ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УРСР

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

РОКІВ
РАДЯНСЬКОЇ
ВЛАДИ

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В ДВАДЦЯТИ ШЕСТИ ТОМАХ

КИЇВ 1968

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

ГОЛОВНА РЕДАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ АН УРСР

ХАРКІВСЬКА КНИЖКОВА ФАБРИКА
ім. М. В. ФРУНЗЕ

ПРЕЗИДИУМ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
ПРЕЗИДІЯ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
ПРЭЗІДЫУМ ВЯРХОЎНАГА СОВЕТА СССР
СССР ОЛИЙ СОВЕТИНИНГ ПРЕЗИДИУМИ
ССРО ЖОҒАРҒЫ СОВЕТІНІҢ ПРЕЗИДИУМЫ
[illegible]
ССРИ АЛИ СОВЕТИНИН РӘЈАСӘТ ҺЕЈ'ӘТИ
TSRS AUKŠČIAUSIOSIOS TARYBOS PREZIDIUMAS
ПРЕЗИДИУМУЛ СОВЕТУЛУЙ СУПРЕМ АЛ УНИУНИЙ РСС
PSRS AUGSTĀKĀS PADOMES PREZIDIJS
СССР ЖОГОРКУ СОВЕТИНИН ПРЕЗИДИУМУ
ПРЕЗИДИУМИ СОВЕТИ ОЛИИ СССР
[illegible]
СССР ЁКАРЫ СОВЕТИНИҢ ПРЕЗИДИУМЫ
NSV LIIDU ÜLEMNÕUKOGU PRESIDIUM

ГРАМОТА

Президиум Верховного Совета
Союза Советских Социалистических Республик

за большие успехи, достигнутые трудящимися Львовской области Украинской ССР в увеличении производства и заготовок зерна, сахарной свеклы, мяса, молока и других сельскохозяйственных продуктов, Указом от 25 октября 1958 года наградил Львовскую область Украинской ССР

ОРДЕНОМ ЛЕНИНА

Председатель Президиума Верховного Совета СССР *К. Ворошилов*

Секретарь Президиума Верховного Совета СССР *М. Георгадзе*

МОСКВА—КРЕМЛЬ *4 ноября 1958* г.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ТОМА

віковій боротьбі українського народу за соціальне і національне визволення Велика Жовтнева соціалістична революція займає особливе місце. Вона назавжди розбила кайдани рабства і поневолення, привела до створення Української Радянської держави, вивела український, як і всі інші народи нашої країни, на шлях будівництва нового соціалістичного життя. Жовтнева революція створила вирішальні передумови і для розв'язання історичного завдання возз'єднання українського народу в межах однієї держави. Возз'єднання українського, білоруського і молдавського народів, як зазначається в тезах ЦК КПРС «50 років Великої Жовтневої соціалістичної революції», були «важливими віхами в розв'язанні національного питання».

Розвиток радянської Львівщини в складі УРСР є яскравим свідченням торжества ленінської національної політики КПРС, великої сили дружби народів. За роки Радянської влади Львівщина перетворилась у високорозвинуту індустріально-колгоспну область, яка вносить значний вклад у розвиток народного господарства республіки.

Значною є питома вага Львівщини у видобутку природного газу, виробництві сірки, калійних добрив, паперу, електроенергії. Львівсько-Волинський вугільний басейн є важливим постачальником вугілля на заході країни. Продукція підприємств Львівщини йде нині в 67 країн світу, по території області проходять траси нафтопроводу «Дружба», лінії електропередач «Мир». Трудящі Львівщини були ініціаторами створення перших радянських фірм.

Швидко розвивається сільське господарство, основними напрямками якого є землеробство, вирощення технічних культур, м'ясо-молочне тваринництво.

Значного розмаху набуло соціально-культурне будівництво. Повністю покінчено з неписьменністю і малописьменністю. Старовинний Львів став великим науковим і культурним центром республіки.

Невпинно зростає добробут народу. Сотні тисяч жителів області вселились в нові будинки і квартири.

На основі здійснених соціалістичних перетворень змінилась соціальна структура населення, виріс численний загін робітничого класу, докорінно змінилось обличчя селянства, народилась нова інтелігенція. Трудящі Львівщини свято бережуть і помножують славні революційні і трудові традиції, віддають всі свої сили і енергію величній справі побудови комунізму.

Том «Львівська область» є частиною 26-томної праці «Історія міст і сіл Української РСР». В томі вміщено 86 нарисів і 504 довідки про центри міських, селищних і сільських Рад. В нарисах висвітлюється історія міст і сіл з найдавнішого часу і до наших днів. Особливу увагу звернуто на соціалістичні перетворення, досягнення в галузі економіки і культури, здобуті під керівництвом Комуністичної партії за роки Радянської влади.

Над створенням тома «Львівська область» працювали на громадських засадах широкі кола інтелігенції області. Це, зокрема, науковці Інституту суспільних наук, Львівського державного університету ім. І. Франка, викладачі вузів Львова, працівники музеїв, бібліотек та архівів, учителі, радянські і партійні працівники — усього близько тисячі чоловік. Для керівництва роботою по підготовці нарисів у кожному районі були створені районні комісії. Над збиранням матеріалів у містах і селах працювали робочі групи, яким подавали значну допомогу місцеві партійні, комсомольські, профспілкові організації, радянські органи.

Методологічною основою для написання нарисів історії міст і сіл є твори класиків марксизму-ленінізму, рішення з'їздів КПРС і КП України та Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України.

Авторський колектив тома, працюючи над нарисами і довідками, використав широке коло джерел і літератури. Це, зокрема, документи, що зберігаються в архівах міста — Центральному державному історичному архіві УРСР у м. Львові, обласному державному архіві, партархіві обкому КП України,— різні енциклопедичні, історичні, географічні та інші словники, праці дореволюційних і радянських істориків, економістів і етнографів. Ряд відомостей взято з поточних архівів установ, із спогадів активних учасників революційного руху і боротьби за соціалістичні перетворення. Проводилася також робота по виявленню документів, які стосуються безпосередньо міст і сіл Львівщини, в архівах Москви, Ленінграда, Києва та інших міст.

Керівництво всією роботою обласної редколегії здійснювала Головна редакційна колегія «Історії міст і сіл Української РСР». Науково-методичну допомогу та поради подавав Інститут історії Академії наук УРСР, а основну роботу по написанню тома здійснив Інститут суспільних наук Львівського державного університету ім. І. Франка. Наукове редагування і підготовку тома до друку здійснено редакцією історії міст і сіл УРСР Головної редакції Української Радянської Енциклопедії АН УРСР.

У нарисах тома на основі археологічних даних та інших історичних джерел подано відомості про час заснування того чи іншого населеного пункту, первісні поселення на його території, походження його назви, важливі історичні події в далекому минулому, важке життя трудящих, їх боротьбу за кращу долю, за соціальне й національне визволення. Зокрема, досить повно висвітлено боротьбу трудящих Львова і області під керівництвом Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) за возз'єднання з Радянською Україною, показано зміни, які сталися тут після возз'єднання, у промисловості, сільському господарстві та культурі, розповідається про героїчну боротьбу трудящих області проти фашистських загарбників і українських буржуазних націоналістів. На конкретних прикладах показано, яких великих успіхів досягла Львівщина у відбудові й розвитку соціалістичного господарства, які виросли тут нові підприємства, навчальні й культурні заклади й установи, як невпізнанно змінилися міста й села, як духовно розквітнув, змужнів народ, що

віками терпів злидні й поневіряння,— усе, що було зроблено під мудрим керівництвом Комуністичної партії, завдяки ленінській дружбі і братній взаємодопомозі народів нашої країни.

Том «Львівська область» у нарисах і довідках розповість читачам про розташування того чи іншого населеного пункту, про шляхи сполучення, що проходять через нього, про кількість і склад населення, про господарсько-адміністративні, культурні установи, економіку, культуру, освіту, охорону здоров'я, про історичні пам'ятки на території населеного пункту тощо.

Доповненням до всього є багатий ілюстративний матеріал — фотокопії історичних документів, карти, фотографії мальовничих місць і тих об'єктів, що найповніше відображають сучасне життя Львівщини.

Велику допомогу читачам подадуть іменний та географічний покажчики.

Редакційна колегія вважає, що проведена робота по написанню нарисів з історії міст і сіл Львівщини є важливою складовою частиною дальшої праці над створенням літопису героїчного минулого і славного сучасного життя трудового населення молодої області Радянської України.

Редакційна колегія і авторський колектив щиро вдячні установам, підприємствам, колгоспам і радгоспам, музеям, архівам, бібліотекам, школам, вузам, усім партійним, комсомольським і профспілковим організаціям, радянським установам, робітникам, колгоспникам, інтелігенції — всім тим, хто вніс свою частку праці у створення історії міст і сіл Львівщини.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ТОМА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ЗА КІЛЬКІСТЮ ЖИТЕЛІВ

ЛЬВІВ	Місто з населенням понад 500 000чол.	ЯВОРІВ	Міста з населенням до 10 000чол.
ДРОГОБИЧ	Міста з населенням 50 000–100 000чол.	Соснівка	Селища міського типу з населенням понад 10 000чол.
БОРИСЛАВ	Міста з населенням 30 000–50 000чол.	Бурштин	Селища міського типу з населенням до 10 000чол.
СОКАЛЬ	Міста з населенням 10 000–30 000чол.	*Ясенівці*	Села

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ЗА АДМІНІСТРАТИВНИМ ЗНАЧЕННЯМ

- Центри областей
- Центри районів
- Інші населені пункти

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Львівська область розташована в західній частині Української РСР. Центр області — місто Львів. На сході і південному сході межує з Тернопільською та Івано-Франківською областями, на півночі і північному сході — з Волинською і Ровенською, на півдні — із Закарпатською областями УРСР. На заході області проходить державний кордон СРСР з Польською Народною Республікою. Площа Львівської області 21,8 тис. кв. км, населення — 2380,7 тис. чоловік. Основну частину населення становлять українці — 86,3 процента. Крім українців, проживають росіяни — 8,6 проц., поляки — 2,8 проц., євреї — 1,4 проц., білоруси та інші національності. Середня густота населення — 109 чоловік на 1 кв. км. Міське населення становить 45,7 процента.

Львівська область утворена 4 грудня 1939 року після возз'єднання Західної України з Українською Радянською Соціалістичною Республікою. До її складу в 1959 році приєднано територію Дрогобицької області. В адміністративному відношенні вона поділяється на 20 районів, має 36 міст, в тому числі 7 міст обласного підпорядкування, 36 селищ міського типу і 518 сільських Рад.

Природні умови Львівщини різноманітні. Основна частина області входить у зону Лісостепу; лише на півдні розташовані Карпати, на півночі — зона лісів.

Рельєф області також не однаковий. Основна частина області зайнята дуже розчленованою Волино-Подільською височиною, в межах якої виділяються Волинське (на крайній півночі) і Подільське плато. Північно-західна частина Подільського плато називається Гологори, які є вододільним гірським хребтом між притоками Дністра, Прип'яті, Західного Бугу і, водночас, частиною головного європейського вододілу. В Гологорах розташована найвища точка не лише Поділля, а й всієї Східноєвропейської рівнини — гора Камула (473 м над рівнем моря). В північній частині області між Волинським і Подільським плато знаходиться Верхньобузько-Стирська рівнина (100—200 м); на південь від Волино-Подільської височини простягаються Сансько-Дністровська рівнина, Надсанська і Верхньодністровська рівнини. Крайню південну частину області займає передгір'я і гори Східних Карпат. Найвищі їх точки — гори Парашка (1271 м) і Пікуй (1405 м).

У Львівській області багато корисних копалин — кам'яне і буре вугілля, нафта, природний горючий газ, озокерит, торф, сірка, калійна і кухонна сіль, а також високоякісні будівельні матеріали — кварцові піски, гіпс, вапняк, крейда, мергель, будівельні і вогнетривкі глини тощо.

Клімат області помірно-континентальний: відносно м'яка з відлигами зима, волога весна, тепле літо, тепла суха осінь.

Львівська область має порівняно добре розвинуту гідрографічну сітку. Найбільшою водною артерією є ріка Дністер, що бере початок у Карпатах (біля села Вовче Турківського району) і протікає по території області на протязі 250 кілометрів.

Головні його притоки на Львівщині: Стрий, Верещиця, Щирка, Зубра, Тисьмениця. До басейну Прип'яті належить річка Стир, до басейну Вісли — Західний Буг з притоками Полтвою, Ратою і Солокією, а також притоки Сану—Вишня і Шкло. В області в окремих районах значний процент заболочених земель. Грунтовий покрив дуже різноманітний. Найбільш поширені сірі й темно-сірі опідзолені грунти та чорноземні опідзолені. На північному сході переважають чорноземи на карбонатних породах, на південному заході — суглинисті, перегнійно-карбонатні, а також чорноземи. Гірська частина покрита в основному вилугованими грунтами підзолистого типу. Алювіальні — лучні грунти — поширені в долинах рік.

Лісові масиви зосереджені в основному в Карпатах і Передкарпатті та північній частині області. Переважають листяні породи дерев, які займають більше половини лісової площі. Серед порід дерев перше місце належить сосні, далі йдуть бук, дуб, ялина, граб, менше поширені береза, вільха.

Природні умови і ресурси області надзвичайно сприятливі для розвитку народного господарства. Значні запаси різноманітних корисних копалин, а також лісові багатства створюють міцну сировинну базу для розвитку багатьох галузей промислового виробництва, а грунтово-кліматичні та рельєфні умови дозволяють вирощувати різні сільськогосподарські культури, розвивати високопродуктивне тваринництво.

Перші сліди перебування людини на території Львівської області сягають у палеоліт. Крім кількох випадкових знахідок крем'яних знарядь в різних місцевостях, біля Глинян Золочівського району було виявлено стоянку первісних мисливців пізньопалеолітичного часу (близько 20 тис. років тому).

Найдавнішою пам'яткою неолітичної доби на Львівщині є поселення культури стрічкової кераміки біля села Котоване Дрогобицького району, що відноситься до кінця IV тисячоліття до н. е. Його жителі були першими землеробами, що обробляли землю примітивними роговими і кам'яними мотиками[1]. Другою половиною III тисячоліття до н. е. датуються поселення осілих скотарсько-землеробських племен культури лійчастого посуду, виявлені в Грибовичах і Винниках біля Львова. На першому із них відкрито багато заглиблених жител з вогнищами, глиняний посуд, прикрашений орнаментом, глиняні прясла, кам'яні і крем'яні знаряддя[2]. До кінця III і початку II тисячоліття до н. е. відносяться пам'ятки кочових скотарських племен культури шнурової кераміки. Окремо слід згадати поселення, досліджене біля села Кавського Стрийського району, на якому виявлено залишки жител з вогнищами, глиняний посуд, прикрашений відтисками шнурка, крем'яні і кам'яні знаряддя, кістки домашніх тварин[3]. Цими ж племенами були залишені в межах Львівщини курганні могильники біля Балич, Ковпця, Кульчиць, Рокитного, Ясенівки, а також грунтові поховання біля Почап, Ріпнева, Чижикова та інших. В більш пізніх пам'ятках (могильник біля Балич) знайдено вироби з міді, що свідчать про знайомство з виплавкою металів.

До бронзового віку належать і відкриті на Львівщині поселення в Гончарах біля Винників, могильники в Звенигороді, Красові, Серниках, Чижикові та інших місцях, що відносяться до XV—XII століть до н. е. Для матеріальної культури того часу характерні своєрідний багатоорнаментований глиняний посуд різного асортименту, бронзові знаряддя і прикраси. В суспільному житті вже склалися і зміцніли патріархальні родообщинні відносини, почала виділятися родоплемінна верхівка.

---

[1] Советская археология. Т. XX. М., 1954, стор. 112—119.

[2] Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 4. К., 1962, стор. 28—43.

[3] Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 2. К., 1959, стор. 13.

Свідченням майнового розшарування в суспільстві пізньобронзового часу можуть служити скарби бронзових предметів, виявлені біля Смереківки Золочівського району і в Самборі. Про торговельно-обмінні зв'язки з племенами, які жили на південь від Карпат, говорить знахідка дванадцяти бронзових мечів біля села Комарники Турківського району.

Найбільш характерними для залізного періоду на Львівщині є пам'ятки землеробсько-скотарських племен висоцької культури VIII—VI століть до н. е., виявлені біля Висоцького, Гончарівки, Заболотців, у Золочеві, біля Лугового і Ясенова[1]. Дослідники відносять їх до слов'янського племені неврів, про яке згадує відомий грецький історик Геродот, який жив у V ст. до н. е.

Поселення цього періоду, що належали іншим племенам, виявлені в Залісках, Звенигороді, Кульчицях, Черепині. В матеріальній культурі їх простежуються зв'язки з сусідніми племенами Прикарпаття і Середнього Подністров'я[2].

Археологічні пам'ятки свідчать про перебування протослов'янського населення у межах Львівської області ще з доби пізньої бронзи. В результаті тривалого розвитку приблизно на рубежі нашої ери відбувся поділ стародавнього загальнослов'янського масиву на дві великі групи — східну і західну. Південно-західні межі східнослов'янської території проходили в перших століттях нашої ери приблизно по Карпатах і західніше Сану і Західного Бугу, отже до її складу входила й сучасна Львівська область.

Найбільш характерними для східнослов'янського населення є пам'ятки черняхівської культури III—V століття, виявлені також у ряді місцевостей Львівської області. Особливо багато матеріалів добуто під час розкопок на поселеннях біля Неслухова, Ракобутів, Ріпнева і Черепина[3]. Основне місце в господарстві цих племен займало орне землеробство при значній ролі приселищного скотарства. Важливим явищем у їхньому економічному розвитку був процес другого великого суспільного поділу праці — відокремлення ремесла від сільського господарства. Тоді виділились три самостійні галузі ремесла — залізообробна, гончарська, ювелірна. Матеріальна культура досягла високого рівня, доказом чого є різноманітний глиняний посуд, що виготовлявся на гончарному крузі і обпалювався в спеціальних горнах, багатий асортимент металевих знарядь, одяг, прикраси, вироби з кістки і рогу, кам'яні жорна тощо. Інтенсивно розвивалась в цей час торгівля з подунайськими провінціями Римської імперії, на що вказують знахідки скарбів римських монет (Бориничі, Бориня, Звенигород, Костенів, Мочеради), глиняних посудин (амфор) і деяких римських виробів з металу.

Безпосередній зв'язок племен черняхівської культури із східнослов'янським населенням у другій половині I тисячоліття н. е. засвідчується матеріалами з поселень VI—VIII століть біля Ріпнева (Ріпнів I, Ріпнів II) Львівської області[4].

Процеси, що відбувалися у східнослов'янському суспільстві на початку і в середині I тисячоліття н. е., а саме: дальший прогрес землеробства, розвиток ремесла і торгівлі, зародження індивідуального землекористування — сприяли глибокому майновому розшаруванню, привели до остаточного розкладу первісно-общинного ладу і виникнення міжплемінних територіальних об'єднань та зародження феодальних відносин. У VII—VIII століттях розвиток феодальних відносин продовжувався, і скоро вони стали панівними на всій східнослов'янській території.

---

[1] Нариси стародавньої історії Української РСР. К., 1957, стор. 203—205. Матеріали з наукових фондів відділу археології Інституту суспільних наук ЛДУ.

[2] За матеріалами наукового архіву відділу археології Інституту суспільних наук ЛДУ.

[3] М. Ю. Смішко. Доба полів поховань в західних областях УРСР. Археологія. Т. II. К., 1948, стор. 110—111; Материалы и исследования по археологии СССР, 1964, № 116, стор 214; В. Д. Баран. Поселення перших століть нашої ери біля с. Черепин. К., 1961.

[4] Материалы и исследования по археологии СССР. М., 1963, № 116, стор. 366; Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 5, К., 1964, стор. 95.

У IX столітті утворилась Древньоруська держава з центром у Києві. Однією з найбагатших її частин була Галицька земля, в яку входила й сучасна Львівська область. Природні багатства і вигідне географічне положення сприяли швидкому економічному розвитку Галицької землі. Літописи згадують на цій території міста Белз, Звенигород, Всеволож, Буськ, Щирець, Удеч, Плісненськ, Городок, Вишню та інші. Особливо багато цінних матеріалів для вивчення господарства, культури, побуту і суспільних відносин тогочасного руського населення добуто археологами під час розкопок на городищах у Плісненську Бродівського району і в Судовій Вишні Мостиського району [1].

Після розпаду Древньоруської держави на окремі феодальні князівства західна частина сучасної Львівщини увійшла до складу Перемишльського, східна — до Звенигородського князівств, північні окраїни — до Володимир-Волинського князівства. В середині XII століття, при князі Володимирі з родини Ростиславичів, Звенигородське, Перемишльське і Теребовльське князівства об'єдналися в одне Галицьке князівство, яке досягло найбільшої могутності за князювання Ярослава Осмомисла (1153—1187 рр.).

Протягом XI—XII століть продовжувався швидкий розвиток землеробства і тваринництва. Великого значення набула торгівля з західноєвропейськими країнами і Візантією. Галицьке князівство було розвинутим краєм з багатолюдними містами й селами.

Значного розвитку досягло Галицько-Волинське князівство в період князювання Данила Романовича. Засновані були нові міста і серед них Львів. Розбудувалися існуючі міста, що дало поштовх розвитку архітектури. Розвивалися живопис, прикладне мистецтво, книжна справа тощо.

Швидкому зростанню Галицько-Волинського князівства сприяла активна зовнішня політика князя Данила. Ще на початку свого князювання він завдав жорстокої поразки німецьким рицарям, які захопили Дорогичин і розраховували загарбати інші руські землі. Змушена була рахуватись з Данилом і Литва. Вперту боротьбу вело Галицько-Волинське князівство проти татаро-монгольських завойовників, які вперше з'явилися в його межах у 1241 році, розгромивши і пограбувавши багато міст. Згодом Данилу вдалося відбити натиск татаро-монголів. Хоч в 1257—1259 рр. князівство і було змушене визнати залежність від Золотої орди, фактично воно зберегло свою державність.

Після смерті Данила в Галицько-Волинському князівстві правили Лев Данилович (1269—1301 рр.), Юрій Львович (1301—1308 рр.), Андрій і Лев Юр'євичі (1308—1313 рр.). Героїчна боротьба населення князівства проти татаро-монгольської навали відіграла важливу роль у врятуванні Західної Європи від татарського іга. Проте знесилене цією тяжкою боротьбою Галицько-Волинське князівство поступово втрачало свою могутність. Однак, незважаючи на несприятливі умови, економічний розвиток князівства не припинився. Особливо швидко розвивався Львів, в який була перенесена з Галича столиця князівства.

Скориставшись послабленням руських князівств внаслідок боротьби з татаро-монгольськими ордами, польські феодали, очолювані королем Казіміром III, розпочали активні дії, спрямовані на захоплення Галицької землі. В 1340 році їхнє військо з'явилося у Львові. Проте іноземні загарбники скоро були вигнані з міста. Краєм почав управляти від імені князя Любарта Дмитро Детько, один із місцевих бояр.

Через деякий час військо короля Казіміра повторило спробу окупувати Галицьку землю. І в 1349 році після запеклої боротьби з місцевим населенням воно окупувало більшість території Галичини. Вся сучасна Львівська область опинилась під ярмом польських феодалів. У 1370—1387 рр. галицькі землі перебували у складі

---

[1] Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 2. К., 1959, стор. 132—145; Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 4. К., 1962, стор. 106—119.

Триптих Галицькі князі. Худ. О. Кульчицька. Львівський музей українського мистецтва.

Угорщини, яка, користуючись своєю перевагою у силах, захопила їх, але в 1387 році вони знову були захоплені польськими панами.

Стара вища адміністрація була замінена новою — польською. Окремими землями (Львівською, Галицькою, Белзькою, Перемишльською, Подільською, Холмською і Сяноцькою) управляли королівські старости, яким була підпорядкована нижча адміністрація, що поступово була замінена польською. В краї панувало польське право.

Період польської окупації відзначався дальшим розвитком і зміцненням феодальних відносин. Польська шляхта, почуваючи себе тут повним господарем, захоплювала найкращі землі.

Використовуючи панівне становище і силу державного апарату, шляхта закріпачила селян. Збільшувалась панщина: ще в першій половині XV століття вона становила 14 днів на рік, а в другій половині XVI століття — вже 2 дні на тиждень з кожної половини лану[1]. У XVII—XVIII століттях від кожного селянського господарства треба було відробляти від одного до чотирьох днів панщини на тиждень.

Економічне закабалення селянства поєднувалось з позбавленням його громадських прав. У 1505 році сейм прийняв постанову, за якою королівські старости не могли втручатися в суперечки між селянами і поміщиками. Кріпаки були позбавлені навіть права подавати скарги на своїх поміщиків у королівський суд.

Селяни терпіли не тільки від сваволі поміщиків. Вони повинні були також нести важкий тягар державних податків. Розорювали селян і постої шляхетських військ.

Іноземна окупація наклала свій відбиток і на економічний розвиток краю. Після захоплення Галичини Казіміром у галицькі міста посунули польські та німецькі купці, ремісники, а місцеві опинились у важкому становищі, оскільки вони не користувались такими великими привілеями, як новоприбулі. Економічні позиції їх значно ослабли. Міське управління найбільших міст опинилося в руках цих чужинців. Розвиток економіки краю внаслідок цього значно уповільнився.

---

[1] Лан = 25 га.

Перебуваючи в складі Речі Посполитої, трудящі Львівщини зазнавали національного і релігійного гніту. Загарбники переслідували діячів української культури, із зневагою ставились до православ'я, яке сповідували українці, і насаджували ненависну їм унію. Однак загарбники не змогли припинити культурного зростання українського народу. Важливими осередками культурного руху були братства, які на Львівщині розгорнули свою діяльність у Львові, Дрогобичі, Стрию, Городку, Судовій Вишні, Бродах та інших містах.

Особливо велику роль відіграло Львівське братство, що деякий час було, по суті, центром українського культурного руху. Братство розгорнуло значну видавничу діяльність, початок якої на Україні, як відомо, поклав знаменитий російський першодрукар Іван Федоров, надрукувавши в 1574 році у Львові книги «Апостол» і «Буквар». Книги звідси йшли в усі частини України, а також у Росію, Молдавію, Болгарію, Сербію. У 1585 році при Львівському братстві була заснована школа, яка відіграла велику роль у розвитку освіти.

Безперечні заслуги братства і в зміцненні російсько-українських культурних зв'язків.

На Львівщині розвивались також література, архітектура і мистецтво, які у великій мірі зберегли свій самобутній характер, ввійшовши в золоту скарбницю загальноукраїнської культури. Особливо великий вклад у розвиток літератури українського народу вніс письменник-полеміст Іван Вишенський, родом з Судової Вишні. У своїх творах він рішуче виступав проти унії, на захист пригноблених мас і самобутньої культури українського народу.

З пам'яток архітектури слід відзначити ансамбль будов Львівського братства — вежа Корнякта (1572—1578 рр.), каплиця трьох святителів (1578 р.), Успенська церква (1592—1631 рр.), який є найвеличнішим твором львівської архітектури. Цей ансамбль справив вплив на дальший розвиток архітектури по всій Україні. Важливим надбанням українського живопису стали твори львівських художників XVII століття, зокрема М. Петрахновича, жовківського художника І. Рутковича.

Гніт шляхти і магнатів викликав обурення широких мас трудящих, які все рішучіше піднімаються на боротьбу за своє соціальне і національне визволення. Ця боротьба набирала різних форм, які часто переплітались між собою.

В XIV — XVI століттях в Галичині дуже часто спалахували селянські повстання. Одне з найбільших очолив Муха. Урядові з великими труднощами вдалося придушити це повстання. Був поширений опришківський рух. З найбільшою силою селянський рух розгорнувся у 80-х роках XVI століття. Вбивства поміщицьких слуг, знищення панського майна, відмова працювати на поміщиків, втечі та інші форми боротьби стали дуже частими.

Проти феодальної експлуатації вели боротьбу і селяни львівських міських сіл. Ініціаторами й організаторами їхніх виступів були селяни Замарстинова, Волиці, Поріччя та Головська — сіл, тісно зв'язаних з містом. У 20—30-х роках XVII століття у зв'язку з посиленням феодального гніту боротьба селян львівських міських сіл особливо загострилась, виливаючись у бунти і збройні виступи.

В Галичині знаходили відгук масові селянсько-козацькі виступи на Наддніпрянщині, зокрема повстання 1625 року. Тоді селяни Львівщини відверто говорили, що підуть на з'єднання з козаками. Багато вихідців з Львівщини було на Запорізькій Січі. Зокрема, з Львівщини походив герой Хотинської битви козацький гетьман П. Сагайдачний.

У містах розгорнулась боротьба всіх городян проти феодалів і патриціату, одночасно вона йшла і серед них самих — плебеї виступали проти майстрів і заможних купців.

Великого піднесення досяг визвольний рух на Львівщині в роки визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. Як тільки тут стало відомо про блискучі перемоги українських повстанців над польсько-шляхетським військом, селяни і міщани почали відмовлятись коритися панам і готуватись до ви-

Бій запорізьких козаків з турками під Хотином у 1621 р. В центрі гетьман Конашевич-Сагайдачний, виходець з Львівщини. Худ. Климко О. 1937 р.

ступів. У Руському воєводстві першими виступили міста Сокаль і Кам'янка-Струмилова. Інші міста виступили лише після приходу козацького війська[1].

Восени 1648 року козацьке військо підійшло під Львів. Величезна військова перевага і рішучі дії козаків, підтримуваних українським населенням передмість, вирішили долю міста, за мурами якого сховалась польська шляхта. Сповнений прагненням захистити місто від татар, Хмельницький обмежився лише викупом.

З приходом Хмельницького під Львів уся Львівщина запалала у повстаннях. Міщани Жидачева захопили замок. Це саме зробили також селяни в Східниці.

Хмельницький особисто брав участь у заходах, спрямованих на розгортання визвольної війни в краї, посилаючи на місця своїх представників і навіть військові частини.

Важливим моментом боротьби були спільні дії українських міщан і селян, що мало місце в районах Дрогобича, Яворова, Вишні, Краківця й Янова[2]. Влада шляхти збереглась лише в деяких містах.

Після підписання Зборівського трактату шляхта посилила терор над учасниками виступів. Це, а також відхід армії Хмельницького призвело до послаблення визвольного руху на Львівщині.

Визвольна війна українського народу завершилась возз'єднанням України з Росією. Це, однак, не влаштовувало ні польських панів, ні кримських феодалів. Об'єднавши свої сили, вони кинули їх на Україну. Розпочалась довга і кровопролитна війна, яка з перервами продовжувалась майже півстоліття. Українсько-російські війська, спираючись на народ, у 1655 році знову підійшли під Львів і визволили майже всю Західну Україну. Та в силу зовнішніх і внутрішніх обставин, що тоді склались, українсько-російські війська змушені були відступити. Згодом між Росією і Польщею було підписано Андрусівське перемир'я (1667 р.), згідно з яким у складі Польщі лишалась Правобережна Україна (без Києва), а отже і західноукраїнські землі. Це становище було закріплене підписаним у Львові так званим Вічним миром 1686 року.

Польські пани, відновлюючи свою владу над народом, жорстоко мстили йому. Але трудящі не корились гнобителям і вели невпинну боротьбу за своє соціальне і національне визволення. У Жидачівському і Самбірському повітах на Львівщині в другій

---

[1] І. П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький. К., 1954, стор. 152.
[2] Там же, стор. 154.

Львівські міщани у таборі Б. Хмельницького під Львовом. 1648 р. Літографія художника Є. Турбацького. 1907 р.

половині XVII — першій половині XVIII століть посилили свою активність опришківські загони. Відомі, наприклад, походи опришківського загону під керівництвом народного героя Олекси Довбуша на Перемишль, Дрогобич і Турку. В цей час Довбуш звернувся до населення з маніфестом «Проти князів». Істотним елементом визвольного руху трудящих Львівщини була їх боротьба проти антинародної церковної унії.

На той час Польща як держава феодального типу переживала занепад. Цим скористалися сусідні держави (Пруссія, Росія й Австрія). В результаті трьох поділів, у другій половині XVIII століття Польща повністю втратила свою державну незалежність.

Щодо Львівщини, то вона, як і вся Галичина, ще внаслідок першого поділу Польщі (1772 р.) потрапила під владу Австрії — однієї з найвідсталіших держав Європи. Якщо в ряді передових європейських країн перехід від мануфактури до великого машинного виробництва відбувся в кінці XVIII — на початку XIX століття, то в Австрії — лише на початку 70-х років XIX століття.

Західноукраїнські землі в економічному відношенні відставали ще більше, ніж корінні землі Австрії. Порівняно з метрополією тут ще слабо було розвинуте як ремісниче, так і мануфактурне виробництво. В 1841 році у Східній Галичині налічувалось лише 25 208 ремісників і 183 мануфактури[1]. Останні були переважно поміщицькими підприємствами, на яких застосовувалась праця кріпаків. Основна частина мануфактур зосереджувалася в деревообробній, харчовій і паперовій промисловості. Найвища форма капіталістичної промисловості — фабрично-заводська — бере свій початок на Львівщині в 30—40-х роках XIX століття.

Дуже відсталим було сільське господарство. Кріпосна система господарства гальмувала розвиток усіх його галузей. Феодальний лад дуже гальмував і розвиток продуктивних сил. Все більше відчувалась невідповідність виробничих відносин характерові продуктивних сил. Настала криза феодально-кріпосницької системи.

Намагаючись подолати її, поміщики ще більше посилили експлуатацію селянства, в чому їм активно сприяли австрійські окупанти. Так, урядовими кадастрами було закріплене загарбання шляхтою великої кількості рустикальних (селянських) сільськогосподарських угідь.

---

[1] Є. А. Яцкевич. Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму (1848—1900). К., 1958, стор. 8.

Село Куликів біля Жовкви. Перша половина XIX ст. Літографія художника Б. Стенчинського.

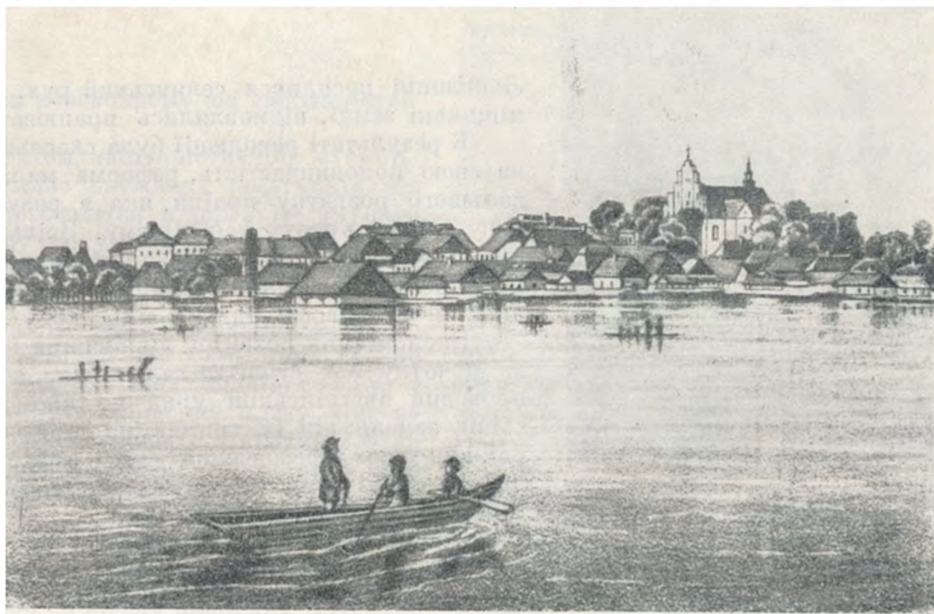

Українське населення Львівщини також не мало сприятливих умов і для розвитку своєї національної культури. Навпаки, все робилося для того, щоб гальмувати український культурний рух. Полонізацію українців доповнено германізацією. Існуючі тоді державні органи були використані для того, щоб поставити трудові маси у безправне становище.

У відповідь на соціальний і національний гніт селянство піднімалось на боротьбу. Антифеодальний рух охопив багато сіл Львівщини. Особливо великим, що охопив усіх селян, був виступ у Комарнівському ключі (Самбірський округ) у 1819 році, який став відомим не тільки у Східній Галичині, але й поза її межами.

У 1846 році у Західній Галичині відбулось масове селянське повстання. Повстанці розгромили понад 400 панських маєтків, убили понад тисячу поміщиків, управителів та дрібних шляхтичів. Рух охопив також і східногалицькі села. Українські селяни не підтримали польську шляхту, яка закликала їх до участі в польському національно-визвольному русі, а навпаки, виступили проти неї. Так, близько 2 тис. жителів сіл Горожани, Ричагова, Новосілки і Саски Самбірського округу оточили шляхтичів і після запеклої сутички частину їх перебили, а ще частину взяли в полон[1].

Селяни повсюдно відмовлялись виконувати панщину. Озброюючись, вони виловлювали шляхту та її слуг. Власті посилали проти них загони війська, які жорстоко розправлялися з ними.

Антифеодальний рух пригноблених мас села набрав такого великого розмаху, що правлячі кола стали задумуватися над необхідністю скасування панщини, звичайно, на вигідних для поміщиків умовах.

У суспільно-політичному русі значно зміцнів антикріпосницький табір, до якого належали передові вчені, літератори, публіцисти. Розгорнула, зокрема, свою діяльність «Руська трійця» — М. Шашкевич, Я. Головацький та І. Вагилевич[2].

У березні 1848 року в багатонаціональній Австрійській імперії вибухнула революція. Робітники, селяни, інтелігенція виступили проти феодальної реакції. На

---

[1] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту. К., 1961, стор. 154—157.

[2] Г. Ю. Гербільський. Передова суспільна думка в Галичині (30-і — середина 40-х років XIX ст.). Львів, 1959.

2 7-448

Шашкевич М.— видатний український поет-демократ (1811—1843 рр.).

Вагилевич І.—видатний український письменник і фольклорист, один з основоположників нової української літератури (1811—1866 рр.)

Головацький Я.— видатний український поет, вчений і педагог (1814—1888 рр.).

Львівщині посилився селянський рух. Селяни захоплювали поміщицькі землі, відмовлялись працювати у панів.

В результаті революції була скасована панщина. Незважаючи на свою половинчастість, реформа мала величезне значення для дальшого розвитку країни, яка в результаті цього вступила в нову епоху — епоху капіталізму. Звільнившись від феодальних пут, продуктивні сили одержали можливість для більш швидкого розвитку. Капіталістичні відносини поступово ставали панівними як у промисловості, так і в сільському господарстві.

Економічний розвиток Львівщини в другій половині XIX — на початку XX століття гальмувала колоніальна політика, яку проводив австрійський уряд по відношенню до західноукраїнських земель; він їх тримав на становищі відсталих аграрних районів для забезпечення збуту товарів промисловості корінних провінцій Австрії та задоволення їх потреб у дешевих сільськогосподарських продуктах.

Про колоніальне становище Львівщини в складі Австрії яскраво свідчила її промислова відсталість. У процесі становлення капіталістичної промисловості головне місце займав розвиток тих її галузей, метою яких була розробка багатих сировинних ресурсів з тенденцією до переробки за межами західноукраїнських земель. Йдеться про харчову, гірничодобувну (головним чином нафтову) і деревообробну промисловість.

За офіціальними даними (станом на 3 червня 1902 р.) на території Львівської торгово-промислової палати в харчовій промисловості було 7012 підприємств і 20 794 зайнятих у них осіб, у гірничодобувній — відповідно 907 і 17 222, а в деревообробній — 2785 і 12 498. До цього слід додати 6725 виробників у домашній деревообробній промисловості, 419 у харчовій та 32 у гірничодобувній [1].

У провідних галузях промисловості Львівщини панував іноземний капітал. Галицький крайовий капітал змушений був задовольнятись місцем молодшого партнера.

Засилля іноземного капіталу не означало, що місцевий український капітал був тут відсутній, як це намагались довести українські буржуазно-націоналістичні фальсифікатори історії, щоб підтвердити свою наскрізь брехливу «теорію» про «безбуржуазність» і «безкласовість» української нації. В кінці XIX — на початку XX століть виник ряд об'єднань торговельно-промислового характеру: «Крайовий союз кредитовий» з капіталом 3 179 490 крон, «Союз спілок для збуту худоби» з капіталом 6 070 882 крони та інші[2].

В умовах колоніальної залежності відбувалась капіталістична еволюція сільського господарства Львівщини. Вся друга половина XIX і початок XX століть характеризувались зменшенням відробітків і збільшенням ролі вільнонайманої робочої сили. Наприкінці XIX століття господарство поміщицьких

---

[1] Österreichische Statistik B. 75. H. 11, Wien, 1905, стор. 6, 7.

[2] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900—1919 рр.). К., 1960, стор. 50—52; В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, 1954, стор. 53.

маєтків почало вестись в основному на капіталістичній основі.

Необхідним елементом капіталістичного суспільства є пролетаріат — клас найманих робітників, які позбавлені засобів виробництва і через те змушені продавати свою робочу силу. На Львівщині кадри робітничого класу на грані XIX—XX століть являли собою вже значну соціальну силу.

Робітники, як і всі трудящі, зазнавали важкого капіталістичного гніту. За робочий день, який тривав 12—14 годин, а в деяких галузях промисловості і 16 годин, вони одержували злиденну плату, яка не забезпечувала навіть прожиткового мінімуму і була в два рази нижча, ніж плата робітників корінних провінцій Австро-Угорщини. До того ж при зростаючій експлуатації рівень їх реальної заробітної плати безперервно падав [1].

Виникнення економічних організацій робітників Львівщини припадає ще на першу половину XIX століття. Але вперше робітники вийшли на широку політичну арену під час революції 1848 року. Тоді вони були найбільш радикальною і рішучою частиною міської бідноти, яка вела активну боротьбу проти контрреволюційних сил.

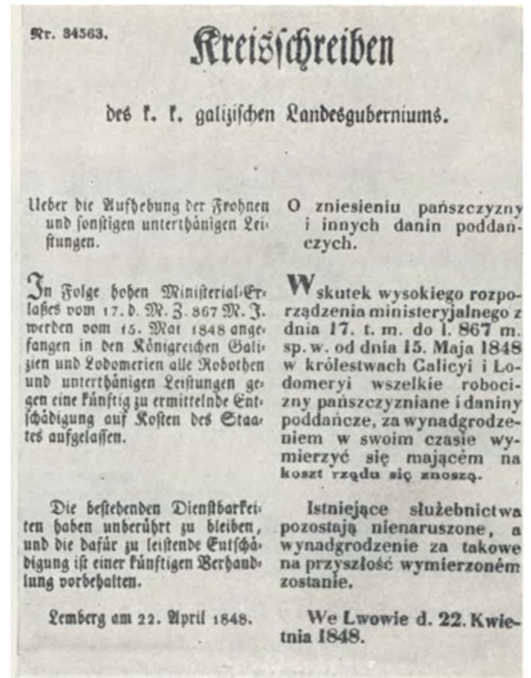

Nr. 34563.

Kreisschreiben

des k. k. galizischen Landesguberniums.

Ueber die Aufhebung der Frohnen und sonstigen unterthänigen Leistungen.

In Folge hohen Ministerial-Erlasses vom 17. d. M. Z. 867 M. J. werden vom 15. Mai 1848 angefangen in den Königreichen Galizien und Lodomerien alle Robothen und unterthänigen Leistungen gegen eine künftig zu ermittelnde Entschädigung auf Kosten des Staates aufgelassen.

Die bestehenden Dienstbarkeiten haben unberührt zu bleiben, und die dafür zu leistende Entschädigung ist einer künftigen Verhandlung vorbehalten.

Lemberg am 22. April 1848.

O zniesieniu pańszczyzny i innych danin poddańczych.

Wskutek wysokiego rozporządzenia ministeryjalnego z dnia 17. t. m. do l. 867 m. sp. w. od dnia 15. Maja 1848 w królestwach Galicyi i Lodomeryi wszelkie robocizny pańszczyzniane i daniny poddańcze, za wynadgrodzeniem w swoim czasie wymierzyć się mającém na koszt rządu się znoszą.

Istniejące służebnictwa pozostają nienaruszone, a wynadgrodzenie za takowe na przyszłość wymierzoném zostanie.

We Lwowie d. 22. Kwietnia 1848.

Циркуляр Галицького губернатора про скасування панщини. 22 квітня 1848 р.

У другій половині XIX століття робітничий рух на Львівщині безперервно зростав. Якщо в 70—80-х роках страйки відбувались спорадично, то в 90-х вони стали масовим явищем. Одним з найбільших робітничих виступів на Львівщині того часу був страйк 5600 будівельників Львова в 1893 році. Після десятиденної боротьби робітники добилися задоволення своїх вимог. Цей страйк був першим виступом некваліфікованих, переважно поденних робітників Львова, які не мали досвіду страйкової боротьби і були слабо організовані. Під час виступу виявилась цінна риса робітничого руху на Львівщині — його інтернаціоналізм. Українські, польські і єврейські робітники разом боролися проти своїх ворогів.

Велику роль у розвитку соціалістичного руху на Львівщині відіграли І. Франко, М. Павлик, Л. Варинський, Й. Данилюк, А. Маньковський та інші. Разом з львівськими соціалістами Інлендером і Червенським Франко написав «Програму галицьких соціалістів».

У 90-х роках на Львівщині, як і в усій Галичині, відбулось поєднання робітничого руху з науковим соціалізмом. У цей час остаточно оформилась соціал-демократична партія Галичини.

Серйозною перешкодою на шляху до дальшого розвитку боротьби робітників на Львівщині був перехід у другій половині 90-х років соціал-демократичної партії Галичини на реформістські позиції з основних питань робітничого руху. На шлях опортунізму стала також утворена у Львові в 1899 році Українська соціал-демократична партія.

В пореформений період на Львівщині широкого розмаху набрав також селянський рух. Центральне місце в ньому займала боротьба проти феодальних пережитків.

В демократичному русі селянства в перші десятиріччя після скасування панщини

---

[1] Г. И. Ковальчак. Условия труда и абсолютное обнищание рабочего класса Восточной Галиции К., 1954, стор. 12.

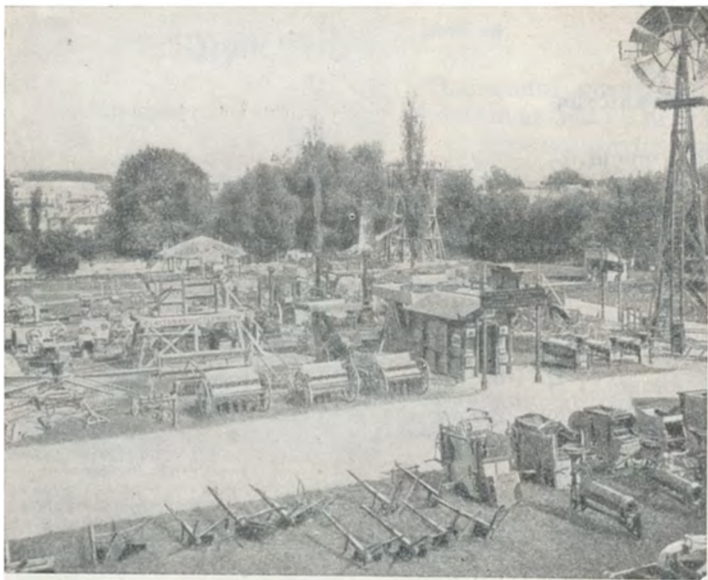

Промислова виставка у Львові. 1894 р.

головне місце займало сервітутне[1] питання. Можна визначити такі три основні форми боротьби селян. легальні сервітутні процеси (розгляд справ сервітутними комісіями з правом громад апелювати проти прийнятих рішень до міністерства внутрішніх справ); масові активні виступи проти поміщиків та влади; діяльність селянських послів у галицькому сеймі.

Найбільш поширеною була перша форма боротьби. І. Франко писав, що в Галичині відбулось 32 тис. сервітутних процесів, з яких громади програли понад 30 тисяч[2].

Активні виступи селян (захоплення сервітутних лісів і пасовиськ, позбавлення поміщиків можливості користуватись ними, потрави тощо) були найбільш важливими порівняно з іншими формами боротьби селян за ліси і пасовиська. Довголітню боротьбу вели, зокрема, громади Добростанів, Волі Добростанської, Заверещиці, Білої Гори, Каменоброду, Дроздович і Галичанова Львівської округи за збереження своїх сервітутів на рубку дерева і випас у лісі худоби. На непокірність селян власті відповіли накладенням на них великих штрафів і екзекуціями[3].

Незважаючи на невелику практичну ефективність згаданої форми боротьби, вона відіграла важливу роль у зростанні політичної свідомості селян, привчала їх до організованості і згуртованості. Селяни все ясніше усвідомлювали свої права, про що свідчили виступи селянських послів у галицькому сеймі. У своїх гострих промовах, сповнених ненависті до поміщиків, посли домагалися повернення лісів і пасовиськ. Особливо активно діяли М. Ковбасюк, І. Загоруйко, М. Демків, П. Коциловський, Я. Сівець. Проте боротьба і в сеймі закінчилась поразкою селян.

З великою силою позначився вплив революційної боротьби робітничого класу на селянський рух у 90-х роках XIX століття. Такі форми селянського руху того часу, як віча, виборча боротьба і страйки, розвинулись під впливом робітничого руху.

Значного піднесення досягла боротьба селян, активно підтримувана робітниками, у 1897 році. Протестуючи проти антидемократичної виборчої системи, селяни вступали в сутички з військом і жандармерією.

Особливо показовим був аграрний страйк у Східній Галичині в 1902 році, в якому брало участь 100 тис. чоловік. На Львівщині страйковий рух охопив Бродівський, Кам'янко-Струмилівський, Перемишлянський, Бібркський, Львівський, Городоцький, Мостиський, Перемишльський, Рудківський і Жидачівський повіти. Українські буржуазно-націоналістичні партії намагалися звести боротьбу сільськогосподарських робітників виключно до національного руху, підпорядкувати її своєму впливу. Ворожу позицію щодо страйку зайняло також уніатське духовенство. Митрополит Шептицький звернувся до духовенства, пропонуючи йому всіляко заспокоювати селян[4].

---

[1] Сервітути — право селян на часткове користування поміщицькою власністю (лісами, пасовищами тощо).
[2] І. Франко. Твори в двадцяти томах. Т. 19, стор. 645.
[3] З історії Української РСР. Вип. 6—7. К., 1962, стор. 68—69.
[4] Газ. «Naprzód», 10 січня 1903 р.

Проте, незважаючи на все це, трудящі продовжували боротьбу і в ряді випадків добились підвищення заробітної плати.

Великий вплив на розвиток революційно-визвольної боротьби на Львівщині справляв робітничий рух у Росії, куди на початку XX століття перемістився центр світового революційного руху. Російські революціонери-емігранти, що проживали в той час у Галичині, підтримували зв'язки з передовими місцевими робітниками і прогресивно настроєною інтелігенцією, вели серед них революційну агітацію. З більшовицьких газет і літератури, особливо з ленінської «Искры» та праць В. І. Леніна, робітники Львівщини дізнавалися про життя робітників Росії, вивчали досвід боротьби найпередовішого-російського пролетаріату.

Зростанню впливу російського революційного робітничого руху на розвиток визвольної боротьби на Львівщині сприяло прагнення місцевого українського населення до возз'єднання з основною частиною українського народу, що перебувала в складі Росії. Саме тому, незважаючи на кордон, існували тісні зв'язки між революційними діячами західноукраїнських земель і Наддніпрянської України та Росії. Франко, Павлик та інші підтримували дружні зв'язки з соціал-демократичними гуртками Києва та інших міст.

Подією величезного історичного значення була революція 1905—1907 рр. в Росії — перша народна революція епохи імперіалізму. Вона прискорила зростання класової свідомості трудящих Львівщини. Вже в січні 1905 року у Львові і Перемишлі відбулися виступи солідарності з російськими пролетарями. Великого розмаху набрала боротьба за загальне виборче право. 28 листопада 1905 року припинили роботу майже всі промислові підприємства Львівщини, а також міський транспорт. У 1906—1907 рр. прокотилась хвиля аграрних страйків.

Боротьба трудящих тривала і в наступні роки, хоч розмах її дещо зменшився. Довгу і вперту боротьбу за 8-годинний робочий день вели нафтовики Бориславського нафтового басейну. В Бориславі відбувалися мітинги і демонстрації. Так, незважаючи на заборону властей, 30 червня 1910 року на мітингу зібралося близько 5 тис. робітників. Після нього відбулася демонстрація, під час якої сталися сутички з поліцією.

Велике значення для визвольного руху на Львівщині мало перебування в Галичині В. І. Леніна. Відомо, що Ленін цікавився суспільно-політичним життям Галичини, виступав у місцевій пресі та читав перед громадськістю Кракова

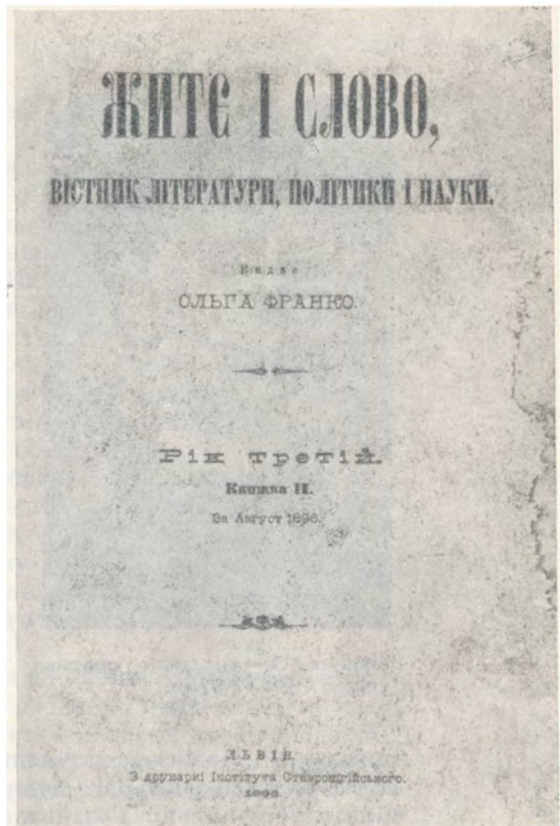

ЖИТЄ І СЛОВО,

ВІСТНИК ЛІТЕРАТУРИ, ПОЛІТИКИ І НАУКИ.

ОЛЬГА ФРАНКО

Рік третій.

Книжка II.

ЛЬВІВ.

Титульна сторінка журналу «Житє і слово», редагованого І. Я. Франком.

Wiek Nowy

wychodzi codziennie, z wyjątkiem świąt, o godz. 6 wieczorem.

Adres: Lwów, Chorążczyzna 15.

Krwawe dni.

Перша сторінка газети «Wiek nowy» з малюнком, на якому зображено розправу австрійських військ над львівськими робітниками-будівельниками 2 червня 1902 р.

Мишуга О.— видатний оперний співак. 1853—1922 рр.

лекції. Він, тоді вже відомий діяч міжнародного робітничого руху, був добре відомий галичанам. У 1910 році у Львові опубліковано «Проект аграрної програми В. І. Леніна»[1], а в 1914 році одна з львівських газет докладно передала зміст доповіді Леніна з національного питання, яку він зробив у Лейпцигу[2]. З повідомлення цієї газети видно, що Ленін у своєму виступі приділив багато уваги українському питанню.

У важких умовах політичного і національного гніту на Львівщині не припинявся розвиток української демократичної культури. В літературі вона була представлена такими славними іменами, як І. Франко, М. Павлик, О. Маковей та інші. Вони закликали до єднання прогресивних сил усіх народів і насамперед російського народу, в якому вбачали великого друга, близького своєю мовою, культурою й історичним минулим.

Важливим успіхом західноукраїнських демократичних сил було створення в 1864 році у Львові українського драматичного театру. В його репертуарі знаходимо п'єси українських класиків — І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка та інших. У Львові виступали видатні актори — С. Крушельницька, О. Мишуга, Є. Гушалевич, М. Менцінський, слава про вокальну майстерність яких гриміла в усій Європі. Розвивалась і музика, основу якої становили чарівні мелодії українських народних пісень.

Демократичній культурі протистояла буржуазно-поміщицька культура, представлена іменами М. Грушевського, К. Левицького, Д. Зубрицького та інших. Їм була властива зневага до культури «низів» при одночасному низькопоклонстві перед усім реакційним з-за кордону. Нещадна боротьба прогресивних сил проти буржуазно-націоналістичної реакції становила головний зміст культурного процесу на Львівщині.

Окупаційний режим гальмував розвиток культури на Львівщині. Це досить яскраво видно на прикладі освіти. У 1869 році в Галичині було 1292 народні школи з українською мовою викладання, а з українською і польською — 67. У 1871 році українських народних шкіл було 572, а українсько-польських — 787[3]. Отже, лише за два роки замінено 720 українських шкіл українсько-польськими. Крім того, майже всі українські школи були однокласними.

Не дивно, що ще в 1890 році майже 65 проц. населення Галичини віком понад 6 років було неписьменним. Понад 90 проц. неписьменного населення було у 34 східногалицьких повітах[4].

На Львівщині не було жодної української державної учительської семінарії. У 1899 році українською була лише одна гімназія у Львові. У Львівському університеті було лише чотири українські кафедри. У 1897/98 навчальному році тут навчалось 510 студентів-українців, або 29,6 процента. Студентів-українців у Львівському політехнічному інституті було 22, а поляків — 446[5]. Обидва ці вищі учбові заклади

---

[1] В. Левинський. Селянство і соціал-демократія. Додаток. Львів, 1910.
[2] Газ. «Діло», 17 лютого 1914 р.
[3] Газ. «Діло», 22 листопада 1880 р.; 25 червня 1883 р.
[4] Österreichische Statistik, B. 32, H. 1, Wien, 1892.
[5] Podręcznik statystyki Galicji, t. VI, cz. I, Lwów, 1910, стор. 110.

польська шляхта розглядала як важливі осередки полонізації української молоді.

В липні 1914 року вибухнула перша світова війна.

Українські буржуазно-націоналістичні партії, які діяли на Львівщині, відразу стали на захист інтересів австро-німецького імперіалізму. 1 серпня 1914 року вони створили «Головну українську раду» на чолі з К. Левицьким. Це об'єднання відразу стало прислужником австро-німецьких імперіалістів. На цей же шлях став і так званий «Союз визволення України» — контрреволюційна організація, створена 4 серпня в Галичині націоналістичними емігрантами з Росії. Для прикриття своєї зрадницької діяльності українські буржуазні націоналісти не переставали афішувати свою наскрізь брехливу вигадку, що Галичина є «українським П'ємонтом», навколо якого начебто має відбутися об'єднання земель усієї України.

З перших днів війни на Львівщині розгортаються бої між російською і австро-німецькою арміями. Війна привела до зруйнування багатьох населених пунктів. Серйозних втрат зазнали промисловість і сільське господарство. Воєнними діями було знищено у Східній Галичині понад 40 процентів житлових і господарських будинків, понад 1500 фабричних споруд. До 1917 року було знищено дві третини усіх лісопильних заводів, із 1500 млинів було зруйновано 1337[1]. Припинили роботу майже всі пивоварні і спиртові заводи. Подібне становище спостерігалось майже в усіх галузях промисловості.

Війна значно погіршила становище трудящих. Ціни на промислові і продовольчі товари безперервно зростали. Реальна заробітна плата робітників знизилась за три-чотири роки війни майже в два рази. Не кращим було і становище селян. Їх нещадно грабувала австро-угорська армія. Ще на початку війни було видано розпорядження про використання селян для примусових робіт у поміщицьких маєтках, а також на об'єктах воєнного значення.

У роки війни лютував жорстокий терор. В 1914—1916 рр. в Галичині повішено 30 000 чоловік. Понад 100 000 чоловік померло в концентраційних таборах з голоду і від епідемій. Не було жодного села, де б австро-угорські війська не винищували людей.

Злидні і страждання, породжені війною, терор викликали обурення трудящих, які все рішучіше виступали на боротьбу за свої права. У жовтні 1916 року у Львові відбулась «голодна» демонстрація. Кілька тисяч чоловік, серед них багато жінок з дітьми, демонстрували, вимагаючи хліба. Вони вигукували: «Геть війну!», «Віддайте наших батьків і чоловіків!». Поліції з трудом вдалось розігнати демонстрантів[2].

Під впливом Лютневої революції в Росії зріс потяг трудящих Львівщини до миру. Перше травня 1917 року було відзначене масовим припиненням роботи, демонстраціями і зборами. У Стрию відбувались робітничі збори з порядком денним: «Війна і мир». У прийнятій ними резолюції писалось: «Стрийські робітники, що зібрались 1 травня 1917 року, посилають російському пролетаріа-

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

Привіт Вам

Дорогі Наші Рідні Земляки!

Вже рік доходить від тої страшної хвилі, коли ми мусіли розпрощатися з Вами і шукати захисту на широких просторах України.

Довго, довго блукали ми по тих просторах шукаючи союзника, щоби з ним разом прийти до Вас і визволити з [illegible] польської шляхти.

Нас продавали тут з рук до рук Петрушевич і компанія. Ми були тут погноєм для панських забаганок Петлюри і Денікіна, аж поки тисячі положених буйних голов і розриті могили наших героїв, що гинули без опіки по шпиталях не довели нас до розуму.

Дорогі!

Ми прогнали геть усіх запроданців і зрадників! Ми вичистили від себе всьо сміття і тепер ми вільні, дужі і могучі!

Ми знов народилися на світ, до нас долетіла ця звізда зі сходу звізда волі, правди і братньої любови.

Вже гремлять на фронті стрілецькі гармати, вже червониться в шляхецькій, польській крові наш меч.

Чуєте! Ми — рамя об рамя з могучою Червоною Армією України і Росії вирушили на фронт щоби бути все ближче і ближче до Вас!

Нас понад 50.000 борців Галичан, свідомих червоних борців! Не вірте рідні земляки тому, кто хоче обманути Вас і говорить небилиці про більшовиків.

Ви вірте своїм рідним дітям, своїм братам, яких зараз ніхто обманути не може!

[illegible] це військо таких же бідняків як ми, військо сильне, могуче, свідоме, перед яким розібється [illegible] скала, що відділює Вас од нас.

Ми Червоні воїни клянемося над трупами тисячів стрілецьких костей, клянемося тінями замучених жертв в Домбю, Берестю і у всіх польських тюрмах, що доти не зложимо зброї, поки не випишемо на шляхецькій спині нестертими буквами імена погибших героїв.

Посилайте же до нас своїх людей, організуйтеся, не падайте духом, бо час кривавої розплати вже настав.

Дорогі!

Доки хоч один із нас буде стояти на фронті і високо тримати червоний стяг — доти не тратьте надії — ми прийдемо до Вас.

Чекайте на нас! Готуйтеся до належної стрічі, а відтак разом рука об руку раз на все одберемо охоту польській шляхті поневоляти працюючий люд.

Ми поклялися стерти на порох польську шляхту.

Зітремо.

Головна команда Червоного Українського Галицького Війська.

Звернення Головної команди Червоного українського Галицького війська до поневоленого населення Західної України. 1920 р.

---

[1] Журн. «Odbudowa kraju», 1917, № 6, стор. 538.
[2] Львівський облдержархів, ф. 314, оп. 1, спр. 4044, арк. 2—3, 5—6.

тові, визволеному з-під гніту царизму, братерське поздоровлення... Разом з пролетаріатом усієї Австрії висловлюємо свою незламну волю до укладення миру без анексій і контрибуцій»[1].

Величезну роль в історичній долі трудящих Львівщини, як і всіх західноукраїнських земель, відіграла Велика Жовтнева соціалістична революція. Визвольні ідеї Великого Жовтня, народження суверенної Української Радянської соціалістичної держави зробили особливо великий вплив на визвольну боротьбу трудящих Львівщини.

Перші великі революційні виступи, що розгорнулися тут під впливом Жовтня, відбулися в січні 1918 року. Страйкували робітники Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну, робітники залізничних майстерень і трамвайники Львова. Страйкарі вимагали припинення світової імперіалістичної війни, підписання миру без анексій і контрибуцій, скасування законів воєнного часу і цензури, амністії для політичних в'язнів, поліпшення постачання продовольством[2].

Січневі виступи пролетаріату, які охопили всю Австрію, виявили слабкість монархічної влади. І хоч об'єднаним силам реакції вдалось відбити цей великий натиск революційних сил, він відіграв велику роль у наростанні революційної кризи в країні.

В листопаді 1918 року в Австро-Угорщині вибухнула буржуазно-демократична революція, яка покінчила з монархією. У Східній Галичині владу захопили українські буржуазні націоналісти, проголосивши так звану Західноукраїнську народну республіку (ЗУНР), яка фактично була маріонеткою в руках імперіалістів Заходу.

Трудящі Львівщини розгорнули боротьбу проти контрреволюційного уряду ЗУНР. Найвищою точкою революційного піднесення в період існування ЗУНР було збройне повстання дрогобицьких робітників у квітні 1919 року, очолене комуністами. Незважаючи на поразку, воно стало великою школою революційної боротьби мас. Цю боротьбу незмінно очолювала створена в лютому 1919 року Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ)[3].

Влітку 1919 року Східну Галичину захопили білополяки. Тільки в наступному році молода Червона Армія при всебічній підтримці місцевого населення визволила значну частину східногалицьких земель (на Львівщині — Бродівський, Золочівський і частково Перемишлянський, Сокальський, Радехівський, Кам'янко-Струмилівський, Львівський, Бібркський повіти), де й була встановлена Радянська влада. Створено Галицьку Радянську Соціалістичну Республіку. Керівним крайовим органом влади став Галицький революційний комітет (Галревком) на чолі з В. П. Затонським. У визволених повітах проголошено націоналізацію промисловості, банків, по-

Декрет Галревкому про встановлення Радянської влади в Галичині 1 серпня 1920 р.

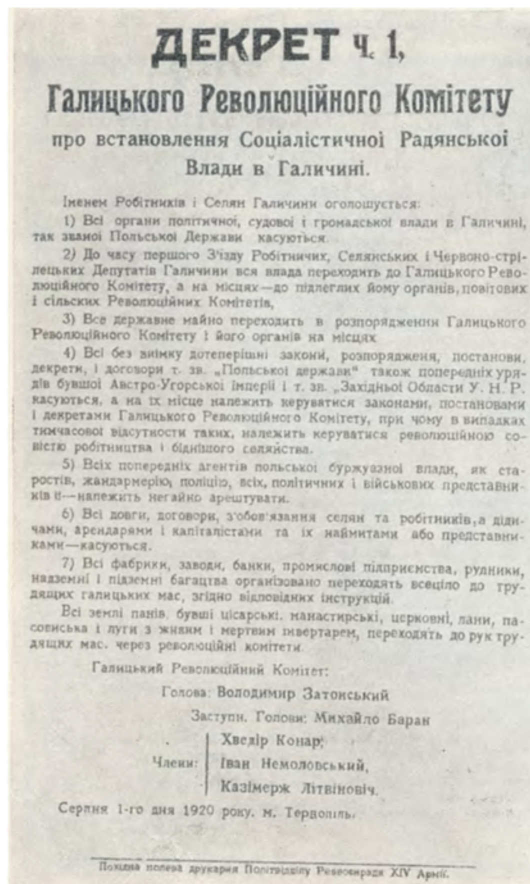

ДЕКРЕТ ч. 1,

Галицького Революційного Комітету

про встановлення Соціалістичної Радянської Влади в Галичині.

Іменем Робітників і Селян Галичини оголошується:

1) Всі органи політичної, судової і громадської влади в Галичині, так званої Польської Держави касуються.

2) До часу першого З'їзду Робітничих, Селянських і Червоно-стрілецьких Депутатів Галичини вся влада переходить до Галицького Революційного Комітету, а на місцях—до підлеглих йому органів, повітових і сільських Революційних Комітетів,

3) Все державне майно переходить в розпорядження Галицького Революційного Комітету і його органів на місцях

4) Всі без вимку дотеперішні закони, розпорядженя, постанови, декрети, і договори т. зв. „Польської держави" також попередніх урядів бувшої Австро-Угорської імперії і т. зв. „Західньої Области У. Н. Р. касуються, а на їх місце належить керуватися законами, постановами і декретами Галицького Революційного Комітету, при чому в випадках тимчасової відсутности таких, належить керуватися революційною совістю робітництва і біднішого селяйства.

5) Всіх попередніх агентів польської буржуазної влади, як старостів, жандармерію, поліцію, всіх, політичних і військових представників її—належить негайно арештувати.

6) Всі довги, договори, з'обов'язання селян та робітників, а дідичами, арендарями і капіталістами та їх наймитами або представниками—касуються.

7) Всі фабрики, заводи, банки, промислові підприємства, рудники, надземні і підземні багацтва організовано переходять всеціло до трудящих галицьких мас, згідно відповідних інструкцій.

Всі землі панів, бувші цісарські, манастирські, церковні, лани, пасовиська і луги з живим і мертвим інвертарем, переходять до рук трудящих мас, через революційні комітети.

Галицький Революційний Комітет:

Голова: Володимир Затонський

Заступн. Голови: Михайло Баран

Члени: Хведір Конар, Іван Немоловський, Казімерж Літвіновіч.

Серпня 1-го дня 1920 року. м. Тернопіль.

Похідна полева друкарня Політвідділу Реввоєнради XIV Армії.

---

[1] Газ. «Naprzód», 3 і 5 травня 1917 р.

[2] Львівський облдержархів, ф. 314, оп. 1, спр. 4328, арк. 13, 15; газ. «Naprzód», 22, 24, 26, 27, 30 січня 1918 р.; І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.). К., 1957, стор. 20—29; Зб. 40 років Великого Жовтня. Львів, 1957, стор. 164—165.

[3] Наприкінці 1923 р. Комуністична партія Східної Галичини була перейменована в Комуністичну партію Західної України.

Привітання В. І. Леніна галицьким комуністам. 1920 р.

чався розподіл поміщицької землі між селянами, встановлено 8-годинний робочий день, запроваджено загальне виборче право, відокремлено церкву від держави і школу від церкви, розгорнуто культурне будівництво, визначено основні права робітників тощо. Ці перетворення здійснювались під керівництвом Галревкому і комуністичних організацій.

Роботою КПСГ цікавився особисто В. І. Ленін. Під час II Конгресу Комуністичного Інтернаціоналу він прийняв делегата конгресу М. Левицького і зробив у його блокноті незабутній запис: «Привіт галицьким комуністам. 29.VII 1920. В. Ульянов (Ленін)»[1].

Велика творча робота КПСГ була перервана польськими агресорами, які восени 1920 року, спираючись на підтримку американських, французьких і англійських імперіалістів, знову окупували Східну Галичину.

Буржуазно-поміщицька Польща була відсталою капіталістичною країною. Прагнучи одержати максимальні прибутки, порівняно слабкий польський монополістичний капітал був зацікавлений у збереженні в країні відсталих районів, як ринків збуту для більш розвинутих у промисловому відношенні центральних воєводств Польщі. На становищі такого району перебувала, зокрема, Львівщина. За даними перепису (за станом на грудень 1931 р.) 68,6 проц. всього населення Львівщини було зайнято у сільському господарстві, 11,9 — у промисловості, 6,5 — у торгівлі, 3 — на транспорті, 10,5 проц. — в інших галузях[2].

Про колоніальне становище Львівщини також свідчить загальний рівень її промисловості, яка, як і під час австрійської окупації, була дуже відсталою. Статистичні дані свідчать, що фабрично-заводська промисловість досягла довоєнного рівня лише в 1928 році — останньому році тимчасової часткової стабілізації капіталізму. В наступні роки вона була в стані кризи і лише в 1937 році знову досягла довоєнного рівня. Як і раніше, в промисловості панував іноземний капітал.

В умовах польської окупації становище промислових робітників Львівщини погіршилось ще більше. Про це переконливо свідчать дані про дальше падіння рівня їх реальної заробітної плати. В порівнянні з 1886—1890 рр., коли реальну заробітну плату взяти за 100, в 1921—1925 рр. вона зменшилась до 61, а в 1936—1939 рр. — до 58[3]. Злидні і голод доповнювались неймовірно тяжкими умовами праці. Техніка безпеки на підприємствах була відсутня. Власники підприємств не дбали про створення для робітників найелементарніших умов праці. Каліцтво і смерть під час роботи були звичайним явищем.

Робітники перебували у тяжких житлових умовах, які весь час погіршувались. Часто робітники зовсім не мали квартир і жили в бараках або під від-

---

[1] Журн. «Коммунист», 1956, № 12, стор. 49.

[2] Mały rocznik statystyczny за 1937 рік, стор. 32.

[3] Г. И. Ковальчак. Условия труда и абсолютное обнищание рабочего класса Восточной Галиции, стор. 12.

Група галицьких комуністів. В центрі В. П. Затонський. 1920 р.

критим небом. Десятки тисяч робітників були безробітними і їх становище було ще гіршим.

Відсталим залишалось і сільське господарство Львівщини. Прусський шлях, по якому проходив його капіталістичний розвиток, означав збереження поряд з дрібними селянськими господарствами великого поміщицького землеволодіння. Більша частина всієї земельної площі належала поміщикам і куркулям. В селі гостро відчувався земельний голод.

Наявність великої кількості безземельних і малоземельних селян, пережитки феодалізму давали можливість поміщикам і куркулям жорстоко експлуатувати сільськогосподарський пролетаріат і селянську бідноту. Важким тягарем для трудового селянства були численні державні податки, штрафи, натуральні повинності. Розорення несла йому також аграрна політика уряду.

Проводячи колонізаторську шовіністичну політику, правлячі кола панської Польщі намагалися ополячити українців, перетворити їх у колоніальних рабів. Українці були об'єктом найбільш грубого і безсоромного національного гноблення. Українські школи, культурно-освітні заклади та організації зазнавали репресій. Так, за роки окупації Львівщини панською Польщею тут було закрито майже всі українські народні школи, а велика кількість українських учителів була або вислана в Польщу або звільнена з роботи.

Важкий політичний і соціальний гніт все більше посилював боротьбу трудящих Львівщини за своє соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Ця боротьба розвивалась під безпосереднім впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції і соціалістичного будівництва в СРСР. Країна Рад була для трудящих Львівщини провідною зіркою, маяком, який освітлював їм шлях боротьби за кращу долю.

Трудящі Львівщини вважали, що єдиним шляхом до здійснення їх класових цілей і національних ідеалів є возз'єднання з Радянською Україною, яке повинно наступити відразу після повалення капіталістичного ладу в Польщі. Орган галицької соціалістичної молоді за кордоном «Наш стяг» писав: «Галицьке селянство та робітництво з великою тугою звертає свої очі на радянські республіки і звідсіль-то його політичні стремління та поняття зафіксовуються в короткій формулці — «Злуки з

Радянською Україною». І це один з найбільш популярних та найбільш живих бойових кличів». Соціалістична Україна була невичерпним джерелом запалюючого і організуючого впливу на революційний рух на Львівщині, центром, до якого тяжіли окуповані західноукраїнські землі.

Двадцять років окупації Львівщини панською Польщею були періодом безперервної революційно-визвольної боротьби трудящих на чолі з Комуністичною партією Західної України. Показовим у цьому є виступ залізничників на початку 1921 року. Страйкуючі висували не тільки економічні вимоги — поліпшення свого матеріального становища, але й політичні — звільнення політичних в'язнів, скасування мілітаризації залізниць і військово-польових судів тощо. Всупереч українським буржуазним націоналістам українські робітники виступали солідарно з польськими. Страйк закінчився тільки після того, як власті скасували мілітаризацію залізниць[1].

1 травня 1922 року у Львові відбувся 40-тисячний мітинг робітників[2]. У селах розгорнувся селянський рух. 5 листопада 1923 року в усій країні вибухнув загальний політичний страйк. На території Львівського воєводства страйкувало близько 50 тис. чоловік. На вулицях Борислава відбувалися бої робітників з поліцією і військами, під час яких було вбито і поранено чотири чоловіки[3]. В 1926 році у Стрию поліція вчинила криваву розправу над безробітними, які демонстрували, добиваючись хліба і праці[4].

Влітку 1927 року Комуністична партія Західної України організувала місячник боротьби на захист СРСР. Поширювались антивоєнні відозви. Відбулись масові збори протесту проти розв'язання імперіалістами агресивної війни проти Країни Рад. Велику роль в організації трудящих на революційну боротьбу відіграла масова організація КПЗУ — «Сельроб». В її рядах працював К. Пелехатий. Активно діяв також керований партією комсомол. Партія мала значний вплив у профспілках, керувала багатьма з них. Вона діяла і у таких масових організаціях, як «Просвіта», «Рідна школа» і «Луг», керівництво якими знаходилось у руках українських буржуазних націоналістів.

Під час світової економічної кризи відбувся цілий ряд революційних виступів (страйки 16 тис. нафтовиків та 2600 львівських комунальників, виступи сільськогос-

---

[1] Газ. «Dziennik Ludowy», 6 березня 1921 р.
[2] Газ. «Dziennik Ludowy», 3 травня 1922 р.
[3] Львівський облдержархів, ф. 102, оп. 1, спр. 40, арк. 107; Газ. «Земля і воля», 11 листопада 1923 р.
[4] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр. К., 1959, стор. 90—91.

Група розвідників Першої Кінної Армії, яка у 1920 р. діяла на Львівщині.

подарських робітників та інші), які з величезною силою продемонстрували бойовий настрій трудящих, що, незважаючи на жорстокий терор уряду, відстоювали свої права. Організатором цих виступів незмінно була Комуністична партія. Керуючись марксистсько-ленінською ідеологією, партія добивалась гармонійного поєднання трьох елементів революційного руху — робітничого, селянського і національно-визвольного.

Діяльність комуністичних організацій спрямовували такі визначні революціонери-професіонали, як М. Заячківський (Косар), Г. Іваненко (Бараба), Й. Крілик (Васильків), Р. Кузьма (Турянський), М. Новотко, С. Букатчук, М. Павлик, І. Тишик, М. Теслюк, В. Корбутяк, Н. Хомин, О. Коцко, І. Сивохіп та інші.

Під ідеологічним впливом Комуністичної партії посилювались ліві елементи в ППС і УСДП. Процес радикалізації охопив інтелігенцію. На Львівщині, як і на всій Західній Україні, посилилась пролетарська течія в літературі. Передові письменники Я. Галан, П. Козланюк, С. Тудор, О. Гаврилюк та інші втягували прогресивну інтелігенцію в класову боротьбу, популяризували успіхи соціалістичного будівництва в СРСР, виступали проти фашизму і намагань міжнародного імперіалізму розв'язати антирадянську війну.

В останні роки польської окупації на Львівщині розгорнулась широким фронтом антифашистська боротьба. Комуністична партія, керуючись рішеннями VII Конгресу Комінтерну, закликала всі дійсно опозиційні демократичні елементи до широкої участі в боротьбі проти санаційного режиму. Вона розробила пристосовану до місцевих умов платформу демократичних і соціально-економічних вимог, які повністю відповідали прагненням народних мас — робітничого класу, трудового селянства, дрібної буржуазії і трудової інтелігенції. Зусиллями львівської комуністичної організації, одним з керівників якої тоді був М. Нашковський, ще в кінці 1935 і на початку 1936 року в місті був створений єдиний робітничий фронт. Почала діяти постійна комісія з представників окружкомів КПЗУ і ППС, а пепеесівський орган «Trybuna robotnicza» у Львові перетворився в орган єдиного фронту. На чолі більшості профспілок стояли прогресивні діячі. Під час перевиборів окружної ради профспілок правосоціалістичні лідери зазнали повної поразки. Новообрана рада висловилась за єдиний фронт. Орган єдиного фронту розгорнув активну революційну діяльність по мобілізації мас на антифашистську боротьбу.

Титульна сторінка книги «Постанови II з'їзду КПЗУ».

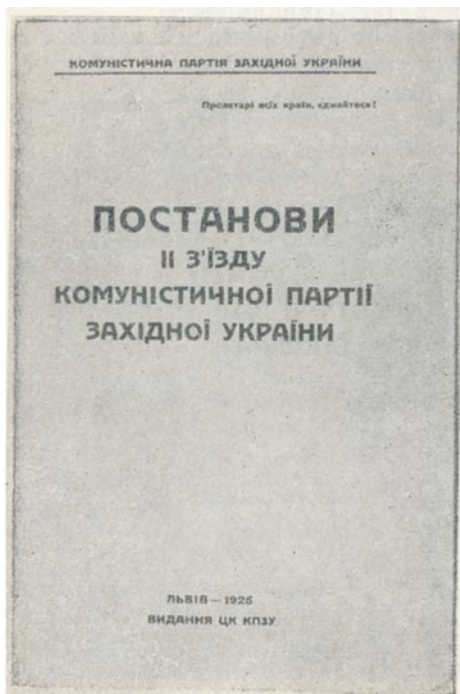

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ПОСТАНОВИ
II З'ЇЗДУ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ

ЛЬВІВ — 1926
ВИДАННЯ ЦК КПЗУ

У березні 1936 року львівський пролетаріат під керівництвом КПЗУ провів демонстрацію протесту проти розстрілу поліцією краківських робітників. У страйку протесту, організованому комуністами разом з соціалістами, взяло участь у Львові 25 тис. чоловік, у нафтовому басейні — 15 тис.[1]. Ці виступи свідчили про інтернаціональну єдність західноукраїнського пролетаріату з польським пролетаріатом у боротьбі проти фашистської диктатури, за задоволення своїх найбільш життєвих вимог. 16 квітня на вулицях старовинного українського міста Львова відбулась 100-тисячна маніфестація[2], в якій разом з робітниками брали участь селяни, ремісники, прогресивна українська, польська і єврейська інтелігенція різних політичних напрямків.

Маніфестація переросла у барикадну боротьбу її учасників з поліцією. Велику роль у цих подіях відігра-

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 233, оп. 1, спр. 234, арк. 10.

[2] Б. К. Дудикевич. Під прапором Народного фронту. Львів, 1956, стор. 72.

вали комсомольці, які разом з комуністами закликали маси до рішучості і стійкості в боротьбі.

Під знаком єдиного фронту пройшли першотравневі виступи трудящих Львівщини в 1936 році. На масовому мітингу у Львові виступали представники всіх робітничих партій. Одночасно в місті відбувався загальний страйк. У першотравневих виступах у Самборі взяло участь 3 тис. чоловік, у Бродах — 1 тис., у Раві-Руській — 500, у Східниці — 3 тис., у Стебнику — 500 чоловік[1].

У 1936 році трудящі Західної України відзначили ювілей великого сина українського народу революціонера-демократа І. Я. Франка. У рідному селі письменника Нагуєвичах відбувся масовий мітинг, в якому взяли участь представники КПЗУ, УСДП, ППС, УСРП, «Робітничої громади», «Каменярів», профспілок Дрогобича, Борислава і Стрия. На мітингу було понад 6 тис. селян[2].

Хаба І. О.— член КПЗУ. Редактор комуністичної газети «Світло». Уродженець Львівщини. (1899—1935 рр.).

Нові революційні виступи відбулись у 1937 році. Аграрні страйки охопили ряд повітів Львівщини. Селяни вимагали повалення фашистського режиму, а також покінчити з прогітлерівською політикою уряду. В ряді місць селяни вступали у справжні бої з поліцією. Так, у селі Глиниці Яворівського повіту близько 1200 селян, озброєних косами, вилами, кілками, вступили в бій з двома ротами поліції. Вбито одного і поранено двох селян. Були поранені і серед поліцейських[3]. За своїм розмахом, організованістю і політичною зрілістю аграрні виступи 1937 року були кульмінаційною точкою боротьби селянства.

Робітничий клас підтримав боротьбу селян. На зборах представників робітників-будівельників Львова було прийнято резолюцію, в якій говорилось, що «робітники міста Львова солідаризуються з боротьбою робітників і селян на селі та кожної хвилини готові її підтримати»[4].

У цьому ж році у містах Львівщини відбувались виступи тисяч безробітних, які влаштовували перед біржами праці демонстрації, вимагаючи роботи.

В 1938—1939 рр. революційний рух продовжувався, хоч і був послаблений необгрунтованим розпуском Виконкомом Комінтерну у липні 1938 року КПП і КПЗУ.

Протягом довгих років боротьби за своє соціальне і національне визволення зростала політична свідомість трудящих окупованої Львівщини, ширилась революційна боротьба.

У незабутні вересневі дні 1939 року революційний рух мас злився з визвольним походом героїчної Червоної Армії.

Відразу після визволення Львівщини з-під гніту буржуазно-поміщицької Польщі тут почали виникати перші справді народні органи влади — тимчасові управління у містах і селянські комітети в селах. Саме на їх долю випала місія проведення перших революційних перетворень на Львівщині. Спираючись на підтримку широких народних мас, вони ліквідували старий апарат гноблення і насилля і стали єдиними центрами політичного, господарського і культурного життя визволеного народу.

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 233, оп. 1, спр. 232, арк. 103; спр. 234, арк. 11.

[2] Там же, спр. 234, арк. 20, 22, 29.

[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 1, спр. 125, арк. 1224.

[4] Там же, арк. 1236.

У залі засідань Народних Зборів Західної України. Львів. 26—28 жовтня 1939 р.

Велику роботу провели тимчасові управління та селянські комітети у налагодженні нормальних умов життя у визволених районах. Виняткову активність проявляли колишні члени КПЗУ.

Питання про характер майбутньої влади на Західній Україні, її суспільний і державний лад вирішили обрані 22 жовтня 1939 року в обстановці величезного політичного піднесення Народні Збори Західної України. Серед обраних у Народні Збори Західної України депутатів були: письменник С. Тудор, активні діячі революційного руху О. Кожан, М. Олексюк, І. Тишик, Й. Завадка, М. Садовий, М. Соляк, М. Кіх та багато інших.

Народні Збори прийняли історичні декларації про встановлення Радянської влади в Західній Україні, про прийняття Західної України до складу Радянського Союзу з включенням її у суверенну Українську соціалістичну державу, про націоналізацію банків і великої промисловості, про конфіскацію поміщицьких і монастирських земель та земель великих державних урядовців.

1 листопада 1939 року V позачергова сесія Верховної Ради СРСР задовольнила просьбу Народних Зборів Західної України і прийняла Закон про включення Західної України до складу СРСР з возз'єднанням її з Радянською Україною. 15 листопада 1939 року Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки, заслухавши заяву Повноважної Комісії Народних Зборів Західної України, ухвалила Закон про прийняття Західної України до складу Української РСР.

Возз'єднання Західної України з Радянською Україною було тріумфом ленінської національної політики. Глибоко знаменним є те, що возз'єднання відбулося в рамках не старої, а нової, соціалістичної України, невід'ємної складової частини СРСР. У цих умовах воно відкрило перед Західною Україною гігантські можливості для її економічного, політичного і культурного розвитку. Це був революційний стрибок від національно-колоніальної залежності, безправ'я і відсталості в системі капіталізму до свободи, національної рівноправності, до відродження і прогресу в системі соціалізму, стрибок від поневолення поміщиками і капіталістами до радянського суспільного ладу.

24 березня 1940 року в Західній Україні в обстановці величезного політичного піднесення відбулися вибори до Верховної Ради Союзу РСР і до Верховної Ради Української РСР. До Верховної Ради Союзу РСР обрано 35 депутатів, до Верховної Ради Української РСР — 80 депутатів.

Відразу після возз'єднання Комуністична партія і Радянський уряд накреслили заходи по ліквідації економічної відсталості західних областей Української РСР.

Одночасно створено було всі необхідні умови для їх реалізації. З братніх республік та з інших областей Радянської України прислано фабрично-заводське устаткування, сільськогосподарські машини, досвідчені технічні кадри і т. п.

Важливою запорукою успіхів економіки возз'єднаної Львівщини було проведення в життя історичної Декларації Народних Зборів по питанню промисловості. На виконання цієї Декларації у Львівській та колишній Дрогобицькій областях націоналізовано 842 промислові підприємства[1].

За короткий період часу після возз'єднання до Великої Вітчизняної війни соціалістична промисловість Львівської області у своєму розвитку пішла значно вперед. У 1940 році вона не тільки досягла рівня 1939 року, але й значно перевершила його. Швидко розвилась нафтова промисловість. Відбудовувались зруйновані підприємства, пускались у дію законсервовані. В 1941 році в нафтовому басейні вже діяло 2416 нафтових вишок[2], 19 нафтопереробних заводів, які переробляли від 32 до 35 тис. тонн нафти.

Змінилось життя робітників. Їх реальна заробітна плата стала набагато перевищувати злиденні заробітки за часів панської Польщі. Робітники забезпечувалися квартирами, одержували щорічні оплачувані відпустки.

Істотні зміни відбулись і в сільському господарстві. Ліквідація поміщицького і монастирського землеволодіння забезпечила можливість наділення землею безземельних і малоземельних селян. У Львівській і Дрогобицькій областях 183 757 селянських господарств одержали 230 тис. гектарів землі. Крім того, в індивідуальне користування селян роздано понад 12 600 коней, 26 448 корів та інше. Були створені машинно-тракторні станції. На початку 1941 року на Львівщині вже було 698 тракторів (у 15-сильному обчисленні), а також багато інших сільськогосподарських машин[3]. Машинно-тракторні станції подали чималу допомогу одноосібним селянським господарствам.

Але найбільшим стимулом для розвитку сільського господарства було об'єднання дрібних селянських господарств у великі колективні соціалістичні господарства. Використовуючи досвід соціалістичного будівництва на селі в Радянському Союзі, трудяще селянство Львівщини впевнено ставало на принципіально новий шлях організації сільськогосподарського виробництва. Цьому передувала велика організаційно-політична робота, яку проводили у селах Львівщини партійні організації. В лютому 1940 року відбулась нарада передовиків сільського господарства республіки, в якій взяли участь і представники селян Львівщини. Соціалістична перебудова села відбувалася в умовах гострої непримиренної класової боротьби з залишками експлуататорських класів та їх ідеологами — українськими буржуазними націоналістами.

---

[1] З історії західноукраїнських земель. Вип. 4. К., 1960, стор. 122.
[2] З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. К., 1958, стор. 132.
[3] Народне господарство Української РСР. Статистичний збірник. К., 1957, стор. 318—319; Народне господарство Української РСР в 1961 році. К., 1962, стор. 364—365.

Делегація трудящих Західної України перед від'їздом до Києва на святкування XXII роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції. Листопад 1939 р.

Гаврилюк О. Я. — комуніст, західноукраїнський письменник. 1911—1941 рр.

На 1 червня 1941 року на Львівщині було створено 631 колгосп, в яких було об'єднано 31 910 селянських господарств[1]. Колективізація відкрила селянству Львівщини шлях до добробуту. Це було яскравим доказом переваги соціалістичного сільського господарства над малорентабельним одноосібним господарством.

Радянська влада забезпечила трудящим Львівщини всебічний культурний розвиток. Назавжди покінчено з політичним і національним гнітом. Залучаючись до участі в державному управлінні, трудові маси самі стали господарями своєї долі. В 1939—1941 р. на Львівщині відбулися значні культурні перетворення. Запроваджено загальне безплатне навчання в школах. На початку 1940/41 навчального року вже працювало 1972 загальноосвітні школи (без шкіл робітничої, сільської молоді та дорослих), в яких навчалось 365,3 тис. учнів[2]. Систему освіти реорганізовано так, щоб вона відповідала вимогам комуністичного виховання учнів. Розгорнуто широку роботу по підготовці учительських кадрів для шкіл. Вчителі розпочали навчання з неписьменними.

Інтенсивна діяльність проводилася по будівництву вищої школи. В 1940/41 навчальному році на території Львівської області працювали 9 вищих учбових закладів, в яких навчалось 10,2 тис. студентів, а також 33 технікуми з 5,6 тис. учнів. Вперше діти трудящих Львівщини могли безперешкодно вступати у вузи. Вищі учбові заклади та наукові установи, створені у Львові, стали важливими осередками науки. У наукову роботу активно включились академіки Української РСР Ф. Колесса, В. Щурат, М. Возняк та інші українські вчені, які зазнавали переслідувань у період польської окупації.

Проявляючи неухильне піклування про культурний ріст трудящих, партія й уряд розширяли сітку культурно-освітніх установ. У 1940 році на Львівщині налічувалось 1191 клубна установа, 708 масових бібліотек (з книжковим фондом 670,2 тис. примірників), 116 кіноустановок, 12 музеїв і 6 театрів[3]. У тісних творчих зв'язках з усіма радянськими письменниками, художниками і композиторами розгорнули кипучу діяльність львівські письменники, художники і композитори. Швидко розвивалась народна творчість.

Досягнення трудящих Львівщини в галузі соціалістичної змістом і національної формою української культури були торжеством ленінської національної політики, переконливим доказом того, що лише соціалістичний лад може забезпечити всебічне духовне зростання людей.

Мирну працю трудящих Львівщини перервали німецько-фашистські загарбники, напавши 22 червня 1941 року на Радянський Союз. 30 червня гітлерівці увірвались у Львів. Включена до складу дистрикту Галичина, Львівщина стала об'єктом здійснюваного гітлерівцями під ширмою так званого «нового порядку» нечуваного терору і злодіянь. З перших же днів окупації загарбники приступили до планомірного знищення і пограбування матеріальних і культурних цінностей та масового винищення радянських людей.

Загальні матеріальні збитки, завдані німецько-фашистськими окупантами народному господарству Львівщини в її нинішніх межах становили 9 019 204 тис. крб.

---

[1] З історії західноукраїнських земель. Вип. 4, стор. 143.
[2] Народне господарство Української РСР в 1961 році, стор. 668—669.
[3] Народне господарство Української РСР в 1961 році, стор. 682, 686, 688, 691, 698.

«В. І. Ленін». В. Одрехівський. Різьба по дереву. 1949 р.

(у старому масштабі цін). Гітлерівські варвари знищили на Львівщині 760 тис. чоловік, у тому числі понад 182 тис. радянських військовополонених.

Активними співучасниками злочинів гітлерівців були українські буржуазні націоналісти. 30 червня 1941 року слідом за німецько-фашистськими військами у Львові з'явився каральний батальйон «Нахтігаль», який на своєму шляху залишав гори трупів.

Українські буржуазні націоналісти брали безпосередню участь у знищенні мирних радянських громадян, допомагали окупантам проводити політику розпалювання міжнаціональної ворожнечі, яка повинна була не допустити консолідації патріотичних сил народу, розгортання підпільно-партизанського руху.

Трудящі Львівщини не схилили голови перед гітлерівськими загарбниками і їх наймитами — українськими буржуазними націоналістами. Протягом всієї окупації вони вели вперту і рішучу боротьбу проти ворогів.

У надзвичайно складній обстановці перших днів війни партійні організації Львівської і Дрогобицької областей зосередили свої зусилля на поданні допомоги армії у відсічі ворогу, проведенні мобілізації, створенні винищувальних батальйонів, в організації трудящих на боротьбу з ворожими парашутистами.

Швидка окупація Львівської і Дрогобицької областей практично не дала можливості обласним партійним організаціям підготувати партійне і партизанське підпілля. Ця робота розпочалась вже в умовах окупації. В 1941—1942 рр. через лінію фронту в західні області республіки ЦК КП(б)У направив кілька груп комуністів, частина з яких повинна була діяти на Львівщині. Проте, незважаючи на всі зусилля, пробитись на територію Львівської області їм не вдалось.

І все ж організація, яка очолила боротьбу народних мас Львівщини проти окупантів, була створена. Цьому сприяло перш за все те, що населення західних областех України, незважаючи на короткочасність життя в умовах Радянської влади, було віддане Комуністичній партії і з глибокою ненавистю зустріло фашистських окупантів. Позитивно на виникнення і розгортання антифашистської боротьби впливало і те, що основне ядро перших підпільних організацій становили члени ВКП(б) і ВЛКСМ, а також колишні члени КПЗУ, КСМЗУ і КПП, які мали значний досвід підпільної діяльності, набутий ще в умовах буржуазно-поміщицької Польщі.

Але поряд з цим були й фактори, що ускладнювали розгортання антифашистської боротьби на західноукраїнських землях — тяжкі умови фашистського терору, антинародна діяльність уніатської церкви, українських і польських буржуазних націоналістичних організацій.

Уже в липні 1941 року окремі комуністи, антифашисти почали розгортати підпільну антифашистську партизанську боротьбу. Було створено кілька підпільних груп на чолі з комуністами і комсомольцями. Вони вели агітаційну роботу, приймали зведення Радянського інформбюро і розповсюджували їх серед населення, займались саботажем, здійснювали диверсії. Згодом розрізнені підпільні партизанські групи почали встановлювати між собою зв'язки, контакти, об'єднувати свої сили в антифашистській боротьбі.

До осені 1942 року розрізнені групи, що діяли у Львові, об'єднались в одну антифашистську підпільну організацію, що прийняла назву «Народна гвардія». Багато загонів «Народної гвардії» носили ім'я Івана Франка, і пізніше назва «Народна гвардія ім. Івана Франка» закріпилась за всією організацією.

В багатьох районах області, зокрема в Золочеві, Красному, Винниках, Раві-Руській, були створені бойові групи. «Народна гвардія» поши-

Механік — водій танка гвардії старшина Я. Басинський — герой боїв на Львівщині. 1944 р.

рила свою діяльність на Львівську, Івано-Франківську, Тернопільську, Дрогобицьку області.

У масово-політичній роботі народногвардійці широко використовували передачі радянського радіо, поширювали їх серед населення. Вони розповсюджували листівки, звернення Комуністичної партії і Радянського уряду. «Народна гвардія» організувала і випуск листівок. Досягненням її було налагодження випуску періодичної преси. Вже в листопаді 1942 року видано два номери інформаційного бюлетеня, а з весни 1943 року газети «Народної гвардії» почали видаватись систематично. 1 березня 1943 року вийшов перший номер газети «Боротьба», що видавалась до листопада цього року. Потім замість неї почала виходити газета «Партизан». З весни 1943 року видавалась ще одна газета — «Новини дня». Тиражі окремих номерів газет досягли 1000 примірників. Література і преса «Народної гвардії» виходила українською і польською мовами, а листівки також німецькою та угорською мовами. Особливо велику увагу «Народна гвардія» приділяла мобілізації населення на боротьбу із загарбниками: висвітленню ходу Великої Вітчизняної війни, перемог радянського народу, викриттю українських буржуазних націоналістів, їх злочинів, співробітництва з німецько-фашистськими загарбниками, зокрема при створенні дивізії «СС-Галичина», викривала антирадянську діяльність уніатської церкви та її глави митрополита Шептицького, виступала проти реакційної політики польських шовіністів.

Політична діяльність «Народної гвардії» поєднувалась з диверсіями, збройною боротьбою проти окупантів та їх пособників — націоналістичних бандитів. Значна робота була проведена по звільненню радянських військовополонених. Чимало з них влилось в ряди «Народної гвардії», партизанських загонів і з'єднань, стало активними учасниками боротьби проти німецького фашизму. 20 березня 1944 року народногвардійці здійснили дуже складну операцію, організувавши втечу групи полонених радянських воїнів з табору в цитаделі, в центрі Львова. Особливо посилилась діяльність «Народної гвардії» під впливом перемог Радянської Армії влітку 1943 року. В липні, у зв'язку з реорганізацією «Народна гвардія» була перейменована в «Організацію партизанського руху в західних областях України», а її орган — газета «Боротьба» — почала називатись «Партизан».

Піднесенню бойовитості підпільників і партизанів у значній мірі сприяв рейд партизанського з'єднання С. А. Ковпака в Карпати, під час якого було проведено велику масово-політичну роботу серед населення Галичини. Ковпак пізніше писав, що за час карпатського рейду багато трудящих Львівщини влилось у його загони.

Партизани і підпільники ставали для ворога все грізнішою силою. Гестапо, розвідувальні органи, українські та польські буржуазні націоналісти активно намагались проникнути до організації та знищити її. Їм вдалось заслати туди провокаторів. У грудні 1943 року 55 чоловік, серед них і учасники «Народної гвардії», були засуджені до страти. Пізніше гестапо вдалося вислідити і в квітні 1944 року заарештувати Грушина, Вовка, Полуб'яка, Перчинського та інших керівників і активних працівників «Народної гвардії» — всього близько 50 чоловік. Заарештованих жорстоко катували, але вони трималися мужньо. Тортури не зламали їх. У квітні—травні 1944 року багатьох з них розстріляли, решту відправили в концентраційні табори Німеччини, де більшість з них була замучена. Проте основна маса членів організації уціліла, на волі

На командному пункті командуючий 4-ю танковою армією генерал-лейтенант Лелюшенко Д. Д. приймає донесення про дії армії в районі Львова. Липень 1944 р.

залишився член військової ради Березін. Вона продовжувала свою діяльність, далі виходили підпільні газети. З наближенням фронту дії партизанів і підпільників усе більше активізувались. Особливо широко розгорнули вони знищення транспортних засобів ворога, напади на офіцерів і солдатів гітлерівської армії, створюючи нестерпні умови загарбникам.

Командуючий I Українським фронтом Маршал Радянського Союзу І. С. Конєв на спостережному пункті 38-ї армії. Липень 1944 р.

Влітку 1944 року Львівщина була визволена Радянською Армією. З почуттям виконаного обов'язку перед партією і народом підпільники і партизани рапортували про результати своєї діяльності. Зібрані дані свідчать, що загони і бойові групи організації пустили під укіс 30 ешелонів противника з живою силою, технікою, пальним, зірвали і пошкодили близько 20 залізничних і шосейних мостів, знищили понад десять промислових підприємств, що працювали на німців, шість складів військового майна, шість літаків, вивели з ладу 20 танків, кілька десятків автомобілів, велику кількість сільськогосподарських машин, спалили близько 30 господарств німецьких колоністів, ліквідували багато призначених для відправки в Німеччину і постачання німецьких військ сільськогосподарських продуктів, особливо хліба. Народногвардійці вбили, поранили і взяли в полон близько 1500 фашистських солдатів, офіцерів і українських націоналістів.

Героїчна діяльність підпільників була високо оцінена партією і урядом. Були нагороджені керівники «Народної гвардії» В. Грушин, А. Путько, І. Вовк, І. Дубас, П. Перчинський, Т. Гаєвський і багато інших.

Поряд з «Народною гвардією» та її групами на Львівщині діяли й інші підпільні організації, партизанські загони і групи. Значну бойову і підривну роботу здійснював Золочівський партизанський загін під командуванням Кундіуса, члена партії, військового лікаря, який змушений був, потрапивши в оточення, залишитись на окупованій території. Цей загін, який налічував близько 200 чоловік, переправив за лінію фронту 600 радянських патріотів, пустив під укіс 11 ворожих ешелонів, спалив ешелон з нафтою, 37 разів пошкоджував телефонно-телеграфну лінію і двічі — телефонний підземний кабель гітлерівських військ, знищив сім паровозів, 32 вагони, дев'ять автомашин, підірвав 13 залізничних і шосейних мостів, узяв у полон і передав частинам Радянської Армії понад 90 фашистських солдатів і офіцерів, знищив два танки «Тигр», вивів з ладу в Золочеві шкіряний завод і млин, тютюнову фабрику в селі Борщовичах, мармеладний завод у Львові, п'ять німецьких господарств, ліквідував 536 фашистських військовослужбовців і українських націоналістів. У Глинянському районі боротьбу проти окупантів очолювала група «Визволення Вітчизни» на чолі з комуністами В. Дорожком і Ф. Головченком. Ця група підтримувала зв'язок з «Народною гвардією».

Існували підпільні групи і в інших районах і місцевостях Львівської області. Їх діяльність зливалась з підпільним партизанським рухом в інших західних областях і на Україні в цілому. Боротьба проти німецько-фашистських загарбників на Львівщині набула справді всенародного характеру. Велике значення для її розгортання мали рейди партизанських з'єднань і загонів із східних областей на територію західних областей України. Так, для посилення і розвитку партизанського руху на території Дрогобицької області була сформована і в червні 1943 року направлена оперативна бойова група на чолі з колишнім секретарем Дрогобицького обкому пар-

тії по транспорту уповноваженим ЦК КП(б)У Д. С. Хижняком. Партизанський загін ім. Чапаєва, переданий цій оперативній групі, зумів вийти на територію Львівської області, провів багато боїв з німецько-фашистськими загарбниками, але потрапив в оточення. В результаті важких боїв йому вдалося прорватись на з'єднання з іншими партизанськими загонами. Під час цих боїв Д. С. Хижняк був захоплений націоналістами і по-звірячому замучений в Глинянському лісі.

Взимку і весною 1944 року по території Львівщини успішними рейдами пройшли партизанські загони під командуванням Ковальова, Шангіна, Неделена, партизанське з'єднання Героя Радянського Союзу генерал-майора Наумова.

Останній рейд мав особливе значення, з'єднання двічі перейшло через більшість районів Львівської, ряд районів Дрогобицької областей, провело тут чималу бойову і диверсійну діяльність, значну масово-політичну роботу серед населення.

Не можна не згадати і про діяльність радянських розвідників на території Львова, зокрема Героя Радянського Союзу М. І. Кузнецова, який знищив тут ряд фашистських чиновників і військовослужбовців.

Тим часом Радянська Армія, громлячи німецькі війська, швидко просувалась вперед. Наближались дні визволення Львівщини.

В середині квітня війська І Українського фронту, якими командував Маршал Радянського Союзу Конєв, вийшли на лінію Ковель—Броди—Бучач—Коломия, утворивши великий і оперативно вигідний плацдарм для дальшого розгортання наступу.

Після підготовки почався наступ. Німецька оборона була прорвана. 17 липня були визволені Стоянів і Радехів. Наступного дня радянські війська вийшли в район Буська, Кам'янки і Якимова. Вмілим маневром у районі Бродів було оточено п'ять дивізій ворога. Спроби останніх прорвати залізне кільце радянських військ і вийти з оточення зазнали невдачі. 23 липня вороже угруповання, замкнуте в Бродівському «котлі», було остаточно ліквідоване. В його складі була розгромлена дивізія «СС-Галичина».

Німецьке командування за всяку ціну намагалось зупинити просування радянських частин у напрямку Львова. Розгромлені частини замінювались іншими. Але ці зусилля виявились марними. В результаті маневру танкових з'єднань генерал-полковників танкових військ Рибалка і Лелюшенка у Львові було оточене велике угруповання фашистів, яке 27 липня було розгромлене. Львів було визволено.

Слідом за Львовом визволено багато інших населених пунктів. 6 серпня — Дрогобич, 9 серпня — Старий Самбір і Сколе і т. д. Останніми були визволені населені пункти Славськ (1 жовтня), Тухля (3 жовтня) і Лавочне (8 жовтня). Визволення Львівщини було повністю завершено.

У рядах Радянської Армії вели боротьбу проти німецьких окупантів тисячі бійців і офіцерів із Львівщини. За героїзм, проявлений у ході боїв, багато з них нагороджено орденами і медалями. Серед них — Герой Радянського Союзу Г. Ф. Геврик, А. В. Грушецький, В. С. Книш, П. Ф. Басараба та багато інших.

Відразу після вигнання німецько-фашистських окупантів відновили свою діяльність органи Радянської влади, партійні, профспілкові і комсомольські організації. Розгорнулась кипуча робота по відбудові зруйнованого війною народного господарства.

7 травня 1945 року РНК УРСР і ЦК КП(б)У прийняли спеціальну постанову «Про заходи по відбудові та дальшому розвитку господарства у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Ровенській, Волинській і Чернівецькій областях УРСР на 1945 рік». У постанові висунуто завдання «в найкоротший строк ліквідувати наслідки німецької окупації, забезпечити дальший розвиток усіх галузей народного господарства і культури західних областей УРСР, спрямований на ліквідацію економічної відсталості цих областей, повне залучення робітників, селян та інтелігенції до ще більш активної участі в дальшому зміцненні і розвитку радянського

ладу»[1]. Ця, як і інші постанови Центрального Комітету партії і Радянського уряду, лягли в основу діяльності партійних організацій Львівщини і обкому партії на чолі з першим секретарем І. С. Грушецьким по відбудові народного господарства.

Велику допомогу у відбудовній роботі подали трудящим Львівщини братні республіки. Одне за другим вступали до ладу підприємства. У Бориславському нафтовому районі до XXVII роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції стали до ладу 1300 свердловин. Були пущені в дію газолінові заводи, озокеритові шахти, розгорнули роботу контора буріння та ряд допоміжних підприємств. У Дрогобичі став до ладу великий нафтопереробний завод, який ще в умовах війни дав країні десятки тисяч тонн бензину та інших нафтових продуктів. У Львівській області на кінець 1945 року були відбудовані всі підприємства, що працювали до Великої Вітчизняної війни.

Відбудовано залізничний транспорт, який почав обслуговувати потреби фронту.

Немалі успіхи досягнуто було і у відбудові сільського господарства. Трудяще селянство одержало від держави значну матеріальну допомогу. Знову розгорнулось колгоспне будівництво.

Відновили свою роботу школи і культурно-освітні установи. У Львівській області менше ніж через рік після визволення працювало 920 шкіл, в яких навчалось 137 тис. дітей, 7 вузів, 22 технікуми. В колишній Дрогобицькій області відновили роботу 850 шкіл, учительський інститут, 3 педшколи, нафтовий і 4 сільськогосподарські технікуми.

Ще більші можливості у відбудовній роботі були створені після розгрому гітлерівської армії і закінчення Великої Вітчизняної війни. Комуністична партія спрямувала зусилля радянських людей не тільки на досягнення довоєнного рівня виробництва на визволеній з-під окупації території, але й на перевершення його і дальший розвиток. «Основні завдання п'ятирічного плану відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.,— записано в „Законі про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.",— полягають в тому, щоб відбудувати потерпілі райони країни, відновити довоєнний рівень промисловості і сільського господарства і потім перевершити цей рівень у значних розмірах». П'ятирічний план передбачав дальшу індустріалізацію західних областей Української РСР. Мали бути створені нові галузі промисловості, а наявні реконструйовані. Планом передбачалось перетворити місто Львів у великий індустріальний центр республіки. Реалізація цих завдань становила складову частину ленінської національної політики, здійснюваної в західних областях Української РСР.

У боротьбі за соціалістичну індустріалізацію активну участь брали органи Радянської влади. Виконкоми обласних Рад депутатів трудящих та виконкоми районних Рад депутатів трудящих всебічно обговорювали питання про будівництво нових підприємств, про розширення діючих, домагались виконання усіма підприємствами виробничих планів. Особливо важливим у їх роботі було те, що вони дбали про створення умов для успішного проведення в життя накреслень партії в розвитку місцевої промисловості.

Значну допомогу партії подавали профспілкові і комсомольські організації. Профспілкові активісти і комсомольці виступали застрільниками соціалістичного змагання за перевиконання виробничих норм, за дострокове виконання планових завдань.

Ліквідація промислової відсталості Львівщини відбулась при безпосередній участі всієї країни. У будівництві багатьох промислових підприємств брали участь досвідчені інженерно-технічні працівники з інших братніх республік. Безперервно прибувало з Москви, Ленінграда, Києва та інших міст країни різноманітне фабрично-заводське устаткування, що набагато прискорювало процес соціалістичної індустріалізації Львівщини.

---

[1] Газ. «Радянська Україна», 9 травня 1945 р.

Успіхи в розвитку промисловості, досягнуті на Львівщині в роки четвертої п'ятирічки, стали запорукою дальшого промислового будівництва. Комуністична партія завжди проявляла піклування про створення на Львівщині високорозвинутої промисловості. В Директивах по шостому п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР визначено напрям промислового розвитку області. Зверталась увага на розширення виробництва на збудованих після війни промислових підприємствах та забезпечення високих темпів зростання випуску промислової продукції — значно вищих, ніж у середньому по всій Україні.

Роки семирічки були роками дальшого піднесення промислового виробництва Львівщини. За ці роки випуск промислової продукції збільшився тут в 2,1 раза, середньорічні темпи приросту продукції за цей період становили більше 11 процентів. Найбільш швидкими темпами за роки семирічки розвивались такі галузі промисловості, як хімічна, машинобудування і металообробна, виробництво електроенергії, теплоенергії та інші.

Тільки за 1965 рік понад план видобуто 455 тис. тонн кам'яного вугілля, 560 млн. кубометрів природного газу, вироблено 132 автонавантажувачі, 55 тис. тонн цементу, 15 тис. газових плит, 3,4 тис. телевізорів, 1,6 тис. пральних машин та іншої продукції[1]. Про розвиток економічного потенціалу Львівщини свідчить хоч би той факт, що за 15 робочих днів в області випускається стільки продукції, скільки було випущено за весь 1940 рік. Заводи Львівщини щоденно виробляють 24 автобуси, 30 автонавантажувачів і 65 тракторних оприскувачів, понад 1000 телевізорів, понад 500 тис. електроламп, шахти видають на-гора 22 тис. тонн вугілля, видобувається 27 млн. кубометрів газу, тисячі тонн сірки, калійних добрив тощо.

У промисловості Львівщини весь час йде покращання технології виробництва, заміна старої техніки більш сучасною, будівництво промислових підприємств відповідно до багатющих запасів місцевої сировини, здійснюється механізація й автоматизація виробництва. У 1965 році на підприємствах діяло 687 механізованих і автоматизованих ліній, здійснена комплексна механізація й автоматизація понад 160 дільниць і цехів, впроваджено більш як 60 напівавтоматичних, автоматичних, механізованих поточних і конвеєрних ліній.

В значному обсязі здійснювалась модернізація устаткування з метою підвищення його продуктивності і розширення технологічних можливостей. За 1965 рік на промислових підприємствах Львівщини модернізовано понад 500 одиниць устаткування, в тому числі на машино- і приладобудівних підприємствах — 340 одиниць металорізного, ковальсько-пресового і технологічного устаткування. В 1965 році освоєно виробництво 51 нового виду машин, механізмів, приладів для різних галузей промисловості.

Рік у рік зростають капітальні вкладення у розвиток народного господарства Львівської області. Зокрема, за роки семирічки капітальні вкладення в народне господарство Львівщини були в 7 разів більші, ніж у роки четвертої п'ятирічки. Всього за період 1946—1966 рр. у народне господарство Львівщини вкладено 2,7 млрд. крб. Лише за 1966 рік в області введено в дію Червоноградську панчішну фабрику, цех будівельного фаянсу на Львівському керамічному заводі тощо. Значно розширені виробничі потужності Роздольського гірничо-хімічного комбінату, Дашавського сажового заводу, шахти № 6 «Великомостівська», заводів автобусного, мотовелосипедів, «Теплоконтроль», «Львівсільмаш» й інших машинобудівельних підприємств. Введені нові виробничі потужності на фірмі «Світанок» й інших підприємствах.

В результаті будівництва нових та реконструкції діючих підприємств зміцніла і розширилася виробничо-технічна база промисловості. Особливо збільшились основні фонди в хімічній промисловості, машинобудуванні і металообробці, у виробництві електроенергії, будівельних матеріалів і в легкій промисловості.

---

[1] Газ. «Львовская правда», 9 лютого 1966 р.

Одна з шахт Львівсько-Волинського вугільного басейну. 1965 р.

Львівська область є найбільш розвинутою в промисловому відношенні серед західних областей Української РСР. Її значення у випуску промислової продукції в цілому по УРСР зростає. В 1966 році вона дала 100 проц. автонавантажувачів, мотовелосипедів, 99 проц. автокранів, 95 проц. електроламп, понад 96 проц. автобусів і понад 40 проц. телевізорів, 56,3 проц. газових плит, 59 проц. калійних добрив, 45 проц. картону і 40 проц. паперу та багато іншої продукції.

Важливою галуззю народного господарства Львівщини є паливна промисловість, що представлена великими покладами нафти, природного газу, вугілля, торфу, видобуток яких рік у рік зростає. Так, наприклад, видобуток природного газу, який одержує багато міст нашої країни, у 1966 році, порівнюючи з 1940 роком, зріс більше ніж у 20 разів. Зовсім недавно, якихось 10—15 років тому, на Львівщині виявлені поклади вугілля, а зараз тут працює вже 9 великих шахт, які дають 6,3 млн. тонн вугілля на рік.

Великого розвитку досягла електроенергетика. За післявоєнний час на території Львівської області збудовано кілька потужних теплових електростанцій, виробництво електроенергії якими, разом з реконструйованими і розширеними електростанціями, що були тут до війни, перевищило рівень 1940 року майже в 45 разів.

До встановлення Радянської влади на Львівщині машинобудування і металообробка були представлені декількома дрібними кустарними і напівкустарними підприємствами з незначною кількістю робітників. Зараз ця галузь народного господарства представлена великими сучасними підприємствами, на яких працюють десятки тисяч висококваліфікованих робітників. Це Львівські заводи автонавантажувачів, автобусний, телевізорний, кінескопів, «Львівсільмаш», паровозовагоноремонтний, інструментальний та інші, великі підприємства у Дрогобичі, Стрию та інших містах. Валова продукція цієї галузі народного господарства Львівщини у 1966 році, порівнюючи з 1940 роком, збільшилась у 330 разів.

Однією з важливих галузей народного господарства області є лісова, деревообробна і паперова промисловість, обсяг виробництва якої за роки Радянської влади зріс у 9,5 раза. Підприємства цієї галузі виробляють меблі, паркет, картон, папір, фанеру, пиломатеріали тощо.

Великі досягнення має область у розвитку хімічної, харчової і легкої промисловості, транспорту та інших галузей народного господарства.

В процесі соціалістичної індустріалізації на Львівщині виросли нові кадри робітничого класу. За післявоєнний період кількість робітників і службовців зросла майже в 3 рази. Але не тільки наявні до визволення кадри робітників знайшли роботу у соціалістичній промисловості. Робітничий клас поповнився тисячами колишніх селян, які активно включились в роботу на фабриках і заводах. Це відповідало

здійсненню однієї з вимог ленінської національної політики КПРС, яка передбачає необхідність виховання кадрів промислових робітників з місцевого населення.

На підприємствах створено всі умови для навчання новоприбулих робітників. Підготовка кваліфікованих кадрів проводилась також через систему трудових резервів, де молодь оволодівала різними виробничими професіями.

З величезним ентузіазмом працюють робітники Львівщини на благо своєї соціалістичної Батьківщини, проявляючи нове, соціалістичне ставлення до праці. На трудові подвиги запалюють їх комуністи, які працюють безпосередньо у промисловості. Саме вони були ініціаторами руху робітничих колективів за виконання і перевиконання державних планів, ініціаторами соціалістичного змагання. Вже на кінець четвертої п'ятирічки на підприємствах Львова налічувалось 28,5 тис. новаторів виробництва. Токар інструментального заводу Г. Карлов виконав за п'ятирічку 20 річних норм, токар заводу приводних пресів В. Гургаль — 19, токар ЛПВРЗ Т. Левкут — 17, слюсар заводу «Львівсільмаш» М. Грабовський — 15. Понад 2 тис. робітників дали від 5 до 12 річних норм. Кількість передовиків виробництва у промисловості безперервно зростала. Ширився рух винахідників і раціоналізаторів.

Видатною подією в житті країни був XX з'їзд партії. Накреслену ним широку програму всебічного розвитку нашої країни захоплено зустрів весь наш народ. На численних зборах і мітингах трудящі Львівщини гаряче схвалювали грандіозний план комуністичного будівництва, заявляли про свою рішимість боротися за його виконання. 12 березня 1956 року відбулися збори партійного активу Львівської області, на яких було обговорено підсумки XX з'їзду партії і накреслено конкретні завдання по їх реалізації. Збори партактиву, партійні збори, пленуми райкомів КП України були проведені в усіх районах, в усіх первинних парторганізаціях. В області розгорнувся широкий рух за втілення в життя накреслень XX з'їзду партії.

В. Гургаль зобов'язався виконати протягом п'ятирічки 20 річних норм. Своє зобов'язання він виконав з честю. За роки цієї і попередньої п'ятирічки на його рахунку — 34 річні норми. Приклад В. Гургаля наслідували тисячі робітників Львівщини.

Ще з більшим трудовим піднесенням взялися робітники Львівщини за виконання завдань семирічки. Набрав поширення рух за звання бригад і ударників комуністичної праці. Бригади зобов'язувалися добиватися дострокового виконання своїх планових виробничих завдань, підвищувати продуктивність праці, давати продукцію високої якості та знижувати її собівартість.

У 1965 році на Львівщині в русі за комуністичну працю, в якому вдало поєднується боротьба за високу продуктивність праці з ідейним формуванням людей комуністичного суспільства, брало участь понад 287 тис. чоловік. 28 підприємствам присвоєно звання підприємств комуністичної праці. У 1965 році в області налічувалось 10 369 бригад комуністичної праці, в які входило понад 121 тис. робітників. Крім того, було 110 500 ударників комуністичної праці.

Бригада слюсарів-складальників Львівського автобусного заводу, очолювана А. Д. Усковим, звернулася до всіх виробничих бригад промислових підприємств області з закликом домогтися в найближчий час могутнього зростання продуктивності праці за рахунок виконання більшого обсягу робіт меншою кількістю робітників. Ця ініціатива була активно підхоплена на промислових підприємствах області.

Широко відгукнулись на Львівщині на почин В. Гаганової. За короткий час на відстаючі дільниці перейшло близько 500 досвідчених керівників, серед них більше 100 інженерно-технічних працівників, спеціалістів сільського господарства. На початку 1960 року на промислових підприємствах було вже майже 1200 послідовників В. Гаганової, серед них передовики виробництва Т. Левкут, В. Мурга, К. Лисак та інші.

На Львівщині зародилась і вперше набрала практичного застосування ідея створення виробничих фірм, що дало можливість збільшити виробничі потужності окремих підприємств. Тепер в області діє 25 виробничих об'єднань і фірм у різних галузях промисловості.

На полонині.

Партія і уряд високо оцінили самовіддану боротьбу робітників Львівщини за постійне вдосконалення виробництва і високі показники у виконанні завдань державних планів розвитку народного господарства. Тисячі передовиків соціалістичної промисловості і транспорту нагороджені орденами і медалями, а В. Гургаль, Є. Ігнатенко, О. Пустовіт, М. Михайлів, М. Сколоздра, П. Тоцький, В. Байда, В. Борсук, І. Чуркін, І. Братчин, М. Звисло удостоєні високого звання Героя Соціалістичної Праці. Це нові люди, виховані Комуністичною партією. Віддати всі свої сили справі будівництва комунізму стало законом їх життя.

У світлі всіх цих трудових перемог нашого народу жалюгідними виглядали спроби залишків експлуататорських класів та їх агентів — українських буржуазних націоналістів — перешкодити індустріалізації Львівщини. Діяльність класового ворога проявлялась у спробах порушити виробничий процес шляхом економічного саботажу, розкрадання державної власності, підбурювання відсталих робітників проти новаторів і передовиків і навіть здійснення терористичних актів. Вороги прагнули організувати в широких масштабах торгівлю дефіцитними товарами по спекулятивних цінах, порушити постачання міст і робітничих селищ. Але ці спроби зазнали повного краху. Ворогам не вдалось зірвати перетворення Львівщини у високорозвинуту індустріальну область республіки. Робітники, ще тісніше згуртувавшись навколо Комуністичної партії, давали відсіч націоналістичним зрадникам та проявляли непримиренність до будь-яких проявів ворожої ідеології.

Величні перетворення в післявоєнний період відбулися на Львівщині і в сільському господарстві. Справжньою революцією на селі була суцільна колективізація сільського господарства. Комуністична партія забезпечила всі умови для переведення основної маси дрібних селянських господарств у колективні господарства. Сільське господарство області озброєно тракторами та іншими сільськогосподарськими машинами, без яких неможливо забезпечити швидкий розвиток високорентабельного сільськогосподарського виробництва. Молодим колгоспам було відкрито широкі можливості для одержання кредиту, вжито заходів до забезпечення їх кваліфікованими спеціалістами. Селяни виїжджали на екскурсії в передові колгоспи східних областей України і наочно переконувались у перевагах колективного господарювання.

Центральний Комітет Комуністичної партії України приділяє велику увагу соціалістичній перебудові західноукраїнського села. Було прийнято ряд важливих

постанов, спрямованих на розвиток колективізації, поліпшення масово-політичної роботи серед селян та подолання опору залишків буржуазно-націоналістичних елементів. Для оперативного і вмілого керівництва створюваними колективними господарствами партійні і радянські органи посилали досвідчених комуністів та безпартійних активістів. Лише в 1948 році безпосередньо у села Львівської області направлено 663 комуністи і 488 комсомольців, що дало змогу створити тут 87 нових первинних організацій. У селах і колгоспах області наприкінці 1948 року працювало понад 1200 комуністів, об'єднаних у 49 сільських і 54 колгоспних організаціях. На цей час у селах було 575 комсомольських організацій, в тому числі 342 в колгоспах[1].

Колгоспне будівництво на Львівщині проходило в умовах запеклої боротьби з куркульством та озброєними бандами українських буржуазних націоналістів, які, підбурювані західними імперіалістами, за всяку ціну намагалися зірвати соціалістичну перебудову західноукраїнського села і реставрувати капіталістичний лад. Вони вбивали комуністів і комсомольців, а також колгоспних активістів, підпалювали господарські приміщення тощо. Всі трудящі заплямували ці негідні дії наймитів іноземних імперіалістів. За допомогою місцевих селян органи державної безпеки знешкодили їх.

Всього об'єдналося в 964 колгоспи 291,9 тис. селянських дворів. Їм передано в користування 1213,5 тис. га сільськогосподарських угідь[2]. У 1951 році суцільну колективізацію сільського господарства на Львівщині було остаточно завершено. Це був значний успіх трудящих Львівщини, що став можливим завдяки великій масово-політичній роботі, яку самовіддано проводили партійні організації серед трудящого селянства.

Значний вклад у соціалістичну перебудову сільського господарства внесли робітники. Здійснюючи індустріалізацію, вони в той же час виділяли з своїх рядів кращих представників, які стали носіями і пропагандистами політики партії на селі. Робітничі колективи здійснювали шефство над молодими сільськогосподарськими артілями, подаючи їм допомогу у будівництві господарських споруд, у ремонті сільськогосподарського інвентаря, у налагодженні обліку і т. д.

Успіхи суцільної колективізації поставили перед партійними організаціями невідкладне завдання організаційно-господарського зміцнення колгоспів. На це вказувалось у рішеннях XVI з'їзду КП(б)У. «З'їзд підкреслює,— говорилось у резолюції,— що тепер, коли основна маса трудящих селян західних областей стала на колгоспний шлях і в багатьох районах завершена суцільна колективізація,— головне завдання партійних організацій полягає в тому, щоб забезпечити організаційно-господарське зміцнення колгоспів»[3]. Пленум Львівського обкому КП(б) України у вересні 1950 року в зв'язку з постановою ЦК ВКП(б) на звіт обкому, відзначивши недоліки у колгоспному будівництві, зажадав від партійних організацій їх усунення і накреслив конкретну програму організаційно-господарського і політичного зміцнення колгоспів.

У короткий строк вжито заходів щодо поліпшення забезпечення сільськогосподарського виробництва машинами та інвентарем, колгоспам була надана значна матеріально-технічна і фінансова допомога. Політвідділи при МТС розгорнули партійно-політичну діяльність. На постійну роботу в села направлялися нові групи комуністів. Покращав якісний склад керівних колгоспних кадрів. У 1952 році у Львівській області 429 голів колгоспів закінчили дворічні сільськогосподарські школи, шестимісячні та одномісячні курси, 83 чоловіки мали вищу і середню освіту, 54 чоловіки були спеціалістами сільського господарства[4]. Проводилося укрупнення колгоспів, в резуль-

---

[1] М. К. Івасюта. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР. К., 1962, стор. 109.

[2] Народне господарство Української РСР в 1951 р., стор. 107.

[3] XVI з'їзд КП(б) України. Стенографічний звіт. К., 1949, стор. 227.

[4] М. К. Івасюта. Нариси історії колгоспного будівництва в західних областях Української РСР, стор. 153.

таті чого створювалися великі багатогалузеві господарства. Якщо в 1950 році на Львівщині було 1245 сільськогосподарських артілей, то в 1953 році — 944, а в 1965 році — 444.

Партійні організації, політвідділи МТС очолили боротьбу колгоспників за досягнення високих урожаїв усіх сільськогосподарських культур, піднесення продуктивності громадського тваринництва, в широких масштабах розгорнули соціалістичне змагання. З середовища селянства Львівщини вийшли чудові майстри високих урожаїв, трудові подвиги яких високо оцінили партія і уряд. У 1951—1953 р. у Львівській і колишній Дрогобицькій областях орденами і медалями нагороджено 1091 працівника сільського господарства, а О. Демі і Н. Петришиній присвоєно високе звання Героя Соціалістичної Праці.

Неухильно міцніли господарства колгоспів. Зростали їх доходи. Успіхи в сільському господарстві Львівщини були б ще значнішими, коли б не допущені недоліки. Надмірна централізація управління колгоспами, порушення принципу матеріальної заінтересованості колгоспників та інші помилки призвели до того, що темпи розвитку сільського господарства в цілому ще не відповідали зростаючим потребам, відставали від темпів розвитку промисловості. Усунення цих недоліків стало першочерговим завданням у ліквідації відставання сільського господарства.

Вересневий Пленум ЦК КПРС у 1953 році намітив широку програму дальшого розвитку сільського господарства. Актуальні питання піднесення сільського господарства розглядали і наступні Пленуми ЦК КПРС. В результаті було впроваджено в життя цілий ряд заходів (поліпшення матеріально-технічної бази колгоспів, впровадження принципу матеріальної заінтересованості і т. д.), які відіграли певну роль у збільшенні сільськогосподарського виробництва.

Величезне і відповідальне завдання поставив перед сільським господарством XXI з'їзд КПРС. В семирічному плані було передбачене дальше збільшення виробництва сільськогосподарської продукції з метою більш повного задоволення потреб нашої країни в продуктах харчування і сировині.

В авангарді боротьби за виконання наміченої партією програми піднесення сільського господарства незмінно йшли комуністи і комсомольці. Вже в 1953 році зі Львова та райцентрів у села було направлено 185 комуністів. Безпосередньо у колгоспи пішли працювати 52 секретарі райкомів партії та 9 голів райвиконкомів[1]. У колгоспні бригади і на ферми прибули тисячі комсомольців з середньою і семирічною освітою. За прикладом комуністів і комсомольців посилили свою трудову активність усі колгоспники.

Новим етапом у розвитку колгоспного ладу стала реорганізація машинно-тракторних станцій і продаж техніки колгоспам. Значні зрушення відбулися в енергоозброєності сільського господарства області. Якщо на початок 1954 року було електрифіковано 204 колгоспи (22 проц.), то на початок 1966 року — 439 (99 проц.). За цей час процент електрифікованих радгоспів зріс з 60 до 100. У 1963 році колгоспи витратили 72,5 млн. кіловат-годин електроенергії, а радгоспи — 6,4 млн. кіловат-годин. У 1965 році колгоспи витратили 89,3 млн. кіловат-годин[2].

Виконанню завдань партії у розвитку сільського господарства сприяла фінансова допомога колгоспам з боку держави. Тільки в 1965 році колгоспи одержали 8391 тис. карбованців.

Процес інтенсифікації сільського господарства, необхідними умовами якого є комплексна механізація і хімізація сільського господарства, розгорнувся в усіх колгоспах, бригадах і фермах. Усе більше застосовуються нові форми організації праці, з'являються нові передовики сільськогосподарського виробництва.

У 1958 році Львівська область за досягнення в розвитку сільського господарства була удостоєна високої нагороди — ордена Леніна. Нагороджено орденами і меда-

[1] Львівська обласна партійна організація. Львів, 1961, стор. 246.
[2] Народне господарство Української РСР в 1963 році, стор. 319.

Сівба озимих. Колгосп ім. Стефаника, Бродівський район, 1966 р.

лями велику групу працівників сільського господарства, високого звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно 18 чоловік.

У січні і березні 1966 року Указами Президії Верховної Ради Союзу РСР орденами і медалями знову було нагороджено великі групи трудівників сільського господарства — буряководи і тваринники Львівщини. Зараз в сільському господарстві області працює 38 Героїв Соціалістичної Праці, 4304 передовики сільського господарства нагороджені орденами і медалями. На 1 квітня 1967 року в колгоспах і радгоспах працює 4378 спеціалістів і керівних працівників (крім механізаторських кадрів) з вищою і середньою спеціальною освітою, в тому числі 594 агрономи, 578 зоотехніків, 344 ветеринарні працівники.

Рік у рік зростає виробництво валової продукції сільського господарства області. Лише за період 1958—1966 рр. зростання валової сільськогосподарської продукції збільшилось з 450,1 млн. крб. до 524,6 млн. крб. Врожайність зернових культур підвищилась на 57,8 проц. Грошові доходи колгоспів в 1966 році зросли проти 1955 року в 4,3 раза, а неподільні фонди — в 4 рази.

Значних успіхів досягнуто у тваринництві. Чисельність великої рогатої худоби зросла з 722,8 тис. голів у 1940 році до 1058,6 тис. голів у 1966 році, свиней — з 292,9 до 500,2, овець і кіз — з 116,1 до 126,7. Середній удій молока в колгоспах і радгоспах на одну фуражну корову в 1966 році становив 2177 кг, або на 805 кг більше, ніж у 1955 році.

Величезні економічні перетворення забезпечили швидке зростання матеріального добробуту трудящих. Здійснення цілого ряду заходів, накреслених XX, XXI, XXII і XXIII з'їздами партії (підвищення заробітної плати низькооплачуваним категоріям робітників і службовців, скорочення робочого дня на дві години у передвихідні та передсвяткові дні, прийняття нового закону про державні пенсії, в тому числі про пенсії колгоспникам і ряд інших) були проявом повсякденного піклування партії про добробут трудящих, про забезпечення їх ще більш високого життєвого рівня. Невпинно зростають реальна заробітна плата робітників і службовців, а також реальні доходи колгоспників. Грошові доходи населення за семирічку зросли в півтора, оплата трудодня — в 2,3 раза.

Одним з важливих показників зростання матеріального добробуту населення є розгортання державної і колгоспної торгівлі. Якщо в 1940 році роздрібний товарооборот державної і кооперативної торгівлі, включаючи громадське харчування, становив 159,7 млн. карбованців, то в 1966 році — 916,9 млн. карбованців. На початок 1967 року в області було 6495 підприємств роздрібної торгівлі і 2325 підприємств громадського харчування. Широкого розмаху набуває робота по спеціалізації продовольчих і промтоварних магазинів.

У післявоєнні роки розгорнуто велику роботу по поліпшенню житлово-побутових умов трудящих. Лише за 1953—1965 рр. державними і кооперативними підприємствами й організаціями (без колгоспів), а також робітниками і службовцями за рахунок власних збережень і з допомогою державного кредиту збудовано у містах, робітничих селищах і сільських місцевостях житлових будинків загальною площею близько 4,4 млн. кв. м і в колгоспах (колгоспами, колгоспниками і сільською інтелігенцією) — 61 тис. будинків. Якщо на кінець 1940 року в містах області було газифіковано тільки 20 тис. квартир, то на кінець 1966 року — 204 тисячі.

Комуністична партія і Радянський уряд завжди приділяли багато уваги охороні здоров'я трудящих. Якщо в 1940 році в області налічувалось 74 лікувальні установи, то в 1966 році — 233 (без госпіталів). Число лікарняних ліжок становило відповідно

Агрохімічна лабораторія с. Дубляни. 1966 р.

7,1 тис. і 23,2 тис. На початок 1966 року на 10 тис. населення області припадало 98 лікарняних ліжок і 27 лікарів. У колишньому Львівському воєводстві на 10 тис. населення припадало лише 19 лікарняних ліжок і 5 лікарів. В 1965 році в області було 306 амбулаторних закладів (включаючи поліклінічні відділення лікарень і диспансерів), 224 консультації, 1425 фельдшерсько-акушерських пунктів (в т. ч. 198 фельдшерських здоровпунктів, 315 колгоспних родильних будинків, 46 санітарно-епідеміологічних станцій (включаючи санітарно-епідеміологічні відділи при лікарнях), 123 постійні дитячі ясла, 21 санаторій і 3 будинки відпочинку для оздоровлення трудящих.

Досягнення в галузі культури на Львівщині в післявоєнний період дуже великі. В усіх містах і селах Львівщини партійні організації розгорнули широку роботу по ліквідації спадщини буржуазно-поміщицького режиму — неписьменності. В результаті вже в кінці четвертої п'ятирічки неписьменність була майже ліквідована. У Львівській області на цей час навчилися грамоти близько 100 тис. чоловік дорослого населення[1]. Успішна ліквідація неписьменності стала запорукою нових культурних перетворень.

Серйозних успіхів досягнуто в розвитку загальноосвітньої школи. У 1966/67 навчальному році в 1737 загальноосвітніх школах навчалось 386,8 тис. чоловік.

Дуже показовим є перехід шкіл на вищий ступінь. Характерною рисою дорадянської школи на Львівщині була дуже незначна кількість середніх загальноосвітніх закладів. Переважали початкові школи. Радянська влада назавжди покінчила з таким станом. На початку 1966/67 навчального року в області діяли 305 загальноосвітніх середніх шкіл, 773 семирічні і восьмирічні та інші. Із загального числа шкіл — 25 шкіл-інтернатів.

Швидкій перебудові і розвиткові загальноосвітньої школи на Львівщині сприяла підготовка педагогічних кадрів. Вона велась у Львівському університеті ім. Ів. Франка, у Львівському і Дрогобицькому педагогічних інститутах та ряді педагогічних училищ. Крім того, у Львівську область прислано багато вчителів із східних областей республіки. Проведено також чималу роботу по перепідготовці вчителів. Все це забезпечило зростання кількості учительських кадрів у загальноосвітніх школах. Якщо на початку 1945/46 навчального року було лише 6,8 тис. учителів (без шкіл робітничої, сільської молоді та дорослих), то на початку 1966/67 навчального року — 23,3 тис. Одночасно зростала і кваліфікація педагогічних кадрів. Так, на кінець п'ятої п'ятирічки кількість учителів з вищою і незакінченою вищою освітою становила 4,5 тис. чоловік проти 1,4 тис. у 1945/46 навчальному році.

Поряд з розвитком загальноосвітньої школи швидко розвивалась і спеціальна середня освіта. Кількість технікумів та інших середніх спеціальних учбових закладів зросла з 33 на початку 1940/41 навчального року до 44 на початку 1966/67 навчального року, а кількість учнів у них — з 5,6 тис. до 46,5 тис. чоловік.

На Львівщині відбулися чудові перетворення і в галузі вищої освіти. В 1966/67 навчальному році у 12 вузах області навчалось 74,2 тис. студентів, тоді як у 1945/46 навчальному році — лише 8,8 тис. Разом у вузах і середніх спеціальних учбових закладах у 1966/67 навчальному році навчалось 120,7 тис. чоловік. Слід особливо відзначити те, що переважна кількість випускників — це вихідці з місцевого населення. Всього за період з 1946 по 1966 рік вузами області підготовлено 99 тис. спеціалістів.

[1] Ленінізм торжествує. Львів, 1957, стор. 257.

В 1966 році у вузах і 35 науково-дослідних установах, а також на підприємствах і в проектних установах Львівщини було зайнято 6120 наукових працівників, в тому числі 151 доктор і 1567 кандидатів наук.

Небаченого розвитку досягли в післявоєнні роки на Львівщині література і мистецтво. Постійне піклування партії, дедалі глибше оволодіння марксистсько-ленінською теорією, прагнення творити для народу на основі методу соціалістичного реалізму — все це допомогло письменникам і працівникам мистецтва Львівщини створити ряд високохудожніх творів.

Помітним вкладом в українську радянську літературу є твори Я. Галана, Д. Павличка, Ю. Мельничука, М. Яцкова, Г. Тютюнника, П. Козланюка, І. Вільде, Я. Стецюка, А. Шмигельського, Д. Лукіяновича, Р. Іваничука, П. Інгульського, А. Волощука, В. Лучука, М. Петренка, Р. Братуня, В. Колодія, І. Сварника, Р. Лупківського та інших. Цілий ряд з цих письменників виріс вже в умовах Радянської влади. Це, зокрема, можна сказати про одного з кращих сучасних українських поетів, сина простого прикарпатського селянина — Дмитра Павличка. Зростанню літературного руху на Львівщині сприяє літературно-художній та громадсько-політичний журнал «Жовтень», який виходить у Львові.

Чудових успіхів домоглись композитори Львівщини А. Кос-Анатольський, С. Людкевич, Є. Козак, М. Колесса, які створили багато високохудожніх творів. Опери «Олекса Довбуш» С. Людкевича, «Назустріч сонцю» А. Кос-Анатольського, його ж балети «Хустка Довбуша», «Сойчине крило» та оперета «Весняні грози» увійшли у скарбницю української музики.

Загальне визнання одержали роботи майстрів образотворчого мистецтва О. Кульчицької, А. Манастирського, І. Севери, В. Сколоздри, Л. Левицького, В. Борисенка, В. Савіна та інших.

Значними є досягнення театрального мистецтва. В області діє 5 професійних театрів. Великою популярністю користуються Львівський державний ордена Трудового Червоного Прапора театр ім. М. Заньковецької та Львівський театр опери та балету ім. І. Франка. В складі художніх колективів цих театрів такі відомі актори, як народні артисти Радянського Союзу П. П. Кармалюк, В. С. Яременко, Б. В. Романицький, народна артистка УРСР О. С. Кривицька та інші.

Благотворно впливали на розвиток української культури на Львівщині культури братніх народів нашої країни і особливо великого російського народу. Переклади кращих творів класичної та радянської літератури, гастролі театральних колективів братніх народів, художні виставки — все це важливі форми проникнення на Львівщину кращих зразків національних культур народів-братів.

Справжнім творчим звітом для працівників літератури і мистецтва Львівщини була Декада української літератури і мистецтва у Москві у 1960 році. На цій декаді були продемонстровані чудові успіхи в розвитку культури, досягнуті в області за 20 років існування Радянської влади. Львівська організація письменників була представлена на Декаді новими романами, повістями, оповіданнями, поезією, нарисами. Тільки в Москві до Декади в перекладах на російську мову вийшли: двотомник вибраних творів П. Козланюка, повість І. Вільде «Сестри Річинські», збірка оповідань Я. Стецюка, повість О. Баркової «Завтра», збірки поезій Д. Павличка, Р. Братуня. Свої кращі твори показали на декаді львівські художники. Схвальну оцінку одержали твори Л. Левицького, Я. Чайки, В. Борисенка, В. Одрехівського, Д. Крвавича, М. Павловського та інших. Львівський драматичний театр ім. Заньковецької поставив п'єсу О. Левади «Фауст і смерть», яка яскраво відтворює образ нашого сучасника — будівника комунізму. До декади закінчили роботу над рядом своїх творів композитори А. Кос-Анатольський, С. Людкевич, Р. Симович.

За успіхи в розвитку літератури і мистецтва, за високу художню майстерність, визнану на Декаді, дев'яносто одного працівника літератури і мистецтва області нагороджено орденами і медалями, Почесними Грамотами Президії Верховної Ради УРСР, присвоєно почесні звання.

Важливими культурними осередками в області є клубні установи. Якщо в 1945 році їх було лише 1138, то в 1966 році — 1582. При клубах виросли численні колективи художньої самодіяльності. В репертуарі драматичних колективів п'єси не тільки радянських, але й зарубіжних авторів. Хори, ансамблі, оркестри народних інструментів майстерно виконують народні пісні і кращі твори радянських композиторів.

Клуби — осередки політичних, економічних, сільськогосподарських, правових та інших знань. Вони систематично проводять лекції, бесіди, організовують тематичні вечори, зустрічі з передовиками виробництва.

В області розвиваються різні види народного мистецтва. Понад 500 майстрів художньої народної вишивки об'єднує львівська артіль ім. Л. Українки. Вона дає вироби з художніми вишивками більше ста зразків; чимало з них являє собою чудові твори народного мистецтва.

Серед кращих народних театрів Львівщини, які своєю виконавською майстерністю наближаються до професійних, є Бориславський, Рава-Руський, Львівського Будинку вчених. У Бориславському народному театрі поставлено п'єси «Бориславська трагедія» Ю. Дольд-Михайлика, «Безталанна» І. Тобілевича, «Русские люди» К. Симонова, «Платон Кречет» О. Корнійчука, «Мертвий бог» М. Зарудного, оперу «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського. Рава-Руський народний театр вже поставив понад 100 п'єс. При ньому створений ляльковий театр, агіткультбригада, яка, зокрема, успішно виступала на Виставці досягнень народного господарства в Москві.

Зростаюча мережа бібліотек дає змогу все більше поширювати серед населення книги. В 1945 році в області було лише 300 масових бібліотек, а в 1966 році — 1549. Книжковий фонд їх зріс за цей час з 0,8 млн. до 14,6 млн. книг. Значна частина книжкового фонду зосереджена в бібліотеках, створених на громадських засадах, які є у багатьох тракторних бригадах, на тваринницьких фермах, у невеликих населених пунктах.

З кожним роком зростає кількість книг, які видаються в області. Так, в 1950 році видано 81 назву тиражем 613,9 тис. примірників, а в 1963 році — відповідно 525 і 2876,5 тисячі[1].

Поряд з книгою постійним супутником трудящих стали газети і журнали. Зараз в області виходять обласні газети «Вільна Україна», «Львовская правда», міжобласна комсомольська газета «Ленінська молодь» та газета «Львівський залізничник», 20 міських та районних, понад п'ятдесят багатотиражних газет на промислових підприємствах, у колгоспах і радгоспах, тираж яких в 1966 році значно зріс і становить майже 600 тис. примірників. Крім того, трудящі області передплачують понад один мільйон триста тисяч примірників республіканських і центральних газет і журналів. Не тільки міста, але й села повністю радіофіковано. Радіо і телевізор увійшли в побут найвіддаленіших і найвідсталіших у минулому сіл.

Значний прогрес відбувся в кінообслуговуванні населення. Якщо в 1945 році в області було лише 117 кіноустановок, то в 1966 році — 1525. До возз'єднання у селах Львівщини зовсім не було кіноустановок, а тепер їх тут 1326.

Велику роль у комуністичному вихованні трудящих відіграють музеї. Зараз в області є 10 музеїв — філіал Центрального музею В. І. Леніна, літературно-меморіальний І. Франка, української етнографії і мистецтва, історичний та інші. В багатьох містах і селах створені краєзнавчі музеї на громадських засадах.

Чудові досягнення в розвитку соціалістичної за змістом і національної за формою української культури на Львівщині стали можливими лише в умовах Радянської влади, в умовах соціалістичного ладу. Комуністична партія і Радянський уряд завжди приділяли велику увагу ліквідації культурної відсталості області як спадщини її окупації іноземними гнобителями.

---

[1] Народне господарство Української РСР в 1963 році. К., 1964, стор. 594—595.

В ході великих перетворень на Львівщині відбулись величезні зміни у свідомості трудящих, підвищилась їх політична активність. Справа Комуністичної партії стала їх рідною, кровною справою. На виконання завдань партії кожний робітник, кожний колгоспник спрямовують усі свої зусилля. Успіхи будівництва нового життя продемонстрували силу робітничо-селянського союзу, який гартувався і міцнів у боротьбі. Нині обласна партійна організація налічує 80 тис. комуністів.

Соціалістичний лад, Радянська влада забезпечили швидкий економічний і культурний ріст Львівщини. Сьогодні Львівська область — одна з найбільш розвинутих областей республіки. Її продукція направляється в різні області не тільки Української РСР, але й інших союзних республік. В свою чергу, Львівщина одержує промислові вироби з багатьох міст країни. Економічні зв'язки доповнюються співробітництвом і взаємодопомогою трудящих. Показовим у цьому відношенні є виробничі зв'язки прикарпатських і бакинських нафтовиків, які у ході соціалістичного змагання й обміну досвідом роботи запозичили один у одного багато нового. Зараз робітники Львівщини змагаються з робітничими колективами Луганської, Ростовської та інших областей. Це змагання сприяє виконанню і перевиконанню державних виробничих планів. Кращих економічних показників добивається також колгоспне селянство області, змагаючись з колгоспниками сусідньої Івано-Франківської області.

Тісні культурні зв'язки Львівщини з іншими областями. У вузах Львова здобувають освіту тисячі юнаків і дівчат — вихідців з інших областей. Наукові винаходи вчених Львівщини знаходять практичне застосування далеко за її межами. Львівські театральні і хорові колективи виїжджають на гастролі до багатьох міст Радянського Союзу. Одночасно частими гостями на Львівщині є театральні і хорові колективи з інших міст нашої країни.

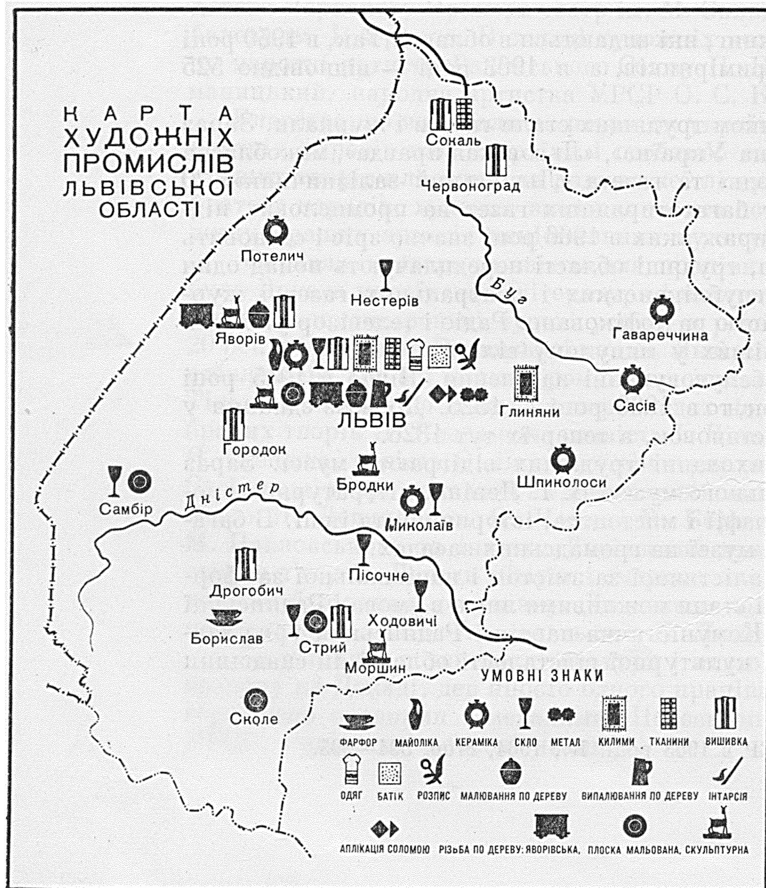

Досить широкими стали зв'язки Львівщини з зарубіжними країнами. Продукція її підприємств експортується у багато країн світу, насамперед у соціалістичні. Особливим попитом користуються автонавантажувачі, сільськогосподарські машини, автомобільні крани, електролампи, апаратура, прилади. З другого боку, деяка частина промислового обладнання, яке одержує область, зокрема металообробні верстати, преси, холодильні установки, апаратура для хімічних підприємств, надходять з соціалістичних країн.

Відносини дружби і співробітництва наочно проявляються і в обміні досвідом роботи, у творчому змаганні. Тісні дружні зв'язки налагоджені між трудящими Львівщини і трудящими сусіднього Жешувського воєводства Польської Народної Республіки. Кожного року відбувається обмін делегаціями промислових, сільськогосподарських колективів, партійних, господарських працівників, профспілок. Все це дає реальні результати.

Фонтани Стрийського парку. Львів. 1965 р.

Озеро у Стрийському парку.
Львів. 1966 р.

Мальовничий куточок Стрийськ
парку. Львів. 1966 р.

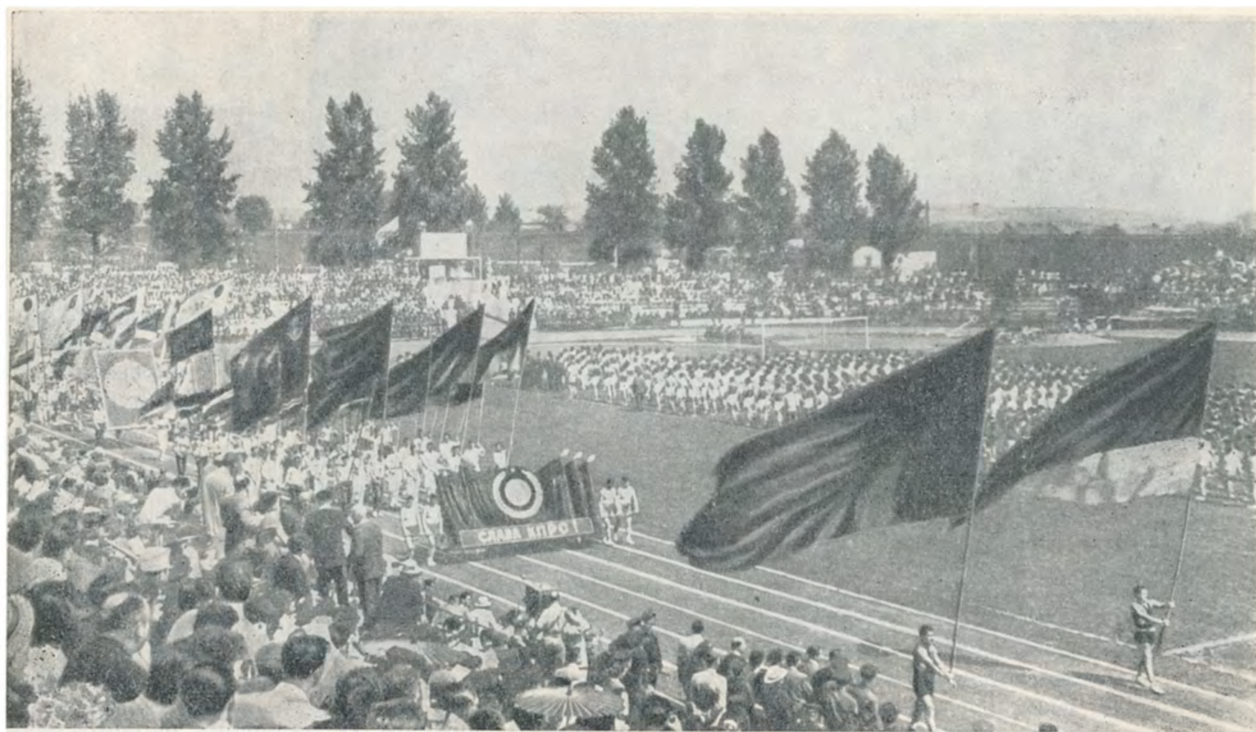

20-річчя возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Спортивне свято у Львові. 1959 р.

Спеціалісти нашого найбільшого в країні Роздольського гірничо-хімічного комбінату допомагали польським друзям створювати Тарнобжегський сірчаний комбінат. Польські інженери вивчали технологічний процес, робітники з Тарнобжегу оволодівали у роздольців новими професіями. Ці зв'язки свідчать про те, що дружба між українськими і польськими трудящими, про яку мріяли кращі передові люди наших народів, сьогодні набрала дальшого розвитку і — головне — в неї вкладено новий, соціалістичний зміст.

Міцна дружба зав'язалася між трудящими Львівщини і трудівниками області Бараня Угорської Народної Республіки. Особливо тісні зв'язки існують між шахтарями Червонограду, гірничого міста Львівсько-Волинського вугільного басейну, і міста Комло, шахтарського центру області Бараня. Вони обмінюються делегаціями, знайомляться з досвідом організації роботи шахт. Ось вже близько десяти років підтримують між собою тісний зв'язок колективи Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка і університету ім. М. Склодовської-Кюрі в польському місті Любліні. Таке ж співробітництво існує між поліграфістами Львова і Лейпціга, колективом нашого хімфармзаводу і хіміками Берліна, будівельниками Львова і Праги, нашими і чеськими електроламповиками.

Дружба, яка почалась з чисто ділових відносин, часто переростає в особисту. Давно стали товаришами вожак бригади комуністичної праці Львівського паровозоремонтного заводу С. Свидерський і бригадир бригади соціалістичної праці такого ж заводу з Чеської Липи в Чехословаччині Й. Гловачек. Вони побували один в одного в гостях. Листи від своїх друзів по професії одержує з Угорщини і Польщі В. Гургаль. Червоноградські прохідники з бригади В. Поберезниченка дружать з членами бригади соціалістичної праці свого угорського товариша Ш. Силаді.

У Львові навчаються студенти з тридцяти країн, в тому числі з африканських та азіатських. Тут вони одержують не тільки знання, необхідні для того, щоб розвивати свою національну економіку, науку, культуру, але і знайомляться з життям радянських людей. Десятки спеціалістів з нашої області працюють у різних країнах

Вшанування пам'яті французьких антифашистів, закатованих гітлерівцями у концтаборі Рава-Руська. 18 липня 1964 р.

світу, сприяючи своїми знаннями, працею і досвідом їх дальшому економічному розвитку.

Чудові перспективи розвитку народного господарства, науки, культури, підвищення матеріального добробуту трудящих Львівщини відкриваються у новому п'ятирічному плані. Накреслені партією на вересневому (1965 р.) Пленумі ЦК КПРС та в рішеннях XXIII з'їзду КПРС заходи по дальшому піднесенню радянської економіки і підвищенню добробуту народу на основі впровадження наукових методів управління народним господарством, удосконалення планування і посилення економічного стимулювання відкриває сприятливі перспективи для дальшого зростання всіх галузей народного господарства Львівщини.

Як і в минулі роки, прискореними темпами розвиватиметься промисловість Львівщини. Так, випуск валової продукції зросте за п'ятирічку в 1,6 раза. Зокрема, валова продукція хімічної промисловості зросте в 2,1 раза, машинобудування і металообробка — в 1,9 раза, нафтопереробна — в 1,9, нафтовидобувна — в 2,3, вугільна — в 1,5 раза і т. д.

П'ятирічним планом на 1966—1970 рр., Директиви якого затверджені XXIII з'їздом КПРС, передбачено значне збільшення виробництва продукції в усіх галузях народного господарства області.

На кінець п'ятирічки на шахтах Львівсько-Волинського вугільного басейну (в межах Львівської області) передбачається видобути 6,8 млн. тонн вугілля — на 1,7 млн. тонн більше, ніж у 1965 році, для чого буде споруджено 3 нові вугільні шахти в районі Великих Мостів і Червонограда. В загальному балансі палива значно збільшиться питома вага нафти й газу.

Видобуток нафти намічається довести до 1 млн. тонн проти 346 тис. тонн у 1965 році. Цей приріст буде досягнуто, зокрема, за рахунок введення в дослідну експлуатацію нафтоносної ділянки Орів—Уличне, посилення темпів нафтобуріння та поліпшення експлуатації діючих свердловин.

Будуть введені в експлуатацію нові родовища газу — Кавське, Хідновицьке, Сколівське, Радехівське, Велико-Мостівське та інші, в результаті чого загальний видобуток природного газу буде доведений до 8,8 млрд. куб. м і попутного — до 460 млн. куб. метрів.

Швидкими темпами розвиватиметься на Львівщині у новій п'ятирічці хімічна

промисловість. Будуть споруджені такі великі підприємства, як Новостебниківський калійний комбінат потужністю 600 тис. тонн калійних добрив на рік, Сокальський завод штучного волокна. Виробництво мінеральних добрив збільшиться в порівнянні з 1965 роком в 2,4 раза і становитиме 1420 тис. тонн. Стане до ладу Бориславський комбінат побутової хімії, будуть розширені Бориславський хімзавод і ряд інших підприємств.

Дальшого розвитку набуде машинобудування, особливо для хімічної і нафтової промисловості, верстатобудування, виробництво електротехнічного устаткування. Збільшиться випуск автобусів, автонавантажувачів, розширить випуск продукції завод нормальноосвітлювальних і низьковольтних ламп, Дрогобицький машинобудівний завод, конвеєробудівний завод в с. Рясне та інші. Випуск телевізорів збільшиться майже в два рази і досягне в 1970 році 500 тис. штук, пральних машин — в 1,5 раза і становитиме 45 тис. штук.

За роки п'ятирічки передбачається значне розширення випуску товарів народного споживання шляхом дальшого розвитку харчової промисловості.

Прискорені темпи розвитку промисловості Львівщини у новій п'ятирічці є ще одним яскравим свідченням піклування Комуністичної партії про ті райони країни, які пізніше інших стали на шлях будівництва соціалізму, свідченням конкретного втілення в життя ленінської національної політики.

Директивами XXIII з'їзду КПРС перед трудящими поставлені конкретні завдання по розвитку всіх галузей народного господарства області, причому найбільші обсяги капітальних вкладень у п'ятирічці направляються в хімічну, вугільну, нафтову й газову промисловість.

У новому п'ятирічному плані передбачено дальше зростання виробництва сільськогосподарської продукції на Львівщині, поліпшення обробітку землі, введення високоврожайних сортів, збільшення виробництва і внесення в грунт органічних і мінеральних добрив, освоєння правильних сівозмін, розширення площ осушених земель та інші заходи, що сприяють підвищенню врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тваринництва.

План розвитку сільського господарства області на 1966—1970 рр. розроблений з урахуванням внутріобласної спеціалізації сільськогосподарського виробництва і найбільш раціональним його розміщенням, що дасть можливість виробляти найбільшу кількість продукції з найменшими затратами праці і коштів. Дальший розвиток кормової бази сприятиме зростанню продуктивності тваринництва: виробництво м'яса і молока за п'ятирічку збільшиться на 13 процентів.

Важливі заходи у новій п'ятирічці будуть здійснені для підвищення матеріального добробуту трудящих Львівщини, розвитку культури, народної освіти, охорони здоров'я, побутового обслуговування і торгівлі. На Львівщині за п'ятирічку буде збудовано 1,86 млн. кв. м житлової площі — понад 62 тис. квартир. В селах передбачається спорудити 25 тис. будинків[1]. Значно розшириться постачання населення газом. Газопроводи підуть на Сокаль, Яворів, Червоноград. Всього по області буде газифіковано 48 тис. квартир, 117 колгоспів і 7 радгоспів. Передбачено збудувати 63 комбінати та інші підприємства побутового обслуговування населення.

Озброєні рішеннями XXIII з'їзду КПРС, трудящі Львівщини, як і весь радянський народ, під керівництвом Комуністичної партії вносять й свою частку в справу будівництва комунізму в нашій країні.

В. МАЛАНЧУК, М. КРАВЕЦЬ, П. ПАСТЕР, Б. ЯРЕМЧИШИН

---

[1] Газ. «Львовская правда», 16 квітня 1966 р.

ЛЬВІВ

ьвів — місто обласного підпорядкування, центр Львівської області, одне з найбільших міст України, великий вузол залізничних та шосейних шляхів і авіаліній. Лежить на стику трьох природних областей — Розточчя, Побужжя і Львівського плато. Найвища точка міста — гора Високий Замок (Княжа гора) — досягає висоти 411 м над рівнем моря (з них 22 м насипані). Територія Львова 111 кв. км. Населення становить 496,6 тис. чоловік, а з містом Винники і селищами Брюховичі й Рудне, які підпорядковані Львівській міськраді — 516,9 тис. чоловік. Адміністративно поділяється на три райони: Ленінський, Залізничний і Шевченківський.

Львів — старовинне місто, яке відіграло велику роль в історії українського народу, а зараз є одним з провідних економічних і культурних центрів Радянської України.

Місто Львів виникло в середині XIII століття і незабаром стало центром Галицько-Волинського князівства.

Територія міста та його околиці були заселені ще в кам'яну добу (III тисячоліття до н. е.), про що свідчать кам'яні знаряддя, знайдені в різних частинах міста[1], та два укріплені ровами й валами поселення скотарсько-землеробських племен кінця кам'яної доби, відкриті й обстежені археологами біля селища Винник[2].

Археологічні розкопки на горі Високий Замок, проведені в 1955—1956 рр., виявили пам'ятки стародавньої культури, що відносяться до неоліту і пізніших часів. Ці знахідки спростовують твердження буржуазних істориків про те, ніби на території Княжої гори перше поселення з'явилося лише в післямонгольський період. Матеріали розкопок дають всі підстави припускати, що Львів, як укріплений центр

---

[1] B. Janusz. Z pradziejów ziemi lwowskiej. Lwów, 1913, стор. 78—84.

[2] Н. А. Пелещишин. Древнее население Западной Волыни в III тысячелетии до нашей эры (культура воронковидных сосудов). К., 1967, стор. 3.

Галицько-Волинського князівства, був збудований на території староруського городка, який існував набагато раніше, але про який немає літописних згадок[1].

Вперше про Львів згадується в Галицько-Волинському літописі в описі пожежі Холма, яка сталася, за уточненими даними, навесні 1256 року[2].

Точна дата заснування міста невідома. Найбільш імовірно, що це було в другій половині 40 — на початку 50-х років XIII століття.

Засновником міста був видатний полководець свого часу галицько-волинський князь Данило Романович (1202—1264 рр.). Назву місто одержало від імені його сина Льва.

У Львові, як і в інших містах цього періоду, центральне місце займав княжий замок, що стояв на Княжій горі (Високий Замок). В 1259 році після перемоги хан Бурундай примусив галицько-волинських князів зруйнувати укріплені міста, що призвело до знищення і львівського замку. Але пізніше він був відбудований і в 1286 році вже дав жителям міста захист від монгольського нападу, очолюваного ханом Телебугою.

Біля гори, на якій стояв замок, було розташоване підгороддя — місто, яке було досить великим. Воно займало територію від теперішнього Високого Замку на північ до села Знесіння, а на захід і південь — до річок Полтви (тепер вулиця Полтвяна) і Пасіки. Центр його займав територію біля північно-західних схилів Княжої гори. Тут була вже велика кількість будинків, близько 10 православних церков, 2 католицьких костьоли. Найгустіше були заселені місця, де тепер площа Старий Ринок і початок вулиці Богдана Хмельницького[3].

Вздовж узгір'я простягалась головна вулиця міста — Волинська дорога. Тут знаходилась й головна торговельна площа. В місті були й інші вулиці — Галицька, Глинянська або Подільська, а також вулиця, що йшла в бік міста Городок. На початку XIV століття місто було значно розбудоване і мало чималу кількість населення.

Провідне місце в економіці міста займали ремесло і торгівля. Розвиток продуктивних сил обумовив поглиблення суспільного поділу праці, виділення з сільського господарства ремесла, яке зосереджувалося в окремих поселеннях. Разом з тим розвиток торгівлі викликав необхідність утворення постійних ринків, на яких зосереджувався б обмін сільськогосподарських продуктів на ремісничі вироби. Феодальна верхівка суспільства — князь і бояри,— прагнучи збільшити свої прибутки, давали ремісникам і купцям захист від ворожих нападів, сприяли розвитку міста.

Навіть обмежені дані, що є про ремесло Львова тих часів, говорять про його широкий розвиток. До нашого часу зберігся, наприклад, дзвін при церкві св. Юра, відлитий у 1341 році ливарником Яковом Скорою, що свідчить про наявність тут досить складної ливарної техніки. У Львові тоді були розвинуті різні ремесла: ювелірна справа, гравірування, ковальство, кушнірство, шевство, гончарство тощо. На річці Полтві, яка була в той час повноводною, стояли млини. Вироблялися тут спиртні напої (мед, пиво), переробляли бджолиний віск[4].

Розвиткові Львова сприяло те, що місто було розташоване на перехресті великих торговельних шляхів. Зі сходу проходили два шляхи з Києва (через Луцьк і Теребовлю). З півдня — шляхи з Молдавії (через Коломию і Галич) та Угорщини і від соляних джерел Прикарпаття. Західний шлях, що проходив через Перемишль і Ярослав, зв'язував місто з Австрією, Чехією, Польщею та

Князь Данило Галицький. Засновник міста Львова. Скульптор Т. Ф. М. Бриж.

---

[1] Нариси історії Львова. Львів, 1956, стор. 15—17.
[2] Там же, стор. 20.
[3] Там же, стор. 21, 24.
[4] Там же, стор. 25—26.

Німеччиною. З півночі пролягали шляхи з прибалтійських країн (через Володимир і Белз). По цих шляхах із сходу на захід і з півдня на північ проїжджало багато купців і подорожніх, що неминуче сприяло розвиткові міста як великого торгового центру. У Львові оселилось багато купців з інших країн. Тут проживали вірмени, татари, німці, греки, євреї, італійці і т. д.

Високорозвинута була культура міста, яка виросла з коренів культури Древньої Русі. Однак під час ворожих нападів більшість пам'яток духовної і матеріальної культури була знищена і до наших часів дійшло їх мало.

Протягом певного часу Львів був столицею Галицько-Волинського князівства. Тут перебували князі (Лев, Юрій I). У 1340 році у Львівському замку знаходилась князівська скарбниця, в якій були дорогоцінні клейноди, оздоблений самоцвітами золотий престол, золотий хрест тощо. Місто мало свій герб, на якому був зображений лев.

У 40-х роках XIV століття почався новий період в історії міста. Після вбивства у квітні 1340 року останнього галицького князя Юрія II Болеслава в місті виникли заворушення проти іноземних купців, головним чином німців-католиків, які користувалися великими привілеями і особливою підтримкою Юрія II Болеслава. З цієї внутрішньої боротьби скористався польський король Казімір, який зненацька напав на Львів, захопив замок, пограбував князівську скарбницю і спалив замкові укріплення. Але внаслідок сильного опору львів'ян під керівництвом воєводи Дмитра Детька він змушений був відступити. Лише в 1349 році після смерті Детька, вдруге напавши на Галицько-Волинські землі, Казімір повністю оволодів Львовом.

У 1370—1387 рр. Львів перебував під владою Угорщини, і лише з 1387 року тут остаточно встановилось панування польських феодалів.

Польські королі та магнати проводили національно-релігійну дискримінацію населення на загарбаній ними території. Королівська влада почала оселяти у Львові німецьких та польських колоністів, надаючи їм великі привілеї.

В 1356 році місту було надано самоврядування за магдебурзьким правом, яке передбачало охорону інтересів патриціїв — багатих купців-католиків, що захопили основні посади в органах міського управління — раді міста і судовій лаві.

В місті було створено новий центр (навколо сучасної площі Ринок), укріплений мурами, баштами, валами і ровами. Фактична влада в цій частині міста перебувала в руках багатих німецьких та польських патриціїв. У той же час давній центр княжого Львова почав занепадати і поступово перетворився на передмістя з обмеженими правами в господарському і громадсько-політичному житті.

Князь Лев Данилович. XVIII ст. Малюнок невідомого художника.

У 1381 році цей новий район Львова згорів, що уповільнило його розвиток, але ненадовго.

Звичайно, розвиток Львова не проходив рівномірно. В другій половині XV століття в економічному житті міста почався деякий застій, зв'язаний із завоюванням Балканського півострова турками і припиненням торговельних зв'язків зі Сходом.

Негативно позначились на розвитку міста й деякі інші обставини. Так, економіку феодального Львова раз у раз підривали епідемії й пожежі, які взагалі були характерні для середньовічних, густо забудованих і стиснутих мурами міст. З 1287 по 1737 рік у Львові більше 30 разів виникали різні епідемії, від яких гинуло від кількох сот до кількох тисяч чоловік. В 1623 році під час епідемії загинуло 10 тис. чоловік, що становило більше половини всього міського населення[1]. Під час

[1] L. Charewiczowa. Klęski zaraz w dawnym Lwowie. Lwów, 1930, стор. 48, 72.

Воєвода Детько Д., який очолив боротьбу проти польсько-шляхетських окупантів у середині XIV ст. Худ. С. Борейко.

спалаху епідемій доступ сторонніх у місто припинявся, багаті жителі тікали, а господарське життя його завмирало.

Чимало лиха завдавали місту пожежі. З 1381 по 1734 рік хроніка міста занотувала 14 великих пожеж. Найбільша з них у 1527 році повністю знищила місто[1].

Протягом XV—XVIII століть Львів багато разів зазнавав нападів ворожих військ, найчастіше турків і татарів. І хоч повністю здобути місто вдалося лише шведам у 1704 році, Львів зазнавав від цих нападів значних руйнувань, а 14 разів повинен був сплачувати великі викупи.

Проте, незважаючи на все це, феодальний Львів став одним з найбільших міст українських земель, яке в роки свого розквіту, зокрема в 20—30-х роках XVII століття, налічувало до 18 тис. жителів[2]. Він був відомий далеко за межами Галичини як значний ремісничий і культурний центр, як центр національно-визвольної боротьби українського народу проти гніту шляхетської Речі Посполитої.

Більшість населення Львова становили ремісники. Основною формою організації ремесла були цехи, в які об'єднувалися майстри і підмайстри однієї або кількох суміжних спеціальностей.

Перші цехи виникли ще в XIV столітті. Вже в XV столітті в місті налічувалось 9 ремісничих цехів. У 1627 році до 33 цехових об'єднань входило близько 500 майстрів більше, ніж 50 різних спеціальностей[3]. Кожний майстер мав кількох підмайстрів та учнів.

В XVI столітті у Львові з'являється механізоване виробництво, представлене, головним чином, млинами, під якими в той час розуміли будь-які підприємства, що працювали за допомогою механізмів. Крім борошномельних, що виникли значно раніше, були олійні і шкіродубильні млини, паперовий млин в Брюховичах (кінець XVI ст.) та інші.

Львівські майстри досягли великої майстерності. Українські лимарі Іван і Юрій Кузьмичі Рогатинці були відомі своєю тонкою роботою в усій Речі Посполитій та інших країнах.

В деяких галузях ремесла Львів відігравав роль основного центра для всієї Речі Посполитої. Це стосувалося, зокрема, виробництва зброї. Так, звання майстра-мечника на всій території Польщі діставали лише ті ремісники, що пройшли навчання у Львові або Кракові. Львівським зброярам-пушкарям давали замовлення польські королі, волоські господарі, молдавські воєводи. Особливо цінилися на Україні вироби львівських золотарів, зокрема знаменитого майстра

Львівська ратуша. XV—XVIII ст. Згоріла у 1848 р. Гравюра невідомого художника.

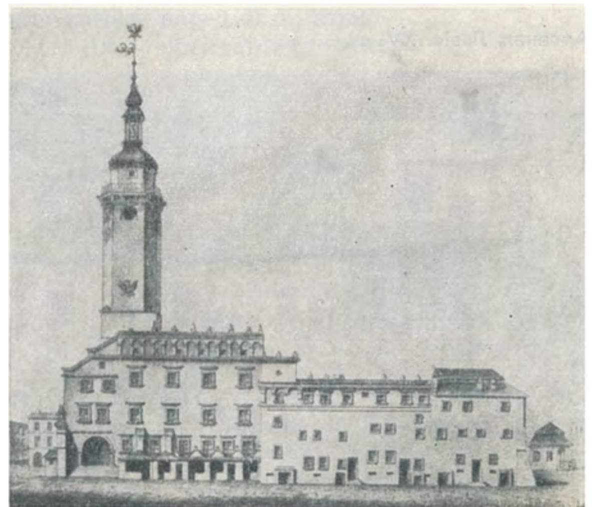

---

[1] Memoriał pożaru miasta Lwowa. Lwów, 1927, стор. 22.

[2] Нариси історії Львова, стор. 62.

[3] З історії західноукраїнських земель. Вип. 2. К., 1957, стор. 4.

Тимофія Касіяновича. Львів відігравав роль і центра мод та мистецького смаку для Молдавії, Волощини та інших країн. Іноді львівських майстрів запрошували туди для виконання особливо важливих замовлень, і вони лишалися там працювати на кілька років.

В ранній період історії Львова цехи, без сумніву, відігравали прогресивну роль. Вони сприяли розвитку техніки і виробництва в місті, боролися за якість виробів тощо. Але вже й тоді їх тенденція до збереження дрібного виробництва гальмувала розвиток виробничого процесу. В кінці XV— на початку XVI століть цехи перетворились на закриті корпорації, керівники яких використовували старі цехові привілеї для власного збагачення за рахунок посилення експлуатації майстрів і учнів.

Крім ремісників, організованих в цехи, у Львові було багато позацехових ремісників, які з різних причин не потрапили в цех, але мали можливість відкрити майстерню. Привілейовані цехові майстри називали їх «шкідниками», або «партачами». Нецехові ремісники жили в шляхетських і церковних юридиках — територіях в межах міста, підпорядкованих не магістратові, а світським та духовним феодалам. Вони платили власникам юридик грошові чинші.

Нецехові ремісники були обмежені в правах. Привілейовані ремісники — члени цехів — мали право забирати виготовлений ними товар і дуже часто це право використовували.

Документи свідчать про значну кількість нецехових ремісників у Львові. Вже в XVI столітті, за деякими даними, вони становили близько 40 проц. усіх міських ремісників[1].

Давній Львів був також значним торговельним центром і мав великий вплив на розвиток внутрішнього ринку на західноукраїнських землях. Крім торгівлі з західноукраїнськими містами, львівські купці провадили торговельні операції в Кракові, Варшаві, Вільні, Гданську, де продавали поташ, ліс, хліб та інші продукти сільського господарства, а звідти привозили іноземні товари. У Львів приїжджали купці з Києва, Кам'янця-Подільського, Ярослава, Тарнова та багатьох інших міст.

Двічі на рік у Львові відбувалися широко відомі багатолюдні ярмарки, що тривали по два тижні (у січні і липні). В XVII—XVIII століттях щороку провадились контрактові ярмарки, на які збиралася шляхта з усього краю.

Значну роль в житті міста відігравала торгівля з країнами Сходу. В XIV столітті Львів був безпосередньо зв'язаний з Танаїсом — генуезькою колонією, розташованою в гирлі Дону, з Кафою в Криму, Кілією та Білгородом. Вірменські, грецькі і єврейські купці протягом XVI—XVII століть підтримували безпосередні торговельні зносини між Львовом і містами Османської імперії. Серед товарів, що імпортувалися звідти, були шовк, атлас, персидські килими, тигрові і барсукові шкури, золото в злитках, ізюм і прянощі, дорога сірійська зброя, арабські коні тощо. З Волощини привозили різні сорти вин, мед, рибу, волів. З Угорщини — вино, срібло, золото, мідь, залізо, порох, худобу. На львівському ринку можна було зустріти також товари з західноєвропейських країн — Німеччини, Англії, Голландії та інших.

Досить жваві торговельні зносини Львів підтримував з землями Російської держави. Як транзитний центр, Львів відігравав головну роль в торгівлі з Східною і Західною Європою, а також країнами Сходу. З Російської держави привозились хутра, віск, юхта, ремісничі та художні вироби. Львівські купці їздили в Смоленськ, Новгород, Москву та інші російські міста.

Арсенал. Львів. XVI ст.

[1] В. Ф. Інкін. Нарис економічного розвитку Львова у XVIII ст. Львів, 1959, стор. 15.

Львівські купці, а інколи і майстри-ремісники займалися одночасно й лихварством. Цим у Львові займалися і католицькі костьоли та монастирі, а також Ставропігійське братство.

Торговельні інтереси львівських купців, особливо багатих, захищало так зване право «складу», яке було надане місту в 1372 і 1444 роках, а також цілий ряд торговельних привілеїв. Львів мав «абсолютне право складу». Це означало, що всі іногородні купці — місцеві та іноземні — не могли обминути місто і мусили заїжджати туди та викладати для продажу свої товари, які скуповувалися багатими львівськими купцями. Завдяки цьому праву Львів перетворився на своєрідний центр, через який переправлялись товари з Сходу на Захід і з Заходу на Схід.

Печатка цеху купців. XVI ст. Львів.

Слід зазначити, що Львів XIV—XVIII століть був ареною запеклої соціальної боротьби. В соціальному відношенні населення Львова того періоду складалось з трьох різних груп. Перша група — патриції: багаті купці, лихварі, а також деякі багаті ремісники, особливо золотарі. Друга, основна група — міщани (міське поспільство), які користувались міським правом. До неї входили дрібні й середні купці, цехові майстри, а також обмежені в правовому відношенні багаті позацехові ремісники. Третя, найбільш численна група, складалася з плебеїв, тобто міської бідноти, яка не користувалась міським правом. Це були бродяги, партачі, підмайстри, учні ремісників, челядь та інші[1].

В соціальній структурі міста окреме місце займали мешканці сіл, які виникли в XIII—XIV століттях на землях, відведених місту королями, і які пізніше злилися з містом, ставши його вулицями і околицями[2]. У міських селах найчастіше оселялись селяни-втікачі. Села спочатку належали різним багатіям, а в другій половині XVI століття були підпорядковані магістрату. Селяни відбували ряд феодальних повинностей, які постійно зростали. Було багато безземельних і малоземельних селян, які займалися ремеслом (поза цехами) і продавали свої вироби в місті. Селяни деяких сіл (Замарстинів, Волиця, Поріччя) користувалися правами передміщан і належали до ремісничих цехів.

Класова боротьба в місті точилася головним чином у трьох напрямах: всіх городян проти феодального гніту шляхти, всіх міщан і передміщан проти патриціату і підмайстрів та учнів проти майстрів і цехової верхівки.

Документи, зокрема судові книги, розповідають про численні виступи трудящих Львова проти своїх гнобителів, які інколи переростали у збройні сутички. Так, у 1604 році під час сутичок між міщанами, переважно ремісниками, і шляхтичами було вбито 3 і поранено 10 осіб, що належали до шляхетського стану. В 1679 році львівські ремісники збунтувалися проти накладання на них нових податків і примусили міські власті зняти їх. Неодноразово виступали проти нових повинностей і передміщани. В 1636 році селяни міських сіл, яких підтримали жителі передмість, відмовились відбувати повинності на користь патриціїв та шляхтичів — орендарів міських маєтків,— і з зброєю в руках зустріли загін, надісланий магістратом для придушення виступу[3].

Крім соціального гніту, значна частина міського населення зазнавала тяжкого національно-релігійного гніту. Магдебурзьке право протегувало католицькому населенню, а всі некатолики були обмежені в політичних правах, в ремісничій та торговельній діяльності. Некатолики не обиралися на керівні посади в органи управ-

---

[1] Города феодальной России. М., 1966, стор. 367—368.
[2] Нариси історії Львова, стор. 77.
[3] Там же, стор. 71—76.

Герб Львова. 1633 р.

ління містом і цехами. Жити в самому місті вони повинні були на певних, відведених їм ділянках — вірменській, руській, єврейській. Українське населення, яке жило переважно в передмістях і становило більшість жителів, мало значно менше прав.

Католицька церква, яка ще в XIV столітті почала будувати тут численні монастирі і костьоли, була вірною прислужницею польської шляхти і всіма засобами намагалася ополячувати і окатоличувати українців.

Українське населення міста вело активну боротьбу за свої права. Особливо посилилась національно-визвольна боротьба українського населення Львова під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Тоді у місті проводились численні публічні страти запідозрених у зв'язках з козацьким військом. Але українці не злякались репресій і робили все можливе, щоб допомогти йому.

Авангардні частини козацького війська з'явилися під Львовом 4 жовтня 1648 року. 9 жовтня сюди прибув і Хмельницький. 10 жовтня козацькі і союзні їм татарські війська почали штурм міських укріплень. Багато львівських передміщан-українців приєдналися до козацького війська. Вони розповіли, де розташований міський водопровід, який і був перекритий козаками, про слабкі місця в обороні, зіпсували гармати в замку і вказали козакам таємний хід до нього.

Це сприяло тому, що 15 жовтня полк Максима Кривоноса здобув Високий Замок.

Однак Хмельницький не хотів руйнувати місто і віддавати його на пограбування татарам. Обмежившись викупом, він 23 жовтня відвів військо від Львова до Замостя.

25 вересня 1655 року козацькі війська на чолі з Б. Хмельницьким і союзними російськими військами знову підійшли до Львова. 29 вересня під Городком українсько-російські війська розбили польсько-шляхетське військо[1].

Під час обох походів на Львів Хмельницький і козаки поводили себе не як вороги. Хмельницький забороняв палити передмістя, грабувати міщан, виступав ініціатором переговорів, щоб не проливати зайвої крові.

Визвольна війна сприяла дальшій активізації боротьби жителів Львова проти національного гноблення. Зокрема, українське населення міста ще довго чинило опір католицизму.

Львів протягом століть був не тільки великим економічним, але й культурним центром України. Незважаючи на різні переслідування з боку польсько-шляхетських властей при найстарішому українському Успенському братстві виріс значний культурний осередок. В 1586 році тут організовано школу, яка відіграла прогресивну роль у розвитку освіти не лише на Україні, а й у Білорусії, Молдавії, Волощині. На відміну від єзуїтської колегії і академії, де навчання велося виключно латинською мовою, тут мовою викладання була українська, а також грецька і латинська. В XVII столітті при школі був створений шкільний театр. Статут цієї школи є найдавнішою пам'яткою педагогічної думки в нашій країні.

У братській школі працював ряд видатних діячів, таких як Лаврентій і Степан Зизанії, Арсеній Еласонський, Іван Борецький, Гаврило Дорофеєвич, Захарій Копистенський та інші. Культурні діячі, зв'язані з братством і школою, створили визначні пам'ятки української культури періоду феодалізму — «Львівський літопис», «Пересторога» та інші.

При братстві була також велика бібліотека, в якій зберігались твори античних авторів, західноєвропейських гуманістів і українських письменників тих часів. В архіві братства було також чимало цінних рукописних джерел з історії України.

[1] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України. Львів, 1954, стор. 30—31.

Загальний вид Львова. Кінець XVI ст. Гравюра Пассароті.

В 1572—1573 рр. українські міщани подали допомогу російському друкареві Івану Федорову в організації у Львові першої на Україні друкарні. В 1574 році тут вийшли перші друковані книжки — «Апостол» і «Буквар». Після смерті Федорова друкарня працювала під керівництвом братства. Вона випустила чимало книг, які поширювалися на Україні, в Молдавії і Російській державі[1].

В XVII столітті у Львові працювали відомі українські друкарі Семен Будзина, Михайло Сльозка, Андрій Скільський. На початку XVIII століття у Львові вийшли перші на Україні ноти — «Ірмологіон». В середині XVIII століття була видана праця українського письменника, професора Києво-Могилянської академії М. Козачинського «Філософія Арістотелева».

Крім української братської школи, у Львові діяла єзуїтська колегія. В 1661 році її перетворено на академію (університет) з чотирма факультетами: філософським, юридичним, медичним і богословським[2]. Львівська академія підтримувала зв'язки з Києво-Могилянською академією та університетами у західноєвропейських країнах, виховала цілий ряд відомих вчених.

Остання сторінка «Букваря», надрукованого І. Федоровим у Львові. Друга половина XVI ст.

дньі бꙋдꙋтъ вашн лю
бвн. прїнмѣте сїж слю
бовїю. а ж нонньіхъ пн
санїнхъ благоꙋгодньі съ
вожделѣнїе потрꙋдити
сѧ хощꙋ. аще благовол
бгъ, вашими стыми
молитвами
аминь.

выдрꙋковано вольвовѣ,
рокꙋ, ҂а, фод.

З феодальних часів у Львові зберігся ряд пам'яток архітектури і мистецтва. З княжого періоду залишилась, хоч і значно перебудована церква Миколая, а з XVI—XVII століть — пам'ятки не лише церковного, але й світського характеру. Так, цінними пам'ятками львівської архітектури є Латинський і Вірменський собори (XIV ст.). Збудовані в кінці XVI століття так звана Чорна кам'яниця (архітектор П. Красовський) та будинок Корнякта (архітектор П. Барбон), Успенська церква (архітектори П. Римлянин, В. Капинос, А. Прихильний) з каплицею трьох святителів (архітектор П. Красовський) і вежею Корнякта (архітектор П. Барбон), оборонна П'ятницька церква, каплиця Камп'янів (архітектор П. Римлянин), каплиця Боїмів. Справжнім архітектурним шедевром XVI—XVIII століть,

---

[1] Книга. Исследования и материалы. Сборник VII. М., 1962, стор. 199.

[2] Є. К. Лазаренко. 300 років Львівського університету. Львів, 1961, стор. 6.

Внутрішній вигляд будинку Корнякта. XVI ст. Львів.

унікальним за своїм значенням, є ансамбль будинків на площі Ринок, а також ряд будинків на вулицях Сербській, Краківській, Лесі Українки та інших. Визначними пам'ятниками XVIII століття є також збудований в стилі барокко собор св. Юра (архітектори Б. Меретин і Ян де Вітте) та костьол домініканців (архітектор М. Урбанік, проект Яна де Вітта)[1]. До нашого часу дійшов ряд творів образотворчого мистецтва Миколи Петрахновича (XVII ст.), Івана Филиповича (XVIII ст.) та інші, що зберігаються в музеях Львова.

Зростаюча диференціація ремісників, загострення конкуренції і соціальних суперечностей в умовах формування національного ринку створювали базу для розвитку капіталістичного виробництва. У XVIII столітті на західних землях України починають створюватися великі майстерні і мануфактури капіталістичного типу. Збіднілі ремісники, майстри, а також селяни-втікачі перетворюються у найманих робітників.

Цей процес посилюється після першого поділу Польщі і загарбання Галичини Австрією у 1772 році. Австрійські власті в кінці XVIII століття провели в Галичині ряд економічних і політичних реформ, які сприяли дальшому розвитку капіталістичних відносин. У 80-х роках XVIII століття було скасовано давню систему управління Львовом за магдебурзьким правом і замінено її німецько-австрійським чиновницьким апаратом.

Львів стає адміністративним і політичним центром нової австрійської провінції Галичини, куди входили також південно-східні польські землі і до 1848 року Буковина. Місто в цей час швидко зростає. Населення його, яке в 1786 році становило 25 тис. чоловік, у 1808 році зросло до 41,5 тис., у 1827 році — до 55,5 тис., а в 1849 році — до 70 тис. чоловік.

В першій половині XIX століття у Львові виникають залізоробні заводи, мануфактури по виробництву сірників, друкарні і літографії, харчові підприємства. Створюються кредитні установи: в 1841 році — Кредитне земське товариство, що надавало позички, в основному поміщикам, а в 1844 році — Галицька ощадна каса, яка кредитувала шляхту, купців і промисловців. Посилюються торговельні зв'язки Львова з західноєвропейськими країнами.

Економічне життя все настійливіше ставило вимоги підготовки місцевих технічних кадрів. У зв'язку з цим в 1844 році у Львові відкрито вищу технічну школу.

Відбуваються зрушення в культурному житті міста. Академія в 1787 році перетворюється на світський університет, а латинська мова викладання в ній замінюється німецькою. Згодом в університеті допускається також викладання деяких предметів українською мовою. Незважаючи на намагання уряду використати університет як засіб онімечення краю, тут поступово зосереджуються прогресивні сили вчених. Так, в кінці XVIII — на початку XIX століть тут працювали такі видатні українські вчені як філософ-просвітитель Петро Лодій, філолог Іван Лаврівський, фізик і математик Іван Земанчик та інші. В кінці XVIII століття професором університету працював відомий революціонер Ігнатій Мартинович.

У 80-х роках XVIII століття у Львові виходила перша на Україні газета —

---

[1] Г. С. Островский. Львов. Художественные памятники. Л.—М., 1965, стор. 170, 176—177.

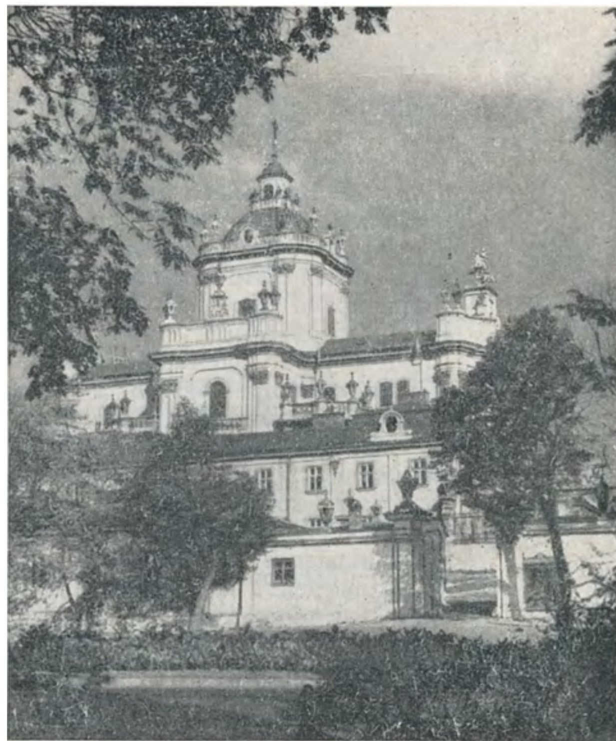

Церква Юра. XVIII ст. Львів.

«Газетт де Леополь» (французькою мовою). У 70—80-х роках починають діяти спочатку німецька, а незабаром і польська театральні трупи.

Розвивається українська і польська суспільно-політична думка. В ній виразно виділяються два напрями — шляхетсько-буржуазний і демократичний. Реакційний шляхетсько-буржуазний напрям в українському русі представляло, головним чином, вище уніатське духовенство. До нього примикав відомий дворянський історик і публіцист Денис Зубрицький. Прогресивну демократичну течію, яка сформувалася в 30-х роках XIX століття, очолювали Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький, відомі в українській літературі як «Руська трійця». Вона вбачала своїм завданням пробудження у народі прагнень до вільного життя, розвиток народної освіти, піднесення його національної свідомості. Вона виступала проти національного гноблення, носіями якого були реакційні польські шляхтичі і габсбурзька монархія, що їх підтримувала. «Трійця» виступала за дружбу з польським, російським та іншими слов'янськими народами; нею було підготовлено і видано у 1837 році в Будапешті відомий альманах «Русалка Дністровая».

У Львові існували таємні польські демократичні організації і гуртки, в яких брали активну участь і українці.

Бурхливі події розгорнулись у Львові під час буржуазно-демократичної революції 1848 року. Зразу ж за березневими виступами віденського пролетаріату відбулися вуличні демонстрації у Львові.

Революція дала поштовх розвиткові українського національно-визвольного руху. Але склалося так, що керівництво цим рухом опинилося в руках поміщицько-буржуазних елементів. 2 травня 1848 року верхівка українського духовенства і буржуазної інтелігенції створили «Головну руську раду». Тоді ж було створено ще одну організацію — «Руський собор», в якій керівне становище посіли польські поміщики, що видавали себе за українців. Весною 1848 року організовано керівний орган польського націоналістичного руху в Східній Галичині — Раду Народову, що складалася з представників ліберальної буржуазії та поміщиків. Усі ці організації замість того, щоб спрямувати революційну енергію мас проти монархії, йшли на угоду з австрійською владою, задовольняючись дрібними поступками, намагалися не допустити трудящих до революційних виступів.

Проте, революційне піднесення у Львові все більше наростало. Радикальні елементи — ремісники, студенти, дрібна буржуазія готувались до збройного виступу проти монархії і ненависного режиму Габсбургів. У той же час найбільш праві представники буржуазії відійшли від руху. На початку листопада 1848 року дійшло до боїв між загонами створеної Радою Народовою Національної гвардії і трудящими міста, з одного боку, та урядовими військами — з другого. Місто було піддане жорстокому артилерійському обстрілу військами австрійського генерала Гамерштейна. На барикадах проти спільного ворога боролися трудящі всіх національностей — українці, поляки, євреї. Під час боїв було вбито і поранено близько 200 чоловік[1].

[1] Е. М. Косачевская. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. Львів, 1965, стор. 116—128; Нариси історії Львова, стор. 129.

Хоч повстання і зазнало поразки, воно сприяло піднесенню революційної свідомості мас.

Буржуазна революція 1848 року розчистила шлях для розвитку капіталізму в Австрії. В західних провінціях монархії почала зростати велика фабрична промисловість. В той же час Східна Галичина залишалась на становищі аграрно-сировинного придатку Австрійської імперії. В другій половині XIX століття у Львові зосереджуються різні фінансові і торговельні установи. Посилюється колоніальне гноблення краю. Одночасно тут виникають і фінансово-торговельні організації української буржуазії.

Поступово зростає населення міста. Вже в 1869 році у Львові налічувалось (без військового гарнізону) 87,1 тис. жителів, у 1900 році — 149,5 тис., а напередодні першої світової війни — 200 тис. чоловік.

В листопаді 1861 року проведено з Австрії до Львова через Перемишль першу залізничну лінію. Після цього залізничне сполучення почало швидко розвиватися. Будуються нові лінії на Чернівці — Ясси, на Будапешт та інші. У місті будуються залізничні станції Львів — Головний, Підзамче, Клепарів, Личаків, Товарна, а також великі залізничні майстерні. Львів стає головним залізничним вузлом краю.

Проведення залізниць змінило напрям і характер торговельних зв'язків Львова, який стає ринком збуту для західноєвропейської фабричної промисловості. Значно посилився в той час процес розорення львівських ремісників, які не могли витримати конкуренції дешевих привізних європейських фабричних товарів. Створилися несприятливі умови і для розвитку фабричної промисловості краю. А місцеві органи влади, що перебували в руках польських земельних магнатів, не вживали необхідних заходів, щоб підтримувати її розвиток. Не допомогли цьому і проведені у Львові в 1873 і 1894 роках промислово-ремісничі виставки.

Промисловість міста продовжувала розвиватись повільно. Львів був більше торговельно-адміністративним, ніж промисловим центром. За статистичними даними за 1910 рік, із працюючого населення міста (понад 100 тис. чоловік) тільки одна чверть (25,4 тис.) була зайнята в промисловому виробництві (включаючи ремесло). В торгівлі і зв'язку працювало 27,1 тис. чоловік, а адміністративних працівників і людей вільних професій налічувалось понад 40 тис. чоловік[1].

Становище робітників було дуже важким. Заробітна плата у Львові була приблизно у півтора раза нижчою, ніж у промислових центрах Західної Австрії. На початку XX століття робочий день тут становив близько 10—11 годин, а в будівництві навіть 12—15 годин. Трудящі жили в жахливих антисанітарних умовах.

У другій половині XIX століття відбулися деякі зміни в житло-комунальному господарстві міста. Так, у 1858 році у Львові було запроваджено газове освітлення (штучним газом), у 80-х роках споруджено каналізаційну мережу, вимощено вулиці і забудовано деякі нові. В 1879 році введено кінний, а в 1894 році електричний трамвай. Проте всі ці роботи провадились переважно лише в центральній частині міста, а околиці й далі лишались неблагоустроєними.

Крім соціального українські трудящі зазнавали ще й важкого національного гніту. Надання Галичині в 60-х роках XIX століття австрійським урядом внутрішньої автономії призвело до зміцнення в органах міського управління впливу польсько-шляхетських шовіністичних елементів, які разом з німецько-австрійським чиновницьким апаратом ще більше посилили гноблення українського населення.

Важке становище трудящих створювало сприятливий грунт для розгортання революційного руху. Під впливом соціалістичних ідей, революційного руху в Росії і Західній Європі, у Львові виникають таємні соціалістичні робітничі гуртки. Характерною особливістю соціалістичного і робітничого руху у Львові з самого початку був інтернаціоналізм. Робітники, представники передової інтелігенції всіх національностей спільно виступали проти експлуататорів.

[1] Österreichische Statistik. Neue Folge. Bd. 3, H, 10.

У робітничих гуртках та соціалістичних організаціях Львова працювали такі видатні діячі, як І. Франко, М. Павлик, О. Терлецький, Л.Варинський, Й. Данилюк, Я. Козакевич, Б. Вислоух та інші. І. Франко перекладав на українську мову праці Маркса і Енгельса, написав і видав популярну працю «Катехізис економічного соціалізму», брошуру «Про працю»[1]. У львівських періодичних виданнях друкувалися окремі статті й уривки з праць Маркса і Енгельса. Сюди проникає марксистська література, видана за кордоном. Велику роль у справі поширення марксизму у Львові й Галичині відігравала плеханівська група «Визволення праці», з якою підтримували зв'язки передові діячі Львова — М. Павлик, Б. Вислоух та інші,— і розповсюджували її видання[2]. В 90-х роках передова інтелігенція і робітники Львова підтримували широкі зв'язки з соціал-демократичними організаціями Росії[3].

В 1890 році львівські робітники вперше на Україні святкували Перше травня. Були випущені листівки; біля міської ратуші відбувся мітинг, в якому взяло участь понад 4 тис. чоловік[4]. В прийнятих на цьому мітингу резолюціях ставилися вимоги про запровадження 8-годинного робочого дня, загального виборчого права, свободи друку та інші. Львівські робітники починають включатися в страйкову боротьбу.

Перший страйк у Львові (і в усій Галичині) відбувся у січні 1870 року. Цей страйк (друкарських робітників) закінчився перемогою[5]. У 1870—1872 рр. відбулося ще кілька страйків. Але пізніше настав застій у страйковій боротьбі робітників Львова і лише на початку 90-х років страйковий рух починає набувати широкого розмаху.

В цей час у Львові були створені селянська радикальна і робітнича соціал-демократична партії. Робітнича соціал-демократична партія приділяла значну увагу страйковій боротьбі. Протягом 1891—1899 рр. відбулося 14 страйків, які мали в основному політичний характер[6]. Найбільшим з них був страйк близько 7 тис. робітників-будівельників у вересні 1893 року, який тривав майже два тижні і закінчився частковою перемогою страйкуючих.

З ще більшою силою розгорнувся робітничий рух на початку XX століття, коли центр революційного руху перемістився із Західної Європи в Росію. У Львів і край проникають праці В. І. Леніна, ленінська «Искра». Через Львів проходив один з найголовніших шляхів транспортування «Искры» та іншої революційної літератури в Росію. Головний склад цієї літератури містився в одному з будинків по вулиці Чарнецького (нині Радянська)[7]. У Львові було кілька конспіративних квартир ЦК РСДРП[8].

У 1902 році у Львові вперше українською мовою було надруковано «Маніфест Комуністичної партії» в перекладі Л. Українки[9].

Російська революція 1905—1907 рр. справила великий вплив на піднесення боротьби у Львові, як і на всіх західно-українських землях. На початку 900-х років розгортається широкий студентський рух[10]. 31 січня 1905 року відбулися великі робітничі збори, 2 лютого — студентські збори і загально-міська демонстрація, яка закінчилася мітингом солідарності з російською революцією. В численних листівках

---

[1] М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні, стор. 18.
[2] Там же, стор. 42.
[3] Там же, стор. 63—65.
[4] З історії західноукраїнських земель. Вип. 3. К., 1958, стор. 53—54.
[5] Там же, стор. 29.
[6] Нариси історії Львова, стор. 147—149.
[7] М. Волянюк. Ленінська «Искра» в Галичині. Львів, 1959, стор. 29—31.
[8] М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні, стор. 78.
[9] Там же, стор. 70, 80—81.
[10] Там же, стор. 96.

і на робітничих зборах ставились вимоги демократизації країни, запровадження загального виборчого права тощо.

Особливо бурхливими були мітинг біля оперного театру і 20-тисячна демонстрація в день 1 Травня, на якій робітники несли транспаранти: «Хай живе соціалістична Україна!»[1].

Широкого розмаху набрав в цей час страйковий рух, який супроводився політичними мітингами і демонстраціями. Найбільшим був страйк робітників-будівельників у липні—серпні 1905 року, який закінчився перемогою страйкарів. 23 жовтня розпочався загальний політичний страйк, відбулась 40-тисячна демонстрація трудящих. До готовності були приведені війська[2].

В листопаді 1905 року львівські робітники взяли активну участь в загальноавстрійському політичному страйку.

Революційне піднесення у місті все наростало. Так, 2 лютого 1906 року на горі Високий Замок відбулися збори представників селян Галичини, на яких були присутні кілька тисяч чоловік. Протягом 1906—1913 рр. відбувались численні страйки, збори, мітинги і демонстрації трудящих, що свідчили про посилення соціального і національно-визвольного руху.

Все ширшого розмаху набирала боротьба за український університет. У Львівському університеті на той час викладання велось польською мовою, а українська мова була лише як предмет. У 1894 році австрійський уряд не допустив І. Франка до викладання у Львівському університеті. Реакційне керівництво університету всіляко душило прогресивний рух серед викладачів і студентів. Передова частина української молоді та інтелігенції розгорнула боротьбу за створення українського університету, яка з кожним роком загострювалась. Виникали студентські заворушення. Під час одного з заворушень 1 липня 1910 року був убитий студент соціал-демократ Адам Коцко.

Початок першої світової війни у Львові, як і в цілому краї, позначився масовими репресіями проти прогресивних сил. В перший місяць війни австрійські власті заарештували в місті кілька тисяч чоловік. Тільки зайняття Львова російськими військами у серпні 1914 року припинило розгул терору. Проте прихід російських військ в Галичину не приніс українським трудящим визволення. Незважаючи на це, українське населення доброзичливо ставилось до солдатів російської армії, в особі яких воно бачило своїх братів-росіян і українців.

Серед солдатів російської армії було багато агітаторів-більшовиків, які несли в маси слово ленінської правди.

Після відступу російських військ з Галичини влітку 1915 року австро-угорська воячина встановила тут режим ще більш жорстокого терору і насильства. Але це не припинило революційного руху. Вже 27 жовтня 1916 року перед міською ратушею на мітинг зібралося кілька тисяч чоловік, в основному жінки і діти. Після закінчення його вони пройшли по вулицях міста, проголошуючи лозунги: «Геть війну!», «Віддайте нам наших батьків і чоловіків!». Лише викликаним військам вдалося розігнати демонстрантів[3].

Листівка М. І. Ульянової.

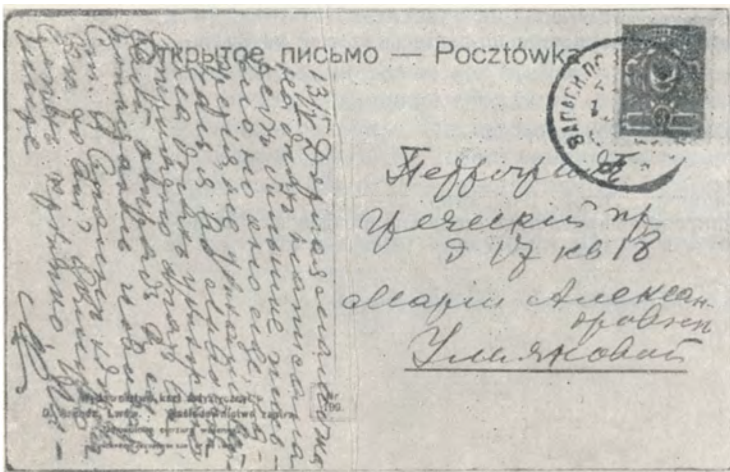

Антивоєнний рух у Львові особливо посилився після Лютневої революції в Росії, яка збудила велику політичну активність пригноблених народів Австро-Угорщини, кликала

[1] З історії західноукраїнських земель. Вип. 5, 1959, стор. 122—128.

[2] Там же, стор. 124—125.

[3] В. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, 1954, стор. 156—157.

В. М. Савін. «М. І. Ульянова у Львові (1915 р.)». Олія. 1965.

їх до національно-визвольної боротьби. Австро-угорський цісарський уряд вдається до дрібних поступок і загравання з місцевою буржуазією. Але у свідомості народу склалося тверде переконання, що тільки розвиток революційних подій у Росії принесе визволення українському народу.

Російські солдати у Львові. 1915 р.

Друга половина XIX — початок XX століть характеризувалися дальшим піднесенням культурного життя в місті. Революція 1848 року викликала серед пригноблених народів Австро-Угорщини посилення національно-визвольного руху, дала поштовх для піднесення культурного життя західних українців. Уже в жовтні 1848 року у Львові збирається «Собор руських вчених», який відіграв важливу роль у культурному житті. Львів продовжує бути головним культурним осередком Галичини, а після заборони у 1863 і 1876 роках українського друкованого слова на східноукраїнських землях — головним українським видавничим центром.

Першим львівським українським періодичним виданням був тижневик «Зоря Галицька», який почав виходити навесні 1848 року. В 50-х роках у Львові виходило понад 20 короткочасних періодичних видань[1].

Основні культурні сили 50—60-х років стояли на москвофільських позиціях і гуртувалися навколо пройнятого церковщиною «Ставропігійського інституту», «Галицько-руської матиці» і організованого в той час консервативно-москвофільського «Народного дому».

У 60-х роках серед інтелігенції оформляється українофільська течія народовців, яка уособлювала інтереси ліберальної частини буржуазії. Народовці поповнювались членами «громад», що почали організовуватися.

Першим органом, навколо якого групувалися народовці, був журнал «Вечорниці» (1862—1863 рр.), редагований Ф. Заревичем та В. Шашкевичем (сином відомого поета М. Шашкевича). В журналі друкувалися твори Ю. Федьковича, Марка Вовчка. Тут вперше на західноукраїнських землях були надруковані поезії Т. Шевченка «Сон», «Неофіти», «Кавказ», «І мертвим і живим» та інші.

Характерною для культурного життя Львова 60-х років була організація культурно-освітніх товариств. Так при «Народному домі» у 1861 році виникло товариство «Руська бесіда». В 1868 році засновується перше українське культурно-освітнє товариство «Просвіта», яке почало видавати різні популярні книжки для народу, шкільні підручники, а також періодичні видання. Хоч згадане товариство і відіграло помітну роль у розвитку української культури на західноукраїнських землях, багатьом моментам його діяльності були властиві риси національної обмеженості, на що вказував І. Франко у своїй праці «Критичні письма о галицькій інтелігенції». У 1873 році у Львові було засновано товариство ім. Шевченка, яке успадкувало від «Просвіти» справу літератури та науки. На противагу народовській «Просвіті» моск-

---

[1] Нариси історії Львова, стор. 177.

вофіли організували в 1874 році у Коломиї «Общество ім. Качковського», керівництво якого у 1876 році перемістилося у Львів.

Друга половина 70-х років в українському культурному житті Львова була переломною. У складі студентських товариств москвофільського («Академический кружок») і народовського («Дружній лихвар») напрямків зміцніла група студентів селянського походження, які бачили злидні селян і робітників і почали захоплюватися прогресивними соціальними ідеями. На арену ідейно-політичної і літературної творчості виходила нова сила — передова студентська молодь на чолі з Іваном Франком.

Видатну роль у пропаганді передових ідей відіграли перші українські революційно-демократичні журнали «Друг» (1877 р.), «Громадський друг» — «Дзвін» — «Молот» (1878 рр.); «Світ» (1881—1882 рр.) і серійне видання «Дрібна бібліотека» (1879—1880 рр.). Поява франківської групи і цих видань були тими знаменними переломними подіями в історії Львова, які відкривали нову сторінку в його культурному житті. Саме завдяки організаторській діяльності І. Франка Львів став головним осередком літературно-видавничої діяльності на Україні.

Протягом більше ніж 40-річної діяльності І. Франка у Львові він, як і його однодумці, всіляко переслідувався, а журнали, які вони видавали, конфісковувалися поліцією. Але це не припиняло їх роботи. Франко і його група використовують засновані у 1880 році народовські органи — газету «Діло» і журнал «Зоря», в яких публікують численні матеріали про тяжкі умови життя трудящих. І. Франко багато пише літературно-критичних статей, видає твори «Борислав сміється», «Захар Беркут», «Галицькі образки», збірку поезій «З вершин і низин». В перекладі І. Франка виходять «Мертві душі» Гоголя, «Фауст» Гете та інші.

І. Франко організує серійні видання «Наукової бібліотеки» (1889—1892 рр.). Заснована у 1890 році І. Франком, М. Павликом, С. Даниловичем, В. Охримовичем та іншими діячами культури радикальна партія почала видавати журнал «Народ», в 1891—1893 рр.— газету «Хлібороб», в 1895 році — газету «Радикал», а в 1896 році — «Громадський голос». При «Хліборобі» видавалась «Хлопська бібліотека».

У 1894—1895 рр. І. Франко видає революційно-демократичний журнал «Житє і слово», який висвітлював питання історії, літератури, політики.

З другої половини 90-х років широко розгортається діяльність «Наукового товариства ім. Шевченка», яке в 1892 році почало видавати «Записки». За своїм складом товариство не було однорідним, в ньому намітились два напрямки — демократичний на чолі з І. Франком і В. Гнатюком (пізніше академік АН УРСР) та буржуазно-націоналістичний, ідеологом якого став М. Грушевський. Крім 124 томів «Записок» у 1895—1916 рр. було видано близько 30 томів «Етнографічного збірника», ряд томів видання «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури»[1] та інші праці.

І. Я. Франко.

В кінці XIX — на початку XX століть розгорнули наукову діяльність такі відомі вчені, пізніше академіки АН УРСР, як Ф. Колесса, В. Щурат, М. Возняк, І. Крип'якевич. Багато зробив для розвитку української науки також вчений-етнограф В. Шухевич.

Завдяки І. Франку і В. Гнатюку справжнім демократичним журналом, що об'єднав навколо себе прогресивні літературні сили на Україні

[1] Нариси історії Львова, стор. 192.

на межі XIX—XX століть став, після «Житє і слово», «Літературно-науковий вісник», який виходив у Львові в 1898—1906 роках.

Цінним вкладом в історію української літератури і науки були видання товариства «Українсько-руської видавничої спілки». Засноване в 1896 році воно під фактичним керівництвом В. Гнатюка та І. Франка активно діяло до 1907 року, видавши понад 250 книжок художньої і наукової літератури. Випуски «Видавничої спілки» та «Літературно-науковий вісник» періоду 1898—1906 рр. є видатним явищем журналістсько-видавничої діяльності у Львові.

Щурат В. Г.— академік АН УРСР.

У Львові друкувалися твори Т. Шевченка, С. Руданського, М. Вовчка, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, Лесі Українки, М. Коцюбинського та інших письменників. Л. Українка та М. Коцюбинський приїжджали до Львова. Із Львовом зв'язана діяльність таких українських письменників, як В. Стефаник, Л. Мартович, О. Маковей, О. Кобилянська, М. Черемшина, С. Ковалів, Т. Бордуляк, А. Чайківський, Ю. Опільський, М. Яцків, Д. Лукіянович, П. Карманський та інших.

У другій половині XIX — на початку XX століть розгортається українське театральне життя. Виникнення професіонального українського театру сягає у 1864 рік. У цьому році, 29 березня була поставлена перша вистава — інсценізована повість Квітки-Основ'яненка «Маруся»[1]. В репертуарі театру були п'єси І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Старицького, Л. Кропивницького, І. Тобілевича, І. Франка та інших. 16 листопада 1893 року у Львові був уперше поставлений один з найвидатніших творів української класики — «Украдене щастя» І. Франка. В театрі працювали такі визначні митці, як Йосип і Софія Стадники, виступали також М. Кропивницький, М. Садовський, М. Заньковецька, видатні українські оперні артисти О. Мишуга, М. Менцінський і С. Крушельницька.

Розгортається музичне життя, розвивається художня література й образотворче мистецтво. В 1891 році у Львові створюється хорове товариство «Боян», а в 1903 році на його базі «Союз співацьких і музичних товариств» та Вищий музичний інститут, що став першою українською консерваторією (до того у Львові існувала лише польська консерваторія). В 1907 році «Союз» був перейменований на Музичне товариство ім. М. В. Лисенка. Ім'я Лисенка було надане і Вищому музичному інститутові.

У 1898 році у Львові створюється «Товариство розвою руської штуки», яке об'єднало художників, а в 1905 році «Товариство прихильників української літератури, науки і мистецтва», розвивається музейна справа.

В другій половині XIX — на початку XX століть у Львові з'являються такі відомі композитори, як С. Людкевич, А. Вахнянин, О. Нижанківський, Д. Січинський, В. Барвінський, художники І. Труш, А. Манастирський, Й. Курилас та інші.

Розвивалася у Львові і польська культура. Тут в різний час жили і творили польські прогресивні літератори — С. Гощинський, Б. Червінський, М. Конопніцька, Е. Ожешко, Г. Запольська, Я. Каспрович, художники А. Гротгер, Ю. Коссак та інші, які внесли значний вклад в розвиток польської культури та зміцнення дружби з іншими народами. У 70-х роках XIX століття у Львові було засноване польське

[1] Нариси історії Львова, стор. 198.

демократичне видавництво «Бібліотека мрувкі», яке видавало в перекладах окремі твори Т. Шевченка, І. Франка. Українські матеріали друкувалися і в журналах «Пам'єнтнік літерацкі», який видавало з 1902 року літературне товариство ім. А. Міцкевича, «Пшияцєль люду» та інших.

Велика Жовтнева соціалістична революція зробила вирішальний вплив на революційний рух в Західній Україні. Уже в листопаді 1917 року у Львові прокотилася хвиля стихійних демонстрацій трудящих під лозунгами: «Геть війну!», «Хай живе російська революція!».

Львівські робітники взяли активну участь у січневому страйку 1918 року на підтримку завоювань Жовтня, який охопив основні промислові центри Австро-Угорщини. Поліція провела масові арешти серед страйкарів. Навесні 1918 року революційне піднесення не спадало. У Львові відбулося кілька зборів робітників, а 7—8 червня — великі демонстрації, які поліція розігнала[1].

Під ударами національно-визвольного руху пригноблених народів Австро-Угорська монархія восени 1918 року була повалена, а клаптикова імперія розпалася.

1 листопада 1918 року владу в Східній Галичині захопила українська буржуазія. Була проголошена маріонеткова «Західно-українська народна республіка» (ЗУНР). Але на владу в Галичині претендувала і польська буржуазія. Тому вже 1 листопада розпочалися бої за Львів — 21 листопада польські легіонери одержали підкріплення і повністю захопили місто[2]. З того часу почався період панування польських окупантів, що тривав до вересня 1939 р.

Період польської окупації в історії Львова характеризувався застоєм в економіці. Якщо населення міста в 1931 році зросло до 312 тис., то в наступні роки воно залишалося майже незмінним.

Промисловість міста розвивалась дуже повільно, а криза 1929—1933 рр. привела до нового спаду виробництва. За даними перепису населення в 1931 році у Львові налічувалося в усіх галузях господарства 76,7 тис. найманих робітників, але з них лише 28,7 тис. працювали у промисловому виробництві (включаючи ремесло)[3].

Становище трудящих було дуже важким. Тисячі робітників жили в сирих підвальних приміщеннях. Оплата праці була дуже низькою — в півтора-два рази нижчою, ніж в містах центральної Польщі. В кінці 30-х років кожний четвертий робітник був безробітним.

Панська Польща встановила на всіх західноукраїнських землях жорстокий режим національного гноблення. Провадилась дискримінація українських трудящих при прийомі на роботу.

Окупаційні власті всіляко переслідували українську культуру. В державних установах не допускалась українська мова. Українцям був обмежений доступ до вузів. Була встановлена процентна норма для прийому у вузи студентів непольської національності — так званий «нумерус кляузус». Серед студентів у 1936/37 навчальному році українці становили лише 11,5 проц.[4], а серед викладачів українців не було зовсім.

КПЗУ і КПП підтримували боротьбу за українську вищу школу у Львові, виступали за легалізацію українського таємного університету, вказуючи одночасно, що ця боротьба не повинна провадитись ізольовано від революційної боротьби західноукраїнських трудящих за своє соціальне і національне визволення.

У Львові діяла (з 1864 р.) лише одна державна гімназія з українською мовою викладання. Правда, було ще кілька приватних середніх українських шкіл, але через високу плату за навчання дітей трудящих в них вчилося мало.

---

[1] В. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, стор. 163—167.

[2] І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня (1917—1920 рр.), стор. 23.

[3] Становище трудящих Львова. Документи і матеріали. Львів, 1961, стор. 358—399.

[4] З історії Української РСР. Вип. 6—7. К., 1962, стор. 126.

Українська націоналістична буржуазія намагалася всіляко зміцнити свої позиції. Засновувались нові і розширювалися старі кооперативні об'єднання, банки, страхові компанії, організації українців-домовласників, купців і т. п. Велика роль в українських буржуазно-націоналістичних організаціях належала їх ідейному натхненнику, уніатському митрополитові А. Шептицькому.

Польські шовіністи та українські націоналісти виступали єдиним фронтом проти революційно-визвольної боротьби трудящих. Ті й другі намагалися перетворити Львів у плацдарм антирадянської пропаганди.

Незважаючи на відсутність великих промислових підприємств, класова боротьба у Львові в період польської окупації мала особливо гострий характер. В умовах колоніального режиму і фашистської диктатури, встановленої в Польщі у 1926 році, страйки львівських робітників поєднувалися з політичною боротьбою проти реакційного режиму пілсудчиків, з виступами проти їх антирадянської політики. У післяжовтневий період Львів став центром революційно-визвольної боротьби, передовою силою якої були робітники міста.

Львів був одним з перших міст на західноукраїнських землях, в яких почали виникати нелегальні комуністичні організації, що пізніше стали складовою частиною Комуністичної партії Східної Галичини (з 1923 р.— КПЗУ)[1]. Вже в 1920 році тут діяв підпільний ЦК КПСГ, який очолювали відомі пізніше комуністичні діячі, делегати II Конгресу Комінтерну і члени Галицького революційного комітету М. Левицький, А. Бараль (Савка), З. Родзень (Волян), К. Максимович і Мойса[2].

Встановивши жорстокий режим терору, окупанти, однак, були неспроможні придушити революційну боротьбу трудящих. В авангарді цієї боротьби йшов робітничий клас, керований підпільними комуністичними організаціями. Вже в 1919—1920 рр. у Львові широкого розмаху набирає агітаційно-пропагандистська та організаторська робота комуністів[3]. Значення Львова, як центру революційного руху в Західній Україні, зростає. Тут перебувають ЦК КПЗУ і ЦК комсомолу Західної України, звідси поширюються легальна і нелегальна комуністична преса і література. Очолювані комуністами, львівські робітники задавали тон у революційній боротьбі трудящих на західноукраїнських землях. Революційні виступи робітників Львова поєднуються з виступами всіх трудящих Польщі проти імперіалістичних паліїв війни, які готували похід проти Країни Рад.

30 жовтня 1921 року в будинку на території собору св. Юра у Львові розпочала свою роботу І конференція КПСГ, але поліції вдалося вистежити місце роботи конференції і заарештувати її учасників. Суд над делегатами конференції, що проходив у Львові з 22 листопада 1922 по 11 січня 1923 року був першим великим процесом над комуністами Західної України. Перед панським судом стали такі видатні діячі КПСГ і КПП, як Й. Крілик (Васильків), М. Теслюк, Н. Хомин, В. Попель, О. Коцко, І. Вантух, С. Круліковський, Ч. Гросерова, О. Длуський та інші[4].

Підсудні використали судову трибуну для викриття окупаційного режиму.

Нового піднесення революційно-визвольний рух у Західній Україні досяг восени 1923 року. На початку листопада у Польщі був оголошений загальний політичний страйк. 6 листопада сталися в різних містах сутички страйкарів з поліцією та військами, що привели до збройного повстання в Кракові. У найтіснішому зв'язку з краківським повстанням був виступ робітників Львова. 6—8 листопада тут відбулися сутички робітників з поліцією і військами на вулицях Зеленій, Краківській, Скарбківській та інших[5]. Ці виступи свідчили про тісне єднання українських і польських трудящих у боротьбі проти капіталу.

В наступні роки революційна хвиля не спадала. Політичні демонстрації, мітинги

---

[1] Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ (1919—1928). Львів, 1965, стор. 20.
[2] Там же, стор. 37.
[3] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Львів, 1959, стор. 57—58.
[4] Proces komunistów we Lwowie. Warszawa, 1958, стор. 3—7.
[5] З історії революційного руху у Львові. Документи і матеріали. Львів, 1957, стор. 192—205.

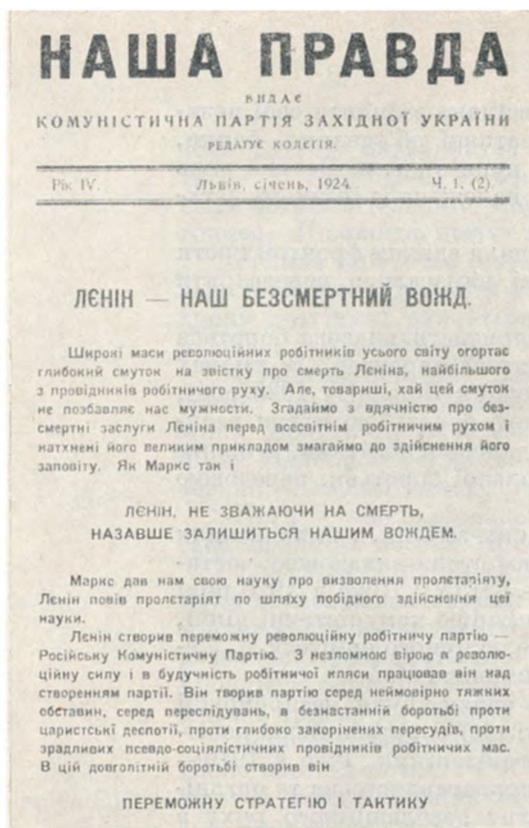

НАША ПРАВДА

ВИДАЄ
КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
РЕДАГУЄ КОЛЄГІЯ.

Рік IV. Львів, січень, 1924. Ч. 1. (2).

ЛЄНІН — НАШ БЕЗСМЕРТНИЙ ВОЖД.

Широкі маси революційних робітників усього світу огортає глибокий смуток на звістку про смерть Лєніна, найбільшого з провідників робітничого руху. Але, товариші, хай цей смуток не позбавляє нас мужности. Згадаймо з вдячністю про безсмертні заслуги Лєніна перед всесвітнім робітничим рухом і натхнені його великим прикладом змагаймо до здійснення його заповіту. Як Маркс так і

ЛЄНІН, НЕ ЗВАЖАЮЧИ НА СМЕРТЬ,
НАЗАВШЕ ЗАЛИШИТЬСЯ НАШИМ ВОЖДЕМ.

Маркс дав нам свою науку про визволення пролєтаріяту, Лєнін повів пролєтаріят по шляху побідного здійснення цеї науки.

Лєнін створив переможну революційну робітничу партію — Російську Комуністичну Партію. З незломною вірою в революційну силу і в будучність робітничої кляси працював він над створенням партії. Він творив партію серед неймовірно тяжких обставин, серед переслідувань, в безнастанній боротьбі проти царистської деспотії, проти глибоко закорінених пересудів, проти зрадливих псевдо-соціялістичних провідників робітничих мас. В цій довголітній боротьбі створив він

ПЕРЕМОЖНУ СТРАТЕГІЮ І ТАКТИКУ

Журнал «Наша правда» (орган КПЗУ) з некрологом на смерть В. І. Леніна. Січень 1924 р.

та страйки були частим явищем. В 1924 році у Львові відбулося 28 страйків, у 1928 році — 25[1]. Масовими виступами трудящих міста керувала Львівська організація КПЗУ.

Одночасно Львів був і центром революційної боротьби західноукраїнського селянства. ЦК КПЗУ та ЦК комсомолу Західної України керували легальними селянськими організаціями. В 1926 році з ініціативи КПЗУ було створено масову революційну селянську організацію «Сельроб» (скорочена назва Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання). Видатними її діячами були К. Вальницький, М. Голінатий, І. Довганик, Ф. Кульчицький, А. Остафійчук, К. Пелехатий, М. Путько, А. Сенюк та інші.

Масовими арештами, судовими процесами намагалась окупаційна влада придушити революційний рух у Львові. В 1925 році тут був розстріляний член КПЗУ Н. Ботвін[2]. В листопаді 1928 року банди польських фашистських хуліганів при підтримці поліції влаштували погром українського населення, який тривав кілька днів. Одночасно поліція провела масові арешти комуністів. Жорстока поведінка тюремної адміністрації викликала протести і голодовку політв'язнів-комуністів. Тільки масові демонстрації львівських робітників примусили тюремну адміністрацію припинити фізичне і моральне знущання над арештованими. В 1933 році у львівській тюрмі був замордований комсомолець І. Михальчук[3].

Період світової економічної кризи 1929—1933 рр. і наступної депресії характеризувався дальшим погіршенням становища робітників. Зросло безробіття, посилювався політичний терор і переслідування революційних елементів у львівських профспілках. Коли 29 вересня 1929 року комуністи завоювали провідне місце на крайовій конференції профспілок, що відбулась у Львові, ватажки правосоціалістичних партій викликали поліцію і разом з нею вчинили криваву розправу над учасниками конференції. Подібний випадок стався в листопаді того ж року і на Українському конгресі профспілок Західної України, коли 250 делегатів конгресу підтримали комуністів і засудили розкольницьку діяльність націоналістичних верховодів Української соціал-демократичної партії[4].

Влітку 1930 року фашистським режимом Пілсудського було засуджено до смертної кари трьох комуністів за поширення нелегальних листівок. Масовими арештами львівських комуністів завершилася так звана «пацифікація» Західної України в 1930 році.

В 1932 році буржуазно-поміщицький уряд закрив у Львові легальні комуністичні газети і журнали «Сельроб», «Сила», «Сяйво», «Наша земля», «Вікна».

Одночасно посилились антирадянські провокації, а також терористичні дії українських націоналістичних організацій проти революційного руху у Львові.

Але при кожній нагоді — на зборах, мітингах, демонстраціях, під час страйків львівські робітники давали рішучу відсіч польським фашистам та їх спільникам

[1] З історії революційного руху у Львові. Документи і матеріали, стор. 115—120.
[2] Там же, стор. 240.
[3] Там же, стор. 415.
[4] Нариси історії Львова, стор. 250—252.

українським націоналістам. В 1929 році на міських робітничих зборах було обрано двох представників львівських робітників — Д. Вербового та І. Габермана до складу загальнопольської робітничої делегації, яка відвідала Радянський Союз. Після повернення додому вони на багатолюдних зборах розповідали про досягнення соціалістичного будівництва в Країні Рад[1].

Особливо нестерпним стало становище трудящих в середині 30-х років. За офіціальними даними у 1936 році у Львові налічувалось 30 тис. безробітних. Вони жили в страшних злиднях, на грані голодної смерті.

У квітні 1935 року польським сеймом була схвалена нова конституція, яка позбавляла трудящих всіх політичних прав. У найдикіших формах почав проявлятись терор проти національно-визвольного руху трудящих Західної України.

Проте, незважаючи на це, ще більше впертою і цілеспрямованою стала боротьба львівських робітників, відбулося чимало масових «походів» голодуючих, в яких брали участь безробітні багатьох міст Західної України. В процесі боротьби комуністи зуміли домогтися єдності дій різних робітничих організацій не лише в економічних питаннях, але й у масових політичних кампаніях, спрямованих проти фашистської диктатури.

Заклик комуністів активно бойкотувати вибори до фашистського сейму знайшов підтримку багатьох антифашистських організацій і широких мас трудящих. У вересні 1935 року у Львові, під час виборів до сейму, навіть за офіціальними даними, голосувало лише 25 процентів виборців[2]. Восени 1935 року з ініціативи КПЗУ тут розгорнулась широка кампанія за звільнення політв'язнів. Було скликано конференцію за участю представників 27 організацій. Це були перші у Львові і мабуть в усій Польщі збори, на яких єдиним фронтом виступили всі прогресивні організації, відзначає у своїх спогадах відомий діяч антифашистського руху того часу, член КПЗУ М. Нашковський[3]. Активну участь у боротьбі за звільнення в'язнів фашизму брали Я. Галан, К. Пелехатий, Г. Гурська, Г. Ковальська та багато інших.

Великим досягненням львівських комуністів була організація спільних виступів працюючих і безробітних. Поліції все важче було розправлятися з масовими робітничими виступами. Тоді ізольований від народу фашистський уряд вирішив за допомогою збройних сил розправитися з антифашистським рухом. Першим грізним вісником цього був розстріл краківських робітників 23 березня 1936 року. Робітники Львова відповіли на цей злочин масовими демонстраціями протесту.

Найбільш могутніми в історії революційного руху в Західній Україні стали антифашистські виступи трудящих Львова у квітні 1936 року. В них ще раз найглибше і найгостріше проявились непримиренні суперечності між трудящими міста та режимом фашистської диктатури.

14 квітня 1936 року під час демонстрації безробітних від поліцейських куль загинув безробітний В. Козак. На знак протесту проти цього злочину 16 квітня у місті почався загальний страйк, що охопив усі підприємства. Близько 100 тис. трудящих з червоними прапорами та вінками прийшли на похорон жертви фашистського терору. Демонстрацію, в якій брали участь робітники-комуністи, соціалісти, безпартійні, очолила міська організація КПЗУ. Всупереч забороні властей траурна процесія повернула до центру міста. Поліція заздалегідь готувала криваву розправу. Вона відкрила вогонь з гвинтівок і кулеметів. Але робітники не розбіглись. Озброєні лише камінням і палицями вони змітали з свого шляху одну за одною поліцейські застави. Десятки робітників загинули, сотні були поранені. Урядове повідомлення говорило лише про 14 вбитих, але комуністичні листівки, газети та брошури, на підставі свідчень очевидців та учасників, називали цифри в кілька разів більші[4]. Під час боїв на вулицях Львова втретє в історії міста з'явилися барикади. Поліція безсила

[1] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 165—170.
[2] Журн. «Наша правда», 1935, № 4.
[3] M. Naszkowski, Niespokojne dnie. Warszawa, 1958, стор. 73.
[4] Львівський облдержархів, ф. 139, оп. 9, спр. 1893, арк. 2.

була придушити цей виступ, тим більше, що військові частини виявилися ненадійними. Лише одержавши підкріплення з інших міст, вона спромоглася опанувати становищем. Кілька тисяч чоловік було заарештовано. Але фашистський терор вже не міг придушити опору об'єднаних сил робітничого класу. Через два дні після розстрілу місто знову охопив загальний страйк[1].

Героїчна боротьба львівських робітників викликала нову хвилю масових революційних виступів у Західній Україні і в усій Польщі. В багатьох містах і селах відбулися демонстрації протесту проти розстрілу львівських робітників. На їх підтримку виступили трудящі Радянського Союзу і багатьох капіталістичних країн. Про боротьбу львівських робітників у ті дні писала радянська, а також зарубіжна комуністична преса. «Події у Львові означають дальше зростання політичної боротьби робітничого класу в Польщі,— відзначала газета «Правда» 19 квітня 1936 року.— Крик нужди, домагання роботи і хліба прозвучали 14 і 16 квітня на вулицях Львова. Польський фашизм намагався задушити цей крик, ці домагання залпами». Реакційна преса змушена була визнати факт існування народного фронту. У відповідь на брехливі наклепи буржуазної преси ЦК КПЗУ в своїй заяві підкреслив, що «робітники боронилися і щораз успішніше боронитимуться... Вони мусять покласти край системі масових вбивств робітників і селян, а члени комуністичної партії будуть в перших рядах робітників і селян, які борються»[2]. Виступи трудящих Львова у квітні 1936 року ще раз підтверджували прагнення трудящих Західної України до возз'єднання з Радянською Україною, були великим торжеством ідей пролетарського інтернаціоналізму. Майже одночасні виступи робітників Кракова і Львова були яскравим доказом дружби українського та польського народів у боротьбі проти спільного ворога — кліки пілсудчиків і міжнародної реакції.

Після 1936 року робітничі виступи у Львові, як і по всій Західній Україні, продовжувалися, незважаючи на жорстокий терор. У Львові неодноразово виступали безробітні з вимогою — «Хліба, роботи!».

Першого травня 1938 року відбулася багатотисячна демонстрація під лозунгом захисту Радянського Союзу. Група фашистських молодчиків напала на демонстрантів, але дістала рішучу відсіч і була розігнана.

В 1938 році Виконком Комінтерну прийняв рішення про розпуск Комуністичної партії Польщі та її складової частини КПЗУ, у зв'язку з висунутим обвинуваченням в широкому проникненні в ряди її керівного активу ворожої агентури. Як виявилось потім, розпуск КПП і КПЗУ був необгрунтованим[3].

Розпуск КПЗУ призвів до деякого послаблення революційного руху. Цьому в значній мірі сприяли і масові репресії проти комуністів. Проте комуністи, що залишалися на волі, продовжували вести боротьбу. Під їх впливом у Львові в квітні 1939 року проходили масові демонстрації безробітних, сутички з поліцією. Серед робітників не раз лунали погрози, що «повториться квітень 1936 року, але ще в більших розмірах»[4].

Не припинялися страйки робітників, боротьба проти національного гноблення і фашистської диктатури. Вона велася до історичних вересневих днів 1939 року.

Героїчні виступи львівських робітників проти фашистської диктатури дали можливість КПЗУ розширити фронт боротьби через залучення до нього прогресивної інтелігенції. Комуністам вдалося зруйнувати ту штучну стіну ізоляції, яку протягом довгих років намагалась створити реакція у Львові між прогресивною українською та польською інтелігенцією.

Влітку 1932 року у Львові була скликана конференція українських і польських прогресивних письменників, діячів культури і мистецтва, що вітали відозву М. Горького, А. Барбюса і Ромен Роллана, які виступили проти загрози нової імперіалістич-

[1] Газ. «Правда», 22 квітня 1936 р.
[2] Львівський облдержархів, ф. 139, оп. 9, спр. 1893, арк. 2.
[3] Журн. «Коммунист», 1963, № 10, стор. 37.
[4] Нариси історії Львова, стор. 274—275.

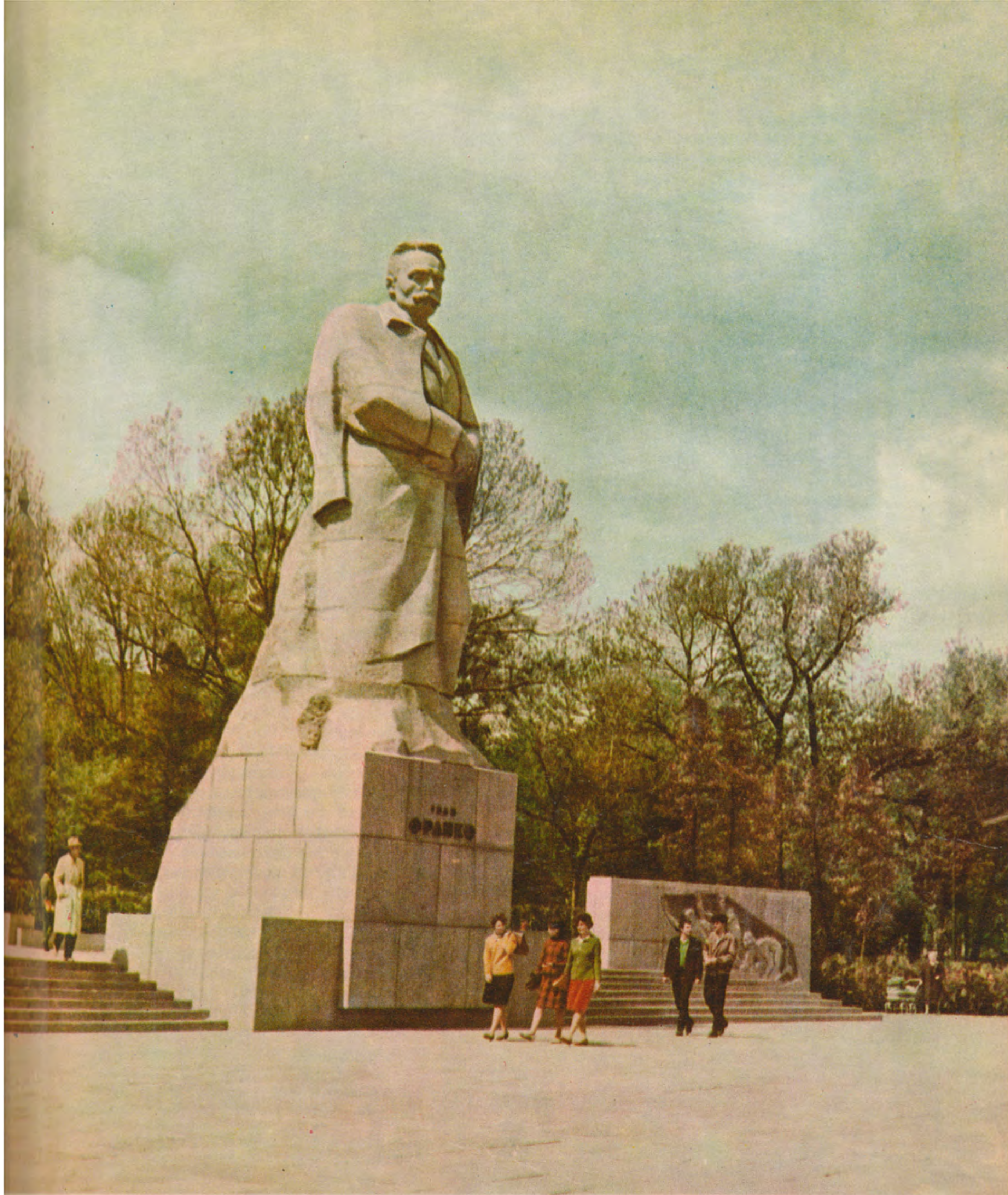

Пам'ятник І. Франку у Львові.
Скульптори: В. Борженко, Д. Крвавич, Е. Мисько, В. Одрехівський, Я. Чайка. Архітектор — А. Шулер. 1964 р.

Львівський ордена Леніна державний університет ім. І. Франка. 1966 р.

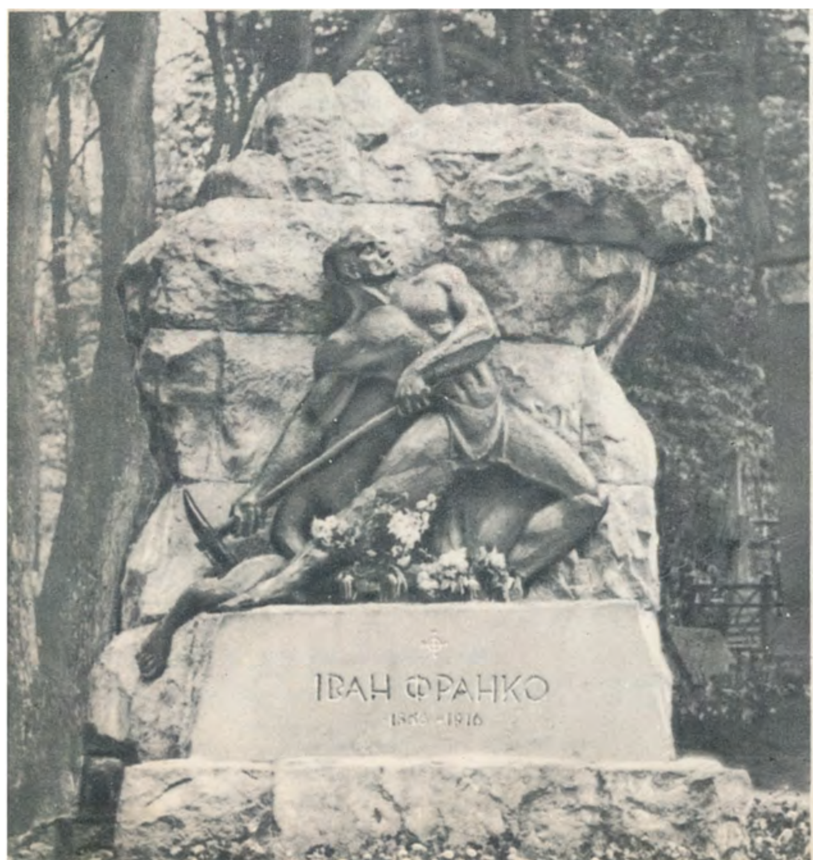

Пам'ятник І. Франку на Личаківському кладовищі. Львів.

ної війни. Конференція закликала трудящих всіма силами боротися проти загрози нападу на СРСР: «Радянський Союз— це країна соціалістичного будівництва. Радянський Союз — це країна, що не знає криз, безробіття і національного гніту. Радянський Союз — це країна нової, соціалістичної культури»[1].

Велике значення для об'єднання сил прогресивного табору мав антифашистський конгрес працівників культури, що відбувся у Львові в травні 1936 року. Конгрес не випадково зібрався в цьому старовинному українському місті, трудящі якого вписали не одну славну сторінку в історію боротьби проти фашистського варварства. Ідея скликання конгресу на захист культури виникла ще в кінці 1935 року. Львівські квітневі події 1936 року створили сприятливі умови для її здійснення. Видатний український письменник Я. Галан писав: «Назріла потреба організації великої антифашистської демонстрації працівників культури, мистецтва і літератури, демонстрації, аналогічної Паризькому конгресові на захист мордованої фашизмом культури»[2].

Ініціаторами скликання конгресу були комуністи й ті безпартійні представники прогресивної інтелігенції, що в перемозі робітничого класу вбачали здійснення своїх сподівань і прагнень.

Весною 1936 року підготовча робота була закінчена. Організаційний комітет конгресу, до складу якого входили члени КПЗУ О. Гаврилюк, Я. Галан, М. Нашковський, І. Тишик, Є. Седлецький, став своєрідним штабом передової прогресивної інтелігенції не тільки Західної України, але й Польщі. Активну участь у підготовці конгресу брали також письменник С. Тудор і відомий журналіст К. Пелехатий. Учасниками конгресу були видатні представники польської прогресивної інтелігенції публіцист Г. Дембінський, В. Василевська, Л. Кручковський, поет В. Броневський та багато інших. В конгресі брали участь представники львівських профспілок і колишніх політв'язнів, яких народна боротьба визволила з фашистських казематів.

Учасників конгресу прийшли вітати делегати будівельників. «Приходжу сюди від імені страйкуючих робітників,— заявила одна з робітниць,— щоб подякувати вам за участь в боротьбі робітників. Нехай ваша праця наблизить краще завтра для наших чоловіків і наших дітей»[3].

Конгрес прийняв розгорнуті резолюції, що засуджували фашизм та підготовку імперіалістичних держав до нового нападу на СРСР. Конгрес висловив свою повну солідарність з «народним фронтом і глибоку повагу та співчуття робітничому класові Львова, Кракова та інших міст, де була пролита героїчна кров його кращих синів»[4].

У вогні революційно-визвольної боротьби трудящих Західної України сформувався ряд талановитих письменників, поетів, журналістів. У Львові в 1929 році була створена революційна організація письменників Західної України «Горно». Імена львівських письменників і поетів — С. Тудора, П. Козланюка, Я. Галана, К. Пелехатого, О. Гаврилюка, В. Бобинського, М. Сопілки, Я. Кондри і багатьох інших — назавжди увійшли в історію української літератури. У Львові працювали й відомі польські революційні діячі культури — письменниця Г. Гурська, письменник Б. Ясенський, режисер Б. Домбровський та інші.

Львів був центром видавничої діяльності українських революційних письменників. Тут виходили журнали «Нова культура» (1923—1924 рр.), «Культура» (1924—1931 рр.), «Вікна» (1927—1932 рр.), «Нові шляхи» (1929—1932 рр.), «Сяйво» (1929—1932 рр.), «Знання» (1935—1936 рр.), «Освіта» (1930 р.) та інші. Великою популярністю серед громадськості користувались газети «Воля народу» (1921—1927 рр.), а також «Світло» (1925—1928 рр.), «Сельроб» (1927—1932 рр.), «Сила» (1930—1932 рр.)

---

[1] М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. К., 1960, стор. 135.

[2] Я. Галан. Твори. Т. I, К., 1953, стор. 424.

[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 113, оп. 1, спр. 1749, арк. 109.

[4] Антифашистский конгресс работников культуры во Львове в 1936 г. Документы и материалы. Львів, 1956, стор. 27.

та інші. Видавались польські прогресивні журнали, такі як «Сигнали» (1932—1939 рр.) та інші[1].

Крім легальних газет, у Львові виходило в різний час ряд нелегальних комуністичних видань, в тому числі «Наша правда», «Комуністичний прапор», «До наступу», «Досвітні вогні», «Молодий пролетар», «Молодий Спартак», «Валька мас» (польською мовою) та інші.

На сторінках легальної і нелегальної преси, крім матеріалів про життя краю, друкувались повідомлення про соціалістичне будівництво в Радянській Україні і в Радянському Союзі, про класові бої в країнах капіталу, уривки з праць К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна. Велику роботу в цьому напрямі провадило видавництво «Книжка», в якому працювали такі діячі КПЗУ, як В. Огоновський, О. Букшований, Л. Кухта.

Велику виховну й організаційну роботу серед трудящих провадила КПЗУ через створені у Львові творчі організації і товариства, такі як «Робітничий союз», «Робітничий театр», «Мелодія», «Муза».

Крім прогресивних, у 20—30-х роках у Львові виходило багато реакційних українських і польських буржуазно-націоналістичних періодичних видань, а також багато націоналістичної літератури. На культурному фронті точилася гостра політична боротьба передових сил з реакцією. Значний вклад в розвиток української прогресивної науки і культури вносили вчені М. Возняк, Ф. Колесса, композитор С. Людкевич, художники О. Новаківський, І. Труш, О. Кульчицька та інші.

Немало славних сторінок вписали трудящі Львова в історію боротьби за Радянську владу і возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. В пам'яті народній вічно житимуть імена таких видатних діячів КПЗУ, як М. Бернард, Ю. Великанович, Д. Вербовий, О. Гаврилюк, Я. Галан, А. Коваль, Г. Кноль, Кулик (Залевський), Й. Купранець, Т. Марищук, М. Нашковський, М. Новотко, М. Павлик, М. Теслюк, Й. Завадка, М. Путько, І. Тишик і багато інших, які були учасниками та організаторами цієї боротьби. Окремі з них дожили до наших днів і ще беруть активну участь у громадському житті. Революційна діяльність КПЗУ та її видатних діячів була великою школою політичного виховання трудящих, створила сприятливі умови для возз'єднання Західної України з Радянською Україною і встановлення Радянської влади.

Новий період в історії Львова почався у вересні 1939 року, коли в ході другої світової війни, розв'язаної німецьким фашизмом, під ударами його військ розвалилася польська буржуазно-поміщицька держава. Жорстоко придушуючи опір польського народу, війська фашистської Німеччини навально рухались до кордонів СРСР. За цих умов Радянський уряд не міг залишитись байдужим як до безпеки народів Радянського Союзу, так і до долі єдинокровних українців і білорусів, які проживали в Західній Україні і Західній Білорусії у складі буржуазної Польщі.

Виконуючи наказ Радянського уряду, Червона Армія 17 вересня 1939 року перейшла радянсько-польський кордон і вступила на споконвічні українські землі. Вона за 12 днів визволила Західну Україну з-під гніту буржуазно-поміщицької Польщі і не допустила загарбання цих земель німецько-фашистськими військами.

Жителі Львова вітають Червону Армію. Вересень 1939 р.

[1] С. М. Трофимук. Розвиток революційної літератури в Західній Україні. К., 1957, стор. 176—179.

На третій день визвольного походу — 19 вересня 1939 року — радянські кавалерійські частини підійшли до Львова[1]. 22 вересня о 15 годині, на шостий день військових операцій на західноукраїнських землях, радянські війська повністю оволоділи Львовом, роззброївши ряд польських військових частин, що чинили тут опір. При визволенні міста особливо відзначилися частини 3 Червонопрапорної ордена Леніна ім. Г. І. Котовського кавалерійської дивізії[2].

Трудящі міста з великою радістю зустріли своїх визволителів і стали в перші ряди тих, хто боровся за нове життя. Про величезне піднесення визволеного народу свідчить могутня демонстрація трудящих, що відбулася 23 вересня 1939 року на честь вступу у Львів частин Червоної Армії. Загартовані в боях з польською і українською буржуазією робітники і передова інтелігенція Львова вже в перші дні визволення виявили високу політичну свідомість та організованість. У цьому значну роль відіграли колишні підпільники-комуністи, які вийшли з підпілля і зразу ж включились в активну роботу. Вже на другий день після визволення міста, 23 вересня, створено було Львівське Тимчасове управління. Того ж дня організовано народну міліцію, перейменовану 28 вересня у Робітничу гвардію[3].

Під керівництвом Тимчасового управління Робітнича гвардія, разом з частинами Червоної Армії, ліквідувала останні осередки контрреволюційного офіцерства, арештувала представників польських фашистських властей, взяла під охорону заводи, фабрики, установи, все народне добро. Обрані на підприємствах міста робітничі комітети запровадили робітничий контроль за діяльністю підприємств, встановили 8-годинний робочий день, а на залишених промисловцями підприємствах здійснювали безпосереднє керівництво виробництвом.

Значну роль в згуртуванні навколо Радянської влади трудящих Львова, як і всієї Західної України відіграла газета «Вільна Україна», що почала виходити 25 вересня, як орган політичного управління Українського фронту і Тимчасового управління міста.

Тимчасове управління Львова, якому ЦК КП(б)У подавав повсякденну допомогу, вжило заходів до відновлення роботи всіх підприємств, залізниці, електростанції, комунальних закладів, до налагодження культурного життя міста. Вся діяльність тимчасових органів народної влади проходила в умовах гострої класової боротьби, зокрема з спекулянтами, які всіляко зривали забезпечення міста продовольством, з саботажем промисловців та ворожих елементів.

Трудящі Львова відіграли авангардну роль у встановленні Радянської влади на західноукраїнських землях і возз'єднанні Західної України з Радянською Україною.

3 жовтня відбувся загальноміський мітинг трудящих, який висловився за скликання Народних Зборів Західної України та включення її до Радянського Союзу. Ініціатором цих життєво важливих питань для західноукраїнських трудящих стало Львівське Тимчасове управління, яке 4 жовтня 1939 року звернулося з відозвою до Станіславського, Тернопільського і Луцького Тимчасових управлінь з пропозицією утворити комітет по організації виборів до Народних Зборів Західної України, які воно пропонувало скликати

Дружинники робітничої гвардії на вулицях Львова. Вересень 1939 р.

---

[1] Газ. «Комуніст», 20 вересня 1939 р.

[2] Архів Міністерства оборони СРСР, ф. 1055, оп. 1967/84, спр. 430, арк. 7.

[3] Радянський Львів. Документи й матеріали. Львів, 1956, стор. 20, 24.

у Львові для вирішення найістотніших питань дальшого життя західноукраїнського населення[1].

Тимчасові управління всіх колишніх західноукраїнських воєводств направили у Львів, у комітет по підготовці до виборів, своїх представників. Від Президії Верховної Ради УРСР, на прохання комітету, ввійшли М. С. Гречуха та О. Є. Корнійчук. У своїй діяльності по підготовці і в ході виборів комітет діяльно підтримали трудящі Львова.

Вибори до Народних Зборів відбулися 22 жовтня 1939 року. У Львові в голосуванні взяло участь 95,68 проц. виборців, а за висунутих кандидатів проголосувало 93,48 проц.[2]. Це свідчило про високу політичну активність мешканців міста та їх гаряче прагнення до встановлення Радянської влади. Депутатами Народних Зборів від львівських трудящих було обрано колишніх підпільників — комуністів і безпартійних робітників — вірних синів і дочок народу.

Народні Збори Західної України, які зібралися 26 жовтня і закінчилися 28 жовтня 1939 року, виконуючи волю народу, прийняли історичні декларації про встановлення Радянської влади на всій території Західної України, про входження її до складу Української РСР, про конфіскацію поміщицьких земель, про націоналізацію банків та великої промисловості. В цих деклараціях було законодавчо закріплено зосередження всієї повноти влади в руках трудящих та встановлення нових основ економічного і політичного життя визволеного народу.

Робітники Львова, як і всі трудящі Західної України, з великою радістю вітали декларації Народних Зборів, а також рішення V позачергової сесії Верховної Ради СРСР про включення Західної України до складу Союзу РСР з возз'єднанням її з Українською РСР і III позачергової сесії Верховної Ради УРСР про прийняття Західної України до складу Української РСР.

На основі цих рішень Указом Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 року Львів став адміністративно-політичним центром новоствореної Львівської області. З 14 грудня у Львові почали діяти міська Рада, міськком партії, чотири районні Ради і райкоми партії. З їх організацією функції Львівського Тимчасового обласного і міського управлінь перейшли до обласного, міського і районних виконавчих комітетів Рад депутатів трудящих.

Пам'ятник «Возз'єднання». Львів. 1939 р.

У Львові, як і в усіх західних областях УРСР після визволення у вересні 1939 року, почали створюватися місцеві партійні організації. До їх складу вливалися колишні члени КПП і КПЗУ, які в 1940—1941 рр. переводилися у ряди ВКП(б). Зокрема, рішенням ЦК КП(б)У весною 1941 року в ряди ВКП(б) переведено теперішнього першого секретаря ЦК ПОРП В. Гомулку, а також теперішнього заступника міністра закордонних справ Народної Польщі М. Нашковського, які працювали в той час у Львові[3].

Новостворена львівська міська партійна організація, хоч спочатку була й нечисленною, вже з перших кроків своєї діяльності очолила трудящих міста і повела їх на боротьбу за соціалістичні перетворення. Керівництво державними підприємства-

---

[1] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 55.
[2] Там же, стор. 48—53.
[3] ЦПА ІМЛ при ЦК КПРС, ф. 17, оп. 22, спр. 2923, арк. 22.

Третя позачергова сесія Верховної Ради Української РСР. 13 листопада 1939 р. Вручення подання про прийом Західної України у склад Української РСР.

ми, установами та іншими ділянками соціалістичного будівництва було доручено багатьом колишнім робітникам і безробітним, а також службовцям. У зв'язку з тим, що не на всіх підприємствах та не в усіх установах були первинні партійні організації, райкоми партії Львова закріпили за ними парторганізації інших установ. Наприклад, Червоноармійський райком партії закріпив парторганізацію райвиконкому за водоканалтрестом, районного відділу народної освіти — за техшколою, райкому партії — за мебльовою фабрикою[1]. Під керівництвом обкому партії партійна організація міста посилювала свій вплив на всіх ділянках громадського життя і вже напередодні І обласної партконференції, яка відбулась у квітні 1940 року, зросла кількісно, маючи у своєму складі 121 первинну організацію.

Партійна організація домоглася того, що в промисловості міста за короткий час було здійснено перехід від робітничого контролю до державного управління виробництвом, проведено в життя декларацію Народних Зборів про націоналізацію та інші важливі для соціалістичного будівництва заходи.

До кінця грудня 1939 року у Львові було націоналізовано 178 фабрик і заводів, а на початку 1940 року — ще близько 100. Із 466 магазинів, які підлягали націоналізації, націоналізовано було майже 350.

Процес націоналізації великих промислових підприємств, банків, торговельних закладів, житлових будинків був завершений в основному до середини 1940 року.

З встановленням суспільної соціалістичної власності в промисловості, на транспорті та в інших галузях народного господарства розгорнулась величезна робота по відбудові і реконструкції підприємств. На це Радянський уряд протягом 1940—1941 рр. виділив значні кошти. Ряд підприємств було укрупнено, реконструйовано і розширено. Створено нові великі фабрики — трикотажну, взуттєву і швейну, на яких весною 1941 року працювало вже по 500—900 робітників. Було розпочато будівництво великого заводу по випуску точної апаратури.

В лютому 1941 року введено в дію новий газопровід Дашава — Львів, що вчетверо перевершував за потужністю діючий до цього часу і майже повністю забезпечував газом зростаючі потреби міста.

Тимчасове управління, а пізніше міськвиконком спільно з райвиконкомами міста вжили заходів до ліквідації важкої спадщини минулого — безробіття. Вже на початку 1940 року безробіття повністю було ліквідоване. 42 тис. зареєстрованих безробітних міста одержали роботу, з них 25 тис.— на місцевих підприємствах, 13,4 тис. виїхали в Донбас, а 2,1 тис.— в інші області Радянського Союзу[2].

[1] Львівська обласна партійна організація. Львів, 1961, стор. 63.
[2] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 86—87.

Крип'якевич І. П.— академік АН УРСР.

Велику роботу проведено в місті по об'єднанню кустарів у промислові артілі. На кінець 1940 року в місті було організовано понад 120 артілей, а на червень 1941 року — вже понад 160, в яких об'єдналися майже всі кустарі міста.

Докорінні зміни відбулися в організації охорони здоров'я трудящих. Було створено поліклініки, амбулаторії, медпункти, відновлено роботу раніше існуючих лікарень і клінік, в яких трудящих почали обслуговувати безплатно, а також запроваджено соціальне страхування за рахунок держави.

Великі зміни відбулися в галузі освіти і культури. Діти трудящих одержали можливість навчатися в школі на рідній мові. Широко відкрилися перед ними двері вузів. Скасовано обмеження вступу до вузів української молоді. Було запроваджено викладання українською мовою. В цей же час було проведено велику роботу по розширенню вищих учбових закладів. У жовтні 1939 року на базі медичного факультету університету створено медичний інститут, у січні 1940 року — на базі музичного інституту ім. М. В. Лисенка — консерваторію. У квітні 1940 року були відкриті педагогічний та учительський інститути. Академія зовнішньої торгівлі була реорганізована в інститут радянської торгівлі, а ветеринарна академія — у зооветеринарний інститут.

Місцева інтелігенція, зокрема науковці, вперше дістала можливість вільно займатись любимою справою, поставити науку на службу своєму народові. На кафедри вузів прийшли видатні українські вчені М. С. Возняк, І. П. Крип'якевич, В. І. Сімович, І. С. Свенціцький та багато інших. За заслуги в розвитку науки львівським ученим С. З. Гжицькому, І. П. Крип'якевичу, В. І. Морачевському, М. І. Рудницькому, І. С. Свенціцькому та іншим у 1940 році було присвоєно наукові ступені докторів наук і звання професорів.

Партія і уряд направили на роботу у львівські вузи ряд спеціалістів з Києва, Харкова, Одеси та інших міст України.

В першому семестрі 1940/41 навчального року в усіх 8 вузах міста навчалося 10,2 тис. студентів. Серед новоприйнятих студентів — діти робітників і селян становили 40—60 проц., тоді як до возз'єднання їх чисельність не перевищувала 20 проц. Більше двох третин студентів одержували стипендію. 1,8 тис. чоловік навчалися заочно[1].

На базі Наукового товариства ім. Шевченка в січні 1940 року організовано відділи інститутів української літератури, мовознавства, фольклору, історії України, археології та економіки АН УРСР.

Розпочав роботу літературно-меморіальний музей І. Франка. Реорганізовано і значно розширено 4 інші музеї міста. Об'єднані були наукові бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка та закладу ім. Оссолінських.

У місті було створено 5 театрів — зокрема перші українські стаціонарні театри— опери і балету та драматичний, а також обласну філармонію і будинок народної творчості. В театрах почали працювати кращі артисти українських мандрівних труп, які діяли на Західній Україні у 20—30-х роках.

На початку 1940 року розгорнула роботу новостворена львівська організація Спілки радянських письменників, у складі якої було понад 100 чоловік. У відділенні

[1] З історії Української РСР. Вип. 6—7, стор. 134—136, 140.

Спілки радянських архітекторів було близько 200 членів. Організовані також обласні відділення Спілки художників і композиторів[1].

На основі неухильного піднесення культури і матеріального добробуту народу бурхливо розквітла народна творчість. На підприємствах і в установах міста було створено сотні самодіяльних гуртків — хорових, музичних, театральних, ансамблів пісні і танцю тощо.

Нове, радянське життя підносило політичну і трудову активність трудівників міста, будило їх енергію та ініціативу. Яскравим свідченням цього було виконання і перевиконання виробничих планів у промисловості, злагоджена діяльність культурних установ, активна участь трудящих міста у політичному житті, зокрема у виборах депутатів Верховної Ради СРСР і УРСР (24 березня 1940 р.) і до місцевих Рад депутатів трудящих (15 грудня 1940 р.). У виборах до Львівської міської Ради депутатів трудящих взяло участь 97,64 проц. виборців. За кандидатів, висунутих народним блоком комуністів і безпартійних, проголосувало 98,6 проц. виборців. Про характер змін, які відбулися в житті Львова за Радянської влади, красномовно говорив новообраний склад депутатів міської Ради, серед яких налічувалось 270 робітників і 212 представників інтелігенції, з них 274 українці, 140 поляків, 73 росіянина та представники інших національностей[2].

Минуло небагато часу, а зроблено було чимало. Підбиваючи підсумки життя трудящих міста за 15 місяців Радянської влади, депутати міської Ради на своїй першій сесії відзначили, що місто змінило своє обличчя, стало новим, соціалістичним[3]. Це вселяло в серця трудящих впевненість у своїх силах, запалювало їх на самовіддану працю за остаточну перемогу соціалістичного ладу.

В червні 1941 року мирну творчу працю радянських людей перервав віроломний напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз. Львів — одне з перших міст, яке вже в перші дні війни зазнало великих втрат і руйнувань, було багато вбитих і поранених. Від вибуху фашистської бомби 22 червня 1941 року загинули видатні українські письменники О. Гаврилюк і С. Тудор.

На підприємствах і в установах Львова в перші ж дні війни відбулися масові збори і мітинги, учасники яких заявляли про свою готовність боротися з ненависним ворогом. У резолюції, прийнятій на мітингу інтелігенції міста, говорилось, що «кожний з нас повинен пам'ятати, що ми, працюючи на своїх постах на фабриках, на ланах, в установах і наукових кабінетах, становимо другу непереможну армію труда»[4].

Слова трудящих міста не розходились з ділом. Вони самовіддано працювали для оборони своєї рідної Радянської країни. Працівники Львівської залізниці на загальних зборах заявили: «Ми зробимо все для того, щоб розгромити фашистських загарбників, відстояти кожний клаптик землі соціалістичної Батьківщини»[5].

Почуття тривоги за долю Радянської Батьківщини і готовність захищати її від ворожої навали висловлювались на всіх зборах і мітингах.

Воєнні дії розвивалися навально. По всьому західному кордону республіки точилися жорстокі бої. Червона Армія героїчно захищала рідну землю. Але під натиском пере-

Першотравнева демонстрація у Львові. 1940 р.

---

[1] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 124, 144, 154, 561.
[2] Історія Львова. Короткий нарис. Львів, 1956, стор. 235.
[3] Нариси історії Львова, стор. 309.
[4] Нариси історії Львова, стор. 310.
[5] Там же, стор. 310.

Ярослав Галан.

важаючих сил ворога змушена була відступити і залишити рідні міста й села.

Партійні та радянські органи у місті провели мобілізацію та забезпечили евакуацію значної кількості населення.

Тисячі львів'ян з честю захищали свободу і незалежність нашої соціалістичної Вітчизни на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Одними з перших в ряди захисників Радянської держави стали комуністи та комсомольці міста, колишні члени КПЗУ і КСМЗУ, відомі активні революційні діячі, які провадили велику роботу в роки окупації Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею і в роки соціалістичного будівництва у західних областях після їх возз'єднання в єдиній Українській Радянській державі.

Видатні українські письменники-львів'яни Я. Галан і П. Козланюк, перебуваючи в рядах Червоної Армії військовими кореспондентами, зброєю гострого публіцистичного слова викривали криваве обличчя німецьких фашистів та їх прислужників, своїми творами надихали радянських людей на боротьбу з підступним ворогом.

Петро Козланюк.

Студентка Львівського держуніверситету М. Кіх і молодий викладач Львівського політехнічного інституту М. Максимович були бійцями широко відомих партизанських загонів під командуванням Героя Радянського Союзу М. Медведєва та ім. Богдана Хмельницького, які діяли на території західних областей України. Сотні молодих громадян Львова героїчно боролися проти німецько-фашистських загарбників у партизанських загонах і підпільних організаціях. За хоробрість і самовіддану боротьбу Радянський уряд нагородив багатьох з них орденами і медалями СРСР.

Багато львів'ян, евакуювавшись, кували перемогу над ненависним ворогом у глибокому радянському тилу. Серед них — львівський робітник, депутат Верховної Ради СРСР, В. Садовий, комуніст, колишній член КПЗУ, вчитель К. Білинський та багато інших.

Активну роль у боротьбі з німецько-фашистськими окупантами відіграли трудящі Львова, які залишилися в місті після його загарбання.

30 червня німецько-фашистські війська вдерлися в місто, і для його жителів почалися страшні місяці страждань, поневірянь і терору. Разом з німецькими фашистами прийшли і їх вірні найміти — українські буржуазні націоналісти. Проголошення ними у Львові так званої «самостійної України» мало на меті замаскувати встановлений фашистами кривавий окупаційний режим. Проте фашисти поставили на місце зграю «самостійників», їх уряд розпустили, а Львів перетворили в центр «дистрикту Галичина», який включено до складу так званого Генерального губернаторства, куди входили і польські землі. Під загрозою розстрілу жителі міста зобов'язані були повертатися на місця своєї праці, за переховування радянських військ їм загрожував розстріл. В цих та багатьох інших брудних справах окупантам допомагали українські буржуазні націоналісти, зокрема головорізи з каральної німецько-фашистської військової частини «Нахтігаль». Вже в перші дні окупації Львова цими катами було роз-

Степан Тудор.

стріляно 35 вчених, тисячі інших мирних жителів. Серед розстріляних професори і доктори наук Я. Грек, В. Новицький, С. Прогульський, В. Серадський, Лонгшан де Бер'є, С. Пілат, К. Вайгель, В. Круковський, Г. Гілярович, М. Аллерганд, письменники Г. Гурська, Т. Бой-Желенський і багато інших діячів науки і культури[1].

Німецько-фашистські колонізатори поводилися у Львові як пани-завойовники. Вони оголосили всі радянські народні підприємства німецькою власністю, виселяли жителів з кращих будинків і займали їх самі, створили для себе окремі магазини, ресторани, кафе, кіно, театри, виділяли навіть окремі вагони в трамваях і поїздах. В місті панував страшний голод. Продуктами і промтоварами забезпечувалися в першу чергу німці і так звані «фольксдойчі» — прислужники окупантів, німці за походженням.

8 листопада 1941 року в північно-західній частині міста було створено гетто, в яке було насильно загнано близько 70 тис. євреїв. Всі вони до кінця 1943 року були знищені, а гетто ліквідоване. Встановлено, що за час окупації міста фашисти знищили в Янівському таборі понад 200 тис. мирних жителів різних національностей, а у Львівській цитаделі, де був організований табір радянських військовополонених — понад 140 тис. чоловік[2].

Розпочалось масове вивезення населення, в основному молоді, на каторжні роботи в Німеччину. Всього із Львова насильно вивезено було близько 80 тис. чоловік. І в цій ганебній справі окупантам допомагали українські буржуазні націоналісти, особливо набрана з карних елементів, так звана «українська поліція».

Активну допомогу подавало окупантам греко-католицьке духовенство на чолі з митрополитом Шептицьким, який неодноразово закликав населення служити окупантам, і був одним з організаторів дивізії «СС-Галичина».

Але трудящі Львова не схилили голів перед окупантами і вели вперту і рішучу боротьбу з фашистськими поневолювачами. У 1942 році у Львові розгорнула діяльність підпільна група «Народна гвардія» імені Івана Франка. Ця група скоро переросла у велику організацію, яка мала свої осередки в багатьох районах західних областей України. Організаторами «Народної гвардії» були комуністи і комсомольці В. Грушин, М. Березін, І. Вовк, С. Маківка, П. Перчинський, А. Палуб'як та інші[3].

Взимку 1941—1942 рр. у Львові, як і в районах області, вже діяв цілий ряд підпільних груп, до яких входили комуністи, комсомольці, радянські активісти.

«Народна гвардія» провадила значну політичну роботу серед населення, приділяючи особливу увагу пропаганді та агітації. Вона випускала листівки українською, польською і німецькою мовами; видавала газети «Боротьба», згодом «Партизан», «Новини дня» українською мовою та «Глос вольносці» — польською мовою, які друкувалися спочатку на машинці, а пізніше на склографі. Окремі номери газет виходили тиражем до 1000 примірників[4]. В газетах комуністи розповідали народові більшовицьку правду, викривали фашистську брехню, зрадницьку діяльність українських буржуазних націоналістів, закликали широкі народні маси до боротьби з гітлерівцями та націоналістами.

Народні месники у Львові вели також диверсійну роботу на господарських об'єктах, вбивали гітлерівців та їх найманців, влаштовували втечі радянських військовополонених з фашистських таборів, забезпечували їх зброєю, переправляли в партизанські загони, а також через лінію фронту.

Звірства німецько-фашистських окупантів у Львові. 1942 р.

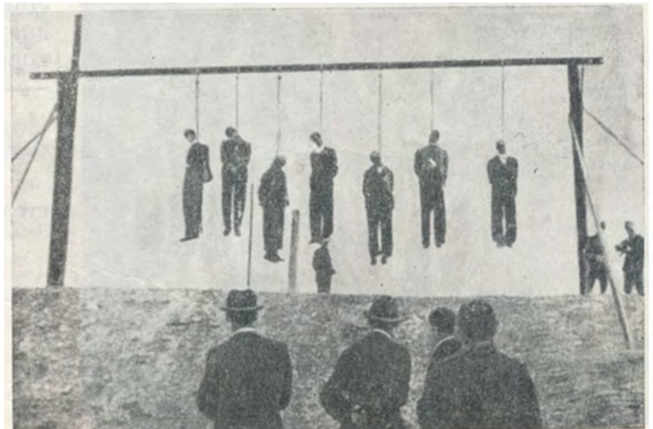

[1] Нариси історії Львова, стор. 312.
[2] Там же.
[3] Львівська обласна партійна організація, стор. 107—108.
[4] Там же, стор. 110.

Однією з найбільших операцій львівських партизанів було знищення фабрики «Ойкус», яка постачала напівфабрикати для німецької авіаційної промисловості, та напад на німецький аеродром, під час якого було знищено 6 літаків.

Діяльність «Народної гвардії» могла бути більш успішною, але в організацію пробралися провокатори і виказали частину її керівного ядра. Масові арешти в березні 1944 року і страта 40 керівних діячів «Народної гвардії» завдали їй тяжкого удару. Однак це не припинило її діяльності. «Народна гвардія», здійснивши перебудову, продовжувала боротьбу з новою силою. Вона встановила зв'язок з Польською робітничою партією, яка керувала боротьбою польського народу проти фашистських окупантів. У 1944 році «Народна гвардія» налагодила зв'язки з партизанським з'єднанням генерал-майора М. Г. Наумова, яке прибуло на територію області[1].

Радянський уряд високо оцінив героїзм львівських партизанів. Багато з них одержало урядові нагороди. Серед нагороджених за мужність і героїзм, проявлені в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників,— В. Грушин, Д. Путько, І. Вовк, І. Дубас, П. Перчинський, С. Проць, С. Маківка та ряд інших[2].

У Львові з січня 1944 року діяли групи партизанського загону Д. Медведєва, тут провадив роботу Герой Радянського Союзу М. Кузнєцов, який виконав ряд важливих завдань командування Радянської Армії, а 9 лютого 1944 року знищив віцегубернатора дистрикту Галичина О. Бауера[3].

У дні боїв Радянської Армії за визволення Львова народногвардійці подавали радянським військам велику допомогу. Вони знайомили командирів з планами районів міста, вказували, де розміщені важливі об'єкти і військові частини ворога. Це сприяло швидшому визволенню Львова, в районі якого німці зосередили велике угруповання військ, намагаючись утримати місто як найважливіший вузол своєї оборони в західних областях України.

В ході літнього наступу 1944 року військам 1-го Українського фронту під командуванням Маршала Радянського Союзу І. Конєва випало завдання визволити Львів. Командування фронту розробило план, в основі якого був глибокий маневр 3-ї і 4-ї танкових армій і одночасний удар по ворогові, що оборонявся, зі сходу силами 60-ї і 38-ї армій[4].

Протягом трьох днів — 24—26 липня — на підступах до Львова йшли жорстокі бої. 4-а танкова армія, що обходила Львів з півдня, увірвалася на околиці міста і зав'язала вуличні бої. 27 липня з заходу перейшли в наступ на Львів частини 3-ї гвардійської танкової армії, з північного сходу і сходу — 60-ї армії, а з півдня — частини 38-ї армії.

Радянські воїни виявили в боях за Львів велику мужність і відвагу. Героїчно бились танкісти 10-го гвардійського Уральського танкового корпусу 4-ї танкової армії. Безсмертним подвигом увічнив свої імена екіпаж танка Т-34 «Гвардія» 63-ї гвардійської танкової бригади 10-го гвардійського Уральського танкового корпусу. Механіку-водієві Ф. П. Суркову, баштовому стрільцю О. О. Мордвинцеву, радистові О. Ф. Марченку на чолі з командиром танка лейтенантом О. Додоновим командування доручило прорватися до центру міста і підняти червоний прапор на башті старовинної львівської ратуші. Долаючи шалений опір ворога, машина на великій швидкості промчала вулицями Львова і зупинилась біля під'їзду ратуші. Радист Марченко з групою автоматників, знищивши ворожу охорону, ввірвався в будинок міської

Вуличні бої у Львові. Липень 1944 р.

[1] Львівська обласна партійна організація, стор. 113, № 114.
[2] Там же, стор. 116.
[3] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 203.
[4] Газ «Правда», 14 жовтня 1964 р.

Герой Радянського Союзу Кузнєцов М. І.

Ради (ратуша) і встановив над містом дорогий усім львів'янам давно очікуваний червоний прапор визволення. Марченко був тяжко поранений і за кілька годин помер[1].

Ім'я вірного сина народу, безстрашного героя, патріота своєї Вітчизни, провісника і прапороносця визволення навіки злилося з Львовом і його історією. О. Марченко є першим почесним громадянином Львова. Йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. На його честь на будинку міської Ради встановлено меморіальну дошку, а на могилі, на Холмі Слави, споруджено пам'ятник.

Шість днів разом з іншими вів запеклі бої в місті танк «Гвардія», знищивши за цей час чимало фашистських солдатів і танків. Смертю хоробрих загинув у цих боях командир танка лейтенант О. Додонов, баштовий стрілець О. Мордвинцев і водій-механік Ф. Сурков були тяжко поранені.

Як пам'ять про героїзм радянських воїнів, які загинули в боротьбі з німецькими загарбниками, про суворі роки війни львів'яни встановили історичний танк на високому постаменті на вулиці Леніна.

Ранком 27 липня стародавнє українське місто Львів було повністю визволено від фашистських загарбників.

Партія і уряд високо оцінили подвиги доблесних визволителів Львова. 79 військовим з'єднанням і частинам присвоєно почесне найменування «Львівських». За мужність і відвагу, виявлені в боях за Львів, багато солдатів, сержантів і офіцерів було нагороджено орденами і медалями, удостоєно високого звання Героя Радянського Союзу, в тому числі механіка-водія танка «Гвардія» Ф. П. Суркова, командира 63-ї гвардійської танкової бригади полковника М. Г. Фомичова та інших.

Підбиваючи підсумки боротьби радянського народу за визволення Львова від німецько-фашистських загарбників, газета «Правда» писала: «Нічия ворожа рука віднині не зазіхне на Львів. Він належав, належить і належатиме українському народові, як старовинна колиска його історії, його культури»[2].

У братній сім'ї радянських міст перед древнім українським містом Львовом відкрилися найширші можливості економічного і культурного розвитку.

На другий день після визволення у Львові було проведено спеціальну нараду керівних партійних і радянських працівників у справі відбудови господарства міста.

Втілюючи в життя накреслення партії по відбудові і соціалістичному розвитку Львова, обласна і міська партійні організації, міськвиконком і райвиконкоми міста стали на чолі трудящих, залучили їх на самовіддану боротьбу на благо соціалістичної Вітчизни.

Вони спрямовували їх на боротьбу з ворогами народу — буржуазними націоналістами, що намагалися зірвати соціалістичне будівництво.

Тисячі львів'ян влилися в ряди Радянської Армії і пішли громити ворога. Ті, що залишилися, активно взялися за відбудову господарського і культурного життя в місті.

Слід зазначити, що окупанти майже повністю зруйнували економіку міста. З 157 найбільших

Вхід на Холм Слави. Львів.

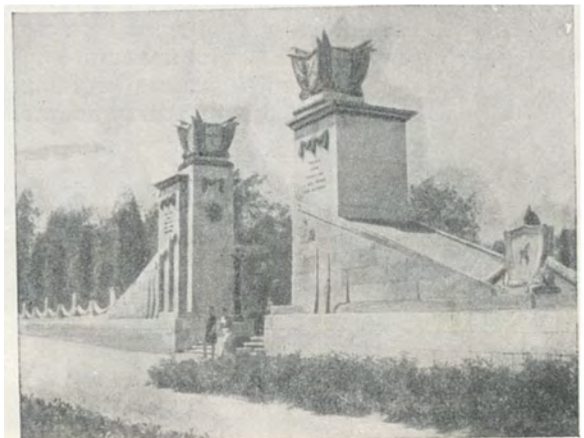

[1] Газ. «Правда», 14 жовтня 1964 р.
[2] Газ. «Правда», 23 грудня 1944 р.

Скульптура воїна-визволителя на Холмі Слави. Львів.

підприємств, що були у Львові до війни, повністю зруйновано 38, частково — 41. Був знищений залізничний вузол. Зокрема висаджено в повітря паровозо-вагоноремонтний завод, паровозне і вагонне депо, всі станційні будови і шляхове господарство. Знищені були міська електростанція, три водогінні станції, багато житлових та адміністративних будинків. Населення міста після визволення становило лише 150 тис. чоловік проти 340 тис. у 1939 році.

В результаті вжитих заходів Львів уже 1 серпня одержав перші 4,5 тис. кубометрів води, 8 серпня — електроенергію з відбудованої турбіни потужністю 500 кіловат, газ в достатній кількості. 5 серпня залізнична станція Львова прийняла перший поїзд[1]. Було почато розчистку вулиць, розбирались зруйновані будинки.

Радянський уряд відпустив великі кошти на відбудову господарства міста. Тільки з липня 1944 по серпень 1945 року на промислове будівництво було відпущено 13,7 млн. крб. ЦК КП(б) України, республіканські міністерства і відомства направили у Львів багато спеціалістів різних галузей. Почали надходити обладнання, сировина і матеріали. З кожним днем піднімалися з руїн і ставали до ладу все нові заводи і фабрики. Спочатку робота проходила в невеликих цехах, які інколи були розміщені просто неба, або в тимчасово пристосованих бараках. Робітники працювали на старому обладнанні.

Восени 1944 року відновили роботу всі вузи, бібліотеки, музеї, культурно-освітні заклади.

Поряд з відбудовою існуючих промислових підприємств вже з перших днів визволення розпочалась робота по перетворенню Львова у великий індустріальний центр України. Цим питанням систематично займалися ЦК ВКП(б), ЦК КП(б) України, союзний і республіканський уряди, прийнявши в цій важливій справі ряд спеціальних постанов[2].

Одночасно з відбудовою і розширенням існуючих підприємств намічалося будівництво у Львові більше 10 промислових об'єктів: заводів сільськогосподарського машинобудування, автонавантажувачів, віконного скла, автоскладального і кількох приладобудівних, бавовно-прядильної, панчішної, швейних та інших фабрик.

Завдання перетворити Львів на великий індустріальний центр України було спеціально зазначено в Законі про п'ятирічний план відбудови і розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 рр.[3] Переведення економіки країни на мирні рейки після завершення Вітчизняної війни створило сприятливі умови для успішного виконання поставлених завдань.

У відбудові і розвитку економіки Львова, як і всієї країни, зустрічалися серйозні труднощі. Невистачало обладнання, кадрів спеціалістів, а в перші роки — взагалі робочої сили. Важко було з житлом, забезпеченням продовольчими і промисловими товарами. Значні труднощі виникли в 1945—1946 рр. у зв'язку з виїздом на батьківщину громадян польської національності, яких у 1944 році у Львові було близько 100 тис. чоловік.

Трудящі міста під керівництвом партійної організації почали активну боротьбу за перетворення в життя поставлених перед ними завдань. На підприємствах широко

[1] Львівський облпартархів, ф. 4, оп. 1, спр. 18, арк. 3.
[2] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 249—271.
[3] Закон про п'ятирічний план відбудови й розвитку народного господарства СРСР на 1946—1950 роки. К., 1946, стор. 53.

розгорнулося соціалістичне змагання за перевиконання виробничих планів і зниження собівартості продукції, за надпланові нагромадження та вдосконалення виробничих процесів.

У післявоєнний час партійна організація постійно зміцнювалася і зростала за рахунок місцевих активістів.

На початку 1965 року у складі Львівської міської парторганізації налічувалось близько 40 тис. комуністів, з них 18 тис. працювали у промисловості, на транспорті, в зв'язку і в будівництві, а понад 8 тис.— в установах охорони здоров'я, освіти та культури.

В індустріалізації міста подавала допомогу вся країна. З Москви, Ленінграда, Горького, Уралу й інших міст і районів країни надсилалися верстати і устаткування, кваліфіковані спеціалісти. Львівські робітники неодноразово їздили запозичувати передовий досвід до своїх російських братів. Поділитись досвідом з львів'янами приїздили відомі новатори країни — Л. Корабельникова, М. Російський, Ф. Кузнецов, М. Матросов, В. Семинський та інші.

Вже в перші післявоєнні роки розпочалося соціалістичне змагання між колективами промислових підприємств Львова і колективами підприємств Москви, Ленінграда та інших міст, в ході якого останні подали значну допомогу львів'янам. Яскравим прикладом цієї взаємодопомоги є дружба робітників львівського і московського електролампових заводів, львівського заводу приладів, львівської взуттєвої фабрики № 3 і московської взуттєвої фабрики «Парижская коммуна».

Вже в 1945 році промисловість міста випускала майже стільки продукції, скільки в 1938 році, і приблизно 50 проц. рівня 1941 року. В 1950 році — останньому році четвертої п'ятирічки — промисловість міста виробляла в 4,8 раза більше продукції, ніж у 1946 році[1]. Львів став містом великих фабрик і заводів. У 1950 році тут вже

---

[1] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 429.

Філіал Центрального музею В. І. Леніна. Львів.

діяло 15 підприємств, на яких працювало до 1000—2500 чоловік, 15 — по 500—800 чоловік і близько 40 — по 100—400 чоловік.

Ще більші досягнення Львова як великого економічного центра мали місце в наступні роки. Випуск валової продукції промисловості міста вже в 1958 році перевищив рівень 1950 року в 1,9 раза. У 1965 році в місті випущено в 20 з лишком разів більше промислової продукції, ніж у довоєнному 1938 році. За виробництвом автонавантажувачів, електроламп, електроннопроменевих трубок підприємства Львова займають одне з провідних місць в СРСР. Великих успіхів досягнуто в галузі механізації виробництва, що привело до різкого зростання продуктивності праці, яка проти рівня 1940 року зросла в 2,5 раза.

Особливо швидкими темпами розвивалось машино- і приладобудування. У 1965 році на Львів припадало $^2/_3$ всієї продукції машин і приладів, які вироблялися в західних областях України. Заводи, які в роки четвертої п'ятирічки тільки почали розгортати виробництво, тепер перетворились на великі механізовані підприємства. Продукція їх стала відома далеко за межами України і Радянського Союзу.

Основними галузями машино- і приладобудування є тепер виробництво обладнання для промисловості і сільського господарства та виробництво електро- і радіоконтрольної апаратури.

Автобудування і підйомно-транспортне машинобудування представлене трьома великими заводами — автонавантажувачів, автобусним і мотовелосипедів. Завод автонавантажувачів є потужним підприємством в західних областях УРСР; працює на ньому близько 6 тис. чоловік. Перший тритонний автонавантажувач він випустив 24 березня 1949 року, а в 1965 році виробив їх 7,7 тис. штук[1]. Львівські автонавантажувачі можна побачити в усіх кінцях нашої країни і майже в 50 країнах світу.

Автобусний завод почав будуватися в 1946 році. З 1951 до 1956 року він випускав

[1] Газ. «Львовская правда», 9 лютого 1966 р.

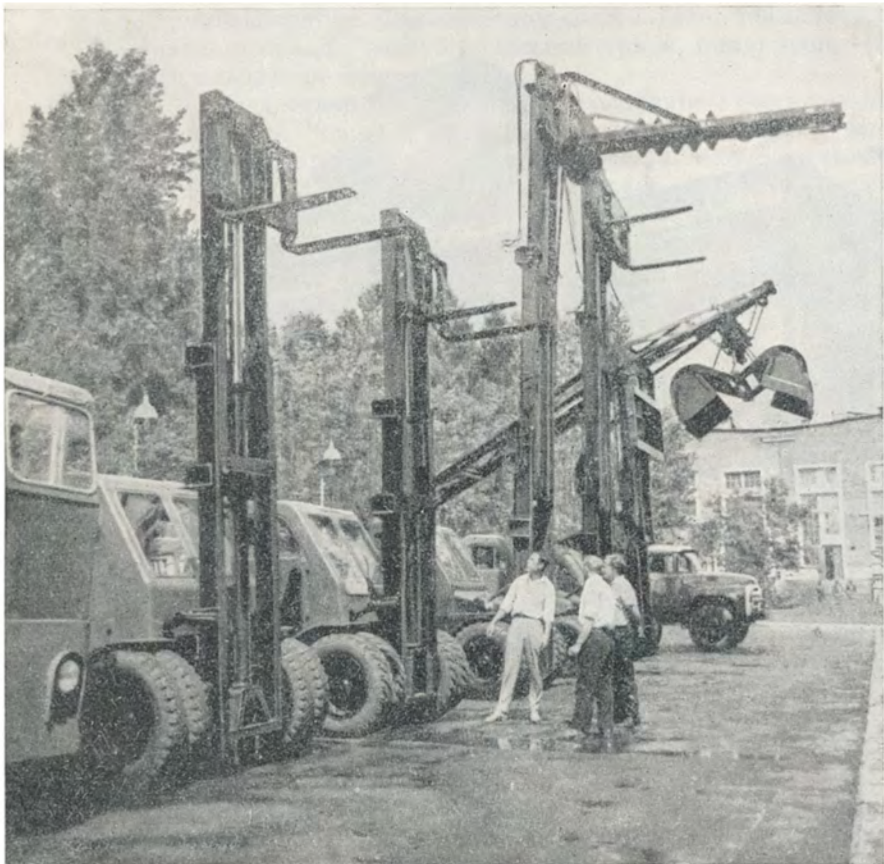

Готова продукція Львівського заводу автонавантажувачів перед відправкою.

Телевізорний завод. Конвейєр складального цеху. Львів.

автокрани, а 13 лютого 1956 року, напередодні XX з'їзду КПРС, випустив перший експериментальний автобус оригінальної конструкції марки «Львів».

Згодом вдосконалено модель міського автобуса, розроблено і освоєно виробництво автобусів для туристських подорожей і міжнародного класу («Турист», «Україна», «Карпати»).

В 1965 році виробництво автобусів доведено до 6,4 тис. штук. За зразок туристського автобуса завод одержав Золоту медаль на Брюссельській всесвітній виставці.

Велосипедний завод був створений на базі невеликого велоскладального підприємства, яке до 1939 року мало 30—40 робітників. У червні 1958 року тут розпочато виробництво велосипедів з мотором (мопедів), яких у 1965 році виготовлено 140 тис. штук[1].

Виробництво точних приладів і електро- та радіоконтрольної апаратури характеризувалося як бурхливими темпами зростання масштабів виробництва, так і розширенням асортименту продукції, сміливою новаторською думкою заводських інженерів, які створили важливі унікальні прилади не лише у радянській, але й у світовій техніці. В останні роки щорічно освоювалося виробництво кількох десятків типів продукції.

Одним з найбільших приладобудівних заводів є електровакуумний завод, який виник на базі невеликого електролампового підприємства, що мало до 1939 року менше 50 робітників, а нині тут працюють тисячі чоловік. В 1966 році він виготовив 130,7 млн. штук освітлювальних електроламп[2]. Крім електроламп різних типів, завод з 1955 року почав виробляти електроннопроменеві трубки для телевізорів і у цій галузі став одним з провідних заводів країни. Тут вперше в світовій практиці розпочато випуск кінескопів з кутом відхилення променя на 110 градусів. За розробку їх завод нагороджено на Всесвітній виставці в Брюсселі вищою премією «Гран прі».

Виробництвом складних приладів займається завод телеграфно-телефонної апаратури. Він був організований у 1946 році.

Спочатку завод виготовляв апаратуру тонального і надтонального телеграфування, а з 1957 року — фототелеграфну апаратуру.

Майже такий за величиною є і телевізорний завод, який був створений у 1957 році на базі заводу вимірювальних приладів, що випускав електролічильники і водоміри.

---

[1] Газ. «Львовская правда», 9 лютого 1966 р.
[2] Там же.

Складання перших телевізорів марки «Львів» розпочато в січні 1958 року. Згодом розроблено і освоєно виробництво нових кращих марок апаратів — «Верховина», «Огонек» і «Электрон». Усього в 1966 році випущено 280 тис. штук телевізорів.

З менших підприємств приладобудування, на яких працює по 500—1000 чоловік, можна назвати єдиний в УРСР завод низьковольтних електроламп, завод медичного устаткування та інші.

З підприємств, що виготовляють машини і устаткування для промисловості і сільського господарства, перше місце посідає завод «Львівсільмаш», який першу продукцію дав у 1946 році. П'ять великих заводів міста випускає промислове устаткування. Це інструментальний завод, завод алмазних інструментів, завод фрезерних верстатів, конвейєрнобудівний і арматурний заводи.

Серед заводів, що випускають різне обладнання побутового призначення, найбільшим є завод газової апаратури, який першу продукцію дав у грудні 1955 року. В 1965 році завод виробив 193,7 тис. газових плит і 68,1 тис. водогрійних апаратів різних систем[1].

Крім того, у Львові діє кілька менших заводів, серед них і Львівський паровозоремонтний завод.

Великого розвитку у Львові досягла легка промисловість. У кілька разів збільшили випуск продукції існуючі раніше фабрики, виросли нові. Найбільшою з них є взуттєва фабрика № 3 — головне підприємство першої в країні фірми «Прогрес». Створена ще в 1940 році, фабрика в післявоєнні роки стала великим і повністю механізованим підприємством. У січні 1955 року на фабриці вперше в країні відмовились від контролю якості взуття через спеціальний технічний відділ і запровадили суцільний робітничий контроль якості на кожній операції. В 1958 році колектив фабрики зобов'язався випускати продукцію лише першим сортом, а скоро Міністерство торгівлі УРСР скасувало контроль якості взуття цієї фабрики торговельними організаціями. З метою запозичення досвіду тут побували десятки делегацій з інших взуттєвих фабрик країни, для яких провадились спеціальні семінари.

28 червня 1960 року фабриці, першій серед промислових підприємств західних областей УРСР, присвоєно почесне звання підприємства комуністичної праці.

Напередодні XXII з'їзду КПРС колектив фабрики виступив ініціатором створення виробничих об'єднань — радянських фірм, і створив першу фірму «Прогрес», до якої ввійшло ще чотири взуттєві фабрики. Позитивний досвід роботи фірми «Прогрес» сприяв поширенню цієї нової форми організації виробництва в усій країні і в різних галузях промисловості.

Великого розвитку досягла трикотажна промисловість. Виробництвом трикотажної продукції займаються три великі спеціалізовані трикотажні і одна панчішна фабрики.

За роки Радянської влади виросла потужна швейна промисловість, яка до того була представлена лише кустарними майстернями. На фабриках широко запроваджено конвейєризацію і механізацію виробничих процесів.

Широкою популярністю в республіці та за її межами користується і фабрика художньої вишивки ім. Л. Українки, яка залучила до свого складу значне число народних вишивальниць та різних народних майстрів з Львівської та інших західних областей України.

З великих фабрик легкої промисловості слід відмітити також шкіряний завод, хутрову, бавовнопрядильну, шкіргалантерейну, текстильно-трикотажну та деякі інші фабрики.

Успішно розвивається у Львові скляна промисловість. У 1947 році вступила в дію перша черга єдиного у західних областях заводу віконного скла. В 1951 році тут вперше в СРСР розроблено і освоєно високопродуктивну технологію виробництва безчовникового витягування скла з вільної поверхні скломаси. За його розробку

---

[1] Газ. «Львовская правда», 9 лютого 1966 р.

і освоєння директору заводу Ф. Ф. Новикову, начальнику цеху Т. Д. Передерієнко і майстру Ф. М. Дубову присуджено Державну премію.

Невпізнаними стали два давні скляні заводи фірми «Райдуга», які виробляють посуд.

Швидкими темпами розвивається у Львові і меблььова промисловість, представлена кількома фабриками, об'єднаними у фірму «Карпати», і фабрикою гнутих меблів.

Відомі своєю якістю далеко за межами міста лижі Львівської лижної фабрики, які експонувались на багатьох міжнародних виставках.

Великою групою підприємств представлена харчова промисловість, яка в останньому десятиріччі подвоїла випуск продукції. Найбільшим серед них є м'ясокомбінат, а також дві кондитерські фабрики і збудований у 1949 році жиркомбінат. З інших харчових підприємств широко відомі — пивний і лікерогорілчаний заводи, парфюмерно-косметична фабрика. В місті є потужний молококомбінат, два хлібозаводи і неспеціалізовані харчокомбінати.

Крім того, у Львові діють інші значні підприємства — лакофарбовий і хіміко-фармацевтичний заводи, друко-хромолітографія «Атлас», фабрика музичних інструментів, скульптурна, ювелірна, картонна, білова та інші фабрики.

В процесі створення потужної промисловості у Львові зростає загін робітничого класу, який налічує нині понад 100 тис. чоловік.

У післявоєнні роки кадри промислових робітників та інженерно-технічних працівників формувалися тут майже заново. Одним з основних джерел поповнення робітничих кадрів стала молодь західноукраїнського села. Поряд з цим важливим джерелом зростання загону робітничого класу Львова було направлення сюди кадрів із східних областей. Це були переважно кваліфіковані робітники і спеціалісти, інженери і техніки, яких близько 16 тис. чоловік протягом 1944—1950 рр. прибуло у Львів.

Особливою рисою формування кадрів промислових робітників було те, що основна частина робітників, які прибували з сіл, не мала виробничої спеціальності або й взагалі будь-яких навиків праці в сучасній промисловості. Це були робітники, яких раніше, ніж поставити до верстата, треба було навчити якоїсь спеціальності. І в цьому велику допомогу молодим робітникам надали спеціалісти з східних районів країни. Навчання робітників виробничих спеціальностей проводилось різними способами. Основним за масовістю видом виробничо-технічного навчання було індивідуально-бригадне навчання на підприємствах. Крім того, багато кваліфікованих робітників готувалося через систему закладів професійно-технічної освіти. Велике значення в справі підвищення кваліфікації робітників масових професій мали школи передового досвіду, в яких передові робітники і кращі спеціалісти ділилися своїми виробничими досягненнями.

В останні роки великої популярності у Львові набрав міський університет технічного прогресу, що працює на громадських засадах. Серед півтори тисячі слухачів університету майже 50 проц. робітників, які розширяють свій світогляд та підносять знання до рівня знань інженерно-технічних працівників.

Технічний прогрес вносив істотні зміни в характер праці і духовне життя робітників. Поступово зникали професії, зв'язані з важкою фізичною працею, з'явилися нові, які вимагають високої кваліфікації, глибокого знання усього технологічного процесу.

Ці та інші заходи різко зменшили процент робітників, які мають освіту за 1—4 класи. Наприклад, на заводі автонавантажувачів на 1 січня 1950 року робітники з освітою 1—4 класи становили 61,2 проц., а на 1 січня 1960 року — лише 2,2 проц. На автобусному заводі робітники з семирічною освітою становлять понад 80 проц., на електроламповому — 84 проценти.

У Львові виріс численний загін раціоналізаторів і новаторів виробництва. У 1965 році 12,1 тис. робітників промислових підприємств внесли понад 20 тис. пропозицій. Багато робітників має на своєму рахунку більше десяти пропозицій.

Токар-новатор Гургаль В. Й.

Далеко за межами міста відоме ім'я новатора виробництва токаря заводу алмазних інструментів Героя Соціалістичної Праці В. Й. Гургаля. Його життєвий шлях особливо характерний для молодого робітничого класу Львова. Прийшовши юнаком на завод, В. Й. Гургаль швидко оволодів спеціальністю токаря і почав систематично виконувати по кілька норм за зміну. Вже в 1948 році він працював у рахунок 1953 року, а всього за роки четвертої і п'ятої п'ятирічок він виконав 34 річні норми. Він першим у західних областях застосував швидкісне і силове різання металу і навчив передових методів праці багатьох робітників. Комуніст, депутат Верховної Ради УРСР кількох скликань, В. Й. Гургаль є автором 179 оригінальних раціоналізаторських пропозицій[1], став радянським інженером. Трудящі Львова пишаються досягненнями також таких прославлених робітників, як М. Грабовський, Я. Мальчицький, М. Школяренко, Т. Левкут, Л. Крушельницька та багатьох інших.

За роки Радянської влади докорінно змінилися умови праці робітників, самий вигляд львівських заводів і фабрик. На заводських подвір'ях висаджено сотні дерев, кущі, квіти. Квіти є і в цехах.

При всіх підприємствах є медичні пункти або поліклініки, їдальні, клуби, будинки культури.

Робітники львівських підприємств — активні учасники змагання за комуністичну працю. Першим бригадам присвоєно почесне звання бригад комуністичної праці ще 15 грудня 1958 року. Це були бригади котельників В. Мурги з Львівського паровозоремонтного заводу, закрійників К. Лисак-Тимченко з взуттєвої фабрики № 3, фасувальниць Л. Крушельницької з хімфармзаводу, слюсарів В. Павлова з автобусного заводу і паровозна бригада Героя Соціалістичної Праці П. Тоцького[2].

У 1960 році розгорнулося змагання за звання підприємства комуністичної праці. На початку 1965 року це звання було присвоєно вже більше, ніж 10 підприємствам міста. Зокрема, його завоювали взуттєва фабрика № 3, депо Львів —Схід, хімфармзавод, трикотажна фабрика № 2, завод низьковольтних ламп, завод газової апаратури, швейна фабрика № 3 та інші. В русі за комуністичну працю бере участь понад дві третини робітників міста.

Виконанню народногосподарських завдань і дальшому розвитку промисловості міста сприяє змагання з трудящими інших міст. Львів'яни активно змагаються з трудівниками Луганська, Одеси, Ростова-на-Дону, міст і підприємств інших радянських республік і братніх соціалістичних країн. Колектив Львівського автобусного заводу підтримує постійний зв'язок з робітниками Люблінського автобусного заводу ім. Б. Берута та заводу «Автосан» у м. Санок Жешувського воєводства Польської Народної Республіки. Останнім часом ряд бригад Львівського автобусного заводу склав договори на соціалістичне змагання з бригадами угорського заводу «Ікарус». Дружнє ділове співробітництво об'єднує колективи Львівського машинобудівного заводу та машинобудівників м. Печ (області Бараня) Угорської Народної Республіки.

Трудящі Львова подають активну допомогу селянам Львівщини в боротьбі за дальший розвиток колгоспного ладу. Шляхом постійного шефства та інших заходів вони сприяють розвиткові колгоспів і тим самим зміцнюють союз робітничого класу з селянством. Так, за прикладом колективу Львівського крупзаводу, який шефствував над колгоспом ім. Шевченка Сокальського району, ще в 1946 році робітники під-

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 11 вересня 1964 р.
[2] Газ. «Львовская правда», 17 грудня 1958 р.

приємств Львова розгорнули шефство над 45 колгоспами області. Пізніше у шефську роботу включились колективи всіх промислових підприємств і багатьох установ міста. Шефи почали допомагати колгоспам у ремонті господарських і житлових будівель, у забезпеченні ремонтних майстерень верстатами, слюсарним інструментом, у налагодженні обліку та організації праці, електрифікації та радіофікації сіл, створенні дитячих ясел і садків тощо[1].

Значна допомога подавалась колгоспам під час збирання врожаю. Шефи проводили також велику політвиховну і культурно-масову роботу серед колгоспників.

Особливого розмаху набрала допомога трудящих Львова селу після вересневого Пленуму ЦК КПРС (1953 р.).

У Львівській області, головним чином з підприємств та організацій міста, уже до середини лютого 1954 року підібрано і направлено на роботу директорами, головними інженерами, завідуючими майстернями і механізаторами МТС 120 інженерів і техніків-механіків[2]. Надано також допомогу спеціалістами сільському господарству інших західних областей. До весни 1955 року колективи 98 підприємств Львова виготовили і передали колгоспам і МТС області різних матеріалів, устаткування та запасних частин на 700 тис. крб. Передано в колгоспи і МТС більше як 200 верстатів, встановлено 21 400 парникових рам, побудовано 22 електростанції і трансформаторні підстанції, 44 км ліній електропередач. До 24 теплиць і 261 тваринницької ферми підведено воду.

На початку 1964 року трудящі Львова активно підтримали ініціативу трудящих Луганської і Київської областей — організувати і обладнати силами підприємств, науково-дослідних і учбових закладів лабораторії у колгоспах і районах. Уже весною 1964 року їх було створено понад 50. Вчені Львова організували цикли лекцій на агрохімічні теми для спеціалістів сільського господарства.

За роки Радянської влади значні зміни відбулися в комунальному господарстві міста, широкого розмаху набрало житлове будівництво. Під час війни у Львові було зруйновано близько 15 проц. житлового фонду. Багато будинків розвалилось через давність. Тому в післявоєнні роки було приділено велику увагу відбудові і розширенню житлового фонду. Це диктувалося тим, що у зв'язку з індустріалізацією Львова зростало і його населення.

Уже в 1950 році у Львові проживало населення на 79 проц. більше, ніж у 1945 році, а в 1955 році воно перевищило число 1945 року в 2,1 раза. Протягом 1946—1955 рр. у Львові збудовано 68 тис. кв. м житлової площі[3]. Особливо зросло житлове будівництво після 1957 року. В 1958—1965 рр. щорічно вводилось в експлуатацію 95—140 тис. кв. м житлової площі, або більше, ніж за весь період 1945—1956 рр. Всього за 1946—1965 рр. у Львові введено в дію понад 1 млн. кв. м житлової площі. Таким чином, за післявоєнні роки, по суті, збудовано ще одне місто. На 1 січня 1966 року житловий фонд Львова становив 3,6 млн. кв. метрів.

Нові житлові масиви будувалися, як правило, навколо великих заводів і фабрик. Тут виростали житлові мікрорайони з громадсько-побутовими і культурно-освітніми закладами. Зокрема, нові житлові квартали виросли в районі електролампового заводу, по вулицях Стрийській, Городецькій, Терешкової, у селищі Пасіки та в інших місцях.

Велика робота проведена по впорядкуванню території навколо житлових будинків. Тут розбито сквери, насаджено дерева і квіти. Площа зелених насаджень збільшилася з 273 га у 1945 році до 1,2 тис. га в 1955 році і близько до 2 тис. га у 1965 році. На місці пустирів створено нові парки ім. Б. Хмельницького, Шевченків гай (колишній, так званий, Кайзервальд) та інші.

За роки Радянської влади площа квітників зросла більше, ніж у 20 разів. Щорічно висаджується до 5 млн. кущів квітів.

[1] М. К. І в а с ю т а. Розвиток колгоспного ладу в західних областях УРСР, стор. 117.
[2] Там же, стор. 172.
[3] Радянський Львів. Документи й матеріали, стор. 431, 432.

У післявоєнні роки здійснено повну газифікацію міста. Якщо до возз'єднання кількість газифікованих квартир не перевищувала 15 тис., то в 1965 році було близько 120 тис. газифікованих квартир. Відпуск газу місту зріс з 26,3 млн. куб. м у 1940 році до 272 млн. куб. м у 1950 році і близько 1 млрд. куб. м у 1965 році.

Поліпшилось забезпечення трудящих Львова водою. До возз'єднання головний водопровід довжиною 45 км і вулична мережа довжиною близько 200 км забезпечували водою лише центральну частину міста. У післявоєнні роки збудовано десятки кілометрів нових водогонів і вуличної мережі. Воду одержали околиці міста, зокрема селище Жовтневе, Богданівка, Пасіки, Сигнівка та інші. Протяжність вуличної водопровідної мережі зросла у півтора раза, а добова подача води місту — з 35,5 тис. куб. м у 1941 році до 115—125 тис. куб. м у 1963—1965 рр., або в 3,5 раза.

Проведено велику роботу по розширенню і вдосконаленню каналізаційної мережі, що в 1965 році охоплювала $^{9}/_{10}$ усіх будинків міста. Значно покращено і розширено освітлення вулиць міста, особливо на околицях.

Дальшого розвитку набув міський транспорт. До 1939 року, незважаючи на наявність великої мережі трамвайних колій (70 км) і порівняно достатньої кількості вагонів (180), трамвай не був основним засобом міських перевезень. Це пояснювалося високою платою за проїзд і тим, що трамвайні колії пролягали в основному по центральних вулицях міста. В післявоєнні роки мережу трамвайних ліній відбудовано, розширено, вдосконалено також розклад маршрутів. Кількість вагонів збільшилась до 282 штук, а перевезення пасажирів зросло — з 17,9 млн. чоловік у 1945 році до 64,9 млн. чоловік у 1950 році і до 114,2 млн. чоловік у 1965 році.

У 1952 році введено в дію першу ділянку тролейбусного маршруту — з центру міста до вокзалу, а згодом й інших. На тролейбусних маршрутах, протяжність яких досягла на початок 1966 року 50 км, курсує 117 машин, кількість яких весь час поповнюється.

В межах міста діє багато автобусних маршрутів, великий таксомоторний парк. На 15 міських автобусних маршрутах курсує 97 машин, понад 80 автобусів курсує на 60 приміських маршрутах, а понад 100 — на міжміських. Лише в межах міста трудящих обслуговує понад 300 легкових таксі.

Недалеко від центру міста знаходиться аеровокзал. Комфортабельні пасажирські та вантажні літаки з Львівського аеропорту відлітають щоденно в різні міста Радянського Союзу, а також до Польщі, Чехословаччини, Угорщини та інших зарубіжних країн.

Систематично розширюється торговельна сітка і сітка громадського харчування. На початок 1966 року у Львові налічувалось 1,4 тис. торговельних закладів і близько 600 підприємств громадського харчування. Товарооборот їх лише за 1956—1965 рр. зріс у два рази.

Розширилась матеріально-технічна база торговельних організацій. Збудовано нові овочесховища і холодильні ємкості. Магазини оснащено автоматами і різним новітнім обладнанням.

Докорінних змін за роки Радянської влади зазнало медичне обслуговування населення міста, яке стало значним центром охорони здоров'я трудящих. Запровадження безплатної медичної допомоги супроводилося зростанням кількості установ охорони здоров'я, збільшенням медичного персоналу. Чисельність лікарів (без зубних) зросла з 930 у 1940 році до 2,6 тис. на початок 1966 року. Львів'яни всіляко турбуються про своїх наймолодших мешканців. У місті працює понад 140 дитячих ясел та садків, де виховується 17,7 тис. дітей.

Бурхливо розвивалось у післявоєнні роки культурне життя міста. Львів став великим науковим центром, містом вузів і науково-дослідних інститутів.

Крім 8 вузів, які діяли тут напередодні Вітчизняної війни і відновили свою роботу в 1944 році, незабаром почав працювати ще ряд вищих учбових закладів. Зокрема, в 1945 році з Харкова були переведені у Львів поліграфічний інститут та технологічний інститут будівельних матеріалів (у 1950 р.), останній об'єднано з політех-

Студенти Львівського університету на заняттях.

нічним інститутом. На базі лісотехнічного факультету політехнічного інституту створено лісотехнічний інститут, а на базі лісогосподарського і агрономічного факультетів — сільськогосподарський інститут (згодом переведений у селище Дубляни).

Для забезпечення навчального процесу сюди було направлено багато професорів і викладачів з вузів східних областей. Одночасно розгорнуто підготовку місцевих наукових і педагогічних кадрів через аспірантуру. На початку 1966 року в аспірантурі вузів і наукових закладів міста навчалось 793 чоловіки.

У Львові проводили або проводять наукову і викладацьку роботу 15 академіків і членів-кореспондентів Академії наук УРСР. Серед них Й. З. Штокало, Г. М. Савін, В. Б. Порфир'єв, О. С. Вялов, І. П. Крип'якевич, В. С. Соболєв, П. С. Погребняк, О. О. Харкевич, А. С. Лазаренко, Є. К. Лазаренко, Г. В. Карпенко, Г. Н. Доленко та інші. В 10 вузах міста на початку 1965/66 навчального року працювало 103 доктори наук і професори, 687 доцентів і до 3 тис. викладачів.

Значні зміни відбулися в національному складі професорсько-викладацьких кадрів. Якщо до 1939 року українців до викладання у вузах не допускали, то тепер вони становлять більшість.

Постійно зростає кількість студентів. У 1945 році у вузи Львова на стаціонарне навчання було прийнято 3,1 тис. чоловік, у 1950 — 4,2 тис., а в 1965 році — 5,1 тис. чоловік. Загальна кількість студентів стаціонарного відділення становила в 1945/46 навчальному році 8,1 тис., а на початку 1965/66 навчального року — 22,6 тис. чоловік. Разом із студентами-українцями, які переважають у студентському складі вузів міста, дружно живуть і навчаються представники інших національностей СРСР, країн соціалістичної системи, а також молодих африканських країн.

Багато студентів навчається на вечірніх і заочних відділеннях. У 1965/66 навчальному році на вечірніх і заочних відділеннях навчалося понад 30 тис. студентів. Випускників львівських вузів — висококваліфікованих спеціалістів — можна зустріти не тільки в західних областях, але й в усіх кінцях нашої країни.

Найбільшим учбовим закладом міста є політехнічний інститут. Крім основної бази у Львові, він має філіали заочного навчання у Ново-Волинську, Тернополі, а також філіал вечірнього навчання в Дрогобичі. Інститут готує фахівців понад 50 спеціальностей.

Великим учбовим закладом міста є також Львівський ордена Леніна державний університет ім. Ів. Франка.

Крім цих, у Львові працюють медичний, зооветеринарний, торговельно-економічний інститути, інститут фізичної культури, консерваторія, інститут прикладного і декоративного мистецтва.

У місті працюють численні науково-дослідні установи. У 1950 році їх налічувалося 19, у 1959 — 34, а в 1965 році — близько 50. Зокрема, тут працюють такі великі науково-дослідні інститути, як фізико-механічний, геології і геохімії горючих копалин Академії наук УРСР, суспільних наук Львівського державного університету, охорони матері й дитини, галузеві науково-дослідні інститути поліграфічної промисловості, промисловості будівельних матеріалів та інші. Серед працівників науково-дослідних установ на початок 1966 року було 29 докторів і 330 кандидатів наук.

Львівські вчені подають значну допомогу підприємствам. Для ряду машинобудівних і приладобудівних заводів Львова та інших міст вони сконструювали і виготовили автоматичні завантажувальні пристрої, автомати для контролю зовнішньої і внутрішньої різьби, електровимірювальні прилади, багато допомогли в автоматизації буріння нафтових і газових свердловин на Прикарпатті, в розшуках і визначенні запасів корисних копалин краю. Науковці політехнічного інституту впровадили у виробництво більше 10 автоматичних приладів, які експонуються на Виставці досягнень народного господарства СРСР і на міжнародних виставках. Доцента цього інституту В. І. Лозового удостоєно звання лауреата Ленінської премії. Працівники фізико-механічного інституту АН УРСР розробили апаратуру для авіаелектророзвідки корисних копалин, для дистанційного контролю тощо. Інститут одержав 40 свідоцтв на нові прилади і засоби автоматизації. Кафедри Львівського університету та інших вузів міста виконують замовлення ряду підприємств країни.

Далеко за межами міста відомі наукові праці львівських вчених з природознавства, суспільних та інших наук.

Велику культурну цінність являють наукові бібліотеки Львова. Зокрема, наукова бібліотека Міністерства культури УРСР (раніше АН УРСР) і наукова бібліотека університету, в яких зібрано до 5 млн. книг стародавньої і сучасної наукової літератури, цінних рукописів з різних галузей знань, є справжніми скарбницями української культури і науки.

За роки Радянської влади Львів перетворився у великий центр середньої спеціальної освіти. На початку 1965/66 навчального року тут було 26 технікумів, які готують фахівців більше 80 спеціальностей. Кількість учнів технікумів (денних і

Театр опери і балету
ім. Івана Франка. Львів.

заочних відділень) збільшилась з 5,4 тис. в 1945 році до 30,1 тис. чоловік у 1966 році. Приблизно половина їх навчається стаціонарно.

У Львові діє 93 загальноосвітні школи — 54 середні, 36 восьмирічних і 6 спеціальних. Крім того, у місті працює 30 вечірніх і 2 заочні середні школи. Серед загальноосвітніх шкіл 10 шкіл-інтернатів, у яких навчається 4,4 тис. дітей. У школах і технікумах працює п'ятитисячний колектив педагогів.

Розквітло національне мистецтво і література. У Львові працює 5 театрів — академічний театр опери і балету ім. Івана Франка, український ордена Трудового Червоного Прапора драматичний театр. ім. М. Заньковецької, театр юного глядача ім. М. Горького, російський драматичний театр і ляльковий театр. Тут працює обласна філармонія, заслужена хорова капела «Трембіта». Кожний з цих закладів має своє творче обличчя, свій репертуар, свої традиції, всі вони користуються заслуженою популярністю і справедливо вважаються одними з кращих у республіці.

Високою музичною і сценічною культурою відзначається театр опери і балету ім. Івана Франка. Любителів оперного і балетного мистецтва захоплює багатий і різноманітний репертуар театру, який знайомить трудящих з кращими зразками творчості найвидатніших російських і українських композиторів — Глінки, Чайковського, Римського-Корсакова, Бородіна, Мусоргського, Даргомижського, Лисенка, Гулака-Артемовського, творами композиторів братніх республік, а також з творами радянських авторів (опера «Назустріч сонцю» А. Кос-Анатольського, балет «Червоний мак» Глієра, «Украдене щастя» Мейтуса та інші).

Пам'ятник В. І. Леніну. Львів.

Український ордена Трудового Червоного Прапора драматичний театр ім. М. Заньковецької може пишатися багатьма оригінальними постановками творів І. Котляревського, І. Тобілевича, М. Кропивницького, М. Старицького, Лесі Українки, І. Франка, М. Гоголя, М. Горького, В. Шекспіра, К. Гольдоні, В. Гюго та багатьох інших авторів, а також постановками творів на сучасну тематику, про революційну боротьбу трудящих.

Театрам Львова належить велика заслуга в популяризації драматургічної спадщини полум'яного патріота Я. Галана. Зокрема, в театрі ім. М. Заньковецької починали своє сценічне життя такі п'єси Я. Галана, як «Під золотим орлом», «Любов на світанні», «Човен хитається», «Вантаж».

Яскравим доказом великого творчого зростання львівських театральних митців є спектаклі, в яких відтворюється образ великого Леніна. Тут здійснено постановку погодінської Ленініани («Людина з рушницею», «Кремлівські куранти», «Третя патетична»), а також п'єс «Правда», «Сім'я», «Юність батьків», «Ім'ям революції» та інших. Вкладаючи всю свою майстерність, всю силу розуму і натхнення, образ вождя створили відомі артисти Д. Дударєв, О. Гай, О. Максимов, О. Янчуков, С. Бедро.

Творчі досягнення театральних колективів дістали визнання далеко за межами

Львова. Їх знають і люблять в багатьох містах України, РРФСР, Білорусії, прибалтійських та інших республік. Театр ім. М. Заньковецької завоював право представляти в числі найкращих колективів України досягнення театрального мистецтва під час Декад українського мистецтва і літератури в Москві у 1951 і 1960 роках. Право виступати на сцені Кремлівського театру удостоїлись у 1962 році колективи театрів опери та балету і російської драми.

На Всесоюзному конкурсі лялькових театрів високою нагородою був відзначений Львівський ляльковий театр.

З успіхом пройшли гастролі театрів ім. М. Заньковецької та ім. М. Горького у Польській Народній Республіці і Чехословацькій Соціалістичній Республіці.

Широкою популярністю серед трудящих користуються концерти артистів львівської обласної філармонії і заслуженої хорової капели «Трембіта». Привертають увагу виступи тріо солісток, вихованок львівської консерваторії, сестер Байко.

Справжньою гордістю львівських театрів є ціла когорта відомих митців сцени, таких, як Б. Романицький, В. Яременко, П. Кармалюк, В. Любарт, Л. Кривицька, О. Гай, Н. Слободян, Н. Доценко, В. Данченко, О. Максимов, Д. Дударєв, О. Янчуков, М. Шевченко та інші.

Ряд митців театру ім. М. Заньковецької за виставу «На велику землю» А. Хижняка були удостоєні Державної премії.

У післявоєнні роки значних успіхів досягло музичне мистецтво у Львові. Львівські композитори працюють в усіх жанрах. Плідними є їх пошуки в жанрах пісні, романсу, фортепіанній та інструментальній музиці. Чимало цінного вони домоглися в жанрі кантати, симфонії. Є певні здобутки в галузі опери й балету. Після возз'єднання активізувалася творча діяльність композиторів С. Людкевича, М. Колесси, Є. Козака, А. Солтиса, Р. Сімовича та інших. С. Людкевич створює поеми «Дніпро» (1948 р.), «Прикарпатська симфонія» (1952 р.), оперу «Довбуш» (1959 р.), скрипковий і три фортепіанні концерти та ряд інших творів. В останні роки С. Людкевич відтворив у новій редакції свою монументальну кантату-симфонію «Кавказ», присвячену російським революціонерам 1905 року. Цей твір удостоєний Шевченківської премії. Цікаві симфонічні та хорово-симфонічні твори написали М. Колесса і Р. Сімович, камерно-інструментальні — А. Солтис. В галузі пісенного жанру в післявоєнні роки плідно працюють композитори Є. Козак і А. Кос-Анатольський, який у 1951 році удостоєний за пісенні твори Державної премії. Крім того, А. Кос-Анатольським написані балети «Хустка Довбуша», «Сойчине крило», опери «Назустріч сонцю», «Орися», оперета «Весняні грози».

Росте композиторська молодь. Про це свідчать твори М. Скорика, В. Фліса, М. Попенка. З талановитих молодих виконавців — скрипалів та піаністів — слід назвати О. Крису — лауреата міжнародних конкурсів ім. Г. Венявського в Познані і Ніколо Паганіні в Генуї, О. Криштальського, М. Крушельницьку.

Успішно розвивається образотворче мистецтво. В роботі львівського відділення Спілки радянських художників активну участь беруть відомі митці—художники А. Манастирський, В. Форостецький, П. Грегорійчук. Один з найстаріших художників А. Манастирський створив чудові реалістичні полотна — «Перший трактор на селі», «Гуцулки-колгоспниці», «По селах». В місті працювала народна художниця лауреат Шев-

Група львівських композиторів (зліва направо: Є. Козак, М. Колесса, А. Кос-Анатольський, С. Людкевич).

Загальний вид м. Львова. В центрі головна магістраль — Проспект ім. Леніна. 1967 р.

Новий готель «Львів», 1966 р.

Новий мікрорайон Львова. 1966 р.

Юрій Мельничук — український письменник.

ченківської премії О. Кульчицька. Видатних успіхів досягли художники Ю. Кратохвиля-Відимська, С. Гебус-Баранецька, Я. Музика, Л. Левицький, С. Караффа-Корбут. В останній час помітних успіхів у розвитку образотворчого мистецтва досяг молодий художник В. Патик.

Скульптор Я. Чайка є автором чудової скульптури «Галан—трибун», а також серії робіт, присвячених людям праці. Успішно працюють скульптори І. Севера, В. Сколоздра. Видатним досягненням львівських скульпторів В. Борисенка, Е. Миська, Д. Крвавича, В. Одрехівського, Я. Чайки і архітектора А. Шуляра є створення пам'ятника І. Я. Франку, урочисте відкриття якого відбулося в листопаді 1964 року.

У Львові працює численний загін письменників і поетів. Це видатна українська письменниця, лауреат Шевченківської премії І. Вільде, відомий прозаїк В. Гжицький, П. Гузюк, поети А. Шмигельський, В. Волощак та багато інших.

У післявоєнні роки з числа талановитої молоді у Львові виросли відомі тепер поети і прозаїки — Д. Павличко, Р. Братунь, Я. Стецюк, Р. Іваничук, В. Лучук та інші. В місті працювали О. Гаврилюк і С. Тудор, вбитий українськими буржуазними націоналістами в 1949 році полум'яний публіцист Я. Галан, письменники П. Козланюк. Д. Лукіянович, Ю. Шкрумеляк, М. Бірюков, Г. Тютюнник, М. Яцків, Ю. Мельничук.

Львівські письменники написали ряд визначних творів, які є гідним вкладом у розвиток української радянської культури. Серед них «Юрко Крук» і «Весна» П. Козланюка. «Сестри Річинські» І. Вільде, «Вир» Г. Тютюнника, удостоєні Шевченківської премії. «Сонце недалеко» В. Лозового, «Серце не вмирає» Я. Стецюка, «У світ широкий» В. Гжицького, «Сурми кличуть» П. Гузюка, «Край битого шляху» Р. Іваничука, «Солдат повернувся додому» М. Бірюкова, «За синіми горами» Д. Бандрівського, нариси П. Інгульського, публіцистичні твори Ю. Мельничука, удостоєні республіканської премії ім. Я. Галана.

У Львові виходить літературний і громадсько-політичний журнал «Жовтень», 4 газети — «Вільна Україна», «Львовская правда», «Слава Родины» і «Ленінська молодь», а також ряд багатотиражних газет. Широку діяльність розгорнули книжково-журнальне видавництво «Каменяр» і наукове видавництво Львівського університету.

Велику освітню діяльність проводить львівська радіостанція та збудована в 1957 році телестудія. Значну виховну роботу здійснюють музеї, яких у місті є тепер 7: філіал Центрального музею В. І. Леніна, літературно-меморіальний музей І. Франка, Український державний музей етнографії та художнього промислу, Історичний музей, музей українського мистецтва, картинна галерея та природничий музей. У 1962—1965 роках музеї міста відвідувало щороку по 400—600 тис. чоловік.

На початок 1966 року у Львові було 176 бібліотек масового користування з фон-

Палац культури ім. Гагаріна.

дом у 2,4 млн. книг, понад 50 будинків культури і клубів, 38 кінотеатрів.

Масового поширення набула у Львові така форма культурно-освітньої роботи серед трудящих, як народні університети. На початку 1966 року тут при палацах і будинках культури та клубах діяло 36 народних університетів. Серед них 9 університетів культури, 5 — технічного прогресу, 5 — здоров'я, естетичного виховання, музичної і театральної культури, атеїзму та інші.

У Львові працює кілька народних самодіяльних театрів. Серед них обласний театр народної творчості, народні театри при Будинку вчителя, Будинку вчених та інші.

Львів має велику спортивну базу — тут є три великі стадіони, 7 басейнів, 2 кінно-спортивні бази, сотні спортивних майданчиків на підприємствах. За семирічку 1959—1965 рр. у Львові підготовлено 1067 майстрів спорту. За кількістю майстрів спорту на 1000 чоловік населення Львів нині вийшов на перше місце в СРСР, випередивши Ленінград і Москву. Спортсмени міста встановили в 1965 році 4 світові рекорди, серед них два є чемпіонами Європи, 9 — чемпіонами СРСР, а 130 — чемпіонами республіки.

Досягнення господарського і культурного будівництва Львова за роки Радянської влади величезні. Ще величніші перспективи розвитку міста на п'ятирічку 1966—1970 рр. Виростуть нові райони, промислові підприємства і культурні заклади. Досить вказати, що житловий фонд за п'ятирічку збільшиться на мільйон з лишком квадратних метрів, або майже на 30 проц. Далі розвиватиметься міський транспорт. Буде збудовано десятки нових шкіл, дитячих закладів, лікарень і поліклінік, кінотеатрів, підприємств побутового обслуговування.

Трудящі міста бачать нові світлі перспективи. Це окрилює і надихає їх працювати ще краще, з більшим ентузіазмом і піднесенням.

Б. К. ДУДИКЕВИЧ, М. К. ІВАСЮТА, Г. І. КОВАЛЬЧАК

БОРИСЛАВ — МІСТО ОБЛАСНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ

БОРИСЛА́В

Борислав — місто обласного підпорядкування, один із великих промислових центрів Львівщини, колиска нафтової промисловості республіки. Через Борислав проходять шосейні шляхи Дрогобич—Східниця, Трускавець—Підбуж. Залізницею з'єднаний з Дрогобичем. Розташований на віддалі 99 км на південний захід від Львова і за 9 км від Дрогобича в передгір'ї Карпат. Населення — 31,4 тис. чол., а разом з селищем міського типу Східницею, що входить до складу Бориславської міської Ради,— 34,2 тис. чоловік.

Сучасний Борислав розміщається на території колишніх п'яти старовинних сіл: Борислава, Тустановичів, Губичів, Мразниці та Бані Котівської, які, починаючи з другої половини XIX століття, швидко розбудовувалися і на початку XX століття злилися в одне місто.

Історія заснування поселень сягає в далеке минуле. Про це свідчать деякі топонімічні назви, а також ряд археологічних пам'яток та історичних документів. Так, одна з гір на південно-західній окраїні Борислава до нинішнього дня називається «Городище», що вказує на існування тут у давнину укріпленого поселення. Таке ж поселення-городище існувало і в іншій частині міста — Мразниці[1]. В акті від 1525 року про розмежування сіл Тустановичів і Губичів гора, що розділяла їх, називається «Сторожня». Це свідчить про її давнє оборонне значення. Назва села Тустановичів (тепер це південно-східна частина міста) також пов'язана з древнім городищем і замком Тустанем (поблизу Урича), що був споруджений руськими князями. Цей замок згадується в переліку руських міст, захоплених у 1340 році польським королем Казимиром[2]. Він, очевидно, і був центром Тустанської волості, яка згадується в грамоті короля Ягайла від 1395 року.

Першу писемну згадку про Борислав знаходимо в грамоті польської королеви Ядвіги від 19 березня 1387 року про дарування села Тустановичів разом з монастирем, що називався Борислав, двом братам — Юркові і Ананію Доброславичам. Пізніше ця грамота була затверджена королем Ягайлом[3].

---

[1] О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, К., 1957, стор. 78.

[2] Monumenta Poloniae Historica, t. II, Lwów, 1872, стор. 627.

[3] Matricularum Regni Poloniae Summaria, p. IV, v. 3, Varsoviae, 1915, Suppl. 323, 330.

Багаті пасовища на схилах гір, зокрема в околицях Доброгостова, Уличного, Тустаня і Трускавця приваблювали до себе численних купців, які гнали з Волощини, Угорщини та підгірських міст гурти худоби на продаж у Саноцьку та Перемиську землі і далі на захід, до Моравії і Сілезії. Сюди також вів природний шлях, що йшов від долини річки Стрия на північний захід і зв'язував Угорщину і Волощину з Польщею.

Особливо жвавою була торгівля сіллю, яку добували в селі Котові (Бані Котівській), Тустановичах, а також у Дрогобичі, Сільці, Колпці, Модричі, Трускавці, Стебнику, Уличному, Станилі, Ясениці Сільній і Нагуєвичах. З соляними промислами пов'язана і назва колишнього села, а зараз частини Борислава — Бані Котівської. Спочатку воно називалося Котів. Коли ж там розвинулося солеваріння, назву села почали ототожнювати з солеварнею (банею), і вона закріпилась як офіційне його найменування.

Першу згадку про Котів зустрічаємо в документах 1515 року[1]. В першій половині XVI століття на його околицях виявили соляні джерела і відкрили солеварню (жупу), яка незабаром стала однією з найбільших у Руській землі поряд з дрогобицькою і старосільською[2]. Крім котівської жупи, що, як і інші, належала до королівської казни, в Тустановичах була приватна солеварня місцевого пана.

Села Тустановичі, Мразниця і Котів, за винятком Губичів, якими володів король, належали приватним землевласникам — українській шляхті — Тустанівським і Попелям. Десь близько 1460 року один з родини Тустанівських — Грицько — переселився на свою частку в Борислав і прибрав прізвище Бориславський. Він став родоначальником численних нащадків Тустанівських і Попелів, які дотепер проживають у Бориславі та його околицях.

З роду Тустанівських вийшли два відомі діячі української культури кінця XVI— першої половини XVII століття брати Лаврентій і Стефан Зизанії, що були синами мельника з Тустановичів. Перший з них — педагог і активний борець проти католицизму — був викладачем у Львівській братській школі, звідки в 1592 році переїхав у Брест, а потім — у Вільно. В 1596 році у Вільні Лаврентій Зизаній надрукував перший на Україні і в Білорусії буквар з словником («Наука ку читаню і розумѣню писма словенскаго...») і «Грамматіку словенску съвершеннаго искуства осми частій слова...». Перу Лаврентія належать також «Катехізис» (1627 рік), який не раз перевидавався у Гродно (1783, 1787, 1788 рр.) і Москві (1874 рік). Лаврентій Зизаній називав себе Тустанівським і писав старою українською мовою. Його праці значною мірою сприяли розвиткові мовознавчої науки у східних та південних слов'ян.

Брат Лаврентія Стефан, відомий український полеміст кінця XVI століття, в 1586 році був дидаскалом школи Львівського братства, а згодом її ректором. Після переїзду в 1593 році до Вільно він розгорнув діяльність у Троїцькому православному братстві. Тут у 1595 році Стефан Зизаній надрукував «Катехізис», а в 1596 році — «Казанье святого Кирилла, патріархи іерусалимъского, о антіхристѣ...», спрямоване проти римського папи. В 1644 році «Казанье» було опубліковане в Москві російською мовою і мало велику популярність. Сучасники писали про Стефана Тустанівського, що це був у «грецьком і слов'янськом язику муж учоний велце»[3].

Експлуатація селянства польськими феодалами, що посилилась у XVI—XVII століттях на загарбаних ними українських землях, не обминула Борислава та сусідніх сіл. Соціальний гніт доповнювався ще й жорстокими переслідуваннями місцевого православного населення католицьким духівництвом. Все це викликало опір з боку поневоленого селянства. Як тільки дійшли чутки про початок визвольної

---

[1] Źródła dziejowe, t. XVIII, стор. 140.

[2] J. Turska. Inwentarz żup Samborskich z 1558 r., Studia z dziejów górnictwa i hutnictwa, Wrocław, 1957, t. I, стор. 330—334.

[3] М. І. Марченко. Історія української культури. К., 1961, стор. 138.

війни українського народу під проводом Б. Хмельницького, кріпаки Східниці напали на панський замок і зруйнували його[1]. Однак польські магнати, жорстоко розправляючись з повстанцями, продовжували визискувати українське населення.

На кінець панування Речі Посполитої в 70-х рр. XVIII століття Борислав і Мразниця були власністю брацлавського підчашого Якова Копистинського, якому належало також сусіднє село Попелі. Власником Тустановичів був граф Мартин Остророг.

Після загарбання в 1772 році західноукраїнських земель австрійські власті в 1787 році проводять облік землеволодінь. На цей час у Бориславі було 52 селянські хати, 4 млини, 2 корчми і церква; в Мразниці — 25 селянських хат і 2 корчми; в Тустановичах — 109 селянських хат, 2 млини, 3 корчми і церква; в Губичах — 83 двори, корчма і церква, в Бані Котівській — 61 хата і 2 корчми[2].

Встановивши державну монополію на виробництво солі, австрійський уряд забрав у державну казну Тустановицьку домінію, до якої й належала солеварня та понад 5300 моргів земельних угідь. В обмін на ці землі колишньому власникові графу Остророгу австрійський уряд передав старостинські маєтки — Потурицю, Волю Потурицьку, Жабче і Витків на Сокальщині та кілька сіл біля Замостя[3].

В результаті першого поділу Польщі Галичина виявилась відірваною від більшої частини українських земель — Волині, Правобережної України, а також Молдавії і польських територій, які протягом довгого часу були головними споживачами солі, що добувалась на прикарпатських соляних промислах. Відрив від великих ринків збуту поставив соляну промисловість Галичини в скрутне становище. В зв'язку з цим, а також з метою економії палива (солеварні споживали велику кількість дров) австрійський уряд протягом 1773—1799 рр. закрив 49 солеварень, в т. ч. і тустановицьку, яка перестала діяти в 1786 році[4].

У 1820 році на території Галичини було проведено другий перепис земельних угідь і доходів від них. За даними Францисканської метрики, феодальні повинності бориславських селян складалися з відробітків, грошового чиншу та натуральної данини. Ті ж селяни Борислава та сусідніх сіл, що займалися видобутком нафти, мусили щороку здавати поміщикові «по два гарнці доброї чистої ропи»[5].

Природні виходи нафти в Бориславі були відомі з давніх часів. Місцеве населення використовувало її як засіб проти різних хвороб, зокрема чуми, а також для виробництва колісної мазі. У XVIII столітті в місті Дрогобичі на ярмарку було навіть відведено окреме місце для т. зв. «ріпників», що продавали бориславську нафту.

Умови життя селян-кріпаків Борислава і сусідніх сіл, як і всієї Галичини, були надзвичайно важкими. Більшість сімей тулилася в курних хатах. Вони терпіли від голоду і хвороб. Навіть коли австрійські власті з 1817 року почали відкривати в деяких містечках і селах Галичини т. зв. «тривіальні» школи, в Бориславі її не було. Тільки в 30-х рр. XIX століття на кошти селян було відкрито школи в Губичах і Тустановичах. У 1836 році першу відвідувало 49 дітей, а другу — 22. Учителями були церковні дяки.

До середини XIX століття Борислав і навколишні села лишалися маловідомими. Лише після винайдення в 1853 році гасової лампи тут з'явилося багато шукачів нафти. Спочатку її видобували примітивним методом, тобто копали звичайні колодязі, з яких нафту відрами подавали на поверхню. Озокерит, що залягав поряд з нафтою, деякий час викидався разом з породою. Тільки в 60-х роках XIX сто-

---

[1] Жерела до історії України — Руси, т. IV, стор. 288—289.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 14, спр. 63, ч. 1-а, арк. 1—19; спр. 218, ч. 1-а, арк. 2—14; спр. 191, ч. 1-а, арк. 2—22; спр. 131, ч. 1-а, арк. 1—6; спр. 130, ч. 1-а, арк. 1—8.

[3] K. Czemeryński. O dobrach koronnych byłej Rzeczypospolitej Polski, Lwów, 1870, стор. 190.

[4] W. Szajnocha. Płody kopatne Galicyi, Lwów, t. II, 1894, стор. 73.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 19, спр. 3422, арк. 15.

ліття, коли була виявлена велика цінність цього мінералу як сировини для виробництва парафіну і зокрема церезину, підприємці побачили в ньому велике джерело наживи. Його стали шукати як золото.

Все це дуже тяжко позначалося на становищі селян. У 1875 році на основній території тодішнього Борислава, площею приблизно в 80 га, було до 12 тис. колодязів, які належали 179 меншим і 75 більшим підприємствам, де працювало 10,5 тис. робітників.

За короткий час уся земля в Бориславі опинилась в руках спекулянтів та великих землевласників,— бориславські селяни були експропрійовані. Це був класичний приклад первісного капіталістичного нагромадження на західноукраїнських землях, що грунтувалося як і в усіх країнах, за висловом К. Маркса, на «експропріації сільськогосподарського виробника, обезземеленні селянина», коли значні маси людей раптом і насильственно відривалися від засобів свого існування і викидалися «на ринок праці як поставлені поза законом пролетарі»[1].

Погоня капіталістичних ділків за максимальними прибутками призвела до того, що на початок 80-х років XIX століття у Бориславі залишилося всього 5 селянських сімей, які зберегли свої клаптики землі[2].

Видобуток нафти у Бориславі невпинно зростав і в 1870 році досяг 11 200 тонн, а озокериту — 5600 тонн[3].

Після введення в експлуатацію 31 грудня 1872 року залізниці Борислав—Дрогобич бориславська нафта і озокерит вийшли на широкий ринок. В результаті застосування механічного буріння свердловин протягом 1893—1896 рр. були виявлені основні нафтові родовища на території самого Борислава, а в 1903 році у Тустановичах. Наступні пошуки давали ще більш несподівані результати. Внаслідок відкриття та експлуатації нових родовищ видобуток нафти на території сучасного Борислава зріс від 562 190 тонн у 1906 році до 1 937 620 тонн у 1909 році[4].

Хижацька експлуатація нафтових родовищ завдавала величезної шкоди використанню природних багатств і згодом призвела до затухання бориславського родовища. Починаючи з 1909 року видобуток нафти в Бориславі почав зменшуватися і на кінець панування Австро-Угорщини — в 1918 році — впав до 832 тис. тонн[5].

Швидкий промисловий розвиток Борислава обумовив зростання його населення. Перспектива заробітку манила сюди робітників і селян. Якщо в 1859 році в п'яти селах, які згодом увійшли до складу сучасного міста, налічувалось 3051 чол., то в 1910 році, тобто за півстоліття, тут уже було 31 859 чол. постійного населення[6]. В самому Бориславі число мешканців за цей час зросло з 621 чол. до 15 145 чоловік.

Умови, в яких доводилось працювати робітникам, були жахливі. У багатьох шахтах роботи відбувалися на відкритому місці, під дощем і вітром. Лише над деякими, де добувався озокерит, були побудовані дерев'яні шопи. Під такою шопою, над отвором колодязя встановлювався коловорот з підвішеними двома відрами. Обслуговували його два робітники. В цих же відрах опускали і робітників у шахту.

На дні шахти робітникові постійно загрожували задушливі гази, так звана «заморока», вода або обвал штольні. Вентиляція в шахтах здійснювалася з допомогою ковальських міхів або примітивних віялок з відведеною на глибину кількох метрів металевою трубою.

Описуючи умови праці в Бориславі, І. Франко на основі даних, одержаних

---

[1] К. Маркс. Капітал, т. I, К., 1952, стор. 715—716.
[2] J. Rogosz. W piekle galicyjskim, Gródek, 1896, стор. 49.
[3] Wł. Szajnocha. Płody kopalne Galicyji, cz. II, Lwów, 1894, стор. 122.
[4] Zenon Rymar. Galicyjski przemysł naftowy, Kraków, 1915, стор. 23—27.
[5] O. Loewenherz. Elementarz przemysłu naftowego w Polsce, Borysław, 1937, стор. 27.
[6] Handbuch des Lemberger Statthalterei gebiets in Galizien für Jahr 1859, Lemberg, 1860; Algemeine Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs, Wien, 1915.

у Дрогобицькому суді, у 1882 році зазначав, що «урядово сконстатованих случаїв насильної смерті робітників у ямах бориславських було певне не менше 10 000»[1].

Нестерпними були житлово-побутові умови робітників. Житло осілого робітника являло собою вкриту соломою або дошками злиденну хату.

Робітники, що прибували сюди на сезонні заробітки, розміщалися в бараках, які мали жалюгідний вигляд. Більшість прибулих робітників взагалі не мала житла. Ось як у 1899 році описував життя цих людей чеський соціаліст А. Бренер: «Після шостої години вечора бачиш у Бориславі живі трупи, що бредуть заболоченими дорогами. Одноманітними, жовтими здаються ці натовпи. Вони не йдуть додому, бо нема дому. Не йдуть до бараку, бо не мають чим платити. Не бояться дощу, не обходять багна, бо в мокрому і брудному працювали цілий день. Не мають ні одягу, ні взуття, крім брудного лахміття і за зиму порваних постолів, прив'язаних до ніг вірьовками. Увечері йдуть «до склепу», де родичка наглядача чи підприємця продає горілку... П'ють горілку, розмовляють, проклинають своїх мучителів. Поступово один за одним засипають, один сидить, другий лежить у кутку або під лавою. І так лежить 20—70 осіб, чоловіки, жінки і діти, так тісно, що не можуть повернутися на інший бік»[2].

Злиденне життя й безправне становище бориславських робітників усе більше збуджувало в них ненависть до експлуататорів, яка штовхала їх до боротьби за свої права. Зародження і зростання цієї боротьби яскраво описані в повісті І. Франка «Борислав сміється». Саме один з виступів доведених до відчаю робітників, що закінчився підпалом у 1874 році нафтової свердловини, послужив авторові основою для написання цієї повісті.

В травні 1881 року, обурені шахрайствами з боку адміністрації французької спілки при виплаті заробітку, 300 робітників виступили на захист своїх прав. Виступ робітників був настільки грізний, що перелякані хазяї підприємства викликали на допомогу жандармів[3].

Згодом у стихійну боротьбу бориславських нафтовиків стали проникати ідеї соціалізму. Одним з перших пропагандистів цих ідей серед робітників Борислава був І. Франко.

Під впливом соціалістичних ідей у 80-х роках XIX століття на ряді промислів Борислава стали виникати робітничі організації, т. зв. «братства», які під час страйків подавали матеріальну допомогу страйкуючим[4]. У 1890 році нафтовики Бориславського басейну відзначили демонстраціями і мітингами день міжнародної солідарності трудящих — Перше травня.

Великий вплив на зростання класової свідомості[4] бориславських робітників, як і всіх трудящих Галичини, мала революційна боротьба пролетаріату Росії.

Так, у 1904 році відбувся масовий страйк нафтовиків Борислава, який тривав з 8 липня до 10 серпня. Робітники вимагали встановлення 8-годинного робочого дня, надання безкоштовного житла, будівництва в місті водопроводу, лазень, лікарні, відкриття загальнодоступної їдальні і крамниць для робітників та відкриття поліклініки. Коли підприємці відмовилися задовольнити ці вимоги, почався страйк, в якому взяло участь близько 4 тис. чол. В результаті втручання військ страйк був придушений[5].

Широкий відгомін у Бориславі набули революційні події 1905—1907 рр. в Росії. У відповідь на розстріл в 1905 році петербурзьких робітників царськими військами у Бориславі, як і в багатьох інших містах Галичини, відбувалися масові

---

[1] І. Франко. Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу. Дещо про Борислав,— журн. «Світ», 1882, 4—5, стор. 297.

[2] Газ. «Робітнича газета», 31 липня 1960 р.

[3] Газ. «Praca», 15 травня 1881 р.

[4] Я. С. Хонігсман. Проникнення іноземного капіталу в нафтову промисловість Західної України, Львів, 1958, стор. 70.

[5] Zenon Rymar. Galicyjski przemysł naftowy, Kraków, 1915, стор. 68.

мітинги протесту. В місті була організована могутня першотравнева демонстрація. Восени, коли під впливом Всеросійського страйку по всій Галичині прокотилася хвиля політичних виступів, в яких трудящі домагалися виборчого права, в Бориславі застрайкували всі робітники. Наляканий староста Дрогобицького повіту у шифрованій телеграмі, надісланій львівському намісникові, просив негайно зміцнити жандармські пости в Бориславі і Дрогобичі, а також надіслати військо. В організованому 28 листопада мітингу взяло участь більше 4000 нафтовиків[1].

Боротьба бориславських робітників продовжувалася і в наступні роки. Так, у квітні 1909 року широких розмірів набрав страйк озокеритників. У травні на шахті страйкувало 600 чол. У червні Борислав сколихнув страйк робітників, зайнятих на будівництві нафтових резервуарів, в якому взяло участь близько 5 тис. чоловік.

Під впливом наростаючого революційного руху в Росії в Бориславі в 1912 році виник нелегальний гурток «Вільна освіта», в якому робітники вивчали твори К. Маркса і В. І. Леніна. Об'єднував він понад 30 робітників і проіснував до середини 1914 року. Очевидно, організатором гуртка був один з видатних діячів революційного руху в Росії і Польщі Фелікс Кон, що працював тоді у Дрогобичі. Діяльну участь у створенні гуртка взяли два російські емігранти, учасники революції 1905—1907 рр., Р. Маслов та матрос з броненосця «Потьомкін» — Поляков, який прибув сюди з Румунії і працював слюсарем на нафтопромислі. Активними учасниками гуртка були робітники І. Лабанців, І. Обущак, М. Пачковська, М. Штиглян та інші[2].

Підпільники Борислава підтримували зв'язки з російськими революціонерами. В ЦПА Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС зберігаються адресні книги ЦК РСДРП за 1912—1917 рр., в яких серед адресів більшовицьких організацій та груп у Росії і за кордоном є також адреси: «Галичина, Борислав, станція Досвядчальна, для Сіцінського» і «Борислав, вулиця Панська, газовий завод М. Вольчинського, для Сіцінського»[3].

Вирішальне значення для розгортання революційної боротьби трудящих Борислава, як і всієї Галичини, мала Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії. Вже в січні 1918 року бориславські нафтовики, солідаризуючись з робітниками Львова, Тернополя, Стрия, Перемишля та інших міст Західної України, приєдналися до загального політичного страйку, який охопив усю Австро-Угорщину. Як повідомляла поліція в Міністерство внутрішніх справ, страйкуючі «поширювали більшовицькі ідеї», виступали «під впливом подій у Росії»[4].

Трудящі Борислава активно виступали проти української буржуазії, яка захопила владу в Західній Україні в листопаді 1918 року. Тут, як і в інших містах Західної України, відбулося ряд робітничих демонстрацій на знак протесту проти антинародної внутрішньої політики уряду ЗУНР. В січні 1919 року делегати бориславських нафтовиків взяли участь у конференції робітників нафтового басейну, яка відбулася в Дрогобичі і ухвалила резолюцію розігнати Національну раду та встановити Радянську владу на західноукраїнських землях[5].

У березні 1919 року газета «Правда» писала: «...в галицькому нафтовому районі зародився більшовицький робітничий рух... У багатьох місцях відбулися сутички між робітниками і військовими загонами»[6].

20-річне панування буржуазно-поміщицької польської влади на західноукраїнських землях було періодом дальшого занепаду Борислава як центру нафтової промисловості Західної України. Так, у 1938 році в Бориславі було

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3760, арк. 20, 46, 85.
[2] Газ. «Львівська правда», 22 квітня 1964 р.
[3] Газ. «Вільна Україна», 19 квітня 1960 р.
[4] Журн. «Радянський Львів», 1948, № 11, стор. 54.
[5] Є. М. Галушко. Нариси історії ідеологічної та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1928 рр., Львів, 1965, стор. 20.
[6] Газ. «Правда», 23 березня 1919 р.

Одна із нафтових свердловин у Бориславі. 1901 р.

пробурено лише 13 207 м проти 34 096 м у 1929 році[1].

Видобуток нафти здійснювався за допомогою відсталої техніки. На 1 липня 1939 року з загальної кількості 625 нафтових свердловин 525 були обладнані жолонками і свабами, і лише 100 експлуатувалися з допомогою насосів.

У цілковитий занепад прийшла озокеритна промисловість. У 1938 році було видобуто всього 3101 цнт озокериту — в 63 рази менше, ніж у 1873 році.

Внаслідок систематичного скорочення виробництва в місті панувало хронічне безробіття. На вересень 1939 року число безробітних перевищувало 5 тис., які мали на своєму утриманні 15 240 душ, що становило майже половину населення міста[2].

Як писала у травні 1934 року варшавська газета «Кур'єр Поранни», по місту бродили «...тисячі людей, позбавлених праці, приречених на злидні, які думали тільки про те, якби не вмерти голодною смертю»[3].

Важкими були побутові умови робітників міста. За офіційними даними польської статистики, в грудні 1931 року з усієї кількості 4123 житлових будинків лише 124 були муровані, решта — з дерева і глини. Каналізація була підведена до 269 будинків, водопровід — до 425, а газове опалення — лише до 125. Більшість будинків не мали електричного освітлення. Всіма комунальними вигодами був забезпечений лише 21 будинок, в яких проживав 221 чол.[4]. Зрозуміло, що це були різні підприємці, купці, державні службовці та інші привілейовані особи.

У місті не було жодного парку, сквера. На весь Борислав, де проживало більше 40 тис. населення, було лише 2 школи, в яких навчались переважно діти промисловців і купців.

Ще гірше було становище з наданням медичної допомоги. В єдиній у місті лікарні товариства «каси хворих», яка в основному утримувалася за рахунок відрахувань з зарплати робітників, працювало лише 5 лікарів на 10 тис. робітників[5].

Пенсійного забезпечення по старості для робітників майже не було. Підприємці, як правило, завжди звільняли робітників з роботи до досягнення ними 60-річного віку, який давав право на одержання пенсії. Тому основна маса трудящих залишалась на старість без всякого забезпечення. Характеризуючи становище цих злидарів, прогресивна українська газета «Сила» в березні 1930 року писала: «По цілій Бориславській кітловині посіяна страшна людська біда. Сотні родин без хліба і даху над головою живуть із дня в день в страшних умовах — засуджені на загладу. Переважна частина цих нуждарів це старці — живі кістяки людей, яким промисел, капітал відібрав давно здоров'я і силу та викинув на брук, як неужитки. Ці кістяки — це обвинувачення страшного визиску праці, це результат незабезпечення на старість. Одинока зарплата і доробок — це торба і кий»[6].

[1] Kopalnictwo naftowe w Polsce, Sprawozdanie roczne, 1938, Warszawa—Borysław—Lwów, 1939, стор. 386, 16.
[2] Радянська Дрогобиччина перед виборами, Дрогобич, 1940, стор. 10.
[3] Газ. «Kurjer Poranny», 23 травня 1934 р.
[4] Drugi powszechny spis ludnosci z dnia 9 grudnia 1931 r. woj. Lwowskie, Warszawa, стор. 43—54.
[5] В. Дмитрієнко. Соціалістичні перетворення в Бориславі, Борислав, 1957, стор. 17.
[6] Газ. «Сила», 13 березня 1930 р.

Важкий соціальний гніт доповнювався гнітом національним. Підтримуючи шовіністичну політику польського буржуазного уряду та намагаючись посіяти ворожнечу між робітниками, підприємці примушували робітників-українців відмовлятися від своєї національності, а тих, що не погоджувалися, звільняли з роботи. На кінець 1938 року чисельність українців у нафтовій промисловості Прикарпаття скоротилася до 20 процентів. Все це викликало незадоволення робітників, які все з більшою рішучістю виступали проти соціального і національного поневолення.

Величезний революціонізуючий вплив на трудящих Борислава, як і всієї Західної України, мала перемога Жовтневої революції на Україні. Ще в грудні 1919 року в місті відбулися страйки, які мали явно виражений політичний характер. У своїй телеграмі Генеральному делегатові польського уряду у Львові Дрогобицьке управління поліції повідомляло: «Протягом кількох днів політичне становище в Дрогобичі і Бориславі напружене. Місцеві соціалісти з поглядами, дуже близькими до комуністичних, підготували страйк, який має вибухнути найближчими днями. Офіціально оголошують, що причиною страйку є харчові труднощі, однак в дійсності страйк має чисто політичну основу. Підкреслюю, що ситуація тривожна, головним чином у зв'язку з тим, що під приводом продовольчих труднощів має відбутися страйк на політичній, тобто комуністичній основі».

На чолі страйкової боротьби стояли члени комуністичних організацій, що виникли в Бориславському нафтовому басейні наприкінці 1918 року. Під їх керівництвом у лютому 1920 року на промислах фірми «Карпати» страйкувало близько 2 тис. чол.[1], а в травні весь Борислав охопив загальний страйк, на знак протесту проти нападу білополяків на Радянську Україну. Коли Червона Армія, громлячи інтервентів, вступила на територію Галичини, переляканий польський уряд направив для придушення можливих виступів бориславських робітників спеціальну групу військ «Борислав», яка держала під своєю охороною найважливіші об'єкти міста.

Восени 1923 року трудящі Борислава організували багатолюдну демонстрацію протесту, спрямовану проти кривавої розправи польських властей над робітниками Кракова. Проти демонстрантів були кинуті загони поліції і війська. Під час вуличної сутички було вбито 3 робітників. Похорони загиблих, в яких взяли участь тисячі трудящих Борислава та сусідніх міст і сіл, перетворилися в могутню маніфестацію протесту проти дикого свавілля уряду[2].

У вересні 1924 року відбувся загальний страйк робітників нафтової промисловості Польщі. В Бориславі особливо активно страйкували робітники нафтових копалень, що належали компанії капіталістів США «Стандарт-Нобель». Ще більш гостро через кілька місяців проходив страйк озокеритників, який тривав 36 днів[3]. У квітні 1925 року протягом 3-х днів знову страйкували 600 робітників фірми «Карпати», в 1926 році 2 рази організовано проходили генеральні страйки нафтовиків: у першому, що тривав 2 дні, взяло участь 3 тис. чол., а в другому — триденному — 5 тис. чол. Масові страйки охопили в 1927 році підприємства фірми «Фанто» і «Борислав», у 1928 році страйкували робітники фірм «Борислав» і «Анєля», в 1929 році — робітники фірми «Малопольська» і Тустановицького нафтопромислу. Щорічно під час першотравневого свята підпільний комітет КПЗУ організовував багатолюдні політичні демонстрації і мітинги, які часто закінчувалися сутичками з поліцією та жандармерією.

На вищий рівень піднялася революційна боротьба бориславських робітників на початку 30-х років, коли весь капіталістичний світ, у т. ч. і Польщу, охопила економічна криза. Під керівництвом підпільного комітету КПЗУ в березні 1930 року

---

[1] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 212—213.

[2] М. М. Кравець. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр. К., 1959, стор. 67.

[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 14, 16.

безробітні нафтовики влаштували масовий «похід голодуючих», домагаючись роботи і протестуючи проти реакційної політики уряду. Активізувала свою діяльність підпільна комсомольська організація, яка 13 липня організувала перед будинком міської управи і біржею праці молодіжні демонстрації, присвячені антифашистському Дню молоді. 7 липня 1932 року в місті відбувалась організована КПЗУ демонстрація солідарності з повсталими селянами Ліського повіту[1].

Спільна боротьба українських і польських робітників Борислава проти капіталістичного гніту завжди поєднувалася з виступами трудящих інших міст і районів Західної України і Польщі. Так, у березні 1936 року, коли польські фашисти жорстоко розправилися з мирною демонстрацією краківських робітників, 4 тис. нафтовиків Борислава оголосили страйк, яким висловили свою солідарність з трудящими Кракова і затаврували варварські дії уряду[2]. Гнівний голос протесту підняли бориславські робітники також на звістку про криваві квітневі події у Львові 1936 року.

Революційна боротьба трудящих Борислава тривала до 1939 року. Вона знайшла свій вияв в страйках і демонстраціях, які відбувались під гаслом повалення влади капіталістів і возз'єднання Західної України з Радянською Україною. На території міста активно діяв підпільний комітет КПЗУ, який очолював і спрямовував революційну боротьбу трудящих нафтового басейну. В роботі комітету брали активну участь комуністи М. Кравчук, А. Сворняк, І. Сивохіп, Г. Яворський, М. Продеус[3]. У роки громадянської війни в Іспанії М. Продеус воював проти фашистів у складі роти ім. Т. Г. Шевченка інтернаціональної бригади. В різні періоди на чолі революційної боротьби нафтовиків Борислава стояли В. Гомулка і М. Нашковський[4].

У вересні 1939 року великий радянський народ допоміг трудящим Західної України і Західної Білорусії скинути з себе капіталістичний гніт. Здійснюючи свій визвольний похід у Західну Україну, частини Червоної Армії вступили в Борислав 24 вересня. Першими ввійшли в місто колони 23-ї танкової бригади. На промислах, шахтах і заводах робітники створювали комітети, які очолили роботу по відбудові та налагодженню пошкоджених у ході воєнних дій та запущених часом підприємств, проводилося трудовлаштування безробітних, вирішувались побутові питання робітників та інше. Так, на промислах колишньої фірми «Вакуум» обраний робітничий комітет на чолі з бурильником М. Бордником протягом короткого часу домігся відновлення роботи всіх свердловин, на яких стали працювати 130 колишніх безробітних. При робітничому комітеті були створені виробнича, охорони праці, технічна, культурно-масова, житлова, санітарна та інші комісії. Комітет організував ремонт житлового фонду, надав у розпорядження робітників ряд квартир, які раніше належали капіталістам. На дільницях були організовані червоні кутки і їдальні, утворено робітничий клуб. Для неписьменних і малописьменних відкривались школи. Аналогічну діяльність розгорнули робітничі комітети на інших промислах міста.

Функції місцевої влади в Бориславі здійснювало Тимчасове управління, до якого ввійшли представники робітників і інтелігенції та частин Червоної Армії. Воно налагоджувало нормальну роботу промисловості, торгівлі, зв'язку, комунального господарства та інших галузей суспільного життя. Протягом короткого часу трудящі міста пустили в експлуатацію і озокеритні шахти, що дозволило вже в грудні 1939 року повністю ліквідувати безробіття в місті.

На основі рішень Народних Зборів вся промисловість міста була націоналізована. Наркомат нафтової промисловості СРСР взяв у своє відання промисли і шахти. Замість сотень різних приватних фірм, що вели нафтовидобуток за власним розсудом, на території Борислава було створено 4 нафтопромисли: II, IV, VIII і IX.

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 35, оп. 1, спр. 3, арк. 90.
[2] Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 1, спр. 1603, арк. 63.
[3] Газ. «Радянське слово», 21 липня 1957 р.
[4] M. Naszkowski. Niespokojne dnie, Warszawa, 1958 p.

Вулиця Панська в Бориславі до 1939 року.

Інші підприємства міста перейшли у відання відповідних галузевих наркоматів. Дрібні кустарні майстерні об'єдналися в 12 промислових артілей, в яких стало працювати близько 700 колишніх кустарів. Були організовані кравецька артіль «Більшовик», шевська — «Вільна праця», столярська — ім. Димитрова та інші.

Радянський уряд виділив значні кошти на відбудову і реконструкцію державних промислових підприємств. Лише по тресту «Укрнафтовидобуток» сума асигнованих капіталовкладень на 1940 рік становила 59 млн. карбованців[1].

Всю роботу по здійсненню перших соціалістичних перетворень у місті очолювали комуністи і комсомольці та тісно згуртований навколо них місцевий актив.

З щирою теплотою згадують бориславці голову Тимчасового управління міста комуніста О. Ф. Марсіна. Він з перших днів визволення Борислава невтомно працював над соціалістичною перебудовою його економіки і культури. Згодом його було обрано секретарем Дрогобицького обкому КП України по кадрах. Велику допомогу в справі організації та проведенні соціалістичних перетворень надали комуністи, що прибули до Борислава з східних областей республіки. Всі вони мали великий досвід соціалістичного будівництва. Це секретар міськкому комсомолу В. Мельников, завідуючий відділом народної освіти І. Коворотний, завідуючий відділом пропаганди і агітації міськкому партії С. Харлан, директор IX нафтопромислу В. Модов, комсомольці М. Іщенко, В. Богун, М. Шкільний та інші. Їм допомагали учасники підпільного руху і активісти С. Дзедзіц, І. Лучанський, В. Стадник, Г. Яворський та багато інших.

Важливу роль на першому етапі соціалістичної перебудови відіграли профспілкові організації, які починаючи з грудня 1939 року стали створюватися на всіх підприємствах міста.

Новим явищем у житті робітників стало соціалістичне змагання. В грудні 1939 року покладено початок соціалістичного змагання між нафтовиками Борислава і Баку.

За успішну роботу багато нафтовиків Борислава в 1940 році було нагороджено значками «Відмінник соціалістичного змагання Наркомату нафтової промисловості СРСР» та почесними грамотами.

Розгорнулось масове технічне навчання робітників. На кожному підприємстві були відкриті технічні курси. Багато робітників нафтопромислів було відряджено на курси до Москви, Баку і Грозного. В жовтні 1940 року в місті відкрився учбово-консультаційний пункт Азербайджанського заочного нафтового інституту, в якому розпочали навчання 60 бориславських нафтовиків.

Одночасно велась підготовка кваліфікованих робітників різних професій для нафтодобувної промисловості в школі фабрично-заводського навчання.

По-батьківському потурбувалась Радянська влада про розвиток народної освіти. Плата за навчання в усіх навчальних закладах була скасована. У Бориславі відкрили 3 середні, 8 неповно-середніх шкіл та вечірню школу для дорослих. З нового 1940/41 навчального року в приміщенні колишньої кравецької школи стала працювати педагогічна школа. Учнів школи забезпечено стипендією.

До квітня 1940 року в місті було відкрито 7 дитячих садків та 3 дитячі будинки.

Особливу увагу приділила Радянська влада розгортанню культурно-освітньої

[1] Газ. «Більшовицька правда», 24 квітня 1940 р.

роботи. Порівняно за короткий час було відкрито 10 клубів, 35 червоних кутків, 2 кінотеатри, 8 бібліотек.

Одночасно вживалися заходи для налагодження системи охорони здоров'я. Тут було відкрито лікарню на 70 ліжок, поліклініку, жіночу та дитячу консультації, родильний будинок на 25 ліжок, 14 медпунктів, розпочато будівництво нової лікарні. Всього на охорону здоров'я трудящих бюджетом 1940 року виділялось 2 166 700 карбованців[1].

Значна робота була проведена по поліпшенню благоустрою міста. Замість приватних 67 крамниць, які після націоналізації перейшли в систему державної торгівлі, в першу річницю визволення міста торговельна мережа зросла до 150 точок.

Сучасний вигляд вулиці Леніна (колишньої Панської) в Бориславі.

Сповнені великих надій на дальші успіхи в соціалістичному будівництві, зустрічали бориславці 1941 рік. У новорічне свято 1941 року вони одержали щирі привітання від знатних людей Радянської України — від академіка О. Богомольця, поета П. Тичини, народного артиста УРСР М. Крушельницького, П. Ангеліної, Д. Виноградової та М. Демченко.

Радість трудящих звільненого Борислава була обірвана віроломним нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. З перших днів війни багато бориславців пішли на фронт захищати Радянську Батьківщину.

Більше ніж трьохрічний період гітлерівської окупації був часом дикої сваволі і кривавих розправ фашистських головорізів та їх найманців — українських буржуазних націоналістів — над трудящими Борислава.

Вже з перших днів гітлерівці розпочали облави на радянських активістів. Спійманих патріотів кати піддавали жорстоким тортурам, а потім у приміщенні по вул. Костюшка їх розстрілювали. Всього окупанти розстріляли близько 13 тис. чол. мирного населення міста, багатьох вивезли на каторжні роботи до Німеччини[2].

Незважаючи на жорстокий гніт, ворогові не вдалося зломити моральну стійкість трудящих Борислава, похитнути їх віру і впевненість у перемогу Радянського Союзу. Разом з усім радянським народом вони чинили впертий опір окупантам. Так, в одному з наказів гітлерівського командування шефмайстру в Бориславі Шіллеру зазначалося, що на нафтопромислах міста під всяким виглядом зривається пуск в експлуатацію цілого ряду нафтосвердловин.

Інженер 9-го нафтопромислу Григовський, який відмовився виконати наказ керівництва фірми про відбудову свердловини, був розстріляний гітлерівцями. Крім того, було розстріляно ще кілька інженерів[3].

У Бориславі активно діяла секція підпільної «Народної Гвардії», штаб якої знаходився у Львові, а також інші підпільні групи опору.

Бориславці надавали всіляку допомогу партизанським з'єднанням, що проходили близько околиць міста. Нафтовики показували шлях під час легендарного рейду партизанського загону С. А. Ковпака в Карпати, допомагали партизанам виводити з ладу нафтові свердловини та інші важливі об'єкти.

«Переборовши останній перевал,— писав С. А. Ковпак,— ми побачили вежі.

---

[1] Газ. «Червоний нафтовик», 15 вересня 1940 р.
[2] ЦДАЖР СРСР, ф. 7021, оп. 58, спр. 21, арк. 44.
[3] Вільна Дрогобиччина, Дрогобич, 1945, стор. 104.

Це була дрогобицька нафта. Разом з автоматниками на нафтопромисли пішли групи підривників. Запалали тисячі тонн нафти, піднялися гігантські стовпи диму і полум'я. В околицях гір було видно, як вдень. П'ять днів — з 19 по 24 липня — партизани виконували своє завдання. Місцеві жителі надавали нам велику допомогу»[1].

Весною 1944 року через околиці Борислава проходило партизанське з'єднання М. І. Шукаєва, яке громило ворога в Карпатах. З допомогою місцевих робітників 29 травня 1944 року партизани цього з'єднання висадили в повітря 22 нафтові свердловини і газолінову установку на території Східницького нафтопромислу, а 31 травня знищили ще 42 вишки.

В ході переможного наступу радянських військ частини 4-го Українського фронту 7 серпня 1944 року звільнили Борислав від фашистської окупації. В боях за визволення Борислава відзначились війська генерал-полковника А. А. Гречка, генерал-майора Лазька, генерал-майора Афоніна, полковника Іванчука, полковника Пахомова, полковника Новожилова та інші.

Відступаючи під ударами переважаючих сил Радянської Армії, німецькі і угорські війська вщент розорили бориславські нафтопромисли. Вони спалили 18 високодебітних свердловин, затопили озокеритні шахти, висадили в повітря центральні механічні майстерні, вивели з ладу газолінові заводи, підірвали нафтові і газові проводи, загарбники знищили в місті 835 житлових будинків, кінотеатр, 7 робітничих клубів, розграбували і вивезли понад 100 тис. книжок з бібліотек. Загальна сума збитків, заподіяна окупантами, становила понад 113 млн. карбованців[2].

Після визволення міста сотні бориславців влилися до лав Радянської Армії. Про подвиги багатьох з них повідомляло командування частин, в яких вони служили. Так, колишній нафтовик Іван Романюк уже в першому бою знищив 13 гітлерівців. За бойові заслуги Радянський уряд нагородив його орденом «Слава» II ступеня. Його земляк Я. Коваль ручною гранатою знищив ворожий кулемет разом з обслугою, чим розчистив шлях для просування свого підрозділу. В боях з фашистами відзначилися також бориславці — А. Савчак, П. Домбровський, О. Пущак та багато інших.

Після визволення робітники Борислава приступили до відбудови промислових підприємств. Для фронту і господарських потреб особливо потрібна була нафта. Під керівництвом міської партійної організації робітники активно включилися в боротьбу за відбудову зруйнованого господарства. Найважливіші ділянки очолили комуністи, яких на кінець серпня в місті налічувалося вже 47 чол., об'єднаних у 5 первинних організацій. На 1 червня 1945 року 12 первинних партійних організацій об'єднували 164 комуністів.

Розгорнули свою роботу також комсомольські організації. На третій день після визволення міста було взято на облік 35 комсомольців, які працювали тут до війни. До 1 червня 1945 року на підприємствах і установах міста діяло 34 комсомольські організації, в яких налічувалося 407 комсомольців. На багатьох підприємствах були створені комсомольсько-молодіжні бригади, сумлінна праця яких була зразком боротьби за виконання виробничих завдань.

Уже на другий день після визволення Борислав дав перші тонни нафти, а через 10 днів вступили в дію всі промисли. До 27-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції стали до ладу 1300 свердловин. Були пущені газолінові заводи, озокеритні шахти, почала роботу контора буріння та ряд допоміжних підприємств.

Однак у перші роки після визволення міста в роботі промисловості зустрічалися значні труднощі. Відчутною була нестача робочої сили, зокрема бракувало кваліфікованих робітників, тому що багато з них загинуло від рук окупантів.

---

[1] Газ. «Радянське слово», 6 серпня 1946 р.

[2] Львівський облпартархів, ф. 5001, оп. 6, спр. 181, арк. 5.

У процесі забезпечення виробництва висококваліфікованими кадрами партійні і радянські органи провели значну роботу. Тут було трудовлаштовано багато кваліфікованих робітників і спеціалістів, що приїхали на допомогу бориславським нафтовикам із східних районів Радянського Союзу, зокрема з Російської федерації і Азербайджану. Також були забезпечені роботою і житлом до 3 тис. репатрійованих громадян з Німеччини, що побажали працювати на бориславських нафтопромислах. Весною 1948 року житлом і роботою були забезпечені 600 родин українських переселенців з Польської Народної Республіки. Необхідно було також допомогти польським сім'ям, які побажали переїхати до Польської Народної Республіки. Все це вимагало напруженої організаторської роботи і затрати матеріальних коштів. Тільки переселенцям з Польської Народної Республіки держава видала 10 тис. крб. одноразової допомоги та 150 тис. крб. довгострокової позики; багатодітним сім'ям — виплачено 35 тис. карбованців.

Спираючись на економічну могутність Радянської держави і безкорисливу допомогу братніх народів СРСР, трудящі Борислава швидко залікували рани, нанесені війною.

За післявоєнні роки докорінно була реконструйована провідна галузь економіки міста — нафтова промисловість. Починаючи з 1947 року, замість застарілих ударно-штангового і ударно-канатного способів буріння, став впроваджуватися новий, більш досконалий, турбінний спосіб буріння. За 1965 рік турбінним методом буріння було пройдено 43,4 проц. загального метражу. Більшість процесів, пов'язаних з бурінням свердловин, автоматизовано. На бурових площадках працюють потужні бульдозери, канавокопачі, трубоукладачі, автотракторні та електричні крани. Замість малопотужних парових машин застосовується електрика та потужні двигуни внутрішнього згоряння. Механізовані основні процеси спуско-підйомних операцій.

Застосування нової техніки та вдосконалення технології буріння дало можливість значно збільшити глибину свердловин, яка досягає 4 тис. м. В результаті цього відкриваються нові поклади нафти.

Для забезпечення збільшеного обсягу бурових робіт у кінці 1964 року створено трест «Західбурнафтогаз» та вишкомонтажну контору, а на початку 1965 року — ще одну контору розвідувального буріння № 2.

Ще в довоєнні роки розпочалася традиційна дружба між нафтовиками двох найстаріших у країні басейнів — Борислава й Баку. Вона проявляється в соціалістичному змаганні, в обміні досвідом передовиків виробництва, в запозиченні нової техніки буріння і видобутку.

Перебуваючи в серпні 1946 року в складі делегації бориславців на промислах Баку, оператор 9-го нафтопромислу (тепер 2-го) І. І. Мехлик запозичив у бакинців метод багатосвердловинного обслуговування.

Впроваджується на промислах Борислава досвід бакинців по продовженню міжремонтного періоду експлуатації свердловин, запозичений у Баку бориславським майстром М. М. Пиляком.

За прикладом бакинців нафтовики бориславських промислів впроваджують гідравлічний розрив пласта, торпедування, поглиблення свердловин, закачку води і повітря в пласт та інші.

В 1959 році на промисли Баку їздив майстер підземного ремонту свердловин О. Данилюк для ознайомлення з досвідом використання автоматичних ключів (АШК). Їх застосування всіма бригадами підземного ремонту управління «Бориславнафта» дає близько 120 тис. крб. економії на рік.

Кращі бурильники Борислава Є. Гринчак, М. Дьомочко, І. Мицак та інші після пройденої підготовки на промислах Баку оволоділи обертовим і турбінним способом буріння. Творчо застосовуючи досвід друзів на нафтопромислах Борислава, в 1954 році вони відкрили новий потужний нафтоносний пласт.

Бориславські бурильники під керівництвом інженера-новатора М. Д. Оло-

в'янова внесли багато удосконалень у конструкції турбобурів і технологію буріння.

В 1965 році від впровадження 272 раціоналізаторських пропозицій на промислах міста одержано понад 116 тис. крб. економії.

Над поліпшенням техніко-економічних показників працює створене при нафтопромисловому управлінні «Бориславнафта» бюро економічного аналізу.

Своїми успіхами бориславці радо діляться з нафтовиками братніх країн. У 1956 році вони встановили дружні зв'язки з робітниками румунського нафтового центру Плоешті, запросивши їх делегацію на святкування 39-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції. Кілька разів у Бориславі побували делегації нафтовиків Польської Народної Республіки. Вони знайомилися з роботою бориславських промислів, обмінювалися з ними досвідом роботи.

У післявоєнний період здійснено реконструкцію підприємств газолінової і газової промисловості. На газолінових заводах встановлені нові, сучасні установки, багато трудомістких робіт механізовано.

Корінні зміни сталися в озокеритній промисловості. Замість кайл, добування озокериту зараз здійснюється з допомогою відбійних молотків. Повністю механізовано транспортування озокеритної руди до місця переробки, для чого побудовано потужні транспортери. Замість водного виварювання озокериту в топлярках, тепер його виділення з руди проводиться на побудованому в післявоєнні роки екстракційному заводі шляхом екстрагування бензином. Якщо при водній виварці з руди відбиралось лише 30—35 проц. озокериту, то тепер вихід його зріс до 85 проц. Набагато підвищилась культура виробництва, змінились санітарно-гігієнічні умови праці робітників.

Помітне місце серед промислових підприємств міста посідає Бориславський хімічний завод, створений в післявоєнний період на базі колишнього нафтоперегінного заводу. Він випускає дуже необхідну для народного господарства продукцію: фарби, лаки, емалі, амуфінове масло, оліфу, воскові емульсії тощо. В 1965 році освоєно випуск гліфталівих оліф, що дозволило замінити харчову соняшникову олію синтетичною основою.

У 1958 році в Бориславі була введена в дію фабрика взуття, яка в 1962 році стала філіалом Львівської взуттєвої фірми «Прогрес». З метою збільшення виробничих можливостей тут змонтовано потік пошиття дитячих сандалей з виробничою потужністю до тисячі пар за зміну, введено в дію швейний ланцюговий конвейєр, трансформаторну підстанцію, завершено монтаж горизонтально-замкнутого конвейєра, на якому шитиметься взуття для дітей дошкільного віку.

В 1960 році пущено в дію Бориславську фабрику нетканих матеріалів, яка освоїла випуск нетканої байки «Бориславка» і «Волошка» та основи для виготовлення штучної шкіри. З цих матеріалів на фабриці шиють костюми, піжами та комплекти одягу для дітей ясельного віку.

Новим підприємством Борислава є авторемонтний завод, на якому проводиться капітальний ремонт вантажного транспорту. Протягом 1966—1970 рр. передбачається дальше впровадження прогресивної технології, механізація і автоматизація трудомістких процесів. Це дозволить підвищити якість і знизити собівартість ремонту.

У перші роки семирічки в місті розпочато будівництво великого фарфорового заводу, який уже в кінці 1964 року дав продукцію, достроково ставши рентабельним підприємством. П'ятирічним планом передбачається збільшити випуск продукції в 2,8 раза. Планується будівництво другої технологічної лінії виробництва фарфорового посуду, що дозволить у 1970 році довести випуск фарфорових виробів до 6 млн. штук.

Значне місце серед підприємств міста займає м'ясокомбінат. На ньому розширюється м'ясо-жировий цех, реконструюються холодильник і очисні споруди.

На базі артілі ім. Димитрова і тарного комбінату в Бориславі виросла меблева

фабрика. Розширення виробництва фабрики передбачається за рахунок введення в дію нового цеху.

З великим творчим піднесенням працюють трудящі Борислава над дальшим розвитком промисловості свого міста. У новій п'ятирічці обсяг промислового виробництва у Бориславі зросте більше як у 2 рази, а чисельність промислово-виробничого персоналу збільшиться на 32 проц. Різко підвищиться продуктивність праці.

Найбільшими темпами будуть розвиватися нафтова, хімічна та легка промисловість. До 1970 року передбачається збільшити видобуток нафти в 3,4 раза, попутного газу — в 4,9 раза.

У всенародній боротьбі за перетворення в життя історичних рішень XXIII з'їзду КПРС у Бориславі, як і в усій країні, великого значення набув рух за комуністичну працю. Першими в місті включилися в змагання за здобуття почесного звання колективів комуністичної праці бригади майстрів нафтовидобутку П. Д. Харченка (1-й нафтопромисел), А. Б. Акперова (2-й нафтопромисел), цех підземного ремонту свердловин нафтопромислового управління «Бориславнафта», промисловий цех енергокомбінату та багато інших. Першою завоювала звання бригади комуністичної праці бригада 2-го нафтопромислу, керована уродженцем Азербайджану А. Б. Акперовим. У травні 1960 року на підприємствах міста вже було 7 бригад і цехів комуністичної праці, а 47 колективів виборювали це звання. На кінець семирічки звання комуністичних завоювали колективи підприємств електростанції, автозагону, автоколони № 2208, другого нафтопромислу і цеху підземного ремонту свердловин НПУ «Бориславнафта» та інші. Всього в боротьбі за комуністичну працю беруть участь понад 8 тис. виробничників.

У Бориславі після визволення створено широку сітку медичних закладів, якими безкоштовно користуються трудящі. В 1945 році в місті було відкрито міську лікарню на 100 ліжок з хірургічним, терапевтичним і акушерсько-гінекологічним відділами та інфекційну лікарню на 35 ліжок, а згодом — міську санітарно-епідеміологічну станцію. З 1947 року стали працювати медсанчастина нафтовиків, шкіряно-венеричний та протизобний диспансери, а потім — родильний будинок і дитяча лікарня. Медичні заклади Борислава обслуговують 109 лікарів та 368 середніх медичних працівників.

На охорону здоров'я трудящих держава витрачає великі кошти, які щороку зростають. Так, якщо в 1950 році з міського бюджету на охорону здоров'я було витрачено 350 тис. крб., то в 1966 році — 1196 тис. карбованців.

Докорінно змінились житлові умови трудящих Борислава. Тільки за семирічку трудящі Борислава одержали 1045 квартир загальною житловою площею 34 000 кв. метрів. Крім цього, близько 250 робітничих сімей з допомогою держави побудували власні будинки.

Місто повністю газифіковане і електрифіковане. Зникли з пейзажу заболочені вулиці і наповнені промисловою рідиною рівчаки. Сучасні вулиці і широкі тротуари вимощені камінням або вкриті асфальтом, а навколо них зеленіють парки та сквери.

Широкі, обсаджені обабіч фруктовими деревами і покриті асфальтом дороги з'єднують Борислав з Дрогобичем та сусіднім курортним містом Трускавцем. Автобусне сполучення також налагоджене з Східницею, Підбужем, Львовом, Дрогобичем та іншими містами. На благоустрій міста витрачаються з міського бюджету сотні тисяч карбованців.

Трудящі Борислава стали краще харчуватись, одягатися. Якщо в 1953 році товарооборот бориславського зміщторгу становив 6868 тис. крб., то в 1966 році він зріс до 12 321 тис. карбованців.

Борислав — місто суцільної грамотності. Якщо на кінець панування буржуазної Польщі в місті була лише 1 гімназія, то зараз працює 6 середніх і одна восьмирічна школи, в яких навчається близько 4,5 тис. учнів. У 1960 році на базі дитячого будинку ім. 17 вересня відкрито першу в місті школу-інтернат, де на повному державному утриманні перебуває 300 дітей бориславців. Працює спецшкола-

інтернат на 140 місць для дітей, що перехворіли поліомієлітом. Всього в Бориславі в системі освіти працювало 350 вчителів. Сума асигнувань з державного бюджету, витрачених на народну освіту в 1966 році, становила 1746,4 тис. карбованців.

У процесі навчання учні 8—10 класів оволодівають різними професіями: токаря, слюсаря, слюсаря-електрика, слюсаря-авторемонтника, швеї, ткалі, столяра-мебляра, різьбяра по дереву, лаборанта, наладчика ткацьких і швейних машин, шофера.

Медичне училище, відкрите в 1946 році, лише за роки семирічки підготувало 639 спеціалістів середньої кваліфікації. Тепер в училищі навчається понад 600 учнів. Більше 500 молодих робітників навчається в середній школі робітничої молоді, інші — у відкритому тут вечірньому філіалі Дрогобицького нафтового технікуму та на заочних відділах у середніх і вищих учбових закладах Дрогобича, Львова, Києва, Москви.

За роки Радянської влади здобули вищу освіту сотні дітей бориславських нафтовиків. Серед них є кандидати наук, інженери, лікарі, вчителі, економісти. Так колишній робітник Є. А. Іваницький після закінчення політехнічного інституту став керуючим трестом «Західбурнафтогаз», сини робітників Л. Ю. Пільків і М. П. Іванчук стали інженерами нафтопромислів, дочка робітника нафтопромислу М. А. Вальо — кандидат філологічних наук.

Завдяки повсякденній турботі Радянської влади про виховання всебічно розвинутої радянської людини тут відкрито дитячу музичну школу, в якій навчається близько 300 дітей, дитячу спортивну школу з контингентом 340 дітей і будинок піонерів. Для дорослих у 1959 році в місті відкрито вечірню музичну школу, яку відвідує 80 любителів музики.

У місті є широка сітка культосвітніх закладів: 2 кінотеатри, 2 будинки культури, 5 профспілкових клубів на підприємствах і установах. Крім цього, тут працює побудований в 1951 році чудовий Палац культури нафтовиків, в якому є просторий зал для глядачів на 700 місць, кінозал на 200 місць, лекційний зал на 180 місць, бібліотека та інші приміщення для гурткової роботи. У 1967 році відкрито широкоформатний кінотеатр «Каменяр» на 600 місць.

Сотні мешканців Борислава беруть активну участь у гуртках художньої самодіяльності, створених при будинках і Палаці культури, при робітничих клубах, на підприємствах і установах. Тут працює 18 духових оркестрів, 4 — народних інструментів та симфонічний оркестр.

При Палаці культури нафтовиків працює народний драматичний театр. Учасники художньої самодіяльності міського Будинку культури часто виступають з концертами не тільки в Бориславі, але й у селах району.

У Палаці культури нафтовиків влаштовуються вистави і концерти мистецькими колективами з різних міст Радянського Союзу, в т. ч. з Москви, Ленінграда, Києва, Риги, Вільнюса, Кишинева, Львова, а також з братніх соціалістичних республік — Польщі, Угорщини.

Стала популярною в бориславців книга. У місті працюють 2 бібліотеки для дорослих і 2 дитячі, бібліотека при кабінеті політичної освіти міськкому партії, технічна бібліотека при Палаці культури нафтовиків та близько 40 бібліотек на підприємствах і в установах міста. Загальний книжковий фонд бібліотек налічує понад 200 тис. примірників.

Важливе місце в культурному житті трудящих Борислава зайняло радіо і телебачення. Кожна третя квартира в місті радіофікована.

Широко розвивається серед трудящих спорт. Спортивні колективи міста об'єднують близько 10 тис. фізкультурників. У їх розпорядження віддано 2 спортзали, 3 стадіони, близько двох десятків спортивних майданчиків. У 1951 році на окраїні міста, біля Трускавецького шосе, споруджено велике озеро, яке стало улюбленим місцем відпочинку бориславців у літній період. Друге озеро побудовано силами робітників хімічного заводу в іншому кінці міста — по дорозі на Дрогобич.

Трудящі Борислава свято оберігають пам'ятники, які нагадують їм про історію рідного міста, про героїку радянського народу. У місті є пам'ятники В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку, О. М. Горькому, П. Морозову, А. Міцкевичу. Старанно доглядається могила українського письменника С. Коваліва, який протягом майже 40 років працював учителем у Бориславі й описав життя бориславських ріпників. Великому синові української землі, співцеві нафтовиків Борислава, І. Франкові в 1958 році споруджено гранітний пам'ятник. На будинку восьмирічної школи встановлена меморіальна дошка, яка нагадує, що в цьому будинку в 1880—1905 рр. часто бував І. Я. Франко. В сквері по вул. К. Маркса свято оберігається братська могила радянських воїнів, що полягли в боях за визволення Борислава. На могилі споруджено пам'ятник.

В усіх куточках Борислава кипить творча робота, б'є ключем сповнене радості життя. Тісно зв'язана з народом Радянська влада пробудила до активного політичного життя широкі верстви трудящих. Нащадки колись безправних бориславських ріпників тепер самі стали господарями свого рідного міста, своєї країни. Потомствений нафтовик — майстер буріння Є. М. Гринчак 8 років засідав у всесоюзному парламенті як депутат Верховної Ради Союзу РСР. Робітники нафтопромислів Р. М. Кізим, І. М. Герич, Й. М. Сас та інші в різний час були депутатами Верховної Ради Української РСР. Ряд бориславців представляли обласну партійну організацію на з'їздах Комуністичної партії України і КПРС. Зокрема помічник бурового майстра Бориславської розвідувальної контори буріння № 2 О. Пиж був делегатом XXIII з'їзду КПРС.

Незабутні, сповнені трудовим героїзмом дні переживають бориславці, активні будівники комунізму.

Д. НИЗОВИЙ, Я. САДОВИЙ

БРОДІВСЬКИЙ РАЙОН

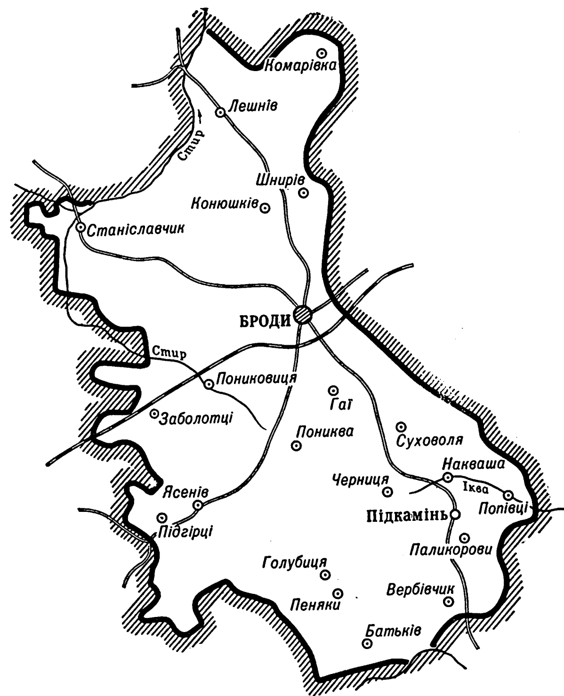

БРО́ДИ

Броди — місто, центр Бродівського району. Розташовані в північно-східній частині Львівської області над річкою Суховилкою, що впадає в р. Стир, за 93 км від Львова. Залізнична станція. Населення — 13 508 чоловік.

Броди вперше згадуються в історичних джерелах XIV століття. Назва міста походить, очевидно, від переходу річки вбрід.

У другій половині XIV століття Броди стали власністю польських феодалів, які захопили землі Галицько-Волинського князівства.

В 1441 році польський король Владислав III подарував Броди разом з навколишніми землями шляхтичеві Сенінському. Від того часу аж до другої половини XVIII століття[1] Броди належали польським магнатам: з 1580 року — Жолкевським, з 1629 — Конєцпольським, з 1682 — Собеським, з 1704 — Потоцьким. У XVII столітті тут збудовано добре укріплений замок, обведено його земляними валами та дерев'яними стінами з баштами і двома брамами — Львівською і Луцькою. Місто стало опорним пунктом польських магнатів на українських землях.

Економічний розвиток українських земель, а також вигідне географічне положення Бродів сприяли перетворенню їх у місто зі значним прошарком ремісників і купців. У 1584 році місту надано магдебурзьке право[2].

В період феодалізму основну масу міського населення Бродів становили ремісничі майстри, середні і дрібні купці, що мали міське право. До другої групи належали плебейські верстви міського населення: міська біднота, комірники та слуги багатих міщан, втікачі із села, мандрівні ремісники тощо; до третьої — міські багатії (купці і цехові майстри). Щодо національного складу, то у Бродах жило українське населення, польське, яке поселилося тут у XVI—XVII століттях, а також вірменське, що становило окрему громаду і мало у XVII столітті свого

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 48.
[2] S. Barącz. Wolne miasto handlowe Brody. Lwów, 1865, стор. 7.

війта[1]. В XVII столітті, в період дальшого економічного зростання міста, в Бродах поселяється багато євреїв. За відсутністю статистичних даних аж до другої половини XVIII століття важко встановити точну кількість населення міста. В XVI—XVII століттях воно налічувало приблизно 3,5—5 тисяч жителів.

Основою економічного життя в Бродах було дрібне виробництво, ремесла, об'єднані в цехові ремісничі організації, що мали свої статути, привілеї і регламентували виробничу та громадську діяльність дрібних виробників. У XVII столітті найкраще розвивалось шапкарське ремесло: вовняні шапки, виготовлені в Бродах, забезпечували не тільки потреби населення самого міста та його околиць, але вивозились також за його межі, в Бар на Поділлі, Ярослав і в Молдавію[2]. З інших ремесел розвивалось шевське, кравецьке, гаптарське; працювали в місті і різники, пекарі, слюсарі та інші ремісники. В 1633 році королівський привілей зрівняв у правах бродівські цехи з ремісничими цехами Львова, Кракова, Торуня і Любліна[3].

У 1659 році в Бродах засновано ще столярний цех. У першій половині XVII століття тодішній власник Бродів Конєцпольський організував виробництво парчі і шовкових тканин. Він запросив для цього майстра — грека родом з острова Корфу. Майстерня з фарбарями, учнями і помічниками, що працювали під керівництвом досвідченого майстра, була першим мануфактурним виробництвом у Бродах. Але воно скоро занепало, проіснувавши тільки до 1645 року. Крім того, в місті розвивались інші промисли: виробництво цегли, поташу, дьогтю, селітри, стрільного пороху. Варіння горілки і пива дозволялось за відповідну плату всім міщанам, які мали міське право.

В Бродах у XVIII столітті найпоширенішим було кравецьке ремесло. В 1764 році кравецький цех налічував 123 майстри. Окремий цех мали позументники. В місті працювали також золотарі, кушнірі, ткачі, гаптярі, панчішники, ковалі, бляхарі, мідники, токарі, столяри, теслі, шевці, склярі, палітурники, пекарі, різники, миловари та інші ремісники[4]. Вигідне географічне положення Бродів — на роздоріжжі торгових шляхів, що йшли з Волині, Польщі, Пруссії, Литви до міст Руського і Брацлавського воєводств, до Києва, в Молдавію, до Чорного моря і в Туреччину, сприяло розвиткові міста, його торгівлі. Крім того, розвиткові торгівлі сприяли власники міста, які мали з неї великі прибутки. Привілей 1584 року надавав Бродам право на трирічні ярмарки, на яких збиралося багато купців з інших українських міст, а також Вроцлава, Лейпціга, Гданська, Любліна, деяких російських міст і Молдавії. Інтереси багатих купців вимагали додержання «права складу», наданого Бродам у 1633 році. За цим правом усі купці, які привозили товари (лій, селітру, шкіру, мед, вовну, хміль, рибу, льон, коноплі) з Києва, Полісся в Польщу, і навпаки, з Польщі — на Схід, повинні були у Бродах на три дні викладати свої товари для гуртового продажу[5].

Після помітного занепаду бродівської торгівлі наприкінці XVII століття знову наступає пожвавлення її у XVIII столітті. У Броди на ярмарки почали приїжджати турецькі, грецькі, перські, італійські купці; вони привозили східні товари, прянощі, шовкові тканини, різні прикраси, що задовольняли смаки пануючого класу. В свою чергу бродівські купці везли свої товари у Гданськ, на Лейпцігські і Вроцлавські ярмарки. В 30—40-х роках XVIII століття бродівські купці на Лейпцігських ярмарках становили 40 проц. усіх купців Речі Посполитої[6].

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 48.
[2] Dodatek tygodniowy Gazety Lwowskiej, 1857, N 50.
[3] В. М. Площанський. Галицько-руський торговельний город Броди. Науковий сборник Галицько-руськой матици, Львів, 1868, стор. 67.
[4] S. Wurm. Z dziejów żydowstwa brodzkiego z czasów dawnej Rzeczypospolitej Polskiej, стор. 20.
[5] S. Barącz. Wolne miasto handlowe Brody, стор. 15.
[6] Там же, стор. 71.

На трьох місцевих, бродівських, ярмарках продавали велику кількість коней, волів, збіжжя і вина. Особливо славилася торгівля кіньми. Коней приганяли сюди з Правобережжя України, Молдавії, Криму, Туреччини і продавали польським, прусським і шведським купцям.

За магдебурзьким правом влада в Бродах належала міській раді з бургомістрами, яких обирали радні з-поміж себе, і лавникам, очолюваним виборним війтом. Вибори відбувалися у січні кожного року. З чотирьох членів міської ради трьох обирали міщани, які мали міське право, а четвертого призначав власник міста — магнат. Крім ради, в той самий час обирали і міську лаву, до якої в XVII столітті входило сім, а у XVIII — одинадцять лавників і війт. Міська рада виконувала адміністративні, господарські, законодавчі і частково судові функції. Лавники виконували виключно судові функції і мали навіть право карати найвищою карою — на горло. Однак найвищою судовою, а також апеляційною інстанцією був власник міста. Міське управління, яке було в руках міської аристократії, допомагало експлуатувати плебейські верстви міста.

Гноблене і обмежуване в правах українське населення Бродів брало активну участь у визвольній війні українського народу проти шляхетської Польщі у 1648—1654 рр. Посланець Богдана Хмельницького — Ярема Концевич признався на тортурах в Галичі 31 липня 1648 року, що Броди, Тернопіль та інші міста з нетерпінням чекали Хмельницького. Населення цих міст готове було йому допомагати, виводило з ладу міські гармати, насипало в них пісок, збирало озброєння для козаків, яких очікувало[1]. У вересні 1648 року двадцятитисячний козацький загін разом з селянами навколишніх сіл, що приєдналися до нього, під керівництвом полковників Нечая та Степи і за допомогою українського населення міста здобув Броди (крім дуже укріпленого замка). Вісім тижнів місто було в руках козаків. Під Бродами стояли козацькі війська й у 1649 році, в час облоги Збаража[2].

Після загарбання Галичини Австрією, Броди опинились на самому австро-російському кордоні. У зв'язку з цим в 1779 році Броди одержали право вільного міста. Місто могло безмитно торгувати з Росією, Польщею та іншими країнами. Броди стали основним центром, через який проходила майже вся торгівля з Росією, а до 1795 року — і з Польщею. В період дії привілею вільного міста (до 1880 р.) завдяки великій торговій діяльності Броди бурхливо зростали, помітно збільшувалася кількість населення. У 1778 році Броди налічували 10 887 чол., у 1820 році — 19 471 чол., у 1851 році — 17 714 чол., у 1880 році — 20 701 чол. Після 1880 року місто занепадає, що й позначається на кількості його населення. У 1900 році тут проживало 17 361 чол., у 1921 році — 10 867 чоловік[3].

У XIX столітті значну кількість серед мешканців міста становило єврейське населення. Невелика кількість українського населення в Бродах у XIX столітті — результат багатовікового іноземного гноблення, переслідування та обмежень його в правах на вільний розвиток. В цей час Броди були найбільшим містом на території Галичини після Львова.

В кінці XVIII століття Броди стали одним з основних осередків, який з'єднував торгівлю Австрії та її провінцій, а також торгівлю інших країн Європи (Італії, Німеччини) з Росією, країнами чорноморського басейну й далі — з країнами Азії. У 1774 році обсяг торгівлі Бродів перевищував обсяг торгівлі всієї Галичини. Річний торговий оборот Бродів дорівнював у 1784 році 4 226 000 золотих ринських. Найбільше місце посідала торгівля з Росією. Вартість товарів, привезених у 1839 році з Росії у Броди і вивезених через Броди у Росію, дорівнювала 5 млн. крб. З Росії привозили хутра, вовну, віск, збіжжя, коні, шкіру (особливо

---

[1] Воссоединение Украины с Россией. М., 1954, т. 2, стор. 58.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 25, оп. 1, спр. 12, арк. 58, 110.
[3] Т. Lutman. Studia nad dziejami handlu Brodów w latach 1773—1880, Lwów, 1937, стор. 122.

юхту), льон, коноплі, пір'я. Пограничним торговим пунктом Російської держави було місто Радзівілів. Інтереси торгівлі та її купців захищало російське консульство, засноване в Бродах у 1827 році, яке проіснувало там аж до 1895 року — до часу перенесення його у Львів[1].

У Росію через Броди вивозили різні товари з Австрії та її провінцій і з багатьох країн Західної Європи. Були це коси і різні металеві вироби Штірії, скляні вироби Чехії, рукавички з Відня, готовий одяг з Берліна й Англії, вина з Франції, цукор (в кінці XVIII — на початку XIX століття) з міст Англії, Гамбурга. У 1854 році через Броди в Росію вивезено 20 тис. центнерів колоніальних товарів. Розвиткові торгівлі Бродів сприяла збудована в 1869 році залізнична колія Львів—Броди, яка пізніше з'єднала Броди з Радзіволовом і в 1873 році — з Росією[2].

Ці масштаби торгівлі впливали на специфіку розвитку самого міста, на його соціальну структуру і класову боротьбу. В кінці XVIII століття близько 12 тис. жителів міста були зв'язані з торгівлею, з якої черпали засоби на прожиття, починаючи від багатих купців і кінчаючи візниками, вантажниками та іншими робітниками. У Бродах було понад 500 купців. Тут містилося 20 великих і 200 малих складів для всяких товарів, 27 комісійних і експедиційних будинків[3]. У 1850 році в Бродах засновано торговельно-промислову палату, яка займалася питанням торгівлі і ремесла в Золочівському, Чортківському, Тернопільському і Бережанському округах. Багате торгове життя міста, що спиралося на транзитну торгівлю і торгівлю чужими товарами, не сприяло розвиткові промисловості ні Галичини, ні самих Бродів. В кінці XVIII і на початку XIX століття тут залишаються старі феодальні способи виробництва — з великою перевагою дрібного цехового виробництва. Спроби швейцарської фірми Ісак Генрі і Абрагам Вірханд заснувати тут у 1782 році бавовнопрядильну фабрику зазнали невдачі; безрезультатними були і намагання заснувати у Бродах в кінці XVIII століття шовкову мануфактуру.

На початку XIX століття зростає кількість дрібних виробників. У 1806 році у місті було 646 ремісників різних професій, а в 1820 році їх кількість зросла до 738 чоловік. Існували й далі професійні ремісничі організації, цехи токарів, золотарів, кушнірів, бляхарів, римарів, сідлярів, ковалів, мотузників, ливарників, кравців. Змінились, одначе, функції цехів: зникли їх регламентації, втручання у справи виробництва, можна було вільно займатися ремеслом. Запанувала вільна конкуренція.

Однією з подій культурного життя Бродів було заснування в 1637 році школи, в якій могли вчитися діти багатих міщан. З 1651 року в Бродах існувала також і єврейська школа.

У Старих Бродах народився Юзеф Корженьовський (1797—1869), видатний польський письменник, представник романтичної школи. Він провадив педагогічну діяльність у Києві, Харкові, Варшаві. У драмі «Верховинці» показав життя гнобленого українського карпатського селянства.

З розвитком капіталістичного виробництва в Бродах виникає ряд промислових підприємств. У 1864 році засновано велике лікеро-горілчане підприємство братів Капелюш. Акційне товариство з капіталом у 500 тисяч гульденів заснувало велику льонопрядильну фабрику. Друге акційне товариство з капіталом 371 тис. гульденів збудувало у 1869 році паровий млин[4]. Недовго, проте, працювали новозасновані підприємства: через п'ять років закрито льонопрядильну фабрику, а паровий млин в 1870 році. На льонопрядильній фабриці працювало понад 200 робітників, фабрика мала 3150 веретен, які приводились у дію паровими двигунами потужністю у 75 кін-

---

[1] T. Lutman. Studia nad dziejami handlu Brodów, стор. 144.
[2] В. М. Площанський. Галицько-руський торговельний город Броди, стор. 287.
[3] T. Lutman. Studia nad dziejami handlu Brodów, стор. 146.
[4] В. М. Площанський. Галицько-руський торговельний город Броди, 1869 р., стор. 287.

ських сил. В цей час у Бродах були й інші підприємства: фабрика свічок, спиртовий завод, млини, вапнярки, цегельні тощо. У 1870 році на п'яти бродівських підприємствах працювало 400 робітників, на чотирьох з них працювало від 20 до 70 робітників і тільки на одному — 273 робітники[1].

З 80-х років XIX століття занепадає бродівська торгівля, мало розвивається промисловість. Деяке піднесення капіталістичної промисловості можна відзначити лише на початку XX століття. В 1910 році в Бродах працювало 6 парових млинів, які виробляли муку і різну крупу, в основному із збіжжя, привезеного з Росії. Більшим підприємством була фабрика по виробництву фарб, на якій разом з лікеро-горілчаним заводом працювало 130 робітників. Для потреб місцевого ринку і вивозу в Росію працювала фабрика дротяних сіток.

Велике місце в промисловості Бродів посідало виготовлення півфабрикатів з кінського волоса і щетини. Сировину у великій кількості привозили з Росії, наприклад, щетини 300 тонн щорічно, пір'я — 600—700 тонн. У Бродах сировину сортували, чистили, прали і пряли (кінський волос), а потім вивозили в Англію, Швейцарію, Італію, Францію та Америку, і її, перероблену у готові товари, знову привозили в Галичину, зокрема в Броди. Працювало також кілька підприємств зубочисток, успішно конкуруючи з фабриками Німеччини і Америки. В усіх цих підприємствах було зайнято 500 робітників. Крім того, на інших дрібних підприємствах і промислах працювало 800 чол. Всього у промисловості Бродів в 1910 році було зайнято 1610 робітників[2].

За панування буржуазно-поміщицької Польщі, починаючи з 1919 року, капіталістична промисловість Бродів звужується. Найбільшим підприємством міста була деревообробна фірма—тартак «Фореста». Значного розвитку воно досягло в 20-х роках, маючи тоді одну парову машину потужністю 45 к. с., динамомашину на 60 кіловат і електромотор на 5 к. с., дві пилорами і сім циркулярних пил. Річна переробка дерева у 1923 році дорівнювала 13 500 куб. метрів сосни і 3 300 куб. метрів дуба і вільхи[3]. Власники фірми по-хижацькому нищили навколишні ліси.

Добре розвивалась мукомельна промисловість: два парові млини експортували свою продукцію за кордон. Невелика фабрика мила «Економія» значно зменшила своє виробництво в період світової кризи 1929—1933 рр. Недовго проіснувало організоване у Бродах бельгійськими капіталістами підприємство стриження заячої шерсті, призначеної виключно на експорт. У 1927 році організовано фабрику дитячих іграшок, яка виготовляла продукцію для потреб внутрішнього ринку й на експорт, але вже в 1928 році її переведено в інше місто. Одна цегельня у Старих Бродах виготовляла щороку 400 тис. штук цегли.

До 1787 року Броди були центром окружного уряду, а після перенесення його до Золочева вони були підпорядковані Золочівському округові. З 1866 року місто стало центром Бродівського повіту (аж до 1939 року).

В XIX столітті засновано Бродівську гуманітарну гімназію з німецькою мовою навчання. У гімназії викладачем української мови і літератури у 1901—1907 рр. працював відомий український вчений, згодом академік В. Г. Щурат. Тут він написав ряд своїх історико-літературних досліджень. У 1903 році його стараннями при Бродівській гімназії засновано гуртожиток для селянських дітей[4]. Середні школи Галичини з консервативними ідеями та методами викладання виховували кадри насамперед для австрійського бюрократичного апарату. В 30-х роках XX століття у Бродах було три семирічні школи і дві гуманітарні гімназії з польською мовою навчання.

---

[1] Г. І. Ковальчак. Розвиток капіталістичної промисловості Східної Галичини в перші десятиріччя після скасування кріпосного права (1848—1870). З історії західноукраїнських земель, ч. II, Львів, 1957, стор. 114.

[2] J. Kapelusz. Stosunki przemysłu w powiecie Brodzkim, Brody, 1910, стор. 5—8.

[3] Тернопільський облдержархів, ф. 231, оп. 4, спр. 3320.

[4] В. Щурат. Вибрані праці з історії літератури, К., 1963, стор. 17.

Важкий соціальний і національний гніт загострював класові протиріччя і класову боротьбу. Боротьба трудящих мас проти капіталістичного гніту посилювалась під впливом революційного руху в Росії. Іван Франко підкреслював, що початок «радикальної соціалістичної агітації і революційного руху прийшов у Галичину не з Заходу, а зі Сходу, з Росії, України, Петербурга і Києва»[1]. У січні 1892 року на австрійсько-російському кордоні, в районі Бродів затримано 12 ящиків з нелегальною літературою і матеріалами для підпільної друкарні. Через м. Броди з допомогою галичан перевозилася марксистська література, у 1896 році у районі міста переправлено через кордон великий транспорт літератури, в якому були праці К. Маркса, Ф. Енгельса, Г. В. Плеханова та інші[2]. В липні 1909 року затримано транспорт літератури — 5377 примірників газети «Пролетарий» №№ 21—40, який пересилався в Росію через Броди[3]. На знак солідарності з російським пролетаріатом 2 лютого 1905 року відбулася демонстрація бродівських робітників. Вони вимагали підвищення заробітної плати, скорочення робочого дня, запровадження загального, рівного виборчого права при таємному голосуванні[4]. Бродівські робітники обговорювали на зборах хід революційних подій і слухали доповідь про революцію в Росії[5].

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції боротьба бродівських робітників набрала нових форм. Розпочалися антивоєнні масові виступи, робітничі демонстрації, у квітні 1918 року відбулися страйки.

В другій половині липня 1920 року Червона Армія, громлячи найманців Антанти — полчища білополяків, підійшла до кордонів Східної Галичини. 26 липня 1920 року, після триденних жорстоких боїв, у Броди вступили частини радянської кінноти на чолі з командуючим Першою кінною армією С. М. Будьонним. Прибув сюди й голова Реввійськради Першої Кінної армії К. Є. Ворошилов. Першими вступили у Броди частини 45-ї стрілецької дивізії, командиром якої був Й. Е. Якір[6].

На третій день після визволення міста відбувся багатолюдний мітинг, на якому виступив начальник політвідділу 45-ї дивізії Недоля. На мітингу, крім мешканців міста, були присутні селяни навколишніх сіл. Тут проголошено створення у Бродах повітового революційного комітету, який взяв у свої руки владу і керував радянським будівництвом у місті і на території 75 сіл всього повіту з населенням 113 тис. чоловік. Головою Бродівського повітового ревкому обрано жителя Бродів, члена крайового комітету Комуністичної партії Східної Галичини — І. Матвійкова. Секретарем став боєць 45-ї стрілецької дивізії Є. А. Іллящук, уродженець села Лучківців Бродівського повіту. Активним членом ревкому був Крента, боєць тієї ж дивізії. В роботі відділів ревкому брали активну участь О. Кожан, М. Й. Олексюк, П. Ф. Гузюк, В. І. Крутяк і Перетятко.

Незважаючи на великі труднощі і тяжкі умови праці у прифронтовій смузі, Бродівський ревком був одним з найдіяльніших ревкомів визволеного краю. 29—

[1] І. Франко. Як я став казенним радикалом, Львів, 1897, стор. 17.

[2] ЦДІА УРСР, ф. 317, оп. 1, спр. 1178, арк. 225—268, 306, 315.

[3] М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні, Львів, 1960, стор. 78.

[4] В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, 1954, стор. 77.

[5] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX століття, стор. 137.

[6] Цю частину нарису писано за матеріалами колишнього секретаря Бродівського ревкому тов. Є. А. Іллящука. До історії Бродів 20—30-х років XX ст. використано матеріали Т. Я. Кучера.

Будинок у Бродах, де у 1920 році містився штаб Першої Кінної армії і повітовий ревком.

30 серпня 1920 року повітовий ревком організував і провів з'їзд представників сільських ревкомів повіту, який можна вважати першим повітовим з'їздом Рад. Головним питанням, що обговорювалось на з'їзді, був розподіл поміщицьких земель між трудовим селянством. На з'їзді схвалено декрет Галицького революційного комітету про встановлення на землях Східної Галичини Радянської влади. Знаменною була постанова з'їзду про колективний обробіток землі.

Найважливішими рішеннями ревкому було встановлення восьмигодинного робочого дня, введення загального обов'язку праці, прийняття закону про забезпечення на випадок хвороби, старості. Бродівський ревком приділяв велику увагу розвиткові народної освіти: організації шкіл, залученню всіх дітей до навчання, а також боротьбі з неписьменністю в місті й повіті.

Почало налагоджуватись громадсько-політичне життя міста. Створено перший повітовий комітет Комуністичної партії і профспілкові організації. Молодь добровільно вступала до лав Червоної Армії. Населення міста всіляко допомагало Червоній Армії, організовувало госпіталі для поранених, збирало білизну, ковдри та інші потрібні речі. На бродівську буржуазію накладено одноразовий податок у сумі 3 млн. крб., зібрані 2,5 млн. передано на потреби молодої Радянської влади. Радянська влада в Бродівському повіті проіснувала лише до 18 вересня 1920 року, але вона залишила глибокий слід у серцях трудящих міста, які чекали світлого дня возз'єднання з Радянською Україною, вели вперту і тривалу боротьбу за його наближення.

Боротьбу трудящих Бродів під час окупації міста буржуазно-поміщицькою Польщею очолювала КПЗУ. Зародження перших комуністичних груп у Бродах, які ввійшли до складу Комуністичної партії Східної Галичини, припадає на 1918—початок 1919 року. Членами партії в Бродах з 1920 року були Є. А. Іллящук, І. Матвійків.

Діяльність комуністів у Бродах дедалі зростала. В 1928 році партійна група КПЗУ налічувала 24 комуністи. Головою її в той час був Ю. Л. Шаєр, житель Бродів, швець, поляк за національністю. В своїй діяльності бродівська група КПЗУ використовувала різні легальні організації: профспілкову організацію робітників деревообробних підприємств, яка налічувала 25 членів, з них 5 були комуністами, профспілку робітників металевої промисловості (57 членів, з них 4 комуністи) та кравців (46 членів, з них 10 комуністів)[1].

Організація КПЗУ ще більше активізує свою роботу в Бродах у 30-х роках. На чолі повітового комітету КПЗУ стояли віддані революціонери: П. П. Чобіт, М. Й. Олексюк, Ю. Л. Шаєр, С. Л. Бойчук та інші.

Партійні осередки створювалися не лише в Бродах, але й у багатьох селах повіту. В поліцейських повідомленнях за 1937 рік говорилося, що в Бродах і повіті налічується 4 партійні осередки КПЗУ і 13 осередків КСМ[2]. Дані поліції, звичайно, неповні, таких осередків було значно більше.

Гостра класова боротьба, виступи, страйки робітників під керівництвом бродівських комуністів — характерні для історії міста 20—30-х років XX століття. У 1927 році страйкували бродівські слюсарі. Страйк, керований комуністами, показав зростаючу свідомість і силу організованого пролетаріату[3]. Боротьба робітничого класу ще більше пожвавлюється в період світової економічної кризи 1929—1933 рр. Арештами, переслідуваннями, терором поліція намагалася придушити революційний рух у Бродах. У 1932 році були заарештовані керівники руху — комуністи Олексюк, Борачок, Чобіт, Партер, Тригер та інші — всього 18 чол., які просиділи у тюрмі 9 місяців, після чого 4 з них були засуджені на різні строки ув'язнення, інші звільнені за відсутністю доказів[4].

[1] Львівський облдержархів, ф. 21, оп. 3, спр. 383.
[2] Революційна боротьба на Тернопільщині 1917—1939 рр. Документи і матеріали. Тернопіль, 1959, стор. 215—216.
[3] Тернопільський облдержархів, ф. 247, оп. 1, спр. 126, арк. 4.
[4] Политико-экономическое описание Тернопольского воеводства. Харьков, 1932, стор. 75.

Але переслідування і терор не могли припинити боротьби. 30 квітня 1933 року в залі музичного товариства бродівські робітники під керівництвом КПЗУ провели великі збори-мітинг, присвячені 1 Травню. Крім робітників, на зборах були присутні представники трудового селянства. Після мітингу відбулася велика демонстрація, яку поліція розігнала і арештувала 12 чоловік. У 1936 році в місті знову відбулися численні страйки робітників хлібопекарень, млинів, а також некваліфікованих робітників. Страйкуючі домагались збільшення заробітної плати і восьмигодинного робочого дня.

Члени КПЗУ — організатори боротьби за радянську владу у м. Бродах і повіті. Сидять зліва направо: І. П. Притульський, П. П. Чобіт, І. О. Левус, М. В. Гаврисюк. Стоять: Ф. М. Грубер, І. І. Іллящук, С. Л. Бойчук, І. І. Борачок, С. Л. Стояновер.

В цьому ж році, домагаючись збільшення заробітної плати, страйкували й бродівські залізничники. Бродівська організація КПЗУ провадила значну роботу серед солдатів міського гарнізону: поширювала комуністичну літературу, листівки, агітувала проти підготовки війни з СРСР. В 1935 році серед солдатів 43-го піхотного полку засновано комсомольську організацію.

З 1926 року в Бродах утворилась комсомольська організація[1]. Секретарем повітового комітету комсомолу був з 1933 р. І. І. Іллящук[2]. Бродівські комуністи і комсомольці провадили роботу і серед дітей міста. В 1932 році створено піонерську організацію, яка видавала газету «Піонер». Піонери допомагали членам КПЗУ розповсюджувати листівки, нелегальну літературу.

На початку другої світової війни у Бродах посилюється революційна боротьба, яку очолювали колишні члени КПЗУ. Звернення Радянського уряду 17 вересня 1939 року ще більше загострило її. В Бродах був організований революційний комітет, до якого увійшли М. Й. Олексюк, Ю. Л. Шаєр, П. П. Чобіт, С. Л. Бойчук, Г. Газдун та інші. 18 вересня 1939 року ревком підпільно провів своє перше засідання, де було обговорено питання про роззброєння повітової поліції, про організацію тимчасового управління в місті та повіті.

Ревком у своїй діяльності спирався на широку підтримку комуністів і трудящих повіту. В ніч на 19 вересня 1939 року в Бродах і багатьох селах повіту роззброєно поліцію, заарештовано начальника Бродівської поліції та деяких чиновників, які переслідували комуністів.

Ревком розгорнув також широку діяльність по підготовці зустрічі частин Червоної Армії. На околиці міста споруджено тріумфальну арку, прикрашену червоними прапорами і транспарантами.

19 вересня 1939 року населення Бродів з хлібом-сіллю вітало Червону Армію. Назустріч частинам Червоної Армії вийшло все населення міста. Тут же відбувся великий мітинг, присвячений визволенню міста. Дата 19 вересня 1939 року стала днем визволення міста Бродів з-під влади буржуазно-поміщицької Польщі. З цієї дати почалась нова ера в історії міста.

Зразу ж після визволення ревком почав впроваджувати свої рішення в життя. Було створено тимчасове міське управління та народну міліцію по охороні громадського порядку. Головою міського тимчасового управління обрано комуніста М. Й. Олексюка, сина селянина, уродженця села Поникви Бродівського повіту. Його вірними помічниками стали члени тимчасового управління С. Л. Бойчук, М. В. Газдун, П. П. Чобіт, І. І. Іллящук — теж уродженці Бродівщини.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 520, арк. 7.

[2] Тернопільський облдержархів, ф. 231, оп. 1, спр. 23, арк. 1802.

Негайно на промислових підприємствах, міській електростанції, в млинах, пекарнях, які почали працювати на другий день після визволення міста, встановлено робітничий контроль. Було відкрито кілька громадських їдалень.

На початку жовтня 1939 року в місті почала виходити газета «Червоні Броди», де опубліковано звернення Львівського тимчасового управління про скликання Народних Зборів. 5 жовтня 1939 року на площі Ринок (тепер площа ім. Богдана Хмельницького) відбувся багатолюдний мітинг, на якому трудящі міста палко підтримали звернення Львівського тимчасового управління. 22 жовтня 1939 року, день виборів представників до Народних Зборів, перетворився на велике свято. Вперше за багато століть у голосуванні взяло участь усе доросле населення міста.

Народними посланцями до Народних Зборів бродівці обрали М. Й. Олексюка, Ю. Л. Шаєра і С. Яворвер, із Бродівського повіту: комуністів М. В. Павлова, І. В. Гогошу і П. Богдана. Посланець від трудящих міста М. Й. Олексюк увійшов до складу делегації, обраної Народними Зборами, яка передала урядам СРСР і УРСР рішення Народних Зборів.

Націоналізація промислових підприємств була проведена негайно після прийняття цієї історичної декларації Народними Зборами. Серед націоналізованих підприємств були парові млини, лісопильний завод та інші.

Вся діяльність партійних і радянських органів міста після возз'єднання була спрямована на докорінну перебудову господарського, політичного і культурного життя. З встановленням Радянської влади великого розмаху набуло промислово-кооперативне будівництво.

У Бродах був відкритий райпромкомбінат. У зв'язку з тим, що Бродівський район в основному сільськогосподарський, для переробки сільськогосподарської продукції у місті створюється плодоконсервний завод. Деякі цехи цього заводу почали випускати першу продукцію вже в кінці 1939 року. Начальниками цехів, керівниками підприємств міста стали колишні робітники та інженери-спеціалісти.

27 листопада 1939 року, коли проводилось районування новоутворених західних областей УРСР, Броди стали районним центром Львівської області. До цього часу Броди, як центр Бродівського повіту, входили до Тернопільського воєводства.

Запровадження безплатної медичної допомоги та лікування, безплатного навчання в школах були першими заходами Радянської влади у Бродах. При райвиконкомі був створений і почав діяти відділ соціального забезпечення, який дав велику грошову допомогу колишнім безробітним, біднякам, сиротам та інвалідам. Тільки в 1940 році на це витрачено по місту сотні тисяч карбованців. У Бродах відкрито школи з українською мовою навчання, клуби та бібліотеки.

Разом з комуністами активно допомагала трудящим міста в будівництві нового життя комсомольська організація. До складу Бродівського райкому комсомолу в цей період входили Іван Андрєєв (секретар райкому), Віра Сало, Борис Шахнов, Андрій Коцюбенко, Шестаков і Красников. Комсомольці і молодь провадили агітаційну та роз'яснювальну роботу під час підготовки до Народних Зборів, до виборів у Верховну Раду СРСР та УРСР. Вони брали активну участь у ліквідації неписьменності і малописьменності серед населення міста. На протязі 1939—1941 рр. понад 1200 чоловік дорослого населення навчилося грамоти. В числі перших комсомольців-активістів з Бродів були О. В. Романець, І. Б. Шаєр, які й тепер працюють у Бродах.

З ініціативи комуністів і комсомольців міста та сільських комуністів, молоді й активістів у селах Лешневі, Конюшкові, Клекотові, Смільній вже в 1940 році створено перші колективні господарства.

В місті працювали електрична станція, дві водонапірні станції, промкомбінат, плодоконсервний завод, маслозавод, лісопильний та цегельний заводи, авторемонтна база, три млини, залізнична станція тощо.

У старих історико-географічних довідниках про Броди писалося: «Місце тут

взагалі непривабливе: з одного боку примикають багнисті рівнини, з другого — сипучі піски, крім того, немає доброї води для пиття»[1]. Колишнє непривабливе торгове місто стало одним з благоустроєних, розвинутих аграрно-промислових і культурних районних центрів області. Тут працювали дві середні, три неповносередні, три початкові школи з українською мовою навчання. Відкрито два кінотеатри, міський Будинок культури, шість клубів і хат-читалень, районну бібліотеку, районну лікарню на 95 ліжок, яку обслуговували 17 лікарів і фельдшерів[2].

Війна перервала бурхливий розвиток міста. Вночі з 21 на 22 червня 1941 року Броди зазнали несподіваного варварського бомбардування німецько-фашистських літаків. Зруйновано кращі будинки, вулиці міста, розбито вокзал, виведено з ладу залізницю.

Червона Армія героїчно захищала місто. Біля Бродів, під Лешневом, почались уперті бої, в ході яких радянські війська завдали противникові тяжкої поразки. 25 червня 1941 року гітлерівці, які намагалися захопити місто, зустріли сильну контратаку частин Червоної Армії. Але під натиском кількісно переважаючих сил ворога частини Червоної Армії, що захищали Броди, змушені були залишити місто і відступити.

В ніч з 28 на 29 червня 1941 року німецько-фашистські війська вдерлись у місто. Почалися чорні дні розстрілів і руйнувань. Було знищено багато промислових та громадських споруд. Гітлерівські головорізи з допомогою українських буржуазних націоналістів і створеної ними поліції чинили страшні звірства. В перші дні окупації вони по-звірячому замучили колишніх членів КПЗУ М. В. Газдуна, М. Ю. Партику, Ю. Л. Шаєра, Л. І. Запору, члена комсомолу, організатора молоді села Дітківців С. М. Демчука, Л. Р. Бойчука та інших активістів. За час окупації тут знищено понад 17 тисяч чоловік[3]. Понад 9 тисяч чоловік з міста і району гітлерівці вивезли на каторжні роботи до Німеччини.

В суворі дні Великої Вітчизняної війни проти фашистських загарбників на території району діяла група народних месників Народної гвардії ім. І. Франка, яка мала зв'язок з мешканцями міста. Частина населення чинила окупантам опір, переховувала і перешкоджала відправляти молодь на каторгу до Німеччини, слухала і поширювала зведення Радянського інформбюро про хід воєнних дій на фронтах. Наприклад, мешканець міста, колишній член КПЗУ І. С. Бурячок активно допомагав партизанам медикаментами, розповсюджував антифашистські листівки[4].

Бої за визволення міста від фашистських загарбників розпочалися в березні 1944 року. 22—25 березня радянські війська визволили всі навколишні села, в т. ч. передмістя Бродів — Підгородне і Малосілку. Під контролем окупантів перебував ще шосейний шлях Львів—Броди, що дало фашистам змогу перекинути в місто танкову частину, яка тут укріпилась і утрималась до липня місяця 1944 року. Оточені з усіх боків, загарбники змушені були, врешті, відступити в напрямі на Буськ, де й було розгромлено все бродівське угруповання фашистських військ. У цьому угрупованні була розгромлена дивізія «СС—Галичина». Противник втратив тут убитими 15 тисяч солдатів, а 2500 гітлерівських солдатів і офіцерів взято в полон[5].

Радянська артилерія на вогневій позиції під Бродами, липень, 1944 рік.

[1] M. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska pod względem historycznym i statystycznym, t. 2, cz. 2. Warszawa, 1845, стор. 599.

[2] Львівський облдержархів, ф. Р—312, оп. 1, спр. 8, арк. 1.

[3] Бродівський райдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 26, арк. 1,5.

[4] Ст. Маківка. Це було темної ночі. Львів, 1963, стор. 87—88.

[5] За матеріалами Бродівського райпарткабінету.

Визволили Броди від німецько-фашистських загарбників 17 липня 1944 року частини 172-ї Павлоградської ордена Суворова стрілецької дивізії, якою командував Герой Радянського Союзу генерал-майор А. А. Краснов, і частини 117-ї гвардійської Бердичівської стрілецької дивізії, командир Т. І. Волков[1].

Жахливу картину являло собою місто після визволення. Тут налічувалося всього 700 громадян, інших гітлерівці погнали до Німеччини або знищили.

З 2280 будинків збереглося лише 596, але придатними для житла було тільки 185 будинків[2]. З міста вивезено всі матеріальні цінності. Збитки, нанесені місту гітлерівськими загарбниками, становили 278 837 696 карбованців[3].

Під керівництвом районної партійної організації у перший же рік після визволення в Бродах почалась відбудова зруйнованого народного господарства. В першу чергу почали працювати школи, медичні заклади. З початку 1945 року відновили роботу електростанція, швейна фабрика, маслозавод і плодоконсервний завод. Електростанція працювала на трофейних танкових двигунах потужністю 60 квт, тому що гітлерівські війська всі двигуни з генераторами знищили, а один з них на 150 квт вивезли в Німеччину. В грудні 1949 року закінчено будівництво паротурбінної електростанції на 500 квт.

Броди швидко стали містом з розвинутою легкою та харчовою промисловістю. Вже в 1946 році швейна фабрика виготовила продукції більш ніж на 200 тисяч карбованців, а її вироби в кінці 40-х років відправлялися не тільки в усі області УРСР, а й у Красноярський край, Астраханську і Оренбурзьку області та Монгольську Народну республіку.

В 1946 році маслозавод, де працювало всього 16 чоловік, виробляв продукцію на десятки тисяч карбованців, а плодоконсервний завод у 1947 році — на суму 195 тисяч карбованців. У другій половині 1950 року в місті організовано автопарк, який в 1951 році налічував 20 вантажних автомашин. У 1951 році засновано Бродівське учбово-виробниче підприємство глухонімих, яке вже через рік після заснування давало на 130 800 карбованців продукції. До 1952 року валова продукція промисловості в цілому становила понад 30 млн. карбованців, що в два з половиною раза перевищувало рівень 1939 року.

Швидкими темпами зростала в післявоєнні роки кількість робітників. До 1959 року їх вже налічувалося 2945 чоловік, тобто майже в три рази більше, ніж у 1939 році.

Завдяки турботам Комуністичної партії, Радянського уряду, великій допомозі народів країни трудящі Бродів за короткий строк підняли місто з руїн. З 1945 по 1950 рік було побудовано 12 200 кв. метрів житлової площі громадського житлового фонду і 2900 кв. метрів житлової площі приватних власників.

До 1950 року населення міста зросло з 700 чоловік, що залишились після війни, до 8 014 чоловік. Серед трудящих міста в післявоєнні роки ширився патріотичний рух за дострокове виконання і перевиконання п'ятирічних післявоєнних планів і зобов'язань, за надпланове нагромадження коштів. Життя трудящих міста і району, відбудова і дальший розвиток народного господарства та культури в районі проходили в гострій і непримиренній боротьбі з недобитками українських буржуазних націоналістів. Від рук націоналістів в 1947—1948 рр. загинули голова Бродівської міськради М. Й. Джумига, завідуючий організаційним відділом Бродівського райкому партії І. С. Демченко та інші радянські і партійні працівники.

Післявоєнні роки історії міста характеризуються дальшим розвитком культурного будівництва, підвищенням культурного рівня трудящих міста. За короткий час була не тільки повністю відновлена, але й розширена сітка початкових і середніх шкіл, бібліотек, будинків культури і клубів. Ще у липні 1945 року в Бродах

---

[1] За матеріалами Бродівського райпарткабінету.
[2] Бродівський райдержархів, ф. 2, оп. 1, спр. 26, арк. 101.
[3] Там же, ф. 2, оп. 1, спр. 26, арк. 2.

відкрито педагогічне училище, яке готувало вчителів початкових шкіл. В перший же навчальний рік до училища було прийнято 90 учнів. У 1945 році в місті відкрито дитячий садок на 25 місць, пізніше — дитячі ясла, дитячий садок, в яких виховувалось 150 дітей.

У 1950 році побудовано новий кінотеатр ім. Горького з великим залом на 400 і меншим на 200 місць. У великому залі уже встановлено широкоекранну апаратуру.

Розширилась медична допомога, тільки Бродівська поліклініка обслуговує щорічно понад десять тисяч чоловік.

Місто набуває дедалі бурхливішого розвитку. Броди стали красивим благоустроєним містом, що потопає в зелені садів і парків. На благоустрій міста лише в 1965 році витрачено близько 100 тисяч карбованців, тобто на 30 проц. більше, ніж у 1959 році. За період з 1955 по 1965 рр. в Бродах відремонтовано 123 будинки загальною житловою площею 13 490 кв. метрів. За ті ж роки на місці глинобитних хат побудовано 8 комфортабельних багатоповерхових будинків загальною площею 3 385 кв. метрів. Індивідуальними забудовниками споруджено близько 500 будинків.

У 1960 році до Бродів приєднано населені пункти Малосілку і Підгородне, які є фактично продовженням міста.

За роки післявоєнних п'ятирічок у Бродах заново споруджено швейну фабрику, консервний завод, маслозавод, меблеву фабрику, харчовий комбінат, комбінат побутового обслуговування, учбово-виробниче підприємство глухонімих, лісопильний завод, лісохімічний завод по перегонці смоли, районну та міжколгоспну будівельні організації, електростанцію, нафтоперегінну станцію, відділення «Сільгосптехніки», районне відділення лісового господарства та лісозаготівель, автопарк, автомобільну і залізничну станції, друкарню, інкубаторну станцію.

Валова продукція промисловості міста в 1965 році досягла понад 100 млн. карбованців, що в шість раз перевищує рівень 1939 року і в два рази рівень 1959 року.

Невеличка приватна майстерня, якою була Бродівська швейна фабрика за буржуазно-поміщицької Польщі, за роки Радянської влади стала великим підприємством (з 1962 року — філія Львівської фірми «Маяк»). В кінці 40-х років тут працювали 53 чоловіки, тепер 600 чоловік. Фабрика обладнана найновішим устаткуванням і спеціалізується по пошиву дитячого одягу.

Обсяг валової продукції фабрики тільки за період з 1963 по 1965 рік виріс на 5,3 процента. Першими у місті робітники цього підприємства разом з колективом восьмої залізничної дистанції стали ініціаторами змагання за комуністичне ставлення до праці.

В боротьбі за якість продукції, підвищення продуктивності праці серед підприємств фірми «Маяк» колектив фабрики чотири рази завойовував першість з врученням перехідного Червоного прапора і грошової премії. За гідну зустріч XXIII з'їзду КПРС і зразкове виконання планів перехідний Червоний прапор фірми «Маяк» тепер передано на вічне зберігання колективу Бродівської швейної фабрики. Зразки комуністичного ставлення до праці показують швеї Г. Л. Кочмар, М. С. Сірко, І. Л. Щербата, С. І. Кайдан, механік-наладчик Й. Ф. Невідомський, начальник пошивного цеху Я. І. Максимчук. За самовіддану працю в 1966 році вони одержали високі урядові нагороди.

Рік у рік зростає потужність плодоконсервного заводу. Якщо в 1956 році потужність його становила 3 млн. умовних банок, то в 1966 році — 17 млн. умовних банок. Це один з найбільших консервних заводів західних областей України. Він випускає широкий асортимент смачних консервів, які йдуть і на Далекий Схід, і в райони Крайньої Півночі, і на Урал. В 1966 році на заводі введено в дію механізовану лінію по виробництву консервів з зеленого горошку, потужністю 2 млн. умовних банок. На заводі працюють такі невтомні трудівники, як ветеран

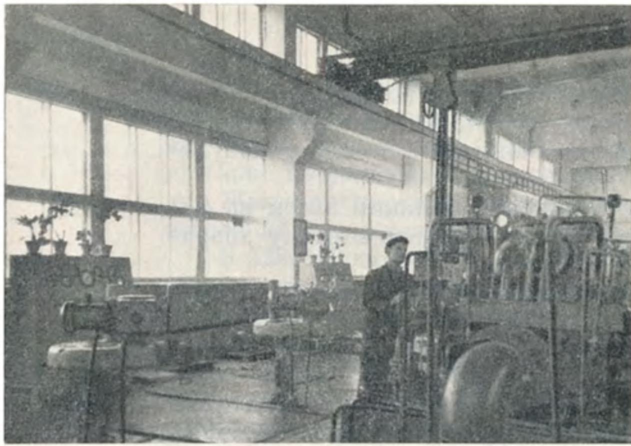

Станція нафтопроводу «Дружба» у м. Бродах.

заводу Л. В. Малик, слюсар П. П. Бондарєв, які першими на заводі нагороджені медалями Радянського Союзу.

За роки Радянської влади в Бродах виросло нове велике підприємство — насосно-перегінна станція міжнародного нафтопроводу «Дружба», що подає нафту в Чехословацьку Соціалістичну і Угорську Народну республіки. Станція введена в дію в 1961 році, достроково.

Колектив станції, який налічує сьогодні близько 300 чоловік, за дострокове введення в дію станції, зразкове виконання завдання і підвищення продуктивності праці двічі удостоєний високої нагороди — перехідного Червоного вимпела Ради Міністрів УРСР.

За час дії нафтопроводу «Дружба» на станції виросли чудові люди. Бродівська нафтоперегінна станція стала своєрідною кузнею кадрів. Багато її спеціалістів працюють тепер на інших станціях нафтопроводу «Дружба». Колишній механік станції В. С. Гнідин працює головним інженером Ровенського управління нафтопроводу «Дружба», механік М. Г. Міщенко став головним механіком Гомельського управління нафтопроводу «Дружба», а колишній начальник станції М. В. Шиш працює начальником Кременчуцького нафтоуправління. З рядового робітника до механіка станції виріс К. Й. Масловський.

Хороша трудова слава утвердилась на станції за бригадою наливників Степана Біди, яка показує високі зразки комуністичного ставлення до праці. За трудові успіхи у виробництві Степан Біда нагороджений медаллю «За трудову відзнаку».

В 1965 році кількість перегінної нафти на станції в порівнянні з 1963 роком збільшилась на 180 процентів. Великі перспективи Бродівської нафтоперегінної станції. Зараз будується друга черга станції, з введенням у дію якої потужність станції збільшиться у 1,5 раза. Через два-три роки процес переганяння нафти на станції буде повністю переведений на телемеханічне управління.

Бродівчани у 1961 році реконструювали електромережу міста, яка додатково одержала струм із Львівської енергосистеми. Для поліпшення постачання електроенергії в місті збудовано 20 трансформаторних підстанцій загальною потужністю 3,5 тис. кіловат. Тепер Бродівська дільниця електросіток постачає електроенергію для всіх підприємств і населення міста, колгоспів і радгоспів району, а також для міста Червоноармійська Ровенської області і міста Кременця Тернопільської області. Колектив дільниці рік у рік успішно виконує свої соціалістичні зобов'язання, працює так, щоб всі споживачі одержували енергію без перебоїв. Тільки в 1965 році було реалізовано понад 30 млн. квт-годин електроенергії, що в 5,5 раза більше в порівнянні з 1959 роком. Славно трудяться на дільниці ветерани — майстер дільниці М. М. Кирик, електрослюсар М. А. Мархонь. Передовиком виробництва став на дільниці електрослюсар В. Т. Сиротюк, за сумлінну працю його нагороджено орденом «Знак Пошани».

Наполегливо працюють по достроковому виконанню державних планів колективи інших підприємств міста. Учбово-виробниче підприємство глухонімих, яке налічує 133 робітники і 15 учнів, ще в 1964 році досягло рівня запланованого на 1965 рік. У 1965 році його валова продукція зросла до 525 тисяч карбованців, тобто у півтора раза більше в порівнянні з 1959 роком. Основні види продукції підприємства — це меблі і настільні більярди, які відправляються на спортивні бази різних районів Радянського Союзу.

Броди — великий транспортний центр області. 74 автобуси на день відходять з Бродівської автобусної станції. На кінець 1965 року автопарк налічував 68 вантаж-

них машин загальною вантажопідйомністю 190 тонн та 16 автобусів місткістю в 325 місць, якими в 1964 році було перевезено 921 тисяча пасажирів та 6 млн. 291 тис. тоннокілометрів вантажу, а в 1965 році — 1335 тис. чоловік. В автопарку працює нині 180 чоловік, а в 1955 році тут працювало лише 36 чоловік.

Із зростом промисловості міста збільшилась кількість робітників. Тепер їх 3700, що в 4 рази більше, ніж до 1939 року. В промислових підприємствах міста працює 2 807 чоловік, на будівництві — 687, на транспорті — 206.

Рік у рік поліпшуються добробут і культурний рівень трудящих міста. Понад 50 мешканців міста мають тепер власні легкові автомашини. Кожен третій має радіоприймач або телевізор. Про зростання добробуту трудящих міста свідчить і збільшення товарообороту. Якщо в 1963 році було продано населенню міста продовольчих і промислових товарів на суму 7167,2 тис. крб., то в 1966 році майже в два рази більше.

За роки Радянської влади в Бродах високого розвитку досягла народна освіта. Вищу і середню спеціальну освіту в місті тепер мають понад 1000 чоловік, середню загальну — 1660, заочно навчаються у вищих та середніх спеціальних учбових закладах 125 чоловік, у вечірніх та заочних середніх загальноосвітніх школах — 640 чоловік, з них близько 50 процентів становлять жінки. Отже, кожний другий дорослий громадянин міста має або закінчену вищу, середню спеціальну, чи середню освіту, або навчається тепер. Слід нагадати, що за часів панування буржуазно-поміщицької Польщі в Бродах було лише 559 осіб, які мали середню або незакінчену середню освіту. Вищу освіту мали 141 чоловік, в т. ч. лише 10 жінок[1]. Нині тільки на швейній фабриці з 600 чоловік понад 130 жінок мають середню і вищу освіту.

Діти трудящих міста здобувають освіту у двох середніх та двох восьмирічних школах, вечірній школі робітничої молоді. В них навчається понад 3000 учнів і працює 184 вчителі. До послуг школярів — Будинок піонерів, дитяча спортивна школа, де в спортивних гуртках беруть участь 425 юнаків і дівчат віком від 9 до 17 років. 715 дітей дошкільного віку виховуються у дитячих яслах і садках. 426 студентів навчаються в Бродівському педагогічному училищі, яке тільки в 1965 році випустило 165 учителів. За роки Радянської влади в Бродах зросла кількість інтелігенції. В 1965 р. тут працювало близько 400 чоловік спеціалістів з вищою освітою, з них: вчителів — 163, лікарів і фармацевтів — 41, юристів — 22, спеціалістів промисловості, транспорту, будівництва — 58, спеціалістів сільського господарства — 34, торгівлі — 11, фінансових працівників — 9, партійних і радянських працівників — 18.

Про зростання культурного рівня трудящих міста свідчить і такий факт. На 1967 рік населення міста передплатило понад 15 тис. примірників газет і журналів. 2820 чоловік дорослих і 1300 юних читачів налічується лише в двох районних бібліотеках, а в місті всього 16 бібліотек. Працюють також 2 будинки культури, клуб глухонімих, 12 червоних кутків на підприємствах і організаціях, бібліотека для дітей та юнацтва з книжковим фондом 24 565 примірників, районний радіовузол.

Бродівчани вміють не тільки добре працювати, але й добре відпочивати. Традицією бродівчан стало відзначення всім районом таких свят як Свято весни, Свято врожаю, в яких широко використовуються прогресивні елементи давніх українських традиційних свят та звичаїв. Проводять своє дозвілля трудящі у двох великих міських парках.

У 1960 році в Бродах створено сім народних університетів: культури, батьківський, здоров'я і побуту та ін., які працюють на громадських засадах. При районному будинку культури працює 11 гуртків художньої самодіяльності, які охоплюють понад 200 чоловік. Постановою колегії Міністерства культури УРСР від 23 липня 1961 року драматичному колективу будинку культури присвоєно почесне найменування «Самодіяльний народний театр».

---

[1] Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 r. Województwo Tarnopolskie, Warszawa, 1927, стор. 70—71.

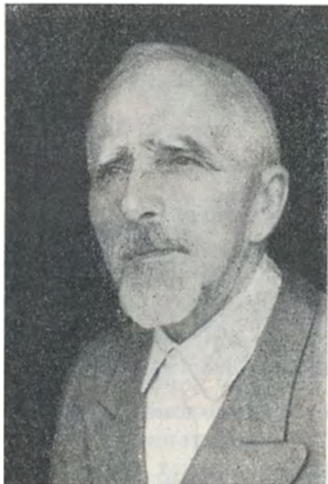

Є. А. Іллящук, старий комуніст, колишній секретар Бродівського ревкому.

Значною культурною подією для бродівчан стала організація і відкриття бродівського історико-краєзнавчого музею восени 1961 року. Музей налічує близько 800 експонатів, які висвітлюють минуле і сучасне Бродів. Музеєм керує на громадських засадах один з почесних громадян міста, старий комуніст, колишній секретар Бродівського ревкому Є. А. Іллящук.

У Бродах виходить газета «Прапор комунізму», орган Бродівського районного комітету Комуністичної партії України та районної Ради депутатів трудящих, при редакції створено і діє літературне об'єднання.

За роки Радянської влади в Бродах відбулись великі перетворення в галузі охорони здоров'я. Тепер у місті працюють лікарня на 225 ліжок, поліклініка, дитяча та жіноча консультації, медичні пункти на підприємствах міста, аптеки, санітарно-бактеріологічна та санітарно-епідеміологічна станції. При лікарні в 1963 році відкрито відділ охматдит — на 80 ліжок, в якому створено санаторну палату на 10 ліжок для оздоровлення хворобливих дітей. Тільки в районній лікарні працює 42 лікарі, 128 працівників середнього медперсоналу, 123 санітарки. Всього в медичних установах міста працює понад 300 чоловік медичного персоналу. Лікарі Бродів провадять профілактичну роботу серед населення району. Великий авторитет і повагу серед населення здобула хірург Є. М. Кученкова, їй присвоєно почесне звання заслуженого лікаря УРСР.

У корінних перетвореннях в економіці, побуті і культурі населення міста та району керівна і творча роль належить комуністам районної партійної організації.

В районі налічується 1469 членів і кандидатів у члени КПРС, об'єднаних у 79 первинних організаціях. Несучи в маси великі ленінські ідеї, комуністи району очолюють боротьбу трудящих міста та району за дальший розвиток народного господарства району. Втілюючи в життя рішення березневого Пленуму ЦК КПРС та XXIII з'їзду партії, колгоспи і радгоспи району в 1966 році зробили значний крок вперед по шляху дальшого піднесення сільськогосподарського виробництва. Вони виростили на кожному гектарі посіву по 20,7 центнера зернових, в т. ч. 22,2 центнера озимої пшениці. Урожайність цукрових буряків в середньому по району в 1966 році становила — 250 центнерів, картоплі — 120 центнерів з гектара.

Районна партійна організація виховала чимало передовиків промисловості і сільського господарства. За трудові успіхи у промисловості та сільському господарстві лише в 1966 році 162 чоловіка з міста та району нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

За останні роки великого поширення набула робота на громадських засадах. У райкомі партії створено позаштатні відділи: торгово-фінансовий, шкіл, комісії попереднього розгляду персональних справ і прийому в партію.

Комуністи міста провадять серед трудящих велику виховну роботу по забезпеченню в місті та селах району зразкового громадського порядку. З їх ініціативи, за допомогою молоді району на підприємствах, установах і організаціях міста, а також у колгоспах і радгоспах району створено 74 добровільні народні дружини, в них беруть участь 2986 чол. Це сприяло тому, що в місті та в селах району немає випадків порушень громадського порядку.

Вірним помічником партійної організації району в боротьбі за дальше піднесення економіки і культури трудящих є районна комсомольська організація, яка налічує у своїх рядах 7687 юнаків і дівчат. З них понад 50 процентів комсомольців зайнято на виробництві в підприємствах міста. Зразки самовідданої праці, комуніс-

тичного ставлення до праці показують комсомольці нафтоперегінної станції «Дружба», швейної фабрики — філії Львівської фірми «Маяк», плодоконсервного заводу та інших підприємств міста. 2037 комсомольців безпосередньо працюють у колгоспному виробництві.

Робота бродівських комсомольців спрямована на удосконалення виробничих процесів, на успішне виконання п'ятирічного плану 1966—1970 рр. З цією метою у 1965—1966 рр. вони створили 67 комсомольсько-молодіжних ланок, 47 тракторних і механізованих бригад і 5 молодіжних механізованих ланок.

Бродівська міська Рада депутатів трудящих, залучаючи широкий актив міського населення, провадить велику роботу по виконанню державних планів. З її активною участю промислові підприємства міста стали працювати більш злагоджено: план по випуску валової продукції за 1966 рік виконано на 106,9 проц. Депутати багато зробили в галузі житлового будівництва та побутового обслуговування населення, в розвитку торгівлі. Тільки за останні роки в місті введено в дію три великі продовольчі магазини, готель на 55 місць, нову лазню та пральню.

При міськраді створено 6 депутатських комісій і товариський суд.

У Бродах є історичні та архітектурні пам'ятки, серед яких будинок, де в 1920 році розміщався штаб Першої Кінної армії і повітовий ревком; будинок, в якому в 1920 році відбувся повітовий з'їзд ревкомів; замок і фортеця, синагога та будівля «Ринок» — пам'ятки XVII сторіччя; пам'ятник жертвам війни і воїнам, які загинули при визволенні м. Бродів під час громадянської і Великої Вітчизняної воєн.

Бродівчани пишаються своїми земляками. На Бродівщині народились і виросли відомі всій країні Степан Тудор (літ. псевдон. С. Й. Олексюка), український радянський письменник і громадський діяч, І. І. Труш,— український живописець і художній критик.

За роки Радянської влади на Бродівщині виросло немало діячів науки, культури і мистецтва.

Заслуженою повагою користуються ветерани робітничого і комуністичного руху С. Л. Бойчук, П. П. Чобіт, І. І. Іллящук, Є. А. Іллящук, вихідці з Бродівщини, які нині працюють у Бродах. Їх доля — це доля тисяч бродівчан, яким Радянська влада принесла нове життя.

Останні рішення партії і уряду, накреслені ними нові перспективи економічного і культурного розвитку, викликали у трудівників-бродівчан гаряче прагнення працювати ще краще, щоб з честю виконати ці рішення.

Я. П. КІСЬ, С. І. УВАРОТОВ

* * *

Бродівський район займає північносхідну частину Львівської області, власне територію Бродівської рівнини в басейні р. Стиру та Ікви, на схід від Бузько-Стирської рівнини. Середня висота Бродівської рівнини 240 м над рівнем моря. Характерною особливістю рельєфу є велика кількість піщаних горбів, дюн, більшість яких закріплена лісами. Луки і пасовища займають майже половину території.

Корисними копалинами є торфовища, зосереджені на північ від м. Бродів.

З викопних будівельних матеріалів слід назвати крейду, пісковики, кварцовий пісок.

Як адміністративну одиницю Бродівський повіт утворено в 1866 році. До того часу його територія входила до Золочівського округу. В роки 1919—1939 Бродівський повіт належав до Тернопільського воєводства.

В листопаді 1939 року утворено Бродівський район Львівської області. У 1959—1962 роках до Бродівського району приєднано частину території Олеського, Заболотцівського і Лопатинського районів.

Площа району за станом на 1 січня 1967 року становить 1148 кв. км. На цій території проживає 69 800 чоловік, в т. ч. 13 100 робітників і службовців і 49 400 колгоспників. Населення міста становить 19 проц., сіл— 81 проц. На 1 кв. км припадає 60 чоловік.

На території району є 100 населених пунктів, в т. ч. одно місто — Броди і одно селище міського типу — Підкамінь. Усі населені пункти об'єднані у 20 сільських і одну селищну Раду.

Через територію району проходить залізнична колія Львів—Київ, а також автотраса, що з'єднує західні області УРСР із столицею республіки. Майже всі населені пункти з'єднані з районним і обласним центрами автобусним сполученням.

Німецько-фашистська окупація Бродівського району в 1941—1944 рр. принесла багато шкоди його господарству. Збитки, заподіяні району фашистськими окупантами, становили 504 млн. карбованців.

За роки Радянської влади інтенсивно розвивається промисловість Бродівського району.

Найбільші підприємства у Бродах — це швейна фабрика «Маяк», консервний завод, райпромкомбінат, харчокомбінат, комбінат побутового обслуговування, учбово-виробниче підприємство глухонімих, лісопильний завод, лісохімічний завод по перегонці смоли, міжколгоспна будівельна організація «Райбудуправління», сирзавод, електростанція, нафтоперекачувальна станція нафтопроводу «Дружба», відділення «Сільгосптехніки», друкарня.

На території району є такі підприємства Пониквянський пивзавод, Суходільський спиртопаточний завод і Підкамінський маслозавод.

Важливе місце в економіці Бродівського району посідає сільське господарство. Сільськогосподарські угіддя займають 63 600 га, з них орної землі 43 100 га. Провідною галуззю сільського господарства є вирощування зернових і технічних культур. Зернові культури займають 52 проц. всієї орної землі (жито, пшениця, овес, ячмінь і кукурудза). Значно розширились посівні площі таких технічних культур, як льон-довгунець, цукрові буряки, хміль. Вирощують також картоплю.

Чимале місце в сільському господарстві займає тваринництво. Його розвиткові сприяє велика площа сіножатей і пасовищ. Поголів'я великої рогатої худоби на 1 січня 1967 року становило 27 775 голів.

В районі є 20 колгоспів і один радгосп, які досягли значних успіхів у розвитку сільського господарства.

По виробництву продуктів сільського господарства Бродівський район посідає одне з перших місць Львівської області. Багато передовиків виробництва працює на фабриках і заводах Бродівського району.

Набуває дедалі більшого розвитку охорона здоров'я трудящих. У районі є 6 лікарень на 430 ліжок, тут працюють 57 лікарів і велика кількість медичного обслуговуючого персоналу.

На 1 січня 1967 року у 81 школі району (в т. ч. у 2 педучилищах, 10 середніх, 27 неповносередніх і 42 початкових школах) працювало 780 учителів і навчалось 11 416 учнів.

Культурномасова і спортивна робота зосереджена в 151 культосвітніх закладах, клубах і бібліотеках.

У Бродах виходить газета «Прапор комунізму», орган Бродівського районного комітету Комуністичної партії України та районної Ради депутатів трудящих.

Боротьбу трудівників району за дальший розвиток народного господарства очолюють комуністи. У районі 79 первинних партійних організацій, що об'єднують 1469 членів і кандидатів у члени КПРС.

Історичні та архітектурні пам'ятки району: старовинне городище Пліснесько, замок в селі Підгірцях, збудований у XVII столітті, у Бродах — костьол з 1596 року, церква Марії з 1600 року, церква Юра з 1625 року і замок з початку XVII століття.

ПІДГІРЦІ

Підгірці — село, центр сільської Ради. Розташовані понад шосе Золочів—Броди, за 1,7 км від траси Київ—Львів на схилах гір Вороняків, що піднімаються тут до 403 м над рівнем моря. Віддаль до районного центру — 24 км. Населення — 1396 чоловік. Сільраді підпорядковане також село Загірці.

Околиці Підгорець здавна приваблювали людей. Вже у VII—XIV століттях тут на одній з гір на вигідному для оборони місці існувало давньоруське укріплене поселення Пліснесько.

Під назвами «Плѣсньск», «Плѣеснеск», «Преснеск» воно згадується в літописах за 1188 і 1233 рр.[1] та в «Слові о полку Ігоревім». Перша літописна згадка пов'язана з невдалою спробою князя Романа Галицького вигнати з Пліснеська галицьких бояр і їх союзників — угорських феодалів. Друга — повідомляє про перемогу в Пліснеську князя Данила Романовича над боярами Арбузовичами. Збереглись рештки стародавнього міста — городище, площею близько 160 га, оточене системою земляних валів і ровів, загальна довжина яких становить близько 7 км. Це найбільша і найкраща пам'ятка давньоруських фортифікаційних споруд. Городище ділиться на дві частини — міцну, укріплену зовнішніми і внутрішніми валами верхню частину, розташовану на високому плато, та нижню — на схилах і підніжжі цього підвищення. На валах були дерев'яні стіни (т. зв. забороли) та оборонні вежі. Зовнішні схили окремих валів до 5 м заввишки були облицьовані кам'яними плитами[2] (збереглися до сьогодні).

До північної частини городища прилягає територія стародавнього кладовища, на якому збереглось кількасот курганів X—XI століть. З західної сторони городище межує з місцем, де був монастир, заснований нібито близько 1180 року Оленою — дочкою князя Всеволода Белзького. В 1706 році старі монастирські будинки розібрано і побудовано муровані приміщення з південно-західної сторони городища[3].

Перші археологічні розкопки розпочато в Пліснеську 1810 року, широкі планові дослідження проведено в 1946—1954 роках[4]. Розкопано понад 70 житлових і господарських споруд, рештки міських укріплень, поховання рядових жителів і княжих дружинників X—XI століть та зібрано величезний речовий матеріал,

---

[1] Ипатьевская летопись. Полное собрание русских летописей, т. II. СПб., 1908, шпальти 661—662, 770.

[2] М. П. Кучера. Древний Плеснеск, Автореферат кандидатской диссертации. К., 1960, стор. 5—6.

[3] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. 8, Warszawa, 1887, стор. 249—250.

[4] Zbiór wiadomości do Antropologii Krajowej, t. 6. Kraków, 1882, стор. 58—61; t. 7, 1883, стор. 47—50; t. 8, 1884, стор. 94—99; І. Старчук. Розкопки на городищі Пліснесько. Археологічні пам'ятки УРСР. К., 1949, т. І, стор. 76—85; М. П. Кучера. Раскопки городища Плисненск. Краткие сообщения Института археологии АН УССР. К., 1955, стор. 16—17.

Вали давньоруського городища Пліснеська. XII ст.

Давньоруський меч, знайдений при археологічних розкопках на Плісеньську в XIX ст.

Віко малої костяної скриньки з зображенням давньоруського воїна, знайдене під час археологічних розкопок на Плісеньську в 1940 р.

який ілюструє поступовий розвиток Плісеська від поселення сільського типу до великого феодального міста — одного з найбільших осередків давньоруського ремесла і торгівлі. Наслідки археологічного вивчення Пліснеська дають змогу виділити в його історії 4 періоди, що датуються VII—VIII, IX—X, XI та XII—XIII століттями[1]. В першому періоді територія цього неукріпленого ще поселення східнослов'янських племен дулібів не перевищувала 10—12 га. Ряд даних свідчить про те, що у тодішнього населення Пліснеська завершився вже процес другого суспільного поділу праці і виникли окремі галузі ремесла (залізообробне, гончарне). Другий період характеризується укладом, в якому основною виробничою одиницею була невелика індивідуальна сім'я і зароджувалась феодальна верхівка кількох поселень сільського типу, що існували на місці майбутнього міста і займали площу близько 150 га. Третій період історії Пліснеська позначається дальшим розвитком феодальних відносин. Територія поселення зменшилась до відносно невеликої укріпленої частини, де жила феодальна знать з добре озброєною дружиною. При дворі феодала появились вотчинні ремісники. Серед населення Пліснеська розповсюдилась християнська релігія. Протягом четвертого періоду Пліснеськ стає одним з найбільших міст Галицького, а згодом Галицько-Волинського князівства. В цей час закінчено складну систему оборонних споруд міста; ремесло (ковальське, гончарне, ливарське, косторізне, деревообробне, ювелірне тощо) стає основою господарської діяльності населення. Пліснеськ, розташований на схрещенні торгових шляхів, перетворюється у великий центр ремесла і торгівлі стародавньої Русі. Дальший розвиток міста був перерваний татаро-монгольським нашестям. У 1241 році Пліснеськ, як і більшість давньоруських міст, був знищений Батиєм. У другій половині XIII і в XIV століттях невелика частина городища була ще заселеною, але основна територія колишнього міста пустувала (частково перетворена на кладовище). Документи середини XV століття про Пліснеськ уже не згадують.

На рубежі XIV—XV століть, в період запеклої боротьби між польськими, литовськими і угорськими феодалами за володіння Олеським повітом, за 3 км на північ від колишнього города Пліснеська під горою виникло нове поселення — Підгірці, яке з роками поширилось і на саму гору. Перша письмова згадка про село Підгірці з'явилась у 1432 році, коли польський король Владислав II Ягайло своїм універсалом повернув маєтки багатьом землевласникам Олеського повіту, в т. ч. Янові Підгорецькому (або з Підгорець)[2]. У 1441 році король віддав Олеський повіт, до якого належали і Підгірці, сандомирському старості Яну Сенінському. Відтоді доля Підгорець деякий час була

[1] М. П. Кучера. Основні етапи розвитку стародавнього Пліснеська. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. К., 1959, стор. 132—145.

[2] Matricularum Regni Poloniae Summaria, P. IV, v. 3. Varsoviae, 1915, Додаток 669.

спільною з долею цілого маєтку Олеська, який був власністю магнатів Сенінських, потім Каменецьких, Підгорецьких[1] та інших.

У 1630 році власником маєтку став коронний гетьман Станіслав Конєцпольський — великий польський магнат, який здобув собі сумну славу жорстоким придушенням селянсько-козацьких повстань 1630 і 1638 рр. та встановленням режиму нещадного гноблення на Україні[2]. За його наказом у Підгірцях в 1635—1640 рр. на місці старого укріплення був збудований новий оборонний замок, що зберігся донині. Він захищався баштами і валами, на яких були розміщені гармати, і, височіючи над всією околицею, був символом кривавого панування польської шляхти.

Підгірці стали ареною важливих подій у роки визвольної війни 1648—1654 рр. Через село двічі (в 1648 і 1651 рр.) переходили війська Богдана Хмельницького. Селянсько-козацькі загони тримали в облозі замок Конєцпольського і завдали йому пошкоджень[3].

У другій половині XVII — на початку XVIII століття, які ознаменувались дальшим посиленням соціального і національно-релігійного гніту з боку польської шляхти, село було власністю магнатів Конєцпольських (1646—1682 рр.) і Собєських (1682—1720 рр.). В цей період воно зазнало кількох нападів татар (1672, 1688 рр.) і було дуже спустошене. Багато жителів потрапило у полон.

У 1720 році Підгірці разом з маєтком Олеськом перейшли до магнатів Жевуських, власників величезних латифундій на Україні, і з того часу були їх маєтністю протягом 145 років, до 1865 року[4].

З 1728 по 1779 рік маєток належав Вацлаву Жевуському — гетьману польному, одному з найвпливовіших магнатів, захиснику необмежених прав і привілеїв польської шляхти та католицької церкви і противникові всяких реформ у країні. Підгірці стали центром великого маєтку (до якого належало одно місто і 22 села) і взагалі центром всіх маєтків родини Жевуських. За інвентарем 1773 року в Підгірцях проживало 195 селянських сімей[5]. Більшість з них (115) користувалася лише невеликими клаптиками землі — городами біля хати (звідси їх назва городники). 80 селян мали земельні наділи, з них 61 по 3 плуги[6] (¼ дворища або грунту) і 19 по 6 плугів (½ дворища). Всього в селі числилось 25 дворищ з земельною площею на 300 плугів. У земельних селян було 119 голів робочої худоби, в т. ч. 95 волів і 26 коней.

Малоземелля було особливо відчутним у Верхніх Підгірцях. Поголовно всі жителі (в 1797 році тут було 80 дворів) належали до категорії городників і займалися здебільшого ремеслом — ковальством, теслярством, бондарством тощо.

Жевуські, типові представники класу феодалів, намагалися збільшувати свої прибутки за рахунок нещадної експлуатації кріпосних селян. До поміщицького фільварку в Підгірцях належало 10 ланів землі на 230 плугів і лук на 190 косарів, або 260 возів сіна, броварня, 4 млини, 4 стави і значні лісові масиви. Вся поміщицька земля оброблялась руками і робочою худобою селян-кріпаків, які відробляли на рік 2400 днів панщини (1778 р.). Крім панщини, всі селяни змушені були виконувати безплатно ще т. зв. зажинки, обжинки, закоски, обкоски і три толоки літом, давати поміщикові з дворища по одній курці, одному каплунові, 6 яєць, прясти 4 мітки з панського волокна, платити чинш грішми по 5 злотих 12 грошів

---

[1] Matricularum Regni Poloniae Summaria, т. IV, ч. 3, № 20 363; Akta grodzkie i ziemskie, t. XV, стор. 557, № 4538; Olesko zamek w Galicji. «Lwowianin», 1840—1841, стор. 206; S. Barącz. Kronika Oleska. «Towarzysz duchowieństwa katolickiego», R. I. Tarnopol, 1864, стор. 400—402.

[2] УРЕ, т. 7, стор. 160; Z. Wójcik. Dzikie pola w ogniu. Warszawa, 1960, стор. 117—172.

[3] S. Oświęcim. Dyaryusz 1643—1651. Kraków, 1907, стор. 367; A. Czołowski, B. Janusz. Przeszłość i zabytki Województwa Tarnopolskiego, Tarnopol, 1926, стор. 94.

[4] W. Kryczyński. Zamek w Podhorcach. Złoczów, 1894, стор. 18.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 16, спр. 54, арк. 2—11; оп. 17, спр. 245, арк. 4.

[6] Плуг — міра поверхні. 1 плуг — 0,75 га — 1,7 га.

з ½ дворища, 2 злотих 21 гріш з $^1/_4$ дворища і 2 злотих — городники з городів. Лише 27 селян, в т. ч. 21 городник, були звільнені від сплати чиншів. Сума чиншу, сплачуваного селянами, становила 420 злотих. Селяни Підгорець несли на своїх плечах весь тягар будівельних робіт, пов'язаних з відбудовою занедбаного замку і будівництвом у 1752—1763 рр. костьолу, який став розсадником католицизму в селі і околиці. Намагаючись здобути популярність серед польської шляхти, Вацлав Жевуський перетворив підгорецький замок у місце розваг, організував тут оркестр і театр, для якого сам написав кілька п'єс[1]. На все це, а також на утримання значної військової залоги, витрачались величезні кошти, на покриття яких висмоктувались останні соки із знедоленого селянства.

Перехід Галичини під владу Австрії у 1772 році не вніс істотних змін у життя підгорецьких селян. Аграрні реформи, проведені в перші роки австрійського панування, усунули лише деякі найогидніші елементи кріпацтва, залишивши, однак, селян прикріпленими до земельних наділів, за користування якими вони мусили відробляти поміщикові панщину, здавати данини натурою і чинш грішми, а також сплачувати податки. В 1787 році в селі було проведено опис земельних угідь, з якого видно, що поміщик мав 2011 га землі, в т. ч. 1756 га лісу, монастир і церква — 58 га, а в користуванні селян було всього 663 га землі, в т. ч. 470 га орної і 193 га лук[2]. У тому ж році власником села став Северин Жевуський, який за 201 000 польських злотих купив Підгірці разом з селами Хватовом, Гутищем і Загірцями при розпродуванні за борги на публічних торгах олеського маєтку його батька Вацлава Жевуського[3].

Северин Жевуський був одним з найзапекліших ворогів прогресивних реформ, ухвалених Чотирирічним сеймом у 1788—1792 рр., і одним з найактивніших членів торговицької конфедерації, яка спричинилася до другого поділу Польщі. Пристосовуючись до нових умов, породжених дальшим розвитком товарно-грошових відносин і розкладом феодально-кріпосницької системи, цей магнат не гребував ніякими засобами, щоб тільки збільшити свої прибутки. В гонитві за наживою він навіть заснував у Підгірцях алхімічну лабораторію, маючи намір перетворювати неблагородні метали на золото[4]. С. Жевуський всіляко намагався збільшити прибутковість маєтку. З цією метою за рахунок вирубування лісу в Підгірцях була розширена площа орної землі для виробництва товарного зерна, на Пліснеську побудовано гуральню, біля якої відгодовувались на продаж воли і свині, у селі утримувалось 3 корчми, орендна плата з яких приносила в рік 1800 злотих прибутку[5].

Значно посилилась експлуатація селян. Виконувана селянами панщина зросла в 1803 році до 3900 тяглих і 2972 піших, або разом 6872 днів, тобто майже в три рази порівняно з 1778 роком. Крім того, поміщик силою примусив селян, які виконували тяглу панщину, привозити до двору кожного місяця по підводі дров за користування лісом, а згодом замінив цю повинність на 12 днів панщини на рік від тяглого двора, внаслідок чого панщина зросла ще на 1260 тяглих днів. У кілька разів зросли данини натурою, прядіння ниток з панського волокна; була введена нова повинність: бджільна десятина від пасіки (десятий вулик дворові), очкове — плата грішми від кожного вулика, якщо на пасіці менше, ніж 10 вуликів[6].

Протягом першої половини XIX століття експлуатація селян-кріпаків дедалі зростала. Граф Леон Жевуський, якому належали Підгірці з 1833 по 1865 рр., щоб збільшити прибутки, за прикладом інших поміщиків того часу, почав розводити

---

[1] W. Kryczyński. Zamek w Podhorcach, стор. 20—25; S. Przyłęcki. Opisanie pałacu w Podhorcach. «Dniestrzanka». Lwów, 1841, стор. 33.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 18, спр. 165.
[3] Там же, ф. 149, оп. 3, спр. 1901, арк. 12.
[4] W. Kryczyński. Zamek w Podhorcach, стор. 25—26.
[5] Львівська Державна Наукова бібліотека (ЛДНБ), ф. Чоловського, спр. 404, арк. 5—6.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 17, спр. 245, арк. 4, 7; оп. 64а, спр. 2151, арк. 58.

Підгірці. Загальний вигляд. Картина невідомого художника XVIII ст.

тонкорунних овець, заснував новий фільварок «Маленцін», замість старої гуральні побудував нову, потужну, з паровим котлом і при ній — воловню на 80 голів, перебудував на броварню стару корчму на Пліснеську, посиливши експлуатацію селян. За інвентарем 1839 року підгорецькі селяни відробляли дворові на рік 6566 тяглих і 1522 піших дні панщини, сплачували 619 злотих ринських (віденською валютою) чиншу, віддавали 13 каплунів, 184 курки, 5 кіп яєць, пряли 315 міток з панського волокна.

Робота на панському полі тривала від сходу до заходу сонця. За день панщини в жнива одній людині треба було нажати 2 копи (в інших маєтках звичайно нормою була 1 копа) або нав'язати 3 копи снопів, на молотінні — змолотити одну копу озимини або 1,5 копи ярини. Щоб виконати два дні тижневої панщини, селянин часто змушений був працювати на пана майже цілий тиждень. Крім панщини, данин натурою і чиншу, всі селяни повинні були виконувати безплатні роботи на ремонті шляхів (шарварки), відбувати нічні варти, платити 16-у мірку за помел зерна на панських млинах. Гончарі платили горнове від кожної гончарної печі і мусили давати стільки горшків, скільки вимагав двір, ткачі ткали дворові полотно в необмеженій кількості, теслярі і столяри виконували безплатно роботу за своїм фахом[1]. Великим тягарем для селян були державні податки та рекрутчина, що пожирала найкращі робочі руки.

Підгірці мали убогий вигляд. Дерев'яні під стріхою селянські хати і господарські будівлі руйнувалися, бо поміщик заборонив видавати з свого лісу потрібний для ремонту будівельний матеріал[5]. Село животіло в злиднях і темряві. Тут не було школи, поголовно всі селяни були неписьменні. Зате жваво торгували горілкою 3 корчми, висмоктуючи останні гроші у темного, забитого селянина. Поміщик був по суті єдиною владою на селі, і доля селянина цілком залежала від його волі. Він користувався повною підтримкою австрійських властей. На боці поміщика були і католицький костьол і уніатська церква, які докладали всіх сил, щоб своїм впливом утримати селян у покорі. Проте система жахливого кріпосного гніту і поневолення доживала останні дні. Трудовий люд клаптикової монархії впертою боротьбою проти експлуататорів прискорював її падіння.

З часів феодальної епохи в селі залишився ряд пам'яток архітектури, споруджених руками кріпосних майстрів. Підгорецький замок, збудований у 1635—1640 роках в стилі пізнього ренесансу, є однією з небагатьох автентичних пам'яток цього типу на Україні. Проект замку створив, на думку одних істориків, автор відомого «Опису України» французький військовий інженер Гійом Левассер де Боплан, інших — італійський архітектор Андре дель Аква, який приблизно в той же час збудував фортецю в Бродах[3]. Замок складається з двоповерхового головного кор-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 149, оп. 3, спр. 1862, арк. 3—35; ЛДНБ, ф. Чоловського, спр. 406.

[2] Там же, ф. 146, оп. 64а, спр. 2151, арк. 53—57.

[3] A. Czołowski i B. Janusz. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego, стор. 94; W. Kryczyński. Zamek w Podhorcach, стор. 12.

пусу та двох бічних павільйонів. Обрамлення вікон завершується трикутними і дуговими фронтонами, які чергуються між собою. Між вікнами є пілястри. Підлога першого поверху з мармуру, двері й каміни обрамлені різнокольоровим мармуром. Вимощене кам'яним бруком подвір'я замку прикрашене галереями з балюстрадами, портиками. Замок обведений фортечними мурами. Головна в'їзна брама в стилі ренесансу побудована з каменю, з боків прикрашена півколонами[1]. Ця пам'ятка архітектури охороняється законом. Після пожежі 1956 року, під час якої згоріли два поверхи, його повністю реставровано. Недалеко від замку стоїть церква — пам'ятка української дерев'яної народної архітектури XVIII століття. На південь від замку — костьол, споруджений в 1752—1766 рр. в стилі пізнього ренесансу за проектом Вацлава Жевуського. На хуторі Плісneську є монастирська церква в стилі барокко, побудована в середині XVIII століття[2], та будинок монастиря — зразок житлового будівництва XVIII століття. В монастирі у XVII—XVIII століттях зберігався архів, серед рукописів якого знайдено найстарішу і одну з найбільш цінних рукописну копію творів відомого українського письменника-полеміста, непримиренного борця проти католицизму і унії Івана Вишенського та «Літопис Підгорецького монастиря» (або «Синопсис») — важливе джерело до історії Західної України другої половини XVII століття[3].

Буржуазна революція 1848 року і проведена після неї аграрна реформа знаменували собою початок капіталістичної ери. Селяни Підгорець одержали у власність землю. Були скасовані панщина та інші феодальні повинності на користь поміщика. Проте становище селян не покращало. Аграрна реформа пограбувала селян, бо за скасовані феодальні повинності вони змушені були платити великий викуп у вигляді додатків до податків. Селяни одержали право власності лише на ті мізерні клаптики землі, якими користувалися до 1848 року. Велика частина земельних угідь залишалася у поміщика.

За станом на 1860 рік у Підгірцях (разом з селом Гутищем Олеським) поміщикові Леону Жевуському належало 1464 га землі, в т. ч. 328 га орної, 94 га лук і городів, 91 га пасовиськ та 951 га лісу, тоді як 313 селянських господарств, в яких налічувалося понад 1,5 тис. чоловік, мали всього 1095,5 га, в т. ч. 607 га орної землі, 392 га лук та городів, 96 га пасовиськ і лише 0,5 га лісу[4]. Більшість селян терпіла земельний голод. У 1850—1851 рр. у Підгірцях з 207 селян 107, тобто більше половини, мали лише по 2,8 га (разом 76,7 га, або 10,2 проц. загальної площі), 26 — по 3,4—5 га (разом 122,6 га, або 16,3 проц.), 63 — по 5,6—7,8 га (разом 443,5 га, або 59,1 проц.) і лише 11 селян — по 8,4—13,4 га (разом 108 га, або 14,4 проц.) землі[5].

Поміщик намагався використати малоземелля селян та відсутність лісу у громади в своїх інтересах. Щоб примусити малоземельних селян до відробітків, він відразу після скасування панщини позбавив їх навіть того обмеженого права користування двірським лісом і пасовиськом, яке вони мали до 1848 року. Дозвіл на таке користування міг одержати тільки той, хто погоджувався відробляти або платити готівкою. Сподіваючись знайти захист у австрійських властей, громада в 1852 році поскаржилася на поміщика в Золочівське окружне управління. Але ці сподівання були марними. Захищаючи інтереси поміщика, власті не спішили з розглядом скарги. В 1859 році громада подала другу скаргу на поміщика, тепер уже окруж-

---

[1] W. Kryczyński. Zamek w Podhorcach, стор. 44—48.

[2] A. Czołowski i B. Janusz. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego, стор. 159.

[3] І. Франко. Сочиненіе Йоанна Вишенскаго. «Киевская старина», 1889, т. XXV. Приложения, стор. 21—27; його ж, Летопись Подгорецкого монастыря. «Киевская старина», т. XIX, 1890. Приложения, стор. 122; Иван Вишенский. Соч. М.—Л., 1955, стор. 273.

[4] Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królewstwie Galicyi i Lodomeryi. Lwów, 1868.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 1232.

ній викупній комісії. Але й на цей раз безрезультатно. Лише в 1865 році в Підгірці прибула комісія для розгляду скарги, що її подали селяни ще в 1852 році. Селяни заявили комісії, що з давніх-давен вони мали право вільного користування (сервітут) двірським лісом і пасовиськами і що тільки починаючи з 1803 року їм чинили всілякі перешкоди в цьому. Докази селян були настільки переконливі, що їх не зміг спростувати навіть досвідчений адвокат, який захищав інтереси поміщика. Зрештою новий поміщик князь Сангушко, який купив маєток Підгірці у Леона Жевуського в 1865 році, був змушений визнати претензії громади слушними. Але він не погодився на збереження сервітуту, а в 1868 році нав'язав селянам «добровільну» угоду, за якою замість сервітуту їм було виділено еквівалент у розмірі 45 га землі, в т. ч. 31 га лісу; між двором і громадою проведено також обмін земельними ділянками площею в 64,7 га (очевидно, не без користі для двору). «Угоду» поспішило затвердити галицьке намісництво, і в липні 1869 року селяни одержали цей мізерний еквівалент[1]. Це була, по суті, поразка селян у боротьбі за сервітут, бо ж яке практичне значення міг мати клаптик лісу в 31 га для громади, що налічувала понад 200 господарств.

Підгірці, заїжджий двір. Пам'ятка архітектури XVIII ст.

Безземелля і малоземелля прирікли більшість селян Підгорець на постійну нужду і зубожіння. Щоб утримати сім'ю та сплатити державні податки, селянин-бідняк був змушений йти на заробітки на панський фільварок, у найми до куркулів, позичати гроші в різних кредитних установах і виплачувати позику з великим процентом. Безземелля примусило не одну сім'ю чи окремих членів її шукати щастя за кордоном — у Бразілії, Аргентіні, Канаді, але й там вони його не знаходили і часто поверталися з порожніми руками та надірваним на тяжких роботах здоров'ям. Злидні, голод і хвороби стали постійними супутниками селян. На селі панувала безпросвітна темрява і відсталість.

У 1860 році в Підгірцях була відкрита однокласна школа, яка згодом стала двокласною, але вона перебувала під впливом церковників і тому не могла дати учням справжніх знань. До того ж бідні селяни не мали змоги посилати своїх дітей у школу, через що з 216 дітей шкільного віку школу відвідувало лише 119, або 55 проц.[2] Більшість населення була неписьменною.

Тяжким лихоліттям для Підгорець була імперіалістична війна 1914—1918 рр. Село тривалий час перебувало в районі воєнних дій австрійської і російської армій. Багато селян було мобілізовано в австрійську армію і загинуло на фронтах війни. Частина населення (17 дворів) була виселена австрійцями, а їхні хати зруйновані. Значних пошкоджень зазнав і підгорецький замок[3].

В роки війни багато жителів села потрапило в Росію, як військовополонені австрійської армії. Там вони стали свідками і учасниками Великої Жовтневої соціалістичної революції. Після революції одні з них включилися в будівництво молодої Радянської республіки, інші повернулися на батьківщину і стали тут носіями ідей Великого Жовтня. Декого з них призвано в австрійську армію (наприклад, Івана Іллящука, Семена Когута, Петра Дубаса, Франка Дзєдзіца), і вони були учасниками антивоєнного повстання солдат у Нейштадті і Моравській Остраві весною 1918 року.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 64а, спр. 2149, арк. 41; спр. 2151, арк. 47—96; спр. 2152, арк. 36; спр. 2153, арк. 115—125; спр. 2154, арк. 22—26, 78—82.

[2] B. S o k a l s k i. Rys geograficzno-statystyczny Złoczowskiego okręgu szkolnego. Złoczów, 1884.

[3] A. C z o ł o w s k i i B. J a n u s z. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego, стор. 96—97.

З великим піднесенням зустрічали жителі Підгорець у серпні 1920 року Червону Армію, яка несла їм визволення від вікового гноблення. Відразу після визволення села тут створено сільський ревком, який став уособленням нової влади трудящих[1]. Головою ревкому обрано П. П. Королишина.

Після відступу Червоної Армії і загарбання Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею в селі відновлено старі порядки. Сюди знову повернувся поміщик князь Сангушко, який панував тут аж до 1939 року. Йому й далі належали великі земельні угіддя, тоді як село задихалось від нестачі землі. За переписом 1935 року поміщик мав 1404 га землі, в т. ч. 377 га орної і 727 га лісу, а 473 селянських господарства, в яких налічувалося 2416 чоловік,— 1339 га, з них 1202 га орної, 98 га лук і пасовищ та 31 га лісу[2]. Більшість селян мала лише невеликі клаптики землі. Постійні злидні гнали селян-бідняків на заробітки до фільварку, замку, до куркулів, де їх чекала тяжка, виснажлива праця від зорі до зорі за мізерну плату. Кільканадцять робітників працювало в броварні на Плісненську, цегельні, вапнярці, а також на шляхових роботах. Десятки людей в пошуках заробітку виїздили за кордон (у Чехословаччину, Францію, в країни Південної та Північної Америки тощо).

Як і раніше, село мало убогий вигляд. Переважали ті ж самі дерев'яні хати з солом'яною стріхою. Не було лікувальних та санітарно-медичних закладів. Єдиним культурним закладом був невеликий клуб, побудований на державні кошти у Верхніх Підгірцях, але він обслуговував тільки польське населення. Українське населення, що становило більшість, зібрало кошти на будівництво клубу своїми силами, але так і не змогло його завершити.

У 30-і роки в селі були дві початкові школи, в яких навчалось 79 учнів. Проте в обох школах викладання велось польською мовою. Усі вчителі (їх було 6), за винятком одного, в т. ч. завідуючий школою, були поляками.

В дні революційних свят, особливо в 1937—1938 рр., в багатолюдних місцях села часто появлялись листівки і брошури революційного змісту, що їх розповсюджували члени підпільної комсомольсько-молодіжної організації села Загірців Василь Стельмах, Михайло Бедрій, Володимир Ковалів та інші. Крім того, молодь Підгорець мала змогу знайомитись з ідеями соціалізму і комунізму на масових гуляннях (фестинах) у Загірцях, Чехах та інших сусідніх селах, які проводились під великим впливом комуністів. Зерна комуністичної агітації падали на сприятливий грунт. Вони в недалекому майбутньому мали дати хороші сходи.

Переломним днем в історії села стало 17 вересня 1939 року. Цей день знаменував собою кінець вікового гноблення та експлуатації і початок нового, вільного життя. Трудівники села з великою радістю зустрічали Червону Армію — армію-визволительку. Відразу після визволення на загальних зборах селян було обрано селянський комітет і над будинком, де він розмістився, замайорів червоний прапор. Великою подією в житті селян стали перші вибори — вибори делегатів Народних Зборів Західної України, що відбулися 22 жовтня 1939 року. Делегатом одностайно обрано колишнього лісника поміщицького лісу А. М. Вербицького (в 1944 році його вбили бендерівці). Виконуючи Декларації Народних Зборів про конфіскацію поміщицьких земель та націоналізацію промисловості, селянський комітет розподілив землю колишнього поміщика князя Сангушка і монастиря між селянами-бідняками. 22 грудня 1939 року націоналізовано броварню на Плісненську[3]. 15 грудня 1939 року обрано сільську Раду депутатів трудящих у складі 8 чоловік, що стала першим органом Радянської влади на селі[4]. Підгірці зажили

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-1303, оп. 1, спр. 7, арк. 2.

[2] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent województwa Tarnopolskiego, 1935.

[3] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 1, спр. 91, арк. 269—271.

[4] Там же, спр. 205, арк. 77.

новим повнокровним життям. Радянська влада звільнила селян від орендної плати за землю, від численних податків і сплати кабальних боргів поміщикові та куркулям. Сільська Рада організувала допомогу бідняцько-середняцьким господарствам у проведенні сівби, забезпечивши їх насінням і робочою худобою. Разом з тим сільські активісти розгорнули серед селян роз'яснювальну роботу про переваги соціалістичної форми господарювання, внаслідок чого весною 1941 року було створено колгосп ім. Богдана Хмельницького, який об'єднав 25 господарств. Головою новоствореного колгоспу був обраний Р. М. Петришин. Колгосп одержав у своє розпорядження понад 100 га землі. Успішно проведено першу колгоспну сівбу. На колгоспному полі вперше появився трактор. Перед колгоспниками відкрився шлях до щасливого, заможного життя.

По-новому став працювати Підгорецький пивзавод, на якому на перше січня 1940 року працював 61 робітник. Директором заводу був призначений робітник Йосип Кузьма. Відчуваючи радість вільної праці, праці на благо народу, колектив заводу не шкодував сил для виконання планових завдань. За своєю якістю продукція заводу посідала друге місце по тресту. Крім пивзаводу, в селі працювали 2 цегельні та піч для випалювання вапна[1].

Великі зміни відбулися в житті школи — вона стала державною, а навчання безплатним. У школі вперше вільно залунала рідна українська мова. Школу відділено від церкви, а навчання і виховання учнів поставлено на матеріалістичні основи. З січня 1940 року Підгорецька семирічна школа почала працювати за радянськими програмами і підручниками. В 1939/40 навчальному році тут навчалося 389 учнів. Школа мала 7 класних кімнат[2]. При школі успішно працювали вечірні курси по ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослих.

Селяни користувались безплатною медичною допомогою. В селі почав працювати клуб. Вперше демонструвалися кінофільми для селян.

Трудящі села на власному досвіді все більше переконувалися, що радянський лад і соціалізм — запорука їх щасливого, заможного й культурного життя.

Мирне соціалістичне будівництво перервали гітлерівські загарбники. 5 липня 1941 року село зайняли окупанти. Дні тимчасової окупації були для жителів Підгорець днями жахливого терору і знущань. Почалось переслідування радянських активістів. Колишнього заступника голови колгоспу Михайла Когута побито, від чого він згодом помер. Фашисти ліквідували колгосп і відібрали у селян-бідняків передану їм радянською владою землю. На базі колишнього поміщицького господарства було створено німецьке державне господарство «лігеншафт».

Окупанти відбирали від селян у вигляді «контингенту» майже весь урожай, що спричинило масове голодування населення весною 1942 року, грабували різне майно, худобу, а за найменший опір жорстоко карали. В селі активізувалися націоналістичні елементи. За їхньою допомогою окупанти вивезли на каторжні роботи до Німеччини понад 100 юнаків і дівчат. 10 мирних жителів було розстріляно[3]. Селяни Степан Марушка, Йосип Красовський та інші були ув'язнені тільки за те, що не виробили встановленої норми на примусових шляхових роботах. За невиконання «контингенту» закатовано селянина Михайла Гірника. За незначне пошкодження військового телефонного проводу розстріляно юнака Івана Кожана.

Проте ні терор, ні знущання не могли знищити ті паростки, що появилися у свідомості селян в перші роки соціалістичного будівництва. Селяни вірили в перемогу радянського народу над агресором, ризикуючи життям, подавали допомогу радянським воїнам, які намагалися вирватись з оточення, а також загонам радянських партизан, що нерідко проходили околицями села. Так, мешканець Підгорець М. І. Грипина в 1941 році переховав двох радянських солдат, що проби-

[1] Львівський облдержархів, ф.Р-221, оп. 1, спр. 91, арк. 62, 94; ф. Р-335, оп. 1, спр. 1а, арк. 9.
[2] Там же, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1а, арк. 77.
[3] За даними Підгорецької сільради.

ралися з оточення на Схід, переодягнув їх у селянський одяг і показав безпечну дорогу, а німцям-переслідувачам вказав інший напрям. Жителі хутора Козів М. Панас, А. Грицина та інші восени 1943 року подали допомогу продуктами і показали дорогу партизанському загонові, який пробирався із с. Лучківців до с. Майдан. Очевидно, це був один із загонів з'єднання С. А. Ковпака, яке поверталося з Карпатського рейду.

2 квітня 1944 року хутори Лісовики і Кози були зайняті одним із загонів партизанського з'єднання М. І. Шукаєва, який прийшов сюди з Верхобужа, направляючись у район Карпат. Проте, зустрівши сильний опір гітлерівців, партизани після дводенного бою змушені були відступити, зазнавши втрат. Загиблих партизанів похоронено в саду на хуторі, а поранених мешканці хутора М. Стельмах, М. Підлісний, М. Ільків та інші винесли в ліс і передали командуванню загону. Селяни допомагали партизанам харчами, одягом, показували дорогу. Під час бою фашисти вбили трьох селян, а після відступу партизан спалили понад 30 дворів, щоб помститись населенню за підтримку партизан.

У Підгірцях і навколишніх селах Олеського та Золочівського районів, починаючи з весни 1942 року, активно діяв партизанський загін під командуванням П. К. Кундіуса[1]. Серед учасників загону були жителі Підгорець — Ф. Липка, Ф. Жучківський, Ю. Земляний, С. Сташкевич та ін. Народні месники часто добували гроші для потреб свого загону в Підгорецькому пивзаводі. 10 та 28 листопада 1943 року партизани перервали телефонний зв'язок між Підгірцями і Сасовом і пошкодили кабель Львів—Броди. В Підгірцях тривалий час жили керівник загону П. К. Кундіус та начальник штабу Г. У. Становський. Весною 1944 року в хаті І. Савицького відбулась нарада керівного складу загону, на якій обговорювалось питання про спільні дії загону з наступаючими частинами Радянської Армії. 20 липня 1944 року одна з груп загону П. Кундіуса в лісі біля хутора Плісneська з'єдналася з частинами 65-ї гвардійської бригади і брала участь у боях за Підгірці і Білий Камінь[2].

Після визволення села понад 200 жителів були призвані до лав Радянської Армії. Багато з них за бойові заслуги нагороджені медалями. Ті, що залишилися в селі, приступили до мирної праці. Відновлено роботу сільради. Створено земельну громаду.

Селянам повернено відібрану фашистами землю. Безкінним селянам, сім'ям воїнів, інвалідів Вітчизняної війни, людям похилого віку і сиротам подавалася допомога в обробітку землі. Почали працювати семирічна і початкова школи, клуб.

Відбудову народного господарства, соціалістичне будівництво намагалися зірвати банди українських буржуазних націоналістів (від рук бандитів у Підгірцях загинуло понад 10 ні в чому не винних людей). Але народ змів їх зі свого шляху і не спинив переможної ходи вперед. Відтоді минуло небагато часу: якихось 20 років, але вони стали для села цілою історичною епохою. Завдяки соціалістичній перебудові села в його економічному й культурному житті відбулися такі зміни, на які капіталізм не спромігся за сотні років.

У 1948 році у Верхніх Підгірцях відновлено колгосп ім. Богдана Хмельницького, а в 1950 році створено сільськогосподарську артіль у Нижніх Підгірцях. В перші роки існування ці колгоспи були економічно слабкі. Проте внаслідок заходів по підне-

Керівники партизанського загону. Перший зліва — П. К. Кундіус. 1944 р.

[1] Львівська обласна партійна організація. стор. 114.

[2] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 117, арк. 1, 12, 40; Газ. «Ленінець» 10 травня 1959 р.

сенню сільського господарства, вжитих партією і урядом, їх економіка почала зростати. У 1954 році колгоспи об'єдналися з сільськогосподарською артіллю с. Загірців в один колгосп ім. Богдана Хмельницького, головою якого став М. П. Король.

Начальник штабу партизанського загону Г. У. Становський. 1944 р.

Ще в 1952 році в колгоспі с. Загірців була створена партійна організація, яка налічувала 3 членів та 1 кандидата в члени КПРС (секретар Ф. І. Фещур). Після об'єднання колгоспів партійна організація продовжувала зростати за рахунок кращих виробничників і в 1957 році налічувала вже 12, а в 1966 році 23 члени і 4 кандидати в члени КПРС. З 1953 року в колгоспі існує комсомольська організація, яка в 1966 році налічувала 24 члени ВЛКСМ. Комуністи і комсомольці мобілізували трудівників села на піднесення господарства колгоспу. Головою правління обрано комуніста В. І. Андрухова. Агроном за освітою, він виявив неабиякі організаторські здібності ще будучи головою правління сусіднього колгоспу ім. В. І. Леніна, вивівши його в число передових, за що в 1958 році був нагороджений орденом Леніна. Його прихід в колгосп ім. Богдана Хмельницького відразу позначився на всій діяльності господарства. Зусилля партійної організації і нового правління були спрямовані насамперед на створення міцної виробничої бази. Великі кошти виділено на капітальне будівництво. Побудовано корівник, телятник, свинарник, колгоспну електростанцію потужністю 35 кіловат, тракторний стан, зерносховище, склад для мінеральних добрив, кормокухню, приміщення колгоспної контори. Капітально відремонтовані старі виробничі приміщення. В 1962 році збудовано колгоспний клуб.

Велику увагу почали приділяти механізації трудомістких виробничих процесів. У рослинництві колгосп добився майже повної механізації робіт по вирощуванню і збиранню врожаю зернових культур.

Колгосп став дотримуватися передової агротехніки. Колгоспні лани, очищені від бур'янів, краще удобрювались органічними і мінеральними добривами. Для навантаження органічних добрив колгосп придбав тракторні лопати і причепи. Для розкидання мінеральних добрив пристосовано силосорізку РС-6. З метою поліпшити догляд за цукровими буряками в 1964 році створено комсомольсько-молодіжну ланку (ланкова Марія Зайло). Внаслідок вжитих заходів почала підвищуватись урожайність сільськогосподарських культур. З 1958 по 1965 рік урожайність озимої пшениці зросла з 11 до 15,1 цнт з га, ярої пшениці — з 9,4 до 18,8, ячменю — з 7,4 до 14,7, цукрових буряків — з 164,8 до 307 цнт з га. В 1963 році в колгоспі введено бригадний госпрозрахунок.

Завдяки посиленню організаторської діяльності комуністів значно покращала дисципліна колгоспників. Зусиллями партійної організації, правління, усіх колгоспників колгосп уже через кілька років з відсталого став економічно міцним господарством.

За колгоспом ім. Богдана Хмельницького закріплено 1992 га землі, в т. ч. сільськогосподарських угідь громадського користування 1619 га, з них ріллі 965 га, сінокосів — 334 га, пасовищ — 306 га. Для присадибних ділянок колгоспників виділено 146 га. Колгосп має всі необхідні виробничі приміщення. Він забезпечений першокласною сільськогосподарською технікою (8 тракторів, 4 комбайни і т. п.) і транспортними засобами.

В процесі колгоспного будівництва виросли чудові кадри механізаторів, які добре опанували техніку і ефективно її використовують.

Колгосп ім. Богдана Хмельницького — складне, добре організоване господар-

ство. Три рільничі та одна тракторна бригади зайняті рослинництвом. Більшу частину грошових доходів колгосп одержує від рослинництва, вартість валової продукції якого в 1965 році становила 132,5 тис. крб., а грошові доходи — 32,9 тис. карбованців.

Не менш важливою галуззю є тваринництво, вартість валової продукції якого становить 91 469 крб., а грошові доходи — 18 923 карбованця.

Вартість річної валової продукції колгоспу становить 230 992 крб. За рік одержано прибутку 73 666 крб. На оплату праці колгоспників виділено грошей і продуктів на суму 112 099 крб., значно більше, ніж у попередні роки.

Серед колгоспників чимало ентузіастів своєї справи. Так, колгоспниці А. Б. Сеник і К. С. Мазурек виробляють щорічно більше, ніж по 250 трудоднів. І. М. Шевчук, працюючи з 1959 року доярем, рік у рік добивається високих надоїв молока. В 1965 році він надоїв по 2400 літрів молока від кожної з 20 закріплених за ним корів. Щорічно він заробляє в середньому по 100—110 крб. на місяць, тобто не менше від багатьох інших робітників. Зразки відмінної праці показують доярка Е. М. Ковальчук, дояр Л. М. Мельник, ланкова Г. І. Папа та інші. З запалом працює в комсомольсько-молодіжній ланці Я. А. Сеник, яка прийшла сюди відразу після закінчення восьмирічної школи. Роботу на полі вона успішно поєднує з виконанням обов'язків обліковця на фермі великої рогатої худоби та заочним навчанням в Золочівському зооветеринарному технікумі. За досягнуті успіхи дояр І. М. Шевчук та зоотехнік З. Сікорська не раз заносились на районну Дошку пошани. М. Ільків нагороджена медаллю «За трудову відзнаку», дояр І. М. Шевчук — медаллю «За трудову доблесть».

Частина населення працює на промислових підприємствах. У післявоєнні роки на хуторі Плісneську працював пивний завод, який в 1957 році перетворено на плодоконсервний цех Олеського харчокомбінату. В 1964 році його підпорядковано Бродівському консервному заводові. В цеху зайнято 10 постійних і 40 сезонних робітників. Цех систематично перевиконує свої виробничі плани і в 1963 році завоював перехідний прапор Управління харчової промисловості Львівського раднаргоспу. У 1964 році цех переробив на консерви 150 тонн огірків, 300 тонн кабачків, 490 тонн яблук. В 1966 році тут встановлено лінію для виготовлення консервів зеленого горошку.

В 1958 році на місці невеликої цегельні, що існувала ще до 1939 року, в Підгірцях побудовано міжколгоспний цегельний завод з потужністю 1 млн. штук цегли на рік. На заводі працювало 70 робітників. В 1965 році завод повністю реконструйовано, що дало змогу довести його потужність до 3,5 млн. штук цегли на рік. Високих виробничих показників добивається, працюючи коло преса, робітник М. Д. Москович. Систематично перевиконують свої виробничі завдання випалювач М. І. Бліщ, відвантажувач І. С. Будаш та інші. Їх не раз нагороджували грошовими преміями, заносили на районну Дошку пошани[1].

Підгорецький замок, який протягом 300 років був місцем розваг польської шляхти, перетворено на один з важливих медичних закладів, який повернув здоров'я тисячам трудівників. До 1951 року тут працював кістково-туберкульозний санаторій, з 1953 по 1955 рік — госпіталь інвалідів Великої Вітчизняної війни і Радянської Армії, з 1955 року — перша обласна туберкульозна лікарня на 250 ліжок, а з 1962 року — туберкульозний санаторій на 350 ліжок. Санаторій має 2 відділи. Перший міститься в замку, другий — в колишньому монастирі на Плісneську. На утримання санаторію держава асигнує щорічно понад 585 тис. крб. Санаторій має 2 рентгенкабінети, 2 фізкабінети, зубний кабінет, кабінет функціональної діагностики, зубопротезну, клінікодіагностичну та бактеріологічну лабораторії, аптеку, пневмотораксний та процедурний кабінети. Кабінети укомплектовані найновішим вітчизняним та імпортним медичним обладнанням.

---

[1] За матеріалами Підгорецького міжколгоспного цегельного заводу.

Пам'ятка архітектури XVII ст.— замок, нині санаторій, с. Підгірці.

В санаторії працює 9 лікарів, 25 медсестер, 60 санітарок та 145 чоловік на інших роботах.

Крім санаторію, в селі є 2 фельдшерсько-акушерські пункти, пологовий будинок, відкриті за Радянської влади.

Канули у вічність ті часи, коли в селі панувала темрява і неписьменність. Осередками освіти стали восьмирічна і початкова школи. У 8-річній школі навчається 185 учнів, у початковій — 56. В обох школах працюють 14 вчителів. Є комсомольська організація. При восьмирічній школі працює школа передового досвіду вчителів I—IV класів. З 1946 по 1965 рр. школа випустила з своїх стін 467 учнів. Крім того, в 1949—1950 рр. та в 1960 році тут працювала вечірня школа сільської молоді, яку закінчило 69 чоловік. Близько 150 випускників школи здобули середню, а 20 — вищу освіту. 6 чоловік закінчили Львівський ордена Леніна державний університет ім. Ів. Франка, 4 — педагогічний інститут, 3 — політехнічний, 2 — сільськогосподарський, 2 — медичний інститут і т. д. Вихованець школи Т. В. Сеник закінчив університет, потім аспірантуру і зараз працює викладачем філософії у цьому ж університеті, а І. М. Чижевський — викладач Львівського поліграфічного інституту. Важко знайти сім'ю, з якої б не вийшли спеціалісти з вищою або середньою освітою. Типовою є сім'я колгоспника Йосипа Покоцького. До 1939 року він, маючи невеликий клаптик землі, ледве зводив кінці з кінцями, про навчання дітей у вузі не міг і мріяти. А тепер його сім'я живе в достатку. Син Ярослав закінчив Львівський політехнічний інститут і працює інженером на нафтопромислі в Долині, дочка Тетяна після закінчення університету працює викладачем однієї з шкіл на Волині, дочки Емілія і Кароліна, закінчивши Золочівську школу медсестер, працюють у санаторії. У селі, де до 1939 року більшість населення була малописьменною або й зовсім неписьменною, тепер працює 24 чоловіки з вищою і 62 чоловіки з середньою освітою, майже повністю ліквідована неписьменність[1].

[1] За матеріалами Підгорецької восьмирічної школи.

10 7-448

За роки Радянської влади справжніми центрами культури стали 2 сільські клуби та бібліотеки. При клубах працюють гуртки художньої самодіяльності — вокальний, танцювальний, хоровий, художнього слова, організовано духовий оркестр. В Підгірцях — один з кращих у районі драматичний гурток. При обох клубах є стаціонарні кіноустановки, їх обслуговує бригада Євгена Бойка. Цей колектив протягом багатьох років посідає перше місце в районі по обслуговуванню кіноглядачів. У 1963 році за відмінну роботу бригаді присвоєно звання ударників комуністичної праці. При клубі Верхніх Підгорець є сільська бібліотека з книжковим фондом понад 6 тис. томів. Серед 930 читачів бібліотеки 349 колгоспників і 200 учнів.

Рік у рік підвищується добробут села. За роки Радянської влади колгоспники і службовці збудували 125 власних житлових будинків, що докорінно змінило вигляд села. На місці похилих дерев'яних хаток під стріхою виросли добротні муровані будинки, покриті черепицею, листовим залізом, шифером. Забудовники користуються допомогою колгоспу. Вони одержують будівельні матеріали, транспорт. Кращим трудівникам колгосп будує житлові будинки своїм коштом. У 1965 році колгосп побудував хату пенсіонерові М. В. Гудзу, який від початку існування артілі сумлінно працював на тваринницькій фермі.

Значно розширилась торговельна мережа села, річний товарообіг її становить понад 307 тис. крб. В особистому користуванні трудівників села 32 телевізори, 42 мотоцикли, близько 150 велосипедів. Село електрифіковане і радіофіковане, має автобусне сполучення з районним і обласним центрами. Тут є відділення зв'язку, трудова ощадна каса.

В побут трудящих села все ширше входять нові обряди. Тут обладнано кімнату щастя, де відбувається урочиста реєстрація шлюбів і новонароджених.

Радянська дійсність змінила не тільки зовнішній вигляд села, але й соціальну структуру його населення. З 1706 чоловік, що проживали на території Підгорецької сільради за станом на 1 січня 1966 року, 1249 — колгоспників і 457 робітників та службовців. З 860 чоловік працюючого населення 460 чоловік зайнято у сільському господарстві, 76 — у промисловості, 27 — у ділянці освіти і культури, 198 — в медичних установах, 45 — на будівництві, 26 — в торгівлі, 28 — на транспорті. Багато вихідців із села, поповнивши ряди робітничого класу та інтелігенції, працюють у різних куточках країни. Підгорецькі трудівники — господарі своєї долі, свідомі будівники свого щастя. Жива радянська дійсність запалює їх на нові подвиги в ім'я торжества комунізму.

З. І. ОЛЬХОВА, І. К. СВЄШНІКОВ, Ф. І. СТЕБЛІЙ

ПОНИ́КВА

Пониква (раніш Вели́ка Пони́ква) — село, центр сільської Ради. Розташована за 14 км на південний схід від м. Бродів над річкою Поникою — правою притокою р. Стиру, де Вороняцький буйнолісистий хребет підковою охоплює рівнини чорнозему та суглинків.

Околиця села гориста. З півдня й зі сходу Пониква оточена лісистими узгір'ями. Найвищою точкою є гора Патлата (434 м над рівнем моря). Далі ланцюгом піднімаються гори Ведмедська, Піввовча, Кам'яна, Лиса. Грунти — переважно орний чорнозем; луки й пасовища становлять близько 24 проц. всіх земельних угідь. На території села є став з водним дзеркалом на 60 га. Населення — 918 чоловік.

Поникв'янській сільраді підпорядковані села Підгір'я, Сухота і Боратин та хутори Видра, Гаї Суходольські, Лісові, Переліски, Горани.

Рештки поселення XII—XIII століть, виявлені на території цегельного заводу в південно-східній частині села[1], свідчать про заселення цієї місцевості вже в давньоруський час.

Про існування поселення на території с. Поникви в період після татаро-монгольської навали та про широкі зв'язки його жителів з далекими країнами свідчить скарб монет другої половини XIV століття, знайдений у Поникві в 1949 році і переданий Львівському історичному музею. В скарбі було близько 300 штук т. зв. празьких грошей, загальною вагою понад 1 кг, карбованих у Празі за Вацлава II (1300—1305), Яна Люксембурзького (1310—1346) та Карла I (1346—1378)[2].

Ця знахідка є найбільшим з усіх, виявлених на території УРСР, скарбів празьких грошей. Відсутність тогочасних монет львівського карбування дає підставу припустити, що скарб був закопаний чужинцем.

За винятком коротких писаних згадок, документів з історії села Поникви за XV—XVIII століття немає. Перша згадка датується 1490 роком, коли село і два млини належали польському панові Олеському[3]. В 1515 році власником Поникви був Станіслав Гербурт[4]. Втретє Пониква згадується в 1627 році у зв'язку з розмежуванням земель сіл Поникви, Жаркова і Дуб'я[5]. З документа, датованого 1649 роком відомо, що в цей час село, млин і корчма спалені татарами, частина населення забрана в ясир, частина вимерла від пошесті. Незважаючи на це, управитель пана Олександра Конєцпольського, якому в той час належала Пониква, намагався зібрати податок для пана. Йому ледве вдалось з усього села зібрати 8 польських злотих[6], тобто суму, яка за тодішніми цінами дорівнювала вартості 96 кг жита[7].

Жорстока експлуатація селян польською шляхтою, національний і релігійний гніт українського населення викликали ненависть трудящих мас до гнобителів і були причиною ряду селянських повстань. У цих повстаннях брали участь і жителі Поникви.

Відомо, наприклад, що кілька селян з Поникви у XVIII столітті були учасниками Коліївщини.

На початку XIX століття селяни Галичини, доведені до відчаю поміщицьким гнітом, шукали порятунку у масовій втечі з рідних сіл. Багато з них переходило австро-російський кордон і оселювалось на території Тернопільщини (т. зв. Терно-

---

[1] Давньоруські знахідки (уламки посуду) з цегельного заводу зберігаються у школі с. Поникви.

[2] Е. И. Козловская. Нумизматическая коллекция Львовского исторического музея. Нумизматика и сфрагистика, т. 2, К., 1965, стор. 153.

[3] Akta Grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, t.XV, Lwów, 1891, стор. 554.

[4] J. Jabłonowski. Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. I, Warszawa, 1902, стор. 158.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 3, оп. 1, спр. 13, стор. 1343.

[6] Жерела до історії України—Руси, т. V. 1901; стор. 245.

[7] S. Hoszowski. Ceny we Lwowie w XVI—XVII w. Lwów, 1928.

пільської округи), яка в 1810—1815 роках належала Росії[1]. З села Поникви втекло кілька селянських родин: Войтко Шинкович з дружиною, синами та дочкою, Іван Гладиш, Андрух Ключник з дружиною, дочкою і сином, Іван Дудук, Максим Гудима та інші, всього 23 чоловіки. У додатку до «Львівської газети» 21 січня 1815 року було надруковано звернення властей до цих селян з вимогою повернутися у село[2].

За відмову повернутися Золочівське окружне управління позбавило їх громадянських прав і засудило заочно на три роки примусових робіт[3].

Після скасування панщини в 1848 році більша частина найкращої землі залишилась у поміщиків Ковнацького і О. Борковської. Протягом довгих років (1852—1888) селяни Поникви сплачували вартість виділеної їм землі[4]. Більшість селян одержала наділи розміром від 0,25 до 0,5 га[5]; це й надалі ставило їх в економічну залежність від поміщиків.

Крім двох водяних млинів, що вже були на той час у Поникві, поміщики побудували ще пивзавод і спиртзавод. Споруджено також великий палац з чудовим парком[6]. В той же час сотні селян Поникви тулились у своїх тісних хатинах, постійно змагаючись зі злиднями, не маючи доступу ні до політичного життя, ні до культури та освіти. Заснована в 1847 році в Поникві початкова школа наприкінці XIX століття мала всього 80 учнів. Значна кількість селян залишалась малописьменною. Та це не турбувало ні австрійський уряд, ні поміщиків, які замість спорудження школи, в 1864 році побудували в Поникві костьол[7].

На кінець XIX століття поміщиці с. Поникви Ользі Борковській належало 1243,5 га землі, а 164 селянським дворам (1368 чоловік) — лише 963 га. 220 селян, які не мали власного господарства, змушені були обробляти поміщицьку землю, працювати на спиртзаводі, пивзаводі, у млинах чи кар'єрах. Мешканці села, шукаючи праці та кращої долі, вербувались на роботи в країни Західної Європи або емігрували до США, попадаючи, як кажуть, з під ринви на дощ: тікаючи від рабства у власному краю, ставали рабами іноземних капіталістів.

Багато горя жителям села принесла перша світова війна. На початку війни в 1914 році за симпатії до Росії жителів села Поникви Максима Гаврилюка, Степана Сохора, Кирила Горпинюка та Прокопа Андрусишина австрійські жандарми відправили до концтабору в Телергофі (Австрія). П. Андрусишин там загинув. Усіх дорослих і здатних до військової служби чоловіків відправлено на фронт захищати інтереси австрійської монархії. Багато селян з Поникви загинуло на фронті. Лінія фронту кілька разів (у 1914, 1915, 1916—1918 роках) проходила через Поникву, внаслідок чого від артилерійського обстрілу загинуло багато жителів, а чимало хат і господарських будинків згоріло.

Населення Поникви палко вітало Велику Жовтневу соціалістичну революцію. Селяни всіма засобами допомагали бійцям Першої Кінної армії, підрозділи якої разом з частинами 45-ї піхотної дивізії Червоної Армії в 1920 році протягом місяця перебували в селі. Тоді ж селяни обрали свій ревком на чолі з Петром Хом'яком та Комітет бідноти, головою якого був Дем'ян Остапчук. За час своєї діяльності Комітет встиг розподілити частину панської землі серед найбіднішого населення, яке відразу ж почало обробляти свої наділи. Після загарбання Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею, в Поникву повернувся поміщик, який відібрав у селян наділену революційною владою землю.

---

[1] Ю. Г. Гошко. Тернопільщина в складі Росії (1810—1815 рр.), Львів, 1957, стор. 28—29.
[2] Dodatek do Gazety Lwowskiej, 1815, N 27, стор. 293.
[3] Dodatek do Gazety Lwowskiej, 1816, N 120.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 30, спр. 1599—1602.
[5] С. Тудор. Куди йти? Лист з мого села. Журн. «Вікна», 1930, № 7—8, стор. 78—85.
[6] B. Sokalski. Rys geograficzno-statystyczny Złoczowskiego Okręgu szkolnego. Złoczów, 1885, стор. 292—293.
[7] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. t. 8, Warszawa, 1887, стор. 779.

Окремі жителі села — Мирон Олексюк, Іван Гузюк — стали бійцями 45-ї стрілецької дивізії, а Пилип Гузюк та А. П. Іськів вступили в ряди Першої Кінної армії і разом з нею пройшли великий бойовий шлях. Так, наприклад, П. Ф. Гузюк брав участь у боях проти білополяків, Врангеля, Махна та інших банд на Україні, Дону і Кубані й демобілізувався тільки восени 1921 року. Одержавши в СРСР вищу освіту, П. Ф. Гузюк кілька років працював на партійній і викладацькій роботі, згодом став письменником[1].

Інші бійці Червоної Армії повернулись у Поникву восени 1920 року і залишились в авангарді революційної боротьби трудящих Західної України.

За час існування буржуазно-поміщицької Польщі співвідношення між поміщицькою і селянською власністю у Пониквi не змінилося, хоч населення в 1931 році було вже 1839 чоловік[2], а кількість селянських господарств збільшилась в порівнянні з кінцем XIX століття майже втроє. У 1939 році поміщикові в Пониквi належало 800 га орної землі, 50 га орної землі належало попові, а 451 селянський двір мав 685 га, у т. ч. на 289 бідняцьких господарств припадало 230 га[3]. Становище наймитів у панському маєтку та робітників пивзаводу було дуже важким. Польові роботи на поміщицьких ланах тривали від сходу до заходу сонця, а робітники пивзаводу працювали по 12 годин на добу і більше.

Незважаючи на протест місцевого населення, у школі с. Поникви було введено навчання польською мовою. Боротьба селян за українську школу не дала результатів: поміщик А. Бохенський, діючи обіцянками і погрозами на економічно залежну від нього частину селян, зібрав потрібну кількість підписів на т. зв. декларації про введення в школі навчання польською мовою.

Населення Поникви не скорилось відновленій у 1920 році буржуазно-поміщицькій владі на Західній Україні. Разом з трудящими інших сіл і міст воно розгорнуло боротьбу за своє соціальне та національне визволення і возз'єднання з Радянською Україною. У селі підпільно діяли осередок КПЗУ, комсомольська організація та легальні прогресивні організації, зокрема «Сельроб-єдність». Найактивнішими діячами-підпільниками були М. Й. Олексюк, І. П. Іськів, В. Батенчук, Н. І. Чорнобай. Члени організації «Сельроб-єдність» та комуністи-підпільники члени КПЗУ ввійшли до правління місцевих громадських організацій — молочарського кооперативу, товариства «Просвіта», читальні ім. Качковського, що давало їм змогу провадити велику масово-політичну роботу серед населення і керувати політичним життям села. Так, на адресу пониквянської читальні «Просвіти» для місцевого осередку КПЗУ інколи надходила нелегальна газета «Земля і воля», в 1932 році ряд членів організації «Сельроб-єдність» і товариства «Просвіта» взяли участь в урочистому святкуванні дня 1 Травня в Бродах. Бродівське повітове правління товариства «Просвіта», до складу якого входили націоналісти, після цього негайно закрило читальню в Пониквi, повідомивши листом селян, що читальня закривається «за комуністичну діяльність, про що доводиться до відома адміністративної влади».

У 1932 році в Пониквi вибухнув страйк їздових поміщицького маєтку. Він проходив під гаслом скорочення робочого дня, підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці. Страйком керувала Спілка землеробських працівників. Страйкуючим вдалося добитися підвищення заробітної плати, безплатного забезпечення паливом та утримання корів коштом поміщика. До їздових приєднались робітники пивзаводу. Однак, за допомогою поліції поміщикові вдалось придушити страйк на заводі, після чого частину робітників звільнено з роботи.

Одним з визначних діячів революційного руху на Західній Україні був відомий український письменник уродженець с. Поникви Степан Тудор (літературний

[1] Письменники радянського Львова. Львів, 1960, стор. 110—111.
[2] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki. Warszawa, 1933, стор. 67.
[3] С. Тудор. Твори. К., 1959, стор. 512.

псевдонім С. Й. Олексюка). Народився С. Тудор 25 серпня 1892 року і загинув у перший день Великої Вітчизняної війни 22 червня 1941 року від фашистської бомби у Львові. Активний революціонер, полум'яний борець за соціалізм, автор численних творів (найбільшим з яких є роман «День отця Сойки»)[1], публікацій, віршів, статей та рецензій, С. Тудор пройшов складний життєвий шлях[2]. Син селянина, закінчив початкову школу в Поникві, а потім, переборюючи нестатки, навчався в Бродівській, згодом у Львівській гімназіях та Львівському університеті. У 1915 році як солдат австрійської армії потрапив у російський полон. У роки громадянської війни в лавах червоних селянських відділів брав участь у розгромі гетьманців на Смілянщині. До повернення на Західну Україну в 1923 році працював учителем на Київщині, Черкащині і Коростенщині.

В 1927 році С. Тудор був одним з засновників революційного літературно-критичного і мистецького журналу «Вікна», а з 1930 по 1932 рік, тобто до часу ліквідації журналу польською поліцією, був його відповідальним редактором і видавцем. На сторінках журналу С. Тудор розгорнув активну революційну та літературну діяльність. У 1936 році він брав активну участь у підготовці антифашистського конгресу працівників культури у Львові, на якому виступив з доповіддю «Культура і фашизм».

Про його постійний зв'язок з рідним селом свідчить стаття «Куди йти? Лист з мого села», побудована на фактичному і статистичному матеріалі с. Поникви. Переконливо змальовуючи злидні і пролетаризацію селянства Західної України, С. Тудор бачив єдиний шлях до волі й щастя в революційній боротьбі селянства під керівництвом робітничого класу за возз'єднання з УРСР.

Уряд буржуазно-поміщицької Польщі в 1930-х роках посилює політичні репресії по селах. У числі політв'язнів були й жителі с. Поникви. Так, М. Й. Олексюк відбув 4 роки тюремного ув'язнення в Дрогобичі та 1,5 року в Золочеві, Н. І. Чорнобай кілька місяців просиділа у золочівській тюрмі. М. Гузюк та Д. Загоруйко — по півроку в тернопільській тюрмі і були звільнені радянськими військами лише у вересні 1939 року.

Після вікопам'ятного вересня 1939 року докорінно змінилось життя селян Поникви. У визволеному селі обрано Тимчасовий сільський комітет, до складу якого ввійшли бідняки й середняки: І. П. Іськів, Ю. П. Чорнобай, В. М. Антонишин, М. М. Паньків.

Після проголошення Народними Зборами возз'єднання Західної України з УРСР, населення Поникви вперше дістало змогу обрати сільську Раду депутатів трудящих, до складу якої ввійшли: І. П. Іськів (голова), В. М. Антонишин (заступник), П. Л. Яремкевич (секретар).

Поміщицьку та церковну землю, худобу і наявний у маєтку запас зерна розподілено між бідняками с. Поникви, а пивзавод і млини націоналізовано.

З жовтня 1939 року замість польської чотирикласної початкової школи в Поникві почала працювати українська семирічна школа. Були організовані гуртки для ліквідації неписьменності серед дорослого населення. При клубі відкрито бібліотеку.

У селі створено перший в історії Поникви фельдшерсько-акушерський пункт і населення села могло безплатно користуватись медичною допомогою.

У 1940 році в селі виникла комсомольська організація, членами якої були А. І. Іськів, Р. З. Дзьоба, М. Й. Тацій, Ю. П. Гузюк, С. М. Гузюк.

Будівництво нового життя було перервано нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. Окупанти відновили капіталістичні порядки в селі. Розподілену радянською владою серед селян поміщицьку землю відібрано і в колиш-

[1] С. Тудор. День отця Сойки. К., 1956.

[2] Письменники радянського Львова, стор. 268—278; Я. Цегельник. Степан Тудор. К., 1962; С. М. Трофимук. Творчість Степана Тудора. К., 1963.

ньому маєтку створено т. зв. державне господарство, в якому окупанти примушували селян працювати без будь-якої винагороди. У село повернувся колишній поміщик А. Бохенський, якого окупаційна влада призначила директором пивзаводу. У 1942 році в зайнятих окупантами західних областях УРСР, в т. ч. і в Поникві, почався голод — наслідок фашистських грабунків і неврожаю.

Жорстоко розправлялись фашисти та їхні прислужники — українські буржуазні націоналісти з сільськими активістами. У них конфіскували корів, їх змушували безплатно працювати в маєтку. Комсомольця М. Й. Тація[1] стратили в Освенцімському концтаборі. Загинула в Освенцімі й дочка С. Тудора комсомолка Галина Олексюк. Близько 60 осіб з Поникви було відправлено в Німеччину на примусові роботи.

Одного грудневого дня 1943 року банда озброєних українських буржуазних націоналістів напала на село Гуту Бродівську поблизу Поникви. Гуту спалила, а значну частину населення вирізала. Почувши стрілянину в сусідньому селі, німецька фашистська військова частина рушила танками з Поникви до Гути Бродівської, але з'ясувавши, що це діє загін українських буржуазних націоналістів, повернулась у село. На другий день окупанти виловили серед згарищ і забрали собі худобу і Гута Бродівська перестала існувати.

З ненавистю ставилось населення Поникви до окупантів. У 1941 та 1944 роках воно активно допомагало радянським воїнам, перев'язуючи поранених бійців і переховуючи їх від фашистів. Багато жителів Поникви весною 1944 року переходило лінію фронту на визволену вже радянськими військами частину Львівщини і вступало в ряди Радянської Армії.

З перших же днів визволення на фронт з села пішли всі здатні до військової служби чоловіки; 223 з них повернулись з нагородами — медалями «За відвагу», за перемогу над фашистською Німеччиною, а Ф. М. Гузюк і В. М. Антонишин — з орденами Слави[1].

Після закінчення Великої Вітчизняної війни поникївчани почали відбудовувати своє знищене війною господарство. У багатьох давно вже назріла думка організувати сільськогосподарську артіль. Але організація колгоспу проходила в умовах жорстокої класової боротьби: 35 жителів Поникви загинуло від рук українських буржуазних націоналістів, які жахливим терором намагались перешкодити встановленню в західних областях УРСР соціалістичного ладу. Та ні терор, ні залякування, ні куркульська пропаганда не змогли перешкодити прагненню трудового селянства, колишніх рабів землі, які стали її справжніми господарями. У 1950 році колгосп було організовано і названо іменем С. Тудора. До нього зразу вступило 425 членів.

У 1951 році створено партійну організацію колгоспу, яка відіграла велику роль у налагодженні колгоспного господарства та утвердженні нового життя в селі. При допомозі Комуністичної партії і радянського уряду, які завжди піклувались про долю трудящих західноукраїнських земель, ріс і міцнів колгосп у Поникві. Чималу роль у житті колгоспу і села відіграли також комсомольські організації, що існують у школі (заснована в 1940 році), колгоспі, на пивзаводі (засновані в 1957 році) та профспілкові організації.

Збирання пшениці в колгоспі ім. С. Тудора с. Поникви.

[1] Дані про революційну боротьбу в Поникві в 1920—1939 роках, період визволення села в 1939 році від буржуазно-поміщицької влади та про Вітчизняну війну 1941—1944 років, одержані від жителів села Поникви, учасників цих подій.

У колгоспі ім. С. Тудора об'єднані селяни сіл Поникви, Підгір'я, Боратина та навколишніх хуторів. Він має 3616 га землі, з них 2314 га орної та 1302 га луків і інших угідь. На великих площах колгосп почав вирощувати нові для цих районів сільськогосподарські культури — цукровий буряк, горох, льон, кукурудзу. Запровадження нової сільськогосподарської техніки, використання машин, сортового насіння, мінеральних добрив постійно збільшують урожайність.

Колгоспники артілі ім. С. Тудора мають у своєму розпорядженні всі необхідні машини: 16 тракторів і 8 комбайнів, 11 вантажних і 2 легкові автомашини та 3 мотоцикли. У 1965 році колгоспники зібрали з 1 га зернових на 7 цнт більше, ніж у 1964 році. За два останні роки урожай зернових з 1 га збільшився на 31,25 проц., а середній урожай цукрових буряків на 26 процентів.

Важливе місце в господарстві колгоспу посідає тваринництво, основною галуззю якого є свинарство. Виробництво молока і м'яса збільшилось порівняно з 1964 роком на 50 процентів[1].

Наукове раціональне ведення господарства сприяло невпинному зниженню собівартості продукції. В 1965 році вартість виробництва зерна знизилась в порівнянні з 1964 роком на 25 проц., вартість виробництва молока і м'яса — на 20 проц.

Неподільні фонди колгоспу ім. С. Тудора за останні два роки зросли більше ніж у півтора раза — з 508 289 крб. в 1963 році до 864 287 крб. у 1965 році. Заплановану на 1965 рік суму прибутків (490 000 крб.) колгосп значно перевиконав: на 1 січня 1966 року прибутки колгоспу становили 667 528 крб., в т. ч. від рослинництва — 392 362 крб., від тваринництва — 230 754 крб. Крім того, стають прибутковими й допоміжні підприємства колгоспу — лісопильня, цегельний завод, два механічні млини та столярно-теслярська майстерня.

Зростає оплата трудодня. Так, у 1950—1960 роках колгоспники одержали по 0,30 крб. на трудодень, у 1960 році — по 0,50 крб., у 1964 році — по 0,94 крб., а в 1967 році — по 2,40 крб.

За останні роки в колгоспі побудовано 5 тваринницьких приміщень, критий тік, майстерню, одночасно підведено до села високовольтну лінію Добротвірської ДРЕС.

У селах Поникві, Боратині і Сухоті колгосп побудував медпункти. У Поникві збудовано шкільний будинок, у с. Боратині теж споруджено будинок восьмирічної школи, а на території колгоспу — два дитсадки на 46 місць. Колгосп будує в с. Поникві клуб на 350 місць, а жителі Перелісків вже відкрили свій клуб на 150 місць.

Село шанує своїх передовиків: бригадира польової бригади Р. З. Дзьобу, ланкових В. Д. Шудлюк, М. В. Думанську, С. М. Тацій, О. В. Дзьобу, які добились високих урожаїв цукрових буряків і льону, доярок М. Я. Семчук, М. Й. Гром'як, М. Я. Дубину, комбайнера В. Дзьобу. Свинарка Є. О. Гаврилюк у 1964 році була нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора.

В цеху пивоварного заводу с. Поникви.

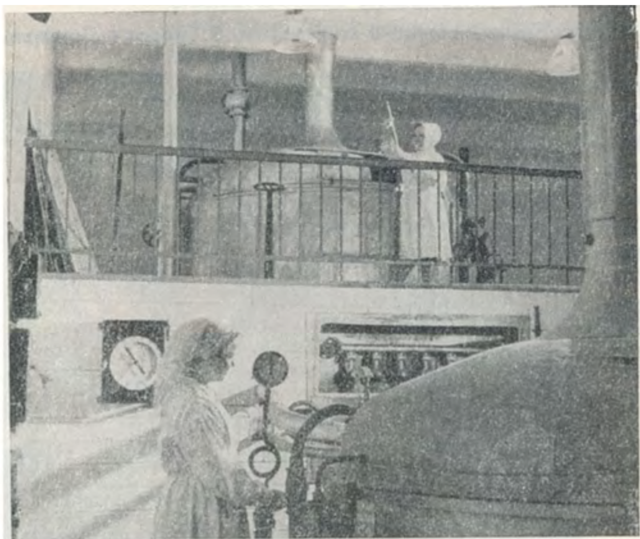

Поникв'янський пивзавод у 1965 році річний план виробництва продукції виконав на 104 проц., в т. ч. план виробництва пляшкового пива — на 146 проц. За 1965 рік продуктивність праці підвищено проти плану на 4 проц. На заводі працює бригада комуністичної праці (цех розливу пляшкового пива). Весь колектив заводу бореться за

[1] За річними звітами колгоспу ім. С. Тудора.

почесне звання Заводу комуністичної праці. Успішно і постійно виконують свої виробничі норми кращі люди заводу: комуніст М. О. Демчук (на 130 проц.), комсомолка Г. М. Семеренко (на 130—140 проц.), і Я. В. Чорнобай (на 137 процентів)[1].

За роки Радянської влади колишнє бідне село Поникваa змінилось до невпізнання. Замість низьких темних хат, де навіть вдень півтемрява, виростають нові світлі просторі будинки і всі муровані, на високих фундаментах, покриті бляхою, шифером або черепицею. Лише в 1965 році 40 колгоспних родин Поникви справили новосілля. Колись: стіл та лава під стіною — оце й уся обстанова. Навіть ліжко не скрізь було, піч замість нього. Тепер по-іншому умебльовані житла селян. Тут з'явились нові красиві меблі: ліжка, шафи, дивани. У багатьох колгоспниць є швейні машини.

Вечорами з просторих кімнат крізь фіранки лягає на подвір'я електричне світло. Підносяться в небо антени радіоприймачів і телевізорів — значить достаток у домі селянина. В старовину була інша прикмета щастя: бузьок (лелека) на хаті. У кого старіша солом'яна стріха, там вони й гніздилися. На втіху господареві говорили: «щастя тобі прибуде». А бузьок через деякий час візьме та й переселиться на інший дах. Так і носиться, бувало, невловиме щастя від хати до хати, а в руки бідняку не дається.

Налагоджено автобусне сполучення та телефонний зв'язок Поникви з районним центром, відкрито поштове відділення, крамницю ССТ та буфет. Колгосп своїм коштом побудував у селі приміщення комбінату побутового обслуговування, колгоспної їдальні та лазні.

За панування австрійських і польських панів ніхто не дбав про охорону здоров'я селян, на випадок хвороби когось із членів сім'ї селянин мусив везти хворого у Броди чи Львів, де віддавав лікарям не тільки всі свої заощадження, але й продавав останню корову чи єдиний клаптик землі. Тепер у Поникві є медпункт, в якому одержують безплатну медичну допомогу всі, хто її потребує.

В селі є дитячий садок на 35 місць, куди колгоспниці віддають своїх дітей під час сезонних польових робіт. З давніх-давен турбувало жінку-селянку питання, що робити з дитиною під час роботи в полі? Про таке розв'язання його колись навіть не мріяли поникв'янські матері. Так само не чули вони колись про пошану до багатодітних матерів. Радянська влада нагородила 11 жінок у Поникві «Медаллю материнства».

Раніше у Поникві була лише початкова школа, в якій працювало два вчителі з середньою освітою і навчались 60—80 учнів. Багато селян залишалось малописьменними або й неписьменними. Крім учителів, єдиними представниками «інтелігенції» в селі були поміщик і два попи.

Тепер у Поникві є денна і вечірня середні школи, в яких працює 9 учителів з середньою спеціальною та 21 з вищою освітою і навчається 487 учнів. За роки Радянської влади понад 100 чоловік мешканців села здобуло вищу освіту і 368 чоловік — середню. Серед них є агрономи, інженери, ветлікарі, фармацевти, журналісти, офіцери Радянської армії, вчителі, вчені. Вісім чоловік, одержавши спеціальність вчителя, агронома, бухгалтера, електротехніка, повернулись працювати у своє рідне село[2]. Тепер у Поникві є 21 чоловік з вищою і 33 з середньою освітою. З'явились тут і нові професії — шоферів, трактористів, комбайнерів, бухгалтерів.

Поникївчани пишаються такими земляками, як письменники С. Тудор і П. Ф. Гузюк, громадський діяч, депутат Верховної Ради УРСР — нині покійний М. Й. Олексюк, вчені — професор М. М. Туркевич, професор М. М. Олексюк, кандидат хімічних наук Б. М. Туркевич, доцент Львівського університету М. В. Пашковський — уродженець с. Підгір'я Поникв'янської сільради.

---

[1] За даними Поникв'янського пивзаводу.
[2] За даними Поникв'янської середньої школи.

Велику роль у розвитку культури відіграє сільський клуб. При клубі працюють 5 гуртків художньої самодіяльності (хоровий, вокальний, драматичний, художнього читання і спортивний), є стаціонарна кіноустановка, бібліотека з фондом 6712 книжок. У 1960 році в приміщенні клубу відкрито кімнату-музей С. Тудора. В 1966 році відремонтовано стару хату батька С. Тудора, де також створено музей письменника. Цю стареньку хату, що пережила дві світові війни, вирішено залишити такою, якою вона була в 30-х роках, коли селяни Поникви жили у важких умовах економічного і соціального гніту, а С. Тудор писав свою відому статтю «Куди йти? Лист з мого села». До хати Тудора не підведено електропроводів, вона не буде освітлена електрикою як усі будинки сучасної Поникви: адже тридцять років тому ніхто з жителів Поникви не міг навіть мріяти про електричне світло у своїй хаті. Не буде на хаті Тудора і звичайних сьогодні в Поникві радіо чи телеантен. Внутрішнє обладнання хати та її подвір'я залишаться такими, якими вони були за життя письменника. Твори, рукописи, фотографії його будуть експоновані в одному з найсвітліших куточків хати. Вони розповідатимуть про життя й діяльність великого сина Поникви — письменника, який присвятив життя боротьбі за світле майбутнє свого народу. Музей С. Тудора в Поникві відкрито в 1967 році до п'ятдесятиріччя Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Про масовий характер заходів, що їх здійснює клуб с. Поникви, свідчать такі цифри: в 1965 році в клубі відбулось 365 кіносеансів, які відвідало 24446 глядачів; сільська бібліотека обслуговує 1371 читача[1]. Члени місцевої групи товариства «Знання» та приїжджі лектори постійно читають у клубі для колгоспників лекції на різні теми, а гуртки художньої самодіяльності влаштовують концерти.

Так живе сьогодні вільне населення Поникви — нащадки гноблених віками безправних селян.

І. СВЄШНІКОВ

ЯСЕНІ́В

Ясенів — село, центр сільської Ради. Розташований обабіч шосе Львів—Київ за 17 км на південь від м. Бродів, на схилах гір Вороняків, що досягають тут 393 м висоти над рівнем моря і є вододілом між басейнами рік Дніпра і Дністра. Населення — 1470 чоловік.

Сільраді підпорядковані також села Лучківці (до 1946 року Кадлубиська), Дуб'є, Сади, Теребежі, Дубина, Новичина, Тріщуки.

Ясенів — це одне з найстаріших сіл на Львівщині. Перше поселення існувало тут вже на рубежі епохи бронзи і залізного віку (X—VI століття до н. е.). З тих часів збереглися залишки поселення і могильник, який археологи відносять до пам'яток типу висоцької культури[2]. В урочищі Корчунку є сліди селища з керамічним матеріалом та поховання часів давньої Русі (XI—XIII століття)[3].

На північно-східній околиці села на високій горі є урочище Видюки, з якого відкривається чудовий краєвид на десятки кілометрів. За народними переказами, в давнину, в часи татарського лихоліття, мешканці села тримали тут постійну варту (видюків), яка слідкувала за появою орди. Коли далеко на обрії появлялися татари, видюки подавали умовний знак, і все населення ховалося від во-

---

[1] За даними Бродівського райвідділу культури.

[2] В. М. Канивец. Памятники высоцкого типа, как исторический источник. Автореферат кандидатской диссертации, К., 1953, стор. 1—15.

[3] О. О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, К., 1957, стор. 31.

рога у сусідніх лісах. Тут же поруч стояв монастир, зруйнований під час одного з набігів татар. Ще й сьогодні на урочищі, що зветься Монастирище, можна знайти сліди старої будівлі.

Археологічні знахідки на території села Ясенова.

Перша писемна згадка про Ясенів датується 1466 роком[1]. В кінці XV століття село належало якомусь Ванькові Лагодівському. У 1494 році він продав Ясенів за 300 гривен Петрові Сенінському, поміщикові з Олеська, і з того часу аж до кінця XVIII століття доля Ясенова була спільною з долею інших сіл маєтку Олеська[2].

Селян визискували магнати Сенінські, Гербурти, Даниловичі, Конєцпольські, Собєські, Потоцькі, Жевуські. Мешканці Ясенова не раз зазнавали набігів татарських полчищ, що негативно позначалося на економічному розвиткові села. В 1515 році в Ясенові було 5 ланів освоєної селянами землі і ручний млин[3]. За користування ними селяни (кметі) платили чинш грішми. У 1578 році кількість наявної у кметів землі зменшилась до 4 ланів; появилося 2 комірники (люди без всяких засобів до існування). До 1648 року кількість землі у кметів зменшилась ще на один лан.

Під час нападу татар у 1626 році Ясенів був спустошений дощенту[4].

Не уникло руйнувань село і в роки визвольної війни 1648—1654 рр. Внаслідок переходу польських військ, татарської орди воно було сплюндроване, багато мешканців потрапило в неволю або ж вимерло під час епідемій. Тому-то збирачі податків у 1650 році змогли зібрати з села грошей втроє менше, ніж належало[5].

Але з часом Ясенів почав відроджуватись і в середині XVIII століття, за інвентарем 1745 року[6], тут було вже 60 селянських господарств, з них 41 — з повним наділом, 2 — з половиною наділу, 8 підсадків, 1 тивун і 8 чиншовиків. Основним заняттям населення було землеробство. Проте майже третина селянських господарств була малоземельною і безземельною. У селян, що мали землю, було лише 109 голів робочої худоби, в т. ч. 78 волів і 31 кінь. В селі налічувалось всього 38 корів та 28 свиней. Інвентар відображає тяжку експлуатацію селян-кріпаків, які своїми руками, робочою худобою обробляли величезні польові масиви поміщика Вацлава Жевуського. На той час значних розмірів досягла виконувана ними панщина та інші повинності. Кожен селянин, що мав цілий наділ, відробляв на рік 124 дні тяглої панщини, платив 1 злотий чиншу і здавав дворові осип — 3 коробки вівса бродівської міри, 2 каплуни, 1 курку, пряв 3 мітки пряжі з панського волокна. Півнадільний селянин або підсадок відробляв 124 дні панщини, платив 15 грошів чиншу, здавав 1 каплуна і пряв 3 мітки пряжі. Від цих повинностей були звільнені сільські ремісники (ковалі, шевці, мельники та ін.), які платили по 8—10 злотих

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XV, стор. 444.

[2] S. Barącz. Kronika Oleska. «Towarzysz Duchowieństwa katolickiego». R — 1, Tarnopol, 1864, стор. 404—414, 503; Pamiętniki o Koniecpolskich, Lwów, 1842, стор. 370.

[3] Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, стор. 157.

[4] M. Horn. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605—1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1964, стор. 45.

[5] Жерела до історії України—Руси. т. V, стор. 245.

[6] ЛДНБ, фонд Чоловського, спр. 959, стор. 1—3.

чиншу, і тивун. Всього селяни відробляли на рік 4836 днів тяглої і 1488 днів пішої, або разом 6324 дні панщини, 212 днів «зажинків», «обжинків», «закосків», «обкосків», платили 122 злотих чиншу, здавали 122 коробки вівса, 96 каплунів, 41 курку, пряли 153 мітки. Крім того, вони були змушені виконувати ще різні додаткові повинності: 2 толоки, варту біля панського двору, їхати з панськими продуктами до Львова або по сіль на Прикарпаття, відбувати шарварок, тобто роботи по ремонту гребель, млинів, двірської криниці, брати, мочити і тіпати коноплі, садити своєю розсадою і поливати по одній грядці капусти, платити рогове по 6 грошів від вола, корови чи свині, здавати бджільну десятину — десятий вулик, або очкове — по 6 грошів від вулика при наявності на пасіці менше ніж 10 вуликів. Дворові належало навіть кожне десяте дерево в селянських садах.

Перехід Галичини під владу Австрії і аграрні реформи 70—80-х рр. XVIII століття не внесли істотних змін у життя ясенівських селян. На зміну одному поміщикові — Вацлаву Жевуському, який помер в 1779 році, прийшли інші — Петро і Антоніна Плещинські, а згодом Юзеф Лістовський, проте панщинна експлуатація не послаблювалась. Замість скасованих під час реформ деяких другорядних повинностей («закосків», «обкосків», «зажинків», «обжинків», догляду за панськими коноплями, садження капусти) і зменшення панщини півнадільних селян до 88 днів на рік зросли інші повинності. До повинностей повнонадільних селян додавався чинш з городів по 1 польському злотому або 15 крейцерів, ще 1 каплун, 2 курки і 12 яєць. Осип становив тепер по 3 корці 19 гарців. Півнадільні селяни стали виконувати половину згаданих повинностей. Появилась нова категорія селян — загородники, які виконували по 52 дні панщини на рік.

У 1787 році в селі вперше проведено опис земельних угідь. За даними перепису, поміщик мав тут 1052 га землі, в т. ч. 750 га лісу, церква — 40 га, тоді як в користуванні селян було всього 985 га землі, в т. ч. 658 га орної, 40 га городів, 285 га лук і 2 га пасовищ[1]. Протягом першої половини XIX століття кількість землі у користуванні селян не збільшилася, хоч за той час значно зросла чисельність населення і збільшилися кріпосні повинності. За переписом 1820 року в селі налічувався 101 селянський двір, а населення 787 чоловік[2]. Збільшилось поголів'я худоби в селі. Тепер тут налічувалося 163 коні, 175 волів, 156 корів та 382 вівці. Значно поглибилась майнова диференціація серед селян. Невеликими земельними ділянками до 5 га тепер користувались 18 селян, від 5 до 10 га — 12, а понад 10 га — 62 селянина.

Ще яскравішу картину майнової диференціації відображає інвентар, складений у 1832 році[3]. На той час в селі налічувалось 118 селянських господарств, в т. ч. 79 повнонадільних, 7 півнадільних, 26 загородницьких, 5 чиншовиків. Проте з 79 повнонадільних господарств повнонадільними можна вважати лише 53, оскільки інші 26 селян сиділи по 2 на одному наділі, фактично були півнадільними. 11 повнонадільних господарств зовсім не мали робочої худоби, а 12 мали лише по 1 тяглу і належали по суті до економічно слабких господарств. Отже, більше як половина селянських господарств належала до категорії незаможних. В той же час чисельним був прошарок економічно міцних повнонадільних господарств, що мали понад 10 га землі і по 2—8 голів робочої худоби.

Значно збільшились виконувані селянами кріпосні повинності. В 1832 році вони відробляли 8800 днів тяглої і 1378 пішої, або разом 10 178 днів панщини, платили 97 флоринів чиншу, здавали 249 корців вівса («осип»), 209 каплунів, 208 курей, 834 яйця, пряли 208,5 мітка. З 1832 до 1848 року прядіння мітків зросло майже в два рази, появилась нова повинність — здавати на рік 60,5 корців хмелю. До того ж селяни були змушені ще сплачувати непосильні державні податки і відбувати 14-річну військову службу.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 18, спр. 156.
[2] Там же, ф. 20, оп. 18, спр. 207.
[3] ЛДНБ, ф. Чоловського, спр. 957.

Не задовольняючись збільшенням своїх доходів за рахунок посилення експлуатації, поміщик за зразком інших феодалів того часу став розводити овець, збудував гуральню, при якій відгодовувалось на продаж 50 волів, та 3 корчми, що торгували панською горілкою. Для потреб двору були збудовані цегельня і піч для випалювання вапна.

З ростом доходів поміщика зростали злидні на селі. Більшість селян жила в голоді і холоді. Лише раз на тиждень у визначений день вони могли одержати з панського лісу трохи гілля або хмизу і то за спеціальним дозволом. В селі, де було три корчми, не було жодної школи, всі жителі були неписьменними. Село було приречене на поступове зубожіння, а його жителі — на напівголодне животіння в неуцтві і темряві. Єдиним місцем розваги напівтемного, забитого селянина була корчма. Тут він топив у горілці своє горе, шукав у ній забуття.

Не набагато змінилося становище ясенівських селян після скасування кріпацтва в 1848 році. За скасовані феодальні повинності вони змушені були платити викуп. Після реформи в руках поміщика Юзефа Лістовського, а згодом Владислава Гнєвоша залишилась велика кількість земельних угідь, тоді як селянські господарства все більше відчували нестачу землі. З розвитком в сільському господарстві капіталістичних відносин поглиблювалось класове розшарування селян. Майже половина селянських земельних угідь зосередилась в руках найзаможніших селян, тоді як з кожним роком зростала кількість пролетарських і напівпролетарських селянських господарств. В перші роки після реформи на 121 селянське господарство припадало 974 га землі (в середньому по 8 га на 1 господарство). Проте з них лише 32 (26,5 проц.) господарства, що мали по 10—20 га землі, становили заможну частину села, в руках якої було 46 процентів всієї селянської землі. Найчисленнішу групу становили середняцькі господарства, в яких було по 5—10 га землі. Їх було 66 (54,5 проц.). Їм належало 48 процентів селянської землі. Бідняцьких господарств, які мали менше, ніж по 5 га землі, було 23 (19 проц.). Їм належало 6 процентів всієї селянської землі[1].

Щоб утримати сім'ю та сплатити державні податки, бідняки були змушені йти на заробітки у панський фільварок, новозасновану хмілярню, гуральню, лісорозробки, у найми до куркулів. Тут їх чекала тяжка, виснажлива праця за мізерну плату. Про матеріальну допомогу старим чи інвалідам не було й мови. В селі ще й досі пам'ятають про трагічну долю селянки Порфіри Берко, яка внаслідок нещасного випадку на панському фільварку стала інвалідом, але так і не одержала допомоги від пана.

Деякі мешканці села займались ткацтвом, ковальством, колодійством, шевством. Багато знедолених виїхало шукати щастя за кордон: у Бразілію, Аргентіну, США, Канаду. Ще в 60-х роках XIX століття в Ясенові були виявлені поклади бурого вугілля, але вони не розроблялись. Через нестачу пасовища занепадало тваринництво.

В селі панувала безпросвітна темрява і відсталість. У 1855 році тут відкрито початкову школу. Але з 164 дітей шкільного віку її відвідували лише 102 дитини[2]. Більшість населення була неписьменною.

Великої шкоди заподіяла селу пожежа 1910 року, під час якої згоріло майже все село. Не встигло воно відбудуватись, як почалась імперіалістична війна 1914—1918 рр., яка принесла населенню ще більше нещастя. Під час воєнних дій село було зруйноване, а його мешканців евакуйовано в околиці Золочева, Перемишля, Кракова та в Чехію. Багато селян було мобілізовано в австрійську армію і загинуло на фронтах війни. Деякі мешканці села (напр., Антін Джек) за вияв симпатії до Росії потрапили в концтабір «Талергоф». Проте в ці роки відбулась подія, яка мала

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 1408.

[2] R. Sokalski. Rys geograficzno-statystyczny Złoczowskiego okręgu szkolnego, Złoczów, 1886, стор. 254.

неабияке значення для села: ясенівські селяни разом з російськими солдатами знищили поміщицький фільварок, після чого його вже більше не було відбудовано.

З великим піднесенням зустрічали ясенівці в серпні 1920 року солдатів Першої Кінної армії, яка несла їм визволення від вікового гноблення. Відразу після визволення в селі відбувся багатолюдний мітинг, на якому солдати роз'яснювали селянам, що несе їм Радянська влада.

В селі створено ревком, який став уособленням влади трудового селянства. Очолив його селянин Михайло Юрків. Ревком почав підготовку до розподілу панської землі.

Проте трудящим не судилося скористатися здобутками своєї перемоги. Восени 1920 року війська буржуазно-поміщицької Польщі окупували Західну Україну і тут була відновлена влада експлуататорів. Окупанти зберегли економічну і культурну відсталість села, політичну безправність населення і національне пригнічення. В 1931 році в Ясенові налічувалось 455 дворів з населенням 2371 чоловік. Селу належало 1502 га землі, в т. ч. селянам 1476 га (в середньому 3 га на двір) і церкві 26 га[1]. Проте земля була розподілена нерівномірно. Процент заможних господарств був незначним. Дещо більше було середняцьких господарств. Переважну ж більшість становили спролетаризовані селянські господарства, що користувалися невеликими клаптиками землі — до 2 га. Багато селян взагалі не мали землі, а близько десяти — навіть власних хат. Незважаючи на великий земельний голод, селяни-українці були фактично позбавлені можливості купити землю, що належала до колишнього поміщицького фільварку. Її було розпарцельовано між польськими осадниками, які осіли в Ясенові, і частково розпродано місцевим селянам-полякам.

Нестача землі змушувала зубожіле селянство шукати заробітків на полях куркуля-осадника Дідусяка, якому належала частина колишнього поміщицького маєтку разом з млином, на лісорозробках і тартаку власника великих лісових масивів у Гуті Пеняцькій Дубановича, на цегельні, каменоломнях, займатись домашнім ремеслом. Майже кожен мешканець села виробляв і возив на продаж у Броди, Львів, на Волинь і Галицьке Поділля дерев'яні меблі та інші вироби: стільці, сільнички тощо. Багато мешканців у пошуках заробітку виїхали за кордон: в Аргентіну, США, Францію, Німеччину.

Селянська земля оброблялась погано. Через примітивність знарядь і їх нестачу основні сільськогосподарські роботи виконувалися на низькому рівні і, як правило, несвоєчасно. Селянські поля ніколи не бачили мінеральних добрив. Урожайність була низькою. Малопродуктивним було тваринництво. Поліпшенням порід худоби і птиці ніхто не займався. Все це обумовлювало нерентабельність бідняцьких і середняцьких господарств та їх злиденне становище. Разом з тим саме ці господарства були найбільш обтяжені державними податками.

Не маючи достатніх засобів для існування, більшість мешканців погано харчувалась і одягалась.

Село мало убогий вигляд. Переважали низенькі глинобитні хати, вкриті соломою. Тут не було жодних лікувальних та санітарно-медичних закладів, що сприяло поширенню серед населення різних хвороб, великої смертності, особливо серед дітей. Зате був поліцейський постерунок, корчма, церква, почато будівництво костьолу. В селі були 2 невеликі крамниці, ледве животіла читальня. Тут працювало лише 2 невеликі початкові школи (українська і польська). Щоб побудувати шкільний будинок, українське населення було змушене продати громадську землю, але не змогло завершити будівництва. Серед населення були поширені забобони, знахарство. Майже все село перебувало під впливом уніатської церкви. Активізувала свою діяльність секта баптистів. В темноті, неуцтві селянина окупанти бачили запоруку свого дальшого панування.

---

[1] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent województwa tarnopolskiego, 1935.

Проте ясенівці не втрачали віри у визволення від іноземного ярма. Свої погляди вони звертали на Схід, до братів з-за Збруча. Правду про велику Країну Рад, про розквіт Радянської України, заклики до боротьби проти поневолювачів несли їм комуністи з навколишніх сіл Кадлубиськ, Чехів, Поникви та ін., де були міцні підпільні осередки КПЗУ. Особливо активно працював з молоддю села комуніст Іван Гогоша з с. Кадлубиськ. Одним з його прихильників був Михайло Гаранюк, теперішній бухгалтер колгоспу ім. В. Стефаника.

Довгождана воля прийшла у знаменні вересневі дні 1939 року. Принесли її з собою солдати Червоної Армії, яка 17 вересня назавжди ліквідувала кордон по р. Збручу. Вже в перші дні після оголошення заяви Радянського уряду від 17 вересня 1939 року в селі виник орган революційної влади — ревком, який очолив селянин Д. М. Костюк.

А трохи згодом обрано селянський комітет, який розділив між селянами-бідняками землі осадників і церкви, подав їм допомогу кіньми, інвентарем та насінням. У жовтні і грудні 1939 року ясенівці вперше брали участь у вільних виборах. Делегатом Народних Зборів Західної України вони одностайно обрали свого земляка з с. Поникви М. Й. Олексюка.

Село зажило новим, повнокровним життям. В 1940 році в Ясенові відновив роботу націоналізований тартак, цегельня, була створена промислова артіль «Червоний шлях» і розміщена Дуб'євська МТС. Вперше почато розробку родовищ бурого вугілля. Тут працювало понад 200 робітників.

В селі було відкрито клуб, бібліотеку, семирічну школу, в якій вперше вільно залунала українська мова, завершено будівництво школи, розпочате за часів панування буржуазної Польщі, організовано курси по ліквідації неписьменності серед дорослих[1].

В соціалістичному будівництві активну участь брала молодь села. З її ініціативи тут створено комсомольську організацію. Одним з ініціаторів і найактивніших комсомольців був бідняцький син робітник промартілі Володимир Біда. Коли почалась Вітчизняна війна, він став до лав Червоної Армії і склав свою голову під Берліном у 1945 році.

Місяць за місяцем трудящі села все більше відчували радість нового життя, принесеного Радянською владою. Та недовго усміхалося їхнє щастя. Вибухи авіабомб, скинутих вранці 22 червня 1941 року гітлерівськими бомбардувальниками на залізничну станцію Броди, сповістили їх про початок тяжкої війни.

На початку липня 1941 року окупанти зайняли село і відновили тут старі капіталістичні порядки. Почалось переслідування радянських активістів і комсомольців. У селян-бідняків було відібрано надану їм Радянською владою землю.

Окупанти грабували у селян худобу, відбирали значну частину врожаю. Фашисти вивезли на каторжні роботи до Німеччини понад 100 юнаків і дівчат, звідки майже ніхто не повернувся. Творити чорну справу допомагали їм зрадники народу з т. зв. української поліції, осередок якої містився в Ясенові. Фашисти вбили мешканця села Лейзора, а селянина Дмитра Войцеховського і юнака Пивовара вивезли в концтабір, звідки вони вже не повернулися. Відступаючи влітку 1944 року під ударами Радянської Армії, гітлерівці на хуторі Садах знищили цілу сім'ю селянина Івана Шафранського.

Та незважаючи на жорстокий терор і насильства, ясенівці не втрачали віри у визволення з-під фашистського ярма. У загальнонародну боротьбу проти окупантів вони внесли й свою частку. Ризикуючи життям, вони подавали допомогу загонам радянських партизанів, які перебували в Пеняцьких лісах і восени 1943 року та весною 1944 року не раз переходили через Ясенів.

Після визволення села у липні 1944 року десятки ясенівців, ставши до лав Радянської Армії, брали участь у розгромі ворога.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1а, арк. 10; спр. 9, арк. 26; спр. 26, арк. 35.

Делегати XXIII з'їзду КПРС (зліва направо) К. П. Орловський, П. І. Сокур, В. С. Бабійчук.

Залікувавши рани, заподіяні війною, і зламавши опір буржуазно-націоналістичних банд, ясенівці активно включилися у будівництво нового життя. Усвідомивши економічну невигідність і безперспективність дрібного селянського господарства, вони за ініціативою колишніх бідняків Ярослава Джека, Івана Повідайка, Павла Павлишина та інших у грудні 1948 року створили колгосп, який спочатку об'єднав 29 господарств. До кінця 1950 року колективізація була в основному завершена. На той час колгосп об'єднував 447 дворів і мав 929 га орної землі та 12 голів великої рогатої худоби[1].

В перші роки колгосп переживав економічні й організаційні труднощі: не вистачало техніки, органічних і мінеральних добрив, сортового насіння, господарських приміщень. Дуже мало було громадської худоби й вона була малопродуктивною. Не було підготовлених кадрів. Низькою була і трудова дисципліна колгоспників. Врожаї на колгоспних полях часто були менші, ніж колись у поміщика. Низькою була оплата праці. Але рік за роком труднощі переборювались, колгосп ріс, зміцнювався, зростало його громадське господарство. Значну допомогу одержував він від розміщеної в селі МТС. Особливо поліпшились справи в колгоспі після того, як в 1952 році тут було створено первинну партійну організацію, секретарем якої було обрано комуніста А. В. Шуня. Партійна організація, що налічувала спочатку 4 члени КПРС, разом з правлінням колгоспу, яке очолив комуніст П. І. Сокур, повела рішучу боротьбу за зміцнення трудової дисципліни в колгоспі, організувала серед колгоспників соціалістичне змагання, налагодила агротехнічне навчання кадрів, мобілізувала трудівників на боротьбу за підвищення врожайності всіх культур і розвиток громадського тваринництва. Зміцненню колгоспу значно сприяло об'єднання його в 1953 році з сусідньою артіллю села Дуб'я. Укрупнений колгосп почав вирощувати ті культури, що давали найбільший прибуток. Було організовано ланки, які гаряче взялися за вирощування цукрових буряків і льону. Очолили їх колгоспниці М. Й. Сокіл, О. С. Гудик, С. Ф. Демків. Колгосп всіляко заохочував працю жінок. За перевиконання норм була встановлена прогресивна оплата. Швидко освоївши агротехніку нових культур, ланки уже в перший рік виростили добрий урожай: цукрових буряків було зібрано по 300 цнт з гектара, вирощений урожай льону дав понад 1 млн. крб. доходу.

Особливу увагу було звернено на піднесення громадського тваринництва. З-поміж кращих трудівниць було підібрано доярок, телятниць, свинарок, яким встановили додаткову оплату зерном, організовано їх навчання у кращих колгоспах області та колгоспі «Україна» Хмельницької області[2]. А тим часом було розгорнуто будівництво тваринницьких приміщень. Будували своїми силами, не потребуючи державної допомоги. В колгоспі була створена своя будівельна бригада з 40 чоловік, яку очолив досвідчений будівельник П. А. Войцеховський. На свої відрахування колгосп закупив значну кількість худоби. До того ж з року в рік зростав приплід. В результаті цього в 1955 році в колгоспі було вже понад півтисячі голів великої рогатої худоби, 535 свиней, 350 овець.

Тепер одним з першочергових завдань стало піднесення культури виробництва, як у тваринництві, так і в рільництві, підвищення продуктивності всіх галузей господарства. З цією метою в бригадах, ланках, на фермах активно обговорювались

[1] П. І. Сокур. Здійснена мрія, стор. 34—35; Річний звіт колгоспу за 1950 р.
[2] Там же, стор. 35—40.

виробничі плани, брались підвищені зобов'язання, сміливо викривались хиби в роботі. Було встановлено суворий контроль за нарахуванням трудоднів, введено точний облік виробленої продукції. Колгоспні поля стали краще удобрюватись органічними й мінеральними добривами, поліпшилась агротехніка.

Уклавши договір про соціалістичне змагання з економічно міцною артіллю «Прогрес» Бродівського району, колгосп став суворо дотримуватись його умов. Розгорнулось соціалістичне змагання між окремими бригадами, фермами, ланками за підвищення врожайності, продуктивності праці, зменшення собівартості продукції.

Активізації виробничої діяльності колгоспників дуже сприяли постанови партії та уряду про новий порядок обчислення сільськогосподарського податку, про матеріальне заохочення колгоспів і колгоспників, про надання колгоспам права самим планувати своє господарство, про перегляд Статуту сільськогосподарської артілі, про грошове авансування колгоспників, про реорганізацію МТС і продаж машин колгоспам та ін. До того ж у 1959 році колгосп об'єднався з економічно міцним сусіднім колгоспом села Лучківців, внаслідок чого подвоїлись його сили. Колгосп почав спеціалізуватись на м'ясомолочному тваринництві і технічних культурах і згодом виріс в одне з найбільших і найпередовіших господарств області. В 1963 році тут введено внутріколгоспний госпрозрахунок.

Рішення березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС про застосування економічних стимулів створило ще більші можливості для розвитку і зміцнення колгоспу.

За станом на кінець 1965 року колгосп ім. В. Стефаника об'єднував 1260 селянських дворів з 3377 членами колгоспу, в т. ч. 2051 працездатним. Загальна земельна площа становила 5366 га, в т. ч. сільськогосподарських угідь 4310 га, з яких ріллі 3182 га, крім того, присадибних ділянок 360 га. Неподільний фонд становив 1 262 182 крб., фонд власних оборотних коштів — 701 233 крб[1]. Колгосп добре забезпечений сільськогосподарською технікою і виробничими приміщеннями.

Поліпшилась культура землеробства: збільшено внесення добрив, удосконалено насінництво, впорядковано сівозміни тощо. Землеробство почало переходити на планово-наукову основу.

Застосування сучасної техніки дало змогу механізувати основні виробничі процеси, поліпшити обробіток полів, скоротити строки збирання врожаю, полегшило працю людей, зробило її більш продуктивною. В процесі колективного соціалістичного виробництва виросли прекрасні кадри трактористів і комбайнерів (82 чоловіки), шоферів (19 чоловік), які добре володіють технікою. Колгосп забезпечений такими кваліфікованими спеціалістами, як будівельники, агрономи, зоотехніки, економісти-плановики.

В колгоспі є 4 рільничі і одна тракторна бригади. Він має 5 тваринницьких ферм: три — великої рогатої худоби та дві — свиней. Більшу частину грошових доходів колгосп одержує від рослинництва. Основні посівні культури: пшениця, кукурудза, ячмінь, горох, цукрові буряки, картопля. Валовий збір зернових зріс з 16 тис. цнт у 1957 році до 28,2 тис. цнт у 1965 році. Невтомна праця трудівників ланів, застосування передової агротехніки привели до небувалого росту врожайності зернових. Якщо в 1956 році колгосп збирав в середньому по 13,9 цнт зернових з гектара, то в 1965 році цей збір збільшився до 22,8 цнт. Грошові доходи від рослинництва в 1965 році становили 755 688 крб., в т. ч. від технічних культур — 468 тис. карбованців.

За успіхи у розвитку зернового господарства колгосп 5 разів був учасником Виставки досягнень народного господарства СРСР і нагороджений дипломом другого ступеня[2].

Хата колгоспника, с. Ясенів.

---

[1] Річний звіт колгоспу за 1965 рік.
[2] Газ. «Прапор комунізму», 10 квітня 1963 р.

В 1965 році він завоював перехідний Червоний прапор Бродівського РК КП України, райвиконкому і районного виробничого управління.

Не менш важливою галуззю є тваринництво. Тут запроваджено внутрігосподарську спеціалізацію. Одна з бригад відгодовує велику рогату худобу, друга — свиней, інша — вирощує маточне поголів'я, дві бригади працюють на молочно-товарній фермі. Спеціалізація економічно виправдовує себе—людям зручніше працювати, а головне, можна краще налагодити зооветеринарну роботу, догляд і годівлю тварин за відповідно складеними раціонами. Все це забезпечило значні прирости ваги великої рогатої худоби та свиней, підвищення їх продуктивності.

Грошові доходи від продажу тваринницької продукції в 1965 році становили 600 902 крб. На 100 га сільськогосподарських угідь колгосп мав 59,6 голови великої рогатої худоби (в т. ч. 17,9 корів); за рік вироблено м'яса (в живій вазі) 85,7 цнт, молока — 439,8 цнт. На 100 га ріллі було 81,4 свині, вироблено за рік свинини 55,4 цнт. За досягнуті успіхи у розвитку громадського тваринництва в 1961—1964 роках колгосп чотири рази завойовував перехідний Червоний прапор Бродівського парткому виробничого управління і районної Ради депутатів трудящих[1].

Значні виробничі успіхи колгоспу, неухильне зменшення собівартості продукції обумовили зростання його прибутків, які з 450 тис. крб. у 1958 році зросли до 1187 тис. у 1965 році.

Збільшення прибутків дало можливість виділити значні кошти на придбання худоби й техніки, будівництво господарських приміщень, культурно-побутових об'єктів, на благоустрій села та інші потреби. Одночасно зростала оплата праці колгоспників. У 1965 році на оплату праці колгоспників витрачено 913 926 карбованців. Колгоспники одержали на трудодень по 2 крб. 37 коп. грішми та по 1,8 кг зерна. Порівняно з 1962 роком оплата праці збільшилась на 66 проц[2]. Оплата людино-дня стала основним джерелом забезпечення матеріальних потреб колгоспників. Другим джерелом є прибутки від присадибних ділянок і особистих господарств колгоспників, які мають від 0,10 до 0,25 га землі і значну кількість продуктивної худоби та птиці. Все це стало базою безперервного зростання матеріального добробуту колгоспників.

Радянська дійсність, радість вільного життя, піклування суспільства про людину породжують нове ставлення до праці серед колгоспників. Перед ведуть комуністи. Партійна організація від часу створення виросла в міцний загін, який налічує 35 членів та 2 кандидати в члени КПРС. Комуністи, як правило, очолюють найвідповідальніші ділянки колгоспного будівництва. Надійним помічником партійної організації є комсомольська організація, яка налічує 74 члени ВЛКСМ. З її ініціативи в колгоспі створено 2 комсомольсько-молодіжні ланки по вирощуванню цукрових буряків та комсомольсько-молодіжну тракторну бригаду. Рік у рік добивається високих врожаїв (понад 300—350 цнт) цукрових буряків ланка М. Й. Сокіл. М. С. Владика, Є. І. Гнатюк уже по 8—10 років працюють доярками, надоюючи майже кожного року по 2800—3200 кг молока на фуражну корову. Відмінними комбайнерами зарекомендували себе Є. Т. Дзьоба, П. А. Петрович. Переможцями у соціалістичному змаганні за комуністичне ставлення до праці вийшли комуністи В. В. Мазовіта, І. У. Цімарно, М. Ф. Чурков, М. І. Крак. За трудові досягнення 28 колгоспників нагороджено орденами Радянського Союзу, з них 4 орденом Леніна[2]. Двічі (в 1958 і 1965 роках) нагороджено орденом Леніна П. І. Сокура, талановитого колгоспного організатора і керівника, який очолює правління артілі понад 16 років. Керований ним колгосп по праву вважається одним з найбагатших і економічно наймiцніших в області. П. І. Сокур — активний громадський діяч: депутат обласної Ради депутатів трудящих, член районного комітету КП України. Комуністи області виявили йому велике довір'я, обравши делегатом XXIII з'їзду КПРС.

---

[1] Газ. «Прапор комунізму», 3 грудня 1963 р.
[2] Газ. «Вільна Україна», 29 березня 1966 р.

В 1958 році орденом Леніна нагороджені ланкові А. Д. Мазовіта, Марія Бенько, а також бригадир будівельної бригади П. А. Войцеховський. Цей колишній селянин-бідняк лише при Радянській владі дістав змогу повністю виявити весь свій талант прекрасного будівельника і організатора. Під його керівництвом будівельна бригада побудувала понад 30 господарських, адміністративних і культурно-побутових споруд, чимало житлових будинків. Депутат сільської Ради, член правління колгоспу П. А. Войцеховський користується заслуженою повагою своїх земляків.

Високих урядових нагород удостоєні в 1966 році доярка С. М. Фещук та зоотехнік Є. П. Челяда. С. М. Фещук стала дояркою відразу після закінчення семирічної школи і в перші ж роки добилася непоганих виробничих показників, надоюючи понад 2 тисячі літрів молока від корови на рік. В 1965 році вона надоїла по 4730 літрів молока від кожної з 12 закріплених за нею корів, за що її нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Є. П. Челяда виріс у трудовій колгоспній сім'ї села Лучківців. Закінчивши середню школу, служив у рядах Радянської Армії. Після демобілізації закінчив Львівську сільськогосподарську школу. Працюючи з 1957 року зоотехніком колгоспу, він добивається хороших успіхів. У 1958 році Челеда був учасником Всесоюзної виставки досягнень у народному господарстві, на якій одержав малу срібну медаль. За досягнуті високі показники у розвитку тваринництва в 1965 році його нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Збільшується загін колгоспних спеціалістів, підвищується їх кваліфікація.

Рік у рік добиваючись високих економічних показників, колгосп ім. В. Стефаника перетворився у школу передового досвіду. Тут систематично відбуваються семінари агрономів, бригадирів, завідуючих ферм, доярок колгоспів району. Голова колгоспу П. І. Сокур часто ділиться своїм досвідом на сторінках преси, в статтях, брошурах. У 1959—1965 роках ясенівські колгоспники радо вітали у себе делегації братніх країн: Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Німецької Демократичної Республіки, делегацію українських фермерів з Канади і розповідали їм про свій досвід.

Соціалістичні перетворення в Ясенові не вичерпуються лише тими змінами, що відбулись у сільському господарстві. За роки Радянської влади значна частина мешканців села поповнила ряди робітників промислових підприємств, транспорту і т. п.

З 1944 по 1958 рік в Ясенові працювали 2 буровугільні шахти. В 1946—1948 рр. вони давали по 4—5 тис. тонн вугілля на рік. До 1949 року основні роботи по видобутку вугілля виконувались вручну. Механізація ряду основних виробничих процесів та збільшення кількості зайнятих на виробництві робітників з 175 в 1950 році до 392 у 1954 році дали можливість збільшити видобуток вугілля з 16 154 тонн в 1950 році до 61 000 тонн в 1955 році. Ясенівське вугілля використовувалось як паливо на Бродівській електростанції, Суходільському спиртзаводі, Поникв'янському, Підгорецькому пивзаводах та інших підприємствах району[1]. В зв'язку з введенням в дію потужних шахт у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні, який дав дешеве і більш калорійне вугілля, дальше видобування бурого вугілля в Ясенові, як і на інших буровугільних шахтах області, перестало бути доцільним.

В Ясенові з 1944 по 1958 рік містилась Дуб'євська (згодом Ясенівська) МТС, реорганізована в 1958 році в РТС. На базі останньої в 1959 році створено лукомеліоративну станцію (ЛМС), на якій працює 200 робітників. Станція має в своєму розпорядженні 49 тракторів, 8 екскаваторів та багато іншої техніки. З 1959 по 1965 рік станція освоїла понад 11 350 га землі, в т. ч. осушила 2564 га боліт.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 2, спр. 521, арк. 48; спр. 522, арк. 49—51; спр. 411, арк. 3; спр. 643, арк. 13; ф. Р-335, оп. 1, спр. 95, арк. 24; Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 3—8, спр. 46, арк. 224, 225.

Створену в перші роки Радянської влади промислову артіль «Червоний шлях» в 1951 році реорганізовано в промкомбінат, що спеціалізувався на виробництві меблів (шаф, столів, шкільних парт), а також виробляв цеглу та черепицю. В 1964 році промкомбінат реорганізовано на меблеву фабрику, яка спеціалізується на виробництві кухонних меблів. У 1965 році тут працювало 65 робітників, вироблено продукції на 115,7 тис. карбованців.

В селі є також цегельний завод ССТ, на якому працює 30 робітників. Його потужність — 850 тисяч штук цегли на рік.

Багато ясенівців працює на шляхово-експлуатаційній дільниці шосе Львів—Київ, на перекачувальній станції нафтопроводу «Дружба» у Бродах.

Соціалістична перебудова сільського господарства, створення промислових підприємств забезпечили неухильне зростання добробуту жителів села, що спричинило докорінні зміни у їх побуті. Наочним доказом цих змін є масове оновлення і збільшення житлового фонду. На місці старих глинобитних хат, критих соломою, виростають добротні муровані будинки під черепицею, листовим залізом, шифером, з дерев'яною підлогою і великими вікнами. Колгосп щороку відпускає на сільське житлове будівництво кредитів на суму 10 тисяч карбованців. З 1939 року в селі побудовано 153 житлові будинки, в т. ч. після 1950 року — 128. За останні роки в селі виросла нова вулиця. В 1964—1965 роках тут побудовано 33 житлові будинки для колгоспників, двоповерховий чотириквартирний будинок для спеціалістів сільського господарства, інтернат дошкільного виховання на 200 місць, житловий будинок для медичних працівників, чайну, добудовано школу.

Не одна сім'я в умовах Радянської влади вперше оселилась в своїй власній хаті. Колишній ясенівський злидар М. Г. Швець, наприклад, тулився з своєю сім'єю у напівземлянці. Коли в селі організувався колгосп, він був серед перших його членів. Працюючи їздовим на фермі, добре заробляв і на зароблені гроші побудував хату. Щасливо живуть і його діти. Син Федір після закінчення семирічної школи працював в МТС, з причіплювача став відмінним трактористом і нині очолює тракторну бригаду в колгоспі. Недавно він теж поселився в новозбудованій хаті. Другий син, Ярослав, який теж працює трактористом, також побудував собі хату.

Справили новосілля колгоспники П. Й. Гінзелевич, М. М. Паламар, Степан Пуцило, І. В. Свирид та багато інших. Село повністю електрифіковане (з 1955 року) і радіофіковане (з 1952 року). Працює колгоспний радіовузол. В 1963 році до школи, ССТ та 9 житлових будинків працівників лукомеліоративної станції проведено водопровід. В селі добре налагоджена робота торговельної мережі. Тут є магазин мішаних товарів, господарський, комісійний, книжковий магазини, 2 ларки, чайна, буфет. Товарооборот ССТ становив в 1962 році 595 630 крб., а в 1965 році 1482 тис. карбованців. У користуванні жителів села є 26 мотоциклів і моторолерів, 400 велосипедів, 26 телевізорів, 28 баянів і акордеонів. Майже в кожній хаті є радіоприймач. До послуг трудящих — побутова майстерня, фотоательє, відділення зв'язку, ощадна каса, яка має 394 вкладники з сумою вкладів 92 тис. карбованців. З 1961 року колгоспникам похилого віку та інвалідам виплачуються пенсії. В селі обладнано кімнату щастя, де відбувається урочиста реєстрація шлюбів і новонароджених.

Все це незаперечно свідчить про те, що завдяки докорінним соціально-економічним перетворенням, що відбулися в Ясенові за роки Радянської влади, тут старий побут уступив місце новому, соціалістичному побутові. В цьому — яскравий прояв сили нового соціального ладу, який ліквідував експлуатацію людини людиною і всякі інші форми соціального гніту.

Високий рівень матеріального добробуту, добрі побутові умови сприяють ростові населення. Набагато збільшилась середня тривалість життя людей, зменшилось число захворювань. Важливу роль в цьому відіграє відкрита в Ясенові в 1945 році дільнична лікарня на 25 ліжок, яка обслуговує 8 навколишніх сіл. Тут працюють 3 лікарі та 12 працівників середнього медичного персоналу. Крім лікарні, в селі працюють амбулаторія, пологовий будинок, зубопротезний кабі-

нет, які подають всебічну медичну допомогу населенню.

Добре налагоджена і профілактична робота лікарів, внаслідок чого в селі за останні роки ліквідовано дитячу смертність[1]. Є в селі і своя ветлікарня.

За роки Радянської влади в селі відбулась справжня культурна революція. Майже повністю ліквідована неписьменність серед дорослого населення. Осередком освіти тут стала одна з кращих в області середня школа, створена в 1944 році. На 1 січня 1966 року в ній навчався 321 учень. В школі працює 22 вчителі, з них 12 з вищою освітою. Очолює цей невеликий, але працьовитий колектив досвідчений педагог відмінник народної освіти В. О. Черняк.

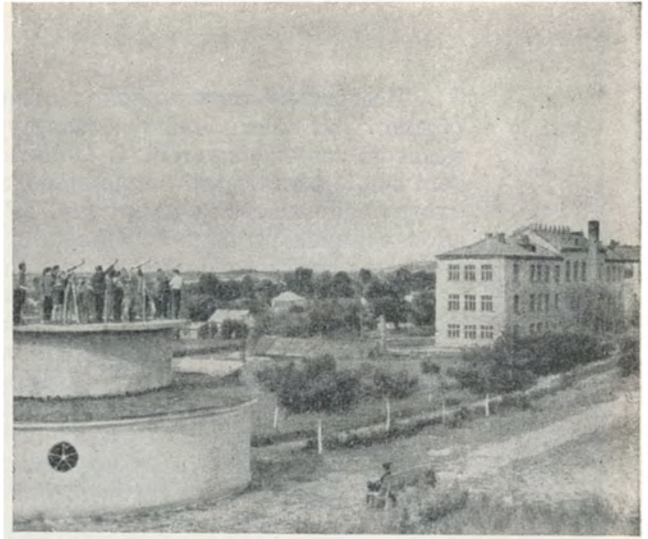

Планетарій і нова школа, с. Ясенів.

Завдяки щедрим асигнуванням (бюджет школи на 1965 рік — понад 51 тис. крб.) значно зросла її матеріальна база. В перші роки існування школа мала в своєму розпорядженні лише 5 класних кімнат, що спричинило двозмінне навчання, і не мала жодного кабінету. В 1964 році шкільний будинок добудовано і тепер тут є 14 класних кімнат, 4 кабінети (фізичний, хімічний, креслення і математики, історії і літератури), фізкультурний зал, 2 майстерні, дитяча астрономічна обсерваторія з планетарієм, інтернат. Має школа і свою бібліотеку, яка налічує близько трьох тисяч книг.

Колектив учителів приділяє велику увагу естетичному вихованню учнів. В школі працює 14 різних гуртків, в т. ч. баяністів, скрипалів, співочий ансамбль, домбровий та духовий оркестри. При школі працює самодіяльний радіоклуб ДТСААФ, який підтримує зв'язки з радіолюбителями всіх країн Європи та деяких країн Азії і Африки.

Активними помічниками вчителів у навчальній і виховній роботі є комсомольська і піонерська організації. Вже ввійшли в традицію зустрічі комсомольців і піонерів з старими більшовиками, учасниками революційного руху, передовиками сільського господарства, колишніми випускниками школи. Піонери ведуть активну переписку з однією з шкіл м. Омська, де донедавна працював учителем їхній земляк Василь Костишин, який виїхав у Росію ще в 1916 році і після Жовтневої революції здобув вищу освіту.

При школі працюють вечірня і заочна школи сільської молоді. З 1946 по 1963 рік школа видала атестати зрілості 486 випускникам, з яких 220 здобули потім вищу освіту. 80 вихованців школи працюють вчителями, 36 інженерами, 26 спеціалістами сільського господарства, 16 лікарями і т. п. Є серед них журналісти, економісти, викладачі вузів, працівники науки. Випускник школи О. Л. Барабаш працює в науково-дослідному інституті землеробства і тваринництва західних районів УРСР, недавно захистив кандидатську дисертацію. Інший випускник С. М. Панас після закінчення університету працює редактором Бродівської районної газети «Прапор комунізму». В Ясенові важко знайти сім'ю, з якої не вийшли б спеціалісти з вищою чи середньою освітою. Чи міг, наприклад, мріяти колись про навчання дітей у вузі колишній бідняк Михайло Петришин? А сьогодні його син Степан закінчив медичний інститут і працює головним лікарем Ново-Яричівської лікарні. В Івано-Франківській області працює лікарем після закінчення медичного інституту син колишнього бідняка М. П. Біда. Таких прикладів немало.

---

[2] За матеріалами Ясенівської дільничної лікарні.

Ясенівська середня школа вже багато років є опорною школою Львівського облвно. Тут часто відбуваються кущові наради вчителів, якими керує досвідчений педагог, завуч школи В. І. Понятенко. Здобутий школою досвід переймають вчителі всієї області, які періодично збираються тут на практичні семінари. З ним охоче знайомляться вчителі РРФСР, делегації братніх соціалістичних країн (Чехословаччини, Угорщини, Польщі, НДР), українців Канади та інші[1].

Справжнім вогнищем культури став Ясенівський колгоспний Будинок культури, збудований в 1956 році. В ньому є зал на 450 місць, колгоспна бібліотека, кімната для занять гуртків. При активній участі молоді тут виникли і успішно працюють гуртки художньої самодіяльності: хоровий, вокальний, художнього слова, драматичний. В них беруть участь 74 юнаків і дівчат.

Часто в Ясенівському Будинку культури можна почути цікаву лекцію чи доповідь, з якими виступають члени групи товариства «Знання». При Будинку культури є стаціонарна кіноустановка. 6 разів на тиждень тут демонструються нові художні кінофільми. Працюють спортивні секції з волейболу, класичної боротьби і штанги. Крім Будинку культури, в селі є ще один клуб з стаціонарною кіноустановкою, який обслуговує працівників лукомеліоративної станції.

Велику роль у комуністичному вихованні ясенівців відіграє колгоспна бібліотека, створена в післявоєнні роки. Її книжковий фонд налічує 7207 томів. Бібліотека обслуговує 1014 читачів, видаючи їм понад 12 тис. книг на рік.

Культурні перетворення обумовили небувале зростання загальноосвітнього і культурного рівня мешканців села, корінну зміну духовного обличчя. Більшість з них уже не може обійтись без кіно, газет, журналів, книг, радіо, телебачення. Зростання культурного рівня і колективна праця створили новий тип людини, істотно відмінний від мешканця старого Ясенова. Ця нова людина трудиться в бригадах комуністичної праці, на полях, будовах і тваринницьких фермах. Характерними рисами цієї людини є працьовитість, чесність, правдивість, непримиренність до недоліків, вірність ідеалам комунізму. Індивідуалізм і егоїзм власників, які в минулому позначались на думках і вчинках людей, в основному поступились місцем перед почуттям колективізму і братньої взаємодопомоги.

У значної частини мешканців поступово зникають релігійні переконання. Особливо це стосується молоді, яка все міцніше стає на позиції атеїзму. Абсолютна більшість молоді бере громадянський шлюб у кімнаті щастя, забувши стежку до церкви.

Сучасний ясенівський колгоспник, робітник чи інтелігент — активний учасник громадсько-політичного життя. Багато з них обрані депутатами сільської і районної Рад депутатів трудящих.

Великі перспективи відкриває перед ясенівцями новий п'ятирічний план, який намічає дальший бурхливий розквіт господарства.

Значно підвищиться матеріальний добробут і культурний рівень мешканців. Перспективним планом розвитку села на найближчі 15 років передбачено докорінну його перебудову. Новий Ясенів, що розкинеться на північно-східній околиці сучасного села вздовж автомагістралі Київ—Львів, творитиме цілий комплекс сучасних споруд, в якому будуть враховані всі господарські, адміністративні й культурні потреби населення. Передбачено побудувати адміністративний корпус, торговий центр, їдальню, готель, нову лікарню на 37 ліжок, нову школу, агролабораторію, гуртожиток на 50 місць, комбінат побутового обслуговування, лазню, будинок для старих, 300 житлових будинків, переважно двоповерхових по 2, 6 і 16 квартир, насадити парк, обладнати ставок, провести водопровід і каналізацію тощо. Немає сумніву, що ці плани будуть виконані. Запорукою цього є самовіддана праця ясенівців — невтомних трудівників, господарів свого щастя.

Ф. І. СТЕБЛІЙ.

---

[1] За матеріалами Ясенівської середньої школи.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД БРОДІВСЬКОГО РАЙОНУ

БА́ТЬКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці В'ятимі, за 43 км від райцентру. Населення—649 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Звижень, Межигори, Лукавець.

Місцевий колгосп ім. Жовтневої революції має 3500 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, спортивний майданчик.

Перша згадка про село з 1538 року.

ВЕРБІ́ВЧИК — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Самці, за 35 км на південний схід від райцентру, за 1 км від шосе Броди-Тернопіль. Населення — 629 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Маркопіль, Оріхівчик, Стибирівка, Шишківці.

Місцевий колгосп «Україна» має 3 тис. га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво. З допоміжних підприємств є пилорама, цегельня, столярна і ремонтна майстерні.

Є початкова школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про село з 1463 року. Комсомольська організація створена в 1940, партійна у 1945 році.

ГАЇ́ (до 1960 року — Гаї-Старобродівські) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Суховилці. Населення — 885 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Гаї-Дітковецькі, Гаї-Смоленські, Дітківці.

Місцевий колгосп «Прогрес», виробничим напрямом якого є тваринництво і технічні культури, має 5500 га земельних угідь, цегельню. Колгосп «Прогрес» один з кращих у районі. В 1966 році з одного гектара зібрано: зернових — 27,9 цнт, цукрових буряків — 409 цнт, картоплі — 164 цнт, овочів — 258 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено: молока — 573 цнт, м'яса — 109 цнт. Доярка Г. І. Тихонюк, депутат Верховної Ради СРСР, Герой Соціалістичної Праці.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, Університет культури, група товариства «Знання», яка об'єднує 29 чол., низовий спортивний колектив «Колгоспник». З 1950 року побудовано 52 житлові будинки.

Першими засновниками села наприкінці XVI століття були селяни-втікачі, що хотіли позбутися феодального гніту шляхти. В 1887 році наймити спалили маєток поміщика Шапіро, куркульські господарства сільських глитаїв Балондюка, Котельницького. В 30-х роках XX століття в селі були створені групи МОДР і «Сель-Робу».

Коли почалась Велика Вітчизняна війна, селяни допомагали партизанам загону Д. Медведєва у боротьбі з окупантами.

ГОЛУБИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 39 км від райцентру і залізничної станції. Населення — 1005 чоловік. Сільраді підпорядковане село Жарків.

В селі знаходиться колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, який спеціалізується по вирощуванню зернових та технічних культур і розвитку тваринництва.

На території села є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вперше згадується в історичних джерелах в 1494 році.

Сівба ярих у колгоспі «Прогрес», с. Гаї. 1966 р.

ЗА́БОЛОТЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стирі. Населення — 1028 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Велин, Великі Переліски, Вовковатиця, Висоцьке, Лугове, Малі Переліски, Ражнів, Шевченківський.

Місцевий колгосп ім. Чапаєва має 6 тис. га земельних угідь і вирощує зернові та технічні культури.

В селі розміщена лікарня на 50 ліжок, середня школа, бібліотека, клуб.

Археологічні знахідки виявили 2 кургани часів Київської Русі, які свідчать про заселення села в XII—XIII століттях. На території сільради знайдені численні пам'ятки: курган бронзової доби (II тисячоліття до н. е.) в с. Висоцькому, могильники залізної доби (VIII—VI століття до н. е.) в селах Заболотцях, Висоцькому, Луговому. Вперше згадуються Заболотці в документах з 1494 року. В цьому селі народився видатний діяч КПЗУ О. В. Кожан.

У с. Висоцькому, де народився видатний український художник І. І. Труш (1869—1941), створено меморіальний музей.

КОМАРІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на північний схід від райцентру, в місцевості, що оточена лісами. Населення — 657 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Коз'я, Корсів, Митниця.

Гуцулка з дитиною. Худ. І. І. Труш. Олія. 1912 р.

В селі — колгосп ім. Леніна, земельна площа якого становить 2800 га угідь. Господарський напрям — вирощування зернових і технічних культур (льон-довгунець, цукрові буряки). З допоміжних підприємств — пилорама, ремонтна майстерня.

В Комарівці розміщені восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За 1945—1965 рр. побудовано 200 житлових будинків.

Перша згадка відноситься до початку XIX століття.

КОНЮ́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північ від райцентру. Повз село проходить шосе Броди — Берестечко. Населення — 928 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Лагодів, Мідне, Хмільове, Язлівчик.

Місцевий колгосп ім. Кірова тваринницького напряму має 1922 га орної землі. На території сільради розташоване господарство, що вирощує хміль. У 1966 році артіль досягла великих успіхів у сільськогосподарському виробництві. На один гектар було зібрано: зернових — 25,2 цнт, цукрових буряків — 511 цнт, картоплі — 186 цнт, овочів — 210 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 151 цнт м'яса. За трудові успіхи ланкова Г. Клим, доярка М. Сех нагороджені орденом Леніна.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. До послуг жителів шевська та кравецька майстерні. Побудовано 130 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Конюшків відноситься до 1515 року. Під впливом російської революції 1905 року в Конюшкові в 1907 і 1910 роках батраки спалили панські стодоли, гуральню і тваринницькі ферми. В 1920 році у селі перебували частини Першої Кінної армії. В 1928 році тут відбувся страйк робітників фільварку, під час якого приїздив один з керівників «Сель-Робу» К. Пелехатий.

В роки німецько-фашистської окупації село було майже повністю спалене. В березні—липні 1944 року тут відбулися запеклі бої, проходило партизанське з'єднання М. Наумова. Село кілька разів переходило з рук в руки.

ЛЕШНІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Солонівки, за 19 км на північ від райцентру. Через село проходить шосе Броди — Берестечко. Населення — 1211 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Грималівка, Королівка, Лісове, Піски.

Земельні угіддя колгоспу ім. Шевченка становлять 4 тис. га, з них 2 тис. га — луки і пасовиська. Виробничий напрям — тваринництво і вирощування зернових та технічних культур. Створено ветеринарну лікарню.

В селі є лікарня на 25 ліжок, середня школа, клуб, бібліотека, книжковий магазин. До послуг жителів побутова майстерня. Побудовано за 1945—1965 рр. 200 житлових будинків.

Перша згадка про Лешнів відноситься до 1471 року. У XVII—XIX століттях воно було містечком, що мало розвинену торгівлю і ремесло. В 1920 році через село проходила Перша Кінна армія. Селяни організували революційний комітет і народну міліцію. В 1930 році тут діяв осередок «Сельроб-єдності». Після встановлення Радянської влади 70 селянських родин створили у 1940 році колгосп, який мав 415 га землі, 64 пари коней, молотарку, 3 сівалки, 44 корови, 35 овець. В роки Великої Вітчизняної війни фашистські загарбники і їх поплічники — буржуазні націоналісти замордували 100 жителів, спалили половину села. В квітні 1944 року територія сільради була прифронтовою смугою, в зв'язку з чим її жителів радянське командування евакуювало у Ровенську область. Після визволення від німецьких окупантів населення повернулося до рідних сіл.

НАКВА́ША — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ікві, за 21 км на південний схід від райцентру. Через село проходить шосе Броди—Тернопіль. Населення — 656 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лукаші, Микитюки, Тетильківці.

Земельна площа колгоспу ім. Жданова становить 2700 га угідь. Виробничий напрям — рільництво.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць. На території села виявлені знаряддя праці кам'яного віку. Село засноване в 1515 році.

ПАЛИКОРО́ВИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Зворлі за 30 км від райцентру. Населення — 584 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Кутище, Яснище.

Земельна площа місцевого колгоспу ім. 17 вересня становить 4 тис. га угідь. Із допоміжних підприємств є млин, пилорама. У селі є восьмирічна школа.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1501 року. У Паликоровах до 1939 року діяв підпільний осередок КСМЗУ. Під час Великої Вітчизняної війни 12 березня 1944 року українські буржуазні націоналісти знищили 385 чоловік місцевого населення.

ПЕНЯ́КИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 36 км від райцентру. Населення — 825 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Літовище, Малинище, Чепелі.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. М. І. Кузнецова, земельна площа якого 2800 га угідь. Виробничий напрям—рільництво і тваринництво. З допоміжних підприємств — цегельня, млин, пилорама, ремонтна майстерня.

Село має дільничну лікарню на 25 ліжок, середню школу, бібліотеку, клуб, стадіон.

Виявлене археологами на околиці села давньоруське городище (XI—XIII століття) свідчить про тогочасне заселення цієї території.

Перша письмова згадка про Пеняки відноситься до 1515 року. В січні—березні 1944 року через Пеняки, Голубицю і Жарків проходили партизанські загони Д. Медведєва, М. І. Шукаєва.

У селі Чепелі народився Я. Ф. Головацький (1814—1888), український поет, вчений і педагог.

ПІДКА́МІНЬ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на шосе Броди—Тернопіль, за 25 км від райцентру. Населення — 2821 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти: Паньківці, Стріхалюки, Яблунівка.

Тут розташоване відділення «Сільгосптехніки», лісництво.

За післявоєнні роки в селищі збудовано маслозавод, бойню, пекарню, ковбасний цех, столярну, кравецьку і шевську майстерні, реконструйовано млин.

В Підкамені є середня школа, школа робітничої молоді, школа-інтернат, Будинок культури, бібліотека. При Будинку культури працює вечірній університет культури для батьків. На вулицях прокладено тротуари, насаджені сквери, впорядковано дитячі майданчики, парк. В селищі є лікарня на 70 ліжок, в якій працює 9 лікарів і 28 медичних працівників з середньою освітою.

Підкамінь — старовинний населений пункт, письмова згадка про який відноситься до 1441 року. Побудований у XV столітті домініканський монастир намагався окатоличити місцеве українське населення. В 1569 році поселенню надано міське право. Підкамінь зазнавав неодноразових татарських спустошень. В 40-х роках XIX століття селяни відмовилися виконувати панщину, і проти них була послана каральна експедиція. Влітку 1920 р. Підкамінь визволений Першою Кінною армією. До складу ревкому входили В. Артех, І. Паляниця, М. Шинкарчук, О. Черняхівський. Під час панської Польщі тут діяла група «Сель-Робу».

З грудня 1939 року селище стало районним центром і було ним до 1959 року.

В роки гітлерівської окупації фашисти розстріляли 1146 чоловік, зруйнували селище. Окупанти пограбували монастир, вивезли цінні речі і документи XV—XVI століть великої історичної цінності. У березні 1944 року банди українських буржуазних націоналістів по-звірячому вбили 370 чол. місцевого населення. Частини 13 армії визволили Підкамінь від окупантів. Протягом 1944—1959 рр. в селищі виходила газета «Радянська нива» — орган Підкамінського РК КПУ і районної Ради депутатів трудящих.

ПОНИ́КОВИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стирі і за 10 км від райцентру. Населення — 1672 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Глушин, Голосковичі, Ковпин Ставок, Косарчина, Осичина, Сидинівка, Смільне, Суходоли.

Місцевий колгосп «Правда» має 6 тис. га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — рільництво і тваринництво. Колгоспниця О. І. Пастушин в 1946—1950 рр. була обрана депутатом Верховної Ради СРСР.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека. Документально вперше Пониковиця згадується у 1511 році. Це село у 1688 і 1696 роках знищили татари. На початку 30-х років XX століття в селі виникли осередки КПЗУ і КСМЗУ. У 1936 і 1938 рр. сільські комуністи організували страйки сезонних робітників фільварку. У 1939 році сільський ревком за власною ініціативою розділив між селянами монастирську землю. У березні 1940 року тут організувався перший у Бродівському районі колгосп ім. Будьонного. В час окупації гітлерівці відправили на каторгу 300 жителів.

Наприкінці XIX століття в с. Смільному знайдено могильник залізної доби (VIII—VI століття до н. е.).

ПОПІВЦІ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ікві, за 10 км від райцентру. Населення — 585 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горбанівка, Дудин, Нем'яч, Шпаки.

Місцевий колгосп «Перемога» має 3 тис. га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — рільництво і тваринництво. Із допоміжних підприємств працюють цегельний завод, 2 млини.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1515 року. В часи визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. селяни Попівців розгромили панський фільварок та монастир і влилися у війська Богдана Хмельницького. У 1880 році селяни повстали проти місцевого поміщика Таратина, який захопив громадські

Члени комуністичного і комсомольського осередків 402 полку Першої Кінної армії в с. Суходолах у серпні 1920 р.

сіножаті. Цей виступ був придушений військами, і більше 30 селян посаджено у в'язницю.

Під час боїв Радянської Армії у 1944 році за визволення села від фашистських окупантів його населення було тимчасово евакуйовано в Тернопільську область.

СТАНІСЛА́ВЧИК — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Стиру, за 21 км на північний захід від райцентру. Населення—535 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бордуляки, Збруї, Кути, Монастирок, Паньковi.

Виробничий напрям колгоспу ім. Котовського, земельна площа якого становить 4 тис. га угідь,— зернові і технічні культури (льон і хміль) та м'ясо-молочне тваринництво.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб.

Заснований Станіславчик у XVI столітті. В 1845—1847 pp. у Станіславчику та навколишніх селах відбулися виступи кріпаків, придушені військовою силою. В 1912 році внаслідок пожежі більше половини села згоріло. В с. Монастирок в 30-роках XIX століття була одна з найбільших на той час в Галичині паперових мануфактур.

В 1944 році через Станіславчик проходило партизанське з'єднання під проводом П. Вершигори, якому населення надавало всіляку допомогу.

У Монастирці похований український письменник і громадський діяч Лесь Мартович (1871—1916 pp.).

В с. Бордуляках народився український письменник Т. Г. Бордуляк (1863—1936).

СУХОВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на північному схилі гір Вороняки, на річці Суховилці, за 10 км на південний схід від райцентру. Повз села проходить шосе Броди—Тернопіль. Населення — 1294 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бучине, Сталашка.

Земельна площа місцевого колгоспу «Комуніст» становить 3600 га угідь. Виробничий напрям — рільництво. Тут розміщено ветеринарний пункт.

Село має середню школу, бібліотеку, Будинок культури і клуб. Побудовано за післявоєнний період 125 житлових будинків.

Перша згадка про село відноситься до 1578 року.

ЧЕРНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ікві. Населення — 1496 чоловік.

Місцевий колгосп рільничо-тваринницького напряму, має 2 тис. га земельної площі. На його території розміщено міжколгоспне підприємство — цегельний завод.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, 2 спортивні майданчики. При школі з 1962 року організована ленінська кімната.

Село виникло в 1515 році. У 1939 році була заснована комсомольська організація. Селяни у 1940 році обрали М. Олексюка депутатом Верховної Ради УРСР. 12 березня 1944 року українські буржуазні націоналісти розстріляли 36 жителів-поляків. Під час боїв в 1944 році за звільнення села від німецьких окупантів Радянське командування тимчасово евакуювало місцеве населення у с. Вишнівець Тернопільської області.

ШНИ́РІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км на північний захід від райцентру.

Населення — 551 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Білявці, Бовдури, Клекотів.

Місцевий колгосп «Дружба» займає 4 тис. га земельних угідь, з них 1600 га — луки і пасовища. Напрям господарства — зернові і технічні культури (хміль, цукрові буряки, льон-довгунець), а також молочне тваринництво. Із допоміжних підприємств — млин і 2 пилорами. На території сільради працює державний цегельний завод потужністю 1,5 млн. штук цеглин на рік.

У Шнирові є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Побудовано 225 житлових будинків за післявоєнний період.

Село вперше згадується у 1557 році. Багато його жителів у 1856 році померло від холери. У 1872 році відбулася кривава сутичка між селянами с. Білявці і поміщицькими слугами за ліси і пасовища. В час першої світової війни село знаходилося у фронтовій смузі і було повністю зруйноване, а населення евакуйовано в Австрію. Багато жителів утекло до Росії, щоб уникнути переслідування австрійського уряду. Через село у 1920 році проходила Перша Кінна армія. У 1940 році створено комсомольську організацію.

На початку Великої Вітчизняної війни на околицях Шнирова точилися бої частин Радянської Армії з гітлерівськими загарбниками. В березні 1944 року в селі перебував штаб партизанського з'єднання М. І. Наумова.

БУСЬКИЙ РАЙОН

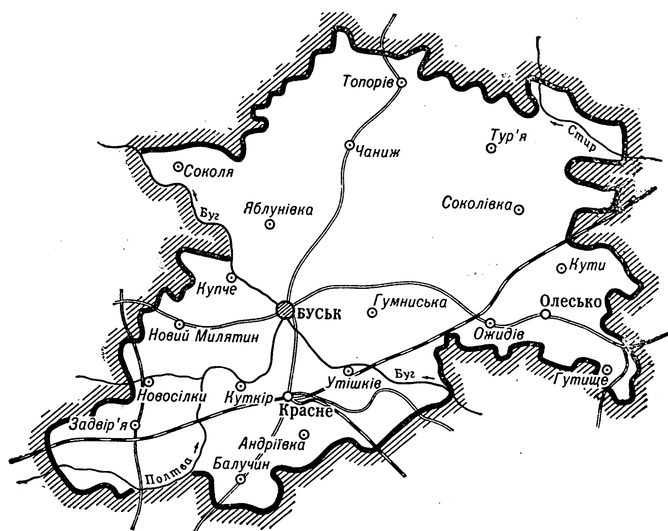

БУ́СЬК

Буськ — місто, центр Буського району Львівської області. Розташоване на правому березі Західного Бугу, над гирлом річки Полтви, за 5 км на північ від залізничної станції Красне та за 50 км від м. Львова на автомагістралі Київ — Львів. Територія — 3170 га, населення — 6 тис. чоловік.

Через Буськ протікають річки Солотвина, Рокитна, Рудна, Молдова і поділяють його на кілька частин. У давнину кожна відокремлена частина Буська мала свою назву: Старе місто, Середнє місто, Нове місто і Яблунівка. До нього прилягали передмістя: на правому березі Західного Бугу — Липобоки, Довга Сторона і Воляни, поділені руслами болотистих річок — Солотвини і Рокитни, а на лівому — Німецький бік і віддалене від нього руслом річки Полтви передмістя Підзамче. Ще в 60-х роках XIX століття сполучення центра міста з передмістями підтримувалось, здебільшого, через насипані греблі та близько 68 більших і менших мостів і кладок з двох-трьох дощок на високих опорах. Під час повеней населення користувалося човнами і паромами. Через це деякі письменники називали Буськ «Галицькою Венецією».

Сучасний вигляд міста майже зовсім змінився. Водні потоки повисихали, зник поділ на окремі частини. Лише містки, мости і кладки з дощок, перекинуті через старі русла річок, і глибокі рови ще й досі нагадують характерну рису міського пейзажу в минулому.

Територія Буська була заселена вже в кам'яну і бронзову добу (в III—II тисячолітті до н. е.), про що свідчить поховання доби неоліту, виявлене на території міста в 1937 році, та рештки поселення бронзової доби, відкриті на околиці міста археологами.

Буськ — одне з найдавніших міст стародавньої Русі. Перша згадка про нього відноситься до 1097 року[1], коли під час міжусобної війни тут перебував в облозі володимиро-волинський князь Давид Ігоревич. Буськ як центр племені бужан міг виникнути й значно раніше першої згадки про нього[2].

---

[1] Полное собрание русских летописей, т. 2, М., 1962, стор. 241.
[2] М. Н. Тихомиров. Древнерусские города. М., 1956, стор. 322—323.

У 1165 році Буськ увійшов до складу Белзького князівства, яке виділилося із Володимиро-Волинської Землі.

Назва міста, очевидно, походить від назви ріки Буг. Так, в Іпатіївському літопису про слов'ян, які жили в цій місцевості, зазначається про те, що «Бужане, зане седоша по Бугу, поселе же Волыняне». Вірогідно, що звідси й походить назва міста.

Давній Буськ, знаходячись серед рік і боліт, був зручним для оборони місцем. Територія, на якій розташоване місто, нагадувала собою своєрідний півострів, який під час повеней ставав важко доступним. З метою кращого захисту міста від нападу ворогів, півострів був перекопаний кількома глибокими ровами («перекопами»), що заповнювались водами Західного Бугу і Полтви.

Під час татарської навали на землі Київської Русі через Буськ пройшли орди Батия[1]. В 1284 році місто було пограбоване, а потім зруйноване татарськими ордами Телебуги[2]. Від старого міста збереглось лише двоє городищ, колишніх укріплених поселень, заснованих в XI та XIII—XIV століттях. Одне з них розташоване на мисі при впадінні річки Полтви у Західний Буг. Воно й було місцем першого літописного Буська. Друге городище знаходиться на правому березі Західного Бугу на високій терасі, оточеній з трьох боків глибокими ярами. Воно, очевидно, виникло після знищення першого міста татаро-монголами.

Розпад Галицько-Волинського князівства, ослабленого татарською навалою, привів до загарбання руських земель польськими феодалами. В кінці XIII століття Белзьке князівство, до складу якого входив Буськ, потрапило під владу мазовецьких князів — васалів польського короля.

У 1411 році Земовит, князь мазовецький і белзький, надав Буську магдебурзьке право. Однак ним скористалася лише привілейована частина населення міста, зокрема польська шляхта. Вона звільнялась від багатьох повинностей, їй дозволялось виловлювати рибу неводами в річках, надавалась монополія на ведення торгівлі в навколишніх селах та інше. Що стосується корінного населення, то для нього грамотою встановлювалося ряд обмежень. Так, в окремому положенні було передбачено, що «жоден русин не має права виробляти напоїв і солоду»[3]. Слідом за цим під час підписання в 1413 році Городельської унії в акті зазначалось, що русинів не можна допускати до державної ради, бо різниця у віросповіданні може викликати різницю в думках і почуттях». Українська шляхта заради різних привілеїв («достоїнств»), зраджуючи національні інтереси, окатоличувалась і зливалася з польською.

У 1462 році Буськ і навколишні землі потрапили в безпосереднє підпорядкування королівської влади. Посилювався соціальний і національний гніт. Попередні акти, які були спрямовані проти українського народу, доповнювалися новими. Так, у зв'язку з приєднанням Буська до Львівської землі, польський король Сігізмунд у 1510 році наказав «щоб, згідно з давнім звичаєм, вибирати радників у міське управління тільки з числа людей римсько-католицької віри»[4]. В 1541 році король Сигизмунд, підтверджуючи надане, відповідно до попередніх актів, магдебурзьке право місту, одночасно наголошував на недопущення до міського управління православних, тобто українців[5].

Поряд з феодальним гнітом, який чинили польські магнати і полонізована частина української шляхти, населення міста терпіло від нападів татарських орд. Буськ протягом XV століття був кілька разів пограбований і спалений татарами —

---

[1] В. Площанский. Буск, город и б. княжество т. им. на Галицкой Руси, по данным из истории, топографии и статистики, Львов, 1872, стор. 5—6.

[2] Я. Миколаєвич. Опис географічно-статистичний повіта Кам'янецького, Львів, 1894, стор. 80.

[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, p. 3, N 41.

[4] M. Baliński i T. Lipiński, Starożytna Polska pod względem historycznym i statystycznym, t. 2, cz. 2, Warszawa, 1845, стор. 1185.

[5] Архив Юго-Западной России, ч. 1, т. X, стор. 424—426.

в 1442, 1450, 1453, 1467 і особливо в 1648 році, коли майже все місто було знищене[1].

Напади татар не припинялись і в XVI столітті. Так, у 1516 році вони напали на передмістя Буська і навколишні села, пограбували населення, забрали багато полонених і великі стада худоби. Наступний грабіжницький напад мав місце в 1549 році.

Крім соціального і національного гноблення та руїнницьких нападів татар жителі міста багато терпіли від неврожаїв, хвороб і епідемій. Так, у 1555 році в Буську настав великий голод від посухи, а слідом за цим у 1556 році тут поширилась епідемія чуми.

Незважаючи на класовий і національний гніт, напади татар, голод і епідемії в окремі періоди історії Буська пожвавлювався економічний і культурний розвиток. У 1506 році населення домоглося права на заснування воскобойні. В 1578 році засновується папірня. Хоч вона в 1714 році і була знесена під час повені, проте в кінці XVIII століття її було відновлено. Місце, де було колись виробництво паперу, і понині жителі міста називають «папірнею». Є відомості, що на папері, виробленому в Буській папірні, друкувались книги першодрукаря Івана Федорова у Львові[2].

За даними люстрації 1578 року в Буську було 4 млини і сукновальня. Професійний склад населення також свідчить про те, що ремісниче виробництво посідало одне з визначних місць у його трудовій діяльності. Тут було 4 шевці, 3 ковалі, 10 кравців, 12 кушнірів, 10 ткачів, 6 пивоварів, 3 бондарі, 1 лимар, 1 мечник, 3 капелюшники, 2 солодовники, 1 цирульник, 1 золотник, 1 гончар, 30 пасічників і інші[3].

Більшість мешканців міста перебувала в тяжкому економічному становищі. Між королівськими старостами і ними виникали часті конфлікти. Особливо терпіли від самоуправства старост мешканці передмість Довгої сторони, Волян і Підзамче. Старости, відібравши в них землю, примушували їх виконувати різні повинності. В пошуках захисту від сваволля старост міщани неодноразово порушували справу в суді. Однак судові процеси тягнулися десятками років, а пригнічення населення міста в той час ще більше посилювалось. Нічого не допомагали і ті скарги, з якими вони звертались до королівської влади. Все це викликало зростаюче невдоволення народних мас.

Не дивлячись на всі труднощі, Буськ в першій половині XVI століття став одним з помітних центрів культури та освіти західноукраїнських земель. В той час провідниками культури та освіти були братства (організації українських міщан). Таке братство і школа при ньому існували в Буську.

У зв'язку з тим, що друковані книги були дорогими, вчителі братських шкіл часто займались переписуванням рукописних книг. З них збереглась книга «Соборник цвітоносний», переписана в 1621 році в Буську Яковом Чайкою, родом з с. Гаїв[4].

В період визвольної війни українського народу в 1648—1654 рр. м. Буськ і його околиці стали місцем жорстоких битв козаків під проводом Богдана Хмельницького з польськими військами. У 1655 році загони Богдана Хмельницького приступом взяли місто і зруйнували його укріплення. Міські мури, вали навколо міста, довжина яких досягала однієї милі, були знесені. Міське українське населення допомагало козакам, знищуючи все, що було зв'язане з іноземним гнітом: були зруйновані замки, костьоли, монастирі, будинки багачів.

Після визвольної війни 1648—1654 рр. на території, що залишилась під владою польських магнатів, населення терпіло не тільки від них, але й від постоїв

---

[1] A. Schneider. Miasto Busk, «Dziennik literacki», Lwów, 1886, N 45, стор. 715.

[2] Я. Д. Исаевич. Львовский Апостол Ивана Федорова,— «Книга Исследования и материалы», сборник IX, М., 1964, стор. 56.

[3] B. Faliński. Powiat Kamionka Strumiłowa, стор. 117.

[4] Бібліотека Народова у Варшаві, збірка Перемишльської уніатської капітули, рукопис, 2578.

королівських військ, які в 1655, 1662 і 1674 роках збирались в Буську. Погано оплачувані коронні війська нещадно грабували мешканців та чинили всяке насилля.

Починаючи з кінця XVII століття, в околицях міста почали добувати вохру, залізну руду. Над Бугом будуються «залізні кузні». В передмісті Волянах та селищах Остапківцях і Ланерівцях засновуються гути — мануфактури. В 1769 році багатий торговець зі Львова Прешель побудував у Буську мануфактуру, що пізніше постачала взуття для австрійської армії.

У 1763 році Яблонівський, залишивши староство, перепродав власне помістя Йосифові Меру. Після поділу Польщі, у 1772 році Мер залишився Буським старостою. Тривале панування графа Мера в Буську і навколишніх селах відзначалося жорстокістю і сваволлям. Він забороняв різати худобу, примушував продавати її за безцінок, насильно забирав виловлену рибу, привласнював гаї, будинки, примушував людей виконувати різні роботи на користь свого господарства, а в разі будь-якого опору його наказові з боку мешканців жорстоко розправлявся з ними. Так, мешканець міста Якубовський був покараний 150 ударами києм за те, що хотів залишити службу в його маєтку, Ганна Білянська — 50 ударами, 15-річна дочка вдови Лучинської — 100 ударами канчуком за те, що відмовилася служити графині Мер[1].

Незважаючи на фізичні розправи і систематичні залякування, населення міста не схиляло голови перед гнобителями. У 1776 році жителі передмість відмовились від кріпосних повинностей. Вони скинули старого і вибрали нового війта. Проте австрійський уряд примусив мешканців Буська і надалі нести всі феодальні повинності.

В 1793 році в м. Буську була заснована школа.

У 1848 році, у зв'язку з загальним піднесенням революційного руху в Західній Європі і, зокрема, в Австрії, панщина була скасована. Однак «дарована воля» коштувала великого викупу. Селяни Буська повинні були сплатити за одержані наділи 233,5 тис. флоринів[2], що дорівнювало двадцятирічним від них доходам. У зв'язку з неспроможністю селян сплатити таку суму зразу, вона була замінена спеціальним податком, розрахованим на 50 років. Більшість кращих земель і після скасування панщини залишилися поміщицькими. Так, у Кам'янецькому повіті, до якого входив Буськ, 47 проц. земельних угідь належали поміщикам.

В кінці XIX століття маєтки графа Мера перейшли у власність відомого ворога українського народу графа Бадені. На його ланах важко працювали жителі міста і навколишніх сіл. В 1902 році, коли у всій Галичині проходили масові страйки сільськогосподарських робітників, на захист своїх інтересів виступили і селяни Буська.

В економічному відношенні Буськ наприкінці XIX та на початку XX століття розвивався дуже повільно, його мешканці знаходились у тяжкому становищі.

Подорожуючи влітку 1901 року по Галичині, відомий діяч польського і міжнародного революційного руху Юліан Мархлевський після зупинки в містечку Буську записав в своєму блокноті: «Я не бачив нічого більш мерзенного, більш страшного, ніж галицькі містечка. Сумніваюсь, що де-небудь в Європі люди живуть у більш вбивчих умовах».

Культурний рівень населення був дуже низький. Хоч у передмісті «Довга сторона» і була т. зв. «тривіальна» (початкова) школа з українською мовою навчання, проте в ній навчалося лише 88 школярів. Привілейована частина населення, переважно польської національності, навчалася в чотирикласній школі з польською мовою навчання.

В першу світову війну Буськ переходив з рук в руки і протягом 1914—1915 рр. дуже потерпів від воєнних дій. У центрі і на околицях згоріло 111 будівель.

---

[1] В. Площанский. Буск, стор. 28, 29.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 940, арк. 5.

Загін Першої Кінної армії у м. Буську в серпні 1920 року.

Внаслідок війни кількість населення в місті значно зменшилась. Якщо в 1910 році тут проживало 7751 чоловік, то в 1921 році лише 6 440 чоловік[1].

Захоплюючи землі Східної Галичини, 23 травня 1919 року білополяки окупували місто Буськ. Знову почалася боротьба з поневолювачами.

Революційно-визвольний рух особливо активізувався під час наступу Червоної Армії проти військ Пілсудського. Так, у звіті управління поліції Малопольщі, надісланому 5 липня 1920 року генеральному делегатові уряду у Львові, повідомлялося: «Українське прогресивне населення (особливо інтелігенція) настроєне проти польської влади. Малоземельні і безземельні селяни, як з поглядів національних, так і особистих, раді більшовикам. Внаслідок переміщення фронту вглиб країни, стан безпеки значно погіршав. У Буську роззброїли поліцейський відділок, а окремих службовців побили»[2].

Перша Кінна армія вступила в Буськ 15 серпня 1920 року. Населення радісно вітало своїх визволителів. У місті до 1 вересня 1920 року перебував польовий штаб Кінної армії на чолі з С. М. Будьонним[3]. Недалеко від штабу, що знаходився на вулиці Шашкевича, було поховано трьох бійців Червоної Армії. Останки їх пізніше перевезено на міське кладовище, і в 1958 році встановлено обеліск.

Після загарбання Західної України Буськ до 1939 року переживав період застою. Населення, особливо українці, знаходилось у тяжкому стані. Міська біднота змушена була за мізерну плату найматися на заводи графа К. Бадені, або обробляти землю в його маєтках. Він мав її чимало — 7622 га. Немало кращих земель належали куркулям та церкві. В той же час більшість селянських господарств мала по 2—3 морги землі, або й зовсім була безземельною.

Внаслідок розорення селянських господарств кількість безробітних у місті зростала. Користуючись цим, Бадені вдавався до дискримінації українського населення. Так, щоб одержати роботу на його фільварку, потрібно було переходити в римсько-католицьку віру і приймати польську національність.

На все місто, де проживало до 7 тис. населення, було лише 3 лікарі, які обслуговували хворих за високу плату.

В загоні була українська культура. В місті було дві семирічні школи, чоловіча і жіноча, в яких навчання велося польською мовою.

Повільно розвивалася промисловість. У 1935 році в місті були: пивзавод, 2 парові млини, лісопильня, 2 цегельні заводи і 27 ремісничих майстерень. Пивзавод, млин, цегельний і лісопильний заводи належали Бадені.

Низька заробітна плата та виснажлива праця на капіталістичних підприємствах викликали протест серед робітників. Так, 31 грудня 1936 року робітники Буського млина припинили роботу, вимагали підвищення заробітної плати. Такий же виступ мав місце і в 1937 році[4].

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р—335, оп. 1, спр. 39, арк. 91.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 3811, арк. 10.

[3] С. М. Буденный. Пройденный путь, кн. вторая, М., 1965, стор. 239, 313—314, 334, 340, 343, 344.

[4] Львівский облдержархів, ф. 47, оп. 2, спр. 1229, арк. 233—234.

Головну роль у спрямуванні трудящих до боротьби проти експлуататорів відігравала КПЗУ. Активну революційну пропаганду серед населення проводили Леон Блютрейх (член КПЗУ), Василь Кручкевич (комсомолець), Йосиф Болкун (член «Сельробу») та інші[1].

У вересні 1939 року Буськ став радянським. Вперше за свою багатовікову історію трудящі міста і навколишніх сіл відчули себе справжніми господарями рідної землі. В Буську 18 вересня 1939 року під керівництвом комуністів був створений Революційний комітет[2], а незабаром тимчасове управління, що виконувало господарську, організаторську і культурно-освітню роботу. Було організовано охорону народного майна, розподілено поміщицьку землю і реманент, велась боротьба проти контрреволюційних виступів експлуататорських класів. За цей час у місті була налагоджена робота зв'язку, організована торгівля, а також почали працювати школи, лікарня та інші заклади.

27 жовтня 1939 року Народні Збори Західної України одностайно проголосили встановлення на цих землях Радянської влади. Депутатами Народних Зборів Західної України від міста Буська були обрані М. М. Поронюк і Й. І. Болкун.

З 1 січня 1940 року місто стало центром Буського району Львівської області. При райкомі КП(б)У, райвиконкомі та пивзаводі створюються партійні організації. Першим секретарем райкому КП(б)У було обрано С. Є. Безухова, а головою райвиконкому — О. І. Савченка.

На початку 1940 року в місті створюються перші комсомольські організації: при райвиконкомі, середній школі, райвно, райкомі комсомолу.

Органи Радянської влади націоналізували промислові підприємства, конфіскували поміщицьку землю та передали її селянам. Декрет Радянської влади про землю був з великою радістю зустрінутий мешканцями Буська, в якому половина населення займалась сільським господарством. Бідняцько-середняцьким господарствам, з яких більше 100 не мали коней, надавала допомогу, створена в 1940 році в селі Купче, що поблизу Буська, МТС. Усі ці заходи Радянської влади докорінно змінили життя трудящих мас.

У місті знову почали працювати млин, пивоварня, цегельний завод та електростанція. Стали до ладу новопобудований завод безалкогольних напоїв і райпромкомбінат.

Проводилось упорядкування міста. На місці забрудненого базарного майданчику було закладено чудовий сквер. Трьохсотрічний парк, що недавно належав графу Бадені, став місцем відпочинку для трудящих.

З перших днів визволення трудящі одержали право на безкоштовне медичне обслуговування. Було відкрито поліклініку, в якій працювало 5 лікарів, 1 фельдшер і 8 медсестер, та лікарню на 30 ліжок.

За допомогою партійних і радянських органів проводилися в життя заходи, спрямовані на подолання культурної відсталості мешканців міста.

Після встановлення Радянської влади, з початку другого півріччя 1939—1940 навчального року тут почала працювати середня школа. В 1941 році відбувся її перший випуск, 18 чоловік одержали середню освіту.

На світанку 22 червня 1941 року мирна праця була перервана віроломним нападом гітлерівської Німеччини. 1 липня 1941 року місто було окуповане фашистами. Трудящі Буська та прилеглих сіл чинили опір німецько-фашистським загарбникам та їх прислужникам. Селяни ховали хліб, зривали поставки, саботували вивезення молоді на каторжні роботи в Німеччину. На території району в 1943—1944 роках діяла партизанська група «Патріоти слов'яни», якою керував молодший лейтенант В. І. Попов.

Пліч-о-пліч з українцями та росіянами проти німецько-фашистських загарбни-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 426, арк. 16.
[2] Там же, ф. Р-221, оп. 1, спр. 25, арк. 28.

ків билися месники інших національностей, що входили до складу партизанської групи В. І. Попова: поляки, азербайджанці, татари. Групою відважних патріотів, у якій налічувалось 32 чоловіки, було вбито 102 німецьких солдати і офіцери, 45 українських буржуазних націоналістів, 7 поліцаїв. Група знищила 6 автомашин, 3 рази розібрала залізничну колію і здійснила аварію військового ешелону, пустила під укіс 1 паровоз і 19 вагонів. Партизани проводили антифашистські мітинги і агітаційно-масову роботу серед населення Буського району і самого міста[1].

У чорні дні окупації фашисти знищили третину населення міста, а багато юнаків і дівчат вивезли до Німеччини[2].

У злочинах, які чинили окупанти, безпосередню участь брали українські буржуазні націоналісти — підлі вороги українського народу. Багато з них — куркулі, вислужуючись перед гітлерівцями, займали пости поліцаїв. Зі своїми синами вони поповнювали і ряди дивізії «СС — Галичина». Очолював «боївку» українських буржуазних націоналістів і вчинив цілий ряд терористичних актів у Буську та Львові такий запроданець, як Д. Г. Куп'як, що тепер живе в Канаді. Під його керівництвом проводилися масові звірячі розправи над мирними радянськими громадянами. Куп'яком та його групою було вбито понад 100 осіб[3].

Окупанти завдали Буську великих матеріальних збитків. Вони зруйнували млин, завод безалкогольних напоїв, вивезли устаткування і машини з пивзаводу та райпромкомбінату, знищили все господарство зв'язку — телеграф, телефонну станцію, а також вивели з ладу майже всі промислові підприємства міста, зруйнували багато житлових будинків, а на вулиці Шкільній вони були знищені вщент. Окупанти зруйнували готель, а районний кінотеатр перетворили в цех для ковбасного виробництва, міський парк — на склад колючого дроту. Фашистські загарбники пограбували і вивезли до Німеччини все устаткування та інструменти з лікувальних закладів, повністю знищили все наочне приладдя шкіл.

Виключно великої шкоди фашисти завдали сільському господарству. Вони зруйнували МТС, відібрали в селян 1113 га землі, 2762 голови великої рогатої худоби, 700 свиней, 178 овець, багато птиці, сотні тонн хліба, картоплі, овочів та інших сільськогосподарських продуктів.

Радянські війська 18 липня 1944 року звільнили Буськ від окупантів. Першими вступили до міста танки під командуванням двічі Героя Радянського Союзу генерала І. Г. Рибалка.

Почалась відбудова зруйнованого міста. Насамперед було збудовано перехідний міст через ріку Буг, розчищено вулиці. Спершу почали працювати електростанція, пошта, телеграф. Ставали до ладу зруйновані підприємства: млин, райпромкомбінат, пивзавод. У червні 1945 року розпочав виробництво цегли Буський цегельний завод, а через місяць став до ладу цех газованих вод.

В короткі строки в місті відновили роботу лікарня, школи та інші культурно-освітні заклади.

307 тисяч карбованців (в старому обчисленні) було затрачено державою на відновлення культурних закладів та 131 тисяча карбованців — на заклади по охороні здоров'я.

Відбудова міста відбувалась під керівництвом комуністів. Вони проводили політмасову роботу серед населення, роз'яснювали політику Радянської влади, викривали зрадницьку антинародну роль агентів міжнародного імперіалізму — буржуазних націоналістів.

Велику організаторську роботу провели перший секретар районного комітету партії К. П. Бойко та голова райвиконкому І. А. Сюсюрченко.

29 січня 1945 року в Буську відбулись перші звітно-виборчі партійні збори. Комуністи підвели підсумки шестимісячної напруженої роботи по відновленню

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 118, арк. 2, 3; спр. 123, арк. 117, 118, 121.
[2] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 2, спр. 1723, арк. 58.
[3] Газ. «Известия», 24 листопада 1964 р.; «Радянське слово», 15 травня 1947 р.

діяльності місцевих органів Радянської влади та відбудові господарства району, зруйнованого німецько-фашистськими загарбниками.

Організаторська діяльність комуністів знаходила повне схвалення народних мас. До лав партії почали вступати найбільш активні працівники радянських підприємств. Членами партії стали: Л. П. Нагірний, селянин з Буська, якого колгоспники обрали головою колгоспу «Перемога»; вчитель І. П. Почапський, що був обраний головою райвиконкому; активний учасник колгоспного будівництва Є. П. Заєць та інші.

Зростав авторитет комсомольської організації, поповнювалися її ряди. Якщо в 1945 році в місті налічувався 31 комсомолець, то в 1947 році її ряди виросли до 300 членів ВЛКСМ.

Підвищувалася активність жінок в політичному і господарському житті. Вони стали активними учасниками соціалістичного будівництва. В республіканській нараді жінок, що відбулася в червні 1945 року, взяла участь біднячка з Буська Розалія Пукалець.

Успішно розвивалась промисловість Буська. Протягом короткого часу було механізовано ряд підприємств. Всі виробничі процеси в райхарчокомбінаті до кінця 1945 року були повністю механізовані; механічне розвантаження та подачу зерна було налагоджено в державному млині.

За роки Радянської влади в Буську розвинулись нові галузі народного господарства. Був побудований маслозавод. У місті почали виробляти меблі, одяг, взуття, печиво, борошно, цукерки, безалкогольні напої та багато інших товарів. Вироби підприємств Буська почали вивозитися за межі району та області.

За останні роки промисловість Буська значно збільшила свою продукцію. Якщо річний випуск пива у 1939 році становив 350 тис. дкл., то у 1965 році пивзавод випустив 658 тис. декалітрів. Подвоїв виробництво в порівнянні до 1939 року цегельний завод, який у 1966 році щоденно виробляв більше 50 тис. штук цегли.

У 1961 році почав працювати механізований цех Буського райхарчокомбінату по переробці овочів та фруктів потужністю 24 тис. умовних банок на добу. Збільшилось щоденне виробництво масла на Буському маслозаводі і на 1965 рік становило більше 3200 цнт на рік.

З перших днів визволення Буська від німецько-фашистських окупантів трудівникам сільського господарства довелося подолати немало труднощів. Майже половина господарств не мала коней. Без застосування механізації обробити землю бідним селянським господарствам було не під силу. Радянська влада прийшла їм на допомогу. Відповідно до постанови ЦК КП(б)У і Уряду УРСР від 7 травня 1945 року селяни, які об'єднувалися в земельні громади-супряги, одержували від держави допомогу посівним матеріалом та сільськогосподарськими машинами. У Буську утворилося кілька таких об'єднань: «Хлібороб», «Радянський селянин», «Перемога», «Перше травня», «Червоний прапор», ім. Ів. Франка і «Червона нива». Земельні громади-супряги в свою чергу надавали допомогу безкінним селянам, інвалідам Великої Вітчизняної війни, сім'ям воїнів та людям похилого віку. Ці господарські об'єднання відіграли велику роль у підготовці селян до спільного обробітку землі.

Почалось об'єднання одноосібних, дрібних селянських господарств у велике суспільне господарство. В Буську та суміжних селах стали відновлюватися та створюватися нові колгоспи. Перші дві колгоспні артілі утворилися весною 1946 року.

Куркулі намагались зірвати соціалістичні перетворення на селі. Вони ховали хліб, вступали у бандерівські банди, чинили впертий опір соціалістичному будівництву. Разом з охвістям буржуазно-націоналістичних банд куркульські елементи вбивали активістів, нищили їх майно. Бандерівці з ненавистю ставилися до тих людей, які радо зустріли Радянську владу та допомагали здійснювати її заходи на місцях. Вони по-звірячому вбили 60-річну жінку Олену Кучинську лише за те, що вона ходила читати сусідам листи від свого сина з Радянської Армії. Під час виборів до Верховної Ради СРСР в лютому 1946 року бандерівці вбили голову Буської

Нові житлові будинки у м. Буську. 1966 р.

міськради С. Д. Зубика. За період 1945—1946 рр. бандити вбили в районі 180 чоловік[1].

Радянська влада взяла під свій захист трудящих. За допомогою селян-бідняків та середняків було ліквідовано націоналістичне охвістя, що діяло на території Буська.

Зростало колгоспне будівництво. Ще в недалекому минулому обездолені селяни ставали заможними людьми. Так, колишні селяни-бідняки Л. Г. Дудкевич, Є. І. Гачкевич, М. М. Франкович і інші одержали землю від Радянської влади і стали активними учасниками колгоспного будівництва. Перші колгоспи досягли помітних успіхів, зростала оплата на трудодень. Так, колгосп у селі Купче в 1947 році видав на трудодень по 4 кг зерна[2]. Протягом 1948—1950 рр. у місті було організовано ще 4 колгоспи. На кінець 1950 року в них об'єдналися 91 проц. господарств.

Зростала матеріально-технічна база в сільському господарстві. На колгоспних ланах з року у рік стала збільшуватись кількість тракторів, снопов'язалок та іншої сільськогосподарської техніки. У 1950 році в МТС уже налічувалось 13 тракторів, 10 молотарок, 9 жниварок, 7 лобогрійок, 3 локомобілі та 2 автолетючки. Готувались кадри механізаторів. Це давало можливість краще і вчасніше обробляти землю.

Зараз на території Буська є 3 колгоспи — «Іскра», «Комунар» та ім. XXI з'їзду КПРС. В цих господарствах на 1965 рік було 30 автомашин, 38 тракторів, 24 комбайни, складні доїльні апарати та інша сільськогосподарська техніка. На кожні 1000 га зернових культур колгоспи мають 3—4 зернових комбайни; на 100 гектарів кукурудзи — 1 кукурудзозбиральний комбайн та 1 бурякозбиральний комбайн на 100 гектарів посіву цукрових буряків.

На колгоспних ланах зросло чимало передовиків виробництва. Велику групу колгоспників приміських артілей за сумлінну працю нагороджено орденами і медалями Союзу РСР. Зокрема, ордена Леніна удостоєні свинарка колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС О. І. Шквір, яка в 1965 році одержала по 22,4 поросят від свиноматки, бригадир рільничої бригади Є. І. Гачкевич та колишній голова артілі І. С. Дорогавцев. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджені колгоспники артілі ім. XXI з'їзду КПРС П. М. Гаврилюк, який зібрав жита з окремих ділянок по 21 цнт з га, Г. П. Макар, яка зібрала буряків по 400 цнт з га, колишній бригадир городньої бригади, нині пенсіонер, К. В. Тудоровська, свинарка колгоспу «Іскра», нині пенсіонерка, К. І. Качур. Голова ж колгоспу С. З. Дмитришин цієї нагороди удостоєний двічі.

У колгоспах Буська за рахунок суспільних фондів склалася міцна матеріально-технічна база, що дало можливість господарствам самим закуповувати в держави машини й відмовитись від послуг МТС. У 1958 році МТС було реорганізовано в РТС,

[1] Львівський облпартархів, ф. 48, оп. 48—2, спр. 54, арк. 25—27.
[2] Там же, оп. 48—1, спр. 79, арк. 27.

Свято дружби в Буському районі. Трудящі хлібом-сіллю вітають гостей Радянської Туркменії. 1967 р.

а в 1961 році — у відділення «Сільгосптехніка». Це відділення забезпечує комплексну механізацію сільського господарства міста та прилеглих сіл. Тут систематично перевиконують виробничі завдання на 120—130 проц. механізатори: слюсар-монтажник А. Подановський, слюсар-інструментальщик І. Пилипчук, токар Д. Климус та інші.

На території Буського району є чимало заболочених земель. Щоб зробити їх придатними для землеробства, Львівський обком партії та облвиконком 11 жовтня 1948 року прийняли постанову «Про організацію масових робіт на народних будовах меліоративних систем у Буському районі». Шляхом меліорації осушено чимало гектарів родючих земель.

Значну роботу в справі меліорації зробила лугомеліоративна станція (ЛМС). Якщо граф Бадені з 300 га заболочених земель за 15 років міг осушити лише 40 га, то ЛМС тільки за 1952 рік осушено 600 га[1]. У 1965 році Буською ЛМС було проведено корчування дерев на 1642 га, докорінно поліпшено 608 га земель та проведено роботи по устаткуванню осушуваної сітки. На осушених землях колгоспники вирощують зернові та технічні культури.

В авангарді господарських і культурних перетворень міста йдуть комуністи. У Буську існує 16 первинних партійних організацій, які об'єднують 200 членів партії. Гідним помічником в організації та здійсненні господарського і культурного будівництва є 400 членів ВЛКСМ, які об'єднує 20 комсомольських організацій.

Великі зміни відбулися в охороні здоров'я трудящих Буська. В медичних закладах міста працює 20 лікарів, 18 з них з вищою освітою, 10 фельдшерів, 5 акушерок, 4 лаборанти та 34 медсестри з спеціальною середньою освітою. Відкрито лікарню на 75 ліжок. При міській лікарні відкритий пункт швидкої допомоги. Лікарня має 6 автомашин, з яких 3 санітарні. В лікарні хворі одержують кваліфіковану медичну допомогу. Великою повагою користується серед жителів Буська та за його межами окуліст Н. О. Отенко. Не одному хворому вона своїми золотими руками повернула зір.

За роки Радянської влади небувало зріс культурно-освітній рівень трудящих міста. Обсяг витрат на соціально-культурні заходи зростає з року в рік. За даними 1966 року тут діють середня школа, в якій навчається 600 учнів, школа робітничої молоді з вечірнім навчанням, школа-інтернат, де вчаться 370 учнів, і восьмирічна школа. В школах працює більше 100 вчителів. Особливу увагу привертає до себе школа-інтернат, що розмістилася в центрі міста в новозбудованому в 1961 році триповерховому будинку, оповитому з ранньої весни і до пізньої осені різнобарвним килимом квітів. За післявоєнні роки середню освіту в навчальних закладах міста здобули більше 600 чоловік.

Понад 200 дітей робітників, колгоспників і службовців відвідують музичну школу. Відкрито її в 1959 році. В школі працює 18 викладачів.

І. С. Свєнціцький — видатний український мовознавець, професор Львівського університету. Народився в Буську в 1876 році.

[1] Газ. «Вільна Україна», 20 липня 1953 р.

Пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях з білополяками в Буську в 1920 році.

Радянська школа відкрила широкий шлях талановитій молоді. Чимало уродженців Буська здобули вищу освіту. Так, В. Шеремета, Б. Ковальчук, Г. Гнатів закінчили Львівський університет і працюють у ньому викладачами.

Багато юнаків та дівчат міста закінчили вузи та технікуми.

Талановиті сестри-співачки Марія, Даниїла і Ніна Байко в минулому — школярі Буська, закінчили Львівську державну консерваторію ім. М. В. Лисенка. Даниїла і Ніна стали професійними артистками Львівської державної філармонії, а Марія — викладачем консерваторії.

У Львівському університеті довгий час працював видатний український мовознавець професор І. С. Свєнціцький, який народився в 1876 році в Буську.

Внаслідок невпинного зростання матеріального і культурного рівня трудящих радіо, телефон, електрика стали повсякденною потребою в домашньому житті.

Значне місце в культурному житті міста посідає Будинок культури. Саме тут молодь проводить своє дозвілля. Багато з них беруть участь у хоровому гуртку художньої самодіяльності. Окремі вистави гуртківці нерідко влаштовують в сусідніх селах.

До послуг жителів Буська — бібліотека, яка має в своєму фонді понад 42 тис. книжок. Її читачем став кожний другий мешканець.

З 1965 року тут працює народний університет культури. Йому надає велику допомогу Львівська філармонія. Артисти Львова — часті гості Буська.

Приваблює до себе увагу Буськ історичними пам'ятками. Тут збереглося кілька пам'яток архітектури, що свідчать про високу майстерність та велику художню культуру народних умільців. Це — нарядні споруди (хоч і вкриті нашаруванням старовини), оздоблені білокам'яною різьбою. Так, розписи стін церкви Параскевії до цього часу зберігають зразки живопису XVI—XVII століть.

На старому городищі, в оточенні високих земляних валів, стоїть дерев'яна церква, перша згадка про яку відноситься до 1776 року. Біля неї — капличка, вирубана в 1864 році в стовбурі всохшого дуба, що має в обхваті понад 6 метрів. За народними переказами цьому дубові було тоді понад 1000 років. В центрі міста зберігся костьол, що був побудований у XVII столітті. В середині він оздоблений дерев'яними скульптурами, виготовленими майстрами львівської школи тих часів.

Збереглися в місті й рештки двох древньоруських городищ.

Та не тільки старовинні споруди прикрашають місто. Сучасний Буськ — це місто з новими багатоповерховими будинками, асфальтованими вулицями, металевими вежами з електропроводами високої напруги і телевізійними антенами.

Ще кращим стане Буськ у найближчому майбутньому. Проектом плану на 1966—1970 рр. передбачено будівництво соціально-культурних та побутових закладів: шкіл, дитячих ясел, лікарень, будинку культури, будинку піонерів, бібліотеки тощо. В Буську будуть споруджені нові житлові будинки. Значно поліпшиться телефонний зв'язок з селами. Передбачається проведення капітального ремонту шляхів та тротуарів і переобладнання вуличного освітлення на лампи денного світла.

Перспективною ділянкою розвитку Буська є використання місцевих природних будівельних матеріалів: лісу, глини, вапна. На околиці міста ведуться розвідувальні роботи по виявленню нафти, які вже дали позитивні наслідки.

В. К. АСТАФЬЄВ, М. Я. БЄЛІНСЬКИЙ, Н. П. ДРАЧЕВСЬКА

* * *

Буський район розташований в північно-східній частині Львівської області і межує на півночі з Радехівським, на сході — з Бродівським, на півдні — із Золочівським, на південному заході — з Пустомитівським, а на заході і північному заході — з Кам'янсько-Бузьким районами Львівської області. Площа — 846,6 кв. км, населення — 59,1 тис. чол., в т. ч. 46 тис. сільського і 13,1 тис. міського. На його території розташовано 86 населених пунктів, в тому числі Буськ та селища Красне і Олесько. Населені пункти району належать до однієї міської, 2-х селищних і 18 сільських Рад депутатів трудящих. Тут є 22 колгоспи, серед них такі великі спеціалізовані господарства, як артілі «Авангард», «Вільне життя», «Шлях Леніна», ім. Радянської Армії і птахофабрика.

Через південну частину району проходить залізниця Львів—Київ, а по всій території — шосейні шляхи з сходу на захід та з півночі на південь, які перетинаються в м. Буську.

Основна територія району знаходиться в смузі Верхньо-Бузької рівнини і відноситься до Поліської зони з карбонатними і дерново-підзолистими грунтами. По ній протікають річка Західний Буг та її притоки Полтва, Думниця та інші, в долинах яких багато заливних лук і торфовищ. Значна частина їх осушена, освоєна і дає високі врожаї.

В економіці району переважає сільське господарство. Його напрямок — вирощування зернових і технічних культур та м'ясомолочне тваринництво. В 1966 році з всієї посівної площі 31 223 га зернові займали 12 654 га (в т. ч. пшениця — 9114 га).

На початок 1967 року у всіх категоріях господарств було великої рогатої худоби 48,4 тис. голів (в т. ч. 19,8 тис. голів корів), 24,5 тис. свиней, 2,9 тис. овець, 536,4 тис. штук птиці. Основна маса птиці вирощується на Львівській птахофабриці, що знаходиться у селі Заводський Чанизької сільради.

Із загальної площі району 84,6 тис. га сільськогосподарські угіддя займають 58,4 тис. га, в тому числі орні землі — 35,3 тис. га, під лісом — 18,9 тис. гектарів.

На території району працює 16 підприємств, з них 9 — промислових. Найбільшими з них є Красненський цукровий завод та Буські заводи пивоварний і будівельних матеріалів, філіал Львівської молочної фірми «Верховина», харчокомбінат у Буську, Сторонибабський спиртзавод, а також завод мінеральних вод та інші, де працює 1,9 тис. робітників і службовців. У 1966 році робітничі колективи підприємств району випустили продукції на 13,5 млн. карбованців.

Торгова мережа району досить розвинута. Тут працюють 2 універмаги (Буськ і Олесько), 64 промтоварних, 29 продовольчих, 15 сільських магазинів, 6 книгарень, 8 аптек та 38 інших торгових точок. Підприємств громадського харчування: їдалень, чайних, буфетів та інших налічується 59. Їх товарооборот з року в рік зростає. Так, у 1966 році він дорівнював сумі 15,9 млн. карбованців.

У межах району за роки Радянської влади виросла широка мережа закладів охорони здоров'я. Тут працює 9 лікарень, в тому числі 2 районні (у Буську і Олеську), 1 селищна (Красне), 4 дільничні у селах Задвір'я, Куткір, Новий Милятин і Топорів та 2 спеціалізовані (протитуберкульозні) лікарні (Ріпнів і Циків). У всіх лікарнях — 480 ліжок. При районних та селищній лікарнях є поліклінічні відділи, при дільничних — амбулаторії. Лікарські амбулаторії є також при Красненському цукрозаводі та в селах Андріївці і Соколівці. В районі працює 3 здоровпункти (2 в Красному та 1 в селі Заводський), 47 фельдшерсько-акушерських пунктів, 4 кол-

Огляд технічного стану мотоциклів у Буському районі.

госпні родильні будинки (в т. ч. 3 працює на громадських засадах). У закладах охорони здоров'я працює 50 лікарів, 292 чол. середнього медичного та 302 — обслуговуючого персоналу.

Значного розвитку досягла освіта і культура. В районі працює 63 загальноосвітні школи, з них середніх — 10 (в т. ч. Буська школа-інтернат), восьмирічних — 22, початкових — 31. В усіх школах району працює 738 вчителів, в т. ч. з вищою освітою — 369, з незакінченою вищою — 75, з середньою педагогічною — 270, з загальною середньою (вчителі праці в майстернях) — 24. В школах навчається більше 1,5 тис. учнів.

Із дошкільних закладів в районі працюють 7 дитячих садків, які обслуговують більше 350 дітей.

В районі працює 5 будинків культури і 54 сільські клуби, 5 міських, 57 сільських кіноустановок та 2 сільські кінопересувки. Бібліотек в районі 50, в т. ч. районна (Буськ), 2 селищні (Олесько і Красне) та 47 сільських (з них 5 приклубних і 3 — на громадських засадах), в яких налічується 408,4 тис. книг.

Територія Буського району заселена давно. На ній, як і на суміжних землях, жило одне із староруських племен бужан (волинян), про що говориться в давньоруських літописах.

У середні віки тут проходив т. зв. «Чорний шлях», по якому кримські татари здійснювали численні грабіжницькі напади на західноукраїнські землі. В 1648 і 1655 рр. по ньому проходили українські війська під проводом гетьмана Б. Хмельницького в походах за визволення Львова.

У 1920 році, під час походу Першої Кінної армії в Західну Україну, біля с. Задвір'я було розгромлено велике з'єднання білополяків. В ті дні на території району було проголошено Радянську владу.

В роки Великої Вітчизняної війни в межах району активно діяли підпільні групи та партизанські загони, які вели боротьбу з фашистськими окупантами. Вже взимку 1941—1942 рр. тут діяв партизанський загін під командуванням комуніста П. Кундіуса, що перед тим втік з німецького полону. Боролися проти окупантів також бойові загони «Народної гвардії ім. Ів. Франка», «Визволення Вітчизни» та групи «Патріоти слов'ян».

КРАСНÉ

Красне — селище міського типу Буського району, розташоване вздовж річки Гологірки (басейн Західного Бугу) на Красненській рівнині за 40 км на схід від Львова та 5 км на південь від Буська. Красне — вузлова залізнична станція, від якої йдуть відгалуження на Львів, на Золочів — Вінницю і на Броди — Київ. Населення — 4,6 тис. чоловік.

Археологічні пам'ятки, знайдені під час розкопок 1930 року, свідчать про те, що територія Красного і його околиць була заселена ще на початку залізного віку племенами так званої висоцької культури. Це підтверджується знайденими бронзовими прикрасами й глиняним посудом[1]. Радянські археологи відносять цих поселенців до племен неврів, про яких згадує грецький історик Геродот.

Уперше в документах село під назвою Красне згадується в 1476 році[2]. В кінці XV — на початку XVI століття кількість жителів була невеликою. Вони займались землеробством. Так, у 1531 році в Красному було 4 лани землі, корчма, а в 1578 році—

---

[1] J. Bryk. Kurhany w Rusiłowie i Krasnem. Materiały prehistoryczne, t. I, Kraków, 1934, стор. 86.

[2] Matricularum Regni Poloniae summaria, I, N 1436.

3 лани землі з кметами, 4 комірники, $^1/_4$ лана кормишного і $^1/_4$ лана мельницького поля[1]. В середині XVII століття тут уже проживало більше 100 чол. Красне входило до складу королівських володінь. У селі був королівський фільварок з пивоварнею і винницею, в якому мешкав підстароста[2]. Він здійснював усі королівські накази, збирав з населення податки тощо. В селян, які не могли сплачувати податків, забирали останні пожитки або піддавали тілесним покаранням, ув'язненню тощо.

В період визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького в жовтні 1648 року через Красне проходили козацькі війська. Фільварок козаки при допомозі селян Красного та навколишніх сіл розгромили.

До 1772 року Красне входило до Буського повіту Белзького воєводства. Після першого поділу Польщі — стало власністю польських магнатів. В 1788 році, в обмін на інші володіння, воно перейшло до рук княгині Вікторії Яблонської[3], а згодом переходило з рук у руки інших поміщиків.

Мінялися власники Красного, але не мінялася доля селян. Вони залишалися власністю панів і, крім важкої праці на їхніх ланах, змушені були віддавати на користь гнобителів значну частину врожаю та інших продуктів з своїх господарств. Так, на початку XIX століття селянин, який мав 20—24 морги землі і коней, повинен був протягом року відпрацювати на поміщика разом з своїм тяглом 156 днів, дати 22 гарнці пшениці, 1 корець і 16 гарнців вівса, напрясти 4 мотки пряжі, а також сплачувати чинш тощо. Протягом року 78 селянських дворів давали поміщикові 66 корців зерна, 163 мотки пряжі і відробляли 5096 тяглих та 520 піших днів[4].

Важкий соціальний гніт, що доповнювався і національним гнітом, викликав постійний протест народу. Після земельної реформи селяни Красного заплатили поміщикові 13 404 флорени. Більше 600 селян, що проживали в Красному, з 2394 моргів всієї землі одержали право на викуп лише 1039 моргів. Крім цього, розподіл земель між дворами був досить не рівномірний: 5 дворів мали наділи від 20 до 23 моргів, 54 — від 10 до 19, 9 — від 6 до 9 і 10 дворів — від 1 до 5 моргів[5]. Отже, та частина селян, що мала мізерні наділи, змушена була, як і раніше,працювати в поміщицькому маєтку або в господарствах місцевих куркулів.

У 70-х роках XIX століття Красне зазнає значних змін. В цей час почалося прокладання залізниці від Львова до Волочиська. Залізниця пройшла через Красне. Тут будується станція і депо. Маловідоме село швидко стає важливим залізничним пунктом. Красне розбудовується, збільшується кількість населення. Крім українців, тут поселяються поляки, які обслуговували залізницю, та кілька єврейських сімей, що займалися торгівлею, ремеслом і виробництвом мила тощо. Якщо в 1857 році в селі налічувалося 100 дворів, в яких проживало 663[6] чол., то в 1900 році тут уже було 211 дворів. У них проживало 1395 чол., в тому числі 939 українців, 311 поляків і 139 євреїв[7].

Проникнення капіталістичних відносин у сільське господарство не минуло і Красного. Поміщик Гноїнський будує тут гуральню і водяний млин. Хоч ці підприємства були невеликими, проте в посиленні експлуатації селян вони посідали значне місце. Бідне селянство в пошуках засобів існування змушене було за мізерну плату працювати на поміщицькій гуральні більше 12 годин на добу. Помол зерна обходився також не дешево. Немало клопоту зазнали селянські родини від торгівлі спиртом.

У 1858 році в Красному була відкрита школа з українською мовою навчання. Спочатку в ній навчалися діти українців, а згодом і діти інших національностей.

---

1 Źródła dziejowe, t. XVIII, стор. 234, 246.
2 Жерела до історії України—Руси, т. V, стор. 177—178.
3 Słownik geograficzny, t. IV, стор. 654.
4 ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 1099.
5 Там же.
6 Handbuch des Lemberger Statthalterei Gebits in Galizien für Jahre 1859, Lemberg, 1860, стор. 436.
7 Gemeindelexion von Galizien, Wien, 1907, стор. 788.

В цій школі понад 30 років працював учителем Їжовський, щиро відданий справі народної освіти. На початку XX століття українська мова була витіснена польською, коли учителем став працювати Ян Андрушевський. Він також домігся заснування приватної школи з польською мовою навчання.

В роки першої світової війни Красне разом з вузловою станцією не раз було полем кровопролитних боїв. Уже в перші місяці австрійські війська під ударами російської армії швидко відступали на захід. Намагаючись утримати станцію в своїх руках, вони укріпились під Красним. Протягом двох днів ішов бій. Будинки на нинішніх вулицях Чапаєва і Зеленій після відступу австрійської армії залишилися спаленими. Перебування в Красному російської армії, в складі якої було немало українців, зробило значний вплив на місцеве населення.

Під час військових дій 1915 року фронт витягнувся по річці Гологірці. Знову розпочалися бої, що тривали 8 тижнів, в результаті яких згоріла друга частина селища, а також поміщицька садиба, гуральня і млин. Після відступу російських військ 28 серпня в Красному знову відновилась австрійська влада. Солдати австрійської армії грабували населення. В селян був забраний майже весь хліб. У селищі розмістились військові ремонтні майстерні, аеродром, склади боєприпасів, кравецькі та інші майстерні, де у тяжких умовах і за мізерну плату разом з військовополоненими працювали й місцеві жителі. Протягом 1917—1918 рр. австрійські військові власті забирали в селян майже всі харчові продукти. Промислові товари в село не поступали.

Після розвалу Австро-Угорської імперії на території Галичини утворилася Західно-Українська Народна республіка, уряд якої захищав інтереси поміщицького землеволодіння і жорстоко розправлявся з тими селянами, що самовільно захоплювали поміщицьку землю.

Будучи антинародною, не користуючись підтримкою населення, ЗУНР існувала недовго — з листопада 1918 до липня 1919 року.

У травні 1919 року Східну Галичину, в тому числі й Красне, окупували польські війська. Шляхта мріяла про захоплення всієї України. Однак напад шляхетських військ на Радянську Україну зазнав повного провалу. Розгромлені і переслідувані Червоною Армією, вони тікали на Захід. У кінці липня 1920 року в Красне вступили передові загони будьоннівської кінноти. Селище і залізничний вузол перетворилися в опорний пункт Червоної Армії. До станції Красне були підтягнуті бронепоїзди, які мали завдання підтримувати своїм вогнем наступ армії на Львів і вести боротьбу з бронепоїздами противника.

Червона Армія успішно просувалася вперед. На звільненій території створювалися органи Радянської влади. У Тернополі був створений Галицький революційний комітет (Галревком), у повітах — місцеві ревкоми, які вживали заходів для відновлення нормального життя на звільнених землях. Першочергового значення надавалося відновленню роботи залізничного транспорту. Бродівський ревком провів необхідну роботу по відновленню руху на залізниці і в кінці серпня доповідав Галревкому, що залізниця Броди—Красне починає функціонувати. Газета «Більшовик» повідомляла, що 10 вересня 1920 року в Тернопіль прибув перший поїзд і через кілька днів поїзди будуть доходити аж до станції Красне[1].

Буржуазна Польща, одержавши велику допомогу від держав Антанти, особливо США, перейшла в контрнаступ. Червона Армія відходила з боями. На початку вересня 1920 року Красне знову стає місцем боїв. Вздовж селища оборону зайняла окрема кавалерійська бригада Г. І. Котовського, що входила до складу 45-ї стрілецької дивізії під командуванням Й. Е. Якіра. В Красному розмістився штаб бригади Котовського[2]. Сам легендарний командир квартирував у будинку № 9, нині вулиця Червоноармійська.

---

[1] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 521, 547.
[2] Г. И. Котовский. Документы и материалы, Кишинев, 1956, стор. 225.

За Красне точилися запеклі бої. На передньому плані завжди був Котовський. Жителі Красного розповідають, що за урочищем Петрової гори під Котовським було вбито коня, але сам командир залишився неушкодженим.

У першій половині вересня 1920 року Червона Армія залишила Красне. В село знову повернулася шляхта. Почалися переслідування українського населення. Майже всіх робітників-українців було звільнено з роботи на залізниці.

Власниця земель у Красному графиня Русоцька заклала землі за борги Польському рільничому банку. Оскільки борги не поверталися, банк у 1922 році продав польським колоністам поміщицьке поле — урочище Могилу, а в 1923 році частину земель було продано полякам — залізничникам. Проводячи дискримінацію населення, польський уряд на 1930 рік всі поміщицькі землі в Красному розпродав полякам. Внаслідок цього в 1935 р. на долю українського населення припадало землі 670 га, а на долю польського, якого було менше вдвічі — 619 гектарів[1].

Економічне становище селян з кожним роком погіршувалось. Частина з них продавала свої невеликі клаптики землі й в пошуках кращої долі виїжджала до Франції, Канади, Аргентіни, Бразілії. Інші йшли в місто, головним чином у Львів, з надією знайти роботу. Проте на невеликих і напівкустарних підприємствах Львова знаходили роботу лише одиниці. Малоземельні селяни здебільшого наймалися на сезонні роботи до поміщиків, де їм доводилось працювати 12—14 годин на добу. Плата пересічно за день становила 50—70 грошів, а жінки одержували ще менше.

Незадоволення селян зростало. Під керівництвом КПЗУ сільська біднота почала об'єднуватися в сельробівські гуртки, очолювані прогресивними представниками села, зокрема такими, як В. П. Вовк, П. П. Мотилевич, Д. Е. Довгань, І. М. Кравчук. Вони розповсюджували прогресивні газети, журнали, політичну літературу, організовували читання, бесіди про вільне і щасливе життя в Радянському Союзі.

У важке становище потрапили робітники і селяни Красного під час економічної кризи 1929—1933 рр., що викликала масове безробіття. Посилювалась класова боротьба. У боротьбі за соціальні і національні права зростала політична свідомість робітників і селян. У 1931—1932 рр. застрайкували сільські наймити і робітники пилорами золочівського капіталіста Цімермана. В підготовці до нього брали участь селяни Красного — члени «Сельробу-єдності» В. П. Вовк і П. П. Мотилевич.

Значну роль у зростанні політичної свідомості селян відігравала читальня «Просвіти», що знаходилась під впливом «Сель-Робу». Крім політичної літератури, тут було зібрано немало творів класиків української літератури: Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника та інших. Гірка доля селянина, описана в художніх творах революціонерів-демократів, нічим не відрізнялася від їх власної. Селяни починали краще розуміти, що єдиним виходом з важкого становища є боротьба з експлуататорами.

В період 1935—1939 рр. фашистський уряд Польщі ще більше посилив колоніальну політику. Протягом цього часу всі українці, що працювали на залізницях, були звільнені з роботи. Викинуті на вулицю, вони шукали собі заробітку в поміщиків навколишніх сіл — Русилові, Андріївці, Сторонибабах на сезонних роботах. Плата була малою. Та частина робітників, що працювала на пилорамі, часто страйкувала, вимагаючи підвищення заробітної плати, або протестувала проти звільнення з роботи їх товаришів.

Настав вересень 1939 року. Фашистська Німеччина напала на Польщу. 17 вересня 1939 року польський уряд спеціальним поїздом разом із золотим запасом польського банку прибув у Красне. Намагаючись уникнути зустрічі з радянськими військами, які вступили на братні землі Західної України і Західної Білорусії, щоб їх взяти під захист, члени уряду поспішно перевантажили золото в санітарні машини і відбули до Румунії. Тікала також польська верхівка села. В цей час революційна

[1] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent województwa Tarnopolskiego, powiat Złoczów, n. 34, Krasne.

молодь під керівництвом П. П. Миляновського, озброївшись гвинтівками і кулеметами, захопила станцію, зірвала залізничне полотно між Кутком і Утішковим. В боях за вокзал брали участь Олександр Горбач, Леонтина Кравчук, Степанія Патковська та інші.

Молодь Красного готувалася до урочистої зустрічі Червоної Армії. Одні будували тріумфальну арку, інші плели вінки, прибирали читальню. Про це один з мешканців села Утішків доніс загонові польської поліції, який втікав через Красне. Розлючені поліцаї вдерлися в читальню і багнетами закололи дочку Василя Вовка Стефанію та Д. К. Кучера.

Після визволення Красного Червоною Армією трудящі приступили до створення органів Радянської влади. Головою сільської Ради було обрано Василя Вовка. Під керівництвом радянських органів влади трудящі приступили до будівництва нового життя. Почалася відбудова зруйнованої німецькою авіацією залізничної станції. За два дні залізничний вузол відновив роботу.

Незабаром після визволення почалось навчання в школі. Замість трикласної школи з українською і польською мовами навчання і однокласної польської школи, що діяли до 1939 року, було відкрито семирічну з українською мовою навчання. Директором школи став колишній безробітний учитель В. П. Трач. Розпочалося навчання з неписьменним та малописьменним дорослим населенням. Створено бібліотеку, відкрито сільський клуб.

До Народних Зборів Західної України у Львів трудящі Красного делегували кращих активістів: В. П. Трача, В. П. Вовка, І. М. Кравчука, Д. Е. Довганя. Незабаром розпочалася підготовка до виборів у місцеві Ради депутатів трудящих і Верховної Ради УРСР. У ці дні в село була проведена електрична лінія і в хатах трудящих вперше запалала електрична лампочка.

У 1940 році селяни організували колгосп, обравши головою П. П. Мотилевича. Усуспільнено млин та пилораму.

Однак мирна праця на колгоспних ланах і підприємствах була перервана нападом фашистської Німеччини на Радянський Союз. 29 червня 1941 року Красне захопили німецькі війська. Почалися жахливі дні гітлерівської окупації. Загарбники жорстоко переслідували радянських активістів. Працездатне населення вивозилось на каторжні роботи в Німеччину, інші — в концтабори. Вірними помічниками фашистів у їх чорних справах були українські буржуазні націоналісти.

Вже восени 1941 року в Красному утворилася підпільна група боротьби проти окупантів. Вона приймала радіопередачі Радянського Інформбюро і поширювала їх серед населення. В кінці 1942 року підпільники Красного влилися до «Народної гвардії ім. Івана Франка», центр якої містився у Львові. Крім антифашистської пропаганди, члени «Народної гвардії» влаштовували диверсії. Головним організатором і керівником підпілля в Красному був робітник-комсомолець І. В. Дубас[1], що проживав по вулиці Леніна в будинку М. З. Дітчука.

Одночасно з «Народною гвардією» в 1942 році з ініціативи комуністів було створено комітет «Визволення Вітчизни»[2]. Між ним і «Народною гвардією» підтримувалися взаємозв'язки. Деякий час комітет розміщався між станціями Красне і Задвір'я. Крім видання і поширення антифашистських листівок, по завданню комітету двічі було знищено телефонну лінію.

Населення Красного допомагало підпільникам вести боротьбу проти окупантів. У будинку Дітчука знаходилася явочна квартира для партизан. Їдальня (поряд з поштою) була місцем, де давали на дорогу харчі, одяг, вказували дальший маршрут втікачам з німецького полону. Окремі громадяни переховували полонених у своїх хатах.

18 липня 1944 року Радянська Армія визволила Красне. Селище стало районним

---

[1] В боях за Львовщину. Львов, 1965, стор. 208, 210, 211.

[2] Т. Строкач. Наш позивний — Свобода. К., 1964, стор. 167.

центром. Розгорнулися роботи по ліквідації наслідків війни. Через 5 днів було відновлено рух на залізниці. Для відбудови і ремонту зруйнованих будинків створюється комбінат комунальних підприємств. Відновили свою роботу клуб, бібліотека. Почала виходити районна газета «Радянський шлях», яка відіграла значну роль у зміцненні радянського ладу в Красненському районі. На її сторінках регулярно висвітлювалась робота партійних, комсомольських організацій, популяризувався передовий досвід перших колгоспів і сумлінна праця кращих колгоспників.

Значну роль газета відіграла в боротьбі проти буржуазних націоналістів. Так, 1 квітня 1945 року на її сторінках було надруковано звернення учасників районних зборів трудящих до всіх селян і селянок, родин червоноармійців Красненського району, в якому говорилося, що німецькі загарбники відступили, але їх місце зайняли націоналістичні банди, які чинять опір Радянській владі, вбивають чесних людей, знищують соціалістичну власність. В селі Стадня вони тяжко поранили Е. С. Дику тільки за те, що її чоловік боровся з фашизмом в рядах Радянської Армії. Націоналісти вбили її матір, двох братів та сестру. В селі Стінки оунівці вбили дружину радянського військовослужбовця Параску Чайлу. Друкувалося багато інших статей, в яких викривалися злочини оунівських бандитів.

У боротьбі із запеклими ворогами українського народу — буржуазними націоналістами загинули 21 краснянський активіст, які поховані в братській могилі по вулиці Леніна разом з 72 бійцями і офіцерами, що полягли в боях за визволення селища від німецьких окупантів. На могилі споруджено пам'ятник героям.

Частково подолавши труднощі, що були викликані фашистською окупацією, селяни Красного в жовтні 1947 року засновують колгосп ім. Калініна. Вже в 1948 році він прославився майстрами по вирощуванню високих урожаїв цукрових буряків. Виростивши по 350—380 цнт з га, 18 колгоспниць — П.Кравчук, Г. Падковська та інші були нагороджені орденами та медалями.

В процесі укрупнення колгоспів Львівщини колгосп Красного в 1951 році став 3-ю бригадою нового колгоспу «Перемога», яка стала спеціалізуватися на розведенні та відгодівлі тварин. Колгоспники добивалися високих показників. Так, доярки Р. Хом'як, К. Височанська та інші надоювали від кожної корови по 3—3,5 тис. літрів молока за рік, а свинарки А. Трипалюк, М. Лада виробляли по 98 цнт свинини.

Розвиток бурякосіяння в західних областях України обумовив необхідність будівництва нових цукрових заводів. Рада Міністрів СРСР у 1949 році прийняла постанову про побудову такого заводу і в Красному. Проектне завдання на будівництво було затверджене Радою Міністрів СРСР 28 березня 1951 року. Спорудження розпочалось у листопаді 1951 року[1]. Активну участь у будівництві взяла молодь Красного і навколишніх сіл. Допомагали будувати завод спеціалісти, які приїхали із східних областей України, а також з Росії, Білорусії і Молдавії. Для підготовки будівельників відкривається школа ФЗН. Виростали фахівці будівельної справи. Перед цим майже 200 чол. пройшли тримісячне навчання на Ходорівському, Мізочському і Артемівському заводах, де опанували професіями апаратників, турбіністів, машиністів тощо. Більше 400 робітників закінчили технічне навчання безпосередньо на своєму підприємстві. 31 грудня 1954 року завод дав перший цукор.

Новий завод став гордістю не тільки трудівників Красного, але й всієї Львівщини. Це було перше підприємство однієї з нових галузей промисловості, де всі трудомісткі процеси були механізовані.

З розвитком виробництва на заводі виростали справжні майстри цукроваріння, численні раціоналізатори.

Під час будівництва заводу комуніст Михайло Отченаш працював столяром, потім очолив бригаду будівельників. Одночасно освоїв спеціальність котельника. Продовжуючи вивчати технологію виробництва, став спеціалістом широкого про-

---

[1] Газ. «Львовская правда», 31 червня 1954 р.

Робітниче селище Красненського цукрового заводу.

філю і зараз працює помічником змінного інженера, а в ремонтний період — котельником. Подібні факти не поодинокі.

Внаслідок впровадження механізації та автоматизації виробництва, а також завдяки зусиллям кращих працівників і всього колективу, завод швидко освоював проектну потужність. Якщо в 1955 році добова переробка цукрового буряка становила 6720 цнт, то в 1958 році вона зросла до 12 500 центнерів.

Однак, розширення бурякосіяння у Львівській області вимагало збільшення потужності підприємства.

У 1959 році колектив заводу зобов'язався до кінця семирічки довести проектну потужність з 12 до 25 тис. цнт на добу. Почалася наполеглива робота по реконструкції заводу, яку було завершено достроково — в 1960 році. Трудовий ентузіазм колективу очолила партійна організація, що забезпечило виконання взятого зобов'язання. В процесі реконструкції заводу особливо великий вклад внесли робітники ремонтно-силового цеху на чолі з начальником В. Т. Сало та колектив ТЕЦ на чолі з В. Г. Демишком.

Скоро завод став одним з найпотужніших цукрових підприємств України. В 1961 році тут відбулася республіканська нарада представників цукрових заводів, на якій передовики Красненського заводу ділилися досвідом реконструкції та поліпшення технології виробництва, зокрема в зниженні залишків цукру в жомі.

На заводі з кожним роком зростає технологія виробництва, поліпшуються умови праці. В 1963 році була здійснена механізація розвантажування буряків з автомашин і складання їх у кагати і бурти з очисними пристроями. Встановлено вентиляцію в турбінному цеху, в жомосушильці, в зольному приміщенні і кочегарці, обладнано також кімнату, в якій ведуться роботи з ртуттю, тощо.

За невпинний розвиток підприємства борються всі його робітники й інженерно-технічні працівники. Лише в 1966 році надійшло 50 раціоналізаторських пропозицій, з яких 17 належать інженерно-технічним працівникам і 20 робітникам. Відомими раціоналізаторами заводу стали майстер В. Т. Сало, робітники С. М. Кулик, М. Й. Отченаш, В. Х. Колесник, І. П. Горошко та інші.

З року в рік розгортається соціалістичне змагання. Семи бригадам уже присвоєно звання колективів комуністичної праці, а 9 робітникам — ударника комуністичної праці. За високе звання колективів комуністичної праці в 1966 році боролося 6 бригад і за звання ударника комуністичної праці — 10 робітників. Передовики виробництва Б. Л. Рибинський, П. С. Кіт, Ю. А. Мисак та інші нагороджені значками «Відмінник соцзмагання УРСР». У зв'язку з успішним виконанням семирічки в 1966 році орденом Леніна нагороджений апаратник Г. В. Дідух, орденами Трудового Червоного Прапора нагороджені слюсар С. М. Кулик і оператор М. Й. Отченаш.

Багато робітників та інженерно-технічних працівників одержали медалі «За трудову доблесть» і «За трудову відзнаку».

Майстрами цукроваріння стали бригадир Степан Іванов, апаратник Олексій Семенів, електрик Євгеній Куцький, машиніст котла Олександр Романів та багато інших. Всього на заводі в 1966 р. числилося 870 чол. персоналу, в т. ч. 552 робітники, 45 інженерно-технічних працівників, 30 службовців та інші спеціалісти.

В результаті реконструкції заводу, поліпшення організації праці, соціалістичного змагання зростає обсяг виробництва. Якщо в 1955 році валова продукція заводу становила 1333 тис. крб., то в 1966 році вона виросла до 7110 тис. крб. У 1966 році завод з 3000,3 тис. цнт буряків, вирощених на полях 86 колгоспів Золочівського, Кам'янсько-Бузького, Буського, Бродівського, Нестеровського районів, виробив 417,4 тис. цнт цукру.

Між селянами і робітниками розвиваються дружні відносини. Понад 4 роки колектив цукрозаводу має шефство над колгоспом «Іскра». Тісний зв'язок партійних організацій заводу і колгоспу допомагає розв'язанню багатьох питань сільськогосподарського виробництва. Завод допомагає колгоспові в підготовці власних спеціалістів слюсарної і токарної справ. Не раз допомагали шефи в ремонті тракторів, автомашин, збиранні врожаю. В 1964 році з допомогою заводу було обладнано дитячі ясла.

За роки Радянської влади в Красному побудовано хлібозавод, цех безалкогольних напоїв та ковбасний цех.

Значну роль у житті Красного відіграє залізничний вузол, на якому працює понад 700 робітників і службовців. Останнім часом його розширено і реконструйовано. Побудовано парки прийому і відправлення поїздів, службові приміщення, завершено електрифікацію залізничної дільниці Львів—Красне. Зріс вантажооборот станції, перевищивши в 1966 році вантажооборот 1960 року більше як в три рази.

Збільшення вантажообороту станції викликане зростанням економіки навколишніх сіл, в тому числі й Красного.

Станція Красне — зразкове транспортне підприємство, якому в 1963 році присвоєно звання підприємства комуністичної праці. Тут виросло чимало досвідчених робітників. Під керівництвом Сергія Царука бездоганно працює бригада оглядачів, яка завоювала звання бригади комуністичної праці.

На станції прискорено оборот вагонів, забезпечено безпеку руху поїздів. В цьому велика заслуга комуніста — чергового по станції М. Драгуна, маневрових диспетчерів М. Бойчука, Д. Дурманенка, зціплювача М. Дроздовського, стрілочника М. Бруся, електромеханіків В. Тимуця і Р. Пилипчука, складача поїздів Й. Чигиря та інших[1].

Помітне місце в економіці селища займає сільське господарство. Колгосп «Авангард», що утворився на базі виділеної в 1960 році третьої бригади з артілі «Перемога», об'єднував у 1966 році 957 дворів селища Красного та прилеглих до нього сіл: Андріївки, Пітричів і Острівця. За артіллю закріплено 3932 га землі, в тому числі 3375 га сільськогосподарських угідь, з яких ріллі — 1904 га, сіножатей — 783 га та 688 га пасовиськ; присадибних ділянок особистого користування — 275 гектарів.

Колгосп «Авангард» — це велике господарство, яке спеціалізується на відгодівлі тварин. У ньому на базі вирощення технічних культур на 1 січня 1967 року утримувалося і відгодовувалося 2228 голів великої рогатої худоби та 2098 голів свиней.

Крім різних технічних культур, що займають більше 800 га і використовуються для відгодівлі тварин, під цукровий буряк майже щороку відводиться до 200 га та під важливу зернову культуру пшеницю до 550 га. Відповідно до місцевих природних умов, колгоспники збирають порівняно високі врожаї пшениці й цукрових буряків. Так, урожай озимої пшениці становив у 1966 році 25,2 цнт з га та цукрових буряків — 268,3 цнт з гектара.

---

[1] Газ. «Львовская правда», 20 жовтня 1960 р.

Красненська дільнична лікарня. 1966 р.

Від тваринництва, технічних і зернових культур колгосп одержує значні доходи. Так, у 1966 році валовий доход артілі по основному виробництву становив 802 411 крб. і по капітальному будівництву, ремонту 23 625 крб., а чистий доход — 328 805 карбованців.

Значні доходи дали можливість придбати необхідну техніку. Так, у 1966 році в артілі було 18 тракторів, 5 зернозбиральних комбайнів, 14 вантажних автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки.

Сумлінна праця колгоспників відповідно оплачується. Так, в середньому на одного механізатора, працівника тваринництва і рослинництва в 1966 році оплата праці, в порівнянні з 1961 р., зросла в два рази. Передовики виробництва за досягнуті успіхи одержують нагороди. Так, в 1966 році орденами Трудового Червоного Прапора нагороджено голову артілі В. М. Байка і комбайнера М. П. Папроцького.

Значно зріс добробут і культурний рівень населення. Споруджено багато нових будинків. Тільки в 1965 році побудовано три 24-квартирних будинки для залізничників. Поблизу цукрового заводу виросло ціле селище, в якому більше 200 нових будинків.

Значно зросла купівельна спроможність населення, яке обслуговують 30 торгових точок.

За роки Радянської влади створено охорону здоров'я. До возз'єднання в селищі не було жодного медпрацівника і за медичною допомогою доводилося звертатися до лікарів у місто Буськ. За все потрібно було платити великі гроші. Спочатку, в 1940 році, в селищі були відкриті амбулаторія, акушерський пункт і дитяча консультація, в яких працювало 3 лікарі, 3 фельдшери і 2 медсестри. В 1945 році відкрито інфекційну лікарню, а через рік — поліклініку і лікарню, які стали обслуговувати 6 лікарів і 25 працівників з середньою медичною освітою. При цукровому заводі в 1954 році відкрилися лікарня, медпункт і аптека.

Великі зміни відбулися в галузі розвитку народної освіти. З часу відкриття в 1944 році середньої школи її закінчило більше 800 юнаків і дівчат. У двох середніх (одна з них вечірня для робітничої молоді) і восьмирічній школах навчається більше 1700 учнів. Більше 100 випускників з красненських шкіл здобули вищу і середню професійну освіту. З них 11 працюють лікарями, 15 — інженерами, 47 — вчителями, 22 — агрономами, зоотехніками тощо.

У вузах навчається більше 50 випускників. До возз'єднання в селищі з вищою освітою не було жодної людини.

Для дошкільнят вже в 1948 році були відкриті дитячі ясла і садок. Протягом 1951—1952 рр. до ладу стало ще кілька дитячих закладів, якими охоплено більше 120 дітей.

Невід'ємною частиною духовних запитів мешканців Красного стала художня книга. Послугами шести бібліотек користується близько 3800 чоловік, які протягом року перечитують більше 65 тис. книг. Немало з них мають власні бібліотеки. Велику популярність здобула серед читачів періодична преса. Тут щороку передплачується до 2,5 тис. примірників газет і 1,5 тис. журналів.

Трудівники міста у вільний час відвідують читацькі конференції, літературні вечори, бібліографічні огляди книг та інше, що організовуються бібліотеками. Тематика їх різноманітна: «Ленін живий у пам'яті народній», «Ми будемо жити при комунізмі», «Шевченко наш — Шевченко з нами», «Безсмертний Кобзар», «Радянська Армія — армія миру», «Чому ми проти релігійних свят і обрядів» та інші.

У магазині культтоварів. Красне. 1966 р.

Влаштовуються книжкові виставки до ювілейних дат. Перед відвідувачами виставок виступають старі комуністи А. Т. Корсун та І. С. Смовж, яким пощастило бачити В. І. Леніна.

Своє дозвілля більшість жителів селища проводять у будинках культури, де демонструються кінофільми, проводяться лекції, влаштовуються театральні вистави різних жанрів. Більшість театральних вистав готують самодіяльні колективи. Популярними стали драматичний і танцювальний гуртки, які створені при селищному Будинку культури. Аматори драматичного мистецтва за останні 10 років поставили більше 80 п'єс. Серед них «Доки сонце зійде—роса очі виїсть»—М. Кропивницького, «За двома зайцями»— П. Старицького, «Назар Стодоля» — Т. Шевченка, «Веселка» — М. Зарудного та інші.

Далеко за межами селища славиться хор, в якому налічується 75 співаків. У ньому беруть участь учителі, залізничники та любителі пісні інших професій. Піснярів радо зустрічають не тільки на сценах Красного, але й Львова, Буська, Золочева, Кам'янки-Бузької, Мостиська та інших міст. Пісні в їх виконанні транслюються по радіо. Найбільшу популярність здобуло вокальне тріо в складі Івана Кучикана, Мирослава Черевка і Григорія Рибачка.

Перед глядачами час від часу виступають також заслужена хорова капела «Трембіта», артисти Львівської філармонії, учасники художньої самодіяльності Львівського палацу залізничників та інші театральні колективи.

Значне місце в житті мешканців Красного займає спортивно-масова робота. Тут працює п'ять фізкультурних колективів, які охоплюють 744 фізкультурників. Більшість з них захоплюється футболом, волейболом, баскетболом тощо.

Велика заслуга в справі зростання економіки, культури й освіти жителів Красного належить комуністам і комсомольцям. У селищі створено 8 партійних організацій, які охоплюють понад 150 комуністів та 5 комсомольських організацій, в яких налічується більше 350 юнаків і дівчат.

Невпізнанно змінилося Красне за радянських часів. Трудящі селища, йдучи назустріч 50-річчю Радянської влади, спорудили її творцеві В. І. Леніну пам'ятник, який урочисто відкрили 11 вересня 1966 року. Образ вождя втілений у світлосірому граніті. На постаменті слова: «Споруджено в 1966 році на честь п'ятидесятиріччя Радянської влади».

Передбачається значне розширення селища в майбутньому та газифікація квартир і підприємств. Найближчим часом будуть заасфальтовані головні та упорядковані інші вулиці й сквери. Також передбачається будівництво двоповерхового універмагу та інших приміщень для обслуговування населення.

П. Д. ГУМЕНЮК

ОЛЕСЬКО́

Олесько — селище міського типу Буського району. Розташоване за 75 км на північний схід від Львова, по автомагістралі Київ—Львів і за 6 км на схід від залізничної станції Ожидів—Олесько. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Теребежі, Волуйки, Циків і Гутище. Населення — 2,5 тис. чоловік.

Археологічні дані свідчать про заселення території сучасного Олеська та його околиць ще в бронзову добу. Поблизу селища збереглися залишки слов'янського городища типу «притулку» (oppidum). Безпосереднім попередником сучасного Олеська було невелике селище XII—XIII століття, залишки якого є в урочищі Покрова серед давніх боліт. Знайдена там кераміка схожа на кераміку близького міста Пліснеська, зруйнованого татарами в 1241 році. На території Олеська виявлено також срібні нашийники, які датуються приблизно цим же періодом.

У найдавнішій письмовій згадці про Олесько у 1366 році воно згадується поряд з іншими великими містами Волині — Луцьком і Володимиром[1]. В середині 1366 року польський король Казімір захопив ряд волинських міст, що належали Литві, і серед них Олесько.

Укріплений замок, споруджений на горі, перетворився на своєрідний «ключ до Волині», який часто був об'єктом збройної боротьби і дипломатичних торгів польських і литовських феодалів, що суперничали у пограбуванні українських земель.

Олесько багато разів переходить з рук у руки. У 1366 році воно потрапило у васальне володіння Олександра Коріатовича, залежного від польської корони. В 1370—1377 рр. воно знову під владою литовського князя Любарта, що відвоював втрачену в 1366 році частину Волині. В боротьбу за Олесько, що в цей час відігравало важливу стратегічну роль, включились угорські феодали, які загарбали Галичину. Угорський і польський король Людовик приєднав у 1377 році Олесько до своїх володінь і посадив у ньому свого старосту. Під тиском литовців у 1382 році угорська залога залишила Олесько і воно знову опинилося під владою Любарта[2].

50 років відносного спокою (1382—1431 рр.), якщо не зважати на часті татарські напади, сприяли розквітові міста, розміщеного на важливих торгових шляхах — з Туреччини і Волощини через Кам'янець до Луцька і з Угорщини через Карпати на Волинь. В 30-х роках XV століття активізувалася боротьба польських і литовських феодалів за перерозподіл українських земель і Олесько знову опинилося в її вирі.

В 1431 році Олесько стало опорним пунктом руху, спрямованого проти намагань польських феодалів захопити волинські землі. Боротьбу очолив Іван Преслужич, якого підтримувало навколишнє населення. В історичних документах збереглися імена учасників угруповання, яке підтримувало Івана Преслужича і пов'язувало думки про відновлення галицько-волинської державності з політичною лінією литовського великого князя Свидригайла. В олеському замку засіли Іван Преслужич, Масько Каленикович, Олехно Черемоський, Івашко Мостич Кадлубиський, Сенько Смоленський, Демко Жи́дівський, Януш з Підгорець, Нег Старобродський, Лев Чеський та багато інших[3]. Шеститисячному загонові королівських військ, на чолі якого стояли мазовецький князь Казімір і староста Ян Менжик, не вдалося здобути замок, а «бунтівники» (як їх називав король Ягайло) далі організовували походи на загарбані Польщею галицькі землі[4].

Іван Преслужич продовжував чинити опір польській агресії. Замок було здобуто королівськими військами в кінці 1432 року. Олеська волость спочатку була

[1] J. Dlugossii. Historiae Polonicae, t. 3, Cracoviae, 1877, стор. 308.

[2] S. Barącz. Kronika Oleska, «Towarzysz duchowieństwa katolickiego», t. 1, Tarnopol, 1864, стор. 398—401.

[3] A. Prochaska. Przebaczenie królewskie ziemianom oleskim w 1431 r. «Kwartalnik Historyczny», Lwów, 1895, стор. 45.

[4] Codex epistolaris saeculi XV, t. 2, Cracoviae, 1891, стор. 260, 269.

в оренді, а з 1441 року стала власністю польського феодала Яна з Сєнна. Тоді ж Олеську надано магдебурзьке право[1]. Литовські феодали не раз вимагали повернення Олеська (1446, 1448 рр.), але ці дипломатичні заходи не дали результату.

У другій половині XV століття Олесько втратило значення фортеці і перетворилося на резиденцію різних магнатських родів. Замок став притулком — зрештою не завжди надійним — від нападів татарських орд (один з основних шляхів нападу татар на українські землі, т. зв. Кучманський шлях, проходив поблизу Олеська).

Ян з Сєнна одержав широкі повноваження для колонізації навколишніх земель. Проте він насамперед дбав про збільшення своїх прибутків і робив це всіма можливими способами: він стягував мито з купецьких караванів, не цураючись навіть грабунків, жорстоко визискував своїх підданих — селян.

Економічне становище міста в другій половині XV і в XVI столітті було дуже нестійким. На ньому відбивалася гостра конкурентна боротьба за монополію у східній торгівлі, яка протягом десятиріч провадилася між Кам'янцем-Подільським і Львовом. Кам'янецькі купці домагалися дозволу на перевезення товарів до Луцька і далі у Литву, обминаючи Львів. У такому випадку шлях проходив через Олесько[2], яке одержувало значний прибуток від торговельних караванів. Але в кінці XV — на початку XVI століття остаточно переміг Львів; торговий шлях з Кам'янця через Олесько на Луцьк поволі запустів, і це не могло не позначитися на економічному становищі міста. Залишилися тільки прибутки від шляху, яким з Долинської і Коломийської солеварень везли сіль через Золочів і Олесько на Волинь.

Відчутних ударів завдавали Олеську татарські напади. Близько 1507 року місто було знищене татарами[3]. В 1512 році татарський хан Менглі-Гірей стояв табором між Олеськом і Буськом; тоді ж татари здобули і знищили місто і замок[4].

Про внутрішнє життя міста в XVI столітті відомо дуже мало. Воно було цілком залежне від його власників, що часто мінялися. В 1511 році місто і замок були поділені між двома власниками.

В місті розвивалось ремесло, існував кушнірський цех, працювали гончарі.

В Олеську, як і в інших західноукраїнських містах того часу, панував соціальний гніт, безправ'я, національно-релігійна дискримінація. Українці становили основну масу населення міста, але не мали ніяких прав. Наприклад, у затвердженому в 1557 році статуті кушнірського цеху Олеська записано, що «цехмістром може бути обраний (майстер) виключно римської релігії, а українські майстри та їх челядь повинні в усьому слухатися і виконувати ухвали статуту»[5].

У 1605 році місто і замок перейшли до рук одного з найбільших магнатів Польщі, руського воєводи Яна Даниловича. На місці старого дерев'яного замку був збудований новий, мурований замок-палац, довкола споруджено глибокий рів, вал і парапети з брусів. Замок був збудований за вимогами тогочасного військового мистецтва, мав гармати.

Заходи Даниловича сприяли в деякій мірі піднесенню міста, але вони аж ніяк не могли зупинити його дальшого економічного занепаду, пов'язаного з переміщенням торгових шляхів. У XVII столітті тут часто міняються володарі міста, яке в цей час дістало назву «колиски польських королів». У 1629 році в замку народився Ян Собеський (пізніше король Ян III), в 1639 році — Михайло Корибут-Вишневецький. Ці факти пізніше не раз використовувалися польською дворянською і буржуазною історіографією для оспівування нібито героїчного минулого замку.

---

[1] S. Barącz. Kronika Oleska, «Towarzysz duchowieństwa katolickiego», t. 1, стор. 467—470; L. Charewiczowa. Dzieje miasta Złoczowa, Złoczów, 1929, стор. 128—130, 138—140.

[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. VI, Lwów, 1876, стор. 69—71.

[3] T. Wierzbowski. Matricularum Regni Poloniae summaria, t. 4, v. 2, Varsoviae, 1912, N 8411.

[4] Там же, t. 4, v. 1, N 1672.

[5] F. K. Wolański. Lwów i Olesko r. 1557 i 1698. «Dodatek do Gazety Lwowskiej», 1861, N 21, стор. 678; N 22, стор. 602.

Замок в Олеську. Худ. Н. Орда (літогр. першої половини XIX ст.).

В 1648 році під час визвольного походу Богдана Хмельницького в Галичину місто здобули козаки[1]. В пам'яті мешканців Олеська понад двісті років зберігалися перекази про справедливу розправу козаків з гнобителями. В період після визвольної війни українського народу олеський замок втрачає значення військової фортеці. За описом 1664 року, в цейхгаузі було лише 2 гармати, 18 гаківниць (з них 12 повністю непридатні) і одна велика гармата на брамі[2].

У щоденнику сучасника цих подій було записано: «Це мале, наполовину спустошене місто, кілька разів сплюндроване і спалене татарами. Лежить серед боліт, оточене слабкими валами з землі. В ньому є папський костьол і кам'яна дзвіниця — збудовані добре. Крім цього, три дерев'яні українські церкви. Замок — це старий будинок з каменю на круглому горбі, що панує над усією сусідньою височиною»[3].

В 80-х роках Ян III зробив спробу піднести своє родинне місто з руїн. Замок був відбудований і перетворений на розкішну королівську резиденцію. Довкола був великий парк з екзотичними деревами, алеями, фонтанами, скульптурами. У 1687 році було знову підтверджено магдебурзьке право Олеська. Суд, що мав право розглядати всі кримінальні й цивільні справи, складався з війта, двох бурмистрів (міського і замкового), ландвійта, осадчого і шести присяжних. Всі ці посади (крім замкового бурмистра) були виборними. Встановлено нові ярмарки і торги (5 річних ярмарків і по 2 торги кожного тижня). Міщан звільнено від деяких повинностей. Для піднесення торгівлі запросили вірменів, які заснували тут свій квартал.

Збереглися відомості про зовнішній вигляд міста в кінці XVII століття. Олесько було оточене земляним валом з парапетами з брусів[4]. Озеро ділило його на дві частини. На валах було три брами: Бродівська, Львівська і Крем'янецька, поза валами було два передмістя — Миколаївське (біля Львівської брами) і «За брамою» або Гончарне (біля Бродівської брами).

Українське міщанство, незважаючи на переслідування, об'єднувалося для спільної боротьби і здійснювало деякі заходи для піднесення освіти і культури. В Олеську в 20-х роках XVIII століття діяла українська парафіяльна школа, вчителя якої утримувало місцеве братство.

---

[1] Жерела до історії України-Руси, т. V, стор. 175.

[2] A. Czołowski. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej, „Teka konserwatorska", t. 1, Lwów, 1892, стор. 92—95.

[3] X. Liske. Cudzoziemcy w Polsce, Lwów, 1876, стор. 165.

[4] F P. Dalerac. Les anecdotes de Pologne, t. 2, Paris, 1699, стор. 272.

Спроби перетворити місто в королівську резиденцію, надати йому хоча б зовнішнього блиску виявилися штучними і дуже короткотривалими. XVIII століття — період великого економічного занепаду Олеська. Місто стає повністю залежним від волі чергового свого власника. У 1711 році, під час війни між претендентами на польський престол, олеський замок був зайнятий російськими військами.

У 1772 році, коли Австрія окупувала Галичину, була підірвана й та незначна торгівля, яка ще животіла у місті. «Ніхто не може втриматися в цьому бідному містечку. Нудьга і туга нападають, коли подивишся на двох чи трьох перекупок, що в нецьках продають булки та недозрілі фрукти. Кілька євреїв з руками за поясом ходить по розмішаному болоті. Гусар стоїть у дверях шинку і палить бакун... Ось місцевий колорит» — такі враження записав польський етнограф Л. Сємєнський, що був в Олеську в 40-х роках XIX століття[1].

В 1860 році в Олеську, разом з близькими хуторами налічувалось 2623 жителі, містечко було забудоване дерев'яними будинками. В ньому відбувалося 8 річних ярмарків та щотижневі торги, на які навколишнє населення привозило невелику кількість сільськогосподарських продуктів. Торговці скуповували у селян мед, віск, сільськогосподарські продукти. Десятиріччями на одному рівні трималося ремесло в містечку. В 1881 році тут було 3 ковалі, 1 ливарник, 3 різники і 6 шевців. 2 торгівці торгували сіллю, 1 — одягом, 1 — шкіряними виробами, 2 — дрібними товарами, 3 торгували деревом. Доживало свої останні дні кустарне ткацтво, гончарство і художній деревний промисел (виготовлення селянських скринь). Про промислові об'єкти можна говорити лише умовно. Це були: водяний млин, чинбарня та гуральня, яка, зрештою, проіснувала лише кілька років[2]. Певна частина населення займалася також землеробством, садівництвом. У 50-х роках XIX століття з 200 господарств, що користувалися землею, значна частина була малоземельною (53 господарства мали від 42 до 800 кв. сажнів землі). Земельні угіддя в 1890 році поділялися так: ріллі було 469,8 га, луків — 518, городів — 16,4, пасовищ — 24,5, лісів — 852,8, ставів — 4,7, неужитків — 5,1 гектара.

Із загальної кількості 1891,3 га земельних угідь 1170 га належали поміщикам та духовенству і лише 721,3 га селянам Олеська.

Безземелля і злидні зумовлювали виступи селян Олеська проти поміщиків. Так, 30 березня 1884 року олеський суд розглянув справу про виступ селян проти поміщиці Борковської і покарав організатора виступу Гавришка Жолновича[3].

Жалюгідним було становище освіти. Ще в 1797 році в Олеську відкрито школу, але вчитися в ній могли лише діти багатих міщан. Навчання провадилось тільки польською мовою. Боротьба українського населення за рідну школу, що почалася в 1849 році в зв'язку з відмовою місцевого вчителя навчати дітей української мови, не дала результатів. Стан шкільної справи характеризують такі дані: в 1860 році з 781 дитини шкільного віку відвідувало школу лише 52.

В 90-х роках XIX століття в Олеську помітна деяка активізація економічного і громадського життя. Коли реакційні кола галицького суспільства запропонували перетворити реставрований замок у музей короля Яна III, мешканці Олеська і навколишніх сіл виступили проти цього і домоглися розміщення в замку школи.

Розвиток капіталізму, що спричинив піднесення промисловості в Австро-Угорській імперії, в тому числі і на західноукраїнських землях, дав поштовх і для розвитку капіталістичних відносин в Олеську.

У 1898 році в Олеську організовано перше в Східній Галичині товариство «Сільський господар»[4], що мало на меті поширювати землеробську культуру та освіту, організовувати рільничі гуртки, курси, дослідні станції тощо (на початку XX сто-

---

[1] L. S i e m i e ń s k i. Olesk i Biały Kamień, «Wieczornice», t. 2, Wilno, 1854, стор. 87—88.
[2] Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Brody, за роки 1857—1890.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 156, оп. 1, спр. 144, арк. 3.
[4] Газ. «Діло», Львів, 1902, № 61.

ліття товариство поширило свою діяльність на всю Галичину і центр його в 1904 році перемістився до Львова).

Ще в 1882 році тут був заснований кредитний банк[1].

У 1910 році на кошти і силами жителів Олеська був збудований Народний дім, що став центром культурного життя українського населення. В 1911 році мешканці Олеська взяли активну участь у спорудженні та відкритті пам'ятника зачинателеві нової літератури в Західній Україні М. С. Шашкевичу. Пам'ятник видатному українському поетові-демократові був споруджений поблизу Олеська на Білій горі.

Великий вплив на політичну активізацію трудящих Олеська і його околиць мала російська революція 1905—1907 років.

Дедалі частіше селяни розорювали поміщицькі землі, рубали панський ліс, відмовлялися виконувати вимоги поміщиків.

Під час першої світової війни Олесько було місцем воєнних дій.

Війна завдала великої шкоди економіці Олеська. Занедбано меліоративну систему олеських боліт, запустіли сади. Відчувалась гостра недостача робочих рук, бракувало тяглової сили, тому значна частина селянських та поміщицьких земель залишалась незасіяною.

Зазнав пошкоджень і Олеський замок, знищено багато жилих будинків, спалено ринок тощо[2].

27 травня 1919 року Олесько окупували польські війська.

Заміна одних буржуазних властей іншими не викликала суттєвих змін у місті. Тут, як і раніше, панував економічний і культурний застій. Кількість ярмарків зменшилася до 6 на рік. Трохи збільшилася кількість ремісників: в Олеську були 1 бляхар, 2 будівельні майстри, 3 теслярі, палітурник, 2 стельмахи, 1 каменяр, 2 кошикарі, 4 ковалі, 4 кравці, 4 муляри, 3 столяри, 2 шевці[3].

Торгівля також була розрахована лише на задоволення потреб населення міста та навколишніх сіл. Тут працювали 2 крамниці одягу, крамниця взуття, 4 крамниці з різними товарами, 3 — з тютюновими виробами, 1 — з металевими виробами, 1 — з цементними виробами.

Спроби організувати промислове виробництво в Олеську виявилися безрезультатними. Чинбарня припинила свою діяльність ще в довоєнний період. Короткий час працювала ткацька майстерня.

У місті було лише 2 лікарі, 2 акушерки, 1 аптекар.

Боротьба за школу з українською мовою навчання не дала результатів. У семикласній школі лише окремі предмети викладалися українською мовою.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії зростає революційна свідомість трудящих Олеська.

Їх погляди все частіше звертаються на Схід. З надією на визволення вони слідкують за воєнними діями Червоної Армії проти білополяків. І коли в серпні 1920 року частини Червоної Армії визволили Олесько, вони радо зустріли їх, допомагали хлібом, сіном, транспортом. В містечку був організований революційний комітет, підпорядкований Золочівському повітовому ревкомові. Населення добровільно вступало до лав Кінної армії Будьонного[4].

Період господарювання буржуазно-поміщицької Польщі був часом нещадної експлуатації трудящих, пауперизації селянства. Трудящі Олеська жили вбого, господарство селян дрібніло, заробітків не було.

Із розповідей старожилів відомо, що більшість ремісників Олеська (муляри, столяри, бляхарі і т. п.) влітку йшли на заробітки до Львова та на Волинь, а зимою сиділи без роботи. Частина бідних селян обробляла панське поле за сніп, за ко-

---

[1] Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Brody 1885, Brody, 1886, стор. 113.
[2] M. G r a l i k o w s k i. Zamek Podhorecki w okresie wielkiej wojny 1914—1920 rr., стор. 35.
[3] Księga adresowa Polski dla przemysłu, rzemiosł i rolnictwa 1930 r. Warszawa, 1930, стор. 1231.
[4] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 7, арк. 71—75.

рець, косила сінокоси за копицю. Важким тягарем для трудящих була сплата податків.

Як свідчать документи, в 1928 році серед олещан комуністичну агітацію і пропаганду провадили члени Золочівського повітового комітету КПЗУ та легальної партії трудящих, керованої КПЗУ, «Сельроб». Нелегальну діяльність в Олеську розгорнули також члени Комуністичної спілки молоді Західної України[1].

У вересні 1939 року Червона Армія принесла жителям Олеська визволення від соціального і національного гніту. Наприкінці вересня в Олеську створено селищний комітет, головою якого обрано В. П. Граничку[2].

Селищна дружина забезпечувала охорону підприємств, установ, складів, колишніх осадницьких та поміщицьких господарств.

У жовтні 1939 року трудящі Олеська готувалися до виборів представників до Народних Зборів Західної України. Це були для населення Олеська перші вибори, проведені на основі повної демократії. 78-річний житель Олеська В. В. Валуйко, що добре пам'ятав вибори за часів Австро-Угорщини та панської Польщі, опускаючи бюлетень, сказав: «Я вперше голосую за депутатів простого народу. Голосую за вільне заможне життя»[3].

Олещани обрали делегатом до Народних Зборів колишню батрачку К. М. Савчук, яка пізніше була обрана депутатом Верховної Ради УРСР (березень 1940 року)[4].

Після возз'єднання Західної України з Радянською Україною Олесько стало районним центром і було ним до 1963 року.

Наприкінці 1939 року тут була утворена районна партійна, а на початку 1940 і районна комсомольська організації.

За рішенням Олеського районного виконавчого комітету конфісковано приватновласницькі підприємства, панські будинки, які передавались в користування лікарні, школі, а також сім'ям, які жили в поганих приміщеннях. Подавалась матеріальна допомога трудящим, зокрема кредит безкорівним селянам на придбання корів тощо[5].

В квітні 1940 року був організований райпромкомбінат, до якого ввійшло і Олеське торфопідприємство.

В селищі вперше відкрито дитячу бібліотеку. Відремонтовано і переобладнано районний Будинок культури (колишній Народний дім). Великі суми асигновано на перебудову системи народної освіти, охорони здоров'я. В 1939 році в Олеську відкрилася неповна середня школа з українською мовою викладання, в ній навчалося 350 учнів. Тоді ж була організована амбулаторія і лікарня на 20 ліжок. Вперше за багатовікове існування містечка його мешканці одержали можливість користуватися безплатною медичною допомогою. В 1940 році до їх послуг було 9 лікарів, 1 фельдшер, 2 акушерки.

Напад фашистів перервав процес соціалістичного будівництва в Олеську. 1 липня 1941 року в селище вдерлися окупанти. В Олеську та навколишніх селах почалися масові облави. Весною 1942 року окупанти зігнали в центр міста всіх мешканців: чоловіків — крім немічних і старих — вивезли на роботу до Німеччини, 13 осіб відправили в концентраційні табори, 10 з них загинули, повернулося лише троє. На території монастиря капуцинів фашисти утворили табір для єврейського населення. Майно євреїв пограбовано, а всіх їх (близько 900 чол.) після знущань вивезено в 1942 році в ліс на Білу гору біля Олеська і там розстріляно.

Квиток депутата Верховної Ради УРСР першого скликання від Олеського виборчого округу К. М. Савчук.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 383, арк. 3.

[2] Там же, ф. Р-221, оп. 1, спр.205,арк. 77.

[3] Матеріали краєзнавчого музею Олеської середньої школи.

[4] Львівський облдержархів, ф/ Р-221, оп. 1, спр. 264, стор. 25.

[5] Там же, ф. Р-221, оп. 1, спр. 91, арк. 15, 28, 110.

Герой Радянського Союзу О. Г. Анчугов.

Незважаючи на погрози і суворі заходи окупантів, населення Олеська і околиць підтримувало тих, хто боровся з німецько-фашистськими загарбниками. На території району з травня 1942 до липня 1944 року діяла підпільна партизанська група, яку очолював втікач з табору смерті в Сасові військовий лікар П. К. Кундіус. Партизани діяли також у самому Олеську.

Після переможного завершення Бродівської операції в липні 1944 року війська 1-го Українського фронту 22 липня визволили Олесько від фашистських окупантів.

Першим увірвався у селище танк під командуванням старшого лейтенанта О. Анчугова. За цей подвиг О. Анчугову присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Визволяючи Олесько і навколишні села від фашистських загарбників, загинуло 280 радянських солдатів і офіцерів. Олещани свято бережуть їх братську могилу.

Олеська районна партійна організація поставила перед трудящими селища нові завдання: якнайшвидше залікувати рани війни, швидкими темпами розвивати економіку Олеська, забезпечити культурне зростання його населення.

В лютому 1945 року в Олеську відновлено видання районної газети (заснованої в 1940 році), що з грудня 1957 року виходила під назвою «Ленінець».

Кількість мешканців селища внаслідок втрат, які завдала війна, а також внаслідок виїзду польського населення до Польської Народної Республіки дещо зменшилася.

У післявоєнний період відновлено в Олеську видобування торфу. На Олеських торфорозробках у 1945 році працював 21 робітник, виробнича потужність становила тоді 1500 тонн паливного торфу на місяць. Тепер торф використовується не тільки як паливо, але й у вигляді торфокришки для удобрення полів. Кількість продукції торфопідприємства безупинно зростає. Якщо в 1958 році валова продукція олеського підприємства становила 41,9 тис. крб. (за новим масштабом цін), то в 1966 році (разом з Бродівською торфодільницею) — понад 312 тис. карбованців.

На початку 1960 року розгорнулося будівництво торфобрикетного заводу, що почав діяти в жовтні 1963 року. На заводі працює два преси, що випускають 36 тонн торфобрикетів на день. Роботи по видобуванню та брикетуванню торфу майже повністю механізовані. В машинному парку підприємства 12 тракторів, 2 бульдозери, 2 тракторні лопати, 3 екскаватори, 3 розстелювальні та інші машини. Продукція торфопідприємства відпускається підприємствам, установам, а також населенню Львівської, Тернопільської і Волинської областей. Під час літнього сезону тут працює 61 робітник, на брикетному заводі — 43 робітники. Бригаду комуністичної праці очолює М. В. Цицак. Кращим виробничникам торфобрикетного заводу А. М. Карпієві, Л. О. Ковалевському, З. М. Микулі, К. В. Скорикові присвоєно звання ударників комуністичної праці.

В порядку шефської допомоги торфопідприємство спорудило у колгоспі ім. Мічуріна вузькоколійку для підвезення кормів на ферми колгоспу.

Пам'ятник радянським воїнам, які загинули в боротьбі за визволення Олеська від фашистських окупантів 1944 р.

Важливим промисловим підприємством Олеська є завод мінеральної води Львівського обласного управління харчової промисловості. Мінеральна вода з цінними лікувальними властивостями (рекомендується при захворюваннях шлунку, печінки та сечової системи) була знайдена в Олеську під час розшуків нафти в 1950 році. Будівництво заводу мінеральної води почалося в 1959 році, а в 1960 — завод почав давати першу продукцію.

Завод розливає до 38 тис. півлітрових пляшок мінеральної води щоденно. В 1965 році він дав 379 тис. крб. доходу. В 1965 році завершено реконструкцію заводу, в результаті чого його потужність зросла до 12 млн. пляшок мінеральної води на рік. Продукція заводу відправляється майже в усі області УРСР.

Під час літнього сезону на заводі працюють 90—100 робітників. В бригаді комуністичної праці, яку очолює комуніст О. А. Шот, 25 комсомольців.

В Олеську працює механізована пекарня, розрахована на 100 тонн хлібо-булочних виробів на добу. Комсомольська бригада хлібопекарні, яку очолює І. С. Бакун, бореться за звання бригади комуністичної праці. Ковбасний цех комбінату випускає до півтонни продукції на день.

М'який клімат сприяє садівництву, яке має в Олеську вікові традиції і яким займається чимало олещан. Незначна кількість мешканців Олеська працює в сільському господарстві: вони є членами сільськогосподарської артілі ім. Мічуріна, центральна садиба якої розміщена в сусідньому селі Теребежі.

За роки Радянської влади Олесько невпізнанно змінило свій вигляд. Після 1950 року в Олеську побудовано літній театр, стадіон, продуктовий магазин, магазин культтоварів, автобусну станцію, лазню тощо. В грудні 1963 року в селищі відкрито новий двоповерховий універмаг. Змінила свій вигляд також центральна вулиця Олеська — вулиця Леніна, тут споруджено понад 30 нових, переважно двоповерхових будинків. У центрі селища — два сквери. В одному з них височить бюст В. І. Леніна. Закладено два парки. Парк ім. Шевченка, в якому встановлено пам'ятник великому Кобзареві, став улюбленим місцем відпочинку трудящих. Вулиці селища добре освітлені, населення користується газом, водопроводом.

Мешканці Олеська користуються висококваліфікованою лікарською допомогою. В Олеській лікарні та в поліклініці працюють 16 лікарів і 35 медсестер. Лікарня має 75 ліжок; тут працюють терапевтичне, хірургічне, інфекційне, санітарно-епідеміологічне, пологове і дитяче відділення, два рентгенівські кабінети, дві клінічні лабораторії, два фізіотерапевтичні кабінети. В розпорядженні лікарні — три санітарні машини та злітне поле, обладнане для приймання літаків санітарної авіації. В 1966 році побудовано нову ветеринарну лікарню. В ній працюють 2 ветеринарні лікарі і один фельдшер.

По-новому, в достатках живуть трудящі Олеська під зорею Радянської влади, яка створила всі умови для розгортання їх творчих можливостей. Ось хоч би сім'я Я. Г. Мандюка. Батьки його були бідняки. З малих літ Ярослав Григорович розпочав свій трудовий шлях. Був помічником муляра, потім муляром, ходив на заробітки. В роки Вітчизняної війни захищав Радянську Батьківщину. Дружина його, Марія Михайлівна, теж з 12 років працювала хатньою робітницею в Олеську.

Лише Радянська влада дала змогу їм обом працювати на себе. В 1950 році Ярослав Григорович — організатор і перший голова колгоспу в Олеську. Йому вже 60 років, але він і тепер працює на фермі рідного колгоспу, є членом правління колгоспу. Ярослав Григорович — депутат Олеської селищної Ради, народний засідатель, член ради олеського Будинку культури.

Останній дзвоник.

Загальний вид селища Олеська.

Марія Михайлівна також сумлінно працює в колгоспі. Повний достаток тепер в сім'ї колишніх бідняків. Радіоприймач — подарунок від правління колгоспу за сумлінну працю, мотоцикл, нова хата. Четверо їхніх дітей вчаться в школі. В 1964 році правління колгоспу відзначало «День кращої колгоспної сім'ї». В цей день сім'я Мандюків була іменинницею.

Про підвищення добробуту населення Олеська свідчать такі дані: якщо в 1963 році товарообіг Олеського споживчого товариства по місту становив 1002 тис. крб., то в 1966 році — 1478 тис. крб. Порівняно з 1965 роком, товарообіг за 1966 рік зріс на 12 процентів.

Ще в 1940 році в Олеську було відкрито середню школу. Протягом 1945—1967 рр. її закінчило 886 чоловік. У 1951 році відкрито школу робітничої молоді, яку до 1967 року закінчило понад 300 чоловік. У 1964 році при Олеській середній школі створено відділ заочного навчання. В школі працює 37 вчителів.

В 1965 році в Олеську було створено сільське професійно-технічне училище № 10. У 1966 році училище випустило 120 трактористів та машиністів широкого профілю.

Активну участь беруть учні училища в роботі гуртків технічної творчості. Прилади, виготовлені ними, демонструвалися на обласній виставці технічної творчості. Педагогічний колектив, майстри училища докладають всіх зусиль, щоб виховати своїх учнів гідними будівниками комунізму.

З ініціативи вчителя З. Г. Грицини учні здійснили чимало походів дорогами партизанських загонів, які діяли на території району в роки Великої Вітчизняної війни під керівництвом М. І. Шукаєва та П. К. Кундіуса, зустрічалися з людьми — свідками героїчного минулого.

Готуючи гідну зустріч всенародному святу Великого Жовтня, вихованці училища дали слово свято берегти традиції вірності ідеям батьків — активних борців за справу Комуністичної партії[1].

В новому, збудованому в 1960 році приміщенні, працює олеська селищна бібліотека з фондом у 27,5 тис. книжок.

Великий вклад у піднесення культурного рівня трудящих вніс Будинок культури. В ньому працює агітаційно-культурна бригада, а також гуртки: хоровий, драматичний, художнього читання, вокальний, танцювальний, естрадний. Заслуженою славою не лише в Олеську, але й за його межами користуються чоловічий і змішаний хори (художній керівник М. А. Калник). Олеський хор не раз брав участь у республіканських та обласних оглядах художньої самодіяльності. В 1954 році

[1] Газ. «Прапор Жовтня», 25 травня 1967 р.

всі учасники його були нагороджені грамотами Міністерства культури УРСР, в 1957 році його керівник був нагороджений Почесною Грамотою Президії Українського комітету професійних спілок працівників культури. В 1964 році на огляді художньої самодіяльності, присвяченому 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, хор нагороджено Дипломом першого ступеня обласного управління культури. На гастролі до Олеська часто приїздять художні колективи інших міст, виїзні бригади Львівської філармонії. Олещани часто колективно виїжджають на концерти, що відбуваються в районному центрі — місті Буську. Є у Будинку культури стаціонарна кіноустановка, де регулярно демонструються кінофільми.

У 1964 році в Олеську обладнано кімнату щастя, в якій проводиться реєстрація новонароджених та шлюбів. Під час реєстрації шлюбів молодих вітають депутати селищної Ради, голова колгоспу або керівники установ.

В кімнаті щастя кожного року відзначають день повноліття, урочисте вручення першого паспорта.

Традицією стало проведення в Олеську Дня весни і Дня врожаю.

По-новому олещани проводжають призовників у Радянську Армію. В приміщенні Будинку культури виступають учасники Великої Вітчизняної війни, керівники установ, які наказують призовникам чесно служити і берегти мирну працю радянських людей.

Під керівництвом Комуністичної партії відбулися докорінні соціально-економічні і культурні зміни в Олеську. Вірним помічником партійних організацій в проведенні всіх заходів є комсомольці.

Мешканці Олеська дбайливо оберігають архітектурні пам'ятки минулого, що мають значну культурно-історичну цінність.

Замок-палац, збудований на початку XVII століття, не раз був пошкоджений війнами, пожежами. Зараз тут йдуть реставраційні роботи.

Реставрується також інша архітектурна пам'ятка — колишній монастир і костьол капуцинів, збудовані в 40-х роках XVIII століття в стилі барокко архітектором А. Добравським. На відбудову олеських архітектурних пам'яток держава відпустила 500 тис. карбованців.

Колишній римсько-католицький парафіяльний костьол, споруджений у другій половині XV століття і перебудований близько 1625 року, має характерну восьмикутну оборонну вежу. Він реставрований в 1960 році.

Збереглися цікаві залишки колишньої ринкової площі: ратуша, в якій містилася міська управа, та купецькі будинки XVIII століття — характерні пам'ятки міського будівництва, які не збереглися в інших містах Львівської області. В одному з цих будинків розміщений історико-краєзнавчий музей олеської середньої школи з цінними експонатами і колекцією документів, що показують сучасне і минуле Олеська та його близьких околиць. На окраїнах Олеська збереглися також залишки середньовічного міського валу.

За рішенням виконкому Львівської обласної Ради депутатів трудящих селище Олесько в грудні 1966 року перейшло з Бродівського до новоутвореного Буського району Львівської області.

Лише в роки Радянської влади на визволеній від соціального гніту землі трудящі стародавнього Олеська вперше стали повноправними господарями у власній хаті. Тепер вони впевненою ходою крокують у комуністичне завтра.

М. Я. АНДРОЩУК, Я. Р. ДАШКЕВИЧ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД БУСЬКОГО РАЙОНУ

АНДРІ́ЇВКА (до 1630 року — Мармузовичі, з 1630 року до 1946 — Ферлеївка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км на південь від районного центру і за 3 км від залізничної станції Красне. Через село протікає річка Гологірка, притока Західного Бугу. Населення — 1594 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Острівчик Пільний і Петричі.

Колгосп «Авангард», центральна садиба якого знаходиться у селищі Красному, має 1534 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Тваринництво м'ясного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод, 2 млини. За успіхи у розвитку сільського господарства урядовими нагородами відзначено 20 чоловік, серед них орденом Леніна нагороджені В. М. Байко та А. О. Кроляк.

У селі — восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Андріївку відноситься до 1470 року. У 1578 році село повністю зруйнували татари. На цьому місці після відбудови виникло містечко, яке у 1649 році знову було пограбоване і спалене татарами. Влітку 1900 року відбувся страйк сільськогосподарських робітників, які вимагали підвищення заробітної плати. Страйк тривав більше тижня. Для його придушення прибули військові частини. Тільки після цього страйкуючі змушені були приступити до роботи. Організаторів виступу заарештували і відправили до тюрми.

У 1939 році у селі організовано МТС, першим директором якої був І. М. Андрєєв (загинув у 1946 році від рук українських буржуазних націоналістів). На його честь, за рішенням загальних зборів, село стало носити назву Андріївка.

БАЛУЧИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на південь від районного центру і за 7 км від залізничної станції Красне. За 5 км від села протікає річка Полтва. Населення — 792 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Полтва і Русилів.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Перемога», який має 2035 га орної землі. Вирощуються зернові, а також технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є столярно-теслярська та деревообробна майстерні. За високі досягнення у сільському господарстві 90 чоловік нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу, в т. ч. А. М. Шевчуку (у 1939 році був головою ревкому) присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці; О. П. Беркета та Е. П. Тарнавська нагороджені орденом Леніна.

У Балучині є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб на 300 місць, бібліотека. Комсомольська організація створена у 1940 році.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1476 рік. Через Балучин у 1920 році проходили загони Першої Кінної армії. У 1932 році у Полтві відбувся страйк сільськогосподарських робітників, які вимагали підвищення заробітної плати.

Поблизу с. Русилова у 1931 році проведено розкопки кургану (початок II тисячоліття до н. е.), в якому виявлено поховання родового вождя, кам'яну зброю та золоту прикрасу.

БОЛОЖИ́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км на північний схід від районного центру, за 20 км від залізничної станції Красне. Сільраді підпорядковані населені пункти Баймаки, Заболотне та Підставки. Населення — 757 чоловік.

Колгосп ім. І. Франка, до якого входять всі села сільради, має 1356 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 678 га орної землі. Вирощуються зернові культури, з технічних — цукрові буряки. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Боложинів вперше згадується в історичних джерелах за 1578 рік.

ГУ́МНИСЬКО — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на схід від районного центру і за 7 км від залізничної станції Ожидів. Населення — 640 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербляни та Чучмани.

На території сільради розташований колгосп ім. Калініна, який має 861 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно цукрові буряки) культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний.

У Гумниську є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село згадується вперше в історичних джерелах за 1476 рік.

Поблизу Гумниська виявлено залишки поселень кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. е.) та часів Київської Русі. На околиці с. Чучманів досліджено залишки поселення кінця кам'яної — початку бронзової доби (приблизно кінець III — початок II тисячоліття до н. е.).

ЗАДВІ́Р'Я — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Яричівки, притоки Полтви, за 20 км на південний захід від районного центру і за 2 км від залізничної станції Задвір'я. Населення — 1956 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Богданівка і Полоничі.

Колгосп «Прогрес», до якого входить с. Задвір'я, має 1778 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно цукрові буряки) культури, тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є млин. На території колгоспу розташований розсадник Львівського тресту зеленого будівництва, що займає площу 200 га. Сезонно працює цех Золочівського консервного заводу для виробництва фруктових соків і консервів.

Обеліск, встановлений на честь перемоги Першої Кінної армії над білополяками у районі с. Задвір'я 17 серпня 1920 року.

У селі є середня школа, середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. Партійна організація створена у 1947, комсомольська у 1948 році.

Задвір'я вперше згадується в історичних джерелах за 1451 рік. У 1902 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників. Частини Першої Кінної у 1920 році розгромили загін білополяків. Влітку (у серпні) 1920 року був створений ревком на чолі з І. В. Ковтуном. Осередок КПЗУ, яким керував Є. М. Іванців, виник у 1928 році. На шпалопросочувальному заводі у 1929 році застрайкували робітники. Вони вимагали підвищення заробітної плати. Страйк тривав сім тижнів і закінчився перемогою робітників. У вересні 1939 року було створено ревком на чолі з Є. М. Іванцевим. Депутатом до Народних Зборів жителі села обрали П. М. Мурського. Перший колгосп організовано у 1940 році. У роки Великої Вітчизняної війни у Задвір'ї діяла підпільна група «Визволення Вітчизни».

КУ́ПЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км на захід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Красне. Населення — 557 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Журатин, Ракобовти.

Колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, до якого входить с. Купче, має 1956 га орної землі. З зернових культур вирощуються в основному пшениця, жито, з технічних — цукрові буряки, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. За високі показники у розвитку сільського господарства 32 чоловіки відзначені урядовими нагородами, серед них Є. Г. Гачкевич та М. І. Макар нагороджені орденом Леніна.

У селі — початкова школа, клуб, бібліотека. Комсомольська організація створена у 1944 році. На території сільради є міжрайонна племінна станція та цегельний завод.

Купче вперше згадується у письмових джерелах за 1470 рік.

КУТИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стирі, за 27 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Ожидів. Населення — 1091 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Застав'є, Хватів, Чишків.

На території сільради знаходиться колгосп «Здобуток Жовтня», який має 1568 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, де трудиться вчитель Л. І. Загоруйко, якого уряд відзначив за сумлінну роботу орденом Леніна. Працюють бібліотека і клуб. Комсомольська організація створена у 1940 році.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1441 року. У 1920 році у Бродах було створено ревком. Представники ревкому провели в Кутах мітинг, на якому прийняли рішення про поділ поміщицької землі між селянами. Це рішення було здійснене, але з приходом білополяків останні повернули землю поміщикові.

На території села зберігається дерев'яна церква — архітектурна пам'ятка 1697 року.

КУ́ТКІР — село, центр сільської Ради, розташоване в гирлі річки Ставчанки, притоки Полтви, за 13 км на південний захід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 907 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Безброди та Острів.

Розташований на території сільради колгосп ім. Радянської Армії має 1601 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Куткір вперше згадується в історичних документах за 1475 рік. Село розташоване у місці впадання (у куті) двох річок. У 1905 році відбувся страйк. Страйкуючі вимагали від поміщика підвищення заробітної плати. Страйк було придушено, членів страйкового комітету арештовано. Але все ж таки поміщик змушений був піти на деякі поступки. У 1920 році в село вступили частини Першої Кінної армії. Перед селянами на мітингу виступив С. М. Будьонний. Село було місцем двотижневих боїв Червоної Армії з білополяками.

НОВИ́Й МИЛЯ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на захід від районного центру і за 16 км від залізничної станції Красне. Населення — 475 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Думниця, Кизлів, Ріпнів, Старий Милятин.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Вільна Україна». Артіль має 2481 га орної землі. Спеціалізується на вирощуванні зернових (переважно пшениці), технічних (цукрових буряків) та кормових культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є ремонтно-технічні майстерні, сховища для мінеральних добрив і пального. Поблизу Нового Милятина діє цегельний завод, що належить міжколгоспному об'єднанню, до якого входить і колгосп «Вільна Україна». В ар-

тілі виходить багатотиражна газета «Колгоспні новини».

У селі є середня школа. Відкрито Будинок культури, якому присвоєно звання «Будинку культури відмінної роботи». Працює бібліотека. Функціонують дільнична лікарня, туберкульозний диспансер.

Першу письмову згадку про Милятин знайдено в акті від 23 лютого 1431 року. Владислав Ягайло за багаторічну службу подарував Янові з Кінецьполя ряд сіл, серед яких згадується і Милятин. У 1578 році за 2 км від старого населеного пункту виникає нове поселення, якому надали назву Новий Милятин. Король Стефан Баторій надав йому магдебурзьке право і відніс до міського типу. Проте Новий Милятин скоро втрачає своє економічне та культурне значення і в XVII столітті відходить до розряду звичайних сіл.

Під час археологічних розкопок поблизу села виявлено поховання культури шнурової кераміки. Це свідчить про те, що ця територія була заселена ще наприкінці III тисячоліття до н. е. Розкопками, проведеними у 1950—1961 рр., виявлено ряд поселень, що існували тут, починаючи з VII століття до н. е. і кінчаючи XI століттям нашої ери.

НОВОСІ́ЛКИ (давня назва — Новосілки Ліські) — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на південний захід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Задвір'я. З півдня омивається річкою Яричівкою, з півночі—річкою Думнею, обидві—притоки Полтви. Населення — 1146 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дунів, Кудрявці, Лісок.

Розташований на території сільради колгосп ім. 30-річчя ВЛКСМ має 1620 га орної землі. Вирощуються зернові, технічні (переважно цукрові буряки) і овочеві культури. Розвинуте тваринництво, що має м'ясо-молочний напрям.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Перша письмова згадка про Новосілки відноситься до 1476 року. У селі провів останні роки свого життя (1841—1843 рр.) видатний український поет-демократ Маркіян Шашкевич. У 1893 році прах поета з Новосілок перевезено на Личаківське кладовище м. Львова.

У 1935 році під час розкопок археологи дослідили 2 кургани, що відносяться до бронзової доби (початок II тисячоліття до н. е.) та IX століття нашої ери.

ОЖИ́ДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км на схід від районного центру і за 1 км від залізничної станції Ожидів. Поблизу села протікає річка Солотва. Населення — 2168 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Закомар'я, Йосипівка, Павлики, Сидорі, Янгелівка.

Колгосп «Вільне життя», що розташований на території сільради, має 1827 га орної землі. Основний виробничий напрям — м'ясне тваринництво. З технічних культур вирощуються цукрові буряки.

У селі є середня школа, бібліотека, клуб. За післявоєнний період побудовано 228 житлових будинків. Працюють масло-сироцех та відділення «Сільгосптехніки».

Ожидів вперше згадується в історичних документах за 1432 рік. На початку 30-х років XX століття у селі діяла організація «Сельроб», яку очолював С. Данилиха. У вересні 1939 року він був на чолі ревкому, а у жовтні обраний депутатом до Народних Зборів Західної України. Комсомольська організація створена у 1940 році.

СОКОЛІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на північний схід від районного центру і за 8 км від залізничної станції Ожидів. Населення — 1260 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Грабина, Лабач, Переволочна, Рижани.

На території села знаходиться колгосп ім. Щорса, який має 1228 га орної землі. Вирощуються зернові та технічні культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний. З допоміжних підприємств є млин.

У Соколівці — середня школа, бібліотека, клуб. Два жителі села — Д. О. Дереворіз та Й. І. Моровецький нагороджені орденом Леніна.

Перша письмова згадка про село датується 1644 роком. З XVII до XIX століття Соколівка відносилася до розряду містечка.

У роки гітлерівської окупації фашисти та українські буржуазні націоналісти по-звірячому закатували 157 чоловік, серед яких були діти.

СОКО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км на північний захід від районного центру і за 26 км від залізничної станції Красне. Населення — 1154 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Волиця Деревлянська, Забрід, Марщанка.

Колгосп ім. Лесі Українки, до якого входить с. Соколя, має 884 га орної землі. Вирощуються зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Комсомольська організація створена у 1940 році.

Соколя вперше згадується в історичних документах за 1578 рік.

ТО́ПОРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Пустій, притоці Стиру, за 20 км на північ від районного центру і за 27 км від залізничної станції Красне. Населення — 350

Загальний вигляд центральної частини с. Соколівки. 1967 р.

чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Горбачі, Гута, Заболото, Леньків, Лісове.

Розташований на території сільради колгосп ім. Б. Хмельницького, що має 1101 га орної землі. Вирощуються зернові культури, цукрові буряки. Тваринництво м'ясо-молочного напряму, розвинуте вівчарство. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — середня школа, бібліотека, клуб. Функціонує дільнична лікарня.

Топорів вперше згадується у письмових документах за 1605 рік, де йдеться про нього як про містечко, якому надано магдебурзьке право.

Під час Великої Вітчизняної війни у лютому і березні 1944 року через село проходив партизанський загін М. І. Наумова.

У Топорові зберігається костьол — пам'ятка архітектури XVII століття.

ТУ́Р'Я — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км на північний схід від районного центру і за 14 км від залізничної станції Ожидів. За 3 км на північ від села протікає річка Стир, притока Прип'яті. Населення — 1192 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бажани, Бачка, Гутисько-Тур'янське, Лісове, Мамчури, Руда Брідська.

Колгосп «Зірка», розташований на території сільради, має 1284 га орної землі. Виробничий напрям колгоспу — вирощування зернових і технічних культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є млин. За високі показники у сільському господарстві 7 трудівників артілі відзначено урядовими нагородами, серед них С. Степанія нагороджена орденом Леніна.

У селі — середня та початкова школи, бібліотека, Будинок культури на 480 місць.

Перша письмова згадка про Тур'ю відноситься до 1456 року. У 1928 році відбувся страйк возіїв лісоматеріалів фірми «Цімант». Вимоги страйкуючих про підвищення заробітної плати були задоволені. У роки Великої Вітчизняної війни з 6 по 9 березня 1944 року в селі перебував штаб партизанського з'єднання М. І. Наумова. Селяни допомагали партизанам продовольством, фуражем. Провідниками партизанів були М. Я. Демчик, П. М. Димчишин, І. К. Литвин, М. Я. Садовий.

УТІ́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на південний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Красне. Населення — 1249 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Сторонибаби.

На території сільради знаходиться колгосп «Шлях Леніна», який має 884 га орної землі. Вирощуються зернові культури та цукрові буряки. Розвинуте тваринництво м'ясного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Комсомольська організація створена у 1939 році, в наступному році організовано колгосп «Шлях Леніна», який відновив свою діяльність у 1947 році.

Утішків вперше згадується у письмових джерелах за 1476 рік.

ЧА́НИЖ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на північ від районного центру і за 23 км від залізничної станції Красне. Населення — 874 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Гаївське, Заводський (стара назва Адами), Лісове, Стовпин.

Колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, до якого входить с. Чаниж, має 1096 га орної землі. Вирощуються зернові культури та цукрові буряки. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. В с. Заводському у 1965 році створено Львівську птахофабрику.

У Чанижі є початкова школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1476 рік. У 1940 році виникла комсомольська організація.

У роки Вітчизняної війни місцевий житель М. Феданишин врятував двох радянських пілотів, літаки яких були збиті під час повітряного бою.

Уродженець Чанижа В. І. Сосновський брав участь у національно-революційній війні іспанського народу 1936—1939 рр. у складі інтернаціональної бригади.

ЯБЛУНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північ від районного центру і за 13 км від залізничної станції Красне. Населення — 902 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Будиголош, Грабова, Ланерівка, Побужани, Рокитне.

На території сільради розташовано 2 колгоспи: «Заповіт Ілліча» та ім. Шевченка. До останнього входить с. Яблунівка. Артіль має 1040 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 250 місць, бібліотека.

На території с. Ланерівки збереглися залишки поселення мідно-кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.).

ГОРОДОЦЬКИЙ РАЙОН

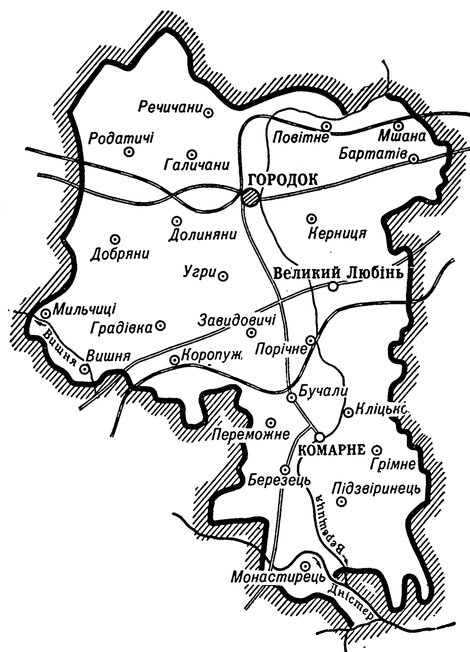

ГОРОДО́К

Городок — місто, центр Городоцького району. Розташований над річкою Верешицею, лівою притокою Дністра, за 30 км від Львова, на залізничній лінії Львів — Перемишль (Польська Народна Республіка). Місто зв'язане також з Львовом автомагістраллю, що перетинає весь Городоцький район із сходу на захід. До Городка ведуть також шосейні дороги — з Комарного і Самбора з півдня, а з півночі — з Нестерова і Яворова. Населення — 11 860 чоловік.

Місто виникло в період Київської Русі і розвинулося за часів Галицько-Волинського князівства (XI—XIV століття).

Городок вперше згадується літописцем Нестером у 1213 році як поселення Галицько-Волинського князівства. У літописі говориться, що місто відоме далеко на схід як центр торгівлі сіллю, а тому мало назву «Городок солоний» або «Соляний Городок». З часом слова «солоний» і «соляний» втратили своє значення і вийшли з ужитку.

На території міста збереглися залишки земляних укріплень колишнього древньоруського городища, на місці якого пізніше було побудовано замок[1].

Княжий Городок було споруджено за зразком інших міст Галицько-Волинського князівства, він мав вигляд фортеці, оточеної річкою Верещицею, ставами, важкодоступними болотами. Місто складалося з двох частин: внутрішньої, найбільш укріпленої, т. зв. дитинця, і зовнішньої — «острога» (передмістя). Навколо Городища був частокіл з воротами, вали і рови. У центрі містилися будинки бояр, воїнів, духівництва. В передмісті мешкав простий люд, переважно ремісники, які займалися промислом і сільським господарством.

У Городку жили також князівські селяни (смерди). Влада була в руках воєводи, який мешкав у княжому замку[2]. Ще в XIV столітті в актах городоцьких воєвод зустрічаються такі імена, як «Іоан малий-воєвода з Городка» (1384 р.), «Георгій — городоцький воєвода» (1386 р.).

[1] О. О Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, К., 1957, стор. 21.
[2] Газ. «Kurjer Lwowski», 6 червня 1904 р.

У XIII столітті Городок відігравав значну роль в економічному і політичному житті Галицького князівства. Річка Верещиця, яка впадає у Дністер, була в ті часи судноплавною. Місто лежало на важливому торговельному шляху, який зв'язував схід із заходом, південь з північчю.

У Галицько-Волинському літописі про Городок згадується в 1227 і 1235 рр. у зв'язку з вторгненням польсько-угорських феодалів у Галицьке князівство та боротьбою Волинського князя Данила Романовича за Галицький трон. У 1227 році князь Мстислав Удалий стояв із своїми військами в Городку. Йому на допомогу прибули війська Данила і його брата Василька, а також князя Гліба; вони запропонували Галицькому князеві Мстиславу виступити проти угорського короля[1]. Але галицький боярин Судислав Бернатович, маючи прихильників у Городку, підтримував угорських інтервентів і перешкодив організувати похід проти угорських військ Лешка. Волинські князі повернулися у Володимир.

У 1235 році у Городку став табором князь Данило Галицький. На цей час він міцно закріпився на князівському галицькому троні, підкорив бояр і успішно боровся проти польських інтервентів. Брат Данила — Василько Романович — із своїми боярами завдав польським військам поразки, а полонених ворожих воєвод привів до Данила в Городок[2].

Після загарбання Галичини шляхетською Польщею у XIV столітті Городок за адміністративним поділом входив до складу Львівської землі Руського воєводства як окреме королівське містечко, а пізніше став центром Городоцького староства.

У XIV—XVIII століттях місто складалося з центральної частини — ринку, де були житлові квартали іноземних патриціїв, та двох передмість — Львівського і Черлянського, де мешкали в основному селяни.

Король Ягайло у 1389 році перевів городоцьких міщан на магдебурзьке право, надавши місту 100 ланів. Він звільнив міщан від данин і повинностей на 12 років, заборонив стороннім ставити корчму, а займатися ремеслом можна було лише за 1 милю від міста[3].

До міського самоврядування в Городку входили війт, лавники, писар та ряд чиновників у справах торгівлі, промислу тощо. Ще у 80-х рр. XIV століття на території городища, яке згадується в літописі, побудували королівський замок, де призначений королем староста здійснював нагляд за міським самоврядуванням. У XIV—XVIII століттях юридично місто мало своє управління, проте адміністративні функції виконував староста (війт). В письмових актах у 1389 році згадується Микола Ульриків, який купив городоцьке війтівство за 30 гривень. За привілеєм короля Ягайла із 100 міських ланів війтові виділялось 4. Йому дозволялося також мати млин на річці Верещиці, двох рибалок і стягати штрафи. Крім того, йому належала половина доходів з м'ясних яток (крамниць) і весь зиск (прибуток) від лазні, пекарських та інших лавок.

Щороку обиралось міське самоврядування — 4 радники, які допомагали війту виконувати адміністративні та судові функції[4] в місті. За даними люстрації 1564—1565 рр. міщани і передміщани мали в особистій власності 53 і $^1/_4$ ланів, за які платили грошовий чинш та відбували повинності. В передмісті жили 4 загородники, які платили 30 грошей чиншів, і 8 різників, що давали замку по 6 каменів лою, а дохід від пекарів і шевців йшов на користь війта. Міщани, які держали в лісах вулики, давали 3 півмірки меду[5]. Міська влада і королівський замок одержували щорічно значні доходи з Городка. Якщо в 1564 році вони

---

[1] А. І. Генсьорський. Галицько-Волинський літопис, К., 1958, стор. 92.
[2] Волынско-Галицкая летопись, стор. 55.
[3] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, cz. II, Warszawa, 1845, стор. 569.
[4] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, стор. 569—670.
[5] Жерела до історії України-Руси, Львів, т. III, стор. 413—414.

становили 164,5 злотих, то в 1578 році — 186,5 золотих[1]. У середині XVIII століття прибуток з Городоцького староства дорівнював на рік 120 тис. злотих.

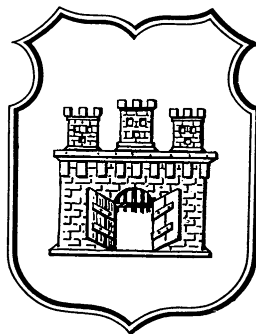

Герб міста Городка (XIV—XVIII століття)

У XV і на початку XVI століття місто зазнало великої шкоди від татарських нападів. У 1504 році король дозволив міщанам за власні кошти відбудувати Городок, знищений і спалений турками, а також звільнив його мешканців від сплати деяких податків[2]. Поступово Городок відбудовується, в ньому розвивається торгівля і промисли. В 1469 році місто дістало право на 2-річні ярмарки і торг щочетверга, на які прибували купці не лише з Городоцького староства, але й з усього Руського воєводства.

Городку було також надано право тримати склад солі. Сюди з Прикарпаття приїздили чумаки і розвозили сіль на схід і північ. В 1454 році король передав в оренду перемишльські й дрогобицькі солеварні та львівське і городоцьке мито двом іноземцям. Місто стало центром соляних складів. Водночас воно було одним із головних пунктів торгівлі волами. Лише наприкінці XVI—на початку XVII століття шляхта пригнала з Поділля на продаж у Городок 45 партій (5 тис.) волів[3].

Головним предметом експорту з міста Городка була риба, яку з давніх-давен розводили в навколишніх ставах. Городоцьке староство передало Городоцькі, Черлянський і Дроздовицький стави в оренду львівським купцям, які один раз на три роки виловлювали тут рибу, упаковували її в бочки і перевозили на львівські торговельні склади. Звідти рибу вивозили в різні міста Речі Посполитої, а також за кордон. Торгували тут також поташем, залізною рудою, пиломатеріалами.

Торгівля в Городку могла б розвиватися ще швидше, коли б її не гальмувала митна станція, створена наприкінці XIV століття. Право стягувати митні збори виорендували спершу багаті молдавські купці. В гонитві за доходами вони швидко збагачувалися, ставали найбагатшими патриціями міста. Так, митник Городка Криштоф за короткий час (середина XVI століття) став власником маєтку в селі Великий Любінь.

У XIV—XVII століттях Городок був і ремісничим містом. У 1578 році тут налічувалось 38 ремісників, у т. ч. олійників — 20, ковалів — 2, шевців — 4, рибалок — 4, ткачів — 4, кравців — 4[4]. Ремісники були об'єднані в 12 цехів. Добре розвивались деревообробні та шкіряні промисли, а цехові організації бондарів та інших ремісників були настільки сильними, що конкурували з львівськими. Частина ремісників з Городка переселялась до Львова. Проте львівські ремісники приймали їх вороже. В 1616 році городоцькі бондарі, токарі, гончарі та інші ремісники скаржилися, що, незважаючи на королівські привілеї, цехмайстри львівських цехів після навчання в Городку не приймають ремісників у свої цехи і примушують їх повторно складати екзамени. З свого боку, львівські ткачі у 1-й половині XVII століття вели судові процеси з городоцькими ткачами за рівні права в ремісничих ткацьких цехах[5].

Користуючись з необмеженої влади в місті, старостівська адміністрація у XV—XVI століттях посилила гніт міщан і передміщан: змушувала їх виконувати різні роботи, ув'язнювала і судила. Міщани протестували. Король, під тиском скарг, у 1547 році, підтвердивши їх привілеї, заборонив старостві знущатися з міщан[6].

Насаджуючи католицизм, уряд позбавляв прав інші народності. У 1555 році українці могли займатись ремісництвом лише на відстані милі від міста. Цехмайстри

[1] Źródła dziejowe, t. 18, cz. II, Warszawa, 1902, стор. 61.
[2] Matricularum Regni Poloniae Summariae, t. III, Warszawa, 1859, стор. 67.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 17, т. 145—150.
[4] Жерела до історії України — Руси, т. III, стор. 413—414.
[5] Газ. «Kurjer Lwowski», 28 серпня 1903 р.
[6] M. Baliński, T. Lipiński, Starożytna Polska, стор. 570—571.

 14 7-448

кушнірського цеху в 1616 році скаржились урядові, що нецехові ремісники («партачі») виступають проти міського і замкового уряду, оселяються в місті, але не подають ніякої допомоги місту[1].

Надійною опорою іноземного патриціату і королівського уряду в Городку була католицька церква. Католицькі ксьондзи захопили кращі поля міста, млини в Добростанах, Великому Любіні, міські лани в Кам'яноброді і 2 корчми на передмістях. Убогі українські передміщани (комірники, халупники, чиншовики) були зобов'язані виконувати надмірні феодальні повинності на користь костьолу[2].

В 1420 році король Ягайло поселив у місті 6 католицьких монахів з ордена францішканів. Королівський уряд побудував для них костьол і монастир біля замку (ці будівлі збереглися й досі). У 1431 році монахам було надано 2 лани грунту «від границь пасовища до Черлянського передмістя». Тут вони заснували фільварок, за яким було закріплено 35 передміщан — українців. У народі називали цей маєток-фільварок «монаше»[3].

Найбільшого соціального і національного гніту зазнавали українці, що становили основну масу мешканців Городка. Їх витіснили на Львівське, Вишнянське, Заставське передмістя, переслідували з боку міського католицького патриціату і старости.

Відстоюючи свої права, українське населення Городка створило у 1591 році братство — громадську організацію українських міщан, яка виступала проти національного гніту. У 1592 році городоцьке братство прийняло статут і розгорнуло широку діяльність по розвитку освіти у місті. Було створено школу, викладання в якій проводилося рідною мовою. Братство вело також активну боротьбу проти національних та релігійних утисків.

Братство підтримувало тісний зв'язок з Львівським ставропігійським братством. Вплив городоцького українського братства зріс до того, що київський митрополит Михайло Рогоза в 1593 році запросив його членів до участі в Соборі[4].

В середині XVI століття у Городку проживав і працював маловідомий в історії української літератури «вчений муж» — Єремія. В хроніці А. Петрушевича згадується, що в церкві Пилипа у Хишевичах (15 км від Городка) зберігалось рукописне євангеліє з 1546 року, в якому записано, що воно створене «працею і пильністю вченого мужа малого і меншого в дияконах Єремея, мешкаючого в то время у Городку Солоном»[5].

Спираючись на братство, українці Городка обстоювали свої права на участь у самоврядуванні міста, організовано виступали проти міської влади. В львівській гродській актовій книзі за 1611 рік збереглася велика скарга міського католицького уряду Городка на українських міщан за їх «бунти» проти католицьких патриціїв[6].

Керівниками цього руху були Курилович, Маляр, Кунащик, Кравець, Кривецький, Захарчів. Вони, за старовинними звичаями, займали посади в міському уряді і, як і їхні попередники, захищали права українського населення міста.

На початку XVII століття у Городку виникла велика пожежа, внаслідок якої згоріло багато будинків, а також привілеї українських міщан. Скориставшись з цього, католицький патриціат усунув з міського уряду Маляра та Кунащика.

Проти незаконних дій міських властей виступило все українське населення Городка. Міські патриції скаржилися, «коли ми тільки двох не визнали..., а не всіх..., як за тими вийшли всі...»[7], тобто інші представники українців в магістратському уряді, і цим продемонстрували своє незадоволення.

---

[1] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, стор. 570—571.
[2] Газ. «Kurjer Lwowski», 11 червня 1903 р.
[3] Газ. «Kurjer Lwowski», 23 червня 1903 р.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 354, стор. 2215.
[5] А. С. Петрушевич. Сводная Галическо-русская летопись с 1600 по 1700 г. Львов, 1878, стор. 11.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 365, стор. 2451—2460.
[7] Там же, ф. 9, т. 365, стор. 2454.

За свідченням керівників уряду в цьому русі взяло участь «усе братство і православна громада». Католицькі урядовці з страхом заявили королю, що українці, будучи досі в поверховій своїй покорі, таючи жорстокий свій гнів і яд, як звикли здавна, так і тепер, навмисно приготувавшись запальчиво та добре і використавши нагоду останнього спалення нашого міста, при якому згоріли якісь їх права, вбачаючи в цьому своє покривдження, а в дійсності виступили проти міських прав[1].

Повстанці спочатку провели «нічні сходи, підпільні ради» у своїх домах, а потім відмовились виконувати наказ міського уряду. При зустрічах з його представниками погрожували розправою. Центром організації повсталих стало львівське передмістя Городка, де зосереджувалось найбільш опозиційне українське населення.

Події 1611 року в Городку найбільш яскраво показують гостру боротьбу українських міщан Галичини за право участі в міському самоврядуванні, за незалежність.

Коли в 1648 році козацький полковник Капуста із своїм загоном підійшов під Городок, українські міщани примусили міських багатіїв дати грошовий викуп[2], а також, озброївшись косами, сокирами, розгромили шляхту, допомогли козакам здобути місто і скинути шляхетську верхівку. Львівський патрицій С. Кушевич писав у листопаді 1648 року: «Городок взятий, уряд католицький знесений, український встановлений, замок козаками осаджений, монахів і світських ксьондзів з деякими католиками порубано, став спущений, гумна до цього часу молотять і збіжжя продають»[3].

Після відходу козаків почалися переслідування повсталих міщан. Католицькі патриції вимагали відшкодування збитків, хоч місто було дуже зруйноване[4].

В середині XVII століття Городок став ареною драматичних подій. Під час облоги Львова українсько-російськими військами восени 1655 року стратегічне значення мала битва під Городком.

Перед наступом військ Богдана Хмельницького польський коронний гетьман Станіслав Потоцький створив укріплений табір польських військ недалеко від Львова, під Городком[5]. Зважаючи на те, що на північному заході від Городка був став (Городоцько-Дроздовицький), а на півдні міста — болота річки Верешиці, він відвів свої війська від ставу і розмістив на полях села Дроздовичів. Табір мав форму квадрата і був розташований у вигідному місці — між болотами на шляху від села Кам'янобproду і Городка. На єдиному шляху до польського табору — греблі між ставом і річкою Верещицею — гетьман Потоцький поставив сторожові пости. Городок був укріплений валами і мурами.

Потоцький вирішив тут дати битву українсько-російським військам. Мемуарист Т. Юзефович пише: «Гетьман Потоцький думав, що став, який містечко обливає, і багато джерел води розлитої є достатнім для охорони війська, і менше обсадив греблю, міркуючи відкинути нападаючих ворогів, а коли б виникла потреба вдатися до битви»[6]. Польська армія налічувала тоді 40 тис. чоловік.

Війська Хмельницького, підійшовши з Бутурліним до Львова, оточили місто, але, довідавшись про розміщені під Городком польські загони, вирішили ліквідувати їх, щоб забезпечити вільне маневрування військ у Галичині.

Російсько-українським військам 30 вересня вдалося несподівано вдарити по ворогові з тилу. Цього не передбачав Потоцький і не укріпив цей фланг. Сучасник-шляхтич пише про цю подію: «Наші зпереду чекали нападу, а козаки і росіяни іззаду несподівано напали»[7]. Селянство навколишніх сіл і городоцьке міщанство всіляко

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 365, стор. 2459—2460.
[2] Жерела до історії України—Руси, т. IV, Львів, 1898, стор. 220—221.
[3] Там же, стор. 8—9.
[4] Там же, стор. 8—9, 75—177, 188.
[5] Там же, стор. 123.
[6] T. J ó z e f o w i c z. Kronika miasta Lwowa, Lwów, 1854, стор. 176.
[7] Там же, стор. 176.

сприяли визвольним військам, повідомляли їх про розташування польських військ, показували дорогу через болота, допомагали форсувати багнисті бар'єри тощо[1].

Полки київського воєводи Замойського і чернігівського воєводи Тишкевича вдарили на центр шляхетських військ. Шляхті вдалося стримати натиск російських рейтарів і навіть відтиснути їх, але козацька піхота, очолювана полковником Лісницьким, зупинила поляків і, як згадував шляхетський мемуарист М. Ємйоловський, польським військам «було трудно пройти»[2].

До того ж, частини визвольних військ почали раптово наступати і на фланги польського табору, знищуючи багато шляхти, а надвечір (30 жовтня) в результаті успішного наступу здобули перемогу.

Українсько-російські війська в битві під Городком знищили значну частину польської армії, а ще більше взяли в полон. Серед них — і виногородського старосту Гулевича, 3 ротмістрів, брацлавського воєводу Яна Потоцького, шляхтичів Гулевича, Маховського та багатьох інших. Від повного розгрому поляків врятував вечір. Мемуарист М. Ємйоловський пише: «Коли б не настала вечірня пора, ще більше заслужених людей потовкла б та нещасна оказія».

Після перемоги під Городком українсько-російські війська приступили до облоги Львова. Гетьман Б. Хмельницький у листі до магістрату Львова від 3 жовтня вимагав здати місто, підкреслюючи, що його війська «повністю розгромили коронне військо»[3].

Звістка про блискучу перемогу визвольних військ під Городком швидко поширилася на Україні, в Польщі і Росії. Під впливом визвольного походу українсько-російських військ на західноукраїнські землі в 1655 році в Городку почав розгортатись народний рух проти польської шляхти, за свої права і незалежність.

Польський уряд вжив ряд заходів, щоб запобігти виступам селян і міщан. Після придушення Коліївщини під проводом Максима Залізняка й Івана Гонти, яка знаменувала найбільше піднесення гайдамацького руху, шляхетський уряд Речі Посполитої привів у Галичину 73 ув'язнених гайдамаків, яких страчував групами в містах. З них 4 було привезено у Городок — Василя Швеця із села Вербків, Авсея Надлєчиненка з села В'язівки, Степана Берлячика з села Вільшаної, Артема Скупенка із села Терупина[4]. Засуджених було страчено на міському ринку і поховано на околицях міста.

У другій половині XVII — на початку XVIII століття місто занепало. За описом королівської люстрації 1662 року, в Городку налічувалось усього 22 будинки на 10 міських вулицях — на 60 менше, ніж було тут на початку XVII століття. «Замок,— пише люстратор,— спалений, знищений і так зруйнований, що тільки земля під ногами залишилась».

Великої шкоди завдала Городку, зокрема в 70-х рр. XVII століття, навала турецьких військ. У 1672 році турецький паша Омер-Алі захопив місто, зруйнував його вщент, а багатьох міщан погнав у неволю.

У XVIII столітті Городок відбудували. За люстрацією 1755 року, в ньому вже було 135 будинків, а на передмістях жило 348 грунтових передміщан і 30 загородників[5].

Більшість земель Городка в середині XVII століття належала шляхті і духівництву. Поля, що були їх власністю, мусили обробляти незаможні верстви населення міста, переважно жителі Львівського, Черлянського і Заставського передмість. З метою наживи і збагачення духівництво на своїх грунтах організувало броварні, корчми, шинки, в яких розорене, бідне селянство пропивало свої мізерні заробітки.

---

[1] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України, Львів, 1954, стор. 28.

[2] Pamiętnik Mikołaja Jemiołowskiego, 1850, Lwów, стор. 62.

[3] Документи Богдана Хмельницького 1648—1657 рр. К., 1961, стор. 444.

[4] Вестник Юго-Западной и Западной России, т. I, К., 1863, сентябрь, стор. 68.

[5] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, стор. 570—571.

Корчмарі і лихварі обплутували міських бідняків нестерпними боргами, за які вони мали розплачуватись останнім майном[1].

Городоцьке староство збагачувалось щорічно за рахунок доходів міста. За інвентарним описом 1748 року, сума річного доходу для королівського замку становила 13 793 злотих і 25 грошів. Основною повинністю міщан були чинші. Їх збирали за вказівкою староства залежно від категорій населення: «християн» (католицького і православного віросповідання) і «євреїв» (іудейського віросповідання). Кожний «християнин» (міщанин) платив з чверті свого наділу, у т. ч. ремісники-різники 106 злотих чиншу. Передміщани здавали 56 півмір вівса[2]. Чинш з єврейського населення за будинки, площі, божницю становив 616 злотих, не враховуючи доходів з міста, млинів тощо.

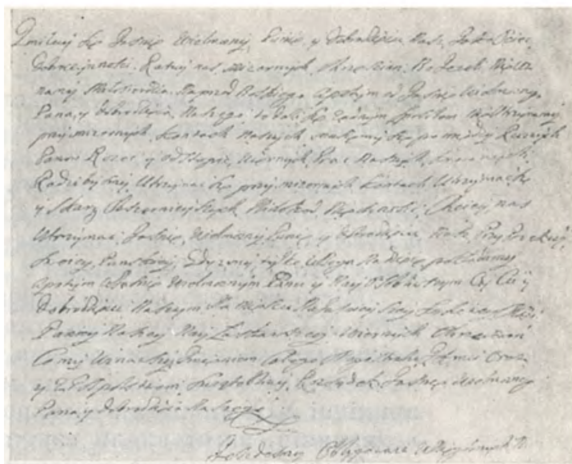

Одна із скарг міщан Городка, написана у 1752 році, в якій вони виклали про свою гірку долю.

Крім королівського замку, який виконував адміністративні функції Городоцького староства, шляхта, щоб мати від всіх своїх маєтків якнайбільше прибутку, заснувала на околиці Городка фільварок і 2 корчми. На околиці Городка був панський фільварок і дві корчми[3].

У 2-й половині XVII — середині XVIII століття міський уряд, а також Городоцьке староство, підвищивши митні повинності шляхом різних утисків, призвели до занепаду торгівлі в Городку. Місцеві торгівці, особливо ремісники (кушнірського і кравецького цехів), скаржились на митні утиски. З купців, що приїздили на Городоцькі ярмарки, здирали подвійне мито. Королівський комісар, обстежуючи в 1755 році Городоцьке староство, змушений був спеціальним розпорядженням заборонити місту збирати мито від «проїжджаючих купців»[4].

Становище городоцьких міщан у середині XVIII століття лишалось тяжким. Їх гнітила замкова старостинська адміністрація. Не витримавши соціально-економічного гніту і знущань, міщани Городка в 1752 році надіслали скаргу до королівського уряду, в якій виклали все своє горе, терпіння і нечуване пригноблення. «Староство,— писали міщани,— має підданих, грунти до сіяння, луки під сіножаті, ліс, господарство і всілякі протекції, а ми, мізерні сироти, не маємо нізвідкіль порятунку в остаточній нашій убогості»[5].

Провідну роль у боротьбі за свої права відіграло і братство. Воно було таким впливовим, що королі змушені були за період з 1643 року по 1753 рік надати і поновити 17 привілеїв. За привілеєм від 10 травня 1663 року дозволялося організовувати при братстві не тільки церкву, лікарню, а й школу[6]. В датованому 1663 роком акті про маєток братства при церкві Івана на городоцькому передмісті відзначено, що земельні володіння цій церкві були надані ще руськими князями, очевидно, в період існування Галицько-Волинського князівства[7].

Після загарбання Галичини Австрійською монархією всі маєтки Городоцького староства — 25 королівських сіл (у т.ч. й Городок) — перейшли у власність держави в 1785 році.

Але австрійський уряд вважав за недоцільне господарювати на фільварках колишньої Городоцької королівщини і в 1824—1832 рр. продав усі села польським і ні-

[1] ЛДНБ, відділ рукописів, ф. Чоловського, № 2430/III, арк. 7.
[2] Там же, ф. архіву Бурштинського замку, № 18/II, арк. 44.
[3] Там же, відділ рукописів, ф. Чоловського, № 2430/III, арк. 7.
[4] Там же, арк. 17.
[5] Там же, архів Бурштинського замку, № 18/II, арк. 9.
[6] Там же, відділ рукописів, архів Бурштинського замку, № 18/III, арк. 31.
[7] Бібліотека народова у Варшаві, рукопис, II, 5512, арк. 12. стор. 146—149.

мецьким поміщикам за 537 тис. злотих[1]. На землях Городоцького староства оселилися німецькі колоністи, які в 1786 році утворили колонію «Фордерберг».

У 1867 році Городок став повітовим центром, де до 1918 року працювали повітовий суд, податкове управління, шкільна окружна рада. В 1890 році у місті було 2870 будинків. В них мешкало 10 116 чол. З них у сільському господарстві працювали 4 264 чол., займалися ремеслом — 3 677, торгівлею — 856, розумовою працею — 342. Крім того, було 292 наймити[2].

Місто не мало великих промислових підприємств. Наприкінці XIX — на початку XX століття тут діяли гарбарня, млин, миловарня, 3 олійниці, фабрики соди і сільськогосподарських добрив та вапнярка. Це були дрібні приватні підприємства, на яких працювали робітники міста і навколишніх сіл[3]. Крім дрібних ремесел, наприкінці XIX століття в місті розвивалось шевство. 96 майстрів-шевців, з допомогою челядників, виготовляли взуття для селян і продавали його в сусідніх містах[4].

Тяжке економічне становище трудящих Городка погіршувалось внаслідок національного гніту. Австрійська імперія не дбала про українську культуру. Перший навчальний заклад (українська початкова школа) був відкритий лише в 1842 році. Зате школа з німецькою мовою викладання в місті існувала значно раніше — з 1789 року. В українській початковій школі в 1856 році навчалося лише 236 учнів[5]. У наступні роки в Городку діяли чотирикласні жіноча і чоловіча школи. Але, незважаючи на існування у місті кількох учбових закладів, за офіційною статистикою в Городку у 1890 році налічувалось понад 80 процентів неписьменних, а решта мешканців уміла тільки трохи читати й писати та розписатися[6].

У 1897 році реорганізували 4-класну жіночу і чоловічу школи в шестикласні. Українські навчальні заклади міста були в особливо тяжкому становищі. Про них майже не дбала окружна шкільна рада, що містилася в Городку[7].

Господарське товариство у 1883 році організувало в Городку рільничу школу, але вона давала мало користі, хоч на неї витрачалися значні кошти. «От так-то працюється у нас,— писав І. Франко з приводу цього факту,— для піднесення добробуту народного, для виобразування розумних і вміючих ремісників і т. д. Великі суми грошей ідуть марно, користі для краю не приносять ніякої, а за панські експерименти мусить платити — хлоп»[8].

В період першої світової імперіалістичної війни у 1914 році (24—29 серпня) на околицях Городка відбулась відома в історії Городоцька битва між російськими і австрійськими військами. Поразка австрійських військ дала змогу російській армії завершити битву в Галичині, підійти до Карпат і оточити перемишльську фортецю. Городок було визволено від австрійців. Російські війська вступили у місто.

З поверненням австрійців до Городка тут почалися переслідування українського населення. Було арештовано 30 мешканців міста. Після тортурів кількох із них повісили на деревах центрального майдану та вулиць Львівської і Перемишльської. «Ось бачите на цих деревах,— згадували очевидці,— перед нами висіли... Так прямо на деревах вішали. Добу повисів, знімуть і других вішають. Тут поламана гілка. Повісили одного, обламалася гілка, підтягли вище. А тут за рогом учителя розстріляно. Поставили під стіною, а проти нього 5 австрійських солдатів. Два рази дали залп, хоч він упав»[9],— розповідає очевидець цієї дикої розправи австрійських «утихомирювачів» з городоцькими міщанами.

---

[1] K. Czemeryński. O dobrach koronnych, Lwów, 1875, стор. 146.
[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. 2, Warszawa, 1881, стор. 820—822.
[3] Там же.
[4] Львівський облдержархів, ф. 47, оп. 2, спр. 228.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 85, спр. 1903, арк. 113.
[6] Шематизм народних школ и учителей в архієпархии Львовской, Львов, 1866, стор. 10—11.
[7] Газ. «Діло», 29 травня 1892 р.
[8] Газ. «Діло», 24 грудня 1883 р.
[9] Талергофський альманах. Вип. І, Львів, 1924, стор. 40.

Інших ув'язнених міщан Городка австрійські власті вислали до концтаборів у Талергоф і Зітцендорф, де вони і загинули. Так, в Талергофі померла у січні 1915 року Ганна Дилай, а Миколу Вергуна замучили в Зітцендорфі.

Внаслідок воєнних дій і розгулу каральних експедицій половину міста було спалено, значної шкоди зазнало передмістя[1]. Понад 90 мешканців через переслідування австрійськими властями змушені були тікати до Росії.

У період панування буржуазно-поміщицької Польщі 1918—1939 рр. Городок був відсталим провінціальним містечком. Тут діяли 2 цегельні заводи, на яких працювало 100 робітників, вапнярка, тартак, олійниця, 2 млини.

Крім промислових підприємств, у місті було багато ремісничих цехів, які об'єднували 100 шевців і кравців, 5 столярних майстерень тощо. Більшість ремісників жила бідно на передмісті, де було брудно, вулиці не освітлювалися.

На підприємствах міста — цегельних заводах, тартаку, вапнярці — умови праці були надзвичайно важкі. Чотирнадцятигодинний робочий день, низька оплата праці викликали протест і незадоволення. Багато робітників, не знайшовши роботи, покидали рідне місто і виїжджали в інші країни. Тільки за вересень — жовтень 1923 року з Городка емігрувало за океан понад 30 чоловік[2].

З культурно-освітніх закладів у місті був лише клуб українського товариства «Поміч» на 100 місць, кінотеатр на 120 місць, клуб товариства «Сокіл» на 150 місць. Місто, де, за даними перепису 1935 року, жило близько 13 тис. населення, не мало жодної бібліотеки.

На початку 1921 року в Городку виникла перша комуністична організація, яка входила до складу КПСГ. Її членами були О. Г. Криса, С. Д. Налепа, М. С. Хома, О. В. Довгун, І. С. Онисько і інші. Комуністи Городка брали активну участь у революційному русі, залучаючи до цієї діяльності профспілки, спортивні організації, «Просвіту» й інші. Активну роботу серед ремісників і робітників проводили Федер, Сподар і Рап. У 1916 році А. П. Рап був мобілізований до австрійської армії. Коли в Росії перемогла Велика Жовтнева революція, він брав активну участь у громадянській війні. У 1921 році він повернувся в Городок і створює тут перший гурток, в якому робітники вивчали марксистську літературу. Згодом А. П. Рап став найбільш активним діячем повітової організації КПЗУ.

Активну участь у керівництві боротьбою проти соціального і національного гніту брали комуністи. Вони були організаторами багатолюдних виступів. На мітингу, що відбувся в липні 1924 року на околиці Городка і в якому взяли участь 600 чол., було прийнято гнівну резолюцію, що засуджувала дії польських окупантів, які насильно впроваджували польську мову в школах міста[3]. На знак протесту проти цього заходу уряду в Городку було також проведено багатолюдний мітинг 16 вересня 1924 року, на якому виступали комуністи[4].

Діяльність організації КПЗУ була спрямована проти воєнної пропаганди, наклепів на СРСР, полонізації шкіл. Регулярно отримуючи з підпільної друкарні КПЗУ у Перемишлі відозви Комуністичної партії Західної України, листівки, комуністи Городка розповсюджували їх серед населення[5].

Повітовий староста з тривогою доповідав 3 березня 1927 року Львівському воєводському управлінню про розповсюдження в Городку комуністичної літератури, основним змістом якої є вимоги до возз'єднання з Українською Радянською Соціалістичною Республікою[6].

Повітовою організацією КПЗУ керував окружний комітет у Львові[7]. Комуністи

---

[1] Шематизм Львівської митрополичої архієпархії, Львів, 1918, стор. 4.
[2] Львівський облдержархів, ф. 25, оп. 1, спр. 79, арк. 58.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 433, арк. 17.
[4] Там же, ф. 20, оп. 1, спр. 433, арк. 44.
[5] Там же, ф. 205, оп. 1, спр. 433, арк. 10—11.
[6] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 2037, арк. 1.
[7] Там же, ф. 1, оп. 51, спр. 659, арк. 39, 56.

були організаторами страйкової боротьби на підприємствах Городка. Так з 26 по 31 березня 1927 року страйкували всі робітники городоцьких млинів[1]. Робітники цих млинів виступили і вдруге — з 29 червня по 3 липня[2]. Власники млинів мусили задовольнити ряд вимог робітників — підвищити зарплату, поновити на роботі організаторів виступу.

Страйковий рух у Городку з кожним роком набирав дедалі ширшого розмаху. З 25 по 28 травня 1929 року страйкувало 30 робітників-будівельників. Слідом за ними — 3 червня 1929 року виступили робітники вапнярки. Власники пообіцяли задовольнити їх вимоги — підвищити зарплату, але звільнили з роботи організаторів страйку[3]. 5 червня знову застрайкували 40 робітників вапнярки і відновили роботу лише після задоволення всіх їхніх вимог[4].

Широку діяльність у Городку розгорнув створений тут 9 серпня 1930 року місцевий комітет «Сельроб-єдність», до складу якого входило 15 чол.[5], очолював його М. Попко. Використовуючи своє напівлегальне становище, комітет створив свої організації на цегельному заводі, вапнярці, у будівельників міста, серед селян передмістя. З допомогою «Сельроб-єдності» в Городку були організовані масові мітинги робітників і селян. Селяни передмість відмовилися від виконання примусових робіт (шарварків) і відкрито виступили проти окупаційного режиму. Комуністи роз'яснили трудящим суть «хрестового походу» на Країну Рад, про воєнні готування буржуазної Польщі.

Незважаючи на репресії з боку урядових властей, діяльність комуністів і комсомольців Городка не припинялась, а навпаки — посилювалась. У квітні 1934 року застрайкували городоцькі пекарі[6]. У квітні, травні, червні 1935 року тричі виступали робітники-будівельники, що споруджували військові об'єкти[7]. Вони відновили роботу лише після задоволення їх вимог.

Квітневі події 1936 року у Львові викликали пожвавлення революційної діяльності в Городку. Першого травня 1936 року робітники цегельних заводів, вапнярок, будівельники, безробітні, батраки, селяни навколишніх сіл вийшли на масову демонстрацію, яка пройшла під революційними гаслами: «Праці і хліба!», «Восьмигодинний робочий день!», «Возз'єднання Західної України з Радянською Україною!»[8].

У спогадах про цю демонстрацію її учасник робітник млина С. Іглицький пише: «В приміщенні профспілки збирались робітники. Колонами приходили групи цегельників, млинарів, вапнярів і інші. Коли ми збиралися виходити, комендант поліції Пура затримав нас і заявив: «Дозволимо йти на демонстрацію, якщо ви не будете співати революційних пісень, якщо не допустите чужої юрби до своїх шерег»,— і ще десятки подібних «якщо». Коли ми вийшли на вулицю, заграв наш оркестр, попереду майорів червоний прапор з написом: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»[9].

В 1937 році в Городку прокотилась нова хвиля страйків, які охопили найбільші підприємства. З вимогою підвищення зарплати на 35 проц. виступили 20 травня 1937 року робітники кам'яного кар'єру, що належав Корпусу[10]. Такі ж вимоги пред'явили у квітні робітники цегельного заводу, який був власністю Менделя[11].

Широкого розмаху набрала страйкова боротьба в Городку у 1938 році. Найбільші виступи того часу відбулися в березні на вапнярках: у них взяло участь

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 22.
[2] Там же, ф. 1, оп. 56, спр. 2111, арк. 16.
[3] Там же, ф. 1, оп. 52, спр. 997, арк. 56.
[4] Там же, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 30.
[5] Там же, ф. 121, оп. 3, спр. 426, арк. 50.
[6] Там же, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк 47.
[7] Там же, ф. 47, оп. 2, спр. 198, арк. 58—60.
[8] Газ. «Серп і молот», 18 квітня 1964 р. і 21 квітня 1964 р.
[9] Газ. «Зоря», 2 травня 1941 р.
[10] Львівський облдержархів, ф. 42, оп. 1, спр. 791, арк. 71, 73, 77.
[11] Там же, ф. 47, оп. 1, спр. 791, арк. 316, 318.

75 робітників[1]. З вимогою збільшення зарплати виступали у квітні робітники, що працювали на спорудженні дороги стратегічного значення Львів—Самбір.

У червні знову застрайкували робітники вапнярок та лісопильного заводу фірми «Альба», у липні — робітники цегельні «Спегель», а у вересні і жовтні — трьох городоцьких млинів та цегельні «Керам».

Досліджуючи причини страйків, комісія при цегельних заводах у своєму донесенні інспектору праці в червні 1939 року писала, що робітники одержують дуже низьку зарплату і скаржаться на тяжкі умови роботи, відсутність охорони праці.

У вересні 1939 року панська Польща розпалась. Після визволення Червоною Армією в Городку 20 вересня 1939 року влада перейшла в руки міського тимчасового управління, до складу якого ввійшли ветерани революційної боротьби Є. І. Моляр, І. А. Налепа та інші.

Тимчасове управління націоналізувало приватні підприємства і відновило роботу на цегельнях, у млинах, на кондитерській фабриці, лісопильному заводі тощо. На цих підприємствах було проведено збори робітників, на яких обрано робітничий контроль, висунуто на керівні роботи місцевих робітників. Тимчасове управління при активній допомозі комуністів Ф. Гросмана та І. Налепи відновило торгівлю в місті, відкрило школи.

При тимчасовому управлінні було утворено відділи народної освіти, охорони здоров'я, фінансовий і торговельний. З перших днів жовтня розгорнулась підготовка до виборів у Народні Збори Західної України. За рішенням тимчасового управління у Городку було створено 8 виборчих дільниць по виборах до Народних Зборів Західної України.

Першого жовтня 1939 року у місті відбулися урочисті збори, на яких трудящі висловили подяку Радянському урядові за визволення від польсько-поміщицького ярма і одноголосно схвалили звернення з проханням возз'єднати Західну Україну з УРСР.

До Народних Зборів Західної України по Городоцькому повіту було обрано 6 депутатів. Серед них від Городка — робітника цегельного заводу М. С. Устрицького і службовця Є. І. Моляра. День виборів перетворився на справжнє свято трудящих міста.

Успішно пройшли вибори до Верховної Ради УРСР і місцевих Рад депутатів трудящих 24 березня 1940 року. Депутатом Верховної Ради Української РСР по Городоцькому виборчому округу обрали колишнього батрака з села Завидовичі І. І. Кравця. 27 березня 1940 року відбулась перша сесія районної Ради депутатів трудящих, на якій було обрано виконавчий комітет.

В місті працювали підприємства: цегельний завод, який виробляв 1,7 млн. штук цегли на рік, черепичний потужністю 250 тис. штук, млин (5 тис. тонн борошна), 3 пекарні постачали 600 тис. тонн хлібопродуктів. На цих підприємствах працювало 500 робітників[2]. Вчорашні безробітні дістали роботу.

Значні зміни відбулися в галузі освіти і культури. За панської Польщі у місті було 4 навчальні заклади (у т. ч. гімназія, чоловіча і жіноча народні школи другого ступеня) та народна школа першого ступеня. В них працювало 23 вчителі, які навчали 1733 дітей. Однак викладання проводилось польською мовою. До того ж у гімназії навчання було платним (200 злотих на рік), через це в ній училося понад 220 поляків та лише 30 українців. У школах теж здобували освіту в основному діти багатіїв.

Коли було встановлено Радянську владу в жовтні 1939 року, у місті відкрилися 3 середні і 2 семирічні школи, в яких усі діти трудящих міста могли навчатися рідною мовою. З жовтня 1939 року в місті почав працювати районний Будинок культури, самодіяльний театр, кінотеатр, відкрито районну бібліотеку для дорослих і бібліотеку для дітей та юнацтва.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 47, оп. 2, спр. 1803, арк. 111.
[2] Там же, ф. Р-335, оп. 1, спр. 15, арк. 29.

До возз'єднання в Городку працювало 14 чол. медичного персоналу: 7 лікарів, 1 дантист, 6 акушерок. Медичну допомогу тут подавали за високу оплату.

За роки Радянської влади (1939—1941 рр.) відкрито лікарню на 30 ліжок, поліклініку з медичними кабінетами[1], дитячий садок і ясла. У медичних закладах працювало 12 лікарів і 19 чол. середнього медичного персоналу.

Окупація Городка німецькими фашистами (27 червня 1941 року) почалася з арештів радянських активістів. Частина міста була відгороджена колючим дротом, тут у тісних брудних кварталах фашисти утворили гетто, куди зігнали понад 6 тис. євреїв. У городоцькому гетто гітлерівські головорізи вчинили криваву розправу.

Фашисти замучили, розстріляли і вивезли в табори смерті більше 7 тис. чол. місцевого населення. Гітлерівські кати зігнали понад тисячу чоловік у приміщення кондитерської фабрики, облили його бензином і підпалили. За свідченням очевидців, тих, хто робив спробу втекти з охопленого полум'ям приміщення, фашисти розстрілювали з кулеметів. Серед розстріляних і замучених у Городку були українці та росіяни, французи, бельгійці, італійці та люди інших національностей.

Окупанти завдали місту великої шкоди. Вони знищили найкращі житлові і громадські будівлі. Було пограбовано всі підприємства Городка; зруйновано 2 залізобетонні і 3 дерев'яні мости через річку Верещицю, залізничний вокзал. На примусові роботи до Німеччини вивезли понад 1200 чоловік.

Але звірства німецько-фашистських бандитів не зломили волі трудящих мас міста до боротьби за свою свободу. Багато тих, що потрапили у фашистську неволю, тікали. Так, уродженці міста С. В. Галушка, Н. І. Цап, І. Якім'як, М. Русин були арештовані і заслані у концтабір «Сталляг-308». Їм вдалося вирватися з фашистського пекла. Втікачі переховувались нелегально в Городку. Із збірного пункту по відправці до Німеччини втекли також С. Іглицька, С. Рап, С. Попко і багато інших уродженців міста.

У боях за визволення Городка, що розгорнулися в липневі дні 1944 року, загинули смертю хоробрих 830 бійців Червоної Армії. Серед них старший лейтенант росіянин В. М. Долматов, татарин Т. Ф. Куртаєв, казах Утибаєв Неткми, українець Г. Ф. Баран з села Угри Городоцького району Львівської області та інші.

25 липня 1944 року радянські воїни визволили Городок від окупантів.

Трудящі міста свято шанують пам'ять своїх визволителів. На кладовищі, де поховані бійці, які загинули в боях за місто, в 1950 році встановлено пам'ятник. За рішенням виконкому Городоцької районної Ради депутатів трудящих на честь 20-річчя з дня перемоги над фашистською Німеччиною одну з вулиць Городка названо ім'ям Віталія Долматова[2].

Трудящі Городка гордяться уродженцями міста, які відзначились у боях за свободу і незалежність рідної Вітчизни. Понад 200 мешканців Городка відзначено високими урядовими нагородами за доблесть і героїзм, виявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Жертви гітлерівських загарбників — трупи розстріляних мирних громадян м. Городка, яких вийняли з могили для судово-медичної експертизи.

У перші місяці після визволення стали до ладу всі промислові підприємства, у т. ч. 2 цегельні, вапнярка, лісопильний завод, райпромкомбінат та інші. На 13-й день після визволення почала діяти залізнична станція. Одночасно було відновлено роботу лікарні, поліклініки, 2 аптек, 2 медпунктів, Будинку культури, кінотеатру, районної бібліотеки. Почали працювати 2 середні і 2 семирічні школи, почала виходити районна

[1] Львівський облпартархів, ф. 13, оп. 13, спр. 1, арк. 6.
[2] Газ. «Серп і молот», 25 грудня 1965 р.

газета «Зоря». При Городоцькій СШ № 2 було створено комсомольську організацію, а піонерська організація школи налічувала 155 піонерів[1].

15 вересня 1944 року поновив свою роботу виконком районної Ради депутатів трудящих. Головою було обрано І. І. Кравця — депутата Верховної Ради УРСР, колишнього батрака, який у 1939—1941 рр. очолював один з перших у Львівській області колгосп ім. Леніна.

19 жовтня 1944 року в Городку відбулися перші районні партійні збори, на яких обговорювалося питання про стан відбудови народного господарства, культурного будівництва у місті і в районі[2].

Особливу увагу партійні і радянські органи спрямували на розвиток промисловості у місті. Реорганізовувалися старі довоєнні підприємства і створювалися нові. Було відновлено роботу промислових артілей — 2 кравецьких і 2 шевських, кам'яного кар'єру, створено промкомбінат і райхарчокомбінат. Реконструйовувались цегельні заводи, які до 1939 року були напівкустарними. За роки Радянської влади всі трудомісткі роботи тут механізували. Всі ділянки виробництва очолили висококваліфіковані інженерно-технічні кадри, виросло багато передовиків. Серед них слід відзначити випалювача цегли І. Г. Грицу. Він за часів панської Польщі був безробітним, батракував, поневірявся 10 років на заробітках у Франції. По-новому склалося його життя за роки Радянської влади. І. Г. Грица став передовим виробничником, вивчив досвід кращих цегельників.

Одним із найбільших підприємств у місті є швейна фабрика (філіал львівської фірми «Весна»). Вона створена на базі промислової артілі кравців наприкінці 1945 року. На початок 1967 року тут працювало 1100 робітників. Рік у рік збільшується потужність цього підприємства. Якщо в 1958 році фабрика виробляла продукції на 132 тис. крб., то в 1967 році — на 1023 тис. карбованців[3].

Зростають зв'язки підприємства з іншими містами Радянського Союзу. Сюди прибуває сировина з Москви, Іванова, Ленінграда та інших міст. Продукція фабрики — чоловічі, жіночі та дитячі костюми і плаття — відома далеко за межами Української РСР.

Серед трудівників фабрики шириться соціалістичне змагання за комуністичну працю, в якому бере участь весь колектив — 1030 чол. 9 бригад завоювали високе звання — комуністичних, а 346 робітниць — звання ударників комуністичної праці.

Кращі бригади фабрики, які очолюють І. Кізлак, С. М. Бушак, М. В. Козак, А. М. Гределі, Є. І. Бабич рік у рік досягають високих показників, систематично перевиконують виробничі завдання на 105—108 проц., випускають продукцію відмінної якості.

У червні 1966 року праця багатьох трудівників фабрики була увінчана урядовими нагородами. Серед них бригадир О. Б. Дмитрієва та робітниця О. Мурміль удостоєні ордена Трудового Червоного Прапора, Н. Н. Калитенко — ордена «Знак пошани», а Н. І. Тимощук — медалі «За трудову відзнаку».

Нове, комуністичне ставлення до праці викликав рух раціоналізаторів. Лише за 1964—1966 рр. на фабриці новатори впровадили у виробництво 112 раціоналізаторських пропозицій з економічним ефектом 22,7 тис. крб.[4]. Кращим раціоналізатором

Одна з центральних вулиць Городка. 1966 р.

[1] Львівський облпартархів, ф. 13, оп. 13—1, спр. 2, арк. 19.

[2] Там же, оп. 13, спр. 2, арк. 4.

[3] Річний звіт Городоцької швейної фабрики за 1966 рік.

[4] Там же.

є Ф. Н. Корнієнко, який виготовив напівавтоматичний верстат для друкування фірмових штампів, зекономивши за рік 805 крб. Робітниця Н. М. Баран змінила конструкцію і технологію обробки жіночого халату, що зекономило на 1157 крб. матеріалу. Н. С. Мжельська пристосувала спеціальну машинку для пришивання комірців. Річна економія становить 577 карбованців.

Провідне місце в Городку серед промислових підприємств займає і районна друкарня. Це підприємство одне з перших на Львівщині почало дбати про виробничу естетику. В 1965 році для друкарні побудували нове приміщення. Всю роботу тепер організовано по-новому, цехи обладнано так, щоб навколишня обстановка милувала око робітника, підвищувала його настрій. Друкарські машини перефарбували на сіро-зелений колір, зробили світлішими стіни, встановили лампи денного освітлення, прикрасили квітами вікна. Цехи стали схожі на палати. Все це сприяє підвищенню якості роботи, зростанню продуктивності праці.

Великим механізованим підприємством стали вапнярки, на яких зайнято 256 робітників.

Значних успіхів у збільшенні валової продукції досягли підприємства міста. Про це свідчать показники останніх 10 років (1955—1965 рр.). За цей період валова продукція харчокомбінату зросла більш як у 7 разів, маслозаводу — в 10 разів, швейної фабрики — в 5 разів, друкарні — в 3 рази. Все це — результат підвищення продуктивності праці, вдосконалення технології, впровадження у виробництво найновіших досягнень науки і техніки, широкого застосування раціоналізаторських пропозицій, піднесення матеріальної заінтересованості.

На промислових підприємствах зайнято 320 спеціалістів з вищою і середньою освітою. Понад 500 робітників навчається заочно у вищих і середніх спеціальних учбових закладах, у школі робітничої молоді.

У 1949 році в Городку було утворено 5 колгоспів. Колишні бідняки і батраки об'єднались в артільні господарства. Перший колгосп було названо іменем Т. Г. Шевченка. Фундаторами його були місцеві бідняки — Кароліна Берендович, Ганна Маціївська, Варвара Кромпащик, Ганна Мартин, Степан Галушка.

Після підведення підсумків першого року колективного господарювання колгосп було об'єднано.

Колгосп ім. Т. Г. Шевченка — велике багатогалузеве господарство. В артілі є 2590 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1918 га орної землі[1], яку обробляє 16 тракторів. Врожаї збирає 4 комбайни. Полями артілі курсують 11 вантажних автомашин. Середня врожайність пшениці у 1966 році становила 14,2 цнт з га, ячменю ярого — 10,4 цнт з га, вівса — 13,4 цнт з га, гречки — 4,6 цнт з кожного га. З технічних культур значна увага приділяється тут вирощуванню цукрових буряків, льонудовгунця. Валовий збір цукрових буряків у колгоспі в 1966 році становив 22 612 центнерів.

Значне місце в артільному виробництві займає тваринництво. У 1966 році на кожні 100 га земельних угідь було вироблено по 57,2 цнт м'яса і по 468,5 цнт молока. Доярка Ганна Попко від 11 закріплених за нею корів надоїла по 4631 кг молока. Вона рік у рік збільшує надої. За 16 років роботи на фермі вона надоїла 800 тонн молока — по 50 тонн кожного року. За досягнуті успіхи Г. К. Попко нагороджено орденом Леніна[2], обирали депутатом до районної та обласної Рад депутатів трудящих.

На місці колишніх примітивних стаєнь із саману виросли капітальні тваринницькі приміщення — 7 корівників, 4 телятники, 2 свинарники, 5 конюшень. На кожні 100 га земельних угідь тут припадає по 44 свині та 54 голови великої рогатої худоби.

З року в рік збільшуються неподільні фонди колгоспу. На 1 січня 1967 року вони становили 796 тис. крб. Зростання неподільних фондів створює міцну базу для економічного прогресу колгоспу.

---

[1] Річний звіт колгоспу ім. Т. Г. Шевченка за 1966 р.

[2] Газ. «Серп і молот», 31 березня 1965 р.

У колгоспі виросло багато передовиків виробництва. В 1957—1967 рр. 13 колгоспників нагороджено орденом Леніна. Серед них Текля Новосад, Анастасія Кущак, Йосип Галушка, Марія Козак, Марія Леган, Марія Попко, Катерина Ястремська, Софія Цап. Краща ланкова К. А. Галушко у 1958 році удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці — за вирощення з кожного гектара по 710 цнт цукрових буряків. Орденом Трудового Червоного Прапора увінчано працю 5, а медалями — 16 трудівників.

Колгосп ім. Т. Г. Шевченка у 1957 році був учасником ВДНГ і нагороджений медаллю та доїльним агрегатом. У дні ювілею — 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка — сільгоспартілі вручено Шевченківську медаль.

З 1958 року в колгоспі виходить багатотиражна газета «Ленінським шляхом» тиражем 600 примірників. Вона відіграє важливу роль у житті колгоспу, мобілізує трудівників артілі на виконання величних накреслень партії і уряду по дальшому піднесенню сільського господарства.

З кожним роком поліпшується добробут трудівників міста. До їх послуг широка сітка торговельних підприємств: 37 продовольчих і промтоварних магазинів, 13 їдалень, чайних та кафе. В 1950 році почав працювати новозбудований універмаг, а в 1966 році відкрито новий продовольчий магазин.

Серед працівників торгівлі міста є багато відмінників радянської торгівлі. Понад 10 продавців нагороджені Похвальними грамотами Міністерства торгівлі УРСР в 1960 році, а в 1966 році М. Є. Левкович за зразкове обслуговування населення удостоєна медалі «За трудову відзнаку».

Невпинно зростає культурний і освітній рівень мешканців міста. За роки Радянської влади понад 600 уродженців Городка здобули вищу або незакінчену вищу освіту. Більшість із них працюють нині на підприємствах і установах, в школах рідного міста. На ниві народної освіти в Городку трудяться М. А. Кішко, Г. Галяберда та інші, а В. А. Божко, Н. А. Божко, Д. А. Монастирський, О. О. Швед — в системі охорони здоров'я.

У Городку працюють 2 середні, 2 восьмирічні і початкова школи, в яких навчається понад 2 тис. дітей. Крім того, діють вечірня школа робітничої молоді та заочна. В них без відриву від виробництва здобувають знання понад 800 юнаків і дівчат. Дітей і дорослих навчають 114 вчителів з вищою освітою[1]. В 1965 році у місті відкрито школу-інтернат на 250 дітей. На народну освіту в Городку за 1966 рік витрачено понад 399 тис. карбованців.

Багато педагогів Городка за свою сумлінну працю заслужили шану. В 1956 році Е. Г. Янтер удостоєна звання заслуженої вчительки школи Української РСР, а в 1965 році їй вручили медаль Макаренка. 20 вчителям міста вручено значки «Відмінник народної освіти УРСР». У 1956 році за бездоганну і багаторічну роботу 11 працівників народної освіти нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу: орденом Трудового Червоного Прапора — вчителя А. Несьоловського, орденом «Знак пошани» — вчителя середньої школи № 2 І. А. Гусакова та інших.

У вихованні підростаючого покоління значну роль відіграє міський Будинок піонерів. Тут створені гуртки юних авіамоделістів, умілих рук, драматичний, хоровий, танцювальний, рукоділля, фотогурток та інші, в яких беруть участь понад 300 школярів.

У літній період, під час канікул, при Будинку піонерів та колгоспі ім. Шевченка створюються піонерські табори, в яких зміцнюють своє здоров'я 270 дітей робітників, службовців і колгоспників.

З 1949 року в місті працює музична семирічна школа, в якій здобувають освіту понад 60 дітей по класу: фортепіано, баяна, домри, бандури, скрипки, віолончелі, труби, кларнета. Тут працює понад 20 викладачів. Музичну освіту в цій школі вже

---

[1] Городоцька інспектура ЦСУ, ф. 4, за 1966 рік.

здобуло понад 60 дітей. Більшість випускників продовжують навчатись у музичних училищах та вищих музичних закладах.

У місті постійно дбають про розвиток фізичної культури. Тут є 9 спортивних товариств, які об'єднують працівників промисловості і будівництва, залізничників, працівників відомств і трудівників колгоспу. Лише протягом 1965—1966 рр. підготовлено 170 спортсменів-розрядників. При спортивному товаристві «Спартак» працюють секції — волейбольна, легкої атлетики, настільного тенісу, шахова, стрілецька, якими охоплено 375 юнаків і дівчат міста. В 1950 році у Городку споруджено новий стадіон товариства «Спартак» і 5 спортивних майданчиків.

До 1939 року в Городку не було лікувальних установ, а медична допомога подавалась приватними лікарями за високу плату. Дитяча смертність досягала в окремі роки 18—22 проц. З тисячі новонароджених 180—200 не доживало до 1 року. Дуже поширеними були інфекційні хвороби: туберкульоз, дизентерія, скарлатина, трахома. Майже кожна п'ята дитина шкільного віку хворіла на трахому.

Нині медичне обслуговування населення міста здійснюється широко розвиненою мережею лікувальних установ. У місті працює районна лікарня (на 150 ліжок) з відділами — хірургічним, терапевтичним, дитячим, родильним, акушерсько-гінекологічним, отоларингологічним. Діють також районна поліклініка, дитяча і жіноча консультації, фізіотерапевтичний кабінет. Лікарня оснащена найновішим медичним устаткуванням. Відкрито здоровпункти на швейній фабриці, цегельному заводі.

У місті є невідкладна медична допомога, санітарно-епідеміологічний відділ з відповідними лабораторіями. В лікарні працює 34 лікарі і 110 чол. з середньою медичною освітою[1].

З 1964 року при Городоцькій лікарні працюють дворічні курси по підготовці медичних сестер. У 1966 році на курсах без відриву від виробництва навчалося 48 чол. За роки існування курсів в місті підготовлено 300 медичних працівників із спеціальною середньою освітою. Всі вони трудяться у медичних закладах Львівщини.

На охорону здоров'я трудящих міста в 1965 році витрачено понад 338 тис. крб., а у 1966 році — 520 тис. карбованців[2].

У Городку створено густу сітку культурно-освітніх закладів: Будинок культури на 600 місць, два клуби на передмістях, кінотеатр і 2 його філіали. При Будинку культури в 1960 році створено театр народної творчості, який протягом 1965—1966 рр. показав 22 вистави. Тут працює 9 гуртків художньої самодіяльності — хоровий, драматичний, музичний, танцювальний, художнього читання, вокальний, спортивний, побутовий, в яких бере участь 164 аматори. При Будинку культури працює також агіткультбригада, університет культури, щороку проводяться виставки творів майстрів народної творчості. Тут завжди людно. Робітники, колгоспники, вчителі і лікарі завжди поспішають, щоб послухати цікаву лекцію, концерт, симфонічну музику, подивитись виставу львівського драматичного театру ім. Марії Заньковецької, який часто приїздить на гастролі в Городок. В університеті культури навчається понад 220 чоловік.

З перших днів встановлення Радянської влади в місті діють бібліотеки: районна (для дорослих), яка має понад 24 тис. книг, районна дитяча з книжковим фондом 20 750 примірників, при цегельному заводі і швейній фабриці, які налічують 10 тис. книг. Послугами бібліотек користується понад 8 тис. чоловік[3].

В багатьох трудівників міста є власні бібліотеки. Лише за 1966 рік мешканці Городка придбали у книжковому магазині політичної, технічної, сільськогосподарської і художньої літератури на 111 тис. карбованців.

На розвиток культури з міського бюджету щороку виділяють 70 тис. карбованців[4].

[1] Річний звіт Городоцької лікарні за 1966 рік.
[2] Городоцький райфінвідділ. Річний звіт бюджетного відділу за 1965—66 р.
[3] Звіт відділу культури райвиконкому за 1966 р.
[4] Городоцький райфінвідділ. Річний звіт бюджетного відділу за 1966 рік.

Про зростання культури мешканців міста свідчать і інші факти. Трудящі Городка одержують щодня 11 818 газет і журналів. У квартирах трудящих встановлено 987 радіоточок, є понад 800 телевізорів і 1200 радіоприймачів.

Значні кошти витрачає держава і на пенсійне забезпечення. В Городку є понад 600 пенсіонерів — колишніх робітників та службовців і 335 — пенсіонерів-колгоспників. За 1966 рік їм виплачено понад 312 тис. крб. Державну допомогу одержує 148 багатодітних матерів, яким щороку виплачується понад 10 тис. карбованців.

З 1899 по 1903 рік у Городку на посаді помічника адвоката працював відомий український письменник і громадський діяч Лесь Мартович. У кінці XIX століття в місті перебував великий український письменник, вчений і громадський діяч І. Я. Франко. Побували в Городку також видатний український письменник В. Стефаник, російські радянські письменники — П. А. Павленко та О. М. Толстой, український радянський письменник М. Т. Рильський.

На території міста є пам'ятники архітектури — Церква Миколая з дзвіницею (1510 рік), дерев'яна Іванівська церква (1670 рік), костьол з дзвіницею (XV—XVIII століття), млин (початок XVI століття), дзвіниця (XVIII століття). Пам'ятники архітектури оберігаються державою.

Городоцька міська ратуша, в якій тепер знаходиться районна Рада депутатів трудящих. 1966 р.

За роки Радянської влади у місті встановлено пам'ятники В. І. Леніну (1948 рік), радянським воїнам, що загинули під час визволення Городка (1950 рік), Богдану Хмельницькому (1954 рік).

У багатогранному житті міста активну роль відіграє Городоцька міська Рада, що налічує 50 депутатів. Це кращі представники інтелігенції, передовики виробництва, колгоспники.

Народні обранці стежать за виконанням наказів виборців, дбають про впорядкування міста, водопостачання, електрифікацію нових вулиць, проведення капітального ремонту шкіл, поліпшення житлових умов трудящих.

Велику увагу місцеві органи влади приділяють питанням впорядкування міста. Лише за 1962—1966 рр. на його благоустрій витрачено понад 348 тис. крб. За ці кошти заасфальтовано 209 тис. кв. метрів шляхів, вулиці Колійову, Комсомольську, Гоголя, Паркову, Першого травня, Нижні Пасіки, Джерельну, Коротку, Б. Хмельницького, Українську, І. Франка. Відремонтовано 1920 кв. метрів тротуарів, 35 водоколонок. У міських скверах вирощено і посаджено 241 тис. кущів квітів, 7600 декоративних дерев. Проводяться роботи по спорудженню міського пляжу і водної станції, розширюється міське озеро. На честь славного 50-річчя Великого Жовтня в центрі міста у 1966 році посаджено новий парк.

За післявоєнні роки в місті виросли нові квартали і вулиці. Серед них — ім. Ніколаєвої-Терешкової, Гагаріна, Лермонтова, Дзержинського, Щорса, Радянська, Федьковича, Українська, Горішня, Трактористів, Ціолковського. Тільки з 1963 до 1966 року у місті зведено 13 нових восьмиквартирних будинків з загальною житловою площею 3002 кв. метри. Ведуться роботи по спорудженню нових

восьмиквартирних будинків. 1207 квартир міста газифіковано балонами рідкого газу.

Рік у рік зростає кількість будинків, споруджених за рахунок власних коштів і з допомогою державного кредиту. За 1954—1966 рр. у Городку збудовано 489 індивідуальних житлових будинків загальною площею 31 439 кв. м[1]. Усі будинки споруджені за новими проектами з цегли, криті черепицею, шифером, цинковим залізом.

Завдяки поліпшенню матеріального добробуту і медичного обслуговування трудящих зростає кількість населення міста. Якщо в 1959 році в Городку налічувалось 10 025 чол., то на 1 січня 1967 року — 11 860 чоловік.

Зростає в місті і соціально-культурне будівництво. На протязі 1959—1965 рр. у Городку побудовано районний універмаг, Будинок культури, новий корпус швейної фабрики, побутовий комбінат, будинок райкому КП України та інші громадські споруди. Послугами побутового комбінату користуються всі жителі міста. Тут є ательє для шиття і ремонту верхнього одягу, трикотажних виробів, фотоательє, взуттєва майстерня, годинникарська, по виготовленню і ремонту меблів, художня, бюро добрих послуг, прокатний пункт. У комбінаті працює 358 робітників.

Невпізнано зміниться обличчя Городка у наступні роки. В місті намічено спорудити триповерховий універмаг, ресторан, колгоспний ринок, приміщення пошти, автоматично-телефонну станцію, нову середню школу, продовольчий магазин, лазню, Палац піонерів, районну лікарню і поліклініку, автобусну станцію, стадіон та інші культурно-побутові споруди.

Ці плани цілком реальні. Новий п'ятирічний план розвитку народного господарства СРСР на 1966—1970 рр. відкриває перед трудівниками міста широкі можливості для дальшого піднесення матеріального добробуту і культурного рівня населення. Немає сумніву, що робітники, інтелігенція, колгоспники Городка, окрилені турботою партії, з честю виконають його.

М. М. АЛЬТШІЛЕР, В. В. ГРАБОВЕЦЬКИЙ

* * *

Городоцький район — утворений 4 грудня 1939 року після возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Він розташований у західній частині Львівської області. Площа — 727 кв. км. Межує на півночі з Яворівським, на сході з Пустомитівським, південному сході — з Миколаївським, південному заході — з Самбірським та на заході з Мостиським районами.

Чисельність населення — 81 460 чол., з них 75,2 проц. сільського. Густота населення — 103 чол. на 1 кв. км. Городоцькому району підпорядковані 2 міські, 1 селищна та 23 сільські Ради, до яких обрано 926 депутатів.

На території району протікає кілька річок, є водні басейни. Найбільшою серед них є Верещиця (притока Дністра). Вона на своєму шляху утворює ряд ставів: Городоцько-Дроздовицький, Черлянський, Великолюбінський та інші.

Грунти Городоцького району переважно чорноземні та темно-сірі опідзолені. У надрах району є торфові поклади, гончарна глина, вапняк, родовища природного газу.

У період окупації району німецько-фашистські загарбники зруйнували майже всі промислові підприємства, колгоспи, вивезли на примусові роботи до Німеччини понад 3500 чоловік. Трудящі району вели боротьбу проти гітлерівських головорізів: переховували радянських розвідників, військовополонених, розповсюджували листівки, саботували заходи фашистів. Тільки в 65 населених пунктах району у антифашистському русі взяло участь 1230 чоловік.

В економіці району провідне місце займає сільське господарство. За станом на 1 січня 1967 року в районі було 20 колгоспів і 1 учгосп. Їх сільськогосподарські

[1] Діловодство Городоцького міськкомунгоспу за 1954 і 1966 рр.

угіддя становлять 48 212 га, у т. ч. 33 984 орної землі, або 70,5 проц. Сільське господарство району багатогалузеве. У ньому раціонально поєднується землеробство і тваринництво, які забезпечують трудящих продовольством, а промисловість сировиною. Основний напрям сільського господарства зерново-тваринницький із значною питомою вагою технічних культур.

Напередодні жнив у Городоцький район завітали представники Пустомитівського району, щоб перевірити наслідки соціалістичного змагання. 1945 р.

Структура посівних площ у 1966 році була така: зернові культури займали 13 892 га — 41,7 проц., технічні — 4465 га, або 13,4 проц. Врожайність зернових становила 17,4 цнт, цукрових буряків — 205 центнерів.

На полях району працює 268 тракторів, 87 комбайнів, 218 автомашин та багато іншої техніки. Усі колгоспи і радгоспи електрифіковані.

На тваринницьких фермах утримується великої рогатої худоби — 24 900 голів, у т. ч. 7700 корів, 10 900 свиней, 2900 овець, птиці — 23 700 штук, у т. ч. курей-несучок — 23 500.

Імена багатьох трудівників району відомі далеко за межами Львівщини. За досягнуті успіхи у тваринництві та рільництві сотні хліборобів, тваринників і механізаторів удостоєні високих урядових нагород. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 року нагороджено орденами і медалями понад 70 передовиків колгоспів району. Понад 35 трудівників артільного виробництва було нагороджено у березні 1966 року.

За успіхи в тваринництві у 1965 році району вручено перехідний Червоний прапор обкому КП України та облвиконкому.

Значного розвитку досягло промислове виробництво. На території району працює 10 підприємств, на яких занято 2650 чоловік. З 1961 по 1965 рр. валова продукція збільшилась з 6495 тис. крб. до 8483 тис. карбованців.

Всі підприємства району борються за почесне звання колективів комуністичної праці. Цього високого звання уже удостоїлися 125 бригад, в яких трудяться 750 чоловік.

До послуг населення в районі є 211 промтоварних магазинів та інші торговельні підприємства. Товарооборот у них з року в рік зростає. Тільки у 1966 році він становив 25 078 тис. крб.— у 2 рази більше, ніж у 1958 році. За зразкову роботу в торгівлі Городоцькій райспоживспілці у 1965 році було вручено перехідний Червоний прапор Львівського обкому КП України та облвиконкому. В найближчі роки у районі передбачено збудувати 28 роздрібних торговельних підприємств, 6 підприємств громадського харчування, хлібопекарню, провести реконструкцію ряду старих приміщень.

Все більше входить у життя служба побуту в Городоцькому районі, де створено понад 43 майстерні. Крім того, діють пересувні майстерні та приймальні пункти, 4 пункти прокату, де за невелику плату можна взяти напрокат різні предмети широкого вжитку.

У 1967 році в районі відкрито 10 нових майстерень побутового обслуговування.

Докорінно змінилося культурне обличчя міст і сіл. У районі працюють 69 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. 8 середніх, 36 восьмирічних, 25 початкових, в яких 800 вчителів навчають 14 654 учні. 26 вчителів нагороджено значком «Відмінник

Загальний вигляд автостради, що веде до м. Городка.

народної освіти УРСР», а два удостоєні звання заслужений вчитель школи УРСР.

Розквітла культура району. Тут діють 4 будинки культури, 52 сільських клуби, в яких працюють 294 гуртки художньої самодіяльності. В них беруть участь 3475 чол. Крім того, створено 40 агіткультбригад, які часто виступають перед трудівниками села і промислових підприємств з цікавими концертними програмами.

До послуг трудящих 2 кінотеатри, 127 бібліотек з книжковим фондом 568 800 книг.

Районна організація товариства «Знання» об'єднує 932 члени, які прочитали у 1966 році 10 530 лекцій на суспільно-політичні, науково-атеїстичні, медичні, науково-природничі, сільськогосподарські, науково-технічні та інші теми.

З року в рік збільшується число медичних закладів. Тепер у районі працює 6 лікарень на 410 ліжок, 56 фельдшерсько-акушерських пунктів, 8 дитячих садків і ясел. У медичних закладах трудяться понад 60 лікарів та 296 медичних працівників середньої кваліфікації.

Зростає добробут населення. У районі налічується 21 ощадна каса, вкладниками яких є 9650 чол. Їх трудові збереження становлять 2580 тис. крб. У 1967 році трудящі району передплатили 53 844 примірники газет і журналів.

Широкого розмаху набрало житлове будівництво. Лише за останні 5 років у районі споруджено тільки індивідуальним методом 3200 житлових будинків.

Всі населені пункти радіофіковані, діє 7 телефонних станцій, які обслуговують 665 абонентів.

Зростають асигнування на господарське й культурне будівництво. Бюджет району за 1965 рік складає понад 3 млн. 800 тис. крб., у т. ч. на освіту — понад 2 млн. крб., культурне будівництво — 234 тис. крб., охорону здоров'я — 988,3 тис. крб., пенсійне забезпечення — 18,1 тис. крб., виплату допомоги багатодітним й одиноким матерям — 170 тис. крб.

У районі працюють спортивні товариства «Колгоспник», «Спартак», «Авангард», які об'єднують 85 колективів фізкультури. Всі спортивні товариства району налічують понад 30 тис. фізкультурників, які займаються 15 видами спорту. За досягнення в розвитку фізкультури і спорту у 1965 році районові було вручено перехідний Червоний прапор Львівської обласної ради спортивних товариств і організацій.

Важливе місце у багатогранному житті трудівників району посідають громадські організації. Тут діє 50 народних дружин, 42 товариських суди, 78 груп народного контролю та інші, що працюють на громадських засадах і є справжніми паростками комуністичного самоврядування.

За роки Радянської влади виросли нові люди з соціалістичним ставленням до праці, які вносять великий вклад у виконання величних накреслень нової п'яти-

річки. В районі працює понад 650 спеціалістів з вищою освітою та понад 3100 з середньою і середньою спеціальною освітою.

Міцна економічна база дозволяє вести велике соціально-культурне будівництво. Тільки до 50-річного ювілею Радянської влади у районі споруджено 3 загальноосвітні школи на 750 учнівських місць, 4 культурно-освітні установи. Проводиться велика робота по упорядкуванню міст і сіл: закладаються нові парки і сквери, озеленюються вулиці, біля кожного населеного пункту створюються зони відпочинку для трудящих.

Під керівництвом районної партійної організації, яка налічує понад 1000 комуністів, трудівники Городоцького району добиваються з кожним роком все нових успіхів у господарському і культурному будівництві.

ВЕЛИ́КИЙ ЛЮ́БІНЬ

Великий Любінь (стара назва Любин) — селище міського типу, центр Великолюбінської селищної Ради Городоцького району. Розташований на околиці Подільського лісостепу, поблизу річки Верещиці (притоки Дністра), за 28 км від Львова і за 10 км від Городка. Селище перетинає залізнична колія, що зв'язує його з Самбором, Львовом та іншими містами. З цими містами та Городком селище сполучене також автошляхами. Населення — 4302 чол. Великолюбінській селищній Раді підпорядковані села Малий Любінь і Косовець.

Як свідчать археологічні знахідки, на території сучасного Великого Любеня починаючи з неоліту (4—3 тисячоліття до н. е.) жили люди[1].

Перші згадки про нього припадають на період існування Стародавньої Русі — початок XIII століття. Цей населений пункт виник як укріплення для захисту від набігів татаро-монгольських орд, від навали польських та угорських феодалів на древні руські землі. Тут жили вільні поселенці, які виконували військову службу. Село назвали Любином. У ньому побудували замок, навколо якого насипали вали і вирили глибокі рови. Поселення зазнавало спустошень і руйнувань під час різних міжусобних воєн і ворожих нападів. Ще й досі в селищі є урочище, яке зветься «Замчисько».

Після загарбання Галицької землі феодальною Польщею в XIV столітті Любин, як королівщина, став власністю родини магната Парава, який був галицьким і рогатинським старостою[2]. Він спровадив до Любіна нових поселенців, що сприяло розширенню поселення, а в середині XV століття призвело до поділу його на 2 частини, які дістали назву Великий Любін і Малий Любін.

За люстрацією 1515 року, Великий Любінь належав львівським патриціям, родині Вільчеків, мав 9 ланів землі, корчму і церкву. Люстрація 1578 р. засвідчує розширення володінь польських феодалів, у яких налічувалося 22 лани землі, 14 загородників, 16 комірників.

Економічний розвиток села гальмували часті наскоки ворожих орд. Великого лиха зазнав Великий Любінь, зокрема, під час татарських нападів у 1624 і 1648 рр. Село було дуже зруйноване, населення винищене або забране в полон. Тривалий час Великий Любінь не міг піднятися з руїн. Вся місцевість була майже зовсім спустошена[3].

В середині XVII століття Великий Любінь було відбудовано. Тут спорудили також замок, що належав поміщикам Вільчекам. Тоді ж було закладено парк, у якому до наших днів збереглися старі рідкісні дерева понад 300-річного віку (платани, тополі, модрини тощо)[4].

[1] Bohdan Janusz. Z pradziejów ziemi Lwowskiej. Lwów, 1913, стор. 35; L. Kozłowski. Młodsza epoka kamienna w Polsce. Lwów, 1924, стор. 181.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, стор. 107.
[3] Жерела до історії України—Руси, т. V, стор. 241, 245—246.
[4] Курорти Львівщини. Львів, 1961, стор. 24—25.

У феодальний період мешканці Великого Любеня займалися в основному землеробством. Було тут розвинуте і ремісництво.

Становище селян було тяжким — вони терпіли жорстоку експлуатацію, безправ'я, мусили відробляти панщину, виконувати інші повинності, платити великі податки. Особливо жорстоко експлуатував своїх селян-кріпаків і нелюдськи ставився до них князь Яблоновський — один із поміщиків — власників маєтку у Великому Любені.

Пригноблення трудящих Галичини, їх безправ'я — все це призводило до загострення класової боротьби, до антифеодальних виступів селян. На посилення гніту народні маси Великого Любеня відповідали протестами і збройними заворушеннями. Так, на початку 1846 року під впливом виступу селян маєтку Горожана Самбірського округу у Великому Любені селяни відмовилися відробляти панщину та інші повинності і, озброївшись косами, заарештували орендаря і мандатора. Поміщикові вдалось утекти. Як повідомляв 14 березня 1846 року один з управителів маєтку В. Цемірський, селяни «зовсім нічого не роблять, лише ходять групами з набитими косами, і хто іде,— ловлять і арештовують...»[1]. Проти повстанців були кинуті війська.

У період скасування панщини Великий Любінь налічував 204 селянські двори, з яких 15 мали по 10—17, 176 — по 1—9 і 13 — менш ніж по одному моргу землі. Селяни змушені були відробляти 10 895 тяглових і 4360 піших днів, прясти 1070 мотків волокна. Викуп землі становив 54 732 флорини.

Новим власником поміщицького маєтку у Великому Любені в середині XIX століття став капіталіст І. Бруннер, який розбагатів на нафтових промислах Борислава. Він з корисливою метою прийняв католицьку віру і за великі гроші купив собі в австро-угорського цісаря титул барона. Увійшовши в середовище польської шляхти, І. Бруннер змінив своє прізвище на більш аристократичне — Бруницький. Спритний комерсант заволодів великими багатствами в селі і його околицях.

В 1857 році Бруницький прибрав до своїх рук 4394 морги землі (із загальної кількості 6962 морги), в т. ч. 702 морги орної землі і 2988 моргів лісу[2]. Барон був власником також рибного ставу, водяного млина. Він збудував у селі гуральню і цегельню. У власність Бруницького перейшов також курорт у Великому Любені. Цілющі джерела здравниці були відомі вже з часу заселення цієї місцевості[3]. Розповідають, що вперше випробував їх на собі пастух Павло, який вилікувався від ревматизму. Чутка про одужання хворої людини від сірчаної води швидко поширилася. Сюди почали приїжджати хворі з далеких міст і сіл, щоб полегшити свої страждання. Прибулі розбивали навколо джерел шатра, робили курені, намети. Купалися хворі або в самих джерелах, або в спеціальних казанах з підогрітою на сонці чи на вогнищі цілющою водою. Перші історичні відомості про сірководневі джерела в Любені знаходимо у трактаті краківського лікаря В. Очка (1578 рік), який писав, що вони мають силу рятувати хворих людей[4]. Наприкінці XVI століття місцевий феодал збудував тут примітивну водолікарню.

У 1624 році любінський курорт було зовсім зруйновано під час одного з набігів кримських татар. На кінець XVIII століття його відбудували. Курорт знову став широко відомим, з'явилися нові праці в галузі курортології. Вивченням лікувальних якостей любінських джерел займалися дослідник Т. Торосевич, а також львівський лікар К. Крочкевич[5].

Власники курорту використовували цілющі води Великого Любеня для власної наживи. Вони жорстоко експлуатували робітників, які тяжко працювали за шматок

---

[1] З історії західноукраїнських земель. Вип. 5, К., 1960, стор. 46.

[2] Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królewstwie Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem Księstwem Krakowskiem. Lwów, 1868, стор. 118.

[3] Лечебные минеральные воды и курорты Украины. К., 1963, стор. 72.

[4] Курорти західних областей України. К., 1959, стор. 149.

[5] Там же, стор. 150.

хліба. Тим часом поміщики загрібали гроші. Син князя Яблоновського, до якого перейшла ця здравниця, наприкінці XVIII століття визнав, що в 20—30-х рр. XIX століття Любінь був невичерпним джерелом зиску. Курорт давав щороку 4 тис. дукатів прибутку[1]. Князі, графи, багатії вели тут розпутне життя. Один з графів Яблоновських програв у карти Великий Любінь разом з курортом, який згодом перейшов до рук барона Бруницького, а потім дістався в спадщину його синові.

З 80-х рр. XIX століття у здравниці для лікування хворих, крім сірчаних вод, почали використовувати торфову грязь, що була на околицях села. У 1882 році тут лікувалися протягом літнього сезону 915 чол[2]. Значного розвитку зазнав курорт на початку XX століття, коли в 1902 році через Великий Любінь було прокладено залізницю. Зросло в цей час і село. Якщо в 1869 році у Великому Любені було 304 двори, то в 1900 році їх стало 413. За цей період населення зросло з 1918 чол. до 2745 чоловік[3].

Курортні будинки могли вмістити одночасно до 250 чоловік. Значна частина курортників мусила жити поза його межами — у приватних будинках, спеціально збудованих комерсантами. Лікувальний сезон тривав з травня до вересня.

Напередодні другої світової війни тут лікувалося в середньому за сезон понад дві тисячі чоловік. Їх обслуговував один штатний лікар. Три-чотири лікарі займалися приватною практикою поза курортом[4]. Лікування коштувало дорого, до нього могли вдатися тільки заможні люди — польська знать, військові чини, купці та інші. Селяни, що відпочивали і лікувалися на курорті, становили за сезон 1—2 проц. загальної кількості курортників. Лише крайня потреба змушувала селянина-середняка (бо бідняк зовсім нічого не мав) продати останню корову чи кусок поля, щоб врятувати здоров'я. Адже путівка коштувала дуже дорого. Та й той маленький процент селян, що потрапляв на лікування, суворо відмежовувався від панської частини курортників. Жити на території курорту їм заборонялося і доводилося наймати куточок у селянській хатині. Харчуватися селяни мусили за свій кошт. Нерідко вони голодували, а тому лікування давало малу користь. Процедури приймали в т. зв. третьому класі, для якого були відведені найгірші кімнати і дерев'яні ванни. Про емальовані або порцелянові ванни їм і мріяти не доводилось. Крім основної плати за лікування, з селян здирали гроші ще й за музику, яку слухали пани.

Той, хто хотів дістати роботу на курорті, повинен був 8 днів до відкриття сезону працювати тут безплатно. Робітники не мали права проходити головною дорогою і, наче звірі, прокрадалися стежками. Лікарів-українців усіляко цькували. Штатним лікарем міг бути тільки поляк[5].

Мешканець Великого Любеня Іван Жила, який працював на курорті 17 років, згадує: «Ці будинки ми збудували своїми руками, але не мали права зайти до них. Коли поверталися з роботи, то обходили їх далекими стежками, щоб не псувати апетиту панам своїм нужденним виглядом». Василь Очерклевич, що працював тут 10 років, згадує, як тяжко було влаштуватися на роботу бідняку, робітнику чи селянину. Треба було панові руку цілувати, низько вклонятися[6].

Новий власник курорту барон Бруницький, побачивши велику матеріальну вигоду від цілющих джерел, з середини XIX століття почав реконструкцію курорту — побудував нову водолікарню, кілька житлових будинків та допоміжні приміщення. За короткий час він перетворив Великий Любінь на відомий європейський курорт.

---

[1] Курорти Львівщини, стор. 25.
[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. 5, стор. 408.
[3] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki. Warszawa, 1933, стор. 33.
[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 9, спр. 5503, арк. 14.
[5] Газ. «Зоря», 26 лютого 1940 р.
[6] Газ. «Зоря», 24 квітня 1940 р.

Й. Г. Косик, організатор підпільного осередку КПСГ у 1922 році в с. Великий Любінь.

Сюди подалася знать — князі, герцоги, великі магнати. Навіть цісар Франц-Йосиф двічі побував у Любені.

Бундючний барон, прагнучи увічнити володіння курортом, назвав корпуси іменами своїх дочок: «Софія», «Марія», «Гелена», а джерела — іменами синів: «Людвіг» та «Адольф».

Становище селян було тяжким і в іншому відношенні. Досить сказати, що більше половини орних земель, 150 га сіножатей, велике рибне господарство, 1000 га лісів належали баронові Бруницькому. В селі налічувалось 20 проц. батраків, 60 проц. селян жило на клаптиках до 1 морга, а 2 проц. мали від 2 моргів і більше. 377 господарств були безкінними. Батраки вдень заробляли у пана до 80 грошей. У їхніх хатах не було ні гасу, ні сірників[1]. Багато селян, шукаючи кращої долі, йшли на заробітки в міста, виїжджали навіть у інші країни. Довго мандрував від одного поміщицького маєтку до другого, завзято працював бідняк С. Г. Борецький, намагаючись заробити гроші, щоб побудувати хату.

Доля загнала його в Канаду, де він прожив 6 років, але працював не більше як 6 місяців і то поденно, сезонно. На вулицях Борецький часто бачив процесії таких голодних, як він сам, але тримався осторонь. А коли опинився в лавах страйкарів, одразу ж потрапив у поліцейську камеру — за підбурення робітників до страйку. Після слідства Борецького вислали на «батьківщину» — в Польщу.

Повернувшися з-за океану, Борецький влаштувався на роботу у Львові каменярем. Щомісяця заробляв 50—60 злотих, але їх не вистачало і на прожиття: адже обід і сніданок для сім'ї коштували 3 злотих на день[2].

Ідеї Великої Жовтневої соціалістичної революції, які проникали в західноукраїнські землі різними шляхами, зокрема через військовополонених, що поверталися з російського полону, знаходили сприятливий грунт у Великому Любені. Так, у 1921 році повернувся до рідного села колишній солдат австрійської армії, учасник боїв за Радянську владу Й. Косик. Він розповів селянам про революційні події, про героїчну боротьбу робітничого класу та селянства Росії і закликав їх повстати на боротьбу проти буржуазно-поміщицької Польщі. Повернувся до свого села також Й. Борецький. Обидва вони в невеличкому будинку на околиці села відкрили шевську майстерню, де часто збиралися селяни, щоб послухати звістки про події, що відбувалися в Радянській Росії. Й. Косик організував гурток однодумців — одностайних прихильників Радянської влади. Восени 1922 року на базі цього гуртка виник місцевий осередок підпільної організації Комуністичної партії Східної Галичини, членами якої стали селяни О. Мрак, М. Мартиняк, Б. Рудий та інші. Підпільники проводили масову агітаційну роботу серед селянства[3].

В грудні 1922 року у селі Великому Любені відбулася перша партконференція Самбірського округу КПСГ, на яку зібралися 14 делегатів від підпільних організацій Старосамбірського, Рудківського, Комарнівського, Городоцького, Турківського та інших повітів Львівщини. На цій конференції був присутній представник

[1] Газ. «Зоря», 1 грудня 1940 р.
[2] Газ. «Вісті», 10 грудня 1940 р.
[3] Газ. «Зоря», 15 січня 1958 р.

ЦК КП(б)У, що приїхав з Харкова. Делегати звітували про роботу на місцях, схвалили план дальшої діяльності[1].

Трудівники Великого Любеня свято бережуть пам'ять про борців за народне щастя. На будинку, де відбувалась конференція, встановлено меморіальну дошку. У 1922 році в ньому жив коваль-залізничник Андрій Мрак. Його син — Олександр мав тісні зв'язки з революційним підпіллям[2].

Комуністи Великого Любеня продовжували боротьбу і в наступні роки. В селі діяв осередок масової легальної революційної організації «Сельроб-єдність» (Українська Селянсько-Робітнича Соціалістична єдність). Керівна роль в ній належала комуністам. В 1927 році до осередку входило 20 чол.— М. Борецький, В. Мартиняк, В. Процак, І. Голубець, С. Бублик, І. Ковалишин, М. Шеремета та інші[3]. В 1930 році місцевий комітет «Сельроб-єдність» очолював член КПЗУ І. Косик[4]. Під керівництвом члена КПЗУ А. Гошовського відбулося засідання Центрального профспілкового відділу ЦК КПЗУ.

На посилення революційного руху польські буржуазні власті відповіли жорстоким терором. У 1923 році були заарештовані члени КПЗУ О. Мрак і М. Мартиняк. У 1930 році солдати 14-го полку кавалерії із Львова, що проводили в селі «пацифікацію», люто побили селян Г. Шмагалу, І. Магоцького, М. Барана, І. Коромця та ін[5]. Серед експонатів Великолюбінського історико-краєзнавчого музею є фотокопія запису, зробленого дяком Дмитром Бараном 28 вересня 1930 року в церковному служебнику. Д. Баран, описуючи, як карателі знущалися з арештованих селян, підкреслює, що їх «били по сімдесят буків, так, що бідні мученики стогнали, якби під землею», і закінчує словами: «То була пацифікація».

Тяжке становище трудящих доповнювалося політичним безправ'ям. Селяни були позбавлені можливості вільно користуватися виборчим правом.

Ось що пише група селян Великого Любеня про вибори, які відбувалися за панської Польщі: «Ми, бідняки села Великий Любінь, хочемо розповісти, як у нашому селі панські попихачі і лакеї змайстрували вибори адвоката. Цілий день по селу на все горло кричав староста: «Тепло зустрічайте, всі низенько вклоняйтесь, їде адвокат Біляк». Ось хто буде вірним слугою вашим, показуючи пальцем на прибулого, говорив на зборах якийсь поліцай.

— Чужий він нам, не наш,— крикнув хтось із селян.

— Громадо!— стукнув кулаком поліцай,— зауважую, що буде так, як вирішили в магістраті.

... Настав день виборів. Не один із нас лишив у хаті жінку, дітей, ховаючись у лісі. Силою заганяли людей на вибори. А голосувати як?

Для відводу очей виборцям на скриньці для таємного голосування зверху почепили печатку сургуча, а ззаду зробили щілину — куди весь час рука шахрая кидала цілі пачки бюлетенів. Цю скриньку відправили до Києва у музей...»[6]

Селяни Великого Любеня боролися за загальне виборче право, виступали проти проведення в селі екзекуцій, за ліси і пасовиська, поліпшення умов праці, підвищення заробітної плати. Особливо посилилась боротьба напередодні

Хроніка, в якій описано про жорстокі розправи польської шляхти над мешканцями с. Великий Любінь у 1930 році під час пацифікації.

[1] Газ. «Зоря», 15 січня 1958 р.
[2] Газ. «Серп і молот», 19 березня 1966 р.
[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 720, арк. 6.
[4] Там же, ф. 121, оп. 3, спр. 426, арк. 45.
[5] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 251, арк. 5—6.
[6] Газ. «Вільна Україна», 28 лютого 1940 р.

другої світової війни. В 1936 році на місцевому фільварку страйкували сільськогосподарські робітники[1]. Страйк тривав з 8 по 15 липня і мав економічний характер. Вимоги робітників частково задовольнили: підвищили поденну плату. На початку 1937 року застрайкували робітники, які працювали на обробці дерева. Підприємець змушений був частково піти на поступку і збільшив їм поденну зарплату на 20 грошів.

Після визволення Західної України і возз'єднання її з Радянською Україною в 1939 році у Великому Любені було створено робітничо-селянський комітет, а згодом і сільську раду, яку очолив колишній бідняк С. Борецький. Спочатку на посаду голови сільради проліз куркуль Лига, але його викрили. Депутатами до Народних Зборів Західної України обрано сільських бідняків Г. Соловія, С. Г. Борецького і вчительку М. Г. Романович, яка в 1940 році стала депутатом районної Ради. Дочка бідного службовця, вона з великими труднощами здобула середню освіту і протягом 18 років учителювала. Польські чиновники не любили вчительку за те, що вона підтримувала зв'язки з «хлопами».

Землі і майно барона Бруницького, нажиті на поті і крові трудящих, було конфісковано і передано селянській бідноті. Серед селян розподілили 500 га орної землі, 150 га сіножатей, 30 вагонів картоплі[2]. Спиртовий завод став власністю держави. На базі місцевого і навколишніх ставів з осені 1939 року створено державне рибне господарство. Розпочато роботи для переустаткування курорту у Великому Любені, який став народною здравницею. В селі відкрили клуб, де працювали гуртки художньої самодіяльності — драматичний, духового оркестру, хоровий, фізкультурний. Він перетворився на справжнє вогнище культури на селі. Тут 10 разів на місяць демонструвались нові кінофільми, регулярно читались лекції. В роботі клубу брала активну участь сільська інтелігенція: вчителі і лікарі Малиновський, Рогожа, Пілецька, Банет та інші.

В палаці барона Бруницького відкрили семирічну школу, в якій вчилося 600 дітей. Працювали тут 17 учителів. При школі була створена піонерська організація, а згодом і комсомольська. Першими комсомольцями школи були Р. Жила, І. Шевчук, М. Труш, Д. Луків, Й. Борецький та інші.

Зростав культурний рівень трудівників села. Діяла бібліотека, в якій налічувалось понад 1000 книг. Селяни передплачували більш як 1000 примірників газет і журналів. Всього Великолюбінська філія зв'язку розповсюджувала понад 155 тис. примірників періодичних видань. Передплатників тут було 3287, а до встановлення Радянської влади — всього 244[3].

Після визволення села від польсько-шляхетського гніту особлива увага приділялась медичному обслуговуванню. В 1940 році у Великому Любені відкрили лікарню, пологовий будинок, амбулаторію.

Велику роботу по зміцненню Радянської влади на селі проводила Великолюбінська сільрада, очолювана С. Г. Борецьким. Він зарекомендував себе як здібний керівник і організатор. Село першим у районі закінчило весняну сівбу, жнива, хлібоздачу, осінню сівбу. На центральній вулиці вимостили тротуари, добудували і обладнали клуб. Було придбано літературу для бібліотеки[4]. У пропаганді культури на селі, в утвердженні нового ладу активну допомогу сільраді подавала комсомольська організація, що виникла на початку 1940 року. Найбільш активними членами ВЛКСМ були Й. Сярий, М. Навроцький, М. Дудок, М. Оціпко, М. Штарк та інші.

Серед трудящого селянства Великого Любеня з'явились прихильники колективного способу ведення господарства. Вони розуміли, що справжнє щастя, повний достаток можна знайти лише в дружному колективі. І жителі Великого Любеня, не вагаючись, пішли по новому шляху. В березні 1941 року було організовано сільсько-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк 74.
[2] Газ. «Зоря», 1 грудня 1940 р. і 12 червня 1941 р.
[3] Газ. «Зоря», 1 грудня 1940 р. і 12 червня 1941 р.
[4] Газ. «Вісті», 10 грудня 1940 р.

господарську артіль, в якій об'єдналося спочатку 35 дворів, а в червні 1941 року — 49. Ініціаторами колгоспного руху були І. Іваськевич, С. Сисак, Г. Бусько, Г. Соловій, С. Борецький та інші. Очолив артіль колишній бідняк В. Труш. Колгосп мав 380 га землі, сільськогосподарський реманент. Спершу хліборобам артілі доводилось переборювати певні труднощі: не вистачало тяглової сили, бракувало насіння, потребували ремонту будівлі. З кожним місяцем міцніло артільне господарство, щодалі пишніше розквітало життя хліборобів. Будівельна бригада відремонтувала тваринницькі приміщення, сільрада допомогла робочою худобою.

Г. С. Поливода, старший лейтенант, командир батальйону, який загинув під час боїв у 1941 році, обороняючи Великий Любінь від німецько-фашистських загарбників.

На колгоспних ланах у 1941 році визрівав дорідний урожай, але зібрати його не довелося. Не встигли любінські трудівники відчути блага вільного радянського життя. Гітлерівська навала принесла їм нові страждання та лихоліття. Почалася для радянського народу Велика Вітчизняна війна.

Перші удари німецько-фашистських загарбників припали на долю прикордонників, що охороняли нашу Вітчизну на західних рубежах. Оборонні бої велися і на околицях Великого Любеня. 29 червня 1941 року вранці тут відбувся запеклий бій між групою радянських прикордонників (150 чол.), які відступали з-під Перемишля, і фашистськими військами. Радянські бійці боролись під командуванням старшого лейтенанта командира батальйону прикордонників Г. С. Поливоди і підполковника І. Я. Тарутіна. Вони довго тримали оборону на підступах до Львова, але сили були нерівні. В запеклій боротьбі смертю хоробрих загинув Г. С. Поливода і близько 100 солдатів, вірних синів Вітчизни. Хоробрістю і стійкістю в бою відзначився кулеметник Ф. Є. Лихачов, який нещадно косив ворогів, закриваючи їм дорогу на Великий Любінь. Тільки після того, як осколок артилерійського снаряду влучив у голову безстрашному герою, він припинив бій[1].

Першого липня 1941 року в село вступили німецькі головорізи, які почали свою «діяльність» із кривавої розправи над радянськими активістами. Фашистам допомагали українські буржуазні націоналісти. Серед них були і куркульські синки з Великого Любеня — П. Г. Марутяк, В. І. Главацький, І. Г. Процак та інші. П. Г. Марутяк з перших днів окупації активно співробітничав з фашистами. Він очолив поліцейську дільницю у Великому Любені, чинив різні злодіяння. Кляті виродки розстріляли кількох комсомольців, закатували директора будинку для старих комуніста С. Зінченка, вбили голову сільради Малого Любеня С. А. Михайляка, знищували євреїв, радянських військовополонених. Німецькі окупанти зруйнували в селі пам'ятник В. І. Леніну, встановлений у 1940 році, спалили бібліотечні книги, пограбували курорт, спиртовий завод, рибне господарство. В клубі санаторію вони влаштували бойню худоби, у старовинному парку повирубували багато дерев.

Під могутніми ударами Червоної Армії фашистські орди з великими втратами відступали на Захід. 27 липня 1944 року радянські війська визволили Львів, а також Великий Любінь. В селі було відновлено Радянську владу. Почала працювати сільрада, яку очолив, як і до війни, комуніст С. Г. Борецький. Знову відкрились двері школи, було створено дитячий будинок для сиріт, батьки яких загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни. Всі трудівники села з подвоєною енергією взялися за

[1] Газ. «Зоря», 26 лютого 1958 р.; 23 лютого 1960 р.

відбудову зруйнованого господарства. Велику допомогу подавала їм держава: було виділено значні кошти і позички на придбання будівельних матеріалів.

Багато уродженців Великого Любеня пішли до лав Червоної Армії, щоб захищати здобутки Великого Жовтня. Понад 15 із них удостоєні урядових нагород за бойові подвиги на фронтах Великої Вітчизняної війни. Так, М. Г. Соловій нагороджений орденом Слави 3-го ступеня, медалями «За визволення Праги» і «За перемогу над Німеччиною», В. І. Труш — медаллю «За відвагу». Серед нагороджених також В. М. Журавель, В. М. Соловій, К. М. Трачук, І. Р. Білик та інші.

Трудящі Великого Любеня свято шанують пам'ять про радянських воїнів, що загинули під час оборони села в 1941 році і його визволення в 1944 році. У квітні 1946 року прах воїнів з окремих могил було урочисто перевезено у Великий Любінь і поховано в братській могилі разом з 22 солдатами, які теж загинули смертю хоробрих воїнів. В цьому ж році тут встановили пам'ятник, на якому викарбувані імена героїв: молодшого лейтенанта В. Маринкова, Ф. Лихачова, К. Дулепіна, В. Ярощука, В. Першина, В. Артьомова. На місці героїчних боїв з фашистами на високій могилі за селом у 1965 році на честь двадцятиріччя перемоги над фашистською Німеччиною встановлено пам'ятник з бюстом прикордонника Ф. Є. Лихачова. Назви вулиць селища — Гвардійська, Г. Поливоди, В. Долматова — свідчать про те, що герої вічно житимуть у серцях мешканців Великого Любеня[1].

В 1965 році, напередодні річниці Великого Жовтня, встановлено меморіальну дошку на місці, де в квітні 1945 року був убитий українськими буржуазними націоналістами перший голова Великолюбінської сільської ради С. Г. Борецький[2].

За роки першої післявоєнної п'ятирічки всі промислові підприємства Великого Любеня були відбудовані, а також значно розширені та оснащені новим обладнанням.

Гуральня, яка за панської Польщі була кустарним підприємством, де працювало всього кілька чоловік, за роки Радянської влади стала механізованим підприємством. У 1961 році став до ладу новий корпус, де розмістився крохмальний цех. За добу спирто-крохмальний комбінат дає 500—550 декалітрів спиртової продукції і 2,2—2,5 тонни крохмалю, тоді як за панської Польщі таку кількість спирту виробляли за весь чотиримісячний сезон. На комбінаті трудяться кваліфіковані кадри. Так, уродженці Великого Любеня І. Т. Білокур та Я. В. Бублик, здобувши середню спеціальну освіту, працюють на комбінаті. Чотири бригади підприємства борються за звання колективу комуністичної праці. Вони виконують змінні завдання на 107—114 проц. і дають продукцію вищої якості. Кращими виробничниками комбінату стали колишні бідняки: слюсар М. Й. Равський, робітник М. С. Фабрига, кочегар А. Ф. Фурдас та інші.

На мальовничих околицях села розкинулися стави Львівського відділення Українського науково-дослідного інституту рибного господарства. Їхня площа збільшилася з 65 до 250 га. Річна продукція господарства перевищує 3 тис. цнт. Рибне господарство має лабораторії: інвазійних хвороб риб, промислової гібридизації та групи: селекції риб, впровадження досягнень рибоводної науки і електролізу.

Рік у рік зростає число наукових працівників. Тут працює 4 кандидати біологічних наук, 5 аспірантів, 9 наукових і науково-технічних працівників, які навчаються заочно в середніх і вищих навчальних закладах. Трудяться тут і уродженці Великого Любеня — М. М. Богоніс, В. М. Пуцята та інші.

Рибне господарство має 10 вантажних автомашин, 2 бульдозери, 3 екскаватори, механізовані очеретокосарки, кормодробарки, змішувачі тощо. У 1959 році збудовано двоповерховий житловий будинок, а в 1962 році — двоповерховий лабораторний корпус. Споруджено також гараж і майстерні для ремонту техніки.

Паливною базою для Великого Любеня і навколишніх сіл служать поклади торфу на одній із околиць селища. Копати торф тут почали з 1941 року для потреби насе-

[1] Газ. «Зоря», 26 лютого 1958 р.; газ. «Серп і молот», 7 жовтня 1965 р.; журн. «Агитатор», 1965, № 11, стор. 33.

[2] Газ. «Вільна Україна», 19 листопада 1965 р.

лення і спиртового заводу. До 1958 року видобування торфу проводилося вручну. Тепер воно механізоване. З 1960 по 1965 рік Великолюбінська торфодільниця давала щороку по 4—6 тис. тонн торфу на паливо і 4—5 тис.— на удобрення полів. Ударниками виробництва є машиністи Й. С. Юринець та І. А. Володько.

Пам'ятник вічної Слави воїнам Червоної Армії, що загинули в боях за визволення Великого Любеня від німецько-фашистських загарбників. 1966 р.

У 1935 році в селі було споруджено електричну підстанцію, до якої надходив струм з Львівської теплової електростанції. Але до 1939 року вона в основному давала струм для курорту та поміщицького маєтку. Після визволення підстанція почала обслуговувати село та його околиці і постачає електроенергію у міста Городок, Комарне, Мостиську, Рудки та навколишні села й колгоспи. Електропідстанція обладнана найновішим устаткуванням. Тут усі процеси роботи механізовані і автоматизовані.

У жовтні 1947 року в селі було відроджено сільськогосподарську артіль, яку назвали іменем 30-річчя Жовтня. Тяжко доводилось колгоспникам у перший рік господарювання: не вистачало робочої худоби, техніки, не було відповідних господарських приміщень. Але тимчасові труднощі уступали перед наполегливою працею колгоспників. Держава надала артілі довготермінові грошові кредити, МТС надіслала техніку. Дедалі більше зростала колгоспна сім'я.

Майже всі одноосібники вступили до артілі. У 1952 році в колгоспі об'єдналося 516 дворів. Земельні угіддя артілі становили 1632 га, у т. ч. орної землі було 1113 га, сіножатей — 159 га, пасовищ — 101 га. На фермах налічувалось 212 голів великої рогатої худоби, понад 200 свиней[1].

Колгосп з кожним роком зростав. Основна увага трудівників села була спрямована на підвищення врожайності зернових культур, піднесення продуктивності тваринництва. Серед трудівників артілі розгорнулося змагання за високі показники на всіх ділянках виробництва. Завдяки поліпшенню масово-політичної роботи серед колгоспників соціалістичне змагання стало дійовим. Результати змагання висвітлювалися в стінній пресі, польовках, блискавках.

А ось наслідки наполегливої праці хліборобів. В 1954 році грошові доходи колгоспу становили понад 406 тис. крб. (в старому масштабі цін). Рослинництво дало 150 тис. крб., а тваринництво — понад 241 тис. крб. Збільшилась оплата праці колгоспників[2].

У 1956 році до колгоспу ім. 30-річчя Жовтня було приєднано сусідній — ім. газ. «Правда», до якої входили села Малий Любінь і Косовець. Укрупнену артіль колгоспники назвали ім. XX з'їзду КПРС.

Колгосп ім. XX з'їзду КПРС, в якому об'єднано 762 двори,— велике багатогалузеве господарство. За ним закріплено 3150 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1676 га орної землі, 453 га сіножатей, 436 га пасовищ. В колгоспі 5 рільничих бригад. Основними культурами є зернові і цукрові буряки, а четверта і п'ята бригади вирощують льон. Дедалі більшого значення набуває кормовиробництво. У 1966 році під зерновими культурами було зайнято 830, а під цукровими буряками — 150 га. Уро-

[1] Річний звіт колгоспу ім. 30-річчя Жовтня за 1952 рік.
[2] Річний звіт колгоспу ім. 30-річчя Жовтня за 1954 рік.

жайність зернових у 1966 році становила по 18 цнт, цукрових буряків — 200 цнт з кожного гектара[1].

На початку 1967 року в колгоспі налічувалось 1243 голови великої рогатої худоби. Кількість корів порівняно з 1960 роком збільшилась на 235 голів. Якщо в 1957 році було вироблено 147,2 цнт молока на 100 га сільськогосподарських угідь, м'яса — 28,4 цнт, то в 1966 році виробництво молока і м'яса зросло в 2,5 раза[2].

З кожним роком збільшуються грошові доходи колгоспу. В 1964 році вони становили 237,9 тис. крб., а в 1966 році — 437,7 тис. крб. Рослинництво дало 197,2 тис. крб., а тваринництво — 225,7 тис. крб. Неподільні фонди зросли за цей період з 499 тис. крб. до 668 тис. карбованців.

Артільні лани обробляють 14 тракторів, а дорідний урожай збирають 5 комбайнів. Колгосп має 12 вантажних і легкову автомашину та багато іншої техніки.

Серед виробничо-господарських та інших будівель і споруд 3 зерносховища, 5 корівників, 7 телятників, 3 свинарники, 4 стайні, гараж для вантажних машин та інші[3]. Більшість із них споруджено після укрупнення артілі. Тільки в 1965 році введено в експлуатацію зерносховище і чотирирядний корівник на 220 голів.

Великолюбінці пишаються ветеранами свого артільного виробництва. Серед них — В. М. Труш, перший голова колгоспу, який ряд років очолював сільськогосподарську артіль. Ветеранами артілі є також колгоспники П. В. Рильський, С. В. Сисак, І. Й. Ковалишин, Г. І. Бусько, М. С. Андрушко та інші, які, працюючи на різних ділянках виробництва, внесли значний вклад у розвиток господарства. Майже 15 років працювала дояркою М. М. Лобас. Вона весь час вела першість по надоях молока. Свій досвід роботи передова доярка передала багатьом тваринникам, зокрема М. Й. Сусуловській, М. І. Гайдучок, М. М. Кметь та ін. І ось наслідки праці. У 1965 році М. Й. Сусуловська надоїла від кожної фуражної корови по 3300 кг молока, С. С. Труш — по 3220 кг, М. М. Кметь — 3075 кг. Передові доярки Сусуловська і Труш нагороджені в 1966 році медалями «За трудову доблесть»[4].

У сільгоспартілі виросли передовики і на інших ділянках виробництва. Імена багатьох трудівників колгоспу, ветеранів праці відомі на всій Львівщині. Ось візьмемо К. С. Міськів. Ця невтомна трудівниця вже понад 15 років працює телятницею. За успіхи в роботі вона не раз одержувала від правління артілі грошові премії, її нагороджували похвальними грамотами, була у 1956 році учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

Шанують і поважають колгоспники трактористів Я. М. Туркаляка, Ф. М. Поповича, їздових Й. В. Мартиняка, Г. Й. Лигу та багатьох інших, які внесли і вносять свій вагомий вклад у розвиток сільського господарства.

Авангардна роль у зміцненні артілі належить комуністам і комсомольцям. Партійну організацію в колгоспі було створено в 1953 році. За час свого існування вона зросла з 9 до 30 комуністів. Вони працюють на всіх відповідальних ділянках виробництва і сумлінно ставляться до своїх обов'язків. Так, М. Борецький добре налагодив роботу тракторної бригади, якою він керує; М. І. Гайдучок очолила тваринницьку ферму, на якій у 1965 році від кожної фуражної корови було надоєно по 2308 кг молока при зобов'язанні 2250 кг. Агроном колгоспу С. В. Ганкевич очолює групу народного контролю. Завдяки активній діяльності цієї групи усунуто ряд недоліків у роботі тваринницьких ферм, тракторної бригади, введено в дію нові резерви виробництва, заощаджено чимало матеріальних цінностей, коштів. Кращі представники групи народного контролю — М. Т. Ласкава, М. П. Баран та інші. Комсомольська організація, що налічує 86 чоловік, є бойовим помічником партійної організації. Комсомольці, працюючи на різних ділянках виробництва, показують зразки високопродуктивної праці. Так, ланка, яку очолює комсомолка К. М. Мігулка, ви-

---

[1] Річний звіт колгоспу ім. XX з'їзду КПРС за 1966 рік.
[2] Річний звіт колгоспу ім. XX з'їзду КПРС за 1957 і 1966 рр.
[3] Річний звіт колгоспу ім. XX з'їзду КПРС за 1965 рік.
[4] Газ. «Вільна Україна», 27 березня 1966 р.

ростила і зібрала в 1965 році по 322 цнт цукрових буряків з га при зобов'язанні 250 цнт, а комсомолець-тракторист Г. І. Штойко веде перед у змаганні серед механізаторів.

Щороку зростає і міцніє економіка колгоспу, підвищується оплата трудодня. Доярка М. Й. Сусуловська в 1966 році одержала 830 крб. і 7 цнт зерна. Тракторист Ф. І. Труш, який виробив у 1966 році 943 трудодні, одержав понад 1100 крб. і 1,3 тонни зерна. Високі заробітки і у багатьох інших колгоспників.

Загальний вигляд селища Великий Любінь. 1965 р.

Але все, чого досягло артільне господарство,— лише частка того, що належить зробити для піднесення всіх галузей артільного виробництва. У роки нової п'ятирічки, виходячи з реальних можливостей, трудівники артілі взяли підвищені соціалістичні зобов'язання. Збір зернових у найближчі роки намічено довести до 25 цнт з га, цукрових буряків — до 235 цнт, надоїти від кожної фуражної корови по 2450 кг молока.

Визначено нові конкретні завдання і в будівництві громадських об'єктів. У 1966—1970 рр. буде споруджено приміщення для зберігання техніки, конюшню, зерносховище місткістю 500 тонн та інші будівлі.

Не впізнати нині Великого Любеня. За роки Радянської влади він перетворився на невеличке містечко. Рішенням виконкому Львівської обласної Ради депутатів трудящих від 18 квітня 1964 року село Великий Любінь віднесено до категорії селищ міського типу[1].

Найсвітліші сторінки в історії Великого Любеня ті, що вписані за 28 радянських літ. Можливо, корінним мешканцям селища не так видно всі зміни, які сталися за роки Радянської влади. Вони, на перший погляд, непомітні. А от Степан Гайдучок, який 20 років поневірявся за океаном і повернувся до рідного краю, не впізнав Великого Любеня, свого обійстя, односельчан. Він ішов рідним селом, як чарівним лісом: гарно скрізь, куди не завернеш, де не зупинишся. Всюди стоять красені-будинки. На околиці розкинулося тваринницьке містечко. Садиби колгоспників оточені садами, на подвір'ї худоба, птиця...

Це рідна земля Гайдучка. Виріс він на ній. Та доля погнала в чужі краї. За панської Польщі не знайшлося Гайдучкові місця на батьківщині. Він поїхав на заробітки аж до Аргентіни. Залишив маленьку доньку, а зустрічали його старші за неї онуки. Їхав, щоб заробити грошей на нову хату, кавалок поля купити, та тільки життя змарнував. Усе, про що мріяв, зробила на рідній землі його дружина — колгоспниця.

Тож пройдімося вулицями селища разом із старим Гайдучком, подивімося на нові житлові масиви, школу, лікарню, клуб, стадіон, на все, що створили невтомні трудівники, яких польські пани називали бидлом. Ось чим пишається нині Великий Любінь[2].

До 1939 року в селі було 200 курних селянських хаток. Вони давно зникли. На 1 січня 1967 року у Великому Любені налічувалося 762 двори колгоспників, робітників і службовців. Зросла кількість населення. Якщо в 1931 році налічувалось 3296 чол.[3], то на 1 січня 1967 року — 4302 чоловіки.

Рік у рік зростає добробут трудівників селища. Про це свідчить великий розмах індивідуального будівництва. За останні 5 років тут споруджено 164 будинки, за

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 6 травня 1964 р.
[2] Газ. «Сільські вісті», 7 квітня 1967 р.
[3] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, стор. 33.

весь післявоєнний період новосілля відсвяткували 358 родин колгоспників. У 1964—1965 рр. у нові будинки вселилися колгоспники Й. Ф. Зьомик, М. Г. Літньовський, Г. В. Замихівський та багато інших. М. Г. Процак за панської Польщі не міг навіть мріяти про власний будинок. Нині він живе у просторій світлиці, має повний достаток.

Про зростання добробуту трудящих Великого Любеня яскраво свідчить і той факт, що рік у рік збільшуються вклади у ощадній касі селища. Так, якщо в 1964 році їхні збереження становили 75 тис. крб., то на 1 січня 1967 року — 150 тис. карбованців.

Селище повністю радіофіковане. Мешканці мають 628 радіоприймачів і 120 телевізорів. Колгоспники і робітники купують дедалі більше швейних і пральних машин та інших побутових товарів.

До встановлення Радянської влади у Великому Любені було кілька маленьких крамниць. В 1940 році тут організовано сільське споживче товариство. За післявоєнні роки кількість магазинів і ларків значно зросла. Відкрито господарський магазин, м'ясну крамницю, кілька ларків. У 1956 році в центрі села виріс двоповерховий будинок універмагу, де є широкий вибір різних товарів. Збудовано і відкрито в цьому ж році новий книжковий магазин. Обсяг товарообороту державної і кооперативної торгівлі в селищі рік у рік збільшується. Якщо в 1964 році мешканцям Великого Любеня було продано різних товарів на суму 799 тис. крб., то в 1966 році — більше як на 2 млн. крб. Значно збільшився за цей час продаж населенню таких товарів, як меблі, готовий одяг, радіоприймачі та телевізори, пральні та швейні машини тощо.

У селищі є пошта, телефонна станція. У 1953 році почало працювати ательє мод. Потреби населення задовольняє павільйон побутового обслуговування, споруджений у 1963 році. Всі послуги тут використовуються своєчасно і якісно. Кращі виробничники — Б. А. Тарас, Г. І. Ільчишин, І. С. Гопачило та інші — працюють так, щоб виконана ними робота була не гіршою, ніж у львівських майстрів.

Після визволення від гітлерівської окупації найважливішою державною справою стала охорона здоров'я трудящих. Народна влада зробила все, щоб ліквідувати тяжку спадщину минулого. Держава асигнувала великі кошти на відбудову курорту. В 1946 році здравницю було обладнано новим устаткуванням. Сюди приїхали працювати досвідчені лікарі. Якщо за часів панської Польщі лікування зводилось до сірководневих і грязьових ванн, то тепер почали застосовувати також гідропатичні, хвойні, перлинні та інші ванни, кліматологічне лікування.

За роки Радянської влади курорт Великого Любеня став здравницею всесоюзного значення. Тут щороку лікуються і зміцнюють здоров'я понад 7 тис. чол. Курорт спеціалізований — бальнео-кардіологічний. Він розрахований на 410 місць, має 5 корпусів[1]. Найближчим часом тут мають спорудити клуб, їдальню на 700 місць, спальні корпуси на 500 місць.

До 1939 року у Великому Любені не було жодного лікувального закладу, за винятком курорту, що належав поміщикові. Мешканці села фактично були позбавлені медичної допомоги або лікувались у приватних лікарів за велику плату.

Нині в селищі діє амбулаторія, лікарня на 35 ліжок, поліклініка, аптека. При поліклініці працює терапевтичний, педіатричний, зубний та рентгенівський кабінети.

В 1960—1961 рр. було добудовано другий поверх лікарні. Це дало змогу розширити існуючі відділи і відкрити фізіотерапевтичний кабінет. В лікарні працюють 4 лікарі, 2 фельдшери, 2 акушерки, 8 медсестер і 16 чол. технічного персоналу.

Відбулися великі зміни в культурному житті трудівників Великого Любеня. Якщо за панської Польщі на все село лише двоє мало середню освіту, та й то це були сини куркулів, то за післявоєнні роки (1948—1966) з стін Великолюбінських шкіл — середньої і вечірньої середньої робітничої молоді — вийшов 551 чол. Понад 100 уродженців селища здобули вищу освіту і працюють на різних ділянках народного гос-

[1] Курорти Львівщини, стор. 26. Курорти західних областей України, стор. 154.

подарства нашої Батьківщини. Інженером Нижньотагільського вагоноремонтного заводу на Уралі працює В. В. Гаврилевич, С. С. Горностай — на Ризькій поліграфічній фабриці. Я. І. Приступа — науковий співробітник Львівської дослідної рибоводної станції. Колишні випускники Великолюбінської середньої школи Г. М. Білобран, Т. В. Панасюк, Г. І. Криса, В. М. Войтухів, М. В. Бублик та інші трудяться на ниві народної освіти.

Нині в середній школі вчаться 680 дітей. Працюють у ній 30 педагогів. Учні Великолюбінської середньої школи підтримують тісні зв'язки з багатьма школами країн народної демократії — Польщі, Чехословаччини, Угорщини. Школа веде також листування з військовими частинами, у яких служать її колишні учні.

Багато років присвятили навчанню і вихованню підростаючого покоління вчителі О. В. Малиновський, Г. Д. Джежела, І. М. Боднарук та інші. О. В. Малиновський трудиться на ниві освіти у Великолюбінській середній школі з 1939 року. Він брав активну участь у її створенні і налагодженні учбового процесу, поєднуючи навчальну роботу з громадською діяльністю.

Велику культурно-освітню роботу проводить клуб, у якому є стаціонарна кіноустановка, працюють 6 гуртків художньої самодіяльності, у т. ч. хоровий, танцювальний, драматичний та інші. В їх роботі бере участь понад 50 чоловік. Найактивнішими з них є М. І. Шпак, Й. Г. Літньовський, Є. Г. Юрчак, Д. В. Голубець, Й. С. Бублик та багато інших.

У Великому Любені є велика масова бібліотека. Мають бібліотеки також рибне господарство, спирто-крохмальний комбінат, колгосп, у фондах яких налічується понад 17 тис. прим. різної літератури, а їх послугами користується понад 2 тис. читачів. Жодна політично-господарська кампанія не лишається поза увагою бібліотеки. Наочні матеріали популяризують рішення з'їздів та пленумів ЦК КПРС та ЦК КП України, видатні ювілейні та знаменні події, підготовку до славного ювілею 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

Пропагуючи книгу, бібліотечні працівники широко використовують виставки літератури та бібліотечні плакати, списки рекомендованої літератури, календарі знаменних дат, бюлетені відгуків читачів, проводять читацькі конференції та літературні вечори, бібліографічні огляди. На честь славного ювілею Радянської влади в бібліотеці проведено читацькі конференції на теми: «Ідеї Леніна торжествують», «Образ нашого сучасника — активного будівника комунізму», «Цих днів не змовкне слава», «Дорогою батьків» та літературні вечори — «Ленін вічно живий», «Країні будівників комунізму — 50 років» та інші.

Бібліотека стала улюбленим місцем культурного відпочинку трудівників селища, своєрідною школою літературної освіти. Активістами та ентузіастами пропаганди літератури є Й. С. Бублик, Д. В. Сяра, С. С. Голубець, Т. І. Жила та інші.

Значно зросла книговидача літератури. Якщо в 1965 році було видано читачам 9629 книг, то в 1966 році — 17 937. Найбільш активні читачі — В. М. Войтухів, А. Й. Чирук, М. І. Симінська, В. М. Труш, В. І. Лешек та інші — протягом 1966 року прочитали по 70—100 книг політичної, науково-популярної та іншої літератури[1].

Понад 100 чоловік у селищі мають власні бібліотеки, у яких

[1] Звіт Великолюбінської селищної бібліотеки за 1966 рік.

На подвір'ї Великолюбінської восьмирічної школи.
Під час перерви можна й «Подоляночку» потанцювати. 1966 р.

є твори класиків марксизму-ленінізму, українських та російських письменників, література з питань мистецтва, сільського господарства та інших галузей знань. Найбільші бібліотеки мають І. В. Пономар, Ф. І. Лисейко, П. Б. Фіалко, М. І. Кметь та інші.

Майже кожна сім'я у Великому Любені передплачує по кілька примірників газет та журналів, у багатьох трудівників є передплатні видання кращих творів української літератури.

В клубі і бібліотеці трудящі часто слухають лекції на політичні, атеїстичні та інші теми, які читають члени селищної організації товариства «Знання», в складі якої 27 чол. Якщо в 1960 році лекцій і бесід було 180, то в 1966 році — 225.

Агітколектив селища налічує 80 чол. Діє він по-новому. Членів агітколективу розподілили за секціями, якими керують досвідчені агітатори, знавці своєї справи. Агітатори і лектори майже щодня розповідають людям про те, чим живе сьогодні наша країна, які завдання стоять перед трудящими, як швидше перетворити в життя плани нової п'ятирічки. В щирій, невимушеній обстановці безпосередньо на робочих місцях, розмовляють вони з людьми про наболіле, найголовніше, найзлободенніше. З 1964 року у Великому Любені в клубі спирто-крохмального комбінату на громадських засадах працює кабінет партійної освіти. Тут діє методична рада в складі 7 чол., яка подає допомогу агітаторам і пропагандистам.

Партійна організація і селищна Рада постійно дбають про розвиток фізичної культури. Робота по фізичному вихованню трудящих зосереджена, головним чином, у добровільному товаристві «Колгоспник». Працюють футбольна, волейбольна, баскетбольна, легкої атлетики, лижна і стрілецька секції. У 1951 році збудовано стадіон, обладнано 4 волейбольні, 3 баскетбольні майданчики, закритий та відкритий стрілецькі тири. Селищна футбольна команда в 1953 і 1958 рр. була чемпіоном області серед команд товариства «Колгоспник». В 1965 році вона завоювала приз обласної газети «Вільна Україна» та кубок обкому комсомолу.

Любителі футболу Великого Любеня гордяться своїм вихованцем майстром спорту Я. І. Дмитрасевичем, який виступає у складі футбольної команди СКА (Львів). Його спортивна біографія почалася відтоді, коли він почав грати у шкільній, а згодом — колгоспній командах селища.

Домоглися хороших показників у розвитку фізкультури також інші спортсмени селища. Д. О. Филоненко був чемпіоном області по лижних гонках серед учасників спортивного товариства «Колгоспник» у 1951, 1952 і 1953 рр. У 1962 році він здобув звання чемпіона області по велосипедному спорту і не раз брав участь у республіканських змаганнях. У 1965 році 16 спортсменів Великого Любеня виконали нормативи першого розряду з футболу. Щорічно понад 100 юнаків і дівчат складають норми на здобуття спортивних розрядів.

Трудівники селища створюють не тільки матеріальний достаток, а й духовні цінності, новий побут, нові звичаї та обряди. Особливого поширення набули тут трудові свята: урожаю, серпа і молота, тваринника тощо. Називаються вони по-різному, але зміст один — прославлення людей праці, їхнього щасливого і заможного життя. Характерною рисою цих свят є масовість.

Традиційними стали урочисті проводи до армії, реєстрація шлюбів та новонароджених у «Кімнаті щастя» тощо. Кожен ритуал сповнений нового змісту. Так, у дорадянські часи проводи в армію супроводжувались бійками і плачем. Нині проводи є справжнім святом. У клубі збираються представники всіх підприємств та установ селища, колгоспу, молодь, учасники війни. Майбутнім солдатам вручають пам'ятні подарунки, дають накази вірно служити рідній Вітчизні, брати приклад з уродженців села — трьох братів Ремешевських, які стали офіцерами і продовжують служити в армії.

Великою популярністю користується на Львівщині історико-краєзнавчий музей, створений у Великому Любені. Його відкрито в урочистій обстановці у 1957 році

на честь 40-річчя Радянської влади на Україні[1]. Ініціатор заснування музею — вчитель місцевої школи О. В. Малиновський.

У музеї представлено понад півтори тисячі письмових та речових документів, які висвітлюють історію Великого Любеня від найдавніших часів до наших днів, а також етнографічні матеріали.

За час існування музею в ньому побувало понад 23 тис. громадян Радянського Союзу. Відвідувачі називають музей скарбницею історії селища. В одній з кімнат представлені експонати, що характеризують життя Великого Любеня починаючи з стародавнього періоду і кінчаючи дорадянським часом. Тут можна побачити знаряддя праці первісної людини, знайдені у Великому Любені, залізні двері від колишнього замку, зруйнованого кримськими татарами в XVII столітті, старовинні мортири, кам'яну ступу, в якій виготовляли порох для дружинників феодала.

Увагу відвідувачів привертає рідкісна книга «Апостол», надрукована у Львові в 1654 році, дерев'яна водопровідна труба, виготовлена в XVII столітті. Серед експонатів є також кам'яні сокири, молотки, побутові речі тощо. В музеї експонується також перша ручна сільська молотарка, ткацький верстат XVII століття.

Поряд із знаряддями праці і речами селянського побуту експонуються речі, які відтворюють розкішне життя поміщиків, графів та баронів, — жорстоких експлуататорів. Експонати музею доповнюються розповідями старожилів. Ось що розказує про життя селян панської Польщі ветеран колгоспу М. Андрушко: «Що й казати, гірко жилося. Дивлюсь я на ці старі жорна, ступу, ціп, і мені пригадується моє безрадісне дитинство. Працювали ми, наші діди й батьки з оцією «технікою» і все віддавали панам, а самі ледве животіли. Найважче було напровесні, коли наставав «голодний передновок» і кінчався весь хліб, а до нового врожаю лишалось ще 5—6 місяців. Надходив час, коли в хаті не було і шматка хліба. Радий би працювати день і ніч, аби хоч крихту покласти собі в рот. Пам'ятаю, як сьогодні, було це в липневі дні. Моя мати сумна ходила з серпом по вузенькій смужці поля, вишукуючи стиглі колоски. І яка ж то радість була в хаті, коли, підсушені, ще зеленкуваті два снопочки вона обмолотила ціпом, зерно змолола на жорнах і спекла паляничку. Ох, яка ж смачна була, дарма, що з зеленкуватого жита...»[2].

Одну з кімнат музею відведено для радянського періоду. Її експонати розповідають про встановлення Радянської влади в 1939 році у Великому Любені. Тут є документи, особисті речі перших радянських активістів, фотографії, картини, діаграми, які відображують соціалістичні перетворення, що відбулись у Великому Любені, розвиток колгоспу ім. XX з'їзду КПРС, роботу культосвітніх закладів, школи. Окремі діаграми, фотографії показують зростання добробуту колгоспників, нове щасливе життя під зорею Радянської влади.

Багато місця в експозиції радянського періоду відводиться пам'яті тих, хто завоював нам щастя і радість світлих днів. Тут експонується зброя, особисті речі радянських воїнів, фотографії героїв оборони Великого Любеня в 1941 році: воронезького комсомольця Ф. Є. Лихачова, горківчанина К. В. Дулепіна, житомирця В. М. Ярощука та ін. Цінним експонатом цього розділу є кулемет «Максим», яким загін прикордонників, обороняючи село в 1941 році, знищив більш як 200 фашистів.

Краєзнавці Великого Любеня — патріоти свого селища — виховують у собі почуття поваги до традицій минулого і помножують їх. З їх ініціативи було виявлено могили невідомих воїнів Червоної Армії, які полягли у боях 1941 року. До Міністерства оборони СРСР були послані солдатські медальйони і медалі. За номерами цих реліквій було встановлено прізвища загиблих бійців.

Активісти музею систематично листуються з тими людьми, життя яких пов'язане з історією Великого Любеня. Музейна рада Великолюбінського історико-краєзнавчого музею, разом з учнями школи, готуючись до 50-річчя Великого Жовтня, провела

[1] Газ. «Вільна Україна», 3 січня 1958 р.
[2] Журн. «Соціалістична культура», 1964 р., № 10, стор. 14.

В одній із кімнат Великолюбінського історико-краєзнавчого музею. 1965 р.

велику роботу, щоб невідомі солдати, які брали участь у боях за Великий Любінь у роки Великої Вітчизняної війни, стали відомі. За 1965—1967 рр. вони при допомозі архівів, партійних та радянських органів розшукали багатьох учасників боїв за Великий Любінь, з якими налагодили листування.

В селище надійшло багато листів від учасників боїв за Великий Любінь. В них розповідається про цікаві епізоди боротьби. Ось один з них. Колишній розвідник Т. А. Риндя, який живе на Чернігівщині, написав, що успішному визволенню Великого Любеня від німецько-фашистських загарбників сприяло те, що він захопив у полон «язика» — гітлерівського офіцера, від якого вдалося дізнатися про розташування фашистських військ.

До Великолюбінського історико-краєзнавчого музею надійшли також цікаві матеріали від учасників оборони села О. М. Патарикіна і П. В. Орленка (тепер мешкають у Києві), В. М. Корольова (жителя Калінінської області), який стримував натиск фашистів у районі Великого Любеня в 1941 році, Н. О. Приблудної, що була командиром снайперського взводу (нині живе в Бердянську). В районі Великого Любеня цей взвод знищив багато фашистів.

Музей проводить велику культурно-масову роботу. Краєзнавці Великого Любеня вирішили створити для музею макет дорадянського села. Вони детально вивчили топографію селища, назви урочищ, розташування панського замку, фільварку. Для детального опису середньовічних панських і селянських будівель, точного розподілу шляхетського і селянського землеволодінь, краєзнавці опрацьовують архівні матеріали.

При музеї працює також шкільний краєзнавчий гурток, яким керує вчителька історії П. О. Бондаренко. За активну участь у створенні музею і організацію роботи керівник музею О. В. Малиновський нагороджений грамотами Львівського обласного управління культури і Міністерства освіти Української РСР.

Роль і значення Великолюбінського музею дуже добре і вірно охарактеризували відвідувачі, які зробили у книзі відгуків багато цікавих записів. Ось що пише один із науковців м. Москви: «Ініціатива краєзнавця-ентузіаста О. В. Малиновського по створенню сільського музею, його наполегливість і любов до справи заслуговують найвищої оцінки. А вміле ведення екскурсій оживляє їх. Причому це не тільки пізнавальний краєзнавчий матеріал, а глибоко партійна пропаганда, яка повністю відповідає вимогам, поставленим ЦК КПРС у рішенні «Про завдання партійної пропаганди в сучасних умовах». Сільський музей відображає зростання культури колгоспного села, культури колгоспників. Його досвідом повинні скористатися нові музеї».

А ось запис, зроблений у книзі відгуків хліборобами артілі ім. XX з'їзду КПРС: «З огляду експонатів музею, і з розповіді екскурсовода перед нами постала картина історичного розвитку нашого села, картина запеклої боротьби трудящих селян за землю і волю, проти своїх визискувачів — графів та баронів. Зате друга кімната музею сповнила гордістю наші серця, бо зібрані в ній експонати розповідають про бурхливий розвиток нашого Любеня в щасливі дні Радянської влади»[1].

---

[1] Працюємо на громадських началах. З досвіду роботи народних музеїв. К., 1963, стор. 53—58; журн. «Україна», 1958, № 12, стор. 14.; В. Грабовецький, Народні музеї Львівщини, Львів, 1961, стор. 9, 24, 25; газ. «Вільна Україна», 3 січня 1958 р.; газ. «Серп і молот», 7 жовтня 1965 р.

Важливу роль у громадському і культурному житті Великого Любеня відіграє селищна Рада. При ній створені і працюють комісії: культурно-освітня, народної освіти і охорони здоров'я, сільськогосподарська, благоустрою і шляхів, фінансово-бюджетна, побутового обслуговування і торгівлі, соціалістичної законності і громадського порядку. До їх складу входять депутати, передові виробничники, які заслужили шану і повагу своєю наполегливою працею. Народні обранці підтримують тісний і постійний зв'язок із своїми виборцями, своєчасно відгукуються на запити і потреби трудящих, звітують перед ними про свою діяльність. У селі Косовець, підпорядкованому селищній Раді, за короткий строк було побудовано нову школу, у Великому Любені відремонтовано шлях до залізничної станції[1].

Особливо шанують трудівники селища своїх односельчан — В. І. Бублика, В. П. Панасюка, М. Г. Кургана, С. П. Старчука та інших, їх кілька разів підряд обирали до селищної Ради депутатів трудящих.

На честь славного ювілею Великого Жовтня встановлено меморіальну дошку на будинку курорту, де відбулося висунення делегата на V конгрес Профінтерну від Західної України[2]. Є меморіальна дошка на будинку, в якому Й. Косик першим почав пропагувати ідеї Великого Жовтня, а на місці колишньої цегельні, де було вбито кілька десятків радянських військовополонених та сільських активістів у роки тимчасової фашистської окупації — закладено парк і встановлено у ньому на мурованому постаменті меморіальну дошку.

В роки нової п'ятирічки селище Великий Любінь стане ще більш упорядкованим. Буде проведено капітальний ремонт ряду вулиць, прокладено каналізаційну лінію і тротуари обабіч асфальтованої автостради. На 1966—70 рр. намічено будівництво готелю, ресторану, типової лікарні, лазні та інших культурно-побутових і житлових будинків. Заплановано роботи по газифікації. Через 3—4 роки селище одержить голубе паливо.

Невпізнанним стане Великий Любінь у роки нової п'ятирічки. Рости йому і молодіти!

О. В. МАЛИНОВСЬКИЙ, М. О. РАТИЧ

КОМАРНЕ

Комарне — місто районного підпорядкування, центр Комарнівської міської Ради Городоцького району. До 1959 року Комарне було районним центром. Розташоване на річці Верещиці (притоці Дністра), за 45 км від Львова і за 18 км від Городка. Відстань до найближчої залізничної станції Комарне—Бучали — 4 км. Місто має автосполучення з Городком, Рудками, Миколаєвом, Самбором, Дрогобичем. Чисельність населення — 3255 чоловік.

На території сучасного міста в 1936 році археологи розкопали курган кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. е.) і виявили пам'ятки давньоруського часу (XI—XIII століття)[3].

Місто виникло в XII—XIII столітті, тобто в період встановлення феодального ладу на Русі. Назва його походить від слова «комарі», бо в давнину ця місцевість була дуже заболоченою і над нею кишіли комарі.

У XV столітті Комарне належало воєводі земель руських Станіславу з Ходча. В 1473 році він добився від польського короля Казимира Ягеллонського переведення міста з руського права на магдебурзьке. У цьому ж році польські магнати побудували в Комарному замок. Один раз на рік тут відбувалися великі ярмарки, а кожного тижня — базари. Від проїжджих тут збирали мито — з товарів і худоби,

---

[1] Газ. «Зоря», 2 жовтня 1960 р.

[2] Газ. «Серп і молот», 1 травня 1966 р.

[3] Нові археологічні набутки музею НТШ. Записки наукового товариства ім. Шевченка у Львові, 1937, стор. 5.

Печатка Комарнівської гміни. 1872 р.

а від прасолів — так звані топкові оплати, які вираховувались відповідно до кількості формових кусків солі[1].

Крім замку, тут у 1473 році побудували дерев'яний костьол[2]. Замок і костьол протягом кількох століть були осередками національного, соціального і релігійного гноблення трудящих, вогнищами католицької реакції не тільки у місті, а й в усьому Комарнівському ключі.

У 1-й половині XVI століття власником міста став Оттон з Ходжа, а згодом — Ян Мелецький. Приблизно в 1590 році комарнівський маєток успадкував Ян Остророг, який одружився з дочкою Мелецького. Комарне належало також магнатам Вишневецьким, Огінським[3] і, нарешті,— Лянцкоронським.

Під час народного руху в Галичині у 1648 році комарнівський замок і укріплення стали надійним опорним пунктом, в якому переховувались в грізну годину шляхта і орендарі з навколишніх міст і навіть з Роздолу[4].

В 1524 році на місто напали турки. Вдруге турецько-татарські орди захопили місто у 1672 році. Під Комарном вони зігнали велику кількість людей, захоплених в ясир, але поневолити їх ворогам не вдалося. Ворожа навала (понад 10 тис. чол.), якою командував Нуредін-Султан, була розгромлена військом Речі Посполитої, в складі якого було чимало українців.

Велику участь у цій битві брали і місцеві жителі, які, шукаючи порятунку, заховались разом з худобою на болотах. Вони захопили греблю та перекопали її ровом і закидали його дровами. Після бою татари хотіли скористатися з греблі — переправитись через неї на другу сторону ставка. Але селяни загородили тут шлях. Коли вороги кинулись на болота і луки, селяни зненацька відкрили греблю на ставку і затопили все навколо. Татарські орди змушені були відступати і були розбиті під Рудками і Бенковою Вишнею[5].

Часті напади татар, соціальний і національний гніт призводили до занепаду міста. В Комарному, як і в інших містах Галичини, слабо розвивалась торгівля і промисли. Селяни мусили виконувати повинність на користь феодала-власника, платити різні податки: «подимне» — 15 грошей, або півзлотого (від «диму», тобто кожного двора), «поголовне» — від кожного окремого мешканця та інші.

У місті постійно точилася соціальна боротьба — між убогим міським населенням, незаможними передміщанами, ремісниками і багатою патриціальною верхівкою — бургомістром, війтом, багатими купцями та іншими гнобителями.

Важкий національний і релігійний гніт терпіло зокрема українське населення Комарного, яке становило більшість мешканців міста. Багаті патриції його витіснили на передмістя. Українські міщани були позбавлені участі в міському самоврядуванні, на них наклали важкі повинності. Так, у 1682 році польська шляхта, за наказом перемишльського єпископа Вінницького напала на православну церкву в Комарному в той час, коли священик І. Ревенець саме служив обідню, і намагалася його вбити. Тільки завдяки кмітливості парафіян священикові вдалося врятуватися від смерті. Його переодягли в жіноче вбрання і потай вивели. Тоді знавісніла шляхта накинулась

---

[1] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, cz. II, Warszawa, 1845, стор. 573.

[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, 1883, стор. 301—304.

[3] M. Baliński, T. Lipiński, Starożytna Polska, стор. 574.

[4] Жерела до історії України—Руси, Львів, 1898, т. IV, стор. 127—128—348.

[5] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. IV, стор. 304.

на людей — почала їх бити й катувати. Церкву було закрито для передачі уніатам[1].

Українське населення міста захищало свої права перед наступом фанатичного католицизму і багатих патриціїв з допомогою братства, заснованого в 1592 році. Братство мало свій статут. В ньому згуртовувалися найбільш активні і опозиційно настроєні проти міської влади українські міщани. Вони відкрили в місті школу, яка була опорою боротьби з католиками[2]. Крім братства українських міщан, яке діяло в центрі міста, існувало братство також і на передмісті, при церкві Трійці[3].

Щоб налякати селянство і відвернути його від активної боротьби, польська шляхта привела в Комарне 4 в'язнів — учасників народно-визвольного антифеодального повстання — Коліївщини. 13 вересня 1768 року їх повісили на міському комарнівському ринку. Серед них були гайдамаки — Максим (з Прещаківки), Сава (з Солопівки), Федір Коваленко (з Журавки), Іван Андрушків (із Бузикевич) — всі із Правобережної України — Смілянщини[4]. Свідками страти були міщани Комарного і селяни навколишніх сіл, яких зігнали сюди на це «видовисько».

Наприкінці XVIII століття, коли Галичина перейшла під владу Австрії, Комарне стало центром магнатського маєтку. В місті продовжують розвиватися ремесла. Тут, зокрема, діяв цех по виробництву сукна та інші. Але зростання дорожнечі, спричинене неврожаями, татарськими нападами, цеховими обмеженнями, ремісничою роздробленістю, призводило до зубожіння майстрів, які мусили шукати сторонніх заробітків.

У XVI—XVII століттях у місті виникають нові види ремесел: гончарство, бондарство та інші. Кількість ремісників невпинно зростала. Якщо в 1578 році їх налічувалось 19[5], то в першій чверті XIX століття одних лише ткачів, об'єднаних у цехи, було — 219, а шевців — 147. На вироби комарнівських ткачів був значний попит на ринку; вони навіть експортувалися за кордон, зокрема у Відень[6].

Розвиток ремесел позначився на доходах комарнівської домінії. За даними інвентаря, її прибуток у 1795—1813 рр. від міста Комарного і 7 фільварків у навколишніх селах становив 94,5—98,7 тис. польських злотих, у т. ч. від міста — 23,2 тис. злотих, а від оплати комарнівських цехів та від мита за перевезені товари — 10,1 тис. злотих.

Комарнівські поміщики, заради великих доходів, організували виробництво грубого домотканого полотна (дреліхів), якого потребувала у великій кількості австрійська армія. Доходи домінії від цього ремесла в 1801 році становили 2092 злотих (9 проц. доходів домінії у Комарному)[7]. Граф-магнат, закабалюючи ремісників, перетворював їх у надомних ткачів шляхетської мануфактури. Це теж зумовило занепад ткацького ремесла.

Наприкінці XIX століття спостерігається дальший розвиток міського ремесла, поступово відроджується ткацький промисел. У 1885 році в місті було створене товариство ткачів. На той час було мало міст і містечок в Галичині, які могли б у галузі ремесла і торгівлі конкурувати з Комарним. Майже у кожній хаті Комарного займалися виробництвом полотна, гончарних, бондарських та інших виробів[8]. Комарнівські майстри славилися зокрема виробами з дерева, шкіри, глини, лози тощо. В місті налічувалось 10 олійниць. Муляри з Комарного працювали у Львові, Стриї, Самборі.

---

[1] А. С. Петрушевич. Сводная Галицко-Русская летопись с 1600 по 1700 год, т. I, ч. I, Львів, 1874, стор. 48.

[2] Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст., К., 1962, стор. 37, 38.

[3] Бібліотека народова у Варшаві. Збірка перемишльської уніатської капітули, рукопис 2900, арк. 1.

[4] Вестник Юго-Западной и западной России, т. I, К., 1863, сентябрь, стор. 68.

[5] «Źródła dziejowe», t. 18, Warszawa, 1902, стор. 61.

[6] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. IV, стор. 302.

[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. I, спр. 352.

[8] Газ. «Діло», 1888, № 282.

Помітну галузь виробництва становило також товарне садівництво. З комарнівських садів вивозили на продаж багато фруктів. У 1875 році Комарне мало від них прибуток на суму 12 тис. золотих ринських[1].

Крім ремесла, міщани займалися хліборобством, але переважно не на своїй, а на панській землі. Так, у 1813 році магнатські кріпаки з Комарного відробили в маєтку графа Михайла Огінського 2538 днів тяглової і 3624 пішої панщини[2]. Кріпаків експлуатувало також католицьке духівництво. Наприклад, на початку XIX століття 10 передміщан з Комарного і 5 селян з села Хлопів (тепер — Переможного) відробляли 728 днів тяглової і 208 днів пішої панщини на рік в господарстві комарнівського пароха[3].

Після окупації Західної України австрійськими військами становище населення міста не поліпшилося. Панщина залишилась основною формою феодальних повинностей.

Поміщик Лянцкоронський, прибравши до своїх рук величезні земельні багатства, жорстоко експлуатував селянську бідноту. В його маєтках селяни мусили задарма обробляти землю за право користування сіножатями. Тут було заведено такий порядок: поміщик дозволяв користуватися сіножатями тільки тим селянам, яких він приймав у свою «спілку». Селяни косили сіно за третю копицю, а отаву — за другу. А за те, що пан приймав селянина у «спілку», той зобов'язувався зібрати своїми силами морг збіжжя, накопати 20 корців картоплі, 10 корців буряків і тричі обробити півморга буряків. За право косити сіно від копи селяни навіть мусили корчувати ліс.

Про ті страшні часи згадує один із комарнівських селян: «Була то, добрі люди, дуже тяжка неволя. Гірко тоді було хлопам і руським і польським мазурам жити. Хлоп-бідачисько, чи літо, чи зима, все мусить на пана-дідича робити, за що не тільки жодної плати, але й не раз і доброго слова не чув. Противно від посіпак звірських буки яко заплату за свою тяжку працю доставати, і не було де за ту кривду пожалуватись, бо і суд був панський»[4].

Жорстока експлуатація кріпаків призвела до серйозних антифеодальних заворушень у Комарнівському ключі. В березні 1816 року довірений графа Лянцкоронського в листі до нього повідомляв, що «в Комарному знову відновлено цілковитий спокій». Але селяни бунтували і далі. Від пасивного протесту вони переходили до відкритих виступів проти шляхти.

В 1817—1818 рр. урядова комісія в Комарному розглядала скарги селян і умовляла їх «по-доброму» виконувати патентові і непатентові повинності. Але це не дало бажаних наслідків. Тоді в місто прибула військова команда, яка примусила бунтівників скоритись. Проте в 1819 році у Комарному вибухнуло селянське повстання, яке привернуло до себе увагу навіть уряду австрійської столиці. Губернатор Галичини Гауер наприкінці 1819 року доповідав в надвірну канцелярію про селянське повстання у комарнівській домінії, звідки дістав розпорядження «вжити необхідних заходів», арештувати призвідців бунту і якнайшвидше піддати їх належному покаранню[5].

Значного піднесення селянський рух у Комарному набув у 1822 році. Селяни перестали підкорятися поміщикам і відмовились виконувати панщину та інші повинності. Австрійський уряд вжив заходів, щоб придушити виступ селян. У Комарнівський ключ прибуло 2 ескадрони кавалерії та 2 роти піхоти, які вчинили розправу над селянами і пограбували їх[6].

---

[1] М. М. К р а в е ц ь. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст., Львів, 1964, стор. 42.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 1, спр. 581.

[3] Ф. І. С т е б л і й. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту, стор. 26.

[4] Газ. «Батьківщина», 1887, № 31.

[5] М. Г е р а с и м е н к о. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. К., 1961, стор. 260.

[6] Ф. І. С т е б л і й. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту, стор. 120—121.

Великий вплив на Комарне мав виступ селян маєтку Горожана, які 21 лютого 1846 року розправилися з шляхтою, припинили відбувати панщину та інші повинності. Відгукнувшись на ці події, селяни маєтку Комарного теж відмовились відробляти панщину. Мандатор Медзиховський у своєму листі від 1 березня 1846 року повідомляв графа Лянцкоронського, що в Комарнівському ключі після подій у Горожані «серед підданих поширилося невдоволення, недовір'я до двірських службовців, непокора»[1].

Заворушення серед комарнівських селян особливо посилилося після того, як 2 березня в Комарному було арештовано двірських службовців — Крокошинського, Горошкевича, Павловського і Стража, запідозрених у зв'язку з польськими підпільними організаціями. В Комарному, писав у той час В. Цемірський, «страшно бушує, погрози страшні, досить якого-небудь приводу, щоб вибухнуло. Про панщину не можна й думати. Виходить ледве по кілька чоловік»[2].

Своєрідною формою боротьби у Комарному проти гніту і насильства поміщиків було захоплення міщанами панського лісу. Вони рубали панський березняк, що призвело до процесу з власником домінії[3].

Міщани відмовились ремонтувати дороги, копати канави та відробляти інші повинності. Тоді мандатор викликав військову команду, і непокірних силою примусили виконувати ще й шарваркові роботи, крім панщини[4].

В переддень скасування кріпацтва в Комарному налічувалось 586 сімей панщинних підданих, яким належало 1107 моргів землі. 7 із них мали по 10—16 моргів, 384 — по 1—9 і 195 — менше як по 0,5 морга. Решта були безземельними. Панщинні повинності за рік становили 296 корців вівса і грошовий чинш, який дорівнював 70 проц. грошової вартості всіх повинностей. Викуп з панщини підданих Комарного був визначений у сумі 17 940 флоринів. Після скасування панщини у Лянцкоронського залишилося 14 055 моргів землі, тобто на 1820 моргів більше, ніж у всіх селян.

Комарне було центром великої домінії графа Лянцкоронського, до якої входило, крім міста, 18 суміжних сіл, де проживало 2750 підданих. Вони на домінікальних фільварках виконували щорічно 62 тис. тяглових і 21 тис. піших днів, пряли 10 тис. метрів волокна.

Про тяжке економічне становище селян Комарного газета «Пролом» писала: «Народ в нашій окресності находиться в крайнє нужденному положенні. Уже теперішні податки не може він платити, а що буде пізніше, коли введено буде в життя новий, тобто вищий грунтовий і домовий податки, які для наших селян майже подвоєні»[5].

Мешканці Комарного жили в темряві і злиднях. Понад 80 проц. селян і міщан були неграмотними. Коли постало питання про організацію тут школи в 1815 році, то управитель фільварку домінії з Комарного писав: «Було б дуже добре, якби ми могли уникнути заснування школи у Комарному, бо це ні до чого доброго не веде»[6]. Правда, під тиском громадськості в місті створили дві парафіальні школи (католицьку і уніатську), але в них налічувалось лише 110 учнів, тоді як дітей, які мали вчитися, було 1280[7].

Селяни і міщани вели рішучу боротьбу за свої права і незалежність. Характерними з цього погляду є активні дії селян Комарного під час виборів до австрійського парламенту. Граф Лянцкоронський, який балотувався до сейму в 1888 році, та його поплічники зробили все можливе, щоб провалити українського кандидата з Комарного. І вони добилися свого. Але яким чином? Шляхом різного роду махінацій, зо-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 3619, арк. 157.
[2] З історії західноукраїнських земель. Вип. 5, К., 1960, стор. 45—46.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 493, оп. 1, спр. 21, арк. 15.
[4] Там же, ф. 181, оп. 1, спр. 3567, арк. 16.
[5] Газ. «Пролом», 1881, № 7.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 567, арк. 25.
[7] Шематизм народних училищ Консисторіи Перемиской Руской, 1853, стор. 24.

крема, підкупу виборців. Газета «Діло» з цього приводу писала: «В будинку Майлеха були напої і закуски для тих, хто виявляв бажання проголосувати за Лянцкоронського. Все говорило про те, що «русина до парламенту бояться взяти»[1]. А ось що писала про повітові вибори газета «Русское слово»: «Не надійся ж, бідний селянине, із нової повітової ради користі. Тано (дешево) вона вибрана, бо декотрі виборці продалися за два келішки горілки. Біда нам, темним і не знающим пильнувати власного інтересу»[2].

До таких же дій вдалися реакційні сили і під час виборів у 1897 році, коли І. Я. Франка висунули кандидатом до австрійського парламенту. Найбруднішими методами робилося все можливе, щоб зірвати передвиборні виступи І. Я. Франка. Але народні виборці за будь-яку ціну вирішили відстояти свого «мужицького посла». Дуже показовими в цьому є події у Комарному. Місцеві власті, а також управитель маєтків графа Лянцкоронського прагнули підмінити кандидатуру І. Франка своїм ставлеником. З цією метою вибори від 4-ї та 5-ї курій зволікалися. Обурені діями властей мешканці міста, очолювані робітниками Г. Бариляком та І. Ткачиком рішуче виступили проти зволікання властями проведення виборів і намагались не допускати виборчих шахрайств. Вони побили бургомістра і управителя, захопили виборчу документацію та печатку, прогнали членів урядової виборчої комісії, вигукуючи: «Тепер забирайтеся, тепер урядниками — ми!» Місцеві власті не змогли власними силами навести порядку, для придушення виступу викликали війська[3].

Про ці події дізнався І. Я. Франко і у квітні 1897 року відвідав Комарне. Незважаючи на численні перешкоди, які чинила уніатська церква, польські націоналісти, на боці яких були солдати і жандарми, він все-таки виступив з промовою, в якій обстоював виборчі права народу.

Виборча боротьба мала велике значення. Це був один із рішучих ударів мас по реакційній виборчій системі. Критикуючи міністра внутрішніх справ графа Казиміра Балені, який заявив, що вибори в Галичині відбуваються цілком легально, І. Я. Франко писав: «І це в ту саму пору, коли біля моїх вікон у Львові день-у-день водили десятки закованих давидівських селян (Давидів — село під Львовом, мазурська колонія, але там живуть і українці), яких тягнено до в'язниці за вбивство виборчого комісара, коли до мене — хворого, немічного і розбитого — день-у-день і ніч-у-ніч надбігали розполохані «легальністю» виборів міщани й селяни то з Комарного, то з Цеброва, то з Мостиського, то з Перемишльського, то з бог-зна з яких інших повітів, благаючи поради й бодай, захисту, переночувати та прогодувати їх кілька днів, поки минуть страховища легальних виборів»[4].

Революційні події, що відбувалися в Росії у 1917 році, мали великий вплив на суспільно-політичне життя міста. З новою силою розгорнулась боротьба за соціальне і національне визволення, в авангарді якої йшла Комарнівська повітова організація КПЗУ, що була однією з найбільших на Львівщині. Вона мала 9 осередків, що об'єднували 32 комуністів[5] і належали до Львівського приміського округу. За офіційними даними, на червень 1924 року в місті Комарному був гурток КПЗУ (6 членів). У цьому ж місяці у Комарному відбулась повітова нарада членів КПЗУ, на якій обговорювалося питання більшовизації партії[6].

23 листопада 1924 року на окружній партійній конференції, де були присутні делегати 5 повітових комітетів, комарнівський делегат доповідав про перебудову роботи партійної організації на основі рішень V конференції[7] та II з'їзду КПЗУ.

З самого початку свого існування організація КПЗУ в Комарному розгорнула

---

[1] Газ. «Діло», 1888, № 188.
[2] Газ. «Русское слово», 1891, № 33.
[3] М. М. Кравець. Селянство Східної Галичини в другій половині XIX століття, стор. 188.
[4] Літературно-науковий вісник, Львів, 1906, кн. 1.
[5] Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ. Львів, 1965, стор. 129.
[6] Архів інституту історії партії ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 94, конверт 9.
[7] Є. М. Галушко. Нариси з історії КПЗУ, стор. 139.

агітаційну і організаторську роботу в місті та селі. 19 липня 1925 року тут відбулися збори комуністів, на яких Петро Стасюк зробив доповідь про перенесення комуністичної роботи на село шляхом створення сільських комуністичних гуртків[1].

Великий вплив повітова організація КПЗУ мала на легальну масову політичну організацію «Сельроб-єдність». У донесеннях місцевих властей говорилося, що «Сельроб-єдність» діє за директивами комуністів, її керівники є одночасно членами КПЗУ[2], що вона переважно молодіжна за своїм складом і перебуває під впливом «більшовизму»[3].

Про зростаючий авторитет КПЗУ серед трудящих свідчить той факт, що під час виборів до органів самоуправління (гмінних рад) у липні 1927 року до складу Комарнівської гмінної ради було обрано 5 комуністів: Й. Утриску, І. Пеленського, І. Косовина, А. Пеленського, С. Юзича та співчуваючого КПЗУ Г. Ліщинського[4].

Обидві комарнівські організації — КПЗУ і «Сельроб-єдність» виступали проти реакційної політики польського уряду, за дружбу з Радянським Союзом, проти наростаючої загрози фашизму і війни, за соціальне і національне визволення трудящих.

Вони були також організаторами страйкової боротьби, яка мала переважно економічний характер. У червні 1936 року відбувся виступ 36 робітників на тартаку, який тривав три тижні, і 22 червня між адміністрацією підприємства та делегацією робітників було підписано угоду про підвищення заробітної плати[5]. В цьому ж році відбувся також страйк поденних робітників. Інспектор праці Яблонський доповідав в окружну інспектуру у Львові, що страйк ліквідувати не вдалося. Власниця маєтку графиня Лянцкоронська змушена була дати свою згоду на підвищення заробітної плати поденним сезонним робітникам[6].

Посилення впливу КПЗУ і «Сельроб-єдності» непокоїло урядові власті повіту і воєводства. За вказівками староства, в Комарному і Кліцьку було зроблено обшук у 30 квартирах, зокрема у В. Ольхового, А. Пеленського, М. Здерка, В. Олександровича, М. Пеленського, О. Качмарського, П. Стасюка (Тарас — член ЦК КПЗУ). У Качмарського і Стасюка виявили понад 70 брошур, газет та відозв комуністичного змісту. Разом з М. Пеленським і А. Ковтуном їх арештували і відправили в Самбірську тюрму.

В 1939 році збулися віковічні прагнення трудящих західноукраїнських земель. У пам'ятні вересневі дні війська Червоної Армії визволили Західну Україну від чужоземного гноблення. 21 вересня 1939 року в Комарне в'їхали радянські танкісти. Жителі міста радісно вітали своїх визволителів, дарували їм букети квітів, обіймали і цілували. Всюди майоріли червоні прапори, гасла. На багатолюдному мітингу з словами подяки звернувся до бійців Червоної Армії член КПЗУ М. І. Пеленський.

Почалось нове, вільне життя на оновленій землі. У місті були створені місцеві органи Радянської влади. Замість колишньої гміни обрали міську Раду депутатів трудящих, яку очолив Т. П. Скрипник.

Місто Комарне стало районним центром. Районну Раду депутатів трудящих очолив П. Т. Ревенко, районний комітет КП(б)У — Ю. Г. Волошин, П. Т. Красноярчук, О. К. Козлов. Було створено також райком комсомолу, почала виходити районна газета «Радянське село».

Районна партійна організація в червні 1940 року складалася з 34 членів партії і 7 кандидатів у члени партії, а комсомольська організація на 16 квітня цього ж року налічувала у своїх рядах 25 комсомольців. Зусиллями державних і партійних органів при широкій підтримці з боку трудящих були здійснені важливі соціально-економічні і культурні перетворення в місті і районі.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 659, арк. 39.
[2] Там же, оп. 51, спр. 648, арк. 3.
[3] Там же, ф. 1, оп. 5, спр. 58, арк. 27.
[4] Там же, ф. 1, оп. 58, спр. 683, арк. 133.
[5] Львівський облдержархів, ф. 47, оп. 1, спр. 765, арк. 6.
[6] Там же, ф. 47, оп. 1, спр. 765, арк. 7—8.

Були націоналізовані промислові підприємства Комарного: млин, спиртовий завод, а також лісопильний у Бучалах, заново створено артіль «Червоний мебляр», промкомбінат, ткацьку і кравецьку артілі.

Великі зміни відбулися в сільському господарстві. Всю землю, яка раніше належала Лянцкоронським, було конфісковано і розподілено між малоземельними і безземельними селянами.

До 1939 року у Комарному діяла семирічна школа з викладанням на польській мові, а також вечірні промислово-ремісничі курси. В 1939 році в місті було створено три школи. Велика увага приділялась питанню ліквідації неписьменності. В Комарнівському районі понад 5 тис. чол. були зовсім неграмотними.

Великі зміни відбулися в Комарному в перші роки Радянської влади. У кожну сім'ю прийшли добробут і культура, радість і щастя.

На світанку 22 червня 1941 року до міста долинуло гуркотіння гармат, розриви бомб. З кожним днем фронт наближався. Наприкінці червня німецько-фашистські загарбники вдерлися у Комарне.

З перших днів окупації гітлерівці почали встановлювати у місті так звані «нові порядки». Всі школи було закрито, магазини не працювали. Біля різних пивних, барів з'явилися вивіски — «Тільки для німців».

У місті фашисти створили біржу праці. Всі мешканці зобов'язані були проходити реєстрацію. Молодь відправляли в неволю на каторжні роботи до Німеччини. Всякі збори заборонялися. Було введено комендантську годину і за найменше порушення розпоряджень — арешти, розстріли, відправка до Німеччини.

Але вже у перші дні свого тимчасового панування фашисти відчули силу народної ненависті. Мешканці міста переховували поранених бійців, що втекли з полону, розповсюджували листівки із закликом до населення не коритися ворогові, саботувати заходи фашистів. Все це підточувало владу окупантів, допомагало переможному наступові радянських військ.

Трудящі Комарного твердо вірили, що день визволення не за горами. І цей день настав — 27 липня 1944 року — Комарне було очищене від німецько-фашистських загарбників. Багато трудівників міста відразу ж пішли на фронт і брали участь у багатьох битвах — за визволення Праги, Будапешта, Варшави, Берліна та інших міст Чехословаччини, Польщі, Угорщини і Німеччини. Понад 20 з них віддали своє життя за наше щасливе майбутнє. У боях з фашистами загинули М. В. Новицький, О. М. і В. М. Бучкевичі, Й. С. Вигнанський, І. О. Кордаш та інші.

За мужність і відвагу, виявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни, багато уродженців міста нагороджено орденами та медалями. Серед них М. В. Єдник, А. А. Дрималик, А. В. Наконечний, П. В. Шамрай, М. Й. Ольховий, Б. І. Мисаковець, П. І. Проць, М. М. Строцький та багато інших. Самовідданою працею в роки Великої Вітчизняної війни відзначились і трудівники Комарного на відбудові рідного міста, якому гітлерівські орди завдали великої шкоди. Збитки становили понад 5,5 млн. карбованців[1].

Війна ще тривала, потреби фронту були на першому плані. І трудящі міста все робили, щоб прискорити її завершення.

Лише школярі району зібрали 3904 крб. на побудову ескадрильї «Вільна Дрогобиччина», мешканці міста передплатили позику на суму 15 тис. крб. і зібрали 1200 подарунків бійцям Червоної Армії.

Вже на кінець 1944 року всі промислові підприємства міста були відбудовані і почали давати продукцію. Особливо швидко зростав обсяг виробництва на Комарнівському промкомбінаті. У 1949 році це підприємство реконструювали для випуску крісел і вже протягом року воно дало продукції на 500 тис. крб. У 1954 році до промкомбінату приєднали лісозавод села Бучали, де було налагоджено виробництво паркету, а в 1955 році і багету.

---

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. Р-1193, оп. 1, спр. 3, арк. 20—21.

З метою розширення та укрупнення виробництва в 1960—1961 рр. до промкомбінату приєднали артіль «Новий шлях» та Рудківський промкомбінат (у квітні 1965 року переданий у відання Рудківського побутового комбінату). В 1963 році на базі промкомбінату створено деревообробний завод, який увійшов до Самбірського меблькового виробничого об'єднання. Тут були освоєні нові види продукції: шафи, дивани, буфети-серванти, дивани-ліжка тощо.

З 1964 року підприємство спеціалізується по виробництву ліжок-диванів і паркету. З метою дальшого підвищення продуктивності праці механізовано ряд виробничих процесів: полірування і клеєння меблів, розвантаження паркетного матеріалу. У 1959 році з ініціативи профспілкової та комсомольської організацій на підприємстві покладено початок боротьбі за комуністичну працю. Бригаду, яка включилася в боротьбу за це високе звання, очолив комуніст М. М. Когут. Чотири роки наполегливої роботи увінчалися успіхом. У 1963 році за високі виробничі показники, випуск продукції відмінної якості, зразкову трудову дисципліну цей колектив удостоєний звання бригади комуністичної праці.

Рік у рік зростають ряди передовиків виробництва. Значні трудові досягнення мають на своєму рахунку столяри І. Г. Легеша, А. М. Мисаковець, П. Г. Шевчик, оббивальниця — комсомолка О. Д. Кручко, верстатник Е. А. Гавалюк, бригадир паркетного цеху М. М. Гутовський та інші.

Трудовими зусиллями всього колективу семирічний план підприємство виконало за 5 років. Масштаби виробництва за семирічку зросли майже втроє. Так, якщо в 1958 році було випущено продукції на 255,5 тис. крб., то в 1965 році — на 746 тис. крб. Продуктивність праці підвищилась за цей період на 35 проц. Кількість робітників відповідно збільшилась з 98 чол. до 242. Майже половина з них здобули середню і середню спеціальну освіту.

Велику роботу по вдосконаленню виробничих процесів, підвищенню продуктивності праці і зниженню собівартості продукції проводить бюро раціоналізаторів і винахідників, до складу якого входить 20 чол.: Й. М. Стопа, В. В. Завалень, М. В. Пазяк, Л. О. Гемелей, М. М. Когут, М. Гутовський, В. М. Мочурад та інші. Впроваджені ними раціоналізаторські пропозиції і винаходи дали відчутний економічний ефект — заощадження на суму 8,6 тис. карбованців.

Одним із кращих раціоналізаторів є М. В. Пазяк, який працює на підприємстві 10 років. Це висококваліфікований майстер токарної і слюсарної справи, автор багатьох нововведень. Вагомий вклад у розвиток раціоналізаторства і винахідництва на підприємстві зробив Р. Г. Байко, давши економію коштів 3200 карбованців.

Продукція промкомбінату відома далеко за межами Львівщини: в Душанбе, Джамбулі, Донецьку, Луганську та інших містах Радянського Союзу.

Найбільшим промисловим об'єктом Комарного є головні споруди Рудківського газопромислу. Ще в 1949 році на території Комарнівського і Рудківського районів проведено сейсмічну розвідку, яка визначила структурну будову газового родовища. В наступному році було закладено першу експериментальну свердловину, яка дала газ із пластовим тиском 147 атмосфер і робочим дебітом до 350 тис. кубометрів на добу.

З 1950 року почалось інтенсивне освоєння родовища. Нині воно має 30 діючих свердловин, середня глибина яких 1380—1450 метрів. В 1965—1966 рр. було завершено буріння 5 свердловин у верхніх пластах, які почали діяти в 1967 році. Основна кількість газу надходить з юрсько-гільнецьких покладів.

З метою забезпечення безперебійного постачання достатньої кількості газу широко впроваджуються методи інтенсифікації видобутку: кислотна обробка призабійної зони, гідророзрив пласта тощо. Це дає хороший виробничий ефект. Тільки в 1963 році за рахунок інтенсифікації видобутку одержано додатково 200 млн. кубометрів газу, що дорівнювало приблизно 20-денній роботі промислу.

Основними споживачами голубого палива є Мінськ, Рига, Вільнюс, Каунас. Родовище дає високоякісний осушений газ, який проходить через цех осушки і очистки. Такий цех збудований вперше у республіці.

Крім того, в Рудківсько-Комарнівському газовому родовищі видобувається газоконденсат. Він є цінною сировиною для хімічної промисловості. Для збору і транспортування газоконденсату створено спеціальну систему, з якої він надходить у цистерни і відправляється на Бориславські газолінові заводи.

На газопромислі працює 134 робітники, більшість яких мають середню освіту, і 9 інженерно-технічних працівників.

Під керівництвом партійної організації, що налічує 18 комуністів, робітники промислу успішно включились у соціалістичне змагання за успішне перетворення в життя накреслень нової п'ятирічки. Всі 22 бригади завоювали високе звання колективів комуністичної праці. Серед ударників комуністичної праці слід відзначити М. П. Лопушинського, Б. А. Дибка, І. С. Сидорика, М. В. Кореновського, Б. А. Утриска, А. О. Теплого та інших, які є для всіх прикладом у праці і побуті.

Широкого розмаху на промислі набрав рух по винахідництву і раціоналізації. Тут кожен другий робітник — раціоналізатор. Тільки в 1966 році економія від впровадження винаходів і раціоналізаторських пропозицій становила 4,7 тис. карбованців.

Одним із найзначніших раціоналізаторських нововведень є пересувна насосна станція (автор — Р. В. Залога), а також спорудження додаткового дренажного амбару для зменшення втрат газоконденсату (автор — Б. І. Радович).

Профспілкова і комсомольська організації проводять значну роботу по підвищенню виробничої кваліфікації робітників. На промислі створено науково-технічну раду, що працює над впровадженням нової техніки, вдосконаленням процесів виробництва. В 1966 році у школі передових методів праці вчилося 11 виробничників, а на виробничо-технічних курсах — 26 чоловік.

Крім згаданих промислових об'єктів, у Комарному діє цех Городоцького молокозаводу молочного об'єднання Львівської фірми «Верховина», який спеціалізується по виробництву голландського сиру.

За останні вісім років продуктивність цеху зросла вдвоє. Якщо у 1957 році було прийнято 2 млн. 690 тис. кг молока, то в 1966 році — 5 млн. 395 тис. кг. В 1959 році, після ліквідації Комарнівського району, цех перестав одержувати молоко з 7 населених пунктів, а кількість молока зросла. Це свідчить про неухильне зростання продуктивності громадського тваринництва (у 1965 році тільки від індивідуального сектора надійшло понад 346 тис. кг молока).

Рік у рік зростає випуск молочної продукції. На 1961 рік виробництво голландського сиру було доведено до 883 цнт, через три роки — досягло 976, а в останньому році семирічки — 1070 цнт. Продукція цеху транспортується переважно у Львів, а також Харків, Ленінград, Луганськ.

Цих успіхів добився колектив завдяки невтомній праці передовиків виробництва, з яких слід відзначити робітниць сироварного цеху Т. М. Сливку, М. М. Запотічну, І. І. Фецат, компресорника І. Г. Бокало, кочегара І. М. Гусака, механіка А. І. Запотічного та інших, які забезпечують безперебійну роботу на своїх ділянках виробництва, кваліфікований догляд за устаткуванням.

У 1967—1970 рр. надалі збільшуватиметься випуск продукції: адже продуктивність тваринництва у колгоспах неухильно зростає. На оснащення і розширення цеху держава асигнувала 50 тис. карбованців.

Промислове значення для міста мають ставки Комарнівського рибгоспу, підпорядкованого Львівському рибкомбінату. До 1939 року вони належали магнатам Лянцкоронським.

До Комарнівського рибгоспу входять дільниці — Комарнівська (240 га), Катериницька (221 га), Городоцька (662 га) і Раково-Старосамбірського району (121 га).

У 1966 році з освоєних ставків було одержано 3102 цнт риби. У рибгоспі працюють 70 чол. Кращими виробничниками є М. І. Кузик, С. С. Сулима, С. І. Строцький, В. П. Троян, І. Ф. Мацина, В. П. Горішний.

На схід від міста, на Дністровсько-Санському плато, вздовж рік Дністра і Верещиці, розкинулись ліси Комарнівського лісництва, підпорядкованого Самбірському лісгоспу Львівського обласного управління лісового господарства і заготівель. Загальна площа лісового господарства — 3884 гектари.

Крім дуба, питома вага якого становить 75 проц. усього лісового масиву, тут є і такі породи дерев, як європейська модрина, сосна, вільха, смерека, береза. В лісових хащах бродять лисиці, зайці, козулі, дикі кабани, борсуки і білки.

Хто хоч раз побував тут, ніколи не забуде терпкого соснового аромату, веселого дзюрчання струмків. Дні й години, проведені віч-на-віч з природою, назавжди залишають у пам'яті приємне враження.

У 1966 році було реалізовано 2259 кубометрів лісоматеріалів. Багато лісосировини продається трудящим для спорудження нових житлових будинків. Для озеленення населених пунктів лісництво відпускає щорічно 250—300 тис. штук декоративних і плодових саджанців.

В розпорядженні лісогосподарства є широкі масиви сіножатей, які використовуються для поповнення кормової бази колгоспів «Перше травня», «Більшовик», ім. Щорса та ім. Чапаєва Городоцького і Пустомитівського районів.

Добре трудяться робітники Комарнівського лісництва. 8 бригад з 11 у 1962 і 1964 рр. завоювали високе звання комуністичних. Найбільші трудові звершення на рахунку бригад комуністичної праці, які очолюють кращі робітники Є. М. Хабаль, Л. О. Синенко і Я. Ф. Гординська. В 1966 році вони добилися 100 проц. приживлення лісових культур.

Відмінно працюють на своїх ділянках виробництва ударники комуністичної праці — лісники Г. К. Гірший, Й. В. Грабовенський, тракторист І. Г. Купчак та багато інших. С. А. Звізло трудиться в лісництві вже майже 30 років. За бездоганну роботу Звізла нагороджено значком «Відмінник лісової охорони». Він справжній лицар зелених лісових роздолів: знає їх природу, закони, розвиток, охороняє їх.

Господарство Комарнівського лісництва виходить на нові рубежі. У новій п'ятирічці намічено посіяти і посадити сотні гектарів нових лісів. На площі понад 100 га проведено закладку лісу в ювілейному 1967 році.

Чимало мешканців міста працюють у сільському господарстві. В межах Комарного розташовано учбове господарство та артіль «Перше травня». Учбове господарство створено у 1961 році (на базі колгоспу «Більшовик»). Спочатку воно було навчальною базою Львівського сільськогосподарського інституту, а з 1962 року належить Львівському зооветеринарному інституту. Це багатогалузеве господарство. Під зерновими культурами в 1966 році було зайнято 861 га, тобто майже половина всієї землі. Серед технічних культур провідне місце займають цукрові буряки.

Рік у рік зростає врожайність полів. Якщо в 1963 році було зібрано 15,8 цнт зернових з га, то в 1966 році врожайність зросла до 20,8 цнт. Валовий збір зерна становив 17 879 цнт, тобто на 1642 цнт більше, ніж у 1963 році.

Підвищення врожайності зернових, а також кормових культур сприяє піднесенню продуктивності тваринництва. Якщо в 1963 році державі було продано 1890 цнт м'яса, то в 1965 році — 2633. Продаж молока за цей період зріс із 6712 до 10 209 цнт, а надій молока від фуражної корови з 1923 кг до 2504 кілограмів.

Досягнуті успіхи сприяють зміцненню економіки учгоспу. Надходження коштів від реалізації продукції в 1965 році зросли на 208 646 крб. порівняно з 1963 роком і становили 615 516 крб., а чистий прибуток збільшився з 28 146 крб. до 156 373, тобто зріс на 128 227 крб. Це дало змогу підвищити середньомісячну зарплату з 55 до 76 крб., здати в експлуатацію 2 житлові будинки на 9 квартир, виділити значні кошти на капітальне будівництво і придбання техніки. Зокрема, були споруджені 3 телятники, вівчарник, склад мінеральних добрив, конюшню, свинарник, 2 зернові склади, пункт штучного осіменіння, будується автогараж. Автомобільний парк збільшився до 38, а тракторний до 26 машин.

В учгоспі виросло чимало передовиків сільськогосподарського виробництва. Серед них бригадир, член КПРС В. І. Драбич. Бригада, яку він очолює, в 1965 році зібрала на площі 76 га озимої пшениці по 31,7 цнт з га. Невтомного працівника Драбича відзначено орденом Трудового Червоного Прапора. Бригадир городньої бригади М. М. Черечін удостоєний двох орденів «Знак пошани», а медаллю «За трудову відзнаку» нагороджено директора учгоспу В. М. Криницького, бригадира рільничої бригади В. Є. Лиситчука та інших трудівників. Бригада комуніста В. Є. Лиситчука виростила в 1965 році по 24,9 цнт озимих зернових з га на площі 123 га. Ланки, очолювані С. П. Габриль, Ю. Н. Романик і К. М. Шван, щорічно одержують з кожного гектара по 350—500 цнт цукросировини.

Помітних господарських досягнень домоглась артіль «Перше травня», яка створена у 1949 році. Першим головою колгоспу обрали О. М. Зозуляка. Невеликим було тоді господарство артілі — понад 100 гектарів земельних угідь та кілька десятків робочих коней, корів та свиней. От усе багатство, з якого починали.

Тепер сільгоспартіль має 1967 га земельних угідь, у т. ч. 1260 — орної, десятки потужних сільськогосподарських машин. Господарство ведеться на міцній науковій основі: розроблено цілий комплекс агротехнічних правил, які стали законом культурного господарювання. Сюди входять система правильних сівозмін, обробітку грунту, удобрення, боротьба з шкідниками сільськогосподарських рослин тощо.

Щедро віддячує земля дбайливим хліборобам. Рік у рік поліпшується культура землеробства і тваринництва, зростають доходи артілі. Якщо в 1953 році було вирощено по 7,8 цнт зернових з га, то у 1966 році — 21,1 цнт. За тією ж динамікою зростання врожайність цукрових буряків доведено до 378 цнт з га, тобто збільшено втроє. З кожним роком на лани колгоспу поступає все більше місцевих та мінеральних добрив. Під урожай 1966 року було внесено 14 тис. цнт. мінеральних і органічних добрив — у 14 разів більше, ніж у 1953 році.

За роки семирічки проведено ряд інших заходів, спрямованих на дальше піднесення артільного господарства. Переглянуто структуру посівних площ, проведено дренаж на площі 800 га, висіваються тільки високоврожайні сорти зернових.

Відрадні зрушення є і в тваринництві. Поголів'я великої рогатої худоби за останні 1956—1966 рр. зросло вчетверо і становило 1142 голів. В розрахунку на кожні 100 га сільськогосподарських угідь у 1966 році одержано по 45,6 цнт м'яса, 564,2 цнт молока. Грошові доходи в цілому зросли до 575 тис. крб. (в 1953 році вони становили 72 тис. карбованців).

Всі трудівники артілі подають взірець творчої праці. Кожен колгоспник бореться за честь своєї бригади, ланки, ферми. В колгоспі виросло багато передовиків, які своєю невтомною працею множать громадські багатства. Ланкову С. В. Запотічну за вирощення високих урожаїв цукрових буряків нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Її ім'я, як і інших трудівників — С. Звізло, О. Черник, О. Ковтун, Н. Бей — відоме далеко за межами району. Серед тваринників особливо відзначились доярки — комуністки Євгенія Онишкевич, Софія Грабовська, Дарія Бокало, які надоїли в 1966 році по 3,5 тис. кг молока від кожної фуражної корови. За свій труд вони одержують належну винагороду. Порівняно з 1953 роком оплата праці зросла в 7 разів, а натуральна — вдвоє. З 1 липня 1966 року в артілі введено гарантовану оплату праці, що є надійною основою підвищення продуктивності праці, одержання високих врожаїв. Люди знають, що за кожний надплановий центнер вони матимуть додаткову оплату. Вартість людино-дня у 1966 році доведена в артілі до 2,8—3 карбованців.

З кожним роком поліпшується добробут трудящих. Підтвердженням цього є зростання купівельної спроможності. Якщо в 1963 році мешканцям міста було продано промислових і продовольчих товарів на суму 2 млн. 353 тис. крб., то в 1966 році на 2 млн. 983 тис. крб. Збільшуються вклади у місцевій ощадній касі. В 1950 році сума трудових заощаджень становила 75 тис. крб., а на кінець 1966 року — 396 тис. крб. (тобто підвищилась більше як у чотири рази).

В 479 будинках є радіоточки, 295 телевізорів, понад 300 радіоприймачів. Кожна сім'я передплачує по кілька періодичних видань.

За роки Радянської влади проведено велику роботу по поліпшенню житлово-побутових умов населення. Місто повністю електрифіковане. В 1959 році розпочалась газифікація міста. На початок 1966 року в Комарному вже налічувалося 405 абонентів. Споживання газу зростає рік у рік. Якщо в 1961 році місто одержало 1 млн. 265 тис. кубометрів, то в 1966 — 1 млн. 550 тис. кубометрів. За 6 років спожито 8 млн. 930 тис. кубометрів голубого палива. Серед робітників Комарнівської газової дільниці багато ударників комуністичної праці.

В 1961 році у місті було створено побутовий комбінат, у якому розміщено ательє мод 2-го розряду, шевську майстерню, фотографію, майстерню по ремонту меблів, прокатний пункт побутових речей, майстерню по ремонту годинників. Побутовому комбінату підпорядковані також шевська і кравецька майстерні сіл Підзвіринця, Переможного, Грімного, Бучал і Тершакова. Робітники шевської майстерні Комарного в 1966 році виконали понад 4 тис. замовлень. Планове завдання було перевершено на 48,9 проц. Ательє мод у 1966 році виконало 1379 замовлень. Планове завдання перевиконано на 18 проц. Вагомий вклад внесли в цю справу кравці Й. М. Пеленський, Г. І. Сех, М. І. Лев, закройщик М. С. Кос.

До 1939 року у Комарному не було ні поліклініки, ні лікарні, а працювало лише 3 приватних лікарі. Тому й не дивно, що понад 30 проц. дітей тут хворіли на туберкульоз. Не переводились у місті і пошесті: віспа, малярія, черевний тиф, від яких помирало багато людей[1].

Високі ціни на медикаменти призводили до розорення трудящих і навіть до трагічних випадків. Мешканцям міста і навколишніх сіл добре відома страхітлива подія, яка сталася за часів панської Польщі у Комарному. Селянин з села Зашкович, рятуючи свою дружину від смерті, мусив був продавати клаптик за клаптиком землю, щоб оплатити послуги лікаря і купити медикаменти. Лікар Бляуер обіцяв, що вилікує хвору, вимагаючи при цьому все нових і нових подачок. І ось селянин прийшов до лікаря востаннє, ніби за рецептом, не кажучи, що дружина померла. Лікар знов обіцяв допомогти, але вимагав оплати. Селянин, доведений до відчаю, схопив сокиру і зарубав Бляуера на місці. Ось до яких наслідків призводило тодішнє лікування.

Тепер у Комарному є поліклініка, що має 10 кабінетів, лікарня на 75 місць, 3 лабораторії. В них працюють 14 лікарів, 38 чол. середнього медичного персоналу.

Віртуозом своєї справи є хірург Й. Г. Кузяків, який за 17 років своєї трудової діяльності зробив понад 5 тис. операцій. Він одним із перших на Львівщині почав оперувати легені. Зроблені ним складні операції — результат багатьох років щоденної наполегливої та сумлінної праці, невтомних пошуків, безсонних ночей, годин роздумів, сотень копітких досліджень. Заслуженим авторитетом користується також хірург В. П. Паньків.

З кожним роком зростають асигнування на охорону здоров'я. Якщо у 1961 році Комарнівській лікарні і поліклініці було виділено понад 113 тис. крб., то в 1962 році 135 тис. крб., в 1966 році — понад 160 тис. карбованців.

За роки Радянської влади змінилось культурне обличчя міста. Тут діє середня школа. В ній у 1947 році відбувся перший випуск, 23 учні одержали атестати зрілості. Після закінчення школи більшість випускників вступила в вищі учбові заклади. 17 із них стали вчителями і працюють нині на ниві народної освіти. За післявоєнні роки (1947—1966 рр.) середню школу закінчили 754 чол. З них понад 150 вже здобули вищу освіту — стали педагогами, лікарями тощо.

8 вихованців школи працюють у наукових закладах республіки: Б. І. Зозуляк — викладач математики у Дрогобицькому педагогічному інституті, Р. В. Слонівський — доцент Львівського політехнічного інституту, Р. М. Оленич захистив кандидатську

[1] Львівський облдержархів, ф. 283, оп. 2, спр. 77, арк. 33.

Учасники хорового гуртка комарнівської середньої школи виступають на районному огляді художньої самодіяльності в м. Городку. 1966 р.

дисертацію і працює на кафедрі класичної філології Львівського державного університету.

Тепер у школі налічується понад 740 учнів, у т. ч. 90 вихованців дитячого будинку, є групи продовженого дня. Працюють тут 38 учителів. Школа має гуртожиток на 30 місць, їдальню і буфет.

Понад 15 років діє школа робітничої молоді. В 1952 році перша група випускників одержала атестати зрілості. Всього закінчили цю школу 238 чоловік.

За багаторічну сумлінну роботу в школі багато вчителів удостоєно урядових нагород. Мешканці міста глибоко шанують О. Г. Зозуляка, заслуженого вчителя школи Української РСР, який працював на ниві народної освіти 50 років. Він удостоєний ордена Леніна. Понад 500 юнакам і дівчатам дала путівки в життя заслужена вчителька школи Української РСР Л. М. Кривенченко. Понад 25 років присвятила педагогічній роботі С. О. Скомарівська.

В місті працюють дитячий садок і ясла, в яких виховується понад 70 дітей. Змістовну і цікаву роботу проводить Будинок піонерів. Тут працює 4 гуртки, в роботі яких бере участь понад 120 піонерів.

Як тільки закінчилась війна, зразу ж було налагоджено роботу Будинку культури, який під керівництвом міської партійної організації перетворився на справжнє вогнище культури. У ньому працюють 8 гуртків художньої самодіяльності, агіткультбригада, курси крою та шиття. Завжди цікава і змістовна програма концертів агіткультбригади, яка під керівництвом М. Т. Михайлишина в 1966 році 48 разів виступала перед трудящими міста і сіл Городоцького району і дістала високу оцінку на обласному огляді.

При Будинку культури працює кабінет політичної освіти на громадських засадах. Він став справжнім центром політичного навчання комуністів і безпартійного активу. Тут діють початкова школа політичної освіти і школа з основ марксизму-ленінізму, в яких понад 40 комуністів і безпартійних підвищують свій ідейно-теоретичний рівень.

Велику роботу провадить Комарнівська міськрада, яка складається з 50 депутатів. Добре налагоджена робота в постійнодіючих комісіях, зокрема соціалістичної законності, яка проводить значну роботу з виборцями. Організовуються вечори запитань і відповідей на юридичні теми, вечори повноліття. Спираючись на громадськість міста, комісія веде рішучу боротьбу з п'яницями, хуліганами, дармоїдами. Корисну справу робить комісія по охороні здоров'я. Добре налагоджена діяльність комісії торгівлі і громадського харчування.

Старовинне місто вступає в період, який по праву можна вважати його другим народженням. Немає сумніву, що в найближчі роки трудівники міста досягнуть ще більших перемог у господарському і культурному будівництві.

Л. П. БОБАК, В. В. ГРАБОВЕЦЬКИЙ

Л. І. Левицький. «Дума про возз'єднання». Олія. 1954.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ГОРОДОЦЬКОГО РАЙОНУ

БА́РТАТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ставчанці, за 11 км на північний схід від райцентру і за 5 км від залізничної станції Мшана. Через село проходить шосе Львів—Городок. Населення — 411 чоловік. Сільраді підпорядковане село Воля-Бартатівська.

В селі розміщена четверта бригада колгоспу ім. Шевченка буряко-тваринницького напряму.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку.

Бартатів вперше згадується в документах 1433 року.

БЕРЕЗЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від райцентру і за 8 км від залізничної станції Комарне-Бучали. Населення — 945 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Нове Село, Піддолини, Тулиголови, Ясенів.

У селі розміщена центральна садиба колгоспу «Нове життя». Це багатогалузеве, високопродуктивне господарство, яке спеціалізується на розвитку м'ясо-молочного тваринництва і вирощуванні зерно-технічних культур. Земельна площа артілі — 5 тис. га. З допоміжних підприємств є цегельний завод, майданчик для випалювання вапна, пилорама. Велику роботу артіль проводить по осушуванню боліт. Протягом 1960—1966 рр. тут осушено 1630 га надмірно зволожених земель.

За успіхи у розвитку тваринництва орденом Леніна відзначений чабан Ю. Ю. Васів, бригадир П. І. Ціховський, ланкова С. І. Лопушанська. Голова колгоспу делегат XXIII з'їзду КПРС І. К. Кадельчук у 1966 році удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

Колгосп чотири роки брав участь в роботі Виставки досягнень народного господарства, нагороджений її срібними і бронзовими медалями.

У селі є восьмирічна школа, філіал заочної середньої школи, бібліотека, Будинок культури на 360 місць. За післявоєнні роки в селі побудовано 128 житлових будинків, прокладено 25 км шляху, насаджено 6800 декоративних дерев, закладено парк.

На території села знайдено керамічний посуд IV—III тисячоліть до н. ери.

Перша письмова згадка відноситься до 1374 року. Березець у 1515 році спустошила татарська орда. Антифеодальні заворушення відбулися в селі у 1819—1824 рр., для придушення яких уряд вислав війська. У керівників виступу Івана Лева, Яна Лещинського, Томка Томаса та ін. забрали земельні наділи, хати зруйнували, а все майно продали з молотка.

В 70-х роках у Березці розгорнулась боротьба за ліси і пасовиська, загарбані шляхтою. У 1885 році в селі відбулися виступи проти сваволля панських прикажчиків. В 1932 році селяни протестували проти насильного введення у школі польської мови. У 1936 році вибухнув страйк, внаслідок якого робітники фільварку добились підвищення заробітної плати. Поряд з економічними вимогами вони висунули політичні: звільнити політичних в'язнів з Берези Картузької.

БУЧА́ЛИ — село, центр сільської Ради, розташоване на залізничній лінії Львів—Самбір, за 15 км від райцентру. Населення—1305 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Катериничі, Литовка.

На території села знаходиться 5 бригада учгоспу «Комарнівський» Львівського зооветеринарного інституту, яка має 500 га землі. Напрям господарства — зерно-тваринницький. У селі є також паркетний цех Комарнівського промкомбінату, бурякопункт.

В Бучалах працюють восьмирічна школа, школа сільської молоді, клуб, бібліотека. Жителів обслуговує побутова майстерня. За післявоєнний період споруджено 150 житлових і громадських будинків.

Уперше село згадується в історичних документах на початку XVI століття. Жорстока експлуатація викликала у 1819 році антифеодальний виступ селян, який був придушений військовою силою.

ВИ́ШНЯ — (кол. Бе́нькова Ви́шня) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишні, за 26 км від райцентру і за 2 км від залізничної станції Рудки на залізничній лінії Львів — Самбір—Ужгород. Населення — 1937 чоловік. Сільраді підпорядковане село Дубаневичі.

Місцевий колгосп ім. Б. Хмельницького має 1500 га земельної площі.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць; сільськогосподарський технікум, відкритий у 1939 році, що за цей час випустив більше тисячі спеціалістів. Побудовано 110 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1438 року.

Головний корпус сільськогосподарського технікуму в с. Вишня. 1965 р.

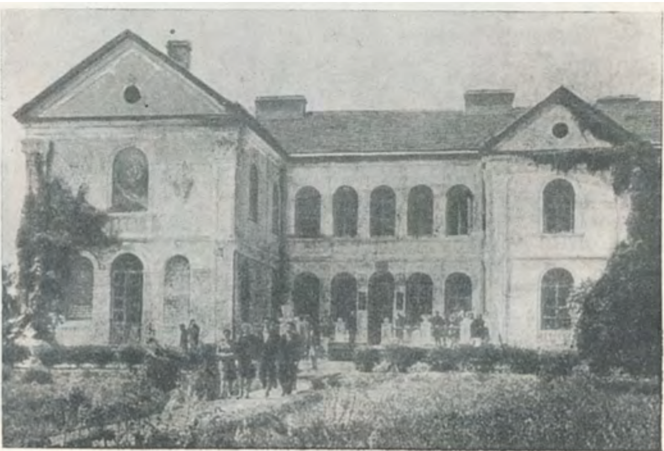

ГАЛИЧА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північний захід від райцентру. Населення — 625 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Братковичі, Дроздовичі.

Місцевий колгосп ім. Мічуріна, буряко-тваринницького напряму, має 2500 га землі.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб; 70 нових житлових будинків.

В історичних документах Галичани згадуються вперше у 1473 році.

ГРА́ДІВКА (до 1946 року — Гоша́ни) —село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Львів—Самбір, за 16 км на південний захід від райцентру і за 8 км від залізничної станції Рудки. Населення — 1656 чоловік. Сільраді підпорядковане село Шоломиничі.

Місцевий колгосп ім. Щорса має 2 тис. га земельних угідь; із допоміжних підприємств — 4 кузні, 4 майстерні, пилораму. Виробничий напрям господарства — зерно-тваринницький.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Функціонує лікарня на 25 ліжок.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1426 року. У 1927 році в селі виникла група «Сельробу», до якої входило 16 селян.

У 30-х роках розгортає діяльність осередок КПЗУ, під керівництвом якого у липні 1936 року в фільварку проходив страйк сільськогосподарських робітників. Страйкарі, крім економічних, ставили політичні вимоги — скасувати національний утиск.

Пам'ятник Т. Г. Шевченкові в с. Градівка. 1965 р.

ГРІ́МНЕ (кол. Гру́мно) — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км від залізничної станції Комарне-Бучали на залізничній лінії Львів — Самбір і за 24 км від райцентру. Населення — 1950 чоловік.

Місцевий колгосп «Більшовик» володіє 2 тис. га земельної площі і з допоміжних підприємств має млин, пилораму, олійню. Напрям господарства — зерно-тваринницький.

Тут працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Є побутова майстерня.

Уперше село згадується в історичних документах 1440 року. У 20—30 роках XX століття в селі існував осередок КПЗУ. На початку 1940 року виникла комсомольська організація.

ДОБРЯ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишенці, за 11 км на південний захід від райцентру і за 5 км від залізничної станції Родатичі на залізничній лінії Львів—Мостиська. Населення — 1078 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бар, Милятин, Підмогилка, Путятичі, Халупки.

Місцевий колгосп «Дружба» рільничо-тваринницького напряму, має 3 тис. га земельної площі.

В Добрянах працює восьмирічна школа, бібліотека, клуб, колектив якого завоював почесне звання «Клубу відмінної роботи».

Перша письмова згадка про село відноситься до 1437 року. У 1921 році в селі виникла перша в Городоцькому повіті організація КПЗУ. В 1926 році селяни страйкували проти поміщика. Під час виборів 1928 року до сейму із 500 виборців села 450 віддали свої голоси за кандидатів-комуністів, через що польські власті назвали село Червоні Добряни. В 1940 році створюються партійна і комсомольська організації.

ДОЛИНЯ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на південний захід від райцентру. Населення — 328 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вовчухи, Годвишня.

В селі розташоване спеціалізоване господарство по вирощуванню птиці, що має 2300 га сільськогосподарських угідь.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб.

Перша письмова згадка про Долиняни відноситься до 1443 року. В селі у 1927 році виник осередок КПЗУ. В період гітлерівської окупації 1941 — 1944 рр. жителі В. М. Лісний і К. І. Пречигура переховували партизанів і військовополонених.

ЗАВИДО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру. Населення — 1265 чоловік. Сільраді підпорядковані села Залужани, Зашковичі, Мальованка, Новоселівка і Поріччя.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Леніна, який організовано наприкінці 1939 року. Це велике багатогалузеве господарство, яке має 2240 га сільськогосподарських угідь. Вирощуються зернові і технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Завидовичах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про Завидовичі датується 1443 роком.

КЕРНИ́ЦЯ (до XVI століття — Чученóси) — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на південний схід від райцентру. Населення — 1441 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Артищів, Велика Калинка, Любовичі, Мавковичі.

Місцевий колгосп «Зоря», буряко-тваринницького напрямку з розвинутим овочівництвом, має 3 тис. га сільськогосподарських угідь.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Побудовано за післявоєнні роки 148 житлових будинків, насаджено парк «Щастя». До послуг жителів шевська і кравецька майстерні.

Перша письмова згадка про село датується 1465 роком.

У період німецько-фашистської окупації село було спалене. На квартирі жителя села Г. М. Шепітька з березня 1943 року постійно знаходились радянські розвідники з рацією. Сам Шепітько доставляв військові відомості з Львова, Городка. За антифашистську діяльність фашисти його ув'язнили до Янівського концтабору. У боротьбі з гітлерівцями відзначилась група з 15 чол., яка закликала селян не виходити на спорудження військових об'єктів, чинити опір окупантам.

КЛІ́ЦКО — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Верещиці, за 20 км від райцентру і за 5 км від залізничної станції Комарне-Бучали. Населення — 478 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Андріянів, Заболоття, Якимчиці.

Місцевий колгосп «Перше Травня» має 2400 га земельних угідь. Господарство займається тваринництвом і вирощує зернові, цукрові буряки.

В селі функціонують восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Є низовий спортивний колектив «Колгоспник».

Актив колгоспу «Перше травня» с. Кліцька розробляє заходи.

Під час жнив у колгоспі «Більшовик», с. Грімне. 1965 р.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1404 року. Його в 1645 році спустошили татари. На честь перемоги над турками і татарами в селі поставлений в другій половині XVII століття монумент.

У 20—30 роки в селі діяв осередок КПЗУ, який мав вплив на місцеві організації «Просвіту» і «Луг», організована група «Сельроб-єдності», діяльність якої охоплювала декілька гмін. На окружній конференції 25 вересня 1926 року в м. Стрию були присутні комуністи с. Кліцка та навколишніх сіл. У 1939 році виникли партійна і комсомольська організації.

КОРО́ПУЖ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від райцентру. Через село проходить шосе і залізнична лінія Львів — Самбір. Населення — 1355 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Романівка, Хишевичі.

Колгосп ім. Свердлова має 2500 га сільськогосподарських угідь, вирощує зернові, цукрові буряки.

В селі є середня школа, клуб на 250 місць, бібліотека, історико-краєзнавчий музей. Жителів обслуговує шевська майстерня.

Перша письмова згадка про село датується 1442 роком.

На території села розкопано (1934 р.) курган кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. е.).

У 20-х роках XX століття в селі існували осередки КПЗУ і «Сельроб-єдності», які відзначали революційні свята, вивішували червоні прапори. У червні 1927 року на виборах до гмінної Ради члени «Сельробу» одержали найбільше голосів. У 1936 році місцеві селяни Коропужа виступили проти поміщика.

В Хишевичах народився відомий український мовознавець Євген Желехівський (1844—1885 рр.).

МИ́ЛЬЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишенці, за 16 км від райцентру і за 12 км від залізничної станції Рудки на залізничній лінії Львів — Самбір — Ужгород. Населення — 481 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зелений Гай, Побережне.

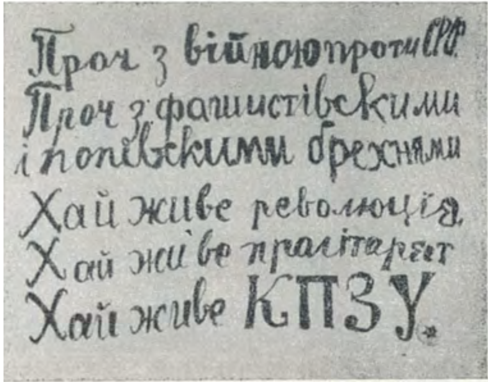

Листівка підпільного осередку КПЗУ, що діяв на території Городоцького району.

Місцевий колгосп ім. Ів. Франка має 1400 га сільськогосподарських угідь. Господарство займається тваринництвом, вирощує зернові і цукрові буряки, льон.

У Мильчицях працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Уперше в документах село згадується у 1370 році. В боротьбі проти українських буржуазних націоналістів у 1948—1949 рр. серед багатьох жителів села загинула Г. В. Герега — перший голова колгоспу. У 1947 році в село переїхали українці-переселенці з Польщі.

МОНАСТИРЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 16 км від залізничної станції Бучали на залізничній лінії Львів—Самбір і за 32 км від райцентру. Населення — 591 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мости, Поляна, Тершаків.

У селі знаходиться бригада колгоспу «Нове життя». Бригада зерно-тваринницького напряму, має 4 тис. га землі.

У Монастирці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Село засноване в 1438 році.

МША́НА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Верещиці, притоці Дністра, за 17 км від райцентру. Залізнична станція на лінії Львів — Мостиська. Населення — 2000 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Підстанція, Суховоля.

Колгосп ім. космонавта В. Комарова, до якого входить с. Мшана, має 3 бригади, з них: 2 рільничі і одна по відгодівлі великої рогатої худоби.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Мшану відноситься до 1453 року.

У жовтні 1930 року в Мшані була проведена пацифікація, під час якої селяни І. Демків, П. Дуда, П. Масляк, М. Модла, М. Рудий, С. Сивенький та інші після жорстоких катувань померли.

У 1936 році, коли розгорнулася класова боротьба по всій Галичині, застрайкували мшанські робітники-бондарі, вимагаючи підвищення заробітної плати.

ПЕРЕМО́ЖНЕ (до 1945 року — Хлопи́) — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км від залізничної станції Бучали і за 2 км від райцентру. Населення — 2916 чоловік.

В селі розташований учгосп Львівського зооветеринарного інституту, який має 3 тис. га земельних угідь і спеціалізується у зерно-тваринницькому напрямі. Допоміжні підприємства учгоспу — цегельний завод, ремонтна майстерня.

У Переможному є середня школа, школа сільської молоді, бібліотека, клуб на 300 місць. Побудовано 80 житлових будинків. Жителів обслуговують побутові майстерні.

Наприкінці XIX століття в Переможному було виявлено поховання, де знайдено бронзові сережки початку II тисячоліття до н. ери.

Уперше в документах село згадується у 1549 році. Поміщицький гніт призвів до того, що селяни в 1817 році відмовилися сплачувати чинш. В 1819 році вони вчинили збройний напад на маєток. Виступ був придушений військовим загоном, а 75 селян засуджено.

ПІДЗВІРИ́НЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Верещиці, за 23 км від райцентру. Населення — 1130 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Грабине, Лівчиці, Паланики, Рубанівка.

Колгосп «Ленінський шлях» має 2 тис. га сільськогосподарських угідь і вирощує зернотехнічні культури.

В селі є восьмирічна школа, школа сільської молоді, бібліотека, клуб. До послуг жителів шевська майстерня.

Назва села походить від поміщицького звіринця, що знаходився поблизу поселення.

Від рук українських буржуазних націоналістів загинув один з перших організаторів органів Радянської влади в селі місцевий житель П. Д. Звізло.

ПОРІ́ЧНЕ (до 1944 р.— Поріччя Задвірне) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Верещиці, за 15 км від райцентру. Через село проходить залізниця Львів—Самбір. Населення— 916 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бірче, Піски, Поріччя-Грунтове, Чуловичі.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнний час тут побудовано 80 житлових і 8 громадських будинків.

У документах село Порічне згадується в 1497 році.

ПОВІ́ТНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Верещиці, за 9 км від райцентру і за 2,5 км від залізничної станції Цунів на лінії Львів — Перемишль. Населення — 1322 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Заверешиця, Цунів, Чунів.

Колгосп «Заповіт Леніна» має 1205 га орної землі. Вирощуються зернові та технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Повітне вперше згадується в архівних документах за 1427 рік. У 1914 році в Повітному існував підпільний гурток, члени якого пропагували революційні ідеї, розповсюджували більшовицьку літературу.

Під державною охороною пам'ятників культури знаходиться архітектурна пам'ятка — дерев'яна церква, побудована у 1693 році в с. Заверешиці.

РЕЧИЧА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км на південний схід від райцентру і за 3 км від залізничної станції Кам'янобрід. Населення — 970 чоловік. Сільраді підпорядковане село Лісновичі.

Колгосп «Прогрес», до якого входить с. Речичани, має 1536 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво м'ясного напряму. Розвинене свинарство.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Славиться художньою вишивкою с. Лісновичі, де працює цех львівської фабрики ім. Лесі Українки.

Речичани вперше згадуються в історичних джерелах за XIV століття.

РОДА́ТИЧІ (кол. Городя́тичі) — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км на північний захід від райцентру. Через село проходить залізниця і шосе Львів — Мостиська. Населення — 1450 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Молошки, Тучапи, Жбадин.

Земельна площа колгоспу «Україна» становить 3500 га сільськогосподарських угідь. Із допоміжних господарств є пилорама, млин, кузня. Виробничий напрям господарства буряко-тваринницький з розвиненим овочівництвом.

Село має середню школу, бібліотеку, аптеку і Будинок культури.

Вперше село згадується в документах 1370 року.

У́ГРИ (кол. Уге́рці Незабито́вські) — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км на південний захід від райцентру. Населення — 368 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Стоділки, Черляни, Черлянське Передмістя.

Місцевий колгосп «Іскра», буряко-тваринницького напряму, займає 3 тис. га сільськогосподарських угідь. З допоміжних підприємств є лісопилка і столярна майстерня.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку. В с. Черлянах працювала заслужена вчителька школи УРСР Е. Г. Янтер.

Вперше село Угри згадується в історичних документах за 1427 рік. Селяни у 1845 році спалили фільварок, гуральню поміщика Незабитовського, який жорстоко експлуатував їх.

У роки Великої Вітчизняної війни комуніст С. Г. Грегіль керував групою, яка розповсюджувала антифашистські листівки серед населення; селянин С. Ф. Якуба надавав допомогу радянським військовополоненим. Населення в 1944 році під час звільнення села радянськими військами від гітлерівців вело боротьбу з українськими буржуазними націоналістами, від рук яких загинули кілька активістів села.

ДРОГОБИЦЬКИЙ РАЙОН

ДРОГО́БИЧ

Дрогобич — місто обласного підпорядкування, центр Дрогобицького району. Розташований на межі Наддністрянської рівнини і Карпатського Передгір'я вздовж річки Тисменниці та її притоки Побуку (басейн Дністра). Через місто проходять залізничні та шосейні шляхи Стрий — Самбір, від яких у Дрогобичі відгалужуються вітки на Борислав і Трускавець. Сполучений зі Львовом залізницями (через Самбір і Стрий) та автомобільними шляхами (через Меденичі, Самбір і Стрий). Віддаль від Львова — 102 км. Населення 68 600 чоловік.

Дрогобич — старовинне українське місто. Археологічні пам'ятки свідчать про те, що тут існувало укріплене поселення ще в період Київської Русі[1]. Документальні джерела про місто збереглись лише за останні десятиріччя XIV століття[2]. У роки правління в Галицькому князівстві Володислава Опольського (1372—1379 рр.) Дрогобич уже був одним з найбільших центрів солеваріння на Підкарпатті. Це дає підстави вважати, що розвиток міста почався раніше, ще в XI—XII століттях.

Як вважають філологи, спочатку місто називалося Дорогобич від імені Дорогобит. Оскільки воно було засноване поблизу зруйнованого татаро-монгольською навалою села Бич, то під впливом народної легенди про це пізніше місто стали називати Другобичем, тобто «другим Бичем». Від форми Другобич й утворилася сучасна назва Дрогобич.

Після захоплення Галицько-Волинського князівства польськими феодалами Дрогобич скоро став центром королівських маєтків дрогобицького староства, яке передавалось у пожиттєве володіння великим феодалам-старостам.

Структура управління містом була складною. З кінця XIV століття ним управляв магістрат, який обирали заможні міщани. Йому підпорядковувалися обведена валами центральна частина міста, а також передмістя Завіжне, Задвірне, Лішнянське. Передмістя Зварицьке та Війтівська гора залишались під владою старост і призначених ними управителів. Мешканці передмістя Плебанії були підданими католицьких

---

[1] О. О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР, К., 1957, стор. 17.

[2] Я. Д. Ісаєвич. З історії Дрогобича XVI—XVIII ст., Наукові записки Інституту суспільних наук, К., 1961, стор. 8.

ксьондзів. Кожне передмістя мало свого війта, що, як правило, обирався з числа найбагатших передміщан[1].

Пам'ятка архітектури XVI століття — церква святого Юра. 1966 р.

Солеварні промисли в Дрогобичі притягали сюди велику кількість купців, а це сприяло розвиткові ремісничого виробництва. Так, у 1508—1536 рр. у центрі міста на ринковому майдані було 8 шевських яток, тобто майстерень, які одночасно були і крамницями. Ятки мали також пекарі, які платили за це щокварталу значний чинш міському війтові. Різники в 1508 році мали 6 яток. У наступні роки кількість різницьких яток подвоїлась: у 1530—1536 рр. їх було вже 20.

Цехи в Дрогобичі виникли в першій половині XVI століття. В другій половині XVII століття їх було 8, а в XVIII столітті — 9. Окремі з них розвивались нерівномірно. Так, у XVI столітті було досить розвинене ткацтво, яке пізніше стало занепадати. Постійно розвивались бондарський та ковальський цехи, що обслуговували солеварний промисел. Кравецький цех виробляв селянські сіряки, які користувались великим попитом на ярмарках у навколишніх містечках. Шевський цех протягом другої половини XVII — першої половини XVIII століття збільшив кількість яток з 12 до 32[2].

Важливе місце в економіці міста посідало солеваріння. В перших десятиріччях XVI століття тут було запроваджено значні удосконалення. Крім невеликих сковорід («черенів»), конструкція яких зберігалась ще з часів Київської Русі, для виварювання солі використовували великі «панви» (чани), які обслуговувалися найманими солеварами (зваричами). Крім королівської жупи, в XVI столітті в Дрогобичі було 45 солеварних веж, які належали дрібним виробникам-міщанам та передміщанам. У XVII столітті кількість «черінників» зменшилась, а в першій половині XVIII століття всіх їх змусили за безцінь продати свої вежі феодалові — старості.

Мешканці міст і навколишніх сіл здавна вивозили сіль у різні частини України, а до Дрогобича приїжджали за сіллю чумаки з Наддніпрянщини, купці із Закарпаття, Волині, Холмщини, а також з Білорусії. Щороку в Дрогобичі проводились 4 великі ярмарки, а щопонеділка збирались «тижневі торги». Розвиток торгівлі сприяв зростанню кількості населення. Наприкінці XVIII століття тут було 6,5 тис. мешканців, з них близько 4 тис. українців[3].

Боротьба населення міста проти соціального гноблення перепліталась з виступами українського населення і проти національного гніту. В другій половині XV і в XVI століттях вся «міська громада» Дрогобича активно виступала проти спроб королівських старост поставити під свій контроль міське управління. Протягом багатьох років відбувались масові виступи українського населення, яке вимагало збільшення свого представництва в магістраті, протестувало проти національно-релігійних утисків. Зокрема, в 1578 році українці, як говориться в матеріалах розпочатої того ж року судової справи проти них, «влаштовували збори... і ухвалювали постанови, що порушують громадський спокій..., піднімаючи бунт проти жителів

---

[1] З історії західноукраїнських земель, кн. 6—7, К., 1962, стор. 3.
[2] Я. Ісаєвич. З історії Дрогобича XVI—XVIII ст., стор. 4—15.
[3] Я. Д. Исаевич. Город Дрогобыч в XVI—XVIII вв., Автореферат, Львов, 1960, стор. 10.

римської віри»[1], тобто проти польсько-католицького патриціату та його прислужників.

Немало біднота міста терпіла і від українських багатіїв-патриціїв. Так, у другій половині XVI століття українці Онисько та Грицько Синиці, довголітній член ради міста Захарко і деякі інші разом з польськими патриціями Войтехом і Станіславом Пугачами, Войтехом Жилкою та іншими, прибравши до своїх рук управління містом, привласнили все міське господарство. У зв'язку з цим проти міської верхівки біднота вела систематичну боротьбу.

Славні сторінки вписав трудовий народ Дрогобича в літопис героїчної боротьби українського народу в часи визвольної війни 1648—1654 рр. Восени 1648 року в самому Дрогобичі та його околицях повстале населення вступило в рішучу боротьбу проти шляхти. Скориставшись тим, що в листопаді 1648 року поблизу Дрогобича проходив козацький загін, городяни запросили його до міста. 27 листопада біля 3000 повстанців спільно з козаками приступом взяли сильно укріплений костьол, який відігравав роль фортеці. В штурмі проти шляхетських військ, що засіли в костьолі, відзначилися міщани Яць Пищимуха, Василь Ратуський, Савка Римар, Панас Римар, Ярема Білас та інші.

Два тижні дрогобичани гостинно приймали козаків. Однак, після їх відходу, переважаючі сили добре озброєних шляхетських військ знову захопили місто. Побачивши, що своїми силами з ворогом не впоратися, міщани Тимофій Михайлович, Лесь Чучвара, Яцько Сідельник і Степанчук зібрали з навколишніх сіл новий загін повстанців і з їх допомогою вдруге звільнили місто[2]. Проте сили були не рівні. Шляхетські війська знову оволоділи містом. Розпочалися нечувані грабунки і здирства. Лише протягом січня—лютого 1649 року вони награбували різного майна і продуктів більше ніж на 5000 злотих. Після пограбування місто спалили.

Пам'ять про славні подвиги козацтва довго жила серед міщан, і надихала їх на подальшу боротьбу за соціальне і національне визволення навіть в часи найбільшого засилля шляхти. У 40-х роках XVIII століття дрогобичани гаряче співчували опришкам, які зі зброєю в руках героїчно боролися проти нестерпного гніту. Ім'я славетного народного героя Олекси Довбуша, що стало символом визвольної боротьби серед пригнічених, наводило жах на експлуататорів. Орендар маєтків Зельман Вольфович, що відзначався жорстокістю, для власної охорони викликав з Перемишля 20 кінних драгунів і 12 піших солдат. Однак, незважаючи на розправи і залякування, жителі міста продовжували чинити опір. Внаслідок боротьби проти Зельмана і його прислужників, що набрала особливо гострого характеру в 1753—1755 рр., жителі міста домоглися усунення його з посади управителя староством[3].

Незважаючи на довготривалий соціальний і національний гніт, якого жителі міста зазнавали від польської шляхти, українське трудове населення в упертій боротьбі відстоювало свої національні традиції, збагачувало рідну культуру і мову. Вже в XV столітті Дрогобич був значним культурним центром. Тут народився і, очевидно, одержав початкову освіту відомий вчений, педагог і письменник професор Краківського, в 1481—1482 рр. ректор Болонського університету Юрій Котермак. У 1483 році у Римі він видав латинською мовою книгу «Прогностична оцінка» під псевдонімом Юрій з Дрогобича[4]. Ця книга є першим друкованим твором вітчизняного автора.

Значну роль в боротьбі проти засилля католицької церкви та за розвиток національної культури відігравали дрогобицькі братства. Перші відомості про їх діяльність відносяться до початку XVII століття[5].

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 295, арк. 99—102, 423—431.

[2] Жерела до історії України—Руси, т. 4. Львів, 1898, стор. 221.

[3] З історії західноукраїнських земель, вип. 4, К., 1960, стор. 38.

[4] «Український історичний журнал», 1960, № 4, стор. 79—86.

[5] Я. Д. Ісаєвич. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст., К., 1966, стор. 83.

Братствами у місті було відкрито кілька шкіл. Ще у XVIII столітті тут діяло 3 школи, в тому числі Юріївська і Чеснохреська. Дітей навчали бакалаври (учителі) рідною мовою, користуючись книгами, надрукованими у Києві і Львові. Окремі вихованці шкіл продовжували навчатися в Києво-Могилянській академії та в університетах Західної Європи[1].

Після загарбання в 1772 році Галичини Австрійською монархією Габсбургів, управління містом потрапило під контроль австрійських урядовців, які стягували з населення податки за допомогою великої бюрократичної машини.

Однак, незважаючи на панування нових завойовників, між Дрогобичем і багатьма містами Східної України підтримувалися тісні економічні зв'язки. Так, в описі Дрогобича, що був складений австрійськими урядовцями в 1774 році, зазначалося: «Положення міста дуже сприятливе для торгівлі: тижневі торги багатолюдні і відвідуються купцями з Поділля і України»[2].

Юрій Дрогобич (Котермак) — ректор Болонського університету, а з 1494 року — професор медицини Краківського університету.

Справжнім лихом стала рекрутчина. Щороку десятки і сотні міщан мусили покидати рідний край і йти на багаторічну військову службу, найчастіше далеко від батьківщини. Важкою була доля цісарського солдата. Не дивно, що в 1831 році від рекруччини в Дрогобичі ухилилось 145 юнаків, а в 1848—1849 рр.— 400[3].

Навесні 1848 року в Австрійській імперії вибухла буржуазно-демократична революція. Революційні події охопили й Галичину. В Дрогобичі відбулись демонстрації під гаслом боротьби за демократичні перетворення, за скасування феодальних обмежень. У місті було створено комітет з представників української буржуазної ліберальної інтелігенції. Комітет, до якого увійшли також письменники Йосип Левицький і Рудольф Мох, висунув вимогу припинити політичну дискримінацію українського населення. Сили демократичних кіл в цей період були ще дуже малочисленні. Вони не мали чітко виробленої політичної програми і внаслідок цього не змогли досягти успіху. Проте правлячі кола змушені були піти на скасування панщини.

Селянська реформа 1848 року сприяла швидкому розвитку капіталістичного виробництва. На Дрогобичіні виникло кілька підприємств по видобутку нафти та озокериту, зокрема нафтовидобувне підприємство Клегера, нафтоперегінне підприємство Шрайнера і Герца. В 1863 році почав працювати великий нафтоперегінний завод Готліба і в самому Дрогобичі, на якому працювало до 200 робітників.

У зв'язку з розвитком промисловості швидко зростало населення міста. За офіційними даними 1869 року з 16880 чоловік в промисловості було зайнято 3958 робітників[4]. Проте в культурному відношенні майже не було ніяких зрушень. Заснована в 1775 році василіянська гімназія вже в 1783 році була перетворена в німецьку «народну» школу, при якій до 1830 року діяла українська початкова школа. В 50—60 роках у місті працювало лише 3 початкові школи та одна гімназія, заснована в 1858 році. Протягом 1864—1867 рр. в так званій «нормальній школі» монахів-ва-

---

[1] Журн. «Народна творчість і етнографія», 1963, № 4, стор. 94.

[2] Львівська державна наукова бібліотека, відділ рукописів, ф. Козловського, спр. 76, арк. 1.

[3] Dodatek tygodniowy do Gazety Lwowskiej, 1831, N 50, 56; Dziennik urzędowy, 1849, N 42.

[4] J. Karpiniec. Ilość osad miejskich byłej Galicji, Rocznik dziejów społecznych i gospodarczych, t. II, 1932—33, стор. 30.

силіян навчався І. Франко. Школа містилась у будинку монастиря, що зберігся до наших днів (вул. Васильєва, № 4).

З 1867 і до 1875 року І. Франко навчався в Дрогобицькій гімназії. Згадуючи про тодішнє місто, він писав: «В часи моїх гімназійних студій Дрогобич був містом дуже багатим на негативні прикмети... Не було майже нічого того, що характеризує хоч наполовину європейське місто. Не було навіть води, крім домашньої соленої, якої сторонні люди не могли пити. Більшість вулиць без тротуарів та без освітлення, а широко розкинені передмістя, особливо Задвірне, Завіжне та Війтівська гора, були собі прості села з солом'яними стріхами, огороджені плотами, з захованням зовсім сільського характеру[1].

У Дрогобицькій гімназії також навчалися видатні українські письменники Василь Стефаник і Лесь Мартович, а викладачем природознавства в ній був відомий український філолог, письменник і вчений природознавець Іван Верхратський.

У 1870—1880 рр. економічне життя Дрогобича дещо пожвавилось. Поштовхом до розвитку було будівництво та введення в експлуатацію 31 грудня 1872 року залізничної колії, що з'єднала місто з Бориславом і Стриєм. Споруджуються завод для переробки озокериту, парафіну та нафти, паровий млин, 4 цегельні, 2 шкіряні та інші промислові підприємства.

В пошуках заробітку обезземелене населення з навколишніх сіл почало осідати в Дрогобичі. У 1880 році тут проживало 17 600 чол.[2]. Крім того, близько 8 тис. безземельних селян приходило до міста на заробітки.

У 80-х роках XIX століття Дрогобич почав перетворюватися в центр нафтовидобувної промисловості в Західній Україні. Сюди, як за золотом у Каліфорнію, прибувало багато ділків, серед яких було немало авантюристів, що мріяли лише про те, як би швидше збагатитись за рахунок визиску місцевого населення. З'явились перші іноземні капіталісти. Так, союзу виробників Гартенберг-Гольдгамер біля Дрогобича належало 18 шахт. Капіталіст Дінглер з Моравської Острави мав 8 шахт, Роберту Домсу з Прусії належало кілька фабрик по топленню земляного воску та нафтоперегінна фабрика[3].

Дрогобич набував рис типового капіталістичного міста. В центрі, обабіч брукованих вулиць, з'явилися розкішні котеджі, в яких жили фінансові, промислові та торговельні ділки.

На околицях, в маленьких халупках з солом'яними стріхами, тулилися тисячі робітників та дрібних ремісників і кустарів.

У 1896 році, згідно указу австрійського цісаря, в Дрогобичі створюється міське самоуправління. Проте адміністративно-політична влада в місті, як і раніше, зосереджувалася в руках повітового старости, який був підпорядкований галицькому намісництву і відстоював інтереси панівної верхівки. У місті почали виходити буржуазні газети: «Газета Наддністрянська» польською мовою та «Тугблат» (Ранкова газета) єврейською мовою. Перед першою світовою війною стала виходити газета «Прикарпатська» та нафтові бюлетені.

З розвитком капіталістичних підприємств зростав пролетаріат. До міста прибувало все більше і більше селян, які шукали роботи. Умови праці на солеварних, цегельних, шкіряних, нафтопереробних та інших підприємствах були жахливими. Особливо важкою була праця при добуванні земляного воску. Щоб добути віск, копали вузькі ями розміром 1,5 × 2 метри, в яких робітники, з відрами та короткими джаганами-восківками в руках, повзали в темних поперечних штольнях. Їх часто засипала земля, або так звана матка, тобто велика кількість воску, що раптово, ламаючи дошки, наповнювала ями. Спочатку добутий віск дівчата і діти очищали

---

[1] І. Франко, Твори в 20 томах, т. 4, К., 1952, стор. 200.

[2] Słownik geograficzny, t. V, стор. 151.

[3] Я. Хонігсман. Проникнення іноземного капіталу в нафтову промисловість Західної України, Львів, 1958, стор. 15.

тупими ножами від глини, а потім перетоплювали в казанах. При перетопленні виділялося багато газів, які викликали сльозотечу і отруєння.

Не кращими були умови праці робітників на нафтоочисних заводах, солеварнях та деревообробній промисловості. Взагалі за період від 1886 до 1900 рр. при добуванні воску сталось 213 смертних і 326 тяжких нещасних випадків, а при добуванні нафти відповідно 48 і 270[1]. За тяжку і небезпечну працю робітники одержували мізерну плату, яка була значно меншою, ніж в інших містах Австро-Угорщини. Вона становила 18—24 гульденів на місяць. Поширеною системою пограбування робітників були штрафи за спізнення, неповагу до начальства, за зіпсований інструмент тощо.

Пролетаріат Дрогобича не мирився з своїм нестерпним становищем і підіймався на боротьбу проти гнобителів. Внаслідок стихійних виступів, що мали місце в 1868, 1871, 1873 роках, робітники знищували продовольчі магазини, затоплювали копальні, псували обладнання і машини на підприємствах. Разом з стихійними виступами виникали організовані страйки.

У 70-х роках XIX століття серед робітників Дрогобича утворився гурток, в якому вивчали марксистську літературу. Керував гуртком Ізбицький.

Робітники механічних майстерень, а потім нафтоперегінних заводів організували «Робітничі братства». Такі братства виникли на підприємствах «Французького акціонерного товариства», фірми «Гартенберг» та інших. Метою братств була економічна взаємодопомога робітникам під час страйків[2].

У кінці XIX — на початку XX століття Дрогобич і його околиці стали центром великого нафтового басейну, який майже повністю був у руках французьких і німецьких капіталістів. Тут діяло «Галицько-Карпатське акціонерне нафтове товариство», Акціонерне товариство «Східниця», «Ганноверсько-Карпатське акціонерне товариство», «Галіція», «Євроойлакціонгезельшафт» («ДЕА»), «Пресер» та інші. Якщо у 80-х роках XIX століття дрогобицькі і бориславські підприємства давали тільки 5 проц. всієї нафти, що видобувалась в Галичині, то в 1904 році — 66 процентів.

В кінці XIX століття в Дрогобичі, як і в інших містах Галичини, виникали нові підприємства, пожвавилась робота на солеварному заводі, у хімічній, шкіряній, харчовій та швейній промисловості. Але головну роль в господарському житті міста відігравали ремісничі та кустарні майстерні, які давали до 70 проц. всього промислового виробництва.

Промислове пожвавлення на нафтодобувних і солеварних промислах, у хімічній, шкіряній, харчовій та швейній промисловості було тимчасовим явищем. Уже наприкінці літа 1900 року всю Галичину, в тому числі і Дрогобич, охопила економічна криза. Діючих підприємств зменшилось до третини. На трьох нафтопереробних заводах і деревообробних підприємствах адміністрація звільнила більшу частину робітників. Скоротили виробництво два цегельні заводи. Близько тисячі робітників залишилось без роботи. Економічна криза тривала майже п'ять років.

Скориставшись зростанням безробіття, капіталісти ще більше посилили експлуатацію трудящих. Робочий день на підприємствах Дрогобича був довшим, ніж в будь-якому іншому місці Австрії, і становив в середньому 10—11 годин на добу. Заробітна плата була мізерною.

Нелегкою була доля тих робітників, що працювали на дрібних ремісничих підприємствах Дрогобича. Так, робочий день пекарів, шевців, кравців, слюсарів і бляхарів нерідко досягав 14—16 годин.

Ще гірше було становище найманих робітників, так званих халупників, які працювали вдома. У Дрогобичі їх було чимало. Халупники були цілком залежні від майстра-ремісника, шинкаря або дрібного гендляра, які їх нещадно експлуатували.

---

[1] Statistisches Jahrbuch des Ackerbauministeriums, Wien, 1902, стор. 7.

[2] Я. Хонігсман. Проникнення іноземного капіталу в нафтову промисловість Західної України, Львів, 1958, стор. 69—70.

Все це обумовлювало зростання класової боротьби в Дрогобичі.

Величезне значення для розвитку революційної боротьби в Галичині, зокрема у нафтовому басейні, мало переміщення на початку XX століття центру світового революційного руху із Західної Європи в Росію.

В Галичину проникали ідеї марксизму-ленінізму. Серед робітників поширювалися більшовицька література і газети, в тому числі ленінська «Искра» і праці В. І. Леніна[1]. Героїчна боротьба російського пролетаріату була прикладом для східногалицьких робітників. 3 червня 1902 року в Дрогобичі відбулися страйки і демонстрації[2]. 5 червня відбувся мітинг протесту трудящих Дрогобича проти розправи над львівськими робітниками, на якому з палкою промовою виступив І. Я. Франко[3]. 1 липня 1904 року почався страйк робітників-нафтовиків, у якому взяли участь 800 робітників. Для керівництва страйком було обрано комітет. Страйкуючі вимагали встановлення 8-годинного робочого дня та підвищення заробітної плати на 15 процентів[4].

Липневий страйк мав великий вплив на розгортання класової боротьби й на інших підприємствах. Так, на заводі «Галіція», лісообробному заводі Г. Рота, газопилярні «Реля-меля», фірмі «Стандард-Нобель» та інших у 1903—1904 рр. стали виникати соціал-демократичні гуртки[5].

Великий вплив на зростання політичної свідомості і посилення класової боротьби дрогобицького пролетаріату мала російська революція 1905—1907 рр. Криваві події 9 січня 1905 року викликали обурення робітників дрогобицького нафтового басейну. На звірячу розправу вони відповіли багатолюдними мітингами та демонстраціями протесту. 19 січня та 2 лютого на демонстрацію і мітинг, який був влаштований на вулиці Міцкевича, вийшло майже все населення міста[6].

Масова демонстрація трудящих Дрогобича, що відбулася 1 травня 1905 року, що проходила під лозунгом боротьби за встановлення загального виборчого права[7]. З цією вимогою 18 листопада проходив мітинг робітників, на якому промовець говорив, що російський пролетаріат, який змусив царя видати маніфест, послужить для них прикладом у боротьбі за виборчу реформу. «Ми довго стукали до брами сейму,— продовжував він,— коли тепер нам не відчинять — візьмемо силою»[8]. Під лозунгом «Загальне виборче право!» у місті почався страйк 28 листопада[9].

Боротьба трудящих Дрогобича в ті часи проходила в досить складних умовах. Тут у 1904—1905 рр. існувало кілька робітничих гуртків. Так в одному з них, де активно діяли В. Коцко, І. Мудрик, М. Бачинський[10], перебувала частина і польських робітників знаходилися під впливом Польської соціалістичної партії (ППС). Партія ППС хоч і називала себе соціалістичною, але ж насправді являла різнорідну за своїм складом реформістську організацію. Такими ж реформістськими були Українська соціал-демократична партія (УСДП) і єврейська соціал-демократична партія «Бунд». Буржуазно-націоналістичний характер названих партій заважав об'єднанню робітників в єдину революційну робітничу партію.

Проти опортуністичної і націоналістичної політики цих партій виступала ліва група соціал-демократів Галичини.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 350, оп. 1, спр. 2799, арк. 1, 9, 11; М. Волянюк, В. Маланчук. Поширення марксистсько-ленінських ідей на Західній Україні, Львів, 1960, стор. 64—71.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3551, арк. 16, 19; спр. 3624, арк. 10.

[3] В. І. Шпортюк. По франківських місцях, К., 1957, стор. 16.

[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3772, арк. 31, 54; спр. 3773, арк. 46.

[5] Львівський облдержархів, ф. 309, оп. 1, спр. 174, арк. 1.

[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3548, арк. 11, 26.

[7] Там же, спр. 3556, арк. 45, 60, 127.

[8] Там же, спр. 3760, арк. 15.

[9] Там же, спр. 3637, арк. 137.

[10] Там же, ф. 309, оп. 1, спр. 174, арк. 1.

Незважаючи на ряд складних обставин, боротьба пролетаріату продовжувалася. Протягом 1906—1907 рр. велику роботу в справі організації робітників відіграв Ф. Я. Кон, який працював тоді в Дрогобичі в робітничій касі хворих. Він часто бував на зборах нафтовиків заводу «Галіція», виступав з промовами, створював соціал-демократичні гуртки на різних підприємствах міста.

Під тиском робітничого класу австрійський уряд на початку 1907 року змушений був піти на поступки і прийняти новий виборчий закон. Однак правлячі класи шляхом різних обмежень, махінацій та відвертого терору не допускали представників трудящих до органів влади. Так під час виборів до рейхсрату в 1911 році до списку виборців було занесено багато «мертвих душ», які мали «проголосувати» за урядового кандидата. Під час голосування виборців примушували проходити мимо озброєного війська і показувати бюлетені. Обурені робітники, очолені слюсарем Д. Татарським та муляром М. Кушніром, вимагали припинити це знущання і влаштували демонстрацію протесту, під час якої було вбито і поранено багато людей[1].

У 1910—1914 рр. серед дрогобицьких робітників посилився вплив тієї частини соціал-демократів Королівства Польського і Литви, які у своїй революційній тактиці зближались з більшовиками. Це позначилося під час проведення мітингів, демонстрацій і страйків. Незважаючи на націоналістичну і опортуністичну пропаганду буржуазних і дрібнобуржуазних партій, різнонаціональний пролетаріат Дрогобиччини в боротьбі проти капіталу став проявляти класову солідарність. Українські, польські та єврейські робітники почали спільно проводити демонстрації, мітинги і страйки.

Робітники Дрогобича все більше цікавляться революційним рухом у Росії. Протягом 1912—1914 рр. на площі Ринок у невеликій майстерні А. Бромовича була явочна конспіративна квартира Центрального комітету партії більшовиків. Представники прогресивної західноукраїнської громадськості зустрічалися тут з більшовиками.

Так, професіональний революціонер Сіцінський (псевдонім Саша), знаходячись влітку 1914 року на одній з явочних квартир Дрогобича, перевозив марксистську літературу із-за кордону в Росію. Одночасно він розповсюджував більшовицьку літературу і в Дрогобичі. Про свою роботу та перебування в Дрогобичі в листі, написаному в червні 1914 року до В. І. Леніна, він повідомляв: «Я поки сиджу в Дрогобичі, містечко маленьке і, звичайно, дуже брудне. Але робити нічого, працюю в умовах, які були ще в часи існування цехів. Такі умови не тільки тут. Такі умови у всій Галичині»[2].

Коли почалася перша світова війна, у вересні 1914 року в Дрогобич вступили російські війська. Був створений повітовий комітет допомоги голодуючим, який видав жителям міста значну кількість борошна і проса[3].

У травні 1915 року місто Дрогобич знову захоплюють австро-угорські та німецькі війська. Розпочався жорстокий терор. Багатьох жителів арештовували, відправляли в концентраційний табір, що розміщався в Талергофі, або насильно вивозили вглиб Австрії на важкі роботи.

Проте боротьба трудящих Дрогобича за свої права не припинялася. Передова частина пролетаріату виступала проти братовбивчої війни, проти опортунізму соціал-демократів та зрадницької діяльності українських буржуазних націоналістів. Революційну агітацію серед робітників Дрогобича вели члени гуртка «Інтернаціоналісти — революційні соціал-демократи»[4]. Вони викривали імперіалістичний характер війни, закликали до інтернаціонального єднання й братерства усіх трудящих.

---

[1] Julian Brun. Pisma wybrane, t. I, Warszawa, 1955, стор. 136.

[2] Центральний партійний архів Інституту марксизму-ленінізму ЦК КПРС, ф. 2, оп. 5, спр. 382, арк. 1.

[3] В. Маланчук. Торжество ленінської національної політики. Львів, 1963, стор. 166.

[4] Г. Бараба. Дрогобицьке повстання, видання КПЗУ, 1929, стор. 12.

Звістка про Велику Жовтневу соціалістичну революцію сильно похитнула підвалини австро-угорської та німецької монархій. Уже в грудні 1917 та січні 1918 року почалися страйки дрогобицьких нафтовиків, які з перервами проходили протягом всього 1918 року.

Страйкуючі робітники на мітингах вимагали негайного укладення миру без анексій і контрибуцій, самовизначення та братерства рівних і незалежних народів, мирних переговорів з Російською Радянською Федеративною Соціалістичною Республікою[1].

Коли в кінці 1918 року розпалась австро-угорська монархія, українська контрреволюційна націоналістична буржуазія захопила владу в свої руки і проголосила так звану «Західноукраїнську народну республіку» (ЗУНР).

У Дрогобичі до керівництва повітової «Національної ради» прийшли українські капіталісти. Серед 19 членів ради не було жодного робітника. В місті зберігався старий адміністративно-поліцейський апарат. Фабрики і заводи залишилися в руках буржуазії. Іноземні капіталісти-власники нафтопереробних заводів почали ще зухваліше диктувати свою волю місцевим властям.

Одночасно, в першій половині листопада 1918 року, робітники разом з колишніми військовополоненими, що повернулися з Росії, організували в Дрогобичі міську міліцію, яка з перших днів стала на революційні позиції. Вона не визнавала влади «Національної ради», вибирала своїх комендантів. Однак, у зв'язку з розрухою та зрадницькою політикою буржуазних діячів ЗУНРу, становище трудящих все більше погіршувалось. У місті було до тисячі безробітних, а буржуазні діячі ЗУНРу нічого не робили для того, щоб налагодити роботу промисловості, транспорту, постачання міста продовольством. Члени повітової ради в Дрогобичі спекулювали нафтою та продовольчими товарами.

У доповіді I Конгресу Комінтерну «Про становище в Східній Галичині» говорилося, що в Дрогобицько-Бориславському нафтовому басейні зграя злочинців влаштувала своєрідний нафтовий комісаріат на чолі з «соціал-патріотом» Вітиком, узурпувавши на свою користь виключне право розпоряджатися величезними запасами нафти-сирцю, очищеного гасу, парафіну та озокериту, роздаючи всі ці багатства країни за хабарі здебільшого спекулянтам.

В той час, коли верховоди «Національної ради» спекулювали багатствами країни і набивали кишені асигнаціями, робітники вмирали з голоду. В одному з листів Дрогобицької повітової ради «Державному секретаріатові ЗУНР» зазначалось, що «магазини харчових управ зовсім порожні і не мають ані одного грама муки, а від півтора місяця між населення не розділюється хліба, поширюється в Дрогобичі і Бориславі в застрашаючий спосіб тиф голодовий плямистий, а цілі десятки умирають денно з голоду»[2].

Нелегшим було життя селян. Їх господарства розорювались численними реквізиціями. «Ціла Дрогобиччина являє собою дійсно застрашуючий образ: всі двори без винятку винищені до тла, зерно, приділене для посіву, зреквізовано, живий інвентар до послідньої птиці забраний на військові цілі..., а поміщицькі господарства графа Дзедушицького, князя Сангушко були переповнені продовольством і охоронялись солдатами та жандармами ЗУНРу, щоб селяни не почали ділити поміщицькі багатства»[3].

Чаша терпіння робітників і селян переповнилася гнівом. У листопаді 1918 року революційно настроєні робітники Дрогобича створили першу комуністичну організацію, на чолі якої стали колишні соціал-демократи — робітники В. Коцко, Г. Михаць та І. Кушнір. Під їх керівництвом боротьба пролетаріату набрала більш організованого характеру. В січні 1919 року в будинку теперішньої міської поліклініки

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 102, оп. 1, спр. 3, арк. 36, 37.
[2] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 120—121.
[3] Журн. «Літопис революції», 1929, № 3, стор. 211.

(вул. Жовтнева, 2) з ініціативи комуністів відбулась конференція робітників-нафтовиків, учасники якої поставили вимогу розігнати контрреволюційний уряд ЗУНР та «Національну раду» і встановити владу Рад та надіслати братерські привітання Раді робітничих, селянських і червоноармійських депутатів у Москву і Харків[1].

Такі ж вимоги висловила перша робітнича Рада, яка була створена в листопаді 1918 року в Стебнику під керівництвом М. Кулика, В. Коцка, П. Лавриківського та інших[2].

У лютому 1919 року на конференції у Станіславі відбулось об'єднання комуністичних груп у Комуністичну партію Східної Галичини (КПСГ), яка, незважаючи на свою організаційну недосконалість, стала провідною силою революційно-визвольної боротьби трудящих. У лютому—березні 1919 року на багатьох підприємствах Дрогобича були створені комуністичні гуртки і групи. Вони розповсюджували листівки і відозви із закликами створити Ради робітничих і селянських депутатів, готуватись до соціалістичної революції.

В середині березня 1919 року серед трудящих, мобілізованих до міліції та війська, виникла повстанська військова організація. Для керівництва створюється революційний комітет (Ревком) у складі комуністів В. Коцка, Г. Михаця, І. Кушніра, Я. Косака, А. Вольнера. Головною метою повстання було встановлення влади Рад на Західній Україні та возз'єднання її з Радянською Україною[3].

У другій половині дня, 14 квітня, в центрі міста відбулось народне віче, на якому ревком оголосив декларацію про повалення влади буржуазії і встановлення влади Рад.

Трудящі Західної України від усього серця вітали перемогу робітників Дрогобича. На допомогу їм прибули загони селян з Добрівлян, Уличного, Ролева.

Табір експлуататорів зі страхом зустрів звістку про повстання. Державний секретаріат ЗУНРу доклав усіх зусиль для того, щоб його негайно придушити. Вже ранком 15 квітня в Дрогобич прибули каральні загони. В ніч на 16 квітня зунрівці оволоділи містом. Повстання було придушене. У місті був встановлений режим терору, грабежу і насильства.

У травні 1919 року війська білополяків зайняли Дрогобич. Вся адміністративна влада зосередилась в руках польських націоналістів-пілсудчиків та галлерчиків. Вони ліквідували навіть ті залишки куцих свобод, якими користувалися трудящі за часів Австро-Угорщини.

Двадцятирічний період панування польської буржуазії і поміщиків негативно позначився на розвиткові економіки й культури міста. Хоч кількість населення в місті в 1939 році досягла 37 тисяч чоловік, у промисловому відношенні майже не сталося ніяких зрушень. Напередодні другої світової війни тут налічувалося 33 підприємства: 3 нафтопереробні і 3 деревообробні заводи, механічні майстерні, 5 цегельних та керамічних підприємств, паровий млин та багато дрібних майстерень, на яких працювало трохи більше 2500 робітників. Найбільшими підприємствами були нафтоперегінні заводи та механічні майстерні. В механічних майстернях фірми «Нафта» працювало 172 робітники, фірми «Петролеа» — 105, на нафтопереробних заводах «Польмін» — 593, «Галіція» — 674 робітники[4]. Кількість робітників, що були зайняті на відносно великих підприємствах, становила 7,6 проц. населення міста.

Соціальний та національний гніт нових поневолювачів не зламали бойового духу дрогобицького пролетаріату. Під керівництвом комуністів у грудні 1919 року розпочалися нові страйки, які охопили майже всіх дрогобицьких і стебницьких робітників. Вони не припинялися і в 1920—1921 рр.

---

[1] За владу Рад, Львів, 1957, стор. 80.
[2] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 109, 110.
[3] Журн. «Літопис революції», 1929, № 3, стор. 215, 216.
[4] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 2, спр. 161, арк. 11, 12.

Комуністи Дрогобича, створивши в 1921 році свій окружний комітет[1], стали організаторами страйкового руху влітку 1923 року в усьому нафтовому басейні.

Ще в гірше становище потрапив робітничий клас Дрогобича в час економічної кризи 1929—1934 рр., яка охопила весь капіталістичний світ. Багато робітників міста залишилися без роботи. Значно знизилася заробітна плата. Якщо в порівнянні до 1928 року в 1930 році вона становила 96 проц. і в 1931 році 83 проц., то в 1932 році — лише 50 проц[2]. Місто було переповнене безпритульними і голодуючими. Тисячі обездолених у пошуках заробітку залишали його і їхали на чужину — у Францію, Бельгію і США. Проте й там їх чекала невтішна доля.

У ці надзвичайно важкі часи в авангарді боротьби робітничого класу за його права були комуністи. Протягом 1927—1928 рр. партійна організація Дрогобича значно виросла й налічувала в своїх рядах до 160 комуністів і 40 комсомольців. Під її впливом перебували робітники більшості підприємств міста. Страйками і демонстраціями, що відбувалися на початку 1930 року на нафтоперегінних заводах «Польмін», «Галіція» і «Нафта», за завданням ЦК КПЗУ керували члени Дрогобицького окружного комітету партії С. Дзедзиц, Ю. Мизес, А. Стецько, М. Стронський, Д. Колпецький. Активну участь у проведенні страйку робітників-нафтовиків брали В. Гомулка, який був тоді секретарем профспілки робітників хімічної промисловості, керівники Дрогобицького комсомолу Ш. Карлинер, М. Пандорфер, С. Романяк.

Польський буржуазно-поміщицький уряд намагався підірвати революційний рух масовими репресіями. Вже в перші роки польської окупації в дрогобицькій в'язниці «Бригідках» перебувало більше 500 ув'язнених комуністів, комсомольців та інших прогресивних діячів[3].

Проте і в тюрмі революціонери не припиняли боротьби. Комуністи жили комуною, працювала нелегальна трирічна партшкола, видавався бюлетень під назвою «Дрогобицька комуна». Комуністи-в'язні мали зв'язок з партійними організаціями, які діяли на нафтопереробних заводах у Дрогобичі.

7 листопада 1931 року ув'язнені комунари організовано вишикувались по три і з червоними стрічками на грудях вийшли на демонстрацію на подвір'ї в'язниці. (Червоні стрічки в Дрогобицькій в'язниці виготовлялись з білої тканини або білизни, вмочених у власну кров). У той же час під мури в'язниці з міста підійшла колона робітників з вигуками: «Хай живе Великий Жовтень!», «Хай живе КПЗУ!», «Звільнити політв'язнів!». Їх заклики підхопили всі в'язні.

КПЗУ була організатором масових виступів безробітних взимку 1933—1934 рр., а в Дрогобичі в 1935 році, раніше ніж у інших містах Західної України, під її керівництвом був створений єдиний антифашистський фронт боротьби всіх трудящих та демократів проти реакції, за скликання робітничо-селянського конгресу.

Продемонстрували інтернаціональну єдність з польським пролетаріатом дрогобицькі нафтовики в березні 1936 року, коли польські фашисти жорстоко розправилися з мирною демонстрацією краківських робітників. Вони оголосили страйк, яким висловили обурення антинародній реакційній політиці уряду. Масові мітинги і демонстрації протесту робітників нафтоперегонних і лісообробних заводів та солеварів прокотились по місту у відповідь на звістку про криваві квітневі події 1936 року у Львові. Вони проходили під лозунгами: «Хліба і праці!», «Хай живе СРСР!», «Хай живе соціалістична Польща!», «За возз'єднання Західної України з Радянською Україною!».

Поряд з соціальним, трудящі Західної України зазнавали тяжкого національного гноблення. Українських робітників і службовців звільняли з роботи в першу чергу, на роботу брали в останню. Українські школи, освітні товариства, самодіяльні гуртки переслідувались поліцією.

[1] Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 1, спр. 559, арк. 33.
[2] З історії західноукраїнських земель, К., 1960, кн. 5, стор. 96.
[3] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 19, оп. 3, спр. 558, арк. 103, 105.

Ще в 1922 році в Дрогобичі працювали 4 українські школи, а в 30-х роках залишались тільки 1 українська та 1 утраквістична, тобто двомовна, школа.

Революційні виступи трудящих Дрогобича не припинялись аж до визволення з-під гніту буржуазно-поміщицької Польщі у вересні 1939 року. Організатором і керівником усієї довголітньої революційної боротьби була КПЗУ.

В Дрогобичі працював окружний комітет КПЗУ, який організовував і проводив революційну пропаганду серед робітників. Основна увага окружкому КПЗУ була спрямована на проведення роз'яснювальної роботи серед робітників нафтової промисловості, а тому його часто називали нафтовим окружним комітетом КПЗУ. Дрогобицькому окружному комітетові підлягали районні комітети Дрогобича, Борислава, Стебника, Добрівлян. Вони мали спільну підпільну друкарню, яку очолював технік-редактор.

Підпільна друкарня Дрогобицького окружкому КПЗУ знаходилася в одному з будинків по вул. 17 вересня[1]. Тут друкувались листівки, підпільні газети, звернення до трудящих.

У Дрогобицькому окрузі було 10 місцевих комітетів КПЗУ (в т. ч. Дрогобицький і Бориславський міськкоми), які в свою чергу складались з первинних партійних організацій (комірок). У різні періоди секретарями Дрогобицького окружкому КПЗУ обиралися Г. Михаць, В. Веклюк, Г. Іваненко (Бараба), Ю. Мізес, М. Стронський, Ю. Рапопорт, В. Митчин (Дрозд), С. Дзедзиц, Е. Пандес, С. Білавка, М. Нашковський та інші[2].

Вожаками Дрогобицького окружкому комсомолу в різні періоди були С. Варивода, Ш. Карлинер, С. Романяк, О. Коцко, Ю. Козар, М. Пандорфер, Я. Забавка та інші.

Велику революційну роботу в Дрогобичі вели активісти КПЗУ М. Малиновський, М. та І. Яворські, Я. Вільнер, М. Гипкало, Ю. Рапопорт, О. Ковальчик, Д. Колпецький, В. Митчин, Р. Петронюк, Я. Брикнер та інші. Деякий час тут працювали видатні діячі компартії Польщі та КПЗУ С. Круліковський, К. Цізовський, М. Завадський, Ю. Спіс, О. Длуський (Лянгер), Л. Пурман, Е. Прухняк, тепер перший секретар Польської об'єднаної робітничої партії В. Гомулка, Н. Хомин, І. Вантух, М. Павлик, М. Теслюк, Н. Штейн, С. Краєвський, В. Корбутяк та інші[3].

Багато славних сторінок вписав дрогобицький пролетаріат у літопис боротьби трудящих західноукраїнських земель за своє соціальне і національне визволення. Ніколи не вгасало в робітників міста гаряче прагнення до возз'єднання з Радянською Україною, ніколи не залишала їх віра в те, що довгождана допомога прийде зі Сходу.

В умовах розвалу буржуазно-поміщицької польської держави та загрози фашистського поневолення Радянський уряд дав наказ Червоній Армії перейти кордон і взяти під захист життя і майно населення Західної України.

Дрогобич був звільнений 24 вересня 1939 року. Ще до приходу Червоної Армії 500 комуністів вирвалися з Дрогобицької в'язниці і провели велику роботу в підготовці до зустрічі радянських визволителів. Робітники і передова інтелігенція міста під керівництвом підпільників-комуністів виявили високу політичну свідомість і організованість. З їх ініціативи в місті були створені дружини, які за допомогою населення роззброювали поліцаїв і офіцерів польської армії.

Зразу ж після визволення в місті організовується Тимчасове управління, до складу якого ввійшли кращі представники трудового населення і Червоної Армії.

При Тимчасовому управлінні діяли відділи: промисловий, торговельний, народної освіти та інші, які проводили велику роботу по налагодженню нормаль-

---

[1] Цей будинок був зруйнований німецько-фашистськими окупантами в 1942 році.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 634, арк. 13, 14, 160; Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 1, спр. 559, арк. 4, 14, 43, 68.

[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 511, арк. 1, 7; спр. 634, арк. 10, 14; Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 1, спр. 559, арк. 4; спр. 43, арк. 14; ф. 1, оп. 51, спр. 508, арк. 17, 18.

18 7-448

ного життя. Насамперед була подана допомога харчуванням, одягом, взуттям і паливом безробітним. Одночасно органи народної влади забезпечували безробітних роботою. Вводилися в дію підприємства.

Колишні робітники нафтопереробного заводу «Дрос», зупиненого ще в 1933 році, 1 жовтня 1939 року приступили до його ремонту. На початку 1940 року завод став давати продукцію.

Тимчасове управління, крім великої народногосподарської та адміністративної діяльності, проводило значну політичну роботу по підготовці виборів до Народних Зборів Західної України, які мали вирішити питання про суть і форми влади.

Вибори проходили 22 жовтня 1939 року. Робітники Дрогобича обрали своїми депутатами І. Ю. Кравчука, І. Ф. Сивохіпа, П. П. Хамандяка, А. Дурибабу, І. Ф. Божика, К. П. Пильо, які раніше боролися за кращу долю народу, за його світле майбутнє, за владу Рад.

26 жовтня 1939 року у Львові відкрилися Народні Збори, які прийняли декларацію про встановлення Радянської влади в Західній Україні і возз'єднання з Українською Радянською Соціалістичною Республікою. Трудящі Дрогобича палко вітали цей історичний акт. 29 жовтня 1939 року на площі Леніна відбувся багатотисячний мітинг, на якому було одностайно схвалено рішення Народних Зборів.

Місто Дрогобич стало адміністративно-політичним центром Дрогобицької області[1]. Новостворені міські органи очолили революційний ентузіазм трудящих міста і повели їх на боротьбу за соціалістичні перетворення господарства і культури.

4 грудня 1939 року розпочалася націоналізація промисловості і банків. У першу чергу були націоналізовані нафтопереробні, цегельні заводи, пекарні[2].

Слідом за націоналізацією промисловості на підприємствах Дрогобича розгорнулась величезна робота по відбудові і реконструкції заводів і фабрик. У грудні 1939 року нафтопереробні заводи були повністю відбудовані і працювали на повну потужність. Це дало можливість залучити до праці велику кількість робітників, які роками не могли знайти роботи.

До 25 жовтня 1939 року понад 3 тисячі безробітних одержали роботу. До кінця року в місті було повністю ліквідовано безробіття[3]. Це була справді історична подія для робітничого класу.

Важливі заходи проводилися в життя в галузі культури та народної освіти. Відкрилися школи, в яких запроваджувалося безплатне навчання рідною мовою. У 1940 році відкрився учительський інститут, електромеханічний технікум, почали діяти обласний драматичний театр, філармонія, дитяча музична семирічна школа та вечірня семирічна музична школа для дорослих. Велика робота велася на підприємствах міста по ліквідації неписьменності і малописьменності населення.

З перших днів визволення міста на заводах і фабриках розгорнулося технічне навчання робітничого класу. На нафтопереробних заводах працювало понад 20 технічних гуртків, у яких навчалися сотні робітників. У жовтні 1940 року було відкрито учбово-консультаційний пункт Азербайджанського заочного нафтового технікуму, де проводили заняття викладачі Львівського політехнічного інституту.

Побутові і культурні умови трудящих поліпшувалися, заробітна плата підвищувалася. Понад 1600 сімей робітників були переселені з сирих, напівтемних і зруйнованих приміщень у світлі і просторі квартири, в яких раніше жили заводчики, фабриканти та польські чиновники.

До середини 1941 року трудящі міста досягли значних успіхів у створенні соціалістичної економіки і культури, у будівництві нового, вільного життя. Мирна праця була перервана віроломним нападом фашистської Німеччини на Радян-

---

[1] У зв'язку з укрупненням областей, Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 21 травня 1959 року Дрогобицька область була ліквідована і включена до складу Львівської області.

[2] Газ. «Більшовицька правда», 30 грудня 1939 р.

[3] Газ. «Більшовицька правда», 16 серпня 1940 р.

ський Союз. Перші удари ворога героїчно зустріли бійці прикордонних застав. У районі Дрогобича мужньо боролися бійці і командири 8-го механізованого корпусу під командуванням генерал-майора Д. І. Рябишева і бригадного комісара М. Попеля. Під натиском переважаючих сил ворога частини Червоної Армії залишили місто. 1 липня 1941 року німецько-фашистські війська вдерлися в Дрогобич. Почалися страшні роки фашистської окупації.

З перших днів окупації розпочалися кривавий терор і грабежі. Протягом трьохрічної окупації фашисти розстріляли і замучили 14 тис. жителів міста. У в'язниці, яка була перетворена в табір для військовополонених, було знищено 10 тис. радянських бійців і офіцерів. Фашисти 26 січня 1942 року розстріляли видатних діячів революційного руху на Західній Україні В. Ф. Коцка і його дочку О. В. Коцко, керівника дрогобицького підпілля М. Петріва. Від рук фашистів загинуло 47 лікарів, 42 учителі та більше 2 тис. учнів[1]. У рабство до Німеччини було вивезено 3 тис. юнаків і дівчат.

З лютою ненавистю і дикою тупістю гітлерівці ставилися до української культури. Школи і культурні заклади були закриті, дитяча бібліотека, Палац піонерів, 6 дитячих садків, дитяча технічна станція — зруйновані. Приміщення учительського інституту і міського кінотеатру ім. Кірова були перетворені в стайні.

Проте ні терор, ні шибениці не зламали волі радянських людей. Трудящі міста піднялись на боротьбу проти окупантів. Патріоти розпочали підпільну боротьбу. Навесні та влітку 1942 року вони об'єдналися в антифашистську організацію, яка ще більш рішуче приступила до боротьби з окупантами.

У Львові в цей час діяла підпільна організація «Народна Гвардія ім. Івана Франка», яка поширювала свою діяльність також на Дрогобицьку, Станіславську і Тернопільську області. Дрогобицька група стає її секцією. Зв'язок з Львівським керівним центром підтримувався через народногвардійця В. М. Катриняка та інших підпільників, які привозили зі Львова нелегальну антифашистську літературу.

На вулицях міста серед білого дня з'являлися листівки «Народної гвардії», які закликали дрогобичан не коритися фашистам, зривати їх заходи, не працювати на підприємствах, нищити все, що могло бути використано окупантами в загарбницьких цілях, створювати загони і вести боротьбу проти ворога.

Підпільники розповсюджували нелегальну літературу в навколишніх селах: Колпці, Добрівлянах, Волощі, Летні, Даляві, Ясениці-Сільній, а також перепроваджували її в Борислав, Самбір і Стрий.

Вони мали добре налагоджений зв'язок з радянськими військовополоненими, допомагали їм харчами, організовували втечі та переховували їх. Сотні дрогобичан, одержавши від підпільників довідки про поганий стан здоров'я, уникали вивезення на каторгу.

Дрогобицькі народногвардійці провели ряд бойових операцій: спалили нафтопереробний завод у Бориславі та багато сіна, заготовленого німцями, вивели із ладу механізми на заводах, проколювали бочки з бензином. У 1943 році дрогобицька група намагалась встановити зв'язок з партизанами з'єднання С. А. Ковпака.

Активними учасниками підпільної боротьби були М. В. Петрів, В. Ф. Коцко і його дочка Ольга, В. М. Катриняк, Г. С. Сивохіп, М. П. Веклюк, В. П. і М. П. Хамандяки,— всього до 100 чол.[2], які в жорстоких умовах фашистського терору вели боротьбу проти загарбників.

Для керівництва народною боротьбою проти окупантів на початку 1943 року в Дрогобицьку область ЦК КП(б)У послав оперативну групу на чолі з секретарем Дрогобицького підпільного обкому партії Д. С. Хижняком. Вона висадилася з літака в розташуванні партизанського з'єднання О. Ф. Федорова, яке діяло на Волині. В її розпорядження був виділений партизанський загін ім. Чапаєва, що мав

---

[1] Вільна Дрогобиччина, Дрогобич, 1945, стор. 34, 35.
[2] Газ. «Вільна Україна», 5 січня 1963 р.

здійснювати рейд на Дрогобиччину. Перейшовши ріку Буг і просуваючись по території Львівської області, група зустрілася з фашистськими карателями і українськими буржуазними націоналістами. У нерівному бою з окупантами на території Львівщини Д. С. Хижняк загинув смертю героя[1].

Звільняючи західноукраїнські землі, влітку 1944 року радянські війська підійшли до Дрогобича. Військові частини 107-го стрілецького корпусу оточили місто з трьох боків. Ворог чинив шалений опір, але не міг стримати навального наступу. Форсувавши річку Тисьменицю, 6 серпня 1944 року військові частини штурмом оволоділи містом. Першим у місто ввійшов підрозділ під командуванням Героя Радянського Союзу В. О. Колонова, викликавши своєю раптовою появою паніку серед ворога.

В бою за Дрогобич відзначився взвод лейтенанта М. В. Пустовалова, який протягом 2 годин відважно вів бій в районі першого нафтопереробного заводу. Знищуючи ворога, він не дав можливості підірвати завод.

При визволенні міста чимало полягло радянських воїнів. Вони поховані в братській могилі на розі вулиць І. Франка і Самбірської. Тут же споруджено пам'ятник невідомому солдатові, біля підніжжя якого горить вічний вогонь Слави. У центрі міста похований генерал-майор В. І. Васильєв, який загинув при визволенні Прикарпатського краю. На його могилі споруджено пам'ятник.

З великою радістю зустріли трудящі своїх визволителів. Вони зразу активно включилися в роботу по відбудові господарства. Багато дрогобичан вступили до лав Радянської Армії, щоб зі зброєю в руках добивати німецько-фашистських загарбників. У боротьбі з фашистами смертю героя загинув житель міста Г. Ф. Геврик. Він воював у Карпатах, звільняв Польщу і Чехословаччину. В одному з боїв підрозділ під командуванням Г. Ф. Геврика прикривав кулеметним вогнем правий фланг полку. Більше 10 ворожих атак відбили хоробрі воїни. Під час останньої атаки Г. Ф. Геврик з 10 автоматниками потрапив в оточення. Протягом 3 діб тривав запеклий бій й вороже оточення було прорване. В цих боях Г. Ф. Геврик знищив своїм кулеметом понад 100 гітлерівців. 28 березня 1945 року Г. Ф. Геврик загинув. За мужність і відвагу, проявлену в бою з фашистами, йому посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Дрогобичани свято шанують пам'ять свого земляка. В місті установлено його бюст, його ім'ям названа одна з вулиць, піонерська дружина і школа, в якій він навчався.

Німецько-фашистські загарбники заподіяли великої шкоди підприємствам і установам міста. Вони вивели з ладу нафтопереробні заводи, вивезли, або пошкодили обладнання керамічного заводу, деревообробного комбінату, зруйнували електростанцію і залізничний вокзал, 70 комунальних і 400 власних будинків. Загальна сума збитків, заподіяних окупантами промисловості і комунальному господарству Дрогобича становила 1146 млн. карбованців[2].

З перших днів визволення західних областей України Комуністична партія і Радянський уряд приділили велику увагу питанням, пов'язаних з відновленням партійних і радянських органів. На другий день після визволення міста за допомогою місцевого активу відновили роботу міський комітет партії та міська Рада депутатів трудящих. На підприємствах і установах створювалися партійні і комсомольські організації. На 1 лютого 1945 року партійна організація міста нараховувала 790 комуністів[3].

Велику допомогу місту у відбудові і дальшому розвитку промисловості подали робітники Баку, Грозного та інших міст Радянського Союзу. Металурги Донецька в 1945 році для Дрогобицької області відправили 6 вагонів металу, 14 вагонів різних інструментів і матеріалів. Трудящі Києва на початку 1945 року надіслали нафтовикам Дрогобиччини кілька похідних лабораторій, нафтопереробну апаратуру,

---

[1] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 64, оп. 1, спр. 1, арк. 111—112.
[2] Вільна Дрогобиччина, Дрогобич, 1945, стор. 34.
[3] Стенограма третьої Дрогобицької міської партконференції, 7—8 лютого 1948 р., стор. 51.

велику кількість будівельного лісу та інше. Допомога автомашинами, цінними приладами, електроустаткуванням надходила з Москви, Ленінграда та з міст Уралу.

Після визволення партійні, профспілкові і комсомольські організації повели велику роботу по розгортанню масового соціалістичного змагання на підприємствах. З їх ініціативи проводилися наради передовиків і новаторів виробництва, організовувався обмін і поширення передовим досвідом.

Колективи підприємств брали на себе зобов'язання по скороченню циклу виробництва та поліпшенню якості продукції. Так, оператор 1-го нафтопереробного заводу І. Гук виступив ініціатором вахто-зустрічного графіку і домігся зі своєю бригадою в 1948 році за 10 місяців вироблення 1500 тонн світлих нафтопродуктів понад план. Почин І. Гука схвалив міський комітет партії і розповсюдив його на всі підприємства.

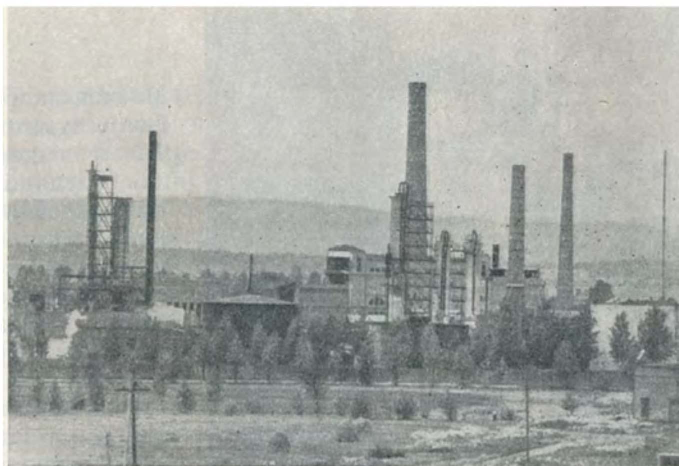

Один із цехів виробничого об'єднання «Дрогобичнафтопереробка».

Активну участь у розвитку промисловості міста брала молодь.

Внаслідок самовідданої праці робітничого класу Дрогобича завдання першої післявоєнної п'ятирічки успішно були виконані.

З року в рік промислові підприємства міста збільшували обсяг валової продукції, давали країні понад план на мільйони карбованців нафтопродуктів, будівельних матеріалів, продуктів харчування і товарів широкого споживання. П'ятирічний план 1951—1955 рр. був виконаний за 4 роки і 4 місяці. Обсяг промислової продукції підприємств перевершив довоєнний рівень у 3 рази. Наприкінці 1955 року дрогобицькі підприємства виробляли промислової продукції в 2,1 рази більше, ніж у 1950 році. Продукція нафтозаводів за цей період збільшилась у 2 рази, машинобудівного заводу — в 3, промкомбінату — в 2,5 і хлібокомбінату — в 2 рази.

У місті продовжувалось велике капітальне будівництво промислових та інших об'єктів. Так, у 1954 році в Дрогобичі нараховувалось 130 будівельних об'єктів вартістю понад 96 млн. крб. В цей час на північно-східній околиці міста стала до ладу швейна фабрика на 300 універсальних машин. Наприкінці 1958 року тут стало працювати півтори тисячі чоловік. За кількістю робітників вона стала найбільшою в місті. В 1958 році фабрика виробила 366 тис. одиниць вовняних виробів 16-ти різних найменувань верхнього одягу для дітей і дорослих.

Завершилось розширення діючих підприємств. На нафтопереробних заводах зростала потужність атмосферно-вакуумних установок, парафінових і солідолових цехів. У 1958 році почалось розширення другого нафтозаводу. На першому нафтозаводі був дообладнаний парафіновий цех, побудовані нова атмосферновакуумна трубчатка і великий парафіновий цех.

Разючі перетворення відбулися на машинобудівному заводі. В результаті спеціалізації підприємства по виробництву бурових доліт, освоєння нової техніки, створення поточних ліній, впровадження напівавтоматичного зварювання завод подолав своє відставання і став успішно виконувати річні плани. Продукція заводу стала поступати на експорт.

Широкого розвитку набула в місті будівельна індустрія. Збільшився обсяг виробництва будівельних матеріалів: цегли, черепиці, збірних залізобетонних конструкцій, кераміко-кахельних виробів і столярних будівельних деталей тощо.

Продукція будівельних підприємств стала відома за межами міста. Так, кахельні вироби керамічного заводу використовувались для облицювання корпусів

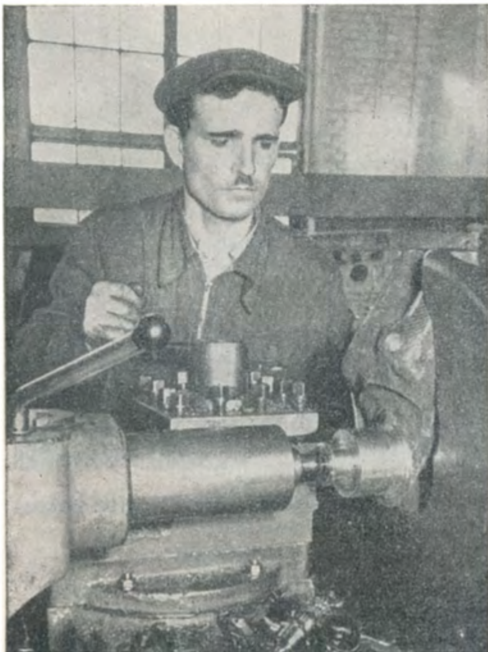

Токар Дрогобицького долотного заводу (колишній машинобудівний), депутат Верховної Ради УРСР М. П. Князь.

Московського університету ім. Ломоносова. Його вестибюлі, аудиторії і кабінети викладені паркетом Дрогобицького деревообробного комбінату.

Трудящі міста брали активну участь у боротьбі за піднесення сільського господарства. Так, протягом року після вересневого (1953 р.) Пленуму ЦК КПРС підшефним колгоспам і МТС було виготовлено різних виробів і виконано робіт більше, ніж на 1 млн. крб. Для роботи в колгоспах і МТС робітничі колективи направили інженерів-механіків, техніків та інших спеціалістів з вищою і середньою освітою.

Промислові підприємства міста передали колгоспам багато різного устаткування: металоріжучі верстати, електромотори і пилорами. Силами робітників було підведено водопровід до багатьох тваринницьких ферм, електрифіковано ряд колгоспів, побудовано лінії електропередач.

Виконуючи історичні рішення XX з'їзду КПРС, комуністи міста стали в авангарді боротьби за дальше підвищення добробуту і культури трудящих міста. Тільки за період з 1953 по 1958 рр. за рахунок держави було введено в експлуатацію десятки житлових будинків. Трудящі одержали більше 1000 квартир загальною площею близько 40 тис. кв. метрів[1].

Ще швидше почали зростати масштаби житлового будівництва після прийняття Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 31 липня 1957 року «Про розвиток житлового будівництва в СРСР». Так, у 1958 році замість 10 тис. кв. м, передбачених попереднім планом, було побудовано 13 330 кв. м. Одночасно в житловому будівництві стали брати участь підприємства міста. Заохочувалось й індивідуальне будівництво, на що держава стала виділяти довгострокові кредити. Тільки з 1953 року по 1958 рік індивідуальне будівництво жител перевершило 20 тис. кв. метрів.

З кожним роком збільшувалися асигнування на розвиток комунального господарства міста. Якщо в 1953 році на благоустрій було витрачено 1 млн. 912 тис. крб., то в 1958 році — понад 3 млн. карбованців.

Споживання електроенергії містом зросло від 4 млн. квт-годин в 1945 році до 14 млн. квт.-годин.

Мінявся й зовнішній вигляд міста. Вперше в основу розвитку Дрогобича був покладений генеральний план реконструкції міста. Вулиці покривали асфальтом, впорядковувався житловий фонд, прокладалася водоканалізація та проводилася газифікація квартир. Якщо до війни в Дрогобичі протяжність вуличної розподільної мережі складала біля 19 км, то на кінець 1958 року вона досягла майже 66 км. У 1940 році в місті було тільки 1577 газифікованих квартир, а на кінець 1958 року їх кількість зросла до 6810[2].

Великі зміни відбулись у галузі охорони здоров'я трудящих. Замість «каси хворих», що була створена за часів панської Польщі, стали працювати 11 лікувальних закладів різних профілів. Всі вони обладнані сучасною медичною апаратурою, першокласним інструментарієм. З метою поліпшення медичного обслуговування відкрито хімічну лабораторію, розширилась дитяча лікарня.

Велика увага приділялася зростанню та вихованню молодого покоління. У місті стала працювати ціла низка дитячих ясел, садків, ігрових і спортивних майданчиків та загальноосвітніх шкіл.

---

[1] Народне господарство Дрогобицької області, Статистичний збірник, Дрогобич, стор. 109.
[2] Народне господарство УРСР в 1960 р., К., 1961, стор. 530, 532.

У ході виконання накреслень XXIII з'їзду КПРС, Програми партії ще успішніше розвивалася економіка. За роки семирічки випуск валової продукції на підприємствах міста збільшився на 86,8 проц. замість 81,1 проц., передбачених планом. В цілому промисловість міста в 1967 році, в порівнянні до випуску продукції в 1945 році, зросла більше, ніж у 20 разів і за 15 днів 1967 року промислові підприємства міста стали випускати продукції більше, ніж за весь 1945 рік.

Значний внесок у вирішення питань технічного прогресу зробили раціоналізатори і винахідники, яких у 1966 році налічувалося більше 2 тис. Лише в 1966 році було запроваджено 2293 пропозиції з річним економічним ефектом близько 2 млн. карбованців.

Перед у виконанні виробничих планів і взятих соціалістичних зобов'язань ведуть колективи, які борються за комуністичне ставлення до праці. Якщо в 1959 році в місті було лише 10 бригад і 15 ударників комуністичної праці, то на початок 1967 року це високе звання вже носило 37 цехів і дільниць, 28 змін, 342 бригади, 1326 передовиків і новаторів виробництва. Всього рухом за комуністичне ставлення до праці охоплено 18,2 тис. чоловік.

Високої честі удостоєний нафтопереробний завод № 2 — йому першому в місті присвоєно почесне звання підприємства комуністичної праці.

Колектив заводу ще в 1960 році виступив ініціатором виконання семигодинного виробничого завдання за 6 годин. За 4 роки самовідданої праці машинобудівники заощадили 42 тис. годин, виготовили додатково сотні бурових доліт, або зекономили стільки робочих годин і дали надпланової продукції, скільки в середньому дає протягом року майже 20 робітників. Під девізом змагання за «українську годину» працювали всі робітники міста.

Новий патріотичний рух у дрогобичан народився після вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Наслідуючи приклад москвичів і ленінградців, промислові підприємства широко розгорнули змагання за економію і бережливість, дальше використання внутрішніх резервів виробництва, поліпшення якості продукції.

Продукція Дрогобича відома не лише в нашій країні, але й далеко за її рубежами. Так, бензин, технічний вазелін і парафін заводи постачають у 13 країн світу — Болгарію, Югославію, НДР, КНДР, Об'єднану Арабську Республіку, Сірію, Йємен та інші.

Ще ширші зв'язки за межами Вітчизни має єдиний у республіці долотний завод. Виготовлені на ньому долота для буріння нафтових і газових свердловин йдуть на експорт в Угорщину і Румунію, Кубу і Аргентину, Афганістан і Пакистан, Ірак, Індію — всього в 14 країн світу.

В кінці 1959 року трудящі Дрогобича включилися в боротьбу за перетворення Дрогобича в місто високопродуктивної праці, високої культури і зразкового порядку. Цей рух очолила міська партійна організація, в рядах якої нині є 4450 комуністів, об'єднаних у 167 первинних партійних організаціях. Активну участь у ньому бере 12-тисячний загін комсомольців міста.

Передовики виробництва користуються високою пошаною. Немало з них відзначено урядовими нагородами.

З року в рік поліпшувався життєвий рівень трудящих, зростає купівельна спроможність насе-

Передовики-виробничники в цеху Автокранового заводу. Дрогобич. 1965 р.

лення. Так, загальна сума роздрібного товарообороту в 1950 році становила 17,6 млн. крб., в 1960 — 29,5 млн. крб., в 1965 — 38,7 млн. карбованців.

Загальна площа житлового фонду, зданого в експлуатацію за період з 1956—1966 рр., становить 20 проц. усього міського житлового фонду. В новозбудованих будинках за ці роки одержали квартири зі всіма комунальними вигодами понад 1500 сімей, або майже кожна восьма сім'я. Лише в 1965—1967 рр. трудящі міста одержали 22,4 тис. кв. м. Житловий фонд тільки комунальних квартир становить 356 тис. кв. метрів.

Для обслуговування населення транспортом побудовано нову автобусну станцію, обладнано ряд зупинок, збільшено кількість автобусів для перевезення пасажирів, встановлено регулярні зв'язки з околицями міста.

За роки Радянської влади створені всі умови для виховання підростаючого покоління. В місті працює 18 дитячих садків і 8 ясел, де перебуває більше 2248 дітей. Влітку діти шкільного віку відпочивають в піонерських таборах, будинках відпочинку і санаторіях.

Добре налагоджена система охорони здоров'я і медичного обслуговування. Якщо до 1939 року з 120 медичних працівників лише 25 працювали в державних установах, а інші мали приватну практику і при наданні допомоги брали велику плату, то тепер трудящих міста обслуговують 221 лікар і 588 чол. середнього медичного персоналу, які утримуються державою. На державні кошти в 1962 році введено в експлуатацію нове лікарняне містечко на 705 лікарняних ліжок. Приміщення лікарні обладнане новою вітчизняною апаратурою. Крім цього, в місті працюють: поліклініка, онкологічний, шкірний і протитуберкульозний диспансери, бальнеологічна лікарня, дитячі медичні заклади і стоматологічна поліклініка.

Велика увага приділяється поліпшенню санаторного лікування і відпочинку трудящих. Тільки з 1958 по 1965 рік в санаторіях та будинках відпочинку лікувалось та відпочивало понад 15,5 тисяч трудящих міста.

Щасливе і радісне життя під сонцем влади Рад сприяє швидкому зростанню населення. Так, за період з 1959 року по 1965 рік чистий приріст становив 12 724 чоловіки. Кількість населення в Дрогобичі з приміськими населеними пунктами на початку 1967 року становила 68 600 чол. Все працездатне населення забезпечене роботою в промисловості, на будівництві, транспорті, в системі зв'язку, торгівлі, громадському харчуванні та інших галузях народного господарства.

Жителі Дрогобича по-справжньому дорожать трудовою славою. До славного 50-річного ювілею Радянської влади, завдяки якій їх улюблене місто стало високорозвиненим промисловим центром, трудящі Дрогобича з новим патріотичним піднесенням помножували свої трудові досягнення. Так, на виробничому об'єднанні «Дрогобичнафтопереробка» і головному підприємстві швейної фірми «Зоря» широкого розмаху набрало індивідуальне соціалістичне змагання під гаслом: «Мій особистий подарунок славному ювілею». За досягнуті успіхи виробниче об'єднання «Дрогобичнафтопереробка» в 1966 році нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Нагороджена також орденами і медалями група працівників об'єднання.

Серед жінок-трудівниць на честь 50-річчя Радянської влади розгорнулось соціалістичне змагання-естафета під девізом «Червона косинка». Умовою змагання є підвищення продуктивності праці і рівня технічних знань, досягнення економії сировини, поліпшення культури та естетики виробництва, боротьба за благоустрій території підприємств. Червона косинка вручалася цеху, бригаді, зміні за підсумки змагання за місяць.

Успішно розвивається й культура. Гордістю дрогобичан став один з найбільших у республіці педагогічний інститут, створений у 1952 році на базі учительського інституту, якому в 1954 році присвоєно ім'я І. Франка. За рішенням уряду УРСР у 1960 році до нього було приєднано Львівський педінститут. В інституті працює шість факультетів: філологічний, фізико-математичний, педагогіки та методики початкового навчання, іноземних мов, музично-педагогічний та загальнонауковий.

Підприємство фірми «Зоря» в Дрогобичі. Загальний вигляд.

На двадцяти кафедрах працює 224 викладачі, з них 50 доцентів і кандидатів наук та 3 доктори наук. Інститут має добре обладнані кабінети, лабораторії, учбові майстерні та великий книжковий фонд. На стаціонарному і заочному відділах тут навчається дс 5000 студентів.

У 1959 році в Дрогобичі створено загальнотехнічний факультет Львівського політехнічного інституту, на якому навчається без відриву від виробництва 1312 студентів-виробничників. Багато з них — ударники і члени бригад та колективів комуністичної праці.

Понад 3500 юнаків і дівчат здобувають середню спеціальну освіту в нафтовому і механічному технікумах, кооперативному, музичному і технічному училищах.

У місті працює школа-інтернат, 7 середніх, 3 восьмирічні, 4 вечірні і одна заочна школи, в яких 12 230 учнів навчає 638 учителів. Всі школи переведені на однозмінне навчання.

Невпізнанно змінився освітній рівень населення. Якщо до возз'єднання основна маса була неписьменною, то в 1965 році на 1000 чол. населення тільки вищу освіту мали 25,5 чол., або на 7,6 чол. більше, ніж в середньому по країні. Всього вищу, незакінчену вищу і середню освіту мало 26,6 проц. населення, решта — семирічну і початкову.

Якщо в 1938 році в 3-х гімназіях навчалось трохи більше тисячі дітей, насамперед панівних класів, то тепер у школах, технікумах, училищах, вузах Дрогобича навчається понад 20 тис. чоловік, тобто третя частина населення міста.

Велику роботу в справі інтернаціонального виховання трудящих проводить міський Будинок дружби народів.

Місто повністю радіофіковане. В квартирах налічуються тисячі радіоприймачів і телевізорів.

За часів буржуазної Польщі в Дрогобичі не було жодної державної бібліотеки. Тепер у місті працює 45 бібліотек, книжковий фонд яких становить 1300 тис. примірників художньої, політичної та іншої літератури. Кількість читачів в бібліотеках міста досягає до 50 тис. чол. на рік. У міських бібліотеках проводяться також численні літературні вечори, диспути, усні журнали, виставки художніх творів тощо.

Значне місце в обслуговуванні читачів відіграє книготоргівля. В місті працює 6 книжкових магазинів, 2 кіоски системи «Укркниготоргу» та інші. Протягом року

Академічний хор «Бескид» Дрогобицького педагогічного інституту ім. І. Франка.

населення купує книг на суму, що перевищує 200 тис. крб. Книга стала невід'ємним елементом духовного життя, насущною потребою радянської людини.

Трудящі міста одержують близько 75 тис. примірників центральних, республіканських, обласних і міських газет та журналів і інших видань.

Для відпочинку трудящих у місті відкрито багато культосвітніх і мистецьких установ та закладів. Тут працює 3 кінотеатри, 1 з них широкоекранний, а також 9 кіноустановок в клубах. Щодня їх відвідує 9—10 тис. глядачів. Практично, протягом 3—4 днів всі трудящі міста можуть подивитися новий фільм. Трудящі міста також відвідують український музично-драматичний театр, міський Будинок культури, клуби та червоні кутки на підприємствах і будовах.

Улюбленими місцями відпочинку дрогобичан стали парк культури та відпочинку ім. Васильєва, лісопарк ім. Богдана Хмельницького з водним басейном, Першотравневий сквер, Студентський парк та стадіон «Нафтовик». У 1966 році силами громадськості міста закладено новий парк ім. В. І. Леніна.

Гордістю дрогобичан став музично-драматичний театр, який був створений ще в 1939 році. Вже тоді в своєму репертуарі він мав такі п'єси, як «Украдене щастя» І. Франка, «В степах України» О. Корнійчука, «Любов Ярова» М. Треньова та інші. В післявоєнні роки театр поставив багато п'єс української, російської і зарубіжної класики, радянських драматургів, в тому числі і місцевих авторів.

Здобув популярність на Україні і за її межами талановитий колектив Прикарпатського ансамблю пісні і танцю «Верховина», яким керує заслужений артист УРСР Ю. Корчинський.

Також з року в рік зростає кількість колективів художньої самодіяльності. Якщо в 1950 році їх налічувалося 24 і вони об'єднували 520 учасників, то в 1966 році їх стало більше 120, а кількість учасників зросла до 3 тис. чол. Протягом року в клубах міста та в межах Дрогобицького району учасники художньої самодіяльності влаштовують до 500 концертів.

Центром розгортання масової художньої самодіяльності став Будинок культури. При ньому працюють симфонічний оркестр, танцювальний колектив, хор, естрадна група, гурток художнього слова, балетна студія і театр «Супутник», якому ще в 1961 році було присвоєно звання народного.

Роки боротьби за перетворення Дрогобича в місто високопродуктивної праці, високої культури і зразкового порядку знаменні й тим, що вони викристалізували багато нового, що ввійшло в радянську культуру. Як символ вічної і непорушної дружби робітників і селян стало відзначатися свято Серпа і Молота.

Великий інтерес у трудящих викликають свята Прикарпатської зими, музичної весни, квітів, Дрогобицької золотої осені, симфонічної, легкої та класичної музики, сучасні вечорниці. В новорічну ніч організовуються масові народні щедрівки, в яких прославляється мирна творча праця радянських людей.

Стало традицією у дрогобичан 21 квітня поминати загиблих і померлих. Щороку тисячі трудівників міста кладуть вінки на могили тих, які бойовими подвигами і працею вірно служили рідній Вітчизні.

Невід'ємною частиною життя людей стала фізкультура і спорт. У складі спортивних колективів, що об'єднують велику армію фізкультурників міста, є 5 майстрів спорту та багато розрядників і значкістів ГПО. До послуг дрогобичан 2 стадіони, 15 спортзалів і десятки спортмайданчиків. У змаганнях за першість СРСР з футболу в класі «Б» честь міста захищає команда «Нафтовик». Серед спортсменів є чемпіони і призери Радянського Союзу, України й області, такі, як майстри спорту М. Муха і С. Хоменко, легкоатлетка О. Дудник і штангіст О. Литвин та інші.

У Дрогобичі є що оглянути туристам, які мандрують місцями революційної слави нашого народу або цікавляться архітектурними пам'ятками.

Тут працює Прикарпатський краєзнавчий музей, в якому експонується багато матеріалів про багатовікову історію міста, боротьбу трудящих Прикарпаття за соціальне і національне визволення, розквіт економіки і культури під зорею Радянської влади. По вулиці, що носить ім'я великого польського поета Адама Міцкевича, зберігається будинок № 23. Тут 14 квітня 1919 року засідала створена в результаті переможного повстання дрогобицького пролетаріату, який зі зброєю в руках виступив за владу Рад, перша на Західній Україні Рада робітничих і солдатських депутатів. Трохи далі, в зелені дерев, потопає корпус філологічного факультету педінституту, будинок колишньої гімназії, в якій навчалися І.Франко, В. Стефаник та Л. Мартович. А напроти — Палац піонерів. Тут загинув у час повстання за Радянську владу один з організаторів і керівників повсталих робітників І. Кушнір.

У центрі міста — площа ім. В. І. Леніна, посередині якої височить ратуша, в якій міститься міська Рада депутатів трудящих. Перед будинком пам'ятник В. І. Леніну. Тут 24 вересня 1939 року відбувся мітинг трудящих Дрогобича, присвячений визволенню Західної України з-під ярма польських окупантів.

Просторий будинок по вулиці Жовтневій тепер займає міська поліклініка. Тут 26 січня 1919 року відбулась конференція робітників Прикарпаття, на якій з доповіддю про Велику Жовтневу соціалістичну революцію виступив В. Ф. Коцко. Трохи нижче солезавод, будинок контори заводу. В листопаді 1918 року тут була створена одна з перших у Західній Україні робітнича Рада, а в квітні 1919 року — сформовані озброєні робітничі загони повстанців, що боролися за встановлення влади Рад в місті Дрогобичі. За містом, у селищі Млинки, стоїть невеличкий будинок Коцків, в якому 13 квітня 1919 року відбулось засідання революційного комітету по підготовці повстання дрогобицького пролетаріату за Радянську владу. По вулиці Васильєва, в будинку № 2 з 1864 року по 1867 рік провів роки навчання в нормальній школі І. Франко.

Гордістю дрогобичан є відкритий у ювілейний 1967 рік пам'ятник Каменяреві напроти міського Палацу культури.

Біля Будинку дружби народів у Дрогобичі. 1966 р.

Трудящі міста гідно вшановують пам'ять свого земляка Героя Радянського Союзу Г. Геврика. На подвір'ї середньої школи № 5, в якій він навчався, встановлено його погруддя, а недалеко — вулиця Геврика і будинок № 3, де народився воїн-герой. Оригінальні зразки старовинної церковної архітектури зберігаються по вулицях Енгельса (церква св. Юра, XVI століття), Пушкіна (церква чесного хреста, XVII століття), а по вулиці Стрийській — будинок міської житниці, збудований у 1778 році.

М. В. БРИК, О. М. ГОРПИНКО, Я. Д. ІСАЄВИЧ, В. Ф. НАДІМ'ЯНОВ, Ю. І. ПАЛКІН, Я. С. ХОНІГСМАН, А. М. ЧЕРНЕНКО

* * *

Дрогобицький район розташований в південно-західній частині Львівської області і межує на півночі з Городоцьким, на північному заході — з Самбірським, на заході — з Старосамбірським і Турківським, на півдні і південному сході — з Стрийським, на сході — з Миколаївським і на північному сході — з Пустомитівським районами Львівської області. Загальна площа району в сучасних межах становить 1219 кв. кілометрів.

На 1 січня 1967 року в районі проживало 86 584 чоловіки. З них сільського населення — 77 533 чол., або 89,5 проц., міського — без м. Дрогобича — 9051 чол., або 10,4 проц. Середня густота населення близько 71 чол. на 1 кв. км. До складу району входять Меденицька і Підбузька селищні Ради, 31 сільська Рада з 73 населеними пунктами, 22 колгоспи, Підбузький, Меденицький і Ново-Кропивницький радгоспи, Бориславська і Доброгостівська птахофабрики і Передкарпатська сільськогосподарська дослідна станція в с. Лішня. Села району зв'язані шосейними та залізничними шляхами з обласним центром Львовом та районним центром Дрогобичем. Через територію району проходять залізничні лінії Стрий—Дрогобич—Самбір, Дрогобич—Стебник—Трускавець, Дрогобич—Борислав, а також шосе — Стрий—Дрогобич—Самбір, Дрогобич—Меденичі—Миколаїв, Дрогобич—Трускавець, Дрогобич—Борислав—Рибник, Дрогобич — с. Івана Франка—Підбуж.

Район багатий на корисні копалини. Тут видобувають калійну і кухонну сіль, нафту, газ, торф, на базі яких працюють такі промислові підприємства, як Стебницький калійний комбінат, Дрогобицькі нафтопереробні заводи, Бориславські газолінові заводи та інші підприємства, 31 січня 1966 року почав давати перші сотні тонн збагачених концентрованих мінеральних добрив Новостебницький калійний комбінат. Великим багатством району є ліс.

Важким було життя трудящих Дрогобиччини в минулому, але вони не мирилися з своїм нестерпним становищем і піднімались на боротьбу проти своїх гнобителів. Разом з робітниками Дрогобича, Борислава і інших міст проти соціального і національного гніту виступали і селяни дрогобицького району. Вони підтримували Дрогобицьке збройне повстання 1919 року, а також страйки робітників напередодні Великого Жовтня і в день 1 Травня. Дрогобиччина багата революційними та бойовими традиціями, пов'язаними з іменами Івана Франка, Василя Коцка, І. Кушніра, Г. Михаця, К. Пелехатого, Г. Іваненка та іншими.

За часів панування австро-угорських баронів, а потім польських поміщиків більша частина землі знаходилась в руках великих землевласників. Поміщикам, куркулям та іншим великим власникам належало 64,5 проц. земель. На кожне поміщицьке господарство в середньому припадало 1420 га земельних угідь. Значна частина селян була малоземельною і безземельною. Так, 24,5 проц. сільських господарств володіли ділянками до 1 га, що становило трохи більше 2 проц. загальної площі. Понад 19 тис. селянських господарств (15 проц.) були зовсім безземельними.

Лікарня в с. Підбуж. 1966 р.

У вересні 1939 року здійснилась віковічна мрія трудящих Дрогобиччини. В 1939—1940 рр. селяни Дрогобиччини одержали поміщицькі землі.

Щасливе життя настало для людей, та не на довго. Дикі орди німецьких фашистів на початку липня 1941 року захопили Дрогобич. Окупанти розорили господарство району, завдавши шкоди на 3 мільярди карбованців. Вони розстріляли, повісили і закатували 16 140 жителів, тисячі молоді загнали на каторгу до Німеччини.

З перших днів окупації трудящі Дрогобиччини піднялися на боротьбу проти ворога. Радянські патріоти організували підпільну організацію «Народна гвардія імені Івана Франка», бойові секції якої діяли в Дрогобичі, Бориславі, Стрию та інших містах. Своєю героїчною боротьбою підпільники і партизани Дрогобиччини допомагали Радянській Армії в її боротьбі з німецько-фашистськими варварами.

6 серпня 1944 року доблесні частини Радянської Армії звільнили м. Дрогобич. Протягом 1944 року селяни району здали у фонд перемоги понад 600 тис. пудів хліба, 450 тис. пудів картоплі і інших продуктів. 145 тис. крб. зібрали селяни Колпця на будівництво ескадрильї «Вільна Дрогобиччина».

Після розгрому фашистської Німеччини при підтримці всієї країни господарство району було швидко відбудоване і здійснене нове економічне і культурне будівництво.

Основний економічний напрямок району — сільське господарство, яке спеціалізується на тваринництві, зерновому господарстві і вирощуванні цукрових буряків та льону-довгунця. В районі розвинута також нафтодобувна, лісова, легка та харчова промисловість.

Всього угідь — 63 тис. га. Орні землі становлять 34,8 тис. га, (55,2 проц.), сади — 0,9 тис. га, (1,4 проц.), сінокоси — 14,4 тис. га, (22,9 проц.), пасовища — 12,9 тис. га, або 20,5 процента.

Найбільше землі щороку відводиться під посів зернових культур, зокрема озимої пшениці, площа якої становить майже третину посівних земель. Також третина землі зайнята кормовими культурами. Під такі культури як льон-довгунець, цукрові буряки і картоплю щороку відводиться по 7 проц. посівної площі. Решта посівної площі зайнята під житом, ячменем, вівсом і овочами. Валовий збір зернових культур у 1966 році становив 135 420 цнт, картоплі — 57 163 цнт, цукрових буряків — 231 471 цнт, льону-довгунця — 5200 цнт і овочів — 19 105 центнерів.

На 1 січня 1967 року в колгоспах і радгоспах району налічувалось 219 тракторів, 68 зернових комбайнів. Всього в районі 764 автомобілі, в тому числі в колгоспах — 219, радгоспах — 64, в інших організаціях — 460 та в індивідуальних власників — 21.

Всі колгоспи і радгоспи електрифіковані. В 1967 році електроенергією користується 12 348 дворів колгоспників, а загальне число електрифікованих дворів по району — 19 271. Електрифікація в районі здійснена на 91,3 процента. Поголів'я худоби на 1 січня 1967 року становило 53 776 голів, в тому числі корів — 24 449, свиней — 16 625, овець — 3765. На 100 га угідь припадає великої рогатої худоби — 157 голів, в тому числі корів — 71, свиней — 48, овець — 11.

За одержання високого врожаю цукрових буряків в 1963 році район одержав перехідний Червоний прапор ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР і грошову премію, а також другу грошову премію обкому КПУ і облвиконкому. Орденами Леніна нагороджені ланкова колгоспу «Маяк» Ю. І. Радловська, знатний чабан В. Ф. Кабала. В 1966 році орденами і медалями нагороджена група передовиків сільського господарства району.

В районі працює ряд промислових підприємств, такі як Дрогобицький лісгоспзаг, Дрогобицьке і Винниківське відділення «Сільгосптехніка», Дрогобицький філіал Львівської молочної фірми «Верховина», Меденицький пивзавод, будівельно-монтажне управління 72 тресту «Західводбуд», управління гірських річок і осушних систем.

Для кращого побутового обслуговування населення в районі створено 77 майстерень по пошиву одягу, 10 — по ремонту квартир, 3 пункти прийому одягу в хімчистку, 2 хлібопекарні, 2 фотоательє та багато інших.

В районі добре розвинена торговельна мережа, яка налічує 275 торговельних точок.

За роки Радянської влади в районі відбулася справжня культурна революція. Тут працює 75 шкіл, у т. ч. 8 середніх, школа-інтернат у с. Івана Франка, 43 восьмирічні і 24 початкові. У школах району 964 вчителі навчають 15 082 учні, 628 учителів мають вищу освіту, 22 незакінчену вищу, 313 — середню педагогічну. Відмінників народної освіти — 46, нагороджених грамотами Міністерства освіти — 35.

Зросла в районі і охорона здоров'я. В 11 лікарнях району працює 36 лікарів, 290 середніх медпрацівників.

У районі є три районні і 2 селищні будинки культури, 64 сільські, 10 колгоспних і 5 громадських клубів, а також 2 районні, 1 селищна, 60 сільських, 14 приклубних і 5 громадських бібліотек. Книжковий фонд бібліотек налічує 408 тис. книг. Є кінотеатр в селищі Меденичі та 80 кіноустановок у селах району. При клубах району організовано 369 гуртків художньої самодіяльності — драматичні, хорові, вокальні, танцювальні та інші.

Знатні люди: І. Я. Франко — письменник-демократ, уродженець с. Нагуєвичі, Кузьма Пелехатий — визначний діяч КПЗУ, уродженець с. Опари, Г. В. Іваненко — секретар ЦК КПЗУ з 1929 року по 1933 рік, делегат третього і четвертого конгресів Комінтерну, уродженець с. Довге.

ІВА́НА ФРАНКА́

Івана Франка (до 1952 року — Нагуєвичі) — село, центр Івано-Франківської сільської Ради Дрогобицького району. Це підгірське поселення, розташоване за 14 км від Дрогобича і за 12 км від Борислава, населення — 2745 чол. Нагуєвичі стали відомі далеко за межами Галичини ще наприкінці XIX століття. Тут у 1856 році народився славний син українського народу письменник-революціонер Іван Франко.

Розташоване село в мальовничій долині невеличкої річки Збір (басейн Дністра), між відрогами Карпатських гір, порослих густими хвойними та змішаними лісами.

Іван Франко всім серцем любив свої Нагуєвичі. Багато творів письменника народилося на матеріалах і фактах історії рідного села. До них належать повісті «Великий шум» і «Гутак», драма «Украдене щастя», оповідання — «У кузні», «Лесишина челядь», «Грицева шкільна наука» та інші.

Великий Каменяр старанно вивчав історію свого села, збирав цікаві факти і залишив багатий матеріал про життя і боротьбу своїх земляків за часів австрійського колоніального гніту.

Перші згадки про село під назвою Нагуєвичі зустрічаються в офіційних документах, датованих 1424 роком[1]. Виникло воно на місці стародавнього слов'янського поселення і спочатку мало назву Сольне, оскільки тут були знайдені значні запаси

---

[1] Słownik geograficzny, t. 6, стор. 880; Akty grodzkie i ziemskie, t. 8, стор. 38, говориться, що село Нагуєвичі згадується також у 1437 році.

Околиця села Івана Франка. 1967 р.

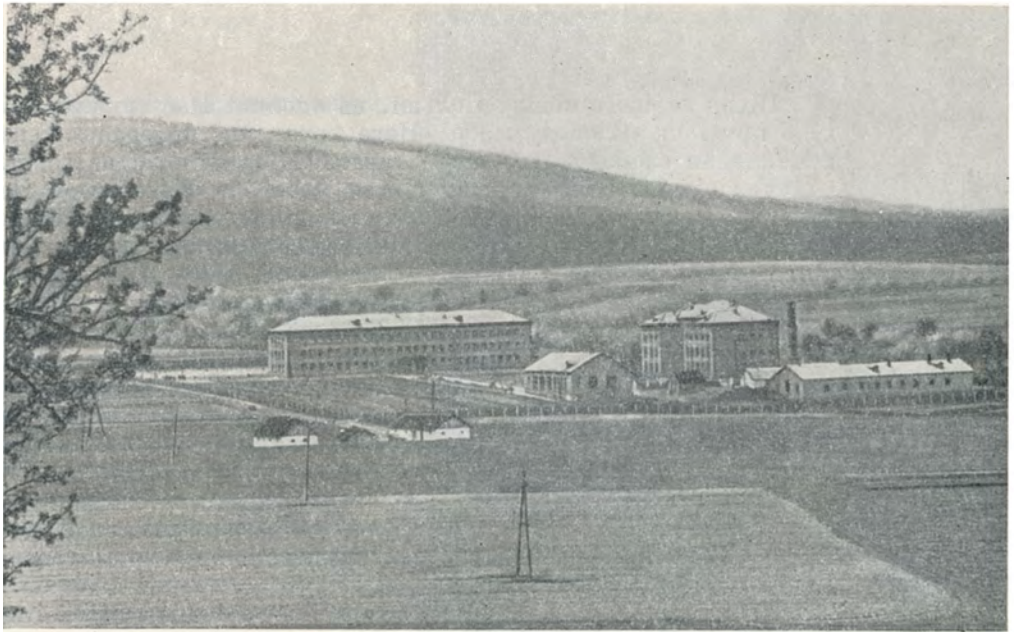

соляної ропи, з якої жителі видобували сіль. На околицях села також знайдено 2 кам'яні сокири та інші примітивні знаряддя, які відносяться до часів неоліту, що детально описав І. Франко у своїй статті «Неолітичні знахідки в околицях Нагуєвичів і їх сучасне уживання».

Під час татаро-монгольської навали багато жителів села загинуло в боротьбі із завойовниками, інші кинули згарища. Згодом частина селян повернулась і поселилася на місці сучасного села.

Нове поселення, що виникло на місці стародавнього Сольного, стало називатися Башів. Під цією назвою воно зустрічається і в записах Франка, зроблених на основі переказів його земляків. З розповідей свого батька про давню історію рідного села письменник зазначав: «Давніше на тім сугорбі стояв укріплений замок, котрий так само, як і ціле село, звався Башево чи Дашево»[1].

Після загарбання в XIV столітті галицьких земель польськими феодалами Башево деякий час було королівською власністю. Пізніше король подарував його панові С. Нагуєвському. Щоб увічнити власне ім'я, той перейменував Башево в Нагуєвичі. Однак до середини XVI століття село згадується в документах поперемінно під обома назвами. Так, у матеріалах 1443 і 1471 рр. говориться про Башеву Жупу сольну[2], а в одному з документів 1566 року зазначалося, що піджупник самбірський Станіслав з Кожелова одержав у Самбірському старостві 2 пателі, або черуни, в жупі Нагуєвичі, яка звалась Башева[3].

Імена, які зустрічаються в документах найдавнішого періоду, свідчать про те, що споконвічними жителями села були українці.

Економічне становище Нагуєвичів у період феодалізму в основному залежало від розробки соледобувних промислів. У XVI столітті в селі, крім приватних солеварень, було 4 великих пателі, або черуни, які належали королеві і в яких видобувалася значна кількість солі[4]. У книзі ревізій Перемишльської землі за 1692 рік зазначається, що в селі є 89 хат, королівська корчма і королівська жупа, а біля неї 30 хат зваричів-виварювальників солі, які не сплачують громадських податків[5].

---

[1] Записки наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, Львів, 1911, т. 103, кн. 3, стор. 10, 11.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. 13, стор. 146; t. 27, стор. 55.
[3] Matricularum Regni Poloniae summaria, t. 5, Lwów, № 3448.
[4] Жерела до історії України — Руси, 1903, т. II, стор. 51.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 258, оп. 1, спр. 225, арк. 7.

Після першого поділу Польщі, на околиці Нагуєвичів у 1779 році було закладено присілок «Слободу», або «Нове село», що належало панам Туркулам. Про виникнення слободи І. Франко писав: «В кінці села на горбі, оточенім з заходу і півдня річкою Бар, є присілок «Слобода», або «Нове село». Постало це поселення за австрійських часів. На горбі стояв укріплений замок, у якому сиділи пани Туркули. Шість осадників Слободи одержали землю на розвиток господарства і були вільні від панщини».

З історією заснування Слободи пов'язана поява роду Франків у Нагуєвичах. Коли і при яких обставинах в Слободі оселився рід Франків, невідомо. «Моя вітцівська хата,— писав Франко,— була під солом'яною стріхою, пошита китицями житньої соломи. Вона була збудована, правдоподібно, ще при кінці XVIII ст. в часи першого оселення Нагуєвської Слободи, а мати мого вітця десь у 20-х рр. XIX століття купила її з усім обійстям, з 12 прутами поля та з усіма господарськими приладами»[1].

Син письменника Тарас Іванович, вивчаючи громадські документи, встановив, що наприкінці XVIII століття в Слободі ще не було селян з прізвищем Франків. Він висловив припущення, що цей рід переселився до Нагуєвичів з села Озимини Дрогобицького району.

Наприкінці XVIII століття солеварня та інші промисли навколо Нагуєвичів були привласнені казною. Так, в «Описі галицьких солеварень за 1771—1773 рр.»[2] зазначається, що солеварні, які були поблизу Нагуєвичів, стали власністю королівської економії. В 1818 році малопродуктивні промисли в Нагуєвичах закрили. На тих солеварнях, що залишилися, умови праці були дуже важкими. На черунах, що були власністю королівської економії, залежно від якості ропи, щотижня зварювали по 30—40 бочок солі, а протягом року — до 1300 невеликих бочок. Їх продавали від злотого і 12 грошів до 5 злотих і 18 грошів.

Виснажлива праця солеварів оплачувалась погано. Через це на солеварнях більшість робіт виконували кріпаки, які жили в страхітливих злиднях.

Громада Нагуєвичів мала щотижня привозити до солеварні 11 сягів дров і одержувала по злотому і 10 грошів за кожен привезений сяг. Хто не мав тягла, той рубав дерево і робив в'язанки хмизу.

За свідченням Йосифінської і Францисканської метрик, орною землею користувалася більшість жителів села, хоч розподіл її був дуже нерівномірний. Більша частина придатної землі, в т. ч. пасовиськ, належала кільком багатіям і державній економії[3].

Особливе місце в економіці села посідали маєтності уніатської церкви, якій належали великі земельні наділи. В руках попа була не тільки орна земля, а й луки та пасовища.

У 30-х рр. XIX століття в Галичині лютували голод і хвороби. Підвищилися ціни. Народ харчувався гірчицею і кропивою. Хліб пекли з висівок, дубової кори, сушеного пирію. Діти їли траву, а старі вживали в їжу дубове листя. Люди продавали своє майно і йшли на Поділля. Не випадково в цей період в народі була складена пісня про те, що за миску вареників можна було виміняти хату.

Про минуле Галичини, і зокрема Нагуєвичів, І. Франко писав, що в 30-х рр. XIX століття тут вимирало від 50 до 100 чол. у рік. Найбільша пошесть охопила Самбірський та Стрийський округи, де на холеру захворіли 12 проц. усіх жителів, тоді як число хворих у всій Галичині становило 6 проц. Таке страшне народне горе породжувало відчай і страх. Люди не знали, як боротися з лихом. Пробудились до життя різні забобони. У розпалі епідемії страх селян за своє життя призвів до жорстокої розправи над кількома своїми односельчанами: на терновому багатті

---

[1] І. Франко в спогадах сучасників, Львів, 1956, стор. 535.
[2] Бібліотека Осолінського у Вроцлаві, збірка Чоловського, № 635.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 14, спр. 240, арк. 78.

спалили 7 чол., які нібито були упирями і наслали на село пощесть[1].

Матеріал до цієї статті зібрала Ольга Федорівна Франко, дружина письменника, зі слів очевидців цієї події — А. Лялюка і С. Будяка. У селі і до цього часу зберігся холерний цвинтар. Після холери 1832 року склалися важкі умови, посилені ще й голодом. Вмерло багато людей, а поміщик примушував працювати і за померлих. Тоді кріпаки виступили проти пана. Цю подію описав І. Франко[2].

Скасування панщини не змінило долі більшості селян, які немало терпіли і від місцевого духівництва. З 1855 по 1860 рік священиком у селі був Йосиф Левицький.

Йосиф Левицький був освіченою людиною, він — автор першої в Галичині граматики української мови, виданої в Перемишлі в 1834 році, та кількох шкільних підручників. Левицький активно втручався в мовні суперечки, виступав проти латинізації церковних обрядів, писав оди й панегірики, перекладав Шіллера і Гете. Проте його світогляд був реакційний, «аристократично-попівський». До селян він ставився з погордою, побоювався, щоб, мовляв, мужик не заплямував «його панської руки своїми брудними лапами». Ставши нагуєвицьким парохом, він відразу ж утроє підвищив плату за церковні відправи, вимагав від селян, щоб вони безплатно обробляли його поля, завозили з лісу паливо, доглядали сад, носили йому курей, яйця, рибу. Громада не любила Левицького, називала його «грубим ксьондзом»[3].

Пам'ятник І. Франку в с. Івана Франка (колишніх Нагуєвичах).

Становище селянства в 2-й половині XIX століття мало чим відрізнялось від часів панщини. Більшість селянських господарств розорилася, і їх землі потрапили у власність кількох куркульських сімей. Так, на 1880 рік 367 дворів були бідняцькими. Власники місцевих багатств за будь-які «провини» штрафували селян. Навіть за збирання хмизу, грибів, жолудів, листя, горіхів вони здирали з селян штрафи. Лише за 1875—1882 рр. відбулось більш як 50 процесів за лісові шкоди, до яких було притягнуто 680 чол., що становило 60 проц. загальної кількості населення, головним чином бідняків[4].

Ще більшим лихом для селян була урядова заборона 1875 року випасати худобу в лісах. Через відсутність пасовиськ вони пасли худобу на невеликих перелогах. Тому багато селян змушені були продавати корів. У зв'язку з цим гірше угноювалася земля, зменшувалися врожаї. З приводу цього І. Франко писав: «І справді в послідніх часах нема такого року, щоби на передновинку навіть 16-и морговий господар не мусив жити кукурудзяним (купованим у місті) хлібом та чиром, а обід-

[1] И. Франко. Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 г. Журн. «Киевская старина», 1890, кн. 4, стор. 107—108.

[2] І. Франко. Панщина та її скасування в 1848 р., 1913, стор. 102—120.

[3] І. Франко. Твори в 20 томах, т. 8, стор. 77.

[4] І. Франко. Лісові кари і шкоди в с. Нагуєвичах. Журн. «Світ», № 18—19, Львів, 1882, стор. 326.

ність, що воно й казати»[1]. Крім того, селян, навіть тих, що мали лише хату, примушували, підкреслював І. Франко, платити на рік 4 ринські загального податку, хоч це було їм не під силу. Так, у 1881 році з усіх 550 сімей, обкладених податком, розрахувалися вчасно лише 29 чоловік.

На початку 80-х рр. XIX століття в селі було виявлено родовища нафти і поклади озокериту. Сюди нахлинули шукачі легкої наживи. Почалася спекуляція земельними ділянками, що призвело до нових селянських заворушень. У 80—90-х рр. Пани Федорович і Щепанський вирішили законтрактувати у селян землю і розпочати видобуток нафти. Власникам грунту давали 30 злотих завдатку, а в разі виявлення нафти зобов'язувалися виплачувати 5 проц. доходу. 40 селян погодились на це. Але коли Федорович привів нотаріуса, щоб завірити письмову згоду, то селяни, зрозумівши, що вони обмануті, вирішили відмовитись від контракту. Зібралось у канцелярії сільської громади багато люду. Федоровичу з війтом вдалося вийти, а нотаріуса селяни не пустили, погрожуючи, що його задушать. Наступного дня в село прибули жандарми. Двох селян заарештували. Почалося слідство, яке закінчилося тим, що в селян було відібрано землю.

Запаси нафти та озокериту виявилися незначними і швидко втратили промислове значення. Щоб не вмерти з голоду, багато розорених селян змушено було наприкінці XIX — на початку XX століття лишати рідні домівки і поповнювати ряди пролетаріату Дрогобича, Борислава, інші емігрували до Канади, США, Аргентіни.

З дуже великими труднощами розвивалась культура. Крім боротьби проти онімечування і полонізації, доводилося боротися й проти реакційної політики місцевого духівництва. Так, сільський піп М. Єднакий довго перешкоджав будувати в селі читальню, проводити освітню роботу. Люди збиралися в хаті І. А. Бадинського, де читали книжки та журнали. В 1907 році селянин М. Тимишин дав свою ділянку землі під будівництво читальні. Урядовці запротестували. Тоді селяни почали збирати будівельні матеріали для читальні на подвір'ї в Бадинського. Згодом вони звезли їх вночі на відведену ділянку і до ранку зруб будинку був доведений до даху, після чого урядовці і піп не могли стати на перешкоді. Особливо активно діяла молодь, яка, долаючи опір реакціонерів, взялася за організацію хорового та драматичного гуртків. Ініціатором створення бібліотеки був І. Франко[2]. Драматичний гурток незабаром здобув велику популярність. Активними його учасниками були Г. Франко, С. Дум'як, М. Хруник, М. Франко, В. Риб'як, Г. Хруник. На сцені почали ставити п'єси Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка, І. К. Карпенка-Карого. Іноді гуртківці брали дозвіл на одну п'єсу, а ставили іншу, більш близьку за настроями до інтересів трудящих.

Однак місцева реакція була непримиренною. Особливо перешкоджав роботі читальні піп Єднакий.

Коли І. Франко надіслав для бібліотеки свої книги, сільський війт за пропозицією попа заховав їх у будинку Єднакого на горищі. Довідавшись про це, сільські парубки, очолені С. Добрянським, викрали книги. Потім вони потай зберігалися по домівках селян, як найдорожчі реліквії і як пам'ять про свого великого земляка. Одну з цих книг селянин Д. Гром зберігає і досі. Про мракобіса і покровителя темряви Єднакого в 1916 році І. Франку писав його брат Захар Якович Франко: «Велике підгірське село Нагуєвичі було досі занедбане в просвіті головне тому, що противник був їй довголітній місцевий парох М. Єднакий».

Велика Жовтнева соціалістична революція пролунала збуджуючим дзвоном і викликала хвилю виступів західноукраїнських трудящих. Але не весь український народ міг скористатися здобутками революції. Місцеві власті били тривогу,

---

[1] І. Франко. Збірник статей і матеріалів, № 7, Львів, 1960, стор. 50.
[2] Журн. «Жовтень», 1966, № 2, стор. 92.

вони доповідали імперіалістичним агентам, що в Східній Галичині «...помічено рух, мета якого — перетворити в життя комуністичні ідеї більшовиків»[1].

Наприкінці 1918 року Східну Галичину загарбали польські поміщики і буржуазія. Відразу ж карна жандармерія шляхетської Польщі почала розправу з односельчанами Великого Каменяра. Зігнавши всіх людей, кінні жандарми наказали дорослих сікти на майдані біля церкви, а малих дітей загнали на дзвіницю. Потім розпочали допит. Старіших питали про те, в кого зберігається зброя, хто бунтує, а після допиту били. Селянина М. Буцяка так побили, що рідні несли його додому на рядні догори спиною. Роздягнувши і роззувши селянина Д. Твардовського, карателі піддали його жорстоким тортурам. Потім жандарми взялися за дітей. Під дзвіницею садисти почали палити солому. На все село лунали крики і плач дітей. Карателі так нічого і не дізналися і змушені були відпустити людей.

Ні катування, ні тюрми не могли зламати прагнення народу до свободи. Боротьба тривала. Влітку 1918 року до села дійшли зворушливі розповіді солдатів австрійської армії, які побували в полоні в Росії і були очевидцями або учасниками революційних подій. Селяни захоплено вітали революцію і в один голос заявляли, що так потрібно зробити й в Галичині. Активісти Ф. Гаврилик, І. Гаврилик, І. Тимишин, М. Франко та співчуваючі їм почали організовувати виступи бідноти села. І досі в селі пам'ятають розповіді про ті бурхливі дні, сповнені непримиренності і боротьби проти тих, хто намагався задушити свободу. Ніщо не могло зупинити енергійних пропагандистів. Коли до хати шевця І. Тимишина зайшов піп і почав його умовляти зректися своїх поглядів і наприкінці запропонував господареві поцілувати хрест, той відповів йому так: «А ви, отче, поцілуйте мій молоток, він дає трудареві хліб».

Комуністи, які діяли в селі і входили до Бориславського районного комітету, поширювали революційну літературу, твори передових російських та українських письменників, цікавилися життям Радянської Росії, її історією. Часто розповідав односельчанам про історичне минуле Росії, про близькість і дружбу російського та українського народів комуніст Ф. Гаврилик. І. Тимишин діставав книги, видані в Радянській країні, давав читати односельчанам, які потім обговорювали їх на таємних вечірніх і нічних сходках.

Особливо важкими для трудящих села були роки діяльності т. зв. санаційного уряду буржуазної Польщі і світової економічної кризи. Голод і злидні гнали людей із села. Вони поповнювали ряди безробітних Дрогобича, Борислава, Самбора і тут під керівництвом комуністів брали активну участь у страйках і демонстраціях безробітних[2]. Жителі уважно стежили за подіями і допомагали страйкарям чим могли.

Класова боротьба точилася і в самому селі. В 1936 році тут відбувся багатолюдний мітинг, який набрав політичного характеру. Приводом була звістка про те, що польські буржуазні власті заборонили будувати в селі українську школу. Організували мітинг члени підпільного комітету Комуністичної партії Західної України, серед яких особливо відзначився М. Франко — племінник великого письменника. Над площею замайорів червоний прапор. Микола Франко виступив першим і проголосив політичні лозунги: «Геть буржуазний уряд!», «Привіт рідним братам на Сході!» та інші. Його підтримали М. Твердовський, В. Риб'як, М. Кімакович, Г. Гром, А. Айзенберг та інші. Право на будівництво школи було завойоване.

У червні 1938 року відбувся страйк проти капіталіста-підприємця Лангера, який жив у Самборі. В Нагуєвичах він закупив 2700 куб. м лісу і хотів вивозити його за дуже дешеву ціну. Підприємець платив за перевезення з Нагуєвичів до Самбора по 5 злотих за 1 куб. м, а селяни вимагали 7 злотих. Щоб добитись підвищення платні, селяни не виїхали в ліс. Тоді підприємець найняв штрейкбрехерів з близьких до Самбора сіл — Черхави, Вільшаника і Лукавиці. Але страйкарі про-

---

[1] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 55.

[2] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 1, оп. 52, спр. 545, арк. 11.

гнали їх. Лангер викликав поліцію, яку страйкуючі перепинили на дорозі між Урожем і Нагуєвичами. Поліція почала стріляти в людей, і вони мусили відступити. На другий день страйкуючі підпиляли мости і одна підвода штрейкбрехерів провалилася в річку. На четвертий день знайшлися зрадники в самих Нагуєвичах. Лангер заплатив їм більше, і ті виїхали на роботу в ліс. Поліція арештувала організаторів страйку Д. Сарахмана, М. Хруника, І. Тимишина і дуже побила. Страйк було придушено, але боротьба тривала.

Гострою і невпинною була боротьба односельчан за вшанування пам'яті І. Франка. Щорічне відзначення дня народження чи смерті письменника трудящі пов'язували з боротьбою за свободу і незалежність. Відбувся масовий мітинг на садибі письменника з участю бориславських і дрогобицьких робітників 14 вересня 1922 року. В 1926 році односельчани зібрали кошти на будівництво української гімназії, закладеної на честь І. Франка в Дрогобичі. Коли в 1933 році на могилі Каменяра у Львові встановили пам'ятник, молодь села доставила туди естафетою срібний кубок з рідною землею письменника-борця.

Виражаючи думи і мрії трудящих про прихід весни визволення, Великий Каменяр писав:

«Весно, ох, довго ж на тебе чекати,
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш?
Чому замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
в гості ти шлеш?»[1]

І вона прийшла. Вересневу ніч 1939 року важко забути. В селі ніхто не спав. В одних на очах видно було посмішку, інші, ті, хто залив багато сала за шкіру односельчанам, похмуро дивилися з-під лоба і поспішно рихтували вози. Могутній гуркіт танків наростав, немов морський прибій. Недалеко від подвір'я Миколи Франка зібрався гурт селян.

— Запалімо смолоскипи,— гукнув Микола Франко.— Червоні прапори піднімімо! Брати наші рідні йдуть, довгождану волю несуть!

Юрба заметушилась.

— Лаштуймо трибуну!

І враз, за кілька хвилин, трибуна виросла, мов з-під землі. Але це нікого не здивувало. Кращі сільські теслярі давно обдумали все і заздалегідь майстрували її у стодолах, ховаючись від ока жандарма.

Ті, що були на мітингу зустрічі з воїнами Червоної Армії, і досі із захопленням розповідають молодим про ці незабутні хвилини і полум'яні щирі слова, що пролунали в той день.

— Нині здійснюється те, за що ми боролися, за що вмирали наші брати і сестри під ворожими бунчуками. Ми тепер вільні. Нас визволили з-під шляхетського ярма єдинокровні брати зі Сходу.

А коли Микола Франко від імені своїх односельчан перед воїнами Радянської країни, що застигли в урочистому мовчанні, складав щиру подяку і підніс хліб та сіль, з натовпу пролунали голоси:

— Геть солтиса!

— Най Микола буде тепер нашим головою!

Так народилась у багатостраждальному гірському селі Нагуєвичах Радянська влада. Люди стали господарями своєї долі.

Нове життя завітало в кожну селянську хату. Було обрано сільську Раду. Її очолив М. З. Франко. Своїм обранцям люди вручили як би частку своїх сподівань, своїх радостей і турбот. До сільської Ради депутатів трудящих йшли люди щасливі, наче вдруге на світ народились. Не криючись і не озираючись, як колись, а дихаючи на повні груди, широким кроком поспішали до сільради колишні бойові

[1] І. Франко. Твори, т. 10, К., 1954, стор. 15.

товариші М. Франка — Ю. Твердовський, колишні демонстранти і прапороносці В. Риб'як, М. Кімакович, Г. Гром, М. Хруник, М. Твердовський. Було вирішено попівську землю віддати біднякам, а поміщицькі покої та світлиці передати тим, хто жив у курних хатах і хворів на пропасницю. Створеній комісії з потомствених бідняків доручили міряти попівську землю і наділяти нею селян. Близько 100 га розподілили між тими, хто раніше обробляв лише чужу землю. В лісі, який також став народним добром, виявилось багато стрельованого дерева: поміщик мав думку будувати нові фільварки. Тепер цим багатством розпоряджалась сільська громада. Найбіднішим було виділено будівельний ліс для спорудження нових хат. Одночасно вирішили добудувати школу, щоб усі діти вчилися.

В одному з будинків посеред села було відкрито бібліотеку-читальню. Книги завезли з Дрогобича і Львова.

— Най люди до світла тягнуться,— говорив М. Франко,— бо ж у пітьмі росли вони і їхні діти, крім ропи, церкви та корчми, нічого не бачили.

Минали дні, місяці, настав сороковий рік. Люди розігнули спини, самі побачили, що означає влада трудящих, влада народу. Бідняки трудились на своїй землі, діти стали навчатися в школі своєю рідною мовою, в селі почали демонструватись кінофільми.

Радісна пісня лунала над селом і в надвечірній імлі котилася далеко-далеко по схилах Карпатських гір.

У 1940 році відбулися вибори до Верховної Ради УРСР. Першим віддав голос за обранців народу Захар Якович Франко — брат письменника. Старенького дідуся привезли на підводі. Роки брали своє, але голосувати вдома старий не захотів. Одержуючи бюлетень, він сказав: «Я давно мріяв про волю, добро народне, за яке боровся мій брат Іван. Ось воно прийшло до нас сьогодні. Ми, селянські сини, маємо право обирати. А колись бідного хлопа і близько до урни не підпускали».

Люди мріяли про майбутнє. Захоплюючі картини малював перед ними син Захара палкий патріот Микола.

Нам потрібно йти за прикладом наших братів на Сході — у колективі наша сила, колективне господарство допоможе нам вибратися із злиднів.

Наприкінці 1940 року ідея почала втілюватися в життя. Весну 1941 року хлібороби Нагуєвичів розпочали спільно, об'єднавшись в сільськогосподарську артіль імені свого великого земляка І. Я. Франка. Першими вступили до неї М. З. Франко, М. І. Твердовський, Ю. Й. Твердовський, сестра Миколи Франка Ю. З. Даницька, М. А. Хруник та інші. Першим головою обрали М. І. Твердовського, який і донині трудиться в рідному колгоспі.

Хороша, сонячна і тепла була весна сорок першого року. В землю лягли зерна колективної, вільної праці. Хліба зійшли буйні, колосисті, ніби напоєні соками нового життя, що розквітло в Нагуєвичах. Земля поспішала віддячити працьовитим хліборобам. Але шалені орди німецького фашизму перервали мирний труд радянських людей. Почали падати бомби і снаряди на людські оселі і буйні хліби. 4 липня 1941 року в Нагуєвичі ступив кований закривавлений чобіт фашистських варварів. Разом з ними повернулись вигнані Червоною Армією і народом гнобителі та їхня агентура — буржуазні націоналісти. Почались арешти, переслідування. Однією з перших жертв загарбників був сільський активіст, племінник письменника М. Франко. Якийсь виродок виказав цю чесну працьовиту людину. Глухої літньої ночі гітлерівці схопили патріота. Фашистські головорізи вивезли його до Чорткова і замордували.

За переховування радянських громадян кати вивезли в Дрогобич кілька десятків селян і розстріляли їх під високим муром у центрі міста. Серед розстріляних була і дружина М. Франка Розалія Марківна, а її діти — одинадцятирічна дочка Стефанія та шестирічний син Михайло лишилися сиротами. Було заарештовано і комуніста В. Риб'яка, якого після нелюдських катувань, разом з іншими активістами, кинули в концтабір.

Окупанти грабували і розорювали село. Зерно, худобу та інше майно вивозили до Німеччини. Вони з презирством і ненавистю ставилися до культури українського народу. Сільська бібліотека була закрита, книги частково спалені на багаттях, частково — викинуті на смітник. Школу, яка ледве животіла, віддали на поталу духівництву. А церква процвітала, прославляючи, за вказівкою глави уніатської церкви митрополита Шептицького, німецьких окупантів.

Проте задушити життя і погасити той вогонь свободи, який принесли воїни Країни Рад у 1939 році, було неможливо. Комуністи М. Хруник, К. Кімакович, М. Твердовський пішли в підпілля. Село наче вимерло. Люди притихли, але пильно стежили за ходом боїв і радісно зустрічали кожну звістку про бойові успіхи Радянської Армії. Вони твердо вірили в те, що воїни з червоними п'ятикутними зірочками повернуться зі Сходу і визволять їх з неволі.

Цей час настав у серпні 1944 року. Воїни 129-ї гвардійської дивізії, яка діяла в складі частин 4-го Українського фронту, розгромивши фашистські з'єднання під Дрогобичем, 7 серпня ввійшли в Нагуєвичі. Німці стрімголов тікали на захід,здавши село без жодного пострілу. Вони кинули все награбоване майно, худобу, зброю.

З перших же днів визволення селяни під керівництвом партійних і радянських працівників з ентузіазмом взялися заліковувати рани, заподіяні війною. Відбудовувалося зруйноване і запустіле господарство. Знову завирувало життя. Вже в 1945 році в селі відновила свою діяльність земельна громада ім. І. Франка. Спочатку вона об'єднувала 250 господарств. Це ще не був колгосп, але колективна праця вже завойовувала позиції в селі. На час косовиці створили 15 бригад косарів. Члени громади, включившись у всесоюзне змагання працівників сільського господарства, активно боролися за підвищення врожайності. Хлібороби прагнули достроково виконати взяті зобов'язання по розрахунку з державою по хлібоздачі.

У 1948 році в селі організувалися 2 колгоспи — ім. 31-ї річниці Жовтня та ім. І. Франка. Першими до колгоспу вступили депутати сільської Ради та актив села, а на кінець року — всі селяни. Згодом артілі об'єднались в один великий колгосп ім. І. Франка. На зборах колгоспників було вирішено розвивати багатогалузеве господарство. Споруджується кілька тваринницьких ферм, колгоспна комора, будинок правління тощо.

Колгосп змужнів, набрався сили. Електрифікація села значно полегшила працю. В його розпорядженні в 1964 році було 7 автомашин, 8 тракторів, 2 зернових і 1 силосний комбайни, молотарка, 2 льономолотарки, 2 льонопереробні машини, 1 льонобралка, 10 сівалок, 2 пилорами, 2 зерноочисні машини, 2 гноєрозкидувачі, 17 електромоторів.

Створились можливості для підвищення врожайності зернових культур, льонудовгунця і розвитку тваринництва. Грошова виручка від реалізації продукції колективного господарства в 1964 році становила 41 523 крб. Поступово нагромаджувались неподільні фонди, збільшувалися відрахування на культурні і побутові потреби колгоспників.

Бригада механізаторів колгоспу ім. Івана Франка з с. Івана Франка. 1967 р.

Радянський уряд високо оцінив господарські успіхи трудівників села. Передовики колгоспного виробництва — М. П. Чапля і Й. М. Гелій — нагороджені орденами Трудового Червоного Прапора. Для трудящих села їх сумлінна праця стала взірцем.

Особливо пожвавилась активність колгоспників після прийнятих Центральним Комітетом партії історичних рішень про заходи щодо підвищення продуктивності колгоспного виробництва.

На базі зміцнення економіки кол-

госпу значно поліпшився добробут трудівників села. Розгорнулось індивідуальне будівництво. Курні хати зникли. Після переможного закінчення Великої Вітчизняної війни тут збудовано близько 300 нових будинків на 2—3 кімнати, критих бляхою або черепицею.

На прохання жителів Указом Президії Верховної Ради УРСР село Нагуєвичі в 1952 році було перейменовано на село Івана Франка. Воно повністю радіофіковане і електрифіковане. Майже кожна сім'я має радіоприймач. Рік у рік зростає кількість телевізорів. Щодня в кожну хату надходять газети і журнали.

Арка у с. Івана Франка на місці, де стояв будинок, у якому народився і жив І. Франко. Встановлена в 1956 р.

Внаслідок невпинного зростання матеріального рівня трудящих відбулися зміни в побуті. Якщо до встановлення Радянської влади про придбання швейної машинки переважна більшість жителів не могла і мріяти, то тепер вона є майже в кожній сім'ї. Мотоцикл або моторолер стали звичайною річчю для трударів.

У селі добре поставлено охорону здоров'я. Є медпункт, пологовий будинок і аптека. Обслуговують трудящих 2 фельдшери.

Більшість промислових і продовольчих товарів селяни купують у сільському універмазі та 3 крамницях.

Налагоджено зв'язки з іншими населеними пунктами. З 1956 року від Дрогобича до села прокладено широку асфальтовану дорогу, якою систематично кілька разів на день курсують комфортабельні автобуси. Працює філія зв'язку.

До визволення Радянською Армією 90 проц. населення було неписьменним. Школа працювала в убогому приміщенні — мала лише одну класну кімнату. Зате в селі «діяли» 2 церкви і 3 корчми. Не дивно, що грамотних людей тут було дуже мало, особливо серед жінок. Значна частина дітей через бідність батьків могла відвідувати школу лише доти, поки було тепло. Радянська влада, з перших же днів її встановлення, забезпечила право людини на освіту. Вже в 1946 році в селі було відкрито неповну середню школу з рідною мовою навчання. В 1957 році її було реорганізовано в середню. Якось І. Франко наводив скаргу свого земляка: «...живемо, як ті воли в ярмі, вже й дітям не робимо надії на кращу долю». Це була гірка правда безпросвітного минулого, яке ніколи не повернеться. Тепер багато дітей колгоспників і робітників стали вчителями, лікарями, агрономами, бухгалтерами, науковцями, працівниками культури, мистецтва.

Земляки Великого Каменяра і сам поет мріяли створити у своєму селі дитячий будинок для дітей сиріт і дітей бідняків. Правляча верхівка панської Польщі всіляко перешкоджала здійсненню цієї мрії. Тепер вона втілена в життя. У центрі села, на пагорбі, неподалік від пам'ятника І. Франкові навпроти меморіального музею красується цілий комплекс величних споруд — восьмирічна школа-інтернат на 350 місць, де навчаються діти і з навколишніх сіл. У середній школі налічується понад 500 учнів, у школі-інтернаті — 330. Юні техніки школи-інтернату кілька років підряд експонують свої роботи на обласній виставці і одержали кілька похвальних грамот та цінних подарунків. У навчальних закладах села працюють 60 учителів.

У селі є сільський клуб з стаціонарною кіноустановкою і 4 бібліотеки. При клубі працюють гуртки художньої самодіяльності: драматичний, танцювальний, хоровий, художнього читання. Виступи сільських аматорів мають успіх не лише в односельчан, але й у Дрогобичі та сусідніх селах Унятичах, Ясениці та інших. Часто до нащадків Івана Франка приїздять артисти театрів Львова, Дрогобича та інших міст.

Особливо шанують у селі все, що пов'язане з іменем великого сина українського народу Івана Франка. Після возз'єднання Західної України в єдиній Українській Радянській державі відзначення пам'яті Великого Каменяра стало всенародною справою. У 1946 році в хаті М. Франка відкрився музей Івана Франка. До 32-ї річниці Великого Жовтня в селі споруджено пам'ятник Каменяреві, про який до встановлення Радянської влади не могло бути й мови. 27 травня 1951 року музей перенесли у велике і просторе приміщення. На тому місті, де стояла хата батька І. Франка, в 1956 році споруджено меморіальну арку.

На батьківщині Каменяра побувало багато діячів культури Радянського Союзу, країн народної демократії, капіталістичних країн. На сторінках книги вражень лишили свої записи відвідувачі музею І. Франка, що приїздили сюди з Львова, Києва, Саратова, Рязані, Макіївки і Кривого Рогу, Москви і Владивостока, Торонто і Вінніпегу, Софії і Братіслави, Кракова і Жешова, Берліну і Варшави.

У селі Івана Франка на зустрічі з трудящими побувало багато українських радянських письменників і діячів культури — М. Рильський, П. Тичина, М. Бажан, В. Сосюра, О. Гончар, І. Вільде, композитор М. Колесса, художник В. Касіян, артисти О. Кусенко, О. Овчаренко, М. Єрецький. Група письменників — А. Малишко, С. Воскрекасенко, П. Дорошко, Л. Смілянський та інші, що гостювали в селі, відвідавши музей, 23 грудня 1951 року в книзі вражень зробили такий запис:

> «Великий радянський народ привітав тебе, величний Каменяре, прийняв тебе у свою благородну, братерську сім'ю, як титана передової мислі, полум'яного співця українського народу. Немає смерті твоєму безсмертному таланту. Немає границь твоїй народній славі, великий поете!»

У 1956 році в селі було велике свято — відзначалося сторіччя з дня народження І. Франка. На батьківщину поета приїхали письменники України, Білорусії, Грузії та інших республік, гості з далекої Канади.

У 1966 році радянський народ і все прогресивне людство відзначили 50-річчя з дня смерті та 110-річчя з дня народження І. Я. Франка. Великі торжества відбулись у Москві, Києві, Львові, Дрогобичі і в його рідному селі. Після відкриття 9 жовтня пам'ятника в Дрогобичі члени ювілейного комітету та посланці братніх народів відвідали музей Каменяра, поклали квіти на підніжжя пам'ятника. В лісопарку ім. І. Франка, біля улюбленого поетом дуба, відбулася дружня зустріч письменників, поетів, науковців із земляками славетного українського революціонера-демократа. На колишній садибі родини Франків закладено наріжний камінь під новий будинок музею.

Повнокровне життя вирує в селі нащадків Великого Каменяра. Здійснилися мрії геніального поета про поле без меж, про вільне, заможне, щасливе життя трудящих, чого досягли вони за роки Радянської влади. Багатогалузеве господарство, яке грунтується на науковій основі і неухильно йде вперед, відкриває ще більші можливості для поліпшення добробуту правнуків Великого Каменяра.

Г. О. ДАНИЛЬКЕВИЧ, Г. П. ГРОМ

МЕДЕ́НИЧІ

Меденичі (Мединичі) — селище міського типу, розташоване в смузі Передкарпаття на обох берегах річки Летнянки, притоки Тисмениці, за 20 км на північний схід від районного центру — м. Дрогобича. До найближчої залізничної станції Добрівляни — 14 км. Селище сполучене з Дрогобичем і Львовом асфальтовою дорогою. Населення 4270 чоловік.

У 40-х рр. XIV століття село було загарбане польськими феодалами і стало центром ключа Самбірської королівської економії на Перемишльській землі. Від цих часів залишилася перша архівна згадка про селище під назвою Меденичі, яка засвідчується 1395 роком, коли у Меденичах польський король Ягайло видав шляхтичу Яхну грамоту на містечко Заршин Сяноцької землі[1]. Однак виникнення назв околиць селища — Луковиця і Кроватець, за легендою, пов'язане з боротьбою проти татаро-монголів у XIII столітті: Луковиця — від стріляння з луків, Кроватець — від пролитої крові. Це дає підстави вважати, що село існувало ще до татаро-монгольської навали і входило до складу Галицько-Волинського князівства. Як свідчить сама назва села, в господарстві його поселенців, крім хліборобства і скотарства, значну роль відігравало бортництво. Є згадки про те, що печатка Меденич у XV — XVI століттях мала зображення трьох вуликів.

За даними люстрації земель 1570 року, в селищі був фільварок, на якому працювало 17 загородників. 17 інших були кмети, що мали по півлана землі. За користування землею селяни сплачували грошовий чинш та натурою по півколоди вівса, курей, яйця, а також платили подимне[2].

Посилення феодального гніту супроводжувалося зростанням класової і національно-визвольної боротьби. Населення Меденич брало участь у народно-визвольній війні 1648—1654 рр. проти шляхетської Польщі. Так, Софія Тарнавська, володарка села Криниці, що знаходиться на віддалі 3 км від Меденич, скаржилася, що селяни «в місяцю падолисті, в різні дні, заманені сваволею козаків, покладаючи на них надію, вдавалися до бунтів, учинивши змову і спільну нараду, напали оружно вночі на двір»[3].

Події часів визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького надовго збереглися у народній пам'яті. Про це свідчать слова пісні, що дійшла до наших днів:

«Сходить місяць із зорями.
Познімайте в нас кайдани,
Україну визволяйте.
Встань, Хмельницький,
Встань, Богдане,
Український отамане.
Ви, дівчата, ой, хороші,
Вишивайте хлопцям ноші.
Будем шити — вишивати,
Україну визволяти.
  А ви, хлопці молодії,
  куйте шаблі золотії
  на вороги лютовії,
  Та най лютий ворог знає,
  що Вкраїна визволяє»[4]

Ще більше посилився кріпосний гніт у другій половині XVII століття, який супроводжувався дальшим обезземеленням селян і збільшенням феодальних повинностей. Так, за люстрацією 1686 року в користуванні селян залишилося лише 7,5 лана землі, в той час як четвертина лана була корчмарською, 2 попівськими та по 1 лану

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. 3, стор. 3.
[2] Жерела до історії України—Руси, т. VII, стор. 250—251.
[3] Записки наукового товариства імені Шевченка, т. 23, стор. 65.
[4] Записано зі слів місцевого жителя Михайла Кісери.

належало гайдукам і ксьондзам. Селяни змушені були за кожну четвертину відробляти по 4 дні до полудня, а також здавати по ліктю пряжі. Крім цього, вони, в разі потреби, виконували шарваркові роботи, давали бджільну десятину і очкове. В роки врожаю на жолуддя, на якому випасали свиней, селяни здавали від кожної чверті лана 1 свиню.

За люстрацією 1686 року в селищі було 30 підсадків, 9 загородників, 20 халупників і комірників[1]. За даними ревізій поселень Перемишльської землі за 1682 рік у Меденичах налічувалося «різних халуп осілих... 140, бровар, млин і корчма»[2].

Нестерпне соціальне і національне гноблення викликало рішучий протест серед селян Меденич, а також сіл Більче, Горуцько (Гірське), Летні, Лип'є, Раделич, Грушів, Літиня і Тинів, що входили до Меденицького ключа. Вони відмовлялися відробляти панщину, сплачувати грошові і натуральні податки. Часто протести переростали в повстання. Про одно із таких повстань шляхта в 1670 році інформувала центральний уряд Речі Посполитої і самого короля, просячи допомогти їй приборкати непокірних селян. Король видав універсал, в якому вказувалося на те, щоб «повсталі громади Меденицького ключа всілякі послухи своїм панам-державцям виконували і повинності їм належні з давен-давна, як роботизни 4 дні з четвертини, віддавали». Проте повсталі селяни відмовились виконувати королівський універсал. Власники сіл Меденицького ключа скаржилися королю, що «громади не зважають на королівський універсал, жодних послухів панщини не виконують, податків чиншових, публічних і ланових не дають».

Ще більшого загострення набула боротьба селян Меденицького ключа в 1671 році. Городські і королівські комісії, які навмисне були відряджені в район заворушення, доповідали королю, що селяни, «зв'язавшись з громадами інших сіл, які бунти піднесли через не віддання послуху теперішнім своїм державцям, і по сьогоднішній день бунтуються»[3].

Під час виступів селяни неодноразово нападали на маєтки експлуататорів. Своєрідною формою селянської боротьби були порубки лісів, що належали фільваркам. Часто під час самовільного порубу поміщицьких лісів селяни розправлялися з панськими слугами, побережниками, лісничими і шляхетськими адміністраторами. Так, у 1673 році вони «опустошили королівські ліси», а лісничому погрожували смертю. Адміністратор лісів і пущ Перемишльського повіту шляхтич Комоцький повідомляв у 1684 році, що громада Меденицька «спільно з підданими чужих сіл не лише вирубала і вивезла ліс, але й погрожувала йому: «Накажемо ховати в труні».

Однак такі виступи, як правило, закінчувались поразкою, а експлуатація ще більше посилювалась. Проте кожний наступ гнобителів викликав нові заворушення. Особливо це мало місце в 20-х рр. XVIII століття. У зв'язку з цим шляхта Руського воєводства, зібравшись 22 серпня 1720 року на сеймику, постановила утихомирити «зухвальство громад Меденицького ключа» і наказала своїм послам повідомити про це сейм[4].

Жорстоко розправляючись над селянськими повстанцями, що вели боротьбу за соціальне і національне визволення, королівська казна стягувала з Меденицького ключа великі прибутки. За даними 1760 року лише сума грошових чиншів складала 823 польських злотих. Крім грошових чиншів, селяни змушені були платити податки натурою і відбувати різні трудові повинності. Чистий доход Меденицького ключа на користь польської держави становив у 1760 році 11 тис. 29 злотих, а в 1768 році він досяг 14 тис. 976 злотих.

Після поділу Польщі у 1772 році Меденицький ключ, в т. ч. і Меденичі, увійшов до складу австрійських державних маєтків. Феодальний і національний гніт дедалі

---

[1] Słownik geograficzny królewstwa Polskiego, t. IV, стор. 226—227.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, оп. 1, спр. 258, арк. 211.
[3] З історії західноукраїнських земель, К., 1957, вип. II, стор. 51.
[4] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., Львів, 1962, стор. 121—122.

зростали. Селянину доводилось третину часу своєї праці витрачати для сплати різних податків та інших повинностей.

За даними Йосифінських метрик за 1785—1788 рр. серед переважної більшості селян, що мали наділи від 4 до 6 моргів, а також тих, які не мали зовсім землі, виділяються окремі господарства, яким належало від 16 до 20 моргів[1].

Процес диференціації селян Меденич став ще більш помітним в кінці першої половини XIX століття. Так, у 1848 році з 475 дворів у селі було 13 заможних господарств, в той час як 419 середняцьких та бідняцьких — мали від 1 до 9 моргів, а 43 господарства мали наділи лише від 0,02 до 0,5 морга землі. З усіх 3790 моргів землі 645 моргів належало до державного маєтку[2].

Скасування кріпацтва в 1848 році супроводжувалось дальшим обезземеленням селян. Внаслідок цього класова боротьба не припинялася. Особливо гострого характеру набрала вона за право користування лісом, луками, пасовиськами. Такі виступи тривали в Меденичах з 1857 аж до 1909 року включно[3].

Протягом другої половини XIX — початку XX століття в селі відбувалось дальше розшарування. Багато селян, які залишалися без землі або мали невеликі наділи, змушені були шукати роботу на капіталістичних підприємствах Дрогобича, Борислава та інших міст. Інші гнули спину на плантаціях в околицях рідного села, що належали до 1868 року австрійській казні, а потім були продані компанії землевласників Йосифа і Маврікія Колішерів[4].

У селі панували голод і хвороби. Переважна більшість жителів залишалася неписьменною. Відкрита ще в 1818 році школа була доступною тільки для дітей багатіїв. Навчання велося польською і німецькою мовами. Українська мова в школі не допускалася на протязі всього її існування. В газеті «Діло» в 1890 році в статті під характерним заголовком «Вісті з глухого кута» писалось: «єсть тут здавна двукласова школа з викладовим язиком польським... в селі, де ані один селянин не говорить по-польськи, удержується школа з викладовим язиком польським... В Меденичах єсть також і читальня... Ціла бібліотека складається з кільканадцяти книжечок для польського люду, із кількох книжечок на руській мові, а латинською азбукою напечатаних... Заблукалося кілька книжечок «Просвіти» давнішої дати, але на тім ся кінчить. Но так скудної бібліотеки меденичане досі не прочитали, бо хоч уміють по-польськи читати, то язика того не розуміють, а по-руськи хоч розуміють, то читати не вміють»[5].

Ще більш нестерпним стало становище селян під час «хазяйнування» на галицьких землях буржуазної «Національної ради» ЗУНР. Верховоди ЗУНР — українські буржуазні націоналісти — нещадно грабували селян. У меморіалі керівників установ Дрогобича і Борислава Державному секретаріатові ЗУНР від 7 квітня 1919 року зазначалось: «Одинокий судовий повіт Меденичі входить до складу Дрогобицького політичного повіту, котрі ще найбільше доставляли харчів до Дрогобича і Борислава, стали тереном, на якім оперують від трьох місяців усякі реквізиційні відділи фронтові, і на приказ фронтових команд сю частину повіту зовсім винищили»[6].

Згодом у Меденичах, окупованих на той час панською Польщею, боротьба селян за свої права загострюється: спочатку під впливом Дрогобицького повстання, що відбулося в квітні 1919 року, а ще більше — під впливом приходу на Львівщину Червоної Армії в 1920 році.

Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії сколихнула трудящих села. Всі надії на визволення тепер зв'язувалися з соціалістичною революцією, з Радянською країною.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 14, спр. 209, арк. 84, 96, 98.
[2] Там же, ф. 168, оп. 1, спр. 2877, арк. 81.
[3] Там же, ф. 146, оп. 64а, спр. 954—966.
[4] УРЕ, т. 9, стор. 14.
[5] Газ. «Діло», 1890, № 167.
[6] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 120.

Населення Меденичів підтримувало зв'язки з підпільними організаціями КПЗУ, що діяли в селах Опорах, Летні, Добрівлянах, Колпці та інших. Найбільш сталими були зв'язки з підпільниками Летні та Опорів.

Формування підпільної організації КПЗУ відбувалося і в Меденичах. Це завдання взяв на себе С. М. Пелехатий — член КПЗУ з 1924 року. В донесенні Дрогобицького повітового старости відділу безпеки Львівського воєводського управління від 29 грудня 1927 року поряд з іншими районними комітетами КПЗУ називається і Меденицький[1].

Наявність у Меденичах комендатури, групи поліції, повітового суду і в'язниці ускладнювало підпільну роботу Меденицького райкому КПЗУ. Однак жителі села Ф. П. Костів, С. В. Ляхович, І. Ф. Жовнірів та інші підтримували постійні зв'язки з КПЗУ.

Трудящі Меденич неодноразово брали участь у страйках і демонстраціях проти капіталістичної експлуатації і національного гніту. Коли в 1933—1934 рр. у селах Летні та Опорах відбувалися страйки за підвищення оплати праці на жнивах та лісових роботах, такі ж вимоги були висунуті робітниками пивного заводу та селянами Меденич. Подібні ж страйки, демонстрації і вимоги відбувалися і в 1935 році.

Під час окупації Галичини панською Польщею становище селян погіршилось. Так, у 1935 році з усієї землі в Меденичах поміщику Колішеру належало 702 га, церкві — 64 га, а на всі селянські двори разом припадало всього 1113 га[2]. Найбільшими власниками землі та сіножатей у селищі були куркулі Мороз та Гарб'як, що мали до 15 га землі та інших угідь. Безземелля, голод, безробіття, жорстока експлуатація гнали людей з насиджених місць. Саме в ці роки різко зросла еміграція до Канади, Аргентіни, Бразілії. Багато жителів Меденич так і загинули на чужині, лише деякі з них М. В. Гайдук, С. С. Шулак та інші вже в радянський час повернулись на Батьківщину.

Восени 1939 року, після визволення західних областей України, трудящі Меденич уперше вільно обирали своїх посланців до Народних зборів у Львові — Ф. П. Костіва та С. В. Ляховича. Тоді ж у селищі була створена партійна та комсомольська організації. На 1 січня 1940 року в Меденицькому районі (Меденичі стали районним центром) налічувалося 19 комуністів, з них 15 членів партії і 4 кандидати в члени партії[3].

Багато зусиль для зміцнення Радянської влади та в організації соціалістичного будівництва в селищі доклали В. С. Задорожко — перший секретар райкому партії, С. С. Іохвідов — голова райвиконкому, П. Я. Таценко — секретар райкому комсомолу, І. М. Чайка — голова районної ради тсоавіахіму, Ю. А. Колбаса — секретар райвиконкому, Ф. П. Костів — голова селищної Ради та інші. Велику допомогу у встановленні Радянської влади надавала молодь селища і, зокрема, перші комсомольці Р. Климів, Є. Галій, Ю. Допчинський та багато інших.

Проте вільна і мирна праця тривала не довго. Почалася Велика Вітчизняна війна. 2 липня 1941 року селище окупували німецько-фашистські загарбники. Гітлерівці принесли трудящим нечуване лихо. Багато селян, особливо молоді, загарбники вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Немало з них там і загинули. Трудящі Меденич всіляко виявляли свій протест проти гітлерівського панування. Щоб не потрапити у фашистське рабство, яке їх чекало в самій Німеччині, молодь тікала й переховувалась в інших селах. Селяни також відмовлялись працювати на фашистських загарбників у рідних Меденичах. За виявлення такого протесту озвірілі фашисти вчиняли над ними жорстоку розправу. Так, за відмову працювати на них у Львові був повішений Андрій Лисунів[4]. Вони також закатували молоду дівчину Марію Юнак.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 359, арк. 40.
[2] Ogólne zestawienie gruntów województwa Lwowskiego, Lwów, 1935.
[3] Львівський облпартархів, ф. 5001, оп. 1, спр. 148, арк. 65.
[4] В. Беляев. Разоблачение, Львов, 1960, стор. 74.

Під час окупації в Меденичах були організовані підпільні групи, якими керувало Дрогобицьке підпілля. Діяльність цих груп особливо посилилась після Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака 1943 року.

На початку серпня 1944 року війська 4-го Українського фронту, форсувавши Дністер, перейшли в наступ.

Надвечір 4-го серпня 129-а гвардійська дивізія під командуванням полковника Грінченка підійшла до Меденич. Гітлерівці, використавши зручний рельєф місцевості, заздалегідь підготували оборонні рубежі. Вони зосередили тут чимало танків, самохідних артилерійських установок та іншої техніки.

На світанку 5 серпня після артилерійської підготовки радянські війська розпочали наступ. Опівдні бій затих. Поки наші війська готувалися до нової атаки, гітлерівці встигли підтягти до Меденич нові фашистські частини, що відступали з-під Стрия. О 13-й годині гвардійці знову піднялися в атаку. Чотири години тривав запеклий бій. Зламавши шалений опір ворога, радянські війська о 17-й годині визволили селище.

В бою за Меденичі багато славних радянських воїнів проявили мужність і героїзм. Особливо відзначився командир протитанкової гармати молодший сержант М. Дорофєєв. Він з обслугою гармати знищив 8 танків і бронетранспортерів ворога. За проявлену мужність у цьому бою відважного артилериста було нагороджено орденом Червоного Прапора. У зверненні до бійців Військова рада армії закликала: «Товариші гвардійці! Бийте ворога, знищуйте його техніку і живу силу так само доблесно і вміло, як це робить молодший сержант Михайло Дорофєєв»[1].

Назавжди в пам'яті мешканців Меденич залишилося ім'я 16-річного артилериста Вані Редьки, який в бою за визволення селища знищив бронетранспортер з ворогами. Хоробрий радянський воїн — кавалер двох орденів Слави — Ваня Редька загинув наступного дня в бою за Дрогобич і похований там на міському братському кладовищі.

В боях за визволення Меденич та навколишніх сіл від ворожих куль і снарядів полягло багато вірних синів радянського народу. Серед них — гвардії підполковник М. І. Поляков, лейтенант В. П. Большаков, сержанти В. В. Кукуритов, П. Н. Дерендєєв, Н. К. Ткаченко, рядові В. Д. Овчаров, П. С. Малинов, Н. Заінуло, А. Ф. Логанов, М. М. Бєлов, М. І. Кравченко, Д. Дмитрієв, Пашин і Кондаров. Населення Меденич разом з радянськими воїнами з сумом проводжали в останню путь полеглих на полях битв воїнів.

На зміну полеглим багато жителів селища пішли в ряди діючої Радянської Армії. Вони, як і східні їх побратими, із зброєю в руках відплачували агресорам за смерть своїх товаришів, за сльози дітей і матерів, за розорення рідної землі. Так, 10 вересня 1944 року під час бою в районі села Параж (Польща) уродженець селища Меденич рядовий В. П. Раделицький вогнем з протитанкової рушниці підбив два німецьких танки і бронетранспортер, чим сприяв успіхові атаки радянських військ[2]. В. П. Раделицький загинув у цьому бою. 44 воїни з Меденич, визволяючи Радянську землю та поневолені народи Європи, не повернулися додому. Їхні тіла спочивають в братніх могилах. Іменами полеглих героїв гордяться жителі Меденич.

Після визволення хлібороби прагнули своєю працею допомогти соціалістичній державі залікувати рани, нанесені війною, внести свій вклад у справу остаточного розгрому ворога, скоріше покінчити з викликаними війною труднощами. В 1945—1946 рр. у селищі розгортається патріотичний рух за дострокову здачу поставок хліба, за додатковий продаж державі зерна та інших продуктів сільського господарства.

Відбудова народного господарства на соціалістичних засадах у післявоєнні роки проходила в запеклій боротьбі з ворогами українського народу — буржуазними націоналістами. Від рук найманців загинули чесні трудівники села Іван і Михайло Леснянські, С. Гарбич. У селі свято шанують пам'ять борців, загиблих за

---

[1] Газ. «Львовская правда», 10 лютого 1965 р.
[2] Архів МО СРСР, ф. 107 СК, оп. 211732, спр. 3, арк. 10—50.

соціалістичні перетворення на селі. Їм споруджено два пам'ятники, які з любов'ю оберігаються жителями.

У 1948 році кілька селян-бідняків засновують колгосп ім. 1 Травня. Першою вступила до нього сім'я С. А. Лисуніва. Цього ж року було засновано другий колгосп — «Перемога».

Почалась історія нових колгоспних Меденич. Держава надала артілям значну допомогу. Опорівська МТС обслуговувала їх технікою.

Меденицькі трудівники неодноразово виступали ініціаторами соціалістичного змагання. Так, ланки С. Сьорак і Г. Юнак з колгоспу «1 Травня» виступили з закликом організувати соціалістичне змагання за збір високого врожаю цукрових буряків. Ланка С. Сьорак накопала в 1949 році по 240 цнт з га і першою в районі закінчила їх вивезення на завод. Ланка Г. Юнак накопала в 1949 році по 364 цнт буряків на площі 3 га і звернулась із закликом до всіх буряководів боротися за 340 цнт з гектара.

Указом Президії Верховної Ради СРСР у 1950 році ланкова Г. Й. Юнак була нагороджена медаллю «За трудову доблесть», колгоспники М. М. Малиш, П. П. Стецишин, А. М. Харко і М. М. Харко одержали медалі «За трудову відзнаку».

У другій половині 1950 року за ініціативою трудівників Меденич та села Летні в Меденичах почалось будівництво міжколгоспної електростанції потужністю в 100 кіловат.

Значна допомога надавалась будівельникам інженерами обласного управління «Сільелектро». Всіма роботами на будові керував старший виконроб «Сільелектро» В. Лобавко — син колишнього наймита з села Дубляни.

Меденицькі колгоспники щоденно відчували братню підтримку радянського народу і, насамперед, російського. Ленінградський завод електрообладнання прислав будові електромобіль та інші машини. Якісні будівельні матеріали надходили з Свердловська і Челябінська. Напередодні 1-го Травня 1951 року електростанція дала перший струм. І хоч потужність міжколгоспної електростанції була невелика, вона відігравала значну роль у розвитку колгоспного виробництва, в піднесенні культури і благоустрою селища. Електроенергія прийшла на ферми і на колгоспні токи. Лампочка Ілліча вперше засяяла над колгоспними Меденичами.

У 1950 році артілі «Перше травня» і «Перемога» об'єднались. Нове укрупнене господарство колгоспники назвали іменем центрального друкованого органу Комуністичної партії Радянського Союзу — газети «Правда».

Особливо важливе значення для розвитку економіки колгоспу мав вересневий Пленум ЦК КПРС 1953 року. Вже в рік Пленуму ланка Г. Шеманської одержала по 410 цнт цукрових буряків з га на площі в 5 га, а ланка Н. Возняк — по 380 цнт. Передові буряководи виступили із закликом до трудівників району розпочати змагання за 500 цнт буряків з гектара.

Зміцнювалась матеріальна база колгоспу. Зростали його прибутки. В 1953 році в колгоспі було механізовано подачу води в корівник, а в 1955 році — і на стайні. За продані державі продукти тваринництва артіль придбала в 1954 році першу вантажну автомашину ГАЗ-51. Вже в 1954 році валовий прибуток колгоспу перевищив 100 тис. карбованців.

Поступово колгосп ім. газети «Правда» виріс у високомеханізоване господарство. Для обробітку закріплених за артіллю 1010 га орної землі та 1036 га інших угідь у 1959 році було придбано необхідну сільськогосподарську техніку. На початку 1964 року в господарстві налічувалось 7 вантажних автомобілів, 10 тракторів, 8 зернових і кукурудзозбиральних комбайнів, сівалки, льономолотарки та інші сільськогосподарські машини.

Основний напрямок виробництва колгоспу — тваринництво, вирощування зернових і технічних культур.

Значних успіхів досягли колгоспники за останні роки. Якщо в 1963 році доходи артілі становили 165 139 крб., то в 1966 році вони зросли до 376 012 крб., в тому

числі від зернових і технічних культур — 160 097 крб. і від тваринництва — 172 282 карбованці.

Ведення господарства на науковій основі сприяє неухильному збільшенню виробництва зернових культур. Так, у 1965 році колгосп одержав по 21,8 цнт зернових з га, зайнявши перше місце в Дрогобицькому районі. В 1966 році колгосп ім. газети «Правда» також завоював перехідний Червоний прапор райкому КП України й райвиконкому.

В колгоспі виросла велика група передовиків сільського господарства, вмілих організаторів виробництва. Бригада М. М. Павловича в 1964 році зібрала врожай зернових по 23,9 цнт з га на площі в 230 га. Ланка Є. Шулак зібрала на площі 11 га по 950 цнт цукрових буряків.

Механізатори колгоспу «Правда» в Меденичах. 1966 р.

Звитяжна праця буряководів не залишилась непоміченою. Указом Президії Верховної Ради Союзу РСР від 31 грудня 1965 року ланкова Є. Шулак нагороджена медаллю «За трудову відзнаку»[1].

Механізація колгоспного виробництва дала можливість не тільки підвищити врожайність та полегшити людську працю, але й зменшити собівартість виробленої продукції. Зокрема, собівартість центнера зеленої маси кукурудзи становить 22 копійки, цукрових буряків — 79, картоплі — 3 крб. 5 копійок. Вирощування зернових і технічних культур у колгоспі максимально механізовано.

Влітку 1966 року Б. Ф. Гарбичу вручали високу нагороду — Золоту Зірку Героя Соціалістичної Праці. У протоколі про нагородження було написано: «1. За найвищі показники протягом усіх років керування тракторною бригадою. 2. За успішне освоєння нової техніки. 3. За те, що завжди був застрільником передових методів на виробництві». Б. Ф. Гарбич першим у селищі одержав таку високу урядову нагороду.

Широко відоме в Меденичах та й у всьому районі ім'я Ю. Дубчинської — знатної доярки. Тяжке, нужденне, безпросвітне життя сім'ї Дубчинських було за часів панської Польщі. Юлії тільки минуло 7 років, коли помер батько, а через 4 роки не стало й матері. Так одинадцятирічна дівчинка залишилась круглою сиротою, за якою наглядали сусіди. Але чим вони могли допомогти, коли й самі голодували. Сонячний вересень 1939 року був чи не найщасливішим часом у житті Юлії. В 1940 році вона однією з перших вступила до колгоспу. В повоєнні роки вона спочатку була рядовою колгоспницею, а потім стала ланковою. Але більше всього вабило її тваринництво. Скоро вона стала дояркою. Надої були малі, не вистачало кормів. Та наполеглива праця дала свої результати, і вже в 1956 році доярка Ю. І. Дубчинська надоїла по 2005 літрів молока на фуражну корову[2]. В тому ж році колгоспники послали її в Москву на Всесоюзну сільськогосподарську виставку. Зранку до вечора оглядала вона експонати, розмовляла з відомими всій країні тваринниками. Повернувшись додому, Юлія Іванівна стала впроваджувати передовий досвід у рідному колгоспі. Нині у Юлії Дубчинської багато учнів і послідовників. Передові доярки колгоспу ім. газети «Правда» М. П. Раделицька, Г. О. Раделицька, К. М. Кісера очолюють ряди кращих тваринників району.

Справжнім організатором і вожаком колгоспного виробництва стала партійна організація, яка була створена в травні 1951 року.

Першим комуністом артілі був С. А. Лисунів. Скоро партійна організація виросла, зміцніла, нагромадила значний досвід роботи і нараховує в своїх рядах більше

[1] Газ. «Вільна Україна», 12 січня 1966 р.
[2] Газ. «Колгоспна правда», 4 листопада 1956 р.

Селищний універмаг у Меденичах. 1967 р.

Училище механізації сільського господарства в Меденичах. 1967 р.

Читальня дитячої бібліотеки в Меденичах. 1967 р.

20 комуністів, які очолюють найвідповідальніші ділянки колгоспного виробництва. Понад 10 років колгоспом керує комуніст М. Д. Гергель — кавалер орденів «Червона Зірка» та «Знак пошани». Секретар партійної організації колгоспу І. Г. Мороз працює агрономом, інші комуністи працюють на тваринницьких фермах і в рільничих бригадах.

У ногу з комуністами йдуть комсомольці. Комсомольська організація в колгоспі була створена в 1950 році і стала надійною опорою партійної організації в боротьбі за піднесення економіки артілі. Вона нараховує до 40 комсомольців. Багато з них поєднують наполегливу працю з навчанням. Комсомольська молодь також бере активну участь у роботі гуртків художньої самодіяльності, часто виступає з концертами перед колгоспниками[1].

Поряд з розвитком сільського господарства в Меденичах виросла місцева промисловість. На місці колишнього бровара за роки Радянської влади виріс оснащений найновішою технікою пивний завод. Побудовано та введено в експлуатацію цілий ряд нових підприємств: ковбасний цех, млин, маслоцех Дрогобицького молокозаводу, хімічний та гумовий цех хімкомбінату, пошивний цех побуткомбінату, столярна та годинникова майстерні, фотоательє.

Під керівництвом партійних організацій на промислових підприємствах розгорнувся рух за комуністичну працю. Для координації роботи та поширення передового досвіду в селищі створена рада секретарів від усіх шести парторганізацій селища.

Невпізнанно змінилось селище за останні роки. До 1939 року тут була лише 1 крамниця, що належала Кофлеру, а тепер 7 магазинів. Один з них розміщений в центрі селища. Це великий двоповерховий будинок сучасного типу. На першому поверсі міститься сільунівермаг, а на другому — їдальня на 50 місць.

Селище в роки Радянської влади повністю газифіковане. А газ до Меденич було проведено ще в 1932 році. Проте в минулому користувались ним лише кілька найбагатших власників.

У Меденичах працює 2 середні школи: загальноосвітня трудова політехнічна школа, де навчається 690 дітей, і вечірня школа робітничої молоді, де навчаються 120 юнаків і дівчат. Школи займають 4 будинки, 3 з них — двоповерхові. Це ціле шкільне містечко: спортивний і географічний майданчики, учнівські

[1] Газ. «Радянське слово», 6 червня 1964 р.

майстерні, навчальні кабінети, бібліотека і їдальня.

Більше 20 дівчаток і хлопчиків — переважно діти колгоспників — оволодівають майстерністю гри на баяні та фортепіано в дитячій музичній студії.

Діти дошкільного віку виховуються в дитячому садку і дитячих яслах.

У центрі селища височать корпуси двоповерхових будинків, де розміщено училище механізації сільського господарства. Тут навчається 660 чол., переважно сільської молоді. Училище готує механізаторів широкого профілю, слюсарів по ремонту сільськогосподарських машин, електриків. Практику учні проходять у виробничих майстернях училища та на колгоспних ланах.

Автобусна станція в Меденичах. 1967 р.

Всього в селищі з вищою освітою працює 60, а з середньою — 40 спеціалістів.

Для обслуговування трудящих побудовано Будинок культури та кінотеатр на 120 місць.

Селище повністю електрифіковане і радіофіковане. Його жителі мають більше 500 радіоприймачів і 200 телевізорів, кожна сім'я виписує газети і журнали.

В дні 90-річчя з дня народження В. І. Леніна юні історики відкрили ленінську кімнату. При допомозі Львівського філіалу Центрального музею В. І. Леніна і громадськості селища на основі ленінської кімнати в 1962 році відкрито музей В. І. Леніна, в якому експонується понад 200 документів, що розповідають про життя і революційну діяльність вождя пролетарської революції.

В сім'ї колгоспників і робітників прийшов достаток.

Багатодітна мати — жителька селища — Г. Я. Жовнірів, виступаючи в 1946 році на сторінках районної газети, писала: за панської Польщі життя було дуже важким, тому що землі було мало, а про «допомогу від держави нам і не снилось». Пройшло не так багато часу. Зростала економіка рідного колгоспу, зростав і матеріальний достаток. Так, через 13 років, у день 20-річчя возз'єднання західноукраїнських земель з Українською РСР, в газеті «Колгоспна правда» Ганна Жовнірів писала: «Маю я семеро дітей — п'ять синів і дві дочки. З них четверо одержали середню освіту, двоє закінчили семирічку, а наймолодша дочка вчиться в 9 класі. Живе наша сім'я непогано. Ми з чоловіком працюємо в колгоспі. Заробляємо добре».

Невпізнанним став і зовнішній вигляд селянина. До 1939 року селяни одягались у полотняний домотканий одяг, пофарбований в темний колір. Жінки носили так звані «димки» — полотняні спідниці, розфарбовані в смужку або картаті. Взуттям служили сплетені з лика постоли, як їх тоді називали — «ходаки». Нині мешканці селища мають добротний одяг сучасного покрою, сучасне взуття. До послуг трудящих не лише широкий вибір одягу та взуття в універмазі, а ще й селищне ательє мод, шевська майстерня.

Жителі люблять своє селище, гордяться ним і своєю працею намагаються зробити його ще кращим, привітнішим.

Зустрічаючи 50-річчя Радянської влади, трудящі селища у своїй повсякденній праці ведуть боротьбу за дальші господарські і культурні успіхи.

Г. Є. РОЗОВСЬКИЙ

СТЕ́БНИК

Стебник — селище міського типу, підпорядковане Дрогобицькій міській Раді депутатів трудящих. Розташоване в передгір'ях Карпат, за 8 км на південний схід від Дрогобича. Населення — понад 13,1 тис. чоловік.

Територія сучасного Стебника була заселена ще в сиву давнину. Археологічні знахідки, відкопані в 1915 році в західній частині селища, відносяться до кінця III тисячоліття до нашої ери[1].

Перша згадка про поселення на території сучасного селища, яке спочатку називалося Іздебник[2], відноситься до XIV століття. Після загарбання Галицьких земель шляхетською Польщею Стебник разом з сусідніми селами в 1433 році був проданий королем Владиславом II Ягайлом шляхтичу Влодку.

В зв'язку з тим, що Стебник був дуже зруйнований татарами в 1440 році, він одержав магдебурзьке право. Однак, воно надавало велику перевагу польській шляхті і католицькому духовенству. Селом управляв війт. Слідом за підтвердженням у 1516 році війтівства[3], в 1521 році королівські комісари провели розмежування земель між Стебником, Трускавцем і Доброостровом[4].

На початку другої половини XVI століття війтівство в Стебнику потрапило до рук шляхтича Стажеховського, воєводи Подільського. В цей час у селі на 13 ланах було 40 осілих селян, які щорічно з кожного лану платили війту по 2 злотих грішми і натуральні данини. Крім цього, для утримання польського війська село сплачувало по 5 злотих, на користь церкви — по 2 злотих. У вільні від польових робіт дні селяни виробляли для війта 1000 бочок солі[5]. Та частина селян, що займалася виварюванням солі на продаж, змушена була сплачувати велике мито шляхтичам — дрогобицьким старостам[6].

Поневолене трудове населення весь час боролося проти шляхти та католицької і уніатської церков. Коли почалася визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького, воно активно підтримувало козацько-селянські війська.

Згодом соляні промисли, які ще в кінці XVI століття стали власністю шляхти, потрапили до рук гетьмана Жевуського. В середині XVIII століття видобування солі збільшилось. Її виварювали з соляного розчину (ропи), яку черпали з джерел — криниць. Перша з них називалася «Лісовий шиб», а в 50-х роках XVIII століття почала діяти шахта «Шиб на селі» глибиною до 45 м[7]. У кінці XVIII століття річний видобуток солі становив 10 000 бочок (одна бочка важила 140 фунтів), яка потім транспортувалася до Замостя і Торуня по 4 злотих за кожну[8].

Після першого поділу Польщі, в 1773 році соляні копальні стали власністю австрійського імператорського двору. Оволодівши багатствами Стебника, австрійські загарбники встановили на видобування солі монополію. Селянам заборонялось черпати ропу для виварювання солі навіть у тих випадках, коли вона протікала через їх городи. Часто фінансові стражники й поліція за використання ропи обкладали селян штрафами, або вдавалися до фізичного покарання.

Кількість соляної ропи, яку видобували з неглибоких шахт, джерел, в значній мірі залежала від кількості опадів. Для гарантованого видобування солі в 1838, 1842 і 1843 роках було проведено більш глибоке обслідування покладів солі. На місці виявлених потужних шарів споруджується шахта «Кюбек», до

---

[1] M. Roska. Glanement des antiquités de lëpoque préhistorique en Galicie. «Dolgozatok», t. X, N 1, 1919, стор. 27—29.
[2] Słownik geograficzny, t. XI, стор. 313.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 131, оп. 1, спр. 177, арк. 1.
[4] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, стор. 20.
[5] Жерела до історії України—Руси, т. 7, стор. 246, 249.
[6] Там же, т. I, стор. 222—223.
[7] Геология и полезные ископаемые западных областей УССР, М.—Л., 1941, стор. 440.
[8] I. Greiner. Przemysł potasowy w Polsce, стор. 70, 72, 73.

Старі корпуси солеварні в Стебнику.

якої накачували воду для утворення насиченої соляної ропи. Внаслідок аналізу нових соляних покладів у 1854 році було виявлено калійну сіль. Однак її добування не розпочиналося через відсутність коштів. У 1874 році інженер Е. Віндакевич підтвердив велику цінність калійних солей як мінеральних добрив для сільського господарства. Лише в 1901 році крайовий сейм Галичини виділив невеликі кошти для дослідження корисних копалин Стебника і їх промислової розробки. Проте родовища не використовувалися[1]. Навіть після того, коли в 1911 році правом розробляти корисні копалини Стебника заволоділо акціонерне товариство «Калі», видобуток мінеральних добрив залишився незначним. Рівень механізації солеварень був дуже низьким, використовувалось застаріле обладнання. Виробництво кухонної солі також не збільшувалось, і в 1911 році становило близько 50 000 тонн[2].

На солепромислах переважала важка ручна праця. В шахті і в дробарках по роздрібненню каїнітової руди умови праці були каторжні. На початку 1912 року в Стебницький і Ляцківській солеварнях працювало 200 робітників[3]. Зарплата робітників була мізерною. Проводячи політику національної дискримінації, австрійські капіталісти робітникам-українцям платили менше, ніж австрійським. Колишній робітник Стебницького солеварного заводу М. Кулик згадує: «Експлуатували нас нещадно... Були столяри австрійської національності і працювали вони не краще, а, можливо, гірше, ніж я, але заробляли значно більше. Коли я запитав у директора, чому це так, то він дав мені таку відповідь: «Вони австрійці, корінне населення імперії, а ти тільки всього українець»[4].

Жорстока експлуатація пробуджувала революційну свідомість робітників Стебника, піднімала їх на боротьбу з класовим ворогом. Під впливом визвольних ідей Великого Жовтня трудящі західноукраїнських земель рішуче ставали на шлях боротьби за ліквідацію існуючого експлуататорського ладу.

Наприкінці листопада 1918 року в Дрогобичі під керівництвом В. Коцка, І. Кушніра та Г. Михаця робітники Дрогобича, Стебника й Борислава створили комуністичну групу[5]. Вона проводила широку агітаційно-пропагандистську роботу, закликала трудящих до боротьби проти контрреволюційного уряду ЗУНР. Внаслідок цього стебницькі робітники, приєднавшись до пролетаріату Дрогобича й Борислава, висловили недовір'я уряду ЗУНР і поставили перед собою завдання розігнати зунрівську Національну раду і встановити владу Рад[6].

---

[1] I. Greiner. Przemysł potasowy w Polsce, стор. 73—75.

[2] Львівський облдержархів, ф. 20, оп. 1, спр. 1495, арк. 13.

[3] Skorowidz przemysłowo-handlowy królestwa Galicji, Lwów, 1912, стор. 58.

[4] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., К., 1960, стор. 55.

[5] М. В. Брик, П. А. Тростянчук, Я. С. Хонігсман. Перлини прикарпатської хімії, Львів, 1965, стор. 7.

[6] І. Богодист. Боротьба трудящих Галичини за Радянську владу в 1918—1920 рр., Львів, 1952, стор. 53.

Вперше на Західній Україні в Стебнику була створена робітнича Рада, як місцевий орган влади в кінці листопада 1918 року. До її складу робітничі збори Стебницького солеварного заводу обрали солеварів В. Баранського, К. Фаб'яка, Г. Юрківа, машиніста І. Івасівку, будівельника М. Кулика, тесляра М. Уневича і службовця В. Шашкевича. На першому засіданні Ради 26 листопада її головою був обраний М. Кулик, його заступником — В. Баранський, секретарем — В. Шашкевич.

Уже на першому засіданні Рада, всупереч уряду ЗУНРу, ухвалила постанову про введення з 1 грудня 1918 року на заводі 8-годинного робочого дня[1], який до того тривав 10—12 годин. Вона також керувала всією діяльністю підприємства: приймала і звільняла робітників, підвищувала їм розряди, встановлювала надбавки за вислугу років, надавала допомогу сім'ям загиблих на війні та інвалідам, боролась за налагодження на заводі трудової дисципліни і громадського порядку, займалась збутом продукції.

Рада піклувалася і про здоров'я робітників. Дізнавшись, що заводський лікар брав великі гроші за надання медичної допомоги, вона порушила питання про звільнення його з роботи та притягнення до відповідальності і призначення нового лікаря[2].

Багато зусиль докладала Рада справі поліпшення матеріального становища робітників. Було налагоджено забезпечення продуктами харчування і необхідними промисловими товарами, проведено розподіл заводської землі та інше. Ці заходи впроваджували в життя створені Радою комісії — земельна, постачання, контролю та інші.

Одночасно робітнича Рада Стебника встановила через В. Коцка тісні зв'язки з робітничою Радою Дрогобицького солеварного заводу. На спільному засіданні обох Рад 8 грудня 1918 року була ухвалена постанова про підвищення зарплати робітникам на 200 проц. 9 лютого 1919 року Стебницька Рада поставила вимогу перед дирекцією заводу збільшити допомогу робітникам у 3 рази, оскільки ціни на товари в Стебнику були в 3 рази вищі, ніж у Дрогобичі. Також було прийнято постанову про підвищення зарплати з 1 лютого 1919 року на 50 проц. та про премірювання робітників провідних професій.

Стебницька Рада надавала грошову допомогу нелегальній комуністичній організації в Дрогобичі[3].

В кінці січня 1919 року делегація робітників Стебника взяла участь у роботі робітничої конференції всього Прикарпаття в Дрогобичі, на якій з доповіддю про Велику Жовтневу соціалістичну революцію і становище в Східній Галичині виступив В. Коцко. Конференція ухвалила резолюцію, в якій закликала трудящих розігнати зунрівську Національну раду і встановити владу Рад[4].

Стебник, як і вся Галичина, в травні 1919 року був окупований білополяками. Створене ще в 1914 році акціонерне «Товариство експлуатації калійних солей» (ТЕСП) одержало від польського уряду в оренду на 40 років калійні поклади Стебника. Ним було частково механізовано деякі процеси по переробці сировини з використанням електроенергії. Внаслідок цього видобуток каїнітової руди дещо збільшився і досяг у 1927 році 104 240 тонн. Однак, у зв'язку з фінансовими труднощами калійне акціонерне об'єднання ТЕСП потрапило під контроль американського капіталу[5]. Так всюдисущий американський капітал проник у промисловість Стебника і виступив як прямий і нещадний експлуататор галицьких шахтарів і солеварів.

Як згадує старий гірник П. І. Шашкевич, який працював у ті часи на Стебницькому комбінаті, гірники працювали 12 годин на добу. Головними інструментами

---

[1] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 107.
[2] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 107.
[3] З історії західноукраїнських земель, Вип. III, К., 1958, стор. 77.
[4] КПЗУ — організатор революційної боротьби, Львів, 1958, стор. 197.
[5] Геология и полезные ископаемые западных областей УССР, М.—Л., 1940, стор. 443.

для них служили кайло і лопата. Праця була важкою, а зарплата мізерною. Відсутність вентиляції приводила до масових захворювань робітників[1].

Проти капіталістичного гніту робітники Стебника вели рішучу боротьбу. Провідну роль у ній відігравав створений ще влітку 1922 року осередок КПЗУ на чолі з В. Веклюком.

Великого значення надавали комуністи Стебника політичній роботі серед молоді. Внаслідок цього з числа молоді Стебника, Колпця, Сільця, Модрич і Болехівець виникла підпільна комсомольська організація КСМЗУ, яка об'єднувала в своїх рядах до 100 членів[2].

Під впливом комуністів 17 липня 1923 року розпочався страйк робітників стебницьких соляних копалень, в якому взяли участь 329 чоловік. Страйкарі вимагали від адміністрації припинення звільнення робітників з роботи, підвищення зарплати та визнання прав на організацію робітничої профспілки.

Про активну участь комуністів у організації боротьби робітників проти експлуататорів у липні 1925 року дрогобицький староста до президії Львівського воєводства писав, що комуністи В. Веклюк, Д. Урсуляк та інші вже давно ведуть агітацію серед робітників, закликаючи їх поєднувати боротьбу за знищення соціального гноблення з боротьбою за політичне визволення Західної України[3]. 6 вересня 1927 року в Стебнику була розклеєна на вулицях відозва ЦК КПЗУ, яка закликала молодь і всіх трудящих західноукраїнських земель до боротьби проти воєнних і дипломатичних провокацій імперіалістичних країн, зокрема Англії, що були спрямовані проти Радянського Союзу — «основи світової пролетарської революції, де працюючі маси прогнали капіталістів та дідичів та дружніми зусиллями будують соціалізм». Закінчувалася відозва закликом до боротьби з польським буржуазно-поміщицьким урядом та українськими буржуазними націоналістами[4].

В боротьбі проти експлуататорів комуністи використовували створену в 1926 році в Стебнику організацію «Сельроб»[5].

Робітники Стебника завжди були солідарними з пролетаріатом інших міст. Коли в середу 31 березня 1926 року в Стрию поліцаї розстріляли демонстрацію трудящих, в день похорон жертв розстрілу, що відбувся 2 квітня 1926 року, пролетаріат Прикарпаття в знак рішучого протесту організував могутню багатотисячну демонстрацію, в якій взяли участь робітники Стрия, Дрогобича, Калуша, Станіслава, Стебника, Борислава[6].

Економічна криза 1929—1933 рр., що охопила весь капіталістичний світ, не минула й Польщі. Закривались підприємства, а сотні й тисячі робітників залишились без роботи. Так, власники копалень калійної солі в Калуші та Стебнику ще в квітні 1931 року, з метою зменшення числа робітників та зниження заробітної плати, ліквідували колективний договір. Внаслідок цього 240 робітників втратили роботу[7].

З ініціативи КПЗУ всюди створювалися комітети безробітних. У Стебнику комітет безробітних був організований з ініціативи комуністів С. Білавки, М. Амборського[8]. Він допомагав організовувати страйки, які часто переростали в антиурядові демонстрації. Разом з робітниками частіше стали виступати в дні революційних свят селяни. 1 травня 1930 року трудящі Стебника, Дрогобича, Колпця вийшли на демонстрацію[9].

---

[1] Газ. «Львовская правда», 3 січня 1964 р.
[2] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Львів, 1958, стор. 198.
[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 57, спр. 847, арк. 12—13.
[4] Там же, оп. 52, спр. 725, арк. 6—8.
[5] Там же, спр. 887, арк. 7—8.
[6] Газ. «Воля народу», 11 квітня 1926 р.; Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 6, спр. 1425, арк. 5.
[7] Газ. «Сила», 24 червня 1931 р.
[8] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 78, арк. 30.
[9] Радянська Дрогобиччина, Збірник статей, Дрогобич, 1957, стор. 133.

Підтримавши загальний страйк, що проходив на Львівщині, 16 березня 1932 року застрайкували 260 робітників стебницьких солеварень[1]. Слідом за березневим страйком на першотравневу демонстрацію вийшло 1100 чоловік[2].

Перед лицем наростаючої кризи польська буржуазія шукала вихід у дальшому посиленні фашистського терору проти революційної боротьби робітників і селян. У 1935 році була прийнята нова конституція, за якою вибори зводилися в акт розподілу мандатів між різними групами панівної верхівки. Народні маси відповіли на це бойкотом під час виборів до сейму, які відбувалися восени 1935 року на основі нової конституції. Внаслідок цього в робітничих центрах Західної України процент голосуючих був мінімальний: у Львові — 25 проц., у Дрогобичі — 18 проц., у Стебнику — 12,5 проц.[3].

Робітники Стебника разом з пролетаріатом Галичини, долаючи опір реакції, боролися за організацію єдиного робітничого фронту, проти великодержавного шовінізму й українського буржуазного націоналізму, за возз'єднання з Радянською Україною.

Наближався радісний день 17 вересня 1939 року, коли Червона Армія розпочала визвольний похід на Західну Україну і Західну Білорусію. 24 вересня жителі Стебника з радістю зустріли своїх визволителів.

У вересні 1939 року створюється Тимчасовий комітет у складі М. В. Амборського, Й. П. Печінки, С. С. Вариводи, Г. Лабовки і І. Козар. Головою Тимчасового комітету було обрано М. В. Амборського. Він же й був учасником Народних Зборів Західної України у Львові, що відбувалися в жовтні 1939 року, де було прийнято рішення просити Верховну Раду СРСР возз'єднати Західну Україну з Радянською Україною в складі СРСР.

Тимчасовий комітет наділяв селян конфіскованою у церкви землею, встановив робітничий контроль на комбінаті, організував постачання паливом селян, надавав матеріальну допомогу біднякам, займався трудовлаштуванням безробітних. Взимку 1940 року в селі була вибрана Рада депутатів трудящих.

Комуністична партія і Радянський уряд перш за все подбали про створення умов для різкого збільшення виробництва мінеральних добрив. З усіх кінців країни прибували спеціалісти, а також завозилося обладнання і механізми.

Але мирну творчу працю радянських людей перервали гітлерівські орди. Вони зустріли героїчну відсіч Червоної Армії і всього радянського народу. В районі Дрогобича і Стебника з німецько-фашистськими загарбниками хоробро билися солдати і офіцери 8-го механізованого корпусу під командуванням генерала Д. І. Рябишева і комісара Попеля. 4 липня 1941 року гітлерівці захопили Дрогобич і Стебник. Кривавими тортурами фашистські поневолювачі намагалися вирвати з свідомості трудящих згадку про щастя вільної праці. Окупанти та їх найманці — українські буржуазні націоналісти чинили безліч злочинів, убивали радянських людей, знищували побудовані їхніми руками заводи й фабрики, нівечили їх землю. Вони вивезли з шахт Стебника всі електромотори, апаратуру, шахтний транспорт та інше устаткування, зруйнували залізницю. Збитки, завдані Стебницькому і Калуському комбінатам, обчислювались в сумі понад 15 млн. карбованців.

Трудящі Стебника чинили опір загарбникам. В селі діяв осередок підпільної організації «Народна гвардія ім. Івана Франка». До нього входили М. І. Мороз, В. М. Орсуляк, В. С. Середницький, М. П. Веклюк, М. П. Шашкевич, В. С. Хомин та інші. Загін перепроваджував радянських військовополонених в партизанські загони, розповсюджував антифашистські листівки й газети. За активну участь у партизанському русі М. П. Веклюк, В. С. Хомин, В. С. Середницький нагороджені медаллю «За відвагу».

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 894, арк. 3, 11.

[2] Там же, ф. 256, оп. 1, спр. 78, арк. 30.

[3] М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною, К., 1960, стор. 147.

У боротьбі проти загарбників у діючій армії відзначилися такі жителі села, як Д. П. Гіщак, С. Й. Івасівка, В. І. Варивода, В. І. Старосольський. Вони нагороджені орденами й медалями Радянського Союзу.

Багато жителів Стебника героїчно боролися на фронтах Великої Вітчизняної війни, з яких 41 чоловік загинув на полях битв з ворогом. Серед них — В. С. Грижак, М. І. Казик, В. І. Орсуляк, М. А. Славич та інші. Від рук українських буржуазних націоналістів загинули 14 чоловік — П. І. Кулик з сім'єю, М. Р. Орсуляк з сім'єю, Ф. М. Недзельський та інші.

Робітники Стебника, зібравши кошти, в ювілейному 50-му році Радянської влади спорудили загиблим на території комбінату пам'ятник.

На початку серпня 1944 року війська 4-го Українського фронту, долаючи жорстокий опір ворога, розпочали наступ в дрогобицькому напрямку. Наступаючи з північного сходу Дрогобича, 1-а гвардійська армія 6 серпня штурмом оволоділа містом. Під кінець дня 6 серпня 1944 року 35-й стрілковий полк 30-ї стрілкової дивізії 30-го стрілкового корпусу 1-ї гвардійської армії визволив Стебник[1].

Над Стебником знову засяяло сонце свободи. Восени 1945 року на одній із залізничних станцій Чехословаччини було виявлено ешелони з пограбованим обладнанням Стебницького і Калуського комбінатів. До кінця року його доставили на підприємства і почали монтувати. Перші добрива Стебницький комбінат дав 25 липня 1945 року. В цьому ж році підприємство виробило 60 тис. тонн каїніту та 8300 тонн кухонної солі.

Радянський уряд виділив комбінату багато нового обладнання, яке було змонтоване в 1946 році. В наступні роки калійникам надсилали високопродуктивне устаткування і механізми більше 60 заводів з різних кінців нашої Батьківщини[2]. В реконструкції комбінату та проведенні геологічних розвідок покладів калійних руд брали активну участь науково-дослідні заклади Москви і Ленінграда. Вони допомогли налагодити технологію виробництва, а також обгрунтували корисні властивості мінералів. На 1 січня 1946 року всі об'єкти комбінату були відбудовані й введені в дію.

Враховуючи потреби сільського господарства в мінеральних добривах, партійна, профспілкова і комсомольська організації Стебницького калійного комбінату доклали великих зусиль для збільшення виробництва цієї цінної сировини, довівши її видобуток з 192 753 тонн у 1951 році до 303 310 тонн у 1953 році.

1955 рік приніс ряд нових успіхів у перетворенні комбінату в передове механізоване підприємство. На всіх горизонтах шахтних виробок кінна відкатка вагонеток була замінена електровозною тягою. На гірничих виробках впроваджено нову породонавантажувальну машину ЗІМ-1. Транспорт шахт поповнився новими шахтними вагонетками. План капіталовкладень на розширення і механізацію виробничих процесів підприємства був виконаний на 166 проц.

Рішення травневого Пленуму ЦК КПРС 1958 року підняло хіміків на боротьбу за дальший розвиток виробництва. Партійна, профспілкова і комсомольська організації підприємства провели значну роботу по забезпеченню дострокового виконання соціалістичних зобов'язань. В авангарді боротьби за досягнення успіхів у соціалістичному

Відкриття пам'ятника героям, що віддали життя за встановлення Радянської влади на Прикарпатті. Справа будинок флотаційної фабрики. 1967 р.

[1] Архів МО СРСР, ф. 292, оп. 71 471, спр. 9—10, арк. 21, 22.
[2] Газ. «Вільна Україна», 20 жовтня 1959 р.

змаганні виступили такі комуністи, як прохідники В. Ф. Капленко, М. І. Божик, скреперисти В. М. Сирватка, І. І. Мороз та безпартійні — прохідники В. В. Кок, В. І. Товкач, М. Л. Новоставський.

Були проведені широкі заходи по професійно-технічній підготовці кадрів. Протягом 1958 року підвищили свою кваліфікацію без відриву від виробництва 280 робітників, з відривом — 50 робітників. Піднесення кваліфікації робітників і інженерно-технічних працівників сприяло кращому використанню техніки та розгортанню руху раціоналізаторів. Так, у 1958 році було впроваджено у виробництво 63 раціоналізаторські пропозиції, що дало можливість протягом року зекономити 62 тис. крб. Застрільниками раціоналізаторського руху стали фрезерувальник С. А. Оберемський, Є. Я. Зубрицький та інші. Найцінніші раціоналізаторські пропозиції внесли робітники гірничого цеху С. І. Пацак, Й. П. Драновський, Т. П. Блажкевич. Згодом вони стали інженерами і очолили виробничі дільниці. А раціоналізатор Є. Я. Зубрицький з простого робітника виріс до головного енергетика комбінату.

В 1959 році партійна організація підприємства, йдучи назустріч XXI з'їздові КПРС, провела ряд заходів по розгортанню соціалістичного змагання за комуністичну працю. 2 цехи, 1 зміна, 8 бригад включились в змагання за звання колективів комуністичної праці. Серед них провідне місце займав цех, очолюваний комуністом М. Шашкевичем.

В результаті наполегливої праці під кінець 1959 року 1 цех, 6 бригад і 172 передовики виробництва були удостоєні високого звання колективів і ударників комуністичної праці.

1960 рік приніс нові успіхи гірникам. Достроково, на один рік раніше наміченого строку, 30 грудня була введена в експлуатацію шахта «Нова» потужністю в 1 млн. тонн калійних солей на рік. Повна кошторисна вартість об'єкта становила 5980 тис. карбованців. Будівництво шахти велося широким фронтом. Одночасно споруджувались житлові будинки, приміщення соціально-побутового призначення.

Комбінат став високомеханізованим підприємством. Кожної зміни курсують підземними магістралями 20 електровозів, на шахті «Нова» безперебійно діє скиповий підйом на 6 тонн. На допомогу робітникам прийшла пневматика. Потужні скреперні лебідки відгортають руду. Повністю механізовано навантаження руди з очисних камерозабоїв, а механізація гірничих виробок становить 82,9 проц. Внаслідок цього починаючи з 1952 і по 1963 рр. виробництво мінеральних добрив збільшилося в 4,5 рази.

Для планомірного піднесення сільського господарства Партія і Уряд вживають все нових заходів для розширення Стебницького комбінату. Постановою Ради Міністрів УРСР від 20 березня 1961 року було передбачено будівництво другого — Новостебницького калійного комбінату — однієї з комсомольських будов республіки. Лише в 1961 році на спорудження нової будови було витрачено 1,7 млн. карбованців.

У відповідь на рішення грудневого Пленуму ЦК КПРС 1963 року про прискорений розвиток хімічної промисловості стебницькі калійники ще ширше розгорнули змагання за нарощування потужностей комбінату. Застрільниками і організаторами змагання були комуністи.

Ще в 1960 році у Стебнику було 3 первинних партійних організації — на калійному комбінаті, комбінаті виробничих підприємств і в середній школі. В 1961 році з початком будівництва Новостебницького калійного комбінату були створені ще 6 первинних партійних організацій: в будівельних управліннях №№ 82 і 83, управліннях «Стебникпромбуд» і «Стебникжитлобуд», тресті «Стебникхімбуд» та відділі робітничого постачання. Всього в селищі на всіх підприємствах працює до 400 комуністів. Як і раніше, найбільша первинна партійна організація є на Стебницькому комбінаті, яка нараховує 310 комуністів. В її складі 14 цехових організацій і 13 партійних груп. У центрі уваги партійних організацій стоять завдання

політичного виховання виробничих колективів, організації соціалістичного змагання за дострокове введення нових потужностей комбінату.

Передовики виробництва Стебниківського калійного комбінату (зліва направо) В. М. Дурибаба, депутат Верховної Ради СРСР В. Ф. Капленко та В. М. Петрунян.

Партійна і профспілкова організації займалися підготовкою і розстановкою кадрів для першої черги Новостебницького калійного комбінату. Вони підібрали і направили на навчання в профтехучилище в 1964 році 196, а в 1965 році — 150 молодих робітників. За 1964—1965 рр. на самому комбінаті було підготовлено індивідуальним навчанням 567 робітників.

Під керівництвом партійної організації колектив комбінату добився хороших успіхів у виконанні планових завдань по випуску продукції і зниженню її собівартості. Виробничий план 1965 року калійники виконали на 102,7 проц. Ці успіхи є результатом творчих пошуків і зусиль робітників, насамперед комуністів, спрямованих на використання резервів виробництва, застосування передових методів праці, удосконалення існуючого і введення в дію нового обладнання. На підприємстві майже кожен 5-й робітник — раціоналізатор. Лише за 1965 рік робітники внесли 74 пропозиції, 50 з них впроваджено з умовнорічною економією на 33,6 тис. крб. Кращими раціоналізаторами є комуністи І. В. Асафат, І. С. Івасівка, П. М. Горенков, В. К. Брюхно та інші.

Надійними помічниками комуністів є комсомольці. В Стебнику існує 7 первинних комсомольських організацій, які об'єднують понад 1000 комсомольців. Найбільші з них — комсомольська організація Стебницького калійного комбінату, де налічується 630 комсомольців.

Трудящі Стебника вносять свій вклад у створення великої хімії. В січні 1966 року вступила до ладу перша черга Новостебницького калійного комбінату. В колгоспи і радгоспи країни могутнім потоком відправляються мільйони тонн високоякісних мінеральних добрив.

Разом з розквітом селища виростають нові люди, які вміють наполегливо трудитись, змагатись і перемагати. Лише за 1962—1963 рр. понад 250 калійників відзначені значками «Відмінник соціалістичного змагання», почесними грамотами. Більше 1200 чол. премійовано, 5 передовиків нагороджено орденами й медалями Радянського Союзу.

За успішне виконання завдань семирічного плану по збільшенню виробництва хімічної продукції і заслуги в розвитку хімічної промисловості Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 травня 1966 року нагороджені орденом Леніна В. Ф. Капленко, Є. М. Кудрявцев; орденом Трудового Червоного Прапора — Ю. С. Григоров, П. М. Горенков, В. К. Брюхно; орденом «Знак пошани» — Т. М. Гриців, І. М. Іваник, І. С. Івасівка, Т. І. Соболь, В. Н. Сирватка; медаллю «За трудову доблесть» — 4 чол.; медаллю «За трудову відзнаку» — 5 чоловік.

Далеко за межами селища відоме ім'я невтомного раціоналізатора, бригадира прохідників, депутата Верховної Ради СРСР В. Ф. Капленка. У вересні 1950 року до калійного комбінату приїхали на екскурсію воїни Львівського гарнізону. Серед них був кремезний юнак, який більше всіх цікавився роботою гірників. Після демобілізації він пообіцяв приїхати до них. І свого слова дотримав. Невтомний трудівник комуніст Капленко переймав досвід старших і згодом став відомим раціоналізатором. Про його новаторську вдачу свідчать високі нагороди — орден Леніна, медалі «Шахтарська слава» II ступеня і «За трудову доблесть». Застосовані в 1962

В червоному куточку гуртожитку будівельників Нового Стебника.

році внесені ним раціоналізаторські пропозиції по проходці шпурів дали можливість значно підвищити продуктивність праці підприємства. В 1962 і 1966 рр. його обрали депутатом Верховної Ради СРСР. Простий шахтар став членом найвищого органу Радянської влади.

Чимало творчих винаходів на рахунку начальника зміни цеху дроблення руди Мирона Івасівки, від впровадження яких значно зменшилася запорошеність повітря у дробильному цеху, зросла продуктивність праці.

Заслуженою повагою трудящих селища користується машиніст прохідницького комбайну П. М. Горенков, який працює на комбінаті з квітня 1956 року, після демобілізації з Радянської Армії. Спочатку він працював слюсарем по ремонту шахтного обладнання, а в 1959 році очолив бригаду по монтажу нового комбайну ПКГ-3. Через рік його бригада освоювала прохідницький комбайн ще новішої конструкції — ШБМ-2. За ініціативою П. М. Горенкова всі члени його бригади оволоділи суміжними професіями і вирішили своє п'ятирічне завдання виконати до 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

Досвідчений шахтар П. М. Горенков передає свої знання і вміння ведення гірничих виробіток молодим робітникам. Він — активний громадський діяч, член партійного бюро калійного комбінату, депутат Дрогобицької міської Ради депутатів трудящих. На грудях прохідника П. М. Горенкова красується орден Трудового Червоного Прапора.

З 1954 року беззмінно працює директором Стебницького калійного комбінату комуніст Є. М. Кудрявцев. Інженер-гірник за фахом, він активно сприяє впровадженню у виробництво всього нового, прогресивного, внаслідок чого підприємство з року в рік перевиконує виробничі завдання. З 1961 року кілька разів обирався депутатом Львівської обласної Ради депутатів трудящих, членом бюро Дрогобицького міськкому КП України.

Багато калійників беруть активну участь у громадсько-політичному житті. Серед них — 26 депутатів місцевих Рад.

Робітники успішно поєднують працю з навчанням. У вечірніх школах, технікумах, інститутах навчається 326 робітників. 122 працівники комбінату мають вищу освіту, а 218 — середню спеціальну.

Невпізнанно змінився Стебник за роки Радянської влади. Перед першою світовою війною в селі, крім невеликих солеварень, були столярня, водяний млин, 3 ковалі, кравець і пекарня. З невеликого села, в якому в 1931 році проживало всього 2341 чол., Стебник перетворився у велике селище міського типу. За роки Радянської влади тут виріс могутній калійний комбінат, на якому працює кілька тис. чоловік, цілий ряд будівельних організацій — БУ-82, БУ-83, БУ-85, БУ-33, «Шахтоспецбуд», комбінат комунальних підприємств, ряд побутових підприємств тощо.

У північно-східній частині селища за останні роки виросло нове робітниче містеч-

ко з багатоповерховими будинками і асфальтованими вулицями протяжністю до 20 км. Збудовано 2 нові школи, багато гуртожитків. Селище газифіковане і електрифіковане. Торгова мережа, яка налічує 29 точок, постачає трудящим різні товари.

До 1939 року в селищі не було жодного медичного закладу. Нині медичне обслуговування населення здійснює санчастина Стебницького калійного комбінату, яка має стаціонарне відділення на 75 ліжок і поліклініку з терапевтичним, хірургічним, очним, невралогічним, дитячим, шкіряних захворювань, зубним, гінекологічним, фізіотерапевтичним, рентгенологічним, урологічним, процедурним кабінетами, клінічну лабораторію, зубопротезну лабораторію. В лікарні працює 108 медичних працівників, в тому числі: 17 з вищою, 52 — з середньою медичною освітою, 36 допоміжних працівників і 4 працівники зубопротезної лабораторії. Будується медичний комплекс з лікарнею на 270 ліжок.

У селищі, де раніше більшість населення була неписьменною, сталися небачені зміни у розвитку культури. Відкрита в 1818 році школа ледве існувала. В ній було 3 класи. Відвідувала її незначна кількість дітей, переважно багатіїв. За роки Радянської влади в селищі збудовано середню школу, в якій навчається понад 1300 дітей трудящих. Школу робітничої молоді відвідують 440 чоловік. В школі селища працюють 57 вчителів, з яких 33 мають вищу освіту.

Помітне місце в здійсненні культурно-освітньої роботи посідає селищна бібліотека. Послугами бібліотеки користуються 5319 читачів. На кожну 1000 жителів передплачується більше 950 примірників газет і журналів. Крім цього, селище повністю радіофіковане. У селищі є 2 клуби. Особливо популярним серед населення став клуб «Гірник». Тут часто влаштовуються концерти художньої самодіяльності, організовуються зустрічі молоді з передовиками виробництва, проводяться вечори відпочинку молоді, читаються лекції, демонструються кінофільми. При клубі працюють гуртки художньої самодіяльності, в яких беруть участь 118 чоловік. Будується Будинок культури, широкоекранний кінотеатр.

Велику роботу в піднесенні побуту і культури трудящих Стебника проводить селищна Рада депутатів трудящих. Під час останніх виборів у березні 1965 року до Ради обрано 58 депутатів, з них 33 — робітники. Серед обраних — 28 комуністів і 9 комсомольців. Селищна Рада дбає про розвиток культури, освіти, торгівлі, громадського харчування, житлового будівництва, комунального господарства.

Готуючись гідно зустріти 50-річчя Радянської влади і 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, виконком селищної Ради розробив основні завдання розвитку селища в 1966—1970 рр. За п'ятирічку потужність калійного комбінату зросте майже в 3 рази.

Кількість працівників комбінату за п'ятирічку значно збільшиться, а в цілому населення селища зросте до 25 тис. чоловік.

Передбачено значне розширення житлового будівництва. Якщо протягом 1961—1965 рр. було введено в дію 24,8 тис. кв. м житлової площі, то в 1966—1970 рр. буде споруджено 73,5 тис. кв. м. Заплановано побудувати приміщення ще однієї школи на 960 учнівських місць, Будинок культури на 700—800 місць, кінотеатр на 500—600 місць. Передбачено будівництво комплексу споруд під поліклініку на 350 відвідувань і лікарню на 240 ліжок. У 1967 і 1969 рр. будуть введені в дію 2 нові дитячі комбінати на 560 місць, готель на 50—70 місць.

Сучасна історія Стебника є історією вільних і щасливих людей. Волею Комуністичної партії і радянського народу селище перетворюється в кладову родючості нашої Батьківщини. Захоплююче сьогодні Стебника, ще прекрасніше чекає його майбутнє.

О. В. БЕЗУГЛИЙ, І. П. ЛІСИНЧУК, П. А. ТРОСТЯНЧУК, А. М. ЧЕРНЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ДРОГОБИЦЬКОГО РАЙОНУ

БИ́СТРИЦЯ (до 1946 року — Пруси) — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Бистрицею, притокою Дністра, за 18 км на північний захід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Дорожів. Населення — 523 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Биків, Глинне, Новошичі, Ортиничі.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. XXI з'їзду КПРС, який має 1908 га сільськогосподарських угідь. Вирощуються зернові і технічні культури. З допоміжних підприємств є ремонтний цех Дрогобицького відділення «Сільгосптехніки», ГЕС (с. Новошичі), цегельний завод.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

БОЛЕ́ХІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Солониці, за 5 км на схід від районного центру. У селі є зупинка поїзда маршруту Стрий — Самбір. Населення — 2075 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дуброва і Новосілка.

На території села розташована центральна садиба колгоспу «Нове життя», який має 1707 га сільськогосподарських угідь. Вирощуються зернові і технічні культури (переважно озима пшениця і льон).

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За роки Радянської влади збудовано понад 180 житлових будинків.

За часів польського панування населення Болехівців неодноразово виступало проти соціального та національного гніту. Воно брало участь у дрогобицькому повстанні 1919 року. У 1921 році виник осередок КПЗУ. Переслідувана поліцією, підпільна організація проводила мітинги, маніфестації проти польського поневолення. У роковини революційних свят вивішувалися червоні прапори. Комуністи села у 1936 році організували страйк болехівських школярів під гаслом «Роботу батькам і навчання на рідній мові!». Учні позривали портрети Пілсудського. На початку 30-х років у селі налічувалося 5 комуністичних осередків (по 5 комуністів у кожному). У 1929—1930 рр. виник комсомольський осередок.

Навесні 1940 року створено колгосп, в який вступило 225 сімей. Тимчасова німецько-фашистська окупація тривала з 28 червня 1941 року по 6 серпня 1944 року. Від рук українських буржуазних націоналістів загинуло 15 активістів села. На початок 1949 року в колгосп вступило все населення Болехівців.

У 1915 році на околиці села проведено археологічні дослідження залишків поселення кам'яної доби. Знахідки свідчать, що ця територія була заселена вже наприкінці III тисячоліття до нашої ери.

Покладення вінків біля пам'ятника жертвам фашизму у Броницькому лісі.

БРО́НИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Броничари, яка впадає у Ведмежанку, притоку Дністра, за 13 км на північний захід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Новошичі. Населення — 1655 чоловік. Сільраді підпорядковане село Долішній Лужок.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва, який має 2412 га сільськогосподарських угідь. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є вапнярка.

У Брониці — двоповерхова восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека. На 1954 рік у селі повністю ліквідовано неписьменність. Функціонує дільнична лікарня. За післявоєнні роки збудовано більше 300 нових житлових будинків. Поблизу села, при дорозі Дрогобич — Самбір, на горі над Бистрицею у 1946 році встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

ВЕ́РХНІЙ ДО́РОЖІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км на захід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 2512 чоловік.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Ф. Е. Дзержинського, який має 2657 га земельних угідь. Вирощуються переважно зернові і технічні культури, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельня.

У Верхньому Дорожеві — середня школа, клуб, бібліотека. Працює дільнична лікарня.

Село лежало на чумацькому шляху і було останньою зупинкою по дорозі в Дрогобич. Фураж тут коштував дорого, звідси, вважають, і походить назва «Дорожів». У 1939 році в селі створено 2 колгоспи — ім. Жданова та ім. Кірова.

За період тимчасової німецько-фашистської окупації на роботу до Німеччини гітлерівці насильно вивезли біля 300 юнаків і дівчат. По-звірячому вбито комуніста, голову колгоспу ім. Кірова С. І. Зварича. 6 серпня 1944 року частини Радянської Армії визволили село від гітлерівців.

Намагаючись затримати розвиток соціалістичних перебудов у селі, зрадники українського народу, буржуазні націоналісти, тероризували населення. Березневої ночі 1946 року вони закатували сім'ю (жінку і трьох дітей) секретаря сільради І. Гнатіша. У жовтні 1947 року загинув голова сільради С. Паньків, а в грудні — його заступник Д. Дзендзий. У Дорожеві бандерівці вбили понад 100 чоловік. Закатованих бандити скидали у Бистрицю. Вони спалили майже всі громадські будівлі. Але, незважаючи на це у листопаді 1948 року було створено артіль ім. Дзержинського, і вже навесні 1949 року всі селянські господарства об'єдналися у колгосп.

ВИ́ННИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване у передгір'ї Карпат, на річці Бистриці, за 30 км від районного центру, який є для Винників найближчою залізничною станцією. Населення — 1560 чоловік. Сільраді підпорядковане село Мокряни.

На території Винників розташована центральна садиба колгоспу «Україна», який має 2285 га сільськогосподарських угідь. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Вирощуються технічні культури (переважно льон і цукрові буряки). З допоміжних підприємств є водяний млин, пилорама, майстерня по ремонту сільгосптехніки.

У Винниках — восьмирічна школа, бібліотека, 2 клуби (сільський і колгоспний). Функціонує дільнична лікарня. Працюють швейна та шевська майстерні.

Село засноване у другій половині XVII століття. Спочатку це був невеличкий хутір. Назву його пов'язують з виготовленням тут у давнину вина.

ВОЛО́ЩА — село, центр сільської Ради, розташоване за 27 км на північ від районного центру і за 9 км від залізничної станції Добрівляни. Населення — 1590 чоловік.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «1-е Травня», який має 2031 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 750 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури (переважно цукрові буряки та льон-довгунець). Спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. Велика робота проведена по осушенню боліт — відвойовано 1376 га землі.

У Волощі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село виникло у другій половині XIV століття. Першими жителями були переселенці з Волощини. Звідси, вважають, і походить назва Волоща. До встановлення Радянської влади — це бідне село з заболоченими землями. 200 сімей мали по 0,07—0,14 га орної землі, в той час як у двох попів було по 50—100 га. У 1928 р. виник партійний осередок, до якого входило три чоловіки (І. В. Грущак, І. І. Грущак та І. Ф. Малик). При допомозі комуністів у 1932 році було створено комсомольський осередок, на чолі якого став І. К. Копач. За роки тимчасової окупації гітлерівці вивезли на примусові роботи в Німеччину 383 чоловіки молоді.

ВОРОБЛЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Тисмениці, за 13 км на північний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Добрівляни. Населення — 2600 чоловік.

На території сільради розташований колгосп «Дружба», який має 1035 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. У 1954—1956 рр. проведено меліоративні роботи по осушенню сільськогосподарських угідь. Довжина осушувальних каналів дорівнює 20 кілометрам.

У Вороблевичах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 150 місць.

Населення села відмовилося у квітні 1935 року носити жалобу за померлою матір'ю місцевого пана. Останній викликав поліцію, яка вступила в сутичку з селянами, в результаті чого організатори виступу М. Пилат і С. Стахів були заарештовані і ув'язнені у тюрму.

ГРУ́ШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Бистриці, притоки Дністра, за 27 км на північ від районного центру і за 5 км від залізничної станції Добрівляни. Населення — 3561 чоловік.

Центральна садиба колгоспу ім. Жданова розташована у с. Грушеві. Артіль має 1393 га орної землі. Вирощуються переважно зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Є олійниця, вапнярка.

У Грушеві — середня і восьмирічна школи та вечірня школа сільської молоді. Є 2 клуби, 2 бібліотеки, дільнична лікарня. В центрі села встановлено гранітний пам'ятник, на якому викарбовано імена тих, хто віддав своє життя за Батьківщину.

Під час спроби бідноти випасати худобу на куркульських угіддях (1910 рік) відбулася сутичка з поліцією, в результаті якої було вбито 10 селян. Уродженець Грушева — Б. І. Копач (Ковальський) — відомий діяч КПЗУ. Працював секретарем ЦК КСМЗУ, був членом ЦК КПЗУ. Він надавав значну допомогу осередку КПЗУ, створеному у 1925 році, та комсомольській організації, яка виникла у 1926 році. Комуністи проводили мітинги, на яких виступали за зменшення податків, за викладання в школі українською мовою. У 1932 році грушівські селяни брали участь у «поході голодних» до Дрогобича. По дорозі до міста їх зустріла поліція, яка відкрила вогонь по селянах. Серед заарештованих найбільш активних учасників походу був і його керівник член КПЗУ Г. В. Бенів.

У 1940 році створено колгосп, до якого ввійшли 43 господарства. Головою обрали П. П. Гищака (пізніше по-звірячому вбитий українськими буржуазними націоналістами). Було ліквідовано неписьменність серед дорослих, для дітей відкрито семирічну школу.

ДЕРЕ́ЖИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км на захід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Борислав. Населення — 740 чоловік. Сільраді підпорядковане село Модричі, Монастир Дережицький.

Колгосп «Комунар» має 2016 га земельних угідь. Вирощуються зернові і технічні культури.

У Дережичах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Засноване село приблизно у другій половині XIII століття в мальовничій місцевості. Наявність річки Раточини та ставу поблизу неї сприяло розвитку рибальства. Крім цього, населення займалося землеробством, тваринництвом, розвинуті були ремесла. Починаючи з XVII століття почало розвиватися солеваріння. Селяни сплачували великі податки і працювали на тиждень 5 днів на поміщика. Частина селян змушена була йти на заробітки в Борислав і Дрогобич, поповнюючи робітничий клас. Більш свідомі з них, які пізніше стали членами КПЗУ, В. Вірт, М. Петрів, М. Шкільник знайомилися з марксистською літературою і розповсюджували її серед односельчан. У червні 1908 року на нафтопереробних заводах Дрогобича вибухнув страйк робітників, який тривав два тижні. Після придушення страйку більш активних робітників було звільнено з роботи.

ДОБРІВЛЯ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км на північ від районного центру. Поблизу протікають річки Медвежанка і Трудниця. Залізнична станція. Населення — 1321 чоловік. Сільраді підпорядковане село Воля.

Розташований на території сільради колгосп ім. Кірова має 1332 га орної землі. Основні сільськогосподарські культури: пшениця, жито, цукровий буряк, льон, кормобобові. Розвинуто м'ясо-молочне тваринництво.

У Добрівлянах є середня школа, клуб, бібліотека. Недалеко від села знайдено запаси торфу і глини.

Перші поселенці осіли на місці, де пізніше було засновано село, у XVI столітті. Вважають, що назва його походить від слова «доброва» («діброва»). У середині XVII століття, під час визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, поблизу Добрівлян відбулася битва, в якій загинуло понад 400 повстанців. Житель села М. Я. Яворський при допомозі дрогобицької організації КПЗУ у 1922 році створив у Добрівлянах комуністичний осередок. У 1925 році виникла комсомольська організація. Селяни, очолювані місцевими комуністами, брали участь у дрогобицькій першотравневій демонстрації 1921 року та у стрийській демонстрації 31 березня 1926 року (т. зв. «кривава середа»).

У 1935 році комуністи організували страйк батраків. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати, роздачі поміщицьких земель. Вимоги не були задоволені, а учасники страйку були піддані репресіям. Комуністи, що набули великого впливу серед селян, у 1932 році відвоювали у буржуазних націоналістів читальню «Просвіта». Щороку в день Першого травня і річниці Великого Жовтня в селі вивішувалися червоні прапори, поширювалися революційні листівки із закликами наслідувати приклад братів зі Сходу.

Восени 1939 року в селі обрали селянський комітет, який роздав біднякам 170 га поміщицьких земель, худобу та зерно. Комітет провадив велику роботу в справі колективізації селянських господарств. На початку 1941 року був організований колгосп ім. Кірова, головою якого обрали А. С. Іванюша (страчений гітлерівцями).

ДОБРОГО́СТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км на південний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Стебник. Населення — 2948 чоловік, значна частина яких працює на Стебниківському калійному комбінаті, об'єднанні «Дрогобичнафтопереробка» та на курорті Трускавець. Сільраді підпорядковані населені пункти Бистрий, Станила.

Село виникло у XIV столітті. За переказами, назва його походить від того, що через село проходила дорога з Львова до Закарпаття і населення було гостинним до приїжджих (добро — гостів). Значна частина землі належала австрійському графу (пізніше — польським осадникам) і церкві. 30 проц. селян були безземельними, 45 проц.— малоземельними. Щоб існувати, селяни варили сіль (у Доброгостові) і земляний віск (у Трускавці). Свою продукцію возили продавати в Бориню, Сколе, Стрий, Турку. Працювали також лісорубами. Жителі Доброгостова брали участь у дрогобицькому збройному повстанні 1919 року. У 1935 році відбувся страйк селян-лісорубів Сколе і Доброгостова. Вони вимагали підвищення заробітної плати. Одним з організаторів страйку був селянин з Доброгостова Ф. Химчук. Страйк тривав 2 тижні і закінчився перемогою лісорубів. Неодноразово проходили мітинги протесту проти гніту панської Польщі, організовані членами КПЗУ з Дрогобича.

ДО́ВГЕ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Стрия, за 36 на південний захід від районного центру і за 24 км від залізничної станції Борислав. Населення — 1937 чоловік.

На території Довгого розташоване друге відділення радгоспу «Карпати», центральна садиба якого міститься у Новому Кропивнику. Відділення має 1981 га земельних угідь, в т. ч. 211 га орної землі. Основною галуззю господарства є тваринництво. Вирощуються також зернові і технічні культури.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Село засноване у XVI столітті. Вважають, що назва походить від розташування його вздовж річки. В минулому населення займалося скотарством, полюванням і землеробством, засіваючи землі на схилах Карпат.

ЛЕ́ТНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км на південь від районного центру, який є для Летні найближчою залізничною станцією. Населення — 2900 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Коросниця і Рівне.

Село входить до колгоспу «Маяк». Артіль має 1300 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. За трудові досягнення 4 чоловіки нагороджені орденом Леніна.

До 1939 року сільська школа містилася у двох старенькихх хатках, з яких у кожній було

по одній кімнаті. Строк навчання для дітей бідняків тривав від 2 до 4 років, в той час як діти багатіїв вчилися 7—8 років. Серед населення неписьменні складали 50 проц. Нині у селі восьмирічна школа, приміщення якої має 11 класних кімнат, крім спеціальних кабінетів. Працює вечірня школа сільської молоді, де є 9-й і 10-й класи. Повністю ліквідована неписьменність. Відкрито клуб на 300 місць, бібліотеку.

Летня — старовинне село, історія якого починається в першій половині XIII століття. Село примикає до селища Меденичі і тісно пов'язане з його історією. Першими поселенцями були жителі Меденичів, які на літній час вивозили на місце, де тепер Летня, бджіл. Звідси, вважають. і походить назва села — Летня. Революційна боротьба у селі посилилася під впливом Великого Жовтня. У 1933 році при допомозі представника ЦК КПЗУ С. М. Пелехатого створено комуністичний осередок. У цей же час виникла і комсомольська організація. Починаючи з 1933 року за ініціативою комуністів нелегально відзначалися свята Першого травня та Жовтневої революції. У 1935 році в Летнянському лісництві застрайкували лісоруби. Організаторами страйку були комуністи. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати і скорочення робочого дня. Страйк тривав 3 дні і закінчився перемогою лісорубів. З перших днів Радянської влади в селі був створений загін «Червона гвардія». Він боровся проти українських буржуазних націоналістів, охороняв народне добро. Командиром загону спочатку був П. П. Хамандяк, а після призову його до лав Червоної Армії загоном керував Ф. О. Нестор. Перший колгосп ім. І. Франка створено у 1939 році. Він об'єднував 50 сімей. Окупація села гітлерівцями тривала з 30 червня 1941 року до початку серпня 1944 року. З перших днів окупації до 1943 року під керівництвом комуністів діяла підпільна організація, тісно пов'язана з дрогобицьким підпіллям. Активними учасниками її були брати Василь Петрович та Іван Петрович Хамандяки та Микола Хамандяк (2 листопада 1943 року розстріляні гітлерівцями у Дрогобичі). Для увіковічнення пам'яті героїв-підпільників братів Хамандяків у Летні споруджено пам'ятник. За час окупації фашисти вивезли до Німеччини більше 150 чоловік, переважно молоді, нанесли збитків селу на суму понад 3500 тис. крб. (за старим масштабом цін).

ЛІ́ТИНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване в низинній болотистій місцевості за 24 км на південний схід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Добрівляни. Населення — 1490 чоловік. Сільраді підпорядковане село Городківка.

Колгосп «Радянська Україна», що розташований на території сільради, має 1997 га земельних угідь, у т. ч. 820 га орної землі.

Вирощуються переважно: пшениця, льон-довгунець, цукрові буряки. Напрям у тваринництві — відгодівля свиней. Колгосп має вапнярку, цегельний завод. За успіхи у розвитку тваринництва та вирощуванні цукрового буряку уряд нагородив 3 чоловіки (с. Літиня) орденом Трудового Червоного Прапора.

Нова школа у с. Довгому. 1965 р.

У Літині є восьмирічна школа, клуб на 350 місць, бібліотека.

За переказами, село засноване у першій половині XIII століття жителями села Грушів (розташоване за 4 км від Літині). Землю, на якій пізніше було засноване село, використовували як літнє пасовисько для худоби. Вважають, що звідси і походить назва села — Літиня.

З 458 господарств лише 15—20 дворів мали більше 2 га землі, значна ж частина господарств володіла від 1 до 2 га, а 100 дворів — від 0,2 до 1 га землі. Церкві належало 70—80 моргів кращих земельних угідь. З приходом Радянської влади жителі одержали конфісковані у церкви та польських осадників землі. Тимчасова німецько-фашистська окупація тривала з 30 червня 1941 року до серпня 1944 року. На каторжні роботи до Німеччини вивезено 150 чоловік. Сума збитків, нанесених окупантами селу, становить 2500 тис. крб. (за старим масштабом цін).

На північ за 3 км від села протікає річка Бистриця, за 2 км на південь — річка Тисьмениця, а її притока Трудниця тече через Літиню. Часті розливи завдавали великої шкоди жителям села. З 1952 року розгорнулися меліоративні роботи, завдяки яким осушено 303 га землі. Колгосп використовує її під посіви і сіножаті. На території і поблизу села знайдено багаті родовища природного газу та поклади торфу.

ЛІ́ШНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північний захід від районного центру і за 8 км від залізничної станції Дрогобич. Населення — 1523 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Медвежа, Монастир-Лішнянський, Унятичі.

На території сільради розташована Передкарпатська дослідна станція, центральна садиба якої міститься у Лішні. Це велике господарство з розвинутим рільництвом і тваринництвом. Станція має 1840 га орної землі. Працює 550 чоловік, з яких 24 спеціалісти з вищою освітою (серед них 5 кандидатів сільськогосподарських наук).

У Лішні є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб на 150 місць, бібліотека.

Село засноване у XVII столітті на місці зруйнованого татарами містечка Бар, від якого залишилося декілька хат. Цю зруйновану частину містечка стали називати Лишнє. 150 родин мали не більше 0,7—1 га землі. Селяни змушені були йти на заробітки. Найбільше землі — 70 га — мав піп. Після приходу Радянської влади, у 1940 році, організовується колгосп ім. Кірова, до якого вступили 87 сімей.

НИ́ЖНІ ГАЇ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на північний схід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Верхні Гаї. Через село протікає річка Бартків Потік. Населення — 1742 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхні Гаї, Бійнич.

Центральна садиба колгоспу ім. Енгельса розташована у Нижніх Гаях. Артіль має 1565 га орної землі. Вирощуються пшениця, жито, льон, картопля. Розвинуте тваринництво.

У Нижніх Гаях є середня школа, бібліотека, клуб.

За переказами, село засноване у другій половині XVII століття. Місцевість, на якій виникло поселення, знаходилася нижче гірських лісів, що існували в той час. З цим і пов'язують його назву — Нижні Гаї.

НОВИ́Й КРОПИ́ВНИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км на південний захід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Борислав. Населення — 1354 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Гута, Майдан, Перепростинь, Підсухе, Рибник.

На території сільради розташоване Новокропивницьке підсобне господарство Дрогобицького лісгоспзагу, яке має 5143 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1000 га орної землі, 2099 га сіножатей, 2028 га пасовищ. Вирощуються зернові культури, картопля. Розвинуте тваринництво. Побудовано водонасосну станцію, лісопильний завод (с. Рибник).

У Новому Кропивнику є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Функціонує дільнична лікарня. Відкрито комбінат побутового обслуговування.

Село засноване в кінці XIII — на початку XIV століття. Населення займалося скотарством, полюванням, рибальством, видобуванням заліза і солі.

Багато років Новим Кропивником володіли пани Нагуєвські. Селяни платили високі чинші. Непокірних нещадно карали. Так у 1845 році Нагуєвський власноручно зарубав кріпака Мищатина. Трупи закатованих кидали у річку Стрий. Селяни часто виступали проти поміщицького гніту, мстили за наругу. Вони не виходили на панщину, втікали до опришків. Налякані розмахом селянського руху Нагуєвські тікають у 1846 році до Відня і там продають маєток. У 1923 році на лісопильному заводі (с. Рибник) виник страйк, яким керували комуністи. Серед селян великим авторитетом користувався член КПЗУ з 1919 року К. Р. Німас, якого у 1939 році обрали головою колгоспу (загинув у числі інших від рук українських буржуазних націоналістів).

ОПАКА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км на південний захід від районного центру і за 11 км від залізничної станції Борислав. Населення — 1850 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Залокоть.

На території сільради розташований радгосп «Пі́дбузький», виробничий напрям якого м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа, бібліотека, клуб.

Жителі Опаки неодноразово піднімалися на боротьбу проти поміщицького гніту. Так у 1919 році вони самочинно почали вирубку панського лісу. У 1927 році відбувся страйк робітників лісопильного заводу. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати. Страйк тривав понад два тижні і закінчився перемогою робітників. У 1928 році створено комуністичний осередок. Його члени розповсюджували політичну літературу, випускали листівки, вивчали революційні пісні. Під керівництвом комуністів у 1936 році відбувся страйк лісорубів, возіїв лісу і робітників Підбузького лісозаводу, більшість яких проживала в Опаці. Після двомісячної боротьби підприємці змушені були задовольнити вимоги страйкуючих — підвищити заробітну плату і поліпшити умови праці. Радянська влада конфіскувала поміщицькі і церковні землі і віддала їх у розпорядження селян. У 1940 році було організовано колективне господарство, головою якого обрали В. Дуба. Депутатом Народних Зборів від трудящих сіл Опаки і Підбужа був комуніст М. В. Якуц, який розповідав про роботу Зборів: «Ми, представники трудящих Західної України, проголосували за возз'єднання з УРСР. Ще на початку Зборів у багатьох із нас виступили сльози. Це були сльози радості, великого щастя».

ОПА́РИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км на північний схід від районного центру, який є для Опарів найближчою залізничною станцією. Населення — 832 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Довге і Ріпчиці.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС. Артіль має 1087 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Головою колгоспу працює заслужений агроном УРСР Г. М. Анчарук. У долині річки Ріпчанки розташований Опарівський газовий промисел. Це підприємство комуністичної праці. На промислі діє 42 свердловини. Газ іде на підприємства, житлові будинки міст Борислава, Дрогобича, Трускавця, селища Стебника та в навколишні села.

У селі є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді, бібліотека, 2 клуби — колгоспний і газопромислу.

Опари вперше згадуються в архівних документах за 1489 рік. Під час визвольної війни українського народу селяни Опарів повстали і спалили поміщицький маєток. 18 липня 1932 року в селі відбувся одноденний страйк сільськогосподарських робітників на фільварку поміщика Штауфера. Страйкуючі вимагали підвищення за-

робітної плати, скорочення робочого дня, поліпшення умов праці. 2—3 травня 1933 року сільськогосподарські робітники знову застрайкували. Поміщик змушений був піти на деякі уступки — підвищення заробітної плати поденним робітникам.

У 1934 році комуністи місцевого осередку КПЗУ зібрали понад 200 підписів селян Опарів під вимогою визволити Е. Тельмана з в'язниці. Організатори збору підписів С. М. Пелехатий та І. О. Пиців були заарештовані. Після встановлення Радянської влади поміщицька земля і майно були націоналізовані. Односельчани у жовтні 1939 року обрали С. М. Пелехатого делегатом до Народних Зборів. У 1940 році почалося освоєння газового родовища; у березні 1941 року організовано колгосп ім. Ворошилова.

Тимчасова німецько-фашистська окупація села тривала з кінця червня 1941 року до початку серпня 1944 року. В числі інших жителів Опарів окупантами та оунівцями була закатована родина Пелехатих.

В Опарах народився К. М. Пелехатий — видатний діяч «Сельробу».

ПІ́ДБУЖ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване в долині річок Бистриці та Сторонівки, за 27 км від районного центру, який є для Підбужа найближчою залізничною станцією. Населення — 3440 чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Сторона.

На території селищної Ради розташований радгосп «Підбузький», виробничий напрям якого — м'ясо-молочне тваринництво.

У Підбужі є професійно-технічне училище, Будинок культури. Збудовано лікарняне містечко.

Перші письмові згадки про Підбуж відносяться до початку XVI століття. Назва, як свідчать старожили, походить від того, що перші поселенці «під буками» відвойовували у гір по схилах клаптики рудої глиняної землі. У 1922 році сталася кривава сутичка між селянами і поліцією. З цього приводу окружний комітет КПЗУ в нафтовому басейні Дрогобич—Борислав випустив листівку (травень 1922 року). Після визволення Західної України Підбуж став районним центром. Лише за перші місяці Радянської влади селяни одержали 1040 га відібраних у поміщиків земель. У роки Великої Вітчизняної війни німецькими загарбниками та українськими буржуазними націоналістами було розстріляно і повішено у районі понад 700 чоловік, вивезено у рабство до Німеччини більше 1700 чоловік, переважно молоді. 8 серпня 1944 року Підбуж було визволено від окупантів частинами 129 гвардійської стрілецької дивізії (4-й Український фронт). Протягом 1944—1948 рр. у боротьбі з українськими буржуазними націоналістами загинуло 35 активістів селища.

РАНЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 2 км на південний схід від районного центру, який є для Раневичів найближчою залізничною станцією. Населення — 960 чоловік. Сільраді підпорядковане село Почаєвичі.

На території села розташований колгосп ім. Леніна, який складається з 6 бригад. Артіль має 3697 га сільськогосподарських угідь. Розвинуто рільництво і тваринництво.

У Раневичах є початкова школа (більшість дітей навчається в школах Дрогобича), клуб на 200 місць, бібліотека.

Група молоді села брала участь у Дрогобицькому повстанні у квітні 1919 року. У 1924 році було створено підпільний осередок КПЗУ, в який входило 10 чоловік. Вони читали політичну літературу, розучували революційні пісні, виступали за підтримку страйкуючих робітників Дрогобича. В 30-х роках виникла комсомольська організація, що налічувала до 30 чоловік. Уродженець Раневичів В. М. Катриняк у роки Великої Вітчизняної війни був зв'язковим підпільної організації «Народна гвардія», яка діяла у Львівській області.

РИ́ХТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на північ від Дрогобича та за 2 км від залізничної станції Рихтичі. Населення— 3042 чоловіки. Сільраді підпорядковане село Хатки.

Центральна садиба колгоспу ім. Шевченка розташована у Рихтичах. Артіль має 1490 га земельних угідь, у т. ч. 795 га орної землі. Вирощуються зернові, технічні та овочеві культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Рихтичах є восьмирічна і початкова школи, 2 клуби, бібліотека. Працює дільнична лікарня.

РО́ЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на північний схід від районного центру і за 2 км від залізничної станції Добрівляни. Населення — 1280 чоловік.

Розташований на території сільради колгосп «Більшовик» має 1081 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 639 га орної землі. Вирощуються переважно зернові та технічні культури, картопля.

У Ролеві є восьмирічна школа, клуб на 130 місць, бібліотека. На території села знайдено багаті родовища природного газу і поклади торфу.

За переказами, село засноване наприкінці XVIII століття. Спочатку воно називалося Воролів, пізніше, для легшої вимови, стали називати його Ролів.

СМІ́ЛЬНА — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Опалини, притоки Бистриці, за 33 км на південний захід від районного центру і за 28 км від залізничної станції Борислав. Населення — 760 чоловік. Сільраді підпорядковане село Жданівка.

Територія сіл Жданівки і Смільної входить до складу радгоспу «Прикарпаття», виробничий напрям якого м'ясо-молочне тваринництво.

У Смільній є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перші поселенці займалися землеробством, полюванням, скотарством. У XVII—XIX століттях була піч по виплавці заліза.

СНЯТИ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північ від районного центру, який є для села найближчою залізничною станцією. Населення — 820 чоловік. Сільраді

підпорядковані населені пункти Залужани і Старе Село.

На території сільради розташований колгосп ім. Калініна, який має 1528 га земельних угідь, у т. ч. 799 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Снятинці працюють восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Вперше село згадується в історичних документах за 1340—1350 роки.

СО́ЛОНСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Дністра, за 13 км на північний схід від районного центру, який є для села найближчою залізничною станцією. Населення — 804 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Далява, Михайлевичі.

На території сільради розташований колгосп ім. Леніна. Вирощуються зернові культури, з технічних культур — льон-довгунець. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби.

У Солонському є восьмирічна школа, клуб на 180 місць, бібліотека.

Село засноване у першій половині XVIII століття. У низовині, де розкинулося Солонське, у давнину було озеро з солоною водою. З часом це озеро висохло, утворилося кілька невеликих ставків і річка Ріпчанка. Через те, що вода в них була солона, село названо Солонське. У 1935 році створюється комуністичний осередок на чолі з М. С. Малиняком, який декілька разів був заарештований поліцією за революційну діяльність. У 1939 році його обрали першим головою Солонської сільської Ради (загинув у роки Великої Вітчизняної війни). У 1948 році було організовано колгосп.

СТАРИ́Й КРОПИ́ВНИК (стара назва — Старе Село) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 30 км на північний захід від районного центру і за 22 км від залізничної станції Борислав. Населення — 1120 чоловік. Сільраді підпорядкований хутір Бистриця.

Село входить як дільниця № 3 до складу Новокропивницького підсобного господарства Дрогобицького лісгоспзагу. Виробничий напрям — відгодівля великої рогатої худоби.

У Старому Кропивнику є восьмирічна школа, клуб на 150 місць, бібліотека. Функціонує лікарня. За 6—7 км від села розташований 3-й нафтопромисел Бориславського нафтоуправління.

СТУ́ПНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Бистриці, за 26 км на північний захід від районного центру, який є для Ступниці найближчою залізничною станцією. Населення — 940 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Котованя і Сілець.

Розташований на території сільради колгосп ім. Лесі Українки має 1250 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури, а також овочі. Тваринництво молочного напряму. Є льонопереробний цех.

У Ступниці — восьмирічна і початкова школи, клуб, бібліотека.

На території села виявлено давньоруське городище X—XIII століття. У Котовані досліджено поселення кам'яної доби (IV тисячоліття до н. е.).

У́ЛИЧНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Колодниці (притоки Дністра), за 22 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Стебник. Населення — 3210 чоловік.

На території сільради розташований колгосп «Карпати», який має 1250 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Розвинуте тваринництво. За досягнення високих урожаїв льону 2 чоловіки нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

У селі — середня школа, бібліотека, клуб. Є дільнична лікарня. В районі Уличного знайдено поклади нафти, каїніту, солі. Від Уличного до Борислава прокладено нафтопровід, по якому подається із свердловин нафта на нафтопереробний завод.

За переказами, назва села походить від перших жителів, які були вихідцями з племені уличів.

У́РІЖ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Бистриці, за 22 км на захід від районного центру і за 17 км від залізничної станції Самбір. Населення — 1730 чоловік.

На території сільради розташований колгосп «Україна». Уріж входить до нього як третя бригада, яка має 886 га сільськогосподарських угідь. Провідні культури — пшениця, жито, льон. Розвинуте тваринництво. У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

ЯСЕНИ́ЦЯ-СІ́ЛЬНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км на захід від районного центру і за 8 км від залізничної станції Борислав. Населення — 1762 чоловіки. Сільраді підпорядковане село Попелі.

Розташований на території сільради колгосп «Ленінський шлях» має 1200 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня.

Ясениця-Сільна заснована в другій половині XVIII століття. Значна частина населення займалася землеробством, решта працювала на лісових розробках і нафтових промислах Борислава. У 1929 році створено осередок КПЗУ, який мав постійний зв'язок з окружкомом КПЗУ. У наступному, 1930 році виникла комсомольська організація. Під керівництвом комуністів відбувся страйк лісорубів, що тривав 21 день. Лісоруби вимагали підвищення заробітної плати. Відбулася сутичка страйкуючих з поліцією, в результаті якої було вбито одного чоловіка. Страйк закінчився перемогою лісорубів, їх вимога була задоволена. 1 вересня 1931 року селяни під керівництвом члена КПЗУ В. І. Колечківа взяли участь у робітничій демонстрації Борислава.

ЖИДАЧІВСЬКИЙ РАЙОН

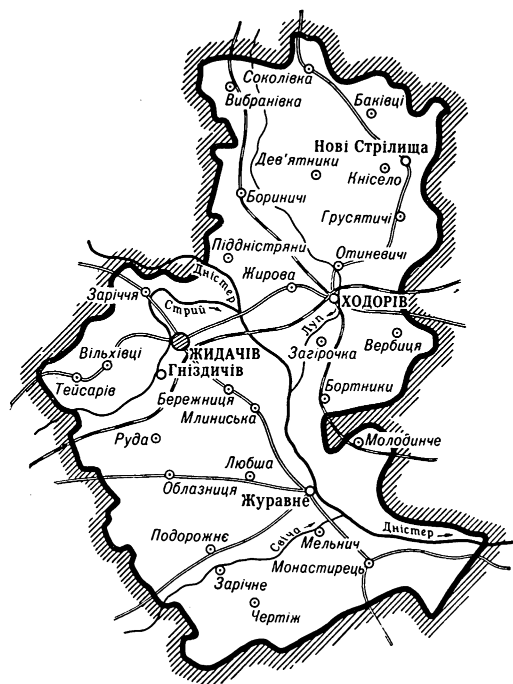

ЖИДА́ЧІВ

Жида́чів — місто районного підпорядкування, центр Жидачівського району, розташоване за 67 км на південь від Львова, на правому березі річки Стрию, за 5 км від впадіння її в Дністер. Важливий вузол шосейних шляхів Стрий—Тернопіль і Львів—Калуш. Залізнична станція на лінії Стрий—Ходорів. Територія міста — 8 кв. км, населення — 10,3 тис. чоловік.

Жидачів — одне з найстаріших міст на Україні. Перша писана згадка про нього належить до 1164 року. У Воскресенському літописі цим роком датований запис про велику повідь у Галичині, від якої загинуло понад 300 чоловік, що йшли з сіллю з Удечева[1]. Отже, перша назва міста була Удечів, або, як це записано в Іпатієвському літописі, де розповідається про цю ж саму подію, Удеч[2]. У документах XIV—XVII століть, писаних латинською і польською мовами, назва міста звучить по-різному: Зудачів, Судачів, Зідачів, Жидачів[3]. В українському звучанні назва міста була Зудечів. Це підтверджується і грамотою 1424 року, писаною староукраїнською мовою, де згадується зудечівський староста[4]. Згодом ця назва зазнала дальших змін і остаточно перейшла в сучасну — Жидачів.

Завдяки вигідному географічному положенню та розташуванню на важливих шляхах, місто відігравало досить значну роль в економічних зв'язках Галицько-Волинської Русі з Київською Руссю та західними і причорноморськими країнами. Через Жидачів проходив важливий торговий шлях із Сходу на Захід. Крім того, з допомогою Дністра, у ті часи судноплавного, Жидачів був зв'язаний з столицею Галицько-Волинської Русі м. Галичем, з придунайськими містами та морським портом Київської Русі — Олешшям. Жидачівські купці вели жваву торгівлю також з містами Польщі, Німеччини, Угорщини та інших країн. Про те, що в давнину Дністер

[1] Полное собрание русских летописей, т VII, СПб, 1856, стор. 77.
[2] Полное собрание русских летописей, т. II, СПб, 1908, стор. 524.
[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. 2, стор. 12, 28; t. 3, стор. 86, 164.
[4] Русалка Дністровая, стор. 121; В. Розов. Українські грамоти. т. 1, К., 1928, стор. 111.

був судоплавний і Жидачів мав річкову пристань, свідчить назва старого русла річки Стрию — «Кораблище», яке підходить близько до міста.

Жидачів мав важливе оборонне значення. Добре укріплена міська фортеця неодноразово була свідком міжусобних війн удільних князів, а також боротьби жидачівців з завойовниками. Коли в 1241 році татаро-монгольські орди підійшли до міста, жителі разом з селянами навколишніх сіл довго чинили опір, і ворог дорого заплатив за перемогу. Вдершись у місто, татари пограбували його і спалили. Вдруге Жидачів був зруйнований в 1251 році, коли Данило Галицький ударив по татарах і зрадниках боярах, що засіли там[1].

Після занепаду Галицько-Волинського князівства Жидачів, як і інші галицькі міста, попав під владу польських королів. Враховуючи важливість міста як адміністративного і торгового центру, король Ягайло ще в 1393 році надав йому самоврядування за т. зв. магдебурзьким правом[2]. Це дозволило Жидачеву в значній мірі звільнитися від управління і суду старост, воєвод та інших королівських урядовців. Їх компетенції перейшли до магістрату — міської ради на чолі з війтом. Рада відала цивільним, а іноді й кримінальним судом, поліцією, наглядала за торгівлею тощо.

У перші роки панування польських феодалів українські міщани Жидачева в магістраті були представлені багатьма радцями і бурмистрами, які обиралися з-поміж радців. Але з часом українські міщани були повністю витіснені з магістрату і поступово опинилися на найнижчому положенні в міщанському стані. Війта, якого раніше обирали міщани, став призначати король, як правило, з числа воєвод і феодалів, що давало можливість останнім ще більше збагачуватися за рахунок експлуатації міської бідноти. Міщан же позбавлено навіть права обирати радців і бурмистрів. По суті магдебурзьке право стає привілеєм німецьких і польських міщан-католиків, які посилено колонізували західноукраїнські міста.

В 1403 році король Ягайло подарував Жидачів своєму братові Свидригайлові, а згодом місто переходить до його родича Теодора Любартовича. Від імені останнього містом управляв галицький боярин Ленко, автор згадуваної вже грамоти 1424 року, написаної староукраїнською мовою. В 1435 році Жидачівський повіт передано князеві Земовиту Мазовецькому, який віддав його у володіння жидачівському судді Сеньку Прочоличу з Рудного, очевидно, теж місцевому галицькому феодалові.

В XV—XVI століттях, коли почали інтенсивно розвиватися товарно-грошові відносини, посилюються економічні й політичні зв'язки Жидачева з Львовом та іншими містами Галичини. Так, відомо, що в 1410 році посланці Жидачева й Жидачівського повіту брали участь у розгромі військ Тевтонського ордену поблизу Грюнвальда. У Львівському історичному музеї зберігається макет прапора Жидачівського полку з гербом міста (три леви на голубому фоні). В 1497 році польський король Ян Ольбрахт хотів обмежити торгівлю м. Львова. Проти цього рішуче виступив Жидачів разом з 13 найбільшими західноукраїнськими містами[3].

Після загарбання Польщею Галичини посилились експлуатація і гноблення народних мас. Феодали розширювали власні господарства, збільшували панщину. Багато утисків зазнавали міщани від польських шляхетських військ, які, будучи, по суті, безконтрольними, чинили насилля і від імені короля стягали податки. З жидачівських гродських книг видно, що збитки населення досягали багатьох тисяч злотих. Жорстоко експлуатували міщан, а також селян навколишніх сіл лихварі й торговці, привласнюючи значну частину їхніх доходів.

Про сваволля жидачівських старост, каштелянів, королівських намісників, воєвод, державців міста, орендарів і феодалів довідуємось із скарг міщан на ім'я короля, який, очевидно, боячись вибуху народного гніву, змушений був інколи хоч формально реагувати на них. Так, спеціальним указом від 18 березня 1553 року король Сігізмунд Август заборонив старості Мельхіору з Паньови чинити незаконні

[1] Полное собрание русских летописей, т. II, стор. 838.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 561, арк. 11—13.
[3] Нариси історії Львова, стор. 26.

розправи над міщанами та ображати підлеглих йому жителів міста[1]. В мандаті короля Сігізмунда III від 10 березня 1603 року відзначаються такі зловживання жидачівського старости Лігензи, як насильне нав'язування міщанам за великі гроші поганого зерна й сіна, заборона рубати дрова в королівському лісі, конфіскація дров, куплених ними в сусідніх селах, загарбання землі, коней і худоби у жителів, примушування їх працювати на своїх полях, незаконні арешти й знущання над міщанами тощо[2].

Загальне обурення і народний гнів, що їх викликало свавілля жидачівських правителів, змусило польського короля Сігізмунда III 12 березня 1603 року видати спеціальний указ, де гарантувалася безпека жителям. У зв'язку з тим, що насильство над населенням тривало й далі, король позбавив правителя Паньовського влади над містом і 27 березня 1615 року видав охоронний «лист безпеки» для населення жидачівських земель[3].

Але ні королівські «листи безпеки», ні інші гарантії не могли захистити міщан від панського гніту. В 1617 році жидачівські райці знову скаржилися на місцевого старосту Юрія Золчинського і дідичного війта Яна Бжозовського за вчинені ними свавільства. В одній скарзі зазначалося, що староста, приїхавши до міської ратуші, «вилаяв Микиту Цюприча, який на той час був душпастирем, а також присутніх райців поганими словами» за те, що вони нібито писали якогось листа проти нього[4]. З дальших скарг виявляється, що староста загарбав міську землю собі під посіви, що брав для своїх потреб міські коні, забирав з пивниць питні меди, арештовував та бив міщан[5]. Свавілля старост не припинялось і пізніше.

Соціальне гноблення доповнювалось національним і релігійним. Шляхта силою нав'язувала міщанам унію, всіляко намагалась ополячити місцеве населення. Все це викликало обурення трудящих мас. Від скарг вони часто переходили до відкритих виступів — рубали панський ліс, чинили потраву пасовищ, палили хліб.

З особливою силою вибухнув народний гнів у період визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. Коли звістка про перемоги козацького війська дійшла до Жидачева, тут і в навколишніх селах почали формуватись ударні групи і загони повсталих, які знищували шляхетські маєтки. Так, на початку 1648 року жидачівські міщани на чолі з попом Ільком та його зятем Федором напали на замок, пограбували шляхетське майно і наробили чимало шкоди[6]. Принагідно були знищені і всі судові книги шляхетських гродських і земських судів. (Наявні у Львівському архіві судові книги розпочинаються з 1649 року). Восени 1648 року запалали й інші панські маєтки у Жидачеві. Один з маєтків захопили 136 повстанців, серед яких було 88 селян, 40 міщан, а решта (8) — отамани й попи[7]. Сформована в Жидачеві одна з ударних груп повстанців знищила багато шляхетських маєтків далеко за межами міста.

Боротьба проти польської шляхти не припинилася й після відступу козацьких військ. Ще довго шляхта почувала себе неспокійно у власних маєтках. Селяни й міщани відмовлялися виконувати феодальні повинності, не хотіли коритися панам.

Після визвольної війни 1648—1654 рр. з новою силою почався наступ католицизму на православну віру. Уніати захоплювали православні монастирі й церкви з усім їхнім майном. Унію насаджували дрючками, тюрмами й насильствами. На цьому грунті знову виникли заворушення широких мас. У 1674 році в королівському універсалі до «всього поспільства релігії грецької» Галицької землі й Жидачівського повіту зазначалося, що деякі люди, як духовного, так і світського стану не слуха-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 563, арк. 119, 120.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 563, арк. 119, 120.
[3] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. XIV, Warszawa, 1898, стор. 881.
[4] Львівські громадські акти, т. 371, стор. 51.
[5] Там же, стор. 2391.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 40, арк. 274, 275.
[7] Жерела до історії України—Руси, т. IV, стор. 176—180, 304—305; т. V, стор. 3, 6.

ються Львівського уніатського єпіскопа Шумлянського. В іншому універсалі (1681 р.) сказано про заворушення проти унії в Жидачівському повіті[1].

В той час у Жидачеві, як і в інших містах України, розгорнуло активну діяльність церковне братство, яке обстоювало права українського населення і захищало православну віру від унії. На одному з засідань братства в 1680 році у відповідь на скарги представників католицького духовенства, що їх не вшановують навіть коли вони йдуть з «божим тілом до хворого», православний намісник з обуренням відповів: «Як мій батько не кланявся ляцькому богу, так і я не буду»[2]. Братство було єдиним вогнищем культури в місті. При ньому існувала школа, де навчалися діти міщан.

У другій половині XVII століття Жидачів як місто починає занепадати і перетворюється, по суті, в селище. Страшним лихом для жителів були війни, спустошливі напади татар, переходи шляхетських військ. У місті не вистачало питної води, і жителі брали воду з річки. Тому часто спалахували епідемії холери. Від однієї з таких епідемій, що охопила місто в 1676 році, померла більш як половина жителів. До того ж магнати й шляхта, з метою збільшення своїх доходів, посилили експлуатацію, не рахуючись із станом господарства підлеглих. І в 1677 році Варшавський сейм змушений був звільнити від податку Галицьку і Жидачівську землі, мотивуючи це тим, що вони «з грунту майже зруйновані».

В цей період знову починаються виступи селян проти поміщиків. Відомо, що в 1679—1683 рр. на території Жидачівського повіту активно діяли окремі загони опришків. Озброєні киями, косами і ціпами, вони нападали на панські маєтки і руйнували їх[3]. Найбільший напад вчинили опришки в 1719 році на двір пана Пйотровського, відомого своєю жорстокістю і за межами Жидачева[4]. Дії опришків надавали сили й сміливості трудящим і довго служили для них прикладом у боротьбі з сваваліллям шляхти.

Посилення антифеодального руху в Жидачівському повіті спостерігається і пізніше, коли на Правобережній Україні почалося селянське повстання, відоме під назвою гайдамаччини. Боячись подібних виступів на західноукраїнських землях, шляхта спеціально привезла сюди спійманих учасників гайдамацького руху, щоб стратити їх на очах місцевого населення. 16 вересня 1768 року жителі Жидачева були свідками страти чотирьох гайдамаків — Василя Крупського з Лисянки (Черкащина), Івана Бученка з Черкас, Івана Засилова з Краснопілля (Уманщина) і Якима Шелеста з Жаботина (Смілянщина)[5].

У першій половині XIX століття піднялася нова хвиля селянських заворушень. Польський історик Ф. Папе розповідає, що першими повстали селяни в Солотвині, за ними — жителі Сколого, а потім Жидачева[6]. Крім відкритих виступів, міщани чинили повсякденний опір поміщикам: ухилялись від виконання повинностей, погано працювали, відмовлялися сплачувати численні податки. В 1846—1847 рр. селянські заворушення охопили всю Східну Галичину. Ні екзекуції, ні польові суди не дали бажаних наслідків. У травні 1848 року австрійський уряд змушений був скасувати панщину.

Багато жидачівських міщан після реформи не одержали землі і, не маючи засобів до існування, одразу попали в кабалу до поміщиків і лихварів або йшли на заробітки у віддалені райони. Промислових підприємств у місті не було. Населення займалося переважно сільським господарством. Будинки, вкриті здебільшого соло-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 5, т. 93, стор. 1796, 1797.

[2] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті, стор. 162.

[3] Там же, стор. 53, 177.

[4] В. В. Грабовецький. Опришківський рух у Галицькій землі в першій половині XVIII ст. (1700—1738), у зб. З історії західноукраїнських земель, вип. 4, Львів, 1950, стор. 25.

[5] Вестник Юго-Западной и Западной России. Историко-литературный журнал, сентябрь, 1863, стор. 58—60.

[6] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, Lwów, 1891, стор. 105—107.

Гончарі на ярмарку в Жидачеві. Кінець XIX ст.

мою, мало чим відрізнялися від сільських. Частим явищем були стихійні лиха — епідемії, голод і особливо пожежі. Від однієї з пожеж 1888 року згоріло 100 будинків.

На надзвичайно низькому рівні стояла освіта й культура в місті. У відкритій 1789 року німецько-єврейській двокласній школі навчалося тільки 40 дітей. У 1873 році відкрито народну школу, в якій навчалося 197 учнів; 1893 року цю школу реорганізовано в шестикласну з польською мовою викладання. В 1898 році в ній налічувалося лише 185 учнів. У Жидачеві не було гімназії, тому для дітей привілейованих станів тут організовувалися приватні гімназичні курси. В 1907 році для сільських дітей силами громадськості відкрито бурсу, але вона проіснувала недовго. Більш як половина дітей жидачівських міщан не мали можливості одержати навіть початкову освіту і росли неписьменними. Один з учителів польської школи прямо говорив, що «селянину не потрібне шкільне навчання, бо він повинен залишатися при ціпі і вилах до гною»[1].

Австро-угорський уряд позбавив трудящих західноукраїнських земель і політичних прав. За проведення зборів навіть встановили штраф — 50 золотих ринських. Доступ до органів влади народним масам був закритий. Яскравим свідченням цього були вибори до галицького сейму, які провадились за допомогою шахрайства, насилля і підкупу. Під час таких виборів у 1883 році кандидат П. Вербицький завіз до приміщення школи для частування виборців бочки з пивом та горілкою, два печені кабани, багато гусей, курей, холодцю тощо. Вибори виборчої комісії відбулися тоді, коли одні п'яні виборці на честь свого кандидата стали вигукувати «многая літа», а інші — «вічная пам'ять». Шинкарі та урядники під час цього голосування піднімали по дві руки, тому не дивно, що до складу виборчої комісії не ввійшов ні один селянин[2].

На такому ж рівні відбулися вибори в 1895 році. В передвиборній кампанії проти Олесницького з різними нападками виступали шовіністичні кола, а з костьольних проповідниць ксьондзи називали його сатаною, атеїстом і нігілістом. У день виборів перед жидачівським старостовом, де відбувалося голосування, стояло 40 жандармів, 2 з них біля хвіртки перевіряли бюлетені виборців. Через 10 кроків, у дверях, знову 2 жандарми перевіряли бюлетені. В коридорі старостова виборців розділили на дві групи і розмістили в різних кімнатах. Вони не могли ні переходити з однієї кімнати до іншої, ні порадитись. Коли почалося голосування і стало ясно, що за Олесницького падає більше голосів, за знаком шинкаря прихвосні шляхти зчинили бійку. Тоді за наказом старости жандарми арештували 17 виборців-селян. Внаслідок цього ставленик шляхти Абакур одержав на 3 голоси більше і пройшов на виборах[3].

Незважаючи на жорстокі переслідування австрійського уряду, український народ свято оберігав свою мову й культуру. Багато сил коштувало громадськості Жидачева присвоєння одній з вулиць міста імені М. Шашкевича і встановлення мемо-

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 176, оп. 1, спр. 1326, арк. 1—18.
[2] Газ. «Діло», 7 червня 1883 р.
[3] Журн. «Радянський Львів», 1945, № 5—6, стор. 54.

ріальної дошки. Активно проходили в Жидачеві вечори, присвячені 100-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. На цих вечорах виступала з концертами відома українська співачка С. А. Крушельницька. Міцні зв'язки з Жидачевом мав композитор і громадський діяч О. Й. Нижанківський.

Незліченні страждання принесла трудящим перша світова війна. Одразу підскочили ціни на продукти харчування, зросли податки, почалися реквізиції, яким підлягало все, що було потрібне військовому командуванню. Буржуазна газета «Діло» закликала обмежити свої особисті потреби до можливо найскромніших границь і нести все на жертвенник війни. Багато постраждав Жидачів під час боїв між австрійськими й російськими військами. Тоді згоріло передмістя «Фільварки».

Власті запровадили режим лютого терору. Відступаючи після Галицької битви в серпні 1914 року, австро-угорські війська чинили насильства і вбивства українських селян. Часто масові вбивства супроводжувалися пограбуванням. У с. Розвадові Жидачівського повіту солдати провели обшуки в хатах, коли більшість селян була в церкві. Все, що знайшли в шафах і скринях, забрали. З кількох хлопчиків зняли одяг на вулиці[1]. Тих, кого запідозрювали в симпатіях до росіян, арештовували, катували, відправляли в концтабори. Зокрема в концтабір у Талергоф були відправлені жителі міста А. Гибиль, Й. Ткачик, А. Бобик, М. Городишинський, І. Скоробагатий, Д. Богоніс та інші.

Зближення місцевого населення з російськими солдатами, а потім — з військовополоненими, значна частина яких перебувала під впливом ленінських ідей, сприяло зростанню класової свідомості трудящих. Цим були серйозно стурбовані місцеві власті. Вони намагалися ізолювати військовополонених, повсякденно уважно стежили за ними[2].

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції визвольний рух на західноукраїнських землях піднімається на новий ступінь розвитку. Активної боротьби трудящих за возз'єднання з Радянською Україною не могли погасити ні верховоди буржуазно-націоналістичної ЗУНР (листопад 1918 — липень 1919), ні реакція панської Польщі (1919—1939). У грудні 1919 року поліція повідомляла, що в Жидачівському повіті українське населення вороже ставиться до розпоряджень польських властей, вважаючи панування поляків за тимчасове[3]. Під час успішного наступу Червоної Армії проти білополяків з числа жидачівських ремісників та бідноти навколишніх сіл були сформовані революційні загони, які 19 серпня 1920 року стали господарями становища в місті. Все це наводило жах на землевласників, ксьондзів і новоспечених урядників.

Після окупації Східної Галичини буржуазно-поміщицькою Польщею Жидачів ввійшов до складу Станіславського воєводства як центр Жидачівського повіту. В 1931 році в місті налічувалося 725 будинків і 4534 жителі.

Крім повітового староства, у Жидачеві містилися магістрат, гродський суд, повітова команда державної поліції, фінансовий відділ, кадастральна контора, шкільний інспектор, нотаріус. Однак, незважаючи на становище адміністративного центру, місто й надалі зберегло сільський характер. У 1935 році тут було зареєстровано лише два невеликі промислові підприємства, де працювало 13 робітників[4]. Крім того, в місті налічувалося 68 кустарів — шевців, кравців, бондарів, теслярів, перукарів, ковалів, мулярів, різників, столярів, годинникарів, пекарів та інших, об'єднаних у ремісничий цех[5]. Основна маса місцевого населення займалася сільським госпо-

---

[1] В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, 1954, стор. 99.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 120, док. 337, стор. 1570.

[3] І. І. Компанієць. Революційний рух в Галичині, Буковині та Закарпатській Україні під впливом ідей Великого Жовтня. К., 1957, стор. 79.

[4] Statystyka przemysłowa Polski, 1935.

[5] Księga adresowa Polski, 1930, стор. 1554.

дарством. У 1935 році із загальної площі земельних угідь 3442 га поміщикові С. Фірлею, графові С. Скарбеку і княжні Т. Любомирській належало 1746 га, церкві — 143 га, іншим землевласникам — 128 га, а міщанам — 1150 га. В користуванні громади було 275 га землі[1].

Більшість дрібних господарств були бідняцькі й батрацькі з невеличким наділом. Не маючи можливості прогодувати сім'ю, власники таких господарств мусили йти в кабалу до поміщика чи куркуля. Значна частина їх емігрувала за кордон.

Ніхто не дбав про охорону здоров'я населення. В місті не існувало жодного медичного закладу. Тут працювали 4 приватні лікарі, які брали великі гроші за лікування, так що фактично трудящі були позбавлені можливості одержати медичну допомогу.

В галузі народної освіти в західноукраїнських землях польський уряд продовжував політику Австро-Угорщини. Шлях до освіти українському народу був закритий. У Жидачеві, хоч це був повітовий центр, середньої школи не існувало. Діти навчались у двох шестикласних школах, з яких одна була мішана, друга — лише для дівчат. У 1931 році в обох школах навчалось 608 дітей. Викладання провадилось польською мовою, хоч більшість учнів була української національності. Жителі-українці неодноразово протестували проти такого становища, але даремно[2].

Українське населення міста, борючись проти наступу польських окупантів на його культуру, збудувало на зібрані між собою кошти «Народний дім». Тут працював драматичний гурток, який ставив п'єси І. Карпенка-Карого, Т. Г. Шевченка, Ів. Франка. Організовувалися вечори художнього слова, народних пісень і танців, дитячі ранки. Сюди часто приїздили театр ім. Тобілевича, трупа Стадникової, Стрийський хор, Львівський ляльковий театр. На ці вистави, крім жителів міста, приходили також селяни з навколишніх сіл. Серед глядачів частими гостями були польські та єврейські трудящі.

Революційна боротьба трудящих Західної України провадилася під знаком боротьби за возз'єднання з Радянською Україною. В 20-х роках на території Жидачівського повіту діяли один робітничий і 3 селянські підпільні осередки КПЗУ[3], які роз'яснювали робітникам і селянам справжню суть капіталістичного ладу і вказували шлях до визволення від соціального і національного гніту.

Під керівництвом комуністичних осередків у повіті діяли місцеві організації Українського Селянсько-Робітничого Соціалістичного Об'єднання («Сельроб»). У лютому 1927 року повітовий комендант державної поліції в Жидачеві доносив жидачівському старості про поширення впливу «Сельробу»[4]. В іншому повідомленні поліції сказано про масове вилучення у батраків та робітників міста великої кількості марксистської літератури (праць Маркса, Енгельса, Леніна, рішень ВКП(б) і КП(б)У, праць про корінні соціалістичні перетворення в СРСР), яку нелегально розповсюджували комуністи серед жителів Жидачева[5], ризикуючи весь час попасти в тюрму, а то й життям.

До Жидачева часто приїздив делегат ЦК партії «Сельроб» М. Заяць, який провадив агітаційно-масову роботу серед селян. Під керівництвом місцевих організацій «Сельробу» влітку 1929 року в селах повіту проходили селянські страйки. В самому місті революційна боротьба не набрала широкого розмаху. Причиною цього була нечисленність робітничого класу.

У вересні 1939 року населення Жидачева разом з колишніми активістами КПЗУ палко вітало радянських воїнів.

---

[1] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent. Województwo Stanisławowskie, 1935.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 179, оп. 2, спр. 3046, арк. 16.

[3] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 269, арк. 7—9.

[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали (1921—1939 рр.). Станіслав, 1957, стор. 96.

[5] Філіал Львівського облдержархіву в м. Самборі, ф. 109, оп. 1, спр. 23, арк. 5—20.

У місті одразу було створене Тимчасове управління, до складу якого ввійшли представники робітників, селян і трудової інтелігенції, в т. ч. колишні бідняки І. Герасименко, Й. Ковалишин та інші. Вперше в історії Жидачева трудящі стали господарями своєї долі.

Згідно з Декларацією Народних Зборів Західної України в жовтні 1939 року в місті націоналізовано маслозавод, млин, торговельні підприємства, конфісковано поміщицьку та церковну землю. Спеціальна комісія взяла на облік все майно панських маєтків. Інвентар і худобу, а також конфісковану землю розподілено серед жидачівських міщан і селян навколишніх сіл.

У січні 1940 року, відповідно до нового районування, Жидачів став центром Жидачівського району і увійшов до складу Дрогобицької області. В місті створено перші органи Радянської влади — районну та міську Ради депутатів трудящих, почали діяти районні комітети Комуністичної партії та комсомолу. Головою райвиконкому обрано І. Герасименка, першим секретарем райкому партії — П. Коломійця, головою міської Ради — Ф. Дідушка.

Під керівництвом районного комітету партії, районної та міської Рад депутатів трудящих у місті проведено дальші соціалістичні перетворення. Маслозавод і млин увійшли до складу райпромкомбінату, кустарні ремісничі майстерні об'єдналися в промислову артіль «Перемога». Замість приватних магазинів відкрито кооперативні й державні, в т. ч. районний універмаг на вул. Шашкевича. Значна частина української інтелігенції одержала роботу. Зокрема вчителі О. Мільська, В. Богоніс та Я. Склярчик, які за панської Польщі не могли працювати за фахом, після возз'єднання почали вчителювати в рідному місті.

На новій, радянській основі реорганізовано освіту. На базі однієї з шестирічних шкіл у 1940 році створено середню десятирічну школу. Навчання провадилось рідною мовою. Організовано також гуртки і класи по ліквідації неписьменності й малописьменності, на що з районного бюджету в 1940 році виділено 19,8 тис. карбованців[1].

Докорінно поліпшилось медичне обслуговування населення. Протягом 1940 року в місті розгорнули роботу районна лікарня, поліклініка, жіночо-дитяча консультація, санітарно-епідеміологічна станція. На охорону здоров'я з районного бюджету в 1940 році асигновано 285 тис. крб., а на 1941 рік — 410,2 тис. карбованців[2].

Радянська держава подала Жидачеву значну допомогу кадрами інтелігенції. Сюди були направлені на роботу із східних областей України вчителі, лікарі, працівники партійних і радянських організацій.

Розгорнулись роботи по благоустрою міста. Комсомольці організовували суботники, в яких активну участь брала молодь Жидачева. В центрі, на місці колишньої базарної площі, було закладено парк, відремонтовано Будинок культури, впорядковано вулиці.

У грудні 1940 року відбулися перші в західних областях України вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. У Жидачеві депутатами міської Ради обрали М. Лавровського (селянин-бідняк, очолював земельну комісію; після Великої Вітчизняної війни працював головою міськради), О. Затолоку — вчительку, М. Каландирця та інших. Головою виконкому міської Ради знову обрано Ф. Дідушка.

Почалася Велика Вітчизняна війна. 3 липня 1941 року Жидачів окупували німецько-фашистські загарбники. З перших днів окупації міста гітлерівці почали розправу над цивільним населенням. Вони розстрілювали родини партійних і господарських працівників, які не змогли евакуюватися, влаштовували облави на мирних радянських людей. За роки окупації розстріляно 111 і вивезено на каторжні роботи до Німеччини 222 жителі[3]. Фашисти грабували й вивозили все — зерно,

---

[1] Газ. «Радянський шлях» (орган Жидачівського РК КП(б)У і РВК), 1 січня 1941 р.
[2] Газ. «Радянський шлях», 29 квітня 1941 р.
[3] ЦДАЖР, ф. 7021, оп. 58, спр. 22, арк. 65; спр. 21, арк. 66, 67.

худобу, цінні речі, одяг. Але ні промислових товарів, ні продуктів харчування вони не постачали, прирікаючи тим самим людей на голодну смерть.

Трудящі Жидачева всіляко саботували заходи окупаційних властей, зривали заготівлі продуктів сільського господарства, активно допомагали партизанам С. А. Ковпака, які, здійснюючи рейд у Карпати, проходили через Жидачівський район. Багато жителів міста захищали радянську Батьківщину на фронті. З перших днів війни пішла на фронт більшість працівників районних і міських організацій. Серед них комуністи Т. П. Чижов — голова райвиконкому, Д. П. Мартюк — завідуючий відділом райвиконкому, Л. С. Лимар — завідуючий відділом райкому партії та інші[1].

1 серпня 1944 року війська IV Українського фронту визволили Жидачів від фашистів. У сквері на розі вулиць Леніна і Міцкевича знаходиться братська могила, де поховано 157 радянських воїнів різних національностей, які загинули в боях за місто. В 1952 році тут споруджено пам'ятник, біля якого горить вогонь Вічної Слави. Друга братська могила дев'яти радянських воїнів знаходиться біля Будинку культури по вулиці Театральній. У 1952 році тут теж споруджено пам'ятник.

Після визволення в місті відновили роботу районна і міська Ради депутатів трудящих, райком партії та комсомолу, профспілкові і громадські організації, лікарня та інші установи. Розгорнулись роботи по відбудові господарства, зруйнованого війною.

В 1945 році в Жидачеві за рішенням уряду почалося будівництво великого картонно-паперового комбінату. Це докорінно змінило обличчя міста. Були створені потужні будівельні підприємства, організована школа ФЗН, ремісниче училище.

Уже в жовтні 1951 року введено в дію завод деревної маси, картоноробну машину потужністю 35 тис. тонн картону на рік, турбогенератор ТЕЦ потужністю 4 тис. квт і допоміжні цехи. Друга картоноробна машина була здана в експлуатацію у вересні 1952 року, а в лютому 1953 року введено в дію другий турбогенератор потужністю 20 тис. квт, чим завершено будівництво об'єктів першої черги[2].

Одночасно розпочато спорудження другої черги комбінату: паперової фабрики з чотирма папероробними машинами загальною потужністю 50 тис. тонн паперу на рік і кількох допоміжних цехів. До 1957 року всі чотири папероробні машини здано в експлуатацію[3].

Крім будівництва нових об'єктів, на комбінаті провадилась велика робота по механізації трудомістких процесів і вдосконаленню технології виробництва. В 1955 році освоєно переробку вторинної сировини — макулатури, яка в значній мірі замінила целюлозу і деревину. В 1964 році став до ладу діючих завод напівцелюлози, завдяки чому значно зменшився завіз целюлози з РРФСР.

Обсяг виробництва збільшувався з кожним роком — як за рахунок підвищення продуктивності праці, так і завдяки введенню в дію нових виробничих потужностей. В 1965 році комбінат випустив понад 90 тис. тонн картону і 73 тис. тонн паперу. В порівнянні з 1958 роком випуск валової продукції зріс на 23,5 процента.

Добиваючись дальшого зростання продуктивності праці, поліпшення всіх показників виробництва, партійна і профспілкова організації поставили перед колективом завдання, щоб всі робітники підвищували свою кваліфікацію. Робота на комбінаті, де механізовані всі технологічні процеси, вимагає серйозних загальноосвітніх і технічних знань. Тому з кожних 5 робітників 4 вчаться. Партійна організація мобілізує робітників на виконання плану кожним цехом, дільницею, бригадою.

На комбінаті виросло багато передовиків виробництва, відомих далеко за межами міста. Так, протягом 1962—1964 рр. бригада картоноробної машини М. А. Бацика три рази завойовувала звання кращої бригади целюлозно-паперової промис-

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 5001, оп. 2, спр. 5, арк. 5, 19.
[2] Там же, оп. 19, спр. 353, арк. 63, 101.
[3] Там же, оп. 22, спр. 1, арк. 128—130; оп. 25, спр. 12, арк. 89; оп. 33, спр. 125, арк. 46, 98.

Пульт керування на заводі напівцелюлози. Жидачівський картонно-паперовий комбінат.

ловості СРСР. За роки семирічки широко розгорнулось на комбінаті змагання за комуністичну працю. На початок 1966 року звання комуністичних було присвоєно 5 цехам, 5 змінам і 6 бригадам. Понад 100 робітників завоювали звання ударників комуністичної праці.

За видатні заслуги в розвитку целюлозно-паперової промисловості чимало робітників нагороджено орденами, похвальними грамотами, занесено в Книгу пошани виробництва. Серед них — старший дефібрерщик комбінату В. М. Люсак, машиніст М. І. Цап, крановщик М. Й. Круковський, столяр Я. В. Климкович та багато інших.

Жидачівський картонно-паперовий комбінат — одне з найбільших підприємств целюлозно-паперової промисловості країни. Його продукція експортується в Чехословаччину і Німецьку Демократичну Республіку. В наступні роки передбачається дальше розширення комбінату. За 1966—1970 рр. у два рази зросте потужність заводу по виробництву целюлози. Згідно з рішенням Ради Міністрів СРСР по рівню механізації і автоматизації комбінат повинен стати зразковим підприємством целюлозно-паперової промисловості країни.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни в Жидачеві споруджено цегельний завод. Спочатку він забезпечував потреби будівництва картонно-паперового комбінату, а тепер свою продукцію відвантажує Роздольському гірничохімічному комбінату й багатьом іншим підприємствам області.

За роки Радянської влади в місті побудовано також райхарчокомбінат, меблеву фабрику, пекарню і комбінат побутового обслуговування населення, якому підпорядковані ательє для пошиття одягу та взуття, художня майстерня, майстерні для ремонту годинників, телевізорів і радіоприймачів та інші.

До встановлення Радянської влади жителі Жидачева займалися переважно сільським господарством. У 1948 році в місті був організований колгосп «Нове життя», який у 1950 році об'єднався з колгоспом сусіднього села Рогізного, а пізніше — з колгоспами сіл Бережниці, Заболотівець і Журавкова. Укрупнений колгосп має назву «Радянська Україна». Центральна садиба його розташована в с. Бережниці (7,5 км від Жидачева).

У зв'язку з розширенням картонно-паперового комбінату, значна частина земельного фонду міста відійшла під комбінат і нове житлове будівництво. Тепер у Жидачеві сільськогосподарської артілі нема.

Із зростанням промислових підприємств змінювався соціальний склад населення міста. На початку 1966 року з 10,3 тис. жителів робітників було 7,5 тис., 2,7 тис. службовців і лише 85 колгоспників. Значна частина жидачівців поповнила ряди робітничого класу. Одночасно сюди на будівництво прибуло багато селян з навколишніх сіл, а також робітників із східних областей країни. Все це зумовило швидке зростання населення, а також широкий розмах житлового і соціально-культурного будівництва. За післявоєнні роки в Жидачеві побудовано 133 багатоповерхові будинки з усіма вигодами, з них 120 побудував паперовий комбінат. Споруджена на комбінаті ТЕЦ забезпечує електроенергією весь Жидачівський район.

В умовах радянського ладу значно поліпшилось медичне обслуговування населення. На початку 1945 року в місті працювало всього 2 лікарі та акушерка. В 1952 році тут працювало вже 8 лікарів. У 1954 році закінчено будівництво нової поліклініки, яка має 17 кабінетів, пологового будинку, головного й допоміжних корпусів лікарні (на 200 ліжок). Крім того, на картонно-паперовому комбінаті діє ме-

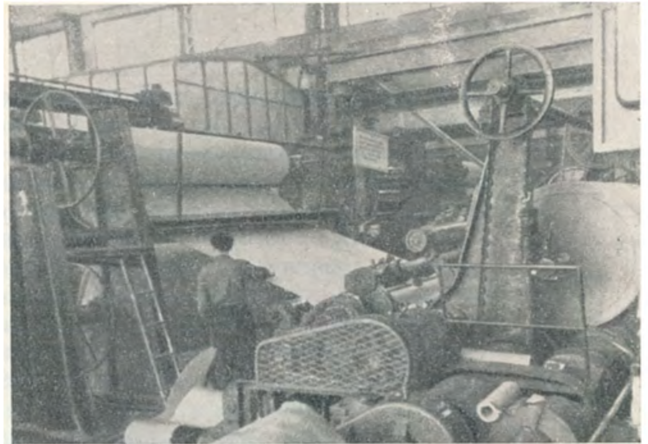

У цеху Жидачівського картонно-паперового комбінату.

дичний пункт, у школі механізації сільського господарства — фельдшерський пункт, а в середніх школах — кабінети лікування. В 1958 році збудовано нове приміщення санітарно-епідеміологічної станції. Тепер у Жидачеві в системі охорони здоров'я працює 387 чоловік, у т. ч. 42 лікарі і 126 працівників з середньою медичною освітою. На утримання лікувальних та санітарно-медичних закладів у 1966 році асигновано 498 тис. карбованців.

За роки Радянської влади в місті відбулися значні зміни в галузі народної освіти. До 1946 року тут була одна десятирічна українська школа. В 1946 році відкрито початкову російську школу, яка в 1952 році реорганізована в середню. Крім того, діють середня школа робітничої молоді, де на початок 1966 року навчалося 248 учнів, і районна заочна середня школа, яка налічує 1750 учнів. У місті є також семирічна дитяча музична школа і училище механізації сільського господарства, яке за останні роки випустило понад 3 тис. спеціалістів. В усіх школах Жидачева в 1965/66 навчальному році працювало понад 120 учителів. За сумлінну роботу по комуністичному вихованню підростаючого покоління вчителі Г. П. Галінська, Г. Т. Бондаренко і В. М. Гуменюк удостоєні урядових нагород, а 12 учителів — відмінники народної освіти. В. М. Гуменюку присвоєно почесне звання заслуженого вчителя школи Української РСР.

У місті ліквідована неписьменність, всі діти шкільного віку вчаться. За роки Радянської влади понад 200 дітей трудящих Жидачева закінчили вищі учбові заклади і тепер працюють у різних галузях народного господарства й культури.

На промислових підприємствах, у школах, медичних і культурно-освітніх установах міста працює близько 200 спеціалістів з вищою освітою. Останнім часом широко практикуються відрядження на навчання робітничої молоді, яка добре зарекомендувала себе на виробництві. Так, лише паперовий комбінат направив у вузи і технікуми 56 кращих виробничників. У 1965 році на їх навчання витрачено з фондів комбінату понад 24 тис. крб. Все більше молоді навчається у вечірніх і заочних учбових закладах.

Значна увага приділяється дошкільному вихованню. У місті працює 4 дитячі садки, в яких виховується 420 дітей, і дитячі ясла на 100 дітей. Дві третини видатків на їх утримання покривається за рахунок державного бюджету і тільки одна третина — коштами батьків.

Все ширшого розвитку набуває фізична культура і спорт. У місті працюють спортивні товариства «Трудові резерви», «Авангард» і «Спартак», які налічують 5 футбольних команд, 17 волейбольних і 9 баскетбольних. До їх послуг 3 футбольні поля, 4 спортивні майданчики і великий спортивний зал.

Невпізнанно змінилося й культурне життя міста. Ще в 1939 році тут відкрито районний Будинок культури і кінотеатр. Пізніше розпочав свою роботу Палац піонерів. У 1954 році побудовано клуб паперовиків з залом для глядачів на 360 місць. При клубі працюють гуртки художньої самодіяльності, фотолабораторія тощо. Далеко за межами міста відомий хоровий гурток, який налічує близько 60 чоловік. Керує ним досвідчений спеціаліст Я. Й. Васильків. За високу майстерність хор нагороджено грамотами ВЦРПС, Української республіканської Ради профспілок, обласного управління культури, обласного Будинку народної творчості. На обласних оглядах художньої самодіяльності він неодноразово займав перше або друге місце.

До возз'єднання книжки, як і театр, були недоступні широким масам трудящих. Тепер у Жидачеві працюють 2 районні масові бібліотеки — для дорослих і дітей, з загальним книжковим фондом 54 тис. примірників. Обидві бібліотеки налічують понад 4 тис. читачів. Крім того, бібліотеки є при школі механізації сільського господарства, при обох середніх школах, в установах і на підприємствах. Книжковий фонд бібліотеки при клубі паперовиків перевищив 22 тис. примірників, а число постійних читачів досягло 1750 чоловік. Бібліотеки провадять читацькі конференції по творах класиків і сучасних авторів, виставки до ювілейних дат, усні журнали, літературні вечори. Так, бібліотека картонно-паперового комбінату в 1966 році організувала літературні вечори, присвячені життю і творчості великого пролетарського письменника О. М. Горького, Героя Радянського Союзу поета Муси Джаліля, Джека Лондона та інших.

Ліквідація неписьменності та неухильне підвищення культурного рівня і добробуту трудящих зумовили великий інтерес до періодичної преси. На 1967 рік жидачівці передплатили 5080 примірників газет і 3387 примірників журналів. У місті виходить районна газета «Радянський шлях», а на картонно-паперовому комбінаті — багатотиражна газета «За якість продукції».

У Жидачеві діють 5 народних університетів і 3 первинні організації товариства «Знання», в яких налічується 105 лекторів. Тільки в 1966 році вони прочитали понад 1300 лекцій на різні теми. Велике виховне значення мають вечори запитань і відповідей, диспути за круглим столом, теоретичні конференції, зустрічі з старими комуністами і передовиками промисловості та сільського господарства.

Разючі зміни відбулись і в побуті трудящих Жидачева, значно підвищився їх життєвий рівень. Про це красномовно свідчить швидке зростання попиту на промислові і продовольчі товари. У 1966 році товарообіг торговельних підприємств збільшився в порівнянні з 1960 роком на 46 процентів. У квартирах жидачівців — водопровід, газ, електричне освітлення.

З кожним роком все більше входять у життя нові, радянські обряди. Тепер стали традиційними посвячення в робітники, новорічні радянські колядки, проводи на пенсію, в Радянську Армію, комсомольські весілля тощо.

Жидачів, колись невеличке повітове містечко, за роки Радянської влади перетворився на промислове місто.

М. М. ОЛЕКСІЄНКО, М. А. ШВАЙКА

* * *

Жидачівський район утворений 4 грудня 1939 року і до травня 1959 року належав до колишньої Дрогобицької області. В 1959 році до його складу ввійшла територія ліквідованого Журавнівського, а в січні 1962 року — Ходорівського району. Сучасні межі визначені Указом Президії Верховної Ради УРСР та рішенням виконкому Львівської обласної Ради депутатів трудящих від 8 грудня 1966 року. Площа району — 1006 кв. км. Населення — 102,8 тис. чоловік, переважно українці. Живуть також росіяни і поляки. Міське населення становить 30 проц. Найбільші міста — Жидачів і Ходорів.

Район розташований у південно-східній частині області і межує з Миколаївським, Стрийським, Перемишлянським районами Львівської області і з Долинським, Калуським та Рогатинським районами Івано-Франківської області.

Через Жидачівський район проходять залізничні магістралі Стрий—Тернопіль і Львів—Івано-Франківськ, а також важливі автомобільні шляхи Миколаїв—Ходорів, Миколаїв—Жидачів—Журавне, Стрий—Жидачів—Ходорів—Рогатин.

Поверхня району являє собою хвилясту рівнину, розчленовану долинами численних річок, балками і ярами. Річки належать до басейну Дністра. Найбільші з них — Дністер і його праві притоки Стрий і Свіча. Клімат помірно-континентальний, зима м'яка, літо помірно жарке. Є багато корисних копалин: сірка, торф, ангідрид-

ний камінь, крейда, гіпс, мергель, вапняк, кварцовий пісок, глини керамічні червоні, вогнетривкі та бетоніти.

На території району трапляються острівні ліси, переважно листяних порід (граб, дуб). Більші лісові масиви є в південній частині району. Грунтово-кліматичні умови сприятливі для вирощування пшениці, жита, кукурудзи, гречки, цукрових буряків, льону, картоплі.

До возз'єднання Західної України з Радянською Україною на території сучасного Жидачівського району переважало напівфеодальне сільське господарство. За роки Радянської влади тут виросли великі промислові підприємства, зокрема Жидачівський картонно-паперовий комбінат, введений в дію в 1951 році, Ходорівський завод пральних машин, який став до ладу в 1964 році. Реконструйовано і розширено два великі підприємства у Ходорові — цукровий комбінат і м'ясокомбінат. Енергетичне господарство базується на природному газі (із Дашавського родовища).

Через територію району проходить газопровід Дашава—Київ, який обслуговує розташовану поблизу Жидачева Кохавинську газокомпресорну станцію, а також нафтопровід «Дружба» і лінія високовольтної передачі, що подає струм в Угорщину.

Сільське господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур, цукрових буряків, льону, картоплі та на тваринництві м'ясо-молочного напряму. В районі — 26 колгоспів і 3 радгоспи.

У 1967 році посівна площа становила 50 478 га, в т. ч. під зерновими було зайнято 20 006 га, з них під озимою пшеницею — 14 905 га, житом — 1062 га, озимим ячменем — 840 га, бобовими — 696 га; під технічними культурами — 6508 га, в т. ч. під цукровими буряками 3715 га і льоном — 2408 га; під овочево-баштанними — 8681 га і кормовими — 15 283 гектари.

За останні роки колгоспи і радгоспи району значно розширили матеріально-технічну базу. Вони мають 343 трактори, 198 комбайнів та велику кількість інших сільськогосподарських машин. На території району працює два відділення «Сільгосптехніка».

Кількість великої рогатої худоби в колгоспах і радгоспах району становить 28 465 голів, у т. ч. корів — 9014; господарства мають також 17 890 голів свиней і 5275 — овець і кіз. 25 колгоспів мають пасіки.

Із 110 сіл району 109 електрифіковано. Газифіковано 15 населених пунктів, у т. ч. 2 міста і селище міського типу.

В районі працює 275 торговельних точок, мережа громадського харчування налічує 109 підприємств, з яких у селах — 53.

Район має значну кількість медичних закладів, зокрема 8 лікарень на 660 ліжок. У закладах охорони здоров'я працюють 86 лікарів і 460 чоловік середнього медичного персоналу.

Високого рівня досягли народна освіта і культура. В районі 104 загальноосвітні школи, з них початкових — 38, восьмирічних — 53, десятирічних — 13, шкіл-інтернатів — 2. У школах навчається 17 240 учнів і працює 1075 учителів. До послуг трудящих 85 бібліотек з книжковим фондом 767,7 тис. примірників, 103 клуби та будинки культури, з них у селах — 90. Працює 96 стаціонарних кіноустановок. Розвивається художня самодіяльність. Майстерність деяких колективів не поступається перед професіональними, зокрема хорових колективів Ходорівського і Журавнівського будинків культури.

БО́РТНИКИ

Бо́ртники — село, центр сільради, розташоване на річці Лугу, притоці Дністра, на відстані 25 км від райцентру. В селі є залізнична станція на лінії Львів—Ходорів—Чернівці. Сільраді підпорядковані населені пункти Бука́вина, Деми́дів і Мо́лотів. Населення — 1328 чоловік.

Назва села вказує, що його жителі в давню давнину займалися первісною формою бджільництва — бортництвом.

В історичних документах Бортники вперше згадуються в 1428 році в староукраїнській грамоті, даній у м. Жидачеві старостою Ленком з приводу земельного конфлікту між феодалами Дмитром Даниловичем з Руди і Миком Дідушицьким. У грамоті сказано, що при розв'язанні цієї суперечки було багато свідків, зокрема «пан Грицько з Бортник»[1]. Із цього документу видно також, що село належало тоді до Жидачівського староства. Бортники і цей же феодал Грицько згадуються в одному із записів Львівського гродського суду за 1438 рік. Пізніше село згадується ще в документах 1450 року в зв'язку з тим, що тодішній власник Протасій продав його Юрші з Ходоροставу (тепер Ходорів); 1472 року, коли згаданий Юрша заставив село за борги іншому шляхтичу[2]; 1529 року, коли Бортники разом з іншими селами, що входили до маєтку в Ходороставі, відмежовано від сусідніх королівських сіл[3]. З цих документів видно, що Бортники часто переходили з рук одного шляхтича до іншого. Однак це не міняло становища селян. Вони мусили відбувати на користь феодала панщину, давати грошові й натуральні чинші.

В середині XVII століття Бортники належали великому польському магнатові Мартину Калиновському, безпосередньо ж селом володів орендар Ян Язвінський, який, щоб одержати максимальні прибутки, здирав три шкури з підлеглих. Тяжке становище, безправ'я, сваволя і насильство пана-орендаря, релігійні переслідування викликали обурення трудящих. У 1648 році, коли козацько-селянські війська громили польську шляхту по всій Україні, селяни Букавини і Добрівлян у ніч на 24 серпня напали на панський маєток у Бортниках і забрали,— як це видно з пізнішої скарги Язвінського,— «130 кіп жита, 30 кіп пшениці і завезли це до своїх дворів»[4].

Вступ козацько-селянських військ восени 1648 року в Галичину викликав небачений тут антифеодальний рух. Ян Язвінський і його син Томаш втекли із Бортників. Пізніше селяни й міщани з Мельнича, Любші і Журавна вбили останнього.

В той час багато міст і сіл зазнавало великих руйнувань, які чинила татарська орда, що нападала на міста і села. Тоді ж татари напали і на Бортники. Багато жителів загинуло, багато попало в полон. Лише деяким удалося врятуватися. Саме село було зруйноване і спалене. Через деякий час Бортники почали відроджуватись, і в 1650 році тут було вже 2 осілі лани[5].

Наприкінці XVIII століття селом володів подільський підкоморій Антоній Богуш. Він мав 664 морги землі, церкві належав 41 морг, а селянам — 921 морг надільної і громадської землі, на якій було 89 господарств. За розмірами землі господарства поділялися на чвертних (мали чверть лану), півчвертних і загородників (мали невеликі наділи). Розміри феодальних повинностей залежали від величини господарства. Найзаможніші, чвертні селяни відробляли по 133 дні тяглої панщини, давали по 4 флорени 45 крейцерів грунтового чиншу, по каплунові, по 2 курки, по кілька яєць, а також пряли по 6 мотків з панського волокна і давали по 15 пасем із власного. Півчвертні селяни відробляли по 104 тяглі або піші дні (залежно від того, чи мали вони тягло чи ні) і сплачували половину наведених вище натуральних

[1] В. Розов. Українські грамоти, т. 1, стор. 111.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XV, стор. 141.
[3] Matricularum Regni Poloniae summaria, p. IV, v. 2. N 5405.
[4] Жерела до історії України—Руси, т. V, стор. 276.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 16, спр. 195, арк. 3, 5; ф. 146, оп. 18, спр. 3740, арк. 1, 3, 5, 7, 15, 17—19, 23.

і грошових чиншів. Загородники відробляли по 52 дні панщини, давали по 1 курці і пряли по 4 мотки з панського волокна. Із наведених даних видно, що основною повинністю селян була ненависна їм панщина, і що найбільше вона лягала на плечі середньозаможних та бідніших селян. Так, півчвертний селянин, маючи лише половину тієї землі, що користувався чвертний, відробляв аж чотири п'ятих кількості його панщинних днів. Крім цих основних повинностей, селяни зобов'язані були лагодити дороги, мости, млини. Їх також обдирали церква, піп і дяк. Дякові, наприклад, селяни давали від кожного члена сім'ї по 3—12 крейцерів (залежно від заможності).

Перед реформою 1848 року, в результаті дроблення селянських господарств, становище селян помітно змінилось. Вони в цілому користувалися приблизно такою ж кількістю землі, як і наприкінці XVIII століття, але їхні наділи стали значно менші, бо кількість господарств збільшилась з 89 до 108. Якщо в 1778 році в селі було 6 чвертних господарств, то в 1789 році — всього 3, а в 1848 році не було зовсім. Зменшилась кількість півчвертних земельних наділів з 59 до 53, причому лише на 44 з них було по одному господарству, а на 9 інших півчвертях — 19 господарств. Значно збільшилась за цей час кількість біднішої категорії селян—загородників — з 27 до 43. Появився і один халупник, якого раніше не було. Отже протягом останньої чверті XVIII і першої половини XIX століття проходив дальший процес зубожіння селян Бортників.

Щодо панщинних повинностей, то вони в основному були такими, як і в останні десятиріччя XVIII століття. Перед 1848 роком селяни відробляли річно 4056 тяглих і 3510 піших днів[1]. Без змін лишились грошові й натуральні чинші, зате різко зросла повинність прядіння мотків з панського волокна. Якщо наприкінці XVIII століття півчвертний селянин зобов'язаний був напрясти 3 мотки, то перед 1848 роком — 14. Річна вартість усіх повинностей бортницьких селян дорівнювала 1211 флоренам 32 крейцерам. Згідно з умовами скасування панщини, селяни мусили сплатити 20-річну вартість усіх цих повинностей, тобто 24 230 флоренів 50 крейцерів.

Після реформи 1848 року селяни стали юридично власниками тієї землі, якою вони користувалися до скасування панщини. Проте насправді їх землеволодіння зменшились, бо селяни втрачали т. зв. сервітути, тобто право брати дерево з панського лісу і випасати свою худобу на його пасовищах. Багато років селяни Бортників вели боротьбу за сервітути. У квітні 1865 року вони подали в Галицьке намісництво у Львові скаргу на Яна Вєчинського, власника бортницького фільварку, бо він заборонив їм брати дерево з лісів «Старий Запуст», «Задні Лози», «Стара Вільшина» та інших. Вони виступили також за повернення їм захоплених поміщиком громадських пасовиськ «Довга Рудка», «Велика Рудка», «Тенетища» та інших, загальною площею понад 70 моргів[2].

Таких скарг у Галицьке намісництво тоді подавалось тисячі, і всі вони, як правило, кінчалися нічим. Не добились нічого й селяни Бортників. Стоячи на сторожі інтересів поміщиків, Галицьке намісництво, як і крайова сервітутна комісія, винесло в березні 1867 року вирок на користь поміщика. Селяни звернулися до Міністерства внутрішніх справ у Відні, але там відхилили оскарження вироку[3].

Мало чим поліпшилось становище селян після скасування панщини. Протягом другої половини XIX — початку XX століття швидко зростала кількість малоземельних і безземельних господарств. Це було наслідком того, що в руках селян залишалась майже незмінна кількість землі, а кількість населення і господарств постійно зростала. Якщо, наприклад, у 1869 році в селі налічувалось 779 чоловік населення і 125 дворів[4], то в 1900 році — вже 1121 чоловік і 182 двори. Більш як половина всієї

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, оп. 1, спр. 28, арк. 1—45, 71.
[2] Там же, ф. 146, оп. 64, спр. 462, арк. 4, 13, 14, 19.
[3] Там же, арк. 34—36, 40, 41, 44—46.
[4] Orts-Repertorium des Königreiches Galizien und Lodomerien mit dem Grossherzogthume. Krakau. Wien, 1874, стор. 7—10.

землі — 572 га — належала поміщикові (536 га) і церкві (36 га), а селянам — лише 536 га[1]. До того ж процес класового розшарування, що відбувався після реформи 1848 року, приводив до концентрації значної кількості селянської землі в руках купки куркулів і ще більшого зубожіння основної маси селян.

Господарство селянина підривали постійно зростаючі державні податки і високі ціни на промислові товари. Його обдирав сільський лихвар. Давні борги доповнювалися новими. І селянин майже ніколи не виходив з нестатків. Літом він ходив босий, а взимку одна пара взуття припадала на кількох членів сім'ї. Часто це було причиною того, що діти не ходили до школи.

До другої половини XIX століття в селі не існувало ніякої школи, і жителі були зовсім неписьменними. В 1863 році в Бортниках відкрито парафіальну школу, яку в 1867 році перетворено в державну, т. зв. тривіальну. Школа була однокласною. Один учитель навчав 40—50 учнів. Крім того, йому доводилося працювати ще й з тими, які ходили на «повторне» навчання. Багато дітей не відвідували школи. Так, у 1866 році поза школою залишилося понад 30 дітей, в 1868 році — 27. Отже, освіта в селі стояла тоді ще дуже низько, але порівняно з попереднім часом все ж було досягнуто деякого прогресу. Він став ще більш помітним після того, як у 1904 році школа стала двокласною.

На початку XX століття становище селян різко погіршилось. Різноманітні пережитки феодалізму, надмірний податковий тягар приводили до розорення бідніших господарств. Шукаючи засобів до життя, значна частина сільської бідноти йшла в найми до поміщика або до сільських багатіїв. За мізерну плату, за поганенький харч доводилось працювати з ранку до ночі. Безземелля, неможливість знайти роботу, щоб прогодувати сім'ю, гнали селян на чужину. Так, на початку XX століття до США виїхали Стахів Федір з братом Євстахієм і сестрою Ганною, Міржва Юлія та її два брати, Дума Микола з двома братами і сестрою та інші — всього близько 20 чоловік.

Багато лиха принесла жителям Бортників перша світова війна. Вже на самому її початку австрійські власті, боячись симпатій українців до Росії, провели в Галичині масові арешти. Арештували й кількох жителів у Бортниках. Серед них, як і серед усіх трудящих, зростали антивоєнні настрої. «Царі б'ються, а моїх п'ятьох синів забрали на війну»,— сказав тоді селянин Андрій Дзендровський. За це його арештували і відправили в концтабір у Талергоф, де він і загинув. Тоді ж арештовано ще 8 жителів села, в т. ч. 4-х хлопців віком від 10 до 16 років. Деяких з них також було відправлено в Талергоф[2].

Війна остаточно підірвала селянське господарство. Всі чоловіки призивного віку були мобілізовані в австро-угорську армію, і весь тягар ведення господарства падав на жінок. Внаслідок реквізицій для потреб війни зменшилась кількість робочої худоби. Якщо в 1910 році в селі налічувалося 70 робочих коней, то восени 1914 року — лише 28 коней і 6 волів. Періодично провадились також реквізиції зерна, введено повинність підводами (т. зв. «форшпани»), зростали податки. Все це різко погіршувало й до того тяжкі умови життя селян. Ось, наприклад, тодішнє становище селянки Нагірняк Ксені. Чоловік мобілізований, вона залишилась з чотирма дітьми, найстаршому з них — 14 років, наймолодшому — 5 років. А вдома «ніякого майна немає»[3]. Це, звичайно, не окремий випадок. Таких сімей в селі було багато.

Населення Бортників, як і всієї Галичини, терпіло і від того, що західноукраїнські землі були ареною найжорстокіших боїв. Уже на початку вересня 1914 року село зайняли російські війська, а в червні 1915 року воно знову опинилось на лінії фронту. Протягом кількох днів австро-німецькі війська вели атаки із сторони Дністра на розташування росіян у Бортниках. Немало солдатів обох воюючих сторін загинуло під час боїв. Кладовище при шляху на Голешів — один із свідків цих по-

[1] Gemeindelexikon von Galizien. Wien, 1907, стор. 20—22.
[2] Львівський облдержархів, ф. 903, оп. 1, спр. 6, арк. 56.
[3] Львівський облдержархів, ф. 903, оп. 1, спр. 8, арк. 71, 115.

дій. Тоді ж австрійськими снарядами було спалено кілька селянських господарств, пошкоджено багато будинків, убито 5 жителів села[1]. Зруйновано також гуральню поміщика.

У роки війни серед населення поширювались різні епідемічні захворювання. Вже у вересні 1914 року в Бортниках виникла епідемія холери. В цілому повіті не було жодного лікаря. Холера косила людей. Із 8 чоловік, які захворіли протягом 8—12 вересня, вже в найближчі 2—3 дні померло 6[2]. Усього в Бортниках померло від холери 34 жителі. На фронті за роки війни загинуло 17 чоловік.

Становище населення погіршувалося ще й тим, що сільських жінок, які ледве встигали виконувати необхідні роботи у своєму господарстві, примушували працювати у фільварку поміщика. За невихід на роботу карали кількадобовим арештом. Так звані жнивні комісії укладали з поміщиками договори, згідно з якими в точно визначені дні встановлена кількість селян мусила ходити на роботу в поміщицькі маєтки. Договори такого роду були по суті поверненням панщини. Це викликало незадоволення селян, серед яких дедалі більше росли антивоєнні настрої. В кількох селах Бібрського повіту почалися заворушення. Так, на початку березня 1918 року в гмінах, у районі відділку жандармерії в Бортниках, сільські жінки напали на війтів, вимагали негайно повернути договори про примусову працю. Цей рух поширився в інших селах Бібрського повіту. Жінки відмовлялися здавати реквізуючим органам зерно і давати підводи для його транспортування[3].

У 1920 році Червона Армія здійснила свій визвольний похід у Західну Україну. З радістю зустрічали жителі Бортників радянських бійців, які, громлячи білополяків, вступили в село. «Більшовицькі війська,— говорилось у донесенні польської поліції,— ввійшли до гміни Бортники 19.8.1920 року, залишили Бортники 22.8. 1920 року. Місцеве населення ставилося до більшовицького війська дружньо і сприяло йому»[4].

Перебування радянських воїнів у селі посилило революційні настрої серед населення. В роки поневолення західноукраїнських земель панською Польщею жителі Бортників у різних формах виявляли свій протест проти гнобителів. Так, у 1921 році вони відмовились від перепису, який провадили польські власті. Перепис у Бортниках був проведений тільки тоді, коли в село вступило військо[5].

У роки окупації Галичини панською Польщею все більше селян зубожіло і розорювалось. У руках поміщиків зосереджені були величезні земельні багатства, а кількість землі, що належала трудящому селянству, весь час зменшувалась. У 1935 році власник фільварку граф Ф. Замойський мав 574 га, уніатська церква — 36 га, сільській громаді належало 127 га, селяни ж мали 369 га[6]. Ці дані свідчать, що за час з 1900 по 1935 рік розмір поміщицької землі зріс на 38 га, а селянської — зменшився на 34 га. Приблизно за той же період (з 1900 по 1931 р.) кількість населення збільшилась до 1376 чоловік, а дворів — до 260[7]. Отже, якщо в 1900 році на одне селянське господарство припадало в середньому 3 га власної і громадської землі, то в 1935 році — менше 1,9 га. До того ж значна кількість селянської землі була в руках куркулів, яким належало по 10 і навіть більше га, а решта селян мала або невеликі клаптики, або була зовсім безземельною. Деяка частина населення займалась ремеслом. Так, у 1930 році тут був бондар, колісник, коваль, швець, кравець, муляр, столяр, 2 теслярі[8].

---

[1] Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії на рік 1918. Львів, 1918, стор. 141.

[2] Львівський облдержархів, ф. 903, оп. 1, спр. 20, арк. 6.

[3] Під прапором Жовтня, стор. 70—72.

[4] Там же, стор. 589.

[5] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 126, арк. 13.

[6] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent Województwa Lwowskiego. Stan na 1. VII 1935 r.

[7] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, cz. III. Województwa południowe. Warszawa, 1933, стор. 29.

[8] Księga adresowa Polski, 1930, стор. 636.

Низька продуктивність дрібних господарств, мізерна плата за роботу в поміщицьких і куркульських господарствах, неможливість прогодувати сім'ю були причиною того, що знову посилилась еміграція селян за океан. Зокрема, до Канади виїхали разом із сім'ями С. Баковський, Ф. Добрянський, А. Добрянський та інші.

Трудящі Бортників, як і всієї Західної України, з гарячою симпатією стежили за життям своїх братів на Радянській Україні. Надія на возз'єднання запалювала їх на боротьбу за свої права. Наприкінці 20-х років значно посилився вплив місцевої організації «Сельроб-єдність», активними діячами якої були І. К. Проць, Й. М. Панат, С. П. Приймак, Д. К. Баковський та інші. Це особливо виявилось під час виборів до польського сейму 1928 року. В період передвиборної кампанії бортницькі сельробівці організували велике віче місцевих селян і сусідніх сіл — Букавини, Демидова, Добрівлян і Молодинча. На віче прибув один з керівних діячів «Сельробу-єдності», кандидат у депутати сейму М. Заяць. Він виступив з промовою, в якій говорив про необхідність поділу поміщицької землі між селянами, про возз'єднання з Радянською Україною. Те ж саме сказав у своїй промові член місцевої організації «Сельробу-єдності» І. К. Проць. Ці виступи справили глибоке враження на селян. Більш як половину своїх голосів бортницькі виборці віддали за М. Заяця.

Світова економічна криза, що охопила капіталістичний світ у 1929 році, погіршила й без того тяжке становище селян. Різко упали ціни на сільськогосподарські товари. Поміщики й куркулі переклали весь тягар кризи на трудящих селян і найманих робітників. Зросло безробіття. По всій Західній Україні прокотилася хвиля селянських страйків, яка захопила й Бібрський повіт. Так, наприкінці червня 1929 року почався страйк сільськогосподарських робітників у п'яти фільварках біля с. Бориничів. Потім він перекинувся в села Бринці Загірні, Бринці Церковні, Вибранівку і Берездівці, де дійшло навіть до сутички з поліцією. Загальне керівництво страйками здійснювала організація «Сельроб».

У другій половині липня 1929 року почався страйк у фільварку с. Демидова. Ініціатором страйку був сільськогосподарський робітник із с. Букавини С. Абрамів. Він, зібравши 30 женців із Букавини і Демидова (обидва села зараз підпорядковані Бортницькій сільраді), вийшов на поле фільварку і звернувся до робітників, які працювали, із закликом почати страйк. Робітники припинили роботу. До них приєднались і женці з Бородчиць. Страйкарі вимагали «значного підвищення плати». Але управитель фільварку повідомив про виступ селян участок поліції в Бортниках. Того ж дня С. Абрамів був арештований, а страйк придушений [1].

Селянські заворушення в селах, прилеглих до Бортників, як і в інших повітах Львівщини, відбувались і наступного року[2]. Почастішали підпали панських маєтків. Селянський рух дедалі більше набирав політичного характеру. Восени 1930 року власті провели в багатьох повітах Західної України, в т. ч. і в Бібрському, т. зв. пацифікацію, намагаючись шляхом лютого терору «заспокоїти» населення[3]. Все це поряд з постійною агітацією членів КПЗУ та організації «Сельроб-єдність» сприяло дальшому піднесенню класової свідомості селян.

У Бортниках сельробівці посилили свій вплив і в місцевій читальні «Просвіти», яку засновано в 1925 році за ініціативою згадуваного вже І. К. Проця[4]. При читальні діяла бібліотека; тут же влаштовувалися концерти, вистави, провадились інші культурно-освітні заходи. В 1930 році І. К. Проць був обраний головою правління читальні «Просвіти». Він же підтримував постійний зв'язок із членом КПЗУ В. Д. Середнім (із Добрівлян) і одержував від нього інструкції щодо діяльності місцевої організації «Сельроб».

Поряд із соціальним гнітом і політичним безправ'ям українське населення терпіло тяжкий національний гніт, який здійснював польський уряд. Все це гальмувало

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 437, арк. 8, 10; спр. 438, арк. 8.
[2] Газ. «Сельроб», 18 серпня 1930 р.
[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 260, арк. 3—5.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 2056, арк. 45, 47.

розвиток національної культури. Провадячи політику полонізації і окатоличення українського населення, польські власті спрямовували свої удари насамперед на народну освіту. Скориставшись з того, що серед учнів бортницької школи було кілька дітей польської національності (в 1924 році в школі налічувалось учнів-українців —205, поляків — 5, євреїв — 6)[1], польська шкільна адміністрація запровадила в 1925 році викладання польською мовою. 10 років батьки бортницьких дітей добивалися відновлення в школі навчання українською мовою, але становище залишилось незмінним аж до 1939 року. В 1930/31 навчальному році бортницька школа стала трикласною з семирічним строком навчання. Вона мала всього 2 класні кімнати. На 212 учнів припадало тільки 3 вчителі[2].

У 1939 році Бортники, як і всі західноукраїнські землі, визволила Червона Армія. 20 вересня 1939 року радянські танки в'їхали в село. Майже всі жителі вийшли зустрічати радянських воїнів. Дівчата привітали їх квітами, колишній активний діяч «Сельробу» І. І. Ковалишин від імені селян підніс танкістам хліб-сіль.

У перші дні після визволення жителі Бортників створили сільський комітет — тимчасовий орган влади на селі. Комітет одразу ж установив контроль над фільварком графа Ф. Замойського, який перед приходом радянських військ утік із села. Для поділу поміщицької і церковної землі була створена земельна комісія, куди ввійшли бідняки І. Ф. Марущак (голова), С. Г. Гринів, М. К. Білан та інші. Земельна комісія розділила поміщицьку землю, худобу та інше майно серед бідняків.

Настав кінець і політичному безправ'ю. У жовтні 1939 року бортницькі селяни разом з селянами сусідніх сіл (Букавини, Молодинча, Черемхова, Демидова і Молотова) обрали депутатом до Народних Зборів свого односельчанина, колишнього бідняка А. І. Качура (нині пенсіонер). У грудні 1940 року відбулися вибори до місцевих Рад. Депутатами сільської Ради обрано Д. К. Баковського, Г. К. Білана та інших. Серед обраних були й жінки. Вперше в історії села жінки, колишні біднячки, ввійшли до складу сільського органу влади. В 1939 році створено комсомольську організацію. Першим секретарем став І. П. Панат — колишній панський наймит.

Прагнучи більше пізнати радянське життя, яке тут тільки укладалося, селяни жадібно читали газети, книжки, збиралися вечорами в хатах і вивчали Радянську Конституцію. Ті жителі Бортників, що відвідали тоді східні області країни, як очевидці розповідали селянам про життя в СРСР. Велику пропагандистську і роз'яснювальну роботу провадили комсомольці.

Значні зміни відбулися в галузі народної освіти і культури. У 1939 році сільську школу переведено в палац графа Замойського. Вона стала семикласною. В 1940 році в селі відкрито також вечірню семирічну школу сільської молоді та школу для ліквідації неписьменності. При сільському клубі почали працювати гуртки художньої самодіяльності. В організації цієї роботи немала заслуга тодішнього директора школи О. Д. Ковалишиної.

Вперше трудящі Бортників відчули турботу держави про охорону їх здоров'я. Після визволення в селі відкрито амбулаторію, а в Ходорові можна було одержати безплатну медичну допомогу в районній лікарні й поліклініці[3].

Селяни, зокрема колишні бідняки, все більше переконувались, що на невеличких нивах, які вони одержали в результаті поділу поміщицької землі, не можна добитись високих урожаїв, а отже, й справді заможного життя. В селі, як і в усій Західній Україні, зароджується рух за перехід до колективного господарювання. На початку 1941 року тут створюється ініціативна група. Питання про роботу аналогічних груп у селах району слухалось 12.II 1941 року на засіданні бюро Ходорівського райкому партії (після визволення Бортники ввійшли до складу Ходорівського району). В Бортники рішенням бюро були направлені партприкріплені

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 179, оп. 2, спр. 684, арк. 1, 5, 13, 14, 33, 35, 42.
[2] Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/1931. Warszawa, 1933, стор. 388.
[3] Львівський облпартархів, ф. 5030, оп. 1, спр. 73, арк. 4.

тт. Гуменчук і Г. М. Білоус[1]. Вони провадили в селі широку агітаційно-масову роботу, в ході якої розповідали селянам про переваги колективного господарства над одноосібним. У результаті цього весною 1941 року близько 20 бідняцьких сімей об'єдналися в колгосп «Червона зірка». Головою колгоспу обрано Г. К. Білана. З натхненням працювали молоді колгоспники в першу колгоспну весну 1941 року[2].

Напад гітлерівської Німеччини на СРСР, окупація Бортників на початку липня 1941 року німецькими загарбниками принесли населенню невимовні страждання. Фашисти знищили колгосп, відібрали в селян наділену їм землю, худобу, реманент і створили велике державне господарство, т. зв. «лігеншафт», в якому жителі села працювали, як раби. Не менше знущалася над селянами й «українська» поліція, створена із куркульських синків. У перші ж дні окупації поліцаї жорстоко побили депутата сільради Д. К. Баковського. За їх допомогою фашисти вивезли з села на каторжні роботи до Німеччини близько 50 чоловік. Багато з них загинуло на чужині. За роки тимчасової окупації гітлерівці розстріляли 32 жителі села.

Проте трудящі Бортників, які пізнали радість свободи, не мирилися з фашистською неволею. Вони відмовлялись працювати в «лігеншафті», ховали від фашистів худобу, зерно, молоко та інші продукти, допомагали переховуватися тим, кого переслідували окупанти.

В 1944 році, коли частини Червоної Армії наближалися до Бортників, гітлерівці висадили в повітря залізничну станцію, міст і шлюз біля млина. 27 липня 1944 року після короткого бою частини 20-ї моторизованої дивізії 4-го Українського фронту вступили в Бортники. Фашисти, намагаючись будь-що зупинити переможний наступ радянських частин, спішно укріпилися в сусідньому селі Букавині. Півтори доби радянська артилерія, розташована біля Бортників, обстрілювала фашистські позиції. Ворог не витримав і відступив. Під час цих боїв німецькими снарядами вбито 4 бортницьких жителів.

Після визволення села на фронт пішло більш як 100 чоловік. Понад 30 з них віддали своє життя в боротьбі за визволення рідної землі від ворожих полчищ, серед них — І. М. Гаврилів, Д. А. Українець, М. С. Коваль, М. В. Гаврилів та багато інших.

З перших днів після вигнання фашистів почалась відбудова зруйнованого війною господарства села. Цьому всіляко намагалися перешкодити недобитки українських буржуазних націоналістів, які всю свою терористичну діяльність спрямували насамперед проти сільських активістів, проти бідніших селян. Так, у 1944 році вони по-звірячому вбили комсомолку з 1939 року М. Г. Білан, активістів А. Й. Марущака, Є. М. Паната і його дружину Ганну. Пізніше вони вчинили розправу над секретарем сільської Ради, колишнім фронтовиком П. В. Гавгуном. Усього бандити вбили 13 жителів села, спалили сільський клуб.

Та їм не вдалося залякати населення Бортників. Восени 1948 року колгосп «Червона зірка» було відновлено. Головою його обрано Г. С. Баторика. Молодь організувала тоді групу охорони громадського порядку, яка відіграла значну роль у ліквідації озброєних націоналістичних банд. У боротьбі з бандерівцями зростала політична свідомість молоді. Багато учасників групи охорони громадського порядку пізніше вступили в комсомол. У 1950 році в селі створено колгоспну і шкільну комсомольські організації.

У вересні 1950 року колгосп «Червона зірка» об'єднався з сусіднім колгоспом «Червоний Дністер» (с. Букавина). Так виник укрупнений колгосп «Зоря комунізму», центральна садиба його лишилася в Бортниках.

У цьому ж році в колгоспі створено партійну організацію, яка налічувала 7 чоловік[3]. Парторганізація мобілізувала трудящих на повсякденну боротьбу за зміцнен-

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 5030, оп. 1, спр. 43, арк. 1, 3, 4.
[2] Газ. «Більшовицька правда», 16 травня 1941 р.
[3] Львівський облпартархів, ф. 7161, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 2.

ня артільного господарства. Особливу увагу вона приділяла ідейно-політичному зростанню колгоспників, зокрема молоді.

Пасіка колгоспу «Зоря комунізму» в с. Бортниках. 1966 р.

Багато труднощів довелося переборювати молодому колективному господарству. Низькі врожаї, невелика кількість громадського поголів'я худоби, низька її продуктивність, недостатня кількість відповідних приміщень — все це створювало чималі труднощі в перші роки існування артілі, і члени її докладали всіх зусиль, щоб піднести колгоспне виробництво. Майстри-будівельники І. Д. Фуртас, С. М. Приймак, С. М. Стефанів та інші самовіддано трудились на спорудженні колгоспних будівель. Протягом 1949—1952 рр. вони побудували корівник, свинарник, конюшню. В наступні роки споруджено 2 телятники, 4 свинарники та інші господарські будівлі, відремонтовано колгоспний млин.

Значну допомогу господарству подавала держава. Вперше в історії села на його полях появився трактор, комбайн та інша техніка. Це значно полегшувало працю селян, підвищувало її продуктивність.

На початку 1958 року відбулося друге укрупнення колгоспу. Колгосп «Зоря комунізму» об'єднався з колгоспом «Комсомолець» сусідніх сіл Демидова і Молотова. Таким чином, до складу артілі увійшли всі села Бортниківської сільради. Укрупнений колгосп має 2554 га землі, з них 2072 га становлять сільськогосподарські угіддя (в т. ч. рілля — 1276 га, сіножаті — 337 га).

Після об'єднання в колгоспі все ширше запроваджувались найновіші агротехнічні заходи, що сприяло загальному підвищенню врожайності сільськогосподарських культур. Так, у 1950—1952 рр. середня врожайність озимої пшениці (в обох пізніше об'єднаних колгоспах) становила 8,3 цнт з га, насіння льону — 1,8 цнт, картоплі — 53,5 цнт з га. Середня врожайність цих же культур у 1965—1966 рр. відповідно дорівнювала 16,7, 3,8, 94,7 цнт з гектара.

Т. І. Коткевич, Г. П. Українець, В. П. Луців та багато інших — це ті люди, які добивались все вищих урожаїв на колгоспних полях і своєю невтомною працею сприяли зміцненню артільного господарства.

Поступово добивались успіхів і тваринники. Так, у 1951 році кількість великої рогатої худоби (в обох пізніше об'єднаних колгоспах) становила 300 голів, а в 1966 році — 742. Кількість свиней за цей час збільшилась із 148 до 487 голів. Зросла і продуктивність тваринництва. Так, у 1966 році середньорічний надій молока від кожної корови становив 2626 кг (проти 1364 кг у 1951 році). Цих успіхів досягнуто завдяки самовідданій праці колгоспних тваринників, зокрема доярок С. І. Грещук, С. С. Ухан, С. І. Гірняк та інших.

Боролися за піднесення колгоспного тваринництва також працівники свиноферми і птахоферми. Так, свинарки М. А. Труш, К. Д. Труш щорічно добивались високого приплоду поросят від кожної закріпленої за ними свиноматки, за що були нагороджені медалями Виставки досягнень народного господарства СРСР.

Підвищення закупочних цін на сільськогосподарську продукцію, зниження цін на пальне і запасні частини, різні пільги дали колгоспу додаткові джерела прибутків. Укрупнений колгосп став великим механізованим прибутковим господарством. Неподільні фонди його збільшились з 43 тис. крб. (на 1 січня 1952 р.) до 609 тис. крб. (на 1 січня 1967 р.). Машинно-тракторний парк налічує 13 тракторів загальною потужністю 310 кінських сил, 8 вантажних автомашин, 2 зернові комбайни, 6 трак-

Бортницька середня школа.

торних плугів, 6 культиваторів та багато іншої техніки. В колгоспі механізовано майже всі виробничі процеси. Зокрема, на тваринницьких фермах встановлені автопоїлки, механізованим способом проводиться прибирання гною; в рільництві механізовано близько 80 проц. усіх робіт. Наявність у колгоспі значної кількості сільськогосподарських машин є однією з передумов дальшого піднесення продуктивності праці.

Велику роль у досягненні цих успіхів відіграла партійна організація колгоспу, яка на початку 1966 року налічувала 21 чоловік. Комуністи працюють на найвідповідальніших ділянках господарства артілі, мобілізують трудівників на виконання господарських завдань, особистим прикладом у роботі викликають трудовий ентузіазм колгоспників.

Багато жителів села працює на Ходорівському цукровому комбінаті, Роздольському гірничохімічному комбінаті, Ходорівському цегельному заводі, на залізниці та інших підприємствах. На 1 січня 1966 року в селі було 411 колгоспників і 282 робітники й службовці.

Постійно зростає участь жителів села у громадсько-політичному житті. Кращих, найактивніших колгоспників, робітників, представників інтелігенції обирають депутатами до сільської Ради. Постійнодіючі комісії сільради (сільськогосподарська, фінансово-бюджетна, культурно-освітня, соціалістичної законності, торгівлі й заготівель та інші) розглядають різноманітні питання життя села. Депутати тісно зв'язані з виборцями, звітують перед ними про свою роботу.

Всебічний розвиток господарства Бортників є джерелом невпинного зростання матеріального добробуту і культурного рівня населення. За період з 1959 по 1966 рік оплата колгоспного трудодня зросла майже вдвічі. З 1965 року багато колгоспників похилого віку одержують пенсію. В 1966 році пенсію одержували 60 чоловік, а в 1967 році буде забезпечено близько 100 чоловік. Добре оплачується праця робітників підприємств промисловості і транспорту. Все це дало можливість жителям села поліпшити свої житлово-побутові умови. Все менше стає хат під солом'яною стріхою, з земляною долівкою. За післявоєнний період у селі побудовано 180 нових будинків, тобто більш як половина населення Бортників переїхала в нові благоустроєні будинки. Майже в кожній третій хаті — радіоприймач чи радіола, а в багатьох — телевізори.

В 1949 році в селі збудовано колгоспну електростанцію потужністю 25 квт. У 1960 році сільську електромережу підключено до Жидачівської ТЕЦ, що дало можливість повністю електрифікувати село. В 1951 році збудовано міжколгоспний радіовузол. Він обслуговував 350 радіоточок, встановлених у Бортниках і в сусідніх селах Букавині, Молодинчі і Черемхові. Пізніше радіотрансляційну мережу села підключено до Ходорівського радіовузла. Це сприяло значному поліпшенню радіопередач.

До послуг трудящих у селі є 2 крамниці (промислових і продовольчих товарів), філія зв'язку та ощадна каса. На 1 січня 1966 року вклади в касі становили близько 15 тис. крб., що також свідчить про зростання добробуту.

Велика увага приділяється охороні здоров'я населення Бортників. За часів панської Польщі в селі не було ніякої медичної установи, жодного медпрацівника.

Зараз тут діє медпункт і колгоспний пологовий будинок. Крім того, жителі села одержують безплатну лікарську допомогу в ходорівській поліклініці й лікарні, а також у медичних закладах м. Львова.

Небаченого раніше розквіту досягло культурно-освітнє життя. Одразу після визволення села відремонтовано шкільний будинок, зруйнований фашистами під час окупації, і 3 вересня 1944 року в ньому відновила роботу семирічна школа. В 1948 році її перетворено на середню. В 1962 році споруджено новий шкільний будинок, що дозволило здійснити перехід на однозмінне навчання. В школі обладнано фізичний, хімічний та біологічний кабінети, створено навчально-виробничі майстерні. В перші післявоєнні роки відкрито бібліотеку. В школі працює 22 вчителі, з них 15 мають вищу освіту.

В 1956 році в селі відбудовано клуб, що сприяло пожвавленню художньої самодіяльності. Сільська молодь організувала хоровий і драматичний гуртки. Одночасно вчителі І. Й. Ворона, Л. С. Леонченко, І. В. Камінський, Є. М. Жовтанецька та інші організували вчительський драмгурток. Драматичні гуртки періодично ставлять українські й російські класичні та радянські п'єси («У неділю рано зілля копала» О. Кобилянської, «За двома зайцями» М. Старицького, «Сорочинський ярмарок» М. Гоголя та інші). Гуртки художньої самодіяльності часто виїжджають з концертами в сусідні села.

У Бортниках з концертами виступають самодіяльні і професіональні театральні колективи, зокрема артисти Львівської обласної філармонії, капела бандуристів. Організовуються також колективні поїздки у Львів на спектаклі до драматичного театру ім. М. Заньковецької, театру юного глядача ім. М. Горького, оперного театру ім. Ів. Франка. Учні й педколектив Бортницької середньої школи кілька разів їздили на вистави Дрогобицького драматичного театру. Там вони дивилися «Сторінки щоденника» О. Корнійчука, «Не судилось» М. Старицького та інші спектаклі.

В клубі систематично відбуваються бесіди, усні журнали, читаються лекції на суспільно-політичні, природознавчі, атеїстичні, медичні, педагогічні та інші теми. Цю роботу ведуть учителі, агрономи, лікарі, а також лектори Львівського обласного відділення товариства «Знання».

Значну роль у громадсько-культурному житті села відіграє сільська бібліотека, яка налічує 5100 книжок і близько тисячі читачів. Ліквідація неписьменності серед населення у післявоєнний період — один з факторів постійного росту кількості читачів. Силами бібліотеки, клубу і школи тут систематично провадяться читацькі конференції. Читачі діляться своїми враженнями від книжок, розкривають образи героїв, дають оцінку творам. Після конференцій організовуються концерти художньої самодіяльності села. Провадяться також тематичні вечори, присвячені видатним подіям у житті країни. Так, у березні 1966 року відбувся вечір, присвячений Т. Г. Шевченкові. Учасники художньої самодіяльності читали вірші поета, виконали кілька пісень на його слова, поставили інсценіровку поеми «Гайдамаки». Зал клубу заповнили не тільки глядачі із Бортників, але й з сусідніх сіл Букавини, Демидова, Молодинча.

Багато сил і часу віддає розвитку художньої самодіяльності І. Й. Ворона — викладач української мови та літератури Бортницької середньої школи. Понад 15 років керує він шкільним хоровим гуртком. Завдяки його натхненній творчій праці і зв'язкам з львівськими діячами музичного мистецтва, шкільний хор неодноразово займав перше місце на обласних і республіканських оглядах учнівської художньої самодіяльності. В 1956 році хор і його керівник учитель І. Й. Ворона нагороджені Грамотою Міністерства освіти УРСР. В 1964 році хор знову нагороджено Грамотою Міністерства освіти УРСР і ЦК ЛКСМУ. І. Й. Ворона нагороджений також значком «Відмінника народної освіти».

Якщо за панської Польщі з Бортників вийшло 4 чоловіки з середньою та 1 з вищою освітою, то за роки Радянської влади в селі закінчили середню школу 101 чоловік, 30 вихідців з села закінчили вузи, 30 — середні спеціальні заклади, 26 —

професійно-технічні училища. Серед них — діти С. Ковбеля, колишнього панського наймита. Його син Іван закінчив фінансово-економічний інститут, другий син Петро— фінансовий технікум, Степан — технікум зв'язку, дочка Софія — педучилище. Таких сімей в селі дуже багато.

Ще ширші перспективи відкриваються перед селом у новій п'ятирічці. За планом у колгоспі буде побудовано комору і критий тік, свинарник-маточник на 100 голів, гараж для сільськогосподарських машин. За роки п'ятирічки в селі виростуть нові житлові будинки, в т. ч. п'ятиквартирний будинок для спеціалістів сільського господарства, лікарня, дитячі ясла на 30 дітей, будинок, де розмістяться правління колгоспу, сільрада і відділення зв'язку.

Історія с. Бортників яскраво свідчить, що тільки за роки Радянської влади селяни змогли досягнути великих успіхів в економічному і культурному житті, що тільки завдяки великим соціалістичним перетворенням жителі села вийшли на світлий шлях творення свого щасливого майбутнього.

М. М. ДРАК

ХО́ДОРІВ

Хо́дорів — місто районного підпорядкування, розташоване за 14 км на схід від районного центру і за 64 км на південний схід від Львова. Населення — 10,1 тис. чоловік.

Ходорів — важливий залізничний вузол. Звідси розходяться залізниці в 5 напрямках: до Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Стрия і Нового Роздола. В Ходорові схрещуються шосейні шляхи: Тернопіль — Жидачів — Стрий, Жидачів — Нові Стрілища — Бібрка — Львів та Миколаїв — Новий Роздол — Журавне — Калуш. Місто має пряме автобусне сполучення з обласними центрами — Львовом і Тернополем, з районними центрами — Жидачевом, Стриєм, Дрогобичем, Рогатином та з багатьма іншими населеними пунктами.

Ходорів лежить на рівнинній місцевості, за 8 км на схід від ріки Дністра. Річка Луг, яка тече з півночі в напрямку міста, обходить його дугою з півночі на схід. На ній споруджений став з водним дзеркалом 126 га.

Недалеко від Ходорова, на берегах Дністра виявлено великі поклади природної сірки. В самому місті й сусідньому селі Вовчатичах є значні запаси керамічних глин.

Ходорів — старовинне місто Західної України. Перша письмова згадка про нього належить до 1394 року. В історичних джерелах збереглася датована цим роком грамота Дмитра Волчковича, «пана і законного дідича з Ходорова, повіту в Руській землі», якою він засвідчив акт дарування села Ганачева (тепер село Перемишлянського району) Львівському монастиреві францисканів[1].

Назва міста походить від чоловічого імені Ходор (Хведір, Федір). Очевидно, засновником його був якийсь нащадок галицьких бояр Федір. За давньою легендою, поширеною в роді Ходорівських, цей Ходор разом із своїми трьома братами — княжичами Данилом, Васьком і Ванком Корчаками — прибув на Русь із Угорщини. Від нього нібито й пішов рід Ходорівських, від Данила — рід Даниловичів, від Васька — Васичинських, а від Ванка — Лагодівських, тобто чотирьох шляхетських родів, які мали спільний герб «Корчак». Найдавніша печатка з цим гербом належить до 1390 року[2].

В багатьох документах, що з'явилися після грамоти 1394 року, місто названо Ходорів-став, або Ходоростав. Це пов'язане з тим, що спочатку воно розташоване

---

[1] W. Abraham. Jakób Strepa arcybiskup halicki. 1391—1409. Kraków, 1908, стор. 96, 97.
[2] Wielka Encyklopedia Powszechna, t. VII, Warszawa, 1965, стор. 39.

було на острові, утвореному ставом і одним із рукавів річки Лугу. Тут у XV столітті збудовано замок з укріпленнями, відділений від міста глибоким ровом з перекидним мостом. Звідси до центра міста, що мав вигляд квадратної площі з ратушею посередині, проходила Замкова вулиця (нині Жовтнева). В кінці цієї вулиці в 1460 році власник Ходорова Юрша Ходорівський збудував латинський костьол, який у 1777—1778 рр. був реконструйований і зберігся до наших часів. Місто оточували вали з баштами. Вхід був через брами: одна в східній частині — виходила на греблю, друга, рештки якої збереглися до кінця XIX століття, була на заході, над рукавом річки Лугу[1].

Пани Ходорівські належали до багатих магнатських родів Речі Посполитої і займали високі посади в державі. В «Гербах польського рицарства» Папроцького згадується Дмитро Ходорівський, який у 1436 році був львівським ловчим. Пізніше Ходорівські протягом багатьох років займали пост львівського підкоморія[2]. В XVII столітті Ходорівські мали великі маєтки в різних повітах Руського воєводства. В Жидачівському повіті їм належали міста Ходорів і Журавне з замками і навколишні села Сугрів, Демидів, Молотів, Букавина, Которини, Старе Село, Монастирець та багато інших. У Львові вони мали кілька дворів. Але становище селян, підданих великих магнатів, нічим не відрізнялося від становища підданих дрібніших власників. Ходорівські, як і інші феодали, не вважали селян за людей. Для них це були раби, люди нижчого сорту. Надзвичайно тяжке соціально-економічне гноблення поєднувалось із національно-релігійним, яке особливо посилилось після того, як пани Ходорівські перейшли в католицтво.

Гнів народу, який тамувався протягом століть, з силою вибухнув під час визвольної війни українського народу під керівництвом Б. Хмельницького. Селяни і міщани з маєтків Ходорівських, що повстали проти своїх панів, приєдналися до козацьких військ. Перелякана шляхта втекла з міста. Міщани Ходорова ще до приходу козаків захопили насамперед костьол, що був уособленням шляхетського гніту, а потім напали на панський двір і спалили його. Запалали маєтки і в навколишніх селах[3].

Пам'ять про бої козаків із шляхетським військом і досі живе серед мешканців Ходорова. Як свідки цих подій височать поблизу міста 5 могил. Старі люди розповідають, що ще за їх пам'яті на одній із могил був камінь з написом: «Тут спочивають мої милі козаки. Богдан Хмельницький».

Коли війська Хмельницького пішли з Галичини, шляхта повернулася до своїх маєтків. Повернулись до Ходорова й пани Ходорівські. Але їх піддані, відчувши хоч і короткочасну свободу, не хотіли більше миритись із своїм становищем. Вони покидали рідні хати і цілими сім'ями тікали на Схід. В одному з документів 1686 року сказано, що Олександр Ходорівський і княгиня Анна Вишневецька домовлялися спільно діяти, щоб повернути селян, яких дуже багато втекло з їхніх маєтків[4].

У XVIII столітті Ходорів, як і багато інших містечок на західноукраїнських землях, починає занепадати. Війна із шведами і міжусобна боротьба двох королівських партій — прихильників Августа II і Станіслава Ліщинського — привели до того, що значна частина міста була зруйнована. Великих збитків завдавали місту часті постої польських військ. В архівах збереглося багато скарг жителів Ходорова й сусідніх сіл на сваволля шляхетських вояк. Так, у 1712 році 15 загонів (хоругв) шляхти під командуванням вінницького старости М. Калиновського ввійшли в місто і протягом двох діб плюндрували його. Як зазначено в скарзі, вони вдиралися в житла міщан, розбивали двері й виламували замки, шукаючи продуктів і напоїв,

[1] А. Петрушевич. Сводная Галицко-Русская летопись с 1600 по 1700 г. Львов, 1874, стор. 533.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 220, арк. 181.
[3] Жерела до історії України—Руси, т. V, стор. 122.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 220, арк. 181.

знущаючись при цьому з людей, що протестували проти такого розбою. Від недокурків, кинутих п'яними жовнірами, згоріло 12 будинків. У 1715 році місто пограбував панцерний загін, яким командував К. Виговський. У 1716 році на місто й навколишні села знову напав загін панцерного відділу сандомирського старости, який лише готівкою взяв із Ходорова близько 1300 злотих. Жовніри «били, в'язали й саджали до підвалів добрих людей», забирали в них худобу, волів і коней. Відходячи в сторону Журавного, вони забрали з маєтків Ходорівського ключа близько тисячі голів коней і волів, позбавивши людей тягла на весну. Загальна сума збитків, що їх завдали грабіжники місту і навколишнім селам, становила 100 тис. злотих[1].

Терпіло місто і від усобиць у родинах шляхтичів — власників Ходорова. Цікавий запис про один із епізодів зберігся у Львівському історичному архіві. В ньому розповідається, як навіть монашка, дочка колишнього власника Ходорова пана Ф. Цетнера, Софія вчиняла наїзди на батьківські маєтки, домагаючись від нього сплати за частку майна, що належало колись її матері. Не перешкодив цьому і «обіт бідності», який складала Софія, вступаючи в монастир. Справа в тому, що цю частину маєтку Софія пожертвувала на монастир «сестер сакраменток» у Львові і католицька церква була кровно заінтересована в одержанні досить великої суми. В 1738 році папська канцелярія в Римі дала Софії т. зв. «диспензу», тобто розрішення від «обіту бідності», і за посередництвом коронного канцлера К. Залуського вона одержала належні їй гроші[2].

Часті напади на місто шляхетських військ та пограбування його жителів призвели до цілковитого занепаду Ходорова. Як видно з інвентаря міста, складеного на початку 1743 року, замок і укріплення були зруйновані. Ратуша і крамниці вимагали значного ремонту. В дуже поганому стані були житлові будинки. Із 30 міщанських хат тільки 6 мали більш-менш задовільний вигляд. Решта — старі, ліплені, напівразвалені. Гребля на ставу розбита, став заріс очеретом. Від навколишніх лісів лишилися одні хащі.

Незважаючи на те, що жителі міста були зовсім розорені, пани тягнули з них різні побори. Від міщан вони брали чинш по 2—3 злоті на рік. Передміщани платили по 4—8 злотих. Від кожної четвертини лану передміщани відробляли щотижня по 2 дні панщини та кожного місяця 1 день на лагодженні греблі. Крім того, вони були зобов'язані працювати на панському полі під час жнив, мочити коноплі, вибирати та обробляти льон, прясти прядиво, ткати полотно тощо. До панського двору вони мусили здавати щорічно десятину меду або 6 грошів очкового та від кожної четвертини лану 4 курки й одного півня. Щодня і щоночі на панському дворі мали чергувати 2 сторожі[3].

Та чи не найстрашнішим лихом для жителів були орендарі, яким пани продавали право на побори. Так, на основі контракту, що його уклав у 1744 році власник Ходорова Жевуський з орендарем Т. Лахмановичем, останньому надавалося право збирати в місті мито під час ярмарків і торгів, стягувати т. зв. «акцизу», або «помірне», з усіх товарів, що продавалися на ярмарку. Міщани мусили купувати горілку тільки в орендаря. Навіть музику ніхто не смів собі найняти без його дозволу[4].

Не менше давалися взнаки жителям Ходорова і «посесори», яким власники міста пани Жевуські (самі вони жили в Роздолі) здавали в «посесію», тобто в оренду, свої маєтки. Як і орендарі, пани посесори, заплативши за посесію готівкою, здирали три шкури з підданих, щоб не лише повернути собі гроші, але й заробити добре на цьому.

Такий страшний гніт був причиною масових втеч жителів міста. Про це свідчить той факт, що власники Ходорова часто зверталися в старостинські уряди з проханням допомогти їм повернути втікачів.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 237, арк. 166—168, 174—177, 195, 205.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 348, арк. 201.
[3] Там же, арк. 79, 80.
[4] Там же, оп. 1, спр. 1231, арк. 28, 29.

Масові втечі кріпаків з панських маєтків були одним із проявів протесту проти шляхетсько-феодального гніту. Цей протест міг швидко перерости у відкритий збройний виступ, тим більше, що недалеко в Карпатах широко розгорнувся опришківський рух, а на Правобережній Україні — гайдамаччина. Щоб залякати своїх підданих, шляхта організувала масові страти на території Жидачівщини учасників гайдамацького повстання, яких спеціально доставили сюди з Київщини. 19 вересня 1768 року в Ходорові були страчені прилюдно учасники гайдамацького руху Семен Пилипчак із Черкащини (с. Телеїв), Микола Яценчук із Жаботина, Дмитро Валахоченко із Солонівки (Смілянський маєток), Петро Шабеляк і Микита Безвошенко з с. Торговиці й Денис Берушенко із с. Соколівки (Уманщина). Двом іншим гайдамакам — Тимофію Надольному з Спробищенського маєтку та Іванові Гончару з с. Сехтинівки (Смілянщина) того ж дня було відрубано праву руку й ліву ногу[1]. Подібні показові вироки над учасниками Коліївщини були виконані також у Жидачеві, Роздолі, Острові та багатьох інших західноукраїнських містечках.

У 1772 році, коли Австрія, Пруссія і Росія здійснили перший поділ Польщі, австрійські війська вступили в Галичину. Але Ходорів, як був, так і лишився приватною власністю польських магнатів Жевуських. У 1787 році за даними опису (т. зв. Йосифінської метрики) в Ходорові було 214 житлових будинків, 10 винниць, двірська ратуша, костьол, церква, синагога, єврейська школа, лазня. Із 4878 моргів загальної площі всіх угідь феодалові належало 3113 моргів, ксьондзу — 97 моргів, пусткою стояло 136 моргів, а жителям міста належало тільки 1532 морги[2]. Причому міщанські землі були піщані, неродючі.

Безземелля, панщина, різні повинності, податковий тягар приводили до масового зубожіння жителів Ходорова, до загострення суперечностей між «хлопами» і власниками міста. В 1846 році, коли селянські заворушення охопили всю Східну Галичину, посилилась боротьба проти феодального гніту і в Ходорові та його околицях. У Ляшках Долішніх селяни відмовились коритися домінії і намагалися побити війта. Звістка про це швидко поширилась у сусідніх громадах. Усюди селяни відмовлялись відробляти панщину і погрожували орендарям і економам. Виступ був придушений лише за допомогою місцевого уніатського духовенства. Однак заворушення серед селян Ходорівщини не припинились[3].

У 1848 році в Галичині скасовано панщину, після чого місто юридично стало вільним. Однак в економічному відношенні воно лишилось у значній залежності від панського двору. Із загальної площі 4154 моргів земельних угідь, що належали до Ходорова й Вовчатич, у 1857 році Лянцкоронські володіли 2511 моргами, в т. ч. 1267 моргами ріллі, а на міщан Ходорова і селян Вовчатич припадало 1643 морги землі, в т. ч. 1015 моргів ріллі[4].

Всі жителі, які займалися сільським господарством, і надалі мусили працювати в панському маєтку, правда тепер уже за невелику плату. Але багато робіт вони виконували безплатно за право користуватися лісом, пасовищами, за горілку, яку вони повинні були брати обов'язково з панської гуральні, а також як відробітки за різні позички (насіння, хліба тощо).

Ліквідація кріпосницької залежності селян, скасування панщини та інших повинностей створили сприятливі умови для розвитку промисловості в Галичині, зокрема будівництва залізниць. Одну з них — Львів—Чернівці — прокладено через Ходорів і 1 вересня 1866 року здано в експлуатацію[5]. Згодом, у 1889 році, введено

---

[1] Вестник Юго-Западной и Западной России. Историко-литературный журнал, сентябрь, 1863, стор. 58—60.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 9, спр. 83, арк. 14, 15.

[3] Ф. І. С т е б л і й. Селянський рух у Східній Галичині в 1846 р. у зб. З історії західноукраїнських земель. Вип. 5, стор. 47.

[4] Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w Królewstwie Galicyi i Lodomeryi wraz z wielkim Księstwem Krakowskim. Lwów, 1868.

[5] Die Österreich-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Galizien, Wien, 1898, стор. 883.

в дію залізничну лінію Стрий—Ходорів, яку в 1897 році продовжено через Рогатин до Тернополя. Таким чином, Ходорів став важливим залізничним вузлом. Залізнична станція була розташована на північний захід від міста, недалеко панського двору. Біля станції збудовано вагонне депо. Одночасно тут виник ряд житлових будинків для робітників. Відтоді починається інтенсивна забудова території між центром міста і залізничною станцією. Тут виникають нові вулиці — Колійова (тепер Міцкевича), Стрийська, Шевченка. Проте, як і раніше, місто забудовувалося безладно, без будь-якого плану. Чеський журналіст Франтішек Ржегорж, який у 1894 році подорожував по Галичині, писав, що Ходорів вразив його надзвичайним безпорядком і браком усякого плану[1].

Побудова залізниці сприяла виникненню в місті ряду промислових підприємств. У 1907 році власник Ходорівського ключа маєтків барон де Во побудував цегельно-черепичний завод. У наступному році став до ладу невеличкий содовий завод. Наявність дубових лісів і хороші шляхи сполучення зумовили виникнення тут лісопильного заводу, який побудували в районі Стрийської вулиці іноземні капіталісти Браунс, Перкенс і Макинтош. У травні 1913 року почала працювати механічна майстерня по ремонту сільськогосподарських машин[2].

Поступово капіталістичні відносини проникають і в сільське господарство. В січні 1912 року барон де Во, граф Замойський з Бортників та інженер Б. Альбіновський за допомогою польського промислового банку у Львові організували акціонерну спілку «Ходорів» з капіталом 5 млн. австрійських крон, яка в липні того ж року приступила до будівництва великого цукрового заводу в Ходорові. Все обладнання для нього було завезено з підприємств фірми «Шкода» (Чехословаччина). 10 жовтня 1913 року завод введено в дію. Щоб забезпечити підприємство сировиною, в 1913 році було законтрактовано 5 тис. моргів посівів цукрових буряків. За перший сезон завод переробив 363 тис. цнт цукрових буряків і виробив 44 тис. цнт цукру.

З розвитком промисловості зростало населення міста. Якщо в 1869 році тут налічувалось 287 дворів, де проживало 1986 чоловік, то в 1900 році кількість дворів зросла до 447, а населення — до 3977 чоловік[3].

Помалу пробуджувалося культурне життя в місті. До половини XIX століття тут не було жодного навчального закладу, якщо не рахувати єврейської початкової школи, т. зв. «бешимедрису», яка згадується ще в 1743 році. Лише через 100 з лишнім років згідно з рішенням Галицького намісництва від 25 листопада 1857 року в Ходорові засновано початкову т. зв. «тривіальну» школу, де навчали читати, писати й рахувати. В 1866 році з 120 дітей шкільного віку навчалося лише 65, у т. ч. 7 дівчат[4].

Наприкінці XIX — на початку XX століття, коли Ходорів почав швидко розвиватися, пожвавився культурно-освітній рух. Розгорнули свою діяльність читальня «Просвіти», «Народний дім», читальня товариства ім. Качковського, а весною 1914 року — місцева організація товариства «Рідна школа».

Розвиток промисловості в місті зумовив швидке зростання робітничого класу. На підприємства йшли не тільки зубожілі міщани Ходорова, а й селяни навколишніх сіл. У гонитві за прибутками капіталісти застосовували найжорстокіші методи експлуатації. До того ж робітники були позбавлені будь-яких політичних прав. Все це приводило до загострення класової боротьби, що з особливою силою виявилося в період революції 1905—1907 рр. у Росії. Загальний страйк, що почався в Галичині, захопив і Ходорів. Це так налякало місцеві австрійські власті, що дирекція залізниці в Станіславі звернулася до військового командування з проханням виділити для

---

[1] Журн. «Světozor», 1894, № XXVIII, стор. 262.

[2] Львівський облдержархів, ф. 47, оп. 1, спр. 203, арк. 1; оп. 2, спр. 101, арк. 1—12.

[3] Gemeindelexikon von Galizien. Wien, 1907, стор. 20, 21.

[4] Шематизм народних школ і учителів в архієпархії Львовской, подчиненной Львовской греко-католической митрополитальной консистории на рок 1866. Львов, 1866, стор. 8.

охорони мостів і водних споруд у Ходорові, Жидачеві й Кохавині 600 чоловік піхоти й кавалерії[1].

Набагато погіршила становище трудящих перша світова війна 1914—1918 рр. Уже через місяць після початку війни Ходорів став ареною жорстоких боїв між австрійськими і російськими військами. Воєнні дії завдали місту великої шкоди. Лише на цукровому заводі збитки становили 2 566 190 крон[2].

Після закінчення першої світової війни за допомогою імперіалістичних держав Антанти, насамперед Франції, Англії та Сполучених Штатів Америки, новоутвореній буржуазно-поміщицькій Польщі вдалося силою захопити західноукраїнські землі. Ходорів був окупований у травні 1919 року.

Весною 1920 року Червона Армія, громлячи війська Пілсудського, вступила в Західну Україну. Переляканий польський уряд створив на західноукраїнських землях 12 укріплених районів, завданням яких було знешкодити революційні виступи. Ходорів увійшов до складу VIII укріпленого району, куди належали також міста Перемишляни, Бібрка й Рогатин[3]. Але це не допомогло. Українське населення організувало озброєні загони, які вступали в бій з окупантами.

19 серпня 1920 року 1-а бригада 8-ї Червонокозацької дивізії під командуванням П. Р. Потапенка після півторагодинного бою зайняла Ходорів, захопивши 200 полонених. Як визнали потім польські поліцейські власті, жителі міста «ставилися до війська й більшовицької влади прихильно і майже в усіх справах давали більшовикам інформації»[4].

Через 2 дні радянські війська, внаслідок несприятливого загального становища на фронті, змушені були відійти. В січні 1921 року начальник Ходорівського участка польської поліції подав у вищестоящі поліцейські установи список 16 осіб 1894—1901 рр. народження для позбавлення їх польського громадянства у зв'язку з тим, що вони вступили добровольцями до Червоної Армії і відійшли з нею на Схід[5].

Ходорів знову зайняли польські війська. В місті була встановлена польська адміністрація, яка існувала тут до вересня 1939 року.

За часів панування буржуазно-поміщицької Польщі Ходорів залишався провінціальним містечком, яке входило до Бібрського повіту Львівського воєводства. Основними промисловими підприємствами тут були залізничний вузол, цукровий завод, фабрика (вірніше майстерня) по ремонту сільськогосподарських машин, лісопильний та цегельний заводи. В 1923—1924 рр. на цих підприємствах працювало 675 робітників, у т. ч. на цукровому заводі — 430 чоловік, на лісопильному — 160, на цегельному — 63 і на фабриці по ремонту сільськогосподарських машин — 22 чоловіки[6]. В 1929 році вступила в дію м'ясо-беконна фабрика, де вироблялися бекон на експорт, технічні і харчові жири, м'ясні вироби та кров'яна мука. Крім того, в місті працювали окремі дрібні приватні підприємства — олійниця, гуральня, млин та кілька пекарень[7].

Провідне місце в економіці Ходорова займав цукровий завод. 1921 року барон де Во продав заводу 8 фільварків, розташованих навколо Ходорова, і ліс загальною площею 5200 моргів. У 1934 році акціонерна спілка «Ходорів» закупила всі акції цукрової фірми «Сьвєцє» біля Бидгощі, а в 1935 році — акції фірми «Хибє» на заході Польщі, в результаті чого ця спілка стала однією з найбільших цукрових фірм країни. Її капітал у 1938 році досяг 9 млн. 375 тис. злотих[8].

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3759, арк. 34.

[2] Sprawozdanie z dwudziestopięcioletniej działalności Spółki akcyjnej dla przemysłu cukrowniczego «Chodorów» w Chodorowie 1913—1938. Lwów, 1938, стор. 7.

[3] Львівський облдержархів, ф. 9, оп. 1, спр. 15, арк. 4.

[4] Під прапором Жовтня, стор. 594.

[5] Львівський облдержархів, ф. 9, оп. 1, спр. 17, арк. 7, 8.

[6] Там же, арк. 2.

[7] Księga adresowa Polski, 1930, стор. 643.

[8] Sprawozdanie z dwudziestopięcioletniej działalności Spółki akcyjnej dla przemysłu cukrowniczego «Chodorów» w Chodorowie 1913—1938, стор. 9—13.

Розвиток промисловості в місті не поліпшив соціальне становище українського населення. Державні підприємства — залізниця, вагонне депо, м'ясо-беконна фабрика були майже недоступні для українців. Провадячи політику національної дискримінації щодо українців, польські власті брали на роботу лише поляків, які мали заслуги перед панською владою, і тих, що міняли метрики, а з ними і свою національність. Аналогічне становище було й на цукровому заводі, який перетворився на центр полонізації й осадництва. Адміністрація фірми «Ходорів» спеціально розпарцелювала землі фільварків навколо Ходорова між польськими колоністами із заходу.

Українське населення, як і раніше, проживало у передмістях і займалося в основному сільським господарством. Але в його руках у 1935 році було тільки 14 процентів усіх земельних угідь, що належали до міста, причому сюди входили і 24 га церковних земель.

Частина жителів займалася ремеслом — столярством, ковальством, шевством, кравецтвом, різництвом та іншим. Ремісники об'єднувалися в один спільний для всіх цех.

Незважаючи на те, що в місті налічувалось понад 7,5 тис. населення (за переписом 1931 року), тут не було жодного медичного закладу. Робітників, що працювали на цукровому заводі та м'ясо-беконній фабриці, обслуговував єдиний медичний пункт, який мав лише 2 кабінети — протитуберкульозний і протитрахомний[1]. 5 лікарів, які проживали в Ходорові, провадили приватну практику. Аптека була теж приватна.

На низькому рівні стояло культурне життя. Довгий час у місті працювали тільки дві семирічні школи, де в 1930/31 навчальному році налічувалося 1030 учнів[2]. Викладання велося польською мовою. На неодноразові заяви до т. зв. Кураторії Львівського шкільного округу про запровадження української мови викладання для учнів української національності шкільні власті відповідали відмовою. Лише ціною великих зусиль місцевого гуртка товариства «Рідна школа», який у 1925 році відновив свою діяльність, вдалося, починаючи з 1928/29 навчального року, організувати приватну початкову школу з українською мовою викладання. Незважаючи на різні труднощі (не було приміщення і коштів, вчителі мали пред'являти свідоцтво лояльності), школа все ж таки діяла. В перший рік існування в ній навчалося всього 9 дітей, а в 1937/38 навчальному році вона налічувала вже 165 учнів[3].

З перших років окупації Західної України буржуазною Польщею трудящі Ходорова вірили, що польське панування не триватиме довго і всіляко ігнорували заходи і розпорядження властей. Зокрема, вони бойкотували призначений на кінець 1921 року перепис населення. В січні 1922 року начальник поліції в Ходорові доносив комендантові державної поліції Львівського округу, що під час ярмарку розповсюджувались антидержавні брошури. Перепис населення було проведено лише тоді, коли в місто вступили війська.

В середині 20-х років на лісопильних заводах у Ходорові вже існували комуністичні осередки[4]. В цей час у місті активізується робітничий рух. На ряді підприємств спалахують страйки, організовано провадяться першотравневі демонстрації, робітничі збори й мітинги. Так, у липні 1927 року на будівництві м'ясо-беконної фабрики страйкували будівельники, які домагалися підвищення заробітної плати. Керувала страйком профспілка теслярів і мулярів. Першого травня 1928 року робітники Ходорова організовано відзначили День міжнародної солідарності трудящих. У цей день відбулися мітинг і демонстрація, а ввечері — урочисті збори й концерт. Боячись виступів робітників, комендант повітової поліції наказав зміцнити поліцейську залогу міста і сам виїжджав до Ходорова, щоб особисто спостерігати хід демонстрації. Аналогічно проходило святкування Першого травня і в наступні роки[5].

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 283, оп. 2, спр. 77, арк. 31.
[2] Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31.
[3] П. Гошовський. Рідна школа в Ходорові. Львів, 1939, стор. 37.
[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 582, арк. 12.
[5] Там же, ф. 121, оп. 3, спр. 137, арк. 56; спр. 398, арк. 100.

У липні 1929 року знову застрайкували робітники, цього разу на лісопильному заводі. Страйк тривав 4 дні — з 9 по 12 липня[1].

Щоб придушити революційний рух, у 1930 році в Ходорові, як і в багатьох інших населених пунктах Західної України, була проведена т. зв. пацифікація. Загони польської поліції і спеціально виділені військові каральні частини провадили обшуки в тих, кого запідозрювали в антидержавній діяльності. Кошти на утримання війська мусила давати громада міста. Під час обшуків зривали підлоги і дахи, розвалювали печі й димарі, а мешканців жорстоко катували. В дні пацифікації поліція арештувала 46 чоловік[2]. Крім Ходорова, пацифікацією були охоплені навколишні села.

І все ж властям не вдалося розгромити революційне підпілля. В Ходорові й далі діяла підпільна комуністична організація, яка в 1932 році налічувала 9 чоловік. До її складу входили залізничники М. Семигинівський, Ю. Голубович, робітник електростанції А. Лобода, пекар Й. Пут та інші[3]. Активно діяла також легальна організація «Сельроб-єдність», яку очолювали кравецький челядник В. Середній та залізничник К. Коцовський[4]. Під керівництвом цих організацій на підприємствах міста відбувалися страйки. Особливо вперто проходив страйк робітників цегельного заводу, який тривав з 4 по 17 квітня 1936 року. Учасники страйку вимагали підвищення зарплати на 25 проц. Завдяки організованості і витриманості робітники перемогли[5]. Перемогою робітників, які теж вимагали підвищення заробітної плати, закінчився страйк на лісопильному заводі Л. Вайнберга в лютому 1937 року. В липні наступного року страйкували робітники цукрового заводу на знак протесту проти звільнення з роботи трьох їхніх товаришів. Зустрівши організований опір всього робітничого колективу, адміністрація заводу мусила скасувати своє рішення. Страйковий рух у місті не припинявся до вересня 1939 року, коли Червона Армія визволила Ходорів з-під влади панської Польщі.

Одразу після визволення в місті було створене Тимчасове управління, до складу якого ввійшли представники робітників і трудової інтелігенції, в т. ч. колишній член КПЗУ В. Середній. На підприємствах організовано робітничі комітети, які здійснювали контроль над виробництвом. Головою робітничого комітету на цукровому заводі обрано робітника О. Головацького, на м'ясокомбінаті — миловара С. Котка. Представниками трудящих Ходорова на Народних Зборах Західної України були робітники цукрового заводу М. Калинець і Л. Русин, кравець В. Середній, робітники В. Головацький та К. Коцовський. Всі вони в пам'ятні дні 26—28 жовтня 1939 року разом з іншими депутатами Народних Зборів проголосували за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

На основі рішень Народних Зборів у Ходорові націоналізовано цукровий, лісопильний і цегельно-черепичний заводи.

На початку 1940 року Ходорів став центром новоутвореного району, який увійшов до складу Дрогобицької області. В місті почали діяти органи Радянської влади — районна і міська Ради депутатів трудящих. Першим головою міської Ради обрано місцевого активіста, колишнього члена КПЗУ В. В. Головацького. Створено також районний комітет КП(б)У, який очолив К. П. Павленко[6].

Перше засідання бюро райкому партії відбулося 1 лютого 1940 року, на якому були намічені заходи по нормалізації життя в місті, налагодженню торгівлі. Тоді ж було вирішено організувати при цукровому заводі, на базі колишніх поміщицьких фільварків Кремерівки і Садків, насіннєво-бурякосійний радгосп.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 30.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 188, арк. 17, 18.
[3] Там же, ф. 121, оп. 2, спр. 12, арк. 182, 183.
[4] Матеріали Ходорівського музею В. І. Леніна.
[5] Львівський облдержархів, ф. 47, оп. 1, спр. 303, арк. 16.
[6] Львівський облпартархів, ф. 5030, оп. 1, спр. 55, арк. 1,3; спр. 1, арк. 1.

У місті почалася перебудова господарства на новій соціалістичній основі. Всі безробітні дістали роботу. Колишні кустарі-ремісники об'єдналися в промислові артілі — кравецьку, меблеву та шевську. В 1941 році створено райпромкомбінат, який мав цехи: механічний, лозоплетільний, щіткарський, лимарський, алебастровий. Введено в дію цегельний завод.

Турбота про здоров'я трудящих була однією з найважливіших справ органів Радянської влади. В колишньому панському палаці відкрито лікарню на 108 ліжок з інфекційним і пологовим відділеннями. Почала діяти поліклініка, на цукровому заводі — медичний пункт[1]. Лікарська допомога населенню стала безплатною.

Велику увагу приділяла Радянська влада народній освіті. В школах навчання провадилось рідною мовою. Одну семирічну школу реорганізовано в десятирічну. Створено також два дитячі садки.

Розгорнули свою діяльність культурно-освітні заклади: два будинки культури із стаціонарними кіноустановками, червоні кутки на підприємствах, міська бібліотека, бібліотеки при цукровому заводі і школах. Уже на початку 1940 року при будинках культури працювали духовий і струнний оркестри, музична школа.

На підприємствах міста розгорнулося масове технічне навчання робітників. Лише на цукровому заводі протягом 1940 року курси техмінімуму з відривом від виробництва закінчили 197 чоловік і 120 робітників пройшли ці курси без відриву від виробництва. 18 інженерно-технічних працівників навчалися на спеціальних курсах по підвищенню кваліфікації[2].

Все це був тільки початок тієї великої роботи, яку намічалося провести. Але 22 червня 1941 року німецько-фашистські війська по-розбійницькому вдерлися в межі Радянської країни. Вже 30 червня 1941 року Ходорів був окупований. Одразу почалися масові репресії проти населення. Багатьох жителів гітлерівці погнали на сільськогосподарські роботи в села Жирову, Отиневичі, Садки. 128 чоловік відправили на каторжні роботи до Німеччини[3]. Особливо знущалися фашисти над єврейським населенням. Час від часу вони провадили т. зв. «акції» проти євреїв, у яких брали участь гестапівці та «українська» поліція. Багато євреїв вивезено в гетто, утворені в Стрию, Львові та інших містах, до табору смерті в Белзці, а близько 300 чоловік розстріляно в лісі біля цукрового заводу.

Промислові підприємства міста перейшли у відання окупаційних властей. Продукція цукрового заводу і м'ясокомбінату повністю вивозилась до Німеччини і на фронт. Управителі підприємств — есесівські офіцери — примушували робітників працювати по 12—15 годин, знущалися над ними, цькували їх собаками. Окупанти намагалися нещадним терором залякати населення, зробити з нього покірних рабів.

Як і всі радянські люди, жителі Ходорова піднялися на боротьбу з ворогом. Майже весь партійний і радянський актив з перших днів війни в лавах Червоної Армії захищав рідну землю. Ті, хто залишився в окупованому місті, включилися в підпільну боротьбу, вели агітаційну роботу серед населення, зміцнюючи його віру в перемогу, організовували саботаж на підприємствах. Так, колишній голова міської Ради В. В. Головацький працював у підпільній друкарні і розповсюджував антифашистську літературу. Гітлерівці схопили його і закатували в концтаборі у Львові в 1942 році. Місцевий активіст О. В. Головацький провадив активну антифашистську пропаганду, знайомив трудящих з ходом боїв на фронті і закликав саботувати заходи окупаційних властей. Колишній член КПЗУ В. М. Вороний переховував полонених бійців Червоної Армії, що втекли з полону, та сім'ї радянських активістів. Обох їх переслідували фашисти[4].

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 5030, оп. 1, спр. 43, арк. 11—20.
[2] Там же, спр. 57, арк. 1.
[3] ЦДАЖР УРСР, ф. 7021, оп. 58, спр. 21, арк. 92—94.
[4] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 161, арк. 3.

Трудящі Ходорова підтримували зв'язки з радянськими партизанами, допомагали їм, передавали відомості про фашистські війська. Молодий житель міста Й. Стасюк був зв'язковим загону С. А. Ковпака[1].

Весною 1944 року почалися масові нальоти радянської авіації на скупчення воєнної техніки гітлерівців у місті. Радянські льотчики вивели з ладу багато танків і машин, що знаходились на території колишньої МТС, висадили в повітря ешелони з боєприпасами і пальним на товарному вокзалі біля м'ясокомбінату. В липні 1944 року радянські війська, здійснюючи наступ на Львівському напрямі, підійшли до Ходорова. Під час боїв за місто знищено багато живої сили і техніки ворога.

27 липня 1944 року Ходорів був визволений від окупантів. Відступаючи, гітлерівські війська завдали великої шкоди місту. З цукрового заводу вони вивезли все устаткування і підірвали машинний зал. На цегельно-черепичному заводі знищили або вивезли машини, електрообладнання, вивели з ладу водопровід і колію. Повністю зруйнували вокзал, вантажно-розвантажувальні приміщення, електростанцію, залізничну колію в напрямку Стрия, Івано-Франківська, Львова, Тернополя, мости на річці Лугу в напрямку Вовчатич. Гітлерівці спалили Будинок культури, вивели з ладу телефонну мережу й телеграф. Знищено було також майно середньої школи, в якій окупанти розмістили польовий госпіталь.

Та найбільшою шкодою для міста було масове знищення його жителів. Якщо перед початком війни в Ходорові налічувалось понад 7 тис. населення, то тепер тут залишилось всього 3280 чоловік[2].

З перших днів визволення трудящі Ходорова почали відбудову свого міста. Протягом 28—31 липня відновили роботу міський і районний виконавчі комітети Рад депутатів трудящих. Головою райвиконкому став комуніст Д. І. Мартинюк, а головою міськвиконкому — комуніст А. З. Милюхін. У місті організовано охорону державного майна, очищення території, ремонт і відбудову промислових об'єктів, залізничного транспорту і житлового фонду.

Вже в серпні почали працювати 2 їдальні, пошта, маслозавод. На лісопильному заводі виготовляли шпали для відбудови залізничної колії, на м'ясокомбінаті пущено цех ширвжитку. 20 серпня введено в дію цегельно-черепичний завод, який до кінця місяця дав 45 тис. штук цегли-сирцю. Відновив свою роботу промкомбінат.

Успішно проходили відбудовні роботи на найбільш пошкодженому підприємстві — цукровому заводі. Протягом трьох тижнів відбудовано водокачку, шлюзи, водопровід, покрівлі будівель, майстерні[3].

Значну допомогу у відбудові цукрового заводу подало командування 4-го Українського фронту. За особистим розпорядженням командуючого фронтом генерала армії І. Ю. Петрова для потреб заводу передано 15 вантажних автомашин, 15 тачанок, 15 коней, кілька тонн різних матеріалів — цвяхів, скла, фарб тощо.

Самовіддано працювали також залізничники. 11 вересня на станцію Ходорів прибули перші два паровози із Львова і Тернополя. З цієї нагоди тут відбувся мітинг, у якому взяли участь 2 тис. трудящих.

Одночасно з відбудовою промислових об'єктів налагоджувалась робота підприємств громадського харчування і комунальних підприємств. У першій половині серпня відкрито шевську, кравецьку і годинникарську майстерні й перукарню. Відремонтовано також шкільні приміщення, і 1 вересня розпочалась нормальна робота шкіл.

Зміцненню Радянської влади в місті та відбудові народного господарства і культури намагалися перешкодити недобитки українських буржуазних націоналістів. У ніч з 9 на 10 вересня бандити спалили лісопильний завод, який почав уже давати продукцію. Щоб захистити життя радянських громадян і народну власність від

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 161, арк. 67.
[2] Там же, ф. 5030, оп. 1, спр. 93, арк. 22, 27.
[3] Там же, спр. 93, арк. 28, 29; спр. 106, арк. 7; спр. 110, арк 1; спр. 79, арк. 1.

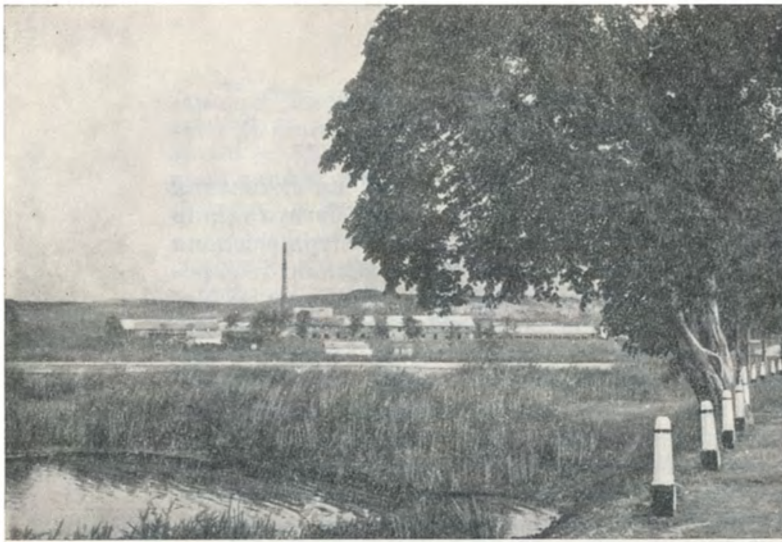

Вид на Ходорівський керамічний завод. На горизонті видно Козацьку могилу.

диверсійних актів націоналістичних банд, у місті був організований винищувальний батальйон у складі 80 чоловік[1].

У результаті самовідданої праці робітників, усіх трудящих Ходорова в 1945 році відбудовано промислові підприємства, почали діяти культурно-освітні й медичні заклади. Життя міста ввійшло в нормальну колію.

Післявоєнний період був періодом бурхливого розвитку промисловості і культури Ходорова. За ці роки здійснено повну технічну реконструкцію підприємств. Зокрема, на цукровому комбінаті, який створено на базі цукрового заводу, встановлено нові дифузійні батареї, випарні апарати, потужні насоси, напівавтоматизовані центрифуги, автоматичні машини для розфасовки готової продукції тощо. На рафінадному заводі цього комбінату, де раніше застосовувалась переважно ручна праця, почали діяти автомати й напівавтомати. В 1961 році на комбінаті введено в дію новий завод по виробництву кормових дріжджів і спирту з меляси, збудовано нову ТЕЦ. У 1966 році потужність комбінату становила 27 тис. цнт переробки цукрових буряків на добу. З 1957 року завод переробляє також до 300 тис. цнт на рік імпортної сировини.

Партійна і профспілкова організації комбінату провадять постійну масово-політичну роботу, мобілізуючи колектив на повсякденну боротьбу за виконання плану, за економію у великому і малому. З початку семирічки колектив цукрового комбінату включився в рух за комуністичну працю, що розгорнувся в країні. На 1 січня 1964 року тут було 17 бригад комуністичної праці, в яких налічувалось 123 чоловіки. Коваль цукрокомбінату С. К. Томченко, бригадир пісочного заводу Й. Я. Краївський і робітниця рафінадного заводу С. О. Карачевська за систематичне перевиконання виробничих завдань занесені до обласної Книги пошани.

Сировину комбінату постачає спеціалізований радгосп «Ходорівський», який має 4 відділки (села Садки, Жирова, Піддністряни і Руда). У радгоспі, крім основної культури — цукрових буряків, вирощуються також зернові та овочеві культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

По валовій продукції друге місце серед підприємств Ходорова займає м'ясокомбінат, який за післявоєнні роки теж повністю реконструйований. Продукція м'ясокомбінату за 1966 рік становила 3800 тонн м'яса, ковбасних виробів і харчових жирів.

Значно розширено цегельно-черепичний завод, потужність його доведено до 4,75 млн. штук цегли і 700 тис. штук черепиці на рік. Будівельні матеріали виготовляються також на підприємствах промкомбінату, який має цехи по виробництву цегли, черепиці, пиломатеріалів та меблів. У цехах промкомбінату працює близько 250 чоловік.

У 1960 році став до ладу діючих завод «Приладдеталь», де вироблялась тара для Львівського телевізорного заводу. В 1962 році на базі цього підприємства створено завод пральних машин, на якому зайнято понад 500 робітників.

[1] Львівський облпартархів, ф. 5030, оп. 1, спр. 93, арк. 10; спр. 80, арк. 1.

Крім цих підприємств, у місті працює хлібозавод, друкарня та міжколгоспна будівельна організація.

Ходорів тепер красиве, впорядковане місто. Вулиці чисті, озеленені. Особливо виділяються вулиці Міцкевича, Першотравнева і Стрийська. Місто повністю електрифіковане і газифіковане. Діють водопровід і каналізація. В центрі — 3 сквери, розбиті комсомольцями та учнями шкіл. Улюбленим місцем відпочинку трудящих у літній період стала побудована кілька років тому водна станція. Силами молоді споруджено два стадіони — один при цукрокомбінаті і другий — при середній школі № 1.

Систематично підвищується матеріальний добробут трудящих. Яскравим свідченням цього є зростання товарообороту торговельних підприємств, щораз більший попит на товари культурно-побутового характеру. До послуг населення 50 магазинів і кіосків. З кожним роком збільшується продаж жителям меблів, бавовняних і шовкових тканин, галантерейних виробів, культтоварів, парфюмерії. Лише в торговій мережі Ходорівського міського споживчого товариства трудящі придбали в 1965 році більше, ніж у 1957 році: культтоварів — у 2,8 раза, меблів — у 2,2, тканин — у 2,1, готового одягу — в 2,3 раза. За цей період товарооборот зріс у півтора раза. В користуванні жителів на 1 січня 1966 року налічувалось понад 200 телевізорів.

В умовах радянського ладу докорінно поліпшилось медичне обслуговування трудящих Ходорова. Тут діє лікарня на 150 ліжок, медичний пункт на цукрокомбінаті, амбулаторія для залізничників, фельдшерський пункт при середній школі № 1, міська поліклініка та дві аптеки. В медичних установах зайнято 28 лікарів та понад 80 працівників з середньою медичною освітою. На кожні 100 чоловік населення припадає один медичний працівник.

Одночасно з розвитком промисловості в місті розвивалась освіта і культура. З кожним роком зростало число учнів у школах. Одна з семирічних шкіл реорганізована в середню. В 1963/64 навчальному році створено ще восьмирічну школу. На 1 січня 1967 року в усіх трьох школах міста навчалося 1857 учнів проти 847 в 1944/45 навчальному році. В усіх старших класах середніх шкіл запроваджено виробниче навчання. Школярі оволодівають спеціальностями електромонтерів, столярів, будівельників, слюсарів, вихователів дошкільних установ та іншими. В 1945 році відкрито вечірню школу робітничої молоді, яку в 1964/65 навчальному році відвідувало понад 200 юнаків і дівчат. У 1960 році в місті організовано профтехучилище, де на 1 січня 1965 року було 328 учнів, майбутніх робітників промислових підприємств Львівщини. На цукровому комбінаті працює філіал Львівського технікуму харчової промисловості. Тут навчається близько 50 чоловік. Крім того, багато робітників навчається заочно в інститутах і технікумах. З кожним роком підвищується освітній рівень робітників. На 1 січня 1966 року 39 проц. усіх працівників цукрового комбінату мали середню і вищу освіту. На підприємствах міста є багато бригад, в яких майже всі робітники закінчили середню школу.

За роки Радянської влади понад 700 дітей трудящих Ходорова здобули вищу освіту і працюють у різних галузях народного господарства й культури. Так, син робітника цукрозаводу З. С. Дунець закінчив Львівський політехнічний інститут і став викладачем цього інституту; дочка робітника К. Батрак закінчила аспірантуру при Московському державному університеті і стала нау-

Комсомольці Ходорова після недільника по посадці міського парку. 1948 р.

ковим працівником; син колишньої наймички В. І. Мунило — підполковник Радянської Армії. Лише за умов радянського ладу робітник залізниці В. І. Камінський зміг дати вищу освіту всім своїм шістьом дітям[1].

У Ходорові на промислових підприємствах, у школах, медичних закладах і культурно-освітніх установах працює більш як 120 спеціалістів з вищою освітою.

За часів буржуазно-поміщицької Польщі трудящі Ходорова не могли й думати про такі культурні блага, як театри, кіно, книжки. Тепер тут діють міський Будинок культури ім. О. С. Пушкіна, клуб цукровиків, червоні кутки на м'ясокомбінаті, заводі пральних машин, цегельно-черепичному заводі та інших підприємствах і установах. При Будинку культури і клубі цукровиків працюють різні гуртки художньої самодіяльності — хорові, танцювальні, вокальні, духовий та струнний оркестри. Є художня студія. Хоровому колективу міського Будинку культури, який налічує 50 чоловік, у 1963 році присвоєно звання «Народного хору».

В місті діє широка мережа бібліотек. У 1945 році відновила роботу бібліотека для дорослих, у 1948 році відкрито бібліотеку для дітей. Створено також бібліотеки при двох середніх школах, на цукровому комбінаті та при міській лікарні. Книжковий фонд усіх бібліотек перевищує 80 тис. примірників.

У бібліотеках провадяться літературні і тематичні вечори, читацькі конференції, обговорення книг, організовуються бібліографічні огляди, книжкові виставки.

При бібліотеці працює літературний гурток, на заняття якого часто приїздить із Львова українська письменниця Ірина Вільде.

Зараз важко знайти в Ходорові сім'ю, де б не читали газет і журналів. У 1966 році жителі міста передплачували понад 4 тис. примірників газет і близько 2500 примірників різних журналів.

За ініціативою учнівського і вчительського колективу Ходорівської середньої школи № 1 і за допомогою Львівського філіалу Центрального музею В. І. Леніна в місті 17 липня 1960 року відкрито музей В. І. Леніна. За п'ять років його відвідало близько 25 тисяч жителів Жидачівського, а також сусідніх районів Львівської та Івано-Франківської областей.

Ходорів живе повнокровним політичним і культурним життям. На всіх промислових підприємствах, в усіх установах і закладах працюють партійні, комсомольські і профспілкові організації.

Доярка радгоспу «Ходорівський» ударниця комуністичної праці Т. Ю. Вовк обрана депутатом Верховної Ради УРСР.

Важливим етапом у житті Ходорова є новий п'ятирічний план розвитку народного господарства (1966—1970 рр.). За цей час заплановано реконструювати і ввести в дію нові виробничі потужності на найважливіших підприємствах.

Значно зросте завод пральних машин, де намічено побудувати нові цехи, що дозволить збільшити виробничу потужність заводу на 100 тис. пральних машин. Кількість робітників на цьому заводі майже подвоїться.

На кінець п'ятирічки цегельний завод перейде на круглорічний режим роботи. По суті, це буде нове підприємство, оснащене найновішою технікою.

Поповняться новою технікою і вдосконалять своє виробництво також інші підприємства міста.

Дальше поліпшуватиметься і розширюватиметься комунальне господарство Ходорова. Будуть збудовані нові житлові будинки, заасфальтовані нові вулиці. Культурні установи поповняться новим кінотеатром на 400 місць.

Розширення виробництва, комунального господарства й торгівлі сприятиме дальшому підвищенню матеріального добробуту трудящих.

Д. Д. НИЗОВИЙ

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 24 вересня 1959 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЖИДАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ

БА́КІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км на північний схід від районного центру і за 13 км від залізничної станції Вибранівка. Населення — 493 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Жабокряки, Закривець, Репехів, Трибоківці.

У Баківцях знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Радянської Армії. Артіль має 1562 га орної землі. Вирощуються в основному технічні культури (цукрові буряки, льон). Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є цегельня, млин.

На території села — восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Є стадіон. Працює шевська майстерня.

Село виникло на початку XIV століття на Волоському шляху (Львів—Рогатин).

БЕРЕЖНИ́ЦЯ (до 1944 року — Бережниця Королівська) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Бережниці, притоки Дністра, за 7 км на південь від районного центру, який є для Бережниці найближчою залізничною станцією. Населення — 989 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Журавків, Заболотівці, Загірщина, Рогізне.

Колгосп «Радянська Україна», до якого входить с. Бережниця, має 2200 га орної землі. Вирощуються зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Розвинуте свинарство.

У селі — восьмирічна школа, клуб на 250 місць, бібліотека. Є стадіон, 2 спортивні майданчики. Відкрито шевську й кравецьку майстерні.

Комсомольська організація створена в 1940 році.

Бережниця вперше згадується в письмових джерелах за 1515 рік. У 1920 році було створено революційний комітет. Організація «Сельроб» виникла в 1926 році.

Збирання хліба у колгоспі «Радянська Україна» (с. Бережниця, 1965 р.).

Загальний вид на середню частину с. Бориничі. 1967 р.

БОРИ́НИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Суходілки, за 33 км на північний схід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1463 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Голдовичі, Дроховичі, Лучани, Чорний Острів.

Колгосп ім. Горького, центральна садиба якого знаходиться у с. Чорному Острові, має 2062 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте свинарство. За досягнуті успіхи в розвитку сільського господарства ланкова К. Дейнека нагороджена орденом Леніна.

У Бориничах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Розміщена контора лісництва. На території села встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перша письмова згадка про Бориничі відноситься до 1424 року. У 20—30-х рр. XX століття діяв осередок КПЗУ, який провадив значну роботу серед селян. За його ініціативою у 1929 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників. Після встановлення Радянської влади, у 1940 році, був створений колгосп «Перемога», який об'єднав 60 селянських сімей. Комсомольська організація виникла у 1939 році.

На території села знайдено скарб римських монет і залізний меч скіфо-сарматського періоду.

ВЕ́РБИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 26 км на схід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Ходорів. Населення — 836 чоловік. Сільраді підпо-

рядковані населені пункти Вовчатичі, Садки, Сугрів.

Колгосп ім. XXII з'їзду КПРС, розташований на території сільради, має 2092 га орної землі. Значне місце у господарстві артілі займають зернові й технічні культури. Розвинуте свинарство. За успіхи у розвитку буряківництва М. І. Верес і С. Р. Коцовський нагороджені орденом Леніна.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць. На території с. Вовчатичів є значні запаси керамічних глин.

Вербиця вперше згадується в історичних джерелах за 1445 рік. Після відступу козацьких військ Б. Хмельницького у 1648 році татари повністю знищили села Вербицю і Вовчатичі. У 1918 році відбувся селянський виступ, який був придушений військами. Найбільш активних учасників доставили до поміщицького маєтку, де їх били палками та цькували собаками.

У 1940 році виник колгосп, створено партійну і комсомольську організації.

ВИБРАНІ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Давидівки, притоки Дністра, за 54 км на північний схід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1843 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Березина, Борусів, Бринці-Загірні, Чижичі.

На території сільради розташований колгосп ім. XXI з'їзду КПРС, який має 1513 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний.

У Вибранівці є восьмирічна та початкова школи, клуб, бібліотека. Функціонує лікарня. Працює промкомбінат, споруджено стадіон. Працівник залізничної станції Вибранівка Т. Д. Перлигін нагороджений орденом Леніна.

У документах за 1631 рік вона згадується як містечко. В 1648 році її знищили татари. Згодом вона відбудувалася, і починаючи з 1672 року тут відбувалися ярмарки. До 1939 року більшістю земель володіли поміщики Шептицький і Тужанський. У 1929 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників, що працювали на поміщицьких землях. Закінчився перемогою страйкуючих. Вдруге сільськогосподарські робітники застрайкували у 1936 році. Керівником страйку був М. Г. Мочарський. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати. Після встановлення Радянської влади організовано колгосп ім. Леніна (1940 рік).

ВІЛЬХІВЦІ́ (давня назва — Цуцилівці) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Тейсарівці, лівій притоці Стрия, за 8 км від районного центру, який є для Вільхівців найближчою залізничною станцією. Населення — 542 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Волиця Гніздичівська, Іванівці, Туради.

Колгосп «Світанок», центральна садиба якого знаходиться у с. Турадах, має 2061 га орної землі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство. Вирощуються зернові й технічні культури.

У селі є початкова школа, клуб, бібліотека. Працює кравецька майстерня.

Комсомольська організація виникла у 1947 році.

Перша письмова згадка про Вільхівці відноситься до 1515 року.

ГНІЗДИ́ЧІВ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на річці Стрию, за 9 км на південний захід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 3818 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Королівка, Покрівці.

Колгосп ім. Кірова (організований у 1940 році), центральна садиба якого знаходиться у Гніздичеві, має 2376 га орної землі. Це багатогалузеве господарство з розвинутим м'ясо-молочним тваринництвом.

У селищі — середня, початкова школи та середня школа робітничої молоді. Працюють клуб і бібліотека.

На території селища є головна компресорна станція газопроводу Дашава—Київ, відділення «Сільгосптехніки», пункт «Заготзерно», спиртзавод, целюлозно-паперовий комбінат.

Гніздичів вперше згадується в історичних документах за 1491 рік.

Селище було окуповане фашистськими загарбниками 1 липня 1941 року. Визволене радянськими військами 3 серпня 1944 року. З 1 по 3 серпня 1944 року було місцем запеклих боїв.

ГРУСЯ́ТИЧІ (давня назва — Русятичі) — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на північний схід від районного центру і за 15 км від залізничної станції Ходорів. Населення — 1071 чоловік. Сільраді підпорядковане село Ліщини.

На території сільради знаходиться насіннєвий радгосп «Грусятицький» Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР. Радгосп має 1544 га орної землі. Спеціалізується на вирощуванні високоякісного насіння зернових для колгоспів області. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селищі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Грусятичі відноситься до 1441 року.

В серпні 1920 року тут перебували частини 8-ї дивізії Червоного козацтва. Перший колгосп створено в 1940 році.

ДЕВ'Я́ТНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білій, за 34 км на північний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Вибранівка. Населення — 706 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Калинівка, Прибілля (давня назва — Ятвяги), Юшківці.

Колгосп «Росія», до якого входить с. Дев'ятники, має 1252 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури.

Тваринництво м'ясо-молочного напряму, розвинуте птахівництво.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. За період з 1960—1964 рр. побудовано 56 житлових будинків.

Дев'ятники вперше згадуються у письмових джерелах за 1404 рік. На початку XVI століття спалене татарами.

Комсомольська організація створена у 1940 році, у жовтні того ж року організовано колгосп ім. Будьонного, одним з організаторів і першим головою якого був І. Й. Брик.

ЖИ́РОВА — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 14 км на північний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Ходорів. Населення — 1360 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бородчиці, Городище Перше (давня назва — Городище Королівське), Заліски.

На території села знаходиться Жировське відділення радгоспу «Ходорівський». Відділення має 1360 га земельних угідь і спеціалізується на вирощуванні насіння цукрових буряків для колгоспів і радгоспів Львівської області. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі — середня школа, клуб, бібліотека, є бібліотека при будинку інвалідів. Працює кравецька майстерня.

Жирова вперше згадується у письмових джерелах за 1411 рік. У 1648 році с. Бородчиці зазнало нападу татар, в результаті якого було повністю знищене. На початку 30-х рр. XX століття у Жирові діяла організація «Сельроб». У 1940 році створено комсомольську організацію. Партійна організація виникла в 1949 році, у цей же час організовано колгосп.

ЖУРА́ВНО (до 1957 року — село, з 1940 року до 1959 — районний центр Журавнівського району) — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване в місці впадіння річки Свічі у Дністер, за 23 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Журавно-Новосільці. Населення — 2974 чоловіки. Селищній Раді підпорядковане село Новошино.

На території селища знаходиться центральна садиба колгоспу «Перемога». Артіль має 2829 га орної землі. Вирощується пшениця, озиме жито, гречка, овес, просо, льон, цукрові буряки, картопля та ін. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство.

У Журавному є середня школа, середня школа робітничої молоді, Будинок культури, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня, поліклініка. На березі Дністра побудовано туберкульозну лікарню та дитячий туберкульозний санаторій, при якому працює восьмирічна школа. Відкрито дитячий садок та ясла. У селищі — пекарня, ковбасний цех, кравецька і шевська майстерні.

За роки Радянської влади побудовано гіпсовий завод, 2 корпуси заводу будівельних матеріалів, 3 корпуси заводу ангідридних виробів. Художні вироби журавнівських умільців — П. Пика, І. Демківа та інших, майстерність яких передавалась із покоління до покоління, широко відомі в Москві, Ленінграді, Києві та інших містах нашої країни.

Дитячий санаторій у смт Журавному.

Перша письмова згадка відноситься до другої половини XV століття. Поселення виникло на важливому у той час водному шляху (ріки Дністер і Свіча), по якому з Прикарпаття проходили купецькі валки з сіллю та іншими товарами на південний схід України. В XVI столітті Журавно відносилося до розряду міст, у ньому відбувалися 2-річні ярмарки та щотижневі базари. Під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького в результаті боїв місто було зруйноване. У 1676 році поблизу Журавного відбулася битва між турецькими й польськими військами (до складу останнього входили українські козаки), в результаті якої турки зазнали поразки.

У 20-х рр. XX століття у Журавному виник осередок КПЗУ. У 1929—1930 рр. селянські заворушення охопили значну частину Жидачівського повіту. Не залишилися осторонь і жителі Журавного, що наймитували у князя Чарторийського. Восени 1939 року були націоналізовані завод по виробництву цегли, алебастру і тартак, маслозавод, спиртзавод, млин та ін. Націоналізовані землі розподілили між безземельними і малоземельними селянами, яким велику допомогу по обробітку землі надавала МТС.

У Журавному народився один із зачинателів польської літератури письменник Міколай Рей (1505—1569 рр.).

ЗАГІ́РОЧКО — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Лугу, притоки Дністра, за 17 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Ходорів. Населення — 1317 чоловік. Сільраді підпорядковане село Добрівляни.

На території Загірочка знаходиться третя бригада колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС (центральна садиба у с. Вербиці). Бригада має 452 га орної землі. Вирощуються: пшениця, кукурудза, цукрові буряки, льон. За високі показники у вирощуванні льону О. М. Процикевич нагороджена орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Партійна організація виникла у 1939 році, комсомольська — у 1948. Перший колгосп у Загі-

рочку під назвою ім. 17 вересня створено у 1940 році.

Загірочко вперше згадується в історичних джерелах за 1578 рік. У 1648 році, після відступу козацьких військ, село зазнало нападу татар, в результаті якого було повністю знищене. В ніч на 24 серпня 1648 року селяни Добрівлян та Букавини напали на панський маєток у Бортниках, забрали 130 кіп жита, 30 кіп пшениці і завезли до своїх дворів.

ЗАРІ́ЧНЕ (до 1946 року — Ляховичі Зарічні) — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Свічею, за 38 км на південь від районного центру і за 18 км від залізничної станції Журавно-Новосільці. Населення — 1264 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Демівка, Корчівка, Лисків, Романівка.

Колгосп ім. Чапаєва, до якого входить с. Зарічне, має 1108 га орної землі. Основний виробничий напрям — вирощування льону. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є черепичний цех.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць. Працюють шевська і кравецька майстерні. Колгосп створено у 1948 році, у 1949 — комсомольську організацію.

Найдавніша письмова згадка про Зарічне відноситься до 1515 року.

ЗАРІ́ЧЧЯ (давня назва — Вовснів) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 2,5 км від Дністра. Віддаль від районного центру — 4,5 км, від залізничної станції Жидачів — 7 км. Населення — 634 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Дем'янка-Лісна, Дем'янка-Наддністрянська, Межиріччя.

На території сільради розташований колгосп ім. В. І. Леніна, який має 1270 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Розвинуте м'ясне тваринництво. За високі надої молока доярка Р. Верес нагороджена орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Заріччя відноситься до 1506 року.

КНІ́СЕЛО (давня назва — Княже Село) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрільчі, за 43 км на північний схід від районного центру і за 13,5 км від залізничної станції Бориничі. Населення — 619 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бертишів та Орішківці.

Колгосп «Прогрес», центральна садиба якого знаходиться у с. Кніселі, має 1295 га орної землі. Крім зернових, вирощуються ще й технічні культури (переважно цукрові буряки). Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Кніселі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працює шевська майстерня.

Найдавніша письмова згадка про село відноситься до 1392 року.

ЛЮ́БША — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на південний схід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Бортники. За 2 км від села протікає ріка Дністер. Населення — 719 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Антонівка, Мазурівка.

На території села знаходиться бригада колгоспу «Перемога» (центральна садиба у с. Журавному). Бригада має 560 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури, картопля. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 300 місць, бібліотека. Працює сільська група товариства «Знання».

В 1940 році організовано колгосп, у 1948 році виникла комсомольська організація.

Любша вперше згадується у письмових джерелах за 1565 рік. З 27 червня 1941 року до 1 серпня 1944 року село було окуповане німецько-фашистськими загарбниками. Гітлерівці вивезли на каторгу до Німеччини 86 чоловік.

МЕ́ЛЬНИЧ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свічі, притоці Дністра, за 30 км на південь від районного центру і за 15 км від залізничної станції Журавно-Новосільці. Населення — 753 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Буянів, Лютинка.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Шевченка (створений у 1948 році). Артіль має 1133 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Працює кравецька майстерня.

Перша згадка про Мельнич в історичних документах відноситься до 1491 року. У 20—30-х рр. XX століття діяв осередок «Сельроб». Комсомольська організація створена у 1949 році.

МЛИНИ́СЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дністрі, за 12 км від районного центру, який є для Млиниськи найближчою залізничною станцією. Населення — 1525 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Голешів і Лапшин.

Колгосп «Дружба», що розташований на території сільради, має 1094 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. За високі врожаї цукрових буряків голова колгоспу І. Г. Галуза нагороджений орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Відкрито кравецьку майстерню.

Млиниська вперше згадується в письмових джерелах за 1435 рік. Спустошливого нападу татар у 1648 році зазнало с. Голешів, яке було повністю зруйноване, а значну кількість жителів забрано у полон. У 20-х рр. XX століття діяв осередок КПЗУ, членами якого були С. П. Бовдур (пізніше — перший голова сільської Ради), М. Гутник, Д. С. Опока та інші. Депутатом до Народних Зборів Західної України була обрана О. С. Бовдур (загинула від рук українських буржуазних націоналістів). У 1940 році створено колгосп і партійну та комсомольську організації.

МОЛОДИ́НЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Бортники. Населення — 756 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новосільці, Підліски, Черемхів.

Колгосп «Шлях Леніна», до якого входить с. Молодинче, має 1593 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Молодинче відноситься до 1527 року.

МОНАСТИРЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на південь від районного центру і за 17 км від залізничної станції Журавно-Новосільці. Населення — 1481 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Которини, Протеси, Старе Село.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Верховина» (створений у 1948 році). Артіль має 1642 га орної землі. Значне місце у господарстві посідають зернові й технічні культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний.

У Монастирці є середня школа, Будинок культури на 300 місць, бібліотека. Працюють шевська і кравецька майстерні. Комсомольська організація села створена у 1940 році.

НОВІ́ СТРІ́ЛИЩА (стара назва — Стрільці) — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 35 км на північний схід від районного центру і за 18 км від залізничної станції Ходорів. Населення — 1639 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Лінія та Старі Стрілища.

Колгосп ім. 40-річчя Радянської України, центральна садиба якого знаходиться у Нових Стрілищах, має 1197 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні льону та цукрових буряків. Тваринництво м'ясного напряму. З допоміжних підприємств є млин, олійня.

У селищі — середня школа, бібліотека, Будинок культури. Функціонує дільнична лікарня. Працюють кравецька й шевська майстерні, пекарня, ковбасний цех. Гіпс і вапняк, поклади яких є на території селища, використовуються як сировина для місцевої промисловості району.

Перша письмова згадка про Нові Стрілища відноситься до 1513 року. В серпні 1920 року, під час наступу Червоної Армії, селище кілька днів було в руках частин 8-ї Червонокозацької дивізії, яка здійснювала рейд по тилах ворога.

ОБЛА́ЗНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 21 км на південь від районного центру і за 13 км від залізничної станції Гніздичів. Через село протікає річка Любашка, притока Дністра. Населення — 511 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля Облазницька, Дунаєць, Жировли, Корналівка, Махменець, Нове Село.

На території сільради знаходиться колгосп «Перше травня», який має 1199 га орної землі. Вирощуються зернові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є початкова школа, бібліотека, клуб. Сільська комсомольська організація створена у 1940 році.

Облазниця заснована на початку XV століття при шляху з Долини на Жидачів (так званий селянський шлях). З 31 липня по 3 серпня 1944 року село було місцем запеклих боїв між радянськими військами і гітлерівськими загарбниками.

ОТИНЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Лугом, притокою Дністра, за 22 км на північний схід від районного центру і за 7 км від залізничної станції Ходорів. Населення — 953 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Городище Друге (давня назва — Городище Цетнарське) і Дуліби.

Колгосп ім. Б. Хмельницького (створений у 1940 році), розташований на території сільради, має 1880 га орної землі. Основний напрям господарства—м'ясо-молочне тваринництво. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки) культури. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Отиневичі вперше згадуються в письмових документах за 1515 рік. У селі народився відомий польський художник Артур Гротгер.

ПІДДНІСТРЯ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 10 км на північний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Чорний Острів. Населення — 841 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кам'яне і Руда.

На території села знаходиться відділок радгоспу «Ходорівський», який має 687 га земельних угідь. Вирощуються зернові й технічні культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Піддністрянах є середня школа, бібліотека.

Село вперше згадується в історичних документах за 1497 рік. У 1672 році відбувся збройний виступ селян. Повстанці зруйнували поміщицьку садибу, забрали худобу. До 1939 року на селянина припадало по півморга (приблизно 0,26 га) землі. Значна частина селян змушена була йти на заробітки в інші міста і батрачити у місцевого поміщика Любомирського. В роки панування панської Польщі активну пропагандистську роботу серед селян проводили комуністи М. Хомин та І. Чепляк. Після возз'єднання Західної України вони входили до ревкому, а потім до виконкому сільської Ради (Хомин — голова, Чепляк — секретар). У 1946 році загинули від рук українських буржуазних націоналістів.

ПОДОРО́ЖНЄ (давня назва — Ляховичі Подорожні) — село, центр сільської Ради, розташоване за 31 км на південь від районного центру і за 18 км від залізничної станції Гніздичів. Населення — 1248 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Володимирці, Заграбівка, Маринка.

Колгосп «Україна», до якого входить с. Подорожнє, має 929 га орної землі. Основний на-

прям у господарстві — м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є середня школа, Будинок культури на 300 місць, бібліотека. Працюють шевська та кравецька майстерні.

Перша згадка про Подорожнє відноситься до 1515 року.

Після встановлення Радянської влади в 1939 році першим головою сільської Ради обрали І. О. Романика. Депутатами до Народних Зборів Західної України були — П. В. Петрінець та Г. Й. Петрінець.

РУДА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Бережниці, притоці Дністра, за 12 км на південь від районного центру і за 4 км від залізничної станції Гніздичів. Населення — 1336 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ганівці та Лівчиці.

На території сільради знаходиться бригада колгоспу ім. Кірова. Вирощуються зернові й технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. Сільська комсомольська організація створена у 1948 році.

Руда вперше згадується в історичних джерелах за 1394 рік.

З 31 липня по 3 серпня 1944 року село було ареною запеклих боїв радянських військ з відступаючими німецько-фашистськими загарбниками.

СИДОРІ́ВКА (давня назва — Ізидорівка) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Крехівці, правій притоці Дністра, за 22 км на південь від районного центру і за 18 км від залізничної станції Гніздичів. Населення — 443 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Крехів і Сулятичі.

Колгосп ім. Жданова, до якого входить с. Сидорівка, має 717 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є пилорама, кузня.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

СОКОЛІ́ВКА (у XVI столітті паралельна назва — Сенява) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Боберці, лівій притоці Дністра, за 49 км від районного центру і за 9,5 км від залізничної станції Вибранівка. Населення — 306 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кологори, П'ятничани, Сенів, Ходорківці.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Котовського. Артіль має 1446 га орної землі. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Вирощуються зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працюють шевська та кравецька майстерні.

Соколівка вперше згадується у письмових джерелах за 1595 рік під двома назвами — Соколівка та Сенява. Сенява згадується ще раніше у документах за 1515 рік. У 1823—1840 рр. працювала одна з перших на Львівщині цукроварня. В 1939 році була створена сільська Рада (голова — О. К. Дулька, секретар — А. М. Саворський). Сільська комсомольська організація виникла в 1948 році.

ТЕЙСА́РІВ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Тейсарівкою, притокою Дністра, за 13 км на південний захід від районного центру і за 8 км від залізничної станції Більче-Волиця. Населення — 1252 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля Любомирська, Пчани.

На території села знаходиться четверта бригада колгоспу «Світанок» (центральна садиба у с. Турадах). Колгосп організовано в 1949 році. Вирощується пшениця, жито, льон, цукрові буряки, картопля. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму, вівчарство. З допоміжних підприємств є пилорама.

У селі — восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека. Працює кравецька майстерня.

Уродженцем Тейсарова є О. О. Партицький (1840—1895 рр.) — український мовознавець, етнограф, історик і педагог.

ЧЕРТІ́Ж — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лютинці, притоці Дністра, за 35 км від районного центру і за 22 км від залізничної станції Журавно-Новосільці. Населення — 1342 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубрівка, Тернавка.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Івана Франка. Артіль має 1632 га сільськогосподарських угідь. Основний виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Допоміжні підприємства колгоспу — черепичний завод, олійня, пилорама.

У селі є восьмирічна школа, восьмирічна школа сільської молоді, клуб, бібліотека. Відкрито кравецьку майстерню. Сільська комсомольська організація створена у 1940 році.

Перша письмова згадка про Чертіж відноситься до 1578 року.

ЗОЛОЧІВСЬКИЙ РАЙОН

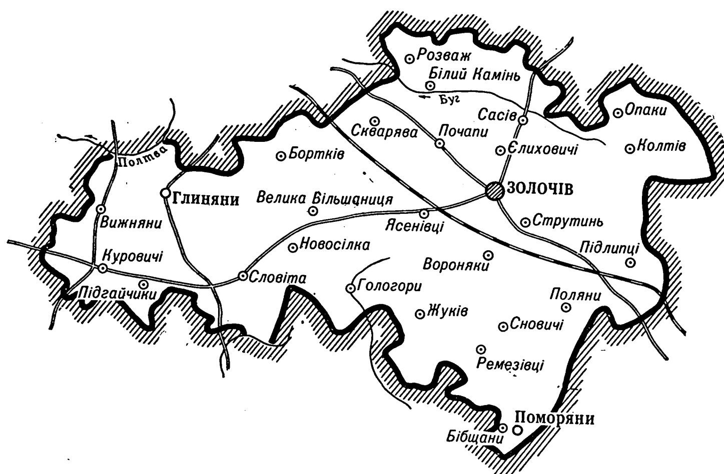

ЗОЛОЧІВ

Золочів — місто районного підпорядкування, центр Золочівського району. Розташований за 70 км від Львова, на лівому березі річки Золочівки (притока Західного Бугу). Залізнична станція на лінії Львів—Тернопіль. У місті проживає 13,1 тис. чоловік.

Археологічні розкопки, які проведені на території Золочева у 1962 році, свідчать про те, що вже у період раннього заліза (VIII—VII ст. до н. е.) тут існували поселення.

Перша письмова згадка про місто відноситься до 1441 року, коли польський король Владислав подарував магнату Яну Сенинському кілька десятків сіл. Серед них було названо і село Золочів[1]. Власниками Золочева були пізніше також різні польські феодали з родини Струмилів, Гурків, Зборовських, Собеських та інших.

Золочів виріс на перехресті важливих торговельних шляхів. Через нього проходив, зокрема, тракт з коломийських та долинських солеварень на Волинь і Литву і дорога з Львова через Глиняни у напрямі на Броди й Тернопіль.

Вигідне розташування Золочева сприяло його економічному зростанню. З кінця XV століття цей населений пункт став важливим торговельним центром Західного Поділля. 15 березня 1523 року Золочів дістає магдебурзьке право, за яким місто переходить на самоуправління.

Золочів був також замком-фортецею і займав важливе місце на передовій оборонній позиції Львова. За мурами замку ховалось населення Золочева і навколишніх сіл від татар, які часто робили набіги на місто і спалювали його. В XVI столітті, наприклад, татарські орди нападали на Золочів 10 раз. У 1672 році, коли на Львів насувалася турецька армія під командуванням Капудана, Золочівський замок протягом шести днів стримував ворога.

Замок-фортеця був обведений захисними валами та ровами з водою. До міста вели чотири брами — Львівська, Білокаменецька, Тернопільська і Залозецька. В середині XIX століття мури, що оточували замок і охороняли місто, були за наказом австрійського уряду знесені. В 1834 році фортеця стала державною власністю

[1] Ł. Charewiczowa. Dzieje miasta Złoczowa. Złoczów, 1929, стор. 13.

австрійського уряду. Замок зберігся і нині. Тут міститься професійно-технічне училище.

Золочів виник як приватне місто і таким залишався аж до середини XIX століття. Органами його самоуправління були міська рада, яка складалася з 4-х радників на чолі з бургомістром та судова лава з 7-ми чоловік на чолі з війтом. Вони цілком залежали від волі феодального магната — власника міста, голос якого був вирішальним як під час виборів керівників і членів міського самоуправління, так і в процесі їх діяльності. В 1532 році Золочів переходить у власність феодала Андрія Гурки, який змушений був звільнити мешканців від податків на 14 років. Адже місто на той час, знесилене частими війнами, нападами татар і турків, почало занепадати.

Мешканці Золочева, за винятком представників міської адміністрації і судівництва та незначної кількості кваліфікованих ремісників, змушені були відбувати панщину в маєтку феодального магната по 4—6 днів на тиждень, відробляти шарварки, зв'язані з упорядкуванням міста: лагодити дороги, будувати мости, греблі, панські будинки. Всі мешканці міста сплачували різні чинші грішми, хлібом, худобою, птицею, медом. Податок від будинків становив — по 6—10 грошів, присадибної ділянки — 4; земельних наділів — ланів — по 24 гроші, з кожних 20 вуликів — 1 белець меду тощо. Ремісники — кравці, шевці, гончарі, ковалі, різники, теслярі— щорічно платили 6—10 грошів податку від свого ремесла. Щорічна сума грошового чиншу від населення міста становила в середньому 400—600 злотих. Крім того, з міщан здирали гроші за дозвіл на шлюб, спадщину, за переселення тощо.

Повна залежність від сваволі феодального власника в значній мірі гальмувала економічний розвиток міста і дезорганізувала суспільно-політичне життя в ньому. Та незважаючи на цю обставину, Золочів уже в другій половині XVI — на початку XVII століття був значним економічним і адміністративним центром. У місті швидко розвивалось ремесло і торгівля, зростала кількість населення. У 1578 році в Золочеві існувало 2 гуральні, 2 котли для виробництва горілки, працювало 12 ремісників. У місті налічувалося 147 будинків, в яких проживало 735 чоловік.

Міські будівлі були з дерева. Хроніст другої половини XVII століття свідчить, що Золочів мав довге передмістя з дерев'яними будинками, розташованими між горбами та напроти озера і що «саме місто з дерев'яних будинків було збудоване в цілому зграбно...»[1]. Постійні війни спустошували Золочів, який століттями був фортецею. У 1672 році місто захопили турки і дощенту спалили його. Не минали лихоліття війни міста і в інші роки.

У 1705 році на Золочів напали шведські загарбники, які спустошили його і стягли із мешканців 7 тис. злотих контрибуції.

Минали роки, і золочівці знову відбудовували рідне місто. В XVI столітті у Золочеві розвивається ремісництво — шевський, гончарський, різницький, пекарський і ковальський цехи. У 1663 році виникають ткацький, кушнірський, кравецький і цех споріднених професій — ковалів, бондарів, слюсарів, золотарів, мечників, токарів, котлярів і сидлярів[2].

У XVIII столітті в місті розвивається і промисловість. Тут були побудовані тартак, цегельня, скляна гута, шахта для видобутку мармуру, кілька гуралень тощо. Важливе місце у економіці міста посідали, зокрема, гуральні. В 1767 році, крім Жовкви, найбільшу суму чопового податку (від виробництва хмільних напоїв) у всій Львівській землі платили Броди і Золочів. У цей час власником міста був князь Михайло Казимир Радзивілл. Цей феодал намагався насильно окатоличити українців.

З кожним роком у місті зростало число ремісників. У 1782 році в Золочеві налічувалось 5 мельників, 20 різників, 94 ткачі та багато ремісників інших професій. Кількість населення міста разом з передмістям становила в 1785 році 5337 чол., а число будинків 922. Продукція золочівських підприємств і ремісників збувалась

---

[1] Ł. Charewiczowa. Dzieje miasta Złoczowa. Złoczów, 1929, стор. 43.
[2] Там же, стор. 70—81.

Загальний вигляд м. Золочева. 1966 р.

не лише в місті, але йшла також у Польщу, Молдавію і Туреччину та інші країни. Крім ремісничих виробів, золочівські купці торгували зерном, хутром, рибою, фруктами та іншою продукцією.

Значному пожвавленню торгівлі сприяли вірмени, які поселилися тут у XVII столітті. Вони вели торгівлю рибою, свининою, овочами і фруктами. Вірменські колоністи належали до привілейованої частини населення міста. Згідно привілею 1688 року, вони об'єднувались в окремі ремісничі цехи, мали свій «вірменський магістрат» на чолі з війтом. Першим вірменським війтом був Д. Дзагурович. У XVII столітті у Золочеві була споруджена вірменська церква. Саме в цей період вірменська колонія досягла найбільшого розквіту. В другій половині XVIII століття вірмени поступово асимілювались з місцевим населенням[1].

Умови життя робітників і ремісників були поганими. Нещадна експлуатація доповнювалась політичним безправ'ям. Але українське трудове населення наполегливо відстоювало свої права. В результаті впертої боротьби українці домоглися того, що до складу міської ради входили два їхніх представники. При церквах у місті існували братства, члени яких боролися проти національної дискримінації українського населення.

В жалюгідному стані була й освіта, розвиткові якої у місті всіляко перешкоджала польська шляхта. Перший навчальний заклад (парафіяльну школу) в Золочеві було засновано у 1627 році. В 1789 році у місті було відкрито державну початкову школу для хлопчиків, а в 1852 році — для дівчаток, навчання в яких проводилось польською мовою.

Боротьба трудящих Золочева проти соціального і національного гніту посилилася в період визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Наприкінці 1648 року, коли почали наближатися війська Б. Хмельницького, населення Золочева разом з селянами села Біле напали на маєтки магнатів Злочевських. Налякані золочівські патриції втекли з міста. Війська Б. Хмельницького пройшли двічі через Золочів: у кінці 1648 і в 1655 рр. У 1655 році вони поблизу Золочева об'єдналися з російською армією і спільно вирушили на Львів та інші західноукраїнські міста[2].

Після захоплення Галичини Австрією Золочів у 1782 році став центром Золочівської округи. В період капіталізму економічне і політичне життя в Золочеві, у зв'язку з ліквідацією феодальної залежності міста від сваволі власника-магната, значно пожвавлюється, особливо після ліквідації панщини у 1848 році та завершення у 1871 році будівництва залізниці, яка зв'язала Золочів із м. Львовом. Введення у експлуатацію цієї залізниці сприяло розвиткові промисловості міста, відкривало доступ товарів на ринки Львова та інших міст. У середині XIX століття в Золочеві

---

[1] Н. К. Кривонос. «Армянская колония в городе Золочеве». «Известия АН Армянской ССР», 1960, № 3, стор. 87—92.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 117, оп. 1, спр. 132, стор. 105—107.

Загальний вигляд церкви (пам'ятника архітектури), яка споруджена у XVIII столітті. Золочів. 1967 р.

вже діяло понад 20 підприємств мануфактурно-заводського типу, 2 цегельні заводи, кілька інших дрібних підприємств. У 1884 році на промислових підприємствах міста було зайнято понад 350 чоловік[1].

У кінці XIX і на початку XX століть у Золочеві виникло ще кілька підприємств кустарного типу — шкіряні заводи, фабрики білових виробів і свічок, беконно-консервний завод, паперова фабрика у с. Сасові поблизу Золочева. Крім того, в 1893 році у місті налічувалося 18 кредитних товариств, оборотний капітал яких становив 650 тис. злотих. Поряд з розвитком промисловості, зростає число населення міста, яке у 1880 році становило 8347 чол., в 1890—10 113, а в 1900 році—12 тис. мешканців. Кількість робітників зростала головним чином за рахунок розорення ремісників і спролетаризованого селянства.

Робітники Золочева жили у важких умовах: робочий день тривав 11—14 годин на добу, заробітки були мізерними — 60—80 геллерів для чоловіків і 40—50 — для жінок. Зростання експлуатації, низька заробітна плата приводили до виступів робітників, які з кожним роком ставали все більш масовими.

Великий вплив на боротьбу трудящих Золочева мала перша російська революція 1905—1907 рр. У січні 1906 року в місті відбулись робітничо-селянські збори, в яких взяло участь понад 10 тис. чоловік. Демонстранти протестували проти політичної і національної дискримінації українського населення.

В 1907, 1911 і 1912 рр. страйкували робітники ряду підприємств — вантажники торгових фірм, робітники фабрики білових виробів, будівельники, візники і інші, вимагаючи скорочення робочого дня і підвищення заробітної плати.

17 травня 1914 року у Золочеві відбулася масова маніфестація трудящих міста, а також селян сіл Сасова, Ушні, Гологір, Почапів, Скваряви і Струтина, присвячена 100-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка, в якій взяло участь понад 12 тис. чоловік. Увечері у міському клубі була показана вистава Т. Шевченка «Назар Стодоля»[2].

У роки першої світової війни Золочів дуже потерпів від австро-угорських і німецьких загарбників, які забрали у населення багато сільськогосподарських продуктів, коней, вивезли устаткування із промислових підприємств. У місті значно зменшилась кількість населення. Австрійські власті незмірно посилювали сваволю і насильство щодо мирного населення. Вони вчиняли масові арешти, особливо тоді, коли австро-угорська армія зазнавала поразки на фронтах. Так у Золочеві у серпні 1914 року було кинуто в тюрму, яка розміщалася у старовинному замку, близько 150 чол. т. зв. «зрадників». Достатньо було, щоб у будинку жертви знайшли щось надруковане на російській мові або навіть молитовну книжку, надруковану кирилицею, як зразу ж це ставало приводом для арешту[3].

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції боротьба трудящих міста посилюється. У березні 1919 року в Золочеві повстав військовий гарнізон. Солдати, виступивши проти уряду ЗУНР (Західно-Української Народної Республіки), відмовились виконувати накази офіцерів, розбили тюрму, випускаючи на волю робітників і селян, жовнірів, які були кинуті туди за революційні виступи. Повстання золочівських солдатів було жорстоко придушене, учасників роззброєно і кинуто

---

[1] B. Sokalski. Rys geograficzno-statystyczny Złoczowskiego okręgu szkolnego, стор. 206.
[2] Газ. «Діло», 17 червня 1914 р.
[3] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. К., 1960, стор. 219—220.

в тюрми[1]. Протягом першої половини 1920 року в місті відбулося кілька робітничих страйків і демонстрацій, що носили політичний характер.

Щоб припинити революційний рух, який з кожним роком все більше зростав на західноукраїнських землях, до Львова та інших міст Галичини почали приїжджати численні місії Антанти. 18 серпня 1919 року власним поїздом до Львова приїхав майбутній президент США Герберт Гувер, керівник так званої «Американської адміністрації допомоги» (організації для боротьби з революційним рухом і для зміцнення економічних та політичних позицій американського імперіалізму в спустошених першою світовою війною європейських країнах). Ця організація була створена у 1919 році.

Будинок, в якому у серпні 1920 року містився повітовий Революційний комітет. Золочів. 1967 р.

Герберт Гувер того ж дня вибув поїздом до Золочева, але побачив, що він тут не бажаний гість. Золочівські залізничники закрили семафор, і поїзд пана Гувера простояв понад годину. Місцеві польські власті спохватилися і вмить навели на станції порядок. Кількох залізничників було звільнено з роботи, а організатора «зустрічі» пана Гувера — М. Ковальчука було посаджено у тюрму[2].

Під ударами 45-ї і 47-ї стрілецьких дивізій, а також 8-ї дивізії Червоного козацтва, яку очолював Віталій Примаков, відкочувалися із Золочева на захід білополяки. Групою військ на Золочівському напрямку командував визначний радянський воєначальник, герой громадянської війни Й. Е. Якір.

17 серпня 1920 року загони Червоної Армії вступили до Золочева, захопивши в полон 300 білополяків. У місті того ж дня було проголошено Радянську владу. 19 серпня у Золочеві вийшла газета «Червоний меч», орган політвідділу 47-ї стрілецької дивізії, у якому писалося: «Доблесні полки нашої дивізії, незважаючи на ураганний вогонь артилерії та бомбометів супротивника, крок за кроком вибивають ворога, який намагається чіплятися за рубежі й шалено напружує зусилля, щоб затримати наш наступ.

Безстрашність червоних орлів й зневага до пекельного вогню на нашому напрямку Підкамінь—Золочів—Львів вирішують долю всієї львівської групи ворога. Шляхта кидає останні резерви з глибокого тилу. Так, наприклад, на підступах до Золочева ми зустріли щойно прибулі частини Краківського гарнізону. Але це останні судороги ворога, який конає...»[3].

В наказі заступника начальника 47-ї стрілецької дивізії І. Голубенка говориться, що «доблесною непереможною робітничо-селянською Червоною Армією місто Золочів звільнене від польської білої гвардії. У місті буде встановлена влада робочих і трудящого селянства. Тимчасово до організації робітничо-селянської власті комендантом міста призначається помічник воєнного комісара Н-ської бригади т. Сельський, а помічником коменданта — командир т. Радіонов»[4].

У Золочеві був створений повітовий Революційний комітет на чолі з Василем Гоцою. Ревком керував діяльністю 42 сільських комітетів, шляхом усної і друкованої пропаганди, широкої агітації стверджував у свідомості трудящих комуністичні ідеї, переконував їх у перевагах Радянської влади, здійснював декрети Радянського

---

[1] Журн. «Радянський Львів», 1948, № 11, стор. 55.
[2] М. Я. Бєлінський. Золочів, історико-краєзнавчий нарис. Львів, 1966, стор. 11.
[3] Газ. «Червоний меч», 19 серпня 1920 р.
[4] Під прапором Жовтня. Документи й матеріали. Львів, 1957, стор. 407.

уряду по перебудові соціально-політичного життя повіту на соціалістичних засадах, боровся з голодом і розрухою, допомагав Червоній Армії, організовував трудящих на боротьбу проти внутрішньої контрреволюції та іноземної інтервенції. Ревком у перший же день звернувся до трудящих повіту із закликом вступити добровольцями в Червону Армію. Всюди на стінах будинків, парканах рясніли відозви, а навколо них збиралися групи людей і жваво обговорювали перші заходи Радянської влади.

«То ж до зброї! — говорилося в одній з відозв повітового ревкому до робітників і селян, що закликала вступити добровольцями у Червону Армію.— Всі ми як один в відділи добровольців, всі як один на оборону рідної землі. Нехай пани знають, що кожний корч, кожний рів, кожний наш поріг, кожна наша п'ядь землі — це для них пропасть, засідка»[1].

З кожним днем у Золочеві все більше утверджувалось нове життя. Було налагоджено телефонний і телеграфний зв'язок, відбудовано залізницю на лінії Підволочиськ—Золочів.

Рада професійних спілок, яка була створена 29 серпня 1920 року, взяла на облік усіх кваліфікованих робітників, ремісників, працівників торгівлі і за їх допомогою відновила роботу промислових підприємств, налагоджувала торгівлю та постачання. У Галицький ревком була направлена доповідна записка з проханням прислати спеціалістів та необхідні матеріали для відбудови паперової фабрики.

З метою організації всіх комуністів і співчуваючих, що знаходяться у Золочеві та повіті, для об'єднання їх у партійні і радянські органи 10 вересня 1920 року в Золочеві був створений повітовий комітет Комуністичної партії Східної Галичини в складі В. Гоци, Р. Кузьми і Хименка. Повітпартком проводив широку агітаційно-пропагандистську роботу серед робітників та селян Золочева і повіту. У звіті Центральному Комітетові КПСГ про свою роботу, зокрема, зазначено, що «намічено ряд лекцій по історії комунізму, а також комуністичної революції і будування Радянської влади. Всі ці лекції розприділені поміж партійними організаціями, котрі будуть кожної середи і неділі читати в театрах і підприємствах робітникам і селянам». Далі у звіті говориться, що за короткий час на підприємстах Золочева було проведено 20 мітингів і зборів. Повітовий комітет організував у місті робітничий клуб і читальню, створив профспілкову організацію, до якої увійшли майже всі робітники міста, а також залізничники. 12 вересня повітпартком організував комуністичний недільник по упорядкуванню міста та заготівлі палива для населення»[2]. При активній допомозі повіткому було пущено в дію електростанцію, шкіряну фабрику, три цегельні заводи та інші підприємства.

У кінці жовтня 1920 року у зв'язку з окупацією Золочева військами панської Польщі діяльність органів Радянської влади була припинена. Керівники повітового Революційного комітету і активісти Радянської влади зазнали жорстоких переслідувань з боку білополяків. У вересні 1923 року трьох чоловік — Павлишина, М. Коваля та І. Скочиляса, притягнутих до судової відповідальності за участь у роботі революційних комітетів,— військовий трибунал засудив до смертної кари, а решту — 12 чоловік підсудних — до тюремного ув'язнення від 10 до 12 років[3].

Червоні стрільці, з сумом покидаючи рідний край, твердо вірили, що знову повернуться сюди. Радянська влада за цей порівняно короткий час завоювала великий авторитет, зміцнила віру трудящих в те, що рано чи пізно влада у Галичині належатиме робітникам і селянам.

У 20—30-х роках XX століття Золочів, як і всі західноукраїнські міста, перебував у стадії застою і економічного занепаду. За цей час у місті, крім маслозаводу, не було побудовано жодного промислового підприємства. Промисловість міста розвивалася переважно за рахунок дрібного ремесла. У 1937—1939 рр. в Золочеві налі-

[1] Під прапором Жовтня, стор. 409.
[2] Там же, стор. 534—535.
[3] Газ. «Діло», 25 вересня 1923 р.

чувалося всього біля 500 найнятих робітників, а кількість безробітних дорівнювала 1800—2000 чоловік.

Польські окупанти знову принесли у місто безправ'я і злидні, безробіття і голод. Майже кожного дня біля міського магістрату збиралися юрби безробітних, безнадійно чекаючи на одержання роботи. Безробіття у Золочеві являло собою найгострішу соціальну проблему. Трудящі міста жили в поганих умовах, були позбавлені можливості користуватись медичною допомогою, їх діти не могли одержати початкову, не говорячи вже про середню освіту. Для того, щоб один день пролежати в лікарні, робітник змушений був платити суму, яка дорівнювала його триденному заробітку.

Українське населення Золочева зазнавало національної дискримінації, яка проявлялась у всіх сферах життя, зокрема в питаннях народної освіти. У гімназії, яка була заснована в 1873 році, навчання проводилось на польській мові. В місті працювали тільки приватні українська неповносередня школа ім. Маркіяна Шашкевича та українська гімназія. В них навчалося в середньому щороку по 220—250 учнів. За кожного учня батьки платили від 2 до 5, а в гімназії від 5 до 15 злотих щомісяця. Висока плата за навчання позбавляла багатьох трудящих можливості посилати своїх дітей до школи, особливо в гімназію.

Трудящі міста, незважаючи на важкі умови життя, вели гостру боротьбу за свої права, освіту, рідну мову. В читальню «Просвіти» на власні кошти робітники і селяни придбали багато літератури українських письменників.

Революційною боротьбою трудящих Золочева у 20—30-х роках керував повітовий комітет Комуністичної партії Західної України, створений 3 листопада 1926 року. Секретарем повітового комітету був один з активних учасників радянського будівництва у Золочеві в серпні—вересні 1920 року, член повітового Революційного комітету Якуб Гольдгірш.

У грудні 1927 року з ініціативи членів КПЗУ в Золочеві був створений «Сельроб» (Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання). Повітовий комітет КПЗУ і «Сельроб» поширювали серед населення нелегальну комуністичну літературу та періодичні видання.

З ініціативи Золочівського повітового комітету КПЗУ в місті 1 Травня 1928 року відбувся багатолюдний мітинг, присвячений міжнародному пролетарському святу. На мітингу виступив золочівський столяр М. Савчук, який висловив протест проти фашистської диктатури і заявив про прагнення добитися виходу з економічної кризи шляхом повалення капіталістичного ладу і побудови суспільства без експлуататорів і експлуатованих. Біля трибуни, де виступав промовець, майорів великий червоний прапор, на якому був вишитий заклик: «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!».

Незважаючи на труднощі, комуністи з кожним днем посилювали боротьбу проти польської шляхти. В ніч з 4 на 5 серпня 1928 року члени КПЗУ Струмилов та Гальперін почепили на телефонних дротах великі транспаранти з написами: «Геть з фашистською диктатурою Пілсудського!», «Хай живе Радянська Польща!», «Геть білий терор!» «Геть ненависний суд!», «Слава герою тов. Ботвіну!», «Хай живе КПЗУ!».

В ніч з 1 на 2 вересня 1928 року у місті були порозклеювані плакати з написами: «Війна — війні!», «Геть з білим фашистським терором!», «Вимагаємо звільнення політичних в'язнів!», «Хай живе міжнародний революційний день молоді!», «Хай живе Польська Радянська республіка!». 28 жовтня 1928 року повітовий комітет КПЗУ у складі 14 чоловік було арештовано.

Борючись проти політичного та національного гноблення, трудящі міста і повіту надсилали у державні установи протести проти примусової полонізації і з вимогою заснування державних шкіл з українською мовою викладання[1]. Тільки у 1928 році таких протестів було надіслано понад 1 тисячу. Але робітники міста все більше переконувалися, що єдиний вихід із неволі — це шлях революційної боротьби за повалення буржуазно-поміщицького ладу.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 595, арк. 1, 4, 11, 26, 25—29.

Значну роботу серед солдатів 52 піхотного полку Золочівського гарнізону провадив М. Ваврик, який в середині 1931 року разом з членами КПЗУ — пекарем В. Макойдою, робітником млина М. Бернардом, учнем 5-го класу української гімназії Г. Брюхом — створили тут комуністичний осередок. Він проводив серед солдатів агітаційну роботу, організовував їх на боротьбу за звільнення із золочівської тюрми політичних в'язнів, руйнував телеграфний і телефонний зв'язок тощо. За короткий час своєї діяльності комуністичний осередок провів значну роботу і зріс за рахунок солдатів 52 піхотного полку.

В кінці 1931 року комуністичний осередок було викрито польською поліцією. Арештовано М. Ваврика, Г. Брюха та кількох солдатів. Військовий суд, який розглядав цю справу, в червні 1933 року засудив Г. Брюха на 7 років тюремного ув'язнення. Доля інших арештованих учасників комуністичного осередку не відома[1].

Діяла в Золочеві також Комуністична спілка молоді на чолі з М. Присяжним. Золочівські комсомольці видавали нелегальну газету «Учнівська правда», створили комсомольські осередки в гімназії міста, селах повіту, антивоєнні гуртки, випускали і розповсюджували листівки.

В місті два рази на місяць комітет Комуністичної спілки молоді проводив комсомольські засідання, на яких читались реферати на політичні теми. Зокрема, були виголошені реферати на теми: «Капітал і праця», «Основи марксизму за працями Плеханова» та інші.

17 червня 1933 року поліція викрила в місті підпільну комсомольську організацію. Було арештовано і притягнуто до судової відповідальності 20 чоловік. В обвинувальному акті говорилося, що учні гімназії були членами Комуністичної спілки молоді та організували в класах гімназії комсомольські організації, а в 7-му класі створили антивоєнний гурток. На квартирі в одного з учнів було знайдено підпільну друкарню — шапірограф, фарби, восковий папір і комуністичні листівки[2]. В жовтні 1933 року суд засудив 15 чоловік на різні строки тюремного ув'язнення і позбавлення політичних прав[3].

Незважаючи на репресії та арешти, комуністи та комсомольці Золочева ще більше посилювали революційну діяльність, використовували всі легальні форми боротьби. Вони проводили, зокрема, велику роботу по організації страйків. Велике значення у цій справі мали рішення VI пленуму ЦК КПЗУ, який відбувся у квітні 1932 року. В рішеннях пленуму, зокрема, говорилося: «Проти фронтального наступу капіталу на робітничий клас, проти шаленої підготовки польським фашизмом збройного нападу на СРСР... Основним завданням партії є поширення фронту страйкової боротьби від часткових, поодиноких економічних страйків до страйків цілої галузі промисловості, цілого терену (місто, округ)...»[4].

Озброєні рішенням пленуму, члени КПЗУ посилили роботу серед мас. Уже в червні 1932 року вони організували страйк золочівських будівельників, які вимагали підвищення заробітної плати на 30 проц., скорочення робочого дня. Такі ж вимоги поставили перед підприємцями і робітники цегельного заводу, які 4 дні не виходили на роботу, а також робітники мебльового комбінату.

Рух робітників набирав дедалі більшого розмаху. В червні 1934 року був проведений страйк на тартаку (лісопильному заводі). Він носив більш організований характер. У 1935 році робітники Золочівської хлібопекарні висунули перед підприємцями вимогу скоротити робочий день до 10 годин.

Великий виступ робітників, що працювали на будівництві шосейної дороги Золочів—Сасів, відбувся у квітні 1936 року.

На початку травня 1936 року в місті було розповсюджено багато листівок, в яких розповідалося про важке життя робітників, вказувалися шляхи боротьби за

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 666, арк. 1, 10, 17—33.
[2] Там же, ф. 179, оп. 2, спр. 640—641, арк. 1—14.
[3] Там же, ф. 205, оп. 1, спр. 724, арк. 1—16.
[4] Архів Інституту історії ЦК КП України, ф. 6, оп. 1—6, спр. 661, арк. 39—40.

поліпшення їх життєвих умов. Особливо гостро ставилось питання про необхідність революційної боротьби проти польських окупантів і закликалось до масового загального страйку. У відповідь на заклик комуністів Золочів знову спалахнув гнівом: у першій декаді травня застрайкували робітники водоканалізації, лісопильні, кравецьких майстерень.

Один з активних борців за встановлення Радянської влади у Золочеві, старий член КПЗУ К. А. Стойко (в центрі) ділиться з трудящими міста спогадами про буремні роки боротьби за владу трудящих і возз'єднання з УРСР. 1967 р.

Під лозунгами КПЗУ проходили страйки у червні 1936 року: столярів, будівельників та робітників інших підприємств, які вимагали скорочення робочого дня до 8 годин, підвищення заробітної плати на 40 процентів.

Правителі польсько-шляхетської держави жорстоко розправлялися з борцями за краще майбутнє трудящих. Щоб придушити революційний рух, вони вдавалися до фашистських методів розправи з трудящими. У місті в 1935 році відбулися повальні обшуки. Багатьох учасників революційного руху було арештовано. Але в'язниці Золочева не могли вмістити всіх заарештованих. Тому поліція міста встановила чергу, за якою засуджені мали ув'язнюватись для відбуття покарання. У Золочеві в черзі для ув'язнення стояло 285 чоловік[1].

У 1937 році в золочівській тюрмі без суду мучилося 700 ув'язнених, серед яких 70 політичних в'язнів комуністів-підпільників. Незважаючи на жорстокі катування, комуністи продовжували боротьбу. «В камерах,— згадує старий член КПЗУ К. А. Стойко,— ми колективно вивчали твори класиків марксизму-ленінізму. На знак протесту і у відповідь на тортури поліцаїв ми оголошували не раз голодовку, співали «Інтернаціонал», «Сміливо, товаришу, в ногу!» та інші революційні пісні. Всі, хто знаходився тоді у золочівській тюрмі, були впевнені в перемозі справи, за яку ми боролися»[2].

Довгождане визволення трудящим Золочева принесла 18 вересня 1939 року Червона Армія. Населення міста з великою радістю зустрічало своїх визволителів. Заява Радянського уряду від 17 вересня 1939 року і звернення командування Українського фронту до населення Західної України стали відомі вже в цей же день у Золочеві.

Ще до приходу частин Червоної Армії у місті було створено революційний комітет, який очолив письменник-революціонер С. Тудор. Ревком в ті дні провів велику організаторську роботу по встановленню належного порядку у місті і підготовці до зустрічі воїнів-визволителів.

Для зустрічі Червоної Армії трудящі прикрасили місто червоними прапорами, лозунгами. На Тернопільській вулиці було збудовано тріумфальну арку. Населення з сльозами радості в очах обіймало і цілувало бійців-визволителів, дарувало їм букети квітів. Ось як описує один з епізодів приходу воїнів Червоної Армії письменник С. Тудор: «Вранці з'явилися на передмісті перші кінні частини Червоної Армії. Збита юрба народу очікувала їх при вході до міста. Охопила їх щільною масою, обняла зімкнутими раменами...»[3].

[1] Й. Цьох. Комуністична преса Західної України. Львів, 1966, стор. 216.
[2] Газ. «Серп і молот», 15 травня 1963 р.
[3] С. Тудор. Твори, т. 2, стор. 491.

Зустрічі воїнів-визволителів був присвячений мітинг, на якому з палкою промовою виступив Степан Тудор.

У місті було створено тимчасове управління, яке очолив С. Тудор, а його заступником обрано К. Стойка. До складу управління увійшли також В. Душенчук, М. Савчук, Ф. Нохій та інші представники трудящих міста і повіту.

З перших днів свого існування тимчасове управління розгорнуло широку діяльність. Між селянами-бідняками було розподілено 9637 гектарів панської землі, налагоджено роботу промислових підприємств, шкіл. В одній із своїх статей Степан Тудор писав: «В 1848 році ховали панщину вперше, та не поховали як треба! Жила вона й пишалася на наших хребтах, разом з панським маєтком, ситилась і озолочувалась. А тепер прийшов їй кінець! Хоронимо панщину раз на все, вбиваємо осиковий кіл у її личину — нехай не встане ніколи, повік!».

Тимчасове управління розгорнуло також діяльну підготовку до виборів у Народні Збори Західної України. Було утворено Комітет по організації виборів до українських Народних Зборів. Своїми депутатами до Народних Зборів трудящі Золочева обрали С. Тудора, К. Стойко, В. Пеля та І. Гулика. Делегатами позачергової п'ятої сесії Верховної Ради СРСР, яка прийняла Закон про возз'єднання Західної України з Радянською Україною, були С. Тудор та К. Стойко.

У жовтні 1939 року в місті були створені районний і міський комітети Комуністичної партії України, а після проведення виборів до Верховної Ради УРСР і місцевих органів влади — районний і міський виконавчі комітети. Першим секретарем Золочівського районного і міського комітетів Комуністичної партії України був обраний М. В. Керста. Міську раду очолив С. Н. Осадчук, районний виконавчий комітет — Л. Е. Редька, а міський комітет комсомолу — В. Хуторний[1].

Визволені від соціального і національного гніту трудящі міста приступили до налагодження нового, мирного життя. У жовтні було проведено націоналізацію промислових підприємств міста: м'ясокомбінату, фабрики аптечних упаковок, електростанції, шкірзаводів, цегельних заводів, млинів, які належали різним експлуататорам — Вайнтраубам, Пшебиславським, Уберманам, Олехневичам. На цих підприємствах було застосовано радянські соціалістичні методи управління з найширшою участю робітників у керівництві виробництвом, створено комітети робітничого контролю.

На базі дрібного ремесла виникають нові підприємства кооперативної промисловості. Протягом 1940 і першої половини 1941 рр. у місті був створений промкомбінат з столярним, хімічним і бондарським цехами, шевська артіль ім. 7 листопада, столярна артіль «Труд», ткацька фабрика ім. Військово-Морського Флоту, мукомольний комбінат, до складу якого входило шість млинів району, артіль «Нове життя», яка виробляла хлібно-мучну і кондитерську продукцію. В 1941 році в стадії завершення знаходилось будівництво ветеринарної лікарні[2]. За 1941 рік підприємства міста випустили продукції на суму 5,9 млн. карбованців.

На всіх промислових підприємствах міста було створено профспілкові організації. Вибори профспілкових органів, що відбулися у грудні 1940 року, ще більше згуртували робітників Золочева навколо Радянської влади і Комуністичної партії, підвищили їх політичну свідомість, посилили класову пильність у боротьбі з ворогами.

З перших днів встановлення Радянської влади у Золочеві було запроваджено загальну освіту, відкрито у 1940 році дві початкові і три середні школи, нові культурно-освітні заклади. Були створені всі умови для навчання дітей шкільного віку та дорослого населення. Для неписьменних та малописьменних дорослих були організовані спеціальні курси, вечірні школи.

Всі мешканці Золочева прагнули навчатися, щоб здобути відповідну освіту. Багато цікавих сцен можна було спостерігати у місті, коли з'явилися об'яви: «Наука

[1] Газ. «Серп і молот», 15 травня 1963 р.
[2] Газ. «Серп і молот», 18 і 28 січня; 3 квітня 1941 р.

безплатна», «Навчання безплатне». Біля таких об'яв збиралося багато людей, які мітингували, жваво обговорювали заходи Радянської влади про безплатне навчання, надання стипендій студентам, можливості всім трудящим здобувати освіту.

Мешканці міста читають повідомлення Тимчасового управління про визволення Західної України від окупації польськими панами. Золочів. 1939 р.

Весною 1940 року в школах Золочева були проведені вперше іспити за правилами радянської школи. У 1940/41 навчальному році у місті навчалося 2387 дітей робітників та службовців міста і селян навколишніх сіл[1]. Основна сума міського бюджету йшла на розвиток народної освіти та ліквідацію неписьменності. Якщо в 1941 році на охорону здоров'я було виділено 1,2 млн. крб., житлове будівництво — 135 тис. крб., то на освіту — 1,5 млн. крб. Весь бюджет міста становив 4,1 млн. крб. — на 52 проц. більше проти 1940 року[2] .

Широкі верстви трудящих міста потягнулися до знань, до культури. При клубах працювали гуртки художньої самодіяльності, в репертуарі яких були радянські п'єси, народні і революційні пісні. З нагоди річниці визволення Західної України та четвертих роковин Конституції СРСР у Золочеві в грудні 1940 року була проведена олімпіада художньої самодіяльності, яка стала справжнім святом.

Велику масово-політичну та культурно-освітню роботу серед трудящих міста проводили комсомольські організації, які налічували у своїх рядах на початку червня 1941 року 192 члени ВЛКСМ[3]. Вони були ініціаторами створення на промислових підприємствах бібліотек, організовували у клубах вистави, концерти, вечори відпочинку, на яких читалися лекції, обговорювалися художні твори, демонструвалися кінофільми.

Важливим фактором політичного виховання трудящих Золочева і сіл району була районна газета «Серп і молот», яка почала виходити на початку 1940 року.

Соціальні і культурні перетворення, здійснені Радянською владою в 1939—1941 рр., заклали міцний фундамент для розвитку економічного і суспільно-політичного життя у Золочеві.

Але знову прийшла темна ніч поневолення. 29 червня 1941 року Золочів окупували німецько-фашистські війська, які принесли дике свавілля, злидні і голод. Разом з гітлерівськими військами у місто вдерлися і українські націоналісти батальйону «Нахтігаль», які були одягнені у форму вермахту, але з жовто-блакитними смугами на погонах і значком тризубця на мундирах. Команди «Нахтігаля» вчинили у Золочеві багато звірств і насильств. Вони розстріляли сотні радянських громадян. Гітлерівці разом з цими найманими вбивцями організували планомірне пограбування міста та фізичне знищення його мешканців. З особливою люттю вони розправлялися з комуністами, радянським, комсомольським, профспілковим та колгоспним активом. Повністю знищувалось єврейське населення. Командували цими найманими вбивцями агенти гестапо Роман Шухевич та уніатський священик Іван Гриньох. Політичним керівником батальйону «Нахтігаль» був воєнний злочинець Т. Оберлендер.

На трасі Золочів—Броди біля села Єлиховичі фашисти розстріляли сотні людей, зокрема працівників радянського апарату. Звірячу розправу фашисти вчинили над комуністом С. Думою, який працював у місті завідуючим торговельним відділом.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1а, арк. 156.
[2] Газ. «Серп і молот», 25 травня 1941 р.
[3] Газ. «Серп і молот», 3 червня 1941 р.

Вони знімали з нього шкіру до того часу, поки мужній комуніст у страшних муках не помер. Примусово в Німеччину з Золочева було вивезено понад 3 тис. чоловік[1].

Багато мешканців міста відійшло з Червоною Армією на схід, а значна частина тих, що залишились, вели боротьбу в партизанських загонах. В Золочівському районі підпільно-диверсійний партизанський загін створено у листопаді 1941 року колишнім військовим лікарем П. К. Кундіусом. Партизанська група, яка спочатку складалася з 5—6 чоловік військовополонених, швидко зростала. Вже в травні 1942 року загін Кундіуса налічував понад 20 активних месників і успішно провів кілька диверсійних операцій. У 1943 році загін уже мав 100, а в 1944 році — понад 600 партизанів і складався з 3-х рот, на чолі яких в різний час стояли К. Войцехівський, І. Жуківський, М. Генса, М. Хорват та Ю. Крупа.

Партизани загону П. Кундіуса здійснили ряд диверсій на залізничній дільниці Красне — Здолбунів: пустили під укіс кілька військових ешелонів, підпалили цистерни. За час існування, з листопада 1941 року до 22 липня 1944 року партизанський загін знищив понад 70 гітлерівських солдатів і офіцерів, понад 400 місцевих поліцаїв та інших запроданців Вітчизни. Під укіс пущено 11 ешелонів, розбито 7 паровозів, 32 вагони, 19 автомашин, зруйновано 13 мостів, 6 підприємств, що працювали на окупантів, спалено ешелон з нафтою. За два дні до підходу частин Червоної Армії до Золочева, станція була зайнята партизанським загоном, який захопив готовий до відправки паровоз. На ньому майоріло червоне полотнище з написом: «Вперед, на Берлін!». З цим паровозом партизанська рота загону під керівництвом Ю. Крупи в повному складі з озброєнням влилася до складу діючої Червоної Армії[2].

Славився своїми сміливими операціями також золочівський відділ «Народної гвардії ім. Івана Франка»[3] під керівництвом Івана Дубаса. Члени цієї організації пустили під укіс два військові ешелони, спалили у центрі Золочева гітлерівський магазин, визволили з двох ешелонів сотні юнаків і дівчат, яких окупанти везли на каторгу до Німеччини, а також багато військовополонених із концтабору. Золочівські патріоти разом з народними месниками Перемишлян розгромили ворожу автоколону, знищили 25 автомашин[4].

Месники «Народної гвардії» видавали та розповсюджували листівки, а також газети українською та польською мовами під назвами: «Боротьба», «Новини дня», «Партизан» та інші.

В червні 1944 року в районі Золочева радянські війська завдали нищівного удару великому угрупованню німецько-фашистських військ. Відбивши численні атаки гітлерівців, бійці 1348 зенітно-артилерійського полку, яким командував майор Г. Є. Єфіменко, широким фронтом почали просуватися вперед і зайняли вогневі позиції на околицях міста.

У цих запеклих боях жорстоко і мужньо билися проти ворога червоноармійці Горяєв, Тітов, Поліщук, сержант Горюнов, старшина Попов, єфрейтор Яковлєв, які знищили багато живої сили ворога, підбили кілька танків і «мессершмітів».

18 липня 1944 року війська Першого Українського фронту визволили Золочів від німецько-фашистських загарбників. Безпосередню участь у визволенні міста брали 23 гвардійська мотострілкова бригада та 53 танкова бригада, що входила у 7 танковий корпус.

Трудівники міста свято бережуть у своїй пам'яті імена тих, хто загинув в боротьбі з гітлерівськими полчищами. Воїнам Червоної Армії і партизанам, що полягли у боях за визволення Золочева, споруджено пам'ятник, біля якого ніколи не в'януть квіти.

---

[1] В боях за Львівщину. Львів, 1965, стор. 212—213; газ. «Вільна Україна», 13 грудня 1957 р.

[2] В боях за Львівщину, стор. 212—213; Газ. «Вільна Україна», 13 грудня 1957 р.

[3] «Народна гвардія» з 1943 року стала називатися «Організацією партизанського руху в західних областях України». Див. Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 1, оп. 9, спр. 22, арк. 117.

[4] Газ. «Львовская правда», 26 липня 1964 р.

В одній із кімнат Будинку піонерів 20 лютого 1966 року з ініціативи школярів Золочівського району відкрито музей бойової слави. На урочистих зборах при відкритті музею був присутній колишній командир зенітно-артилерійського полку Г. Є. Єфіменко, колишній командир четвертої роти, нині диспетчер Львівського заводу автонавантажувачів І. І. Горяєв та інші учасники боїв за Золочів, які поділилися з піонерами спогадами про бої за місто[1].

Німецько-фашистські окупанти заподіяли Золочеву великої шкоди. Руїни і згарища залишилися в місті після їх хазяйнування. Фашистські варвари знищили 133 житлові будинки загальною площею 242 тис. кв. метрів; зруйнували залізничну станцію, міський театр і кінотеатр, середню школу, Палац піонерів, дві аптеки. Цінне обладнання шкірзаводу, м'ясокомбінату та інших підприємств окупанти вивезли до Німеччини. Загальна сума збитків, нанесених німецько-фашистськими окупантами Золочеву, дорівнювала понад 53 млн. карбованців[2].

З перших днів визволення міська партійна організація очолила боротьбу трудящих міста за відбудову народного господарства. 25 липня 1944 року в Золочеві відбулося перше засідання бюро міськкому КП(б) України, яке обговорило питання про якнайшвидшу відбудову міста, щоб відновити роботу промислових підприємств, забезпечити трудящих міста житлом.

Трудівники Золочева з подвоєною енергією взялися за відбудову рідного міста. Вже на восьмий день після визволення міська електростанція дала струм. Трохи пізніше було пущено у дію перше підприємство — шкірзавод, а також дали першу продукцію м'ясокомбінат і маслозавод. Водночас розчищалися вулиці, ремонтувалися житлові будинки. До осені було здано в експлуатацію 18 тис. кв. метрів житлової площі, відкрито кінотеатр на 250 місць, міський і районний клуби.

У 1945 році було відремонтовано понад 22 тис. квадратних метрів житлової площі, відкрито кравецьку та взуттєву майстерні, стали до ладу всі старі підприємства, на яких було встановлено нову техніку[3]. Водночас повним ходом ішло нове будівництво житлових будинків, промислових підприємств, збільшилась потужність міської електростанції. Велику роботу проведено по відбудові міського зв'язку і транспорту, комунального господарства.

Відбудова зруйнованого німецько-фашистськими розбійниками Золочева, дальший економічний і культурний його розвиток відбувалися в умовах гострої класової боротьби. Вороги Радянської влади — буржуазно-націоналістичні банди — чинили шалений опір соціалістичному будівництву у місті, вели ворожу антирадянську агітацію, застосовували терор проти партійних, комсомольських і радянських працівників. Від рук оунівських виродків у 1945 році загинув директор Золочівського райпромкомбінату, колишній активний діяч партизанського руху на Львівщині Л. В. Лисий, а в 1947 році — секретар міської Ради В. Хуторний, інструктор міського комітету КП України Г. Калюжний та інші активісти.

Трудящі міста повели рішучу боротьбу проти бандитів з націоналістичного підпілля. В 1949 році було покінчено з їх ворожою діяльністю. Значну роль в розгромі бандитизму відіграла амністія, яка надавала всім, хто вийде з підпілля і стане на шлях чесної праці, повну свободу.

За післявоєнні роки у Золочеві на місці дрібних кустарних об'єктів виросли нові промислові підприємства, які оснащувались сучасним обладнанням. Були, зокрема, побудовані швейна фабрика, цукровий завод, харчокомбінат тощо.

Економічне обличчя Золочева визначають такі промислові об'єкти, як швейна, картонажна і валяно-повстяна фабрики, цукровий та цегельно-черепичний заводи, харчокомбінат, м'ясокомбінат, маслосирзавод і спиртзавод та інші підприємства. В 1963 році на всіх підприємствах міста працювало 2,9 тис. чол., що майже в 6 разів

---

[1] Газ. «Львовская правда», 17 вересня 1966 р.
[2] Львівський облпартархів, ф. 5, оп. 1, спр. 35, арк. 10; спр. 36, арк. 1—2.
[3] Газ. «Вільна Україна», 24 жовтня 1945 р.

перевищує кількість робітників, зайнятих до 1939 року. В 1966 році на всіх підприємствах міста трудилося 6,4 тис. робітників і службовців, що майже в 13 разів перевищує кількість зайнятих робітників до 1939 року. Валова продукція промисловості міста з кожним роком зростає і становила у 1964 році 19,5 млн. крб., а в 1966 році — 20,3 млн. карбованців.

Одним з найбільших промислових підприємств міста є швейна фабрика — філіал Львівської фірми «Маяк», на якій працює понад 730 чол. Фабрика побудована у березні 1955 року і в цьому ж році дала першу продукцію. В 1962 році це підприємство випустило валової продукції в 10 разів більше, ніж в 1956 році. У 1964 році валова продукція фабрики становила 757 тис. крб., в 1965 — 1 млн. 21 тис. крб., а в 1966 році понад 4 млн. при плані 3 млн. 747 карбованців.

Зростання випуску продукції було досягнуто за рахунок механізації виробничих процесів, розширення підприємства і підвищення продуктивності праці. Вже наприкінці 1956 року став до ладу другий корпус фабрики, встановлено двохрядні конвейєри, механізовано більшість виробничих процесів. У 1959—1960 рр. пущено в дію конвейєр системи «Варіон», механізовано подачу готової продукції на склад, побудовано трансформаторну станцію, червоний куток, їдальню. Продукцію швейної фабрики можна побачити в багатьох містах і селах Радянського Союзу, а також в зарубіжних країнах.

Фабрика бере участь в ярмарках, які влаштовуються у Львові. В кінці 1966 року підприємство демонструвало понад 120 зразків моделей, у т. ч. 56 нових. Торговельні організації через фірму уклали договір про поставку одягу в 1967 році на суму 5 млн. 358 тис. крб., тобто на 358 тис. крб. більше порівняно з 1965 роком.

В 1966 році фабрика запустила у виробництво 60 нових моделей. Партійна та профспілкова організації приділяють особливу увагу економічному навчанню робітників. Кожного тижня відбуваються заняття, на яких читаються лекції про шляхи підвищення матеріальної заінтересованості в розвитку виробництва, про винахідництво і раціоналізацію, важливість впровадження у виробництво досягнень науки і техніки, передового досвіду[1].

На фабриці виросли нові люди з комуністичним ставленням до праці, які самовіддано борються за перетворення у життя величних накреслень нового п'ятирічного плану (1966—1970 рр.). Імена швей І. І. Вовнянко та У. І. Равчук, механізатора І. Ф. Мартинюка, інженера В. М. Городиловського та багатьох інших добре відомі на Львівщині.

З року в рік зростає виробнича потужність цегельних заводів. В 1946 році завод по Тернопільській вулиці давав протягом року всього 800 тис. штук цегли. Тут не було ніякої механізації і всі виробничі процеси виконувались вручну. У післявоєнні роки виробництво на цегельних заводах механізовано. У 1962 році випуск валової продукції заводів збільшився в порівнянні з 1948 роком у 10,2 раза. У 1963 році ці будівельні підприємства випустили 8,7 млн. штук цегли і 899 тис. штук черепиці. На початку 1964 року на заводі № 2 став до ладу колисковий конвейєр довжиною 1200 м, побудовано 6 сушильних приміщень, що значно збільшило його виробничу потужність. Тепер

В одному з цехів швейної фабрики—філіалу Львівської фірми «Маяк». Золочів. 1966 р.

[1] Газ. «Вільна Україна», 5 листопада 1966 р.

на цегельних заводах Золочева працює понад 160 чоловік.

Золочівська картонажна фабрика заснована в 1903 році. До 1949 року на цьому підприємстві було застаріле устаткування іноземних марок, і тому продуктивність його була дуже низькою. Протягом 1949—1963 рр. фабрика одержала сучасні вітчизняні машини і прилади: три плоскодрукарські машини Єйського заводу, три тігельні машини з Щедринського заводу, картонорізальну і інші машини. Картонорізальна машина повністю замінила ручну працю і збільшила продуктивність виробництва на цій ділянці на 85 проц. У 1963 році побудовано новий корпус фабрики. Випуск валової продукції картонажної фабрики в 1966 році становив 588 тис. крб., що в 5 разів більше, ніж було вироблено в 1945 році.

В цеху по виготовленню овочевих консервів. Золочівський райхарчокомбінат. 1967 р.

За роки Радянської влади значного розвитку досягла харчова промисловість міста. Крім маслосирзаводу і м'ясокомбінату, які існували тут ще до 1939 року, в 1954 році створено харчокомбінат, на якому виробляються хлібобулочні і кондитерські вироби, консервовані овочі і фрукти, безалкогольні напої. У 1962 році споруджено нове приміщення головного корпусу харчокомбінату, в якому розмістились цехи безалкогольних напоїв, карамельний, консервування фруктів і овочів. Випуск валової продукції комбінату зріс більше ніж в 12 разів і становив в 1966 році 2,1 млн. крб. У харчокомбінаті нині трудиться 240 чол., в т. ч. 12 з вищою і середньою спеціальною освітою.

Валова продукція маслосирзаводу становила в 1966 році 2,4 млн. крб., а м'ясокомбінату — 6,081 млн. крб. На маслосирзаводі за добу переробляється близько 500 цнт молока.

У зміцненні і дальшому розвитку промислових підприємств міста значну роль відіграють раціоналізатори і винахідники. Їх у Золочеві налічується понад тисячу чол. Тільки за 1965 рік вони внесли понад 600 пропозицій. Значну кількість із них було впроваджено у виробництво. Реалізація нових пропозицій і нововведень дали державі економію 155 тис. карбованців.

В місті з кожним роком виростає все більше новобудов і житлових будинків, які прикрашають і омолоджують його. Тільки за останнє десятиріччя (1955—1965 рр.) тут споруджено 95 будинків на 26,2 тис. кв. метрів житлової площі, у т. ч. для робітників цукрового заводу — 26 будинків на 12 тис. кв. метрів житла. За післявоєнні роки індивідуальним шляхом у місті споруджено 244 нові будинки на 11 тис. кв. метрів житла. В 1952 році стала до ладу спортивна школа, в 1957 — новий корпус середньої школи № 3, в 1963 році — школа-інтернат.

Багато зроблено і по благоустрою міста, на який в 1964 році витрачено понад 220 тис. крб. В 1962 році введено в дію першу чергу міського водопроводу, а в 1966 році завершено його будівництво. Одночасно розпочато спорудження нової каналізаційної системи. На водопостачання міста держава асигнувала 800 тис. крб. В місті заасфальтовано 11 км шляхів і проведено інші роботи по його упорядкуванню.

В парках, скверах, садах, на вулицях тільки в 1964 році посаджено 12 тис. плодових і декоративних дерев, створено двоє озер, розбито клумби і квітники, газони. У місті встановлено пам'ятники: В. І. Леніну (1955), Т. Г. Шевченкові (1948), О. М. Горькому (1948), бюсти: О. С. Пушкіну (1957), Ф. Енгельсу та І. П. Павлову (1959).

Культурно і заможно живуть нині трудящі Золочева. До їх послуг побутовий

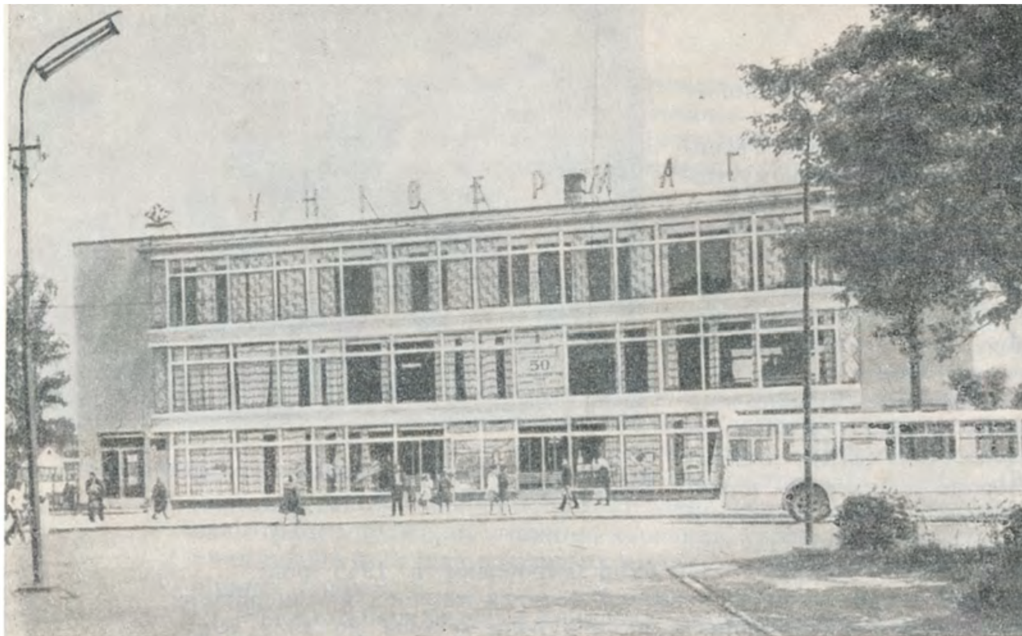

Золочівський райунівермаг. 1967 р.

комбінат, універмаг, продуктові і господарські магазини, гастрономи, кіоски. В місті працює 24 підприємства громадського харчування.

Про зростання добробуту трудящих Золочева свідчить і той факт, що з року в рік зростає фонд заробітної плати робітників, службовців. У порівнянні з 1953 роком річний фонд заробітної плати збільшився з 235,5 тис. крб. до 2,670 тис. крб. у 1966 році, тобто зріс протягом останніх 12 років в 10 разів. Протягом 1958—1965 рр. товарообіг в місті зріс з 4,8 млн. крб. до 8 млн. крб., 600 мешканців міста мають власні мотоцикли, а 40 — легкові автомобілі, майже в кожній квартирі є радіоприймач. В 1965 році в ощадних касах міста зберігали свої гроші 4,7 тис. чол. Їх трудові збереження становлять 1,3 млн. карбованців.

При Радянській владі докорінно поліпшилося медичне обслуговування населення міста. До 1939 року в Золочеві була тільки одна лікарня і поліклініка, в яких працювало 9 лікарів і 25 працівників середнього медичного персоналу. Крім того, в місті було ще 25 приватних лікарів. Але висока плата за лікування позбавляла багатьох трудящих можливості користуватися медичними послугами. У 1966 році в місті працювало 3 лікарні, поліклініка, жіночо-дитяча консультація, санітарно-епідемічна станція. Лікарні міста оснащені найновішим медичним устаткуванням. Здоров'я трудящих міста оберігають 48 лікарів і 126 чоловік середнього медперсоналу. При цукровому заводі і швейній фабриці функціонують медичні пункти. Витрати на охорону здоров'я з міського бюджету становили в 1965 році понад 570 тис. крб., а в 1966 році виділено 609 тис. карбованців.

Золочів має широку сітку навчальних закладів. У 1966 році в місті працювало 3 середні школи, середня школа-інтернат, середня заочна школа, вечірня школа робітничої молоді і міське професійно-технічне училище. За післявоєнні роки середню освіту в місті здобули понад 2 тис. юнаків і дівчат. Нині у школах Золочева набувають знання понад 4200 учнів, яких навчають понад 220 вчителів. Понад 900 юнаків і дівчат, які трудяться в різних галузях народного господарства, здобувають освіту без відриву від виробництва у золочівській заочній середній школі.

Невід'ємною частиною шкільного життя учнів середньої школи № 1 є музей В. І. Леніна. Він створений у 1962 році. Кімнату-музей відвідують не тільки школярі навколишніх сіл, а й робітники і колгоспники, службовці, приїжджі гості. Їх радо зустрічають юні екскурсоводи — учні старших класів. Вони все показують, розпо-

відають про історію кожного експонату. Дорогоцінними реліквіями в музеї є листівка, яку передала піонерам Голова Комуністичної партії Іспанії Долорес Ібаррурі через делегатів XXII з'їзду КПРС, а також фотокопія анкети Володимира Ілліча — делегата X Всеросійського з'їзду РКП та фотокопія сторінки з його праці «Як організувати змагання», де є автограф Ілліча.

Про життя і революційну діяльність Леніна розповідають численні альбоми та інші експонати. Серед них і листи з музею В. І. Леніна у Празі. На адресу шкільного музею пошта щодня приносить багато листів. Ось один з них, написаний ленінградською комуністкою з 1902 року Д. А. Лазуркіною: «Дорогі діти! Ленін дуже любив дітей і весь час турбувався про те, щоб з них виросли хороші, чесні, віддані, принципові, скромні, вірні нашій Вітчизні сміливі люди. Не сумніваюсь, що ви будете такими, якими хотів бачити вас дорогий Ілліч». А ось один з відгуків про музей, написаний піонерами Шпиколосівської восьмирічної школи: «Все хороше, що ми побачили, почули, про що дізналися в цій школі, будемо завжди пам'ятати. Ми створимо і у себе кімнату Ілліча. Будемо листуватися з старими комуністами, тримати тісний зв'язок з піонерами країн народної демократії».

В шкільній кімнаті-музеї часто відбуваються зустрічі з старими комуністами, учасниками Великого Жовтня, приймають третьокласників у піонери, а юнаків — в комсомол.

Педагоги Золочева вносять значний вклад в розвиток освіти у місті. Про досвід роботи вчительки Г. М. Мацкевич знають не тільки на Львівщині, а й далеко за межами України. За свою сумлінну і невтомну працю вона удостоєна почесного звання «Заслужений вчитель школи Української РСР». 17 вчителів за успіхи на ниві народної освіти нагороджені значками відмінника народної освіти і грамотами.

У 1955 році в Золочеві було відкрито училище механізації сільського господарства. Воно проіснувало до 1960 року і було реорганізоване на міське професійно-технічне училище. За 5 років училище випустило 1500 механізаторів сільського господарства, значна частина яких працює на цілинних землях Казахстану. В училищі навчається тепер 330 учнів.

Щороку дає країні значну кількість медичних кадрів і Золочівська медична школа, яка створена у 1947 році. Тут підготовлено понад 1200 спеціалістів середнього медперсоналу.

Все більшого поширення у місті набуває фізична культура. Тут кожен другий-третій житель займається спортом. Робота по фізичному вихованню трудящих зосереджена в 25 низових спортивних колективах. До послуг спортсменів 2 великі стадіони, 12 спортивних майданчиків, тенісні корти, гімнастичні зали, в яких часто проводяться цікаві змагання. Так, наприклад, на початку 1965 року в спортивному залі середньої школи № 3 відбулася зустріч з Леонідом Штейном, де помірялися силами з чемпіоном країни у сеансі одночасної гри 27 шахистів Золочева.

Подібних прикладів можна навести багато. В місті тепер культивується понад 20 видів спорту. Тут виховано багато спортсменів, імена яких добре відомі на Львівщині. Понад 660 чоловік є розрядниками з різних видів спорту.

В Золочеві працює дитяча спортивна школа з відділами акробатики, гімнастики, баскетбола, волейбола, легкої атлетики. У ній тепер навчається понад 300 учнів.

За роки Радянської влади значного поширення набула у місті мережа дитячих закладів. Вже у 1945 році тут почав діяти дитячий садок, який розміщений в чудовому куточку міста. Садок відвідує 275

Заслужена вчителька школи УРСР Г. М. Мацкевич веде урок з своїми вихованцями. Золочів. 1967 р.

дітей. Дошкільнята перебувають під наглядом 12 вихователів з середньою спеціальною освітою. У 1962 році малі громадяни міста одержали ще два дитсадки. Один з них було відкрито при цукровому заводі. В 1966 році витрати з міського бюджету на утримання дитячих дошкільних закладів становили понад 100 тис. карбованців.

Створені всі умови і для культурного дозвілля та відпочинку трудящих. До 1939 року у Золочеві діяв тільки один кінотеатр і кілька приватних бібліотек. Робітничих клубів взагалі не було. В 1965 році у місті збудовано кінотеатр на 440 місць. В 1966 році тут функціонували 2 будинки культури, 1 кінотеатр, 22 червоні кутки; 5 бібліотек з книжковим фондом 106 тис. примірників. При районному Будинку культури діє 5 гуртків художньої самодіяльності, створено народний університет з відділами літератури та мистецтва, науки і техніки, наукового атеїзму, охорони здоров'я, а також музичний лекторій.

Великою популярністю серед трудівників міста користується драматичний гурток. В його репертуарі постійне місце займають п'єси української класики «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського, «Невольник» М. Л. Кропивницького, «Не судилося» М. П. Старицького, «Сватання на Гончарівці» Квітки-Основ'яненка та інші. Одночасно з великим успіхом йдуть кращі твори радянських драматургів: «Веселка» М. Зарудного, «Летять журавлі» Ю. Мокрієва, «Закохані серця» Ю. Барабаша та інші.

Перед трудівниками міста і сіл району часто виступає з новими концертними програмами постійно діюча агіткультбригада районного Будинку культури, яка в 1966 році дала 98 концертів. У Золочеві регулярно виступають з кращими виставами передові сільські колективи. Протягом 1966 року у місті виступило 163 кращі самодіяльні гуртки.

Значну ідейно-виховну роботу серед населення проводить міська організація товариства «Знання». Члени товариства кожного року читають 1,5—2 тис. лекцій для трудящих на різні теми. Кращими лекторами міста є вчитель школи-інтернату М. І. Василенко, редактор райгазети П. С. Лех, інженер рембудуправління В. Г. Яворський та багато інших.

Трудящі міста передплачують щорічно в середньому 10 тис. примірників періодичних видань. Це значить, що майже кожен житель одержує газету або журнал. В багатьох квартирах є власні бібліотеки. В приміщенні колишньої католицької церкви з листопада 1964 року діє на громадських засадах науково-природничий атеїстичний музей. Ентузіастом відкриття музею є комуніст-пенсіонер П. П. Володченко. Завдяки його зусиллям зібрано багато експонатів з різних музеїв країни і відкрито експозицію «Наука і релігія про походження людини і тваринного світу на землі». У кімнаті, де розміщена ця експозиція, вчителі міста проводять уроки біології та історії, організовуються культпоходи учнів і трудящих району. У 1966 році музей відвідало понад 123 тис. чоловік.

Значна культурно-освітня і політвиховна робота проводиться також у клубах та червоних кутках промислових підприємств міста. У клубі цукрового заводу, який має 600 місць і обслуговує населення робітничого селища та частково колгоспників сільгоспартілі «Дружба», працюють драматичний та хоровий гуртки, духовий і естрадний оркестри.

В місті все більше входять у життя нові радянські обряди. Тут стало хорошою традицією проведення напередодні історико-революційних свят зустрічей трудящих з ветеранами революційного руху, учасниками Великої Жовтневої соціалістичної революції і Великої Вітчизняної війни.

Широкою популярністю у місті користуються, зокрема, свята Весни, зустрічі

В одній з кімнат науково-атеїстичного музею. Екскурсію веде керівник музею П. П. Володченко. Золочів. 1967 р.

Учасники агіткультбригади районного будинку культури виступають перед трудівниками колгоспу «Більшовик». Золочів. 1964 р.

Нового року та інші. На багатьох підприємствах і установах відзначають день вручення паспортів, день першої зарплати, урочисті реєстрації шлюбів, новонароджених, проводи у ряди Радянської Армії, на пенсію.

Нові обряди і народні свята, відзначення урочистих подій відбуваються найчастіше у Будинку урочистих подій, який відкрито у Золочеві в серпні 1964 року до 25-річчя возз'єднання Західної України в єдиній Українській радянській державі. Роботу Будинку урочистих подій спрямовує рада, до якої входять представники партійних органів, працівники освіти і культури, депутати міської Ради. Вони працюють над удосконаленням і створенням сценаріїв сучасного весілля, звіздин, відзначення срібного і золотого весілля, для народних свят, проводів у Радянську Армію, організовують виступи гуртків художньої самодіяльності, складають для них спеціальні програми, шукають нові, більш досконалі естетично і сповнені народного змісту обряди.

Активно працює в місті і літературне об'єднання ім. С. Тудора, яке було засновано в 1956 році при редакції районної газети «Ленінське слово» і протягом 10 років з невеликої групи початківців виросло у справжнє велике об'єднання, навколо якого групується понад 30 літераторів — поетів, прозаїків і композиторів.

Відомий український письменник Степан Йосипович Тудор мешкав у Золочеві з 1931 по 1940 рік. Тут він написав і свій роман «День отця Сойки». В місті іменем письменника названо одну з вулиць, на будинку, де жив письменник, установлено меморіальну дошку. Пам'яттю про письменника є й літоб'єднання, назване його іменем. У літературному об'єднанні з «тудорівців» виросло ряд письменників і композиторів, імена яких відомі далеко за межами Львівщини. Це поети Вадим Каргалов, Володимир Мартинов, Любов Парубчишин, композитори Богдан Пилат, Левко Калитин, прозаїки Євген Куртяк, Семен Бобров, Іван Сенча, Іван Савчин, Ганна Кіт та багато інших.

Член літературного об'єднання молодий літератор Богдан Стельмах разом з композитором Мирославом Скориком плідно працюють у жанрі пісні. Протягом двох останніх років вони створили близько двох десятків пісень. Серед них велику популярність здобули «Аеліта», «Принесіть мені маків», «Я тебе почекаю» і інші. Значних успіхів домоглися і студійці В. Мартинов, Ф. Чая, В. Зубар і інші.

Відзначаючи десятиліття літературного об'єднання, «тудорівці» звітували перед трудящими міста, колгоспниками, учнями шкіл та студентами. Вони виступили перед ними з своїми кращими творами. В ювілейний 1966 рік літоб'єднання значно поповнилося молодими початківцями.

Господарським і культурним життям міста керує міська Рада, до складу якої входить 50 депутатів — кращих виробничників і представників інтелігенції. Вони проводять значну роботу по дальшому розвитку і впорядкуванню міста, поліпшенню побутового обслуговування. При виконкомі міськради створено шість постійно діючих комісій, які займаються питаннями господарського і культурного будівництва. До роботи в міськраді депутати залучають широкі маси трудящих.

З кожним роком змінюється зовнішній вигляд Золочева. За роки нової п'ятирічки волею партії, енергією рук трудових він перетвориться в ще більш квітуче місто з значною промисловістю, культурно-освітніми закладами, благоустроєними кварталами нових житлових масивів. В ансамбль існуючих, недавно споруджених багатоповерхових будинків стануть нові споруди нового маслозаводу, холодильника для м'ясокомбінату, житлових будинків, банно-прального комбінату, павільйону побутового обслуговування, дитячого комбінату, Будинку культури, школи, автоматичної телефонної станції тощо. Буде реконструйовано взуттєву фабрику, спиртовий завод, мебльову фабрику та інші підприємства міста.

Навколо Золочева буде створено зелену зону, в місті виростуть також нові парки, сади, сквери, закладені на честь славного ювілею — 50-річчя Великого Жовтня.

Ю. Ю. СЛИВКА

* * *

Золочівський район утворений у грудні 1939 року. Він межує на сході з Зборівським районом Тернопільської області, на півночі — з Бродівським, на заході — з Кам'янко-Бузьким та Пустомитівським і на півдні — з Перемишлянським районами Львівської області. Площа — 1,1 тис. кв. км. Населення — 85,8 тис. чол., у т. ч. міського — 22,6 тис. (26,3 проц.). Густота населення на один кв. км — 77,2 чол. Району підпорядковані 2 селищні, 1 міська та 25 сільських Рад.

Через територію району проходить залізнична лінія Львів — Київ і шосейні автостради Львів—Київ та Львів—Івано-Франківськ.

З корисних копалин у районі є дрібнозернисті та кварцево-вапнякуваті піски, буре вугілля, вапняки, мергелі, керамічна глина і торфові поклади.

Головний напрям господарства району — сільськогосподарське виробництво та легка промисловість, яка спеціалізується на переробці сільськогосподарської сировини.

За вартістю продукції головне місце у районі належить харчовій промисловості, яка представлена головним чином м'ясомолочним, цукровим, плодоконсервним, а легка — швейним виробництвами і фабрикою по виробництву килимів. Значного розвитку набуло виробництво цегли та черепиці. Всього на території району розташовано 17 промислових підприємств, валова продукція яких становила у 1966 році 22,1 млн. карбованців.

У промисловому і сільськогосподарському виробництві, культурному будівництві району працює понад 600 спеціалістів з вищою освітою.

Земельні угіддя району становлять 70,3 тис. га, у т. ч. орної землі — 48,0 (43,9 проц.), сіножатей і випасів — 21,3 тис. (19,6 проц.). В районі є 28 колгоспів, один радгосп, 2 відділення «Сільгосптехніки».

Колгоспи і радгосп мають 68,1 тис. сільськогосподарських угідь, у т. ч. 46,6 тис. орної землі, 4,2 тис. га лісів, 969 га садів, 1,0 тис. га водоймищ та 20,0 тисяч лугів і пасовищ.

Основний напрям сільського господарства району — зерново-тваринницький із значною питомою вагою технічних культур. Тваринництво має м'ясо-молочний напрям. У 1966 році посівні площі району становили 45,8 тис. га, у т. ч. під зерно-

вими — 18,4 (46,7 проц.), технічними — 6,8 тис. (14,1 проц.), овочевими і картоплею — 2,6 тис. (6,5 проц.), кормовими — 18,0 тис. (35 процентів).

Найважливішою зерновою культурою є пшениця, яка в 1966 році займала 13,7 тис. га. Валовий збір зерна цієї культури становив 278,9 тис. цнт або 19,1 цнт з кожного га. Провідною технічною культурою є цукрові буряки, якими було засіяно 5,5 тис. га. Валовий збір цукросировини становив 1331,9 тис. центнерів.

Соціалістичне сільське господарство району— це нині високомеханізована галузь народного господарства. Технічна озброєність колгоспів за останні роки значно зросла. На полях району працює тепер 352 трактори, 192 комбайни, 287 вантажних автомашин.

Широке застосування механізмів на найбільш трудомістких роботах: збиранні зернових, молотьбі, вирощуванні просапних культур сприяє зміцненню економіки колгоспних господарств. На фермах широко використовується електроенергія, яка теж значно полегшує працю тваринників.

За роки Радянської влади у колгоспах виросли нові капітальні тваринницькі приміщення. В них утримується 31,2 тис. голів великої рогатої худоби, в т. ч. 10,5 тис. корів, 17,6 тис. свиней, 5,3 тис. овець і кіз та 28 тис. шт. птиці. На 100 га сільськогосподарських угідь в колгоспах і радгоспі припадає по 44,2 голови великої рогатої худоби і 40,8 свиней. Виробництво тваринницької продукції становить: м'яса у забійній вазі — 21,8 тис. цнт (або 32,0 цнт на 100 га угідь), молока — 195,6 тис. цнт (або 277,4 цнт на 100 га угідь).

За трудові успіхи у народному господарстві орденами і медалями Радянського Союзу нагороджено 2020 чол. За бойові заслуги на фронтах Великої Вітчизняної війни урядових нагород удостоєні 2 тис. чоловік.

З року в рік зростає матеріальний добробут і культурний рівень трудящих. Основна сума бюджету витрачається на розвиток культури і освіти та на поліпшення медичного й побутового обслуговування населення. У 1966 році з бюджету району на розвиток освіти було асигновано 2,6 млн. крб., охорони здоров'я — 1,5 млн., культури — 264,3 тис. крб., виплачено пенсій на суму 2,320 тис. крб, у т. ч. колгоспникам — 1215,5 тис., державну допомогу багатодітним і одиноким матерям на суму 119 тис. карбованців.

До послуг мешканців району — понад 290 торговельних підприємств. У районі систематично зростає продаж населенню товарів широкого вжитку. Так, в 1964 році продано населенню 4,1 тис. радіол і радіоприймачів, 1300 телевізорів, 1046 пральних машин, 287 холодильників, 315 мотоциклів та моторолерів, 19 піаніно, 77 пилососів та багато інших товарів культурно-побутового призначення на загальну суму 1 млн. 687 тис. крб., у 1966 році — на суму 1 млн. 864 тис. крб. Нині у користуванні трудящих району є 895 мотоциклів, 104 автомашини, 1700 телевізорів, 4123 радіоприймачі, 17,7 тис. радіоточок тощо.

У районі функціонує 2 поштових відділення, 2 телеграфи, 30 ощадних кас, вкладниками яких є 12,5 тис. трудівників. Їх трудові збереження становлять 3 млн. 400 тис. карбованців.

В 1966—1967 навчальному році у районі працювали 97 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. 92 денні і 5 вечірніх, в яких навчалося 14,3 тис. учнів. У школах району трудиться 1076 вчителів, в т. ч. 111 відмінників народної освіти. Понад 530 дітей дошкільного віку виховуються у 6 дитячих садках.

За роки Радянської влади у районі відкрито в усіх населених пунктах культосвітні заклади. Нині тут діє 64 клуби, районний Будинок культури, 4 кінотеатри і 83 кіноустановки, 2 музеї, 60 масових, 8 профспілкових і 5 колгоспних бібліотек з книжковим фондом 721,726 тис. примірників. Трудівники району передплачують 69,1 тис. примірників газет і журналів. У районі виходить 6 багатотиражок, 106 стінних газет та райгазета «Ленінське слово».

При культурно-освітніх закладах району працює 5 університетів культури, 386 гуртків художньої самодіяльності, в яких бере участь 4,9 тис. чол. У 1964 році

 25 7-448

колективи гуртків художньої самодіяльності сіл Єлиховичі і Струтин виступали на обласному огляді, а села Куровичі і районного Будинку культури — на республіканському.

Медичне обслуговування населення району здійснюється широко розвиненою мережею лікувальних закладів. Нині тут працює 10 лікарень на 630 ліжок, 76 медпунктів, 3 сільські амбулаторії. Про здоров'я трудящих дбають 92 лікарі і 471 працівник середнього медичного персоналу.

За роки Радянської влади у районі проведено значне житлове будівництво. Тільки в 1965—1966 рр. за рахунок держави споруджено 27 будинків загальною площею 7,6 тис. кв. метрів. Крім того, у міській і сільській місцевостях в 1965—1966 рр. населення на власні кошти збудувало 408 житлових будинків загальною площею 20 тис. кв. метрів.

Районна партійна організація, яка налічує в своїх рядах 2086 членів КПРС, мобілізує трудівників на успішне виконання нового п'ятирічного плану. Бойовим помічником партійної організації є комсомол.

В районі створено 124 комсомольські організації, які об'єднують 7163 члени ВЛКСМ.

У виконанні цих важливих завдань активну участь беруть народні дозорці, агітатори, лектори. 747 лекторів, які об'єднані у 54 організаціях товариства «Знання», прочитали протягом 1966 року понад 10 тис. лекцій. На підприємствах, установах, колгоспах району несуть палке слово у маси понад 1,8 тис. агітаторів, які об'єднані у 58 агітколективах. Значну виховну роботу проводять 54 народні дружини, 54 товариські суди, члени товариства по охороні природи. Робота по фізичному вихованню трудящих району зосереджена у 5 спортивних товариствах, в яких налічується понад 4,9 тис. спортсменів-розрядників.

Новим п'ятирічним планом передбачається значне розширення промислового і сільськогосподарського виробництва. На кінець п'ятирічки район вироблятиме в рік 4,8 тис. тонн м'яса, 25,9 тис. тонн молока, 2,5 млн. шт. яєць. У районі буде побудовано 8 восьмирічних і початкових шкіл, 4 дошкільні заклади, 9 культурно-освітніх установ, 2 медпункти, а в селах намічено спорудити 2 тис. індивідуальних житлових будинків.

ГЛИНЯНИ

Глиняни — селище міського типу, центр Глинянської селищної Ради. Розташовані на річці Перегноївці (басейн Вісли), за 41 км від Львова і за 10 км від найближчої станції Красне. Населення — 5600 чол. Глинянській селищній Раді підпорядковані села Кривичі, Перегноїв, Замістя та Женів.

Територія теперішніх Глинян, як встановлено археологами, була заселена уже в період верхнього палеоліту, тобто близько 20 тис. років тому[1]. У древньоруський період тут існувало досить велике поселення, про що теж свідчать археологічні знахідки, виявлені на березі річки Полтви[2].

Перші письмові згадки про Глиняни відносяться до 1379 року. Це один з найстаріших населених пунктів Львівщини. Назва селища, як твердять народні перекази, походить від слова «Глина». Хати цього поселення будувалися із глини, хоч навколо і був ліс. Звідси і пішла назва Глиняни.

У першій половині XIV століття Глиняни входили до складу Галицько-Волинського князівства. В другій половині XIV століття село загарбали польські феодали.

[1] Н. А. Береговая. Палеолитические местонахождения СССР. Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 81, 1962, стор. 128—129.

[2] О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятники на території західних областей УРСР, 1957, стор. 21.

Землі у Глинянах привілеями короля Владислава II Ягайла у 1395 році було надано родині Крушельницьких.

У 1397 році Глинянам було надано магдебурзьке право. За містом було закріплено 100 ланів землі, з яких 6 належали війтові, 2 католицькому священикові і 2 використовувались для вигону. Було визначено границі Глинян, які починалися від села Перегноїв і йшли на південь аж до устя річки Полтви.

В місті починають розвиватися ремесло і промисли. Особливо поширеним було виноробство. На річці, що протікає через Глиняни, було побудовано кілька млинів. Зростання ремесла і промислів сприяло розвиткові торгівлі. В той час через Глиняни проходив шлях із Львова на південний схід у далеку Волощину. Купці, які везли товари цим шляхом, повинні були у Глинянах платити мито. Деякі з них збували свої товари у Глинянах.

За люстрацією 1570 року у Глинянах налічувалося 120 будинків та поміщицьких фільварків, в яких працювали передміщани і селяни навколишніх сіл.

У 1578 році Глиняни дістали право на ярмарки, які відбувалися тричі на рік. На них приїжджали купці із Львова, Кам'янця-Подільського та інших міст.

Глинянські міщани зазнавали утиску від воєвод і старост. У 1596 році Львівський староста відняв у них значну кількість земельних угідь і роздавав їх своїм прибічникам. Він також змушував міщан платити чинші з нових городів. У 1611 році міщани Глинян скаржились на Юрія Мнішека, воєводу Сандомирського, Львівського і Самбірського старосту, який позбавив їх права збору мостового податку протягом п'яти років, а ці гроші використовував на свої потреби, змушував їх платити податок від вуликів, обкладав ремісників іншими надмірними чиншами.

Глиняни не раз зазнавали спустошливих нападів татар, турків, польської шляхти. Для боротьби з ворожими ордами мешканці Глинян на початку XVI століття збудували укріплення навколо міста: глибокий рів наповнений водою, вал, який частково зберігся до наших днів (по вул. Горького, Перемишлянській, Шашкевича і Котляревського).

Беручи до уваги те, що місто було дуже зруйноване татарськими ордами, король Стефан Баторій у 1578 році дозволив міщанам відкривати броварні, звільнивши їх від податків і торгових мит на 12 років.

У 1603 році навколо Глинян було споруджено дерев'яні укріплення. Проте вони не могли зміцнити обороноздатність міста. В люстрації 1621 року говориться, що місто було зруйноване і спалене татарами.

Поступово рік у рік на руїнах і згарищах знову виростало місто. За люстрацією 1627 року у Глинянах налічувалось 113 будинків[1].

Місто зазнавало також великої шкоди від частих постоїв королівсько-шляхетських військ, які збирались у походи проти татар, турків і волохів. У 1537 році під Глинянами розташувалась на постої 150-тисячна армія короля Зігмунда І. Влітку 1648 року тут збирались шляхетські війська, готуючись до походу проти армії Богдана Хмельницького[2]. Польські жовніри грабували майно у селян і міщан, з їх мізерних наділів косили жито, пшеницю, конюшину для коней.

Мешканці Глинян у своїх скаргах вимагали від уряду покінчити з сваволлям королівських військ. Було немало випадків, коли міщани нещадно розправлялися з військовими, обороняючи своє майно.

Коли війська Б. Хмельницького вступили у місто в 1648 році, у Глинянах вибухло повстання проти шляхти. Міщани активно допомагали козацько-селянському війську у здобутті Женівського замку, куди заховалося багато шляхти. Очолював селянський загін Іван Коровайчик[3]. 22 квітня 1649 року шляхтич В. Мясковський,

---

[1] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. 2, стор. 607—612.

[2] Там же.

[3] Жерела до історії України—Руси. Львів, 1898, т. IV, стор. 251; Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. XXIII і XXIV, Львів, 1898, стор. 79.

орендатор королівських маєтків скаржився, що глинянські міщани разом з козаками Богдана Хмельницького пішо і кінно напали на Женівський замок.

Багато мешканців Глинян після відступу військ Б. Хмельницького за участь в повстанні було віддано до суду. Серед звинувачених були, зокрема, Іван, Михайло та Василь Коровайчики, Василь Попович, Семен Майборода, Федір Дашко, Андрій Козак, Олексій Коваль та інші[1].

Мешканці Глинян брали також активну участь в другому визвольному поході Б. Хмельницького на західні землі України у вересні 1655 року. Гетьман Станіслав Потоцький, який сконцентрував тут польсько-шляхетську армію, не наважився почати бій під Глинянами і 23 вересня відійшов до Городка[2]. Навколо Глинян є багато могил та валів, в яких знаходять зброю та інші речі тих часів.

Під час боїв з турецькими військами у 1677 році Глиняни знову були спалені і зруйновані.

В 1772 році — після поділу Польщі — колишні галицько-волинські землі, у т. ч. й Глиняни, були загарбані австрійськими феодалами. За адміністративним поділом Глиняни з 1772 по 1866 рік входили до складу Золочівського округу, а починаючи з 1867 р. — до складу Перемишлянського повіту.

Глиняни залишались звичайним провінціальним містечком. У 1776 році за 166 тисяч золотих ринських їх разом з цілим старовством було продано магнатській родині Потоцьких[3]. В 1785 році магістрат міста складався з війта, 4 бургомістрів, міського писаря, судового урядника та 4 лавників.

У 1787—1788 рр. австрійські власті провели у Глинянах опис земельних угідь і майнових об'єктів з метою їх оподаткування, а також і перепис домовласників. Як видно з документів т. зв. Йосифінської метрики, у той час в місті налічувалося 106 житлових будинків, а на передмістях: в Задвір'ї — 51, на Заставі — 123, на Війтівстві — 21, на Долішній — 97, на Підзамчі — 13, на Мельниках — 21 і на Береличеві 3 двори. Тут мешкало — 2310 чоловік[4].

В другій половині XVIII століття у Глинянах набрало значного розвитку ткацтво. На кінець XIX століття тут уже налічувалося понад 500 ткачів[5]. Полотно, яке виробляли у Глинянах, вивозилося річкою Сян аж до Гданська[6]. Але ткацтво у місті могло б розвиватися ще більше, коли б ремісники не знаходилися у постійній кабалі в лихварів-скупників, які за безцінь скуповували готову продукцію.

Глинянський килим, кінець XIX століття.

У 1886 році в Глинянах організовано художньо-промислове «Ткацьке товариство», яке займалося виробництвом льняних скатертей та рушників з узорами, а з 1890 року — килимів[7]. Для підготовки килимарів у Глинянах було засновано ткацьку школу на 40 верстатів, яку у 1887 році відвідувало 40, а в 1888 році — 60 учнів[8]. У 1921 році на базі промислового підприємства, що належало ткацькому товариству, створено килимарську фабрику, яку придбав капіталіст М. Хамула. Килими фабрики на початку XX століття експонувалися на міжнародних виставках у Парижі, Варшаві та Нью-Йорку.

---

[1] Жерела до історії України — Руси. Львів, 1898, т. IV, стор. 251.

[2] Е. Яцкевич. Визвольні походи Б. Хмельницького на західні землі України. Львів, 1954, стор. 29.

[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 188, арк. 69—70.

[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 18, спр. 63, арк. 12—334.

[5] Газ. «Батьківщина», 19(29) березня 1889 р., стор. 138—139.

[6] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. 2, стор. 607—612.

[7] Праці Українського державного музею етнографії та художнього промислу, вип. 2, 1956, стор. 22—24.

[8] Газ. «Батьківщина», 25 (7 грудня) 1888 р., стор. 294—295.

На міжнародній виставці 1929 року у Познані глинянські килими одержали золоту медаль.

Польські магнати не дбали про місто, гальмували його економічний розвиток. Капіталісти спромоглися побудувати у 1905 року в Глинянах лише паровий млин та маслозавод. Це підприємство мало лише маслоцех і цех пастеризації молока. Устаткування було примітивним. Всі основні процеси виробництва виконувалися вручну. Працювали робітники тут у важких умовах, а за свою працю одержували мізерну плату.

Значну кількість населення міста становили селяни. Їх становище було особливо нестерпним. Кращі землі належали багатіям та церковній знаті. Згідно опису, проведеного у 1788 році, у міщан і передміщан був 671 морг присадибної землі, а багатіям тоді належало 2020 моргів орної землі, 2176 моргів луків і сіножатей та 288 моргів лісу. Селянин змушений був працювати на куркулів і поміщиків за мізерну плату.

Керівник підпільної організації «Визволення Вітчизни» В. Я. Дорожко.

Темним і безпросвітним було життя мешканців Глинян. Тут не було ні клубу, ні бібліотеки. Письменних людей можна було на пальцях полічити. З 1795 року у Глинянах існувала початкова школа, у якій в 1862 році з 300 дітей шкільного віку навчалося тільки 107. Польські та австрійські власті не дбали про освіту населення, а отруювали людей релігійним дурманом. У Глинянах в 1397 році була збудована дерев'яна католицька церква, в 1840 році споруджено костьол, а в 1891 і в 1906 роках — ще дві церкви. В Глинянах також існувала синагога.

Окупація Західної України в 1919 році буржуазно-поміщицькою Польщею принесла дальший занепад господарства Глинян, тяжке економічне становище їх мешканцям, жахливий національний гніт та безправ'я.

20 вересня 1939 року Глиняни були визволені Червоною Армією. Всі мешканці зібралися на мітинг з квітами, лозунгами, червоними прапорами. Вони дякували червоним бійцям за визволення з-під гніту польських панів.

Ще до приходу Червоної Армії у Глинянах було створено революційний комітет, який очолив Т. Пелех, а членами його були А. І. Петрів, С. С. Шурко, Є. М. Іванців, І. І. Фрайліх та Й. С. Грицай. Ревком конфіскував поміщицьке майно, провів розподіл землі між селянами, здійснив велику роботу по згуртуванню трудящих навколо Радянської влади.

Депутатом Народних Зборів Західної України був обраний С. С. Шурко. Він обирався також делегатом на позачергові сесії Верховної Ради СРСР та УРСР. У грудні 1939 року, із введенням нового адміністративного поділу, Глиняни стали районним центром. Партійна організація району, яку очолювали П. А. Рюма, М. І. Грицай та С. І. Левандовський, райвиконком (голова І. І. Іванов) розгорнули широку діяльність по забезпеченню селянства землею, залученню їх до соціалістичного будівництва. Велика увага приділялася розвиткові культурно-освітніх закладів, народної освіти.

Коли над Країною Рад спалахнула пожежа війни, яку розв'язали гітлерівські орди, знову настали важкі дні для трудівників Глинян. У липні 1941 року селище було окуповано німецько-фашистськими військами.

Трудящі Глинян витримали всі випробування фашизму. Вони жили за всіма радянськими традиціями, навіть відзначали радянські свята і всіма доступними засобами боролися проти окупантів: допомагали партизанам, переховували поранених

бійців, саботували заходи фашистів. Справжніми патріотами проявили себе також уродженці Глинян, що були вивезені на каторжні роботи до Німеччини.

Ось що писала у своїх спогадах група мешканців Глинян з фашистської неволі у 1943 році: «Всі ми стогнали від тяжкої непосильної праці. Всі були віддані на поругання і приречені на знущання катів. Але, незважаючи на такі тяжкі моральні та матеріальні умови життя, ми не забували допомагати тим, хто боровся за свободу і незалежність нашої Батьківщини і знаходився ще в гірших умовах, ніж ми. Це військовополонені» [1].

У Глинянах в роки окупації діяла підпільна антифашистська організація «Визволення Вітчизни», організована в жовтні 1942 року комуністами В. Я. Дорожком (колишнім завідуючим відділом народної освіти Глинянського району) та І. Ф. Головченком (народним суддею Глинянського району). В організації нараховувалось понад 50 підпільників, які були розбиті на невеликі групи і діяли у багатьох селах Глинянського та Перемишлянського районів, зокрема Полтві, Туркотині, Підгайчиках, Жидовичах, Великому Плугові та інших[2].

Підпільна організація «Визволення Вітчизни» підтримувала тісний зв'язок з організацією «Народна Гвардія ім. Івана Франка» [3]. Місцем для явки у Львові був букіністичний магазин, у якому працював Є. М. Іванців. Зв'язок з «Народною Гвардією» підтримувався через підпільника В. Сахмана.

У програмі, написаній керівником організації В. Я. Дорожком, охарактеризовано обстановку і вказано на специфіку боротьби в умовах західних областей України проти фашистських загарбників і українських буржуазних націоналістів, а також визначено завдання організації — антифашистська пропаганда серед населення, виховання широких мас у дусі радянського патріотизму, і в міру зростання організації, утворення з її членів партизанських загонів. Особлива увага зверталась на необхідність широкої пропаганди серед молоді, перешкоджувати гітлерівцям вивозити у Німеччину матеріальні цінності, людей на каторжні роботи, не давати можливість ворогові грабувати народне добро.

«З наближенням фронту,— говориться в програмі,— галицькі панки будуть втікати й намагатимуться вивезти матеріальні державні цінності. Організація мусить по мірі своїх сил стати на перешкоду цьому»[4].

За час своєї діяльності підпільна організація «Визволення Вітчизни» випустила і розповсюдила понад 10 тис. примірників антифашистських листівок і відозв на різні теми. У таких листівках, як «Малюнок з життя в Новій Європі», «Як скінчиться війна», «Ще одна ганебна зграя», «Якої України хочуть галицькі націоналісти», «До галицької інтелігенції», «До добровольців СС дивізії «Галичина» і їх родин», «До робітників транспорту, фабрик та інших промислових підприємств м. Львова» та інших коротко були викладені передові статті газет «Правда» та «Известия», давалися огляди бойових дій Червоної Армії, радянських партизанів, розповідалося про опір фашистським загарбникам в окупованих країнах Європи[5].

У листівці до селян західних областей України комітет «Визволення Вітчизни» звернувся з таким закликом: «Батьки і матері! Брати і сестри! Всіляко допомагайте втікачам з німецької каторги у дорозі. Дайте їм поїсти, пустіть переночувати. Покажіть глухі дороги і села, якими краще йти, щоб не датись в руки гестапо й обійти постерунок. Подайте братерські поради, як краще триматись у дорозі»[6].

В одній із листівок надруковане звернення Головного політичного управління Червоної Армії до народу з закликом ще ширше розгорнути партизанський рух.

---

[1] З історії західноукраїнських земель. Випуск 5. К., 1960, стор. 179.

[2] Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941—1944 рр.). Львів, 1949, стор. 168—169; В боях за Львовщину, 1965, стор. 211.

[3] Газ. «Вільна Україна», 16 липня 1958 р.

[4] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 109, арк. 32.

[5] В боях за Львовщину. Львов, 1965, стор. 212.

[6] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 112, арк. 46.

«Брати і сестри, росіяни, українці, білоруси, молдавани, латиші, естонці, що тимчасово підпали під ярмо німецько-фашистських загарбників! Наближається година нашого визволення. Роздмухуйте полум'я всенародного партизанського руху! Винищуйте німецьких мерзотників! Всіма силами допомагайте наступаючій Червоній Армії».

Листівки організації «Визволення Вітчизни» поширювались у селах Туркотині, Задвір'ї, Полтві, Куровичах і в багатьох інших населених пунктах Глинянського та Перемишлянського районів, а також у Львові. Повідомлення Радянського інформаційного бюро записував член організації Михайло Кузьмінський, на квартирі якого був схований радіоприймач.

Члени підпільної організації проводили також диверсії. Так у березні 1943 року між залізничними станціями Красне і Задвір'я та Красне і полустанком Полтва — двічі було знищено телефонний зв'язок. У цей же період в районі Кутівського лісу народні месники тричі обстріляли ворожі поїзди. В серпні 1943 року група підпільників, яких очолював В. Я. Дорожко, напала на залізничну станцію Вовків і розбила там апаратуру, порушила телефонний зв'язок, знищила документи та поліцейський пост.

Ряд членів підпільної організації «Визволення Вітчизни» і, зокрема, І. Ф. Головченко, Є. М. Іванців, В. Г. Сахман, С. Ю. Грицай, М. В. Коваль тепер живуть і працюють у Львові, а Михайло Равський — у Глинянах[1].

Понад 100 уродженців Глинян у грізні роки Великої Вітчизняної війни мужньо боролися проти гітлерівських орд на фронтах. Багато з них за бойові заслуги удостоєні урядових нагород. В. А. Ониськів, С. І. Туз, З. В. Бунда та інші брали участь у взятті Берліна. Всі вони нагороджені кількома орденами та медалями. І. І. Маркевич удостоєний ордена Червоної Зірки, орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня та чотирьох медалей.

Під час окупації фашисти заподіяли Глинянам великої шкоди. Вони зруйнували майже всі підприємства та установи, комунальне господарство. На вулицях 17 вересня, Червоноармійській, Львівській, Піски та Лісній залишилися одні руїни та згарища. Шкода, яку завдали окупанти селищу, становила 429 тис. карбованців[2].

Завдяки самовідданій праці всіх трудівників Глинян за короткий час було відбудовано всі промислові підприємства, артільне господарство. Але на шляху відбудови селища довелося переборювати великі труднощі.

Запеклі класові вороги — банди оунівців — з особливою люттю розправлялися з радянськими активістами, тероризували населення. Від рук українських буржуазних націоналістів у Глинянах в 1944 році загинув керівник підпільної організації «Визволення Вітчизни» В. Я. Дорожко і активні учасники підпільної організації С. Дулиба, Ю. Пелех, П. Проців, П. Колодій, Й. Гатала та інші борці за Радянську владу. Трудящі Глинян, даючи відсіч українським буржуазним націоналістам, ще з більшою енергією взялися за будівництво нового життя.

Відбудова промислових підприємств Глинян йшла на новій технічній основі. Так на фабриці художніх виробів «Перемога» було розширено виробничі приміщення, а цехи обладнано новим устаткуванням. На підприємстві стали до ладу нові цехи: фарбувальний, килимовий, столярний та інші. В фарбувальному цеху встановлено сушильну камеру, в цехах бавовняної пряжі — крутильний ватер на 144 веретена, механізовано розмотування бавовняної та вовняної пряжі.

Фабрика спеціалізується по виробництву художніх килимів геометричного орнаменту. У 1965 році на Глинянській фабриці «Перемога» працювало понад 560 чоловік[3].

З року в рік зростало підприємство і кадри килимарів. Це — здібні і невтомні трудівники. Їх руками створювалися чудові килими, які користуються великим по-

[1] Газ. «Вільна Україна», 15 і 16 липня 1958 р.
[2] Львівський облпартархів, ф. 19, оп. 19, спр. 112, арк. 10.
[3] Звіти фабрики художніх виробів «Перемога» за 1960—1965 рр.

питом не тільки в нашій країні, а й за рубежем. Кращі народні майстри Марія Городинська, Стефанія Недільська, Ірина Зубар та Наталія Карпіль виткали за проектом випускника Львівського інституту декоративно-прикладного мистецтва І. С. Литовченка гобелен «Навіки з великим російським народом», присвячений 300-річчю возз'єднання України з Росією, який зайняв визначне місце у скарбниці творів українських народних митців-килимарів. Майстерно виконаний також гобелен «Сестри». Килими «Сонце» і «Гуцул» зайняли на республіканській виставці народних художніх виробів у Києві перше місце. Вони були відзначені і на всесоюзній сільськогосподарській виставці у Москві. На міжнародному ярмарку у Лейпцігу в 1950 році килим «Сонце» теж дістав високу оцінку[1].

Глинянські килимарі мають великий досвід по виготовленню килимів. Але вони водночас серйозно займаються удосконаленням і дальшим розвитком всіх художніх виробів. З цією метою група народних майстрів побувала на килимарських підприємствах Єревана, Дербента, Баку, Ашхабада. Багато цікавого й нового запозичили українські килимарі у своїх друзів. Майстер С. Шурко, вивчивши досвід єреванців, вніс на Глинянській фабриці ряд нових раціоналізаторських пропозицій, які сприяли значному підвищенню продуктивності праці. Він сконструював верстат, який у півтора рази прискорив ткання килимів.

За роки Радянської влади на фабриці виросло багато передовиків, які з року в рік домагаються все кращих виробничих показників. В їх числі Є. І. Вербінський, який виконує виробничі плани на 150—160 проц., Н. М. Стицько — бригадир бригади № 3, К. М. Тимків та інші. Ветеранами фабрики є Н. С. Карпіль, М. С. Городинська, які трудяться тут багато років. За високі виробничі показники обидві трудівниці нагороджувалися похвальними грамотами та грошовими преміями, їх імена заносилися на Дошку Пошани підприємства. На фабриці дружно трудиться сім'я Мирослава Андрійовича Шульги: дружина, два сини та дочка. Всі вони значно перевиконують виробничі завдання. Понад 200 робітників фабрики удостоєні почесного звання ударників комуністичної праці.

За роки семирічки фабрика збільшила випуск продукції майже у два рази. Починаючи з 1966 року підприємство випускає продукцію тільки першим сортом.

За успішне виконання соціалістичних зобов'язань за 4-й квартал 1965 року фабрика одержала третю республіканську премію в сумі 2100 крб. Продукція в основному відправляється у Львів та Київ, де фабрика має свої фірмені магазини.

Визначне місце у промисловості селища займає маслосирзавод, який підпорядкований Золочівській філії Львівської фірми «Верховина». Підприємство оснащено новою технікою, встановлені потужні сепаратори на 5 тис. літрів, у сирцеху — пневматично-автоматичні преси. На заводі виробляється вершкове масло, сир, кефір, сметана, казеїн та інші молочні продукти. У 1966 році це підприємство виготовило понад 80 тонн сиру, 400 тонн масла.

В 1960 році у селищі споруджено міжколгоспний цегельний завод, потужність якого 2,5 млн. штук цегли на рік. Всі виробничі процеси на заводі механізовано.

В одному з цехів Глинянського сирзаводу. 1966 р.

На території Глинян є підстанція, що забезпечує електроенергією Глиняни з Добротвірської електростанції.

У серпні 1947 року у Глинянах було створено колгосп «Перемога», а в листопаді 1948 року — сільгоспартіль ім. Леніна. Артіль «Перемога» об'єднувала понад 280 дворів, а ім. Леніна — 190.

Створення колективних господарств відкрило широкий шлях до поліпшення культури землеробства, механізації всіх робіт,

[1] Журн. «Україна», 1956, № 22, стор. 23.

піднесенню врожайності. Так, у колгоспі «Перемога» вже у 1948 році вирощено з кожного гектара по 17,5 цнт зернових, 330 цнт цукрових буряків. На фермах артілі налічувалося понад 480 голів великої рогатої худоби, 755 свиней[1].

В 1957 році колгосп ім. Леніна було приєднано до сусідньої сільгоспартілі села Розворяни, а на базі артілі «Перемога» у березні 1959 року створено радгосп «Глинянський», який займає 1500 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. — 1110 га орної землі, 115 га — сіножатей, 179 га — пасовищ, 96 га — багаторічних насаджень.

Радгосп «Глинянський» спеціалізується на виробництві м'ясо-молочних продуктів, якими забезпечує трудящих Львова, Золочева та інших міст області. Виробництво м'яса за роки семирічки зросло майже у два рази. Якщо у 1960 році на 100 га сільськогосподарських угідь було вироблено по 68,2 цнт, то у 1965 році — 102,5 центнера[2].

Рік у рік в радгоспі підвищується культура землеробства і тваринництва. Все ширше впроваджується науково обгрунтована система господарювання. Водночас з механізацією трудомістких робіт у виробництво твердо вступає хімізація. А все це сприяє підвищенню врожайності полів і продуктивності тваринництва. У 1966 році вирощено по 30,1 цнт зернових на всій площі посіву. На радгоспні лани з кожним роком поступає все більше мінеральних добрив. Якщо у 1960 році на 1 га орної землі було внесено 6,9 тонни органічних добрив, 5,2 цнт мінеральних, то в 1965 році — у два рази більше.

На п'єдесталі у Глинянському відділенні «Сільгосптехніки» трактор-ветеран «Універсал», яким починали першу весну в артілі «Вільна Україна». 1966 р.

Радгосп постійно збільшує продаж сільськогосподарської продукції державі. Якщо у 1959 році було продано 6 тис. цнт молока і 762 цнт м'яса, то в 1965 році — 10 тис. цнт молока і 1529 цнт м'яса. Прибутки зросли з 48 тис. у 1959 році до 120 тис. крб. у 1965 році.

Значно зросла технічна озброєність радгоспу. Якщо у 1959 році в цьому господарстві було 15 тракторів, 5 комбайнів і 13 автомашин, то у 1966 році — в два рази більше. На фермах застосовано електродоїння корів, встановлено автопоїлки та механізовано інші виробничі процеси.

За шану до землі, за великі здобутки від неї багато трудівників удостоєні урядових нагород. Директорові радгоспу В. П. Гупалу надано у 1966 році звання Героя Соціалістичної Праці. Тепер він працює директором радгоспу «Винниківський». Доярку С. В. Кулицьку нагороджено орденом Леніна. Ордена Трудового Червоного Прапора удостоєна доярка О. Л. Мойса, а «Знак пошани» — І. І. Анклевич. У 1965 році за високі надої молока медалями «За трудову доблесть» нагороджені Г. М. Голівецька, Г. В. Туз, зоотехнік К. І. Заблоцька та інші.

Значну роль в розвитку артільних, радгоспних господарств відіграла машинно-тракторна станція, яка була створена у Глинянах в 1944 році. З року в рік зростало технічне озброєння МТС. Якщо на початку свого існування вона мала тільки 5 тракторів, 1 молотарку, 4 сівалки, 2 тракторних плуги, катки та деякі інші причіпні

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-165, оп. 2, спр. 1082, арк. 260—273.
[2] Звіти Глинянського радгоспу за 1959—1965 рр.

Головний корпус Глинянської лікарні. 1966 р.

знаряддя, то у 1958 році — 74 трактори, 27 самохідних комбайнів, 3 автонавантажувачі, 15 локомобілів, 6 картоплесаджалок, 2 картоплекомбайни, 17 автомашин та багато іншої техніки. МТС обслуговувала 17 колгоспів району.

У 1958 році Глинянська МТС була реорганізована в ремонтно-технічну станцію. В 1961 році на базі станції створено Глинянське відділення «Сільгосптехніки», яке має механізовані майстерні для ремонту сільськогосподарської техніки, 38 автомашин, 5 тракторів. Тут працює 158 механізаторів.

В Глинянському відділенні «Сільгосптехніки» виросли хороші кадри передовиків виробництва. Серед них І. А. Залевський — головний інженер, який занесений у Книгу пошани за відмінний ремонт сільськогосподарської техніки, слюсарі Г. М. Козак та А. М. Стадник, шофер О. Д. Логай та інші, які перевиконують виробничі завдання на 150—160 процентів.

За досягнуті успіхи в соціалістичному змаганні колектив Глинянського відділення «Сільгосптехніки» у 1965 році був нагороджений Почесною грамотою Львівського облвиконкому та облпрофради і одержав другу республіканську премію від «Укрсільгосптехніки».

У Глинянах в 1965 році організовано лукомеліоративну станцію по осушенню заболочених земель, яка обслуговує колгоспи Золочівського та Перемишлянського районів. На зміцнення меліоративної бази станції держава асигнувала на 1966—1970 рр.— 500 тис. карбованців.

В Глинянах відбулися також великі культурні зміни, підвищився добробут трудівників селища. Лише за роки семирічки у селищі збудовано 13 нових житлових будинків загальною площею 4 тис. кв. м. За роки Радянської влади у Глинянах виросли нові вулиці: Київська, Івана Підкови, Мирна, Михайла Коцюбинського, Ярослава Галана, Максима Горького та Степовий провулок, на яких споруджено понад 160 будинків на 5,6 тис. кв. м житлової площі.

За роки семирічки значно упорядковано Глиняни: збудовано шляхів з твердим покриттям 6 км, а понад 8 км відремонтовано, прокладено 3,5 км тротуарів, закладено 5 скверів загальною площею 4 га. У одному з них споруджено пам'ятник воїнам, що загинули в боротьбі проти німецько-фашистських загарбників.

Багато зроблено для поліпшення умов життя трудівників селища, їхнього добробуту. До їх послуг побутовий комбінат, який має радіомайстерню, а також майстерню по ремонту годинників, шевську і кравецьку майстерні, лазню та перукарню, готель. Майже у кожному будинку є електрика. Понад 650 сімей користуються зрідженим балонним газом.

З кожним роком розвивається торговельна мережа. Нині тут діє понад 30 торговельних підприємств: універмаг, два продмаги, взуттєвий та книжковий магазини, магазини культтоварів, тканин, господарських товарів, хлібний, молочний, комісійний, уцінених товарів, швейних виробів та інші. До послуг трудящих є також чайна, два буфети, дві їдальні, пекарня. У глинянському селищному споживчому товаристві працює 150 чол. Вони роблять все можливе, щоб якнайкраще забезпечувати трудящих селища різноманітними промисловими товарами, продуктами харчування, культурно обслуговувати їх. В 1965 році товарообіг магазинів селища становив 1,5 млн. крб., а в 1966 році — 1 млн. 653 тис. карбованців.

Про зростання матеріального добробуту трудівників селища свідчить збільшення числа вкладників у ощадній касі, яка існує в Глинянах з 1940 року. Якщо у перший

рік існування Радянської влади тут було всього 74 вкладники[1], то на 1 січня 1967 року — 1463. Їх трудові збереження становлять тепер понад 490 тис. крб. Лише за 1966 рік новими вкладниками каси стали понад 200 чоловік.

До 1939 року у Глинянах не було лікарні. За медичною допомогою мешканці змушені були звертатися до приватних лікарів у Перемишлянах і Львові. Лікарню у Глинянах було відкрито в 1945 році. З 1945 року по 1954 рік кількість ліжок у лікарні збільшилась в 7 разів. В 1962 році у Глинянах була відкрита нова лікарня на 100 ліжок, яка має найновіше обладнання.

Лікарня має такі відділи: поліклінічний, санепідвідділ, дитячу консультацію, хірургічний, терапевтичний, дитячий, пологовий, інфекційний, гінекологічний та клінічну, бактеріологічну і зубопротезну лабораторії. Обслуговуючий персонал лікарні налічує понад 150 чол., з них: 17 лікарів, 51 чоловік середньої кваліфікації і 82 чоловіки молодшого обслуговуючого персоналу. Імена кращих лікарів-віртуозів О. С. Яримкевича, М. Г. Тим'яка, І. Д. Пилип'яка широко відомі у Золочівському районі. Шану і повагу вони завоювали самовідданою працею в ім'я життя людини. Радянський уряд гідно оцінив діяльність лікаря Михайлини Григорівни Тим'як, яка віддає людям всі свої знання, вміння, доброту. Груди цього талановитого лікаря прикрашає орден Леніна.

До 1939 року дві третини населення Глинян були неписьменними. В школі працювало 10 вчителів, серед них — жодного українця. Навчання проводилося польською мовою.

Із встановленням Радянської влади у Глинянах всі діти шкільного віку були охоплені навчанням. У 1939 році тут почала працювати семирічна школа, а в 1946 році відкрито середню школу. За період з 1947 по 1965 рік у Глинянській середній школі одержали атестати зрілості 618 юнаків і дівчат. Понад 210 уродженців селища здобули за ці роки вищу освіту і стали лікарями, вчителями, інженерами, агрономами. Багато із них трудяться у рідному селищі. В. П. Волошин і В. І. Матяш працюють у лікарні, а Т. М. Крохмальна, Г. М. Бородчак, М. І. Запорожець, М. В. Бунда, С. М. Яремчишин, Г. В. Лозова — у школі, Я. І. Дмишко — головний інженер лугомеліоративної станції у Глинянах, а В. І. Дмишко — головний інженер цукрового заводу в Красному. Понад 30 випускників, що закінчили середню спеціальну школу, працюють у Глинянах на посадах бухгалтерів, техніків, медпрацівників, товарознавців та інших.

Знання у маси несуть 33 вчителі. Школа має добру матеріальну базу: спортивний зал, майстерню, фізичний, хімічний, агробіологічний кабінети та кабінети іноземних мов та технічних засобів.

Трудівники селища мають також де культурно провести своє дозвілля. До їх послуг Будинок культури з залом на 370 місць. Тут працюють драматичний, естрадний, вокальний та інші гуртки художньої самодіяльності. Великою популярністю користується хоровий гурток. Цей хор, до складу якого ввійшли люди різних професій: колгоспники, килимарниці, працівники промислових підприємств, службовці, всього 70 чоловік, відзначається високою майстерністю. Самодіяльний мистецький колектив часто бере участь в обласному огляді художньої самодіяльності, виступає по телебаченню у м. Львові. У репертуарі хору — пісні про Комуністичну партію і радянську Батьківщину, трудівників колгоспних ланів, твори са-

На уроці у Глинянській середній школі. 1966 р.

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 9, арк. 50.

Одна з новозбудованих вулиць у Глинянах. 1966 р.

модіяльних львівських композиторів, українські та російські народні пісні і пісні братніх соціалістичних країн.

Широке визнання завоював драматичний гурток. Він брав участь в обласному огляді-конкурсі гуртків художньої самодіяльності, присвяченому 150-річчю від дня народження Т. Г. Шевченка і зайняв перше місце. Учасники гуртка нагороджені дипломами 1-го і 2-го ступенів. Вокалісти М. Бикерський, О. Г. Войтович, М. П. Романишин брали участь в республіканському конкурсі вокалістів.

Майбутні музиканти розвивають свої таланти у дитячій музичній студії, яка створена при Будинку культури у 1961 році. Тут навчається понад 50 учнів, у т. ч. 30 дітей колгоспників. При студії працює клас баяна, акордеона та фортепіано. Перший випуск юних музикантів тут відбувся у 1965 році. Учні студії часто виступають з цікавими концертами перед трудящими Глинян та навколишніх сіл.

З 1948 року у Глинянах існує дитяча бібліотека, яка розміщена у п'яти просторих кімнатах. Книжковий фонд бібліотеки становить понад 25 тис. томів. На протязі 1965 року було видано читачам 26 266 книг[1].

Є у селищі чудова бібліотека для дорослих, яка збагачує духовний світ людини-трудівника. Книжковий фонд її становить понад 20 тис. книг. Бібліотека передплачує щорічно понад 60 періодичних видань. З року в рік тут зростає число книговидач. Якщо на протязі 1964 року читачам було видано 20,5 тис. книг, то у 1966 році — 26,9 тис. Для кращого обслуговування читачів бібліотека організувала пункти видачі літератури на двох тваринницьких фермах радгоспу «Глинянський» та дві пересувні бібліотеки: на цегельному заводі і фабриці художніх виробів «Перемога». Масові заходи, які часто проводить бібліотека: читацькі конференції, літературні вечори, бібліографічні огляди літератури, здружують бібліотеку з трудівниками селища, роблять її улюбленим місцем відпочинку.

Безупинно зростає число періодичних видань, які трудящі передплачують. Їх загальний тираж у 1965 році становив понад 5 тисяч примірників. У багатьох трудівників є великі власні бібліотеки.

Майже у кожній квартирі є радіоточка або радіоприймач, у багатьох — телевізори.

Змінився не тільки культурний рівень трудівників селища, а й став новим їх внутрішній світ. У Глинянах все більше входять у побут нові радянські звичаї й

[1] Газ. «Вільна Україна», 28 грудня 1965 р.

обряди: урочиста реєстрація шлюбів і новонароджених, проводи в Радянську Армію і зустріч демобілізованих воїнів, проводи на пенсію та інші.

Цікаво проходить кожного року Свято врожаю, що відзначається в жовтні, після закінчення збирання всіх сільськогосподарських культур. До його проведення готується все селище. Дирекція радгоспу підбиває підсумки соціалістичного змагання, учасники художньої самодіяльності готують спеціальну програму, всі приміщення, вулиці прибираються. Свято відбувається на лоні природи — в мальовничих куточках селища. Тут демонструються досягнення радгоспного господарства. Передовикам в урочистій обстановці вручають урядові нагороди, грамоти, подарунки. Святкування закінчується великим концертом, масовими іграми, розвагами. Це символічний звіт трудівників радгоспу і усіх тих, що брали участь у вирощенні нового урожаю. Він розкриває красу однієї з найстародавніших і найпочесніших професій на землі — професії хлібороба.

На честь народження дитини у парку новонароджених батьки садять декоративні дерева. Разом з свідоцтвом про народження дитини батькам вручається гарно оздоблена пам'ятна книжка, в яку вписуються доброзичливі побажання новому громадянинові.

Багатогранним життям Глинян керує селищна Рада, у склад якої входять понад 70 депутатів. При виконкомі селищної Ради створено фінансово-бюджетну, сільськогосподарську, народної освіти та культури, побутового обслуговування, охорони здоров'я та інші комісії, які дбають про піднесення господарства, зростання добробуту й культури мешканців селища.

Депутатські комісії, куди входять кращі активісти селища, систематично звітують про свою роботу, обговорюють на своїх засіданнях важливі питання впорядкування Глинян, дбають про створення кращих культурно-побутових умов для всіх мешканців.

З року в рік зростає бюджет Глинянської селищної Ради. У 1963 році він становив 175,7 тис. крб., а у 1965 році — понад 200 тис. карбованців.

Велику масово-політичну і виховну роботу проводять партійні, комсомольські та профспілкові організації, які створені на всіх промислових підприємствах і установах. Вони мобілізують трудівників Глинян на успішне здійснення планів нової п'ятирічки, приділяють велику увагу піднесенню політичної і громадської свідомості молоді, вихованню у неї працьовитості, почуття колективізму, відповідальності за доручену справу, любові до рідної Батьківщини.

Новими трудовими буднями живуть нині Глиняни. У селища також велике майбутнє. В роки нової п'ятирічки тут виростуть нові культурно-побутові та житлові будинки, буде споруджено озеро, стадіон, закладено новий парк та сквери для відпочинку трудящих.

П. І. МАТЮШЕНКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЗОЛОЧІВСЬКОГО РАЙОНУ

БІБЩА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км на південь від райцентру, на лівому березі річки Золота Липа. Населення — 387 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Коропець і Нестюки.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу «Більшовик», що має 1600 та земельних угідь. Колгосп вирощує технічні культури та займається тваринництвом. В допоміжному господарстві— цегельно-черепичний завод.

В Бібщанах є початкова школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Бібщани відноситься до 1454 року.

БІ́ЛИЙ КА́МІНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Західним Бугом, між Жулицькою і Підлиською горами, за 13 км на північ від райцентру на шосе Золочів — Олесько. До залізничної станції Ожидів на залізничній лінії Львів — Здолбунів — 8 км. Населення — 1060 чоловік. Сільраді підпорядковані села Бужок, Гавареччина, Черемошня.

В Білому Камені — центральна садиба колгоспу «Серп і молот», земельна площа якого становить 4 тис. га земельних угідь.

Виробничий напрям колгоспу — рослинно-тваринницький. В допоміжному господарстві — млин, 2 пилорами.

За післявоєнні роки збудовано 30 тваринницьких приміщень, 5 критих токів, 4 зерносховища. Створена сортодільниця, тракторна майстерня.

Село має середню школу, бібліотеку. При місцевому клубі відкрито університет здоров'я.

Вперше село згадується в документах з 1493 року. Воно в 1682 році одержало магдебурзьке право. В роки Великої Вітчизняної війни в селі відбувалися запеклі бої, під час яких гітлерівцями воно було спалене. В 1943 році через село проходив партизанський загін С. Ковпака. Після війни село відбудовано.

БО́РТКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Гологірці і шосе Золочів — Красне, за 21 км на захід від райцентру, за 8 км до залізничної станції Красне на залізничній лінії Львів—Тернопіль, Львів—Здолбунів. Населення — 1325 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мала Вільшанка і Скнилів.

Село Бортків входить до колгоспу «Україна», якому належить 3600 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям господарства — рослинно-тваринницький. Із допоміжних господарств є пилорама. За високі надої молока О. Ф. Солотва удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці. Тракторна бригада колгоспу завоювала звання бригади комуністичної праці.

В селі є восьмирічна школа і школа сільської молоді, бібліотека, Будинок культури.

Перша згадка про Бортків відноситься до 1442 року. В 1902 році в поміщицькому маєтку відбувся страйк сільськогосподарських робітників, організаторів якого — місцевих жителів Г. Папроцького і М. Балучинського — ув'язнили. В роки першої світової війни село було знищене. В 1919—1920 рр. його селяни розподілили поміщицькі землі між собою.

Делегатами до Народних Зборів Західної України у 1939 році були В. Папроцький та І. Регета. В цьому ж році виникла комсомольська організація.

ВЕЛИ́КА ВІЛЬША́НИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Гологірки, за 17 км від районного центру. Населення — 1610 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Гологірки, Трудовач, Стінка.

На території села знаходиться центральна садиба артілі «Вільна Україна» (колгосп організований у 1948 році). Це велике багатогалузеве господарство, яке має 3634 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — розвинуте буряківництво, льонарство, вирощують також зернові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека. Працюють дитячий садок і ясла. Широкого розмаху набрало житлове будівництво. За роки Радянської влади кожна друга колгоспна сім'я справила новосілля.

Перші письмові згадки про село відносяться до кінця XIV — початку XV століття. У 1902 році під час жнив по Галичині прокотилася хвиля виступів сільськогосподарських робітників. Серед страйкуючих були і жителі Великої Вільшаниці.

В 1920 році у селі була встановлена Радянська влада. Після відступу Червоної Армії польські пани жорстоко розправилися з населенням, що брало участь у революційно-визвольній боротьбі.

З 17 по 19 липня 1944 року тривали жорстокі бої за визволення Великої Вільшаниці від гітлерівських загарбників. В боях за село загинуло 197 радянських воїнів. Члени шкільного «Товариства юних істориків» провели велику і кропітку роботу, в результаті якої встановили імена ста героїв, похованих у братській могилі.

На урочистій лінійці у Великовільшаницькій середній школі. 1965 р.

ВИЖНЯНИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від станції Задвір'я на залізничній лінії Львів — Тернопіль і за 37 км на захід від райцентру. Населення — 625 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Великий Полюхів, Заставне, Розваряни.

Місцевий колгосп ім. XXI з'їзду займає 4200 га земельної площі. Виробничий напрям — рослинницько-тваринницький. З допоміжних господарств колгосп має млин.

На території села є початкова школа, клуб, бібліотека.

В околицях села знайдено давньоруське городище XI—XIII століття.

В історичних документах Вижняни вперше згадуються у 1397 році. В час тимчасової німецько-фашистської окупації в селі діяла група підпільної організації «Визволення Вітчизни», яка розповсюджувала листівки проти окупантів.

ВОРОНЯ́КИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 1 км на південь від райцентру. Населення — 2955 чоловік.

Місцевий колгосп ім. Г. І. Петровського має 1035 га земельних угідь. Господарство спеціалізується на вирощуванні технічних культур та продукції тваринництва. У допоміжному господарстві — пилорама.

В селі є початкова школа та школа сільської молоді, клуб на 300 місць, бібліотека. За післявоєнні роки побудовано 237 житлових будинків.

Село вперше згадується в 1680 році. З 17 серпня до жовтня 1920 року тут діяв революційний комітет.

У боротьбі з буржуазно-націоналістичними бандами в 1944 році загинули активісти за встановлення Радянської влади П. М. Бартошек та М. Михайлів.

ГОЛОГО́РИ — село, центр сільської Ради, розташоване на південний схід за 15 км від райцентру, на річці Золотій Липі. Населення — 2330 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зашків, Лісові, Майдан-Гологірський.

В селі міститься центральна садиба колгоспу ім. Б. Хмельницького, земельна площа якого становить 3700 га. Це багатогалузеве господарство займається рослинництвом, м'ясо-молочним тваринництвом.

За післявоєнні роки в селі збудовано 127 нових житлових будинків, амбулаторію.

В селі працюють середня школа, клуб, бібліотека, товариство «Колгоспник» і група товариства «Знання».

Вперше в літописі село згадується у 1231 році. Гологори одержали у 1469 році магдебурзьке право із міським самоврядуванням. У XIV—XVI століттях місто часто терпіло від спустошливих нападів татар.

Під час визвольної війни українського народу проти польської шляхти місто восени 1648 року звернулося до Богдана Хмельницького з проханням про допомогу у боротьбі проти іноземних гнобителів.

Після загарбання Галичини Австрією Гологори з 1779 року належали домініканському монастирю в Підкамені, що жорстоко експлуатував населення. З 1786 року місто стає поміщицькою власністю, його економіка занепадає, зменшується число жителів.

У роки Великої Вітчизняної війни німецько-фашистські загарбники залишили від села руїни. Понад 700 чоловік було кинуто до табору, розташованого в районі с. Ляцьке (нині Червоне), і знищено, 300 чоловік вивезено на каторжні роботи до Німеччини. У 1945—1946 рр. буржуазно-націоналістична банда спалила школу, сільську Раду, клуб, загинули голова виконкому Ф. О. Дубас, секретар — С. В. Яремович, вчитель — комуніст І. П. Горішний.

На території села Майдан — Гологірський розкопане поселення перших століть н. ери.

ЄЛИХО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Золочівці за 3,5 км на північ від райцентру. З півночі села простягається сосновий бір. Населення — 430 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Городилів, Заріччя, Зозулі, Копані, Монастирок, Обертасів.

Центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва розміщена в Єлиховичах. Розмір земельних угідь колгоспу 2500 га. Його виробничий напрям — тваринництво і птахівництво.

В селі є початкова школа, бібліотека, клуб на 200 місць. До послуг жителів шевська та кравецька майстерні.

На околиці села виявлене поселення початку залізної доби (VIII—VI століття до н. е.). Про село Єлиховичі вперше згадується в 1447 році. Село кілька разів спустошували татари.

В селі Городилів під час польської окупації існувала група «Сельробу». Після 1935 року виник підпільний осередок КПЗУ.

ЖУ́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на південь від райцентру. Через село протікає річка Гнила Липа. Населення — 1340 чоловік. Сільраді підпорядковане село Роздоріжне.

Земельна площа місцевого колгоспу «Комуніст» становить 2200 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям господарства — рослинницько-тваринницький. Основна технічна культура — льон. Крім того, вирощують жито, картоплю. З допоміжних підприємств є пилорама, каменоломня.

У селі існують восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про село Жуків відноситься до 1370 року. В 1909 році була у селі сутичка жителів з поліцією. Селяни виступили під час виборів до галицького сейму проти панського ставленика і висунули свого кандидата. Весною 1939 року в селі пройшов страйк селян, які вимагали від поміщика підвищення заробітної плати. Депутатами Народних Зборів були О. І. Матвіїв, П. Г. Леськів, В. М. Білинський. Під час тимчасової фашистської окупації жителі саботували здачу хліба німецьким загарбникам.

КО́ЛТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на південний захід від райцент-

ру, в долині річки Усті. Населення — 535 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кругів і Хмелева.

У Колтові — центральна садиба колгоспу ім. М. Коцюбинського, площа земельних угідь якого — 2300 га. Господарство займається тваринництвом і вирощуванням цукрових буряків.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека.

На околиці села збереглося давньоруське городище XI—XIII століть.

Перша письмова згадка про Колтів відноситься до 1467року. В 1515 і 1649 роках його знищили татари. В серпні — вересні 1920 року у селі встановилась Радянська влада, був створений революційний комітет.

КУ́РОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Львів — Тернопіль, за 34 км на захід від райцентру, за 15 км від залізничної станції Задвір'я. Населення — 1413 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Печенія і Солова. Земельна площа колгоспу ім. 40-річчя КП України становить 3 тис. га. Виробничий напрям рільничо-тваринницький. Колгосп вирощує жито, пшеницю, займається птахівництвом. Із допоміжних підприємств є цегельня, млин. В Куровичах розміщений меблевий комбінат.

У селі — дільнична лікарня на 25 ліжок, середня школа і школа сільської молоді, бібліотека, клуб. Хор села не раз відзначався на оглядах, як кращий в області.

Перша письмова згадка про Куровичі відноситься до 1443 року. У 1935 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників, очолюваний місцевими жителями членами КПЗУ І. М. Процевим і П. М. Процевим. У селі діяла група «Сельробу».

Жителі села Солови Ф. Макогін, Д. Голецький, Я. Шиманський в роки першої світової війни боролися на боці повсталих робітників в Росії за перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції.

З 1939 року в селі існує комсомольська організація.

НОВОСІ́ЛКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Гологірці, з північної сторони проходить шосе Львів — Тернопіль. До залізничної станції Княже — 12 км. Населення — 768 чоловік. Сільраді підпорядковане село Митулин.

Місцевий колгосп «Нове життя» — багатогалузеве господарство з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом, що має 2 тис. га земельних угідь.

Село Новосілка має восьмирічну школу, при якій є кімната-музей В. І. Леніна, бібліотека, клуб.

Про село вперше згадується у письмових джерелах за 1397 рік. У серпні—вересні 1920 року в селі виник ревком.

ОПАКИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км на південний схід від райцентру, в гирлі ріки Західного Бугу. Населення — 450 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхобуж і Руда—Колтівська.

Розмір земельних угідь колгоспу «Червона зірка» становить 2 тис. га. Колгосп спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків, льонудовгунця і займається тваринництвом. Допоміжне господарство має пилораму і два млини.

Село має початкову школу, клуб, бібліотеку.

Після війни в Опаках збудовано 45 житлових будинків.

У письмових джерелах Опаки вперше згадуються в 1649 році.

В районі с. Верхобужа бере початок річка Західний Буг.

ПІДГА́ЙЧИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Львів — Тернопіль, за 32 км від райцентру і за 17 км від залізничної станції Задвір'я. Населення — 1109 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Косичі, Погорільці, Туркотин.

Колгосп ім. 40-річчя Жовтня має 2400 га земельних угідь. Напрям — рослинницько-тваринницький.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Після Вітчизняної війни побудовано 115 нових будинків.

Уперше в письмових джерелах Підгайчики згадуються у 1397 році. У 30-х роках XX століття в селі виник осередок КПЗУ. 7 жовтня 1942 року під час німецької окупації в Туркотині відбулося перше засідання підпільної групи «Визволення Вітчизни», до якої належало 30 жителів.

ПІДЛИ́ПЦІ — село (до 1515 року — Мальчів) — центр сільської Ради, розташоване на річках Золочівці і Стрипі, за 13 км на південний схід від райцентру та за 3 км від станції Плугів залізничної лінії Львів — Київ. Населення — 1289 чоловік. Сільраді підпорядковані пункти Дерев'янки, Кам'янисте, Новоселище, Осовиця, Плугів, Руда, Тростянець. Місцевий колгосп «Іскра», розмір земельних угідь якого 3300 га, багатогалузеве господарство. У допоміжному господарстві — кар'єри будівельного каменю і млин. За високі врожаї цукрових буряків Г. М. Вовнянко нагороджена орденом В. І. Леніна.

У Підлипцях є восьмирічна школа, клуб і бібліотека.

Збирання зернових в колгоспі «40-річчя КП України», с. Куровичі. 1966 р.

В Новоселищі розміщений сільськогосподарський технікум, що має 620 га дослідного поля та лікарня на 30 ліжок.

Перша письмова згадка про Підлипці відноситься до 1470 року. У серпні — вересні 1920 року в селі Тростянець був створений революційний комітет. У 1939 році у Підлипцях виникли партійна і комсомольська організації.

Під час тимчасової гітлерівської окупації фашисти спалили частину села. У боротьбі з буржуазно-націоналістичними бандами загинув секретар комсомольської організації С. Миськів. За післявоєнний час село відбудоване. У Плугові в 1901 році народився український радянський поет А. Шмигельський.

ПОЛЯ́НИ (до 1946 року—Риків) — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км на південний схід від райцентру. В околицях села бере початок річка Стрипа. Населення — 1060 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Красносільці і Махнівці.

Центральна садиба багатогалузевого колгоспу ім. С. М. Кірова розміщена в Полянах. Розмір земельних угідь — 2 тис. га. В допоміжному господарстві — пилорама і млин.

У Полянах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Після Вітчизняної війни збудовано 105 житлових будинків.

У письмових джерелах село вперше згадується в 1453 році. В серпні — вересні 1920 року у селі був створений революційний комітет. 1928 року у Полянах виник осередок КПЗУ.

ПОМОРЯ́НИ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на берегах річок Золота Липа та Махнівка, за 27 км від районного центру. Населення — 3,9 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Богутин, Загора, Кульби, Надільне і Торгів.

У Поморянах міститься центральна садиба колгоспу «Зоря». Це велике багатогалузеве господарство, що має 2617 га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — рільництво і м'ясо-молочне тваринництво. В сільгоспартілі виросло багато передовиків, які за досягнення високих урожаїв зернових і технічних культур, піднесення продуктивності тваринництва удостоєні високих урядових нагород. Серед них тваринниця М. Д. Капелюх, яка нагороджена орденом Леніна.

У селищі є середня школа, училище механізації сільського господарства, Будинок культури на 400 місць, 5 бібліотек, лікарня на 50 ліжок.

Перша письмова згадка про Поморяни відноситься до 1437 року. Під час визвольної війни українського народу у 1648—1654 рр., коли на околицях Поморян відбувалися бої між військами Б. Хмельницького і польської шляхти, понад 200 поморянців влилися у козацькі загони. Наприкінці 1848 року відбувся великий виступ селян, які вимагали повернути кращі землі, що загарбали після скасування панщини граф Потоцький, католицька церква і польський костьол. З Бережан були викликані австрійські війська, які жорстоко розправилися з повстанцями.

У серпні 1920 року у Поморянах була встановлена Радянська влада, яка проіснувала майже 3 місяці. Активними борцями за Радянську владу були уродженці селища В. Ф. Стасюк, З. І. Маланчук, К. Й. Іжевський та інші. Вони входили до складу Поморянського революційного комітету.

Восени 1940 року в Поморянах було створено колгосп ім. XVIII з'їзду ВКП(б) (голова — М. С. Волинець) — один з перших на Львівщині в той період. В колективне господарство вступило 60 сімей. Сільгоспартіль мала 150 га орної землі, дві тваринницькі ферми.

На території Поморян збереглися пам'ятки архітектури: замок XVII століття, дерев'яна церква, збудована у 1690 році, костьол, побудований у XVII столітті.

ПОЧАПИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Золочів — Олесько за 7 км на

Голова Поморянського ревкому В. Ф. Стасюк. Уродженець Поморян. 1920 р.

З. І. Маланчук, політпрацівник Червоної Армії, член Поморянського ревкому. 1920 р.

Трудящі селища Поморян зустрічають хлібом і сіллю генерал-майора І. І. Ладигіна, під командуванням якого було визволено Поморяни від німецько-фашистських загарбників. 1964 р.

26 7-448

північний захід від райцентру і за 5 км від залізничної станції Княже. Біля села протікає річка Золочівка. Населення — 425 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гончарівка, Жуличі.

Центральна садиба колгоспу ім. Івана Франка знаходиться у Почапах. Його земельна площа — 3 тис. га. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво. У допоміжному господарстві — пилорама і кар'єр опоки. В 1958 році колгосп був учасником Всесоюзної виставки досягнень народного господарства. Він є показовим господарством району.

У Почапах є початкова школа, клуб, бібліотека.

Біля села знайдені рештки стоянки старокам'яної доби (пізнього палеоліту). Між Почапами і Хильчицею у 1931 році археологи виявили могильник бронзової доби (II тисячоліття до н. е.) та селище часів Київської Русі (XI—XIII століття).

Авіація на службі у сільських трударів. Колгосп ім. Ів. Франка, с. Почапи. 1966 р.

Перша письмова згадка про Почапи відноситься до 1457 року. В Гончарівці у 1928 році була створена група «Сельроб», ініціаторами якої були місцеві жителі І. Капітанець і П. Боднар.

На ознаменування 20-річчя з дня перемоги Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні в центрі села споруджено пам'ятник загиблим воїнам.

РЕМЕЗІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км на південь від райцентру. Населення — 1100 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Підгір'я, Чижів, Шпиколоси.

У місцевому колгоспі ім. Крупської — 2600 га земельних угідь. Напрям господарства — льонарсько-тваринницький. З допоміжних підприємств колгосп має пилораму, два млини. У с. Шпиколосах розвинуте гончарство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Сільський хор неодноразово займав перше місце на районних оглядах художньої самодіяльності.

Село засноване в 1469 році. На його території виявлено поселення перших століть н. ери.

Під час німецько-фашистської окупації через село з боями проходив партизанський загін із з'єднання Д. М. Медведєва.

РО́ЗВАЖ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Західному Бузі, за 17 км на північний захід від райцентру і за 7 км від залізничної станції Ожидів, на залізничній лінії Львів — Здолбунів. Населення — 585 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підлісся.

В селі розміщена бригада колгоспу «Серп і молот», площа земельних угідь якої становить 1300 гектарів.

У Розважі є початкова школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Розваж відноситься до 1441 року. В 1920 році через Підлісся проходили загони Першої Кінної армії. Комсомольська організація виникла в 1939 році.

Підлісся — батьківщина відомого українського поета Маркіяна Шашкевича (1811—1843 рр.). Тут відкрито меморіальний музей і споруджено поетові пам'ятник.

СА́СІВ (до 1615 року — Комарове) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Західному Бузі, за 8 км на північ від райцентру, уздовж шосе Золочів — Броди. Населення — 705 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бір, Папірня, Пісок, Побіч, Ушня.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. Горького, розмір земельних угідь якого становить 2800 га. Виробничий напрям господарства: рільництво і м'ясо-молочне тваринництво. При колгоспі створено ветеринарний пункт. У допоміжному господарстві — 2 млини, 2 пилорами, 2 колгоспні електростанції потужністю 35 кіловат.

На території села розташоване лісництво, державний млин, шевська і кравецька майстерні, лікарня на 25 ліжок, аптека. У Сасові є середня школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки в селі збудовано 80 нових будинків.

Сасів виник як містечко в 1615 році. При заснуванні воно одержало магдебурзьке право, яким користувалося до 1682 року. У 1675 році його спалили татари. У XIX столітті Сасів стає курортним містечком з водолікарнею, що приймала за сезон 300—400 чоловік. У вересні 1920 року в Сасові був створений революційний комітет. Тут стояла 45 кавалерійська бригада ім. Котовського, 2 артилерійські і 47 стрілецька дивізії. В 30-х роках в селі діяв підпільний осередок КПЗУ і до 1933 року існувала група «Сельробу», очолювана Т. Федоровичем і І. Волайчуком. Депутатом Народних Зборів Західної України в 1939 році і Верховної Ради УРСР в 1940 році селяни обрали біднячку Катерину Савчук.

Партійна і комсомольська організація виникли в 1940 році. В червні 1941 року навколо Сасова кілька діб точилися бої з фашистами. Під час окупації німці замордували 1500 чоловік. У червні 1944 року бої за звільнення села продовжувались 10 днів. Разом з частинами Радянської Армії участь в боях брав партизанський загін, на чолі з П. К. Кундіусом, що діяв у Золочівському районі.

В Сасові зберігається пам'ятник архітектури — дерев'яна церква XV століття, а на околиці села — давньоруське городище XI—XIII століть.

СКВАРЯВА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Золочівці, шосе Золочів — Красне, за 15 км на північний захід від райцентру. У селі — залізнична станція Скварява на залізничній лінії Львів—Тернопіль. Населення — 1747 чоловік. Сільраді підпорядкований населений пункт Стадня.

В селі — центральна садиба колгоспу «Колос», що володіє 3300 га земельної площі. Його виробничий напрям — рільництво і тваринництво. У допоміжному господарстві — пилорама. За успіхи у вирощуванні високих врожаїв технічних культур колгосп «Колос» двічі був учасником Всесоюзної виставки досягнень народного господарства.

У Скваряві є бібліотека, клуб, середня школа, яка в 1962 році брала участь у Всесоюзній виставці.

До послуг жителів кравецька майстерня.

Перша письмова згадка про Скваряву відноситься до 1499 року. Місцеві жителі — брати М. і В. Тарнавські, Д. Шур в 1920 році пішли добровільцями до Червоної Армії, загони якої проходили через село, і брали участь у боротьбі за встановлення Радянської влади на Україні. Комсомольська організація створена у 1939 році.

У 1953 році в центрі села споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

СЛОВІ́ТА — село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Львів—Тернопіль за 25 км на захід від райцентру. Населення — 1580 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мазів і Ясенівка.

Місцевий колгосп ім. 17 вересня займає 2600 га земельної площі, його виробничий напрям — рослинницько-тваринницький. З допоміжних господарств є пилорама, став 9 га, каменоломня.

У Словіті є середня школа, бібліотека; розміщений протитуберкульозний диспансер. На території Словіти виявлені речі бронзової доби II—I тисячоліття до н. ери.

Село засноване в 1442 році. У 1880 році селяни виступили проти поміщика, спалили його майно. Під час виступу 1907 року страйкарі вимагали підвищення заробітної плати.

Трудящі села встановили обеліск односельчанам, що загинули у Великій Вітчизняній війні. До 150-річчя з дня народження відкрито пам'ятник Т. Г. Шевченку.

На території Ясенівки археологічні розкопки виявили 4 кургани бронзової доби (II тисячоліття до н. ери).

СНО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Самці, за 12 км на південь від райцентру. Населення — 2369. Сільраді підпорядковане село Коропчик.

Розмір земельних угідь колгоспу «Світанок»— 2 тис. га. Спеціалізується на вирощуванні технічних культур та продукції тваринництва. В допоміжному господарстві — столярна майстерня і каменоломня.

У Сновичах є середня школа, клуб, бібліотека. У післявоєнні роки побудовано 150 житлових будинків.

У письмових джерелах Сновичі згадуються в 1459 році. В серпні—вересні 1920 року у Сновичах створений революційний комітет. У 1933—1938 роках в селі страйкували сільськогосподарські робітники, вимагаючи підвищення заробітної плати. Їх боротьбою керували комуністи К. Стойко, З. Зварич. Під час тимчасової німецько-фашистської окупації 70 жителів села були вивезені на примусові роботи до Німеччини.

СТРУ́ТИНЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Золочівці та шосе Львів—Тернопіль, за 4 км від райцентру. Населення — 705 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зарваниця, Золочівка, Козаки, Лука, Підгородне. За післявоєнні роки в селі побудовано 54 житлові будинки.

Місцевий колгосп ім. Кузнецова, буряко-тваринницького напряму, має 2 тис. га земельних угідь. Серед передовиків колгоспного виробництва в 1959 році свинар Я. С. Чиж одержав звання Героя Соціалістичної Праці. У селі розміщений спиртзавод.

У Струтині є восьмирічна школа і середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Про Струтинь вперше згадується в письмових джерелах за 1441 рік. Житель села М. Ковалик в складі Першої Кінної армії у 1919 році брав участь у встановленні Радянської влади на Україні, за що був страчений урядом панської Польщі.

ЯСЕНІ́ВЦІ —село, центр сільської Ради, розташоване вздовж шосе Золочів — Львів за 4 км до райцентру. З північної сторони села гори Вороняки. Населення — 1048 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бонишин, Залісся, Княже, Хильчиці, Червоне.

Місцевий колгосп «Дружба» має 2 тис. га земельних угідь. Господарство займається тваринництвом, вирощує зернові, технічні і овочеві культури. Є млин, кузня, токарна та столярна майстерні.

В селі міститься восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

У Княжому знайдено поселення початку залізної доби (VIII—V ст. до н. е.). Документальна згадка про Ясенівці відноситься до 1473 року.

В 20—30-х роках XX століття в Ясенівцях і Заліссі осередки КПЗУ та «Сельробу» проводили революційну діяльність. В 1939 році виникла комсомольська організація. Під час фашистської окупації українські буржуазні націоналісти спалили тваринницькі ферми в Хильчицях, 10 колгоспних дворів, закатували комуністів О. Чучмана і І. Павлишина. Для боротьби з ворогом в селі виникло комуністичне підпілля, в якому брали участь М. Дортин, Д. Захарчук, В. Купчик, Т. Швець та інші. Великі бої Радянської Армії з ворогом проходили по селах сільради і було розбито кілька німецьких дивізій. Біля с. Червоного діяв партизанський загін, якому допомагали селяни.

КАМ'ЯНКО-БУЗЬКИЙ РАЙОН

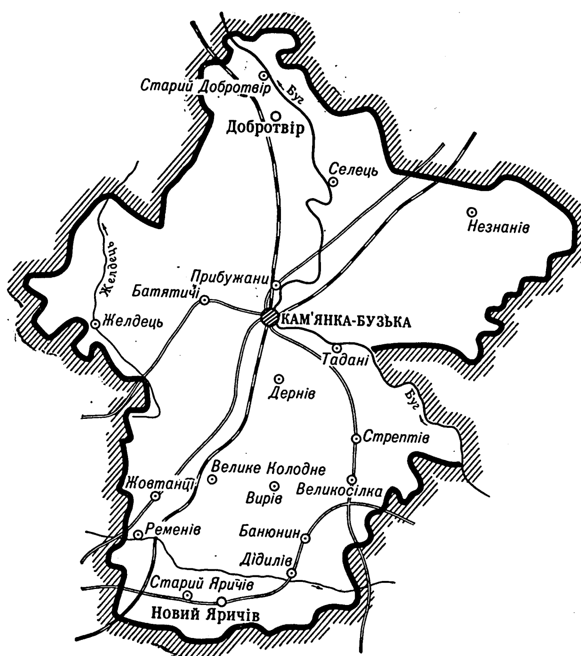

КА́М'ЯНКА-БУ́ЗЬКА

Кам'янка-Бузька (до 1944 року Кам'янка-Струмилова) місто, районний центр Кам'янко-Бузького району Львівської області, розташоване за 43 км від Львова на річці Західний Буг. Через місто проходить залізниця Львів—Луцьк, а також автомобільний шлях Львів—Луцьк. Населення — 9200 чоловік.

Місцевість, на якій розташована Кам'янка-Бузька, заселена була ще в сиву давнину. Бронзові речі — браслет і кинджал, знайдені на території міста наприкінці XIX століття[1], а також виявлені археологічною розвідкою 1952 року біля цегельного заводу залишки поселення бронзової доби (II тисячоліття до н. е.)[2] вказують на заселення його ще в період первісно-общинного ладу.

Перша згадка про поселення, яке тоді називалося Димошин, відноситься до 1406 року[3]. Поселенці облюбували цю місцевість не випадково. Тут проходить вододіл річок, що зв'язують край по Західному Бугу з Балтійським і Стиру—Прип'яті—Дніпру з Чорним морями. Це забезпечувало їм надійний зв'язок з районами півночі і півдня. Каміння, що густо покривало ландшафт, використовувалося населенням для спорудження жител і укріплень. Перше поселення було засноване в тому місці, де річка Кам'янка впадає в Західний Буг. Воно було обнесено стінами з бійницями і обкопане ровами, які наповнювалися водою. Його центральна частина, обнесена частоколом, була другою укріпленою лінією. Фортеця мала двоє воріт: з півдня — Таданівську браму, з півночі — Белзьку браму[4].

---

[1] L. Kozłowski. Zarys pradziejów Polski południowowschodniej. Lwów. 1939, стор. 48—49.

[2] І. К. Свєшніков. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля, Львів, 1958, стор. 21—22.

[3] Pomniki Dziejowe Lwowa, t. II, N 73.

[4] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. V, Warszawa, 1884, стор. 783.

Оскільки поселення, яке в 40-х роках XV століття уже називалося Кам'янкою, було укріпленням, воно користувалося правом вільного містечка. В цей час кам'янським старостовом управляв Юрій Струмило. Це була дуже спритна і зажерлива людина. Швидко розбагатівши, він прибрав до своїх рук не тільки Кам'янку, але й став володарем кількох навколишніх маєтків. У центрі міста, на штучно насипаному пагорбі, руками підлеглих для нього було споруджено замок з двома баштами, який був обкопаний глибоким ровом і наповнений водою. Прагнучи стати незалежним власником, Струмило в 1471 році домігся надання місту магдебурзького права. Це, звичайно, давало значні привілеї для збагачення самого Струмила і міських багатіїв[1]. У рік смерті Струмила, хоч він на той час уже був львівським воєводою, в 1485 році місто було назване Кам'янкою-Струмиловою.

З кінця XV століття фортеця, як міське поселення, стала значним торговельним і ремісничим центром. Крім жителів, що займалися хліборобством і рибальством, розвиваються різні ремесла. Ремісники виготовляли мечі, лати, різні господарські знаряддя і гончарні вироби. Жваво розвивалася торгівля з сусідніми поселеннями — з Добротвором, Таданями.

У 1509 році король Сигизмунд I, ще раз підтвердивши магдебурзьке право, одночасно надав дозвіл щовівторка торгувати на міському ринку та двічі на рік проводити ярмарок. У 1539 році щорічні прибутки від куріння горілки були подаровані королем місту на потреби міських споруд і ремонт шляхів. У 1576 році на користь міста вводиться мито, яке брали з купців від возів, худоби і різних товарів, що приїжджали на ярмарок. В 1540 році міщани були звільнені від сплати мита за сіль і зерно на користь королівської казни. Внаслідок цього купецький прошарок збільшувався. Зростали ремесло, економіка міста. Найвпливовіше місце посідав цех возіїв.

Через Кам'янку-Струмилову пролягали шляхи з Києва до Польщі і з Волині до Львова. Зміркувавши, що на цьому можна мати неабиякі прибутки, місцеві купці при підтримці короля Стефана в 1578 році побудували склади, здебільшого для солі, яка транспортувалась з Дрогобиччини. Приїжджі торговці за наказом короля повинні були зупинятися в місті на 3 дні. Місцеві багатії здавали прибулим приміщення, забезпечували транспортом, фуражем тощо і, зрозуміло, наживалися. В 1588 році багаті міщани домоглися від короля привілею, який звільняв їх від усяких мит.

Збагачувалася привілейована частина жителів міста, розвивалось ремесло. Збільшувалася кількість населення. Так, на 1574 рік у Кам'янці-Струмиловій, разом з передмістями, уже налічувалося 400 будинків. Наприкінці XVI століття в місті діяли цехи кушнірів, шевців, ковалів, гончарів, мечників, слюсарів та інші[2].

Економічне пожвавлення Кам'янки-Струмилової в XVI столітті проходило одночасно з розоренням і закабаленням переважної більшості міського населення. Особливо важкого гніту зазнавало селянство, яке мешкало на його околицях. Крім відробітку панщини, воно сплачувало «подимне», «святкове», і «великодницю» на користь духовенства. Пани самовільно збільшували панщину до 4—5 днів на тиждень.

Економічний і політичний гніт доповнювався національним. Польська шляхта, намагаючись закріпити своє панування, вдавалася до найгрубіших методів ополячування місцевого українського населення. Заради власного збагачення більшість багатіїв українського походження свідомо цуралася національних традицій, радо служила новій владі і ні в чому не відставала від визискувачів-завойовників. Ще більше посилився гніт шляхти в часи правління Сигизмунда II Августа.

Проти сваволі і безправ'я селянство вело систематичну боротьбу. Так, селяни

---

[1] Br. Faliński. Powiat Kamionka-Strumiłowa, K.— Str., 1935, стор. 26.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 229, арк. 17.

і міщани Кам'янко-Струмилівського староства в 1636 році відмовилися відбувати панщину.

Особливо гострого характеру набула боротьба проти соціального і національного поневолення під час визвольної війни 1648—1654 рр. Так, у листі, надісланому 7 вересня 1648 року у Варшаву, член львівського магістрату Самуїл Кушевич повідомляв: «В Кам'янці-Струмиловій, в п'яти милях від Львова, вже явно вибух бунт: побито католиків, помордовано священників, потоптано святощі»[1]. Називаючи повсталих «гультями», Кушевич одночасно змушений був визнати, що не було сили, яка б могла їм протистояти.

Коли на Прибужжя прийшли козацькі полки, їх палко зустрічало поневолене населення. Немало повстанців Кам'янки-Струмилової з'єдналися з козаками. Так, підстароста Ян Волькер 22 травня 1649 року писав, що після походу козаків поміщицьке майно розібране, маєток зруйнований, частина жителів порозбігалася в різні кінці, а інші «пішли на своєволю — покозачіли»[2].

Польська шляхта, повертаючись у супроводі коронних військ на українські землі, жорстоко розправлялася над повстанцями. Той же Самуїл Кушевич у наступному листі від 17 вересня 1648 року писав до Варшави, що в Кам'янці-Струмиловій «вже галас успокоївся пострахом війська, що тудою переходило. Проводирів бунту піймано і відіслано до Львівського головного суду, де їх вбито на палях для постраху інших»[3].

Війська зрадника українського народу гетьмана Вишневецького, які весною 1649 року зупинилися в Кам'янці-Струмиловій і її околицях, розграбували селянські господарства дощенту. На користь військ Вишневецького населення було обкладене великими податками, а коли їх не вистачало, тоді вони вдавалися до небачених грабунків, випрягаючи навіть волів з рал прямо посеред поля.

Під час визвольної війни Кам'янка-Струмилова кілька разів переходила з рук в руки. Кожного разу, коли коронні війська проходили через її територію, поводилися як завойовники. Вони грабували селян, палили оселі, спускали ставки, руйнували млини. Внаслідок цього на 1652 рік у повіті з 3500 будинків залишилося тільки 106[4].

У XVIII столітті Кам'янка-Струмилова залишалася осередком ремісничого виробництва. Тут існували кушнірський, шевський, ткацький, ковальсько-слюсарний, бондарський, гончарний, столярсько-токарський та ливарно-мечничий цехи, а також цех рибалок[5].

Торгівля, яка потрапила до рук старост, важко відбилася на становищі міщан. Старости наживали великі бариші на торгівлі лісом та будівельними матеріалами. У зв'язку з цим більшість міщан були рільниками та рибалками і лише частина з них займалась продажем дьогтю, який виробляли селяни староства в лісах. Часто, за довільно встановленими цінами, староста примушував місцевих купців продавати власні товари.

Поряд з цим мешканці міста і його околиць змушені були давати на користь старост підводи, косити і жати у створеному на Підзалівському передмісті фільварку, сплачувати натуральний та грошовий чинш.

Посилення експлуатації населення польською шляхтою, яка захопила в свої руки міське самоврядування і торгівлю, привело до занепаду цехів. Єдине, що могли запропонувати кам'янські купці — це дьоготь. Так, за інвентарем 1770 року в місті налічувалось 162 двори. У 76 дворах мешкали євреї; на 4 передмістях (Підзамче, Львівське, Белзьке, Забужанське) був 171 двір (включаючи 20 загородників), а

[1] Жерела до історії України — Руси, т. IV, стор. 65—66.

[2] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Руси 1648 р.,— Записки наукового товариства імені Шевченка, т. 23—24, стор. 130.

[3] Жерела до історії України—Руси, т. IV, стор. 85.

[4] Там же, т. V, стор. 279.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 229, арк. 73.

99 садиб лишалися не зайнятими[1]. З усього населення міста, що мешкало в 333 дворах, було тільки 34 ремісники — різники, римарі, ковалі, бондарі, шевці та інші.

Кожний селянський двір змушений був протягом року відпрацювати 12 днів на будівництві шляхів, платити старості «бджолину десятину», а під час жнив мав посилати на поля старост 2 женців або 1 косаря.

На утримання ксьондзів з жителів міста брали десятину — десятий сніп, десятий гріш прибутків, десяту мірку зерна з млинів, а 4 цехи поставляли віск на свічки[2]. В 1749 році між ксьондзом і старостою було укладено договір, який не тільки підтверджував право на «церковну десятину», але й надавав право служителям церкви рубати дерева в громадських лісах, ловити рибу і безплатно молоти зерно.

Соціальний і національний гніт викликали гострий протест з боку міського населення. Не випадково, що в 1753 році Август III наказував жителям Кам'янки-Струмилової слухатись старости, платити податки, лагодити шляхи і мости, давати підводи на перевезення дров, а в разі непослуху погрожував великою карою[3].

Міщани протягом тривалого часу вели боротьбу з старостами, відстоюючи право вільно займатися торгівлею і ремеслом. Як свідчать численні скарги на старост, вони рішуче протестували також проти непомірних данин, панщинних робіт і сваволі. В 1771 році в Кам'янці-Струмиловій відбулися значні заворушення, що мали антифеодальний характер.

Після загарбання всіх західноукраїнських земель габсбурзькою монархією, зубожілу Кам'янку-Струмилову з кількома навколишніми селами в останній чверті XVIII століття купив австрійський граф Йосиф Мір. У 1789 році місто було позбавлено магдебурзького права[4]. Почалися довгі роки онімечування місцевого населення. Австрійський уряд, починаючи з 1783 року, кращі галицькі землі заселяв німецькими колоністами. Казна будувала їм хати, стайні, стодоли, давала по 20 моргів поля, пару коней, 2 корови, віз, борону, плуг та інше. Колоністи сплачували малі податки, звільнялись від панщини. Вони жили осібно, цурались українців і, зрозуміло, служили опорою Австрії. Коли виникали селянські заворушення, колоністи завжди ставали на бік уряду.

Після скасування в 1848 році панщини становище трудящих не поліпшилось. Їм припали малородючі землі, урожаю з яких ледве вистачало на прожиття. Не дивно, що тільки в 1890 році в повіті відбулося 24 658 судових процесів, переважно за несплату податків і боргів.

У загоні була українська культура. Більшість населення лишалася неписьменною. В єдиній п'ятикласній школі навчалися діти місцевих багатіїв, здебільшого польської шляхти.

Однак українське населення, яке прагнуло возз'єднатися з своїми єдинокровними східними братами, ніколи не схиляло голови перед поневолювачами. Ведучи боротьбу за соціальне визволення, воно відстоювало свої національні права. Так, 22 березня 1891 року в місті, за участю львівського співацького товариства «Боян», було влаштовано вокально-декламаторський вечір, присвячений пам'яті Т. Г. Шевченка. В одній з телеграм, надісланій присутнім, зазначалося: «Нехай же та пісня задзвенить своїм звуком могучим в кожному руському серці, що бажає лучшої долі для свого народу, хай підносить нас в гору, в щасті нехай буде гімном похвальним, в недолі одрадою, а в боротьбі закликом на невсипущий бій за правду й волю наших братів»[5]. На вечорі, як зазначав кореспондент, лише чистого доходу у фонд стипендії ім. Тараса Шевченка було зібрано більше 25 золотих ринських.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 611, арк. 4091, 4093—4106, 4118.
[2] Там же, ф. 181, оп. 2, спр. 332, арк. 18.
[3] Там же, ф. 9, оп. спр. 61, арк. 4118.
[4] Газ. «Ленінським шляхом», 24 липня 1959 р.
[5] Газ. «Діло», 14 березня 1891 р.

Промисловість у Галичині, в т. ч. й Кам'янці-Струмиловій, не розвивалася. Як правило, місцеві багатства вивозилися до метрополії. На кінець XIX століття тут було єдине на весь повіт підприємство, де виготовляли паркет, кустарним способом вироблялися смола, терпетин і деревне вугілля. У приміських селах було кілька поміщицьких гуралень та пивоварень. Вони користувалися монопольним правом виробляти і продавати горілку, а також не сплачували податків і акцизних зборів[1]. На початку XX століття в Кам'янці-Струмиловій були збудовані цегельні заводи, що належали поміщику Познанському, гуральня — Раковському. Капіталісти Шпац і Ціманд побудували лісопильний завод.

Незважаючи на малочисленність пролетаріату до загальної кількості населення в Галичині, в ряді міст і містечок поширювалися соціалістичні ідеї, згуртовувався робітничий клас. Так, напередодні першої світової війни в Кам'янці-Струмиловій виник перший соціалістичний гурток, до якого входили учні гімназії М. Теслюк, Ф. Трач, І. Вантух, Н. Хомин, О. Коваль, І. Забавка та інші[2]. Члени гуртка захоплювались вивченням наукового комунізму, читали «Комуністичний маніфест» К. Маркса і Ф. Енгельса, «Анти-Дюрінг» Ф. Енгельса та інші твори.

В роки першої імперіалістичної війни австро-угорські власті заборонили діяльність усіх українських громадських організацій до кредитових товариств включно. Поліція жорстоко переслідувала русофільськи настроєне населення.

У серпні 1914 року на території Кам'янко-Струмилівського повіту розгорнулися тяжкі бої, внаслідок яких місто було взяте російськими військами. Українське населення з радістю вітало російських солдатів, встановлювало з ними дружні відносини.

Під час імперіалістичної війни місто кілька разів переходило з рук в руки. Як тільки повертались австрійські війська, військово-польові суди виносили суворі вироки тим, хто виявляв споконвічні симпатії до братнього російського народу, грабували жителів, прирікаючи їх на голод і повне зубожіння. Так, у межах повіту вони пограбували майно селян, а всю худобу, зерно і навіть посіви реквізували.

Окрилені перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції, трудящі Західної України ставали на шлях боротьби за соціальне і національне визволення. Все більша частина населення стала опановувати комуністичні ідеї. Так, створена ще в 1916 році в Західній Україні «Інтернаціональна робітнича соціал-демократія» (ІРСД) під впливом Великого Жовтня значно пожвавила свою роботу. Члени Кам'янко-Струмилівської групи ІРСД — М. Теслюк, І. Вантух і Ф. Трач видали нелегальну листівку, в якій, звертаючись до молоді, роз'яснювали імперіалістичний характер війни і закликали до соціалістичної революції[3].

Після розпаду Австро-Угорської імперії трудящі Галичини потрапили під гніт панської Польщі. Однак у 1920 році Червона Армія, відбиваючи напад панської Польщі, з боями просувалася на Захід. Чим ближче підходили червоноармійці, тим жорстокіше розправлялась польська шляхта над українським населенням. У місті і повіті почались арешти. Тих, кого запідозрювали в прихильності до Радянської влади, вивозили в табори під Краків та в інші місця. Намагаючись перетворити Кам'янку-Струмилову в неприступний бастіон проти Червоної Армії, пілсудчики вирили вздовж річки Західний Буг кілька ліній окопів. Польський військовий гарнізон міста відгородився від червоних кіннотників колючим дротом, наїжився кулеметами. Білополяки чекали підходу червоних військ з боку передмістя Забужжя, з лісу. Однак бійці 14-ї кавалерійської дивізії під командуванням прославленого героя громадянської війни О. С. Пархоменка 18 серпня розпочали наступ з протилежного боку. Один ескадрон несподівано вдарив з села Тадані, а другий повів на-

---

[1] В. О с е ч и н с ь к и й. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, Львів, 1954, стор. 27.

[2] Газ. «Ленінським шляхом», 14 червня 1959 р.

[3] Газ. «Ленінським шляхом», 19 і 24 червня 1959 р.

ступ на окопи з боку Кам'яної Гори. Бій був короткий. Легіонери панічно відступали, багато здалося в полон. Протягом дня місто було звільнене[1].

Трудящі Кам'янки-Струмилової торжествували. Над лісопильним і цегельним заводами, на парканах і стовпах, на балконах — всюди майоріли червоні прапори. Населення з великим інтересом читало армійську газету «Красная звезда», жваво обговорювали звернення Галицького Ревкому, що перебував тоді в Тернополі[2]. Міська молодь вступала до лав Червоної Армії. Серед них були колишні наймити В. Мисак, І. Задра, В. Гриниха, М. Марчишин та інші.

Комуністи повіту зразу ж взялися за роботу. Політпрацівники 14-ої дивізії допомогли їм створити революційний комітет, розподілити обов'язки між членами і намітити перші кроки діяльності. Ревком розмістився в «Народному домі» і відразу почав вникати в усі галузі життя міста і навколишніх сіл.

Рішучий наступ будьонівців на Львів був припинений через відірваність від тилів. Перша Кінна Армія почала відходити. З сумом проводжали жителі червоноармійців. 22 серпня білополяки увійшли в місто. Знову настали важкі часи окупації.

Комуністична партія Західної України ні на хвилину не припиняла боротьби, поширювала серед трудящих ідеї Великого Жовтня, закликала до встановлення Радянської влади, до возз'єднання Західної України з Радянською. З відходом Червоної Армії в Кам'янці-Струмиловій розпочала свою роботу підпільна комуністична організація, створена М. Теслюком, І. Вантухом і Ф. Трачем. Через Г. Органіста комуністи встановили зв'язки з робітниками лісопильного заводу, а через братів Петра і Івана Берладинів — з батраками місцевого поміщика, де створили комуністичні гуртки. На початку 1921 року партконференція створила партком на чолі з М. Теслюком. Проте відсутність налагодженого зв'язку з центром позбавляло партійну організацію повіту успішно здійснювати керівництво всім масовим рухом[3]. Лише в 1921 році Кам'янко-Струмилівській партійній організації вдалося зв'язатися з ЦК КПСГ через члена ЦК Н. Хомина[4]. В кінці 1921 року М. Теслюка і І. Вантуха поліція заарештувала в зв'язку з першим з'їздом КПСГ — КПЗУ. У наступному році вони були притягнуті до слідства в справі т. зв. святоюрського судового процесу комуністів у Львові, а потім засуджені. У 1924 році в Кам'янці-Струмиловій існували 2 гуртки комуністів, а всього в повіті було 7 гуртків і 20 членів КПЗУ, що проводили активну роботу серед трудящого населення[5].

До поліцейського управління Львівського воєводства надходило чимало тривожних рапортів про розгортання страйкового руху в Кам'янко-Струмилівському повіті в 20—30-х роках. Виникали вони у зв'язку з важкими умовами праці і низькою платою. Доведені до відчаю робітники в 1923 і в 1934 роках відмовилися працювати. Їх дружно підтримали робітники лісозаводу в с. Сапіжанка. Організаторами і керівниками виступів були комуністи, зокрема М. Теслюк у 1923 році і Г. Органіста в наступні роки.

З Кам'янко-Струмилівського повіту вийшло ряд відомих діячів КПЗУ таких як Н. Хомин, М. Теслюк, І. Вантух, Н. Ботвін. Не шкодуючи свого життя, вони боролися за наближення того часу, коли назавжди будуть скинуті ненависні кайдани рабства і зійде яскрава зоря вільного життя. І цей час настав.

Жителі Кам'янки-Струмилової і навколишніх сіл добре пам'ятають довгожданий день — 17 вересня, коли народи СРСР подали руку допомоги своїм західноукраїнським і західнобілоруським братам.

На засіданні повітового ревкому, яке проводили комуністи 18 вересня, вирішувалися питання про зустріч частин Червоної Армії, про встановлення в повіті Радянської влади.

---

[1] У боротьбі за Радянську владу і соціалізм. Львів, 1960, стор. 12.
[2] Наукова бібліотека ЛДУ ім. Івана Франка, Листівки Галицького ревкому, арк. 1.
[3] Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ (1919—1928), стор. 72, 76, 77.
[4] Газ. «Ленінським шляхом», 26 червня 1959 р.
[5] Партархів Інституту історії партії КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 94, арк. 9.

Один із засновників підпільної друкарні М. В. Костик розповідає учням училища механізації про її діяльність під час панування буржуазної Польщі. (Історико-революційний музей ім. В. І. Леніна).

Трудове населення з нетерпінням чекало приходу радянських військ. Проте сталося несподіване. 19 вересня в Кам'янку-Струмилову ввійшли німецько-фашистські війська. Членів повітового ревкому було заарештовано. Але не минуло й дня, як загарбники змушені були залишити місто. Заарештовані вийшли на волю. Комуністи відразу ж взяли ініціативу в свої руки і почали встановлювати порядок у місті. Ревком знову приступив до роботи, а його члени розподілили між собою функції голови ревкому, начальника Червоної Гвардії, відповідального за організаційно-агітаційну роботу, за промисловість, торгівлю, обрали секретаря ревкому.

Загін Червоної Гвардії під керівництвом Г. З. Органіста зайняв залізничну станцію і взяв під свою варту залізничний міст. Незважаючи на малочисельність (у загоні спочатку нараховувалось лише 20 чоловік) він взяв під захист народне майно, яке перейшло до рук трудящих. Активними бійцями загону були Д. Лиско, А. Гох, В. Забавка, М. Косаревич, М. Шашкевич.

22 вересня на залізничну станцію прибув перший радянський бронепоїзд. Піснями і квітами зустрічало населення воїнів Червоної Армії, яких воно чекало довгих 19 років. Посланців великої країни Рад зустрічали як рідних братів.

Колишній секретар ревкому В. І. Забавка про ті незабутні події в місті згадує, що після проводів першого радянського бронепоїзда місто прокинулося рано. Члени ж повітового партійного комітету працювали всю ніч. Адже необхідно було визначити головні завдання дальшої діяльності місцевих органів Радянської влади. Керівництво тимчасовим управлінням було доручено П. Берладину.

Того ж дня, 23 вересня, червоногвардійці заарештували повітового коменданта поліції, кілька поліцаїв, зайняли пошту і банк, взяли під варту військові казарми зі зброєю, пивоварний і лісопильний заводи, спиртзавод і млин.

Чимало сил доклали комуністи для встановлення спокою в повіті. Очищаючи навколишні ліси від пілсудчиків, червоногвардійці під час цих операцій захопили 6,5 тис. гвинтівок, близько 100 кулеметів та багато інших боєприпасів.

Над Кам'янкою-Струмиловою замайоріли червоні прапори. 27 вересня до міста прибув представник ЦК КПб України О. Я. Сергєєв, який пізніше став секретарем районного комітету партії[1]. Партійна організація, йдучи назустріч побажанням трудящих, допомагала встановлювати в селах повіту Радянську владу. Проводився розподіл землі і панського майна між селянами.

19 жовтня 1939 року в Кам'янці-Струмиловій відбулись загальні збори трудящих, які обрали депутатів до Народних Зборів Західної України. Своїм депутатом вони обрали В. І. Забавку.

Протягом 1939 року було проведено конфіскацію землі, яка належала поміщикам, монастирям і осадникам[2], та націоналізацію лісопильного і цегельного заводів, електростанції й інших підприємств.

Звільнений народ почав випростовувати спину.

Однак радісні дні мирної і творчої праці були не довготривалими. 25 червня 1941 року місто окупували німецькі фашисти. Вони розстрілювали, або кидали до катівень ні в чому не винних людей. Разом з гітлерівцями жорстоко розправлялися

[1] Газ. «Вільна Україна», 26 січня 1940 р.
[2] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 1, спр. 95, арк. 31, 57.

над мирним населенням українські буржуазні націоналісти.

Ні розстріли, ні жорстокі тортури, ні залякування і вивезення до неволі не могли зупинити наростання всенародного гніву. Навіть у найважчих умовах жорстокого військово-поліцейського режиму велася боротьба проти загарбників. У роки окупації, при підтримці трудящих району, діяла партизанська група «Патріоти слов'ян», до складу якої входили українці, росіяни і поляки. Її командиром був В. І. Попов, що при допомозі месників з «Народної Гвардії ім. І. Франка» разом з 14 друзями втік з фашистського полону і вів боротьбу проти ворога. Так, 5 липня 1943 року під Кам'янкою-Струмиловою вони обстріляли військовий ешелон і знищили багато фашистів. Протягом 1943—1944 рр. загін знищив понад 100 фашистських солдатів і офіцерів, 45 українських буржуазних націоналістів, 7 поліцаїв, спалив 6 автомашин, кілька разів розбирав залізничну колію, пустив під укіс ешелон з ворожою технікою і живою силою, захоплював трофеї та систематично проводив агітмасову роботу серед трудящих району. Росіянин Попов, українець Попудренко, поляк Маєвський та їх бойові друзі билися поруч проти окупантів і їх прислужників — українських буржуазних націоналістів[1].

Учасник революційного руху в роки панування буржуазної Польщі В. І. Забавка розповідає учням про події тих часів.

У березні 1944 року на територію району вступило партизанське з'єднання під командуванням Героя Радянського Союзу генерал-майора М. І. Наумова. Щоб полегшити радянським військам форсування Західного Бугу, партизани з'єднання Наумова, незважаючи на бурхливу повінь і безперервні нальоти гітлерівців, підготували для них переправу. Саме в цей час надійшла телеграма від Українського штабу партизанського руху: «Стежимо за вашим просуванням до наміченої цілі. Ви є прикладом для інших товаришів. Маневруйте, зберігайте сили і засоби для дій на комунікаціях ворога в заданому районі. Просувайтесь вперед, щодня доповідайте про рейд. Бажаємо успіхів»[2]. Народні месники з честю виконали поставлені завдання.

13 липня 1944 року війська 1-го Українського фронту розпочали Львівсько-Сандомирську операцію. За кілька днів наступу оборона ворога була прорвана, радянські війська просунулись в глибину ворожого розташування на 50—80 км і оточили в районі Бродів велике угруповання фашистів. Зранку 16 липня в бій була введена кінно-механізована група під командуванням генерала В. К. Баранова, що мала своїм завданням оволодіти Кам'янкою-Струмиловою і відрізати шляхи відступу ворожих військ, які знаходились на захід від Бродів. У кінці дня 17 липня наступаючі батальйони 121-ї гвардійської стрілкової дивізії зав'язали бої за Кам'янку-Струмилову і оволоділи нею. В цих боях особливо відзначилися воїни гвардійського батальйону старшого лейтенанта Федорова, зокрема Герой Радянського Союзу молодший лейтенант М. Шикін[3].

Фашисти завдали місту величезної шкоди. Збитки, заподіяні окупантами, становили 3210 тис. крб. Вони зруйнували 9 тис. кв. м житлової площі, пошкодили лісопаркетну фабрику, пограбували та зруйнували дрібні підприємства й майстерні. Крім цього, в межах району окупанти розстріляли 5830 мирних жителів, а 3200 чол., здебільшого юнаків і дівчат, вивезли на каторжні роботи в Німеччину.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 148, арк. 5.
[2] Кам'янко-Бузький історико-революційний музей.
[3] В боях за Львовщину, Львов, 1965, стор. 46, 105.

Депутати Народних Зборів Західної України від Кам'янко-Струмилівського повіту. 24 жовтня 1939 р.

Після визволення трудящим міста довелося докласти великих зусиль до того, щоб відновити зруйноване господарство.

Завдяки постійній і копіткій роботі партійних організацій та відновлених місцевих органів Радянської влади швидко відбудовувалося зруйноване господарство. 26 липня 1944 року відновив роботу лісопаркетний комбінат. У серпні почали працювати цегельні заводи, маслозавод та механічні майстерні.

Одночасно налагоджувалося постачання продуктами харчування і промисловими товарами жителів міста. Відновили роботу поліклініка, районна лікарня, школи, бібліотека, клуби.

Налагодження протягом короткого часу життя в місті, що здійснювалося під безпосереднім керівництвом партійних організацій, сприяло зростанню авторитету кожного комуніста. Поповнювалися ряди партійних організацій. Так, з серпня місяця і на кінець 1944 року кількість членів партії зросла з 20 до 60 комуністів та кандидатів у члени партії до 14. Комсомольські організації налічували 72 чоловіки. Зростання партійних і комсомольських організацій сприяло ще більш успішному вирішенню невідкладних господарських завдань.

Одним з найбільших підприємств, яким гордяться жителі міста, є лісопаркетний комбінат ім. Димитрова. Невелике і напівкустарне в недалекому минулому підприємство в роки Радянської влади перетворилося в сучасний високомеханізований промисловий комбінат. На ньому виготовляються паркет, різна тара, деталі для транспортного і сільськогосподарського машинобудування. Випуск валової продукції комбінату зріс з 34 тис. крб. у 1947 році до 2317 тис. крб. у 1965 році.

Вироблена робітниками комбінату продукція відома далеко за межами області. Зокрема, на ньому виготовлено паркет для Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова на Ленінських горах.

Багато років працюють на комбінаті М. А. Чубинський та М. І. Володик. На їх очах підприємство устатковувалося сучасними механізмами. Чубинський і Володин виросли з рядових робітників до майстрів дільниць. Багатий виробничий досвід допомагає їм уміло керувати людьми, правильно організувати працю. Їх зміни вважаються кращими на комбінаті.

Високою повагою користуються на підприємстві циркулярник Д. Ковалик, рамник І. Лис, машиніст Д. Коваль, торцювальник В. Ланка, верстатниця Г. Кузьма. Прийшли вони на комбінат різними шляхами, різний у них вік. Але їх єднає одна мета — дати країні якомога більше добротної продукції.

На комбінаті широкого розмаху набуло соціалістичне змагання за дострокове виконання виробничих планів, за технічний прогрес, за комуністичну працю. Патріотичним рухом охоплені всі робітники. За звання колективів комуністичної праці борються цехи, бригади і зміни; багато паркетників прагнуть стати ударниками кому-

ністичної праці. Великих результатів у змаганні домоглася зміна майстра Є. Г. Федорова, яка щомісяця перевиконує виробничі завдання, випускаючи відмінної якості продукцію. Добре себе зарекомендувала зміна інженера Л. П. Леня, у якій трудяться комсомольці. Серед робітників розвинуто почуття колективізму, товариської взаємодопомоги.

Організація виробництва на соціалістичних засадах дала чудові наслідки. Якщо в 1939 році підприємство виробило 4,2 тис. кв. м паркету, то в 1965 році випуск його досяг 347 тис., або зріс у 83,7 раза.

Помітне місце в економіці Кам'янки-Бузької відіграє механізований цегельний завод. Підприємство, на якому всі виробничі процеси здійснювалися вручну, за роки Радянської влади повністю реконструйоване, обладнане новим високомеханізованим устаткуванням.

З 1965 року стала до ладу, устаткована 120 сучасними машинами, швейна фабрика. Незважаючи на короткий час роботи підприємства, серед 236 робітників виросли справжні фахівці своєї справи.

Г. М. Тютюнник.

Школою високої культури праці стає збудоване кілька років тому районне управління газопроводу Дашава—Мінськ. Воно є одним з найбільших за своєю потужністю на газовій магістралі Дашава—Мінськ—Вільнюс—Рига. Щодня потужні компресори перекачують 15 млн. куб. м газу. Через станцію проходить 5,5 млрд. куб. м газу в рік. Проектна потужність станції — 6,5 млрд. куб. м газу в рік. Далеко за межами району стали відомими такі майстри своєї справи як газозварювальник Ф. Д. Тимків, майстер зв'язку П. В. Вах та багато інших. Про високу технічну культуру робітників свідчить той факт, що лише за 1966 рік робітниками районного управління газопроводу внесено 126 раціоналізаторських пропозицій, що дозволило отримати економію в розмірі 29 200 карбованців.

Промисловість міста порівняно з довоєнною зросла в багато разів. Велика заслуга в цьому належить комуністам. За ними йдуть комсомольці, яких на підприємствах і в установах міста працює більше 1000 чол. Йдучи назустріч 50-річчю Радянської влади, комсомольці стали ініціаторами руху за економію і бережливість, за високу продуктивність праці, залучивши в цей рух широкі кола молоді міста.

Прибутки від промисловості дали можливість виділяти значні кошти на охорону здоров'я та культурно-освітні потреби жителів міста, для чого лише в 1965 році було асигновано 470 тис. крб. З цієї суми на охорону здоров'я було витрачено 40 тис. крб., що перевищує витрати 1945 року на весь район. У місті працює лікарня на 125 ліжок, тубдиспансер на 50 ліжок, 2 фельдшерські і акушерський пункти, 2 ясел і 2 дитячі садки.

У місті працюють 2 середні, восьмирічна і 2 початкові школи, що охоплюють понад 2 тис. учнів. Їх навчають 129 учителів. Працюють також школи робітничої молоді і заочної освіти.

Справжньою кузнею механізаторів для колгоспних і радгоспних ланів стало училище механізації сільського господарства, відкрите в 1950 році. За час свого існування воно випустило понад 7 тис. механізаторів, які трудяться в колгоспах району, а також на цілинних землях.

Буйно розквітає в Кам'янці-Бузькій народна творчість. Центром художньої самодіяльності міста, як і району в цілому, є районний Будинок культури. При ньому працює народний театр, навколо якого згуртувався талановитий колектив

самодіяльних артистів. Керує колективом художня рада, обрана учасниками самодіяльності.

Жителі міста заслужено гордяться тим, що тут жив і працював талановитий український письменник Г. М. Тютюнник — лауреат премії ім. Т. Г. Шевченка. Саме в їх місті був написаний відомий роман Тютюнника «Вир», саме тут мужнів і розвивався великий талант письменника, життя якого так рано обірвалося.

У місті з ініціативи найстарішого комуніста М. М. Теслюка створено історико-революційний музей. Районна Рада депутатів трудящих і райком партії виділили для музею той будинок, в якому в серпні 1920 року перебував штаб 14-ї кавалерійської дивізії Першої Кінної армії.

Значну роботу по вихованню молоді проводять 2 районні і заводська бібліотеки.

Особливу увагу привертають стенди районної бібліотеки, присвячені 50-річчю Радянської влади. На них висвітлюються великі досягнення в господарському і культурному житті та досвід передовиків району. Бібліотека разом з Будинком культури проводять зустрічі молоді з старими комуністами.

Велика робота проведена по благоустрою міста і поліпшенню забезпечення послугами трудящих. Тут відкрито комбінат побутового обслуговування. Замість похилих будинків і приватних майстерень, що залишились у спадщину від панування експлуататорів, за роки Радянської влади виросли нові житлові будинки. Сучасні будівлі красуються в оточенні зелених парків і скверів.

Після спорудження магістрального газопроводу Дашава—Мінськ, що проходить через територію Кам'янко-Бузького району, інтенсивно проводиться газифікація міста. На початок 1967 року було газифіковано до 1800 квартир. На дешеве паливо перейшли майже всі установи і підприємства міста. Протягом року місто споживає 3,8 млн. куб. м газу.

У місті проводиться реконструкція старої і будівництво нової каналізаційної системи. Прокладається водопровід потужністю в 1,3 тис. куб. м води на добу і протяжністю 12,8 км. Проведено капітальний ремонт доріг і тротуарів Львівської, Заводської, Жовтневої, Садової та інших вулиць. Заасфальтовано доріжки в міських скверах. Кілька тисяч молодих фруктових, декоративних дерев і кущів прикрасили вулиці міста. Щороку висаджується багато квітів.

Завтрашній день Кам'янки-Бузької вимальовується ще більш величним і прекрасним.

Авангардна роль у боротьбі за розвиток народного господарства, освіти, культури, охорони здоров'я і поліпшення добробуту трудящих міста належить комуністам і комсомольцям. Тепер у місті понад 300 комуністів, переважна більшість яких працює безпосередньо на виробництві.

О. С. БЕЙЛІС,
Я. А. ШТЕЙНБЕРГ

Машинний зал Кам'янко-Бузької компресорної станції газопроводу «Дашава—Мінськ».

* * *

Кам'янко-Бузький район (до 1944 року Кам'янко-Струмилівський) розташований у північно-східній частині Львівської області і межує на півночі з Сокальським і Радехівським районами, на заході — з Нестеровським, на південному сході — з Буським, на півдні — з Пустомитівським районами. Площа — 886 тис. кв. км. Населення — 58 600 чол., в т. ч.

сільського — 45 800 чол., міського — 12 800 чоловік.

У районі є місто Кам'янка-Бузька і двоє селищ міського типу — Новий Яричів, Добротвір і 17 сільських Рад з 73 населеними пунктами.

Через територію району протікає річка Західний Буг; пересікає його залізнична лінія Львів—Ковель та магістральне шосе Львів—Київ, а також шосейна дорога Львів—Луцьк. На території району є вузлова залізнична станція Сапіжанка, а також станції Запитів, Колодно, Кам'янка-Бузька, Батятичі, Добротвір.

Будинок культури в с. Жовтанці.

Після визволення у вересні 1939 року Західної України підприємства і земля стали народною власністю. На початку лютого 1940 року на території Кам'янко-Струмилівського повіту було створено 3 райони: Кам'янко-Бузький, Буський і Новомилятинський.

Визволений народ під керівництвом партійних організацій взявся за здійснення соціалістичних перетворень.

На початку 1940 року були створені МТС в селах Неслухові та Сапіжанці, до яких держава надіслала трактори та іншу сільськогосподарську техніку.

Восени 1940 — весною 1941 рр. у ряді сіл — Тадані, Забужжі, Батятичах, Рожанці та інших було організовано колгоспи. Налагоджена була робота націоналізованих підприємств та організована мережа соціально-культурних закладів.

Проте здійснення соціалістичних перетворень було перерване віроломним нападом гітлерівської Німеччини. Трудящі району, як і весь радянський народ, піднялися на захист своєї Батьківщини. Багато з них боролись в лавах Радянської Армії та в партизанських загонах.

Після звільнення району від фашистських загарбників під керівництвом комуністів було проведено велику роботу по відбудові зруйнованого народного господарства. Понад 15 років партійну організацію району очолював перший секретар райкому КП України Є. Я. Паливода. Незважаючи на опір українських буржуазних націоналістів, здійснювались величезні соціалістичні перетворення. Якщо раніше на території району був паровий млин, невелика фабрика по виробництву паркету, дві броварні, 3 цегельні та кілька ремісничих майстерень, то за роки Радянської влади тут побудовано 14 промислових підприємств. Серед них Добротвірська ДРЕС потужністю 700 тис. кіловат; районне управління газопроводу Дашава — Мінськ, через станцію якого проходить 5,5 мільярдів куб. м газу на рік; лісопаркетний комбінат, що випускає в рік 357 тис. кв. м паркету; завод «Буддеталь», що виробляє залізобетонні конструкції — віброблоки і приставки для електрифікації сільського господарства; швейна і галантерейна фабрики, цегельно-кахельні заводи, спиртзавод, 2 харчові та спирто-крохмальний комбінати, завод по переробці льону, двоє відділень «Сільгосптехніка», 2 міжколгоспні будівельні організації, будівельно-монтажне управління № 79 по будівництву осушувальних систем, інкубаторна станція та інші.

На промислових підприємствах району працюють 3496 робітників та інженерно-технічних працівників, в т. ч. 484 спеціалісти з вищою і середньою спеціальною освітою.

Корінні соціалістичні перетворення здійснено в сільському господарстві. До возз'єднання з Радянською Україною в Кам'янко-Струмилівському повіті було 17 120 селянських господарств, з яких 57 проц. мали не більше 2 га землі. В той час, як 12 935 га найкращих земель у Сільці, Тадані, Спасі належали поміщикам Ка-

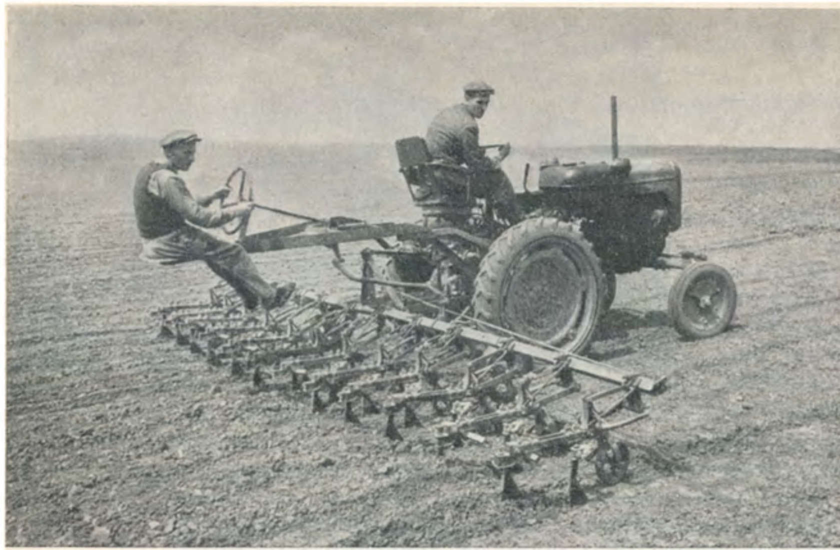

Механізоване шарування цукрових буряків у колгоспі ім. XX з'їзду в с. Банюнин.

зиміру, Роману та Софії Бартманським, 9199 га земель у селах Сілець, Незнанів, Полонична були власністю фірми «Ойкос».

За роки Радянської влади здійснено суцільну колективізацію. Виходячи з природних умов, у районі створено 4 сільськогосподарські економічні мікрорайони: м'ясо-молочно-льонарський, м'ясо-молочно-буряковий, льоно-м'ясо-молочний та льонарсько-вівчарський.

Із загальної кількості сільськогосподарських угідь району 53 833 тис. га орної землі — 30 494 га, що становить 56,6 проц., лісів — 6346 га, садів — 577 га, лук та пасовищ — 22 760 га, водоймищ — 124 гектари.

В районі розвинуте тваринництво. На 1 січня 1967 року було: великої рогатої худоби 27 700 голів (у т. ч. корів — 7200), свиней — 13 900 голів та овець — 2000 голів.

У сільському господарстві працює 29 100 колгоспників. В кожному колгоспі є кваліфіковані агрономи, зоотехніки, інженери, економісти, бухгалтери. Всього в районі працює 195 спеціалістів з вищою і середньою спеціальною освітою.

В колгоспах і відділеннях «Сільгосптехніка» 69 рільничих і 20 тракторних бригад, в яких працює 522 трактористи, 119 комбайнерів, 350 шоферів. Створено 244 ланки, в т. ч. 40 механізованих. Колгоспи мають 230 вантажних автомашин, 503 трактори, 89 зернових, 34 силосних і 12 бурякозбиральних комбайнів, 296 сівалок, 188 тракторних плугів, 257 культиваторів. У боротьбі за розвиток промислового і сільськогосподарського виробництва в районі виросло багато передовиків, які подають зразки високої продуктивності праці. Лише в 1966 році за досягнуті успіхи у виконанні п'ятирічного плану розвитку народного господарства 116 чол. нагороджено орденами і медалями СРСР. Серед знатних людей району ланкова Герой Соціалістичної Праці О. М. Пасєка, яка працює в колгоспі «Прогрес», Герой Соціалістичної Праці голова колгоспу ім. XX з'їзду КПРС І. М. Руський.

У районі велика торгова мережа, яка об'єднує 5 споживчих товариств, раймаг, підприємства громадського харчування, торгової бази і заготконтори. В районі 138 торгових та 54 підприємства громадського харчування. В торговельній системі працює 823 чоловіки.

У районі 71 школа, в т. ч. 7 середніх, 26 восьмирічних, 34 початкових шкіл, які охоплюють 9675 учнів, та 4 школи для дорослих, де навчається 1329 чол. У двох професійно-технічних училищах, Кам'янко-Бузькому і Добротвірському, навчається 960 учнів. У всіх навчальних закладах працює 659 учителів.

В районі — 4 будинки культури, 51 клуб, 43 бібліотеки, 2 кінотеатри і 56 кіноустановок.

У районі працює 4 лікарні на 300 ліжок, туберкульозний диспансер на 50 ліжок, 53 фельдшерсько-акушерські пункти, 18 колгоспних пологових будинків, 4 молочні кухні при лікарнях і 33 при фельдшерсько-акушерських пунктах. При всіх лікарнях є дитячі консультації, які обслуговуються спеціалістами-педіатрами. Всього в медичних установах працює 51 лікар та 270 чол. середнього медичного персоналу.

Партійна організація району складається з 68 первинних організацій, які об'єднують 1517 комуністів, з них до 600 чол. входять до партійних організацій, створених у 20 колгоспах. Більше 500 членів партії працюють на промислових підприємствах. Решта комуністів працюють на транспорті, будівництві, в учбових та лікувальних закладах та в інших установах.

98 комсомольських організацій об'єднують 3516 членів комсомолу.

В районі працює 6 райкомів профспілок, 107 профспілкових організацій об'єднують 11 193 члени профспілки.

БАТЯ́ТИЧІ

Батятичі — село, центр Батятичівської сільської Ради, розташоване на рівнині понад річкою Батючкою, притокою Західного Бугу, за 5 км від районного центру Кам'янки-Бузької. Населення 1974 чол. До сільради входять села Ворожбин і Липники з населенням 216 чоловік.

Під назвою Битятичі село згадується в документах за 1406—1407 рр. у зв'язку з щорічною доставкою королю 4 бочок воску[1].

Батятичі з навколишніми землями до середини XVII століття були власністю польського короля, який здавав їх в оренду місцевим поміщикам. У середині XV століття ці землі орендував Ю. Струмило з м. Кам'янки. Між Струмилом і львівським підкоморієм Б. Вовчиком—власником с. Колоденце—та іншими поміщиками точилася жорстока боротьба за землі, за селян, які тікали від одного власника до іншого. З метою припинення міжусобної боротьби між місцевою шляхтою, королівський уряд у 1455 році створив комісію для розмежування земель між Батятичами та Дерновом (оренда Струмили), Колодним і Колоденцем (власність Б. Вовчика)[2].

Починаючи з XVI століття, кількість жителів у Батятичах помітно зростає, освоюються навколишні землі. Якщо в 1515 році тут оброблялось лише 300—360 га землі[3], то в 1565 році у селі проживало 150 сімей, які обробляли більш як 800 га землі. Поряд із землеробством розвивалися ковальське, бондарське й шевське ремесла. Значне місце в економіці села становило бджільництво, де на 1565 рік налічувалося 79 пасік. Одночасно зростала і майнова нерівність. Так, у 1565 році на сім'ю кметів (всіх було 109) припадало від 7 до 8 га землі, 36 сімей загородників мали лише присадибні ділянки до 1 га і змушені були займатися ремеслом; 5 сімей, що належали до категорії комірників, зовсім не мали землі і наймитували[4].

Жителі села були обкладені великими податками, які доповнювалися різними повинностями. Крім відробітку панщини на користь короля, а згодом на поміщиків, вони здавали зерно, сіно, курей, овець, мед, поволовщину, купичне. Пани одержували також прибутки від монополії на спиртні напої, тютюн, млини, накладали мито на мости, бортні дерева, річки, стави, пасіки, сади, сіножаті. Так, за даними опису 1565 року, вартість прямих податків, що стягувалися з жителів села, щорічно складала

---

[1] Pomniki dziejowe Lwowa, t. II, NN 73, 153, 165.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIV, стор. 38—40, 326, 442.
[3] Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, Warszawa, 1902, стор. 153.
[4] Жерела до історії України—Руси, т. III, стор. 318.

близько 482 злотих, а в 1570 році більше як 568 злотих[1]. На користь пана також залишалося майно померлих підданих, що не мали спадкоємців, майно втікачів і багато іншого. Селяни зобов'язані були споруджувати і лагодити мости, греблі, шляхи тощо.

Крім цього, селян змушували платити й державний податок, подимне — по півзлотого, а з 1640 року — по злотому з хати, по 30 грошей з плуга ланового податку і по 60 грошей — чопового податку від пива, меду, горілки. Грабувало, висмоктувало останні соки з селян і духовенство. На користь католицької церкви вони платили по 2 корці[2] жита, по 2 корці вівса і так звану «десятину». Православна церква також одержувала з селян «десятину», а з найбідніших (загородників, халупників, комірників) — по 2—6 грошей.

Задавлені непомірними податками жителі Батятич шукали виходу з тяжкого становища. У 1544 і 1593 роках вони скаржаться на орендаря польському королю. Однак орендарі продовжували жорстоку експлуатацію. Зневірившись в королівському заступництві, селяни кілька разів бунтували, відмовлялись відробляти панщину[3].

Часто жителі Батятич зазнавали великої шкоди від спустошливих набігів турків і татар. Протягом XVI—XVII століть вони кілька разів захоплювали село, палили його, грабували, багатьох людей забирали в полон. Тому на Липовій горі були збудовані сховища (льохи), в яких переховувались жителі від турків і татар. Те місце, де був сторожовий пост з дзвіницею, і досі люди називають «сигнатуркою» (сигнал про появу турків, татар).

Незважаючи ні на важкий гніт польської шляхти, ні на напади татар і турків, український народ ніколи не схиляв голови перед гнобителями і завойовниками. Час від часу виникали селянські заворушення і повстання. Особливо активізувалася селянська боротьба під час визвольних походів Б. Хмельницького. В кінці серпня 1648 року повстали жителі багатьох сіл, в т. ч. і Батятич[4].

Скориставшись відходом козацької армії, польська шляхта жорстоко розправилась з повсталими. Коронні війська, вступивши до Батятич, грабували, насилували і катували людей. Незважаючи на розбій і сваволя поневолювачів, селяни відмовлялись відбувати панщину. Внаслідок цього село було так пограбоване і спустошене, що в 1649 році під час збирання податків в ньому ледве знайшлося 14 злотих.

У 1659 році король Ян Казимір дарує Батятичі разом з селами Желдець і Купич-Воля львівському міщанину Юрію Папарі[5]. Відтоді основною формою експлуатації стала панщина. Селян заставляли відробляти на панщині з волоки в літній період — 6 днів на тиждень, взимку — 3, а всього — 234 дні на рік. Крім того, кожне господарство повинно було давати 3 чверті вівса і 7,5 гроша[6].

Крім власників маєтку, селян жорстоко експлуатували орендарі і корчмарі. Ще за переписом 1565 року в селі на 150 сімей було 3 корчми[7]. Не витримуючи подвійного гніту, жителі Батятич і навколишніх сіл повставали проти гнобителів і в першу чергу проти орендарів і корчмарів. Особливо боротьба загострилася на початку 70-х років XVIII століття[8].

У 1772 році, після першого поділу Польщі, українські землі Червоної Русі і Поділля, що більше 300 років перебували під гнітом шляхетської Польщі, потрапили під владу австрійської монархії. Як і раніше, кращі землі села знаходилися

---

[1] Жерела до історії України—Руси, т. III, стор. 318, 322, т. VII, стор. 271.
[2] Міра, рівна приблизно 128 літрам.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 348, арк. 1056, 1166, 1194.
[4] Є. Яцкевич. Визвольні походи Богдана Хмельницького на західні землі України, Львів, 1954, стор. 16.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 408, арк. 2121.
[6] Історія Української РСР, К., 1953, т. I, стор. 293.
[7] Жерела до історії України—Руси, т. III, стор. 318, 322.
[8] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, стор. 438.

в руках поміщиків, куркулів і духівництва. Так, до 1848 року з усіх 11 197 моргів землі 320 селянських дворів користувалися лише 4 320 моргами, за що повинні були відробляти щорічно на панщині 17 860 тяглих і 8 220 піших днів і віддавати панам 2 285 мотків волокна, платити грішми 68 450 флоринів[1]. Кріпацька праця використовувалася на миловарні, гуральні і випаленні вугілля, які втратили своє значення лише в кінці першої половини XIX століття.

Безземелля, поєднане з поміщицько-феодальним гнітом, примушувало селян вести боротьбу проти феодального ладу. Ця боротьба в Галичині проявилася в ряді локальних виступів і повстань 1819, 1824, 1832 і 1846 років. Внаслідок цього австрійський уряд змушений був у квітні 1848 року скасувати панщину.

Селянська реформа не поліпшила становища селян. Поміщицькі земельні володіння повністю збереглися. Так, у Батятичах, за переписом 1857 року, в руках поміщиків Лончинських і Папарів знаходилося 50 проц. всієї землі, в т. ч. 38,6 проц. орної, 68,6 проц. пасовиськ і майже 100 проц. лісів. Сплачуючи величезний викуп за «даровану волю» і задихаючись від безземелля, селянство Батятич розорювалося. Процес розорення йшов швидкими темпами. Якщо в 60-х роках XIX століття на один селянський двір в середньому припадало більше 15 моргів землі, то в 1900—1905 рр.— тільки 11 моргів. Багато селян, які залишилися із земельним наділом у 2—3 морги, йшли на капіталістичні підприємства, або змушені були найматись на кабальних умовах до поміщиків. Все міцнішає група селян, що концентрує в своїх руках землю і засоби виробництва розорених односельчан, застосовує найману робочу силу.

Тяжким було становище батраків на панських роботах. Жили вони в бруді, спали в конюшнях, накриваючись соломою або брудними мішками. Батракам поміщики платили мало. Часто замість грошей виплачували зіпсованими продуктами. Особливо терпіли селяни від куркулів-орендарів.

Нестерпний соціальний гніт переплітався з національним. За період з 1809 по 1839 рік у Галичині вийшло всього 35 книжок на слов'янських мовах[2]. Переслідувалася національна культура. Проте народ боровся за її розвиток. У 1811 році в Батятичах було відкрито підготовчий клас, в якому навчалося 25 дітей[3]. На початку шестидесятих років XIX століття відкривається однокласна школа, в якій у 1885 році навчалося вже 95 учнів. Спеціального приміщення школа довгий час не мала, а розміщалася в звичайних селянських хатах.

Проте українське населення, якого за переписом 1900 року в Батятичах було близько 75 проц., завжди відчувало потяг до своїх кровних братів, українців і росіян, що жили на сході. Тому, коли російські війська в 1914 році вступили до Батятич, жителі їх радісно вітали. Після відступу російської армії в 1915 році, австрійська влада, встановивши військово-поліцейський терор, жорстоко покарала тих, які дружньо ставилися до російських солдат.

Трудящі Галичини з великою радістю сприйняли перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції, покладаючи на неї великі надії. Велика Жовтнева соціалістична революція викликала загальне піднесення революційної і національно-визвольної боротьби в усій Австро-Угорській імперії, внаслідок чого вона розпалась.

Буржуазно-поміщицька Польща, яка відразу ж після розпаду Австро-Угорщини розпочала відкриту агресію проти західноукраїнських земель, до середини липня 1919 року окупувала всю територію Східної Галичини.

В умовах окупаційного режиму економічне становище трудящих села ставало дедалі гіршим. Під час воєнних дій окупанти реквізовували в селян продукти харчування, худобу і навіть одяг. Значну частину посівів було знищено. Все це привело в жовтні 1919 року, відразу ж після збору врожаю, до голоду в Батятичах і навколишніх селах.

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 421, арк. 5.
[2] Л. Василевский. Современная Галиция, СПб, 1900, стор. 178.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 158, арк. 60.

Коли в 1920 році Червона Армія, громлячи білополяків, вступила на західноукраїнські землі, жителі села палко вітали своїх визволителів і всіляко їм допомагали. До лав Червоної Армії в той час вступили М. І. Марчишин, С. А. Волошин, Мисак і М. Ю. Фідер.

Визначною подією в цей час було створення 8 липня 1920 року тимчасового уряду — Галревкому, який своїм першим декретом від 1 серпня 1920 року проголосив встановлення Радянської влади в Галичині[1].

Для проведення в життя декретів Галревкому на місцях, в т. ч. і в Батятичах, створювалися сільські ревкоми[2]. Та недовгими були ці радісні дні.

У вересні 1920 року, у зв'язку з відходом Червоної Армії, Батятичі окупували білополяки. Село, відірване від Радянської України, майже 20 років перебувало під жорстоким гнітом польських панів і української буржуазії. Кращі землі, ліс і сінокоси знову стали власністю панів Папари, Лончинського, Гофмана, Романовського та попів і ксьондзів. За даними перепису 1935 року, з 4429 га землі поміщикам і церкві належало 3292 га або 74,3 проц.[3]. У той же час більшість селян залишалася мало або й зовсім безземельними і змушені були гнути спину в поміщицьких і куркульських господарствах. У селі не було ні лікаря, ні фельдшера. Люди вмирали від туберкульозу, тифу, дизентерії та інших хвороб.

У пошуках кращої долі розорені селяни Батятич почали виїжджати за кордон. Щороку в США, Канаду, Аргентину, Францію емігрувало багато бідняцьких родин. Так, лише в червні 1923 року 31 чоловік виїхав шукати роботи до Франції[4].

У зв'язку з цим активність селян у боротьбі проти гнобителів з року в рік зростала і в 1928—1929 рр. вилилась у відкриті революційні виступи. Початком цих подій був конфлікт, що виник між батраками і власником маєтку Г. Лончинським. Поміщик перестав видавати сільським батракам плату. В знак протесту вони 22 вересня 1928 року оголосили страйк і вимагали виплати заборгованості за попередній час праці, підвищення заробітної плати та відновлення на роботі звільненого перед цим їх товариша. Вслід за ними застрайкували косарі, обурені шахрайським вчинком поміщика, який здав в оренду великі площі сінокосів куркулеві Ковальському, а той запропонував косарям дуже низьку оплату. Селяни відмовилися косити. Їх делегацію, послану на переговори, поліція заарештувала. Проте під тиском селян вона змушена була звільнити заарештованих, а поміщик пообіцяв урегулювати справу з роботою і оплатою. Одночасно з цим відбулося заворушення жінок, що копали в пана картоплю, а також тих, що доглядали панську худобу.

Через деякий час сільськогосподарські робітники знову страйкують. На цей раз страйк носив більш організований характер з певними політичними вимогами. Так, робітники вимагали визнання профспілки, заснованої в селі «Сельробом» 6 вересня 1928 року, встановлення 8-годинного робочого дня, забезпечення страхування в касі хворих, прийняття на роботу звільнених наймитів, підвищення заробітної плати. Зрадницьку позицію зайняли керівники місцевого комітету ППС, які багато потрудилися, щоб страйк не охопив усіх сільськогосподарських робітників, розглядаючи його як випад українських робітників проти польського поміщика, власника маєтку. Знову була викликана поліція. Вона силою намагалася примусити селян працювати. Незважаючи на зраду членів місцевого комітету ППС і погрози поліції, робітники не приступали до роботи. Завдяки своїй організованості та згуртованості вони домоглися певної перемоги. Заробітна плата була підвищена[5].

Велику роботу в справі організації та вихованні трудящих села проводила КПЗУ

---

[1] ЦДАЖР УРСР у м. Харкові, ф. 2189, оп. 1, спр. 16, арк. 14.
[2] Там же, спр. 35, арк. 8.
[3] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent Województwa Tarnopolskiego. Stan na dzień 1 lipca 1935 r.
[4] Львівський облдержархів, ф. 25, оп. 1, спр. 80, арк. 4 і 5.
[5] Газ. «Сельроб», 9 червня 1929 р.

через свою легальну масову організацію «Сельроб». Як свідчать документи[1], представники «Сельробу» не раз приїздили в село, виступали на мітингах і нарадах. Вони будили революційну свідомість мас і піднімали їх на активну боротьбу проти гнобителів. Особлива роль у цьому належала відомому західноукраїнському революціонеру К. Пелехатому, який часто бував у Батятичах. Дякуючи його енергійній пропагандистській діяльності, більшість селян знаходилося під впливом «Сельробу». З вересня 1928 року в селі існував місцевий комітет «Сельробу», який очолював житель села М. Лігашевський. Трудящі Батятич з жителями сусідніх сіл за ініціативою і при допомозі «Сельробу» організували профспілку сільськогосподарських робітників, яка нараховувала близько 1000 чол.[2]. Про авторитет «Сельробу» серед селян в Батятичах видно з таємного донесення начальника поліції. Він зазначав, що 80 проц. мешканців села підтримують «Сельроб», від якого часто приїздять сюди посланці, зокрема відомий агітатор Пелехатий[3].

Комуністи і сельробівці організовували активні виступи селянських мас проти буржуазно-поміщицької диктатури. Яскравим свідченням цьому був страйк, що відбувся в грудні 1928—січні 1929 рр. Приводом до страйку була спроба власників деревообробного заводу, що знаходився у Кам'янці-Струмиловій, знизити й до того низьку плату за перевезення лісу.

В цьому страйку, крім жителів Батятич, брали участь і селяни з сусідніх сіл, здебільшого ті, які, не маючи змоги прохарчувати сім'ю з своїх невеликих і виснажених ділянок землі, наймалися на завод, що належав капіталістам Шпаку і Ціманду. День і ніч возили вони важкі колоди з Жовківського повіту. Фірма постійно зменшувала заробітну плату. В 1928 році її було зменшено, в порівнянні з минулими роками, втроє. Коли в кінці 1928 року власники заводу закупили 1800 куб. м будівельного лісу, селяни категорично відмовилися підвозити ліс, вимагаючи підвищення оплати. Власники фірми не погодилися. У відповідь на це 28 грудня профспілковий комітет зібрав своїх членів і закликав до страйку. Сільськогосподарські робітники і селяни, підтримавши заклик, обрали страйковий комітет, до якого ввійшли М. Лігашевський, К. Артековський, Г. Семків та інші. Страйк розпочався 29 грудня 1928 року.

Власники заводу вдалися до підступу. За високу ціну вони найняли на вивіз лісу польських та німецьких колоністів з сусідніх сіл Сапіжанки і Ягоня. Страйковий комітет, організувавши круглодобове вартування на дорогах, зірвав цей захід; кілька разів страйкарі зустрічали підводи штрейкбрехерів і скидали тяжкі колоди в канави. Завод працював з перебоями, зупиняючись на день-два. Проти страйкарів львівський воєвода вислав у Батятичі загін озброєної поліції. На 5 січня 1929 року майже всі керівники страйку були заарештовані. Але ні арешти, ні залякування старости повіту і його заступника, ні погрози ксьондза не спинили селян. Страйк продовжувався і 11 січня 1929 року закінчився кривавою сутичкою селян з поліцією. Страйкарі В. Куровець, В. Задра, Ф. Шпот і І. Кремінець були вбиті, багато поранено. Через кілька годин на допомогу поліції було кинуто новий каральний загін. Карателі заарештували ще 22 чол., яких у кайданах відвели в поліцію. Багато поранених, переховуючись від арештів, залишались без медичної допомоги[4]. Так за допомогою багнетів польський уряд придушив страйк.

Кривава розправа не зламала селян. Похорони убитих, що проходили 14 січня 1929 року, перетворилися в новий протест. Над могилою жертв виступив К. Пелехатий, закликаючи селян до дальшої боротьби з експлуататорами, за возз'єднання з Радянською Україною.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 811, арк. 127; ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 455, арк. 71, 87.

[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 2777, арк. 50.

[3] Там же, оп. 1, спр. 262, арк. 19, 20, 50, 52, 55, 110—112.

[4] Журн. «Наша правда», 1929, № 4—6, стор. 41.

Сутичка страйкарів з поліцією в 1929 році. Фоторепродукція картини.

Ці справді героїчні дії страйкарів галицького села знайшли відгук і моральну підтримку в трудящих Радянської України. В газеті «Комуніст» від 26 травня 1929 року писалось, що Батятичі — це дійсно героїчне село. Страйкарі, яких не зупинили ні арешти, ні кривава розправа, незламно відстоювали свої вимоги. Свою солідарність і готовність до боротьби вони продемонстрували масовою участю у похороні своїх земляків[1].

Розправа польського профашистського уряду в Батятичах викликала масові протести по всій Західній Україні. В містах робітники організовували комітети солідарності і допомоги страйкуючим. На мітингах профспілки приймали резолюції протесту проти фашистського терору. Політв'язні в тюрмах відмовлялися на користь потерпілих страйкарів від продуктів, які вони отримували від МОДРу[2]. Група депутатів-комуністів Польщі внесла в сейм інтерпеляцію, в якій протестувала проти фашистського терору і вимагала притягнути до суворої відповідальності організаторів кривавої розправи в Батятичах[3].

Широкий відгук на батятицькі події не дав польському урядові можливості відразу вчинити судову розправу над заарештованими страйкарями. Лише 10 травня 1929 року у Львівському окружному суді почався судовий процес над 46 селянами, а 24 травня оголошено вирок, за яким відважні борці були засуджені до різних строків ув'язнення.

Проте жорстока розправа над страйкарями не залякала жителів Батятич. У наступні роки в селі з'явилася нелегальна література і листівки, які розповсюджували представники КПЗУ. В одній із листівок Комуністичного союзу молоді Західної України за лютий місяць 1933 року, що була підібрана поліцією в Батятичах, гостро засуджувалася угодівська політика керівників націоналістично-спортивної організації «Луг» та погромницька діяльність польських пацифікаторів у селах. Комуністична спілка молоді закликала підростаюче покоління Західної України боротися проти класового ворога — української та польської буржуазії, проти мілітаризації молоді та полонізації українських шкіл. Закінчувалася листівка закликом: «Ані гроша податку урядові окупації! Проч з нападом на Рад [янську] Україну! Хай живе збройне повстання на Зах[ідній] Україні!»[4].

Помітну роль у поширенні революційної літератури відіграла підпільна друкарня КПЗУ, що була розміщена на хуторі Товмач, поруч з Батятичами, в дворі селянина Костика. Друкування підпільних газет і листівок було розпочате 21 травня 1935 року. Друкарня припинила свою роботу тільки в 1939 році у зв'язку з розпуском КПЗУ. Тут друкувалися комуністичні газети «До наступу», «Голос жовніра», «Комсомолець ЗУ», «Walka mas», «Głos żołnierza», а також було видано «Конституцію

---

[1] Газ. «Комуніст», 26 травня 1929 р.
[2] Газ. «Сельроб», 20 січня 1929 р.
[3] Журн. «Наша правда», 1929, № 1—3, стор. 144.
[4] Львівський облдержархів, ф. 139, оп. 9, спр. 473, арк. 1—2.

СРСР»[1]. Бідне населення Батятич підтримувало тісні зв'язки з підпільними друкарнями, сприяло поширенню підпільної літератури.

Зміст комуністичних газет і листівок був близьким і зрозумілим для переважної більшості жителів села, яка через малоземелля та безземелля жила впроголодь. Так, напередодні возз'єднання з Радянською Україною з 5788 га землі (включаючи хутір Липники) 3186 га належало поміщикам, 106 га — церкві і костьолу, 97 га — були громадськими, а рештою—2399 га—володіли селяни[2]. Причому, кілька куркульських господарств мали по 15—20 га, а основна маса селянських господарств по 1—4 га землі. Знаряддя праці були примітивні[3].

В умовах капіталістичного гніту село було відсталим. Незначні його господарські і побутові потреби задовольняли місцеві кустарі, які займались виробництвом збруї, пошиттям одягу, взуття тощо.

Село перебувало у злиднях. У більшості селян були лише жалюгідні клаптики землі та й то на суглинку або піску. Зовсім безземельні батрачили від зорі до зорі, гнули спини на панських нивах. Голод був їх частим супутником. Так, у квітні—травні 1939 року чверть батятицьких господарств майже від січня місяця не мали хліба, а три чверті населення дивилися на хліб, як на розкіш.

Настав вересень 1939 року. 19 вересня Батятичі визволила Червона Армія.

Виснажені важкою працею і голодом трудящі села радо зустріли своїх визволителів. На мітингу, присвяченому возз'єднанню з Радянською Україною, вони говорили: «Наша багатовікова мрія стала дійсністю».

Зразу ж після визволення в селі почалася підготовка до виборів депутатів до Народних Зборів Західної України. Від округу, куди входили Товмач, Рожанка, Зубів Міст, Грушка, Липники і Батятичі, депутатом до Народних Зборів обрано жителя Батятич М. Валька.

Повернувшись з Народних Зборів, М. Валько відразу ж почав мобілізовувати селян на проведення в життя рішень про націоналізацію всіх багатств у Галичині. У Батятичах було організовано комітет бідноти, який приступив до поділу панської землі. До нього, крім М. Валька, входили П. Глаговський, І. Липка, Г. Рудник та інші. Пізніше в Батятичах була створена сільрада, що охоплювала Батятичі, Товмач, Борки, Кернички, які входили до Кам'янко-Струмилівського району. В авангарді за соціалістичні перетворення на селі виступала молодь, яка в 1940 році створила сільську комсомольську організацію на чолі з М. Рудником.

Однак, селянські господарства залишалися дрібними, одноосібними, неспроможними застосовувати сучасну техніку, впроваджувати досягнення передової науки і здійснювати розширене відтворення. Дальше піднесення матеріального і культурного добробуту жителів села залежало від правильної організації і розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки промисловість тут була розвинута слабо і носила завжди підсобний, кустарний характер.

З перших днів встановлення Радянської влади в Батятичах при постійній допомозі уряду кредитами, насінневими позиками і технікою, під керівництвом партійних органів розпочалася підготовка до створення сільськогосподарської артілі. При активній допомозі військовослужбовців кавалерійського ескадрону, що розміщався в маєтку поміщика Лончинського з 1939 по 1941 рр., на початку 1941 року був організований колгосп «Нове життя». Першим головою селяни обрали І. Рудника, першими колгоспниками стали М. Ковш, О. Куровець, М. Боднар, Є. Ситар, С. Лігашевська, І. Прокуда, Г. Лігашевський. На перше березня 1941 року артіль «Нове життя» уже об'єднувала 60 дворів. Було усуспільнено 320 га землі і більше 20 коней[4]. Значну допомогу новоствореному колгоспу, а також бідняцько-середняцьким госпо-

---

[1] За владу Рад... Львів, 1957, стор. 280—282.

[2] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent Województwa Tarnopolskiego. Stan na dzień 1 lipca 1935 r.

[3] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 1, спр. 95, арк. 53—60.

[4] Львівський облдержархів, ф. Р-165, оп. 2, спр. 46, арк. 2.

дарствам тракторами, молотарками, комбайнами і іншими сільськогосподарськими машинами надавала Кам'янко-Струмилівська МТС.

Одночасно з економічними змінами в житті батятинців відбуваються і зміни соціальні. Створюються умови для підвищення культурно-освітнього рівня і проведення заходів щодо покращання охорони здоров'я.

Напередодні возз'єднання в селі була тільки семирічна школа, де працювало 5 учителів і навчалося лише 104 учні. Серед дорослого населення вмів розписатися тільки десятий житель села, а з вищою освітою не було жодної людини. Зате в селі було 9 шинків. Радянська влада відкрила широкий доступ дітям трудящих до освіти. Ставиться питання про будівництво школи, відкривається сільська бібліотека.

Спроби організувати бібліотеку на селі були ще в 20-х роках. Так, товариство «Просвіта» відкрило в 1928 році українську бібліотеку. Поляки, що проживали в Батятичах, мали свою бібліотеку. З 1932 року існувала також бібліотека ім. Качковського. Але постійного місця ці бібліотеки не мали і переводилися з однієї селянської хати в іншу. Тому в 1935 році на народні кошти була побудована читальня, де одна кімната відводилася під бібліотеку. Книг у цій бібліотеці було мало — 200—250 томів; привозилися вони з Кам'янки-Струмилової і час від часу замінювалися. Бібліотека була платна (5 грошів за кожну взяту книжку) і тому читачів було не більш як 25—30 чол. У зв'язку з цим така бібліотека істотної ролі в культурному житті села відігравати не могла. Тільки з приходом Радянської влади в 1939 році навколо створеної сільської бібліотеки, першою завідуючою якої була М. Д. Киричинська, починає розгортатися масова культурно-освітня робота.

За часів панської Польщі в Батятичах не було медпункту і населення змушене було звертатися до бабок-повитух. Лікарі в Кам'янці-Струмиловій були приватні і тому за лікування брали великі гроші. Внаслідок цього 27—35 проц. жителів Батятич хворіли на туберкульоз[1]. Поширеними були черевний тиф і рак. Надзвичайно високою була дитяча смертність.

Встановлення Радянської влади на селі докорінно змінило становище. З перших же днів після возз'єднання в Батятичах, як і на всій території Радянського Союзу, почала проводитися широка профілактична робота. Налагоджувався систематичний безплатний огляд і лікування хворих у медичних закладах Кам'янки-Струмилової і Львова.

Підступний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз тимчасово затримав процес соціалістичних перетворень. 29 червня 1941 року Батятичі були окуповані гітлерівцями. В селі на місці колишнього панського маєтку був утворений т. зв. «Лігеншафт», до якого входили не тільки панські, а й значна частина селянських земель. Отже те, що селяни Батятич одержали від Радянської влади, було відібрано в перші ж дні панування «нового порядку». В цей час з Батятич було вивезено до Німеччини близько 80 чол. Активну допомогу фашистам у вивезенні до неволі та у звірячих розправах над радянськими людьми подавали українські буржуазні націоналісти, а також батятицький піп Артемишин. Від їх рук загинули активісти села: секретар сільради Д. Андрущишин, керівник страйку 1928—1929 рр., перший секретар місцевого комітету «Сельробу» М. Лігашевський, активний учасник боротьби з бандитами і диверсантами комсомолець І. Демчук, сільський міліціонер М. Римар. Були вбиті також дружина і дочка М. Лігашевського, В. Боднар, П. Антош, сім'ї В. Лиса і І. Кімака, а Г. Трубейла живого спалили в хаті.

18 липня 1944 року війська 1-го Українського фронту, вибивши німців з Кам'янки-Бузької, звільнили від фашистської окупації і Батятичі. У хаті селянина Омеляна розташувався штаб фронту.

В боях за Батятичі, разом з іншими бійцями, загинув, як свідчать матеріали загону «червоних слідопитів», що діє при Батятицькій середній школі, льотчик гвардії капітан В. П. Солений. Підбивши 2 фашистських літаки, радянський

---

[1] Газ. «Львовская правда», 6 квітня 1962 р.

пілот загинув смертю хоробрих і був похований жителем села П. І. Ситарем. Ось що писав рідним в своєму останньому листі відважний капітан: «Завіряю вас у тому, що в боях за остаточний розгром німецького фашизму буду нещадно мстити проклятим гадам за смерть батька і брата. Якщо при виконанні бойового завдання не залишиться патронів, буду на бриючому польоті пропелером і плоскістю літака відсікати проклятим фашистам голови»[1].

Так боровся капітан з Луганщини за визволення далекого, невідомого, але рідного йому села Батятичі. Активну участь у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками брали і жителі села, з яких 46 воювали на фронтах Великої Вітчизняної війни в рядах Радянської Армії.

Зразу ж після визволення трудящі села почали боротьбу за нормалізацію життєвих умов, за відбудову і дальший розвиток господарства. Обираються радянські органи. Відновлює свою діяльність сільрада, головою якої обирається М. Даньків. У 1944 році в селі створюється медичний пункт, в якому працюють спочатку фельдшер і санітарка, а потім і акушерка; відкривається семирічна школа. З допомогою районних партійних і радянських органів в селах, в т. ч. і в Батятичах, організовувалися супряги, кузні для ремонту сільськогосподарського інвентаря, зерноочисні пункти. Надавалася допомога через МТС безкінним господарствам для обробітку землі. На цій основі трудове селянство одержало можливість продовжувати розпочату ще до війни соціалістичну перебудову села. І вже в 1947 році тут було організовано 2 колгоспи — «Нове життя» та ім. Б. Хмельницького.

На хуторі Липники утворився колгосп ім. 10-річчя возз'єднання. Три колгоспи об'єднали понад 4 тис. га землі. Перехід трудового селянства до колективного господарювання відбувався під керівництвом Комуністичної партії, передовим загоном якої була створена в 1949 році партійна організація села. До першої партійної організації, яку очолював Т. Помернюк, входили жителі села: Г. Деде — голова колгоспу, В. Артиковський, М. Рудник, що очолював комсомольську організацію села ще в 1940 році, М. Аверченко, який став після Т. Помернюка секретарем, І. Гупало.

Соціалістичні перетворення проходили в гострій боротьбі з куркульством та українськими буржуазними націоналістами, які в 1948 році вбили голову колгоспу «Нове життя» П. Марчишина. Проте трудове селянство, очолюване партійною організацією, успішно долало різні перешкоди, безповоротно ставало на шлях соціалістичної перебудови села і в 1950 році домоглося майже повного завершення виробничого кооперування селянських господарств.

Перші колгоспи, створені в Батятичах, були невеликими. Це утруднювало постачання їх необхідною сільськогосподарською технікою, її використання. Виникали труднощі і в забезпеченні кваліфікованими кадрами. Тому 14 березня 1950 року за бажанням колгоспників 3 колгоспи були об'єднані в єдине господарство ім. І. Франка. До його складу ввійшли Батятичі та хутори Липники і Ворожбин. В об'єднаній артілі створено 3 рільничі і одну кормодобувну бригади.

У результаті успішного виконання програми, наміченої вересневим Пленумом ЦК КПРС 1953 року, колгосп ім. І. Франка став крупним і економічно міцним господарством, яке здійснює виробництво на основі широкого застосування науки, передового досвіду і здатне використовувати потужну техніку. Збільшились неподільні фонди. В 1958 році, в порівнянні з 1953 роком, вони зросли в 2,5 раза, а в 1966 році були в 6 разів більшими, ніж у 1953 році.

Завдяки систематично зростаючій допомозі з боку держави, особливо в забезпеченні механізаторськими кадрами, колгосп поступово перетворився у високоорганізоване і рентабельне господарство з великими виробничими фондами і численними висококваліфікованими спеціалістами. Значно зріс обсяг механізованих робіт. Це стало можливим у результаті придбання передової сільськогосподарської техніки.

---

[1] Газ. «Львовская правда», 15 жовтня 1966 р.

На 1 січня 1967 року колгосп мав 21 трактор, 6 зернових комбайнів, 39 електромоторів, 12 вантажних автомашин та іншу сільськогосподарську техніку.

Велику роль у піднесенні сільського господарства і покращанні добробуту колгоспників відіграла розпочата ще в 1954 році електрифікація. Струм поступає від Добротвірської електростанції. Тепер село повністю електрифіковане, проводиться підготовка до максимального використання електроенергії у виробництві.

За колгоспом ім. І. Франка, що об'єднує 610 родин, закріплено 5116 га угідь. У громадському користуванні знаходиться 4275 га, в т. ч. ріллі — 2089 га, сіножатей — 1467 га, вигонів та пасовищ — 675 га. На колгоспних ланах вирощуються пшениця, жито, ячмінь, кукурудза, овес, горох, кормові боби, вика, люпин кормовий, льон-довгунець, цукровий буряк, картопля. Найбільші грошові прибутки одержує артіль від вирощування льону і цукрових буряків.

Велику увагу в колгоспі приділяють розвитку тваринництва. На 1 січня 1966 року колгосп мав 576 корів, 817 свиней. На 100 га сільськогосподарських угідь було 38,1 голови великої рогатої худоби, в т. ч. 12,1 корів і 38,7 свиней.

З року в рік зміцнюється економіка колгоспу. Так, у 1965 році на 100 га сільськогосподарських угідь було одержано грошового доходу до 16 тис. крб., а в 1966 році майже 21 тис. крб. Все це дозволило збільшити капіталовкладення на спорудження нових господарських приміщень.

Велику роботу по організаційному зміцненню колгоспу і підвищенню його доходів проводить партійна організація і кожний комуніст зокрема. Так комуністи Р. Дудар, Д. Рожицький своїм особистим прикладом у роботі, а також постійним роз'ясненням агротехнічних прийомів обробітку, добиваються значного підвищення врожайності льону-довгунця. Партійна організація систематично проводить масово-політичну роботу серед колгоспників, зокрема в льонарських ланках, де комуністи в свій час сприяли перейняттю досвіду вирощування льону Є. Саух та П. Чухно на Житомирщині.

Значну роль в організаційній, пропагандистській та масово-політичній роботі відіграють агітколективи та сільський лекторій, керовані партійною організацією. Кращими пропагандистами передового досвіду зарекомендували себе комуністи: заступник голови колгоспу В. М. Куровець, директор школи В. Є. Якобчук. Трудові будні колгоспників висвітлюються на сторінках місцевої багатотиражки «Шлях до комунізму».

Завдяки зміцненню економіки колгоспу в селі сталися докорінні зміни. Невпинно зростає матеріальний рівень життя колгоспників. Тільки в 1966 році колгосп виплатив у вигляді оплати праці майже 420 тис. крб., близько 3,5 тис. крб. було виділено на пенсійне забезпечення. На місці старих під стріхою хат побудовано 270 нових, критих шифером і бляхою будинків. Змінився і зовнішній вигляд села. Щороку заселюється 30—35 нових будинків, більшість з яких цегляні. Тільки за 1965—1967 рр. трудівники села збудували 20 нових цегляних будинків. Село радіофіковане і електрифіковане.

У 1956 році відкрито дитячий садок, в якому перебуває 30—40 дітей. У селі є пошта, 2 магазини, чайна. Працює павільйон побутового обслуговування, в якому є швейна, шевська і столярні майстерні. Закінчується будівництво нового продовольчого магазину.

Значну роль у підвищенні культурно-освітнього рівня жителів відіграє школа, яка відновила свою діяльність зразу ж після визволення села з-під німецької окупації. До 1946 року вона була семирічною, розміщувалася в одному старому будинку і в двох селянських хатах. У 1946 році в селі відкрилася десятирічка, для якої у 1954 році збудовано нове

Підживлення цукрових буряків в колгоспі ім. І. Франка в с. Батятичах.

приміщення. Тепер у школі є 10 класних кімнат, 5 кабінетів: біологічний, географічний, історичний, фізичний, математичний. Школа має свій радіовузол, кіноапарат, телевізор. 23 учителі, серед них — 4 уродженці Батятич, навчають більше 400 дітей. При школі є бібліотека, де нараховується 4 тис. книг. У селі також працює школа сільської молоді. За роки Радянської влади середню освіту здобули 290 чол., а вищу — 130 чоловік.

В кімнаті бойової слави в Батятичівській середній школі.

Хіба міг мріяти колишній селянин-бідняк І. Ситар, що його діти здобудуть вищу освіту? Тільки Радянська влада дала можливість їм вчитись. Син Василь закінчив Львівський університет і зараз працює викладачем англійської мови в Ужгородському університеті, Михайло закінчує пединститут, а Іван навчається в Ужгородському університеті.

Піклування про людину, про її здоров'я стало невід'ємною рисою повсякденного життя батятинців. Існуючий в селі медпункт, в якому працює фельдшер, акушерка і 2 санітарки, не тільки здійснює лікування хворих, а й проводить профілактичну роботу, особливо серед дітей. Робляться щеплення проти туберкульозу, дифтерії. Систематично проводяться медичні огляди. Для лікування хворих в медпункті є достатня кількість медикаментів, колгоспом куплена сучасна фізикотерапевтична апаратура.

Незрівняно зріс культурний рівень жителів села. Якщо до 1939 року єдиним культурним закладом була читальня, то в роки Радянської влади тут відкрито клуб на 250 місць з стаціонарною кіноустановкою. При клубі працюють гуртки художньої самодіяльності — хоровий, драматичний, музичний. Крім цього, закінчується будівництво нового будинку культури.

У селі створено краєзнавчий музей. Ініціаторами створення музею був педагогічний колектив школи, зокрема учителька Г. У. Якобчук, яка є незмінним керівником шкільного краєзнавчого гуртка. У дні підготовки до 50-річчя Великого Жовтня завдяки її старанням відкрито музей революційної, бойової і трудової слави. Матеріали і експонати збирають піонери і школярі — члени загону «червоні слідопити».

Батятичі славляться не тільки своїми історико-революційними, але й трудовими традиціями. Тут вихований великий загін передовиків сільськогосподарського виробництва. Так, за високі показники у розвитку тваринництва С. І. Шпот і Г. М. Тютюнник нагороджені орденами Леніна. Агроном колгоспу К. М. Видай за успіхи в льонарстві нагороджена орденом «Знак пошани», таким же орденом нагороджено і знатного механізатора України — комбайнера М. В. Боднара. Всього за самовіддану працю в колгоспі нагороджено орденами і медалями СРСР 10 колгоспників.

Рішення березневого Пленуму ЦК КПРС 1965 року відкрили широкі перспективи для дальшого розвитку громадського господарства і покращання добробуту трудящих села. Втілюючи їх у життя відповідно до Директив XXIII з'їзду КПРС, трудящі села впевнено крокують до комунізму.

В. С. МЕДВЕДЄВ

ДОБРОТВІР

Добротвір — селище міського типу Кам'янко-Бузького району, розташоване на лівому березі річки Західний Буг, за 12 км на північний захід від Кам'янки-Бузької. Через селище проходить залізниця Львів—Червоноград, а також шосе, що сполучає Львів з містами північно-східної частини області. Населення — 3247 чоловік.

Добротвір — це соціалістичне містечко, яке виникло на західноукраїнських землях за роки Радянської влади.

Назва селища походить від села Добротвора, розташованого на віддалі 2 км на північний схід, яке в 1960 році було перейменоване на Старий Добротвір, а новому селищу дано його попередню назву.

Перша згадка про Старий Добротвір датується 1417 роком. У 1485 році Добротвір був уже містечком[1]. За люстрацією землі, проведеною в 1565 році, в ньому налічувалося 195 будинків[2].

Виникнення селища Добротвора поблизу Старого Добротвора було викликане швидким індустріальним розвитком західноукраїнських областей, зростаючими потребами в електроенергії. Спорудження Добротвірської ДРЕС поблизу сучасного селища обумовлено наявністю паливної бази — новоствореного Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну і достатньою кількістю технічної води Західного Бугу[3].

Будівництво Добротвірської ДРЕС розпочалося у відповідності з рішенням Радянського Уряду. На місце майбутньої новобудови — електростанції і селища — в жовтні 1951 року приїхала група інженерів Львівського відділення Всесоюзного інституту «Теплоелектропроект» на чолі з В. М. Обнорським, С. В. Червинським та Г. П. Перкуном. У наступному році сюди почали прибувати робітники. Керував спорудженням електростанції і перших житлових будинків майбутнього селища Б. Ф. Новиков.

Спочатку колектив будівельників складався здебільшого з приїжджих кадрових робітників, які мали вже відповідний досвід роботи. Згодом він поповнювався жителями Старого Добротвора та багатьох інших навколишніх сіл.

Виростали корпуси новобудов, на лісових просіках одна за одною зводились опори високовольтних ліній. Поступово в донедавна глухому місці споруджувалась потужна енергетична база західних областей України. Закладалися фундаменти колон і котлів, проводилось обладнання підземного устаткування. Одночасно десятки будівельних бригад зводили житлові будинки. Під керівництвом начальника шляхової дільниці Крилова прокладались десятки кілометрів під'їзних шляхів.

У процесі будівництва готувалися висококваліфіковані кадри будівельників. Спочатку було важко: тут же, на будівельному майданчику, доводилось навчати майбутніх робітників різноманітних будівельних професій. Учорашні колгоспники Добротвора і сусідніх сіл впевнено брали в руки кельму, охоче оволодівали майстерністю штукатурів, теслярів, монтажників.

У числі ветеранів новобудови був колишній член сільськогосподарської артілі «Комуніст» С. П. Мудрик. Демобілізувавшись у 1953 році з Радянської Армії, він повернувся до рідного Добротвора. Різноманітна техніка приваблювала працьовитого хлопця з дитячих років. «Я вирішив стати,— згадував пізніше С. П. Мудрик,— монтажником. Немало пройшло через мої руки деталей, частин агрегатів... На будові я без відриву від виробництва пройшов спеціальну підготовку, а в день пуску станції в експлуатацію мені довелось обслуговувати насоси в турбінному цеху». Разом з С. П. Мудриком у спорудженні Добротвірської ДРЕС брало участь чимало інших мо-

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XV, стор. 534.

[2] Жерела до історії України—Руси, т. III, стор. 311—317.

[3] Б. Яремчишин. Розвиток електроенергетики в західних областях Української РСР, Львів, 1963, стор. 9.

Загальний вид селища Добротвора.

лодих добротворців. Серед них О. Бусуєк, Р. Муран, П. Масло, О. Веретельник та інші[1]. Г. М. Масло спочатку була прибиральницею. Після навчання вона здобула спеціальність енергетика і почала працювати машиністом турбіни. Від монтажника до майстра пройшов на будові виробничий шлях і І. П. Клим. В 1965 році партійна організація виявила йому велике довір'я, обравши секретарем партійної організації ДРЕС. Вже в 1958 році на новобудові місцеві жителі становили майже половину всього складу робітників[2].

Будівельники Добротвора 18 грудня 1955 року урочисто відсвяткували свою першу трудову перемогу. В цей день був зданий в експлуатацію турбогенератор потужністю 25 тис. квт. У листопаді 1956 року став до ладу другий генератор такої ж потужності. Так колектив добротвірських будівельників успішно справився з урядовим завданням по введенню в дію першої черги Добротвірської ДРЕС[3].

З кінця 1955 року почався новий етап в житті новобудови — поряд з дальшим спорудженням наступних черг електростанції значна частина інженерів, техніків та робітників приступила до експлуатації першої черги енергосистеми. У зв'язку з цим відчутною стала нестача кадрів, особливо досвідчених енергетиків.

Велику допомогу подала в цей час добротвірським будівельникам і енергетикам партійна організація міста Львова.

Згідно з рішенням бюро Львівського обкому КП України в 1955 році сюди був відряджений загін досвідчених енергетиків. Із Львова прибув інженер І. М. Ставничий, майстри і начальники змін котельного цеху М. Зінченко, С. Лапшин, В. Чабан та інші.

В цеху турбін почав працювати колишній енергетик Львівської ДРЕС В. М. Верещагін. Це вже був спеціаліст з десятирічним досвідом роботи. Закінчивши школу ФЗН в дні Великої Вітчизняної війни, прийшов він монтером на енергопоїзд. Не в одному місті, визволеному від німецько-фашистських загарбників, молодий фахівець налагоджував енергетичне господарство. Демобілізувавшись з лав Радянської Армії, уродженець Кубані В. Л. Чистоклетов прийшов працювати на Львівську ДРЕС, оволодів спеціальністю машиніста котла, а потім став працювати у Добротворі.

У десяті роковини пуску першої черги Добротвірської ДРЕС, згадуючи про перші роки будівництва, начальник зміни енергоцеху інженер М. П. Боєчко говорив: «Споруджувалася станція, потрібні були кадри, які добре знали б доручену справу, могли б налагодити роботу. Вдень ми були на будівництві, а ввечері сідали за парту, вчилися. Мені було доручено підготувати начальників змін чергових головного пульту управління, чергових монтерів».

---

[1] Газ. «Львовская правда», 9 серпня 1957 р.
[2] Газ. «Авангард», 18 грудня 1965 р.
[3] Газ. «Львовская правда», 13 лютого 1958 р.

І дійсно, прибулі спеціалісти зуміли за короткий час підготувати чимало здібних монтерів, машиністів, майстрів.

Значну роботу по зміцненню трудової дисципліни, вдосконаленню технології виробництва, а головне — у вихованні нової людини проводила в ці роки партійна організація новобудови, яка вже в 1957 році налічувала 32 комуністи. Секретарем парторганізації в цей час був Д. Опаленко. Комуністам доручили найважливіші ділянки виробництва і експлуатації енергетичної системи. Так, у котельному цеху, оснащеному найновішим обладнанням, начальниками змін були комуністи С. М. Лапшин і В. А. Сокуров. Комуніст Н. І. Пруський очолював зміну паливно-транспортного цеху. Багато комуністів були начальниками цехів, працювали машиністами турбін і котлів.

Рік у рік розширювалась головна будова селища. В 1958 році був введений в дію генератор потужністю 50 тис. квт. Протягом 1959—1961 рр. будівельники здали в експлуатацію 3 генератори потужністю по 100 тис. квт. кожний. На кінець 1961 року загальна потужність введених в дію агрегатів уже дещо перевищувала половину проектної[1].

В 1963 році почав давати струм генератор в 150 тис. квт, а в 1964 році було здано в експлуатацію останній генератор такої ж потужності. Добротвірська ДРЕС досягла своєї проектної потужності 700 тис. квт і стала найбільшою енергетичною системою на заході республіки.

З метою збирання постійних запасів води для охолодження конденсаторів турбін у 1958 році було розпочато будівництво Добротвірського водосховища загальною площею 650 га. Після закінчення в 1961 році спорудження водосховища на технічні потреби станції щодоби стало надходити до 100 тис. куб. м води.

У спорудженні Добротвірської ДРЕС — цього гігантського енергетичного центру західних областей України — яскраво виявилась сила непорушної дружби, інтернаціоналізму народів нашої країни. Крім висококваліфікованих кадрів, країна допомагала технічним оснащенням. Так, перша черга Добротвірської ДРЕС була устаткована котлами — з Подільського машинобудівного заводу Московської області, генераторами — з Харківського турбогенераторного заводу. Пізніше Добротвірській ДРЕС постачав турбіни Ленінградський металічний завод, а генератори — Таганрозький котельний завод та ленінградський завод «Електросила».

Радянський уряд високо оцінив роботу передовиків новобудови. В 1958 році орденом Леніна нагороджено бригадира бетонників П. І. Дацишина, орденом «Знак пошани» — штукатура управління будівництва електростанції О. І. Маїк[2]. Пізніше була удостоєна урядових нагород велика група будівельників та енергетиків: ордена Трудового Червоного Прапора — начальник будівельного управління І. П. Савченко, ордена «Знак пошани» — машиніст екскаватора «Будуправління» В. П. Погорєлов і слюсар ДРЕС Е. М. Яременко, медаллю «За трудову доблесть» — 5 чол., медаллю «За трудову відзнаку» — 7 чоловік.

За успіхи, досягнуті у виконанні завдань семирічного плану по розвитку енергетики країни, Президія Верховної Ради СРСР Указом від 4 жовтня 1966 року нагородила орденом Трудового Червоного Прапора головного інженера Добротвірської ДРЕС П. В. Абаїмова і помічника машиніста турбіни Ф. О. Мартиненка, орденом «Знак пошани» — машиніста турбіни В. О. Бурдіна та кухаря їдальні Добротвірського відділення «Львівенерго» Н. І. Лукіну[3].

З пуском першої черги електростанції шахти підприємства і будови Львівсько-Волинського басейну, фабрики та заводи індустріальної Львівщини одержали життєдайний добротвірський струм. Вже за 2 роки роботи нової енергосистеми заводи,

---

[1] Б. Яремчишин. Розвиток електроенергетики в західних областях Української РСР, Львів, 1963, стор. 9.
[2] Газ. «Львовская правда», 10 липня 1958 р.
[3] Газ. «Вільна Україна», 12 жовтня 1966 р.

фабрики, колгоспи Львівщини та сусідніх з нею областей одержали стільки електроенергії, скільки було вироблено всіма електростанціями нашої країни за 1920 рік[1].

Введення в дію останньої черги ДРЕС дало можливість створити західноукраїнську енергетичну систему, радіус дії якої рік у рік зростає. Ця система не лише докорінно поліпшує умови безперебійного постачання електричної енергії західним і сусіднім з ними областям, а й стала важливою сполучною ланкою об'єднання енергетичних систем Радянського Союзу з енергосистемами європейських соціалістичних країн.

14 липня 1962 року Добротвірська електростанція дала струм по лінії високої напруги Добротвір—Стрий—Тиса в Угорську Народну Республіку[2]. Через диспетчерський пункт у Празі, який почав діяти з січня 1963 року, західноукраїнська енергосистема була з'єднана із загальною енергосистемою Угорщини, Польщі, НДР та Румунії. Тепер майже 25 проц. виробленої тут енергії йде на задоволення потреб європейських соціалістичних країн.

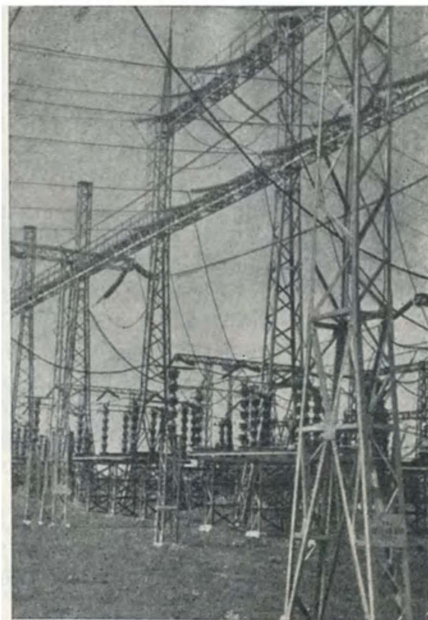
Розподільна сітка Добротвірської ДРЕС.

Потужність Добротвірської ДРЕС до пуску першої черги Бурштинської електростанції більше, ніж у 7 разів перевищувала потужність усіх разом узятих електростанцій Західної України до 1939 року.

Напередодні відкриття XXI з'їзду КПРС колектив станції включився у всенародне соціалістичне змагання за звання бригад і ударників комуністичної праці. Першою здобула це почесне звання бригада електролабораторії, очолювана Є. Я. Колодієм. Вже на 1 липня 1960 року на Добротвірській ДРЕС було 4 бригади комуністичної праці, а інші 5 взяли зобов'язання боротися за це звання. До липневого Пленуму ЦК КПРС 1960 року колектив електроцеху взяв соціалістичне зобов'язання боротися за звання цеху комуністичної праці[3]. В наступному році за звання колективу комуністичної праці боролися 3 цехи, 15 бригад, які охоплювали 329 робітників. У результаті цього добротвірські енергетики досягли значних успіхів за всіма показниками. Собівартість 10 квт. год. електроенергії в 1961 році становила 7,69 коп. при плані 7,95 копійки[4].

Значну роль у збереженні та нагромадженні коштів, необхідних для розширення будівництва, відігравали раціоналізатори. Серед них колишній колгоспник, а пізніше майстер теплової лабораторії П. Димчина. Він запропоновував впровадити дистанційні показники рівня конденсатора на підігрівачах високого тиску. Здійснення цього нововведення набагато спростило роботу помічника машиніста турбін. Завдяки впровадженню раціоналізаторських винаходів працівників ДРЕС — С. М. Лапшина, Є. Я. Колодія, П. В. Авдєєва та інших — економія проти 8 тис. крб. у 1957 році зросла до 31,8 тис. крб. в 1960 році[5].

Рух раціоналізаторів ще більше пожвавився у зв'язку із змаганням за звання колективів та ударників комуністичної праці. Тепер Добротвірська ДРЕС бореться за звання колективу комуністичної праці в цілому. В 1964 році 9 бригад уже завоювали це почесне звання, а 118 передовикам виробництва присвоєно звання ударників комуністичної праці. Всього беруть участь у комуністичному змаганні 1132 працівники ДРЕС. Кількість раціоналізаторів зросла до 150 чол. За 1965 рік було подано

---

[1] Газ. «Львовская правда», 9 серпня 1957 р.
[2] Газ. «Вільна Україна», 3 листопада 1964 р.
[3] Львівський облпартархів, ф. 4238, оп. 1, спр. 8, арк. 57.
[4] Там же, ф. 4238, оп. 1, спр. 9, арк. 35.
[5] Там же, арк. 36.

406 раціоналізаторських пропозицій, з них прийнято — 321, впроваджено — 265. Найбільш досконалі з них належать начальнику зміни турбінного цеху А. Н. Антонову, старшому машиністові турбінного цеху, ветерану підприємства В. М. Верещагіну, старшому майстру котельного цеху Д. Г. Левчуку та багатьом іншим. Умовна річна економія від впровадження цих пропозицій становить 85,4 тис. карбованців.

Незважаючи на збільшення виробничих потужностей, колектив електростанції, який тепер налічує 1246 чол., в т. ч. 138 інженерно-технічних працівників, з року в рік перевиконує планові завдання майже за всіма показниками. Так, план по валовій продукції за 1965 рік було виконано на 100,6 проц. Виробництво електроенергії в 1965 році, порівняно з 1964 роком, зросло на 27,8 проц. Собівартість 10 квт год. електроенергії становила 4,96 коп. замість запланованої 5,05 коп. Загальна економія умовного палива на цей час дорівнювала 7624 тонни. Це дало змогу за рахунок зниження собівартості одержати економію на суму 191,6 тис. крб. У 1966 році собівартість 10 квт год. електроенергії становила вже 4,81 коп. замість 4,88 передбачених планом.

Добротвірську ДРЕС протягом 10 років 5 разів нагороджували перехідним Червоним прапором Ради Міністрів УРСР і Української Республіканської Ради профспілок та один раз перехідним Червоним прапором Міністерства енергетики і електрифікації УРСР.

У боротьбі за високу продуктивність праці зростають кадри передовиків виробництва, ударників комуністичної праці, раціоналізаторів. Розгорнулося соціалістичне змагання між окремими цехами. Перед у соціалістичному змаганні ведуть комуністи. Партійна організація ДРЕС у 1966 році налічувала 158 комуністів та кандидатів у члени КПРС. Тут створено партійний комітет і 7 первинних цехових організацій. У 1965—1966 рр. комітет очолював один з ветеранів підприємства І. П. Клим.

Напередодні XXIII з'їзду КПРС енергетики активно підтримали патріотичний почин робітників Москви та Ленінграда в боротьбі за ощадливе використання виробничих потужностей і матеріалів. У вітальній телеграмі XXIII з'їзду КП України колектив електростанції доповідав, що напередодні знаменної події в житті комуністів нашої республіки робітники Добротвірської ДРЕС досягли економії 2600 тонн умовного палива, 400 тис. квт год. електроенергії та економічного ефекту від впровадження раціоналізаторських пропозицій на суму 33,1 тис. крб., економії за рахунок зниження собівартості — на 95,5 тис. карбованців.

Партійна організація підприємства постійно дбає про вдосконалення усіх форм ідейно-виховної роботи, зокрема навчання в системі політосвіти. При партійній організації працюють початковий і 4 середніх гуртки політосвіти, теоретичний семінар. Активно діє лекторська група товариства «Знання» та бюро раціоналізаторів.

Надійним помічником партійної організації підприємства у справі виховання молоді була комсомольська організація, яка налічує до 200 членів. Серед молоді великого поширення набув рух під девізом: «Твій особистий вклад у п'ятирічку». В результаті цього 35—40 проц. комсомольців стали ударниками комуністичної праці.

Колектив Добротвірської ДРЕС подає постійну шефську допомогу сільськогосподарським артілям району. Часто слюсарі, токарі, електрозварники та інженери виїжджають у підшефний колгосп «Росія» (село Сілець). Вони в 1963—1966 рр. обладнали тут підвісну дорогу на тваринницькій фермі, відремонтували токарний верстат, льонобралку, для полегшення трудомістких процесів привезли і встановили 3 електродвигуни тощо.

Машиніст Є. Ф. Каритун за пультом управління в турбінному цеху Добротвірської ДРЕС.

Трудящі Добротвора підтримують дружні взаємини з енергетиками країн соціалістичного табору. Їх не раз відвідували гості з Польщі і Чехословаччини. Так, у 1963 році сюди приїздили товариші з Угорщини. Передовики виробництва ДРЕС Д. Білкий та А. Семенов відвідали в 1964 році Угорщину. Особливо тісні культурні та професійні зв'язки між молодими енергетиками Добротвора і електростанції Тиса-Полконія[1].

Добротвірська середня школа.

Другим за важливістю підприємством Добротвора є завод «Буддеталь», що став до ладу в 1959 році на базі будівельного тресту № 98. Тут налічується 258 робітників, у т. ч. 45 інженерів і техніків. Завод виготовляє збірні залізобетонні і бетонні конструкції, товарний бетон, металеві вироби, асфальтобетон тощо. Більшість будівельних матеріалів, що виготовляються на заводі, надходить на спорудження ще потужнішої, ніж Добротвірська, Бурштинської ДРЕС.

Так, в роки Радянської влади раніше глухі місця Прибужжя стали відомими в межах всієї країни і за її кордонами. Життєдайний струм з Добротвора невпізнано змінив цей край. Не так давно сотні селян вимушені були заради шматка хліба гнути спину на поміщицьких ланах або заробляти на прожиття в господарствах місцевих куркулів. Назва ж села Добротвір лише була злою іронією. За роки Радянської влади їх соціальне становище докорінно змінилось. Якщо в недалекому минулому знедолені селяни Добротвора, шукаючи роботи, виїжджали на будівництво залізниць до Відня і Будапешта або на лісорозробки до далекої Канади, то в роки Радянської влади вони стали справжніми господарями свого рідного краю. Назавжди відійшли в минуле безробіття, голод, хвороби. Тепер жителі Добротвора знають, що їх праця стала потрібною на рідній землі. Вони переконались, що в радянському суспільстві інтереси людей праці найдорожчі. Уже з самого початку будівництва електростанції партійні, господарські та профспілкові організації дбали про впорядкування селища, піднесення освітнього і культурного рівня та охорони здоров'я його мешканців. У ході будівництва ДРЕС поліпшувався благоустрій. З 1953 до 1957 року робітникам і службовцям було здано в експлуатацію близько 7 тис. кв. м житлової площі[2]. Тепер житловий фонд селища становить 19 тис. кв. м. У всіх будинках є каналізація, парове опалення. Для забезпечення дітей робітничих сімей навчанням тут уже в 1953 році було побудовано середню загальноосвітню школу, в 1954 році відкрито дитячі ясла, в 1957 році — дитячий садок, в 1960 році — лікарню. Протягом 1965 року в Добротворі було завершено газифікацію квартир, споруджено нову середню школу на 520 місць, автобусну станцію і розпочато будівництво Палацу культури, дитячого побутового комбінату.

У Добротворі працюють денна і вечірня середні школи, вечірній технікум та професійно-технічне училище. Добротвірська середня школа має 4 приміщення на 25 класних кімнат, майстерню по обробці дерева, металообробну майстерню, фізичний, хіміко-біологічний і агробіологічний кабінети, теплицю, спортзал, спортивний майданчик. При школі працює бібліотека, яка налічує до 8 тис. примірників книг. Для дітей з віддалених навколишніх сіл побудовано інтернат на 50 місць.

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 3 листопада 1964 р.
[2] Газ. «Львовская правда», 9 серпня 1957 р.

Житловий масив у Добротворі.

У Добротвірській середній школі працює 26 гуртків, які охоплюють 700 учнів. Популярним став серед мешканців селища колектив художньої самодіяльності з 225 учнів, який уже протягом 10 років бере участь у районних, міських і обласних оглядах. Не раз учасники учнівської художньої самодіяльності завойовували призові місця на районних та обласних олімпіадах. У 1963/64 навчальному році вони зайняли перше місце серед шкіл району. Хоровий колектив Добротвірської середньої школи часто виступає з концертами в Старому Добротворі, виїжджає на шахти Львівсько-Волинського басейну. За активну участь у художній самодіяльності школа нагороджена 28 грамотами обкому та райкому комсомолу.

Лише за останні роки більше 70 колишніх випускників Добротвірської школи закінчили вузи, близько 100 чол. навчаються у вищих та середніх спеціальних учбових закладах. Більшість з них — уродженці навколишніх сіл, батьки яких до возз'єднання були позбавлені можливості здобути навіть елементарну початкову освіту.

У вихованні підростаючого покоління немала заслуга належить педагогічному колективу, в якому налічується 15 комуністів. Протягом 13 років очолює його директор Добротвірської школи М. С. Кацюба. За невтомну плодотворну працю він удостоєний почесного звання відмінника народної освіти, а в 1966 році — нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора.

Для робітничої молоді Добротвора створено всі умови для навчання без відриву від виробництва. Багато з них навчається в загальноосвітній середній школі робітничої молоді, у вечірньому філіалі Київського енергетичного технікуму та професійно-технічному училищі. Вечірню школу відвідує до 100 робітників, технікум — більше 200, професійно-технічне училище — 450 юнаків та дівчат. Немало з них після закінчення залишаються працювати на підприємствах Добротвора.

У Добротворі добре налагоджена охорона здоров'я. Лікарня розміщується в побудованому за новим типовим проектом корпусі. Тут є хірургічний, терапевтичний, акушерсько-гінекологічний та дитячий відділи, які обладнані сучасною апаратурою. Лікарня має амбулаторію з зуболікарським, фізіотерапевтичним та педіатричним кабінетами, рентгенлабораторією. Тут подається медична допомога і колгоспникам Старого Добротвора, Руди Сілецької, Стриганки та інших сіл.

Про охорону здоров'я трудящих піклуються профспілкові організації. Так, лише у 1965 році по путівках профспілки енергетиків 59 робітників лікувались в санаторіях і на курортах, 73 побували в будинках відпочинку, а в 1966—1967 рр. лікувалося і відпочивало біля 150 робітників.

Піонери і школярі проводять літні канікули в піонерських таборах. Щороку для них організується піонерсько-комсомольський оздоровчий табір в Закарпатті на 45—50 місць. Більшість школярів Добротвора щороку проводять канікули в туристських походах, допомагають підшефному колгоспові «Комуніст».

Постійно поліпшується благоустрій Добротвора. Тут працюють перукарня, шевська та швейна майстерні, фотоательє та інші побутові заклади. Трудящих обслуговують 6 магазинів, 2 їдальні і кафе «Енергетик».

Рік у рік зростає добробут жителів Добротвора. Так, якщо в 1958 році їхні грошові заощадження становили 6 тис. крб., то в 1965 році вони досягли 18 424 крб.,

а в 1966 році — 22 431 крб. Постійно зростає купівельна спроможність мешканців. Так, у 1966 році було продано товарів на суму, що в 4 рази перевищує суму 1958 року. Жителі Добротвора купують легкові автомобілі, піаніно, телевізори, холодильники, пральні машини, пилососи тощо, що ввійшли в побут, як речі першої потреби. У жителів селища є близько 800 радіоприймачів, 180 телевізорів, 32 піаніно, 50 автомашин марок «Волга», «Москвич» та «Запорожець», близько 100 мотоциклів різних марок.

Приємне враження справляє загальний вигляд селища. Обабіч вулиць, що витяглися чотирма рівними лініями вздовж Добротвірського водоймища, красуються обсаджені деревами дво-, чотириповерхові будинки. На вулиці Леніна, при в'їзді в селище з боку Кам'янки-Бузької, височить чотириповерхове приміщення середньої школи, а трохи далі — адміністративний будинок. У ньому розміщена селищна Рада, поштове відділення. Тут же, в одній з кімнат, урочисто реєструються шлюби і народження.

Прикрашають селище і одночасно служать місцем відпочинку Будинок культури на 300 місць, літній клуб на 700 глядачів.

При Будинку культури працюють естрадний та духовий оркестри, драматичний, танцювальний та хоровий гуртки, які часто виступають у селищі та за його межами. До мешканців Добротвора нерідко приїздять артисти львівських театрів, філармонії, цирку.

У Добротворі працюють 2 бібліотеки, фонд яких становить до 30 тис. примірників. Послугами бібліотек користуються 1828 читачів. Трудящі Добротвора передплачують 2415 примірників різних газет і журналів.

Популярним, особливо серед молоді селища, став спорт. До послуг спортсменів є 2 стадіони, 2 спортзали і 2 спортивних майданчики. Колектив любителів спорту, організований ще в 1960 році, налічує 350 чол. Тут успішно працюють футбольна, хокейна, волейбольна, баскетбольна та інші секції. Не раз фізкультурники Добротвора здобували призові місця на районних та обласних змаганнях. У змаганнях 1965 року хокеїсти завоювали третє місце в області, а в 1966 році — друге.

На березі водоймища в Добротворі в 1963 році відкрито спортивно-оздоровчу базу, яка працює протягом цілого року. Взимку тут каток і лижна база, а влітку — човнова станція.

Велику роботу по благоустрою Добротвора проводить селищна Рада. Активну допомогу їй в цьому подає депутат Львівської обласної Ради депутатів трудящих Г. Т. Прус. Після закінчення Львівського політехнічного інституту Г. Т. Прус стала працювати інженером ДРЕС. За сумлінну працю і громадську діяльність виборці в 1967 році знову обрали її своїм депутатом. Г. Т. Прус немало доклала старань і турбот, щоб провести шосейну дорогу від магістралі Львів—Луцьк до Добротвору. Обранець народу піклується про роботу торговельних точок та культосвітніх закладів.

Робітничий колектив селища Добротвора виходить на нові трудові рубежі, накреслені рішеннями XXIII з'їзду КПРС.

Згідно з перспективними планами розвитку економіки підприємств Добротвора тут буде введено в експлуатацію нову лінію електропередачі Добротвір—Замостя (Польща). Розпочато роботи для поглиблення водоймища. Намічається будівництво культурно-побутових об'єктів: нового Будинку культури, окремого приміщення бібліотеки. Планується повне завершення газифікації селища тощо.

Більш ніж десятирічна історія розвитку нового соціалістичного містечка Добротвора є яскравим підтвердженням тих величезних змін, які відбулися в економіці, культурі й побуті трудящих західних областей України за роки соціалістичних перетворень.

С. Л. СТУПНИЦЬКИЙ, В. П. ВАСЬКІВ, Р. С. КОСТИРКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД КАМ'ЯНСЬКО-БУЗЬКОГО РАЙОНУ

БАНЮ́НИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км від районного центру і за 16 км від залізничної станції Задвір'я. Населення — 765 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Неслухів та Убині.

Розташований на території сільради колгосп ім. XX з'їзду КПРС має 1090 га орної землі. Вирощуються зернові культури, з технічних — цукрові буряки. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Голова колгоспу — Герой Соціалістичної Праці І. М. Руський. Два чоловіки нагороджені орденом Леніна і один орденом Трудового Червоного Прапора.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. На території с. Неслухова розміщена Львівська науково-дослідна станція садівництва.

Перша згадка про Банюнин відноситься до 1440 року. У 1515 році значна частина його була розорена татарами. На 1848 рік (час скасування кріпацтва) 63 селянські сім'ї повинні були відробляти на пана 5108 тяглових і 394 піші дні, пряти 272 мотки волокна з панського льону, давати 140 цнт зерна, 44 штуки птиці і 249 яєць. Після скасування панщини за ці повинності на протязі 20 років треба було заплатити 26690 флоренів. У 1920 році через Банюнин вела наступ Перша Кінна армія під командуванням С. М. Будьонного. У селі діяв осередок «Сельроб-єдність».

На території сучасної Банюнинської сільради ще в глибокій давнині існували поселення. Біля сіл Убинів та Неслухова були виявлені поховання бронзової доби (II тисячоліття до н. е.), поблизу Неслухова в урочищі Грабарці у 1898—1899 рр. досліджувалося поселення ранньослов'янської черняхівської культури (III—IV століття н. е.) та періоду Київської Русі (X—XIII століття). Давньоруське поселення (XI—XIII століття) виявлено біля с. Убинів.

Пам'ятник односельчанам, що загинули у Великій Вітчизняній війні. Збудований колгоспниками в с. Великому Колодному. 1966 р.

Львівська станція садівництва у с. Неслухові.

ВЕЛИ́КЕ КОЛО́ДНО — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Сосновцем, за 20 км від районного центру, поблизу залізничної станції Велике Колодно. Населення — 1140 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новий Став, Печихвости, Честині.

На території сільради розташований колгосп ім. Богдана Хмельницького, який має 2479 га орної землі. Вирощують, переважно, пшеницю, цукрові буряки, льон. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, відділення заочної середньої школи, бібліотека, клуб на 200 місць.

Село вперше згадується в історичних документах за 1389 рік. Засноване жителями навколишніх поселень, що ховалися від татаро-монгольських орд, в середині великого масиву лісу. Згодом, навколо нього утворився ряд сіл-супутників, які пізніше відмежувалися (Батятичі, Колоденце, Дернів). У 1649 році село було зруйноване татарами, але з часом відбудоване. Населення займалося землеробством. У середині XIX століття у Великому Колодно налічувалося 203 селянські двори, яким належало 2170 моргів землі, поміщику — 1297 моргів, церкві — 300 моргів.

ВЕЛИКОСІЛКИ (давня назва — Железів Великий) — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на схід від районного центру і за 14 км від залізничної станції Задвір'я. Населення — 1729 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Малі Нагірці, Нова Лодина, Соколів.

На території сільради розташований колгосп «Україна», який має 1638 га орної землі. Вирощуються зернові культури, з технічних — цукрові буряки. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби. З допоміжних підприємств є пилорама. За успіхи у розвитку сільського господарства О. П. Секретор і В. П. Штибель нагороджені орденом Леніна.

У Великосілках є середня школа, бібліотека, клуб.

Вперше село згадується в історичних документах за 1393 рік.

ВИРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване по обох берегах річки Горпинки, за 24 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Велике Колодно. Населення — 491 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горпин і Якимів.

Розташований на території сільради колгосп ім. Кутузова має 1469 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

За досягнення у розвитку сільського господарства колишнього голову артілі М. Б. Волянського нагороджено орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про Вирів відноситься до 1456 року. У 1649 році татари спалили село. З роками було відбудоване. В роки Великої Вітчизняної війни у селі діяла підпільна група у складі М. Процика, П. Піскуна та Склярського. Останні два були схоплені гітлерівцями і закатовані.

На околиці села досліджено курган бронзової доби (початок II тисячоліття до н. е.).

ДЕРНІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км на південь від районного центру і за 2 км від залізничної станції Сапіжанка. Населення — 887 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дальнич і Товмач.

Розташований на території сільради колгосп ім. Леніна має 1861 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Дернові є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село відноситься до XV століття. Згідно рішенню ЦК КПЗУ у 1935 році на хуторі Товмач була створена підпільна друкарня, якою керував робітник із Львова, член КПЗУ Я. Швидка. В ній працювали українці брати Дмитро, Іван та Микола Костики, поляки брати Андрій, Петро і Стах Мариновські. Друкарня існувала 3 роки. Тут друкувалися, крім газет, листівок і брошур, також і твори В. І. Леніна, Конституція СРСР, матеріали VII Конгресу Комінтерну та ін. Макет друкарні зберігається в історико-революційному музеї Кам'янки-Бузької.

Біля с. Товмача на лівому березі р. Західного Бугу виявлено сліди стоянки кінця старокам'яної доби (пізнього палеоліту, близько 15 тис. років тому).

ДІДИЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 26 км від районного центру і за 13 км від залізничної станції Запитів. Населення — 1523 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Великі Підліски та Хренів.

На території сільради розташований колгосп «Прогрес», який має 1973 га орної землі. Вирощуються зернові, технічні (переважно цукрові буряки) та овочеві культури. Тваринництво має м'ясо-молочний напрям. За успіхи у розвитку сільського господарства 32 чоловіки відзначені урядовими нагородами, серед них ланкова, Герой Соціалістичної праці О. М. Пасека. Орденом Леніна нагороджено 5 і орденом Трудового Червоного Прапора — 6 колгоспників.

У селі є восьмирічна школа та відділення середньої заочної школи, бібліотека, клуб, стадіон.

Вперше Дідилів згадується в документах за 1452 рік. У 1620 році розорено турками і татарами; у 1648 році через нього проходили загони війська Богдана Хмельницького, що направлялися до Львова. 1920 рік — село зустрічало ескадрони Першої Кінної армії. Внаслідок безземелля і нещадної експлуатації 60 сімей села виїхали на заробітки в інші країни.

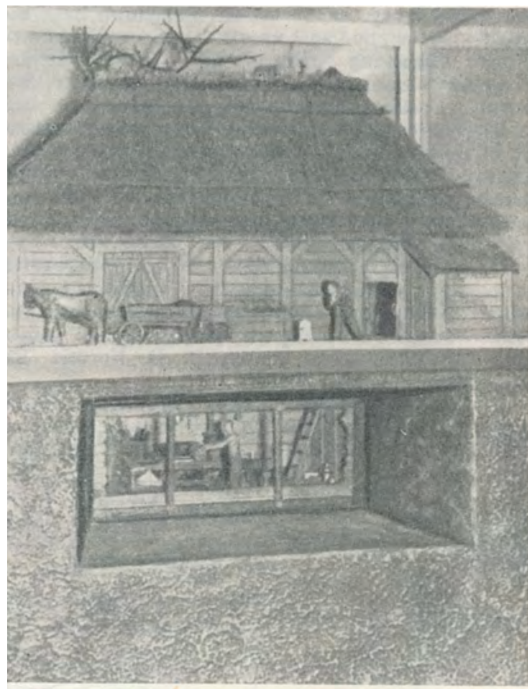

Макет підпільної друкарні, що була у с. Товмачі (1935—1938 рр.).

На околиці села виявлено поховання бронзової доби (початок II тисячоліття до н. е.).

ЖЕ́ЛДЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км на захід від районного центру, який є для Желдеця найближчою залізничною станцією. Населення — 764 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Верени, Високо-Федорівка, Воля Жовтанецька, Красичин, Мазярка, Сокіл.

На території сільради є 2 колгоспи: ім. «Ілліча» та «Зірка», до якого входить Желдець. Артіль має 1296 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно льон) культури, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напрямку.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Желдець вперше згадується в історичних джерелах за XV століття. Під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького село було зруйноване польською шляхтою. Основне заняття населення — землеробство. У 1921 році селяни бойкотували перепис, який проводив польський уряд. В донесенні повітової поліції повідомлялось, що «українці підготувалися до збройного повстання». На допомогу комісарам по перепису в Желдець і навколишні села були направлені каральні загони польської кавалерії і поліції. В селі діяла організація «Сельроб», члени якої мали постійний зв'язок з К. Пелехатим.

ЖОВТА́НЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Жовтанки, притоки Західного Бугу, за 18 км на південний схід від районного центру і за 3 км від залізничної станції Велике Колодно. Населення — 3065 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вихопки, Грабовець, Колоденце, Ставники.

Розташований на території сільради колгосп ім. Жданова має 2611 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуто тваринництво м'ясо-молочного напряму. У 1966 році врожайність з га становила: зернових —35,2 цнт, цукрових буряків — 378 цнт, льону — 7,5 цнт; надій на корову становив 2990 кг. Артіль є однією з кращих у районі. За успіхи у розвитку сільського господарства 9 чоловік відзначено урядовими нагородами, серед яких голова артілі М. С. Гавриленко та доярка В. В. Коваль нагороджені орденом Леніна.

У селі є середня школа, бібліотека, Будинок культури. Функціонує дільнична лікарня.

На околиці Жовтанців археологи дослідили поховання III—IV століть нашої ери.

Перша згадка про село відноситься до 1358 року. На той час воно налічувало 22 двори і проживало в ньому 157 чоловік. Населення займалося, головним чином, землеробством.

НЕЗНА́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Вузлове. Населення — 1088 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гряда, Мазярня-Коравська та Полоничне.

На території сільради розташований колгосп «Прапор», який має 3599 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 1463 га орної землі та 1312 га сінокосів. Виробничий напрям господарства — вирощування технічних культур (переважно льону). Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Незнанів відноситься до 1476 року. У 1920—1923 рр. відбувалися виступи селян проти поміщиків.

НОВИ́Й Я́РИЧІВ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване в долині річки Яричівки, за 38 км на південь від районного центру і за 6 км від залізничної станції Запитів. Населення — 1500 чоловік. Селищній Раді підпорядковане село Цепухи.

На території селищної Ради розташований колгосп «Маяк». У Новому Яричеві — кормодобувна бригада цієї артілі. Колгосп має 3555 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 2236 га орної землі.

На базі промкомбінату у 1964 році створено фабрику текстильної і басонної галантереї. У селищі працюють: цех безалкогольних напоїв Новояричівського харчокомбінату, механізований ковбасний цех.

У Новому Яричеві є середня школа, 2 бібліотеки, Будинок культури на 400 місць. Піонерська дружина школи носить ім'я першого свого комсорга Галини Омельяненко, яку в 1945 році по-звірячому вбили українські буржуазні націоналісти. Функціонують поліклініка, лікарня, працюють ветеринарна лікарня та епідеміологічна станція. В селищі є пам'ятник В. І. Леніну, споруджено пам'ятник 200 воїнам, що загинули в боях, визволяючи Новий Яричів від гітлерівських загарбників, встановлено обеліск землякам, які віддали своє життя на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Перша згадка про Яричів відноситься до 1370 року. На його території у 1563 році було закладено містечко Новий Яричів. У 1618 році король Сігізмунд III подарував його канцлеру, коронному гетьману С. Жолкевському. Місто мало магдебурзьке право. Два рази на рік влаштовувались ярмарки і кожного тижня — торги. 1695 року Новий Яричів зазнав спустошливого набігу татар. У XIX столітті тут працювали броварня та невелике текстильне підприємство.

З 1945 року по 1962 рік Новий Яричів був районним центром. Видавалася районна газета «Червона зоря».

На території селища археологи виявили сліди поселення ранньослов'янської черняхівської культури.

ПРИБУЖА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км на північ від районного центру, що є для Прибужан найближчою залізничною станцією. Населення — 334 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Велика Грушка, Гайок, Зубів Міст, Лапаївка, Мала Грушка, Обидів, Руда-Сілецька, Ягідня.

На території сільради є 2 колгоспи: «Дружба» і «Зоря комунізму». До останнього входить с. Прибужани. Артіль має 2137 га сільськогоспо-

дарських угідь, в т. ч. 956 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є початкова школа, бібліотека, клуб.

Найдавніша згадка про Прибужани відноситься до XV століття. З давніх-давен село славиться майстрами-ковалями. У XVII ст. прибужанські ковалі кували зброю для війська Б. Хмельницького. У 1930 році створено комсомольський осередок, у 1934—1935 рр.— партійний. З 1920 по 1921 рік у с. Рудій-Сілецькій жив Нафталі Ботвін, вихованець комсомолу, який за дорученням партії знищив провокатора. Розстріляний за це у 1925 році.

РЕМЕ́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі річки Думниці, притоки Полтви, за 22 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Запитів. Населення — 1305 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вислобоки, Запитів.

На території сільради розташований колгосп ім. «17 вересня», який має 1797 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки) культури. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби та свиней. За успіхи у сільському господарстві 33 чоловіки нагороджено орденами і медалями, серед них ланкова М. Г. Бойко — орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Ременів згадується вперше в історичних джерелах за 1399 рік.

СІЛЕ́ЦЬ (давня назва — Сілець Беньків) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Західного Бугу у гирлі річки Бобрівки, за 13 км на північний схід від районного центру і 12 км від залізничної станції Вузлове. Населення — 798 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Долина, Перекалки, Тартак, Тичок.

На території сільради розташований колгосп «Росія», який має 2052 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 880 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. При артілі створено відгодівельний міжколгоспний пункт.

У Сілці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село вперше згадується в історичних джерелах за 1565 рік. Селяни Сілця у 1648 році розгромили шляхтичів, що втікали з-під Луцька. У селі були спиртовий та лісопильний заводи, які належали поміщику Бартманському. Жителі Сілця неодноразово виступали проти панського гніту. Так, у 1906 році селяни підняли повстання проти пана; у 1937 році страйкували робітники лісопильного заводу. Під час німецько-фашистської окупації, у 1943 році, біля села відбувся бій між партизанами і гітлерівцями.

Поблизу Сілця археологи дослідили стоянки середньо-кам'яної (мезолітичної) доби (приблизно 12 тис. років тому).

СТАРИ́Й ДОБРО́ТВІР — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Західному Бугу, за 17 км на північний захід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Добротвір. Населення — 2070 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Стриганка і Тишиця.

Колгосп «Комуніст», розташований на території сільради, має 1141 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон-довгунець) культури. Розвинуто м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека.

Вперше село згадується в історичних джерелах за XV століття.

СТАРИ́Й Я́РИЧІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Запитів. Населення — 1352 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Кукезів, Руданці, Цеперів.

Колгосп «Маяк», розташований на території сільради, має 2238 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки) культури. Розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. Є спиртовий завод.

У Старому Яричеві — початкова школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про село в архівних документах відноситься до 1370 року. У 1649 році татари спустошили Старий Яричів.

У 30-х рр. XX століття у с. Кукезові археологи виявили поховання, що відносяться до мідно-кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.).

СТРЕ́ПТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і залізничної станції — Кам'янка-Бузька. Населення — 1326 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Деревляни, Спас, Ямне.

На території сільради розташовані 2 колгоспи — «Промінь» і «Зоря». До останнього входить с. Стрептів. Артіль має 1554 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 891 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є восьмирічна школа, клуб. Стрептів вперше згадується в історичних джерелах за 1463 рік.

ТАДА́НІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від районного центру і залізничної станції Кам'янка-Бузька. Населення — 623 чоловіки.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. «XXII з'їзду КПРС». Артіль має 1736 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Таданях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село вперше згадується в історичних джерелах за 1448 рік.

МИКОЛАЇВСЬКИЙ РАЙОН

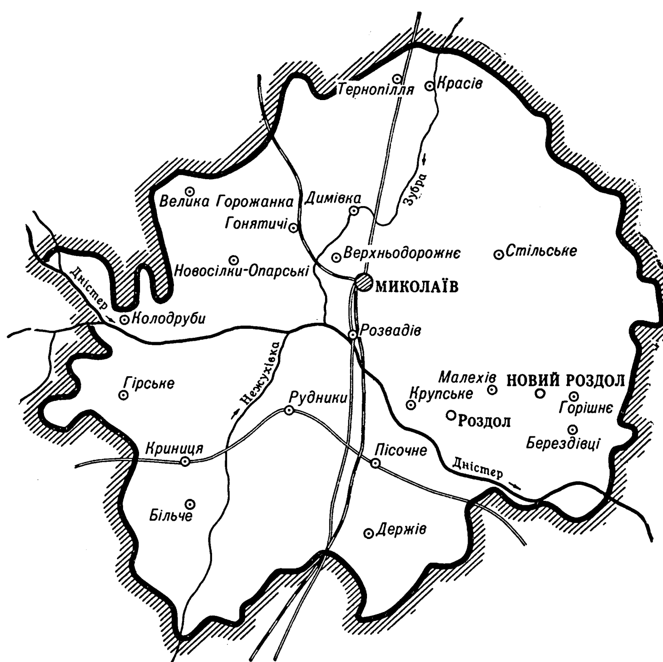

МИКОЛА́ЇВ

Миколаїв — місто, центр Миколаївського району, розташоване на лівому березі ріки Дністра, за 38 км на південь від Львова. Залізнична станція Миколаїв-Дністровський на лінії Львів — Стрий на відстані 3 км від міста. Через Миколаїв проходить шосейна дорога Львів—Стрий. Міськраді підпорядковані селища Прийма і Радів. Населення — 12 247 чоловік.

Місто лежить у мальовничій улоговині, оточеній пісковими та крейдяними горами (295 метрів над рівнем моря), на межі Передкарпаття і Поділля.

На східній околиці Миколаєва залягають великі товщі літотамнієвих вапняків, які є сировиною для виробництва цементу і випалювання вапна. Важливе промислове значення мають також кварцеві та глауконітові піски, що поширені на північний схід від міста. В долині ріки Дністра залягають глини, які використовуються для виготовлення цегли і в цементній промисловості.

У письмових джерелах Миколаїв вперше згадується в 1570 році в королівському привілеї, яким було дозволено польському шляхтичу Миколі Тарлові з Щекарович, сандомирському хорунжому і державцеві королівського села Дроговижа (нині село Верхньодорожнє), заснувати на землях, що належали до цього села, містечко Миколаїв[1]. Новозаснованому місту було надане магдебурзьке право, за яким його жителі — міщани й передміщани — не підлягали юрисдикції воєводи і старости. Судити їх мав право лише війт. Новопоселених міщан на 20 років звільнено від грошових данин і податків[2].

Місто швидко розвивалось. За даними люстрації, 1578 року тут було вже 37 дворів[3]. Населення займалося ремеслом, торгівлею і сільським господарством. Ремісники за взірцем інших міст Галичини об'єднувалися в цехи. Наприкінці XVI століття тут уже були цехи різників і пекарів, а також шевський і гончарський. У них налічувалось по 6, а в шевському — 12 майстрів. Крім того, в Миколаєві були пивовари, мельники та інші ремісники, які не об'єднувалися в окремі цехи[4].

---

[1] Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. 43, стор. 7.
[2] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, стор. 577.
[3] Źródła dziejowe, t. XVIII/1, стор. 63.
[4] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. VI, стор. 404.

В цехах панувала жорстока експлуатація, умови праці були тяжкі. Ремісники ділилися на майстрів, підмайстрів та учнів-челядників. Найбільшого визиску зазнавав учень. Він не одержував ніякої плати за роботу протягом всього навчання і змушений був виконувати домашню роботу в майстра, бо мешкав і харчувався в нього. Робочий день тривав довго, а навчання розтягувалось на роки, бо майстрові було вигідно тримати дармового робітника. Підмайстри одержували мізерну плату і мусили працювати по 13—15 годин на день. Все це приводило до гострих і напружених взаємин між привілейованими і пригнобленими членами цехів. Цехи вели боротьбу з нецеховими ремісниками — «партачами», не допускали з їхнього боку конкуренції.

Поряд з ремісництвом розвивалась торгівля. У місті щотижня (по вівторках) відбувалися торги, на які приїжджали жителі з навколишніх сіл. Крім того, два рази на рік відбувались ярмарки, де торгували худобою, сіллю, гончарними виробами, полотном, медом, воском та іншими товарами. Сільським господарством займалося переважно населення околиць.

Управляла містом невелика купка багатих купців і цехової верхівки на чолі з війтом. Вона здійснювала судочинство, стягала податки, розпоряджалася міським майном. На потреби міста йшли доходи з міської лазні і перукарні, з продажу солі, коломазі і посторонків, з хлібних і гончарних крамниць, а також частина податків, які щороку платили міщани й передміщани[1].

Становище основної частини жителів було дуже тяжке. Їх жорстоко експлуатували лихварі та купці, над ними знущалися дроговизький староста і його посіпаки. Так, відомо, що в 1618—1619 рр. поміщик Концький, уповноважений дроговизького старости, нещадно грабував міщан, забирав у них воли і коні. У львівських гродських книгах є свідчення, як Концький, ув'язнивши без будь-яких причин двох міщан, наказав бити їх киями й закованих у кайдани та диби прив'язав до шибениці. Миколаїв він оточив гайдуками і примушував жителів працювати на будівництві міських укріплень і фортифікацій над Дністром[2]. У численних скаргах жителі неодноразово писали, що їх переобтяжують всілякими повинностями для потреб староства.

З великою радістю миколаївські міщани зустріли в 1648 році звістку про початок визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Після розгрому польсько-шляхетських загарбників під Пилявцями основні сили українсько-козацьких військ у вересні 1648 року рушили в Західну Україну. За наказом гетьмана частина полків була відряджена до різних районів Галичини допомагати селянам у боротьбі проти шляхти. Окремі сотні діяли в околицях Миколаєва[3]. В результаті боїв у місті виникла пожежа.

Після відступу козацьких військ з Галичини почалися переслідування повсталих. Шляхетські суди застосовували до них найжорстокіші кари. Католицькі патриції вимагали відшкодування збитків. 1 червня 1649 року миколаївські міщани склали перед Львівським гродським судом заяву про те, що не можуть платити податку, бо їхнє місто спустошене

Вулиця Леніна в Миколаєві. 1966 р.

[1] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, стор. 577, 578.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 52, оп. 1, спр. 371, арк. 1440; спр. 372, арк. 495.

[3] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті в другій половині XVII — першій половині XVIII ст., стор. 63.

М. Л. Устиянович. Український письменник і громадський діяч середини XIX століття.

і спалене, багато жителів або в неволі, або загинули в боях чи від хвороби.

Великих збитків завдавали жителям постої шляхетських військ і зв'язані з цим численні реквізиції. Так, у 1685 році, як свідчить скарга міщан і реєстр шкод, представлені Львівському гродському суду, загін польського війська на чолі з буським старостою пограбував міщан. Сума збитків становила 600 злотих, що дорівнювало річному доходу міста[1]. Погіршували становище жителів стихійні лиха. Наприклад, у 1711 році сарана знищила збіжжя на 60 четвертинах поля[2]. Все це гальмувало розвиток торгівлі і ремесла. Миколаїв починає занепадати.

Заселюючи містечко переважно іноземцями-католиками, уряд всіляко урізував права інших народностей. Найбільший соціальний і національний гніт терпіло українське населення, що становило основну масу жителів Миколаєва. Українців витіснено з органів міського самоврядування. Їх переслідували в торгівлі. Вони мусили платити десятину на користь костьолу.

У відповідь на гноблення і наступ католицизму українське населення Миколаєва, за прикладом інших міст України, організувало при місцевій церкві братство св. Миколая, яке було затверджене грамотою Львівського архієпіскопа в 1717 році[3]. Спираючись на братство, українці відстоювали право участі в самоврядуванні міста, домагались однакових прав з католиками в галузі ремесел, розгорнули культурно-освітню діяльність. Незважаючи на переслідування, братство твердо стояло в боротьбі з католицизмом і протягом багатьох років не підкорялося рішенню про унію.

Зазнавало переслідувань також єврейське населення. Євреям заборонялось навіть жити й торгувати в місті.

В середині XVIII століття Миколаїв входив до складу Дроговизького королівського староства. З люстрації 1765 року відомо, що місто колись було обнесене високими земляними валами, від яких лишилися тільки руїни. У місті переважали дерев'яні будівлі. В центрі височіла дерев'яна ратуша, тут же знаходились три церкви, костьол, монастир і 109 будинків, з яких 34 містилися в ринку, а 75 — на прилеглих вулицях. Розросталося місто за рахунок передмість, де налічувалося 176 будинків[4].

Після загарбання західноукраїнських земель Австрією (1772 р.) становище міських багатіїв фактично не змінилося. Вони залишилися в маєтках і гнобили бідноту, як і раніше. Тільки накази тепер ішли не з Варшави, а від австрійського цісаря з Відня та його намісника — галицького губернатора у Львові.

У перший рік окупації Дроговизьке староство як королівський маєток (містечко і 9 сіл) було включене до австрійських державних маєтків і оцінене в 153 180 золотих ринських, а в 1820 році його купив за 178 630 золотих ринських польський магнат граф С Скарбек[5].

Новий власник староства, як і його попередники, переобтяжував міщан і передміщан всякими повинностями і поборами. Так, грошовий чинш знімався з кожної хати і з усього, що належало до господарства: з поля, пасовищ, бджіл і з худоби.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 399, арк. 277, 278, 371.
[2] Там же, спр. 495, арк. 413, 578.
[3] А. С. Петрушевич. Сводная Галичско-Русская летопись, стор. 325.
[4] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, стор. 578.
[5] K. Czemeryński. O dobrach koronnych, стор. 145.

Поставлені поміщиком адміністратори, управителі, всілякі отамани і слуги не зупинялися ні перед чим, аби одержати з маєтків якнайбільше прибутків. Крім феодальних повинностей, на плечі міщан важким тягарем лягали державні податки: поземельний, прибутковий, від будівель тощо.

Уляна Кравченко. Українська письменниця.

Напередодні скасування панщини, в 1843 році, граф Скарбек, боячись, що землі його можуть потрапити до рук українських селян, заснував на околиці Миколаєва між селами Дроговижем і Демнею притулок для сиріт і пристарілих католиків. Землю і маєток він передав спеціально створеній адміністрації, яка складалася з його близьких родичів та католицького духовенства. Така реорганізація не поліпшила становища трудящих, вони й надалі мусили виконувати всі повинності і відробляти панщину.

Після реформи 1848 року адміністрація притулку одержала за панщинні повинності (містечка і 9 сіл) 155 606 золотих ринських викупу. Отже, притулку було повернено повністю вартість маєтку, встановлену в 1772 році, однак за ним і далі залишалися всі земельні володіння, які він мав до 1848 року (12 тис. моргів)[1].

Скасування феодальної залежності міщан, і зокрема панщини, реформою 1848 року сприяло швидкому зростанню міста. За даними австрійського перепису населення, в 1857 році в Миколаєві проживало 1968 чоловік, з них 1516 українців, 409 поляків і 43 чоловіки інших національностей[2]. У 1869 році в 473 будинках проживало 2380 чоловік, з них 1140 чоловіків і 1240 жінок. У місті були цирульник і акушерка, діяла початкова школа, відкрита в 1811 році. В 1875 році в притулку завершено будівництво гуртожитку і фахової ремісничої шестикласної школи і прийнято 120 сиріт. У 1907 році тут навчалося в чотирикласній школі домашнього господарства 131 дівчина, у шестикласній школі — 147 хлопців, які здобували спеціальності столярів, кравців, шевців, бляхарів, ковалів, слюсарів, стельмахів та гончарів. У школах працювали 23 вчителі й майстри. До 1912 року в притулку одержали різні спеціальності 674 хлопці і 424 дівчини[3]. Притулок існував з доходів маєтку.

Миколаїв — батьківщина кількох видатних українських діячів другої половини XIX і початку XX століття. 7 грудня 1811 року в родині місцевого бурмистра народився М. Л. Устиянович — український письменник і громадський діяч. Він був ініціатором скликання у Львові представників галицької інтелігенції для заснування літературно-освітнього товариства «Матиця руська». Микола Устиянович — один з організаторів «Собору руських учених» (1848 р.), на якому пропагував ідеї єдності Галичини з Наддніпрянською Україною.

У Миколаєві в родині зукраїнізованого німця 18 квітня 1860 року народилася українська письменниця Уляна Кравченко (Шнайдер Юлія Юліянівна). Перші її вірші опублікував І. Франко в журналі «Зоря» (1883 р.). У кращих своїх творах Уляна Кравченко правдиво змальовувала злиденне життя народу, виступала проти поневолення жінки-трудівниці в капіталістичному суспільстві.

13 листопада 1875 року в родині робітника народився М. М. Мочульський — історик літератури, критик і перекладач. М. М. Мочульський досліджував творчість Т. Шевченка, І. Манжури, І. Франка, поетів «української школи» в польській літе-

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, оп. 1, спр. 43, 66, 71, 127, 155, 186, 278, 280, 286, 289, 352, 474.
[2] Handbuch des Lemberger Stathalterei Gebiets, 1860, стор. 41.
[3] Szematyzm Królewstwa Galicji i Lodomeryi. Lwów, 1914, стор. 1107.

ратурі (С. Гощинського, Б. Залєського, А. Мальчевського та інших), перекладав на польську мову твори В. Стефаника. Його перу належать статті з української етнографії, а також художні твори.

З розвитком капіталізму у другій половині XIX і на початку XX століття притулок перетворився у велику латифундію, яка сконцентрувала у своїх руках величезні володіння. Так, у 1905 році притулку в Миколаєві належало 30 680 га землі в 28 селах. Вартість маєтків притулку становила 2,7 млн. золотих ринських[1]. Частина доходів ішла на утримання притулку та його персоналу, решта розподілялася поміж членами адміністрації.

Становище трудящих мас було надзвичайно тяжке. Маючи невеликі клаптики землі, міщани мусили найматися на сільськогосподарські роботи до маєтку притулку, де за 15—20 крейцерів працювали по 12—14 годин на день.

За даними австрійського перепису населення, на початку XX століття у Миколаєві був 501 двір. У місті проживало 2140 українців, 537 поляків, 463 євреї і 39 німців. Тут був розміщений австрійський гарнізон. Через Миколаїв проходив поштовий шлях Львів—Будапешт.

Основна маса населення міста займалася сільським господарством, частина — ремеслом і торгівлею. У 1912 році тут було три цехи: ремісничий, гончарський та купців і крамарів. Промисловості не було. «Містечко,— писала в 1905 році львівська газета «Діло»,— робить враження найнужденнішої оселі. Будинки найпримітивніші, деякі навіть курні, подвір'я необгороджені, міщани нужденні, залежні від міських лихварів. У цілому місті немає заїжджого будинку. Криниць мало, в місті не зустрінеш дерева, вулиці не впорядковані. З миколаївських хлопців рідко котрий переступав поріг гімназії».

Важким тягарем на плечі трудящих лягла перша світова війна. Як тільки була оголошена загальна мобілізація, різко підскочили ціни на продукти харчування. Уряд одразу збільшив податки. Кожного, кого підозрювали в прихильності до Росії, арештовували і вішали.

У вересні 1914 року Миколаїв зайняли російські війська. У травні 1915 року після Горлицького прориву австрійсько-німецьких військ багато жителів містечка, боючись переслідувань і арештів, евакуювалися на схід разом з російськими військами. Пізніше деякі з них брали участь у Великій Жовтневій соціалістичній революції.

Під впливом ідей Великого Жовтня посилилась боротьба трудящих західноукраїнських земель за визволення з-під влади Австро-Угорщини, а потім буржуазно-поміщицької Польщі, яка влітку 1919 року загарбала Західну Україну. Незважаючи на терор окупантів, в околицях Миколаєва діяли озброєні загони селян. У липні 1919 року поблизу міста були кілька разів обстріляні польські частини[2].

Влітку 1920 року жителі Миколаєва вітали Червону Армію. Загони Першої Кінної армії роззброїли білополяків, захопили залізничну станцію, пошту, всі головні комунікаційні шляхи. В донесеннях Миколаївського поліцейського поста вказувалось, що населення «чекало приходу більшовиків і всіляко виявляло свої симпатії більшовицьким військам, подавало їм допомогу». Після дводенного перебування в містечку будьоннівці відступили. В ряди Першої Кінної добровольцями пішли гончар М. Гнатів та син селянина-бідняка М. Паньків[3].

У роки панування буржуазно-поміщицької Польщі (1919—1939 рр.) Миколаїв лишався типовим провінціальним містечком, він входив до складу Жидачівського повіту Станіславського воєводства. В 1931 році тут було 632 двори, в яких проживало 3625 чоловік[4]. Як і раніше, населення займалося в основному сільським госпо-

---

[1] Skorowidz dóbr tabularnych. Kraków, 1905, стор. 14—15, 28—29, 32—33, 48—51, 60—61, 72—77, 90—91, 95—96, 104—105, 122—133.

[2] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку XX ст., стор. 348.

[3] І. Я. Кошарний [та ін.]. Радянська Дрогобиччина, стор. 21, 26.

[4] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, cz. III, Warszawa, 1933, стор. 65.

дарством і ремеслом. Промислових підприємств не було. Всі ремісники міста об'єднувалися в один цех ремісників і гончарів, а крамарі—в товариство купців. Із 100 ремісничих майстерень, в яких працювало по 1—3 робітники, 30 було гончарських. Миколаїв був центром виробництва чорного глиняного посуду на Прикарпатті.

У Миколаєві налічувалось близько 30 приватних крамниць. З державних установ тут, крім магістрату, діяли повітовий суд, пошта, телеграф, поліцейський участок, ощадна каса. Ніяких лікувальних закладів у місті не існувало. Смертність серед населення була дуже велика. Два приватні лікарі, які працювали тут, вимагали від пацієнтів високої плати. Ліки в приватній аптеці коштували дорого.

У 1930 році в місті діяла семикласна школа, в якій навчалося 534 учні і працювало 9 учителів[1]. У притулку — трирічна ремісничa школа, де вихованці здобували спеціальності ковалів, слюсарів, столярів, кравців, шевців, бондарів, малярів і лимарів. Після закінчення навчання вони роз'їжджалися по Галичині в пошуках роботи.

Маєток притулку в Миколаєві став великим капіталістичним сільськогосподарським підприємством. Йому належали землі в 3 містечках і 37 селах, площею близько 57 тис. моргів[2].

Миколаїв у 1935 році мав 1783 га землі, з них 238 га — громадської, 557 га належало притулку, 120 га — церкві, 834 га — міщанам і 34 га — іншим[3].

Становище трудящих під владою панської Польщі ще погіршилось. Основна частина міщан володіла невеликими клаптиками землі, недостатніми, щоб забезпечити навіть напівголодне існування. До того ж, вони повинні були платити цілий ряд податків — поземельний, шляховий, місцевий, кризисну надбавку, податок за коня, корову, свиню, птицю, собаку, на утримання війта, костьолу, поліції, сажотрусів та інші.

Надмірний податковий тягар, утиски багатіїв міста, лихварська кабала розорювали дрібних кустарів і ремісників. У місті поступово збільшувалась кількість безробітних. Багато хто з них виїжджав за кордон у пошуках роботи і кращої долі. Відомо, що тільки в 1925—1928 рр. понад 30 сімей емігрували в Канаду, США і Бразілію.

У відповідь на тяжкий соціальний і національний гніт трудящі Миколаєва посилили боротьбу за свої права, за возз'єднання з Радянською Україною. Цю боротьбу очолив комуністичний осередок, створений на початку 20-х років. Членами його були І. Панчишин, Й. Паньків, Й. Гринчишин та інші. Вони вели широку агітаційно-масову роботу серед трудящих містечка і сусідніх сіл, організовували мітинги, маївки, розповсюджували звернення та листівки ЦК КПЗУ, які привозили з Львова. Так, напередодні першотравневих свят 1925 року в місті і прилеглих селах було розповсюджено близько 50 комуністичних листівок. Під впливом комуністичної агітації восени 1925 року молодь Миколаєва відмовилась копати картоплю в притулку, де плата за роботу була дуже низька. Вся картопля загинула під снігом.

У 1925 році в Миколаєві створено осередок Комуністичної Спілки Молоді Західної України. Очолив його С. Левицький. Комсомольці під керівництвом комуністів провадили велику пропагандистську роботу серед трудящої молоді.

Уряд панської Польщі намагався ополячити населення західноукраїнських земель. У 1924 році був виданий так званий «Кресовий шкільний закон», який передбачав протягом 25 років повністю ліквідувати українську мову. За цим законом у Миколаєві закрито українську школу, викладання велося польською мовою. Завдяки роз'яснювальній роботі комуністів, комсомольців, зокрема Р. Чайківської, П. Дембіцького і С. Мисика, в 1925 році українські діти, учні Миколаївської народної школи, відмовились молитись і вітатися з учителями по-польськи.

---

[1] Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31.
[2] Księga informacyjna. Warszawa, 1935, стор. 196—198.
[3] Ogólne zestawienie gruntów Województwa Stanisławowskiego, 1936.

А в 1926 році 74 учні цієї школи залишили навчання на знак протесту проти ополячення[1].

Значну допомогу комуністам у розгортанні революційної боротьби подавала легальна масово-політична організація «Сельроб», створена в 1926 році. Вона відігравала велику роль у мобілізації трудящих на боротьбу проти окупаційного режиму. Активними членами «Сельробу» в Миколаєві були селянин М. Верищинський, швець В. Семінович, кравець Я. Неволянський та інші.

В 1927 році сельробівці разом з комуністами організували першотравневу демонстрацію, на яку вийшли з червоними прапорами, але польська поліція розігнала демонстрантів, забрала червоний прапор і арештувала 7 учасників демонстрації.

Революційна боротьба в Миколаєві, як і по всій Західній Україні, не припинялася аж до визволення. У вересневі дні 1939 року прокотилася звістка про наступ Червоної Армії. Озвірілі банди поліції та осадників почали палити села і мордувати людей. Палав Малехів. Озброєні банди підступили до с. Надітичів Жидачівського повіту. Селяни організували самооборону. На допомогу їм прийшли жителі Миколаєва, Дроговижа та Розвадова. У Миколаєві був створений госпіталь, куди привозили жертви бандитських нальотів — переважно жінок і дітей, попечених, поранених кулями[2]. Але ніщо не допомогло окупантам. Радянські війська визволяли село за селом, повіт за повітом. 24 вересня 1939 року трудящі Миколаєва зустрічали Червону Армію.

У місті було створено тимчасовий робітничо-селянський комітет, куди ввійшли А. Захарко, С. Волощак, Я. Неволянський та інші. Комітет приступив до організації державного апарату відповідно до Конституції СРСР. Згідно з Декларацією Народних Зборів, протягом листопада—грудня 1939 року в Миколаєві було націоналізовано маєток притулку, землі якого прилягали до міста, а також цегельню, млин, аптеку, 5 приватних пекарень, 28 магазинів, 26 найбільших будинків. Націоналізацію здійснювала спеціальна комісія. Значну роботу по організації революційного порядку в місті провадив С. Левицький, який повернувся до Миколаєва разом з Червоною Армією і був обраний до тимчасового комітету. Він брав участь в організації міської робітничої гвардії, що виявляла реакційних офіцерів та оунівців, охороняла колишній маєток притулку, ремісничі майстерні, вела боротьбу із спекулянтами.

Тимчасовий робітничо-селянський комітет вжив заходів, щоб забезпечити бідняків і наймитів інвентарем і тягловою силою. Було організовано продовольче постачання міського та сільського населення, налагоджено роботу транспорту. Дрібні кустарні майстерні, в яких працювали шевці, кравці, столяри, бондарі, ковалі, об'єднано в артілі. Вперше в історії Миколаєва відкрито лікарню, клуб і кінотеатр.

Тимчасовий комітет приступив до ліквідації безробіття. Дістали роботу спеціалісти, переслідувані пілсудчиками за революційну діяльність. Ведучи наступ на українську культуру, польські окупанти переслідували також українську трудову інтелігенцію, в т. ч. і вчителів, які, закінчивши в тяжких умовах спеціальні середні й вищі учбові заклади, не могли працювати за фахом. Після визволення Миколаєва почали вчителювати в рідному місті М. І. Корецька, М. І. Пришляк, М. П. Зубрицька та інші. Крім того, із східних областей України на роботу в Миколаїв приїхали 8 учителів. Здійснення прав на працю, освіту і відпочинок викликало серед населення міста велику радість.

За новим адміністративним районуванням Миколаїв став центром новоутвореного Миколаївського району в складі Дрогобицької області. В місті почав діяти районний комітет Комуністичної партії України, районний виконавчий комітет Ради депутатів трудящих та інші установи. Партійна організація разом з виконавчим комітетом Ради депутатів трудящих провадили велику роботу по здійсненню соціа-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 179, оп. 2, спр. 2810, арк. 1—3; спр. 2878, арк. 50.

[2] Газ. «Вільна Україна», 1 жовтня 1939 р.

лістичних перетворень у місті. Було організовано відділ народної освіти і методичний кабінет, райспоживспілку. На кінець 1939 року в Миколаєві повністю ліквідовано приватні майстерні і на їх базі створено побутовий комбінат з організацією праці на соціалістичних засадах. Робочий день скорочено з 14 годин за часів панської Польщі до 8 годин, підвищено заробітну плату, ліквідовано національну дискримінацію[1].

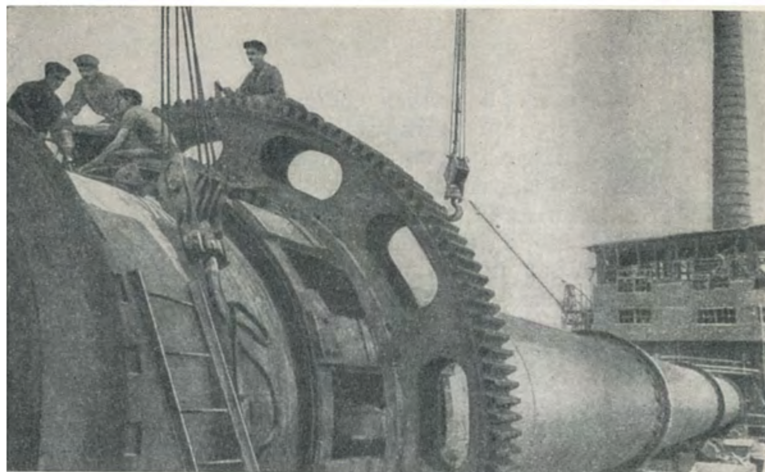

Монтаж нової обертової печі на Миколаївському цементногірничому комбінаті.

Особливо значні зміни відбулися в організації культурно-побутових умов трудящих. У новововідкритому клубі, що став вогнищем культури, почали працювати бібліотека і перші самодіяльні гуртки — драматичний і хоровий, а також гурток різьби по каменю і дереву. Молодь і дорослі потягнулися до політичної освіти.

У місті відкрилася середня школа з рідною мовою викладання. При школі організовано вечірнє навчання. Для малописьменних створено спеціальні курси.

За ініціативою виконкому Ради депутатів трудящих у центрі міста на колишній базарній площі, де раніше ніколи не висихала грязюка, робітники й службовці у вільні від роботи години насадили парк.

У березні 1940 року на околиці міста почалося будівництво цементного заводу. До червня 1941 року були виконані проектні роботи, закладено фундамент і почато будівництво заводських корпусів, відвантажено обладнання, яке виготовлялося на різних підприємствах країни[2].

Але мирну творчу працю радянських людей перервала фашистська навала. 1 липня 1941 року в місто вступили гітлерівські загарбники. Почалися грабежі і вбивства. Понад 100 юнаків і дівчат Миколаєва окупанти відправили на каторгу в Німеччину. Від кривавих рук есесівців загинуло понад 1200 мирних жителів. Серед них С. Левицький, якого за підпільну роботу розстріляло гестапо.

В роки тимчасової окупації комуністи і комсомольці провадили велику роз'яснювальну роботу серед трудящих, піднімали їх на боротьбу з фашистами, розповсюджували зведення Радянського інформбюро, розповідали про події на фронті[3].

29 липня 1944 року війська 1-го Українського фронту визволили Миколаїв. Одразу відновили свою роботу органи Радянської влади, почала діяти соціалістична законність. У ході боротьби з бандами українських буржуазних націоналістів гартувалися кадри партійних і радянських працівників. Вони керували відбудовою промислових підприємств і житлових будинків, допомагали сільським активістам в організації колгоспів у районі. В 1944 році миколаївська районна партійна організація налічувала 110 комуністів.

Комуністи і комсомольці були в перших лавах борців за здійснення соціалістичних перетворень у місті і навколишніх селах. Вони провадили заготівлю продуктів для армії, організовували набір робочої сили для підприємств, що починали діяти, створювали первинні комсомольські організації на підприємствах міста. Крім того, організовували винищувальні загони і самі, перебуваючи в таких загонах, із зброєю

---

[1] С. Білоусов. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. К., 1952, стор. 34.

[2] Г. І. Ковальчак. Розвиток соціалістичної промисловості в західних областях УРСР у 1939—1941 рр., у зб. З історії західноукраїнських земель. Вип. 4, стор. 127.

[3] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 148, арк. 2—15.

в руках боролися з бандитизмом. Від рук бандитів загинули І. Олійник та М. Швед — секретарі райкому комсомолу, майор Гудков — начальник районного відділення МДБ, С. Мисик — колишній член КПЗУ, активістка Р. Чайківська та інші.

Партійна організація Миколаєва приділяла велику увагу розвитку промисловості, зокрема будівництву цементного заводу, яке розгорнулося вже в 1945 році. Воно здійснювалося спеціально створеним у Миколаєві будівельно-монтажним управлінням, де в 1949 році працювало понад 100 робітників[1]. У будівництві брали участь інженерно-технічні працівники із східних областей України та братніх республік СРСР, зокрема з РРФСР. Промислові підприємства країни надіслали на миколаївську будову блоки для корпусів і обладнання для заводу. Тільки в першій половині 1945 року на будівельний майданчик прибуло 240 вагонів обладнання. Влітку 1950 року першу чергу заводу потужністю 180 тис. тонн цементу на рік введено в дію. Одночасно почалося будівництво другої черги.

Необхідно відзначити, що за попереднім планом передбачалася побудова лише однієї технологічної лінії з річним виробітком цементу до 200 тис. тонн. Але наявність величезної сировинної бази і постійно зростаюча потреба в цементі високої якості зумовили перегляд і внесення змін до проекту. На початку 1962 року на заводі вже діяли 6 технологічних ліній з річною виробничою потужністю близько 1500 тис. тонн. Тобто щоденно завод відправляв на будови нашої Батьківщини 3 залізничні состави цементу.

У боротьбі за підвищення продуктивності праці зростали кадри передовиків виробництва. На цементному заводі вперше серед підприємств міста виникли бригади комуністичної праці, а в 1961 році всьому заводу присвоєно звання підприємства комуністичної праці. На початку 1964 року за рішенням Міністерства будівельних матеріалів СРСР завод перетворено на цементногірничий комбінат.

Миколаївський комбінат займає одне з провідних місць серед підприємств цементної промисловості країни. Він випускає різні види цементу, починаючи з марки «300» до «700», причому його продукція має найвищу якість і найдешевша в країні.

ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР спеціальною постановою запропонували всім цементним заводам країни впровадити у виробництво передовий досвід миколаївських цементників. У 1963—1964 рр. на комбінаті діяла Всеукраїнська міжзаводська школа обміну досвідом, у якій були представники майже всіх цементних заводів України, серед них машиністи обертових печей, провідні інженери та інші спеціалісти. Крім того, на комбінат приїздять запозичити досвід передовики виробництва, ударники комуністичної праці і раціоналізатори з усіх кінців Радянського Союзу. Так, у 1965—1966 рр. тут побували працівники Здолбунівського, Красноярського, Кричівського (БРСР) заводів, заводу «Гігант» (Московська область) та багатьох інших.

Партійна організація комбінату постійно дбає про виховання робітничого колективу. В політичних гуртках та семінарах навчається понад 800 чоловік. Активно проходять заняття в гуртках конкретної економіки. На комбінаті працює лекторська група товариства «Знання», яка налічує 35 чоловік. Тематика лекцій, що з ними виступають робітники та інженерно-технічні працівники, тісно пов'язана з виробничими процесами та

Будівництво башт для зберігання цементу на Миколаївському цементногірничому комбінаті.

[1] Г. І. Ковальчак. Відбудова і дальший розвиток промисловості західних областей України в 1944—1950 рр., у зб. З історії Української РСР. Вип. 6—7, стор. 158.

Роздольський гірничо-хімічний комбінат. Озеро розтопленої сірки. 1967 р.

Виступ танцювальної групи самодіяльного народного ансамблю танцю «Юність» Палацу культури ім. Ю. Гагаріна. Львів. 1966 р.

Палац культури ім. Ю. Гагаріна. Львів. 1966 р.

господарським розрахунком підприємства. Активними членами лекторської групи товариства «Знання» є М. Костишин, Т. Матушевський, Ж. Ктиторова та інші. Випускаються також «Листки трудової слави», де висвітлюється трудовий шлях і досвід роботи окремих передовиків виробництва. На комбінаті створено технічну раду, діяльність якої завжди в центрі уваги партійної організації.

У 1963 році 15 миколаївських цементників одержали високі урядові нагороди, зокрема машиністові обертової печі М. А. Сколоздрі присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Цього ж року комбінат відвідали видатні діячі нашої партії М. В. Підгорний та П. Ю. Шелест.

Серед підприємств Миколаєва важливе місце займає також завод залізобетонних виробів, побудований і введений в дію в 1959 році. Тут працює порівняно невелика кількість робітників — 168 чоловік, але його продукція — різноманітні панелі та блоки — має великий попит не лише в Миколаєві, а й на будівельних майданчиках інших міст Львівської області. Бетонники й арматурники заводу активно включилися в боротьбу за звання колективу комуністичної праці і в 1965 році завоювали це звання.

У післявоєнні роки в Миколаєві створено комбінат побутового обслуговування «Дністер», який об'єднує різні ательє і майстерні. До послуг жителів ательє для пошиву одягу, шевська, кравецька, годинникарська майстерні і ательє для ремонту телевізорів. Валовий доход комбінату в 1965 році становив понад 100 тис. крб. У місті діє 6 їдалень, 28 магазинів і харчокомбінат — спеціалізоване підприємство, яке повністю задовольняє потреби трудящих у продуктах харчування.

Миколаїв — великий транспортний вузол. Кількість вантажів, що перевозяться протягом року, обчислюється десятками мільйонів тонн. Автотранспортна контора і автобаза, створені після війни, повністю забезпечують зв'язок Миколаєва з іншими містами нашої країни. Важливу роль у перевезенні вантажів відіграє залізничний транспорт, переведений в 1963 році на електричну тягу.

В місті широким фронтом іде спорудження нових будинків. За післявоєнні роки тут виросли цілі квартали і вулиці. Особливо гарні вулиці Міцкевича, Калініна, Кірова, Тельмана, Олега Кошового, Чернишевського, Котовського та інші.

Жителі Миколаєва оточені великою увагою і турботою держави. Піклування про охорону здоров'я трудящих стало першорядним завданням. Для організації лікування і відпочинку їх відпускаються великі кошти. Все більше розширюється мережа лікувальних закладів у місті і невпинно поліпшується медичне обслуговування населення. Крім лікарні, відкритої ще в 1939 році, тут побудовано нову лікарню на 150 ліжок, у якій є відділення хірургічне, терапевтичне, дитяче та інші. Відкрито пологовий будинок, а також поліклініку на цементногірничому комбінаті. На околиці міста, в колишньому графському маєтку, міститься неврологічна лікарня. В медичних установах працють 49 лікарів та 128 медичних працівників з середньою спеціальною освітою. Отже, в середньому на 70 жителів припадає один медичний працівник.

Велику увагу партійні і радянські органи приділяють розвитку народної освіти. У Миколаєві є три середні, восьмирічна і початкова школи. В 1964 році відкрито музичну семирічну школу, де навчається 160 дітей. Всього в 1964/65 навчальному році в школах міста було 2337 учнів проти 455 в 1944 році. Діє також професійно-технічне училище, організоване на базі школи механізації. Воно готує помічників бурових майстрів, електрозварників, мотористів-дизелістів, слюсарів по ремонту бурових установок. За період з 1945 по 1964 рік училище підготувало 5140 спеціалістів різних професій. Є у Миколаєві і вечірня середня школа робітничої молоді. У 1966 році тут навчалось 845 учнів, з них 247 — робітники цементногірничого комбінату. Багато випускників цієї школи нині працюють інженерами і техніками.

Зросла і культура міста. У післявоєнні роки тут відкрито Будинок культури, де працюють драматичний, танцювальний та інші гуртки. Сюди приїздять професіональні і самодіяльні театральні колективи Львова, Стрия, Івано-Франківська та інших міст України.

29 7-448

Будинок культури Миколаївського цементногірничого комбінату.

У Миколаєві працює також Будинок культури цементногірничого комбінату, при якому є хоровий, драматичний, танцювальний гуртки і гурток народних інструментів. У кінозалі Будинку культури комбінату і в кінотеатрі «Зірка» кожного дня демонструються кінофільми.

Велику культурно-виховну роботу провадять миколаївські бібліотеки. Їх налічується 13, у т. ч. 2 міські — дитяча і для дорослих, бібліотеки в школах, при Будинку культури цементників, бібліотека технічної літератури на комбінаті та інші. Загальний книжковий фонд бібліотек становить 71 тис. примірників. Кількість читачів зросла до 2540 чоловік.

У бібліотеках систематично відбуваються читацькі конференції. Так, у 1966 році міська бібліотека спільно з бібліотеками цементного комбінату і школи робітничої молоді провела конференцію на тему «Образ В. І. Леніна в художній літературі». У міському Будинку культури до дня виборів у Верховну Раду СРСР були організовані тематичні вечори: «Львівщина передз'їздівська» та «Я голосую вперше». Популярні серед читачів також усні журнали.

Велику плодотворну роботу по вихованню підростаючого покоління провадить міський Палац піонерів. Тут працюють різні гуртки, що охоплюють більш як 200 школярів. Діти охоче відвідують гуртки художньої вишивки та художнього ліплення, народних інструментів, хоровий і драматичний. У Палаці піонерів організована цікава виставка дитячих малюнків, моделей та різноманітних учнівських виробів.

Невпинно зростає добробут трудящих. Про це яскраво свідчить попит населення на добротні тканини, холодильники, телевізори. В місті близько тисячі радіоточок. У кожному другому будинку — радіоприймач або телевізор.

Сучасний Миколаїв — це красиве, добре впорядковане місто. В центральній частині його простяглися заасфальтовані вулиці з багатоповерховими будинками. Місто повністю електрифіковане і газифіковане. На площі Перемоги, обсадженій деревами, стоїть пам'ятник В. І. Леніну. Тут же знаходяться братські могили воїнів, які загинули в боях з німецько-фашистськими загарбниками та українськими буржуазними націоналістами. За містом насаджено парк на площі 3 га.

Трудящі Миколаєва пишаються своїм містом і самовідданою працею підносять його славу.

О. В. МАРКЕВИЧ, М. Д. ОРЕЛ

* * *

Миколаївський район утворений в грудні 1939 року. Район розташований у південній частині області і межує з Перемишлянським, Жидачівським, Стрийським, Дрогобицьким, Городоцьким та Пустомитівським районами Львівської області. Його площа становить 699 кв. км. Населення — 80,8 тис. чоловік, у т. ч. міського населення — 42,5 тис. (52,6 проц.) і сільського — 38,3 тис. чоловік (47,4 проц.). Густота населення — 129,9 чоловік на кв. км. У районі налічується 2 міські Ради районного підпорядкування, 1 селищна і 20 сільських Рад. (Всього 66 населених пунктів). Основне населення району — українці. Живуть також росіяни, поляки, євреї.

Через Миколаївський район проходить електрифікована залізнична магістраль Львів—Стрий. У 1958 році введено в дію нову залізничну лінію Новий Роздол—Ходорів. У мережі автомобільних шляхів району найважливіші автостради Львів—Миколаїв—Стрий, Миколаїв—Роздол—Ходорів, Миколаїв—Роздол—Жидачів.

Поверхня району являє собою хвилясту рівнину, розчленовану густою сіткою ярів та балок. Район багатий на корисні копалини. Тут виявлені великі поклади сірки, торфу. Є ангідридний камінь, крейда, мергель, вапняк, кварцовий пісок, глини керамічні, червоні, вогнетривкі та бетоніти.

Клімат помірно-континентальний, зима м'яка, літо помірно жарке. Річки належать до басейну Дністра. Найбільші з них — Дністер і його притоки Зубра, Клодниця, Щерек. Район розташований у зоні західного Лісостепу, де трапляються острівні ліси, переважно з листяних порід (граб, бук, клен, явір, дуб, береза).

Грунтово-кліматичні умови сприятливі для вирощування пшениці, жита, ячменю, вівса, проса, кукурудзи, гречки, цукрових буряків, льону, картоплі.

У період окупації Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею у селах, які входять до Миколаївського району, і в самому Миколаєві переважало напівфеодальне сільське господарство.

За роки Радянської влади Миколаївський район став одним з найбільш розвинутих промислових районів області. Найбільші підприємства — Роздольський гірничохімічний комбінат (став до ладу в 1958 році), який працює на базі відкритих у післявоєнні роки багатих покладів самородної сірки, і Миколаївський цементногірничий комбінат — дітище четвертої п'ятирічки. За післявоєнні роки були збудовані і реконструйовані Пісочанський філіал львівської скляної фірми «Райдуга», Розвадівський вапнянокахельний завод, Миколаївський завод залізобетонних виробів, Роздольська швейна фабрика і комбінат будівельних матеріалів. Енергетичне господарство району базується на природному газі із Дашавського родовища. Обсяг валової продукції підприємств району в 1966 році становив 146,3 млн. карбованців.

Через територію району проходять нафтопровід «Дружба» і лінія високовольтної передачі, яка подає електричний струм в Угорщину.

Сільське господарство спеціалізується на вирощуванні зернових культур, цукрових буряків, льону, картоплі та на м'ясо-молочному тваринництві. На 1 січня 1967 року в районі було 18 колгоспів.

Капела бандуристів «Дністер» Роздольського гірничохімічного комбінату. 1966 р.

Сільськогосподарські угіддя району становлять 37,5 тис. га, в т. ч. орної землі — 20,6 тис. га, сіножатей і випасів — 16,4 тис. га, садів і ягідників — 500 гектарів.

У 1966 році під зерновими було зайнято 10,7 тис. га, під технічними культурами — 3,2 тис. га, в т. ч. під цукровими буряками — 2 тис. га, льоном — 1,2 тис. га, під овочево-баштанними — 0,3 тис. га, під картоплею — 1,4 тис. га, під кормовими культурами — 5 тис. га. Валовий збір зерна в 1966 році становив 15 300 центнерів.

На 1 січня 1967 року в колгоспах району налічувалось 17 126 голів великої рогатої худоби, 7425 — свиней, 2363 — коней, 1136 — овець і кіз. Пасіки є в 10 колгоспах. Господарства району мають 140 вантажних автомашин, 181 трактор та багато іншої сільськогосподарської техніки. В с. Розвадові працює районне відділення «Сільгосптехніки».

Із 66 населених пунктів у районі 64 електрифіковано, 22 газифіковано.

У районі є 7 стаціонарних лікарняних закладів на 1345 ліжок і 41 медпункт, у яких працюють 101 лікар і 734 чоловіки середнього медичного персоналу.

Широкого розвитку набула народна освіта і культура. В районі — 58 загальноосвітніх шкіл, з них початкових — 19, восьмирічних — 25, середніх — 14. У школах навчається 13 026 учнів і працює 728 учителів.

До послуг трудящих 37 клубів, 4 будинки культури, 45 масових бібліотек з загальним книжковим фондом 183 тис. примірників, 50 кіноустановок.

У містах і селах працюють 222 гуртки художньої самодіяльності, в яких беруть участь 5250 чоловік. Найбільш популярна капела бандуристів «Дністер» Роздольського гірничохімічного комбінату. Її учасники неодноразово виступали з концертами в Києві, Львові, Дрогобичі, Стрию.

У с. Берездівцях відкрито музей В. І. Леніна. Кімнати В. І. Леніна створено в усіх середніх школах. Крім того, в районі діють 6 історико-краєзнавчих музеїв і 37 кутків бойової і трудової слави.

Під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького в 1648 році трудящі Миколаївщини брали участь у розгромі роздольського замку польського магната С. Жевуського, де засіли шляхта, лихварі та єзуїти. Після відступу козацьких полків у 1649 році керівники повстання Камінський і Ф. Полатайко (обидва родом із с. Підкаменя) були прилюдно страчені.

У 1846 році в селах, що входять до Миколаївського району, відбулися виступи селян, які вимагали скасування панщини і всіх феодальних повинностей.

В кінці 20-х і на початку 30-х років XX століття трудящі Миколаївщини брали участь у страйках сільськогосподарських робітників.

ВЕЛИКА ГОРОЖАНКА

Велика Горожанка — село, центр сільської Ради Миколаївського району. Розтаповане на лівому березі річки Дністер, за 12 км від райцентру. За 6 км від села проходить залізнична лінія Львів — Стрий. Біля села проходить шосейна дорога Миколаїв—Комарно. Населення — 1538 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Підлісся і Трудовий.

Село повністю радіофіковане і електрифіковане.

В середньовічних джерелах (XV—XVI століття) село Велика Горожанка виступає під назвою Рожана або Горожана[1]. Під назвою Рожана воно вперше згадується в історичних джерелах за 1433 рік[2]. Коли у 1453 році біля неї виникло нове поселення, воно почало називатися Горожана Мала або Горожанка[3], а село Горожана — Горожана Велика або Горожанка Велика[4].

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie. T. II, Lwów, 1870, стор. 102, 140.

[2] Там же, стор. 102.

[3] Matricularum Regni Poloniae Summaria. T. IV, cz. 2, Warszawa, 1912, N 10 135.

[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, т. 331, стор. 426; Жерела до історії України — Руси. Т. III, Львів, 1900, стор. 378.

В 1448 році король Казімір IV надав селу Великій Горожанці магдебурзьке право, анулюючи руське і польське права, які воно мало до цього часу.

Дані XVI століття про соціально-економічний стан села Великої Горожанки досить скупі. У 1515 році в ньому було 9 ланів, з них 4 незаселених, внаслідок винищення їх мешканців татарами під час нападу в 1505 році[1].

Як свідчить люстрація за 1578 рік, в селі Велика Горожанка на той час було 26 $^{3}/_{4}$ лана землі.

У XV—XVII століттях Велика Горожанка входила до королівського маєтку, до якого належали також села Горожанка Мала і Ричагів. Як і інші королівські села, воно користувалось привілеями, за якими селяни виконували значно менші повинності, ніж селяни шляхетських сіл. Королі, звичайно, здавали такі села в оренду шляхті на трирічний, а пізніше (XVI—XVIII століття) — на довший строк або й на довічне користування.

Село Велика Горожанка в 1448—1460 рр. орендували пани Прухніцькі[2], а пізніше А. Яцимирський. У 1487 році селяни Великої Горожанки добились від А. Яцимирського привілею на магдебурзьке право, за яким вони мали працювати сім днів на рік на пана (від сходу до заходу сонця), платити чинш до 11 грошів і по 1 колоді вівса[3].

Однак у XVI столітті, коли почав зростати попит на сільськогосподарські продукти, орендарі посилюють експлуатацію. Незважаючи на привілеї, селян примушували виконувати додаткові повинності. Внаслідок цього між селянами села Великої Горожанки та орендарями виникали часті конфлікти. Так, у 1523 році орендар М. Бронєвський, незважаючи на те, що Велика Горожанка перед цим була майже наполовину знищена татарами[4], вимагав від її мешканців більше днів панщини, данин, підвід тощо, ніж вони до цього часу давали. Селяни звернулися із скаргою до короля Зигмунда I, який заборонив переобтяжувати їх надмірно[5].

В 1524 році король здав село Велика Горожанка в оренду львівському підсудку Я. Дідушицькому і його синові Миколі[6]. Нові орендарі ще більше посилили експлуатацію селян, внаслідок чого жителі села неодноразово звертались із скаргами до короля.

3 листопада 1568 року, згідно з договором між В. Дідушицьким (сином Миколи) і судомирським хорунжим, королівським секретарем Тарлом, село Горожанка Велика перейшло до нього в оренду[7]. Він ще більше пригнічував селян, що знов-таки змусило їх звертатися до короля. Скаржився на селян і сам Тарло на те, що вони не хочуть давати підводи і виконувати інші повинності, посилаючись на королівські привілеї та декрети. Король Сігізмунд Август, звичайно, підтримував свого секретаря і декретом від 4 березня 1570 року заборонив селянам посилатись на попередні королівські декрети, а роботи виконувати, як цього від них вимагають орендарі, тобто по два дні панщини на тиждень, платити чинш, давати підводи та виконувати інші повинності[8].

Найбільш жорстоким з усіх орендарів був королівський ротмістр В. Средзінський, якому король надав в оренду Велику Горожанку на початку 1624 року[9]. Орендар зразу ж почав вимагати від селян більше робіт і данин, ніж належало, незважаючи навіть на те, що в 1621 році село було знищене татарами.

---

[1] Źródła dziejowe. T. XVIII, cz. 1, Warszawa, 1902, стор. 153.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 331, стор. 446; Źródła dziejowe. T. XVIII, cz. I, B., стор. 15.
[3] Там же, 332, стор. 456.
[4] Źródła dziejowe. T. XVIII, cz. I, стор. 153.
[5] Akta grodzkie i ziemskie. T. X, стор. 22.
[6] Matricularum Regni Poloniae Summaria. T. IV/1, N 4471; N 5248, 1527 р.
[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 333, стор. 692.
[8] Там же, т. 41, стор. 939—940.
[9] Там же, т. 377, стор. 399—400.

У скарзі на селян до львівського гродського суду Лятковський — економ Средзінського — заявив, що селяни Великої Горожанки, зібравшись на подвір'ї у селянина Павла, взяли з церкви хрест і присяглися на ньому «до горла, до останньої сорочки не відступати» і «хоч би нам і до козаків усім піти на Україну, не тільки над тими, проти яких конспіруємось (змовляємось), але й над плебанами (ксьондзами) будемо мститись»[1].

Коли селян намагалися примусити працювати, вони відмовилися і вдерлися у панський двір, лаялися, а хворого шляхтича К. Комаровського перекинули з ліжка. Селяни заявили, що вони виконуватимуть панщину не більше двох днів на тиждень, як було зазначено у королівському декреті[2].

За цей виступ Средзінський жорстоко розправився із селянами. Він скликав їх у свій двір, де гайдуки вчинили над ними розправу. Від побоїв двоє селян — П. Федьків та О. Тимчишин померли. Багато селян було кинуто у в'язницю. Крім цього, гайдуки напали на селян, били їх, а також згвалтували багато дівчат і жінок. Селяни Великої Горожанки звернулися до короля із скаргою на орендаря.

Король, в листі від 14 липня 1625 року, про людське око докоряє Средзінському за те, що він примушує селян працювати на себе більше, підвищує чинші й данину, б'є і грабує їх, і повідомляє, що висилає до Горожани свого інквізитора Р. Залєського для розслідування конфлікту на місці.

Проте фактично Залєський приїхав сюди з метою узаконити вимоги орендаря, які зрештою були вигідні і для королівської казни. Король одночасно посилає селянам листа безпеки, який дійсний протягом шести місяців, але наказує їм виконувати роботи й повинності і не чинити жодних бунтів, бо орендар має право їх карати[3].

Одержавши рапорт від Р. Залєського, король на так званому референдарському суді[4], в присутності обох сторін, вирішив, що селяни із четвертої частини лану повинні робити три дні кожного тижня від полудня, орати і боронувати лише стільки, скільки зможуть, давати підводи і виконувати повинності, визначені в декреті короля Сігізмунда Августа від 1570 року. Щодо вбивства селянина П. Федькова, то слідство «встановило», що його вбито у юрбі під час замішання, вчиненого селянами, і тому Средзінського було виправдано. Всі скарги селян на орендаря згідно з рапортом інквізитора були скасовані, як неправдиві. Таким чином, орендареві було залишено повну свободу дій щодо селян. Керівників бунту — Андрушка, який ходив до церкви по хрест, та І. Толоська, що бився з орендарем, король присудив до страти[5]. Внаслідок такого несправедливого рішення селяни, втративши будь-яку надію добитись правди у короля, почали тікати з села. Так, до 1643 року 25 селян Великої Горожанки з сім'ями, худобою і домашнім майном втекли до новозаснованого містечка Стрілиська (тепер Жидачівський район). Новий орендар села Великої Горожанки Пшедвойовський, дізнавшись через своїх гайдуків про місце їх перебування, вимагав від власників містечка особисто, а також через короля повернення їх, але безрезультатно[6].

В 1648 році, під час визвольної війни українського народу, село Велика Горожанка було знищене татарами, які, користуючись союзом з Б. Хмельницьким, замість того, щоб громити польську шляхту, грабували й палили українські села. Багато селян цього села потрапило в татарський полон, частина вмерла від чуми і тільки незначна кількість залишилась у селі.

Після втечі із Великої Горожанки багатьох сімей та знищення села татарами багато землі в селі пустувало. Новий орендар Сокольницький закликав на посе-

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 377, стор. 30—33.

[2] Там же.

[3] Там же, стор. 354—355.

[4] Референдарі — королівські юристи, які розглядали апеляції селян з королівських маєтків і виносили вироки, які затверджував король.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 377, стор. 762—767.

[6] Там же, т. 396, стор. 887—889.

лення до села Велика Горожанка нових поселенців, звільняючи кожного із них на кілька років від панщини. В цей час із інших сіл до Великої Горожанки прибуло 9 сімей[1].

На початку XIX століття Велика Горожанка належала графам Дульським, які віддали її в оренду Ф. Незабитовському, власнику сусіднього маєтку Коропуж. Становище селян було жахливим. Вони повинні були відбувати 156 днів панщини на рік і, крім того, виконувати цілий ряд інших повинностей. За будь-які спроби протесту селян жорстоко карали. Пан мав свою в'язницю, куди кидав непокірних. На роботу вони повинні були виходити до сходу сонця, а кінчати її могли, аж коли стемніє.

Внаслідок такої жорстокої експлуатації населення Великої Горожанки настільки зубожіло, що, як видно з заяви уповноваженого цієї громади М. Мазурика, в 1837 році 32 сім'ї кинули село й пішли на Поділля та в інші місця[2]. На початку XIX століття, особливо в 30—40-х роках, по всій Галичині посилились антифеодальні виступи. В Самбірській окрузі найбільш активно виступали селяни Великої Горожанки.

Вони протягом тривалого періоду вели суперечку з домінією з приводу захоплення нею громадських земель, збільшення панщини, за що дорого розплачувались.

Тяжкий гніт і жорстокі розправи за спроби відстояти свої права породжували у селян ненависть до панського двору, до представників адміністрації маєтку. Особливо ненавиділи селяни Ф. Чаплицького, який виконував протягом кількох років обов'язки мандатора, жорстоко знущався з них[3].

У 1846 році Велика Горожанка стала одним із пунктів підготовки до польського національно-визвольного повстання. Ф. Чаплицький і його брат Владислав, студент, що належав до створеного С. Дембовським у Львові підпільного гуртка, вирішили організувати тут загін, що мав підтримати повстання у Львові.

Проте після того, як у ніч з 12 на 13 лютого 1846 року львівська підпільна організація була розгромлена, а ті її члени, яким вдалося уникнути арешту, знайшли притулок у Великій Горожанці, плани повстанців-шляхтичів дещо змінилися. Було намічено почати повстання 21 лютого, але вже не йти на Львів, а пробиватися через Городок, Мостиська до Перемишля[4]. Брати Чаплицькі сподівалися на підтримку селян, серед яких деякий час вели агітацію за участь у повстанні. Але ця агітація не змогла заглушити вікової ненависті селян до пана. Вони не тільки не приєдналися до польського національно-визвольного повстання, а навпаки, рішуче виступили проти його учасників.

21 лютого вранці за розпорядженням мандатора перед двірською канцелярією у Великій Горожанці зібралися громади сіл Великої Горожанки, Ричагова, Новосілок і Сасків, близько двох тисяч селян. Разом з чоловіками були жінки й діти[5].

Перед селянами з'явилась група повстанців на чолі з мандатором Ф. Чаплицьким, який виступив з промовою. В ній він проголосив скасування панщини й кріпацтва, зменшення державних податків і цін на сіль, ліквідацію тютюнової монополії, скорочення строків військової служби з 14 до 3 років[6], а також закликав селян озброїтися косами, дрючками і рушницями та приєднатися до польських повстанців, щоб вигнати з краю цісаря і німців, які дуже пригноблюють селян[7].

У книзі Захера «Польські революції» про цю подію розказано так: «Перед брамою домініального подвір'я була виставлена дерев'яна трибуна, біля якої стали повстанці, близько 60 чоловік (проте австрійський буржуазний історик Заля[8] свідчить,

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 427, стор. 1224—1225.
[2] Там же, ф. 159, оп. 5, спр. 4942, арк. 5.
[3] Там же, ф. 152, оп. 2, спр. 9389, арк. 11.
[4] S. Kieniewicz. Ruch chłopski w Galicji w 1846 r. Wrocław, 1951, стор. 169.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 9479, арк. 69; M. Dracky. Der Bauernkrieg vom Jahre 1846 in der Österreichischen Provinz Galizien, Wien, 1869, стор. 72.
[6] W. Czaplicki. Rzeź w Horożanie. Kraków, 1872, стор. 72.
[7] M. Sala. Geschichte des polnischen Aufstandes (1846), стор. 231.
[8] Там же, стор. 72.

Дзвіниця у Великій Горожанці. Пам'ятник дерев'яної архітектури XVIII ст.

що їх не було і 20). Комендант Сікорський[1] виліз на трибуну і встановив на ній польський прапор. Після цього він виголосив промову, підбурюючи селян до повстання. Між іншим, добув він з однієї кишені жменю пшениці, а з другої вівса і простяг обидві руки до мужиків. «Глядіть,— вигукнув він,— оця пшениця — це пани, шляхта, державці, панські урядники, овес — це ви. Так було в давній Польщі, так є тепер у цісарщині: пани завжди були і є завжди і всюди чимсь ліпшим від вас. Ми робимо тепер революцію, а якщо вона удасться, то не буде ані панів, ані хлопів, а тільки польські обивателі. — Після цих слів він перемішав овес з пшеницею і кинув зерно в повітря. — Ідіть тепер і вилучіть овес від пшениці! Так і після революції сам бог у небі не зможе розрізнити пана від хлопа. Всі будемо тільки брати, тільки поляки, вільні і щасливі»[2].

Один з селян, 62-річний Кухар, заявив: «Так не буде, як хоче мандатор... Мені відомо від мого діда, що в часи конфедерації селянина били безкарно, бо шляхтич платив за це лише 5 флоринів. Якщо ви виженете з краю цісаря, кожен з вас захоче бути королем і знову будете мордувати селян, як в часи конфедерації»[3].

Після цього з боку селян почулося тисячоголосе: «Ми ся того не приймаєм!»[4], і вони оточили двірську канцелярію, вимагаючи від повстанців скласти зброю[5]. Але шляхта почала стріляти, внаслідок чого чотирьох селян було вбито і одного поранено[6]. Обурені селяни підпалили приміщення канцелярії, а потім і в'язницю, куди, рятуючись, сховалися повстанці. Щоб уникнути розправи, вони почали пробиватися через юрбу селян. Під час цієї сутички було вбито шість повстанців-шляхтичів, решта була взята в полон і передана військовому загону, який ввечері того ж дня прибув до Великої Горожанки[7].

Про ці події згадується в поемі Ів. Франка «Панські жарти»:

Про Горожанку скажу сміло,
Що потерпіли там пани
Найбільше з власної вини,
Що битву почали з хлопами[8].

Слідом за подіями у Великій Горожанці в багатьох округах Східної Галичини селяни, скориставшись з дозволу австрійських властей на організацію так званих селянських варт для виловлювання повстанців, озброювалися косами і дрючками та ловили по дорогах шляхту, незалежно від того, чи належали вони до повстанців, чи ні, в'язали їх і відправляли в розпорядження окружних управлінь.

---

[1] Сікорський Маврикій — польський демократ, учасник повстання 1846 р.
[2] L. Sacher-Mazoch. Polnische Revolutionen, Pragha, 1863, стор. 183—184.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 9479, арк. 69—70.
[4] W. Czaplicki. Rzeź w Horożanie, стор. 47.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 9479, арк. 70; M. Dracky. Der Bauernkrieg vom Jahre 1846 in der Österreich. Provinz Galizien, стор. 73.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 9479, арк. 72—73.
[7] M. Sala. Geschichte des polnischen Aufstandes, стор. 232—233.
[8] І. Франко Вибрані твори. Т 10, стор. 276.

Віддаючи їх до рук властей, селяни і не думали про захист «обожуваного монарха», як це намагалась довести австрійська буржуазна історіографія. Селяни бачили в своїх діях можливість розправитися з найбільш ненависними представниками пануючого класу. Особливо активно діяли селянські варти в Самбірській окрузі. Селяни маєтку Горожанка після подій 21 лютого ловили всякого шляхтича, який тільки з'являвся в селі[1]. Як свідчив один із сучасників, вони «не пропускають через село живої душі. Відразу ловлять і тягнуть до Дроговижа»[2].

Виступ селян Великої Горожанки мав великий вплив на селянський рух в усій Самбірській окрузі.

Розправившись 21 лютого з шляхтичами, селяни Великої Горожанки на деякий час стали господарями становища. Влада домінії фактично перестала існувати, бо частину службовців було перебито, а решту — заарештовано. Орендар в маєтку не з'являвся[3]. Селяни припинили відбувати панщину та інші повинності[4]. Їх приклад наслідували селяни навколишніх сіл, зокрема маєтків Комарно, Кліцко та інших.

У квітні 1846 року австрійський уряд вжив ряд заходів для придушення селянського руху. З одного боку селянам були надані деякі пільги, а з другого — проти них досить часто застосовувалися жорстокі репресії, для приведення їх до покори надсилалися війська.

13 квітня був виданий імператорський патент, згідно з яким скасовувалися літні помічні дні і тяглова повинність та надавалося селянам право подавати скарги на поміщиків безпосередньо до окружного управління, обминаючи домінію як першу інстанцію. Проте панщина — основний тягар, що лежав на плечах селян, — залишилась в силі. Селяни Великої Горожанки, як і всі інші, сподівалися скасування панщини. Тому цей патент вони зустріли з великим невдоволенням і відмовлялися відробляти панщину. У селі, як повідомив В. Цемірський у травні 1846 року, селяни «весною нічого не сіють, картоплі садити не думають і панщини не відробляють»[5].

Щоб зламати опір селян, австрійські власті майже одночасно з оголошенням патенту почали у масовому порядку застосовувати війська. 9 травня мандатор Мендзиховський повідомив, що відправлений самбірським окружним управлінням у Велику Горожанку комісар одержав наказ з усією суворістю розправитися з непокірними селянами. Але, незважаючи на жорстокі репресії, селяни продовжували чинити опір і не припиняли боротьби за скасування панщини.

Селянське повстання в лютому 1846 року в західних округах і у Великій Горожанці та масова відмова селян в усій Галичині відробляти панщину весною і влітку того ж року примусили галицьких поміщиків і австрійські власті замислитися над питанням про селянську реформу. Могутня хвиля антифеодальної боротьби селян у 1846 році була однією з вирішальних передумов падіння кріпацтва в Галичині в ході буржуазної революції 1848 року.

З нагоди скасування кріпосного права в селі був поставлений

Село Велика Горожанка. Загальний вигляд. 1967 р.

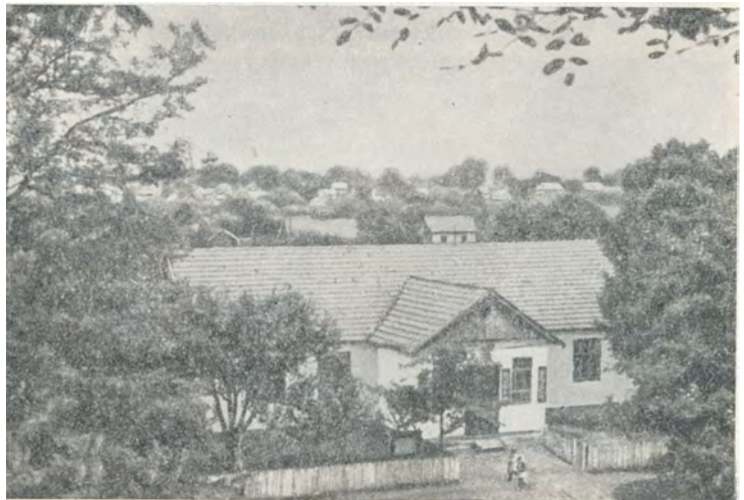

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 152, оп. 2, спр. 9382, арк. 4; спр. 9389, арк. 4; спр. 9478, арк. 43.
[2] Там же, ф. 181, оп. 1, спр. 3619, арк. 35.
[3] Наукова бібліотека Міністерства культури, ф. Баворовських, спр. 1380, арк. 160. (Львів).
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 1, спр. 3619, арк. 80, 165; спр. 5358, арк. 61.
[5] Там же, арк. 80.

пам'ятник. Але аграрна реформа, проведена австрійським урядом в інтересах поміщиків, не принесла селянам визволення. Скасування кріпацтва мало полегшувало їх життя. Вони повинні були платити великий викуп. Ліс залишився панським. Значні земельні володіння належали й церкві. Кріпосне рабство замінилося капіталістичним.

Школа в селі Велика Горожанка заснована у 1853 році, першим учителем якої був А. Пеленський[1]. В цей час у школі навчалося лише 13 дітей, а більшість дітей шкільного віку не була охоплена навчанням. Це й привело до того, що значна частина населення села була зовсім неписьменною. У 1898 році було збудоване нове приміщення школи, яке складалося з двох класних кімнат і квартири для керівника школи.

В 1908 році після смерті дідички Гавзнер-Мангольт панський маєток був розпроданий. Більшість панської землі купили місцеві селяни.

Велика Жовтнева соціалістична революція мала великий вплив на селян Великої Горожанки, але австрійський уряд нещадно карав селян за найменший прояв соціалістичних ідей. Та прагнення до свободи й незалежності, прагнення до возз'єднання з вільним народом Радянської України австрійський уряд не в силах був придушити.

Панування панської Польщі на території західних областей України лягло важким тягарем на плечі селян Великої Горожанки. Із всього земельного фонду в 1940,4 га в 1935 році належало церкві 35,9 га, громаді — 113,3, державі — 18,2 і селянам — 1773 га[2]. В селі переважали дрібні селянські господарства, а також була велика кількість зовсім безземельних селян, значна частина яких кидала село й вирушала шукати кращої долі переважно за океан, а також у промислові міста. Багато сільських дівчат, не маючи засобів до існування, йшли працювати у міста наймичками.

Як і в усій польській державі, управління селом перебувало в руках найзаможніших селян. Дуже часто селяни відмовлялись виконувати розпорядження уряду, зривали його заходи, відмовлялися брати участь у виборах.

Як доносило староство в Рудках, багато селян передплачувало газету «Сельроб», а місцева читальня «Просвіта» та спортивне товариство «Луг» перебували під впливом КПЗУ[3].

В 1930—1931 рр. у Великій Горожанці була семикласна школа в двох будинках, де працювало 8 учителів і навчалося 342 учні[4]. Навчання в школі проводилось польською мовою, проти чого селяни вели весь час уперту боротьбу.

З великою радістю зустріли трудящі села Великої Горожанки Червону Армію у вересні 1939 року. Тут відразу створюється сільська Рада депутатів трудящих, до якої обираються передові люди села. Головою сільської Ради був обраний О. Д. Толочко. Господарство села перебудовується на соціалістичний лад. Конфіскується земля у куркулів і роздається бідноті. У 1940 році трудящі села Велика Горожанка об'єднуються в колгосп. Першим головою обрали мешканця села І. Ф. Маланчука.

В цьому ж році в селі була створена комсомольська організація, першими членами якої були С. Сенюта, А. Маланчук, Ф. Маланчук та інші. Вони подавали активну допомогу сільській Раді в її роботі, молодому колгоспові, проводили велику культмасову роботу в клубі.

Садіння картоплі. Колгосп ім. Чапаєва. с. Велика Горожанка. 1966 р.

[1] Шематизмъ народныхъ училищъ управительствомъ Консисторіи Перемыскои рускои. Перемишль, 1853, стор. 23.

[2] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasów oraz średni procent Województwa Lwowskiego, 1935.

[3] Львівський облдержархів, ф. 603, оп. 41, спр. 608, арк. 52.

[4] Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej, 1930/1.

Тваринницькі ферми колгоспу ім. Чапаєва. с. Велика Горожанка. 1967 р.

З кожним днем усе кращим ставало життя трудящих селян Великої Горожанки. Однак мирну працю радянських людей перервав віроломний напад фашистських орд на нашу землю.

З червня 1941 року по серпень 1944 року Велика Горожанка була окупована німецько-фашистськими загарбниками. За цей час багато сільських активістів загинуло від їх рук, у тому числі: І. Маланчук, О. Толочко, І. Дзюма та інші. Понад 100 чоловік було вивезено у Німеччину на каторжні роботи.

Радянські війська визволили Велику Горожанку 3 серпня 1944 року.

Як і трудящі інших сіл і міст Львівщини, багато великогорожанців пішло на фронт, щоб із зброєю в руках добити ненависного ворога. Багато з них було нагороджено орденами та медалями Радянського Союзу.

Ще не замовк гуркіт гармат на фронтах Великої Вітчизняної війни, а великогорожанці вже приступили до відбудови свого громадського господарства.

У грудні 1948 року в селі було утворено два колгоспи: ім. Чапаєва та ім. Чкалова. Протягом двох років колгоспники набули певного досвіду у веденні колективного господарства і прийшли до висновку, що більш ефективною є велика артіль. Тому в 1950 році обидва колгоспи об'єдналися в один — ім. Чапаєва. В укрупненому колгоспі було створено три рільничі бригади, до яких увійшли село Велика Горожанка і два хутори — Трудовий та Підлісся. Зараз земельна площа колгоспу ім. Чапаєва становить 1977 га, в тому числі 1447 га ріллі і 123 га сіножатей. Спеціалізується колгосп на землеробстві й тваринництві.

Тут, в основному, вирощуються такі культури, як пшениця, жито, а також кукурудза, ячмінь, цукровий буряк, льон, картопля та городні культури. Основним напрямком колгоспного тваринництва є велика рогата худоба, свинарство і птахівництво. Якщо у 1958 році в колгоспі налічувалося 428 голів великої рогатої худоби, в тому числі 178 корів, то у 1966 році кількість худоби була доведена до 911 голів, а корів — до 289 голів. Значно зросла кількість птиці. У 1958 році її було 399 штук, а у 1966 році кількість птиці збільшено до 1058 штук. Розвиток тваринництва дав змогу різко збільшити виробництво м'яса, а також молока.

Є в колгоспі і промислове господарство. Сюди перш за все відноситься виробництво цегли. Цегельний завод на хуторі Підлісся працює на місцевій сировині. Для опалення використовується природний газ. У колгоспі є пилорама і стельмашня.

Зараз колгосп має 11 тракторів, 5 комбайнів, 10 сівалок, 10 вантажних автомашин та багато іншої сільськогосподарської техніки. За час свого існування колгосп побудував два корівники на 250 місць, три телятники на 600 голів, два приміщення для коней на 200 голів, два свинарники на 750 голів, комору на 10 тис. цнт зерна і гараж на 15 автомашин.

Партійна організація у колгоспі створена у 1950 році, тоді в ній було 3 члени КПРС. Першим секретарем партійної організації в селі Велика Горожанка став голова сільської Ради С. А. Філімонов. Зараз у складі партійної організації 15 комуністів. Партійна організація веде активну роботу в справі розвитку й вдосконалення всіх галузей господарства села Великої Горожанки. Під її керівництвом працюють комсомольська і профспілкова організації.

Комсомольська організація була створена у 1940 році і зараз об'єднує 30 членів ВЛКСМ.

У селі є клуб, при якому працюють гуртки художньої самодіяльності, зокрема драматичний і хоровий гуртки, що об'єднують по 30 чоловік комсомольців і молоді села. Керує цими гуртками вчитель місцевої школи І. А. Парасюк.

Масового поширення набрав у селі спорт, зокрема футбол.

Для послуг населення тут є три магазини, філія зв'язку і ощадна каса, в якій налічується близько 100 вкладників.

З 1951 року село було повністю радіофіковане, а з 1956 року — електрифіковане.

В селі працює поліклініка, лікарня на 10 ліжок з родильним відділенням. У медичних закладах села Велика Горожанка один лікар з вищою освітою, 7 працівників з середньою медичною освітою і 10 чоловік обслуговуючого персоналу.

Зараз у Великій Горожанці працює восьмирічна школа, в якій 18 вчителів (з них 9 з вищою освітою).

За роки Радянської влади селяни та їх діти одержали змогу навчатися в середніх і вищих учбових закладах. Так, вищу і середню спеціальну освіту здобуло близько ста вихідців з села.

Селяни села Велика Горожанка сумлінно працюють на всіх ділянках народного господарства, за що користуються заслуженою шаною. І. М. Мацейовський і К. А. Шамота за високі показники у вирощуванні сільськогосподарських культур у 1948 році нагороджені орденом «Знак Пошани».

Створені умови в селі Велика Горожанка і для культурного відпочинку трудящих. Для їх послуг у селі — бібліотека, в якій селяни мають можливість почитати літературу з будь-якої галузі знань. Книжковий фонд бібліотеки становить близько 6 тис. книг. Постійно користуються бібліотекою понад 1000 читачів. У бібліотеці завжди можна почитати свіжі газети й журнали.

Селяни села Великої Горожанки своєю сумлінною працею на всіх ділянках сільськогосподарського виробництва вносять свою гідну частку в загальну справу створення матеріально-технічної бази комунізму.

С. Т. БІЛЕЦЬКИЙ, В. І. ПАДУС,
Б. О. МЕЛЬНИК

НОВИЙ РОЗДОЛ

Новий Роздол — місто районного підпорядкування, основний центр гірничої промисловості Львівської області, один з найбільших центрів сірчановидобувної індустрії Радянського Союзу та соціалістичних країн.

Місто розташоване на лівобережному дністровському схилі, за 3—4 км від Дністра. Відстань до районного центру 19 км. Через Новий Роздол проходить шосейна дорога Миколаїв — Ходорів, яка зв'язує місто з районним центром і з магістраллю Львів—Миколаїв—Стрий. Залізничною віткою Ходорів—Новий Роздол, побудованою в 1958 році, місто зв'язане з обласним центром. Населення — 14,5 тис. чоловік.

Територія Нового Роздола до 1952 року була незаселена. Тут були поля, сіножаті і мочарі. Виходи сірки на поверхню в цьому районі пов'язані з покладами самородної сірки найбільшого в УРСР Передкарпатського сірчаного району[1]

Одне з найбільших у районі родовищ самородної сірки — Роздольське — зараз освоюється й експлуатується.

[1] И. П. Ивонин [и др.]. Открытая разработка месторождений самородной серы, М., 1963, стор. 10—15.

Аналогічно до Передкарпатського сірчаного району з 1953 року почалася експлуатація в Польській Народній Республіці Тарнобжеського родовища сірки, яке географічно є продовженням Передкарпатського району. До недавнього часу, поки не були відкриті Передкарпатський і Тарнобжеський райони, США займали перше місце у світі по кількості запасів сірки. Нині СРСР і ПНР разом узяті посідають значну частину світових запасів самородної сірки.

Самородна сірка Передкарпатського сірчаного району — сірка осадочного типу. В Новому Роздолі вона залягає майже безпосередньо під поверхнею грунту. Середня товщина сірконосних пластів Роздольського родовища 13 метрів (максимальна 29 метрів). Неглибоке розміщення сірчаних руд створює вигідні умови для експлуатації родовища кар'єрним способом, економічна ефективність якого в 4—6 разів більша за шахтний.

Відкриття і вивчення радянськими геологами, хіміками та гірниками Роздольського сірчаного родовища має велике значення для індустріалізації країни. Партія і уряд приділили багато уваги його освоєнню. Туди була послана спеціальна кваліфікаційна комісія, яка за дорученням уряду в березні і квітні 1951 року вивчала на місці перспективи розвитку сірчаної промисловості. Слідом за цим Рада Міністрів СРСР у 1951 році прийняла рішення, яким зобов'язала Міністерство хімічної промисловості обчислити запаси сірки для проектування будівництва Роздольського сірчаного комбінату.

Проведені роботи дали позитивні наслідки, і в 1952 році Рада Міністрів СРСР винесла постанову про будівництво сірчаного комбінату. Для проведення будівельно-монтажних робіт створено у квітні 1953 року спеціальну підрядну організацію — Роздольський будівельно-монтажний трест «Роздолбуд», який уже в травні розпочав будівництво комбінату і перших цегляних житлових будинків, а також допоміжних об'єктів селища сірчаників.

Вся країна допомагала створити великий індустріальний вузол на заході країни. З різних міст Радянського Союзу на будівництво прибували спеціалісти з хімії, геології, геохімії, гірничої справи, які розвідували, вивчали та підготовляли для експлуатації Роздольське родовище. Слідом за ними йшли механізатори гірничих розробок, які прокладали шлях могутній радянській техніці в надри Подністров'я. Одночасно прибували робітники — будівельники, монтажники, транспортники і енергетики. Вони будували нові житлові будинки, будинки установ, промислові споруди, прокладали нові дороги та вулиці. Це були перші жителі нового селища, яке виростало одночасно з комбінатом поблизу шосе Миколаїв—Роздол—Малехів. Перші квартали багатоповерхових житлових будинків споруджувались у південній частині с. Малехова. Це нині вулиці Ярослава Галана і Дружби. Незабаром сюди приїхали вчителі, медичні працівники, працівники торгівлі та громадського харчування.

У 1954 році Рада Міністрів прийняла постанову про прискорення будівництва селища, а в 1956 році — про скорочення строків спорудження комбінату.

Рік у рік розвивалося в Новому Роздолі будівництво. На місці росли кадри будівельників, монтажників, гірників, хіміків, енергетиків. Підготовку рудної бази та будівництво технологічних цехів новороздольці завершили достроково. Теплоелектроцентраль — серце гірничого велетня — стала до ладу 28 березня 1958 року. Це дало змогу роз-

Житлові будинки в Новому Роздолі.

почати пуско-налагоджувальні роботи і освоєння виробничого процесу. До Дня будівельника 1958 року колектив новороздольців вийшов переможцем у соціалістичному змаганні і завоював перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. Тоді ж Указом Президії Верховної Ради УРСР нагороджено орденами і медалями групу працівників. Одночасно Дрогобицький обком комсомолу присудив перехідний Червоний прапор передовій молодіжній бригаді арматурників комбінату будівельних матеріалів.

У 1958 році монтажники та експлуатаційники розпочали робоче випробування першого вузла комбінату. Напружено трудилися новороздольці напередодні Жовтневих свят. 4 листопада колектив сірчаного комбінату у співдружності з науковими співробітниками Московського інституту гірничохімічної сировини видав першу пробну виплавлену сірку.

Другого дня газета «Известия» писала: «Біля Дністра, там, де колись був пустир, виросли виробничі корпуси одного з найбільших у Європі підприємств — Роздольського сірчаного комбінату. По сусідству з ним великий рудник, у якому вдень і вночі працюють крокуючі екскаватори.

Готуючись до 41-х роковин Великого Жовтня, будівники комбінату взяли зобов'язання ввести до свята в експлуатацію першу технологічну лінію і розпочати виробництво важливої для хімічної промисловості сировини — сірки.

Сьогодні, 4 листопада, вночі весь комбінат і робітниче селище хіміків облетіла хвилююча звістка про те, що на сіркоплавильному заводі проведена перша плавка. Виробництво роздольської сірки почалося! Передждовтневі зобов'язання з честю виконані»[1].

28 грудня 1958 року з новозбудованої заводської залізничної станції урочисто відправлено через Ходорів у Ленінград ешелон, на паровозі якого майорів червоний транспарант: «Перша продукція роздольських сірчаників у першому році семирічки на честь XXI-го з'їзду КПРС».

Колектив будівельників «Роздолбуду», колективи монтажних і спеціалізованих організацій Міністерства будівництва УРСР разом з колективом Роздольського сірчаного комбінату доповіли Центральному комітету Комуністичної партії Радянського Союзу, що будівництво першої черги Роздольського сірчаного комбінату закінчено, підготовлено рудну базу і забезпечено безперебійну подачу сировини для потреб виробництва. Розпочаті пуско-налагоджувальні роботи другої технологічної лінії. Роздольський комбінат став до ладу діючих підприємств країни.

Росли і житлові квартали селища сірчаників. Спочатку воно було в смузі с. Малехова, а 31 жовтня 1959 року Указом Президії Верховної Ради УРСР його віднесено до категорії селищ міського типу і присвоєно назву Новий Роздол. У 1961 році новому комбінату присвоєно назву Державний Роздольський гірничохімічний комбінат. Такі перші важливі етапи в історії Нового Роздола і комбінату.

Кілометрів за десять від селища видно виверженi екскаваторами гори породи. Щоб дістатися до сірконосних пластів, новороздольські гірники зняли 40 млн. куб. метрів гірської маси, відкачали з рудного пласта 80 млн. куб. метрів води.

Руда відкривається і добувається за допомогою вітчизняних гігантських крокуючих екскаваторів з 14-кубовими ковшами та 75-метровою стрілою. Загальна електрична потужність машини 8 тис. квт. Кожен з екскаваторів замінює 10 тис. землекопів. На бурових роботах застосовуються обертові бурові верстати, а на навантаженні руди — уралмашівські скельні екскаватори ЭКГ-4. 25- і 27- тонні білоруські автосамоскиди МАЗ-525 і Белаз-540 перевозять рудну породу з кар'єра на збагачувальну фабрику.

Рудник, збагачувальна фабрика, сіркоплавильний цех — три ланки нового підприємства. Гірники, геологи, інженери, машиністи екскаваторів, шофери, дробильники, транспортники, флотатори, автоклавники, хіміки-лаборанти, енергетики,

[1] Газ. «Известия», 5 листопада 1958 р.

залізничники — основні кадри гірничохімічного комбінату.

Великий загін робітників Нового Роздола становлять будівельники, які працюють на комбінаті будівельних матеріалів, гірничохімічному комбінаті і в будівельних управліннях (будівельне управління № 81, спеціалізоване монтажне управління № 27, будівельне управління гідромеханізації № 622, управління будівництва шляхів та інші).

Базою індустріального будівництва в Новому Роздолі є комбінат будівельних матеріалів, який почав працювати в грудні 1955 року. Спочатку це був невеликий завод, що випускав лише 150 кубометрів залізобетону. За дванадцять років існування комбінату виробництво залізобетонних виробів досягло 60 тис. кубометрів, товарного бетону — 40 тис. кубометрів, паркету — 100 тис. кв. метрів, столярних виробів — 20 тис. кв. метрів. Продукція комбінату йде на підприємства західних областей УРСР.

Машиніст крокуючого екскаватора ЭШ-14/75 Роздольського гірничохімічного комбінату В. І. Бізяєв за роботою.

У 1964 році почалася реконструкція комбінату. В 1965 році побудовано новий арматурний цех і побутовий корпус, будується формувальний цех. Після закінчення реконструкції виробництво залізобетонних виробів буде доведено до 100 тис. кубометрів, дерев'яних — до 180 тис. кв. метрів.

Новий Роздол виріс завдяки братній допомозі всього радянського народу. Уральці дали крокуючі і скельні екскаватори, ленінградці — електромотори і турбіни, москвичі — контрольно-вимірювальні прилади, білоруси — автосамоскиди. На будівництво за путівками партії і комсомолу прибули досвідчені спеціалісти. Так, у 1955 році у Новий Роздол приїхав уродженець Омської області, член КПРС В. І. Бізяєв, який до того працював екскаваторником на будівництві Волго-Донського каналу. З інженерами Уралмашу і досвідченими слюсарями-монтажниками В. І. Бізяєв складав крокуючий гігант ЭШ-14/75 і очолив бригаду цього екскаватора. В 1960 році бригаді В. І. Бізяєва першій в Новому Роздолі присвоєно звання колективу комуністичної праці.

Одночасно на будівництво в Новому Роздолі прийшла сільська молодь. Інженери, техніки, передовики виробництва не рахувалися з часом, передавали свої знання і досвід юнакам і дівчатам. Були створені різні курси, школи передового досвіду, де спеціалісти допомагали молодим робітникам оволодіти технікою. Так, у 1955 році з с. Вовчатичів, що під Ходоровом, приїхав на будівництво демобілізований комсомолець М. О. Наконечний і виявив бажання стати машиністом крокуючого екскаватора. Працюючи на виробництві, він на вечірніх курсах здобув технічну освіту, опанував нову професію, сів за пульт крокуючого екскаватора і кожного дня виконував норми на 110—130 проц. Передовик виробництва, активний громадський діяч, М. О. Наконечний двічі обирався депутатом Верховної Ради УРСР.

Добре і дружно працюють гірники, збагачувальники і сіркоплавильники. Соціалістичне змагання, рух бригад і ударників комуністичної праці, нові патріотичні почини набрали широкого розмаху.

У ході змагання народжувалися все нові творчі думки щодо удосконалення виробничих процесів і технології виплавки сірки. Одностайно був підтриманий заклик партійної організації — освоїти проектну потужність комбінату не за п'ять, а за три роки.

Пошуки нових резервів виробництва почалися всюди. На руднику за пропозицією комуністів тт. І. А. Іванникова, П. А. Головіна та інших впроваджені для розробки родовища нові науково-технічні рішення, які не передбачалися проектом. Ці рішення втілили в життя гірники комуністи В. І. Бізяєв, Г. М. Бурячок, Ф. І. Го-

рошко, М. О. Наконечний, М. Д. Погорєлов та багато інших. Завдяки цьому освоєння рудника завершено на три роки раніше. А це забезпечило достроковий пуск комбінату.

Значні технічні проблеми були вирішені також на збагачувальній фабриці та в сіркоплавильному цеху, зокрема здійснено докорінну реконструкцію технологічної схеми флотації. В 1963 році порівняно з 1959 роком середній вихід сірки з однієї плавки зріс на 22,5 проц., а тривалість середнього циклу плавки зменшилася з 4,45 до 2,95 години[1].

Протягом 1959—1965 рр. подано 3850 раціоналізаторських пропозицій, економічний ефект від впровадження їх у виробництво становив 3780 тис. крб. Крім того, розроблено і впроваджено у виробництво 460 організаційно-технічних заходів, які дали державі 3400 тис. крб. економії.

Все це допомогло роздольським сірчаникам освоїти проектну потужність комбінату не за 5, а за 2,5 роки, а в 1964 році перевищити її на 35 проц. Держава одержала десятки тисяч тонн надпланової сірки.

Душею колективу новороздольців, його організуючою і направляючою силою є партійна організація, створена ще в травні 1953 року. Спочатку вона об'єднувала 11 комуністів. Через 11 років число комуністів виросло до 787 (з них 548 на гірничохімічному комбінаті). Під керівництвом партійної організації колектив Роздольського гірничохімічного комбінату не раз завойовував першість у соціалістичному змаганні серед підприємств хімічної промисловості України.

Велику роботу провела партійна організація Нового Роздола в боротьбі за виконання семирічного плану. Основним завданням її були підбір і розстановка керівних кадрів, розстановка комуністів. Крім того, на кожній будівельній дільниці, в кожному цеху і відділі створено комсомольські організації. Юнаки і дівчата разом з комуністами першими підтримали ініціативу московських залізничників і включилися в змагання за звання бригад і ударників комуністичної праці. Незабаром цей рух став масовим. У цехах і відділах були створені агітколективи, гуртки і школи передового досвіду. Керівники комбінату уважно прислухалися до кожної нової думки. Цінним пропозиціям одразу давали путівку в життя.

Завдяки цьому гірничохімічний комбінат добився значних виробничих успіхів. Валова продукція за 1959—1963 рр. зросла в 4 рази, продуктивність праці — в 2,7 раза, а собівартість продукції знижена більш як у 3 рази. Роздольська сірка — найдешевша в СРСР і Європі.

Партія і уряд високо оцінили самовіддану працю правофлангових великої хімії. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 16 жовтня 1963 року за успіхи, досягнуті при освоєнні проектних потужностей по виробництву сірки, нагороджено 100 робітників, інженерно-технічних та керівних працівників Роздольського гірничохімічного комбінату, Роздольського комбінату будівельних матеріалів, тресту «Будіндустрія» та інших підприємств і установ. Орденом Леніна нагороджено 7 чоловік, орденом Трудового Червоного Прапора — 11 чоловік, орденом «Знак Пошани» — 27, медалями — 55 чоловік[2]. Високі нагороди трудівникам первенця семирічки вручив перший

Роздольський гірничохімічний комбінат.

[1] Слово хіміків Роздола. Львів, 1963, стор. 40.

[2] Відомості Верховної Ради УРСР, 25 жовтня 1963 р.

секретар ЦК КП України П. Ю. Шелест, який 31 жовтня 1963 року прибув у Новий Роздол.

Враховуючи все зростаючі потреби у природній сірці для розвитку народного господарства країни, а також значення Роздольського комбінату як основної бази виробництва сірки, ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову про подвоєння потужності комбінату і комплексну автоматизацію і механізацію всіх виробничих процесів. Рішення партії та Уряду новороздольці зустріли з великим піднесенням. Усвідомлюючи важливість своєї праці, натхнені історичними рішеннями грудневих Пленумів ЦК КПРС і ЦК КП України, вони вирішили виконати їх достроково. Ще ширше розгорнулося соціалістичне змагання. Все більше колективів завойовували звання колективу комуністичної праці. В 1966 році це почесне звання мали 100 цехів, бригад і екіпажів. ЦК ВЛКСМ і ЦК ЛКСМУ підтримали ініціативу новороздольських комсомольців і оголосили будову ударною-комсомольською. За прикладом комуністів, комсомольці виступали ініціаторами патріотичних починів, брали на себе підвищені соціалістичні зобов'язання. Їх девізом стало: «Мій особистий вклад у будівництво комунізму». Все це допомогло трудівникам комбінату додержати слова. Напередодні 47-х роковин Великого Жовтня Вітчизна почула рапорт новороздольців про дострокове завершення будівництва всього технологічного комплексу другої черги комбінату.

Гідно зустріли роздольські сірчаники XXIII з'їзд КПРС. У переддень з'їзду вони достроково виконали план виплавки сірки за перший квартал 1966 року. Рапорт колективу про виконання взятих соціалістичних зобов'язань передав з'їзду делегат комуністів Нового Роздола, член ЦК КП України В. І. Бізяєв.

Новий Роздол не тільки своєрідна сірчана столиця країни, це і науково-дослідний центр, де розробляється нова, прогресивніша технологія переробки сірчаних руд. Тут постійно працюють наукові співробітники багатьох інститутів країни: Московський державний інститут гірничохімічної сировини має на комбінаті науково-дослідну лабораторію і промислово-дослідну установку, на якій досліджено можливість виплавки сірчаного концентрату методом флотації та методом фазового обміну без застосування реагентів. Московський хіміко-технологічний інститут ім. Д. І. Менделєєва має промислово-дослідну установку для комплексної переробки сірчаних руд термічним способом з автоматичним управлінням.

На сірчаному руднику комбінат разом з Московським інститутом радіоелектроніки та гірничої електромеханіки споруджують комплекс дослідної гідроустановки та дослідну самохідну подрібнювально-змішувальну установку для досліджень можливості змивання не тільки четвертинних, а й третинних пластів породи родовища.

Має свій комплексний науково-дослідний цех і комбінат, де удосконалюється існуючий автоклавний метод виплавки сірки. Працює також дослідний цех очистки сірки. Є своя центрально-заводська хімічна лабораторія, гірнича лабораторія, контрольно-вимірювальних приладів і автоматики, лабораторія відділу технічного контролю. Тут працює великий загін інженерно-технічних працівників. Вони удосконалюють виробничі процеси, провадять навчання на технічних курсах, керують школами комуністичної праці, узагальнюють і впроваджують у виробництво передовий досвід.

Жіноча бригада 81-го будівельного управління Нового Роздола знайомиться з матеріалами XXIII з'їзду КПРС.

 30 7-448

У розв'язанні життєво важливих питань роботи комбінату активну участь беруть громадські організації — бюро економічного аналізу, технічного нормування, технічної інформації, постійно діюча виробнича рада. До всіх цих організацій залучено 1500 активістів різних спеціальностей.

Трудівники Нового Роздола підтримують постійний зв'язок з виробничниками гірничохімічної промисловості інших міст Радянського Союзу. Сюди часто приїздять друзі з Росії і Білорусії, із середньоазіатських сірчаних комбінатів, із Стебницького та Калуського гірничохімічних комбінатів. Вони спільно вивчають нові проблеми великої хімії, обмінюються досвідом. У травні 1967 року Новий Роздол відвідала делегація працівників хімічної промисловості союзних республік. Вона знайомилася з досягненнями молодого промислового центру. Перед від'їздом гості посадили «Алею дружби». Роздольці підтримують також постійний і тісний зв'язок з польськими тарнобжеськими сірчаниками.

Велика роль у розвитку підприємств і міста належить трудівникам комбінату будівельних матеріалів, робітникам будівельних управлінь і транспортникам Нового Роздола. Вони будують і монтують виробничі корпуси, будинки установ, житлові квартали міста, прокладають і мостять шляхи і вулиці, забезпечують безперебійну подачу транспорту гірничохімічному комбінату. За самовіддану працю, за досягнуті успіхи у виконанні завдань п'ятирічного плану Президія Верховної Ради СРСР нагородила в 1966 році орденами і медалями велику групу працівників будівельних і транспортних підприємств Нового Роздола. Орденом Леніна нагороджено бригадира слюсарів-монтажників В. І. Овсяника, орденом Трудового Червоного Прапора — 5 чоловік, орденом «Знак Пошани» — 12 чоловік.

Підприємства Нового Роздола систематично подають шефську допомогу колгоспам Миколаївського району, зокрема артілям ім. Ів. Франка, ім. Чапаєва та ім. Ватутіна. Вони допомагають добривами, у ремонті інвентаря і проведенні сільськогосподарських кампаній, у будівництві та електрифікації, налагодженні водопостачання господарських і громадських приміщень тощо.

Від заводських корпусів Нового Роздола видно внизу невелику балку, а в ній озеро і пляж, де відпочивають трудящі. Це озеро відділяє промисловий район від міста сірчаників. По той бік балки розкинувся новонасаджений парк — 35 га, а далі піднімаються житлові квартали міста. На обрії видніють водонапірна башта, корпуси шкіл, готелю, Палацу культури, лікарні. В обох районах не припиняється будівництво. То тут, то там височать стріли будівельних кранів.

Комбінат і місто мають власну енергетичну базу — теплову електростанцію, побудовану на початку 1958 року. Вона постачає електричну енергію, технологічну перегріту пару для плавки сірки та гарячу воду для центрального опалення промислових цехів і житлових будинків. Енергетична система з'єднана з Добротворською системою. В 1959 році Новий Роздол газифіковано — проведено вітку від магістрального газопроводу Угерсько — Розвадів—Львів.

Широкий розмах будівництва в Новому Роздолі зумовив швидке зростання населення. Якщо на 15.I 1959 року в місті проживало 2,7 тис. чоловік, то на початок 1967 року число жителів досягло 14,5 тис. чоловік. Серед 70 міст і селищ міського типу Львівської області в 1960 році Новий Роздол посідав 57 місце, а серед 7 міст і селищ міського типу, які входили до складу району,— останнє. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 7.VI 1965 року Новий Роздол віднесено до категорії міст. Нині він займає серед міст області вже сьоме, а серед міст району перше місце. Такий швидкий темп збільшення населення не має собі рівного ні в районі, ні в області.

Новий Роздол — це сучасне, добре забудоване місто, з широкими заасфальтованими і озелененими вулицями. Громадські та комунальні будинки споруджені за типовими проектами. У 2- і 5-поверхових житлових будинках повнометражні квартири з усіма комунальними вигодами. На початку 1967 року в місті було 110 багатоповерхових будинків загальною площею 140 тис. кв. метрів. Крім того, є дільниця індивідуальних будинків. Споруджено 6 гуртожитків.

Широко розвинена мережа магазинів і підприємств громадського харчування як у самому місті, так і в районі промислових підприємств. У Новому Роздолі налічується 25 магазинів продовольчих, промислових і культурних товарів, у т. ч. 2 книжкові. Громадське харчування забезпечують 4 великі їдальні (на 200 місць кожна), домова кухня, кафе-кондитерська, ресторан та буфети і їдальні на підприємствах. До послуг жителів побутові майстерні, банно-пральний комбінат, ательє мод. Наприкінці 1964 року став до ладу хлібозавод. Товарооборот торговельних підприємств за 1965 рік досяг 6,5 млн. карбованців.

Палац культури в Новому Роздолі.

Про зростання добробуту трудящих свідчать також типові автогаражі, побудовані на околиці міста, радіо- і телеантени. Жителі мають в особистій власності 130 легкових автомашин, 180 мотоциклів, 3080 радіоприймачів, 1320 телевізорів.

У Новому Роздолі є поштове відділення, ощадна каса, автоматична телефонна станція. З місцевої автобусної станції відправляється щодня 70 автобусів до Львова, Стрия, Миколаєва, Жидачева, Ходорова. Крім того, курсують заводські автобуси. На східній околиці збудовано лікарняне містечко, яке має 6 відділків, поліклініку, станцію швидкої допомоги. На підприємствах діють 12 медпунктів. 110 медичних працівників, у т. ч. 25 лікарів, дбають про здоров'я жителів Нового Роздола і навколишніх сіл. У семи кращих будинках розміщені дитячі ясла і садки на 1000 місць.

За роки семирічки на курортах країни лікувалось і відпочивало 1700 трудящих, у будинках відпочинку — 2500, у піонерських таборах відпочивало 2500 дітей працівників підприємств і установ міста.

Новий Роздол не лише промисловий, а й культурний центр. Серед жителів 900 чоловік мають вищу освіту, 3500— середню, 200 — навчаються заочно в політехнічному інституті та університеті.

На початку 1957/58 навчального року у великому чотириповерховому будинку в центрі міста почали діяти середня школа і школа робітничої молоді. Восени 1965 року будівельне управління № 81 закінчило спорудження другої середньої школи на 960 місць.

У школах світлі просторі класи, добре обладнані лабораторії і кабінети фізики, хімії та біології, електромеханічні, авторемонтні, слюсарні, токарні, столярні та швейні майстерні, спортивні зали, бібліотеки, великі актові зали. В школах навчається 2900 дітей і працює 130 учителів, з них 97 мають вищу освіту. До роботи в лабораторіях залучаються як інструктори інженери промислових підприємств. Є у Новому Роздолі і музична семирічна школа, яку відвідують 140 учнів.

Багато молоді навчається у професійно-технічному училищі та хіміко-технологічному технікумі, що спеціалізовані за профілем виробництва. Близько 380 молодих робітників поєднують фахову працю з заочним навчанням у політехнічному інституті і технікумах.

Крім фахових учбових закладів, понад 5 тис. трудящих навчається у системі партійної освіти, у філіалі Львівського університету марксизму-ленінізму і в 200 гуртках і семінарах. Діють народні університети хімії, технічного прогресу, економіки та здоров'я.

Центром культурного життя Нового Роздола є Палац культури, який відкрито влітку 1964 року. Це великий чотириповерховий будинок. Тут є концертно-театраль-

ний зал на 890 місць, лекційний зал на 150 місць, партійний кабінет, бібліотека з книжковим фондом 17 тис. примірників, спортивний зал і 23 кімнати для роботи гуртків, кімната міжнародної дружби.

Діє також міська бібліотека, що налічує 10 тис. книжок, якими користуються 1540 читачів. Фаховою літературою робітників та інженерно-технічних працівників забезпечує бібліотека бюро технічної інформації при гірничохімічному комбінаті. Книжковий фонд цієї бібліотеки становить 16 тис. примірників.

Жителі міста передплачують 17 тис. примірників газет і журналів. Мають новороздольці і свою пресу. На гірничохімічному комбінаті з липня 1957 року виходить багатотиражна газета «Радянський хімік» — орган партійної і профспілкової організацій та дирекції комбінату. В газеті з номера в номер друкуються матеріали про ритмічність роботи підприємства, режим економії, відпочинок і побутові умови робітників. Із сторінок газети не сходить рубрика «Слідами наших виступів». Крім багатотиражки, випускаються бойові листки, листки трудової слави, комсомольські прожектори, стінніівки, блискавки, які інформують про життя і виробничі досягнення трудящих.

Разом з ростом Нового Роздола розвивались і розквітали народні таланти. Художня самодіяльність зародилась ще в 1955 році, коли виникли перші хорові, танцювальні, оркестрові та інші гуртки. Згодом організовано зведені самодіяльні колективи — хоровий, драматичний, танцювальний, 2 оркестрові та інші. Гордістю новороздольців є капела бандуристів «Дністер». Капела виникла в 1959 році, а в 1963 — брала участь у республіканському огляді в Києві. На обласних і республіканських оглядах художньої самодіяльності її неодноразово нагороджували почесними грамотами. Капела налічує 50 чоловік. У її репертуарі понад 40 українських та російських народних пісень, а також пісні радянських композиторів, у т. ч. відома всім трудящим міста пісня «Цвіти, наш Роздол».

Партійна, комсомольська організації і завком комбінату надають розвитку художньої самодіяльності великого значення. Самодіяльні колективи створено на збагачувальній фабриці, руднику, при житлово-комунальній конторі, в центральній лабораторії. Почали діяти гуртки художньої самодіяльності на інших підприємствах, в установах і школах міста. Нині в Новому Роздолі налічується 50 хорових, танцювальних, музичних і драматичних колективів, які часто виступають перед трудящими Дрогобича, Роздола, Миколаєва. Під час польових робіт спеціальні концертні бригади виїжджають у підшефні колгоспи.

Над Палацом культури з дня його відкриття взяв шефство Львівський театр опери та балету ім. Івана Франка. Його творчий колектив — частий гість новороздольців. Ставлять тут спектаклі і виступають з концертами і колективи інших театрів України, Білорусії, Російської Федерації.

Усією роботою Палацу культури керує рада. Вечори відпочинку, лекції, бесіди, диспути, вечори зустрічей з передовиками і знатними людьми міста, усні журнали — ось далеко неповний перелік заходів, які організовує рада.

Велику культурно-масову роботу провадять червоні кутки, створені в кожному цеху і відділі комбінату, а також на будівельних дільницях міста. В кутках завжди людно. Одні приходять на репетиції, інші — на шаховий турнір або просто почитати газету чи журнал. Тут ведеться також велика робота по пропаганді передового досвіду. На Всесоюзному огляді червоних кутків кутку сіркоплавильного цеху ВЦРПС присудила перше місце і диплом 1-го ступеня.

25 травня 1965 року відбулося відкриття стадіону «Хімік», побудованого силами працівників комбінату. Стадіон вміщує 5 тис. глядачів. Тут є футбольне поле, волейбольний, тенісний і гімнастично-спортивний майданчики, бігові доріжки та спортивний зал з комплексом допоміжних приміщень. Спортивна робота в Новому Роздолі почала розгортатися в перші ж роки будівництва комбінату. Зараз на підприємствах налічується 14 колективів спортивного товариства «Авангард».

З роками у місті склалися свої традиції, нові обряди. Так, у День хіміка, у День будівельника організовуються масові гуляння, спортивні змагання. В ці дні урочисто приймають у робочу сім'ю молодих робітників. Увійшли в життя і такі обряди, як урочиста реєстрація шлюбів і народжень, комсомольські весілля тощо.

З кожним роком благоустроюється і кращає місто сірчаників. У 1962 році новороздольці включилися в соціалістичне змагання за перетворення його в місто високої продуктивності праці, зразкової культури і комуністичного побуту. За останні 3 роки трудящі насадили 15 тис. дерев, 600 тис. кущів, багато квітників. Новий Роздол стає містом-садом. На півночі, в зеленій смузі, виросте лісопарк відпочинку, профілакторій для трудящих, Зелений театр.

Велику роботу в усіх галузях життя Нового Роздола провадить міська Рада депутатів трудящих. Після останніх виборів (12.III 1967 р.) до її складу ввійшло 50 чоловік, у т. ч. 29 комуністів. При міській Раді діє 7 депутатських комісій. Найбільш активно працює комісія охорони здоров'я і соціального забезпечення, яку очолює Т. В. Бурячок. Комісія перевіряє діяльність медичних установ, санітарний стан міста і підприємств громадського харчування, організовує лекції і консультації для молодих матерів.

Важливим етапом у розвитку міста сірчаників є новий п'ятирічний план. На кінець п'ятирічки загальний обсяг капіталовкладень становитиме 150 млн. крб. Завершення будівництва другої черги гірничохімічного комбінату дасть можливість збільшити виробництво сірки на 20 проц. у порівнянні з 1965 роком. Для розвитку сірчаної промисловості в СРСР велике значення матиме експлуатація Подорожнянського родовища (недалеко від Нового Роздола), руда якого перероблятиметься на Роздольському комбінаті. Буде побудовано також завод по ремонту автосамоскидів і гірничозбагачувального устаткування. Майже вдвічі зросте потужність комбінату будівельних матеріалів. У місті стануть до ладу швейна і кондитерська фабрики. Виростуть нові учбові корпуси хіміко-технологічного технікуму і професійно-технічного училища (на 1400 учнів), третя загальноосвітня середня школа (на 960 учнів), Палац піонерів, три дошкільні заклади (на 800 дітей), два кінотеатри (з загальною кількістю 1400 місць). Значно розшириться лікарняне містечко (до 250 ліжок). Житловий фонд міста збільшиться на 70 тис. кв. метрів (2300 квартир). Торговельна мережа буде розширена з розрахунком на 18 тис. населення. Побудуються критий ринок, центральний універмаг, комбінат побутового обслуговування, холодильний комплекс, тепличний комбінат, овочесховище.

Робітниче селище виникло на новому незаселеному місці 14 років тому. Нині Новий Роздол — індустріальне місто.

Р. С. БЕВЗЕНКО, В. П. ОГОНОВСЬКИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕРЕЗДІ́ВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 21,5 км від районного центру, за 19 км від залізничної станції Миколаїв-Дністровський і за 2 км на північ від річки Дністра. Населення — 2079 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гранки-Кути, Підгірці, Станківці, Тужанівці.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Ів. Франка. Артіль має 2155 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно цукрові буряки) культури.

Провідною галуззю є тваринництво. Колгосп спеціалізується на відгодівлі худоби. Розвинуте свинарство. За вирощування високого врожаю кукурудзи ланкова І. Березюк була учасницею ВДНГ у Москві і нагороджена малою золотою медаллю. За трудові досягнення 29 колгоспників нагороджено урядовими нагородами.

У селі є восьмирічна школа. Працюють бібліотека, клуб. Відкрито музей В. І. Леніна.

Бereздівці вперше згадуються у письмових джерелах за 1410 рік. Під час дрогобицького повстання у квітні 1919 року селяни збирали хліб повсталим робітникам. Влітку 1920 року жителі Берездівців Г. Гупало та А. Шан були в рядах Червоної Армії, яка громила війська буржуазно-поміщицької Польщі. В районі Берездівців частини Червоної Армії розбили значне угруповання білополяків. У місцевій школі зберігається лист С. М. Будьонного до учнів, в якому він ділиться спогадами про похід Першої Кінної армії та про бої в районі міст Жидачева і Ходорова. У липні 1929 року відбувся страйк сільськогосподарських робітників. Влітку 1929 року страйковий рух охопив весь Бібрський повіт, до якого входило і с. Берездівці. Страйк почався 25 червня у сусідньому селі Бориничах, а 2 липня перекинувся у Берездівці, де застрайкували сільськогосподарські робітники, підтримані сільською біднотою. Всього у страйку, що вибухнув у Берездівцях, взяло участь 500—600 чоловік. Керували страйком члени «Сельробу», серед яких особливо відзначилася батрачка К. Т. Коваль. Було обрано страйковий комітет. Вимоги страйкуючих: підвищення заробітної плати, передбачення часу на обідню перерву тощо. Дві спроби поміщика залучити до роботи штрейкбрехерів були невдалими. 8 липня до Берездівець прибув з Бібрки заступник повітового старости. Він викликав до себе членів страйкового комітету і наказав заарештувати їх. Дізнавшись про це, селяни прийшли до заступника старости з вимогою звільнити заарештованих. Поліція і солдати, що прибули сюди, відкрили вогонь, в результаті серед страйкуючих були вбиті і поранені. 10 липня до села прибув поліцейський загін із Львова. Було арештовано всю фільварочну службу і деяких робітників з навколишніх сіл. Керівників страйку і найбільш активних його учасників віддано до суду. Але все ж таки страйкуючі перемогли. Вони добилися укладення колективного договору про оплату праці і задоволення значної кількості своїх вимог. У 1947 році була створена партійна організація.

БІ́ЛЬЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км від районного центру. Населення — 1996 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Болоня.

На території села розташована центральна садиба колгоспу «Вірний шлях», який має 2815 га земельних угідь. Вирощуються зернові і технічні культури. Допоміжні підприємства артілі — цегельня, вапнярка.

У селі є восьмирічна школа, фельдшерсько-акушерський пункт, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село відноситься до 1466 року.

ВЕРХНЬОДОРО́ЖНЄ (давня назва — Дроговиже) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дністрі, за 3 км від районного центру. Населення — 2071 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Устя.

Колгосп «Комуніст», до якого входить Верхньодорожнє, має 1601 га земельних угідь. Артіль спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Вперше Верхньодорожнє згадується в письмових джерелах XV століття.

Уродженцем села є український радянський скульптор В. І. Сколоздра (н. 20.VIII 1912 р.).

ГІРСЬКЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 26 км на північний схід від районного центру і за 15 км від залізничної станції Пісочне. Населення — 2810 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Липиці, Раделичі.

На території сільради розташований колгосп ім. Мічуріна, який має 1471 га орної землі. Вирощуються в основному технічні культури (льон, цукровий буряк). Колгосп має цегельню.

У Гірському є середня школа, бібліотека, клуб на 300 місць. Функціонує дільнична лікарня.

24 травня 1907 року проходили вибори до австрійського парламенту. Під час підрахунку голосів група куркулів замінила дійсні бюлетні селянського кандидата бюлетенями кандидата від заможної верхівки села. Дізнавшись про це, селяни направили на виборчу дільницю свого уповноваженого Є. Дадева, який від імені односельчан обвинуватив куркулів у махінаціях. За це Дадев був поранений. Почувши постріл, обурені селяни кинулися до приміщення, хтось кинув камінь у вікно. Жандарми відкрили вогонь по беззбройних селянах. В результаті було вбито 7 чоловік.

У Гірському народився галицький поет О. К. Козловський (1876—1898).

ГОНЯ́ТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Черкаси. Населення — 345 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербіж, Кагуїв, Сайків.

Колгосп «Прогрес», до якого входить с. Гонятичі, має 1040 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (цукрові буряки, льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є початкова школа (восьмирічна у с. Вербіж), клуб.

ГОРІ́ШНЄ (давня назва — Ляшки Горішні)— село, центр сільської Ради, розташоване за 25,5 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Бориничі на лінії Львів—Ходорів. Населення — 1019 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Долішнє (давня назва — Ляшки Долішні).

Село входить до колгоспу ім. Ів. Франка, центральна садиба якого знаходиться у с. Берездівцях.

У Горішньому є восьмирічна школа, клуб, при якому працює бібліотека. Відкрито шевську майстерню.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1463 року.

ДЕ́РЖІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 22 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Більче-Волиця. На південь від села протікає річка Вівнянка, права притока Дністра. Населення — 982 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Київець та Острів.

Колгосп ім. Карла Маркса, до якого входить с. Держів, має 2600 га земельних угідь. Вирощуються зернові та технічні (цукрові буряки) культури. Тваринництво молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Держів згадується вперше в історичних документах за 1515 рік.

На території села знайдено скарб бронзових речей (серп, прикрасу кінської збруї тощо). Знахідки свідчать, що на місці села були поселення ще наприкінці бронзової доби (XIII—XI ст. до н. е.).

ДИ́МІВКА (до 1950 року — Демня) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Зубрі, за 5,5 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Черкаси на лінії Львів — Стрий. Населення — 1749 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Тростянець.

Колгосп ім. Ватутіна має 1092 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. З технічних культур значна увага приділяється цукровим бурякам і льону.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вперше Димівка згадується у документах за XV століття.

КОЛО́ДРУБИ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 29 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Миколаїв-Дністровський на лінії Львів — Стрий. Населення — 905 чоловік. Сільраді підпорядковане село Повергів.

Село входить до колгоспу ім. Щорса. Артіль має 633 га орної землі. Виробничий напрям колгоспу — вирощення зернових і технічних (переважно льону) культур. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Є відділення товариства «Знання». Працює універмаг. У 1958 році закладений парк.

Колодруби вперше згадуються в письмових джерелах за 1440 рік. У першій половині XIX століття відбулися заворушення селян, під час яких останні відмовлялися виконувати феодальні повинності.

КРА́СІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Щирець. Населення — 291 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Благоводівка, Бродки, Глуховець, Поляна, Смереки, Суха Долина.

Колгосп ім. Радянської Армії, до якого входить с. Красів, вирощує переважно зернові культури. Крім зернових, розвинуте буряківництво та льонарство.

У Красові є початкова школа (восьмирічні — у Бродках та Поляні). Працюють клуб і бібліотека. Функціонує дільнична лікарня.

Перша письмова згадка про Красів відноситься до XV століття.

Поблизу села виявлені курганні поховання, що відносяться до III тисячоліття до н. е. та бронзової доби (II тисячоліття до н. е.).

У Бродках встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку, автором якого є уродженець цього села український радянський скульптор Я. І. Чайка.

КРИНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км на північний схід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Пісочне. Населення — 1139 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Замістя і Корчі.

На території сільради розташований колгосп ім. Пархоменка, який має 770 га орної землі і 620 га пасовищ і сінокосів. Вирощуються пшениця, цукровий буряк, льон, картопля. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У Криниці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село засноване у XV столітті.

КРУ́ПСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 11 км від районного центру і за 9 км від залізничної станції Миколаїв-Дністровський. Населення — 1628 чоловік.

На території села знаходиться Крупська комплексна бригада колгоспу «Дністер», центральна садиба якого розташована у с. Розвадові. Виробничий напрям бригади — вирощування зернових і технічних (цукрові буряки, льон) культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Крупське вперше згадується в історичних документах за 1394 рік.

МА́ЛЕХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Колодниці, лівій притоці Дністра, за 18 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Новий Роздол. Населення — 924 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Ілів.

Колгосп ім. Ватутіна, до якого входить с. Малехів, має 914 га земельних угідь. Вирощуються переважно зернові культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Новороздольській середній школі навчаються діти колгоспників і робітників с. Малехова. При цій же школі відкрито середню школу робітничої молоді. У Малехові працюють клуб і бібліотека.

Село вперше згадується в історичних джерелах за 1497 рік.

НОВОСІ́ЛКИ-ОПА́РСЬКІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від районного центру і за 17 км від залізничної станції Миколаїв-Дністровський. Населення — 840 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Листвяне, Мала Горожанка, Пауки, Підвисоке, Ричагів.

Колгосп «Радянська Україна», до якого входить с. Новосілки-Опарські, має 1300 га орної землі. Це багатогалузеве господарство, де вирощуються зернові, технічні та овочеві культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство, птахівництво. Колгосп має торфорозроблююче підприємство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Новосілки-Опарські вперше згадуються в письмових джерелах за XVII століття. Засновники села — переселенці з с. Опари (поблизу Дрогобича). У 20-х рр. XX століття село розширилося за рахунок сусідніх сіл, що злилися з Новосілками-Опарськими. 21 лютого 1846 року повстали селяни сіл Великої і Малої Горожанок, Новосілок, Підвисокого та Ричагова. Доведені до відчаю визискуванням і знущанням управителя фільварку А. Дітьофа, повсталі вбили його, а панську садибу спалили. Цей виступ був жорстоко придушений карною експедицією.

ПІСО́ЧНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 10 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 3087 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Надітичі.

Колгосп «Комсомолець», до якого входить с. Пісочне, має 976 га орної землі. Основний виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво. Вирощуються зернові і технічні культури. З допоміжних підприємств є вапнярка.

У селі — середня школа, 2 бібліотеки, 2 клуби. На території Пісочного розміщений зоотехнікум, який має навчально-дослідне господарство. Є склозавод — Пісочнянський філіал львівської фірми «Райдуга». У 1933 році у селі була заснована скловарня, де працювало (сезонно, по 3—4 місяці на рік) 30—40 робітників. За роки Радянської влади колишня скловарня виросла у великий завод, на якому у 1965 році працювало 764 чоловіки. Відкрито кравецьку майстерню. Є стадіон і 2 спортивні майданчики. За період 1957—1965 рр. збудовано 260 житлових будинків.

Комсомольська організація в селі виникла у 1948 році, партійна — у 1949. Партійна організація склозаводу була створена ще 14 квітня 1940 року, відновлена у 1945 році.

Пісочне згадується вперше в історичних джерелах за 1643 рік. У вересневі дні 1939 року прокотилася звістка про наступ Червоної Армії. Озвірілі банди поліцаїв та осадників почали палити села і мордувати людей. Озброєні банди підступили до Надітичів. Селяни організували самооборону. На допомогу їм прийшли жителі Миколаєва, Дроговижа, Розвадова.

Знайдені на території села кам'яна сокира та крем'яна скребачка, що відносяться до епохи неоліту, свідчать, що в той час тут вже існувало поселення.

РОЗВА́ДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 4 км від районного центру і за 1 км від залізничної станції Миколаїв-Дністровський. Населення — 3526 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Веринь.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Дністер». Артіль має 1238 га орної землі. Це багатогалузеве господарство. Вирощуються озимі та ярі зернові культури, кукурудза, картопля, з технічних культур — цукрові буряки, льон. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. На території колгоспу провадяться розробки вапнякового та кам'яного кар'єрів.

У селі є середня школа та середня школа сільської молоді. Працюють клуб і бібліотека. Розміщено Розвадівське об'єднання «Сільгосптехніка». У Розвадові знаходиться вапняно-кахельний завод (заснований у 1905 році). За післявоєнні роки збудовано понад 300 житлових будинків. Організовано низове фізкультурне товариство «Колгоспник», у розпорядженні якого є стадіон. Споруджено пам'ятник Б. Хмельницькому на згадку про перебування його в цих місцях.

Село вперше згадується в письмових джерелах за 1467 рік. Розвадів неодноразово зазнавав руйнувань: у 1498 році його спалили татарські загони хана Менглі-Гірея, восени 1855 року село вщент згоріло в результаті пожежі. Великих збитків завдавали селянам часті розливи Дністра. Частина безземельних і малоземельних селян ходила на заробітки на різні кустарні підприємства, на місцевий вапняно-кахельний завод. У 1931 році на ньому виник робітничий комітет, який очолив робітник М. А. Оприско. У червні 1936 року комітет організував одноденний страйк, в результаті якого було підвищено робітникам заробітну плату. М. А. Оприско у вересні 1939 року був призначений директором цього заводу, згодом обраний заступником голови Миколаївського райвиконкому. Нині працює майстром заводу. Партійна організація заводу створена у 1946 році, колгоспна — у 1950 році. Комсомольська та партійна організації об'єднання «Сільгосптехніки» виникли відповідно у 1945 та 1946 роках.

20 квітня 1919 року у Розвадові білополяки розстріляли українського композитора і громадського діяча О. Й. Нижанківського.

РОЗДІ́Л — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 13 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Новий Роздол. Населення — 6600 чоловік.

У Роздолі працює швейна фабрика (побудована на основі кустарної майстерні, заснованої у 1939 році). На фабриці працює 329 робітників та інженерно-технічних працівників. Її продукція відправляється в усі кутки нашої країни. Комсомольська організація фабрики (створена у 1949 році) неодноразово нагороджувалася грамотами ЦК ВЛКСМ та обкому комсомолу. За післявоєнні роки відбудовано та реконструйовано

Конвейєрна лінія на Роздольському пивоварному заводі. 1966 р.

пивоварний завод. Великим багатством Роздолу є ліси. У 1957 році посаджено дендрарій на площі 400 га. У колишньому палаці графа Лянцкоронського розмістився будинок відпочинку, в якому щороку відпочиває понад 6,5 тис. трудящих, що приїжджають з усіх кінців Радянського Союзу.

На території селища є 3 школи — середня, середня школа робітничої молоді та восьмирічна школа при дитячому будинку інвалідів. У 1963 році організовано філіал Жидачівської музичної школи. Функціонує дільнична лікарня. Передбачається провести дослідження лікувальних властивостей мінеральної води, виявленої в околицях Роздолу.

Працює клуб, при якому відкрито кімнату бойової і трудової слави. Населення селища обслуговують 7 бібліотек. За роки Радянської влади розвинулося індивідуальне житлове будівництво — 400 будинків було побудовано за післявоєнні роки.

Перша письмова згадка про Розділ відноситься до 1569 року.

РУ́ДНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Брідницею, за 14 км від райцентру і за 5 км від залізничної станції Пісочна. Населення — 2911 чоловік.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Шевченка, який має 1778 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 974 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Артіль має вапнярку. У селі є також рибне господарство «Рудники», загальна площа ставів складає 520 га.

До 1939 року була лише початкова школа. За роки Радянської влади побудовано восьмирічну школу, клуб на 300 місць. Є бібліотека.

Село було засноване у XVII столітті. У давні часи на його території видобували залізну руду і виплавляли залізо. Звідси і назва села — Рудники. У 50-х роках XIX століття відбулося заворушення селян, яке було придушене військовим загоном, викликаним поміщиком. Багато учасників було заарештовано і посаджено у тюрму. У 1929 році селяни підпалили поміщицьку садибу. Під час пожежі згоріло багато зерна.

СТІ́ЛЬСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 11,5 км на південь від районного центру і за 14 км від залізничної станції Миколаїв-Дністровський. Населення — 1029 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Велика Воля, Діброва, Мала Воля.

Колгосп ім. Жданова, до якого входить с. Стільське, має 1900 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Стільське відноситься до кінця XV століття.

Наприкінці 1920 року після відходу частин Червоної Армії з Стільського польські жандарми вигнали людей на толоку і били всіх без винятку — дітей, стариків, жінок, чоловіків. Газета «Вперед» писала: «Били чим попало: прикладами, киями, закопували нещасних, плювали на них. Казали селянам, що це кара за їхні більшовицькі симпатії. Людей всіх, як худобу, залишено на толоці під вартою, а в селі інша частина бандитів грабувала все, що попало під руки. Повернувшись до села, люди побачили в своїх домівках руїни».

Під час окупації села гітлерівськими загарбниками народні месники вбили фашистського ставленика, сільського старосту. Гітлерівський каральний загін розстріляв 17 селян і спалив село. У липні 1944 року Радянські війська визволили Стільське.

ТЕРНОПІ́ЛЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Щирець. Населення — 653 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Добряни і Луб'яна.

Колгосп ім. Леніна, до якого входить с. Тернопілля, має 2983 га земельних угідь. Вирощуються переважно зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є середня школа, клуб, бібліотека.

МОСТИСЬКИЙ РАЙОН

МОСТИСЬКА

Мостиська (стара назва Мостич) — місто, центр Мостиського району. Розташовані на р. Січні (басейн Вісли), на автомагістралі Перемишль—Львів—Київ, за 3,5 км від залізничної станції Мостиська та 70 км від м. Львова. Чисельність населення — 5 тис. чоловік.

Перші письмові згадки про Мостиська припадають на 1404 рік, Мостиськам було надане магдебурзьке право[1]. Тут кожного тижня відбувалися торги і один раз в рік — великий ярмарок, які сприяли зростанню міста, розвитку ремесла і торгівлі.

Але в кінці XV століття, коли почалися ворожі напади на Галичину, Мостиська занепадають. У 1498 році турки, татари і волохи дуже зруйнували й спалили місто.

Польський уряд, будучи зацікавлений у швидкій відбудові Мостиськ, звільнив місто у 1500 році на 8 років від податків та на 3 роки від інших повинностей[2].

В 1524 році татари на чолі з Асламом Султаном — братом кримського хана, йдучи походом на Галичину, розташували поблизу Мостиськ свій кіш (похідний табір) і знову дуже спустошили місто, багато людей забрали у неволю[3].

Незважаючи на те, що набіги ворожих орд дуже погіршили становище селян і міщан, католицька церква вимагала від мешканців міста, що втратили майно, десятини та інших поборів, а польська шляхта — сплати податків. Міщани — власники господарств, загородники з передмістя і мельники зобов'язані були давати плебанові по 1 грошу, коморники по півгроша, а інші мешканці по 1 грошу на утримання вчителя при костьолі. Ці побори лягли важким тягарем на плечі населення Мостиськ.

Привілеї були надані лише торгівцям і ремісникам, а також міщанам, яких у 1550 році звільнили від оплати мостового, гребельного і торгового мита, а у 1553 ро-

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 186, арк. 110—111.

[2] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, Warszawa, 1845, t. II, cz. II, стор. 624.

[3] Там же, cz. I., стор. 625.

ці — від сплати мита за велику рогату худобу[1]. Міщани, що займалися сільським господарством, змушені були сплачувати по 48 грошів з кожного лану.

Мешканці міста ніколи не мирилися з своїм тяжким становищем. Вони вели боротьбу проти гнобителів, яка розгорнулась з особливою силою у 1648 році, під час походу військ Б. Хмельницького на західноукраїнські землі.

Мостиська в часи визвольної війни були добре укріплені, мали замок, обнесений валом. На озброєнні було: 37 гаківниць, 5 шмиговниць, 77 шт. цехових рушниць.

Незважаючи на те, що місто мало замок і сильні укріплення, в 1648 році, після того, як Б. Хмельницький рушив з-під Львова до Замостя, один із козацько-селянських загонів при допомозі міської бідноти здобув Мостиську. Був спалений костьол, розгромлені двори багатих міщан, які жорстоко експлуатували міську бідноту і підтримували польського короля та феодалів.

Після відступу українсько-козацьких військ шляхта люто розправилася з повстанцями, обвинувачуючи їх у грабунках і розбоях. Селян і міщан було обкладено великими податками.

Поширеними формами протесту народних мас проти сваволі польської шляхти були скарги селян і міщан. У 1663 році вони писали, що їх обтяжено непосильними податками. Але ці скарги попадали в руки представників експлуататорських класів, які захищали інтереси панів.

Різко погіршували становище селян та міщан стихійні лиха: неврожаї, епідемії, поводі, голод. У 1711—1712 рр. саранча знищила всі посіви, а під час пошесті загинуло багато худоби.

Несприятливі політичні та економічні умови, воєнні події привели до занепаду ремесла в місті. Лише в другій половині XVIII століття у Мостиськах певного розвитку набуває виробництво тонкого льняного полотна. Продукція була досить високої якості, вона навіть вивозилася і мала збут за кордоном. В місті налічувалося 26 ткачів, які платили по 2 злотих податку. Інші ремесла були розвинуті слабо. В харчовому виробництві були лише пекарський та м'ясницький цехи, а в шкіряному — лише шевський.

У 1772 році, коли Австрія захопила Галичину, до її складу ввійшло і Мостиське староство. Місто налічувало в цей час 387 будинків, у яких проживало 2683 чоловіки.

У 1786 році Мостиська разом з частиною сіл староства були передані у власність графові Ігнату Цетнеру як компенсація за відібрані в нього у державну скарбницю соляні копальні й ліси в околицях Надвірної. З цього часу ще більше посилюється тягар феодальних повинностей. Селяни, які жили в межах міста, змушені були відробляти тяглу й пішу панщину, сплачувати різні повинності.

В кінці XVIII століття ремесло, і зокрема ткацтво, у Мостиськах починає ще більше занепадати. Однією з причин занепаду було те, що після захоплення Галичини Австрією для галицької ремісничої продукції був закритий шлях, що йшов з Львова до Вісли і далі на Гданськ, а звідти за кордон на західні ринки. На нових ринках товари місцевих ремісників не завжди знаходили збут. Галицьке ремесло, втративши ринок на Заході, втратило споживачів своєї продукції і в Галичині. Бідне селянство й міщани не мали змоги купувати ремісничі вироби. Шляхта і багатші верстви населення

Пам'ятник архітектури XVIII століття — панський палац в м. Мостиськах. З гравюри XIX століття.

[1] Dodatek tygodniowy gazety Lwowskiei, 1854, N 45.

міста задовольняли свої потреби за рахунок закордонних товарів і продукції, що вироблялася у домініях.

Не дивлячись на занепад ремесла, Мостиська стають важливим центром торгівлі великою рогатою худобою і кіньми. Ярмарки відбувались два рази на рік.

У першій половині XIX століття населення Мостиськ складали торгівці, ремісники й селяни. Селянські господарства, що мали у своєму розпорядженні 61 морг землі, змушені були відробляти панщину на користь графа Цетнера. Тяглові селяни робили по 104 дні на рік. Річна панщина для піших селянських господарств становила до 208 днів. Крім панщини, селяни виконували багато інших робіт.

Крім кріпосних графа Цетнера, у Мостиськах було 18 селянських господарств, що належали католицькому священикові. Вони також відробляли панщину, платили грошові повинності й давали натуральний чинш.

Аграрна реформа, яка була проведена в інтересах поміщиків у 1848 році, не полегшила становища селян. За своє «звільнення» вони повинні були дати великий викуп. Селяни Мостиськ змушені були сплатити поміщикові 1838 флоринів 33 крейцери, а католицькому священикові — 5504 флорини 40 крейцерів. Таким чином, селянські господарства Мостиськ, що займали 205 моргів 400 сажнів землі, змушені були сплачувати 7343 флорини викупних платежів на користь графа Цетнера й католицького священика. Ці гнобителі прибрали до своїх рук майже всі пасовиська, за користування якими селяни теж змушені були відробляти або сплачувати велику орендну плату.

Колоніальний гніт Австро-Угорщини негативно вплинув і на рівень промислового розвитку в Мостиськах. В середині 80-х років XIX століття у місті існували лише дрібні промислові підприємства: цегельня, броварня і два млини[1]. Слабо розвивалося і ремісництво. В майстернях працювало лише 11 поворозників, 8 кушнірів, 25 кравців, 30 шевців, 4 гарбарі, 16 ковалів, 2 бондарі, 2 склярі і 31 різник.

Деякого розвитку набула лише торгівля, коли у 1861 році була споруджена залізниця Львів—Перемишль, що проходила поблизу міста Мостиськ. Торги в місті відбувались два рази на тиждень — по середах і п'ятницях. Чотири рази на рік відбувалися великі ярмарки, на яких торгували кіньми, великою рогатою худобою, свиньми, полотном, кожухами, прядивом, медом, воском, довізною сіллю, зерном, фруктами[1].

Австрійський уряд приділяв мало уваги розвитку освіти в Галичині, прирікаючи українське населення на темноту і відсталість. Переважна більшість мешканців міста була неписьменною. Першу однокласну школу тут було відкрито лише у 1792 році. Поміщик та католицький священик дбали тільки про забезпечення мешканців міста т. зв. «духовною» їжею, бо церква допомагала їм тримати в покорі народні маси.

В другій половині XIX століття в Мостиськах було відкрито 4-класну чоловічу і однокласну жіночу школи з польською мовою викладання. Єдиним учбовим закладом з українською мовою навчання була церковно-парафіальна школа, в якій в середині 70-х років працював учителем дяк Горниця[2].

Не кращими були справи і з медичним обслуговуванням, хоч у Мостиськах було два лікарі та аптека. Мешканці міста залишалися без належної медичної допомоги, яка була платною і недоступною широким масам. Тому не випадково, що тиф, дизентерія та інші інфекційні захворювання забирали життя сотень людей. Майже половина дітей вмирала, не доживши й до п'яти років.

Мешканці Мостиськ, як і всієї Галичини, були позбавлені політичних прав. Але під впливом робітничого руху, що розгортався в Росії, в місті в кінці XIX століття члени радикальної партії розгорнули боротьбу, характерною рисою якої було поєднання економічних і політичних виступів. Такі головні форми селянського руху,

---

[1] Słownik geograficzny..., стор. 695.

[2] С. Полянський. З минувшини м. Мостиськ. ЗНТШ. Львів, 1901, т. 40, стор. 113.

як віча, передвиборча боротьба і страйки, проходили в Мостиськах під безпосереднім керівництвом місцевої організації Української радикальної партії[1].

Програма радикальної партії відповідала прагненням трудового селянства. Про це свідчить висока активність мешканців міста на вічах, які виступали за поширення української мови в школі, припинення полонізації, проти конфіскації владою прогресивних газет і книжок, вимагали безпосереднього й таємного голосування при виборах.

У лютому 1897 року в Мостиськах відбулися збори мужів довір'я (представників селян і інтелігенції), на яких одноголосно було підтримано кандидатуру Івана Франка, що балотувався до австрійського парламенту від Перемишльського, Добромильського і Мостиського повітів.

Галицьке намісництво за допомогою жандармського терору, арештів представників громад та інших насильств перешкодило обранню Івана Франка до парламенту. Правлячі кола Австрії боялися Франка і не хотіли, щоб мужній голос революціонера-демократа, захисника трудящих мас, залунав у австрійському парламенті.

Великий каменяр, звертаючись до виборців Добромильського, Мостиського та інших повітів, писав: «Ваше завзяття, ваша невтомна праця около взаїмного освідомлення, ваша незламність супроти пострахів і переслідувань мусить кожного наповнити вірою і надією, що ще не вмерла наша доля. Ті переслідування і лиха, які ви перетерпіли в цій боротьбі, не пропадуть марно, а будуть початком нового життя, нового розвою»[2].

Великий вплив на піднесення визвольного руху в місті мала революція 1905—1907 рр. Трудящі маси Мостиськ захоплено вітали російську революцію і розгортали боротьбу за свої права та незалежність з новою силою. У період першої світової війни багато мешканців міста за вияв симпатій до трудящих Росії і відмову брати участь у світовій війні проти Росії було заарештовано й відправлено в концтабори.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції селяни міста та Мостиського повіту у 1918 році забирали землю у поміщиків. Але селянські виступи були жорстоко придушені австрійськими властями.

Після розпаду Австро-Угорської монархії Мостиська ввійшли до складу панської Польщі і залишились дрібним повітовим центром із слабо розвиненою кустарною промисловістю. Чисельність населення міста становила в 1921 році 4761 чоловік[3].

Ремесла й промисли, як і при Австро-Угорщині, занепадали. В місті були лише дрібні підприємства: два цегельно-черепичні заводи і два млини, а також налічувалося 16 шевців, 37 кравців, 9 столярів. На цегельному заводі, що належав Ландау, працювало лише 20 робітників, а на другому заводі — 40 чоловік. Робочий сезон на цих підприємствах розпочинався з другої половини квітня і тривав до 1 жовтня. Майже всі роботи доводилося виконувати вручну. Ніякої механізації на заводах не було. Єдиними знаряддями праці цеглярів були віз, бочка, тачки, рискалі. Робочий день тривав 12—14 годин.

Власник заводу, користуючись безробіттям, весь час збільшував робочий день, знижував заробітну плату, посилював інтенсивність праці. Так, три робітники за день повинні були накопати глини, замісити її і виробити з неї 2 тис. шт. цегли.

Посилення соціального й національного гніту, безробіття, мізерна заробітна плата робітників, податковий тягар та інші обставини змушували трудящих підніматися на боротьбу за свої права. Особливо великого розмаху набрала вона у 1925 році. В місті відбулися масові страйки. Одними із перших у Мостиськах виступили робітники-будівельники. Вони страйкували з 23 по 30 травня 1925 року. Підприємці змушені були задовольнити ряд вимог робітників.

На чолі боротьби трудящих мас стояв Мостиський повітовий комітет КПЗУ, який

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 111, арк. 397—398.
[2] Газ. «Громадський голос», 1 квітня 1897 р.
[3] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 2, спр. 364, арк. 52.

виховував робітників і селян в дусі революційної непримиренності, закликав їх боротись проти соціального і національного поневолення. Напередодні 1 травня 1926 року Мостиський повітовий комітет КПЗУ розповсюдив у місті багато листівок польською та українською мовами, надрукованих на склографі, які закликали до революційної боротьби проти класового ворога. Одна з них закінчувалася такими словами: «Товариші! Час кривавих битв недалекий. Кожний хай з нинішнім святом набере бодрості до будучої боротьби... Хай живе солідарність пролетарів! Хай живе соціалістична революція!»[1].

На початку 30-х років боротьба робітників Мостиськ ще більше посилюється. Особливо бойовий характер мали демонстрації, страйки та інші виступи робітників. Страйк робітників цегельного заводу в серпні 1932 року проходив під політичним гаслом. Вони не тільки домагалися 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати, а й поставили нові політичні вимоги: «Геть війну!», «Хай живе робітничо-селянський уряд!».

В цей період значно зріс вплив підпільної організації КПЗУ, яка налічувала 7 комуністів, а також комсомольської організації, до складу якої входило 9 чол. Їх роботою керував Перемишльський окружний комітет КПЗУ і окружком комсомолу.

Під впливом квітневих подій 1936 р., страйкували робітники Мостиського цегельного заводу. Виступом робітників керували представники Львівського окружкому КПЗУ. Робітники вимагали підвищення заробітної плати й поліпшення умов праці. Поліція намагалася розправитися з страйкарями. Однак виступ робітників продовжувався і тривав 14 днів. Власник заводу після довгого зволікання змушений був підвищити робітникам заробітну плату.

Трудящі Мостиськ ніколи не мирилися з поневолювачами. Їхні погляди були звернені на Схід, звідки вони чекали братньої допомоги. Всенародне торжество прийшло в місто у вересневі дні 1939 року. З червоними прапорами, гаслами й квітами зустрічали мешканці міста своїх братів-визволителів. Здійснилися мрії, воля і сподівання трудового народу.

В перші дні після визволення у Мостиськах було створено тимчасове управління, яке взяло владу в свої руки, а в селах повіту виникли селянські комітети. За короткий час тимчасове управління в місті і 76 селянських комітетів у повіті під керівництвом Мостиського повітового комітету КП(б)У, першим секретарем якого працював С. І. Садовський, провели значну роботу: розподілили землю, худобу, зерно серед малоземельних селян, налагодили роботу шкіл, підібрали кадри у державні установи та організації.

У місті й повіті були націоналізовані всі підприємства, магазини, приватні будинки. Бідняцько-батрацькі господарства повіту й міста одержали 10 602 га землі, 277 коней, 354 корови, 300 телят, 150 свиней, 6002 цнт зерна, 9620 цнт картоплі, а також дрібний сільськогосподарський реманент[2].

На підприємствах було встановлено робітничий контроль над виробництвом. На цегельно-черепичних заводах головою комітету робітничого контролю був обраний місцевий робітник І. С. Голда, а членами — інженер Кіриш, робітники М. Держинський, Р. Римар, М. Пантаралка і О. І. Валяшек. За короткий час цегельні заводи були відбудовані та реконструйовані, вжиті заходи для полегшення ручної праці: введені у дію кінні глиномішалки, а ряд процесів механізовано. В 1940 році на цих підприємствах працювало 97 робітників.

Значного розвитку набула освіта. Якщо до 1939 року в Мостиськах було 2 гімназії — чоловіча і жіноча з польською мовою викладання, то після возз'єднання у місті почали працювати 3 школи з рідною мовою навчання, а всього у повіті — 77 шкіл, в яких навчалося 14 629 учнів[3].

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 619, арк. 22.
[2] Львівський облпартархів, ф. 5013, оп. 1, спр. 42, 43, арк. 2, 7.
[3] Львівський облпартархів, ф. 5013, оп. 1, спр. 42, арк. 2.

У грудні 1939 року на зміну тимчасовим органам влади, що були створені у місті в перші дні визволення, прийшла Рада депутатів трудящих. Вона провела велику роботу по налагодженню діяльності промислових підприємств, збереженню громадського майна, ліквідації безробіття, підвищенню матеріального й культурного рівня трудящих, а також інші заходи, спрямовані на здійснення докорінних соціальних перетворень.

В грудні 1939 року Мостиський повіт було ліквідовано і створено район. Місто Мостиська стало районним центром Дрогобицької області. Почала виходити районна газета «Соціалістичний шлях».

Для задоволення потреб населення було прийнято рішення відкрити у місті 9 промтоварних, 4 хлібні крамниці, магазин книгокульттоварів. Поліпшенню матеріального становища трудящих сприяло розширення товарообігу. В січні 1940 року в місті і в районі продаж товарів населенню в порівнянні з січнем 1939 року зріс на 563 проц. Якщо в лютому 1939 року в магазинах Мостиськ було продано населенню 1910 кг цукру, то в лютому 1940 року — 9700 кілограмів.

Велика увага приділялась розвитку охорони здоров'я. За панської Польщі у Мостиському повіті один лікар припадав на 16 798 чол.[1]. У 1940 році в Мостиськах було відкрито поліклініку з шістьма кабінетами. Тут працювали досвідчені лікарі та середній медичний персонал, які провели велику роботу по профілактиці інфекційних захворювань. Трудящі міста одержали безплатну медичну допомогу.

В ході перебудови політичного життя партійна організація міста проводила велику масово-політичну роботу серед трудящих. Протягом перших трьох місяців після возз'єднання партійно-радянським активом було прочитано в місті і повіті 950 лекцій і доповідей, які прослухало 150 тис. чоловік.

На 1 квітня 1940 року в місті налічувалося 54 комуністи, які були об'єднані в чотирьох первинних парторганізаціях.

Активними помічниками парторганізацій міста були комсомольці. Вони обладнали в селах району 7 клубів, 52 хати-читальні, в яких було охоплено культурно-освітньою роботою більше як 2 тис. чол. молоді. У Мостиськах були організовані молодіжні гуртки по вивченню Конституції СРСР та УРСР, статуту і програми ВЛКСМ.

Задовольняючи потяг місцевої інтелігенції до вивчення марксистсько-ленінської теорії, райком партії створив три гуртки по вивченню історії партії, у т. ч. — один при школі, в якому брало участь 20 чоловік.

Велика увага приділялася благоустрою міста. У грудні 1940 року бюро Мостиського РК КП(б)У заслухало на своєму засіданні питання «Про упорядкування м. Мостиськ». Було прийнято рішення закінчити в найстисліші строки будівництво електростанції, відремонтувати лазню, колодязі, дороги, відкрити готель. Організаторами цієї роботи стали депутати міської Ради, що були обрані 15 грудня 1940 року.

Комсомольці міста виступали ініціаторами суботників і недільників, мобілізували молодь на відбудову промисловості й сільського господарства. На початок 1941 року в Мостиськах налічувалося 160 членів ВЛКСМ, які були об'єднані в 14 первинних комсомольських організаціях[2].

Все пишніше розквітало місто на оновленій землі. Впорядковувалися вулиці міста, на яких засяяла лампочка Ілліча, зазеленіли сотні молодих декоративних дерев, почали виростати нові житлові будинки та будівлі культурно-побутового призначення.

Але щастя та радість вільної праці затьмарили гітлерівські орди, які 24 червня 1941 року окупували місто. Настали чорні дні рабства й неволі. Запроваджуючи «нові» порядки, фашисти грабували місто, вивозили людей на каторжні роботи, розстрілювали радянських активістів. Першими жорстокої розправи зазнали 24 мешканці

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 9, спр. 72, арк. 34.
[2] Газ. «Соціалістичний шлях», 25 січня 1941 р.

Мостиськ і навколишніх сіл, які допомагали радянським воїнам. Всі вони були розстріляні.

У чорні дні гітлерівської окупації населення Мостиськ і району вело боротьбу проти німецько-фашистських загарбників. Понад 140 чол. подавали допомогу партизанам з'єднання Ковпака та іншим загонам продуктами харчування і фуражем, були провідниками народних месників, переховували поранених бійців і лікували їх[1].

25 липня 1944 року війська Першого Українського фронту визволили Мостиська. Трудящі міста під керівництвом райкому КП(б)У активно взялися за відбудову і дальший розвиток народного господарства.

Водночас вони вносили свій вклад, щоб прискорити перемогу над німецько-фашистськими загарбниками: збирали кошти у фонд танкових колон і авіаескадрильї, а також теплі речі, продукти харчування. Тільки в 1944 році трудящі міста й району здали у фонд Червоної Армії 4557 цнт зерна та 2637 цнт картоплі[2].

В перші дні після визволення в Мостиськах було відновлено систему зв'язку, почали працювати їдальня, пекарня, два маслозаводи, два млини, перукарня, взуттєва майстерня. Понад 600 чол. щоденно трудилися на відбудові залізничної колії Львів — Мостиська, до середини серпня було відремонтовано 7 залізничних мостів[3].

Партійні організації міста, які були створені тут після визволення, посилали на передові ділянки виробництва комуністів, поліпшували зміст ідеологічної роботи, поширювали передовий досвід. На підприємствах та установах міста було створено 14 політгуртків. Всіма формами політичної освіти були охоплені робітники і службовці, широкі маси колгоспників.

У боротьбі за відбудову рідного міста особливо проявили себе комсомольці. На 1 січня 1945 року в Мостиськах нараховувалось 67 членів ВЛКСМ, які були об'єднані в 7 первинних організаціях. З їх ініціативи у квітні 1945 року було проведено місячник по відбудові вокзалу і станції Мостиська.

Трудящі Мостиська твердо і міцно стали на шлях відбудови рідного міста, піднесення економіки й культури. На всіх підприємствах комуністи та комсомольці розгорнули дійове соціалістичне змагання, в ході якого виросли десятки новаторів і передовиків виробництва.

В числі перших підприємств почали діяти 2 цегельно-черепичні заводи. Вони відроджувались на основі неухильного технічного прогресу — оснащувалися новими досконалими механізмами. У 1951 році робітники заводів, застосувавши метод знатного цегельника країни Дуванова, значно перевиконали річне виробниче завдання.

На цих підприємствах трудиться багато передовиків, які з року в рік добиваються все кращих показників у роботі. Це — випалювачі цегли в кільцевих печах І. А. Затай, І. С. Голда, які неодноразово відзначались грамотами і грошовими преміями. Кращими виробничниками заводів є також слюсар М. Г. Джурко, електрик М. С. Брегін, завантажувач печей І. С. Сірий та багато інших трудівників.

Серед підприємств харчової промисловості значне місце займає маслозавод, який оснащено найновішою технікою. В 1965 році це підприємство підпорядковано Городоцькій філії фірми «Верховина».

Передовим підприємством міста є також промартіль, яка випускає різні столярні вироби, меблі, ліжка, шафи та іншу продукцію. В 1952 році ця артіль завоювала перехідний Червоний прапор обласної ради профспілок. Передовими виробничниками підприємства стали А. Козінський, Т. Д. Дацько, С. Данилко та інші, які свої завдання виконували на 150—180 процентів. У 1957 році столярна бригада підприємства за високі показники була занесена на обласну Дошку Пошани.

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 147, арк. 1.
[2] Там же, ф. 5013, оп. 1, спр. 154, арк. 2.
[3] Там же, спр. 83, арк. 3.

На околицях міста в 1957 році на базі трьох колгоспів створено радгосп «Мостиський», до якого ввійшли села Сульківщизна і Рудники (центральна садиба), Закостілля і Рідковичі (другий відділок радгоспу), а також села Волиця і Тшенець (третій і четвертий відділки радгоспу). Це багатогалузеве господарство тваринницького напрямку, яке має 4638 га земельних угідь, у т. ч. — 3386 га орної землі. Машинний парк налічує 47 тракторів, 13 комбайнів, 40 автомашин, 85 електромоторів та багато іншої техніки.

В 1960 році радгосп переведено в систему спеціалізованих господарств Міністерства охорони здоров'я УРСР. Він вирощує лікарські рослини.

У господарстві виросло багато передовиків виробництва. Вже у 1961 році ланкова Л. Танечник на площі 28 га зібрала по 7,1 цнт маку при плані 4,2 цнт. Ланкова О. Грех на площі 19 га виростила врожай по 7 цнт маку[1]. В 1963—1965 рр. ці ланки виростили ще вищий урожай лікарських рослин. Продукція радгоспу йде на вітчизняні хімфармзаводи, а також відправляється на експорт — в Норвегію, Бельгію, Чехословаччину та інші зарубіжні країни.

Певних успіхів домоглися і працівники тваринницьких ферм. Свинарка А. Дуда у 1957 році за успіхи в розвитку тваринництва нагороджена орденом Леніна. Вона виростила в 1961 році від кожної з 18 закріплених за нею свиноматок по 17 поросят, М. Булка в 1963 році — по 22. Свинар Ф. П. Кохан у цьому році здав державі 420 цнт м'яса. Доярка М. Ф. Зьобер надоїла від кожної фуражної корови по 2900 літрів молока, а С. Шурек в 1965 році — по 3000. Телятниці О. Демидова та Є. Бонк добилися щодобового приросту кожної тварини по 880—920 грамів.

Велику організаторську роботу в радгоспі проводить парторганізація, яка об'єднує 50 комуністів. Всі вони зайняті безпосередньо на виробництві, де особистим прикладом і палким словом мобілізують робітників на виконання завдань, поставлених новим п'ятирічним планом.

Під керівництвом парторганізації з року в рік зростає рентабельність господарства. Робітники цього господарства у 1966 році добились нових успіхів. Одержано врожай лікарських рослин і зернових значно вищий, ніж у попередні роки. Державі продано 650 тонн зерна при плані 100, молока на 700 цнт більше, ніж у 1965 році. Надій на одну фуражну корову становить по 2685 кг молока при плані 2400 кг. Продано державі 1115 цнт м'яса при плані 1080 центнерів.

Важливим показником поліпшення матеріального добробуту трудящих є зростання роздрібного товарообігу державної і кооперативної торгівлі. Його обсяг рік у рік збільшується. Якщо в 1964 році мешканцям міста було продано різних товарів на 4080 тис. крб., то у 1965 році — на 5165 тис. крб. У побут трудящих міцно ввійшли телевізори, радіоприймачі, пральні і швейні машини та інші товари культурно-побутового призначення, на які з кожним роком все більше зростає попит. Так, у 1964 році населення Мостиськ придбало 52 телевізори, а у 1966 році — 152. Продаж меблів збільшився у два рази. Значно зріс попит на ювелірні вироби, піаніно, мотоцикли, моторолери, фотоапарати, годинники тощо.

До послуг трудящих промтоварні і продуктові магазини, культмаг, їдальня, чайна-ресторан та інші торговельні підприємства.

Мешканці міста мають у власному користуванні 7 легкових автомобілів, 54 мотоцикли, сотні велосипедів і мотовелосипедів. Майже в кожній сім'ї є радіоприймач або радіола.

Зростає кількість вкладників ощадних кас. На 1 лютого 1967 року в Мостиськах їх налічувалося 1886 чол., а трудові збереження становили 410 тис. карбованців.

Значного розвитку набула охорона здоров'я. В серпні 1944 року відновила свою роботу райлікарня, яка тепер налічує 100 ліжок. У місті працює поліклініка, дитяча і жіноча консультації, санітарно-епідеміологічна станція, аптека, фельдшерсько-акушерський пункт. Лікарня має 12 кабінетів, працює в них 20 кваліфікованих

---

[1] Звіт радгоспу «Мостиський» за 1961 р.

У магазині культтоварів м. Мостиська. 1966 р.

В одному із навчальних кабінетів Мостиської середньої школи йде урок англійської мови. 1966 р.

Учні мостиської школи-інтернату біля книжкової виставки, присвяченої 150-річному ювілею Т. Г. Шевченка. 1964 р.

лікарів і понад 50 медпрацівників з середньою освітою. Медсестра хірургічного відділення райлікарні Н. П. Зьобер нагороджена у 1966 році орденом «Знак Пошани».

За роки Радянської влади у місті значно розширено шкільну мережу і її матеріально-навчальну базу. З вересня 1944 року у Мостиськах працює середня школа, в якій у 1946 році відбувся перший випуск. Тепер у цій школі навчається понад 700 учнів, працює 38 вчителів. За роки існування школи атестати зрілості здобули 1150 юнаків та дівчат, з них 57 — з медалями.

В 1966 році в школі відкрито 3 нових кабінети: біологічний, технічних засобів, іноземних мов. Обладнано гуртожиток на 45 учнів, працює їдальня на 40 місць, три групи подовженого дня.

Багато трудящих міста вчаться у школі робітничої молоді. Тепер тут здобувають освіту 165 чол., працює 13 вчителів. За 1949—1965 рр. її закінчило 525 чол., з них 6 — з медалями.

В Мостиськах працюють також 2 восьмирічні, початкова та заочна середня школи, в яких навчається понад 1100 учнів, у т. ч. понад 600 трудівників здобувають освіту без відриву від виробництва.

Понад 400 уродженців міста за роки Радянської влади здобули вищу освіту. Викладачами вузів трудяться нині З. О. Мельник, Я. А. Пилип, інженерами Є. Горицький, В. П. Василечко. Директором Мостиської середньої школи № 1 працює її випускник І. М. Мицак.

Діти дошкільного віку виховуються у дитячому садку і яслах, які за роки семирічки значно розширено.

Успішно розвивається культура древнього міста. Своє дозвілля трудящі проводять у Будинку культури, при якому працюють 10 гуртків художньої самодіяльності, 2 музикальні студії, гурток крою та шиття, агіткультбригада, діє народний університет культури. Тут завжди проводяться цікаві заходи: тематичні

й літературні вечори, вечори запитань та відповідей, усні журнали, читаються лекції, бесіди, доповіді. В гуртках художньої самодіяльності бере участь понад 200 чоловік.

Свідченням широкої діяльності Будинку культури є результати його роботи. Тільки в 1966 році в ньому прочитано 75 лекцій і доповідей, які прослухали 12,5 тис. чол., проведено 12 вечорів запитань і відповідей, 11 тематичних вечорів, 2 вечори трудової слави, 3 диспути і 5 літературних вечорів, 7 дитячих ранків, 19 вечорів відпочинку молоді та інші цікаві масові заходи. Силами учасників художньої самодіяльності було поставлено 55 спектаклів та концертів. При Мостиській лікарні організовано хоровий колектив, який налічує понад 50 чол., а при середній школі — 45, учасники якого в листопаді 1966 року були премійовані путівками на екскурсію в місто-герой Брест.

Активну участь в художній самодіяльності беруть аматори О. П. Лазурко, Н. В. Сигерич, Я. П. Пилипчук, Є. В. Ярош, Д. І. Бутитер, Т. С. Пельц, Н. Р. Зіркевич, Я. Г. Нємцов та інші.

До послуг жителів Мостиськ дві бібліотеки: міська масова і міська дитяча. Їх книжковий фонд налічував 38 474 томи. Читачами бібліотек є понад 3 тис. чол. У багатьох трудівників є власні бібліотеки, на полицях яких передплатні видання, твори радянських та зарубіжних класиків, література з різних галузей знань. Жителі міста одержують близько 4 тис. примірників періодичних видань.

Росте, молодіє і оновлюється місто Мостиська. Тут на околиці та в центрі вишикувався цілий ряд нових будинків. Лише протягом 1960—1965 рр. трудівники міста за власні кошти та при допомозі держави побудували понад 60 будинків.

Значно зріс бюджет на упорядкування міста. Якщо у 1965 році він становив 21 тис. крб., то у 1966 році — 32 тис. крб. В 1965 році введено в дію водопровід довжиною 1800 метрів, заасфальтовано тротуари по вул. Шевченка і Чапаєва. Зросли асигнування на розвиток культурно-освітніх закладів з 20 тис. крб. у 1965 році до 25 тис. крб. в 1966 році, на охорону здоров'я — до 16 тис. крб., освіту — до 419 тис. крб., у т. ч. на утримання школи-інтернату — 207 тис. карбованців.

Багатогранним життям міста керує міська Рада. Вона здійснює контроль за роботою промислових підприємств, дбає про упорядкування міста, залучає передовиків виробництва і представників міської інтелігенції до роботи в громадських організаціях, які є справжніми паростками комуністичного самоврядування.

Завдяки невтомній активності всіх 50 депутатів значно поліпшилась діяльність Мостиської міськради, збагатилась новими, більш дійовими формами роботи. Багато депутатів обираються до Ради по 2—4 рази підряд. Чимало хороших починань вносять у громадське життя народні обранці: завідуючий районним відділом народної освіти В. М. Горинь, робітник цегельного заводу М. Г. Джурко, вчителька З. Ф. Войшицька, ланкова радгоспу «Мостиський» М. А. Матуш та багато інших.

У новій п'ятирічці Мостиська значно зростають. Тут намічено побудувати нові житлові будинки, павільйони побутового обслуговування, посадити сотні декоративних і плодових дерев, які значно прикрасять старовинне місто.

ТКАЧЕНКО В. А., НАЗАРЕНКО Ф. Й.

* * *

Мостиський район утворений у грудні 1939 року, після возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. До 1959 року входив до Дрогобицької області, а після ліквідації її у 1959 році — до складу Львівської області.

30 грудня 1962 року Мостиський район був ліквідований, а його територія ввійшла до складу Городоцького району Львівської області. Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 8 грудня 1966 року Мостиський район було відновлено. До його складу ввійшла частина території Самбірського та Старосамбірського районів. Площа району — 820 кв. кілометрів.

Розташований в південно-західній частині області, межує з Городоцьким, Самбірським, Старосамбірським та Яворівським районами, а на заході — з Польською Народною Республікою.

Через територію району проходить залізниця Львів — Мостиська та автомагістраль цього ж напрямку. Чисельність населення — 78,3 тис. чол., у т. ч. 67,7 тис. сільського. В районі налічується 117 населених пунктів, з них 2 є центрами міських і 29 — сільських Рад.

Основною галуззю сільського господарства є рільництво, в якому провідна роль належить зерновим (пшениця, жито, ячмінь, кукурудза) та технічним культурам (льон та цукрові буряки). Важливою галуззю є також тваринництво, яке має м'ясомолочний напрям.

В районі є 21 колгосп та радгосп, які налічують 47 037 га сільськогосподарських угідь, у т. ч. 36 066 га орної землі, 4695 га сіножатей та 6276 га пасовищ. Під зерновими культурами зайнято 14 179 га, під технічними — 27 083 га землі. Середній урожай зернових з 1 га становить 14,3 центнера.

Господарства району оснащені передовою сільськогосподарською технікою. На артільних ланах працює понад 120 комбайнів, 205 вантажних автомобілів.

Значного розвитку набули промислові підприємства, на яких працює 0,9 тис. робітників. Вартість валової продукції, виробленої у 1966 році, становить 2,9 млн. карбованців.

В районі діє 5 споживчих товариств, які об'єднують 185 торговельних підприємств та 59 підприємств громадського харчування. Їх товарообіг становив у 1966 році 14 170 тис. крб. Все більше у побут трудящих входять культтовари та предмети широкого вжитку: лише за 1 квартал 1967 року трудящі району придбали 109 телевізорів, 188 велосипедів та мотоциклів, 122 пральні машини тощо.

В районі працюють 89 шкіл, з них 9 середніх та 40 восьмирічних, в яких трудяться 865 вчителів.

До послуг трудящих — 156 культосвітніх установ, у т. ч. 2 будинки культури, 67 клубів, 66 бібліотек, два кінотеатри, а також 58 стаціонарних кіноустановок.

Система охорони здоров'я має 77 медичних закладів: 2 міські та 5 сільських лікарень, 67 фельдшерсько-акушерських пунктів. Їх обслуговує 345 медичних працівників.

Під керівництвом районної парторганізації, яка налічує 1266 комуністів (об'єднані в 50 первинних партійних організаціях), трудящі міст і сіл району домагаються все більших успіхів у господарському і культурному будівництві.

Значну допомогу партійній організації подає комсомольська організація, яка нараховує 3280 членів ВЛКСМ. Вони об'єднані в 106 комсомольських організаціях.

Мостиський район має багату та цікаву історію. Виявлені археологічні знахідки свідчать, що вже в першій половині I тисячоліття нашої ери тут існувало поселення, мешканці якого займались землеробством та скотарством. В часи Київської Русі тут, крім поселень, виникають укріплені городища.

В епоху феодально-кріпосницьких відносин тут не раз відбувались селянські виступи. Особливого розмаху набрали вони під час визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Так, у 1648 році мешканці сіл Стоянці, Волчищовичі, Дидятичі, Дмитровиці та Волостків, об'єднавшись з міщанами Судової Вишні, розгромили й спалили панський двір у Волосткові. Після зняття Б. Хмельницьким облоги Львова повстанці приєднались до українських військ.

Активну боротьбу вели трудящі проти окупації західноукраїнських земель польською шляхтою (1919—1939 рр.). В багатьох селах існували нелегальні групи КПЗУ, які були організаторами багатьох виступів, страйків і демонстрацій трудящих, вказували їм шлях до соціального і національного визволення.

СУДО́ВА ВИ́ШНЯ

Судова Вишня (до 1545 року — Вишня) — місто районного підпорядкування, центр Судововишнянської міської Ради Мостиського району. З грудня 1939 року по листопад 1959 року місто було районним центром Дрогобицької області. Розташоване на річці Вишні (притока р. Сану) на рівнинній місцевості (257 м над рівнем моря) поблизу залізничної станції Судова Вишня, за 20 км від районного центру та за 48 км від обласного центру. З Львовом і Мостиськами зв'язане залізницею та шосейною дорогою. В зону міста входить село Загороди, яке утворює передмістя Судової Вишні і підпорядковане міській Раді. Чисельність населення — 5,5 тис. чоловік.

Найдавніші сліди перебування людини на території сучасної Судової Вишні відносяться до епохи бронзи (II тис. до н. е.), що підтверджується знахідками кам'яних знарядь та уламків посуду.

Виявлені на околиці міста різні археологічні пам'ятки свідчать, що вже в першій половині I тис. н. е. тут існувало осіле землеробське поселення, мешканці якого займалися скотарством, а також обробкою металу[1]. Знайдені римські монети вказують на зв'язки поселенців з Римською імперією.

Як стверджують археологічні знахідки, стародавня Вишня була розташована на території сучасного міста. Про це свідчать два городища, виявлені у 1957 році на урочищах «Замчисько» і «Чвораки». Археологічні дослідження городища на урочищі «Замчисько» показали, що воно було заселене протягом IX—XI століть. Його поселенці жили в чотирикутних півземлянках, в яких були кам'яні печі. Розміри жител — 16—20 кв. метрів. Знайдені знаряддя праці дають підставу вважати, що в них проживали окремі сім'ї землеробів-скотарів.

У кінці X століття на частині селища виник феодальний замок, який був укріплений валом з дерев'яними зрубами. В систему укріплень входили також башти та ворота. Виявлені на дітинці речові матеріали в більшості складалися із предметів військового спорядження. Це дає підстави вважати городище у Вишні фортецею з військовим гарнізоном.

Приблизно наприкінці XI — початку XII століть замок був зруйнований, очевидно польськими або угорськими військами. Його мешканці переселилися на друге городище, що було збудоване на зручному для оборони місці між річкою Вишня та безіменним потічком. Знайдені на місці цього городища матеріали дають підставу пов'язати його з літописною Вишнею[2].

Місто Вишня вперше згадується в Галицько-Волинському літописі під 1230 роком, як місце проживання великого феодала галицького боярина Филипа, що брав участь у змові бояр проти князя Данила Галицького («Филип безбожний зва князя Данила во Вишню»)[3]. Він мав намір убити князя Данила Романовича, але тисяцький Дем'ян встиг попередити про небезпеку.

Літописне місто Вишня в період боротьби за Галицьку землю між польським королем Казимиром Великим і галицькими боярами на чолі з Дмитром Детьком було дуже зруйноване.

Після захоплення Галицької землі польськими феодалами король Казимир надав у 1368 році Янові з Дембиці привілей на війтівство у Вишні із 100 ланами землі, згідно якого необхідно було відбудувати місто. Війт та міщани звільнялись від «будь-якої юрисдикції воєвод, суддів та урядників». Створювалось виборне міське самоврядування. Війтові було надано право збирати 6-й грош від податків та 3-й грош від інших доходів. Щоб якнайшвидше відродити місто, сюди запрошувались нові поселенці, які звільнялись на 20 років від податків. Цей захід дав

---

[1] Речові матеріали відділу археології Інституту суспільних наук.

[2] О. О. Ратич. Результати дослідження древньоруського городища «Замчисько» в м. Судова Вишня Львівської області в 1957—1959 рр., вип. 4.

[3] Летопись по Ипатиевскому списку, СПб, 1871, стор. 508.

Загальний вигляд археологічних розкопок на городищі «Замчисько» в м. Судова Вишня. 1966 р.

позитивні наслідки[1]. У Вишню переселилось багато фахівців, які сприяли швидкому розвитку ремесла, зокрема столярського, слюсарського, ткацького, шевського та інших.

Розвиткові ремесел, розширенню торгівлі сприяло й те, що місто стало у XV столітті політичним центром. Починаючи з 1443 року, у Вишні відбуваються з'їзди (сеймики) шляхти земель Руського воєводства[2]. Тут вирішувались політичні питання, відбувались шляхетські суди, від яких місто дістало назву Судова Вишня.

Важливу роль у економіці міста відігравала торгівля. Особливо великими були торги великою рогатою худобою, яку переганяли з Поділля в Західну Європу. Це сприяло значному розвитку різницького цеху, який стає найбільшим серед решти цехів міста. У Вишні знаходились також великі склади солі, яку доставляли сюди із Прикарпаття і розвозили у різні міста Польщі[3].

Однак було ряд причин, які гальмували розвиток ремесел і торгівлі, підривали міщанські господарства. Так, за люстрацією XVI століття, міщани Вишні повинні були відбудовувати укріплення, ремонтувати шляхи, мости тощо. Та частина міщан, яка володіла землею, повинна була ще сплачувати грошовий чинш: 16 грошів з лану, з яких 6 грошів відраховувалось на війтівство.

У 1504 році, в зв'язку з тим, що Вишня була зруйнована татарами, місто було звільнене на 8 років від податків. Такий же привілей був наданий і в 1553 році.

Відстоюючи свої права і національну культуру, українські міщани об'єднувалися у братства, які були опорними пунктами в боротьбі проти католицизму та ополячування. У Судовій Вишні братство засноване А. Радиловським в 1573 році[4]. Воно поклало собі за мету боротися проти посилення шляхетсько-польського гніту, національних та релігійних утисків, за розвиток української культури й науки.

Виразником прагнень і інтересів трудового люду, невтомним борцем був виходець з Вишні Іван Вишенський (1543—1620 рр.) — найвидатніший український письменник-полеміст XVI століття, який у своїх творах виступав проти світських та духовних феодалів, проти соціального, релігійного та національного гніту[5].

Визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького сколихнула селян і міщан західноукраїнських земель. Це викликало тривогу у місцевої шляхти. На засіданні сеймику у Судовій Вишні 14 вересня 1648 року (незадовго до приходу козацьких військ під Львів) відзначалося, що пожежа козацької війни наближується з дня на день і що слід очікувати селянських виступів. Так воно і сталося. Селяни з сіл Стоянці, Волчищовичі, Дидятичі, Дмитровичі, Волосткова, об'єднавшись з міщанами Судової Вишні, розгромили і спалили панський двір у Волосткові та захопили місто. Після зняття Хмельницьким облоги Львова вони приєдналися до козацьких військ.

Велику шкоду завдавали місту стації (часті постої військ), які супроводжувалися грабунками та розоренням. Постої шляхетських військ і зв'язані з ними численні реквізиції завдавали великих втрат мешканцям міста. Якщо у 1697 році сума збит-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 123, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, XIV, N 847.
[3] Жерела до історії України—Руси, т. II, Львів, 1895, стор. 13.
[4] Архів Юго-Западной России, т. VI, ч. 1, стор. 50, спр. 22; Газ. «Слово», № 15, 1865 р.
[5] В. Щурат. До питань біографії і писань Івана з Вишні, стор. 48—63.

ків становила 5392 злотих, то у 1698 році — 11 тис. злотих, а за 10 років (з 1704 по 1714 рік) — 52 тис. злотих[1].

Значно погіршували становище мешканців міста різні епідемії, а також утиски зі сторони староства, які з кожним роком ставали все дошкульнішими. Свідченням цього є численні скарги міщан, в яких вони писали про свої страждання. В одній із них говориться, що староста С. Коритко у першій половині XVII століття обкладав їх господарства непосильними податками, забирав худобу, грабував і знищував посіви, без усяких підстав кидав їх до в'язниці. У 1765 році міщани знову писали, що староста Антон Лось силою примушував їх платити податки за вилов риби у ставках, виорав міське пасовище, привласнив міські гармати. До цієї скарги приєднались і міські цехи: різницький, кравецький, шевський, столярський, слюсарський та ткацький.

Австрійські власті, захопивши Галичину у 1772 році, принесли нове колоніальне гноблення. Вони у місті перш за все спорудили дві казарми для австрійської кавалерії, яку утримували для придушення селянських заворушень. В цей час у Судовій Вишні виникають невеликі підприємства: тартак, цегельня та інші, а також ремісницько-кустарні підприємства. Становище робітників, які працювали тут, було важким. Робочий день тривав 11—16 годин, а заробітної плати не вистачало навіть на прожитковий мінімум.

Робітники і селяни міста з кожним роком все глибше поринали у безодню злиднів і бідувань. В результаті воєнної розрухи занепала економіка підприємств Судової Вишні. Кількість робітників, зайнятих у промисловому виробництві, значно зменшилась. На фабриці керамічних виробів, тартаку (лісопильному заводі), фабриці цикорію, в млині працювало лише по 30—50 робітників. Зменшується кількість ремісників. В Судовій Вишні налічувалося лише 30 фахівців, які працювали в невеликих майстернях. Серед них було 5 ковалів, 6 шевців, 5 кравців та інші.

Австрійські власті гальмували розвиток української культури. В місті було відкрито школу лише у 1795 році. Викладання в ній проводилось польською мовою. Цей учбовий заклад перебував під «опікою» Перемишльської католицької консисторії — одного із осередків католицизму на Галицькій землі. Тут вчились головним чином діти багатих міщан. Із 670 дітей шкільного віку лише 105 відвідувало школу. У 70-х роках XIX століття цей учбовий заклад було реорганізовано у трикласну школу.

Мешканці міста не могли також мріяти про медичну допомогу. У Судовій Вишні не було ні лікарні, ні лікарів, а лише акушерка. Лише у 70-х роках XIX століття тут з'явився перший лікар. Медичну допомогу він надавав лише за гроші. Тому вона була недоступною широким селянським масам.

Більшість населення Судової Вишні складали українці. Це підтверджує перепис 1880 року, з якого видно, що із 3387 мешканців міста 2 тис. становили українці, а решту — поляки, євреї, німці. У порівнянні з XVIII століттям майже втроє збільшилась кількість будинків, яких на кінець XIX століття налічувалося 619.

Із зростанням міста і збільшенням чисельності населення тут виникають невеликі промислові підприємства: керамічна фабрика, фабрика мила, олійниця, млин та інші.

З розвитком капіталістичної промисловості розгортається боротьба робітників, яка спочатку носила переважно економічний характер. Одним з масових виступів робітників Судової Вишні була демонстрація на Перше травня у 1896 році, на якій вони висловили свій протест проти мізерної заробітної плати, вимагали скорочення робочого дня, демократизації виборів.

Значний вплив на свідомість робітників міста зробив І. Я. Франко, який під час передвиборної кампанії до австрійського парламенту у 1897 році побував у Судовій Вишні і виступив з промовою, в якій вказував на необхідність боротьби за

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 181, оп. 2, спр. 298, арк. 4.

поліпшення долі гнобленого люду, боротьби проти соціального та національного гніту.

Перша світова війна важко відбилась на становищі мешканців міста. Понад 350 чол. було взято у австрійську армію. Різко відчувалась нестача робочих рук, значно погіршилось постачання продовольчими товарами.

Після відступу російської армії австрійські власті жорстоко розправились з місцевим населенням, яке виявляло свої симпатії до російських військ. Але ніякий терор неспроможний був викорінити в трудящих свідомість і повагу до братнього народу. Особливо зросли вони після перемоги Великого Жовтня та встановлення Радянської влади на Україні. У поширенні ідей соціалістичної революції серед мешканців Судової Вишні значну роль відіграли колишні військовополонені, які повернулись з Радянської Росії додому.

Успіхи молодої Країни Рад запалювали трудівників міста на дальшу боротьбу за визволення галицьких земель від іга Австро-Угорської імперії. Але польські окупанти, захопивши Галичину у 1919 році, принесли нові, нечувані страждання. Вони з перших днів свого панування почали насаджувати колоніальний режим, вдаватися до жорстокого терору, без суду і слідства піддавати репресіям учасників революційного руху.

В 1921 році польсько-шляхетські власті проводили перепис населення. Мешканці міста вороже зустріли цей захід і відмовлялися від нав'язуваного їм силою «польського громадянства».

В донесенні поліції Судової Вишні від 23 вересня 1921 року говориться про протест населення міста проти перепису і необхідність застосування методів примусу[1]. Мешканці міста втікали у ліс, відмовлялися давати будь-які відомості. Опір польській реакції у проведенні перепису являв собою одну з форм протесту населення міста проти польської окупації.

Згідно цього перепису у місті налічувалось 757 будинків, в яких проживало 4307 чол. Незважаючи на штучне заниження польськими властями відомостей про кількість українського населення, перепис показав, що в місті мешкало 1946 українців[2].

Борючись за соціальне і національне визволення, робітники міста все тісніше згуртовувалися під комуністичним прапором. Вони провели велику підготовчу роботу до загального страйку, що мав розпочатися одночасно із виступами робітників інших міст. Але поліція вжила заходи, щоб зірвати страйк.

Значний вплив на робітничий рух мала діяльність членів КПЗУ. В 1927 році у місті діяла районна організація КПЗУ, яка входила до складу повітової організації КПЗУ м. Мостиськ. Особливо міцною і чисельною була організація КПЗУ на передмісті. Деякі члени цієї організації — І. М. Макаруха, Й. В. Степаняк та інші брали активну участь у робітничому русі м. Львова.

Комуністи Судової Вишні, незважаючи на терор і провокації, все ширше розгортали свою діяльність: керували страйками місцевих робітників, організовували розповсюдження та вивчення марксистської літератури, а під час революційних свят з їх ініціативи у місті вивішувались червоні прапори, розклеювались листівки, проводились мітинги.

У 1935 році комуністи Судової Вишні випустили у світ одноденну газету «На хвилях», яку було підготовлено в друкарні товариства ім. Шевченка у Львові. На її сторінках опубліковано ряд матеріалів про тяжке становище західноукраїнського населення, заклики до боротьби проти польської окупації, статті про життя та успіхи на Радянській Україні. Газета була закрита польською поліцією, частина примірників конфіскована. Але більшість тиражу вдалося вивезти з друкарні і розповсюдити серед мешканців міста та у навколишніх селах. В умовах розгорнутої класової

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 135, арк. 29.
[2] Там же, ф. 121, оп. 2, спр. 364, арк. 52.

боротьби ця газета відіграла значну роль. Вона пробуджувала революційну енергію трудящих, формувала їх класову свідомість. Виступ газети послужив поштовхом до дальшого, більш бурхливого зростання політичної активності мас.

У липні 1936 року застрайкували всі робітники тартаку. Вони домагались поліпшення умов праці, підвищення зарплати. В жовтні та листопаді цього ж року виступили пекарі та робітники фабрики цикорію. Страйкарі вимагали восьмигодинного робочого дня, підвищення заробітної плати, встановлення демократичних свобод[1].

Високу політичну свідомість і солідарність показали робітники у січні 1938 року, коли в млині було незаконно звільнено з роботи 4-х чоловік. Вони оголосили страйк і поставили вимогу про поновлення на роботі звільнених робітників та підвищення зарплати. Після восьмиденної боротьби їх виступ увінчався успіхом[2].

Настав довгожданний вересень 1939 року. З великою радістю зустрічали трудящі міста своїх братів-визволителів, які принесли щасливе і заможне життя. У перші дні владу у свої руки взяло тимчасове управління (голова І. М. Макаруха), яке розгорнуло велику роботу в підготовці до виборів у Народні Збори Західної України.

Трудящі Судової Вишні дістали змогу самі вирішувати свою дальшу долю. Вони націоналізували всі промислові підприємства і організували їх роботу по-новому.

Було проведено велику роботу по ліквідації неписьменності — відкрито дві школи, де діти могли вчитись своєю рідною мовою. Почав працювати Будинок культури. В середній школі навчалося понад 600 учнів, працювало 35 вчителів. Було також налагоджено систему охорони здоров'я: відкрито поліклініку, жіночу та дитячу консультації, пологовий будинок та акушерський пункт.

Трудящі стали справжніми господарями своєї долі, вільними і повноправними громадянами Країни Рад. В жовтні 1939 року трудящі Судової Вишні одноголосно обрали депутатом до Народних Зборів Західної України уродженця міста, голову тимчасового управління члена КПЗУ І. М. Макаруху, а в березні 1940 року вони уперше обирали депутатів до вищих органів державної влади.

Радянська влада принесла трудящим міста справжнє життя. Але на оновлені західноукраїнські землі запустили свої криваві пазурі німецько-фашистські загарбники. Гітлерівські дракони, захопивши 24 червня 1941 року Судову Вишню, встановили тут «нові» жорстокі порядки.

Населення міста було обкладене великими податками, для сплати яких доводилось продавати майже увесь зібраний урожай. Фашисти забороняли власникам господарств різати для себе худобу. Вони грабували мешканців міста і всі цінності вивозили до Німеччини. За невиконання наказів і саботаж жорстоко карали. Тільки по Судововишнянському району було розстріляно 1296 чоловік[3]. Молодь силоміць забирали на каторжні роботи до Німеччини. Із Судової Вишні було вивезено у фашистське рабство 226 чол., серед них 15 дітей, які ще не досягли шістнадцятилітнього віку[4].

Трирічна окупація міста завдала великої матеріальної шкоди його промисловим підприємствам та установам. Краще устаткування було вивезено до Німеччини. Цегельному заводові завдано збитків на 1 млн. 633 тис. крб., а лісопильному — 5 млн. крб. Повністю були пограбовані аптека та міська лікарня[5].

Загальна сума втрат, заподіяних під час окупації Судововишнянському районові, становить понад 30 млн. карбованців[6].

Під могутніми ударами Червоної Армії полчища німецько-фашистських загарбників відкочувались на захід. 24 липня 1944 року в Судову Вишню вступили радян-

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 83.

[2] Там же, ф. 1, оп. 5, спр. 1603, арк. 109; ф. 47, оп. 1, спр. 345, арк. 7; ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 430, арк. 47.

[3] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. Р—871, оп. 11, спр. 110, арк. 2.

[4] Там же, ф. Р—1388, оп. 2, спр. 31, арк. 1.

[5] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. Р—1388, оп. 2, спр. 10, арк. 10, 36, 42.

[6] Там же, ф. Р—871, оп. 11, спр. 88, арк. 329.

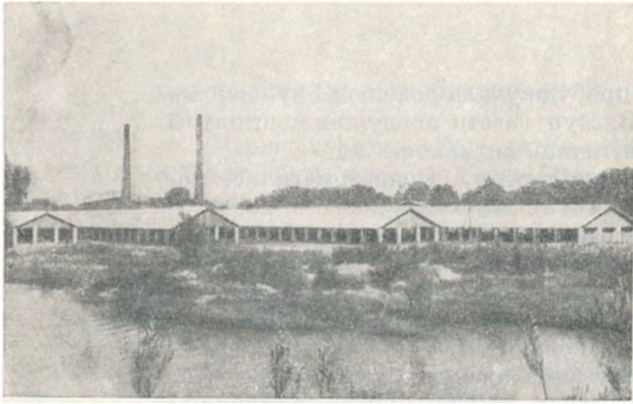

Цегельний завод м. Судової Вишні. 1966 р.

ські війська[1]. Над містом знову зійшла зоря свободи. Його мешканці радісно вітали своїх визволителів. Багато уродженців міста пішли на фронт. Вони в тяжких боях відстоювали незалежність нашої Батьківщини. Але не всі дожили до великого свята Перемоги. Понад 20 чол. загинули на війні. За бойові заслуги на фронтах Великої Вітчизняної війни багато жителів Судової Вишні удостоєні урядових нагород.

Після визволення мешканці взялися за відбудову рідного міста. З кожним роком Судова Вишня ставала все більш впорядкованою і красивішою.

Вже у перший післявоєнний рік на річці Вишня було споруджено гідроелектростанцію. Всі підприємства міста по випуску валової продукції перевершили довоєнний рівень. Райпромкомбінат виконав виробничий план 1945 року на 120 процентів[2].

Широким фронтом проводилося житлове будівництво, яке поставило на порядок денний питання про розширення цегельного заводу. Робітники цього підприємства своїми силами відремонтували розбиті машини та наявне устаткування і в кінці 1944 року дали першу продукцію. Виробничі завдання за 1945 рік вони виконали на 137 процентів[3].

Цегельний завод — одне з найбільших підприємств міста, на якому працює 135 робітників, а в літній сезон — 250 чол. Крім виготовлення цегли, черепиці, шиферу, завод почав випускати у 1967 році кахлі.

Значно збільшився випуск продукції. Якщо у 1949 році завод випускав 1,5 млн. шт. цегли та 476 тис. штук черепиці, то в 1966 році вироблено 5 млн. 200 тис. штук цегли та 1 млн. 300 тис. штук черепиці. Собівартість продукції у порівнянні з 1949 роком знижено на 39,3 процента.

На підприємстві виросло багато передовиків виробництва. Серед них формувальники С. Степаняк, В. Тиндик, Н. Лісовська, які постійно перевиконують свої виробничі завдання. Девізом їхньої праці є не лише кількість, але й висока якість вироблюваної ними продукції.

У 1944 році відновила свою роботу МТС, яку було створено ще в 1939 році. З розвитком і зміцненням індустріальної могутності нашої країни зростала матеріально-технічна база МТС. Машинний парк поповнився новими тракторами, автомашинами, комбайнами, сівалками та іншою сільськогосподарською технікою. МТС перетворилася у велике високомеханізоване підприємство.

У 1958 році МТС було реорганізовано у ремонтнотехнічну станцію, а в 1961 році на її базі створено відділення «Сільгосптехніка». Це підприємство має дев'ять цехів, обладнаних новими верстатами та механізмами, а також великий машинно-тракторний парк. Тут побудовано склад для мінеральних добрив на 2 тис. тонн, а також базу для зберігання аміачної води на 1025 тонн.

Механізатори відділення «Сільгосптехніка» обслуговують 21 колгосп, два радгоспи та сім районних організацій. Вони з року в рік значно підвищують продуктивність праці. Так, план ремонтних робіт за 1965 рік виконано на 144,8 проц. Кращими робітниками відділення є бульдозерист Г. М. Полянський, електрозварник І. Г. Заяць, регулювальник паливної апаратури М. М. Дашкевич, які виконують свої виробничі завдання на 150—180 проц. М. М. Дашкевич працює тут з перших днів

[1] СССР в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг. (Краткая хроника), М., 1964, стор. 581.
[2] Газ. «Новий шлях», 7 квітня 1946 р.
[3] Газ. «Новий шлях», 30 жовтня 1945 р.

створення МТС. За сумлінну й невтомну працю в 1966 році він удостоєний медалі «За трудову доблесть».

Значна частина мешканців міста зайнята в сільському господарстві. У 1948 році в Судовій Вишні було створено артільне господарство ім. Ворошилова, яке очолив В. Димчишак. В 1959 році до колгоспу були приєднані сільгоспартілі ім. Щорса (с. Зарічне) та ім. Франка (с. Берегове). Укрупнений колгосп було названо іменем Ф. Е. Дзержинського. Артіль складається з 4-х бригад, має 3020 га земельних угідь, у т. ч. 1791 га орної землі. На ланах сільгоспартілі працює 11 тракторів, 4 комбайни та інша сільськогосподарська техніка. Господарство має 9 автомашин. На фермах, в майстернях та інших ділянках виробництва використовується електроенергія.

Незважаючи на те, що землі колгоспу піщані і вимагають великих затрат праці, удобрення, урожайність зернових культур за останні роки помітно збільшилась. Так, валовий збір зерна з 2509 цнт в 1963 році зріс до 12892 цнт у 1965 році, у т. ч. пшениці 6598 цнт, або по 18 цнт з кожного гектара[1].

Яскравим показником зміцнення артільного господарства є зростання неподільних фондів. Якщо у 1958 році вони становили 94 тис. крб., то в 1965 році — 281 тис. крб. Прибутки колгоспу збільшились із 145 тис. крб. у 1960 році до 340 тис. крб. у 1965 році. Лише від продажу свинини в колгоспну касу надійшло 29 тис. крб., а всього від продажу продуктів тваринництва — 134 тис. карбованців[2].

В колгоспі виросло багато передовиків, які, примножуючи здобутки артілі, своєю високопродуктивною працею вносять гідний вклад у виконання планів нової п'ятирічки. Це — доярки Р. І. Худик, С. Л. Степаняк, ланкова Е. Сапуцька, механізатори Д. Тадей, М. Єдинак та інші. Так, доярка Р. І. Худик рік у рік надоює від кожної корови по 2200—2500 кг молока. За свою невтомну працю вона удостоєна ордена Трудового Червоного Прапора.

Росте й розквітає стародавнє місто Судова Вишня, підвищується добробут його мешканців. За роки Радянської влади тут збудовано понад 200 нових житлових будинків, вкритих шифером, черепицею, бляхою. Виросли нові вулиці — Стефаника, Спортивна, Гагаріна. Силами трудящих міста посаджено три парки, споруджено чотири озера.

Показником зростання добробуту трудящих є підвищення їхньої купівельної спроможності. В порівнянні з 1964 роком товарообіг у 1966 році збільшено в 2 рази[3]. Зокрема, зріс попит на музичні інструменти, радіотовари, швейні та пральні машини та інші культурно-побутові товари. Вкладниками ощадної каси є 994 мешканці, а загальна сума їхніх збережень становить 280 тис. карбованців.

У місті за останні 1962—1967 рр. споруджено два нових магазини, їдальню, пекарню, лазню та інші торговельні та побутові підприємства.

Велика увага приділяється медичному обслуговуванню населення. Якщо лікарня спочатку була малою — всього на 30 ліжок, не було потрібних приладів, устаткування, то тепер вона налічує понад 100 ліжок, має найновіше обладнання в усіх кабінетах. Про здоров'я трудящих піклуються 18 лікарів та понад 40 чол. середнього медичного персоналу. Головний лікар лікарні Н. М. Затварський у 1966 році за невтомну багаторічну працю удостоєний ордена «Знак Пошани».

Значних успіхів досягнуто в розвитку народної освіти. В місті працює середня школа, в якій у 1947 році відбувся перший випуск. Атестати зрілості одержало

Судова Вишня, у міській лікарні. 1966 р.

[1] Звіти колгоспу ім. Дзержинського за 1965 та 1966 рр.

[2] Звіти колгоспу ім. Дзержинського за 1960 та 1965 рр.

[3] Звіт Судововишнянської МСТ за 1964, 1965 рр.

47 чол. В школі трудяться 52 вчителі, які навчають 870 учнів. За роки Радянської влади відбулося 18 випусків, а середню освіту здобуло 726 юнаків і дівчат. З них 32 одержали золоті та срібні медалі. Багато з них після закінчення вузів стали лікарями, агрономами, інженерами, вчителями.

Силами учнів та педагогічного колективу у 1960 році в школі відкрито Ленінську кімнату, в якій налічується понад 300 експонатів. Копії фотографій і документів про життя та діяльність В. І. Леніна надіслані з різних музеїв Радянського Союзу, а також з Лондона, Кракова, Пороніно. В Ленінській кімнаті приймають учнів у піонери, проводяться тематичні вечори.

За вмілу організацію педагогічного процесу та хороші показники у навчанні директора школи В. Е. Гончарова нагороджено у 1966 році орденом Трудового Червоного Прапора.

Перспективи дальшого розвитку освіти знаходять яскраве відображення у бюджеті міської Ради. У 1966 році із загальної суми бюджету 197 тис. крб. 131 тис. крб. асигновано на розвиток народної освіти.

У місті функціонує один з найбільших у нашій республіці технікум, який готує ветеринарних спеціалістів для західних областей України. Створений він на базі однорічної сільськогосподарської школи, що випускала молодших ветфельдшерів.

На стаціонарному відділенні навчається 400 юнаків та дівчат, а понад 600 чол.— на заочному відділі[1]. За час існування цього учбового закладу спеціальність ветфельдшерів та зооветтехніків здобули 725 чол. При технікумі є учбове господарство, яке має 120 га орної землі, 80 голів великої рогатої худоби, 100 свиней та багато різної сільськогосподарської техніки. Одночасно учні вивчають автомобільну справу і після закінчення курсів одержують додатково спеціальність шоферів. У 1965 році при технікумі відкрито ветеринарну клініку з стаціонаром на 5 гол. худоби, діє державна племінна станція, яка є експериментальною базою при цьому учбовому закладі. Організовано також постійно діючі курси по підготовці завідуючих тваринницькими фермами та місячні курси по перепідготовці ветфельдшерів.

При технікумі діють ґуртки художньої самодіяльності, добре поставлена спортивна робота. Особливим успіхом користуються народні митці хорового колективу. Мешканці Судової Вишні та навколишніх сіл дали йому високу оцінку за майстерне виконання пісень. Силами комсомольців-учнів проведена велика робота по озелененню міста та по впорядкуванню території технікуму.

Про вихованців ветеринарного технікуму Судової Вишні можна почути скрізь: у колгоспах, радгоспах, сільськогосподарських установах хороші відгуки, високу похвалу.

Разом з освітою в життя мешканців міста міцно ввійшла культура. До послуг трудящих міська бібліотека, книжковий фонд якої становить 25648 томів, а читачами є понад 2 тис. чол. Пропагуючи книгу в маси, бібліотека проводить конференції, літературні вечори, на яких обговорюються найновіші твори радянських письменників; влаштовуються книжкові виставки літератури. Змістовні і цікаві виставки були зроблені до 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка, 110-річчя Франківського ювілею, до 100-річчя від дня народження В. І. Леніна.

У 1949 році в місті відкрито дитячу бібліотеку, яка обслуговує понад 900 читачів. У її фондах налічується 18344 примірники книг. Тут створено постійні виставки: «Релігія і наука несумісні», «Хімія наших днів» та інші, які виховують у підростаючого покоління комуністичне ставлення до праці, любов і відданість до рідної Вітчизни,

На заняттях у ветеринарному технікумі. 1966 р.

[1] Газ. «Сільські вісті», 18 листопада 1965 р.

Колишній член КПЗУ І. М. Макаруха ділиться спогадами про революційну боротьбу трудящих Львівщини проти панської Польщі на читацькій конференції у міській дитячій бібліотеці. 1966 р.

непримиренність до пережитків минулого. За активну роботу по охопленню книгою всіх дітей міста, цікаві форми роботи з широкими масами трудящих, ця бібліотека удостоєна почесного звання закладу відмінної роботи, а її завідуюча М. Я. Макаруха — звання «бібліотекар відмінної роботи».

Цікавим місцем відпочинку трудящих є міський Будинок культури, при якому працює 11 гуртків художньої самодіяльності. Тут є стаціонарна кіноустановка, проводяться кожного вечора змістовні культурно-освітні заходи: концерти, вистави, лекції, вечори запитань і відповідей. Високою майстерністю відзначається хоровий гурток, який бореться за звання Народного хору. На обласному огляді художньої самодіяльності, присвяченому 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка, цей колектив удостоєний грамоти обкому профспілки працівників культури. Широке визнання здобув ансамбль бандуристів «Вишенька», який створений у січні 1964 року. Він на обласному огляді художньої самодіяльності, присвяченому 50-річчю Великого Жовтня, нагороджений дипломом 1-го ступеня, грамотою обласного управління культури та обкому профспілки працівників культури. Виступи ансамблю «Вишенька» не раз передавались по радіо, показувались по телебаченню.

При Будинку культури працює дитяча музична студія, курси крою та шиття, фотогурток, діє агіткультбригада, яка виступає з концертними програмами не тільки у рідному місті, а й перед колгоспниками сіл Мостиського району. В репертуарі — твори українських радянських композиторів про Комуністичну партію, Радянську Батьківщину, українські народні пісні, твори композиторів країн народної демократії, веселі коломийки.

У 1959 році тут відкрито університет здоров'я з 2-х річною програмою навчання. Заняття відбуваються два рази на тиждень. За час існування університету його закінчило понад 240 чол. Понад 10 випускників навчаються в медінститутах та 30 чол. у медучилищах. На Всесоюзному огляді народних університетів у 1966 році університет м. Судова Вишня нагороджено Похвальною грамотою Міністерства культури СРСР

Великою популярністю серед мешканців міста користується міський краєзнавчий музей. Значну допомогу в його створенні надала археологічна експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР, що проводила тут дослідження городища часів Київської Русі. Зібрані у музеї численні експонати (знаряддя праці, предмети побуту, зброя, монети, оригінали документів, картини) відображають історію Судової Вишні від найдавніших часів до наших днів.

В здобутках й досягненнях трудящих міста велика заслуга партійних організацій, в яких об'єднано понад 100 комуністів. Найбільшою є парторганізація при міській Раді, яка налічує в своєму складі 22 члени КПРС. Комуністи міста беруть активну участь у всіх галузях народного господарства, працюють безпосередньо на відповідальних ділянках виробництва, де особистим прикладом, палким словом мобілізують трудящих на виконання завдань нової п'ятирічки.

Судова Вишня живе нині бурхливим виробничим і культурним життям. У найближчі роки в місті стануть до ладу нові громадські та культурно-побутові будівлі. І все це нові пам'ятки історії, сторінки славного літопису древнього міста, яке молодіє з кожним роком.

В. М. ЦИГИЛИК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД МОСТИСЬКОГО РАЙОНУ

АРЛА́МІВСЬКА ВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Чорний Потік, за 7,5 км від райцентру. Населення — 2011 чоловік.

На території села є 2 бригади колгоспу «Шлях до комунізму», центральна садиба якого знаходиться у с. Гостинцеві. Бригади мають 2674 га орної землі. Основний виробничий напрям — відгодівля великої рогатої худоби. Провідна зернова культура — жито, з технічних культур— цукрові буряки.

В селі є восьмирічна і початкова школи, клуб, бібліотека. До послуг населення побутові майстерні. Збудовано 157 цегляних житлових будинків.

Партійна та комсомольська організації створені у 1948 році.

Письмова згадка про село відноситься до 1582 року.

БА́ЛИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від райцентру. Віддаль до залізничної станції Мостиська — 7 км. Населення — 1706 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Великі Новосілки, Малі Новосілки, Хатки.

Село є центром колгоспу «Перемога», земельна площа якого становить 2747 га, у т. ч. 1760 га орної землі. Виробничий напрям — тваринництво та вирощування цукрових буряків і льону.

Тут є середня школа, клуб, бібліотека.

В околицях села було розкопано 19 курганів кам'яної — початку бронзової доби (кінець III — початок II тисячоліть до н. е.).

Перша історична згадка про село відноситься до 1400 року.

БЕРЕГО́ВЕ (до 1960 року — Тулиголови) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишні і шосе Львів—Мостиська, за 2 км на південь від залізничної станції Заріччя та за 10,5 км від райцентру. Населення — 875 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Заріччя, Королин, Пісок.

Колгосп ім. Дзержинського тваринницько-льонарського напряму, має 3 тис. га земельних угідь, з них 1742 га орної землі.

У селі є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1426 року.

БОРТЯ́ТИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 2 км на північ від залізничної станції Судова Вишня та за 19 км від районного центру. Населення — 1785 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Княжий Міст, Новосілки.

У селі розміщена бригада колгоспу «Правда», який має 2500 га земельних угідь, з них 1328 га орної землі. Напрям господарства — льонарсько-тваринницький.

В селі є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1442 року. Під час окупації буржуазної Польщі тут діяв підпільний осередок КПЗУ, відбувались страйки, антиурядові мітинги селян.

ВИ́ШЕНЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км від райцентру. Населення 465 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Підліски.

На території села розміщена шоста бригада колгоспу ім. Лесі Українки, яка має 439 га орної землі. Основний виробничий напрям — вирощування льону, зернових, цукрових буряків з розвинутим молочним тваринництвом.

В селі є початкова школа, клуб на 150 місць. Перша письмова згадка про село відноситься до 1452 року.

ВОВЧИ́ЩОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Сіканицею, за 11 км від залізничної станції Судова Вишня на лінії Львів—Мостиська. Віддаль до районного центру— 13,5 км. Населення — 1077 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Велика Діброва, Волостків, Дидятичі, Мала Діброва.

В селі розміщена перша бригада колгоспу ім. Я. Галана, що об'єднує всі села сільради і має 3 тис. га земельних угідь, з них 1962 орної землі. Господарство рільничо-тваринницького напряму.

У Вовчищовичах працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб, є 2 спортивні майданчики. Збудовано 120 житлових будинків.

Село вперше згадується у документах за 1436 рік. Під час облоги українською армією під керівництвом Б. Хмельницького м. Львова селяни Вовчищович разом з селянами інших сіл напали на поміщицький двір у Волосткові, спалили його, приєднались до козацького війська.

ГОСТИ́НЦЕВЕ (до 1940 року — Ляшки Гостинцеві) — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км на схід від райцентру і за 2,5 км від залізничної станції Підгать. Через село проходить шосе та залізниця Львів — Мостиська. Населення — 1058 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Завада, Підгать.

Колгосп «Шлях до комунізму» має 6 тис. га земельних угідь, з них 2674 га ріллі. В його господарстві провідна зернова культура — жито, із технічних — цукрові буряки. З допоміжних підприємств є пилорама, 2 кузні, ремонтна майстерня.

В селі працюють восьмирічна школа, клуб, дитячий садок. За післявоєнні роки збудовано 30 господарських споруд.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1489 року.

ГУСА́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Бухти, за 17,6 км від залізничної станції Мостиська та за 14 км від рай-

центру. Через село проходить шосе Добромиль — Мостиська. Населення — 597 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Боєвичі, Гориславичі, Радохинці.

Колгосп «Прогрес» вирощує технічні, зернові та овочеві культури. Тваринництво молочно-м'ясного напряму. Його земельна площа дорівнює 3 тис. га угідь, з них 1936 га ріллі. З допоміжних господарств є 2 пилорами та ремонтна майстерня.

У селі — середня школа, клуб, бібліотека; ветлікарня. Працює ковбасний цех Добромильського м'ясокомбінату.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1542 року.

ДМИ́ТРОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишеньці, за 5 км на південь від залізничної станції Судова Вишня, на залізничній лінії Львів—Мостиська, та за 16,5 км від районного центру. Населення — 745 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Загороди, Заріччя, Кульматичі.

Колгосп ім. Енгельса має 1500 га земельних угідь, з них 959 га ріллі і займається рільництвом і тваринництвом.

У Дмитровичах є восьмирічна і початкова школи, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село відноситься до 1461 року.

ДОВГОМОСТИ́СЬКА (до 1589 року — Домагостиська) — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км від залізничної станції Княжий Міст залізничної лінії Львів—Мостиська та за 21 км від районного центру.

Місцевий колгосп «Правда» рільничо-тваринницького напряму, має 2585 га земельних угідь, у т. ч. 1328 га орної землі.

У селі є восьмирічна школа та школа сільської молоді, клуб, 2 бібліотеки.

Село вперше згадується в історичних документах 1437 року.

ЗАВ'Я́ЗАНЦІ (до 1946 року — Ляшки Зав'язані) — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від залізничної станції Конюшки Семенівські та за 23 км від районного центру. Через село проходить 2 шосейні дороги: Львів—Зав'язанці та Самбір—Зав'язанці. Населення — 1080 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Княгиничі, Костильники, Кропильники, Ніговичі, Солтиси і Топільниця.

Земельна площа колгоспу «Червона зірка» становить 2400 га земельних угідь. Його виробничий напрям — рільництво і тваринництво. З допоміжних підприємств є пилорама і торфорозробки. У 1963 році ланкова М. І. Чухрай була обрана депутатом Верховної Ради УРСР.

Село має середню школу, бібліотеку, клуб. Сільські діти відпочивають у місцевому піонерському таборі.

Перша документальна згадка про село відноситься до 1446 року. У липні 1925 року в Зав'язанцях відбувся страйк. Селяни вимагали підвищення заробітної плати і навчання дітей українською мовою. До страйку приєднались селяни з навколишніх сіл. У 1931 році вдруге відбувся страйк. Страйкуючі вимагали скорочення робочого дня.

ЗОЛОТКО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Львів—Нижанковичі, за 14,5 км від залізничної станції Мостиська 1 та за 12 км від райцентру. Населення — 811 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Боляновичі, Іорданівка, Мочеради.

Місцевий колгосп «Заповіт Ілліча» займає 3 тис. га земельних угідь, з них 2039 га орної землі. Вирощуються льон, цукрові буряки. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Із допоміжних господарств є млин.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб.

Перша документальна згадка про село відноситься до 1408 року.

У роки німецько-фашистської окупації жителі Золотковичів А. М. Галавін, Й. В. Миляник, Й. Б. Ференчак переховували радянських військовополонених, В. М. Пеканець був у 1943 р. зв'язковим і провідником партизанів з'єднання С. А. Ковпака.

КРИСО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Січній, за 4 км від райцентру. Через село проходить шосе Мостиська — Самбір. Населення — 380 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Нагірне, Чишки.

В селі розташований третій відділок радгоспу «Крукеницький», що займає 2 тис. га земельної площі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб; шевську майстерню.

Вперше у письмових документах Крисовичі згадуються під 1469 роком.

КРУКЕ́НИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Січній, за 13 км від районного центру. Населення — 1536 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля-Садківська, Острожець.

Місцевий колгосп ім. Ів. Франка має 2900 га земельних угідь. Розвинуте птахівництво. Допоміжні підприємства — млин, пилорама і ремонтна майстерня. Є ветеринарна лікарня. Розміщені також ковбасний цех, пекарня.

В селі — середня школа, бібліотека, Будинок культури. На громадських засадах працює краєзнавчий музей. Для відпочинку школярів організовано колгоспний піонерський табір. На території села розташований сільськогосподарський технікум. Жителів обслуговують 2 кравецькі і шевська майстерня. За післявоєнні роки збудовано 130 житлових будинків.

Село засноване у 1366 році. Селяни Крукеничів та навколишніх сіл брали участь у визвольній війні українського народу під проводом Богдана Хмельницького. У XVI—XIX століттях жителі села займались шевством. Село дуже потерпіло від епідемії холери у 1870 році та великої пожежі у 1886 році. У 20—30-х роках XX століття у Крукеничах був організований осередок Комуністичної спілки молоді.

Партійна та комсомольська організації створені у 1945 році.

МА́КУНІВ (до 1648 року — Маковнів) — село, центр сільської Ради. Розташоване за 19 км від райцентру та за 11 км від залізничної станції Судова Вишня. Населення — 963 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Берці, Великі Мокряни, Малі Мокряни, Шишоровичі.

У селі знаходиться друга бригада колгоспу ім. Куйбишева, виробничий напрям якого — рільництво і тваринництво.

Тут є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Макунів вперше згадується у письмових джерелах за 1466 рік. У селі у липні 1936 року протягом 5 днів тривав страйк, учасники якого вимагали підвищення заробітної плати.

МА́ЛЬНІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км від райцентру. Населення — 880 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Дубинки, Загорби, Мазури, Мальнівська Воля, Мартини, Мелешки, Петики, Пихи, Рожаки.

Село — центр колгоспу «Жовтень». Господарство має 3 тис. га земельних угідь і вирощує пшеницю, жито, льон-довгунець і цукрові буряки.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб. За післявоєнні роки збудовано понад 50 житлових будівель. До послуг жителів кравецька та шевська майстерні.

Перша згадка про Мальнів датується 1446 роком. У 1948 році у селі створено партійну та комсомольську організації.

МИШЛЯ́ТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від райцентру, що є для Мишлятичів найближчою залізничною станцією. Через село проходить шосе Львів—Нижанковичі. Населення — 685 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Ганьковичі, Конюшки, Липки, Лютків, Тамановичі, Толуковичі.

Колгосп ім. Кірова має 2200 га земельних угідь, з них орної землі 1704 га, із допоміжних господарств — млин, пилораму, ремонтну майстерню. Основний виробничий напрям — вирощування цукрових буряків, льону.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про село відноситься до 1442 року. У роки визвольної війни українського народу в Мишлятичах у 1648 році перебував селянсько-козацький загін. Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції сільська біднота у 1917—1918 рр., виступивши проти поміщика, почала ділити його землеволодіння. Австрійські власті жорстоко розправилися з учасниками цього виступу.

ПНІ́КУТ (стара назва — Пнікольт) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Січній, за 12 км від райцентру та за 15 км від залізничної станції Мостиська 1. Через село проходить шосе Самбір—Мостиська. Населення — 1020 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Буховичі.

У селі розміщений перший відділок радгоспу «Крукеницький». Із допоміжних підприємств є млин, пилорама, столярна майстерня. Земельна площа радгоспу — 6 тис. га. Виробничий напрям — зерновий і м'ясо-молочний, допоміжною галуззю є овочівництво.

Село має восьмирічну школу, середню школу сільської молоді, бібліотеку, клуб. До послуг жителів лікарня на 75 ліжок, 2 побутові майстерні.

Вперше Пнікут згадується в письмових джерелах за 1359 рік.

У 1937 році в селі відбувся страйк.

ПОПО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на Санській рівнині на річці Бухті, за 20 км від райцентру та за 19 км від залізничної станції Мостиська 1. Через село проходить шосе Добромиль—Мостиська. Населення — 986 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Боратичі, Плешевичі, Тишковичі, Хідновичі, Хрептичі, Циків.

В селі — центральна садиба колгоспу ім. Щорса, що має 2 тис. га земельних угідь, в тому числі 1082 га орної землі. Вирощуються цукрові буряки, льон-довгунець. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Поповичах є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Функціонує лікарня на 25 ліжок, аптека. Тут розташований державний млин, відділ Добромильського харчокомбінату. Збудовано будинок інвалідів, 102 житлові будинки.

У 1940 році в селі створено комсомольську організацію. Її першого секретаря І. Д. Цюпка фашисти під час Великої Вітчизняної війни ув'язнили в Освенцім.

РАДЕ́НИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від райцентру. Через село проходить шосе Самбір—Мостиська. Населення — 1328 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Хатки, Чижевичі.

На території села розміщені перша і друга бригади колгоспу ім. Лесі Українки. Земельна площа бригад — 860 га сільськогосподарських угідь. Господарство спеціалізується на вирощуванні льону, зернових, цукрових буряків, виробництві молока і м'яса.

У селі працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Діє лікарня на 25 ліжок.

Перша письмова згадка про Раденичі відноситься до 1429 року. В 1945 р. в селі створена комсомольська, а в 1948— партійна організації.

СОКО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Соколянці, за 2 км від залізничної станції Підгать та за 7 км від райцентру. Населення — 1900 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Качмарі, Колодка, Корчунок, Крив'яки, Максимці.

В селі розташовані 2 бригади колгоспу «Шлях до комунізму», який спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби і має 6 тис. га земельної площі, у т. ч. 2674 орної землі. Провідні культури — жито, цукрові буряки.

Тут працюють восьмирічна і початкова школи, середня школа сільської молоді, є клуб, читальня, бібліотека. Перша документальна згадка про село відноситься до 1449 року.

СТАРЯ́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишні, за 8 км від рай-

центру. Населення — 1915 чоловік. Сільраді підпорядковане село Заверхи.

На території села розміщена бригада колгоспу «Комуніст», який володіє 4 тис. га угідь, з них 2166 га ріллі. У господарстві села вирощується льон-довгунець. З допоміжних підприємств є млин.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку.

Перша згадка про Старяву відноситься до 1461 року.

СТОЯ́НЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від залізничної станції Хоросниця залізничної лінії Львів—Мостиська. Віддаль до райцентру 10 км. Населення — 998 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мистичі і Санники.

Село — центр колгоспу ім. Ілліча, земельна площа якого становить 2 тис. га угідь, з них 1503 га ріллі. Господарство спеціалізується на виробництві цукрових буряків, льону, м'ясо-молочної продукції.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Документально Стоянці вперше згадуються в 1366 році. У визвольну війну українського народу під проводом Б. Хмельницького місцеві селяни в 1648 році розгромили панський двір у Волосткові. У 1695 році біля села був розбитий великий татарський загін. Селянські виступи у Стоянцях відбувалися у 1935—1936 роках.

СТРІЛЕ́ЦЬКЕ (давня назва — Стрільчиська) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Січній, за 6 км від райцентру та залізничної станції Мостиська. Населення — 520 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Добощівка, Липники.

У селі розміщений другий відділок радгоспу «Крукеницький», що спеціалізується в молочно-тваринницькому напрямі. Відділок має 1900 га землі.

Є початкова школа, бібліотека, клуб. Споруджено 30 нових будинків.

Стрілецьке вперше згадується в документах за 1396 рік.

ТВІ́РЖА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишні, за 3 км від залізничної станції Арламівська Воля та за 6,5 км від райцентру. Повз село проходить залізниця Львів—Мостиська. Населення — 850 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Вуйковичі, Завадів, Слабаш, Хоросниця.

Колгосп «Росія» має 2500 га земельних угідь, з них 1938 га орної землі. Провідна культура — жито, з технічних — цукрові буряки і льон-довгунець.

У селі — середня школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки збудовано 170 будинків.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1572 року. Під час Великої Вітчизняної війни партизанський загін із з'єднання М. Наумова у 1943 році вступив у окуповане село і роззброїв поліцаїв.

ТЩЕНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Тростянці. Через село проходить автотраса Львів—Перемишль та залізниця Львів—Мостиська. Віддаль до райцентру 5,5 км. Населення — 858 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Волиця, Зеленогаївка, Мостиська Друга.

На території села розміщений третій відділок радгоспу «Мостиський», рільнича бригада якого вирощує лікарські рослини.

У селі — початкова школа, бібліотека, клуб. Є туберкульозна лікарня на 50 ліжок.

Село вперше згадується в письмових джерелах за 1418 рік.

ЧЕРНЕ́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишні, за 8 км від райцентру. Населення — 1375 чоловік. Сільраді підпорядковане село Годині.

Колгосп «Комуніст» має земельну площу 4 тис. га угідь в т. ч 2166 га ріллі. Провідні культури господарства — пшениця і жито, цукрові буряки, льон-довгунець.

У селі працюють середня школа, клуб, бібліотека. Споруджено стадіон, 2 спортивні майданчики. Футбольна команда «Колгоспник» у 1961 році зайняла перше місце по Львівській області.

Село засноване у XIII столітті.

В 1902 році тут відбувся селянський виступ.

ШЕ́ГИНІ — село, центр сільської Ради, розташоване на автомагістралі Львів—Перемишль, за 8 км від залізничної станції Мостиська II та за 14 км від райцентру. Населення — 900 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Биків, Буців і Костив'ята.

Місцевий колгосп «Прикордонник» має 3 тис. га земельних угідь. Провідна зернова культура — жито, з технічних — цукрові буряки і льон-довгунець.

У селі є восьмирічна школа, а також школа сільської молоді, бібліотека, клуб. Відкрито шевську та кравецьку майстерні.

Перша письмова згадка про село датується 1402 роком.

Коли почалась Велика Вітчизняна війна 22 червня 1941 року, радянські прикордонні війська протягом 6 днів мужньо обороняли ділянку кордону на північний захід від села. Озвірілі фашисти вдерлися до села, спалили його і вчинили розправу над жителями.

Я́ТВ'ЯГИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км від залізничної станції Бісковичі, та за 16 км від райцентру. Через село проходить шосе Самбір—Львів. Населення — 600 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Судковичі, Хлиплі.

Земельна площа колгоспу «Зоря комунізму» становить 1700 га. Його виробничий напрям — рільництво і тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Населення обслуговують шевська і кравецька майстерні.

Село згадується вперше в документах за 1448 рік. У липні 1925 року в сусідньому селі Зав'язанцях вибухнув страйк, до якого приєдналися селяни Ятв'яг. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати. У цьому ж році в селі був голод, який охопив багато сіл тодішнього Мостиського повіту.

НЕСТЕРОВСЬКИЙ РАЙОН

НЕ́СТЕРОВ

Нестеров (до 1951 року Жовква) — місто районного підпорядкування, центр Нестеровського району, розташоване біля підніжжя гори Гарай понад річкою Свинею, притокою Рати (басейн Західного Бугу), за 32 км від Львова і сполучене з ним шосе і залізницею. Населення — 9,2 тисячі чоловік.

Територія сучасного міста була заселена ще в далеку давнину. Крем'яні знаряддя, глиняний посуд і бронзовий скарб[1], знайдені під час археологічних розкопок, відносяться до III—II-го тисячоліття до н. е. У XII—XIII століттях ця місцевість входила до складу Галицько-Волинського князівства. Через неї проходив шлях Галич—Холм. Гора Гарай, попід якою проходив шлях, була зручним місцем для несення сторожової служби.

Перша письмова згадка про поселення, що тоді називалося Винники, припадає на 1368 рік. Належало воно тоді шляхтичеві Древенті, а в 1560 році стало власністю белзького воєводи Жолкевського. Для захисту від татарських нападів в кінці XVI століття син Жолкевського Станіслав почав будувати тут замок. У 1603 році місту було надано магдебурзьке право і остаточно затверджено за ним назву — «Жовква». Будівництво замку було завершене в 1606 році. До нього вели 4 брами — Глинська (Краківська), Львівська, Звіринецька і Єврейська. Місто було оточене валом. Львівське і Краківське передмістя були обнесені частоколом. Крім українців, тут жили поляки, євреї і вірмени.

Міщанам дозволялось викурювати горілку, виготовляти пиво, мед, займатися різними промислами і торгівлею. Тут 2 рази на тиждень відбувалися торги та 4 ярмарки на рік. Вищими органами влади була міська рада в складі чотирьох райців, міський суд в складі війта і восьми лавників, а також колегія.

Незважаючи на те, що юридично міське самоврядування тоді обиралося «поспільством», фактично до нього потрапляли ті особи, проти яких не запере-

[1] «Przegląd Archeologiczny», VIII, N 2, 1949, стор. 175.

чував власник міста. Першим війтом у 1603 році був Павло Щасливий, а райцями — П. Стахарович і В. Німчук.

У XVII столітті Жовква вже була значним економічним і культурним центром. Особливо розвивалося ремесло. Так, у 1611 році у Жовкві були ковалі, лимарі, сідлярі, слюсарі, бондарі, пушкарі, столярі, каретники, кравці, шевці та інші ремісники. Одним з найбільших у місті був заснований у 1603 році шевський цех, в якому налічувалося 20 чол. У 1632 році утворився цех, що об'єднував бондарів, стельмахів, шапкарів і колодіїв, а в 1641 році — цех, який об'єднував спеціалістів споріднених професій — ковалів, пушкарів, мечників, лимарів, котлярів, поясників, конвісарів, ливарників, сідлярів, золотарів і слюсарів. У кінці XVII і на початку XVIII століття, у зв'язку з дальшим розвитком ремесла, з споріднених цехів виділялися окремі цехові об'єднання слюсарів, кравців, ткачів, різників, гончарів та інші.

Жовква була значним торговим центром. Жовківські купці також возили свої товари на продаж до Львова, Station Станіслава, Дрогобича і навіть до Угорщини, звідки привозили вино, тютюн і мідь.

У той час, коли заможна частина населення багатіла, трудовий народ змушений був сплачувати на користь міста і його власника податки і відбувати різні повинності. Оподаткуванню підлягали будинки, городи, заняття ремеслом і торгівлею тощо. Так, у 1680 році 271 будинок міста було обкладено «поголовним» податком, який сплачували 876 чол. З населення стягувались кошти на утримання міської адміністрації і на упорядкування міста.

Крім соціального гніту, українське населення, що становило переважну більшість, зазнавало й національного. Ще в 1614 році жовківський підстароста Грабовський видав наказ, яким позбавив українське населення права бути обраним в органи міського самоврядування. У ньому зазначалося: «Є воля і наказ їх вельможності, щоб ніякий міщанин з руської релігії як до лавиці радецької, так і до лавиці війтівської від цього часу не був обраний, бо це забороняє закон католицького костьолу і коронні конституції»[1]. Тільки внаслідок упертої боротьби українське населення добилося того, щоб обирати одного лавника і одного радника.

Власники Жовкви — Жолкевські, а потім Собєські і Радзивіли докладали чимало зусиль, щоб полонізувати і окатоличити українське трудове населення. У зв'язку з цим вони сприяли будівництву в місті костьолів і католицьких монастирів. У 1623 році споруджується парафіальний костьол, а в 1653 році — монастир домініканців. Польські магнати витрачали величезні кошти на будівництво цього монастиря. Так, у 1658 році Т. Собєська пожертвувала на нього 680 тис. злотих. Цьому ж монастиреві належало троє сіл з володінням, що перевищували 3 тис. га. В користування збудованого в 1682 році уніатського василіанського монастиря князь М. Радзивіл у 1759 році віддав маєток на Глинську вартістю в 20 тис. злотих[2]. Цей монастир був одним з найбільших у Західній Україні. Створена при ньому в 1895 році друкарня стала головною видавничою базою Ватікану для пропаганди і насадження католицизму на території Західної України.

В процесі боротьби проти соціального і національного поневолення українське міське населення об'єднувалося в братства. Протягом XVII—XVIII століть у Жовкві існувало п'ять братств. Перше братство з школою при ньому було засноване в 1613 році при церкві Різдва. Деякі істо-

Торгові ряди XVII століття у Жовкві (Нестеров) Фоторепродукція.

---

[1] І. П. Крип'якевич. З історії міста Жовкви. Записки ЧВВ, т. VI, 1935, стор. 40—43, 51, 52, 54, 57.

[2] M. Niedźwiedzki. Z przeszłości Żółkwi. Lwów, 1908, стор. 43, 69.

В'їзна брама в м. Нестеров, споруджена в XVII столітті.

рики припускають, що Б. Хмельницький народився у Жовкві і початкову освіту одержав у братській школі[1].

Трудове населення Жовкви не раз піднімалося проти поневолювачів. Так, 20 травня 1647 року під час урочистої церемонії перенесення мощів святого Даціона із замкової каплиці столяр Федір Курта вигукнув: «Дідько мені ваші кості дав». За це власник міста Я. Собєський наказав скликати всіх цехових ремісників на ринкову площу і в їх присутності покарати Ф. Курту, щоб «люди каялися за таку сваволю», яка, мовляв, «тільки пеклу мила, а небу образлива»[2].

Боротьба проти соціального і національного гніту набрала особливої гостроти в період визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. 22 листопада 1648 року селянсько-козацькі війська оточили жовківський замок. Не бажаючи піддавати руйнуванню місто, Б. Хмельницький незабаром зняв облогу. 26 вересня 1655 року козаки знову підійшли до Жовкви. З наближенням військ Б. Хмельницького населення міста та навколишніх сіл виступило проти міської аристократії і католицького духівництва. Шляхта і католицьке духівництво поспішно виїхали в Польщу. Козацькі війська при допомозі селян визволили місто. Жителі Жовкви і навколишніх сіл радісно зустріли козацькі війська, доставляли їм харчування і різні напої. Особливо відзначився мешканець Жовкви Симеон Кишан, який, частуючи козаків вином з підвалів Симониського, приказував: «Панове браття! Пийте за здоров'я пана Хмельницького!», який на той час зупинився в замку Замойського[3].

Експлуатуючи населення, власники Жовкви багатіли. Руками жовківських ремісників, що славилися тоді своєю майстерністю, замок був пишно оздоблений. Ремісничі вироби, кахлеві печі і різний посуд, що виготовлялися гончарами, користувались великим попитом на ярмарках Львова, Дрогобича та інших міст. Особливо високими якостями відзначалось жовківське пиво, яке купувала навіть львівська знать на влаштування королівських прийомів.

Великою майстерністю славилися ремісники інших професій, зокрема теслярі, стельмахи, бондарі. Руками жовківських майстрів у 1608 році було зроблено власникові міста Собєському «дуже гарну, багату і принадну», як він сам підкреслював, карету. «Правда, що часу не було,— тішив себе Собєський,— якби було трохи більше, то й Париж мусив би засоромитися. До тих ремісників я маю більше віри, ніж до нашого кравця у Львові. Спід різаний дуже гарно, весь золочений. Бляхи, цвяхи, петлиці, сережки дуже гарно зроблені, всі позолочені. Цифри одні з цвяхів, другі — різані. В середині зеленим оксамитом оббита, дуже просторна і висока, на чотири особи»[4]. Не випадково, що для ремонту вежі Успенської церкви у Львові в 1695 році були запрошені майстри з Жовкви.

Свідченням високої професійної майстерності жовківських ремісників є чудові будови XVII—XVIII століть — замок, парафіальний костьол, церква Різдва, василіанський монастир та інші, які збереглися до наших днів.

Відомі кілька жовківських художників XVII — початку XVIII століть — це Іван Руткович, Іван Пляхович, Дем'ян Раєвич, Василь Петранович та інші. Особливо високою майстерністю відзначалися твори Івана Рутковича. Створений Рутковичем живописний комплекс — жовківський іконостас в селі Нова Скварява та іко-

---

[1] І. П. Крип'якевич. З минулого Жовкви, 1930, стор. 11—12.
[2] S. Barącz. Pamiątki miasta Żółkwi, Lwów, 1877, стор. 76—77.
[3] Там же, стор. 82, 93.
[4] M. Niedźwiedzki. Z przeszłości Żółkwi, стор. 47.

ностас у селі Воля Висоцька є вершиною українського мистецтва XVII століття і найбільш яскравим мистецьким твором слов'янських народів того часу[1]. В XVII і на початку XVIII століть у місті працювало понад 30 художників, що створили жовківську школу малярів і сницарів, які прославились далеко за межами Галичини[2].

У Жовкві зберігалося чимало предметів мистецького і наукового значення. При замку і костьолах у XVII столітті були школи для пажів і дітей міської аристократії. Місто мало кілька бібліотек з французькими, італійськими, латинськими і польськими книгами. Про набуту популярність книги свідчить і те, що з 1623 року тут був майстер-палітурник[3]. Завдяки творчій праці багатьох майстрів Жовква в XVII столітті стала дуже красивим містом, яке часто називали «Малим Краковом». Виходець із Східної Галичини відомий політичний і церковний діяч Феофан Прокопович, який приїхав у Жовкву разом з царем Петром I під час російсько-шведської війни в грудні 1706 року і пробув тут кілька місяців, у своїх враженнях про місто писав: «Жовква — город, хотя мал собою, однак славен стал... Палаты превеликие, каменные, несколько сот изб в себе имущих и как делом архитектурским так украшенные различными живописескими картинами и шпалерами и иными дивными уборы зело великолепные»[4].

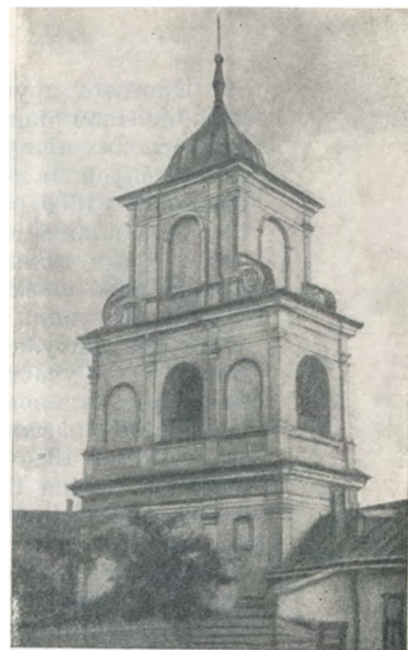

Пам'ятник архітектури XVII століття в Нестерові. Дзвіниця василіанського монастиря.

У кінці 1706 — на початку 1707 року Жовква стала головною квартирою російської армії, де Петро I пробув понад 4 місяці. На військових нарадах, що проходили в його резиденції, було розроблено відомий жовківський стратегічний план розгрому шведів. Головна мета цього плану полягала в узгодженні воєнних дій російської і союзної з нею польської армії на випадок шведського наступу на Україну, Росію і Польщу.

В кінці XVIII століття, після окупації Галичини Австрією, Жовква стала австрійським окружним адміністративним центром, до якого в 1784 році ввійшли 4 міста, 17 містечок і 267 сіл.

Становище трудящих Галичини в умовах австрійського поневолення продовжувало залишатись тяжким. Кріпаки Жовкви і сусіднього села Винників, кількість яких становила трохи більше 170 осіб на 1000 моргів, змушені були щорічно відробляти 3,3 тис. тяглових і 4 тис. піших днів на користь поміщиків[5]. У зв'язку з цим боротьба проти феодального гніту весь час зростала. Так, у лютому — березні 1846 року селянські повстання охопили Східну Галичину. 26 лютого 1846 року біля 1000 селян Жовкви та навколишніх сіл напали на військовий загін[6].

Революційні події 1848 року примусили австрійський уряд скасувати панщину. За звільнення від феодальної залежності жовківські селяни заплатили 22,7 тис. флоринів[7], що було для тих часів значною сумою.

Після скасування кріпацтва у Жовкві в 1857 році був 721 будинок, де проживало 4736 чол., в т. ч. 317 ремісників і 178 їх помічників, 451 чол. прислуги і наймитів та 118 урядових чиновників[8].

---

[1] В. І. Свєнціцька. Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст. К., 1965 р.
[2] Журн. «Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР». 1963, № 6.
[3] І. П. Крип'якевич. З історії міста Жовкви, стор. 58—59.
[4] Г. Ю. Гербільський. Петро Перший в Західній Україні, Львів, 1948, стор. 30.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 484.
[6] Там же, ф. 146, оп. 6, спр. 47.
[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 484.
[8] Науковий сборник Галицко-Русской матици, вып. I—IV, стор. 237, 251, 263—269.

Протягом другої половини XIX століття більшість населення міста займалася виробництвом різних ремісничих товарів і торгівлею. В цей час тут було лише двоє промислових підприємств — цегельний завод, який існував ще з початку XIX століття і виробляв до 30 тис. штук цегли на рік, та склозавод товариства Ліліен, збудований у 1890 році.

Власники дрібних приватних майстерень нещадно експлуатували міську бідноту. Проти важкого економічного становища і політичного безправ'я переважна більшість міського населення вела систематичну боротьбу. Особливо великий вплив на її розгортання мала революція 1905—1907 рр. у Росії. Так, 4 січня 1906 року у Жовкві відбулась масова демонстрація з вимогою загального виборчого права, в якій взяло участь понад 2 тис. робітників міста та селян навколишніх сіл. Проходячи повз будинок магістрату, демонстранти вигукували: «Проч з куріями! Нехай живе рівне, загальне, безпосереднє і таємне голосування»[1].

9 квітня 1914 року в місті відбулись величезні збори, присвячені 100-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. Ініціаторами їх організації були студенти українського педагогічного гуртка, створеного при Жовківській бурсі. На вечері декламувалися твори Т. Г. Шевченка «Кавказ», «Лічу в неволі дні і ночі», а також виконувалися пісні на слова поета.

Під час першої світової війни населення міста і повіту, боячись переслідувань австрійської адміністрації за вияв лояльності і симпатії до російської армії, яка в кінці 1914 року зайняла Східну Галичину, покидало рідні місця і переселялось на схід, на територію Наддніпрянської України. На початку 1915 року з російськими військами з Жовківського повіту виїхало понад 10 тис. чоловік.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції і встановлення Радянської влади на Україні викликали революційне піднесення серед трудящих Жовкви й повіту. Цьому також сприяло повернення полонених з Росії і тих, що повернулися з Наддніпрянської України, які закликали населення до боротьби за соціальне і національне визволення.

В 1918 році у Жовківському повіті масового розмаху набрав селянський рух. Селяни захоплювали поміщицьку та церковну землю і ділили її між собою. У вересні—жовтні 1918 року у Жовкві відбулись масові збори трудящих, на яких одностайно ухвалили резолюцію про возз'єднання Західної України з Радянською Україною.

Під час окупації Східної Галичини панською Польщею почалися репресії і терор проти революційних виступів трудящих. Навіть комендант управління поліції Східної Галичини в донесенні від 6 січня 1920 року повідомляв, що «розквартировані в Жовківському повіті солдати 14-го полку уланів внаслідок відсутності дисципліни далі загрожують безпеці місцевого населення, переслідують його самовільними реквізиціями та чинять численні зловживання». В донесенні Жовківського повітового управління поліції від 2 вересня 1920 року також зазначалося, що насильства, грабунки і реквізиції, які здійснює у повіті командування Південного фронту польської армії «викликають серед жителів море ридань, обурення, страх і ненависть до влади»[2].

У роки панування панської Польщі місто в промисловому відношенні було відсталим. Як і раніше, тут переважало дрібне ремесло. Так, на 1939 рік, коли тут проживало 10 тис. чол.[3], було лише 9 підприємств, на яких працювало 260 робітників, з них 200 на скляному заводі, а інші 60 — в друкарні, цегельні, млині тощо. Більшість же трудового населення працювала по найму в різних ремісничих майстернях, яких налічувалося 43[4].

Важкі умови праці і низька заробітна плата на підприємствах і в ремісничих майстернях завжди викликали гострий протест з боку робітничого класу.

---

[1] Газ. «Діло», 17 січня 1906 р.
[2] «Під прапором Жовтня», стор. 207, 295—296.
[3] Львівський облдержархів, ф. Р—335, оп. 1, спр. 39, арк. 97.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 158, арк. 22, 50—60.

Провідну роль у боротьбі з експлуататорами в 20—30-х рр. XX століття відігравали комуністи. Так, у квітні 1925 року місцева поліція доповідала воєводській владі, що серед «кушнірів і шапкарів Жовкви шириться комуністична агітація» і що «окремі члени товариств «Просвіти» просякнуті комуністичними ідеями»[1]. Далі повідомлялося, що в ніч з 18 на 19 квітня 1925 року в місті було розповсюджено велику кількість комуністичних листівок і брошуру КПЗУ. Наступного дня було арештовано 17 чоловік з робітничого комітету кушнірів[2].

Ще більше посилилася керівна роль комуністів серед робітників міста з часу утворення в 1927 році Жовківського повітового комітету КПЗУ. Спочатку до його складу входило 4—5 осіб. У 1929 році комітет очолив Я. Фіш[3].

Починаючи з 1928 року, в Жовкві діяв повітовий комітет «Сельробу», до складу якого входили Д. Сосюкало, А. Рибник і А. Гумен[4].

Революційну роботу в місті та в Жовківському повіті проводили визначні діячі КПЗУ та «Сельробу» К. Пелехатий, Ф. Кульчицький та І. Довганик. Вони розповсюджували марксистську літературу й листівки, організовували першотравневі і антивоєнні демонстрації, закликали робітників до боротьби за політичні права і поліпшення економічного становища.

Першого травня 1927 року в місті відбулася демонстрація. У ній взяли участь понад 200 робітників, які, співаючи революційні пісні, пройшли Львівською вулицею на ринок, а перед магістратом виголошували гасло: «Геть з фашизмом!». У першотравневій демонстрації 1928 року взяли участь 100 робітників-будівельників.

Внаслідок економічної кризи 30-х років у Жовкві було більше 200 безробітних, а ті, що працювали, одержували мізерну платню. Зростав протест проти гнобителів. 16 березня 1932 року робітники організували страйк в знак солідарності з загальним страйком робітників всього Львівського воєводства.

Польський уряд жорстоко розправлявся з тими, хто боровся за визволення трудящих. Проте ніякі розправи не могли налякати робітників і селян, які під керівництвом комуністів вели боротьбу проти фашистського терору. Так, в одному з плакатів, що були розвішані в березні 1934 року на багатьох будинках міста, зазначалося: «Закликаємо всіх вас до спільної боротьби з фашистським терором! Вимагаємо звільнення всіх засуджених у Луцькому процесі! Геть із замахом на робітничі права! Хай живе СРСР!»[5].

У кінці серпня і на початку вересня 1934 року в місті поширювались листівки Комуністичної спілки молоді Західної України з закликом боротися проти буржуазної влади, за звільнення політичних в'язнів. Листівка закінчувалась словами: «Хай живе Комуністична партія і Міжнародний день молоді першого вересня!»[6]. В день боротьби молоді проти загрози імперіалістичної війни, що проходив 1 вересня 1934 року, на парканах скляної фабрики були наклеєні плакати: «Хай живе єдиний фронт у боротьбі проти фашистського законодавства! Геть з терором! Вимагаємо звільнення Тельмана і всіх антифашистів! Хай живе робітничо-селянський уряд Західної України! Хай живе СРСР!»[7].

У березні 1936 року в місті було знайдено 17 комуністичних листівок «Вимоги КПП у світлі ухвал VII конгресу Комуністичного Інтернаціоналу» із закликом боротися проти фашистської диктатури і наступу капіталу[8].

21 квітня 1936 року у Жовкві відбувся одноденний страйк протесту проти кривавої розправи, яку 15 і 16 квітня польська поліція вчинила над львівськими робітниками[9].

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 402, арк. 35.
[2] Там же, оп. 56, спр. 559, арк. 2.
[3] Там же, ф. 121, оп. 3, спр. 61, арк. 125.
[4] Там же, спр. 210, арк. 45.
[5] Там же, ф. 149, оп. 9, спр. 1036, арк. 12.
[6] Там же, ф. 139, оп. 2, спр. 1070, арк. 1—2.
[7] Там же, ф. 139, оп. 9, спр. 1022, арк. 3.
[8] Там же, спр. 1953, арк. 1.
[9] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 476, арк. 44.

Протягом 1923—1937 рр. робітничий клас Жовкви провів 22 страйки за підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці. Особливу активність проявляли робітники склозаводу, провівши за цей же період 7 страйків. Вони відбувалися в 1923, 1924, 1929, 1930 і 1936 роках. Більшість страйків мала економічний характер і нерідко закінчувалася перемогою робітників[1]. Все це вселяло віру в силу робітничого класу, який від економічних вимог став переходити до політичної боротьби.

Крім економічного гніту, переважна більшість населення була позбавлена можливості навчатися. Парафіальні школи, засновані у Жовкві в XVII— на початку XVIII століття, зовсім зникли. Тільки в 1784 році була організована 3-класна горожанська школа, в якій у 1811 році навчалося 103 учні[2]. У 1905—1906 рр. відкриваються гімназія і жіноча неповна середня школа. У 20—30-х роках XX століття шкіл з українською мовою навчання у Жовкві не було. Діти привілейованих класів навчалися в державній гімназії та приватній жіночій семінарії з польською мовою навчання.

Засяяло сонце свободи в кожній трудовій сім'ї Жовкви після визволення Західної України Червоною Армією. 24 вересня 1939 року в Жовкві був створений революційний комітет на чолі з членом КПЗУ з 1928 року І. І. Довгаником, якого було обрано депутатом Народних Зборів від трудящих міста. Наприкінці 1939 року для керівництва політичним, господарським і культурним життям міста було створено районний виконавчий комітет та районні комітети партії і комсомолу.

Під керівництвом радянських органів і партійних організацій у місті було проведено націоналізацію промислових і торгових підприємств, створено необхідні умови для розвитку культурної та ідейно-виховної роботи серед населення. В березні 1940 року трудящі Жовкви вперше брали участь у виборах до Верховної Ради УРСР і обрали своїм депутатом вчительку Л. Г. Флякович.

Промисловість міста, яка під час іноземного панування хиріла, в умовах радянської дійсності почала швидко розвиватись. На повну потужність стали працювати старі промислові підприємства — склозавод, друкарня, цегельний, олійний і спиртовий заводи, а в 1940 році стали до ладу нові промислові і торгово-побутові підприємства та місцеві промислові об'єднання: фабрика «Волокно», райспоживспілка, артілі «Харчовик» і «Медвинпром», а також артільні об'єднання шоферів, кравців, кушнірів та інших ремісничих професій[3]. Директорами нових соціалістичних промислових підприємств призначались передові робітники, учасники революційної боротьби трудящих за соціальне і національне визволення. Олійний завод, наприклад, очолив колишній безробітний І. Петрань.

На промислових підприємствах міста широкого розмаху набуло соціалістичне змагання, зростала політична активність робітників. За жовтень 1940 року скляний завод виконав виробничий план на 124 проц. Окремі робітники—Ф. і У. Лисаковські, В. Зажицький та інші — виконували свої норми на 150—200 проц. На фабриці «Волокно», де було 75 робітників-стахановців, за 5 місяців 1941 року продуктивність праці зросла на 18 процентів.

Радянська влада багато робила для благоустрою міста. Так, у 1940 році для цього було виділено 169 тис. крб., а на 1941 рік — 153 тис. карбованців[4].

У 1940/41 навчальному році в місті працювало 4 середні школи та школа ФЗН скляної промисловості. Для трудящих було відкрито районну бібліотеку, в якій містилося 12,5 тис. томів книг. Її стали відвідувати 2600 читачів. На розширення бібліотеки в 1941 році держава асигнувала 42 тис. карбованців.

Напад фашистської Німеччини викликав гнівний протест з боку жителів міста. Багато з них пішло добровільцями в Червону Армію, а інші, після окупації міста, що сталася 28 червня 1941 року, зі зброєю в руках боролися з віроломним ворогом

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 13, 29, 33, 41; ф. 256, оп. 1, спр. 17, арк. 146.
[2] Там же, ф. 146, оп. 4, спр. 158, арк. 59.
[3] Газ. «Нове життя», 5 листопада 1940 р.
[4] Там же, 14 березня 1941 р.

в партизанських загонах, які діяли на Львівщині. В перших рядах в організації і розгортанні боротьби на території міста були комуністи С. К. Лесик, І. М. Павлів, безпартійні А. Л. Гамаль і І. Я. Джурик, які розповсюджували підпільну літературу й листівки, організовували саботажі та диверсії. Жителька міста З. Д. Мекелита, ризикуючи власним життям, довгий час переховувала радянських військовополонених[1].

Окупувавши місто, фашисти завдали йому великої шкоди. Багато його мешканців вони фізично знищили або вивезли на каторжні роботи в Німеччину. Внаслідок цього кількість населення в місті зменшилась більше ніж у 5 разів в порівнянні до 1931 року і на час звільнення становила 1,7 тис. чол. Фашистські варвари також знищили 227 будинків[2].

22 липня 1944 року Радянська Армія звільнила Жовкву. У визволенні міста брала участь Новоград-Волинська мотострілецька бригада під командуванням генерал-майора С. П. Ільїна.

У післявоєнний період почалась швидка відбудова міста, яка проходила в умовах гострої класової боротьби. 5 грудня 1949 року від рук буржуазних націоналістів загинув голова Жовківського райвиконкому І. І. Довганик.

У 1951 році Жовкву було перейменовано в Нестеров. Цю назву місто одержало на честь видатного російського авіатора П. М. Нестерова, який 8 вересня 1914 року загинув біля с. Воля Висоцька, що недалеко від Жовкви.

Дальший економічний розвиток Нестерова відбувався за рахунок реконструкції і розширення виробництва на старих промислових підприємствах: скляному заводі, цегельному заводі і друкарні. Одночасно будувалися нові промислові об'єкти. Вартість валової продукції підприємств Нестерова за останні десять років зросла в 2 рази — з 2,3 млн. крб. у 1955 році до 7,3 млн. крб. у 1966 році. За роки Радянської влади випуск промислової продукції в місті зріс у 9 разів.

Найбільшим і найстарішим промисловим підприємством міста є склоробний завод. До 1939 року на ньому працювало в три зміни в середньому 200—250 робітників. Тут вироблявся сортовий, господарський і аптечний посуд. Власником підприємства був капіталіст Лілієн, який жорстоко експлуатував робітників. Під час Великої Вітчизняної війни завод був зруйнований окупантами. Після звільнення, наприкінці 1944 року і на початку 1945 року, тут працювало всього 75 чол. У 1946 році, у зв'язку з репатріацією польського населення у Польську Народну Республіку, більшість кваліфікованих майстрів-склодувів виїхала. Адміністрація заводу, партійна та профспілкова організації доклали чимало зусиль для підготовки висококваліфікованих кадрів склодувів і майстрів по обробці скла з місцевого населення. З 1967 року на підприємстві стало працювати до 900 робітників, службовців та інженерно-технічного персоналу, переважна більшість яких родом з Нестерова та навколишніх сіл — Нової Скваряви, Волі Висоцької та Глинського.

За післявоєнні роки на заводі здійснено докорінну реконструкцію. В 1950 році побудовано нову ваннотекучу піч на 8 робочих вікон, газостанцію з самодувними газогенераторами, піч для відпалювання склянок і лампового скла, а також гараж, склад, упаковочний цех, установлено парове опалення всього підприємства. В 1952 році до заводу була підведена високовольтна електролінія, збудовано трансформаторну підстанцію. В 1954 році здано в експлуатацію склад для сировини, водонапірну башту і водоймище. В 1961 році стала до ладу ще одна піч, де виготовляються скляні вироби півтонового кольору. На ділянці обробітку скла за цей час було пущено 2 конвейєри. В 1964 році побудовані службові приміщення, а в 1965 році — клуб і котельня.

Партійна і профспілкова організації заводу доклали багато зусиль для поліпшення умов праці. В 1950 році велика частина робітників, зайнятих на виготовленні склянок, була забезпечена трубками-самодувками, що значно полегшило працю май-

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 127, арк. 62—63.
[2] Там же, ф. Р—221, спр. 459, арк. 221.

стрів-склодувів. В 1953—1954 рр. труби-самодувки були удосконалені. Реконструйовано алмазні, полірувальні і шліфувальні станки.

З 1962 року Нестеровський склозавод став філіалом львівської фірми «Райдуга» і в 1967 році почав випускати 50 видів сортового і видувного посуду.

Реконструкція заводу і підвищення продуктивності праці робітників обумовили постійне зростання якості і валової продукції підприємства. Якщо в 1945 році вартість валової продукції заводу оцінювалась в 60 тис. крб., то в 1953 році вона вже становила 554 тис., а в 1966 році — 2 млн. 603 тис. карбованців.

Продукція заводу, що поступає в торгову мережу міст України, РРФСР, Молдавії, Литви, Латвії, Естонії, Вірменії, Грузії та інших республік, відзначається високою якістю і користується великим попитом населення.

Нестеровське управління цегельно-кахельних заводів об'єднує підприємства, які розташовані в місті Великі Мости, в селах Стара Скварява, Глинському, в самому Нестерові, і цегельний завод № 18. До 1939 року останній був кустарним підприємством, всі виробничі процеси виконувалися вручну. Виробнича потужність заводу не перевищувала 1 млн. штук цеглин на рік. У 1948—1951 рр. тут було здійснено часткову механізацію виробничих процесів, внаслідок чого виробництво цегли збільшилось до 4,7 млн. штук на рік. У 1959—1964 рр. проведено реконструкцію та повну механізацію виробничих процесів; виробнича потужність заводу стала дорівнювати 14 млн. штук на рік.

Створений на базі колишніх дрібних майстерень меблевий цех перетворився за роки Радянської влади у велике промислове підприємство. Якщо в 1944—1945 рр. у столярному цеху працювало 14 чол., які протягом року виробляли продукції на суму 6 тис. крб., то в 1966 році тут працювало 180 чоловік, а вартість річної продукції становила 680 тис. крб. Цех спеціалізується по виготовленню кухонних меблів. З 1961 року меблевий цех ввійшов до складу Добросинського деревообробного комбінату.

Жовківська друкарня, яка до 1939 року належала уніатському монастиреві василіан, була знаряддям для одурманення свідомості українського населення. Після визволення західноукраїнських земель від німецько-фашистських загарбників тут була проведена повна реконструкція, побудовано нове приміщення, старе устаткування замінено сучасними машинами, доставленими з Ленінграда, Рибінська, Щербакова та інших міст Радянського Союзу. Головними замовниками друкарні є видавництва «Каменяр», «Наукова думка» і «Статистика». В порівнянні до 1944 року випуск валової продукції, вартість якої в 1966 році становила 245 тис. крб., збільшився в 10 разів. На підприємстві працює 100 робітників і службовців, в т. ч. 19 інженерно-технічних працівників.

У березні 1957 року в Нестерові була створена організація «Міжколгоспбуду», в якій у 1966 році працювало 423 робітники. За 8 років міжколгоспною будівельною організацією споруджено в районі 12 корівників, 10 телятників, 8 свинарників, 12 кормоцехів, 5 зерносховищ, 3 сховища для мінеральних добрив та багато інших приміщень. У 1966 році організація вела будівництво на загальну суму 1 млн. 86 тис. карбованців.

У Нестерові є міський побутовий комбінат та райхарчокомбінат, у підпорядкуванні якого консервний цех, збудований на базі старого кустарного маслоцеху, млин та пекарня.

Великого розмаху в місті набрав рух за комуністичну працю. Під керівництвом партійних (у місті — 33 партійні організації, які об'єднують 518 комуністів), а також профспілкових і комсомольських організацій на підприємствах міста виросли чудові майстри своєї справи, передовики виробництва. На склозаводі славляться трудовими досягненнями слюсар Ф. Пастернак, майстер-склодув П. Купка, найстаріший складач шахти В. Купка, столяр П. Галілей та інші. Протягом 16 років на заводі працює І. Г. Середницький, якого колектив робітників неодноразово обирав депутатом до міської, районної і обласної Рад депутатів трудящих. У 1966 році на заводі було 3 бригади комуністичної праці.

Господарським і культурним життям у місті керує районний комітет Комуністичної партії України, райвиконком та міська Рада депутатів трудящих. При міській Раді створено 8 постійних комісій, до яких входить 100 робітників і службовців міста. Активно працює жіноча рада, яку очолюють пенсіонерки А. П. Бондаренко, що була головою міської Ради, та З. Д. Мекелита — колишня вчителька, активна учасниця партизанського руху в роки Великої Вітчизняної війни.

Міська Рада і її широкий актив багато піклуються про житлово-комунальне і культурне будівництво. Внаслідок цього багато зроблено в справі комунального будівництва і благоустрою міста. Так, за 1945—1965 рр. тут побудовано 369 квартир загальною площею 12 тис. кв. метрів. В 1966 році з 215 тис. крб. бюджету міста 160 тис. крб. було виділено на житлово-комунальне господарство, 10,3 тис.— на соціально-культурні заклади. Навколо старого центра виникли нові вулиці — Гагаріна, Ціолковського та інші. Покрито асфальтом тротуари на вулицях І. Довганика, Б. Хмельницького, Л. Українки, Леніна, Щорса, Горького, О. Невського, 9 Січня, Московській, збудовано водопровід протяжністю 22 км, газифіковано 3 тис. квартир трудящих.

Високим став за роки Радянської влади матеріальний добробут трудящих міста. Про це свідчить те, що 33 проц. населення міста є вкладниками ощадної каси.

У 1966 році в ощадній касі зберігали свої вклади 3231 чол., на загальну суму 1,3 млн. крб. За свої заощадження 276 робітників і службовців побудували власні житлові будинки, а 32 мешканці Нестерова мають власні автомашини.

Нестеров має досить широку сітку торгових і комунальних підприємств. У 1964 році побудовано двоповерховий універмаг, ресторан і кафетерій — кожний на 100 місць. Тепер населення міста обслуговує більше 60 торгових точок. У місті є павільйон побутового обслуговування, лазня тощо. Товарообіг у 1966 році становив 6,8 млн. карбованців.

Докорінно поліпшилось за роки Радянської влади медичне обслуговування населення. В місті працюють поліклініка, лікарня на 200 ліжок та протитуберкульозний диспансер на 35 ліжок. При лікарні є хірургічний, терапевтичний, пологовий, інфекційний, шкіровенеричний, очний та дитячий відділи. Санітарне обслуговування населення здійснюється санітарно-епідеміологічною станцією і дезинфекційним відділом. В системі охорони здоров'я працює 45 лікарів та 105 працівників середнього медичного персоналу.

До 1939 року в місті не було жодного закладу для дошкільного виховання дітей. Тепер тут 3 дитячі садки на 365 місць.

Особливого розвитку досягла народна освіта. До 1939 року в Нестерові була 1 гімназія і 3 початкові школи, в яких навчалося 500 учнів. Тепер тут працює 3 середні загальноосвітні, восьмирічна, спецшкола-інтернат для глухонімих дітей і музична школа, в яких навчається до 2000 учнів. З грудня 1952 року в місті стало працювати медичне училище, в якому навчається до 500 учнів. У всіх навчальних закладах міста працює до 170 учителів і більше 30 вихователів. Більше 100 з них мають вищу освіту. Багато робітників і службовців міста навчаються без відриву від виробництва в середніх і вищих учбових закладах. Так, школу робітничої молоді відвідує до 50 робітників склоробного заводу, а 14 — навчається у вузах.

За роки Радянської влади здобули вищу освіту понад 200 випускників середніх шкіл Нестерова. Серед них Р. І. Пелех — доцент Московського університету, М. А. Яцун — кандидат технічних наук, викладач Львівського політехнічного інституту, П. К. Загайко — кандидат філологічних наук, викладач Полтавського педінституту, Д. В. Мекелита — головний лікар Нестеровської районної лікарні та багато інших висококваліфікованих спеціалістів, які працюють у різних галузях народного господарства і культури республіки та за її межами.

У місті створені всі умови для культурного відпочинку. За роки Радянської влади тут створено 13 скверів і парк. Зелені насадження в Нестерові розкинулися на 45 га. Щороку тут висаджується більше 1 га квітів, до 5 га газонів та багато декоративних кущів. У теплиці на 280 кв. м вирощуються квіти протягом всього року.

За старих часів у Нестерові були 2 невеликих клуби—«Сокіл» і «Просвіта». Нині до послуг трудящих є 2 будинки культури, 2 державні бібліотеки для дорослих і дітей та 4 бібліотеки, що працюють на громадських засадах, Будинок піонерів, кінотеатр імені Т. Г. Шевченка, парк культури і відпочинку ім. І. Довганика, 12 профспілкових червоних кутків та історико-краєзнавчий музей, що також працює на громадських засадах.

У місті працює 48 гуртків художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 850 чол., кіностудія на громадських засадах і пересувний клуб атеїстів.

Нестеров за роки Радянської влади перетворився в один з розвинутих промислових і культурних районних центрів на Львівщині. В 1949 році тут споруджено пам'ятник В. І. Леніну, а в 1963 році встановлено бюст М. М. Нестерова.

Нестеров — це також місто давніх культурних традицій. Тут провів останні роки свого життя Досифей (1691—1693) — відомий молдавський і румунський письменник, митрополит Сучавський, який вніс значний вклад у розвиток культурних зв'язків України з Молдавією та Волощиною. Протягом 1842—1845 рр. у місті проживав вірменський історик Садок Баронч, автор праці «Пам'ятки міста Жовкви». В 1929—1934 рр. тут працював відомий радянський історик академік АН УРСР І. П. Крип'якевич. В ці роки він написав кілька праць з історії Жовкви.

У місті зберігається немало архітектурних пам'яток: замок кінця XVI — початку XVII століття (ренесанс), дві в'їзних брами (Звіринецька та Глинська) з XVII століття (барокко), кафедральний костьол («Фара») і дзвіниця XVII століття (ренесанс), костьол і домініканський монастир XVII століття (барокко), житлові будинки і торгові ряди XVII століття, приміщення колишнього василіанського монастиря з церквою і дзвіницею XVII—XVIII століття (барокко), синагога XVII століття (ренесанс), частина оборонних мурів XVII століття (барокко), дерев'яна церква св. Трійці XVII—XVIII століття (ренесанс) та дерев'яна церква, споруджена в 1705 році на території колишнього села Винники.

Під зорею Радянської влади з кожним роком зростає і стає красивішим це старовинне місто на Львівщині. В наступному п'ятиріччі тут будуть реконструйовані цегельно-кахельні заводи, розшириться виробництво склоробного заводу «Райдуга», побуткомбінату, харчокомбінату та інших підприємств. У 1970 році випуск цегли зросте в 2,2 раза і становитиме 27 млн. штук. Ще ширше розгорнеться комунальне і культурно-побутове будівництво. До 50-річчя Великого Жовтня побудовано приміщення поліклініки.

Чудові перспективи, які відкриваються перед Нестеровим завдяки постійній турботі Комуністичної партії і Радянського Уряду, запалюють трудящих міста на нові трудові звершення.

Ю. Ю. СЛИВКА

* * *

Нестеровський район розташований у північно-західній частині Львівської області, межує з Сокальським, Кам'янко-Бузьким і Яворівським районами та на заході — з Польською Народною Республікою. Площа району становить 1292,7 кв. км, населення 110,2 тис. чол., в т. ч. сільського — 87,0 тис. чол., або 78,9 проц., міського — 23,2 тис. чол., або 21,1 проц. Густота населення — 85,2 чол. на 1 кв. км. Територію району перетинають шосе і залізниця Львів—Рава-Руська. Є значні поклади торфу і гончарної глини.

На території району є 2 міські Ради (Нестеровська і Рава-Руська), 2 селищні Ради (Куликівська і Магерівська), 26 сільських Рад, яким підпорядковано 363 населених пункти.

В районі створені два відділення «Сільгосптехніки», Львівський державний сільськогосподарський інститут і учбове господарство цього ж інституту, Львівська машиновипробувальна станція, Львівська державна племінна станція, луко-меліоративна станція та 30 колгоспів.

У колгоспах району налічується 687 тракторів, 114 зернових комбайнів, 47 силосозбиральних комбайнів, 332 вантажні автомобілі. Обробіток і збір зернових механізовано на 90 проц. Крім цього, колгоспи одержують з державної електромережі та з власних 10 електростанцій більше 7 млн. квт. електроенергії, з якої більше 4 млн. квт. споживає колгоспне господарство, а решта витрачається на потреби колгоспників та інші культурно-побутові потреби. Електроенергією користуються 174 населені пункти району.

Механізоване оприскування льону. Колгосп «Жовтень», с. Підлісне, Нестеровського району.

Головним напрямком господарства району є вирощування зернових і технічних культур та розвиток тваринництва. Льон-довгунець і виробництво молочних продуктів тваринництва займають важливе місце не тільки в економіці району, але й в області.

З усього земельного фонду району орні землі складають 37,9 проц., сади — 0,9 проц., сіножаті і пасовища — 24,5 проц., ліси і чагарники — 23,8 проц., інші — 12,9 процента.

Провідною зерновою культурою є озима пшениця, якою засівають до 12,5 тис. га і збирають більше 249 тис. цнт. Серед технічних культур найважливіше місце займає льон-довгунець, посівна площа якого становить 4,3 тис. га. Більше 2000 га займають цукрові буряки. Під картоплю відводиться до 3000 га, під овочі — 350 га. Кормовими культурами засівають більше 16 350 гектарів.

У районі добре розвинене тваринництво, де налічується більше 66 тис. голів великої рогатої худоби, 32,2 тис. свиней, 5800 овець. З розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь поголів'я великої рогатої худоби становить 80 голів, свиней — 64, овець — 7 голів.

У районі — 367 чол. передовиків сільського господарства, нагороджених орденами і медалями СРСР. Серед них — Герой Соціалістичної Праці машиніст льонопереробного агрегату колгоспу ім. Карла Маркса В. С. Чигін. Орден Леніна сяє на грудях голови колгоспу «Жовтень» І. І. Гапона, бригадира рільничої бригади колгоспу ім. Чапаєва К. О. Стецини, депутата Верховної Ради УРСР ланкової колгоспу ім. 17 вересня О. І. Сабан, тракториста колгоспу ім. Тімірязєва М. Ф. Лахмана, чабана колгоспу «Більшовик» С. І. Воляника та інших.

На 19 промислових підприємствах району працює 3748 робітників. Вартість валової продукції підприємств перевищує 19 млн. крб. на рік. Найбільшими підприємствами є харчокомбінат, склозавод (м. Нестеров) і шпалопросочувальний завод (м. Рава-Руська). Крім цього, в 1966 році видобуто 199,7 тис. тонн торфу, заготовлено 83,9 тис. куб. м лісу, вироблено 14,3 млн. штук будівельної цегли, 1,2 млн. штук глазурованого кахеля, 78,4 тис. декалітрів спирту-сирцю, 3,6 млн. банок (умовних) овочевих і фруктових консервів, 8,3 тис. тонн хлібобулочних виробів і 5,4 тис. тонн борошна.

У торгову мережу райспоживспілки входить 257 торгових точок і 87 підприємств громадського харчування. Її товарообіг у 1966 році становив 24 млн. 878 тис. карбованців. У 1966 році населенню продано 1030 радіоприймачів і радіол, 962 телевізори, 311 мотоциклів і моторолерів, 1680 велосипедів і мотовелосипедів, 558 пральних машин, 339 швейних машин, 4080 годинників, 191 фотоапарат, 175 холодильників, 25 піаніно.

Широко розгорнуто житлове будівництво. В 1966 році було збудовано 393 будинки, з них 355 у селах. Загальна площа введеного в дію в 1966 році житлового фонду в містах і селищах міського типу становила 2776 кв. метрів.

До послуг трудящих 9 лікарень, в т. ч. 7 з них у селах, 65 медичних пунктів, 4 амбулаторії. У них працює 1034 медичних працівники, в т. ч. 107 лікарів.

У районі налічується 112 загальноосвітніх шкіл, в т. ч. 17 середніх, 42 восьмирічні та 53 початкові, в яких навчається 18 646 учнів і працює 1197 учителів (з них 39 чол. нагороджені значком «Відмінник народної освіти»). В медичному училищі, в якому навчається до 500 учнів, працює 18 викладачів. Діє 67 клубів, 4 будинки культури, 65 бібліотек з книжковим фондом 585 047 примірників. Кіномережа налічує 84 кіноустановки, 4 кінотеатри, в т. ч. 3 широкоекранні у Нестерові, Раві-Руській та в селищі Магерів. Добре працюють колективи художньої самодіяльності колгоспу «Молода гвардія», Рава-Руського лісгоспзагу, Рава-Руської лікарні.

Трудящі району добилися цих успіхів під керівництвом районної партійної організації, яка об'єднує 102 організації та 2437 комуністів.

МАГЕ́РІВ

Магерів — селище міського типу Нестеровського району, центр селищної Ради, якій підпорядковані села Бірки і Велике Передмістя. Розташоване за 23 км на північний захід від Нестерова, за 18 км на південний схід від Рави-Руської і за 12 км на захід від найближчої залізничної станції Добросин. Сполучене шосейними дорогами з Добросином, Равою-Руською, Івано-Франковим і Немировим. Населення 2200 чоловік.

Селище розташоване над річкою Білою, яка витікає з схилів Розточчя і впадає в річку Рату (басейн Західного Бугу). З природних багатств є торф і вапняки, ліси займають 580 га. В північній частині над річкою Білою лежать болотисті луки, на південь від них — орне поле, яке звуть Кобилками, а ще південніше підноситься передгір'я Явірник. Переважають підзольно-піщані грунти з невеликими пасмами чорнозему.

В околицях сучасного Магерова збереглося немало залишків довгих і широких стародавніх валів (у народі їх звуть окопами). Походження їх невідоме. Є тут і вали, що мають чотирикутну форму (150 м на 64 м), висипані, можливо, для оборони місцевості від нападу татар чи для стоянки таборів[1].

Час виникнення поселення, за деякими даними, відноситься до кінця XIV століття[2]. Спочатку на річці Білій нібито стояв невеликий хутір. Пізніше тут виросло село, в якому жили переважно українці, що займалися землеробством та роботами в лісі. В кінці XVI століття воно згадується як містечко.

Деякі польські буржуазні історики твердять, що до кінця XVI століття тут ніякого поселення не було. Збудував його на «сирому корені», тобто на незаселеному місці, на «власних грунтах» польський дворянин Ян Магера, від прізвища якого нібито й пішла назва містечка. 20 січня 1591 року Магера домігся надання містечку магдебурзького права. Управляли містом 6 радників і 6 лавників (суддів), які не переобиралися до смерті, та бургомистр, посаду якого займали радники, що чергували щомісяця. Для розв'язання складних справ радники зверталися до Львівського магістрату. У місті було побудовано ратушу, крамниці і лазню. Міщанам надавалося право влаштовувати ярмарки, займатися ремеслом, виробляти солодощі, торгувати медом і пивом, гнати і продавати горілку. З власників крамниць, лазні і з товарів, виготовлених для продажу, міський уряд збирав податки, які використо-

[1] Słownik geograficzny, t. V, стор. 896.
[2] УРЕ, т. 8, стор. 367.

вувалися на потреби міста. Міщанам виділялося поле і пасовисько, а також дозволявся вируб у лісі. Привілей повинен був діяти до того часу, поки місто економічно зміцніє. Надання міщанам перелічених «вільностей» зумовлялося певними політичними обставинами, а саме: потребою створити в Східній Галичині заслону з укріплених містечок проти частих нападів татар[1].

Одна з вулиць у Магерові.

Такі поселення мали бути опорою не тільки для утвердження королівської влади, але й для полонізації українських земель. Далі в згаданому привілеї узаконювалися нерівні права віруючих римсько-католицької та православних церков. Зокрема, останні не могли займати посади бургомистра. Вбачаючи в католицькій церкві опору, польські пани всіляко сприяли її збагаченню та зміцненню впливу на українське населення. Так, при матеріальній підтримці А. Белзецького, що через подружні зв'язки з родиною Магери став власником міста, в 1595 році в Магерові була заснована римсько-католицька парафія, греко-католицька почала діяти з кінця XVII століття. Протягом XVII століття в Магерові та його передмісті були збудовані мурований костьол (перебудований у 1845 році, зберігається як пам'ятка архітектури й досі), каплиця, дві уніатські церкви та василіанський монастир, що згорів під час військових дій десь в середині XVII століття.

Для захисту від нападів ворогів власники Магерова збудували в місті дерев'яний замок. Місто раз у раз терпіло від воєн, що супроводжувалися руїнами, пожежами і грабуванням, від стихійних лих, голоду. Власники міста часто мінялися. Від Белзецьких Магерів перейшов до Глоговських, які потім перепродали його графові Семінському, а згодом одержали в спадщину графи Стадницькі й Семінські-Левицькі.

Податки, панщина та інші повинності лягали важким тягарем на плечі міщан і селян. Кожен міщанин змушений був сплачувати чинш від 1 до 29 злотих на рік, а передміщани (селяни), крім сплати чиншів, ще й відробляли панщину до двох днів на тиждень[2].

Під час народно-визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетських загарбників Магерів у 1648 році був пограбований і спалений татарами[3]. У 1649 році місто, в якому заховалося багато польської шляхти, обложили війська Б. Хмельницького, що йшли з-під Львова на Замостя, і примусили її сплатити контрибуцію[4].

Великих руйнувань зазнав Магерів в 1656 році під час нападу трансільванського князя Ракоці, який, здобувши місто, віддав його на поталу своїм воякам, а замок наказав спалити[5].

У 1672 році на місто знову напали татари, чинячи вбивства і грабування. Під час пожежі згоріли 2 церкви і багато дерев'яних будинків. Про цей напад залишився на-

---

[1] M. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, стор. 1212—1213.

[2] Львівська державна наукова бібліотека. Відділ рукописів, ф. Чоловського, спр. 1030, арк. 6—11.

[3] Жерела до історії України—Руси, т. VI, стор. 66.

[4] В. Чернецкий. Городок Магера (Магеров) Русско-Равского повета. Временник Ставропигийского института на год 1897, Львів, стор. 134.

[5] Жерела до історії України — Руси, т. VI, стор. 216.

пис на пам'ятнику, що стоїть біля села Крехова: «По ограблении Магеры напали татары на Крехов».

Відбудовувалося місто на протязі XVII—XVIII століть 4 рази. Все це вимагало великої затрати праці і матеріальних ресурсів, що лягало важким тягарем на плечі поневоленого населення.

Грунти навколо Магерова малородючі — піщані, з кам'яним підкладом — давали мізерні врожаї, тому міщани змушені були вдаватися до різних промислів. Так, пошиті ремісниками шапки-магерки були відомі далеко за межами міста.

Лихоліття за лихоліттям переживав Магерів і в XVIII та XIX століттях. Так, у 1769 році велика пожежа знищила місто до тла, а через рік до нього була занесена холера, від якої вимерло багато людей. У 1790 році заново побудоване місто охопила нова пожежа. В 1809 році місто було пограбоване польськими загонами армії Наполеона. В 1813 році населення терпить велике стихійне лихо від злив, які повторилися в 1817 році. Внаслідок цього багато людей померло з голоду, а в 1831 році померло ще більше від холери; в 1833 році місто знову охопила пожежа.

У 1787—1789 рр., коли місто було власністю Глоговських, поміщикові належало 3102 морги землі, в т. ч. орної — 2160,5 морга, лук — 133,5, пасовиськ — 777,5 і лісу — 30,5 морга. 20 моргів грунту були власністю ксьондза, а трохи менші ділянки — двох греко-католицьких церков[1]. За користування частиною поміщицької землі селянські і міщанські родини відробляли панщину і платили чинші. З них 110 селянських родин відробляли по 1—2 дні панщини на тиждень, 103 двори, в т. ч. 30 халупників, що мали мізерні ділянки грунту, панщини не відробляли, але замість неї сплачували додаткові чинші; 62 єврейські родини, що землі не мали, платили домові чинші за подвір'я. Крім цього, підлеглі сплачували данину за випас і млинове[2].

Серед бідноти міста, що займалася дрібними промислами — бондарством, гончарством, кушнірством, шевством, кравецтвом, ковальством і пекарством,— виділялися заможністю власники 2 крамниць, 5 винниць і млина[3].

Напередодні скасування панщини в Магерові було 110 міщанських дворів, які мали 565 моргів, 105 дворів передміщан, 4 халупники (безземельні власники хат) і 2 комірники (селяни, що не мали ні землі, ні хати). В користуванні передміщан було здебільшого малородючих 1714 моргів землі, з них 30 дворів мали від 20 до 36 моргів, 62 двори — 10—19 моргів і 13 дворів по 4—9 моргів. Останні дві групи селян жили в постійній бідності. У 90 дворах проживали єврейські родини, які зовсім не мали землі.

За умовами скасування панщини в 1848 році, міщани і селяни мали сплатити поміщиці Стадницькій та її спадкоємцям викуп, що дорівнював 38 тис. флоринів[4].

Ліквідація панщини сприяла розвиткові капіталістичних відносин та прискореному класовому розшаруванню, що супроводжувалося зростанням числа малоземельних і безземельних, які поповнювали ряди пролетаріату.

Трудящі жили не лише в жахливих злиднях, але й в умовах безпросвітної темряви, безкультур'я. Польська шляхта і українські багатії робили щедрі пожертвування на відбудову 2 церков і костьола, щоб прославити своє ім'я і зміцнити при допомозі релігії свою владу над трудящими, але нічого не робили для розвитку освіти. Відкриту в середині першої половини XIX століття церковно-парафіяльну школу, яка тулилася в непристосованому приміщенні, відвідувало трохи більше 30 учнів. Відкрита замість неї в 1857 році двокласна школа довгий час містилася в напівзваленому поміщицькому будинкові біля костьолу і мала такий жалюгідний вигляд, що навіть офіціальний представник цісарського уряду, відвідавши її, змушений був заявити, що вона нічим не відрізняється від псарні[5]. Тільки в 1891 році магерівський

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 19, спр. 143, арк. 1—15.
[2] Там же, ф. 146, оп. 1100, ч. 42, арк. 1—47.
[3] Там же, ф. 19, оп. 19, спр. 143, арк. 1—15.
[4] Там же, ф. 168, оп. 1, спр. 681, арк. 95—97, 136—140.
[5] Газ. «Галицкая Русь», 4 липня 1891 р.

поміщик граф Семінський-Левицький під тиском мешканців містечка передав під школу приміщення колишньої ратуші, збудованої ще в 1829 році. Для того, щоб перебудувати стару будівлю під школу, населення змушене було створити комітет, який збирав гроші та матеріали і, нарешті, з великими труднощами здійснив перебудову ратуші. Нова школа була трикласною з українською мовою навчання.

У другій половині XIX століття кількість населення помітно зросла. Так, у 1861 році тут проживало 2200 чол.[1], у 1869 році — 2574 чол., у 1890 — 3157 чол. і в 1900 році — 3225 чол. (1116 українців, 769 поляків і 1340 євреїв). У 1900 році 513 селянським господарствам належало 1758 га землі, з них 991 га — орної, 298 га — сіножатей, 291 га — пасовиськ, 98 га —лісів, 80 га непридатної [2].

Перша світова війна принесла населенню нові нещастя і злидні. Район містечка став ареною жорстоких боїв австро-угорських військ з російською армією.

В 1914—1915 роках селище перебувало в руках російських військ. Старі люди і досі з теплотою згадують дружнє ставлення до місцевого населення російських солдат, що так щедро наділяли голодних людей хлібом і цукром та спеціально для них готували на солдатській кухні обіди. Коли в 1915 році російські війська відступали, то з їхніми обозами з Магерова від'їхало багато українських сімей. Повернулися вони в рідний край тільки після закінчення війни.

Імперіалістична війна, супроводжувана руїнами і голодом, викликала серед населення різке незадоволення. В Магерові страйкували батраки, що працювали на графському фільварку, а також відбувалися протиурядові демонстрації всього трудящого населення.

Восени 1918 року під час революції Австро-Угорщина розпалася. В 1919 році землі Західної України захопила буржуазно-поміщицька Польща.

Імперіалістична війна спричинила місту значні руйнування. Населення зменшилося майже на 1000 чол. (в 1910 році було 3449 чол., а в 1921 році — 2473 чол.)[3]. «Будинки в чотирьох містечках повіту,— зазначалося в документах Львівського воєводства за 1921 рік,— ... у зв'язку з воєнними подіями дуже зруйновані, особливо в Магерові»[4]. Більшість жителів змушена була тулитися в наспіх побудованих глиняних хатах без достатнього освітлення і вентиляції. Через антисанітарні умови і напівголодне існування населення багато хворіло на черевний тиф і туберкульоз. Понад 25 проц. дітей вмирали від різних хвороб у віці до одного року. Хоч у 20-х роках і появився приватний лікар, але бідні не мали змоги лікуватися в нього, бо за прийом він вимагав 5—10 злотих, а плата за ліжко в приватній лікарні становила 3—4 злотих на добу[5].

Внаслідок дальшого класового розшарування більша частина земельних угідь перейшла у власність куркулів. Проте з селян, що залишалися з невеликими клаптиками землі, стягували величезні податки. Навіть ті господарства, що мали по 1—2 морги, змушені були щороку платити по 50—60 злотих земельного податку, по 18 злотих страхових, по 12 злотих шляхових.

У зв'язку з нестерпними матеріальними умовами життя в Рава-Руському повіті, в т. ч. і в Магерові, серед українців посилюється рух за виїзд до Радянської України[6].

Через безземелля і малоземелля частина населення гнула спину на ланах графа Семінського, а інші займалися дрібним кустарним виробництвом і торгівлею. Так, у 1930 році тут було 5 шевців, 5 пекарів, 4 столяри, 3 ковалі, бляхар, кравець, 8 різників, а в 1939 році кравців було 7, шевців — 8, столярів — 7, теслярів — 7. Крім того, появилося 50 трикотажниць-в'язальниць. Вироблені товари ремісники збували на ярмарках, що відбувалися в Магерові 13 разів на рік, і в щотижневі базарні

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 681, арк. 90—94.
[2] Gemeindelexikon von Galizien, Wien, 1907, стор. 913.
[3] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, cz. III, Warszawa, 1933, стор. 45.
[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 9, спр. 72, арк. 49.
[5] Газ. «Зоря», 12 жовтня 1963 р.
[6] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 57, спр. 956, арк. 1.

дні. Одночасно серед ремісників і тих, що займалися сільським господарством, був чималий прошарок торговців. Так, 68 крамарів торгували мануфактурою, галантереєю, готовим одягом, шкірою, залізом, борошном, ковбасами, тютюном і худобою. Серед торговців також панувала нерівність. Частина з них була досить багатою, особливо ті, що торгували дефіцитними товарами і спиртними напоями. Наприклад, тут було 4 власники ресторанів, які, звичайно, мали від них значні прибутки.

Промисловість у місті зростала повільно, бо панська Польща штучно затримувала її розвиток в західних областях України. За даними 1939 року, тут було 3 млини (1 паровий і 2 водяні), причому на двох більших із них працювали по 3 робітники; було також 2 молочарні, з них одна кооперативна; одне підприємство для виготовлення содової води[1], лісопилка, 4 цегельні, з них 2 більші, де працювало по 10—15 робітників і закладалося на один випал по 20 тис. штук цегли, у двох інших працювали самі господарі; бетонярня, що виробляла черепицю, круги для колодязів і жолоби для водостічних канав.

Трудяще населення міста під впливом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції постійно боролося за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною. Так, у 1920 році тут була знайдена поліцією листівка, що закликала до пролетарської революції і створення соціалістичної республіки[2].

В 20-х роках в Магерові був створений осередок КПЗУ, підпорядкований повітовому комітету КПЗУ в Раві-Руській[3]. Очолював осередок М. В. Павлик. До нього ще входили М. Г. Ценюх, П. Шумило — всього 5 чол. Вони проводили революційну агітацію серед трудящих міста, викривали антинародний характер політики польського уряду і поширювали правду про Країну Рад, про радянський лад на Україні, а також розповсюджували комуністичну літературу і листівки, організовували революційні виступи. В 1933 році підпільники пошкодили телефонний зв'язок між Магеровом і Рава-Руською та розвісили на телефонних стовпах і парканах гасла: «Геть польських окупантів!». Активну допомогу комуністам Магерова надавав відомий західноукраїнський революційний діяч К. Пелехатий.

Члени осередку неодноразово зазнавали переслідувань й арештів. Так, М. Г. Ценюх арештовувався 3 рази.

У загоні була українська культура. За часів панської Польщі в Магерові діяла семикласна школа з польською мовою навчання, яка була активним засобом для ополячування українців. У Бірках, тобто на передмісті, в маленькій халупі містилася двокласна школа, також з польською мовою навчання. Навчалися в них здебільшого діти багатих міщан. Діти ж бідняків змушені були допомагати батькам в роботі.

У вересневі дні 1939 року здійснилися споконвічні мрії трудящих Магерова про возз'єднання з українським радянським народом. З великою радістю зустрічали вони Червону Армію, що принесла їм визволення. У вересні 1939 року в Магерові було створено селянський комітет, до складу якого ввійшли М. В. Павлик, М. Г. Ценюх, М. В. Шумило, М. Г. Леус, М. І. Борис та інші. Комітет провів облік поміщицького майна і розподілив землю між селянами.

Наприкінці жовтня у Львові відбулися Народні Збори Західної України, які прийняли Декларацію про встановлення Радянської влади в Західній Україні і возз'єднання її з Радянською Україною. Депутатами до Народних Зборів від Магерова були обрані М. В. Павлик і батрачка М. І. Охаб.

Першим головою селищної Ради був обраний Ш. Й. Райбах. Для активістів селища було відкрито політшколу, в якій вони знайомились з питанням внутрішнього і зовнішнього життя Радянського Союзу та з черговими завданнями радянського будівництва в своєму селищі.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1-а, арк. 127.
[2] Там же, ф. 109, оп. 2, спр. 2, арк. 1—2.
[3] Там же, ф. 1, оп. 51, спр. 559, арк. 39, 56.

З кінця 1939 року Магерів — районний центр. Трудящі Магерова і досі з теплотою згадують першого секретаря РК КП України Анісімову, секретаря виконкому районної Ради депутатів трудящих Овчаренка та інших партійних і радянських працівників, що доклали чимало зусиль для зміцнення Радянської влади в районі. Радянська влада конфіскувала поміщицьку землю і наділила нею бідноту, а також провела важливі заходи в справі піднесення культурного рівня населення, ліквідації неписьменності і поліпшення медичного обслуговування населення. Було відкрито селищну школу. Вже в 1940 році працювали амбулаторія, районна лікарня на 10 ліжок і дитяча консультація. Тут працювали 4 лікарі, акушерка і 2 медсестри[1].

Внаслідок раптового нападу фашистської Німеччини на Радянську країну 25 червня Магерів був окупований. Руками загарбників у селищі було зруйновано майже половину житлових і 18 двоповерхових адміністративних будинків, а також всі підприємства, за винятком водяного млина. У центрі селища вціліли лише школа та 4 двоповерхові будинки. В місті фашисти створили гетто, біля присілка Підгора вони розстріляли більше 300 радянських громадян. 40 юнаків і дівчат були вивезені на каторжні роботи до Німеччини. Населення селища під час війни зменшилось до 1514 чоловік.

Підлу роль в роки окупації відіграли буржуазні націоналісти, що пішли на службу в поліцію, допомагали фашистам чинити злочини. Вони арештовували громадян, які до війни працювали в радянських установах, робили облави на юнаків і дівчат, щоб вивезти їх до Німеччини, видавали гітлерівцям радянських патріотів на розправу.

Та ніщо не могло залякати радянських людей. Вони не переставали вірити в той переможний час, коли над селищем знову замайорять червоні прапори. В районі Магерова в 1943—1944 рр. діяли партизанські загони, яким, незважаючи на найсуворіші переслідування фашистських окупантів, активно допомагали радянські патріоти. Так, мешканці селища П. Г. Сліпець і О. Л. Головко переховували і харчували партизанів, а М. А. Павлик, М. І. Борис, М. М. Сліпець шили партизанам одяг і взуття[2]. У 1944 році було вбито начальника поліції, а незадовго до визволення один з перших комсомольців Магерова — М. І. Сліпець, який втік з-під німецького арешту і переховувався на той час в лісі, вбив старосту (німця).

22 липня 1944 року Магерів був визволений військами 13-ї армії Першого Українського фронту. На могилах бійців, що полягли в боях за визволення міста, встановлено надгробні плити, тут же поряд споруджено обеліск.

У війні проти фашистських загарбників брали участь біля 70 жителів, з них 17 загинули смертю хоробрих. 18 учасників Великої Вітчизняної війни уряд нагородив бойовими орденами і медалями.

Після визволення робітники і селяни під керівництвом РК КП України і радянських органів влади приступили до відбудови зруйнованого війною господарства, до здійснення соціалістичних перетворень у промисловості і сільському господарстві.

Селищна Рада депутатів трудящих провела велику роботу по кооперуванню кустарного виробництва. Вже в 1946 році почав працювати райпромкомбінат, до складу якого входили столярня, де вироблялися меблі, вікна, двері, слюсарня та шевська й кравецька майстерні, і випустив продукції на 10,7 тис. крб.[3]. Згодом обсяг робіт по Магерівському райпромкомбінату значно розширився. У його системі стали працювати водяний млин, черепичний цех, лісопилка і лісозаготівельний пункт. Всього в промисловості було зайнято 68 чол., а в сільському господарстві — 494 чол., решта дорослого населення працювала в районних державних установах і закладах. Завдяки самовідданій праці трудящих були відбудовані культурно-освітні заклади. Вже

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-312, оп. 1, спр. 26, арк. 1—2.
[2] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 154, арк. 6.
[3] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 76, арк. 44.

в 1944 році почали діяти середня школа, клуб, бібліотека, відновилась робота по ліквідації неписьменності серед дорослого населення, почали працювати медичні установи: райлікарня, амбулаторія, жіноча та дитяча консультації і аптека. У 1946 році в селищі вже налічувалось 275 будинків, в т. ч. 15 двоповерхових, з них 95 комунальних і 180 приватних.

Індивідуальні селянські господарства Магерівського району збирали дуже низькі врожаї. В 1945—1946 рр. середня врожайність жита з одного га дорівнювала всього 8—10 цнт, пшениці — 7,5—9,5 цнт, картоплі — 100—109 цнт, насіння льону — 2,5—2,9 центнера[1].

Колективізація дрібних селянських господарств у селищі була розпочата в 1948 році. Важливу роз'яснювальну роботу в цій справі проводили за дорученням райкому партії М. К. Ситник, С. І. Гетик, А. Тесленко, Г. Ковальський, М.В.Павлик. Колективізація відбувалася в умовах жорстокої класової боротьби. Українські буржуазні націоналісти, що чинили злісний опір заходам Радянської влади, по-звірячому вбили голову Магерівської селищної Ради В. М. Кошулапа, М. В. Павлика, комсомольця, учня середньої школи, В. Й. Сліпця та інших активістів, всього 12 чол.

Та чесних трудівників ніщо не змогло спинити в боротьбі за краще життя, яке їм ніс колгоспний лад разом з машинною технікою і високою агрономічною культурою обробітку землі. У 1948 році в селищі був організований перший колгосп ім. Сталіна, головою якого колгоспники обрали Ю. С. Бориса. На початку 1949 року в колгоспі об'єдналося 116 дворів, в яких проживало 437 чол., з них 239 працездатних. Артіль мала 395 га землі, в т. ч. орної — 288 га, 14 корів, 46 коней, 9 свиней, 8 овець і 19 бджолосімей[2].

У 1950 році в околицях Магерова було створено колгосп ім. Карла Маркса (в присілку Велике Передмістя) та колгосп ім. газети «Правда» (на Бірках), які очолили І. А. Баглай та Г. Я. Шостак. У 1951 році всі три артілі об'єдналися.

У 1954 році відбулося дальше укрупнення: магерівський колгосп приєднався до колгоспу сусіднього села Городжів, де й розмістилася контора нової артілі. Головою великого об'єднаного колгоспу було обрано Д. В. Кожукала. За укрупненим колгоспом було закріплено 2648 га землі, в т. ч. 1383 га орної.

Завдяки сумлінній праці колгоспників артіль поступово міцніла, збільшувалися грошові доходи. Так, доярка Г. Семочко в 1955 році надоїла від закріплених за нею 10 корів по 3190 літрів молока, а в 1958 році — більше 4000 літрів. Високими надоями молока також славилися Н. Коростіль, Ю. Покало та інші доярки. В 1958 році бригадир М. Г. Пехник і ланкові М. Пехник та М. Пелих зібрали по 1100 цнт зеленої маси кукурудзи з ділянки 310 га, що дало змогу закласти по 23 тонни силосу на фуражну корову і по 7 тонн качанів на свиноматку. Ланковий по льону Г. Шуй зібрав по 7 цнт насіння льону і по 8 цнт волокна з гектара.

З року в рік міцніла і Магерівська МТС. Якщо в 1945 році вона мала лише 3 трактори, то в 1958 році — 55 тракторів, 14 зернових комбайнів, 12 автомобілів та іншу сільськогосподарську техніку. В 1958 році, на основі рішення Пленуму ЦК КПРС «Про дальший розвиток колгоспного ладу і реорганізацію МТС», Магерівська МТС була реорганізована в РТС, а в наступному році на базі Магерівської РТС та тієї частини колгоспу, що знаходилась на території селища, було створено Львівську державну зональну машиновипробувальну станцію (МВС). Площа дослідного господарства МВС — 1617 га, з них 873 га орної землі, 308 га під лісом, 96 га сінокосів, 221 га природних пасовиськ і 51 га садів.

Технічна виробнича база станції включає в себе лабораторний корпус, де проходять випробування сільськогосподарські машини і ведеться дослідницька робота, механічну майстерню для ремонту техніки, автотракторний парк (82 автомашини

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-100, оп. 3, спр. 13, арк. 58.
[2] Там же, ф. Р-165, оп. 2, спр. 136, арк. 131, 133, 135, 136.

Тракторний парк Львівської машиновипробувальної станції в Магерові.

і 85 тракторів), склади для збереження сільськогосподарських машин, зерносклад на 1000 тонн, ферму безприв'язного утримання корів на 200 голів, столярну майстерню, пилораму, технічний музей машин та велике дослідне господарство.

В лабораторіях МВС випробуються зернові й грунтообробні, льонозбиральні й картоплезбиральні машини, машини для хімічного захисту рослин та для обробки лікарських трав, для внесення добрив і кормодобувні. Крім того, тут працюють лабораторія по технології обробітку і збиранню сільськогосподарських рослин, відділ по впровадженню досягнень науки і техніки в сільське господарство, хімлабораторія та фотолабораторія. У складі працівників МВС — інженери, агрономи, техніки, лаборанти та інші спеціалісти. Всього постійних працівників налічується до 250 чол., сезонних — понад 240 чоловік.

Щороку на полях дослідного господарства і в лабораторіях станції випробовуються десятки найновіших вітчизняних сільськогосподарських машин. Успішно пройшов випробування новий льонокомбайн ЛКВ-4Т, що заміняє 28 чол. Він підбирає валки після льонобралки, обмолочує їх і одночасно в'яже стебла шпагатом у снопи. Досліди показали, що затрати праці при комплексній механізації в 3—4 рази нижчі, а собівартість волокна знижується в 1,5—2 рази.

На полях дослідної станції вирощуються досить високі врожаї. Так, у 1966 році валовий збір озимої пшениці на площі 140 га дорівнював 36,3 цнт з га, озимого жита — 25,6 цнт, проса — 14,9 цнт, насіння льону-довгунця — 5,5 цнт, цукрових буряків — 227 цнт. Тут також вирощуються картопля, бобові, люпин, капуста, огірки, помідори, столові буряки, морква, цибуля.

На машиновипробувальній станції працює чимало людей, які рік у рік відзначаються великими трудовими досягненнями. Серед них керівники лабораторій інженери Л. М. Окинський і Д. І. Перегінчук, які в стислі строки випробували 39 сільськогосподарських машин.

На території станції виросли нові корпуси майстерень, споруджено 3 двоповерхові житлові будинки (2 на 16 і 1 на 8 квартир) для спеціалістів, склад мінеральних добрив, силососховище, корівник, телятник, гончарний дренаж, а також став площею в 25 га. Так на околиці Магерова виросло нове, красиве містечко.

Широко розгорнулося в Магерові житлове будівництво. В післявоєнні роки тут збудовано 12 багатоквартирних житлових будинків, лікарню і дитячий садок, книжковий магазин, універмаг та будівлі під інші установи.

Не впізнати тепер колишніх малоземельних і безземельних бідняків. Так, за панської Польщі Г. І. Іванцеві доводилося постійно наймитувати та ще й брати землю на відробіток в багатія, щоб якось звести кінці з кінцями. Тепер сім'я Іванця живе в новому цегляному будинку, в повному достатку. Дочка має середню спеціальну освіту і працює медсестрою в місцевій лікарні. Колишній пастух М. І. Коман мав усього кілька моргів неродючої землі. Радянська влада докорінно змінила його

Картоплезбиральний комбайн К-3 на дослідному полі Львівської машиновипробувальної станції в Магерові.

долю. Син закінчив політехнічний інститут і працює інженером в рідному селищі на машиновипробувальній станції, тут же працює лаборанткою й дочка, що недавно закінчила середню школу і заочно навчається в технікумі. В новому світлому будинкові живе тепер сім'я Комана. Вона придбала нові меблі, радіоприймач, телевізор, має власну бібліотеку.

В сьогоднішньому Магерові переважна більшість дорослого населення — це робітники (306 чол.) і службовці (295 чол.). В сільському господарстві, цебто на дослідному полі, працює 130 чол. (крім сезонних робітників). Інші працюють у промкомбінаті, в споживчому товаристві, медичних установах, школах і в культосвітніх закладах.

Трудящі Магерова успішно втілюють в життя перспективний п'ятирічний план 1966—70 рр. Уже побудовано кілька виробничо-господарських об'єктів машинновипробувальної станції, буде збудовано льонопереробний пункт, житлові будинки на 24 квартири, новий клуб на 400 місць, готель і їдальню, хлібопекарню, магазин господарчих товарів, комбінат побутового обслуговування, дитячий садок, дитячі ясла, пожежну. Передбачено спорудити 2 рибні ставки.

Важливу роль у піднесенні економіки й культури відіграє селищна Рада, депутатами якої обрано 27 робітників та представників місцевої інтелігенції. Її головою вже 7 разів підряд обирається колишній бідняк І. М. Клеба. При селищній Раді створено 5 постійно діючих депутатських комісій, які беруть найактивнішу участь в житті Магерова.

До 1939 року мешканці Магерова не мали електрики. Після встановлення Радянської влади вже в 1939 році тут було побудовано електростанцію потужністю в 75 квт. Та проіснувала вона недовго: під час окупації її фашисти спалили. Проте вже в 1945 році на водяному млині, що на річці Білій, було встановлено турбіну потужністю в 25 квт. Оскільки вона не могла задовольнити потреб селища, в 1953 році тут було збудовано теплову електростанцію, яка в 1960 році досягла потужності 126,5 квт. З 1963 року магерівська електромережа підключена до високовольтної лінії Львів—Рава-Руська. В селищі проводяться роботи по завершенню електрифікації околиць.

Промислові підприємства на території Магерова невеликі: лісопилка і цех по виготовленню черепиці, що входять до складу промкомбінату; комбінат комунальних підприємств, до складу якого входять ремонтно-будівельна контора, контора по благоустрою селища, будинкоуправління, готель, перукарня і лазня; універмаг, книжковий і господарський магазини, чайна, побутова майстерня з шевським і кравецьким цехами, хлібопекарня. Три магазини розташовані на околицях. У селищі працюють пошта і ощадна каса.

Великих успіхів досягли трудящі Магерова за роки Радянської влади в галузі розвитку культури, освіти та охорони здоров'я. Тільки за 1965—1966 рр. на народну

Група медичних працівників селищної лікарні, яким присвоєно звання колективу комуністичної праці. Магерово.

освіту та охорону здоров'я витрачено стільки коштів, скільки було витрачено за 20 років польсько-шляхетської окупації.

У центрі селища, в одному з найкращих двоповерхових будинків, розмістилися лікарня на 35 ліжок і пологовий будинок, в яких працює 5 лікарів і 16 медсестер. При лікарні є амбулаторія, дитяча і жіноча консультації, лабораторія та ряд кабінетів (зубний і зубопротезний, фізіотерапевтичний, рентгенкабінет). У присілку Бірках у 1958 році відкрито фельдшерсько-акушерський пункт. Дякуючи зусиллям медичного колективу та підвищенню культурно-матеріального рівня трудящих в селищі різко зменшилась смертність дітей, яка скоротилася до 0,9 проц. проти 25 проц., що мало місце за часів буржуазної Польщі.

В 1944 році в селищі була відкрита на базі семирічки середня школа. Протягом 1947—1966 рр. її закінчив 551 учень. 752 учні одержали неповну середню освіту. Одночасно учні одержують спеціальності трактористів, автомобілістів, електромонтажників, а дівчата — піонервожатих. Здійснення виробничого навчання забезпечується наявністю міцної матеріально-технічної бази.

Сьогоднішній Магерів в культурному відношенні не порівняти з тим, яким він був до 1939 року. До послуг трудящих — 2 селищні бібліотеки, для дорослих і дитяча, в яких понад 27 тис. книг, а постійних читачів до 750 чол. Крім того, тут є шкільна бібліотека, а також бібліотеки при машинно-випробувальній станції і клубі на присілку Велике Передмістя. У центрі селища, біля кінотеатру, названого іменем Леся Мартовича, що бував тут, встановлено пам'ятник засновнику Радянської держави В. І. Леніну. Неподалік — Будинок культури на 150 місць. Аматори художньої самодіяльності беруть участь у хоровому, драматичному, вокальному і танцювальному гуртках.

У 1957 році силами трудящих у селищі збудовано спортивний стадіон і водний басейн.

Найвідповідальніші ділянки роботи в господарчому і культурному житті селища очолюють комуністи. В селищі є 3 первинні організації. Найбільша з них при машиновипробувальній станції, яка налічує 36 комуністів; у складі шкільної парторганізації — 5 і територіальна налічує 10 комуністів. Територіальна парторганізація здійснює контроль за роботою всіх підприємств і установ. Під її керівництвом діють громадські організації, народний контроль, народна дружина, товариський суд. 5 комуністів територіальної парторганізації є депутатами селищної Ради, 4 з них — члени виконкому.

Стародавнє селище за роки Радянської влади виросло і помолоділо в результаті великих соціалістичних перетворень, здійснених під керівництвом партії зусиллями визволених від соціального і національного гноблення трудящих.

М. Д. РОДЬКО, М. Д. ЛЕВЧУК

РА́ВА-РУ́СЬКА

Рава-Руська — місто районного підпорядкування, центр міської Ради, розташоване понад річкою Ратою (басейн Західного Бугу) за 36 км від районного центра м. Нестерова і 67 км від Львова. Населення 6700 чоловік.

За існуючими відомостями, Рава-Руська була заснована мазовецьким князем Владиславом близько 1455 року[1]. Перша частина назви пішла від колишнього поселення Рави, а друга, очевидно, походить від того, що галицькі землі в ті часи називалися руськими.

Довгий час Рава-Руська була малим містечком. Крім українців, тут жили поляки, євреї, німці. В умовах класового і національного гніту більшість населення розорювалась, а міська верхівка спольщувалась і приймала католицьку віру, після чого вона одержувала всебічну підтримку від польських королів. Так, привілеями 1554, 1555 та 1576 рр.[2], вона була зрівняна в правах з польською шляхтою.

Більшого значення набула Рава-Руська в XVII столітті. Цьому сприяло те, що через неї проходив торговельний шлях з Сходу на Захід. У місті розвивалися різні ремесла і торгівля, в чому були зацікавлені не тільки місцева шляхта і міська верхівка, але й польський король. Саме тому в 1622 році місту було надано привілеї на проведення щорічних ярмарків[3].

Однак більшість населення була зайнята в сільському господарстві. Так, за даними за 1618—1628 рр., 70 проц. населення міст Белзького воєводства, до якого входила і Рава-Руська, працювало в сільському господарстві, 2,1 проц.— в торгівлі, 26 проц. в ремеслі, 1,1 проц. становило духівництво. У Раві-Руській в цей час було 30 ремісників 11 спеціальностей: по обробці дерева, металу, будівельники, керамісти, кушніри, кравці, шевці та інші[4].

Розвиток міста все ж проходив дуже повільно. Причиною цього були феодальна система господарювання і часті стихійні лиха: пожежі, епідемічні хвороби та спустошливі напади різних завойовників. Великих руйнувань зазнало місто в 1509 році під час нападу молдавського воєводи Богдана[5], а в 30-х роках XVII століття воно згоріло від пожежі. У 1623, 1625 і 1630 роках тут лютували епідемії холери. Найбільше жителів померло під час епідемії 1632 року.

Стихійні лиха приводили до зменшення робочих рук, а тим часом феодальні повинності росли. Внаслідок цього класова боротьба загострювалась. Виявом цього була, зокрема, активна підтримка походів Богдана Хмельницького в західноукраїнські землі.

У жовтні 1648 року полки Хмельницького визволили місто з польського поневолення[6].

Міська біднота і селяни всіляко допомагали визволителям, вступали в їх загони і разом громили ненависну польську шляхту, міських феодалів і патриціїв, які продовжували чинити опір.

Після повернення у Раву-Руську польської шляхти і католицького духовенства, жителі міста і навколишніх сіл в жовтні 1648 року напали на костьол, що був одним з опорних пунктів католицизму на західноукраїнських землях, і зруйнували його. Одночасно повстанцями були зруйновані замки в селі Наріль та біля Потелича[7].

Рава-Руська була центром важливих міжнародних подій XVII—XVIII століть. У 1698 році тут відбулася зустріч польського короля Августа II, який ішов на чолі

---

[1] M. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, стор. 1186.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, NN 1014, 1049, 1831.
[3] Słownik geograficzny, t. IX, стор. 561.
[4] Maurycy Horn. Zeszyty naukowe wyższej szkoły Pedagogicznej w Opolu. Rzemiosło miejskie województwa Bełzskiego w I połowie XVII w., Warszawa — Kraków 1966, стор. 19, 29, 267.
[5] Журн. «Lwowianin», cz. III, 1842, стор. 80; Słownik geograficzny, t. IX, стор. 61.
[6] Жерела до історії України — Руси, т. VI, стор. 67—70.
[7] Там же, стор. 69—70, 337—338.

військ проти турецького султана, і російського царя Петра I, що повертався з Відня. Протягом 3 днів йшли переговори. 3 серпня 1698 року монархи домовилися про спільні дії проти шведів[1]. У 1704 році у Раві-Руській зустрічалися шведський король Карл XII з королем Речі Посполитої Станіславом Лещинським, ставлеником шведів[2]. Королі погодили свої плани у боротьбі проти російського царя Петра I, проте цим планам не судилося збутися. У 1716 році в Раві-Руській відбувалися переговори між Лещинським і Августом II[3].

Рава-Руська на початку XVIII століття була спільною власністю трьох шляхетських родин: Глоговських, Суходольських та Богушів. Соціально-економічне і політичне становище населення міста було важким. Посилюється кріпосницький гніт, який тісно переплітається з національним і релігійним. Це викликало опір з боку українського населення. В кінці XVII — на початку XVIII століть у містах Белзького воєводства почали засновуватися при церквах релігійні братства, метою яких була боротьба проти наступу католицизму. Таке братство в 1707 році виникло у Раві-Руській[4].

Після першого поділу Польщі, що стався в 1772 році, західноукраїнські землі, в т. ч. і місто Рава-Руська, потрапили під владу австрійських загарбників. Проте місто і надалі залишалось в руках польської шляхти. У кінці XVIII століття ним володів шляхтич Глоговський, з 1808 року — шляхтич Станіслав Яблонський, а з 1828 року — Людвік і Юзеф Яблонські. Протягом всього періоду іноземної окупації західноукраїнських земель, аж до вересня 1939 року, майже безперервно містом правили старости.

У 1812 році в місті налічувалось 300 будинків, з яких 103 належали полякам і українцям, а 197 — євреям. Площа, зайнята під будинками, була оподаткована, і господарі платили високий чинш. 67 родин мали земельні ділянки за межами міста. На кінець першої половини XIX століття у місті проживало 390 ремісничих і 140 феодально підданих селянських сімей. Серед селян було 80 тяглових, 14 загородників, 15 комірників, 10 халупників.

Після скасування кріпацтва, проведеного австрійським урядом у зв'язку з революцією 1848 року, в місті почало розвиватись ремесло, збільшили виробництво продукції млини, цегельні заводи і тартаки, одночасно зростала кількість населення. Помітне місце в економіці займала торгівля. Рава-Руська ярмарка набирала великого значення. Сюди, крім місцевих, приїжджало чимало купців із-за кордону.

Великої шкоди розвиткові міста завдала пожежа 1854 року. Тоді згоріло 130 будинків. Це лягло великим тягарем на плечі бідноти, що складала основну частину жителів міста. Проте, завдяки наявності великих запасів гончарно-будівельної глини, крейди, лісів та інших будівельних матеріалів, місто швидко було відбудоване. Нова пожежа 22 серпня 1862 року знову завдала ще більш відчутної шкоди. Згоріло 329 будинків, в т. ч. міська ратуша та всі громадські будівлі. Уціліло від пожежі лише передмістя. Почалася відбудова вдруге. На 1869 рік тут уже налічувалось 995 дворів з населенням 4986 чоловік.

За даними 1886 року, переважна більшість населення — 81 проц.— займалася землеробством і лісництвом, 6 проц.— ремеслом, 3 проц.— торгівлею, 7 проц.— працювало на різних сезонних роботах, 1,5 проц.— становило духовенство, 1 проц.— домовласники та інші[5].

Населення терпіло страшні злидні й голод. Тяжке матеріальне становище, а також відсутність медичної допомоги обумовлювали велику смертність.

---

[1] История дипломатии, т. I, М., 1959, стор. 337.
[2] Słownik geograficzny, t. IX, стор. 561.
[3] Josochowski. Z czasów Saskich, Poznań, 1866, стор. 332.
[4] Архив Юго-Западной Руси, т. 10, доп. 285.
[5] Słownik geograficzny, t. IX, стор. 562—565.

Нова пожежа, що сталася 20 серпня 1884 року, тяжко відбилася на розвиткові міста. Знову згоріло 243 жилі будинки[1].

Значне пожвавлення в розвитку міста спостерігається у зв'язку з будівництвом залізничних шляхів Сокаль — Ярослав та Львів — Белзець, що були прокладені через Раву-Руську і відкриті 23 листопада 1887 року. Рава-Руська стала залізничним вузлом. Це сприяло як розвитку торгівлі, так і розвитку ремесла. На залізниці було побудовано депо та ряд слюсарних майстерень. Одночасно зростала і кількість населення у місті. У 1900 році тут уже налічувалось 920 дворів і 9006 чол. населення, з яких українців було лише 1435 чол., що свідчило про настирливу полонізацію і ополячення місцевого населення.

Відбувається дальша диференціація міського населення. Так, у 1900 році кількість слуг і челядників, які працювали у багатих торгівців і ремісників, доходила до 300 чоловік[2].

Однак у промисловому відношенні Рава-Руська в кінці XIX -- на початку XX століття залишалась слаборозвиненим містом. Тут існувало лише кілька дрібних підприємств кустарного типу, які знаходились навіть не в місті, а навколо нього. Це 2 водяних млини, в два камені кожен, що знаходились на річці Раті, фабрика крохмалю, плодоовочевих консервів і спирту — у селі Любечі в маєтку графа Сапєги, кахельно-цегельна фабрика — у селі Потеличі, 2 тартаки — один у Магерові, другий в Немирові, на яких працювало по кілька робітників. На тартаках і млинах працювало від 2 до 5 робітників, а на спирто-консервній та кахельній фабриках і цегельні працювали сезонно по 30—40 робітників.

Панівні класи тодішнього суспільства позбавили робітників політичних прав, не проявляли жодної турботи про поліпшення побутових умов та піднесення культури трудящих міста. Культурний рівень населення був надзвичайно низький. Тут вперше в 1880 році було відкрито початкову чотирирічну школу[3], навчання в якій проводилось німецькою та польською мовами. Доросле населення й надалі залишалося майже поголовно неписьменним. На 1000 чоловік населення повіту, в т.ч. і Рави-Руської, уміли читати і писати лише 77 чол., а серед жінок лише 37[4].

Під впливом першої російської революції 1905—1907 рр. і піднесення революційно-визвольної боротьби трудящих західноукраїнських земель робітники міста проводили збори і мітинги, на яких висували вимоги про надання політичних прав трудящим, зокрема введення загального виборчого права, домагалися покращання свого матеріального становища.

Тяжкі часи довелося пережити жителям міста в роки першої світової імперіалістичної війни. Австрійські власті жорстоко розправлялися за найменший вияв протесту проти існуючого ладу, проти імперіалістичної війни, за симпатії місцевого населення до своїх братів на Сході.

Польова австрійська жандармерія розстрілювала і відправляла у концентраційний табір Талергоф велику кількість ні в чому не винних людей. Відступаючи під натиском російських військ у 1914 році, австрійські війська нещадно грабували населення міста, реквізували продовольство, пограбували млини і гуральню.

Під час імперіалістичної війни місто зазнало великих руйнувань. Було знищено 16 проц. будинків, в тому числі млини і тартаки[5].

Під впливом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в місті загострювалась революційно-визвольна боротьба. Трудящі Рави-Руської і повіту домагалися передачі влади Радам, промислових підприємств — робітникам, землі — селянам та возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

---

[1] Газ. «Слово», 1884 р., № 65.
[2] Схематизм Перемиської Епархії за 1884 рік, стор. 263.
[3] Схематизм Перемиської Епархії за 1880 рік, стор. 267.
[4] Słownik geograficzny, t. IX, стор. 565.
[5] Журн. «Odbudowa Kraju», 1917, № 6, стор. 538—540.

Першим могутнім відгоміном Жовтневої революції в західноукраїнських землях був загальний політичний страйк в січні 1918 року. Робітники вимагали припинення імперіалістичної війни і підписання справедливого миру з Радянською Росією. У цьому страйку активну участь брали і залізничники Рави-Руської. Так, жителі міста підтримали ленінський декрет про мир. Весною 1918 року почались масові заворушення селян. Селяни Рава-Руського повіту виступали проти введення примусової праці на поміщиків, вимагали поділу поміщицької землі, виступали проти місцевої адміністрації, яка примушувала працювати на панських ланах [1]. У цьому яскраво виявився вплив ленінського декрету про землю, схваленого II Всеросійським з'їздом Рад.

У листопаді 1918 року під ударами революції Австро-Угорщина розпалася. Українська буржуазія захопила владу у Східній Галичині в свої руки і проголосила буржуазну Західноукраїнську народну республіку (ЗУНР).

Воєнні дії, які розгорнулися між військами ЗУНР і буржуазно-поміщицької Польщі в листопаді 1918 — липні 1919 року, привели до нових руйнувань. Рава-Руський повіт кілька разів переходив з рук в руки. В результаті реквізицій і грабунків на весну 1919 року селяни повіту залишилися навіть без насіння на посіви, біля 15 тис. чол. зовсім не мало хліба, поголів'я коней у повіті зменшилося з 10 тис. до 5,8 тис. голів[2].

Після загарбання в 1919 році буржуазно-поміщицькою Польщею західноукраїнських земель власником багатств Рави-Руської і її околиць став польський князь А. Сапєга, якому належали млин, тартак, спирто-консервна фабрика, а також 1,5 тис. моргів земель і лісів[3]. Власником цегельного заводу був граф Р. Потоцький[4].

Згідно перепису населення 1921 року, у Раві-Руській налічувалось 2141 житловий та 39 пристосованих для життя будинків, в яких проживало 15 008 чол., в т. ч. 7070 чоловіків і 7938 жінок[5]. За даними 1924 року, в місті було житлових будинків 1042 і 14 пристосованих для житла, а населення — 8970 чоловік[6].

За переписом 1931 року, населення міста становило 11 049 чоловік[7].

Жорстокий режим, встановлений польськими окупантами, не зупинив революційно-визвольної боротьби трудящих мас за владу Рад, за возз'єднання з Радянською Україною. Ідеї Комуністичної партії, яка очолила цю боротьбу, оволодівали трудящими масами. Уже 20 жовтня 1919 року командування жандармерії у Львові доповідало Генеральному делегатові польського уряду у Львові, що в повіті «більшовизм загрозливо поширюється»[8]. Робітники почали страйкову боротьбу. 29 жовтня 1923 року застрайкували 24 машиністи-залізничники, до яких приєдналось 32 слюсарі залізничних майстерень станції Рава-Руська. Страйк тривав до 7 листопада 1923 року.

1 травня 1926 року у Раві-Руській відбулася масова демонстрація робітників під лозунгом «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»

Визначною подією в революційному русі було утворення місцевого осередку Компартії Західної України. Так, з другої половини 1926 року тут почав діяти комітет КПЗУ в складі Р. Крамеля, І. Спатцнера, Л. Вебера і В. Мейстера. Пізніше в Раві-Руській діяв повітовий комітет КПЗУ, до складу якого входили І. Юрчак, М. Путько, І. Кушнір, Федербург. 23 листопада 1928 року було арештовано повітовий комітет КПЗУ, а наприкінці 1928 року — місцевий комітет КПЗУ. Комуністична партія у важких умовах терору продовжувала діяти, піднімала трудящих на боротьбу

[1] Львівський облдержархів, ф. 102, оп. 1, спр. 3, арк. 44; Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 75, 77.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 8, спр. 3652, арк. 5, 6, 8.
[3] Skorowidz dóbr tabularnych 1890, стор. 172—173.
[4] Львівський облдержархів, ф. 47, оп. 2, спр. 114, арк. 4—36.
[5] Там же, ф. 121; оп. 2, спр. 364, арк. 66.
[6] Skorowidz miejscowosci RPP, t. XIII. Województwo Lwowskie. Lwów, 1924, стор. 35.
[7] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 2862, арк. 1.
[8] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 192.

з окупантами. Вже 24 серпня 1929 року повітовий староста повідомляв, що в місті існує новий повітовий комітет КПЗУ і діють дві організації КПЗУ, одна в Раві-Руській, а друга — в Немирові[1].

Одночасно з КПЗУ в місті й повіті розгортали свою діяльність організації «Сельробу»[2]. За допомогою сельробівців комуністи розповсюджували листівки і відозви КПЗУ, в яких закликали трудящих бойкотувати заходи окупаційних властей[3]. У ніч на 1 травня 1928 року на будинку повітового суду комуністами були написані гасла: «Геть з диктатурою Пілсудського!», «Хай живе 1 Травня!».

На початку 1928 року комітет КПЗУ видав відозву до лісових робітників і селян, в якій зазначалося, що лісові робітники і селяни в лісах князя Сапєги, не добившись підвищення заробітної плати і дозволу на існування профспілки, застрайкували і поставили вимогу: підвищення зарплати на 100—150 проц., визнання їх профспілки, забезпечення робітників на випадок каліцтва та тимчасової непрацездатності за рахунок працедавця, заборони переслідування робітників за участь в страйках, прийом і звільнення з роботи лише за участю профспілки[4].

Коли 8 жовтня 1928 року сільськогосподарські робітники, що працювали в маєтку Сапєги в с. Гребенному, оголосили страйк, панські посіпаки почали стріляти в страйкарів. Це викликало велику хвилю обурення і 14 жовтня селяни й робітники зібралися на мітинг протесту проти розправи над страйкарями, в якому взяли участь і робітники Рави-Руської. На мітингу було проголошено відозву, що закликала трудящих вести боротьбу не тільки з експлуататорами, але і проти підготовки нападу імперіалістів на Радянський Союз[5].

У січні 1930 року під час ленінських днів комуністи Рави-Руської організували демонстрацію трудящих[6].

У березні 1932 року профспілковими організаціями був підготовлений генеральний страйк в усьому воєводстві. У Раві-Руській застрайкували всі підмайстри і челядники кустарних майстерень (кушнірських, кравецьких, шевських та інших).

Боротьба трудящих Рави-Руської за визволення і возз'єднання з Радянською Україною успішно завершилась при допомозі Радянського Союзу. У незабутні вересневі дні 1939 року Рава-Руська разом зі всіма містами і селами Західної України була назавжди визволена з-під ярма польських поміщиків і капіталістів і возз'єднана з Радянською Україною.

Рава-Руська до Радянської влади була типовим невеликим містечком з дрібним приватним виробництвом і торгівлею. В місті діяли тільки невеликі підприємства: завод просочування шпал, на якому працювало до 300 робітників, паровий тартак з 32 робітниками, фабрика свічок, цегельня та 300 кустарів-шевців. На території повіту була шахта бурого вугілля, цегельні і кахельні підприємства в с. Потеличі, спирто-консервна фабрика в с. Любечі у маєтку Сапєги «Дебі», які пізніше були підпорядковані підприємствам у Раві-Руській. Ніхто не дбав про санітарний стан міста, про охорону здоров'я та освіту трудящих. Трудове населення жило в жахливих антисанітарних умовах: не було ні каналізації, ні водопроводу. В місті не було жодного культурно-освітнього закладу, натомість був костьол, церква, 2 монастирі, синагога і 6 божниць та 14 корчм.

З встановленням Радянської влади Рава-Руська стала районним центром. Було проведено націоналізацію підприємств, великих житлових будинків, в яких поселилися трудящі. В процесі соціалістичних перетворень в економіці було розпочато реконструкцію і перебудову шпалопросочувального заводу, маслозаводу, кахельного і цегельного заводів, хлібопекарні та інших. Було створено райпромкомбі-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 220, оп. 1, спр. 36, арк. 62, 74.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 457, арк. 4.
[3] Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ, Львів, 1965, стор. 129.
[4] Львівський облдержархів, ф. 220, оп. 1, спр. 36, арк. 60, 174.
[5] Там же, ф. 220, оп. 51, спр. 784, арк. 8.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 459, арк. 6.

нат та промислову артіль ім. 1 Травня для побутового обслуговування населення міста.

Помітно почало змінюватись життя трудящих міста. Було ліквідовано безробіття. Почав зростати матеріальний добробут трудящих.

З реорганізацією системи народної освіти в західних областях УРСР в Раві-Руській вперше в історії було відкрито 1 середню і 1 семирічну школи, а для дорослого населення були створені вечірні школи і гуртки.

В кінці 1939 року почали працювати бібліотека, Будинок культури, кінотеатр.

Для забезпечення охорони здоров'я трудящих було вперше здійснене безплатне лікування. У місті відкрилися районна лікарня, поліклініка, жіноча і дитяча консультації, інфекційне відділення.

Віроломний напад фашистської Німеччини на Радянський Союз 22 червня 1941 року перервав мирне життя трудящих Рави-Руської. Місто одним з перших зазнало збройного нападу. Трудящі Рави-Руської разом з радянськими прикордонниками стали на захист рідного міста, своєї Вітчизни.

Командування 17-ї німецької армії поставило собі завдання першого ж дня захопити Раву-Руську. В нерівний бій з ворогом першими вступили прикордонники загону майора Я. Д. Малого. Їх підтримували частини 41-ї стрілецької дивізії. Особливу мужність і стійкість проявили прикордонники, які поклялися боротись до останнього подиху за свою Батьківщину і не відступати із зайнятих рубежів.

Дотримуючись клятви, відважні прикордонники при активній підтримці військових частин, населення міста і сусідніх сіл вже в перші 2 дні бою знищили понад 2 тис. фашистських солдатів і офіцерів. Лише в зв'язку з проривом ворога на інших ділянках фронту і загрозою оточення, славні захисники міста за наказом командування в ніч на 26 червня відійшли на нові позиції[1]. В бою з ворогом смертю хоробрих загинув улюбленець прикордонників лейтенант Макар Степанян.

Мужньо вели боротьбу проти агресора і бійці сусіднього загону прикордонників на чолі з своїм командиром лейтенантом Ф. В. Моріним. Відбиваючи шалені атаки ворога, більшість з них загинула. 8 чоловік, що залишилися в живих, на чолі з Моріним з співом «Інтернаціоналу» кинулись в останню атаку і полягли смертю хоробрих. Біля села Річки, безстрашному захиснику Батьківщини Ф. В. Моріну встановлено пам'ятник.

Увірвавшись у Раву-Руську, 26 червня 1941 року німецько-фашистські розбійники за наказом шефа гестапо обершарфюрера Спейта і шефа жандармерії — коменданта Рави-Руської Кляйна — почали масові арешти і розправи над мирним населенням. Особливо жорстоко розправлялись гітлерівці з радянським активом.

Німецько-фашистські окупанти вже з перших днів створили у Раві-Руській концентраційний табір для військовополонених, який мав назву «Шталаг — 325».

З червня 1941 року і до кінця 1942 року в таборі знаходилось понад 18 тис. радянських військовополонених, які майже всі були знищені[2]. Ось що розповів про цей табір житель села Йоничі В. С. Кочан Державній комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських окупантів: «Я працював у таборі радянських військовополонених з грудня 1941 року до квітня 1942 року. За цей час німці знищили голодом, холодом і розстрілами біля 15 тис. військовополонених. Трупи померлих і розстріляних вивозили на тракторних причепах у Волковицький ліс. Голодні і виснажені військовополонені, коли їх привозили на територію табору, кидались на купи гнилої мерзлої картоплі, але конвоїри тут же їх розстрілювали. Я бачив,— говорить далі В. С. Кочан,— як виводили з бараків цілком голих військовополонених, прив'язували вірьовками до гаків у стіні або до стовпа і в зимовий час тримали їх так, аж поки вони не замерзали»[3].

---

[1] В. А. Анфилов. Начало Великой Отечественной войны. М., 1962, стор. 156—162.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 3, спр. 11, арк. 1—11, 29.
[3] Звірства німців на Львівщині. Збірка статей і документів. Львів, 1945, стор. 15—17, 19—20.

Крім радянських військовополонених, у Рава-Руському таборі були і французькі. Один з них, що залишився живим, після визволення Радянською Армією розповідав, що коли їх привезли у Рава-Руський табір, то німець — ад'ютант коменданта сказав, що у таборі Рава-Руська вмерло від тифу понад 3 тис. радянських військовополонених, а при заритті трупів нерідко були й живі, але їх все одно кидали до ям і засипали негашеним вапном, від якого вони задихались. Колишній французький військовополонений Е. Ляже розповідав комісії, що кожного ранку німецькі офіцери і унтер-офіцери приходили в табір російських військовополонених і стріляли по них, як по живих мішенях, інших вбивали палицями або чобітьми, розбивали голови. Крім цього, в таборі для радянських військовополонених кожного дня вмирало приблизно 200 чол.

Влітку 1942 року в Раві-Руській німецькі окупанти створили гетто, куди зігнали понад 18 тис. євреїв і майже всіх їх знищили. Французький військовополонений Д. Марсель Рівемт розповідав Державній комісії про страшну криваву бойню в гетто 1 червня 1943 року, під час якої було вбито 10 тис. чол. «Наступного дня, коли ми йшли на роботу,— продовжував він,— ми бачили багато трупів дітей, жінок і чоловіків, які лежали на вулицях в калюжах крові. Німці вбивали без розбору всіх євреїв, де б вони їх не зустрічали. Це було жахливо. Вбивства продовжувались біля місяця»[1].

За час окупації Рава-Руської фашисти знищили в місті і районі 41,5 тис. чол., в т. ч. 24,5 тис. військовополонених.

Незважаючи на звірства і терор, фашистським окупантам не вдалося зломити волю трудящих до боротьби: вони вірили в перемогу Радянської Армії і радянського народу. З перших днів окупації багато жителів Рави-Руської, ризикуючи життям, всіляко допомагали радянським військовополоненим та партизанським з'єднанням під командуванням М. І. Наумова і О. М. Сабурова, які в 1943—1944 рр. діяли на території району. Так, І. Т. Полицький допомагав партизанам продуктами, а французьким військовополоненим — втікати з табору, С. М. Горяча заготовляла і передавала в табір військовополонених продукти, Д. М. Горячий, Ф. І. Холод і С. А. Семецький переховували військовополонених, переодягали їх у цивільний одяг. Всього учасників підпільної боротьби проти німецьких окупантів з Рави-Руської і району було 74 чоловіки[2].

Партизанські загони завдавали відчутних ударів окупантам. Невеликий загін партизанів під командуванням офіцера-прикордонника Миколаса лише за перші 10 днів боїв під Равою-Руською знищив близько сотні фашистських солдатів і офіцерів, вивів з ладу три бронетранспортери і розгромив обоз з 20 підвід[3].

На території Рава-Руського району діяла підпільна організація «Народна Гвардія» ім. Ів. Франка, яка проводила велику пропагандистську роботу серед населення міста і сіл, вела боротьбу з фашистськими окупантами і їх поплічниками — українськими буржуазними націоналістами.

Німецько-фашистські загарбники завдали Раві-Руській і її жителям величезної матеріальної шкоди.

Відступаючи під ударами Радянської Армії і народних месників, німецькі окупанти перетворили Раву-Руську в руїни, центральну частину міста повністю зруйнували. До окупації тут був 1101 житловий будинок. Після визволення в місті залишилось 852 житлових будинки, з яких 646 належали міській Раді, а 206 — приватним особам[4].

Окупанти зруйнували шахту бурого вугілля, шпалопросочувальний завод та інші підприємства міста і району. Всього Рава-Руському району окупанти завдали шкоди на суму 87 млн. карбованців.

---

[1] Звірства німців на Львівщині, стор. 19.
[2] Львівський облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 154, арк. 1.
[3] Т. Строкач. Наш позивний — свобода. К., 1964, стор. 65.
[4] Львівський облпартархів, ф. 32, оп. 1, спр. 4, арк. 15.

В результаті успішної Львівсько-Сандомирської наступальної операції, що розпочалася 13 липня 1944 року, війська 13 армії 1-го Українського фронту перейшли в наступ з району Луцька на Сокаль і Раву-Руську. Безпосередньо у звільненні Рави-Руської брали участь частини 6-ї гвардійської стрілкової дивізії під командуванням Героя Радянського Союзу Д. Онопрієнка. 20 липня 1944 року місто було звільнено. Військовим частинам, які відзначилися в боях за Раву-Руську, було присвоєно почесне звання «Рава-Руських»[1].

З перших днів визволення міста від німецьких окупантів трудящі під керівництвом партійної організації району приступили до очищення міста від руїн, відновлення роботи підприємств і радянських установ, а також до збору добровільних внесків на допомогу Радянській Армії. В короткий час у місті і районі було зібрано 605 тис. крб. грішми на будівництво танкової колони «Радянська Львівщина», 6100 цнт хліба, тисячі пудів м'яса, овочів. Населення міста і району дістало за це подяку від Радянського уряду і командування Радянської Армії[2].

Замордовані фашистами радянські військовополонені у Рава-Руському концтаборі.

Розгортаючи соціалістичне змагання за дострокову відбудову рідного міста, трудящі показували приклади радянського патріотизму і відданості Радянській владі і Комуністичній партії.

Особливо широко розгорнулось соцзмагання серед робітників Рава-Руської залізничної станції. При перевірці змагання в серпні 1944 року на Рава-Руській залізниці відзначено 23 ударників соцзмагання. За короткий час було відбудовано водокачку, перекладено залізничну колію, що дало можливість вже 7 серпня 1944 року пустити перший поїзд. На місці зруйнованого окупантами депо збудовано нове, налагоджено роботу столярного, ковальського та мідноливарного цехів, відремонтовано 10 паровозів. За рахунок місцевих матеріалів робітники відремонтували залізничний вокзал, змонтували і пустили в дію електростанцію потужністю в 30 кіловат[1].

Наполегливо йшла робота і по відбудові інших підприємств міста. Але відчувалась недостача кваліфікованих кадрів. Тому, одночасно з відбудовою міста, почали готувати кадри в ремісничих майстернях, залізничному училищі та в школах ФЗН.

Велику роботу по мобілізації молоді на відбудову міста проводив комсомол. У січні 1945 року на залізничному вузлі було створено 4 комсомольсько-молодіжних зміни, 3 з них — з колишніх фронтовиків і одну молодіжну бригаду ім. Героя Радянського Союзу О. Матросова, яка виконувала норми виробітку на 200 процентів.

Партійні організації зуміли організувати всіх трудящих міста на відбудову промисловості і транспорту, завдяки чому вже в 1945 році почали працювати шахта бурого вугілля, цегельний і кахельний заводи, 2 водяні млини, маслозавод, спиртоконсервний завод, лісокомбінат та залізничне депо. Самовіддана праця робітників забезпечувала постійне перевиконання планів відбудови промислових підприємств. Так, найбільше підприємство міста — шпалопросочувальний завод, який був дуже

---

[1] Газ. «Правда», 21 липня 1944 р.
[2] Львівський облпартархів, ф. 32, оп. 1, спр. 3, арк. 3.

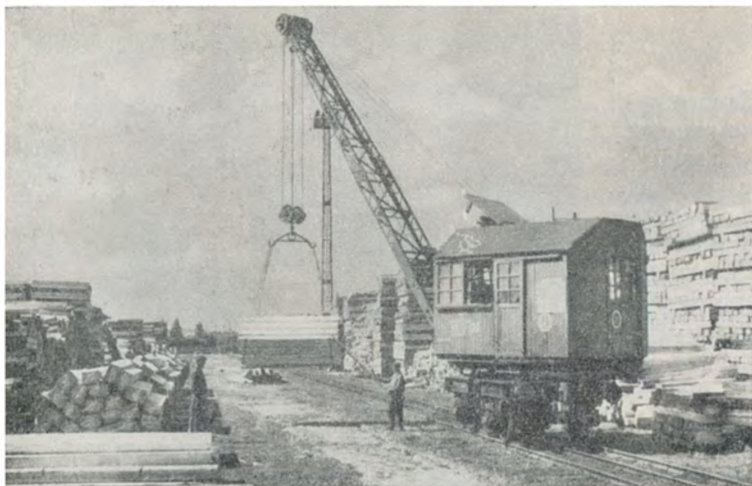

Навантаження шпал у м. Раві-Руській.

зруйнований, відбудовано на 2 місяці раніше зазначеного строку. Його було пущено в дію у третьому кварталі 1946 року.

Під керівництвом партійних, комсомольських і профспілкових організацій трудящі міста з особливим піднесенням працювали на всіх ділянках відбудови міста, і вже на кінець післявоєнної п'ятирічки його промисловість була повністю відбудована. Зростала і продуктивність праці, збільшувався обсяг валової продукції. Так, промкомбінат збільшив випуск продукції у 1950 році проти 1945 року на 412 проц., маслозавод на 157 проц., м'ясокомбінат на 217 проц., кахельний завод на 349 проц. За кращі досягнення у відбудові народного господарства 20 передових робітників міста було нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено помічника бригадира по випалюванню кахлів Ю. Г. Кулієвича.

За післявоєнні роки значно зросло виробництво промислових підприємств міста, виросли нові підприємства, стали до ладу нові цехи на діючих заводах.

Значних успіхів домоглися трудящі міста в боротьбі за виконання семирічного плану (1959—1965 рр.), коли радянський народ приступив до розгорнутого будівництва комунізму.

На підприємствах широко розгортався патріотичний рух за комуністичну працю. В нього включались сотні робітників шпалопросочувального заводу будівельних матеріалів. Ставши на вахту підготовки до XXIII з'їзду, вони розгорнули боротьбу за звання підприємства комуністичної праці.

Попереду був шпалопросочувальний завод, який виконав план останнього року семирічки на 108 проц., давши країні продукції на суму в 30 млн. 798 тис. карбованців.

Колективи заводів будівельних матеріалів, на яких працювало 185 робітників виконали план семирічки 10-го вересня 1965 року. Особливо високих показників добився колектив кахельного заводу. В результаті повної механізації виробничих процесів по випуску кахлів колектив добився зростання продуктивності праці за семирічку на 29,7 процента.

Велику трудову перемогу в кінці семирічки і в першому році нової п'ятирічки здобули робітники та інженерно-технічні працівники Рава-Руського лісгоспзагу. Вони вийшли переможцями в соціалістичному змаганні серед споріднених підприємств області і республіки, завоювавши перехідний Червоний прапор Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. Завдяки наполегливій ідейно-виховній та організаторській роботі партійної та профспілкової організацій із загальної кількості 640 робітників 578 було охоплено соцзмаганням, 27 бригад і ланок завоювали високе почесне звання — комуністичних.

Колективи підприємств міста, борючись за втілення в життя історичних накреслень XXIII з'їзду КПРС, в ювілейному році взяли на себе підвищені зобов'язання, щоб гідно зустріти знаменну дату — 50-річчя Радянської влади.

Робітники кахельних заводів поставили перед собою завдання на кінець п'ятирічки довести випуск кахлів до 2 млн. штук, тобто збільшити випуск продукції

[1] Львівський облпартархів, ф. 32, оп. 1, спр. 19, арк. 6, 25.

в 2 рази, та значно покращити якість кахлів і знизити їх собівартість. За значне збільшення виробничої потужності і розширення асортименту продукції в ювілейному році боровся колектив Рава-Руського харчокомбінату[1].

Великі завдання поставив перед собою колектив робітників Рава-Руського лісгоспзагу. Виконавши план першого року п'ятирічки до 5 грудня, він зобов'язався план наступного року виконати до 50-річчя Великого Жовтня. Окремих робітників і виробничі бригади переведено на госпрозрахунок. Вже з перших днів помітні позитивні результати: підвищилась заробітна плата робітників, виконання плану почало здійснюватись не тільки по валу, але й по асортименту і по якості, зникли рекламації.

Невпізнанно змінились за роки Радянської влади житлово-побутові умови, зросла культура трудящих. Уже на кінець 1946 року було закінчено відбудову зруйнованих окупантами будинків та побудовано ряд нових загальною площею 601 кв. м[2]. У наступному році новосілля справили понад 100 сімей міста.

Завдяки постійному піклуванню Комуністичної партії і Радянського уряду про покращання житлово-побутових умов трудящих, за післявоєнні роки в місті збудовано до 5,5 тис. кв. м державної житлової площі та понад 100 індивідуальних будинків площею до 4 тис. кв. м. Загальна житлова площа міста за післявоєнні роки зросла з 18,4 тис. кв. м до 85 тис. кв. м, що забезпечило на кожного жителя міста понад 11 кв. м житлової площі.

У місті розвинута система охорони здоров'я трудящих. Тут відкрито районну лікарню, поліклініку, а також дитячу та жіночу консультації, протитуберкульозний диспансер, районну санітарно-епідеміологічну станцію. В 1950 році кількість медпрацівників у місті і районі становила 200 чол. Тепер на околиці Рави-Руської, в зеленому масиві на горі Волковиця, розташувалась міська лікарня з 7 корпусів на 215 ліжок, в якій є до 20 кабінетів і лабораторій, що обладнані найновішим медичним устаткуванням та діагностичною апаратурою, де працює 220 чол., в т. ч. 30 лікарів.

Значних успіхів добилися трудящі Рави-Руської за роки Радянської влади в розвитку освіти і культури. У місті повністю ліквідовано неписьменність серед дорослого населення, а для навчання підростаючого покоління відкрито 5 шкіл, з яких 4 середні, в т. ч. 2 середні масові, середня школа-інтернат, вечірня школа робітничої молоді і восьмирічна школа. Лише у денних школах міста навчається понад 2 тис. учнів. Багато молодих громадян Рави-Руської здобули і здобувають вищу освіту у вищих учбових закладах Львова, Києва та інших міст країни.

У місті в 1965 році побудовано широкоекранний кінотеатр «Дружба». Є Будинок культури, при якому, крім багатьох гуртків художньої самодіяльності, працює відомий Рава-Руський самодіяльний народний театр, який виріс із звичайного драматичного гуртка. В 1955 році на республіканському огляді художньої самодіяльності колектив удостоєний високого почесного звання — Народного театру. Самодіяльними артистами цього чудового колективу, що складається з 34 осіб, є працівники різних професій, зокрема вчителі В. Гладченко і Й. Коль, робітник-маляр З. Ковалів, робітниця м'ясокомбінату В. Борисова та інші.

З ініціативи громадських організацій в Раві-Руській склалася добра традиція відзначати кожного

Школа-інтернат у м. Раві-Руській.

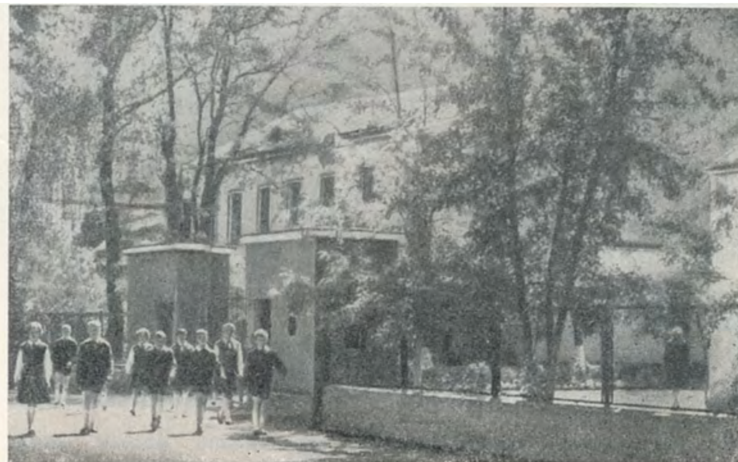

[1] Газ. «Нове життя», 12 березня 1966 р.

[2] Газ. «Радянський прапор», 1 січня 1962 р.

Широкоекранний кінотеатр у Раві-Руській.

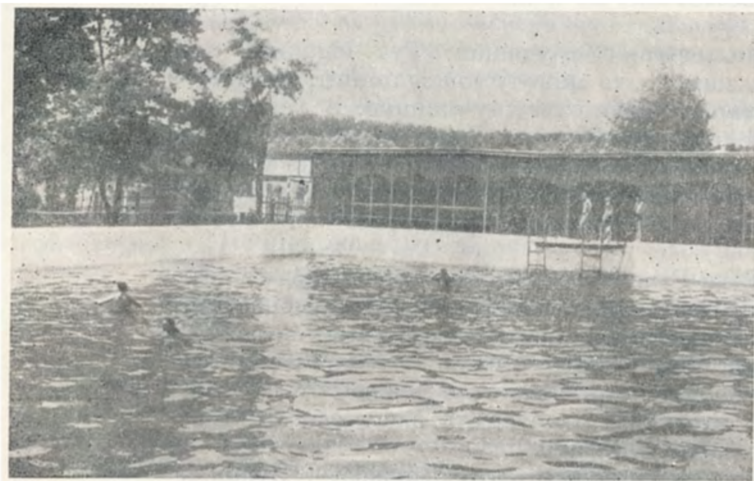
Плавальний басейн школи-інтернату у м. Раві-Руській.

Учні Рава-Руської школи-інтернату доглядають могили жертв фашизму.

року День Перемоги над німецько-фашистськими загарбниками факельним походом до могил жертв фашизму. Тут проводяться мітинги вшанування пам'яті та покладення вінків і квітів на могили полеглих героїв. Кожного року сюди приїжджають громадяни Франції для вшанування разом з трудящими Рави-Руської пам'яті своїх співвітчизників, які загинули в німецькому таборі для військовополонених. Піонери й учні шкіл міста постійно доглядають могили як вітчизняних, так і французьких воїнів.

Французькі письменники, які не раз побували тут, з цього приводу написали ряд зворушливих творів про Раву-Руську, про гітлерівську катівню — концтабір для військовополонених. Лоран Козель написав повість «Так пливе човен», Арман Тупе — «Маруська», Андре Пізір — «Без зброї і багажу». Ці твори вони подарували музеєві Бойової слави, що створений після війни при школі-інтернаті.

Розвиваючи традиції інтернаціональних зв'язків, з ініціативи піонерів і комсомольців міста в січні 1961 року при школі-інтернаті було відкрито клуб інтернаціональної дружби. За короткий час клуб встановив тісні зв'язки з молодіжними організаціями більшості країн народної демократії.

Червоні слідопити при музеї Бойової слави та піонери школи-інтернату ведуть велику роботу по вшануванню пам'яті захисників міста, по розшуку їх сімей та невідомих героїв, що загинули при обороні та звільненні Рави-Руської від німецько-фашистських окупантів.

Довго тривали розшуки рідних сина вірменського народу М. М. Степаняна. Безстрашний воїн М. М. Степанян особистим прикладом запалював бійців-прикордонників на бій з ворогом, кілька разів змушував ворога відступати. В нерівному бою він загинув як безстрашний герой, як вірний син Радянської Вітчизни. Тіло героя поховано на території

Рава-Руської школи-інтернату. Після довгих пошуків червоним слідопитам під керівництвом учителя школи Я. І. Серкіза вдалось розшукати дружину М. М. Степаняна з дочкою, що живуть у Вірменії, та брата, який живе в Краснодарі. Рідні героя протягом 20 років нічого не знали про його смерть. У 1961 році вони були запрошені червоними слідопитами до Рави-Руської. Тут їх прийняли як своїх рідних, показали впорядковану могилу дорогої їм людини. З ініціативи піонерів школи увічнено пам'ять Макара Степаняна: його ім'ям названо одну з вулиць Рави-Руської.

Юні слідопити встановили також імена членів екіпажу радянського літака, які в липні 1944 року в боях за Раву-Руську повторили легендарний подвиг капітана Гастелло.

В липні 1944 року, незадовго до звільнення Рави-Руської, над містом з'явився радянський літак, який почав бомбити скупчення ворожих військ та військової техніки на вокзалі. В запалі бою літак було підбито. Безстрашний пілот спрямував палаючу машину на ешелони з бойовою технікою ворога. Довго в місті згадували про героїчний подвиг радянських льотчиків, але їх імен ніхто не знав. За встановлення імен славних героїв взялися юні червоні слідопити. Почався розшук. За допомогою Маршала авіації С. Я. Красовського і генерал-лейтенанта М. П. Каманіна їм вдалося встановити членів екіпажу літака — це пілот молодший лейтенант М. С. Сошников і повітряний стрілок рядовий М. В. Пічкальов. Знайдено рідних М. В. Пічкальова, тривають пошуки родичів М. С. Сошникова. Юні слідопити продовжують розшуки ще багатьох безіменних героїв, які віддали своє життя за свободу і незалежність рідної Вітчизни.

Старовинне українське місто Рава-Руська до 1962 року було районним центром Львівської області. В 1962 році рішенням Верховної Ради УРСР районний центр з Рави-Руської було перенесено до м. Яворова, а в грудні 1964 року Рава-Руська перейшла у підпорядкування Нестеровського району Львівської області. З переходом районного центру з Рави-Руської відійшли всі районні організації і установи, відповідно зменшилось населення міста. Останнім часом його переважна більшість працює на промислових підприємствах.

Включившись у соціалістичне змагання на честь 50-річчя Радянської влади, трудящі доклали багато зусиль до розширення виробничих потужностей на всіх підприємствах. Одночасно проводяться заходи по дальшому впорядкуванню міста. Весною 1967 року закладено новий парк ім. 50-річчя Радянської влади. Закінчується озеленення і покриття асфальтом вулиць і тротуарів. Передбачено побудувати ряд житлових і культурно-освітніх будівель, а також прокласти водогін і каналізацію. За роки п'ятирічки Рава-Руська руками її жителів буде перетворена в ще більш чудове місто.

І. С. ПАВЛЮК, В. М. ВІХОТЬ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД НЕСТЕРОВСЬКОГО РАЙОНУ

БИ́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білій, притоці Рати, за 22 км на північний захід від райцентру і за 11 км від залізничної станції Лавриків. Населення — 478 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Боброїди, Бучми, Кулиничі, Лущики, Милява, Пирятин.

На території Бишкова знаходиться центральна садиба колгоспу ім. «Молодої гвардії». Артіль має 1800 га орної землі. Вирощуються переважно технічні (льон) культури, а також зернові та овочі. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби. За високі врожаї сільськогосподарських культур ланкову М. І. Залужну нагороджено орденом Леніна, 10 чоловік — орденом Трудового Червоного Прапора. Ланкова М. І. Ковальчук була депутатом Верховної Ради УРСР.

У Бишкові є восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня.

До XIX століття Бишків був одним з хуторів села Кам'янки Волоської.

БОЯНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свині, притоці Рати, за 16 км на північний схід від районного центру й залізничної станції Нестеров. Населення — 1450 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верени, Купичволя, Лісове, Підріка.

На території села розташована центральна садиба колгоспу «Більшовик», який має 1080 га орної землі. З технічних культур вирощується переважно льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, а також школа сільської молоді (10-й клас). Працюють клуб і бібліотека.

В історичних документах Боянець вперше згадується у 1648 році в зв'язку з нападом татар. За переказами село заснував боярин, звідси, вважають, і походить його назва (Бояринець, згодом — Боянець).

ВЕЛИ́КІ ГРИ́БОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Брюховичанки, за 20 км на південь від районного центру і за 10 км від залізничної станції Куликів. Населення — 1423 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля Гомулецька, Гряда, Збиранка, Малі Грибовичі.

На території сільради знаходяться 2 господарства: 2-й відділок учбового господарства «Дублянський» Львівського сільськогосподарського інституту (центральна садиба розташована у Великих Грибовичах) та державна племінна станція. Її загальна земельна площа — 1670 гектарів. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Центральна садиба держплемстанції знаходиться у с. Гряді.

У Великих Грибовичах — восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Працює дільнична лікарня. Є 2 майстерні побутового обслуговування. За післявоєнні роки збудовано або перебудовано 85 проц. житлових будинків. Це будинки міського типу на 4—5 кімнат.

Перша згадка про Великі Грибовичі в історичних документах відноситься до 1440 року. Після визволення, у 1939 році, депутатом до Народних Зборів Західної України було обрано А. Р. Зайця (нині — голова виконкому сільської Ради), що працював на Львівській мебльовій фабриці, і селянина-бідняка І. Г. Лісовича. Першим головою сільської Ради був Т. Михалусь. У лютому 1940 року було організовано колгосп ім. 17 вересня, головою якого обрали А. А. Беня. До колгоспу вступило 65 сімей.

У 1933—1934 рр. на т. зв. Чорній Горі, що височить між Великими та Малими Грибовичами, археологи виявили поселення кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.) та рештки давньоруського городища XI—XIII століття.

Пам'ятник на могилі російського льотчика П. М. Нестерова (с. Воля Висоцька).

В'ЯЗОВА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свині, притоці Рати, за 7 км на північ від районного центру і 8 км від залізничної станції Нестеров. Населення — 566 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Борова, Воля Висоцька, Гай, Галаси, Дуброва, Замочок, Липники, Оплітна, Сороки, Школярі.

Центральна садиба колгоспу ім. Горького знаходиться у В'язовій. Артіль має 1528 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 160 місць, бібліотека.

Перша письмова згадка (1646 рік) пов'язана з пограбуванням татарами В'язової. Назва походить від колишнього ремесла, яким займалось населення — в'язанням (плетінням) кошиків з лози. Під час німецько-фашистської окупації в районі В'язової діяли партизанське з'єднання під командуванням О. М. Сабурова та партизанський загін, командиром якого був Д. М. Медведєв.

Воля Висоцька — місце загибелі російського льотчика П. Н. Нестерова (8.IX. 1914 року). На місці загибелі встановлено пам'ятник-обеліск.

ГІ́ЙЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Рати, за 47 км на північний захід від районного центру і за 14 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення— 4962 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Волиця (стара назва — Вільки-Мазовецькі).

На території сільради розташований колгосп ім. Петровського, який має 1808 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. За успіхи в розвитку сільського господарства 9 чоловік нагороджено урядовими нагородами, в т. ч. одного — орденом Леніна.

У Гійчому є середня школа, середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб. Функціонує дільнична лікарня.

Гійче вперше згадується в історичній літературі за 1513 рік, але археологічні знахідки свідчать, що на території села поселення існували значно раніше. В 1887 році відбувся масовий виступ селян, які відмовилися виконувати дорожній закон. До села прибула урядова комісія, яку супроводжував військовий загін. Трьох керівників виступу було заарештовано. Селяни оточили школу, де знаходилася комісія, і вимагали звільнення товаришів. На допомогу військовому загону, що не міг справитися з селянами, прибули ще війська. Опір селян тривав декілька днів. З великими труднощами властям удалося придушити виступ, багатьох учасників було віддано до суду. В 20—30-х роках XX століття у маєтку Кудлера відбувалися страйки селян, організаторами і керівниками яких були члени місцевих організацій КПЗУ та «Сельробу». Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці.

У Волиці народився український радянський історик літератури, академік АН УРСР М. С. Возняк (1881—1954 рр.).

ДЕВ'ЯТИ́Р — село, центр сільської Ради, розташоване на кордоні з Польською Народною Республікою, за 46 км на захід від районного центру і за 13 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення — 858 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Капелюх, Ковалі, Сорочі Лози, Гута Обединська.

На території сільради знаходиться колгосп ім. Щорса, який має 1084 га орної землі. Розвинуто льонарство. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Дев'ятирі — восьмирічна школа, а також заочна середня школа. Є клуб, бібліотека.

Вперше село згадується в історичних документах за XVI століття. У 1914 році в Сорочих Лозах повсталі селяни розгромили поміщицький маєток. Відбувалися страйки (1928 і 1934 роки) робітників на лісопромислах князя Сапєги. Страйкуючі вимагали повернення на роботу звільнених товаришів, рішуче виступали проти спроб управителя найняти на місце звільнених інших робітників. Вимагали також поліпшення умов праці та підвищення заробітної плати. Страйк 1934 року закінчився демонстрацією трудящих, яка була розстріляна поліцією.

ДЕРЕ́ВНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річках Деревинці та Свині, притоках Рати, за 15 км на північ від районного центру, який є для Деревні найближчою залізничною станцією. Населення — 1203 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Кулява.

Центральна садиба колгоспу «Вільна Україна» знаходиться у с. Деревні. Артіль має 1735 га орної землі. Вирощується переважно льон. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби. З допоміжних підприємств є млин, електростанція.

У Деревні є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працює шевська майстерня.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1649 року. Назва, вважають, походить від лісу, серед якого воно було засноване. В 1920 році в селі перебували загони Червоної Армії. Підпільна організація КПЗУ діяла з 1934 року. У 1939 році головою сільської Ради було обрано В. І. П'єха. В 1944 році під час бойових дій між партизанами з'єднання С. А. Ковпака і гітлерівцями житель Деревні Х. М. Практика інформував партизан про пересування німецьких військ, а також показував їм більш зручні дороги.

ДОБРОСИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1726 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бір Кунинський, Гринчуки, Зарище, Кунин, Пашиця, Пили, Питуля, Піддеревенка, Хитрейки.

Колгосп «Нове життя», до якого входить с. Добросин, має 1314 га орної землі. Вирощують зернові й технічні (цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Добросині — середня школа та середня школа сільської молоді. Функціонує дільнична лікарня. Є клуб, бібліотека. Відкрито комбінат побутового обслуговування. Працює Добросин-

Одна з вулиць у Добросині.

ський деревообробний комбінат, центр якого знаходиться в Нестерові.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1649 року. Жителі Добросина у 1921 році бойкотували перепис населення. У зв'язку з цим до села було викликано військову частину. Перша маївка відбулася в Добросині на лісопильному заводі у 1929 році У 1930 — село було піддано «пацифікації»: населення каралось нагаями, їх майно пограбоване. 12—20 лютого 1935 року відбувся страйк робітників лісопильного заводу. До них приєдналися сільськогосподарські робітники. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати та скорочення робочого дня.

Значну роль в організації виступів відіграли члени КПЗУ Я. І. Марушка та В. М. Романівка. У 1936 році вони були заарештовані і засуджені до 5 років тюремного ув'язнення. Загинули від рук оунівців. 15—16 травня 1937 року застрайкували колодовози та вантажники лісопильного заводу. Робітник заводу член КПЗУ Зелін випустив листівку, яка закликала населення навколишніх сіл підтримати страйк.

Під час гітлерівської окупації в Добросині діяла підпільна організація, яка мала зв'язок з «Народною гвардією імені Івана Франка». У 1944 році на околицях села діяв партизанський загін під командуванням М. І. Наумова. Жителі Добросина інформували партизанів про рух фашистських військ, постачали продовольством і одягом.

Восени 1939 року у селі на мітингу, присвяченому визволенню Західної України, виступав відомий український радянський кінорежисер О. Довженко.

Знайдені уламки посуду висоцької культури ранньозалізного періоду свідчать, що на території Добросина існували поселення ще в II—I тисячолітті до нашої ери.

ЗАБІ́Р'Я — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Рати, за 48 км на північний захід від районного центру і за 15 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення — 2088 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Синьковичі.

Розташований на території сільради колгосп «Прогрес» має 1120 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (льон) культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму.

У Забір'ї є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб.

Село вперше згадується в історичних документах за другу половину XVIII століття. Назва, за переказами, походить від лісів (борів), що колись оточували його.

На нелюдські умови життя та праці населення Забір'я не раз відповідало страйками. В 1918 році в маєтку Лончинського відбувся страйк жінок-робітниць. Була викликана поліція, яка придушила його. В 1921 році населення села бойкотувало перепис населення. З приходом Радянської влади був організований колгосп ім. Ворошилова (1940 рік), який об'єднав 217 господарств.

ЗА́МОК — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Мощанкою, притокою Рати, за 33 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення — 597 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Ванюрі, Дзюньки, Думичі, Думичі-Замкові, Забава, Заглина, Іванці, Кам'яна Гора, Лужок, Монастирок, Підкамінна Гора, Погарисько.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. 17 вересня, який має 2050 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (переважно льон) культури. Розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. В 1955 році колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві, на якій його нагородили бронзовою медаллю за вирощення високих урожаїв льону-довгунця.

У Замку є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури.

За переказами, назва його походить від замку, що був побудований у XVII столітті. У 1648 році в селі перебував один із загонів Б. Хмельницького. Місцеві селяни разом з козаками вели бій з шляхтою, яка засіла у замку. В результаті бою поляки понесли великі втрати. Весною і влітку 1918 року селяни сіл Замку, Кам'яної Гори, Монастирка і Погариська виступили проти примусової праці у поміщицькому маєтку. Вони відібрали у війта печатку і знищили список зобов'язаних працювати на панських ланах. Біля пам'ятника, встановленого на честь скасування кріпосного права, відбувалися мітинги. У придушенні виступу брали участь австрійські війська. Селяни Замку та навколишніх сіл виступили проти перепису населення, який проводився польським урядом у 1921 році. Організація «Сельроб» створена у 1928 році.

У с. Погариську з 1915 року і до своєї смерті (1916 р.) жив український письменник і громадський діяч Лесь (Олекса Семенович) Мартович.

ЗА́ШКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Недельчиною, притокою Полтви, за 23 км на південь від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1277 чоловік.

Сільраді підпорядковані населені пункти Завадів, Зарудці, Зборів.

На території сільської Ради знаходиться колгосп «Світанок» (центральна садиба у с. Зашкові). Артіль має 1214 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Напрям у тваринництві — розведення племінних корів.

У Зашкові є середня школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1377 року. Це рік, коли князь Владислав Опольський подарував львівським домініканцям с. Зашків.

У роки гітлерівської окупації поблизу села народні месники з «Народної Гвардії ім. Івана Франка» пустили під укіс німецький поїзд і знищили 10 цистерн з бензином.

На території с. Завадова археологами досліджено давньоруське городище X—XI століття.

ЗВЕ́РТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км на південний схід від районного центру і за 9 км від залізничної станції Куликів. Населення — 699 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Віднів, Гребінці, Кошелів, Надичі, Нове Село, Стронятин, Сулимів.

Колгосп ім. Карла Маркса (центральна садиба у с. Надичах), що знаходиться на території сільради, має 3202 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Основний напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби і свиней. Розвивається бджільництво. З допоміжних підприємств колгосп має цегельний завод, цех по переробці фруктів і овочів. Провадяться торфорозробки. Артіль — одна з передових у районі, керує нею кандидат економічних наук М. М. Баранов, нагороджений орденами Трудового Червоного Прапора і «Знак пошани». Серед майстрів сільськогосподарського виробництва — машиніст льонопереробного агрегату В. С. Чигін — Герой Соціалістичної Праці, ланкова Н. С. Білокура і бригадир Ф. П. Довганик нагороджені орденом Леніна за вирощування високих урожаїв льону.

У Звертові — восьмирічна школа, при якій обладнано кімнату-музей В. І. Леніна. Працюють бібліотека, клуб. Є спортивне товариство, що має футбольний стадіон і фізкультурний майданчик.

Звертів вперше згадується в історичних документах за 1358 рік. У середині 20-х років XX століття в селі виник осередок КПЗУ, до складу якого ввійшло 8 чоловік. Під час виборів до польського сейму у 1927 році жителі Звертова голосували за кандидатів, висунутих «Сельробом».

У боротьбі за соціалістичну перебудову села від рук українських буржуазних націоналістів загинуло 18 чоловік, у т. ч. секретар партійної організації О. Білокурий і секретар комсомольської організації С. Шпаківський. На братській могилі встановлено пам'ятник, що зображує скорботну матір.

У Звертові зберігається пам'ятка архітектури — церква, збудована у 1705 році.

КРЕ́ХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Млинівкою, притокою Рати, за 12 км на захід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Глинське. Населення — 1202 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Крута Долина, Козулька, Майдан, Монастир, Папірня, Руда-Крехівська, Фійна.

На території сільради розташований колгосп «Мир», який має 1100 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є спеціалізована птахоферма.

У Крехові — восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село вперше згадується в історичних документах у 1456 році з приводу того, що двох крехівських селян викликано до суду в с. Желдець. На початку XVII століття за 3 км від Крехова був заснований монастир. У 1669 році монахи побудували навколо монастиря укріплення, перетворивши його на фортецю. В 1672 році турки обложили монастир, але взяти його не змогли. В 1698 році монастир відвідав Петро I.

В 30-х роках XX століття діяв осередок КПЗУ в складі 5 чоловік. Після встановлення Радянської влади в селі організовано колгосп ім. Ів. Франка (1940 рік). У цьому ж році створено комсомольську організацію.

У 1860 році на території села було знайдено скарб бронзової доби (приблизно X—VIII століття до н. е.).

КУ́ЛИКІВ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на Куликівській гряді, за 13 км на південний схід від районного центру і за 3 км від залізничної станції Куликів. Через село протікає річка Думний Потік. Населення — 3300 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Великий Дорошів, Костеїв, Мервичі.

На території селища знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Тімірязева. В артілі вирощуються зернові, технічні (льон, цукрові буряки) та кормові культури. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Є відділення «Сільгосптехніки». Працює філіал львівського взуттєвого об'єднання «Прогрес».

У селищі — середня школа, середня школа робітничої молоді та заочна школа. З 1944 по 1965 рік атестат зрілості одержали 665 чоловік, з них 220 закінчили вищі учбові заклади. Є дитячий садок та ясла. Функціонують дільнична лікарня, медична амбулаторія, дитяча і жіноча консультації. Працюють кінотеатр на 250 місць, Будинок культури, бібліотека. За післявоєнний період збудовано 270 житлових будинків. У центрі селища розбито парк. Є площа, на якій встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

За переказами, назва походить від птахів (куликів), які селилися на островах великого озера, яке було на місці сучасного селища. Перша письмова згадка про Куликів відноситься до кінця XIV століття. У 1399 році галицький архієпископ Якуб видав акт про закріплення земельного наділу за куликівським костьолом. У XV столітті село мало паралельну назву — Бощ. У документі від 23 лютого 1431 року йдеться про те, що «Бощ або Куликів» передано в дар Яну з Конєцполя як нагороду за довголітню службу.

У 1648 році куликівці взяли участь у повстанні проти польської шляхти під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького. Разом з селянами сусідніх сіл вони розгромили маєток місцевого поміщика, забрали зерно, значну кількість худоби, більше 200 вуликів з бджолами та інше. В першій чверті XIX століття кріпосні селяни Куликова, обурені свавіллям місцевого поміщика, неодноразово відмовлялися сплачувати йому оброк. У травні 1936 року та в квітні—травні 1937 року страйкуючі робітники вимагали 8-годинного робочого дня, підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. Виступами куликівських робітників керувала організація КПЗУ, яка, будучи нелегальною, використовувала для зв'язку з масами легальні організації, зокрема «Сельроб». У вересні 1939 року в Куликові виник тимчасовий Революційний комітет, а в листопаді 1939 року були створені місцеві органи Радянської влади.

У Куликові народилася українська радянська письменниця А. Ф. Турчинська.

ЛА́ВРИКІВ (стара назва — Руда-Лісна) — село, центр Лавриківської сільської Ради, розташоване над річкою Угринею, притокою Білої, за 23 км на північний захід від районного центру і за 3 км від залізничної станції Лаврикнів. Населення — 523 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Березина, Біла, Білани, Бокали, Віхті, Геруси, Городжів, Думичі, Кібті, Крем'янка, Малдрики, Окопи, Пальчишини, Пурицьке, Сали, Смуги.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Енгельса, який має 2587 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно льон) культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний. Розвинуте садівництво.

У Лаврикові — середня школа, бібліотека, клуб.

Село засноване приблизно у середині XVIII століття. Весною 1918 року відбулося масове заворушення селян, що виступили проти безплатної роботи на поміщицьких ланах. Виступ був придушений австрійським каральним загоном. Серед селян були проведені масові арешти.

ЛИПНИ́К — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км на північний захід від районного центру. В селі є залізнична станція Кам'янка-Волоська. Населення — 4916 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Березина, Дубрівка, Йоничі, Помлинів, Равське, Старе Село.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва. Артіль має 2870 га орної землі. Вирощуються зернові та технічні культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є птахоферма.

У Липнику — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працює хлібопекарня.

Село згадується вперше в історичній літературі за 1565 рік. У 1781 році відбулося повстання селян проти феодального гніту. Сільськогосподарські робітники у 20-х роках XX століття неодноразово брали участь у страйках, які організовували члени КПЗУ та «Сельробу». Поширювалася революційна література. Так 20 січня 1935 року були розповсюджені листівки із закликом до спільної боротьби робітників і селян проти соціального й національного гноблення. З встановленням Радянської влади у селі стали працювати семирічна школа, бібліотека, медпункт, пологовий будинок.

ЛЮБЕ́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване в низині річки Білої, притоки Рати, за 26 км на північ від районного центру і за 14 км від залізничної станції Добросин. Населення — 316 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бесіди, Воронівка, Забрід, Залози, Казумин, Соснини.

Центральна садиба колгоспу ім. Свердлова знаходиться у Любелі. Артіль має 970 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Працює цегельний завод.

У Любелі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Відкрито історико-етнографічний музей, експонати якого показують минуле й сучасне Любелі. Працюють 2 майстерні — кравецька та шевська. У сільському парку встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Село вперше згадується в історичних джерелах за 1649 рік, де йдеться про походи Б. Хмельницького на землі Західної України. У серпні 1920 року в Любелі перебував загін Кінної армії Будьонного. В 20—30-х роках діяв осередок КПЗУ, який охоплював Любелю і навколишні села. Комуністи пропагували серед населення ідеї марксизму-ленінізму, організовували маївки і страйки, відзначали революційні свята. У травні—червні 1929 року в Любелі страйкувало майже 300 робітників і селян. У травні 1936 року члени КПЗУ організували маївку. Був вивішений червоний прапор і поширювались листівки. Поліція арештувала комуністів К. Бутинця, І. Качана, М. Лиса (у 1939 році він — депутат Народних Зборів Західної України), І. Чернюха, яких було засуджено до 5—7 років тюремного ув'язнення. З встановленням Радянської влади організовано колгосп ім. Шевченка (1940 рік), першим головою якого обрали М. К. Кочана. Того ж року виникла комсомольська організація. У 1940 році випускалася перша в Жовківському районі стінна газета «Радянське слово». Під час тимчасової німецько-фашистської окупації в селі

Сільськогосподарський інститут у с. Дублянах.

діяла підпільна організація, яка через М. Бутинця мала зв'язок з організацією «Народна Гвардія імені Івана Франка». В 1943 році через Любелю проходили рейдом партизанські загони з'єднання С. А. Ковпака. Любельці надавали притулок і всіляко допомагали радянським воїнам, що виходили з оточення або тікали з полону. К. Ф. Раковська в 1943 році переховувала парашутистку-радистку Дусю Ярмолову (родом з Москви); А. І. Кобрин давала притулок хворому на тиф полоненому із села Скиби на Київщині. Сім'я Гриневецьких 15 днів доглядала хворого червоноармійця Л. М. Коберського.

МАЛЕ́ХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 24 км на південь від районного центру і за 2 км від залізничної станції Дубляни. Населення — 1900 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубляни, Малі Підліски, Ситихів.

Переважна більшість населення працює на промислових підприємствах Львова, на транспорті і будівництві, решта — в учбовому господарстві «Дублянський» Львівського сільськогосподарського інституту. Центральна садиба знаходиться у Дублянах. Учгосп має 2395 га орної землі. Вирощується насіння еліти та супереліти для колгоспів усієї області. Розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. Є пасіка.

У Малехові — восьмирічна школа (середню освіту випускники набувають в середніх школах Львова). Працюють клуб, бібліотека. Відкрито 2 майстерні побутового обслуговування. У Дублянах знаходиться Львівський сільськогосподарський інститут.

Перша згадка про Малехів в історичних документах відноситься до 1377 року. У 1927 році виник осередок КПЗУ, члени якого розповсюджували марксистську літературу, листівки. У 1932 році вивісили транспаранти з закликами: «Геть фашизм!», «Хай живе КПЗУ!», «Геть з окупацією Західної України!». Влітку 1932 року польська поліція знайшла у селян Б. Й. Брика та М. М. Бубеса листівки й заборонену літературу. Їх було віддано до суду за розповсюдження революційної літератури. Після встановлення Радянської влади депутатом до Народних Зборів Західної України обрали активного діяча КПЗУ А. Н. Савку. Українські буржуазні націоналісти всіляко намагалися перешкодити соціалістичним перетворенням на селі. Вони замордували голову виконкому сільської Ради А. Н. Савку.

Археологічні знахідки свідчать, що поселення на території села існували ще в перші століття нашої ери.

МОКРО́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на південь від районного центру і за 4 км від залізничної станції Мацошин. Населення — 1067 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Відродження (стара назва — Колонія), Копанка, Тернів.

На території сільради знаходиться колгосп ім. Куйбишева, який має 1289 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Мокротині є середня школа, при якій відкрито кімнату-музей В. І. Леніна. Працюють клуб і бібліотека.

Село вперше згадується в історичних документах за 1399 рік. Навколо села є мокрі, заболочені місця — звідси, вважають, і походить його назва. В роки окупації панською Польщею безземелля і злидні примусили 20 сімей виїхати до США, Канади та Аргентини. У 1928 році в селі діяв осередок «Сельробу». Депутатом до Народних Зборів від мокротинців обраний Д. Нюнька. Першим головою виконкому сільської Ради був І. Путько. В 1940 році створено комсомольську організацію. Від рук українських буржуазних націоналістів загинуло 28 активістів села.

НОВА́ КА́М'ЯНКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 36 км на південний схід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Кам'янка Волоська. Населення — 1762 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Будокам'янка, Кривокам'янка, Оліярники, Пільцекам'янка.

На території сільради розташований колгосп ім. Лесі Українки, центральна садиба якого знаходиться у Новій Кам'янці. Артіль має 1082 га орної землі. Вирощуються в основному технічні культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний. У 1954 році колгосп був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки у Москві і за високі показники у вирощуванні льону відзначений дипломом II ступеня.

У Новій Кам'янці є середня школа, при якій відкрито інтернат. Працюють бібліотека, клуб на 300 місць.

Перша згадка про село відноситься до XVI століття. Входило воно в той час до Белзького воєводства. В 1754 році відбувся виступ селян проти поміщицької сваволі. У 20—30-х роках XX століття діяли організації КПЗУ та «Сельробу». У червні 1941 року в селі відбувся бій радянських прикордонників і танкістів з переважаючими силами фашистських загарбників. У цьому бою загинуло 50 радянських бійців. Їх поховано у братській могилі, на якій встановлено пам'ятник.

Уродженець Нової Кам'янки Ф. М. Мацько — повний кавалер ордена Слави.

НОВА́ СКВАРЯ́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Свинею, притокою Рати, за 11 км на північний захід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Глинське. Населення — 1568 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Глинське, Завади, Липники, Стара Скварява, Черемишна.

На території сільради знаходяться 2 колгоспи: «Перемога» та ім. Кірова. До останнього входить Нова Скварява. Артіль має 1200 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Тваринництво м'ясного напряму. Є став площею 12 га, в якому розводять дзеркального коропа.

У Новій Скваряві є середня школа, бібліотека, клуб. Функціонує дільнична лікарня.

Село засноване в кінці XIV — на початку XV століття. Першими поселенцями були вихідці із Старої Скваряви.

Біля Нової Скваряви відкрито кладовище бронзової доби X—VIII століття до нашої ери.

На південно-західній околиці с. Глинського збереглося давньоруське городище XI—XIII століття.

ПІДЛІ́СНЕ [до 1949 року — Зіболки (Дзіболки)] — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км на схід від районного центру і за 11 км від залізничної станції Куликів. Через село протікає річка Желдець. Населення — 1351 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Артасів, Великі Передримихи, Гори, Дернівка, Могиляни, Нагірці.

Розташований на території сільради колгосп «Жовтень» має 2263 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Розвинуте м'ясомолочне тваринництво. З допоміжних підприємств в артілі є цегельний завод.

У Підлісному — середня школа, клуб, бібліотека. Працюють шевська та кравецька майстерні. Споруджено стадіон.

Перша згадка про село в історичних документах відноситься до 1399 року.

Великий вплив серед населення мав осередок КПЗУ, створений у 1927 році у Великих Передримихах. Очолював його І. Д. Беновський. Визволення прийшло у 1939 році. Створений революційний комітет очолював С. М. Бішко. Його ж обрали депутатом до Народних Зборів Західної України. Першим головою сільської Ради обрали І. А. Макогона. В 1940 році організовано колгосп ім. Ворошилова (голова — Д. О. Етнарович), до якого вступило 30 сімей. В цьому ж році виникла комсомольська організація. Під час гітлерівської окупації діяла підпільна організація, членами якої було 7 чоловік: І. Д. Беновський, А. М. Гайдучок, М. Галанюк, Д. Кравець та інші. Підпільники встановили зв'язок з організацією «Народна Гвардія імені Івана Франка», розповсюджували серед населення антифашистські листівки і газети. Жителі Підлісного допомагали загонам з'єднання С. А. Ковпака продуктами, вказували партизанам безпечніші дороги. Г. М. Хаврона переховувала радянських солдат, що виходили з оточення або втікали з полону. Від рук українських буржуазних націоналістів на території сільради загинуло 37 чоловік.

Пам'ятник архітектури — дзвіниця церкви XVI століття (с. Потелич).

ПОТЕ́ЛИЧ (давні назви — Потилич, Телич, Подтелич, Підтелич) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Телиці, притоці Рати, за 37 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення — 2947 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Борове, Великі Долини, Гіркани, Гірки, Горяни, Зелена Гута, Зоряний, Клебани, Луг, Малі Долини, Ниви.

Колгосп «Верховина», до якого входить с. Потелич, має 1590 га орної землі. Розвинуте льонарство. З зернових культур вирощуються озима пшениця, жито, ячмінь тощо. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Потеличі — 2 середні і 4 початкові школи. Є 2 клуби, 2 бібліотеки. Працюють 3 керамічні заводи. Надра Потелича багаті на поклади гончарної і фаянсової глини, білий пісок (тиглеву глину), вапняк.

Перша згадка про село зустрічається в Іпатіївському літописі і пов'язана з ім'ям половецького князя Боняка. В Галицько-Волинському літописі відмічається, що у 1262 році в Потеличі зупинявся князь Данило Галицький. У 1818 році тут перебував польський археолог Зоріан Ходаковський, який назвав Потелицьке городище «святим городом старих слов'ян — довкола валом обсипаним». Збереглися ще до цього часу руїни західної частини валу. В свій час ці оборонні споруди захищали Потелич і старий шлях, що йшов із Белза до Надсання. В результаті нападу татар у 1502 році місто було частково спалене. У 1569 році Потелич знов зазнав нападу татар.

У 1648 і 1655 роках через Потелич проходили козацькі полки Б. Хмельницького. Міщани містечка радо зустріли козаків і активно включилися в боротьбу проти польської шляхти та уніатів. У 1648 році вибухнуло повстання, на чолі якого стали 2 священики — Ісак та Ілля Процики. Після відходу козацьких військ Процики були віддані до суду.

Великі податки на селян і ремісників підривали економіку міста. Занепали ремесла, крім гончарного. Потелицькі гончарні вироби славилися високою технікою виготовлення і художнім оформленням. Деякі з них зберігаються в музеях Львова, зокрема в Українському музеї етнографії та художнього промислу. На початку XIX століття в Потеличі побудовано фаянсову фабрику, де працювало 150 робітників. Наприкінці цього ж століття виробництво виробів погіршилося і фабрику було закрито.

22 червня 1941 року відважні прикордонники Рава-Руського прикордонного загону прийняли клятву битися до останнього подиху за Батьківщину. Нелегко було фашистським загарбникам окупувати Потелич і прилеглі до нього села. Після визволення села від гітлерівських загарбників у 1945 році тут було організовано колгосп (перший голова — Ф. Дудок).

Потелич цікавий своїми пам'ятками архітектури. Особливо заслуговує на увагу дерев'яна споруда XVI століття — церква св. Духу, яка відноситься до рідкісних будов на Україні. Вона була побудована гончарами Потелича у 1502 році. Коло цієї церкви зберігається дзвіниця. Вона є найстарішим типом дзвіниць на Україні. 20-ти метрової висоти, вона нагадує фортифікаційну споруду і збудована без жодного цвяха.

У Потеличі народився український церковний діяч, письменник-полеміст Касіян Сакович (бл. 1578—1647 рр.).

РІ́ЧКИ — село, центр сільської Ради, розташоване над річками Ратою і Чорною, за 44 км на північний захід від районного центру і за 11 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення — 2701 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Підгороднє (давня назва — Рата), Шабельня.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Суворова. Артіль має 1466 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні культури. Розвинуто відгодівлю свиней і великої рогатої худоби.

У Річках є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село вперше згадується в історичних джерелах за 1531 рік. У 1926 році створено осередок КПЗУ. У 20—30-х роках XX століття відбувалися страйки робітників на лісорозробках в маєтках князя Сапєги.

СМЕРЕ́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на південний схід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Куликів. Населення — 616 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Блищиводи, Вербляни, Малі Передримихи, Честопілля.

Колгосп ім. Леніна, розташований на території сільради, має 1116 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури, а також льон, цукрові буряки, картопля. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Смерекові є восьмирічна школа, при якій відкрито кімнату-музей В. І. Леніна. Працюють клуб і бібліотека.

Село вперше згадується в історичних документах за 1444 рік. У 1937 році застрайкували смереківці, що працювали на будівництві шосейної дороги Львів—Варшава. Страйк було придушено, а його керівника І. С. Васюка арештовано. У 30-х роках діяли осередок КПЗУ, в який входило 7 чоловік, та організація «Сельробу» у складі 20 чоловік. Серед них були такі, як Й. Ф. Завадка та І. Довганик — відомий діяч КПЗУ. Члени КПЗУ та «Сельробу» розповсюджували революційну літературу.

В 1939 році створено Революційний комітет на чолі з М. І. Стаховим (у 1940 році він — голова колгоспу ім. Першого травня). Депутатом до Народних Зборів Західної України обрали І. В. Жезла. Першим головою сільської Ради був Ф. М. Вашко. У 1939 році створено комсомольську організацію.

СОПО́ШИН — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Свинею, притокою Рати, за 3 км на південний схід від районного центру і за 2 км від залізничної станції Мацошин. Населення — 1175 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Мацошин.

Центральна садиба колгоспу ім. Шевченка знаходиться у Сопошині. Артіль має 1650 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (льон, цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Трудівники колгоспу у 1966 році одержали з одного гектара: зернових — 30,7 цнт, цукрових буряків — 378 цнт, овочів — 245 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь виробили 553 цнт молока, 93 цнт м'яса, надоїли на одну корову 2839 кг молока. За успіхи в розвитку сільського господарства 13 чоловік нагороджено урядовими нагородами, серед них орден Леніна одержала ланкова Г. Г. Пастернак.

У Сопошині є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1368 року. У селі діяв осередок КПЗУ у складі 4 чоловік.

ТУРИ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свині, притоці Рати, за 11 км від районного центру і 12 км від залізничної станції Нестеров. Населення — 2119 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Руда та Сарнівка.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Я. Галана. Артіль має 1598 га орної землі. Вирощуються переважно технічні (льон) культури, а також зернові та овочі. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У Туринці є середня школа та середня школа сільської молоді. Працюють клуб і бібліотека. Відкрито кравецьку майстерню та приймальний пункт хімчистки одягу.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1478 року і пов'язана з побудовою в ньому млина.

ПЕРЕМИШЛЯНСЬКИЙ РАЙОН

ПЕРЕМИШЛЯ́НИ

Перемишляни — місто, центр Перемишлянського району. Розташовані у верхів'ї ріки Гнилої Липи — притоки Дністра, за 47 км на південний захід від Львова, біля автошляху Львів — Івано-Франківськ. Населення — 4100 чоловік.

Археологічними дослідженнями, проведеними в останні роки в басейні Гнилої Липи, встановлено, що на цій території уже в добу енеоліту (III тисячоліття до н. е.) існували досить великі за розміром землеробські поселення трипільської культури[1]. Виявлені на території самого міста та в його околицях глиняний посуд і знаряддя праці періоду бронзи (II тисячоліття до н. е.)[2] і ранньозалізного часу (I тисячоліття до н. е.)[3], а також могильник перших століть н. е.[4] свідчать не тільки про постійність заселення цього району, але й про стабільність основних видів занять населення, якими були землеробство і скотарство.

Археологічних даних про заселення території міста Перемишлян у давньоруський період поки що немає, тому важко вказати на точний час його виникнення. Можна лише припустити, що тут існувало поселення уже в першій чверті II тисячоліття н. е. Назва Перемишляни співзвучна з такими назвами, як Перемишль, Перемиль, які в цей час відомі як давньоруські городи.

Перша письмова згадка про Перемишляни датується 1437 роком[5]. В пізніших документах другої половини XVI — першої половини XVII століття Перемишляни згадуються як велике село, що в різний час належало польським магнатам: Уляницьким, Поляновським, Куропатницьким та ін. Приблизно в середині XVII століття Перемишляни укріплено земляним валом і ровом, вони стають центром, де селяться ремісники і дрібні торговці. Відомий мандрівник Вердум, який у 1671 році побував

---

[1] За матеріалами відділу археології Інституту суспільних наук ЛДУ.

[2] Я. Пастернак. Нові археологічні набутки. Записки НТШ, т. 152. 1933, стор. 117.

[3] T. Sulimirski. Kultura wysocka. Kraków, 1931, стор. 107.

[4] И. К. Свешников. Могильники липицкой культуры во Львовской области, КСИИМК, 1957, № 68, стор. 63—74.

[5] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIII, стор. 23.

у цих краях, згадує Перемишляни, як місто з двома церквами, обведене земляними валами, на яких стоять дерев'яні стіни, складені з колод[1]. За валами міста, що належало в той час коронному хорунжому Сенявському, стояв укріплений монастир домініканців. У 1645 році в Перемишлянах побудовано костьол, який зберігся до нинішніх днів. Для входу в місто у валах було дві брами й хвіртка. На валах стояла гармата і 5 гаківниць[2].

Протягом XVI—XVII століття Перемишляни зазнавали частих нападів татар. Так, у 1515 році татари знищили багато будівель і зруйнували Перемишляни дощенту. Вали та інші оборонні споруди пізніше були відбудовані заново[3].

В 90-х роках XVII століття в Перемишлянах було близько сотні дворів. Мешканці Перемишлян в основному були хліборобами, і лише незначна їх частина займалася ремеслами, зокрема ковальством, кушнірством і ткацтвом. Міщани, ремісники й приміські селяни виконували тяжкі феодальні повинності: жали, косили та скиртували для фільварку, виконували різні роботи у дворі, очищали стави, лагодили шляхи, будували мости тощо. Крім того, вони сплачували грошовий чинш у сумі 10 грошів, якщо, крім хати, нічого більше не мали, 15 грошів — при наявності городу і 4 злотих — при наявності пари коней або волів. Міщани, позбавлені будь-якого захисту з боку уряду, змушені були виконувати всі інші вимоги феодала, який часто обкладав їх додатковими чиншами, знищував їхні посіви, забирав худобу і коней, ув'язнював. Надмірні утиски призводили час від часу до протесту приміських селян і до втеч їх від панів[4].

Становище бідніших верств міського населення не поліпшилось і в роки австрійського панування. Крім різних феодальних повинностей, що гальмували економічний розвиток міста, дрібні ремісники зазнавали утисків і від міської адміністрації. Так, у 1785 році перемишлянські ткачі подали скаргу властям, у якій скаржилися на міську адміністрацію[5].

І після аграрної реформи 1848 року становище трудового населення міста й передмість залишалось важким. Велика земельна власність збереглася, а біднота могла користуватися лише тими наділами, що фактично вже і до реформи їй належали.

У середині XIX століття в Перемишлянах було 372 двори з населенням 2922 чол. Місту належало 1438 га землі, однак більша її частина була власністю поміщиків, монастирів і церкви. Лише графу Потоцькому належало 647 га землі. У 1849 році в Галичині, в тому числі у Золочівському окрузі, куди входили і Перемишляни, відбулися заворушення селян проти поміщиків.

У 1860 році Перемишляни стали повітовим містом. Населення міста було неоднорідним. Тут були дрібні ремісники (шевці, кравці, кушнірі, ковалі, торговці та інші), а також значна кількість міщан, які працювали в поміщицьких маєтках та монастирях. Частина мешканців Перемишлян мала свої господарства і займалася землеробством. Єдиним підприємством міста у другій половині XIX століття був водяний млин.

У кінці XIX століття у Перемишлянах працювала одна початкова загальноосвітня школа з польською мовою навчання і приватна школа бджільництва.

На початку XX століття через Перемишляни була прокладена залізниця, яка сполучала Львів з Потуторами, що позначилося на економічному зростанні міста. Тут була побудована залізнична станція. В цей час Перемишляни стають одним із центрів лісозаготівель.

Становище робітників, які працювали на будівництві залізниці, було тяжке, що приводило до сутичок з адміністрацією. В 1906 році під впливом першої російської революції хвиля страйків, що прокотилася по Галичині, захопила й робітників, які

[1] Liske. Cudzoziemcy w Polsce, Lwów, 1876, стор. 203.
[2] Słownik geograficzny, t. 9, стор. 169.
[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, стор. 177.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 145, спр. 8, арк. 38.
[5] «Архіви України», 1966, № 9, стор. 62.

Загальний вид м. Перемишлян.

працювали на залізниці в Перемишлянах. Вони домагалися підвищення заробітної плати на 10 процентів. Страйк тривав 46 днів і закінчився перемогою робітників[1].

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії трудящі Перемишлян стали активніше виступати за поліпшення свого економічного становища і розширення політичних прав.

У серпні 1920 року Червона Армія, громлячи білополяків, визволила велику частину Західної України. Частини Червоної Армії вступили і до Перемишлян. Тут був створений революційний комітет, який здійснював декрети Радянського уряду по перебудові соціально-політичного життя міста на соціалістичних засадах, допомагав Червоній Армії. Населення міста підтримувало Радянську владу, добровільно вступало до лав Червоної Армії. Лише із лісопильного заводу в Червону Армію вступило 10 чоловік, серед них Григорій Воршуляк, Кирило Саксієвич, Йосип Трофим'як, Микола Купчак, які загинули у боротьбі за Радянську владу. У вересні 1920 року, в зв'язку з окупацією Перемишлян військами буржуазної Польщі, діяльність органів Радянської влади була припинена.

У 20—30-х роках XX століття, уже в період панування буржуазно-поміщицької Польщі, в Перемишлянах виникають ще деякі дрібні промислові підприємства — спиртовий і цегельно-черепичний заводи, що були власністю польського магната графа Потоцького та Кіршнера. На цегельному заводі у 1925 році працювало 25 робітників[2]. Проте ці підприємства були кустарними, і Перемишляни й надалі залишаються містом дрібних торговців, ремісників та польської повітової адміністрації.

В умовах капіталізму значно посилюється класове розшарування міста. З одного боку, багатіла невеличка купка промисловців, поміщиків, купців, таких, як Хакс, Мель, Аккерман, Мейман, Ковальчик, які зосереджували в своїх руках всю торгівлю, промислові підприємства і скуповували землю під будови, з другого боку, спостерігалося зубожіння мешканців міста і збільшення кількості пролетаріату. З кожним роком зростало безробіття. Якщо у 1931 році у Перемишлянах було 63 чол. безробітних, в основному робітників лісопильного заводу, який у цьому році довгий час не працював, то у 1937 році кількість безробітних збільшилась до 1280 чоловік[3].

Напередодні визволення західних областей України від окупації буржуазно-поміщицької Польщі в Перемишлянському повіті було понад 2 тис. наймитів, які працювали на поміщиків, орендарів, куркулів.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 1. спр. 1603.
[2] Тернопільський облдержархів, ф. 281, оп. 1, спр. 1245, арк. 66.
[3] Там же, ф. 281, оп. 4, спр. 3319, арк. 7; ф. 130, оп. 1, спр. 187, арк. 76.

Жорстокої експлуатації зазнавали робітники, що працювали на підприємствах міста, зокрема на лісопильному заводі. Безправ'я, нелюдська праця, збільшення підприємцями тривалості робочого дня, відсутність елементарних правил охорони праці та антисанітарні умови змушували їх повставати на боротьбу проти експлуататорів.

Революційну боротьбу трудящих Перемишлян у 20—30-х роках очолювала Комуністична партія Західної України. У 1926 році в Перемишлянах був створений повітовий комітет Комуністичної партії Західної України. Організація КПЗУ в Перемишлянах у 1937 році налічувала 20 комуністів[1]. У Перемишлянах був створений також міський комітет Міжнародної організації допомоги революціонерам, у який входило у 1937 році 25 членів.

Комуністи закликали робітників і всіх трудящих до страйків і поряд з вимогами поліпшення економічного становища висували гасла боротьби проти фашизму, за землю без викупу, проти готування війни з Радянським Союзом. Вони поширювали марксистську літературу, зокрема праці В. І. Леніна[2].

В січні 1932 року почали страйк за підвищення заробітної плати робітники лісопильного заводу[3]. Дещо пізніше піднялись на страйкову боротьбу робітники всього Перемишлянського повіту. У вересні 1937 року страйкували робітники, які працювали на меліорації долини річки Полтви, та робітники лісопильного заводу[4]. Страйки проходили під керівництвом комуністів і революційно настроєних робітників. Активну роль у страйковій боротьбі в Перемишлянському повіті відіграв В. Пелех[5]. Поліція намагалася його заарештувати, але це їй вдалося зробити лише після закінчення страйку. При обшукові у нього було знайдено брошури «Що таке колективізація» К. Пелехатого та портрет К. Маркса[6].

Тяжкого гніту зазнавали трудящі Перемишлян, зокрема українці, в галузі освіти. У місті не було жодної української школи. Тут працювали одна загальноосвітня семирічна школа, невелика приватна гімназія і ліцей, викладання в яких проводилося польською мовою. Діти трудящих переважно закінчували свою освіту четвертим класом і лише в окремих випадках потрапляли в гімназію або ліцей, де навчання було платним.

З метою полонізації польська повітова адміністрація в кінці 20-х років стала навіть у селах повіту переводити початкові школи на польську мову викладання. 9 лютого 1928 року українське населення повіту надіслало в шкільний інспекторат Перемишлян скаргу, до якої було додано 1285 заяв батьків з проханням зберегти у селах початкові школи з українською мовою навчання, проте польська буржуазна адміністрація її не задовольнила[7].

Соціальне і національне визволення трудящих Перемишлян настало лише з встановленням в західних областях України Радянської влади. 17 вересня 1939 року населення м. Перемишлян радо вітало свою визволительку — Червону Армію. Для урочистої зустрічі радянських військ на Борщівській вулиці споруджено тріумфальну арку.

У місто прийшло нове життя. В перші дні після визволення у Перемишлянах було створено Тимчасове управління, до якого перейшла вся виконавча влада у місті. Під його керівництвом широкі кола трудящих активно включились у створення органів Радянської влади, почали боротьбу за ліквідацію безробіття тощо. Великим, незабутнім святом для населення Перемишлян був день 21 жовтня 1939 року, коли відбу-

---

[1] Тернопільський облдержархів, ф. 231, оп. 1, спр. 3203, арк. 106—107.
[2] Тернопільський облдержархів, ф. 231, оп. 1, спр. 1, арк. 20.
[3] Там же, ф. 274, оп. 4, спр. 199, арк. 1.
[4] Там же, ф. 3, оп. 1, спр. 350, арк. 1.
[5] Газ. «Червоний прапор», 19 серпня 1953 р.
[6] Тернопільський облдержархів, ф. 274, оп. 4, спр. 199, арк. 1; ф. 281, оп. 1, спр. 1245, арк. 66.
[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 179, оп. 2, спр. 3045.

валися вибори депутатів до Народних Зборів Західної України. Депутатом від трудящих Перемишлян до Народних Зборів був обраний директор Перемишлянської середньої школи Володимир Любинець.

Перемишляни стали районним центром. Був створений районний комітет Комуністичної партії України. Секретарями Перемишлянського районного комітету Комуністичної партії України стали І. П. Шишацький, Т. П. Степура, П. Т. Гаврилів, головою районної Ради депутатів трудящих М. Н. Ткаченко, міську Раду очолив О. І. Бондаренко, першим секретарем районного комітету комсомолу було обрано Н. М. Куцика.

Органи Радянської влади конфіскували поміщицьку землю й передали її трудящим, націоналізували підприємства, які тепер перейшли в державну або державно-кооперативну власність.

До ладу стали лісопильний, черепично-кахельний і спиртовий заводи, електростанція, млин. Були створені три промислові артілі: столярна, ковальсько-слюсарно-механічна та по випалюванню вапна[1].

Трудящі міста стали активно працювати над відновленням і розширенням старих промислових підприємств, будували нові. Перебудова економіки міста, зміна системи заробітної плати, скорочення робочого дня значно поліпшили становище трудящих. Робітники стали господарями підприємств, тут створювались профспілкові організації.

Корінної перебудови вимагала народна освіта. У Перемишлянах відкрили середню і дві неповно-середні школи. Усі діти шкільного віку були охоплені навчанням, вчителі проводили велику роботу по ліквідації безграмотності серед дорослого населення. Значну роль в налагодженні роботи освітніх та культурних закладів відіграла комсомольська організація міста, яка була створена у грудні 1939 року. У місті було відкрито бібліотеку, два клуби, в яких організаторами культурно-масових заходів були комсомольці.

Велику роботу проведено в галузі медичного обслуговування населення. Уже в кінці 1939 року в місті працювали дві лікарні, збільшилася кількість медичного персоналу.

Мирну творчу працю трудящих Перемишлян у 1941 році перервала війна. Багато мешканців Перемишлян були мобілізовані або пішли добровольцями в Червону Армію, частина населення відступила разом з радянськими військами. Німецько-фашистська окупація супроводилася терором та масовими вбивствами мирного населення міста. Було знищено майже всіх євреїв, частину молоді вислано до Німеччини на примусові роботи. Окупанти розправлялися з радянськими активістами.

За роки окупації німецькі фашисти зруйнували більшість підприємств міста, знищили повністю або частково шкільні будинки, будинок лікарні, залізничну станцію, міський клуб, аптеку, багато житлових будинків. За неповними даними, в районі пограбовано і знищено різного майна на суму понад 95 мільйонів карбованців.

Незважаючи на жахливий терор, передові люди міста боролися з ненависним ворогом. Вони розповсюджували серед населення зведення Радянського Інформбюро, зривали і саботували заходи німецького командування, спрямовані на постачання армії і т. д. На території Перемишлянського району діяла підпільна група організації «Визволення Вітчизни», яку очолювали комуністи В. Я. Дорожко та І. Ф. Головченко.

23 липня 1944 року війська 38-ї армії Першого Українського фронту визволили м. Перемишляни від німецько-фашистських загарбників. Під керівництвом партійної організації, спираючись на всебічну допомогу держави, трудящі Перемишлян стали відбудовувати зруйноване війною господарство.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 1, спр. 202, арк. 126—127.

Продукція Львівського автобусного заводу. 1967 р.

Нова модель автобусу «ЛАЗ». 1966 р.

Конвейєр Львівського автобусного заводу. 1966 р.

У місті відновлено діяльність радянських, партійних, комсомольських і профспілкових організацій. Почалась напружена робота над відбудовою зруйнованих промислових підприємств, житлових будинків, лікувальних закладів, шкіл, у якій брало участь все населення міста. Протягом першого року після визволення було відновлено роботу трьох шкіл.

Відбудова зруйнованого німецько-фашистськими окупантами міста, піднесення його економіки, життєвого і культурного рівня трудящих відбувалися в умовах гострої класової боротьби. Українські буржуазні націоналісти — люті вороги українського народу — чинили всілякі перешкоди, провадили антирадянську агітацію, застосовували терор проти мирного населення, вбивали радянських людей. На боротьбу з націоналістичними бандами піднялись трудящі м. Перемишлян і району. Комуністи і комсомольці роз'яснювали населенню політику Комуністичної партії, Радянського уряду, викривали антинародну суть українського буржуазного націоналізму.

У післявоєнні роки в м. Перемишлянах далі розвивалась місцева промисловість, яка базується в основному на переробці місцевої сировини. На підприємствах міста (деревообробній артілі ім. Боженка, цегельно-черепичному заводі, промкомбінаті, електростанції, харчокомбінаті, спиртовому заводі, млині, маслоцеху) працює близько тисячі робітників та інженерно-технічних працівників.

Важливе місце серед промислових підприємств Перемишлян посідає деревообробна артіль ім. Боженка, яка виникла на базі колишнього лісопильного заводу. У 1958—1959 роках розширено приміщення артілі, встановлено чотири сушильні камери, нові досконалі верстати для виготовлення 40 тис. кв. метрів паркету на рік. У жовтні 1960 року на базі артілі була створена меблева фабрика, яка у 1963 році стала філіалом Золочівського меблевого об'єднання. До неї приєднано і паркетний цех.

На меблевій фабриці працює 240 робітників і інженерно-технічного персоналу. Устаткована новими сучасними механізмами, фабрика обробляє деревину та випускає готові меблі (шафи, буфети, серванти, ліжка, трюмо) і паркет.

Продукція меблевої фабрики відома далеко за межами Львівської області. Меблі надсилаються в Крим, Херсон, Донецьк, Запоріжжя, Черкаси та інші міста й області Української РСР, паркет іде на новобудови Москви, Ленінграда, Києва, Львова та інших міст[1].

На фабриці виросли молоді кадри — спеціалісти меблевої промисловості В. Д. Купецький, В. Д. Корецький, С. І. Батура, І. Г. Іванишин та інші.

У 1959 році новим устаткуванням був оснащений цегельний завод. На заводі встановлено прес потужністю 30 тис. штук цегли за зміну, вальці грубого і дрібного помелу, потужний конвейєр-транспортер, динамомашину потужністю 120 кіловат. За проектом робітників та технічного персоналу заводу в 1960—1963 роках реконструйовано кільцеву піч, що значно поліпшило якість технологічного процесу і дало економію близько 4 тис. крб. на рік; побудовано сушильний цех, який дає змогу випускати продукцію круглорічно. Нова техніка майже повністю виключає тяжку фізичну працю і в кілька разів збільшує її продуктивність. У 1966 році завод випустив понад 8 мільйонів штук цегли[2]. Продукція заводу йде на забезпечення новобудов міста та колгоспного будівництва.

Важливе місце серед промислових підприємств посідає відділення «Сільгосптехніки», створене на базі РТС у 1961 році. На підприємстві працює 129 робітників і 34 чол. інженерно-технічного персоналу та адміністрації. Вартість продукції в цінах реалізації становила у 1966 році близько 500 тис. крб. Відділення «Сільгосптехніки» подає велику допомогу колгоспам району в справі механізації трудомістких

---

[1] Річні звіти Перемишлянського меблевого цеху за 1963 і 1966 рр.
[2] Річний звіт Перемишлянського цегельного заводу за 1966 р.

35 7-448

Біля лаконаливної машини, Перемишлянська меблева фабрика.

сільськогосподарських робіт, ремонту тракторів та інших сільськогосподарських машин.

Відділ торгівлі «Сільгосптехніки» у 1966 році продав колгоспам Перемишлянського району сільськогосподарських товарів на півтора мільйона крб., в т. ч. автомашин, тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин на 516 тис. крб., мінеральних добрив і отрутохімікатів на 250 тис. карбованців[1].

За останні роки значно розширився харчокомбінат, в складі якого є п'ять млинів, механізована пекарня, плодопереробний, крохмальний, сушильний цехи, цех безалкогольних напоїв і цех комбінованих кормів продуктивністю 35 тонн на добу. На підприємстві зайнято в середньому 98 чоловік. У 1959 році було випущено продукції на суму понад 500 тис. крб., в 1963 році — на 977 тис. крб., у 1966 році — понад 1 мільйон карбованців[2].

Щодня для трудящих Львова відвантажуються молокопродукти з маслоцеху міста Перемишлян. Тут виробляється вершкове масло, казеїн, морозиво, кефір. В цеху і на сепараторних пунктах установлена найновіша апаратура і обладнання, яке приводиться в рух електромоторами. У 1966 році маслоцех випустив продукції на суму близько півтора мільйона карбованців[3].

У післявоєнні роки значно розширилася мережа торговельних організацій. Тут працює 21 магазин. В навчальних закладах і на підприємствах відкрито 6 їдалень, є міська чайна. Крім того, в Перемишлянах працює новозбудований великий гастрономічний магазин, відкритий в 1965 році. Потреби населення в промислових товарах задовольняють промтоварні магазини та універмаг. Господарські та будівельні матеріали відпускає спеціалізований госпмаг. У 1958 році в Перемишлянах відкрито культмаг з відділами культтоварів, дитячих іграшок та книжковим павільйоном з вільним доступом покупця до товарів.

В системі торгівлі у Перемишлянах в 1963 році було зайнято 175 чол., у 1966 році — 210 чол. Річний план товарообороту в 1963 році становив 2815 тис. крб., у 1966 році — понад 4 мільйони карбованців[4].

З кожним роком серед робітників промислових підприємств і торговельних організацій зростає число передовиків. Історичні рішення XXIII з'їзду партії та березневого Пленуму ЦК КПРС, у яких вказані конкретні шляхи будівництва комуністичного суспільства, підняли хвилю соціалістичного змагання робітників у боротьбі за відмінну якість продукції і за створення матеріально-технічної бази комунізму.

Ряд виробничників м. Перемишлян бореться за звання колективів та ударників комуністичної праці. Першою серед них високого звання бригади комуністичної праці добилася комсомольсько-молодіжна бригада кравецького цеху на чолі з Марією Ковтун.

Звання ударників комуністичної праці здобуло 17 чол., з них 12 робітників меблевого цеху, передовиків виробництва, раціоналізаторів, які свої річні норми виконують на 115—120 процентів. Серед них — верстатники Є. І. Кузьма, І. Г. Іванишин, механік С. І. Батура, С. С. Пришляківська та інші.

[1] Річний звіт відділення «Сільгосптехніки» за 1963 і 1966 рр.
[2] Річні звіти Перемишлянського харчокомбінату за 1963 і 1966 рр.
[3] Звіт Перемишлянського маслоцеху за 1966 р.
[4] Річний звіт Перемишлянського МСТ за 1963 і 1966 рр.

Звання бригад комуністичної праці добиваються 9 колективів підприємств міста. Понад сто робітників і технічних працівників міста змагаються за право називатися ударниками комуністичної праці. Це в основному передові робітники меблевого цеху і цегельного заводу[1].

Активно включившись у соціалістичне змагання, колективи і робітники міста взяли на себе високі зобов'язання випускати продукцію лише відмінної якості, добиватися зниження собівартості продукції та підвищувати продуктивність праці, удосконалювати свою виробничу кваліфікацію, оволодівати кількома суміжними професіями; підвищувати свою освіту, культурний і політичний рівень, виховувати в собі риси людини комуністичного суспільства, завжди бути прикладом у побуті.

У післявоєнні роки в Перемишлянах відбудовано і розширено приміщення Будинку культури, побудовано двоповерховий будинок гастрономічного магазину, ремонтні майстерні відділення «Сільгосптехніки», відбудовано приміщення районного універсального магазину. Перемишлянці за останні роки побудували 58 нових житлових будинків на 252 квартири і капітально відремонтували 58 будинків на 310 квартир. Всі квартири електрифіковані, радіофіковані, в більшості з них установлені газобалонні плити. В 1963 році реконструйовано водопровід. Вулиці Борщівська, Поштова, Привокзальна асфальтовані, тротуари центральної вулиці ім. Леніна викладені цементними плитами, встановлено лампи денного світла. Трудящі насадили нові сквери, в мальовничій місцевості біля міста споруджено озеро з водною станцією, стадіон.

Нині місто Перемишляни з його чистими вулицями, світлими благоустроєними будинками, впорядкованими скверами, в зелені яких стоять пам'ятники великому Леніну та Богдану Хмельницькому, нічим не нагадує колись занедбане брудне купецьке містечко.

До 1939 року в Перемишлянах була одна лікарня на 35 ліжок і 5 приватних лікарів. Візит до лікаря коштував 5 злотих. Якщо врахувати, що денний заробіток робітника, зокрема батрака, який працював у фільварку, дорівнював в середньому 80 грошам — 1 злотому, то неважко зрозуміти, що трудящі фактично були позбавлені можливості користуватися медичною допомогою, що призводило до великої смертності серед населення, зокрема серед дітей.

Корінні зміни у справі охорони здоров'я сталися за роки Радянської влади. Радянська держава не тільки взяла на себе всі витрати по лікуванню трудящих, але й створила численні медичні заклади — лікарні, інститути, підготувала висококваліфіковані медичні кадри, забезпечила населення новими медичними препаратами тощо. В Перемишлянах створено ціле медичне містечко: лікарня на 130 ліжок, поліклініка з 13 кабінетами, санстанція, аптека. В 1960 році відкрито водолікарню, обладнану сучасним медичним устаткуванням: тут працює водний і грязьовий відділи та фізіотерапевтичний кабінет. В медичних установах Перемишлян працює 20 лікарів та 65 чоловік середнього медичного персоналу. Кращі будинки міста на затишній Привокзальній вулиці віддані під дитячий садок і ясла.

За роки Радянської влади до невпізнання змінилося місто, зросла його культура. В Перемишлянах працює трудова політехнічна середня школа, в якій навчається 585 учнів — дітей трудящих міста та найближчих сіл. Навчальний і виховний

В майстерні індпошиву Перемишлянського побутового комбінату.

[1] Матеріали Перемишлянського цегельного заводу на 1967 р.

процеси в школі здійснюють 35 учителів. Крім того, діти трудящих Перемишлян навчаються в денній восьмирічній школі, а дорослі, які не мають закінченої середньої освіти, здобувають її у вечірній середній загальноосвітній школі робітничої молоді. Кількість учнів у цій школі в 1965/1966 навчальному році становила 359 чол., їх навчають 19 учителів[1].

Важливою культурною подією для Перемишлян та навколишніх сіл було відкриття в 1956 році в місті музичної восьмирічної школи, де здобувають музичну освіту 167 обдарованих дітей трудящих. У школі є чотири відділи: народний (баян, акордеон, домра), фортепіанний, струнний, духового оркестру. У музичній школі працюють 14 викладачів, серед яких уже є випускники школи.

В 1963 році в Перемишлянах почало працювати сільське професійно-технічне училище, яке готувало висококваліфіковані кадри механізаторів для сільського господарства.

У квітні 1965 року училище було переведене в с. Нижанковичі Старосамбірського району Львівської області, а натомість у м. Перемишлянах відкрито міське професійно-технічне училище. Воно готує кадри робітників-будівельників, мулярів, штукатурів, теслярів. Училище будує новий навчальний корпус, гуртожиток та їдальню.

Створені Комуністичною партією і Радянським урядом прекрасні умови для здобуття середньої та вищої освіти підняли культурно-освітній рівень населення. Багато вихідців із м. Перемишлян працює нині інженерами, лікарями, педагогами, агрономами, зоотехніками. Колектив Перемишлянської середньої школи пишається з того, що один із учнів школи, син колгоспника з сусіднього села Білок, О. С. Парасюк здобув вчений ступінь доктора математичних наук, став професором, академіком і нині працює заступником директора Інституту математики АН УРСР в м. Києві.

У сім'ї робітника М. Й. Борбулевича, який багато років працював на електростанції, 8 дітей. До 1939 року його сім'я жила бідно; головною турботою батьків було прогодувати дітей. «Ми не могли і мріяти про те, щоб дати дітям хоч будь-яку освіту»,— розповідає Микола Йосипович.

Становище сім'ї М. Й. Борбулевича докорінно змінилося після визволення західних областей України і возз'єднання з УРСР. Радянська влада створила всі умови не тільки для поліпшення матеріального становища сім'ї, але й відкрила всі можливості для навчання дітей, що є великим щастям для малограмотних батьків. Шестеро синів і дочок М. Й. Борбулевича здобули або здобувають вищу освіту; двоє працюють на підприємствах м. Перемишлян.

До 1939 року, в умовах соціального і національного гноблення, книга, газета, кіно, театр були доступні лише панівним класам. В колишньому Перемишлянському повіті було всього чотири бібліотеки з книжковим фондом близько 5 тисяч примірників, а кількість читачів не перевищувала 1500 чоловік. Кіно і радіо не було зовсім.

Тепер лише в двох бібліотеках міста налічується 38 475 книг, якими користуються 2878 читачів. У 1966 році було зроблено 69 309 книговидач. Трудящі Перемишлян одержують 3509 примірників газет і журналів. В Перемишлянах виходить районна газета «Перемога» — орган Перемишлянського районного комітету партії та районної Ради депутатів трудящих. В місті діє 981 радіоточка, крім того, населення міста користується радіоприймачами і телевізорами. Лише в 1962 році культвідділ універмагу продав для населення Перемишлян 111 радіоприймачів і 67 телевізорів, у 1966 році телевізорів продано втричі більше; тепер телевізори ввійшли в побут мешканців Перемишлян нарівні з радіоприймачами.

В місті працює Будинок культури, при якому в 1962 році відкрито постійний кінолекторій. В Будинку культури обладнані кімнати для гурткової роботи. Тут працюють драматичний, хоровий, вокальний та хореографічний гуртки, духовий

---

[1] Дані Перемишлянської міської Ради на 1 січня 1967 р.

і естрадний оркестри. Гуртки художньої самодіяльності виступають перед населенням міста та у сільських клубах району.

Крім місцевої самодіяльності, в Перемишлянах часто виступають артисти львівських та інших театрів. В день виборів до Верховної Ради СРСР, 3 березня 1963 року, відкрито широкоекранний кінотеатр.

Будинок культури став центром культурного життя населення Перемишлян, місцем їх відпочинку. Тут можна послухати змістовну лекцію про міжнародне становище, про новини науки і техніки, медицини, прочитати новий журнал, газету, подивитися виступи гуртків художньої самодіяльності.

Заняття по класу бандури. Перемишлянська музична школа.

Трудящі Перемишлян живуть повнокровним життям. Вони стали справжніми господарями міста, беруть активну участь у громадському і політичному житті країни, працюють, вчаться, натхнені XXIII з'їздом КПРС, разом з усім радянським народом під керівництвом партійної організації віддають усі сили справі побудови світлого комуністичного суспільства.

В. Д. БАРАН, А. В. ПОНЕЖА

* * *

Перемишлянський район утворений в грудні 1939 року. З 1962 по 1964 рік його територія була включена до Золочівського району. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 4 січня 1965 року Перемишлянський район відновлено, але у дещо змінених межах. Нині його площа становить 918 кв. км. Район межує з Золочівським, Пустомитівським і Жидачівським районами Львівської області, Рогатинським районом Івано-Франківської області та Бережанським районом Тернопільської області.

Перемишлянський район розташований у північно-західній частині Подільського плато, відомої під назвою Опілля. Його територію перетинають широкі заплавні долини лівих приток Дністра: Гнилої Липи, Золотої Липи і Свіржа. На межиріччях — горбасті пасма. Вершини і круті схили їх вкриті лісами, які займають 30 проц. площі району. Пологі схили і долини річок розорані: площа орної землі дорівнює 42 проц. загальної площі. Північну, природну границю району становлять Гологори — розчленований річковими долинами уступ, який круто обривається до низовини. Гологори є вододілом Вісли, Прип'яті та Дністра. Пересічні висоти району 350—400 м над рівнем моря. Біля села Романова височить найбільша вершина Подільського плато — Камула (473 м над рівнем моря). Із природних багатств слід назвати поклади глини і вапняку, які використовуються для виробництва будівельних матеріалів.

Через територію району проходить залізнична колія Львів—Івано-Франківськ та автомобільний шлях такого ж напряму. У районі 80 населених пунктів, з них два міста (Перемишляни і Бібрка).

На території району (за станом на 1 січня 1967 року) проживає 65,9 тис. чоловік, в т. ч. сільського населення 58,7 тис. чоловік (89,1 проц.) та міського — 7,2 тис. чоловік (10,9 проц.). Густота населення — 71,8 чоловік на 1 кв. м. Основне населення району — українці, є росіяни, поляки, євреї та інші.

Район має виразний сільськогосподарський профіль. Основний напрям господарства — рільничо-тваринницький. У землеробстві поряд із виробництвом зерна значне місце посідають технічні культури, зокрема льон. Тваринництво має м'ясо-

молочний напрям. У районі 36 колгоспів. Орної землі — 38 636 га, лук і пасовищ — 14 254 га, садів — 748 га, лісів — 27775 га, водоймищ — 389 га. У 1966 році 45,4 проц. посівної площі займали зернові культури, 14,5 проц.—технічні культури, в т. ч. льон— 8,3 процента.

В середньому по району на 100 га сільськогосподарських угідь припадає 46,1 голови великої рогатої худоби, 37,3 голови свиней, 12,2 вівці.

Сільськогосподарське виробництво механізоване на 72 проц. Колгоспи району мають 362 трактори, 91 зерновий, 52 силосорізних та 7 бурякозбиральних комбайнів, 34 льонобралки, 19 картоплекопачів, 40 складних зерноочисних машин, 268 вантажних автомобілів.

Помітне місце в економіці посідає лісогосподарство. Лісним господарством району займаються Бібрський, Золочівський і Львівський лісгоспзаги, які вивозять деревину і заліснюють нові площі.

У 1966 році вивезено 66 800 куб. метрів деревини й засаджено 236 га лісу.

На території району працює 10 промислових підприємств, серед них меблевий і паркетний цехи Золочівського меблевого об'єднання, два цегельні заводи, «Міжколгоспбуд», два харчокомбінати та ін. Валової продукції у 1966 році ці підприємства дали на суму 6098 тис. крб. У промислових підприємствах працює 1540 чоловік.

Торговельна система району налічує п'ять споживчих товариств, які мають 140 торгово-роздрібних підприємств та 47 підприємств громадського харчування. Товарообіг у 1966 році становив 14 640 тис. крб.; поряд з іншими товарами продано 228 телевізорів, 370 радіол і радіоприймачів, 62 мотоцикли, 123 пральні машини, 203 швейні машини.

В районі — 9 середніх, 35 восьмирічних та 29 початкових шкіл. У школах працюють 763 вчителі, з них 21 удостоєний звання «Відмінник народної освіти».

Для задоволення культурних потреб населення діє широка мережа культосвітніх закладів. Тут є 2 будинки культури, 66 клубів (в т. ч. 6 колгоспних), 72 бібліотеки з загальним книжковим фондом 121 123 екз., 2 кінотеатри (в т. ч. один широкоекранний) та 63 стаціонарні кіноустановки.

З 1965 року виходить районна газета «Перемога», орган Перемишлянського районного комітету КП України та районної Ради депутатів трудящих.

До послуг населення в районі 83 медичні установи, які мають у своєму розпорядженні 335 ліжок, у т. ч. 4 дільничні сільські лікарні, сільська туберкульозна лікарня, 20 колгоспних пологових будинків, амбулаторія та 54 медичні пункти. Всього у районі працюють 302 медичні працівники.

Районна організація Комуністичної партії України налічує 69 первинних парторганізацій, районна комсомольська організація — 112 первинних організацій.

Партійна і комсомольська організації району провадять велику виховну і роз'яснювальну роботу серед трудящих району, організовують їх і спрямовують на виконання завдань, які ставлять перед трудящими партія і уряд. Район посідає п'яте місце в області по виробництву та продажу м'яса і четверте — по продажу молока.

Трудящі колишнього Перемишлянського повіту не раз повставали проти своїх гнобителів. У 1902 році страйкували селяни. У 1906 році відбувся 47-денний страйк сезонних робітників, що працювали на залізниці. В січні 1932 року виступили робітники лісопильного заводу.

Великий вплив на поширення революційних ідей мало короткочасне перебування на території повіту частин Першої Кінної армії у серпні 1920 року.

Тяжкі наслідки залишили роки німецько-фашистської окупації. Фашисти зруйнували більшість промислових підприємств, вивезли найцінніші машини і агрегати. В Німеччину було відправлено 3232 голови великої рогатої худоби, 1000 коней, 800 свиней. Окупанти знищили і спалили 24 шкільні будинки. За неповними даними на території району знищено і пограбовано різного майна на суму понад 95 мільйонів карбованців.

Найціннішими архітектурними пам'ятками на території району є замок і костьол XVI століття у Свіржі, костьол XVI століття в м. Бібрці, дерев'яна церква і дзвіниця XVII століття в с. Брюховичах та дерев'яна дзвіниця XVIII століття в с. Глібовичах.

Територія району заселена з дуже давніх часів, про що свідчать виявлені тут археологічні пам'ятки: поховання бронзової доби в с. Серниках, поселення ранньозалізного часу в с. Лагодові та могильник липицької культури (I—II ст. н. е.) і староруське поселення XI—XIII ст. н. е. в с. Болотні.

БІБРКА

Бібрка — місто районного підпорядкування. Розташована за 36 км від м. Львова і за 7 км від залізничної станції Великі Глібовичі. Найважливіші маршрути, що з'єднують її з іншими населеними пунктами — Бібрка—Львів, Бібрка — Куровичі, Бібрка — Перемишляни, Бібрка — Ходорів. Місто лежить у долині р. Боберки, лівої притоки Дністра. В районі Бібрки є значні поклади глини, піску, що сприяло розвитку промисловості будівельних матеріалів (виготовлення цегли, черепиці, шлакоблоків). Населення — 3100 чоловік.

Назва Бібрка вперше зустрічається в Галицько-Волинському літописі за 1211 рік, коли згадується річка Бобрка[1]. Це свідчить про стародавність урочища. Боберка (Бібрка) — місце, де були бобри, об'єкт полювання в давній Русі. Містечко з цією назвою існувало вже в першій половині XV століття. Крім нього, відомі ще села Бібрка Стара і Бібрка Нова[2].

В той час Бібрка, як і інші галицькі міста і села, була під владою польської феодальної держави. На початку XV століття вона вважалася маєтністю польського короля і належала до Львівського староства, а в 1569 році одержала самоврядування за т. зв. магдебурзьким правом. Була створена рада (звичайно членами ради — радниками — були найбагатші купці і ремісники) на чолі з бургомістром[3].

У XV столітті Бібрку орендують різні феодали, яким надається право експлуатувати землі навколо міста, за що вони мусять віддавати у королівський скарб четверту частину своїх прибутків, т. зв. кварту. Першим відомим державцем, орендарем був Внучек з Кутна (1436 р.)[4]. Протягом XV століття зустрічаємо як державців Бібрки нащадків цього Внучека.

«Держання» не означало повної ліквідації самоврядування, хоч, звичайно, державці-магнати впливали на міщан, намагалися поставити їх у залежність від себе. Так було і в інших галицьких містах.

Відомо, що місто сплачувало податки львівському старості як королівському представникові в 60-х роках XV століття. Жителі міста виконували також повинності на користь католицької церкви, союзниці польських феодалів. Церкві бібрчани були змушені віддавати т. зв. десятину (десяту частину своїх прибутків), яка складалася з чиншу житом і вівсом, а також грошима[5]. Жителі Бібрки займалися не тільки торгівлею і ремеслом, а й сільським господарством.

У XV столітті в Бібрці жили купці, ремісники (чинбарі, кушніри, шевці та люди інших спеціальностей), чорнороби. В документах зафіксовані комірники[6], тобто ті, що не мали власної хати і жили в комірному у господарів.

---

[1] Полное собрание Русских Летописей, т. II. СПб,. 1903, стор. 730.

[2] P. Dąbkowski. Podział administracyjny województwa ruskiego i bełzkiego. Lwów, 1939, стор. 57.

[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, Lwów, 1884, стор. 59.

[4] Там же, t. XIV, 1889, стор. 91, 106, 112.

[5] M. Baliński i T. Lipiński. Starożytna Polska, t. II, Warszawa, 1845, стор. 579—580.

[6] Matricularum Regni Poloniae summaria, t. I, Warszawa, 1905, N 1062.

У навколишніх селах жили кріпосні селяни — «піддані» державців. Фактично селяни були власністю пана. Коли в 1469 році до Бібрки втік кметь (селянин) Матвій, підданий пана Цебровського, то державець Бібрки Андрій Внучек був зобов'язаний повернути його або замінити своїм кріпаком. У разі, коли б Внучек цього не виконав, Цебровський за допомогою урядовців Львівського староства міг забрати з бібрського двору Внучека 20 волів.

Польські і українські феодали жорстоко пригнічували населення, не дбали про благоустрій міст і захист їх від турецько-татарських нападників. Не раз ставала Бібрка жертвою вогню. У 1474 році пожежа настільки знищила місто, що польський уряд змушений був звільнити його від усяких повинностей на 10 років[1]. У 1502 році турецько-татарські загарбники вщент зруйнували Бібрку.

Про тяжке становище Бібрки на початку XVII століття свідчить опис (люстрація) міста 1621 року. У місті не можна було знайти ніякого провіанту[2]. Справа не поліпшилася протягом наступних років. У 1633 році польський сейм визнав, що місто майже зовсім знищене, і звільнив Бібрку від повинностей на 4 роки[3].

Визначною подією в житті міста був похід визвольної армії Богдана Хмельницького в Галичину в 1648 році. Бібрчани всіляко допомагали козакам. За переказами, козацькому загону, що зупинився в Бібрці, бібрський цех шевців подарував 80 пар чобіт, а кушніри — 60 кожухів.

Кінець 50-х — початок 60-х років XVII століття були періодом польсько-шведської війни, яка призвела до занепаду галицьких міст. Люстрація 1661 року свідчить, що в Бібрці до війни було 150 будинків, а залишилося 26.

Під владою шляхетської Польщі Бібрка не мала сприятливих умов для економічного розвитку, який гальмувала сама феодально-кріпосницька система. У XVIII столітті посилюється феодальна експлуатація і одночасно поглиблюється криза кріпосництва. У 1765 році в Бібрці налічувалося близько 300 дворів, причому, як свідчить люстрація, в місті було багато халупників, що не мали власної землі.

Становище майже не змінилося після 1772 року, коли Галичина підпала під владу габсбурзької Австрії. Бібрським маєтком володіли різні магнати. Деякий час (1783—1790 рр.) він належав до т. зв. державних маєтків, був у безпосередньому віданні австрійських властей. У 1790 році Бібрка дісталася одному з найбільших галицьких землевласників — графу Скарбку[4].

В першій половині XIX століття в економіці Бібрки, як і інших галицьких міст, можна спостерігати явища, які свідчать про певне, хоч і дуже повільне, зростання елементів капіталістичного укладу. Наприкінці 30-х і на початку 40-х років у Бібрці працювало текстильне підприємство мануфактурного типу. В той час у місті налічувалось 3000 мешканців[5]. Були відкриті ще в 90-х роках XVIII століття початкові школи: двокласна, т. зв. тривіальна — і (трохи пізніше) нормальна школа з трирічним навчанням[6]. Навчання у нормальній школі провадилося переважно німецькою мовою. Австрійські власті використовували школу як знаряддя для здійснення германізації і зміцнення влади габсбурзької монархії.

Незважаючи на деякий розвиток промисловості, Бібрка, містечко Бережанського округу, залишилася в першій половині XIX століття напівмістечком, напівселом. Життя Бібрки в значній мірі було зв'язане з життям селян навколишніх сіл.

Після аграрної реформи 1848 року змінюється становище Бібрки, яка стає повітовим містом. Зростає населення. У 1880 році тут налічувалося 3850 мешканців. З'являються капіталістичні підприємства. Слід зауважити, що промисловість

---

[1] Matrikularum Regni Poloniae summaria, t. 1, N 1202.

[2] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, стор. 579.

[3] Volumina Legum, t. III, 1859, стор. 393.

[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 86, спр. 1902, арк. 18.

[5] M. Stupnicki, Galicya pod względem geograficzno-topograficzno-historycznym, Lwów, 1869, стор. 80.

[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 85, спр. 1904, арк. 40; оп. 86, спр. 1902, арк. 18.

у містечку не була скільки-небудь значною. Внаслідок імперіалістичної, колоніальної політики Австрії, Галичина залишалася економічно відсталою країною. Це позначилося і на Бібрці. У місті і повіті працювали дрібні підприємства — цегельні, тартаки, млини.

Певну уяву про Бібрку 80-х років XIX століття дають спогади бібрської вчительки, відомої західноукраїнської поетеси Уляни Кравченко (справжнє прізвище — Юлія Шнайдер). Уляна Кравченко, яку Іван Франко у своїх листах тепло називав «надбібрянкою» і «бобрецькою пташкою»[1], була ученицею Франка не тільки як письменниця, а й як суспільний діяч. У своїх спогадах, написаних, до речі, за порадою Франка, вона дає дуже виразну характеристику Бібрки. Кравченко бачила розподіл населення на шляхетсько-буржуазну верхівку і «міщан», напівремісників, напівселян. Вірно зауважує письменниця, що для бібрчан 80-х років XIX століття «рільництво було тут-таки найважливішою справою». Свої симпатії Кравченко віддала міській бідноті, що заселяла такі околиці містечка, як Оболонку, Загатник, Заріччя, Замлиння, Загір'я. Кравченко дуже тепло згадує родини «свідомих міщан», потомки яких і сьогодні живуть у Бібрці. Прагнення учениці Франка вчити дітей рідною українською мовою, демократичні погляди молодої вчительки викликали незадоволення міської верхівки. Кравченко змушена була залишити Бібрку, в якій вона проживала майже три роки. На захист учительки виступили бібрчани, але нічого зробити не вдалося. «Пани забрали нам Вас, бо Ви наші, не гоноруєтесь ввійти до низької хати. Ви щирі, людяні для нас і для наших дітей»,— так говорили бібрчани Уляні Кравченко[2].

Іван Франко кілька разів приїздив у Бібрку. Франкові подобався краєвид міста. Повернувшись до Львова, він писав Кравченко: «Вид Бібрки від каплички дуже гарний, пропоную Вам, щоб Ви описали його, розуміється, віршами»[3].

Однак Іван Франко цікавиться не тільки природою Бібрки. Як згадують старожили-бібрчани, під час однієї з своїх поїздок до міста Франко взяв активну участь у зборах, присвячених пам'яті Шевченка. Збори відбувалися на горі, біля каплички. Спеціального приміщення тоді не було[4].

На початку XX століття значно посилюється революційно-визвольний рух у Галичині, зокрема в Бібрському повіті. Особливо це позначилось у 1905—1907 pp., коли під впливом першої російської революції піднімаються на боротьбу галицькі робітники і селяни. 10 грудня 1905 року відбулися багатолюдні збори селян Бібрського повіту. Було ухвалено організувати селянські страйки як дійову форму боротьби проти поміщицького визиску[5]. У липні — серпні 1906 року страйки охопили понад 200 галицьких сіл. Серед них були селяни Бібрського повіту[6].

І в наступне десятиріччя трудящі Бібрки і повіту брали активну участь у революційно-визвольному русі. В часи першої світової війни галицькі міста і села були вщент пограбовані австрійською армією. У Бібрському повіті австрійські власті забирали зерно, худобу[7]. Селян примушували працювати на поміщиків. Усе це викликало нову хвилю селянського руху. Особливо посилюється боротьба галицьких трудящих під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції і створення Української Радянської Соціалістичної Республіки. Приклад трудящих Росії і України запалював галицьких робітників і селян на боротьбу за соціальне і націо-

---

[1] Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник п'ятий. Львів, 1956, стор. 164—166.
[2] Уляна Кравченко. Вибрані твори. К., 1958, стор. 372, 379, 384.
[3] Іван Франко у спогадах сучасників. Львів, 1956, стор. 178.
[4] Газ. «Прапор», 8 жовтня 1963 р.
[5] Зб. «З історії західноукраїнських земель», 1, К., 1957, стор. 51.
[6] Там же, стор. 54.
[7] В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів, стор. 148.

нальне визволення. У селах Бібрського повіту у березні 1918 року відбуваються виступи селян проти введення примусової праці у поміщицьких маєтках[1].

Після загарбання Галичини буржуазно-поміщицькою Польщею революційний рух у Західній Україні, і зокрема у Бібрці та повіті, спрямовується на возз'єднання з Радянською Україною. У квітні—травні 1920 року, як свідчить донесення одного з урядовців, у багатьох селах Бібрського повіту відбувалися збройні виступи проти буржуазно-поміщицької влади[2].

Коли в 1920 році Червона Армія здійснювала визвольний похід у Західну Україну, назустріч своїм визволителям піднімалися західноукраїнські трудящі. У Бібрці, як це був змушений визнати польський поліцай, «місцеве населення ... добре ставилося до більшовиків». Це саме було в сусідніх селах. У Ланах селяни «ставились... до війська і влади більшовиків прихильно»[3]. Так було і в Старому Селі[4]. Бібрські селяни добре розуміли, що одержати землю вони зможуть тільки від Радянської влади. Як свідчить офіційне донесення, в с. Серниках «безземельний і малоземельний пролетаріат був тієї думки, що більшовицький уряд проведе негайно націоналізацію землі»[5]. Селяни Бібрського повіту не тільки чекали, вони й допомагали частинам Червоної Армії боротися проти буржуазно-поміщицької влади. В селі Підгородищі населення «наступало разом з більшовицькими військами на місцевий участок поліції»[6].

В тяжкі роки окупації Західної України буржуазно-поміщицькою Польщею разом з західноукраїнськими трудящими бібрчани боролися проти поневолювачів. Цю боротьбу очолювала Комуністична партія Західної України, яка завжди мала прихильників серед населення Бібрського повіту. Це, зокрема, показали вибори до сейму в 1928 році. У Бібрському повіті сили реакції намагалися залучити на свій бік виборців[7]. Даремні були махінації націоналістів; бібрчани віддали свої голоси за список № 13, який був списком КПЗУ та керованих комуністами прогресивних організацій «Сельроб-єдність» і «Самопоміч». Всупереч зусиллям реакції цей список зібрав у повіті 18,7 проц. голосів.

Селяни Західної України, в т. ч. Бібрського повіту, широко використовують випробувану форму боротьби проти поміщицько-буржуазної влади — страйки, якими керували комуністи. Наприкінці 20-х років страйки сільськогосподарських, лісових і промислових робітників охопили ряд міст і кільканадцять повітів, в т. ч.— Бібрку[8]. У Бібрському повіті, як і у повітах Рава-Руському, Бродівському, селяни домоглися часткового задоволення своїх вимог.

Ці дані стверджуються іншими матеріалами про зростання страйкового руху в Бібрському повіті у 20-х роках XX століття. Відомий страйк у жовтні 1927 року[9]. Цікаві матеріали про рух селян у Бібрському повіті публікує прогресивна газета «Сельроб». У 20-х числах червня 1929 року почався страйк сільськогосподарських робітників у кількох маєтках повіту. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати на 100 проц., восьмигодинного робочого дня. Поміщики не погоджувалися. Страйкарі трималися солідарно[10]. Страйк тривав майже місяць і припинився тільки

---

[1] Під прапором Жовтня. Документи і матеріали, Львів, 1957, стор. 71; В. К. Осечинський. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму, стор. 155

[2] Під прапором Жовтня, стор. 250.

[3] Там же, стор. 594.

[4] Нариси історії Львова. Львів, 1956, стор. 223.

[5] Під прапором Жовтня, стор. 594.

[6] Історія Львова. Короткий нарис. Львів, 1956, стор. 162.

[7] М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. К., 1955, стор. 95.

[8] Там же, стор. 135.

[9] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 23.

[10] Газ. «Сельроб», 23 червня 1929 р.; газ. «Сельроб», 17 липня 1929 року.

після того, як сільськогосподарським робітникам підвищили заробітну плату. За прикладом страйкуючих пішли майже всі села повіту. Боротьба продовжувалася[1].

Починаючи з 1930 року щораз жорстокішими стають репресії фашистського уряду Пілсудського щодо трудящого українського населення. Здійснюється кривава «пацифікація» (тобто «втихомирення»)[2]. Селяни відповідали на «пацифікацію» посиленням опору, новими виступами проти поміщиків і фашистської влади. Вони підпалювали маєтки і куркульські клуні, псували залізничні колії, знищували телеграфне і телефонне сполучення — проводили свого роду «малу» війну, партизанську боротьбу проти поневолювачів. Антиурядових актів у 1930 році, навіть за дуже неповною офіціальною статистикою, налічувалось у Західній Україні у вересні 101, з яких на долю селян Бібрського повіту припадає 12[3]. Боротьба не припинилась і в наступні роки.

Самовіддано боролися трудящі Бібрки за своє визволення, і воно прийшло у вересні 1939 року. Бібрка стала радянським містом, і життя її докорінно змінилося. У місті було створено Тимчасове управління, до якого увійшли місцеві активісти, представники Червоної Армії та радянські працівники. Згодом був обраний райвиконком, першим головою якого був П. Ф. Губа (нині пенсіонер). Створюються партійні організації на підприємствах. Секретарем першого районного комітету КП(б) України був Леонід Черепенко (загинув під Києвом в роки Великої Вітчизняної війни). Секретарем РК ЛКСМУ до 1941 року був Ф. А. Резник.

У 1939—1941 роках в Бібрці і в районі (Бібрка стала районним центром) чимало зроблено в галузі благоустрою. Будувалися нові мости, шляхи, закладалися парки, сквери, відкривалися нові магазини — все робилося для задоволення потреб трудящих[4]. Багато було зроблено і в галузі охорони здоров'я. У 1940 році тут відкрито лікарню на 65 ліжок та кілька інших лікувальних закладів, в яких працювало 37 медичних працівників[5].

Запроваджено обов'язкове семирічне навчання, відкрито кілька початкових і середніх шкіл з українською мовою навчання[6]. За часів буржуазно-поміщицької Польщі на території району середніх шкіл не було зовсім. У багатьох селах не було навіть початкових шкіл; тільки у 4 початкових школах навчання провадилось українською мовою.

Великі зміни відбулися і в сільському господарстві Бібрського району. Одноосібні селянські господарства, що за часів буржуазно-поміщицької Польщі ледве животіли, об'єднувалися у колективні господарства, які одержували трактори та інші сільськогосподарські машини.

Даремно намагалися гітлерівські розбійники, які наприкінці червня 1941 року тимчасово окупували західні області УРСР, знищити тут паростки нового, соціалістичного ладу. Бібрчани, що пережили лихоліття фашистської окупації, розповідають, з якою радістю вони слухали по радіо виступи полум'яного галицького публіциста Ярослава Галана, який говорив про неминучу загибель фашистських бандитів, про те, що багатостраждальний Львів «чекає приходу нового дня». Це саме можна сказати і про м. Бібрку, населення якої нетерпляче чекало приходу Радянської Армії-визволительки. Коли прийшов цей новий день, тисячі галичан, серед них і трудящі Бібрки, в лавах Радянської Армії визволяли рідну землю від німецько-фашистських загарбників. В їх числі хірург Бібрської лікарні С. Г. Пиріг, під час Великої Вітчизняної війни капітан медичної служби, нагородже-

---

[1] Газ. «Сельроб», 21 липня 1929 р.; газ. «Наша Правда», № 2—8, 1931 р.
[2] Газ. «Наша Правда», № 4—6, 1930 р.
[3] М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною, стор. 143.
[4] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 16, арк. 20.
[5] Там же, ф. Р-312, оп. 1, спр. 76, арк. 2.
[6] Там же, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1а, арк. 35.

Герой Радянського Союзу М. О. Бенеш; загинув смертю героя, визволяючи Бібрку.

ний орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня і медаллю «За взяття Берліна»; майстер Бібрського побутового комбінату М. В. Бариляк, солдат, який хоробро бився з німецько-фашистськими загарбниками на 3-му Білоруському і 1-му Українському фронтах, нагороджений за бойові заслуги орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня і медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.»; директор заготконтори П. Д. Дацько, солдат, учасник боїв у Східній Пруссії, нагороджений медалями «За відвагу» і «За бойові заслуги»; робітник цегельного заводу І. А. Пришляк, сержант Радянської Армії, брав участь у визволенні столиці братньої Польщі—Варшави, він нагороджений медалями «За визволення Варшави», «За відвагу»; робітник цегельного заводу П. Н. Бурбан, солдат, нагороджений медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.»; слюсар харчокомбінату С. К. Лукасевич, солдат, який пройшов шлях в складі військ 4-го Українського фронту і удостоєний медалі «За бойові заслуги»; робітник харчокомбінату П. В. Івахів. солдат, який одержав медаль «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр.».

Бібрчани свято шанують пам'ять Героя Радянського Союзу М. О. Бенеша, росіянина-сибіряка. Він учився і працював у місті Омську, звідки після закінчення військового училища у званні лейтенанта пішов у 1943 році захищати нашу соціалістичну Батьківщину. Як свідчить «Нагородний лист», М. О. Бенеш в ніч з 22 на 23 вересня 1943 року зі своїм взводом швидко і без втрат форсував Дніпро і протягом доби не тільки утримував позицію, але й завдав великих втрат противнику, який 11 раз контратакував взвод Бенеша. Оточений фашистами, Бенеш прийняв нерівний бій, відбив атаку ворога і пройшов його оборону, захопивши батарею з боєприпасами. За проявлений героїзм і мужність М. О. Бенеш удостоєний високого звання Героя Радянського Союзу. Наприкінці липня 1944 року він загинув смертю хоробрих, визволяючи Бібрку від фашистської нечисті. Могила Бенеша—на центральній площі міста, яку названо його ім'ям. Один з бібрських піонерських загонів носить ім'я героя. Є у Бібрці братська могила воїнів з пам'ятником і меморіальними плитами, на яких вирізьблені імена радянських воїнів, що загинули в боях за визволення міста. На могилі завжди букети квітів — знак глибокої вдячності тим, про кого світла пам'ять назавжди збережеться в серцях радянських людей.

Визволена наприкінці липня 1944 року, радянська Бібрка стала (до 2 січня 1963 року) районним центром Львівської області. Вже в перші дні після визволення в районі відновлюють свою діяльність радянські, партійні, комсомольські організації. Головою райради депутатів трудящих обрано Х. І. Омельченка, секретарем райкому партії — Т. С. Рубана.

Бібрка — невелике місто. Тут є 186 комунальних будинків, в т. ч. 43 двоповерхові, 10 триповерхових і 2 чотириповерхові, решта — приватні будинки.

За останні 20 років в житті Бібрки, як і всіх міст і сіл західних областей УРСР, сталися значні зміни. Це стосується передусім розвитку промисловості. У місті працює цегельний завод на базі місцевих покладів глини і кварцового піску. Крім того, завод виробляє черепицю і шлакоблоки. Потужність його збільшилась у 1963 році в 10 раз, порівняно з 1948 роком. На заводі виросло багато робітників, які по-комуністичному ставляться до своєї праці. Найкращими виробничниками

є вивантажувач цегли К. Ф. Гучевський, формувальниця Г. І. Гірняк, садчик цегли І. І. Пурха[1].

Другим значним бібрським підприємством є харчокомбінат, до якого належать чотири млини, консервний, ковбасний і комбікормовий цехи, пекарня, два цехи, що виробляють безалкогольні напої. Консервний цех бібрського харчокомбінату відомий далеко за межами Бібрки і навіть України. Салати, компоти, фруктові соки, вироблені у Бібрці, надсилаються в Удмуртію, Комі АРСР, Свердловськ, частина продукції відправляється в Донбас. На комбінаті працює 97 чоловік, а в сезонні періоди — близько 150 чоловік. І тут працює багато робітників, яким присвоєно звання ударника комуністичної праці, або які борються за це високе звання. До них належить в першу чергу варщиця цеху Г. К. Коцюмбас, якій присвоєно високе звання ударника комуністичної праці. Щомісяця вона перевиконує план на 20—25 проц. Ця невтомна робітниця працює на комбінаті з 1946 року. Їй уже понад п'ятдесят років, а вона завжди в перших рядах. В цьому ж цеху працює закатницею К. В. Кудельська, ударник комуністичної праці, яка також перевиконує план на 20—25 процентів.

В цеху безалкогольних напоїв на розливно-закупорювальній машині працює ударниця комуністичної праці Л. Й. Стельмах. За високі показники робітникам комбінату М. Ф. Дмитришину, Р. С. Опелі та В. С. Костирку також присвоєно звання ударників комуністичної праці.

На комбінаті з 1944 року працює механіком М. М. Сойка. Хоч йому вже під 60 років, але він завжди серед передових людей підприємства. За хороші показники в роботі він не раз нагороджувався грамотами.

У Бібрці є побутовий комбінат пошиву і ремонту одягу та взуття. До складу комбінату входять також годинникова майстерня, майстерня по ремонту меблів, художня майстерня, фотографія. Кращими серед працівників комбінату є кравецькі майстри П. С. Серкез та О. М. Чемеринський, майстер по ремонту годинників Ф. Д. Кіндратович та інші.

За хороші показники в роботі шевська майстерня, яку очолює М. В. Бариляк, у 1965 році одержала перехідний Червоний прапор. 15-річним хлопцем пішов М. В. Бариляк вчитись на шевця до майстра, що мав приватну майстерню в Бібрці. Після трирічної «науки» розпочались поневіряння М. В. Бариляка на роботі в цього ж майстра, а потім в іншого. З перших днів встановлення Радянської влади в Бібрці М. В. Бариляк почав працювати в шевській майстерні промкомбінату, звідки він пішов в ряди Радянської Армії. В роки Великої Вітчизняної війни брав участь у визволенні Угорщини, Чехословаччини, Польщі, Німеччини, нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня, медалями.

Після війни він повернувся до своєї улюбленої професії. Члени бригади, яку він очолює, — бажані люди в колгоспах Перемишлянського району, куди вони виїжджають приймати замовлення.

На території Бібрки міститься Бібрський лісгоспзаг, який підпорядкований Львівському обласному управлінню лісового господарства і лісозаготівель. На 1 січня 1966 року в лісництвах, що входять до складу цієї організації, працювало 500 чоловік. Бібрський лісгоспзаг щорічно заготовляє і постачає народному господарству країни 65 100 куб. метрів сировини. 5 бригадам, 31 обходу, 4 об'їздам присвоєно звання комуністичної праці.

Серед ударників комуністичної праці Романівського лісництва, що входить до Бібрського лісгоспзагу, І. М. Ільків та І. О. Стасик. Приживленість лісових культур в їхніх обходах становить 98,7 проц., рубання і догляд за лісом проведені з оцінкою «добре», обходи гарно оформлені.

Колектив Романівського лісництва (лісник В. О. Сінкевич) вдруге одержує перехідний Червоний прапор обласного управління лісового господарства і лісозаготі-

[1] Матеріали Бібрського цегельного заводу за 1963, 1964 рр.

вель та обкому профспілки «Ліспапірдеревпрому», а також перехідний Червоний прапор адміністрації, партійної та профспілкової організацій Бібрського лісгоспзагу. Тут працюють також ланки комуністичної праці ланкових Т. П. Заворітньої та К. Г. Гавриленко. Добре працюють шофер лісовозної машини Є. С. Закаляк, крановщик на вантаженні лісу в вагони І. О. Ковальчук, бригадир бригади лісорубів М. Д. Фурдзин та інші.

Певна кількість населення Бібрки — це колгоспники. Перший колгосп тут було створено в 1946 році. Він об'єднує також села Волове і Шпильчине. Колгосп «Прогрес» — це велике господарство, земельна площа якого дорівнює 2084 га. Він добре озброєний технікою — має 9 тракторів, два зернових комбайни, бурякокомбайн, 6 автомашин та інші знаряддя. У колгоспі вирощуються зернові культури, буряки, овочі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

Чимало колгоспників за сумлінну працю нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу. С. С. Беган нагороджений орденом Леніна, П. Г. Мисюк — орденом Трудового Червоного прапора, М. Ф. Герба — орденом «Знак пошани».

Колгоспники за останні роки побудували 10 нових житлових будинків.

Як і весь радянський народ робітники промислових підприємств, колгоспники, трудівники м. Бібрки добились великих успіхів у соціалістичному змаганні на честь 50-річчя Радянської влади.

Значні досягнення має радянська Бібрка і в галузі культурного будівництва. У школах і культурних закладах міста працює 116 чоловік. Бібрська середня школа — одна з найбільших у Перемишлянському районі. У 1964/65 навчальному році в школі налічувалося 892 учні, яких навчало 56 вчителів.

Говорячи про бібрських вчителів, не можна не згадати вчительку Н. М. Комарович, яку за багаторічну педагогічну роботу нагороджено орденом Леніна, або В. В. Чередниченко, праця якої відзначена Міністерством освіти УРСР.

Учні, крім загальноосвітніх дисциплін, вивчають електромеханіку, трактор, автомобіль, швейну справу. Комсомольська організація школи налічує 264 комсомольці. Школі присвоєно ім'я колишньої бібрської вчительки Уляни Кравченко. Піонерська організація носить ім'я одного з перших комсомольців — Степана Ліщинського, який загинув від рук українських буржуазних націоналістів. У 1966 році бібрська середня школа зробила свій 20-й випуск. Багато випускників школи нині працюють у різних галузях народного господарства і культури, зокрема 6 з них викладають у вузах Львова та інших міст України. Серед випускників є письменник, льотчик, інженери, офіцери Радянської Армії, капітан далекого плавання, вчителі, ветлікарі, будівельники, спеціалісти сільського господарства. За роки панування буржуазно-поміщицької Польщі тільки двоє з Бібрки — діти заможних батьків — одержали середню освіту і один — вищу.

Крім середньої загальноосвітньої школи, у Бібрці працює музична восьмирічна школа, є Будинок піонерів.

Бібрка славиться художньою самодіяльністю. Гордістю міста є самодіяльний симфонічний оркестр, відомий далеко за межами міста і району.

За 14 років свого існування оркестр багато виступав перед трудящими рідного міста і колгоспниками свого району, виїжджав з концертами в міста і села області, не раз виступав у Львові. Визначними подіями в житті оркестру були виступи в Києві і Москві. У столиці нашої Батьківщини — Москві оркестр взяв участь у Декаді української літератури і мистецтва, успіш-

У кабінеті політичної освіти, м. Бібрка.

Загальний вид м. Бібрки.

но виступив і на Виставці досягнень народного господарства. Йому були вручені диплом і грамоти Виставки. Керівник оркестру М. Д. Беркович нагороджений срібною медаллю виставки, колгоспники В. П. Сенчишин і С. І. Олійник — бронзовими медалями. М. Д. Беркович та найстаріший учасник оркестру В. І. Зацерковний відзначені державними нагородами — медалями «За трудову доблесть». Бібрський самодіяльний колгоспний оркестр — своєрідна школа, з якої вийшло чимало добре підготовлених інструменталістів і вокалістів. У творчому колективі оркестру народилась думка про постановку опери «Наталка Полтавка». Ця постановка мала великий успіх у трудящих області, її прослухало понад 8 тисяч чоловік. Учасники оркестру В. Мартинюк, В. Семчишин, В. Зацерковний, К. Хоміцький керують духовими оркестрами або хоровими колективами у своїх рідних селах. Багато вихованців оркестру навчається у музичних закладах Львова.

У місті працює бібліотека для дорослих з книжковим фондом 15 000 томів (1600 читачів) та дитяча бібліотека з фондом 12 000 книжок (1080 читачів).

Бібрська лікарня, в якій працюють 16 лікарів та 56 медичних працівників із середньою освітою, обладнана всіма необхідними лабораторіями і кабінетами. Загальною пошаною користуються бібрські лікарі, особливо С. Г. Пиріг.

Бібрка — справді зелене місто. Тут є чотири парки, кілька скверів. Одним з найкращих у Львівській області є бібрський парк культури й відпочинку, створений самими бібрчанами. Парк має значну територію, його квітники і алеї утримуються в належному порядку завдяки самодіяльності бібрчан, їх любові до свого міста. Саме це допомагає також міськраді надплановo асфальтувати вулиці та здійснювати інші заходи щодо впорядкування міста.

Біля парку культури і відпочинку — гарний стадіон, що теж створений бібрчанами методом народної будови. В парку, на стадіоні, в просторому Будинку культури відбуваються свята визволеного народу. У 1964 році на ознаменування 25-річчя возз'єднання Західної України з Радянською Україною в єдиній Українській соціалістичній державі, у Бібрку, славну своїми досягненнями в галузі господарства і мистецтва, з'їхалися численні гості з багатьох районів області на свято «Бібрської симфонічної золотої осені».

Бібрка, її жителі — робітники, селяни, трудова інтелігенція роблять свій внесок у будівництво комуністичного суспільства.

Г. Ю. ГЕРБІЛЬСЬКИЙ, Л. В. ДУЛЕПА

СВІРЖ

Свірж — село, центр сільської Ради Перемишлянського (з 1945 до 1962 рр. — Бібрського, з 1962 до 1964 рр.— Пустомитівського) району. Розташований за 14 км на захід від районного центру, за 47 км на південний схід від Львова і за 17 км від залізничної станції Бібрка—Глібовичі. Межує з населеними пунктами Копанню, Кимиром, Неділиськами, Глібовичами Свірзькими, Підгородищем і Романовом. Населення — 1222 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Глібовичі, Свірзькі, Копань, Грабник, Задубина, Мивсева, Підвисоке.

Село розкинулось понад річкою Свіржем — лівою притокою Дністра. Річка бере початок в селі Копані, а в селі Свіржі в неї впадає багато потічків. Неподалік від села на невеликих пагорбах зеленіє масив мішаного лісу, що робить околиці Свіржа особливо мальовничими і привабливими. Центр села — т. зв. Місто — розташований на висоті 321—344 м над рівнем моря. Найбільша височина на південному заході — 421 м над рівнем моря. Решта території села низинна, з луками і лісами. Грунти підзолисті.

Археологічна розвідка, проведена біля хутора Кутиська в урочищі Стежках, виявила поселення, яке існувало тут у III—IV століттях нашої ери[1].

У давні часи село Свірж було містечком. Уперше воно згадується 2 жовтня 1427 року, коли тут перебував польський король Владислав II[2]. Друга згадка про село зафіксована через 16 років — у 1443 році[3].

22 вересня 1449 року встановлювалась межа між містом Свірж і селом Свірж. Це була в історичних документах перша вказівка на те, що існували і місто, і село Свірж.

Таке формальне розмежування тривало аж до першої світової війни. Після війни містечко і село Свірж починають зливатися. З 1939 року існування міста і села зовсім не фіксується, а говориться тільки про село Свірж. Нині розрізняють тільки частини села, одна з яких, центральна, має неофіційну назву Міста.

До початку XVI століття в документах часто згадується прізвище Мартина Романовського, який був власником Свіржа. Про господарство і економічне становище Свіржа на підставі залишених незначних історичних даних багато сказати не можна. Відомо лише, що воно належало до типових містечок тогочасної Львівської землі і на початку XVI століття мало водяний млин та корчму з пивоварнею. Тут дозволялось влаштовувати ярмарки і базари. Саме це значно сприяло скупченню в містечку ремісників і економічному зміцненню села. Завдяки наявності в околицях Свіржа високоякісної глини тут розвивалось гончарство. У місті з'явилося кілька крамниць. Люди з навколишніх сіл їхали сюди, щоб придбати необхідні товари щоденного вжитку.

З документів відомо, що, крім українців, у Свіржі жило багато поляків. Католицький костьол як оплот полонізації і експлуатації був заснований тут ще в XV столітті. У 1541 році його дерев'яна будова завалилась, і тоді було споруджено мурований костьол у стилі ренесансу. Він зберігся до сьогоднішнього дня як пам'ятка архітектури.

У 1578 році Свірж з трьома ланами землі належав Христофору Свірзькому[4]. У 1648 році село і місто були власністю подільського хорунжого магната Олександра Цетнера. У той час містечко мало міцний замок.

Про замок у Свіржі, як про маєток шляхтичів свірзьких, згадується вже в XVI столітті. Однак існуюча будова належить до того часу, коли Свірж перейшов

---

[1] В. П. Савич. Нові пам'ятки доби «полів поховань» на території Львівської і Тернопільської областей. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, в. 2, К., 1959, стор. 117.

[2] Matricularum Regni Poloniae summaria, p. IV, vol. 3, Warszawa, 1917, стор. 382.

[3] Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, t. XIV, Lwów, 1889, стор. 96—97.

[4] Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, Warszawa, 1902, стор. 65.

у власність Олександра Цетнера. Він був одружений з Ганною Замойською, і тому над брамою фортеці встановлені їхні родинні герби.

Свірзький замок розташований на північний схід від села на дещо відокремленому підвищенні, яке колись було оточене болотами і водою. Площа під замком має неправильну чотирикутну форму. Будинки двоповерхові, групуються біля двох майданчиків. Одна частина цих будинків, розташованих вище, використовувалась для житла, інша мала господарське призначення. Між собою вони розділені мурами. Особливо цікава фронтова сторона з двома вежами і брамою. Перед брамою колись був підйомний міст (нині він постійний), перекинутий через глибокий і досить широкий яр.

Незважаючи на неодноразові перебудови, в замку ще й тепер є залишки давніх архітектурних оздоб.

Господарська частина замку мала браму з окремим під'їздом із західної сторони по схилу гори. Тут було чотири приміщення, що в основному використовувалися як стайні. Замок охороняється державою як пам'ятка архітектури[1].

Нещадна експлуатація трудящих та насильницька полонізація викликали ненависть до гнобителів. У першій половині XVII століття українське трудове населення повстало на боротьбу проти польської шляхти. Економіка Свіржа занепала, поля не оброблялися, а посіяного не було кому збирати. У 1648 році село Свірж спалили татари. Від пошестей, голоду гинуло багато мешканців села.

Свірзький замок — пам'ятка архітектури XVI—XVII ст. Консерваторські і реставраційні роботи, червень, 1966 р.

У 1649 році селяни не мали ні хліба, ні одягу, ні придатного житла. Їм не було чим сплачувати податків. Навіть найбільш причепливим збирачам податків вдалося зібрати лише 7,5 злотого. Про це повідомлялося в офіційному донесенні старости[2]. Але селянам не вірили, вели їх до старости, щоб вони присягали, що нічого не приховали і віддали за повинності все, що в них було[3].

Ще не встигли загоїтись рани, ще не встигло забутися страшне лихоліття, як у 1672 році на Свірж і його околиці татари вчинили новий спустошливий напад. Знову гинули люди, грабувалося майно. Не меншим лихом була і постійна експлуатація селян та міщан польськими панами.

Особливо посилилась експлуатація селян і міщан у XVIII столітті. У Йосифінській метриці вказано, що селяни і міщани Свіржа мали невеликі клаптики землі, врожайність якої була невисока. Часто земля заростала кущами, її не засівали, використовували під луки. Трудове населення займалося гончарством, виготовляло деякі будівельні матеріали.

З другої половини XVIII століття аж до скасування панщини у 1848 році більша частина землі у Свіржі належала поміщикові і католицькій парафії. Згідно

---

[1] A. Czołowski, B. Janusz. Przeszłość i zabytki województwa Tarnopolskiego, Tarnopól, 1926, стор. 105—107; A. Czołowski, Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej, «Teka konserwatorska», Lwów, 1892, стор. 113—116.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 230.

[3] Там же, ф. 10, оп. 1, спр. 230.

з інвентарем 1773 року та фасією 1820 року, селяни мусили виконувати для панського двору 4048 двоспряжних днів (тобто таких, які відроблялися парою коней або волів), 52 односпряжних і 3620 піших днів. Важкими оброками були прядіння для поміщицького двору, сплата чиншів тощо.

Приблизно такі ж панщинні повинності виконували 14 селянських дворів, які належали католицькій парафії Свіржа. Таке становище селян не змінилось аж до 1848 року. За панщини дворові належало 3000 моргів землі і 1617 людей, а 1283 морги належало 220 селянським дворам. У 1850 році мешканці Свіржа так розподілялись за майновим цензом: 7 селянських дворів мали по 21—32 морги землі, 59 — по 10—19 моргів, 93 — по 1 моргу і 16 — по 0,7 морга. Крім того, було два халупники. Як видно з наведених даних, із 220 селянських дворів 66, тобто лише 30 проц. поселень, володіли 70,2 проц. всієї орної землі (у це число не входить земля, що належала поміщикові). Значна кількість населення (154 двори, приблизно 70 проц.) була малоземельною або зовсім не мала землі.

Коли після скасування панщини поміщик подав рахунок вартості річних повинностей, то, на його думку, вона становила 1260 флоринів 22 крейцери, але за умовою скасування панщини селянам довелося заплатити 25 207 флоринів 30 крейцерів, тобто в 20 разів більше.

Внаслідок викупу у 1860 році землі розподілились так: усієї землі в Свіржі було 3954 морги, причому панові належало 1668 моргів, церкві — 150 моргів, а селяни, міщани і громадські угіддя займали 2136 моргів.

Кріпацтво було ліквідоване. У розпорядження селян давалася земля і трудящі ніби ставали вільними: вони не були особистою власністю поміщика, зовнішні ознаки кріпацтва змінилися. Однак наслідки феодалізму трудящі відчували і далі. Їм дісталися малі клаптики землі, а в руках поміщика, як і раніше, залишалася більшість земельних угідь. Багато землі належало куркулям.

Все це свідчить про те, що оспівана буржуазними економістами австрійська аграрна реформа 1848 року — скасування панщини — не здійснила мрій основної маси сільського населення, воно залишилось малоземельним і змушене було йти в найми до поміщиків і куркулів, його і надалі нещадно експлуатували. Реформа 1848 року не дала селянам сподіваної волі. Особливо важко жилося трудящим українцям Свіржа, які перебували під соціальним гнітом іноземних та місцевих експлуататорів і терпіли національне гноблення.

Наприкінці XIX і на початку XX століття у Свіржі на основі наявних природних ресурсів виготовлялись будівельні матеріали, зокрема щебінь, деревина. Ці будівельні матеріали продавалися не лише в Свіржі, але й експортувалися далеко за його межі[1]. Це давало змогу населенню дещо покращити своє матеріальне становище. З другого боку, ці невеличкі свірзькі виробничі підприємства групували навколо себе робітників, ремісників, які вносили нове в побут населення, дещо змінювали і розширювали його світогляд.

Опис 1900 року свідчить, що у Свіржі всієї землі було 2273 га, а селянам і громаді належало 1233 га. Така диспропорція у розподілі землі ставила селян у пряму залежність від поміщика і куркулів.

Багато лиха завдала населенню розв'язана імперіалістами перша світова війна. Під час війни село часто переходило з рук у руки воюючих сторін, зазнавало руйнувань. Залишалася без даху над головою не одна селянська сім'я.

Під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції влітку і восени 1918 року в Свіржі відбулися заворушення. Селяни йшли за прикладом своїх східних братів і добивалися розподілу поміщицьких земель між трудящими. Їх думки були постійно звернені на Схід, звідки вони чекали нових порад, як боротися за свої права.

---

[1] Skorowidz przemysłowo-handlowy królewstwa Galicyi, Lwów, 1906, стор. 170.

Коли влітку 1920 року на Тернопільщину і, зокрема, на територію Перемишлянського повіту, до якого входив Свірж, вступила Кінна армія Будьонного, трудяще населення захоплено вітало представників Радянської влади, допомагало бійцям хлібом, давало сіно для коней, вози, сприяло тому, щоб вигнати білополяків із незаконно привласненої території. До Червоної Армії зголошувались добровольці, які сподівалися, що в галицьких селах, як і на Східній Україні, скинуть владу поміщиків та капіталістів, ліквідують несправедливий порядок розподілу землі.

Однак тоді не судилося здійснитись мріям і прагненням трудящих. Білополяки знову поверталась у галицькі села і відновлювали старі порядки.

На землях Свіржа і сусідніх сіл почала зміцнюватись влада поміщиків, польських колонізаторів і куркулів. До свірзького замка повернувся пан Роберт Лямезан. У 1921 році він мав 1564 морги землі, 47 коней, 71 голову великої рогатої худоби.

Лише панський двір обслуговувало 47 чоловік[1], не рахуючи робітників на полях, в лісі, млинах тощо. Дехто з селян Свіржа йшов працювати і на ті невеликі кустарні підприємства, які тут існували.

На території Свіржа у 1930 році пан Лямезан мав цегельню, млин. У Свіржі працювали 2 теслі, колодій, 3 кравці, муляр, 4 різники, 3 столяри, 2 шевці. Тоді в селі було 483 господарства і 2583 мешканці[2].

Через тяжкі умови життя серед населення зростало незадоволення. Усвідомити причини такого стану допомагали трудящим КПЗУ, а також «Сельроб-єдність» та інші прогресивні організації[3].

У 1936 році відбулися виступи селян у всіх навколишніх селах Бібрського повіту. У староство одне за одним надходили донесення про нові виступи селян. Поліцейські повідомляли про плани трудящих організувати нові страйки. Одною з основних вимог трудящого населення була вимога про покращення умов праці. Крім того, вимагалося збільшення оплати праці. Революційний рух захопив і трудящих Свіржа та Глібович Свірзьких. Улітку цього ж 1936 року, під час жнив селяни не йшли працювати в поле доти, поки їм не підвищили заробітну плату. Добре організована боротьба трудящих завершилася їх перемогою.

Нова сторінка в історії Свіржа почалася з вересня 1939 року після визволення західних областей України Червоною Армією з-під гніту буржуазно-поміщицької Польщі. Населення Свіржа послало свого депутата Анелію Гутник у Львів на Народні Збори, які прийняли Декларацію про встановлення Радянської влади і возз'єднання Західної України в єдиній Українській Радянській державі. Панську землю і майно у Свіржі було націоналізовано і передано до рук народу. Панський млин став державним підприємством[4].

У Свіржі тимчасово створено було комітет бідноти, який виконував функції сільради. Його головою став Й. Л. Левковський. Ревізійна комісія почала розподіл землі між незаможними трудівниками.

У 1940 році у Свіржі обрано сільську Раду. Головою сільради селяни обрали Й. Л. Левковського, заступником — Г. М. Лабу, секретарем — І. М. Бучацького[5].

Діяльність органів Радянської влади на селі не могла не вплинути на свідомість селян. Трудящі побачили, що вони мають повну свободу збиратися і самостійно вирішувати свої справи, що було ще недавно неможливо. Але чи не найбільшим доказом свободи діяльності для населення були вибори до Верховної Ради України, які остаточно утвердили віру в те, що Радянська влада — їхня влада і що вони повинні і будуть за неї голосувати. Осіннього вечора 19 жовтня 1940 року в клубі, в урочистій обстановці виступали промовці — прості трударі, які ще недавно боя-

---

[1] Тернопільський облдержархів, ф. 231, оп. 1, спр. 108.

[2] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Ludność i budynki, Warszawa, 1933, стор. 72.

[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 931.

[4] Львівський облдержархів, ф. Р—221, оп., 1 спр. 29.

[5] Там же, спр. 202.

лися прилюдно говорити. Сьогодні один за одним вони розповідали про своє життя, схвалювали заходи Радянської влади, а згодом піднявся ліс рук. Це учасники зборів голосували за «Звернення робітників, селян, службовців та інтелігенції села Свіржа до всіх виборців Перемишлянського району», 800 учасників зборів закликали усіх виборців голосувати за Радянську владу, за блок комуністів і безпартійних.

Свірзька МТС допомагала трудящим вчасно обробляти землю. В її розпорядженні було 11 тракторів, 18 молотарок, 2 вантажні автомашини, 4 сівалки, 5 плугів, 6 лущильників, 5 культиваторів[1].

Початок Великої Вітчизняної війни припинив інтенсивний розвиток нового життя. З перших днів війни понад 30 жителів села пішли у Червону Армію захищати Батьківщину. На тимчасово окупованій території фашисти почали заводити свої порядки. Вони переслідували радянських активістів — А. Гутник, Й. Л. Левковського, А. Л. Галайка.

У 1941 році, коли Червоній Армії тимчасово доводилося відходити, вона не встигла евакуювати госпіталь з пораненими радянськими бійцями і офіцерами. Населення Свіржа вирішило врятувати воїнів. Ризикуючи власним життям, жителі села забрали поранених радянських бійців, лікували і переховували їх від німців. Видужавши, радянські воїни пішли в партизанські загони або прямували на схід, до лінії фронту, щоб перейти її. За наказом маршала Радянського Союзу І. С. Конєва, 13 селянам оголошено подяку за врятування поранених[2].

Дуже важким для трудящих був 1942 окупаційний рік, коли в селі запанував голод. Бувало, сяде зголодніла людина, а встати вже не має сили. Близько 20 жителів села померло від голоду.

Багато радянських сімей зі Свіржа загинуло в гестапо і концтаборах. Понад 40 радянських родин, здебільшого єврейської національності, було силою вивезено в перемишлянське гетто, де їх пізніше розстріляно. Свідки тих подій згадують страхітливі випадки, коли вбивали ні в чому невинних людей, стариків, дітей, а декого живим закопували в могили. Чимало радянських людей окупанти вивезли до Німеччини.

25 липня 1944 року тимчасово окуповане село було визволене Радянською Армією. Першими до села ввійшли війська 23-ї армії 1-го Українського фронту. До Радянської Армії пішло понад 200 мешканців села. Близько 60 чоловік, учасників боїв, нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

У 1948 році в селі організувався колгосп. Спочатку об'єдналось 23 сім'ї, а згодом, переконавшись у перевагах колгоспного ладу, до них приєдналась решта селянських господарств. Національний склад населення Свіржа в той час дуже змінився. Польське населення виїхало до Польщі, а на його місце приїхали українці з Польської Народної Республіки, переважно з Лемківщини. Вони також стали членами артілі.

Організація колгоспу і колгоспне будівництво в перші роки проходили в умовах жорстокої класової боротьби. Куркулі та їхні прибічники вбили активістів колгоспу С. Галайка, Й. Батицького.

Боротьбу трудящих за подолання труднощів у сільському господарстві і за дальше піднесення сільськогосподарського виробництва очолила створена у 1949 році партійна організація села. Головою колгоспу став комуніст А. Л. Галайко. Одночасно в школі виникла комсомольська організація, а згодом і сільська комсомольська організація. Діяльність партійної та комсомольської організацій була спрямована на зміцнення колгоспного господарства і на підвищення політичного рівня трудящих на селі. Комсомольці очолили культурно-масову роботу.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р—335, оп. 1, спр. 9.
[2] Львівська обласна партійна організація, стор. 109.

Свірзький колгосп, що з 1959 року дістав назву ім. 40-річчя Жовтня, має 2055 га землі. У колгоспі працюють такі спеціалісти як агроном, зоотехнік-ветеринар, економіст, 7 шоферів, 15 трактористів, 3 комбайнери. Тут створено дві виробничі бригади.

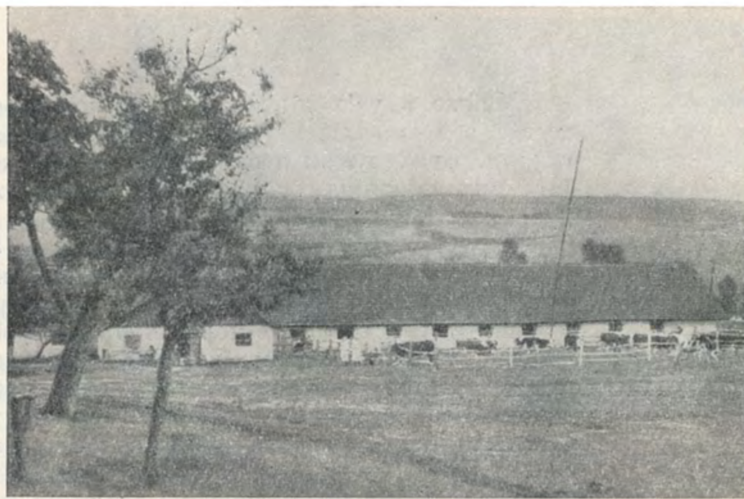

Тваринницькі ферми колгоспу ім. 40-річчя Жовтня, с. Свірж.

У 1966 році колгосп засіяв 517 га зернових, 190 га технічних культур, у т. ч. 50 га цукрових буряків і 130 — льону-довгунця. Гордістю колгоспу є сад, який розкинувся на 45,5 га. В індивідуальному користуванні колгоспників — 10 га саду.

Вартість основних засобів колгоспу становить 640 637 крб., а вартість його неподільних фондів — 553 986 карбованців. У 1966 році в колгоспі було вироблено 4383 цнт молока, 201 цнт вовни, 331 цнт яловичини, 151 цнт свинини.

Партійна організація колгоспу створила партійні групи на кожній відповідальній ділянці виробництва. Комуністи приділяють багато уваги виробничим питанням.

Родючість грунтів тут невисока, і тому колгоспники компенсують це інтенсивним внесенням мінеральних та органічних добрив. Тільки у 1966 році на поля вивезено 10 153 тонни гною і торфу, внаслідок чого значно підвищилась урожайність порівняно з попередніми роками.

У числі кращих в колгоспі ім. 40-річчя Жовтня — друга бригада, очолювана комуністом С. Й. Галкевичем. Підсумки виконання соціалістичних зобов'язань показали, що ця бригада вже кілька років перевиконує соціалістичні зобов'язання і збирає по 16,5 цнт зернових з 1 га.

Бригада, очолювана Й. Й. Феником, належить до тих, що добиваються успіхів у вирощенні цукрових буряків, збиранні зернових, картоплі. Але не лише чесне ставлення до праці приваблює в цій людині. Й. Й. Феник — великий друг і популяризатор книжки. Проживаючи на віддаленому хуторі, він організував у своїй хаті своєрідну читальню. Люди люблять прийти до гостинного сусіда почитати в нього газету, довідатись про новину, пограти в шахи, а то й просто поговорити.

Ланкова другої бригади М. І. Батицька і ланкова першої бригади Г. І. Йост добиваються значних виробничих успіхів. М. І. Батицька рік у рік виконує свої соціалістичні зобов'язання, вирощує високі врожаї цукрових буряків та льону. До того ж, вона здружилася з піснею. Ще блищать срібні роси на траві, а за селом вже чути пісню. Колгоспники знають — це Марія Іванівна зі своїми дівчатами вже в полі працює. А вечорами, коли стемніє, вона поспішає до клубу на репетицію сільського хору. Чималих досягнень добилася ланка С. В. Ковбасяр, що зібрала 270 цнт цукрових буряків з 1 га на площі 6 га.

З ініціативи партгрупи на тваринницькій фермі встановлено чергування комуністів та активу сільськогосподарських працівників, які завжди готові стати в пригоді тваринникам, допомагають їм вирішувати будь-які виробничі питання на місці. У соціалістичному змаганні з тваринниками колгоспу «Нове життя» села Глібович Свірзьких працівники колгоспу ім. 40-річчя Жовтня виходять переможцями і постійно перевиконують річний план заготівлі м'яса.

Не помилилися з вибором професії доярки М. М. Сенківська та М. М. Сікора. Раннього ранку чи то в дощ і негоду, чи по рипучому снігу, чи по росяній траві вони спішать на ферму. Річний план продажу молока вони виконують за 11 місяців. «Думаємо в наступні роки добитися ще кращих результатів»,— заявляють тваринники.

Майже в усіх ділянках сільського господарства запроваджується передовий досвід, зокрема такі методи господарювання, яких раніше на цих землях не застосовували. Враховуючи досвід майстрів високих урожаїв, досягнення сільськогосподарських наук, колгоспники провадять підживлення озимини з урахуванням найкращих строків.

Колгосп має 6 тракторів, 3 комбайни, 8 електромоторів, 5 вантажних машин. Кращими механізаторами є трактористи і комбайнери М. Й. Гебуз та І. М. Липський, які не тільки перевиконують свої виробничі норми, але і вчасно ремонтують машини та готують їх до нових польових робіт. Багато різних процесів праці механізовано і на тваринницькій фермі. Зростання рівня механізації як у землеробстві, так і в тваринництві досягнуто завдяки електрифікації.

За часів панування буржуазної Польщі, у 1928 році, староста Перемишлянського повіту, до якого належала і Свірзька гміна, у звіті Тернопільському воєводству писав: «Електрифікація з уваги на дуже плачевний стан сільських гмін, є в тих гмінах нереальна»[1]. В умовах Радянської влади ця ситуація змінилась. Уже в 1959 році всі господарства були повністю електрифіковані.

За час існування Радянської влади в селі розгорнулося колгоспне та індивідуальне будівництво. У колгоспі побудовано зерносховище, 3 корівники, 2 свинарники, 5 телятників, конюшню, 2 кузні, пилораму, 3 зернових склади, кукурудзосушарню, критий тік, 2 водонапірні башти, а також будинок правління колгоспу. За останні роки в селі побудовано школу, комунальний житловий будинок для спеціалістів сільського господарства. В колгоспі споруджено артезіанський колодязь і водопровід.

У рішеннях партії і уряду населення бачить новий прояв піклування про благо трудящих. Партійна та комсомольська організації, активісти села роз'яснили населенню, що зміна системи заготівель продуктів, встановлення твердого плану закупівель цих продуктів дасть змогу правлінню колгоспу ліпше планувати своє виробництво. Підвищення основних закупівельних цін на пшеницю і жито, а також надбавка за надпланове здавання зерна сприятимуть зростанню прибутків колгоспів, а, отже, й оплати трудодня. Колгосп ім. 40-річчя Жовтня планує значно розширити виробництво зерна, що дасть змогу залишити його більше в господарствах на внутрішні потреби. Зміцнення зернового господарства сприятиме створенню бази тваринництва, яке успішно розвивається в колгоспі.

Досягнення колгоспного будівництва, наочні факти переваги колгоспного ладу над одноосібним господарством сприяли пожвавленню трудової і політичної активності колгоспників. Особливо в цьому відзначилися працівники тваринництва. За високі надої молока урядові нагороди одержали доярки Г. К. Залипська та М. П. Сікора. Нагороджений і колишній голова колгоспу П. П. Неборак.

Партійна організація села, правління колгоспу, сільська Рада роблять все для того, щоб зростав добробут трудящих, щоб село було впорядковане, красиве. Ще в 1951 році на засіданні сільради прийнято постанову озеленити село. Сотні дерев було тоді посаджено, і сьогодні головні вулиці — Радянська і Жовтнева — є найкращими в селі. У 1956 році село радіофіковано. Про зростання добробуту населення говорить і наявність великої кількості радіол та телевізорів у жителів Свіржа.

Добре налагоджене і побутове обслуговування трудящих. Тут є їдальня, сільунівермаг, продуктовий, меблево-господарський, книжковий магазини.

За останні роки зріс продаж трикотажних виробів, шкіряного взуття на душу населення. Все це свідчить про велику купівельну спроможність громадян села, про значне підвищення їх добробуту.

Всі установи Свіржа телефонізовані. Між Свіржем і Львовом, Свіржем і Перемишлянами курсують автобуси.

---

[1] Тернопільський облдержархів, ф. 31, оп. 4, спр. 443, арк. 88.

За панування буржуазно-поміщицької Польщі у Свіржі була тільки акушерка. Викликати лікаря за гроші міг лише пан. Уже в 1940 році у Свіржі відкрилась амбулаторія, де працювали лікар і медпрацівник з середньою освітою. Крім того, існував акушерський пункт. У 1947 році в центрі села споруджено лікарню. Тепер у Свіржі є аптека, стаціонарна лікарня на 25 ліжок. У ній працює 2 лікарі, 10 медпрацівників з середньою освітою і 11 чоловік обслуговуючого персоналу.

У Червоному куточку на фермі колгоспу ім. 40-річчя Жовтня, с. Свірж.

З розвитком і зміцненням колгоспного ладу на селі дедалі шириться соціалістичне змагання, підвищується соціалістична свідомість колгоспників. Народжуються паростки нового у поглядах людини в її ставленні до праці і соціалістичної власності, змінюється її психіка та мораль. Можна говорити не лише про високу соціалістичну свідомість молоді і середнього покоління трудящих, які росли та виховувалися в радянських умовах, в радянській дійсності, але і про високу свідомість людей старшого покоління. Ростуть ряди партійної та комсомольських організацій. Партійна організація налічує в своєму складі 28 комуністів. Помічником партійної організації є великий загін комсомольців. Тільки у комсомольській організації Свірзької середньої школи є 118 комсомольців. У селі постійно провадиться пропаганда ленінських ідей, вивчення марксистсько-ленінської теорії. У клубі відбуваються теоретичні конференції, збори. Тут організовано два гуртки політичної освіти. Свідченням соціалістичної свідомості селян є розвиток народної ініціативи. Наприклад, жителі Свіржа самі відремонтували приміщення бібліотеки, самі виготовили стелажі для книг, вітрини для виставок. Трудящі села одностайно вирішили прискорити будівництво нового приміщення середньої школи і всім селом вийшли на її завершення. До пізнього вечора біля клубу було чути гомін,— це колгоспники добровільно, без будь-якої матеріальної винагороди, будували школу. Сьогодні в двоповерховому приміщенні навчаються діти трудящих Свіржа та сусідніх сіл.

За часів Австро-Угорської монархії у селі Свіржі була однокласна парафіяльна школа. Лише 7 липня 1872 року тут засновано народну школу[1]. У 1930/1931 навчальному році у Свіржі була шестикласна школа з польською мовою навчання. У ній працювало 7 учителів, які навчали 359 учнів.

Після встановлення Радянської влади, вже в 1940/1941 навчальному році, в українській Свірзькій школі працювало 9 учителів, які навчали 439 учнів. Школу перевели у панський палац. Тепер нове приміщення для школи споруджено в центрі Свіржа, в ній працює 25 учителів. У школі — 18 класів, де навчається 480 учнів.

Перший випуск Свірзької середньої школи був у 1953 році. Цього ж року в вузи вступило 6 чоловік. Відтоді середню школу закінчило понад 380 чоловік, з яких 60 пішли у вузи. Серед них є агрономи, вчителі, інженери, архітектори.

Справжнім вогнищем культури на селі є клуб та бібліотека, які тут діють ще з 1939 року. У 1959 році клубові, одному з перших в області, було присвоєно звання клубу відмінної роботи. У ньому є зал, кімната відпочинку, кімната щастя, де реєструються шлюби і новонароджені, кімнати для роботи гуртків художньої самодіяльності. Важлива роль у вихованні трудящих належить народній творчості. При клубі працюють 10 гуртків художньої самодіяльності. Серед них — хоровий, драматичний, вокальний, художнього слова, музичний (духовий оркестр), танцювальний

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 178, оп. 2, спр. 205, арк. 28.

і 4 спортивні гуртки. На обласному конкурсі виконавців радянської пісні хоровий гурток був нагороджений дипломом 2-го ступеня.

Драматичний гурток ставить українські класичні п'єси і твори радянських драматургів. У роботі гуртків активну участь беруть ланкова М. Батицька, М. Труба, доярки Г. Ткач, М. Сікора, колгоспники І. Качмарик, М. Сенківська, С. Феник, П. Сидор, Й. Стельмах та інші. Трудящі завжди мають змогу побачити новий кінофільм: у клубі є постійна кіноустановка. При клубі створено сільський університет культури, який став пропагандистом і популяризатором естетичних знань серед трудящих. Постійний контингент слухачів університету — понад 50 чоловік. Серед них — передовики колгоспу, ланкові, доярки Р. Хода, Г. Йост, І. Гаран, М. Сенківська та ін. Колгоспники з задоволенням слухають у своєму клубі заслужену хорову капелу УРСР «Трембіта», артистів Львівської державної філармонії, діти дивляться вистави Львівського лялькового театру. У селі відкрито районний філіал музичної дитячої школи, де навчається 50 дітей колгоспників.

Партія і держава багато роблять для того, щоб скарбниця культури була надбанням усіх трудівників, у т. ч. і трудівників села. Це піклування і наслідки його відчуваються повсякденно. У 1961 році клубні активісти почали збирати репродукції картин і скульптури видатних радянських та українських митців і влаштували картинну галерею, яку охоче відвідують колгоспники. Міністерство культури України високо оцінило роботу Свірзького клубу: за успіхи в навчально-виховній роботі і активну участь у республіканському огляді народних університетів культури нагородило клуб скульптурою І. М. Гончара «Рідний край».

Прекрасним організатором клубної роботи є завідуючий клубом М. Д. Демкович[1]. У клубі на видному місці стоять 2 кубки. Вони одержані санітарною дружиною села на районних і обласних змаганнях за найкраще обслуговування трудящих. В обох змаганнях ця дружина зайняла перше місце.

Свірзька сільська бібліотека також є бібліотекою зразкової роботи. Вона має 8220 книг і обслуговує 1334 читачі. Тільки за 1966 рік видано читачам 28 950 книг. Усі масові заходи бібліотеки, якою керує І. Сидір, спрямовані на те, щоб допомогти виробничникам у покращенні роботи, бібліотека підбирає потрібну наукову літературу, організовує дискусії на різні теми. В одній з читацьких конференцій на тему «Комплексна механізація — важливий засіб інтенсифікації сільського господарства» взяли участь бригадири, голова колгоспу, зоотехнік, трактористи, колгоспники. Бібліотека є вірним помічником партійної організації у підвищенні політичного і культурного рівня трудящих. Вона проводить також літературні вечори та дитячі ранки, які приваблюють численних відвідувачів.

Сердечна товариська дружба існує між членами артілі ім. 40-річчя Жовтня та робітниками Львівського ордена Леніна заводу «Львівприлад». Завод допомагає трудівникам села у розв'язанні технічних проблем механізації сільського господарства. Колектив художньої самодіяльності села часто виступає на сцені клубу заводу. Стало традицією для робітників вітати колгоспників з підсумками польових робіт. Ось і в 1966 році на Свято сільського працівника приїхала делегація робітників заводу. Вони подарували колгоспові телевізор, а колектив художньої самодіяльності заводу дав концерт для трудівників села.

Колгосп імені 40-річчя Жовтня змагається з колгоспом «Нове життя». У цьому змаганні переможцями виходять колгоспники артілі ім. 40-річчя Жовтня. Ці колгоспи постійно обмінюються досвідом.

Нове, радянське ввійшло в усі куточки життя і побуту трудящих. Натхнене Програмою партії, рішеннями XXIII з'їзду КПРС, населення намагається прискорити будівництво комуністичного суспільства.

Л. М. ПОЛЮГА

---

[1] Журн. «Соціалістична культура», 1962, № 4, стор. 11; газ. «Львовская правда», 29 січня 1954 р.; газ. «Вільна Україна», 7 червня 1951 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ПЕРЕМИШЛЯНСЬКОГО РАЙОНУ

БІ́ЛЕ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині невеликої річки Білої, притоки Золотої Липи, за 32 км на схід від районного центру і за 47 км від залізничної станції Золочів. Населення — 1216 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Новосілки і Хомина.

На території сільради є 2 колгоспи: ім. Куйбишева та «Молода гвардія». Центральна садиба останнього знаходиться у с. Білому. Артіль має 1122 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (в основному льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є млин. За високі врожаї льону-довгунця ланкова М. Й. Манюк у 1955 році була нагороджена золотою медаллю Всесоюзної сільськогосподарської виставки в Москві.

У Білому є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Відкрито кравецьку й шевську майстерні.

Перша згадка про село в історичних документах відноситься до 1405 року, де воно йде під назвами Беле, Бєле. В 1648 році було спустошене татарами. Напередодні скасування кріпацтва, в 1848 році, відбулося заворушення селян. Вони виступили проти утисків з боку адміністрації економії. У 30-х роках XX століття, внаслідок безземелля, понад 100 чоловік виїхали з Білого за океан у пошуках роботи.

БОЛО́ТНЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Болотнянці, притоці Гнилої Липи, за 20 км від районного центру і за 24 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 1589 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заставки-Яблунів, Іванівка, Подусільна, Рівна, Рубче.

На території Болотні знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Жданова. Артіль має 779 га орної землі. Вирощуються в основному технічні культури (цукрові буряки, льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, льонопереробний пункт.

У селі — середня школа, клуб, бібліотека. Дільнична лікарня функціонує у с. Іванівці.

Болотня вперше згадується в історичних документах за 1442 рік. У 1649 році село було спустошене татарами.

На території Болотні в 1955 році досліджувався могильник I—II століття н. е. (відкрито 6 поховань). Археологічною розвідкою на околиці села виявлено давньоруське поселення XI—XIII століття. В 1932 році на території с. Іванівки розкопано курган бронзової доби (II тисячоліття до н. е.).

БО́РЩІВ (стара назва — Боршів) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Гнилої Липи, притоки Дністра, за 3 км на північний схід від районного центру і за 36 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 1594 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Виписки, Ладанці, Пнятин.

На території сільради розташований колгосп «Маяк», який має 819 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте свинарство.

У Борщеві є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село вперше згадується в історичних джерелах за 1441 рік. У середині XVII століття воно було зруйноване татарами. В серпні 1920 року створено ревком, який припинив своє існування з приходом білополяків (вересень 1920 року).

БРЮХО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Гнилій Липі, за 9 км від районного центру й за 19 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 827 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білка, Костенів, Подусів.

На території сільради розташований колгосп «Росія», центральна садиба якого знаходиться у с. Костеневі. Артіль має 1693 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Це — кращий колгосп у районі. У 1966 році врожайність з одного гектара становила: зернових — 24,5 цнт, цукрових буряків — 322 цнт, 5,6 цнт льону-волокна. Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь: молока — 417 цнт, м'яса — 71 цнт. Надоєно на одну корову 2350 кг молока.

У селі — початкова школа (восьмирічні школи є у селах Костеневі та Подусові). Працюють клуб, бібліотека.

Брюховичі вперше згадуються в історичних джерелах за 1464 рік. У 1648 році село зазнало нападу татар, під час якого загинуло багато жителів.

У с. Білці народився український радянський математик, академік АН УРСР О. С. Парасюк.

ВЕЛИ́КІ ГЛІ́БОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Кривульці, притоці Золотої Липи, за 32 км на захід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 2488 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Волощина, Задвір'я, Підмонастир.

Загальний вид с. Болотні.

На території сільради розташований колгосп ім. Т. Г. Шевченка, який має 1868 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (льон, цукрові буряки) культури. Артіль спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби. Розвинуте свинарство.

У Великих Глібовичах є восьмирічна і 2 початкові школи, 2 клуби, 3 бібліотеки.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1442 року (скарга Станіслава Стадницького із Звенигорода до Львівського суду на Яська з Глібович). В минулому навколо села були великі ліси й населення, крім землеробства, займалося і полюванням. У Великих Глібовичах були водяний млин і гамарня. Діяв осередок «Сельробу».

На околиці с. Підмонастира збереглися рештки поселення часів Київської Русі (XI—XIII століття).

ВИ́ШНІВЧИК — село, центр сільської Ради, розташоване в гирлі річки Ланівки, притоки Золотої Липи, за 15 км на схід від районного центру і за 55 км від залізничної станції Золочів. Населення — 945 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Камінна, Лонівка, Плеників.

Центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна знаходиться у Вишнівчику. Артіль має 1310 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (переважно льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Вишнівчику є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Село вперше згадується в історичних документах за 1443 рік під назвами Вишнівець, Вишнівці, з XVI століття відоме вже під сучасною назвою.

ВО́ВКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване в усті річки Марушки, притоки Гнилої Липи, за 8 км на південний схід від районного центру і за 25 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 754 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Брикун, Малий Полюхів, Мерещів, Плетеничі.

Колгосп ім. Леніна, центральна садиба якого знаходиться у с. Вовкові, має 1155 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є цегельний завод, 2 електростанції, млин.

У Вовкові — восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Тут живе і працює народний умілець, різбяр по дереву В. Г. Кушнір, вироби якого відомі далеко за межами району.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1440 року. В 1907 році відбувся страйк селян і сільськогосподарських робітників фільварку Потоцького. В серпні 1920 року в село вступили частини Червоної Армії. Був створений революційний комітет, який припинив діяльність у вересні того ж року у зв'язку з окупацією села військами білополяків.

Вихідцем з Плетеничів був український церковний і культурний діяч Єлисей Плетенецький (1550—1624 рр.).

ДУНА́ЇВ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Золотої Липи, за 26 км від районного центру і за 41 км від залізничної станції Золочів. Населення — 1369 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Курний (раніше — Демня), Підсмереки (раніше — Підвіцинь), Смереківка (раніше — Віцинь), Тернівка.

Колгосп ім. Дзержинського, центральна садиба якого знаходиться у с. Дунаєві, має 1632 га орної землі. Вирощуються зернові культури, розвинуте льонарство. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний. З допоміжних підприємств є 2 млини.

У Дунаєві — середня школа, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. Працюють кравецька та шевська майстерні.

Першу згадку про село можна знайти в історичних документах за 1386 рік. Пов'язана вона з тим, що князь Владислав Опольський надав шляхтичеві Денгартові право збирати мито з купців, що проїжджали через Дунаїв, який лежав на торговельному шляху. З 1424 року це вже місто, якому надано було магдебурзьке право. Замок (фундамент його зберігся до наших днів), збудований в ті часи, був надійною охороною від ворожих нападів. Він мав форму чотирикутника, з трьох боків оточений ставами, а з четвертого (з боку містечка) були вал і рів. В свою чергу саме містечко оточували двоє валів і ровів, заповнених водою. У XVI столітті почали розвиватися ремесла, особливо пекарське та котлярське. Наприкінці XVIII століття у Дунаєві були майстерні, в яких вироблялися металеві вироби, зокрема відомі за межами містечка мідні котли. На хуторі Демня працювала доменна піч, в якій переплавляли мідну руду. Під час першої світової війни, у 1915 році містечко було зруйноване, прийшло в упадок і вже не піднеслося. В 30-х роках нашого століття половина селянських дворів мала менше 1 га землі. Внаслідок цього більш як 100 чоловік виїхали на заробітки в інші країни.

На території с. Смереківки було знайдено скарб бронзових і залізних прикрас, що відносяться до залізної доби (приблизно VIII століття до н. е.).

У Дунаєві є пам'ятка архітектури XV століття — римсько-католицький костьол, реставрований пізніше в стилі ренесансу.

ДУСА́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Гнилій Липі, за 17 км від районного центру і за 19 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 1192 чоловіки. Сільраді підпорядковане село Бачів.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Жовтень». Артіль має 1020 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Дусанів вперше згадується в історичних документах за 1370 рік. Біля Дусанова в 1676 році відбулася битва, в результаті якої був знищений татарський загін. У 1911 році застрайкували

сільськогосподарські робітники, які вимагали підвищення заробітної плати. Страйк закінчився перемогою страйкуючих.

Під час археологічних розкопок, що провадилися на околиці села, виявлено курган бронзової доби (початок II тисячоліття до н. е.).

КОРЕ́ЛИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км від районного центру і за 17 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 1712 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Прибинь.

Колгосп ім. 1 Травня, центральна садиба якого знаходиться у Кореличах, має 1214 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте свинарство. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — восьмирічна та початкова школи, бібліотека, клуб.

Кореличі вперше згадуються в письмових джерелах за 1432 рік. У 1515 та 1649 роках село зазнало нападу татар, було пограбоване, зруйноване, багато жителів його потрапило в полон. У 1906 році відбувся страйк сільськогосподарських робітників. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати. Вимоги страйкуючих були задоволені. 30 вересня 1939 року створено ревком, головою якого обрали М. І. Кушніра. Він же — депутат Народних Зборів Західної України, а пізніше — депутат Верховної Ради УРСР.

КОРО́СНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білому Потоці, притоці Гнилої Липи, за 3 км на північний захід від районного центру і за 36 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 1183 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Затемне, Міжгір'я (раніше — Унів), Сивороги.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча», який має 934 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. З технічних культур розвинуто льонарство і буряківництво. Тваринництво м'ясного напряму. Є цегельний завод і торфопідприємство.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. При клубі с. Міжгір'я є музейна кімната.

Перша письмова згадка про Коросне відноситься до 1444 року. Архітектурною пам'яткою села є церква XV століття. Архітектурний комплекс у с. Міжгір'ї становлять церква та будинки колишнього монастиря, побудовані у XIV столітті. У монастирі в 1606 році перебував Іван Вишенський, який написав там «Посланіє до стариці Домініканії». У 1669—1671 роках при монастирі заснована друкарня, де було надруковано ряд відомих стародруків. На території монастиря відбувалися щорічні ярмарки, на які приїжджали купці з Росії, Польщі, Австрії та інших країн.

У серпні 1920 року в Міжгір'ї перебували частини Червоного козацтва під командуванням В. М. Примакова.

ЛА́ГОДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Добрій, притоці Гнилої Липи, за 13 км на північ від районного центру

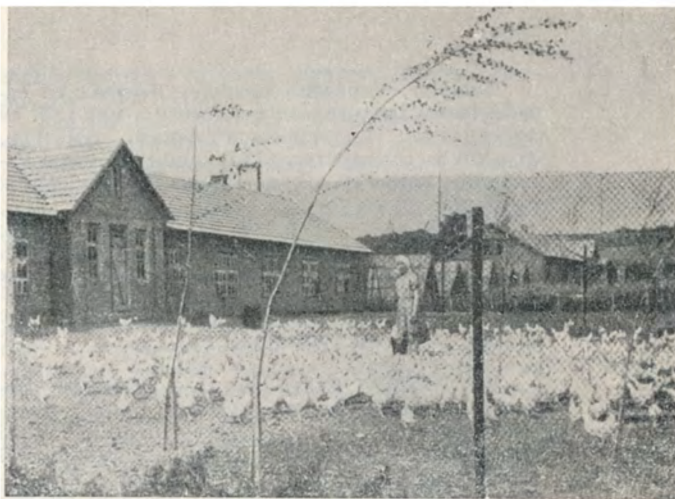

На колгоспній птахофермі (відділ молодняка) у с. Коросному.

і за 31 км від залізничної станції Золочів. Населення — 1501 чоловік.

Колгосп ім. Калініна, центральна садиба якого знаходиться у Лагодові, має 835 га орної землі. Господарство спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Лагодові — середня школа, при якій відкрито інтернат, працюють бібліотека, клуб. Відкрито кравецьку майстерню. Є цех львівської фабрики художньої вишивки ім. Лесі Українки. Від Глинянської фабрики художніх виробів у селі працюють 12 майстрів-надомників по виготовленню килимів.

Перші письмові згадки про Лагодів відносяться до 1440 року. Назва села, вважають, походить від прізвища власника села, магната Лагодівського.

На території села археологами виявлено поселення ранньозалізної доби (перша половина I тисячоліття до н. е.).

ЛАНИ́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Бібрці, за 28 км на захід від районного центру і за 18 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 742 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Гончарівка і Серники.

Центральна садиба колгоспу «17 вересня» знаходиться у Ланах. Артіль має 647 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Тваринництво м'ясного напряму.

У Ланах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працюють 2 кравецькі й одна шевська майстерні.

Село вперше згадується в письмових джерелах за 1479 рік у зв'язку з тим, що поміщик Конрад заклав за борг Лани Миколі Синявському.

На території Серників виявлено поховання доби міді і бронзи (II тисячоліття до н. е.).

ЛИ́ПІВЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Гнилій Липі, за 9 км на схід від районного центру, за 35 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 1600 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Лоні.

Колгосп «Червоний прапор», центральна садиба якого знаходиться у Липівцях, має 1291 га орної землі. Вирощуються зернові культури, розвинуте льонарство. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є млин, крупорушка.

У Липівцях — середня школа, бібліотека, клуб. Працюють кравецька та шевська майстерні.

Найдавніша збережена в письмових джерелах згадка про село відноситься до 1441 року. В документах XV століття воно йде під назвами Липовець, Липовці, Липовиці.

ЛЮБЕ́ШКА (стара назва — Любешка Волохова) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білій, за 21 км на південний захід від районного центру і за 18 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 877 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вілявче, Плоска, Стоки.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Вільна Україна». Артіль має 506 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Діє міжколгоспний вапняний завод.

У Любешці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Працює кравецька майстерня.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1515 рік.

ОСТАЛО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру і за 30 км від залізничної станції Рогатин. Населення — 1049 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Добряничі, Розсохи, Тучне, Утіховичі.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Комунар». Артіль має 1427 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте свинарство.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Осталовичі вперше згадуються в письмових джерелах за 1442 рік. У середині XVII століття село зазнало нападу татар, в результаті якого було пограбоване і зруйноване.

РОМА́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км від районного центру і за 13 км від залізничної станції Старе Село. Населення — 1424 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Підгородище, Під'ярків, Селиська.

Колгосп ім. Щорса, до якого входить с. Романів, має 1876 га орної землі. Вирощуються переважно цукрові буряки. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвивається садівництво. Площа саду становить 64 га. За високі врожаї цукрових буряків колгосп у 1954 році був учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

У Романові є середня школа та консультаційний пункт перемишлянської середньої школи. Працюють клуб, бібліотека. Відкрито павільйон побутового обслуговування.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1410 рік. У 1648 році зазнало спустошливого нападу татар. У червні 1902 року відбувся страйк сільськогосподарських робітників Романова. До них приєдналися селяни навколишніх сіл. Страйкарі вимагали підвищення заробітної плати, зниження цін на дрова. Було обрано страйковий комітет, члени якого разом із страйкарями-агітаторами не допускали штрейкбрехерів до роботи. Виступ закінчився перемогою страйкуючих. У червні 1906 року у Романові знову вибухнув страйк. Селяни вимагали запровадження загального виборчого права та підвищення заробітної плати. Страйк тривав довго, але через штрейкбрехерів потерпів поразку. Внаслідок безземелля та малоземелля 50 чоловік виїхали за океан шукати кращої долі. У жовтні 1939 року жителі Романова обрали депутатом до Народних Зборів свого односельчанина С. П. Ханаса. Партійна організація створена у 1947 році.

СТАНИМИ́Р — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Тимковецькому Потоці, притоці Західного Бугу, за 12 км на північний захід від районного центру і за 34 км від залізничної станції Золочів. Населення — 1017 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Ганачівка.

На території сільради розташований колгосп ім. Ілліча, який має 990 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний. Є цегельний завод.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Станимир відноситься до 1440 року. З 1925 року в селі діяв осередок КПЗУ.

СТРІ́ЛКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білому Потоці, за 24 км на

Загальний вид центральної садиби колгоспу ім. Щорса с. Романова.

захід від районного центру і за 8 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 810 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волове, Малі Ланки, Мостище, Шпильчина.

Центральна садиба колгоспу ім. Івана Франка знаходиться у Стрілках. Артіль має 796 га орної землі. Вирощуються зернові й технічні (цукрові буряки, льон) культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний.

У селі є початкова школа, бібліотека.

Перша письмова згадка відноситься до 1452 року (позов пана Михайла із Стрільчичів проти тивуна Василя із Стрілок, який не повернув йому підданого Сеня). У 30-х роках XX століття діяв осередок «Сельробу».

СУХОДІЛ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Суходілці, за 48 км на захід від районного центру і за 7 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 883 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільховець і Лопушна.

На території сільради розташований колгосп «Дружба», який має 1336 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

В селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Найдавніша письмова згадка про Суходіл відноситься до 1440 року. Пов'язана вона з тим, що кмети Леча та Йоша з села Суходіл подали до Львівського суду скаргу на війта Михайла із Ставного, що він не повертає боргу. Назва походить від річки Суходілки. У 30-х роках XX століття робітники каменоломні заснували осередок «Сельробу».

УШКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дихтярці, притоці Гнилої Липи, за 4 км на південний захід від районного центру і за 24 км від залізничної станції Бібрка-Глібовичі. Населення — 754 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Кимир, Неділиська, Чуперносів.

Колгосп ім. 8 березня, розташований на території сільради, має 854 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний. Розвинуте вівчарство. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин.

У селі — початкова школа (восьмирічна школа у с. Кимирі), клуб, бібліотека.

Ушковичі вперше згадуються в письмових джерелах за 1370 рік. В середині XVII століття були частково зруйновані турецько-татарськими військами. Частини Червоного козацтва в серпні 1920 року вступили в село Ушковичі. Був створений ревком, який припинив свою діяльність з приходом білополяків.

Біля с. Кимира археологи виявили сліди поселення III—IV століть н. е. У с. Неділиськi знайдено скарб бронзових і залізних речей VIII століття до нашої ери.

ЧЕМЕРИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на схід від районного центру і за 50 км від залізничної станції Золочів. Населення — 1617 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гуральня, Кучерівка, Кузубатиця.

Колгосп ім. Кірова, центральна садиба якого знаходиться у Чемеринцях, має 1540 га орної землі. Розвинуте льонарство. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Чемеринцях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Найдавніша письмова згадка про село відноситься до 1389 року. В документах XIV—XV століть воно зустрічається під назвами Чемеринець, Чемериничі, Чемеринці. Багато жителів села потрапило в полон до татар, під час набігу останніх у 1648 році. Влітку 1920 року в селі перебували частини Червоного козацтва. Тоді ж був створений ревком, який припинив свою діяльність з приходом військ білополяків.

ПУСТОМИТІВСЬКИЙ РАЙОН

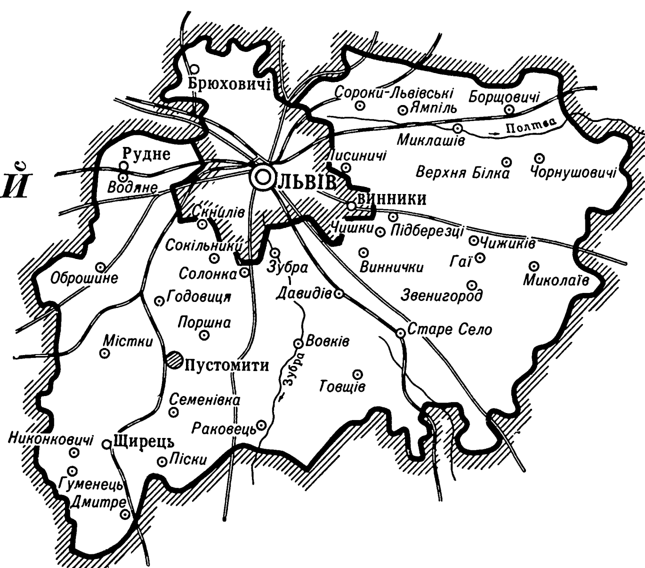

ПУСТОМИ́ТИ

Пустомити — селище міського типу (з квітня 1958 року), центр Пустомитівського району. Селищній Раді підпорядковані села Глинна, яке злилося з Пустомитами і Наварія. Населення — 4,4 тис. чоловік.

Пустомити розміщені у межиріччі Щирки та її притоки Ставчанки (або Бартатівки) в системі Дністра, за 19 км на південний захід від Львова. Через селище проходить залізнична лінія Львів—Стрий. Пустомити зв'язані регулярним автобусним сполученням із Львовом.

Пустомити вперше згадуються в 1441 році у Львівській судовій книзі. Це запис про позов до суду шляхтичем Стиборієм з Бенькової Вишні солтиса Пустомитів Марцисія у справі якихось кривд, заподіяних його селянам[1].

У той час через Пустомити проходив торговельний шлях, і тут збирали королівське мито. Це й дало назву селу — Мито, або Пустомито, які в той час існували паралельно.

Документи XVI—XVIII століть свідчать про важке соціально-економічне становище селян, про їх нещадну експлуатацію феодалами. У 1787 році селяни Пустомитів і Волиці, яка тоді була хутором, а зараз — центральна частина села, мали в своєму користуванні 941 морг землі, в тому числі 774 морги орної, а власник фільварку мав 821 морг землі, в тому числі 428 моргів орної і 295 моргів лісу[2]. Отже, майже половина землі села належала власнику фільварку, а це, звичайно, зумовлювало малоземелля селян. При цьому земля, яка була у користуванні селян (також власність феодала), була розподілена між ними дуже нерівномірно.

У 1787 році тут було 64 земельні наділи, якими користувалося 66 селян, 2 з них мали по 25 і 29 моргів, 57 — по 9—15 моргів, 7 — по 1—7 моргів; 15 — не мали землі зовсім,— це були так звані «халупники»[3]. Така строкатість щодо величини

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie. T. XIV, стор. 31, 34, 36, 37.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 12, спр. 116.
[3] Там же.

земельних наділів говорить про значне майнове розшарування селян. Коли селяни, що мали 9 і більше моргів, сяк-так зводили кінці з кінцями, то малоземельні і, зокрема, безземельні («халупники») перебували на краю злиднів.

На 1848 рік розміри земельних наділів селян Пустомитів дещо збільшились: 57 були розміром в 12—17 моргів («повні» наділи), 7 — від 1 до 7 моргів («неповні» наділи)[1]. Проте це збільшення аж ніяк не означало, що насправді збільшились розміри земельних ділянок, на яких кожний окремий селянин вів своє господарство. Справа в тому, що у 1848 році тут було 120 селянських господарств. А це означає, що на кожному з наділів було не по одному, а по два і більше селянських господарств. Тут тільки 48 господарств мали по 10 і більше моргів землі, а 72 господарства мали лише по кілька моргів землі. Отже, безсумнівним є факт значного зменшення розмірів селянських земельних ділянок за період з кінця XVIII до середини XIX століття. За цей же час відбулися деякі зміни і в повинностях селян. Фільваркове господарство в Пустомитах вимагало значної кількості робочих рук, і тому для поміщика з усіх видів повинностей найбільше значення мала панщина. Намагання поміщика збільшити її видно хоч би з того, що в кінці XVIII століття він замінив селянам обов'язок давати по 2 корці вівса на додаткових 6 піших днів панщини.

Розміри феодальних повинностей селян залежали від величини їх земельних наділів. Від «повного» наділу кожний з них повинен був у цей період відробляти по 156 днів тяглої парокінної панщини, а хто не мав коней — то стільки ж днів пішої, крім того, 6 днів пішої панщини за данину вівса, спрясти 15 мотків з панського волокна, здати 2 каплуни, 2 курки, 20 яєць, 4 крейцери грошового чиншу. Ті селяни, які користувались меншими земельними наділами чи їх частинами, відбували відповідно меншу кількість днів кінної чи пішої панщини і здавали відповідну долю натуральних і грошових чиншів. Усього селяни Пустомитів відбували щороку 6552 тяглих парокінних і 2909 піших днів панщини, пряли 865 мотків волокна, давали 104 каплуни, 120 курей, 1128 яєць та 3 флорини 51 крейцер чиншів.

Таким чином, у кінці XVIII — першій половині XIX століття натуральні та грошові чинші були відносно невеликими. Зате панщина, найбільш важка і ненависна селянам, зросла до великих розмірів і була серед інших повинностей основним тягарем, що лежав на плечах селян.

Після реформи 1848 року селяни Пустомитів повинні були як викуп сплатити протягом другої половини XIX століття 35 930 флоринів. Поряд з цим після реформи 1848 року селяни Пустомитів, як і всієї Галичини, втратили сервітути. До цього вони мали право рубати у панському лісі дерево на будівництво і на дрова, випасати в урочищах «Соснина» і «Діброва» свою худобу. Проте вже в 1846 році, коли село належало шляхтичам Янові і Ігнатієві Хоєцьким, панські ліси було окопано ровом, а селянам заборонено ними користуватись. Одночасно селянам заборонили пасти худобу на пасовищі «Стависько», а також на панських луках і орних землях (після збору сіна і врожаю). Селяни з таким становищем не згодились і після довгої тяганини в різних намісницьких установах добилися того, що в листопаді 1852 року за ними були визнані їх права. Але власник фільварку добився того, що намісництво в травні 1853 року відмовило громаді Пустомит у її правах. Селяни почали добиватися сервітутних прав через суд. Близько 30 років судилися селяни з поміщиком, але так і не добилися своїх прав. Судові рішення 1866, 1871, 1872 і, нарешті, 1880 року повністю позбавили селян права сервітутів[2].

В післяреформний період селяни ще більше починають відчувати земельний голод. Це стосується, перш за все, сільської бідноти, яка була позбавлена засобів виробництва і змушена була йти у найми до фільварку та сільських багатіїв.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 1687, арк. 1—10; спр. 1945, арк. 1—26.

[2] Там же, ф. 146, оп. 64 «б», спр. 671, арк. 78; спр. 672, арк. 39, 42, 50—53, 78, 116—119, 138, 139, 148, 149.

Процес зубожіння основної маси селян ще більше посилюється на початку XX століття. Він обумовлюється виділенням із селянської маси куркульської верхівки, а також природним ростом населення і в результаті цього ростом кількості селянських господарств, що при збереженні поміщицького землеволодіння призводило до дальшого дроблення селянської власності. Якщо в 1869 році в Пустомитах було 143 двори і 905 чоловік населення, то в 1900 році тут був уже 181 двір і 1100 чоловік жителів. У той же час з усієї землі в 1288 га селянам і сільській громаді належало лише 635 га. Остання належала поміщикові (607 га) і греко-католицькій церкві (46 га)[1].

На початку XX століття у Пустомитах поміщицький маєток кілька разів переходив з рук в руки, а в 1912 році став власністю Галицького земельного банку у Львові, який зразу ж провів його парцеляцію[2]. Однак жодному з селян-українців банк землі не продав. Панівні класи Австро-Угорської монархії проводили щодо Галичини колонізаторську політику, політику ополячення краю. Діючи згідно з цією політикою, Галицький земельний банк і в Пустомитах розпродував землю лише польським селянам, звичайно куркулям. В результаті тут деяку її частину розкупили місцеві селяни-поляки, в основному ж — колоністи, що прибули сюди із заходу. Останні дали початок частині села, що була названа Парцеляцією.

Жителі села часто терпіли від різних стихійних лих. Так було, наприклад, влітку 1910 року, коли в селі виникла велика пожежа, яка знищила кілька десятків селянських господарств.

Скасування панщини в Галичині позитивно позначилось на розвитку капіталістичної промисловості. Наявність у Пустомитах та його околицях запасів вапняку призвела до заснування вапняних заводів. Так, у 1870 році тут засновано підприємство для випалювання вапна. На початку XX століття тут збудовано дві так звані гофманські (кільцеві) печі. Розвитку виробництва вапна сприяла і побудова у 1879 році залізниці Львів—Стрий, що пройшла через Пустомити. Станція спочатку була лише в селі Глинній, недалеко від Пустомитів, а у 1881 році збудовано станцію і у Пустомитах.

У 1894 році збудовано кілька підприємств по виробництву вапна і гіпсу і у Глинні. Проте всі ці підприємства були невеликі, з незначною кількістю робітників.

Умови праці тут були надзвичайно важкими. Добування каменю, його вантаження та інші трудомісткі процеси проводились вручну і вимагали від робітників величезного фізичного напруження. До того ж робочий день був фактично ненормований, а плата — мізерна.

В Пустомитах були значні джерела сірчаної води. Її лікувальні властивості відзначалися ще в 1791—1795 рр. У 1880 році тодішній власник фільварку, сподіваючись на великі прибутки, побудував тут лікувальний заклад, який швидко розширювався. У 1912 році тут було вже 5 будинків, а в них близько 100 кімнат для хворих. Проте через високу плату тут могли лікуватися лише найбільш заможні верстви населення.

У 1860 році в селі засновано так звану парохіальну початкову школу, а у 1867 році вона стала «тривіальною». Обидві ці школи були однокласними (з дворічним строком навчання). «Тривіальна» школа вважалась вже державною, проте рівень навчання в ній був невисоким. Учителем в ній був церковний дяк, який, як говориться в одному з тогочасних документів, був «без іспитів» (не мав відповідної освіти). До того ж не всі діти шкільного віку відвідували в той час школу.

В 1902 році школа стала вже двокласною. Навчання в ній провадилось українською мовою. Проте через деякий час місцева влада вживає заходів для усунення української мови як мови викладання в школі. В 1911 році в селі було

---

[1] Gemeindelexikon von Galizien. Wien, 1907, стор. 344—346; Шематизм всечестного клира гр. кат. Митрополитальной архидієцезии Львівской на рік 1900. Львів, 1900, стор. 224.

[2] Львівський облдержархів, ф. 7, оп. 4, спр. 375, арк. 88.

засновано ще одну школу — із польською мовою навчання. Це, зрозуміло, забезпечувало дітям польської національності можливість навчатись рідною мовою. Однак пізніше обидві школи об'єднуються, і в 1914 році тут знову діяла тільки одна школа, а навчання в ній провадилось лише польською мовою.

В цей час тут зароджується культурно-освітній рух. В кінці XIX — на початку XX століття в Галичині всюди засновувались читальні «Просвіти». В 1900 році така читальня була заснована і в Пустомитах[1].

У 1914 році, в столітні роковини з дня народження Т. Г. Шевченка, в селі було відкрито пам'ятник поетові. Відкриття пам'ятника відбулося за участю жителів сусідніх сіл Милошевич, Поршни, Лісневич, Підсадок та м. Щирця.

Важкими були для жителів Пустомитів роки першої світової війни. 11 вересня 1914 року російські війська зайняли село. Того ж дня між ними та австро-угорськими військами відбувся бій, під час якого тут згоріло і було зруйновано вогнем артилерії багато хат та інших будинків і вбито одну жительку. В 1915 році, коли через Пустомити вдруге проходили з боями війська, в селі було знову спалено і зруйновано кілька будинків.

Після розпаду Австро-Угорської імперії західноукраїнські землі були захоплені панською Польщею. Становище жителів Пустомитів, як і всього західноукраїнського населення, ставало все важчим. Зростало населення, а внаслідок цього збільшувалась кількість господарств. Так, з 1921 по 1931 рік кількість населення в Пустомитах зросла з 1405 до 1645 чоловік, а кількість дворів за цей же період — з 221 до 292[2].

Безперервний процес дроблення селянської землі в результаті зростання населення і зосередження її в руках куркульської верхівки призводило до остаточного обезземелення багатьох селян. Крім того, високі ціни на промислові товари, податки, що наче павутиння обплутували селян, доводили їх до краю злиднів. Деякі з них в надії знайти краще життя, емігрували із села за океан.

В кінці 20-х років вапняні підприємства дещо розширились. Було збудовано ще одну гофманську піч. Певне значення для розвитку їх мало також і те, що в 1929 році через Пустомити пройшов газопровід Стрий—Львів[3], і при випалюванні вапна почав використовуватись газ.

Самі вапняні підприємства були невеликі. Так, на фабриці вапна фірми Шморак і Люфт у Пустомитах (з 1936 року фірма «Альба») працювало в середині 30-х років влітку 120 робітників, взимку — 25[4].

Праця на вапняних підприємствах була дуже важкою. Жителів Пустомитів і навколишніх сіл приймали переважно на сезонні роботи в каменоломні. Робочий день був фактично необмеженим. Заробітна плата була мізерною і виплачувалася нерегулярно. До того ж робітники-українці часто виконували більш важку роботу, а одержували нижчу заробітну плату, ніж робітники-поляки. Щоб не допустити страйків, робітників залякували звільненням з роботи і часто вдавалися до цього.

У період панування панської Польщі на низькому рівні була охорона здоров'я трудящих. В селі був один лікар, який за свої послуги брав дуже високу плату, що позбавляло більшість населення кваліфікованої медичної допомоги.

Українське населення Пустомитів зазнавало важкого національного гніту. Вже в перші роки окупації місцеві поляки-шовіністи знищили в Пустомитах пам'ятник Т. Г. Шевченкові. Переслідувались українські культурно-освітні установи. Українців часто не приймали на роботу, вимагаючи від них зміни своєї національної приналежності на польську. Все це було спрямоване на те, щоб ополячити українське населення. Активним провідником політики полонізації у Пустомитах був

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 348, оп. 1, спр. 91, арк. 76.

[2] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Województwa południowe. Ludność i budynki. Warszawa, 1933, стор. 40.

[3] Ф. Заставний. Край вугілля, нафти й газу. Львів, 1961, стор. 66.

[4] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 2, спр. 161, арк. 29.

костьол. У цілях полонізації використовувались і школи. В 1931 році в Пустомитах працювали трикласна і однокласна школи та двокласна — в Глинні.

У школах навчання провадилось лише польською мовою.

В умовах гострих соціальних суперечностей, жорстокого національного гноблення і політичного безправ'я трудящі Пустомитів, як і всіх західноукраїнських земель, вели вперту боротьбу за своє соціальне і національне визволення. В 30-х роках в усіх західноукраїнських землях провадяться численні мітинги трудящих, відбуваються масові страйки і демонстрації. У липні 1930 року мітинг трудящих відбувся і в Глинні[1].

В ході гострої класової боротьби, яка провадилась під керівництвом КПЗУ, міцніла класова солідарність трудящих, складається єдиний антифашистський Народний фронт. Яскравою сторінкою цієї боротьби стали квітневі події у Львові (1936 р.). Під впливом її виступили і робітники Глинної. Тут в кінці квітня 1936 року на підприємстві Готліба почався страйк. Основною вимогою страйкарів було підвищення заробітної плати. Підприємець змушений був піти на поступки, страйк закінчився перемогою робітників[2]. У червні наступного року у Глинній знову відбувся страйк, на цей раз на фабриці «Плюто». Робітники виступили проти систематичного затримування заробітної плати і добилися задоволення своїх вимог[3].

Вересень 1939 року став початком щасливого життя для трудящих західноукраїнських земель. В результаті німецько-польської війни Польська держава перестала існувати, і 17 вересня Червона Армія перейшла радянсько-польський кордон, щоб узяти під захист єдинокровних братів-українців.

Радісно зустрічали 21 вересня 1939 року своїх визволителів жителі Пустомитів. У перші ж дні було обрано сільський комітет, до складу якого увійшли бідняки В. Й. Ходачник, М. Сташків, С. І. Пакош, М. Т. Білоган та інші.

В результаті встановлення Радянської влади в західноукраїнських землях докорінно змінилось не лише політичне, а й соціально-економічне становище населення. Великі зміни сталися і у Пустомитах. Селянам-біднякам була передана частина землі сусіднього Радванського фільварку і вся церковна земля. Селяни Глинної одержали землю місцевого поміщика.

Були націоналізовані пустомитівські і глинно-наварійські вапняні заводи, де у 1940 році працювало 150 робітників[4].

На початку 1940 року сільський комітет було реорганізовано в сільську Раду. Тоді ж було створено Сокільницький район, центр якого був у Пустомитах.

В селі було відкрито амбулаторію, в якій жителі села одержували безплатну медичну допомогу.

Проводились заходи для розвитку освіти і підвищення культурного рівня жителів села. Початкову школу було реорганізовано в неповну середню з українською мовою навчання. В ній тоді навчалась комсомолка Д. Дяченко, яка пізніше, в роки Великої Вітчизняної війни, була одним з організаторів і керівників підпільної комсомольської організації «Партизанська іскра», що діяла на території Миколаївської області. Д. Дяченко, яка загинула від рук фашистів у Тираспольській тюрмі, було посмертно присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

В селі було збудовано клуб, працювали гуртки художньої самодіяльності, влаштовувалися концерти, вечори, читалися лекції, демонструвалися кінофільми.

Напад фашистської Німеччини на нашу країну перервав мирну працю радянських людей. Скоро після початку війни Пустомити були окуповані німецькими фашистами.

Для жителів села почалися чорні дні. Кілька десятків юнаків та дівчат було забрано в Німеччину. В Глинній фашисти відібрали у селян землю і відновили поміщицьке господарство. Жорстоко розправляючись з населенням, фашисти

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 832, арк. 100.
[2] Там же, спр. 476, арк. 57, 62.
[3] Там же, спр. 486, арк. 54.
[4] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1 «а», арк. 13.

та їх націоналістичні прислужники розстріляли близько 40 жителів Пустомит та Глинни. Недалеко від глиннівських заводів окупанти створили концентраційний табір. Голод і холод, важка виснажлива праця — такою була доля тих, хто опинився за його колючими дротами. В середині квітня 1943 року в табір фашисти привели із Дрогобича 230 євреїв і в кінці липня того ж року понад 200 з них розстріляли[1].

У 1944 році під час відступу окупанти вивезли частину майна вапняних заводів, зруйнували залізничну лінію через Пустомити, а в день своєї втечі — залізничний міст. Були зруйновані майже всі господарські та громадські приміщення[2].

Ранком 28 липня 1944 року танкісти генерала Д. Лелюшенка визволили Пустомити. Зразу ж відновили роботу райком партії і райвиконком, працівники яких проводили роботу, спрямовану на відновлення діяльності місцевих органів влади в районі, на відновлення роботи установ, організацій і підприємств.

Після визволення 139 жителів села пішли на фронт, де із зброєю в руках у боротьбі проти ненависного ворога проявили себе як мужні і хоробрі воїни. Це, наприклад, В. С. Цимбала, нагороджений орденом Слави III ступеня, М. Д. Медвідь, нагороджений орденом «Червона Зірка», І. Ю. Парняк і багато інших. Немало з них полягли на полях битв за Батьківщину — Р. М. Саламай, брати Й. М. і Д. М. Кінаш, Р. І. Карпінець, Й. В. Ходачник та інші — всього 36 чоловік.

З перших днів після визволення жителі села почали відбудову зруйнованого фашистами господарства. Вже у 1944 році в селі почали працювати райпромкомбінат, харчокомбінат, млин, артіль «Перемога».

Великого значення надавалось відбудові вапнозаводів, продукція яких знаходила великий попит у різних кінцях республіки. В 1944 році в Пустомитах працювала тільки одна піч. На початку травня 1945 року було пущено другу піч[3]. Вапнозавод давав на цей час стільки ж продукції, скільки він давав напередодні Великої Вітчизняної війни.

На заводі розгорнулося масове соціалістичне змагання за перевиконання норм виробітку, за збільшення випуску продукції. Передовики виробництва В. О. Кучма, І. С. Вишневський, Р. Раганович та багато інших виконували норми на 150—200 процентів.

Влітку 1945 року став до ладу глиннівський вапняний завод.

Зразу ж після визволення в Пустомитах було проведено ряд заходів для поліпшення матеріально-побутових умов населення та піднесення його культурно-освітнього рівня. Вже в 1944—1945 рр. село було електрифіковане і газифіковане. Відновили роботу школи, районний і сільський клуби. З кінця 1944 року тут почала виходити районна газета «За соціалістичну перебудову».

У післявоєнні роки жителі Пустомитів проводили напружену роботу по господарському і культурному розвитку села. Завершено відбудову всіх глинно-наварійських вапняно-цегельних заводів. У червні 1957 року ці заводи (№ 8, 10 і 11) об'єдналися з пустомитівськими № 1 і 2 в одне Пустомитівське заводоуправління.

Швидко зростав випуск продукції, підвищувалася її якість. Велику роботу в цьому напрямку проводила партійна організація, яка мобілізувала робітників на виконання виробничих завдань, впровадження передових методів праці, виступала організатором соціалістичного змагання.

Велику роботу тут провадила і комсомольська організація, створена у 1946 році, яку очолив учасник Великої Вітчизняної війни М. Мурзак.

Творча активність робітників, мобілізація їх на виконання і перевиконання народногосподарських планів, виховання нової людини — ці питання завжди були в центрі діяльності партійної, профспілкової і комсомольської організацій. На під-

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 1, оп. 3, спр. 8, арк. 9.
[2] Там же, ф. 36, оп. 1, спр. 7, арк. 13.
[3] Львівський облпартархів, ф. 36, оп. 1, спр. 7, арк. 68.

приємстві систематично читаються лекції, доповіді, працює ряд гуртків сітки політичної освіти.

Більшість робітників заводоуправління бореться за почесне звання ударника комуністичної праці. Його завоювали вже 177 робітників. За звання колективів комуністичної праці борються механічний цех і завод № 11.

Механізація трудомістких процесів, кількісне зростання робітників, їх творча активність привели до значного збільшення випуску продукції. В роки семирічки підприємства Пустомитівського заводоуправління давали щороку 100—120 тис. тонн вапна, яке відправлялося на численні підприємства республіки.

За післявоєнні роки в Пустомитах виникли нові підприємства. Так, у 1949 році почали працювати бітумна база і асфальтовий цех. А у 1956 році на їх основі почалось будівництво заводу збірних залізобетонних конструкцій і холодного асфальту. Протягом 1960—1964 рр. стали до ладу всі цехи підприємства. В 1965 році на ньому було випущено 6068 куб. м залізобетонних виробів, 28 тис. тонн холодного асфальту і 801 тонну бітумної емульсії.

Багато яскравих сторінок вписали в трудову історію робітники заводу. Ось, наприклад, електрозварювальник М. М. Бартош, відомий на заводі новатор. Запропоновані ним металеві піддони для залізобетонних плит забезпечили підвищення продуктивності праці вдвоє і, крім того, сприяли значному поліпшенню якості продукції. Бригадир механічного цеху слюсар Д. І. Галапач разом з іншими працівниками підприємства реконструював деякі вузли асфальтозмішувача, що вдвоє знизило витрати електроенергії. Багато цінних пропозицій внесли газозварювальник П. М. Кмить, коваль Я. М. Ковальчук, головний механік заводу Б. М. Дриль, арматурник І. Д. Глух та інші.

Кабінет політичної освіти при Пустомитівському РК КП України. 1966 р.

Крім цього заводу, тут з 1955 року працюють залізобетонний і деревопросочувальний цехи львівських майстерень по ремонту і налагодженню електрообладнання сільських електромереж. Продукція цехів — стовпи і залізобетонні опори, необхідні при електрифікації сіл. В 1966 році тут було просочено 5256 куб. м стовпів і виготовлено 1367 куб. м залізобетонних опор.

У 1961 році в селищі відкрито райпобуткомбінат, майстерні якого розміщені у Пустомитах і в населених пунктах району.

В перші післявоєнні роки серед селян Пустомитів, як і в усіх західних областях, розгорнувся рух за перехід до колективних методів господарювання. В 1947 році в Пустомитах створюється колгосп ім. Будьонного. В тому ж році організовано колгосп і в с. Глинні. В кінці 1948 року в Пусто-

Нові будинки на вулиці Шевченка у Пустомитах. 1966 р.

митах утворився другий колгосп — ім. Ворошилова[1]. В наступні роки ці колгоспи об'єднуються; з 1961 року колгосп ім. Шевченка об'єднував селян Пустомитів, Глинни і Наварії. В кінці 1964 року його було перетворено на птахофабрику.

Вічний вогонь біля пам'ятника Невідомому солдату. Пустомити. 1966 р.

На птахофабриці багато передовиків, які систематично перевиконують норми виробітку. Серед них комбайнер М. М. Грешта, ланкова Г. С. Шута, бригадир Г. С. Леус, пташниця А. І. Назар та інші.

Птахофабрика має 2137 га угідь, в тому числі 1295 га ріллі і 169 га сіножатей. На полях працює 9 тракторів, 6 сівалок, 8 культиваторів, 3 зернових комбайни, 2 рядкові жатки, 2 тракторні косарки та багато іншої сільськогосподарської техніки.

За післявоєнні роки значно підвищився матеріальний добробут і культурний рівень жителів Пустомитів.

Яскравим показником підвищення матеріального добробуту є постійне зростання житлового і громадського будівництва. Так, за післявоєнні роки тут споруджено понад 20 багатоквартирних будинків для населення і близько трьохсот будинків за рахунок індивідуальних коштів робітників, селян, службовців. За цей же час споруджено ряд громадських будівель. В 1949 році закінчено будівництво двоповерхової школи, поліклініки, в 1965 році завершено будівництво нової районної поліклініки з найсучаснішим устаткуванням, будинку райкому партії, універмагу з рестораном. Нове приміщення споруджено також для виконкому селищної Ради депутатів трудящих і редакції газети «Ленінський прапор».

Багато сил докладають трудящі до благоустрою селища. Асфальтуються вулиці, тротуари. В центрі селища впорядковано парк, в якому знаходяться братська могила радянських воїнів і пам'ятник К. Марксу; на вулиці Шевченка недавно відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

В селищі працює 20 торговельних підприємств, в тому числі райунівермаг, магазини промислових і продовольчих товарів, ларки тощо.

Велика увага приділяється охороні здоров'я. Тут є районна лікарня на 125 ліжок, поліклініка, аптека, дитячі ясла на 30 місць. В медичних закладах Пустомитів працює 25 лікарів.

Значних успіхів досягнуто в розвитку освіти, культури. Зразу ж після закінчення війни на базі колишньої семирічної школи було створено середню, а восени 1946 року відкрито вечірню середню школу. В 1944 році відновила свою роботу Глиннівська (тепер Пустомитівська) початкова школа.

За останні кілька років при школі відкрито столярно-механічну майстерню, біологічний, біохімічний і фізичний кабінети. В школі працює численний і висококваліфікований педагогічний колектив: 40 вчителів, в тому числі 30 — з вищою освітою, 10 — із середньою спеціальною.

З часу першого випуску (1946/47 навчальний рік) у Пустомитівській середній школі атестат зрілості одержало понад 800 юнаків і дівчат селища і сусідніх сіл. Ба-

[1] Львівський облпартархів, ф. 36, оп. 2, спр. 4, арк. 168.

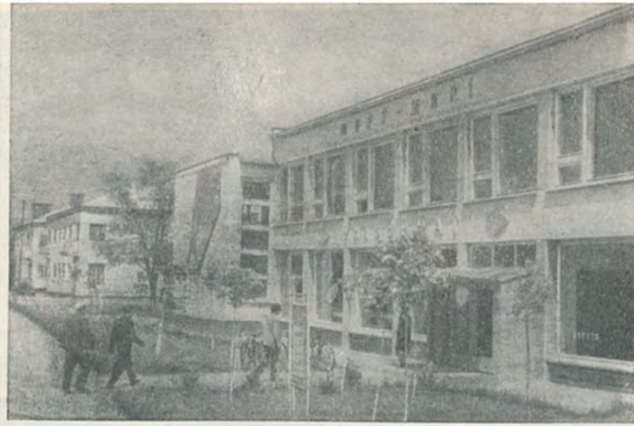

Новий універмаг. Пустомити. 1966 р.

гато з них продовжувало навчання у вузах і технікумах і одержало вищу і середню спеціальну освіту.

В 1966/67 навчальному році в селищі почала працювати музична школа-семирічка. В ній працює 10 вчителів і навчається 76 учнів; в наступному навчальному році число учнів в ній подвоїться.

В селищі є Будинок піонерів, де працюють різні гуртки. Зразу ж після визволення селища від гітлерівців почав працювати районний Будинок культури і сільський клуб у с. Глинна (тепер селищний). При районному Будинку культури працюють хореографічний, вокальний, драматичний та хоровий гуртки. Будинок культури провадить велику масово-політичну і виховну роботу серед жителів селища. Тут часто читаються лекції, доповіді, провадяться вечори відпочинку, зустрічей тощо. Діють гуртки художньої самодіяльності і в селищному клубі. Тут також провадяться вечори трудової слави, відбуваються концерти, вечори відпочинку і т. п., регулярно демонструються кінофільми.

В селищі 7 бібліотек: районні для дорослих і для дітей, селищна, кабінету політосвіти райкому партії та інші. В них 50,3 тис. примірників книг і брошур. Голосні читання художніх творів у робітничих колективах, бесіди, читацькі конференції — ці заходи постійно провадяться працівниками бібліотек. З кінця 1964 року працівники бібліотек організують так звані усні журнали «Про людей хороших». У програмі їх — розповіді про відомих людей праці з підприємств селища, різні питання літератури, мистецтва, естетики, розповіді про книжкові новинки тощо. В організацію цих журналів багато праці, творчої видумки вкладають працівники бібліотеки для дорослих Л. І. Комендант, Л. О. Черкашина, Г. К. Ганчук, бібліотекар кабінету політичної освіти О. О. Гринчук та інші.

За роки Радянської влади жителі Пустомитів, як і все західноукраїнське населення, добилися разючих змін у соціально-економічному, громадсько-політичному і культурному житті.

Постійне поліпшення житлово-побутових умов, підвищення заробітної плати робітників і службовців, оплати трудодня колгоспників, залучення населення до участі в громадсько-політичному і культурному житті — це той світлий шлях, на який вийшли жителі Пустомитів з усіма західноукраїнськими трудящими завдяки незабутньому вересню 1939 року.

Нові, ще більш широкі перспективи відкриваються перед селищем в новій п'ятирічці. У 1965 році розгорнулося будівництво нового вапняного заводу. Він буде устаткований згідно з найновішими досягненнями науки і техніки, і важка ручна праця не буде мати тут місця. Повністю автоматизовані дві шахтні печі першої черги, що даватимуть щорічно 100 тис. тонн вапна, повинні вступити в дію до кінця 1967 року. Планується також будівництво двох обертових печей другої черги заводу потужністю 110 тис. тонн вапна. На заводі буде також споруджено установку для виробництва вапняного борошна, необхідного для колгоспних і радгоспних полів.

Потужність установки — 30 тис. тонн борошна на рік. Робітники птахофабрики на кінець п'ятирічки повинні будуть вирощувати 2 млн. бройлерів і давати 2 тис. тонн високоякісного пташиного м'яса щороку.

Буде споруджено нову школу на 960 місць, що дасть можливість запровадити однозмінне навчання і забезпечити кращі умови для політехнічного навчання. Буде також споруджено новий будинок зв'язку, типову лікарню на 120 ліжок, дитячий

комбінат, кінотеатр, нову баню, водопровід. Для населення буде споруджено 10 восьмиквартирних будинків, багато житла за рахунок індивідуальних коштів.

Трудящі підприємств і організацій Пустомитів розгортають змагання за досягнення нових успіхів, за виконання і перевиконання рішень XXIII з'їзду КПРС і XXIII з'їзду КП України.

М. М. ДРАК

* * *

Пустомитівський район розташований в центрі Львівської області. Межує на північному заході з Яворовським і Нестеровським районами, на заході — з Городоцьким, на північному сході — з Кам'янко-Бузьким, на сході — з Перемишлянським і на півдні — з Миколаївським, цієї області.

Площа району — 973 кв. км; населення — 92 тис. чоловік; 19,3 процента — робітники та службовці, які працюють на підприємствах і в установах району та м. Львова. В районі 89 населених пунктів, об'єднаних у 33 сільські та 2 селищні Ради.

Через район проходять залізничні лінії: Львів—Ходорів, Львів—Кам'янка-Бузька, Львів—Золочів, Львів—Стрий, Львів—Самбір та автошляхи: Львів—Золочів, Львів — Бібрка—Ходорів, Львів—Рудки—Самбір, Львів—Городок—Мостиська, Львів—Київ.

Територія району входить до лісостепової зони, де переважають сірі грунти та опідзолені чорноземи.

Із загальної площі району 97 318 га земельні угіддя займають 77 298 га, в тому числі орної землі — 44 382 га, лісів — 3 124 гектари.

У господарстві району чільне місце посідає сільськогосподарське виробництво, яке спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві, а також на вирощуванні зернових і технічних культур.

Найголовнішими зерновими культурами є озима пшениця, ячмінь, жито. Із технічних першорядне значення мають цукровий буряк і льон.

В районі 17 колгоспів, 2 птахофабрики, 5 радгоспів, господарство Науково-дослідного інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР (у селі Оброшино). В районі 510 тракторів, 206 комбайнів, 545 сівалок, 455 автомашин.

В колгоспах і радгоспах району 30 625 голів великої рогатої худоби, 10 214 свиней, 3400 коней. На 100 га сільськогосподарських угідь припадає 48,4 голови великої рогатої худоби.

На території району 9 промислових підприємств, серед яких гіпсовий завод, завод будівельних матеріалів, завод «Склоприлад» у Щирці, філіал львівської фірми «Верховина» по переробці молока (Щирець), харчовий комбінат, завод по виробництву вапна, завод залізобетонних конструкцій і холодного асфальту (Пустомити), експериментальний завод облмісцевпрому в селі Водяному. У валовій продукції району харчова промисловість займає 48 проц., промисловість будівельних матеріалів — 37, легка — 5,5 проц. Пустомитівський район є основним виробником вапна і будівельного гіпсу у Львівській області.

Населення району обслуговує 161 магазин продовольчих та промислових товарів і 71 торговельний пункт.

В районі працює 87 загальноосвітніх шкіл, в тому числі середніх — 8, восьмирічних — 47, початкових — 32. Кількість вчителів — 820. Крім того, є 8 вечірніх шкіл, в яких навчаються 400 чоловік. Тут діють 9 курсів, 2 університети культури, в яких працює 739 гуртків художньої самодіяльності і 35 дитячих гуртків.

Є в районі 14 постійно діючих і 38 сезонних дитячих садків. В районі 9 лікарень на 310 ліжок, в тому числі — районна і дільничні, тубсанаторій (с. Во-

дяне). В селах району працює 89 фельдшерсько-акушерських пунктів і 3 амбулаторії, 61 лікар, 345 працівників з середньою медичною освітою.

За 1963—1965 рр. в селах району збудовано 1214 житлових будинків.

На підприємствах району налічується 15 бригад комуністичної праці. В колгоспах і радгоспах є 40 бригад комуністичної праці. За звання ударників комуністичної праці в районі борються 1195 чоловік, присвоєно це звання 498 колгоспникам і робітникам радгоспів.

Близько 2 тис. жителів району нагороджені орденами і медалями Радянського Союзу.

Серед передовиків сільського господарства району — Герої Соціалістичної Праці — доярки Г. І. Барбадин, М. Г. Лучканіна, Г. І. Клюк; орденом Леніна нагороджено доярку Т. Я. Пароля, працівника радгоспу «Винниківський» Г. М. Коваленка, голову колгоспу «Україна» Я. М. Морозинського.

В районі 30 відмінників народної освіти.

Найбільш значним з архітектурних пам'яток району є замок, збудований у XVII столітті в Старому Селі.

З Пустомитівського району вийшли видатні українські художники: К. М. Устиянович (село Вовків, 1830—1903 рр). і Й. П. Курилас (Щирець, 1870—1951 рр.).

ЗВЕНИ́ГОРОД

Звенигород — село, Пустомитівського району. Розташований за 23 км на південний схід від Львова, з яким зв'язаний автобусною лінією, і за 47 км від районного центру. До найближчої залізничної станції Старе Село на лінії Львів—Івано-Франківськ — 7 кілометрів.

Звенигород розташований в родючій улоговині, захищеній горбами від вітрів, і цим можна пояснити те, що тут здавна селились люди. Свідоцтвом цього є ряд археологічних пам'яток різних стародавніх епох, виявлених на території самого села та його близьких околицях.

Найдавнішою з них є стоянка мисливців стародавнього кам'яного віку (палеоліту), що відноситься до часу близько 15 тис. років тому[1]. До значно пізнішого періоду, III — початку II тисячоліть до н. е., відноситься могильник найдавніших землеробів, досліджений археологами в урочищі Гоєва гора. Тут знаходились характерні для цього населення глиняні посудини, знаряддя з кременю, кістки й рогу та окремі мідні прикраси[2].

В урочищі Загуминки виявлено могильник другої половини II тисячоліття до н. е., залишений землеробсько-скотарським населенням. Про поселення на території сучасного Звенигорода в наступну, ранньозалізну добу свідчать знахідки окремих поховань і предметів, що відносяться до VIII—IV століть до н. е.[3] Наприкінці I тисячоліття до н. е. з'явились тут перші слов'яни — група венедських племен, яким належить частина поховань, досліджених на могильнику I століття до н. е.— III століття н. е. в урочищі Гоєва гора. В цих похованнях знаходилася залізна зброя (мечі, наконечники списів, окуття щитів), своєрідний глиняний посуд, дрібні металеві речі щоденного вжитку, прикраси, характерні для населення так званої пшеворської культури, яке проникло сюди з більш західних районів Повіс-

[1] Матеріали і дослідження по археології УРСР, К., Вип. 2, 1954, стор. 15.

[2] Краткие сообщения Института истории материальной культуры АН СССР. Вип. 63. М., 1956, стор. 58 і далі.

[3] Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. Вип. 2, К., 1959, стор. 13, 16.

ленкя. Друга частина поховань, виявлених на згаданому могильнику, супроводилась предметами іншого характеру — глиняним посудом, виготовленим ремісниками на гончарному крузі, залізними ножами, бронзовими запонками для одягу, глиняними пряслицями та іншими[1]. Вони належали іншій групі верхньодністровського населення — племені так званої липицької культури, близько спорідненому з населенням, яке жило на території сьогоднішньої Румунії, Угорщини, Словаччини. Крім згаданих пам'яток, у двох інших пунктах біля Звенигорода виявлено сліди селищ східнослов'янських племен черняхівської культури другої чверті І тисячоліття нашої ери.

В кінці І тисячоліття н. е. Звенигород стає укріпленим містом, яке відіграло чималу роль в політичному житті південно-західної Русі в XI — на початку XIII століть. Вперше в літописі Звенигород згадується під 1086 роком[2]. Від нього в центрі сьогоднішнього села збереглося велике городище, розташоване на горбі, навколо якого знаходились в той час непрохідні болота з невеликими острівцями. Місто, площею близько 12 га, було оточене валами й ровами, залишки яких простежуються і зараз. Побудоване за зразком інших міст стародавньої Русі, воно складалося з двох частин: внутрішньої, найсильніше укріпленої, так званого дитинця, і зовнішньої — посаду, що за свідченням літопису був обведений частоколом з укріпленими воротами на східному боці.

Сторінка 119 з Радзівілівського літопису, де під 1086 р. згадується про Звенигород.

Під час археологічних розкопок на городищі виявлено залишки ряду житлових і господарських споруд і майстерень, глиняних печей виробничого характеру та велику кількість глиняних посудин, залізних знарядь праці і зброї, частин кінської збруї, високомистецьких прикрас із срібла та бронзи, глиняних і шиферних прясел під веретен та багато інших речей побутового й господарського призначення. Крім того, знайдено тут 6 свинцевих підвісних печаток, які підвішувались до грамот та інших князівських юридичних актів.

Однак найбільш цінною пам'яткою, виявленою на Звенигородському городищі, є фундаменти кам'яної церкви XIII століття, на підставі яких можна відтворити її первісний вигляд. Вона була прямокутною; довжиною 12,49 м, шириною 10,6 м, орієнтована центральною поздовжньою віссю по лінії схід—захід, тринефна, триапсидна, з чотирма стовпами, на які спирався купол. Заслуговує на увагу те, що біля західної частини південної стіни церкви розкрито залишки кам'яного фундаменту великої прямокутної споруди. Обидві архітектурні пам'ятки були побудовані з білого тесаного каменю.

В 1124 році на чолі Звенигородського князівства був Володимирко (1124—1153 рр.), батько галицького князя Ярослава Осмомисла (1153—1187 рр.), про якого згадує автор «Слова о полку Ігоревім».

З того часу і до 1144 року сильно укріплене місто було столицею удільного Звенигородського князівства.

В 1126 році після смерті брата Володимирка Ростислава його володіння (Перемишльське князівство) було приєднане до Звенигорода. А в 1141 році до нього було

---

[1] Краткие сообщения института истории материальной культуры АН СССР. Вип. 68, 1957, стор. 63—64.

[2] Ипатиевская летопись. Полное собрание русских летописей. Т. II. СПб, 1908, стор. 197.

приєднане ще й Теребовлянське князівство. Внаслідок цього зросли могутність і політичний авторитет Звенигородського князівства[1].

У 1144 році Володимирко переносить столицю із Звенигорода у Галич.

Галицькі бояри, боячись зміцнення централізованої держави, внаслідок чого вони могли втратити свій вплив в політичному житті, намагалися позбутися небезпечного для них Володимирка. Так, в 1144 році, коли Володимирко поїхав на лови до Тисьмениці, вони запросили князювати Івана Ростиславовича. Але Володимирко, довідавшись про це, негайно повернувся і оволодів містом. Іван Ростиславович втік спочатку на Дунай, а потім у Київ[2].

У 1144 і 1146 роках, як записано у літопису, під Звенигород двічі підступив київський князь. Але обидва рази ці воєнні походи закінчувалися невдачею. Всеволоду не вдалося здобути звенигородську фортецю. В результаті між Володимирком і Всеволодом було укладене перемир'я[3].

В першій половині XIII століття Звенигород увійшов до складу Галицько-Волинського князівства.

В 1241 році Звенигород здобули і зруйнували монголо-татари. Ще й сьогодні звенигородці показують урочище зване «Батіївка», де за народними переказами стояв табором при облозі міста татарський хан Батий.

Після татарської навали Звенигород занепав, втративши значення політичного й торговельного центру.

Протягом XIV—XV століть колишня Галицько-Волинська держава була захоплена польськими феодалами. Звенигород входив у Львівську землю Руського воєводства і спочатку був приватним маєтком братів-шляхтичів Яна, Юрія і Станіслава Ходоровських, а згодом переходить у власність шляхтича Бартоломея Коритки.

Феодали накладали на селян багато різних повинностей. Якщо в XIV—XV століттях основною повинністю були грошовий чинш і натуральні данини від врожаю, городини, рогатої худоби, то в XVI—XVII століттях селяни змушені були вже відробляти панщину 2—3 дні на тиждень та виходити додатково на різні шарваркові роботи, на ремонт двору, греблі, шляхів тощо.

У Звенигороді було багато зарибнених ставів, які були власністю феодала, і той часто передавав їх в оренду багатим львівським міщанам-патриціям. Всі роботи біля ставів орендарі примушували виконувати селян.

З історичних джерел відомо, що в 1649 році Звенигород був дуже розорений, податкові екзекутори скаржилися на неможливість щось зібрати, бо багато людей вимерло, а частина потрапила в неволю[4]. Розорили його татарські загони, а також шляхетські війська, які вогнем і мечем придушували селянські заворушення, що відбувалися тут в 1648 році.

У період народно-визвольної війни 1648—1655 рр. Глинянським шляхом біля Звенигорода двічі проходили війська Богдана Хмельницького. Заходили вони і у село.

В 1676 році під час польсько-турецької війни Звенигород був знову зруйнований.

У XVIII столітті Звенигород входив до Бережанської волості, якою володів великий польський магнат, коронний гетьман Адам Сенявський. Поглянемо на план Звенигорода, зроблений невідомим автором у 1766 році. Звенигород поділявся тоді на дві частини — панську і селянську. Панська в свою чергу складалася з двох частин. Перша була обнесена так званими вищими валами, за якими височів шляхетський замок. Другу, значно більшу за площею, оточували нижні вали. Тут був панський двір-фільварок з чотирма будинками і гумном.

Селяни жили за валами окремими господарствами, які в тогочасних актах називаються дворищами. Дворищна система — це старовинна форма організації селян-

[1] В. Грабовецький. Звенигород, Львів, 1959, стор. 18—20.
[2] Ипатиевская летопись, т. II, стор. 226.
[3] Там же, стор. 225—226, 228.
[4] Жерела до історії України—Руси. Т. V, стор. 190.

План Звенигорода. 1766 р.

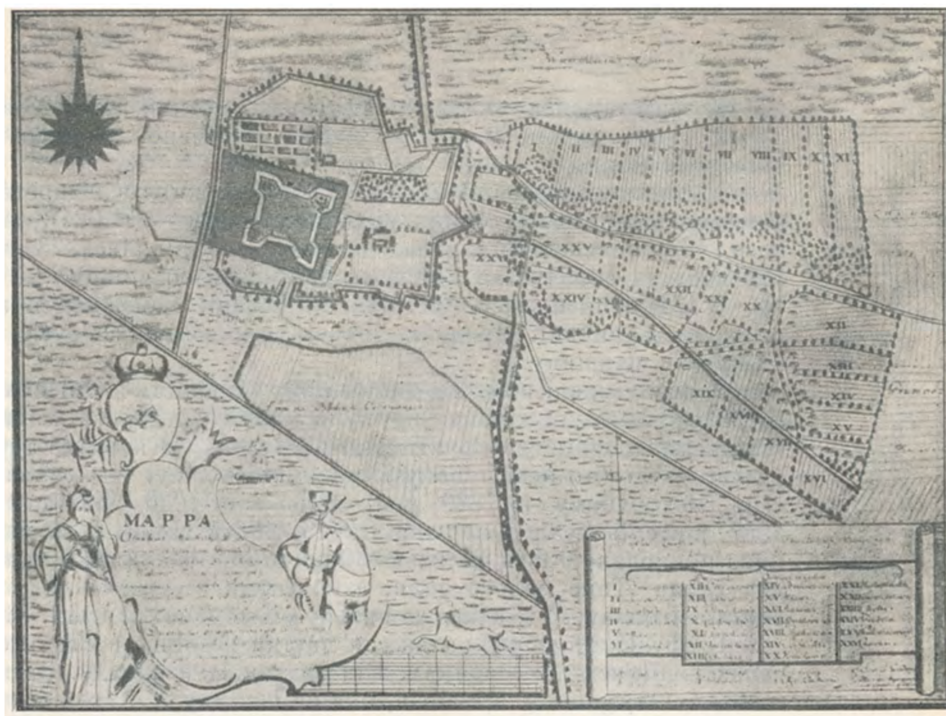

ських господарств на Україні, в тому числі й на західноукраїнських землях. Таких дворищ на плані 1766 року 26. Кожне з них мало свою назву — Різникове, Обушкове, Андрухове, Цибульське, Буловське, Хитре і т. д. і складалося з кількох хат: в 17 — по чотири, в 4 — по три і в 4 — по дві. В одному дворищі була одна хата. Це свідчить про розшарування селян, яке усе поглиблювалося. У давнину господарем одного дворища був один селянин. Поступово дворища дрібнилися, тут вже було по кілька господарів з меншими наділами землі і окремими хатами. Бідніші господарства дедалі більше занепадали, часто у них лишалися тільки маленькі городи і власники їх змушені були йти у найми до багатіїв.

Звенигородські кріпаки виконували різні повинності і для церкви. В 1764 році, за даними єпіскопського ревізора, місцева церква мала «церковні грунти», куди входив город попа, 12 нив, розташованих між селянськими нивами, та вісім сіножатей. Всі ці землі обробляли селяни. Крім цього, щороку кожний селянин перед великоднем давав церкві «на вино» по одному шелягу і ще півчетвертини пшениці і три гроші. Дяк від кожного селянина «брав щорічно по мірці збіжжя».

У 1716 році на території колишнього княжого замку Сенявський побудував новий замок-фортецю, на будівництво якого були зігнані селяни Звенигорода і його околиць. Замок, споруджений за проектом іноземного інженера Компенгаузена, був чотирикутний, з баштами по кутах. Навколо нього був викопаний глибокий рів та споруджено дерев'яний частокіл.

Після 1772 року, коли Галичину захопила Австрія, соціально-економічне становище селян не стало кращим. В селі залишилися старі управителі, які й далі неподільно панували над селянами. На зміну магнатам Сенявським прийшли графи Потоцькі.

В 1772 році у Звенигороді налічувалося 173 селянські господарства. В залежності від забезпечення тягловою силою вони поділялися на «тяглих» (які мали своє тягло), і «піших» (які не мали тягла).

Тяглі селяни виконували щороку 9991 день, а піші — 9734 дні панщини (всього 19 725 днів на рік). Крім панщини, селяни зобов'язані були кожного року напрясти

123 мотки з власного прядива, здати на панський двір 328 корців[1] вівса, 305 штук курей, гусей, качок, 21 горщик меду з бджільної десятини і сплатити 25 флоринів чиншу з поля.

За даними джерел, в 1820 році 208 селянських господарств виконували 18 612 днів панщини (з них тяглі селяни 4588 днів, а піші — 14 024), пряли 142,5 мотка з власного і 403 з панського прядива, здавали 380 корців вівса, 28 штук курей, гусей, качок, 570 яєць та сплачували 241 флорин грошового чиншу[2].

В 1848 році по всій Австрійській імперії прокотилися збройні виступи, в тому числі і в Галичині. Уряд під тиском революційного руху змушений був у травні скасувати панщину.

У Звенигороді в період капіталізму більшість землі належала поміщикам, а селяни, за винятком кількох куркульських господарств, мали дуже мало землі. Про стан землеволодіння свідчать дані 1881 року. Вся земля тут ділилась на «посілість більшу» — тобто поміщицьку і «посілість меншу» — селянську. Тільки одному графові Потоцькому в 1880 році належало 1036 моргів найкращої землі. А на 1557 жителів села було лише 2616 моргів землі. В середньому на одного селянина припадало 0,6 га. Близько 80 проц. становили сім'ї малоземельних і безземельних селян. Таке малоземелля, а подекуди й безземелля, змушувало селян, щоб не вмерти з голоду, найматися за низьку оплату на панські фільварки.

Графу Потоцькому належали маєтки не лише в Звенигороді, а й в навколишніх селах — Шоломиї, Водниках. Він здавав їх в оренду. Звенигородці й досі пам'ятають багату родину Цімантів, яка на початку XX століття управляла маєтком Потоцького. Селяни, переважно найбідніші, від ранку до ночі під наглядом «фільваркових посіпак» працювали на панському полі, одержуючи за це мізерну оплату. Трудівники Звенигорода не мирилися з своїм нестерпним становищем, неодноразово піднімалися на боротьбу. Інші кидали рідні оселі й емігрували в Америку, але й там, на далекій чужині, не забували рідної землі. На початку XX століття в Звенигороді не припинялася класова боротьба. В 1905—1907 рр. звенигородські селяни брали участь у великих страйках, що охопили всю Галичину і перегукувалися з подіями російської революції. Вони не виходили на роботу до фільварку, боролися з штрейкбрехерами, палили панське збіжжя, сіно, вимагали підвищення заробітної плати. Страйкарі-селяни розповсюджували листівки, в яких закликали не працювати на панів. Активну участь в цьому русі брали Г. Соротюк, І. Сорока, А. Закалик, М. Мартинів та інші. Орендарі фільварку, налякані виступами селян, змушені були підвищити заробітну плату на 10 проц. Ці події переконливо свідчать, що під впливом міських робітників виникає і страйковий рух сільськогосподарських робітників, широко розгортається боротьба трудового селянства проти залишків кріпосництва в галицькому селі[3].

Що далі, то глибше селяни розуміли, що їх біда — не в одному орендареві, а в усьому тогочасному устрої. І їх гнів, їх боротьба все більше спрямовувалася проти австрійського уряду, цісаря Франца-Йосифа І.

В кінці XIX — на початку XX століття трудящі Звенигорода, як і інших місць Західної України, в умовах важкого австро-угорського гніту, урочисто відзначили річниці з дня смерті й з дня народження великого українського поета революціонера-демократа Т. Г. Шевченка, твори якого кликали їх до боротьби. Напередодні 100-річчя з дня народження його звенигородські селяни серед села встановили погруддя поета на постаменті, на якому написано:

Тарас Шевченко
1814—1914
в столітні роковини уродин
Звенигородські українці.

[1] 1 корець — 100 кг.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 19, спр. 68, арк. 5.
[3] 50 років першої російської революції. Збірник статей. Львів, 1955, стор. 118.

10 березня 1914 року відбулося урочисте відкриття пам'ятника, на яке прибуло багато жителів навколишніх сіл.

Та недовго довелося стояти пам'ятникові. Через сім місяців, під час першої світової війни, у вересні 1914 року, його було знято. Бюст поета забрав і сховав у своїй хаті селянин М. Мартинів. Але у 1915 році, під час боїв хату Мартиніва було знищено, загинув і бюст Шевченка.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції і встановлення Радянської влади на Україні активізувало трудящих західноукраїнських земель на боротьбу з білополяками, вселяло в них надію на визволення з-під польсько-шляхетського гніту.

Влітку 1920 року на територію Бібрського повіту вступила Перша Кінна армія Будьонного. Добровольці вступали в її ряди. В Звенигороді селяни постачали їй хліб, давали сіно для коней, вози. В Червону Армію пішли жителі села Г. Франк, Ю. Лапшин та інші, а Г. Закалик брав участь у боях прославленої дивізії легендарного Чапаєва під час громадянської війни.

Дальші події привели до того, що Червоній Армії довелося відступити, а трудящі Звенигорода як і всієї Західної України знову попали під гніт польської буржуазно-шляхетської держави.

В селі були відновлені старі порядки. Як і раніше, селяни були приречені на безземелля, голод і злидні. Граф Потоцький у 30-х роках захопив більше 40 проц. орної землі навколо села, а в 1933 році продав свій звенигородський фільварок німцю Вайсброду, який ще більше посилив гніт. Становище селян було дуже важким. Велика кількість селян була безземельною, в результаті чого вони змушені були najматися на сезонні роботи у панський фільварок.

Під впливом перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції і постійних революційних виступів на західноукраїнських землях зростала класова свідомість звенигородців. Вони вели вперту боротьбу проти соціального й національного гніту, за возз'єднання з Радянською Україною.

В 1926—1927 рр. трудящі села в умовах жорстокого панування панської Польщі вирішили відновити пам'ятник Шевченку. Вже було закладено фундамент під пам'ятник, але поліція під приводом того, що староста не затвердив проекту, заборонила звенигородцям поставити пам'ятник Т. Шевченкові.

В кінці 20-х років по західноукраїнських землях широко прокотилася хвиля страйків сільськогосподарських робітників. У Бібрському повіті їх боротьба набула особливого розмаху в 1929 році. Недарма польська поліція вважала Бібрщину найбільш небезпечною в цьому відношенні. 22 липня 1929 року виступили сільськогосподарські робітники Звенигорода, які оголосили страйк, вимагаючи підвищення плати.

Про ці події в Звенигороді прогресивна газета «Сельроб» в статті під заголовком «Страйкові події в Звенигородщені» писала, що «дня 22 липня застрайкували рільні робітники сіл Звенигорода, Глуховичі, Гринів, зголошуючи дідичеві Потоцькому домагання восьмигодинного дня праці, по 50 грошів за годину праці, при жнивах за 8-й сніп жита і пшениці та призначення робітничого комітету. Обшарник домагання відкинув і страйк продовжувався». Пізніше ця ж газета повідомила: «Рільні робітники села Звенигорода провели 23 липня демонстрацію, несучи транспаранти з написами: «За восьмигодинний день праці!», «За землю без викупу!»[1].

Поліція намагалася розігнати демонстрантів, але не змогла. Демонстранти пройшли через все село; потім до них приєдналися місячники й форналі. Після одержання підкріплення поліція провела арешти. Серед заарештованих були й члени страйкового комітету І. Миколаїв, Й. Гомців, А. Панчиняк, М. Олійник, Ю. Сорока, О. Дзюбан, С. Гураль та інші.

---

[1] Газ. «Сель-Роб», 4 серпня 1929 р.

У вересні 1939 року над західноукраїнськими землями зійшло сонце свободи. Трудящі назавжди були визволені від соціального й національного гніту.

В село повернулися колишні політв'язні, активні борці за визволення — І. Миколаїв, С. Панчик та інші. Був створений комітет бідноти, який тимчасово, до обрання сільради, виконував її функції. Було конфісковано майно графа Потоцького й розподілено між селянами. Всього селянам було роздано більш 1,2 тис. га орної землі та сінокосів.

У колишньому поміщицькому будинку відкрито семирічну школу, куди пішли вчитися безплатно на рідній українській мові діти селян Звенигорода і сусідніх сіл — Шоломиї, Коцурова, Рудників.

В селі було відкрито клуб, в якому сільська молодь активно взялася за організацію художньої самодіяльності. Почали працювати драматичний, хоровий та танцювальний гуртки.

В жовтні 1939 року було організовано артіль ім. Тараса Шевченка. Це був один з перших колгоспів на Львівщині. Тоді він об'єднував 1,5 тис. га землі.

В листопаді 1939 року в селі Звенигороді організовано комсомольську організацію, секретарем якої був обраний В. Заремба. Комсомольці активно включилися в роботу сільської Ради, організували гуртки художньої самодіяльності при клубі, читали лекції для селян.

Зростав і міцнів колгосп ім. Тараса Шевченка. На тваринницьких фермах і в полі люди працювали з великим піднесенням. Підвищувався добробут селян.

Однак мирне соціалістичне будівництво було перерване віроломним нападом фашистської Німеччини на нашу Батьківщину. Через кілька днів після початку війни німецько-фашистські загарбники вдерлися в село, де встановили жорстокий окупаційний режим. Всю землю, рухоме й нерухоме майно колгоспу передано німцю Бітнеру, який став власником маєтку. Сам він рідко навідувався в Звенигород. Від його імені в селі «господарював» адміністратор Яронь. Цього ката й досі з гнівом і ненавистю згадують звенигородці. Він жорстоко поводився з селянами, примушуючи їх майже даром працювати на фільварку, а за найменшу «провину» карав палицями.

Сільські активісти з перших же днів окупації почали боротьбу з загарбниками. Вони палили їх майно, знищували живу силу та техніку. Фашисти жорстоко розправлялися з ними. Всіх комсомольців було зігнано в один з будинків, де їх жорстоко побили, а Мельника і Павлюка тут же розстріляли. 220 чоловік було вивезено з села на каторжні роботи в Німеччину. В 1942 році, внаслідок масового пограбування селян та неврожаю в селі був великий голод, від якого загинуло 50 чоловік.

Влітку 1944 року війська Червоної Армії вступили на Львівщину. В ніч з 25 на 26 липня зав'язалися бої біля Звенигорода. Скоро після того село було визволене. В перші ж дні після визволення на фронт із села пішло 350 чоловік.

Більш як 100 з них були нагороджені орденами й медалями.

Ще чути було гуркіт гармат на фронті, а трудящі Звенигорода взялися за відбудову зруйнованого фашистами господарства.

В 1944 році було відновлено колгосп ім. Тараса Шевченка. На першій стадії колективізації на Львівщині створювались невеликі колгоспи, в основному, в кожному селі. Проте досвід ведення колективного господарства ще в довоєнні роки показав, що більш ефективним є велике колгоспне господарство.

Через чотири роки, в 1948 році, колгосп ім. Тараса Шевченка був укрупнений, до його складу ввійшли колгоспи сіл Шоломия, Коцурів, Гринів, Водники. Центром його є село Звенигород, де розміщена центральна садиба. На початку 1967 року колгосп був одним з найбільших в області. Ще в 1952 році він першим на Львівщині став мільйонером. В ньому шість бригад. Колгосп об'єднує 854 селянські двори. Має 4 ферми великої рогатої худоби, телятник, свинарник і кролеферму. В розпорядженні колгоспу 24 трактори, 14 комбайнів, 13 вантажних та один легковий автомобіль, працює 19 електромоторів.

Основні роботи в колгоспі механізовано, що набагато полегшує працю колгосп-

ників. Зокрема, механізовано напування худоби, приготування кормів, вантажно-розвантажувальні роботи, підготовка грунтів, посіви, обробіток та збирання культур. Механізовано також обмолочення зернових і очищення зерна. Колгосп повністю електрифіковано і радіофіковано.

Грошові доходи колгоспу в 1965 році становили 626,7 тис. крб., в тому числі від рослинництва — 258,9 тис. крб. і від тваринництва — 334,5 тис. крб. Значна частина цього доходу пішла на оплату праці колгоспників. У 1965 році колгоспникам виплачено 296,9 тис. карбованців.

Пенсійний фонд колгоспу в 1965 році становив 29 903 карбованці.

Загальна площа землекористування колгоспу становить 4821 га, з них сільськогосподарських угідь — 3966 га, в тому числі орної землі — 2589 га, сіножатей — 852 га, пасовиськ — 346 га, садів — 82 га.

Запровадження передової агротехніки, використання нових потужних сільськогосподарських машин дає змогу рік у рік підвищувати врожаї. Все більше зростає питома вага технічних (13 проц.) та кормових культур (31,5 проц.).

Важливе місце в економіці колгоспу займає громадське тваринництво. На його розвиток правління артілі звертає особливу увагу. За останні п'ять років поголів'я великої рогатої худоби і свиней зросло вдвоє. Підвищилася їх продуктивність. Звенигородці докладають багато зусиль, щоб виконати завдання партії і уряду по розвитку тваринництва і в новій п'ятирічці.

Велика рогата худоба є основою тваринницького господарства. Якщо в 1955 році в колгоспі було 240 голів великої рогатої худоби, то у 1966 році — 1666. Кількість свиней за цей же період зросла з 375 до 1006 голів. Має колгосп також 230 робочих коней.

Надої молока на 100 га угідь за ці роки значно зросли. Виробництво товарного м'яса дало змогу збільшити продаж його державі.

Особливо прибутковим є вирощування цукрових буряків, картоплі, а також виробництво м'яса й молока. Так, лише від реалізації цукрових буряків колгосп в 1966 році одержав 219 тис. крб., від картоплі і овочів — 21,2 тис. крб., свинини — 51,8 тис. карбованців — усього понад 531,4 тис. карбованців.

Таких успіхів звенигородці домоглися під керівництвом партійної організації та сільської Ради депутатів трудящих. Партійна організація очолює всю виробничу й культурну діяльність колгоспу. Головна увага приділяється підвищенню теоретичного рівня колгоспників. Тут працює чотири- і дворічна партійні школи. Першою керує голова колгоспу комуніст М. С. Лісненко, другою — директор школи Й. М. Фелештин.

У колгоспі виросли люди, якими пишається не лише артіль ім. Тараса Шевченка, але й уся Львівщина. Багатьох звенигородців за їх сумлінну й чесну працю Радянський уряд нагородив орденами та медалями. Всього нагороджено 50 чоловік. Так, доярка С. Ю. Шкварак у 1966 році нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора за те, що від кожної з 14 закріплених за нею корів надоїла по 2900 кг молока. Свинарка С. І. Головата нагороджена орденом «Знак Пошани» за те, що виростила по 20 поросят від кожної закріпленої за нею свиноматки. Ланкова С. П. Данилик за вирощування по 354 цнт цукрових буряків з кожного гектара нагороджена медаллю «За трудову відзнаку». Їх приклад мобілізує всіх односельчан на нові трудові звершення.

В селі відбулися великі культурні перетворення. В користуванні селян є телевізори, мотоцикли, майже в кожній хаті радіоприймач. Працює 8-річна школа, в якій навчається 212 дітей. В школі 13 вчителів з вищою освітою.

В селі є медпункт і родильний будинок. Організовані також зубний кабінет, профілакторій, дитячий садок та ясла на 50 дітей.

До послуг трудящих сільмаг, продмаг, магазин змішаних товарів і чайна, товарооборот яких рік у рік зростає.

У сільському клубі працює 7 гуртків художньої самодіяльності, до яких залу-

чено 116 чоловік. Є своя бібліотека з фондом понад 8 тис. книг. Бібліотека організовує читацькі конференції, а також виставки творів до знаменних дат. Так, була організована виставка до 100-річчя з дня народження І. Я. Франка. Селяни передплачують понад 2 тис. примірників газет і журналів.

За роки Радянської влади понад 50 синів і дочок місцевих колгоспників одержали спеціальну середню і вищу освіту.

В селі створено силами вчителів, учнів і колгоспників історико-краєзнавчий музей. Його вже відвідало багато трудящих Звенигорода і сусідніх сіл. Експонати, які зберігаються в залах музею, розповідають про історію села, боротьбу селян за щасливе майбутнє, їх радісне й заможне життя сьогодні.

Дуже часто в селі організовуються колективні відвідування театральних вистав, цирку, музеїв та інших культурних і історичних місць Львова.

В новій п'ятирічці Звенигород стане невпізнанним — благоустроєним сучасним селом, люди якого докладають всіх сил, щоб здійснити величні накреслення нашої партії на шляху до великої мети, до комунізму.

В. В. ГРАБОВЕЦЬКИЙ, Б. О. МЕЛЬНИК

ЩИРÉЦЬ

Щирець — селище міського типу, центр селищної Ради Пустомитівського району. Розташоване на правому березі річки Щирки — притоки Дністра, за 29 км на південний захід від Львова на залізничній лінії Львів—Стрий. З 1940 до 1959 року — центр колишнього Щирецького району. Населення — 3,6 тис. чоловік.

Щирець — одне з стародавніх руських міст. Перші згадки про нього відносяться до початку XII століття. Відомо, що в середині 20-х років XII століття князі Володимирко Звенигородський і Ростислав Перемишльський з'їхалися у Щирці для вирішення питання про території своїх князівств, але до згоди не дійшли[1].

В перші десятиріччя XIII сторіччя на території Щирця та його околиць відбувалися збройні сутички між галицькими князями й угорськими та польськими загарбниками.

В Галицько-Волинському літописі згадується, що на початку XIII століття, воюючи проти угорських загарбників, галицький князь Мстислав Мстиславович Удалий стояв із своїм військом в районі теперішнього Щирця[2]. До того часу відноситься і друга згадка про Щирець, а саме: що в 1219 році під Городком відбулася битва між угорсько-польськими і руськими військами, в якій галицькі воєводи були розбиті, і воєвода Михалко Глібович Скула відійшов до Щирця, щоб захистити це, на той час уже значне, місто. Але загін Скули під Щирцем був розбитий угорським загоном, а сам воєвода Скула в бою загинув[3].

У 30-х роках XIII століття галицько-волинський князь Данило Романович розгорнув боротьбу проти угорських загарбників, і Щирець, як і інші галицькі міста, був від них визволений. Вирішальну роль в успішному результаті цієї боротьби відіграли народні маси — смерди і городяни, які самовіддано захищали рідну землю від ворогів. У 1241 році місто зазнало нападу татар, було зруйноване і спалене[4]. Однак монголо-татарська навала не змогла спинити розвитку міста. Щирець швидко зростав. З Дрогобича через Щирець до Львова і далі на схід йшов так званий соляний шлях, яким везли сіль від соляних джерел на Підкарпатті. Важливе

---

[1] Д. Зубрицкий. История древнего Галичско-Русского княжества. Ч. II, Львів, 1852, стор. 54.

[2] Ипатьевская летопись. Т. II, стор. 733.

[3] Д. Зубрицкий. История древнего Галичско-Русского княжества. Ч. III, Львів, 1855, стор. 71.

[4] І. Шараневич. Исследование на поли Отечественной географіи и исторіи. Львів, 1869, стор. 50—51.

значення мав старий торговельний шлях, що йшов з Волині через околиці Белза, Львів, Щирець і далі на південний захід в Угорщину. Схрещення торговельних шляхів у Щирці сприяло перетворенню його в значний на той час торговельний пункт.

Щирець. Загальний вигляд. 1966 р.

Населення Щирця займалось головним чином сільським господарством. Розвивалося і ремесло. Були тут шевці, пекарі, різники.

В XIV столітті розгортається жорстока боротьба за Галицько-Волинські землі між польськими, угорськими і литовськими феодалами. В 1349 році польські феодали захопили Галичину, а в її складі і Щирець.

Нещадна феодальна експлуатація, феодальні міжусобиці, напади зовнішніх ворогів, наїзди татар призводили до значного спустошення населених пунктів. З історичних джерел відомо, що в останній чверті XIV століття Щирець перебував у стані цілковитого занепаду. Документом, виданим у Пшеворську від 4 січня 1397 року, Ян Тарновський, «воєвода Сандомирський і староста землі Руської», дозволив війтові Мацейові «заснувати» м. Щирець на 100 ланах. Тарновський обіцяв Мацейові звільнити на певну кількість років поселенців від податків у залежності від якості грунтів на їх наділах. Факт надання війтові права «засновувати» місто, яке давно вже існувало, дає підставу вважати, що воно було в значній мірі зруйноване. Очевидно, і кількість будинків, і кількість населення в Щирці в цей час значно зменшились, а, значить, зменшилася і кількість прибутків, що йшли в королівську казну. Тому-то воєвода і війт, прибутки яких теж залежали від стану міста, дбали про його розширення.

В цьому ж, 1397 році, Щирцю польським королем Владиславом Ягайлом було надано самоврядування за магдебурзьким правом і встановлено один тижневий торговий день і щорічний триденний ярмарок[1].

В документах XV століття Щирець згадується вже як повітовий центр[2].

На початку XVI століття місто знов занепадає.

З історичних джерел довідуємося, що в 1516 році Щирець був спалений і знищений татарами. Багато мешканців міста було вбито, багато взято в полон. Становище міста після нашестя татар було таке, що польський король Сігізмунд I змушений був у 1516 році звільнити населення Щирця від податків на 8 років. Ця королівська «ласка» була надана місту тому, що населення його зовсім не могло платити будь-які податки.

Поступово місто відроджувалося. В ньому зосередилась значна кількість ремісників, багатолюдними стали щирецькі ярмарки. Розвиткові міста сприяла наявність в його околицях покладів корисних копалин. Ще в XVI столітті тут видобувався гіпс. З цього часу до наших днів залишилося 2 архітектурні пам'ятки: церква і костьол.

Однак становище населення Щирця залишалося важким: міщани і передміщани були обтяжені численними податками і повинностями. З кожного лану вони повинні

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej. T. IX, Lwów, 1883, стор. 6, 8—9.

[2] Akta grodzkie i ziemskie..., t. II, 1870, стор. 70, 77.

були платити 16 грошів чиншу, давати по 2 колоди вівса (1 колода — 311 літрів), по 2 курки, по 12 яєць, щорічно відбувати шестиденну панщину, працювати біля місцевих ставків. Щирецькі передміщани повинні були робити один день на тиждень «худобою і возом», тобто відбувати підводну повинність, а літом працювати ще один день на тиждень пішо. Крім цього, урядовці міського управління постійно збирали гроші на укріплення та інші потреби міста.

В кінці XVI століття Щирець спіткало нове лихо. В люстрації за 1572 рік згадується, що через пошесну хворобу, яка була два роки тому, загинуло багато жителів міста, серед них багато ремісників. Після пошесті в місті залишилося 7 шевців, було 4 різницькі і 10 пекарських яток.

В люстрації 1621 року зазначалося, що прибутки з міста не йдуть, бо воно було спалене татарами, багато його жителів потрапило в полон.

Дуже тяжким для трудящих був обов'язок надавати продовольство і фураж польським військовим загонам, які стояли в населених пунктах або переходили через них. Цей обов'язок називався «стаціями». Розмір «стацій» був дуже великий, а збір їх супроводжувався насильствами та грабунками. Так, наприклад, у 1640 році для Щирецького ключа (кількох сіл) була встановлена така стація: 400 колод вівса, 50 колод жита, 100 колод ячменю, 20 колод пшениці, 20 колод гречки, 5 колод пшона, 5 колод гороху, 20 кадок масла, 30 яловиць, 50 «полтей»[1] сала, 400 возів сіна, 10 бочок капусти, 400 курей, 200 гусей. Крім того, щирецькі міщани, де стояла хоругва, повинні були давати 50 возів дров і 10 возів соломи на тиждень[2]. Такі «стації» були дуже обтяжливими для населення міста.

Але цими «стаціями» загони, як правило, не задовольнялися. Так, у 1645 році з Щирецького ключа на хоругви князя Вишневецького і частини німецьких найманців з королівської гвардії, крім встановленої норми, було забрано продуктів ще на 10 389 флоринів 22 гроші[3]. Населення не мирилося з таким становищем і вело вперту боротьбу з шляхтою.

Жителі Щирця брали участь у визвольній війні українського народу в 1648—1654 рр., особливо в період, коли військо Богдана Хмельницького підійшло під Львів і «перший полковник Хмельницького» Максим Кривоніс здобув львівський Високий Замок. Про це свідчить той факт, що при відході військ Богдана Хмельницького з-під Львова майже все населення Щирця пішло за військом. Місто залишилося майже порожнім.

Похід військ Богдана Хмельницького в Галичину сприяв піднесенню антифеодальної боротьби трудящих мас. Селяни і міщани нападають на панські маєтки, двори шляхти і нищать їхнє добро. Активну участь у цих виступах у вересні 1649 року взяли селяни передмістя Щирця—Острова.

Після відходу військ Богдана Хмельницького з Галичини польські феодали ще більше почали визискувати трудящі маси. Тяжке соціальне гноблення доповнювалося національним і релігійним. Польські пани прагнули полонізувати українське населення, позбавити його умов для розвитку національної культури. Документи другої половини XVII століття свідчать про економічний занепад Щирця. Так, в люстрації 1662 року зазначено, що через постій військового обозу в Щирці під час польсько-шведської війни жителі його зовсім розорені, більшість ланів (за Щирцем тоді їх було 106) не засіваються. В передмістях Щирця засівалося не більше 4—5 ланів. А податок з передмістя брали з розрахунку засіяних 16 ланів.

У другій половині XVIII століття Щирець був уже значним населеним пунктом, в якому було 102 будинки, а в передмістях — в Острові і на Ланах — 411 селянських

---

[1] «Полть» сала — сало з половини свині.

[2] 300 років возз'єднання України з Росією. Львів, 1954, стор. 21—22.

[3] Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы в трех томах. 1620—1647 гг., Т. I, М., 1954, стор. 466.

хат. В місті налічувалося 30 ткачів, 32 шевці, 7 пекарів, 15 різників[1]. Населення міста становило близько 2500 чоловік.

В 1828 році Щирець з передмістями, а також села Хросно, Поршня, Добряни, Красів, Новосілки купив австрійський барон Крігсгабер[2]. Але хто б не був власником, доля трудящих від цього не поліпшувалася. Жорстока експлуатація, голод, злидні — це тільки й належало їм. Протягом усієї першої половини XIX століття зростав кріпосницький гніт. А це викликало зростання селянського руху. Селяни відмовлялися виконувати феодальні повинності, нападали на поміщицькі маєтки, вимагали скасування панщини.

В дуже тяжкому становищі були ремісники Щирця, тому, шукаючи кращої долі, вони починають переселятися у Львів та інші міста.

Скасування панщини в 1848 році не внесло істотних змін у земельні відносини в Щирецькому повіті, як і в цілому в Галичині. Селяни за своє «звільнення» повинні були заплатити великий викуп. За користування пасовиськами й лісами відробляли або сплачували велику оренду. Ряд феодальних повинностей зберігся аж до 1918 року.

З розвитком капіталізму йшов процес розшарування селянства. Основна маса селянства в Щирці і його околицях мала такі клаптики землі, які не давали можливості прохарчуватися навіть до нового врожаю. Особливо нестерпним ставало становище селян під час частих неврожаїв. Так, наприклад, під час неврожаю і голоду в 1890 році селяни Щирецького повіту змушені були забивати корів і коней, тому що не було чим їх годувати. Кількість худоби в повіті значно зменшилася, не було насіння для посіву, люди голодували.

Жорстока капіталістична експлуатація в поєднанні з залишками тяжких феодальних повинностей не давала можливості розвиватися місту. В 1880 році у Щирці налічувалося лише 169 будинків і 1754 жителі[3].

Після розвалу в 1918 році Австро-Угорської імперії Східна Галичина була окупована буржуазно-поміщицькою Польщею. На західноукраїнських землях був встановлений важкий окупаційний режим.

Під час перебування Щирця в складі буржуазно-поміщицької Польщі економіка його майже не розвивалася. Щирецький гіпсовий завод, який був збудований у у 1888 році, аж до 1939 року залишався напівкустарним підприємством. Злидні й голод гнали щирецьке населення в інші міста, але й там знайти роботу було дуже важко.

В пошуках кращої долі частина мешканців Щирця емігрувала з рідного селища. Виїжджали в Америку, Німеччину, Австрію, Францію, де знов потрапляли в умови найжорстокішої експлуатації. За час панування буржуазно-поміщицької Польщі з Щирецького повіту тільки в США виїхало близько 100 чоловік[4]. Але еміграція не рятувала становища. Жорстока експлуатація, соціальне й національне гноблення приводили трудящих до цілковитого зубожіння. В Щирці постійно були безробітні, які роками не могли знайти роботи і часто доходили до жебрацтва.

Трудящі Щирця фактично були позбавлені можливості одержати освіту. Напередодні возз'єднання Західної України з УРСР в селищі існувала одна семикласна школа з польською мовою викладання[5].

Таким чином, українське населення Щирця не мало можливості навчати дітей рідною мовою. Щорічно значна кількість дітей шкільного віку залишалася поза школою і через недостатню кількість місць у школі, і через тяжкий матеріальний стан трудящих, які не мали необхідного для дітей одягу, взуття, тримали їх вдома або й змушені були віддавати в найми.

---

[1] Encyklopedia powszechna, t. 24, Warszawa, 1867, стор. 580.
[2] Slownik geograficzny..., t. XI, стор. 854.
[3] Słownik geograficzny..., t. XI, стор. 851.
[4] Газ. «Під прапором ленінізму», 7 листопада 1958 р.
[5] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 5, спр. 29, арк. 162.

В Щирці існувала читальня «Просвіти», яка мала мізерну бібліотечку, та й нею через неписьменність, нужду та бідування мало хто з трудящих користувався.

Дуже погано стояла справа і з охороною здоров'я. В Щирці були лише 2 приватні лікарі. Трудяще населення міста фактично було позбавлено медичної допомоги через велику плату за медичні послуги.

На західноукраїнських землях під керівництвом КПЗУ йшла вперта боротьба трудящих проти соціального й національного гноблення, за возз'єднання з УРСР, за встановлення Радянської влади. Активну участь у цій боротьбі брали і трудящі Щирця. Тут часто відбувалися виступи селян і робітників. Великий вплив на ріст революційних настроїв населення Щирця та його околиць зробив визвольний похід Червоної Армії в Західну Україну влітку 1920 року. Щирецький поліцейський відділок 20 липня 1920 року доповідав Львівському повітовому управлінню поліції: «Останнім часом можна помітити в районі серед сільського населення велике зацікавлення більшовизмом, а саме: в напрямку, не дуже прихильному до польської держави.

До цього часу в гмінах панував спокій, а тепер українська молодь збирається вночі, вчиняє шум і галас. Старости гмін неспроможні протидіяти цьому, а поліційні патрулі, у зв'язку з великою територією району, неспроможні одночасно в усіх гмінах протидіяти цим виступам.

Місцеві українці, як можна було помітити, здебільшого сприяють більшовикам, радіють з приводу відступу польських військ і кажуть, що їх брати наближаються, а їх доля покращає»[1].

Активних форм боротьба трудящих селища набула в роки піднесення страйкового руху в Західній Україні. Так, у червні 1930 року відбувся страйк робітників на Щирецькому гіпсовому кар'єрі, який виник у зв'язку з великим зниженням заробітної плати.

В 1936 році, який ознаменувався в Західній Україні великим розмахом страйкової боротьби, 26 жовтня застрайкували робітники на будівництві щирецької залізничної станції[2]. Робітники вимагали поліпшення умов праці.

Докорінно змінилося життя трудящих після возз'єднання Західної України з Українською РСР.

Щирець був визволений Червоною Армією у вересні 1939 року. В перші ж дні після визволення був утворений революційний комітет, який, взявши владу в свої руки, приступив до розподілу поміщицьких і церковних земель та сільськогосподарського реманенту серед найбідніших селян району. Безземельні та малоземельні селяни одержали 426 га землі, поміщицьку худобу, сільськогосподарські знаряддя.

Вперше в історії Щирця трудящі селища почали готуватися до виборів у свої, народні органи влади — Ради депутатів трудящих. Підготовка до виборів проходила в обстановці великої політичної активності. В Щирецьку районну Раду депутатів трудящих були обрані люди, які користувалися авторитетом і повагою у населення — колишні бідняки І. Тибіль, С. Литвин, С. Антоняк, М. Мартинець та інші.

В Щирці були націоналізовані промислові підприємства. Почалася робота по розширенню та реконструкції існуючих та створенню нових. Уже в 1940 році на повну потужність працювали гіпсовий завод, механічна майстерня, 2 вальцьові млини, розгорнулося видобування торфу і виробництво черепиці[3]. Кількість робітників на підприємствах зросла більше, ніж у 4 рази. Як і на всіх західноукраїнських землях, тут назавжди було покінчено з безробіттям.

Великі зміни відбулися в культурному житті Щирця. В першу чергу тут необхідно було ліквідувати тяжку спадщину, залишену хазяйнуванням на західноукраїнських землях Австро-Угорської імперії та буржуазно-поміщицької Польщі —

---

[1] Під прапором Жовтня. Збірник документів і матеріалів. Львів, 1957, стор. 278.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 82.
[3] Львівський облдержархів, ф. Р-355, оп. 1, спр. 16, арк. 30.

неписьменність та малописьменність серед дорослого населення. В Щирці були створені гуртки та школи по ліквідації неписьменності та малописьменності. В місті розпочала роботу неповна середня школа з українською мовою навчання, якою були охоплені всі діти шкільного віку. Для малят, матері яких були зайняті на виробництві, відкрито дитячий садок. Серед населення Щирця велику ідейно-виховну та культурно-освітню роботу розгорнули нововідкриті бібліотека для дорослих та 2 клуби. При клубах почали працювати гуртки політосвіти, агрохімічних знань, художньої самодіяльності.

Значно зріс бюджет Щирецької райради. В 1938—1939 рр. усі витрати Щирецького повіту становили 22 253 злотих. Тепер же тільки на народну освіту витрачається в 10 разів більше.

Значні зміни відбулися і в справі охорони здоров'я. Були відкриті лікарня на 10 ліжок, амбулаторія, родильний будинок і дитяча консультація, в яких населення почало одержувати кваліфіковану безплатну медичну допомогу.

Але мирна праця радянських людей була перервана віроломним нападом на Радянський Союз фашистської Німеччини. 30 червня 1941 року фашистські окупанти ввірвалися в селище. В роки тимчасової окупації воно було пограбоване та наполовину зруйноване. В Щирці і Щирецькому районі німецькі фашисти розстріляли і закатували 1108 чоловік та вигнали на німецьку каторгу 600 чоловік. Фашисти по-звірячому знищили тут майже все єврейське населення. Вони відібрали у селян Щирецького району 792 коней, 497 корів. Зруйнували і спалили 1348 будівель, з них 472 житлових будинки. В Щирці фашисти пограбували установи, торговельно-кооперативні підприємства, зняли увесь провід електромережі, знищили радіовузол, друкарню, кінотеатр, всю телефонну мережу. Всього по селищу і Щирецькому району окупантами завдані збитки на 23 739 тис. карбованців[1].

Під час окупації трудящі Щирця вели вперту боротьбу з німецько-фашистськими загарбниками. Населення міста чинило рішучий опір вивезенню молоді до Німеччини, всіляко ухилялося від будь-яких робіт на німецько-фашистських окупантів, допомагало людям, які тікали, ховаючись від вивезення їх у Німеччину. Так, житель Щирця М. О. Курилець з січня по липень 1944 року переховував у себе радянського громадянина, який втік з міста Перемишля під час вивезення його у Німеччину. Жителька Щирця Н. С. Федуна брала участь у партизанській боротьбі. Вона була бійцем і поваром у загоні, що входив у з'єднання Таратути. Багато жителів Щирця брало участь у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників на фронтах Великої Вітчизняної війни. Зараз у місті є більше 150 чоловік нагороджених орденами й медалями СРСР за бойові заслуги в роки війни.

29 липня 1944 року частини Червоної Армії визволили Щирець. За перших же днів під керівництвом партійних та радянських органів почалася відбудова господарства рідного селища.

Для надання допомоги населенню у селищі і в селах району були створені постійно діючі побутові комісії, завданням яких була організація допомоги громадянам, що перебували у важкому матеріальному становищі. В першу чергу було взято на облік сім'ї військовослужбовців та інвалідів Великої Вітчизняної війни, виявлено, кому і яка потрібна допомога. Так, значну роботу в цій справі провела побутова комісія села Острів (тепер входить до складу Щирця). Тим селянам, що не мали коней, була надана допомога у збиранні врожаю, молотьбі та перевезенні хліба, оранці та посіві озимини. У фонд одноразової допомоги тільки по Острову було зібрано 6 тис. крб., 10 цнт зерна, 10 цнт картоплі. З цього фонду була надана допомога тим, хто її найбільше потребував.

Одночасно серед населення була розгорнута робота по наданню допомоги фронту. Коли у вересні і жовтні 1944 року почалося збирання коштів на танкову колону,

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 153, арк. 4.

трудящі Щирця і Щирецького району одними з перших у Львівській області зібрали велику суму грошей. Так же успішно пройшла і передплата позики.

В листопаді 1944 року в Щирці відбувся районний зліт передовиків сільського господарства, на якому було прийнято ряд важливих рішень, спрямованих на піднесення сільськогосподарського виробництва. Було вирішено впровадити ряд сільськогосподарських культур, які до цього часу тут майже не вирощувалися.

Самовіддана праця трудящих забезпечила швидку відбудову зруйнованого господарства Щирця. В перші ж місяці після визволення був відбудований гіпсовий завод. Усвідомлюючи його значення для відбудови і нового будівництва, робітники розгорнули змагання за кращі показники в роботі і незабаром домоглися значного перевиконання планових завдань.

В роки першої післявоєнної п'ятирічки (1946—1950 рр.) колектив заводу зробив усе для того, щоб якнайшвидше не тільки досягти довоєнного рівня випуску продукції, але й набагато його перевершити. Наполеглива праця робітників та інженерно-технічних працівників увінчалася успіхом — вже на початку січня 1948 року завод давав на 40 проц. більше продукції, ніж до Великої Вітчизняної війни[1].

Значні зміни на заводі відбулися в роки семирічки (1959—1965 рр.). Він був реконструйований та розширений. На початку 60-х років тут збудовано новий цех з двома гіпсоварочними котлами, збудовано під'їзну залізничну лінію до гіпсового кар'єру, механізовані виробничі процеси. Зараз завод є одним з найбільших підприємств селища. Він щороку дає 40 тис. тонн будівельного гіпсу, який іде в основному на підприємства, що виробляють будівельні деталі.

Колектив заводу успішно бореться за піднесення продуктивності праці, за якісну продукцію. Взірцем у роботі є передовики виробництва машиністи екскаватора М. А. П'яцковський, В. А. Хомин, гіпсовар В. Г. Хома, гіпсовоз М. М. Романишин, токар М. І. Віблий та багато інших.

Другим значним підприємством у Щирці є склозавод, що випускає з різнокольорового скла вази-фруктовниці, глечики, графини, салатники — побутову продукцію, яка користується великим попитом у населення і йде в усі республіки країни. Це підприємство теж за останні роки значно розширено та реконструйовано. В 1964—1965 рр. тут побудовано новий корпус, впроваджується варка термостійкого скла, налагоджено випуск виробів для шкільних лабораторій і медичних цілей.

Високих показників на склозаводі досягла бригада комуністичної праці, очолювана Р. П. Дейнекою, ударники комуністичної праці склодуви Ю. В. Бурій, І. О. Попович, А. М. Романишин, робітник шихтового відділення Ф. Д. Гулик, наборщик Г. І. Білик.

Крім гіпсового і склозаводу, у Щирці працюють завод будівельних матеріалів, комбінат побутового обслуговування населення з цехами шевським і кравецьким, молокозавод, міжрайонна лукомеліоративна станція, цех по переробці фруктів.

Щирецький склозавод. Конвейєр готової продукції. 1966 р.

У Щирці є великий колгосп ім. М. І. Калініна. Ще в 1948 році селяни села Острів, яке тепер увійшло до складу Щирця, переконавшись у перевагах колективного господарювання, організували у себе колгосп. Тоді це була невелика артіль, що об'єднувала 26 селянських дворів і мала в своєму розпорядженні 275,8 га землі[2]. Колгосп

[1] Львівський облпартархів, ф. 33, оп. 33—1, спр. 67, арк. 16.

[2] Львівський облдержархів, ф. Р-165, оп. 2, спр. 149, арк. 11, 20.

швидко зростав. Наполеглива праця колгоспників, всебічна допомога колгоспові з боку партійних та радянських організацій допомогли йому перетворитися у міцне багатогалузеве господарство. Тепер колгосп об'єднує 456 дворів, має в своєму розпорядженні 2100 га землі. Колгосп ім. М. І. Калініна став одним з передових господарств Пустомитівського району. Основний напрям в рослинництві—зерно-буряково-льонарський, а в тваринництві—молочно-м'ясний. Є великий сад на 37 га та парники на 900 рам. У колгоспі понад 920 голів великої рогатої худоби, понад 520 свиней, багато птиці. Колгосп має 10 тракторів, 6 комбайнів, 7 вантажних і одну легкову автомашину.

Такі роботи, як очистка зерна, переробка льону-трести, доставка води в тваринницькі приміщення в колгоспі повністю механізовані. Рік у рік господарство міцніє. Ріст доходів колгоспу (в 1966 році вони становили 383 тис. крб.) дає можливість вести значне будівництво. Тільки за останні роки тут збудовано критий тік, зерносховище, гараж, корівник, свинарник. Колгосп електрифікований, почалася газифікація.

В колгоспі багато передовиків сільського господарства, які показують високі зразки праці. Це, насамперед, майстер високих надоїв молока доярка М. М. Джумало, нагороджена за самовіддану працю орденом Трудового Червоного Прапора, бригадир рільничої бригади Р. І. Говда і бригадир М. М. Левицький, нагороджені орденами «Знак Пошани». Хороші показники в роботі рік у рік дають ланкові М. Д. Явна, О. В. Хитрень, Г. М. Штойко, М. Г. Бублик та багато інших.

Багато самовідданої праці вклав у справу розвитку і зміцнення колгоспу його голова Г. І. Чорненький, який працює тут з 1954 року. Він користується заслуженим авторитетом і пошаною серед колгоспників, як хороший організатор і чуйна людина. За високі показники в роботі колгоспу Г. І. Чорненький нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, а його заступник і секретар партійної організації колгоспу Д. М. Галабурда — орденом «Знак Пошани».

Велику роботу по піднесенню сільськогосподарського виробництва, впровадженню досягнень науки, підвищенню культури веде колгоспна партійна організація, в рядах якої 23 комуністи.

Невпізнанно змінилося життя колгоспників. Люди, які під час панування на західноукраїнських землях буржуазно-поміщицької Польщі в кращому випадку могли навчитися читати і писати, тепер мають змогу дати своїм дітям не тільки середню, але й вищу освіту.

За післявоєнні роки невпізнанно змінилося культурне життя Щирця. Тепер тут працюють середня і початкова школи, в яких навчається 780 учнів. Серед учительського колективу середньої школи, який налічує 36 чоловік, 28 мають вищу освіту. Є тут справжні майстри педагогічної справи. Серед них в першу чергу треба назвати О. Й. Вакуленко. Вона має тридцятирічний стаж педагогічної роботи. За довгі роки праці в школі вона внесла гідний вклад у справу виховання молодого покоління. За самовіддану працю О. Й. Вакуленко нагороджено орденом «Знак Пошани» та медаллю «За трудову доблесть». Вона бере активну участь у громадській роботі, у роботі селищної Ради, до якої обирається 7 років. Заслуженою повагою серед учнів і батьків користуються директор школи К. Й. Дроздова, завпед Т. М. Гудима, вчителі М. Г. Мельник, М. С. Старостенко, П. П. Коваленко, вчитель-пенсіонер Б. В. Сурінов, який зараз на громадських засадах працює завідуючим методкабінетом при районному відділі народної освіти.

Для молоді, зайнятої на виробництві, працює вечірня середня школа.

За післявоєнні роки Щирецьку середню школу закінчило близько 600 чоловік. З жителів Щирця за останні роки вищу освіту здобуло 90 чоловік і понад 160 чоловік закінчило технікуми.

В селищі працюють кінотеатр і Будинок культури, збудований у 1956 році, та клуб при гіпсовому заводі. В Будинку культури є зал на 320 місць та кімнати для роботи гуртків. Будинок культури проводить серед населення Щирця та навколишніх сіл значну ідейно-виховну та культурно-освітню роботу.

Серед населення Щирця і навколишніх сіл великою популярністю користується жіночий хор Будинку культури, який неодноразово виступав на оглядах художньої самодіяльності. Агіткультбригада Будинку культури постійно обслуговує колгоспи ім. Калініна, ім. Жданова та інші, а також підприємства міста. В Будинку культури систематично проводяться лекції, доповіді, спектаклі, концерти.

Велику роботу серед місцевого населення проводить Щирецька бібліотека, у якій налічується понад 30 тис. книжок.

Партійна організація та селищна Рада депутатів трудящих ведуть повсякденну велику роботу, спрямовану на економічний та культурний розвиток селища.

За останні роки в селищі збудована лікарня на 50 ліжок. При лікарні працюють рентгенкабінет і клінічна лабораторія. Є амбулаторія, жіноча і дитяча консультації, зубопротезна лабораторія. Для немовлят організована молочна кухня. Якщо до 1939 року в селищі було лише 2 приватні лікарі, то тепер є 8 кваліфікованих лікарів, 25 чоловік середнього медперсоналу. У селищі будується лікарня на 100 місць.

Для дітей, матері яких зайняті на виробництві, відкриті дитячий садок та ясла.

У післявоєнні роки в селищі розгорнуто велике житлове будівництво. Різними підприємствами тут споруджено 17 багатоквартирних будинків. Йде будівництво індивідуальних будинків. Тільки за 1959—1966 рр. тут споруджено 141 будинок.

Населення Щирця обслуговує широка торговельна мережа. Є універмаг, продовольчі магазини та ларки, магазини взуття, книжковий, галантерейний, культтоварів та інші, працюють пекарня, буфет, чайна, ательє мод. Селище електрифіковано, радіофіковано і газифіковано.

Ще більш величні перспективи розвитку Щирця у новій п'ятирічці (1966—1970 рр.), жителі якого з великим піднесенням втілюють у життя накреслення Комуністичної партії і Радянського уряду по побудові комуністичного суспільства в нашій країні.

Т. Г. СОКОЛОВСЬКА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ПУСТОМИТІВСЬКОГО РАЙОНУ

БОРЩО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 44 км від районного центру. Біля села проходить залізнична лінія Львів—Красне. Залізнична станція в селі. Населення — 1992 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Пикуловичі.

Місцевий колгосп «Зоря комунізму» овочево-молочного напряму має 2 тис. га сільськогосподарських угідь. В колгоспі працюють лісопильня і торфорозробки.

У селі функціонує лікарня на 25 ліжок. Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1442 року. У 1957 році споруджений пам'ятник похованим тут у 1920 році червоноармійцям Першої Кінної армії, штаб якої протягом двох днів знаходився в Борщовичах.

ВЕ́РХНЯ БІ́ЛКА (до 1946 року — Білка Шляхетська) — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Білкою за 15 км на схід від Львова, за 12 км від залізничної станції Борщовичі і за 52 км від районного центру. Населення—1242 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Сухоріччя.

У с. Верхній Білці — центр радгоспу «Білківський», що має 8 тис. га земельних угідь і спеціалізується у овочево-молочному напрямі. З допоміжних підприємств є млин, ремонтна майстерня, пилорама.

У селі — середня школа, клуб на 300 місць, бібліотека.

Перша письмова згадка про село датується початком XV століття. Після Великої Вітчизняної війни до Верхньої Білки переселенці з с. Залісся привезли примірник українського першодруку львівського «Апостола» Івана Федорова, надрукованого в 1574 році.

ВИ́ННИЧКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км на південний схід від Львова, за 22 км від районного центру. Населення — 401 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гончарі та Дмитровичі.

У Винничках знаходиться відділок радгоспу «Винниківський». Цей відділок має 1500 га земельних угідь. Тут одна з найкраще обладнаних в області тваринницька ферма, де вперше на Львівщині застосували доїльну установку «Карусель».

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про Виннички, під назвою Малі Винники, датується 1352 роком.

На території села Гончарі виявлені залишки поселення бронзової доби. Існує переказ, що в часи Київської Русі в с. Гончарі жили ремісники — гончарі, які обслуговували княжу столицю — Звенигород.

ВО́ВКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Зубрі, за 29 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Давидів. Населення — 523 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Жирівка, Загір'я, Ковирі, Кулаїв, Милятичі, Грабник.

На території сільради розміщені колгоспи ім. XXI з'їзду КПРС та ім. Котовського, які мають по 2 тис. га земельних угідь. Це господарство зернового напряму, з розвинутим буряківництвом і льонарством.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 150 місць, бібліотека.

Село вперше згадується у 1398 році.

У Вовкові створено меморіальний музей уродженця села, відомого українського художника К. М. Устияновича (1839—1903).

ВОДЯНЕ́ (до 1940 року — Зимна Вода) — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на південний захід від Львова, на залізничній лінії Львів—Мостиська, за 2 км від станції Рудно. Населення — 4908 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Білогорща, Конопниця, Лапаївка, Холодновідка.

Місцевий колгосп ім. Ілліча має 2200 га земельної площі і займається вирощуванням зернових. Є ветеринарний пункт.

У селі — лікарня на 50 ліжок і дитячий туберкульозний санаторій, 2 восьмирічні школи, бібліотека, 2 клуби. На території села знаходиться експериментальний завод Облмісцевпрому.

Водяне вперше згадується в документах за 1425 рік.

ГАЇ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Кабанівці, за 55 км від районного центру. Населення — 748 чоловік.

У селі знаходиться 5-й відділок радгоспу «Винниківський», молочно-овочевого напряму, має 1300 га земельних угідь.

Тут є восьмирічна школа, клуб на 300 місць і бібліотека. За останні три роки (1961—1963 рр.) в с. Гаях побудовано 36 нових будинків.

Село вперше згадується в 1391 році. У 1648 році його знищили татари. Під впливом російської революції 1905 року в квітні 1906 року в Гаях вибухнув страйк, яким керував комітет з 7 чоловік. Викликані війська жорстоко розправилися з страйкарями.

Восени 1939 року в селі створені партійна і комсомольська організації. Під час Великої Вітчизняної війни в січні 1944 року житель села, керівник бойової групи «Народної гвардії імені Ів. Франка» І. П. Вовк спалив у Львові фанерну фабрику «Ойкос». Був схоплений жандармерією і ув'язнений у концтаборі.

ГОДОВИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Щирці, за 4 км на південний схід від залізничної станції Оброшине і за 4 км на північ від станції Глинна-Наварія. Населення — 1003 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Басівка.

У селі знаходиться відділок Оброшинського науково-дослідного господарства, який має 1300 га орної землі.

У Годовиці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

В архівних документах Годовиця згадується в 1371 році.

ГУМЕНЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км на південний захід від залізничної станції Щирець. Населення — 750 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Лани.

У селі знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Жданова, що має 2 тис. га земельної площі. Виробничий напрям — рільництво, тваринництво.

У селі Гуменець є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про село відноситься до 1455 року. Гуменець у 1515 і 1648 рр. зруйнований татарами. В 40-х роках XIX століття селяни Гуменця брали активну участь в антифеодальному русі.

ДАВИ́ДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване біля шосе і залізничної лінії Львів — Ходорів. Населення — 2553 чоловіки. Сільраді підпорядковане село Черепин.

В Давидові розташований державний птахокомбінат, земельна площа якого становить 1700 га. З допоміжних господарств є столярна і ремонтна майстерні. Тут також міститься учбово-допоміжне господарство Львівського зооветеринарного інституту.

У селі працюють лікарня, середня школа, при якій відкрито кімнату-музей В. І. Леніна, що підтримує зв'язок з музеями В. І. Леніна Москви, Львова, Праги. Є клуб на 200 місць, бібліотека. Тільки за останні роки побудовано 125 нових житлових будинків.

Село Давидів уперше згадується в 1355 році. В березні 1846 року відбувся антифеодальний виступ селян. До села прибула військова команда, і керівників виступу П. Гука і Г. Шеремету заарештували. В 1897 році у зв'язку з виборами до сейму в Давидові і Черепині відбулися селянські заворушення проти австрійських властей.

На території сільради, біля Черепина, знайдено поселення з пам'ятками ранньозалізного часу (IX—VII ст. до н. е.) і ранньослов'янської черняхівської культури (III—IV ст. н. е.), а також житло давньоруського часу (XII—XIII ст. н. е.).

ДМИ́ТРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Щерека, біля залізничної лінії Львів — Стрий, за 15 км від районного центру. Населення — 1098 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Горбачі, Попеляни, Черкаси.

Місцевий колгосп «Україна» має 3 тис. га земельних угідь. Його виробничий напрям — зернотваринницький. Тут є ветеринарний пункт. У 1964 році за виробничі показники колгосп був нагороджений дипломом III ступеня; колгоспниці Т. Я. Пароля і К. І. Жихович удостоєні ордена Леніна.

У Дмитрові є восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека. Працює на громадських засадах група товариства «Знання», організована народна дружина сприяння органам міліції. У 1914 році був побудований пам'ятник Т. Г. Шевченкові.

Село вперше згадується в історичних документах у 1417 році.

ЗУ́БРА — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км на південний схід від Львова, на річці Зубрі. Населення — 1852 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Горішній, Долинівка, Кротошин, Пасіки-Зубрицькі, Пирогівка.

На території Зубри розміщена центральна садиба радгоспу «Львівський» м'ясо-молочного напряму. Площа земельних угідь 1400 гектарів.

У селі є восьмирічна школа та школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Зубра вперше згадується в документах XV століття. Відомі антифеодальні виступи його населення в 1846 році.

ЛИСИ́НИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Полтві, за 28 км від районного центру, біля залізничної станції Лисиничі. Населення — 1456 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Підбірці.

Місцевий радгосп «Жовтневий» молочно-тваринницького напряму, має 6 тис. га земельних угідь. Допоміжні підприємства — засолочна база, ремонтна майстерня, пилорама. У 1960 році споруджено тепличний комбінат площею 4200 кв.м і парникове господарство на 8 тис. рам.

У Лисиничах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про Лисиничі відноситься до 1411 року. На відзнаку 50-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка 10 березня 1911 року був споруджений пам'ятник поетові, який зруйновано у 1914 році. Під час Великої Вітчизняної війни на території Підбірців діяла підпільна група «Народної гвардії імені Ів. Франка». На залізничній станції цього села у 1943 році вони підірвали німецький ешелон.

Піонерська дружина в Лисиничах носить ім'я З. Коновки—комсомольця, вбитого українськими буржуазними націоналістами у 1947 році.

МИ́КЛАШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 44 км від районного центру. Населення — 1170 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Нижня Білка.

На території села розміщений третій відділок радгоспу «Білківський». У відділку розвинуте молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека.

Перша письмова згадка про село належить до 1409 року.

МИКОЛА́ЇВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км від шосе Львів—Тернопіль. Населення — 493 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Городиславичі, Підсоснів.

Місцевий колгосп ім. Крупської має 2400 га земельних угідь. Його виробничий напрям —

рільництво і тваринництво. У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць. Функціонує дільнична лікарня на 25 ліжок.

Миколаїв заснований в 1647 році. В квітні 1936 року в Городиславичах відбувся страйк сільськогосподарських робітників, які боролися за підвищення заробітної плати. Під час Великої Вітчизняної війни німецькі загарбники відправили понад 50 чоловік на примусові роботи. Бандерівці замучили кількох сільських активістів.

МІ́СТКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру біля залізничної станції Містки. Населення — 650 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Диблянки, Лісневичі, Малинівка, Полянка.

Місцевий колгосп ім. Я. Галана м'ясо-молочного напряму володіє 2600 га земельних угідь.

В Містках є восьмирічна школа, клуб та бібліотека.

Село вперше згадується під назвою Підмостки в документах XV століття, а під назвою Містки в 1515 році.

НИКОНКО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Щирець. Населення — 609 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Дуб'янка, Льопи, Одинокий, Сердиця, Соколівка, Сороки, Шуфрачанка, Яструбків.

В селі знаходиться колгосп «Перемога», земельна площа якого становить 2 тис. га угідь. Виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво і вирощування зернових культур. Із допоміжних підприємств є торфорозробка.

У Никонковичах працюють початкова школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про село відноситься до XV століття.

ОБРО́ШИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на південний захід від Львова, за 8 км від районного центру, біля залізничної станції Оброшине. Населення — 1314 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Дібрівки, Підгайці, Прилисяни, Ставчани.

В Оброшиному створено дослідне господарство науково-дослідного Інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР. Чотири відділки цього господарства мають 5300 га земельних угідь. Тут вирощують зернові, цукрові буряки. Розвинуте тваринництво. За досягнення в розвитку тваринництва доярці господарства Г. І. Барбадин присвоєне звання Героя Соціалістичної Праці.

Село має восьмирічну школу, клуб на 300 місць, бібліотеку. До послуг жителів майстерня побутового обслуговування.

В архівних документах Оброшине згадується в 1431 році. В 1936 році в Ставчанах організувався осередок КПЗУ.

ПІДБЕРЕ́ЗЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Маруньці, за 40 км від районного центру. Населення — 845 чоловік. Сільраді підпорядковане село Підгірний.

В селі розміщений третій відділок радгоспу «Винниківський». Тут працює Герой Соціалістичної Праці доярка Г. М. Лучканіна. На території Підгорного розташована науково-дослідна станція механізації сільського господарства АН УРСР.

У селі є клуб, бібліотека, восьмирічна школа, при якій відкрита кімната-музей В. І. Леніна. Підберезці вперше згадані в документах у 1352 році.

ПІ́СКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км від Львова, за 14 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Щирець. Населення — 894 чоловіки.

У селі міститься бригада колгоспу ім. Кірова. Працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про Піски датується 1497 роком. У XVII столітті на території села знаходилась каменоломня. Селяни брали активну участь у революційному русі. Членами КПЗУ були Г. Синенький, М. Туркевич, В. Созанський, С. Лісний. За розповсюдження комуністичних відозв Г. Синенький був ув'язнений. У 1939 році він очолив перший орган Радянської влади у Пісках. Під час німецько-фашистської окупації Г. Синенький загинув від рук буржуазно-націоналістичних бандитів. Комсомольська організація була створена у 1939 році.

ПОРШНА́ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Щереку, за 5 км від районного центру та за 4 км від залізничної станції Пустомити. Населення — 657 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Липники і Підсадки.

Відділок радгоспу «Перемога» спеціалізується на плодо-овочевих культурах. Парникове господарство відділку становить 800 рам. Зернові культури вирощуються як кормова база для тваринництва.

У селі є восьмирічна школа, клуб і бібліотека. Тут народився народний артист Білоруської РСР З. Й. Бабій.

В архівних документах Поршна вперше згадується в 1468 році. Населення займалось розробкою кам'яного кар'єру, випалюванням вапна

РАКОВЕ́ЦЬ (в минулому — Млинівці) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Зубрі, за 26 км від районного центру. Населення — 354 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Деревач, Новосілка, Підтемне, Хоросно.

Через село проходить центральна високовольтна лінія Добротвір—Угорщина, газопровід Дашава—Львів.

Місцевий колгосп ім. Лесі Українки має 1156 га сільськогосподарських угідь. Провідні культури — пшениця, льон, цукрові буряки.

У Раківці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. В центрі розбито парк. Роботи місцевого художника М. С. Жовніра часто експонуються на виставках.

Вперше Раковець згадується в 1484 році.

СЕМЕ́НІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від районного центру. На-

В кімнаті Трудової слави колгоспу ім. Кірова с. Семенівки. 1966 р.

селення — 1933 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Береги, Віняви, Милошевичі, Радвани.

Колгоспу ім. Кірова, центральна садиба якого розміщена у Семенівці, належить 4 тис. га земельних угідь. Спеціалізується по відгодівлі худоби, а також вирощує зернові культури, цукрові буряки і льон-довгунець. Є тартак, дві кузні, ремонтна майстерня, торфорозробка.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Семенівка згадується в документах XVI століття.

СКНИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км на південний схід від Львова, за 16 км від районного центру. Через село проходить шосе Львів—Городок. Населення — 698 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Березівка і Границя.

У селі — відділок радгоспу «Перемога». Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вперше згадується Скнилів у 1396 році. Село в 1648 році знищили татари. Селяни Скнилова відомі своїми антифеодальними виступами у 40-х роках XIX століття.

СОКІ́ЛЬНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км на південь від Львова. Населення — 4206 чоловік.

Відділок радгоспу «Перемога», що розташований в Сокільниках, має 2 тис. га земельних угідь. Під фруктовим садом зайнято понад 100 га. Напрям господарства овочево-тваринницький. За високі виробничі показники М. Яворницький нагороджений орденом Леніна.

У селі є лікарня на 25 ліжок з пологовим відділенням, середня школа, клуб, бібліотека. Працюють кравецька і шевська майстерні. За післявоєнні роки збудовано 156 житлових будинків.

Перша згадка про Сокільники відноситься до 1397 року.

СОЛО́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру, на шосе Львів — Стрий. Населення — 774 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Малечковичі, Мала Солонка, Нагоряни.

В селі розміщена центральна садиба радгоспу «Перемога», земельна площа якого становить 6 тис. га. Вирощуються зернові і технічні культури. Розвинуте тваринництво. Працюють дві ремонтні майстерні, тепличний комбінат, пилорама.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб.

Перша згадка про Солонку відноситься до XV століття. В історії селянського руху село відоме антифеодальними виступами у XVI столітті.

СОРО́КИ-ЛЬВІ́ВСЬКІ — село, центр сільської Ради, розташоване в басейні річки Полтви, за 6 км на схід від Львова, за 2 км на південь від села проходить залізнична лінія Львів — Кам'янка-Бузька. Населення — 1416 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Муроване.

В селі розміщений другий відділок радгоспу «Жовтневий». На земельній площі другого відділку радгоспу вирощуються городні та кормові культури.

У Сороках-Львівських є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Побудований стадіон.

Перша згадка про село відноситься до 1421 року. У 30-х роках XX століття виник осередок КПЗУ.

СТАРЕ́ СЕЛО́ — село, центр сільської Ради. Через село проходить залізнична лінія Львів — Івано-Франківськ, віддаль до шосе Львів — Ходорів 2 км. Населення — 2319 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Будьків.

В селі — колгосп ім. Б. Хмельницького, земельна площа якого становить 2 тис. га сільськогосподарських угідь. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво. З допоміжних господарств — млин і механічна майстерня. В Старому Селі розташовані цегельний завод, деревообробний цех Львівської меблевої фабрики, ветлікарня і міжколгоспна станція штучного запліднення сільськогосподарських тварин.

Руїни замку XVII століття у Старому Селі. 1966 р.

Тут функціонує лікарня на 35 ліжок, є середня школа, клуб, бібліотека, народний університет культури і праці.

Вперше Старе Село згадується у 1442 році. Його в 1498 році зруйнували турки, а в 1648 році — татари. В 50-х роках XVII століття тут був побудований оборонний замок, руїни якого збереглися до нашого часу. В серпні 1920 року через село проходили загони Першої Кінної армії.

Безземельні працювали в каменоломнях, пісковому кар'єрі і цегельні, де в травні 1937 року відбувся страйк, яким керував робітник В. Влах. Страйкарі домагались підвищення заробітної плати.

ТО́ВЩІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на південний схід від Львова, за 9 км від залізничної станції Давидів. Населення — 450 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Селиська.

Місцевий колгосп ім. Паризької Комуни має 1200 га сільськогосподарських угідь. В господарстві вирощуються зернові, овочеві, технічні культури, розвинуте тваринництво.

В селі працюють початкова школа, бібліотека, клуб. У 1959 році споруджено пам'ятник Т. Г. Шевченку. 5 багатодітних матерів нагороджені медалями «Материнська слава».

Товщів вперше згадується в документах кінця XV століття.

ЧИ́ЖИКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Кабанівці, за 8 км на південний схід від Львова, за 52 км від районного центру і за 1,5 км на південний захід від шосе Львів — Перемишляни. Населення — 1069 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Глуховичі.

У селі знаходиться 4-й відділок радгоспу «Винниківський», овочево-молочного напряму. Відділок має 1200 га земельних угідь.

В селі побудовано в 1962 році дільничну лікарню на 25 місць. Є восьмирічна школа, клуб на 250 місць, бібліотека. За роки Радянської влади воно забудоване новими багатокімнатними будинками.

Перша згадка про село в письмових джерелах відноситься до 1410 року. У серпні 1920 року населення Чижикова з радістю вітало Першу Кінну армію, яка вела бої на підступах до Львова. Під час окупації Західної України панською Польщею тут діяв осередок КПЗУ. У 1929 році карний загін вчинив розправу над жителями села.

Під час археологічних розкопок досліджено поховання бронзової доби (II тисячоліття до н. е.), могилу родового вождя I—II століття н. е. з бронзовим римським посудом та сліди поселення III—IV століття нашої ери.

ЧИ́ШКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Маруньці, за 2 км від шосе Львів — Тернопіль. Населення — 1492 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бережани, Волиця і Соснівка.

В селі розміщена центральна садиба радгоспу «Винниківський» овочево-молочного напряму. Земельна площа радгоспу — 7297 га. У допоміжному господарстві — млин, лісопильня і ремонтна майстерня. За успіхи у розвитку сільськогосподарського виробництва звання Героя Соціалістичної Праці одержала доярка Г. І. Клюк, орденом Леніна нагороджений Г. М. Коваленко. В Чишках знаходиться сортодільниця, яка обслуговує Львівську, Закарпатську і Чернівецьку області.

Село має середню школу, при якій створено інтернат, клуб, бібліотеку.

Перша письмова згадка про село Чишки відноситься до 1437 року.

На території села виявлені знаряддя кам'яної доби.

ЧОРНУШО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 55 км від районного центру, за 3 км від села проходить шосе Львів — Перемишляни. Населення — 894 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Журавники і Тарасівка.

У селі — відділок радгоспу «Білківський». Напрям відділку овочево-молочний. Тут є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про Чорнушовичі в письмових джерелах відноситься до 1409 року. Під час визвольної війни 1648—1654 рр. повсталі селяни спалили в Журавниках панський двір.

Я́МПІЛЬ (в минулому — Пруси) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Полтві, за 7 км на схід від Львова. Через село проходить шосе Збоїська-Борщовичі, залізниця Львів — Ковель. Населення — 1322 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Гамаліївка, Камінопіль.

Місцевий відділок радгоспу «Жовтневий» має 2800 га земельних угідь. Виробничий напрям його, як і всього радгоспу, овочево-тваринницький. Парникове господарство становить 3200 рам. З передовиків сільського господарства відзначився ланковий М. М. Островський (репатріант з Аргентіни), ланка якого у 1962 році зібрала 280 цнт овочів з гектара.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша згадка про Ямпіль відноситься до 1399 року. В серпні 1920 року на полях Ямполя відбувся бій червоноармійців Першої Кінної армії з білополяками.

РАДЕХІВСЬКИЙ РАЙОН

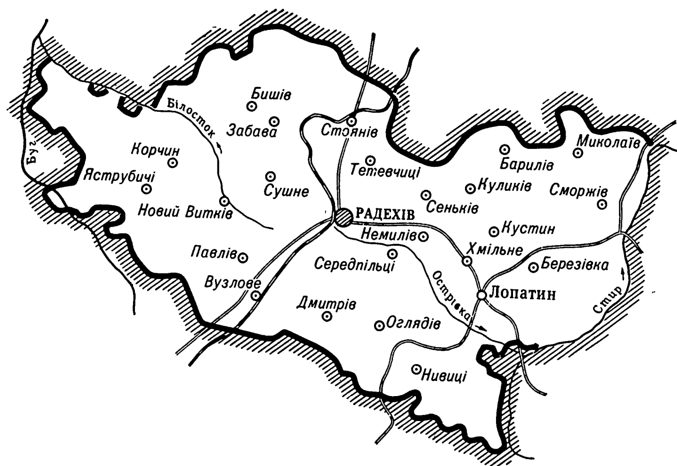

РАДЕ́ХІВ

Радехів — місто районного підпорядкування, центр Радехівського району, віддалене від Львова на 80 км. Із Львовом зв'язаний автомагістраллю і залізницею Львів—Луцьк. У західному напрямку з Радехова йде шосе на Червоноград, а в південно-східному — на Броди. Населення — 5900 чоловік. У смугу міста входить селище Кути (за 3 км на схід), населення якого вчислене в суму населення міста. За Радянської влади Радехів був районним центром з 4 грудня 1939 по 30 грудня 1962 року, коли увійшов до складу Сокальського району, а з 4 січня 1965 року — знову районний центр.

Місто розташоване в рівнинній і легкохвилястій місцевості над потоком Радехівкою — притокою Стиру (басейн Дніпра). Тут же бере початок річка Білий Стік, яка тече до Західного Бугу і належить до сточища Балтійського моря. Отже, по території Радехова проходить головний європейський вододіл. До заплавини Радехівки з півдня і сходу підходять ліси поліської смуги. В північному напрямку територія хвилясто піднімається. Найвищий пункт цієї місцевості за урочищем Переволоками зветься Могила.

Про територію Радехова ми маємо дуже скупі історичні відомості. Археологічні знахідки свідчать, що людина тут проживала в період неоліту в VII—III тисячоліттях до нашої ери[1].

Виникнення Радехова слід віднести до часів родового ладу східнослов'янських племен бужан-волинян, коли на території східнослов'янських племен ще зберігалося первісне назовництво. Топонім Радехів походить від слова радий, подібно, як топонім Малехів походить від слова малий.

Перша письмова згадка про село належить до 1493 року, коли до радехівського поміщика Лаца втік з Переспи (нині село Сокальського району) кріпак Кметь Андрій[2]. Згадується Радехів у люстрації 1531 року, коли 2,5 лана в Радехові належало Буській католицькій парафії. В другій половині XVI століття Радехів пограбували і повністю знищили татари, що зафіксовано в люстрації 1578 року.

---

[1] Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 149, стор. 27.
[2] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 412.

У XVIII столітті Радехів стає центром великої магнатської латифундії графа Міра, який побудував тут величавий палац і костьол. Після загарбання Галичини Австрією в Радехові, за даними 1785 року, було 84 двори і 515 чоловік населення. В 1791 році відкрито початкову школу. Тоді ж деякий час існувала невелика килимарська мануфактура.

В останнє десятиріччя перед реформою 1848 року у поміщика графа Міра було на 3420 моргах 89 селян-кріпаків з повним наділом землі (більш як 20 моргів), 52 — з половинним наділом (5—19 моргів), 34 загородники і 140 безземельних, які мали тільки хату або жили в комірному і займалися домашнім ремеслом чи дрібною торгівлею. Панщинні повинності підданих з повним наділом, якщо вони мали робочу худобу, становили 3 тяглі дні на тиждень, а половинників — 2 тяглі дні на тиждень. Піддані без тягла і загородники робили пішу панщину 1—2 дні на тиждень. Крім того, піддані, що мали землю, давали натурою зерна 3—6 корців, а також 3—7 курей, 5—10 яєць на рік. Узимку всі піддані пряли по 6 мотків з панського волокна. Безземельні ремісники та крамарі платили чинші. Всі піддані, крім війта і присяжного, притягалися до шарваркових робіт (ремонт шляхів). Від панщинних повинностей були звільнені тивуни, гайові, гуменні та двірські люди, а також піп, якому належало 80 моргів землі[1].

Після скасування кріпацтва за всі панщинні повинності радехівських підданих встановлено викуп — 60 975 флоринів[2]. Викуп був обчислений в десятикратному розмірі річних повинностей і сплачувався з нарахуванням процентів протягом 40 років. Магнатові Міру, крім Радехова, належало 10 суміжних сіл, де 700 підданих сиділи на 8 тис. моргах землі і робили 19 тис. тяглих і 7 тис. піших днів панщини, за що встановлено викуп (у селах, крім Радехова) ще 70 тис. флоринів. За поміщиком Міром після скасування панщини залишилося 26 тис. моргів (у Радехові і 10 селах), а в селян — 12,5 тис. моргів землі[3].

Панщину «дарував» монарх, але «визволені» піддані довгі роки несли тягар викупних платежів. Підданих перестали бити киями на панському лані, але вони мусили платити за скасування панщини. Надзвичайно великі були побори і затрати жителів Радехова на утримання церкви і духовенства. Селяни обробляли приходську землю і оплачували численні обряди.

Велика радехівська магнатська латифундія в другій половині XIX століття переходить до графа С. Бадені, маршалка галицького сейму. Він був сьомий з десяти найбагатших магнатів Галичини, латифундії яких росли внаслідок концентрації поміщицьких володінь і зубожіння селян, що втрачали свої наділи. Графу Бадені на Радехівщині належало 30 тис. моргів землі в 11 селах, тобто 63 проц. території всіх сіл, тоді як площа рустикальних земель (селянських, громадських і приходських) становила 18 тис. моргів, тобто 37 проц. Грунтового ж податку поміщик платив лише 42 проценти[4].

Великий податковий тягар руйнував господарства селян. Здебільшого вони були тільки номінальними власниками землі. Часто їхні мізерні наділи і майно продавалися з молотка за недоїмки. Розорені, зубожілі селяни й ремісники жили в напівзруйнованих і брудних хатинах, в той час, як граф перебудував і розбудував свій палац, розширив парк, збудував оранжерею і все обніс триметровою кам'яною стіною. Щоб зручно було магнатові, в 1880 році була вимощена грунтова дорога Львів—Радехів.

За даними перепису 1900 року, в Радехові в 485 дворах проживало 4053 чоловіки населення. В місті налічувалося 18 корчм, а з 405 дітей шкільного віку відвідували школу тільки 115, і навчав їх один учитель. Основна маса населення була неписьменною. В місті не було ні одного лікаря. Зате було податкове управління.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 20, оп. 18, спр. 241.
[2] Там же, ф. 168, оп. 1, спр. 1260—1263.
[3] Там же, спр. 913, 916, 949, 1005, 1178, 1180, 1245, 1260, 1297, 1374, 1392.
[4] Я. Миколаєвич. Опис повіта Кам'янецького, стор. 44, 45.

На початку XX століття виникло акційне товариство для будівництва локальних (місцевих) залізниць, яким заправляв граф Бадені. В 1909 році товариство побудувало залізничну вітку із Львова через Радехів до Стоянова на австрійсько-російському кордоні. У зв'язку з підготовкою до імперіалістичної війни залізнична вітка набула стратегічного значення, і її викупило австрійське державне управління залізниць. При цьому Бадені ще більше зміцнив своє майнове становище.

У переддень імперіалістичної війни для укріплення австрійського адміністративно-політичного управління Радехів став центром прикордонного повіту. До складу його ввійшло 2 містечка і 55 сіл з населенням 72 914 чоловік[1]. Населення повітового центру, порівнюючи з 1900 роком, виросло на 20 проц. Цей ріст відбувся в основному за рахунок державного повітового управління, за рахунок збільшення кількості державних службовців, судівництва, податкового управління і поліції. Але навіть куцого земського управління, т. зв. повітової ради, в Радехові не було створено. Він і надалі залишався містечком. Брудні вулиці, п'яний гомін у численних корчмах, де гуляли шляхтичі, похилі, підсліпуваті халупи на околицях, де жили ремісники, батраки й панські слуги,— таким був Радехів. Повітової лікарні і т. зв. каси хворих у повіті не існувало. В місті жили 3 приватні лікарі, послуги яких були недоступні широким масам трудящих.

В останні роки австрійського панування в Радехові діяли дві школи: семикласна хлоп'яча та шестикласна дівоча, в яких налічувалось 19 учителів і 855 учнів, з них 333 українці, 299 євреїв і 223 поляки. Викладання велося польською мовою[2].

В той час у Радехові промисловість і торгівля небазарного типу були слабо розвинуті. Після скасування прав шляхти на виробництво спиртних напоїв Бадені добився, крім викупу панщинних повинностей, ще й викупу пропінації. Це додатково принесло йому величезні прибутки. Він став поміщиком і капіталістом. Його спиртовий і пивоварний заводи, на яких працювало 20—30 робітників, були найбільшими підприємствами Радехова. Крім того, діяло близько десяти невеликих промислових і торговельних фірм по переробці та продажу продуктів сільського господарства.

Невимовні страждання принесла трудящим Радехова перша світова війна. Численні реквізиції руйнували господарство селян і ремісників. За найменший прояв симпатії до росіян жорстоко переслідували. Так, у серпні 1914 року, скориставшись з того, що дехто з українського населення був під впливом москвофілів, австрійська адміністрація арештувала і вивезла в концтабори 20 радехівців, звинувативши їх у державній зраді[3], і спалила частину садиб. Крім того, під час боїв, що точилися між російськими та австро-німецькими військами, в місті знищено 18 проц. житлових будинків.

Велике значення для пробудження класової свідомості трудящого населення Галичини і розгортання революційної боротьби мала Велика Жовтнева соціалістична революція. Революційні ідеї особливо поширювались у тих повітах, що територіально були близько до Росії, зокрема в Радехівському. В повідомленні старости цього повіту від 10 травня 1918 року сказано, що поширенню тут більшовицьких ідей сприяло те, що повіт

Нові житлові будинки в м. Радехові. 1966 р.

[1] Szematyzm Galicyi na rok 1914, стор. 46.

[2] Шематизм Львівської митрополії, 1914, стор. 305.

[3] Талергофський альманах. Вип. 1, Львів, 1924, стор. 118.

«безпосередньо межує з батьківщиною цих ідей, а також у зв'язку з відносинами, які об'єднують українське населення даного повіту з населенням по той бік кордону»[1]. Велику роль у цьому відіграли і колишні австрійські солдати, що поверталися з полону. Вони на власні очі бачили в Росії всенародний рух, боротьбу за волю, мир і землю. Вимога конфіскації великих землеволодінь лунала все гучніше. У травні 1918 року в селах повіту на своїх зборах селяни відкрито обговорювали питання про розподіл поміщицьких земель, а в самому Радехові велика група жінок звернулася з запитанням до місцевого адвоката: «Коли дійде до розподілу панської землі?».

Народний рух у Радехові набрав такого розмаху, що власті змушені були для «охорони порядку» в листопаді 1918 року збільшити загін жандармів з 25 до 60 чоловік[2].

Але ні австрійські власті, ні зунрівці, ні польські окупанти, що захопили західноукраїнські землі, не могли придушити прагнення широких мас українського населення до возз'єднання з Радянською Україною. 13 серпня 1920 року трудящі Радехова радо зустріли загони Першої Кінної армії. Білополяки втекли. Над Радеховом замайорів червоний прапор. 20 серпня в палаці графа Бадені жителі міста зібралися на збори, де був обраний Радехівський революційний комітет у складі 9 осіб. До нього ввійшли: К. Лех, М. Шайнога, В. Стефанишин та інші представники сільської бідноти і трудової інтелігенції. Секретарем ревкому обрано Д. Дибайла.

Радехівський ревком за півтора місяця свого існування багато зробив для трудящих. Найбіднішим селянам і наймитам подано матеріальну допомогу з запасів хліба графа Бадені. В місті почали працювати пивзавод, крамниці, відремонтовано залізницю. Відкрилась українська гімназія. Створена ревкомом сотня червоних бійців влилась у ряди Червоної Армії. Була організована робітничо-селянська міліція. Штаб Будьонного містився в будинку теперішньої Радехівської восьмирічної школи, а ревком — у будинку № 5 по вул. Криничній.

Після відступу частин Червоної Армії і поновлення окупаційного режиму панської Польщі члени ревкому були арештовані і відвезені до львівської тюрми. Секретаря ревкому Д. Дибайла заслано до концтабору в Домб'є під Краковом.

У період панування буржуазно-поміщицької Польщі Радехів, хоч його й величали містом, перебував, по суті, у повній залежності від поміщика та старостинського апарату. Ніяких змін у благоустрої міста не сталося. Це було таке ж містечко, як і 20—30 років тому.

Наче злий привид, височів над містом палац графів Бадені. В центрі — костьол, церква й будинки повітових установ, особняки багатих торговців і державних службовців. Близько трьох чвертей міста становили дерев'яні хатки, значна частина яких була вкрита соломою. Тут жили малоземельні селяни, панські батраки, дрібні кустарі й крамарі. За даними перепису населення 1931 року, в Радехові у 715 дворах проживало 5440 чоловік[3].

Поміщикові й церкві належала половина території міста. Промислових підприємств, за даними промислової статистики, було 6. На них працювало 83 робітники[4]. 4 з цих підприємств належали поміщикові. Йому належала й радехівська електростанція. Крім того, тут налічувалось близько 10 ремісничих та невеликих торговельних закладів, де було зайнято понад 200 кустарів-ремісників та дрібних крамарів.

У Радехові в 30-х роках було 2 державні семикласні (хлоп'яча та дівоча) школи з польською мовою викладання, де налічувалось 350 учнів. Під опікою графа Бадені діяла приватна чоловіча гімназія його імені, де навчалося 100 дітей місцевих

[1] І. І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., стор. 289.
[2] Львівський облдержархів, ф. 129, оп. 4, спр. 101, арк. 12, 13.
[3] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej. Województwa południowe. Warszawa, 1933, стор. 72.
[4] Statystyka przemysłowa Polski, 1935, seria C, zeszyt 89, стор. 58.

багатіїв та інтелігенції. Була також приватна українська чотирикласна школа, в якій налічувалося 140 учнів[1], і кілька років існувала приватна українська гімназія (наприкінці 20-х років вона самоліквідувалася). Отже, більшість українських дітей була позбавлена можливості навчатися рідною мовою.

Правителі панської Польщі зовсім не піклувалися про охорону здоров'я трудящих. У повіті не було жодної медичної установи. Туберкульоз косив бідноту, особливо дітей. У 1939 році було зареєстровано 370 хворих на туберкульоз[2].

Становище трудящих рік у рік погіршувалося. Знайти роботу було дуже важко. Зростало безробіття. Шукаючи порятунку від злиднів і голоду, біднота мусила покидати рідний край. Так, у 1928 році в Радехові закордонний паспорт для виїзду в Канаду та Францію одержав 21 чоловік. Під час економічної кризи 1929—1933 рр. еміграція посилилась і спрямована була в основному на шахти Франції.

Жорстоке соціальне й національне гноблення штовхало трудящих на боротьбу проти буржуазно-поміщицького гніту, за возз'єднання з Радянською Україною. Цю боротьбу очолювала Комуністична партія Західної України, яка перебувала в підпіллі. У звіті львівської партійної організації за червень 1924 року повідомлялося, що в Радехові проведена повітова партійна нарада, де обговорювалися рішення V конференції КПЗУ та намічено заходи для здійснення цих рішень на місці. В листопаді того ж року відбулась окружна партійна конференція, в якій брали участь делегати з Радехова. Окружний комітет забезпечив делегатів літературою, зокрема нелегальною газетою «Земля і воля», матеріалами Комінтерну, брошурами та відозвами[3].

Неймовірні злидні, тяжкі умови праці були причиною посилення страйкової боротьби. В 1934 році під керівництвом Радехівського повітового комітету КПЗУ страйкували робітники лісопильних заводів. У 1936 році в Радехові відбувся п'ятиденний страйк. Організаторами його були робітники Й. Герба, П. Кацюба, Д. Стефанишин та інші. Для спільної боротьби об'єдналися українські й польські робітники. Почався страйк на лісопильному заводі. Потім виступили робітники цегельного заводу і Пукачівського млина (по вул. Лопатинській). Власники підприємств змушені були укласти з робітниками угоду про підвищення заробітної плати і введення 8-годинного робочого дня. Але через деякий час підприємці зламали угоду. Тоді робітники знову застрайкували і добилися, що їм заплатили за дні страйку.

Велику агітаційно-масову роботу провадив повітовий комітет КПЗУ і серед молоді. В Радехові активно діяла комсомольська організація.

Боротьба проти польських окупантів не припинялася до 1939 року. 19 вересня 1939 року радехівці радо вітали Червону Армію. Збулася мрія трудящих про возз'єднання з Радянською Україною. Одразу після визволення було створене Тимчасове міське управління, головою якого став Д. Дибайло. Представником трудящих Радехівського повіту на Народні Збори обрано лікаря І. Д. Стека. В місті почало налагоджуватися мирне життя на новій, соціалістичній основі. Згідно з Декларацією Народних Зборів були націоналізовані підприємства і магазини, селяни одержали землю, тяглову силу та інвентар. У лютому 1940 року організовано Радехівську МТС і молочно-м'ясний радгосп «Кутинський», який мав 998 га орної землі, 480 голів великої рогатої худоби.

Багато було зроблено в галузі охорони здоров'я. В перші ж дні після визволення відкрито лікарню, поліклініку, 2 амбулаторії, пологовий будинок, дитячу консультацію, 2 аптеки. На створення лікувальних установ було асигновано 488 тис. крб. У 1940 році в місті працювало 11 лікарів[4].

Великі перетворення відбулися і в культурному житті Радехова. В 1940 році

---

[1] Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31, стор. 457.

[2] Газ. «Вільна Україна», 15 вересня 1940 р.

[3] Є. М. Галушко. Нариси ідеологічної боротьби та організаційної діяльності КПЗУ в 1919—1928 рр., Львів, 1965, стор. 138, 139.

[4] Газ. «Вільна Україна», 15 вересня 1940 р.

відкрито 2 нові школи — середню і семирічну, в яких навчання провадилось українською мовою, а також початкову з російською мовою викладання. Почали діяти Будинок культури, клуб піонерів, районна бібліотека і літній кінотеатр на 500 місць. 17 вересня 1940 року на центральній площі міста відкрито пам'ятник В. І. Леніну. Зміцнювалися зв'язки Радехова з обласним центром.

Колишній командир партизанського з'єднання Л. Я. Іванов розповідає піонерам про подвиги партизанів. 1965 р.

Почалася Велика Вітчизняна війна. 22 червня 20-й танковий полк зайняв оборону на ділянці Червоноград—Радехів і Радехів—Горохів. Після дводенних запеклих боїв фашисти захопили Радехів.

Три роки тривала окупація. Це були найстрашніші роки в історії міста. Гітлерівці закатували і розстріляли 2 тис. жителів. На каторжні роботи в Німеччину вивезли 180 юнаків і дівчат. Але радехівці, які пізнали радість вільного життя, не корилися загарбникам.

Розгорнулася партизанська боротьба проти «нового порядку», насаджуваного фашистами. В районі Радехова діяв партизанський загін під командуванням Г. Ковальова. В березні 1944 року цей загін перекрив залізницю Радехів—Кам'янка і завдав окупантам відчутних ударів. Великих втрат зазнали фашисти і від партизанського з'єднання ім. Леніна, яке, здійснюючи рейди по тилах ворога, проходило через Радехівський район. Командував цим з'єднанням Л. Я. Іванов (у минулому командир Червоної Армії, зараз працює начальником заготконтори в Радехові). Жителі міста, зокрема П. А. Окіс, І. М. Приходько, Я. І. Ушакевич та інші, допомагали партизанам продуктами і одягом, показували дорогу, переховували поранених, передавали населенню зведення Радінформбюро. Робітники саботували вивіз обладнання підприємств. Так, у майстерні по ремонту сільськогосподарських машин В. Ганиткевич та інші ламали машини, які вивозилися в Німеччину, розбирали і ховали кращі верстати.

14 липня 1944 року частини Червоної Армії підійшли до Радехова. Після жорстоких боїв, 17 липня війська 121-ої гвардійської стрілецької дивізії під командуванням генерала Н. П. Пухова визволили місто. Здобуття Радехова — важливого вузла шляхів — створило сприятливі умови для дальшого просування Червоної Армії в напрямку Львова і Сокаля.

У боях за визволення Радехова і району смертю героїв загинули 922 радянські воїни, серед них підполковник Л. І. Сидоренко, капітан І. В. Соколов, лейтенанти А. П. Байкалов, Н. П. Кузьменко та інші. Більшість з них похована в Радехові. В 1966 році на братській могилі встановлено обеліск і скульптурний пам'ятник. Щороку, відзначаючи День Перемоги над гітлерівською Німеччиною, трудящі міста в траурнім поході несуть вінки і квіти на могили героїв.

Фашистські окупанти завдали великої шкоди Радехову. Відступаючи, вони спалили половину житлових будинків і колишній графський палац. Частина будинків була напівзруйнована, без вікон і дверей. Багато мешканців лишилося без житла.

З перших днів визволення почалася відбудова зруйнованого фашистами господарства. Значну допомогу в цьому подала держава. В 1944 році відновила роботу Радехівська МТС. Через рік вона мала 45 тракторів. У 1945 році місто було електрифіковане.

Пам'ятник на братській могилі воїнів-визволителів у м. Радехові.

Радехівський районний комітет КП(б)У мобілізував трудящих на рішення політичних і господарських завдань, що їх поставила партія в перші післявоєнні роки. Велику організаційно-пропагандистську роботу провадила районна газета «Зоря комунізму» (орган Радехівського РК КП(б)У та райради депутатів трудящих), яка почала виходити 9 вересня 1944 року. А в 1945 році районний центр повністю радіофіковано. Це багато допомогло партійній організації в проведенні масово-політичної і культурно-виховної роботи. Поряд з цим велась запекла боротьба з рештками оунівських банд, від рук яких у 1945—1948 рр. у Радехові загинув 21 чоловік. Буржуазно-націоналістичні недобитки були ліквідовані силами широких мас населення.

Післявоєнні роки були періодом швидкого росту Радехова. За минулі 20 років (1946—1966) різко збільшилось промислове виробництво, організовано випуск нових видів продукції, збудовано кілька нових підприємств. Радехів, у недавньому минулому невелике містечко, став одним з промислових і культурних центрів області.

Основне підприємство Радехова — авто-ремонтний завод, який почав працювати в 1958 році. Спочатку це була невелика майстерня, де всі операції виконувалися вручну. За перший рік на заводі відремонтовано лише 100 автомашин. Протягом наступних 7-ми років майстерня перетворилась на механізоване підприємство, устатковане найновішими верстатами. Ріс завод, росли і його люди, підвищувалась їх кваліфікація. Якщо в 1958 році тут працювало 20 робітників, то в 1966 році їх налічувалося близько 300. В 1966 році почалася реконструкція заводу. Після завершення її обсяг виробництва збільшиться у 3 рази.

Гордість заводу — моторо-агрегатний цех, якому в 1963 році присвоєно звання колективу комуністичної праці. Це почесне звання присвоєне також бригаді зварників.

Визначне місце в економіці Радехова займає районне відділення «Сільгосптехніки», де працює 120 робітників. Відділення обслуговує радехівський радгосп і 22 колгоспи. Колектив його не раз виходив переможцем у соціалістичному змаганні підприємств області. В 1965 році радехівське відділення «Сільгосптехніки» за виконання соціалістичних зобов'язань одержало перехідний Червоний прапор облвиконкому та облпрофради.

На підприємстві чітка організація праці. Робота виконується доброякісно і швидко. Наприклад, трактор ремонтується не довше 15 днів. За 1965—1966 рр. підприємство відремонтувало для колгоспів 170 тракторів і 130 зернових комбайнів та багато іншої техніки. З 1964 року тут почали виробляти корморізки. Всі ці успіхи досягнуті завдяки наполегливій праці і постійному підвищенню кваліфікації робітників. Перед у соціалістичному змаганні ведуть ударники комуністичної праці токар А. Солтис, слюсар В. Панчук та інші.

У 1959 році в Радехові побудовано цегельно-черепичний завод, який виробляє 6,5 млн. штук цегли на рік.

З підприємств харчової промисловості найбільшим є маслозавод, збудований в 1957 році, і продкомбінат, до складу якого входять 3 млини, ковбасний і плодоконсервний цехи. В 1962 році почала діяти пекарня потужністю 30 тонн хліба на добу.

Особливе місце в економіці Радехова посідає радгосп «Радехівський», організований в 1961 році на базі відновленого в 1946 році кутинського радгоспу та колгоспів навколишніх сіл Тетевчиць, Собанівки, Середпілець, Муканів та Йосипівки. Радгоспу належить 7,4 тис. га землі, в т. ч. 6,2 тис. га сільськогосподарських угідь, з них 4,8 тис. га становлять орні землі. Протягом чотирьох років радгосп освоїв під культурні пасовища і сіножаті 980 га заболочених торфових земель. Всі польові і трудомісткі роботи на фермах механізовані. В господарстві налічується 40 тракторів, 26 комбайнів, 40 вантажних автомашин і 80 електромоторів.

Радехівський радгосп — це насамперед насінницький радгосп, який вирощує для колгоспів Львівської області насіння зернових культур — елітні і першої репродукції. З 1961 року по кінець 1965 року продаж елітного насіння колгоспам збільшився з 4 тис. до 10,1 тис. цнт. Середній врожай зернових у 1965 році становив 29 цнт з гектара.

Радгосп вирощує також цукрові буряки, врожай яких у 1965 році становив 275 цнт з га. На фермах господарства налічується 2300 голів великої рогатої худоби, 1700 свиней і 1400 овець.

Уміле ведення господарства в поєднанні з високим рівнем агротехніки і механізації забезпечує високу рентабельність В 1966 році радгосп одержав 572 тис. крб. прибутку.

Боротьбу за підвищення врожайності і соціалістичне змагання на фермах очолює партійна організація, яка налічує 39 чоловік. У бригадах радгоспу добре поставлена наочна агітація. Плакати і діаграми розповідають про досвід передовиків, закликають краще використовувати техніку.

В економіці Радехова і суміжних сіл значну питому вагу має лісове господарство. Радехівському лісгоспзагу підлягають 5 лісгоспів. За ініціативою працівників лісгоспів тут почалося виробництво хвойного порошку, який є цінним вітамінізованим кормом для тварин.

За роки Радянської влади докорінно змінилося життя трудящих Радехова, змінився і зовнішній вигляд міста. Набагато збільшилась територія, виросли нові вулиці і квартали. В цілому житловий фонд збільшився в 2 рази. Серед новобудов виділяються приміщення універмагу і поліклініки.

Методом народної будови в 1960 році трудящі спорудили водний басейн («Радехівське озеро») площею 3 га, збудовано оранжерею. Тільки за останні 3 роки в місті насаджено 8 тис. декоративних дерев і кущів, заасфальтовано 15 тис. кв. метрів вулиць. Ожив колись похмурий, безлюдний графський парк — тут створено міський Парк культури і відпочинку. Радехів повністю електрифікований — в 1957 році його підключено до Корчинської підстанції Добротвірської ДРЕС.

З кожним роком зростає кількість електроенергії, що її витрачають жителі Радехова. Якщо в 1957 році в місті витрачено 145 тис. квт-год (без промислових підприємств), то в 1966 році ця цифра досягла 984 тис. кіловат-годин.

У 1965 році в місті створено комбінат побутового обслуговування. Сюди входять швейні майстерні, прокатний пункт, фотоательє, майстерні для ремонту годинників, приймачів і телевізорів, художня майстерня, столярний цех та інші підприємства.

Великі зміни відбулися і в розвитку торгівлі. В 1966 році в Радехові діяли 11 продуктових і

Апаратний цех Радехівського маслозаводу.

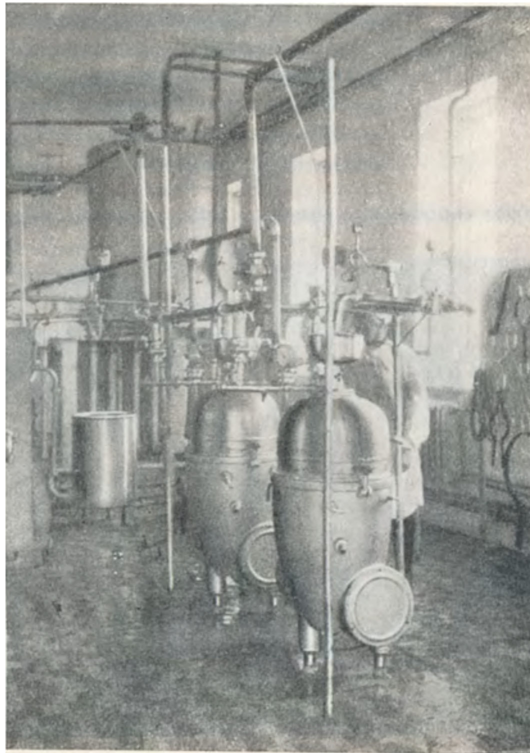

12 промтоварних великих магазинів. Крім того, є невеликі магазини: м'ясний, молочний, кулінарний, галантерейний, культтоварів та інші. В місті є ресторан, чайна і закусочна. В цілому в 1966 році товарооборот продуктових магазинів становив 1,3 млн. крб., промтоварних — 2,3 млн. карбованців.

Постійно зростає добробут трудящих. З кожним роком збільшується попит на такі промислові товари, як велосипеди, мотоцикли, радіотовари тощо. Тільки в 1965—1966 рр. продано населенню 673 мото- і велосипедів, 62 мотоцикли, 255 телевізорів, 350 радіоприймачів, 50 пральних машин і 50 холодильників.

Велика увага приділяється охороні здоров'я трудящих. У Радехові діють лікарня на 100 ліжок, протитуберкульозний диспансер на 25 ліжок і поліклініка. У медичних закладах працює 25 лікарів.

Добре поставлена і спортивно-масова робота в місті. Тут є стадіон і 4 спортивні майданчики. Районна рада спортивних товариств об'єднує кілька колективів, які беруть участь в обласних і районних змаганнях. Деякі з них стали переможцями. Зокрема спортсмени ремонтного заводу завоювали районний кубок з футболу, а спортсмени «Сільгосптехніки» — з волейболу.

Система освітніх і культурних закладів забезпечує всебічний розвиток культури. В місті діють середня і восьмирічна школи, а також середня школа робітничої молоді і заочна середня школа. В 1965/66 навчальному році в школах Радехова налічувалось 1238 учнів, тобто вчиться кожен четвертий житель міста. Повністю ліквідовано неписьменність. У школах працює 81 учитель, з яких 42 мають вищу педагогічну освіту.

Справжнім центром агітаційно-масової і культурно-виховної роботи в Радехові став Будинок культури. Тут організовуються тематичні вечори, відзначаються важливі події в житті міста і країни. Так, у 1966 році проведено тематичні вечори, усні журнали і диспути на теми: «Горизонти нової п'ятирічки», «І. Франко і сучасність», «Поговоримо про героїв наших днів», «Що таке романтика» та інші.

У Будинку культури працюють 10 гуртків художньої самодіяльності, які об'єднують 230 учасників. Чоловічий хор у складі 50 чоловік та духовий оркестр не раз були учасниками обласного огляду художньої самодіяльності. Гурток баяністів разом з групою учасників республіканського конкурсу та художньої самодіяльності Львівщини виступали з концертами в Польській Народній Республіці. Крім Будинку культури, гуртки художньої самодіяльності працюють при профспілкових клубах.

Виступи самодіяльних колективів міста перед сільськими глядачами стали звичайним явищем. У Радехів часто приїздять з концертами професіональні театральні колективи Львова та області. До послуг жителів широкоекранний кінотеатр «Молода гвардія» на 250 місць і літній кінотеатр. Відкрито для учнів кінотеатр «Піонер» на 100 місць, який обслуговують самі учні.

Про підвищення культурного рівня трудящих свідчить все зростаюча любов до книги. В Радехові діють 2 районні бібліотеки (для дорослих і дитяча). За 10 років книжковий фонд їх збільшився з 34 тис. до 48 тис. примірників, а кількість читачів — з 2860 до 4240 чоловік. Працюють також 2 шкільні, 5 профспілкових бібліотек та бібліотека політичної освіти РК КП України. При бібліотеці для дорослих організовано краєзнавчу раду, якою керує директор школи Є. Т. Ракобовчук. При восьмирічній школі створено історико-краєзнавчий музей. Значну агітаційно-масову роботу серед населення провадить товариство «Знання». Тільки в 1966 році члени товариства «Знання»

Урок виробничого навчання у Радехівській середній школі.

прочитали 387 лекцій на різні теми.

До возз'єднання дорога в науку трудящим, особливо українцям, була закрита. Якщо комусь і щастило закінчити вищий учбовий заклад, то влаштуватися на роботу було дуже важко. Українців, як правило, не брали. Радянська влада широко відчинила двері вузів для дітей трудящих. З Радехова вийшло багато відомих наукових працівників, учителів, лікарів. Серед них Я. І. Середа, вчений в галузі нафтопереробки, член-кореспондент АН УРСР; кандидат технічних наук Б. Лозовий — викладач Львівського поліграфічного інституту; кандидат математичних наук В. Сологуб — науковий працівник Академії наук УРСР та інші.

Чоловічий хор Радехівського районного Будинку культури.

Великі перспективи відкриваються перед Радеховом у новій п'ятирічці. Згідно з планом широко розгорнеться житлове будівництво. Виростуть нові п'ятиповерхові будинки, типове приміщення районної лікарні на 100 ліжок, буде перебудовано ветеринарну лікарню, реконструйовано водопостачання тощо.

Зміниться і структура міста в цілому. Спорудження об'їзної дороги дасть можливість звільнити вулиці від руху деяких видів транспорту, насамперед вантажних автомашин. Будуть заасфальтовані вулиці на околицях, побудовано новий стадіон, в районі міського басейну створена зелена смуга.

З кожним роком все далі відходить згадка про невеличке повітове містечко. Нині Радехів — це справжнє соціалістичне місто.

Т. М. КОВАЛЕВСЬКА, В. П. ОГОНОВСЬКИЙ, С. В. ЧАБАРЕНКО

* * *

Радехівський район у сучасних межах утворений згідно з Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 4 січня 1965 року. Район розташований на півночі області і межує з Бродівським, Кам'янко-Бузьким і Сокальським районами Львівської області і з Горохівським районом Волинської області. Територія району становить 1143,8 кв. км. Населення — 53 553 чоловіки, в т. ч. сільське — 44 653 чоловіки (83,4 проц.) і міське — 8900 чоловік (16,6 проц.). Густота населення — 46,8 чоловік на кв. км. До складу району входять 1 міська Рада, 1 селищна і 23 сільські Ради (всього 73 населені пункти).

Територію району пересікають шосейні шляхи Львів—Луцьк, Броди—Червоноград, Радехів—Берестечко, Вузлове—Буськ, Сокаль—Стоянів; залізниці Львів—Ковель, Соснівка—Шахта № 2.

Рельєф рівнинний. Найбільші річки — Західний Буг з притоками Білостоком та Холоївкою і Стир з притоками Березівкою, Радоставкою, Судилівкою. Грунти перегнійно-карбонатні. В долинах приток Західного Бугу і Стиру — великі торф'яні масиви. В західній частині району залягають поклади кам'яного вугілля. Велику частину території (25 проц.) займають ліси, переважно соснові й дубові. В околиці с. Нестаничів ростуть карликові дуби.

В економіці району переважає сільське господарство. На території району є 22 колгоспи і 1 радгосп («Радехівський»). Площа земельних угідь становить 114 395 га, в т. ч. орної землі — 45 589 га, садів — 547 га, лук і пасовищ — 23 346 га, лісів — 29 614 га, чагарників — 860 гектарів.

Основні виробничі процеси в рільництві механізовані. На колгоспних полях працює 383 трактори, 96 комбайнів та багато іншої техніки. Усі колгоспи електрифіковані.

Успішно розвивається в районі тваринництво, яке має м'ясо-молочний напрям. На 1 січня 1967 року в усіх категоріях господарств району налічувалось 50,4 тис. голів великої рогатої худоби (з них 20 тис. корів), 38,1 тис. свиней, 9 тис. овець. На 100 га сільськогосподарських угідь район має 65 голів великої рогатої худоби, 11,6 овець; на 100 га ріллі — 80 свиней. Стоянівський спеціалізований колгосп «Жовтень» займає одне з перших місць в області по відгодівлі свиней.

У районі виросли чудові майстри сільськогосподарського виробництва. Понад 400 передовиків нагороджені орденами і медалями СРСР.

На території району діє 15 промислових підприємств. Найбільші — моторемонтний завод і маслозавод у Радехові і торфопідприємство у Стоянові. Валова продукція підприємств у 1966 році становила 11 662 тис. карбованців.

Значне місце в економіці району займає лісове господарство. Радехівському лісгоспзагу належить 27,2 тис. га лісів, закріплених за 5 лісництвами. В 1966 році закладено 215 га нових лісів, проведено реконструкцію малоцінних насаджень на площі 28 га, осушено 450 га заболочених лісових площ, заготовлено 86,4 тис. кубометрів високоякісної деревини.

Територію району пересікають лінії високовольтних електропередач Львів—Луцьк і Львів—Стоянів, газопроводи Дашава—Мінськ і Дашава—Ровно.

За останні роки в районі широким фронтом розгорнулось житлове будівництво. В 1962—1966 рр. тут збудовано 1879 житлових будинків загальною площею 102 тис. кв. метрів.

До послуг трудящих району 133 магазини, 60 підприємств громадського харчування, 7 комісійних крамниць. У 1966 році їх товарооборот становив 11 596,7 тис. карбованців.

За роки Радянської влади в районі створено широку мережу медичних закладів. Тут діє 5 лікарень, 47 медичних пунктів, 4 амбулаторії. В них працюють 540 медичних працівників. У 5 постійних і 57 сезонних дитячих яслах і садках виховується понад 2,5 тис. дітей.

Невпізнанно змінилось культурне обличчя Радехівщини. Зараз у районі діє 62 школи, у т. ч. 8 середніх, 26 восьмирічних і 28 початкових. У школах працює 640 учителів. З них 15 нагороджено значком «Відмінник народної освіти», а 2 удостоєні звання заслуженого вчителя школи УРСР. У районі працює 549 спеціалістів з вищою освітою.

Велику культурно-масову роботу провадять бібліотеки, їх у районі 62. Книжковий фонд бібліотек становить 367 285 примірників. У районі працює 58 клубів і 3 будинки культури. При клубах і будинках культури діє 316 гуртків художньої самодіяльності, в яких бере участь понад 4800 чоловік.

У районі є 3 кінотеатри, 53 стаціонарні кіноустановки, шкільний музей В. І. Леніна (в с. Новому Виткові), 15 музейних кімнат і 30 музейних кутків.

Археологічні пам'ятки свідчать, що територія сучасного Радехівського району була заселена ще в добу палеоліту.

У період визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. жителі Радехівщини розгромили панські маєтки в селах Пирятині і Гоголеві.

Влітку 1920 року, коли Перша Кінна армія визволила від білополяків весь Радехівський повіт, у багатьох селах були створені сільські ревкоми. В 1929—1930 рр. у повіті відбувалися страйки сільськогосподарських робітників, а в 1936—1937 рр.— страйки залізничників.

У 1944 році через територію Радехівського району проходили партизанські з'єднання М. І. Наумова, С. А. Ковпака, Л. Я. Іванова. В районі діяв партизанський загін під командуванням Г. Ковальова.

ЛОПА́ТИН

Лопатин — селище міського типу. Відстань від районного центру і залізничної станції Радехів — 20 км. Через Лопатин проходить шосейна дорога Львів—Радехів—Броди. Населення — 3200 чоловік.

Селище розташоване в рівнинній місцевості над річкою Острівкою, притокою Стиру (Дніпро-Прип'ятська система), серед лісів, боліт і торфовищ Малого Полісся. Від часу встановлення Радянської влади на західноукраїнських землях по 30 грудня 1962 року Лопатин був районним центром, з 1 січня 1963 року по 4 січня 1965 року входив до укрупненого Бродівського району, а з січня 1965 року — в складі Радехівського району.

У період раннього феодалізму сучасна територія селища була вже постійним місцем проживання людей. Про це свідчать залишки давнього укріплення Замчиська, що знаходиться на відстані півтора кілометра на захід від теперішнього центру Лопатина. Земляні вали, якими було оточене укріплення, руїни мурів, а також саме розташування — серед непрохідних боліт і дрімучих лісів, які тоді його оточували,— вказують на те, що Замчисько було доброю схованкою для жителів під час нападів татар та інших завойовників. З поселенням Лопатином воно з'єднувалося підземним ходом, який, частково завалений, зберігся досі.

Перша згадка про Лопатин в історичній літературі належить до 1366 року. Тоді він входив до складу руського удільного Белзького князівства як волосний центр і був завойований польським королем Казіміром. З того часу Лопатин часто згадується в історичних джерелах[1]. У 1377 році Лопатин захопили угорські війська. Після смерті угорського короля Людовіка (1382 р.) почалася боротьба за Лопатин між Польщею і Литвою, і в 1492 році він остаточно переходить під владу польських мазовецьких князів[2]. Ще в роки боротьби між Польщею і Литвою мазовецький князь Земовит побудував у Лопатині дерев'яний костьол (1414 р.), заснував католицьку парафію, поселив там ксьондза і передав йому поле й корчму. В 1443 році костьол одержав у володіння с. Батиїв (нині село Грушки Радехівського району) та право збирати десятину з населення[3]. Лопатинська католицька парафія стає центром поширення католицизму на всю околицю. Поступово земельні володіння парафії збільшувались, і вже в 1531 році, за даними люстрації, їй належали наділи від 0,5 до 5 ланів у 23 навколишніх селах. За даними люстрації 1578 року, в Лопатині був війт, який володів 6 ланами землі[4].

Наприкінці XVI століття Лопатин втрачає значення волосного центру і стає звичайним селищем. Згодом Лопатин і суміжні села перейшли від короля у повне і спадкове володіння поміщиків-шляхтичів. Нові власники в гонитві за прибутками весь час збільшували феодальні повинності. Панщина доведена була до трьох-чотирьох днів на тиждень. Багато лиха зазнавали селяни і від спустошливих нападів татарських орд та мародерських походів шляхетських військ. Під час нападу татар у 1629 році Лопатин був майже знищений, після цього лише 56 дворів могли сплатити подимне. В 1649 році Лопатин знову зруйнували татари[5]. Поля Лопатинщини лежали облогом, частина жителів попала в полон, а багато хто з тих, що рятувалися в лісах, загинули від голоду і хвороб, потонули в болотах[6].

У 1772 році Галичина перейшла під владу Австрії. Однак це не принесло населенню Лопатина полегшення. На зміну одним поміщикам приходили інші, а панщина

---

[1] М. В. Довнар-Запольский. Из истории литовско-польской борьбы за Волынь. К., 1896, стор. 7.

[2] М. Грушевський. Історія України-Руси, т. 4. стор. 56, 450.

[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. 1, стор. 62—64.

[4] Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. 1, стор. 247.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 3, оп. 1, т. 13, стор. 15—24; Жерела до історії України-Руси, т. V, стор. 55, 176.

[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 399, арк. 405.

і експлуатація залишились і ще більше посилювались. До того ж безземелля,часті неврожаї та епідемії руйнували селянське господарство. Все це поглиблювало протиріччя між шляхтою і «хлопами».

Великий вплив на пробудження свідомості селян зробило визвольне повстання в Польщі в 1830—1831 рр. Жителі Лопатина підтримували тісні зв'язки з учасниками польського народно-демократичного визвольного руху. На квартирі лікаря Карла Міллера часто збиралися польські революціонери Ігнатій Гіполіт Кульчинський, поет Северин Гощинський. Їх знали й поважали лопатинці, бо вони виступали проти панщини, говорили селянам про волю, якої можна досягти лише шляхом боротьби.

Напередодні скасування панщини Лопатин був селом у володінні графа А. Замойського. Тут налічувалось 200 графських підданих. 170 з них мали 2154 морги землі (33 — від 20 до 80 моргів, 79 — від 10 до 16 моргів і 60 — від 0,1 до 9 моргів, 30 були халупниками). Феодальні повинності підданих становили річно 7098 тяглих і 1040 піших днів панщини, 150 мотків пряжі, 35 корпів зерна, 62 фунти меду, 150 штук птиці, 530 штук яєць. За ці повинності був встановлений викуп у 23 046 флоринів. Із 7145 моргів лопатинської землі графові належало 3620 моргів[1].

Скасування панщини не принесло селянам особливих вигод, бо земля й надалі залишалася в руках шляхти. Поміщикові Вишневському належало 45 проц. усієї землі в Лопатині, в т. ч. 40 проц. орної і 90 проц. лісу. Ті невеличкі наділи, що їх одержала більшість селян, не могли забезпечити навіть напівголодне існування сім'ї, тому недавні кріпаки йшли в кабалу до поміщика чи лихваря, поповнювали ряди сільських пролетарів, поряд з колишніми халупниками і комірниками, значна кількість яких не одержала землі зовсім. Скориставшись з наявності дешевої робочої сили, поміщик Вишневський збудував у Лопатині лісопилку, де працювали 35 робітників. Уся продукція вивозилась до Німеччини. Крім лісопильного заводу, в Лопатині були млин і винокурня, які належали лихварям.

Для зміцнення політичного й адміністративного режиму в Лопатині австрійські власті на початку другої половини XIX століття створили там повітове управління нижчої категорії, яке підпорядковувалося Бродівському повітовому управлінню першої категорії. Тоді ж у Лопатині для навколишніх сіл відкрито установи мирового судді і збирання податків. Офіційно Лопатин почали називати містечком. Насправді ж він і далі залишався шляхетським помістям.

Власті, крім стягнення податків, мало цікавилися життям громадян. У Лопатині лише в 1862 році відкрито парафіальну школу, в якій у 1866 році з 220 дітей шкільного віку навчалося всього 17. У школі працював один учитель. У 70-х роках лопатинську парафіальну школу реорганізовано на двокласну, в якій навчалось уже 60 учнів. Але і це становило всього 23 проц. загального числа дітей шкільного віку[2].

Ніхто не дбав і про охорону здоров'я населення. Один хірург, одна акушерка і невеличка аптека обслуговували 20—30 тис. жителів самого Лопатина і навколишніх сіл. Тільки на початку XX століття в Лопатині появився повітовий лікар. Але за лікування треба було дорого платити, і медичну допомогу могли одержати лише багатії.

Наприкінці XIX століття і на початку XX століття посилилось дрібнення селянських господарств. Кількість землі, що належала селянам, лишилась майже незмінною, а кількість дворів і кількість жителів набагато збільшилась. За даними австрійського перепису, в 1869 році в Лопатині налічувалось 316 дворів з населенням 2159 чоловік. У 1900 році — 503 двори з населенням 3206 чоловік[3]. Селяни часто тільки вважалися власниками землі, яка була обтяжена всілякими податками і лих-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 3, оп. 1, спр. 13, арк. 405.
[2] Там же, ф. 178, оп. 2, спр. 81, арк. 15—18.
[3] Gemeindelexikon Galizien. Wien, 1907.

варськими чиншами. Черезсмужжя, низька продуктивність праці, піщані неродючі грунти були причиною частих неврожаїв. Страшна примара голодної смерті завжди стояла перед селянином.

«Замчисько» на околиці Лопатина. 1966 р.

Зовсім розорила дрібні селянські господарства перша світова війна. Лопатин був розташований недалеко від російського кордону, тому австрійські власті провели мобілізацію на другий же день після оголошення війни. Забрали всіх військовозобов'язаних віком від 20 до 42 років. Через два тижні російські війська зайняли Лопатин. Під час бою згоріла частина будинків у центрі містечка на т. зв. «базарі»[1].

Жителі-українці відверто виявляли свої симпатії до російських солдатів, повикидали портрети цісаря, які висіли в кожній хаті. Тому, коли австрійські війська знову вступили в Лопатин, почалися арешти. Зокрема, за доносом у поліцію арештовано М. Білика, В. Мандрику, Ф. Лисака та інших. М. Білика заслали в концтабір за те, що він перший викинув портрет Франца-Йосифа й агітував інших зробити те саме.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції посилилась боротьба за возз'єднання з Наддніпрянською Україною. Жителі Лопатина, які поверталися з полону, розповідали, що в Росії робітники й селяни взяли владу в свої руки, що землю в поміщиків забрали і роздали селянам. Тому, коли в 1920 році частини Першої Кінної армії під командуванням С. М. Будьонного вступили в Лопатин, населення радо вітало своїх визволителів. Про те, як був визволений Лопатин, згадує сам С. М. Будьонний у книжці «Пройденный путь». Опівдні 12 серпня Правофлангова 14-а кавалерійська дивізія одержала наказ оволодіти районом Радехів—Холоїв. Їй на допомогу прийшов 21-й полк 4-ї кавалерійської дивізії, і конармійці пішли в атаку. Білополяки, зазнавши великих втрат, залишили Радехів. 13 серпня надвечір Особлива кавбригада, Реввійськрада і польовий штаб армії перейшли в містечко Лопатин.

Як тільки будьоннівці вступили в містечко, ворог піддав його артилерійському обстрілу, а вночі, скориставшись з темряви й туману, підійшов до Лопатина і на світанку наступного дня несподівано захопив його. Будьоннівці відступили на північну околицю Лопатина. Треба було зробити все, щоб не дати білополякам закріпитися. Три атаки Особливої кавбригади були відбиті. Ворог, добре озброєний, чинив запеклий опір. Десь близько 13-ї години на захід від Лопатина почувся шум бою, хвилею прокотилося «ура!». Це підійшло підкріплення. Надвечір 4-а кавалерійська дивізія і Особлива кавбригада переслідували ворога, вибитого з Лопатина.

Через кілька днів після визволення трудящі створили свій перший орган народної влади — революційний комітет. Багато лопатинців виявило бажання вступити в ряди Першої Кінної армії Будьонного. Серед них В. Кулич, П. Кульчицький та інші.

Після відступу Червоної Армії в Лопатині відновлено старі порядки. Почався майже 20-річний період польської окупації. Всі ці роки Лопатин лишався убогим селищем. За даними польського перепису 1931 року, тут налічувалось 650 будинків,

---

[1] Шематизм всего духовенства греко-католицької Львівської митрополичої архієпархії. Львів, 1918, стор. 73.

з яких було лише 38 кам'яних. Поміщиків Вишневського і Політила замінили Сухестов і Лінич, які захопили всі кращі землі. За даними статистики, на початку 30-х років поміщикам у Лопатині належало 1155 га землі, 150 га — церкві, а 6 тис. селянських дворів володіли тільки 2110 га[1]. Малоземельні й безземельні селяни, не маючи можливості забезпечити прожитковий мінімум своїм сім'ям, ішли на заробітки в промислові райони, емігрували за кордон у пошуках роботи і кращої долі, а найбільше — йшли в найми до поміщиків і куркулів. Так, у маєтку Сухестова працювало понад 30 наймитів. Лише за кіньми доглядало 16 їздових.

Промисловість у самому Лопатині була мало розвинута. Польська промислова статистика 1935 року зареєструвала тут промислові підприємства лише т. зв. найнижчої (сьомої) категорії: винокурний і пивоварний заводи поміщика Сухестова, скипидарний завод Маєра. На всіх разом працювало 12 робітників. Крім того, тут налічувалось 14 кустарних реєстрових майстерень[2].

Низька заробітна плата на цих підприємствах і в куркульських та поміщицьких господарствах, злидні, недоїдання приводили трудящих до фізичного виснаження і масових захворювань. А про медичну допомогу польські власті не дбали. Так, у 1931 році на 3247 жителів Лопатина був один лікар, дві повитухи і одна приватна аптека.

Не краще становище було й з освітою. В 1930 році в Лопатині діяла семикласна школа, в якій працювало 7 учителів і навчалося 453 учні, й однокласна, де працювало 2 вчителі і навчалося 45 учнів[3]. Викладання провадилось тільки польською мовою.

Польські власті, здійснюючи відверту колонізаторську політику щодо українського народу, жорстоко придушували будь-які прояви протесту проти насилля. У вересні 1930 року була проведена т. зв. пацифікація. В міста і села Галичини, в т. ч. і в Лопатин, кинуто великі каральні загони. Кого запідозрювали в симпатії до Радянського Союзу, тут же арештовували, катували, саджали в тюрми. Били навіть тих, хто носив український національний одяг[4].

Проте ніякий терор не міг залякати трудящих Лопатина. Вони відверто висловлювали свої прагнення до возз'єднання з Радянською Україною. В цей час до Лопатина часто приїжджав відомий діяч КПЗУ М. Олексюк. Він зупинявся на квартирі Й. Маковецького. Сюди приходили А. Левицький, С. Саєвич, В. Шах та інші. Ця група активістів, по суті, була осередком «Сельробу» (хоча організаційно не оформленим). Головою обрали А. Левицького, секретарем — В. Шаха. Вони читали нелегальну комуністичну літературу, а потім з її змістом знайомили трудящих, підтримували у них віру в те, що прийде час, коли радянський народ допоможе їм скинути ненависне ярмо польських окупантів.

Як видно з документів, польська поліція стежила за діяльністю лопатинських активістів і незабаром арештувала А. Левицького та В. Шаха. Від них вимагали, щоб вони виказали інших учасників організації, а самі дали письмові заяви, що надалі відмовляються від боротьби. Але ніхто з них цього не зробив, за що були засуджені до ув'язнення. Після ув'язнення А. Левицький і В. Шах повинні були протягом року кожного тижня з'являтися в поліцію. І якщо вони запізнювались хоч на хвилину, їх уже не приймали і веліли приходити на другий день. А йти треба було пішки 20 кілометрів.

Нове життя в Лопатині почалось у вересні 1939 року. Зразу ж після визволення містечка Червоною Армією тут створюється ревком, до складу якого ввійшли А. М. Штонь, В. Ф. Шах, А. Й. Левицький, С. Н. Саєвич та інші. Ревком зосередив у своїх руках всю владу. Для підтримання громадського порядку створено народну

---

[1] Ogólne zestawienie gruntów. Województwo Tarnopolskie, powiat Radziechów, 1935 г.
[2] Statystyka przemysłowa Polski. 1935, стор. 47.
[3] Statystyka Rzeczypospolitej Polskiej. 1933, стор. 55.
[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 625, спр. 603, арк. 26.

міліцію, яку очолив А. Й. Левицький. Депутатом Народних Зборів жителі Лопатина обрали Й. Д. Маковецького.

За рішенням уряду УРСР, Лопатин став районним центром. Першим головою райвиконкому був В. В. Напуда, першим секретарем райкому партії — Г. Л. Шпитяк. Одночасно створено Лопатинську сільську Раду, до складу якої входив сам Лопатин і хутори Тритки та Вирки. На основі постанови Народних Зборів у Лопатині проведено націоналізацію підприємств, які належали поміщикам. Зокрема, були націоналізовані спиртзавод Сухестова, пивзавод Штайнвурцеля, скипидарний завод Маєра та інші, на яких почали працювати 51 робітник і 6 службовців. Згадаймо, що в 1935 році на цих підприємствах працювало тільки 12 робітників[1]. У 1940 році в Лопатині створюється райпромкомбінат, машинно-тракторна станція. На всіх підприємствах, в МТС і установах у 1940 році налічувалось 850 робітників і службовців[2].

Успішно проходили соціалістичні перетворення і в сільському господарстві. Націоналізовані поміщицькі й церковні землі передано сільській бідноті. Усього селяни Лопатинського району одержали від Радянської влади 4269 га землі. Понад 270 дворів одержали корови й коні[3].

На початку 1941 року в Лопатині організовано колгосп ім. Будьонного. Ініціаторами створення колгоспу були бідняки й наймити Р. Р. Гупало, М. Ф. Шах, Г. М. Кривич та інші. Всього колгосп ім. Будьонного об'єднав тоді 27 дворів. Першим головою обрано Й. Д. Маковецького. Молодому колективному господарству держава подавала всіляку допомогу, зокрема насінням і машинами.

Після визволення вперше за всю історію Лопатина тут відкрито лікарню. Щоб швидше налагодити охорону здоров'я трудящих, держава прислала із східних областей України 9 лікарів. Крім того, в лікарні працювало 18 чоловік середнього медичного персоналу. Вперше вільно залунала українська мова в установах і семирічній школі. Почала працювати бібліотека. В колишньому приміщенні польсько-фашистської організації «Сокіл» створено районний Будинок культури. В 1941 році планувалося почати будівництво нової школи на 450 учнів.

Але 22 червня 1941 року в межі Радянського Союзу вдерлися фашистські орди, 28 червня вони окупували Лопатин. Окупанти разом із зрадниками народу — українськими буржуазними націоналістами — знищували активістів, чесних радянських людей. В роки тимчасової окупації все життя в Лопатині підкорялося сваволі німецького коменданта, трудящі перебували на становищі невільників. Культурне життя завмерло. Але трудящі Лопатина вірили, що недалеко той час, коли Радянська Армія прожене ненависного ворога, і, незважаючи на всілякі оголошення і накази, в яких гітлерівці загрожували смертною карою за будь-яке порушення «нового порядку», вони всіма способами саботували заходи окупаційних властей.

У 1944 році через Лопатин проходили партизанські з'єднання під командуванням П. П. Вершигори. Селище партизани захопили зненацька, так що переляканий німецький гарнізон не встиг вчинити опору. Недобиті фашисти повтікали в Радехів. Партизани

Районна лікарня. Лопатин. 1965 р.

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 10, арк. 76; ф. Р-221, оп. 1, спр. 29, арк. 12.
[2] Там же, спр. 16, арк. 22.
[3] Львівський облпартархів, ф. 47, оп. 47-1, спр. 15, арк. 2.

зруйнували телеграфну лінію, підірвали спиртзавод і пішли далі на захід[1]. Лопатинці допомагали їм чим могли.

Озвірілі фашисти, відчуваючи, що їхньому хазяйнуванню в Лопатині приходить край, знищили будинок лікарні та амбулаторії, а медичні препарати та інструменти вивезли. Відступаючи, гітлерівські війська зруйнували пивзавод, промкомбінат, спалили будинки, де колись містилися районні організації, будівлі колгоспу і сотні будинків колгоспників. Центральна вулиця селища була зруйнована зовсім[2].

У березні 1944 року частини Червоної Армії визволили Лопатин. Після жорстоких боїв у районі Бродів фашистам на деякий час вдалося знову захопити Лопатин, але 17 липня 1944 року він назавжди став радянським. У визволенні Лопатина брали участь підрозділи Ташкентського стрілецького і 174-го Червонопрапорного саперного полків. У боях за селище особливо відзначилися Герой Радянського Союзу офіцер Селенчук і сержант Сланцов, які протягом двох днів відбивали атаки фашистів, поки не прийшло підкріплення. Багато солдатів і офіцерів загинуло смертю хоробрих. Серед них сержант К. П. Рябіхін, рядові І. П. Бойко, К. Д. Цвях, М. І. Поляков та інші. У братській могилі, що знаходиться у сквері, поховано понад 200 чоловік, які віддали своє життя за те, щоб Лопатин був вільним, а його жителі могли будувати нове життя. Лопатинці свято бережуть пам'ять про них. У 1962 році тут встановлено пам'ятник.

З перших днів після визволення в Лопатині починається відбудова зруйнованого війною господарства. Одразу відновила роботу МТС, у лютому 1945 року відбудовано спиртзавод, створено артіль «Торф'яник», яка постачала підприємства і населення паливом, а також промисловий комбінат по виробництву цегли і вапна, який у 1946 році давав готової продукції на 33,6 тис. карбованців.

Багато труднощів довелося подолати колгоспникам Лопатина. Фашисти завдали великої шкоди господарству: приміщення ферми були зруйновані, колгоспна худоба та інвентар розграбовані. Лопатинці мусили майже все починати заново. В 1947—1948 рр. був відновлений колгосп ім. Будьонного, створений до війни, та організовано ще 2 колгоспи — «Перемога» та ім. XII з'їзду ВЛКСМ.

Відбудова соціалістичного господарства і культури в Лопатині, як і в багатьох інших районах західних областей України, відбувалася в складних умовах. Доводилось вести збройну боротьбу проти залишків буржуазно-націоналістичних банд, що засіли по лісах і схронах і тероризували мирних жителів, вбивали активістів. Від рук бандитів у 1945 році загинув перший секретар Лопатинського РК КП(б)У Ю. М. Маланчук, інструктор обкому партії, що прибув тоді до Лопатина, П. О. Якименко. У 1947 році загинули зав. районо Г. Моцак, вчителька К. С. Самойлова. Бандити по-звірячому замучили активістів К. Боруцьку, комсомолку з 1939 року, В. Шаха, М. Шелеста, В. Мандрику. Всього від рук бандитів загинуло понад 30 жителів Лопатина. Вони поховані в братській могилі разом з воїнами Радянської Армії, що полягли в боях за визволення селища від фашистів.

Незважаючи на труднощі повоєнного часу, народне господарство району відроджувалося швидкими темпами. Завдяки вмілому керівництву парторганізації, виховувалися нові кадри робітників підприємств, підвищувалась їх кваліфікація. Поряд з цим провадилась технічна реконструкція, внаслідок чого з року в рік зростав випуск продукції, знижувалась собівартість. Так, у перші роки після визволення Лопатина спиртзавод давав 40—50 дкл спирту на добу, енергетичною базою його була парова машина. Протягом десяти років (1948—1958) здійснено повну реконструкцію заводу і доведено потужність його до 400 дкл спирту на добу. В 1960 році спиртзавод перетворено на спирто-крохмальний комбінат. Цього ж року освоєно однопотокову мелясну схему по переробці меляси на спирт, що значно збільшило сировинну базу заводу (мелясу почали завозити з Горохівського цукрокомбінату Волинської області).

---

[1] С. Арутюнян. По ту сторону фронта. Ереван, 1957, стор. 226—227.
[2] Львівський облпартархів, ф. 47, оп. 47-1, спр. 8, арк. 1, 2, 5.

Все це дало можливість довести добову потужність до 800 дкл спирту. Ще в 1962 році комбінат підключено до державної електромережі Добротвірської ДРЕС. Благоустроєно територію заводу, зокрема посаджено сад площею 2 га. В січні 1964 року в підприємство влився створений в 1945 році харчокомбінат.

У боротьбі за виконання семирічного плану на комбінаті розгорнувся рух за комуністичну працю. В 1965 році 15 робітникам присвоєно почесне звання ударника комуністичної праці. Нині весь колектив бореться за звання підприємства комуністичної праці.

У 1955 році на базі артілі «Торф'яник», що мала близько 40 га торф'яної площі, створено державне підприємство. Ручну працю замінили сучасні складні машини. Лише на добуванні торфу працює 5 машин. Тракторний парк обслуговує 13 робочих машин і агрегатів. Виробництво торфу зросло в порівнянні з 1955 роком більш як у 10 разів, а порівняно з 1959 роком — більш як у 3 рази. Боротьбу за підвищення продуктивності праці очолили комуністи. Вони не тільки показують особистий приклад, але й виступають організаторами руху за комуністичну працю. Високого звання ударників і колективів комуністичної праці удостоєні 38 робітників і 3 бригади.

Околиці Лопатина славляться лісами. Колись це багатство по-хижацькому нищили поміщики. Законодавчі обмеження рубання лісу дуже мало впливали на них. Тепер лісом відає Лопатинське лісництво, яке провадить тут велику наукову роботу, стежить за розвитком лісового господарства, за правильною експлуатацією лісу. Більшість виробничих процесів механізовано. Якщо, наприклад, років 3—4 тому підготовка грунту під лісокультури й самі посадки провадились тільки вручну, то тепер ці трудомісткі роботи виконують машини. Предметом особливої гордості колективу Лопатинського лісництва є двовідвальний плуг власної конструкції, який може працювати на нерозкорчованій лісосіці. Крім того, механізатори лісництва самі сконструювали спеціальний спушувач на базі бензопили «Дружба». Завдяки комплексній механізації семирічний план виконано достроково, посаджено лісу значно більше, ніж намічалося.

Серед лісових культур велика увага приділяється т. зв. лопатинській сосні, яка має дуже високі показники, стійка до сніговалів і вітровалів. Усі ділянки з такими деревами взято на облік і оголошено насінневими. Насіння лопатинської сосни надсилається в інші області країни. У лісництві налагоджено також виробництво хвойно-вітамінного борошна.

У 1963 році Лопатинське лісництво завоювало перехідний Червоний прапор дирекції Радехівського лісгоспзагу. Два рази колектив лісництва завоював перехідний Червоний прапор Львівського обласного управління лісового господарства і заготівель. За досягнуті успіхи лісництво удостоєне звання колективу комуністичної праці.

Місцева промисловість у селищі розвивається також за рахунок нових державних підприємств і кооперативних організацій. Зокрема, в серпні 1958 року створено міжколгоспну будівельну організацію, яка обслуговує 10 колгоспів-вкладників. Тут працює понад 230 чоловік. Організація має 30 автомашин, 7 тракторів, 3 крани. В 1966 році вона виконала будівельних робіт на суму 1 млн. 67 тис. карбованців.

У відділенні «Сільгосптехніки», створеному в 1961 році, працює понад 140 робітників. Партійна організація, яка налічує

Міжколгоспбуд. Відправка готової продукції.

У майстерні Лопатинського відділення «Сільгосптехніки».

34 комуністи, мобілізує колектив на виконання і перевиконання виробничих норм, на підвищення якості ремонту техніки і зниження собівартості всіх видів робіт. У 1966 році проведено реконструкцію виробництва, збудовано нові гаражі, склади. З 1967 року відділення зможе ремонтувати до 300 автомашин.

Поряд з промисловими підприємствами швидкими темпами розвивалася економіка сільськогосподарської артілі. В 1950 році всі 3 колгоспи (ім. Будьонного, «Перемога» та ім. XII з'їзду ВЛКСМ) об'єдналися в один, який тепер має назву ім. Радянської Армії. Це велике багатогалузеве господарство. Сільськогосподарські угіддя його становлять 2711 га (у т. ч. 1263 га орної землі). Після об'єднання артіль почала швидко розвивати всі галузі свого господарства. Якщо на час об'єднання колгоспів урожайність зернових не перевищувала 9—10 цнт з га, то в 1957 році вона досягла 19,6 цнт, а в 1966 році — 24 цнт. Усі трудомісткі роботи повністю механізовані. Машинно-тракторний парк у 1966 році налічував 13 тракторів, 9 комбайнів, 9 сівалок, 10 автомашин та багато іншої техніки. Це досить показово, якщо врахувати, що на час об'єднання в артілі не було жодної автомашини, всі польові роботи здебільшого виконувалися вручну. В 1960 році колгосп частково електрифіковано — встановлено 8 електромоторів загальною потужністю 22 квт. Тепер в артілі — 40 електродвигунів загальною потужністю 186 квт. Виріс великий загін механізаторів (близько 40 чоловік). У 1966 році збудовано нову контору, склад для міндобрив на 400 тонн, реконструйовано кормоцех для свиноферми, встановлено 3 доїльні агрегати, до всіх приміщень підведено воду.

За високі показники у вирощуванні зернових культур багато колгоспників удостоєні урядових нагород. Так, у 1958 році орденом Леніна нагороджено голову артілі М. Ткаченка, ланкову К. Думу, комбайнера О. Ковалишина; орден Трудового Червоного Прапора одержали 5 чоловік. У 1966 році ще 5 колгоспників нагороджено орденами і медалями.

Значні трудові успіхи і в тваринників. У 1958 році колгосп мав на 100 га сільськогосподарських угідь 26,6 голів великої рогатої худоби і виробив 40,7 цнт м'яса та 195 цнт молока. У 1965 році на 100 га угідь було вже 48,8 голів великої рогатої худоби і виробив колгосп 75,5 цнт м'яса і 314,4 цнт молока. В 1966 році на фермах артілі налічувалося 1119 голів великої рогатої худоби і 740 свиней.

У колгоспі виросли кадри передовиків виробництва. Так, комсомолка М. М. Климчук після закінчення восьми класів у 1958 році почала працювати дояркою. Правління колгоспу закріпило за нею групу корів. Спочатку важко було. Молода доярка уважно придивлялася до подруг, радилась із спеціалістами. Не забарилися й успіхи. В 1963 році вона надоїла від кожної корови по 2700 кг молока. У 1965 році — вже по 3920 кг. Все частіше ім'я доярки почало з'являтися на сторінках газет. Кілька разів М. Климчук брала участь у нарадах передовиків. У 1965 році виборці Лопатинського виборчого округу № 215 обрали свою землячку депутатом

Вулиця Леніна в Лопатині.

Урок фізики в 9 класі середньої школи. 1965 р.

Львівської обласної Ради депутатів трудящих. У 1966 році М. М. Климчук нагороджено орденом Леніна[1].

Всіх успіхів колгосп добився завдяки вмілому керівництву партійної організації. Комуністи не тільки очолюють усі провідні галузі господарства, а й самовідданою працею безпосередньо у виробництві показують приклад іншим. Із 35 комуністів колгоспу на полях і фермах працює 32. Їхніми вірними помічниками є комсомольці. За досягнуті успіхи комсомольська організація колгоспу була нагороджена кількома грамотами райкому комсомолу.

У результаті зміцнення економіки артілі зріс добробут хліборобів. Зокрема, фонд оплати праці за останні 10 років збільшився в 6 разів і становить 52 проц. всіх грошових доходів колгоспу. Наприклад, у 1966 році місячний грошовий заробіток тракториста І. С. Пелеха та його дружини, які працюють у колгоспі з часу його заснування, становив у середньому 200 крб. Крім того, одержали тільки зерна понад 24 цнт. Таких сімей у Лопатині багато.

Про підвищення матеріального рівня життя трудящих свідчить розгортання житлового будівництва. Останнім часом у селищі збудовано 280 нових індивідуальних та понад 50 комунальних будинків. За допомогою правління артілі колгоспники збудували 100 нових будинків, 15 з них — повністю за рахунок колгоспу.

Розширилась торгівля. Населення все більше купує промислових та продовольчих товарів і культтоварів. До послуг трудящих селища — сільмаг, 2 продуктові й 8 спеціалізованих магазинів, 2 чайні. Товарооборот їх у 1966 році становив понад 2 млн. карбованців.

Охорона здоров'я трудящих стала першочерговим завданням органів Радянської влади в Лопатині. Тут є поліклініка, лікарня для дорослих на 50 ліжок і дитяче відділення на 25 ліжок. Поліклініка й лікарня обладнані сучасною апаратурою. Там працює 8 лікарів, 31 чоловік середнього медичного персоналу.

За роки Радянської влади великі зміни сталися також у галузі освіти й культури. В 1945 році семирічна школа була реорганізована в середню. В 1966/67 навчальному році в школі навчалося 659 учнів, працювало 40 учителів, 22 з них мають вищу освіту. Понад 300 випускників Лопатинської середньої школи одержали вищу й середню спеціальну освіту і працюють у різних галузях народного господарства країни. В селищі діє також школа робітничої і сільської молоді. Понад 100 випускників цієї школи здобули вищу і середню спеціальну освіту. В 1963 році відкрито школу-інтернат на 125 учнів. Тут працює 25 учителів і вихователів. Майже повністю ліквідовано неписьменність. Кожен третій житель Лопатина вчиться.

В селищі працює дві бібліотеки для дорослих з книжковим фондом 20 тис. примірників та бібліотека для дітей, яка має 15 300 книжок. Загальна кількість читачів у бібліотеках близько 2 тис. чоловік. Бібліотеки організовують читацькі конференції, літературні вечори, диспути тощо.

Велику культурно-масову роботу провадять лопатинський Будинок культури й Палац піонерів ім. Павлика Морозова. У 1967 році Будинок культури провів фестиваль художньої самодіяльності селища, присвячений 50-річчю Радянської влади. Відбувся вечір, присвячений ветеранам праці, нагородженим за трудові успіхи орденами й медалями Радянського Союзу, і вечір зустрічі трьох поколінь Лопатина. Тут виступали передовики виробництва, знатні люди, вчителі, учні. Багато цікавого

[1] Газ. «Вільна Україна», 27 березня 1966 р.

 40 7-448

узнали лопатинці про минуле рідного селища, про тяжкі роки поневірянь дідів та батьків під час панування чужих і «своїх» поміщиків, про те, як будувалося нове життя. Дуже цікаво пройшов вогник «Дорогами війни».

У Палаці піонерів працює 9 гуртків. Особливо популярні гуртки піаністів та баяністів. У 1965 році створено дитячий хор учнів молодших класів. Діє також «Клуб творчості» і «Школа вожака піонерів».

Назавжди відійшов у минуле старий Лопатин — глухе, убоге село серед боліт. За роки Радянської влади у селищі виникло 5 нових благоустроєних вулиць — ім. Першого травня, ім. Кірова, Піонерська, ім. Чапаєва, ім. Олега Кошового. Методом народної будови обладнано стадіон, закладено Парк культури та відпочинку (1954 р.), в якому в 1961 році, в день 100-річчя з дня смерті Т. Г. Шевченка, відкрито пам'ятник поетові. В цьому ж році учні школи посадили в парку понад 1500 кущів і дерев. У 1962 році у сквері біля школи відкрито пам'ятник В. І. Леніну.

Електрифікація селища почалася ще в 1947 році. У 1962 році Лопатин підключили до системи Добротвірської ДРЕС. У 1958 році закінчено будівництво шосе, що з'єднало Лопатин з райцентром і Львовом, а в 1965 році — шосе Лопатин—Броди. Селище має регулярне автобусне сполучення з районним та обласним центрами, а також з навколишніми населеними пунктами.

Лопатин, колишній глухий і злиденний закуток, нині — благоустроєне селище міського типу. Жива, квітуча дійсність відкрила перед жителями Лопатина всі шляхи до праці, навчання і всебічного культурного розвитку.

Т. І. ЖУКОВ, І. Л. МОТОРНЮК, М. Д. ШТУРМАЙ

СТОЯ́НІВ

Стоянів — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від районного центру, на межі з Волинською областю. Через село проходить шосе та залізниця Львів—Луцьк, є залізнична станція. Сільраді підпорядковане селище Шанів. Населення — 2844 чоловіки.

Назва Стоянів — це топонім, утворений за допомогою суфікса «ів» від власного імені (прізвища) одного з перших поселенців. Очевидно, його ім'я (прізвище) було Стоян. Господарство цього поселення називали «Стоянів двір», а згодом все село стало зватися просто — Стоянів.

Перша згадка про Стоянів належить до 1501 року[1]. В документі перелічуються жителі Стоянова і сусіднього села Квасова (нині село Волинської області), які їхали через стару королівську митну заставу в Буську і не сплатили мита. Документ свідчить про те, що тут проходив тракт з Буська на Волинь. У 1519 році Стоянів згадується в числі королівських маєтків, які були передані в оренду люблінському воєводі Андрієві з Тенчина.

Привілеєм короля Сігізмунда Августа в 1547 році Стоянову надано магдебурзьке право, дозволено проводити два ярмарки на рік і встановлено торговий день раз на тиждень. Міщан зобов'язано сплачувати до Сокальського королівського замку від четвертини лану замість 6 грошів — 12 і працювати при фортифікації замку та ремонті греблі два дні на рік[2].

Отже, з наданням магдебурзького права збільшено повинності і платежі міщан. За даними люстрації 1565 року, в Стоянові було 76 виміряних ланів землі. На них сиділо 138 підданих, з них 10 мали по 1—2 лани наділу, 61 — по 0,5 лану, інші 67 підданих володіли всього 26 ланами. Всі піддані платили від лану 50 грошів чиншу, що становило 126 злотих (один злотий дорівнював 30 грошам). Крім чиншів, вони були зобов'язані працювати два дні на рік у фільварку.

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XIX, стор. 473.

[2] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, стор. 1236.

Люстрація 1570 року уточнила виміряні міщанські грунти до 79 ланів. Решту земель, які займали міщани, за вказівкою ревізора, забрано до фільварку. Крім того, визначено чинші за випас худоби, а також торгові та ярмарочні платежі. Міщани мусили працювати на фортифікаційних роботах у Сокальському замку і за власні кошти купувати для укріплення матеріал[1].

Збільшення феодальних повинностей, посилення національного гніту штовхало селян на боротьбу проти своїх гнобителів. З особливою силою вибухнув народний гнів під час визвольної війни українського народу 1648 року. Коли козацькі війська під проводом Богдана Хмельницького підійшли до Стоянова, міщани разом з селянами с. Радванець повстали і розгромили маєток Сєраковського в Гоголеві.

В 1651 році польські війська, які проходили з Сокаля на Волинь через Стоянів, спустошили містечко. Це призвело до обезлюднення його. В 1665 році з 76 ланів лише 40 було загосподарених міщанами. З цієї руїни містечко ніяк не могло піднятися.

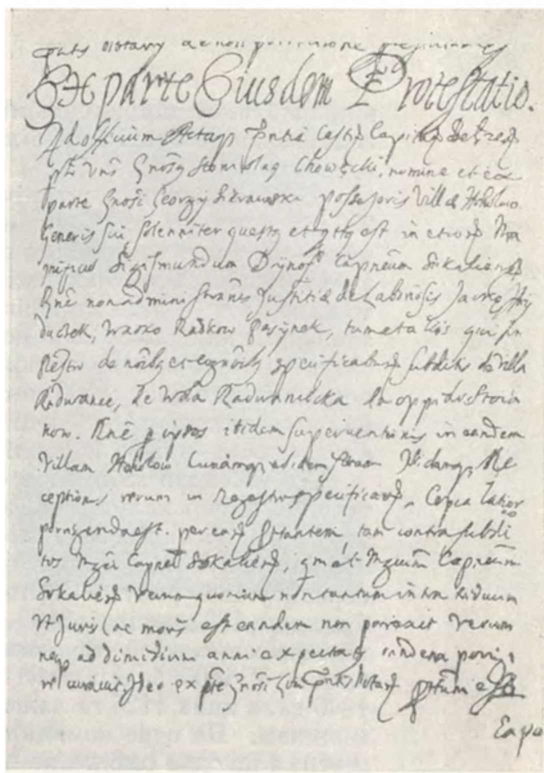
Ex parte eiusdem Protestatio.

Сторінка актової книги з записом про напад стоянівських міщан і радванецьких селян на поміщицький двір у с. Гоголеві в 1648 р.

За даними люстрації 1765 року, в Стоянові було 86 дворів, ратуша і 6 заїздів. Жителі, які звалися міщанами або передміщанами, насправді були вже кріпаками-селянами. Лише 28 з них мали по парі коней, 15 — по одному коню, а всі інші були пішими кріпаками або загородниками і чиншовиками, безземельними халупниками й комірниками. Міщанам у той час належало тільки 46 четвертей і 80 стай ріллі. Отже, 60 ланів (1500 га) міщанської землі (тобто 4/5) захопив поміщик. Феодальні повинності становили 4800 днів тяглої і 3250 пішої панщини, або 2—4 дні на тиждень відповідно до наділу. Крім того, всі міщани давали феодалові птицю і яйця, а ті, що мали робочу худобу, мусили два рази на рік їхати за 10 миль з панськими продуктами[2].

Після загарбання Галичини Австрією (1772 р.) становище стоянівських міщан стало ще тяжчим. У гонитві за прибутками поміщик не зважав на стан господарств підлеглих і ще збільшив повинності. Панщина досягла 6 днів на тиждень. Міщанська земля засівалася несвоєчасно і давала мізерні врожаї. Лише частину того, що вродило, могли зібрати кріпаки, і то ночами. Решта гинула на полі. Великі земельні ділянки лишалися необробленими. Від непомірної роботи гинула міщанська худоба. За найменшу провину і без вини економ жорстоко катував не тільки чоловіків, але й навіть вагітних жінок, переламував руки, ключиці, виганяв з хати, відбирав землю. Посилаючи чоловіків у дорогу з вантажем, не виплачував їм належних за це грошей. Державні податки збирав, як правило, у подвійному розмірі і половину залишав собі.

Доведені до відчаю, міщани в 1780 році три рази скаржилися на дії поміщика белзькому окружному старості: «Ми тепер у такій неволі, якої не знали б і під поганином,— писали вони.— За що ж з нами поводяться гірше, ніж з найдикішими звірами?». Прохаючи захисту від сваволі поміщика, міщани заявляли, що коли їм

[1] Жерела до історії України-Руси. Т. VII, стор. 278, 279.

[2] Львівська державна наукова бібліотека. Відділ рукописів, ф. Чоловського, спр. 2835, арк. 168, 184—187.

відмовлять, вони покинуть містечко. Але скарги не допомогли. Навпаки, міщан було звинувачено в бунті і ще більше посилено репресії. Колишні міські привілеї пішли в забуття[1].

В останні три десятиріччя панщини і на день її скасування в Стоянові було 239 підданих, у т. ч. 217—поміщиці Ольшевської і 22 — католицького ксьондза. Серед них — 89 тяглих з наділом по 15—45 моргів, 150 піших, з яких 85 мали наділи по 1—14 моргів, 20 загородників з наділами по 0,1—0,5 морга і 45 безземельних, з яких 16 мали хату (т. зв. халупники), а 29 не мали навіть хати і жили в комірному. Всього землі у підданих було 2895 моргів, у поміщиків — 4419 моргів. Напередодні 1848 року стоянівці виконували щороку 9100 тяглих і 4760 піших днів панщини, здавали до поміщицького двору 500 мотків пряжі, 300 штук птиці і 1175 яєць. За скасування цих повинностей в 1848 році селяни мали сплатити поміщиці Ольшевській 43 787, а ксьондзові — 5488 флоринів викупу[2].

Не набагато змінилося становище стоянівських селян після скасування кріпацтва. Колишні халупники, загородники і малоземельні селяни, які не могли забезпечити навіть напівголодне існування сім'ї, мусили йти в кабалу до того ж таки пана або до куркулів. Посилився й процес дроблення селянських господарств. За даними перепису 1869 року, в Стоянові у 325 дворах проживало 2086 чоловік, а в 1900 році було вже 436 дворів і 3185 жителів[3]. З ростом населення все більше відчувалася нестача землі, в той час як великі земельні володіння і далі залишалися в руках поміщиків. У 1905 році з усієї території села (5450 га) поміщицька земля становила 1940 га, з яких 1125 га належало поміщикові Вітліну, решта — чотирьом іншим поміщикам. На одне поміщицьке господарство припадало в середньому 330 га орної землі, а на одне селянське — 3,5 га, причому в селян було 80 проц. усіх неужитків і лише 12 проц. лісу Стоянова. Ліси, на які вони до 1848 року мали певні, хоч і обмежені, права, загарбали поміщики. В селян залишилися сіножаті, але вони були заболочені. І хоч у 1896—1897 рр. селяни провели меліоративні роботи і осушили грунти, врожаї на цих землях були дуже низькі. Не вистачало і робочої худоби для обробітку своїх наділів. За даними перепису худоби 1910 року на одне поміщицьке господарство в середньому припадало 14 робочих коней, 15 корів і 14 свиней, а на одне селянське господарство 1,1 робочого коня, 0,5 корови і 0,9 свині. В той же час селянські господарства були обтяжені значно більше, ніж поміщицькі, державними податками. До того ж, стоянівські поміщики споювали населення горілкою, якої виробляли щороку до 128 тис. літрів[4].

Давнє містечко стало фактично селом, де відбувалися невеличкі ярмарки і недільні базари, як одинокий залишок колишнього привілею міста. Зв'язки Стоянова з навколишніми селами і містами обмежувало бездоріжжя. Мощену дорогу побудовано лише в 1889 році, а залізницю — в 1910 році. Однак вони закінчувалися в Стоянові тупиком. Продовжено їх на Волинь аж під час першої світової війни. Як прикордонне село на австрійсько-російському кордоні Стоянів був гніздом контрабанди.

Дуже повільно піднімався культурний рівень села, яке успадкувало від часів кріпацтва поголовну неписьменність населення. В 1850 році в Стоянові відкрито початкову однокласну школу, але її відвідувало всього 65—75 проц. дітей шкільного віку. Згодом школу реорганізовано в двокласну, а на початку XX століття — в чотирикласну. Школа вважалась українською, три чверті учнів були українці, а більшість учителів — поляки.

Тяжким лихоліттям була для стоянівців імперіалістична війна 1914—1918 рр. Уже 18 серпня біля Стоянова почалися бої австрійських і російських військ. Австрійські військові частини в серпні 1914 року відступали по всьому фронту і стратегічні

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 134, оп. 1, спр. 107, арк. 1, 5, 6, 9, 10.
[2] Там же, ф. 168, оп. 1, спр. 1312.
[3] Gemeindelexikon Galiziens. Wien, 1907, стор. 278—280.
[4] Я. Миколаєвич. Опис повіта Кам'янецького, стор. 58.

невдачі приписали місцевому населенню. Стоянівців, як і жителів інших сіл, звинуватили в симпатіях до Росії і жорстоко розправилися з ними. Австрійці спалили в Стоянові 50 будинків, одного жителя повісили, а 30 арештували і відправили в концтабір у Талергоф. Влітку 1915 року 30 стоянівців, рятуючись від звірств австрійської вояччини, виїхали з російськими частинами, які відходили на Схід[1].

Уродженець Стоянова український журналіст і громадський діяч у Канаді П. І. Кравчук.

У зв'язку з воєнними діями були припинені роботи на стоянівському торфовищі, і через деякий час воно стало непридатним для експлуатації. Особливо руйнували селянські господарства численні реквізиції, які після відступу російських військ стали ще більш грабіжницькі. Австрійці забирали не тільки хліб і худобу, а й все, що попадало під руку.

Знеможені й голодні поверталися додому стоянівці після закінчення імперіалістичної війни. А вдома на них чекали руїни і голод. Польські імперіалісти, які в 1919 році захопили Галичину, почали наступ на молоду Радянську республіку, що викликало нові реквізиції. Все це створило сприятливий грунт для ідей Великого Жовтня. І коли влітку 1920 року в Стоянів вступили частини Першої Кінної армії С. М. Будьонного, трудящі радо вітали їх. У селі була встановлена Радянська влада, організований ревком. Почався розподіл поміщицької землі. Молодь пішла добровільно в Червону Армію. Але через два місяці радянські війська змушені були відступити. Почалися тяжкі роки польської окупації. В селі знову хазяйнували поміщики Вітлін, Валь та інші, визискуючи сільську бідноту. Навколо Стоянова на парцельованій землі селилися колишні офіцери і підофіцери білополяків. Виникли хутори осадників Мазярня і Грициха.

За даними перепису 1931 року, в Стоянові в 740 дворах проживало 4176 чоловік. З 5290 га земельних угідь у 1935 році шести поміщикам належало 1050 га, католицькій церкві — 110 га, уніатській церкві — 120 га, громаді — 130 га, селянським господарствам — 3880 га[2], з яких малоземельним селянам належало тільки 1080 га, а решта — куркулям і осадникам.

Більшість селян володіла невеликими клаптиками землі і жила в постійних злиднях, ледве зводячи кінці з кінцями. Голод гнав бідняків на заробітки до поміщицьких фільварків, млина та цегельні, до куркулів і осадників, на залізничну станцію, де їх чекала тяжка праця за мізерну плату. Десятки людей в пошуках заробітку виїздили за кордон з тим, щоб більше не повернутися до рідного села.

У зв'язку з посиленням наступу польських окупантів на національні права західноукраїнських трудящих настали тяжкі часи й для стоянівської школи, яка на той час була вже семикласною. Незважаючи на протести більшості батьків, у школі введено викладання польською мовою, хоч українські діти становили 58 процентів загальної кількості учнів. Крім того, для дітей осадників відкрито ще одну польську школу. В обох школах в 1930/31 навчальному році працювало 11 учителів[3].

Проте трудящі Стоянова не мирилися з тяжким соціальним і національним гнітом і не раз піднімалися на боротьбу за свої права.

В 1925—1930 рр. у Стоянові виникли осередки КПЗУ і «Сельробу», які організовували мітинги і демонстрації робітників, безземельних селян і наймитів, робіт-

---

[1] Шематизм Львівської митрополичої архієпархії на рік 1918. Львів, 1918, стор. 110; Талергофський альманах, вип. 1, стор. 66.

[2] Ogólne zestawienie gruntów. Województwo Tarnopolskie, powiat Radziechów, 1935.

[3] Szkoły Rzeczypospolitej Polskiej w roku szkolnym 1930/31, стор. 460.

ників залізничної станції. Демонстранти вимагали поліпшення умов праці. Тоді ж мали місце й сутички демонстрантів з поліцією.

На мітингах у Стоянові з промовами виступали О. Пачковський, П. Кравчук, С. Врублевський та К. Пелехатий, який приїздив із Львова. Вони розповідали стоянівцям, що в Радянському Союзі назавжди ліквідовано експлуатацію людини людиною, землю роздано селянам, трудящі мають право на працю, освіту і відпочинок. Під час демонстрації і мітингів комуністи закликали трудящих виступати на захист Країни Рад, не допустити, щоб світовий імперіалізм розв'язав війну проти СРСР.

Діяльність комуністів Стоянова, незважаючи на терор і переслідування властей, не припинялась і в 30-х роках. У дні радянських свят стоянівці кілька разів вивішували червоні прапори і знищували польські державні прапори. Поліція запідозрила члена КПЗУ А. Костика. Його було арештовано й кинуто у в'язницю. Після ув'язнення він працював у підпіллі аж до 1939 року. В чорні дні фашистської окупації А. Костик загинув від пострілу з-за рогу в м. Львові.

Активним помічником стоянівських комуністів у революційній боротьбі була молодіжна організація, яку очолював П. Кравчук. У 1928 році в легальній комуністичній газеті «Сельроб» появився полум'яний заклик П. Кравчука — організувати скрізь на Західній Україні молодіжні гуртки — секції «Сельробу» для боротьби з імперіалістами-агресорами та їх агентурою[1]. В 30-х роках у Стоянові діяв осередок Комуністичної Спілки Молоді Західної України, куди входили С. Галущак, В. Поляк, Д. Березюк, І. Кратко, В. Сенчина та багато інших. Комсомольці розповідали населенню про величні досягнення в соціалістичному будівництві Радянського Союзу, викривали наклепи польських окупантів, попів, українських буржуазних націоналістів на молоду Радянську державу, провадили велику атеїстичну роботу.

Трудящі Стоянова з великим піднесенням зустріли у вересні 1939 року прихід Червоної Армії, яка принесла їм визволення від польських окупантів — поміщиків та осадників. Ще до приходу радянських військ у селі був створений підпільний революційний комітет, куди ввійшли О. К. Пачковський, С. Г. Зарубій, В. Г. Дубенський, О. Г. Пачковський та інші. Після визволення ревком очолив роботу по здійсненню соціалістичного будівництва в селі. З грудня 1939 року організовано сільську Раду, головою якої обрано члена ревкому О. Г. Пачковського. Він був обраний також депутатом Народних Зборів. У селі створено земельну комісію в складі Ф. І. Багнюка, П. І. Бакушка та інших. Згідно з Декларацією Народних Зборів, землю панів та осадників конфіскували і розподілили між біднотою. Тим, хто одержав панську землю, видано із фільварку зерно для посіву, худобу і сільськогосподарський інвентар. Було націоналізовано також млин і цегельню. В 1940 році в селі створено комсомольську організацію, секретарем її став В. Г. Дубенський.

Дальші соціалістичні перетворення в Стоянові перервала фашистська навала. Вже 23 червня 1941 року село окупували гітлерівці. Мало хто встиг евакуюватись. Повернулися поміщики й осадники, встановлено старі порядки. Гітлерівський комісар маєтків (лігеншафту) зганяв селян з землі, переданої їм Радянською владою. Непосильні поставки хліба та худоби зовсім розорили селянські господарства. Трудяще населення винищувалось фізично або вивозилося на каторжні роботи в Німеччину. Всього вивезено понад 100 чоловік.

Тваринницькі ферми колгоспу «Жовтень» у с. Стоянові.

[1] Газ. «Сельроб», 26 серпня 1928 р.

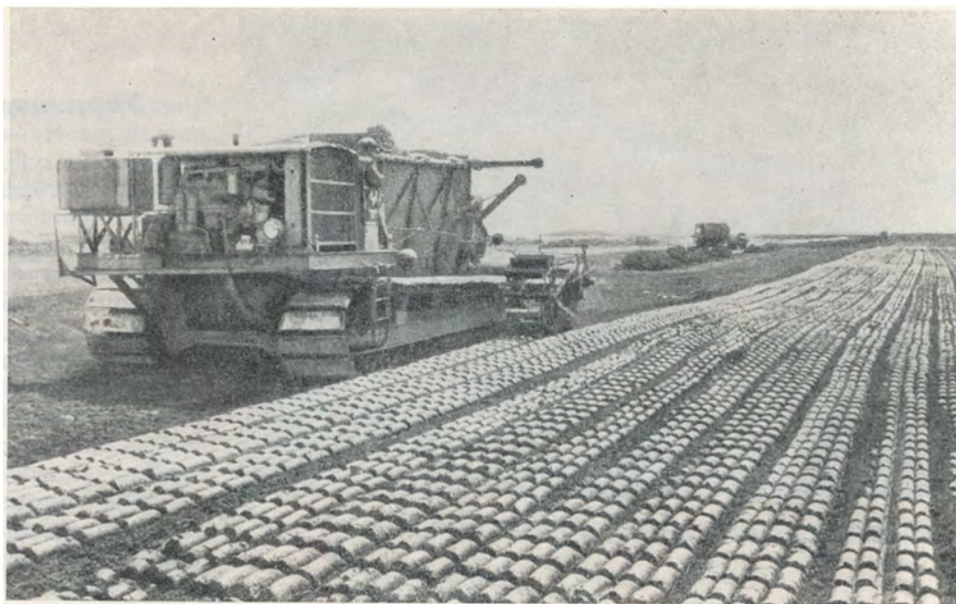

Вистилання торфу на Стоянівських торфорозробках. 1965 р.

Але час визволення наближався. В середині липня 1944 року частини 121-ї гвардійської стрілецької дивізії 1-го Українського фронту успішно наступали вздовж залізниці Горохів — Стоянів. 14 липня ворог почав запеклі контратаки при підтримці танків і авіації. Бої не припинялися ні вдень, ні вночі. Метр за метром просувалися радянські воїни, виганяючи гітлерівців із рідної землі. 15 липня частини дивізії зав'язали бій за Стоянів і 18 липня визволили його. Багато жителів Стоянова пішло в ряди Червоної Армії, щоб продовжувати боротьбу з ворогом. Багатьох з них за мужність і відвагу нагороджено орденами та медалями (І. М. Білий, А. О. Миколаїв, В. М. Ткачик та інші).

Страшні руїни залишили в Стоянові німецько-фашистські загарбники. Село було майже повністю зруйноване. Більш як половину хат перетворено в руїни, інші стояли без вікон і дахів. Багато зусиль доклали трудящі, щоб відбудувати село і господарство. Партійна організація, створена в 1944 році, керувала соціально-економічними перетвореннями в селі. Комуністи викривали перед народом підле, зрадницьке обличчя українських буржуазних націоналістів, розповідали про переваги колективного господарства. Все це, звичайно, не сподобалось націоналістам, і вони вчинили криваву розправу над радянськими активістами — вбили 15 чоловік, спалили приміщення сільради, хати голови сільради Ф. Багнюка та його заступника С. Білика.[1]

У відповідь на терор бандерівців партійна організація Стоянова озброїла комуністів, комсомольців і активістів, які охороняли село. Органи Радянської влади при активній підтримці населення повели рішучу боротьбу з ворогами народу. Злочинні дії буржуазно-націоналістичних банд були приречені на провал.

Переконавшись, що єдино правильний шлях до заможного життя — колективне господарство, стоянівці у вересні 1947 року організували колгосп ім. Будьонного. Першими до колгоспу вступили селяни-бідняки І. Білозір, П. Савчук, К. Коляда та інші. Першим головою колгоспу обрано І. Войтюка. Комуністи очолили найбільш відповідальні ділянки колгоспного виробництва. Згодом у Стоянові та на хуторах Грицисі й Черуковатиці створено ще три колгоспи, а в Шаневі — радгосп «Шанів». У 1950 році всі чотири колгоспи об'єднано в одну велику сільськогосподарську артіль «Жовтень». У 1952 році до неї приєднано радгосп «Шанів».

---

[1] Й. Д. Черниш. Комуністична партія України — організатор соціалістичних перетворень на селі в західних областях УРСР. Львів, 1963, стор. 82.

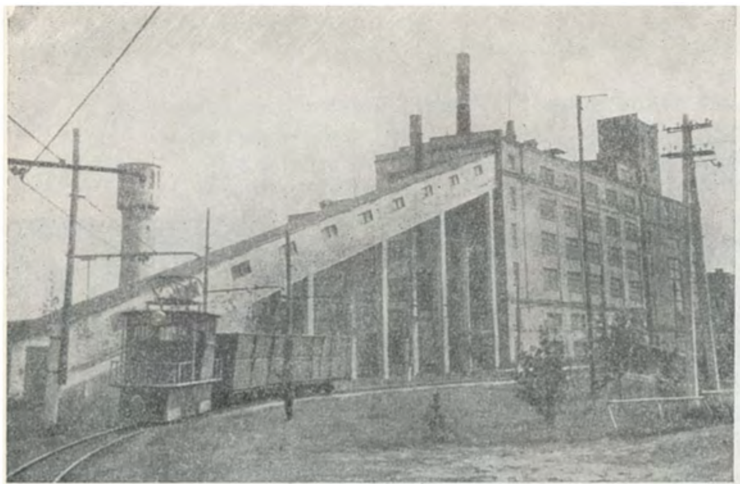

Стоянівський торфобрикетний завод.

Укрупнений колгосп має 3619 га землі, у т. ч. — 2980 га сільськогосподарських угідь, з них 2565 га ріллі. Це велике багатогалузеве господарство. Вирощуються переважно зернові культури, врожайність яких порівнюючи з 1953 роком зросла з 13,6 цнт до 19,8 цнт з гектара.

До 1945 року в Стоянові майже не сіяли цукрових буряків. В усьому Радехівському повіті площа під ними не перевищувала 55 га. Тепер, після введення в дію цукрових заводів у Красному, Гнідаві (біля Луцька) й Горохові (Волинської обл.), колгоспникам Стоянова економічно вигідно розширювати посіви цукрових буряків. Тому вони добилися чималих успіхів у піднесенні врожайності цієї цінної технічної культури. За хороші показники у вирощуванні цукрових буряків у 1964 році кілька колгоспників одержали урядові нагороди.

Значні досягнення колгоспу в розвитку тваринництва. В 1955 році на 100 га сільськогосподарських угідь припадало 16 голів великої рогатої худоби, вироблено м'яса 29 цнт у живій вазі. В 1966 році кількість худоби зросла більш як удвічі: на 100 га сільськогосподарських угідь припадало 34 голови великої рогатої худоби, а виробництво м'яса досягло 152,4 цнт. Хороші показники колгосп має по відгодівлі свиней. Якщо на 100 га ріллі в 1955 році вироблено свинини по 18 цнт, то в 1966 році — вже 191,2 цнт. За останні 10 років прибутки від тваринництва зросли більш як у 17 разів.

Машинно-тракторний парк колгоспу налічує 16 тракторів, 10 комбайнів, 4 кукурудзосівалки, 16 культиваторів, 16 автомашин та багато іншої техніки. У господарстві працює 25 електромоторів загальною потужністю 174 квт. Всі трудомісткі роботи механізовані. Це дає можливість систематично підвищувати продуктивність праці і знижувати собівартість продукції.

Постійно ведеться капітальне будівництво. За післявоєнні роки тут збудовано 13 телятників, 5 свинарників, 3 конюшні, 2 кормокухні, 5 зерносховищ, критий тік, столярну майстерню, гараж, кузню, млин, водонапірну башту тощо.

Соціалістичні перетворення в Стоянові не вичерпуються тими змінами, що відбулися в сільському господарстві. Згідно з постановою РНК УРСР і ЦК КП(б)У від 16 лютого 1940 року «Про розвиток промисловості в західних областях України», ще тоді почалася підготовка до механізованої експлуатації стоянівського торфовища. Це найбільші на Львівщині торф'яні масиви. Загальні запаси торфу тут становлять близько 22 млн. тонн. За роки Радянської влади на місці кустарних торфорозробок, де переважала ручна праця, створено промислове підприємство з комплексною механізацією всіх виробничих процесів. У 1961 році здано в експлуатацію торфобрикетний завод потужністю 60 тис. тонн брикету на рік. Завод обладнано найновішим устаткуванням.

Видобуток і переробка продукції торфопідприємства рік у рік зростає. В 1966 році видобуток кускового торфу становив 64,3 тис. тонн і фрезерного — 212 тис. тонн. Крім того, тут виготовляють за рік 50 тис. тонн торф'яно-мінерально-аміачних добрив.

Партійна організація, яка виросла з 4 комуністів у 1955 році до 36 в 1966 році, очолила боротьбу працівників підприємства за підвищення продуктивності праці і зниження собівартості продукції. В 1966 році колектив виконав соціалістичне зо-

бов'язання по випуску продукції на 105 проц., собівартість знизив порівняно з 1964 роком на 4,3 процента. За період з 1958 по 1966 рік випуск валової продукції збільшився майже в 5 разів, заробітна плата промислово-виробничого персоналу зросла на 38 процентів. У міжреспубліканському змаганні брикетників стоянівці в 1962—1966 рр. не раз займали перше місце. Підприємству вручено перехідний Червоний прапор «Переможцю соцзмагання 6-ти братніх республік». За видатні виробничі досягнення 19 бригадам присвоєно почесне звання колективів комуністичної праці, 90 робітникам — звання ударників комуністичної праці.

Заняття баскетбольної секції Стоянівської середньої школи.

Продукція торфопідприємства відвантажується в райони Львівської, Волинської, Тернопільської і Ровенської областей.

Поблизу підприємства виросло робітниче селище з двоповерховими будинками та гуртожитком для робітників. Колгоспники за останні 15 років побудували 579 будинків. Село повністю електрифіковане й радіофіковане.

Третина жителів села працює в промисловості (в основному на торфорозробках), в освітніх, медичних та інших установах.

До 1939 року в Стоянові не було ніяких лікувальних та санітарно-медичних закладів. Працював один приватний лікар. Лікування коштувало дуже дорого. Одразу після визволення в Стоянові відкрито амбулаторію, а в 1947 році — лікарню. В 1962 році завершено будівництво типової лікарні на 35 ліжок, яка має три відділення: терапевтичне, дитяче і пологове. Обладнано рентгенкабінет; працюють амбулаторно-зубний, терапевтичний, маніпуляційний і дитячий кабінети та зубопротезна майстерня. Відкрито медпункт на торфопідприємстві. При медпункті діють зубний кабінет і профілакторій.

За роки Радянської влади була проведена справді титанічна робота в галузі народної освіти. Завдяки повсякденному керівництву партійних і радянських органів і самовідданій праці вчителів неписьменність у селі була ліквідована. Нині тут діють денна і вечірня середні школи, в яких працює 29 учителів. Шкільний будинок у 1962 році реконструйовано й розширено, внаслідок цього площа шкільного приміщення значно збільшилась.

За післявоєнні роки з села вийшло 66 спеціалістів з вищою освітою — вчителів, інженерів, лікарів, спеціалістів сільського господарства. Так, син колишнього наймита С. Возняк викладає філософію в одному з вузів Івано-Франківська, Я. Кратко працює в Інституті математики Сибірського відділення АН СРСР. Слід згадати, що до 1939 року тільки 2 уродженці Стоянова одержали вищу освіту.

Жителі Стоянова пишаються своїм земляком П. І. Кравчуком — активним діячем трудової української еміграції і робітничого руху в Канаді, куди він емігрував у 1930 році. З 1932 року П. Кравчук — член Комуністичної партії Канади. Він виступає як публіцист, у прогресивних періодичних виданнях друкує статті про досягнення в економічному і культурному житті Радянської України. П. Кравчук — лауреат премії ім. Я. Галана.

Невпізнанно змінилося й культурне обличчя Стоянова. В 1947 році в селі відкрито клуб, а в 1959 році — клуб на торфобрикетному заводі. При клубах працюють гуртки художньої самодіяльності. Медпрацівники організували університет здоров'я. Зміцнення економіки колгоспу дає змогу виділяти значні кошти

на культурно-масові заходи. Зокрема, в 1966 році було асигновано 165,7 тис. карбованців.

Велику культурно-виховну роботу провадять бібліотеки, їх у Стоянові 5. Найбільша — сільська бібліотека, відкрита в 1947 році. Книжковий фонд її становить понад 5 тис. примірників. На фермах, у тракторних бригадах діють пункти видачі книжок. Бібліотеки організовують виставки до ювілейних дат, літературні вечори, читацькі конференції. Так, у 1966 році проведено 12 таких конференцій, в яких брали участь не тільки стоянівці, а й читачі селищ Грицихи й Шанева.

Все більше входять у побут нові обряди, зокрема урочисте реєстрування шлюбів і народжень. Стало хорошою традицією святкування свята врожаю, в якому беруть участь всі жителі села.

Значну організаторську роботу провадить сільська Рада депутатів трудящих. Її депутати разом з активом розробляють заходи для кращого виконання господарських планів, зокрема нового п'ятирічного плану, який передбачає дальший розвиток Стоянова. Колгоспники зобов'язалися до 1970 року довести врожайність зернових культур до 22—24 цнт з га, а врожайність інших культур збільшити на 25 проц. порівняно з 1965 роком.

У колгоспі передбачається побудувати два свинарники з комплексною механізацією, цех по виробництву комбікорму, вигульний майданчик на 240 голів великої рогатої худоби, а також зерносховище на 12 тис. цнт зерна. Згідно з перспективним планом, у 1966—1968 рр. буде збудовано стадіон з комплексом спортивних споруд, Будинок культури на 600 місць, нові дитячі ясла на 150 дітей.

Все це свідчить, що соціалізм створив усі умови для щасливого, заможного життя трудящих.

В. П. ОГОНОВСЬКИЙ, Б. О. МЕЛЬНИК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД РАДЕХІВСЬКОГО РАЙОНУ

БАРИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Судилівці, за 25 км на північний схід від райцентру і за 2 км на північ від шосе Радехів — Миколаїв — Берестечко. Населення — 718 чоловік. Сільраді підпорядковане село Увин.

Місцевий колгосп ім. Свердлова зерно-тваринницького напряму має 2700 га земельних угідь, із допоміжних підприємств — млин, пилораму, кузню. Ланкова М. С. Смаль нагороджена орденом Леніна за вирощення по 518 цнт цукрових буряків з гектара. За післявоєнні роки в селі збудовано 95 житлових будинків.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Найдавніша документальна згадка про село відноситься до 448 року. В селі у 1920 році перебували частини Червоної Армії, організувався ревком, головою якого обрали Д. Хомляка.

В роки гітлерівської окупації 50 жителів стали жертвами фашистів. Господарство було зруйновано. З квітня по липень 1944 року біля села відбувалися запеклі бої, під час яких воно переходило з рук в руки і було визволене від німецько-фашистських окупантів.

БЕРЕЗІ́ВКА (до 1946 року — Ляшків) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Руденці, за 32 км від райцентру. Населення — 778 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бебехи, Грицеволя, Новоставці, Підмонастирок.

Колгосп ім. 1-го Травня буряко-тваринницького виробничого напряму, має 3800 га земельних угідь.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Славиться чоловічий хор Березівки, який засновано 40 років тому. Він неодноразово займав перші місця на районних і обласних оглядах художньої самодіяльності і нагороджений 15 грамотами. Населення обслуговують шевська і кравецька майстерні. Побудовано у післявоєнні роки 160 будинків.

Найдавніша згадка про Березівку датується 1505 роком. У жовтні 1939 року депутатом Народних Зборів Західної України був обраний житель села М. М. Скакун.

В роки гітлерівської окупації понад 150 юнаків і дівчат села фашисти вивезли на рабську працю до Німеччини. Під час боїв з квітня по липень 1944 року село було спалене. В період відбудови і колективізації у боротьбі з українськими націоналістами загинули 15 активістів села.

БИ́ШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км на північний захід від райцентру і за 9 км від залізничної станції Стоянів. Населення — 957 чоловік. Сільраді підпорядковане село Торки.

Місцевий колгосп ім. XXII з'їзду КПРС льоно-буряко-тваринницького напряму, має 2300 га земельних угідь. У колгоспі — цегельня річною потужністю 1 млн. штук цеглин.

В 1966 році колгосп зайняв перше місце по основних показниках в соціалістичному змаганні району і завоював перехідний Червоний прапор РК КП України і райвиконкому. Середній урожай зернових 25 цнт з га, в т. ч. 27,2 цнт пшениці.

В селі — восьмирічна школа, школа сільської молоді, бібліотека, клуб. За останні 20 років побудовано 98 будинків. До послуг жителів шевська і кравецька майстерні.

На території села знайдені археологічні пам'ятки: поховання, які свідчать про існування в цій місцевості поселень у VIII—V столітті до н. ери.

30 вересня 1930 року через село пройшла каральна експедиція пацифікаторів, під час якої було побито багатьох селян. В 1940 році в селі створена комсомольська організація.

ВУЗЛОВЕ́ (до 1946 року — Холоїв) — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км на південний схід від райцентру. Через село проходять шосе і залізниця Львів—Луцьк. Населення — 1080 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Бабичі, Раковище, Шийноги.

В селі — центр колгоспу ім. Я. Галана буряко-тваринницького напряму, який має 5,5 тис. га земельних угідь. Це господарство вирощує зернові культури, льон, картоплю. Середня врожайність зернових — 20 цнт з га, цукрових буряків — 234 цнт з га. В селі розміщений спиртокрохмальний завод.

У Вузловому є середня школа, бібліотека, клуб. Жителів обслуговують 2 кравецькі майстерні, павільйон побутового обслуговування. За післявоєнні роки збудовано 90 житлових будинків.

Перша документальна згадка про село датується 1500 роком. До села у 1920 році вступили частини Червоної Армії. В 1940 році виникла комсомольська організація. Під час окупації у роки Великої Вітчизняної війни фашисти спалили село. Його жителі В. Луців, У. Стіхура, В. Пилипець надавали допомогу партизанам, проводячи їх стежками через болота і ліси.

ДМИ́ТРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Радоставці, за 16 км від райцентру, за 6 км від залізничної станції Холоїв. Населення — 1817 чоловік. Сільраді підпорядковане село Криве.

В селі — центр колгоспу ім. Фрунзе, бурякотваринницького виробничого напряму, що має 4600 га земельних угідь. Середня врожайність зернових становить 21 цнт з га. Із допоміжних підприємств працюють цегельний завод, потужністю 2 млн. штук цегли на рік, пилорама, млин.

В селі — восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб на 200 місць. Сільські митці в 1955 році на обласному огляді

художньої самодіяльності у Львові були нагороджені грамотою, а в 1961 році — дипломом першого ступеня. Колектив клубу одержав звання «Клубу відмінної роботи». Функціонують кравецька і шевська майстерні. За післявоєнні роки в селі збудовано 180 будинків.

Найдавніша згадка про Дмитрів відноситься до 1502 року. Через село в 1920 році проходили частини Червоної Армії. В роки польської окупації тут працював член КПЗУ І. О. Хаба (1899—1933), уродженець Дмитрова. Восени 1920 року він став організатором першої на Радехівщині комуністичної організації. З 1927 року І. О. Хаба був редактором легального органу ЦК КПЗУ «Світло». В селі йому встановлено пам'ятник.

ЗАБА́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Млинівці і шосе Сокаль—Радехів, за 18 км на північний захід від райцентру і за 9 км від залізничної станції Стоянів. Населення — 248 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Андріївка, Збоївська, Ордів, Розжалів.

В Забаві — центр колгоспу «Дружба», що має 2 тис. га земельних угідь; із допоміжних підприємств — млин, пилорама. Його господарство спеціалізується на виробництві цукрових буряків, льону, молока, свинини. За високі врожаї озимої пшениці (31 цнт з га) бригадир рільничої бригади Р. П. Брановський удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

В селі є початкова школа, Будинок культури на 300 місць, бібліотека. Хор села Розжалова неодноразово брав участь в обласних оглядах художньої самодіяльності.

КОРЧИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване на шосе Радехів—Червоноград, за 19 км на північний захід від райцентру і за 15 км до найближчої залізничної станції Кристинопіль. Населення — 1270 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Волиця, Гоголів, Радванці.

Місцевий колгосп ім. Б. Хмельницького зерно-бурякового напряму з розвинутим м'ясомолочним тваринництвом має 6600 га земельних угідь. З допоміжних виробництв є млин, пилорама. Працює агрохімічна лабораторія. Ланкова колгоспу А. М. Накрийко за одержання по 350 центнерів цукрових буряків з га у 1958 році нагороджена орденом Леніна.

Є. С. Кулинич — заслужена вчителька школи УРСР, С. Корчин. 1965 р.

В селі знаходиться середня школа, школа сільської молоді. Вчителька Є. С. Кулинич удостоєна звання заслуженої вчительки школи УРСР. Діють клуб і бібліотека. За післявоєнний час побудовано 75 житлових будинків.

Перша документальна згадка про село відноситься до 1426 року. Під час визвольної війни українського народу у 1648 році селяни Радванців разом з жителями сусідніх сіл вчинили напад на панський двір у Гоголеві. У 1920 році у Корчині короткий час перебували частини Червоної Армії. У 1930 році через село пройшла каральна експедиція пацифікаторів. У вересні 1939 року тут був створений ревком, який поділив між селянами поміщицьку землю, худобу, реманент. Була створена МТС. Виникла комсомольська організація. Депутатом Народних Зборів селяни обрали вчителя Т. М. Мельника.

На околиці села Волиці знайдені рештки поселення кам'яної доби (III тисячоліття до н. ери).

В селі Радванцях зберігається пам'ятка архітектури — дерев'яна церква та дзвіниця 1700 року.

КУЛИКІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Судилівці, за 21 км на схід від райцентру. Населення — 700 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Волиця-Барилова, Корчівка, Руденко.

Місцевий колгосп ім. Карла Маркса зерно-тваринницького напряму, має 3400 га земельних угідь. За вирощування по 600 цнт з га цукрових буряків нагороджено С. Л. Най орденом Леніна.

В селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнний період в селі збудовано 96 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село датується 1505 роком. Його селяни разом з жителями навколишніх сіл у 1648 році вчинили напад на панський маєток у с. Пиратині. В 1920 році через село проходили частини Першої Кінної армії. В селі виник ревком.

У роки гітлерівської окупації фашисти відправили на примусову роботу 60 жителів. Відступаючи, вони спалили 75 селянських дворів. У відбудовний період селяни вели боротьбу з українськими буржуазними націоналістами, від рук яких загинув голова сільради В. Л. Костюк.

КУ́СТИН — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Рудці за 23 км на схід від райцентру. Населення — 552 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Грушки (до 1950— Батиїв) і Дубовиця.

Земельна площа буряко-тваринницького колгоспу «Шлях до комунізму» становить 2 тис. га. З допоміжних господарств є млин і пилорама, а також міжколгоспне підприємство будівельних матеріалів.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб. Працюють взуттєва і кравецька майстерні. У Кустині трудяться народні майстри — килимарі М. Рудик та П. Мартинюк, мистецтво яких відоме далеко за межами області.

Перша документальна згадка про Кустин належить до 1578 року. У 1920 році в селі створено ревком. За часів буржуазно-поміщицької Польщі у селі діяв осередок «Сельроб-єдності». У 1939 році створена партійна, а в 1940 році комсомольська організації.

Народні майстри-килимарі М. І. Рудик та П. Я. Мартинюк. С. Кустин. 1965 р.

МИКОЛА́ЇВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Судилівці, за 32 км на північний схід від райцентру. Населення — 1390 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Адамівка, Завидче, Стерківці.

Земельна площа колгоспу «Росія» становить 4500 га угідь. Розвинуте тваринництво, буряківництво, льонарство. З допоміжних підприємств є цегельний завод і пилорама.

Миколаїв має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб, побутові майстерні. В побут колгоспників входять нові звичаї — комсомольські весілля, проводи молоді до Радянської Армії.

На околиці селе відкрито кам'яну гробницю кінця III тисячоліття до нашої ери.

Село вперше згадується в документах в 1423 році. Його в 1648 році знищили татари. В пореформений період у селі виступали селяни за повернення забраної місцевим поміщиком землі. В 1909—1912 роках жителі займались нелегальним перевезенням через кордон в Росію революційної літератури та зброї. У 1920 році організувався ревком. Молодь села у 1922 році відмовилась служити в польській армії, тому для проведення призову власті ввели роту солдатів. В 1926—1927 рр. тут відбулися виступи селян, які підпалювали скирти з хлібом на панському фільварку. Після встановлення Радянської влади у вересні 1939 року була організована народна міліція. У червні 1941 року Миколаїв окупували фашисти. В березні 1944 року село визволене радянськими військами. Оскільки село залишалось в прифронтовій смузі, все населення було евакуйоване в Козинський район Ровенської області, де перебувало до липня 1944 року.

НЕМИ́ЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Острівці, за 12 км на схід від райцентру. Населення — 801 чоловік.

В селі розташована друга бригада колгоспу «Авангард». Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки збудовано 60 житлових будинків.

Найдавніша згадка про село відноситься до 1505 року. Його населення разом з жителями навколишніх сіл в 1648 році зруйнувало панський двір у Пиратині. Через село у 1920 році проходили частини Червоної Армії, був створений ревком. В селі в період польської окупації діяв гурток «Сельробу», проходили страйки сільськогосподарських робітників.

У роки Великої Вітчизняної війни гітлерівські окупанти спалили частину села. Селянин Й. М. Стельмахович був провідником радянських партизанів.

НИ́ВИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Радоставці, за 18 км на південний схід від райцентру. Населення — 1167 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Пустельники, Старий Майдан, Трійця.

Колгосп «Більшовик» буряко-тваринницького напряму, має 3,3 тис. га земельних угідь. З допоміжних підприємств — пилорама.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Сільський хор в 1959 році на обласному огляді художньої самодіяльності зайняв 2-е місце.

Перша письмова згадка про село датується 1578 роком.

НОВИ́Й ВИ́ТКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж шосе Радехів—Червоноград, за 12 км на північний захід від райцентру. Населення — 1370 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Йосипівка і Полове.

Місцевий колгосп ім. Кірова, високомеханізоване господарство, володіє 3 тис. га земельних угідь і займається рослинництвом і тваринництвом. При ньому створена агролабораторія, де навчаються колгоспні ланкові. На території Нового Виткова розміщене лісництво, яке має 6 тис. га лісу.

В селі є середня школа, клуб, бібліотека. На громадських засадах у 1959 році виник музей В. І. Леніна. До послуг жителів лікарня на 25 місць і амбулаторія. При Нововитківській сільраді одна з перших в області була організована «кімната щастя» для реєстрації шлюбів.

Археологічні пам'ятки свідчать про заселення цієї території в II тис. до н. е., тут також виявлено сліди поселення часів Київської Русі (X—XIII ст. н. е.).

Перша згадка про село в історичних джерелах відноситься до 1469 року. Під час татарського нападу в 1578 році Витків був повністю знище-

В музеї В. І. Леніна Нововитківської середньої школи. 1968 р.

ний. Торговий шлях, на якому стояло село, сприяв розвитку ремісництва. З кінця XVIII століття воно стало містечком. Пожежа у 1904 році знищила повністю це містечко. Через село у 1920 році проходили частини Червоної Армії. Сільська біднота обрала ревком. В період виборів до польського сейму у 1922 році селяни відмовилися брати участь у висуванні кандидатів. З 22 вересня по 11 жовтня того ж року тривав страйк робітників лісництва, які вимагали підвищення заробітної плати.

Під час Великої Вітчизняної війни місцеві жителі вивели бійців Червоної Армії з оточення до Бродів, були провідниками партизанських загонів С. Ковпака. Після війни у гострій боротьбі з бандами українських буржуазних націоналістів загинув член сільради С. Лича.

У Новому Виткові знаходиться могила уродженця цього села відомого українського оперного співака О. П. Мишуги (1853—1922).

ОГЛЯ́ДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Радоставці (пр. Стиру), за 12 км на південний схід від райцентру. Населення — 1247 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Гута-Скляна, Дубини, Монастирок-Оглядівський, Оплицьке.

Місцевий колгосп ім. Калініна має 4700 га земельних угідь, з них 1300 сіножатей, займається вівчарством. Із допоміжних підприємств є черепичний завод і 2 лісопильні. Ланкова-буряковод М. П. Кононович була однією з перших учасниць Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

В селі є восьмирічна школа, якою керує В. Г. Цар — відмінник народної освіти.

До послуг жителів — Будинок культури на 400 місць, бібліотека, збудований міжколгоспний радіовузол. В селі закладений парк, споруджено спортивний майданчик.

На околицях села виявлені знахідки кінця неоліту — доби бронзи (III тис. до н. е.). Перша письмова згадка про Оглядів відноситься до 1445 року. На село у 1578 році напали татари і повністю зруйнували його. У XVIII столітті жителі працювали у поміщицькій гуті по виготовленню скла. На її місці в середині XIX століття виник хутір Скляна Гута. В 1907 році страйкували бідняки на чолі з наймитом Д. Семенюком, вимагаючи підвищення заробітної плати.

Влітку 1920 року в селі протягом 3 днів стояли частини Першої Кінної армії. В 20-х роках тут був осередок «Сельроб-єдності», члени якого розповсюджували листівки.

Після встановлення у 1939 році Радянської влади був створений селянський комітет, який розподілив поміщицьку землю. У 1940 році виникла комсомольська організація. Через село проходили у лютому і березні 1944 року партизанські загони С. Ковпака і М. Наумова.

В Оглядові народився український письменник О. В. Турянський (1880—1933).

ПА́ВЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на захід від райцентру і за 6 км від залізничної станції Холоїв. Населення — 1010 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Нестаничі і Станин.

В селі — центр колгоспу ім. Лесі Українки, який має 3 тис. га земельних угідь. Спеціалізація господарства — м'ясо-молочне тваринництво.

В селі розміщена восьмирічна школа і середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки в селі збудовано 103 будинки.

На території Павлова знайдені рештки стоянок періоду бронзи, а в Нестаничах — пізнього палеоліту.

Перша письмова згадка про Павлів відноситься до 1400 року.

Після визволення села від німецько-фашистської окупації тут був розташований військовий госпіталь.

У Павлові похований відомий польський поет К. Уєйський (1823—1897 рр.).

У селі Нестаничах в 1838—1841 рр. жив відомий український поет Маркіян Шашкевич, а в 1846—1848 рр. його друг, поет Іван Вагилевич. Уродженцем Нестаничів був український поет і громадський діяч початку 60-х років XIX століття Володимир Шашкевич (1839—1885).

СЕНЬКІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км на північний схід від райцентру. Населення — 540 чоловік. Сільраді підпорядковане село Пиратин.

Місцевий колгосп «Авангард» буряко-тваринницького напряму володіє 5 тис. га земельних угідь.

В селі — початкова школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Сеньків датується 1499 роком.

В околицях с. Пиратина виявлене давньоруське городище XI—XIII століть.

СЕРЕДПІ́ЛЬЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Острівці, за 6 км на схід від райцентру. Населення — 623 чоловіки. Сільраді підпорядковане село Мукані.

В селі розташований відділок радгоспу «Радехівський».

Середпільці мають восьмирічну школу, бібліотеку, клуб. За післявоєнні роки збудовано 48 житлових будинків.

Перша документальна згадка про село відноситься до 1494 року.

СМО́РЖІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лошівці, за 42 км на схід від райцентру. Населення— 1248 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти: Загатка, Романівка, Стремільче, Щуровичі.

В селі — центр колгоспу «Зоря комунізму», буряко-тваринницького напряму. Його земельна площа становить 3600 га. З допоміжних господарств є кузня, стельмашня, пилорама.

Село має восьмирічну школу, клуб, бібліотеку. Побудовано 85 житлових будинків.

Перша згадка про село відноситься до 1531 року. Під час першої світової війни місцеві жителі З. Дуткевич, І. Кондратюк та інші за симпатії до російського народу були репресовані австрійськими властями.

Село Щуровичі в XVI—XIX століттях мало права містечка. В 1648 році міщани спільно з селянами навколишніх сіл і козацькими загонами зруйнували панський двір у с. Пиратині.

СУ́ШНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білому Стоці, за 13 км від райцентру. Повз село проходить шосе Радехів—Бишів. Населення — 750 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Обортів, Тоболів.

Село — центр колгоспу ім. Щорса, буряко-тваринницького виробничого напряму, який має 2800 га земельних угідь. З допоміжних підприємств — млин, пилорама. В 1965 році за досягнення у сільськогосподарському виробництві колгосп одержав перехідний Червоний прапор району.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки тут збудовано 100 житлових будинків. Перша документальна згадка про село датується 1531 роком. В листопаді 1930 року каральна експедиція пацифікаторів улаштувала в Сушному погром, знищила сільську бібліотеку, погруддя Т. Шевченка.

ТЕТЕ́ВЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км на північний схід від райцентру. Населення — 1067 чоловік. Сільраді підпорядковане село Собанівка.

В селі розташований третій відділок насінницького радгоспу «Радехівський».

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб.

Перша документальна згадка про село відноситься до 1500 року.

У селі в 1920 році перебували частини Червоної Армії. В цей час було створено ревком.

ХМІ́ЛЬНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км на схід від райцентру. Населення — 785 чоловік.

Колгосп «Маяк» буряко-тваринницького виробничого напряму має 1600 га земельних угідь. Комсомольська ланка Н. Лисик добилася врожаю по 416 цнт цукрових буряків з гектара, за що її в 1965 році нагороджено орденом Леніна.

В селі існують початкова школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село відноситься до 1505 року. Жителі Хмільного у 1648 році брали участь у розгромі панського двору в Пиратині. В період польської окупації в селі був створений осередок «Сельроб-єдності», що налічував 24 члени.

Я́СТРУБИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі ріки Західного Бугу, за 28 км від райцентру, за 7 км від залізничної станції Сілець-Завонє. Населення — 1511 чоловік. Сільраді підпорядковане село Поздимир.

Село входить до складу колгоспу ім. Богдана Хмельницького з центром у с. Корчині. Колгоспна свинарка К. Я. Тхір була в 1955 році учасницею Всесоюзної сільськогосподарської виставки.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, краєзнавчий музей з кімнатою Т. Г. Шевченка, клуб. За післявоєнні роки в селі збудовано 90 будинків.

На території Яструбич існувало поселення в кам'яну добу (III тис. до н. ери).

Перша документальна згадка про село датується 1519 роком. Селяни Яструбич і навколишніх сіл у 1648 році вчинили напад на панський двір у Гоголеві. В 1920 році село визволила Червона Армія. Каральна експедиція пацифікаторів у 1930 році проходила через село, побила багатьох селян і знищила читальню.

В 1940 році в селі створено першу в районі комсомольську організацію, секретарем якої був С. Павлів. 14 комсомольців цієї організації на початку Великої Вітчизняної війни були замордовані українськими буржуазними націоналістами. За відмову копати окопи для гітлерівців і організацію втечі військовополонених з концтабору селянина М. І. Лесняка фашисти розстріляли. У лютому 1944 року в селі перебував загін радянських партизанів. Загиблим комсомольцям споруджено пам'ятник.

САМБІРСЬКИЙ РАЙОН

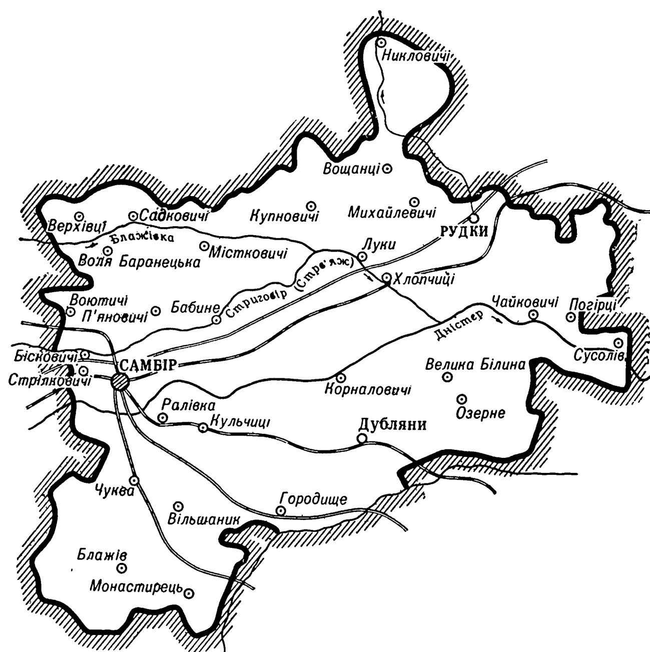

САМБІ́Р

Самбі́р — місто обласного підпорядкування, центр Самбірського району. Розташоване над Дністром за 73 км на південний захід від Львова, на шосейному і залізничному шляху Львів — Турка — Ужгород. Населення — 26,7 тис. чоловік, територія — 13 кв. кілометрів.

Історія Самбора сягає в далеке минуле. Уже в княжі часи на місці його існував посад Погонич, городище, подібне до багатьох інших на Прикарпатті. За переказами, яких дотримуються історики, у Погонич під охорону валів і частоколу переселилась частина мешканців, переважно ткачів із спаленого татарами у 40-х роках XIII століття Самбора[1]. З того часу за Погоничем поступово закріплюється друга паралельна назва — Новий Самбір або Самбір. Колишній Самбір перейменовано на Старий Самбір. Серед населення вживалися також назви Нове місто і Старе місто.

Назва Погонич зустрічається в документах до середини XV століття, пізніше зникає. Точний час виникнення Погонича невідомий. Людське поселення на цьому місці існувало дуже давно. У 1929 році на території одного з цегельних заводів міста викопано скарб бронзових предметів (сокири, серп, браслети, нашийник), що належав людям, які тут жили приблизно в IX—VIII століттях до нашої ери. Ці вироби були виготовлені у трансільванських ливарних майстернях і свідчать про існування жвавого обміну між племенами, що жили в той час по обох боках Карпат[2]. Археологічна розвідка Академії наук УРСР 1946 року відкрила на тому ж місці сліди поселення бронзової доби — другої половини другого тисячоліття до нашої ери. Зокрема, тут знайдено уламки посуду, приналежного до т. зв. комарівської культури[3].

Погонич-Самбір знаходився на перехресті важливих торговельних шляхів. Дністром і сухопутним шляхом понад Дністром приїжджали сюди купці зі Сходу. Через

---

[1] А. Добряньскій. Короткії записки историческії о місті Самборі. Зб. «Зоря Галицкая яко альбум на год 1860». Львів, 1860, стор. 350.

[2] Журн. «Літопис Бойківщини», 1935 р., № 5.

[3] Щоденник Дністрянської археологічної розвідки 1946 р. (Рукопис зберігається в Інституті суспільних наук Львівського держуніверситету).

місто проходили торговельні шляхи із Городка і Львова на Угорщину (Руський путь) та із Стрия і Дрогобича в напрямку Перемишля. Розташування Погонича серед лісів, над Дністром і невеликими річками Дубрівкою й Млинівкою, між Карпатами, з одного боку, і великими болотами, які весною ставали суцільним величезним озером, з другого, робило його добре захищеним пунктом.

Печатка з гербом Самбора.

До 1349 року місто перебувало під владою руських князів, а з 1387 по 1772 — у складі шляхетської Речі Посполитої.

У 1390 році Самбору надано магдебурзьке право, що означало звільнення його, хоч і неповне, від центральної королівської адміністрації і земельних магнатів та забезпечення внутрішнього самоврядування. На місці колишнього поселення і частково нової території, де вирубали ліс, було побудовано місто-фортецю з широкою квадратною центральною площею, рівними вузькими вулицями, які вели з центру до оборонних валів, королівським замком і ратушею.

Надання Самбору магдебурзького права супроводжувалося, як і в інших містах Галичини, організованою колонізацією католиками-поляками й німцями. Намагаючись зробити Самбір форпостом ополячення і окатоличення усього Прикарпаття, католицькі ордени будують один за одним монастирі і костьоли. Вже у 1406 році тут поселяються домініканці, 1474 року — бернардинці, 1621 — бригідки, а 1698 року — єзуїти[1].

У 1498 році 20-тисячна ватага татар, турків і волохів пограбувала й спалила Самбір. Але населення міста, яке заздалегідь втекло в ліси, незабаром відбудувало його[2]. На місці спалених дерев'яних будинків виросли нові, переважно муровані. В цілому залишився план стародавнього дерев'яного міста, який доповнили новими вулицями і який не змінився до останнього часу.

Самбір став добре укріпленим містом. У 1530 році місто оточувалося товстим муром, валом і глибоким ровом з водою, що значно зміцнювало його обороноздатність. Мур з оборонними баштами, а для зв'язку з зовнішнім світом — брамами і хвіртками, проходив теперішніми вулицями Костюшка, 1 Травня, Леніна, Жиліна, Валовою, Б. Хмельницького і Червоноармійською. Про оборону його дбали самі міщани. Вони платили податки на утримання мурів у належному стані і придбання зброї, а на випадок потреби захищали їх. Під час польсько-шведської війни у 1656 році під Самбір підійшов шведський загін. Але для оборони міста прийшли з сокирами, вилами і ножами мешканці Карпат бойки, і шведи після кількох сутичок з ними змушені були відступити. Не зміг здобути Самбора у 1657 році під час походу на Краків і семигородський князь Ракоці, що задовольнився викупом. Устояв Самбір і в 1672 році перед турками.

Поза міськими мурами, укріпленими об'єктами, були ще монастир бернардинців і королівський замок. У замку була резиденція самбірського старости — управителя королівських маєтків, т. зв. Самбірської економії, до якої входили міста Самбір, Старий Самбір і Стара Сіль, 6 соляних жуп і близько 150 сіл. Сюди часто наїздили королі Речі Посполитої. У цьому замку, здійснюючи наміри шляхетської Польщі, що прагнула послабити Російську державу, на початку XVII століття самбірський староста і сандомирський воєвода Юрій Мнішек разом з єзуїтами розробив заходи збройної інтервенції з метою посадити на російський престол

[1] A. K u c z e r a. Samborszczyzna, t. I, Sambor 1935, стор. 359—384.
[2] Там же, стор. 298.

Лжедмитрія. Звідси 28 вересня 1604 року розпочали свій безславний похід озброєні ватаги Лжедмитрія і Мнішека[1].

Стиснутий муром, немов кліщами, на невеликій території, Самбір душився в тісноті протягом кількох століть. Складовою частиною його були передмістя з численними юридиками (шляхетськими маєтками), які простягнулися понад Дубрівкою й Млинівкою. Передмістя ділилися на 6 громад — Горішня, Поводова, Заміська, Середня, Долішня і Завидівка.

Населення феодального Самбора займалося ремеслом, торгівлею і сільським господарством. Ремісники переважно об'єднувалися у цехи. Перші цехи (ткацький, шевський і кравецький) існували вже на початку XV століття. У XVI столітті було вже 11 цехів (бондарський, різницький, пекарський, лимарський, ковальський та ін.). В Самборі також жили і працювали пивовари, солодовники, млинарі, винарі, годинникарі, цирульники, аптекарі, музиканти, милярі та інші, які не організовували окремих цехів. Цехи вели гостру боротьбу з нецеховими ремісниками — «партачами», не допускаючи їх конкуренції, а ті в свою чергу боролися за право займатися ремеслом.

Середньовічний Самбір був важливим торговельним центром. Тут розміщалися головний склад угорських вин і митна служба Речі Посполитої. Двічі на тиждень (в понеділок і четвер) відбувалися торги, на які приїжджало населення за 50—60 км, 5 разів на рік відбувалися 14-денні ярмарки, під час яких велась торгівля волами, полотном, відомим самбірським сукном, сіллю, медом, воском й іншими товарами. Сільським господарством займалося переважно населення передмість.

Управління містом перебувало в руках невеликої купки багатих купців і цехової верхівки. Вони входили в склад Лави і Ради міста на чолі з війтом, стягували податки, управляли міським майном, здійснювали судівництво.

Становище основної частини населення міста було дуже важким. Воно нещадно експлуатувалося лихварями, майстрами, купцями і панівною верхівкою міста. Міське трудове населення несло основний тягар податків, постачало підводи королівським військам під час походів, утримувало військові загони під час стаціонування їх у місті. Передміщани, крім цього, відробляли різні повинності на користь міста. Це було причиною гострої боротьби експлуатованих верств населення проти експлуататорів. Протягом першої половини XVII століття передміщани, озброївшись сокирами, косами і вилами, неодноразово силою займали пасовища, які незаконно відібрала в них Рада міста[2]. У 1628 році, обурені незаконним збором податків, міщани і передміщани напали на ратушу, де засідали міські власті, і не допустили до збору податків[3]. Бунт був жорстоко придушений.

Багато терпіло населення від епідемій, яких міська хроніка записала близько 10. Під час епідемії 1701 року померло лише «серед міських мурів» понад 3 тис. чол., а після епідемії 1775 року в живих залишилася тільки третина населення[4].

Неодноразово місто знищувалося пожежами. Так, у 1637 році згоріло майже все місто. Великих збитків передмістю завдавали повені Дністра, одна з яких (початок XVIII століття) знищила не лише посіви, а й господарські і житлові будинки. В зв'язку з цим кількість населення середньовічного Самбора дуже коливалася (від 4 до 1 тис. чоловік).

Після загарбання Галичини Польщею в дуже важкому становищі перебувало українське населення Самбора. Українцям як «схизматикам» чинились всілякі перешкоди при вступі до цехів, заборонялося займати керівні посади в цехах і управлінні містом. У межах міського муру їм дозволялося проживати лише в спеціальній Руській дільниці (нині площа ім. 9 Травня і вул. Шевченка). Тільки в середині

---

[1] A. Kuczera. Samborszczyzna, t. II, стор. 219.

[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 9, т. 371, стор. 872.

[3] A. Dörflerówna. Materiały do historii miasta Sambora, 1390—1795, Lwów, 1936, стор. 107—109.

[4] A. Kuczera. Samborszczyzna, t. II, стор. 307, 311.

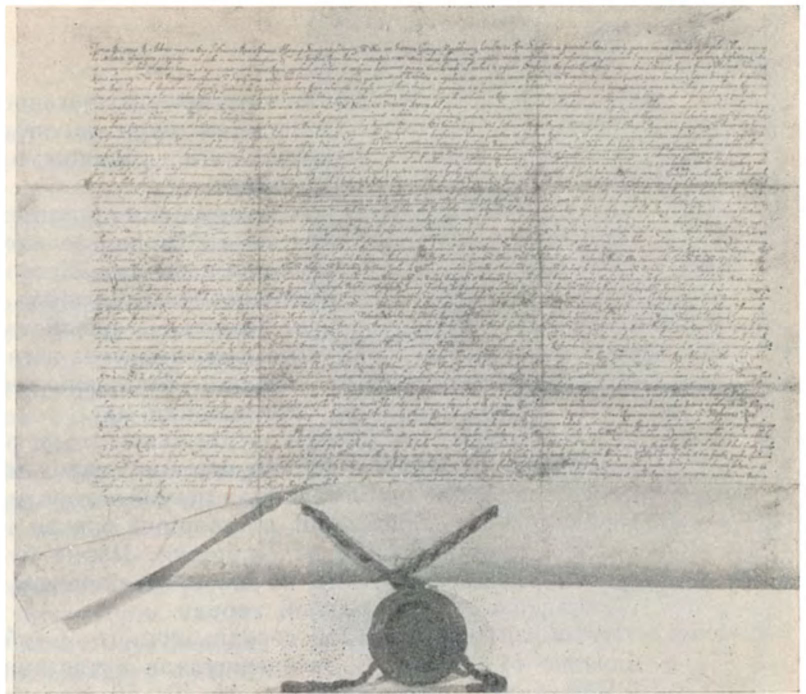

Привілей короля Сігізмунда III самбірському цеху шевців від 21 березня 1597 року, в якому підкреслюється, що міщани грецького обряду, тобто українці, не можуть бути членами цеху і взагалі займатися шевським ремеслом.

XVI століття українські міщани добились дозволу збудувати у місті православну церкву.

Самбірські православні міщани були організовані в братство, статут якого був затверджений у 1644 році. Незважаючи на переслідування, братство вперто боролось з католицизмом і сто років не підкорялось рішенню Брест-Литовського собору про унію.

Різних переслідувань зазнавало єврейське населення міста. У середині XVI століття католицькі купці добилися у королів заборони проживання євреїв у межах міського муру. Останні переселились у район королівського замку (т. зв. Бліх), де створили окрему громаду. Не дозволяли їм також займатись торгівлею в місті у позаярмаркові дні. Лише в середині XVIII століття ці обмеження були скасовані.

Тяжке соціально-економічне гноблення і національно-релігійні утиски піднімали населення на боротьбу. Чималий вплив на активізацію боротьби українських міщан мала визвольна війна українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького, під час якої козацько-селянські війська двічі (у 1648 і 1649 рр.) були під мурами міста[1].

Багато жителів Самбірщини брало участь у антифеодальному русі на Прикарпатті у XVII—XVIII століттях. Загони опришків нищили маєтки, завдаючи поміщикам великої шкоди. У 1676 році шляхті вдалося схопити відомих ватажків опришків, що діяли у самбірській економії — Івана Макара, Лаврентія Прендоху та Василя Xapxoлу. У Самборі на спеціальному місці над Дністром народних борців було четвертовано[2].

Документи дозволяють відтворити не лише внутрішнє життя феодального Самбора, але і його зовнішній вигляд. Центральна частина міста (нині площа ім. Леніна) була забудована переважно двоповерховими кам'яними будинками, які простягувались від ринку вглиб дворів і на всю довжину мали вузькі півпідвальні коридори. У підвалах зберігались бочки з угорським вином, місцевим пивом і медом.

---

[1] A. Kuczera. Samborszczyzna, t. 1, стор. 307, 308.

[2] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті (XVII—XVIII ст.). К., 1962, стор. 176.

У дворах часто розміщалися городи, що засаджувалися квітами або лікарськими рослинами. У довгих коридорах були заглиблення, в них торгівці влаштовували свої лавки з дрібним крамом — бляшками, дзеркальцями, прикрасами, різнокольоровими виробами з тканин.

У ринку під час торгів та ярмарків стояли підводи і велась торгівля. Тому тут, особливо під час весняних дощів, стояло велике болото, яке стікало до Млинівки. Від кольору болота цю вулицю називали Жовтою.

У центрі міста, на ринковій площі, височіла міська ратуша з вежею 38 м висотою і годинником. На вежі ратуші — герб міста: олень, прошитий стрілою. Перед ратушею, з одного боку — міська контрольна вага, а з другого — спеціальне місце, де прилюдно виставляли засуджених. У підвалах ратуші розміщалися спеціальні кімнати тортур, там «урядував» міський кат.

На південь від міських мурів було кілька рибних ставків. До мурів і міських валів з усіх боків тіснились будиночки з городами. Частково такі городи збереглись і досі. Всередині мурів теж були невеликі городи. Великі і зелені масиви, засаджені городиною або перетворені в своєрідні сквери і парки, простягувались від теперішньої вулиці Леніна до Дубрівки. Парки були насаджені вздовж теперішньої вулиці В. Терешкової і в районі залізничної станції. На місці вулиць Шопена і Радянської були суцільні городи.

Важливим об'єктом середньовічного Самбора був водопровід, збудований близько 1400 року. Воду одержували з численних джерел на полях сіл Дубрівки і Бісковичі, що розташовані на 40—50 м вище рівня Самбора. Вода з джерел самопливом по дубових трубах відводилась у головний трубопровід, що вів до міста. Трубопровід закінчувався великим басейном, звідки вода подавалась у водозбірники, розміщені в різних частинах Самбора.

Існували тут також каналізація і лазня, збудована в кінці XIV століття, пошта, спочатку лише приватна, а з 1676 року т. зв. коронна.

До наших днів збереглось багато пам'яток старого Самбора. Це кілька житлових будинків XVII століття на площі ім. Леніна, міська ратуша (перша половина XVII століття), церква середини XVIII століття, будинки двох костьолів, монастирів домініканів, єзуїтів і бригідок, єзуїтської колегії, ловецький будинок, частина підземних ходів та інше. У Самбірському філіалі обласного архіву зберігаються цінні історичні документи, починаючи з XVII століття.

Австрійське панування, яке почалося в 1772 році, характеризувалося значними змінами в житті Самбора, що відбивали загальну тенденцію суспільно-економічного розвитку краю — розклад феодальних відносин і зародження капіталізму.

Розвиток товаро-грошових відносин створив умови для швидкого зростання міст. Населення Самбора збільшилось з 5 тис. чол. наприкінці XVIII століття до

Самбір поч. XIX століття. Акварель худ. Кромбаха.

8,6 тис. у 1828 році і до 11 тис. на початку 40-х років XIX століття. У 1841 році Самбір мав приблизно стільки населення, як Дрогобич, Станіслав, Перемишль[1].

Самбір став значним адміністративним центром. З 80-х років XVIII століття до 60-х років XIX він був центром Самбірського округу (з десяти у Східній Галичині), а пізніше центром Самбірського повіту. У 70—80-х рр. XVIII століття зруйновано міський мур, який сковував ріст міста. Тоді ж були закриті монастирі, а їх приміщення використали для урядових установ і казарм. Тут був один з трьох східногалицьких кримінальних судів.

Про розвиток культури у Самборі свідчить те, що в середині XVIII століття тут було дві друкарні, кілька шкіл — при парафіальному костьолі, церкві й синагозі, а з 1701 року — єзуїтська колегія.

Із Самбора у XV—XVIII століттях вийшло ряд відомих людей того часу — вчених, літераторів, художників. Серед них на особливу увагу заслуговує ім'я талановитого вченого і поета, сина самбірського шевця і селянки з села Надибів Григорія Самбірчика (1523—1573). Григорій Самбірчик (Григоріус Рутенус Самборітанус) був визначним культурним діячем свого часу, брав участь у заснуванні львівської гімназії, викладав у краківському й інших університетах, написав латинською мовою ряд поетичних творів, які були високо оцінені тодішньою критикою[2]. З самбірських цехових майстрів вийшов відомий український маляр XVI століття Федуско.

Портрет Ю. Ф. Кульчицького, героя протитурецьких воєн XVII століття з його власноручним підписом. Самбір. З старовинної гравюри.

У Самборі народився відомий вчений XVIII століття, вихованець Києво-Могилянської академії і викладач Московської Слов'яно-греко-латинської академії Павло Конюшкевич[3].

Походженням звідси (за даними деяких дослідників — з села Кульчиць під Самбором) був і герой турецьких воєн Юрій Франц Кульчицький. Пробравшись з обложеного Кара Мустафою у 1683 році Відня до табору князя Лотаринзького, який прийшов на допомогу віденцям, він передав важливі відомості про координацію дій проти ворога, що й вирішило результат битви на користь міста. Вдячні віденці подарували Кульчицькому запас кави, захоплений у турків, і він заклав у Відні першу в Європі кав'ярню. У 1885 році на будинку однієї з кав'ярень поставлено бронзову статую Кульчицького. Його іменем названо вулицю у Відні, а подвигу присвячено ряд історичних досліджень, художніх творів[4].

З другої половини XVIII століття все більш світського характеру набирає шкільна освіта. Усі самбірські школи передано під нагляд міської управи, а потім державних шкільних органів, колегію перетворено в гімназію. З 1850 року латинська мова викладання в гімназії була замінена німецькою, а пізніше — польською. Основну частину гімназистів становили вихідці з сімей купців, службовців, багатих ремісників і поміщиків.

---

[1] Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie, Wien, 1843.
[2] Журн. «Літопис Бойківщини», 1931 р., № 1.
[3] Журн. «Исторический вестник», 1888 р., № 1.
[4] І. Німчук. Юрій Франц Кульчицький і його подвиг. В 250-ліття пам'ятної події. Львів, 1933.

Перша половина XIX століття відзначалася в Галичині значним пожвавленням суспільно-політичного руху, в якому активну участь брало і населення Самбора. Самбірський гурток, до якого належало близько 20 молодих людей різних національностей, переважно гімназистів, організував практикант місцевого суду, українець Каспер Ценглевич. Гурток виступав за повну рівність людей без різниці стану і нації, провадив антикріпосницьку агітацію серед селян. Ценглевич і його помічник гімназист Михайло Попель складали пісні українською мовою, в яких закликали селян до боротьби проти австрійського поневолення. Гурток Ценглевича був складовою частиною польського демократичного руху і перебував у контакті з групою «Співдружність польського народу».

На початку 1837 року діяльність самбірської молоді була викрита поліцією. Відбувся відомий в усій Галичині процес.

За визначенням І. Я. Франка, Ценглевич і його товариші закликали селян «до кіс, до ножів і до пожарів»[1], а їх твори відзначалися «радикальним змістом» і «гострою антинімецькою тенденцією»[2].

Великим поштовхом до дальшого пожвавлення суспільно-політичного життя були революційні події 1848 року. Тоді у місті виникла «Самбірська Народна Рада», до якої ввійшли представники українського і польського населення. Голова її у складі делегації Народних Рад Галичини їздив у листопаді 1848 року до Кошута з пропозицією допомогти угорській революції[3]. У місті діяла і окружна «Руська рада».

Друга половина XIX століття характеризується дальшим зростанням українського суспільно-політичного руху. У 1862 році серед самбірських гімназистів-українців виникають таємні гуртки, які виступають за народну мову, збирають фольклор, читають Шевченка. У 1873—1877 рр. до такого гуртка належав відомий український письменник Андрій Чайковський. Виходець з сім'ї самбірського дрібного службовця, він написав ряд повістей з історії визвольної боротьби українського народу, а також творів, в яких викривалися потворності капіталістичного ладу. Але через обмеженість своїх поглядів Чайковський не міг вказати трудящим вірного шляху боротьби. Кращі твори А. Чайковського видані в радянський час[4].

Формується і виступає на політичну арену міський пролетаріат: робітники дрібних підприємств, різних будівельних організацій, залізничного вузла. Тут створюється осередок соціал-демократичної партії. Робітники разом з передовим студентством організовують різні «віча» і першотравневі демонстрації. 1896 року відбувся страйк кравецьких робітників. Робітники домоглися підвищення на 10 проц. заробітної плати і встановлення одногодинної обідньої перерви[5].

У 70—80-х роках серед самбірської молоді набувають популярності соціалістичні ідеї, які поширювали в краю І. Франко і його однодумці. На початку 90-х років у Самборі була створена повітова управа радикальної партії, яку очолював видатний діяч селянського руху І. Михас.

Особливого піднесення суспільно-політичний рух у Самборі набрав під час підготовки до виборів 1897 року. В місті проводились збори і мітинги, присвячені питанням політичного життя й економічного становища трудящих. Самбірська поліція змушена була вдаватися до заборони і розгону зборів. Після виборів у самбірському суді відбулись процеси проти селян за «порушення спокою» під час виборчої кампанії[6].

Кандидатом у депутати до австрійського парламенту трудящі Самбірщини висунули І. Франка. Але реакції вдалося різними засобами не допустити обрання до парламенту великого революціонера-демократа. Після виборів І. Франко звернувся

---

[1] І. Франко. Твори в 20 томах, т. 19, К., 1956, стор. 599.

[2] І. Франко. Нарис історії українсько-руської літератури, Львів, 1910, стор. 29.

[3] A. Kuczera. Samborszczyzna. t. II, стор. 348, 349.

[4] Ю. Мельничук. Слово про письменників. Львів, 1958, стор. 163.

[5] Arbeitseinstellungen und Aussperungen in Österreich, Wien, 1897.

[6] Газ. «Діло», 18 серпня, 11 листопада 1897 р.

до виборців з подякою за підтримку його кандидатури. «Ваше завзяття,— писав він,— ... ваша незламність супроти пострахів і переслідувань мусить кожного наповнити вірою і надією, що ще не вмерла наша доля. Ті переслідування і лиха, які Ви перетерпіли в тій боротьбі, не пропадуть марно, а будуть початком нового життя, нового розвою!»[1].

І. Я. Франко не раз бував у Самборі. У 1913 році на зборах інтелігенції й молоді він читав свою поему «Мойсей». Вшановуючи пам'ять великого Каменяра, трудящі міста встановили в 1946 році меморіальну дошку на будинку, де виступав І. Франко.

Уродженець Самбора український письменник Андрій Чайковський. Робота худ. Курилича.

Деякий час працював викладачем самбірської гімназії видатний український вчений, фольклорист і композитор Філарет Михайлович Колесса. Тут у 1904 році народився композитор, заслужений діяч мистецтв, багато років ректор Львівської консерваторії ім. М. В. Лисенка Микола Філаретович Колесса.

У Самборі провів останні дні свого життя і в 1906 році був похований відомий режисер, актор і перший директор українського театру товариства «Руська Бесіда» у Львові Омелян Бачинський.

Великий вплив на піднесення робітничого руху в Самборі мала російська революція 1905—1907 рр. Частішими стали страйки, все вищими вимоги страйкуючих. Страйкували будівельники, пекарі, цегельники, столярі[2]. В місті відбувалися збори трудящих, на яких висувалися вимоги демократизації країни, загального виборчого права, 8-годинного робочого дня.

Проявом революційності трудящих Самбора було широке відзначення у 1914 році сторіччя з дня народження Т. Г. Шевченка. В місті відбувся великий святковий мітинг, на який прибули тисячі селян з багатьох сіл і містечок Прикарпаття. На честь знаменної дати на одному з будинків на центральній площі міста (тепер площа ім. Леніна) було встановлено меморіальну дошку із віщими словами поета-революціонера: «Вставайте, кайдани порвіте!».

Під час першої світової війни Самбір не зазнав руйнувань. Уже 17 вересня 1914 року він без бою був зайнятий російськими військами, які пробули тут до літа 1915 року. Австрійські власті після повернення масово арештовували і відсилали до концентраційних таборів усіх, хто виявляв найменші симпатії до російського народу.

Після розпаду Австрії, 2 листопада 1918 року, владу в Самборі захопили українські буржуазні націоналісти. В місті і повіті зростали господарська розруха, спекуляція і голод. Невдовзі розпочали наступ польські інтервенти і вже 17 травня 1919 року окупували Самбір.

20—30-і роки XX століття не відзначилися істотними змінами в розвитку міста. Населення зросло з 19,4 тис. чол. у 1921 до 22,1 тис. в 1931 році[3] і 23 тис. напередодні возз'єднання. За переписом 1931 року, 15 проц. працюючого населення займалося сільським господарством, 22 проц. працювало в промисловості і ремеслі, 17 — в торгівлі, 11 — в комунальному господарстві і на транспорті, а решту (близько 35 проц.) — складали державні службовці, домашня прислуга і люди вільних професій та без визначених занять[4]. У промисловості і ремеслі працювало 2,1 тис. чол. Близько

[1] Газ. «Громадський голос», 1 квітня 1897 р.

[2] Arbeitseinstellungen und Aussperungen in Österreich, Wien, 1903—1913.

[3] Statystyka Polski, serja «C», zesz. N 94d, стор. 139.

[4] Там же, zesz. N 68, стор. 88.

половини їх були власниками різних майстерень. На 1,2 тис. найманих робітників налічувалося близько 250 чол. безробітних.

Найбільшим промисловим підприємством був тартак фірми «Брати Лянгер», на якому, як і напередодні першої світової війни, працювало 120—180 робітників. Крім того, на 2 млинах і 3 сезонних цегляних підприємствах працювало по 15—30 робітників. Стільки ж на заснованому у 20-х роках невеликому механічному заводі. Спиртовий завод напередодні возз'єднання був законсервований. Промисловість Самбора була також представлена трьома друкарнями, 15 пекарнями і численними ремісничими майстернями.

Кількасот робітників працювало на залізниці. Створений у зв'язку з проведенням наприкінці 1872 року залізничної лінії Стрий—Самбір—Хирів—Перемишль і розширений в 1903 і 1905 рр. після будівництва нових ліній Львів—Самбір і Самбір—Сянки самбірський залізничний вузол тепер став втрачати своє колишнє значення для міста.

В результаті застою в розвитку економіки у місті постійно існувало і з кожним роком зростало безробіття. Матеріальне становище трудящих було дуже важким. Крім соціального гніту, українське населення терпіло важкий національний гніт. Викладання в усіх школах велось польською мовою. Лише в єдиній приватній гімназії і семирічній школі учні навчались українською мовою. В усіх середніх школах — приватних і державних — навчання було платне, що фактично закривало доступ до них дітям трудящих. Лише одиниці з робітників, і то ціною великих зусиль, змогли дати дітям середню освіту.

Польські власті переслідували українські культосвітні товариства. Вони всіляко перешкоджали розвиткові створеного у 1927 році українського музею «Бойківщина», який згуртував численних любителів-краєзнавців Прикарпаття і видавав журнал «Літопис Бойківщини».

Трудящі не корилися гнобителям і вели боротьбу за своє соціальне і національне визволення. На чолі цієї боротьби стояла Комуністична партія.

Комуністичні осередки в Самборі і повіті виникли в 1920 році, а в наступному році зібралася перша Самбірська повітова партійна конференція[1]. Самбірська комуністична організація розгорнула активну діяльність: організовувала страйки, політичні мітинги і демонстрації, поширювала літературу, листівки, вела велику роз'яснюючу роботу серед трудящих.

Титульна сторінка ж-лу «Літопис Батьківщини», що видавався у Самборі в 30-х рр.

Ч. 8. САМБІР 1936. Рік VI.

ЛІТОПИС
БОЙКІВЩИНИ

Записки присвячені дослідам історії, культури й побуту бойківського племени.

Адреса Редакції й Адміністрації: Самбір, вулиця Тиха ч. 1.

ЗМІСТ:

	Стор.
Др. ВОЛОДИМИР КОБІЛЬНИК: Знаки на днах посудин княжої доби зі Ступниці пов. Самбір	1
ЮРІЙ КМІТ: Впливи бойківського говору в промовах А. Полянського	12
Др. ВОЛОДИМИР КОБІЛЬНИК: Матеріяльна культура села Жукотина, турчанського повіту. Ч. II.	15
Др. ЯН ФАЛЬКОВСКІ: З етнографічної збірки музею „Бойківщина"	71
MISCELLANEA	74
РЕЦЕНЗІЇ	76
НОВИНКИ	81
ЮРІЙ КМІТ: Словник бойківського говору ч. VI.	

Велику роботу проводили комуністи в культосвітніх й спортивних товариствах («Просвіта», «Луг», «Каменярі» та інших), викривали зрадницьку роль українських буржуазних націоналістів, перетворювали повітові з'їзди цих товариств в арену запеклої боротьби проти реакції і попівщини.

З великим політичним піднесенням відзначали трудящі Самбора свято Першого травня 1922 року. В ніч на Перше травня по місту були розклеєні комуністичні листівки. У приміщенні кінотеатру зібралися сотні людей. Трудящі вимагали негайного звільнення політичних в'язнів, конфіскації усіх маєтків, нажитих нечесним шляхом, скорочення робочого дня. Після зборів відбулась демонстрація. Під міською ратушею відбувся мітинг, на якому промовці виступали за зміцнення солідарності робітничого класу в боротьбі проти капіталу[2].

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 15 березня 1963 р.
[2] Львівський облдержархів, ф. 256, оп. 1, спр. 38, арк. 8.

Ще активніше відзначили трудящі міста Перше травня 1923 року. У демонстрації взяла участь також сільська біднота з навколишніх сіл[1]. У листопаді 1923 року робітники Самбірського залізничного вузла взяли участь у загальному страйку залізничників Польщі. Страйкуючі вимагали політичних свобод, 8-годинного робочого дня.

Деяке економічне пожвавлення, яке спостерігалось на початку 20-х років, незабаром змінилося застоєм. У лютому 1925 року в Самборі налічувалося лише зареєстрованих 270 безробітних. Фактична кількість їх була значно більшою. 26 лютого 1925 року безробітні пройшли вулицями Самбора. Демонстранти вислали до бургомістра депутацію з вимогою надати їм роботу[2].

Вплив комуністів серед трудящих міста зростав. Як відзначала самбірська повітова конференція Комуністичної партії Західної України, що відбулася у жовтні 1926 року, комуністичні гасла серед мас стали дуже популярними. Зростав вплив комуністів серед гімназійної молоді, в «Просвіті»[3]. Самбірська партійна і комсомольська організації виховали численний загін відданих справі робітничого класу людей, які активно проявили себе в підпільній революційній боротьбі.

З особливою гостротою розгорнувся революційний рух у Західній Україні в період світової економічної кризи і наступної депресії. Становище трудящих у зв'язку з зростанням безробіття дуже погіршилося. 500 чол. у місті були позбавлені роботи. У Самборі, як і в інших містах, відбуваються демонстрації і збори безробітних, «походи голодних». На будинках урядових установ систематично розклеюються листівки з вимогою праці, хліба і політичних свобод, заклики до возз'єднання з Радянською Україною. Так, наприклад, вночі з 24 на 25 лютого 1931 року на будинках з'явилися написи «Вимагаємо для голодних хліба, для безробітних праці і допомоги. Геть з скороченнями, геть з фашистівською раціоналізацією і терором. Хай живе похід голодних!». В наступну ніч на телеграфних дротах був повішений червоний прапор з написом «Геть з війною проти СРСР. Хай живе Революція».

Революційне піднесення в Самборі не спадало до самого визволення у 1939 році. Про це свідчить активна страйкова боротьба, численні демонстрації трудящих. Так, наприклад, у 1937 році відбулося 3 страйки, у 1938 — 4, у 1939 році — 3. Страйкували шляхові робітники, будівельники, робітники тартака і цегелень, шевці. З 14 липня по 4 серпня 1938 року у тартаку Лянгера відбувся окупаційний страйк з вимогою заключення колективного договору.

Під час нападу фашистської Німеччини 1 вересня 1939 року на Польщу гітлерівська авіація зруйнувала залізничний вузол, паровозне депо, залізничну водонасосну станцію, тартак Лянгера та інші об'єкти.

26 вересня місто було визволене Червоною Армією[4].

В історії Самбора розпочався новий світлий період розвитку. Трудящі з великою радістю зустріли Червону Армію — визволительку. Відразу ж були створені Тимчасове управління і робітнича міліція, які здійснювали всю повноту влади в місті. До складу Тимчасового управління ввійшли колишні підпільники-комуністи, представники передової частини робітників та інтелігенції. Це, зокрема, робітники тартака Лянгера І. Мисько й І. Музика, шевський робітник Д. Датель-Кремер, вчитель гімназії Т. Юрасек. Робітничу міліцію очолив М. Мидляк. На підприємствах — тартаку, млинах, цегельнях, механічному заводі та інших організовано робітничі комітети, які взяли під свій контроль виробництво.

У Тимчасовому управлінні діяли відділи (промисловий, торговельний, шкільний, шляховий та інші), які керували перебудовою економічного і політичного життя, повели боротьбу з спекулянтами і саботажниками.

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 15 березня 1963 р.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 588, арк. 40.
[3] Там же, оп. 56, спр. 776, арк. 78.
[4] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. Р-871, оп. 11, спр. 111, арк. 8.

В перші дні після визволення біля ратуші відбувся загальноміський мітинг, на якому трудящі палко вітали Червону Армію і схвалювали діяльність Тимчасового управління. На початку жовтня Тимчасове управління міста стало видавати свою газету «Червоний прапор».

22 жовтня до Народних Зборів Західної України від трудящих Самбора були обрані І. Музика, І. Мисько, Д. Датель-Кремер, Т. Юрасек і Ф. Бурлака. Виступаючи у Львові на засіданні Народних Зборів, Т. Юрасек підтримав пропозицію про націоналізацію землі, банків і промисловості, про возз'єднання Західної України з Радянською Україною.

Проведення в життя Декларації Народних Зборів про націоналізацію промислових і торговельних підприємств та банків проходило в умовах великого політичного піднесення.

В місті були націоналізовані механічний завод, тартак, цегельні заводи, 3 млини, 3 друкарні, спирто-ректифікаційний завод, 7 аптек, 91 торговельне підприємство, 4 ресторани, 3 готелі, 245 будинків. На керівні посади висунуто кращих робітників, які проявили себе у революційній боротьбі. Так, директором тартака призначено робітника П. Головка, директором млинів мельника П. Андрусика, керівником цегельних заводів колишнього робітника тартака, випробованого підпільника-комуніста І. Миська і інших.

Одним з важливих питань, яке потребувало негайного вирішення, була ліквідація безробіття. З цією метою при Тимчасовому управлінні створено біржу праці, яка за кілька місяців влаштувала на роботу понад тисячу чол. Ремісники і кустарі стали об'єднуватися в артілі. В Самборі у 1940 році організовано 13 артілей, в яких об'єдналися 437 ремісників. В артілі об'єдналися кравці, металісти, м'ясники і інші[1].

Було здійснено перебудову медичного обслуговування населення. 1 листопада 1939 року відкрито міську поліклініку, в якій стали працювати 20 лікарів, у 1940 році — пологовий будинок і туберкульозний диспансер. Збільшено кількість медичного персоналу в міській лікарні. Якщо до 1939 року тут працювало всього 2 лікарі і 26 чол. середнього медичного персоналу, то у квітні 1940 року — 9 лікарів і 51 чол. середнього медичного персоналу.

Великі перетворення відбулися і в галузі освіти. Діти трудящих дістали можливість навчатися рідною мовою. У зв'зку з запровадженням безплатного навчання, а в фахових школах — державних стипендій, у середні школи прийнято багато дітей, яким раніше доступ до них через високу плату був фактично закритий. Кількість вчителів зросла у півтора раза. Організовано 10 груп по ліквідації неписьменності серед дорослого населення.

Велика Вітчизняна війна принесла трудящим Самбора великі випробування. Окупанти зайняли місто 29 червня 1941 року. Три роки окупації були одним з найчорніших періодів в усій історії Самбора: масові вбивства, звірячі катування, грабунки, голод. Фашисти здійснювали масові арешти радянських активістів. Їм активно допомагали українські буржуазні націоналісти. У листопаді 1942 року всіх громадян-євреїв переселено в гетто у південній частині міста, а в квітні —червні 1943 року всі мешканці його були розстріляні. На центральній площі міста розстрілювали тих, хто був запідозрений у будь-якому опорі ворогу. Окупанти систематично провадили облави на людей і всіх захоплених вивозили на каторжні роботи в Німеччину. Усього гітлерівці розстріляли понад 10 тис. чол. мирного населення, сотні людей відправили в тюрми і концтабори, до 2 тис. вивезли на каторжні роботи в Німеччину.

Фашисти по-варварськи знищували і грабували культурні пам'ятки, закрили місцевий історико-етнографічний музей, вивезли з його фондів ікони XIII—XIV століть, римські мечі, бойківський одяг, історичні картини. Збитки, заподіяні музеєві, становили понад 0,5 млн. карбованців.

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 5004, оп. 1, спр. 2, арк. 21—25.

Але трудящі не скорилися окупантам. Влітку 1942 року в місті виникла підпільна група, яку очолив колишній член КПЗУ І. Сіраківський. Вона працювала під керівництвом львівської організації «Народна гвардія ім. Ів. Франка» і мала групи на всій Самбірщині. Організація вела пропагандистську роботу, поширювала серед населення листівки і літературу, яку одержувала з центру. У дні революційних свят у місті на високих будинках або деревах майоріли червоні прапори. Організація мала бойову групу, яку очолював С. Гринаш. Ця група пустила під укіс військові ешелони у районі Хлопчиць, Розлуча і Воютичів, знищила автоколону гестапівців на старосамбірському шосе, спалила декілька німецьких фільварків. Народні месники знищували поліцаїв, чиновників та місцевих прислужників фашистів. Важливою операцією, здійсненою самбірськими підпільниками, була переправа через кордон в Угорщину керівних працівників Угорської комуністичної партії[1].

Д. Д. Кузьмяк — один з керівників самбірського підпілля.

У вересні 1943 року гестапо заарештувало керівника Самбірського повітового комітету «Народної гвардії» І. Сіраківського. Його жорстоко катували в застінках гестапо в Самборі, Дрогобичі і Львові, але гітлерівцям не вдалося нічого дізнатися про самбірське підпілля. І. Сіраківського відправили в концтабір Освєнцім. На лівому передпліччі йому поставлено номер 154 499.

Арешт керівника «Народної гвардії» був великою втратою для самбірського антифашистського підпілля. Але це не похитнуло рядів підпільників, не розбило організації. Її очолив Д. Кузьмяк, і вона продовжувала діяти до самого визволення Самбора Радянською Армією. Народні месники встановили зв'язок з командуванням Першого Українського фронту. У червні 1944 року біля села Лопушного спустились 16 радянських парашутистів-розвідників. Командир десантної групи О. Кірдановський зв'язався з керівниками самбірського підпілля, яке надало загону розвідників активну допомогу у виконанні бойового завдання[2].

У 1944 році підпільникам вдалося звільнити з самбірського пересильного табору і переправити в ліс до партизанів кілька десятків радянських військовополонених. Народні борці підірвали крупний міст на шосе Львів—Самбір, неодноразово псували телеграфний і телефонний зв'язок фашистів.

Два роки діяло самбірське підпілля. Багато учасників його загинуло. Націоналісти вбили у 1944 році В. Кармазина, І. Кисіля, С. Кундиса, В. Лабика. І. Сіраківський, перебуваючи в концтаборі Освєнцімі, а згодом і Бухенвальді, продовжував боротись, був учасником інтернаціональних підпільних організацій, брав активну участь в підготовці повстання в Бухенвальдському таборі. У 1945 році йому з групою в'язнів вдалось вирватись з рук гестапо і після закінчення війни повернутись до рідного Самбора.

В другій половині липня 1944 року радянські війська, громлячи фашистів, стали визволяти села Самбірського району. Самбір мав для фашистів важливе значення як стратегічний пункт і залізничний вузол Прикарпаття, і вони чинили тут шалений опір. Декілька днів тривали жорстокі бої на підступах до міста. Радянські війська оточили місто з трьох боків і 7 серпня о першій годині ночі почали штурм. Радянські

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 133, арк. 3, 4.
[2] «В боях за Львовщину», Львів, 1965, стор. 250—252.

В одному з цехів Самбірської швейної фабрики.

бійці відбивали у ворога вулицю за вулицею і через шість годин — о 7 год. ранку 7 серпня — піднесли на старовинній ратуші червоний прапор. Самбір назавжди став радянським[1].

У боях за визволення міста відзначились сотні бійців і командирів. Чимало з них загинуло геройською смертю. Серед них Герой Радянського Союзу гвардії лейтенант Єгор Павлович Жилін, який першим на своєму танку увірвався в місто. Після війни на центральній площі міста йому споруджено пам'ятник, його ім'ям названо одну з вулиць міста. Встановлено пам'ятник і на могилі Мамбрея Антоняна, юнака з Вірменії, який теж віддав своє життя за визволення Самбора. Трудящі свято бережуть пам'ять про героїв-визволителів. У підніжжя пам'ятників ніколи не в'януть квіти.

На відзначення героїзму, проявленого радянськими військами у боях за визволення Самбора, військовим частинам і з'єднанням 38-ї армії під командуванням генерал-полковника Москаленка присвоєно ім'я Самбірських. Столиця нашої Батьківщини Москва 7 серпня 1944 року о 9-й годині вечора салютувала героїчним визволителям міста 12 артилерійськими залпами.

Фашисти залишили Самбір у руїнах. Господарству міста заподіяно втрат на 10 700 тис. крб., а громадянам — на 4800 тис. крб. Зруйновано повністю або частково понад 500 будинків, електростанцію, залізничний вузол, мости, пограбовано бібліотеки, лікарні, музей. Населення міста на день визволення становило всього близько 11 тис. чоловік[2].

Трудящі з ентузіазмом взялись за відбудову міста. На заклик міського комітету партії відбувся ряд загальноміських суботників і недільників по розчищенню міських вулиць і площ. Поступово вступали в дію промислові підприємства, школи, різні установи. У вересні почали працювати цегельний і ремонтний заводи, друкарня, 5 артілей, пекарні, різні майстерні. 20 жовтня 1944 року здано в експлуатацію залізничний вузол. Відновили роботу поліклініка, лікарня, міська бібліотека, прийняв перших глядачів міський кінотеатр. З 22 серпня у Самборі почав друкуватися Інформаційний листок з повідомленнями Радінформбюро. 25 жовтня вийшов перший післявоєнний номер районної газети «Червоний прапор». На початку листопада 1944 року, коли дала перший струм електростанція, став діяти міський радіовузол на 180 точок.

Післявоєнні роки були періодом бурхливого зростання Самбора — економічного і культурного центра Прикарпаття. Розширюються старі і будуються нові промислові підприємства. З кожним роком зростає населення міста, виростають нові житлові квартали і цілі вулиці, підвищується матеріальний добробут трудящих. Самбір стає одним з найбільших і найкрасивіших міст Львівщини.

Вартість промислової продукції вже у 1950 році досягла 4,50 млн. крб. У 1955 році випущено продукції на 7,10 млн. крб., у 1958 — на 10,7 млн. крб., у 1965 році — на 27,9 млн. крб. У місті виріс ряд фабрик і заводів. Якщо

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. Р-871, оп. 11, спр. 111, арк. 8, 9.
[2] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. Р-871, оп. 11, спр. 111, арк. 8.

в 1950 році лише одне промислове підприємство мало понад 100 робітників, то в 1966 році таких підприємств налічувалося вже 10.

Найбільшими промисловими підприємствами міста є швейна фабрика і цукровий завод. Швейна фабрика створена у 1946 році. Спочатку це було невелике підприємство. У 1960—1961 pp. фабрику реконструйовано. Встановлено 4 конвейєризовані пошивні потоки, а кількість робітників перевищила тисячу чол. Рівень механізації робіт досяг 76,8 проц. Продуктивність праці проти 1950 року підвищилась у 2 рази.

Фабрика випускає широкий асортимент швейних виробів. З 1963 року вона спеціалізується на пошиві бавовняного одягу та різного спецодягу за замовленням торговельних організацій.

Будівництво цукрового заводу було закінчено 1955 року і того ж року одержано перший цукор. Проектна потужність заводу — 12 тисяч цнт переробки цукрових буряків на добу. У роки семирічки його реконструйовано, і він став переробляти 23—25 тис. цнт цукрових буряків на добу. Завод оснащений найновішим устаткуванням. Тут є безперервно діючі дифузійні апарати, вакуум-фільтри, напівавтоматичні центрифуги. Навантажувально-розвантажувальні роботи здійснюються механізмами.

Ремонтний завод виріс на базі міжрайонних майстерень капітального ремонту, які, в свою чергу, були створені на місці зруйнованого окупантами механічного підприємства. Пізніше його значно розширено. З 1960 року завод став спеціалізуватись на виготовленні сільськогосподарських машин. У 1960 році освоєно випуск протруювачів насіння, у 1961 — вентиляторів і автопоїлок для курчат, а в 1963 — колодязних водяних насосів. Продукція заводу відома в різних республіках Радянського Союзу і за кордоном — в Індонезії, Сомалійській Республіці, Гані, Кубі та інших країнах.

Самбірська мебльова фабрика створилася на базі цехів артілі «Спільна праця» і невеликого обозного заводу. Тут виробляють звичайні і художні меблі: шафи, диван-ліжка, шкільні парти, більярдні столи та іншу продукцію. Порівняно великим підприємством став також збудований у 1956 році склоробний завод — філіал львівської фірми «Райдуга».

Великі зміни відбулися на цегельному заводі. Із кустарного сезонного підприємства, яке випускало у 1946 році всього 900 тис. шт. цегли, він перетворився у таке, що виготовляє щороку до 15 млн. штук високоякісної цегли. Фактично заново у післявоєнні роки була створена хлібопекарська база міста. У 1944 році діяла лише одна невелика пекарня на дві жарові печі, а вже у 1966 році самбірський хлібокомбінат випускав за добу близько 30 тонн хлібобулочних виробів. Основні виробничі операції на підприємстві механізовані. Закінчено будівництво нового хлібокомбінату продуктивністю 65 тонн хлібобулочних виробів на добу.

З інших промислових підприємств слід назвати механічно-ремонтні майстерні відділення «Сільгосптехніка», друкарню, млин, забійний пункт худоби, харчовий комбінат, сирзавод, комбінат побутового обслуговування та комбінат комунальних підприємств.

Ремонтно-будівельне управління облкомунгоспу провадить ремонт житлових та інших будинків у місті, а також здійснює нове будівництво. При управлінні є різні виробничі цехи, власне виробництво столярних виробів. В місті є також шляховоексплуатаційні дільниці № 608 і № 893, що займаються ремонтом шляхів.

Автомобільний транспорт міста представлений двома організаціями:

Цукровий завод у м. Самборі.

вантажним і автомобільно-таксомоторним автопарком. Самбір — важливий залізничний вузол Прикарпаття. Звідси розходяться залізничні лінії у чотирьох напрямках — на Львів, Ужгород, Дрогобич, Хирів. У 1961 році введено в експлуатацію нове приміщення вокзалу.

Невелика частина населення міста працює у сільському господарстві. У 1948—1950 рр. у Самборі організовано колгоспи ім. 30-річчя Радянської України і «Перемога», які пізніше були об'єднані з артілями сусідніх сіл Стрілкович і Бабиного.

У промисловості міста виріс численний загін передовиків і новаторів виробництва, які систематично виконують виробничі завдання на 110—140 проц., добиваються високих показників у заощадженні сировини і матеріалів, навчають молодих робітників. Вони користуються великою пошаною серед трудящих. Їх імена занесені на загальноміську Дошку пошани і в Книгу трудової слави. Їх портрети прикрашають галерею передовиків на центральній вулиці міста. І кращі серед них — комуністи. Це меблевик І. І. Михалойко, робітник цукрового заводу А. Г. Гаврилюк, робітник цегельного заводу Д. Тряско, черговий залізничної станції І. Комарницький та інші.

На підприємствах міста понад 300 раціоналізаторів, які внесли у 1966 році більш як 800 раціоналізаторських пропозицій, умовна річна економія від яких перевищила 80 тис. крб. Багато робітників протягом 1963—1966 рр. внесли по декілька пропозицій. При тому більшість раціоналізаторів недавно були некваліфікованими робітниками. Так, наприклад, робітник ремонтного заводу І. С. Гвоздецький прийшов на завод у 1952 році учнем. Тут він оволодів спеціальністю слюсаря, токаря і заточувальника. На його рахунку 3 раціоналізаторські пропозиції. І. С. Гвоздецький навчається заочно у Стрийському технікумі механізації сільського господарства. По 4—6 раціоналізаторських пропозицій внесли робітник меблевої фабрики І. М. Федчак, робітник цегельного заводу Р. М. Смола, робітник ремонтного заводу І. В. Гаргас і інші.

Все ширшого розмаху набирає рух за комуністичне відношення до праці. Першими колективами, що завоювали звання комуністичних, були токарний цех паровозного депо і бригада складальників поїздів залізничної станції. У русі за комуністичну працю бере участь дві третини робітників Самбора. В місті немає підприємства, де б не було ударників або бригад комуністичної праці.

Учасники змагання систематично перевиконують завдання, заощаджують сировину, виробляють продукцію лише відмінної якості, підвищують свій культурний і технічний рівень. Наприклад, бригада комуністичної праці № 2 швейної фабрики протягом кількох років не допустила жодного браку і давала виключно першосортну продукцію. Швеї оволоділи суміжними професіями. Коли на роботі відсутній один з членів бригади, то інші підміняють його, і бригада в цілому виконує денні завдання. У цеху, де працює бригада, створений затишок. У проходах, на вікнах, поміж машинами квіти. Робітниці відмовились від прибиральниці. Тут створена бібліотека.

Підприємства і організації міста здійснюють шефство над колгоспами. Вони допомагають їм у сільськогосподарських роботах, ремонті техніки, механізації тваринницьких ферм. Художні колективи підприємств і установ міста виїжджають в села з концертами.

З розвитком економіки міста зросло житлове будівництво. У роки четвертої п'ятирічки житловий фонд міста було в основному відбудовано, а в наступні роки значно розширено. Так, лише за 1960—1966 рр. введено в дію понад 30 тис. кв. м. Основна частина житла була збудована за рахунок державних асигнувань, решта — громадянами.

На околицях Самбора на місті пустирів виросли нові житлові масиви. У північній частині міста розмістилося селище працівників цукрового заводу, з'явилися нові вулиці: Переяславська, Ломоносова, Комсомольська, Жовтнева, Взуттєва, Короленка, у південній та західній частинах міста — вулиці Свердлова, Ціолковського, Чапаєва, Некрасова, Тельмана і Луначарського.

Докорінно змінився санітарний стан і зовнішній вигляд міста. З 1963 року тут працює художня рада, що займається оформленням міста. Рада очолила народний рух за озеленення території міста, який проходить під гаслом: «Перетворити Самбір в квітучий сад».

На центральній площі ім. Леніна і по вул. В. Терешкової, де колись розміщалися продуктові ринки, створено сквери, розбито клумби і газони. Багато дерев і кущів висаджено вздовж вулиць. У скверах і парках встановлено пам'ятники В. І. Леніну, Т. Г. Шевченку, І. Я. Франкові, Б. Хмельницькому, М. В. Лисенку та інші.

У красиве місце відпочинку перетворився міський парк. Тут влаштовано танцювальну площадку, різні атракціони, кімнати для ігор. В 1957—1958 рр. збудовано методом народної будови озеро над Дністром, з просторим пляжем і новим парком поруч. Нові парки розбито і в районі цукрового заводу.

Велике значення для поліпшення побутових умов населення мала газифікація. Самбір одержав газ з Рудківського родовища у 1953 році. Тепер у місті близько 5 тис. квартир газифіковано. На опалення газом перейшли промислові підприємства.

У Самборі добре розвинута торговельна мережа. Побудовано великий центральний універмаг, благоустроєно колгоспний ринок. Усього в місті на початок 1966 року було близько 200 торговельних точок і 40 точок громадського харчування, товарооборот яких проти 1950—1953 рр. зріс у 3 рази.

Систематично поліпшується медичне обслуговування населення. На початок 1966 року в місті працювало 111 лікарів проти 25 у 1939 році. Тут діє 6 лікарень на 370 ліжок. Серед них міська лікарня, інфекційна лікарня, тубдиспансер, пологовий будинок та інші. 1956 року відкрито службу швидкої медичної допомоги.

За роки Радянської влади в Самборі широко розгорнулося культурне будівництво. У 10 загальноосвітніх денних школах (в т. ч. 6 середніх) навчається 5 тис. учнів.

При середній школі № 9 відкрито музей В. І. Леніна. В пошуках матеріалів для музею учні школи стали листуватися з музеями Мінська, Москви, Праги, Кракова, Лондона. Тут урочисто приймають учнів у піонерську організацію, комсомол. Матеріали про життя і діяльність В. І. Леніна займають багато місця у шкільній картинній галереї. Картинні галереї створено також у середніх школах № 2 і 7 та інших.

Вчителі середньої школи № 1 запровадили цікаву форму зв'язку з батьками, яка незабаром була підтримана в усіх школах міста. Вони стали оформляти за місцем праці батьків стенди «Наші діти», на яких відображається успішність школярів, даються педагогічні поради батькам, вивішуються фотографії кращих учнів, критикуються окремі батьки за погане виховання дітей. Поряд з показниками навчання учнів подаються виробничі показники їх батьків, що, безперечно, має виховне значення.

Багато робить для поширення передового досвіду створений на громадських засадах при міському Будинку вчителя методичний кабінет, якому допомагають досвідчені вчителі-пенсіонери О. О. Ростович, К. П. Бездик та інші. О. О. Ростович, крім того, працює на громадських засадах завучем у середній школі.

До послуг учнів міський Будинок піонерів, станція юних техніків.

Для тих, хто бажає одержати, крім загальної, ще й музичну освіту, відкрито музичну школу-семирічку. Тут є класи фортепіано, скрипки, народних і духових інструментів. Кількість учнів в школі перевищує 300 чоловік.

У 1944—1946 рр. у Самборі було лише 2 середні спеціальні навчальні заклади — педагогічне училище і технікум радянської торгівлі. У 1946—1953 рр. відкрито статистичний і культосвітній технікуми та медичне училище. Разом у них навчається близько 1600 студентів. Щорічно ці заклади випускають по 400—600 спеціалістів. Статистичний технікум — єдиний на Україні. Крім денних, культосвітній і статистичний технікуми мають заочні відділення, в яких без відриву від виробництва навчається понад

400 чол. В місті також діють дворічні торгово-кулінарна і професійно-технічна школи.

Вчаться не тільки діти шкільного віку, а й робітники, службовці: у Самборі є середня вечірня школа робітничої молоді. Багато молоді навчається на заочних відділеннях вузів і технікумів країни. Наприклад, на цукровому заводі у 1966 році у школах робітничої молоді, на заочних відділеннях технікумів, у вищих навчальних закладах навчалося 56 чол., 8 працівників здобувають освіту стаціонарно у вузах за рахунок заводу. На ремонтному заводі понад 30 працівників-заочників, на швейній фабриці — понад 80.

Велика увага приділяється дітям дошкільного віку. В місті 11 дитячих ясел і садків.

Велику культурно-освітню роботу серед населення провадять міські бібліотеки, будинки культури, клуби. У післявоєнні роки бібліотеки доводилось створювати заново, тому що весь довоєнний фонд знищили окупанти. У 1946 році в єдиній міській бібліотеці налічувалося 2374 книги. Згодом відкрилися міська бібліотека для дорослих і дві дитячі бібліотеки. У 1966 році фонд самбірських бібліотек становив понад 100 тис. томів.

Бібліотеки систематично провадять читацькі конференції, літературні і тематичні вечори. Організовано книжкові пересувки і пункти видачі літератури на підприємствах і в учбових закладах.

Центральною культосвітньою установою міста є міський Будинок культури. При ньому працює Університет культури, Народний театр, 9 гуртків художньої самодіяльності, систематично читаються лекції, провадяться вечори трудової слави, зустрічі з старими комуністами, письменниками і поетами, влаштовуються осінній і новорічний бали. У Будинку культури відбуваються також вистави львівських театрів, виступи артистів Києва і інших міст країни.

Самбірська ратуша. Пам'ятка архітектури XVII століття.

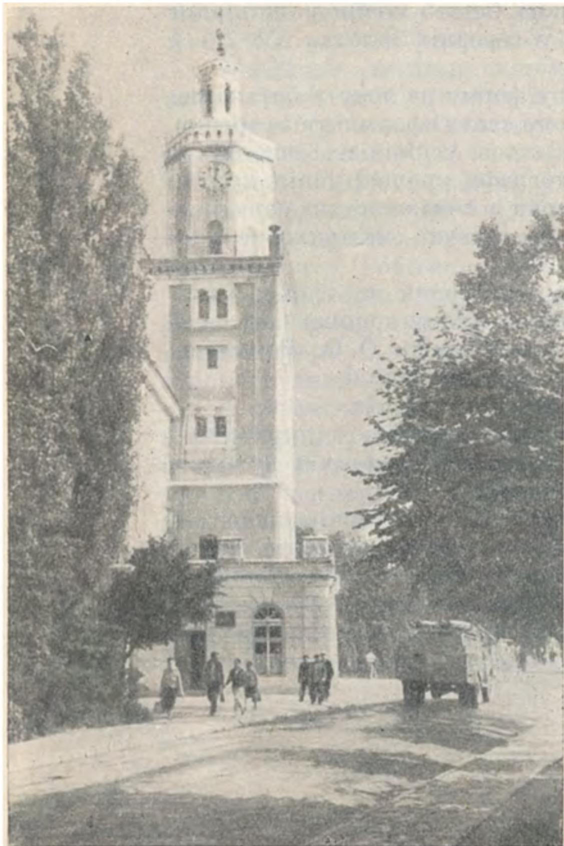

Будинок культури став справжнім центром народного мистецтва. Особливою популярністю серед трудящих міста і навколишніх сіл користується створений на громадських засадах Народний театр, яким керує з перших днів його існування Т. О. Підгаєвська. В театрі згуртувалося багато талановитої молоді. Серед них виконавиця ролей Наташі з п'єси «Юність батьків» Б. Горбатова, Христі з «Наймички» Т. Шевченка і Ксені з п'єси «Будка ч. 27» І. Франка, вчителька середньої школи № 7 О. Скала, виконавиця партії Катерини з однойменної опери М. Аркаса, касир телеграфу Г. Передерій та багато інших. В репертуарі театру більше 10 п'єс і опер, які ставляться на сцені міського Будинку культури, на заводах і в селах. За відмінну постановку опери «Катерина» Народний театр був нагороджений республіканською ювілейною медаллю до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка. Театр і його керівник Т. О. Підгаєвська неодноразово відзначались грамотами й дипломами Львівського обласного управління культури.

Значну культосвітню роботу у місті провадять також будинки культури залізничників, медиків і вчителів, заводські клуби. При клубі цукрового заводу, наприклад, є бібліотека, гуртки художньої самодіяльності дорослих, дитячі музикальні гуртки по класу піаніно, баяна і

О. Л. Кульчицька. «Жіноча рада». Ліногравюра. 1950.

скрипки, щоденно демонструються кінофільми, систематично читаються лекції, доповіді, відбуваються концерти і вечори відпочинку.

У розпорядженні любителів спорту — стадіон, басейн, 4 спортивні зали, десятки волейбольних і баскетбольних площадок. Функціонує дитяча спортивна школа. Ряд спортсменів Самбора входять у збірні команди України і республіканських товариств.

Міцно увійшли в побут населення міста радіо і телебачення. У 1966 році налічувалося близько 4 тис. радіоточок. За приблизними підрахунками у користуванні населення міста понад 5 тис. радіоприймачів, 2 тис. телевізорів. Працює місцеве радіомовлення.

Трудящі Самбора — ініціатори запровадження звичаїв, народжених радянською дійсністю. У цьому відношенні не можна не згадати Будинку урочистостей — другої після Дрогобича такої установи, створеної на Львівщині. Будинок урочистостей відкрито у вересні 1963 року. Тут реєструють одруження, народження, відзначають комсомольські весілля, вручення комсомольських квитків та першого паспорта. При Будинку є Рада громадськості, до якої входять 29 чол. — партійних, комсомольських і профспілкових працівників, робітників, учителів.

Невпізнанними стали не тільки економіка міста, його зовнішній вигляд, але й докорінно змінилися самі люди, їх духовне обличчя і культурно-освітній рівень.

Сучасний робітник — не лише активний виробничник, який перевиконує виробничі завдання, вносить раціоналізаторські пропозиції, підвищує свій освітній і технічний рівень. Сучасний робітник — це активний учасник громадсько-політичного життя, який вирішує і важливі питання життя міста. Більшу частину Самбірської міської Ради депутатів трудящих становлять робітники підприємств міста. Особливо активно працюють депутати міської Ради робітниця меблевої фабрики О. М. Гентош, машиніст депо М. С. Загорулько, слюсар автоколони В. Є. Вітвінов та інші. Робітник філіалу львівської фірми «Райдуга» С. А. Головач і робітниця швейної фабрики Є. Ф. Прокоф'єва обрані депутатами Львівської обласної Ради депутатів трудящих.

У місті численний загін комуністів. Нині на підприємствах Самбора налічується більше тисячі членів і кандидатів у члени КПРС.

Самбірський міськком партії конкретно і по-діловому займається господарським і культурним будівництвом, комуністичним вихованням трудящих. На засіданнях бюро і пленумах міськкому, зборах партійного активу обговорюються вузлові питання роботи промисловості, транспорту і будівельних організацій, культурного життя міста.

Велику увагу приділяє міськком партії пропаганді економічних знань серед робітників і інженерно-технічних працівників. У місті створено економічну школу для керівних господарських працівників, а на підприємствах — гуртки і семінари по вивченню конкретної економіки. Популярними на підприємствах стали школи комуністичної праці, в яких вивчення конкретної економіки і техніки поєднується з вихованням нових моральних рис будівника комунізму. Цікавим є досвід швейної фабрики. Тут діє 14 шкіл комуністичної праці, де навчається 70 проц. всіх робітників.

Міськком провадить загальноміські економічні конференції з різних питань: «Рентабельність господарювання — закон соціалістичних підприємств», «Організація нормування праці на промислових підприємствах» та інші.

З метою залучення широкого партійного активу до участі у вирішенні різних питань господарського і культурного життя міста при міськкомі партії створені ради технічного прогресу, економічна, атеїстична, масово-політичної роботи. Успішно працює рада раціоналізаторів і винахідників. На підприємствах постійно діють виробничі наради, а також групи народного контролю — усього 45 груп народного контролю, в яких бере участь 800 чоловік.

Комуністи Самбора провадять велику агітаційно-масову роботу серед трудящих.

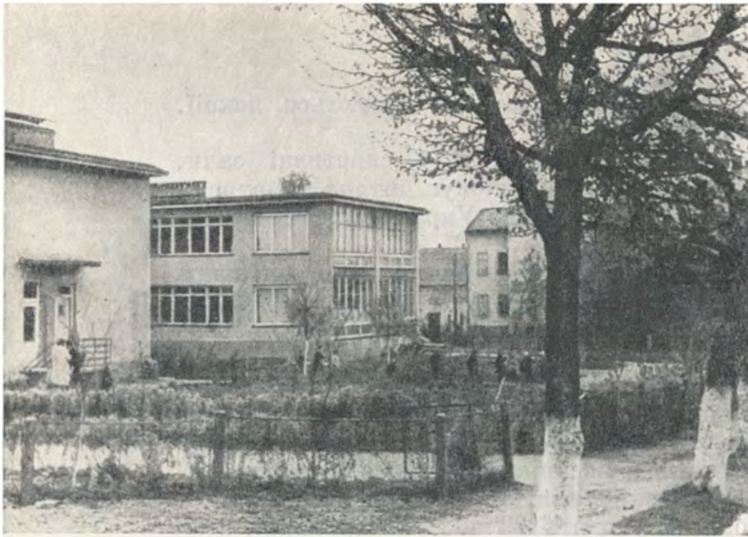

Новозбудовані дитячі ясла-садок по вул. Гоголя в Самборі.

Більше 200 членів і кандидатів КПРС працює агітаторами, лекторами, пропагандистами. Понад 20 комуністів Самбора на заклик партії поїхали працювати у відсталі колгоспи. За короткий час вони зуміли добитися перелому у роботі очолюваних ними колгоспів, вивели їх у число передових.

Славні діла в історію Самбора вписали комсомольці — авангард молоді міста. На початок 1966 року загін комсомольців міста налічував 4,2 тис. чол. Молодь нещодавно збудувала озеро над Дністром, розбила 4 парки, озеленила сквери, вулиці і шляхи, що ведуть до міста, реконструювала стадіон.

На підприємствах діє 27 штабів, 8 загонів і 82 пости «Комсомольського прожектора». Близько 200 юнаків і дівчат бере участь у роботі народного контролю.

Великого розвитку досяг Самбір за роки Радянської влади. В найближчому майбутньому розшириться економічна база міста, підвищиться матеріальний добробут і культурний рівень трудящих. Згідно накреслень п'ятирічного плану на 1966—1970 рр. у місті будуть споруджені новий великий склозавод, хлібозавод, завод по ремонту шляхових машин, завод кузовної арматури, промислові об'єкти рембудуправління. У новій п'ятирічці Самбір одержить водопровід і каналізацію. Завершиться суцільна газифікація міста. Трудящі міста побудують ряд об'єктів соціально-культурного характеру — новий корпус центральної районної лікарні на 120 місць, приміщення міської поліклініки на 40 робочих кабінетів, середню школу на 960 місць, дитячий садок і ясла на 140 місць.

Світлі перспективи окрилюють трудящих, допомагають їм працювати ще краще, з ще більшим ентузіазмом.

Г. І. КОВАЛЬЧАК

* * *

Самбірський район. У сучасних межах створений відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 8 січня 1965 року і уточнений в 1967 році. Він лежить над Дністром, займаючи площу 940 кв. км. На півночі і північному сході Самбірський район межує з Мостиським і Городоцьким, на півдні і заході — з Дрогобицьким і Старосамбірським районами.

Населення — 111 тис. чол. З цієї кількості 79 тис., або 71,2 проц., становить сільське населення. На території району є два міста — Самбір, Рудки, одне селище міського типу (Дубляни), 84 села і 25 хуторів, які об'єднані у 27 сільських Рад депутатів трудящих.

Через район проходять залізничний і шосейний шляхи: Львів—Самбір—Ужгород і Дрогобич—Самбір—Хирів, схрещуючись у Самборі.

З природних багатств на території району є торф, гравій, глини, ліс. Ліс займає 11,7 тис. гектарів.

Основний напрямок господарства Самбірщини — сільське господарство. Поряд з цим усе більшого значення набирає промисловість.

На території району розташовано 26 колгоспів, які мають буряко-тваринницький напрям. Сільськогосподарські угіддя району становлять 71,4 тис. га. З них 46,6 тис. га — рілля, 13,9 тис. га — луки, 9,0 тис. га — пасовища, 1,6 тис. га — сади і ягідники.

Найголовнішими сільськогосподарськими культурами, що вирощуються в районі, є озима пшениця і цукровий буряк. У 1966 році середня врожайність озимої пшениці становила 17,5 ц з га, а цукрових буряків — 222 ц з га. З городніх культур найбільш поширеними є капуста, помідори, огірки.

Колгоспи добре оснащені технікою. На полях району працює 564 трактори (в перерахунку на 15-сильні) та 149 комбайнів (в т. ч. 98 зернозбиральних). Усі колгоспи електрифіковані.

Тваринництво розвивається в м'ясо-молочному напрямі. У районі налічується 64,7 тис. голів великої рогатої худоби (в т. ч. 27,4 тис. корів), 28,3 тис. свиней, 3,6 тис. овець і кіз.

За досягнення високих показників у розвитку сільського господарства сотні трудівників нагороджені орденами і медалями, 5 чол. удостоєні почесного звання Героя Соціалістичної Праці.

На території району діє близько 30 промислових підприємств, на яких зайнято майже 5 тис. чол. Вони розташовані переважно в Самборі. Цукровий завод і швейна фабрика — найбільші промислові підприємства району.

На основі господарських успіхів зросли добробут і культура трудящих.

Навчання дітей здійснює 91 денна школа. Серед них 16 середніх шкіл, 45 восьмирічних і 30 початкових. Крім цього, діє 2 середні школи робітничої молоді, в яких навчається понад 600 чол. Кількість учнів в денних школах становить близько 20 тис. чол. В школах працює 1,2 тис. вчителів. Серед них — 3 заслужені вчителі УРСР, понад 30 педагогів району нагороджені значком «Відмінник народної освіти».

У Самбірському районі 7 середніх спеціальних навчальних закладів: педучилище, медичний, статистичний і культосвітній технікуми та торгово-кулінарна і професійно-технічна школи розташовані в Самборі, технічне училище механізації сільського господарства — в селі Погірцях. У фахових школах навчається близько 4 тис. студентів.

До послуг трудящих району є понад 80 бібліотек — 4 міські, 2 районні, більше 60 сільських і селищних, 16 приклубних, книжковий фонд яких складає понад 500 тис. примірників. Діють 3 будинки культури, 64 сільські і 16 колгоспних клубів та 41 клуб працює на громадських засадах.

При клубах і будинках культури створено близько 550 гуртків художньої самодіяльності — переважно драматичні, хорові і художнього слова.

В районі є 3 широкоекранні кінотеатри і близько 80 кіноустановок при сільських клубах.

У селищі Дублянах працює атеїстичний музей.

Медичне обслуговування трудящих здійснюють 15 лікарень, 2 здоровпункти, 65 медичних фельдшерсько-акушерських пунктів, санстанція і 10 колгоспних родильних будинків. В системі охорони здоров'я працює 1,3 тис. медпрацівників.

Широко розгорнулося житлове будівництво. В середньому кожна четверта хата в селах району збудована в післявоєнні роки. В Самборі новий житловий фонд перевищує 50 тис. кв. м.

Близько третини його збудовано за рахунок громадян, а 2/3 — за рахунок державних асигнувань.

Значно зросла торгівля, особливо продаж тканин, одягу, взуття, меблів, мотоциклів, велосипедів, радіоприймачів, телевізорів. Протягом 1964—66 рр. населенню щороку продавалося понад 500 радіоприймачів, 30—50 телевізорів, 60—80 мотоциклів і моторолерів, 25—40 піаніно, 250—350 пральних машин, 400—500 швейних машин, 70—100 холодильників.

Торгівлю в районі здійснюють дві торговельні організації: змішторг і райспоживспілка, в системі яких є до 300 торговельних точок. Товарообіг в обох системах становить понад 30 млн. карбованців.

РУ́ДКИ

Рудки — місто районного підпорядкування, розташоване на автошляху і залізниці Львів—Самбір—Ужгород—Чоп. До 1963 року Рудки були центром Рудківського району, а в 1963—1964 рр. входили до складу Городоцького району. Населення — 2,9 тис. чол. Місто розкинулось на Самбірсько-Дністровській височині, у північній частині долини р. Вишеньки, притоки Сану.

За деякими науково-довідковими джерелами, назва Рудки є зменшеною формою від поширених у слов'янських племен назв боліт, в грунті яких виступала рудувата або червонувата глина,— рудава, руда[1]. Подібна болотяниста смуга утворилась вздовж південного краю колишнього Рудківського повіту, що, очевидно, вплинуло на виникнення назви Рудки.

Сліди заселення біля Рудок сягають кінця III тисячоліття до н. е., про що свідчить виявлене тут курганне поховання шнурової кераміки (бронзова доба). Тут виявлено поховання пшеворської культури (II—III ст. н. е.), яке дозволяє припустити існування в районі сучасного міста Рудок стародавнього поселення[2].

У XIV столітті Рудки були хутором с. Бенькової Вишні (тепер с. Вишня). Як окреме село згадуються вперше в джерелах з 1472 року[3].

Із створенням у XIV столітті польською державою Руського воєводства Рудки ввійшли до Перемишльського повіту Перемишльської землі[4]. На початку XVI століття вони перебували у складі Комарнівського ключа, пізніше входили до Підгайчицької волості.

Численні власники Рудок жорстоко експлуатували трудящих. За користування землею жителі сплачували власникам грошовий чинш і різноманітні податки натурою, несли численні особисті повинності, а з розвитком у XVI столітті фільваркової системи господарства — відробляли панщину на поміщицькому фільварку. Населення сплачувало також земельний податок феодальній державі, т. зв. поволове, а з XVII ст.— «подимне», давало десятину костьолу.

Світські і духовні феодали, яким належали Рудки, заставляли їх за борги, передавали в тимчасове користування своїм кредиторам, давали в посаг за дочками і сестрами. Часті зміни постійних власників села і передача його в тимчасове користування за борги значно погіршували економічне становище селян.

Значних збитків селянам завдавали феодальні суперечки. Великих пограбувань зазнавали Рудки від польських і іноземних військ під час воєн, що їх провадила феодальна Річ Посполита протягом всього свого існування, а також від численних набігів татарських завойовників.

Вперше татари спалили Рудки у 1450 році. Спустошливий набіг зробили вони після поразки польських військ під Цецорою у 1620 році[5].

Вигідне розташування на торговому шляху Львів — Самбір і родючість грунту сприяли заселенню і розвитку Рудок. Тут зупинялися проїжджі купці, збиралися селяни з навколишніх сіл і мандруючі ремісники для обміну і продажу продуктів сільського господарства і ремісничих виробів. Ті, що селились біля шляху, все більше віддавали перевагу заняттю торгівлею і ремеслом. Далі від шляху оселялись жителі, які займались хліборобством і видобуванням глини в кар'єрі, створеному на місці колишнього болота.

---

[1] J. Haliczer. Słownik geograficzny. Tarnopol, 1933, стор. 130.

[2] M. Śmiszko, Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego... Lwów, 1932, стор. 24, 25.

[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. XV, Lwów, 1891, стор. 139.

[4] Matricularum regni Poloniae summaria, p. IV, v. 3. Acta wicecancelariorum 1533—1548. Varsoviae, 1915, стор. 53; P. Dąbkowski. Podział administracyjny województwa Ruskiego i Bełzkiego w XV wieku. Lwów, 1939, стор. 114.

[5] Akta grodzkie i ziemskie, t. XVIII, Lwów, 1903, стор. 109.

Протягом першої половини XVII століття в соціально-економічному становищі Рудок сталися значні зміни, розвинулось ремесло, зросло населення. Сеймики перемиської шляхти у м. Вишні в інструкціях своїм послам на загальнодержавний сейм від 11 січня 1645 року і 13 вересня 1646 року іменують Рудки містом і ставлять їх в число декількох міст, яким пропонують надати право винного складу[1].

Під час визвольної війни 1648—1654 рр. Рудки були розорені польськими військами і татарами. Певну частину населення татари забрали у неволю, частина жителів вимерла від епідемій.

Під час нової польсько-турецької війни, а саме 1675 року, Рудки знову зазнали набігу татар[2]. Важким тягарем на плечі населення ліг обов'язок утримання польських військ. Постої їх були тут і після укладення миру між Польщею і Туреччиною (1699 рік). Про пограбування її військами скаржилась у 1714 році навіть рудківська католицька парафія.

Незважаючи на все це, Рудки наприкінці XVII століття були досить значним, як на ті часи, населеним пунктом.

У першій половині XVIII століття вони отримали магдебурзьке право, що остаточно узаконило їх становище як міста.

Занепад торгівлі і промисловості у феодальній Речі Посполитій у другій половині XVII — першій половині XVIII століття позначився і на Рудках. На час загарбання в 1772 році Галичини Австрією вони мало чим відрізнялись від села. Значна частина рудківського населення займалась виключно сільським господарством. Ним займались також торгівці і ремісники на прилеглих до їхніх хат садибах і земельних ділянках у передмісті. Торгівля мала переважно дрібний характер. Вузько локальний характер мало і ремесло, що обслуговувало побутові потреби жителів міста, селян з підміського маєтку і, частково, навколишніх сіл.

Найбільше було в цей час у Рудках шевців, за ними йшли ткачі, ковалі, лимарі, гончарі, колодії тощо.

Більша частина підміських земель належала польській шляхетській родині Фредрів (з 1753 року) і католицькому ксьондзу. Селяни-загородники, що сиділи на цих землях на половині чи чверті повного наділу, відробляли щорічно на користь власників 156 днів тяглої панщини, а позбавлені землі халупники — 5—6 днів пішої панщини і платили чинш від 4 до 20 злотих. Крім того, селяни були зобов'язані давати власникам натуральний податок пряжею і птицею.

Земельними ділянками, що належали поміщику, користувались також рудківські торгівці і ремісники. За це вони сплачували Фредрам від 15 до 70 злотих чиншу. В останніх, в свою чергу, проживали і працювали комірники, що платили поміщику по 4 злотих[3].

До економічного гніту, що тяжів над жителями Рудок в епоху панування польських феодалів, додавалось національне гноблення українського населення шляхетською державою і католицькою церквою.

Вже у XIV столітті була заснована в Рудках католицька парафія. Під час реформації в Польщі 1550 року протестанти ліквідували її, але з перемогою реакції вона була відновлена. Після Брестської унії тут створили також філіал вишнянської уніатської парафії.

Побоюючись розгортання національно-визвольної боротьби під впливом визвольної війни українського народу і возз'єднання України з Росією, польські феодали з другої половини XVII століття приділяли особливу увагу зміцненню на окупованих ними західноукраїнських землях костьолів — твердинь католицької реакції, серед

---

[1] Жерела до історії України-Руси, т. V. Львів, 1901, стор. 243.

[2] Wiadomości o cudownym obrazie Najśw. Maryji Panny w kościele parafialnym w Rudkach, стор. 49.

[3] Львівська державна наукова бібліотека. Відділ рукописів, ф. Чоловського, III — 1118—1119.

Базар у Рудках на початку XX століття.

яких одне з перших місць посідав рудківський костьол. У 1660 році власник Рудок Грудовський передав йому десятину із своїх маєтків, право вільного вирубу в них лісу і риболовства[1]. У другій половині XVII століття татари спалили костьол. Під час польсько-турецьких воєн 1666—1699 рр. вишенські шляхетські сеймики, незважаючи на важке фінансове становище Речі Посполитої, неодноразово надавали значну допомогу йому за рахунок державних податків.

Шляхетські сеймики нічого не робили для розвитку народної освіти в Рудках. З 11 представників від Рудок, які підписали в 1787 році Йосифінську метрику, жодний не був письменним. Замість підписів вони поставили проти своїх прізвищ хрестики.

За австрійським адміністративним поділом 1782 року Рудки ввійшли до складу Самбірського округу, а згідно з класифікацією населених пунктів 1784—1785 рр. були іменовані містечком[2].

Наприкінці XVIII століття містечко було розташоване на площі 298 га і складалось з невеличкої території власне містечка (біля 15 га) і прилягаючих до неї полів і лук передмістя.

На території власне містечка знаходилось 76 житлових будівель, ринкова площа, броварня, костьол і кладовище. Невеличких будинків у сучасному розумінні цього слова тут було 18. Решту складали 58 «халуп».

Сільське господарство відігравало ще в економічному житті Рудок чималу роль і в багатьох випадках становило головне джерело існування міщан. 78,5 га землі належало поміщикові. У нього ж в містечку був бровар. Ксьондз мав близько 30 гектарів[3].

Ріст дрібних промислів, що являє собою початкові кроки розвитку капіталізму, в Рудках був ще незначним, хоча наприкінці XVIII — початку XIX століття елементи капіталістичних відносин помічались тут у ткацькому і частково у шевському промислах. Торгівці-відкупники постачали пряжею і шкірою міських ремісників, а потім відкуповували по продиктованих ними ж цінах готову продукцію. Такі відносини поряд з обмеженістю місцевого ринку обумовлювали низький рівень ремісничого виробництва, примітивний характер його виробів.

Однак торгівля і ремесло тут хоч і повільно, але розвивалось. Про це свідчить, наприклад, наявність в 20-х роках XIX століття чотирьох заїжджих дворів, два з яких містилися біля ринкової площі, збільшення кількості будинків і халуп, яких налічувалось вже 92. Власнику підміського маєтку належало два заїжджі двори[4].

Народна освіта в Рудках у першій половині XIX століття перебувала в занедбаному стані. Лише у 1817 році тут була відкрита початкова трикласна школа, викладання в якій провадилось польською мовою і обмежувалось навчанням дітей читати, писати, рахувати та основ німецької мови. Головна ж увага приділялась вихованню

[1] Wiadomości o cudownym obrazie Najśw. Maryji Panny w kościele parafialnym w Rudkach..., Lwów, 1879, стор. 9.

[2] J. Karpiniec. Ilość osad miejskich byłej Galicji i podział ich na miasta i miasteczka. «Roczniki dziejów społecznych i gospodarskich», t. II, 1933, стор. 2—4, 25.

[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19, оп. 14, спр. 303.

[4] Там же, ф. 20, оп. 14, спр. 477.

їх в католицькому дусі. В школі працював один вчитель; закон божий викладав місцевий ксьондз.

Нагляд за школою здійснювали католицькі духовні власті, для яких вона служила знаряддям ополячування і онімечування української молоді.

Бібліотеки в місті не було. Духовні потреби жителів Рудок закликані були задовольнити... костьол і корчма.

Загострення кризи феодальних відносин на захоплених Австрією польських і українських землях і революційні події 1846—1848 рр. знайшли свій вияв і в Рудках.

Під час антифеодального руху 1846 року в підміському маєтку велась революційно-демократична агітація. Тут було виявлено спрямовану проти поміщиків відозву українською мовою[1].

З початком революції 1848 року в Австрії і заснуванням у Львові Центральної польської національної ради в Рудках створюється окружна національна рада. Вона складалась з навколишніх поміщиків-поляків і, в незначній мірі, з верхівки польського міщанства. Її головою був, зокрема, власник підміського маєтку граф О. Фредро[2] (1793—1876), видатний польський драматург. Рудківська окружна національна рада, як і Львівська Центральна рада, ігнорувала національні інтереси українського населення. Вона побоювалась революційної енергії народних мас і перш за все турбувалась про охорону «громадського порядку», тобто охорону поміщицької власності і майна заможних міщан. З цією метою було організовано в Рудках загін національної гвардії, що складався переважно з навколишньої землевласницької шляхти та її службовців. Не бажаючи звертатись до мас і побоюючись їх, національна рада сприяла, однак, рухові допомоги революційній Угорщині, що особливо поширився в Галичині восени 1848 року. З перемогою угорської революції рудківська національна рада, як і інші національні ради, пов'язувала надії на збереження своїх керівних позицій в Рудках і включення їх до складу майбутньої шляхетсько-буржуазної незалежної Польщі. Після розгрому австрійськими властями листопадового повстання у Львові й перемоги реакції рудківська національна рада припинила своє існування.

Після скасування панщини за власником рудківського маєтку О. Фредром залишилось 164,16 га підміських земель, ксьондзу належало біля 37 га. Що ж до 234 селян і міщан, то лише 18 з них мали наділи площею понад 5 га і 16 — від 0,5 до 5 га. 86 селян і міщан мали наділи менше половини га, а 114 — халупники — зовсім були позбавлені землі[3].

За новим адміністративним поділом Галичини, запровадженим австрійськими властями 28 лютого 1867 року, Рудки стали центром Рудківського повіту. Тут містилися повітове управління (староство), повітовий суд, пошта і телеграф, а з 1888 року — шкільна рада[4].

У другій половині XIX століття, особливо в 60-х і 90-х роках, помітно збільшується населення Рудок. Якщо в 1860 році воно становило 1695 чол., то наприкінці 60-х років — 2140. На початку 90-х років тут проживало 2695 чол., а в 1900 році жителів збільшилось до 3268 чол. Відповідно зростала і кількість дворів — з 249 наприкінці 60-х років до 382 — на початку 900-х років[5].

---

[1] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст. К., 1961, стор. 161.

[2] S. Schnur-Pepłowski. Z papierów po Fredrze. Kraków, 1899, стор. 95.

[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 2977, 2978.

[4] Geographisch-statistische Übersicht Galiziens und der Bukowina... von C. Schmedes. Lemberg, 1869, стор. 139, 140.

[5] Handbuch... für das Jahr 1860; Skorowidz wszystkich miejscowości położonych w królestwie Galicji i Lodomeryi..., Lwów, 1868; Szematyzm królestw Galicyi i Lodomerii na rok 1892. Lwów, 1892; Gemeindelexicon von Galizien. Wien, 1907, стор. 552.

В економіці Рудок цих часів все більше місце посідає торгівля. У місті розташовується декілька десятків торговельних підприємств. Але лише поодинокі з них провадили гуртову торгівлю. Переважну більшість становили дрібні крамнички, що торгували змішаними побутовими і продовольчими товарами.

Промисловість мала кустарний ремісничий характер, обслуговувала, як і торгівля, головним чином побутові потреби населення міста і навколишніх сіл.

На кожному з підприємств працювало звичайно 1—2 чол. Кількість найманих робітників була незначною. Часто ремісникам допомагали члени їх сімей. Багато з них мали земельні ділянки, займались городництвом і тваринництвом.

Близько 20 проц. населення міста жило виключно з сільського господарства. У 1898 році 397 га підміських земель розподілялось так: 158 га належало поміщику, 62,5 га — ксьондзу, 176,5 га — селянам і міському населенню. Незначний розмір земельних ділянок, що ними користувались міщани, часто не забезпечував мінімальних життєвих потреб. Тому в 1894 році «з метою створення можливостей для додаткових заробітків» у Рудках була відкрита ремісничa школа, яка готувала фахівців по виробництву лозових кошиків[1].

Про побутовий характер рудківської промисловості і низьку якість виробів свідчить і те, що на місцевій промисловій виставці в Самборі у 1904 році Рудки були представлені лише виробами кошикарської школи.

Певна частина міського населення жила із здачі в оренду помешкань. Незначна кількість жителів була зайнята на службі в повітових установах, у заможніших торгівців, міщан і австрійських службовців.

Дальшому розвитку торгівлі і промисловості в місті сприяла побудова в 1903 році залізниці Львів—Самбір і залізничної станції Рудки.

У 1904 році тут були побудовані цегельно-черепичний завод і тартак, що належали власниці підміського маєтку Ф. Скарбек. Створено міську бійню. Дещо зросло ремесло. Напередодні першої світової війни в Рудках існували кравецькі, ткацькі, шевські, столярні, ковальські, будівельні, бляхарські, бондарні, лимарські, годинникарські та деякі інші підприємства і майстерні[2].

Збільшилась кількість крамниць — їх стало понад 50. 2—3 торговельні підприємства провадили гуртову торгівлю пшеницею і худобою.

Про розвиток економіки міста на початку XX століття свідчило зростання доходів міської управи. Якщо в 1880 році вони становили лише 1900 золотих, то в 1892 році вже 3997, а в 1910 році збільшились до 23 тис. золотих[3].

Народна освіта залишалась на дуже низькому рівні. Лише у другій половині XIX століття до трьох класів рудківської школи був доданий четвертий. В ній працювало 4 вчителі. У 900-х роках тут запровадили 6-класне навчання, і працювали 4 штатних вчителі, яким допомагало 2 тимчасових помічники. Дві штатні посади вчителів займали представники місцевого католицького духовенства. Навчання провадилось польською мовою.

Недостатньою була і медична допомога населенню. До першої світової війни в Рудках було лише 3 лікарі, в т. ч. один повітовий. На ціле місто була одна акушерка.

Жорстока експлуатація населення посилилася запровадженням у 1885 році закону про шляхову повинність, проти якого виступили жителі Рудківського повіту. Влітку 1887 року у багатьох селах відбулися криваві сутички селян з жандармами, які примушували їх відробляти повинність. У зв'язку із селянськими заворушеннями власті викликали з Праги до Рудок великий загін жандармів. Після придушення селянського руху в місті відбувся суд над його 49 учасниками — українськими і польськими селянами-бідняками[4].

---

[1] Rocznik statystyki przemyslu i handlu krajowego, zesz. II, Lwów, 1888.
[2] Osterreichische Statistik, B. 75, H. 11.
[3] Szematyzm królestw Galicyi i Lodomerii na rok 1880, 1892 i 1910.
[4] М. М. Кравець. Селянський рух у Східній Галичині в 50—60-х рр. XIX ст. у зб.: «З історії УРСР», К., 1962, № 6—7, стор. 75.

Під час виборів 1897 року до австрійського парламенту у виборчій окрузі, до якої входили Рудки, балотувався від радикальної партії Іван Франко. 27 січня 1897 року письменник брав участь у передвиборному мітингу в Рудках. У своїй промові Франко виступив проти шляхової повинності і закликав селян обирати депутатів, які б боронили їхні інтереси, а не панські. Рудки були одним з двох міст, де він одержав перемогу на виборах (70 голосів проти 43).

Після розпаду в 1918 році австро-угорської монархії Рудки перебували під владою ЗУНР, а в травні 1919 року були окуповані буржуазно-поміщицькою Польщею. За окупаційним адміністративним поділом вони залишились центром Рудківського повіту, що ввійшов у Львівське воєводство. У 1919 році в місті налічувалось 3755 жителів[1].

Війна негативно відбилась на економіці Рудок. Помітно зменшилась в ній питома вага ремесла і торгівлі. В сільському господарстві було зайнято тепер більше жителів, ніж у промисловості і торгівлі разом взятих. Збільшилась кількість найманих робітників у сільському господарстві.

Серед ремісників і робітників поширювалось безробіття; торгівля скорочувалась. Частина безробітних була змушена залишити Рудки і шукати праці в інших місцевостях.

Деяке пожвавлення торгівлі і промисловості в Рудках спостерігалось під час тимчасової стабілізації капіталізму. За даними на кінець 1928 року, тут існувало біля 70 торгових лавок. Рудківська промисловість, як і раніше, була представлена численними дрібними підприємствами і майстернями. В місті було 29 майстерень, що застосовували в тій чи іншій мірі найману працю — кравецькі (8), ковальські, шевські, столярні, залізоскоб'яних виробів (по 3), годинникарські (2), теслярська, слюсарна, мулярська та інші.

У Рудках працювали маслозавод, що належав акціонерному товариству «Маслосоюз», приватний млин, фабрика лікерів і цегельня.

Умови праці робітників, зайнятих в рудківських майстернях і підприємствах, були важкими, заробітна плата — низькою.

Так, в цегельні майже всі роботи виконувались вручну. Робочий день тривав 13 годин — від 5-ї години ранку до 7-ї вечора. В той час, коли навіть за офіційною статистикою мінімальний життєвий рівень робітника становив 43,76 злотого на місяць[2], переважна більшість робітників цегельні одержувала по 40 злотих.

Дуже важкими були також житлові умови трудящих. За офіційними даними на 10 січня 1922 року, багато з них тулилось у напівзруйнованих маленьких будинках, в антигігієнічних умовах, нерідко по 6—8 осіб в одній кімнаті[3]. Не кращу картину показав і перепис 1931 року.

Діти українських трудящих не мали змоги навчатися рідною мовою. У Рудках було дві семирічні польські школи (чоловіча і жіноча) і жодної української. Існувала лише читальня «Просвіта».

Медична допомога була дорогою і майже недоступною трудящим. Лікарні в Рудках, як і сто років тому, не було, хоча кількість лікарів дещо збільшилась. У місті працювало вже 3 терапевти (в т. ч. один повітовий і один міський), хірург і стоматолог. Число акушерок збільшилось до трьох. Функціонувала одна аптека.

Важке становище постійно викликало серед трудящих незадоволення.

Великий вплив на зростання класової свідомості трудящих міста мала Велика Жовтнева соціалістична революція. Її ідеї несли в Рудки колишні полонені українці-солдати австро-угорської армії, які перебували в Росії під час революційних подій 1917—1918 рр. Повернувшись додому, багато з них стало пропагандистами ідей Великого Жовтня.

---

[1] J. Bigo. Najnowszy skorowidz wszystkich miejscowości z przysiółkami w królestwie Galicyi... Lwów, 1919, стор. 143.

[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 9, спр. 72, арк. 52.

[3] Там же, ф. 1, оп. 51, спр. 559, арк. 40.

Вперше згадується в джерелах про рудківський осередок КПЗУ у 1927 році. Тоді він налічував 8 членів і підпорядковувався повітовому комітету, що містився у м. Комарному. Як свідчить лист Львівського воєводського управління міністерства внутрішніх справ до департаменту поліції від 31 грудня 1927 року, окупаційні власті вважали рудківський осередок КПЗУ поруч з самбірським одним з найсильніших на території воєводства. Комуністи провадили серед жителів велику пропагандистську роботу, організовували робітничі виступи і страйки. До складу міського комітету КПЗУ в Рудках входили М. Романяк, В. Чайківський, Б. Фризіль, Тель, Кульчицький, Шварц. Згодом в Рудках створено повітовий комітет КПЗУ, що охоплював Рудки, Комарно, Городок і частину Судової Вишні.

У місті діяла також організація «Сельробу». 15 травня 1927 року тут відбулась її перша повітова конференція. В роботі конференції взяло участь 27 членів організації. З доповіддю виступив Кузьма Пелехатий, який прибув до Рудок зі Львова. Конференція обрала повітовий комітет «Сельробу» і накреслила план організаційних заходів у зв'язку з виборами до гмінних рад[1].

Незважаючи на вороже ставлення до організації місцевих властей, українських буржуазних націоналістів і уніатського духовенства, яке на своїх зборах ухвалило боротися з нею «всіма способами», «Сельроб» скоро завоював значний авторитет серед жителів міста і селян повіту. У 1928 році сельробівці організували в Рудках першотравневу демонстрацію. Урочисті збори на честь 1-го Травня з доповіддю і художньою частиною були зірвані властями[2].

8 грудня 1929 року в місті відбувся повітовий з'їзд «Сельробу-Єдності», що мав обрати делегатів на конгрес у Львові. У роботі з'їзду взяли участь близько 60 членів повітової організації. Поліція перервала роботу з'їзду і розігнала його[3].

Особливо посилився страйковий і революційний рух у Рудках під час економічної кризи 1929—1932 рр. Вже у вересні 1929 року тут відбувся страйк будівельних робітників, в якому взяло участь 80 чоловік.

У 1930 році в організованій «Сельробом» першотравневій демонстрації взяло участь 3 тис. селян з 12 сіл повіту, які з червоними прапорами і транспарантами, співаючи «Інтернаціонал», прибули до Рудок. Біля будинку старости відбувся мітинг, на якому була проголошена промова про значення міжнародного свята трудящих. Демонстрантів розігнала поліція, деяких — заарештували. Посилились репресії, організація «Сельроб» була заборонена. Восени власті послали в повіт ескадрон кавалерії для «заспокоєння» селян[4].

На початку жовтня 1934 року під керівництвом рудківських комуністів страйкували робітники, які працювали на впорядкуванні русла р. Верещиці. У страйку взяло участь понад 80 чол. Через рік у зв'язку з тримісячною затримкою зарплати застрайкували робітники міської бойні. В травні 1936 року робітники, що працювали по врегулюванню р. Верещиці, двічі страйкували. В обох страйках взяло участь 167 робітників, було втрачено 1115 робочих днів.

Виступи робітників у місті активізували рух сільськогосподарських робітників, який влітку 1936 року охопив весь Рудківський повіт. Страйк, на чолі якого стояли комуністи, почався 14 червня і тривав до 6 липня. У ньому взяло участь 567 робітників різних поміщицьких маєтків, до яких приєднались малоземельні селяни, що відробляли у поміщиків кабальні позики. Страйкуючі вимагали підвищення зарплати на 100 проц., скорочення робочого дня, укладення колективних договорів. На зборах і демонстраціях вони висували вимоги експропріації поміщицької власності, передачі селянам землі без викупу. Повсюди мали місце факти кривавої розправи поліції над страйкуючими, жандарми стріляли в селян.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 443, арк. 33.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 611, арк. 17.
[3] Там же, ф. 121, оп. 3, спр. 428, арк. 6.
[4] За владу Рад. стор. 168, 169.

Криваві події в Рудківському повіті викликали велике обурення селянства всієї Західної України. У зв'язку з цим у Рудки прибули прем'єр-міністр польського буржуазно-поміщицького уряду Славой-Складковський, міністр сільського господарства Понятовський, львівський воєвода і лідери партії «Стронніцтво людове», які були змушені вплинути на поміщиків і задовольнити вимоги страйкуючих. Але разом з тим власті почали репресії. До судової відповідальності було притягнуто 143 учасники страйку, з яких 103 засуджено на різні строки ув'язнення[1].

Особливо ж власті переслідували комуністів. Був заарештований активний член повітового комітету КПЗУ М. Турянський, який готував матеріал для підпільної друкарні окружної організації.

Незважаючи на переслідування, рудківські комуністи весною 1937 року організували кампанію солідарності з іспанським народом, що боровся проти фашизму. В місті і по селах поширювалися листівки з зображенням Долорес Ібаррурі, а зібрані від продажу кошти передавались у фонд МОДРу. Як свідчить звіт рудківського старости від 8 травня 1937 року, комуністи і населення дуже цікавились ходом подій в Іспанії, співчували народному іспанському урядові[2].

11 травня 1937 року застрайкували робітники цегельні, які вимагали підвищення заробітної плати. Страйк закінчився 13 травня перемогою страйкуючих, які домоглися підвищення денної заробітної плати[3]. В травні 1938 року страйк повторився, але підприємці лише частково задовольнили вимоги робітників. Лише після страйку 6—8 липня робітники цегельні примусили адміністрацію повністю задовольнити їх вимоги.

Під час нападу гітлерівської Німеччини 1939 року на Польщу Рудки були спалені наполовину, пограбовано велику кількість продовольчих і промислових товарів з крамниць і складів. У ці важкі дні жителі міста виявили політичну зрілість і активність. Комуністи Рудок скинули з ратуші польський герб і прапор, усунули від влади польських чиновників і створили Тимчасовий революційний комітет. Рішуча позиція рудківських трудящих і наближення до міста Червоної Армії, що поспішала на допомогу братньому народові Західної України, кинутому напризволяще польськими правителями, змусили гітлерівців відступити.

26 вересня 1939 року радянські війська вступили в Рудки. Населення міста палко вітало воїнів-визволителів. Воно вийшло їм назустріч з хлібом-сіллю, квітами, червоними прапорами і транспарантами, на яких було написано: «Хай живе Червона Армія!», «Хай живе Всесоюзна Комуністична партія більшовиків!».

На мітингу, що відбувся на міській площі, жителі розповідали про поневіряння, яких вони зазнавали від польських буржуазно-поміщицьких властей, висловлювали гарячу подяку радянським братам, що назавжди поклали край пануванню в Рудках іноземних окупантів.

Трудящі міста створили Тимчасове управління, обравши головою члена ВКП(б) Ю. Г. Волошина. До складу управління ввійшли від робітників П. Брунерграбер, колишній член КПП і КПЗУ, від селян — С. Когут, а також член ВКП(б) С. В. Оверіднов[4].

Тимчасове управління надало допомогу селянам сіл повіту в організації сільських комітетів. Воно скликало в Рудках збори голів сільських комітетів (4 жовтня) і затвердило їх склад. У місті була створена Робітнича гвардія з 36 чол. Тимчасове управління вжило заходів для налагодження роботи підприємств, забезпечення їх необхідною сировиною. Відновилась робота залізничної станції. Були також вжиті заходи для нормалізації цін на продовольчі і промислові товари і забезпечення міста хлібом і іншими предметами першої необхідності.

---

[1] М. М. К р а в е ц ь. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921—1939 рр. стор. 203, 209, 210.
[2] Львівський облдержархів, ф. 7, оп. 9, спр. 33, арк. 200, 323.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 480, арк. 73.
[4] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 1, спр. 16, арк. 1.

Член Рудківського повітового комітету КПЗУ селянин І. Богоніс був обраний депутатом Народних Зборів Західної України і членом їх Повноважної комісії.

Після возз'єднання відповідно до указу Президії Верховної Ради СРСР від 4 грудня 1939 року м. Рудки ввійшло до складу Дрогобицької області УРСР і стало центром Рудківського району.

Вже в другій половині листопада в місті були створені районні і міські партійні, комсомольські і радянські органи, а також районний народний суд, до складу якого як народні засідателі ввійшли селяни-бідняки з Коропужа, Дубаневичів, Купновичів та інших сіл.

Радянська влада здійснила націоналізацію промислових підприємств — цегельного заводу, маслозаводу, млина і будинків, що належали установам панської Польщі і багатіям. Вже наприкінці 1939 року націоналізовані підприємства стали до ладу[1]. Дрібні кустарні майстерні об'єднались в кравецьку, шевську і теслярську артілі промкооперації. У 1940 році в Рудках засновано торфопідприємство, а в 1941 році — райпромкомбінат[2]. У 1940—1941 рр. почались роботи по розвідуванню в районі Рудок газового родовища.

В перший же рік після возз'єднання в місті були відкриті середня школа, дитячий садок і поліклініка, які розміщено в націоналізованих будинках.

Було відкрито клуб і бібліотеку. Видавалась районна газета «Більшовицьке слово».

Весною 1940 року організувався колгосп «Нове життя», за яким було закріплено 150 га землі. Він об'єднував близько 35 господарств.

Процес соціалістичних перетворень у Рудках був перерваний віроломним нападом фашистської Німеччини на СРСР. Окупувавши 26 червня 1941 року місто, гітлерівці з допомогою українських буржуазних націоналістів встановили в ньому режим кривавого терору і насильства. Вони створили на території міста гетто, зігнали туди багато радянських людей з Рудок і навколишніх сіл, пограбували їх, потім вивезли в ліс біля с. Гошани і там розстріляли. Німецько-фашистські кати вішали людей за найменший опір окупаційним властям — на базарній площі (тепер міський парк) виросли шибениці. Гітлерівці проводили в місті масові облави, під час яких хапали молодь і відправляли її на каторжні роботи до Німеччини. Вони створювали робочі батальйони з підлітків, примушуючи їх вантажити на залізничні ешелони рейки, рити окопи тощо.

Населення Рудок не скорилось фашистам. У місті діяла підпільна організація. Активну бойову діяльність розгорнула в Рудківському районі група партизан із з'єднання двічі Героя Радянського Союзу О. Федорова. І. Богоніс, Озимко та багато інших радянських патріотів віддали своє життя у боротьбі з гітлерівськими загарбниками та українськими буржуазними націоналістами. В Рудках діяли також месники з підпільної антифашистської організації «Народна гвардія ім. Ів. Франка».

У боях за Львів радянські війська під час здійснення обхідного маневру 25 липня визволили Рудки[3].

Окупанти завдали значних збитків трудящим і господарству Рудок — зруйнували цегельний завод, знищили багато житлових будинків. Населення міста зменшилось проти довоєнного наполовину.

Відбудова господарства відразу стала головним питанням, якому була присвячена діяльність відновлених у Рудках партійних і радянських органів.

На скликаній 30 липня за ініціативою райкому КП України першій нараді радянських працівників йшлося про приведення міста в порядок, відновлення нормаль-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1а, арк. 198.

[2] Львівський облпартархів, ф. 5020, оп. 1, спр. 79, арк. 6, 7.

[3] Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників (1941—1944 рр.), стор. 200.

ної роботи всіх міських установ. Розпочала свою роботу міськрада. В серпні—вересні 1944 року райвиконком і міськрада здійснили цілу низку важливих заходів для налагодження нормального життя в місті і районі.

Велику увагу вони приділили боротьбі з епідемічними захворюваннями — наслідком фашистської окупації, відновленню нормальної роботи шкіл, закладів до шкільного виховання, культосвітніх і медичних закладів. У вересні 1944 року розпочала свою роботу середня школа, в якій в 1944/45 навчальному році працювало вже 18 вчителів і навчалось 505 учнів. На початку жовтня відкрито лікарню, почав діяти дитячий садок. В цьому ж році відкрито Будинок культури, в наступному — бібліотеку. У 1947 році в Рудках відкрилась школа робітничої молоді.

Ще в липні 1944 року став до дії маслозавод. В наступному році почалась відбудова цегельно-черепичного заводу, на яку урядом було виділено близько 100 тис. і додатково — в 1948 році — ще 17,9 тис. крб. Внаслідок самовідданої праці робітників і постійного піклування радянських і партійних органів план відбудовних робіт на 1947 рік був виконаний на 301 проц., а по випуску валової продукції — на 146 проц. Відновив роботу райпромкомбінат, в складі якого працювало 7 цехів: бляхарський, деревообробний, шевський, кравецький, ковальський та інші.

Відбудові народного господарства, розвитку культури і освіти в місті і районі намагались чинити перешкоди українські буржуазні націоналісти. Ці вороги українського народу вбили в 1946 році активного борця за возз'єднання з Радянською Україною, а згодом депутата Верховної Ради УРСР В. Музику.

Широкі маси населення на чолі з партійними і радянськими органами дали рішучу відсіч бандитським діям гітлерівських прислужників.

Робітники рудківських підприємств з ентузіазмом брали участь в їх відбудові і реконструкції, боролися за виконання і перевиконання виробничих планів.

Механізація ряду виробничих процесів на цегельно-черепичному заводі, які раніше виконувались вручну, мала велике значення для збільшення продукції та її асортименту. Якщо в перші роки після відбудови завод випускав лише цеглу, то в 1953 році поруч з нею виробляв черепицю, а з 1960 — дренажні труби. У 1958—1959 рр. тут завершено будівництво тунельної сушарні і печі, а в 1960—1961 рр. побудовано новий формувальний цех.

Завод підтримує зв'язки з районами Львівської області, Закарпаття, Латвійської РСР та іншими республіками і областями, з якими він широко обмінюється досвідом.

Збільшення продукції заводу та її асортименту обумовлено самовідданою працею робітничого колективу, заводських партійної і комсомольської організацій, розгортанням на підприємстві соціалістичного змагання, руху раціоналізаторів і винахідників. Дві бригади формувальників, що об'єднують по 17 робітників кожна, борються за почесне звання бригад комуністичної праці. Серед них 2 члени КПРС і 6 комсомольців. Передовиками виробництва є черговий слюсар І. Г. Сивак і укладчиця рамок на вагонетки М. П. Косар, які виконали річний план 1965 року на 105 проц.

На заводі дбають про культосвітню і масову роботу. Побудовано клуб, в якому працюють драматичний і хоровий гуртки художньої самодіяльності. Є футбольна і волейбольна секції.

Чималих трудових успіхів домігся колектив рудківського маслозаводу.

За роки Радянської влади підприємство повністю реконструйовано. Встановлено сучасне обладнання. Є загальна, хімічна і бактеріологічна лабораторії з новим устаткуванням.

З липня 1962 року завод став маслосироробною філією львівської фірми «Верховина». Продукція заводу з 1962 по 1966 рік збільшилась: сиру з 42,4 до 178 тонн; масла з 78,6 до 422 тонн.

Колектив заводу змагається з самбірською філією «Верховини». Бригада М. Ю. Гаванчака з сироробного цеху бореться за звання бригади комуністичної праці. Бригадир Михайло Гаванчак систематично виконує план на 120 проц., а також

подає своїй бригаді приклад активної участі в громадському житті міста. Він є депутатом міської Ради депутатів трудящих, членом Народної дружини міста. Передовиками змагання, які засвоїли новий метод виробництва сиру — естонський, є С. С. Барна і Є. М. Рак.

Значно розширився створений на базі колишнього промкомбінату павільйон побутового обслуговування. Цехи масового і індивідуального пошиву одягу, шевський і меблевий розташовані у світлих просторих приміщеннях новозбудованого двоповерхового будинку. Працівники павільйону змагаються за відмінне обслуговування трудящих.

Заслуженою пошаною користуються шевці Р. В. Отчич, Й. М. Хамуляк, мебляр Ф. І. Пилип'як, які систематично перевиконують виробничі плани.

Давня дружба існує між робітниками павільйону і колгоспниками артілі «Комунар». У 1963 році, наприклад, робітники у вільний час із заощаджених матеріалів зробили 20 годівниць для свиней, побудували навіс для приготування кормів, виготовили 80 щитів для зберігання кукурудзи. Для колгоспників читаються лекції, провадяться зустрічі передовиків виробництва і колгоспу.

За роки Радянської влади в районі Рудок і в самому місті створено газопромисел, відділення «Сільгосптехніки» і «Міжколгоспбуду» та хлібозавод.

Розвідування в районі міста газового родовища закінчено у 1956 році. Рудківське родовище є найкрупнішим в західних областях УРСР і другим на Україні за потужністю після Шебелинського.

Промислова експлуатація рудківського родовища почалась у 1957 році. Проведено газопровід Рудки—Більче—Волиця. Чудове паливо йде з рудківського газопромислу по стальних магістралях у різні кінці країни і в братню Польщу. Промисел механізовано і автоматизовано. Встановлення автоматів на продувних лініях сепараторів сприяло значному росту потужності газопромислу[1]. Рудківські газовики відправляють на хімічні заводи країни сотні тисяч куб. м цінної сировини — конденсату, який переробляється на добрива і засоби хімічного захисту рослин.

У квітні 1961 року в Рудках створено відділення «Сільгосптехніки». Рудківське відділення є одним із 6 опірнопоказових відділень «Сільгосптехніка» Львівської області. Воно оснащене новим технологічним обладнанням по ремонту гусеничних тракторів і тракторних двигунів. Відділення обслуговує 24 організації, в т. ч. 15 колгоспів.

У червні 1964 року у відділенні «Сільгосптехніка» створено групу спеціалістів, на яку покладено завдання забезпечування колгоспів мінеральними добривами, отрутохімікатами та іншими хімічними продуктами, проведення різних робіт по захисту рослин від шкідників, боротьби з ерозією грунтів тощо. Велику роботу проводить відділення по механізації трудомістких процесів у сільському господарстві.

У 1964 році колектив робітників «Міжколгоспбуду» зайняв перше місце серед сільських будівельників області і одержав перехідний Червоний прапор облвиконкому та облпрофради.

У цеху ремонту моторів Рудківського відділення «Сільгосптехніки».

[1] Газ. «Серп і молот», 7 листопада 1963 р.

Будинок колишньої міської ратуші в Рудках.

За роки Радянської влади великий поступ зробили в Рудках народна освіта, культура і медобслуговування населення. Канули в минуле часи, коли в місті були неписьменні, коли діти українців позбавлялись права навчатись рідною мовою, а доступ їх до двох існуючих тут польських шкіл був дуже обмеженим.

Значно збільшилось число учнів і вчителів у відкритій в Рудках у 1940 і відновленій у 1944 році середній школі. У 1965/1966 навчальному році в середній загальноосвітній трудовій політехнічній школі навчалось 667 учнів. Створену в 1947 році вечірню школу робітничої молоді відвідують 105 робітників і службовців. Вчительський колектив у Рудках складається з 47 вчителів (проти 18 в 1946 році), з яких 27 мають вищу освіту. Заняття в школі провадяться на високому методичному рівні. Прикладом цього є праця вчительки хімії Є. С. Смаженюк, яка вміло пов'язує викладання теоретичних положень свого предмету з закріпленням їх на практичних заняттях у шкільній лабораторії, в майстерні «Сільгосптехніки» і цеху Вишенського плодоконсервного заводу.

Партія і Уряд високо оцінили працю вчительки рудківської середньої школи Н. П. Білан — її нагороджено орденом Леніна.

Перебуваючи тепер на пенсії, Наталія Петрівна продовжує брати активну участь у шкільному і громадському житті. Вона виступає на районних і міських нарадах, ділиться з молодими вчителями своїм багатим педагогічним досвідом, є частим гостем в дитячій кімнаті м. Рудок, дитячому садку і бібліотеці, де провадить багато виховних бесід з дітьми, заслужено користуючись у них великою популярністю і авторитетом.

З 1947 по 1966 рік рудківську середню школу закінчили понад 1500 учнів. Багато з них після закінчення школи отримали вищу освіту і працюють в різних галузях народного господарства, освіти, культури. Випускник школи М. І. Даниляк — заступник міністра харчової промисловості УРСР, Г. М. Береський працює директором Великолюбенської середньої школи, Л. І. Солуцька — артистка Львівського театру юного глядача.

Піклуванням про людину просякнута діяльність партійних і радянських органів по розширенню існуючих і створенню нових медичних установ, забезпеченню їх висококваліфікованими кадрами і сучасним обладнанням.

Значно розширено поліклініку. Прийом хворих провадиться в ній у 11 кабінетах: терапевтичному, хірургічному, невропатологічному, фізіотерапевтичному, рентгенкабінеті тощо. Нещодавно відкрито кабінет електрокардіографії. При поліклініці є клініко-діагностична лабораторія, функціонують дитяча і жіноча консультації.

Якщо до возз'єднання у Рудках внаслідок поганих санітарно-гігієнічних і соціально-побутових умов близько 40 проц. новонароджених вмирало, то тепер дитяча смертність — рідке явище.

У рудківській райлікарні 100 ліжок. При ній — санепідемстанція і пологовий будинок. Відкрито туберкульозний диспансер на 50 ліжок, в якому працюють 4 лікарі, 11 чол. середнього медичного персоналу. Високо цінують і поважають трудящі міста працю головного лікаря хірурга М. Д. Гнипа, який зробив близько тисячі операцій, багато з них найскладніших, лікарів В. І. Кравцової і Н. І. Лунько, медичної сестри В. П. Турчиної.

Усього в медустановах міста налічується 19 лікарів і 51 чол. середнього медичного персоналу.

До невпізнання змінилось культурне обличчя Рудок. У місті є кінотеатр «Комсомолець» на 200 місць. У 10 гуртках художньої самодіяльності — музичному, хоровому, драматичному, танцювальному тощо беруть участь 155 чол. У Будинку культури — зал на 288 місць, стаціонарна кіноустановка.

У місті дві бібліотеки — для дорослих і для дітей. Бібліотека для дорослих збільшила свій книжковий фонд у порівнянні з 1945 роком більше як в 16 разів. Він становить тепер 16 295 книжок. Для читачів, а їх понад 1260, провадяться читацькі вечори, літературні конференції тощо. При бібліотеці працює актив з 25 читачів. Дитяча бібліотека має книжковий фонд в 11,1 тис. примірників і охоплює 575 дітей.

Трудящі Рудок передплачують 1684 газети і 823 журнали.

З нагоди 39-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції в місті встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Багато зробили міськвиконком і жителі для благоустрою свого міста. Заасфальтовано шосе Львів — Чоп. Викладені тротуари. Побудований стадіон. Повністю перебудовано раймаг і продмаг. Рудки електрифіковані, радіофіковані і газифіковані.

Зростають з кожним роком капіталовкладення у житлове будівництво. Виникли нові вулиці — ім. Стефаника, Коцюбинського, Шевченка, Радянська, Піонерська. Розширені вулиці Садова, ім. Ів. Франка. Ще недавно по вул. 1-го Травня було нелегко проїхати автомашиною, а пішоходи розминались на вузькій нерівній стежині. Тепер асфальтованою стрічкою тягнеться її проїжджа частина. Обабіч прокладені просторі тротуари. Капітально відремонтовано в цьому році мости через р. Вишеньку і на шляху до м. Комарного.

Улюбленим місцем відпочинку трудящих є центральний міський сквер, де розташовані дитячі майданчики і Будинок піонерів.

Населення міста бере активну участь у громадському житті. На громадських засадах в Рудках працюють дитяча кімната, батьківський суд честі, міський комітет ЛКСМУ, кореспондентський пункт обласної газети «Вільна Україна», міська жіноча рада, кабінет політосвіти. У міському громадському активі більш як 300 робітників і службовців.

Рудківська жіноча рада (в складі її близько 30 чол.) працює в тісному контакті з міською Радою депутатів трудящих, з партійними, профспілковими організаціями підприємств і установ, з батьківським шкільним комітетом та іншими організаціями. Члени жіночої ради приділяють велику увагу діяльності дошкільних дитячих закладів і позашкільному вихованню учнів, роботі торговельних точок і підприємств громадського харчування, провадять масові заходи, спрямовані на прищеплення комуністичних відносин між людьми. Рада активно допомагає районному комітетові народного контролю, виявляє і допомагає викорінювати всі випадки нечесного або несумлінного ставлення до праці.

Широкою популярністю у жінок міста користуються організовані жіночою радою «голубі вогники». На «вогниках» за чашкою кави зустрічаються з жінками передовики виробництва, провадять бесіди лікарі, вчителі, показують нові моделі сезону львівські модельєри, навчають мистецтву робити модні і гарні зачіски досвідчені перукарі. Таких «вогників» провадиться 5—6 на рік.

За роки Радянської влади різко змінився склад міського населення. Якщо за час панування на західноукраїнських землях польських поміщиків і капіталістів значний прошарок його займався сільським господарством, а решту становили дрібні торговці і ремісники, яких експлуатували підприємці та спекулянти, то тепер у місті проживають 534 робітники і службовці, 158 представників інтелігенції і 25 колгоспників.

Прекрасне майбутнє Рудок. Тут виростуть нові підприємства, нові квартали і вулиці. Покращиться добробут трудящих.

О. А. КІРСАНОВА

ЧАЙКОВИЧІ

Ча́йковичі — село, центр Чайковицької сільської Ради, до якої належать також села Колбаєвичі і Підгайчики. З січня 1965 року входить до складу Самбірського району Львівської області.

Чайковичі розташовані в західній частині Прикарпатського лісостепу, на лівому березі Дністра, за 56 км на захід від Львова, і межують з селами Долобовим, Погірцями, Колбаєвичами, Подільцями.

У селі 834 двори, населення — 3 тис. чоловік.

Місцевість тут волога: кількість річних опадів — 710 мм. Найбільше їх випадає з травня до серпня. Розливи Дністра колись завдавали великих збитків населенню, та за останні 5 років, в результаті проведення великих меліоративних робіт, грунт у значній мірі осушений.

Чайковичі — старовинне українське село, засноване ще до загарбання Галичини польськими панами в 1349 році. Першу згадку про нього знаходимо в грамоті польського короля Казимира 1349 року[1]. Назва села походить від прізвища перших поселенців — Чайковських, рід яких згадується в названій вище грамоті.

Основним заняттям жителів Чайкович були льонарство, хліборобство, городництво. Помітне місце в господарстві посідало також вирощування хмелю і тютюну. Заможні селяни займалися і торгівлею.

До 1772 року чайковицькі селяни були кріпаками польських поміщиків Щепанських і Бялоскурських. Після загарбання Західної України Австро-Угорщиною на землях чайковичан з'явились нові поміщики — Новосельські, Балі і Турно. Власники села зганяли жителів з кращих земельних ділянок на землі заболочені, заливні, над самим Дністром. Селянам не належали ні пасовища, ні ліс. Тільки з дозволу пана вони могли користуватися лісом, а під час розливу Дністра — більш віддаленими пасовищами[2].

Особливо тяжким було становище кріпаків-хлопів. Кріпацьких господарств у різні часи до скасування панщини в селі налічувалось від 115 до 180, тобто майже половина. У 1772 році з кожних 25 хлопських господарств 11 мали коней, лише троє селян відгодовували свиней. Хлопські господарства, що мали коней, щороку мусили відробляти на пана 158 тяглових днів, безкінні — 104 піших дні, крім того, здавати поміщикові 2 корці хмелю, 2 корці вівса, 12 мотків пряжі, курей, яйця[3].

З давніх-давен Чайковичі були поділені на 2 частини: в одній жили хлопи, в другій — дрібна шляхта та вільні селяни. Дрібна шляхта як нижча верства феодалів платила державні податки і під час війни відбувала повинності (до 1374 року).

Серед населення переважали українці. Про це свідчить перепис більш пізніших часів: 1857 року в селі проживало 2278 чол., з них — 1938 українців, 226 поляків, 112 євреїв[4]. Проте селянин не мав права звертатися до державних установ українською мовою. Всі документи писали польською мовою. Чайковичі мали громадську печатку, на якій були зображені чайки і викарбовані слова польською мовою[5].

Пригноблені селяни повставали на боротьбу. У 1648 році, під час визвольної війни українського народу на чолі з Б. Хмельницьким, Люблінський військовий трибунал судив жителів Чайкович за спустошення двору панів Бялоскурських. У судовій справі зазначалося, що селяни взяли приклад з козаків і стали їх пособниками. Усе, що було взято з поміщицької садиби, селяни поділили між собою. Зачинщиками розгрому поміщицького маєтку були Лесь і Федір Трумки, Федір та Іван Винницькі, Ф. Тимкович, А. Сірий, І. Солонинко, Ф. Сороківський. Л. Вась-

[1] В. Розов. Українські грамоти. К., 1928, стор. 3.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 646, спр. 3484, арк. 1.
[3] Там же, оп. 16, спр. 1422, арк. 1—10.
[4] Шематизм всего клира Перемышльской епархии. Перемышль, 1892, стор. 143.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 64б, спр. 3484, арк. 36.

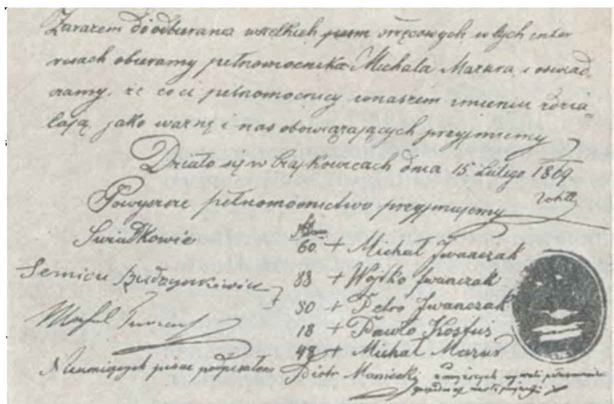
Zarazem do odbierania wszelkich pism sądowych w tych interesach obieramy pełnomocnika Michała Mazura, i oświadczamy, że co ci pełnomocnicy co naszem imieniem zdziałają, jako ważne i nas obowiązujących przyjmiemy

Działo się w Czajkowicach dnia 15. Lutego 1869

Powyższe pełnomocnictwo przyjmujemy

Świadkowie

Semion Budzynkiewicz

[illegible]

Nieumiejących pisać podpisałem

60	+ Michał Iwanczak
88	+ Wojtko Iwanczak
30	+ Petro Iwanczak
18	+ Pawło Kostus
48	+ Michał Mazur
	Piotr Maniecki [illegible]

З уповноваження громади Чайкович, виданого групі селян на ведення судової справи проти поміщика. Замість підписів селяни ставили хрестики.

ків, Р. Чайковський, Ф. Биринда, Ф. Бащечик, Я. Кунько, Л. Дзядко та інші[1].

Соціальний і національний гніт особливо посилився після загарбання Галичини Австро-Угорщиною в 1772 році. Напередодні реформи 436 селянським господарствам належало 6012 моргів землі, поміщикам — 1719 моргів.

Чайковицькі кріпаки щорічно відробляли на пана 2652 тяглових дні волами, 3120 днів кіньми, 1262 піших дні. Крім того, пряли 1110 мотків волокна, здавали 71 корець вівса, багато курей і яєць[2].

Жорстока експлуатація викликала протест. Серед селянства поширювались революційні настрої. Самбірський староста у 1846 році доповів, що в Чайковичах проводиться революційна агітація проти австро-угорських властей і поміщиків, що син українського священика О. Чайковський хотів привернути до неї шевця П. Нагановського. Проголошення аграрної реформи запобігло селянському виступові.

Але реформа 1848 року залишила багато феодальних пережитків на селі. Викуп за волю становив 35 720 флоринів. Селяни перестали бути особистою власністю пана, але потрапили в жорстоку економічну кабалу до нього. І після скасування панщини селянам не дозволяли користуватись лісом, пасовищами. За спаш поміщик конфісковував селянську худобу. Боротьба точилася не за повернення їм лісів і пасовищ, які належали їм раніше, а за збереження на них сервітутів (права на часткове користування поміщицькою власністю). У 1858 та в 1869 роках у Львівському суді двічі розглядалася справа про сервітутну суперечку між чайковицькими селянами і паном за право користування лісами і пасовищами. Селяни обрали уповноважених Михайла, Петра і Войтека Іванчаків, П. Костуля, М. Мазура та інших, які мали на суді захищати інтереси громади[3].

З розвитком капіталізму посилювалась класова диференціація на селі. У другій половині XIX століття в Чайковичах на кожні 500 моргів землі припадало 21 селянське господарство, що мало 10—15 моргів землі (куркулі), 77 господарств, які володіли 0,1—9 моргами (біднота і середнє селянство), і 4 таких, що зовсім не мали землі (наймити)[4].

Основна маса населення, що жила під гнітом експлуатації та безправ'я, не мала ніякої освіти. Боячись поширення в народі визвольних ідей, австрійський уряд перешкоджав створенню в селах навчальних закладів. Лише в 1852 році у селі була заснована т. зв. тривіальна школа з дворічним навчанням[5]. На початку XX століття у Чайковичах працювало 3 вчителі, лише один з них був постійним. З дорослих письменними були поодинокі жителі. Про це свідчать архівні документи польської і австрійської бюрократичної канцелярії. Всі скарги селян, претензії до поміщиків селяни підписували хрестиком. Наприклад, у 1869 році справу по сервітутному спору з поміщиком підписали 118 виборних, найбільш авторитетних селян. Лише один з них умів написати своє прізвище.

Неписьменність українських селян була наслідком шовіністичної політики польських і австрійських колонізаторів. За часів панування австрійських баронів українську мову було виключено з офіціального вжитку. Діловодство велося трьома

[1] Жерела до історії України-Руси, т. IV, Львів, 1898, стор. 254.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 3114, 3415.
[3] Там же, ф. 146, оп. 64б, спр. 3484, арк. 36.
[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 168, оп. 1, спр. 3114, 3415.
[5] Handbuch des Lemberger Statthalterei Gebiete in Galicien fur das Jahr 1860, стор. 375.

іноземними мовами: заяви писали польською мовою, протоколи суду і слідства — латинською, а повідомлення про вирок — німецькою.

У селі не було медичних закладів. Приватна лікарня існувала у Самборі, але дістати медичну допомогу через високу плату за послуги селянин не міг. Згідно з офіціальним тарифом огляд хворого на квартирі лікаря коштував 20 марок, візит уночі— 140 марок. Особливо великою була смертність серед дітей.

Тримати в покорі селян допомагала поміщикам церква, яка до того ж пригноблювала селян матеріально. Одна церква була в «шляхетській», а друга — в «хлопській» частині села. Кожній належало близько 30 моргів землі.

В результаті першої імперіалістичної війни занепало селянське господарство, почалися голод, бідування, пошесті.

Особливо важким було економічне становище Чайкович під час польської окупації. Гніт став жорстокішим. У 20-х роках XX століття на землях чайковицьких селян з'явилась нова поміщиця К. Турно, що мала 698 га землі[1]. Крім того, 20 га землі належали церкві, 193 — общині. А на 658 селянських господарств припадало 2602 га землі[2]. Залежність жителів від поміщиці була великою. Селяни за мізерну плату обробляли панські землі, змушені були на невигідних умовах користуватись панськими пасовищами, тому що громадських і селянських не вистачало для годівлі худоби, особливо під час розливу Дністра. З цього і скористалась Турно, зменшивши плату селянам за їх тяжку працю.

Посилення експлуатації, скорочення селянського землекористування, деградація селянського господарства — все це разом призводило до все більшого невдоволення селян, до виступів, що раз у раз відбувалися у Чайковичах. Особливого розмаху набула визвольна боротьба під впливом Великої Жовтневої соціалістичної революції.

З появою у Чайковичах у 20-х рр. міцної організації «Сельроб» виступи селян стали організованішими. Сама організація в селі виникла в ході боротьби проти комасації — перерозподілу всієї селянської землі з метою ліквідації черезполосиці і проведення землевпорядження[3]. Комасація значно погіршувала становище бідноти і середнього селянства. Бідноті відводили наділи гірші, віддалені від села, занедбані. В комасації зацікавлені були куркулі. Якщо підписували комасацію 30 чол., тоді все село мусило підкорятись. На захист бідніших і середніх селян виступила організація «Сельроб». Вона висунула заклик бойкотувати комасацію, і її не було здійснено. Виступи селян проти аграрної реформи проходили також під політичними лозунгами.

Бурхливо святкували 1 травня 1930 року в Чайковичах. У демонстрації взяло участь 3 тис. селян Рудківського повіту. Незабаром організацію «Сельроб» було ліквідовано, а її місцевий комітет заарештовано. Але це не затримало розвитку революційного руху в селі. У 1934 році в Чайковичах утворився осередок КПЗУ з 12 чол. на чолі з І. Турянським. Активними членами осередку були М. Турянський, І. Васелівський, І. Міцик, М. Беринда, С. Синицький І. Круковський.

Діяльність комуністів непокоїла власті. Поліція полювала на членів КПЗУ, і в 1935 році їй вдалося натрапити на слід трьох комуністів з Чайкович — І. Турянського, Петра та Андрія Винницьких. Над ними було встановлено пильний нагляд. Про це говориться в донесенні Рудківського повітового управління Львівській окружній поліції[4]. Під керівництвом комуністів проводила роботу організація МОДР. КПЗУ вела боротьбу за вплив у місцевій читальні «Просвіта», поширювала марксистську літературу. Члени КПЗУ читали селянам працю В. І. Леніна «Дитяча хвороба «лівизни» у комунізмі» та інші.

---

[1] Ogólne zestawienie powierzchniowe gruntów agronomicznych i lasow orazśredni procent województwa Lwowskiego, 1935, стор. 1.

[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 13, спр. 415, арк. 22.

[3] За владу Рад. стор. 167, 168.

[4] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 263, арк. 35.

У 1935 році в Чайковичах засновано комсомольську організацію, яка налічувала 22 члени. Її першим керівником був В. Солонинко. Комсомольці багато уваги приділяли вихованню учнів чайковицької школи.

Комуністи і комсомольці організовували демонстрації, страйки за підвищення оплати праці на фільварках, допомагали політичним в'язням. Комуністи були активними борцями проти фашизму, проти війни, за возз'єднання з Радянською Україною.

22 травня 1935 року, в день релігійного свята, комуністи і комсомольці очолили великий антиокупаційний страйк. Приводом до нього стала відмова поміщиці Кінги Турно підвищити заробітну плату за працю у фільварку. Виступ селян загрожував перерости в розгром поміщицького маєтку. В село з Дрогобича викликали поліцію. Кількох поліцаїв було обеззброєно. Тоді почалась кривава розправа над селянами. Були вбиті і поранені. Членам КПЗУ довелося тимчасово залишити село. Але поліція арештувала братів Івана і Миколу Турянських, кинула їх у Самбірську в'язницю. 13 місяців велося слідство[1]. Незважаючи на репресії, селяни Чайкович під керівництвом комуністів продовжували боротьбу. Не припинила своєї роботи Чайковицька підпільна друкарня, що містилася на горищі в будинку батьків І. Круковського. Друкарська машина (циклостиль) зберігається тепер у Львівському історичному музеї.

Протягом весни і літа 1936 року відбувались активні революційні заворушення в селі. Вранці 1 травня 1936 року жителі побачили на будинках листівки-звернення осередку КПЗУ:

«Сьогодні міжнародний день Перше Травня! Сьогодні у Москві, у Києві, скрізь на землі Радянській святкують наші єдинокровні брати і селяни Першотравень. То ж вийдемо і ми на вулиці, щоб сказати про свою любов до Леніна, про свою ненависть до грабителів, щоб вимагати собі і дітям людських прав!»[2].

У селі почався страйк. До нього приєдналися жителі ще 9 сіл. Утворився страйковий комітет з 20 селян. Основною вимогою страйкарів була передача землі тим, хто її обробляє. Але селяни цим не обмежились. Вони висловлювались за возз'єднання з Радянською Україною.

Найвизначнішою подією був організований комуністами страйк у маєтках поміщика Баля у червні 1936 року. Селяни висунули загальні вимоги про підвищення оплати праці на збиранні врожаю. Тоді Баль узяв до себе на роботу 300 чол. із Закарпаття. Та жителі Чайкович не допустили їх у село. До них приєдналися селяни Нового Острова. Усі вирушили до головного маєтку поміщика. В заворушенні взяли участь 5 тис. чоловік. Втрутилася поліція. У сутичці вбили М. Солтис, Є. Задорожну, М. Решетила, М. Хим'яка, М. Задорожного, Д. Павлюківську, 38 чоловік поранено[3]. У Львові нелегально поширювалися некрологи, присвячені пам'яті жертв фашистського терору, і листівки солідарності з сільськогосподарськими робітниками Чайкович і Нового Острова.

Кривава розправа не зупинила селян. І в наступні роки в оперативних донесеннях суспільно-політичного відділу Львівського управління поліції повідомлялося, що в Чайковичах неспокійно, що тут поширюються комуністичні листівки.

Велику надію покладали селяни-трудівники на СРСР, чекаючи визволення від братів. Народні сподівання здійснилися.

У вересні 1939 року селяни Чайкович радісно зустрічали Червону Армію. Разом з мільйонами трудівників західноукраїнських міст і сіл вони надіслали свого делегата — І. Турянського — на Народні Збори Західної України, які вирішили дальшу долю визволених земель і прийняли історичні Декларації про перші соціалістичні перетворення. У своєму виступі на засіданні Народних Зборів І. Турян-

---

[1] За владу Рад, стор. 170.
[2] Газ. «Колгоспне село», 1 травня 1961 року.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 113, оп. 1, спр. 1750, арк. 26.

ський вніс пропозицію про конфіскацію всіх поміщицьких земель і передачу їх селянам. Він сказав: «Наші діти вже не будуть поза школою, наші діти не будуть за 40 сотиків працювати на фільварках, а будуть на тракторах їздити, будуть літати на літаках, будуть учителями, професорами»[1]. І мрія селян здійснювалася. У Чайковичах було конфісковано поміщицьку землю і передано селянам. Землю дістало 56 безземельних дворів і 290 дворів бідноти.

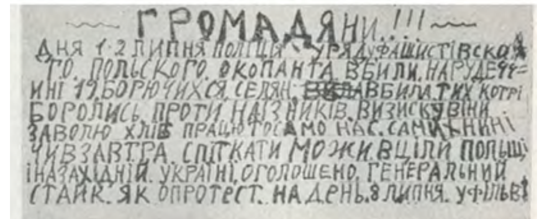

Листівка-плакат із закликом до загального страйку протесту проти розстрілу страйкуючих селян у маєтку поміщика Баля в Рудківському повіті в липні 1936 року, с. Чайковичі.

Ініціаторами колгоспного руху були Ф. М. Винницький, Г. М. Коваль, С. М. Синицький, М. І. Турянський. А 8 березня 1940 року 99 господарств об'єдналося в колгосп. Першим головою артілі обрали Ф. Тимковича, а його заступником — М. І. Турянського.

Колгосп був невеличкий. Він мав 46 корів, 40 коней, 5 племінних бугаїв, 5 свиноматок, 56 бджолиних вуликів. Колгоспу належало 337 га земельних угідь. З них 148 га засіяли озиминою, 20 — вівсом, 25 — ярою пшеницею, 12 — ячменем, 36 — картоплею, 10 — буряками, 6 — кукурудзою.

І хоч дуже мала була виробнича база, люди працювали з великим ентузіазмом. На Дошці пошани з'явилися прізвища передовиків: М. Надійний, В. Тимкович, П. Беринда, К. Польний. Люди охоче йшли до колгоспу. Весною 1941 року в артілі було вже 319 господарств. На ланах працювало 3 трактори, 6 жниварок, 1 комбайн[2]. Напередодні війни колгосп досяг значних успіхів.

Чайковицький спиртзавод, заснований у другій половині XIX століття, перейшов у власність держави. По-новому почали тут працювати робітники: було впроваджено режим економії сировини і палива. Щодня спалювалося вугілля на 15 цнт. менше, ніж раніше. Кожного тижня витрачалося на 2 цнт. менше ячменю. А спирту щодня випускалось на 50 л більше і кращої якості[3].

Одночасно проводилася велика робота по розгортанню культурного будівництва. Вже у 1939 році виникла на селі перша бібліотека. Селяни потяглися до книжки, до освіти. Почалася ліквідація неписьменності. Це були перші кроки соціалістичних перетворень.

Мирну працю перервала Велика Вітчизняна війна. 87 чол. з села пішли до лав Червоної Армії. Захищаючи Батьківщину, 23 з них загинули.

Чайковичі — одне з тих радянських сіл, що першими зазнали фашистсько-німецької окупації. Разом з окупантами в селі з'явився німецький барон Енгард. Він захопив 300 га орної землі і 500 га луків. Селян примушували обробляти цю землю. Окупанти пограбували село, зруйнували колгосп. У 1942 році почався голод. Тих, хто залишився в селі, переслідували. Від населення вимагали видати комуністів і комсомольців. Гітлерівці разом з своїми вірними помічниками — націоналістичними запроданцями — нещадно розправлялися з мирними жителями при найменшій підозрі опору «новому порядку». Сільську стайню фашисти перетворили на місце катувань. Карали всіх — чоловіків, жінок, старих і малих.

Буржуазно-націоналістичні елементи, зрадники українського народу, видали комсомольців німецьким катам. Вороги мордували І. Шавка, Я. Сороківського, Т. Винницького. 220 селян, переважно молодь, було вивезено на роботу до Німеччини.

Наближався час розплати. В липні 1944 року радянські війська завдали вирішальних ударів німецьким арміям під Львовом, а також на Рудківському напрямку. Німці тікали з усіх навколишніх сіл, у т. ч. і з Чайкович. У самому селі боїв не було. Це значною мірою обумовлювалось його розташуванням серед боліт, а також віддаленістю від гужового тракту.

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 2 листопада 1939 р.
[2] Газ. «Більшовицька правда», 23 квітня 1940 р.
[3] Газ. «Більшовицька правда» 27 грудня 1939 р.

27 липня 1944 року Радянська Армія визволила Чайковичі. Почалася відбудова села. Загальні збори селян у 1948 році вирішили відновити артіль. Було обрано правління колгоспу, прийнято Статут сільгоспартілі. Назвали колгосп іменем М. І. Калініна. Тоді ж було засновано партійну організацію з 3 членів[1]. Згодом у селі створили ще один колгосп.

У 1950 році артілі об'єдналися. Об'єднаний колгосп мав 2457 га землі. На полях працювало 6 тракторів. На місці, де була колись садиба поміщика, побудували колгоспні громадські споруди: 4 тваринницькі ферми, склади, гараж з 10 автомашинами. Над усім височить трансформаторна вишка — в Чайковичі надійшла електрика.

Близько 2,5 млн. крб. витратив колгосп на будівництво громадських споруд. Подбали і про механізацію праці. Вже у 1954 році артіль мала 20 власних електромоторів.

Після вересневого Пленуму ЦК КПРС 1953 року велику увагу приділили розвитку тваринництва. Партійна організація села, що налічувала майже 30 осіб, домоглася запровадження додаткової оплати роботи для кращих працівників ферм.

Комуністи взяли під свій контроль будівництво і електрифікацію тваринницьких приміщень. 4 корівники, свинарник, вівчарню, літній табір (на 100 корів) було здано в експлуатацію в 1954 році. У цьому ж році на 100 га угідь колгосп мав 8 корів, а на 100 га ріллі — 30 свиней. Тваринництво дало колгоспу 120 тис. крб. прибутку[2].

80 трудівників села, серед них 43 жінки, Радянський уряд відзначив високими нагородами — орденами і медалями. Орден Трудового Червоного Прапора одержали ланкові колгоспу А. Ковальська і К. Мазур.

У 1959 році вдруге відбулося укрупнення сільгоспартілей. Новоутворений колгосп назвали «Прогрес». До нього ввійшли господарства сіл Чайкович, Конюшок-Тулиголівських, Конюшок-Королівських, Нового Острова, Погірців, Сусолова, Подільців, Задністрян, Малинова.

Нині колгосп «Прогрес» — одне з найбільших господарств Львівської області. Всі земельні угіддя його становлять 9007 га, в т. ч. 4244 га — орної землі, 101 га — садів, 1155 га — пасовищ, 233 га — лісу[3].

Це багатогалузеве господарство, основний напрям якого — рослинництво з ухилом вирощування технічних культур (льон, цукровий буряк). Тваринництво — м'ясомолочного напряму. Протягом 14 років (з 1953 року) колгосп очолює Г. І. Богоніс, син бідного селянина, делегата Народних Зборів 1939 року І. Ф. Богоноса. Григорій Іванович — авторитетна людина, член КПРС. Його щиро шанують колгоспники. За хороші показники в розвитку колгоспного виробництва Г. І. Богоніс удостоєний високої урядової нагороди — ордена Леніна.

Колгосп повністю забезпечений кадрами. Тут працюють 2 зоотехніки, 4 ветпрацівники, 2 агрономи, 102 трактористи, 8 комбайнерів, 28 шоферів, економіст та інші.

---

[1] Газ. «Радянське село», 26 червня 1948 р.
[2] Газ. «Радянське село», 20 жовтня 1954 р.
[3] Львівський облдержархів, ф. Р-1384, оп. 1, спр. 1304, арк. 6—211.

Ферма великої рогатої худоби к-пу «Прогрес», с. Чайковичі.

Депутат Верховної Ради УРСР, краща ланкова колгоспу «Прогрес» Г. Г. Круковська (зліва) і секретар комсомольської організації колгоспу, делегат XXII з'їзду КП України М. П. Галушка, с. Чайковичі.

Артіль «Прогрес» — високомеханізоване господарство. В 1958—1959 рр. вона придбала 3 комбайни і 29 тракторів. Тепер у машинному парку колгоспу 45 тракторів в 15-сильному обчисленні, 8 комбайнів, понад 80 електромоторів, 29 автомашин. Робочих коней у колгоспі 650. Всього основних засобів виробництва — на 2 млн. 400 тис. карбованців.

Урожайність зернових на полях артілі становить в середньому 23,2 цнт з га, цукрових буряків — 300—350 цнт, картоплі — 114 цнт. Чайковицькі бригади мають значно вищі економічні показники. Польова бригада П. Манецького збирає врожай озимої пшениці по 25,4 цнт з га, а бригада М. І. Ворожинського — по 25,5 центнера.

П. А. Манецький — майстер сталих високих показників. Уряд високо оцінив його працю, нагородивши орденом Леніна.

Кращі доярки колгоспу «Прогрес» — Е. Городиська і С. Овчар систематично надоюють по 3500 і більше літрів молока від кожної закріпленої за ними корови. Чималий вклад у піднесення продуктивності колгоспного тваринництва вносить Х. С. Возняк — у 1966 році її нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Приклад сумлінної праці подає телятниця М. Винницька, яка доглядає телят і давно вже не має падіжу молодняка. Великі прибутки колгосп має від овочівництва.

У Чайковичах живе і працює депутат Верховної Ради УРСР Г. Г. Круковська, дочка безземельного селянина, який лише у 1938 році купив 45 кв. м метрів землі і поставив хату. Сім'я жила в постійних злиднях. Доля Ганни за старих часів не стала б іншою, ніж у батьків — батраків.

За Радянської влади Ганна Григорівна — один з ініціаторів колгоспного руху, перша і передова ланкова ще з 1940 року, коли її ланка була учасником Всесоюзної сільськогосподарської виставки і одержала медаль лауреата. Під час окупації українські буржуазні націоналісти видали Ганну німецьким фашистам. Ні обіцянками винагороди, ні катуваннями не вдалося ворогу вирвати від неї відомості про чайковицьких комуністів і комсомольців. І яка ж була радість, коли село визволила Радянська Армія! Воля, земля, праця... Весь свій досвід і запал Ганна Григорівна віддає льонарству, буряківництву. Її ланка з 25 чол. щороку вирощує в середньому по 400 цнт цукрових буряків з га. У 1966 році ланка виростила високий урожай. Кожний член ланки одержав лише додаткової оплати понад 300 крб. і 160 кг цукру.

За успіхи, досягнуті у підвищенні врожайності та збільшенні виробництва цукрових буряків ланкових артілі було нагороджено: О. Й. Войтків — орденом Трудового Червоного Прапора і К. С. Баран — орденом «Знак Пошани».

Колгосп проводить великі роботи по осушенню та освоєнню заболочених земель. Тут їх було близько 3 тис. га. З гектара таких земель ледве збирали 7 цнт трави. Осушення заплановано було на 1961—1965 рр. Меліоративні роботи потребували великих коштів. Одному селу і навіть великому колгоспу це не під силу. На допомогу прийшла держава. З потрібних 20 тис. крб. колгосп вніс лише 6 тис. крб., решту позичила держава. Всі затрати мають окупитися за два роки господарського використання освоєних земель.

За 1961—1963 рр. осушено 1200 га землі. У 1962 році вперше засіяли 150 га. На 17 га кормові буряки дали по 400 цнт. Картопля вродила по 100—120 цнт. Найкращий врожай на цілині дало просо — по 30—35 цнт. Пшениця вродила по 20 цнт

на га. Колгосп створив 4 меліоративні ланки, що доглядають осушувальну систему. Восени 1963 року розорали ще 350 цнт землі. Тепер ці роботи закінчено.

Артіль удосконалює структуру посівної площі. Ще в 1960 році, за традицією, тут засіяли 700 га житом і збирали урожай по 14 цнт з га. Тимчасом урожай озимої пшениці «Білоцерківська — 198» становив 23—25 цнт. Колгосп нині значно скоротив площі під житом і надалі планує сіяти його лише для власних потреб.

Велика увага приділяється використанню хімії. «Прогрес» має свою хімічну лабораторію, розпочато фронтальне обстеження грунтів.

Щороку в колгоспі виробляється більш як мільйон трудоднів. Прибутки господарства у 1966 році становили 100 тис. крб. Від допоміжного виробництва одержано 4621 крб., з інших джерел — 4537 карбованців.

Чайковицький спиртовий завод реконструйовано у підприємство по виробництву антибіотиків, зокрема кормового біоміцину. Багато колгоспників працює на заводі — усього тут близько 200 робітників. Проведено реконструкцію другої черги заводу. В недалекому майбутньому він вироблятиме 1500 кг біоміцину на рік.

За роки Радянської влади відбулися великі зміни в культурному житті села. Напередодні возз'єднання українських земель з Радянською Україною у Чайковичах була 6-класна школа, де вчились діти з багатьох навколишніх сіл. Учителів з вищою освітою не було. Відразу після возз'єднання жителі прийняли рішення створити у Чайковичах середню українську школу. Першим директором школи обрали на вчительських зборах Г. І. Романович, яка і тепер працює в школі. Тоді було відкрито 8 класів. У післявоєнні роки контингент учнів зріс, збільшилась кількість класів. У 1952—53 навчальному році відбувся перший випуск 18 десятикласників. З того часу в школі одержали атестат зрілості 203 учні.

У Чайковицькій середній школі зараз навчається 458 учнів, а у вечірній, без відриву від виробництва — 78 чол. У школах працює 17 учителів з вищою освітою, 8 — з середньою, 9 вчаться заочно у вищих учбових закладах.

Сьогодні багато колгоспників, робітників і службовців мають середню освіту. 24 вихідці з села здобули вищу освіту, серед них — інженери, лікарі, вчителі, зоотехніки.

В різних галузях господарства і культури у Чайковичах працюють 24 спеціалісти з вищою освітою.

У просторому новому Чайковицькому Будинку культури із залом для глядачів на 500 місць демонструються широкоекранні фільми. При ньому створено драматичний, хореографічний гуртки, в роботі яких беруть участь понад 90 колгоспників. Чайковицький самодіяльний колектив систематично виступає на районних і обласних оглядах художньої самодіяльності. Так, у 1963 році на обласній олімпіаді його нагороджено дипломом 2-го ступеня, а в 1964 році — дипломом 3 ступеня. В Будинку культури є бібліотека з книжковим фондом близько 12 тис., читальний зал. Бібліотекою нині користується 1302 читачі.

Багато колгоспників мають індивідуальні бібліотеки. Повне зібрання творів В. І. Леніна є в ланкової, депутата Верховної Ради УРСР Г. Г. Круковської, доярки В. С. Джумської, завідуючого тваринницькими фермами М. І. Турянського, агроно-

Старе і нове, с. Чайковичі.

Чайковицька середня школа.

мів В. П. Галушки, В. Й. Лобчинського. Особливо багата бібліотека в телятниці М. Ф. Винницької: твори К. Маркса, В. І. Леніна, томи Великої Радянської Енциклопедії, книги Т. Шевченка, М. Лермонтова, І. Тургенєва, Л. Толстого, М. Шолохова, М. Стельмаха та інших. М. Ф. Винницька передплачує п'ять газет і чотири журнали.

Частими гостями в Чайковичах є львівські поети і письменники. Тут виступали П. Інгульський, Р. Іваничук, М. Петренко.

В сільській групі товариства «Знання» налічується 50 лекторів — сільська інтелігенція і передовики колгоспного виробництва. В її тематиці лекції з важливих політичних питань, про міжнародне становище, про великі досягнення соціалістичної культури тощо. У 1964 році, наприклад, лектори чайковицької групи «Знання» більш як 300 раз виїздили з лекціями в села району.

За останні роки в селі виросло багато нових будівель. Споруджено 400 житлових будинків, стадіон, спортивні майданчики, сільмаг, магазин господарських товарів, їдальню, приміщення для фельдшерсько-акушерського і ветеринарного пунктів.

Жителі села передплачують багато газет і журналів. Щороку в село надходить близько 1356 примірників газет і 350 журналів. В кожному будинку є радіоприймач, сотні родин колгоспників мають телевізори.

Про благоустрій села дбає сільська Рада, до складу якої входить 56 депутатів. Очолює її з 1953 року М. Ф. Тимкович. За рішенням сільради в Чайковичах відкрито павільйон побутового обслуговування, обладнано клуб, газифіковано бібліотеку, медпункт, клуб. Під час польових робіт працюють колгоспний дитячий садок і ясла. Піклуються депутати сільради і про вчасне закінчення будівництва школи, і про участь інтелігенції в культурно-освітній роботі. Чимало колгоспників бере участь в організації добровільного товариства «Колгоспник», ДТСААФ, товариства мисливства, «Червоного хреста».

У селі велика партійна організація. Вона в 1948 році налічувала лише 3 члени партії. Організація виросла майже до 100 чол. Секретарем її багато років підряд комуністи обирають талановитого організатора, прекрасну людину М. П. Харченка.

У чайковицькій комсомольській організації 142 члени. Секретарем комсомольської організації багато років є Марія Галушка — ланкова колгоспу, нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Вона була делегатом XXIII з'їзду КП України.

Партійна і комсомольська організації Чайкович, спираючись на творчу ініціативу мас, мобілізують трудівників села на боротьбу за перетворення в життя завдань, накреслених у Програмі КПРС.

Н. С. ГУРЛАДІ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД САМБІРСЬКОГО РАЙОНУ

БА́БИНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Стривігорі, притоки Дністра, за 10 км на північний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Калинів. Населення — 1771 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Береги, Пиняни.

Колгосп ім. Кірова має 2210 га орної землі. Це — спеціалізоване відгодівельне господарство. Значне місце займає також вирощування цукрових буряків. За трудові досягнення 140 колгоспників відзначені урядовими нагородами.

У селі є середня школа, бібліотека, клуб. Дільнична лікарня функціонує у с. Берегах.

Осередок КПЗУ, створений в 30-х роках XX століття, мав великий вплив на місцеву організацію «Сельроб». У 1927 році 6 членів «Сельробу» були обрані до гмінної ради. Комуністи очолювали боротьбу селян проти насильного введення в бабинській школі викладання на польській мові.

БІ́СКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривігорі, за 3 км на північ від районного центру. Залізнична станція. Населення — 2322 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Заріччя і Рудне.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна. Артіль має 2338 га орної землі. Провідними культурами є пшениця, жито, цукровий буряк, льон, картопля. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Бісковичах — середня та початкова школи, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. За 1950—1964 рр. побудовано 238 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1442 року. На початку травня 1846 року відбувся виступ селян проти графа Бадені. Для придушення виступу було послане військо на чолі з окружним комісаром. З 1866 до 1890 року відбувалися виступи селян за право користуватися лісом, луками, пасовищами. У 1867 році бісковичани піднялися проти реформи громадського самоуправління — створення т. зв. «громадських рад», які посилювали сваволю поміщиків.

БЛА́ЖІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км на південь від районного центру, який є для Блажева найближчою залізничною станцією. Населення — 1402 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля Блажівська, Волянка, Звір.

Розташований на території сільради колгосп «40 років Жовтня» має 1247 га орної землі. З технічних культур вирощується переважно льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Блажів відноситься до 1471 року.

ВЕЛИ́КА БІЛИНА́ (старі назви — Білинка, Велика Білина, Білинка Велика) — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на схід від районного центру і за 11 км від залізничної станції Дубляни. Населення — 829 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Велика Хвороща та Мала Білина.

Колгосп ім. Свердлова, розташований на території сільради, має 1185 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (цукрові буряки, льон). Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працює кравецька майстерня.

Перша згадка про Велику Білину в історичних джерелах відноситься до 1442 року.

ВЕРХІВЦІ́ (стара назва — Райтаревичі) — село, центр сільської Ради, розташоване у лісній місцевості, за 19 км на північний захід від районного центру і за 13 км від залізничної станції Бісковичі. Населення — 1300 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Рогізно.

Колгосп «Перемога» має 2193 га орної землі. Вирощуються зернові, технічні (цукрові і кормові буряки, льон, кукурудза) та овочеві культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є млин і сепараторний пункт.

У Верхівцях — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1377 року.

В роки Великої Вітчизняної війни поблизу Верхівців відбувся бій між частинами з'єднання С. А. Ковпака і гітлерівцями, в якому німці були розгромлені. Місцеві жителі допомагали партизанам одягом та продуктами.

ВІЛЬША́НИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км на південь від районного центру, який є для Вільшаника найближчою залізничною станцією. Поблизу протікає річка Черхавка. Населення — 1529 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Глибоч, Трояни, Черхава.

Колгосп «Заповіт Ілліча» має 1209 га орної землі. Артіль спеціалізується на вирощуванні льону. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вільшана згадується вперше у письмових джерелах за 1423 рік. Згідно з переказами назва походить від вільхових дерев, яких багато у цій місцевості.

ВО́ЛЯ-БАРАНЕ́ЦЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на північ від районного центру і за 8 км від залізничної станції Бісковичі. Населення — 647 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баранівці, Бе-

рестяни, Волиця, Копань, Красниця, Малі Баранівці, Міжгайці.

Колгосп ім. Щорса, розташований на території сільради, має 1730 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (цукрові буряки, льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа (середня — у с. Баранівцях), клуб, бібліотека. У Міжгайцях функціонує туберкульозно-менінгітна лікарня обласного значення.

Воля-Баранецька вперше згадується в письмових джерелах за 1462 рік.

ВОЩА́НЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км на північний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Рудки. Населення — 787 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Канафости (стара назва — Кальнохвости) та Роздільне (стара назва — Розділовичі).

Центральна садиба колгоспу «Світанок» знаходиться у Вощанцях. Артіль має 1070 га орної землі. Основний напрям в господарстві — вирощування зернових і технічних (цукрові буряки, льон) культур. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Вощанці вперше згадуються в архівних документах за 1436 рік. В кінці 20-х і на початку 30-х років XX століття діяли організація «Сельроб» та у с. Роздільному — осередок КПЗУ. У 1940 році було створено комсомольську організацію.

ВОЮ́ТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривігорі, за 10 км на північний захід від районного центру і за 2 км від залізничної станції Надиби-Воютичі. Населення — 1831 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Викоти, Заріччя, Язів.

Розташований на території сільради колгосп ім. Горького має 1540 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (цукрові буряки, льон). Є спиртовий та цегельний заводи.

У селі — середня школа, 2 клуби, бібліотека. Влітку працює піонерський табір.

Перша письмова згадка про Воютичі відноситься до 1427 року.

ГОРОДИ́ЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Черхавці, притоці Бистриці, за 12 км на південний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Дубляни. Населення — 700 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Велика Озимина, Мала Озимина, Сіде.

На території села розташована центральна садиба колгоспу «8 березня». Артіль має 1502 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон, цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. У 1964 році став до ладу глинно-порошковий завод.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Функціонує кістково-туберкульозна лікарня. Працюють кравецька і шевська майстерні.

Городище вперше згадується в історичних документах за 1414 рік.

Значним впливом серед селян користувались комуністи. В одному з донесень поліції говорилось, що у Великій Озимині комуністи можуть одержати певну кількість голосів на виборах до сейму у 1928 році. Значну роль у цьому відігравала і місцева організація «Сельроб».

У 1932 році на території Городища розкопано 3 кургани кінця бронзової доби (початок I тисячоліття до н. е.). На околиці села збереглося давньоруське городище XI—XIII століть. 2 кургани бронзової доби (початок II тисячоліття до н. е.) розкопано у с. Великій Озимині.

ДУБЛЯ́НИ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване за 15 км на схід від районного центру. Населення — 2,9 тис. чоловік.

На території селища знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Шевченка. Артіль має 970 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон, цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селищі — середня та початкова школи, Будинок культури, клуб, бібліотека. Є виробничо-учбове товариство сліпих, де виробляють ящики для посилок, сітки, папки для паперів тощо. Продукція йде у різні кінці республіки. Функціонує дільнична лікарня, аптека. Жителі селища проводять своє дозвілля у парку культури та відпочинку. При вході до парку височить пам'ятник воїнам, що загинули в боях проти гітлерівських загарбників. У центрі парку встановлено пам'ятник Т. Г. Шевченку.

За переказами назва походить від дубових лісів, яких багато було в той час у цій місцевості. Перша письмова згадка про Дубляни відноситься до 1432 року. В результаті неврожаю 1895 року в Дублянах померло з голоду 40 сімей. Ще страшніший голод спіткав жителів села у 1902 році. (внаслідок дощів врожай загинув на полях). Після встановлення Радянської влади у 1939 році на базі початкових шкіл були створені семирічні. У двоповерховому будинку відкрито лікарню, дитячу консультацію. Працювало 2 клуби. Під час тимчасової окупації, весною 1944 року, гітлерівці привезли 20 чоловік заложників, які були зв'язані по 5 чоловік колючим дротом, і розстріляли їх у центрі села. У 1963 році на цьому місці встановлено обеліск. Працює один з кращих в області науково-атеїстичний музей.

КОРНА́ЛОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дністрі, за 16 км на північний схід від районного центру, за 5 км від залізничної станції Калинів. Населення — 1631 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гординя, Калинів (до 1939 року паралельна назва — Кайзердорф), Кружики (до 1939 року паралельні назви Кручики, Кручаки).

Розташований на території сільради колгосп «17 вересня» має 1205 га орної землі. Основний напрям у господарстві — вирощування зернових і технічних (цукрові буряки, льон) культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте свинарство. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — середня школа, бібліотека, клуб, якому присвоєно звання «Клуб відмінної ро-

Ф. Ю. Кульчицький— відомий діяч КПЗУ, організатор перших комуністичних гуртків на Самбірщині (с. Корналовичі).

боти». Працює кравецька майстерня. За 1945—1965 рр. побудовано 341 житловий будинок.

Вперше Корналовичі згадуються в письмових джерелах за 1375 рік під назвою Корниловичі.

У 20—30-х рр. XX століття в Корналовичах і Гордині розгорталась активна діяльність місцевих комуністів, серед яких особливо виділявся уродженець Гордині, син бідняка, Ф. Ю. Кульчицький. Вже у 1920 році він організував в селах Гордині, Корналовичах і Сокирчицях підпільні комуністичні гуртки. З 1921 по 1927 рік він — член Самбірського повіткому КПЗУ. В 1922 році був обраний членом Самбірського, а в 1924 році — Стрийського окружкомів. В січні 1928 року обирається в ЦК і секретаріат «Сельробу-єдності», а літом цього ж року — кандидатом у ЦК КПЗУ. За революційну діяльність був неодноразово арештований і засуджений до тюремного ув'язнення. Помер у 1965 році. У 1927 році він був одним із організаторів страйку сільської бідноти у маєтках Созанського в селах Корналовичах і Гордині. За кілька днів до страйку, 27 березня, в Корналовичах відбулося передстрайкове віче, а також збори місцевої профспілки сільськогосподарських робітників, на яких було вирішено почати страйк. Тут же на зборах було обрано страйковий комітет. 1 квітня 1927 року почався страйк. Він тривав біля двох тижнів і закінчився задоволенням вимог страйкуючих. Близько 200 жителів села взяли участь у першотравневій демонстрації 1927 року в м. Самборі. В селі у 1927 році діяла організація «Сельроб», яка вже у 1930 році налічувала 65 членів. За кілька днів до визволення, у 1939 році, в Корналовичах був створений ревком, на чолі якого став Н. Г. Іванович. Створена комітетом земельна комісія розділила між сільською біднотою поміщицьку землю. В жовтні 1939 року виборці Калинівського виборчого округу обрали селянина-бідняка з Корналович П. Т. Гінька депутатом до Народних Зборів Західної України. У 1940 році в Гордині створено колгосп, а в Калинові — радгосп. В роки тимчасової гітлерівської окупації в Корналовичах діяла підпільна група (Л. П. Москв'як, Г. І. Нерест, М. Д. Охендушко, П. В. Якушевич та ін.). Підпільники мали зв'язок з партизанами.

КУ́ЛЬЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 4 км від районного центру, який є для Кульчиць найближчою залізничною станцією. Населення— 1891 чоловік.

Колгосп ім. Коцюбинського має 1082 га орної землі. Основний напрям у господарстві — вирощування технічних культур (цукрові буряки, льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, 2 бібліотеки, 2 клуби. За 1945—1965 рр. побудовано 209 житлових будинків.

Поблизу Кульчиць досліджено 13 курганів кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. е.). У лісі, біля села, збереглися рештки поселення початку залізної доби (приблизно VII—VI століття до н. е.), на місці якого в XI—XIII століттях було побудовано давньоруське городище.

У селі народився П. К. Сагайдачний — гетьман запорізького козацтва.

КУ́ПНОВИЧІ (до 1939 року — Купновичі Старі) — село, центр сільської Ради, розташоване на горбистій місцевості за 26 км на північний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Конюшки Семенівські. Населення — 787 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ваньковичі, Нижнє (до 1946 року — Болозва Дільня).

Центральна садиба колгоспу ім. Калініна знаходиться у с. Луках. У Купновичах розташована сьома бригада цього колгоспу. Основний господарчий напрям артілі — м'ясо-молочне тваринництво та вирощування зернових і технічних культур.

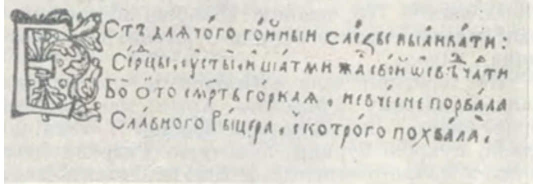

Уродженець с. Кульчиць козацький гетьман Петро Кононович Сагайдачний (ілюстрація до «Вірша на жалосний погреб козацького гетьмана Петра Сагайдачного», написаного Касіяном Саковичем).

У селі є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді. Працюють клуб і бібліотека.

Купновичі вперше згадуються в історичних джерелах за 1377 рік. За переказами вважають, що назва походить від прізвища першого поселенця Купно. У 20—30 роках XX століття діяла організація «Сельроб». Комсомольський осередок створено у 1940 році.

У Купновичах народився Іван Созанський (1881—1911 рр.) — український історик, що написав ряд праць з історії Західної України.

ЛУ́КИ (до 1960 року — Конюшки-Семенівські) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривігорі, за 20 км на північний схід від районного центру і за 3 км від залізничної станції Конюшки-Семенівські. Населення — 1665 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Острів і Чернихів.

Колгосп ім. Калініна, розташований на території сільради, має 2621 га орної землі. Артіль спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, свинарство. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин. Працює лукомеліоративна станція обласного значення.

У селі є середня школа, 2 бібліотеки, клуб. Влітку діє табір праці та відпочинку для старшокласників. Крім нього, у с. Чернихові в літні канікули працює колгоспний піонерський табір. Функціонує дільнична лікарня.

Луки згадуються вперше в письмових джерелах за 1443 рік. Восени 1941 року в селі була створена підпільна група, до якої входили місцеві жителі М. М. Бойко, М. М. Дзюбан, Д. Й. Рибак, Т. М. Франкович, М. М. Хромич. Підпільники перерізали підземний кабель прямого зв'язку Берлін—Київ, вивели з ладу десятки автомашин, знищили запаси продовольства, підготовлені до відправки на фронт. У 1944 році вони допомогли радянським розвідникам-парашутистам встановити і надійно замаскувати у Луках рацію. Група діяла до приходу радянських військ у село.

МИХАЙЛЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вишеньці, за 33 км на північний схід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Рудки. Населення — 888 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вістовичі та Шептичі.

Колгосп «Маяк», до якого входить с. Михайлевичі, має 1908 га сільськогосподарських угідь. Вирощуються зернові і технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. За одержання високих урожаїв цукрових буряків у 1954 році 27 трудівників артілі відзначено урядовими нагородами. Серед них трьох чоловік — орденом Леніна, двох — орденом Трудового Червоного Прапора, а ланковим Г. І. Шиманській та М. Ю. Хміль присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У селі є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді. Працюють клуб і бібліотека.

Михайлевичі вперше згадуються в історичних джерелах за 1431 рік. У 1920 році відбулось селянське заворушення. Незадоволені своїм становищем, селяни спалили 3 панські стодоли, скирди пшениці та сіна.

МІ́СТКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км на північний схід від районного центру і за 14 км від залізничної станції Бісковичі. Поблизу села протікає річка Болозівка, притока Стривігора. Населення — 684 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Бірчичі, Зарайське, Климівщина, Ковиничі, Корничі, Нові Бірчичі.

Колгосп ім. Б. Хмельницького, до якого входить с. Містковичі, має 1260 га орної землі. Основний напрям у господарстві — вирощування цукрових буряків і льону. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про Містковичі відноситься до 1410 року.

МОНАСТИРЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км на південь від районного центру, який є для Монастирця найближчою залізничною станцією. Населення — 870 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лопушна, Лукавиця, Мала Спринька, Сприня.

На території сільради розташований колгосп «Прикарпаття», який має 1122 га орної землі. Спеціалізується на вирощуванні льону. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Монастирець вперше згадується у письмових джерелах за 1378 рік. Назва походить від кількох монастирів, що були вздовж річки Сприньки.

НИ́КЛОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Вишеньки, за 22 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Судова-Вишня. Населення — 1056 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Загір'я, Орховичі.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Суворова, який має 1549 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Партійна та комсомольська організації створені у 1940 році, у наступному році виник колгосп.

Никловичі згадуються вперше у документі за 1361 рік, в якому король Казимір III підтверджує грамоту князя Льва Даниловича Галицького, видану в кінці XIII століття Бабельському на право володіння селом.

ОЗЕ́РНЕ (до 1965 року — Лука) — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км на схід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Дубляни. Населення — 687 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Залужани (стара назва — Татари), Майнич, Мала Хвороща.

Колгосп «Іскра» має 1160 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

В Озерному працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Відкрито шевську майстерню.

Село вперше згадується під назвою Лука в письмових джерелах за 1473 рік.

На околиці Залужан у 1896 році розкопано і досліджено залишки поселення кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.).

ПОГІ́РЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км на північний схід від районного центру і за 11 км від залізничної станції Рудки. На південь від села протікає Дністер. Населення — 2113 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Конюшки-Королівські, Конюшки—Тулиголовські, Круковець, Новий Острів.

На території с. Чайковичів знаходиться центральна садиба колгоспу «Прогрес». У Погірцях міститься рільнича бригада цього колгоспу (див. нарис про Чайковичі).

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Поблизу с. Конюшок-Тулиголовських виявлено великі запаси природного газу. За 1950—1958 рр. тут збудовано і пущено в дію 7 газових свердловин.

Погірці вперше згадуються в архівних документах за 1357 рік. Через село в той час проходив «соляний» шлях з Дрогобича у Львів. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. тут спалахнуло селянське повстання. Повстанці зруйнували панський маєток і приєдналися до козацьких загонів Б. Хмельницького. У серпні—грудні 1906 року в Конюшках-Королівських відбувся страйк сільськогосподарських робітників фільварку за підвищення заробітної плати. Австрійський уряд нещадно придушив виступ. У 20-х роках XX століття в Погірцях, Конюшках-Королівських і Конюшках-Тулиголовських були створені осередки КПЗУ, які мали значний вплив на організації «Сельроб» і «Просвіту». Під керівництвом комуністів у 1936 році в цих 3-х селах застрайкували селяни на фільварку поміщика Баля. Страйк переріс у збройну сутичку з поліцією, під час якої було вбито 7 і тяжко поранено 5 селян, 80 чоловік потрапило до в'язниці. Заворушення продовжувалось і в наступному році. В донесеннях поліції говорилося, що у с. Новому Острові розповсюджувалися комуністичні листівки із закликом взяти участь у загальноселянському страйку. Після встановлення Радянської влади було ліквідовано фільварок, панську землю і худобу роздано селянам. У 1940 році створено комсомольську організацію.

П'Я́НОВИЧІ —село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на північ від районного центру, який є для П'яновичів найближчою залізничною станцією. Біля села є озеро Яма та річка Стривігор. Населення — 989 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гостинець, Лановичі, Максимовичі, Тарава.

Центральна садиба колгоспу ім. Мічуріна знаходиться на території с. Бісковичів (див. довідку про с. Бісковичі).

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про П'яновичі відноситься до 1370 року.

РА́ЛІВКА (до 1939 року — Радиловичі, Радловичі) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дністрі, за 6 км на південний схід від районного центру, який є для Ралівки найближчою залізничною станцією. Населення — 2029 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Задністря (до 1939 року — Найдорф), Нагірне (до 1939 року — Угерці), Хатки.

Розпушування картоплі у колгоспі ім. Леніна (с. Ралівка).

Колгосп ім. Леніна, до якого входить Ралівка, має 1200 га орної землі. Артіль спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків. Розвинуте молочне тваринництво, свинарство.

У селі живуть і працюють Герой Соціалістичної Праці М. В. Заяць, двічі нагороджені орденом Леніна Г. Білиця, М. Кіт, С. Середницька, А. Сидорик та нагороджені орденом Леніна І. Загвойський та Г. Кородайн. Всього у Ралівці відзначено урядовими нагородами 43 колгоспники.

У Ралівці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. Працює деревообробний комбінат.

Село вперше згадується в письмових джерелах за 1375 рік під назвою Радиловичі.

У 1939 році жителі Ралівки обрали депутатом до Народних Зборів Західної України свого земляка І. В. Сіраківського. У роки фашистської окупації він був одним з організаторів антифашистського підпілля у Самбірському районі. Заарештований гестапо у 1943 році і відправлений до Освенцімського концтабору, звідки повернувся у 1945 році.

СА́ДКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на північний захід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Бісковичі. Населення — 723 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербівка, Владипіль, Колонія, Мала Вербівка.

Центральна садиба колгоспу «Перемога» знаходиться у с. Верхівцях. У Садковичах є рільнича бригада цієї артілі.

У Садковичах є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. На території села у 1967 році відкрито родовище газу.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1439 року.

СТРІ́ЛКОВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дністрі, за 6 км на південний захід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Ваневичі. Населення — 1158 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Білаки, Ваневичі, Дубрівка.

Колгосп «30-річчя ВЛКСМ» розташований на території сільради, має 1850 га сільськогосподарських угідь. Спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків і льону. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі — восьмирічна школа, де працювала заслужена вчителька школи УРСР В. Я. Стрільбицька. Є клуб, бібліотека.

Село під назвою Стрілковичі вперше згадується в письмових джерелах за 1442 рік. Проте з документа за 1395 рік (привілеї, видані Спитком із Мельштина) видно, що на місці Стрілковичів вже існувало поселення, яке складалося із 30 дворів. На початку 30-х років XX століття у Дубрівці діяли осередок КПЗУ та комсомольська організація.

Село було окуповане німецько-фашистськими загарбниками з кінця червня 1941 року і до серпня 1944 року. Стрілковичі були визволені в результаті 6-денних жорстоких боїв.

СУ́СОЛІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривігорі, за 47 км на схід від районного центру і за 14 км від залізничної станції Комарно-Бучали. Населення — 1064 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Задністряни (стара назва — Голодівка), Малинів, Подільці.

Центральна садиба колгоспу «Прогрес» знаходиться у с. Чайковичах. Дев'ята бригада артілі розташована у Сусолеві. Вирощуються зернові, технічні (переважно цукрові буряки) культури.

У селі є восьмирічна школа, при якій створено самодіяльний музей В. І. Леніна. Працюють бібліотека та Будинок культури.

Перша письмова згадка про Сусолів відноситься до 1559 року. Під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. через Сусолів, Подільці і Задністряни проходили козацькі війська Б. Хмельницького. Селяни, скориставшись їх приходом, повстали і зруйнували маєток місцевого поміщика. У 20—30-х роках XX століття в Сусолеві і Подільцях діяли осередки КПЗУ. Під керівництвом комуністів селяни Сусолева та Малинова у червні—липні 1936 року приєдналися до загального страйку сільськогосподарських робітників Рудківського повіту. Керівником страйку у Сусолеві був І. Дуда. Уряд жорстоко придушив виступ селян. В результаті сутички з поліцією — один чоловік убитий і декілька поранено. Наляканий рішучістю страйкуючих, поміщик Баль змушений був частково задовольнити вимоги селян.

ХЛО́ПЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривігорі, за 25 км на північний схід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1456 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Долобів, Новосілки-Гостинні.

Колгосп «Ленінець», центральна садиба якого знаходиться у с. Новосілках-Гостинних, має 1173 га орної землі. Вирощуються переважно цукрові буряки. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, свинарство. З допоміжних підприємств є цегельний завод. Артіль «Ленінець»— одна з кращих у районі. У 1966 році з одного гектара одержано: зернових — 25,1 цнт, цукрових буряків — 314 цнт, льону-волокна — 7,6 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено: молока — 421 цнт, м'яса 67 цнт. Надоєно на корову 2228 кг молока. За високі досягнення у сільськогосподарському виробництві 56 чоловік нагороджено орденами і медалями, серед них ланкова М. Шумик удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Влітку працює колгоспний піонерський табір.

Хлопчиці вперше згадуються в історичних документах за 1360 рік. У Новосілках-Гостинних у 1924 році виник осередок КПЗУ, на чолі якого був І. Бучинський. В цьому ж селі діяла організація «Сельроб», на яку великий вплив мали комуністи. За ініціативою членів «Сельробу» було зібрано кошти і побудовано Народний дім, де велася революційна пропаганда. У червні 1936 року вибухнув страйк поденних і сезонних робітників фільварку. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати. Керували страйком М. Даниляк та М. Романяк. До страйкуючих приєдналися селяни Хлопчиців, Долобова та робітники спиртового заводу у Новосілках-Гостинних. У 1939 році депутатом до Народних Зборів Західної України був обраний житель Новосілок-Гостинних І. Ф. Богоніс (в роки війни розстріляний гітлерівцями).

ЧУ́КВА — село, центр сільської Ради, розташоване за 3 км від річки Дністра і за 10 км від районного центру, який є для Чукви найближчою залізничною станцією. Населення — 1700 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бережниця і Млин.

Центральна садиба колгоспу «Шлях до комунізму» знаходиться у Чукві. Артіль має 2764 га сільськогосподарських угідь. Вирощуються переважно цукрові буряки і льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте свинарство. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — середня школа, клуб, бібліотека. Влітку працює табір праці і відпочинку для учнів виробничих бригад старших класів.

Перша письмова згадка про Чукву відноситься до 1415 року. За переказами вважають, що назва походить від прізвища першого поселенця Чука. В 1926 році у Бережниці створено осередок КПЗУ. У 1936 році застрайкували робітники млина у с. Чукві. Депутатом до Народних Зборів Західної України у 1939 році селяни обрали свого земляка, бідняка Г. А. Здреника.

СКОЛІВСЬКИЙ РАЙОН

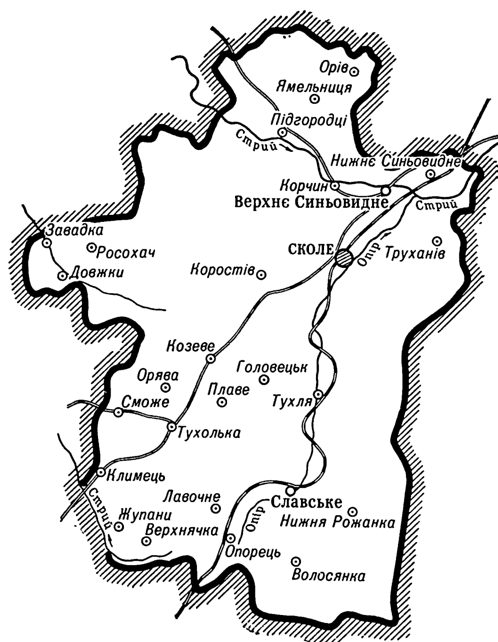

СКÓЛЕ

Сколе — місто районного підпорядкування, центр Сколівського району. Сколівській міськраді підпорядковані селища Демня і Святослав. Місто розташоване серед лісистих Карпат на березі річки Опір — правої притоки річки Стрий, за 100 км від м. Львова. Через Сколе проходить залізнична електрифікована магістраль Львів — Чоп та шосейна дорога Львів — Мукачів. Місто з усіх боків оточене мальовничими вершинами Сколівських Бескидів, вкритих хвойними лісами. Населення — 5,3 тис. чоловік.

Перша письмова згадка про Сколе датується 1397 роком[1]. Але напевне Сколе виникло набагато раніше — десь на початку XI століття. Про це зокрема свідчить досить поширена народна легенда про походження назви Сколе: нібито на цьому місці в 1015 році відбулась жорстока битва між синами Володимира Святославича — Святополком і Святославом. Вся долина між горами була вкрита тілами вбитих і поранених, а жорстокий Святополк все вигукував: «сколіть їх всіх!». Військо Святослава було знищено, сколоте. Долину між горами тому нібито і назвали Сколе[2]. Вірогідність цієї легенди підтверджується і назвою селища Святослав, що є пригородом Сколе. Назву Сколе пов'язують також зі словами скеля, оскільки долина, де розташоване місто, оточена скелями.

Серед археологічних пам'яток, виявлених на території міста,— старовинні речі періоду Київської Русі, зокрема частина меча.

Сколе являло собою приватно-власницьке село, в якому хазяйнувала дрібна, так звана «ходачкова» шляхта. Володіючи невеличкими земельними ділянками або і взагалі не маючи ніякої земельної власності, ходачкова шляхта за своїм економічним становищем не відрізнялась від міщан або селян, але за своїми становими привілеями належала до експлуататорської феодальної верхівки. Намагаючись зберегти своє привілейоване становище, вона вдавалась до різноманітних засобів, починаючи від утисків населення і кінчаючи прямими грабунками.

В середині XVI століття за Сколе розгорілася боротьба між польськими магнатами Яном Тарнавським і Петром Кмітою, що закінчилась на користь Тарнавського.

---

[1] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, Lwów, 1891, стор. 17.

[2] Газ. «Прикарпатська правда», 12 листопада 1964 р.

Однак і далі Сколе належить до числа тих містечок, де поруч із землями, що входять до латифундій польських можновладців, знаходяться земельні ділянки дрібної шляхти. В 1567 році обширні латифундії Тарнавського переходять у власність князів Острозьких, нащадки яких на початок XVIII століття зосереджують у своїх руках майже всі сколівські володіння.

Як дрібна шляхта, так і великі магнати нещадно гнобили населення, накладаючи на нього грошові і натуральні податки. Так, селянин мусив платити «ланове» — 3—4 гривні, «лісне» — 3 злотих, «димове» — 1 злотий, за весілля дочки — 1 злотий, за вдову — 2 злотих, за розвід — 6 злотих. З натуральних податків платили поголовщину, половинщину[1].

Страждало населення від численних феодальних міжусобиць — шляхетська сваволя і анархія приводили до розорення селян. Так, наприклад, володарі Сколого в 1660 році напали на шляхту міста Стрия. У відповідь на це в 1664 році стрийські шляхтичі пограбували жителів Сколого на суму 20—30 тис. злотих.

Великих руйнувань зазнавало Сколе і від нападів іноземних завойовників. В липні 1594 року татари, сіючи смерть і руйнування, пройшли через Сколе, Тухлю, Славське.

В 1610 і 1657 роках Сколе було пограбоване угорськими нападниками. Природно, що від цих нападів страждало насамперед трудове населення.

В 1660 році на землях, що належали до села Сколого, було засновано містечко. Воно розташувалось на вищій місцевості, далі від берега річки Опору, щоб уникнути небезпеки частих повеней. За іменем тогочасного власника Сколого Олександра Заславського його було названо Олександрією, проте ця штучна назва не прищепилась, населення продовжувало називати місто так само, як село — Сколе. В центрі міста стояв огороджений кам'яним муром замок. Як і все містечко, він був побудований з дерева, над брамою височіла башта з бійницями. Посередині торгової площі була збудована ратуша, єдина на той час мурована споруда в Сколе. Проте ратуша не стала центром міського самоврядування, бо Сколе, як приватновласницьке місто, не користувалося магдебурзьким правом. Ратуша фактично використовувалась як склад товарів.

---

[1] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 58.

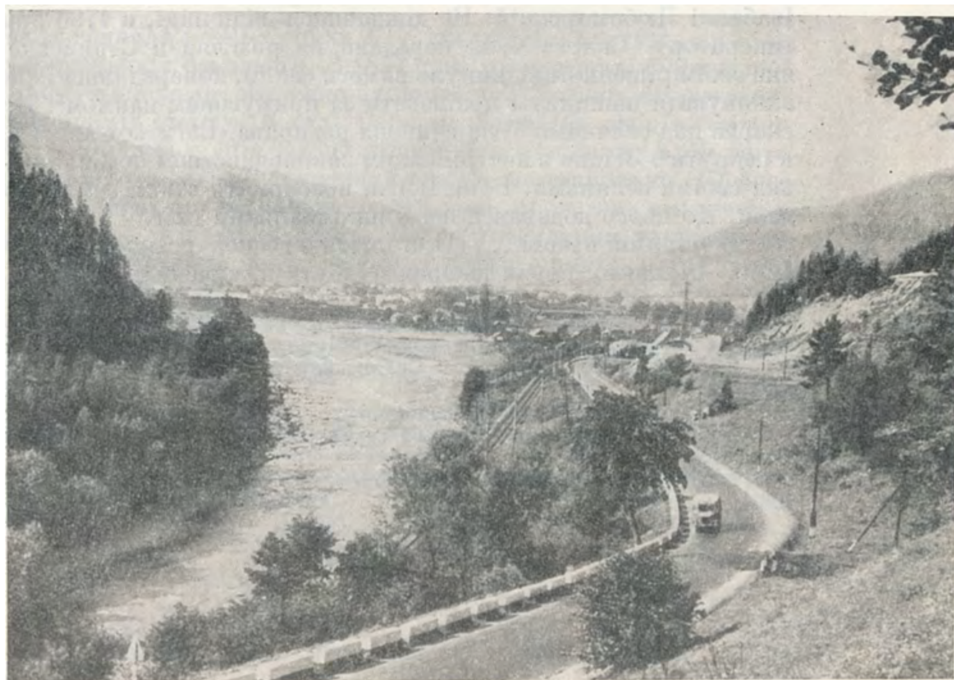

На під'їзді до м. Сколе.

Населення Сколого, на відміну від інших міст і містечок Галичини, було менше зв'язане з сільським господарством. Воно не мало власних грунтів, городів, бо всі землі в околицях становили маєток того ж самого власника. Зацікавлений в збільшенні прибутків, власник маєтку залучав до міста торговців і ремісників, дозволив селитись єврейському населенню. Основна маса єврейського населення жила дрібною торгівлею і ремеслом, а його заможну верхівку пан використовував як орендарів, корчмарів. В 1692 році у місті налічувались 53 хати, в 6 з них були шинки і дві броварні. Населення міста становило приблизно 400—500 чоловік. В околицях Сколого проживало 515 мешканців. Отже, всього було близько 1000 жителів[1].

Про становище трудящих Сколого в добу феодалізму красномовно свідчить «Інструкція для вибирання кари за різні провини підданих Тухольської волості» від 1623 року, складена для поміщицького суду княгинею Теофілією Острозькою, якій на той час належало Сколе. 26 пунктів цієї інструкції передбачали різні покарання селян, які чимось провинились перед поміщиком; у 18-у пункті, наприклад, відзначалось, що коли підданий повезе молоти зерно не до свого сільського млина (який належав поміщику), а до іншого, то зерно буде вилучено на користь поміщика. У 14-у пункті вказувалось, що якщо селянин знав про втечу з маєтку свого сусіда, але не доповів старості, то він повинен заплатити поміщиці 4 гривни, а старості — 1,5 гривни (для порівняння: 8—9 гривен коштував військовий кінь)[2].

Доведене до відчаю експлуатацією та гнобленням населення Сколівщини не раз піднімалось на боротьбу. Найбільш яскраво вона виявилась в русі народних месників — опришків. Протягом 1671—1681 рр. в околицях Сколого діяв загін опришків колишнього пастуха Андрія Дзигановича[3], а в 40-х роках XVIII століття — загони під керівництвом Олекси Довбуша та його побратима Івана Бойчука.

10 червня 1772 року в Сколе вступили австрійські війська. Для Галичини настав період австрійського панування. Австрійський уряд наклав на жителів міста нові податки.

Населення Сколого і Сколівщини платило своїм власникам грошовий чинш, а тому панщина тут була дещо меншою, ніж в інших районах. До видання патенту 1786 року сколівчани відробляли панщину чотири тижні на рік. Патентом 1786 року вона була зменшена до 12 днів на рік. Наполовину зменшилась данина сіна, вівса (з 455 до 333 цнт), державний чинш від млинів — з 6 до 4 тис. злотих[4].

Але, як правило, поміщики та їх адміністрація порушували цей патент. Це викликало заворушення селян, і тоді австрійські власті ставали на сторону феодалів. Так було в Сколому 1795 року. Коли селян стали змушувати працювати на пана по 40—80 днів на рік замість 12, вони поскаржились на адміністрацію маєтку поміщиці Ізабеллі Любомирській. Не діждавшись відповіді, в 1796 році вони послали скаргу імператору. Скарга була передана на розгляд в Стрийське окружне управління, яке своїм рішенням відкинуло вимоги селян, попередивши їх ще раз, що вони повинні виконувати панщину і працювати за примусовим наймом[5]. В той же час за подання скарги над селянами була вчинена розправа. Багатьох з них в 1797 році було віддано в рекрути[6]. Згідно з австрійським законодавством поміщики мали необмежену владу над своїми селянами. Вони могли позбавляти селян землі, бити і заковувати в кайдани. До цього додавався ще й національний гніт.

В останній чверті XVIII століття в господарському житті Сколого сталися значні зміни. Шукаючи нових джерел прибутків, власниця маєтку Ізабелла Любомирська

---

[1] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 55, 79, 80.

[2] Львівська державна наукова бібліотека. Відділ рукописів, фонд Осолінських, № 2408.

[3] В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті (XVII—XVIII ст.), К., 1962, стор. 178.

[4] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 99.

[5] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту. К., 1961, стор. 135.

[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 87, спр. 499, арк. 106—113; спр. 501, арк. 20, 32—33, 108.

пожвавлює підприємницьку діяльність. Вона запрошує на Сколівщину німецьких колоністів, які селяться переважно в містах і займаються ремеслом (переважно пекарі, слюсарі, годинникарі). В Сколому поселились також колоністи-гірники, які побудували залізоплавильну піч, що працювала на руді, яку привозили з Жидачева. Незабаром було знайдено залізну руду і на Сколівщині. 1780 року в присілку Демні почалось будівництво так званої високої залізоплавильної печі. Почалось будівництво лісопильних підприємств. Недалеко від залізної гути була побудована гута скляна, де працювали спеціалісти з Чехії. В 1809 році там працювало 140 робітників. Проводяться значні дорожні роботи: в 1784 році почалось будівництво шосейної дороги між Сколим та Нижніми Воротами в Карпатах.

Але і розвиток торгівлі і підприємницька діяльність приносила користь тільки поміщиці, а не селянству. Загальне зубожіння поглиблювали такі стихійні лиха як пожежа 18 серпня 1771 року, під час якої згоріла значна частина міста, часті повені (особливо в 1784 році) та масовий голод 1784—1787 років. Про ці часи Іван Франко писав: «Люди жили кропивою, гірчицею та корою, цілими громадами тікали на Поділля, на Бесарабію і бог знає куди, а бувало й таке, що їли трупи померлих людей»[1].

Посилення феодального гніту викликало ріст незадоволення селян панщинно-кріпосницьким ладом, зміцнювало їх прагнення до волі. Особливо масовим було селянське заворушення на Сколівщині в 1825—1826 роках. Воно почалося у відповідь на те, що адміністрація сколівського маєтку, заручившись підтримкою Стрийського окружного управління, сфабрикувала в 1815 році угоду про роботу в маєтку за примусовим наймом. Більшість громад Сколівщини не підписала цю угоду, відмовилась працювати за примусовим наймом. Протягом майже 10 років селян силою примушували працювати за мізерну плату. Селяни писали скарги поміщиці, імператору, але скарги ці поверталась або в маєток, або в Стрийське окружне управління, які не вживали ніяких заходів. Тоді в березні 1825 року селяни відмовились виконувати і панщину і примусові роботи. 24 березня в Сколе прибула з Стрия військова команда в складі 80 солдат, а в квітні — ще 40 солдат додатково[2]. Проте всі намагання примусити селян до виконання угоди 1815 року були марними. В липні 1825 року над жителями Сколівщини була вчинена жорстока розправа, проте губернське управління змушене було анулювати угоду 1815 року. Селянам була нав'язана нова угода, для забезпечення її виконання в місті залишено до 2-х рот піхоти. Але при наближенні солдатів до сіл селяни тікали в гори, в ліси, на Закарпаття. Каральна експедиція тривала до вересня 1826 року. Ці події М. Устиянович описує так: «Селян ловлено, мов яких собак по зимівках, по версіх і бито; бито як в бубен, доки не підписалися на панщину»[3].

Селянські заворушення тривали і в 40-х роках XIX століття[4]. Галичина, як і вся Австрія, йшла назустріч буржуазній революції. В 1847 році, напередодні буржуазної революції, Сколе належало Потоцькому. Містечко налічувало 238 садиб, його жителі сплачували щорічно 99 флоринів чиншу. В селі Сколому було 146 дворів. За рік селяни відробляли 1130 двоспряжних днів і 2397 піших днів панщини. Крім того, громада платила податки (карбове, рогове, грунтовий чинш), що становили 454 флорини 17 крейцерів на рік[5]. Скасування кріпацтва в 1848 році, проведене в інтересах поміщиків, майже не полегшило становища селян. Після скасування панщини на Сколівщині Потоцький одержав від міста викуп за чинші 1999 флоринів, а від села — 9085 флоринів, тобто 11 084 флоринів[6].

В 1859 році Потоцький продав сколівські землі разом з усією Тухольщиною графу Євгену Кінському за 275 тис. золотих ринських. Кінський будує в Сколому великий

---

[1] Ів. Франко. Твори, т. 19, стор. 633.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 87, спр. 499, арк. 32—44.
[3] М. Устиянович. Месть верховинця, Львів, 1874, стор. 8.
[4] Ф. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту, стор. 133—139.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, оп. 1, спр. 344.
[6] Там же, спр. 387—388, 344.

паровий тартак і внаслідок хижацької вирубки лісу одержує величезні прибутки. В 1886 році вартість його маєтку уже обчислювалась в 2 мільйони ринських. На залізній і скляній гутах працювало близько 140 робітників. З виплавленого заліза вироблялись лопати, мотики, лемеші до плугів, труби тощо[1]. В 1864 році було засновано сірникову фабрику. В 1870 році на ній працювало 53 робітники.

З кінця XVIII століття, після зайняття Галичини Австрією, починається германізація адміністрації управління маєтку та місцевої влади в Сколе, що було засобом соціального та національного гноблення українського населення. В кінці XVIII століття в Сколому було засновано німецько-єврейську школу. Перша школа з українською мовою навчання стала діяти лише з 1819 року. Це була двокласна школа з одним учителем. Природно, що вона не могла охопити всіх учнів, основна маса населення залишалась неграмотною.

Тим часом розвиток капіталізму на Сколівщині посилюється. В 1886 році підприємці Гредель і Шмідт купують у графа Кінського 34,5 тис. га лісу. Гределі, що вийшли з крамарсько-лихварської родини, швидко багатіють, навіть одержують від імператора титул баронів. Вони починають ще більш хижацьку експлуатацію лісів. У 80-х роках фірмі Гределів належали 2 великих парових та кілька дрібних тартаків, сірникова фабрика, машинобудівний завод та інші підприємства[2]. Вирубка лісів особливо посилюється з 1885 року, коли Сколе було сполучено залізницею з Стриєм, а в 1887 році — з Мукачевим. Гределі рвуться в глибину Карпат, для чого прокладають зі Сколого до села Бутівлі вузькоколійну дорогу завдовжки 20 кілометрів.

Розвиток капіталізму веде до розбудови Сколого. В 1880 році в Сколому було 522 будинки і 3000 жителів, з них у місті було 300 будинків і 2047 жителів, а в селі — 222 будинки і 953 жителі[3]. Містечко було густо, безпланово забудовано, з надзвичайно вузькими вулицями. Ось чому пожежа 1888 року нанесла Сколому великі збитки. Згоріло понад 100 дворів, близько 200 родин залишилось без житла. Згоріли також костьол, міська управа, школа. Але уряд не дбав про населення, відбудова велась повільно, безпланово. Головна турбота полягала в тому, щоб місто не залишилось без церкви і костьолу. Для їх відбудови був організований збір коштів серед населення. 31 тис. ринських було вручено барону Шмідту, який побудував церкву і костьол, пишніші від тих, що згоріли. Школа ж, яку теж відбудували на громадські кошти, була такою ж, як і колись,— убогою, двокласною, з одним учителем.

У кінці XIX століття в Сколому створюються дві великі каменоломні, на одній з них працювало 250, на другій — 100 чоловік[4]. Розширюється сірникова фабрика, на якій в 1912 році працювало вже 250 чоловік. Розвиток промисловості сприяє розвиткові міста.

В 1912 році Сколе було виділене з Стрийського повіту як центр Сколівського повіту. На той час місто і село Сколе зливаються. В місті нараховується вже близько 6 тис. жителів, тобто кількість населення порівняно з 1880 роком подвоїлась. Показовий національний склад населення: поляків налічувалось 2,5 тис. чоловік, євреїв — 2, українців — тільки 1,5 тис. чоловік[5]. Такий національний склад населення наочно свідчить про національне гноблення українських трудящих, які в умовах багатонаціональної буржуазної Австро-Угорської імперії були на становищі гнобленої національної меншості. Переважна частина населення Сколого складалась з чиновницько-адміністративного апарату та дрібних підприємців і торговців, до складу яких українському населенню доступ був закритий. Не дивно, що значна частина українського населення в пошуках кращої долі змушена була емігрувати за океан.

Розташування міста у мальовничій, оточеній горами долині, з лагідним кліматом,

---

[1] Львівська Наукова бібліотека. Відділ рукописів, фонд Шнейдера, № 8—53.
[2] «З історії західноукраїнських земель», К., 1958, ч. 3, стор. 13.
[3] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, Warszawa, 1889, t. X, стор. 680.
[4] Skorowidz przemysłowo-handlowy, стор. 362—367.
[5] Przewodnik po Beskidach Wschodnich, t. I, cz. 1, стор. 157.

приваблювало безліч туристів і хворих. У 900-х роках воно стає відомою кліматотерапевтичною станцією, куди літом з'їжджалось понад 1500 відпочиваючих. Звичайно, на відпочинок приїжджали ті, хто мав гроші. Вони вимагали за свої гроші відповідного комфорту, сприяючи появі нової галузі підприємницької діяльності. Будуються два пансіонати, готель, у місті працюють 7 приватних лікарів, діє аптека, невеликий кінотеатр, бібліотека. Починається електрифікація міста від електростанції Гределя, збудованої в Демні. Електроосвітленням, звичайно, користувались лише заможні. Зимою туристів вабив лижний спорт, неподалеку був збудований трамплін. По обох берегах ріки Опір було обладнано пляж. Відкриваються дві школи для дівчат і хлопчиків. Сколе поступово втрачає сільський характер; населення стає промисловим. Значна його частина була зайнята в сфері обслуговування багатих туристів. Економічні зв'язки населення з сільською периферією здійснювались через торги і ярмарки, що відбувались у точно визначені дні.

В процесі капіталістичного розвитку поряд з нагромадженням багатств у руках підприємців йшов процес зубожіння трудящих. Сколе не було винятком у цьому плані. Особливо тяжким було становище прикарпатських лісорубів фірми Гределя, яка мала близько 2000 робітників і проводила заготівлі лісу в районі Сколого. Робітники працювали по 10—12 годин у день, заробляючи 1—2 злотих. Барон Гредель випускав свої власні грошові знаки, якими розраховувався з робітниками і за які можна було купувати лише в крамницях його фірми дорогі і недоброякісні товари.

У відповідь на нещадну експлуатацію трудящі все активніше включалися в революційну боротьбу; на початку XX століття вона проходила під впливом першої російської революції. 3—6 вересня 1907 року в Сколому відбувся один з найбільших у Галичині страйків. Понад 800 робітників заводів Гределя і Шмідта застрайкували, вимагаючи підвищення заробітної плати, відновлення на роботі безпідставно звільнених робітників. Страйкували і робітники каменоломень[1].

З початком першої світової війни економіка міста стала занепадати; в 1914 році перестала діяти сірникова фабрика, збільшилось безробіття. Зросли ціни на продовольчі та промислові товари.

Трудящі радісно зустріли російські війська, які ввійшли в Сколе у вересні 1914 року. Звичайно, треба мати на увазі неоднорідність російської армії, агресивні наміри російського імперіалізму щодо Галичини. Але в особі простих російських солдатів трудящі Галичини зустрічали братів. З великою симпатією згадують старі жителі Сколого російських солдатів, які по-братньому здружились з населенням, допомагали йому харчами, одягом.

Після відходу російської армії австрійські війська вчинили розправу над населенням, яке симпатизувало росіянам. Здійснювались реквізиції продовольства і хатнього майна, що носили характер прямого грабунку.

Військово-поліцейський терор проти населення супроводжувався посиленням національного гноблення. Навіть написи українською мовою на залізничних станціях були замінені польськими і німецькими. Українська мова заборонялась і в школах. Так австрійський уряд і панівна польська верхівка в Галичині використовували воєнний стан для германізації і полонізації краю.

Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії посилює революційну боротьбу західноукраїнських трудящих. Велику роль в її розгортанні відігравали колишні полонені солдати, що повертались з революційної Росії. Багато з них згуртували навколо себе свідомих робітників і селян. В Сколе такими солдатами були М. Диркавець, М. Попович, С. Данилевич та інші.

Хоча в Сколому протягом 1917—1919 рр. і не відбувалось значних подій, його трудящі спільно з трудящими Галичини вели боротьбу проти австро-угорських поневолювачів, а після розпаду імперії в листопаді 1918 року — проти своїх власних,

---

[1] З історії західноукраїнських земель, вип. V, К., 1960, стор. 127.

українських поміщиків і капіталістів, що на чолі з буржуазно-націоналістичними партіями захопили владу і створили в Галичині націоналістичний уряд так званої ЗУНР.

Не припиняли вони боротьби і після падіння ЗУНР в липні 1919 року, спрямовуючи її тепер проти польських загарбників, що з допомогою Антанти окупували Галичину.

Визначною подією цього часу було повстання під керівництвом Федора Бекеша, що охопило всю Сколівщину. Воно було одним з епізодів революційної боротьби західноукраїнських трудящих за Радянську владу в 1920 році, коли, розгромивши білополяків, радянські війська визволили частину східних повітів Галичини.

Федір Бекеш, уроженець Сколого, 1919 року в складі одного з підрозділів галицької армії був інтернований в Чехословаччині. Коли серед інтернованих галицьких солдат почав ширитись комуністичний рух, Бекеш стає одним з організаторів підготовки повстання. З невеликим загоном Федір Бекеш переходить з Чехословаччини в Сколівський повіт. Повстання почалось 21 серпня 1920 року. За сигналом селянина Івана Дем'яка повстанці напали на польський військовий загін в Опорці і, роззброївши його, захопили казарми. До бекешівців стали приєднуватись селяни Опорця, Славського, Хітара, Кального, Волосянки. Загін збільшився до 130 чоловік. Від імені повсталих Бекеш проголосив встановлення в Прикарпатті Радянської влади. 22 серпня повстанці зайняли Лавочне і залізницею добрались до Гребенова і Тухлі. Повстанці ставили на меті захопити залізничну лінію аж до Стрия, куди в серпні 1920 року здійснили рейд червоні козаки Віталія Примакова, і з'єднатися з Червоною Армією.

Активні дії повстанців тривали 5 днів — з 21 по 26 серпня. Під натиском польських військ повстанці змушені були відступити в Чехословаччину. Але окремі загони повстанців нападали на польські застави до 29 серпня[1].

Керівником і організатором революційної боротьби західноукраїнських трудящих була Комуністична партія Західної України [до 1923 року — Комуністична партія Східної Галичини (КПСГ)].

Точних даних про час виникнення організації КПСГ у Сколому немає, але можна допустити, що вона існувала вже восени 1920 року[2]. В числі організаторів і активних діячів Сколівської парторганізації були М. Диркавець, С. Данилевич, М. Попович. Коли проводились додаткові арешти в зв'язку з арештом делегатів І з'їзду КПСГ (так званої Святоюрської конференції), в Сколому в листопаді 1921 року був заарештований і М. Диркавець, характеризуючи діяльність якого поліція зазначала: «Цьому ж Диркавцеві можна також приписати у більшості випадків цілий ряд неодноразових, т. зв. „диких", страйків робітників тартаків»[3].

Одним з характерних прикладів організаторської та пропагандистської діяльності місцевої організації КПСГ було створення восени 1922 року, під час виборчої кампанії по виборах до польського сейму, Сколівського комітету «Союзу пролетаріату міст і сіл Східної Галичини», що налічував у місті 10 низових осередків по 5 чоловік. Робота комітету була настільки енергійною, що поліція розпустила його через кілька місяців. Але досвід, набутий у виборчій кампанії, не пропав марно, колишні члени «Союзу...» стали комуністами — парторганізація міста поповнилась новими 9 осередками КПСГ[4].

Сколівська парторганізація провадила свою роботу головним чином серед робітників лісового промислу, що становили переважну більшість населення Прикарпаття. Дальше загострення соціальних і національних протиріч в умовах післявоєнної кризи обумовило піднесення революційного руху. Грізною була першотравнева демонстрація 1923 року. Вулиці і площі міста заповнили тисячі робітників Сколого

[1] Під прапором Жовтня, Львів, 1957, стор. 292—294.
[2] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Львів, 1958, стор. 77.
[3] Під прапором Жовтня, стор. 17.
[4] Газ. «Прикарпатська правда», 28 квітня 1957 р.

і навколишніх сіл з червоними прапорами і гаслами «Геть колонізаторів!», «Смерть зрадникам робітничого класу!», «Ми вимагаємо 8-годинного робочого дня!». З полум'яною промовою на мітингу виступив комуніст Глинський. Робітники не допустили арешту оратора поліцією[1]. В листопаді 1923 року був проведений успішний трьохтижневий страйк робітників лісопильного заводу Гределя; адміністрація змушена була підвищити зарплату робітників на 18 процентів. Це була велика перемога комуністів.

Аналогічні страйки, організовані комуністами, проходили і в 1924, 1926, 1931, 1933, 1934 роках[2].

В інформації воєводського управління міністерству внутрішніх справ про діяльність КПЗУ в IV кварталі 1926 року зазначалось, що під впливом КПЗУ в Сколому перебуває 300 робітників, що КПЗУ має вплив у спілці деревообробників та касі хворих і зокрема відмічалось: «Про те, що КПЗУ справді має сильний вплив у вище згаданих профспілках, свідчать зовнішні прояви її діяльності, як наприклад, обрання відомого комуністичного діяча, контролера каси хворих у Сколе Петра Бандуровича секретарем професійної спілки деревообробників Прикарпаття 24 жовтня ц. р., поширення комуністичних нелегальних видань серед деревообробників у Сколе, а в листопаді під час страйків обрання двох делегатів-комуністів з профспілки у Сколе на конференцію профспілкових делегатів Підкарпаття, що проводилась 28 листопада у Львові»[3]. В 1926 році парторганізація Сколівського повіту налічувала близько 180 членів, з яких 120 були робітники, решта — селяни і ремісники.

Місцева організація КПЗУ керувала революційно-визвольною боротьбою трудящих, спираючись на комсомольську організацію. Комсомольська організація налічувала на той час близько 100 чоловік[4].

В Сколому існував також повітовий комітет «Сельробу», головою якого був обраний член КПЗУ Микола Диркавець. У Сколому діяло також два гуртки МОДРу.

Комуністи-підпільники за допомогою профспілкових організацій, «Сельробу», читалень «Просвіти», спортивних організацій розгорнули серед трудящих широку роз'яснювальну роботу, пропагуючи досягнення соціалістичного будівництва в СРСР та УРСР.

Масово поширювались серед трудящих комуністичні і прогресивні видання — газети «Сельроб», «Земля і воля», журнали «Наша правда», «Вікна».

В Сколому, де була сильна і добре законспірована парторганізація, знаходилась підпільна друкарня технічного відділу ЦК КПЗУ. Вона розташувалась у лісі, на горі Зелемінь. Друкарня мала кілька машин, склографи, гектографи. Тут друкувались листівки, відозви, бюлетені КПЗУ. Друкарня діяла до літа 1933 року. Провокатор, що пробрався в парторганізацію, допоміг поліції вислідити і розгромити друкарню. При її обороні героїчно загинув Іван Цабан[5].

КПЗУ здійснювала керівництво революційно-визвольною боротьбою трудящих у запеклій боротьбі з соціал-угодовцями та буржуазними націоналістами, які вірно служили фашистському режиму. Особливо гострою була боротьба з українськими буржуазними націоналістами, які не зупинялись перед терористичними актами.

В листі Секретаріату ЦК КПЗУ до Політбюро ЦК КПЗУ від 9 квітня 1934 року повідомлялось: «Оунівці з Синьовидська напали на одного комсомольця зі Сколого. Він заховався в якійсь хаті. Тоді вони оточили хату, не випускали його цілу ніч, а ранком віддали його поліції. Це викликало в Сколому велике обурення»[6]. Літом

---

[1] По місцях комсомольської слави. К., 1959, стор. 203—204.

[2] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 77—80.

[3] Під прапором Жовтня, стор. 276.

[4] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення і возз'єднання з Радянською Україною. Документи і матеріали. Станіслав, 1957, стор. 52.

[5] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 267—270.

[6] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 233, оп. 1, спр. 180, арк. 52.

1936 року бандити з ОУН з-за рогу по-звірячому вбили в Сколому комуніста Миколу Гребінця.

Місто Сколе не раз було свідком рішучих дій місцевих комуністів. Так, в день похорон секретаря Стрийського окружкому КПЗУ О. П. Маківки, вбитого поліцією в с. Нижньому Синьовидному 12 лютого 1932 року, на всій телефонній лінії від Демні до Нижнього Синьовидного були розвішані червоні прапори. Їх розвішали комсомольці під керівництвом комуністів Мирослава Бандуровича та Івана Цабана. Червоні прапори з траурними стрічками були вивішені на корпусах лісопильного заводу в Демні та на будинках міста. Прапор завдовжки 12 метрів замайорів на заводській трубі колишньої сірникової фабрики. Його вивісив робітник Михайло Галушка, написавши внизу: «Увага — заміновано». За зняття прапора поліція обіцяла 2000 злотих, але ніхто не погоджувався цього зробити. Тоді поліцаї почали в нього стріляти, поки не збили[1].

Аналогічні події відбулися 29 червня 1933 року під час похорон вбитого при нападі на друкарню на горі Зелемінь Івана Цабана. Характерно, що в день похорон була випущена листівка, надрукована в друкарні на горі Чудилів, куди була перенесена частина обладнання ще перед розгромом друкарні на горі Зелемінь.

Після розгрому друкарні поліція провела масові арешти комуністів і комсомольців. З лав революціонерів були вирвані найактивніші, і все ж парторганізація продовжувала діяти. Місцевий комітет КПЗУ переправив у тюрму зашифрованого листа, в якому говорилось: «Держіться, дорогі товариші. Ваші арешти для нас велика втрата, але ми ще більше посилимо роботу, щоб капіталісти знали, що ніякі арешти не зможуть припинити визвольної боротьби трудящих. З комуністичним привітом, МК КПЗУ»[2].

В лютому 1934 року в Стрию відбувся судовий процес над 23 робітниками-революціонерами зі Сколого.

Режим терору і насильства з боку фашистських окупантів та їх буржуазно-націоналістичних агентів не зміг зламати революційно-визвольної боротьби трудящих, керованих Комуністичною партією. В 1936 році вибухнув великий страйк лісорубів на Сколівщині, який тривав понад місяць і закінчився перемогою робітників — капіталіст змушений був підписати договір, в якому передбачалось підвищення заробітної плати, містилось зобов'язання не звільняти робітників самовільно з роботи і розв'язувати всі спірні питання через профспілку. В червні 1937 року під керівництвом Сколівського МК КПЗУ відбувся новий страйк робітників на підприємствах фірми Гределів, що закінчився підвищенням зарплати робітникам на 8 процентів. В 1938 році пройшла грандіозна першотравнева демонстрація трудящих. 2500 демонстрантів з червоними прапорами пройшли головною вулицею міста.

Активна участь трудящих міста Сколе і повіту в революційній боротьбі, керованій КПЗУ, зумовлювалась тяжким становищем трудящих. Марксистсько-ленінські ідеї, що поширювала КПЗУ, попадали на сприятливий грунт.

В повіті було хронічне безробіття. Так, наприклад, у лютому і березні 1925 року було звільнено з роботи 39 чоловік з фірми «Брати Гредель», 15 чоловік — з фірми «Пагет», 11 — з каменоломень. Крім того, в повіт повернулось 150 чоловік, звільнених з різних фірм Бориславського нафтового басейну. Формально визначений законодавством 8-годинний робочий день був фікцією. Середній заробіток робітників Прикарпаття становив менше третини заробітку варшавських робітників, а праця жінок та підлітків оплачувалась в два-три рази нижче, ніж чоловіків.

На 1930 рік в повіті 40 процентів земель дрібних власників належало біднякам-халупникам, які мали до 2-х га землі, 33 проценти — малоземельним селянам, що володіли від 2-х до 5 га. Якщо взяти до уваги, що в гірській місцевості сяк-так прогодувати сім'ю можна лише при наявності щонайменше 5 га землі, то стає зрозумілим, що 73 проценти населення не могли звести кінці з кінцями.

[1] Газ. «Прикарпатська правда», 23 травня 1957 р.
[2] Газ. «Прикарпатська правда», 16 червня 1957 р.

Понад 10 тис. чоловік в повіті (понад чверть населення) були робітниками, малочисельні ж підприємства міста не могли забезпечити їх роботою[1]. Крім фірми братів Гредель і «Пагет», промисловість міста була представлена в основному кустарним промислом. В 1935 році нараховувалось 70 кустарних промислів (кравців, пекарів, шевців, будівельників тощо).

Щодо рівня культури стан справ виглядав досить сумно. Понад половину населення повіту — 25 тис. чоловік, не вміли ні читати, ні писати. З 38 тис. жителів повіту віком від 10 років початкову освіту мали тільки 16 тис. чоловік (46 процентів), середню освіту — 402 чоловіки, середню і нижчу професійну освіту — лише 93 чоловіки. Багато батьків не мали змоги посилати своїх дітей до школи. Не було коштів ні одягнути дитину, ні придбати їй книжки[2].

Не кращою була справа охорони здоров'я трудящих. На 1930 рік у місті було тільки 5 лікарів[3]. Вони ж обслуговували і населення повіту. Плата за ліжко в державній лікарні становила в середньому п'яту частину місячного заробітку кваліфікованого робітника, а в приватній лікарні — ще більше. Лютували інфекційні захворювання, частими були епідемії. Серед трудящих, особливо серед дітей, була велика смертність.

Соціальний гніт посилювався національним гнобленням. Польський буржуазний уряд намагався ополячити українське населення. Закривались українські школи, театри, газети і журнали, заборонялась українська мова в державних установах, звільнялись з роботи українські робітники і службовці. Українські буржуазні націоналісти, уриваючи свою частку в експлуатації українських трудящих, підтримували колонізаторську політику польських поміщиків та капіталістів.

Трудящі Сколівщини, як і всієї Західної України, розуміли, що шлях до соціального і національного визволення в рішучій боротьбі за возз'єднання з Радянською Україною.

Золота осінь 1939 року принесла трудящим Сколого, як і всієї Західної України, довгожданне визволення. З великою радістю дізнались вони про рішення Радянського уряду взяти під свій захист західноукраїнських трудящих і не допустити поширення фашистської агресії на схід. Ще до приходу радянських військ колишні члени КПЗУ, які, незважаючи на розпуск партії в 1938 році, продовжували керувати масами, стали ініціаторами створення Сколівського революційного комітету, до складу якого ввійшли М. Васаган, М. Цар, Я. Гуменецький та інші. Вони організували озброєні загони робітників і захопили найважливіші об'єкти міста — пошту, залізничну станцію, міську управу, комісаріат поліції, звільнили з тюрми політв'язнів. На міській управі замайорів червоний прапор. Ревком звернувся до трудящих Сколівщини з відозвою, в якій закликав роззброювати загони польських офіцерів і жандармів, що тероризували населення, а зброю здавати на склад при міській управі. Ревком створив для підтримання порядку робітничо-селянську міліцію.

17 вересня був створений комітет для зустрічі воїнів-визволителів Червоної Армії. Трудящі міста і околиць готували дорогим гостям радісну зустріч. 19 вересня в місто вступили передові частини Червоної Армії.

Незабаром Сколівський ревком був перетворений в Тимчасове управління влади. Його головою став Д. М. Довбня (пізніше — секретар Сколівського райкому партії), а секретарем — В. М. Борис. Тимчасове управління встановило робітничий контроль над виробництвом, вжило заходів до ліквідації безробіття.

З великим піднесенням трудящі міста 22 жовтня 1939 року обирали депутатів до Народних Зборів Західної України. Депутатом від Сколого був обраний робітник М. К. Попович. На основі Декларації Народних Зборів у листопаді 1939 року були націоналізовані деревообробні підприємства фірми Гределів, лісопильний завод фірми

---

[1] Боротьба трудящих Прикарпаття за своє визволення, стор. 117—118.
[2] Там же.
[3] Księga adresowa Polski, 1930, стор. 280.

«Пагет», каменоломні та інші промислові і торгові підприємства. Почався успішний процес соціалістичних перетворень. Місто стало центром Сколівського району.

Вже в грудні 1939 року в місті було ліквідовано безробіття, встановлено 8-годинний робочий день. 15 грудня 1940 року відбулись вибори до місцевих Рад депутатів трудящих. До Сколівської міської Ради було обрано 20 депутатів.

Перебудовувалось культурне життя. Була відкрита середня школа з українською мовою навчання. 16 січня пролунав перший дзвінок. Навчання проводилось за новими, радянськими учбовими планами. Був створений Будинок культури, бібліотека, впроваджено безкоштовне медичне обслуговування населення — відкрита поліклініка та лікарня на 80 ліжок. Населення міста обслуговувало 10 лікарів[1].

Успішний процес соціалістичної перебудови економіки і суспільного життя на Сколівщині був перерваний віроломним нападом німецько-фашистських загарбників. Місто Сколе, що знаходилось поблизу кордону, фашисти окупували в перші дні війни. Окупанти та їх посібники — українські буржуазні націоналісти вбили близько 3000 мирних жителів, переважно єврейської національності. Сотні жінок, чоловіків і дітей були вивезені на фашистську каторгу в Німеччину. За роки неволі населення міста скоротилось з 7600 до 1620 чоловік[2]. Гітлерівці завдали місту великих руйнувань. Було зруйновано більше половини житлових будинків, промислові підприємства. Загальна сума збитків становила понад 76 млн. карбованців.

Велике значення для розгортання боротьби з фашистськими окупантами мав Карпатський рейд партизанського з'єднання С. А. Ковпака, загони якого в 1943 році пройшли через місто.

Від фашистських загарбників місто Сколе було визволено 7 серпня 1944 року. Після звільнення до лав Червоної Армії влилось чимало добровольців. В місті з активістів були створені винищувальні загони для розгрому банд українських буржуазних націоналістів, залишених фашистами для диверсійно-підривної роботи. Від підлих рук українських націоналістів загинули районний прокурор Устименко, секретар райкому комсомолу Костів, активісти Цогола М., Цогола С., Норичко та інші. Українські націоналісти створювали додаткові труднощі відбудові економіки міста. Та скоро з фашистськими найманцями було покінчено. Трудящі Сколого самовіддано працювали, піднімаючи місто з руїн. Вже під кінець 1944 року стали діяти лісгосп, райпромкомбінат, маслозавод, хлібозавод. В 1945 році почали свою роботу ліспромкомбінат, артіль «Серп і молот».

Трудящі міста взяли активну участь у виконанні завдань, визначених першим післявоєнним п'ятирічним планом. Заслуженою славою серед трудящих користувалися слюсар-стахановець Іван Бекеш, пилорамщик Юрій Одинак, майстер Мар'ян Присташ, верстатниця Ганна Палашовська з лісозаводу, шофери Білай, Воропаєв, Рябоконь, лісоруби Пеньківський, Веретенніков, Єгоров, які виконували по 2—3 норми за зміну[3].

Вулиця ім. Леніна в м. Сколе.

Трудящі Сколого разом з усім радянським народом гаряче підтримували всі нові починання, спрямовані на здійснення завдань комуністичного будівництва. Так, наприклад, першими в районі напередодні XXI з'їзду КПРС розгорнули змагання за звання колективів

[1] Стрийський райдержархів, ф. 64, оп. 1, спр. 10, арк. 35—36.

[2] Стрийський райдержархів, ф. 75, оп. 1, спр. 9, арк. 6.

[3] Газ. «Прикарпатська правда», 14 липня 1948 р.

комуністичної праці колективи Сколівського кар'єроуправління та ліспромгоспу, а першими завоювали це почесне звання бригади лісорубів Калиніва, Дробчака та Русина з Сколівського ліспромгоспу.

Механізоване навантаження деревини. Сколівський лісгоспзаг. 1965 р.

Великих успіхів було досягнуто в благоустрої міста. Було озеленено вулиці міста, закладено нові парки, в тому числі і міський Парк культури. Особливо активну участь в благоустрої міста приймав комсомол. Райком комсомолу організував недільники по благоустрою. В 1951 році було побудовано новий залізничний вокзал, налагоджено автобусне сполучення з містом Стриєм, почали ходити автобуси Львів—Ужгород, Дрогобич—Мукачево. В 1962 році капітально відремонтовані старі та побудовані нові тротуари, заасфальтовані вулиці Богдана Хмельницького, Щорса, Галана, побудовано пішоходний міст через річку. В Парку культури споруджено пам'ятники Т. Г. Шевченку і Зої Космодем'янській.

Нині місто Сколе — один із визначних промислових центрів Підкарпаття. Тут в основному зосереджені підприємства по переробці деревини і каменю.

В найбільшому промисловому підприємстві району — Сколівському лісгоспзагу працює понад 480 робітників і 40 інженерно-технічних працівників. Лісгоспзагу підпорядковано 9 лісництв, лісопункт, автоколона і Святославський лісозавод. Є також два лісосклади та вузькоколійна залізниця. Лісгосп оснащений сучасною технікою — автотранспортом, трельовочними тракторами, пересувними електростанціями, що забезпечує систематичне перевиконання виробничих планів. Серед робітників широко розгорнуто змагання за звання колективів і ударників комуністичної праці.

Відмінно працюють бригади лісорубів, очолювані Ю. Калинівим та І. Векличем. Ці комплексні бригади комуністичної праці відомі всьому Підкарпаттю, вони виконують усі фази робіт, починаючи від валки дерев і кінчаючи погрузкою лісу на платформи. Завдяки хорошій організації праці, механізації всіх фаз робіт, а також завдяки тому, що всі члени бригад оволоділи кількома спеціальностями, бригади систематично виконують денні завдання на 115—130 проц., а місячний план — на 106—115 процентів.

Досить великим підприємством є Сколівський ліспромкомбінат — філіал Стрийського виробничого об'єднання меблевої промисловості. Його продукція йде для потреб промисловості і сільського господарства республіки та на експорт. Основними видами продукції лісопереробки є клепка, тара, будівельний матеріал, фанерна сировина, сировина для суднобудівної промисловості. В місті є кар'єроуправління, на якому працює 158 робітників. З інших підприємств міста — промкомбінат з меблевим, лісопильним і цегельним цехами, де працює близько 200 робітників, електростанція, а також відділення «Сільгосптехніки», де зайнято близько 100 чоловік. Є також хлібозавод, сирцех та численні майстерні побутового обслуговування. В 1966 році підприємства міста Сколого випустили продукції на 2552 тис. карбованців[1].

---

[1] За даними Львівського обласного планового відділу.

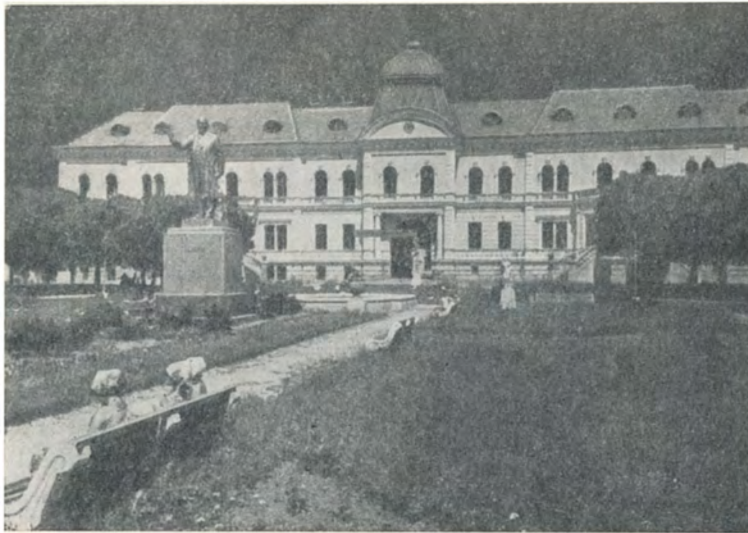

Сколівська середня школа-інтернат.

Широку масово-політичну роботу серед населення Сколого проводять 19 партійних і 22 комсомольські організації. Промислові підприємства міста шефствують над колгоспами району.

Невпізнанно змінилось культурне обличчя міста. Насамперед це наочно видно в розвитку освіти. Якщо до 1939 року в місті були семикласна і початкова школи, в яких за офіційними даними навчалось 800—900 дітей і працювало 25 вчителів, то на 1966 рік в місті було чотири загальноосвітніх школи, де навчалося понад 1300 учнів і працювало 112 вчителів.

З 1944 року в місті працює середня школа, в якій на 1967 рік навчалося 747 дітей і працювало 52 вчителі. Школа здійснила 18 випусків, її закінчило біля 650 юнаків і дівчат. З випускників цієї школи 103 чоловіки одержали вищу освіту і працюють в різних галузях народного господарства. В 1949 році відкрита середня вечірня школа робітничої молоді, в якій вже понад 270 представників робітничої молоді одержали середню освіту. Понад 1400 юнаків і дівчат району здобувають освіту без відриву від виробництва у Сколівській заочній середній школі.

Гордістю сколівчан є середня школа-інтернат, заснована в 1956 році. В 1960 році школа одержала новозбудований корпус на 11 класних кімнат, з трьома навчальними кабінетами і спортивним залом. В школі навчається 413 дітей, працює 41 вчитель. Є в місті і початкова школа.

З закладів дошкільного виховання в місті працюють дитячий садок-ясла на 110 місць і дитячий садок в робітничому селищі Демня на 30 місць.

За роки Радянської влади в місті значно розширилась мережа культосвітніх установ. В місті є чудовий Будинок культури, який має зал для глядачів на 230 місць.

При Будинку культури працює сім гуртків художньої самодіяльності, організована дитяча музична студія.

В 1964 році з числа кращих учасників самодіяльності створено ансамбль «Бойківщина», який завоював визнання трудящих району своїми численними, цікавими виступами перед робітниками і колгоспниками. В репертуарі ансамблю пісні самодіяльного композитора Р. Я. Савицького («Гуцулка Ксеня», «Червоні маки», «Сколе» та ін.). В 1959 році здійснено переобладнання міського кінотеатру на широкоекранний кінотеатр, що має 250 місць. В 1965 році відкрито музичну школу на 160 чоловік.

Крім бібліотек при клубах підприємств і в школах, є міська бібліотека для дорослих з книжковим фондом 18,6 тис. примірників і міська бібліотека для дітей та юнацтва з таким же книжковим фондом.

При школі-інтернаті створено на громадських засадах історико-краєзнавчий музей, в якому зосереджена значна кількість матеріалів з історії Сколівщини від найдавніших часів до наших днів. В приміщенні дерев'яної церкви, яка є архітектурним пам'ятником XVII століття, створюється музей атеїзму.

Завдяки вигідному розташуванню міста в мальовничих передгір'ях Карпат Сколе стало одним із центрів відпочинку трудящих. Тут розташована база Львівського екскурсійно-туристичного бюро, яка обслуговує трудящих, що приїжджають на відпочинок з різних районів країни. На окраїні міста побудовані піонерські та туристичні табори «Карпати», де щорічно зміцнюють здоров'я понад 800 дітей.

Величезні зміни відбулися в галузі охорони здоров'я трудящих. До 1939 року в місті не було лікувальних чи інших санітарно-медичних закладів. Платну медичну допомогу населенню надавали 5 лікарів-приватників, один зубний лікар і три акушери. Нині у місті є лікарня на 150 ліжок з терапевтичним, хірургічним, інфекційним дитячим і санітарно-епідемічним відділеннями. Створено тубсанаторій на 50 місць. Є також поліклініка і два фельдшерських здоровпункти на промислових підприємствах. Охорону здоров'я здійснюють 33 лікарі і 65 середніх медичних працівників[1].

Широко розгорнулась у місті торгівля. Населення обслуговують 26 торгових точок з річним товарооборотом 2675 тис. карбованців. До послуг трудящих 10 підприємств громадського харчування. Крім державних і кооперативних торгових підприємств, населення користується послугами 4 магазинів і 3 їдалень, які належать до відділу робітничого постачання лісгоспзагу.

Перед містом Сколе відкриваються нові перспективи розвитку. Розроблено генеральний план реконструкції міста, буде споруджена гранітна набережна р. Опір, обвідна магістраль для автотранспорту. Планується будівництво готелю, ресторану, комбінату побутового обслуговування. Передбачається побудувати ряд пансіонатів та будинків відпочинку.

С. К. БРИЧ, Є. М. ГАЛУШКО

* * *

Сколівський район розташований в південній частині Львівської області, на півдні і сході він межує з Закарпатською та Івано-Франківською областями, на півночі — з Стрийським і Дрогобицьким районами, а на заході — з Турківським районом Львівської області.

Сколівський район утворений в січні 1940 року. В 1963 році, в зв'язку з утворенням територіально-виробничих управлінь, Сколівський район було ліквідовано, а його територію включено до Стрийського району. 8 грудня 1966 року цей район знову було відновлено.

Площа району — 1474 кв. км, на 1 січня 1967 року тут проживало 57,3 тис. чоловік населення, в тому числі робітників і службовців 49 тис. чоловік.

Значна частина району належить до Бойківщини, території, населеної етнографічною групою українців — бойків, характерних багатим і оригінальним мистецтвом (різьба по дереву, вишивка, художнє ткацтво). В їх говорі зберігаються окремі архаїчні риси української мови.

В складі району 57 населених пунктів, підпорядкованих міській (м. Сколе), двом селищним (смт. Верхнє Синьовидне і Славське) та 24 сільським Радам депутатів трудящих.

Рельєф району гористий. Всю його центральну частину займають Сколівські Бескиди, що складаються з ряду хребтів: Сколівського, Парашки, Мальманстальського, Зелемянського та інших. Висота хребтів 900—1000 м, окремі вершини досягають 1300 м (Парашка — 1271 м, Тростян — 1235 м, Писана 1236 м тощо). На

Заповідник в Карпатських горах, Сколівський район.

[1] За даними Сколівського райвиконкому.

південному заході Сколівські Бескиди в межах району граничать з стрімким Вододільним хребтом та Горганами, на півночі біля крутого повороту річки Стрия вони переходять в смугу низькогір'я. Ланцюги хребтів розчленовані поздовжніми і поперечними долинами, в яких течуть бурхливі ріки Стрий, Опір, Орява, Стинавка.

Долини рік використовуються під шляхи сполучення; так, по долині річки Опору прокладено електрифіковану залізницю Львів — Ужгород, по долині Оряви — шосейну дорогу Стрий—Мукачево.

Гори вкриті густими смереково-буковими лісами, зустрічається також ялина, сосна, кедр. Багатий тваринний світ району, тут водяться карпатські олені, козулі, бурі ведмеді, дикі свині, вовки, зубри, видри; з птахів — орли, глухарі, рябчики, кедрівка; риби — осетер, стерлядь, форель, харіус та інші.

Корисні копалини району: нафта (с. Орів), горючі сланці і природний газ (біля смт. Верхнє Синьовидне); район багатий будівельним каменем, щебенем та пісковиками.

Клімат на території району помірно-континентальний, середньорічна температура повітря становить +6° (в липні +16°, 17°, січні —6°).

Грунти буроземні, бідні на поживні речовини. Незначний грунтовий шар постійно змивають дощові та снігові води, видувають вітри. Суцільних орних масивів в районі мало, переважають клаптики по 3—5 гектарів.

Всього в районі сільгоспугідь 43,9 тис. га, з них орних земель лише 10,9 тис. гектарів. Все це утруднює ведення сільського господарства, не дозволяє широко застосовувати механізацію.

Основні напрями сільського господарства — м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство, вирощування льону і картоплі. Добре родять тут також жито і бобові культури. Останнім часом велика увага приділяється розвитку садівництва і ягідників.

Все сільськогосподарське виробництво району зосереджено в двох колгоспах: ім. Богдана Хмельницького (с. Корчин) та ім. Жданова (с. Підгородці) і в семи радгоспах: «Завадківський» (с. Завадка), «Орівський» (с. Орів), «Славський» (смт. Славське), «Верховина» (с. Тухолька), «Полонина» (с. Орява), ім. Ів. Франка (с. Тухля), «Сколівський» (смт. Верхнє Синьовидне).

Важливе місце в економіці Сколівського району займає лісництво. Під лісами тут зайнято понад 60 проц. всієї території району. Для експлуатації і охорони лісу в районі організовано Сколівський і Славський лісгоспзаги, в яких працює 1050 робітників та інженерно-технічних працівників. Лісгоспзагам підпорядковано 17 лісництв, декілька лісопунктів, лісозаводи та 2 автоколони. Вартість валової продукції лісгоспзагів в 1966 році становила 1164 тис. крб. Ведучи заготівлю лісу, лісгоспзаги велику увагу приділяють також його вирощуванню. За успіхи, досягнуті в розвитку лісного господарства, група робітників і службовців лісгоспзагів в 1966 році нагороджена орденами і медалями. Ордена Леніна удостоєно директора Сколівського лісгоспзагу С. О. Кравця, ордена Трудового Червоного Прапора — тракториста І. П. Веклича, ордена «Знак пошани» — верстатника Сколівського ліспромкомбінату М. В. Гедина тощо.

Крім лісгоспзагів, на території району працює 8 промислових підприємств: кар'єроуправління, механізований кар'єр по розробці каменю, ліспромкомбінат, комбінат будівельних матеріалів, районне об'єднання «Сільгосптехніки», хлібокомбінат, райпобуткомбінат і райпромкомбінат; всі вони розміщені в м. Сколому та його околицях. Вартість валової продукції цих підприємств в 1966 році становила 1762 тис. крб., тут працює 430 чоловік робітників та інженерно-технічного персоналу.

По території району проходить високовольтна лінія електропередачі «Мир» — єдиної енергетичної системи країн соціалістичного табору та значна частина нафтопроводу «Дружба».

В районі успішно розвиваються народні промисли. Зокрема, в селищі Славську організовано цех художньої різьби по дереву.

Самовіддану працю трудящих Сколівського району в боротьбі за створення матеріально-технічної бази комунізму очолює партійна організація району, яка нараховує 820 членів і кандидатів в члени КПРС, об'єднаних в 38 первинних організаціях.

До участі в діяльності 28 Рад депутатів трудящих залучено 850 робітників і селян. До районної Ради депутатів трудящих обрано 56 депутатів, міської Ради — 50, селищних Рад — 80 і сільських Рад — 664 депутати.

За часів Австро-Угорської імперії та буржуазно-поміщицької Польщі Сколівський повіт вважався одним з найвідсталіших в Станіславському воєводстві. В повіті понад 80 проц. жителів були неписьменними. Вчителі мали тільки середню освіту, але і їх не вистачало. Надзвичайно незадовільною була медична допомога, в повіті не було жодної лікарні чи медпункту. Приватні лікарі і акушери, яких у 1930 році в повіті було 29 чоловік, за медичне обслуговування брали непомірно високу плату.

Нафтопровід «Дружба», Сколівський район.

Докорінні зміни відбулися з встановленням Радянської влади. На 1967 рік у Сколівському районі працювало 584 медичних працівники, з них 107 лікарів. В районі 8 лікарень на 395 ліжок, поліклініка, 52 фельдшерсько-акушерських пункти та 7 пологових будинків. В с. Корчин працює туберкульозна стаціонарна лікарня на 75 ліжок. На медичне обслуговування держава щорічно відпускає 1 млн. 90 тис. карбованців.

Незмірно зріс культурний рівень трудящих. В районі є 62 школи, з них — 8 середніх, 38 восьмирічних, 3 вечірніх і одна заочна середні школи, а також допоміжна школа та середня школа-інтернат; в них навчається 13 280 учнів, працює 870 учителів; 269 вчителів мають вищу освіту, 154 — незакінчену вищу. Для найменших громадян району організовано 6 дошкільних дитячих установ, крім того, колгоспи і радгоспи щорічно організовують сезонні дитячі ясла і садки. В 1967 році на народну освіту держава відпустила 2 млн. 338 тис. карбованців.

В районі працює 3 Будинки культури, 44 сільських клуби, 43 бібліотеки, 1 кінотеатр, 4 міських і 48 сільських стаціонарних кіноустановок. На громадських засадах організовано 2 історико-краєзнавчих музеї (в Сколому і Верхньому Синьовидному), декілька університетів культури тощо.

Сколівський район — улюблене місце відпочинку трудящих Львівщини. В Сколому, Славському, Верхньому Синьовидному відкрито туристичні бази. В Славську 1962 року побудовано один з найкращих на Україні трамплінів для стрибків на лижвах. Кожного літа в мальовничих куточках Карпат організовуються десятки піонерських та туристичних таборів, в яких оздоровлюються тисячі дітей трудящих.

Територія Сколівського району була заселена ще з доби первіснообщинного ладу, про що свідчать знахідки кам'яних знарядь у Верхньому Синьовидному та Славському; в с. Лавочному знайдено поховання епохи бронзи.

В роки Великої Вітчизняної війни територія Сколівського району була місцем діяльності партизанських загонів С. А. Ковпака і М. І. Шукаєва.

На території Сколівського району зберігся ряд пам'ятників народної дерев'яної архітектури, які охороняються державою: Пантелеївська церква XVII ст. в м. Сколе, церкви в селах Верхня Рожанка (1801 року), Лавочне (1827 року), Опорець (1844 року), Тухолька (1845 року), Нижня Рожанка.

На Сколівщині народились і жили відомі діячі української культури. В Славському народився письменник Федір Заревич (1835—1879). Довгий час в Славському і Головецькому жили український письменник Микола Устиянович (1811—1885) та відомий український художник Корнило Устиянович (1839—1903). В багатьох селах Сколівщини побував І. Я. Франко, який у 1905 році очолював етнографічну експедицію на Прикарпаття.

СЛАВСЬКЕ

Славське — селище міського типу, один з відомих центрів туризму в Українських Карпатах, центр селищної Ради, якій підпорядковане село Грабовець. Крім залізничної лінії Львів—Ужгород, через Славське проходить шосейна дорога з районного центру на перевал. Населення — 2,7 тис. чоловік. Селище Славське розташоване глибоко в Українських Карпатах за 28 км від м. Сколе, в мальовничій долині річки Опір та її правої притоки Славки, серед покритих лісами та полонинами хребтів Бескидів та Горганів. Частина дворів розмістилася також на схилах гір Тростяна (1235 м над рівнем моря), Ільзи (1066 м), Писаної або Довбушанки (1236 м), Менчела (1014 м), які оточують селище з усіх боків. На північ від селища височить гора Клива (1069 м).

На території Славського знайдено крем'яні знаряддя епохи неоліту[1].

На думку українського історика Венедикта Площанського, перші поселенці на території села появилися близько X століття. Площанський особливо наголошує на давнє походження Славського: «Славське,— пише він,— село старовинне, положене на давнім шляху з Галича (через Синєвідсько) до Угорщини»[2].

Що ж до походження назви села та річки Славки, найбільш ймовірно, що вона походить від прізвиська «славні», яке одержали у населення навколишніх місць за їх участь у походах дружинники князя Святослава Володимировича, вбитого над Опором між Сколем і Гребеновим під час князівських міжусобиць (в 1015 році)[3]. За переказами, що передаються тут з покоління в покоління, дружинники князя Святослава, які залишилися в живих, не повернулися у рідні місця, а оселилися в горах над Опором, зокрема біля впадіння в нього річки Славки.

Славське вперше згадується в документальних джерелах 1483 року як вже існуюче поселення. В записах Перемиського земського суду згадується, що шляхтич Іванко із Криниці письмово оформив право своєї дружини Марусі на половину його майна в Криниці і Славську Перемиської округи[4].

По долині річки Опір через Славське проходив старовинний торговельний шлях з долини Дністра на Закарпаття та Придунайську низовину. Перебування на цьому шляху безперечно сприяло розвитку Славського. Цим же шляхом у середині XIII століття через Карпати намагався прорватися один з великих татаро-монгольських загонів. Битва між татарами і місцевими жителями, яка, за переказами, мала місце в сусідній Тухлі, стала темою повісті Івана Франка «Захар Беркут».

---

[1] Я. Пастернак. Коротка археологія західноукраїнських земель. Львів, 1932, стор. 12.

[2] В. М. Площанский. Некоторые села Галицкой Руси. Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской матицею. Львов, 1870, стор. 87.

[3] М. Устиянович. Примітки. Письменники Західної України 30—50 років XIX ст., К., 1965, стор. 606.

[4] Akta grodskie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, t. XVIII, Lwów, 1903, стор. 259.

Загальний вид селища Славського.

Після встановлення панування шляхетської Польщі селяни Славського обкладаються все зростаючими податками і повинностями. Наприкінці XVI століття від наділу землі в 5—6 га селянин повинен був платити щороку 3—4 гривни, що становило на той час досить велику суму. Пізніше стягуються різні платежі за користування лісом, без якого верховинець не міг обходитись, плата для сторожі, що охороняла кордон з Угорщиною, податок від диму тощо. Всього на рік селянин платив готівкою 12—15 польських злотих[1]. Ці грошові платежі доповнювалися ще багатьма натуральними поборами. Селянин повинен був віддавати пану певну кількість волів (поволівщина), овець, свиней, бджіл, домашньої птиці і навіть пстругів (форелі) та сиру.

Крім всього, ще була панщина — по чотири дні на рік від кожного двору. Кількість днів панщини поступово зростає; 1772 року вона досягає 28 днів на рік[2]. Страждали селяни і від шляхетської сваволі, феодальних міжусобиць. Нерідко ватаги шляхтичів та їх прислужників чинили набіги на села, палили й грабували, калічили і вбивали підданих своїх противників. Так, у 1610 році Славське, як і інші села Сколівщини, терзали численні банди семигородських та польських феодалів[3].

Шляхетські напади й пограбування в XVI—XVII століттях були настільки жахливими, кривавими й безкарними, що навіть польський буржуазний історик В. Лозінський, розповідаючи про них, писав з обуренням: «Що за світ, що за світ! Темний, дикий, убивчий. Світ без уряду, без ладу, без справедливості і без милосердя. Кров у ньому дешевша вина, людина дешевша коня. Світ, у якому легко вбити, важко не бути вбитому»[4]. До того слід додати, що Лозінський має на увазі вбивства серед шляхти, а що ж робилося з простими селянами!

У той час, як шляхта бешкетувала, грабувала підданих своїх суперників, у Речі Посполитій майже нічого не робилося для захисту від спустошливих нападів кримських татар та турок.

---

[1] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna. Lwów, 1891, стор. 57—59.

[2] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 60.

[3] Wł. łoziński. Prawem i lewem. Obyczaje na Czerwonej Rusi za panowania Zygmunta III, Lwów, 1903, стор. 527—528.

[4] Там же, стор. 3.

У 1594 році долиною Опору пройшла 40-тисячна татарська орда, завдавши великих руйнувань всім селам, що були на її шляху, в тому числі й Славському. Місцеві жителі і на цей раз виступили на боротьбу з ворогом. Діючи з засідок, селяни завдали татарському загону ряд несподіваних ударів[1].

Селяни Славського, як і всієї Верховини, не мирилися з польсько-шляхетським поневоленням, ставали на шлях антифеодальної боротьби.

Власниця маєтків Тухольщини (в тому числі і Славського), Теофілія Острозька видала в 1623 році спеціальну інструкцію про розміри покарань за провини селян. Показово, що перший з 26 пунктів цього своєрідного карного кодексу визначав високий штраф за побиття князя (сільського війта) або попа — 10 гривен, тоді як за таке ж побиття селянина стягувалось тільки 5 гривен. У тринадцятому пункті зазначалось, що в разі втечі селянина все його майно переходить до поміщиці. Цей пункт доповнюється наступним, який визначає покарання селянина, що знав, але не доніс на свого сусіда про його намір втекти. Кари визначаються за неявку на виклик старости, за неявку на збір, за помел зерна в чужому млині тощо. Глибоким середньовіччям віє від пункту 12-го: «Якщо доведено якій, що є чарівницею, тоді спалити її як право каже»[2].

Становище верховинців під гнітом польської шляхти в першій половині XVIII століття описує в повісті «Страсний четвер» Микола Устиянович, який протягом тривалого часу проживав у Славському. Він пише, зокрема, як польська шляхта намагалася стягнути з верховинців якнайбільше і наклала «на свобідних синів Бескида, крім звичайної давнішньої оплати, всяку десятину від худоби, овець і бджіл, установлювала рогове, карби, чопове... і інші подібні дани». «Але ж тяжко було,— пише М. Устиянович,— пустинного верховинця притягнути до тих незвиклих йому тягарів. Дідичні панове мешкали звичайно на долах далеко, а перед засланими до збору дани козаками скривався верховинець літом зо всім своїм статком в недоступні звори і був там безпечніший, як козак на своїй Січі». Зимою ж шляхетські слуги взагалі не наважувались навідуватись на Верховину, де «за кожним кроком грозила снігами припорошена пропасть». В таких умовах шляхта всі можливі джерела прибутків (корчми, жорна, ступи, десятину тощо) намагалася віддавати на відкуп своїм слугам, купцям чи лихварям. «Ті нові прибильці,— пише про останніх М. Устиянович,— розп'яничили Верховину незнаною тут ще горілкою, здерли кривдою і обманом останню одежу, позабирали більшу частину землі в застав і привели верховинця до крайності»[3].

Нестерпний польсько-шляхетський феодальний гніт змушував селян ставати до боротьби. Чимало верховинців вступало в загони опришків, які понад три століття наводили жах на шляхту та її прислужників. Зокрема в районі Бескидів майже протягом десяти років (1671—1681) вів боротьбу опришківський загін, очолений колишнім пастухом Андрієм Дзигановичем.

З покоління в покоління передаються перекази про перебування у Славському та його околицях легендарного ватажка опришків Олекси Довбуша. За цими переказами, на горі, що височить поблизу селища, в печері знаходили притулок опришки Олекси Довбуша (звідси і нинішня назва гори — Довбушанка). Розповідається також, що в самому селі польські шляхтичі катували, а потім живцем спалили двох впійманих ними опришків, один з яких — Лука Головко, був жителем Славського.

Верховинці чинили польській шляхті і пасивний опір, відмовляючись виконувати окремі повинності, або виконуючи їх навмисно погано. Не дарма серед шляхти поширеним був афоризм: «З бойка слуги не буде».

Після першого поділу Польщі Галичина входить до складу Австрійської імпе-

---

[1] A. Czołowski. Tatarzy w Karpatach w 1594 r. Stanisławów, 1939, стор. 19.

[2] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 118—121.

[3] М. Устиянович. Страсний четвер. Твори Миколи Устияновича і Антона Могильницького. Львів, 1913, стор. 258—259.

рії. З 1820 року Славське належить польському графу Потоцькому, який посилює нещадну експлуатацію селян.

Доведені до відчаю злиднями, безправ'ям та панською сваволею жителі Славського та інших навколишніх сіл взяли активну участь у антифеодальному повстанні 1824—1826 рр. на Сколівщині, яке привернуло увагу ще Івана Франка та М. Устияновича[1]. Славчани включились у цей антикріпосницький виступ у 1825 році, коли разом із селянами Рожанки, Тухлі та Либохори відмовились відбувати панщину. Висланий на придушення виступу загін регулярних військ чисельністю 80 солдатів не досяг успіху. Тоді на Сколівщину із значно більшими силами (120 чоловік піхоти та 30 гусарів) відправляється начальник Стрийського округу Мільбахер[2]. Його солдати заарештували багатьох чоловіків і вчинили над ними дику розправу на очах їх рідних. Але придушити виступу не вдалось і відомому своєю жорстокістю Мільбахеру. У відповідь на репресії, весною 1826 року заворушення розгорілося з новою силою. Селяни вигнали шляхетських управителів, категорично відмовившись відбувати панщину. Ні каральні загони під командуванням барона Штрауха, ні відділ гусарів, ні, нарешті, загони шляхтичів не змогли придушити виступу[3]. Тоді на Сколівщину направляється сам командуючий австрійськими військами в краї. Він змінив ненадійні військові підрозділи новими, значно чисельнішими, яких кидає проти селян. Микола Устиянович, який довгий час жив у Славську, писав, що селян «ловлено, мов яких собак по зимівках, по версіх і бито, бито, як бубен, доки не підписалися на панщину»[4]. Пізньої осені 1826 року селянський виступ було придушено, однак окремі заворушення відбувалися ще й в 1827 році[5]. Хоча селяни після повстання й надалі змушені були відбувати, як і до цього часу, по 12 днів тяглої або пішої панщини на рік, власники маєтків пішли на ряд поступок. Громадам обіцяли подарувати всі недоїмки за невиконану панщину та половину грошових недоїмок станом на 1 липня 1826 року, видавати безплатно будівельний ліс[6].

Боротьба селян тривала і далі, тільки в дещо інших формах. Напружена обстановка склалася на 1846 рік, коли мало не вибухло нове повстання. Та на цей раз справа закінчилась скаргою імператору. Тільки тепер селяни не просто жалілися на важку панщину, а вимагали її скасування і відмовлялись її виконувати. Нестатки та злиденне життя селян Славського раз у раз спричиняли до голоду. Голодували верховинці у 1846 та 1847 роках[7], не обминув їх і голод 1866 року[8]. Венедикт Площанський зазначає, що в селі Славському, «як і по всій Верховині, внаслідок голоду, що виник із-за гниття картоплі, вимерла майже п'ята частина населення»[9].

Укорочували селянам вік і епідемії, як це сталося у 1863 році[10]. Тим більше, що в ті часи по суті справи неможливо було одержати медичну допомогу.

Напередодні скасування панщини селяни Славського (як і інших володінь Станіслава Потоцького), змушені були, незалежно від площі наділів, щороку відробляти на користь поміщика 12 тяглих, або піших днів (звичайно роботи в полі тривали від сходу до заходу сонця). Проте панщина складала тут лише незначну частину селянських повинностей. Як і в інших гірських селах, основна сума ренти припадала тут на чинші з худоби (карбове і рогівщина). Напередодні скасування панщини вони становили 62 проц. вартості селянських повинностей[11]. Крім того, селяни платили

---

[1] І. Франко. Панщина та її скасування 1848 року в Галичині. Твори, т. XIX, К., 1956, стор. 593.

[2] F. Papée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 105.

[3] Газ. «Радянське слово», Дрогобич, 21 вересня 1956 р.

[4] М. Устиянович. Месть верховинця. Львів. 1874, стор. 8.

[5] Ф. І. Стеблій. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст., К., 1961, стор. 139.

[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 87, спр. 501, арк. 13—14.

[7] Газ. «Слово», 17 (29) березня 1862 р.

[8] Газ. «Слово», 29 жовтня (10 листопада) 1866 р.

[9] В. М. Площанский. Некоторые села Галицкой Руси, стор. 88.

[10] Газ. «Слово», 30 жовтня (11 листопада) 1863 р.

[11] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, оп. 1, спр. 388, 389.

грунтовий податок, безплатно виконували роботи по ремонту шляхів (шарварки).

Після реформи 1848 року становище селян не набагато поліпшилось. Вони одержали право власності лише на невеликі наділи. Значна ж частина землі залишилась у поміщиків. Так, лише у Славському у володінні графа Потоцького залишилось 459 моргів землі.

Після скасування кріпацтва прискорюється майнове розшарування селянства. В 1848—1852 рр. у Славському було 192 господарства, які володіли 1757 моргами землі, в тому числі 15 господарств мали по 20—39 моргів кожне, 56 господарств — по 10—19 моргів, 117 господарств — по 1—9 моргів і 4 господарства мали менше чверті морга кожне[1]. Більшість господарств села відчувало гостру нестачу землі. Користуючись цим, поміщики за високу ціну здавали землю в аренду. Поширеними були також відробітки та оплата готівкою за використання поміщицького лісу.

В останній чверті XIX століття через Славське було прокладено залізницю, яка з'єднала Сколе із Мукачевим. Перший поїзд по цій лінії пройшов 4 квітня 1887 року[2].

Населення Славського зростає. Якщо в 1787 році у селі було 148 дворів, в 1820—173, то в 1880— 237, а число населення досягло 1280 чоловік[3]. У 1900 році кількість дворів зросла до 302, а населення — до 1672 чоловік.

Залізниця дещо прискорила розвиток села. Поліпшився зв'язок з містами (Сколим, Стриєм, Львовом, Мукачевим), де можна було продати сільськогосподарські продукти та придбати промислові товари. З цього часу до села стала швидше і в дещо більшій кількості доходити преса і художня література. Сюди приїжджає на відпочинок чимало визначних діячів української культури, які поширювали передові, прогресивні для свого часу ідеї, сприяли пробудженню самосвідомості селян.

Перебування у Славському багатьох українських письменників, художників, вчених — одна з найцікавіших сторінок його історії. У Славському в 1835 році народився український письменник і журналіст Федір Заревич (виступав також під псевдонімом Юрко Ворона) — автор популярної в свій час повісті «Хлопська дитина»[4].

Більше чверті століття прожив у Славському письменник Микола Устиянович (народився 1811 року в місті Миколаєві на Львівщині). Вперше він жив тут з 1842 по 1848 рік. У Славському він написав у 1843 році великий поетичний твір «Згадка про Маркіяна Шашкевича». Тут же він переклав з польської на українську мову драму Коженьовського «Karpaccy górale», назвавши її «Верховинці Бескидів». Саме до неї він написав вірш «Верховино, світку ти наш», який став популярною піснею. Вдруге Микола Устиянович приїхав до Славського в 1850 році, після того як редакцію «Галицко-русского Вестника», де він був редактором, перенесено до Відня. Згадуючи цей переїзд Миколи Устияновича до Славського, Іван Франко писав, що Микола Устиянович «пішов... в убоге гірське село Славське, звідки пильно дописував до своїх тодішніх руських видавництв»[5]. У Славському письменник жив до 1870 року. Тут він написав свої найкращі твори, в тому числі «Месть верховинця» та «Страсний четвер».

У другій половині XIX століття до Славського не раз приїздив поет Володимир Шашкевич (син Маркіяна Шашкевича), найяскравіший представник так званого другого покоління «Руської трійці».

Незабутньою подією культурного життя славчан стало перебування в селі Івана Франка. Славське він відвідав у 1904 році, досліджуючи етнографію Бойківщини. Того року з метою всебічного обстеження Бойківщини Великий Каменяр організував експедицію, яка пройшла маршрутом Мшанець—Лютовиська—Локоть—Бо-

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, спр. 389.

[2] F. Rapée. Skole i Tucholszczyzna, стор. 110.

[3] Słownik geograficzny, X, стор. 793.

[4] «Правда». Місячник для словесности, науки і політики. Вип. II. Львів, 1879, стор. 141.

[5] І. Я. Франко. Твори, т. XVII, К., 1955, стор. 198.

риня—Сможе—Лавочне—Славське—Тухля —Гребенів—Сколе—Верхнє- і Нижнє Синьовидне та Крушельниця[1]. Бував письменник у Славському і в інші роки.

У Славському жили і творили не тільки майстри слова, але й багато талановитих художників.

Чимало часу провів у Славському Корнило Устиянович (син Миколи Устияновича), відомий художник-монументаліст і живописець, графік-ілюстратор і карикатурист, а також прозаїк, поет, драматург, публіцист, вчений і громадський діяч. Найціннішим в його багатогранній спадщині є твори живопису. Глибокий слід у його творчості залишили саме враження дитячих років, проведених серед мальовничої природи Славського. Сюди приїздив художник і в час розквіту свого таланту. У Славському Корнило Устиянович створює портрети, пейзажі і картини на побутові та історичні теми[2]. Багато часу забрала у художника праця над оформленням церков, чим він змушений був заробляти на життя[3]. У Славській церкві й понині збереглися деякі його роботи.

Український художник К. М. Устиянович.

У 1901 році у Славському працював талановитий майстер пензля Модест Сосенко. Він, як і Корнило Устиянович, змушений був багато часу витрачати на розпис церков, але й тут художник широко використовував зразки світського українського народного орнаменту. Про це зокрема свідчать виконані ним розписи стін славської церкви.

У роки першої світової війни у Славському деякий час проживали і творили відомі художники Йосип Курилас та Лев Гец. Не обминули Славського і творчі шляхи Івана Труша та видатної художниці О. Л. Кульчицької, яка бувала тут ще перед 1939 роком.

Нарешті, наприкінці минулого сторіччя в Славському побували відомі етнографи Володимир Гнатюк і Осип Роздольський.

Проте, якщо говорити про розвиток освіти і культури в цілому серед населення, то не можна не бачити, що довгі сторіччя національного і соціального гноблення набагато затримали його. Село животіло в темряві і злиднях. Іван Франко мав усі підстави називати Славське «убогим гірським селом».

До середини XIX століття населення Славського залишалось майже поголовно неписьменним. У описах земельних площ Славського за 1787 рік знаходяться десятки прізвищ селян, в основному заможніших господарів, яких було залучено до визначення границь Славського та сусідніх сіл, проте жоден з них не умів навіть підписатись.

Вперше школа була відкрита тут тільки в 1853 році, в ній тоді навчалося 30—40 дітей[4], і це тоді, як у селі було 84 хлопці і 68 дівчат шкільного віку. Хоча офіційно навчання велося українською мовою, нерідко траплялися спроби нав'язування учням польської мови. Були випадки, коли на посаду вчителя призначали людину, яка зовсім не знала української мови. Так, трапилось, наприклад, у 1905 році, коли

---

[1] К. І. Матейко. До історіографії етнографічного дослідження Бойківщини. «Матеріали з етнографії та мистецтвознавства». вип. VII—VIII, К., 1962, стор. 139.

[2] Я. Й. Нановський. К. М. Устиянович, К., 1963, стор. 7—11.

[3] Там же, стор. 14, 16.

[4] Литературный сборник, издаваемый Галицко-русскою матицею, Львів, 1870, стор. 88.

вчителькою Славської школи стала Ядвіга Шопівна, яка, за її визнанням, не розуміла жодного слова українською мовою.

Славчани вимагали не тільки навчання дітей рідною мовою, а й ведення на цій мові справ представниками адміністрації. І діяли рішуче. Так, коли на початку 1901 року до Славського прибув із староства комісар для проведення перепису населення і почав вести його польською мовою, славчани спочатку запротестували, а побачивши, що їх вимога не виконується, прогнали його з села[1].

На початку XX століття заходами товариства «Просвіта» в селі була відкрита перша читальня з невеликою бібліотекою. Однак загальний рівень освіти і культури населення і надалі залишався низьким.

В роки першої світової війни біля Славського досить тривалий час проходила лінія фронту, зокрема хребтами гір Кливи і Тетерівки, що знаходяться на північних околицях селища. Місцеве населення зазнавало безжальних грабунків. Багатьом славчанам довелося воювати в складі австрійської армії за зовсім чужі українському народові інтереси. Люди літнього віку пам'ятають пісеньку, яку співали рекрути-українці, відправляючись у австрійську армію:

Служи, сину, у цісаря,
Заслужиш си ласку,
Заслужиш си жовтий ремінь,
І на чоло бляшку.

І дійсно, верховинець крім військового одягу та ненависного австрійського герба, який влучно називав «бляшкою», за службу в цісарській армії нічого не мав.

Бурхливий 1917 рік сколихнув і населення Славського, яке взяло активну участь у боротьбі проти польських окупаційних військ, що її вів у цій місцевості загін Федора Бекеша. У Славському в ніч з 22 на 23 серпня 1920 року бекешівці разом із славчанами напали на обоз караульної роти польських військ, солдатів розігнали, а відібране майно використали для повсталого загону[2].

Панування буржуазно-поміщицької Польщі затримувало економічний і культурний розвиток західноукраїнських земель, у тому числі й Славського.

Жителі Славського займалися на той час примітивним сільським господарством. Вирощували овес, озиме і яре жито, ячмінь, а також льон та коноплі. Важливу роль відігравали картопля та біб. Значне місце в господарстві займало тваринництво. Відгодовували овець та свиней. Як тяглову силу найбільше використовували коней, рідше — волів. Роздрібленість і технічна відсталість селянських господарств зумовлювали дуже низький рівень продуктивності сільськогосподарського виробництва. Так, у 1934 році врожайність ярої пшениці і озимого жита становила 4 цнт з га, ярого жита — 3, гороху — 4, вівса і ярого ячменю — 6 центнерів[3].

На 1939 рік у власності населення було 226 коней, 1048 голів великої рогатої худоби, 265 свиней, 500 овець[4]. Якщо врахувати, що в 1931 році в Славську було 465 дворів, то видно, що більша половина господарств не мала тяглової сили. На більшість дворів припадало в середньому по одній корові і одній вівці. У 1930 році у Славському був млин, 2 лісоторгові склади, торгово-збутова кооперація, одна їдальня, 2 корчми та три крамниці змішаних товарів.

В селі була тільки початкова школа з українською мовою навчання, в якій працювало 2 вчителі.

При низькій продуктивності сільського господарства, обумовленій складними природними умовами, та натуральному характері селянських господарств, у верховинських селах з давніх часів успішно розвивалися домашні промисли. Ще Венедикт Площанський, характеризуючи гірські села, писав: «Крім одного коваля немає тут

[1] Газ. «Діло», 23 грудня 1900 р.
[2] Під прапором Жовтня. Львів, 1957, стор. 294, 299—300.
[3] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 13, спр. 615, арк. 12.
[4] Івано-Франківський облдержархів, ф. 2, оп. 9, спр. 785, арк. 93.

ремісників, бо кожен верховинець сам собі тесляр, ткач і колесар»[1]. Ця характеристика повністю відносилась і до Славського. Тут важко було знайти чоловіка, який не вмів би сам виготовляти дерев'яний посуд, дерев'яні господарські знаряддя праці тощо. Виправка шкір і пошиття взуття робилося майже у кожній славській хаті. Верховинські будівельники створили свій оригінальний архітектурний стиль, який влучно поєднує матеріал з особливостями природних умов.

Неабиякі здібності виявляли і верховинки. Славські жінки і дівчата в зимовий період ткали найрізноманітніше за своїм призначенням полотно, сукно, шили одяг, який прикрашували своєрідними вишивками.

Хоча славчани, як і жителі інших верховинських сіл, намагалися все необхідне для життя виробляти самі, нужда все частіше гнала їх на заробітки. Майже всі чоловіки села у вільний від сільськогосподарських робіт час працювали на лісорозробках, зазнаючи нещадної експлуатації з боку підприємців. Виснажлива праця по найму була хоч і мізерним, але необхідним джерелом прибутків багатьох славчан. Одночасно праця на лісорозробках була школою класового виховання і класової боротьби для багатьох верховинських селян. Не раз вибухали страйки лісорубів. Так, у вересні 1936 року відбувся страйк лісорубів, що охопив Славське, Тухлю, Либохору та інші села[2]. Страйкарі вимагали скорочення робочого дня і підвищення заробітної плати. У 1937 році відбулося заворушення лісорубів на Рожанці, коли з боку адміністрації Гределя було допущено обрахування робітників. В справу втрутилася поліція, однак робітники припинили страйк лише тоді, коли була задоволена частина їх вимог. Новий страйк лісорубів відбувся 9 березня 1938 року у Славському. Страйкуючі вимагали зокрема підвищення зарплати на 25 проц. Обрані ними делегати висловили свої вимоги інспекторату праці в м. Стрию[3].

Хоча у Славському не було підпільного осередку КПЗУ, комуністи провадили тут активну діяльність. Зокрема, тут у 30-х роках працював член КПЗУ з 1927 року, згодом член КПРС, Фелів Олекса Олексійович (1905—1967 рр.). Він розповсюджував серед жителів Славського комуністичну літературу, листівки, які одержував зі Сколівського повітового комітету КПЗУ, разом з іншими комуністами провадив серед селян революційну агітацію.

По-новому славчани зажили після возз'єднання західних областей України з УРСР. Було створено Тимчасовий комітет, головою якого став селянин Онаць Степан. Першим головою Славської сільської Ради було обрано Ю. М. Сороку. В селі відкривається лікарня, розгортається робота по залученню до навчання у школі всіх дітей шкільного віку та ліквідації неписьменності серед дорослих.

У 1940 році Славське стає районним центром (до цього часу районні установи знаходилися в с. Лавочному). Того ж року тут було організовано колгосп ім. Т. Г. Шевченка. Першим головою колгоспу був обраний І. І. Винник.

Мирне життя було перерване віроломним нападом фашистської Німеччини. Війна і фашистська окупація завдали Славському великої шкоди. Гітлерівці спалили близько 150 будинків, зірвали в околицях Славського залізничні мости, повністю зруйнували залізничне полотно.

29 вересня 1944 року Славське було звільнено від німецько-фашистських окупантів. Багато славчан відразу пішли до лав Радянської Армії, 38 з них загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни.

Свято шанують жителі Славського пам'ять полеглих героїв. Ніколи не переводяться квіти на братській могилі, де поховано 78 солдатів, партійних та радянських працівників, що загинули на території Славського району в боротьбі за Радянську владу.

Відразу після визволення Славського розгортається очолена партійною та комсомольською організаціями робота по відбудові зруйнованого господарства. Нала-

[1] В. М. Площанский. Некоторые села Галицкой Руси, стор. 88.
[2] Газ. «Думка», 1936, р. № 37.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 226, оп. 1, спр. 642, арк. 49.

Славська дитяча туристська база.

годжується електропостачання села. Відновлює свою роботу Славська семирічна школа; в 1946 році вона була перетворена в середню, відкривається школа робітничої молоді. В 1945 році стали діяти лікарня і поліклініка, дитячі ясла і дитячий садок, відкрито Будинок культури, в якому почалося щоденне демонстрування кінофільмів.

У 1947 році налагоджується господарство колгоспу ім. Т. Г. Шевченка; в 1951 році до нього приєднується як окрема бригада колгосп ім. Чапаєва с. Грабовець. Особлива увага приділяється розвитку тваринництва. Протягом 1955—1957 рр. силами колгоспу було побудовано 5 тваринницьких ферм, 3 критих токи. В 1955 році побудовано цегельний завод.

В квітні 1959 року колгосп ім. Т. Г. Шевченка був реорганізований у Славське відділення Славського допоміжного господарства Львівського обласного управління лісового господарства та лісозаготівель.

В 1959 році Славський район було ліквідовано, а його територію включено до складу Сколівського району.

Славське невпинно розбудовується, з 1945 по 1966 рік у Славському побудовано 170 нових будинків, у тому числі понад 20 — двоповерхових. Було електрифіковано залізницю, перший електровоз по якій пройшов у вересні 1961 року.

Указом Президії Верховної Ради УРСР у вересні 1961 року село Славське було перетворено на селище міського типу.

З початку 1966 року Славське допоміжне господарство було реорганізовано в радгосп «Славський» з підпорядкуванням його Львівському спеціалізованому тресту овочево-молочних радгоспів Міністерства сільського господарства. В самому селищі було створено відділок радгоспу «Славський».

Славське є центром Славського лісгоспзагу, до складу якого входять вісім лісництв (Славське, Рожанське, Волосянківське, Головецьке, Тухлянське, Опорецьке, Климецьке та Сможанське), які проводять посадки, охорону та заготівлю лісу на площі 54 000 га. Заготівля та вивезення лісу механізовані. Вартість валової продукції лісгоспзагу в 1966 р. становила 374 тис. крб. Успішно працює і Славське лісництво. В 1965 році було перевиконано план рубання будівельного лісу та заготівлі дров, проведено значну роботу по догляду за лісом та розвитку лісонасаджень.

За роки Радянської влади в селі виросли добрі майстри сільського та лісового господарства. Ордена Леніна удостоєно вівчаря Рожковича Василя Федоровича, який у 1958 році одержав по 142 ягнят від кожних 100 вівцематок. В 1967 році на його будинку встановлено меморіальну дошку «Заслужений трудівник Сколівщини».

Боротьбу трудівників Славського за високі виробничі показники очолюють партійні організації Славського відділу радгоспу, Славського лісгоспзагу та територіальна парторганізація Славського. На початку 1965 року ці парторганізації налічували 52 комуністи. Вірний помічник партійної організації Славського — комсомольські організації, в складі яких 107 робітників та 31 службовець. Крім того, у шкільній комсомольській організації 70 чоловік.

Медичне обслуговування Славського та навколишніх сіл здійснює дільнична лікарня на 75 місць, в якій постійно працюють 7 лікарів з вищою освітою та 30 чоловік середнього медичного персоналу.

В селищі є робітнича кооперація, відділення зв'язку з телефонним вузлом, робітнича їдальня, чайна, книгарня, сільмаг, госпмаг, продовольчий магазин та крамниця змішаних товарів (їх товарооборот на початок 1966 року складав у середньому 48 тис. крб. на місяць). До послуг жителів селища — перукарня, баня, кравецька майстерня. Радіовузол Славського обслуговує 225 радіоточок. Над дахами будинків височать десятки телевізійних антен. В бібліотеці, що має відділи для дорослих та юнацтва, в 1966 році налічувалось 24 тисячі книг. В обох відділах бібліотеки читальні зали, де завжди є свіжі газети і журнали; періодично проводяться виставки літератури, читацькі конференції.

В 1964 році у селищі обладнано «Будинок щасливих подій», велику роботу проводить Будинок культури.

Славська середня школа, в якій працюють 37 вчителів, у тому числі 22 з вищою освітою, як за своєю навчально-матеріальною базою, так і за зовнішнім оформленням стала однією з кращих не тільки в районі, але й області.

В селищі є школа робітничої молоді, в якій навчається близько 100 чоловік. Впадає в очі і те, що тут люблять і активно пропагують мистецтво, в тому числі прикладне і декоративне.

В селищі підтримуються і далі розвиваються різьбарські традиції верховинців. При школі є різьбарський учнівський гурток. Значних успіхів досягли юні різьбарі Михайло Кіраль і Юрій Улинець. Вироби Михайла Кіраля були відзначені на республіканській виставці дитячої творчості, присвяченій 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка.

Подарований київським художником Андрієм Німенком шкільному історико-краєзнавчому товариству великий цикл кольорових ліногравюр «Зелені мої Карпати» став початком і основою обладнаної в Славській школі виставки сучасного українського естампу. До колекції цієї виставки входить також значна кількість авторських естампів С. Караффи-Корбут, Обаля, Оброци та інших художників.

З 1965 року в Славському працює музична студія від Сколівської семирічної музичної школи, в якій навчається 30 учнів з Славського та ряду навколишніх сіл.

Славське відоме на Львівщині, та й не лише на Львівщині, як прекрасне місце відпочинку трудящих, студентської і учнівської молоді. Активно розвивається туризм і лижний спорт. З 1960 року тут працює лижно-туристська база спортивного товариства «Динамо». Починаючи з 1960 року в селищі літом і зимою працює туристичний табір Львівської обласної дитячої екскурсійно-туристської станції «Полони-

В туристському поході поблизу селища Славського.

на». Створена також лижна база «Політехнік» Львівського політехнічного інституту. В 1965 році біля селища, на Рожаночці, відкрито новий туристський табір «Трембіта». Відпочиваючі на цих базах мають можливість проводити захоплюючі мандрівки по місцях перебування Івана Франка з відвіданням місць, оспіваної в повісті «Захар Беркут», по місцях дій карпатських опришків, очолюваних легендарним ватажком Олексою Довбушем, до нафтопроводу «Дружба», до найбільшого в Українських Карпатах мальовничого Синевирського озера, на найбільшу в Карпатах полонину Боржаву, до найвищої вершини східних Бескидів і Львівщини гори Гуслі (Пікуй), до джерел мінеральних вод у Верхній Студеній, Заньку, Івашківці, на Бескидський (Скотарський) та Ворітський перевали тощо. Зимою відпочиваючі мають тут прекрасні умови для лижного спорту.

В 1962 році протягом червня—серпня у Славському відпочивало близько тисячі туристів зі Львова, Москви, Оріхово-Зуєва, Волгограда, Одеси, Єревана, Ташкента тощо. З того часу потік туристів значно зріс. В останні роки тут щоліта відпочиває 2—2,5 тис. чоловік. А в зимові місяці сюди, у Славське, щороку прибувають зі Львова десятки «снігових поїздів».

Створення у Славському лижно-туристичних баз значно сприяло розвитку лижного спорту і серед славчан. У всій республіці любителям спорту добре відомі імена Валентини Козлової, Ганни Павкович та Степана Павлюка. На початку 1965 року, під час третьої зимової спартакіади УРСР, Валя Козлова стала чемпіонкою УРСР, показавши навіть серед дорослих найкращий час у спеціальному слаломі та завоювавши срібну медаль у слаломі-гіганті. Газета «Радянський спорт» назвала її за цей успіх «14-річною королевою гір»[1]. А під час четвертої зимової спартакіади 1966 року із восьми золотих медалей, що розігрувались серед дорослих і юніорів, В. Козлова здобула сім і стала абсолютною чемпіонкою України з гірськолижного спорту. Семикласниця Ганна Павкович в березні 1967 року в грузинському місті Бакуріані пройшла складну трасу слалому-гіганту з найкращим часом і стала чемпіоном СРСР серед дівчат. Юна славчанка за три роки заняття спортом здобула золоту і срібну медалі першості СРСР, чотири золоті, три срібні та дві бронзові медалі першості України серед юніорів.

Чемпіоном України 1966 року з гірськолижного двоборства (стрибки з трампліна і біг на 10 км) серед юнаків став випускник Славської середньої школи Степан Павлюк.

Славчани, особливо шкільна молодь, люблять свій край, з великим інтересом вивчають славне революційне минуле радянського народу.

Пам'ятною подією Славського було встановлення тут 1 листопада 1963 року пам'ятника-погруддя Т. Г. Шевченку (скульптор В. Сколоздра, архітектор Б. Микула). Пам'ятник встановлено у сквері, на місці, де, за народними переказами, в першій половині XVIII століття польськими шляхтичами було спалено двох опришків. Тут же, біля пам'ятника, славські школярі — учасники республіканського дитячого Шевченківського зльоту в Каневі, посадили в 1964 році дубок, привезений ними з Чернечої гори. У дні підготовки до 150-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка біля турбази «Полонина» було закладено Шевченківський гай з 15 порід дерев.

В 1967 році в селищі було організовано цех художньої різьби по дереву, де при виробництві сувенірів використовуються традиції бойківського народного мистецтва. Планується розширення бази для туризму і спорту, зокрема спорудження механічного підйомника до трампліну. Найближчим часом передбачається спорудити механізовану хлібопекарню, ведуться роботи по дальшому благоустрою селища, зокрема буде заасфальтовано дорогу від Святослава до Славського.

Таким стало за роки Радянської влади колись «убоге гірське село» Славське. Розквітає воно сьогодні, ще кращим буде його майбутнє.

Г. В. ДЕМ'ЯН, О. П. ЛОСЬ

---

[1] Газ. «Радянський спорт», 27 лютого 1965 р.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД СКОЛІВСЬКОГО РАЙОНУ

ВЕЛИ́КІ ДІДУ́ШИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Свічі, за 18 км на південний схід від м. Стрия. Сільраді підпорядковані населені пункти Вербина, Малі Дідушичі, Угільня. Населення — 1855 чоловік.

В селі розміщений центр колгоспу «Заповіт Ілліча», який має 3600 га земельних угідь і вирощує зернові, льон, цукрові буряки, займається тваринництвом. З допоміжних підприємств господарство має 2 цегельні, млин і пилораму.

Тут працює лікарня на 25 ліжок, середня школа, клуб, бібліотека; діє кімната — музей В. І. Леніна, на громадських засадах створено кабінет політичної освіти. За післявоєнний час побудовано 147 житлових будинків.

Перша згадка про село відноситься до 1371 року. Через село проходив т. зв. соляний шлях з карпатських солеварень до Жидачева. Під керівництвом Семена та Івана Сахів було організоване селянське повстання у 1920 році. Повстанці розгромили панський палац, розділили поміщицьку землю.

ВЕ́РХНЄ СИНЬОВИ́ДНЕ (до 1947 року Синевідсько Вижнє) — селище міського типу, центр Верхньосинєвидської селищної Ради, розташоване за 9 км на північний схід від райцентру, проходять залізниця і шосе Стрий—Мукачеве. Населення — 4900 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дубина і Мехиброди.

В селищі розміщена центральна садиба радгоспу «Сколівський», що має 3 тис. га земельних угідь і займається тваринництвом. Широко розвинуте деревообробне виробництво; знаходиться відділення «Сільгосптехніки», автоколона Стрийського автопарку. Через територію проходить траса нафтопроводу «Дружба». Геологічні дослідження відкрили сланцеві родовища, виявили значні запаси газу.

Є середня школа, також школа робітничої молоді, Будинок культури, бібліотека. Функціонує лікарня на 60 ліжок, комбінат побутового обслуговування. За післявоєнний період побудовано 287 будинків. Селище прикрашає парк ім. Гагаріна. У 1964 році за успіхи в благоустрої Верхнє Синьовидне завоювало перше місце в районі і отримало перехідний Червоний прапор.

Загальний вид Верхнього Синьовидного.

Перше згадка належить до 1240 року. У 1607 році в селі відбувся збройний виступ селян проти феодального гніту. У 1831 році в селі була епідемія холери. Тут працювала гута та ливарня. Після скасування кріпацтва селяни виступили проти поміщика, який забрав ліси і кращі землі. Для придушення виступу в село прибув каральний загін. Крім селян-хліборобів існувало цехове братство, що займалося торгівлею. У 1885 році через Синевідсько пройшла залізниця Стрий—Сколе. У 1906 році був побудований великий тартак-завод, продукція якого йшла за межі Прикарпаття. В 30-роках була заснована фабрика, яка виготовляла метиловий спирт та оцет. Робітники цих підприємств страйкували у 1920, 1921 роках, вимагаючи кращих умов праці та підвищення заробітної плати. Великі страйки деревообробників відбулися в 1926, 1936 і 1939 роках. Провадив революційну діяльність осередок КПЗУ. Напередодні визволення села Червоною Армією у вересні 1939 року селяни роззброїли місцеву поліцію. Каральний загін, що прибув до села, спалив декілька хат, читальню, розстріляв 7 селян. В селі бували українські письменники Іван Вагилевич, Яків Головацький, які збирали фольклор; жив громадський діяч і літератор Лука Данкевич, народився український журналіст та письменник Федір Заревич (1835—1879).

Під час фашистської окупації з липня 1941 до серпня 1944 року окупанти знищили лісозавод, залізницю, спалили будинки. Гітлерівці вивезли на каторгу 300 чоловік. В селі існувала підпільна група комуністів, до якої входили І. Лях, Д. Сімоха та інші. Особливо пожвавилась діяльність цієї групи під час Карпатського рейду партизанського з'єднання С. А. Ковпака. Жителі села Заріки вступили у бій з німецько-фашистськими каральними загонами.

ВЕРХНЯ́ЧКА (до 1954 року — Вижлів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від залізничної станції Опорець. На території села бере початок річка Стрий. Віддаль до райцентру — 50 км. Населення — 930 чоловік.

В селі розміщений відділок радгоспу «Верховина». Напрям господарства — тваринницький. Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За роки Радянської влади побудовано 90 житлових будинків, критих черепицею.

Перші письмові згадки про Верхнячку відносяться до 1730 року. В 30-х роках XX століття в селі діяла підпільна організація КПЗУ.

ВОЛОСЯ́НКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Славці, за 8 км від залізничної станції Славське. До райцентру — 35 км. Населення — 1465 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Хащоване і Ялинкувате.

В селі розміщений відділок радгоспу «Славський», який спеціалізується у м'ясо-молочному тваринництві.

У Волосянці — восьмирічна школа, при якій створено інтернат, клуб, бібліотеку. За післявоєнні роки в селі побудовано 140 житлових будинків. Частина жителів села працює у Волосянівському лісництві.

Вперше документально село згадується у 1572 році.

До 1938 року в селі діяла підпільна група КПЗУ. У вересні 1939 року члени цієї групи з допомогою жителів роззброїли куркульську банду, яка намагалася перешкодити селянам зустріти радянських воїнів. Депутатом Верховної Ради СССР був обраний в 1940 році житель О. Гребінець.

Фашисти під час окупації в 1942 році спалили живцем в хаті сім'ї Губаля і Ульяновича, вбили 10 сільських активістів.

У селі 27 колгоспниць нагороджені орденом «Материнської слави», 42 — «Медаллю материнства» і 2 — орденом «Мати-героїня».

ГОЛОВЕ́ЦЬК — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Головечанці, за 4 км від залізничної станції Тухля на залізничній лінії Львів—Ужгород. До районного центру — 24 км. Населення — 656 чоловік. Сільраді підпорядковане село Риків. На території села є мінеральні води: сірчана і соляна.

В селі знаходиться відділок тухлянського радгоспу ім. Ів. Франка, який має 1596 га земельних угідь, в т. ч. сіножатей — 806 га, пасовищ — 645 га. Виробничий напрям — тваринництво.

Тут є середня школа, бібліотека, клуб. При сільраді є «кімната щастя» для реєстрації шлюбів. За післявоєнні роки збудовано 179 нових будинків.

Перша письмова згадка про село належить до 1574 року.

У 60-70-х роках минулого століття в Головецьку перебували український письменник Микола Устиянович (1811—1885) і відомий художник Корнило Устиянович (1839—1903), який написав тут ряд картин. Влітку 1912 року тут перебував Іван Франко, згодом він висилав прогресивну літературу місцевому жителю О. Набитовичу.

У 1914 році на території Головецька і навколишніх сіл проходили запеклі битви між російськими і австрійськими військами. В 1915 році у селі відбулися солдатські братання.

ДО́ВЖКИ (до XVI століття — Малий Ільничок, до 1945 року — Дольське) — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км на захід від райцентру і залізничної станції Сколе. Населення — 606 чоловік. Сільраді підпорядковане село Криве.

В Довжках розташований відділок радгоспу «Завадківський». У відділку 985 га землі, з них — 345 га орної. Напрям господарства тваринницький (велика рогата худоба і вівці).

На території села розміщено лісництво.

У Довжках є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, спортивний майданчик.

Довжки засновано в 1556 році.

ЖУПА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване у верхів'ї Карпат на річці Жупанці за 44 км від райцентру. Населення — 1180 чоловік.

В селі розміщений відділок радгоспу «Верховина». Відділок спеціалізується по м'ясо-молочному тваринництву, вівчарству, вирощенню льону, картоплі.

В селі працюють восьмирічна школа, бібліотека, клуб, дільнична лікарня на 25 ліжок. Село має телефонний зв'язок. За післявоєнні роки в Жупанах побудовано 112 будинків.

Село засноване селянами-втікачами і згадується вперше в письмових джерелах в 1515 році.

В 1935 році в Жупанах виник підпільний осередок КПЗУ, членами якого були С. Луцький, О. Лозинський, В. Орявський. В цьому ж році страйкували робітники заводу. Керівників страйку заарештувала поліція. У вересні 1939 р. селяни хлібом-сіллю зустрічали воїнів Радянської Армії. На мітингу з подякою за визволення від панського гніту виступив Ф. Хом'як, якого під час Вітчизняної війни вбили українські буржуазні націоналісти.

ЗА́ВАДКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км на захід від райцентру і 28 км від залізничної станції Турка. Через село протікає річка Завадка. Населення — 815 чоловік. Сільраді підпорядковане село Задільське. У селі розміщена центральна садиба радгоспу «Завадківський», який має 3325 га сільськогосподарських угідь. Основний напрям господарства — тваринництво, вирощування льону. В селі є лісництво Сколівського лісгоспзагу.

Село має середню школу, бібліотеку. За післявоєнні роки побудовано 200 нових будинків. У Завадці працює дільнична лікарня на 25 ліжок.

Відомо, що в 1538 році село існувало під назвою Ільничок.

У 1923 році під час виступу селяни спалили панські і попівські будівлі.

Після возз'єднання Західної України з УРСР в Завадці в 1940 р. був створений колгосп ім. Паризької комуни, першим головою якого обрали О. Марчишина.

Під час фашистської окупації один з партизанських загонів С. А. Ковпака проходив через село.

КЛИМЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване за 40 км від райцентру, на шосе Стрий—Мукачеве. Населення — 598 чоловік.

В селі — відділок радгоспу «Верховина», спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві, вирощує жито, льон, овес, боби.

В 1960 році у Климці створено лісництво Славського лісгоспзагу, яке обслуговує 4500 га лісових масивів.

У селі відкриті восьмирічна школа, клуб, бібліотека. З 1960 по 1964 рр. збудовано 58 нових будинків.

Вперше у документах Климець згадується в 1565 році. В 1940 році організована одна з перших комсомольських організацій в районі

КОЗЕВЕ́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 18 км від райцентру і залізничної станції Сколе. Населення — 855 чоловік. Сільраді підпорядковане село Орявчик.

На території села є відділок радгоспу «Полонина». Господарство вирощує зернові, технічні культури, картоплю і займається тваринництвом.

В селі є лісництво, яке обслуговує 2400 га лісів. Через територію села проходить нафтопровід «Дружба». Два цехи станції — колективи комуністичної праці.

В селі діють восьмирічна школа, бібліотека. При клубі є група товариства «Знання». За роки Радянської влади в селі побудовано 135 хат.

Вперше Козеве згадується в 1538 році.

Під час фашистської окупації у Велику Вітчизняну війну жителі Козевого активно допомагали партизанам рейду під командуванням С. А. Ковпака.

У 1963 році учні знайшли записку воєнних років, в якій 5 невідомих героїв повідомили, що вони стоять на смерть, захищаючи рідну землю.

КОРО́СТІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Бутивлі, за 8 км від райцентру і залізничної станції Сколе. Населення — 960 чоловік.

В селі розміщається лісництво Сколівського лісгоспзагу, організовано заповідник, де зберігаються рідкісні види рослин і тварин. В 1965 р. до заповідника завезено зубрів, які прижились на новому місці і дають потомство.

За післявоєнні роки в селі побудовано 65 нових будинків і господарських будівель. Є восьмирічна школа, клуб і бібліотека.

Коростів вперше згадується в 1518 році.

КО́РЧИН — село, центр сільської Ради, розташоване в Карпатах, на річці Стрию, за 13 км від райцентру і 8 км від залізничної станції Верхнє Синьовидне. Населення — 1520 чоловік. Сільраді підпорядковане село Крушельниця.

Колгосп ім. Б. Хмельницького має 2289 га земельних угідь, з них 1300 га сіножатей, пасовищ — 571 га. Провідні культури—пшениця і льон, розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних господарств колгосп має 2 електростанції, пилораму, механічну майстерню.

На території села розміщене відділення Сколівського лісництва по охороні і вирощуванню лісу.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць. За післявоєнні роки 30 жителів здобули вищу, 46 — спеціальну середню освіту.

Печатка громади с. Корчина. 1848 р.

В 1945—1966 роках збудовано 124 житлові будинки, тубдиспансер на 75 ліжок.

Корчин відоме в історичних документах з 1446 року. Про це село згадує Ів. Франко в повісті «Захар Беркут», який у 1904 році, очолюючи етнографічну експедицію, побував у Крушельниці.

Зубри в Коростівському заповіднику. 1966 р.

ЛА́ВОЧНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лавочній. В селі — залізнична станція на лінії Львів—Ужгород. До райцентру — 40 км. Населення — 1239 чоловік. Сільраді підпорядковане село Тернівка.

В селі розміщений відділок радгоспу «Славський», який займається тваринництвом і вирощуванням льону.

Тут є 2 восьмирічні школи і середня школа сільської молоді, 2 клуби, 2 бібліотеки.

В селі працює група товариства «Знання». За післявоєнний період побудовано 120 житлових будинків.

На території села знайдені поховання бронзової доби. Перша письмова згадка про село відноситься до 1591 року. В 1920 році робітники і селяни проголосили тут «Бойківську радянську республіку». В 30-х роках діяли явочні квартири КПЗУ, через які пересилалась нелегальна марксистська література.

НИ́ЖНЯ РОЖАНКА — село, центр сільської Ради. Через село протікає річка Рожанка. Віддаль до районного центру 31 км. Населення — 877 чоловік. Сільраді підпорядковане село Верхня Рожанка.

В селі розміщений відділок радгоспу ім. Ів. Франка, виробничий напрям якого — тваринництво; працює лісопильний завод, розміщено лісництво.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

При сільраді організована «кімната щастя», де реєструються шлюби, новонароджені, відзначаються повноліття, вручають паспорти.

Перша згадка про село виявлена в архівних документах 1574 року.

НИЖНЄ СИНЬОВИ́ДНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию. Відстань до райцентру 14 км, найближчої заліз-

Ю. М. Шкалубина, депутат Народних Зборів, 1939 р.

ничної станції Верхнє Синьовидне — 5 км. Населення — 1238 чоловік. Сільраді підпорядковане село Тишивниця.

У селі знаходиться відділок радгоспу «Сколівський».

У Нижньому Синьовидному є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За 1958—1962 рр. тут побудовано 158 нових будинків під черепицею і залізом. За роки Радянської влади 70 жителів здобули середню освіту.

Село існує з XIII століття. Через нього проходив шлях з Київської Русі до Угорщини.

В 1930 році в селі був створений підпільний революційний гурток, що вивчав марксистську літературу. Гуртківці вели пропагандистську роботу серед населення. 12 лютого 1932 року під час наради керівників партійних осередків був вбитий поліцією секретар Стрийського окружкому КПЗУ О. П. Маківка.

В 1939 році в селі був створений тимчасовий селянський комітет, який розподілив біднякам панську і церковну землі, реманент і панську худобу.

Представник тимчасового комітету селянин Ю. М. Шкалубина був обраний депутатом до Народних Зборів Західної України. Він проголосив на Зборах доповідь: «Про конфіскацію поміщицьких земель», яка лягла в основу історичної «Декларації про конфіскацію поміщицьких і монастирських земель на Західній Україні».

ОПОРЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на р. Опорі, за 3 км від залізничної станції Лавочне на лінії Львів—Ужгород. До райцентру 43 км. Населення — 1105 чоловік.

В селі розміщений відділок радгоспу «Славський», який має 1480 га сільськогосподарських угідь, і лісництво. Основний напрям господарства — тваринництво.

Є восьмирічна школа, клуб на 230 місць, бібліотека. За післявоєнні роки збудовано 137 житлових будинків.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1490 року. Від епідемії холери у 1877 році в селі вимерло багато людей.

В 1920 році жителі Опорця брали активну участь в повстанні, на чолі якого стояв сколівський адвокат Федір Бекеш, під час якого була проголошена «Бойківська радянська республіка». Штаб революційного комітету по керівництву повстанням перебував у селах Опорці і Лавочному.

В 1923 році С. Т. Гребінець організував в селі осередок КПЗУ. Осередок друкував листівки і відозви, що розповсюджувались серед населення.

Під час Великої Вітчизняної війни фашисти знищили на території сільради два найбільших мости і тунель (1800 м) на залізничній лінії Львів—Ужгород. Внаслідок грабунків, великих податків і неврожаю в 1942 р. в селі панував голод.

З архітектурних пам'яток в селі є дерев'яна церква, збудована в 1842—1844 рр. в бойківському народному класичному стилі жителем с. Хітару Биленем. В церкві зберігаються стародруки Львівського Ставропігійського братства початку XVII століття.

У 1950 році в селі знайшли скарб срібних монет XVII століття.

О́РІВ (в минулому — Горів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 33 км від райцентру, до залізничної станції Нижня Стинава — 17 км, через село протікає річка Стинавка. Населення — 2995 чоловік. Сільраді підпорядковане село Зимівки.

В селі знаходиться центр радгоспу «Орівський». Площа земельних угідь господарства становить 2849 га. Радгосп спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві і льонарстві. Розвинуте також садівництво і ягідництво.

В Ореві є сепараторний і льонопереробний пункти, пилорама.

До послуг трудящих — середня та восьмирічна школи, бібліотека, клуб з стаціонарною кіноустановкою, дільнична лікарня, 2 спортивні майданчики. Відкрито «кімнату щастя». В 1964 р. в Ореві засновано народний університет культури і школу атеїзму. Біля 400 житлових будинків споруджено за післявоєнні роки.

Перша письмова згадка про село з 1589 року.

ОРЯ́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Оряві, в 25 км від райцентру та залізничної станції Сколе. Через село проходить шосе Львів—Ужгород. Населення — 851 чоловік. Сільраді підпорядковане село Погар.

В селі розміщений радгосп «Полонина». Виробничий напрям — тваринництво та льонарство. До послуг жителів восьмирічна школа, клуб, бібліотека, аптека. В 1947 році побудовано лікарню на 35 ліжок, яка обслуговує навколишні села. За роки Радянської влади побудовано 150 нових житлових будинків.

Перша архівна згадка про село відноситься до 1574 року. Жителі села були опришками і боролися проти панів під проводом Олекси Довбуша.

В 1915 році на хребті Дзвенів відбулись кровопролитні бої між російськими і німецькими військами.

У Велику Вітчизняну війну фашисти понад 50 чоловік вивезли до Німеччини на каторжні роботи. По-звірячому був вбитий комсомольський активіст М. К. Маринець.

ПІ́ДГОРОДЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км від райцентру і 20 км від залізничної станції Верхнє Синьовидне. Населення — 2355 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Сопіт і Урич.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Жданова, що має 3611 га сільськогосподар-

ських угідь. Виробничий напрям господарства — тваринництво. Є пилорама і льонопереробний пункт. При колгоспі створено ветеринарний пункт.

В селі працюють дільнична лікарня, середня школа і школа сільської молоді, клуб на 380 місць, бібліотека. Працює група товариства «Знання». В 1962 році створено на громадських засадах кабінет політичної освіти.

За роки Радянської влади побудовано 240 нових будинків, 50 мешканців села одержало вищу і понад 400 чоловік середню освіту.

Перша згадка про село відноситься до 1397 року. До 1938 року тут діяв осередок КПЗУ. Під керівництвом комуністів в 1934—1936 роках в поміщицькому маєтку відбувались страйки сільськогосподарських робітників.

У липні 1941 року німецькі окупанти розстріляли 120 мирних жителів і активістів. Серед загиблих у боротьбі з ворогом керівник комсомольської організації В. М. Пістоляк. В липні 1944 року населення активно допомагало загонам партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

В с. Уричі знаходяться печери, що були заселені ченцями у XI—XII столітті, тут же виявлено древньоруську фортецю X—XI століття.

ПЛА́ВЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км від райцентру та залізничної станції Сколе. По території села протікають річки Бринівка і Вадрусівка. Населення — 1649 чоловік. Сільраді підпорядковане село Кальне.

В селі знаходиться відділок радгоспу «Полонина». Його виробничий напрям — рільництво і тваринництво. В господарстві є пилорама і кузня.

В селі працюють 2 восьмирічні школи, філія Сколівської заочної середньої школи, клуб, бібліотека. 118 жителів одержують державні пенсії. За роки Радянської влади збудовано 323 будинки критих шифером і черепицею.

На громадських засадах створено громадський суд, є жіноча Рада, народна дружина.

Плаве засноване в 1523 р. Його населення займалось лісорозробками, сплавом лісу.

РОСОХА́Ч (давня назва — Росохатий Потік)— село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на захід від райцентру і найближчої залізничної станції Сколе. Через село протікають річки Завадка і Росохатий. Населення — 691 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мита і Сухий Потік.

В селі розташований відділок радгоспу «Завадківський», що має 1066 га сільськогосподарських угідь. Є сепараторний пункт, пилорама, водяний млин, електростанція. Напрям господарства — тваринницький.

В селі працює восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Росохач відноситься до 1561 року.

В час Великої Вітчизняної війни через село проходив партизанський загін М. І. Шукаєва, якому допомагали місцеві жителі.

СМО́ЖЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на схилах гір Довжка та Кичера, за 38 км від райцентру і залізничної станції Сколе. Населення — 851 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Долинівці, Нагірне, Тисовець.

В селі розташований відділок радгоспу «Верховина» та лісництво Славського лісгоспзагу.

Тут є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Сможе існувало вже в XVI ст. (1553 р.) як королівське село, а в 1760 р. йому було надано права містечка, де відбувалися великі торги. У 1904 році, очолюючи етнографічну експедицію, Іван Франко відвідав Сможе.

ТРУХА́НІВ — село, центр сільської Ради розташоване на річці Труханівці. До райцентру— 20 км, до залізничної станції Верхнє Синьовидне — 6 км. Населення — 1255 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кам'янка, Побук.

У селі розміщений відділок радгоспу «Сколівський», який займається м'ясо-молочним тваринництвом, вівчарством і льонарством. Село має восьмирічну школу, середню школу сільської молоді, клуб, бібліотеку. В селі є 26 матерів-героїнь. Тільки за післявоєнні роки побудовано біля 120 нових житлових будинків.

В джерелах село вперше згадується під 1588 роком.

ТУ́ХЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Опорі, за 17 км від райцентру, на залізничному і шосейному шляху Стрий—Славське. Залізнична станція. Населення — 1606 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гребенів і Либохора.

В селі міститься радгосп ім. Ів. Франка, який має 6035 земельних угідь, в т. ч. орних земель — 1585 га, пасовищ — 2254 га, сінокосів— 3190 га. Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво. Вирощуються також зернові (овес, жито), картопля та багаторічні трави, льон.

Працює восьмирічна школа. До послуг жителів клуб, бібліотека. В селі є лісництво та лісопильний завод Славського лісгоспзагу.

За історичними даними село відоме з 1397 року.

Відкриття пам'ятника першому комсомольцю села Підгородці Володимиру Пістоляку.

На околиці с. Тухольки.

ТУ́ХОЛЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Тухольки, за 12 км від залізничної станції Лавочне, за 29 км від райцентру, на автодорозі Львів—Ужгород. Населення — 1010 чоловік. Сільраді підпорядковано село Хитар.

На території села розташований відділок радгоспу «Верховина». Радгосп має 6400 га сільськогосподарських угідь, в ч. ч. 2500 га орної землі, 1750 га луків та пасовищ. Напрям господарства — рослинницький. Діє льонопереробний пункт та сепараторський пункт Стрийської філії молочної фірми «Верховина». Через Тухольку проходить нафтопровід «Дружба» та високовольтна лінія електропередачі «Мир».

В селі працюють середня школа, клуб на 200 місць, бібліотека. Перша письмова згадка про Тухольку датується 1552 роком. Першими поселенцями були селяни з с. Тухлі. На початку XVIII століття Тухолька відіграла важливу роль у підтримці повстання семигородського князя Ракоція в 1703—1711 рр. проти австрійських загарбників. Багато жителів села брали участь у опришківському русі. За переказами, в Тухольці нерідко бував разом зі своїми побратимами Олекса Довбуш. У 1787 році Тухолька й навколишні села зазнали сильного голоду, який стався через неврожай. У 1827 році відбувся селянський виступ проти панщини. У 20-х, 30-х роках XX століття серед жителів активну діяльність проводив Тухольський осередок КПЗУ. Селяни беруть діяльну участь у страйках, що проходять в цей час в Сколе.

Під час Великої Вітчизняної війни на території Тухольської сільради вели бої висаджені в тил ворога радянські парашутисти, яким допомогало населення. З 1944 по 1945 рік в селі знаходився військовий госпіталь.

З архітектурних пам'яток в Тухольці є дерев'яна церква, збудована в 1845 році в бойківському народному класичному стилі.

ЯМЕ́ЛЬНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Ямельничці за 27 км від райцентру і 20 км від залізничної станції Верхнє Синьовидне. Населення — 1055 чоловік.

В селі розміщена четверта бригада колгоспу ім. Жданова, яка має 825 га земельних угідь, з них 150 га пасовищ, 325 сінокосів. Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво. Тут є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Побудовано понад 90 житлових будинків.

СОКАЛЬСЬКИЙ РАЙОН

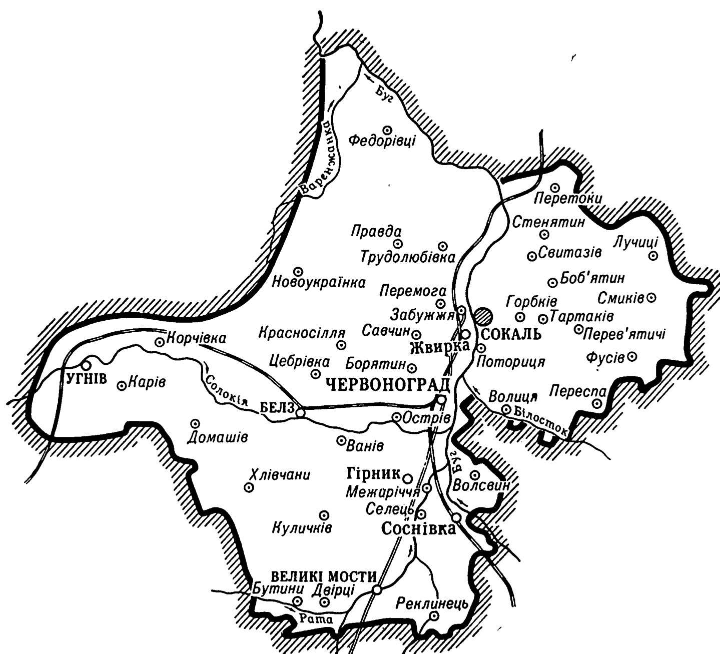

СОКАЛЬ

Сокаль — місто районного підпорядкування, центр Сокальського району. Розташоване на правому березі річки Західний Буг, у двох кілометрах від залізничної станції Сокаль, за 90 км на північ від міста Львова, з яким зв'язане залізничною магістраллю Львів — Червоноград — Ковель та шосейною дорогою Львів—Ковель. Площа міста становить 4,6 кв. км, населення — 12,8 тис. чоловік.

За народними переказами, назва міста походить від слова «сокіл», бо в урочищі над Західним Бугом з давніх давен водилося чимало цих птахів. Більш ймовірно, однак, що назва походить від давньоруського імені.

Місцевість, де розташований Сокаль, була заселена з давніх часів. Про це свідчать поховання та знахідки посуду, що датуються III тисячоліттям до нашої ери[1]. Виявлено також поховання бронзової доби, де знайдено крем'яні та кам'яні сокири, наконечники стріл та списів. Про заселення цієї місцевості наприкінці I тисячоліття до нашої ери та в перших століттях нашої ери свідчать знайдені тут глиняна посудина з золотими монетами, бронзова фібула римського часу[2]. В околицях Сокаля виявлено також залишки древньоруського поселення. Тут знайдено глиняний посуд і срібні підвіски, що датуються X—XI століттям[3].

Перші історичні згадки про Сокаль пов'язані з періодом, коли західні землі Київської Русі перебували під владою мазовецьких князів. Сокаль вперше згадується в історичних джерелах від 1411 року[4] у привілеї, виданому того року князем Зимовитом місту Буську, зазначається: у Сокалі 15 серпня 1411 року Зимовит, князь мазо-

---

[1] І. К. Свєшніков. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля, Львів, 1958, стор. 7.

[2] Журн. «Советская археология», 1959, № 1, стор. 46.

[3] О. О. Ратич. Підсумки дослідження древньоруських археологічних пам'яток на території галицької та волинської земель, «Матеріали і дослідження по археології УРСР». К., 1954, стор. 13.

[4] Akta grodzkie i ziemskie, t. X, стор. 3, № 41.

вецький, дає Миколі Шеретові «війтівство в Буську на праві магдебурзькому»[1]. В 1424 році той же князь Зимовит видав привілей про переведення Сокаля із староруського права міського самоврядування на магдебурзьке й продав війтівство в ньому разом з чотирма ланами (близько 120 моргів) землі, лазнею та половиною різницьких, пекарських і шевських яток якомусь краківському міщанинові Миколі Шональсу за 150 гривен. Переведення Сокаля на магдебурзьке право мало на меті підтримати в міському самоуправлінні шляхетсько-католицькі елементи.

Напевне, вже тоді Сокаль був помітним укріпленим містом, розташованим на лівому березі Західного Бугу. Він мало чим відрізнявся від інших феодальних міст того часу. В центрі Сокалю височіли мури замку. Міщани повинні були годувати гарнізон замку, постачати для нього зброю, одяг, паливо, безкоштовно ремонтувати шляхи. Різного роду феодальні повинності, в тому числі і ярмаркове, шляхове, мостове мито, тобто праця тисяч людей,— все це йшло до замку. Серед міщан тодішнього Сокалю переважала біднота. В королівських реєстраціях такі люди значаться як комірники, паркетники, гультяї. Крім замку, сокальські міщани примушені були сплачувати різні податки міському самоврядуванню (ратуші). Злиденним було життя і передміщан — прошарку міської бідноти, що мешкала на околиці міста.

Кільце стін не давало місту можливості розростатися в ширину. Проте поступово навколо цих стін виникали передмістя.

Сокаль не мав повного самоврядування, хоч йому й було надане магдебурзьке право. Управління було поділене між містом і представниками князівської влади. Постійна боротьба між містом і феодалом мала певний вплив на специфіку міського самоврядування. На чолі всієї влади в місті офіційно стояв феодал, представник мазовецьких князів. Верховним органом міського управління була міська рада, очолювана бургомістром. Місто мало право щороку обирати бургомістра, лавників і двох «райців» — католиків і православних.

До 1462 року Сокаль у складі Белзького удільного князівства перебував під владою мазовецьких князів. У 1462 році місто було перетворене на повітовий центр Белзького воєводства[2]. На чолі міста, як представник королівської влади, стояв староста, господарським життям Сокаля, як і раніше, керувала міська рада. Оборону міста здійснював замок, який був власністю короля.

Однією із серйозних причин, що перешкоджали розвитку Сокаля протягом XV—XVI століть, були часті напади татар. Найбільш спустошливими вони були на початку XVI століття. Сокаль під час цих навал був настільки знищений і спалений, «до такої прийшов нужди, що зовсім ніхто не хотів у ньому мешкати». Це змусило сокальського старосту Андрія Тенчинського в 1524 році приступити до спорудження міста на правому березі Західного Бугу замість старого на лівому. Нове місто було заново укріплене, але замок залишився за його межами[2]. Укріплюючись, Сокаль економічно міцнів. Так, вже в 1548 році вперше на території Белзького воєводства в ньому був заснований цех шевців. За люстрацією сокальського староства від 1564—1565 рр. на той час в місті налічувалось 150 господарств, з них 110 належало українцям, 24 — полякам, 2 — євреям, 13 — представникам інших національностей. В Сокалі проживало 37 пекарів, 23 різники, 16 шевців, 9 гончарів. Всього ж у 1565 році в Сокалі було 85 ремісників[3].

Люстрація так описує загальний стан мешканців Сокаля: «Сокаль містечко над Бугом лежаче, в ньому міщане з своїх домів чиншу на замок не дають, ані з городів, бо дали справу, що це їм надано на оправу міста і тільки з поля дають чинш...»[4].

У 1571 році польський король Сигизмунд Август видав привілей для міста

---

[1] М. Голубець. З історії міста Сокаля. Львів, 1929, стор. 6.

[2] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 3—7.

[3] Maurycy Horn. Rzemiosło miejskie województwa Belskiego w pierwszej połowie XIII wieku. Wrocław-Warszawa, 1966, стор. 93, 152, 232.

[4] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 7—8.

Стоянова, в якому стоянівцям разом з сокальцями доручалося якнайшвидше укріпити Сокаль, зокрема його замок, щоб мати надійний захист під час татарських нападів. З розвитком торгівлі, в 1578 році в Сокалі було встановлено одноденний ярмарок, а з 1639 року — другий ярмарок тривалістю два тижні. Інтенсивно розвиваються різноманітні промисли. Так, у 1639 році був затверджений статут ковальського, а в 1644 році — статут зброярського цехів. Люстрація 1631 року згадує цех слюсарів, а люстрація 1644 року — цехи мечників та золотарів[1].

Ремісники Сокаля змушені були сплачувати податки старосту, міському самоуправлінню, церкві. До 1629 року сокальські ремісники платили державі податок, сума якого коливалася від 15 грошів до 1 злотого з кожного ремісника. Для деяких категорій ремісників — золотарів, аптекарів — розмір податку подвоювався. В 1629 році на користь міської ради був впроваджений так званий подимний податок; ним обкладалися лише ті ремісники, які мали власні будинки. В 1632 році було впроваджено особливий податок від кількості ремісницьких верстатів[2]. На членів цеху накладався також військовий податок. Так, зброярський цех на початку XVII століття повинен був мати хоругву, бубон, гармату, кулі та інше військове спорядження. Крім того, члени цехів, в залежності від становища, мусили сплачувати податок у вигляді внесків на користь цеху (від 2 до 4 злотих на рік).

Поряд із соціальним гнітом різко посилюється національне гноблення українського населення Сокаля шляхом впровадження церковної унії та полонізації українців. Підступну роль в цьому натиску католицизму зіграла верхівка православної церкви. Почалося насильне запровадження унії. Розгорілася вперта боротьба бідніших верств населення проти насильного окатоличення, проти експлуатації з боку польської міської верхівки.

Заможні верстви сокальських міщан активно підтримували польський уряд в полонізації українського населення. В 1604 році монахи-бернардинці почали споруджувати монастир. Король Сигизмунд III виділив їм 250 моргів поля, віддав два пароми для переправи через ріку, а також фільварок в одному із передмість та значні лісові масиви навколо міста[3]. Сокальська верхівка, а також її представники в навколишніх містечках, зібрали для будівництва монастиря чималу суму грошей. У 1624 році король дав дозвіл на спорудження під Сокалем жіночого монастиря бригідок[4].

Обидва монастирі мали стати своєрідними центрами по окатоличенню українського населення. Проте ця політика королівського уряду зустрічала опір найширших народних мас.

У відповідь на насильне закриття православних церков холмським владикою в ряді міст, в тому числі і в Сокалі, починаються заворушення. В січні 1646 року в один із торгових днів сокальські міщани та ремісники разом з приїжджими селянами напали на захоплену уніатами церкву св. Миколая. З цього приводу наставники уніатських церков подали до белзької воєводської управи позов на сокальців, в якому писали: «Побунтоване хлопство яко бестії напали на церкву і кричали при цьому: «Бийте, добивайте цих поганців». Коли повстали, зламавши двері, ввійшли до церкви, то духовників побили і пошарпали святі тайни, по землі розкинули святі образи й топтали їх ногами. Образ Йосафата скинули з стіни, порубали й кричали при цьому: «Це не Йосафат, а душехват»[5].

В свою чергу православна шляхта в інструкції, прийнятій на сеймику 1646 року в Луцьку, зазначала, що православна церква «... в католицькому, християнському королівстві та вільній і свобідній Речі Посполитій зазнає такого насильства, якого і в

---

[1] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 7—8.
[2] Maurycy Horn. Rzemiosło miejskie..., стор. 40, 48, 49, 158.
[3] B. Sokalski. Powiat Sokalski. Lwów, 1899, стор. 319.
[4] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 11.
[5] Сводная Галицко-Русская летопись, 1874, стор. 100.

поганській неволі християни-греки не зазнають. Захоплено церкви, монастирі і собори, заборонено вільне виконання обрядів... У Любліні, де віднято церкву, також в Сокалі... потай, в погребах і своїх будинках мусять ховати мерців»[1].

Активну роль в боротьбі українських міщан та ремісників проти засилля польських поневолювачів, а також уніатів відігравали в цей час специфічні організації українських міщан та ремісників — братства. Про те, що і в Сокалі існувала така організація, відомо з документів Львівського Успенського братства. Так, в одному з них зазначалося, що львівські міщани в 1646 році подавали діяльну допомогу, в тому числі й матеріальну, братствам «в Любачеві і Сокалі противно напастей ієзуїтів»[2]. Напевне, виступ сокальців проти уніатів в 1646 році проходив саме під керівництвом цього братства.

Найбільш яскраво виявилася ненависть українського населення Сокаля до поневолювачів під час визвольних походів війська Богдана Хмельницького. У вересні 1648 року в Сокалі у підвалах міщанських будинків переховувався загін чисельністю близько 100 козаків, посланий для допомоги місцевому населенню в боротьбі проти шляхти. 7 вересня 1648 року львівський суддя Самійло Кушевич, описуючи переможний похід загонів козацько-селянського війська, зазначав: «Під Сокалем збунтувалося селянство»[3]. В ці грізні для польської шляхти вересневі дні до Сокаля прибули озброєні селяни з навколишніх сіл. Вони прогнали з міста шляхту і католицьких ксьондзів, закрили костьоли та повернули православним їх церкви. Із скарги пароха сокальського костьолу до варшавського сейму видно, що повсталими керував селянин з Ільковичів Петро Варяниця. Але сили були нерівними, польській шляхті, яка в цей час збиралася в похід проти військ Хмельницького, вдалося придушити повстання. З приводу цього той же суддя Кушевич писав: «Проводців бунту і розбою піймано, відіслано до львівського... суду, де їх вбито на палі на приклад для інших»[4].

Коли загони козацько-селянського війська в кінці 1648 року відійшли від Сокаля, почалася чорна пора помсти українському населенню. Шляхта, яка тепер з'їжджалася з усіх навколишніх сіл та містечок, ночами нападала на українські доми, вирізувала їх мешканців; тіла вбитих кидали до Бугу.

Вдруге козацько-селянські загони Богдана Хмельницького перебували під Сокалем у 1655 році. Під час цього походу козаки знищили монастир бернардинів і жіночий монастир бригідок.

Шляхетські загони для боротьби з військами Богдана Хмельницького сконцентрувалися в районі Сокаля. Тому українське населення міста не мало змоги розгорнути проти польських загарбників активну боротьбу[5].

Після закінчення національно-визвольної війни українського народу Сокаль продовжував залишатися під владою шляхетської Польщі. Руйнування, яких зазнало місто під час військових дій та нападів татар в другій половині XVII століття, призвели до поступового занепаду ремісництва й торгівлі. Про це, зокрема, свідчить декрет сокальського старости Ксаверія Потоцького від 1725 року[6].

Після першого поділу Польщі Сокаль переходить до складу Австрії. Доля трудового населення Сокаля ні в чому не змінилася. Лише гніт, якого раніше воно зазнавало з боку польської шляхти, доповнився гнобленням австрійської адміністрації.

На початку XIX століття в Сокалі існувало ряд майстерень. Так, в 1811 році австрійські власті зареєстрували тут такі кустарні промисли: майстерню для дублення шкіри, гуральню, на якій працювало 12 робітників, ткальню з 7 робітниками по виготовленню шовкових тканин, ткальню з 10 робітниками по виготовленню по-

---

[1] Архів ЮЗР, ч. II, т. I, стор. 26.
[2] Сводная Галицко-Русская летопись. Львов, стор. 100.
[3] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 14.
[4] Жерела до історії України — Руси, т. V, стор. 7.
[5] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 15.
[6] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 16.

лотна. Діяла також гончарна майстерня з 7 робітниками, миловарня, позументна майстерня[1].

В 20-х роках XIX століття населення Сокаля становило 2690 чоловік. Поряд з ремісництвом жителі міста займалися землеробством. Із загальної площі майже в 5 тис. моргів міщанам належало лише 2646 моргів поля, 55 — луків та 151 — городів. Старостcovу та церкві належало 2245 моргів поля, 183 — луків та 191 — лісу. Про нерівномірність землеволодіння свідчать такі дані: ділянки від 0,5 до 1 морга належали 34,5 проц. власників, більшість сокальців мала наділи розміром від 2 до 5 моргів. Існувала також група заможних селян, які володіли понад 10 моргами поля[2]. Культурний і освітній рівень населення Сокаля залишався низьким. Відкрита наприкінці XVIII століття школа обслуговувала в основному заможну німецьку й єврейську частину населення. Навчання провадилося німецькою мовою[3].

З 30-х років XIX століття поступово змінюється зовнішній вигляд самого міста, зокрема його околиць. Враховуючи сприятливі природні умови, географічне розташування Сокаля, навколишня шляхта почала будувати на березі Західного Бугу невеличкі літні дачі. Цим самим був даний початок спорудженню окремої «Шляхетської» вулиці. В 1841 році Сокальська рада купила село Бабинець й включила його в межі міста як передмістя[4].

Проте до середини XIX століття Сокаль залишався глухим провінціальним містечком із 3800 чол. населення. Про тогочасний Сокаль говорилося, що він «дерев'яний, брудний, сумний... в крайньому нехлюйстві заповнений»[5].

Після ліквідації кріпацтва, з розвитком капіталізму в Галичині, Сокаль поступово стає одним із її торговельних центрів. В 70-х роках XIX століття була прокладена шосейна дорога, що з'єднала Сокаль з Великими Мостами, Жовквою та Львовом. У 1885 до Сокаля була проведена одноколійна залізниця. Досить активно використовувався для розвитку торгівлі й водний шлях по Західному Бугу[6].

Наприкінці XIX століття в Сокалі виникло ряд підприємств, що спеціалізувалися на переробці місцевої сировини. В 1895 році в Сокалі була збудована перша парова цегельня, продуктивністю 1,5 мільйона штук цегли щорічно, дещо згодом — друга. Крім того, в місті існувало декілька кустарних цегелень, але всі вони задовольняли лише потреби їх власників. На початку 80-х років у Сокалі було споруджено паровий млин.

В останній чверті XIX століття в місті продовжувало розвиватися гончарне виробництво. В цей час тут працював відомий народний майстер В. Шостопалець. Він виготовляв декоративну кераміку у вигляді фігурного посуду та розписних кахлів, вдало використовуючи скульптурні елементи[7].

Про значне зростання Сокаля як торговельного центру наприкінці XIX століття свідчить краєвий закон, згідно з яким Сокаль у 1891 році ввійшов до складу тридцяти найбільших населених пунктів Галичини[8]. На цей час в Сокалі проживало 8006 чоловік: 2452 поляків, 2266 українців, 3272 євреї та 16 представників інших національностей[9].

На початку XX століття в Сокалі виникло ряд нових підприємств. У 1905 році було побудовано механізований тартак, дещо згодом споруджено фабрику по ремонту сільськогосподарських машин та лісопильний завод.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 3, 19, 39, 51—53.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 20, оп. 19, спр. 192.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 85, спр. 1903, арк. 116.
[4] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 18.
[5] B. Sokalski. Powiat Sokalski, стор. 370.
[6] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 18.
[7] К. І. Матейко. Народна кераміка західних областей Української РСР, К., 1959, стор. 53, 55.
[8] М. Голубець. З історії міста Сокаля, стор. 19.
[9] B. Sokalski. Powiat Sokalski, стор. 370.

Незважаючи на певний господарський розвиток, наприкінці XIX— на початку XX століть культурний та освітній рівень основної частини населення міста залишився майже незмінним. Окремі спроби австрійських властей поліпшити побутові умови населення робилися лише для панівних верств. Так, наприкінці XIX століття в місті була відкрита шестикласна народна жіноча та чотирикласна чоловіча школи й однокласна — в передмісті. Якщо в шестикласній школі навчання велося польською мовою, то в двох інших — українською. Однак, за даними офіційної, явно заниженої статистики, 35 проц. жителів Сокаля шкільного віку й старше залишалися неписьменними[1].

В роки австрійського панування, незважаючи на те, що в 1878 році в Сокалі була відкрита повітова лікарня, медичне обслуговування трудящих фактично не провадилось. Все це спричиняло до досить високої смертності, зокрема дитячої.

Під впливом першої російської буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр., слідом за робітниками Львова й Дрогобича, почали виступати трудящі менших міст Галичини. В 1906 році застрайкували робітники сокальських цегелень. Їх приклад наслідували ковалі, столяри, гончарі. Невеликий загін сокальського робітничого класу під впливом революційних подій в Росії вперше вдався до страйкової боротьби. Страйки робітників Сокаля та інших міст тісно перепліталися із виступами сільськогосподарських робітників.

Австрійський уряд змушений був ввести в Сокальський та інші прикордонні з Росією повіти значні військові сили. З приводу цього заходу цісарського уряду В. І. Ленін писав: «В Австрії, в Галичині, на російському кордоні, де бояться також можливості поширення аграрного руху за типом російського, зосереджено три армійські корпуси»[2].

Але ці заходи не могли припинити революційної боротьби трудящих. Страйки робітників сокальських цегелень з новою силою розгорілися в 1907 році. Через два роки цегельники знову піднялися на боротьбу. За прикладом робітників не припиняли боротьби батраки поміщицьких фільварків.

Проте дальшому розгортанню революційних подій перешкодив початок першої світової війни. Вже в перший місяць війни Сокаль був зайнятий 8-ою армією російських військ під командуванням генерала Брусилова[3]. При відступі російських військ частина жителів Сокаля виїхала вглиб Росії. В червні 1915 року австрійські війська знову захопили місто. Австрійські власті стали жорстоко переслідувати прогресивно настроєних робітників, усіх тих, хто з симпатією ставився до російського народу.

Багаторічний вихор спустошень, що не минув під час першої імперіалістичної війни й Сокаля, привів до розорення міста, породив голод і масові хвороби. Передова частина трудящих розуміла, що лише в класовій, революційній боротьбі вона зможе здобути визволення з-під соціального й національного гніту.

Звістка про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції блискавично рознеслася по всій Галичині. Вже в березні 1918 року сокальський староста доносив, що комуністичні ідеї серед жителів повіту активно поширюють колишні військовополонені австро-угорської армії, яких тоді на Сокальщині нараховувалося до 20 тис. чоловік. Комуністична агітація велася в 1918 році також серед робітників залізниці Сокаль—Іваничі[4].

Встановлення терористичного режиму так званої Західноукраїнської Народної Республіки з листопада 1918 року завдало значного удару справі піднесення революційної боротьби західноукраїнських трудящих. Сокаль був одним із перших міст, окупованих на початку 1919 року польськими загарбниками.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 2147, арк. 2.
[2] В. І. Ленін. Твори, т. 11, стор. 84.
[3] Всемирная история, т. VII, М., 1960, стор. 521.
[4] Під прапором Жовтня, стор. 73, 207.

Злидні, в яких тоді проживало населення Сокаля, змушені були визнавати навіть представники офіційної влади. Так, на початку березня 1920 року в звіті Галицькому намісництву сокальський староста писав: «Загальне нарікання на щораз більше зростаючу дорожнечу й нестачу продуктів харчування, боротьба з чим є дуже важкою. Цей стан найбільше відчуває міське населення, голосно висловлюючи незадоволення. Такий, наприклад, продукт, як картопля, стає майже недоступний для широких верств у зв'язку з величезною дорожнечою»[1].

Нового піднесення революційний рух серед трудящих Сокаля набрав під час легендарного походу радянських військ в Галичині літом 1920 року. 13 серпня війська 14-ї армії звільнили місто від польських окупантів[2], 18 серпня Червона Армія форсувала Західний Буг південніше Сокаля. Трудящі радо зустріли своїх визволителів. Частина жителів Сокаля і навколишніх міст стала до лав Червоної Армії.

Восени 1920 року, після відходу військ Червоної Армії, у місті встановився окупаційний режим буржуазно-поміщицької Польщі.

За роки польської окупації в Сокалі діяли в основному старі підприємства і кустарні промисли. На початку 20-х років на тартаку нараховувалося 39 робітників, на лісопилці — 4, на фабриці сільськогосподарських машин — від 27 до 35 робітників[3]. Значна частина робітників Сокаля була зайнята на паровому млині та цегельнях. У 1936 році тут працювало від 165 до 175 робітників[4].

Якщо в 1928—1929 рр. у місті відбулось 3 страйки, в яких взяло участь 140 робітників, то в 1934—1936 рр.— 7 страйків, за участю 264 чоловік. Страйки носили в основному економічний характер. Найбільшими з них були страйки робітників сокальських цегелень в 1929, 1935 та 1936 роках. У шестиденному страйку в червні 1929 року взяло участь 80 робітників. Робітники цегелень вимагали підвищення заробітної плати з 12 до 14 злотих за виробництво тисячі штук цегли, поліпшення умов праці. Однак тоді власники не погодилися задовольнити справедливі вимоги робітників. Через місяць цегельники вдруге почали страйкувати. На цей раз їм вдалося домогтися певних поступок від власників промислів, зокрема підвищення заробітної плати.

Сокальські робітники не обмежувалися лише економічною боротьбою. Вони висували також і політичні вимоги, зокрема неодноразово брали участь в першотравневих демонстраціях. Під час мітингу 1 Травня 1926 року в Сокалі зібралося понад 120 міських робітників і селян, що приїхали з навколишніх сіл.

Боротьбою сокальських робітників проти окупаційного режиму керували комуністи та члени прогресивної організації «Сельроб». З початку 20-х років в Сокалі діяв осередок Комуністичної партії Східної Галичини (з 1923 року — КПЗУ). А в червні 1924 року в місті були вже проведені партійні наради в окремих осередках, де обговорювалися рішення V конференції КПЗУ та накреслювалися заходи по здійсненню цих рішень[5]. В 1927—1928 рр. в Сокалі містився повітовий і районний комітет КПЗУ. На чолі повітового комітету стояли П. Богдан, Н. Улашевич та Н. Петрович— жителі Сокаля. Районний комітет КПЗУ очолював Іван Ковальчук, який також проживав у Сокалі[6]. В 1929—1930 рр. у місті діяв також повітовий комітет «Сельроб-Єдності».

Комуністи проводили значну роботу серед членів легальних робітничих професійних організацій. 1 серпня 1929 року в Сокалі була проведена демонстрація на відзначення «Міжнародного Червоного дня», який проходив за закликом ЦК Комуністичної партії Польщі під лозунгами антимілітаристської боротьби. Керували цією демонстрацією члени КПЗУ брати Максим та Пантелей Шамбори і Ян Місевич.

---

[1] Під прапором Жовтня, стор. 217.
[2] Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ. Львів, 1965, стор. 50.
[3] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 2, спр. 161, арк. 54.
[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 26, 48, 83, 121.
[5] Є. М. Галушко. Нариси історії КПЗУ, стор. 138.
[6] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 63, арк. 23.

Колона демонстрантів налічувала до ста чоловік. Демонстранти співали революційну пісню «Червоний штандар», виголошували лозунги: «Геть війну!», «Геть буржуазію!» тощо. В цьому антивоєнному виступі робітників брали участь як українці, так і поляки та євреї. Серед керівників демонстрації були також поляки Юзеф Загорський, Мар'ян Пікур та інші[1].

Осередки КПЗУ приділяли велику увагу посиленню пропагандистської роботи серед населення Сокаля. В лютому 1927 року на фабриці сільськогосподарських машин було поширено кілька тисяч комуністичних листівок. Надруковані польською і російською мовами, вони закликали трудящих продовжувати боротьбу проти національного пригнічення українців та білорусів. В той же час в місцевому костьолі було знайдено близько 40 аналогічних листівок. 14 травня 1929 року на території станції Сокаль були знайдені листівки Комуністичної спілки молоді Західної України, які закликали українську молодь відмовлятися від служби в рядах польської армії[2].

З приводу пацифікацій, до яких вдавався польський уряд, в зверненні ЦК Комуністичної спілки молоді Західної України, прийнятому в січні 1930 року, зазначалося: «Фашистський уряд устроїв нову криваву розправу селян, що в річницю «ІІІЛ» (Леніна, Лібкнехта та Люксембург) демонстрували... Рівно ж в місті Сокалі в той же день фашистські кати замордували робітників. Для працюючих мас, що свідомо борються проти фашистської диктатури, проти соціального та національного гніту, фашизм має одну відповідь — кулі й багнети»[3].

Комуністи проводили роз'яснювальну роботу серед усіх верств населення, боролися в першу чергу за непорушну єдність робітників і селян. У 1929 році в Сокалі розповсюджувалося звернення місцевого відділення профспілки сільськогосподарських робітників Західної України до робітників Сокаля про об'єднання зусиль у боротьбі проти спільного ворога. Звернення закінчувалося закликом: «Хай живе єдність робітників сільського господарства з соціалістичними робітниками з міст!»[4].

Авангарду робітничого класу Сокаля доводилося діяти в надзвичайно складних умовах. Окрім офіційної пропаганди окупаційного режиму, на свідомість трудящих постійно впливали ідеологи українського буржуазного націоналізму. Українські буржуазні націоналісти намагалися поставити під свій контроль діяльність читальні «Просвіти», кооперативного товариства, спортивних організацій тощо.

Тому сокальським комуністам поряд з боротьбою проти окупаційного режиму доводилося значну увагу приділяти викриттю ворожої для народних мас ідеології українського буржуазного націоналізму.

В роки польської окупації низьким був і культурно-освітній рівень корінного населення Сокаля. Навчання в гімназії, що була відкрита в перші роки окупації, та двох початкових школах проводилося польською мовою. До того ж, здобути середню освіту, не кажучи вже про вищу, дітям робітників та незаможних міщан було надзвичайно важко. У гімназії вчилися переважно діти представників панівних класів. Наприклад, у 1935/36 навчальному році діти державних урядовців становили 54 проц. учнів гімназії, сільських багатіїв — 17, промисловців і купців — 15, служителів релігійних культів — 4 проценти. Діти робітників та інших бідних верств населення становили близько 10 проц. всього складу учнів сокальської гімназії.

Не кращим було медичне обслуговування трудящих. В 30-х роках у Сокалі була одна повітова лікарня на 104 ліжка, працювало 2 лікарі і 6 чоловік допоміжного персоналу. За лікування, як і за навчання, населенню доводилося вносити досить високу плату. Лише за один день перебування в сокальській повітовій лікарні хворий

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 405, арк. 18.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 2800, арк. 9.
[3] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 411, арк. 18.
[4] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 209, арк. 24.

повинен був сплачувати від 3,5 до 12 злотих, в той час як його заробітна плата не перевищувала 1—1,5 злотих на день.

До возз'єднання в Сокалі існувала тільки одна невеличка бібліотека — так звана читальня «Просвіти».

В пам'яті сокальських старожилів живі спогади про вересневі події 1939 року. 17 вересня до міста долинула звістка про те, що Червона Армія, виконуючи волю всього українського народу, перейшла через Збруч й почала визвольний похід на західноукраїнські землі.

Вже через два дні після початку цього походу — ранком 19 вересня — робітники цегелень і парового млина, а також біднота з навколишніх сіл — Поториці, Забужжя, Ільковичів, Свитазева та ін., роззброївши повітову поліцію, зібралися у парку в центрі міста, щоб вітати рішення Радянського уряду про визволення Західної України.

О другій половині дня до Сокаля вступили радянські війська.

Цей день — 19 вересня 1939 року — і став днем визволення Сокаля з-під багатовікового чужоземного ярма, з-під влади поміщиків і капіталістів.

У місті було створене Тимчасове управління, яке взяло в свої руки всю повноту народної влади. Його головою обрано робітника цегельного заводу Пантелея Гнатовича Шамбору.

На підприємствах та при Тимчасовому міському управлінні було створено комісії з представників робітничого класу й прогресивної інтелігенції, які займалися націоналізацією крупних підприємств, великих магазинів тощо. На цегельнях, що знаходилися у приватній власності, а також у млині і на суконній фабриці були створені комісії робітничого контролю. Всі чотири цегельні були об'єднані в одне підприємство[1]. Керівником управління цегельних заводів став муляр Йосип Кіпріян, начальниками окремих цехів — робітники Гайриш, Кротик, Стегняк.

Виявом справжньої народної демократії стали вибори делегатів до Народних Зборів Західної України. В Сокальському повіті голосування проходило в дванадцяти виборчих округах. Членами окружних виборчих комісій були обрані робітники, селяни, представники трудової інтелігенції. Так, членами 102-ї Сокальської міської виборчої комісії були обрані Адам Коваль, Максим Шамбора, Петро Дзядик, Хая Фінк, Йосип Книш та інші.

Народні Збори обрали повноважну комісію для повідомлення урядам СРСР і УРСР прийнятого ними рішення про встановлення Радянської влади по всій території Західної України. Серед 66 членів повноважної комісії був також представник трудящих м. Сокаля, робітник цегельного заводу Іван Кирилович Притула.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 9 грудня 1939 р. було створено адміністративні центри Західної України. Сокаль став центром Сокальського району Львівської області.

В місті почали здійснюватися великі культурні перетворення. Наприкінці 1939 року була організована районна бібліотека для дорослих, розгорнув роботу районний Будинок культури. З 1 лютого 1940 року почала виходити районна газета «Соціалістична перебудова».

Відкрилися двері двох середніх і двох семирічних шкіл, педагогічного училища, навчанням було охоплено близько 1500 учнів, у переважній більшості дітей робітників і селян, для яких раніше шлях до освіти був закритий. У трьох школах і педучилищі навчання велося українською мовою і лише в одній, семирічній — польською.

Почав функціонувати районний відділ соціального забезпечення. Радянська влада подала допомогу колишнім безробітним, біднякам, сиротам та інвалідам. Було скасовано плату за лікування; у міській лікарні було 50 ліжок, у ній працювало п'ять лікарів. При лікарні був відкритий поліклінічний відділ, в місті— державна

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1, арк. 12.

аптека. Всього в Сокалі в 1940 році працювало 14 лікарів, 1 фельдшер, 3 акушери, 17 медсестер[1]. А в 1941 році в міській лікарні, що налічувала вже 114 ліжок, працювало 12 лікарів, 11 медсестер, 14 акушерок.

4 лютого 1940 року в приміщенні Будинку культури відбулися перші районні комсомольські збори. Через деякий час у цьому ж залі зустрілися жінки-трудівниці Сокальщини. Вони прийняли рішення про розгортання в селах колгоспного руху.

Господарським і культурним будівництвом у місті й районі керувала районна партійна організація.

Сокаль був прикордонним містом. У кількох десятках метрів від нього, по інший бік Західного Бугу, хазяйнували війська гітлерівської Німеччини, які загарбали територію Польщі.

Власне місто Сокаль було відірване від залізничної станції Сокаль, розташованої на західному березі ріки, окупованому німецькими фашистами.

О 5-ій годині ранку 22 червня 1941 року гітлерівські війська, форсувавши Західний Буг, віроломно вдерлися в місто. Загарбники зустріли героїчний опір радянських прикордонників, а також бійців і командирів 781-го стрілецького полку 124-ї стрілецької дивізії (командир полку — капітан Савельєв, комісар — старший політрук Васильєв), які самовіддано, не шкодуючи свого життя, захищали місто. Радянський воїн Корнійчук, накинувши на себе змочений бензином палаючий халат, кинувся під ворожий танк і підпалив його.

Окупувавши місто, німецько-фашистські загарбники почали по-звірячому розправлятися з партійними і радянськими працівниками, активістами соціалістичного будівництва. Були схоплені й закатовані перший секретар райкому партії Мулявко, голова виконкому міської Ради Шльома, народний суддя Гаранін та багато інших.

Вже в перші дні окупації фашисти розстріляли 104 чоловіки з числа інтелігенції міста. Потім вони заарештували й після двомісячного ув'язнення розстріляли працівників двох пожежних команд. По-звірячому замучені були 150 комсомольців. «17 вересня 1942 року в м. Сокаль прибула німецька поліція, яка мала завдання знищити єврейське населення. При першій облаві було затримано дві тисячі чоловік, яких відправили в м. Белзець. Це була остання подорож нещасних людей. Поїзд з електричним устаткуванням чекав на жертви. Його вщерть набили людьми. Автоматично закрилися двері, і кат включив струм. Поволі йшов цей поїзд смерті до заздалегідь підготовлених ям. Все йшло за планом, розрахованим з математичною точністю. Минуло небагато часу з дня цього жахливого вбивства. Знову понад 5 тисяч чоловік було вигнано на околицю міста, огороджену колючим дротом. Людей зганяли з навколишніх сіл; нещасних прибувало все більше і більше. Згодом німці знову вивезли 2000 чоловік до Белзця, де на них чекала така ж страшна смерть». У цих страхітливих злочинах фашистів активну участь брали українські буржуазні націоналісти. «... В м. Сокалі за період з 1941 по 1943 рр. українською поліцією, очолюваною українськими буржуазними націоналістами, разом з гестапо було знищено 12 тисяч ні в чому не винних патріотів нашої Вітчизни»[2].

Актом про звірства гітлерівських окупантів засвідчено, що вони «сплюндрували і спустошили квітуче місто, зруйнували приміщення суконної фабрики, вивезли з цих підприємств до Німеччини все устаткування і сировину... Висаджено в повітря 4 цегельних заводи, спалено школи, пограбовано апаратуру телефонної станції, телеграфу, вивезено машини з електростанції, медикаменти та інструменти з лікарень і поліклінік, спустошено Будинок культури». За час окупації було зруйновано понад третину міста — 600 будинків.

З перших днів окупації патріотично настроєні жителі міста надавали допомогу членам партійно-радянського активу та прикордонникам, що не встигли відступити

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 312, оп. 1, спр. 26, арк. 7; ф. 312 , оп. 1, спр. 1, арк. 2.

[2] Акт про звірства гітлерівських окупантів в м. Сокалі Львівської області. Львівський облдержархів, газетний фонд, інв. № 8, арк. 90.

з радянськими військами. Протягом червня — липня 1941 року жителі Сокаля Є. М. Анощук, С. Д. Іванець, І. Д. Кондратович, К. О. Мисик та З. С. Кліванець переховували в себе воїнів-прикордонників та членів родин радянських офіцерів, допомагали їм вийти з окупованого німцями міста[1].

Та розбійницькому хазяйнуванню німецько-фашистських загарбників настав кінець. 19 липня 1944 року війська 1-го Українського фронту форсували р. Західний Буг в районі с. Доброчина і зайняли м. Сокаль. У визволенні Сокаля брали участь 545-й стрілецький полк 389-ї стрілецької дивізії, 270-й стрілецький полк, 8-й гвардійський кавалерійський полк, 563-й окремий винищувально-протитанковий артилерійський полк.

У боях за визволення міста загинуло 172 воїни Радянської Армії, в тому числі підполковник Григорій Семенович Хабібулін, старший лейтенант Герой Радянського Союзу Євген Юхимович Михайленко, майор Яків Степанович Савченко та інші.

З перших днів визволення трудящі міста під керівництвом районної партійної організації розгорнули наполегливу роботу по відбудові зруйнованого війною народного господарства, піднесенню економіки й культури, поліпшенню добробуту населення. В місті поступово налагоджувалось мирне життя.

Відновився випуск районної газети «Соціалістична перебудова». В перших своїх номерах вона повідомляла про відкриття у місті ощадної каси, про організацію кабінету політичної освіти, про початок навчання в середній школі тощо.

Виконуючи ці завдання, трудящі Сокаля за короткий строк відбудували міську електростанцію, вона стала діяти навесні 1945 року, налагодили виробництво продукції в двох цехах суконної фабрики, на цегельних заводах[2]. Почав працювати державний млин.

Влітку 1945 року у місті був відкритий історико-краєзнавчий музей. У районному Будинку культури налагоджено роботу гуртків художньої самодіяльності: хорового, драматичного, художнього читання та ін., тут регулярно демонструвалися художні та хронікально-документальні кінофільми. Розпочалося збирання книжок серед населення для створення бібліотеки (в період окупації весь її книжковий фонд був знищений).

Знову стала функціонувати лікарня на 50 ліжок, відкрилася поліклініка, санітарно-епідеміологічна станція, аптека. Для наймолодших громадян відчинилися двері дитячих ясел і садків. Розпочав роботу районний піонерський табір.

1 серпня 1945 року населення Сокаля вийшло на святково прикрашені вулиці і площі міста, щоб урочисто зустріти радянських воїнів, які з перемогою поверталися з заходу на землю рідної Вітчизни. Воїнам-переможцям за старовинним народним звичаєм був піднесений хліб-сіль. На честь знаменної події селяни Сокальщини влаштували червону валку з хлібом для держави.

За участю трудівників міста розпочалися роботи по озелененню і благоустрою Сокаля.

Визначною подією в житті трудящих міста було урочисте відкриття в липні 1947 року в сквері на центральній площі пам'ятника Володимиру Іллічу Леніну.

Восени того ж року селяни сокальських околиць об'єдналися у дві сільськогосподарські артілі — ім. Кірова та ім. Ворошилова.

З допомогою держави молоді колективні господарства швидко ставали на ноги. Так, за два з половиною роки поголів'я корів колгоспу ім. Кірова зросло до ста, такої ж кількості досягло поголів'я свиней, до 80 голів зросла кількість коней — єдиної на той час в артілі тяглової сили. Поступово здійснювалося будівництво господарських приміщень. За кілька років було споруджено конюшню, корівник, свинарник, колгоспну комору. За дострокове виконання й перевиконання поставок сільськогосподарської продукції колгосп у 1950 році одержав від держави премію — вантажну автомашину.

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 3, оп. 2, спр. 158, арк. 14.
[2] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 45, арк. 17.

Члени конструкторського бюро, що працює на громадських засадах.

В січні 1949 року в Сокалі відбулася перша районна партійна конференція. Її делегати, що представляли близько 200 комуністів, обговорили підсумки соціалістичного будівництва на Сокальщині, накреслили нові завдання.

До першої районної партійної конференції прийшли з певними досягненнями всі виробничі колективи міста.

22 січня 1949 року ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР поздоровили трудяще селянство Сокальського району з завершенням колективізації. «Досягнення, що їх одержали молоді колгоспи району в справі вирощення високих урожаїв сільськогосподарських культур,— говорилося у вітальній телеграмі,— є яскравим доказом сили і могутності колгоспного ладу, який веде селянство до щасливого і заможного життя. Головне завдання тепер — всебічно розвивати громадське господарство колгоспів, поліпшити організацію праці, зміцнити трудову дисципліну і шляхом широкого розгортання соціалістичного змагання серед колгоспників домогтися дальшого піднесення врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності колгоспного тваринництва та забезпечити своєчасне виконання зобов'язань перед державою і високу оплату трудодня колгоспників»[1].

В усіх колгоспах, на підприємствах та установах міста і району були проведені мітинги і збори по обговоренню цієї вітальної телеграми. На мітингу в колгоспі ім. Кірова виступили бригадир т. Світуха, ланкові тт. Гаврилюк, Хомицька і Литвин. Вони зобов'язалися виростити по 22 цнт зернових з гектара і викликали на змагання колгоспників другої сокальської артілі — ім. Ворошилова. Учасники мітингу — голова колгоспу т. Шамбора, бригадир т. Свистун, ланкові тт. Барсук і Багрій дали слово виростити такий же високий врожай зернових і прийняли виклик на змагання своїх сусідів[2].

Значні зміни сталися в культурному житті районного центру. Крім районної бібліотеки для дорослих, почала діяти бібліотека для дітей та юнацтва. Міську лікарню було розширено вдвоє — до 100 ліжок; в 1949 році тут працювало дев'ять лікарів. 27 жовтня 1949 року районна газета повідомила про завершення повної електрифікації міста. Методом народної будови здійснювалися роботи по прокладанню шосейної дороги.

В березні 1950 року в місті відкрився кінотеатр на 200 місць. Незабаром став діяти районний Палац піонерів. Відновилися заняття у педагогічному училищі. В ньому було організовано дванадцять груп, стало навчатися 350 студентів, працювати близько двадцяти викладачів[3].

Розквітало мистецтво Сокальщини. 1 жовтня 1950 року на міському стадіоні було проведено перше районне свято пісні, на якому виступив хор у складі 500 чоловік.

Протягом п'яти післявоєнних років населення міста під керівництвом партійної організації повністю відбудувало зруйноване війною народне господарство. Сокаль

---

[1] Газ. «Соціалістична перебудова» (Сокаль), 1949 р., № 7.
[2] Газ. «Соціалістична перебудова», 1949 р., № 8.
[3] Львівський облдержархів, ф. Р-1315, оп. 1, спр. 47, арк. 109—113.

Сокальська школа-інтернат.

з міста дрібних майстерень і кустарних промислів почав перетворюватися в один із великих промислових центрів Львівської області.

Великий вплив на розвиток економіки міста мала передача Радянському Союзу за спільною радянсько-польською угодою частини лівобережної території Західного Бугу (грудень 1951 року). Завдяки цьому Сокаль з'єднався залізничними лініями зі Львовом і Ковелем.

Будівництву шахт і шахтарських селищ потрібні були будівельні матеріали. Починається реконструкція сокальських цегельних заводів. На зміну виснажливій ручній праці приходять машини й механізми. Розпочалось будівництво напівавтоматичного цегельного заводу річною потужністю 30 млн. штук цегли. Цей завод став до ладу в 1955 році[1]. Тоді ж в районі залізничної станції Сокаль було розпочато будівництво полігону залізобетонних виробів. Обидва береги ріки Західний Буг з'єднав новий автомобільний міст.

Не припинялися роботи по благоустрою і озелененню міста. Комсомольці і молодь заклали на березі ріки великий парк, на вулицях і площах були висаджені тисячі декоративних дерев і кущів, розбиті квітники. На початку 1956 року в місті було організовано велике квітникове господарство.

В цей же час у житті трудящих міста сталося ще кілька знаменних подій. Почала діяти лінія електропередач, проведена з Добротвірської ДРЕС; у квартирах були встановлені перші газобалонні установки; розпочалося регулярне автобусне сполучення між центром міста і залізничною станцією.

Значно зросла торговельна мережа і кількість підприємств громадського харчування. В 1950 році в місті діяло 9 магазинів та підприємство громадського харчування. А до 1956 року їх кількість відповідно становила 33 і 11.

Відчинилися двері середньої школи № 2 з російською мовою навчання, восьмирічної школи, середньої школи робітничої молоді, консультаційного пункту Львівської заочної середньої школи, який згодом був перетворений у самостійну школу. В приміщенні педагогічного училища було організовано восьмирічну школу-інтернат. Для неї було споруджено окремий навчальний корпус. Восени 1957 року була відкрита Сокальська дитяча музична школа-семирічка.

На південній околиці міста виросли нові вулиці — Червоноармійська, Некрасова, Пушкіна, Комсомольська, Піонерська, Ленінградська, Нова, Шахтарська[2]. За два роки (1955—1956) у місті було введено в дію 16 тис. квадратних метрів житлової площі.

Сокальський районний Будинок культури став справжнім осередком культурно-масової роботи серед трудящих міста, методичним центром по наданню допомоги сільським культосвітнім закладам. В 1956 році він став учасником республіканського огляду сільської художньої самодіяльності.

Міцніла економіка приміських колгоспів. Колгосп ім. Ворошилова, який згодом став іменуватися «Дружба», став учасником Виставки досягнень народного госпо-

---

[1] Газ. «Соціалістична перебудова», 15 липня 1954 р.
[2] Газ. «Соціалістична перебудова», 1955 р., № 97.

дарства СРСР, був нагороджений її Дипломом. З року в рік колгоспники підвищували врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність громадського тваринництва. В 1957 році колгосп зібрав з кожного гектара посівів по 22 цнт зернових, 430 цнт цукрових буряків, 145 цнт картоплі, 201 цнт овочів. На 100 га сільгоспугідь було вироблено 418 цнт молока і 108 цнт м'яса.

В лютому 1958 року трьом ветеранам колгоспного будівництва на Сокальщині — голові колгоспу ім. Калініна П. Г. Оліщуку, голові колгоспу «Дружба» Ф. І. Свистуну та доярці колгоспу «Зоря комунізму» М. М. Омелько було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Також було нагороджено: орденом Леніна бригадира рільничої бригади В. І. Мигасюка, орденом Трудового Червоного Прапора — ланкових М. І. Запотоцьку та І. В. Хмару, орденом «Знак пошани»— завідуючого свинофермою І. М. Корикору, медаллю «За трудову доблесть» — доярку Ярославу Михайлівну Криштоф. З цієї нагоди на центральній площі Сокаля відбувся багатолюдний мітинг.

Колгоспники артілі «Дружба» відповіли ділом на турботу партії та уряду про їх благо. План 1958 року по продажу державі молока був перевиконаний втричі, а м'яса — вдвічі[1].

На початку 1959 року відбулося укрупнення колгоспу «Дружба».

Великих успіхів досягли трудящі Сокаля за роки семирічки.

Після проведення реконструкції потужність цегельних заводів №№ 33 і 34 зросла до 55 млн. штук цегли на рік. Усі виробничі процеси тут повністю механізовано і автоматизовано.

Суконну фабрику було реорганізовано у прядильно-ткацьку, а з 1964 року вона почала спеціалізуватися на виробництві панчішно-шкарпеткових виробів. Після проведеної складної реконструкції і додаткового будівництва у 1966 році введено в дію панчішно-шкарпеткову фабрику на 12 мільйонів пар виробів за рік. Цехи фабрики обладнані за останнім словом техніки.

Збільшили виробництво промислової продукції райхарчокомбінат, маслозавод, ковбасний цех та інші підприємства харчової промисловості. В грудні 1962 року на північній околиці Сокаля розпочато будівництво потужного заводу штучного волокна.

Одночасно із спорудженням заводу штучного волокна в Сокалі здійснюється будівництво великого житлового мікрорайону. В 1965 році було введено в дію перші п'ятиповерхові багатоквартирні будинки. Закладено школу, їдальню, дитячий садок. В перспективі — будівництво Палацу культури, кількох висотних житлових будинків з магазинами, підприємствами побутового обслуговування тощо.

Сокаль по праву пишається своїми передовиками промислового виробництва: будівниками заводу штучного волокна В. М. Івановим, П. П. Момотом і М. А. Кононіхіною, робітниками цегельного заводу І. А. Явною, С. С. Тимошиком, М. І. Воробієм, штукатуром ремонтно-будівельного управління К. К. Підгурською, кравчинею райпобуткомбінату В. Т. Завальною та іншими славними трудівниками, ряди яких множаться з кожним роком.

Розширилася торговельна мережа. В місті відкрито новий універсальний магазин, магазин радіотоварів, книгарню тощо. Всього в 1966 році в Сокалі працювало 60 магазинів і 16 підприємств громадського харчування. Їх товарооборот порівняно з 1960 роком зріс у півтора раза.

На заняттях в Сокальській музичній школі.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-1334, оп. 1, спр. 1087.

Сокальський хімічний комбінат.

Споруджено ательє мод, павільйон побутового обслуговування, відкрито майстерню по ремонту телевізорів і радіоприймачів, художню майстерню, введено в дію автоматичну телефонну станцію; влітку 1965 року розпочато роботи по газифікації міста. До 250 ліжок розширено районну лікарню. На 1967 рік у ній працювало близько 50 спеціалістів з вищою освітою. В 1962 році буо відкрито протитуберкульозний диспансер, а через два роки — нову поліклініку. В місті працюють три рентгенівські установки, один флюорографічний апарат, клінічна, сіркологічна, хімічна лабораторії, спеціалізовані кабінети, зубопротезна лабораторія, профдезвідділ. На підприємствах (завод штучного волокна, заводоуправління цегельних заводів, панчішно-шкарпеткова фабрика) працюють фельдшерські здоровпункти. Загальною повагою населення міста й району користуються лікарі Р. М. Фенчин, Я. Г. Чолоч, О. А. Харюшин, фельдшер О. Я. Шевченко та інші медичні працівники.

При редакції районної газети «Вперед» (в грудні 1956 року газета «Соціалістична перебудова» була перейменована в «Ленінську правду», а з червня 1962 року почала виходити як газета «Вперед») створено літературно-мистецьке об'єднання «Колос».

У 1965 році організовано самодіяльну кіностудію, яка випустила документальний кінофільм «Народні таланти Сокальщини». Книжковий фонд районної бібліотеки для дорослих зріс до 25 тисяч примірників.

Справжньою прикрасою міста став збудований за сучасним проектом широкоекранний кінотеатр «Мир» на 600 місць. Споруджено приміщення середньої школи № 2. За типовим проектом зведено спортивний зал, в якому проводяться заняття дитячої спортивної школи.

В місті працюють три загальноосвітні середні школи, одна восьмирічна, школа-інтернат, вечірня школа робітничої молоді, заочна середня школа. Загальною повагою користуються заслужений вчитель школи Української РСР П. І. Воєдило, відмінники народної освіти Я. О. Оришкевич, М. І. Бобков та інші.

В числі кращих на Львівщині — сокальська сільськогосподарська артіль «Дружба». Її з 1964 року очолив колишній партизан з'єднання двічі Героя Радянського Союзу О. Ф. Федорова — М. М. Федотов. У 1966 році М. М. Федотов був удостоєний високої урядової нагороди — ордена Леніна.

В першому році п'ятирічки трудівники артілі виростили з кожного гектара по 33,2 цнт зернових, по 398 цнт цукрових буряків, по 201 цнт овочів. З розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 803 цнт молока і 100 цнт м'яса. Серед передовиків колгоспного виробництва Львівщини доярка О. Ільчишина, трактористи Р. Борис та В. Худоба, комбайнер П. Гайдук та інші колгоспники цієї артілі. В 1967 році за успіхи, досягнуті в розвитку сільськогосподарського виробництва, колгосп «Дружба» було нагороджено орденом Леніна.

Колективи промислових підприємств, будівельних організацій і установ міста, колгоспники сільськогосподарської артілі «Дружба» розгорнули боротьбу за гідну

зустріч 50-річчя Радянської влади. Взято підвищені соціалістичні зобов'язання. Зокрема, колективи промислових підприємств міста Сокаля випустили понад річне завдання додаткової продукції на 730 тис. крб., освоїли виробництво 34 нових видів виробів, зекономили 151 тис. квт-год. електроенергії. В ювілейному році тваринники артілі виробили на 100 га сільськогосподарських угідь по 850 цнт молока і 110 цнт м'яса.

Всі успіхи трудівників Сокаля і району досягнуті під керівництвом районної партійної організації, в лавах якої понад 1700 членів і кандидатів у члени КПРС. Зросла міська партійна організація — вона налічує близько 700 комуністів.

Повагою серед трудящих міста користуються старі комуністи Н. К. Соколян, Є. І. Черепов, колишній член КПЗУ пенсіонер М. Г. Шамбора та інші. Вони часто виступають перед населенням, особливо перед молоддю, діляться спогадами про визначні події в житті нашої країни, свідками і учасниками яких вони були.

Трудящі Сокаля свято бережуть пам'ять про тих, хто віддав своє життя за встановлення Радянської влади на західноукраїнських землях, за визволення Сокальщини від німецько-фашистських окупантів. У школах і Палаці піонерів створені куточки революційної, бойової і трудової слави, піонери ведуть листування з сім'ями загиблих героїв, дбайливо доглядають їх могили.

До архітектурних пам'ятників Сокаля відноситься костьол бернардинів, побудований в XVII столітті, церква св. Петра і Павла (XVIII століття) і каплиця церкви св. Миколая (XV століття).

Сокаль — центр передового на Львівщині району. Його трудящі завжди йдуть в перших лавах борців за виконання рішень партії, добиваються все нових і нових успіхів у комуністичному будівництві.

С. Л. СТУПНИЦЬКИЙ, О. С. ЗЕЛЬЦЕР

* * *

Сокальський район Львівської області утворений в 1939 році. Пізніше до нього була приєднана північна частина Забузького району, а в 1963 році — територія колишніх адміністративних районів Львівської області: Великомостівського, Забузького і Радехівського. В січні 1965 року територію Сокальського району розукрупнено за рахунок вилучення території колишнього Радехівського району.

До складу району входять 4 міста районного підпорядкування (Сокаль, Угнів, Белз, Великі Мости), селище міського типу Жвирка, 36 сільських рад; всього — 128 населених пунктів, переважно села. Крім того, тут розташоване місто обласного підпорядкування — Червоноград, яке разом з селищами Гірником і Соснівкою швидко розростається, що обумовлюється високими темпами розвитку Львівсько-Волинського басейну.

Площа району — 1,6 тис. кв. км, населення — 100 тис. чоловік, в тому числі сільського — 75,1 тис., міського — 26,4 тис. чоловік.

Сокальський район розташований у північній частині Львівської області. На заході він межує з Польською Народною Республікою, на півночі і сході — з Іваничівським і Горохівським районами Волинської області, на південному сході і півдні — з Радехівським, Кам'янко-Бузьким і Нестеровським районами Львівської області. Через територію району проходять залізничні лінії Львів — Ковель та шосейна магістраль у тому ж напрямку. Віддаль від районного центру до м. Львова — 90 км.

Рельєф району переважно рівнинний. Середня температура липня +17,5, +18°С, січня —4,6—5°С. Понад 260 днів мають температуру вище 0°С. Вегетаційний період триває 206 днів: 161 день має температуру вище 10°С. Опадів — 570—600 мм, більша частина їх — у літній період. Головна ріка — Західний Буг.

В північній частині району найбільше поширені родючі опідзолені чорноземи та сірі опідзолені грунти, на сході — перегнійно-карбонатні, в низовинній частині (район м. Великі Мости) — переважно дерново-опідзолені, лучно-болотні та торфяно-болотні грунти, ефективне використання яких вимагає меліорації. З корисних копалин найбільше значення має кам'яне вугілля, в межах району його зосереджено понад 1,2 млрд. тонн, або 78 проц. запасів Львівсько-Волинського басейну. Найбільші родовища — Забузьке, Межиріцьке, Тяглівське, Сокальське. В заплавах рік Солокії та Болотні є значні запаси торфу. Знайдено газоносні структури в районі Великих Мостів. Поширені різноманітні будівельні матеріали, зокрема глина.

На території Сокальщини виявлено поселення доби неоліту, бронзи, заліза, а також поселення перших століть нашої ери та доби Київської Русі.

Після звільнення від фашистської окупації в липні 1944 року трудящі Сокальщини активно включилися в будівництво нового життя.

На території району 11 промислових підприємств, валова продукція яких у 1966 році становила 10,3 млн. крб. Найбільше розвинута кам'яновугільна промисловість. Розвивається торфова промисловість. У 1961 році став до ладу великий деревообробний комбінат у с. Острові під Червоноградом. Цегельні заводи є у Сокалі, Великих Мостах, Белзі, Тартакові та Княжому. Розвинута харчова промисловість: консервна (Сокаль), мукомольна (Сокаль, Лучиці, Белз). Успішно розвивається хімічна промисловість: у Сокалі будується великий завод штучного (віскозного) волокна.

На Сокальщині 29 колгоспів та 3 радгоспи. В районі 103 тис. га сільськогосподарських угідь, в тому числі 66 266 га орної землі, 22 тис. га природних сіножатей, 13,3 тис. га вигонів і пасовищ. Колгоспи і радгоспи оснащені потужною сільськогосподарською технікою; на 1967 рік налічувалось 630 тракторів, 400 зернових комбайнів, 450 вантажних автомашин тощо. Зросла питома вага тваринництва, що має м'ясний напрямок. Доходи від тваринництва складають понад 50 проц. усіх доходів від сільського господарства. У землеробстві переважають посіви зернових (пшениця, кукурудза, ячмінь, бобові), значне місце займають технічні культури (цукрові буряки, льон-довгунець) та кормові.

На основі врахування природних та економічних умов формуються два сільськогосподарські мікрорайони: Сокальський — тваринницький та Белзько-Великомостівський — тваринницько-льонарський. У районі Червонограда є спеціалізовані радгоспи «Шахтар» та «Авангард» молочно-овочівницького напрямку.

В Сокальському районі 104 школи (в тому числі 88 сільських та 16 міських), в яких працюють 1120 вчителів; 85 медичних закладів (в тому числі 7 лікарень, 1 санаторій, 77 медпунктів), які обслуговують 90 лікарів; 180 культосвітніх установ (в тому числі 96 клубів і будинків культури, де є 72 кіноустановки), в яких працюють 498 гуртків, що охоплюють 6014 учасників; 86 бібліотек з книжковим фондом 579 920 примірників. За досягнення в розвитку сільського господарства високе звання Героя Соціалістичної Праці присвоєно У. Д. Баштик (за вирощування зернових), дояркам О. М. Омелько та Є. С. Співак, головам колгоспів П. Г. Оліщуку та Ф. І. Свистуну, знатному механізатору колгоспу «Україна» Г. І. Чолавіну, що був делегатом XXIII з'їзду КПРС.

В травні 1967 року колгосп «Дружба» (місто Сокаль) за успіхи в розвитку сільськогосподарського виробництва був нагороджений орденом Леніна, а колгосп «Нове життя» на честь 50-річчя Великого Жовтня удостоєний Червоного Прапора ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР та ВЦРПС. Крім того, багато колгоспників та шахтарів удостоєно орденів і медалей.

Відзначаючи 50-річчя Великого Жовтня, трудящі Сокальського району виступили з патріотичною ініціативою будівництва шкіл, дитячих садків та культосвітніх установ за рахунок колгоспів. Ця ініціатива колгоспників Сокальщини була схвалена і підтримана трудящими Львівської та інших областей УРСР.

БЕЛЗ

Белз — місто, розташоване над річкою Солокією, лівобережною притокою Західного Бугу, за два кілометри від державного кордону Радянського Союзу з Польською Народною Республікою. Відстань від районного центру — 25 км, від обласного — 70 км. Через місто проходять шосейні шляхи Великі Мости — Белз, Червоноград — Белз — Рава-Руська, Белз — Новоукраїнка та залізнична лінія Сокаль — Рава-Руська. Населення — 2,7 тис. чоловік.

Белз — одно з найдавніших поселень Львівщини. Щодо самого походження назви міста немає одностайної думки. Одні дослідники пояснюють виникнення назви міста від староруського слова «Бѣлизь», що означає «біле місце»,— галявину серед темних лісів. Інші — від архаїчного слова «бевз», що означає на місцевому діалекті неприступне болотне місце. Це, напевне, топографічно пов'язано з старовинним Белзом, розташованим у болотистій місцевості.

На околицях Белза виявлено два поселення доби енеоліту (III тисячоліття до н. е.)[1], знайдено уламки глиняного посуду і крем'яні знаряддя. Археологічні знахідки, що датуються VI—VII і IX—X століттями, свідчать, що Побужжя, в тому числі й Белз, мало досить міцний зв'язок з тодішніми центрами цивілізації. На території Белза та його околиць знайдено древньоримські, грецькі, візантійські та арабські срібні і бронзові монети, це вказує на значення Белза як торговельного і адміністративного центру[2].

На перехресті важливих торговельних шляхів і виникло городище, що згодом виросло в укріплене місто — Белз. В VIII—X століттях Белз, напевно, був осередком територіального об'єднання східнослов'янського племені — бужан, яке із зміцненням древньоруської держави в X столітті стало визнавати верховну владу Київської Русі. Про це свідчать, зокрема, археологічні пам'ятки, виявлені під час розвідувальних розкопок на території старовинного Белза[3].

Знайдені тут залишки глиняних валів і дерев'яних оборонних споруд, бойова сокира, ножі, залізні шпори, олов'яна висла печать, кам'яні пряслиці, керамічний посуд з клеймами, скляні намистини, золоті персні та інші вироби, а також поховання в урочищі «Клименщина» тісно пов'язані з матеріальною культурою давньоруського періоду[4].

На історичній арені Белз з'явився на початку XI століття вже як значне місто західної окраїни Київської Русі. Розташоване на кордоні з п'ястівською Польщею, місто часто було причиною незгод між руськими і польськими князями[5]. Один з таких епізодів пов'язаний з походом Болеслава Хороброго на Київську Русь. В «Повести временных лет» досить докладно оповідається, як після смерті Володимира Великого цей польський король, скориставшись тимчасовим послабленням Київської Русі внаслідок розбрату в княжій родині, зайняв у 1018 році Київ, де посадив на княжий престол свого зятя Святополка. Повертаючись з походу, Болеслав, як вказано в літописі, «и городы Червѣнскыя зая собѣ», тобто загарбав прикордонну руську волость, до складу якої входив також і Белз. Але ненадовго. В 1030 році Ярослав Мудрий знову приєднав Белз до Київської держави. Під цією датою в літописі зазначено: «Ярослав взя Белзь»[6]. Цей короткий літописний запис є не тільки першою письмовою

---

[1] Нові археологічні набутки. Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 154, Львів, 1937, стор. 261.

[2] A. Siewiński. Legenda o zameczku w Bełzie, „Lud", 1902, стор. 171; B. Sokalski. Powiat Sokalski, Львів, 1899, стор. 310, 311.

[3] Нові археологічні набутки. Записки НТШ, т. 154, стор. 261.

[4] О. Ратич. Древньоруські археологічні пам'ятники на території західних областей УРСР, К., 1957, стор. 19.

[5] М. Н. Тихомиров. Древнерусские города. М., 1956, стор. 322—326.

[6] Полное собрание русских летописей, т. II, Ипатьевская летопись, Петроград, 1923, стор. 130, 136.

Загальний вид м. Белза.

згадкою про Белз, а й першою топографічною згадкою про поселення на території Львівщини.

Древній Белз був розташований дещо на південний схід від нинішнього міста, на горбі при злитті рік Солокії та Річиці, там, де нині белзьке передмістя «Замочок». Він був майже чотирикутної форми, площею близько 4 гектарів. Місто було оточене земляним валом з дерев'яними баштами та глибоким ровом; воно омивалося водами річок Солокії та Річиці. В середині міста знаходився внутрішній вал, що поділяв його територію на «дитинець» — фортецю, і «посад» — житлово-господарську частину міста. Обороноздатності Белза в значній мірі сприяли непрохідні мочари та багна, що широко розкинулися навкруги міста. На той час Белз був добре укріпленою, майже неприступною твердинею, оборонцями якої були дружинники київського князя з тисяцьким на чолі, який і здійснював владу над Белзькою волостю. В замку проживала також родова феодальна знать. Тут же знаходило захист населення пригородів під час ворожих набігів. З фортецею місто було з'єднане греблею[1].

З XII по XV століття — протягом 300 років, Белз був столицею окремого удільного князівства. Про значну роль Белзького князівства у політичних і міжнародних відносинах XII і XIII століть свідчить, зокрема, той факт, що дві королеви Польщі— дружина Казиміра Справедливого (1177—1194 рр.) Олена і дружина Лєшка Білого (1206—1226) Гримислава походили з Белза. Перша була дочкою белзького князя Всеволода, а друга — його сина Олександра. Молодша дочка цього ж белзького князя — Анастасія була одружена з Болеславом князем Мазовецьким[2].

Літописні джерела наводять цілий ряд імен белзьких князів, які брали діяльну участь у політичному житті Галицько-Волинської Русі XII—XIV століть. До визначніших з них належить молодший брат Романа Мстиславовича, засновника Галицько-Волинської держави — Всеволод і його син Олександр, який князював у Белзі з 1195 по 1234 рік[3].

Олександр Белзький — найактивніша постать у княжих міжусобицях і «крамолах» кінця XII — початку XIII століття. Він — головна пружина усіх змов проти об'єднання синами Романа — Данилом Галицьким і Васильком галицько-волинських земель. Хитрий інтриган зрадою і віроломством хотів зайняти галицький княжий престол. Щоб знесилити своїх суперників він кілька разів організував проти Галицько-Волинської держави інтервенції кочовиків, польських та угорських королів і князів. За словами автора «Слова о полку Ігоревім», через таких князів, як Олександр Белзький, «...погибашет жизнь Даждьбога внука... а погании со всех стран прихождаху с победами на землю Рускую»[4].

[1] Л. Чачковський. Княжий Белз. Записки НТШ, т. 154, стор. 15—30.

[2] F. Siarczyński. Dzieje księstwa Bełzkiego, Lwów, 1829, стор. 14—19; Encyklopedyja Powszechna S. Orgelbranda, Warszawa, 1883—1884, t. I, стор. 321, 322, t. II, стор. 146.

[3] И. Шараневич. История Галицко-Володимирской Руси, Львів. 1863, стор. 80—82.

[4] Слово о полку Игореве. М.—Л, 1950. стор. 16, 17.

Белз тоді кілька разів переходив з рук в руки, під його стінами часто велись жорстокі братовбивчі битви. В 1234 році Данило Галицький при активній допомозі населення прогнав з Белза князя Олександра[1]. Із зміцненням Галицько-Волинської держави Белзьке князівство залишається в феодальній залежності від неї до половини XIV століття.

Під час татарської навали Белз в 1241 році був спалений, замок зруйнований, більша частина жителів перебита або забрана в полон. Відбудова міста після нападу тривала кілька десятиліть.

З 1340 по 1377 рік Белзьке князівство підпорядковувалося Великому князівству Литовському. Престол Белзького князівства займають такі державні діячі, як Любарт Гедимінович і Юрій Наримунтович. В той період, коли всю Галицьку Русь наводнили угорські і польські загарбники, Белз виростає до символу її нездоланності. Белзькі «русичі» з литовцями протягом десятиліть загороджували своїми щитами дорогу полчищам угорських і польських загарбників, що намагались підкорити собі всю Русь.

Угорські і польські хроніки того часу свідчать про оборону Белза в 1349, 1352, 1366 і 1377 роках. Під час облоги Белза в 1352 році польські і угорські війська під командуванням самого угорського короля Людовика відступили, зазнавши великих втрат.

Героїчною була також оборона Белза під час облоги угорсько-польськими військами в 1377 році. Лише після семитижневої облоги внаслідок голоду литовсько-руська залога змушена була піти на переговори[2].

З Белзом пов'язується історія відомої «чудотворної» ікони богородиці. За переказами цю ікону ще в XII столітті привезла з Константинополя якась візантійська принцеса, правдоподібно дружина одного із белзьких князів. Ікона переховувалась у замковій церкві і «чудом» збереглась під час татарської навали 1241 року. Князь Владислав Опольський у 1382 році вивіз ікону богородиці з Белзького замку у Польщу до Ченстохови, де вона зберігається і понині[3]. «Ченстоховська богородиця» використовувалась католицьким духовенством для розпалювання в Польщі релігійного фанатизму.

Наприкінці XIV століття (1388 р.) Белзьке князівство переходить до мазовецьких князів — васалів Польщі[4]. Провадиться посилена колонізація Белзчини польською шляхтою та німецькими і єврейськими поселенцями. Одночасно починається наступ Ватікану, який ревно покриває новоздобуті руські землі сіткою католицьких костьолів і монастирів. У Белзі було засновано монастир ордену Домініканців та католицьку парафію. Проти нових порядків у 1431 році на Белзчині розгорілася боротьба широких народних мас. Белзькі руські повстанці, надіючись на допомогу литовців з Свидригайлом на чолі, виступили зі зброєю в руках і почали громити польську шляхту та католицьких ксьондзів. Повстанці здобули Буськ. Польський король, який тоді вів облогу Луцька, змушений був виділити цілу армію карателів чисельністю 6000 солдат, які вогнем і мечем втихомирили белзьких русичів[5].

На цьому кінчається героїчний період древньоруського міста Белза. Панування мазовецьких князів тривало тут до 1462 року, коли в один день було отруєно обох останніх претендентів з мазовецької династії на белзький престол. З того часу перестало існувати окреме удільне Белзьке князівство. Белз перестав бути «стольним городом» удільного князівства, його територію було приєднано безпосередньо до складу Польського королівства.

На місці Белзького князівства було створено воєводство, до складу якого вві-

---

[1] В. Ільницький. Александр — князь Белзький, «Зоря Галицька», Львів, 1860.

[2] Записки НТШ, т. 73, Львів, 1906, стор. 158—159.

[3] M. Baliński, Z Lipiński. Starożytna Polska, Warszawa, 1845, стор. 1173—1182.

[4] Słownik Geograficzny Królewstwa Polskiego, t. 1, Warszawa, 1880, стор. 121, 130.

[5] Й. Гронський. Нариси історії Белза, стор. 35—36.

йшли староства (повіти) Белзьке, Буське, Любачівське, Грабовецьке і Городельське. Місто Белз на 300 наступних років став центром нового воєводства.

В 1499 і 1502 рр. татари двічі здобували Белз,— вони спалили і зруйнували місто, значну частину мешканців забрали в полон. Місто пустіє, господарство його занепадає. Та поступово Белз відбудовується, чому сприяло його вигідне розташування на перехресті торговельних шляхів. Ще з другої половини XIV століття Белз користувався правом складу солі. Це давало Белзу монополію на скуп і перепродаж важливого тоді товару — прикарпатської солі. Магістрат Белза мав також право збирати «мостове» за користування мостом на Солокії. Магістрату було віддано у власність поблизьке село Прусинів[1]. У місті двічі на рік проводились ярмарки.

В 1509 році Белз отримав магдебурзьке право. Протягом XVI — першої половини XVII століть Белз переживав часи деякого розквіту. Розвивались такі ремесла як шевське, ткацьке, кравецьке, кушнірське, бондарське, ковальське. Ці види ремесел були об'єднані в спеціальні цехові організації з окремими статутами і привілеями[2].

Протягом XVI і XVII століть Белз вважався одним з найбільших осередків кушнірства тодішньої Польщі. Белзькі хутряні і шкіряні вироби славились далеко поза межами воєводства. Постійна загроза татарських нападів спричинила до виникнення в Белзі великих зброярських майстерень, де виготовлялись мечі, шаблі, рушниці і навіть відливались гармати. Тут було також кілька котлярських майстерень, де вироблялись мідні котли і каструлі для домашніх потреб та великий посуд для броварень і гуралень. В письмових джерелах того часу часто згадуються белзькі столяри, колодії, каретники, лимарі, склярі і навіть золотарі та годинникарі[3]. В околицях міста випалювали високоякісний белзький поташ, який сплавлювали Солокією, Західним Бугом, а далі Віслою аж до Гданська. Значна частина белзького поташу і лою переброблялась у місті на мило[4].

Якщо взяти до уваги, що в першій половині XVII століття Белз налічував близько 4 тис. жителів, то не вся його реміснича продукція вироблялася для внутрішніх потреб міста і його околиць. Частина виробів, безумовно, попадала в товарний обіг і продавалась поза межами Белзького воєводства.

Белз не стояв також осторонь від тодішньої наукової думки. Син белзького ремісника став відомим вченим; в реєстрі Краківської академії за 1543 рік він записаний під ім'ям Якова з Белза. Збереглась низка рукописів, переписаних в Белзі. В одному з них є літописні записи українською мовою про важливі події з життя міста: «Року 1637... Белз згорів увесь. Була дорожня* року божого 1695 у Белзі»[5].

В джерелах збереглись окремі повідомлення про вигляд тогочасного Белза. Зокрема, зазначається, що наприкінці XV століття белзький замок мав дерев'яні, обліплені глиною мури з такими ж дерев'яними бастіонами і оборонними баштами. Розташований він був там же, де й за часів древньоруського Белзького князівства. Пізніші описи 1575, 1620, 1655 років свідчать, що в зовнішньому вигляді белзького замку до кінця його існування—другої половини XVII століття, істотних змін не сталося[6].

У 1620 році фортецю було обведено потрійними валами з чотирма брамами — Львівською, Сокальською, Люблінською та Замойською[7].

Саме місто складалося тоді з вулиць Війтівської, Сокальської, Городської,

---

[1] В. Чернецький. Звістки о старовиннім місті Белзі, Львів, 1893, стор. 16, 17, 20, 21.

[2] M. Horn. Rzemiosło miejskie województwa Bełzkiego, Wrocław, 1966, стор. 39, 64, 81, 87, 95, 101.

[3] M. Horn. Rzemiosło miejskie województwa Bełzkiego, стор. 44—46, 56, 65, 68.

[4] В. Чернецький. Звістки о старовиннім місті Белзі, стор. 16, 17, 20, 21.

* дорожня — дорожнеча.

[5] Бібліотека Народова у Варшаві, збірка рукописів Перемишльської капітули грецького обряду, рукопис 2775, арк. 328.

[6] B. Sokalski. Powiat Sokalski, стор. 360, 361.

[7] Л. Чачковський. Княжий Белз, стор. 20, 21, 23.

Шевської, Руської, Кляшторної, Парканної, Передмістя. Крім звільнених від податків службових і культових будинків, дворів шляхти і духовенства, згадані вулиці налічували близько 300 будинків, які підлягали оподаткуванню[1].

Населення Белза було переважно українським. Про це свідчить, зокрема, повідомлення королівських люстраторів за 1565 рік, де зазначається, що в Белзі нараховується аж 10 православних церков і тільки один католицький костьол[2].

В першій половині XVII століття Белз був ареною жорстокої боротьби місцевих українських ремісників проти насильного насаджування ватіканським духовенством церковної унії. За збройний напад на уніатського єпископа та ігумена були покарані белзькі ремісники Семен Хвостович, Іван Карпович, Онисько Конопка, Степан Тарнавський і Семен Солодовичко[3].

Визвольна війна українського народу 1648—1654 рр. мала значний вплив на дальшу долю Белза. Зі звісткою про перші перемоги Богдана Хмельницького літом 1648 року в Белзі відбувся «сеймик» польської шляхти всього воєводства, який ухвалив гостру бойову готовність — кожний багатший шляхетський двір, католицьке духовенство і державці коронних маєтків були зобов'язані виставити власним коштом по одному важкоозброєному райтару, менш багаті — по одному легкоозброєному їздцю, або по одному піхотинцю, причому, щоб вони не були українського походження. З того видно, що симпатії українського населення Белза були на боці повстанців. Напередодні огляду цього війська основні сили польської армії зазнали нищівного удару під Пилявцями. Налякані шляхтичі Белзького воєводства поховались в різних укріпленнях, в тому числі і в Белзькій твердині.

В поході Богдана Хмельницького з-під Львова до Замостя основні сили козацької армії проходили на захід від Белза, минувши саме місто. Белз і його околиці були тоді сильно зруйновані під час постійних переходів польських військ, які поводились тут, як завойовники. Ухвала польського сейму від 1649 року зазначала, що Белз разом з воєводством постраждав від «самих своїх братів», тобто від польських шляхетських ополченців[4].

Набіги татар, шведська навала в другій половині XVII — на початку XVIII століть, часті переходи польських військ, воєнні контрибуції довели Белз до повної руїни. На 1667 рік у місті налічувалося тільки 37 заселених будинків, пустували цілі вулиці, ремесла і торгівля повністю занепали. Белзький замок як фортеця перестав існувати.

Міська ратуша, пам'ятник архітектури XVII ст.

Решту доконало свавілля крупних польських магнатів, особливо графів Потоцьких з Кристинополя. Нехтуючи правами магістрату і привілеями міста, вони розпоряджалися Белзом, як своїм помістям[5].

В 1772 році, після першого поділу Польщі, Белз попадає під владу Австрії в стані повного економічного і культурного занепаду. Спочатку в Белзі був адміністративний центр округи, але вже в 1783 році його було перенесено з Белза до Жовкви.

Таким чином Белз, колишня 600-річна столиця удільного князівства і воєводства, дегра-

---

[1] Жерела до історії України—Русі, т. III, Львів, 1900, стор. 138—142.

[2] М. Тихомиров. Древнерусские города, стор. 320—326.

[3] В. М. Площанский. Прошлое Холмской Руси. Т. 2, Вильно, 1901, стор. 32—34.

[4] M. Baliński, Z Lipiński. Starożytna Polska, стор. 1174.

[5] F. Papée. Zabytki przeszłości Bełza, стор. 8.

дував до відсталого, «славного» тільки своїми болотами і бездоріжжям містечка. Лише культові будівлі — старовинні муровані церкви і костьоли та величава єврейська синагога—нагадували про колишню славу Белза. З державних установ у Белзі залишився тільки повітовий суд та податкове відділення[1].

На 1829 рік населення Белза налічувало 2400 чоловік. У 1890 році воно становило вже 4060 чоловік. Майже весь приріст відбувався за рахунок єврейського населення. Якщо на початку XIX ст. євреїв у Белзі було тільки 460 чол., то наприкінці того ж століття — 2823, тоді як українців — 1220 і поляків — 915[2]. Значна частина єврейського населення міста займалася дрібною торгівлею і заготівлею сільськогосподарських продуктів у навколишніх селян. Ріст чисельності єврейського населення обумовлювався, зокрема, тим, що в Белзі оселився впливовий серед віруючого єврейського населення «чудотворний» рабин. Єврейська родина Рокax, з якої спадково виходили усі белзькі рабини-«чудотворці», виростає до найбільш впливової і найбагатшої верхівки міста. До Белза безперервно прибували багатотисячні натовпи віруючих євреїв, щоб тільки одержати благословення з уст самого рабина і внести пожертвування[3].

Українське і польське населення займалося в основному землеробством. Але одночасно протягом XIX і на початку XX століть у Белзі відроджуються давні ремісничі традиції. Поряд з землеробством розвивається ремісництво. Частина виробів виготовлялась на замовлення, але переважна їх більшість йшла на ринок. Особливо багато було в Белзі шевців, столярів, бондарів, колодіїв. Белзькі бондарські вироби і скрині, селянські чоботи і кожухи були широко відомими на ярмарках усієї Галичини аж до першої чверті XX століття. У ремісничих майстернях широко використовувалася наймана праця міського пролетаріату і батраків. Відсталий Белз поступово стає на шлях товарно-грошового розвитку. Одночасно паразитичний капітал все більше підпорядковує собі белзьких ремісників. Посередник-скупщик вклинюється між ремісником-виробником і селянином-покупцем, омотує їх лихварською кабалою, нещадно експлуатуючи одного і другого.

Наприкінці XIX століття 72 проц. населення Белза було неписьменним. Першу початкову школу організовано в Белзі 1857 року, в ній навчалося тільки 13 проц. дітей шкільного віку, переважно багатих міщан. Через 20 років тут було засновано 8-класну школу, яка, однак, проіснувавши чотири роки, була ліквідована за браком учнів у старших класах. На початку XX століття в Белзі було лише дві початкові школи, одна для хлопців і одна для дівчат; навчання в них велось польською мовою, причому вчительками були монахині. Про життєві умови трудівників міста свідчить хоча б шкільний звіт за 1890 рік, в якому записано, що в Белзі «більшість дітей від недоїдання хворіє малокров'ям»[4]. У довіднику кінця XIX століття зазначено: «В Белзі є аптека, лікар і повивальна бабка», про інші ж заклади суспільного і культурного характеру не могло бути й мови[5].

В 1884 році через Белз проведено залізничний шлях Сокаль—Рава-Руська—Ярослав, що в значній мірі полегшило транспортний зв'язок з цим містом.

Белз, на той час прикордонне місто, був добре поінформований про найважливіші події в тодішній царській Росії. З початком революції 1905—1907 рр. в Росії всю прикордонну полосу на австрійському боці було піддано пильному жандармському і військовому нагляду. Щоб у зародку згнобити вплив російської революції, в самому Белзі було розміщено австрійський воєнний гарнізон.

Під час першої імперіалістичної світової війни через Белз деякий час проходила лінія фронту, внаслідок чого місто зазнало значних руйнувань. Багато белзчан по-

---

[1] F. Siarczyński. Dzieje ks. Bełzkiego, стор. 32.
[2] B. Sokalski. Powiat Sokalski, стор. 252, 253.
[3] W. Antoniewicz. Bożnica w Bełzie, «Ziemia», 1914, N1; В. Чернецький. Звістки о старовиннім місті Белзі, стор. 32—34.
[4] B. Sokalski. Powiat Sokalski, стор. 363.
[5] A. Nowakowski. Przewodnik po Galicji, Kraków, 1892, стор. 3, 4, 8.

пало з австрійської армії в російський полон, чимало українських родин з Белза — Кашубські, Равлики та інші — евакуювались у 1916 році в Росію разом з відступаючою російською армією. Вони й принесли до Белза радісну звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції.

В другій половині серпня 1920 року населення Белза радісно вітало Червону Армію, яка, переслідуючи білополяків-пілсудчиків, зайняла північно-східні райони Галичини. Тоді 18 молодих белзчан, зокрема Павло Бордун, Амвросій Сухий, Степан Скалецький та інші, що недавно повернулись з фронтів першої світової війни, добровільно вступили до лав Червоної Армії, щоб зі зброєю в руках боротись за встановлення на західноукраїнських землях Радянської влади.

Та на той час Волинь і Східна Галичина, а з ними й місто Белз були окуповані буржуазно-поміщицькою Польщею. Але серед прогресивної частини населення Белза залишились глибокі симпатії до революційної Росії, тверда впевненість, що визволення від соціального і національного гніту прийде тільки від східних братів. Про це свідчать, зокрема, численні комуністичні листівки, що розповсюджувались агітаторами КПЗУ. Щороку Першого травня на видних місцях у місті з'являлись афіші з гаслами: «Хай живе комуністичний Радянський уряд!» У 1928 році польській поліції вдалось схопити Самійла Толькеса, молодого малярського помічника, коли він розклеював комуністичні листівки. Його було негайно заарештовано і як небезпечного політичного злочинця перевезено в Сокальську в'язницю[1].

Заміна австрійської окупації польською не внесла в життя Белза жодних змін. Він і надалі залишався незначним, глухим, провінціальним містечком. На 1931 рік у ньому налічувалося близько 6 тис. мешканців, було 50 ремісничих майстерень, понад 100 торговців.

Промисловий розвиток майже не зачепив Белза. До промислових підприємств можна було віднести тільки одну цегельню, млин, тартак і «фабрику» по виготовленню дерев'яної покрівлі. В 1935 році на всіх цих підприємствах було зайнято 32 робітники[2]. В 1938 році стала до ладу невелика міська електростанція потужністю 32 квт, яку обслуговувало три працівники[3].

У вересні 1939 року, на самому початку другої світової війни, гітлерівська Німеччина захопила разом з Польщею також і Забузький край. Белз майже на п'ять років був окупований німецькими загарбниками.

Белз — місто, де євреї складали дві третини населення, зазнав під час фашистської окупації жахливих людських жертв. Єврейське населення було майже повністю розстріляне, частково на місці, частково в Сокальському гетто, решта — в таборах смерті Белзця і Майданека. Есесівці розстріляли також багато українців і поляків, зокрема за переховування приречених євреїв.

Незважаючи на жорстокі репресії, белзчани стихійно чинили опір загарбникам, саботуючи здачу контингентів, переховували своїх земляків-євреїв, допомагали радянським і польським партизанам, які часто заходили в околиці Белза з Волинських та Холмських лісів.

В липні 1944 року частини 1-го Українського фронту перейшли Західний Буг і розгорнули бої за звільнення Забузького краю від гітлерівських загарбників.

У Белзі фашисти окопалися в районі старовинного домініканського костьолу. Зайнявши вигідні оборонні позиції, гітлерівці кілька днів чинили опір. Та радянські бійці після нищівного вогню радянської артилерії і «катюш» штурмом здобули місто. В боях за звільнення Белза брали участь 241-й протитанковий дивізіон 149-ї гвардійської стрілкової частини під командуванням О. О. Караєва і частини першої гвардійської танкової армії під командуванням генерал-полковника М. Ю. Катукова. При звільненні Белза від німецько-фашистських загарбників смертю хоробрих полягли лейтенант Микола Павлович Лошманов з Пермі, сержанти Іван Михайлович

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 609, арк. 45.
[2] Statystyka przemysłowa, Warszawa, 1935, стор. 95.
[3] Львівський облдержархів, ф. 164, оп. 1, спр. 32, арк. 27.

Лавочкін, Борис Григорович Савенко та інші воїни, прах яких покоїться в братській могилі в міському парку.

Під час війни в Белзі було зруйновано понад дві третини будівель. Утікаючи з Белза, гітлерівські варвари підірвали унікальні пам'ятки архітектури — домініканський костьол XV століття, синагогу і палату рабина та кращі житлові будинки, зруйнували електростанцію, залізницю.

За договором між урядом Польської Народної Республіки і СРСР місто Белз після його звільнення ввійшло до складу Польщі (Томашівського повіту, Люблінського воєводства). Все українське населення міста переселилось у західні області УРСР. Белз був тоді невеликим, зруйнованим війною прикордонним містечком ПНР, в якому проживало близько 800 чол. населення. З цього періоду залишився в Белзі споруджений вдячним польським населенням пам'ятник полеглим радянським воїнам з написом польською і російською мовами: «Слава радянським героям, які віддали життя за свободу польського народу».

Пам'ятник героям, полеглим в боях за визволення м. Белза.

У 1951 році на основі договору між СРСР і ПНР про обмін деяких прикордонних територій і населених пунктів Белз увійшов як районний центр до складу Забузького району Львівської області Української РСР.

На час передачі міста Радянському Союзові в листопаді 1951 року в Белзі з з 1045 довоєнних будинків уціліло тільки 282, в тому числі 28 мурованих, решта — дерев'яні. Необхідно було відбудовувати місто, піднімати його з руїн. Місто передавалось порожнє — без мешканців, які переселилися на територію ПНР[1].

Першими радянськими громадянами, які почали заселяти Белз, були працівники новоорганізованих районних та міських партійних і радянських установ та організацій. В перші місяці організаційного періоду вражала малочисельність мешканців нового радянського районного центру — всього кілька сот чоловік. Поступово налагоджується життя міста. Стали діяти пошта, залізнична станція на пущеній в дію залізничній лінії Сокаль—Рава-Руська, контора Держбанку, середня школа, дитячий садок, лазня, поліклініка, аптека.

Спрямовуючою силою успішного розвитку життя Белза, як і всього Забузького району, була Комуністична партія. Вже в листопаді 1951 року тут було організовано Забузький райком КП України. Під його керівництвом місто Белз стало планомірно відбудовуватись і заселятися, протягом короткого часу воно зрівнялось з іншими містами Львівської області.

До Белза прибували нові й нові поселенці. В місті масово почали селитись робітники — вихідці з близьких сіл колишніх Рава-Руського і Великомостівського районів — та переселенці із західних областей УРСР.

З ініціативи колективу Белзької середньої школи було організовано недільники, під час яких зусиллям громадськості розчищено від руїн вулиці та площі, створено парк і кілька скверів, розбито клумби, насаджено тисячі декоративних дерев та кущів, проведено ряд інших робіт по впорядкуванню міста.

З перших днів радянського Белза створено всі умови для задоволення культурних потреб мешканців міста.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-361, оп. 1, спр. 214, арк. 226.

Ветерани Вітчизняної війни вшановують пам'ять полеглих побратимів, травень 1966 рік.

За всю довгу історію міста Белза 17 лютого 1952 року тут вперше з'явилась періодична преса — районна газета «Ленінським шляхом», перейменована пізніше на «Забузьку правду».

Зимою 1952 року до братської могили в Белзі було перенесено з різних місць району прах 193 радянських воїнів, полеглих на території Забужжя в боях з гітлерівськими загарбниками. В 1954 році тут було споруджено величний пам'ятник, на бронзових плитах якого викарбувано імена полеглих героїв. Громадськість Белза свято береже пам'ять про них. Їх іменами названо вулиці міста, громадські організації.

В 1952 році було відкрито Будинок культури на 350 місць, тимчасовий кінотеатр, який згодом перенесено до новозбудованого приміщення кінотеатру імені Івана Франка. Було відкрито дві бібліотеки; на 1967 рік міська бібліотека для дорослих налічувала 25 тис., а бібліотека для дітей — понад 21 тис. книг. Обидві бібліотеки обслуговують щорічно близько 2 тис. читачів.

Раніше Белз, як і весь Забузький край, був широко відомий своїм болотистим бездоріжжям. Через декілька років Радянської влади про це залишився тільки спомин. Через місто було проведено цілу сітку асфальтованих доріг — до Червонограда, Великих Мостів, Рави-Руської, Новоукраїнки.

Успішно провадилась відбудова і перебудова Белза. Насамперед було проведено капітальну реконструкцію житлового фонду. Завдяки новобудовам місто міняло своє обличчя.

На площі, де перетинаються дві головні міські вулиці — Міцкевича і Рокосовського, споруджено пам'ятник В. І. Леніну, а на центральній площі ім. Радянської Армії — Карлу Марксу.

В міру заселення в місті організовувалась розгалужена торговельна мережа (24 торговельні точки), стали працювати чайна, їдальня, закусочна, пекарня, універмаг з 4 відділеннями, комбінат комунально-побутових послуг з кравецькою, шевською, годинниковою майстернями, перукарнею та фотолабораторією. Тільки через торговельну мережу райспоживспілки щорічно в місті продається товарів широкого вжитку на два мільйони карбованців. Лише за 1966, 1967 рр. продано понад 150 телевізорів, 200 радіоприймачів і радіол, 85 пральних машин, 180 мопедів і велосипедів.

Белз досяг успіху як осередок розвитку сільської механізації. В 1952 році тут організовано Белзьку МТС, яку забезпечено досконалою сільськогосподарською технікою. Після реорганізації машинно-тракторних станцій в 1958 році на базі Белзької МТС була створена Белзька ремонтно-тракторна станція (РТС), а згодом — механічно-ремонтні майстерні радгоспу «Шахтар».

У 1958 році була створена районна міжколгоспна будівельна організація, яка після укрупнення районів у 1962 році перетворилася на Забузьку дільницю Сокальського міжколгоспбуду. Одна з кращих в області, вона здійснює капітальне будівництво в колгоспах колишнього Забузького району. Дільниця має пилораму, ряд спеціалізованих цехів, два цегельні заводи та допоміжні майстерні, на ній працює 300 постійних і сезонних робітників.

У Белзі розташований один із найбільших у Сокальському районі маслозаводів,

на якому працює 40 робітників. Белзький маслозавод повністю механізований, багато трудомістких виробничих процесів автоматизовано.

Серед інших підприємств Белза — мукомельний завод із спеціалізованим цехом виробництва комбікормів та Белзька дільниця Сокальського районного ремонтно-будівельного управління.

Економічний розвиток радянського Белза тісно пов'язаний із розвитком Львівсько-Волинського вугільного басейну. Починаючи з 1956 року за 10—15 км на схід від міста стали вступати до ладу кам'яновугільні шахти Забузького і Межирічинського родовищ; збудовано ряд важливих промислових підприємств кам'яновугільної промисловості. Переважна більшість жителів Белза працює на шахтах та підприємствах вугільної промисловості. Спеціально виділений автотранспорт доставляє робітників з Белза на шахти і заводи кам'яновугільного басейну.

Справжня гордість радянського Белза — його школи. Організатором і першим директором середньої школи була М. К. Соляник. У 1954 році зведено нову, світлу двоповерхову будівлю школи з 10 класними кімнатами, актовим залом, фізичним і хімічним кабінетами та іншими приміщеннями. Шкільний спортивний майданчик обладнаний різноманітним спортивним інвентарем. На 1965 рік налічувалося 505 випускників школи, з них близько 280 закінчило або вчиться у львівських вузах та середніх спеціальних фахових школах. Белзька школа надає методологічну допомогу початковим і неповносереднім школам навколишніх сіл.

При Белзькій середній школі організовано «Музей Слави», в якому зібрано цінний матеріал, присвячений пам'яті радянських воїнів, полеглих у боях за визволення Белза. Музей встановив тісний зв'язок з родинами героїв. За пропозицією «Музею Слави» Белзька міська Рада назвала дві вулиці ім'ям полеглих комсомольців — Савенка і Лавочкіна.

У 1954 році у місті відкрито Будинок піонерів, в якому молодші учні доповнюють свою освіту, займаються в гуртках художньої самодіяльності.

В січні 1963 року в будинку колишнього Забузького райкому відкрито професійно-технічне училище № 13 на 360 учнів та 30 викладачів. На базі восьмирічної школи училище готує кваліфіковані робітничі кадри — шахтарів, будівельників і монтажників широкого профілю. Учбовою базою училища є підприємства трестів «Червоноградвугілля», «Червонограджитлобуду», «Львівбуду».

В місті діють дитячі ясла на 50 та дитячий садок на 68 місць.

Про здоров'я трудящих міста піклуються кваліфіковані спеціалісти — 17 лікарів та 54 чол. середнього медичного персоналу. Відкрито велику аптеку, поліклініку з 12 спеціалізованими кабінетами та лікарню на 100 ліжок. У лікарні працюють відділення: терапевтичне, хірургічне, акушерсько-гінекологічне, дерматологічне, дитячих хвороб та бактеріологічна лабораторія.

В 1962 році у зв'язку з укрупненням районів Белз перестав бути районним центром і увійшов до складу Сокальського району.

Проводиться велика робота по благоустрою міста — заасфальтовано центральні вулиці і площі, прокладаються тротуари, будуються три залізобетонні мости, споруджується міський водопровід. У Парку культури та відпочинку обладнано дитячий майданчик, що займає близько гектара площі. Побудовано нову міську лазню та готель. Ведуться роботи по газифікації міста. Всі квартири радіофіковані.

Серед архітектурних пам'яток Белза — рештки оборонних валів древньоруського періоду, залишки споруд домініканського монастиря XV—XVI століть та костьолу XVII століття, шестикутна оборонна башта, датована 1606 роком.

Белз — місце народження відомого українського філолога, письменника, природознавця і громадського діяча Івана Григоровича Верхратського (1846—1919 рр.).

Майбутнє місто пов'язане з дальшим розвитком кам'яновугільної промисловості Забужжя. В околицях Белза залягає потужне родовище кам'яного вугілля, так звана «Тяглівська перспектива».

Невдовзі Белз стане одним з найкрасивіших і найблагоупорядкованіших міст.

М. В. ЛЕМЕХА

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД СОКАЛЬСЬКОГО РАЙОНУ

БОБ'Я́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Драганці, правій притоці Західного Бугу, за 14 км на схід від районного центру, який є для Боб'ятина найближчою залізничною станцією. Населення — 848 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Лещатів.

На території сільради розташований колгосп «Перемога» (центральна садиба знаходиться у с. Боб'ятині). Артіль має 1523 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування технічних культур (цукрові буряки, льон). Тваринництво м'ясного напряму. З допоміжних підприємств є цегельний завод.

У Боб'ятині — восьмирічна школа. Працюють бібліотека, клуб. Комсомольська організація створена у 1946 році.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1448 року. У 1930 році каральні загони польської кавалерії при активній співучасті осадників провели жорстоку «пацифікацію» у Боб'ятині. У роки Великої Вітчизняної війни село входило у сферу дій партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

БОРЯ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Броді, лівій притоці Західного Бугу, за 8 км на південний захід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Червоноград. З 1944 року до 1951 входило до складу ПНР. Населення — 2129 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бережне, Добрячин, Рудка.

На території села знаходиться третє відділення радгоспу «Шахтар» (центральна садиба у с. Острові), який має молочно-овочівницький напрям.

У Борятині є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Ремонт двигунів у Великомостівському відділенні «Сільгосптехніки» (с. Великі Мости).

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1495 рік. У 1648 році відбулося повстання селян.

БУ́ТИНИ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Рати, притоки Західного Бугу, за 33 км від районного центру і за 24 км від залізничної станції Гірняк. Населення — 1335 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Заріки, Музики, Піддовге, Пристань, Шишаки.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Прогрес», який має 1466 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

У селі є середня школа та середня школа сільської молоді. Працюють бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1535 року.

У 20-х роках XX століття діяла організація «Сельроб». Члени місцевого осередку КПЗУ розповсюджували серед населення газети «Казарма» та «Прапор комунізму».

ВА́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Солокії, притоки Західного Бугу, за 19 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Белз. Населення — 934 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Глухів і Низи.

Колгосп «Заповіт Ілліча» (центральна садиба у с. Ваневі) має 1782 га орної землі. Вирощуються пшениця, жито, кукурудза, гречка, ячмінь, просо, з технічних культур — цукрові буряки, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму, розвинуте вівчарство. З допоміжних підприємств є ремонтна майстерня.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Комсомольська організація створена у 1945 році, партійна — у 1949 році.

Ванів вперше згадується у письмових джерелах за XVIII століття.

У 1940 році створено перший колгосп, який об'єднав 70 селянських дворів. Під час тимчасової гітлерівської окупації, весною 1944 року, у с. Низах українські буржуазні націоналісти вчинили криваву розправу над жителями села (т. зв. «Низівська трагедія»).

ВЕЛИ́КІ МО́СТИ (до 1959 року — районний центр) — місто районного підпорядкування, розташоване на річці Раті, за 32 км від районного центру по шосейній дорозі Львів — Сокаль. До найближчих залізничних станцій Гірник, Сілец — 16 км. Населення — 4110 чоловік. Міській Раді підпорядковане с. Борове.

Колгосп «Ленінський шлях», до якого входять Великі Мости, має 2896 га земельних угідь. Вирощуються зернові (пшениця, жито), технічні (льон) та овочеві культури. Напрям у тваринництві м'ясо-молочний. Допоміжні підприєм-

ства — млин, механічна майстерня. У 1954 році створено великомостівське відділення «Заготльону», а у 1961 році на базі великомостівської РТС — «Сільгосптехніку». Є міське споживче товариство, 2 лісництва (Великомостівське та Бутинське). Побудовано та реконструйовано цегельний завод. Працюють пекарня, цехи по виробництву меблів, безалкогольних напоїв, плодоконсервний та ковбасних виробів.

У місті — середня школа, середня школа робітничої молоді, Будинок культури на 250 місць, міська бібліотека для дорослих та дитяча бібліотека, музична школа. Функціонують лікарня на 125 ліжок, дитяча та жіноча консультації. У 1955 році закладено парк ім. Т. Шевченка, де споруджено пам'ятник Кобзарю. У 1957 році побудовано стадіон, розбито парк Миру.

Перша письмова згадка про Великі Мости відноситься до XV століття. Так, у записах королівського збирача податків відзначається, що з 1472 року на лівому березі Рати серед лісів існувало поселення Мости, або Міст. Щоб полегшити переправу через Рату, жителям Мостів поставили вимогу побудувати мости. Їх було побудовано чотири. Можливо, звідси і пішла назва поселення.

Економічному розвиткові Великих Мостів сприяло вигідне розташування на торговельному шляху, що йшов на Белз. Цим шляхом вторгалися і ворожі війська, які грабували і розоряли населення. 6 червня 1559 року місту було надане магдебурзьке право. Воно мало свій герб: щит, на якому зображено сокиру і стрілу. Великі Мости інтенсивно заселялися, перетворюючись у значний торговельний центр. У грудні 1895 року у Мостах було скликане народне віче, на якому виступив з великою промовою Іван Франко.

Початок XX століття приносить населенню Мостівщини нові страждання, викликані дальшим посиленням експлуатації та стихійними лихами. Особливо тяжким був 1912 рік. Вийшли з берегів річки Рата і Свиня, затопили частину міста, залили поля, на яких загинула озимина. Восени пішли дощі, що згноїли збіжжя у копах, перешкодили обробітку землі під озимину і багато її залишилося не засіяною. Осінь 1913 року знову була дощовою. Почався голод. Активізується процес еміграції населення в Америку.

У 1920—30-х роках у Великих Мостах існували підпільні організації КПЗУ та КСМЗУ. В 1939 році з перших днів Радянської влади обирається міська Рада депутатів трудящих, першим головою якої був комуніст Олексин. Весною 1941 року приступили до організації колгоспу. Під час гітлерівської окупації в урочищі «Бабка» було розстріляно кількасот мирних громадян, понад 200 чоловік молоді вивезено на примусові роботи у Німеччину. Визволене місто радянськими військами у липні 1944 року.

ВО́ЛИЦЯ (давня назва — Волиця Комарева) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Білому Стоці, правій притоці Західного Бугу, за 14 км на південь від районного центру і за 17 км до залізничної станції Сокаль. Населення — 782 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Комарів.

Центральна садиба колгоспу ім. Радянської Армії знаходиться у с. Волиці. Артіль має 1437 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування технічних культур (цукрові буряки, льон). Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є цегельний завод.

У Волиці — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село засноване у XVII столітті як дочерне поселення с. Комарева (звідси і давня назва — Волиця Комарева).

З встановленням Радянської влади у 1940 році організовано перший колгосп, який було відновлено у 1947 році.

ВО́ЛСВИН — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Західного Бугу, за 18 км на південь від районного центру і за 7 км від залізничної станції Сілець. Населення — 1631 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Городище.

На території сільради знаходиться волсвинський радгосп «Ударник», який має 685 га орної землі.

У Волсвині є восьмирічна школа, клуб на 220 місць, бібліотека.

Волсвин згадується вперше у письмових джерелах за 1426 рік. Відносився до розряду монастирських сіл, якими володів василіанський орден. У 1782 році відбувся виступ селян проти визиску монахів.

У перший день Великої Вітчизняної війни, вранці 22 червня 1941 року, на території села відбувся бій прикордонників з гітлерівськими загарбниками.

ГОРБКІ́В — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км на схід від районного центру, який є для Горбкова найближчою залізничною станцією. Біля села протікає річка Спасівка, права притока Західного Бугу. Населення — 1003 чоловіки.

На території села знаходиться третя бригада колгоспу «Дружба» (центральна садиба у м. Сокалі). За високі виробничі показники у 1967 році артіль перша у Львівській області нагороджена орденом Леніна.

У Горбкові є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1491 року.

ДВІ́РЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 37 км на південний захід від районного центру і за 18 км від залізничної станції Гірник. Через село протікає річка Рата та її права притока — річка Свиня. Населення — 1098 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волиця, Заріка.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. 17 вересня, який має 1437 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури, з технічних — льон. Напрям у тваринництві мясо-молочний.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Двірці вперше згадуються в історичних документах, що відносяться до XIV століття. У 1927 році в селі створено осередок КПЗУ, організатором якого був М. С. Білецький, пізніше він — секретар окружкому КПЗУ (загинув у 1936 році від рук українських буржуазних націоналістів). Комсомольська організація виникла у 1931 році. 170 селянських господарств у 1940 році об'єдналися у колгосп ім. 17 вересня. У 1946 році були створені партійна та комсомольська організації.

ДОМА́ШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Солокії, притоці Західного Бугу, за 50 км на південний захід від районного центру і за 17 км від залізничної станції Белз. Населення — 1052 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Воронів, Діброва (стара назва — Салаші), Острівок (стара назва — Остробіж).

Домашів — центр колгоспу ім. Суворова. Артіль має 1629 га орної землі. Основний виробничий напрям — вирощування зернових і технічних культур.

Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство. З допоміжних підприємств є цегельний завод, млин, лісове господарство.

У селі є восьмирічна школа, при якій діє консультаційний пункт (для 9—10 класів) заочної середньої школи. Працюють клуб і бібліотека.

Домашів вперше згадується у письмових джерелах за 1531 рік. У 30-х роках XX століття з 220 селянських сімей 100 були безземельними, решта ж мала мізерні наділи. Внаслідок цього багато сімей виїхало за кордон у пошуках кращої долі. Після встановлення Радянської влади створено комсомольську організацію, до якої увійшло 15 чоловік, партійна — виникла у 1947 році. Весною 1940 року 60 сімей об'єдналися у колгосп. Під час окупації гітлерівці відправили на примусові роботи до Німеччини біля 80 чоловік. 33 жителі села загинули від рук українських буржуазних націоналістів.

ЖВИ́РКА — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване на лівому березі Західного Бугу, за 1 км на південний захід від районного центру. У селищі знаходиться залізнична станція Сокаль. Населення — 5,8 тис. чоловік. Селищній Раді підпорядковане с. Вишнівка (давня назва — Завишня).

Колгосп «Нове життя», центральна садиба якого знаходиться у Жвирці, має 2764 га орної землі. Основний виробничий напрям — вирощування цукрових буряків, льону і картоплі. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Створено агрохімічну лабораторію. З допоміжних підприємств є пилорама. У 1966 році орденом Леніна нагороджені доярка К. С. Пилипонюк за досягнення в розвитку тваринництва та К. Г. Василяшко за успіхи у виробництві і заготівлі олійних, луб'яних і технічних культур. На відзнаку 50-річчя Жовтня колгосп нагороджено перехідним Червоним прапором ЦК КПРС, Президії Верховної Ради СРСР, Ради Міністрів СРСР та ВЦРПС.

У селищі — середня школа, при якій діють вечірня та заочна середні школи. Працюють клуб на 350 місць, бібліотека. На території Жвирки є районне відділення «Сільгосптехніки», виробничо-технічна база районної міжколгоспної будівельної організації, полігони Червоноградського заводу залізобетонних конструкцій, шляхо-будівельна дільниця, елеватор, бурякопункти, нафтобаза, похідна механізована колона № 5 Міністерства сільського будівництва УРСР.

Жвирка виникла в 1884 році у зв'язку з будівництвом залізниці Сокаль—Рава-Руська—Ярослав як поселення залізничних робітників. Поселення вважалося передмістям Сокаля. У 1929 році воно одержало назву Жвирка за ім'ям польського льотчика, що загинув під час авіакатастрофи.

У судових актах Белзької землі згадується, що під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького у 1648 році селяни Завишні брали участь у знищенні поміщицького фільварку і зруйнуванні костьолу у Сокалі.

ЗАБУ́ЖЖЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Західного Бугу. До 1939 року передмістя Сокаля. Забужжя має характер приміського села.

Відстань до залізничної станції Сокаль—2 км. Населення — 1313 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Конотопи.

Села Забужжя та Конотопи входять до колгоспу ім. Горького, центральна садиба якого знаходиться у с. Перемозі (див. довідку про с. Перемогу).

У селі є середня школа, клуб, бібліотека.

До початку XVI століття Забужжя являло собою найдавнішу частину м. Сокаля. Після спустошливих татарських набігів кінця XV і початку XVI століття центр Сокаля перемістився на правий берег Західного Бугу, а Забужжя залишилося його сільськогосподарською окраїною. Єдиним транспортом до початку XX століття, що зв'язував Забужжя з містом, був паром. У XVI столітті забузькі міщани виступили проти церковної унії з Ватіканом, а у 1646 році брали участь у розгромі уніатсько-католицької церкви в Сокалі. У серпні 1920 року перебували загони Першої Кінної армії. Осередок КПЗУ виник у 1930 році (секретар М. Кислий, члени—В. Борчук, І.Кротик розстріляні гітлерівцями у 1942 році; І. Кирик загинув від рук польських жандармів у вересні 1939 року у Сокалі, готуючи населення до зустрічі Червоної Армії). У липні 1944 року в бою за визволення Забужжя від фашистських загарбників пав смертю хоробрих син татарського народу підполковник Г. С Хабібулін. Його ім'ям названа забужівська середня школа і одна з вулиць села.

КА́РІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Солокії, притоці Західного Бугу, за 36 км від районного центру і за 3 км від залізничної станції Угнів. Населення — 1334 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Михайлівка і Піддубне.

На території сільради знаходиться колгосп «Прикордонник», який має 2287 га орної землі. З зернових культур вирощується пшениця, ячмінь, з технічних — льон-довгунець, цукрові буряки.

У Кареві є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 350 місць. Встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1490 року. У 30-х роках XX століття діяв осередок КПЗУ. Перший колгосп «Радянський прикордонник» створено у 1940 році, в цей же час виникли партійна та комсомольська організації.

КО́РЧІВКА (старі назви — Корчів, Підгаї) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Солокії, притоці Західного Бугу, за 32 км від районного центру і за 17 км від залізничної станції Белз. Населення — 449 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Стаївка.

Колгосп ім. К. Маркса, що розташований на території сільради, має 1497 га орної землі. Основний напрям — виробництво зерна. Вирощуються і технічні культури — цукрові буряки, льон.

У Корчівці — восьмирічна школа, при якій організовано консультаційний пункт заочної середньої школи. Працюють бібліотека, клуб. Створено спортивне товариство «Колгоспник», споруджено два спортивні майданчики.

Перша згадка про село відноситься до 80-х років XVIII століття.

КРАСНОСІ́ЛЛЯ (до 1951 року — Себечів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км на південний захід від районного центру і за 7 км від залізничної станції Острів. Населення — 1105 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Вербове (до 1951 року — Вербіш).

На території села знаходиться 2-й відділок радгоспу «Авангард» (центральна садиба у с. Мурованому). Виробничий напрям відділку — вирощування овочів. Розвинуте садівництво та молочне тваринництво. Площа саду займає 290 га.

У селі є восьмирічна школа, консультаційний пункт Сокальської заочної середньої школи, клуб на 200 місць, бібліотека.

Перша письмова згадка про Красносілля відноситься до 1531 року.

КУЛИ́ЧКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 27 км від районного центру і за 12 км від залізничної станції Белз. Населення — 702 чоловіка.

Колгосп «17 вересня», до якого входить с. Куличків, має 3550 га земельних угідь. Вирощуються льон-довгунець, пшениця, кукурудза. Розвивається садівництво. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є початкова школа, бібліотека, клуб на 140 місць. Перший колгосп (ім. Куйбишева) створено у 1949 році.

Куличків виник у XVI столітті. Жителі займалися скотарством. Після проведення осушувальних робіт (на початку XX століття) почало розвиватися землеробство.

ЛУЧИ́ЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Стрибу, притоки Лучи, за 22 км від районного центру і за 26 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 1745 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ганівка та Шарпанці.

Лучиці — центр колгоспу ім. Кузнецова. Артіль має 2253 га орної землі. Основний напрям — вирощування зернових і технічних (льон, цукрові буряки) культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є млин, олійниця, водонапірна башта.

У селі — середня школа, бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Лучицю відноситься до 1494 року. У 20—30-х роках XX століття діяла організація КПЗУ на чолі з А. Бочем. У листопаді 1940 року на місці колишнього панського маєтку був заснований колгосп (відновлений у 1949 році). Комсомольська організація виникла того ж року. В роки німецько-фашистської окупації гітлерівці вивезли у рабство до Німеччини 70 чоловік. Весною 1944 року у селах Лучицях, Ганівці та Шарпанцях перебував один з партизанських загонів з'єднання С. А. Ковпака. Населення надавало всіляку допомогу партизанам. Під час бою, що відбувся в с. Лучиці, партизанський загін знищив німецьку заставу, було вбито 200 гітлерівців.

МЕЖИ́РІЧЧЯ (стара назва — Пархач) — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на південь від районного центру і за 2 км від залізничної станції Гірняк. Населення — 2750 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Бендюга.

На території села знаходиться друга бригада колгоспу ім. Дзержинського (центральна садиба у с. Сілці). Бригада має 603 га орної землі. Розвинуто відгодівлю великої рогатої худоби.

У Межиріччі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць. На території сільради працюють: 3 шахти (Великомостівські № 1, № 2, № 3), підстанція Добротвірської ДРЕС, завод залізобетонних конструкцій, лісництво «Куличківське».

Село виникло у 70-х роках XVIII століття. У 30-х роках XX століття діяв осередок «Сельробу» у складі 5 чоловік. Партійна та комсомольська організації створені у 1940 році.

Про існування поселень у далекому минулому на території сільради свідчать археологічні знахідки доби бронзи (с. Межиріччя) і поховання перших століть н. е. (с. Бендюга).

НОВОУКРАЇ́НКА (до 1951 року — Варяж) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Варяжанці, лівій притоці Західного Бугу, за 16 км на захід від районного центру, який є для Новоукраїнки найближчою залізничною станцією. Населення — 983 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Лубнівка (до 1951 року — Лубів), Мирнівка (до 1951 року — Винниці), Першотравневе (до 1951 року — Лешків), Поляна, Русин.

Новоукраїнка — центр колгоспу ім. Шевченка. Артіль має 3062 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування зернових і технічних (цукрові буряки, льон) культур. Розвинуте вівчарство. Є птахофабрика. Працює пилорама, млин. За успіхи в розвитку виробництва і заготівлі технічних культур ланкова Ю. В. Заєць у 1966 році нагороджена орденом Леніна.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 150 місць. Функціонує дільнична лі-

карня. Є пекарня, кравецька та шевська майстерні.

Новоукраїнка вперше згадується у письмових джерелах за 1482 рік. У XVI столітті відносилося до розряду містечка, якому надане було магдебурзьке право. У 30-х рр. XX ст. діяв осередок КПЗУ, до його складу входило 8—12 чоловік.

О́СТРІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Солокії, притоці Західного Бугу, за 14 км від районного центру. Залізнична станція. Населення — 1922 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Муроване (давня назва — Жабче Муроване).

На території села знаходиться центральна садиба радгоспу «Шахтар» та другий відділок цього радгоспу. Загальна земельна площа його 8955 га, з них 6100 га орної землі і 308 га саду. Це велике механізоване господарство, виробничий напрям якого — вирощування овочів, картоплі, розвинуте молочне тваринництво.

У селі — середня школа, бібліотека, клуб на 270 місць. На території сільради є допоміжні підприємства Червоноградської дільниці Львівсько-Волинського вугільного басейну, завод інертного пилу та деревообробний комбінат.

Перші письмові згадки відносяться до XV століття.

22 червня 1941 року на протязі 22-х годин бійці прикордонники стримували натиск німецько-фашистських орд.

Археологічні розкопки кургану поблизу Острова свідчать, що тут існували поселення ще на початку бронзової доби.

ПЕРВ'Я́ТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Спасівкою, правою притокою Західного Бугу, за 15 км від районного центру, який є для Перв'ятичів найближчою залізничною станцією. Населення — 707 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Спасів.

Колгосп ім. газети «Правда», центральна садиба якого знаходиться у с. Спасові, має 1851 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування цукрових буряків, льону. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств діє пилорама.

У Спасові — восьмирічна школа (у с. Перв'ятичах — початкова), Будинок культури на 300 місць, бібліотека. Працює вапняний завод районної міжколгоспної будівельної організації. Відкрито кравецьку і шевську майстерні.

Перші згадки про село в історичних документах відносяться до середини XV століття. Під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького селяни Перв'ятичів брали участь у розгромі поміщицького фільварку. У селі зберігається дерев'яна церква XVII століття.

У 1939 році виникла комсомольська організація, першим секретарем якої був П. Мерко (разом з 22 односельчанами у перший день війни закатований фашистами та оунівцями).

Після війни, у 1948 році засновано колгосп ім. Шевченка (перший його голова Цареградський загинув від рук українських буржуазних націоналістів).

Біля с. Спасова археологи відкрили сліди поселення кінця кам'яної доби та місце майстерні крем'яних знарядь (III тисячоліття до н. е.).

ПЕРЕМО́ГА (до 1951 року — Опільсько) — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 667 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бояничі та Гатківка.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Горького, який має 1980 га орної землі. Основне місце серед технічних культур посідають цукрові буряки, розвинуте також льонарство. Тваринництво молочно-м'ясного напряму.

У селі — початкова школа, клуб, бібліотека. На території с. Бояничів є глиняний кар'єр, який становить основну сировинну базу для сокальських цегельних заводів.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1440 року. «Опілє» — старовинна назва однієї з форм слов'янського суспільного ладу і означала об'єднання декількох родів, зближених до себе спільним походженням і спільними потребами, які виникали з господарських і оборонних відносин. Вірогідно, що назва «Опільсько» походить з часів, коли поселення було осередком такого слов'янського об'єднання.

У результаті малоземелля і безземелля понад 30 сімей із Опільська, Бояничів та Гатківки повинні були покинути рідні землі та емігрувати до Канади, США, Аргентіни, Бразілії. Майже з кожного другого двору виїжджали на тимчасові заробітки до Франції, Німеччини. Ті селяни, що залишалися, працювали за мізерну плату на поміщицьких фільварках. У вересні 1939 року створено ревком, головою якого став М. Стасюк. З 1939 року село було під окупацією фашистської Німеччини. У липні 1944 року частини Радянської Армії визволили село, але воно залишалося в межах Польщі. Українське населення переселилося у Тернопільську область. Оунівські банди спалили майже до тла всі населені пункти теперішньої Перемогівської сільради. Так, у Опільську з 144 господарств уціліло лише 8 будинків. У кінці 1951 року, згідно з договором між СРСР і ПНР, Опільсько приєднано до Української РСР. Село повністю відбудовано.

ПЕРЕ́СПА — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від районного центру і за 21 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 682 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Зубків і Мала Переспа.

Колгосп ім. Жданова (центральна садиба у с. Малій Переспі) має 1589 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (переважно цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є млин і пилорама.

У Переспі — восьмирічна школа, при якій діє консультаційний пункт Сокальської заочної середньої школи. Працюють клуб на 350 місць та бібліотека.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1426 рік. У 20—30-х роках XX століття відбувалися селянські виступи, які жорстоко

придушувалися військами. Першим головою сільської Ради у 1939 році обрали члена КПЗУ М. Черкаса. У 1940 році виникла комсомольська організація. Колгосп створено у 1948 році.

ПЕРЕТО́КИ (давні назви — Бараньо-Перетоки, Барані Перетоки) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Західного Бугу, за 7 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Ульвівок. Населення — 890 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ромаш та Скоморохи.

Колгосп ім. Лопатіна (центральна садиба у с. Скоморохах) має 2063 га орної землі. Це багатогалузеве господарство молочно-м'ясного напряму з розвинутим льонарством, буряківництвом. Допоміжні підприємства — 2 пилорами, цегельня. За вирощування високих урожаїв зернових колгоспниця У. Д. Баштик у 1949 році удостоєна звання Героя Соціалістичної Праці, а свинарка М. В. Мищук у 1966 році нагороджена орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, клуб на 190 місць, бібліотека. Відкрито кравецьку майстерню. У 1967 році встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перша письмова згадка про Перетоки відноситься до 1611 року. У 1920 році у селі вперше були створені органи Радянської влади. Після воз'єднання з Радянською Україною у 1940 році організовано колгосп, створено партійну та комсомольську організації.

У Скоморохах народився український вчений академік АН УРСР Й. З. Штокало.

ПОТО́РИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на березі Західного Бугу, за 2 км на південь від районного центру, який є для Поториці найближчою залізничною станцією. Населення—1091 чоловік. Сільраді підпорядкований хутір Вілька Поторицька.

На території села розташована бригада колгоспу «Дружба» (центральна садиба у м. Сокалі). Поторицька бригада має 916 га орної землі. Артіль «Дружба» — краща в районі. Врожай на один гектар у 1966 році становив: зернових — 33,2 цнт, цукрових буряків — 398 цнт, овочів — 236 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено по 803 цнт молока, по 100 цнт м'яса. Надоєно на корову 3626 кг молока.

У Поториці — восьмирічна школа, середня школа сільської молоді. Є бібліотека, клуб. Партійна організація створена у 1947 році.

Село (під назвою «Потаржича») вперше згадується в історичних документах за 1492 рік. У 1648 році селяни Поториці разом з жителями навколишніх сіл під проводом селянина з с. Ільковичів Петра Варениці повстали проти польської шляхти. Вони об'єдналися з сокальськими міщанами і вигнали з Сокаля шляхту, магнатів, католицьких ксьондзів, а їх майно розподілили між бідняками. Після відходу військ Б. Хмельницького шляхта жорстоко розправилася з повсталими. У 1932 році у Поторицях вибухнув страйк наймитів. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати та покращення житлових умов. Польська поліція придушила страйк.

У 1940 році створено колгосп і виникла комсомольська організація. Поториця — одне з сіл, що прийняли перший удар німецько-фашистських загарбників. 4 дні радянські прикордонники біля села героїчно відбивали атаки ворога. Гітлерівці змогли захопити село тільки після того, як застосували отруйні гази. У с. Поториці в 1946 році під час бою з бандою українських буржуазних націоналістів загинув С. Пустельников. Йому посмертно було присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

ПРА́ВДА (до 1951 року — Хоробрів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 13 км на північний захід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 1020 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Діброва (до 1951 — Угринів), Дружелюбівка (до 1951 — Ниновичі), Подільське (до 1951 — Нисмичі).

Колгосп «Україна», що розташований на території сільради, має 3034 га орної землі. Важливе місце у господарстві артілі посідає вирощування технічних культур (цукрові буряки, льон). Розвинуте свинарство. Допоміжні підприємства— млин, пилорама. У колгоспі працює механізатор Г. І. Чолавін — Герой Соціалістичної Праці, 12 березня 1967 року вдруге обраний депутатом Верховної Ради УРСР, делегат XXIII з'їзду КПРС.

У Правді — середня школа, при якій діє консультаційний пункт Сокальської заочної середньої школи. Є бібліотека, клуб на 300 місць. Працює комбінат побутового обслуговування.

Перша письмова згадка про Хоробрів відноситься до 1473 року. З 1515 до 1780 року Діброва була містечком, якому надане було магдебурзьке право. У 1648 і 1654 роках через село проходили війська Б. Хмельницького. У 1700 році у Дібровці перебували війська Петра І.

Через пограничну митницю житель Діброви П. Тацюк і житель Подільського Ю. Король у 1905—1907 рр. допомагали нелегально переправляти у Росію революціонерів, а також революційну літературу. Весною 1918 року селяни Хороброва почали розподіл панських земель і майна. У 1920 році було створено ревком. На поміщицькій гуральні у Хороброві в 1935 році відбувся страйк робітників. На початку 30-х років діяв осередок «Сельробу» у складі 7 чоловік. З 1944 до 1951 року входило до складу ПНР.

РЕ́КЛИНЕЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Желдці, притоці Рати, за 34 км на південь від районного центру і за 8,5 км від залізничної станції Добротвір. Населення — 1848 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Стремінь.

Колгосп «Світанок» (центральна садиба у с. Реклинці) має 1406 га орної землі. Вирощуються в основному зернові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 300 місць.

Реклинець вперше згадується в історичних джерелах за XVI століття. У 1920 році тут два тижні перебували частини Червоної Армії. У 30-х

роках виникли осередок КПЗУ та комсомольська організація. Після встановлення Радянської влади створено колгосп ім. Робітничо-селянської Червоної Армії (1941 рік). У 1941 році в Реклинці оунівці по-звірячому замордували першого голову колгоспу та сільради Д. П. Васька. В селі йому встановлено пам'ятник.

СА́ВЧИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на захід від районного центру, який є для Савчина найближчою залізничною станцією. Поблизу села протікає річка Вишнівка. Населення — 716 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гути (стара назва — Мошків), Шмидків.

На території села розташована бригада колгоспу «Нове життя», центральна садиба якого знаходиться у смт. Жвирці (див. довідку про Жвирку).

У Савчині — восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб.

Перша згадка в історичних документах про Савчин відноситься до 1449 року. У 1648 році відбулося повстання селян Савчина та Гут. Повстанці захопили маєток поміщика, розподілили між собою все збіжжя. Після відходу військ Б. Хмельницького селяни були жорстоко покарані.

З 1944 до 1951 року село входило до складу ПНР.

СВИ́ТАЗІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км на північний схід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Сокаль. Через Свитазів протікає річка Карбівка, права притока Західного Бугу. Населення — 795 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ільковичі, Равщина, Суховоля.

Колгосп ім. Калініна (центральна садиба у с. Ільковичах) має 1958 га орної землі. Це багатогалузеве господарство, де вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте свинарство. З допоміжних підприємств є 2 водяні млини, пилорама. У 1966 році колгосп зібрав з одного гектара: зернових — 27,8 цнт, цукрових буряків — 382 цнт, овочів — 224 цнт. На 100 га сільськогосподарських угідь вироблено: молока — 818 цнт, м'яса — 150 цнт. Надоєно на одну корову 3940 кг молока. Це один з передових колгоспів району. У 1958 році за успіхи у сільськогосподарському виробництві голова артілі П. Г. Оліщук удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці, а доярка М. М. Прачун нагороджена орденом Леніна.

У Свитазеві — бібліотека, Будинок культури на 170 місць. Середня школа є у с. Ільковичах.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1490 року. Восени 1648 року селяни Ільковичів та сусідніх сіл разом з сокальськими міщанами брали участь у повстанні проти католицької шляхти та духовенства у Сокалі. У липні 1920 року у Свитазів та навколишні села вступили частини Першої Кінної армії. Перші колгоспи організовано у Свитазеві та Ільковичах у 1940 році. Комсомольська організація виникла у 1945 році, партійна — у 1946 році.

Про заселення цієї місцевості ще в кам'яну добу (III тисячоліття до н. е.) свідчать рештки поселення біля Свитазова та скарб крем'яних знарядь, знайдений поблизу с. Ільковичів.

СІЛЕ́ЦЬ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Ратою, лівою притокою Західного Бугу, за 23 км на південь від районного центру і за 1 км від залізничної станції Сілець. Село складається з 15 хуторів, населення яких становить 4085 чоловік.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Дзержинського. Артіль має 1573 га орної землі. Серед посівів переважають зернові культури. З технічних — вирощуються цукрові буряки і льон. Розвинуте молочне тваринництво. Допоміжні підприємства — млин, пилорама.

У Сілці є середня школа, 2 бібліотеки, клуб на 250 місць.

Перша згадка в історичних документах про село відноситься до 1665 року. На початку 30-х років XX століття діяла організація «Сельроб». Весною 1944 року через Сілець проходив партизанський загін Федорова. Перші 2 колгоспи у Сілці були організовані у 1947 році.

СМИ́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Залижні, притоки Західного Бугу, за 20 км на схід від районного центру і за 24 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 276 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бодячів, Залижня, Матів.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Волинь», який має 1779 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури. Розвинуте свинарство. Допоміжні підприємства — цегельня, млин, пилорама.

У Смикові є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Сільська комсомольська організація створена у 1948 році.

Село вперше згадується в письмових джерелах за 1583 рік. На протязі 1934—1937 рр. неодноразово відбувалися страйки сільськогосподарських робітників у с. Бодячеві. У цьому ж селі у 1932 році створено осередок КПЗУ, до якого входило 7 чоловік. На чолі осередку був М. Михайлівський. У роки Великої Вітчизняної війни у Матові деякий час перебував штаб партизанського з'єднання С. А. Ковпака.

СТЕНЯ́ТИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км на північний схід від районного центру, який є для Стенятина найближчою залізничною станцією. Населення — 1562 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Йосипівка, Роятин.

Колгосп ім. Леніна (центральна садиба у с. Стенятині) має 1902 га орної землі. Серед посівів переважають зернові культури. З технічних вирощуються цукрові буряки, льон. Розвинуте свинарство. Допоміжні підприємства — млин, пилорама.

У селі — восьмирічна школа, при якій діє консультативний пункт Сокальської заочної середньої школи. Працюють бібліотека, клуб на 175 місць. Стенятинська група товариства «Знання» у 1961 році нагороджена Почесною грамо-

тою Президії Верховної Ради УРСР. Споруджено стадіон.

Перша письмова згадка про Стенятин відноситься до 1449 року. Під час перебування у селі частин Червоної Армії у 1920 році був створений ревком. У 1939 році виникла комсомольська організація, а на початку 1940 року організовано колгосп ім. Леніна.

ТАРТА́КІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Сколівці, притоці Західного Бугу, за 10 км від районного центру і за 10 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 1876 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Борки, Копитів, Романівка, Тартаковець.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». Артіль має 1940 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте тваринництво м'ясо-молочного напряму. За високі надої молока доярці М. М. Омелько присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці. Допоміжні підприємства — цегельня, млин, пилорама.

У селі — середня школа, Будинок культури на 400 місць, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня. Є лукомеліоративна станція. Побудовано стадіон, волейбольний та баскетбольний майданчики.

У 1946 році створено партійну, а у 1947 — комсомольську організації.

Перша згадка в архівних документах про Тартаків відноситься до 1426 року. У 1648 році проти поміщика Чермінського відбулося повстання, в якому брали участь селяни Тартакова та навколишніх сіл. Повстанці забрали поміщицьке зерно і спалили огорожу маєтку. Шляхетське військо жорстоко розправилося з селянами. У 1685 році Тартакову надано привілей містечка і право на щорічне влаштовування чотирьох ярмарок і щотижневих торгів. Тартаків як торговий центр став відомим далеко за межами Сокальщини і тодішнього Белзького воєводства, до якого він входив. Поряд з будинками і крамницями місцевих купців були будинки і крамниці для купців російських, німецьких, турецьких, французьких. Наприкінці XVII століття починають виникати дрібні мануфактури — текстильна і шкіряна майстерні, гуральня, ювелірна майстерня та інші промисли.

З кінця XVIII століття ярмарки почали занепадати, Тартаків втрачав своє значення торгового центру.

Через Сокаль у 1920 році проходили частини Першої Кінної армії, а у Тартакові розмістився її штаб. За часів панування панської Польщі у пошуках заробітків значна частина населення села емігрувала у різні країни світу. Лише напередодні світової економічної кризи 1929—1933 рр. з Тартакова виїхало близько 20 сімей. У 1929 році з 2 до 18 липня страйкувало 60 сільськогосподарських робітників. У Тартакові значну діяльність розгорнули член КПЗУ П. Г. Ковальчук та І. С. Романюк.

Після визволення, у вересні 1939 року, загальні збори селян обрали тимчасове управління для керівництва справами села на чолі з П. Г. Ковальчуком. Землю одержали всі селяни — бідняки і середняки. Багатьом селянам було виділено корів і коней. Відкрито семирічну школу, медичну амбулаторію, пологовий будинок. МТС, організована у 1939 році, мала важливе значення у соціалістичній перебудові села. Вже у 1940 році створено колгосп ім. Чапаєва. 22 червня 1941 року Тартаків було піддано артилерійському обстрілу і бомбардуванню, а о 8-й годині ранку фашисти увірвались у село. За перші дні окупації гітлерівці вбили 100 чоловік. Були закатовані перший голова сільської Ради П. Г. Ковальчук і перший голова колгоспу Ю. В. Горбей.

ТРУДОЛЮБІВКА (до 1951 року — Жджаринки) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Західного Бугу, за 7 км на північ від районного центру і за 10 км від залізничної станції Ульвівок. Населення — 351 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільхове (до 1951 — Ульвівок), Ланкове (до 1951 — Теляж).

Колгосп ім. 40-річчя Жовтня, розташований на території сільради, має 2523 га орної землі. Вирощуються переважно зернові культури, з технічних — цукрові буряки, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Допоміжні підприємства — цегельний завод, млин, пилорама.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 110 чоловік.

Городиловичі (хутір, що злився з с. Трудолюбівкою) вперше згадується у письмових документах за 1449 рік. У 1648 році селяни Ланкового взяли участь у повстанні під проводом П. Варениці (див. довідку про с. Свитазів). Влітку 1920 року через села нинішньої сільради проходили частини Першої Кінної армії. З 1944 до 1951 року село входило до складу ПНР.

У́ГНІВ — місто районного підпорядкування, розташоване на річці Солокії, лівій притоці Західного Бугу, за 40 км на південний захід від районного центру і за 1 км від залізничної станції Угнів. Населення — 2100 чоловік. Переважна більшість жителів зайнята у сільському господарстві, частина працює на промислових підприємствах Рави-Руської, Белза, Червонограда.

На території Угнева знаходиться перша бригада колгоспу «Прикордонник» (центральна садиба у с. Кареві). Бригада має 1167 га земельних угідь. Виробничий напрям — відгодівля великої рогатої худоби. Вирощуються цукрові буряки, льон. Є млин.

В Угневі — середня школа, професійно-технічне училище № 10, яке готує механізаторів сільського господарства. Функціонує дільнична лікарня. Розташований обласний кістково-туберкульозний санаторій на 200 місць. Є міська бібліотека, Будинок культури. Працює мебельовий цех. Розбито парк, встановлено пам'ятник В. І. Леніну.

Перша згадка про Угнів в архівних джерелах відноситься до 1360 року. У середині XV століття Угневу надано магдебурзьке право. Проходили щотижневі торги та два щорічних ярмарки. Це сприяло розвиткові ремесла і торгівлі. Особливого розвитку набуває шевське ремесло. З сере-

дини XIX століття угнівське взуття витіснялося з ринку фабричними виробами. Кустарне ремісництво занепадало. Розорення ремісників особливо посилюється під кінець XIX століття. Лише у 1906 році понад 200 угнівців покинули рідний край і подалися за океан шукати кращої долі.

Через Угнів у 1912—1914 рр. проходив зв'язок закордонного більшовицького центру, на чолі якого був В. І. Ленін, з партійними організаціями Росії. В адресній книзі ЦК РСДРП є запис: «Станція Угнів, за 8 верст від кордону, в Австрії, село Жерники (гміна Черкаси), крайня хата зліва по дорозі, запитати Степана Кмочковського, сказати: ,,Повертаюсь з Америки'', попросити викликати з Росії Василя Степанишина».

З метою збуту будівельних матеріалів місцеві купці у 1933 році організували в Угневі велику пожежу, від якої потерпіло особливо багато будинків бідноти і ремісників. З середини 20-х років зростає безробіття. У ніч з 19 на 20 січня 1934 року були розкидані листівки такого змісту: «Честь керівникам революції Леніну, Люксембург, Лібкнехту, геть з військово-польовими судами на робітників і селян, геть з війною проти СРСР, хай живе СРСР і КПЗУ!».

ФЕДО́РІВЦІ (до 1951 року — Тудорковичі) — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Західного Бугу, за 20 км на північний захід від районного центру і за 9 км від залізничної станції Ульвівок. Населення — 715 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волинське (до 1951 — Войславичі), Печигори, Пісочне, Старгород.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Більшовик», який має 2879 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (цукрові буряки, льон) культури. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перші письмові згадки про Федорівці відносяться до 1470 року. З 1944 до 1951 входило до складу ПНР.

Біля с. Старгорода на березі Західного Бугу збереглися сліди поселення кінця кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.).

ФУ́СІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 22 км на південний схід від районного центру і за 24 км від залізничної станції Сокаль. Населення — 617 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Княже і Шпиколоси.

Колгосп «Росія» (центральна садиба у с. Княжому) має 2563 га орної землі. Серед посівів переважають зернові культури. З технічних — вирощуються цукрові буряки, льон. Розвинуте свинарство. Допоміжні підприємства — цегельний завод, пилорама. За успіхи у розвитку тваринництва доярці Є. С. Співак присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці, доярка О. І. Легка та колишній голова колгоспу С. Ф. Водянчук нагороджені орденом Леніна.

У селі є початкова школа (середня у с. Княжому), бібліотека, клуб.

Шпиколоси вперше згадуються у письмових джерелах за 1426 рік. У 1848 році відбувся виступ селян Шпиколос, під час якого було спалено поміщицьку садибу і вбито економа.

ХЛІВЧА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Болотній, за 44 км від районного центру і за 25 км від залізничної станції Белз. Населення — 2187 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Піщанка, Тяглів, Хоронів.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Івана Франка, який має 1828 га орної землі. Основний виробничий напрям — вирощування зернових культур. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Хлівчанах — середня школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село (під назвою Хлевчані) в історичних джерелах відноситься до 1565 року.

З встановленням Радянської влади було організовано колгосп (1940 рік).

ЦЕ́БРІВКА (давня назва — Цеблів) — село, центр сільської Ради, розташоване за 28 км на південний захід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Белз. Населення — 507 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жужеляни (давня назва — Жужіль), Заболоття (до 1951 року — передмістя Белза), Перемисловичі (давня назва — Перемислів).

Колгосп ім. Жовтневої революції (центральна садиба у с. Жужелянах) має 2944 га орної землі. Вирощуються переважно технічні культури (цукрові буряки, льон). Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. Доярка артілі І. І. Масюк за високі надої молока нагороджена орденом Леніна.

У селі восьмирічна школа, бібліотека, клуб. На території Заболоття працює Белзька хлібопекарня. У Перемисловичах є два цегельні заводи. Територія сільради багата покладами торфу та кам'яного вугілля.

Перші письмові згадки про села, що зараз знаходяться на території сільради, відносяться до XV і XVI століть. У 1920 році у Перемисловичах організовано ревком. 1929 року застрайкували робітники цегельного заводу в Перемисловичах. Керівником страйку був І. Іванець. За 1944 до 1951 село входило до складу ПНР.

СТАРОСАМБІРСЬКИЙ РАЙОН

СТАРИЙ САМБІР

Старий Самбір — місто районного підпорядкування, центр Старосамбірського району, розташований на півдні Львівської області у верхів'ях Дністра на Прикарпатті, на залізничній лінії та шосе Самбір—Ужгород, за 98 км від Львова. Населення — 3,7 тис. чоловік.

У 1375 році місто було центром повіту. Після заснування у 1390 році Нового Самбора почало називатися Старим Самбором або Старим Містом.

До складу сучасного міста входять також висілки Посада Горішня (на південному сході), Посада Долішня (на північному сході) і Смільниця, що вперше згадується як окреме село в 1387 році (на північ від Самбора). В 1553 році Старий Самбір дістав привілей на магдебурзьке право. Міщани запевняли тоді, що вони й раніше користувалися магдебурзьким правом, але привілей загинув під час татарського нападу[1].

Найдавнішим заняттям населення було ремесло, особливо ткацтво. В XVI столітті тут уже існували різничний, пекарський, ковальський, ткацький, шевський, кравецький та кушнірський цехи з загальною кількістю 30—35 майстрів. У 1628 році тут було вже 43 майстри[2].

Старий Самбір був також значним торговим центром, де відбувалося два ярмарки та щотижневі торги. Значну статтю прибутків становило мито, що збирали з худоби, яку переганяли через місто великими гуртами на продаж до Перемишля та далі на захід до Вроцлава[3]. Тісні економічні стосунки зв'язували місто з Закарпатською Україною, що знаходилася під владою Угорщини. Звідти до міста привозили у великих кількостях вино, фрукти тощо. В 1659 році Старий Самбір дістав право складу купецьких товарів у торгові дні. Це означало, що прибулі сюди купці обов'язково

---

[1] Z. Strzetelska-Grynbergowa. Staromiejskie ziemia i ludność, Lwów, 1899, стор. 160.

[2] M. Horn. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605—1633 na Ruś Czerwoną. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1964, стор. 158.

[3] Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Metr. Lit., dz. IV, N 22, стор. 25.

повинні були виставляти свій товар на продаж і лише непродані товари можна було везти далі.

В XVI столітті у місті існував млин на 3 жорна, майстерня по виробництву возів; у XVII столітті, крім того, було ще дві солодовні, броварня на три «бані» (тобто казани). З 1579 року місто користувалося правом складу гончарного посуду.

Крім ремесла, населення міста і особливо передміщани займалися також рільництвом. Так, у 1507 році в Старому Самборі налічувалося 45 міщан, які мали польові наділи.

З кінця XV століття під замком Старого Самбора існував королівський фільварок, на якому працювали селяни шести навколишніх сіл.

В 1568 році в місті було 62 будинки, причому частина з них належала міщанам, що не мали зовсім ріллі (14), або які завели ріллю незадовго до складання опису. Тоді ж на передмістях налічувалося 70 господарств, переважно ремісників, з яких 10 зовсім не мали землі, а 20 мали самі лише городи.

Отже, в XVI столітті спостерігався процес відокремлення ремесла від землеробства. У 1571 році, крім господарів, які мали свої будинки, в місті налічувалося 64 родини комірників, перекупників, «гультяїв», підмайстрів та ремісників, що не мали своїх майстерень (верстатів)[1].

Правами самоуправління користувалися лише мешканці власне міста, «міста серед стін», тоді як передміщани, що жили в передмістях, були позбавлені цих прав і повинні були відробляти панщину.

У XVII столітті, в умовах посилення панщинно-фільваркової системи в країні, що викликала застій в економіці, поглиблений розоренням внаслідок численних війн, Старий Самбір поступово занепадає. В 1653 році тут налічувалося лише 30 будинків. Про економічний занепад міста та про погіршення становища його населення свідчить велика заборгованість міщан шляхті та духовенству. До рук останніх за борги переходили їх садиби та земельні наділи.

В стані глибокого занепаду знаходимо Старий Самбір і на початку XVIII століття. Внаслідок епідемії чуми в місті вмерло 326 чоловік. Із 125 садиб, які були тут, населеними лишилося лише 46. Інші були «пустими», бо люди, якщо не вмерли, то розійшлися в пошуках хліба по інших місцях. 9 садиб захопила шляхта і духовенство за борги. Населення міста складалося головним чином з українців, про що свідчить те, що з 326 чоловік, померлих під час епідемії, 289 становили українці і 37 — поляки[2].

Деяке пожвавлення в розвитку економіки міста, що спостерігається в другій половині XVIII століття, було зв'язане з формуванням капіталістичного укладу в країні. Розширюється ремісничa діяльність. У 1768—1772 рр. у Старому Самборі було 30 кушнірів, 4 ткачі, 30 шевців та інші — близько 70 майстрів. Зростає і населення міста. На початку 70-х років тут налічувалося 104 будинки і на передмістях — 48 хат[3].

Поділ Польщі 1772 року і австрійська окупація негативно відбилася на економічному становищі Старого Самбора. В першій половині XIX століття місто, що зберігало переважно аграрний характер і в якому переважало сільськогосподарське населення, розвивалося досить повільно. Число жителів у 1829 році становило 2316 чоловік, у 1835 році — 2080, у 1848—1866 рр.— 3 тис. чоловік. З традиційних ремесел найбільшого розвитку досягло ткацьке.

На 1829 рік кількість ткачів досягала майже 1000 чоловік. Вироблені старосамбірськими ткачами полотна, крашанина, пістря, тик у значних кількостях вивозилися на ярмарок у Броди, а звідти йшли у Польщу і Росію.

Протягом століть трудящі міста боролися за своє соціальне і національне визволення. З кінця XVI століття протягом багатьох десятиріч Старий Самбір був одним

[1] Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. ASK, ks. 656, N 62, стор. 747—748.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, т. 259, стор. 402, 413—415.
[3] Там же ф. 146, оп. 1, спр. 66, арк. 87—88.

із центрів боротьби проти церковної унії, яка в руках польських феодалів була знаряддям національного гноблення. Населення Самбірщини із зброєю в руках захищало свої права. Не визнаючи ставлеників Ватікану на посаді «владики перемиського і самбірського», українське населення проганяло їх і добивалося кожного разу призначення противника унії. У 1636 році проти ставленика Ватікану А. Крупецького піднялося все населення Самбірщини. Збройні загони противників унії налічували 10 тис. чоловік[1].

Під час визвольної війни українського народу 13 жовтня 1648 року Старий Самбір був здобутий загонами Б. Хмельницького. На честь цієї події на стіні церкви (зараз її не існує) було вибито напис, що зберігався ще у кінці XIX століття.

В кінці XIX — на початку XX століття Старий Самбір продовжує зростати. Якщо у 1880 році тут налічувалося 3636 жителів, то вже у 1890 році — 4087. При цьому українців тут було 1449 чоловік, поляків — 767, євреїв і німців — 1257 чоловік. В цей час у місті було 582 будинки. У власності міщан на кінець XIX століття було 1000 моргів орної землі, 177 моргів — городів, 651 — пасовиськ, 177 моргів— лісу[2].

Основна маса сільськогосподарського населення розорялася, закладала свої земельні ділянки лихварям, поповнювала ряди пролетаріату. Значних розмірів набуває еміграція, в основному до Америки.

З кінця XIX століття в місті існувало засноване магістратом Кредитне товариство св. Миколая з капіталом в 2 тис. золотих. Існували також товариства заощаджень і кредиту, повітове інвестиційне товариство, склади виробів домашніх промислів (рогож, кошиків, дерев'яних виробів тощо). З ремесел в кінці XIX століття найбільш розвиненим було кушнірське, що спеціалізувалося на виробництві вишиваних сердаків для селян.

Під час першої світової війни в результаті так званої Галицької битви російські війська в кінці вересня 1914 року вийшли у Карпати. Старий Самбір був зайнятий частинами 8-ї російської армії і перебував у їх руках з осені 1914 до початку 1915 року. В районах Турки і Старого Самбора відбулися вперті бої між російськими і австро-німецькими військами, під час яких жителі подавали значну допомогу російським військам.

Велика Жовтнева соціалістична революція в Росії зробила великий вплив на боротьбу західноукраїнських трудящих проти соціального і національного гноблення, проти польської буржуазно-поміщицької держави та українських буржуазних націоналістів, за встановлення Радянської влади і возз'єднання українських земель у складі Української Радянської держави.

У квітні 1919 року серед солдатів Старосамбірського гарнізону так званої Української галицької армії відбулося повстання проти влади буржуазної Західно-української народної республіки (ЗУНР). Керівниками повстання були М. Павлусь та Ф. Пашкевич. Повсталі обеззброїли командний склад гарнізону і мали на меті проголосити Радянську владу. Але це повстання було придушене силами буржуазно-націоналістичної контрреволюції. Швидкому розповсюдженню ідей Великого Жовтня в значній мірі сприяло те, що з революційної Росії до Галичини поверталися десятки тисяч колишніх військовополонених і біженців, які несли з собою, за влучним висловом В. І. Леніна, «бацили більшовизму», активно поширювали ідеї Жовтня.

Самбірський староста в донесенні від 8 липня 1920 року повідомляв: «Вертаючи... з російського полону, солдати, особливо безземельні, вихваляють аграрні відносини в Росії і розподіл земель, ширячи в той спосіб більшовицький дух»[3].

Величезне значення для розгортання комуністичного руху в західноукраїнських землях мало організаційне оформлення КПЗУ.

---

[1] W. Ł. Loziński. Prawem i lewem. Lwów, 1936, стор. 203.

[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. XI, стор. 238.

[3] Газ. «Радянське Прикарпаття», 19 січня 1967 р.

Серед трудящих міста широко розповсюджувалися ідеї марксизму-ленінізму. Перший осередок комуністичної організації було створено в Старому Самборі у 1921 році. Організатором його був П. Ровдич, який повернувся з еміграції з США. Активними учасниками осередка були колишні військовополонені В. Ровдич, Ю. Зачко, І. Головчак, С. Сигерич, які повернулися з Росії, де брали активну участь у громадянській війні проти білогвардійців та іноземних інтервентів. Вони несли в маси живе слово про першу в світі державу робітників і селян.

Осередок КПЗУ в Старому Самборі утворився у 1924 році. У склад повітового комітету входило тоді 4 сільські і 1 міський осередок, які об'єднували 42 члени та 50 співчуваючих. Уже в грудні 1927 року у повіті було 196 членів КПЗУ, з них 30 чоловік — у Старому Самборі[1].

У боротьбі з революційним рухом на допомогу польсько-шляхетському урядові прийшли українські буржуазні націоналісти та церковники. Особливо це стосується діяльності націоналістичної «Просвіти» у Старому Самборі, якою керував чорносотенний піп Шпиталь. Ця «Просвіта» була гніздом запеклих ворогів трудящих. 29 червня 1929 року вона організувала провокаційний напад на комуністів, внаслідок чого 6 з них було тяжко поранено. В цей день націоналістичні верховоди призначили повітове свято товариства. Але організований ними мітинг продемонстрував, що маси не хочуть іти за реакцією. Представники «Просвіт» п'яти сіл, де був великий вплив комуністів, а також Посади Долішньої, з'явилися на мітинг з червоними стрічками на грудях, на яких було написано: «За робітничо-селянську «Просвіту»!».

Старосамбірський повітовий комітет КПЗУ проводив велику роботу в культосвітніх установах по ліквідації в них буржуазно-націоналістичного впливу. Поліція з тривогою відмічала, наприклад, великий вплив комуністів серед членів старосамбірської культурно-спортивної організації «Сокол» та культосвітньої організації «Просвіта» у висілку Посада Долішня, що тепер входить до складу міста.

Члени КПЗУ займали керівні посади в обох організаціях. На з'їзд «Сокола» до Львова у червні 1928 року прибула й старосамбірська делегація в складі 20 чоловік. Всі вони були комуністами або співчуваючими їм. Старосамбірські комуністи налагоджують також зв'язки з профспілками і поширюють в них свій вплив[2].

На початок 1927 року в Старому Самборі було 93 ремісники. Тоді ж тут було 53 торгові підприємства, діяли торговельно-кредитний банк, повітова інвестиційна каса, кооператив.

У 1936 році у Старому Самборі з більш-менш значних підприємств існували млин і паровий тартак, а також невеличка електростанція — все це в одному приміщенні, що належало капіталістові Ашенграву. Тут у 1939 році працювало 27 робітників і 3 службовці. Крім цих підприємств, тут були напівкустарна меблева майстерня, дві цегельні і 6 олійниць.

Значна частина працездатного населення не знаходила тут роботи. В 1926—1929 рр. у місті постійно налічувалося від 195 до 220 чоловік безробітних.

У 1932 році в Старому Самборі було 35 членів КПЗУ. Активними діячами партії були М. Шемердяк, С. Сигерич та інші.

Перший осередок комуністичної організації молоді виник у Старому Самборі ще в 1926 році. Але в умовах контрреволюційного терору він проіснував недовго. В 1929 році комсомольська організація була створена заново. Першим секретарем її став М. Шемердяк.

Влітку 1927 року комуністами Самбірщини був організований страйк сільськогосподарських робітників, який закінчився частковою перемогою страйкуючих[3].

У 1939 році комуністами і комітетом «Сельроб-Єдність» була організована пер-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 780, арк. 20—21; оп. 51, спр. 648, арк. 1—2; КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 212—215.

[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 914, арк. 10; Під прапором Жовтня. Збірник документів. Вип. 2, стор. 274, 276—277.

[3] Під прапором Жовтня, стор. 314—316.

шотравнева демонстрація, до якої приєдналися і селяни навколишніх сіл. Лозунги, під якими демонстрували трудящі, викривали зраду опортуністичних партій та українських буржуазних націоналістів. Напередодні свята по місту були поширені видані окружним комітетом КПЗУ листівки з революційними закликами.

В переддень Першого травня 1932 року по місту були розкидані листівки, що закликали до возз'єднання Західної України з УРСР. Вночі було вивішено червоні транспаранти, а на багатьох будинках написано: «Хай живе революція! Хай живе КПЗУ!»[1].

Комуністи проводили велику роботу на селі, закликаючи селян до боротьби з парцеляцією і осадництвом, за землю без викупу, за тісний союз робітників і селян всіх національностей Польщі тощо. Вони поширювали серед населення Старого Самбора та навколишніх сіл листівки і прокламації[2].

У 1935—1938 рр., коли створювався і міцнів Народний фронт, особливого розмаху набула боротьба за молодіжне товариство «Каменярі». Незважаючи на те, що верхівка радикалів (УСДРП) та праві ППС чинили шалений опір, низові організації «Каменярів», у тому числі і створена в 1934 році у Старому Самборі секція, під впливом комуністів, переходили на позиції Народного фронту[3].

Після краху буржуазно-поміщицької Польщі 17 вересня 1939 року місто захопили німецько-фашистські війська. Українські буржуазні націоналісти, виявивши повну готовність служити фашистам, намагалися створити свою місцеву збройну «охорону». Але визвольний похід Червоної Армії в Західну Україну зірвав ці наміри. Коли німецькі війська залишили Старий Самбір і відійшли за демаркаційну лінію, комуністи зразу ж створили бойові дружини для підтримки громадського порядку і охорони підприємств. 27 вересня частини Червоної Армії вступили в Старий Самбір, населення якого з величезною радістю зустріло своїх визволителів. Був проведений великий мітинг, на якому трудящі міста висловили сердечну подяку Комуністичній партії, Радянському урядові, всьому радянському народові за визволення.

На початку жовтня в Самборі було створено Тимчасове управління, яке зосередило в своїх руках всю повноту влади в місті. Управління закликало всіх громадян зберігати порядок, сумлінно працювати на своїх місцях, підтримувати і зміцнювати трудову дисципліну, викривати усіх тих, хто намагався сіяти паніку та вести ворожу діяльність.

Почалася організація нормального життя, роботи промислових підприємств, забезпечення трудящих необхідними товарами, навчання в школах. Почали працювати меблева фабрика, сирзавод та інші підприємства, відкрито було продовольчі магазини. Відкрилися школи, де діти почали навчатися рідною мовою.

На підприємствах було введено 8-годинний робочий день, організовано робітничий контроль над виробництвом, розподілом і споживанням продовольчих і промислових товарів. Все це знаменувало собою важливий етап на шляху до націоналізації промисловості і банків, приватних торговельних підприємств тощо. Велась боротьба зі спекуляцією та саботажем у торгівлі.

По всіх підприємствах, а також у місті проходили багатолюдні збори робітників, селян та інтелігенції в зв'язку з підготовкою до виборів у Народні Збори. Виступаючі висловлювали свою щиру подяку Червоній Армії, братнім народам великого Радянського Союзу, що визволили їх з-під шляхетського гніту.

На загальних передвиборних зборах у Старому Самборі у жовтні 1939 року було прийнято таку резолюцію: «Не можна словами передати тієї радості, того щастя, яке ми зараз відчуваємо. Ми не маємо слів, щоб висловити нашу думку, яка стала б найбільшою подякою нашій любимій героїчній Червоній Армії за звільнення трудящих Західної України від неволі, ярма, в якому ми були двадцять років. Ми, трудящі Старого Самбора, висловлюємо думку свою і приєднуємося до голосу всіх трудящих

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 56, спр. 776, арк. 90—91; ф. 121, оп. 2, спр. 66, арк. 66.
[2] Там же, оп. 52, спр. 603, арк. 150.
[3] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 215.

Західної України і просимо великий радянський народ прийняти нас в щасливу, вільну радянську сім'ю. Ми хочемо жити так щасливо і радісно, як живуть трудящі в Радянському Союзі»[1].

22 жовтня 1939 року стало справжнім святом для трудящих західноукраїнських земель. В цей день тут проходили вибори до Народних Зборів Західної України. Вперше в своїй історії трудящі вільно виявили свою волю. Від трудящих Старого Самбора депутатом Народних Зборів було обрано селянина-бідняка М. Л. Сенета.

На основі прийнятих Народними Зборами Декларацій про націоналізацію банків, промислових підприємств, про конфіскацію земель поміщиків, монастирів та великих державних урядовців у Старому Самборі в листопаді 1939 року було створено комісію по націоналізації, яка з 1 грудня почала свою роботу. Питання про націоналізацію підприємств обговорювалося на зборах робітників фабрик і заводів. На меблевій фабриці, сирзаводі та інших підприємствах міста трудящі під час обговорення гнівно розповідали про своє тяжке минуле, про непосильну працю на експлуататорів за злиденні копійки і ухвалювали рішення про націоналізацію підприємств.

Зразу ж були вжиті заходи по розширенню і реконструкції націоналізованих підприємств. Так, на меблевій фабриці були встановлені нові верстати, що значно полегшили працю робітників, підвищили продуктивність і дали змогу збільшити випуск продукції.

Партійні і місцеві органи влади розгорнули велику роботу по будівництву нового, радянського життя. Було повністю ліквідовано безробіття. Велика робота проводилась по ліквідації неписьменності і малописьменності серед дорослого населення. Були організовані гуртки і школи, де навчалися сотні трудящих.

Велика увага приділялася питанням ідейного виховання, піднесенню політичного і теоретичного рівня трудящих, боротьбі проти ідеології українського буржуазного націоналізму.

Але мирна творча праця радянських людей була перервана віроломним нападом німецько-фашистських загарбників. Гітлерівські орди вдерлися на Радянську землю. 30 червня 1941 року Старий Самбір був захоплений фашистами. Почалися чорні дні окупації. Окупанти та їх наймити — українські буржуазні націоналісти — зразу ж встановили в місті режим терору і вбивств. Почалися звірячі розправи над мирними жителями. В перші ж місяці окупації Старого Самбора було знищено майже все єврейське населення (2300 чоловік), врятувалося лише 15 чоловік.

Особливо по-звірячому розправлялися окупанти та їх націоналістичні прислужники з комуністами та радянським активом. Так, після жорстоких тортур був убитий і кинутий в Дністер голова Старосільської сільради М. І. Оленич. Розстріляли окупанти заступника голови райвиконкому П. М. Пилипка, В. А. Ровдича, який був у 1930—1934 рр. секретарем Старосамбірської комсомольської організації, Галяс А. Т., яка переховувала єврейську родину, та інших. За підпільну революційну діяльність у Старому Самборі гестапо розстріляло члена КПЗУ, колишнього політичного в'язня у польських тюрмах М. М. Пенера, колишнього члена підпільного комітету МОДРу А. С. Кушака та багатьох інших.

Разом з усім радянським народом піднялися на священну боротьбу проти окупантів і жителі міста. Організаторами та активними учасниками цієї боротьби були комуністи. В 1942 році в Старосамбірському районі було організовано групу «Народної гвардії ім. Ів. Франка», до якої входили Г. М. Сорока, секретар Старосамбірського райвиконкому М. П. Ворик, В. П. Керелюк, Г. І. Жидик, М. Д. Сорока — голова Торчиновицької сільради, М. М. Сорока та інші. Учасники групи поширювали серед населення листівки з закликами до боротьби проти окупантів та українських буржуазних націоналістів, розповідали людям правду про становище на

---

[1] Газ. «Червоний прапор» (орган Тимчасового управління м. Самбора), 24 жовтня 1939 р.

фронтах Вітчизняної війни[1]. Трудящі проявляли патріотизм і палку відданість Радянській владі і Комуністичній партії. Так, житель міста К. І. Сельчаник з кількома своїми товаришами при відступі наших військ закопав і переховував аж до визволення шрифти та деяке устаткування районної друкарні.

Влітку 1944 року війська 1-го Українського фронту, розгромивши велике фашистське угрупування в районі Броди—Львів, вийшли до Старого Самбора і 7 серпня 1944 року визволили місто. Багато старосамбірців після визволення пішло на фронт, щоб зі зброєю в руках добивати фашистського звіра.

В жорстоких боях за Старий Самбір загинуло багато радянських воїнів і серед них син російського народу Герой Радянського Союзу старший сержант В. І. Козаков, ім'ям якого названа центральна площа міста.

Зразу ж після визволення трудящі активно включилися у відбудову зруйнованого господарства рідного міста.

Були відновлені партійні і радянські органи, які розгорнули велику роботу серед населення по мобілізації його на відбудову зруйнованого фашистами господарства. Швидкими темпами відбудовувалися підприємства, які одержували різне устаткування з Російської Федерації та інших братніх радянських республік. Поряд з відбудовою підприємств йшла їх модернізація і розширення.

Поліпшення організаційної та масово-політичної роботи парторганізацій сприяло успішній відбудові народного господарства. Соціалістичне змагання трудящих за успішне проведення відбудовних робіт і збільшення випуску продукції дало хороші наслідки. Промисловість міста місяць у місяць перевиконувала план. Так, уже в 1947 році реконструйована і розширена меблева фабрика перевищила довоєнний рівень по випуску продукції. В 1963 році на фабриці став до ладу новий цех, внаслідок чого кількість робітників на фабриці, яка входить до складу Стрілківського меблевого об'єднання (ВОМП) на правах цеху, збільшилась удвоє (з 160 чоловік у 1947 до 320 чоловік у 1965 році).

Великими досягненнями зустріли старосамбірські меблевики ювілейний, 50-й рік Радянської влади. Марка меблевого об'єднання добре зарекомендувала себе не тільки на Україні, але й у Казахстані, Узбекистані, Сибіру, на Далекому Сході. Зараз у Старому Самборі вже побудовано цех по випуску м'яких меблів і планується у новій п'ятирічці значно розширити і модернізувати підприємства об'єднання. Протягом нової п'ятирічки Стрілківське об'єднання планує випустити продукції на суму 21,8 млн. крб. Протягом п'ятирічки продуктивність праці зросте на 8,1 проц. і становитиме у грошовому виразі 5,5 тис. крб. на одного працюючого на рік.

У велике підприємство виріс за післявоєнні роки сирзавод. Він разом з цехом у Добромилі є філією львівської фірми молочних виробів «Верховина». Сировари і маслороби цієї філії завжди виконують і перевиконують державні плани і дають державі понад план десятки центнерів продукції.

В 1966 році було завершено реконструкцію всіх цехів ремонтної майстерні районного об'єднання «Сільгосптехніка». За 1965—1966 рр. завдяки впровадженню прогресивної технології продуктивність майстерні зросла більше ніж у 2 рази. У 1967 році вона випустила з ремонту близько 400 гусеничних тракторів, а на кінець п'ятирічки має випускати щороку понад 600 тракторів.

Певних успіхів у розширенні виробництва, збільшенні випуску продукції, піднесенні продуктивності праці досягли й інші підприємства Старого Самбора[2].

Старосамбірська партійна організація та місцеві органи Радянської влади звертали особливу увагу на питання розвитку сільського господарства. В той час, коли промисловість досягла значних успіхів, сільське господарство, яке базувалося на одноосібних господарствах, розвивалося повільно.

Основними причинами цього були його розпорошеність, надзвичайно низький

[1] Львівський облдержархів, ф. 3, оп. 2, спр. 259, арк. 9, 46.

[2] Газ. «Радянське Прикарпаття», 13 жовтня 1966 р.

рівень механізації, слабке використання агрономічної науки. На невеликих клаптиках землі одноосібних господарств не можна було використати складну техніку — трактори, комбайни та інші сільськогосподарські машини.

Старосамбірські комуністи вели широку агітаційну роботу серед селян по організації колективних господарств. За їх ініціативою у 1948 році тут був організований колгосп ім. В. І. Леніна, в якому було 370 чоловік. Першим головою колгоспу став колишній бідняк Павлусь. У 1950—1959 рр. провадилось кілька разів укрупнення колгоспу, в результаті чого кількість членів його зросла до 4570 чоловік.

В березні 1960 року колгосп був реорганізований в радгосп, підпорядкований Міністерству харчової промисловості УРСР. В 1962 році він перейшов у підпорядкування Міністерства сільського господарства і заготівель УРСР і почав називатися радгосп «Старосамбірський». Земельні угіддя його становили понад 10 500 га. Тут вирощувались цукровий буряк, боби, горох, жито, пшениця, ячмінь, овес, льон тощо. На 100 га сільськогосподарських угідь у 1963 році припадало 35 голів великої рогатої худоби, 57 голів свиней. У радгоспі механізовано найважливіші види польових робіт, впроваджено механізацію на тваринницьких фермах. Тут працювало 602 постійних робітники, 450 сезонних, 24 чоловіки інженерно-технічного персоналу, 35 службовців. На кінець 1965 року в радгоспі налічувалося 1675 голів великої рогатої худоби, в тому числі 528 корів. У 1966 році радгосп перейменовано в «Дністровський» і його центральна садиба переведена до с. Спас.

У 1966 році в Старому Самборі створено новий радгосп Львівського м'ясо-молочного тресту радгоспів, який зберіг назву «Старосамбірський». Основний напрямок виробництва радгоспу — м'ясо-молочний. У 1966 році у радгоспі працювало 400 робітників, а також 67 сезонних. Посівна площа його становила 1796 га. В радгоспі — 19 тракторів, 5 комбайнів та інша техніка. Поголів'я великої рогатої худоби становить 1230 голів, у тому числі 395 корів.

В Старому Самборі на Дністрі побудована міжколгоспна ГЕС. Змінився за роки Радянської влади і вигляд міста. За часів панської Польщі муровані одноповерхові будинки можна було зустріти лише в центрі міста, де мешкала місцева буржуазія та урядовці. Основна маса населення тулилася в жалюгідних хатах та халупах. Сьогодні у Старому Самборі 789 дворів. У місті є кілька десятків нових двоповерхових будинків. Це не тільки громадські будинки (кінотеатр, універмаг з чайною, правління колгоспу, Старосамбірська ГЕС тощо), але й житлові 8- або 16-квартирні будинки. Щороку будівельники здають в експлуатацію по 2—3 таких будинки. Останнім часом щороку будується по 10—15 цегляних будинків індивідуальними забудовниками. Це світлі, зручно розплановані будинки типу котеджів, криті шифером.

Велика робота проводиться по озелененню міста. Зелені насадження в межах міської зони займають 68,3 га. В 1963 році в місті було розбито новий сквер, поса-

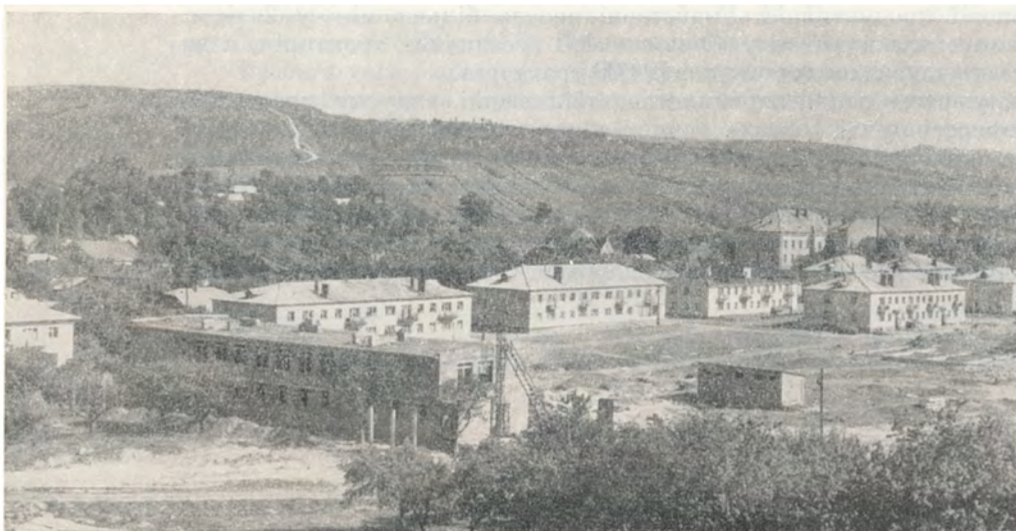

Новобудови у Старому Самборі. 1966 р.

джено 1200 живої огорожі, висаджено 15 тис. кущів квітів. За 1963—1965 рр. в місті висаджено 3500 декоративних дерев.

На благоустрій міста відпускається по 25—30 тис. крб. щорічно. В 1958 році у міському парку було споруджено пам'ятник В. І. Леніну та скульптуру «Мати-героїня», в 1959 році — пам'ятник воїнам, полеглим у Великій Вітчизняній війні.

Докорінно змінився соціальний склад населення. Не стало селян-одноосібників, кустарів-ремісників, приватних торговців. На промислових підприємствах, у радгоспі і в установах працюють 1504 робітники і 205 службовців.

За роки Радянської влади виросли нові люди, активні, свідомі будівники комунізму. Орденом Трудового Червоного Прапора за досягнуті успіхи у виробництві нагороджений у 1966 році столяр Сика Г. І., орденом «Знак Пошани» — обробниця Старосамбірської меблевої фабрики Галечко А. П., працівники меблевого об'єднання — рамник Дмитришин В. Й., столяр Саварин С. С., інженер-механік Страховецький В. О., медаллю «За трудову доблесть» — столяр Перуцький М. Ф. та інші[1].

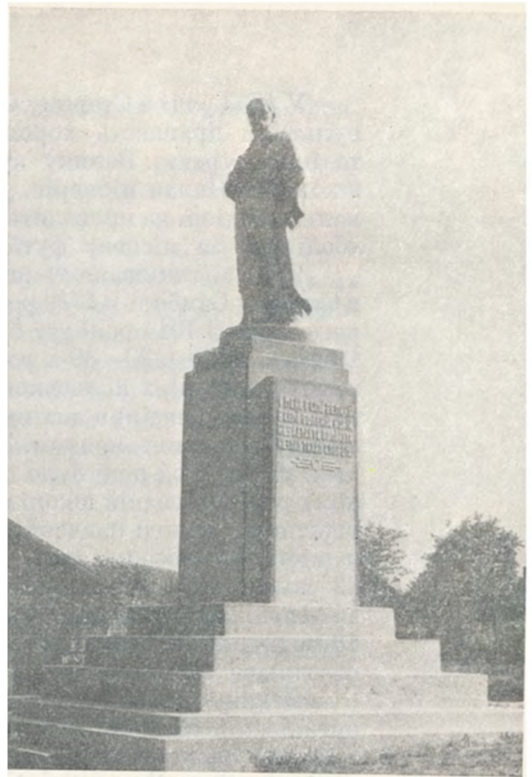

Пам'ятник Т. Г. Шевченку в Старому Самборі.

Працівники промисловості та сільського господарства вперто оволодівають знаннями, підвищують свій рівень. На курсах по підготовці і підвищенню кваліфікації механізаторських кадрів, у дворічних школах підвищення професійної кваліфікації працівники радгоспу, робітники оволодівають прогресивною технологією виробництва, досягненнями науки і передової практики.

Трудящі міста мобілізують усі сили на виконання завдань, поставлених перед радянським народом XXIII з'їздом КПРС, на дострокове виконання нового п'ятирічного плану.

Трудящі міста широко користуються плодами культурної революції. До 1939 року культурно-освітню роботу серед населення намагалися тримати в своїх руках різного роду націоналістичні українські, польські та єврейські заклади, які ворогували між собою, сіяли національну ворожнечу, намагалися отруїти свідомість трудящих релігійним дурманом та реакційною ідеологією. В цьому дусі проводили свою діяльність організована в 1925 році Старосамбірська «Просвіта», «Стрілець», «Агудас Ізраел» і до 1925 року — «Сокіл», Окремо існували українська, польська та єврейська бібліотеки[2].

Зовсім інший характер носила діяльність керованих комуністами культосвітніх товариств — «Просвіти» в Посаді Долішній та завойованого ними в 1925 році «Сокола». «Сокіл», наприклад, мав секції художньої самодіяльності, пожежну та спортивну. Влітку кожної неділі за містом організовувалися спортивні заняття, де влаштовувалися колективні читання революційних видань, розучувалися революційні пісні, організовувалися дискусії[3].

У книжковому фонді бібліотек на початок 1965 року було понад 48 тис. примірників книг. Населення міста передплачувало в 1966 році 1574 примірники газет та журналів 36 різних назв. Понад 70 чоловік відвідує університет культури. Виходить районна газета «Радянське Прикарпаття» (у 1945—1960 рр.— «Радянське село»).

---

[1] Газ. «Радянське Прикарпаття», 27 вересня 1966 р.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 3, спр. 887, арк. 125—128.
[3] КПЗУ — організатор революційної боротьби, стор. 212—213.

У 1953 році в Старому Самборі побудовано кінотеатр на 380 місць. При Будинку культури працюють хоровий, танцювальний, вокальний, духовий, драматичний та інші гуртки. Велику культурно-масову та спортивну роботу проводить серед школярів Палац піонерів. До послуг старосамбірських спортсменів є добре обладнаний стадіон, де проводяться заняття і масові спортивні змагання. Старосамбірчани «боліють» за місцеву футбольну команду «Авангард».

Перша, так звана тривіальна, школа, в якій навчалося 12 учнів, була відкрита в Старому Самборі в 1799 році. В 1860 році в ній навчалося 89 учнів з 243 дітей шкільного віку. В 1914 році тут були 6-класні жіноча і чоловіча школи, в яких працювало 19 вчителів, а в 20—30-х роках XX століття — 7-класна загальна чоловіча і 7-класна жіноча школи[1] з польською мовою викладання. В 1939 році (жіноча школа мала тоді лише 6 класів) в них навчалося 210 хлопців і 118 дівчат. Більше половини населення було неписьменним. За роки Радянської влади тут відбулися величезні зміни. Так, уже в 1954 році було повністю ліквідовано неписьменність. У 1966/67 навчальному році в середній школі навчалося 850 учнів. Крім того, у вечірній середній школі робітничої молоді навчається 115 учнів. У школах працює 60 вчителів. З 1963 року в місті працює музична школа-семирічка. До визволення в місті налічувалося 22 чоловіки з вищою освітою і 55 чоловік — з середньою. Зараз у місті працюють 142 спеціалісти з вищою освітою (59 вчителів, 31 агроном і зоотехнік, 26 інженерів, 18 медичних працівників та інші), 205 чоловік зі спеціальною та 993 з загальною середньою освітою.

Велику освітню і пропагандистську роботу серед населення проводить районна організація товариства «Знання». Багато лекцій читається на атеїстичні, міжнародні теми, по пропаганді рішень партії тощо. Велику роль у формуванні марксистсько-ленінського світогляду відіграє мережа політосвіти. Здійснюючи перебудову її, первинні парторганізації провели значну роботу по удосконаленню її форм і методів, по залученню до навчання всіх без винятку комуністів, по зміцненню пропагандистських кадрів. В районі оволодівало в 1966 році основами марксистсько-ленінської науки 3330 чоловік. Початковими і середніми політшколами, проблемними семінарами керувало 174 досвідчених пропагандисти, з яких 168 мали вищу або незакінчену вищу освіту.

У місті функціонують лікарня на 150 ліжок, в якій працює 26 лікарів, аптека, дитячий садок, ясла, майданчики, є ветлікарня та ветеринарна аптека.

Безперервно зростає матеріальний добробут і культурний рівень трудящих міста. Зростають трудові заощадження працівників. Зростає купівельна спроможність населення міста.

У місті 35 торговельних закладів, серед них універмаг, продмаги, магазини взуття, тканин, меблів, хлібний, м'ясний, напівфабрикатів, книжковий та інші. Працюють майстерні побутового обслуговування: шевська, кравецька, по ремонту годинників, радіоприймачів, художніх виробів, а також фотографія, перукарня. Різноманітні послуги населенню надає комбінат побутового обслуговування, зданий в експлуатацію в 1967 році.

Нова середня школа. Старий Самбір. 1966 р.

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 3, спр. 887, арк. 51.

Трудящі Старого Самбора наполегливо борються за те, щоб життя стало ще кращим, за здійснення комуністичних ідеалів.

В. Ф. ІНКІН

* * *

Старосамбірський район. Район утворено в кінці 1939 року. В сучасних межах район займає площу в 1245,2 кв. км. Розташований у південно-західній частині області. Межує на сході з Самбірським районом, на півночі — з Мостиським, на півдні — з Турківським районом, на заході — по державному кордону СРСР з Польською Народною Республікою. Населення — 99 тис. чоловік, в тому числі — 18,1 тис. міського. Густота населення — 79 чоловік на 1 кв. кілометр.

У районі 3 міста районного підпорядкування, 2 селища міського типу і 115 сільських населених пунктів. Міських Рад — 3, селищних — 2, сільських — 37.

У районі густа сітка залізничних і шосейних шляхів.

На території району є торф, газ, нафта, сіль.

Основний виробничий напрямок району — сільське господарство. Спеціалізується на виробництві зерна, льону-волокна, цукрових буряків, картоплі, овочів та м'ясо-молочному тваринництві. В районі 27 колгоспів і 5 радгоспів.

Земельні угіддя становлять 124,5 тис. га, в тому числі ріллі 39,1 тис. га, садів і ягідників — 1,2 тис., сіножатей — 4,4 тис., випасів — 13,1 тис., перелогів — 1 тис. га, лісів — 43,7 тис., чагарників — 7,5 тис., присадибних — 6,4 тис. га, інших — 8,2 тис. гектарів.

На початок 1966 року в колгоспах і радгоспах району був 361 трактор, 78 комбайнів. У Хирові — районне відділення «Сільгосптехніка» з філіалом у с. Надибах.

На початок 1967 року в районі було 57,9 тис. голів великої рогатої худоби, в тому числі корів 26,4 тис., свиней — 17,3 тис., овець — 5,7 тис., кіз — 3,9 тис., коней — 3,1 тис. голів.

У районі 15 підприємств, на яких працює 3,9 тис. чоловік. Найбільші з них Добромильське та Стрілківське меблеві об'єднання.

У 1967 році в районі було 250 магазинів, в тому числі сільських універмагів 38, культмагів — 5, книжкових магазинів — 5, продуктових — 49 та багато інших спеціалізованих магазинів. Підприємств громадського харчування в районі 113.

В районі — 12 середніх шкіл (6247 учнів), 51 восьмирічна школа (10 369 учнів) і 26 початкових шкіл (1010 учнів); у двох середніх школах-інтернатах виховується 960 дітей і у трьох спецшколах — 370. Є в районі п'ять середніх шкіл робітничої і сільської молоді і одна заочна школа, де навчається 2120 чоловік. Школи обслуговує великий педагогічний колектив — 1433 вчителі, 58 з них нагороджені значком «Відмінник народної освіти УРСР».

В районі є дитячий будинок, 5 дитячих садків, дитячий комбінат, 2 будинки піонерів.

В розпорядженні трудящих району 106 клубів на 12,6 тис. місць, 6 кінотеатрів, 91 стаціонарна кіноустановка в клубах і 4 кінопересувки. 92 бібліотеки мають 776,8 тис. примірників книг.

При клубах працює 508 різних гуртків та 32 агіткультбригади.

Трудівників району обслуговує 14 лікарень, 101 фельдшерсько-акушерський пункт, 10 колгоспних родильних будинків. У них працює 74 лікарі та великий загін середнього медперсоналу.

Орденами і медалями Союзу РСР нагороджено 116 чоловік, в тому числі в галузі сільського господарства — 79 чоловік.

Громадсько-політичне та господарське життя району очолює партійна організація, в рядах якої налічується 1764 комуністи, об'єднаних у 74 первинні партійні організації. В рядах комсомольської організації району 6105 чоловік.

ДОБРОМИЛЬ

Добромиль — місто районного підпорядкування, Старосамбірського району[1], стоїть в широкій долині річки Вирви (басейн Сяну і Вісли), біля підніжжя Берегових Карпат. Через Добромиль проходять шосе Самбір — Мостиська та залізниця Хирів — Перемишль. Розташований за 24 км від райцентру і за 115 км від Львова. Населення — 5,1 тис. чоловік.

Околиці Добромиля були заселені ще з дуже давніх часів. Так, виявлені у сусідніх селах численні археологічні знахідки вказують, що в басейні Вирви вже в добу енеоліту (міднокам'яний вік) жила людина. Доказом перебування людини на території самого Добромиля є сліди поселення так званої культури карпатських курганів, поширеної на Підкарпатті в першій половині I тисячоліття нашої ери[2].

Вперше Добромиль згадується в 1374 році, коли князь Владислав Опольський дав родові Гербуртів великі володіння по річках Вирві і Стрвяжу, серед яких був і Добромиль[3]. В записах добромильського костьолу зберігався переказ, що першу оселю на території Добромиля заснував у XII столітті придворний перемишльських князів — Віш, від якого оселя одержала назву Вишина, а потім була перейменована на Гучок, що існує й досі як назва частини м. Добромиля.

Близько 1450 року Микола Гербурт, львівський ловчий, побудував на Сліпій Горі біля Добромиля дерев'яний замок. У другій половині XVI століття Добромиль був уже досить великим селом. В записах перемишльських судових книг говориться, що тут панували староруські порядки та звичаї. Так, селищем управляв тіун; у 1467 році тіуном був якийсь Степан. Мешканці юридично підлягали руському праву. Головним їх заняттям було землеробство. Зароджувалося тут і ремесло. Жителі, перебуваючи у феодальній залежності від Гербуртів, змушені були відробляти різні повинності, в тому числі несли й охорону замку.

У 1497 році Добромиль зазнав татарського нападу. Більшість будівель була знищена, згорів і замок на Сліпій Горі. У цьому ж році на прохання тодішнього власника Добромиля Андрія Гербурта польський король Я. Ольбрахт визнав Добромиль містечком і дозволив влаштовувати тут ярмарки[4]. Це спричинилося до дальшого розвитку села. Сюди почали переселятися торговці і ремісники, зокрема ткачі, які виробляли сукна й полотна. Зацікавлений у збільшенні прибутків від розвитку ремесла, А. Гербурт заохочував переселенців-ремісників пільгами у податках, а для переселенців-католиків побудував костьол. Однак, незважаючи на розвиток ремесла й торгівлі, основним заняттям населення залишилося землеробство. Мешканці містечка зобов'язані були обробляти близько 300 га землі, що належала Гербуртам.

Важливою датою в історії Добромиля був 1566 рік, коли львівський каштелян Станіслав Гербурт домігся від Сігізмунда Августа привілею, на основі якого Добромиль одержав магдебурзьке право[5]. Одночасно місто звільнялося на 15 років від міського податку (т. зв. «шос»). Привілей сприяв дальшому розвиткові ремесла й торгівлі: виникли цехи, місто було обнесене кам'яним муром, ровом і частоколом. На Сліпій Горі Гербурт побудував муровану з каменю й цегли фортецю. Основним багатством Добромиля й навколишніх сіл були соляні шахти і солеварні. За сіллю й сукном сюди з Угорщини й Сілезії приїздили купці, які сплачували Гербуртам податки від торговельних операцій.

Колоритною фігурою в історії Добромиля став його власник Ян Щасний Гербурт, видатний політичний діяч Речі Посполитої, один із організаторів змови Зебжидовського (1606 р.). Ув'язнений у краківській королівській тюрмі, він пише латинською мовою твір, присвячений боротьбі запорозьких козаків з татарами «Victoriae Koza-

[1] До 30 грудня 1962 р. Добромиль — центр Добромильського району Львівської області.
[2] М. Ю. Смішко. Карпатські кургани. К., 1960, стор. 82.
[3] М. Гец. Столиця Гербуртів. Добромиль, 1937, стор. 7.
[4] Там же, стор. 9—10.
[5] Słownik geograficzny, т. II, 1881, стор. 73.

korum de tartaris Tauricianis in anno 1608 narratio». Після звільнення він оселяється в Добромилі без права виїзду. Гербурт виступає проти насильного окатоличуванння православного українського населення. Писав поезії українською мовою («Гадка Гриця з Фортуною»). У 1611 році, запросивши з Кракова друкаря Яна Шелігу, він влаштовує власну друкарню, де випускає в світ як свої політичні твори, так і твори польських письменників Ожеховського, Кадлубека і Длугоша. Сприяючи розвиткові ремесла й торгівлі у Добромилі, цей діяч запрошує закордонних купців. За часів його володіння одержує привілеї єврейське населення, якого в Добромилі стає все більше.

Руїни замку XVI ст. Добромиль.

Політична діяльність Яна Щасного призвела сім'ю Гербуртів до занепаду. Після його смерті спадкоємці для погашення боргів змушені були продати замок, дві солеварні, десять сіл з кріпаками, корчму і 700 га землі та лісу. В 1622 році Добромиль перейшов у руки магнатської сім'ї Конєцпольських.

Активну участь брало населення Добромиля у визвольній війні українського народу 1648—1654 рр. Уже в 1648 році в Добромилі почалися заворушення проти польської шляхти і католицького духовенства. У 1650—1651 рр. українське населення Добромиля організувало військовий загін на чолі з Альбертом Пинчівським[1]. До наших часів зберігся опис нападу добромильського загону на укріплений шляхетський маєток Фредрів у Ляцькому (нині Солоноватка): «Приєднали з сіл багатьох підданих і вдерлися до села воєнним способом, на зразок збунтованих козаків — деякі піші, інші верхом, озброєні гарматами і рушницями, довгими і короткими, сірчаним порохом і кулями, косами, сокирами, залізними піками, прапорами, бубнами та ін. Зайняли корчму, укріпили її гаківницями і провели спільну нараду. Тоді, покладаючись на численність юрби і зброї, громади ворожим способом вступили у відкритий бій, оточили двір, з гуком і шумом, безперервно випускаючи кулі з невідомої зброї, та іншими наступами і воєнними рухами майже до заходу сонця штурмували, налягали, нападали, гордо закликали до бою, кидаючи такі погрози: «Погодіть, ляхи, будемо вас на палю саджати»[2].

Після поразки військ Б. Хмельницького під Берестечком польська шляхта жорстоко розправилася з повстанцями. Багато міщан і селян було прилюдно страчено на площі у Добромилі, а на місто накладено велику контрибуцію.

Цікавою пам'яткою української культури XVII століття є «Добромильський літопис», написаний місцевим священиком Коростенським на останній сторінці літургіїної книги. По суті, це коротенькі замітки про те, «що ся за мого живота дѣяло

[1] Жерела до історії України — Руси. Т. V, стор. 145—147.
[2] І. П. Крип'якевич. Богдан Хмельницький, стор. 198.

в которихъ лѣтех». За своїм змістом — це лаконічні записи про стихійні лиха і найважливіші політичні події (голод, повені, війни, природні явища і т. д.) за період з 1648 по 1700 рік. Історичні факти подані дуже загально, зовсім не згадуються важливі події, що мали пряме відношення до м. Добромиля. Літопис написаний близькою до народної українською мовою XVII століття, в якій відбитий ряд діалектних особливостей, зокрема фонетичних[1].

Після першого поділу Польщі (1772 р.) становище Добромиля дещо змінилося. Місто й солеварні перейшли до рук австрійської держави. У зв'язку з поширенням ринків збуту значно збільшилося видобування солі. Добромиль опинився на важливому шляху, що вів з Угорщини через Самбір на Перемишль, і його економіка на початку XIX століття знову трохи підноситься. У 1855 році Добромиль стає містечком повітового підпорядкування, а в 1876 році — повітовим центром.

Разом з тим посилюється німецька колонізація, на передмісті виникають німецькі колонії — Верхній і Нижній Енгельсбрун. Використовуючи строкатий національний склад населення і розпалюючи національну ворожнечу, австро-угорські власті намагалися не допустити об'єднання робітників і міської бідноти для боротьби за соціальне визволення. Активним помічником монархії в цьому була католицька церква.

У 1871 році через Добромиль прокладено залізницю, що сприяло дальшому розвиткові торгівлі й ремесла. У цей час тут з'являється ряд невеликих промислових підприємств: фабрика сірників, миловарня, склозавод, лісопильний і пивоварний заводи. У 1881 році в місті вже жило 3 025 чоловік. Тут була чотирикласна школа для хлопців і трикласна — для дівчат[2].

У 1895 році під час виборів депутата до австрійського парламенту від сільської курії Перемишль—Мостиська—Добромиль від української радикальної партії висунуто кандидатуру Івана Франка.

В одній з передвиборних статей читаємо: «Ви знаєте, що Іван Франко ніколи з панами не братався, все то пером, то словом боронив хлопів від поневірки, і за те зненавиділи його пани. Скільки він натерпівся! Так, як тепер наших кілька стогне в перемишльських арештах, так стогнав і він за те, що правду в очі всім нелюдам говорив.

Браття селяни! Для нас то найбільша честь повинна бути, що такий мудрий, такий вчений, так до свого хлопського стану прив'язаний, як доктор Іван Франко, хоче бути депутатом нашим.

Так, браття мої найдорожчі! Хай довідається світ, що хлопський народ уміє любити і цінити своїх приятелів і для того свого найбільшого приятеля і оборонця, д-ра Івана Франка обере на депутата до Відня»[3].

Така популярна кандидатура не влаштовувала ні урядові органи, ні місцеву ліберальну буржуазію. Виборчий розбій і відоме на всю Європу галицьке виборче беззаконня зробили своє — Івана Франка не допустили до віденського парламенту. Старожили Добромиля розповідають про всілякі перешкоди, які робили староста й ліберали, щоб не допустити Франка до зустрічі з виборцями.

Під час першої світової війни, з відступом російської армії, в Росію та Східну Україну переселилося чимало мешканців Добромиля.

Захоплено зустріли добромильці Велику Жовтневу соціалістичну революцію. Відбулося кілька мітингів у місті і навколишніх селах. Трудящі маси Галичини з надією дивилися на Схід, сподіваючись звідти національного і соціального визволення. Закінчення імперіалістичної війни й розпад Австро-Угорської імперії ство-

---

[1] С. В. Бевзенко. Спостереження над синтаксисом українських літописів 17 ст. Наукові записки Ужгородського державного університету. Т. 9, стор. 175; Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. К., 1888, стор. 239—240.
[2] Słownik geograficzny ..., t. II, стор. 72.
[3] Газ. «Громадський голос», 13 жовтня 1895 р., стор. 48—49.

рили для цього сприятливі умови. Однак реакційний уряд буржуазної Польщі з допомогою міжнародного імперіалізму захопив західноукраїнські землі.

Добромиль в цей час і далі був повітовим містечком Львівського воєводства. Влада в місті належала магістратові. На чолі магістрату стояв бургомістр. Владу в повіті представляв староста. У 1931 році в місті проживало 6 531 чоловік.

Економічне становище трудящих постійно погіршувалося й особливо важким стало в період кризи 1929—1933 рр. Реальна заробітна плата робітників зменшилась вдвоє.

Проводячи шовіністичну політику, буржуазний польський уряд позбавляв українське населення права займати посади в державних органах.

Зростаючий соціальний і національний гніт прискорив піднесення політичної свідомості добромильських робітників. Уже в 1923 році у передмісті Гучок відбулася першотравнева демонстрація, в якій взяло участь близько 200 робітників. У поліцейських донесеннях згадуються також першотравневі демонстрації у 1926, 1927 і 1928 роках[1].

У квітні 1926 року в Добромилі відбулася демонстрація безробітних, які домагалися роботи, а з 8 липня по 5 серпня 1927 року тут відбувся страйк робітників деревообробного заводу Ліхтмана[2], який хоч і проходив організовано, але закінчився поразкою робітників. Поразка страйку призвела до відкритого наступу підприємця на інтереси робітників: за брак і найдрібніші порушення дисципліни встановлювалися штрафи в розмірі від 1 до 5 злотих; постійно знижувалася заробітна плата. У цей час в Добромилі вже діяла в глибокому підпіллі повітова організація КПЗУ. Львівська воєводська поліція в грудні 1927 року повідомила відділ безпеки Львівського воєводського управління, що, за її даними, повітовий комітет КПЗУ підпорядковано окружкомові КПЗУ в Перемишлі. В 1932 році в донесенні відділові безпеки знов згадується Добромильський осередок КПЗУ і називаються прізвища семи осіб, запідозрених поліцією в належності до комуністичної партії[3].

У 1936 році доведені до краю робітники деревообробного заводу Ліхтмана у відповідь на звільнення 80 робітників розпочали страйк, що тривав з 13 жовтня по 16 листопада.

У страйку взяло участь 250 робітників, на чолі яких стояв страйковий комітет. Робітники вимагали восьмигодинного робочого дня, підвищення заробітної плати, оплати відпусток.

Адміністрація змушена була піти на поступки. Перемога робітників стала поштовхом для дальшої боротьби, значно піднесла авторитет підпільної організації КПЗУ.

У незабутні вересневі дні 1939 року здійснилися віковічні мрії населення західноукраїнських земель про соціальне і національне визволення, про возз'єднання з Радянською Україною. 27 вересня 1939 року населення Добромиля з величезною радістю вітало доблесні частини Червоної Армії — армії визволительки. У житті міста почався новий період — період вільної і натхненної праці.

Зразу ж після возз'єднання створено районні партійний та комсомольський комітети, проведено вибори до Ради депутатів трудящих,— першого в історії міста, по-справжньому народного і демократичного органу влади. У 1940 році відбулися вибори до Верховної Ради УРСР. Депутатом від Добромильського і сусідніх районів обрано робітника-нафтовика М. К. Фігаса. В урочистій обстановці була проведена націоналізація промислових і торговельних підприємств; відкрито школи з українською мовою навчання.

Але натхненну творчу працю на оновленій землі перервав віроломний напад фашистської Німеччини. 23 червня 1941 року в місто увірвалися фашистські війська.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 620, арк. 7; спр. 619, арк. 11; спр. 609, арк. 5.

[2] 300 років возз'єднання України з Росією. Львів, 1954, стор. 167. Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603.

[3] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 2, спр. 12, арк. 187.

Почалися чорні дні окупації. Гестапо, жандармерія й так звана допоміжна українська поліція неймовірно тероризували населення. У перші ж тижні окупації було заарештовано і розстріляно радянських активістів, які не встигли евакуюватися. Загинули колишні члени КПЗУ Кірик, Пограничний, Янінов, Червінський, Потічний та інші. У 1942 році окупанти розстріляли понад 2,5 тис. чоловік єврейського населення. За найменше порушення окупаційного режиму загрожував розстріл. Особливо лютували гестапівські кати Вілюс і Бруно. Німецькі управителі заводами жорстоко знущалися з робітників, виснажених голодом і непосильною працею.

У серпні 1944 року, після двотижневих боїв, Добромиль був визволений Радянською Армією. Під час цих боїв місто двічі переходило з рук в руки і було дуже зруйноване.

З перших же днів після визволення трудящі Добромиля гаряче взялися за відбудову рідного міста. Працювати доводилося в дуже важких умовах. Недобитки експлуататорських класів, українські буржуазні націоналісти намагалися всіма силами припинити будівництво соціалістичної економіки у західних областях УРСР. Бандерівські бандити вбивали радянських активістів, знущалися з населення, робили спроби провадити акти саботажу на підприємствах.

Здійснюючи процес відбудови народного господарства, Радянська влада приділяла неослабну увагу його реконструкції і дальшому розвитку. Враховувалися нові досягнення техніки, встановлювалося нове обладнання, мінявся й профіль підприємств. Так, колишній деревообробний завод Ліхтмана, який займався тільки грубою обробкою деревини і заготівлею напівфабрикатів для меблевої промисловості, перетворився на потужний деревообробний комбінат, що сьогодні став провідним підприємством Добромильського виробничого меблевого об'єднання. Значно розширено в післявоєнні роки колишній пивзавод. У 1957 році споруджено хлібзавод, а у 1959 році — сироварний завод. Усе це — сучасні підприємства, оснащені найновішою технікою.

Найбільшим промисловим підприємством сучасного Добромиля є виробниче об'єднання меблевої промисловості, до складу якого входить також філіал у Мостиськах. Головне підприємство має, крім цього, лісоцех у Старяві і меблевий цех у Хирові. У Добромилі є два меблеві, а також лісорозкроювальний і ремонтно-механічний цехи.

Рік у рік удосконалюється технологічний процес. Протягом останніх років здійснено комплексну механізацію в усіх цехах. В останній час встановлено дві потокові лінії у лісорозкроювальному цеху і проведено реконструкцію складу сировини. Широко розгорнувся рух раціоналізаторів, серед яких, крім інженерно-технічних працівників, чимало робітників, як, наприклад, Г. В. Димінський, М. М. Мацей, В. А. Турко, М. М. Василечко, Є. І. Хадай та ряд інших. Так, у 1964—1965 рр. внесено 199 раціоналізаторських пропозицій, річна економія від яких лише у 1965 році становила 46 тис. карбованців.

Добромильське меблеве об'єднання. Загальний вигляд. 1966 р.

В цеху полірування меблів Добромильського меблевого об'єднання. 1966 р.

Шести бригадам головного підприємства в об'єднанні присвоєно звання бригад комуністичної праці.

Партійна організація головного підприємства налічує 62 комуністи.

Меблеве об'єднання має для потреб своїх працівників власний медичний пункт та клуб із стаціонарною кіноустановкою.

Другим великим підприємством міста є створений у 1956 році «Міжколгоспбуд», який споруджує сільськогосподарські, культурно-побутові і житлові будинки в сільській місцевості. Організація має чотири виконробські дільниці і підприємства по виробництву будівельних матеріалів. Тут працює 242 робітники і 39 службовців та інженерно-технічних працівників.

У 1966 році організація виконала робіт на загальну суму близько 600 тис. крб. Споруджено 5 корівників, 2 телятники, 3 свинарники, пташник, 2 кормоцехи, критий тік, машинно-ремонтну майстерню, склад мінеральних добрив, зерносклад, приміщення восьмирічної школи, дитячі ясла і клуб.

У травні 1961 року вступив у дію Старосамбірський райпобуткомбінат з садибою у Добромилі. У 1961 році комбінат випустив продукції на 73 тис. крб.,а у 1965 році на 341,7 тис. крб. і виконав річний план на 107,1 проц. В комбінаті працює 300 чоловік. Восьми бригадам присвоєно звання комуністичних.

Колись невеликі підприємства харчової промисловості — Добромильський сирзавод і пивзавод — тепер стали цехами великих фірм. Так, колишній сирзавод став цехом Старосамбірського філіалу молочної фірми «Верховина». Він випускає за рік 150 тонн сиру. Майстер Р. У. Слотеляк домагається високих показників, випускаючи 50 проц. вищих сортів сиру при плані 42 проц. Ще кращі показники має маслоцех, який при плані 89 проц. вищого сорту масла випускає вищим сортом всю продукцію. Підприємство постійно розширює свої виробничі потужності. У 1965—1966 рр. повністю переобладнано обидва цехи, значно їх розширено.

Колишній Добромильський пивзавод увійшов у пивоварну фірму «Колос». У 1966 році завод одержав нове устаткування, що дозволило значно збільшити випуск продукції при одночасному підвищенні її якості. На заводі багато передових робітників, які з місяця у місяць перевиконують виробничі завдання, забезпечуючи одночасно високу якість продукції. Серед них Я. С. Гриценко, С. С. Босаневич, С. Д. Глова та багато інших.

Добромильський харчокомбінат об'єднує чотири млини та цех плодопереробки. План випуску продукції у 1966 році харчокомбінат виконав на 141,4 проц., одержавши 577 тис. крб. доходу замість запланованих 408 тис. крб. У цьому ж році млини комбінату змололи 2487 тонн муки, 61 тонну крупів та виробили 1651 тонну комбікормів. Цех плодопереробки дав 569 тонн фруктового пюре та понад 100 тонн соків. Тут діють також хлібозавод і ковбасний цех.

У Добромилі міститься центральна садиба Добромильського лісгоспзагу, в який входять Добромильське, Міжинецьке, Старявське і Сусідовицьке лісництва, площа яких становить понад 17 тис. гектарів.

У лісгоспзагу працює 220 чоловік. Двадцять три обходи тут завоювали звання обходів комуністичної праці. Ударниками комуністичної праці є лісокультурники

Добромильська середня школа. У шкільному музеї В. І. Леніна. 1966 р.

М. М. Сива, О. Д. Курило, лісоруби М. С. Ковалишин, М. Ф. Кречківський, обходники Л. М. Дзюбинський, М. М. Белей та інші.

За роки Радянської влади зміцніли не тільки господарство і економіка міста. Поряд з розвитком промислових підприємств невпинно розвивається система закладів охорони здоров'я, мережа шкіл і культосвітніх закладів.

Якщо до 1939 року у Добромилі було п'ять приватних лікарів, які обслуговували не тільки жителів міста, але й населення навколишніх сіл, то зараз про здоров'я добромильчан піклується великий загін медпрацівників, які працюють в прекрасно обладнаних медичних установах. Так, Добромильська районна лікарня з хірургічним, терапевтичним, дитячим, інфекційним, пологовим і гінекологічним відділеннями має 100 ліжок. При лікарні є поліклініка з хірургічним, терапевтичним, гінекологічним, неврологічним, шкірно-венерологічним, ларингологічним, очним, стоматологічним, рентгенологічним, фтізіатричним і процедурним кабінетами.

Тут працює 12 лікарів і 61 медпрацівник з середньою медичною освітою. Крім того, в місті є санітарно-епідеміологічна станція та тубдиспансер на 50 ліжок, в яких працює два лікарі і вісім працівників з середньою медичною освітою.

У Добромилі діє також обласний тубсанаторій на 250 ліжок, де працює 5 лікарів та 30 чоловік медперсоналу з середньою освітою.

До 1939 року в Добромилі існували народна школа і невелика гімназія з польською мовою викладання. Зараз тут працює середня школа, в якій працює 69 вчителів. Близько 1200 дітей трудящих міста і навколишніх сіл здобувають тут знання. Школа має прекрасний стадіон, спортивні майданчики, добре обладнані кабінети. У школі є кімната-музей В. І Леніна.

З 1947 року в місті існує вечірня школа робітничої молоді, в якій підвищують свою загальну освіту 325 чоловік. Педколектив цієї школи налічує 16 вчителів.

У Добромилі є також восьмирічна школа-інтернат, в якій навчається 128 дітей. Тут працює 28 вчителів і вихователів.

Позакласна робота з учнями провадиться у міському Будинку піонерів. В години дозвілля діти можуть тут розвивати свої здібності під наглядом досвідчених керівників у гуртках юних художників, рукоділля, фотогуртку, а також у драматичному, художнього слова. Всього працює тут 12 гуртків. Будинок піонерів організує для школярів ранки і вечори, веде методичну роботу з піонервожатими.

Для найменших добромильчан відкрито добре обладнані ясла-садок.

У 1966 році відкрито сільське професійно-технічне училище № 23 з дворічним терміном навчання, яке готує електромонтерів сільської електрифікації і зв'язку.

У місті широка мережа культосвітніх закладів. Тут є Будинок культури, при якому створено мішаний хор, духовий і естрадний оркестри, драматичний гурток, гурток художнього слова і танцювальний. Крім цього, при Будинку культури працюють гуртки машинопису, крою та шиття, шахістів. У трьох бібліотеках міста є 29,2 тис. книжок, а постійними читачами бібліотеки є 3989 чоловік.

У 1954 році побудоване нове приміщення кінотеатру «Україна», переобладнане згодом для показу широкоекранних фільмів. В побут населення широко увійшли радіо і телебачення.

Усім життям міста керує міська Рада депутатів трудящих, до складу якої обрані кращі люди міста: передовики підприємств і представники трудової інтелігенції. Міська Рада утворює виконавчий комітет і шість постійно діючих депутатських комісій, які широко залучаючи актив, займаються найбільш актуальними питаннями життя міста.

Важко впізнати сьогодні це колись глухе, відстале в економічному і культурному відношенні повітове містечко.

Разом з усім радянським народом жителі Добромиля вносять свій гідний вклад у побудову комуністичного суспільства в нашій країні, у виконання великих завдань, накреслених XXII і XXIII з'їздами КПРС.

В. АУЛІХ

НИЖАНКОВИЧІ

Нижанковичі — селище міського типу, Старосамбірського району, розташоване на річці Вигор, за 36 км від районного центру і за 127 км від Львова. Через селище проходять шосе і залізниця. Автобусна і залізнична станції. Населення — 2,1 тис. чоловік.

Найстаріші писані згадки про село сягають у XV століття (1495 р.). В XV—XVI століттях село називалося Нижанковичі, потім тут виникло містечко, яке називалося Краснополь в Нижанковичах[1]. Пізніше воно почало називатися просто Нижанковичі[2].

У 1408 році містечко одержало магдебурзьке право. Міщани дістали дозвіл варити мед, пиво, горілку, торгувати. Почали розвиватись ткацьке, шевське, кравецьке, слюсарське, ковальське, гончарне ремесла. У XV столітті, крім дрібних ремесел, в Нижанковичах діяли горілчане і пивоварне підприємства, працювали чинбарі.

Населення Нижанковичів не раз зазнавало великих руйнувань від ворогів та постоїв військ, від пожеж. Відомо, наприклад, що в 1480 році в Нижанковичах сталася велика пожежа, яка знищила майже все селище[3]. Проте, незважаючи на це, пани Конєцпольські, що володіли тоді Нижанковичами, вимагали від жителів сплати всіх податків і відробітку всіх повинностей. В кінці XV— на початку XVI століття (1496, 1502, 1527 рр.) Нижанковичі зазнавали нападів татар. У XVI столітті, крім натуральних і грошових податків, жителі Нижанковичів ремонтували дороги, возили панський ліс, а ті, що не мали коней, платили по 65 грошей «лісного». Всі жителі села давали по 0,5 мірки попелу на замкову білильню (вже в XVI ст. в Нижанковичах виробляли багато полотна). Жінки пряли, збирали гриби, ягоди та виконували інші повинності. Той, хто не відробляв, платив грошовий чинш. У кого була робоча худоба — відробляв ще й так звані помічні дні (роботи, зв'язані з посівом та збиранням врожаю).

У XVII столітті в Нижанковичах існували цехові ремісничі організації. З того часу до нас дійшов статут цеху шевців 1621 року і ткачів 1623 року[4]. Тоді на ярмарках Нижанковичів продавались полотна, різні продукти сільськогосподарського виробництва, ремісничі вироби. У великій кількості для продажу в Нижанковичі привозили угорські вина. У 1647 році містечко одержало право мати склад угорських вин.

---

[1] Illustrierter Führer Przemyśl. Lwów, 1847, стор. 80.
[2] Słownik geograficzny ..., t. VII, стор. 186.
[3] Там же, стор. 168.
[4] Там же.

На початку XVIII століття господарське життя в Нижанковичах занепало. Актова книга Перемишльського земського суду свідчить, що в 1708 році шведські війська заподіяли значної шкоди Нижанковичам. Було спалено багато будинків, пограбовано населення, спустошено сади. Військові дії не дали змоги селянам засіяти землю, шведи забрали худобу і коней[1]. В 1711 році в Нижанковичах налічувалося 93 заселених і 51 незаселений будинок. В передмістях було 32 селянські хати з городами і 27 незаселених садибних ділянок. Згідно з люстрацією 1765 року в Нижанковичах було на ринку 26 будинків, а на передмістях — 96. В той час (1759 рік) в центрі була збудована міська ратуша. У першій половині XVIII століття в Нижанковичах двічі спалахували епідемії, від яких вимерла майже половина населення, загинуло 300 голів худоби[2].

Скасування панщини в 1848 році не полегшило умов життя трудящих Нижанковичів. Вони змушені були й далі виплачувати важкі податки, правда, вже чимало з них у новій формі. В 1810 році в Нижанковичах було понад 1000 чоловік населення, у 1880 році — 1752 чоловіки, серед яких більшість становили українці. Документи того часу свідчать, що в Нижанковичах був суд, працювали пошта, телеграф і залізнична станція[3].

На початку XX століття населення села дещо збільшилось. Так, у 1917 році в ньому вже жило 2400 чоловік.

Особливо посилився процес насильницької полонізації українців з часу створення буржуазно-поміщицької польської держави і загарбання нею Західної України. В результаті першої світової війни й інтервенції кількість українського населення в Нижанковичах зменшилась. В 1920 році з 1865 чоловік українців було 482 чоловіки[4].

Трудящим Західної України за панської Польщі жилось так само важко, як і за Австро-Угорщини. Польська буржуазія і поміщики разом з імперіалістами інших країн експлуатували робітників і селян, позбавляли їх політичної й національної свободи, вважали Західну Україну своєю колонією.

Трудящі Нижанковичів, як і всі трудящі Західної України, багато років боролися за своє соціальне і національне визволення. Особливо ця боротьба посилилась після Великої Жовтневої соціалістичної революції, коли вони побачили, як почали жити робітники і селяни за Радянської влади. Про ці корінні зміни в становищі трудящих Країни Рад нижанковичани дізнавались з революційних газет і нелегальних видань. Під їх впливом на нижанковецьких напівкустарних промислових підприємствах формувались революційні осередки. Переховуючись від переслідувань жандармів, робітники таємно збиралися на збори. У 1920 році на тартаку Кернера відбувся сидячий страйк. В результаті його власник підприємства змушений був збільшити заробітну плату робітникам. У 1922 році відбувся такий же страйк на паркетній фабриці.

Класова боротьба трудящих Нижанковичів набула більшого розмаху з виникненням у селищі групи КПЗУ. Один з її членів Г. М. Холодницький писав, що, незважаючи на важкі підпільні умови роботи, на переслідування партії буржуазним урядом, вона тримала тісні зв'язки з трудящими масами, пропагувала ідеї Жовтневої соціалістичної революції.

В 1929 році на заклик КПЗУ під керівництвом її місцевих організацій почалися страйки робітників і селян у багатьох містах і селах Західної України. Членами КПЗУ П. А. Саламахою, М. І. Стадницькою, Г. М. Холодницьким у 1929 році були організовані страйки на тартаку і паркетній фабриці.

Страйк тривав 9 днів і закінчився перемогою робітників, які добилися підвищення заробітної плати на 3 проценти.

Один з керівників цього страйку Г. М. Холодницький, перебуваючи на службі в польській армії, за дорученням окружкому КПЗУ в 1932—1934 рр. розповсюджу-

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, актова книга 259, стор. 425.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, Перемишльський земський суд, актова книга 259, стор. 125.
[3] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, стор. 167.
[4] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 2, спр. 364, арк. 59.

вав революційні листівки серед солдатів у казармах в Ряшеві. За це він був засуджений до тюремного ув'язнення.

Членів КПЗУ і безпартійних передових трудящих Нижанковичів, крім жандармів, переслідували також українські і польські буржуазні націоналісти.

У 1935 році нижанковецькою групою КПЗУ був організований страйк робітників цегельні, який тривав 14 днів. В результаті його заробітна плата була підвищена на 2 проц. У вересні 1936 року тут страйкували робітники млина, який належав Смішкевичу. В тому ж році 22—25 червня відбувся страйк на паркетній фабриці Айзнера, 27 червня — 12 липня робітники її знову страйкували, а 22—26 серпня страйкували втретє[1].

В результаті страйків підприємці змушені були скоротити робочий день на 2 години.

Злиденним було і становище селян Нижанковичів. Переважна частина земель та сільськогосподарських угідь перебувала в руках панів Тичковського та Гріна, які вели фільваркову систему господарства, де широко застосовувалася праця наймитів (форналів). Кращі землі були в руках куркулів та заможних міщан, які ведення сільського господарства поєднували з торгівлею. Збіднілому селянству належали злиденні наділи по 2—4 морги непридатної землі, за яку вони платили непосильні податки. Крім того, треба було платити за пасовище, страховий податок тощо.

Землю селяни обробляли примітивними знаряддями, майже вручну, агрономічний рівень був надзвичайно низьким, внаслідок чого були часті неврожаї, голод і розорення. Селяни змушені були йти у найми до поміщиків і куркулів, де працювали від зорі до зорі за злиденну платню.

У вересні 1939 року в селище вступила Червона Армія і встановлено було Радянську владу. Створено селищний комітет як тимчасовий орган влади, а згодом обрано селищну Раду депутатів трудящих.

Тоді ж було націоналізовано паркетну фабрику, тартак, млин, електростанцію, цегельню. У 1939 році на базі паркетної фабрики і тартака утворено меблеву фабрику. В 1940 році було виділено кошти на будівництво тут меблевого цеху, який вже у 1941 році почав давати продукцію.

Почалися роботи по розширенню й інших підприємств.

Докорінно змінилося становище селян. Радянська влада дала їм у безкоштовне користування всі землі. Багато незаможних селян одержали від держави насіння, реманент і худобу. Велику допомогу в обробітку посівів і збиранні врожаю подавала МТС, яку було створено тут у 1940 році.

14 березня 1941 року в Нижанковичах організовано колгосп ім. Т. Г. Шевченка, першим головою якого став І. В. Розложистий.

Але мирне життя нашого народу було перерване нападом німецьких фашистів. Разом з усім радянським народом у боях за свободу і незалежність Батьківщини брали участь і трудящі Нижанковичів. На фронтах Великої Вітчизняної війни в рядах Радянської Армії було 87 нижанковичан. За героїчні подвиги у боротьбі проти фашистських окупантів багатьох з них нагороджено орденами і медалями Радянського Союзу.

Багато лиха і страждань зазнали жителі Нижанковичів у період тимчасової ворожої окупації. У Нижанковичах для єврейського населення фашисти створили гетто (в районі сучасних вулиць Щорса і 17 вересня). Тут було розстріляно кількасот радянських людей. 25 жителів Нижанковичів було вивезено до Німеччини на каторжні роботи. Німецько-фашистські окупанти заподіяли великих матеріальних збитків населенню селища: вони спалили багато будинків, забрали майже всю худобу і птицю.

Влітку 1944 року Нижанковичі були визволені частинами Радянської Армії. Зразу ж нижанковичани почали відбудову промислових підприємств, сільського

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 71—72, 78, 80.

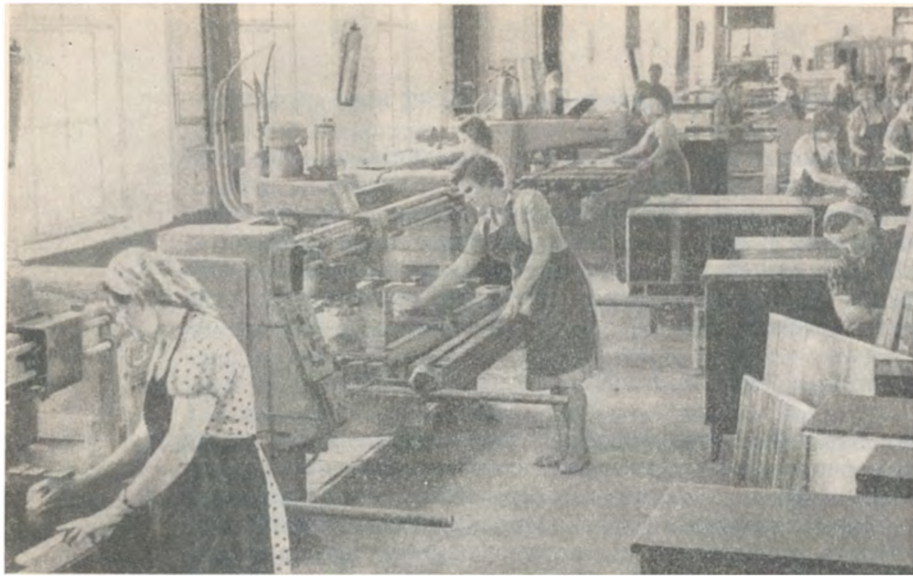

Нижанковецька меблева фабрика. В одному з цехів. 1966 р.

господарства, побутових і культурних установ, житла. В серпні 1944 року почала роботу меблева фабрика. План цього року по випуску продукції вона виконала на 102 проц.[1] На початку 1945 року устаткування фабрики було модернізоване, розроблено нову технологію, встановлено додаткові верстати. Рік у рік зростали виробничі площі фабрики, зростав випуск продукції, збільшувалася кількість робітників. Так, якщо у 1940 році виробничі площі становили 326 кв. м, то в 1966 році — 5170 кв. м. В 1945 році на фабриці працювало 125 робітників і службовців, а в 1966 — 754.

Вироби Нижанковецької меблевої фабрики відомі далеко за межами Львівської області, і вони користуються великим попитом серед населення.

На меблевій фабриці працює 15 чоловік з вищою і середньою спеціальною освітою. Багато робітників мають середню освіту. На підприємстві працює багато новаторів виробництва, і серед них І. Каштелян, Е. Корабель, І. Стась, О. Фаберська, І. Підганяк, Я. Смолінський та інші.

В 1966 році Нижанковицька меблева фабрика виробничий план виконала на 101,5 проц. За досягнуті успіхи у виконанні семирічного плану по розвитку деревообробної промисловості Президія Верховної Ради СРСР Указом від 17 вересня 1966 року нагородила орденами і медалями СРСР групу робітників, інженерно-технічних працівників і службовців Нижанковецької меблевої фабрики.

Під керівництвом партійної організації і при активній підтримці комсомольської та профспілкової організацій робітники фабрики активно включились у рух за комуністичну працю. На початок 1966 року у змагання за звання комуністичних брали участь 15 бригад. Вже завоювало це почесне звання п'ять бригад. В 1965 році звання колективу комуністичної праці було присвоєно цеху, який очолює комсомолець В. Войтович.

В Нижанковичах працюють інші підприємства — пекарня, млин, бойня, пилорама. Є в селищі підприємства громадського харчування: їдальня, дві чайні, буфети; майстерня побутового обслуговування та пошиву і ремонту одягу, взуття, фотосалон. У 1958 році в Нижанковичах побудовано електростанцію потужністю в 57 квт, яка в 1962 році перетворена в підстанцію в зв'язку з підключенням селища до постачання електроенергією від державної електромережі.

У післявоєнний період успішно проведено роботу по відбудові і дальшому розвитку сільського господарства. Після визволення Нижанковичів у 1944 році почала

[1] Львівський облпартархів, ф. 5245, оп. 1, спр. 18, арк. 5.

працювати МТС, в якій було тоді 9 тракторів[1] та інші машини. Відбудові сільського господарства постійно подавала велику допомогу держава. Але соціалістичним перетворенням на селі чинили запеклий опір українські буржуазні націоналісти, які тероризували населення, вбивали кращих людей. Недовго вони тут робили свою чорну справу, вже у 1947 році за допомогою жителів органи безпеки ліквідували націоналістичну банду.

У 1947 році в Нижанковичах був заново організований колгосп ім. Т. Г. Шевченка, який вже у 1949 році об'єднував 95 господарств і мав 297 га землі.

У жовтні 1950 року колгосп ім. Т. Г. Шевченка об'єднався з колгоспом «Прикордонник» (село Підмостичі). В його господарстві налічувалось 170 дворів і 475 га землі[2].

Сільськогосподарська артіль ім. Т. Г. Шевченка — заможне господарство. Нижанковичани добре господарюють на своїх землях. Так, ланкова К. Росовська в 1953 році зібрала по 480 цнт цукрових буряків з 1 га на площі 8 га, за що її було нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Багато ланок цього ж колгоспу зібрали по 300 цнт цукрових буряків з гектара. З кожним роком зростали неподільні фонди колгоспу, зміцнювалась його економіка, поліпшувалися матеріальні і культурні умови життя колгоспників.

У 1959 році колгосп ім. Т. Г. Шевченка об'єднався з колгоспами ім. В. І. Леніна та ім. В. І. Чапаєва. В укрупнене господарство ввійшло сім сіл: Нижанковичі, Дроздовичі, Пацьковичі, Підмостки, Велюнічі, Бібло, Борщевичі. Колгоспом стало важко керувати. В 1962 році його розукрупнили. Колгоспники Нижанковичів увійшли до колгоспу «Радянський прикордонник» села Передільниця. Зараз цей колгосп носить ім'я Ф. Енгельса. В ньому 1720 га земельних угідь, в тому числі 1184 га орної землі.

В селищі Нижанковичах зараз працює четверта рільнича бригада колгоспу ім. Ф. Енгельса, яка спеціалізується на вирощуванні зернових культур, цукрових буряків, картоплі.

Передовиками в цій бригаді є Тучинська М. А.— ланкова бурякової ланки, депутат селищної Ради депутатів трудящих, Васюнич Л.— ланкова бурякової ланки, члени бурякової ланки Ярошевич Р. А., Білецька О. С. та інші.

За 1966 рік в бригаді № 4 побудовано стайню-телятник на 120 голів.

За роки Радянської влади зріс культурний рівень населення Нижанковичів. До 1939 року тут була тільки одна семирічна школа, в якій в основному навчались діти заможних селян. Навчання велось польською мовою.

В жовтні 1939 року в Нижанковичах створено середню школу[2], в якій в 1966/67 навчальному році навчалось 500 дітей робітників і селян. На 1966 рік середню освіту в селищі здобули вже 645 чоловік, які працюють тепер у різних галузях народного господарства. В Нижанковичах працює також вечірня середня школа робітничої

Нижанковецьке сільське професійно-технічне училище № 1. У комбайновій лабораторії. 1966 р.

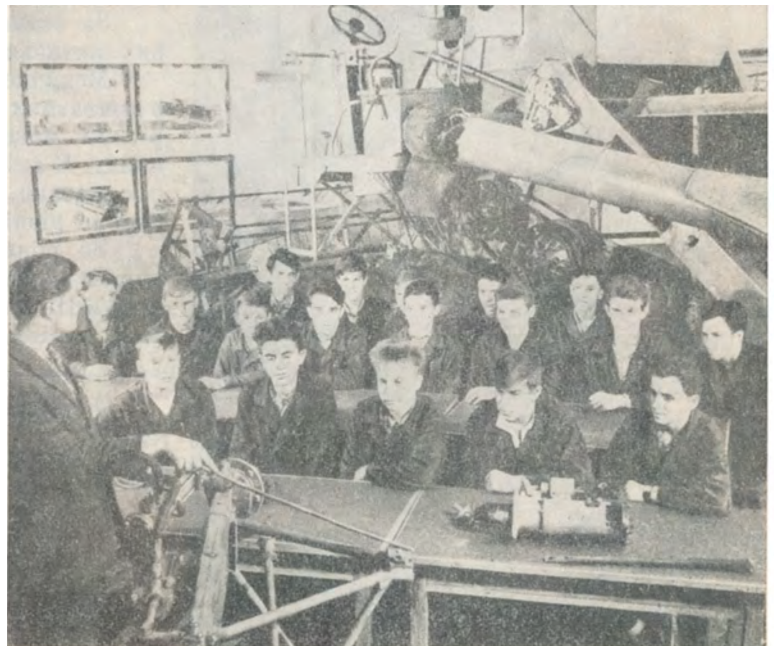

[1] Львівський облпартархів, ф. 5245, оп. 1, спр. 52, арк. 2.

[2] Старосамбірський державний районний архів, ф. 115, оп. 1, спр. 21. арк. 13, 48.

[3] Львівський облпартархів, ф. 5245, оп. 1, спр. 52, арк. 2.

молоді, в якій у 1967 році навчалось без відриву від виробництва 138 чоловік. З 1960 року в селищі діє профтехучилище № 11, яке готує червонодеревщиків. При цьому ж училищі з 1965 року готують механізаторів для сільського господарства. В березні 1965 року відбувся випуск 30 молодих механізаторів. У лютому 1966 року закінчили чотиримісячні курси 36 молодих механізаторів для колгоспів Старосамбірського району. В 1967 році в училищі по обох профілях навчалось 400 учнів. Школи і училище забезпечені кваліфікованими кадрами викладачів. Один тільки педагогічний колектив середньої школи складається з 35 чоловік, серед яких 28 з вищою освітою. У селищі є дитячий садок і ясла, де виховується 70 дітей трудящих.

За роки Радянської влади Нижанковичі дали державі 46 спеціалістів з вищою освітою. Серед них один кандидат технічних наук, 11 інженерів, 4 спеціалісти сільського господарства, 5 лікарів, 14 вчителів. Є приклади, коли в одній сім'ї за роки Радянської влади одержали вищу освіту кілька чоловік. Так, наприклад, закінчили вузи троє дітей колишнього бідняка М. Шиби, три сини О. Богачика, троє дітей Д. Лося та багато інших. Понад 39 чоловік тепер навчаються у вищих учбових закладах, 44 чоловіки — в середніх учбових закладах. У Нижанковичах працює 45 чоловік з вищою освітою і понад 84 чоловіки з середньою спеціальною освітою в різних галузях народного господарства і культури.

Центром культмасової роботи в селищі є Будинок культури, в якому працюють різні гуртки художньої самодіяльності, читаються лекції тощо. Працює кінотеатр ім. Б. Хмельницького, в якому щоденно демонструються кінофільми.

Велику ідейно-виховну роботу проводить бібліотека, у фондах якої налічується близько 38 тис. книг. Бібліотека обслуговує майже 1800 читачів.

В центрі Нижанковичів, на площі Перемоги, стоїть сріблясто-білий пам'ятник з п'ятикутною зіркою на вершині. Над ним схиляє свої пишні віти плакуча верба. В братній могилі поховано мужніх воїнів, що віддали своє життя в боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками і бандами українських буржуазних націоналістів.

У селищному парку стоять пам'ятники В. І. Леніну і Т. Г. Шевченку.

Сучасні Нижанковичі — це впорядковане селище. Бруковані вулиці, асфальтовані тротуари, багато зелені.

У післявоєнні роки значно розширилась в селищі торговельна сітка. До послуг трудящих у селищі є три їдальні, закусочна, працює цех безалкогольних напоїв, ковбасний цех, хлібопекарня, хлібний магазин, шевська, кравецька і меблева майстерні, перукарня, баня, фотопавільйон, універмаг, культмаг.

За останні роки у селищі споруджено 65 нових житлових будинків.

Медичне обслуговування за капіталізму було в приватних руках. У Нижанковичах було 2 лікарі, які надавали медичну допомогу за велику плату. В акті обстеження стану здоров'я за 1936 рік сказано, що в Нижанковичах було багато хворих на різні хвороби, особливо на туберкульоз[1].

За роки Радянської влади значно поліпшилось медичне обслуговування трудящих. У 1944 році в Нижанковичах відкрито лікарню на 25 ліжок, поліклініку і медичний пункт[2]. У 1964 році

Сільська лікарня с. Нижанковичі. 1966 р.

[1] Львівський облдержархів, ф. 218, оп. 2, спр. 77, арк. 33.

[2] Львівський облпартархів, ф. 5245, оп. 1, спр. 52, арк. 2.

вступив у дію новозбудований корпус лікарні на 35 ліжок. Лікарня добре обладнана сучасним медичним устаткуванням. В лікарні діють терапевтичний, хірургічний, родильний і дитячий відділи.

До послуг населення в селищі відкрито поліклініку з хірургічним, терапевтичним, педіатричним, зубним, рентгенологічним кабінетами. 19 медичних працівників лікарні серед населення проводять велику лікувальну і профілактичну роботу.

В роботі промислових підприємств, колгоспної бригади, всіх установ і організацій Нижанковичів активну участь беруть члени КПРС.

Комсомольські організації є на меблевій фабриці, в середній школі, в лікарні, в сільському споживчому товаристві, бібліотеці. Більше 780 чоловік в селищі є членами профспілки.

У Нижанковецькій селищній Раді депутатів трудящих на громадських засадах працюють депутатські комісії, які об'єднують 17 секцій і 140 чоловік активу, працює товариський суд. З допомогою громадськості тільки в 1965 році на вулицях селища посаджено 580 декоративних і фруктових дерев, закладені квітники тощо.

В селищі вводяться в життя нові обряди. В урочистій обстановці проводиться вручення паспортів, атестатів зрілості, першої зарплати, проводи на пенсію, реєстрація одружень, народження.

На 1966—1970 рр. в Нижанковичах намічається значне розширення меблевої фабрики. На кінець п'ятирічки виробничі площі цього промислового підприємства мають зрости ще на 2380 кв. м, а кількість робітників досягне майже 800 чоловік.

В новій п'ятирічці намічено газифікувати всі квартири в селищі, заасфальтувати всі вулиці, тротуари, укріпити берег річки Вигор, збудувати нове приміщення технічного училища.

В обстановці політичного і трудового піднесення жителі Нижанковичів успішно виконують завдання, накреслені XXIII з'їздом КПРС і XXIII з'їздом КП України, і зобов'язання, взяті ними на честь 50-річчя Радянської влади та 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

І. Я. ШЕВЧУК

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД СТАРОСАМБІРСЬКОГО РАЙОНУ

БІ́ЛИЧ — село, центр сільської Ради, розташоване у Карпатах по річці Яблонці, за 10 км на захід від райцентру і залізничної станції Старий Самбір. Населення — 1831 чоловік.

В селі розміщений відділок радгоспу «Старосамбірський», який спеціалізується у галузі тваринництва. Обслуговує господарство ветеринарний пункт.

Тут працюють восьмирічна і початкова школи, клуби, 2 бібліотеки. Побудовано 76 нових будинків.

Перша історична згадка про Білич відноситься до початку XVI століття. За переказами назва села походить від Білика, втікача з татарської неволі, засновника його. В 1933 році в селі виник осередок КПЗУ, члени якого розповсюджували серед населення листівки, організовували мітинги.

В с. Біличі народився О. М. Носалевич (1874—1959), відомий український оперний співак.

БОЛО́ЗІВ — село, центр сільської Ради, розташоване в передгір'ї Карпат, на річці Болозівці, за 12 км від залізничної станції Добромиль. Населення — 985 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Конів, Нижня Вовча, Товарна.

Земельна площа колгоспу ім. Мічуріна становить 2067 га. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про Болозів відноситься до 1406 року.

ВЕЛИ́КА ЛІНИ́НА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лінині. Населення — 1446 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Кут, Лаврів, Мала Лінина. Колгосп ім. Леніна має 2600 га сільськогосподарських угідь. Спеціалізується на виробництві льоноволокна.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 250 місць.

Вперше письмово згадується село у 1495 році. У 1922—1925 рр. пропагандистську роботу серед селян провадили комуністи І. Дюс, М. Луцак, М. Саврук, В. Герич, які виконували завдання старосамбірського осередку КПЗУ. У першотравневі дні в селі вивішувались червоні прапори. Під впливом комуністів знаходилась місцева «Просвіта».

ВЕЛИ́КА СУШИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривогорі, за 25 км на північний захід від райцентру і за 8 км від залізничної станції Хирів. Населення — 1450 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Буньковичі і Заріччя.

Земельні угіддя колгоспу «Шлях до комунізму» — 1500 га. Виробничий напрям — тваринницький. Обслуговує господарство ветеринарна лікарня.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

На території села археологічні розкопки виявили стоянку первісної людини і тогочасне знаряддя праці. Перша письмова згадка про Велику Сушицю відноситься до 1374 року. При в'їзді до села споруджений на честь 300-річчя возз'єднання України з Росією пам'ятник Б. Хмельницькому.

ВЕЛИКОСІ́ЛЛЯ (до 1949 року — Нанчілка Велика) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лінинці, за 18 км від райцентру. Населення — 460 чоловік. Сільраді підпорядковане село Соснівка.

Місцевий колгосп ім. Кузнецова має 1700 га земельних угідь і вирощує зернові та технічні культури.

У Великосілці є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка в письмових джерелах про село відноситься до 1539 року. Відбудова його після Великої Вітчизняної війни проходила у гострій боротьбі з залишками українських націоналістичних банд, від рук яких загинули активісти І. Дюс, Ф. Дюс, С. Бережанський.

ВОЛОШИ́НОВЕ (кол. Волошинова Воля) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Яблонці, за 15 км від райцентру. Населення — 885 чоловік. Сільраді підпорядковане село Росохи.

Колгосп XX з'їзду КПРС має 1300 га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — тваринництво.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць, споруджений спортивний майданчик.

У письмових джерелах село згадується у XVI столітті. З 1930 року в селі існували партійний та комсомольський осередки. Роботою осередку КПЗУ керував Микола Оленич, якого польські власті за політичну діяльність ув'язнили у Березі Картузькій. Під час німецько-фашистської окупації комуніст Оленич був страчений українськими буржуазними націоналістами.

ВО́ЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Крем'янці, за 15 км від райцентру. Населення — 1026 чоловік.

Місцевому відділку радгоспу «Дністрянський» належить тисяча га земельних угідь. Виробничий напрям відділку — відгодівля великої рогатої худоби.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки побудовано 130 нових будинків.

Село засноване в 1555 році.

ГОЛОВЕ́ЦЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на Дністрі, за 12 км від залізничної станції Стрілки і 26 км від райцентру. Населення — 705 чоловік. Сільраді підпорядковане село Бабина.

В селі — відділок радгоспу «Стрілківський». Земельні угіддя відділку — 1845 га, виробничий

напрям — льонарсько-тваринницький. Трудівники постійно обмінюються досвідом роботи з трудівниками Мшанецького відділку, провадять соціалістичні змагання.

Тут є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. На громадських засадах працює кабінет політичної освіти.

Вперше згадується в джерелах в 1515 році. Село зазнавало руйнування турецьких і татарських завойовників, населення брало участь в антифеодальному русі.

ГРО́ЗОВА — село, центр сільської Ради, розташоване біля підніжжя карпатського хребта Магура, на річці Мшанці, за 20 км від залізничної станції Стрілки і 33 км від райцентру. Населення — 1035 чоловік. Сільраді підпорядковане село Виців.

В селі розташований відділок радгоспу «Прикордонник». Господарство спеціалізується у м'ясо-молочному напрямі, вирощує крім льону, зернові, бобові.

Тут знаходиться восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Побудовано за післявоєнний час 100 житлових будинків.

Вперше документально село згадується у 1492 році. В селі активно діяв у 20—30-х рр. осередок КПЗУ, члени якого розповсюджували листівки і нелегальну літературу.

ГРУША́ТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Чижці в передгір'ї Карпат, за 35 км від райцентру і 9 км від залізничної станції Добромиль. Населення — 715 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дешичі, Саночани, Чижки.

Грушатичі є центром колгоспу «Зоря комунізму», земельні угіддя якого становлять 2914 га. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. Розвивається садівництво.

Село має восьмирічну школу, бібліотеку, клуб.

Згадка про заснування Грушатич датується 1361 роком. Наприкінці 1650 року спалахнув селянський виступ під керівництвом селян Груша і Симка. Жителі села брали участь в загонах Б. Хмельницького у визвольній війні українського народу. Селяни допомагали російській армії при штурмі фортеці Перемишль у першій світовій війні.

В 1944 році територія сільради була плацдармом для наступу чехословацького корпусу генерала Л. Свободи за звільнення Чехословаччини від фашистських окупантів.

ДРОЗДО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вирві за 8 км на південний захід від залізничної станції Нижанковичі, від райцентру — 44 км. Населення — 650 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Библо, Боршевичі, Вілюничі, Пацьковичі.

Місцевий колгосп «Перше Травня» володіє 1470 га земельних угідь. Спеціалізується на вирощуванні цукрових буряків, льону-довгунця та м'ясо-молочному тваринництві. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, кузня.

Село має початкову школу, клуб, бібліотеку. Проводиться його газифікація.

КНЯ́ЖПІЛЬ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вирві, за 27 км від райцентру і за 5 км від залізничної станції Добромиль. Населення — 920 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Велике, Кропивник, Міхова.

Колгосп ім. Калініна має 2270 га земельних угідь і спеціалізується на м'ясо-молочному тваринництві та технічних культурах. Тут створено м'ясовідгодівельний пункт.

Є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Побудовано 160 житлових будинків.

У 1648—1650 роках селяни Княжполя приєдналися до загонів Богдана Хмельницького.

ЛУЖО́К ВЕРХНІ́Й — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Стрілки на лінії Львів — Ужгород. Населення — 1332 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Бусовисько.

Села сільради входять до радгоспу «Дністрянський». Значна частина жителів Лужка Верхнього працює у Бусовиському відділенні радгоспу.

У Лужку Верхньому є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки побудовано 165 нових житлових будинків, що становить 50 проц. села.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1495 року.

У 1932 році на лісорозробках відбувся страйк, який було придушено. Страйкуючі вимагали підвищення заробітної плати. Осередок КПЗУ виник у першій половині 20-х років. Комсомольська організація створена у 1947 році.

ЛЮТО́ВИСЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від райцентру і за 8 км від залізничної станції Надиби. Населення — 500 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Біличі, Букова і Ракове.

Колгосп «Росія» має 2876 га земельних угідь. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький. Артіль має велике рибне господарство. У селі є початкова школа, клуб, бібліотека.

Вперше згадується у джерелах за 1515 рік.

МІЖЕНЕ́ЦЬ (кол. Нізинець) — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Вирви, за 42 км від райцентру і за 20 км на північ від залізничної станції Добромиль. Населення — 898 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зоротовичі і Стороневичі.

Радгосп «Нижанковицький» володіє 1643 га земельних угідь і займається плодорозсадництвом.

В селі є середня школа, бібліотека, клуб. Діє лікарня на 25 ліжок. Збудовано 160 громадських та індивідуальних приміщень. Міженець прикрашає парк — дендрарій, насаджений на початку XIX століття, де зібрано понад 170 видів дерев, серед них дуже рідкісні породи.

На околиці села розкопане поховання кінця III — початку II тис. до нашої ери. Засновано Міженець в 1436 році. В роки першої світової війни відбувалися запеклі бої російської армії проти австро-угорських військ, в час яких село

Тваринницькі ферми радгоспу «Нижанковицький», с. Міженець, 1966 р.

багато разів переходило з рук в руки, повністю згоріло і загинуло 114 чоловік мирного населення.

МУРО́ВАНЕ (кол. Ляшки Муровані) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Стрв'яжі, за 9 км від залізничної станції Хирів і за 12 км від райцентру. Через село проходить шосе Львів—Нижанковичі. Населення — 927 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Березів, Тарнавка, Шумина.

Місцевий колгосп ім. Жданова має 1700 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво. Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Споруджено 112 житлових будинків.

Муроване засноване вже на початку XIV століття. У 1556 році на його території збудовано замок.

МШАНЕ́ЦЬ (кол. Пшанець) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Мшанці, за 21 км від залізничної станції Стрілки і 37 км від райцентру. Населення — 812 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Галівка, Плоске.

В селі розміщений радгосп «Прикордонник»; є млин, кузня. Напрям господарства — льонарсько-тваринницький.

При середній школі організовано батьківський університет, є клуб, бібліотека; функціонує лікарня на 25 ліжок, побутові майстерні. За післявоєнний час побудовано 60 житлових будинків.

В документах Мшанець вперше згадується у 1446 році. Тут бував у 1907 і 1909 роках Іван Франко, який допомагав організувати сільську читальню. У 30-х роках в селі діяв підпільний осередок КПЗУ, члени якого вивчали марксистську літературу, розповсюджували серед селян видання КПЗУ. У роки Великої Вітчизняної війни в околицях села діяв партизанський загін, якому селяни допомагали продовольством.

Уродженцем Мшанця є український радянський поет А. В. Волощак.

НОВЕ́ МІ́СТО — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Вирві, за 5 км від залізничної станції Добромиль і 31 км від райцентру. Населення — 709 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Боневичі, Городисько, Грабівниця, Комаровичі, Посада-Новоміська.

Місцевий колгосп ім. Ілліча володіє 3129 га земельних угідь. Має млин, пилораму, ремонтну майстерню. Виробничий напрям господарства — тваринництво з розвинутим льонарством і буряківництвом.

Є середня школа, бібліотека, клуб, колектив якого носить звання закладу відмінної роботи. Функціонують дільнична лікарня і амбулаторія. За роки Радянської влади понад 80 уродженців одержали вищу освіту.

На території села знайдено кам'яні знаряддя праці, наконечники стріл, римські і угорські монети. Уперше село згадується в історичних джерелах 1361 року. У 1648 році селяни брали участь у визвольній війні українського народу. У 1927 році в Посаді-Новоміській організувалися осередки КПЗУ і КСМЗУ, які розповсюджували комуністичні видання.

ПЕРЕДІ́ЛЬНИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване в передгір'ї Карпат, між двома річками Вирвою і Вигорем, за 7 км до залізничної станції Нижанковичі і за 35 км від райцентру. Населення — 719 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Підмостичі і Трушевичі.

Земельні угіддя колгоспу ім. Енгельса становить 1721 га. Виробничий напрям — тваринництво з розвинутим льонарством і буряківництвом.

Село має початкову школу, бібліотеку, клуб.

Перша згадка про Передільницю відноситься до 1437 року.

РІП'Я́НА — село, центр сільської Ради, розташоване в Карпатах в долині Дністра, за 34 км від райцентру, за 18 км від залізничної станції Стрілки. Населення — 441 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Дністрик, Смеречка.

На території села розташований відділок радгоспу «Стрілківський», що вирощує зернові і льон, займається відгодівлею великої рогатої худоби і овець.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Збудовано 53 житлових і 10 громадських будинків. 110 жителів одержують державну пенсію.

Час заснування села — 1527 р. На його землях осідали селяни, які втікали від феодальних утисків. Згодом це село було приписано старосамбірському феодалу, на якого кріпаки відробляли 3—4 дні панщини на тиждень. У 1900—1903 рр. до Ріп'яни попадали окремі номери газети «Искра».

СКЕ́ЛІВКА (кол.— Фельштин) — село, центр сільської Ради, розташоване в передгір'ї Карпат, на річці Стрв'яжі, за 12 км від райцентру і 10 км від залізничної станції Хирів. Через село пролягає шосе Чортків—Смільниця. Населення — 1250 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Глибока, Засадки.

Земельні угіддя колгоспу ім. Ватутіна — 1819 га. З допоміжних підприємств є млин, пилорама. Господарський напрям — буряківництво і тваринництво. Обслуговує господарство ветеринарний пункт.

Село має середню школу, бібліотеку, клуб. Тут розміщені 2 лікарні на 130 ліжок, міжрайонний туберкульозний санаторій. Рішенням обласного відділу охорони здоров'я в місцевій дільничній лікарні, що є однією з кращих в області, періодично провадяться заняття сільських медичних працівників Львівщини. Головний лікар І. В. Нікітін, відмінник охорони здоров'я.

Перша згадка про Скелівку датується 1374 роком. У 1932 році під впливом агітації робітників з Бориславських нафтопромислів у Глибокому страйкували селяни, що працювали в панському маєтку.

СЛОХИ́НІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривогорі, за 3 км від залізничної станції Хирів і за 19 км від райцентру. Через село проходить залізниця Самбір—Хирів—Добромиль. Населення — 440 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Городовичі, Поляна, Сливниця.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу «Заповіт Ілліча», за яким закріплено 2235 га землі, з якої орної — 1225 га. Село має початкову школу, клуб, бібліотеку.

СОЛЯНУВА́ТКА (до 1947 року — Ляцька) — село, центр сільської Ради, розташоване за 4 км від залізничної станції Добромиль і за 26 км від райцентру. Населення — 818 чоловік. Сільраді підпорядковане село Губичі.

Колгосп ім. Дзержинського має 2072 га земельних угідь; млин, пилораму. Виробничий напрям господарства — м'ясне тваринництво і вирощування технічних культур. У селі розміщений міжколгоспний свиновідгодівельний пункт. Є ветеринарний пункт.

У Солянуватці збудовані восьмирічна школа, бібліотека, клуб, при якому працює агіткультбригада. Село впорядковане — забудоване новими будинками, озеленене, вулиці заасфальтовані.

СТАРА́ СІЛЬ — селище, центр селищної Ради, розташоване на північний захід від райцентру. Населення — 2800 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воли, Стара Ропа, Тварі.

Земельна площа колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС становить 2300 га угідь. Виробничий напрям господарства — тваринництво та вирощування льону і цукрових буряків.

Селище має середню школу, бібліотеку, клуб. Функціонує лікарня на 25 ліжок. Є побутовий комбінат. Заснування Старої Солі відноситься до 1255 року.

Ченці тутешнього монастиря варили сіль спочатку для власного вжитку, а потім — на продаж. У 1421 році село дістало магдебурзьке право з назвою Зальцборк і привілеєм проводити на тиждень 2 ярмарки та 2 торги, на яких продавали свої вироби місцеві ремісники. На початку XVI століття дрібні промисли були переобладнані на підприємство мануфактурного типу. На 1565 рік в місті налічувалось 84 будинки, 32 ремісники, 18 комірників. Прибуток від солеваріння у 1575 році становив 20 тис. злотих на рік.

Найбільш було розвинене гончарне та цегельно-кафельне виробництво. Дозволялось вільно варити пиво та курити горілку на продаж.

Криза кріпосництва і часті епідемії зумовили занепад міста у другій половині XVII століття. На 1711 рік було заселено лише 57 будинків, 34 садиби зруйновані, тільки 27 господарів та 12 загородників мали худобу. У 1631 році жителі Старої Солі і населення прилеглих сіл, що обслуговували цей центр солеваріння, на утиски старости та феодалів «вчинили бунт», що тривав кілька місяців.

В другій половині XVIII століття містечко економічно пожвавилось. В 1768 році тут було 7 різних цехів з 123 ремісниками і вироблялось 38 600 бочок солі. За обсягом продукції село займало третє місце в Галичині після Дрогобича та Калуша. Вичерпання запасів солі привело до припинення у 1853 році солеваріння і до остаточного занепаду міста.

СТАРЯ́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрв'яжі, за 25 км від райцентру. Через село проходить залізниця Хирів—Нижанковичі. Населення — 1649 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Катине, Лопушниця.

Земельна площа колгоспу ім. Ів. Франка становить 2700 га угідь. Господарський напрям — виробництво технічних культур. Працює лісопильний завод. На околицях села з 1962 року розпочато видобування нафти.

В селі є середня школа, 2 клуби, бібліотека, побутова майстерня. Збудовано за післявоєнний час 170 будинків.

Заснована Старява у 1374 році. У 20-х роках в селі нелегально діяв осередок КПЗУ. Восени 1923 і 1936 років страйкували робітники кам'яноломні і тартаків.

СТРАШЕ́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі Дністра, за 6 км від райцентру. Населення — 1185 чоловік. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Кобло-Старе і Созань.

Земельна площа колгоспу «Дружба» становить 2250 га. Господарство займається виробництвом зерна та льону-довгунця, тваринництвом. Є ветеринарний пункт.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Тут добували нафту у 20-х роках XX століття. В 1925—1927 рр. в селі діяв нелегальний осередок КПЗУ.

СТРІ́ЛКИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Дністрі, за 16 км від райцентру. Через село проходить залізниця і шосе Львів—

Ужгород. Населення — 2470 чоловік. Сільраді підпорядковане село Лопушанка-Хомина.

У 1963 році в селі створене підприємство по виробництву меблів, працюють маслозавод, механізована хлібопекарня потужністю 125 тонн продукції на добу. Також розміщений відділок Стрілківського радгоспу. Відділок має тисячу га земельних угідь і вирощує льон і картоплю. Є лісопильний цех і млин.

В селі працюють середня школа-інтернат, Будинок культури і клуб, бібліотека, історико-краєзнавчий музей, на громадських засадах — кабінет політичної освіти. Функціонує дільнична лікарня на 75 ліжок, аптека.

Перша згадка про Стрілки у письмових джерелах відноситься до 1437 року. Нелегальний осередок КПЗУ з числа місцевих жителів організувався у 1924 році. Під його керівництвом працював комсомольський осередок. В селі у 1935—1936 рр. відбулися страйки робітників деревообробних підприємств. Жителька Г. Т. Лінинська обиралася депутатом Народних Зборів Західної України, потім — Верховної Ради УРСР.

СТРІ́ЛЬБИЩЕ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Яблонці, за 4 км від райцентру. Населення — 1880 чоловік.

Місцеве господарство — відділок радгоспу «Старосамбірський» — має 1900 га землі і займається відгодівлею великої рогатої худоби. Є млин, лісопильний та меблевий цехи.

В селі працює восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнні роки побудовано 130 нових будинків.

Згадка про заснування села відноситься до 1495 року. В 1930 році діяв підпільний осередок КПЗУ, яким керував Є. І. Кочмар. Комуністи села керували страйками робітників нафтового промислу у 1921—1924 роках, а в 1936 році страйкували робітники — возії дров. В селі розповсюджувалась комуністична література.

СУСІДО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі річки Стрв'яжі, за 17 км від райцентру. Через село проходить залізниця та шосе Самбір—Хирів. До найближчої залізничної станції Надиби — 5 км. Населення — 1786 чоловік. Сільраді підпорядковане село Надиби.

Урок фізики у восьмирічній школі, с. Сусідовичі, 1966 р.

Земельна площа місцевого колгоспу ім. Шевченка становить 2149 га угідь. Артіль спеціалізується на виробництві цукрових буряків, продуктів тваринництва і особливо льону-довгунця. Бригадир рільничої бригади комуніст С. І. Русиник, ланкова Р. І. Кунцик та інші передовики за трудові досягнення занесені до районної Книги трудової слави. Це передове господарство району, яке за високі сільськогосподарські показники в 1963—1964 роках (по 224 і 278 цнт цукрових буряків з гектара) і 1965 році за успішне виконання виробничого плану одержало перехідний Червоний прапор Старосамбірського райкому КПУ.

Сільгоспартіль має 45 га саду і 86 бджолосімей. Господарство обслуговує відділення «Сільгосптехніки», що знаходиться на території сільради (с. Надиби). За період 1945—1965 рр. в селі побудовано 208 житлових будинків. Тут розташоване лісництво. Більше 50 колгоспників одержують державні пенсії, 80 багатодітних матерів — державну допомогу.

В селі є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб. Молодь спорудила стадіон. У 1964 році відкрито музей Т. Шевченка; в зв'язку з 150-річчям з дня народження Кобзаря 13 березня 1963 року колгоспові, що носить його ім'я, вручено ювілейну медаль.

Сусідовичі вперше згадуються в 1374 році. Заснований тут монастир католицького ордену кармелітів став не тільки засобом експлуатації, але й центром ополячування населення. У 1620 році село зруйнували татари. Велика повінь і наліт сарани спустошили село в 1711 році.

Перші осередки КПЗУ виникли в Сусідовичах та навколишніх селах Чаплях, Глибокій і Бережниці в 1926 році. Ці осередки вели активну пропагандистську роботу серед селян і робітників цегельні та гуральні. Так, в 1932 році в Надибах і в 1937 році у Сусідовичах були розповсюджені комуністичні листівки. Першим головою сільради в 1939 році була обрана Марія Петрушка, яка загинула від рук українських буржуазних націоналістів.

ТЕ́РЛО — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стривогорі, за 6 км від залізничної станції Старява. Через село проходить шосе Терло—Самбір. Населення — 1077 чоловік. Сільраді підпорядковане село Максимівка.

Колгосп «40-річчя Жовтня» має 2288 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво і тваринництво. З допоміжних підприємств є млин, пилорама, кузня.

В селі працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Збудовано 130 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Терло відноситься до 1415 року.

Село Лібухове перейменоване на Максимівку на честь першого голови сільради М. К. Максимова, який загинув від рук українських буржуазних націоналістів.

ТЕРНА́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване за 2 км на захід від шосе Самбір—Нижанковичі і 7 км від залізничної станції Доб-

ромиль і 24 км від райцентру. Населення — 809 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Поляна, П ятниця, Рожеве.

В селі розміщений колгосп «Маяк», який має 2145 га землі; ветеринарний пункт.

Є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про Тернаву належить до XVI століття. У селі була споруджена захисна фортеця.

ТЕ́РШІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Лінинці. Через село проходить залізниця Львів—Ужгород. Населення — 1045 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Завадка, Спас, Сушиця.

Тершівський відділок радгоспу «Дністрянський» займається звіроводством.

В селі працює восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Тершів — стародавнє гірське село, що вперше згадується в історичних документах у 1422 році. Тут в 1519 році збудували водяний млин із сукновальнею, згодом — тартак, 2 млини, винокурню, броварню.

Сільська піонерська дружина носить ім'я чекіста М. М. Кузнецова.

Біля с. Спаса збереглись рештки земляних укріплень XI—XIII століть.

ТИ́СОВИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на Дністрі, за 8 км від залізничної станції Стрілки і 21 км від райцентру. Населення — 979 чоловік.

У Тисовиці розташована бригада радгоспу «Стрілківський», яка вирощує льон, картоплю.

Тут є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село відноситься до 1563 року. Малоземельні селяни працювали на лісорозробках. В 30-х роках XX століття в селі активно діяв підпільний осередок КПЗУ, члени якого організовували першотравневі демонстрації, відзначали роковини Великого Жовтня. У 1935 році комуністи організували страйк робітників лісорозробок, а також школярів, які вимагали навчання рідною мовою.

ТОПОЛЬНИ́ЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване в Карпатах на річці Топільничанці за 3 км від залізничної станції Стрілки, за 20 км від райцентру. В селі є автобусна зупинка. Населення — 1357 чоловік. Сільраді підпорядковане село Недільня.

Місцевий колгосп «Перемога» вирощує зернові і технічні культури та спеціалізується у м'ясомолочному тваринництві. Його господарство має 2 тис. га землі; з допоміжних підприємств — тартак, цегельня, млин, столярний цех.

У Топольниці працюють фельдшерсько-акушерський пункт, восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Споруджено 186 будинків.

Перші документальні відомості про село відносяться до 1558 року.

ТОРЧИНО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на лівому березі Дністра, за 7 км від райцентру. Поблизу села проходить шосе і залізниця Львів—Ужгород. Населення — 1011 чоловік. Сільраді підпорядковане село Торгановичі.

Колгосп ім. XXI партз'їзду має 1592 га земельних угідь і спеціалізується на виробництві зернових і технічних культур. Розробляється гравійний кар'єр.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека, кравецька майстерня. За післявоєнний час побудовано 167 нових будинків.

У 1922 році тут виник нелегальний осередок КПЗУ. Селяни виступили проти спроби власника гравійного кар'єру відібрати громадські землі села. Під час селянського страйку у 1932 році відбулась сутичка з поліцією. У 1936 році тут страйкували робітники кар'єру. Розповсюджувалась комуністична література.

ТУ́Р'Є — село, центр сільської Ради, розташоване в Карпатах на річці Топільничанці за 9 км від залізничної станції Стрілки і 24 км від райцентру. Населення — 1625 чоловік.

Земельна площа колгоспу «Іскра» становить 4994 га. Господарство вирощує зернові і технічні культури. З допоміжних підприємств є млин, пилорама. На території села залягають вапняки, сланці.

У селі є дві восьмирічні школи, клуб, бібліотека. Побудовано 375 будинків.

Перша згадка про с. Тур'є в історичних джерелах відноситься до 1473 року.

ХИ́РІВ — місто районного підпорядкування, стоїть на річці Стрв'яжі (пр. Дністра), за 16 км на північний захід від райцентру. Через Хирів проходять шосе Львів—Нижанковичі та залізниця Самбір—Старява. Населення—3500 чоловік.

В місті розміщений цегельний завод, що розташований поблизу глиняного кар'єру, валяльновзуттєва фабрика, створена в 1958 році,організований у 1940 році маслозавод, млин, цех Добромильського виробничого об'єднання меблевої промисловості. Тут знаходиться районне об'єднання «Сільгосптехніки», яке обслуговує 19 колгоспів і радгосп. Працюють середня школа і школа робітничої молоді. Середня школа-інтернат діє з 1957 року. Її вихованці випускають літературний журнал «Ровесник» і мають постійні зв'язки з учнями країн народної демократії. В 1965 році відкрито музей В. І. Леніна. В Хирові є бібліотека, Будинок культури на 300 місць, стадіон,

Школа-інтернат міста Хирова. 1966 р.

лікарня на 50 ліжок. За післявоєнні роки збудовано 135 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Хирів датується 1374 роком. Містечко в 1502—1505 роках зруйнували татари. У 1528 році воно набуло статусу магдебурзького права. На початку XVIII століття повені завдали йому великої шкоди.

В XIX столітті у Хирові розвинулось кустарне виробництво панчіх, шкарпеток, шапок. Вже у 1936 році тут діяли 2 лісопильних заводи, 2 млини, 2 меблеві фабрики і цегельний завод. Місто стало швидко розвиватися після того як у 70-х роках минулого століття було прокладено залізницю Перемишль—Сянік.

За 1927—1929 рр. в місті діяв осередок КПЗУ, підпорядкований повітовому комітету КПЗУв Старому Самборі. В 30-х роках тут існувала революційна група «Сельроб-єдності». Першого травня 1935 року в місті були вивішені червоні прапори. В цьому ж році відбувся страйк робітників цегельного заводу.

Після встановлення Радянської влади у 1939 році Хирів став районним центром. На початку 1940 року в місті було 5 партійних і комсомольська організація. В час німецько-фашистської окупації багато жителів було вивезено на примусові роботи. В Освенцімі загинув активіст, депутат Народних Зборів комуніст Р. Гащак. До кінця 1943 року в місті знаходився концентраційний табір радянських військовополонених, в якому перебувало 5 тис. воїнів. Жителі брали участь у бойових операціях партизанського загону, що діяв недалеко від міста. Бої за визволення Хирова тривали протягом 2 тижнів. На граніті пам'ятника, що стоїть на братській могилі, викарбувані імена загиблих.

У 1945—1946 роках в Хирові був розміщений пункт репатріантів.

ЧА́ПЛІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрв'яжі, за 15 км від райцентру і 9 км від залізничної станції Надиби. Населення — 868 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вихованки, Гуманець, Іванів, Павлівка, Райнова.

Колгосп «Радянська Україна» має 2125 га земельних угідь, з допоміжних підприємств пилораму, млин, льонопереробний пункт. Виробничий напрям — льонарсько-тваринницький з розвинутим буряківництвом.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Перша згадка про село Чаплі відноситься до 1374 року. Були створені у 1926 році осередки КПЗУ та КСМЗУ. Тут відкрилась читальня «Просвіти», при якій існував драматичний гурток. У 1932 році члени КПЗУ влаштували першотравневу демонстрацію.

ЯСЕНИ́ЦЕ-ЗАМКО́ВА (до 1539 року — Ясениця) — село, центр сільської Ради, розташоване на схилах Карпат в долині річки Ясеничанки, за 23 км від райцентру. В селі є залізнична станція Ясениця. Населення — 900 чоловік. Сільраді підпорядковане село Велика-Волосянка.

В селі розташований відділок радгоспу «Стрілківський», що спеціалізується в тваринництві, вирощуванні технічних культур. У селі є тартак.

Село має восьмирічну школу, клуб, 2 бібліотеки.

Перша письмова згадка про заснування села відноситься до XV століття. У 1874 році в селі збудований паровий тартак. Його робітники страйкували у 1918 і 1929 роках, вимагаючи підвищення заробітної плати. У 1928 році виникла підпільна організація КПЗУ, члени якої проводили збори, розклеювали революційні листівки, що закликали трудящих на боротьбу проти буржуазного польського уряду.

СТРИЙСЬКИЙ РАЙОН

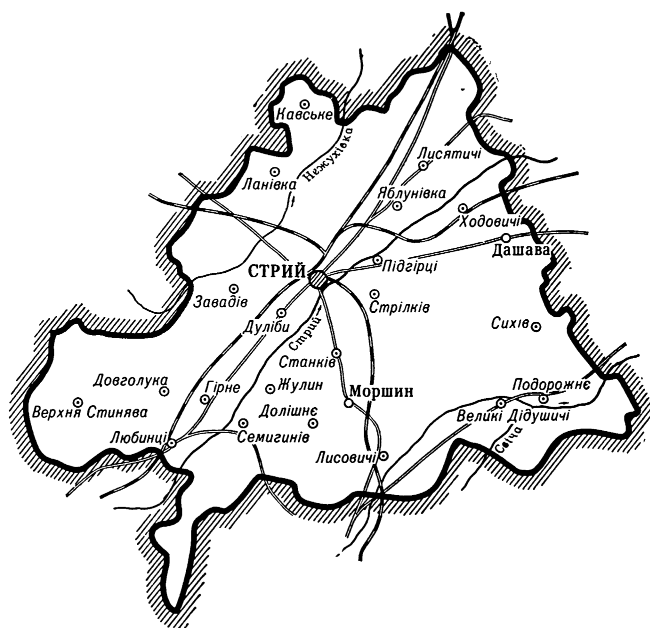

СТРИЙ

Стрий — місто обласного підпорядкування, центр Стрийського району. Розташоване на лівому березі річки Стрий — притоки Дністра, за 75 км від Львова. Вузол залізничних та автомобільних шляхів. Населення — 45,7 тис. чоловік.

Назва міста походить від назви річки Стрий (звукосполучення «стр» в давнину в багатьох індоєвропейських мовах означало плинну воду)[1]. Територія, на якій розташоване місто, була заселена з давніх-давен. Про це свідчать численні археологічні пам'ятки. Поблизу міста виявлено рештки поселень новокам'яної доби, періоду ранньої бронзи. При розкопках землянок періоду Київської Русі було знайдено залізну болотну руду, чавунний і скляний шлак, залізні вироби, а також численні уламки кераміки, виготовленої на гончарному крузі[2].

Перші письмові згадки про Стрий датуються 1396 і 1398 рр.[3] Наприкінці XIV століття він був уже значним економічним і адміністративним осередком.

Згідно королівського привілею 1431 року Стрий одержав самоврядування по так званому магдебурзькому праву, за яким міське управління (магістрат) складалось з ради, на чолі якої стояв бурмистр, і судової лави, очолюваної війтом. Магдебурзьке право передбачало захист інтересів заможних верств населення Стрия, які захопили в місті найважливіші посади.

На той час Стрий був помітним укріпленням. Він мав замок — резиденцію стрийських старост, все місто оточував земляний вал, другий вал з частоколом відокремлював від передмість центральну частину міста — площу Ринок з навколишніми вулицями. Лише ця частина Стрия вважалась «містом» в юридичному розумінні слова; всіма правами міщан користувались тільки ті, хто володів нерухомим майном в межах міста. Мешканці передмістя Лани становили окрему передмі-

[1] І. Свєнціцький. Про місцеву назву Стрий. Науковий збірник. Варшава, 1937.

[2] Матеріали розкопок 1956—1957 рр. на городищі в с. Кавському біля Стрия, які проводились експедицією Львівського історичного музею під керівництвом К. В. Берняковича.

[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. 3, Lwów, 1872, стор. 115; t. 7, Lwów, 1878, стор. 41.

Печатка з гербом м. Стрия.

щанську громаду, залежну від магістрату. Передміщани, що жили на Підзамчі (поблизу замку), від магістрату не залежали, а були підданими магнатів — королівських старост, як і селяни-кріпаки королівських сіл Стрийщини. Одна частина міста звалася Шумлянщиною, за прізвищем власників — українських шляхтичів Шумлянських, на землях же, що були власністю війтів, виникло передмістя Війтівство.

Більшість ремісників міста була об'єднана в цехові організації. Першим був затверджений у 1563 році статут стрийського кушнірського цеху[1], що мав найбільше число членів. Потім виникли цехи шевський, гончарський, ткацький, кравецький, об'єднаний цех ковалів, слюсарів, мечників та золотарів, а пізніше — бондарський. Пекарі, різники, броварники своїх цехів не мали[2]. Крім ремісницьких майстерень, були також гуральні та водяні млини (в середині XVIII століття на річці Стрий та її притоках було 7 млинів)[3].

Стрий відігравав важливу роль в розвитку торгівлі Галичини. Стрийські купці підтримували торговельні зв'язки з населеними пунктами не лише Галичини, а й Закарпаття, Буковини, Молдавії та Наддніпрянщини. Найбільш поширена була торгівля сіллю і вином з Закарпаття та Угорщини, худобою, залізом з рудень Підкарпаття. Про значне місце торгівлі в житті міста свідчить зокрема зображення купця-подорожника на старовинному міському гербі; пізніше воно було замінене зображенням паломника.

Жителі Стрия зазнавали спустошливих грабунків польсько-шляхетського війська, що повторювались з року в рік. Так, у 1660 році Ян Собєський, майбутній король Польщі зі значним загоном (280 чоловік кіннотників і 200 піхотинців) напав на Стрийське староство, щоб силою відібрати посад старости у іншого магната — Криштофа Конєцпольського[4]. На початку XVIII століття лише протягом семи місяців на одну гусарську хоругву* польських військ, які стояли в Стрийському повіті, мешканці міста мусили витратити 23 тис. злотих[5]. Для сплати контрибуції військам, громади міста й передмістя Ланів мусили позичати в шляхти й ксьондзів великі суми грошей і виплачувати з цих позик високі проценти.

Переважну більшість населення Стрия становили українці. 1662 року в місті було 1050 родин українців і 328 — поляків. Представники верхівки українського населення захопили більшість посад в магістраті, пригноблюючи українських трудящих нічим не менше від патриціїв-католиків. Особливо великим впливом користувався в другій половині XVII століття член ради, а згодом міський війт Василь Цибульчак, старшина братства при Успенській церкві[6].

Українське населення активно боролось проти церковної унії з Ватіканом. Міщани зі зброєю в руках виступали проти попів, настановлених перемиським уніатським єпископом Афанасієм Крупецьким. В боротьбі проти соціального та національного гноблення стриян підтримували козаки, які нерідко бували в місті. Ще на початку

---

[1] Стрийський краєзнавчий музей. Пергаментні грамоти 1547 і 1563 рр

[2] F. Bostel. Z przeszłości Stryja i starostwa stryjskiego.— «Przewodnik naukowy i literacki», 1886, стор. 612.

[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, УРСР, ф. 146, оп. 88, спр. 617, арк. 86—87.

[4] Dla włościan. Lwów, 1890, стор. 5.

* Хоругва — загін.

[5] Dla Stryja. Lwów, 1886, стор. 8.

[6] A. Prochaska. Historia miasta Stryja, Lwów, 1926, стор. 107, 126, 139, 160, 165.

1595 року через Стрий проходив, повертаючись з Угорщини, Северин Наливайко зі своїм загоном. Під час визвольного походу в Галичину військ Богдана Хмельницького та російського воєводи Бутурліна в 1655 році стрийські багатії та шляхтичі повтікали в гори. Стрийський вчитель Костянтин Бекишевич зробив в цей час на полях однієї з шкільних книг запис про поразку польсько-шляхетських військ у битві під Городком[1]. В лютому 1656 року під Стрий прибуло козацьке військо під командуванням полковника Антона Ждановича, щоб з'єднатись тут з союзником Богдана Хмельницького, князем Трансільванії Дьєрдем Ракоці. В 1659 році у Стрию на тиждень затримався козацький посол Сулима; в 1676 році повз Стрий проходили козацькі загони Барабаша[2]. Трудові низи міського населення співчували козакам і поповнювали їх ряди.

В першій половині XVII століття в Стрию виникло чотири братства, які об'єднали широкі кола українського населення міста та передмість. При братствах були школи, що стали найважливішими культурними осередками, центрами розповсюдження рукописної та друкованої книги. Збереглись гарно орнаментовані рукописи, переписані наприкінці XVI — на початку XVII століття вчителями стрийських шкіл — Іваном Беревичем, Симоном, Василем Богоносиком[3]. В цей час в Стрию діяла майстерня переписки та художнього оформлення книг[4].

Протягом XVII століття в стрийських братських школах викладали мандрівні «бакаляри» — вчителі з різних міст Галичини (з Бучача, Рогатина, Угнова, Дрогобича), Поділля (з Вишнівця, Бара), Наддніпрянщини. Відзначались вченістю такі стрийські вчителі, як Федір Вишнянський, що мав власну бібліотеку, автори цікавих історичних записок Дем'ян Бабиченко та Кость Бекишевич. З Стрия походив український письменник Григорій Прокопович Куйбіда, який 1652 року написав збірку навчальних оповідань, частково перероблених з творів Кирила Ставровецького[5]. Слід назвати також художника XVI століття Василя з Стрия[6]. Певний вплив на культурне життя міста напевне мало і перебування тут відомого молдаво-румунського письменника, сучавського митрополита Досифея. Змушений тікати з окупованої турками батьківщини, Досифей знайшов притулок в Стрию. Збереглись твори церковнослов'янською мовою, написані або перекладені ним в Стрию протягом 1686—1691 рр.[7] Досифей підтримував зв'язки з тими українськими культурними діячами Наддніпрянщини, Галичини та Закарпаття, які активно виступали проти експансії католицизму[8].

Сторінка з української рукописної книги, переписаної в м. Стрию 1611 року Василем Богоносиком.

---

[1] Газ. «Червоная Русь», 1890, № 44—49.

[2] A. Prochaska. Historia miasta Stryja, стор. 99, 126, 222.

[3] И. Свенцицкий. Опись музея Ставропигийского института, стор. 13; Львівська наукова бібліотека, відділ рукописів збірка А. С. П., № 15, 36.

[4] Н. Кожин. Украинское искусство XVI—XVIII вв., Львов, 1958, стор. 17.

[5] Журн. «Slavia», 1932, т. II, Прага, стор. 488, 513.

[6] П. Жолтовський. Словник-довідник українських художників. Матеріали з етнографії та мистецтвознавства, т. 7—8, К., 1962.

[7] Наукова державна бібліотека АН УРСР в Києві, відділ рукописів № 232 п., 161 п.

[8] К. Харлампович. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь, стор. 100; А. Петрушевич. Сводная галицко-русская летопись, 1600—1700. Львов.

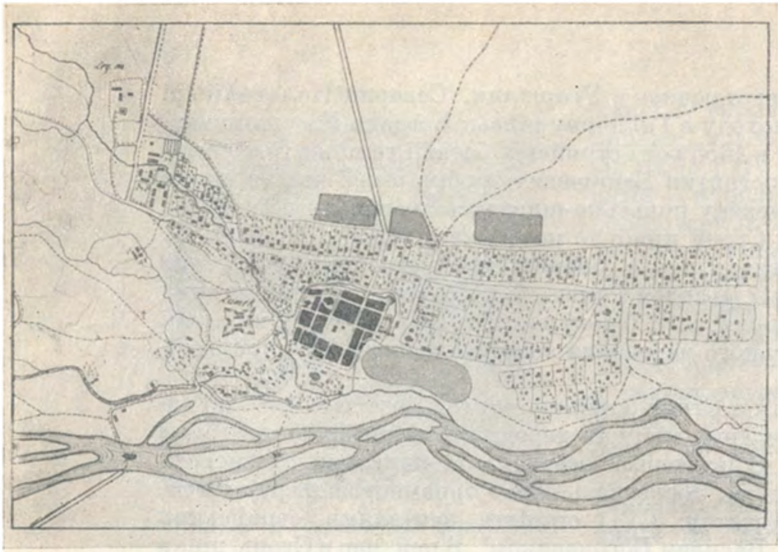

План м. Стрия (XVIII ст.).

Братські школи давали непогану підготовку до дальшої освіти, чимало стриян продовжувало навчання в першій українській вищій школі — Київській академії. Лише в 1737—1738 рр. тут одночасно вчились три студенти, що прибули з Стрия: міщанські сини Євстахій Зубрицький та Григорій Сплавинський, син «посполитих» Олекса Виноградський[1].

Головною перешкодою в розвитку міст шляхетської Речі Посполитої було необмежене свавілля феодалів. Після загарбання Галичини австрійською монархією (1772 р.) їх влада була дещо послаблена, але на плечі трудящих ліг тягар утримання бюрократично-чиновницького державного апарату. 1784 року тут було розміщено окружні урядові установи, а також чисельний військовий гарнізон. В 1784 році була відкрита перша державна школа, так звана нормальна або головна повітова школа. Лише 1809 року в Стрию з'явилась перша аптека, що належала чехові Боуліку. Населення міста зростало повільно. В 1785 році було 4235 мешканців, в 1817—5474, а в 1843 році — близько 7,8 тис. чоловік[2].

За даними 1811 року у місті з промислових підприємств були тільки ремісницькі майстерні (миловарна, позументна, сідлярська), ткальня, в якій працювало 38 робітників, а також водяні млини, пивоварні, 4 гуральні, цегельня.

Важким тягарем на плечі трудящих лягла рекрутчина. Сотні юнаків йшли на десятки років з дому, щоб проливати кров в ім'я загарбницької політики цісаря. Зокрема багато солдатів Стрийського полку загинуло під час австро-франко-італійської війни 1859 року в битвах під Маджентою і Сольферіно (Італія).

Напровесні 1848 року в Франції, Пруссії, Австрійській імперії вибухла буржуазно-демократична революція. Революційні події мали великий вплив на піднесення українського національно-визвольного руху в Галичині. Зокрема в Стрию представники української інтелігенції міста й повіту організували свою окружну раду, яка виступила з закликом боротись проти національно-політичного пригноблення, за розвиток української культури. Для захисту ради від польської шляхти був створений загін української національної гвардії. Однак в січні 1849 року, після поразки революційного руху у Львові, національна гвардія була розпущена. Припинили свою діяльність і окружні ради, в тому числі й Стрийська[3].

Після проголошення в 1867 році у Галичині шляхетсько-магнатської «автономії» посилилось національне пригноблення. Всі школи в Стрию були переведені на польську мову викладання. Українські багатії і чиновники нерідко зраджували свій народ, переходили на римо-католицьку віру, що була основним знаряддям денаціоналізації українського населення. Якщо в XVI—XVIII століттях у Стрию українців жило в 3—4 рази більше ніж поляків[4], то в другій половині XIX століття

[1] Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии, отд. 2, т. I, ч. 2, К., 1904, стор. 44, 48, 73.

[2] Tafeln zur Statistik, Wien, 1846.

[3] Записки наукового товариства ім. Шевченка, т. 113, стор. 103—104; Е. М. Косачевская. Восточная Галиция накануне и в период 1848 г. Львов, 1965, стор. 70, 72.

[4] Dla Stryja. Lwów, 1886, стор. 7; A. Prochaska. Historia miasta Stryja, стор. 125; Słownik geograficzny, t. II, стор. 432—433.

вони не становили й третини всього населення. Ще в 1880 році українців було на 35 проц. більше, ніж поляків (українців — 3923, поляків — 2900), а вже в 1890 році поляків було на 12% більше, ніж українців[1].

У другій половині XIX століття в Галичині поступово розвивається капіталістична промисловість. Після того, як Стрий став залізничним вузлом, тут було відкрито паровозо-вагоноремонтні майстерні. У 1885 році англійські капіталісти Перкінс та Макінтош заснували завод обладнання для нафтодобувної промисловості. Наприкінці XIX століття на базі слюсарської майстерні виник невеликий чавуноливарний завод Верштейна. У 80-х роках Стрий став також центром деревообробної промисловості Підкарпаття. Тут виникають деревообробні заводи, сірникова фабрика «Ватра». Віденський капіталіст Штейєрман побудував млин з механізованим розмолом зерна. Крім того, наприкінці XIX століття діяли 3 малі парові і 6 водяних млинів, десятки ремісничих майстерень. Це були дрібні підприємства, що основувались на виснажливій ручній праці робітників.

В 1907 році стала діяти газівня, де виробляли з вугілля газ для освітлення вулиць і приміщень. Наприкінці XIX — на початку XX століття виникають також промислові та сільськогосподарські кооперативні установи, в яких верховодять представники українського куркульства і дрібнобуржуазної інтелігенції. З молочарні в с. Завадові виріс «Маслосоюз» в Стрию, який незабаром поширив свою діяльність на всю Галичину і налагодив експорт молочних продуктів до Англії та інших країн. В Стрию відкрили свої філії також кооператив «Народна торгівля», товариство «Сільський господар», страхові товариства «Дністер» та «Карпатія». В умовах капіталізму ці організації сприяли класовому розшаруванню на селі, зміцненню позицій української буржуазії.

З розвитком промисловості й торгівлі збільшувалось населення міста (в 1880 році було 12625 мешканців, в 1890—16714, 1900—23205, 1910—30942).

Становище трудящих міст залишалось надзвичайно тяжким. В 1894 році одна з галицьких газет писала в кореспонденції з Стрия: «Тутешні робітники, в тому числі залізничники, буквально гинуть з голоду через велику дорожнечу на харчі, живуть в холодних хатах. У зв'язку з цим серед робітників поширені епідемічні хвороби. Розповідають, наприклад, що від шкарлатини і ангіни померло за останні п'ять років більше трьох тис. дітей робітників, яких у Стрию налічується близько 4 тисяч»[2].

Протягом ряду років Стрий був на третьому місці серед міст Австро-Угорської імперії за смертністю населення. В поданому раді міста меморандумі стрийські лікарі вказували причини цього: відсутність водогону та каналізації, забруднення вулиць і дворів, густота населення[3].

Боротьба трудящих Галичини, в тому числі робітників Стрия, проти капіталістичної експлуатації, за соціальне і національне визволення розвивалась під впливом революційного руху в Росії. Діячі робітничого руху міста Львова, які були зв'язані з російськими революціонерами з женевської групи «Визволення праці», в 1890 році допомогли створити стрийську соціал-демократичну організацію. У вересні 1891 року в Стрию відбулось перше віче жінок Галичини. Віче, яким керували письменниці Наталя Кобринська та Євгенія Ярошинська, висловило протест проти нерівноправного становища жінок в суспільному та культурному житті, висунуло вимогу створити українські жіночі гімназії. 1893 року в Стрию вперше відбулася першотравнева демонстрація. Вона пройшла під лозунгами запровадження загального виборчого права, восьмигодинного робочого дня. 29 листопада 1893 року на окружному вічі, скликаному в Стрию товариством «Підгірська рада», виступив І. Я. Франко[4].

Після того, як єдина соціал-демократична партія Австрії перетворилась у федерацію шести окремих партій, розпалась і стрийська соціал-демократична

---

[1] Spezial Orts-Repertorium, Wien, 1886, 1893.
[2] З історії західноукраїнських земель. Вип. 4, К., 1960, стор. 42.
[3] Газ. «Kurjer Stryjski», 1896, № 20.
[4] Журн. «Народ», 1893, № 19—20.

організація. Керівники української, польської та єврейської соціал-демократичних організацій м. Стрия стали на шлях опортунізму. Але робітники продовжували боротьбу за свої права. Першотравнева демонстрація 1905 року пройшла під знаком солідарності з героїчним російським пролетаріатом, який піднявся на боротьбу проти ненависного царського самодержавства. У червні 1905 року вибухнув економічний страйк стрийських меблярів. Велика демонстрація відбулась в листопаді того ж року у зв'язку з загальним страйком в Австро-Угорщині[1]. Першотравневі виступи мали місце в Стрию і в наступні роки. Мітинги найчастіше відбувались на ринковій площі, а робітничі збори — в залі «Народного дому»[2]. Одним з активних організаторів першотравневих демонстрацій був Федір Бекеш. Особливо велику демонстрацію мешканці Стрия готували на 9 липня 1910 року[3] на знак протесту проти злочинного вбивства студента Адама Коцка, який брав участь у русі за створення у Львові українського університету. За особистим розпорядженням намісника Галичини Бобжинського[4] до Стрия було послано два відділи гусарів з Городка, батальйон піхоти з Перемишля і додаткові поліцейські підкріплення[5].

В умовах капіталістичного ладу освіта була привілеєм заможних верхів населення. Правда, 1872 року в Стрию було засновано так звану вищу реальну школу, яка протягом 1880—1888 рр. була перетворена в гімназію[6]. Але в гімназії вчились переважно діти поміщиків, духівництва, торгівців. Більшість дітей трудящих було позбавлено можливості вчитись рідною мовою, бо в Стрию не було жодної української школи. 1897 року до магістрату подали прохання, під яким було кілька сот підписів з вимогою відкрити українську школу. Проте магістрат, що складався з багатіїв-комерсантів та чиновників, відповів відмовою. 18 серпня 1903 року група стриян писала до магістрату, що закон передбачає «рівноправність всіх мов у школі, уряді та публічному житті, однак українське населення м. Стрия цього позбавлене»: серед 5 початкових шкіл не було жодної української. В 1908 році у Стрию було вже 7 початкових шкіл, але вимогу відкрити хоча б одну українську школу магістрат знову відкинув. Звернення мешканців міста до магістрату в 1912 році також не дало ніякого позитивного наслідку (на той час у місті було 10 шкіл). В той же час магістрат витрачав зібрані від трудящих кошти на субсидії для будівництва костьолів у Будапешті і Вадовіцах. Лише в 1913 році при школі на передмісті Ланах було відкрито один клас з українською мовою навчання[7]. Таким чином, трудящі старовинного українського міста Стрия майже 20 років безрезультатно добивались відкриття школи з рідною мовою викладання.

Умови для наукової та культурно-освітньої діяльності були мало сприятливими. Проте у квітні 1886 року на кошти українського «касина» (клубу) вдалося видати літературно-науковий збірник під назвою «Ватра». Він присвячений 25 роковинам з дня смерті Тараса Шевченка і 25-літньому ювілею літературної діяльності Юрія Федьковича. За висловом Івана Франка, у цьому «гарному і багатому змістом» збірнику виступили «майже всі ще живі покоління і напрями української літератури»[8]. Тут вперше опубліковано оповідання Івана Франка «Місія» та Панаса Мирного «Лови», казка Нечуя-Левицького «Два брати», а також вірші Ю. Федьковича, С. Руданського, М. Старицького, В. Самійленка, О. Маковея[9].

---

[1] З історії західноукраїнських земель. Вип. 1, стор. 46, 51—52.
[2] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 55, оп. 1, спр. 214, арк. 2.
[3] Газ. «Підгірська рада», 1910, № 12—13.
[4] M. Bobrzyński. Z moich pamiętników. Kraków, 1957, стор. 208.
[5] Газ. «Kurjer Stryjski», 1910, № 17—18.
[6] Сьомий звіт дирекції реальної вищої школи і третій звіт гімназії в Стрию за рік шкільний 1882—1883. Стрий, 1883.
[7] І. Компанієць. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст., К., 1960, стор. 94—95.
[8] І. Франко. Твори, т. 16, стор. 23, 126.
[9] Ватра. Літературний збірник. Стрий, 1887, стор. 216.

В умовах переслідування урядовими колами демократичної культури вся культурно-освітня робота зосереджувалася в різноманітних громадських організаціях. В 1891 році у Стрию виникло українське музично-хорове товариство, яке в 1901 році отримало назву «Стрийський Боян»,— на зразок подібних товариств у Львові, Перемишлі, Коломиї та інших містах.

Наприкінці XIX — на початку XX століття в Стрию з'являється преса: газета «Стрийський голос» (1895), двотижневик з питань рільництва й зоотехніки «Господар і промисловість» (1909—1910), двотижневик «Підгірська рада» (1910), польська газета «Кур'єр Стрийський». На концерти до Стрия приїжджали славетні українські співаки Соломія Крушельницька, Олександр Мишуга. В 1900 році українські трудящі за власні трудові заощадження, що збирались в містах і селах повіту, спорудили «Народний дім» з найбільшим в місті театрально-концертним залом.

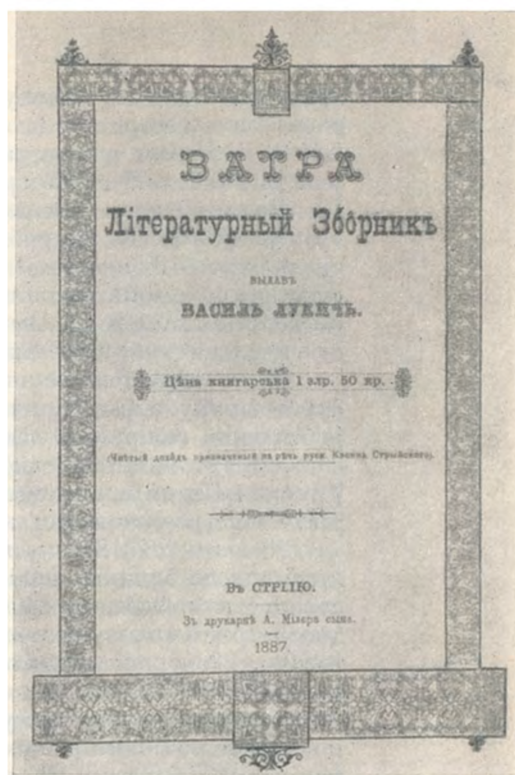
ВАТРА
Літературный Зборникъ
выдавъ
ВАСИЛЬ ЛУКИЧЪ.
Цѣна книгарська 1 злр. 50 кр.
ВЪ СТРІЮ.
Зъ друкарнѣ А. Мілера сына.
1887.

Літературний альманах «Ватра», виданий в м. Стрию 1886 року за участю І. Я. Франка.

У вересні 1909 року в приміщенні «Народного дому» відкрилась перша загальногалицька виставка сільського господарства і художніх промислів. За 18 днів її відвідало 32 тис. чоловік. На очах у захоплених відвідувачів славетні гуцульські різьб'ярі брати Шкрибляки виготовляли свої чудові художні вироби. Художньою самодіяльністю в Стрию займалось товариство «Міщанська бесіда», яке ставило в «Народному домі» п'єси Карпенка-Карого («Безталанна», «Бурлаки»), Коженьовського («Верховинці») та інші. Товариство проводило також збір грошей на спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку в Стрию, однак 1910 року вирішило передати зібрані кошти в фонд будівництва пам'ятника в Києві[1]. Особливо урочистою була демонстрація 15—16 травня 1914 року у зв'язку з сторіччям з дня народження Т. Г. Шевченка[2].

Як вже вказувалось, соціал-демократичні організації Стрия перейшли на опортуністичні позиції. Також і в товаристві українських робітників «Воля» та заснованій 1909 року «Робітничій читальні ім. Карла Маркса» верховодили соціал-реформісти. В Стрию діяла також філія товариства «Просвіта», заснована 1892 року, політичне товариство «Підгірська рада». В цих товариствах точилась запекла політична боротьба між представниками трудящих і прогресивної інтелігенції з одного боку і буржуазно-націоналістичною верхівкою — з другого. Зокрема, інтереси трудящих відстоював обраний в 1910 році до повітових комітетів «Підгірської ради» та «Просвіти» Федір Бекеш[3], пізніше організатор червоного партизанського загону у Сколівському повіті.

Розпочалась світова війна. За даними магістрату, витрати населення у зв'язку з реквізиціями і безплатною працею для воєнних потреб становили 57,3 тис. крон[4]. З 8 вересня до 19 жовтня 1914 року і з 22 жовтня 1914 до 31 травня 1915 року Стрий був зайнятий російськими військами. Призначений царською владою начальник повіту колишній бердянський поліцмейстер Андрєєв сприяв поміщицьким колам, запровадив режим суворих поліцейських репресій. Але трудящі єдналися з своїми єдино-

---

[1] Газ. «Підгірська рада», 1910, № 22.
[2] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 55, оп. 1, спр. 328.
[3] Газ. «Підгірська рада», 1910, № 3.
[4] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 68, оп. 1, спр. 48; арк. 8.

кровними братами, які служили в російській армії. З санітарним ешелоном в Стрию перебувала сестра В. І. Леніна Марія Іллінічна Ульянова, яка за завданням ЦК РСДРП вела роботу серед солдат. В боях за Стрий в рядах російської армії брав участь майбутній герой громадянської війни В. І. Чапаєв.

Великий вплив на розгортання революційного руху мала Лютнева революція 1917 року в Росії. На робітничих зборах в Стрию було прийнято резолюцію, де зазначалось: «Зібравшись 1 Травня 1917 року, стрийські робітники посилають російському пролетаріату, звільненому від царизму, братерське привітання... Єднаючись з пролетаріатом всієї Австрії, в день 1 Травня проголошуємо свою незламну волю до укладення миру без анексій і контрибуцій»[1].

Після перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції в Росії класова боротьба трудящих Галичини розгорілася з новою силою. Побоюючись заворушень робітників, галицький намісник 21 січня 1918 року просив командування привести в бойову готовність військові підкріплення — 1500 чол. у Львові, 500 чол.— в Стрию[2]. Трудящі Стрия взяли активну участь у загальному політичному страйку пролетаріату Австро-Угорщини в січні 1918 року.

23 лютого 1918 року в місті відбулась демонстрація жінок. Близько 500 жінок прийшли до будинку повітового староства, вимагаючи забезпечити населення продовольством. 9 березня знову відбулась демонстрація голодуючих жінок. 6 червня демонстрації голодуючих повторились в більших розмірах. Чотири жінки було арештовано, 22 червня відбулась «голодна демонстрація» залізничників, у якій взяло участь близько 500 чоловік[3].

1 листопада 1918 року українські буржуазні націоналісти встановили в Стрию контрреволюційний режим ЗУНР, але трудящі не припинили боротьби проти влади капіталу. 28 березня 1919 року в Калуші відбулися збори робітників Калуша і Стрия, які зажадали негайного проведення виборів до повітових й гмінних рад та до Національної Ради на основі демократичного виборчого закону. Робітники вимагали конфіскації поміщицьких земель на користь селянства[4]. В частинах УГА (так званої Української галицької армії), що стояли в Стрию, виникла «солдатська рада за більшовицьким зразком». Солдати вимагали, щоб комендантом міста став їх представник, не визнавали влади офіцерів[5].

Вже наприкінці 1918 року в Стрию була комуністична група. Делегати від стрийських комуністів взяли участь в конференції 18—19 лютого 1919 року в Станіславі, на якій окремі комуністичні групи оформились в єдину партію. Стрийська комуністична організація випустила кілька номерів газети «Червоний прапор», на сторінках якої закликала трудящих розгорнути боротьбу проти буржуазно-націоналістичної контрреволюції.

13 травня 1919 року Стрий окупували білополяки, які відразу ж розпочали масові арешти, зокрема арештували композитора Остапа Нижанківського. 22 травня його без суду і слідства розстріляли.

Злидні трудящих дедалі зростали. Навіть урядові кола змушені були визнати, що продовольче становище в місті вкрай тяжке, відчувається гостра нестача таких необхідних товарів як хліба, м'яса й картоплі. 13 березня 1920 року вибухнув страйк залізничників. Страйкарі вимагали забезпечити голодуючих харчами, усунення з Стрия розподільної станції для недобитих Червоною Армією денікінців, яких мало прибути 29 тис. чоловік. Під час демонстрації лунали заклики «Скинемо уряд за способом Леніна!». Між робітниками нестримно поширювалась комуністична агітація, вплив угодовців йшов на спад[6].

---

[1] З історії західноукраїнських земель. Вип. 4, К., 1960, стор. 75.
[2] З історії революційного руху у Львові. Львів, 1957, стор. 12—13.
[3] Під прапором Жовтня. Львів, 1957, стор. 66, 68, 79, 80.
[4] З історії західноукраїнських земель. Вип. 1, К., 1957, стор. 60.
[5] Під прапором Жовтня, стор. 108, 109.
[6] Під прапором Жовтня, стор. 218, 219.

Влітку 1920 року Червона Армія звільнила значну частину Галичини. Під час сміливого рейду в тил ворога війська 8-ї дивізії червоних козаків під командуванням В. М. Примакова 20 серпня вступили в Стрий[1]. Польський гарнізон, що нараховував близько 2 тис. солдатів, утік з міста. В приміщенні українського «Народного дому» та біля нього відбулись мітинги трудящих. Того ж дня червоні козаки були змушені відійти, але селяни гірських сіл на південь від Стрия продовжували боротись аж до кінця серпня, проголосивши створення на Бойківщині Радянської республіки[2].

Навіть польська буржуазна преса визнавала, що після повернення білополяків у Стрий знову почалось пограбування населення військом, спекуляції продовольством, в яких брали участь представники властей, наживаючись за рахунок голодуючого населення[3].

Промисловість Стрия за часів панування буржуазно-поміщицької Польщі характеризувалася посиленням впливу іноземних капіталістів, і яскраво вираженим економічним занепадом. Лише в 1926—1932 рр. було закрито 6 промислових підприємств. На 1935 рік у Стрию було 23 невеликих промислових підприємств, в тому числі 10 млинів з 68 робітниками (з них 6 млинів водяних), 8 деревообробних підприємств з 340 робітниками, 3 металообробних підприємства. На фабриці Перкінса і Макінтоша працювало 50 робітників[4]. Основна маса промислово-виробничих організацій — це ремісничі майстерні. Їх було 224, зокрема 32 столярські майстерні з 182 робітниками, 45 кравецьких з 518 робітниками, 32 шевські майстерні з 86 робітниками, 8 пекарень з 110 робітниками, 12 різниць, 5 кушнірських, 6 малярських з 84 малярами, 6 слюсарських майстерень, 3 майстерні стельмахів, 3 щіткарські, 2 миловарні, 3 для виробництва дріжджів, у трьох виробляли цукерки. В харчовій промисловості працювало 274 робітників, на будівельних підприємствах — 169 робітників. Діяли 4 невеликі друкарні. З транспортних засобів були 3 автобуси, які також належали приватним власникам. В торгівлі працювало 360 чоловік, на транспорті — 1207.

Умови праці робітників були дуже важкими. Досить сказати, що в пекарні Курца Арнеля робочий день тривав 18 годин на добу[5]. Росло безробіття. Якщо в 1921 році у Стрию було 2975 безробітних, то в 1931 році майже 8000 осіб (з членами сімей) страждало від безробіття. Безробітні, які не мали грошей на квартирну плату, на підставі закону про «ексмісії» викидались поліцією з квартир на вулицю. Непосильним тягарем для трудящих міста Стрия були різні податки. Газета «Сила» 1932 року писала в статті «Ударні бригади»: «В Стрию прийнято 20 нових екзекуторів, що мають провести ударним порядком екзекуцію державних і комунальних податків».

Показовим є склад ради Стрийського магістрату. В 1936—1937 рр. в ній не було жодного представника прогресивної партійної, профспілкової чи культурно-освітньої організації. З числа 70 радних було 5 власників промислових підприємств, 4 служителі релігійних культів, 11 адвокатів — представників фінансових, господарських і політичних буржуазних організацій, 10 купців, 15 урядовців, 9 куркулів з приміських сільських господарств, 4 власники ремісничих майстерень, 5 вчителів та 7 лікарів[6].

Після того, як в Стрию було закрито всі державні українські школи, шкільні власті наказали директорам шкіл і вчителям вести шкільне діловодство виключно польською мовою, не приймати від учителів та населення заяв написаних не на польській мові[7]. В 1931 році на 25176 чоловік населення віком від 10 років і старше було

---

[1] В. Петров. Комкор червоних козаків. К., 1964, стор. 114.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 6, спр. 123, арк. 605.
[3] Там же, ф. 146, оп. 6, спр. 123, арк. 639.
[4] Drugi powszechny spis ludności z dn. 9.XII.1931. Warszawa, 1938.
[5] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 51, оп. 2, спр. 9.
[6] Sprawozdanie magistratu m. Stryja, 1936—1937. Stryj, 1938.
[7] Боротьба трудящих Прикарпаття за возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Станіслав, 1957.

2830 неписьменних, з них 2010 жінок. В той же час сотні вчителів-українців залишались без роботи.

Восени 1927 року в Стрию відбулась друга сільськогосподарська виставка[1]. В 20—30-х роках в Стрию і на Стрийщині працювала театральна трупа ім. Старицького, якою в 1929—1932 рр. керував Василь Коссак[2].

В музичному житті Прикарпаття найвизначнішу роль відігравала Стрийська філія Вищого музичного інституту ім. Миколи Лисенка. В 1932 році було відкрито краєзнавчий музей «Верховина», однак він ледве животів на зібрані громадськістю кошти і не мав навіть власного приміщення.

Визвольну боротьбу трудящих проти капіталістичного гніту за возз'єднання з Радянською Україною очолювали комуністи. Вже в 1921 році у Стрию була діяльна комуністична організація[3]. 1923 року почав працювати Стрийський міськком КПЗУ на чолі з столяром Іваном Маєнтою. Спершу Стрийський міськком був підпорядкований Дрогобицько-Бориславському окружному комітету КПЗУ, а в 1925 році створено Стрийський окружком КПЗУ, який очолив діяльність комуністів на всій території від Болехова до Самбора, крім нафтового басейну. Він координував діяльність партійних організацій деревообробної промисловості Підкарпаття. Секретарем окружкому став член ЦК КПЗУ Михайло Теслюк. Виконавчим органом окружного комітету КПЗУ була «екзекутива» (комітет) в складі 4 чоловік: М. Теслюка, І. Маєнти, М. Марківа, М. Вагмана. В другій половині 1925 року, секретарем окружкому став І. Маєнта. В грудні 1925 року в Стрию було 6 робітничих гуртків КПЗУ, що налічували 33 члени партії[4].

Час з 1923 по 1927 рік був періодом бурхливого піднесення революційного руху на Стрийщині. В результаті січневого страйку 1923 року, який тривав 26 днів, робітники шкіряних заводів Стрия і Болехова добились стопроцентного підвищення заробітної плати. Повною перемогою страйкарів закінчились страйки робітників чотирьох лісопильних заводів в березні і травні 1923 року. А в жовтні — листопаді того ж року на підтримку загального страйку припинили роботу всі промислові підприємства, а також залізничний транспорт Стрия. В 1924—1925 рр. на стрийському передмісті Новий Світ діяла друкарня КПЗУ, яка випускала листівки.

Наприкінці 1925 року в Стрию була утворена рада профспілок. З 22 її членів було 14 комуністів, 3 співчуваючих КПЗУ. Велику увагу комуністи приділяли також діяльності серед безробітних, яких в цей час було близько 1000 чоловік[5].

В листопаді 1925 року було організовано комітет безробітних. В січні 1926 року на зборах, що відбулися за участю комуністичних депутатів сейму Войтюка і Пацука, обрано новий комітет безробітних Прикарпаття. Делегації безробітних кілька разів звертались до староства й магістрату, вимагаючи роботи і регулярної виплати допомоги. Однак, староста відбувався обіцянками[6]. В середу, 31 березня 1926 року безробітні ще раз вирішили послати делегацію до старости. Демонстрація безробітних на чолі з делегатами рушила до будинку староства, де зібралося близько тисячі чоловік. Лунали гасла «Ми хочемо хліба і праці!», «Хай живе робітничо-селянський уряд!», зазвучав «Інтернаціонал». Частина демонстрантів увійшла до будинку староства. Поліція відкрила вогонь. Було вбито 13 чоловік, серед них вагітну жінку Юстину Семчук. Серед вбитих було 9 українців, 3 поляки і один єврей[7], що свідчило про те, що робітники і безробітні всіх національностей єдиним фронтом боролись проти панської Польщі, за свої права. Орган КПЗУ «Наша правда» за травень

---

[1] Сільськогосподарська виставка. Стрий, 25.IX—2.X Львів, 1928.
[2] Л. Кривицька. Повість про моє життя. К., 1965, стор. 121.
[3] КПЗУ — організатор революційної боротьби. Львів, 1958, стор. 69.
[4] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 94, арк. 5.
[5] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 9, арк. 5.
[6] М. Герасименко, І. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною. К., 1955, стор. 73.
[7] М. Левицький, А. Батоський, Стрий. Львів, 1962, стор. 23.

1926 року писав: «31 березня в криваву середу в Стрию за робітничу справу «жертвою в бою нерівним лягли»: Семчук Юстина, Крігер Мойсей, Лениш Петро, Сенишин Іван, Тоська Михайло, Врубель Юзеф, Гаврильців Дмитро, Сончин Іван, Бехер Хома, Гродинський Іван, Коцур Назар, Мединський Іван, Лопуський Броніслав. Прощайте, братове!.. За вами борців свіжий полк уже йде, на бій і побіду готовий!..»[1].

10 квітня 1926 року у Львові відбулася велика демонстрація протесту проти стрийського розстрілу. Під час демонстрації дійшло до сутички робітників з поліцією. Демонстрації та мітинги відбулися також в інших містах Західної України. Трудящі селяни з сіл повіту привозили продукти для родин загиблих. 2 квітня 1926 року відбувся похорон жертв кривавої розправи поліції над голодними безробітними Стрия. В ньому взяло участь близько 6 тис. чоловік, серед них були делегації з червоними прапорами і вінками від робітників Дрогобича, Борислава, Львова, Стебника, Домброви Гурнічої (в Польщі) та інших міст. На цвинтарі відбувся траурний мітинг, який закінчився співом «Інтернаціоналу». На час похорону припинили роботу всі промислові підприємства, залізничний транспорт міста. Дві з половиною години, протягом всього похорону звучали сирени фабрик, паровозні гудки.

Після «Кривавої середи» робітничий революційний рух значно посилився. В 1926 році страйкували робітники столярських майстерень, хімічних будівельних підприємств. Найбільшим був страйк робітників лісопильних заводів Прикарпаття. Разом з ними страйкували і робітники стрийських лісопильних заводів. Страйк тривав з 30 листопада до 16 грудня 1926 року. Робітники вимагали збереження 8-годинного робочого дня, дотримання закону про відпустки, підвищення зарплати на 40 проц., визнання заводських робітничих комітетів, колективного договору. Страйком керував комітет на чолі з комуністом М. Марковим.

13 березня 1927 року в залі Народного дому відкрились збори на честь Міжнародного жіночого дня. Поліція розігнала збори і арештувала присланих з ЦК КПЗУ доповідачок — Ольгу Пристай і письменницю Антоніну Матулівну[2]. 28 березня відбулись збори будівельників на знак протесту проти звільнень робітників[3]. Пожвавилась також діяльність окружкому комсомолу і профспілкових організацій, насамперед професійної спілки будівельних робітників, очоленої Йосипом Грицуляком, профспілки лісопильних робітників, очоленої Суликом і спілки двірників та хатніх робітниць «Згода», очоленої Шумилом. 15 березня 1927 року в Стрийському окружному суді розпочався процес над 43 учасниками «Кривавої середи». Робітники поводились на суді з гідністю, як і личить борцям за народну справу. На запитання суду, яку пісню демонстранти співали біля будинку староства, обвинувачуваний Грицуляк відповідає, що це братерська пісня пролетаріату, а зміст її такий: «Повстаньте, гнані і голодні, пролетарі усіх країн!», причому починає її співати в залі гучним голосом, а обвинувачені, їх сім'ї та присутні на процесі робітники під час співу встають. Коли голова суду перебив Грицуляка, то він заявив, що хотів співати всю пісню, щоб ознайомити суд з її змістом[4]. У перший день процесу перед будинком суду раптово з'явилась велика група робітників. Вони обрали з своїх рядів делегацію, яка пішла до голови суду, вимагаючи негайного звільнення підсудних. Внаслідок масових демонстрацій робітників західноукраїнських земель і Польщі суд був змушений пом'якшити покарання, засудивши учасників «Кривавої середи» до тюремного ув'язнення строком від семи тижнів до двох років, а не до 5—10 років ув'язнення для кожного учасника, як вимагав прокурор.

В 1927 році стрийські робітники ховали активного діяча революційного руху на Стрийщині одного з керівників КПЗУ Івана Маєнту, який все своє життя віддав справі революції. Похорон вилився в масову політичну демонстрацію, в якій взяло участь до 4 тис. трудящих.

[1] Боротьба трудящих Прикарпаття, стор. 70, 92, 93.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 560, арк. 68—71.
[3] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 4, оп. 3, спр. 15, 22, 37.
[4] Боротьба трудящих Прикарпаття, стор. 101, 104, 105.

У боротьбу проти буржуазно-поміщицького ладу, за возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною разом з робітниками все активніше включалися широкі маси трудящих селян. Керівником революційних виступів селянських мас були організації «Сельробу», очолені комуністами. До найбільш активних сельробівських організацій на Стрийщині належали Лисятицька, Пуկеницька, Кавська, Угерська, Верчанська. На чолі Стрийського повітового комітету «Сельробу» в 1929 році стояв комуніст М. Пона, лінчований українськими буржуазними націоналістами в 1936 році на горі Маківці в Карпатах, в той час коли він викривав перед зібраними там селянами брехливу антирадянську проповідь уніатського попа. В 1932 році на роботу головою Стрийського повітового комітету «Сельробу» Стрийський окружний комітет КПЗУ направив М. М. Левицького.

Занепокоєний все зростаючим революційним рухом, польський фашистський уряд посилив репресії проти комуністів. 12 лютого 1932 року в селі Нижньому Синьовидному Стрийського повіту на районній нараді поліція вбила секретаря Стрийського окружкому комітету КПЗУ О. Маківку (партійна кличка — Микола Павелець). В червні наступного року на бойовому посту загинув член Стрийського окружкому КПЗУ І. Цабан — організатор підпільної друкарні. 14 серпня 1933 року в Стрию на вулиці поліція вбила комуніста Петра Пастуха з Голобутова. Та на місце загиблих ставали нові й нові борці.

З листопада 1932 по квітень 1933 рр. підпільна робота на Стрийщині значно пожвавилась. Окружком КПЗУ очолював досвідчений підпільник Олександр Жебрун. 4 січня 1933 року було організовано курси для підготовки партійних активістів, в лютому проведено конференцію Стрийського окружкому КПЗУ. На той час парторганізації Стрийського округу налічували 223 члени партії. На конференції було обрано новий склад окружного комітету, а також виконавчий орган окружкому — екзетутиву в складі О. Жебруна, М. Левицького і Г. Штейнінгера.

Незабаром комуністи провели збори безробітних і випустили листівку до голодуючих безробітних міста і села із закликом організувати демонстрації протесту. У липні 1933 року окружком видав листівку до солдат, закликаючи їх відмовлятися від участі в придушенні революційного руху. Листівка закінчувалась гаслом «Хай живе уряд Рад!». В день річниці Великого Жовтня на будинках міста з'явились гасла «Хай живе КПЗУ!», «Хай живе СРСР!», «Хай живе Жовтнева революція!», «Геть з нападом на СРСР!», «Геть антирадянську агітацію української буржуазії!» та інші.

Велике значення для дальшого розвитку робітничого руху мали рішення IV з'їзду КПЗУ, що відбувся в 1934 році поблизу Києва. Представником стрийської організації КПЗУ на цьому з'їзді була секретар окружкому КСМЗУ Марія Соляк.

З новою силою розгорілась боротьба стрийських комуністів в період 1934—1939 рр., що проходила під прапором Народного фронту. Комуністи, комсомольці, сельробівці, модрівці під керівництвом ЦК КПЗУ щороку відзначали 21 січня — день пам'яті В. І. Леніна, Міжнародний день жінок 8 Березня, День Паризької комуни, Перше травня, Перше серпня — антивоєнний день, роковини Жовтневої соціалістичної революції.

1936 року в Стрию організація МОДР зібрала значні кошти на користь республіканської армії в Іспанії. У місті відбулась також нарада комуністів з питань набору добровольців до інтернаціональних бригад, в складі яких боролась і українська рота ім. Т. Г. Шевченка[1].

В 1936 році у Стрию поширювались листівки комсомолу Західної України, які закликали молодь до боротьби проти фашистської диктатури, за школу з рідною мовою навчання. Під прапором Народного фронту, під антифашистськими гаслами пройшла першотравнева демонстрація 1936 року, а також страйк робітників залізничних майстерень, до якого приєднались робітники деревообробних, будівельних

[1] Український історичний журнал, 1967, № 1, стор. 66.

та інших підприємств. Страйкували також робітники млинів, в 1937 році — будівельники фірми Отто Шаєра[1].

1 вересня 1939 року фашистська Німеччина напала на Польщу. Коли радянські війська вийшли на східний берег ріки Стрий, в місті вже були гітлерівці. Але на вимогу Радянського Союзу фашистська Німеччина відвела свої війська з районів Західної України, які вона встигла захопити, в тому числі і з Стрия. 22 вересня стрияни радісно зустрічали радянських воїнів-визволителів.

З представників трудящих Червоної Армії було створено Тимчасове управління на чолі з комуністом А. Л. Куликом. Воно зосередило в своїх руках владу в місті та в повіті. Тимчасове управління особливу увагу приділяло організації належного порядку, забезпеченню нормального постачання, відновленню роботи підприємств, забезпеченню працею безробітних. З передових робітників була організована Робітнича Гвардія. Гвардійці підтримували революційний порядок, виловлювали офіцерів, поліцаїв та інших реакційних елементів, охороняли підприємства, склади, боролися з спекулянтами. На підприємствах виникли робітничі комітети, які до завершення націоналізації промисловості здійснювали контроль над виробництвом, запроваджували восьмигодинний робочий день, відновлювали і налагоджували роботу підприємств. 30 вересня 1939 року почала виходити газета «Радянська Україна», яка з № 4 стала називатися «Ленінським шляхом». Спочатку це був орган Тимчасового управління, а потім — міськкому партії та міськвиконкому.

Трудящі Стрия одностайно підтримали звернення Львівського Тимчасового управління про скликання Народних Зборів Західної України. В резолюції загальноміського мітингу, який відбувся 5 жовтня, говорилося: «Хай зберуться обранці народу в українському старовинному місті Львові на Народні Збори Західної України, щоб вирішити питання про приєднання до великого Радянського Союзу, про возз'єднання земель українських, про злиття з єдинокровним братом нашим — народом Радянської України — в єдиній, вільній і квітучій Українській Радянській Соціалістичній Республіці, щоб вирішити питання про націоналізацію банків і великої промисловості». Рішення народних Зборів про возз'єднання Західної України з УРСР викликало нову хвилю політичного піднесення. Ще з більшим ентузіазмом трудящі перебудовували життя на радянський лад. В жовтні стали працювати всі підприємства, крім заводу ім. Кірова (колишній завод Верштейна), який відновив роботу в квітні 1940 року.

Згідно з Декларацією Народних Зборів були націоналізовані найбільші промислові і торговельні підприємства. На базі чотирьох лісопильних заводів виник деревообробний комбінат, який став одним з найбільших підприємств Стрия. Ціла група підприємств місцевої промисловості об'єдналась в міськпромкомбінат. Об'єдналось також багато кустарів, створивши 14 промислових артілей. Замість колишніх двох приватних друкарень було створено одне поліграфічне підприємство. Близько 4000 стриян, які до вересня 1939 року не мали роботи, протягом одного місяця були забезпечені працею. Велику допомогу трудящим Стрия в перебудові життя на нових, радянських засадах, в забезпеченні промисловості кадрами подали господарські й партійні працівники, спеціалісти і кваліфіковані робітники, що прибули зі сходу для роботи в західних областях України. На багатьох підприємствах за їх участю було організовано підвищення виробничої кваліфікації робітників.

Водночас з соціалістичними перетвореннями в промисловості величезні зміни відбулись і в інших галузях міського життя. Ще на початку 1940 року було націоналізовано 36 великих приватних магазинів, а з метою боротьби проти спекуляції встановлено тверді ціни на товари і контроль над приватною торгівлею. Все ширше розвивалась державна і кооперативна торгівля. У квітні 1940 року в місті працював 101 державний і кооперативний магазин, в тому числі 68 продовольчих, 16 хлібних та 17 промтоварних.

---

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 51, оп. 1, спр. 170, 190, 298.

 51 7-448

Радянська влада велику увагу приділяла питанням комунального господарства. До березня 1940 року у місті було націоналізовано 623 великих житлових будинки. За короткий час 2278 трудящих, багато з яких раніше мешкали в непридатних для життя приміщеннях, вогких підвалах, одержали нові квартири. Докорінно змінилась організація охорони здоров'я трудящих. Замість двох «кас хворих», які амбулаторно обслуговували членів цих кас, що сплачували членські внески, були створені міська і залізнична поліклініки. Трудящі почали користуватися безплатною медичною допомогою.

А які відрадні перетворення відбулися в культурному житті народу! Вже 28 вересня 1939 року відновились заняття в школах. Якщо раніше майже половина шкіл були приватними, то з встановленням Радянської влади всі школи стали державними, а навчання в них — безплатним і проводилось рідною мовою дітей — українською. В 1940 році в Стрию працювала одна початкова, 7 семирічних і 5 середніх шкіл. Вперше була створена школа робітничої молоді. Крім того, місто мало акушерську школу, технікум механізації сільського господарства і педагогічну школу. В одному дитячому будинку і семи садках виховувалось 600 дітей. Почали працювати кінотеатри, Будинок культури, 6 робітничих клубів, червоні кутки на підприємствах, краєзнавчий музей. Були створені міська бібліотека, центральна дитяча бібліотека, чисельні бібліотеки на заводах, в навчальних закладах і установах. У вересні 1940 року населення Стрия одержувало понад 10 000 примірників газет.

Соціалістичні перетворення в народному господарстві і в усіх галузях життя міста проводились під керівництвом комуністів. Ще в грудні 1939 року був створений Стрийський міський комітет КП(б) України. Делегатів на першу міську партійну конференцію, що відбулася в квітні 1940 року, послали 18 первинних партійних організацій і одна кандидатська група, які об'єднували в своїх лавах 217 членів і кандидатів партії. Бойовими помічниками партії в здійсненні соціалістичних перетворень стали комсомольські і профспілкові організації, численні активісти, кращі представники робітничого класу та трудової інтелігенції.

Розбійницький напад на нашу країну фашистської Німеччини 22 червня 1941 року перервав мирну працю радянських людей. Понад три роки перебував Стрий під фашистською окупацією. Це були роки масових вбивств, грабунків, насильства, дикого свавілля, голоду. Свої криваві злочини фашистські звірі чинили при допомозі українських буржуазних націоналістів. Майже кожного четверга (базарний день в Стрию) на ринковій площі відбувалися публічні страти. Списки страчених розклеювались по місту для залякування населення. Всього в місті окупанти вбили 19 960 радянських громадян.

В Стрию діяла підпільна патріотична група на чолі з колишнім членом КПЗУ Василем Грицаком. До неї входили М. А. Смуток, О. О. Боднар, В. Д. Микитка та інші. Група підтримувала зв'язки з Народною гвардією ім. Івана Франка, з підпільниками, що діяли в районі Долини. Підпільники, збираючись на квартирі у В. Грицака під виглядом клієнтів кравця, слухали радянське радіо, а потім знайомили трудящих з становищем на фронтах Вітчизняної війни, вселяючи віру в перемогу над ворогом. Розповсюджувались листівки, що закликали до боротьби з ворогом. Від стрийських патріотів партизани Долини та інших місць одержували інформацію про рух поїздів, а також вибухівку, продукти харчування, одяг, взуття і медикаменти. Це допомогло партизанам організувати ряд диверсій, зокрема висадити в повітря в 1943 році товарний поїзд біля станції Райлів і пустити під укіс військовий ешелон біля станції Нежухів, внаслідок чого було вбито і поранено близько 300 гітлерівців. Проводились диверсії і в самому місті. На паровозовагоноремонтному заводі підпільники вивели з ладу центральний електромотор товарного цеху, пошкодили магістральний газопровід.

Молодь всіляко намагалась уникнути відправки на каторжні роботи до Німеччини. За відмову їхати до Німеччини фашистські недолюдки по-звірячому закатували кілька юнаків.

Пам'ятник радянським воїнам, що полягли в боях за визволення м. Стрия.

В 1943—1944 рр. фашисти ще більше посилили звірства. Навесні 1944 року вони провели численні арешти у Львові, Дрогобичі, Стрию, зокрема, схопили керівника стрийської підпільної групи Василя Грицака. 15 березня 1944 року гітлерівці повісили цього славного патріота, а в Дрогобичі стратили його дружину та матір.

5 серпня 1944 року радіо Москви передало повідомлення Радянського інформбюро, в якому говорилось: «Війська 1-го Українського фронту, продовжуючи наступ, форсували ріку Стрий і 5 серпня штурмом оволоділи великим залізничним вузлом і важливим опорним пунктом оборони противника в передгір'ях Карпат — містом Стрий». В той же день столиця нашої Батьківщини Москва салютувала доблесним воїнам 1-го Українського фронту, які визволили Стрий, двадцятьма артилерійськими залпами з ста двадцяти чотирьох гармат. З величезною радістю зустріли жителі визволителів. Трудящі міста, очолені партійними організаціями, взялись за відродження народного господарства. А зробити треба було дуже багато, бо фашистські варвари завдали місту глибоких ран. Вони знищили 370 будинків. Вночі Стрий освітлювався загравами пожеж: горіли підпалені ворогом Дашавські газопромисли. Залізничний вузол і вокзал лежали в руїнах. Були знищені залізничні та шосейні мости, пошкоджені і розграбовані школи, медичні установи, клуби. За даними акту Комісії по розслідуванню злочинів, заподіяних німецькими окупантами, загальна сума збитків становила 316 502 тис. карбованців.

Незважаючи на великі труднощі, стрияни відразу ж взялись за відбудову рідного міста. Через 17 днів після визволення станція Стрий вже прийняла перші ешелони. На відбудовчих роботах самовіддано працювали комсомольці. Приблизно через три місяці вступило в дію двадцять підприємств[1]. 650 тис. крб. зібрали стрияни на побудову ескадрильї «Вільна Дрогобиччина». Успішно йшла в місті передплата на Третю воєнну позику і реалізація квитків воєнної грошово-речової лотереї. Багато трудящих вступило в ряди донорів.

Робітники і службовці підприємств та установ Стрия 6—7 листопада 1944 року від імені загальних зборів надіслали листа воїнам частин, яким за участь у визволенні міста присвоєно найменування «Стрийських». Стрияни доповідали, що трудящі з величезним піднесенням працюють для фронту, відроджують з попелу і руїн своє рідне місто. За два місяці й 25 днів стало до ладу 22 підприємства, відремонтовано 27 будинків, почали працювати лазня, 2 дитячих будинки для дітей фронтовиків. Стрияни запевняли, що не пошкодують ні сил, ні своїх заощаджень, щоб швидше наблизити остаточну перемогу над фашистськими окупантами. І коли нарешті довгожданий день перемоги настав, трудівники Стрия знали, що в цій справі є частка і їх зусиль.

Натхнені історичною перемогою у Великій Вітчизняній війні, трудящі Стрия посилили боротьбу за відродження свого міста. На 14 жовтня 1945 року, коли відзначалась річниця визволення України від фашистських окупантів, в місті працювали майже всі підприємства. У вересні 1945 року на розширеній нараді господарників і секретарів первинних партійних організацій підприємств і установ було обговорено

[1] Газ. «Будівник комунізму», 29 жовтня 1966 р.

питання про складання плану відбудови і дальшого розвитку народного господарства Стрия. За цим планом намічалось будівництво суконної фабрики, розширення виробництва меблів, дальша газифікація міста та ряд інших заходів. Велику масово-політичну і організаторську роботу розгорнула міська партійна організація, яка мобілізувала трудящих на боротьбу за здійснення поставлених завдань.

В місто були направлені досвідчені партійні працівники. Зокрема, першим секретарем міськкому КП(б)У відразу ж після визволення став П. В. Орленко, колишній перший секретар Перемишльського міськкому КП(б)У, організатор героїчної оборони Перемишля в перші дні Великої Вітчизняної війни[1].

З братніх республік Радянського Союзу до Стрия почали надходити матеріали, устаткування. В 1946 році промислові підприємства виконали планові завдання на 104,9 проц., в 1947 році — на 113,9 проц. В 1947 році промислової продукції було випущено на 81,7 проц. більше, ніж 1945 року[2].

З якими труднощами довелось зустрітись трудящим при відбудові промисловості міста видно на прикладі провідного промислового підприємства — вагоноремонтного заводу. Окупанти знищили його на 65 проц., а такі цехи, як ковальський, деревообробний, паровозний, колісний, цех ремонту гальм були повністю зруйновані[3]. Протягом 1944 року на відбудову заводу було витрачено 1,7 млн. крб., і в грудні завод вже почав ремонтувати вагони. Вагоноскладальний цех спершу мусив працювати під відкритим небом, а всі операції проводились вручну, з використанням примітивних пристосувань, які виготовляли на самому заводі. В 1946—1947 рр. закінчено відбудову основних цехів, монтаж обладнання.

В 1947 році колектив заводу широко розгорнув соціалістичне змагання на честь 30 роковин Великого Жовтня. Всього за 1947 рік було проведено ремонт 963 товарних вагонів, 1292 колісних пар, випущено 1011 тонн чавунного литва та 121 тонну нових поковок. В 1949 році продукція заводу досягла рівня 1940 року, а вже наступного року перевершила цей рівень приблизно на дві третини. Лише за роки п'ятої п'ятирічки стало до ладу понад 200 одиниць нового технологічного устаткування[4].

З 1954 року завод став модернізувати криті двовісні вагони, з переобладнанням їх автозчепленням і новими автоматичними гальмами, та налагодив виробництво контейнерів, а в 1958 році перейшов на ремонт чотиривісних вагонів. Рух за підвищення продуктивності праці очолили комуністи[5].

Перехід на потоковий ремонт вагонів висунув завдання механізувати всі операції. Розв'язання його забезпечила конвейєризація виробництва. Першу конвейєрно-потокову лінію було здано в експлуатацію у липні 1959 року; в 1963 році таких ліній було одинадцять, а в 1966 — вісімнадцять[6]. В тому числі — пущений у 1960 році перший в СРСР пульсуючий конвейєр з автоматичним управлінням для ремонту чотиривісних вагонів[7]. Внаслідок високого рівня механізації невпинно збільшується випуск продукції. У 1945 році лише щоб розібрати вагон треба було затратити щонайменше 8 годин. А в 1967 році щодоби з конвейєра сходить понад 20 відремонтованих вагонів. Для ознайомлення з передовими методами ремонту вагонів до Стрия приїжджали вагоноремонтники з Дарниці, Новосибірська, Барнаула, Баку. У Стрию проводилась нарада представників вагоноремонтних заводів країни. Найбільше в Стрию промислове підприємство (в 1967 році воно налічувало 2 тис. робітників) стало підприємством зразкової культури, перетворилось в завод-сад. Широко розгорнувся рух за високу якість продукції. Протягом 1966—1967 року колектив під-

---

[1] Газ. «Правда», 19 травня 1966 р.
[2] Львівський облпартархів, ф. 5003, оп. 3, спр. 5, арк. 90.
[3] Там же, ф. 1, оп. 1, спр. 6, арк. 2059.
[4] Львівський облдержархів, ф. 646, оп. 1, спр. 21, арк. 5.
[5] Л. Мисов. У боротьбі за піднесення партійної роботи. Львів, 1957, стор. 8—9.
[6] Газ. «Львовская правда», 24 квітня 1963 р.
[7] Газ. «Львовская правда», 13 липня 1960 р.

приємства підготувався до переходу на нову систему планування і економічного стимулювання.

На місці невеликої фабрики Перкінса і Макінтоша, де переважала ручна праця, виріс добре оснащений завод «Металіст». За роки Радянської влади його виробничі площі зросли в 10 разів, кількість працівників збільшилась в 7,5 раза, а випуск продукції — в 27 разів. Колектив заводу освоїв серійне виготовлення бурового устаткування, зокрема виготовляє п'ятидесятитриметрові вишки для глибокого буріння, інструменти, а також ремонтує трактори та інше обладнання для нафтової та газової промисловості.

Продукцію заводу ковальсько-пресувального обладнання ім. Кірова знають не тільки в нашій країні, але й далеко за її межами. Спершу він виготовляв литво, універсальні млини, а пізніше спеціалізувався на виробництві пресів. Румунія, Болгарія, Чехословаччина, Алжір, Куба, Швеція, Цейлон, Ірак, Афганістан — ось далеко не повний перелік країн, де можна зустріти преси з маркою стрийського підприємства. На адресу пресобудівників із закордону надходить чимало подяк за високу якість продукції[1]. Змагаючись за гідну зустріч 50-річчя Великого Жовтня, колектив заводу достроково, до 5 грудня 1966 року виконав план першого року п'ятирічки по випуску валової продукції[2]. До кінця року підприємство виготовило надпланової продукції на 100 тис. карбованців.

За роки післявоєнних п'ятирічок значно зріс і стрийський склозавод, який став виробляти високоякісний сортовий посуд. Вироби стриян з кришталю і кольорового скла експонувалися на виставках і ярмарках в Туреччині, Ірані та на Всесвітній виставці в Брюсселі. В 1964 році він відправив до Англії скляних виробів на 24 тис. крб., причому не надійшло жодної рекламації. На заводі працює понад 900 робітників.

В Стрию до війни не існувало промислового виробництва взуття і одягу. Незабаром після визволення міста було створено об'єднану швейно-взуттєву фабрику, яка в 1947 році розділилась на 2 окремі підприємства. На обох фабриках розвивалась механізація виробництва, впроваджувались нові методи праці, було механізовано 64,5 проц. виробничих операцій (в 1944 році — 4 проц.). За 20 років продуктивність праці зросла в 41 раз. Лише протягом 1961—1966 рр. випуск продукції зріс в два з половиною рази.

В 1949 році дала першу продукцію Стрийська суконна фабрика[3]. За роки п'ятої п'ятирічки вона перетворилась в досить велике підприємство. В 1955 році тут було вироблено 202 тис. м, в 1958 році — близько 300 тис. м грубошерстного сукна. В 1964 році фабрика освоїла випуск пальтової тканини. Фабрика оснащена новою технікою, яка надійшла з підприємств Москви, Іванова, Пензи, Климова та інших міст. Тільки за 1960—1964 рр. підприємство одержало 48 нових машин. Це дозволило збільшити випуск продукції в 8,2 раза[4].

У 1963 році на окраїні міста, поблизу села Дуліби, виріс завод металевих і залізобетонних конструкцій. Це наймолодше промислове підприємство міста. До того ж і колектив молодий — середній вік 28 ро-

На Стрийському заводі залізобетонних виробів. 1966 р.

[1] Газ. «Львовская правда», 25 березня 1964 р.

[2] Газ. «Будівник комунізму», 9 грудня 1966 р.

[3] «Будівник комунізму», 20 березня 1967 р.

[4] Львівський облпартархів, ф. 1, оп. 1, спр. 176, арк. 45—50.

ків. Душею колективу, його організатором і ватажком стала первинна партійна організація, яка очолила боротьбу за освоєння і найраціональніше використання потужностей виробництва. Підвищення теоретичних знань, ділової кваліфікації і освоєння суміжної професії більшістю робітників дало змогу на 12,5 процента підняти продуктивність праці[1].

Велике значення для дальшого розвитку промисловості має укрупнення підприємств, почате відразу ж після встановлення Радянської влади і продовжене після війни. Внаслідок об'єднання колишніх млинозаводів № 20 і № 21 створено комбінат хлібопродуктів — потужне механізоване підприємство, яке за обсягом продукції є найбільшим на Стрийщині. Замість великої кількості дрібних кустарних приватних пекарень, які існували до 1939 року і на яких переважала виснажлива ручна праця, створено високомеханізоване підприємство — хлібокомбінат, що повністю забезпечує потреби Стрия в хлібних виробах.

Для дальшого розвитку спеціалізації і кооперування промислових підприємств велике значення мало створення фірмових об'єднань. У 1961 році у Львові виникла перша радянська фірма — об'єднання взуттєвих фабрик «Прогрес». До складу фірми ввійшла і Стрийська взуттєва фабрика. Незабаром виникли й інші фірми, до яких влились фабрики й заводи Стрия. Так, склозавод став філіалом фірми «Райдуга», шкіряний завод увійшов до фірми «Світанок», швейна фабрика — до дрогобицької фірми «Зоря», м'ясокомбінат — до фірми «Прикарпаття», а молочний завод — до фірми «Верховина». В 1964 році створено велике виробниче об'єднання меблево-деревообробної промисловості, яке охоплює всі підприємства цього профілю на Стрийщині. Головним підприємством цього об'єднання став Стрийський лісопромисловий комбінат. Протягом другої половини 1966 року деревообробники першими на Стрийщині перейшли на п'ятиденний робочий тиждень. Це вигідно і робітникам, і державі: на підприємствах об'єднання зросла продуктивність праці, збільшилась економія електроенергії, заробітки зросли більше ніж на 15 процентів[2].

За роки Радянської влади Стрий став одним з найбільших центрів газодобувної промисловості в нашій країні. Тут міститься Стрийське газопромислове управління— одне з найбільших підприємств УРСР по видобуванню і транспортуванню газу. Йому підпорядковані Дашавський, Опарський, Угерський, Більче-Волицький, Рудківський газопромисли, Стрийсько-Моршинська, Жидачівсько-Ходорівська дільниці транспортування газу. З родовищ, що належать до Стрийського управління, беруть початок магістральні газопроводи Дашава — Київ — Москва, Дашава — Мінськ — Вільнюс — Рига, Дашава — Стальова Воля (в Польщі). Газовики Стрийщини докладають всіх зусиль, щоб дати батьківщині більше природного газу. Велику роль у розвідці нових родовищ газу та нафти відіграють 7 підприємств Міністерства геології СРСР, що знаходяться у Стрию.

Реконструйовано і розширено залізничний вузол, а в 1951 році став до ладу новий будинок вокзалу. Стрийський вузол за обсягом роботи займає друге місце на Львівській залізниці. За 1945—1965 рр. середньодобове вантаження вагонів зросло тут більш як в 5 разів, а розвантаження вагонів, прийом і відправлення поїздів — більш як в 3 рази. Великого розмаху набрав рух великоваговиків. Високого звання колективу комуністичної праці добились працівники залізничного вокзалу.

За роки Радянської влади і особливо у післявоєнний час швидкими темпами розвивається також автомобільний транспорт. Працює три міських централізованих автогосподарства: вантажні — автобаза «Львівголовбуду» і «Сільгосптрансу», а також автотаксомоторний парк.

В промисловості і на транспорті зростають ряди раціоналізаторів та винахідників. За 1966 рік тільки в локомотивному депо впроваджено у виробництво понад

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 13 лютого 1965 р.
[2] Там же, 9 грудня 1966 р.

100 раціоналізаторських пропозицій, авторами яких є робітники Д. Костишин, Л. Скарбонський, В. Симонов, Г. Пиндзин та інші[1].

За роки семирічки на підприємствах міста встановлено 65 механізованих конвейєрно-потокових ліній, встановлено понад 500 нових машин та автоматів. Це сприяло тому, що в промисловості міста було завершено виконання семирічного плану вже у вересні 1965 року. Протягом семирічки обсяг виробництва промислової продукції збільшився в 2,4 раза, одержано 5,5 мільйона карбованців надпланового прибутку. В 1966 році було виготовлено понад план виробів на 3,5 млн. карбованців.

В центрі уваги партійних організацій стоять питання налагодження соціалістичного змагання, дальшого розгортання руху за комуністичну працю.

В грудні 1958 року в русі за комуністичну працю в промисловості, на транспорті, будівництві і торгівлі брало участь близько 400 чоловік, а в 1964 році за звання колективів комуністичної праці боролись 18 підприємств. В березні 1967 року в місті трудилось вже 422 бригади і 5717 ударників комуністичної праці[2].

Приклад Романа Шанайди і його товаришів у змаганні за «українську годину» наслідують сотні вагоноремонтників. Серед дружного колективу ковальсько-ресорної дільниці вагоноремонтного заводу самовіддано трудиться бригада газорізальників, очолювана М. І. Гнатовичем, якому стрияни виявили велике довір'я, обравши депутатом Верховної Ради СРСР.

І скрізь — на промислових підприємствах, в будівельних організаціях і на транспорті робітники-комуністи дають приклади самовідданої творчої праці. Стрийський міськком КПУ неодноразово проводив міські економічні конференції, які сприяли узагальненню передового досвіду окремих підприємств, виявляли резерви підвищення продуктивності праці[3].

Партійні організації передових підприємств приділяють постійну увагу шефській роботі. Комуністи з вагоноремонтного заводу, деревообробного комбінату та інших підприємств часто виїжджають в села для проведення агітаційно-масової роботи. Кращі виробничники допомагали ремонтувати сільськогосподарські машини, механізували виробничі процеси[4].

Вірним помічником комуністів є комсомольці міста. Вони брали активну участь в будівництві шахти «Дрогобицька комсомольська», в освоєнні цілинних земель. 1954 року в Стрию працювали 42 молодіжно-комсомольські бригади, які постійно перевиконували план. В 1956 році Стрийська міська організація ЛКСМУ та комсомольська організація заводу «Металіст» були нагороджені почесними грамотами за трудові досягнення в збиранні врожаю на цілині.

З кожним роком все бурхливіше зростає старовинне місто. Протягом семирічки в Стрию споруджено 82 багатоквартирних будинки, не рахуючи 424 будинків, зведених індивідуальними забудівниками[5]. Загальний фонд житлової площі міста досяг 264 146 кв. м[6]. За роки Радянської влади виросли нові квартали, десятки нових вулиць: Піонерська, А. Гайдара, В. Стефаника, М. Чернишевського, М. Пірогова, В. Мічуріна, ім. 40-річчя Жовтня, Першотравнева та інші. Невпізнаними стали вулиці, парки, сквери міста. Протягом 1961—1966 рр. збудовано 36 466 кв. м нових доріг з асфальтовим покриттям. За роки семирічки в місті посаджено 13 тис. дерев, майже 16 тис. погонних метрів кущів[7].

За підсумками соціалістичного змагання по благоустрою міст республіки в першому кварталі 1964 року Рада Міністрів Української РСР та Українська республіканська рада професійних спілок присудила місту Стрию третю премію.

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 10 грудня 1966 р.
[2] Там же, 11 березня 1967 р.
[3] Газ. «Будівник комунізму», 7 березня 1967 р.
[4] Л. Мисов. У боротьбі за піднесення партійної роботи, стор. 9, 73, 74.
[5] Львівський облпартархів, ф. 5003, оп. 18, спр. 20, арк. 79.
[6] Газ. «Будівник комунізму», 25 лютого 1966 р.
[7] Матеріали Стрийської районної інспектури ЦСУ.

Багато робиться для розширення мережі побутового обслуговування, торговельних підприємств. Так, в 1964 році споруджено п'ять магазинів, дитячий комбінат на 140 місць, широкоекранний кінотеатр «Космос»[1]. В 1965 році здано в експлуатацію павільйон побутового обслуговування, 15 об'єктів промислового і культурного призначення та 10 будинків на 8 тис. кв. м житла.

Введена в дію автоматична телефонна станція на 2500 номерів, реконструйована міська телефонна мережа. Повністю задоволено потреби населення і промисловості в електроенергії, якої місто споживає в 94 рази більше, ніж в 1936 році. Це стало можливим завдяки будівництву Добротвірської ДРЕС і підключенню Стрия до енергосистеми «Мир».

Постійно зростає населення міста. В 1959 році воно становило 36 200 чоловік, на 1 січня 1962 року — 40 тис. чол., а на 1 січня 1967 року—вже 45,7 тис. чол. З числа працездатного населення в промисловості зайнято 47,3 проц., на транспорті — 29,3 проц., в сільському господарстві — 3,2 проц., в торгівлі — 7,6 проц., в галузі культури й освіти — 6,7, в галузі охорони здоров'я — 4,5, в комунальному господарстві — 5,1, в адміністративно-управлінському апараті — 1,3 процента.

З року в рік підвищується добробут трудящих. Після запровадження у 1956 році нового закону про пенсії загальна сума пенсій зросла вдвічі. Зростає товарооборот магазинів, кіосків, їдалень та інших торговельних підприємств, яких налічується 230 (в 1952 році їх було 138). З 1950 до 1960 року продаж товарів в місті збільшився вдвічі. По магазинах змішторгу з 1948 до 1966 року продаж населенню м'яса і птиці зріс з 13,3 тис. до 317,6 тис. крб., цукру — з 157 тис. до 1040 тис. крб., тканин вовняних — з 187 тис. до 944 тис. карбованців[2].

Соціалістичні перетворення в західних областях України яскраво проявились і в галузі охорони здоров'я. На варті здоров'я трудящих стоять 160 лікарів і понад 500 чол. середнього медичного персоналу. Тепер в Стрию на 10 тис. мешканців припадає 34 лікарі (проти 3 за часів окупації Стрия панською Польщею). У місті працює п'ять лікарняно-поліклінічних об'єднань, до складу яких входять 2 диспансери, 7 клінічних лабораторій. Є також санітарно-епідеміологічна станція з хімічною та бактеріологічною лабораторіями. Витрати на медичне обслуговування трудящих та на фізичну культуру становлять близько третини бюджету міста. Завдяки самовідданій праці медичних працівників ліквідовані масові захворювання, різні епідемічні хвороби. За останні роки зовсім не було захворювань на дифтерит чи поліомієліт — це досягнено завдяки масовому щепленню проти цих хвороб. Середня смертність дітей віком до одного року в Стрию у 1966 році була в 6,5 разів меншою, ніж в 1937 році, за часів панської Польщі.

Щораз ширші кола трудящих охоплюються фізкультурно-спортивною роботою. З 1945 до 1966 рр. кількість фізкультурних колективів зросла з 16 до 50. До їх послуг два стадіони, 87 різних спортивних майданчиків, 9 гімнастичних залів. Лише за останні роки підготовлено 12 майстрів спорту. Стрийський робітник, майстер спорту Мирон Муха в 1958 році став чемпіоном СРСР з боксу в найлегшій вазі. Він неодноразово брав участь у міжнародних змаганнях. Постійно розвивається також туризм. У 1962 році член бригади комуністичної праці заводу «Металіст» Генадій Синцов здійснив поїздку на мотоциклі від Стрия до берегів Тихого океану — всього 75 тис. км.

Величезні зміни сталися за роки Радянської влади і на ниві народної освіти. На 1967 рік діяло 10 денних шкіл — 8 середніх та 2 восьмирічних, в яких навчалося 7,5 тис. учнів. Крім того, діяло три вечірніх школи робітничої молоді та заочна загально-освітня школа.

Добрим словом згадують в Стрию заслужених вчителів республіки О. І. Кравчишину (1887—1955 рр.), Т. В. Романишина (1881—1959 рр.), В. І. Стасюка (1887—1960 рр.) та інших.

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 15 лютого 1966 р.
[2] Там же, 26 квітня 1967 р.

Серед вихованців стрийських шкіл є інженери і льотчики, митці й наукові працівники. Син стрийського робітника З. Дашак — ректор Львівської державної консерваторії ім. Миколи Лисенка, колишній учень школи № 5 І. В. Стасюк — кандидат фізико-математичних наук, викладач Львівського університету, вихованець школи № 2 М. Ю. Стасів — старший науковий працівник Науково-дослідного інституту нафти й газу в Києві, вихованець школи № 9 А. Піддубинський — кіноактор.

Крім загальноосвітніх шкіл, у Стрию є технікум механізації та електрифікації сільського господарства, медичне училище, три професійно-технічні училища, автошкола, бухгалтерські курси. Ще під час Великої Вітчизняної війни було відновлено роботу музичної школи. Зараз вона налічує понад 400 учнів. З 1948 року існує і вечірня музична школа для дорослих, яка з 1963/64 навчального року працює на громадських засадах. 600 хлопців та дівчаток відвідує створену в 1955 році дитячу спортивну школу. Близько тисячі школярів займається улюбленими справами на дитячій технічній станції і станції юних натуралістів. До послуг дітей — Будинок піонерів з різноманітними гуртками, дитячий парк ім. Зої Космодем'янської, дитячий майданчик в парку ім. Шевченка. Держава не шкодує коштів для розширення сітки шкіл та дошкільних закладів, на їх обладнання. Тільки за останні роки нові прекрасні будинки отримали технікум механізації сільського господарства, середня школа № 10.

Постійними супутниками трудящих Стрия стали книги, журнали, газети. Фонд міської бібліотеки ім. В. І. Леніна порівняно з 1940 роком зріс в 27 разів і становить понад 40 тис. книг. У фонді другої бібліотеки для дорослих читачів — понад 32 тис. книг. Крім того, у місті є 11 профспілкових та 5 відомчих бібліотек, книжковий фонд яких перевищує 76 тис. видань з різних галузей знання. До послуг наймолодших читачів — дві дитячі бібліотеки[1].

До вересня 1939 року місто одержувало невелику кількість періодичних видань. Місцеві газети (українська «Думка» і польська «Газета стрийська») стояли на буржуазно-націоналістичних позиціях і не користувались успіхом у читачів. Зовсім інше становище тепер. Важко знайти сім'ю, де не читали б газет і журналів. В 1967 році передплачено в 12 разів більше газет і журналів, ніж у 1940 році. Районна газета «Будівник комунізму» виходить чотири рази на тиждень тиражем в 13 тис. примірників і має великий загін робсількорівського активу. Важливе місце в ідеологічній роботі належить стінній пресі. Крім загальноміських газет («Перчик», «Дружинник», «Під світом фар», «На чисту воду»), стінніви виходять по всіх підприємствах та установах. Однією з кращих є стінна газета «Вагонник», яка стала вірним помічником партійної організації підприємства.

В місті є народні університети. Народний університет культури при клубі ВРЗ працює з 1961 року і має факультети педагогічний, атеїстичний, технічного прогресу та літератури й мистецтва. Крім того, в 1963 році організовано університет культури, заняття якого проводяться безпосередньо на вагоноремонтному заводі.

Народний університет при Палаці культури деревообробників має факультети нової техніки, атеїстичний, здоров'я. Заняття, як правило, супроводжуються демонструванням відповідних кінофільмів.

В місті створено всі умови для культурного відпочинку трудящих. В Стрию є районний Будинок культури, Палац культури меблево-деревообробного об'єднання, Будинок культури глухонімих, концертний зал філармонії, Будинок вчителя, п'ять клубів і кілька десятків червоних кутків на підприємствах та установах. В 1944—1959 рр. діяв музично-драматичний театр. В перші післявоєнні роки в ньому працював актором і режисером І. А. Сагатовський (1862—1954 рр.), у трупі якого починала свій творчий шлях Оксана Петрусенко. З метою кращого обслуговування сільського населення на базі муздрамтеатру було створено Ансамбль української драми та комедії, підпорядкований обласній філармонії. Стрийські актори — бажані гості в селах Прикарпаття, в тому числі й в найбільш віддалених

[1] Газ. «Будівник комунізму», 25 лютого 1966 р.
[2] Газ. «Вільне життя». Тернопіль, 7 квітня 1965 р.

гірських районах. З успіхом проходили гастролі театру в Молдавії та в РРФСР, зокрема у Воронезькій і Саратовській областях, у Краснодарському краї.

Розвитку народних талантів сприяв театр народної творчості, численні гуртки художньої самодіяльності.

У Стрию живе і працює відомий художник і гравер Петро Обаль. Далеко за межами міста відоме також ім'я талановитого народного різьб'яра, сина лісоруба М. М. Бумби. Його твори, зокрема чудові зразки орнаментальної різьби по дереву, були представлені на багатьох виставках в Києві, Москві та інших містах. Вони постійно експонуються в Канаді в музеях Тараса Шевченка та Івана Франка. Народний митець щедро передає молоді секрети своєї творчості.

Відзначаються високим художнім рівнем також праці юних різьб'ярів з середньої школи № 5, виконані під керівництвом вчителя малювання Б. Л. Гумецького та майстра І. М. Величка. Вони дістали високу оцінку на виставках в Києві, Москві, а також в Швейцарії, Франції та Індії. З успіхом експонувались в ряді країн світу роботи вишивальних гуртків Будинку піонерів. Вони виконані під керівництвом О. Собчук, яка вже багато років збирає українські вишивки, вивчає народний орнамент Бойківщини.

Протягом останніх років самодіяльні митці все більше цікавляться кіномистецтвом. З 1957 року при клубі вагоноремонтного заводу діє аматорська кіностудія «Говорить і показує Стрий».

Громадське життя в Стрию, як і у всій країні, проходить під знаком дальшого всебічного розвитку радянської демократії. Цікаво порівняти склад Стрийської міської Ради депутатів трудящих, обраної 12 березня 1967 року, та магістратської ради, що діяла в 1936—1937 рр. Якщо в магістратській раді не було жодного робітника, то близько половини складу міськради становлять робітники, решту — службовці (в основному це інженерно-технічні працівники, вчителі, лікарі та інші представники трудової інтелігенції). Якщо в магістраті не було жодної жінки, то в складі нинішньої міськради жінок майже половина. Велику роль в житті міста відіграють постійно діючі депутатські комісії міськради.

Крім штатних відділів міськвиконкому (комунального господарства, охорони здоров'я, народної освіти й планової комісії), працюють на громадських засадах відділи культури і побутового обслуговування. Міському відділові міліції, підпорядкованому міськвиконкому, активно допомагають добровільні народні дружини, які налічують понад 1700 чоловік. Для розгортання громадської ініціативи трудящих велике значення має діяльність бригад і постів сприяння народному контролю на підприємствах і в установах, які налічують близько 1300 чоловік. В місті діє 13 вуличних комітетів, в яких громадськість вирішує питання комунального обслуговування населення, благоустрою тощо. Все більшого поширення набирають нові звичаї. Відкрито Будинок урочистих подій. Комсомольські весілля, урочисті проводи на заслужений відпочинок все більш входять в життя.

Протягом нової п'ятирічки промислове виробництво в місті зросте на 52 проц., а виробництво залізобетонних і металевих конструкцій — в 2,2 раза. Буде споруджено авторемонтний завод. На кінець п'ятирічки в Стрию щорічно вироблятиметься 2,5 млн. пар взуття, десятки тисяч телевізійних антен. За п'ятиріччя в місті буде споруджено ще одну школу, пологовий будинок, фабрику індивідуального пошиву та ремонту одягу, лазню, гуртожиток навчально-виробничого підприємства глухонімих. Буде реконструйовано, переобладнано ряд торговельних і побутових підприємств.

Трудящі Стрия, які своєю самовідданою працею перетворили рідне місто в один з найбільших економічних та культурних осередків Радянського Прикарпаття, докладають всіх зусиль, щоб з честю виконати нові величні накреслення Комуністичної партії.

М. М. ЛЕВИЦЬКИЙ, В. Д. БАТОСЬКИЙ, Я. Д. ІСАЄВИЧ.

* * *

Стрийський район розташований в південно-західній частині області, межує з Миколаївським, Дрогобицьким та Сколівським районами Львівської області та Долинським районом Івано-Франківської області. Територія району становить 806 кв. км, населення 65,7 тис. чоловік. Через територію району проходить залізнична колія Львів — Чоп та автомагістраль Львів — Мукачево, не рахуючи численних відгалужень до населених пунктів.

В складі району 21 сільська Рада, міська і 2 селищних Ради, 82 населених пункти.

У фізико-географічному відношенні територія району охоплює рівнинний район Прикарпаття, частина якого вкрита лісами (переважно бук, граб, ялина, смерека). Грунти — середньо-підзолисті. Середньорічна температура повітря + 7+8° (січень — 4°, червень, липень +18, +19°).

Район багатий природним газом (смт Дашава), будівельним каменем, щебнем, пісковиком і сланцями.

На території району розташовано 4 промислових підприємства: (крім підпорядкованих Стрийській міській Раді) лісгоспзаг, щебзавод, спиртзавод і районне об'єднання «Сільгосптехніка». Вартість валової продукції цих підприємств в 1966 році становила 2269 тис. крб. За семирічку валова продукція зросла на 1115 тис. крб. Крім того, в районі є райпобуткомбінат, райміжколгоспбуд, лукомеліоративна станція, рибгосп, шляховий відділ тощо.

В районі є 18 колгоспів. Напрямок сільськогосподарського виробництва — м'ясо-молочне тваринництво з розвитком льонарства.

Сільськогосподарські угіддя становлять 44 605 га, що дорівнює 55 проц. площі району, з них орної землі 25 770 га. Сіножаті і пасовища становлять 22,5 проц. площі району, ліси — 22 проценти.

Невпинно зростає економіка колгоспів. Так, грошові прибутки колгоспів у у 1966 році становили 6,2 млн. крб., що вдвоє перевищує рівень 1961 року. Питома вага тваринництва у прибутках колгоспів становить 51,6 проц., а частка льону в реалізації рослинницької продукції складає понад половину. Урожайність зернових культур зросла з 6,6 цнт з га в 1962 році до 14,5 цнт в 1966 році. Середній виробіток на одного колгоспника становив у 1966 році 293 карбованці.

Тваринництво району по всіх категоріях господарств на 1967 рік характеризується такими даними: великої рогатої худоби—26 480 голів, в тому числі 14 304 корови (59 голів на 100 га с/г угідь, в тому числі 32,3 корови), свиней — 11 848 (на 100 га — 27,7) голів, овець і кіз — 6560 голів. Колгоспне тваринництво в основному спеціалізоване: два колгоспи спеціалізуються по виробництву м'яса великої рогатої худоби, два — по виробництву свинини, два — в галузі птахівництва тощо.

Сільське господарство оснащене досконалою сільськогосподарською технікою. В 1967 році в колгоспах було 226 тракторів, 58 зернових комбайнів, 26 силосозбиральних і 14 бурякозбиральних комбайнів та багато іншої техніки. Рівень механізації робіт в рослинництві досягає 75—80 проц., в тваринництві — 35—40 процентів.

До складу Стрийського ліспгоспзагу входить 8 лісництв. Загальна площа 34 946 га, лісів — 31 040 га, з яких на Стрийський р-н припадає 10 767 га лісів. Є звірогосподарство, що спеціалізується на вирощуванні цінного хутряного звіра — норки. За роки Радянської влади значно зріс добробут трудящих. Показово, що оплата праці колгоспників у розрахунку на одного працюючого в середньому зросла з 0,8 крб. в 1962 році до 1,6 крб. в 1966 році. Широких масштабів набуло житлове будівництво. Тільки за роки семирічки споруджено 3809 житлових будинків робітників, колгоспників та інтелігенції, 6 шкіл, 3 Будинки культури.

Виросла купівельна спроможність трудящих району. Якщо в 1965 році товарооборот торгових підприємств району складав 10,8 млн. крб., то в 1966 році він дорівнював уже 11,6 млн. крб., або збільшився на 8,8 процента.

Потреби трудящих в промислових та продовольчих товарах забезпечують 170 тор-

гових точок, в числі яких 130 магазинів роздрібної торгівлі та 40 підприємств громадського харчування. Є дві хлібопекарні, ковбасний цех та цех безалкогольних напоїв.

На 1967 рік трудящих обслуговували 19 поштових відділень, всі села району радіофіковані, телефонізовані і електрифіковані. Населення виписує близько 53 тис. примірників газет і журналів, що становить приблизно 850 примірників на 1000 жителів. З 1939 року виходить районна газета «Будівник комунізму» (раніше — «Ленінським шляхом») тиражем 13 тис. екземплярів.

До 1939 року в районі була тільки одна приватна лікарня. На 1967 рік в районі діяло 6 дільничних лікарень на 475 ліжок, 6 колгоспних родильних будинків, 52 медпункти. Трудящих району обслуговують 34 лікарі та 244 чол. середнього медперсоналу. За роки Радянської влади відкрито 19 дошкільних дитячих закладів на 750 дітей. Про високий рівень медичного обслуговування свідчить той факт, що порівняно з 1955 роком дитяча смертність скоротилась з 11 до 2,8 процентів.

Не лишилося і згадки про сумну спадщину минулого, коли в районі близько 80 проц. населення було неписьменним. На 1967 рік в районі діяло 10 середніх шкіл, 32 восьмирічні і 16 початкових шкіл, в яких навчалося понад 10 тис. учнів і працювало близько 810 вчителів з вищою та середньою освітою. Понад 588 робітників і колгоспників одержують середню освіту без відриву від виробництва.

До возз'єднання в складі Радянської України на Стрийщині було лише 15 громадських клубів, 12 читалень та 4 бібліотеки. У 1967 році в районі було 5 Будинків культури, 58 клубів на 8500 місць (з них 10 колгоспних), 62 бібліотеки (15 з них працюють на громадських засадах) з книжковим фондом півмільйона примірників. В районі створено 3 народних університети (правових і педагогічних знань та університет працівників торгівлі).

За високі показники в розвитку колгоспного виробництва 145 передовиків району нагороджено орденами і медалями Союзу РСР. Високого звання Героя Соціалістичної праці удостоєна Меланія Гаврилів — майстер льонарства. Орденом Леніна нагороджені льонарі Галина Білецька, Християна Байтало, чабан Віра Гапчак, свинарка Юлія Батько, голова колгоспу ім. В. І. Леніна М. М. Іванов, комбайнер В. І. Войцехович, доярки С. Я. Пшик, М. М. Мельник та інші. В районі проживає одна з зачинателів руху передовиків сільського господарства на Україні Ганна Швидка, нагороджена ще в довоєнні роки орденом Леніна.

Суспільно-політичне життя в районі очолює районна партійна організація, що налічує близько 900 комуністів, об'єднаних в 40 первинних парторганізаціях. Комуністи трудяться на важливіших ділянках економічного і культурного життя.

Район славиться революційними традиціями боротьби за возз'єднання з УРСР. Тут проходили масові рухи трудящих в квітні 1926 року, зв'язані з розстрілом в Стрию безробітних (так звана, стрийська «Кривава середа»), масові селянські страйки 1929 року. Революційно-визвольну боротьбу очолював Стрийський окружком КПЗУ.

З села Конюхів походить учасник громадянської війни, нині генерал у відставці Стеца Остап Антонович.

ДАШАВА

Дашава — селище міського типу Стрийського району, центр селищної Ради, якій підпорядковані села Йосиповичі та Загірне. Розташоване в мальовничій долині річки Бережниці за 12 км від міста Стрия, за 6 км від найближчої залізничної станції Ходовичі. Через селище проходить шосейна дорога Стрий—Галич. Населення — 2957 чоловік.

Як свідчать археологічні пам'ятки, зокрема кам'яні знаряддя праці — сокира та різці[1], а також кургани кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. е.), за півтора кілометра від селища Дашави існувало стародавнє поселення[2].

Перша письмова згадка про село датується 1448 роком. В ній зазначається, що король Казимир передав Дашаву і 100 ланів землі магнатові Закличі Тарлу[3]. На початку XVI століття Дашава перебувала вже у складі королівських маєтків, а з 1589 року — у володінні стрийського старости[4].

У 1615 році белзький воєвода Адам Стадницький передав Стрийське староство з 19 селами, в тому числі й Дашаву, своєму синові Ієронімові. На той час у селі був млин і промисел по виплавці заліза[5].

Протягом XV—XVI століть селяни Дашави зазнавали страждань як від спустошливих татарських набігів, так і від грабунків польської шляхти. У 1634 і 1699 роках Дашаву майже повністю спалили татари, а в 1697 році польський загін стягнув з мешканців села різних податків на суму 12 152 злотих[6].

Та незважаючи на всі знегоди Дашава поступово розросталася. Цьому в значній мірі сприяло розташування села на старовинному торговельному шляху з Придніпров'я через Карпати в Угорщину. Так, у 1692 році тут було 76 дворів, у 1788 році — вже 88 дворів, які володіли 1105 моргами землі, а на початку XIX століття — 121 двір[7].

На середину XIX століття, до скасування панщини, в Дашаві налічувалося 114 кріпацьких господарств, які відробляли на користь свого нового власника Фелікса Добжанського щорічних повинностей на суму 1559 злотих. На той час серед селян Дашави все активніше проходить процес класового розшарування. Всього громаді належало 1316 моргів орної землі; 19 господарств мали у своєму користуванні по 17—18 моргів, 31 четвертинне господарство — по 7—8 моргів, 2 комірницьких господарства зовсім не мали земельних наділів. Найчисельнішою групою селян були так звані половинники, які мали по одній парі волів і обробляли по 11—12 моргів землі.

Кріпаки Дашави змушені були відробляти непосильну панщину. Для селян, що мали по повному земельному наділу, вона становила 104 дні на рік, для половинників — 70 днів з волами, четвертинники відробляли по 78 днів на рік піших повинностей.

Крім того, з селян щорічно стягали понад 30 цнт вівса, 212 штук птиці, 1270 яєць; вони також зобов'язані були напрясти з панської сировини 672 мотки пряжі та сплатити 128 злотих поземельного податку.

Реформа 1848 року майже не покращила становище трудівників Дашави. Під час скасування кріпосного права селяни Дашави змушені були сплатити величезну

---

[1] К. В. Берняковий. Роботи Прикарпатської археологічної експедиції в 1956—1957 рр., Зб. «Археологічні роботи музею в 1952—1957 рр.», Львів, 1959, стор. 31.

[2] T. Sulimirski. Sprawozdanie z działalności lwowskiego ośrodka prehistorycznego. «Z otchłani wieków», 1935, t. X, N 2, стор. 22.

[3] Matricularum Regni Poloniae Summaria, t. 1, Warszawa, 1905, стор. 4.

[4] Źródła dziejowe, Warszawa, t. 18, 1902, стор. 39, 144.

[5] Antoni Prochaska. Historia miasta Stryja, Lwów, 1926, стор. 36.

[6] F. Bostel. Z przeszłości Stryja. Lwów, 1886, стор. 600.

[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, спр. 123, арк. 1

суму викупу — 31 180 злотих[1]. Крім того, обмежувалось селянське користування лісами та пасовиськами. Як і раніше, більшість родючої землі, пасовищ і лісу належало поміщику. В 1857 році 960 селян Дашави мали 838 моргів орної землі, 833 морги луків і городів та 237 моргів пасовиськ, власниця ж фільварку Феліція Созанська — 509 моргів орної землі, 228 моргів луків та городів, 48 моргів пасовиськ та весь ліс, що становив 1558 моргів[2].

Отже, і після реформи жителі Дашави перебували в залежності від пана, змушені були працювати на нього за мізерну платню, або незначну частку врожаю.

Не тільки злидні, а й темрява та неосвіченість гнітили селян. Лише 1866 року в селі була створена церковно-приходська школа, в якій з 90 дітей шкільного віку навчалося тільки 32 хлопчики та 8 дівчат. Вчив їх місцевий дяк[3]. Лікувальних закладів у Дашаві взагалі не було, внаслідок чого смертність населення, зокрема дітей раннього віку, була дуже високою.

На початку XX століття кількість населення Дашави значно зростає. У 1900 році тут налічувалося 186 дворів, в яких проживало 1305 чоловік, з них 1115 українців, 50 поляків, 86 євреїв та 54 німці. На 1910 рік у Дашаві було вже 2155 жителів[4]. Ріст населення пояснювався зокрема тим, що новий власник села ксьондз Тропінський сприяв поселенню в Дашаві польських колоністів, яким продавав кращі земельні угіддя. Тропінський по-хижацькому проводив вирубування лісів навколо Дашави. У 1904 році ксьондз створив у селі школу, що готувала учнів до вступу у духовну семінарію. При школі була пекарня та бойня, де наймитувала найбідніша частина жителів села.

В період першої російської революції 1905—1907 рр., коли по всій Галичині активізується революційний рух, селяни Дашави, виявляючи свій протест проти жорстокого гноблення, провадили вирубку панських лісів, палили панське збіжжя. Так, у 1907 році селянин-бідняк Петро Скворник, що повернувся після дванадцятирічного перебування в цісарській армії, був засуджений на 10 років каторги по звинуваченню в підпалі панських скирт.

Напередодні першої світової війни поблизу Дашави було відкрито багаті родовища природного газу. Це сталося під час бурильних робіт, які провадила німецька фірма «Сіманс» у пошуках калійної солі, коли з свердловини глибиною 248 м несподівано вдарив потужний струмінь газу. Тиск газу у цій та інших свердловинах був настільки сильним, що австрійський уряд, боячись пожежі, у 1916 році заборонив провадити в цьому районі бурильні роботи; вони були відновлені тільки у 1918 році[5].

Під час першої світової війни у Дашаві деякий час перебували російські війська. Між простими російськими солдатами та трудівниками села встановилися дружні, братські стосунки.

Великий відгомін у Дашаві мав визвольний похід Червоної Армії на західноукраїнські землі влітку 1920 року, коли дивізія Червоного козацтва під командуванням Примакова, прорвавши польський фронт, пройшла по тилах польської армії, в тому числі й через Дашаву.

Після загарбання західноукраїнських земель польськими окупантами становище трудящих Дашави погіршилось.

Жорстока експлуатація тісно перепліталася з національним гнобленням. Невтримно провадилася польська колонізація. За переписом 1921 року, у селі проживало 2376 чоловік: з них поляків — 1332, українців — 990, німців — 40, євреїв — 14.

Життя селян Дашави з кожним роком погіршувалося внаслідок хронічного безземелля, яке особливо посилилось з початком розробки газоносних пластів.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488, оп. 1, спр. 123, арк. 1.

[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, Warszawa, стор. 907.

[3] Шематизм народных школ и учителей в архиепархии Львовской, 1868, стор. 149.

[4] Algemeines Verzeichnis der Ortsgemeinden und Ortschaften Österreichs, Wien, 1915, стор. 382.

[5] Ф. Заставний. Край вугілля, нафти, газу. Львів, 1961, стор. 65—67.

18 квітня 1921 року в Дашаві було пробурено нову велику свердловину. Потужний фонтан газу, що вдарив з глибини 740 метрів, протягом двох місяців виходив у повітря. До кінця року ця свердловина дала близько 38 млн. куб. метрів газу. Потужні газоносні горизонти виявили і інші свердловини. Але через відсутність споживачів вони не експлуатувалися. В 1922 році, нарешті, було збудовано газопровід Дашава—Стрий, а трохи пізніше — Дашава—Дрогобич. В грудні 1929 року закінчилось будівництво 68-кілометрової газової магістралі Стрий—Львів. Від неї відійшли відгалуження на Миколаїв, Пустомити і Щирець. Природний газ використовувався переважно для побутових потреб і лише в незначній кількості споживався промисловими підприємствами.

Перевага газового палива, буріння нових потужних свердловин сприяли посиленню видобутку газу. В 1937 році стали до ладу нові газопроводи: Дашава—Моршин, Дашава—Ходорів, відійшли відгалуження на Борислав і Стебник. Дашава поступово перетворювалась в основний центр газопостачання Прикарпаття і всієї Польщі. На початок 1939 року в Дашаві діяло 20 свердловин, які давали в рік 119,4 млн. куб. метрів газу (в усій Західній Україні в 1938 році було добуто 136,2 млн. куб. метрів газу)[1].

Розвиток газової промисловості в Західній Україні, зокрема в Дашаві, проходив в умовах гострої конкуренції монополій, які контролювали видобуток і збут інших видів палива в Польщі. Особливо запеклу боротьбу вів американський капітал, який зосередив у себе переважну більшість акцій нафтової промисловості Західної України. Боячись конкуренції з новим і надзвичайно дешевим видом палива, він всіляко затримував розвиток газової промисловості. Таку ж політику проводили і монополісти Франції, які захопили 60 процентів нафтовидобутку Польщі.

Внаслідок розвитку газової промисловості, матеріальне становище робітників Дашави, здавалось би, повинно було покращитись. Та підприємці за будь-яких умов залишались вірні своїй хижацькій вдачі: визискувати якнайбільше — платити якнайменше.

У 1923 році польська фірма «Газолін» побудувала в Дашаві цегельню. Працювало на ній в літній сезон 10—15 робітників. Ніякої механізації праці не було, глину місили ногами навіть в холодні осінні дні. Кустарним способом за сезон вироблялось 300—400 тис. штук цегли.

У 1926 році духовна школа побудувала в Дашаві млин, що працював на газі. Другий млин був споруджений групою куркулів у 1930 році. За каторжну 15-годинну працю робітник одержував за зміну не більше двох злотих. Наскільки це були мізерні заробітки, видно хоч би з того, що чоботи в той час коштували 50 злотих, кілограм цукру — 1,6 злотих.

Незважаючи на великі матеріальні і людські ресурси, промисловість у Дашаві, крім газової, не розвивалась. Та й видобуток природного газу проводився тільки тому, що на це потребувалось небагато затрат.

В 30-х роках XX століття до складу Дашави входять хутори Гайдучина та Щасливе, розташовані за кілометр на північ від селища. В них жили переважно польські колоністи. Кожна сім'я мала до 10 моргів землі, надра якої були багаті природним горючим газом. Поляки здавали значну частину своєї землі в аренду газовим фірмам «Польмін» і «Газолін», які бурили свердловини і видобували газ. Хуторяни мали чималий прибуток. Вони були опорою панської влади в Дашаві. З них вербувались поліцаї, наглядачі та інші посіпаки урядових установ.

Переважна більшість населення жила в страшних злиднях. Старожили розповідають, що на ті часи Дашава була одним з найбідніших сіл Стрийщини — низенькі, під соломою, з маленькими вікнами хатки, заболочені вулички, нужденні люди.

Робітники та селяни Дашави неодноразово виступали проти соціального і національного гніту. У 1923 році в Дашаві було забито поліцая. Власті заарештували

[1] Ф. Заставний. Край вугілля, нафти, газу, стор. 65—67.

й притягнули до судової відповідальності 30 місцевих жителів. В тому ж році близько 50 дашавських хлопців відмовились іти в армію й поховались по лісах. Лише після того, як у село приїхав каральний загін і почав забирати в їхніх батьків худобу, вони змушені були з'явитись на призивні пункти. У тому ж році в Дашаві було спалено стодолу з хлібом монахів, а в Підгірцях вбито війта. В цьому властізапідозрили селянина Дашави М. Ф. Стефаніва. Він був заарештований, але поліції не вдалося встановити його вину. Як згадують старожили Дашави, М.Ф. Стефанів проводив серед селян революційну агітацію, закликав їх не вірити панським брехням про Радянську Україну, агітував голосувати під час виборів до сейму за кандидатів «Сельробу». Дашавські робітники постійно підтримували зв'язок зі Стрийським повітовим комітетом КПЗУ, розповсюджували на промислі комуністичні листівки, прокламації, відозви. Так, у 1931 році в Дашаву була доставлена нелегальна література — брошури «Радянське село в боротьбі за соціалізм» та «Резолюції IV Пленуму ЦК КПЗУ на доповідь секретаріату»[1].

Більшість населення Дашави становили наймити та бідняки. Вони або зовсім не мали землі, або ж володіли невеличкими ділянками. Таких господарств до вересня 1939 року тут було 145. На кожний бідняцький двір припадало в середньому по 1,6 гектара землі, в той час як на кожне з великих куркульських господарств — по 57 гектарів.

Разом з дорослими в наймах працювали й діти. До школи ходили переважно діти заможних батьків. У 1930/31 навчальному році в Дашаві було три початкові школи: дві двокласні польські та одна трикласна українська, в яких працювало 7 вчителів і навчалось 326 учнів.

Як за часів Австро-Угорщини, так і в роки окупації західноукраїнських земель панською Польщею в Дашаві не було ніяких лікувальних закладів. Щоб потрапити до лікаря, хворі мусили їхати або йти пішки аж до Стрия. За прийом лікар брав 2 злотих. Виклик лікаря додому коштував значно дорожче. Перебування в лікарні обходилось 4 злотих за добу. Навіть у Стрию не було тоді пологових будинків, ніяких жіночих чи дитячих медичних установ. Близько половини новонароджених помирало через відсутність елементарної медичної допомоги.

У вересні 1939 року збулась мрія трудящих Західної України про возз'єднання з Радянською Україною.

У Дашаву радянські війська вступили 22 вересня 1939 року. З червоними прапорами, хлібом і сіллю вийшли трудящі села на головну вулицю вітати своїх братів-визволителів.

Вже другого дня, 23 вересня, у Дашаві було створено селянський комітет — перший орган Радянської влади. Головою комітету був обраний селянин-бідняк М. Т. Паньків. У першій половині жовтня 1939 року були проведені вибори делегатів до Народних Зборів Західної України. Трудящі Дашави одностайно обрали делегатом голову селянського комітету М. Т. Панькова.

На основі рішень Народних Зборів у жовтні 1939 року у Дашаві було націоналізовано газопромисел, цегельний завод, два млини, конфісковано й розподілено серед бідняків 648 га куркульської та попівської землі.

Щасливе, вільне життя почалося для трудящих Дашави. Почала швидко розвиватись газова промисловість; уже наприкінці 1940 року було збудовано новий газопровід Дашава—Львів, вдвічі більший за діаметром, ніж попередній, пробурено 7 нових свердловин. За 1940 рік видобуток газу майже в чотири рази перевищував рівень 1938 року. Значно збільшили свою потужність цегельня і млин.

Весною 1941 року в Дашаві був створений колгосп, в якому об'єдналося 58 бідняцьких та наймитських господарств, які обробляли 140 га орної землі. Головою артілі був обраний О. І. Сікора.

Активну допомогу органам Радянської влади в соціалістичних перетвореннях

---

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 8, оп. 1, спр. 45, арк. 31.

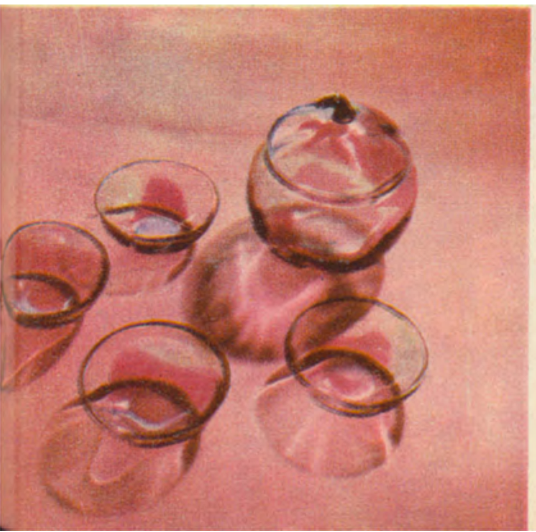

Сучасні вироби з скла
львівської фірми «Райдуга». 1967 р.

Вироби з кольорового скла львівської фірми «Райдуга».

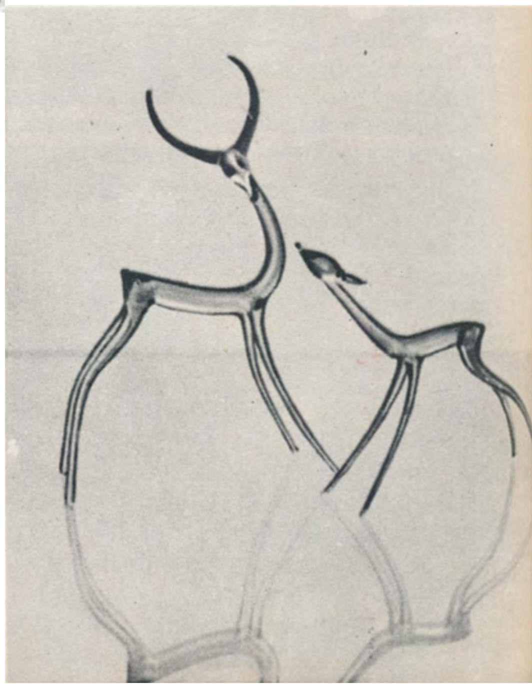

надавала комсомольська організація, створена у 1940 році. Першими комсомольцями села були Бойко Казимир (секретар), В. Ф. Кухар, І. Г. Багрій, Я. А. Стрига, М. І. Бойко та інші. Їх роль у житті села була особливо значною — на той час у Дашаві ще не існувало партійної організації. Голова Дашавської сільської Ради М. Т. Паньків та комсомолка Я. А. Стрига були обрані депутатами Стрийської районної Ради депутатів трудящих.

Успішно провадились докорінні перетворення в культурному житті села, в піднесенні культурно-освітнього рівня його мешканців. Наприкінці 1939 року в селі було відкрито семирічну школу, клуб, бібліотеку, медпункт, зооветпункт та заклади громадського харчування. Силами вчителів та активістів села до весни 1941 року була успішно проведена робота по ліквідації неписьменності та малописьменності дорослого населення[1].

В 1940 році у двоповерховому будинку власників газопромислу було відкрито лікарню з пологовим та іншими відділами, в яких стало працювати два лікарі та чотири медсестри. На обладнання лікарні держава виділила 24 тис. карбованців. В цьому ж році був відкритий дитячий будинок на 40 місць[2].

Але мирне життя країни Рад було раптово перерване віроломним нападом фашистів. На початку липня 1941 року Дашава була окупована німецько-фашистськими загарбниками. Настали чорні дні фашистського поневолення, жорстокого терору.

За роки окупації Дашави гітлерівці та їх наймити — українські буржуазні націоналісти — розстріляли 42 чоловіки, закатували до смерті 6 та вивезли на каторжні роботи до Німеччини 57 чоловік[3].

Окупанти завдали господарству Дашави тяжких руйнувань. Збитки, заподіяні лише промисловим підприємствам, становили понад 10 млн. карбованців. Фашисти зірвали три мости, пограбували колгосп, спалили 25 селянських господарств. Разом з хатами фашистські людожери спалили чотирьох дітей сільського активіста В. Бочковського, живими кинули в огонь двох дітей іншого жителя Дашави — К. Муріна.

Дашава була звільнена від німецько-фашистських окупантів 5 серпня 1944 року. В бою за село полягли воїни Червоної Армії старший лейтенант А. В. Рубан, старший лейтенант В. Н. Агапов, сержант В. Н. Герасимов, рядовий Суботін та два невідомих радянських солдати.

На фронтах Великої Вітчизняної війни боролися проти фашистів 67 жителів села, 17 з них віддали за свободу Вітчизни своє життя. Значна частина учасників війни нагороджена орденами і медалями Радянського Союзу. Селяни Дашави зібрали у фонд оборони 167 тонн хліба, 73 цнт м'яса, 32 тонни картоплі, 17 тонн овочів та фруктів.

Відразу після звільнення відновила роботу сільська Рада, головою якої був обраний О. С. Ващишин, а секретарем — П. Д. Багрій. Розпочалася відбудова промислових та культурно-побутових об'єктів. Особливо тяжко було відбудовувати газопромисел, підпалений фашистами під час втечі. Ризикуючи життям, жителі Дашави гасили палаючі газові факели, і вже в 1945 році було відновлено роботу всіх свердловин. За самовіддану працю у відбудові газопромислу в роки Великої Вітчизняної війни І. С. Багрій був нагороджений медаллю «За трудову доблесть».

Виробництво газу на Дашавському газопромислі у 1947 році майже у 5 разів перевищило видобуток газу 1938 року. У 1948 році був споруджений газопровід Дашава—Київ, протяжністю 510 кілометрів. На кінець першої післявоєнної п'ятирічки дашавський газ замінив третину всього палива, що до того часу витрачалося у столиці Радянської України. Це дало економію 10 млн. крб. на рік, значно поліпшило роботу київських підприємств, підвищило добробут киян. Протягом перших

---

[1] Стрийський краєзнавчий музей, спр. 246, арк. 208.
[2] Газ. «Ленінським шляхом», 26 листопада 1946 р.
[3] Стрийський краєзнавчий музей, спр. 246, арк. 219.

післявоєнних років був реконструйований також цегельний завод, в 1948 році відновлюється колгосп.

Відбудовуються зруйновані окупантами культурно-освітні та медичні заклади Дашави. Вже в 1945 році розпочинає роботу школа, перетворена з семирічної в середню. Прийняла перших хворих лікарня на 25 місць, відкрито пологовий будинок на 10 ліжок. У 1950 році почав працювати дитячий садок та дитячі ясла.

Діяльну участь у відбудові народного господарства брала партійна організація Дашавського сажового заводу, яка була створена в 1946 році, коли завод почав випускати першу продукцію. Складалась вона тоді лише з трьох комуністів: Д. І. Курасова, С. Я. Колечка, С. Я. Дмитріченка. Надійними помічниками комуністів були комсомольці. Комсомольська організація на заводі створилась у 1947 році в складі 12 чоловік. Комсомольці брали активну участь у всьому житті заводу, допомагали створювати колгоспи у с. Комарів, Великі Дідушичі та інших. Під кінець 1950 року комсомольська організація налічувала вже 29 чоловік.

Мирній праці трудящих Дашави, як і багатьох інших населених пунктів західних областей України, перешкоджали українські буржуазні націоналісти. Протягом 1945—1949 років від їх злочинних рук загинули директор цегельні О. Гнидин з дружиною і зятем, сільський активіст Дмитро Вітрук та його дружина Устина Лобойко, робітник цегельні Гнат Багрій, один з перших колгоспників, член правління колгоспу Петро Лобойко, перша комсомолка Дашави Катерина Сидорин, члени ВЛКСМ Михайло Бойко та Андрій Пилипів, голова Дашавської сільради Олексій Стадник, сільський швець Василь Багрій, колгоспники Дмитро Ільків з двома синами, Яків Скоблик з 10-річним сином та інші. Всього націоналісти закатували 24 сільських активістів.

Для боротьби з бандитами в Дашаву була направлена оперативна група радянських бійців. Їм допомагали місцеві жителі, серед них найбільш активно — голова сільради І. А. Бойко, сина якого вбили бандерівці. Бандитам не вдалося уникнути народної кари.

У боях із бандерівцями загинули радянські бійці — сержанти Третяченко, Мельниченко та рядовий Півнев.

Ліквідовуючи тяжкі наслідки німецько-фашистської окупації, ламаючи шалений опір українських буржуазних націоналістів, трудящі Дашави домоглися значних успіхів у розвитку промисловості, сільського господарства та культури.

Дашавський газопромисел став складовою частиною Стрийського газопромислу. За семирічку газовики Прикарпаття подали і впровадили 883 раціоналізаторські пропозиції. Собівартість газу знизилась проти плану на 18,4 процента. Стрийський газопромисел за успішне виконання семирічного плану одержав перехідний Червоний Прапор Міністерства газової промисловості СРСР і ЦК профспілки, 17 передовиків виробництва було нагороджено орденами і медалями СРСР.

Дашавський газопромисел систематично перевиконує державний план видобутку газу. В першому кварталі 1964 року йому було присуджено перше місце в республіканському соціалістичному змаганні промислових підприємств України.

Серед газовиків є чимало людей, чия самовіддана праця відзна-

Герой Соціалістичної Праці М. І. Михайлів (другий зліва) консультує членів бригади капітального ремонту свердловин Дашавського газопромислу.

чена високими урядовими нагородами. Звання Героя Соціалістичної Праці присвоєно ветерану газопромислу М. І. Михайліву, А. І. Даниліва нагороджено орденом Леніна, І. С. Багрія та Гошовського — орденами Трудового Червоного Прапора, газозварника Скоблика — медаллю «За трудову доблесть»[1].

В 1967 році у Дашаві було виявлено нові потужні газоносні горизонти. Дашавський газопромисел зробить свій внесок у виконання найвищого за всю історію Стрийського газопромислового управління зобов'язання: добути на честь 50-річчя Великого Жовтня 8800 млн. куб. метрів газу[2].

Найбільше підприємство Дашави — сажовий завод. Сажа, яку раніше люди знали як неприємну кіптяву, стала важливим технічним продуктом для хімічної промисловості — напівфабрикатом для виготовлення автомобільних камер і покришок, гумового взуття, фарб, ізоляційних матеріалів, грампластинок та багатьох інших виробів. У Всесоюзному соцзмаганні 1947 року Дашавський сажовий завод завоював перехідний Червоний Прапор та грошову премію. Готуючись до 30-річчя Великого Жовтня, дашавські сажовики послали своїх представників для вивчення досвіду роботи сажовиків Заполяр'я. З того часу між ними встановились тісні виробничі стосунки, міцніла і розвивалась дружба українських і російських робітників.

На заводі зростали ряди новаторів виробництва. У 1948 році надійшло 65 раціоналізаторських пропозицій від 20 робітників заводу. Завдяки запровадженню їх у виробництво випуск продукції заводу зріс втроє, значно знизилась її собівартість. На підприємстві було введено в експлуатацію збагачувальну установку, газотурбінну і дизельну електростанції, розширено установки по виробництву канальної сажі.

На Дашавському сажовому заводі вперше в СРСР було впроваджено гранулювання пічної сажі сухим способом. Раніше сажа випускалась у вигляді порошка. Його насипали в паперові мішки, які заклеювали або зшивали, і вантажили у вагони для транспортування споживачам. Це призводило до значних втрат та забруднення заводських приміщень. З 1 квітня 1952 року сажа стала випускатися у вигляді кульок (гранул), які вантажились безпосередньо у спеціальні закриті вагони-хопери. В результаті пічна сажа стала зручною для транспортування, поліпшились гігієнічні умови праці. Від зайвих перевезень сажі в мішках вивільнилось чимало залізничних вагонів. Якщо раніше для транспортування сажі потрібно було 10 залізничних вагонів, то тепер досить двох. За методом дашавців працюють всі сажові підприємства нашої країни[3].

В 1953 році від Дашавського сажового заводу до станції Ходовичі було прокладено залізничну колію. Відпала потреба доставляти продукцію до станції, значно скоротились видатки заводу на транспорт. У другій половині 1957 року за пропозицією заводських раціоналізаторів Й. В. Гісяка та В. В. Фрідера для виробництва сажі разом з природним став використовуватись і попутний нафтовий газ Долинського родовища, який раніше спалювався у факелах. Це дало нові сотні тонн цінної продукції.

Готуючись гідно зустріти XXI з'їзд КПРС, сажовики Дашави перевиконали виробничий план 1958 року і дали понад план продукції на сотні тис. карбованців. За рахунок впровадження раціоналізаторських пропозицій і зниження собівартості було зекономлено 140 тис. крб. Того року колектив заводу поздоровляв передовиків виробництва — П. І. Магомета, Й. Д. Барсука, удостоєних високих урядових нагород — ордена Трудового Червоного Прапора, та Г. Ф. М'яновську, нагороджену орденом «Знак Пошани».

Дашавський сажовий завод став школою передового досвіду не тільки для працівників споріднених підприємств СРСР, але й для трудящих сажової промисловості братніх соціалістичних республік.

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 8 липня 1966 р.
[2] Газ. «Известия», 22 лютого 1967 р.
[3] Газ. «Будівник комунізму», 20 серпня 1966 р.

Чеські сажовики, ознайомившись у 1955 році з роботою та побутом робітників Дашавського сажового заводу, заявили: «Ваше підприємство, техніка на ньому, побутові умови робітників справили на нас найприємніше враження»[1].

У 1957 році завод приймав гостей із сажових заводів Заполяр'я, Баку, Комі АРСР тощо. В книзі відгуків гості записали: «Нам дуже сподобались пічні установки, відчувається, що колектив заводу досить грамотно веде технологічний процес. Добре у вас організовано соціалістичне змагання. Все заводське виробниче життя висвітлюється в багатотиражці і стінних газетах. Сподобалось нам і селище «Сажовик». Воно культурне, чисте, впорядковане»[2].

Приїздили на завод також делегації сажовиків Німецької Демократичної Республіки та Румунії[3].

У боротьбі за виконання семирічного плану на Дашавському сажовому заводі, як і по всій нашій країні, розгорнувся рух за комуністичну працю. Через два роки на підприємстві вже було 9 бригад комуністичної праці. Бригади і ударники комуністичної праці стали заспівувачами боротьби за механізацію та автоматизацію, за посилення роботи раціоналізаторів та винахідників. Лише бригада слюсарів пічної установки за рік внесла 15 раціоналізаторських пропозицій.

Виробничу програму 1964 року завод виконав до 10 грудня. Продуктивність праці зросла понад план на 2,5 процента. За високі виробничі показники, досягнуті в четвертому кварталі 1965 року, колектив Дашавського сажового заводу занесено на міську Дошку Пошани.

Свій семирічний план дашавські сажовики значно перевиконали. Вони збільшили випуск валової продукції на 30,7 проц., підвищили продуктивність праці на 7,6 проц., знизили собівартість продукції, одержавши понадпланових прибутків один мільйон карбованців[4].

Дашавський сажовий завод перетворився на велике, оснащене передовою технікою підприємство хімічної промисловості. На ньому є спеціальна науково-дослідна лабораторія, працює великий колектив висококваліфікованих робітників, техніків та інженерів. Це переважно місцеві жителі — колишні хлібороби, які за Радянської влади набули високої робітничої кваліфікації. Немало з них закінчили вищі учбові заклади. Так, наприклад, Петро Кущак почав працювати на заводі шофером. Після закінчення спеціальних курсів став помічником оператора, потім — оператором. У 1967 році він став інженером по раціоналізації та винахідництву.

На Дашавському сажовому заводі кожний десятий працюючий вчиться в інституті чи в середньому спеціальному учбовому закладі.

Для підготовки кадрів і піднесення кваліфікації робітників на заводі з 1961 року працює школа технічних знань. Раціоналізаторам і винахідникам допомагає заводський кабінет техніки, де проводяться консультації, читаються лекції про розвиток вітчизняної і зарубіжної техніки, подається практична допомога у розробленні творчих задумів. До послуг працівників заводська бібліотека, що налічує 7400 примірників.

За успішне виконання плану у першому кварталі 1966 року дашавські сажовики одержали першу грошову премію і перехідний Червоний Прапор головного управління Міністерства.

У 1966 році колектив Дашавського сажового заводу відзначив 20-річчя існування свого підприємства. План 1966 року сажовики Дашави виконали достроково. Про високу якість продукції заводу свідчить той факт, що протягом багатьох років від підприємств-споживачів не надходило жодної рекламації. За 20 років

---

[1] За матеріалами дирекції Дашавського сажового заводу.
[2] За матеріалами дирекції Дашавського сажового заводу.
[3] І. В. Петрушко. Розвиток промисловості західних областей України. Львів, 1959, стор. 53.
[4] Газ. «Будівник комунізму», 24 серпня 1966 р.

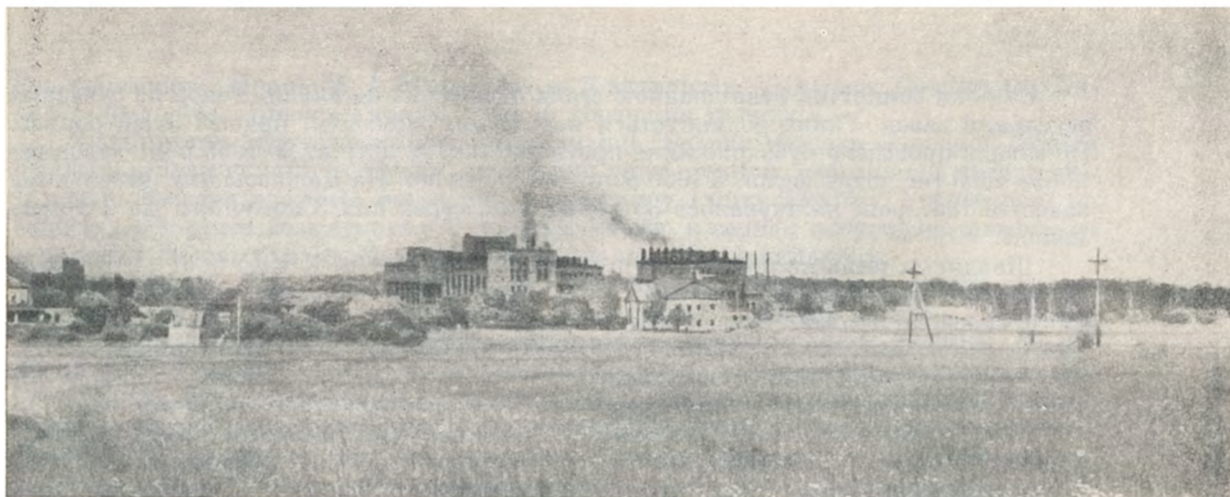

Дашавський сажевий завод.

виробництво сажі на заводі зросло майже в десятки разів, вибір її з газу — в півтора раза, проектна потужність заводу перекрита більш як удвічі[1].

Готуючись до 50-річчя Великого Жовтня та 100-річчя з дня народження В. І. Леніна, дашавські сажовики намітили збільшити в новій п'ятирічці виробництво сажі більш як удвічі, значно поліпшити її якість і знизити собівартість, освоїти виробництво поліграфічної сажі та сажі ПМ-70, яка буде вироблятись з рідинної сировини — відходів нафтопереробних підприємств. Це зекономить для народного господарства країни мільйони тонн голубого палива. Передбачено також розпочати новий технологічний цикл доуловлювання пічної сажі, що збільшить вибір її з газу і значно поліпшить санітарні умови на заводі. Буде споруджено електростанцію середньої потужності, побудовано нові виробничі корпуси, житлові приміщення, дитячі і культурні заклади, магазини, їдальні та спортивні споруди. Держава асигнувала на це 25 млн. карбованців.

Керівною організуючою і спрямовуючою силою всього колективу заводу є його партійна організація, що налічувала на 1967 рік 64 комуністи. Вона має 5 цехових організацій. Особливу увагу комуністи заводу приділяють росту рядів винахідників та раціоналізаторів, технічному прогресові.

48 комуністів, тобто 78 проц. всієї парторганізації заводу, працюють в сфері матеріального виробництва. Парторганізація та її партбюро постійно шукають нові, більш досконалі форми і методи партійного керівництва[2].

Бойовим помічником парторганізації є комсомольська організація заводу. Переважна більшість молодих робітників, членів ВЛКСМ, має середню освіту. На 1967 рік комсомольська організація налічувала 78 чоловік; 5 з них мають вищу освіту, 2 — незакінчену вищу, 10 — середню спеціальну і 50 — середню загальну. Багато заводської молоді вчиться заочно у вузах та технікумах. Комсомольці заводу взяли на себе конкретні індивідуальні соцзобов'язання під гаслом «Мій особистий вклад у побудову комунізму».

Дашавські газовики надають значну шефську допомогу сусіднім колгоспам. Вони допомогли побудувати та обладнати тваринницькі ферми в колгоспі ім. 40-річчя Жовтня, достроково спорудили в підшефному колгоспі ім. Кірова трансформаторну підстанцію, провели трьохкілометрову лінію електропередач та надали іншу технічну допомогу.

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 18 січня 1966 р.
[2] Газ. «Будівник комунізму», 20 вересня 1966 р.

За роки семирічки невпізнанною стала дашавська цегельня. Тепер це сучасний цегельний завод. Глина розмішується механічним способом, працює електропрес. До заводу проведена вузькоколійка протяжністю 700 метрів. У 1965 році завод виробив 1365 тис. штук цегли, в 1966 році — 1500 тисяч. На Дашавському цегельному заводі в 1967 році налічувалось 35 робітників, серед них 3 комуністи та 2 комсомольці.

Швидкими темпами розвивається дашавський колгосп. У 1955 році артіль була об'єднана з іншими господарствами — ім. Щорса, розташованим в селі Йосиповичі, та з колгоспом «Правда», що знаходився в селах Ходовичі і Стриганці. Новостворений колгосп було названо ім. 40-річчя Жовтня. Артіль має 2726 га земельних угідь. До 1961 року провідними культурами були пшениця, льон, картопля, цукрові буряки і кукурудза. Значна увага приділялась також розвиткові тваринництва.

У 1962 році в колгоспі було створено районний відгодівельник великої рогатої худоби. Колгосп ім. 40-річчя Жовтня перетворився на велику фабрику по виробництву яловичини. Разом з тим він продовжує вирощувати зернові, картоплю, льон та цукрові буряки. В 1963 році буряководи колгоспу виростили по 404 цнт цукрових буряків з гектара[1].

Невпинно зростають прибутки колгоспу. Якщо в 1963 році він одержав 324 тис. крб., то в 1965 році — 834 тис. крб. З них від тваринництва — 489 тис. крб., від льонарства — 45 тис. крб. Неподільні фонди колгоспу зросли до 337 тис. карбованців.

В колгоспі побудовано три типових чотирирядних корівники, сім дворядних, два криті токи, пташник, зерносховище на 1000 тонн, навіс для сільгоспмашин на 25 місць, механічну майстерню, пилораму тощо. Артіль має свій млин, 12 тракторів, 4 комбайни, 9 автомашин.

У колгоспі шириться рух передовиків. За досягнуті успіхи урядовими нагородами було відзначено П. І. Шаталіна, Г. О. Попадюк, Я. П. Біланчина, С. М. Хомина.

Особливо добре працюють льонарі колгоспу. За високі темпи обмолоту льону і організацію двозмінної роботи льонобралки вони отримали перехідний Червоний Прапор Стрийського райкому партії та райвиконкому. Тракторист колгоспу І. Ф. Скоблик за високі досягнення у соціалістичному змаганні був занесений на районну Дошку Пошани.

Партійна організація колгоспу налічувала в 1967 році 32 комуністи. Надійним помічником партійної організації колгоспу є комсомольська організація, в лавах якої 63 комсомольці.

Невпізнанно змінилось колишнє село, а з 1952 року, за постановою уряду УРСР, нове селище міського типу Дашава. За роки Радянської влади тут побудовано 240 кам'яних, вкритих черепицею або шифером будинків, нові приміщення магазинів, медичних закладів, шкіл, побутових майстерень тощо. Всі центральні вулиці Дашави заасфальтовані, будинки електрифіковано, газифіковано.

В проведенні благоустрою Дашави велика заслуга депутатської комісії селищної Ради, зокрема, голови комісії по благоустрою — Героя

Святкування 25-річчя колгоспу ім. 40-річчя Жовтня 15 травня 1966 року.

[1] Газ. «Будівник комунізму», 16 липня 1966 р.

Соціалістичної Праці М. І. Михайліва та її активістів — Олекси Братченка, Тимофія Федоріва, Йосипа Гиряка, Галини Нагорняк та інших.

З ініціативи депутатської комісії мешканці Дашави методом народної будови заасфальтували вулиці, тротуари, спорудили парк, стадіон, спортивний майданчик. В центрі Дашави височить пам'ятник Володимиру Іллічу Леніну. У 1954 році на відзнаку 300-річчя возз'єднання України з Росією в селищі побудовано пам'ятник видатному синові українського народу Богданові Хмельницькому.

На відзнаку ХХ-річчя Перемоги над фашистською Німеччиною поруч з будинком селищної Ради, у сквері, встановлено пам'ятник воїнам-визволителям (двометрова фігура червоноармійця з лавровим вінком). Тут поховані радянські воїни, що полягли в боях за визволення Дашави від фашистів та в боротьбі проти українських буржуазних націоналістів. Їх прізвища викарбувані на чавунних плитах. Там же встановлено дві мармурові плити з прізвищами дашавців, що загинули на фронтах Великої Вітчизняної війни та від рук бандерівських бандитів. Навпроти пам'ятника палає Вічний вогонь Слави. Обабіч пам'ятника, мов почесні вартові, стоять стрункі ялини. І влітку і взимку біля підніжжя пам'ятника лежать квіти. Сюди часто приходять дашавці, щоб вшанувати пам'ять героїв, які віддали своє життя за Радянську Вітчизну.

В селищі працюють швейна і взуттєва майстерні, перукарня з чоловічим і жіночим залом, фотографія, відділення зв'язку. На території сажового заводу є також майстерня по ремонту спецодягу і взуття, добре обладнаний банно-пральний комбінат. У Дашаві споруджено нову велику районну лікарню на 100 ліжок. В ній 7 лікарських відділень, 12 кабінетів і клінічна лабораторія. Обслуговують хворих 22 лікарі, 47 чоловік середнього медперсоналу та 45 — обслуговуючого. Крім того, на сажовому заводі працюють медпункт, зубний кабінет. Медичні працівники особливу увагу приділяють профілактиці: обслідуванню санітарного стану цехів, магазинів, їдалень, жител. Регулярно проводяться медичні огляди працівників промислових підприємств. Добре налагоджено і санаторне лікування та відпочинок трудящих. Так, у 1966 році до початку вересня лише працівники Стрийського газопромислу одержали близько 300 різних путівок. Поблизу курорту Моршин, у піонерському таборі, було оздоровлено 200 дітей трудящих. При сільському клубі на громадських засадах діє організований лікарями університет здоров'я. Його відвідує 50—60 чоловік.

У селищі функціонують дитячий садок і ясла.

Незрівнянно зріс культурно-освітній рівень мешканців Дашави. Якщо до 1939 року була тільки одна початкова школа з українською мовою навчання, то на 1 січня 1966 року лише в Дашавській середній школі навчалося 550 учнів та працювало 35 учителів. Крім того, в школі робітничої молоді навчалося понад 100 учнів та працювало 10 учителів.

Показово, що значна частина жителів Дашави, закінчивши вузи і технікуми, залишається працювати у своєму селищі.

Селищна бібліотека налічує 25380 примірників книг і 1650 читачів. Крім того, багато читачів в заводській та в шкільній бібліотеках. У двох клубах, робітничому і колгоспному, систематично читаються лекції, діють гуртки художньої самодіяльності. У 1962 році духовий оркестр Дашави зайняв перше місце на обласному огляді самодіяльності, був нагороджений дипломом першого ступеня. В сільському кінотеатрі щоденно демонструються кінофільми.

Жителі Дашави підтримують найтісніші зв'язки з командою теплохода, що носить назву селища.

Все більшого поширення набирають нові радянські звичаї. У 1963 році в Дашаві було відкрито «Кімнату щастя». Тільки за 6 місяців цього року в ній було зареєстровано 42 шлюби, 50 новонароджених, урочисто вручено 20 паспортів, проведено 20 урочистих проводів на пенсію і 18 — до лав Радянської Армії.

Г. І. ПОЛУБІЧКО, М. Я. БЄЛІНСЬКИЙ

МОРШИН

Моршин — селище міського типу, підпорядковане Стрийській міській Раді, відомий курорт, розташоване за 14 км на південь від Стрия. Через Моршин проходять залізнична лінія та автомобільний шлях Львів—Івано-Франківськ. Через селище протікає річка Бережниця (притока Дністра) та потоки, що впадають в неї. В східній частині селища — ліс Відерниця з горбом, висота якого досягає 370 м над рівнем моря. Населення — 3,8 тис. чоловік.

Перша згадка про Моршин міститься в судовому записі від 2 січня 1482 року, де вказується, що Моршин та навколишні села належали українському шляхтичеві Юхнові Нагваздану[1].

В 1533 році нові власники Моршина — шляхтичі Бранецькі добились від королівської канцелярії дозволу влаштувати два «вікна» (шахти, щоб видобувати соляну ропу і виварювати з неї кухонну сіль)[2]. Документи того часу зазначають, що одно з «вікон» було під горою, поблизу межі сіл Лісовичів та Моршина[3]. Мабуть, це та сама шахта, яка в XIX столітті отримала назву «джерела Боніфація». Крім кухонної солі, моршинська ропа містила багато мірабіліту (глауберової солі). Отже, в XVI столітті в Моршині вже видобували натуральний мірабіліт, який століттям пізніше Й. Р. Глаубер одержав хімічним способом[4]. Проте в давнину моршинські солевари не змогли оцінити лікувальних властивостей мірабіліту та інших «домішок», які, на їх думку лише псували смак солі. Протягом XVI—XVIII століть у Моршині, як і в багатьох інших підкарпатських селах, виварювали лише кухонну сіль. Для цього з обладнаних дерев'яним цямринням шахт за допомогою коловоротів видобували сировицю — соляну ропу. Сировиця жолобами стікала на підвішені в спеціальних приміщеннях (вежах) металеві «черіні» або «панви». Зваричі (солевари) палили під черенями дрова, виварюючи з ропи сіль[5]. Таке солеварне підприємство називалось жупою або банею. Тому-то ліс, де були солеварні, дістав назву Банного, а село, що виникло між Моршином та Лисовичами, Бані Лисовицької.

Найбільш ймовірно, що моршинська солеварня входила до складу лисовицької бані, в якій наприкінці XVIII століття на двох панвах виварювали щорічно 13 104 бочки солі. На кожній панві виварювання проводилось двічі на день, причому кожного разу отримували по 18 бочок солі. При шахті працювало 8 чоловік: 2 робітники, що витягали з криниць сировицю, 2 зваричі (солевари), 2 робітники, які заготовляли дрова, 2 писарі[6]. Сіль, яку виварювали в Моршині та Лисовичах, розвозили по містах і селах України.

Хоча сіль у цьому районі видобували до кінця XVIII століття, сам Моршин весь час залишався малим убогим селом. 1692 року тут було тільки 12 дворів селян, з яких 4 мали по чверті землі (5—6 га), один — півчверті, шість — городи, а один — лише хатину без земельного наділу[7].

В 1786 році пан Михайло Шептицький продав село Моршин разом з селянами-кріпаками шляхтичеві Степанові Кунашовичу за 62 тис. злотих. У тогочасному описі Моршина зазначається, що село було оточене лісами — Буковим, Дібровою, чагарником Харева Верховина. На річці, під горою Голицею, був порослий очеретом ставок. Ставок, млин і корчма були додатковими джерелами прибутків для пана. Значна частина полів і лук замокала. На полях поблизу села і понад Липовим потоком сіяли озиме жито і ярий ячмінь. Висівали 40 гарнців збіжжя на морг, а

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. 18, стор. 230, № 1577, 1785.
[2] W. Ziembicki. Morszyn — zdrój. Zwów, 1938, стор. 3.
[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. 19, № 3074.
[4] «Kosmos», Ser. A, t. 62, № 3, 1937, стор. 434.
[5] Нариси з історії техніки, вип. 5, К., 1961, стор. 107.
[6] Jahrbuch des geologischen Reichsanstalt, Wien, 1876, стор. 179.
[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, т. 258, арк. 68.

отримували врожаю, залежно від року, від 25 до 180 гарнців[1]. У неврожайні роки селянам доводилось голодувати. Голод був зокрема і 1786 року. Ще довго після того селянській громаді доводилось сплачувати борги за позичене в голодний рік зерно.

На той час, як і в першій половині XIX століття, моршинські кріпаки відробляли по 2—3 дні панщини на тиждень (кожне господарство), крім того, щороку платили грошовий чинш (найчастіше 2 злотих 7 грошів або 3 злотих 10 гривен), виготовляли для пана від 14 до 20 мотків пряжі, здавали натурою птицю (найчастіше одного каплуна і 3 курки) та яйця.

Поступово серед селян Моршина посилюється майнове розшарування, більшість мешканців села обезземелюється. Близько 1820 року в Моршині налічувалось 48 будинків, 12 родин були бездомними[2]. В 50-х роках XIX століття один заможний селянин мав 27 моргів, 3 мали по 10—13 моргів, а 42 — лише по 2—9 моргів землі.

Протягом першої половини XIX століття село кілька разів міняло власників. А від 1852 до 1876 pp. поміщиком був відомий польський буржуазний політичний діяч (в 1881—1893 pp.— голова австрійського парламенту) Францішек Смолька. В промовах і публіцистичних статтях він любив жонглювати дзвінкими фразами про демократію і справедливість. І водночас цей захисник буржуазної демократії не соромився стягти з убогих моршинських селян величезний викуп за скасовані під час реформи 1848 року кріпацькі повинності — 12 688 злотих 30 крейцерів[3]. В той же час у селі, яке 1860 року налічувало 247 мешканців, зовсім не було школи.

В 1875 році через Моршин було прокладено залізничну лінію Стрий—Станіслав. На будівництві працювали переважно малоземельні та безземельні селяни. Станція Моршин була споруджена в південній частині села, в урочищі Вигадівка.

Наступного року купець (за походженням німецький колоніст) Боніфацій Штіллер вирішив збільшити свої прибутки, скориставшись мальовничим розташуванням села в підгірській лісовій околиці. Вже 1877 року в газетах з'явились оголошення, що в Моршині відкривається кліматичний курорт для лікування хворих на сухоти. Курортний заклад було відкрито у Вигадівці, поблизу залізничної станції. 1877 року прибули перші хворі, всього 39 осіб протягом сезону. Крім водних процедур, у Моршині практикували модне в той час лікування від сухот «жентицею» — сироваткою. Вживались навіть жентичні таблетки. Водночас привернули до себе увагу три старовинні запущені криниці з солоно-гіркою водою, розташовані в Банному лісі. Після розчистки одну з них Штіллер назвав «джерелом Боніфація» (за його власним іменем), а другу — «джерелом Магдалини» (за іменем своєї дружини — Магдалини Крушельницької). В 1880 і 1881 роках у львівській друкарні товариства ім. Шевченка вийшли перші брошури-проспекти про новий «солянково-боровиновий» курорт. А 1882 року лікар Корчинський охарактеризував властивості моршинської мінеральної води в доповіді, яка потім була надрукована окремими брошурами в Стрию і Львові[4]. Штіллер став виробляти на продаж гірку сіль в цеглинках (для ванн), а на місці для лікування почали використовувати також і боровину — лікувальну торфову грязь. Захворівши, Штіллер, який не мав близьких родичів, відступив право власності на Моршин Товариству галицьких лікарів з умовою, що прибутки від ведення курорту використовуватимуться для надання допомоги вдовам і дітям-сиротам незаможних лікарів. При цьому Штіллер застеріг, що пожиттєво залишається фактичним хазяїном Моршина і користуватиметься всіма прибутками, а Товариство буде лише номінальним власником. На підставі цього акту після смерті Штіллера в 1884 році Моршин перейшов до Товариства галицьких лікарів.

Влітку 1900 року в Моршині побував Іван Франко. Звідти він вирушив пішки до сусіднього села Довгого. Повернувшись до Львова, Франко опублікував статтю,

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 19 (Йосифінська метрика), спр. 14, ч. 55.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 20 (Францисканська метрика), Стрий, ч. 237.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 488-1, спр. 18, ч. 282.
[4] «Kosmos», 1936, Ser. A, № 3, бібліографія, стор. 531, 532, № 73—76.

де подав науковий опис виявлених ним у церкві с. Довгого трьох старовинних рукописних книг, написаних у XVII столітті в Моршині[1].

Здавалось би, Товариство лікарів, ставши власником моршинського курорту, мало всі можливості, щоб налагодити наукове дослідження лікувальних факторів і забезпечити швидкий розвиток Моршина. Однак цього не сталося. Товариство віддавало в оренду різним підприємцям не лише моршинський фільварок (близько 180 моргів ріллі з господарськими будівлями і 300 моргів лісу), але й «курортний заклад», і право на виготовлення гіркої солі. Орендарями часто були спекулянти, які по-хижацькому повирубували й розпродали кращі ділянки лісу[2]. Вони дбали більше про експлуатацію селян, ніж про розвиток курорту й села. В Моршині наприкінці XIX століття була тільки початкова «філіальна» школа з одним учителем[3]. Селяни жили надзвичайно бідно, більшість з них змушена була наймитувати.

Під впливом першої російської революції 1905—1907 рр. все частішими стають страйки трудящих Галичини. Великий вплив на зростання класової свідомості селян Моршина мав успішний страйк сільськогосподарських робітників, що відбувся 1908 року в сусідньому селі Фалиші.

В рекламних проспектах, що виходили перед першою світовою війною, моршинський курорт порівнювали з найвідомішими курортами Європи, називаючи «галицьким Спа» і «галицьким Карлсбадом», проте він ледве животів. Правда, певну кількість моршинської гіркої солі купували аптекарські фірми Галичини і Києва, Варшави і румунських міст. Проте кількість курортників у Моршині була незначною: від кількох десятків до 300 чоловік на сезон. У зв'язку з відсутністю бажаних прибутків правління Товариства галицьких лікарів вирішило продати Моршин, і лише вибух першої світової війни перешкодив здійснити цей намір.

Під час першої світової війни в курортному закладі «Під якорем» містились польові лазарети. Околиці Моршина в 1915 році були ареною воєнних дій, багато курортних установ в цей час було зруйновано.

Після закінчення війни, протягом 1921—1931 рр. Товариство лікарів віддавало Моршин в оренду варшавській акціонерній компанії. І в цей час курорт розвивався повільно. Так, протягом 1921—1924 рр. тут лікувалось лише по 200 чол. щорічно, в 1930 році — 845. В Моршині був лише один лікар. Проте поступово Моршин ставав все відомішим. Незначну кількість моршинської солі навіть експортували до США та Англії[4].

В 1932 році Товариство галицьких лікарів вирішило взяти управління курортом в свої руки. Цього року на курорті працювало вже два лікарі, а протягом наступних років на літній сезон приїжджало по кілька лікарів. В 1939 році тут побувало 6349 курортників, у тому числі й іноземці[5]. В 1935 році за проектом інженера Никодимовича почали споруджувати пансіонат «Курортний дім» (нині санаторій «Мармуровий палац»). Будівництво коштувало 4 млн. злотих і тривало понад три роки. У липні 1938 року «Курортний дім» було здано в експлуатацію. Звичайно, для трудящих цей санаторій був недоступним. В одному з фейлетонів буржуазної газети «Новий вік» визнавалось, що серед моршинських курортників видно «одних буржуїв»[6]. Це й не дивно. Наприклад, під час літнього сезону 1935 року за кімнату з утриманням треба було платити 6—12 злотих на день, без утримання 1,5—4 злотих. Дорого коштували лікувальні процедури: ропна ванна — 4,5 злотих, боровинова (грязева) процедура — 6 злотих, опромінення кварцевою лампою — 2 злотих, УВЧ — 4 злотих. Окремо треба було платити курортну таксу (для тих, що жили в Моршині від 3 до 28 днів — 16 злотих). І це в той час, коли денний заробіток най-

---

[1] Газ. «Літературна Україна», 25 жовтня 1966 р.
[2] «Газета Стрийська», 1893, № 1.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. НТШ, оп. 2, спр. 142, арк. 10.
[4] «Kosmos», 1936, Ser. A, № 3, стор. 502, 515.
[5] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 595, оп. 1, спр. 42, арк. 6.
[6] «Wiek Nowy», 1933, № 22—23.

мита на сільськогосподарських роботах становив 1—1,5 злотого, а робітника-чорнороба — близько 2 злотих.

В травні 1939 року в Моршині перебувало 500 відпочиваючих, серед них і іноземці.

Хоча курорт і розвивався, становище моршинських селян залишалось дуже важким. Якщо поміщицький маєток становив 278 га (98 га ріллі, 180 га лісів), то 95 малоземельних селянських господарств мали разом 103,2 га землі — в середньому по 1,03 га на господарство (за даними 1938 року). Щоб позбутися злиднів, селяни пробували займатись ремісництвом. В Моршині було 3 шевські майстерні, 2 столяри, 1 кравець, 1 прачка. Проте становище трудящих погіршувалось внаслідок безробіття. За станом на 9 листопада 1936 року в Моршині було 12 родин безробітних, в сусідніх Лисовичах, що належали до Моршинської гміни,— 14 родин безробітних і 23 родини дуже вбогих селян[1]. Болісно відчували трудящі також національну нерівноправність. Так, при виборах 1938 року, внаслідок антидемократичного виборчого закону, в Моршинській гміні на 1375 українських селян лише 40 були виборцями до сенату, в той час як з 260 поляків (переважно чиновників, промисловців, куркулів) було 57 виборців.

Трудящі Моршина брали діяльну участь у революційній боротьбі, очоленій КПЗУ. Комуністичні групи діяли і в сусідніх селах: Станкові, Нижній Луковиці. Трудящі Моршина активно підтримали масовий страйк, який розпочався під прапором Народного фронту 1936 року в Стрию[2].

Під керівництвом комуністів у Моршині діяла організація «Сельробу». Комуністи розповідали селянам про життя на Радянській Україні, поширювали листівки, керували страйковою боротьбою.

Вересень 1939 року приніс трудящим здійснення заповітної мрії — возз'єднання з Радянською Україною. Під час виборів до Народних зборів Західної України 22 жовтня 1939 року, трудящі Моршина обрали своїм депутатом Марію Сокаль, яка разом з усіма депутатами голосувала за возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР.

В Моршині було організовано селянський комітет. Голова його, моршинський селянин І. Ю. Головатий, склав план розподілу земель фільварку, що належав власникам курорту. Згідно з цим планом, затвердженим Стрийським повітовим тимчасовим управлінням, землі було розподілено між бідняцькими господарствами Моршина. В грудні 1939 року в Моршині була створена сільська рада, першим головою якої був обраний І. Г. Малінін. Вперше за всю історію Моршина господарями його стали трудівники.

Перед трудящими широко відчинилися двері санаторіїв та пансіонатів курорту. Вже протягом 1940 року було багато зроблено для розвитку і впорядкування курортного містечка. Експедиції Українського науково-дослідного інституту курортології та Інституту геології Академії наук СРСР розпочали докладне вивчення лікувальних факторів курорту. Стали застосовуватись передові методи лікування, розроблені на радянських курортах. Перебудовою роботи курорту керувала курортна партійна організація, створена наприкінці 1939 року. В перших рядах будівників нового життя були також комсомольці.

Важкими були три довгих роки фашистської окупації. Гітлерівці розстріляли 67 безневинних мирних жителів. 20 чоловік вивезли на каторжні роботи до Німеччини. Кращі санаторні приміщення використовувались окупантами, інші курортні заклади були закриті. Втікаючи, фашисти висадили в повітря водогрязелікарню та електростанцію. Обладнання лікувальних кабінетів, а також інвентар санаторіїв було вивезено або розграбовано — сума збитків, заподіяних Моршину німецько-фашистськими окупантами, становила 3,7 млн. карбованців[1].

---

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 595, оп. 1, спр. 15, арк. 20, 18.
[2] М. Левицький, В. Батоський. Стрий, Львів, 1962, стор. 27.

4 серпня 1944 року Радянська Армія визволила Моршин. На околицях Моршина у серпні 1944 року смертю героїв полягли бійці 1140-го стрілецького полку П. Д. Вишляк, Г. С. Панасюк, І. А. Шутка, Ф. Г. Федоришин, Г. С. Стаценко, І. М. Смага. Прах героїв спершу було поховано в Моршині, а пізніше перенесено на стрийське кладовище.

Відразу ж після визволення було відновлено органи Радянської влади. Головою сільради став моршинський селянин Г. П. Федусів.

Населення Моршина гаряче взялось за відбудову рідного села. В перші ж місяці було відбудовано вокзал, курортні установи. В 1948 році всі 92 господарства села об'єдналися в колгосп ім. 30-річчя ВЛКСМ. Першим головою колгоспу селяни обрали С. Є. Рапія, якого відразу ж після обрання вбили оунівські бандити. Але злочинцям не вдалось залякати колгоспників. Колективне господарство міцніло й розвивалось. Під час укрупнення колгоспів моршинці утворили бригаду колгоспу ім. Богдана Хмельницького, до якого ввійшли також села Довге, Станьків, Фалиш. В колгоспі самовіддано працювали комуністи Юрій Гуда, Микола Паньків, Микола Ониськів, безпартійні Федір Паньків, Павлина Хорів та інші.

У 1953 році землі моршинської бригади було закріплено за здравницями, як їх санітарну зону, а решту передано колгоспам сусідніх сіл.

Таким чином, Моршин остаточно перетворився в курортне селище; його населення стало займатись переважно обслуговуванням санаторно-лікувальних установ.

Після війни треба було провести велику роботу по відновленню курортного господарства. Було здійснено капітальний ремонт усіх будівель, повністю відбудовано старі й проведено нові лінії водогону та каналізації, відбудовано водогрязелікарню, проведено капітальний ремонт джерел мінеральної води, споруджено електростанцію та аеросолярій[1]. Підприємства УРСР, РРФСР та інших республік надіслали медичним установам сучасну діагностичну та лікувальну апаратуру. На роботу в моршинські санаторії було направлено кваліфікованих спеціалістів— медиків з різних міст країни.

У 1948 році село Моршин було віднесено до селищ міського типу. В кінці 40— на початку 50-х років тут діяло 9 санаторіїв, з них 6 в системі Міністерства охорони здоров'я (№ 1, 2, 3, 4, 5 і «Мармуровий палац») і 3 відомчі (ВЦРПС, профспілки наукових працівників, Міністерства оборони)[2]. При Моршинському курортному управлінні працювала наукова рада, під керівництвом якої опрацьовувались методичні вказівки для лікарів. У 1956—1961 рр. Моршин підпорядковувався Трускавецькому курортному управлінню, а в 1962—1965 рр.— Львівській раді по управлінню курортами профспілок. Було проведено об'єднання колишніх невеликих санаторіїв. У Моршині стали працювати три санаторії Української республіканської Ради профспілок та один відомчий. У вересні 1965 року було створено Прикарпатську територіальну раду по управлінню курортами профспілок. Раді, розміщеній в Моршині, крім трьох моршинських санаторіїв, підпорядковано ще санаторії в Любені Великому, Немирові, Черчі.

З року в рік курорт стає все популярнішим. В 1948 році його відвідало 11 538 хворих, в 1956 — 27 607, а в 1963 році — понад 35 тис. чоловік. В 1966 році в Моршині лікувалось близько 50 тис. хворих, з них на стаціонарному лікуванні в трьох профспілкових санаторіях — понад 25 тис. чоловік. В 1939 році в Моршині було тільки 48 медичних працівників: 28 лікарів (переважна більшість їх перебувала в Моршині під час літніх місяців) та 20 масажистів. Крім них, було ще три інженери та один аптекар. На 1967 рік трудящих, що лікуються в чотирьох моршинських санаторіях, обслуговують 94 лікарі, 280 медичних працівників з середньою спеціальною освітою, 560 чоловік допоміжного медперсоналу. Крім того, великий загін медиків працює в поліклініці та лікарні курорту.

---

[1] Б. Горбенко, С. Пилькевич. Курорт Моршин, К., 1960, стор. 10.
[2] П. Величковський, Л. Пиріг. Курорт Моршин, К., 1965, стор. 8.

Курортний парк, м. Моршин.

Лікарями та медсестрами в Моршині працюють люди, батьки яких за часів панської Польщі не мали ніяких прав, жили впроголодь. З повагою відгукуються хворі про лікаря Н. І. Савраш, медсестер М. Г. Василишину, О. О. Деркач та інших медичних працівників. Лікар Лідія Миколаївна Лесик, яка нині завідує медичним відділом другого санаторію, пройшла в Моршині весь свій трудовий шлях — 18 років. За багаторічну бездоганну роботу її нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора.

Найбільш відомою здравницею Моршина є санаторій «Мармуровий палац». Він має самостійний комплекс діагностично-лікувальних закладів, тоді як решта санаторіїв користується загальнокурортними кабінетами. В «Мармуровому палаці» лікується одночасно 256 чоловік з захворюванням шлунково-кишкового тракту та печінки. Лікування здійснюється за індивідуально розробленими планами. Харчування напіврестoранне, з попереднім замовленням страв за семиденним меню.

Найбільшим у Моршині є санаторій № 2 (905 місць). При ньому діють зуболікарський кабінет, зубопротезна лабораторія, біохімічна та мікробіологічна лабораторії, які обслуговують хворих всіх санаторіїв курорту[1].

Наприкінці 1964 року прийняв перших відпочиваючих новий лікувальний пансіонат, відкритий обкомом профспілки робітників нафтової та хімічної промисловості. Серед гостей здравниці — видобувачі сірки і калійних солей, нафти, природного газу та інші. До української здравниці приїжджають також гості — нафтовики РРФСР.

В 1957 році у Моршині відкрито курортну поліклініку, яка обслуговує хворих, що прибувають з курсівками. Якщо в перший рік тут лікувалось 1923 відпочиваю-

[1] П. Величковський, Л. Пиріг. Курорт Моршин, стор. 91.

чих, то протягом 1966 року — 17 577 чоловік[1]. В поліклініці працюють 24 лікарі, 46 медсестер, 69 чол. санітарок та обслуговуючого персоналу. Поліклініка має 17 добре обладнаних кабінетів, бере участь в наукових дослідженнях. При поліклініці є кімната відпочинку на 70 місць, велика бібліотека. Постійно діючий лекторій поліклініки влаштовує лекції, вечори запитань та відповідей на медичні теми.

На 1951 рік у Моршині була селищна лікарня, спершу на 10, а потім на 25 ліжок. В 1963 році стала до ладу збудована за типовим проектом нова лікарня на 50 ліжок, де працює 68 чоловік медперсоналу, в тому числі 6 лікарів. Працівники лікарні постійно дбають про підвищення своєї кваліфікації, беруть участь у культурно-масовій роботі. Вони докладають всіх зусиль, щоб досягти якнайкращих показників у змаганні за звання колективу комуністичної праці.

Загальнокурортна водогрязелікарня обслуговує всі здравниці Моршина. Вона має ванне і грязеве відділення, кабінет гінекологічних тампонів та зрошень, відділ субаквальних ванн, гідропатію (лікувальні душі), інгаляторій, кабінет лікувальної фізкультури, бювет мінеральних вод. Водогрязелікарня займається експлуатацією мінеральних джерел, їй підпорядковано також цех, що виготовляє мінеральну сіль та ропу. З кожним роком зростає кількість процедур, підвищується їх якість. Збільшується також заготовка солі й ропи для позакурортного лікування. Більшість хворих, від'їжджаючи з Моршина, везе з собою сіль та ропу для завершення лікування вдома, згідно з рекомендаціями курортних лікарів.

Використовувані водогрязелікарнею та санаторіями джерела гірко-солоних вод розташовані за півкілометра на схід від центру курорту, на лісистому схилі за рікою Бережницею. Головним є джерело № 1 (колишнє джерело «Боніфацій»), що дає густонасичений розчин (ропу), в якій вміст мінеральних солей на різній глибині досягає 200—400 г на літр[2]. Якщо у верхньому шарі ропа містить в основному кухонну сіль, то на глибині 40 м і нижче до її складу входить також багато сірчанокислого магнію. Розводячи ропу прісною водою, отримують питну мінеральну воду («Моршинку») з різною концентрацією солей. З ропи цього ж джерела шляхом виморожування її при повторній обробці отримують також лікувальну гірку «Моршинську сіль».

Ропа джерела № 2 («Магдалина») спеціальним водоводом надходить до водолікарні, де використовується для приготування мінеральних ванн. Тривають дослідження лікувальних властивостей середньомінералізованої води джерела № 3 («Людмила»), яке з 1961 року законсервоване. Розташоване в парку джерело № 4 («Моршинка») відрізняється від інших. Воно дає самовиливну слабкомінералізовану, дещо радіоактивну воду. За попередніми даними ця вода може використовуватись при урологічних захворюваннях.

За роки Радянської влади проведено всебічне вивчення лікувальних факторів курорту, насамперед мінеральних вод. В цьому була велика потреба, оскільки в минулому, за часів окупації Підкарпаття панською Польщею, детальне теоретичне та практичне дослідження складу та дії мінеральних вод майже не проводилось. Окремі лікарі, що практикували в Моршині, дуже часто тримали в секреті застосовувані ними методи лікування мінеральною водою та гряззю. Це стояло на перешкоді планомірному вивченню цілющих властивостей моршинських вод.

Для глибокого вивчення курортних лікувальних факторів 1948 року в Моршині було організовано спеціальну лабораторію з біохімічним, фізико-хімічним, бактеріологічним та експериментальним відділами. Одночасно було створено клінічний відділ як опорний пункт Українського науково-дослідного інституту курортології.

Партійні організації санаторіїв приділяють велику увагу боротьбі за впровадження в практику лікування найновіших досягнень радянської науки. Медичний

---

[1] Газ. «Будівник комунізму», 14 березня 1967 року.

[2] А. Є. Бабинець. Джерела мінеральних вод Радянської України. К., 1958, стор. 37; Курорти західних областей України, К., 1959, стор. 129.

персонал постійно підвищує свою кваліфікацію на міжсанаторних конференціях, на спеціальних курсах при вищих медичних закладах[1]. В 1966 році за ініціативою комуністів в Моршині було проведено наукову конференцію, в якій взяли участь відомі спеціалісти-медики з Києва, Львова, Москви, Ленінграда, Тбілісі, Баку[2].

Мальовничі околиці Моршина — чудове місце відпочинку. Щороку протягом літнього сезону тут діють чотири піонерські табори, в яких за час шкільних канікул оздоровлюється 1320 дітей працівників Стрийського вагоноремонтного заводу, співробітників медичних установ, підприємств зв'язку та кооперації, головним чином зі Львова, Стрия і Стрийського району. Часто відвідують Моршин туристи. На недільний відпочинок сюди приїжджають трудящі зі Стрия та інших міст.

Все ширшає розмах будівництва Моршина. Більшість робіт веде будівельно-монтажне управління Прикарпатської ради по управлінню курортами. В 1963 році введено в експлуатацію дві водоочисні споруди, два універмаги, два ресторани, дві дієтичні їдальні, кафе, готель. В 1966 році закінчено будівництво ще однієї дієтичної їдальні для курсовочних хворих на 800 місць та їдальні на 1000 місць в санаторії № 2. Будується також курзал і широкоекранний кінотеатр. Виросли нові житлові квартали.

В селищі створено комбінат побутового обслуговування, при якому є швейний цех, цех сувенірів, побутові майстерні. З комунальних підприємств у Моршині є механізована пральня, оранжерея, де щороку вирощують 500—600 тис. штук розсади квітів. Протягом 1960—1966 рр. багато було зроблено для дальшого впорядкування селища. Зокрема розширено парк, закладено дендрарій. Більшість вулиць заасфальтовано. Всі будинки газифіковані та електрифіковані.

В Моршині працюють пошта, телеграф, міжміська телефонна станція, автоматична телефонна станція на 300 номерів, агенство «Аерофлоту». Тут розташована також геолого-розвідувальна група Львівського геологоуправління, в якій працює 210 чоловік, з них 32 чоловіки геолого-технічного персоналу з вищою та середньою спеціальною освітою. Вся група та шість бригад свердлильників добились звання колективів комуністичної праці. На практиці у моршинських геологів були студенти з Куби, Індонезії, Афганістану, Сірії та інших країн.

Про зростання добробуту трудящих та поліпшення обслуговування курортників свідчить розвиток торговельної мережі. В 1954 році в Моршинському споживчому товаристві був лише сільмаг та буфет. На 1967 рік споживча кооперація мала три підприємства громадського харчування, універмаг з семи відділами, два книжкові кіоски, готель.

Крім споживчої кооперації, у Моршині є відділення Трускавецького курорторгу, якому підпорядковано 7 магазинів, 15 кіосків, 5 підприємств громадського харчування.

Якщо 1930 року в Моршині була початкова школа з однією вчителькою, то на 1967 рік тут працювало три школи: восьмирічна з українською мовою викладання, початкова з російською мовою викладання, вечірня школа робітничої молоді. Є також дитячий садок на 45 місць.

Бювет мінеральної води, курорт Моршин.

[1] Газ. «Ленінським шляхом», 5 грудня 1962 р.
[2] Газ. «Будівник комунізму», 16 листопада 1966 р.
[3] Там же, 23 березня 1967 р.

Серед культурних закладів Моршина — кінотеатр «Верховина» на 400 місць, клуби санаторіїв з кіноустановками. Крім цього, є Зелений театр з широкоекранною кіноустановкою, літня естрада. В Моршині працює міжсанаторна бібліотека з фондом близько 20 тис. книг, селищна бібліотека (12 600 книжок), а також бібліотеки при санаторіях, геологічній партії і в двох школах. До відпочиваючих часто приїжджають члени Стрийського відділення товариства «Знання», лектори з Львова, Києва, Москви.

Відрадні перспективи Моршина. У 1970 році курорт одноразово обслуговуватиме 5 тис. хворих — вдвічі більше, ніж у 1967 році. Буде споруджено пансіонат на 500 місць в санаторії № 2, завершено будівництво спального корпусу на 150 місць в санаторії № 1. На реконструкцію і розширення Моршинського курорту протягом п'ятирічки (1966—1970 рр.) виділено 5 млн. крб., на будівництво житла для обслуговуючого персоналу — 400 тис. крб. І не дарма селище Моршин стає все популярнішим. Тут все підпорядковане одній меті: якомога краще обслуговувати трудящих, які прибувають для лікування і на відпочинок. Саме на це спрямована самовіддана пряця трудящих Моршина, бо це — найкраща запорука дальшого швидкого розвитку прикарпатського курорту.

Я. Д. ІСАЄВИЧ, М. М. ЛЕВИЦЬКИЙ

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ

ГІ́РНЕ (до 1945 року — Гурне) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 12 км від райцентру. Населення — 1627 чоловік.

В селі розміщені четверта і п'ята бригади колгоспу ім. Шевченка, що мають 1005 га земельних угідь, льонопереробний пункт. Виробничий напрям господарства — молочне тваринництво, вирощування льону, цукрових буряків. За високі врожаї льону орденом Леніна нагороджена ланкова І. І. Білецька. З 1947 року в Гірному організована деревообробна артіль по виготовленню меблів.

В селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб, група товариства «Знання».

Перша документальна згадка про село відноситься до 1472 року.

ДОВГОЛУ́КА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Медвежій, за 18 км від райцентру та за 7 км від залізничної станції Гірне. Повз село проходить шосе Стрий—Ужгород. Населення — 928 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля-Довголуцька та Монастирець.

Колгосп ім. Шевченка має 4700 га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — вирощування технічних культур (льон, картопля) та молочне тваринництво. За високі врожаї льону орденом Леніна нагороджена ланкова Т. Ф. Козак.

В селі є восьмирічна школа, клуб. Жителі Довголук за післявоєнний час побудували 70 житлових будинків.

Перша згадка про село відноситься до 1438 року. Під час першої світової війни тут від осені 1914 року до весни 1915 року точилися сильні бої.

В період 1935—1936 років на панському фільварку відбувся страйк сільськогосподарських робітників, що вимагали підвищення заробітної плати. У 1939 році для розподілу панської землі був створений комітет, на чолі з В. Е. Козаком. Сільську раду очолив колишній наймит С. І. Павлів, якого у 1946 році вбили українські буржуазні націоналісти. Під час Вітчизняної війни фашистські окупанти відібрали у селян землю і створили фільварок. На примусові роботи до Німеччини вони вивезли 80 чоловік. Страждання 1942 року довершив голод, який стався після неврожаю. Влітку 1943 року через село проходили партизани з'єднання С. А. Ковпака.

ДОЛІ́ШНЄ — село, центр сільської Ради, розташоване в передгір'ї Карпат за 14 км від райцентру і за 4 км від залізничної станції Моршин. Населення —1260 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верхня Луковиця, Горішнє, Нижня Луковиця, Смоляний.

В селі розміщена третя бригада колгоспу «Зоря комунізму», яка має 650 га земельних угідь. Виробничий напрям господарства — вирощування льону і цукрових буряків та м'ясо-молочне тваринництво. У колгоспі є цегельний завод, млин та пилорама. За високі врожаї льону Х. В. Байтала нагороджена орденом Леніна, М. В. Гаврилів присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці (с. Нижня Луковиця).

У Долішньому працюють восьмирічна школа, школа сільської молоді, клуб, бібліотека.

Село засноване в XIV столітті.

ДУЛІ́БИ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 4 км від райцентру. Населення — 2477 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грабовець, Колодниця, Конюхів.

Місцевий колгосп ім. Калініна має 1800 га земельних угідь. Вирощує зернові, цукрові буряки, розвинуто м'ясо-молочне тваринництво. Є пилорама і млин. Колгосп зайняв у 1963 році перше місце в районі по надою молока і одержав перехідний Червоний прапор.

За роки Радянської влади в селі побудовано понад 100 будинків. На території села міститься міжколгоспне будівельне управління і завод залізобетонних конструкцій, який почав випускати продукцію з 1963 року.

В селі є середня школа і школа сільської молоді, бібліотека, клуб.

Перша документальна згадка про Дуліби припадає на 1463 рік. Селяни-кріпаки побудували в 1521 році водяний млин, а в 1615 році — панський фільварок. У 1791 році австрійський уряд приєднав Дуліби до м. Стрия.

На початку вересня 1939 року місцеві селяни виступили проти гнобителів, за що польські власті вчинили жорстоку розправу над ними: спалили 75 будинків та замордували багато селян.

В районі села Дулібів на Стрийщині активно діяв під час Великої Вітчизняної війни партизанський загін на чолі з колишнім членом КПЗУ В. Грицяком, якого гітлерівці повісили. Між Дулібами і Конюховим партизани пустили під укіс ворожий ешелон. Директор школи М. Х. Мельничук зберіг прапор піонерської дружини.

Перехідний вимпел Чехословацької бригади соціалістичної праці, переданий колективу Жулинської станції нафтопроводу «Дружба» — переможцю у соціалістичному змаганні в 1963 р.

 53 7-448

Біля с. Колодниці знайдено посуд неолітичної доби (V тисячоліття до н. ери).

ЖУ́ЛИН — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 7 км від залізничної станції Моршин та за 13 км від райцентру. Населення — 1080 чоловік.

В селі знаходиться шоста бригада колгоспу «Зоря комунізму», за якою закріплено тисячу га земельних угідь. Колгосп має цегельний завод, млин, пилораму. Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво.

За післявоєнний період колгоспники побудували 150 нових будинків. Тут знаходиться підстанція високовольтної лінії електропередач «Мир». В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша документальна згадка про село відноситься до 1446 року.

В період німецької окупації фашисти зруйнували колгосп, який був створений ще в 1940 р., вивезли на примусові роботи до Німеччини 110 чоловік. Відбудова господарства проходила у гострій боротьбі з українськими націоналістами, які знищували сільськогосподарську техніку і вбивали жителів.

ЗАВА́ДІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 10 км від райцентру і за 4 км від залізничної станції Нежухів. Населення — 1095 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Голобутів, Діброва, Нежухів, Райлів.

Колгосп ім. Ів. Франка вирощує льон, цукрові буряки та зернові культури. Із допоміжних підприємств є 2 пилорами і 2 майстерні.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Побудовано 90 будинків.

Село виникло у XV столітті. В 1850 році селяни повстали проти панської сваволі. В 1897—1898 рр. в селі перебував І. Франко, який закликав спорудити один з перших на Західній Україні пам'ятник Т. Г. Шевченку, як символ боротьби за краще майбутнє. В 1939 році польські жандарми знищили цей пам'ятник разом з сільською читальнею. Тут збирав фольклор український радянський композитор С. П. Людкевич.

КА́ВСЬКЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км від райцентру та 9 км від залізничної станції Угерське, біля річки Колодниці (притоки Дністра). Населення — 1045 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Горби і Заріка.

Колгосп «Радянська Армія» — рослинницько-тваринницького напряму, має 2200 га землі.

Тут є восьмирічна школа, клуб на 300 місць, бібліотека. В селі відкрито «кімнату урочистих подій». Побудовано 153 нових будинки, електростанцію.

Археологічні розкопки 1956—1957 років виявили на околиці села сліди поселення кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. е.) та 2 городища часів Київської Русі (XI—XIII століття).

У 1648 році жителі Кавського разом з селянами інших сіл Стрийщини брали участь у взятті Дрогобича. Стрийський староста на підлеглій йому території і в т. ч. Кавському, «виховував» селян, відрізаючи пилкою руки або вириваючи шматки тіла. Коли в 1915 році в селі перебували російські війська, на їх сторону перейшов чеський полк.

В період Великої Вітчизняної війни німецько-фашистські загарбники спалили частину села. Українські буржуазні націоналісти замучили ряд активістів села.

Житель с. Кавського М. П. Федорків обирався депутатом Верховної Ради УРСР.

ЛА́НІВКА (до 1947 року — Бригідан) — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на захід від райцентру і за 4 км від залізничної станції Райлів. Населення — 1005 чоловік.

Колгосп ім. XX з'їзду КПРС має 1200 га земельних угідь, льонопереробний пункт. Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво і льонарство.

В Ланівці працюють восьмирічна школа, клуб, бібліотека. 6 жінок нагороджено «Медаллю материнства».

Село засноване в 1784 році як німецька колонія.

У січні 1940 року, відповідно до радянсько-німецької угоди 1939 року, німці—жителі Ланівки переселилися до Німеччини, а в село прибуло 200 сімей з Турківського та Перемишлянського районів, які організували колгосп ім. В. І. Леніна.

Німецько-фашистські окупанти в роки Великої Вітчизняної війни знов заселили Ланівку німецькими колоністами. Після війни жителі, повернувшись до села, відбудували зруйноване колгоспне господарство.

ЛИСО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване над річкою Сукіль, біля автотраси Львів—Івано-Франківськ, за 20 км від райцентру, за 4 км від залізничної станції Моршин. Населення — 1215 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Баня, Задеревач, Задеревці. На території сільради є поклади кухонної та калійної солі, з будівельних матеріалів — пісок та гравій.

В селі розміщена центральна садиба колгоспу ім. Чапаєва, який володіє 2700 га земельних угідь. Провідною галуззю господарства є тваринництво. Із допоміжних підприємств — цегельно-черепичний завод. У колгоспі працює ветеринарний пункт.

У Лисовичах є середня школа, бібліотека, клуб. Побудовано 220 житлових будинків.

Лисовичі вперше згадуються у 1371 році. Через село проходив шлях із Галичини на Закарпаття.

В період війни 1914—1918 рр. Лисовичі стали ареною жорстоких боїв між російськими та австро-німецькими військами. Село було спалено, посіви — витоптані.

У липні 1941 року гітлерівці окупували село. Вони відправили в рабство 295 і вбили 70 жителів. У 1942 році лисовичан спіткав голод, штучно створений окупантами. У серпні 1944 року Радянська Армія визволила село.

У квітні 1944 року українські буржуазні націоналісти спалили колгоспну садибу, при-

міщення сільської Ради та будинок правління артілі «Соціалістична праця», вбили голову цієї артілі В. А. Цюка та його сина Цюка В. В., який був організатором комсомольської організації у Лисовичах. В 1945 році бандерівці у Лисовичах і Бані спалили 29 селянських хат, замучили 85 активістів та бідняків села, а 20 поранених жінок, дітей та стариків кинули у палаючу хату.

ЛИСЯТИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км на північний схід від райцентру. Через село проходить шосе Стрий—Жидачів. Населення — 1800 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Волиця, Кути, Луг-Лисятицький, Луг-Ходовицький, Пукиничі, П'ятничани.

Місцевий колгосп-мільйонер ім. В. І. Леніна має 4400 га земельних угідь. Це опорно-показове господарство району по тваринництву, яке спеціалізується на відгодівлі свиней, а також вирощує цукрові буряки і льон. Відомий трудовими подвигами свинар П. І. Шиш, депутат Верховної Ради УРСР, чиє прізвище занесено до «Книги трудової слави». Колектив тракторної бригади є ініціатором соціалістичного змагання між механізаторами району. Постійний зв'язок з колгоспниками підтримують шефи — стрийські робітники ремонтного заводу «Металіст» і львівської взуттєвої фірми «Прогрес».

У Лисятичах є середня школа, зразкова в районі, бібліотека, клуб. На громадських засадах створений Народний університет сільськогосподарських знань і відкритий Народний магазин, де продавцями працюють пенсіонери і домогосподарки. Кабінет політичної освіти, організований при колгоспній партійній організації. Виробничники і активісти — активні кореспонденти колгоспної багатотиражки «Шляхом Леніна» (500 примірників). Діє лікарня на 25 ліжок. За післявоєнний час збудовано понад 150 житлових будинків, вкритих шифером і черепицею. Силами молоді споруджено спортивний комплекс. У 1963 році відкрито «кімнату урочистих подій» для реєстрації шлюбів і новонароджених.

Заснування села належить до 1443 року. В околицях Лисятич відбулася битва з татарами. Під час першої світової війни в селі проходили бої між російськими і австрійськими військами. У 20 роках XX століття в селі створюється група «Сельробу», до якої входили сільські бідняки О. Шиш, В. Матвіїв, М. Кахній, Я. Буряк та інші. У 1929 році в Лисятичах та навколишніх селах пройшов страйк сільськогосподарських робітників. В 30-роках провадив діяльність осередок КПЗУ. У 1936 році частина учнів місцевої школи була заарештована за відмову навчатися польською мовою.

Під час Великої Вітчизняної війни село було спалене. За післявоєнний період відбудоване.

ЛЮ́БИНЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км від райцентру, на шосе Стрий — Сколе. В селі — залізнична станція. Населення — 1077 чоловік. Сільраді підпорядковане село Хромогорб.

В селі розміщений колгосп «Радянська Україна», який має тисячу га землі. Господарство м'ясо-молочного напряму. Вирощуються цукрові буряки. У колгоспі є льонопереробний, свиновідгодівельний і молокозбиральний пункти, млин, пилорама, столярна майстерня, ветеринарний пункт. Орденом Леніна нагороджена доярка колгоспу С. Я. Пшик.

Тут працюють середня школа, школа сільської молоді, бібліотека. В репертуарі гуртків художньої самодіяльності при Будинку культури, який побудовано на честь 50-річчя Радянської влади на Україні, — пісні самодіяльного композитора, вчителя місцевої школи Р. Я. Савицького (автора відомих пісень «Гуцулка Ксеня», «Червоні маки»).

В історичних документах Любинці вперше згадуються у 1465 році. За переказами назва села походить від слова «луби», що означало вид взуття, яке в XVIII столітті місцеві жителі виробляли із березової кори на продаж. В 1933 році на заклик КПЗУ молодь села брала активну участь в страйку, який відбувся на території району. Тоді ж в селі виникла підпільна революційна група під керівництвом колишнього російського військовополоненого М. Панчишина, якого у 1939 році обрали головою Любинецької сільської Ради.

В тому ж році була створена комсомольська організація. У 1940 році в Любинцях організовано перший в районі колгосп ім. Червоної Армії. Під час Вітчизняної війни селяни боролися не тільки з німецькими окупантами, але з бандерівськими бандами, які восени 1944 року напали на село.

За післявоєнний час збудовано 96 житлових будинків.

На околиці села Хромогорбу археологи розкопали курган кам'яної доби (кінець III тисячоліття до н. ери).

ПІДГІ́РЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Жижаві, за 8 км від райцентру і за 3 км від залізничної станції Верчани. Населення — 877 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Верчани, Комарів, Олексичі, Піщани, Ярушичі.

В селі знаходиться колгосп ім. Кірова, якому належить 2800 га земельних угідь. Колгосп вирощує льон, цукрові буряки, зернові і овочі, займається тваринництвом. По надоях молока господарство посідає провідне місце в районі.

В селі є початкова школа, бібліотека. З 1947 року відкрита міжобласна дев'ятирічна школа-інтернат для слабозорих дітей. Тут розміщена майстерня побутового обслуговування. З 1953 року колгоспниками збудовано 90 нових будинків. До 50-річчя Жовтня в селі збудовано Будинок культури.

Перша згадка про Підгірці відноситься до 1467 року.

ПОДОРО́ЖНЄ — село, центр сільської Ради, розташоване на Стрийсько-Жидачівській рівнині, на лівому березі річки Свічі, за 22 км від райцентру. Населення — 1191 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зарічне і Лани-Соколівські.

Колгосп ім. Дзержинського володіє 3200 га земельних угідь, має пилораму, млин.

Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво і вирощування технічних культур.

У Подорожньому працюють середня школа, бібліотека, клуб. Колгоспники збудували 118 нових будинків.

Село вперше згадується в 1464 році. На протязі свого існування воно декілька разів міняло назву, в XVIII столітті називалось Баличі, в XIX столітті — Баличі-Подорожнє.

Під час визвольної війни українського народу (1648—1654) тут відбувалися активні виступи селян. Із судових документів того часу відомо, що поміщик Скульський подав скаргу на 26 селян Подорожнього, які напали на його маєток.

В 1920 році під час визвольного походу Червоної Армії протягом кількох днів в селі перебувала Червона козача дивізія.

Біля с. Зарічного знайдені бронзові знаряддя, озброєння, прикраси приблизно X століття до н. ери.

СЕМИГИ́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Стрию. Населення — 1513 чоловік. Сільраді підпорядковане село Розгірче.

В селі розміщена бригада колгоспу «Зоря комунізму», яка має 1018 га земельних угідь. Виробничий напрям — рільництво.

Є середня школа, школа сільської молоді, бібліотека, клуб. Працюють громадські організації: жіноча рада, медична рада, товариський суд, народна дружина.

Перша згадка про село належить до 1371 року. В селі у 1920 році страйкували сільськогосподарські робітники, вимагаючи підвищення заробітної плати.

СИ́ХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 15 км на південний схід від райцентру. Населення — 1285 чоловік.

Місцевий колгосп ім. 17 вересня має 2 тис. га земельних угідь, пилораму. Господарство вирощує зернові, льон, цукрові буряки, займається тваринництвом.

В селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

За останні роки колгоспники побудували 79 нових будинків.

Вперше село згадується в 1428 році.

Через село у 1920 році пройшла розвідувальна частина Червоної козачої дивізії В. Примакова.

В жовтні 1939 року селянський Комітет розподілив між селянами поміщицьку і церковну землю. Була відкрита семирічна школа, курси по ліквідації неписьменності, налагоджено роботу бібліотеки, сільського клубу, відкрито медпункт. В тому ж році виникла комсомольська організація.

У червні 1941 року фашистські загарбники окупували село. Понад 100 жителів було відправлено до Німеччини. Війська I Українського фронту визволили Сихів у серпні 1944 року.

Відбудові народного господарства в перші післявоєнні роки заважали банди українських буржуазних націоналістів, які вбивали активістів села.

СТА́НКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 8 км від райцентру. Населення — 1080 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Братківці, Довге, Пила і Фалиш.

Місцевий колгосп «Дружба» має 2700 га земельних угідь; із допоміжних підприємств — млин, пилораму, цегельний завод. Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво, вирощування технічних культур.

У селі є середня школа, яку побудовано до 50-річчя Великого Жовтня, клуб, бібліотека, стадіон і два спортивних майданчики.

З липня 1941 по серпень 1944 року село захопили гітлерівські війська. Фашисти та їх поплічники—українські буржуазні націоналісти розправилися з радянськими і колгоспними активістами. Був розстріляний голова сільради Михайло Грицак. Із 10 чол. родини Григорія Лисенка залишився живий лише 8-річний онук Мирон — нині офіцер Радянської Армії.

ВЕ́РХНЯ СТИНА́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Стинавки, за 27 км від райцентру, за 6 км від залізничної станції Нижня Стинава. Населення — 1150 чоловік. Сільраді підпорядковане село Нижня Стинава.

У Верхній Стинаві знаходиться бригада колгоспу «Перемога», яка має 950 га земельних угідь. Напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво і технічні культури. Чабан колгоспу Віра Гапчак нагороджена орденом Леніна, делегат XXII з'їзду КП України.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. За післявоєнний період жителі побудували 120 житлових будинків.

Село виникло в 1382 році. З липня 1941 по серпень 1944 року Верхня Стинава була окупована фашистами, які вивезли на примусові роботи до Німеччини 170 чоловік.

СТРІ́ЛКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км від райцентру. Населення — 1237 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бережниця, Лотатники, Миртюки і Слобідка.

В селі — центральне господарство колгоспу ім. XXII з'їзду КПРС, який має 1500 га земельних угідь, розвинуте рільництво, тваринництво.

У Стрілкові — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнні роки побудовано понад 100 нових будинків. У селі Бережниці з 1956 року відкрито психіатричну лікарню.

У 1904 році батраки поміщицького маєтку страйкували, вимагаючи підвищення оплати праці. Безземельні селяни Стрілкова, що працювали на підприємствах м. Стрия, разом з робітниками брали участь у політичній боротьбі.

Археологічні розкопки у 1931 році виявили 2 кургани кам'яної доби (III тисячоліття до н. ери).

ХОДО́ВИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Стрию, за 12 км на північний схід від райцентру. Через село проходить залізниця Львів—Чернівці. Населення — 1047 чоловік. Сільраді підпорядковане село Стриганці.

На колгоспному весіллі делегата XV з'їзду ЛКСМУ Б. Кожуховського і Героя Соціалістичної Праці, делегата XXIII з'їзду КПРС Ю. Батько. 1966 р.

У Ходовичах міститься склозавод — філіал Львівської фірми «Веселка». З 1955 року в селі розробляється кар'єр гравію, що належить тресту «Червоноградбудвугілля».

За роки Радянської влади в селі побудовано понад 100 нових будинків.

В селі є восьмирічна школа, школа сільської молоді, стадіон і два спортивних майданчики, клуб, бібліотека.

ЯБЛУНІ́ВКА (до 1946 року — Угерське) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию та шосе Львів—Стрий—Ужгород, за 8 км від райцентру. Населення — 1495 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Береги, Вівня, Діброва, Добрівляни, Добряни, Заплатин.

Колгосп «Прогрес» — багатогалузеве господарство, що має 3800 га земельних угідь, розвинуте тваринництво і вирощують зернові та технічні культури. Є млин, крупорушка, пилорама.

В Яблунівці — восьмирічна школа та середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб на 300 місць, народний університет культури. Тільки за останні роки побудовано 197 житлових будинків.

Свинарка Ю. І. Батько та доярка М. І. Сенько нагороджені орденом Леніна. Ю. І. Батько — член Львівського обкому КПРС, була делегатом XXIII з'їзду КПРС. За успіхи у вихованні молоді орденом Леніна нагороджено вчителя С. С. Андрусевича.

Вперше письмово село згадується у 1427 році. У 30-х роках XX століття в селі існував осередок КПЗУ, який очолював уродженець Яблунівки, визначний діяч КПЗУ Іван Маєнта (секретар Стрийського окружкому КПЗУ). В 1940 році трудящі Яблунівської виборчої округи обрали депутатом Верховної Ради Української РСР директора школи Михайла Кульчицького.

ТРУСКАВЕЦЬ — МІСТО ОБЛАСНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ

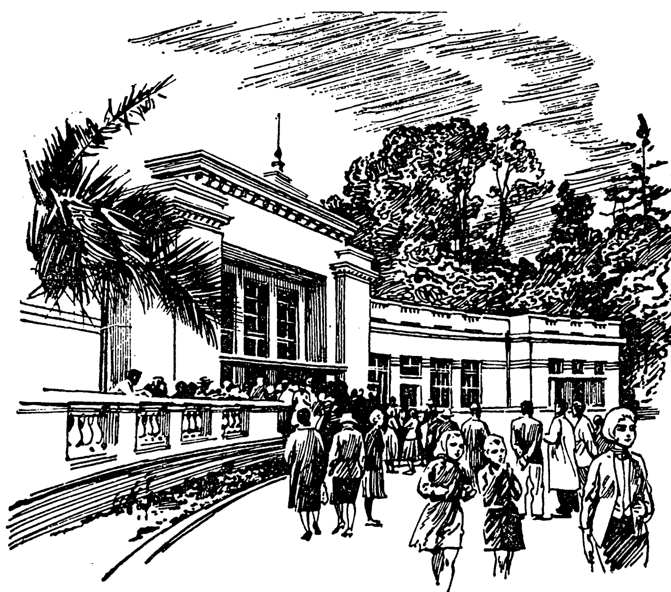

ТРУСКА́ВЕЦЬ

Трускавець — місто обласного підпорядкування, відомий бальнеологічний курорт, розташований в передгір'ях Карпат за 9 км на південь від Дрогобича. Сполучений залізницею з Дрогобичем і шосейними дорогами з Дрогобичем, Бориславом (6 км) і Стебником (4 км). Населення — 11,3 тис. чоловік.

Центральна частина Трускавця займає долину невеликого потоку Воротище, що впадає в річку Солоницю — притоку Тисьмениці. Місто оточене з двох боків горбами (Яцковою горою біля вокзалу, Городищем — на західній околиці, Кам'яним горбом та іншими). Висота над рівнем моря — 350—400 м. За 6—10 км на південь від Трускавця височать карпатські вершини: Белеїв (775 м над рівнем моря), Бобовище (878 м) і Цюхів (942 м)[1].

Околиці Трускавця багаті на різноманітні корисні копалини. Тут у різні часи добували нафту, озокерит, сіль, поліметалеві (свинцево-цинкові) руди. В трускавецькому рудному родовищі є галеніт, сфалерит, сірка та мінерали вюртцит, смітсоніт, церусит, пірит, трапляється самородна ртуть. Виявлено також гіпс, поклади глауберової солі. Велика кількість різноманітних надрових багатств сприяла утворенню різних за хімічним складом та лікувальними властивостями мінеральних вод. Серед них є джерела з вмістом вуглеводневих сполук, радіоактивні радонові, соляно-глауберові і сірководневі джерела.

Територія сучасного Трускавця, очевидно, була заселена ще в часи Київської Русі, коли на Підкарпатті досяг значного розвитку солеварний промисел[2]. Це підтверджується речовими пам'ятками, зокрема знахідкою ювелірної прикраси з бронзи, що відноситься до цього періоду[3]. Про це свідчать і топографічні назви — Городище, Городна і Підгородні, — які збереглися до сьогоднішніх днів. Сама назва Труска-

---

[1] H. Gasiorowski. Przewodnik po Beskidach Wschodnich, t. I, Warszawa, 1935, стор. 124.

[2] Нариси з історії техніки, вип. 7, К., 1961, стор 99—101.

[3] В. Кобільник. З археології Бойківщини, «Літопис Батьківщини», Самбір, 1936, № 7, стор. 5.

вець, на думку радянських дослідників, походить від староруського імені Трушко, або Трусько, звідси Трусковичі, а згодом Трускавець[1].

Після загарбання феодальною Польщею Трускавець став власністю королів, які протягом XV і на початку XVI століття часто віддавали Трускавець, як і інші села, в оренду дрібним та середнім українським шляхтичам. Так, до 1469—1470 рр. Трускавець орендував шляхтич Іван Коритко, потім — Андрій Любінецький та Гнат Тустанівський. Згодом село було поділено між кількома дрібними шляхтичами. Кожен з них орендував тільки його незначну частину. Близько 1518 року Трускавець увійшов до складу Дрогобицького королівського староства. Старости обкладали селян-кріпаків різними повинностями. Внаслідок цього відбувалося розорення сільського населення. Так, за даними опису королівських маєтків Галичини, в Трускавці у 1565 році лише 4 сім'ї мали по півлана землі, а інші 57 — по чверті лана. За користування землею кожна сім'я сплачувала панові старості по 31 грошу чиншу. Крім того, всі жителі села щорічно платили по 6 злотих і 28 грошів «станії» на утримання польського війська. З селян стягали також податки за користування сіножатями і випасами. Поряд з цим селяни щороку поставляли для вивозу солі 315 підвід та сотні підвід для підвозу дров до жуп[2].

Значно посилилось закріпачення селян наприкінці XVI і в першій половині XVII століття. Воно супроводжувалось дальшим обезземеленням селянських господарств, збільшенням натуральних та грошових повинностей і панщини. Так, за даними інвентарного опису за 1664 рік селяни Трускавця змушені були відробляти за кожну півчверть ріллі тричі на тиждень по півдня, а також давати з кожного двора косарів у перші і останні дні сінокосів («закоски», «обкоски») та жнив («зажинки», «обжинки»). Крім того, село зобов'язане було возити дрова на Модрицьку солеварню. Ті селяни (підсадки), що зовсім не мали свого поля, сплачували старості або його орендареві, грошовий чинш.

Селянство західноукраїнських земель чинило опір закріпаченню і поєднувало соціальну боротьбу з національно-визвольною. Воно відстоювало свій традиційний суспільний лад. Так, у Трускавці протягом XVI—XVII століть помітну роль у житті селян відігравала сільська громада, на чолі якої стояв тивун[3]. У період Київської Русі тивунами (тіунами) називали князівських урядовців та виборних громад-

---

[1] Газ. «Радянське слово», 11 січня 1964 р.

[2] І. Д. Бойко. Селянство України в другій половині XVI — першій половині XVII століття, К., 1963, стор. 123, 124

[3] Бібліотека інституту ім. Оссолінських у Вроцлаві, рукопис № 1553.

Новий лікувальний корпус у Трускавці.

ських старшин. Наявність посади тивуна свідчить про те, що в деяких селах Підкарпаття навіть у XVI—XVII століттях ще існували елементи давньоруського права. Давньоруські традиції зберігалися також в галузі мистецтва. Так, виявлена в сусідньому селі Станилів ікона із зображенням змієборця, що відноситься до XIV століття, є чудовим зразком українського мистецтва доби феодалізму[1].

Незважаючи на опір селян, пани захоплювали найкращі землі під свої фільварки. За станом на 1692 рік більшість з них мала мізерні наділи: з 58 дворів 29 мали по одному пруту землі (прут — близько 2 га), 5 — по півпрута, а решта — лише городи[2].

Через малоземелля селян особливого значення в їх господарстві набував солеварний промисел, який був поширений ще в XI—XII століттях, коли солеварні Дрогобиччини відігравали важливу роль у забезпеченні сіллю населення Наддніпрянщини. Трускавецька солеварня містилась у тій частині лісу, яка згодом дістала назву «на Баньках» (від слова баня — солеварня). Сіль виварювали з ропи («сировиці») у спеціальних «черинах», конструкція яких свідчить про високий на той час рівень техніки, яка застосовувалась на солеварнях. Готову сіль формували в конічні грудки, які в XI—XVI століттях називали «головаженню», а пізніше — «топками». В 1570 році у трускавецьких селян було 20 черинів, що містились у дерев'яних будівлях, т. зв. вежах[3]. За сіллю приїжджали чумаки з Придніпров'я. Місцеві селяни також возили її на ярмарки Волині, Поділля, Київщини і навіть до Білорусії[4].

Однак, королівська адміністрація примушувала селян, що займалися соляним промислом, платити податок за користування сировицею, віддавати частину вивареної солі, а пізніше навіть насильно відбирали солеварні. Так, у XVIII столітті в Трускавці велика солеварня вже належала старості, який віддавав її разом з кріпаками в оренду лихварю Лейбі Зельмановичу. Орендар знущався над кріпаками, «сам їх бив рукою по обличчю і тростиною по голові й спині, а також наказував у своїй присутності класти підданих і бити киями та нагаями». Всій трускавецькій громаді він «чинив прикрості і кривди, поля сіяв і луки косив, де хотів, привласнював громадське поле»[5]. Оскільки трускавецький орендар був сином багатого управителя і орендаря королівських маєтків усього Дрогобицького староства Зельмана Вольфовича, знущання над людьми проходили для нього безкарно.

Після загарбання в 1772 році Галичини Австрією, Трускавець, як і колишній королівський маєток, став власністю цесарської казни. Проте, як і раніше, його багатствами володіли польські шляхтичі та чиновники — камеральні управителі. Сільські війти, підпорядковані панським управителям (у 1787 році війтом був Іван Пристай, а в 1820 році — Дмитро Данилишин), виконували всі їхні розпорядження.

В 1772 році на Трускавецькій солеварні, орендованій І. Мозесом, було 2 великі панви (сковороди), на яких виварювали сіль 12 разів на тиждень, одержуючи щоразу по 28 бочок солі. Річний виробіток становив 8736 бочок. Вивозилася сіль здебільшого на Холмщину[6].

З встановленням у 1784 році австрійським урядом державної монополії на виробництво солі, Трускавецьку солеварню було закрито.

В 1814 році в Трускавці почали видобувати нафту, яка ще не мала широкого промислового застосування, хоч місцеве населення здавна користувалось нею як колісним мастилом. В другій чверті XIX століття стали застосовувати і перегонку

---

[1] Г. Логвин, Л. Міляєва. Українське мистецтво XIV — першої половини XVII ст. К., 1963, стор. 22.
[2] ЦДІА УРСР у Львові, ф. 14, спр. 258, арк. 144.
[3] Жерела до історії України — Руси, т. 7, стор. 107.
[4] З історії західноукраїнських земель, вип. 5, К., 1960, стор, 37.
[5] I. Szaraniewicz. Rzut oka na benificja, Lwòw, 1875, стор. 65.
[6] Jahrbuch d. geologishen Reichsanstajt, Wien, 1876, стор. 177.

Курорт «Трускавець» в середині XIX століття.

нафти за методом місцевого селянина Байтали для одержання гасу, що використовувався для освітлення вулиць Дрогобича[1].

В цей час стали відомі трускавецькі мінеральні води, про лікувальні властивості яких місцеві селяни знали з давніх давен. Так, у підручнику «Натуральна історія», виданому в 1721 році в Сандомирі, є вказівка на те, що в Трускавці та інших селах Дрогобиччини добувають нафту, а воду, що її супроводить, «селяни п'ють для лікування багатьох хвороб»[2]. Також здавна знало місцеве населення про цілющі властивості сірчаних вод. Лікувальні властивості джерела гірко-солоної питної води «Марія» (тепер № 1) вперше встановив на початку XVIII століття трускавецький селянин Іван Конів, а потім від нього про це довідався адміністратор камерального маєтку шляхтич Міцевський[3].

В 1827 році було побудовано приміщення для ванн і пансіонати для багатих гостей. Спочатку для лікування знаті використовувались лише сірководневі джерела.

У 1835—1841 рр. галицький хімік Торосевич, вірменин за походженням, зробив хімічний аналіз сірководневих джерел і джерела «Нафта» (сучасна «Нафтуся»).

В 1838 році на Кам'яному горбі було відкрите ще одне джерело «Софія». З цього часу Трускавець став відомим як курорт. Щороку сюди приїжджало на лікування від 70 до 90 чоловік.

У середині XIX століття австрійські лікарі Машек, Унгер та інші почали досліджувати вплив трускавецьких вод на організм людини. Але про їх науково обгрунтоване використання в той час не могло бути й мови. Лікування проводилося наосліп. За рахунок курортників багатіли різні аферисти й спекулянти, які з метою наживи злітались до Трускавця, а життя селян лишалось і надалі важким. Багато з них гинуло від частих епідемій. Так, якщо в 1772 році у Трускавці проживало 990 чоловік, то в 1857 році тільки 932 чоловіки. Майже все населення було неписьменним. У громадській школі, де був вчителем Микола Гринь, у 1846 році нараховувалося лише 5 учнів[4]. Неосвіченістю вміло користувались лихварі, спекулянти. Так, земельну ділянку, на якій у 50-х роках XIX століття було відкрито джерело «Бронислава» (тепер № 3), курортна адміністрація купила в селянина Гриня Стеціва за безцінь.

---

1 Я. Хонігсман. Іноземний капітал в промисловості Галичини, Львів, 1958, стор. 9, 10.
2 Rzączyński. Histora naturalis, Sandomirae, 1721, стор. 100.
3 Львівська державна наукова бібліотека, рукопис збірки Баворовських, № 1104, стор. 38.
4 О. Пристай. З Трускавця в світ хмародерів, Львів, 1933, ч. 1, стор. 3—8.

У 1861 році управління камеральних маєтків вирішило продати з молотка трускавецький маєток з усім курортним обладнанням і з лукою Малетище, яка належала до сусіднього села Тустанович. Трускавецьким курортом оволоділа спілка фінансистів Гартенберга і Шраєра, яка по-хижацьки вирубувала навколишні ліси. В 1882 році маєток закупила спілка польських поміщиків з Адамом Сапєгою. Їй належало 3394 морги землі, переважно лісу, тоді як селянам Трускавця — тільки 1452 морги[1]. Незабаром нові власники відкрили в південній околиці Трускавця, на т. зв. Помірках, озокеритну шахту.

Вперше у світі хімічні властивості озокериту відкрив французький хімік Філіп Вальтер, що досліджував саме трускавецький «земний віск». У 80-х роках XIX століття геологічну будову Трускавця вивчав видатний західноукраїнський геолог, професор Львівського політехнічного інституту Іван Медведський, який дав наукову характеристику трускавецьким поліметалевим рудам і мінералам з родовищ на «Липках» і на «Помірках»[2].

Так Трускавець став частиною Бориславського нафтового басейну, який на початку XX століття посів одне з перших місць у Європі за розмірами видобутку нафти. В творах Івана Франка і Степана Коваліва яскраво описано про те, скільки горя зазнавали українські робітники і селяни від промисловців. Трускавецькі цілющі води були перетворені капіталістичними підприємствами в джерело наживи.

Спочатку для ванн використовувалися лише сірководневі води і тільки пізніше — гіркосолоні питні води та штучно виготовлена лікувальна грязь (боровина). «Нафтусю» лікарі довгий час вважали нейтральною питною водою. Лише наприкінці XIX століття лікувальні властивості цієї «королеви підкарпатських мінеральних вод» стали широко відомі[3].

Завдяки добре поставленій рекламі, до Трускавця на початку XX століття щороку з'їжджалось по 2—3 тис. хворих. Це були переважно поміщики й фінансисти. Як писала тодішня преса, на час лікувального сезону Трускавець перетворювався на мініатюрну копію галицького «хай лайф» — «вищого товариства».

Напередодні світової війни Трускавець перейшов до рук нової акціонерної спілки, в якій найвпливовішою особою незабаром став Раймунд Ярош[4]. У цей час тут було збудовано чимало вілл і пансіонатів. Зрозуміло, що ними могли користуватися лише ті хворі, що мали великі гроші.

Село, розташоване навколо долини з курортними закладами, жило своїм окремим життям. Зростало воно дуже повільно. Так, у 1880 році тут було 211 дворів і 1288 чоловік населення (1042 українці, 110 поляків, 58 євреїв, 14 німців)[5].

У 1901 році заходами і коштом трускавецьких селян вперше відкрилась читальня «Просвіти». Однак, її діяльність сковувалася нестачею коштів. Так, у 1900 році вона мала 80 книжок та 3 газети і налічувала лише 50 читачів. На кінець 1936 року кількість книжок зросла до 530[6]. Було створено сільський драматичний гурток, що ставив п'єси «Назар Стодоля» Т. Г. Шевченка, «Дай серцю волю, заведе в неволю» М. Л. Кропивницького та інші. В 1900—1904 рр. у Трускавці жила і працювала українська поетеса Уляна Кравченко, яка протягом довгого часу вчителювала в сусідньому селі Сільці. Вона, як і вчитель у Бориславі Стефан Ковалів, віддавала всі сили свого великого серця в улюблену справу, прагнучи хоч трохи поширити освіту серед затурканих і знедолених селян. Уляна Кравченко допомагала найбільш здібним дітям продовжувати навчання, організовувала драматичні гуртки й читальні. Кілька своїх творів вона присвятила долі вчителів, стану освіти на селі[7].

---

[1] Słownik geograficzny, t. 12, стор. 520—522.
[2] Курорти Львівщини, Львів. 1961, стор. 4.
[3] T. Praschil. Truskawiec, Drohbycz, 1911, стор. 36, 37.
[4] Журн. «Nasze zdrowi», 1912.
[5] Rocznik statystyki przemyslu i handlu krajowego, t. 9, Lwów, 1888.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 348, спр. 909, арк. 1.
[7] Журн. «Жовтень», 1966, № 8, стор. 21.

Однак самовіддані зусилля народної вчительки-патріотки часто зустрічали опір з боку державних властей.

Після розпаду Австро-Угорської імперії владу в Галичині захопили українські буржуазні націоналісти, проголосивши т. зв. Західноукраїнську народну республіку — ЗУНР. Трудящі активно боролися проти антинародної політики зунрівських верховодів. Створена в Стебнику і перша в Галичині Рада робітничих депутатів мала великий вплив і на зростання класової свідомості трудящих Трускавця. Однак, у травні 1919 року район Трускавця захопили війська панської Польщі, які вели себе як завойовники. Тільки за один день вони стягнули з трускавецьких селян 50 тис. крон контрибуції[1].

Соціальне поневолення перепліталось з національним гнітом. Українські культурні установи були розгромлені. Робітників і службовців українців адміністрація поступово звільняла з роботи. Віллам і пансіонатам заборонялося давати українські назви, хоча б такі, як «Наталка» чи «Зиновія», і навіть писати вивіски українськими літерами.

«Пацифікація», проведена в 1930 році поліцією і військами, дійшла і до Трускавця. На вулицях хапали ні в чому не винних селян, вели до корчми і жорстоко били. Деякі з «пацифікованих» трускавецьких селян від цих побоїв назавжди втратили здоров'я.

За роки панування пілсудчиків ще більшого розорення зазнали селяни. Багато з них, позбавлені будь-яких умов для існування, змушені були йти на заробітки.

За статистичними даними 1933 року, 67 селянських господарств Трускавця майже не мали землі, 87 — мали до 1 га землі, а 114 — по 1—2 га і лише кілька селянських родин мали понад 2 га землі[2]. Як згадували сучасники, селянські наділи були настільки роздрібненими, що лише 129 господарів могли прохарчуватися з власного господарства. Інші, «халупники», жили із заробітків у Бориславі або з садів. Тваринництво підупадало через брак паші. Молока ж селяни майже не пили, тому що несли його на базар до Борислава і продавали[3].

Селяни і робітники Трускавця не мирилися з соціальним та національним гнобленням. Тут не раз вибухали страйки. В 1923 році застрайкувало 200 робітників озокеритної шахти на Помірках, що належала Каролеві Штролю, протестуючи проти масового звільнення робітників[4]. На Дрогобиччині, в т. ч. в Стебнику та Трускавці, часто проводились першотравневі демонстрації, мітинги[5]. Серед робітників поширювалися брошури і листівки КПЗУ. Так, 5 вересня 1927 року вздовж залізниці з Трускавця до Сільця було знайдено 7 листівок КПЗУ. В цей час у Трускавці діяв осередок КПЗУ[6], який входив до складу Стебницької районної організації. Серед трудящих Трускавця вели агітаційно-пропагандистську роботу комуністи із Стебника, зокрема С. Білавка. Оскільки серед численного населення, що приїздило до Трускавця, було легше маскуватися, працівники Дрогобицького окружкому КПЗУ влаштовували тут явки, організовували зустрічі нелегальних партійних активістів[7]. Під керівництвом КПЗУ у 1931 році трудящі Трускавця провели в лісі комуністичну маївку на знак солідарності із страйкуючим пролета-

[1] Під прапором Жовтня, Львів, 1958, стор. 175.
[2] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 32 оп. 1, спр. 319, арк. 1.
[3] О. Пристай. З Трускавця в світ хмародерів, стор. 133.
[4] Львівский облдержархів, ф. 2, оп. 52, спр. 256, арк. 46.
[5] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 428, арк. 32; Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 1, оп. 51, спр. 428, арк. 32.
[6] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 58, спр. 429, арк. 32.
[7] M. Naszkowski. Nidspokojne dnie, Warszawa, 1961, стор. 162, 163.

Грязелікарня в Трускавці в 20—30-х роках XX століття.

ріатом усієї Західної України в боротьбі за хліб, землю, працю і свободу, за возз'єднання з УРСР[1].

На початку 1937 року разом з візниками сіл Гаїв, Колпця, Сільця і Доброгостова застрайкували візники Трускавця, вимагаючи підвищення розцінок за перевезення лісу. Страйкарі перемогли. З вимогою підвищення заробітної плати 16 листопада 1937 року виступили 23 робітники, що працювали на будівництві вілли Гжегожевського.

Боротьба жителів Трускавця проти гнобителів не припинялась до пам'ятної осені 1939 року, коли Червона Армія принесла визволення трудящим Галичини, які віками боролися проти соціального і національного гноблення. Над Трускавцем 24 вересня замайорів червоний прапор.

Протягом першої половини жовтня в селі було створене Тимчасове управління, до якого ввійшли Йосип Олексюк, Павло Кулик, Михайло Орсуляк та інші. Степан Петрів очолив загін народної міліції, яка пильно охороняла безпеку трудящих і майно курорту.

На виборах до Народних Зборів Західної України трудящі Трускавця голосували за селянина Івана Божика з сусіднього села Колпця. Згодом він їздив до Москви і Києва у складі делегацій Народних Зборів до Верховних Рад Союзу РСР і України.

Важливу роль у боротьбі за соціалістичні перетворення відіграла партійна і комсомольська організації, утворені наприкінці 1939 року. Трускавецький селянський комітет, на чолі з комуністом Павлом Куликом, провів конфіскацію поміщицької землі і розподілив її між селянами. Павло Кулик став першим головою сільської Ради.

Мінялось і обличчя курорту. Замість приватних пансіонатів і готелів у Трускавці було створено 8 санаторіїв на 1500 ліжок та 2 клініки для урологічних і шлунково-кишкових хворих, загальнокурортні лікувальні установи — водолікарню, грязелікарню, електрофізіолікарню та відкрито поліклініку. На курорті стали лікуватись робітники, селяни, інтелігенція.

Важкі часи випали на долю жителів Трускавця в роки Великої Вітчизняної війни. Вже 4 липня 1941 року німецькі фашисти окупували місто. Розпочалися дні жорстокої окупації, масові розстріли мирних людей, які проводились в районі Городища. Окупанти завдали місту великої шкоди. Вони пограбували санаторій, зруйнували водокачку, електростанцію, багато медичної апаратури та іншого цінного обладнання вивезли до Німеччини.

Незважаючи на шалений опір фашистів, воїни 15-ї штурмової інженерно-саперної бригади під командуванням полковника Барабаша 6 серпня 1944 року о 5 год. ранку визволили місто. Трудящі з вдячністю шанують воїнів-визволителів, що загинули в боях за їх свободу. Братська могила, де поховані старший лейтенант О. С. Моргуля, лейтенант А. І. Колбцов, молодший лейтенант М. П. Кривошеїн, рядові І. М. Рубцов, В. Г. Боленко, М. І. Борисов та багато інших синів країни Рад, що віддали своє життя за визволення Трускавця і сусідніх населених пунктів, завжди потопає в морі квітів.

Багато жителів Трускавця брали безпосередню участь в розгромі фашистських загарбників. Старшина Ф. І. Мацько і Ф. Ю. Лошанський пройшли в битвах з ворогом від Сталінграда до Берліна. За відвагу і мужність, виявлені на фронтах Великої Вітчизняної війни, вони, як і багато інших, нагороджені орденами й медалями СРСР. Зараз у місті живе понад 1000 ветеранів Великої Вітчизняної війни.

Відразу ж після визволення розпочалась відбудова зруйнованого господарства. В перші дні було введено в дію водогін і каналізацію, згодом відбудовано водолікарні і грязелікарні. За короткий час лікувальні й спальні корпуси санаторіїв було відремонтовано, трохи пізніше — газифіковано і переведено на цілорічну роботу. В літній сезон почали працювати піонерські табори для дітей трудящих.

---

[1] Філіал Львівського облдержархіву у м. Самборі, ф. 36, оп. 1, спр. 100.

Великі зміни відбулись і в житті мешканців Трускавця. Вже 1945 року колишні селяни-одноосібники об'єдналися в колгосп, головою якого обрали комуніста Степана Петріва. Однак на цей час з 666 га землі, яка належала Трускавцю, придатної для рільництва було лише 102 га. Для більш перспективного розвитку господарства в 1953 році сільськогосподарські угіддя Трускавецького колгоспу ім. Т. Г. Шевченка були приєднані до колгоспу села Станилів. Більшість селян пішла працювати на підприємства, що обслуговували курорт, який швидко зростав.

Завдяки піклуванню держави Трускавець швидко перетворився на курорт всесоюзного значення. Тут весь час зростає населення: в 1938 році у Трускавці проживало 3382 чол., в 1959 році — 8482 чол., а в 1967 році налічувалось більше 11 300 жителів. До 1947 року Трускавець був селом, у 1947—1951 рр.— містом районного підпорядкування, а в 1952 році він став містом обласного підпорядкування.

Вперше в історії Трускавця розпочалося комплексне наукове дослідження всіх лікувальних чинників курорту. Було видано чимало брошур і наукових статей, в яких всебічно висвітлювалась методика лікування різних захворювань на Трускавецькому курорті. Найбільш актуальні праці публікували Т. Т. Глухенький, І. І. Марков, Д. І. Візір, М. Й. Романяк, Г. І. Мазуренко, В. І. Єрьомін та інші.

У 1958 році в місті відкривається клініка — філіал Українського науково-дослідного інституту курортології для вивчення і поширення методів курортного лікування. Завдяки творчій праці науковців та лікарів-практиків Трускавець перетворився на справжній центр наукової розробки питань бальнеології та курортології.

Глибоке вивчення хімічних властивостей і фізіологічної дії місцевих мінеральних вод дало змогу спеціалізувати курорт на лікування захворювань печінки, жовчних шляхів, урологічних та тих, що спричиняються порушенням обміну речовин в організмі. Тут також лікують шлункові, кишечні та хронічні захворювання верхніх дихальних шляхів. Особливу славу має мінеральна вода «Нафтуся». Її лікувальні властивості стали відомі на весь світ. Незважаючи на характерний запах, «Нафтуся» приємна на смак і її охоче п'ють навіть здорові. За своїм складом і дією «Нафтуся» є унікальною і не має рівної собі серед мінеральних вод жодного з курортів не тільки в Радянському Союзі, але й у Європі. Всього в Трускавці є 26 джерел мінеральних вод, з яких уже використовується 18.

З 1947 року почали широко застосовувати новий метод теплового лікування бориславським озокеритом, що виявився значно ефективнішим, ніж штучна грязь з торфу або глини в суміші з мінеральними водами, якою користувались раніше. Масове лікування озокеритом вперше розпочали в Трускавці. Його використовують для лікування хворих, що прибувають на трускавецький курорт.

Завдяки самовідданій праці медичних працівників Трускавець перетворився на провідний бальнеологічний питний курорт України. Тут працюють 7 санаторіїв на 5 тис. ліжок, а також будинки відпочинку та піонерські табори.

Різноманітні методи фізіотерапевтичного лікування застосовуються в двох поліклініках, одна з яких обслуговує санаторних хворих, а друга — тих, що прибувають без путівок. У 1963 році в трускавецьких здравницях лікувалося 98 тис. чол. У 1965 році в Трускавці побували на лікуванні 150 тис. чоловік[1].

Для здійснення успішного лікування трудящих Радянська влада забезпечила курорт кваліфікованими спеціалістами. Якщо за часів панської Польщі у Трускавці під час сезону мали практику кілька десятків приватних лікарів, то зараз тут працює 268 висококваліфікованих лікарів, серед яких 3 кандидати наук і 2 заслужених лікарі Української РСР та понад 630 чоловік середнього медичного персоналу. Тільки за роки семирічки Радянська влада витратила на розвиток курорту,

---

[1] Газ. «Радянське слово», 16 березня 1966 р.

Бювет мінеральних вод у Трускавці.

лікування, культосвітні заклади і впорядкування міста понад 20 млн. крб. Ця сума в кілька разів перевищує витрати на розвиток курорту за всі роки його існування.

Для потреб трудящих міста і тих, що приїжджають на лікування, побудовано бювет мінеральних вод з пропускною спроможністю до 30 тис. чоловік на добу. Збудовано і здано в експлуатацію 8 корпусів санаторіїв, у т. ч. в 1962 році — 2 корпуси санаторію «Кришталевий палац» на 150 ліжок. Усі колишні санаторії літнього типу реконструйовані і працюють протягом цілого року.

В 1961 році перед приїжджими гостинно відкрилися двері пансіонату «Курортторгу» на 300 ліжок і пансіонату ради курорту на «Гірці» на 150 ліжок. У 1962 році закінчено будівництво водолікарні на 80 ванн і обладнано спальний корпус.

У 1964 році стали до ладу: новий санаторій № 4 на 600 місць, озокеритно-фізіотерапевтична лікарня на 160 місць, 2 їдальні на 1200 місць, центральна котельня. Відкрито штучне водоймище, споруджено водопровід. Так було розв'язано проблему, яка раніше найбільше стримувала розвиток курорту,— проблему забезпечення населення і лікувальних установ водою. В 1965 році до ладу стало чудове приміщення озокеритної лікарні. Навколо височать корпуси нових санаторіїв, що споруджуються окремими підприємствами. Так, здравниця київського заводу «Арсенал» увійшла до складу санаторію № 4. Будуються корпуси зв'язківців, запорізького об'єднання «Металургмонтаж» та інші.

Промислові підприємства виростали в місті відповідно до потреб курорту. Харчокомбінат, де працює понад 200 робітників, виготовляє хлібо-булочні вироби. Тут же виготовляють і розфасовують сіль «Барбару», розливають лікувальну воду тощо. Значний асортимент побутових речей виготовляється на міському побутовому комбінаті. Помітне місце в промисловості міста належить меблевій фабриці, на якій працює 400 робітників.

На будовах міста зайнято понад 800 робітників різних спеціальностей. Більшість з них перевиконують виробничі завдання, добиваються високої якості робіт, передають свій багатий досвід молодому поповненню. Добру славу здобули серед жителів міста будівельники бригади І. Д. Мотики та столяри бригади І. П. Ящишина та І. С. Жигаляка.

Широкоекранний кінотеатр «Дружба» в Трускавці.

Докорінно змінились за роки Радянської влади житлово-побутові умови жителів міста. Тільки протягом останніх 5 років споруджено і здано в експлуатацію 326 нових світлих квартир. Всього за роки семирічки за рахунок держави було введено в дію 16 470 кв. м житлової площі. Приблизно така ж кількість житлової площі була введена в дію індивідуальними забудівниками. Тільки в 1966 році здано в експлуатацію 8612 кв. м житлової площі, в тому числі 553 кв. м по індивідуальному сектору.

Невпинно зростає благоустрій. Лише за 1958—1963 рр. прокладено і заасфальтовано 14 нових вулиць, закладено кілька скверів. За роки Радянської влади місто повністю електрифіковане і газифіковане, діють водогін і каналізація. Для безперебійного забезпечення міста питтєвою водою на річці Воротище споруджене озеро. Дзеркало озера становить 23,5 га. З ранньої весни до пізньої осені Трускавець потопає в квітах та зелені. Для постійного забезпечення міста квітами їх вирощують у великій оранжереї.

У місті добре розвинута і налагоджена система торгівлі різноманітними промисловими товарами. Тільки за роки семирічки споруджено універмаг «Космос», магазини «Кулінарія», «Морозиво», «М'ясо-овочі», «Напівфабрикати» та чудовий гастроном «Вишенька». Працюють ресторани та їдальні. Окремі з них обслуговують тисячі людей. За 1958—1965 рр. кількість торговельних точок зросла з 34 до 105, а товарооборот курортторгу — з 7,2 млн. крб. до 22,2 млн. крб.[1]. Всього в торгівлі працює понад 1065 чол. Більшість з них — молодь з спеціальною освітою.

На всіх ділянках господарського і культурного будівництва перед ведуть комуністи. У Трускавці є 31 парторганізація, що об'єднує близько 500 членів КПРС. Тільки серед медичних працівників діє 14 партійних організацій.

За трудові досягнення побутовому комбінату Трускавця присуджено перехідний Червоний прапор обласного управління побутового обслуговування. Загальне визнання серед відвідувачів курорту здобув колектив базового санаторію № 1, що завоював у 1964 році першість у всесоюзному змаганні. За відмінну постановку лікувальної та науково-дослідної роботи колектив санаторію нагороджено почес-

[1] Газ. «Радянське слово», 16 березня 1966 р.

ною грамотою Центральної Ради по управлінню курортами і ЦК профспілки медичних працівників[1].

Невпізнанно змінився освітній рівень трудящих. Повністю ліквідовано неписьменність і малописьменність. Якщо до 1939 року могли навчатися лише діти заможних батьків, то зараз у двох середніх школах навчається понад 1300 учнів. Більше 290 чол. робітничої молоді здобуває освіту без відриву від виробництва в школі робітничої молоді. В місті також працює музична школа. Будинок піонерів. Більше 20 проц. населення мають середню і спеціальну середню освіту, понад 10 проц.— вищу. О. Мацюк став науковим співробітником, дослідником історії паперової промисловості на Україні, А. Кінаш, який в 1944—1945 рр. був одним з перших комсомольців у Трускавці, став біохіміком, доцентом Львівського зооветеринарного інституту. У. Данилишина, Я. Мацько, Л. М'ягка та інші сини і дочки трускавецьких селян працюють тепер лікарями в своєму рідному місті. Широко відомі вироби з дерева таких митців, як Б. Одрехівського та інших. Близько 40 випускників трускавецьких шкіл стаціонарно і заочно навчаються у вищих навчальних закладах Львова, Києва та інших міст.

У Трускавці працює 10 бібліотек, в яких налічується 143 тис. книг. Крім того, жителі міста передплачують 13 тис. примірників газет і журналів, тоді як у 1939 році передплачувалося лише 111.

Багато жителів міста, особливо молодь, проводять своє дозвілля в Будинку культури, планетарії, двох кінотеатрах (один новозбудований широкоекранний кінотеатр «Дружба» на 500 місць, другий — на 400 місць). У кожному санаторії також є клуб і стаціонарна кіноустановка, а в санаторії «Кришталевий палац» — новий широкоекранний кінозал.

Далеко йде добра слава про трускавецький курорт. Тут лікуються хворі з Далекого Сходу і Сибіру, Казахстану і Середньої Азії, з Польщі і Чехословаччини, Німецької Демократичної Республіки, з країн Азії і Африки[2].

Великих успіхів досягли трудящі міста-курорту, а ще більш захоплюючі перспективи відкриваються перед ними в найближчому майбутньому. Згідно п'ятирічного плану розвитку народного господарства на розширення будівництва Трускавецького курорту асигновано 41 млн. крб., тобто в 2 з половиною рази більше, ніж за минулу семирічку. Протягом 1965—1966 рр. кількість місць у санаторіях збільшилася з 4864 до 6174[3]. Розпочато будівництво санаторіїв «Новий» і «Прикарпаття». Половина всіх асигнувань виділяється на спорудження велетенського пансіонату, який матиме 4000 місць. Завершуються архітекторами проекти пансіонату відзначаються оригінальністю форм, красою, зручністю. В нагірній частині міста, поруч з густим смерековим лісом, підіймуться 10—13-поверхові спальні корпуси, будуть побудовані бювет мінеральних вод, озокерито- і водолікарня, кілька їдалень, культурно-освітні заклади. Планується будівництво санаторію на 300 ліжок в районі Пом'ярок, де також є великі запаси мінеральних вод.

Трускавецький курорт стане ще кращим, ніж тепер. Більше лікуватиметься людей, а лікування стане ще більш ефективним. Швидкий розвиток курорту Трускавця є яскравим доказом піклування рідної Комуністичної партії і Радянського уряду про здоров'я трудящих.

Я. Д. ІСАЄВИЧ, П. І. ХАЛУС

---

[1] Газ. «Радянське слово», 20 червня 1964 р.
[2] Газ. «Правда», 24 червня 1964 р.
[3] Газ. «Радянське слово», 15 березня 1966 р.

ТУРКІВСЬКИЙ РАЙОН

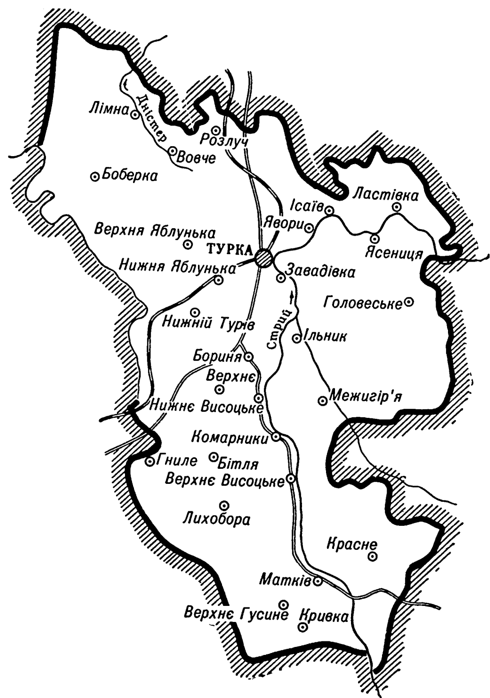

ТУ́РКА

Турка — місто, центр Турківського району. Розташована в Карпатах, на лівому березі р. Стрию, при шосейному і залізничному шляхах Львів — Ужгород, що йдуть то паралельно то розходяться на кілька кілометрів. Населення — 6233 чоловіки.

За переказами, Турка дістала свою назву від турів, які водилися в незвіданих хащах навколишніх лісів.

Через територію Турки, по долині р. Стрию, здавна проходив торговий шлях, що зв'язував Прикарпаття з Закарпаттям та суміжними країнами. Про це свідчить, зокрема знайдений на південь від Турки, поблизу с. Комарників, скарб 12 бронзових мечів другої половини II тисячоліття до н. е.[1].

Письмові джерела про Турку збереглися лише з початку XV століття. Спершу це було село, що простяглось у долині ріки Стрию, трохи нижче від впадіння в неї р. Яблонки. На місці теперішнього центра був невеликий укріплений замок. Село належало до королівських маєтків; у 1431 році король Владислав II Ягайло надав привілей на володіння Туркою і навколишніми землями по берегах ріки Стрию феодалові Ваньчі та його синам Хотькові, Іванкові та Янкові[2]. Вони прибули з волоських земель і тому в джерелах інколи називалися волохами, проте це були українські пани. У 1538 році в Турці проведено розмежування королівських і шляхетських земель. Більшість земель була власністю шляхтичів[3].

В описах кінця XVII століття говориться, що Турка була поділена між кількома шляхтичами. Михайлові Турецькому належало 12 дворів кріпаків-чвертників, млин і корчма, Данилові та Павлові Турецьким — 36 кріпаків, Миколі Петрушевичу-Яворському належало 18 дворів селян-чвертників, млин і корчма, Павлові Яворському — 14 чвертників, млин і корчма, Перговичам-Яворським —

---

[1] Нариси стародавньої історії УРСР, Київ, 1957, стор. 94.

[2] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, Turka, 1929, стор. 4.

[3] Там же, стор. 8.

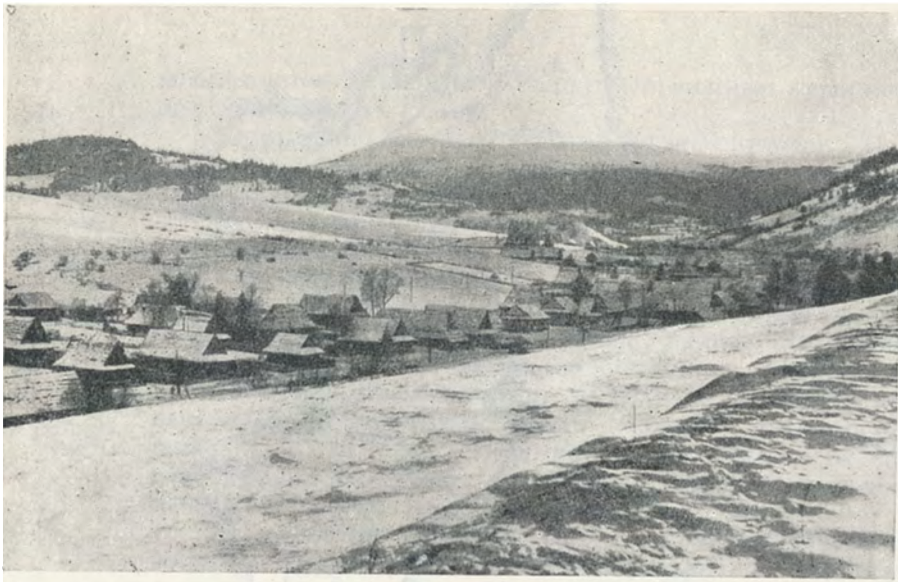

Вершина «Пікуй».

5 чвертників. Крім того, в Турці було 20 шляхтичів, які не мали підданих[1]. Отже, на кінець XVII століття більшість селян були чвертники, тобто ті, що мали чверть лану (5—7 га) землі.

На південь від Турки, приблизно на межі з теперішньою Закарпатською областю, проходив кордон Речі Посполитої з Угорським королівством, тому на Турку і навколишні села часто нападали угорські феодали. Один з таких нападів вчинено у 1698 році. У 1709 році Турку зруйнували шведи, а через рік — знову угорські феодали.

Поступово Турка перетворювалася у досить значний населений пункт. У першій чверті XVIII століття вона складалася з таких основних частин: Горішня Турка (над Літмиром), Середня і Нижня (над Яблонкою і Стриєм), Слобода і Звіринець (до Звіринця належало і село Завадівка). У 1729 році більша частина Турки і Звіринець стають власністю Яна Калиновського, а Горішня Турка — Негребецьких-Блажівських[2].

Географічне положення Турки було сприятливим для розвитку торгівлі: через неї проходив торговий шлях з Польщі в Угорщину. Цим скористався власник Турки Калиновський, який у 1730 році добився привілею про надання Турці прав міста[3].

Посилення соціального і національного гніту спричинилося до загострення визвольної боротьби народних мас. Трудящі міста співчували народним месникам — опришкам, що діяли в Карпатських горах. Восени 1744 року Олекса Довбуш — легендарний герой народно-визвольного руху на західноукраїнських землях — почав свій похід з Чорногори в Західне Прикарпаття. В жовтні того ж року він перейшов у Перемишльські гори і підступив під Турку. Збереглися народні перекази про перебування Олекси Довбуша в цих місцях. Вважають, що Олекса Довбуш зі своїм загоном переховувався на Чорній або Лисій горах недалеко від Турки, звідки нападав на магнатів[4]. На горі Звіринці, що височить над східною частиною Турки, є криниця, яку в народі називають Довбушевою.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, кн. 258, стор. 128—129.

[2] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, стор. 47—48.

[3] Słownik geograficzny królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1892, t. 12, стор. 640—641.

[4] В. В. Грабовецький, Антифеодальна боротьба карпатського опришківства XVI—XIX ст. Львів, 1966, стор. 123—124.

У 1772 році Турка, як і вся Галичина, підпадає під владу австрійської імперії. В той час це було невелике містечко, яке в 1785 році мало 93 будинки, де проживало 618 мешканців[1]. Дев'ять разів на рік тут відбувалися дводенні ярмарки, щосереди — торги. Торгували худобою, а також вовною, полотном тощо. Купці виїжджали з Турки в інші міста Галичини, на Закарпаття для закупівлі товарів.

Місто досить швидко забудовувалося. Тут споруджено замок, обведений каналом, наповненим водою з річки[2]. У XVIII столітті побудовано ратушу, нову церкву, костьол (1778), синагогу, невелику єврейську друкарню. У Турці в цей час було 5 церков, але до кінця XVIII століття не було ні однієї школи. Діти заможних училися при церквах і костьолах. Дехто з багатих наймав учителів, або посилав своїх дітей навчатися до с. Лаврова.

Трудове населення Турки (міщани-ремісники й приміські селяни) виконувало тяжкі феодальні повинності, зазнавало жорстоких утисків. З роками цей гніт ставав усе важчим. У 1820 році мешканці міста, які мали тільки хату і город, платили 22,5 крейцера державного податку. Кожний господар із Звіринця і Середньої Турки, крім грошового чиншу, давав до двору поміщика одну курку, 12 яєць, 1,5 копи грибів, 12 мітків прядива і відробляв панщину. Селяни повинні були відробляти шарварки (ремонт шляхів, мостів, млинів), а також чотири рази на рік забезпечувати пана підводами[3].

В січні—лютому 1846 року в Турці і деяких сусідніх з Туркою селах побував польський революційний демократ Юліан Госляр. В одній з своїх відозв він, звертаючись до селян, писав: «Коли ви всі станете під зброю, то виженете іноземців. Зі зброєю в руках ви повернетесь додому, і тоді ніякий шляхтич не подумає прилучити вас до панщини і знов уярмити в підданство. Тоді б він (шляхтич) після першого слова про підданство був би знищений зразу, на місці, озброєним і вільним народом»[4].

Під час революції 1848 року австрійський уряд змушений був скасувати панщину в Галичині. В країні поступово стали розвиватися капіталістичні відносини. У 1856 році Турка стала центром повіту. В місті було в цей час 3142 мешканці. В 1880 році кількість мешканців зросла вже до 4634 чол., з них 1786 — українців, крім того в Турці жило багато поляків, євреїв, німців і інших[5].

Орні землі міста, ліс та інші угіддя залишалися і надалі в руках поміщиків. Так, у 1852 році шість родин були власниками 1980 моргів, в руках Калиновських було 1354 морги поля, замок, три фільварки, чотири млини, водяний тартак, цегельня і корчма. Значна кількість земель належала церкві.

Протягом другої половини XIX століття багато міських земель перейшло у руки нових власників. Калиновські і Блажівські продали у 1868 році більшу частину міських земель і промислових підприємств, новий власник у 1875 році перепродав їх спілці купців. Пізніше землі міста перепродувалися частинами[6]. Інтереси поміщиків захищала т. зв. повітова рада.

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 187, арк. 35.

[2] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, стор. 49.

[3] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, стор. 64.

[4] Цит. за книгою Г. Ю. Гербільського «Передова суспільна думка в Галичині» (30—середина 40-х рр. XIX століття). Вид. Львів. ун-ту, 1959, стор. 152.

[5] Słownik geograficzny, t. 12, стор. 640.

[6] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, стор. 73.

Загальний вид м. Турки в 20-х роках XX ст.

Місто в значній мірі зберігало аграрний характер. Основною зерновою культурою був овес. Крім того, вирощували ячмінь і коноплі. Важливе значення мало також рибальство, оскільки в місті було 3 стави (в Середній та Горішній Турці і на Звіринці).

Певною мірою розвивалась і промисловість. Працювали дрібні підприємства по виробництву грубого сукна (Горішня Турка), цегли, обробки шкіри; діяв водяний тартак на одну пилу. У 1904 році закінчено будівництво залізниці, що зв'язувала Львів через Самбір і Ужоцький перевал з Ужгородом. Наявність залізниці сприяла розвиткові торгівлі деревиною. Місто досить швидко перетворилося в один з центрів лісозаготівель на території Західної України. У 1907 році в Турці збудовано лісопильний завод фірми Годуля, з'єднаний вузькоколійкою з лісами Турківського повіту[1].

Становище робітників було важким, і робітники у відповідь на жорстоку експлуатацію піднімалися на боротьбу. В 1903 році відбувся страйк на будівництві залізниці, що тривав з 21 по 25 квітня. У ньому взяли участь 3 тис. робітників, які вимагали поліпшення умов праці, збільшення заробітної плати[2].

Значний вплив на піднесення політичної свідомості трудящих Західної України, на загострення революційної боротьби мала Велика Жовтнева соціалістична революція. Трудящі Західної України повстали на боротьбу за Радянську владу, за возз'єднання з Радянською Україною, але західноукраїнські землі при прямому втручанні імперіалістів Заходу були загарбані буржуазно-поміщицькою Польщею, яка встановила тут нічим не прикритий режим колоніального гноблення, по-хижацькому розпоряджалась природними багатствами краю.

Важку руку окупантів відчули також і трудящі м. Турки.

У 20-х роках XX століття в місті було побудовано ще ряд лісопильних заводів, в т. ч. лісопильний завод Горовіца[3], Лісопильний завод фірми Нахмана і Бренеса, паровий лісопильний завод «Пила». В 30-х роках лісопильні підприємства міста значно скоротили обсяг виробництва і працювали тільки під час сезону. У 1926 році німецький підприємець Вольф збудував електростанцію, млин. Йому ж належали склади цукру, солі, тютюну, гасу. Крім того, в місті були й такі промислові підприємства, як механічна столярня, кам'яний кар'єр, два млини, маслозавод, чинбарська майстерня й олійня. Було ще кілька маленьких пекарень.

Робітники зазнавали жорстокої експлуатації. Робочий день тривав 12—13 годин, заробітна плата була низькою, на підприємствах не дотримувались елементарних правил безпеки, робітникам доводилось працювати у важких, антисанітарних умовах. Тільки за 10 місяців 1928 року на промислових підприємствах Турки зареєстровано 116 каліцтв[4]. Робітники тулилися по кілька сімей в одному бараці. На окремих підприємствах заробітна плата була знижена на 60—70 проц. У місті багато робітників не мало роботи. В травні 1932 року в Турці було 557 безробітних робітників і 35 службовців. Через рік тут було 414 безробітних робітників, 38 службовців[5], а напередодні возз'єднання кількість їх знов зросла до 550 чоловік[6].

У 1862 році в місті відкрито державну чотирикласну школу з польською мовою навчання, хоч польського населення тут було значно менше, ніж українського. Напередодні возз'єднання в місті діяли дві однокласні початкові школи з польською й українською мовами навчання, в яких працювало по 2 учителі (в Звіринці і Слободі), одна чотирикласна початкова школа з 5 вчителями теж з польською і українською мовами навчання (Горішня Турка) і 2 семирічні (жіноча і чоловіча) школи з поль-

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1-а, арк. 112.
[2] Газ. «Naprzód», 28 і 29 червня 1903 р.
[3] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1-а, арк. 112.
[4] Там же, ф. 121, оп. 2, спр. 161, арк. 48.
[5] Газ. «Ленінським шляхом», 24 листопада 1966 р.
[6] Газ. «Радянське Прикарпаття», 6 липня 1963 р.

ською мовою навчання, в яких працювало 27 вчителів[1]. Через важкі матеріальні умови не всі діти могли навчатися. Так, у 1935 році 345 дітей безробітних батьків голодували і не відвідували школи. У 1938 році 60 найбідніших учнів міської школи не мали взуття, щоб ходити до школи. Діти трудящих найчастіше закінчували навчання четвертим класом і тільки в окремих випадках могли продовжувати освіту.

В той же час у місті було кілька синагог, 4 церкви і костьол. Більшість культосвітніх і спортивних організацій, що були в місті, обслуговували вихідців з буржуазного середовища.

Комуністи, члени «Сельробу» в боротьбі за оволодіння масами прагнули використати існуючі легальні організації: читальні, «Просвіти», спортивні організації тощо. Одна з читалень, очолювана Іваном Сакалем, була під впливом «Сельробу»[2]. Крім того, комуністи організували спортивний клуб, в якому провадили і відповідну ідеологічну роботу.

Ілько Семець — учасник Святоюрської конференції. КПЗУ.

Живий приклад пролетаріату Росії і Радянської України запалював західноукраїнських трудящих на самовіддану боротьбу за своє соціальне і національне визволення. Боротьбу трудящих очолили комуністи.

Уже в 1920 році в місті було понад 10 комуністів. Робітники П. І. Семець та О. І. Семець за дорученням комуністичної партії Східної Галичини перевозили марксистську літературу, яка надходила з-за кордону з Чехословаччини у Львів. Пізніше у заарештованого Онуфрія Семця було знайдено працю В. І. Леніна «Чергові завдання Радянської влади», брошуру Г. І. Петровського «Революція і контрреволюція на Україні» та інші.

Обидва Семці були делегатами від Турки на 1-й крайовій конференції КПСГ, яка відкрилась 30 жовтня 1921 року[3]. Кілька делегатів, в т. ч. і Семці, на конференції були заарештовані. Незважаючи на репресії, революційний рух у 20-х роках розгортався все ширше. В 1927 році в Турці організовано осередок КПЗУ, підпорядкований комітету КПЗУ в Старому Самборі. Активними діячами комуністичного руху міста були І. Й. Яворський, А. М. Барбарик, О. М. Вишетравка, М. Г. Шевчук та інші.

В Турці існувала також організація «Сельроб», яка в 1932 році налічувала 80 чол. На чолі її стояв член КПЗУ І. Й. Яворський, який пізніше став головою виконкому Дрогобицької обласної Ради депутатів трудящих. Робітники м. Турки були об'єднані в профспілку деревообробників.

Широкого розмаху набрала в ці роки страйкова боротьба робітників. Так, у квітні 1922 року в Турці відбувся страйк робітників найбільших деревообробних підприємств: Фальтера, Датнера, Вейнгартена, страйкувало 280 робітників. До страйкуючих робітників турківських підприємств приєднувались також робітники з тартаків у Сянках (127 робітників), в Соколиках (100 робітників) та інших[4].

В червні 1923 року почався новий великий страйк робітників, який тривав 6 тижнів. Робітники вимагали підвищення заробітної плати. Під час страйку дійшло до сутичок з поліцією[5].

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-221, оп. 1, спр. 207, арк. 180.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 5, спр. 48, арк. 63, 73.
[3] Там же, ф. 1, оп. 57, спр. 26, арк. 83.
[4] Під прапором Жовтня, документи і матеріали. Львів, 1964, стор. 112.
[5] Газ. «Вільна Україна», 20 квітня 1940 р.

У цьому ж році в Турці відбулася першотравнева демонстрація трудящих, керована комуністами. В листопаді — грудні 1926 року робітники Турки включились в загальний страйк деревообробників Прикарпаття. 22 травня 1929 року відбувся страйк робітників фірми Гентшель[1].

Особливо поширюється страйкова боротьба робітників у роки економічної кризи. Розглядаючи економічну боротьбу, як один з найдійовіших засобів завоювання на свій бік широких мас трудящих, КПЗУ зробила значний крок у справі організації та проведення страйкової боротьби робітничого класу. Страйкова боротьба стає все більш організованою, в ній беруть участь робітники промислових підприємств міста і повіту.

Прагнучи придушити революційно-визвольний рух у Західній Україні, правлячі кола буржуазно-поміщицької Польщі провели влітку 1930 року пацифікацію (умиротворення). Десятки тисяч трудящих міст і сіл стали жертвами пацифікації. Арештовано І. Й. Яворського. За грати потрапили і інші члени КПЗУ.

Проте польським загарбникам не вдалося ні розгромити повітовий комітет КПЗУ, ні залякати трудящих. Страйкова боротьба зростала.

В липні 1931 року застрайкували робітники тартака Годуля, де було чимало комуністів. Робітники створили фабричний комітет, який діяв під безпосереднім керівництвом комуністів. Коли в липні 1931 року адміністрація звільнила 20 робітників, члени КПЗУ організували в місті масові демонстрації протесту[2].

Великого розмаху набирає революційна боротьба взимку 1931—1932 рр. В грудні 1931 року в Турці відбулася демонстрація безробітних цілого повіту, в якій взяло участь 2000 чоловік[3].

21—22 січня 1932 року робітники Турки організували похід до будинку староства під гаслом «Хліба і праці!». Поліція зустріла їх гумовими нагайками і багнетами.

Демонстрації та страйки не припинилися і в 1933 році.

В цьому році майже припинилась робота на тартаках міста. В деревному промислі працювало на початку 1933 року всього 50 чол. Уряд продовжує свій наступ на авангард робітничого класу — комуністів. На початку 1933 року проведено судовий процес над 29 політичними в'язнями, серед яких було 25 мешканців Турки: О. Шевчук, В. Хомик, А. Барбарик, І. Макарик, К. Юричко, М. Аннич, Й. Сидор та інші.

З акту оскарження Йосипа Сидора видно, в чому звинувачували арештованих: він «пропагував комуністичні гасла, характеризував господарство і політику радянської Росії в найсвітліших кольорах, а стан Польщі в найгірших, закликав до організації комуністичних осередків»[4]. 14 чоловік було засуджено на різні строки ув'язнення.

Але на місце арештованих ставали нові бійці за соціальне визволення, свідченням цього є зростання рядів комуністів. Якщо на 14 серпня 1931 року в селах повіту було 16 комуністів, то в березні 1933 року — 106, в т. ч. в місті — 26. Бойові партійні осередки були не тільки на тартаках Турки, але і в ряді сіл повіту. Комуністи провадили велику агітаційно-масову роботу серед трудящих — випускали листівки, розповсюджували прогресивну пресу, літературу тощо. В одній з листівок, що поширювалась в Турці в лютому 1933 року, говорилось: «Коли капіталістичний світ тріщить у своїх основах, зорганізуємось до рішучої боротьби за наші щоденні потреби, за соціальне визволення. Жадаємо праці, жадаємо хліба. Організуймо походи і демонстрації, комітети голодних і безробітних! Організуймо голодні походи до міст! Геть з приготуванням війни проти СРСР! Геть з окупацією Західної України!

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 105, оп. 52, спр. 997, арк. 28.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 6, оп. 1, спр. 477, арк. 6—10.
[3] Львівський облдержархів, ф. 121, оп. 3, спр. 636, арк. 121.
[4] Там же, спр. 686.

Геть з терором! Хай живе соціальна революція! Хай живе Комуністична партія Західної України!»[1]. В ніч з 31 липня на 1 серпня 1933 року в Турці (вздовж р. Яблонки і на тартаках Годуля і Вольфа) знову було розкидано листівки, а в Середній Турці на телефонному проводі вивішено прапор з написом: «Хай живе Комуністична партія Західної України»[2]. 17 грудня 1933 року на вулицях міста з'явились листівки у зв'язку з виборами до місцевих органів влади[3].

Значну допомогу комуністам подавали комсомольці. Вони розклеювали листівки, вивішували червоні прапори. Із справ Стрийського окружкому партії дізнаємось, що в Турці 6 вересня 1931 року комсомольці вивісили червоні прапори на будинку староства і на тартаках. В одній з листівок писалось: «Товариші робітники, селяни! Небезпека війни висить над вашими головами, фашизм стягає з вас шкіру на податки, щоб будувати танки, літаки й гармати! Всі до боротьби під кличем КПЗУ! Хай живе революція! Хай живе СРСР!»[4]. Чимало страйків відбулось у 1935 році. В травні відбувся т. зв. окупаційний страйк на тартаку Годуля. Робітники зайняли (окупували) підприємство і відмовились працювати. Вони вимагали підвищення заробітної плати, ліквідації штрафів, поліпшення умов праці, 8-годинного робочого дня (6-годинного в суботу). Страйк тривав 17 днів, з кінця травня до середини червня. Спроби страйколомів зірвати страйк і пустити завод в дію закінчились невдачею. Робітники викинули їх з подвір'я заводу. В окупаційному страйку брало участь багато жінок. Коли поліція і солдати загрожували страйкуючим розстрілом, жінки з дітьми стояли поруч з чоловіками біля верстатів. Підприємці змушені були піти на деякі поступки. Основним завоюванням страйкарів була заборона звільняти робітників із заводу без поважних причин. Крім того, збільшено заробітну плату на 7 проц., скасовано штрафи й фізичні покарання[5].

11 червня почався страйк на лісопильному заводі Кронштейна, який тривав по 28 червня. У ньому взяло участь 150 робітників, вони вимагали підвищення заробітної плати, поліпшення умов праці. На знак солідарності з робітниками лісопильного заводу Кронштейна 25 червня того ж року страйкувало 40 робітників заводу Горовіца. В листопаді — грудні 1935 року застрайкували кравці кравецької майстерні міста, а в липні 1936 року — робітники лісопильного заводу Горовіца[6].

Особливо запеклою була страйкова боротьба в 1937 році. У січні знову застрайкували робітники лісопильного заводу Горовіца, в лютому і липні робітники кравецьких майстерень[7]. З 2 жовтня по 24 листопада тривав страйк 85 робітників на лісопильному заводі Ліхтмана. Страйкуючі вимагали підписання нового колективного договору. У жовтні страйкували робітники на лісопильному заводі Тепнера. Вони вимагали прийняття на роботу 4 звільнених робітників. З такими самими вимогами відбувся одноденний страйк 14 червня 1938 року на лісопильному заводі Війсбаха[8].

Боротьба робітників, очолювана КПЗУ, не стихала аж до возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною.

25 вересня 1939 року населення міста Турки вітало свою визволительку — Червону Армію. З встановленням Радянської влади у місто прийшло нове життя. Усі промислові підприємства і землі були націоналізовані. Вперше в історії трудящі відчули радість вільної праці.

Велика багатогранна робота по соціалістичній перебудові економіки і культури міста провадилась під керівництвом створеної тут партійної організації. Першим секретарем Турківського райкому партії обрано Ф. С. Давиденка.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 35, оп. 1, спр. 31, арк. 48.
[2] Там же, оп. 2, спр. 103, арк. 173.
[3] Там, же, оп. 5, спр. 123, арк. 43.
[4] Партархів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 36, оп. 5, спр. 123, арк. 43.
[5] Газ. «Радянське Прикарпаття», 6 липня 1963 р.
[6] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 55.
[7] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 483, арк. 2, 100; спр. 483, арк. 2.
[8] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 97, 106.

Особливу увагу звернено на розвиток промисловості міста. Організовано Турківський деревообробний комбінат, до якого входили лісозаводи «Більшовик» та завод ім. Шевченка. На заводі «Більшовик», що виник на місці колишнього лісозаводу фірми Годуля, працювало 220 робітників. Обидва заводи давали близько 24 тис. кубометрів пиломатеріалів на рік, випускали різну тару, а завод «Більшовик» виробляв ще меблі та музичні інструменти. Меблі виробляла також столярна артіль «Червоний прапор».

В місті працювала електростанція, артілі індивідуального пошиття швейної і взуттєвої промисловості та інші підприємства побутового обслуговування. Для потреб сільського господарства створено МТС, контрольно-насінницьку станцію.

Радянська влада відкрила трудящим міста шлях до освіти, до культури. Уже в 1940/41 навчальному році в місті діяла середня школа з українською мовою навчання, де працювало 24 вчителі і навчалось 530 учнів, єврейська середня школа, в якій навчалось 540 учнів і працював 41 вчитель. Крім цих двох середніх шкіл, було ще дві семирічні і одна початкова школи. У них навчалось 532 учні і працювало 18 вчителів. Відкрито два дитячі садки на 60 місць і дитбудинок.

Значна робота провадилась по ліквідації неписьменності серед дорослого населення.

Працювали бібліотека, клуб, кінотеатр. По-новому було поставлено медичне обслуговування населення. Жителі міста вперше почали користуватись безплатно послугами лікарні, поліклініки. У 1941 році в Турці працювала лікарня на 100 ліжок, в якій було 12 лікарів і 9 працівників середнього медичного персоналу, поліклініка, аптека, дитяча консультація[1].

Великими були досягнення трудящих міста в справі соціалістичної перебудови всіх ланок господарського життя, перед ними відкрились широкі перспективи.

26 червня 1941 року місто було окуповане фашистськими військами. В чорні роки окупації фашисти запровадили в місті обстановку терору, катування та масових вбивств. Окупанти та їхні вірні слуги — українські буржуазні націоналісти — чинили криваву розправу над радянськими людьми. За час окупації в місті було розстріляно 4366 чол. З 8 по 11 січня 1942 року на полі Гриньова розстріляно 880 чоловік. 5 серпня 1942 року фашистські кати провели ще одну «карну акцію». Вона коштувала життя 115 жителям міста. Третя «велика акція», як її називали фашистські злочинці, проходила з 22 по 26 серпня 1942 року. У ці дні з колишнього Турківського району було вивезено 6 тис. чоловік і спалено в електропечах Белзця. 15 вересня 1942 року в місті арештовано ще 365 чоловік. Всіх їх вивезено в Стрий і розстріляно. Кривавий розгул фашистів не знав меж. Внаслідок цих «акцій» значну кількість українського, єврейського і польського населення, в першу чергу радянських активістів, фашистські кати знищили. Сотні юнаків і дівчат гітлерівці загнали на фашистську каторгу до Німеччини. За роки окупації в Німеччину вивезено з Турки 312 чоловік, в т. ч. 133 жінки і 9 дітей[2].

Кривавий терор фашистів не зміг зламати волі трудящих до боротьби. Трудящі Турківського району чинили опір окупантам, переховували поранених, допомагали радянським бійцям, а також бійцям партизанського з'єднання Героя Радянського Союзу С. А. Ковпака.

Червона Армія з боями просувалась на захід, визволяючи радянські землі. В районі Турки гітлерівські окупанти сподівались зупинити швидкий наступ Червоної Армії. Фашистське командування створило навколо міста міцні укріплення у вигляді глибоких траншей і ходів. За два кілометри на північ від міста, по шосе Самбір—Ужгород вони вирили протитанкові ями, поставили дротяні загородження, протитанкові «їжаки» із залізних рейок. Разом з гітлерівцями проти радянських

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 312, оп. 1, спр. 2, арк. 8.
[2] Архів Турківської міськради.

військ виступили банди т. зв. Української повстанської армії (УПА), які були розташовані в селах Лосинці, Радичі, Ясениці[1].

Протягом липня—вересня 1944 року на підступах до Турки полки 2-ї гвардійської кавалерійської дивізії (8-й гвардії кавалерійський полк) та 151-ї і 161-ї стрілецьких дивізій вели жорстокі бої за визволення Турківського району від окупантів. Особливо запеклими бої були в районі сіл Тур'я, Кіндратова, Зубриці.

На кінець вересня 1944 року від окупантів було очищено більшу частину території Турківського району (східна і північна частини).

26 вересня 1944 року радянські війська вступили в місто Турку. В оперативному зведенні Радянського інформбюро за 26 вересня 1944 року повідомлялось: «На південь і південний схід від міста Сянок наші війська, переборюючи опір противника, з боями зайняли районний центр Дрогобицької області, місто і залізничну станцію Турка»[2].

В боях за визволення міста і сіл Турківського району віддали своє життя сотні воїнів Радянської Армії. Геройською смертю загинули в цих боях росіяни лейтенант М. І. Ромашкін, старшина В. М. Семенов, рядовий узбек Макаджан Гаппарнов, мордвин С. М. Алякшин, близькі земляки турчан уродженці с. Голешів Жидачівського району Львівської області брати Михайло і Федір Басараби, Роман і Марко Микитини та інші. Свято бережуть в своїй пам'яті трудящі міста їх імена. Ніколи не забудуть турчани і ім'я Героя Радянського Союзу майора В. П. Цимбалюка, сміливого командира, що загинув, визволяючи Турківський район від фашистських загарбників. Ім'ям його названо піонерську дружину Турківської середньої школи.

Відразу ж після визволення міста більшість чоловіків пішла до лав Радянської Армії. В боях за визволення Чехословаччини смертю хоробрих загинули рядові М. Д. Кузьо, брати Л. В. і Я. В. Саварини, А. Г. Кузьмак. З боями дійшов до Франкфурта-на-Одері уродженець м. Турки І. О. Бринь. 15 квітня 1945 року, незадовго до закінчення війни в боях з фашистськими недобитками обірвалося життя молодого воїна. За мужність і героїзм, проявлені в боях, нагороджені орденами і медалями М. Я. Синичич, І. С. Сакавчак та багато інших.

Визволене від німецько-фашистських загарбників місто лежало в руїнах. Відступаючи, гітлерівці висадили в повітря залізничний міст, вокзал, лісозаводи «Більшовик» та ім. Шевченка, цегельню, а з електростанції вивезли устаткування. Комунальний житловий фонд міста був зруйнований на 60 проц., головна вулиця міста — вулиця Леніна — на 75 проц., а площа Леніна — на 85 проц. Окупанти зруйнували міський клуб, пекарню, друкарню, радіовузол, поліклініку. Шкода, завдана основним промисловим підприємствам міста й комунальному господарству, становила 6650 тис. карбованців[3].

Внаслідок звірств фашистських окупантів дуже зменшилось населення міста. Якщо напередодні війни в місті проживало 10145 жителів, то в 1946 році їх було 5972 чол. Чоловіків у цей час було значно менше, ніж жінок (відповідно 2389 і 3583).

Комунальних мурованих будинків залишилося тільки 56, дерев'яних — 196, приватних мурованих будинків було 285, дерев'яних — 429.

Багато зусиль доклали трудящі, щоб підняти місто з руїн. Головна увага партійних і радянських органів була звернена на швидку відбудову промислових підприємств. Уже в 1946 році в місті почав працювати лісопильний завод «Більшовик», на якому за цей рік було вироблено різних меблів і пиломатеріалів на загальну суму 324,0 тис. крб. Відновили роботу підприємства райпромкомбінату — кузня, столярна, бляхарська, взуттєва майстерні, шкірзавод і черепично-цегельний завод. За рік роботи промкомбінат випустив різної промислової продукції на 338 тис. крб. Відновили роботу також маслозавод, міська електростанція.

[1] Газ. «Червона зірка», 27 вересня 1946 р.
[2] Газ. «Радянське слово», 27 вересня 1944 р.
[3] Львівський облпартархів ф. 5029, оп. 3, спр. 2, арк. 11.

Проте зроблено було тільки перші кроки до ліквідації наслідків «господарювання» в місті фашистських окупантів. Про це свідчила і мала потужність відбудованих підприємств, і дані про розподіл зайнятості населення в різних галузях народного господарства. В 1946 році з 2581 чол. працездатного населення у промисловості було зайнято тільки 221 чол., у сільському господарстві — 1570 чол., тобто основна маса працездатного населення.

Відбудова зруйнованого гітлерівцями господарства Турки в перші післявоєнні роки проходила в умовах гострої класової боротьби. Вірні слуги фашистських окупантів — українське буржуазно-націоналістичне оунівське підпілля терором і диверсіями намагалося перешкодити соціалістичному будівництву. В густих карпатських лісах бандити створили свої «схрони», звідки робили розбійницькі напади на навколишні села. Багато лиха зазнали жителі міста від бандитів. Від їх рук загинули радянські активісти Стах Кузьо, Іван Поливчак, Василь Сокаль, Григорій Ярцун, колишній заступник голови Боринського райвиконкому, уродженець Турки Й. М. Сидор.

Терористичні акти бандитів викликали гнів і ненависть трудящих, і вони активно виступили на боротьбу з оунівцями. З числа добровольців на території Турківського району були створені групи охорони громадського порядку, серед яких було багато корінних жителів Турки. Це С. А. Дульнявка — нині директор Турківського комбінату комунальних підприємств, І. М. Шевчук — син активного члена КПЗУ Миколи Шевчука, А. І. Павлик — заступник голови колгоспу ім. Богдана Хмельницького в м. Турці, К. І. Шевчук, Д. І. Аннич, М. М. Ільницький — робітники різних промислових підприємств міста, І. М. Кузьмак, М. І. Пилипів, Й. А. Бігун — працівники районного відділу міліції та багато інших.

Назавжди в серцях турчан залишаться імена тих, хто допоміг очистити їхню землю від націоналістичної наволочі і, насамперед, імена тих, що загинули в боротьбі з бандитами — Стаха Кузя, Івана Поливчака, Василя Сокаля та інших.

Посилення активності трудящих у боротьбі з буржуазними націоналістами, успіхи соціалістичного будівництва як в місті, так і на селі, не тільки підірвали соціальну базу буржуазного націоналізму, але сприяли також повній ізоляції оунівців від народу. На початок 1950 року основна частина оунівського підпілля перестала існувати. Абсолютна більшість колишніх оунівців правильно зрозуміла гуманний акт Радянського уряду, який дав можливість тим з них, хто повернувся з повинною, спокутувати свою провину чесною і сумлінною працею.

Залікувавши рани війни, турківчани боролись за дальші успіхи в розвитку та реорганізації економіки міста. Справжнім керівником трудящих у боротьбі за виконання поставлених завдань стала районна партійна організація на чолі з районним комітетом партії. РК КП України провів значну роботу по зміцненню кадрами партійних, радянських і сільськогосподарських органів, промислових підприємств міста, по ідейному загартуванню мас. В м. Турці відкрито однорічну школу партактиву, слухачами якої стали секретарі первинних партійних організацій, керівні працівники колгоспів, радгоспів, підприємств і установ міста і району.

Районний комітет партії звернув особливу увагу на зміцнення первинних партійних організацій. Партійні групи стали бойовими, постійно діючими ланками, які пов'язували господарські завдання, виробничу діяльність з політичною роботою серед трудящих. Восени 1966 року в районі було проведено огляд роботи по економії і ощадливості на виробництві. На промислових підприємствах, на транспорті, в будівельних організаціях міста і району, в колгоспах, радгоспах були створені оглядові комісії, які перевіряли якість продукції, цікавились використанням резервів виробництва, механізацією, розвитком раціоналізаторства тощо.

Огляд виявив чимало недоліків в справі зберігання і використання матеріальних цінностей, чимало непродуктивних затрат, браку на виробництві. Завдяки конкретному вивченню господарства, правильним економічним розрахункам і великій організаторській роботі з людьми, промислові підприємства м. Турки добились

великих успіхів у виконанні завдань відбудови і дальшого розвитку народного господарства міста і району.

В місті працюють такі підприємства: меблева фабрика, кам'яний кар'єр, відділення «Сільгосптехніки», лісгосп, маслозавод, пекарня, комбінат комунальних послуг, три швейні майстерні, ательє мод тощо.

Найбільшим промисловим підприємством міста є меблева фабрика, що заснована на місці колишнього лісопильного заводу «Більшовик». За післявоєнні роки зріс економічний потенціал фабрики. Тільки з 1961 по 1966 рік більше ніж в 2,5 раза зросла кількість робітників, зайнятих на фабриці. Їх налічується тепер 250 чоловік. У 1966 році було пущено в дію заготівельно-розпилювальний цех. У 1967 році фабрика отримала трибарабанний шліфувальний верстат і прес для гарячого пресування[1]. На фабриці запроваджено нову технологію виробництва м'яких меблів, зокрема використано досвід Львівської фірми «Карпати». Тепер на фабриці замість конусних пружин стали виготовляти мати безперервного плетіння, а в диванах і ліжках замість дерев'яних стружок — ватні матраци. Все це значно поліпшило якість меблів, що виготовлялись фабрикою.

На боротьбу за якість, за підвищення всіх техніко-економічних показників виробничого процесу спрямовані були в ці роки зусилля всього робітничого колективу фабрики, і він з честю справився з поставленими завданнями. Немала заслуга в цьому партійної організації фабрики. Питання боротьби за якість, за економію, за зниження собівартості продукції, виконання і перевиконання народногосподарських планів не раз обговорювались на відкритих партійних зборах. З ініціативи комуністів в бригадах, цехах були створені громадські комісії нагляду за якістю продукції, за економією матеріалів. Комуністи запропонували і таку форму контролю за виробництвом і його якістю, як взаємоперевірка бригад.

Широкого розмаху набрав на фабриці рух за комуністичну працю. В 1966 році за звання бригади комуністичної праці боролися колективи чотирьох бригад, що налічують 168 робітників; 16 чоловік індивідуально виборювали звання ударника комуністичної праці. Почесне звання бригади комуністичної праці було присвоєно колективу цеху м'яких меблів.

В робітничому колективі фабрики вже зараз є багато людей, які виявляють справжній трудовий героїзм у боротьбі за виконання і перевиконання виробничих завдань, за повне використання всіх виробничих потужностей і які є прикладом для інших як у праці, так і в побуті. Це в першу чергу М. І. Аннич, активний учасник революційної боротьби в місті Турці в роки панування буржуазно-поміщицької Польщі. М. І. Аннич систематично перевиконує виробничі норми, бере активну участь в громадсько-політичному житті фабрики, багато уваги приділяє він роботі з молоддю, якій віддає свій досвід, свої знання.

В пошані на фабриці і представники молодшої генерації робітників, серед них С. С. Саварин. Прекрасний виробничник С. С. Саварин вкладає весь запал свого серця в доручену справу. Він дає продукцію тільки відмінної якості. Радянський уряд високо оцінив сумлінну працю С. С. Саварина, нагородивши його орденом «Знак пошани».

Високі виробничі показники характеризують також працю М. І. Тисовського — столяра-складальника, М. А. Хомика — бригадира столярів-червонодеревників.

В праці на благо народу, на благо Батьківщини виховуються нові якості цих людей — висока політична свідомість, почуття відповідальності за справу всього робітничого колективу.

Серед учасників руху за комуністичну працю чимало раціоналізаторів і винахідників, які вносять цінні пропозиції щодо механізації, автоматизації виробничих процесів, піднесення якості технології, економії матеріалів та електроенергії. Цінні пропозиції було внесено бригадиром складального цеху В. Яворським, М. Анничем,

---

[1] Газ. «Ленінський шлях», 1 травня 1967 р.

В. Павликом та іншими. Новий метод виготовлення підставок під буфети-серванти, запропонований В. Яворським, на 50 проц. зменшив затрати праці на цю операцію. М. Аннич сконструював нескладний верстат для виготовлення скоб. Впровадження верстату у виробництво прискорило роботу, підвищило якість продукції і дало значну економію (2800 крб. на рік). Тільки за осінні місяці 1966 року на фабриці було зекономлено матеріалів на 7 тис. крб., електроенергії на 3,5 тис. крб., із відходів виготовлено на 5,5 тис. крб. продукції широкого вжитку.

Велика трудова активність робітничого колективу меблевої фабрики дала свої наслідки. Продукція фабрики користується великим попитом. Вона красива і сучасна на вигляд, зроблена з високоякісної деревини. Схвальні відгуки на продукцію фабрики приходять в Турку з далекої Алма-Ати, Воркути і інших міст Радянського Союзу.

За перспективним планом передбачено розширити продуктивну потужність фабрики за рахунок будівництва нових виробничих площ, обладнання фабрики найновішим виробничим устаткуванням.

У 1960 році у Турці розпочато роботу на механізованому кам'яному кар'єрі, що постачає підприємствам області будівельне каміння і щебінь. Кам'яний кар'єр оснащений новою потужною технікою, має свою електростанцію. Для кращого транспортування продукції кар'єру до нього підведено залізницю. На кар'єрі працює добре згуртований робітничий колектив, який бореться за зростання його економічних показників. У 1966 році тут добувалось близько 20 тис. кубометрів будівельного каменю і 40 тис. кубометрів щебеню. Порівняно з 1960 роком продуктивність праці на кар'єрі зросла майже в 2,5 раза. Звичайним явищем стало перевиконання виробничих планів. Проте справи на кар'єрі не завжди йшли так успішно, і комуністам кар'єру довелося докласти зусиль, щоб добитися ритмічності в роботі, покінчити з безгосподарністю у використанні техніки. Систематична наполеглива робота комуністів, спрямована на виховання у кожного робітника високої комуністичної свідомості, комуністичного ставлення до праці, стала дійовим фактором в боротьбі за піднесення продуктивності праці на кар'єрі, за зростання його виробничої потужності.

Не менш важливим фактором виховання у робітників комуністичного ставлення до праці була сила прикладу комуністів-виробничників. З великою повагою ставляться в колективі до І. Г. Сіданича, що ось уже 10 років працює на кар'єрі бурильником. Комуніст, передовик виробництва, він постійно виконує норми виробництва на 150—160 проц., бере активну участь у громадсько-політичному житті колективу. Самовіддана праця І. Г. Сіданича була високо оцінена радянським урядом, який нагородив його орденом «Знак пошани». Такі ж високі норми характеризують працю забійника П. П. Марковича, електрозварювальника Р. Й. Скольського. Великої мужності і відваги вимагає від людини професія підривника, і О. М. Слєпов — колишній фронтовик, володіє цими якостями. 10 років бездоганної праці на кар'єрі є доказом цього.

Чудових людей виховав колектив механізованого кар'єру. Це в повному розумінні цього слова нові люди — високосвідомі, активні, для яких справи колективу, його успіхи є їх кровною справою.

В Турці міститься також управління лісгоспзагу — підприємства, що заготовляє пиломатеріали, ділову деревину і дрова в навколишніх лісах. Лісгоспзаг є досить потужним підприємством, оснащеним передовою технікою. На ньому зайнято близько 300 робітників.

Партійна організація лісгоспзагу приділяла велику увагу правильному добору, розстановці кадрів, ідейно виховній роботі серед лісорубів. Все це допомогло згуртувати розкидані по різних лісництвах бригади лісорубів в єдиний колектив, здатний внести свій вклад у вирішення народногосподарських завдань. Річна продукція становить близько 15 тис. кубометрів ділової деревини, до 2 тис. пиломатеріалів, 3,5 тис. кубометрів дров. В боротьбі за виконання виробничих планів, за технічний прогрес виховувалось комуністичне ставлення до праці. Широко відомі імена пере-

довиків виробництва — шофера М. В. Галишина, нагородженого орденом Трудового Червоного Прапора, бригадира лісорубів Степана Олексина, який разом з своїми товаришами Дмитром Галишиним, Олексою Миськовим та іншими систематично перевиконує норми виробітку. Бригада Степана Олексина була удостоєна почесного звання бригади комуністичної праці.

В місті є відділення «Сільгосптехніки», де працює 120 чоловік. Робітники цього відділення виконують значні за обсягом ремонтно-тракторні роботи, роботи по механізації тваринницьких ферм колгоспів і радгоспів Турківського району. Тільки в 1965 році колективом «Сільгосптехніки» було відремонтовано 57 тракторів, 14 автомашин. Робітники «Сільгосптехніки» борються за відмінну якість роботи і добиваються цього. Доброю славою в місті і районі користується тракторист М. М. Ільницький, який на тракторі С-100 виконує виробничі завдання на 150—170 проц. З ініціативи М. М. Ільницького в позаурочний час робітники «Сільгосптехніки» розкорчовували чагарники в господарствах району. В 1966 році М. М. Ільницький був нагороджений медаллю «За трудову доблесть».

13 років працює в «Сільгосптехніці» шофер В. М. Цитрин. Досвідчений працівник, завжди вимогливий до себе, він постійно перевиконує виробничі завдання, норми міжремонтного пробігу, працює безаварійно. Як виробничник, активний громадський діяч він є прикладом для робітничої молоді «Сільгосптехніки». За сумлінну працю і успіхи, досягнуті в роботі, В. М. Цитрина нагороджено медаллю «За трудову доблесть».

За післявоєнні роки зросла потужність Турківського маслозаводу, що є філіалом фірми «Верховина». В 1966 році завод виробив 2218 цнт масла, 780 цнт пісного сиру, велику кількість кефіру, вершків, морозива, казеїну, ставши переможцем соціалістичного змагання підприємств міста[1]. Промисловість міста планові завдання 1966 року, першого року нової п'ятирічки, виконала на 104,8 процента.

В місті проведені також роботи по налагодженню залізничного і автомобільного сполучення з іншими районами нашої країни. Ще в 1952 році тут збудовано новий залізничний міст. За 20 післявоєнних років значно зріс автомобільний парк міста. В 1950 році в місті було всього 15 автомобілів, в 1965 році — вже 110. На транспорті, як і в промисловості, працює великий колектив передовиків і новаторів виробництва, які своєю відданою працею примножують багатства нашої Батьківщини.

Озброєні рішеннями XXIII з'їзду КПРС трудящі міста Турки борються за дальше піднесення культури виробництва, дальший технічний прогрес, за втілення в життя віковічної мрії людства — комунізму.

В 1948 році в Турці було організовано чотири сільськогосподарські артілі: ім. Богдана Хмельницького, ім. Калініна, ім. Кірова, ім. Лесі Українки. В наступні роки проведено об'єднання колгоспів м. Турки і сусідніх сіл. Після ряду реорганізацій з лютого 1963 року в Турці залишився один колгосп ім. Богдана Хмельницького, до якого належить також невелике селище Слобода.

На шляху до перетворення колгоспів м. Турки в передові господарства було чимало труднощів, а саме: недостатня технічна оснащеність колгоспів, виснаженість земель, відсутність достатньої кількості кваліфікованих сільськогосподарських кадрів тощо. Ще в січні 1950 року в колгоспах міста не було жодного авто-

На пасовиську, колгосп ім. Богдана Хмельницького.

[1] Газ. «Ленінський шлях», 28 січня 1967 р.

мобіля, жодного трактора. Сільськогосподарський інвентар колгоспів складався з 52 кінних плугів, 12 возів на дерев'яному і 31 на залізному ходу, 10 віялок, 4 простих молотарок, сортувалки і соломорізки.

Основними сільськогосподарськими культурами артілей був ячмінь і овес.

Партійні та радянські організації приділяли велику увагу зміцненню колгоспів. Колгоспи одержали велику допомогу від Радянської держави — кредитами, насінням, технікою. На роботу в колгоспи були направлені спеціалісти сільського господарства.

Нині колгосп ім. Богдана Хмельницького — міцне, оснащене передовою технікою, господарство. Колгосп вирощує озиму пшеницю, жито, ячмінь, овес, льон, картоплю, кормові культури. За останні роки (з 1950 по 1966 рр.) змінилася структура посівних площ колгоспу. Більше ніж в 2,5 раза зменшились посівні площі під зерновими (в 1966 році вони становили 28 проц. всіх посівних площ колгоспу, а в 1950 році — 77 проц.). В той же час зросли посівні площі під технічними культурами — льоном, картоплею, кормовими культурами. Це пов'язано з тим, що колгосп приділяв особливу увагу розвиткові більш перспективного в гірських умовах тваринництва. Основний напрям тваринництва — молочно-м'ясний. (В колгоспі є 959 голів великої рогатої худоби, в т. ч. корів з нетелями 272, свиней — 648).

Зовсім іншою стала тепер технічна оснащеність колгоспу. Якщо раніше основним знаряддям праці був простий кінний плуг, а тягловою силою — коні, то тепер основну роботу в колгоспі виконують трактори, комбайни, автомобілі. В колгоспі в 1966 році було 9 тракторів (в т. ч. 4 гусеничні), 1 зерновий комбайн, 10 вантажних автомобілів, 2 культиватори, 5 сівалок, сінокосарки, картоплекопачі, льономолотарки, зерноочисні машини, силосорізки тощо. В колгоспі є своя стаціонарна і пересувна електростанції. Артіль має ряд допоміжних підприємств: лісопильню, млин, ремонтну майстерню.

В колгоспі з'явилось багато таких спеціальностей, яких до цього часу турківські селяни не знали — трактористів, комбайнерів, інженерів, кіномеханіків, агрономів, зоотехніків.

Нова техніка, люди, що опанували цю техніку, стали запорукою дальшого піднесення колгоспного виробництва, зростання продуктивності праці колгоспного селянства.

У 1966 році в колгоспі на 100 га угідь було вироблено молока 297 цнт, м'яса 116 цнт, на кожну корову надоєно 1759 цнт молока. Ще разючіші зміни сталися в розвитку тваринництва за останні роки. В 1963 році колгосп ім. Богдана Хмельницького за кількістю рогатої худоби посідав одне з перших місць в районі і мав 53,5 голів на 100 га угідь. В 1966 році на 100 га угідь було вже 104,7 голів великої рогатої худоби, тобто майже вдвоє більше ніж у 1963 році.

Зросла також врожайність зернових культур. Значні успіхи має колгосп в розвитку овочівництва. За останні роки в колгоспі помітно збільшилось виробництво і заготівля картоплі, овочів.

Березневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС намітив конкретні заходи до поліпшення керівництва сільським господарством. В світлі цього в колгоспі ім. Богдана Хмельницького розроблено заходи для поліпшення організації праці колгоспників, дальшого піднесення всіх галузей колгоспного виробництва.

За післявоєнні роки в колгоспі виросли люди, віддані своїй справі, які постійним пошуком нових резервів зростання продуктивності праці допомагають партійній організації, правлінню колгоспу вивести колгосп в число передових в районі.

Багато сил віддає справі організаційно-господарського зміцнення колгоспу його голова Ф. А. Гришко. Праця Ф. А. Гришка високо оцінена Радянським урядом, який в квітні 1966 року нагородив його орденом Леніна. Вірними помічниками Ф. А. Гришка в боротьбі за дальше піднесення економіки колгоспу є комуністи В. Яворський та Й. Багай, які очолюють четверту і п'яту бригади, що є передовими в колгоспі.

Загальне визнання і пошану здобула свинарка колгоспу ім. Богдана Хмельницького комсомолка Е. І. Дульнявка. З 1958 року працює вона на колгоспній фермі. В 1965 році вона одержала від кожної свиноматки по 23 поросяти. За сумлінну працю Е. І. Дульнявку нагороджено орденом «Знак пошани». Такої ж нагороди удостоєна і ланкова колгоспу Г. М. Яцкуляк, яка разом з ланкою добилася високих урожаїв картоплі. Приклад Е. І. Дульнявки та Г. М. Яцкуляк наслідують колгоспники Г. П. Кузьмак, С. Й. Тисовська, С. С. Гайдук, К. М. Писанчин, які теж добиваються високих показників у роботі.

За роки Радянської влади до невпізнання змінилось місто. Виросли нові люди. Надбанням трудящих стала освіта, вищі досягнення радянської і світової культури.

Уже в перші роки після визволення від фашистської окупації почали працювати середня, неповносередня і початкові школи. На 1 січня 1948 року в школах міста навчалось 933 учні. Невелика кількість учнів в ці роки пояснюється тим, що в період окупації знищено багато населення. В наступні роки з метою забезпечення умов для одержання середньої освіти тим із дорослих, які не мали закінченої середньої освіти, в місті відкрито вечірню середню школу робітничої молоді та заочну середню школу. В 1966/1967 навч. році в школах м. Турки навчалось: в середній школі — 1050 учнів, в восьмирічній — 210 учнів, в школі-інтернаті — 287 учнів, в вечірній школі — 156, в заочній — 1151, в Слободянській початковій школі — 37. В школах міста працювало 107 вчителів.

Порівнюючи мережу шкіл, створених за Радянської влади, з тією, яка була до возз'єднання, коли на 10145 чол. населення в місті було дві однокласні, одна чотирикласна і дві семирічні школи, в яких навчалося 1500 учнів і працювало 35 учителів, наочно бачимо, яку увагу приділяє Радянська влада розвиткові народної освіти. Майже в 2 рази зросла кількість учнів в школах міста і більше, ніж в 3 рази кількість учителів в них.

З 1 вересня 1966 року в Турці відкрито електротехнічне училище на 300 місць. У місті є дитячий садок на 119 місць і дитячі ясла на 75 місць.

Освіта за роки Радянської влади стала справді надбанням трудящих. За останні 17 років середню школу закінчили 611 чоловік, вечірню — 278. З них 213 чоловік здобули вищу і понад 200 — середню спеціальну освіту. 111 випускників турківських шкіл працюють вчителями, 21 інженерами, 19 лікарями, 26 чоловік — офіцери Радянської Армії, є й агрономи, зоотехніки.

В Турківській середній школі працюють учителі С. К. Кузьмак, М. І. Піхо — уродженці м. Турки. За роки Радянської влади вони стали хорошими спеціалістами, які самовіддано працюють над вихованням шкільної молоді, віддаючи цій справі всі свої знання, свій запал. Серед учителів є багато досвідчених прекрасних педагогів: це А. Ф. Дмитрах — директор Турківської середньої школи, за успіхи в розвитку народної освіти нагороджений орденом «Знак пошани», К. С. Сабодаш, О. О. Ортинський нагороджені значком «Відмінник народної освіти».

Вчителі міста постійно працюють над підвищенням свого ідейно-теоретичного і фахового рівня. Велику допомогу в цій справі їм подають кафедри Львівського ордена Леніна університету ім. І. Франка. Для вчителів м. Турки викладачі університету організували постійнодіючий семінар з різних проблем гуманітарних і точних наук.

До возз'єднання з Радянською Україною в умовах соціального і національного гноблення книга, газета, кіно, театр, були доступні лише панівним класам. Нині у місті є дві масові бібліотеки, три шкільні бібліотеки, кілька бібліотек при промислових підприємствах. Районна бібліотека для дорослих, в якій налічується 21 000 книг має 2230 читачів, районною дитячою бібліотекою користуються 1533 читачі. Профспілкові бібліотеки Турківського відділення «Сільгосптехніки» налічують 13 000 книг. Загальний фонд усіх бібліотек міста — 53 000 екземплярів. Успіхи в господарському і культурному будівництві стали базою для піднесення культури трудящих. Робітники, колгоспники тягнуться до знань, до культури. Про це свідчить хоча б той факт,

що в 1967 році кожна сім'я отримувала по кілька примірників центральних, республіканських, обласних і районних газет і журналів. У місті проживає 6344 чоловік[1], передплачують понад 4000 примірників газет і журналів. Трудящі міста охоче відвідують лекції, які систематично читають члени місцевої лекторської групи «Знання».

Трудящим є де відпочити після трудового дня. У місті є Будинок культури з залом на 360 місць і добре обладнаними кімнатами для гурткової роботи. Тут працюють гуртки: драматичний, хоровий, танцювальний, вокальний, художнього слова, естрадний. Деякі гуртки художньої самодіяльності перетворилися у зрілі в творчому відношенні колективи, які домоглися значних успіхів у своїй роботі. Так, дипломантами І ступеня на республіканському конкурсі 1964 року стали танцювальний та драматичний гуртки. Останній є також кандидатом на звання народного театру. Гуртки художньої самодіяльності дають концерти для населення. Учасники художньої самодіяльності не раз виступали в передачах обласного і республіканського телебачення. Частими гостями в місті є артисти обласних театрів. У 1967 році споруджено телевізійний ретранслятор.

З 1 вересня 1966 року відкрито 7-річну дитячу музичну школу — перший музичний навчальний заклад в історії міста.

До 1939 року в Турці працювало 7 лікарів і була лише одна лікарня на 50 ліжок. Радянська держава приділяє велику увагу медичному обслуговуванню населення. В місті є лікарня на 175 ліжок, аптека, пологовий будинок, поліклініка. Працюють дворічні курси медсестер, які готують кадри медичних працівників середньої кваліфікації. В 1967 році побудовано нову поліклініку. В Турківській лікарні в 1967 році працював 21 лікар. Лікарня забезпечена найновішим устаткуванням. Вона має фізіотерапевтичний, клініко-діагностичний, фізичний, 2 рентгенкабінети, жіночу консультацію, санітарно-бактеріологічну лабораторію, дезинфекційний і санітарно-епідемічний відділи, аптеку, молочну кухню. Крім того, в Турці є тубдиспансер на 75 ліжок, в якому працюють 2 лікарі та 16 середніх медпрацівників.

Завідуючим хірургічного відділу Турківської лікарні працює уродженець Турківського району Д. І. Герич. Прекрасний спеціаліст, чуйна і уважна людина Діонізій Іванович за роки своєї хірургічної практики врятував життя не одному з своїх пацієнтів. За великі заслуги в боротьбі за життя, за здоров'я людини Д. І. Герич в грудні 1966 року нагороджений орденом «Знак пошани».

Зруйноване війною місто повністю відбудовано, з'явилося багато нових житлових будинків. Лише в 1966 році здано в експлуатацію два шістнадцятиквартирні будинки, один восьмиквартирний і 8 одноквартирних[2]. Силами трудящих місто озеленено — посаджено нові сквери, збудовано стадіон. Споруджено пам'ятники В. І. Леніну, майорові В. П. Цимбалюку, комсомольцям — борцям за зміцнення Радянської влади і колективізацію. Встановлено також пам'ятник Т. Г. Шевченку.

Великі зміни відбулись в економіці і культурі міста Турки за роки Радянської влади. Проте найбільшим надбанням є люди — нові люди, справжні патріоти, будівники комуністичного суспільства. В місті є великий загін передовиків і новаторів виробництва.

Глибоко шанують турчани своїх земляків, які боролись за встановлення Радянської влади в роки панування буржуазно-поміщицької Польщі, а потім працювали на різних ділянках соціалістичного будівництва і тепер пішли на заслужений відпочинок, тих, які за роки Радянської влади виросли в майстрів своєї справи, відданих борців за прекрасне комуністичне майбутнє і які нині працюють на різних ділянках виробництва, державній роботі як у місті, так і поза його межами. Серед них — брати В. М. і В. М. Яворські. Уродженці Турки, вони зв'язали своє життя з колгоспним виробництвом у Турківському районі. Володимир Михайлович почав працювати рядовим колгоспником, потім став бригадиром, а в серпні 1951 року — головою Турків-

---

[1] Матеріали Турківської міськради.
[2] Газ. «Ленінський шлях», 3 лютого 1967 р.

Річка Стрий біля м. Турки.

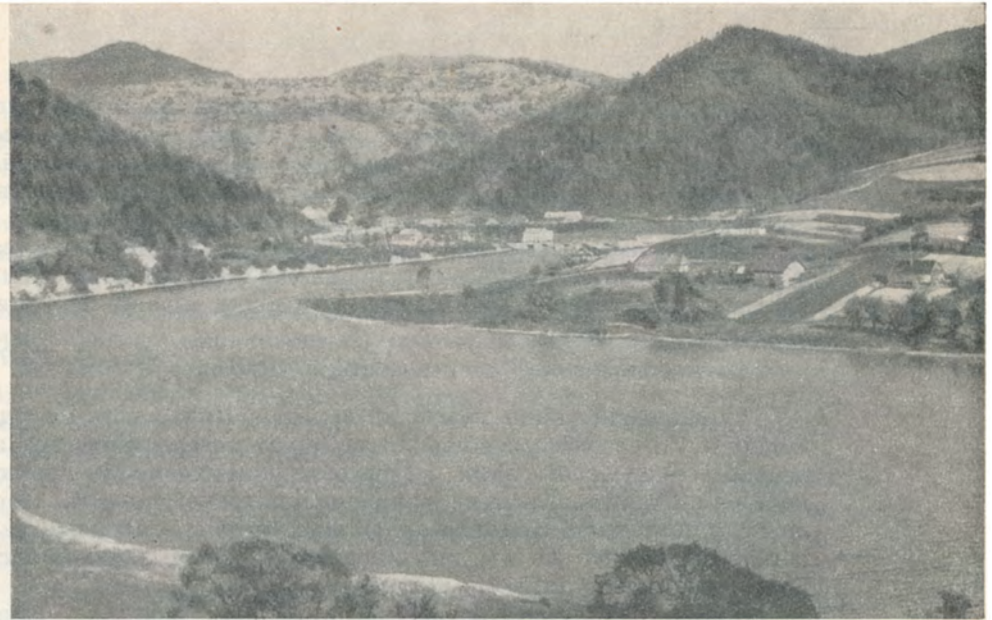

ського колгоспу ім. Богдана Хмельницького. За трудові подвиги він у 1958 році нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора, а в квітні 1966 року — орденом «Знак пошани». Тепер він працює головою колгоспу ім. Маяковського, одного з передових у Турківському районі. Орденом Трудового Червоного Прапора нагороджено і Віктора Михайловича — директора передового в районі радгоспу «Карпати».

П'ятнадцятирічною дівчиною Антоніна Шевчук була кинута в Освєнцімський концтабір за відмову працювати на фашистських окупантів. Роки катування не зломили її. Визволена з фашистської каторги радянськими військами, Антоніна Шевчук повернулася в рідне місто. Радянська влада дала їй все: освіту, улюблений фах, можливість віддати людям тепло свого великого серця. Антоніна Шевчук — народний суддя, чуйний, справедливий, уважний до людей. В Турці живе старий комуніст-підпільник І. П. Семець. Шістнадцятирічним хлопцем залишив він рідну хату в с. Шумячах і з сотнями галичан подався в Америку на заробітки. Тут Ілько Петрович познайомився з комуністами, а згодом вступив в їх ряди. За революційну діяльність був заарештований. Рік відсидів за гратами і ще більш загартованим, переконаним у своїх поглядах вийшов на волю. Невдовзі Ілько Петрович повернувся на рідну землю. За дорученням КПСГ Ілько Петрович не раз ходив за кордон, у Чехословаччину. Лісами і хащами, обминаючи прикордонні застави, ризикуючи життям, переносив разом з родичем Онуфрієм Семцем марксистську літературу. Ілько Петрович був делегатом Крайової конференції КПСГ. У жовтні 1921 року був ув'язнений. Повернувшись до Турки, продовжував пропагувати революційні ідеї.

Коли ж на західноукраїнські землі прийшли радянські війська, І. А. Семець першим вступив у артіль і був першим головою колгоспу в Горішній Турці. Життя Ілька Петровича завжди нерозривно зв'язане з життям народу. Хоч нині він пішов на заслужений відпочинок, але продовжує цікавитись життям міста і району, він часто зустрічається з молоддю, розповідає їй про буремні роки, про революційні події в Галичині.

Жителі Турки вже тепер думають про майбутнє свого міста. В перспективних планах розвитку міста передбачено збудувати цегельний завод, новий поліруваль-ний цех меблевої фабрики, комбінат побутового обслуговування, універмаг, дві хлібопекарні, новий будинок райвиконкому, нову поліклініку, Будинок культури, кінотеатр. У найближчі роки почнеться будівництво великого 40-квар-

тирного житлового будинку, а також спорудження корпусу середньої школи. Велика увага в перспективному плані приділена благоустрою міста. В новій п'ятирічці буде остаточно вирішено питання з водопостачанням міста, електрифікацією його околиць. Місто та його околиці озеленено: закладено великий парк, проведено капітальний ремонт автомобільних шляхів навколо Турки.

Чесна, самовіддана праця трудящих Турки — найвища запорука того, що їм під силу втілити в життя їхні плани на майбутнє, зробити це майбутнє ще світлішим і прекрасним, внести і свою частку в велику справу побудови комунізму в нашій країні.

Ю. І. ГАЙДА, Л. А. ІВАНЕНКО

* * *

Турківський район межує на заході з Польською Народною Республікою, на півдні — з Великоберезнянським та Воловецьким районами Закарпатської області, на сході — з Сколівським і Дрогобицьким районами Львівської області, на півночі — з Старосамбірським районом Львівської області. Населення 65,7 тис. чоловік, у тому числі сільського 59,6 тис. чоловік і міського 6,1 тис. чоловік. Густота населення 53 чол. на кв. км. У районі є 56 населених пунктів, підпорядкованих 28 сільським та одній міській раді.

Площа району — 1,2 тис. кв. км. Через територію району проходять залізнична колія Самбір — Ужгород і шосе Самбір — Ужгород, від якого відгалужується автомобільний шлях Боринягод — Тухолька.

В районі ведуться розвідувальні роботи для виявлення запасів нафти і газу. Є мінеральні води, будівельний камінь. Грунти — бурі, лісові.

Турківський район є типовим гірським районом. Уся його територія входить до складу Високих (Бойківських) Бескидів, які є північно-західною частиною Українських Карпат.

У районі — 12 колгоспів і 5 радгоспів («Турківський», «Карпати», «Боринський», «Комсомолець», ім. XXIII з'їзду КПРС).

Основний напрям у сільському господарстві: м'ясо-молочне тваринництво з розвинутим вівчарством; вирощують льон і картоплю. Значна частина населення зайнята в лісовому господарстві та лісозаготівлях.

Земельних угідь близько 119 340 га, в т. ч. 22,4 тис. га ріллі, 52,4 тис. га лісів, 206 га садів, 15,2 тис. га пасовищ, 4,9 тис. га сінокосів. Структура посівів по району в 1967 році була така: озиме жито 749 га, яре жито 722 га, овес 2170 га, льон-довгунець 2933 га, картопля 1855 га, кормові культури 11 219 га, озима пшениця 770 га. В колгоспах і радгоспах працює 398 тракторів (в переводі на 15-сильні), 29 зернових комбайнів. Усі господарства використовують електроенергію з державної енергосистеми. В господарствах працює 97 електромоторів з сумарною потужністю 1305 кіловат.

Поголів'я худоби по району на 1 січня 1967 р. становило: великої рогатої худоби 44 057 голів (корів 19 482), овець — 7116, свиней — 14 223, коней — 2662. В т. ч. у громадському користуванні (колгоспи, радгоспи) є 14 929 голів великої рогатої худоби (з них корів 5054), овець — 6579, свиней — 1930, коней — 2588.

В колгоспах і радгоспах району на 100 га сільськогосподарських угідь припадало 35,3 голів великої рогатої худоби, в т. ч. 10,0 корів; на 100 га ріллі — 8,4 свиней, 15,6 овець. Валовий надій молока становив 5841 т (в т. ч. по колгоспах 3229 т, по радгоспах 2612 т).

Турківський район посідає одно з перших місць в області за рівнем розвитку лісового господарства. Розробку лісових масивів та лісонасадження проводить Турківське лісогосподарсько-заготівельне підприємство. Заліснюють цінними лісовими породами — ялицею європейською, буком та модриною. В складі лісгоспзагу в 1964 році організовано приписне мисливське господарство. Велика увага приділяється охороні й збільшенню мисливської фауни (олені, косулі, дикі свині, ведмеді), розведенню форелі.

В районі є сприятливі умови для розвитку туризму і гірсько-лижного спорту. Увагу туристів привертають витоки р. Дністра (між селами Вовчим і Розлучем), гора Пікуй — найвища точка в області. Передбачається розвиток у ряді місцевостей гірських кліматичних курортів, будівництво туристських баз, трамплінів.

У районі діють такі промислові підприємства: лісгоспзаг (сюди ж входить Яворівський лісозавод), Турківський маслозавод, Турківський механізований кар'єр, Турківське районне об'єднання «Сільгосптехніка» та її Верхньовисоцьке відділення, а також Турківська меблева фабрика (філіал Стрілківського виробничого об'єднання деревообробної промисловості), міжколгоспна будівельна організація, хлібозавод і дві пекарні, комбінат підприємств побутового обслуговування. Кількість робітників і службовців у районі — 2,7 тис. чоловік.

Звання колективів комуністичної праці здобули бригада залізничників на ст. Сянки і 4 бригади працівників торговельних підприємств.

Велику виховну й педагогічну роботу провадять школи, яких у районі 67 (з них 8 середніх), в них навчається 13 тисяч учнів. У 1965 році в Турці відкрито музичну школу-семирічку та електротехнічне училище, в 1964 році — професійно-технічне училище в с. Борині.

В районі діє 56 клубів, 2 Будинки культури, 38 сільських бібліотек, 2 районні, 3 профспілкові і 7 громадських (загальний книжковий фонд 35 тис. примірників), 2 кінотеатри, 64 стаціонарні кіноустановки.

В с. Борині є музей В. І. Леніна, організований на громадських засадах.

Медичне обслуговування населення забезпечують 8 лікарень, амбулаторія, 59 медичних пунктів.

За останні роки в селах району інтенсивно проводиться житлове будівництво. За 1960—1965 рр. побудовано 2056 нових будинків.

Боротьбу трудящих району за розвиток народного господарства і культури очолюють партійні організації. Значного розмаху набула ідеологічна робота. В системі партійної освіти діє 63 гуртки і теоретичні семінари, які відвідують понад 1100 чоловік. У 1965 році було прочитано 4700 лекцій для населення. Районна організація товариства «Знання» налічує 410 членів, тут працює 20 секцій (суспільно-політичних наук, літератури, мистецтва та ін.).

У 1965 році відкрито народний університет педагогічних знань для вчителів (при районному відділі народної освіти), народний університет для батьків (при Турківській середній школі), народний університет торгівлі (при райспоживспілці). Видається газета «Ленінський шлях», орган РК КП України і районної Ради депутатів трудящих.

Корінним населенням Турківського району є бойки — етнографічна група українців-верховинців, які тривалий час зберігали багато старовинних особливостей в мові та побуті.

На території Турківського району є ряд пам'яток української народної дерев'яної архітектури. Під охорону держави взято Миколаївську та Успенську церкви в м. Турці, а також церкви в селах Гнилій, Комарниках, Маткові, Нижньому Висоцькому[1].

---

[1] Наказ Голови державного комітету в справах будівництва та архітектури Української РСР від 13 вересня 1963 р.

БО́РИНЯ

Бориня — село Турківського району, лежить за 14 км на південь від райцентру і за 6 км від залізничної станції Яблунька Нижня, в східній частині Карпатських Бескидів.

Неподалік протікає ріка Стрий (система Дністра). Населення — 2644 чоловіки. З Боринею межують села Риків, Нижнє Висоцьке, Нижній Турів, Ільник.

Поблизу села пролягає шосейний шлях Львів—Ужгород, що перетинає Карпати на Ужоцькому перевалі. Дорога прокладена на початку XIX століття, до того часу давній шлях проходив з Борині на південь понад рікою Стриєм і перетинав вододільний хребет Карпат на перевалі Руський путь. Про те, що цей шлях був здавна важливою торговою артерією, свідчить знахідка в Борині у 70-х роках XIX століття скарбу римських монет — 100 динарів — з кінця II століття від Траяна до Коммода[1]. З етнографічного погляду Бориня — одна з найтиповіших місцевостей Центральної Бойківщини.

Першу згадку про неї зустрічаємо в архівних документах за 1552 рік, коли за королівським привілеєм війтом села став дрібний шляхтич Височанський[2]. Роком 1563 датований привілей Сігізмунда Августа на попівство в с. Борині Височанського деканату, даний попові Василеві[3].

Село належало до т. зв. Ільницької країни, яка входила до складу Самбірської економії — тобто належало до королівських маєтків. Бориняни здавна займалися землеробством і випасом худоби, сиділи на т. зв. «волоському праві» — сплачували грошові чинші і віддавали натуральні данини. За даними люстрації королівщини у 1565 році в Борині на той час було 65 господарств (кметів) і 4 «підсадки», які мали $19^1/_4$ ланів землі (лан — 25 га)[4]. Така значна кількість освоєної землі уже в середині XVII століття в гірських умовах і число господарств дає підставу вважати, що село виникло раніше.

У 1648 році в Борині числиться вже 30 ланів землі[5]. На той час тут був укріплений шляхетський двір. У червні 1648 року на цей двір вчинили напад озброєні групи селян з навколишніх сіл. Челядь і шляхту, що чинили опір, побито, двір розгромлено. Докладний опис цієї події знаходимо в скарзі шляхтича Височанського від 6 серпня 1649 року до сяноцького гродського суду[6].

Боротьба селян-кріпаків проти феодального гніту тривала і в другій половині XVII століття. Виступи в Борині проти панів-державців, які орендували село, проти військових постоїв переходили навіть у збройні сутички. Вони стають об'єктом обговорення шляхти Руського воєводства на Вишенському сеймику в липні 1696 року[7]. Сеймик визнав, що селяни в Борині так активізувалися, що для місцевої шляхти тут небезпечно жити. Для «утихомирення» і ліквідації повстанців сейм наказав послати каральні загони смоляків[8].

У 1698 році селяни Борині звернулися до Львівського гродського суду зі скаргою на комісію, яка в суперечці пана з громадою, навіть не вислухавши останньої, вирішила справу на користь феодала[9].

Різні утиски, важкі феодальні повинності, всякі зловживання панів-державців і особливо необмежене свавілля військових постоїв, що часто бували в цих місце-

---

[1] М. Ю. Брайчевський. Римська монета на території УРСР, Київ. 1959, стор. 128.
[2] W. Polnarwicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, Turka, 1929, стор. 99.
[3] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 129, оп. 1, спр. 36.
[4] Джерела до історії України—Русі, т. l, Львів, 1895, стор. 239—240.
[5] Akta grodzkie i ziemskie, t. XXI, стор. 23.
[6] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 15, оп. 1, спр. 161, стор. 44—52.
[7] С. Томашівський. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р. ЗНТШ, т. 23—24, 1898, стор. 8—9; В. Грабовецький. Рух карпатських опришків напередодні і в роки визвольної війни 1648—1654 рр.— З історії західноукраїнських земель, т. 1. К., 1957, стор. 32.
[8] В. В. Грабовецький. Селянський рух на Прикарпатті (XVII—XVIII ст.), К., 1962, стор. 139.
[9] ЦДІА у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 411, стор. 109—111.

востях (у 1658 році, наприклад, село і двір були пограбовані польськими драгунами, у зв'язку з чим була навіть подана відповідна скарга[1]), далися взнаки селянам. Цією обставиною, а може й якимись епідеміями чи іншими злигоднями можна пояснити те, що кількість населення Борині не збільшувалась, а навпаки, зменшувалась. У збережених записах люстрації 1692 року констатується, що в селі є заселених лише 30 хат, інші пусті. Тут зазначено також, що село розміщене над потоком, має два млинки і корчму[2].

У 1711 році село було майже цілковито спустошене пожежею і епідемією[3].

Після того, як Галичину захопила цісарська Австрія, Бориня разом з іншими 24 селами Ільницької і Либохорської країн Самбірської королівської економії була в кінці XVIII століття приєднана до цісарських столових маєтків. Управління цього ключа (фервальтерія) розміщалося в Борині[4]. На той час припадає також заснування тут невеличкої німецької колонії. Кращі землі, що були відібрані від селян, одержали колоністи, їх звільнено від податків, надано їм всякі інші пільги[5]. За горішньою частиною села ще й досі зберігається назва «Колонія», хоч німецьких сімей тут уже майже немає.

Напередодні скасування панщини в Борині 123 селянські господарства мали 1837,5 моргів землі (з них 22 господарства мали по 21—34 морги, 76— по 10—19 моргів, 25— по 3—9 моргів), 30 безземельних халупників (таких, що мали хату, але не мали землі) і 70 комірників (тих, що не мали ні хати, ні землі). Крім усяких землеробських робіт (тяглових і піших), у панщизняні повинності селян входили і роботи в лісі (вирубування, вивіз, обробка деревини, очищення зрубів, засадження лісу тощо). Сума викупу боринських селян від панщини була встановлена 25 177 золотих ринських[6]. Це, як і скрізь, була «голодна воля», бо майже всі ліси і кращі землі залишились у руках держави, чи вірніше, панів-державців.

У 1868 році Бориню й інші села держава продала акційній спілці барона Лібіга[7]. В другій половині XIX століття населення Борині зростає. За даними перепису 1869 року, тут було 199 дворів і 1223 чол. населення[8], у 1900 році числиться вже 290 дворів і 1754 чол. З усіх 3643 га землі (в т. ч. 1517 га орної, 276 га лук, 314 га пасовищ, 1462 га лісу і 74 га всяких неужитків) баронові Лібігу належало близько половини — 1595 га, майже весь ліс — 1352 га, 141 га орної землі, 88 га лук і пасовищ і 14 га інших угідь[9].

Як і в давнину, бориняни займалися здебільшого випасом овець і волів, сіяли на своїх маловрожайних нивках овес, шукали принагідних заробітків у лісі і дворі. Більшість селян терпіла майже хронічний голод, переносила страшні переднівки. Коли кінчалася остання картопля, виміталася із засіка остання жменя вівса, а до нового врожаю залишалося ще кілька місяців, тоді доводилося йти до куркулів і лихварів, брати позики за високі проценти або на кабальних умовах відробляти їх. Закабалення гірського населення лихварями набрало особливо загрозливого розмаху. Наприкінці XIX — на початку XX століття в руках лихварів опинилися і випаси худоби, і торгівля вівцями та волами, і фактичний контроль над дрібним кустарним промислом.

У Борині, як і в інших навколишніх гірських селах, панували злидні. Люди жили в курних хатах, носили здебільшого одяг і взуття власного виробу. Чоловічий

---

[1] Akta grodzkie i ziemskie, t. XXI, стор. 122.
[2] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 14, оп. 1, спр. 258, стор. 4, 14.
[3] Akta grodzkie i ziemskie, t. XXII, стор. 484—485.
[4] K. Czemeryński, O dobrach koronnych, стор. 182; ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 86, спр. 1186, стор. 11—12.
[5] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, стор. 99.
[6] ЦДІА УРСР, у м. Львові, ф. 168, спр. 2607.
[7] W. Pulnarowicz. U źródeł Sanu, Stryja i Dniestru, стор. 99.
[8] Orts—Repertorium..., Wien, 1874, стор. 236, 237.
[9] Gemeindelexikon von Galizien, 1907, стор. 722.

і жіночий одяг шили з домотканого льняного і конопляного полотна, з грубого саморобного сукна виготовлялися свити, а з овечих шкірок заможні селяни могли пошити кожушки. Взуттям служили виплетені з соломи «солом'яники», а також видовбані з дерева «баганчі» («дерев'яники») — в них ходили і дорослі і діти. Постоли із шкіри — «ходаки» — були святковим взуттям і то не для кожного, чоботи і черевики могли придбати лише багатші господарі.

Як польські, так і австрійські правителі зовсім не дбали про економічне і культурне піднесення гірського населення. «Світом, забитим дошками», називали колись цю частину краю. Тут доходили до свого зеніту безправ'я і свавілля влади, суцільна неписьменність була сприятливим грунтом для процвітання найрізноманітніших форм визиску. Особливо привільно почували себе тут усякі лихварі, спекулянти, крамарі і перекупники. Користуючись потуранням, а то й прямою підтримкою влади, вони нерідко прибирали до своїх рук цілі села, ставали в них справжніми господарями і володарями.

Корчма і церква були вірними помічниками дідичів і влади у визискуванні і одурманюванні селян. Ці інституції віддавна існували в Борині. Уже в документах XVII століття значиться, що тут було аж дві корчми. Зате про школу в Борині влада потурбувалася лише наприкінці XIX століття. У 1884 році заснована однокласна школа, але й цю дату годі твердо вважати за початок шкільництва в Борині. Слід не забувати, що організація шкіл в гірських місцевостях була з різних причин (а найчастіше при прямому потуранні властей) звичайною фікцією. Типову картину організації шкільництва в горах реалістично відобразив І. Франко у п'єсі «Учитель», дія якої відбувається саме в одному із сіл поблизу Борині. Ситуація, в якій діє герой твору, це реальний життєвий матеріал, він підтверджується численними свідченнями преси кінця XIX і початку XX століття, а також офіціальними статистичними даними.

Перед першою світовою війною однокласну школу перетворено на двокласну; вона розміщалася в темному тісному приміщенні, що не відповідало найелементарнішим вимогам шкільної гігієни.

Під час першої світової війни чоловіки віком від 21 до 45 років, а згодом — від 19 до 50 років були мобілізовані в австрійську армію. Перебування в Борині російських солдат у 1914—1915 рр. переконало населення в безпідставності фантастичних вигадок австрійської пропаганди про жорстокість і звірства росіян. Під час відступу російської армії з Карпат село опинилося в зоні боїв, на його території розривалися снаряди, горіли будинки, були і людські жертви.

Докотився в цю гірську закутину і відгомін Великої Жовтневої соціалістичної революції. Його принесли селяни, які побували в полоні в Росії. Згодом відомості про події в Росії і на зазбручанській Україні поширювала комуністична преса Західної України і нелегальна література.

За часів польської буржуазно-поміщицької влади триває процес зубожіння населення, зростає у Борині число малоземельних і безземельних сімей. За даними перепису, в 1931 році тут числилося 389 дворів — 2276 чоловік населення[1]. Але з усіх 3643 га землі 1744 га належало фільварковій, 84 га — церковві, 71 га — громаді і лише 1744 га належало селянам[2]. І знову ж з того лише менша частина орної землі — переважна більшість її опинилася в руках куркулів, колоністів і спекулянтів[3].

Позбавлена землі боринська біднота намагається поправити своє економічне становище дрібним домашнім ремеслом. На початку 1939 року в Борині зареєстровано 150 кустарних ткацьких майстерень, які виготовляли льняні і вовняні тканини

---

[1] Skorowidz gmin Rzeczypospolitej Polskiej, Warschawa, 1933, стор. 53.

[2] Ogólne zestawienie gruntów województwa Lwowskiego.

[3] Статистичні дані про загальну площу орної землі, лук, пасовищ, лісів громади Бориня на 1929 р. Філіал Львівського облархіву у м. Самборі, ф. 36, оп. 1. спр. 395.

для власного вжитку і на продаж[1]. Шукаючи заробітків, селяни покидали рідні домівки і мандрували в чужі далекі країни. Лише в 1938 році з Борині завербувалося 38 селян на роботу до Латвії[2].

У 1936 році барон Лібіг продав фільварок у Борині фірмі Годуля, яка в цій околиці мала тисячі гектарів лісу, орної землі і кілька тартактів. Напівдармовими селянськими руками, що жадібно шукали заробітків, нещадно знищувалося зелене карпатське багатство і наповнювалися золотом бездонні сейфи капіталістів. Нужда, злидні і безпросвітність панують у більшості селянських хат. А санаційні правителі турбуються лише про регулярне здирання численних податків та про безумовну лояльність населення.

Як і раніше, культура землеробства залишалася на дуже низькому рівні. Буржуазно-поміщицька влада зовсім не дбала про ремонт вкрай занедбаних шляхів, укріплення берегів рік і річок, які щорічно під час весняних повеней завдавали селянам величезної шкоди. Майже без змін залишається становище населення щодо освіти і культури. Для влади вигідною є темнота і затурканість селян: турківський повітовий староста у своїх звітах для воєводства навіть у 30-х роках цинічно підкреслював, що безграмотність і нужда є основною передумовою покірності і політичної лояльності населення.

Але і в цю гірську закутину, яку властi так запопадливо намагалися ізолювати від світу, в яку намагалися не допустити найменшого проблиску світла і законсервувати її у майже середньовічному стані, все-таки проникають найстрашніші для експлуататорів ідеї політичної солідарності трудящих, комуністичні ідеї. На початку 30-х років турківський староста повідомляє своє воєводське начальство, що в Борині поширюється комуністична преса[3]. У 1936 році тут відбулася першотравнева демонстрація, у травні 1937 році виник страйк лісових робітників фірми Годуля, вони вимагали підвищення заробітної плати. Одержавши негативну відповідь, робітники відмовилися працювати, але коли фірма найняла інших, страйкарі не допустили їх до роботи. В справу втрутилися поліція і суд[4].

Якщо вересень 1939 року став початком нової ери для західноукраїнських трудящих, початком ясного дня після довгої ночі неволі, то особливо радісним був він для затисненого в лещата злиднів і безпросвітності гірського населення.

Боринські бідняки одержали в своє розпорядження панську і куркульську землю, їм надано кредити на закупівлю худоби, бездомних поселено в опустілі будинки колишніх вірних слуг панської влади та колоністів, що виїхали.

Органи Радянської влади відразу ж приступили до організації господарсько-культурного життя в Борині. Тут відкрито семирічну школу, у просторому будинку одного з сільських дук почав працювати клуб, розпочато боротьбу з такою ганебною спадщиною минулого, як масова неписьменність.

У 1939 році в Борині створена комсомольська організація, до якої належали І. Г. Гирович, А. К. Цуняк, П. А. Цуняк, І. І. Шумлянський. У 1940 році 18 дворів сільських бідняків об'єдналися в колгосп «Червона іскра». Першим головою артілі обрано П. С. Жавка — активну, віддану Радянській владі людину (розстріляного згодом гітлерівськими окупантами).

Ще більше активізується господарське і громадсько-політичне життя в Борині, коли в 1940 році вона стала центром Боринського району з усіма районними організаціями (виконкомом районної Ради депутатів трудящих, партійним комітетом, комітетом комсомолу, відділом народної освіти, військкомісаріатом, міліцією, судом, прокуратурою тощо). З працівників районних установ, зокрема комуністів,

---

[1] Львівський обласний державний архів, ф. 35, оп. 5, спр. 269, арк. 65.
[2] Філіал Львівського облдержархіву в м. Самборі, ф. 36, оп. 1, спр. 467, арк. 1.
[3] Філіал Львівського облдержархіву в м. Самборі, ф. 36, оп. 1, спр. 103, арк. 24.
[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 51, спр. 1603, арк. 94; Філіал Львівського облдержархіву в м. Самборі, ф. 37, оп. 1, спр. 163, 173.

Вивіз лісу, с. Бориня.

склався енергійний актив, який очолив організаційно-господарську і культурно-виховну роботу в селі. У 1940 році тут збудовано електростанцію, будинок для райкому, розпочав роботу маслозавод, а новоорганізоване Боринське лісництво прийняло на роботу багато селян. У той час розгорнулася енергійна робота щодо впорядкування села.

Німецько-фашистська окупація знову принесла немало горя боринянам: від бідноти відібрано землю, худобу, вивезено трактори й інше майно; з активною допомогою українських націоналістичних запроданців вчиняються розправи над багатьма радянськими громадянами. У Борині фашисти розстріляли, замордували і вивезли на німецьку каторгу понад 400 чоловік[1]. Але чорна доба фашистського свавілля вже не в силі зламати, вбити те нове, що проросло під життєдайним теплом радянської дійсності. Майже дворічне існування влади трудящих у горах повернуло людей до світла, волі, правди, радісного заможного життя, посіяло надії, мрії. Ряд мешканців села, як І. Ю. Гирович, Г. І. Шумлянський, в рядах Радянської Армії пішли захищати Вітчизну, багато боринян активно допомагали радянським партизанам у боротьбі з ворогом. Колгоспниця О. Ю. Шеремета разом з чоловіком переховувала пораненого радянського бійця. Виданий оунівцем, він був розстріляний разом з чоловіком Шеремети. Довгий час переховувала в своїй хаті радянських партизанів колгоспниця Л. М. Шіхт. Фашисти розстріляли М. Ф. Гировича за те, що він допомагав радянським партизанам у постачанні продовольством. Відомо немало фактів допомоги боринських селян партизанському загонові Шукаєва продовольством і різною інформацією[2].

28 вересня 1944 року Бориня визволена від німецько-фашистських варварів[3]. Ще недалеко в горах гриміли бої, а в селі вже закипіла жвава організаційно-госпо-

[1] Газ. «Радянське слово», 7 листопада 1944 р.

[2] За матеріалами партархіву Львівського обкому КП України, ф. 3, оп. 2, од. зб. 160 і за свідченнями сучасників.

[3] З оперативного зведення радянського інформбюро 28 вересня 1944 р.,— газ. «Радянське слово», Дрогобич, 29 вересня 1944 р.

дарська і культурно-освітня робота. Багато боринян поповнило лави Радянської Армії, немало з них прославилося в боях за Вітчизну, їх відзначено бойовими орденами і медалями, орденом Леніна посмертно нагороджений О. П. Дудурич.

З перших днів визволення у Борині відновлюють свою діяльність районні установи. Трудящі села енергійно взялися за ліквідацію наслідків «господарювання» гітлерівців. Уже за перші два тижні в селі почали діяти маслозавод, їдальня, хлібопекарня, відкрилася середня школа, в якій засіли за парти понад 200 учнів. 12 жовтня 1944 року відкрито районний клуб, в ньому бориняни познайомилися з новими радянськими кінокартинами.

Напередодні 27 роковин Великого Жовтня стала до ладу боринська електростанція[1]. Так, за порівняно невеликий час налагоджується в селі нормальне господарське і культурне життя, трудящі Борині вносять свій посильний вклад у перемогу над фашистами. У 1944 році виникає в Борині сільська партійна організація. Першими комуністами стали І. Г. Гирович, П. В. Гирович, Ю. В. Вовчик. Ця група була основою колгоспної партійної організації, що налічує тепер понад 30 членів і кандидатів КПРС.

Комуністи села стали активною організаторською і виховною силою, що повела за собою трудящих по шляху соціалістичного будівництва. В 1948 році організовано в Борині колгосп «Перемога», головою якого був обраний С. Т. Щепків. Нелегкі були перші кроки молодої артілі: жодного трактора, машини, не було найнеобхідніших господарських приміщень.

Великої і копіткої роботи вимагала справа перевиховання трудящих, викорінення приватновласницьких і релігійних пережитків, виховання нової, соціалістичної свідомості у ставленні до праці і у взаєминах між людьми. Партійна організація колгоспу при великій допомозі комсомолу і партійних організацій інших районних установ доклала багато зусиль для вирішення назрілих господарських і політико-виховних завдань. Організаційно-господарське зміцнення колгоспу і виховна робота серед населення є постійно в полі зору партійної організації[2]. Тому, незважаючи на численні перешкоди, артільне господарство поступово зростає. Його розвиток неспроможні зупинити і погрози та терористичні акти націоналістичних бандитів, що по-звірячому замучили колгоспних активістів М. І. Калатичака, К. М. Оначишина, М. Я. Факпіловського, комсомольця І. Д. Сенькова та інших. За допомогою органів Радянської влади трудящі розчавили голову бандерівській гадині.

Господарство артілі «Перемога» поступово зміцнюється, зростає процент механізації робіт, колгосп розгортає будівництво господарських приміщень. У 1955 році, наприклад, тут побудовано конюшню, млин, 3 криті токи, 12 оборогів для зберігання сіна, закінчено великий корівник. У 1956 році електрифіковано і механізовано тваринницькі ферми, споруджено автопоїлки, підвісні дороги. За останні роки в колгоспі побудовано типовий чотирирядний корівник на 200 голів, два менші корівники, телятник, вівчарник, свинарник, три кормокухні, пилораму, льонопереробний пункт, кузню, гараж для 7 машин, господарські склади та інше. Рік у рік розширюється орна площа господарства за рахунок освоєння ділянок, розчищених від чагарників, поліпшується культура землеробства, підвищуються надої молока, знижується

Різьбяр по дереву І. С. Бурим працює з молоддю.

[1] Газ. «Радянське слово», 7 листопада 1944 р.

[2] Львівський облпартархів, ф. 6165, оп. 1, спр. 1.

собівартість продукції, зростає оплата праці колгоспника. Якщо на початку існування колгоспу його річний прибуток досягав ледве 30 тис. крб. (в старих грошах), то тепер він збільшився майже в 30 раз, у 1965 році він становив 88 466 карбованців.

Колгосп «Перемога» порівняно невеликий за своєю земельною площею — всього 1761 га, з них лише 624 га орної землі, решта — угіддя і ліс. Це гірська, здебільшого маловрожайна земля, раніше на ній сіяли тільки овес і на краще угноєних ділянках — картоплю. Тепер внаслідок підвищення культури обробітку землі, внесення в неї значної кількості різних добрив, структура посівних площ змінилася. Наприклад, у 1965 році тут було посіяно зернових 164 га, технічних (льону-довгунця) 120 га. У колгоспі досягають досить високого як на гірські умови врожаю льону-довгунця — до 5,5 цнт з га. Незвичайною культурою в гірських умовах є озима пшениця. У Борині її розпочали сіяти недавно. Наполеглива праця людей і фахова агрономічна допомога дали свої добрі наслідки: у 1965 році врожайність пшениці на окремих площах становила 23 цнт з га. На гірських схилах засаджено 18 га колгоспного саду.

Артіль «Перемога» має 8 тракторів потужністю 155 кінських сил, 4 вантажні автомашини, зерноочисну машину. Вартість неподільних фондів становить 228 653 крб. Якщо на початку в колгоспі не було ні одного спеціаліста сільського господарства, то тепер тут працюють агроном, зоотехнік, ветпрацівник, економіст, шість шоферів, вісімнадцять трактористів.

Далеко за межами Борині стали відомі імена багатьох кращих людей села, що прославилися високими показниками праці. Колишня біднячка П. М. Марич стала знатною свинаркою, її не раз обирали депутатом районної Ради депутатів трудящих, вона нагороджена орденом Трудового Червоного Прапора. Такої ж високої урядової нагороди удостоєна ланкова К. М. Мулик, яка трудиться в колгоспі з перших днів його заснування і досягла особливо хороших врожаїв льону. Високими врожаями льону і картоплі прославився ветеран колгоспного виробництва Г. С. Брич. На його грудях також сяє орден Трудового Червоного Прапора. Великого приросту молодняка постійно добивалася телятниця А. М. Надич — вона нагороджена медаллю «За трудову доблесть». Телятниці М. М. Чудак, М. Ю. Шкітак, К. Ю. Маринець систематично перевиконують норми приросту щоденної ваги телят (500—700 грамів за добу при зобов'язанні 400 грамів). Доярки С. М. Налисник, Г. Г. Яворська, Т. І. Варкол постійно перевищують план надоїв молока. Зразковою працею відзначилися кращі чабани артілі Р. Г. Ільницький, П. Г. Рубель, В. В. Гирович.

Добрими трудовими справами прославилася комсомольсько-молодіжна ланка, очолена випускницею середньої школи М. В. Цунак. Протягом кількох років її ланка добивається хороших врожаїв льону, городини, картоплі.

Всі вирішальні ділянки колгоспного виробництва очолили комуністи і комсомольці, що мають організаторські здібності, досвід роботи з людьми і авторитет серед селян. Це позитивно позначилося на результатах господарювання. Рік у рік зростають врожаї зернових і технічних культур, збільшуються прибутки від громадського тваринництва, постійно підвищується оплата трудодня колгоспника. Артіль перевиконує взяті зобов'язання по продажу державі молока, м'яса.

Комуністи і комсомольці села, об'єднані виробничими, партійними і комсомольськими організаціями, не випускають з поля зору організаторської і виховної роботи з людьми, згуртування їх на виконання поставлених завдань і піднесення відповідальності за доручену справу.

Господарські успіхи села позначилися і на постійному зростанні матеріального добробуту його мешканців. З 448 дворів Борині переважна більшість — це нові світлі будинки під залізом, черепицею, шифером. Лише за останній час тут споруджено 76 сучасних дво-, три і більше кімнатних житлових будинків. Відійшли в минуле ще недавні курні, тісні і темні бойківські хатки під стріхою, в яких з кожного кутка світились злидні. По-іншому умебльовані житла селян. Тут з'явилися нові

На географічному майданчику середньої школи.

красиві меблі, швейні машини, велосипеди, у 137 сімей є свої радіоприймачі. Три мешканці села є власниками легкових автомобілів, 11 мають мотоцикли. У житті верховинців стали звичними й інші цінні речі культурно-побутового призначення. Село електрифіковане, радіофіковане, на його центральній вулиці прокладено тротуар. У 1966 році Бориня підключена до високовольтної державної лінії. Про підвищення життєвого рівня селян свідчить і зростання їхньої купівельної спроможності, постійне зростання вкладів трудящих до ощадної каси. У 10 магазинах Борині товарообіг за 1965 рік перевищив 600 тис. крб. В останній час особливо зростає попит на культтовари.

Благоустрою села і збагаченню його забудовного пейзажу сприяло і те, що до 1959 року включно тут був районний центр колишнього Боринського району: споруджено 57 комунальних будинків, зокрема двоповерховий будинок райкому партії, будинок райвиконкому, новий корпус лікарні, просторий Будинок культури з залом на 300 місць і приміщенням для роботи гуртків. Збудовано також шість магазинів, ряд житлових будинків.

Якщо в колишній Борині до встановлення Радянської влади була лише двокласна школа, то нині тут є дві початкові і середня школи, в яких працюють 30 учителів і навчається понад 500 дітей. Школи мають хороші приміщення, обладнані сучасним устаткуванням, кабінети і майстерні для виробничого навчання. При середній школі є інтернат на 80 місць, де живуть і харчуються учні з навколишніх сіл. Чимало випускників здобули вищу або середню освіту: стали або стають лікарями, інженерами, вчителями, агрономами, офіцерами Радянської Армії, медпрацівниками, механізаторами; багато з них трудиться в рідному селі і в інших містах і селах нашої Вітчизни.

Боринська середня школа славиться як школа передового педагогічного досвіду. Тут працюють відомі майстри педагогічної справи, зокрема вчителька початкових класів Г. І. Левицька, у неї переймають досвід учителі початкових класів всієї околиці. Г. І. Левицька удостоєна звання заслуженого вчителя школи Української РСР. Орденом «Знак пошани» нагороджена вчителька історії Я. М. Бачинська. Вчитель ручної праці І. С. Бурим відомий як майстер різьблення по дереву. У ювілейному 1967 році він виготовив цикл мистецьких творів, присвячених творцеві Радянської держави — В. І. Леніну[1].

У 1965 році село Бориня збагатилося ще одним учбовим закладом — тут відкрито професійно-технічне училище.

[1] Газ. «Ленінський шлях», 28 лютого 1967 р.

Дільнична лікарня у с. Борині. 1967.

До 1939 року у Борині був лише один лікар і аптекар, які обслуговували й інші навколишні села. Ні лікарні, ні відповідних акушерських закладів не було не тільки в Борині, але й у цілому колишньому Турківському повіті. Відсутність найелементарнішого медичного догляду спричинилася до особливо численних нещасних випадків при пологах і великої дитячої смертності. Лише у другому кварталі 1934 року статистикою зафіксовано по Турківському повіту понад 200 смертних випадків при пологах[1].

Тепер у Борині працює 9 лікарів, 34 працівники середнього медперсоналу, добре обладнана аптека, поліклініка, лікарня на 75 ліжок з дитячим, хірургічним, акушерським, гінекологічним, інфекційним і терапевтичним відділеннями.

Осередком культмасової роботи є побудований у 1955—1956 роках просторий Будинок культури. Тут влаштовуються концерти і театральні вистави, підготовлені силами гуртків художньої самодіяльності, що працюють при будинку культури. Частими гостями Борині є також артисти Львова, Дрогобича, Києва. Хорошою традицією діяльності Будинку культури стали колективні відзначення урочистих подій у житті села: трудові досягнення, зустрічі молоді з знатними людьми, проводи юнаків до лав Радянської Армії тощо.

Гордістю села є музей В. І. Леніна, відкритий у дні святкування 45-х роковин Жовтня з допомогою кафедри історії КПРС Львівського державного університету ім. Івана Франка. Численні експонати, розміщені в 7 кімнатах, розповідають про життя і революційну діяльність творця нашої партії і держави, вождя Великої Жовтневої соціалістичної революції В. І. Леніна, про успіхи нашої країни в господарському і культурному будівництві. Музей працює на громадських засадах, в перший же день його відвідало понад 2 тисячі чоловік з Борині й інших сіл.

Боринська сільська бібліотека має 11 тисяч книг, число її читачів перевищує тисячу. Бібліотека передплачує понад сорок назв газет і журналів, організовує читацькі конференції і тематичні вечори, влаштовує бібліографічні огляди і виставки, провадить цікаву роботу з дитячим читачем.

В селі працює відділення зв'язку, будинок для приїжджих. До послуг трудящих Борині лазня, шевська і кравецька майстерні, перукарня.

Більшість трудового населення Борині зайнята в сільському господарстві, але значну частину його становлять робітники і службовці Боринського підсобного господарства Турківського лісгоспу та інших підприємств і установ села.

Помітним є і загін сільської інтелігенції — 69 чоловік — з них із вищою освітою — 23 чол. У Борині працює виконком сільської Ради депутатів трудящих, правління колгоспу, сільське споживче товариство.

Невпізнанною стала Бориня за роки Радянської влади, виросли, змінилися її люди; безправне, темне і злиденне минуле назавжди відійшло від них. Докорінно змінилося економічне, культурне становище села і навіть його географічне положення. Тепер Бориня не закутина в гірських бездоріжжях, не глушина в «світі, забитому дошками», а повноправне радянське село з усіма сучасними його досягненнями і відкритими магістралями в майбутнє.

Р. КИРЧІВ

---

[1] Філіал Львівського облдержархіву в м. Самборі, ф. 36, оп. 1, спр. 709, арк. 2.

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ТУРКІВСЬКОГО РАЙОНУ

БІ́ТЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 37 км на південний захід від районного центру і за 16 км від залізничної станції Сянки на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 1945 чоловік.

На території Бітлі міститься центральна садиба радгоспу Боринський і відділок радгоспу, який має 960 га орної землі. Вирощуються переважно зернові, технічні (льон) культури, картопля.

У селі є середня школа, 2 клуби, 2 бібліотеки. Функціонує дільнична лікарня. За післявоєнні роки збудовано понад 100 житлових будинків.

Перша письмова згадка про Бітлю належить до 1565 року. Під час фашистської окупації в районі села була висаджена невелика десантна група, завданням якої було проводити розвідку в тилу ворога. Крім виконання свого основного завдання, десантники надавали допомогу партизанам.

БОБЕ́РКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Боберці, притоці Сяну, за 29 км на північний захід від районного центру, який є для Боберки найближчою залізничною станцією на лінії Самбір—Ужгород. Межує з кордоном Польської Народної Республіки. Населення — 1925 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Дністрик-Дубовий.

Колгосп «Радянський прикордонник», центральна садиба якого міститься у Боберці, має 1033 га орної землі. Вирощуються зернові культури, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є 2 лісопильні, 2 водяні млини.

У селі — восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Боберка заснована у 1537 році.

ВЕ́РХНЄ (давня назва — Ботелка Вижня) — село, центр сільської Ради, розташоване за 19 км на південний захід від районного центру і за 5 км від залізничної станції Сянки. Населення — 833 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Беньова, Нижнє (стара назва — Ботелка Нижня), Сянки, Яворів.

На території сільради розташований колгосп ім. Я. Свердлова, який має 1183 га орної землі. З 1964 року артіль стала спеціалізованим господарством Турківського району по розведенню овець. На вівцефермах вже починають розводити племінних баранчиків для комплектування станцій штучного осіменіння. З сільськогосподарських культур вирощуються пшениця, льон. У 1965 році за успіхи у рослинництві і тваринництві колгоспу вручено перехідний Червоний прапор райкому партії та райвиконкому. Голова артілі О. М. Ясінський і свинарка А. І. Середич нагороджені орденом Леніна.

У Верхньому — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Уродженка села А М. Мисяйло — майстер вишивання, вона неодноразово одержувала перші призи на районних і обласних виставках народних умільців.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1564 рік. Тут у січні 1892 року зупинявся І. Я. Франко. Побував великий каменяр і у селах Ботелці Нижній, Яворові.

У 1929 році була утворена організація «Сельроб», члени якої у 1936 році брали участь у переправі добровольців до Іспанії. Всього переправлено 4 групи по 8—15 чоловік.

ВЕ́РХНЄ ВИСО́ЦЬКЕ (до 1946 року — Висоцько Вижнє) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 23 км на південь від районного центру і за 17 км від залізничної станції Сянки на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 2828 чоловік.

Колгосп «Верховина» (центральна садиба у Верхньому Висоцькому) має 1388 га орної землі. Основний напрям у господарстві — вирощування льону. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Є 2 лісопильні та 2 водяні млини. Працює ветеринарна лікарня.

У Верхньому Висоцькому — середня школа, бібліотека, 2 клуби. Функціонує дільнична лікарня, відділення «Сільгосптехніки».

Перша письмова згадка про село відноситься до 1430 року. На лісопильному заводі, що був у Верхньому Висоцькому, у 1933 році відбувся страйк робітників. У селі діяв підпільний осередок КПЗУ, члени якого керували страйками.

ВЕ́РХНЄ ГУСИ́НЕ (до 1946 року — Гусне Вижнє) — село, центр сільської Ради, розташоване за 41 км на південь від районного центру і за 16 км від залізничної станції Сянки на лінії Самбір—Ужгород. Межує із Закарпатською областю. Населення — 763 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Нижнє Гусине.

На території села розташовані центральна садиба і відділок радгоспу «Карпати». Відділок має 450 га орної землі. Виробничий напрям — вирощування льону. Розвинуте вівчарство.

Народний митець А. М. Мисяйло за роботою. 1967.

У Верхньому Гусиному є восьмирічна школа, бібліотека, Будинок культури.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1556 рік. У 1918—1939 рр. Верхнє Гусине було прикордонним селом. Це полегшувало закарпатським комуністам пересилання сюди необхідної політичної літератури, яку одержували місцеві комуністи Й. Ільницький, І. Казибрид, І. Малокус, І. Мельникович та ін. Осередок КПЗУ створено у 1935 році. На революційні свята в селі вивішувалися червоні прапори. У 1937 році І. Мельникович як делегат з'їзду виїхав до Чехословаччини, де був заарештований. Після повернення, у 1938 році, він знову був заарештований, на цей раз польською поліцією. Загинув від рук українських буржуазних націоналістів у 1946 році.

ВЕ́РХНЯ Я́БЛУНЬКА (старі назви — Яблінка Дубова, Яблінка Вижня) — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на захід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Яблінка. Межує з Польською Народною Республікою. Населення — 1964 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Шандровець.

Верхня Яблунька входить до відділку радгоспу «Турківський», який має 4083 га земельних угідь. Вирощуються зернові та бобові культури, а також картопля, кормовий люпин, овес. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За післявоєнний період збудовано 160 житлових будинків.

Засноване село у 1559 році. У роки Великої Вітчизняної війни у Верхній Яблуньці діяла підпільна група. Під час рейду з'єднання С. А. Ковпака в районі Карпат у 1943 році підпільники організували збір продовольства для партизан, давали розвідувальні дані про військові об'єкти ворога, про рух поїздів на лінії Львів—Ужгород.

ВО́ВЧЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км на північний захід від районного центру, який є для Вовчого найближчою залізничною станцією. Населення — 2648 чоловік.

Центральна садиба колгоспу ім. Кірова знаходиться у Вовчому. Артіль має 1048 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте вівчарство.

У Вовчому є середня школа, клуб на 350 місць, бібліотека.

Вовче засноване у 1519 році.

У селі зберігається дерев'яна церква — пам'ятка української архітектури XVII століття.

ГНИЛА́ — село, центр сільської Ради, розташоване за 43 км на південний захід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Сянки. Населення — 1326 чоловік.

На території Гнилої знаходиться відділок радгоспу «Боринський», який має 450 га орної землі. Вирощуються зернові культури, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Гнилій є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Село виникло в 1761 році на березі річки Гнилої Мочарки, від якої і одержало свою назву.

ГОЛОВЕ́СЬКЕ — село, центр сільської Ради. Розташоване за 19 км на схід від районного центру, який є для Головеського найближчою залізничною станцією. Населення — 380 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Зубриця і Кринтята.

На території села знаходиться відділок радгоспу «Комсомолець». Відділок має 150 га орної землі. Вирощуються жито, картопля, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа — денна та вечірня. Працюють клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Головеське відноситься до XVI століття.

ЗАВА́ДІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Стрию, за 4 км на схід від районного центру, який є для Завадівки найближчою залізничною станцією. Населення — 790 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Лосинець, Мельничне, Ясенка-Стецьова.

На території сільради розташований колгосп ім. Маяковського, який має 939 га орної землі. Основний напрям артілі — вирощування льону та картоплі. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є початкова школа, клуб, бібліотека.

Дерев'яна дзвіниця (пам'ятка архітектури XVII століття) зберігається у с. Лосинці.

І́ЛЬНИК — село, центр сільської Ради, розташоване за 11 км на південний схід від районного центру, який є для Ільника найближчою залізничною станцією. Населення — 2191 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Радич.

На території сільради знаходиться центральна садиба радгоспу ім. XXIII з'їзду КПРС. Відділок має 651 га земельних угідь. Вирощуються льон, жито, овес, картопля та інші сільськогосподарські культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

Ю. Великанович — активний діяч комсомолу Західної України.

В Ільнику є восьмирічна школа, клуб на 200 місць, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня.

Село виникло у другій половині XV століття.

В Ільнику народився один з організаторів комсомолу Західної України, секретар Львівського підпільного окружного комітету КСМЗУ Ю. Великанович. Був бійцем інтернаціональної бригади. Загинув в Іспанії у 1936 році. В ільницькій школі відкрито кімнату-музей Ю. Великановича.

Уродженка села П. П. Вишотравка обиралась у 1940 році депутатом сільської Ради, у 1947 році депутатом обласної Ради, у 1951 році депутатом Верховної Ради УРСР.

ІСА́Ї — село, центр сільської Ради, розташоване за 14 км на північний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Явора на лінії Самбір—Ужгород. Поблизу Ісаїв протікає річка Стрий. Населення — 1603 чоловіка.

На території села розташований відділок радгоспу «Комсомолець». Господарство має 3174 га земельних угідь. Вирощуються зернові культури, овочі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво.

В Ісаях є восьмирічна школа, бібліотека, клуб на 200 місць.

Село виникло у другій половині XV століття.

КОМА́РНИКИ — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Стрию, за 25 км на південь від районного центру і за 19 км від залізничної станції Нижня Яблунька на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 2512 чоловік.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Горького. Артіль має 1561 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Комарниках є 2 восьмирічні та 3 початкові школи, клуб, бібліотека. Працює швейна майстерня.

Перша письмова згадка про Комарники відноситься до 1493 року.

Знайдений на території Комарників бронзовий скарб (12 бронзових мечів) свідчить, що тут було поселення ще в кінці II— на початку I тисячоліття до нашої ери.

КРА́СНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 35 км на південний схід від районного центру, що є для Красного найближчою залізничною станцією. Населення — 773 чоловіка.

На території села знаходиться відділок радгоспу «Карпати». Відділок має 352 га орної землі. Вирощуються зернові культури, льон, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Красному є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. За 1960—1965 рр. збудовано 120 житлових будинків.

Село засноване у 1556 році над гірським потоком Красним, звідки і пішла його назва.

КРИ́ВКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 38 км на південь від районного центру і за 22 км від залізничної станції Сянки на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 762 чоловіки. Сільраді підпорядковане с. Івашківці.

На території села розташований відділок радгоспу «Карпати». Відділок має 450 га орної землі. Основний напрям господарства — м'ясо-молочне тваринництво.

У Кривці є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1558 року.

У Кривці зберігалася архітектурна пам'ятка— церква у бойківському стилі, збудована у XVIII столітті. Перенесена до Львова у 1930 році. В Івашківцях є мінеральні джерела. Скали й печери в цьому ж селі пов'язані з ім'ям Довбуша — легендарного ватажка опришків.

Краєвид в районі м. Турки.

ЛА́СТІВКА — село, центр сільської Ради, розташоване в долині річки Стрию, за 24 км від районного центру і за 16 км від залізничної станції Явора на лінії Стрий—Ужгород. Населення — 1507 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Свидник.

На території сільради знаходиться відділок радгоспу «Комсомолець», який має 450 га орної землі. Основний сільськогосподарський напрям— вирощування льону. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Назва села, вважають, походить від вигляду долини, яка схожа на ластівку у польоті.

ЛИБОХО́РА (давня назва — Олексанка) — село, центр сільської Ради, розташоване за 41 км на південь від районного центру, за 17 км від залізничної станції Сянки на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 2533 чоловіка.

На території села знаходиться відділок радгоспу «Боринського». Відділок має 5450 га земельних угідь. Вирощуються зернові культури, льон, картопля. Напрям у тваринництві — м'ясомолочний.

У Либохорі є середня школа (з 1818 до 1939 року була початкова школа). Працюють 2 клуби, 2 бібліотеки.

Село засноване у 1553 році і мало тоді назву Олексанка. Пізніше назва змінилась на Любохору, Либохору.

ЛІ́МНА — село, центр сільської Ради, розташоване за 20 км на північний захід від районного центру, який є для Лімни найближчою залізничною станцією. Населення — 1762 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Бережок, Лопушанка, Хащів.

Колгосп «Нове життя», до якого входить Лімна, має 1461 га земельних угідь. Основний напрям у господарстві — вирощування льону та картоплі. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво. З допоміжних підприємств є колгоспна електростанція, 2 лісопильні, водяний млин.

У Лімні є восьмирічна школа, клуб на 340 місць, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня.

Село засноване у 1519 році. На околиці села (урочище Лисянка) у 1848 році на глибині 80 м було відкрито нафту. Згодом, через поганий збут видобуток її припинився.

У с. Жукотині (тепер — частина с. Бережок) у 1833 році народився Омелян Бачинський — режисер, актор і перший директор українського театру товариства «Руська бесіда» у Львові.

МА́ТКІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км на південний схід від районного центру і за 22 км від залізничної станції Нижня Яблунька на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 487 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Мохнате.

На території Маткова знаходиться відділок радгоспу «Карпати», який має 450 га орної землі. Основний виробничий напрям — м'ясо-молочне тваринництво.

У Маткові є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Збудовано пекарню.

Село вперше згадується в архівних документах за 1538 рік. Житель Маткова Й. М. Височанський врятував життя керівнику групи десантників офіцеру Радянської Армії В. М. Соловйову, переховуючи його від гітлерівців.

МЕЖИГІ́Р'Я (до 1948 року — Молдавське) — село, центр сільської Ради, розташоване за 17 км на південний схід від районного центру, який є для Межигір'я найближчою залізничною станцією. Населення — 438 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Багнувате, Риків.

На території села знаходиться відділок радгоспу ім. XXIII з'їзду КПРС. Відділок має 249 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон) культури, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Межигір'ї є початкова школа, клуб, бібліотека.

НИ́ЖНЄ ВИСО́ЦЬКЕ (до 1946 року — Височько Нижнє) — село, центр сільської Ради, розташоване по обидва боки річки Стрию, за 19 км на південь від районного центру і за 13 км від залізничної станції Нижня Яблунька. Населення — 1294 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Ропавське, Штуковець, Яблунів.

Колгосп «Світанок», до якого входить с. Нижнє Висоцьке, має 905 га орної землі. Вирощуються зернові культури, картопля, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. З допоміжних підприємств є лісопилка.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Комсомольська організація створена у 1940 році.

Перша письмова згадка про Нижнє Висоцьке відноситься до XVI століття. На початку 30-х років XX століття у селі діяв осередок КПЗУ, який мав значний вплив на сільську молодь.

НИ́ЖНІЙ ТУ́РІВ (до 1946 року — Нижні Турочки) — село, центр сільської Ради, розташоване в долині потока Списаного, притоки Яблінки, за 16 км на південний захід від районного центру і за 9 км від станції Нижня Яблунька на лінії Самбір—Ужгород. Населення — 625 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Верхній Турів (стара назва Вижні Турочки).

Нижній Турів входить до відділку радгоспу «Турківський», який має 740 га земельних угідь. Вирощуються зернові культури, картопля. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Нижньому Турові є восьмирічна школа, 2 клуби, бібліотека.

Село засноване у 1556 році.

НИ́ЖНЯ Я́БЛУНЬКА (давня назва — Чернецька) — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Яблінці, за 6 км на південний захід від районного центру, який є для Нижньої Яблуньки найближчою залізничною станцією. Населення — 3127 чоловік.

На території села знаходиться відділок і центральна садиба радгоспу «Турківський». Нижньояблунський відділок має 450 га орної землі. Вирощуються зернові та овочеві культури. Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1554 року.

Під час карпатського рейду з'єднання С. А. Ковпака в районі села діяв один з партизанських загонів цього з'єднання. Населення Нижньої Яблуньки допомагало партизанам продовольством, фуражем.

РО́ЗЛУЧ — село, центр сільської Ради, розташоване за 130 км на південний захід від Львова. Населення —1416 чоловік.

На території села знаходиться відділення радгоспу «Комсомолець» (центральна садиба міститься у с. Яворі). Відділення має 485 га орної землі, 209 га пасовищ. Вирощують зернові культури, картоплю, льон. Розлуцьке відділення радгоспу впроваджує нову для гір-

Туристська база в с. Розлучі.

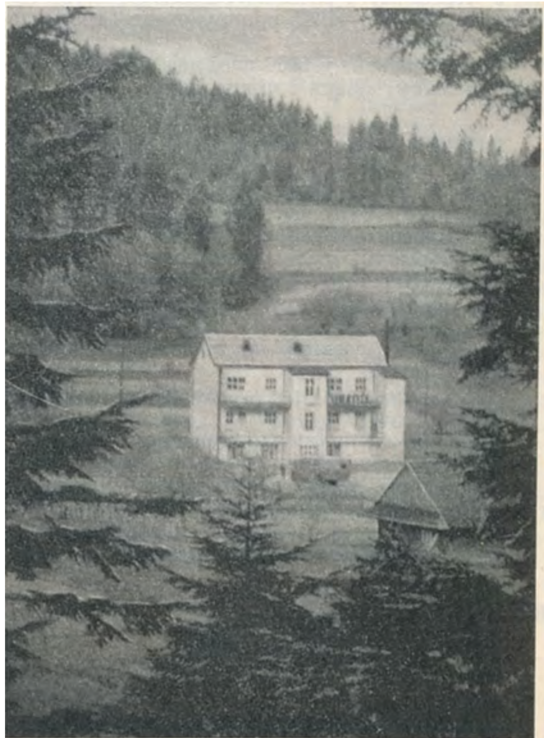

Джерело мінеральної води «Розлуцька».

ських околиць галузь господарства — плодоовочеве садівництво. Площа саду займає 52 га. Тваринництво молочного напряму, розвивається вівчарство. В 1963 році утворено Розлуцьке лісництво.

У Розлучі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека. З 1964 року працює розлуцька гірсько-лижна база «Карпати». Є автобусна станція.

Село засноване у 1511 році під назвою Борисова Воля. В документах другої половини XVI століття село дедалі частіше називають Ровень (від назви річки) або Розлуч (від назви гори). У XVIII столітті назва Борисова Воля зовсім зникає.

У 30—50-і роки XVIII століття становище селян Розлуцької країни погіршало. Зросли грошові чинші, посесори за всяку ціну намагалися збільшити кількість днів панщини на своїх землях. Розлуцька громада найдовше з усіх сіл країни чинила опір посесорам. У 1730 році вона подала скаргу до комісарського суду в Самборі на посесора Турянського, що захопив громадську луку Згарище. Суд, звичайно, підтримав посесора. Народний герой Карпат Олекса Довбуш під час походу в Турківські гори сподівався на підтримку селян Розлуцької країни. З невеликим загоном опришків він перебував в цій околиці у вересні 1744 року. Мабуть, саме тоді вдячний народ зв'язав з іменем свого захисника джерело біля урочища Бринівки. Назва Довбушевої криниці свято зберігається тут і досі.

ШУ́М'ЯЧ — село, центр сільської Ради, розташоване за 6 км від районного центру, який є для Шум'яча найближчою залізничною станцією. Населення — 930 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Присліп.

Центральна садиба колгоспу «Червона зірка» міститься у Шум'ячі. Артіль має 460 га орної землі. Вирощуються зернові (жито, овес, ячмінь) культури, картопля, льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму, розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Шум'яч заснований у 1553 році солтисом Федьком Борисковичем.

У Шум'ячі від рук українських буржуазних націоналістів загинув один з перших організаторів колгоспу — комсомолець М. Л. Бойко. Піонерський загін школи носить його ім'я.

Я́ВОРА (давні назви — Явора Верхня, Явора Долішня) — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Стрию, за 4 км на північний схід від районного центру. Залізнична станція. Населення — 2138 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Мала Волосянка.

На території села містяться відділок і центральна садиба колгоспу «Комсомолець». Артіль має 3168 га орної землі. У 1960 році на річці Стрию побудовано ГЕС потужністю у 500 кіловат.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Явору відноситься до 1431 року. Назва села, вважають, походить від яворових лісів, що були поблизу нього. Осередок КПЗУ виник у 1937 році. У цьому ж році під керівництвом комуністів у селі відбувся страйк сільськогосподарських робітників. 5 серпня 1933 року члени КПЗУ розкидали біля лісопилки листівки і вивісили червоний прапор.

ЯСЕНИ́ЦЯ (до 1957 року — Ясінка-Масьова) — село, центр сільської Ради, розташоване на 12 км на південний схід від районного центру і за 11 км від залізничної станції Явора. Населення — 1031 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Кіндратів.

На території Ясениці знаходиться відділок радгоспу «Комсомолець». Відділок має 347 га орної землі.

У селі є середня школа. Функціонує дільнична лікарня.

Перша письмова згадка про Ясеницю відноситься до 1527 року.

ЧЕРВОНОГРАД — МІСТО ОБЛАСНОГО ПІДПОРЯДКУВАННЯ

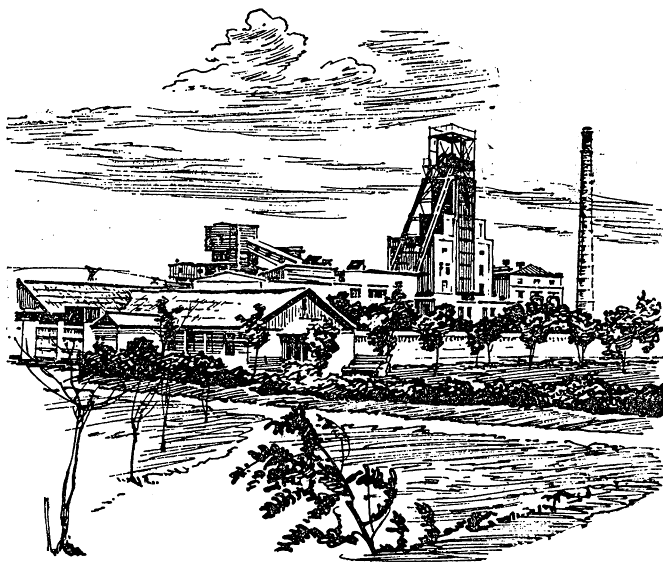

ЧЕРВОНОГРАД

Червоноград (до 1951 року— Кристинопіль) — місто обласного підпорядкування (з 30.XII 1962 року), індустріальний центр південної частини Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Розташоване на поліській рівнині, у місці впадіння до Західного Бугу його приток — Солокії і Рати. Червоноград розділений заплавою на старе місто (давнішня назва Кристинопіль) та нове (побудоване у зв'язку з розвитком вугільного басейну), які з'єднуються дамбою. Через місто проходять залізнична лінія Львів—Ковель, а також асфальтовані шляхи Львів—Ковель, Белз—Червоноград та Радехів—Червоноград. Віддаль до Львова — 73 км, до Сокаля — 9 км. Зі Львовом — повітряне сполучення. Червоноградській міській Раді підпорядковані селища міського типу Гірник та Соснівка. Населення — 53,3 тис. чоловік.

На території міста виявлено глиняний посуд ранньоземлеробських племен доби енеоліту (III тисячоліття до н. е.) та поховання кінця бронзової доби (близько 1200—800 рр. до н. е.)[1].

Заснування міста відноситься до 1692 року, коли на північній околиці села Новий Двір виникло нове помістя коронного гетьмана Фелікса Потоцького, яке було назване Кристинополем за іменем дружини засновника — Кристини Потоцької[2].

В кінці XVII століття поселення одержало привілей міста. Воно стало центром латифундії магнатів Потоцьких, до якої входили величезні земельні простори від Умані та Тульчина до Кристинополя і Тартакова, що налічували три мільйони моргів, у т. ч. один мільйон моргів урожайних чорноземних ланів. На цих землях Потоцьким або, як їх тоді величали, «руським короленятам», належало 400 тис. кріпаків, 40 міст і містечок, тисяча сіл[3]. При магнаті Франціску Потоцькому, київському

[1] И. К. Свешников. Могильник в селе Звенигород Львовской области. (Культура ленточной керамики). Краткие сообщения института истории материальной культуры АН СССР, вип. 63, Москва, 1956, стор. 67.

[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, т. IV, Warszawa, 1883, стор. 762.

[3] J. Czarnecki. Mały król na Rusi i jego stolica Krystynopol, Kraków, 1939, стор. 45, 372.

воєводі, Кристинопіль значно розбудовується, зокрема у 1736 році споруджується палац за тогочасними зразками французьких палаців-парків: з великим бальним залом, парком з басейном, фонтанами та павільйонами.

У магнатському замку, обнесеному високим муром, був численний гарнізон солдатів, щоб тримати в покорі доведених до крайнього зубожіння кріпаків.

Прогресивний польський письменник Станіслав Сташіц так описує становище селян у ті часи: «Я бачу мільйони створінь, одні з яких напівголі ходять, інші одягнуті в шкіри чи в грубі свити, всі висохлі, виснажені, зарослі і закурені. Вони тяжко дихають, очі їх глибоко запалі. Їх звуть хлопом — це кличка, яка означає найбільше презирство. Вони харчуються восени хлібом з висівками, а чверть року — лише бур'янами, їх напій — вода і спалююча нутро горілка. Їх житло — землянки, або ледве підняті на землю шалаші; сонце не має туди доступу. Ці землянки наповнені лише смородом і тим милосердним димом, який, щоб вони менше бачили свої злидні і менше терпіли, позбавляє їх світла і чадить вдень і вночі, скорочуючи їх мізерне життя, а найбільше дітей вбиває. В цій переповненій димом і смородом темниці зморений денною працею господар спочиває на гнилій соломі. Поруч з ним спить його гола дітвора, на тій же підстилці, на якій стоїть корова з телям і лежить свиня з поросятами. Ось людина, яка вас годує! Ось стан хлібороба в Польщі!»[1].

Не було меж жорстокості кріпосників. За найменшу провину Потоцькі могли забити кріпака на смерть, зацькувати собаками*.

Посилюючи соціальний і національний гніт, Потоцькі не шкодували грошей для полонізації та окатоличення українського населення. В 1692 році у Кристинополі було засновано монастир василіан, якому магнати виділили для користування фільварки із земельними угіддями в селах Домашів і Волсвин. При монастирі була створена школа місіонерів для насадження уніатства.

Багато страждань завдавали населенню стихійні лиха. Так, під час пожежі 1768 року вигоріла більшість будинків[2]. У 1770 році в Кристинополі та його околицях лютувала епідемія чуми.

Після першого поділу Польщі Кристинопіль, як і раніше, залишався в руках Потоцьких. Польські магнати швидко порозумілися з новими загарбниками і спільно з ними продовжували визискувати українське населення, користуючись підтримкою з боку католицької і уніатської церков. У 1776 році в місті було споруджено ще одну церкву. Кристинопільське духівництво, що володіло Домашевим і Волсвином, жорстоко експлуатувало селян. Воно примушувало їх відробляти панщину понад встановлену норму, внаслідок чого у 1782 році тут відбулися значні заворушення[3].

Наприкінці XVIII століття в Кристинополі було 200 дворів, з яких 92 зовсім не мали землі, а 108 дворам належало 56 моргів городів і лук з 400 моргів усіх міських земель. Крім землеробства, жителі міста займались ремісництвом, торгівлею та плотарством.

У 1781 році Потоцькі продають свої кристинопільські володіння. Місто переходить від одних шляхтичів до інших, які нещадно експлуатують населення. Кристинопіль занепадає.

Реформа 1848 року майже не полегшила становища кристинопільців. На користь шляхти був встановлений величезний викуп панщинних повинностей — 203 426 флоренів.

---

[1] С. Сташиц. Избранное. М., 1957, стор. 300.

* Деспотизм Францiска Потоцького проявлявся навіть по відношенню до його рідних. Коли син Францiска — Станіслав таємно обвінчався із збіднілою шляхтянкою Гертрудою Комаровською, воєвода зробив усе можливе, щоб перешкодити цьому шлюбові. Він не зупинився навіть перед злочинницьким вбивством Гертруди: її задушили і кинули під лід в річку Солокію.

[2] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. IV, стор 761.

[3] B. Sokalski, Powiat Sokalski, Lwów, 1899, стор. 398.

За даними перепису населення 1869 року в Кристинополі проживало 3250 чоловік, налічувалось 355 будинків[1]. У містечку були невеликий млин і винокурня місцевого поміщика.

З побудовою шляху Кристинопіль — Жовква (у 1878 році) господарське життя міста дещо пожвавлюється. Цьому сприяло також прокладення у 1884 році залізничної лінії Рава-Руська—Кристинопіль—Сокаль[2].

У 90-х роках XIX століття основну масу населення Кристинополя становили дрібні ремісники та торгівці. На той час у місті було 70 шевців, 17 кравців, 8 столярів, 8 кушнірів, 12 різників, а також бляхарі, слюсарі, ковалі тощо[3]. Всього у місті на 1900 рік проживало 3592 мешканці, в т. ч. 460 українців, стільки ж поляків та 2672 євреї[4]. Переважна більшість населення Кристинополя, як і всієї Галичини, жила в безпросвітніх злиднях, темряві. Наприкінці XIX століття у місті була тільки одна польська початкова школа, в якій навчалося кілька десятків дітей, переважно заможної верхівки міста; 82 проц. жителів були неписьменними. Не кращою була і справа охорони здоров'я. В Кристинополі працював тільки один лікар та була невеличка аптека, що обслуговували 25 тис. жителів навколишніх населених пунктів.

Після розпаду клаптикової Австро-Угорської імперії, з окупацією Галичини буржуазно-поміщицькою Польщею, становище трудящих Кристинополя лишалося вкрай важким. Жорстокої експлуатації зазнають робітники кристинопільських підприємств —тартаків Лемпарта, хімічної фабрики Лемпарта і Дідушицького, фабрики цементних виробів Левицької і Вайнберга. За мізерну плату робітники змушені були працювати по 12—14 годин на добу. Особливо важкою була праця на тартаках. Маючи достатню кількість дарової робочої сили, фабриканти порушували договори з робітниками, зменшували їм заробітну плату. За найменше незадоволення робітників звільняли.

Кристинопільські робітники не мирилися з експлуатацією. Вони все активніше включаються у боротьбу проти соціального та національного гноблення, очолювану КПЗУ. 16 січня 1928 року в Кристинополі відбулося робітничо-селянське віче, на якому з промовою виступив відомий революціонер Кузьма Пелехатий[5]. Страйковий рух на підприємствах Кристинополя ставав все організованішим. Робітники різних підприємств стали діяти узгоджено. Найбільш значними були виступи 1936, 1937 рр. За цей час відбулося чотири страйки. Характерно, що з кожним разом збільшувалася кількість страйкуючих, зростала тривалість страйків.

У вересні 1936 року не вийшли на роботу 50 робітників тартака Лемпарта, а в жовтні разом з ними протягом п'яти днів не працювали і сільськогосподарські робітники. Всього в цьому страйку взяло участь 160 чоловік. Два великих страйки відбулися в жовтні 1937 року. 4 жовтня припинили роботу 78 робітників хімічної фабрики і лісопилки. Три дні йшли переговори з фабрикантами, які нарешті пообіцяли задовольнити вимоги робітників. Та це були брехливі обіцянки. Коли робітники побачили, що їх обдурили, вони оголосили новий страйк, в якому взяло участь 140 чоловік. Одинадцять днів тривала ця боротьба. Фабриканти втратили понад півтори тисячі людино-днів і змушені були піти на задоволення вимог робітників[6].

Вересневі дні 1939 року принесли трудящим Прибужжя, як і всіх західноукраїнських земель, радість визволення. Кристинопіль же залишався в складі окупованої німецькими фашистами Польщі. Гітлерівці закатували $^4/_5$ його населення,

---

[1] Ortsrepertorium Galiziens, Wien, 1874, стор. 202 і 205.
[2] B. Sokalski. Powiat Sokalski..., стор. 391.
[3] B. Sokalski, Powiat Sokalski, стор. 48, 392.
[4] Gemeinde — Lexikon XII, 1907, стор. 624, 628.
[5] Газ. «Сель-Роб», 21 січня 1928 р.
[6] Львівський облдержархів, ф. 200, оп. 1, спр. 1603.

переважно єврейської національності, немало жителів вивезли на каторжні роботи в Німеччину. Фашисти демонтували залізницю Сокаль—Кристинопіль—Рава-Руська, саме місто було пограбоване, спалене.

В лютому 1944 року в районі Кристинополя загони партизанського з'єднання під командуванням П. П. Вершигори, спільно з загоном польських партизанів, що діяли в складі Армії Людової, завдали німецько-фашистським загарбникам великих втрат[1].

Через півроку, 18 липня 1944 року радянські частини під командуванням генерал-лейтенанта Н. П. Пухова звільнили Кристинопіль[2].

Після перемоги над фашистською Німеччиною між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Польською Народною Республікою 16 серпня 1945 року була укладена угода, яка визначала радянсько-польський кордон[3]. Згідно з цією угодою Кристинопіль, як і вся територія Забужжя між містами Сокалям і Рава-Руською, увійшов до Грубешівського повіту Люблінського воєводства Польської Народної Республіки.

В 1945—1946 рр. відбувалося добровільне двостороннє переселення українського населення з Польської Народної Республіки на Радянську Україну та польського населення з Радянського Союзу в Польщу. В Кристинополі на 1946 рік залишилося тільки 400 чоловік польського населення.

15 лютого 1951 року між СРСР і ПНР було укладено угоду про новий державний радянсько-польський кордон.

За цією угодою до Української РСР відійшла територія південної частини Грубешівського і Томашівського повітів Люблінського воєводства ПНР, в надрах якої знаходилися поклади кам'яного вугілля, а до Польщі — територія Нижне-Устрицького району колишньої Дрогобицької області з нафтовими родовищами. Це давало можливість поширити Львівсько-Волинський вугільний басейн (УРСР) на захід у Забужжя, а Горлицький нафтовий басейн (ПНР) — на схід у Прикарпаття.

Місто Кристинопіль, перейменоване в 1951 році на Червоноград, увійшло до складу Забузького району. На той час воно являло собою невелике поселення міського типу, в якому налічувалось 307 будинків, де проживало 1750 чол. прибулого з навколишніх районів населення. Переважна більшість мешканців працювала у створеному весною 1952 року колгоспі ім. Жданова.

Сучасна історія Червонограда нерозривно зв'язана з розвитком Львівсько-Волинського вугільного басейну. Забужжя поступово перетворюється на шахтарський край, а Червоноград стає його центром.

У серпні 1952 року почалося будівництво першої шахти. В місті Червонограді широко розгортається будівництво житлових будинків та соціально-побутових об'єктів. З Донбасу, Кузбасу, Підмосков'я і Караганди на новобудову стали прибувати висококваліфіковані спеціалісти-будівельники, гірники, фахівці різних професій. В робітничий колектив прийшло багато сільської молоді, демобілізованих воїнів. Для новоприбулих було створено підготовчі курси, за короткий час кваліфікацію гірників та будівельників набули тисячі робітників.

В 1953, 1954 рр. тут будувалося вже три шахти, з 1955 року почалося спорудження ще восьми шахт. До Червонограда один за одним йшли ешелони з машинами, механізмами, будівельними матеріалами.

В п'ятій п'ятирічці держава асигнувала на будівництво понад 860 млн. крб. Шахтобудівники позачергово отримували необхідні матеріали і устаткування. На трудомістких роботах широко застосовувалась механізація. В кінці п'ятої

---

[1] П. Вершигора. Рейд на Сан і Віслу. К., 1965, стор. 252; П. Вершигора, В. Зеблов, Партизанские рейды, Кишинев, 1962, стор. 82.

[2] История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945, т. IV, М., 1962, стор. 211.

[3] Внешняя политика Советского Союза в период Отечественной войны, том. III, М., 1947, стор. 386—387.

п'ятирічки тут працювало вже понад тисячі вантажних автомашин, сотні екскаваторів, бульдозерів, баштових кранів тощо.

Опорним пунктом нового промислового і житлового будівництва став Червоноградський завод залізобетонних виробів, перша черга якого вступила в дію у квітні 1956 року, друга — через рік, а третя — в першому кварталі 1958 року. Проектна потужність заводу — 55 тис. куб. м збірних залізобетонних конструкцій на рік — була досягнута на початку 1962 року. В 1967 році на заводі працювало 700 чоловік, у т. ч. 50 інженерно-технічних працівників. Спорудження шахт провадить спеціалізована організація «Укрособвуглемонтаж», де на 1967 рік працювало понад 3 тис. робітників та інженерів.

Важливим індустріально-будівельним підприємством став Червоноградський деревообробний комбінат, побудований в 1956—1959 рр. В 1967 році на комбінаті працювало 310 чоловік (у т. ч. 40 інженерно-технічних працівників).

Стали до лав діючих центральні електромеханічні майстерні.

При спорудженні шахт гірникам довелося перебороти великі труднощі, які досі не зустрічалися в практиці вітчизняного шахтобудування. На шляху до вугілля необхідно було пройти юрські відкладення («юру») — водонасичені піщані пливуни. Під їх тиском тюбінгове кріплення не витримувало — стало сплющуватись. Стихія не хотіла коритися людині. Довелося надіти на стволи додаткові залізобетонні кільця, залізобетонну «сорочку». Складна, трудомістка робота була успішно виконана, гірники збагатились цінним досвідом, який допомагає їм у проходженні «юри» при спорудженні інших шахт. 24 грудня 1957 року гірники Червонограда достроково здали в експлуатацію Другу Великомостівську шахту.

Ця перша на Львівщині шахта потужністю 600 тисяч тонн на рік була збудована за 4 роки. Через рік видала на-гора вугілля Перша Великомостівська, а 16 вересня 1959 року — Третя Великомостівська шахти. 1960 року стали до ладу П'ята і Восьма Великомостівські шахти. Значних успіхів домоглися шахтобудівники в 1961 році — видала на-гора вугілля Четверта Великомостівська шахта. В День шахтаря 27 серпня 1961 року шахтобудівники закінчили будівництво Першої Червоноградської шахти, а 1 жовтня 1962 року та 3 жовтня 1963 року стали до ладу Дев'ята і Шоста Великомостівські шахти.

Механізація та автоматизація на діючих шахтах басейну досягли високого рівня. Процеси видобутку палива механізовані від вибою до завантаження у залізничні вагони. На шахтах автоматизовані головні вентилятори, підйоми, транспортна система, обмін вагонеток, котельні, скипові та клітьові стволи.

За семирічку на шахтах створено 45 комплексно-механізованих лав, які добувають 70 проц. вугілля. Тільки за рахунок введення нової техніки в 1965 році досягнуто умовної річної економії на 200 тис. карбованців.

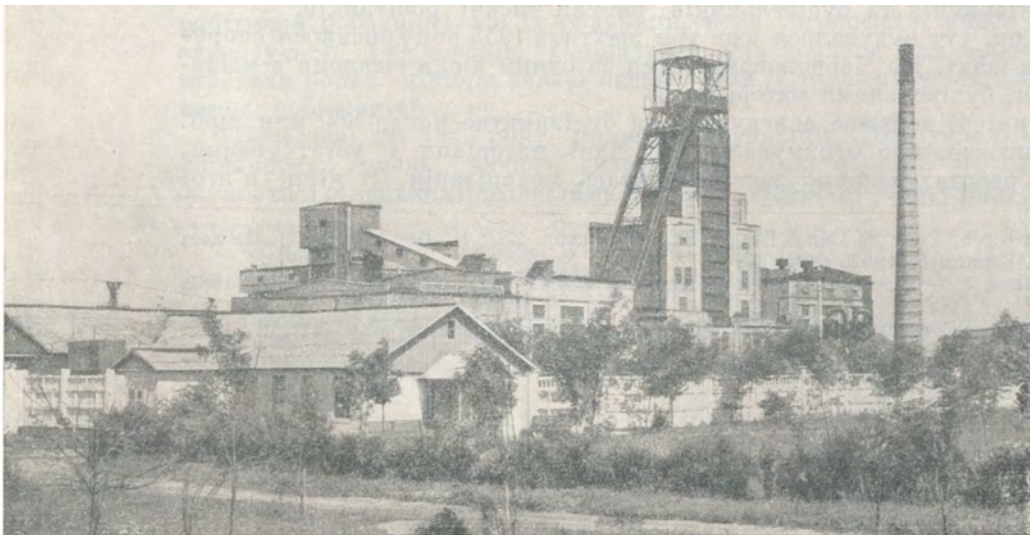

Загальний вид шахти «Великомостівська» № 3.

Перед спуском в забій.

В 1966 році шахти тресту Червоноград-вугілля видобули понад план 520 тисяч тонн вугілля. За семирічку добуто 1040 тис. тонн надпланового вугілля. З 1959 до 1966 року кількість гірників збільшилася в 5,1 раза, а вуглевидобуток — у 8,4 раза. За цей період шахти дали країні 29 млн. тонн висококалорійного вугілля. Всього на 1 січня 1967 року діяло 9 шахт, на яких працювало 13 тис. робітників та інженерів.

Одночасно із спорудженням шахт, розгорталося житлове будівництво за розробленим у 1952 році генеральним планом забудови міста.

Протягом 1953—1966 рр. трест «Червонограджитлобуд» здав в експлуатацію 400 тис. кв. м житлової площі (12 тис. квартир) та понад 100 культурно-побутових об'єктів.

Самовіддана праця трудівників Червонограда була високо оцінена урядом. 27 квітня 1957 року Президія Верховної Ради СРСР присвоїла звання Героя Соціалістичної Праці бригадирам — прохідникам В. А. Байді, В. М. Борсуку та І. К. Чуркіну. За успішне виконання завдань семирічки звання Героя Соціалістичної Праці удостоєно шахтобудівника С. П. Гапона та бригадира прохідників М. Х. Кирилова, орденом Леніна нагороджено — 13, орденом Трудового Червоного Прапора — 31, орденом «Знак Пошани» — 59 гірників та будівельників[1].

Колективи гірників та будівельників широко розгорнули змагання за комуністичну працю. На 1967 рік високе звання виборювали 6 підприємств, 130 дільниць, змін і цехів та 200 бригад. В змагання включилося 7300 працюючих. Звання колективів комуністичної праці завоювали гірники Третьої Великомостівської шахти, а також колективи 40 дільниць і 110 бригад. Гірники Червонограда одними з перших підхопили передові методи праці шахтарів Донбасу М. Я. Мамая та О. А. Кольчика.

У Червонограді успішно діють школи комуністичної праці, в яких на 1967 рік навчалося 2 тис. робітників, техніків та інженерів. Крім шкіл комуністичної праці у Червонограді діє ще одна форма активної участі трудящих у комуністичному будівництві. В жовтні 1963 року на громадських засадах було організовано Червоноградський інститут передового досвіду. При інституті створено відділ передового досвіду та відділ масової роботи і пропаганди, міжшахтне бюро технічної інформації, конструкторську секцію та дві лабораторії.

В період розгортання будівництва шахт на басейні працювали сотні комуністів. На 1967 рік партійна організація Червонограда налічувала у своїх лавах 2,8 тис. членів та кандидатів у члени КПРС, об'єднаних у 70 первинних парторганізаціях. В 73 комсомольських організаціях налічувалося 5 тис. членів ВЛКСМ.

Нині Червоноград — один із великих промислових і культурних центрів Львівщини. Замість давніх заболочених вуличок виросли квартали багатоповерхових будинків, зокрема школи, Палац культури, соціально-побутові приміщення, лікарняне містечко. До послуг приїжджих триповерховий готель «Гірник». Визначні пам'ятники архітектури Червонограда — графський палац і монастирі василіан та бернардинців, що датуються XVIII століттям.

З кожним роком місто набирає все привабливішого вигляду. Тільки в 1964, 1965 рр. його зелений фонд поповнився 22 тис. дерев, 100 тис. кущів. Поширено зелені зони. В 1965 році розбито міський парк (15 га), на берегах Західного Бугу і Солокії впорядковано два пляжі.

---

[1] Газ. «Вільна Україна», 23—30 квітня 1957 р.

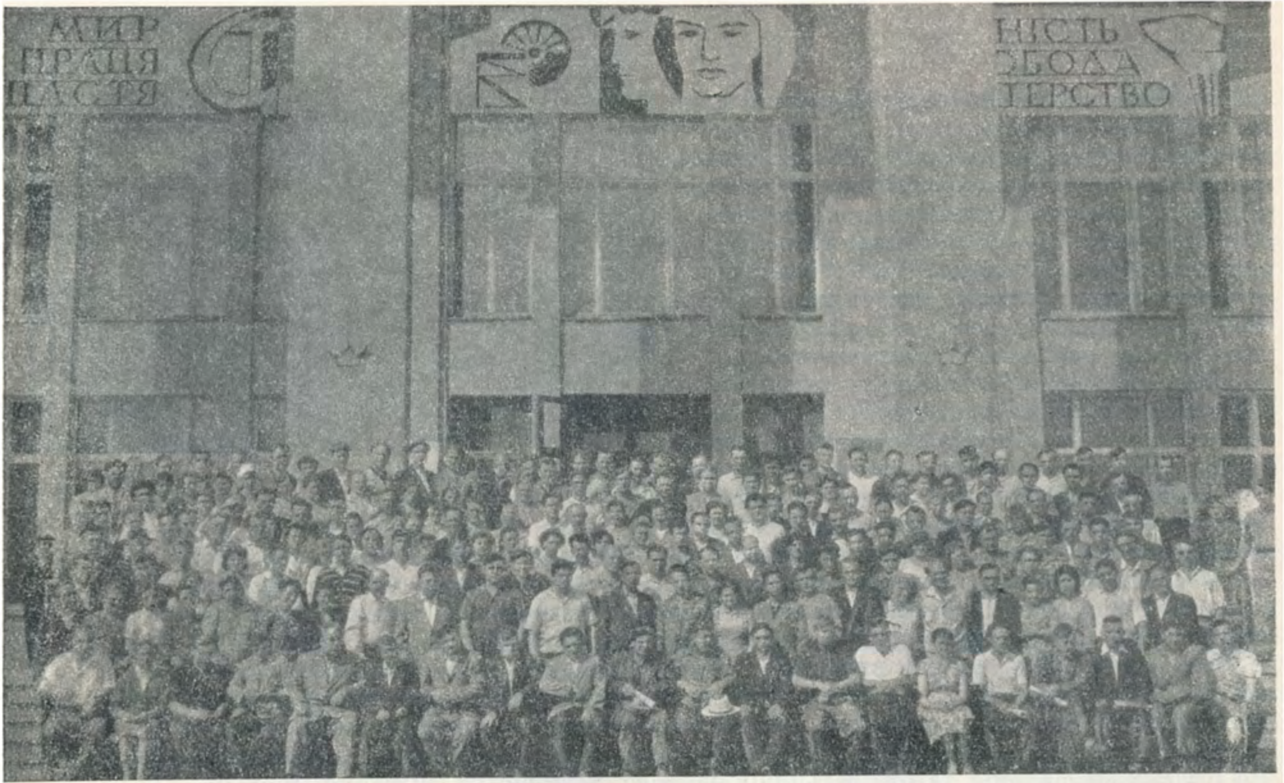

Учасники IV зльоту бригад і ударників комуністичної праці м. Червоноград, червень, 1963 рік.

Для Червонограда характерний жвавий транспортний рух. З автобусної станції міста щодоби відправляється 120 автобусів у різні населені пункти республіки. Крім того, налагоджено автобусне сполучення із шахтами та промисловими підприємствами. Червоноград має регулярний повітряний зв'язок зі Львовом.

Про швидкі темпи зростання міста свідчать і такі дані. У 1931 році територія міста обчислювалася 185 га, а в 1965 році — 1500 га. За станом на 15 січня 1959 року в ньому проживало 12 240 мешканців. На той час селища Гірник та Соснівка мали 6,3 тис. населення. За кількістю населення Червоноград перебував на шостому місці в області. Через вісім років — на початок 1967 року, населення міста та шахтарських селищ Гірник і Соснівка виросло більше, ніж у три рази, за кількістю жителів Червоноград займає четверте місце в області.

Місто Червоноград поступово стає великим промисловим центром. Тут діють потужний хлібзавод, друкарня, автобаза, підприємства електромережі. 15 лютого стала до ладу швейна фабрика — філіал Львівської фірми «Весна». На початку 1964 року видала першу продукцію панчішно-шкарпетна фабрика. Спорудження двох останніх підприємств в значній мірі допомогло трудовлаштуванню дружин гірників.

У місті діє розгалужена мережа торговельних підприємств громадського харчування і побутового обслуговування, місцевого відділу робітничого постачання тресту «Червоноградвугілля». В 1964 році в місті було споруджено новий триповерховий побуткомбінат. В місті діють дві лазні та дві пральні. Мережа підприємств громадського харчування налічує 50 їдалень та буфетів. Товарообіг торговельної мережі та підприємств громадського харчування досяг у 1966 році 29 млн. карбованців.

Невпинно зростає добробут червоноградців. До шести годин скоротився робочий день шахтарів. Підвищились заробітки трудящих, збільшились пенсії. Невпинно

зростає купівельна спроможність шахтарів. У 1964—1966 рр. населенню продано 335 легкових автомобілів, 400 мотоциклів, 4300 велосипедів, 1870 швейних та 5000 пральних машин, 1100 холодильників, 185 піаніно, 3550 телевізорів та 8100 радіоприймачів. Населення Червонограда, Соснівки та Гірника передплатило на 1967 рік 71 тис. газет і журналів — по 1335 примірників на 1000 чоловік. Про поліпшення добробуту трудящих Червонограда свідчить і ріст трудових заощаджень в ощадкасі. За 1960—1965 рр. кількість вкладників зросла на 6700 чоловік, а сума вкладів — на 4 млн. карбованців.

Велика увага приділяється охороні здоров'я трудящих міста. У 1957 році було створено медично-санітарну частину, яка розмістилась у корпусах новозбудованого лікарняного містечка, що розкинулося над Західним Бугом. На 1967 рік тут було 140 лікарів та 530 чол. середнього медичного персоналу.

У Червонограді та Соснівці працюють 2 лікарні на 580 ліжок, 3 поліклініки, 4 аптеки, зубопротезна лабораторія. Безпосередньо при підприємствах створено 40 оздоровчих пунктів, у тому числі 10 підземних. Безперебійно діють станція швидкої допомоги, відділ переливання крові та травматологічний пункт, який цілодобово надає висококваліфіковану медичну допомогу, зокрема проводить найскладніші операції. Неослабна увага приділяється педіатрії. Організовано дві дитячі консультації з педіатричними дільницями, дві жіночі консультації, молочну кухню (1200 порцій на добу). Для малят гірників у Червонограді та селищах організовано п'ять дитячих ясел, дванадцять дитячих садків і садків-комбінатів, в яких виховується 2000 малят. На медичне обслуговування держава асигнує великі кошти. Так, лише в 1966 році для Червонограда було відпущено 1,8 млн. карбованців.

Працівники медично-санітарної частини вивчають умови праці на шахтах, проводять конференції з питань травматизму і захворювань, постійно вживають заходів до покращення санітарно-гігієнічних умов праці. В Червонограді організовано Львівсько-Волинське відділення Макіївського інституту гірничої справи. 12 інженерів систематично вивчають питання дегазації шахт і гірничих бурових робіт.

Постійна увага приділяється розвиткові освіти та культури. У місті та селищах Гірник і Соснівка 17 загальноосвітніх шкіл, у т. ч. п'ять середніх, чотири школи робітничої молоді, дві школи-інтернати, три восьмирічні школи, дві початкові і одна заочна, в яких на 1967 рік навчалося 13 285 учнів. Серед 560 учителів — 350 з вищою освітою. При школах є 30 кабінетів (фізичні, хімічні та біологічні), 15 майстерень, спортзали, комсомольські і піонерські кімнати, медичні кабінети. Учні організували кімнати-музеї В. І. Леніна, Т. Г. Шевченка, кімнати-музеї революційної і трудової слави. У двох професійно-технічних училищах Червонограда спеціальну освіту здобуває робітнича молодь. В гірничому училищі навчається 250 молодих шахтарів, в училищі панчішної фабрики — 400 молодих трикотажниць.

Молоді Червонограда, Соснівки і Гірника створені всі необхідні умови для спеціальної освіти. В 1960 році в Червонограді засновано семирічну музичну школу на 5 відділів, 45 вчи-

В обідню перерву.

телів навчають 550 дітей гри на фортеп'яно, скрипці, віолончелі, духових і народних інструментах.

У Червонограді діє філіал Ново-Волинського гірничобудівельного технікуму. На 1967 рік в ньому без відриву від виробництва навчалося 280 майбутніх спеціалістів: техніків промислового і громадського будівництва, техніків гірничої справи, електромеханіків і економістів. В технікумі працює 25 викладачів.

Гірники мають змогу здобувати без відриву від виробництва і вищу спеціальну освіту. В Червонограді відкрито загальнотехнічний факультет Львівського політехнічного інституту. В 1966/67 навчальному році тут набувало знань 740 студентів. Для навчання створено всі умови: обладнано два кабінети, дві лабораторії, два креслярські зали. Центром культурно-освітньої роботи серед трудівників Червонограда став Палац культури. Триповерховий палац має зал для глядачів на 700 місць, лекційний зал, приміщення для гурткової роботи. Тут працюють лекторій передового досвіду, чотири народні університети, 12 гуртків художньої самодіяльності, шахтарський ансамбль пісні і танцю та студія образотворчого мистецтва. Учасники гуртків самодіяльності палацу в 1967 році дали понад 100 вистав і концертів у місті, на шахтах та в сусідніх колгоспах. З 1965 року при Палаці культури діє філіал Львівського театру опери та балету ім. Ів. Франка.

У місті успішно діють партійно-господарська школа, міське товариство «Знання», школа атеїзму; до агітаційної роботи залучено 1600 агітаторів.

В Червонограді працюють 22 бібліотеки, в яких на 1967 рік налічувалося понад 200 тис. примірників книг. Часто в читальному залі центральної бібліотеки збираються початківці літературного об'єднання ім. В. П. Бобинського, щоб обговорити нові твори своїх товаришів.

Гірники Червонограда — завзяті спортсмени. Кожного вихідного дня на Червоноградському стадіоні відбуваються зустрічі футбольних і волейбольних команд, легкоатлетичні змагання. Низові колективи товариства «Авангард» і «Спартак» охоплюють понад 7200 чоловік. Протягом 1965—1967 рр. у Червонограді підготовлено близько 4 тис. спортсменів-розрядників.

Робітничі колективи Червонограда підтримують тісні зв'язки з колгоспниками Сокальського і Радехівського районів, надають їм дійову шефську допомогу.

Велика дружба зв'язує червоноградців з екіпажем торговельного пароплава «Червоноград», побудованого в 1959 році і названого іменем шахтарського міста. Гірники та члени екіпажу ведуть жваве листування, часто проводять дружні зустрічі.

Вірні ідеям дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму, трудящі Червонограда зміцнюють контакти з шахтарями братніх соціалістичних країн. Гірники

Вулиця Возз'єднання в новому Червонограді.

Другої Великомостівської шахти змагаються з гірниками чеської шахти «Петр Цінгер», а бригада комуністичної праці Восьмої Великомостівської шахти — з гірниками шахти ім. Кошута (Угорська Народна Республіка). Восени 1964 та весною 1967 року шахтарі Червонограда тепло зустрічали дорогих гостей — гірників з угорського міста Комло. Угорські друзі побували на шахтах, обмінювалися з червоноградцями досвідом роботи[1].

Червоноградська середня школа.

Відрадні перспективи розвитку міста. Протягом п'ятирічки вуглевидобуток зросте на 34 проц. і досягне 7,5 млн. тонн.

До лав діючих стануть три нові шахти: Друга Червоноградська, потужністю 900 тис. тонн на рік, Сьома Великомостівська, потужністю 600 тис. та Десята Великомостівська шахта, потужністю 1,5 млн. тонн. Червоноградське вугілля набуде ширшого використання в народному господарстві — дослідниками встановлено, що воно є цінною сировиною для хімічної промисловості. Працівники Українського інституту вуглехімії та Львівського проектно-конструкторського технологічного інституту розробили технологію використання львівсько-волинського сапропелітового вугілля. На Третій Великомостівській шахті вже споруджена дослідно-промислова установка по термопластифікації львівсько-волинських сапропелітів для одержання феновугільних пластичних мас[2].

На заняттях в студії образотворчого мистецтва, м. Червоноград.

Будується вуглезбагачувальна фабрика, потужністю 9 млн. тонн на рік.

За роки п'ятирічки стануть до ладу телефонна станція (на 2000 абонентів), автобусна станція, дев'ятиповерховий готель, хлібозавод, молокозавод, три загальноосвітні, музична школи, Палац піонерів, три дитячі садки. Виросте медичносанітарна частина. Буде побудовано ще два лікарняні корпуси та пологовий будинок.

Спортсмени одержать водну станцію, спортивний комбінат. В місті буде споруджено широкоекранний кінотеатр.

Величні перетворення, постійна турбота Комуністичної партії запалюють трудівників Червонограда на нові трудові звершення.

В. П. ОГОНОВСЬКИЙ, О. Г. КОВАЛЬОВ,
К. Ф. КРАСОЧЕНКОВ, М. П. ЛУКАНЮК.

---

[1] Газ. «Известия», 16 січня 1965 р.; газ. «Вільна Україна», 5 квітня 1967 р.

[2] Комплексне використання сировинних ресурсів західних районів УРСР. К., 1962, стор. 41—47.

ЯВОРІВСЬКИЙ РАЙОН

ЯВОРІВ

Яворів — місто, районний центр Львівської області, розташований за 50 км на захід від Львова, вздовж річки Шкла, правої притоки Сяну. Яворів має залізничне і автобусне сполучення зі Львовом, автобусне з Рава-Руською, Судовою Вишнею. Населення — 8,9 тис. чоловік.

Назва міста походить від яворових лісів, що колись густо вкривали цю місцевість.

Виявлені в околицях міста залишки поселення бронзової доби свідчать про те, що люди на цій території жили у II тисячолітті до н. е.[1]

Яворів виник як хліборобське, торгове і ремісниче поселення (особливо було розвинуте тут шевство) на торговельному шляху Львів—Ярослав. Вперше згадується місто у гродських і земських актах, де зафіксоване надання Владиславом Опольським у 1376 році братам Рейнгольду і Нитку сіл Нових Селисьок і Порудного, що на південному заході межували з Яворовом[2].

Після захоплення Галичини польськими феодалами у XIV столітті місто перейшло у королівську власність. У 1456 році польський король віддав Яворів з навколишніми селами в заставу за 1300 польських і 1650 угорських гривен[3]. Через двісті років місто знову стало королівщиною.

У 1569 році Яворову надається магдебурзьке право, яке посилювало в місті владу іноземців, і тільки внаслідок впертої боротьби українське населення міста одержало в 1635 році право обирати по одному радникові до міської ради та лави. Зрозуміло, що «великодушне» королівське надання було ілюзорним.

Нові хазяї, у чиї руки потрапляє місто шляхом застави, безборонно збільшували кількість панщинних днів та розміри податків, примушували ремісників виконувати повинності за професією. Так, слюсарі безкоштовно виконували в замку всі слюсар-

[1] І. К. Свєшніков. Підсумки дослідження культур бронзової доби Прикарпаття і Західного Поділля. Львів, 1958, стор. 22.

[2] E. Webersfeld. Jaworów (monografia historyczna, etnograficzna i statystyczna). Przewodnik naukowy i literacki. Lwów, 1909, стор. 370.

[3] Там же, стор. 371.

ські роботи. Різники щорічно давали по три камені лою до замку і по два камені лою в ратушу. У місті був великий рибний став. Жителі вдень і вночі по черзі охороняли греблю ставу, провадили всі роботи, пов'язані з ремонтом її, заготовляли дерн та галуззя на випадок повеней. Крім того, міщани, що жили на греблі, мали прибирати площу міста, замок, виконувати всі городні роботи на фільварку. Жителі Великого передмістя давали по 17 півмірків вівса, виділяли сторожів нічних і денних до замку і інших приміщень, причому варта збільшувалась, коли в замку перебував пан. Міщани з Малого передмістя відробляли такі ж повинності, як і з Великого, тільки замість вівса за кожну корову давали курку, або 12 грошів, від робочої худоби по 1 злотому. Всі жителі також сплачували по 15 грошів від кожного вулика. Таким чином, річні прибутки яворівського старости становили близько 72 тис. злотих[1].

Зростання феодальної експлуатації викликало протест з боку трудових мас. Цей протест на першому етапі виявлявся у писанні скарг до короля на радників, старосту, ксьондзів. Міщани писали, що верхівка, використовуючи свою владу, пригнічує їх завищеними данинами та іншими поборами на користь міста та костьола. Здебільшого ці скарги залишались без відповіді.

З метою полонізації і окатоличення місцевого населення польські феодали всіляко підтримують католицьку церкву: уже в середині XV століття засновується католицька парафія, тоді як основна частина жителів — українці — змогли створити свої церкви більш ніж на століття пізніше. У місті будуються два костьоли та монастир домініканців, яким жителі сплачували десятину врожаю. У 1512 році яворівські ксьондзи одержали на «вічні часи» право виробляти і продавати горілку, яким вони користувались до 1772 року. 1621 року створено василіанський монастир, а при ньому для місцевого населення — школу для дівчат, яка протягом століття була єдиним учбовим закладом у Яворові[2].

Протидія національному гнобленню та окатоличенню приводить до організації братства, яке в 1568 році збудувало церкву на Великому передмісті, а в 1572 році — на Малому. Братство дбало про місцеві просвітні і церковні справи, зрідка віддавало до львівської братської школи дітей яворівських міщан.

На початку XVII століття Яворів став значним ремісничим і торговим центром, де проживало понад 2 тис. чол. населення. Тут налічувалось 195 будинків міщан і 184 хати загородників. У 1621 році в місті жило понад 20 шевців, 10 ковалів, 16 різників, 9 кравців, 27 гончарів, 33 грабарі. Були броварня, олійниця, чотири млини і підприємство по виробництву воску, склад солі. На початку XVII століття в Яворів було перенесено з Добромиля друкарню Шеліги, що друкувала церковні книги.

Яворівські купці вели жваву торгівлю з навколишніми містами, особливо зі Львовом. Звідси везли пиво, свіжу рибу, мед, м'ясні вироби, віск[3].

Багато терпіло населення від набігів татар, які протягом всього XVI століття спустошували Яворівщину, та від епідемій, що забирали сотні жителів, і пожеж. Так, у 1636 році велика пожежа охопила все місто, крім Малого передмістя і замку. Згоріли більшість будинків та дерев'яна ратуша, що знаходилась у центрі міста.

Соціальне і національне гноблення, сваволя шляхти викликали протест жителів, що проявлявся у непокорі старості, відмові виконувати повинності. Полум'я народного гніву спалахнуло, коли почалася визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького. Яворівські міщани взяли активну участь в цій війні: ще в листопаді 1648 року до прибуття війська гетьмана організували повстанські сотні, спалили замок і костьол, розгромили будинок ксьондза, забрали у замку рушниці, шаблі, 62 бочки меду, 420 голів великої рогатої худоби. Потім

[1] E. Webersfeld. Jaworów, стор. 750—752.
[2] Газ. «Перемышлянин», 1854, стор. 92, 127.
[3] Нариси історії Львова, стор. 43.

яворівські сотні влились в загони Хмельницького і напали на Краковець, панські маєтки в Коханівці, в Порудному. У своїй скарзі королівським властям власник Краковця писав, що яворівська «чернь» разом з козаками напала на його помістя, спалила двір, знищила сільськогосподарські знаряддя, різні прикраси і коштовності, вбила економа, «скасувала польські і запровадила руські уряди».

Шляхта жорстоко розправилася з повсталими. Понад 200 чол. було ув'язнено, почалися жорстокі тортури. Процес відбувся 1650 року в Любліні. Королівський трибунал послав на плаху жителів Яворова: З. Путая, Ф. Литвая, А. Колпака, Л. Довбата, С. Вовка, С. Біланика, Я. Кочана, С. Коваля, С. Смалу[1]. Мешканців міста зобов'язано відшкодувати заподіяні панам збитки на суму 20 тисяч злотих[2]. Ця контрибуція лягла важким тягарем на плечі трудового населення.

З другої половини XVII століття Яворів стає одним з важливих центрів політичного життя Польщі. Місто обводиться земляними валами, а замок укріплюється бастіонами і водним ровом. У замку деякий час містився королівський монетний двір.

Сюди прибували для переговорів посли різних країн, відбувалися урочисті королівські церемонії.

В маєтку управляв орендар-державець, що визискував виробника-селянина і ремісника, обмінюючи плоди їхньої праці на предмети розкоші і мистецтва для замку. А працьовите населення, доведене до цілковитого зубожіння, терпіло злидні, голод, жило в жахливих умовах. У грудні 1676 року в місті виникла епідемія тифу, від якої вмерло багато міщан. Ще страшніша епідемія спалахнула восени 1704 року[3].

Під час Північної війни, в листопаді 1703 року, польський король Август II скликав у Яворові сенат, на якому запропонував звернутися за допомогою до Росії у боротьбі проти шведів та їхнього ставленика Станіслава Лещинського. Однак феодали не прийняли пропозиції короля.

Коли в Росії розпочали підготовку до відновлення війни з Туреччиною і організацію воєнного союзу з Польщею та Австрією, Петро I 1711 року виїхав у Польщу[4]. У березні — червні цар перебував у Яворові. Тут він прийняв французького посла Валюза, який намагався втрутитись в російсько-турецькі відносини на користь ворогів Росії. В Яворові Петро I вів переговори з австрійським послом Шлейніцом, з васалами Туреччини — семиградським князем Ракоці та молдавським господарем Кантеміром і підписав з ними таємний договір проти Туреччини. За переказами, Петро I подарував яворівським міщанам для церкви люстру та євангеліє, які тепер зберігаються в місцевому музеї.

Із захопленням Галичини Австрією в 1772 році Яворову було надано статус вільного королівського міста за викуп 26 470 злотих, який міщани платили протягом 25 років.

Здійснюючи свою колоніальну політику, австрійський уряд направляє сюди переселенців, створює навколо Яворова німецькі колонії Бердінкау, Шумляу, Кутенберг, Кляйндорф та інші. Та й у самому місті німці починають захоплювати усі ключові економічні позиції: колоністи Фідлер і Лянет засновують фабрики крохмалю, Воглебер — грабарню та ін. Дещо пожвавлюється розвиток місцевої промисловості. Починає розвиватись шкіряне виробництво, розраховане на експорт. Так, у 1811 році тут побудовано майстерні для дубіння шкіри, по виготовленню сідел, канатів, гончарню. Крім названих, існували невеличкі підприємства по виробництву пива, горілки та мила[5].

Буржуазна революція 1848 року в Австрії знайшла свій відгук і в Яво-

---

[1] E. Webersfeld. Jaworów, стор. 380, 458, 459.
[2] Правда про унію, документи і матеріали, Львів, 1965, стор. 59.
[3] E. Webersfeld. Jaworów, стор. 557.
[4] А. Г. Брикнер. История Петра Великого, т. II, СПб, 1882, стор. 481—494.
[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 165, арк. 1436.

рові. Населення міста створило гвардію, до якої входило близько 300 стрільців. Гвардійці носили козацькі шапки з емблемою лева, мали свій прапор[1].

Колоніальний гніт гальмував розвиток місцевої промисловості. Так, у Яворові вона не піднялася вище того рівня, на якому перебувала до 1848 року. Майже всі міщани і переважна більшість передміщан займалися ремеслом. Столярі, різьбарі, гончарі, різники, кушніри та ткачі збували товар на торгах в своєму і в інших містах Галичини.

І у важких умовах колоніального гноблення жителі Яворівщини зберігали традиції, культуру предків. Талановиті руки умільців майстерно виготовляли різні вироби з дерева. Далеко за межами міста славилися місцеві вироби з липового дерева, явора, вільшини — скрині, посуд, сита, дитячі іграшки, бондарські вироби. Тут виробляли також предмети домашнього вжитку з лози та рогози — кошики, рогожі тощо. Всі ці речі господарського і побутового призначення відзначались великим художнім смаком і неодноразово експонувались на різних місцевих виставках.

З розвитком капіталістичного виробництва починає занепадати міське ремесло. Збіднілі ремісники, не маючи можливості знайти роботу в місті, шукали засобів до життя в еміграції, за межами рідної землі.

На економічний занепад Яворова вплинула також побудова у 1861 році залізниці Перемишль—Городок—Львів, внаслідок чого шосейна дорога, що проходила зі Львова через Яворів до Ярослава і Перемишля, втрачає своє колишнє значення.

На початку XIX століття Яворів був повітовим містом II категорії Перемишльського округу. В ньому налічувалось 14 вулиць, 243 мурованих і 1460 дерев'яних будинків і проживало 10 046 мешканців.

Яворів залишався містом з типовим для того часу планом: чотирикутник з рівними вузькими вуличками та дерев'яними будинками. Головне місце посідав королівський замок. На центральній площі — ратуша і ринок. Прилеглі до ринку вулиці заселяло єврейське населення, в руках якого зосереджувалася дрібна торгівля. Впорядковані центральні квартали займали німецькі колоністи та польська шляхта. На більш віддалених вулицях жили українці, переважно ремісники та кустарі.

Жителі передмістя, серед яких найбільше було українців, крім обробітку землі, займалися кустарним промислом.

Яворівські міщани жили у звичайних хатах, критих соломою, з низькими і душними кімнатами, в яких біля димаря містилися вогнища, де готували їжу, і піч для випікання хліба. Лише в деяких хатах було по дві кімнати. Ще у 1931 році в місті 49 проц. населення тулилося в однокімнатних житлах.

Передміщани одягалися по-селянськи. Чоловіки — у сорочки-полотнянки, штани з грубого полотна, спущені в чоботи, а взимку — в голубі вишивані сукмани, такого ж кольору кафтани. Жінки носили вишиті кабати, полотняні сорочки, ткані спідниці «шорц».

Реалістично змалював тодішнє життя, побут та звичаї яворівських міщан у своїх творах «Весняні бурі», «Клопоти Савчихи» талановитий український письменник, поет і педагог О. С. Маковей, який народився тут у 1867 році в родині ремісника.

І польські і австрійські загарбники переслідували розвиток освіти і культури серед корінного населення. Тільки в 1789 році

Яворівський жіночий народний одяг.
Кабат, хустка, спідниця-шорц, крайка, запаска, сорочка.

[1] Газ. «Діло», N 127, 1885 р.

в місті відкрилася школа з німецькою мовою викладання, а перша тривіальна школа була заснована близько 1830 року. На кінець XIX століття в Яворові діяли дві початкові, дві 6-класні школи, крім 8-класної при монастирі[1], вчитися у яких через високу плату могли не всі діти шкільного віку.

Довгий час українське населення Яворова домагалося від австрійських властей відкриття середньої школи з українською мовою викладання. У своєму вже не першому проханні до сейму на початку XX століття громада писала, що 77 тис. українського населення Яворівщини перебуває в безпросвітному становищі і просила надання дозволу відкрити приватну гімназію. Сейм тільки в 1908 році дав на це дозвіл. В тому ж році було засновано гімназію з польською мовою навчання.

У Яворові з 1848 по 1889 рр. працював український етнограф і публіцист Й. І. Лозинський (1807—1889). Він видав підручник української мови, в який ввів живу народну мову, постійно друкував в пресі історичні, етнографічні і публіцистичні праці, у 1881 році заснував у місті українську читальню[2].

Ще в гіршому стані, ніж освіта, перебувало медичне обслуговування трудящих. У місті з 10 тис. населення мало практику 2 лікарі і 4 працівники з середньою медичною освітою, функціонувала одна аптека. Тільки в 30-х роках XX століття відкрилася лікарня на 8 ліжок. Основна маса міських жителів не могла користуватися навіть платною медичною допомогою, звідси висока смертність, особливо серед дітей.

Перша імперіалістична війна принесла руйнування місту, господарську розруху і бідування населенню. В районі міста відбулися великі бої між російськими та австрійськими військами. Багато будинків було зруйновано, в місті почався голод, поширилися епідемічні хвороби. Між російськими солдатами, що тут стояли, і місцевим населенням встановлювались дружні, братерські відносини. Серед військових були більшовики, які провадили роз'яснювальну роботу серед місцевого населення, закликали селян забирати землю і ліси у поміщиків, не платити податків і т. п. Чимало жителів евакуювались з російськими військами.

Населення міста Яворова взяло активну участь у боротьбі з польськими окупантами, які при підтримці Антанти захопили Східну Галичину.

Під час польської окупації (1918—1939 рр.) Яворів залишався кустарно-ремісничим і торговим містечком. Невеличкі підприємства, що виникли в XIX — на початку XX століття, не витримували конкуренції і розорювалися. У місті працювали фабрика дерев'яних виробів і майстерні, в яких було зайнято по 2—3 чол. Так що в Яворові був майже відсутній промисловий пролетаріат. Ремісники — жителі передмістя — займались також хліборобством. Дорожнеча і зростаючі податки всім своїм тягарем лягли на плечі трудового населення. Безробіття стало найбільшим соціальним лихом. Міська біднота була приречена на голод і злидні. Не маючи де прикласти своїх рук, багато обездолених сімей виїжджало за кордон. Тільки в 1928 році в Яворові було видано 222 закордонні паспорти[3]. І серед робітників дрібних підприємств було чимало безробітних. У 1926 році вони намагалися організувати комітет безробітних для боротьби за своє існування, але цей комітет був заборонений старостою[4].

Обтяжені податками селяни мусили працювати за мізерну плату на графа Дембицького, який тільки в околицях міста мав 120 га землі, млин, 30 га лісу, 20 га ставків; на ксьондза Врубеля (у нього було 80 га землі і 20 га лісу).

Трудящі саботували заходи польських властей. Так, жителі повіту відмовлялися записатися в «польське громадянство» під час перепису 1921 року[5], боролись

---

[1] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 165, оп. 2, спр. 2403, арк. 57.

[2] Яворівщина з її минулого і сучасного. Яворів, 1931, стор. 18—24.

[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 14, арк. 121.

[4] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 52, спр. 612, арк. 6.

[5] М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною, стор. 48.

А. І. Манастирський. «Вчора і сьогодні». Олія. 1940.

за поліпшення свого економічного становища, домагались зміни існуючих порядків. Поступово робітники і селяни згуртовувалися під лозунгами Комуністичної партії.

В березні 1923 року, всупереч рішенню Ради послів, яка, не рахуючись з волею українського народу, віддала Східну Галичину під владу шляхетсько-буржуазної Польщі, в місті Яворові прокотилась хвиля масових протестів.

Генеральний страйк, що в 1923 році охопив всю Польщу, знайшов свій відгук і в Яворові. 23 жовтня 1923 року застрайкували яворівські залізничники, внаслідок чого рух поїздів на залізниці Львів—Яворів був перерваний. До залізничників приєдналися робітники фабрики дерев'яних виробів, які вимагали підвищення зарплати на 100 процентів[1].

У 1924 році в Яворові діяли 4 комуністичні організації, які об'єднували більше 20 членів КПЗУ[2]. В листопаді того ж року комуністи поширювали у місті листівки із закликом до трудящих святкувати сьому річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Організатором комуністів у місті Яворові і на Яворівщині був Юрій Данилович Дацко. Протягом тривалого часу він очолював місцевий і повітовий комітети КПЗУ. Ю. Д. Дацко був делегатом II з'їзду КПЗУ, з 1925 року — членом Львівського підміського комітету КПЗУ.

Незважаючи на постійні переслідування, нелегальні умови роботи, комуністи поступово завойовували масово-культурні організації. На окружній конференції КПЗУ в 1927 році Ю. Д. Дацко доповідав, що члени КПЗУ Яворова мають значний вплив у читальнях «Просвіти» і в молодіжних спортивних організаціях «Луг».

Ширилася очолювана комуністами боротьба трудящих міста проти гнобителів. Зростання авторитету компартії і її впливу на робітників і селян непокоїло властей. У донесенні яворівської поліції повідомлялось, що комуністи активно працюють у читальнях «Просвіти», єврейській організації «Перетц», а також поширили свою роботу у торговельних кооперативах[3].

Від 1924 року і до возз'єднання всі визначні пролетарські свята постійно супроводжувались розповсюдженням в місті комуністичних листівок, відозв, розвішуванням червоних прапорів.

В місті і на селах повіту були створені організації «Сельроб». У Яворові місцевий комітет «Сельробу» на чолі з Ю. Д. Дацком і повітовий комітет КПЗУ розгорнули велику агітаційну і культурно-масову роботу. В донесенні Львівському воєводству яворівський староста писав в грудні 1928 року: «В останньому році почав поширювати свою діяльність «Сельроб», активізує свою діяльність КПЗУ».

Через «Сельроб» комуністи провадили велику передвиборну агітацію і брали участь у виборах до польського сейму в 1928 році[4]. В результаті багато жителів міста голосувало за комуністів.

Наляканий «неспокоєм» в місті яворівський староста зажадав від властей військових частин: «Вважаю, що перебування війська в Яворові є основною гарантією політичної і публічної безпеки. Загальновідомо, що серед тутешніх українців в останніх часах зростають впливи радикальних партій, а особливо комуністичної і, бачачи в Яворові військові частини, вони врахують і те, що в своїх антидержавних виступах і політичних починаннях вони будуть ліквідовані в самому початку»[5].

Яворівські комуністи активно відгукуються на сільськогосподарський страйк в селах Дебах і Гребенному Рава-Руського повіту в 1928 році. Коли поміщик почав набирати страйколомів в Яворові, партійна організація провела значну роботу серед безробітних, і жоден з них не піддався обіцянкам поміщика.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 57, спр. 421, арк. 2.
[2] Архів Інституту історії партії ЦК КП України, ф. 6, оп. 61, спр. 94, арк. 9.
[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 96, спр. 2087, арк. 7.
[4] Там же, ф. 121, оп. 3, спр. 68, арк. 54.
[5] Там же, ф. 1, оп. 52, спр. 14, арк. 191.

У 1928 році через організацію «Сельроб» комуністи вперше провели в Яворові першотравневу демонстрацію під гаслом боротьби проти окупаційного режиму.

Налякані робітничими і селянськими виступами, що проходили під керівництвом комуністів, пілсудчики вдалися до терору проти найактивніших учасників. Щоб зломити волю робітників і селян до боротьби, уряд провів у Яворові «пацифікацію».

У 1932 році, коли ліквідували «Сельроб», почалися масові арешти революційно настроєних жителів, облави на комуністів. Згодом весь комуністичний актив було заарештовано.

Боротьба трудящих проти гнобителів висунула багатьох славних, відданих справі партії людей, таких, як В. І. Лопачак, який довгий час очолював місцевий, а з 1933 по 1936 роки — районний комітет КПЗУ.

Яворівські комуністи постійно вели боротьбу проти буржуазних націоналістів, викриваючи їх мерзенну діяльність. У 1932 році читальня «Просвіта» в Яворові, що перебувала під впливом комуністів, звернулася з вимогою усунути центральне клерикальне керівництво «Просвіти». Цей протест був підтриманий і іншими читальнями. Завдяки роз'яснювальній роботі членів КПЗУ чимало жителів міста звільнилося від згубного впливу правих партій.

Трудящі Яворова нерозривно поєднували боротьбу за здійснення своїх економічних вимог з боротьбою за політичні права українського народу. Прагнучи до створення широкого антифашистського фронту на Західній Україні, вони підтримали заклик комуністів до скликання робітничо-селянського конгресу. Представники Яворівського і Городоцького повітів заявили: «Домагаємося звільнення всіх політичних в'язнів в Польщі, протестуємо проти катування фашистсько-гітлерівськими боївкарями пролетарських в'язнів в Німеччині і домагаємося звільнення вождя німецьких робітників і селян тов. Тельмана і всіх політичних в'язнів. Домагаємося української школи на кошт держави. Протестуємо проти бандитського бомбового замаху фашистів на нашу газету «Праця» та осуджуємо терористичні напади ОУН на класово-свідомих робітників і селян, закликаємо організувати самооборону проти ... виступів ОУН. Геть імперіалістичну війну проти Радянського Союзу! Геть експлуататорів і поневолення! Земля селянам без викупу!»[1]

Робітники дрібних підприємств Яворова, страйкуючи в 1935 році, вимагали поряд з підвищенням зарплати і демократизації країни.

Місто Яворів управлялось з другої половини XIX століття так званим самоврядуванням, в якому трудящі майже не брали участі тому, що буржуазія та її прихвосні в результаті антидемократичної виборчої системи займали основні виборчі місця в магістраті.

Заклик комуністів бойкотувати польські фашистські вибори у 1935 році знайшло палкий відгук серед населення Яворова: тільки 20 проц. виборців взяло участь у голосуванні.

Боротьба народних мас Яворова за соціальне і національне визволення переростала у боротьбу за Радянську владу, за возз'єднання з Радянською Україною. Соціалізм перестав бути мрією далекого майбутнього: Радянський Союз, Радянська Україна стали джерелом віри всіх яворівських борців.

Заява Радянського уряду про надання братньої допомоги українцям і білорусам, землі яких були захоплені Польщею, викликала хвилю народного ентузіазму в місті.

20 вересня 1939 року у Яворові створили тимчасовий революційний комітет, що звернувся до населення повіту з закликом дотримуватись революційного порядку, створювати у селах повіту органи революційного управління.

---

[1] М. Герасименко, Б. Дудикевич. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною, стор. 158.

Ревком взяв на облік все майно капіталістів і поміщиків, що втекли перед приходом Червоної Армії, організував постачання продуктів місту, повів рішучу боротьбу з саботажем торговців. Створені революційним комітетом загони Червоної гвардії роззброювали загони польських військ, підтримували громадську безпеку.

Ю. Д. Дацко.

26 вересня 1939 року населення міста хлібом і сіллю зустрічало своїх визволителів. На міському майдані відбувся багатотисячний мітинг: трудящі міста вітали Червону Армію. Скінчилось багатовікове іноземне поневолення. Вперше в історії західноукраїнські трудящі стали господарями своєї долі.

З приходом Червоної Армії у Яворові був створений Тимчасовий повітовий комітет, що вжив заходів до наведення порядку в зруйнованій частині міста (внаслідок варварського бомбардування німецькою авіацією напередодні вступу радянських військ було знищено Велике передмістя), ліквідації безробіття, від якого роками страждали робітники. Тимчасовий повітовий комітет провадив велику агітаційно-масову роботу, особливо під час підготовки до виборів депутатів у Народні Збори Західної України.

Трудящі міста Яворова обрали депутатами до Народних Зборів робітника І. Балушка та вчителя Й. Кметика. І. Балушко був обраний членом Повноважної комісії, що представляла населення Західної України на сесіях Верховної Ради СРСР та УРСР.

Після возз'єднання західноукраїнських земель Яворів 4 грудня 1939 року стає районним центром Львівської області. В місті було націоналізовано торгові та промислові підприємства. Запроваджено радянські, соціалістичні, засади управління промисловими підприємствами з найширшою участю робітників у керівництві виробництвом, трудовлаштовано безробітних.

На базі дрібного виробництва створено артілі, в які об'єдналися кустарі: «26 вересня» — кравецьку, «Новий промінь» — по обробці шкіри, ім. Т. Г. Шевченка — по виробництву іграшок, ім. Чапаєва — по плетінню виробів з лози, ім. Івана Франка, «Червоний стяг», ім. Кірова — по виробництву меблів[1].

З перших кроків Радянська влада виявляє турботу про поліпшення культурно-побутових умов трудящих. У 1939 році відкриваються медична амбулаторія і поліклініка. Побудовано літній кінотеатр. Розгортається житлове будівництво.

Процес соціалістичних перетворень був перерваний нападом німецьких фашистів. Через кілька днів після початку Великої Вітчизняної війни в результаті ворожого бомбардування місто зазнало великих руйнувань. Відступаючі частини радянських військ вели вперту боротьбу з переважаючими силами ворога. На околицях міста смертю хоробрих загинули воїни-прикордонники.

Пам'ятає населення і подвиг невідомого воїна-патріота. Заховавшись на дзвіниці, він вирішив дорогою ціною віддати своє життя. Коли в окупований Яворів під звуки оркестру в'їхали старші чини гітлерівської армії, перший з них, що ступив на нашу землю, був скошений влучним пострілом радянського воїна. Фашисти схопили патріота і після катувань розстріляли[2].

---

[1] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 1-а, арк. 14.
[2] За свідченням жителів Яворова С. І. Масюка, Р. І. Кенцала.

Роки окупації залишилися жахливою згадкою у пам'яті жителів Яворова. Вже в перші дні свого кривавого панування гітлерівці з своїми прислужниками — українськими і польськими буржуазними націоналістами — розправилися з тими, хто брав активну участь у боротьбі за встановлення Радянської влади на Західній Україні. В застінках гестапо загинули Ю. Дацко, М. Сойка, Й. Бриндас та інші. Лише єврейського населення знищено 2 тис. чол. Варварськими вбивствами сотень яворівців керував досвідчений кат ортскомендант міста Енке оберштурмфюрер СС Лейбмаєр та ланскомісар Штаєр[1].

Робітники, селяни і представники інтелігенції міста, як могли, чинили опір економічним, політичним і воєнним заходам окупантів. У найтяжчі дні окупації трудящі не втрачали віру в перемогу правди над злом, віру в те, що Червона Армія розіб'є ненависного ворога.

В районі міста здійснювали рейд партизанські загони з'єднання генерал-майора М. І. Наумова, наносячи серйозні удари по тилах ворога. Народні месники пускали під укіс поїзди на лінії Львів—Яворів, розповсюджували серед населення радянські газети, листівки, відозви[2].

19 липня 1944 року війська Першого Українського фронту, почавши наступ з району Луцька в напрямку Сокаль—Рава-Руська—Яворів—Судова Вишня, обійшли з півночі і заходу угруповання фашистських військ в районі Львова. «Громи гули на Яворові, на стомлений Томашів...»,— писав в одному з своїх віршів поет Андрій Малишко, що брав участь в цій операції. Здійснивши 120-кілометровий марш, рано-вранці 24 липня танковий десант увірвався в Яворів[3], відрізавши шляхи відступу на захід німецькому угрупованню, що обороняло Львів. У звільненні міста брали участь 13-а і 25-а стрілкові бригади, 71-а механізована бригада, 511-й моторизований Львівський полк та інші частини Першого Українського фронту. Приголомшені гітлерівці були частково знищені, решта — взяті в полон.

У боях за звільнення Яворова полягли представники братніх народів Радянського Союзу — росіяни В. А. Цокін, розвідник-танкіст М. Курбатов, вірменин М. Г. Васканян, литовець Умбиталіс та ін. Тут поховано 43 рядових, сержантів та офіцерів Радянської Армії. Населення міста свято береже їх пам'ять.

Життя в місті швидко відновлювалось.

Яворівці масово з'явились на призивний пункт військкомату. 245 чол. взяли участь у Вітчизняній війні, з них нагороджено орденами і медалями 229 чол. З великим піднесенням в місті проходили збір коштів у фонд допомоги Радянській Армії, передплата Державної позики.

Нормальній роботі по відбудові народного господарства заважали націоналістичні банди. Жителі міста повели рішучу боротьбу з ними. В місті були створені винищувальні загони, які разом з органами міліції ліквідували націоналістичні боївки.

Багатогранна організаторська і політико-виховна робота партійної організації, трудове піднесення мас, допомога центральних партійних і державних органів значно прискорили темпи відбудови зруйнованого господарства і дальшого його розвитку. Вже в 1948 році стали до ладу такі підприємства, як спиртзавод, артіль ім. Шевченка, райпромкомбінат, м'ясокомбінат, державний млин та інші.

Комуністи яворівських підприємств і установ спрямовували всю свою роботу на організацію виробничого процесу на соціалістичних засадах, на виховання місцевих кадрів у дусі ідей комунізму.

---

[1] Боротьба трудящих Львівщини проти німецько-фашистських загарбників, Львів, 1949, стор. 5, 225.

[2] В боях за Львовщину, Львов, 1965, стор. 214.

[3] Очерки Великой Отечественной войны. М., 1954, стор. 361.

Трудящі стають на шлях колективного господарювання. Так, жителі Малого передмістя в 1947 році, а Великого передмістя в 1948 році вступили в сільськогосподарські артілі.

Робітники яворівських підприємств надавали допомогу молодим артілям не тільки в організаційному відношенні, вони допомагали їм в ремонті сільськогосподарського інвентаря.

Радянська влада змінила обличчя відсталого ремісничо-кустарного Яворова. У 1952—1954 роках на території району проведено геологорозвідувальні роботи, відкрито родовища нафти, газу та великі поклади сірки, що передбачає промисловий розвиток Яворова в майбутньому. Розгорнулось будівництво найпотужнішого в країні гірничо-хімічного комбінату. Тільки над виконанням проекту по будівництву гірничо-хімічного комбінату працювало 13 інститутів та проектних організацій країни. В 1958 році в місті збудовано овочесушильний комбінат, цегельний завод, реконструйовано хлібозавод, меблеву фабрику, друкарню, маслозавод.

У будівництві овочесушильного консервного комбінату жителям Яворова допомагали братні народи Радянського Союзу, направляючи сюди верстати та технологічне обладнання. Так, Московський ремонтно-механічний завод поставляв вакуумні апарати та варочні котли. Братні республіки допомагали і в реконструкції підприємств.

Ручну працю на підприємствах міста замінили машини, наприклад, на меблевій фабриці механізовано 90 проц. виробничого процесу.

Значних успіхів домігся колектив овочесушильного консервного комбінату, який рік у рік виконує виробничий план. На комбінаті освоєно виробництво сорока п'яти видів консервованих продуктів, що направляються в усі кінці Радянського Союзу.

Серед населення міста користуються повагою працівники комбінату — ударники комуністичної праці І. А. Федик, Р. М. Данило, С. Д. Фітькало та інші.

Дев'ять з половиною мільйонів штук цегли вироблено в 1965 році робітниками цегельного заводу для будівництва гірничо-хімічного комбінату. Гордість заводу — кращі виробничники М. А. Беш, І. М. Ванько, В. Ф. Вороняк, В. Ф. Децишин та інші.

Рік у рік зростає продукція яворівських підприємств, підвищується продуктивність праці. Порівняно з 1960 роком у 1965 році вартість валової продукції яворівських підприємств зросла майже у два рази (4,5 мільйона крб.).

Овочесушильний комбінат у м. Яворові.

Пам'ятник О. С. Маковею перед будинком Яворівської середньої школи № 1.

Включившись в соціалістичне змагання на честь 50-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, трудящі міста перевиконують плани виробництва, підвищують продуктивність праці. За перший квартал 1967 року плани виробництва виконано на 109,4 проц., по продуктивності праці — на 106,5 процента.

Величезні перспективи в розвитку Яворова. В майбутньому місто перетвориться в крупний промисловий і культурний центр Львівщини. Будуть реконструйовані та розширені діючі підприємства. Планується будівництво м'ясокомбінату та швейної фабрики.

Великі успіхи досягнуто у розвитку народної освіти Яворова. Це — результат невпинного піклування партії і уряду про підвищення матеріального і культурного рівня трудящих.

В місті працюють три середні школи, одна початкова, школа робітничої молоді та заочна, де навчаються 1800 учнів. За роки Радянської влади відкрито і музичну семирічну школу.

Розширено мережу культурно-освітніх установ, відкрито 3 бібліотеки, в т. ч. одну дитячу з 60-тисячним фондом книг, кінотеатр, клуб і Будинок культури.

Партійні організації міста, райком партії проводять велику роботу по підвищенню ідейно-теоретичного рівня працівників народного господарства, поширенню передового досвіду. Велику кількість слухачів охоплюють університети здоров'я, педагогічних знань, наукового атеїзму, радянського будівництва, радянської торгівлі, що працюють на громадських засадах. Крім того, діє комсомольсько-молодіжний семінар по вивченню марксизму-ленінізму, семінар теорії і практики комуністичного будівництва.

У клубі Будинку культури працюють гуртки: хоровий, танцювальний, драматичний. Чимало бажаючих відвідує балетну студію, бере участь у гуртку бандуристів, симфонічному оркестрі. Особливого розвитку набрало хорове мистецтво. Жителі міста люблять народну пісню. Вже в перші післявоєнні роки хоровий колектив Будинку культури успішно виступив на республіканському огляді у Києві та на Всесоюзному огляді хорових і вокальних колективів художньої самодіяльності в Москві. У 1957 році він одержав диплом 1 ступеня на обласному огляді, присвяченому 40-річчю Радянської України.

За п'ятирічку буде споруджено новий Будинок культури на 700 місць.

Велику увагу приділяють місцеві органи влади розвитку фізкультури та спорту. В місті підготовлено 460 спортсменів-розрядників. Двічі (у 1954 та в 1957 роках) міська футбольна команда «Спартак» стала чемпіоном області, а в 1959 р., 1963—1965 рр. це звання завоювала юнацька команда. Працює шаховий клуб. Призові місця на обласних спартакіадах не раз завойовували яворівські легкоатлети, шахісти, шашісти, тенісисти.

Радянська влада дала можливість трудящим безплатно користуватись медичним обслуговуванням. У місті побудовано лікарню, поліклініку, в яких працюють 40 лікарів. Заслуженою повагою серед населення користуються також лікарі М. Г. Беш, М. І. Заболотний, М. Д. Вуїва, Л. А. Макаренко.

До возз'єднання невелика електростанція забезпечувала тільки освітлення центра міста. В післявоєнний період воно повністю електрифіковане — підключене

до державної електромережі. Споживання електроенергії для виробничих потреб рік у рік зростає: якщо в 1945 році використано 720 тис. квт·год., то, наприклад, у 1965 — 2,2 млн. квт·год. 600 квартир міста газифіковано. Проводяться роботи по суцільній газифікації міста. До послуг трудящих побудовано АТС.

Небаченими для міста темпами зросло житлове будівництво. Більшу частину житлової площі (понад 30 тис. кв. м) збудовано у післявоєнний період громадськими організаціями.

З культурно-побутових підприємств в місті відкрито двоповерховий раймаг, комбінат побутового обслуговування, їдальню, ресторан.

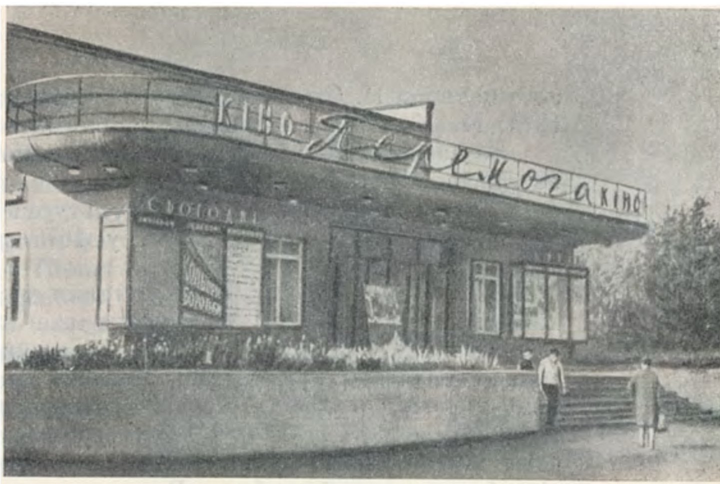

Новий кінотеатр у м. Яворові.

У роки п'ятирічки тут будуть споруджені універмаг, готель на 150 місць.

Найближчим часом розшириться залізничний вокзал, будується невеликий аеродром.

Змінився зовнішній вигляд Яворова. Міська Рада депутатів трудящих, в яку обрано 50 кращих представників робітничого класу та інтелігенції, велику увагу приділяє впорядкуванню міста. Заасфальтовано всі головні вулиці міста, прокладено 20 км асфальтових тротуарів. Центр міста — місце, де колись був базар,— перетворено в парк. У парку — пам'ятник вождю Радянської держави В. І. Леніну.

На вулицях і скверах жителі міста насадили декоративні дерева. Яворів прикрашає невеликий ставок. Методом народної будови споруджено стадіон «Спартак», один з кращих районних стадіонів на Львівщині. Біля стадіону буде створено невелике озеро. Побудовано широкоекранний кінотеатр. За планом реконструкції міста передбачається прокладання нових вулиць, розширення існуючих.

У 1957 році трудящі міста широко відзначили 90-річчя з дня народження свого земляка, письменника О. С. Маковея. На будинку, в якому народився письменник, встановлено меморіальну дошку, його іменем названо одну з вулиць міста. Ім'я Маковея присвоєно середній школі, біля школи — пам'ятник роботи львівського скульптора Д. Крвавича.

Культурні традиції минулого не тільки зберігаються і продовжуються, а й набувають дальшого розвитку. З давніх часів Яворів відомий своїм багатим самобутнім і глибоко народним мистецтвом, що виросло з кустарного промислу.

Особливо яскраво виявилось воно у різьбленні, вишиванні та виробництві іграшок.

У минулому славились твори яворівських різьбярів І. Лісовського та М. Щирби. В школі художніх ремесел навчався мистецтву різьблення уродженець села Новосілок відомий львівський скульптор І. Севера.

У 1946 році за постановою Ради Міністрів СРСР у Яворові відкрито профтехшколу майстрів художньої різьби по дереву з трирічним строком навчання. Вже через три роки в ній навчалось 105 юнаків. (З 1963 року перенесена в селище Івано-Франкове Яворівського району).

Поступово, з роками складався своєрідний яворівський стиль різьби з характерним розписом та формами орнаменту. Такий стиль характерний для творчості талановитого художника Й. П. Станька.

Не раз яворівські різьбярі демонстрували свої твори на Всесоюзній виставці досягнень народного господарства в Москві. У 1962 році виставочний комітет від-

значив твори Й. Станька великою срібною медаллю, а твори С. Мельника, К. Каваса, М. Ковальова — малими срібними медалями.

За межами Яворівщини відомі дитячі іграшки майстра В. Прийми та вироби яворівських вишивальниць.

Жителі Яворова зберігають культурні пам'ятки старовини. На Малому передмісті стоїть церква, споруджена у 1670 році. Привертає увагу також Успенська церква (1760 р.).

Економічне і культурне зростання міста — результат зусилля партійної організації, що очолила та мобілізувала маси на боротьбу за соціалістичні перетворення. В місті 29 партійних організацій, в яких на обліку 326 комуністів. У 28 яворівських комсомольських організаціях 989 юнаків і дівчат, що також беруть найактивнішу участь у розвитку міського господарства.

На революційних традиціях героїчного минулого своїх батьків виховується наша молодь. Комсомольці міста мають постійні зв'язки з комсомольськими організаціями колгоспів району. Вони допомагають своїм друзям-колгоспникам в організації дозвілля, у збиранні врожаю. Молодь Яворова доглядає могили воїнів, що загинули у боях за місто, листується з сім'ями загиблих. У дні відзначення 20-річчя перемоги над фашистською Німеччиною піонери і комсомольці Яворова зустрілися з Героєм Радянського Союзу Р. М. Вергуном, дружиною загиблого тут в перші дні війни прикордонника — комісара С. Л. Пасаара. Понад 300 молодих туристів здійснили походи по партизанських стежках Яворівщини, відвідали легендарну Брестську фортецю.

На кошти комсомольців і молоді Яворівського району в місті споруджено пам'ятник закатованій українськими буржуазними націоналістами комсомолці Людмилі Незабитовській.

Трудящі міста з 1951 по 1965 рр. тричі обирали до Верховної Ради УРСР відомого революційного діяча, директора Львівського філіалу Центрального музею В. І. Леніна тов. Б. К. Дудикевича.

Будинок колишньої міської ратуші, м. Яворів.

В місті організоване товариство радянсько-польської дружби, яке проводить велику роботу по ще більшому зміцненню дружби між українськими та польськими народами. З ініціативи товариства в 1965 році відбулася зустріч яворівських піонерів з польськими харцежами міста Ярослава. На відзначення цієї події на кордоні посаджено парк дружби. Увійшло в традицію трудящих Яворівського району та трудящих Ярославського та Любачівського повітів постійно проводити свята дружби народів на державному кордоні — кордоні дружби.

За роки Радянської влади виросли виховані Комуністичною партією нові люди, справжні ковалі свого щастя, свого майбутнього. Натхнені величними накресленнями Програми партії по будівництву комунізму, трудящі Яворова вносять свою гідну частку у створення загальнонародного достатку.

Ю. Г. ГОШКО, М. Р. ФЕДОРИШИН

* * *

Яворівський район в сучасних межах утворений у 1964 році. На сході він межує зі Львовом, на півночі та північному сході — з Нестерівським, на півдні з Городоцьким та Мостиським районами, а на заході — з Польською Народною Республікою. Площа району 1554 кв. км. Населення — 100,4 тис. чол. У районі розташовано 1 місто, 3 селища міського типу, 204 поселення сільського типу (сіл і хуторів), об'єднаних у 28 сільських радах.

Й. П. Станько, народний умілець, різьбяр, м. Яворів.

До басейну Балтійського моря належать ріки Шкло, Завадівка та інші. До басейну Чорного моря — ріка Верещиця.

З корисних копалин в районі зустрічаються каолін, бентонітові, глауконітові і вогнетривкі ґлини. Найбільшим багатством району є самородна сірка, що залягає в районі Немирова-Старого, Яру-Шкла, а також природний газ (с. Поруденко, Коханівка).

В районі є значні запаси торфу. Найбільші торфородовища знаходяться в районі сіл Поруденка і Рясного.

На базі каоліну в селі Старичах побудований керамзитовий завод.

Бентонітові глини зустрічаються в північній частині району.

В районі є ряд мінеральних джерел, які відомі в СРСР лікувальними властивостями. На їх базі діють два санаторії — «Шкло» і «Немирів».

Основні галузі промисловості Яворівщини — харчова (діють Яворівський овочесушильний комбінат, маслозаводи в Яворові та селищі Івано-Франка), деревообробна (промкомбінат у Яворові), меблева (представлена Івано-Франківським меблевим об'єднанням, Яворівською меблевою фабрикою, фанерним комбінатом у Рясному). З кожним роком продукція промисловості зростає.

У 1965 році біля с. Шкла розпочато будівництво міста хіміків Янтарного. Тут створюється найбільший в Європі хімічний комбінат.

У районі є 29 сільськогосподарських артілей, за якими закріплено понад 82 430 га землі, в т. ч. 38 356 га орної, понад 12 тис. га сіножатей, біля 11 452 га пасовиськ, понад 11 300 га лісу. Основними культурами є жито, пшениця, льон, люпин, картопля.

Середній урожай зернових культур по району становить: жита — 12,5 ц з га, озимої пшениці — 16,7 ц з га. Колгоспи «Україна», «Росія», ім. Л. Українки, ім. Ватутіна, «Перемога», ім. Б. Хмельницького збирають в середньому по 17—20 цнт зернових з гектара.

Другою важливою галуззю господарства є тваринництво. На колгоспних фермах налічується 22 697 голів великої рогатої худоби (в т. ч. понад 7220 корів), понад 9660 свиней, 5116 овець і кіз, крім цього, понад 31 600 голів великої рогатої худоби знаходиться в особистому користуванні колгоспників і службовців.

На полях району працюють 343 трактори, 97 зернових, 39 силосних, 5 кукурудзозбиральних комбайнів, 252 вантажні автомашини і багато іншої сільськогосподарської техніки.

Всі основні виробничі процеси в колгоспах електрифіковані.

Боротьбу за господарські успіхи, перетворення культури і побуту трудящих району очолюють комуністи — 1360 членів і 116 кандидатів в члени партії, які об'єднуються в 82 партійних організаціях. В авангарді боротьби йдуть також 5316 комсомольців, які перебувають у 147 комсомольських організаціях.

Влада в районі належить кращим представникам селянства, робітничого класу

та інтелігенції. Так, у районну Раду депутатів трудящих обрано 107 депутатів, в т. ч. 46 жінок, в сільських, селищних та міській Радах депутатів трудящих працюють 1265 депутатів, з них 510 жінок. До обласної Ради депутатів трудящих з району обрано 13 депутатів, в т. ч. 7 жінок.

Змінилося культурне обличчя Яворівщини. В районі 106 шкіл, з них 12 середніх, 45 восьмирічних і 49 початкових шкіл, в яких навчається 17 911 учнів. В школах працює 1592 вчителі. Велику культурно-освітню роботу провадять 82 клуби, 3 селищні і районний Будинок культури, 104 бібліотеки з 488 300 томами літератури, якими користується 50 037 читачів. В клубах та Будинках культури є 92 кіноустановки, працює 58 хорових, 92 драматичні, 49 танцювальних та більше 20 музичних гуртків художньої самодіяльності.

У Яворівському районі діє 11 лікарень на 585 ліжок. Здоров'я трудящих оберігають 65 лікарів і близько 360 медпрацівників середньої кваліфікації. В кожному селі і селищі обладнано родильні будинки, постійно або сезонно працюють дитячі ясла і садки.

У культурно-побутовому відношенні Яворівщина була одним із специфічних мікроетнографічних районів України.

Жіночий одяг характерний спідницями — шорцами, димками, кабатами; головний убір — бавницями, поверх яких пов'язували полотняні вишивані хустини. Чоловіки носили полотняні сорочки, полотняні довгі кафтани. Яворівські вишивки відрізнялись мережками, які виконувались сирими льняними вобкованими нитками. Новіші вишивки стали багатокольоровими, вони відзначаються світлим колоритом і мають аналогії з іншими видами народного мистецтва.

В народному ткацтві дуже поширеною тканиною був шорц — смугаста тканина з льняних або бавовняних ниток. В кераміці вміло поєднувалися геометричні орнаментальні мотиви з рослинними.

Орнаментальні мотиви застосовувались в малюванні по дереву, особливо на скринях та в оздобленні дитячих іграшок. Широко відома яворівська різьба по дереву.

ІВАНО-ФРАНКОВЕ

Івано-Франкове (до 1945 року Янів) — селище міського типу, центр Івано-Франківської селищної Ради Яворівського району. Розташоване за 29 км від райцентру, за 24 км від Львова на шосейному шляху Львів—Яворів—Краковець. Залізнична станція — Янів-Львівський. Населення — 4,7 тис. чоловік.

Першу згадку про Янів знаходимо в грамоті 1611 року польського короля Сігізмунда III, якою дозволялося шляхтичу Янові Свошовському заснувати біля королівського села Залісся містечко[1].

Природні багатства — ліси, ставки, річка Верещиця — сприяли економічному зміцненню нового містечка. Особливо багатою була флора. В околицях Янова дослідники зафіксували понад 250 порід рослин, які можна було знайти і в карпатських верховинах і на подільських рівнинах. Найбільшим попитом користувався в красильній промисловості місцевий природний барвник «червець», яким здавна Польща торгувала з іншими країнами, зокрема з Італією[2].

Велика кількість природних ставків дозволила населенню займатися розведенням риби для власного споживання і на продаж.

Розвиткові Янова сприяло також його вигідне географічне положення. Він був заснований на пересіченні двох торговельних шляхів: із Варшави до Кам'янця-По-

[1] Słownik geograficzny Królewstwa Polskiego, t. III, Warszawa, 1887, стор. 423—425; M. Baliński, T. Lipiński, Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym, t. II, Warszawa, 1845, стор. 563.

[2] Słownik geograficzny, t. III, стор. 425.

дільського та з південної Росії до Сілезії. Жителі містечка спеціалізувались на обслуговуванні подорожніх купців, забезпечували їх харчуванням, нічлігом, надавали приміщення для магазинів і складів під товари. Крім того, частина міщан займалася продажем і перепродажем привезених товарів. Це було основним джерелом їх прибутків.

Власник міста Ян Свошовський був вихідцем з старовинного українського роду і спочатку виступав проти католиків і уніатів, за що ті прозвали його «русином-ренегатом». Згодом він переходить на бік шляхти і робить кар'єру на королівській службі. Відомо, що у 1607 році Свошовський в чині королівського комісара придушував заколот у війську. В 1612 році він був призначений підкоморієм Львівської землі, а в 1613 році став маршалком посольської палати. Залишаючись до самої смерті православним, він в той же час був активним проповідником політики ополячення і окатоличення населення. Своє село Борки Свошовський подарував домініканському ордену, спільно з домініканцями побудував в Янові костьол, який за задумом львівського польського архієпископа повинен був «відпирати схизму». Новоствореній янівській парафії було підпорядковано понад 20 сіл.

Янів отримав магдебурзьке право у першій половині XVII століття, що узаконило становище його як міста. Воно здобуло внутрішню автономію і самоуправління на чолі з виборним війтом, а його мешканці звільнялися від податків. У Янові дозволено було двічі на тиждень проводити базари і стільки ж разів на рік — великі ярмарки[1]. Ці привілеї сприяли досить швидкому заселенню міста, а торгівля — збагаченню янівських міщан. Янів був прирівняний до такого розвинутого міста, як Жовква.

Українське населення Янова, борючись проти ополячення, заснувало у 1630 році церковне братство. Його існування було стверджено грамотою львівського єпископа Єремії Писаревського[2] і у 1644 році знову підтверджено львівським православним єпископом А. Желиборським[3].

Янівські братчики боролись не лише проти національно-релігійних утисків, а й проти соціального гноблення. Вони взяли діяльну участь в боротьбі міщан проти сваволі шляхти.

Ця боротьба посилилась особливо тоді, коли старостами Янова стали Олександр і Ян Стадницькі. Ці урядовці систематично порушували дані місту привілеї, вдавалися до всіляких махінацій, аби привласнити частину прибутків міщан. Старости не дозволяли мешканцям міста обирати війта, обклали їх податками, забороняли користуватися лісами й ставками. Розпочалася ціла низка судових процесів, міщан виснажувала паперова тяганина. Тоді вони вдалися із скаргами до нового польського короля Владислава IV. Та свавільна шляхта ще більше посилила утиски. Протягом 1630—1640 рр. ворожнеча між шляхтою та міщанами набирає особливої гостроти.

У 1644 році міщани на чолі з І. Стельмахом добиваються приїзду в Янів особливої королівської комісії. На ім'я цієї комісії були внесені скарги на Стадницьких за те, що старости привласнили собі ділянки міщанської землі, заборонили рубати ліс на спорудження хат і на паливо, ловити рибу в янівському ставку, побудувати церкву і навіть вчинили напад на будівничих.

В свою чергу Стадницькі подали також скаргу на дії янівських міщан, твердячи, що вони претендують на такі привілеї, які не передбачені королівськими грамотами. Стадницькі звинувачували міщан у непідкоренні владі і підбурюванні населення проти польських панів[4].

---

[1] M. Udziela. Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości, стор. 8.

[2] І. А. Петрушевич. Сводная Галицко-Русская летопись 1600—1700 гг., Львів, 1874, стор. 466.

[3] Я. Ісаєвич. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI—XVIII ст. К., 1966.

[4] M. Udziela. Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości, стор. 16, 18, 19, 21, 24.

Якщо гніт шляхти став нестерпним для більш заможної верстви населення Янова, то доля селян була значно гіршою. В той час, коли селяни навколишніх сіл відробляли на панщині три дні, селяни передмістя Янова Залісся відробляли шість днів панщини і платили 36 грошей податку від лану[1]. Невдоволення селян виливалось у заворушення.

Виступи проти шляхетського гніту особливо посилились під час визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. При перших звістках про розгром польської армії під Пилявцями і про наближення козацького війська до Львова розпочались антикріпосницькі виступи підльвівського населення, в т. ч. і Янова.

Козацьке військо під проводом Богдана Хмельницького побувало в Янові двічі — у 1648 і 1655 роках. Під час першого походу козаки захопили Янів. Частина міста у ході воєнних дій була спалена. Тоді ж у Янові було встановлено українську міську самоуправу з представників бідніших верств населення[2].

Під час другого походу козаки наздогнали в околицях Янова рештки втікаючої армії гетьмана Потоцького і розгромили її під Брухналем.

Шляхетський гніт, мародерські грабунки польських військ, турецько-татарські наскоки завдавали багато лиха Галичині у другій половині XVII століття. Так само страждали і міщани Янова та селяни навколишніх сіл.

Нетривке піднесення міста припадає на кінець XVII століття. Король Ян III Собеський підтвердив старі привілеї Янова, а також дозволив у 1693 році заложити в Янові шевський цех. Щоб одержати право на вступ до цеху, міщанин повинен був внести обов'язковий пай: 3 фунти воску, 3 гроші до цехової скриньки і поставити певну кількість пива для шевців.

Ремісники цього цеху дістали право на торгівлю шкірою, виробництво і торгівлю взуттям, торгівлю м'ясо-ковбасними виробами. На янівському базарі було відкрито 12 крамниць. На довколишніх ярмарках покупці виявили великий попит на янівські дерев'яні токарські вироби[3]. В Янові, як і в інших містах Галичини, в цехових організаціях точилась боротьба між челядниками і майстрами і в цілому між незаможними, трудящими верствами і збагатілою міщанською верхівкою.

Після короткочасного відносного спокою і піднесення Янів знов почав занепадати. Наскоки турецько-татарських орд, напади шведів під час Північної війни руйнували місто. Покликане ж для охорони польське військо харчувалось і одягалось за рахунок грабування населення. Тогочасний історик свідчить, що військо «розійшовшись відділами по краю, винищувало його гірше, ніж турки і татари»[4].

Починаючи із 1717 року, у Янові кілька років був на постої закликаний польськими властями саксонський військовий гарнізон, якому також з казни нічого не платили, а дозволяли утримуватись за рахунок населення.

Про антифеодальні виступи янівців у той період свідчить наказ короля Августа III Саса, виданий у 1748 році, в якому він ганьбив їх за захоплення «чужих земель». Насправді жителі міста відібрали назад свої ж землі, загарбані у них визискувачами в попередні роки.

Супутниками воєн і злигоднів були часті епідемії. За один тільки 1710 рік від голоду і пошесті померло в Янові 74 чол. В 1770 році спалахнула епідемія чуми. Про жалюгідний стан і вигляд Янова того часу розповів відомий німецький мандрівник Ульріх Вердум, який подорожував по цих краях і засвідчив, що в Янові він бачив усього 10—12 хат[5].

У 1772 році Галичина підпала під владу цісарської Австрії. Та від цього становище трудящого населення не поліпшилося. Після 1784 року, в зв'язку із смертю

---

[1] Жерела до історії України-Руси, т. VII, стор. 26, 27.
[2] Жерела до історії України-Руси, том IV, стор. 249.
[3] A. Makowiecki. Przemysł i rzemiosła u nas za dawnych czasów. Warszawa, 1878, стор. 70.
[4] Jarochowski. Dzieje panowania Augusta III od śmierci Jana III. Poznań, 1856, стор. 43.
[5] X. Liske. Cudzoziemcy w Polsce. Lwów, 1876, стор. 79.

останнього орендатора, Янів і навколишні землі було віддано як державну власність до яворівського «ключа камерального добра».

У XIX столітті відбувається дальший економічний занепад Янова, він втрачає значення торговельного центру навколишньої округи, перетворюється на типове провінціальне містечко з дрібною кустарною промисловістю і вкрай низьким рівнем продуктивності сільського господарства, яке ледве задовольняло потреби мешканців Янова.

Погано стояла справа з медичною допомогою населенню. У 1895 році в Янові мав практику лише один лікар, який обслуговував містечко і двадцять навколишніх сіл — територію т. зв. санітарного округу. Зрозуміло, що забезпечити медичним обслуговуванням таку кількість населених пунктів, та ще при тогочасних шляхах і транспортних засобах, один лікар не міг. Смертність серед населення, особливо серед дітей, була високою.

Непривабливу картину являв собою і культурний рівень населення Янова: більшість жителів містечка була малописьменна, чимало було неписьменних. У 1894 році початкову школу (засновану 1798 року) перетворено на чотирикласну; при ній же відкрили читальню. Створене в той час сільськогосподарське товариство мало пропагувати прогресивні методи землеробства. Але за тих соціальних відносин нужденний сільський трудівник, звичайно, й мріяти не міг про втлумачувані йому прогресивні методи господарювання. Тому товариство не користувалось авторитетом серед селян.

На початок XX століття у Янові було 385 будинків і проживало 2954 чол. У період австро-угорського панування сталися зміни в національному складі населення Янова. Кількість єврейського населення з 25 проц. на час приєднання до Австрії зросла на кінець XIX століття до 60 проц. Янів перетворився на єврейське містечко, де основним заняттям населення були торгівля і дрібний кустарний промисел.

У 1895 році прокладено залізничну лінію Янів—Львів (Клепарів). Янівці почали частіше їздити до Львова, пожвавішала торгівля ягодами, грибами, виробами з дерева, яка приносила певний прибуток. Постійний зв'язок з великим містом дав поштовх до пожвавлення кустарних промислів.

Наприкінці XIX століття у Янові розвиваються нові промисли. Крім м'ясоковбасного цеху, млина, деревообробних майстерень виникло декілька малих олійниць, п'ять медоварень. Працювали в своїх власних майстернях 8 бондарів, 6 шевців і кілька кравців. Пожвавилася торгівля деревом[1].

У 80-х роках XIX століття для селян були запроваджені обмеження в користуванні лісом. Тоді ж річку Верещицю з боку Залісся було перекрито і перетворено у озеро з водною поверхнею 460 гектарів.

Розвиткові сільського господарства заважало малоземелля селянства, а також несприятливі грунтово-кліматичні умови. Гористий рельєф призводив до водної і вітрової ерозії. Під час весняного таяння снігів маленькі струмки перетворювалися в бурхливі потоки, які розмивали врожайний грунт. У зв'язку з малоземеллям селянство впадало в ще більші злидні, клаптикові господарства далі ділилися. І це при тому становищі, що основні і кращі землі належали графу Голуховському.

В період першої світової війни Янів двічі потрапляв у зону запеклих боїв. У вересні 1914 року австрійські війська намагалися затримати тут наступ російської армії, використовуючи для цього систему озер, ставків та боліт у долині річки Верещиці в районі Городок—Янів. Вдруге цими землями проходила австро-німецька армія під час наступу на Львів після прориву Макензеном російського фронту в районі Горлиці у 1915 році.[2]

Трудящі Янова, як і всієї Галичини, з великим інтересом зустріли звістку про перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Пропагандистами револю-

[1] M. Udziela. Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości, стор. 33, 53.
[2] Газ. «Червона Русь», 31 травня 1915 р.

ційних ідей в містечку були колишні солдати австро-угорської армії, що повернулись з російського полону. Вони були свідками, а то й учасниками революційних подій. Активну революційну пропаганду вів зокрема П. Дзвоник.

Під час окупації Західної України панською Польщею істотних змін у економічному становищі Янова не відбулось. Невеличка фабрика по переробці ягід малини та вишні на алкогольні напої ледь животіла. Тяжким було становище ремісників.

Світова економічна криза 1929—1933 рр. зачепила й маленьке містечко Янів. Дрібні ремісники, кустарі розорялися, впадали в злидні. Частина їх у пошуках роботи виїхала до Львова, а частина емігрувала за кордон. Населення містечка у 1931 році зменшилось до 2,6 тис. чоловік.

Деяке піднесення промислу спостерігалось у другій половині 30-х років. У 1935 році в Янові було відкрито невелику меблеву фабрику, яка належала графу Голуховському. Крім того, працювало 18 дрібних кустарних підприємств: шевських, кравецьких, деревообробних[1]. Невелика частина населення була зайнята в дрібній торгівлі.

Умови праці на підприємствах були виключно тяжкими. Уся робота виконувалась вручну, навіть на найбільшому з них — меблевій фабриці. Містилася фабрика в невеличкому будинку, робітники працювали в антисанітарних умовах. Тут працювало всього близько 50 робітників, переважно польської національності. Адміністрація фабрики якщо і брала на роботу українців, то на т. зв. різні роботи. «Нелегка то була річ знайти роботу українцеві,— згадував старий робітник меблевої фабрики С. Мирний,— доводилось працювати не за спеціальністю, а на різних роботах»[2].

Янівське селянство задихалось від малоземелля, куркульської та лихварської кабали. У 1936 році 1667 га земельних угідь янівського масиву розподілялись так: графові Голуховському належало 792 га, церкві і костьолу — 158 га, міщанам — 601 га, громаді — 88 га, решта 28 га — під шляхами, громадськими будівлями, площами.

Спогади мешканців Янова відтворюють безвихідне становище трудящих того часу. Ось що розповідає про ті часи член КПЗУ з 1932 року І. І. Бик, який проживав у Заліссі: «Тяжке становище робітників і селян примушувало їх шукати кращої долі за кордоном. Багато людей виїжджало в Канаду, Аргентину, Бразілію і інші країни. Для того, щоб заплатити за дорогу, люди продавали все. З нашого села виїхав у Францію Малецький, однак він у 1922 році повернувся. Повернулися з Америки Білявський та Ліпейко, що виїжджали туди з с. Романівки. Багато наших людей, не знайшовши там роботи і втративши останні копійки, ні з чим поверталися додому, а скільки людей не повернулося, там повмирало».

У тяжких умовах реакції і поліцейського терору трудове населення Янова за прикладом пролетаріату Львова неодноразово піднімалось на боротьбу за свої права.

Основним і найбільш свідомим загоном трудящих Янова були робітники-деревообробники. Із Львова до них приїжджали члени КПЗУ, які прищеплювали класову свідомість і закликали виступати на підтримку страйкуючих львівських робітників. Комуністи Львова допомагали робітникам Янова в створенні бойових робітничих організацій. Осередки КПЗУ були і в самому Янові в навколишніх селах.

Протягом 1935—1936 рр. янівські робітники провели два страйки.

Напередодні возз'єднання на меблевій фабриці було встановлено нові верстати, одночасно знижено розцінки, звільнено частину працюючих. Це призвело до виступу робітників. Та виступ був придушений, а його учасників адміністрація фабрики звільнила з роботи[3].

У 1934—1938 рр. трудяще населення Янова виступало на підтримку висунутого комуністами гасла створення єдиного антифашистського Народного фронту.

---

[1] Statystyka przemysłowa Polski. Rocznik Polskiego Przemysłu. N 11973.
[2] Газ. «Вільна праця», 17 вересня 1948 р.
[3] Газ. «Вільна праця», 17 вересня 1948 р.

Нова історія міста Янова почалася з вересня 1939 року, коли Червона Армія принесла трудящим Західної України довгоочікувану свободу. З перших же кроків Радянська влада подбала про піднесення матеріального і культурного рівня трудящих. У Янові було відкрито середню школу, бібліотеку, медичні установи — поліклініку і міську лікарню, клуб, кінотеатр, було створено державні магазини.

Мирну працю радянських людей перервало німецько-фашистське нашестя. Вже 28 червня 1941 року Янів захопили фашистські війська.

В роки німецько-фашистської окупації місто було пограбовано, все єврейське населення винищено, частину українського населення вивезено на каторжну працю до Німеччини.

Лінію залізниці Янів—Львів загарбники вивели з ладу: зруйнували залізничні будинки, все обладнання вивезли до Німеччини. Було зіпсовано водопостачання, цілком знищено стрілочне господарство, зруйновано залізничні мости.

У місто і навколишні села наїхали поміщики і колоністи з Німеччини, які відібрали в селян понад 3 тис. га орної землі.

Янівську середню школу було ліквідовано, а її приміщення фашисти використовували для своїх потреб. З району, в т. ч. і з Янова, окупанти вивезли майже всіх учителів на каторжну працю до Німеччини.

Така ж доля спіткала і медичні установи. Повністю знищено майно і устаткування янівської міської лікарні і поліклініки, а медичні інструменти вивезено[1]. Населення залишилося без будь-якої лікарської допомоги.

Трудящі Янова і навколишніх сіл всіляко чинили опір німецько-фашистським загарбникам. Вони саботували розпорядження окупантів, зокрема про здачу хліба, виявляючи цим свою відданість рідній Радянській владі, переховували радянських військовополонених. Це робили, ризикуючи своїм життям, П. Ю. Порохновець, О. М. Пурська, Г. В. Гелей та К. І. Скобало. М. Т. Боровець, М. І. Пеленга, М. І. Париняк не тільки самі ухилялися від виїзду на роботу в Німеччину, але й агітували інших не робити цього.

Янів визволило від німецьких окупантів танкове з'єднання генерала Рибалка 25 липня 1944 року[2]. Роботу по відбудові зруйнованого фашистами господарства і його розвитку очолили комуністи, яких було на кінець 1944 року в районі і в м. Янові 20 членів і 6 кандидатів у члени партії[3]. Їм активно допомагали первинні комсомольські організації меблевої фабрики, районної лікарні, «Заготзерно», янівської середньої школи. Молодь району і міста зібрала майже 70 тис. крб. на танкову колону «Молодь Радянської Львівщини» та для підшефного госпіталю до 5 тонн продуктів.

Зростала кількісно і якісно партійна і комсомольська організації, підносилась політична і трудова активність робітників, колгоспників, інтелігенції. Показовим в цьому відношенні є піднесення активності жінок.

В місті і селах району було створено жіночі ради, які надавали практичну допомогу партійним і радянським органам у виконанні планів хлібозаготівель, у підготовці і проведенні виборів до Верховних Рад СРСР і УРСР та до місцевих Рад. Жінок призначали членами виборчих комісій, агітаторами, їх обирали депутатами Рад.

Добре сказала про зміну становища жінки в суспільстві, про піднесення її людської гідності одна з перших голів Івано-Франківської селищної Ради С. Плошай: «Я зараз працюю головою селищної Ради. Чи я коли мріяла про це? Тільки Радянська влада дала можливість жінкам-галичанкам бути нарівні з чоловіками, жінка-галичанка стала в великій повазі».

Невдовзі після визволення міста було створено меблевий комбінат, райпром-

---

[1] Львівський облпартархів, ф. 40, оп. 40—І, спр. 3, арк. 4, 5, 11, 14.

[2] Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні, збірник документів і матеріалів, К., 1963, стор. 410.

[3] Львівський облпартархів, ф. 40, оп. 40—І, спр. 3, арк. 65.

комбінат, підприємства по виробництву будівельних матеріалів, маслозавод та інші підприємства.

З метою раціонального використання і збереження багатої флори янівських лісів, у 1944 році було створено учлісгосп, який став навчальною базою Львівського лісотехнічного інституту. Основним завданням учлісгоспу було практичне навчання молодих спеціалістів і вирощування нових лісових масивів на місці вирубки. Велику увагу було приділено збереженню і розмноженню дуба та бука, а також акліматизації нових порід — червоного дуба, дуглазії зеленої, грецького і чорного горіха.

В учлісгоспі є цех переробки деревини, де виготовляють для аудиторій і лабораторій столи, шафи, креслярські і класні дошки. Налагоджено також виробництво вікон, паркету. Тепер тут працює 150 робітників, більшість з них без відриву від виробництва вчиться заочно та підвищує свою кваліфікацію у школах та вузах.

Великий ентузіазм і самовідданість проявили трудящі Янова у післявоєнні роки. Так, незважаючи на недостатні умови праці на меблевому комбінаті — він містився у старому та незручному приміщенні — і нестачу необхідних машин, у 1948 році на цьому підприємстві було понад 40 ударників[1], які виконували норми на 150—250 проц.[2]. Краща ударниця Д. Коршунова спочатку виконувала денну норму на 170—200 проц., а згодом на 250—300 проц. У 1949 році меблевий комбінат став рентабельним і дав майже 40 тис. крб. надпланових нагромаджень.

У наступні роки зростала сім'я передовиків. Загальну пошану завоювали новатори виробництва — столяр І. Андрусів, верстатники К. Сало, І. Мота, П. Рибак, Й. Скобало. Почесне звання ударників комуністичної праці було в 1960 році присвоєно 17 робітникам, а в 1963 році — 165 робітникам. Дев'ять бригад меблевого комбінату боролися за звання бригади комуністичної праці.

Меблеве об'єднання перетворилося на досить велике підприємство — у 1964 році тут уже працювало 750 робітників. Його перейменовано на Івана-Франкове виробниче об'єднання меблевої промисловості. Комбінат обладнано сучасною технікою, цехи розміщено у двоповерхових корпусах. Докорінно змінилися умови праці: замість примітивних знарядь — найновіші верстати, конвейєр; замість тісних, задушливих конурок — світлі цехи з достатньою кількістю повітря. Запроваджено механізацію найтяжчих процесів роботи.

Підприємство випускає високоякісні меблі, які відомі далеко за межами Львівщини. З кожним роком зростає валова продукція — у 1965 році її випущено на 4829,6 тис. крб., а в 1966 році її обсяг досяг 5 млн. карбованців.

Змінився і культурний рівень робітників. Їх не можна порівнювати з колишніми малописьменними і безправними робітниками приватних підприємств за капіталістичного ладу. Понад 10 проц. робітників мають середню освіту, майже 30 проц. (215 чол.) — незакінчену середню освіту. Чимало робітників вчиться у вечірній школі, технікумах, кілька чоловік — заочники вузів.

В колективі підприємства користуються повагою передовики виробництва — фрезерувальники Й. Кучма, Я. Когут, Д. Лучків, С. Троян.

Нарівні з чоловіками працюють і жінки, чого раніше не було. Кращі виробничники-шліфувальниці О. Кульчицька, К. Жінко, фанерувальниця Г. Сосновська — знатні люди району.

Велику роль в житті колективу меблевого підприємства відіграють партійна і комсо-

У центральній лабораторії Івано-Франківського меблевого комбінату.

[1] Львівський облпартархів, ф. 40, оп. 40—2, спр. 35, арк. 8.

[2] Львівський облпартархів, ф. 40, оп. 40—1, спр. 104, арк. 118.

мольська організації. Вони спрямовують робітників на виконання взятих соціалістичних зобов'язань, піклуються про поліпшення житлових умов робітників, про їх побут, про культурний відпочинок, піднесення професійної майстерності. Рік у рік партійна організація зростає за рахунок кращих виробничників, вихованців комсомолу. У 1965 році вона налічувала 42 члени КПРС.

Старі робітники, згадуючи минуле, з гордістю розповідають про приємні зміни в їхньому побуті. До 1939 року жоден підприємець не думав, що робітник має десь поїсти під час короткої перерви. А тепер на території підприємства є добре обладнана їдальня. Ніхто не дбав про охорону здоров'я робітників, тепер десятки меблевиків щороку лікуються і відпочивають в санаторіях та в будинках відпочинку.

У 1961 році було закінчено будівництво заводу по виготовленню силікатних блоків. Це підприємство швидко зростає, його продукція їде у Львів та інші міста області.

Рік у рік зростає культурний і освітній рівень населення селища Івано-Франкового.

Всією системою виховної роботи середня школа селища дає глибокі і сталі знання учням, прищеплює їм трудові навики під час роботи на пришкільних ділянках і на уроках виробничого навчання. Організація виробничого навчання в школі на базі меблевого підприємства сприяла тому, що чимало випускників школи йдуть працювати в цехи цього підприємства.

Багато випускників Івано-Франківської середньої школи закінчило вищі учбові заклади, чимало їх повернулося працювати в рідне місто і довколишні села. Серед них: Я. І. Сало — інженер-конструктор меблевого підприємства, В. І. Сойко — інженер учлісгоспу, М. П. Вишинський, Р. І. Тиндик, Г. Р. Чопик, О. І. Носальська — вчителі.

Місцеві партійні організації приділяють велику увагу виконанню рішень партії і уряду про одержання молоддю середньої і вищої освіти без відриву від виробництва. У 1965 році в селищі була організована школа робітничої молоді, вже в наступному році її відвідувало 135 чоловік.

У 1963 році до селища Івано-Франкового переведено з Яворова професійно-технічне училище, в якому навчається понад 300 учнів. В ньому готують кадри деревообробників, зокрема червонодеревників, вправних різьбарів. Вироби майстрів і учнів цього училища не раз було відзначено нагородами Всесоюзної виставки досягнень народного господарства, а в 1967 році їхні вироби експонувались на Всесвітній виставці в Монреалі.

Підвищується культурний рівень жителів селища Івано-Франкового. В зв'язку з рішенням партії і уряду про переведення трудящих на 6—7-годинний робочий день, подовжився час, відведений на відпочинок і культурні розваги, збільшився потяг до книжки і мистецтва. У селищі є Будинок культури, в якому працюють драматичний, хоровий, художнього слова та інші гуртки. Агітбригада Будинку культури постійно виїздить в села з лекціями-концертами, що відбуваються в сільських клубах, на відкритих майданчиках, а то й просто на полі.

З 1952 року тут працює комсомольсько-молодіжний лекторій, тематика лекцій якого різноманітна і цікава. У селищі є бібліотека. Її фонд постійно збільшується за рахунок художньої, політичної, технічної і наукової літератури. Бібліотека має 15 144 книжки, обслуговує 1108 читачів.

У 1961 році було перебудовано і розширено кінотеатр «Дніпро».

Школярі охоче відвідують Будинок піо-

У майстерні виробничого навчання Івано-Франківської середньої школи.

58 7-488

Вироби учнів профтехучилища. Селище Івано-Франкове.

нерів і беруть активну участь у роботі різних гуртків, особливо таких, як радіотехнічний, мотоциклетний, фото, драматичний.

Трудящі селища дбають про його впорядкування, зовнішнє оздоблення. Причепурили центральну частину міста. Якщо під час австрійського та польського панування площа була вся в ямах, заболочена, а центральна вулиця нагадувала степовий шлях з вибоїнами, то тепер іванофранківці впорядкували проїжджу частину вулиці і площу, насадили сквер з дерев білої акації, ясена, тополі, декоративних кущів. Довкола — кілька клумб з запашними квітами. В сквері обладнано дитячий майданчик з гойдалками, пісочниками тощо. Окрасою сквера є фонтан, біля якого завжди збираються на прогулянку жителі селища. Біля входу в сквер поставлено пам'ятник В. І. Леніну.

Змінився зовнішній вигляд селища. Той, хто давно не був тут, побачить багато нового. При в'їзді в селище серед зелені стоїть пам'ятник Іванові Франку. Його відкрито на Жовтневі свята 1951 року. Іванофранківці шанують пам'ять великого Каменяра. У Будинку культури та в бібліотеці часто проводяться літературні вечори, зустрічі жителів селища з львівськими письменниками.

Невпинно зростає житловий фонд селища. Підприємства споруджують багатоквартирні будинки для робітників. Крім того, за останні роки робітники та службовці збудували собі власними коштами понад 100 будинків. Вони відрізняються від колишніх, непоказних і недосконалих в санітарному відношенні — їх споруджено з цегли та блоків, вони світлі, затишні. Виросли нові вулиці — Жовтнева, Шевченка, Садова.

В селищі збудовано приміщення лікарні, кількість ліжок в ній доведено до ста. Відкрито добре обладнану поліклініку. Є жіноча і дитяча консультації.

Про зростання добробуту трудящих селища Івано-Франкового свідчить збільшення кількості вкладників у місцевій ощадній касі. У 1966 році їх було 1325, сума вкладів становила 271 тис. карбованців.

Селище Івано-Франкове дедалі більше привертає до себе увагу як чудова місцевість для відпочинку. Живописні краєвиди приваблюють туристів, краєзнавців, художників. Тут чимало повноводних ставків, густі соснові ліси. Своєрідний м'який мікроклімат має лікувальні властивості. Тому й не випадково, що територія селища і прилеглих лісів, перетворюється на базу оздоровлення і відпочинку трудящих великого промислового центра — міста Львова.

В. А. МАЛАНЧУК.

НЕМИРІВ

Немирів — селище міського типу Яворівського району, центр Немирівської селищної Ради, до якої входять села Слободяки, Воля та Передмістя, що фактично зрослися з селищем і сьогодні становлять його вулиці Горького, Маяковського, Жданова та Жовтневу. Немирів розташований за 78 км на північний захід від Львова і 18 км на північ від Яворова понад річкою Смердюком. Населення — 2700 чол. На базі лікувальних вод за 3 км від селища діє відомий курорт «Немирів».

Околиці Немирова здебільшого рівнинні. Селище оточене сосново-листяними лісами, в яких поряд із соснами й смереками зустрічаються бук, береза, осика.

Територія сучасного Немирова і його околиць була заселена ще в XIII столітті. За 4 км від центра селища лежить незаселене нині урочище Воротня. Можливо, що саме про це урочище — Ворота — йде мова в описаній у Галицько-Волинському літописі битві 1266 року Василька Романовича і Шварна Даниловича з польським князем Болеславом Стидливим[1].

Народна легенда, яка й досі живе, пов'язує походження назви поселення з боротьбою проти татар. У ній розповідається, що на місці Немирова в давнину було оточено татарський загін. І коли татари запросили миру, їм відповіли: «Не мир», а загін розгромили. Поселення, засноване на місці битви, назвали Немировом.

Грамотою Стефана Баторія місту в 1580 році було надане магдебурзьке право. Жителів звільнено на кілька років від податків і мит, встановлено торгові дні і право складу солі, яку привозили з прикарпатських руських жуп. Населення міста складалось із залежних тільки від короля і старости торговців, які користувались привілеєм ярмаркової торгівлі, і ремісників-євреїв, які займали торгову площу й володіли на правах спадкової власності будинками і садибами, розміщеними навколо базару; ремісників, зобов'язаних платити чинш від свого ремесла та під час жнив і косовиці відбувати толоку для двору, та жителів передмістя — землеробів, які нічим не відрізнялись від селян.

Місто досить швидко зростало. В другій половині XVII століття в Немирові були гродський суд, пошта, аптека. Найбільше тут проживало українців, менше — поляків і євреїв. У 1640 році побудовано єврейську синагогу, а в 1669 — православну церкву.

В XVII столітті Немирів відомий як ремісничий центр. Паперове і скляне виробництво набуло в цей час такого розвитку, що поставило місто в число найважливіших осередків українських промислів XVII століття[2]. Були тут млин і гуральня.

З кустарних промислів Немирова важливе місце належало ткацтву. Ткачі об'єднувалися в цехи, мали свій цеховий статут, встановлений у 1624 році, а в 1758 ще раз підтверджений королем[3]. Важким було становище підмайстрів в цехах. Майстри нещадно їх експлуатували, платили мало, штрафували за будь-що. Підмайстри здебільшого поповнювали ряди нецехових ремісників, яким жилося набагато важче, ніж цеховим. Ремісники, зв'язані з скляним виробництвом, не об'єднувалися в цехи: умови скляного виробництва вимагали значного поділу праці, що наближало майстерні за характером виробництва до мануфактур.

Жителі передмість перебували в гіршому становищі, ніж міщани. Вони не користувалися всіма громадянськими правами, лише обмежена кількість їх могла займатись ремеслом. Отже, всі групи міського населення в різних формах зазнавали пригнічення з боку феодалів.

Соціальний і національний гніт викликав справедливий опір трудового населення, який набрав гострого характеру під час визвольної війни українського на-

---

[1] Летопись по Ипатскому списку. Издание Археологической комиссии, СПб., 1871, стор. 571—572.

[2] M. Baliński, T. Lipiński. Starożytna Polska, стор. 1218, 1219.

[3] Dodatek do gazety Lwowskiej. Lwów, 1853, стор. 235—248.

роду 1648—1654 рр. За участь у селянському повстанні, спрямованому проти гнобителів, князь Ієремія Вишневецький вирізав майже усіх українців Немирова[1]. Така жорстокість викликала аналогічну протидію під час вступу в Немирів 1655 року російського і козацького військ.

Зазнав Немирів лиха й від татарських наїздів, під час яких татари спустошували місто і околиці, перетворюючи поселення у згарища, забирали людей у полон і продавали у рабство. Про розміри татарських грабунків в цих місцевостях свідчить, наприклад, підрахунок ясиру, відібраного в орди, розгромленої 7 жовтня 1672 року Яном Собєським під Немировом. Тоді було визволено 12 тис. чоловіків, жінок і дітей[2]. У пам'ять 200-ліття розгрому орди в Немирові споруджено пам'ятник, який стоїть тут і сьогодні.

Немирів був одним з найкрасивіших міст свого часу. Німецький мандрівник Ульріх Вердум, який подорожував по Польщі і в 1772 році побував у Немирові, описує його як «...хороше місто, оточене земляними валами з дерев'яними брамами. З півдня його захищає озеро, на березі якого стоїть прекрасний замок». Запам'яталась мандрівникові також руська дерев'яна церква, костьол і дерев'яна ратуша[3]. В південно-східній частині селища височать залишки земляного валу. Серед жителів і тепер побутують старовинні назви окремих частин міста: «східний вал», «західний вал», «за валом», «брама», «брамщина».

Важким залишалося соціально-економічне становище більшості населення Немирова і після першого поділу Польщі в 1772 році, коли Галичина була захоплена Австрією. Галицька шляхта зберегла при цьому в повній недоторканості устої свого панування. Місто так само було невід'ємною частиною шляхетського маєтку, незважаючи на магдебурзьке право: в ньому проживало чиншове населення, частина якого тримала на відкупі (за чинш) усю торгівлю. Частина населення відбувала феодальну повинність. Така половинчастість становища Немирова навіть офіційно зафіксована в описі привілеїв міст і сіл Жовківської округи від 21 травня 1788 року. Тут підтверджуються старі привілеї, за ними місто користується магдебурзьким правом, яке, як відомо, звільняло місто з-під феодальних повинностей, але поряд з ним зберігається земське право власника[4]. Власником Немирова був тоді нащадок відомого магнатського роду Юзеф Стадницький.

Про розміри феодальної експлуатації говорить хоча б майнова статистика і перелік повинностей, зроблені при скасуванні панщини у 1848 році. З 162 міщанських господарств 100 мали 0,54 морга, 59 — від 5 до 14 моргів і 3 — від 17 до 21 моргу землі. Навіть для кріпосницьких відносин ці наділи були дуже малими, міщани Немирова володіли фактично 710 моргами землі. Жителі Волі і Передмістя користувалися 365 моргами. Крім сплати чиншів, немирівці відробляли протягом року 3 тис. днів тяглої і 2 тис. днів пішої панщини. Викуп цих повинностей на користь поміщика Моцинського у 1848 році становив 18 400 флоринів[5]. Австрійське «упорядкування» відносин між поміщиками і працюючими виглядало для Немирова так, що за списками 1869 року з 2324 га земельних угідь за паном залишалося 1176 га, а 436 міщанських і передміщанських дворів з населенням 2551 чол. мусили обмежитись 1148 га. Отже, трудове населення залишалось пограбованим.

Велике поміщицьке землеволодіння зберігалося в Немирові до 1939 року включно. У 30-х роках XX століття з приписаних до Немирова земельних угідь 1191 га (з них 86 га орної землі, 82 га лук, 112 га пасовищ, 860 га лісів і 51 га непридатних земель) належало трьом землевласникам. А на 242 господарства припадало 1301 га: 1045 га орної землі, 7 га городів, 206 га лук, 5 га пасовищ, 24 га лісів і 14 га інших[6].

---

[1] А. С. Петрушевич. Свободная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700. Львов, 1874, стор. 108.

[2] G. Kulczycki. Pisma do wieku i spraw Jana Sobieskiego, t. II, cz. 2, стор. 1803.

[3] X. Liske. Cudzoziemcy w Polsce. Lwów, 1876, стор. 114.

[4] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, спр. 556, арк. 28.

[5] ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 163, оп. 1, спр. 719, арк. 20.

[6] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 10, спр. 324, арк. 7.

Причому, якщо зважити на ріст лихварського землеволодіння, можна твердити, що селянські господарства в основному були карликовими.

З кінця XIX століття спритні ділки почали скуповувати за борги землю у розорених міщан, селян, навколишніх сіл, а також поміщиків. Так, немирівський багач Легкович скупив до тисячі моргів землі і стільки ж лісу. Майже таку кількість землі придбали сестри Раб. Володіли великими ділянками землі в різних селах і інші багаті немирівські родини. Вся ця земля здавалася в оренду. Серед буржуазії були й такі, що розбагатіли на виробництві відомої у свій час немирівської ковбаси. Ковбасники Родкевич, Голенд стали багатими капіталістами, на їх підприємствах щоденно перероблялося на ковбасу по 40 і більше свиней.

Становище робітників на немирівських підприємствах було важким: низька заробітна плата, відсутність охорони праці, залишки цехових відносин у промисловості міста, великий резерв «зайвої» сили. Заробітна плата сільськогосподарських робітників була ще меншою, ніж промислових, а робочий день їх значно довшим.

Політичне безправ'я працюючої маси немирівського населення доповнювалося національним гнітом. Немирівська початкова школа, заснована ще 1794 року, перш за все мала на меті денаціоналізувати українське населення. Навчання в школі провадилося польською мовою. У 20—30-х рр. XX століття в місті з понад 3 тис. жителів навчалося всього 130—160 дітей, працювало 6 вчителів, серед яких не було жодного українця. Шовіністична політика уряду підтримувала фактичний поділ населення по групах професійної зайнятості за національною ознакою; виявлялася вона також і в розселенні жителів міста. Переважна частина населення Немирова — українці (1,5 тис.) змушені були селитися в спеціально відведеній для них північній частині міста, Рава-Руській вулиці і її відгалуженнях. Вони здебільшого працювали візниками на лісорозробках, сільськогосподарськими робітниками на дрібних промислових підприємствах — лісопильному і цегельному заводах. Євреї заселяли центр міста, де був базар, і прилеглі до нього вулиці. В їхніх руках зосереджувалася уся дрібна торгівля, ремесла, серед них було кілька лікарів; євреї працювали аптекарями і перукарями. В 1939 році їх число збільшилося за рахунок біженців з окупованої німцями польської території.

У кращій, благоустроєнішій західній частині міста жили поляки, яких налічувалося тут близько 700 чол. Польською була адміністрація міста, крупні землевласники, промисловці. Поляки переважно працювали робітниками та ремісниками. Серед них було більше юристів, вчителів та інших службовців.

Трудящі Немирова боролися проти соціально-економічного й національного гніту. Їх боротьба особливо підноситься під впливом ідей Великої Жовтневої соціалістичної революції. Молодий прогресивний немирівський інтелігент В. Кіпріян став комісаром в Робітничо-Селянській Червоній Армії. Під час походу Червоної Армії проти білополяків у 1920 році Віктор Кіпріян загинув: націоналістичні недобитки підступно пробралися в табір червоноармійців і захопили молодого комісара. Вони розстріляли Віктора з благословення його батька, їхнього проводиря, немирівського попа І. Кіпріяна. Життя, боротьба і смерть комісара з Немирова залишились в пам'яті жителів героїчною легендою. В роки панування буржуазно-поміщицької Польщі для немирівських борців за світле майбутнє В. Кіпріян був зразком революційного подвигу.

Правду про Леніна і про Жовтневу революцію приносили в Немирів жителі міста — колишні солдати австрійської армії, яких перемога Жовтневої революції застала в російському полоні, та ті, що знаходились на території східних областей України як біженці. Протягом 1917—1921 рр. з Радянської України повернулися Т. Сприса, Ф. Саробай, А. Смокорівський, М. Сприса, А. Поташник. Найбільший вплив на революційну свідомість, активність населення міста робили їх розповіді про ліквідацію поміщицького землеволодіння та про владу Рад робітничих, селянських і солдатських депутатів. У 1919 році в Немирові і Вороблячині біля Немирова відбулися погроми поміщицьких маєтків.

Боротьба проти соціального й національного гніту набирає вищої форми, коли на чолі її стає Комуністична партія Західної України. В 1929 році староство наказує поліції пильно стежити за повітовою організацією КПЗУ, що має у Немирові свій осередок[1]. Характерною рисою революційної боротьби трудящих був інтернаціоналізм. До складу Немирівської організації КПЗУ входили українці, євреї, поляки: І. Осьмак, Г. Борейко, В. Каліцінський, Г. Петришин, Ф. Сендер, Г. Мунись, З. Майєр та інші. Члени КПЗУ широко пропагували ленінські ідеї, організовували трудящих на боротьбу з експлуататорами, несли масам правду про Радянську Україну. Всупереч волі властей робітники Немирова майже щорічно відзначали день Першого травня. Комуністи були організаторами політичних антиурядових акцій. Занепокоєний такою діяльністю староста Рава-Руського повіту, до якого входив і Немирів, підкреслював: «Комуністи проводили свою діяльність у формі розповсюдження і наклеювання листівок, влаштування секретних зібрань-масовок, підбурювання населення до страйків, неплачення податків, відмови від шарварків»[2]. У 1933 році під час підготовки до святкування 16-х роковин Жовтневої революції провокатор видав групу немирівських комуністів. У Вронську в'язницю, одну з найжахливіших у Польщі, було кинуто І. Осьмака і В. Каліцінського. В. Каліцінського було закатовано.

Провокація 1933 року не привела однак до ліквідації організації КПЗУ в Немирові. Комуністи, яким вдалося уникнути арешту, продовжували революційну боротьбу. Надійним помічником партійної організації стали комсомольці В. Доскіч, П. Доскіч, Я. Федер та ін. Вони писали й розклеювали революційні листівки, поширювали підпільну пресу, вели повсякденну агітаційну роботу серед населення. В 1936 році комуністи і комсомольці організували збирання коштів серед населення міста і навколишніх сіл у фонд іспанської революції, що було визначним актом братерської солідарності й пролетарського інтернаціоналізму. Арештований за це вдруге І. Осьмак був визволений із ув'язнення лише після звільнення Західної України Червоною Армією.

Діяльність організації КПЗУ і КСМЗУ в Немирові і його околицях була спрямована не тільки проти урядового профашистського режиму, але й проти українських буржуазних націоналістів. Комуністи викривали провокаційні наклепи націоналістів на Радянську Україну. Внаслідок цього українські націоналістичні партії втрачали вплив серед населення. «Нормалізаційна політика ундівських націоналістів,— писав у 1937 році в секретному донесенні воєводству повітовий староста,— не знаходить в масах жодного сприяння... Загал тутешньої української суспільності вороже відноситься до офіціальної нормалізаційної політики УНДО. Через те політична активність УНДО є дуже слабка і не визначається впливом на широкі маси... Українська молодь є наповнена отрутою ненависті»[3].

Галаслива пропаганда ундовців та оунівців не мала успіху серед широких мас населення Немирова. Трудящі знали і вірили, що їх визволення від соціального і національного гніту прийде лише із встановленням Радянської влади.

Немирів відомий був і як курорт. Лікувальна установа «Немирів» одна з найдавніших на Україні. Місцеві жителі з давніх-давен оцінили лікувальні властивості вод, їх благотворний вплив на нервову систему і лікування шкіряних захворювань. На початку XIX століття власник Немирова дідич Мощинський недалеко від джерел, серед лісу, побудував будинок з 8 кімнат і заснував тут лікувальний заклад на 20 сірководневих ванн.

Заклад виявився прибутковим. Через два роки було побудовано ще чотири будинки. З метою реклами курорту власник подбав у 1821 році про урядовий хімічний аналіз води, здійснений жовківським аптекарем Ю. Штеллером.

---

[1] Львівський облдержархів, ф. 220, оп. 1, спр. 36, арк. 84.
[2] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 3, спр. 1902, арк. 14.
[3] Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 3, спр. 1902, арк. 9.

Лікування на курорті було дуже дорогим. Користуватись благами немирівського лікувального закладу могли тільки багаті. За рік курорт обслуговував тоді 200 хворих.

У 1834 році будови курорту згоріли. З того часу він залишався невідбудованим до кінця минулого століття.

Тільки на початку XX століття мінеральні джерела Немирова знову почали приваблювати увагу ділків. Побудовано бальнеологічну лікарню і дерев'яні павільйони, придатні для користування лише в літній час. У 1905—1906 рр. почалось будівництво пансіонів, а в 1912 році — нового приміщення для ванн. До сірководневих ванн додалися торфогрязеві процедури.

Визволення західноукраїнських земель у 1939 році принесло свободу трудящим Немирова. 26 вересня Червона Армія вступила в місто[1]. Трудящі із захопленням вітали свою визволительку. Було утворено революційний комітет. Під керівництвом Рава-Руського Тимчасового повітового управління комітет провів велику підготовчу роботу до встановлення Радянської влади, налагодження роботи підприємств, торгівлі, проведення земельної реформи тощо.

Активну участь у всіх революційних перетвореннях взяли колишні члени КПЗУ і комсомольці. Вони очолили ревком (І. Осьмак), керували підготовкою до виборів у Народні Збори Західної України. Трудящі виявляли велику політичну активність. Мітинги, збори на підприємствах були завжди багатолюдними.

В той же час перші кроки радянського будівництва в Немирові супроводжувалися надзвичайною складністю, що обумовлювалася великою соціальною строкатістю населення та його різнонаціональним складом, гальмувалися підривною діяльністю українських і польських підпільних націоналістичних організацій.

Незважаючи на це, органи Радянської влади за короткий строк провели в місті корінні перетворення. Немирівська міська Рада, на чолі якої став учасник революційної боротьби В. Ф. Сприса, головну увагу звертала на активне залучення до соціалістичного будівництва всіх трудящих міста. Протягом року на базі приватних підприємств — цегельного, лісопильних заводів, млинів і інших створено райпромкомбінат і райхарчокомбінат, організовані столярно-меблева, кравецька і шевська артілі та артіль перукарів. Розгортання роботи промислових підприємств одночасно пов'язувалось із організацією трудовлаштування безробітних.

У 1940 році в Немирові побудували електростанцію потужністю 600 квт; вперше більшість квартир трудящих стала освітлюватись електрикою.

Найбільших успіхів було досягнуто в справі будівництва і організації роботи культурно-побутових закладів. У 1940 році виріс новий триповерховий будинок школи на 400 дітей і Палац піонерів. Було відкрито районну лікарню, бібліотеку. До возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною десятитисячне населення Немирова і прилеглих сіл обслуговували за високу плату 4 лікарі. В 1940 році тут працювало 8 лікарів. Доказом піклування партії і нової влади про трудящих було відкриття дитячого садка на 62 дітей з 5 вихователями. До ладу став кінотеатр. До послуг учасників художньої самодіяльності було два клуби. 15 немирівських вчителів очолили роботу по ліквідації неписьменності в місті і навколишніх селах — серед дорослого населення району налічувалося 2 тис. неписьменних і близько 3 тис. малописьменних[2].

Творчу роботу прикордонного міста всіляко намагались дезорганізувати ворожі лазутчики, які вели антирадянську пропаганду, намагались розпалювати міжнаціональну ворожнечу, влаштовували диверсії. Та даремними були потуги українських і польських націоналістичних прислужників. Трудящі Немирова одностайно підтримали Радянську владу, що принесла їм бажане визволення, дала людські права і гарантувала на ділі їх здійснення.

---

[1] Центральний державний воєнно-історичний архів СРСР, ф. 25899, оп. 34, спр. 161, арк. 241.
[2] Львівський облпартархів, ф. 31, оп. 31-3, спр. 45, арк. 18.

Велика Вітчизняна війна завдала Немирову жахливих руйнувань. 22 червня 1941 року о 4 годині ранку гітлерівські війська бомбардували курорт «Немирів». Через кілька днів варварському бомбардуванню було піддано місто. Ворог знищив 70 проц. житлового фонду. Місто було перетворено в руїни.

24 червня 1941 року фашистські загарбники окупували Немирів. Фашисти та їх прихвосні, націоналістичні запроданці, жорстоко розправлялися з людьми, що не схилили своєї голови перед окупантами. Націоналісти видали німцям немирівських комсомольців Василя і Параску Доскіч, Я. Федера та інших, яких було розстріляно.

Своєю вірністю фашистам «відзначався» запопадливий виконавець волі гітлерівських загарбників немирівський бургомістр А. Стецяк, який ховається тепер від справедливої кари свого народу у США. Загарбники при допомозі оунівських бандитів здійснювали криваві розправи над мирним населенням, вони стежили за поведінкою жителів, на кожного заводили поліцейські справи, при найменшій підозрі знищували цих людей і членів їх сімей. В Немирівському районі страчено близько 5 тис. чол. Понад тисячу чол. вивезено на німецьку каторгу. За роки окупації ворогом зруйновано 2 лісопильні заводи, електростанцію, пограбовано МТС[1].

Незважаючи на жорстокість терору ворога, трудящі Немирова також включилися у всенародну боротьбу проти фашистських поневолювачів. Жителі міста і навколишніх сіл радо вітали і всіляко допомагали радянським партизанам з'єднання Сабурова, що здійснювало тут у 1943—1944 рр. свої героїчні рейди. Партизани підтримували високий моральний дух мас, піднімали місцевих жителів на боротьбу проти окупантів, викривали брехливу пропаганду гітлерівців та їх націоналістичних прихвоснів. У боях народних месників з фашистами в районі села Верблян, хутора Чернави та ін. було знищено сотні гітлерівців. У Немирові сьогодні проживають учасники цих партизанських боїв. Усі вони беруть активну участь у комуністичному будівництві. Так, П. Ф. Невмержицький працює головою селищної Ради, І. І. Білий — головний лікар Немирівської лікарні, а М. П. Сахно — технік лісництва.

Місто звільнила Радянська Армія 22 липня 1944 року. Ще тривала війна, коли трудящі Немирова почали відбудову його промисловості, сільського господарства, житлового фонду. Особливо гостро стояла проблема житла. В результаті ворожих бомбардувань у Немирові уціліло всього кілька громадських будівель: лікарня, школа, а на околицях — невелика кількість будинків сільського типу. Протягом 1945 року було відбудовано 6256 кв. м житлової площі та 119 індивідуальних будинків. Однак руйнування, заподіяні війною, і масове знищення міського населення обумовили те, що в післявоєнний період Немирів стає селищем міського типу, з меншим житловим фондом і з меншою кількістю населення, ніж було до війни.

Після варварського хазяйнування окупантів фактично заново довелось створювати всі господарські об'єкти. Місцева промисловість була підпорядкована завданням відбудови Немирова. 30 червня 1945 року районні збори партійного активу постановили організувати в райцентрі власну базу будівельних матеріалів: випалювання вапна, первинну переробку дерева та виробництво цегли.

Районний комітет партії, що відразу після визволення відновив свою роботу, мобілізував трудящих на найшвидшу відбудову селища і налагодження всього політичного, господарського і культурного життя. Районна партійна організація зростала за рахунок вступу до лав партії трудящих з місцевого населення. З метою якомога ширшого залучення місцевого населення до радянського, господарського й культурного будівництва у 1946 році при Немирівській школі організували вечірню загальноосвітню школу активу. Багатогранна організаторська й політико-виховна робота партійних організацій, трудове піднесення мас значно прискорили темпи відбудови і дальшого розвитку промисловості. Вперше відповідальні посади в селищі почали займати жінки. При найактивнішій участі трудящих створювались державні і коопе-

---

[1] Газ. «Радянська правда», орган Немирівського РКП(б)У та районної Ради депутатів трудящих, 8 січня 1948 р.

ративні підприємства. В післявоєнний період в Немирові організовано об'єднану промислову артіль «Нова праця» з кравецьким, шевським, салотопним та іншими цехами, а також із цегельним заводом[1].

На невеликих підприємствах і в цехах, об'єднаних у райпромкомбінат і артіль «Нова праця», в перші роки була зайнята переважна частина працездатного населення селища. Трудове піднесення охопило народні маси, розгорнулося соціалістичне змагання. Колективи немирівських підприємств і окремі робітники брали на себе підвищені зобов'язання, закликаючи інших наслідувати їхній приклад. Чимало робітників у ці важкі роки проявили високе розуміння свого обов'язку перед Батьківщиною. Вони ставали ударниками праці.

Приклад у роботі поряд із старшими робітниками-ударниками подавали комсомольці і молодь. Так, дівчата-кравчині С. Жуковська і Я. Карчак, які вперше почали працювати на підприємстві, щоденно перевиконували робітничі норми.

Значна частина трудящих селища займалася сільським господарством. Були це переважно малоземельні господарства. Важливим заходом у боротьбі за відбудову і розвиток сільського господарства стала організація земельної громади, яку очолив І. Сприса. Земельна громада відповідала за правильне використання громадських земельних угідь — луків, лісів, а також допомагала обробляти землю безкінним селянам, сім'ям воїнів, інвалідам Великої Вітчизняної війни.

Громада відіграла важливу роль у вихованні колективізму серед хліборобів Немирова, в підготовці їх до вступу в колгосп. Діяльності земельної громади допомагала відновлена зразу ж після війни Немирівська МТС. У 1948 році в селищі організовується сільськогосподарська артіль ім. 30-річчя ВЛКСМ. Першим головою колгоспу селяни обрали А. Смокорівського.

Поряд із заходами партійних і радянських органів, спрямованими на зміцнення господарства і його перебудову на соціалістичних засадах, уже в перші післявоєнні роки було досягнуто значних успіхів у справі піднесення освіти, культури, охорони здоров'я та ідейного виховання трудящих. У 1947 році 536 чол. або, фактично, всі неписьменні були охоплені курсами лікнепу[2]. Це був час повної ліквідації неписьменності, час створення сітки лікувальних закладів у Немирові і в селах району, будівництва шкіл, клубів, кінотеатрів тощо. У місті побудовано новий кінотеатр, Палац піонерів, готель.

За роки першої післявоєнної п'ятирічки відбудови і розвитку народного господарства (1946—1950 рр.) в Немирові відбудували лікарню на 20 ліжок, побудували поліклініку, пологовий будинок. Діяли дитячий садок і ясла, амбулаторія, жіночо-дитяча консультація.

Значна робота проводилась щодо покращання побутового обслуговування трудящих. З відбудовою електростанції в квартири жителів селища і сусіднього села Вороблячина пішов електричний струм. Великим було індивідуальне житлове будівництво. В центрі селища, на місці базарної площі, посаджено парк, який сьогодні прикрашає селище. В парку споруджено пам'ятник В. І. Леніну.

Велика увага приділялася партійними і радянськими органами використанню усіх місцевих природних багатств, розвитку нових галузей немирівської промисловості.

Одна з вулиць Немирова.

[1] Газ. «Радянська правда», 21 грудня 1947 р.

[2] Львівський облдержархів, ф. Р-335, оп. 1, спр. 76, арк. 175.

Так, на райпромкомбінаті збільшилася кількість цехів. У 1952 році тут діяли металоремонтні, столярні, меблеві, лісозаготівельні, лісопильні цехи й майстерні. Працювали електростанція і друкарня. Артіль «Нова праця» виготовляла кравецьку й шевську продукцію, цегельний завод артілі виробляв 100 тис. шт. цегли в рік. Продукція цехів і майстерень райпромкомбінату та артілі головним чином задовольняла потреби району.

Післявоєнні роки стали часом нової молодості і справжнього розквіту Немирівського курорту. В результаті війни чимало лікувальних і культурно-побутових корпусів курорту були зруйновані, джерела занедбані. 1 червня 1947 року курорт «Немирів» був відкритий[1]. Спочатку тут відпочивало щозміни 200 трудящих країни. Радянська система охорони здоров'я забезпечила найкраще використання місцевих лікувальних властивостей сірководневих немирівських джерел типу Мацести. В 1948 році вже було відбудовано 8 корпусів, клуб на 400 місць, перебудовано водолікарню, обладнано лікувальні кабінети і в цілому збільшено кількість ліжок удвічі.

Перед початком наступного сезону на курорті було встановлено новий рентгенкабінет, електрокардіограф, фізіотерапевтичний кабінет, відкрито лабораторію і аптеку, обладнано кабінет лікувальної терапії. У відбудовані і нові корпуси прийшло відпочивати і лікуватися близько 500 трудящих.

Щороку тут покращується використання лікувальних властивостей сірководневих вод. Залізні труби і баки для проходження і підігрівання води, в яких втрачалось до 60 проц. сірководню, замінено дерев'яними, цементними або емальованими. Значно виросли кадри лікарів курорту. Працівники «Немирова» роблять усе залежне від них для забезпечення кращого лікування трудящих. Щозміни тут відпочиває 750 чол. До кінця п'ятирічки курорт буде розширений до 900 місць.

На курорті «Немирів» працює чимало жителів Немирова. Про здоров'я трудящих дбають 14 лікарів і більше 60 чол. середнього медичного персоналу. Вдячність і повагу відпочиваючих заслужили лікарі П. С. Копил, Т. К. Лопух, А. Д. Юзвенко та інші.

У 1958 році, в зв'язку з укрупненням районів, Немирівський район було ліквідовано, а його територію приєднано до Рава-Руського району (з 1963 року до Яворівського району). Звільнені приміщення районних організацій використали для розширення житлової площі та для організації нових закладів. Тоді ж у Немирові відкрили обласний будинок престарілих та інвалідів, в якому проживають на повному державному утриманні близько 400 одиноких стариків та інвалідів.

---

[1] Газ. «Радянська правда», 1 лютого 1947 р.

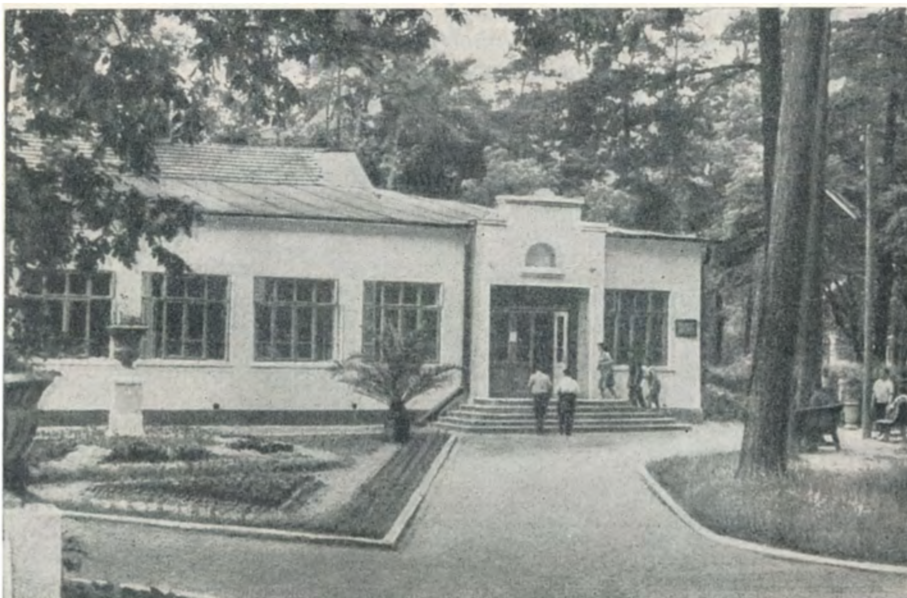

Один з корпусів Немирівського курорту.

Батьківський хор Немирівської школи.

На базі ліквідованої Немирівської лісомеліоративної станції (в свій час створеної на базі МТС) почав працювати лісопильний завод. Цей завод, крім первинної переробки дерева на пилорамі, виготовляє паркет, тару — бочки, стандартні кукурудзосховища, штахети, а також займається витягуванням живиці. Об'єм робіт, що їх здійснює завод, рік у рік зростає.

Значно зміцніли підприємства, що до 1958 року підпорядковувалися Немирівському райпромкомбінату, а тепер творять немирівський цех Рава-Руського заводоуправління. Це насамперед цегельний завод, столярний підцех і пилорама. Цех щомісячно виконує і перевиконує свої виробничі завдання. Кращі робітники, що завоювали звання ударників комуністичної праці,— П. Щегольський, О. Бачало, Ф. Палюх та інші — виконують норми на 120—130 проц. і є активістами громадської роботи. Комуніст П. Щегольський — агітатор і дружинник, В. Поташник і М. Курилейса передають свій багатий трудовий досвід молодим робітникам, О. Бачало — депутат селищної Ради.

Цегельний завод щороку виробляє 1,3 млн. штук цегли при плані 1 мільйон.

Як окреме підприємство працює немирівська бойня з чималим ковбасним цехом при ній. Працівники цеху використовують довголітній досвід і продовжують традиції немирівських ковбасників.

Невелика кількість населення селища працює в сільськогосподарській артілі ім. Жовтневої революції, що має центр у с. Вороблячині. До цього колгоспу в 1952 році як бригада ввійшов немирівський колгосп ім. 30-річчя ВЛКСМ. Немирівська ланка вирощує льон, цукрові буряки, картоплю і зернові. Найбільш доходною культурою є льон. Оплата трудодня працівників ланки у 1965 році становила 1 крб. 82 коп.

Про підвищення добробуту трудящих свідчить і те, що всі жителі забезпечені потрібною житловою площею. По комунальному сектору на кожного жителя припадає 6,7 кв. м. Селище повністю радіофіковане, у кожній сім'ї є радіоприймач, у багатьох — телевізори. Трудящі Немирова передплачують близько 1500 газет і понад 500 журналів. На початку 1966 року завершено газифікацію квартир селища. Тут працюють їдальні, 10 промтоварних і продовольчих магазинів. Немирівське ССТ обслуговує 20 навколишніх сіл. До послуг населення — комбінат комунальних підприємств.

Діти трудящих Немирова навчаються у новозбудованій середній школі, при якій є добре обладнані учбові майстерні і спортивний зал. У шкільній бібліотеці налічується 7 тис. книг.

У селищі є лікарня на 35 ліжок, в ній працює 6 лікарів. Старанням працівників лікарні і її головного лікаря І. І. Білого в 1963 році в Немирові на хуторі Слободяках відкрито міжколгоспний постійно діючий бальнеологічний санаторій на 15 ліжок. Тут хлібороби одержують кваліфіковану допомогу медперсоналу лікарні і санаторію. На північній околиці селища в лісі відкрито прекрасний піонерський табір «Ялинка», в якому відпочивають діти немирівських трудящих. Недалеко від санаторію «Немирів» в мальовничому березовому гаї на хуторі Букрії розташований другий піонерський табір на 350 дітей.

В центрі немирівського парку міститься будинок селищної бібліотеки, що налічує 25 475 томів, і музей В. І. Леніна, який працює на громадських засадах. Керівник музею, директор школи І. Я. Кожушко разом з громадськістю селища поповнюють музей новими краєзнавчими матеріалами про революційну боротьбу трудящих Немирова під впливом ленінських ідей і Великої Жовтневої соціалістичної революції.

Великою популярністю серед трудящих селища і навколишніх сіл користуються колективи художньої самодіяльності Немирівського будинку культури. В гуртках: хоровому, драматичному та художнього слова бере участь 130 жителів.

Гордістю Немирова став хор батьків, організований при школі. У складі його 46 батьків і матерів учнів школи.

Творчу працю трудящих спрямовує партійна організація селища, в якій об'єднуються комуністи школи, селищної Ради, ССТ, лісництва, лікарні, комунгоспу, курорту і будинку інвалідів та інших установ — усього 26 чол. Вони — передовики найголовніших ділянок громадського, господарського, культурного життя селища. Це кращі люди Немирова — борець за Радянську владу в західних областях України, начальник цеху Рава-Руського заводоуправління М. Ф. Пугач, активні учасники радянського будівництва в Немирові і ветерани війни — голова селищної Ради П. Ф. Невмержицький, голова ССТ Я. І. Мильников, директор будинку інвалідів В. Т. Непопчук, передові робітники, вчителі, лікарі.

Своєю самовідданою працею на благо трудящих комуністи завоювали авторитет і повагу серед населення.

Сьогодні Немирів стоїть на порозі нових перетворень у господарському й культурному житті. Постійно розширюється курорт «Немирів». Зараз тут будується нове приміщення поліклініки, два багатоповерхові житлові будинки. До 1970 року заплановано побудувати новий клуб, їдальню на 900 місць та грязелікарню.

Будівництво Яворівського гірничо-хімічного комбінату залучає значну кількість жителів. Із створенням поблизу Немирова гігантського сучасного промислового комплексу зміниться соціальна структура, зросте культура і покращиться побут населення старого селища. То буде нова сторінка в його історії.

С. А. МАКАРЧУК, І. Я. КОЖУШКО

НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ, ЦЕНТРИ СЕЛИЩНИХ І СІЛЬСЬКИХ РАД ЯВОРІВСЬКОГО РАЙОНУ

БЕ́РДИХІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на південний схід від районного центру, який є для Бердихова найближчою залізничною станцією. Населення — 835 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Молошковичі та Підлуби.

Колгосп ім. Шевченка, до якого входить с. Бердихів, має 1322 га орної землі. З технічних культур вирощується переважно льон. Тваринництво молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. У 1965 році створено футбольну команду. За післявоєнний період збудовано 138 житлових будинків.

Під час визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького бердихівські селяни брали участь у боротьбі проти польської шляхти, яка після відходу козацьких військ спалила село і жорстоко розправилася з населенням. У 1773 році австрійський уряд заснував на околиці Бердихова німецькі колонії Бердікау та Моссберг. Початкова школа відкрита у 1884 році. В 30-х роках у селі Молошковичах було створено осередок КПЗУ.

БІ́РКИ (до 1947 року — Бірки Домініканські) — село, центр сільської Ради, розташоване за 48 км від районного центру і за 2 км від залізничної станції Брюховичі на лінії Львів—Нестеров. Населення — 908 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Діброва, Іванобірківка, Рокитне.

На території села розміщена бригада № 5 колгоспу «Іскра», центральна садиба якого знаходиться у с. Яснисцках.

У Бірках є початкова школа (восьмирічна — у с. Рокитному), клуб, при якому працює бібліотека.

Село виникло в кінці XVIII століття в місцевості, оточеній борами. Звідси і назва — Бірки. Спочатку поселилися тут монахи домініканського ордену, тому давня назва села — Бірки Домініканські.

Поблизу Рокитного у 1933 році розкопано 6 курганів кам'яної доби (III тисячоліття до н. е.). На околиці села досліджено давньоруське городище XI—XIII століття.

БУ́НІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 16 км на південний захід від районного центру і за 9 км від залізничної станції Хоросниця. За 3 км від села протікає річка Щан. Населення — 1223 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля-Любинська, Глухів, Іваники (стара назва — Загір'я), Липник, Лісові Халупки, Любині, Роси.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Зоря комунізму». Артіль має 1005 га орної землі. Це багатогалузеве господарство. Тут вирощують зернові і технічні культури, картоплю. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа (середня у с. Любинях), бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Бунів відноситься до 1349 року. Селяни Бунова та Любині брали участь у визвольній боротьбі українського народу (1648—1654 рр.). Вони разом з козаками боролися проти польських загарбників. Одним з виявів народного гніву проти польської шляхти був виступ селян Бунова у 1660 році під проводом односельчанина Кубрака. Повсталі розгромили панський маєток Мацея Голоцького. Повстання бунівців було придушене тільки у 1662 році. Його керівнику Кубраку на яворівському ринку стято голову. Війська жорстоко розправилися і з учасниками повстання: вони грабували населення, вбивали жінок, стариків, дітей. На селян була накладена контрибуція за «збитки», завдані поміщику. У 1830—1831 рр. село зазнало епідемії, в результаті якої вимерла більша частина жителів. З тих часів за селом збереглося «холерне» кладовище.

У липні—серпні 1901 року селяни виступили проти поміщика Левицького, спалили його маєток. Поміщик змушений був утекти з села. Причина виступу — загарбання Левицьким громадського пасовища. У 1902 році в Бунів прибули жандарми разом з польськими колоністами. Колоністів поселили на місці спаленого маєтку. В роки панування панської Польщі за розповсюдження комуністичних ідей, читання нелегальної літератури польські власті не раз кидали в тюрму селянина-бідняка, члена КПЗУ Й. Федака. У 1939 році він був організатором у Бунові народної міліції. Вбитий українськими буржуазними націоналістами у 1944 році. В лютому 1944 року у селі перебували партизани з'єднання М. І. Наумова.

На території Бунова зберігається архітектурна пам'ятка XVII століття — дерев'яна церква і дзвіниця.

ВЕЛИКОПО́ЛЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 31 км від районного центру і за 5 км від залізничної станції Янів. Населення — 1239 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Затока.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Лесі Українки. Артіль має 1228 га орної землі. Вирощується переважно із зернових культур — пшениця, з технічних — льон. Тваринництво м'ясного напряму. Діє кам'яний кар'єр.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека. Працює майстерня побутового обслуговування.

Перша історична згадка про Великополе відноситься до першої половини XV століття.

На території с. Затоки у 1946 році проведено розкопки поселення бронзової доби (II тисячоліття до н. е.).

ВЕРБЛЯ́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км на північ від районного центру, який є для Верблян найближчою залізничною станцією. Через село протікає річка

Біла. Населення — 530 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Гораєць, Дацьки, Дебрі, Завадів, Калитяки, Коти, Пазинаки, Пісоцький, Поруби, Хляни, Ціпівки.

Центральна садиба колгоспу «Дружба» знаходиться у Верблянах. Артіль має 1016 га орної землі. Крім зернових, вирощують технічні культури (льон, цукрові буряки). Тваринництво молочного напряму. Розвинуте вівчарство. На території сільради є ще один колгосп — ім. Кірова (центральна садиба міститься у с. Завадові).

У селі — восьмирічна школа, середня школа сільської молоді. Працюють клуб, бібліотека. У Верблянах знаходиться сільське споживче товариство, яке обслуговує, крім сіл Верблянської сільради, ще і села Дрогомишльської та Залузької сільрад.

Перша письмова згадка про Вербляни відноситься до 1515 року. У 1649 році село було спустошене татарами. В другій половині XIX століття половина всіх земельних угідь належала графу Лянцкоронському. У 1918 році відбувся стихійний селянський бунт проти пана та війта. Викликані війська придушили виступ.

ВІ́ЖОМЛЯ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Вишні, за 12 км від районного центру. Населення — 1544 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Глинець, Новосілки, Чорнокунці, Щиглі.

Колгосп ім. Леніна, до якого входить Віжомля, має 1396 га орної землі. Господарство — багатогалузеве, з добре розвинутим тваринництвом м'ясо-молочного напряму. У колгоспі є цегельня, пилорама, 3 кузні.

У Віжомлі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про село відноситься до 1440 року. У 30-х роках XX століття виник підпільний осередок КПЗУ. Напередодні революційних свят члени осередку розкидали листівки і відозви революційного змісту, вивішували червоні прапори. У вересні 1939 року селяни Віжомлі обрали землячку Г. О. Кужик депутатом до Народних Зборів Західної України.

ВОРОБЛЯЧИ́Н — село, центр сільської Ради, розташоване за 23 км від районного центру, який є для Вороблячина найближчою залізничною станцією. На південь, поблизу села протікає річка Рибна, притока Завадівки. Населення — 854 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля, Руда, Середина.

На території села розташована центральна садиба колгоспу ім. Жовтневої революції. Артіль має 1230 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон) культури. Тваринництво молочного напряму. Розвинуте свинарство, вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, при якій діє консультаційний пункт яворівської заочної середньої школи. Працюють бібліотека, клуб.

Вороблячин вперше згадується в письмових джерелах за 1531 рік.

У селі зберігається пам'ятка української архітектури — дерев'яна церква, побудована у 1662 році. Напис на стіні свідчить, що церкву збудував майстер Яць.

ВОРО́ЦІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 32 км на південний схід від районного центру і за 2 км від залізничної станції Ямельна на лінії Львів—Яворів. Населення — 1224 чоловіка. Сільраді підпорядковане с. Полянка.

Колгосп «Нове життя» знаходиться у с. Вороцеві. Артіль має 1275 га орної землі. Вирощуються зернові культури, з технічних — переважно льон. Напрям у тваринництві — відгодівля великої рогатої худоби і свиней.

У Вороцеві є восьмирічна школа, бібліотека, клуб.

Вороців вперше згадується в історичних джерелах за 1407 рік.

ДОБРОСТА́НИ — село, центр сільської Ради, розташоване за 25 км на південний схід від районного центру і за 4 км від залізничної станції Кам'янобрід на лінії Львів—Мостиська. Населення — 1942 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля-Добростанська, Границя, Кам'янобрід, Качмарі, Кертинів.

Колгосп ім. Ватутіна, до якого входить с. Добростани, має 1826 га орної землі. Провідною зерновою культурою є озима пшениця. Розвинуте молочне тваринництво. У 1966 році на 100 га сільськогосподарських угідь вироблено 374 цнт молока. Надоєно на одну корову 3149 кг молока.

У селі — восьмирічна школа (середня — у с. Кам'янոброді), бібліотека, клуб. Функціонує дільнична лікарня.

Перша письмова згадка про Добростани відноситься до 1389 року.

На околиці Добростанів збереглися залишки давньоруського городища XI—XIII століть.

ДОМА́ЖИР — село, центр сільської Ради, розташоване за 38 км від районного центру і за 1 км від залізничної станції Домажир на лінії Львів—Яворів. Населення — 431 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Жорниська, Зелів, Карачинів, Кожичі, Солуки.

Село входить до колгоспу ім. 40-річчя Жовтня. Площа орної землі становить 1070 га. Артіль вирощує зернові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Домажирі є початкова школа (восьмирічна— у с. Кожичах). Працюють бібліотека, клуб. У селі працювала Герой Соціалістичної Праці Ф. М. Безугла.

Село вперше згадується в літопису за 1240 рік.

ДРОГО́МИШЛЬ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Вільшанки, за 18 км від районного центру, що є для Дрогомишля найближчою залізничною станцією. Населення — 1306 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Грушів, Колониці, Липовець, Лужки, Щеплоти.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Жданова. Артіль має 1001 га орної землі. Вирощують зернові і технічні (цукрові буряки, льон) культури. Тваринництво молочного напряму. Розвинуте свинарство, вівчарство.

У Дрогомишлі є восьмирічна школа та школа сільської молоді. При восьмирічній школі діє

консультативний пункт яворівської заочної середньої школи. Працюють бібліотека, клуб.

Перша письмова згадка про Дрогомишль відноситься до 1497 року. В результаті «пацифікації» 1930 року поліцією було вбито і закатовано багато жителів села. У 1933 році знову було закатовано трьох чоловік. На похорони жертв, незважаючи на заборону і поліцейські пости, з Немирова прибув духовий оркестр. Похорони перетворилися у маніфестацію протесту проти національного і соціального гноблення. В Колоницях і Щеплотах у 30-х роках виникли організації КПЗУ. Дрогомишль одним з перших став на шлях колективізації. Вже у 1947 році тут було організовано 2 колгоспи. Партійна організація створена у 1948 році.

ДУ́БРОВИЦЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на горбистій місцевості між дубовими лісами, за 40 км від районного центру і за 11 км від залізничної станції Янів на лінії Львів—Яворів. Населення — 1125 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Млинки.

Колгосп «Заповіт Ілліча», до якого входить Дубровиця, має 665 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна та заочна (9—10 класи) школи. Працюють клуб і бібліотека.

Перші згадки про Дубровицю відносяться до XVI століття. 27 червня 1941 року село захопили німецько-фашистські загарбники (визволене 27 липня 1944 року). В останні дні червня 1941 року 33 прикордонники, що відходили від Рави-Руської, на околиці Дубровиці прийняли бій з гітлерівцями, які вже хазяйнували в селі. Відбувся жорстокий бій. З словами «Інтернаціоналу» загинули в нерівному бою 33 богатирі. Прізвище командира не встановлено. На могилу прикордонників, яких поховали селяни, приходять з квітами дорослі і діти. Шкільна піонерська дружина носить ім'я 33-х прикордонників.

ЗАЛУ́ЖЖЯ — село, центр сільської Ради, розташоване за 5 км на північний захід від районного центру і за 1,5 км від залізничної станції Яворів на лінії Львів—Яворів. Населення — 1391 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Мурини, Новий Яр, Старий Яр, Цетуля.

На території сільради розташований колгосп «Перше травня», який має 1894 га орної землі. Артіль спеціалізується на відгодівлі великої рогатої худоби і свиней. Є цех по переробці корму для худоби. Колгосп був учасником Виставки досягнень народного господарства. Механізатор, орденоносець В. Я. Яцура нагороджений малою золотою, великою срібною і бронзовими медалями цієї виставки.

У селі є восьмирічна школа, бібліотека, клуб. Шевські та кравецькі майстерні працюють в селах Новому Ярі та Старому Ярі.

В письмових джерелах Залужжя вперше згадується у 1454 році. В 20-х роках у Старому Ярі діяла підпільна організація КПЗУ.

Уродженець Залужжя І. М. Мурин — визначний діяч організації «Сельробу-Єдності». Одним з активних організаторів соціалістичного будівництва була безпартійна селянка з Нового Яру, депутат Верховної Ради УРСР Марія Мацко. Закатована оунівськими бандитами.

На території села знайдено археологічні знахідки кам'яного віку — дві кам'яні сокири, наконечник списа. У Старому Ярі зберігається пам'ятка української архітектури, церква, збудована на початку XVI століття. На її стінах є написи, які розповідають про історію села та про визвольні походи козацьких військ у Галичину.

КАЛИ́НІВКА (до 1960 року — Порудно) — село, центр сільської Ради, розташоване на правому березі річки Щану, притоки Шкло, за 10 км на південний захід від районного центру і за 12 км від залізничної станції Хоросниця на лінії Львів—Мостиська. Населення — 690 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Поруденко, Шутова.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Калініна. Артіль має 982 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У Калинівці є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді. Працюють бібліотека, клуб.

КРА́КОВЕЦЬ — селище міського типу, центр селищної Ради, розташоване між річками Шкло та Ожомлею, за 19 км на захід від районного центру і за 21 км від залізничної станції Яворів. Населення — 996 чоловік. Селищній Раді підпорядковані населені пункти Брожки, Глиниці, Мельники, Морянці, Передбір'я, Роснівка, Сарни.

На території селищної Ради знаходиться колгосп «Прикордонник», який має 1392 га орної землі. З зернових культур вирощується пшениця, жито, з технічних — льон. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство. Побудовано молочарню, льоносушилку, льонопереробний пункт.

У селищі — середня школа, при якій діє філіал яворівської заочної середньої школи. У 1963 році створено на громадських засадах народний університет комуністичного виховання. Працюють бібліотека та Будинок культури. Функціонують 2 лікарні — районна і перша обласна туберкульозна. Закладено парк, є стадіон.

Краковець вперше згадується в історичних документах за XV століття. У 1425 році містечку було надане магдебурзьке право. Протягом XVII—XVIII століть занепадають ремесла, збільшується число міської бідноти.

У 1937 році відбувся страйк, на чолі якого стояв страйковий комітет. Були пред'явлені вимоги яворівському старості: розподіл поміщицьких земель, підвищення цін на сільськогосподарські продукти, підвищення заробітної плати робітникам, допустити селянських дітей до навчання у середніх і вищих школах. За закликом комітету селяни Глиниці та навколишніх сіл покинули роботу у поміщицьких маєтках, виставили пікети. Уряд, за проханням місцевих властей, прислав війська. Для переговорів селяни обрали уповноважених — голову комітету Ю. Лицака

Братська могила радянських воїнів, що загинули в боях за м. Краковець у роки Великої Вітчизняної війни. 1966.

та члена комітету І. Маїка. Представники влади відмовилися вести переговори, а делегатів заарештували. Почалася розправа над страйкуючими. Організаторів і керівників страйку було засуджено на півтора роки тюремного ув'язнення.

Після встановлення Радянської влади Краковець став районним центром. У березні 1941 року організовано колгосп ім. Т. Г. Шевченка. Відкрився Будинок культури. У роки Великої Вітчизняної війни жителі Краковця М. Каранкевич та С. Адамчик допомагали червоноармійцям. За це вони були розстріляні гітлерівцями. Жінки, ризикуючи своїм життям, передавали їжу та ліки військовополоненим, що перебували у Краковецькому концтаборі. Жителі с. Сарн забезпечили продуктами та фуражем партизанський загін з'єднання М. І. Наумова, коли той у лютому 1943 року перебував у селі. У боях за визволення Краковця від німецько-фашистських загарбників загинув Герой Радянського Союзу, гвардії старший лейтенант Г. П. Карюкін.

ЛОЗИНА́ — село, центр сільської Ради, розташоване серед дубових лісів, в долині річки Старої, за 34 км від районного центру і за 8 км від залізничної станції Янів на лінії Львів—Яворів. Населення — 552 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Великі Гори, Верхутка, Середній Горб, Ставки, Турича.

Колгосп ім. Котляревського, до якого входить с. Лозина, має 779 га орної землі. Провідними культурами є зернові і технічні (льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, 9-й клас вечірньої школи сільської молоді, а також 10-й клас заочної школи. Працюють бібліотека, клуб.

Лозина вперше згадується в «актах міських і земських» за 1444 рік. В них говориться, що селяни Тиса і Василь з Лозини втекли від кривд архієпіскопа, якому тоді належало село.

У перші дні Вітчизняної війни біля села в нерівному бою з фашистами загинуло 12 радянських бійців. Криючись від гітлерівців, А. М. Федорович разом з малим сином Васильком поховав вночі загиблих воїнів. 9 травня 1965 року селяни перенесли їх прах до братської могили. Встановлено, що одного з них звали Михайлом Пахомовим, прізвища інших не відомі. Як святиню оберігають могилу дорослі і діти Лозини.

З пам'ятників української архітектури в Лозині зберігається дзвіниця, побудована у 1692 році.

МА́ЛЬЧИЦІ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Верещиці, притоці Дністра, за 37 км на південний схід від районного центру і за 6 км від залізничної станції Мшана на лінії Львів—Мостиська. Населення — 2207 чоловік.

Колгосп ім. Богдана Хмельницького (центральна садиба розташована у с. Поріччі) — велике, багатогалузеве господарство. Вирощують зернові, технічні та овочеві культури. Тваринництво — м'ясо-молочного напряму. У Мальчицях знаходиться комплексна і тракторна бригади, є свиноферма, ферма для великої рогатої худоби.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Мальчиці вперше згадуються в архівних документах за 1407 рік.

НАГА́ЧІВ — село, центр сільської Ради, розташоване за 12 км на північний захід від районного центру, що є для Нагачева найближчою залізничною станцією. Через село протікає річка Линна. Населення — 2548 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Бориси, Вакули, Липина, Новини, Семирівка.

На території Нагачева знаходиться центральна садиба колгоспу «Прогрес». Артіль має 2577 га орної землі. Вирощують зернові і технічні (льон) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Спеціалізується на відгодівлі свиней.

У селі — середня школа, при якій діє консультаційний пункт яворівської заочної середньої школи. Є бібліотека, клуб. Функціонує дільнича лікарня. Працює Нагачівське ССТ.

На території сільського парку зберігаються і досі вали від старої фортеці. Під назвою Нагачів село вперше згадується у документах за 1578 рік. В роки визвольної війни загін озброєних селян з Нагачева виступив проти королівських військ. Але сили були нерівні і селяни потерпіли поразку. У XVIII столітті нагачівці виступили проти будівництва костьолу і побудували в селі церкву. В результаті селянського бунту у 1848 році був спалений поміщицький маєток. У 1849 році 15 селян попали до в'язниці за антиурядову пропаганду напередодні виборів. За часів панської Польщі нагачівці виступили проти навчання на польській мові у сільській школі. У 1933 році вони знову виступили проти намагання перейменувати село на Нагачів-Польський. Власті за це жорстоко розправилися з селянами. У с. Семирівці в 1928 році була створена підпільна організація КПЗУ. Після встановлення Радянської влади, у 1940 році створено колгосп, виникла комсомольська організація. У 1947 році виникла партійна організація, відновлено колгосп, організовано другий.

ПОРІ́ЧЧЯ — село, центр сільської Ради, розташоване на річці Верещиці, притоці Дністра, за 31 км на південний схід від районного центру

і за 5 км від залізничної станції Янів. Населення — 655 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Страдч, Ямельня.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Богдана Хмельницького. Артіль має 3372 га земельних угідь. Вирощують переважно зернові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. У Страдчі є силікатний завод республіканського значення, дослідне лісове господарство Львівського лісотехнічного інституту. Через територію сільради проходить вітка газопроводу Коханівка — Львів.

У селі — восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Поріччя вперше згадується в письмових документах за 1430 рік. У 1926 році у Поріччі була утворена підпільна організація КПЗУ.

Село Страдч виділяється своїми природними особливостями. Тут чудові ліси, великий став. Широко відомі просторі штучні печери, викопані ченцями в XI—XIII століттях, вони привертають увагу краєзнавчих екскурсій. На території Страдча археологи дослідили городище XI—XIII століття.

ПРИ́ЛБИЧІ — село, центр сільської Ради, розташоване поблизу річки Гноєнця, за 12 км від районного центру. Населення — 1608 чоловік. Сільраді підпорядковане с. Мужиловичі.

Прилбицький колгосп «Росія» має 1482 га орної землі. Це багатогалузеве механізоване господарство. Голова артілі С. М. Любчич і бригадир К. М. Середа нагороджені орденом Леніна.

У селі є восьмирічна школа, Будинок культури, бібліотека. Функціонує дільнична лікарня.

Прилбичі вперше згадуються у письмових документах за 70-і роки XIV століття.

На території села під час археологічних розкопок знайдені крем'яні знаряддя віку бронзи, а також сліди поселень часів древньої Русі.

У Прилбичах є архітектурна пам'ятка — дерев'яна церква, збудована у 1741 році.

РОГІ́ЗНЕ — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на південний захід від районного центру і за 10 км від залізничної станції Хоросниця на лінії Львів—Мостиська. У межах села протікають річки Віжомля і Щан — притоки Шкло. Населення — 1893 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Дернаки, Ліщечне, Оселя, Черчик.

Колгосп «Правда», центральна садиба якого знаходиться у с. Рогізному, має 2168 га орної землі. Це багатогалузеве господарство. Вирощуються зернові, технічні та кормові культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. У 1950 році став до ладу діючих цегельний завод Яворівського міжколгоспбуду.

У селі — середня школа, при якій відкрито музейну кімнату В. І. Леніна та створено картинну галерею. Працюють бібліотека, клуб. Встановлено сільський радіовузол. Функціонує дільнична лікарня. Діє Рогізнянське ССТ. За післявоєнний період у Рогізному збудовано близько 200 житлових будинків.

Рогізне вперше згадується в історичних документах за XV століття. У 1924 році відбувся перший страйк сільськогосподарських робітників, які вимагали підвищення заробітної плати. Через неорганізованість страйк закінчився поразкою страйкуючих. У червні—липні 1936 року знову застрайкували сільськогосподарські робітники. На чолі страйку став страйковий комітет. До нього входили селяни Рогізного Д. І. Винарчик, І. І. Сасик, Я. Д. Чекан та інші. Від імені страйкуючих вони пред'явили вимоги поміщиці Чесновській. У навколишні села прибули члени страйкового комітету з проханням, щоб селяни цих сіл не йшли на роботу до Чесновської. Тоді поміщиця найняла робітників із сіл Турківського повіту, але останні, дізнавшись про страйк, повернулися додому. Страйк закінчився перемогою страйкуючих.

РЯСНЕ́ (стара назва — Рясна Лядська, Рясна Польська) — село, центр сільської Ради, розташоване за 45 км від районного центру. У селі є залізнична станція. Населення — 3446 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Підрісне, Рясне-Руське.

На території села знаходиться спеціалізована бригада колгоспу «Нове життя». Вирощуються зернові і технічні (льон, цукрові буряки) культури. Поблизу села працює Рясненське торфопідприємство. На території Рясни Руської діє водогін, який постачає Львів водою.

У селі — восьмирічна школа, клуб, 2 бібліотеки. Є фізкультурний колектив товариства «Колгоспник», відділення товариств ДТСААФ і «Знання», народна дружина. За післявоєнні роки (до 1965 р.) збудовано близько 300 житлових будинків.

Рясне засноване у 1433 році і заселене було польськими колоністами. На протилежність Рясній Руській нове поселення стало носити назву Рясна Лядська.

СВИ́ДНИЦЯ (давня назва — Східниця) — село, центр сільської Ради, розташоване у прикордонній смузі, за 21 км на північний захід від районного центру, який є для Свидниці найближчою залізничною станцією. Населення — 734 чоловіка. Сільраді підпорядковані населені пункти Вовча Гора, Коханівка, Руда-Краковецька, Червона Воля.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу ім. Ілліча. Артіль має 971 га орної землі. Вирощуються зернові і технічні (льон, цукрові буряки) культури. Тваринництво м'ясо-молочного напряму. Розвинуте свинарство, вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, при якій відкрито кімнату-музей В. І. Леніна. Працюють бібліотека, клуб.

Перша згадка про Свидницю відноситься до 1332 року. У 1930 році за виступи проти ополячення українського населення у Свидниці була проведена «пацифікація». В село прибули 120 уланів, які жорстоко покарали 150 селян, знищили хату-читальню «Просвіта», забрали 400 кг масла, 80 цнт вівса. Ввечері 22 червня 1941 року фашистські війська після запеклого бою захопили Свидницю. Внаслідок бойових дій третина будинків була зруйнована.

59 7-448

СЕРЕДКЕ́ВИЧІ (до 1944 року — Улицько-Середкевичі) — село, центр сільської Ради, розташоване на обох берегах річки Мощанки, притоки Рати, за 29 км від районного центру і за 17 км від залізничної станції Рава-Руська. Населення — 858 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Висіч, Зарубани, Принада.

Середкевицька бригада колгоспу «Авангард» (центральна садиба у с. Смолині) має 689 га орної землі. Вирощують жито, пшеницю, кукурудзу, картоплю, льон. Тваринництво молочного напряму. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, школа сільської молоді (9—10 класи). Працюють клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Середкевичі відноситься до XVIII століття. За переказами перше поселення виникло на місці вирубаних лісів і дістало назву Улицок. Коли поселення розросталося, воно мало вже 2 назви: Улицок-Середкевичі (середня частина села) і Улицок-Зарубане (кінцева частина села). Під цими двома назвами і згадуються Середкевичі в документах XVIII століття. У 1918 році відбувся виступ селян, які самочинно захопили поміщицькі землі. Близько місяця продовжувалося заворушення і було придушене військами, викликаними поміщиком. У селі діяла організація «Сельроб», до складу якої входили 6 чоловік.

Довгий час (з 1911 року) у Середкевичах жив, будучи тяжко хворим, український письменник і громадський діяч Лесь Мартович.

СМО́ЛИН — село, центр сільської Ради, розташоване за 29 км від районного центру і за 18 км від залізничної станції Рава-Руська. Поблизу села бере початок річка Любачівка (місцева назва — Смолинка), притока Сяну. Населення — 764 чоловіки. Сільраді підпорядковані населені пункти Великі Макари, Вітивщина, Карпи, Луг, Ришин, Салаші, Сопіт, Шаварі.

На території села знаходиться центральна садиба колгоспу «Авангард». Артіль має 1968 га орної землі. Вирощують переважно жито, пшеницю, кукурудзу, льон, картоплю. Тваринництво молочного напряму. Розвинуте вівчарство.

У Смолині є восьмирічна школа, школа сільської молоді, клуб, бібліотека. Відкрито шевську та кравецьку майстерні.

Село вперше згадується у письмових джерелах за 1538 рік.

ТЕРНО́ВИЦЯ (до 1940 року — Брухналь) — село, центр сільської Ради, розташоване за 9 км на південний схід від районного центру, який є найближчою залізничною станцією для Терновиці. За 0,5 км від села протікає річка Гноянець. Населення — 840 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Вільшаниця, Ліс, Рулеве, Толока, Чолгині.

Колгосп «Україна», центральна садиба якого знаходиться у с. Чолгинах, має 883 га орної землі. Вирощують переважно технічні культури (льон, кукурудза, цукрові буряки). Напрям у тваринництві — м'ясо-молочний. Розвинуте вівчарство.

У селі є восьмирічна школа, клуб, бібліотека.

Перша письмова згадка про Терновицю відноситься до 1447 року. За переказами, під час татарських нападів на місці села була фортеця Дукля. До цього часу ще збереглися фортечні вали. Під час спорудження будинків у 1956—1960 рр. були виявлені стіни фортеці і залишки мосту. Великі податки, неврожаї на території Західної України часто спричиняли голод. 10 червня 1925 року комуністична фракція польського сейму виступила з заявою. В ній говорилося, що селяни, щоб врятувати себе від голодної смерті, випікають хліб із мерзлої картоплі, а у с. Чолгині Яворівського повіту 156 селянських родин із 170 жебракують. Голодувало і населення Рулевого. Тяжке становище доводило селян до відчаю: вони проганяють збирачів податків, скошують панський хліб, рубають ліс. 10 жовтня 1931 року для розправи з непокірними селянами у Чолгині прибув каральний загін. Багатьох жителів було побито гумовими палицями. 27 лютого 1939 року відбулася друга «пацифікація» у Чолгинях. Селяни хотіли вибрати солтисом бідняка Ф. Куралевича, замість ненависного солтиса Моюка. Жандарми арештували М. Даньо, який виступив від імені односельчан проти солтиса, але вивезти його селяни не дали. Під кінець дня 27 лютого до села прибув каральний загін, який жорстоко розправився з жителями Чолгинів, покарання гумовими палицями не минуло і жінок. 8 чоловік було арештовано і відправлено до Краковецької тюрми.

ЧЕРНИЛЯ́ВА — село, центр сільської Ради, розташоване за 7 км на північний захід від районного центру. Населення — 1681 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Ковалі, Лісок, Наконечне Друге, Наконечне Перше.

Колгосп ім. К. Маркса, до якого входить Чернилява, має 1300 га орної землі. Вирощують в основному люпин і з технічних культур — льон. Тваринництво м'ясо-молочного напряму.

У селі є восьмирічна школа та середня школа сільської молоді, бібліотека, клуб. Працюють швейна і кравецька майстерні.

Чернилява відома ще з XIV століття. Неподалік від неї знаходився монастир. З ним і пов'язують назву села. Вважають, що вона походить від слова «чернець».

Поблизу с. Наконечного Другого збереглися сліди поселення III—IV століть нашої ери.

ШКЛО́ — село, центр сільської Ради, розташоване вздовж річки Шкло, за 12 км від районного центру і за 4 км від залізничної станції Шкло-Старжиська. Населення — 1949 чоловік. Сільраді підпорядковані населені пункти Воля-Старицька, Когути, Солиги, Стадники, Старичі, Стені.

Колгосп «30-річчя Жовтня», до якого входить с. Шкло, має 1300 га орної землі, розвинуте льонарство та молочне тваринництво. Поблизу с. Старичів у 1963 році побудовано керамзитовий завод.

У селі — середня школа, бібліотека, клуб. Створено футбольну команду. Функціонує дільнична лікарня. Діє бальнеологічний і грязьовий курорт, що розташований у великому сосновому парку. У 1965 році в районі Шкла в напрямку

до Яворова розпочалося будівництво Яворівського сірчаного комбінату.. На південний схід від Шкла виростає нове робітниче місто Янтарне.

Перша письмова згадка про Шкло відноситься до XIV століття. У грудні 1936 року в с. Старичах відбувся страйк робітників деревообробного промислу. Страйком керувала профспілка. Спочатку страйкувало 130 робітників, але згодом до них приєдналися селяни навколишніх сіл, які займалися вирубкою й перевозкою лісу. В грудні селяни сіл Старич і Волі-Старицької не допустили штрейкбрехерів, яких найняв поміщик до роботи. Нічого не дали арешти активістів профспілки. Бачачи стійкість страйкуючих, 14 січня були задоволені вимоги робітників. У с. Старичах діяли 3 осередки КПЗУ. У роки Великої Вітчизняної війни, через старицькі ліси проходило партизанське з'єднання під командуванням М. І. Наумова.

Я́СНИСЬКА — село, центр сільської Ради, розташоване за 30 км від районного центру і за 7 км від залізничної станції Брюховичі, на лінії Львів—Рава-Руська. Через село протікає річка Лісопотік, притока Старої. Населення — 824 чоловіка. Сільській Раді підпорядковані населені пункти Буда, Задебрі, Лісопотік, Озерське.

Колгосп «Іскра», до якого входить с. Ясниська, має 1297 га орної землі, вирощують зернові і технічні (льон) культури. Тваринництво м'ясомолочного напрямку. З допоміжних підприємств є млин.

У селі — восьмирічна і заочна школи, бібліотека, клуб. Ясниська вперше згадується в письмових джерелах за 1454 рік. У 1936 році в селі почав діяти осередок КПЗУ, члени якого поширювали серед населення нелегальну літературу. Активним діячем осередку був М. І. Лозинський.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

* Прізвища, позначені зірочкою, в посиланнях подано польською мовою.

Г

Д

Е

Є

Ж

З

І

Ї

Й

К

Л

М

Н

О

П

Р

С

Т

У

Ф

Ш

Щ

Ю

Я

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

А

Б

В

Г

Д

Е

Є

Ж

З

І

Й

К

Л

М

Н

О

Р

С

Т

У

Ф

Х

Ц

Ч

В доборі документів, матеріалів та ілюстрацій, використаних у нарисах і довідках, подавали допомогу: Архів Інституту історії партії ЦК КП України, Центральний державний архів Жовтневої революції СРСР, Центральний державний архів Радянської Армії СРСР, Архів Міністерства оборони СРСР, Центральний державний історичний архів УРСР у м. Києві, Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові, партархів Львівського обкому КП України, Львівський обласний державний архів, філіал Львівського облдержархіву в м. Самборі, районні державні архіви, поточні архіви підприємств, установ і організацій, Львівська державна наукова бібліотека, Наукова бібліотека Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка, Львівська обласна державна бібліотека ім. Я. Галана, Львівський філіал Центрального музею В. І. Леніна, Львівський державний історичний музей, Львівський державний музей українського мистецтва, Львівський державний музей етнографії та художнього промислу, Львівська державна картинна галерея, краєзнавчі музеї.

Цінні зауваження, пропозиції і побажання в процесі підготовки тома подали: Інститут історії АН УРСР, Інститут суспільних наук при Львівському ордена Леніна державному університеті ім. І. Франка, кафедри історії Львівського університету і Дрогобицького педінституту.

В організації роботи по написанню текста тома велику допомогу подали Міністерство вищої і спеціальної середньої освіти УРСР, Міністерство освіти УРСР, Міністерство культури УРСР, Архівне управління при Раді Міністрів УРСР.

У збиранні та опрацюванні матеріалів авторам і редколегії тома активно допомагали працівники організацій та установ Львова та інших міст області: Львівського обкому та облвиконкому — С. В. Стефаник, Ф. Т. Коваль, А. І. Білоненко, Н. Ф. Врадій, О. В. Кушнірова, Б. В. Мельник, Т. Д. Микитин, М. І. Моздир, Г. С. Сизоненко, М. П. Тесленко; Інституту суспільних наук при Львівському ордена Леніна державному університеті ім. І. Франка — С. Т. Білецький, В. П. Огоновський; Центрального державного архіву УРСР у м. Львові — М. Г. Вавричин, І. І. Завінська, Р. С. Кулачковський, Г. І. П'ятигорова; Львівського облдержархіву — І. М. Калинець, Г. І. Мурга, Б. М. Олійник, Р. Б. Плоткіна, І. Є. Яцкевич; Наукової бібліотеки Львівського ордена Леніна державного університету ім. І. Франка — Ф. П. Максименко; Львівської державної наукової бібліотеки — О. Д. Кізлик, С. П. Костюк; Львівської обласної державної бібліотеки ім. Я. Галана — Т. О. Вєткіна, В. П. Крисько.

У виявленні і виготовленні ілюстрацій до теми активну участь взяли М. І. Арсланов, С. Д. Білевич, Б. Б. Васютинський, С. К. Горчевич, Ф. В. Гур-

галь, Ю. О. Дорош, Ю. П. Єрмоленко, К. Р. Карпенчук, В. К. Кириченко, Ю. О. Ковалевський, Р. В. Кривун, А. П. Кузін, М. Максимович, В. Митофір, М. Г. Опока, С. М. Петрушка, М. І. Романовський, І. П. Рябокінь, А. Свириденко, В. Силін, Г. О. Синцов, І. І. Стебницький, Я. О. Тимусь.

В підготовці матеріалів по окремих районах активну участь брали: **Борислав:** О. С. Гарбюзюк — вчитель, Д. М. Герасимів — зав. міськвно, В. С. Дмитрієнко — зав. відділенням медичного училища, О. П. Косован — голова виконкому міської Ради депутатів трудящих, Я. А. Мікіска — зав. відділом міськкому КП України; **Бродівський район:** Б. І. Волошин, Г. Я. Кучер, А. С. Матіяш, Є. В. Мончаківський, А. Ф. Попович, В. І. Салюк, Я. Г. Скочиліс — вчителі, Є. А. Іллящук — старий комуніст, директор краєзнавчого музею, І. Б. Ющенко — інструктор РК КП України; **Буський район:** Є. П. Заяць — голова виконкому Буської міської Ради депутатів трудящих, А. Т. Нагорний — вчитель, В. К. Павлюк — зав. районо, І. А. Сюсюрченко — вчитель; **Городоцький район:** П. О. Бондаренко — вчитель, О. С. Гірченко — секретар райвиконкому, І. С. Гопало — секретар РК КП України, І. П. Коваль — зав. відділом культури, С. А. Налепа — вчитель; Є. В. Садовський — секретар редакції газети «Серп і молот», І. В. Чорна — зав. відділом РК КП України, М. М. Шумкін — заступник голови райвиконкому; **Дрогобицький район:** М. О. Бєліков, Т. І. Біленко, М. Г. Іванків, М. Я. Кошарний, І. О. Лисенко, Т. О. Лялюк, О. П. Малюк, В. С. Мовчан, Г. К. Набока, В. І. Ожубко, М. О. Пурель, Н. Л. Файнберг, М. Д. Юсухно — викладачі Дрогобицького державного педінституту ім. І. Франка; **Жидачівський район:** П. К. Брич — секретар РК КП України, С. М. Артим, І. О. Гнівуш, Л. Д. Дякун — вчителі, І. С. Зінченко — редактор районної газети «Радянський шлях», І. В. Камінський — вчитель, В. Т. Стехнович — зав. відділом РК КП України, Г. С. Точ — зав. відділом РК КП України, Ф. Г. Янович — секретар РК КП України; **Золочівський район:** П. І. Бойчук, В. О. Жук, Г. П. Задвірний, М. І. Запорожець, М. А. Коваленко, М. І. Лопушанський, Т. М. Олексів, Ф. П. Радченко, М. М. Рак, М. О. Янішевський — вчителі, В. І. Федоришин — секретар РК КП України; **Кам'янко-Бузький район:** В. І. Борщевський — секретар РК КП України, С. Д. Гринкевич — голова Великоколоденецької сільської Ради депутатів трудящих, В. В. Забавка — персональний пенсіонер, В. І. Іваненко — пенсіонер, Ю. Й. Лиско — секретар парторганізації колгоспу «Дружба», Л. М. Матюшенко — колишній зав. відділом РК КП України, О. М. Макар, В. Ю. Медзяк, С. В. Радецький, М. Н. Рехнюк, В. Є. Якобчук — вчителі; **Миколаївський район:** В. О. Борис — викладач Львівського держуніверситету ім. І. Франка, А. І. Дмитренко — вчитель, В. Ю. Кисіль — викладач Львівського державного політехнічного інституту, С. М. Подокопний — голова районного комітету народного контролю, В. Ф. Сенюк — секретар РК КП України, К. І. Скрипник — викладач Дрогобицького державного педагогічного інституту, Й. С. Шнепф — вчитель; **Мостиський район:** І. С. Буянов, О. І. Габчак, Н. В. Гавірко, М. А. Гнатовський, В. І. Деркач, О. Г. Калужинський, І. Ф. Каралюс, А. Ф. Критович, М. Є. Лялюк, О. І. Постацька, В. Г. Федина, С. С. Чупик, В. С. Яцейко — вчителі; **Нестеровський район:** В. Г. Галюк, Б. Г. Дубина, В. Г. Задоянюк, Р. Ф. Кирчів, Ф. С. Лоза, К. І. Матейко, Ю. Т. Пилипець, М. Ф. Хом'як — вчителі, М. М. Потульницький — викладач Львівського державного сільськогосподарського інституту, Я. І. Серкіз — зав. відділом РК КП України; **Перемишлянський район:** Т. П. Боня, Л. Т. Горбата, В. П. Демченко, М. М. Капелюх, Б. П. Кривоніс, І. Є. Лагута, Я. В. Мариняк, П. І. Москвитин — вчителі, В. І. Мирош — зав. відділом РК КП України, А. В. Понежа — пенсіонер, М. І. Тройняк, Я. С. Шевченко — вчителі; **Пустомитівський район:** М. В. Бабич, М. М. Будник, М. М. Дзюба, Л. М. Запрягалова, І. Б. Кабанчик, М. С. Мартиняк, Ф. В. Мінчук, І. С. Шумський — вчителі, С. А. Дикий — голова Звени-

городської сільської Ради депутатів трудящих, Н. Д. Кречетова — секретар виконкому районної Ради депутатів трудящих, Н. П. Орловський — пенсіонер, І. В. Пірко — секретар РК КП України, Р. П. Приндяк — зав. парткабінетом РК КП України; **Радехівський район:** В. Д. Білозір, В. І. Бойко, Г. Р. Винник, Я. В. Друк, М. Д. Кошова, М. Я. Ліцовський, П. Г. Мендусь, К. І. Шаварова, М. Д. Штурмай — вчителі, С. В. Чабаренко — методист районної бібліотеки; **Самбірський район:** З. М. Гнатик — викладач Самбірського торговокулінарного училища, С. М. Кухленко — колишній секретар міськкому КП України, О. Д. Лопушанська — співробітник філіалу Львівського облдержархіву у м. Самборі, В. І. Маловик — зав. відділом Самбірського міськкому КП України, Т. Ф. Смирнова — зав. філіалом Львівського облдержархіву у м. Самборі; **Сколівський район:** М. С. Бартків, П. П. Галушко, І. О. Думинець — вчителі, В. І. Касюхнич — секретар РК КП України, Я. М. Космина, З. М. Матисякевич, П. Ю. Ортинська, Є. П. Федоритенко, Л. М. Щуревич — вчителі, Д. І. Мелень — секретар парткому радгоспу «Славський», В. О. Величко — голова районного планового відділу, С. М. Вигодованець — секретар парторганізації Тухольківського відділення радгоспу «Верховина»; **Сокальський район:** Ю. П. Аліфіренко — секретар виконкому Сокальської міської Ради депутатів трудящих, В. В. Береза — секретар виконкому Великомостівської міської Ради депутатів трудящих, А. В. Мацак — голова виконкому Белзької міської Ради депутатів трудящих, І. І. Тимошик — колишній завідуючий відділом РК КП України, П. Г. Тихоненко — секретар РК КП України, В. О. Голов, Р. Й. Гринюк, Н. Т. Гринько, С. М. Джуман, Т. С. Панасюк, О. П. Штибель — вчителі, В. Д. Кизима — бібліотекар Белзької бібліотеки, М. Г. Шамбора — пенсіонер; **Стрийський район:** А. П. Вєтрова — секретар міськкому РК КП України, Г. Т. Дробченко — секретар РК КП України, Т. М. Беднарчик, В. І. Бігун, Р. П. Гіп, С. М. Гриців, І. М. Гук, І. І. Жураківський, Н. Д. Кульчицька; Л. А. Мірошниченко, Р. С. Паукевич, Г. О. Федунів — вчителі; **Старосамбірський район:** В. І. Ваксман — зав. райвно, М. С. Веляда — зав. парткабінетом РК КП України, Р. М. Гдулевич — секретар РК КП України, І. В. Герич — секретар парткому радгоспу «Стрілковський», М. Д. Іванчук — директор райпобуткомбінату, І. П. Ксьонжик — заступник голови виконкому районної Ради депутатів трудящих, М. А. Федичканич — голова Хирівської міської Ради депутатів трудящих, Я. І. Дмитерко, А. С. Капуціянов, Л. І. Пашинський, І. М. Тарасенко — вчителі; І. П. Чуков — пенсіонер; **Турківський район:** М. В. Булеца, М. С. Ільницький, В. І. Кость, І. М. Лепіш, Р. В. Лях, М. Ф. Романович — вчителі; **Яворівський район:** Д. І. Гонтарик, В. М. Заблоцький, І. Я. Кожушко, С. В. Линда, М. Т. Медяник, Л. П. Миколаїв, В. Й. Новосядлий, О. І. Петрига, Й. К. Платниш, Ф. О. Сендзик, С. О. Следзь, М. Р. Федоришин, В. І. Феник, Я. С. Фірчук, Д. І. Харамбура, М. Я. Яблонська — вчителі.

Науково-методичне керівництво підготовкою тома здійснювали наукові співробітники відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР: В. М. Зайцев, Ю. О. Курносов, О. П. Лола, Г. К. Макаренко, О. А. Парасунько, Л. В. Олійник, Р. М. Єсипенко, О. І. Кудін, Є. В. Махно, І. П. Чепіга.

Матеріали по археології до нарисів і довідок опрацював старший науковий співробітник Інституту суспільних наук при Львівському ордена Леніна державному університеті ім. І. Франка І. К. Свєшніков.

У науковому редагуванні і підготовці тома до друку брали участь працівники редакції Історії міст і сіл УРСР Головної редакції УРЕ: В. Т. Білан, Д. О. Дубенко, В. В. Колядкін, Л. М. Курносова, Н. Д. Михальська, В. М. Солоненко, С. П. Стрілкова, В. І. Улянич, З. В. Шлепакова, Г. І. Яковлева. Художнє редагування та консультація по добору ілюстративного матеріалу тома — Г. П. Кривдін.

ЗМІСТ

ИСТОРИЯ ГОРОДОВ И СЕЛ УССР

Львовская область

(на украинском языке)

Зав. редакцією «Історії міст і сіл УРСР» *В. Г. Ткаченко*

Художник *В. І. Юрчишин*

Художній редактор *Ю. С. Яхніс*

Технічний редактор *Г. С. Дерев'янко*

Редагування карт: *Є. В. Мержвинський*

Коректори: *Л. В. Завадська, В. О. Вечеря, В. Ф. Кошик, В. Д. Кілочицька*

В тексті вміщено 420 фотоілюстрацій, 22 карти, 12 кольорових вклейок. Том здано до набору 16/VIII-67. підпис. до друку 19/I 1968 р. БФ 04539. Тираж 15000. Формат $84 \times 108^{1}/_{16}$, фіз. друк. арк. 61,25 + 0,75 вклейок. Умовн. друкарських арк. 104,16, обліково-видавничих арк. 110,25. Замовлення № 7-448. Ціна в оправі 3 крб. 60 коп.

Набрано і надруковано Харківською книжковою фабрикою ім. М. В Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів Української РСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.